





*Cilt Volume 13, Sayı Issue – 19*





Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi  
*International Journal of Society Researches*

Sayı Issue -19 • Eylül September 2019  
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

**Sahibi • Owner**

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına  
**Yusuf SUNAR**

**Yazı İşleri Müdürü • General Director**  
**Emir OSMANOĞLU**

**Editör • Editor**

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)

**Editör Yardımcısı • Assistant Editor**

Özgür TÜLEBAĞA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

**Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board\***

Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Hakkı Büyükbař (Ardahan Üniversitesi – Türkiye), Hasan Bozgeyikli (Erciyes Üniversitesi –Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Durmuşçelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szegad University -Macaristan), Sait Akbaşlı (Hacettepe Üniversitesi – Türkiye), şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özgüler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana - Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

\* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

## Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors\*

- Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)  
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional  
Economy in Jozefow - Polonya)  
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)  
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)  
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)  
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)  
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)  
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)  
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)  
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)  
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)  
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)  
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)  
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)  
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)  
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)  
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)  
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)  
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in  
Jozefow - Polonya)  
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)  
Mehmet Merve Özyaydın (Gazi Üniversitesi - Türkiye)  
Mehmet Murat (Gaziantep Üniversitesi - Türkiye)  
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)  
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)  
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)  
Mustafa Altunoğlu (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)  
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)  
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)  
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)  
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)  
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)  
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)  
Savaş Karagöz (Aksaray Üniversitesi - Türkiye)  
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)  
Simona Tripa (University of Ordeea -Romanya)  
Sunhilde Cuc (University of Ordeea -Romanya)  
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)  
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)  
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)  
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)  
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)  
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)  
Zekeriya Bingöl (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Türkiye)  
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*



Sayı Issue - 19, 2019

### Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

### Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

### Yayın Türü

Üç Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

**ADAMOR**

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: [www.adamor.com.tr](http://www.adamor.com.tr)

### Elektronik Baskı

Eylül *September* 2019

### İletişim *Correspondence*

Nasuh Akar Mah. 1403. Sok. No:10 D:5

Balgat Çankaya

ANKARA \* Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: [www.opusjournal.net](http://www.opusjournal.net)

E-mail: [opusdergi@gmail.com](mailto:opusdergi@gmail.com)

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Mart, Haziran, Eylül ve Aralık olmak üzere yılda 4 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS ve Journalindex.net tarafından indekslenmektedir.

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.*

*All responsibilities of the articles published belong to the authors.*

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS and Journalindex.net*

**İçindekiler / Contents**

- 25 *Selim Gündoğan*  
**Lise Öğrencilerinin Okul Tükenmişliklerinin Sosyal Destek ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**  
*Examination of School Burnout of High School Students in Terms of Social Support and Various Factors*
- 50 *Rüveyda Hicran Çebi Kozallık, Birkan Kargı*  
**Türkçe ve Almanca İlköğretim Ana Dil Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyete Bir Bakış**  
*An Overview of Gender in Primary School Textbooks Written in Turkish and German as Mother Tongue*
- 75 *Eyüp Bozkurt, Ramazan Erdoğan*  
**Sınıf Öğretmenlerinin Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi**  
*Investigation of the Nutritional Habits of Classroom Teachers*
- 95 *Volkan Sariboğa, Elife Doğan Kılıç, Hüseyin Serin*  
**Sınıf Öğretmenlerinin Birey-Örgüt Uyumu Üzerine Bir Araştırma**  
*A Research on Person-Organization Fit of Primary School Teachers*
- 116 *Oğuzhan Nacaroğlu, Davut Sarıtaş, Oktay Kızıkan*  
**Güncel Eğilimler Açısından Fen Bilimleri Öğretim Programına Yönelik Öğretmen ve Uzman Değerlendirmelerinin Karşılaştırılması**  
*Comparison of Teachers and Expert Evaluations for Science Curriculum in Terms of Current Trends*
- 146 *Ayşegül Şeyihoğlu, Yakup Şahin*  
**Coğrafya Eğitiminde Kavram Karikatürlerinin Başarı ve Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi**  
*The Effect of Concept Cartoons on Students' Achievement and Critical Thinking Skills in Geography Education*
- 174 *Emine Güler Akdemci, Derya Karataş, Ayşegül Derman*  
**Kimya Öğretmeni Adaylarının Fizikokimya Laboratuvar Deneylerini Öğrenmelerine V-Diyagramının Etkisi ve V-Diyagramı ile İlgili Görüşleri**  
*Effect of The V-Diagram on The Prospective Chemistry Teachers' Learning of Physical Chemistry Laboratory Experiments and Their Ideas About V-Diagram*
- 201 *İzzet Parmaksız*  
**Güvengenlik, Öz Duyarlık ve Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkiler**  
*Relationships Between Assertiveness, Self- Compassion and Social Anxiety*

- 223 Dilşad Bakır, Erdal Toprakçı, Esen Altunay  
**Ortaöğretimde Çalışan Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Becerileri ile Okul Sağlığı Algıları Arasındaki İlişki**  
*The Relationship between Secondary Schools Teachers' Critical Thinking Skills and School Health Perceptions*
- 263 Egemen Ermiş, Osman İmamoğlu  
**Değişik Fakültelerdeki Öğrencilerin Sabır Eğilimlerinin Araştırılması**  
*Analysis of Patience Predisposition of Students in Different Faculties*
- 281 Murat Tuncer, Manolya Şimşek  
**Ortaokul 5. Sınıf Matematik Dersi Bölme İşlemi Konusunda Plickers Uygulamasının Matematik Kaygısına ve Matematik Başarısına Etkisi**  
*The Effect of Plickers Application on Anxiety and Achievement in Secondary School 5th Mathematics Lesson About Division*
- 311 Seda Eskidemir Meral, Fatma Tezel Şahin  
**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaratıcı Düşünme Eğilimleri**  
*Creative Thinking Dispositions of The Preschool Teachers*
- 332 Nilay Özaydın  
**Müzik Öğretmen Adaylarının "Ses" Kavramına İlişkin Metaforları**  
*Metaphors of Music Teacher Candidates Related to the Concept of "Voice"*
- 359 Merve Mescioğlu Fedai, Recep Fedai  
**İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi**  
*An Evaluation on Interdisciplinary Education Policy: International Relations and Public Administration Education*
- 393 Nurullah Şahin  
**Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**  
*Examination of The Reading Motivations of Turkish Teacher Candidates in Terms of Various Variables*
- 424 Sefer Kalaman, Fatih Çelik  
**Türkiye'deki Eöli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma**  
*The Impact of The Usage of Turkey's Married Individuals' Social Media Usage on Their Marriage: A Qualitative Research*
- 454 Müzeyyen Övür, Faruk Levent  
**Öğretmen Adaylarının Eğitim Hukuku ile İlgili Eğitim İhtiyaçlarının Belirlenmesi**  
*Determination of the Educational Needs of Teacher Candidates Related to Educational Law*
- 481 İlknur Öztürk, Anjelika Huseyinzade Şimşek  
**Systematic Review of Glass Ceiling Effect in Academia: The Case of Turkey**  
*Akademide Cam Tavan Etkisinin Sistematik Olarak İncelenmesi: Türkiye Örneği*



- 500 Kemal Turgut, Elif Akdemir  
**Öğretmen Adaylarının Mobil Öğrenmeye İlişkin Tutumları**  
*The Attitude of Prospective Teachers Towards Mobile Learning*
- 527 Mehmet Yavuz  
**Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi**  
*An Investigation on Occupational Burnout Levels and Life Satisfaction of Teachers Working in Special Education and Rehabilitation Centers*
- 557 Selçuk Demir  
**Psikolojik Sermaye ve İş-Aile Yaşam Çatışması İlişkilerinin İncelenmesi**  
*An Analysis about the Relationships between Psychological Capital and Work-Family Life Conflict*
- 577 Levent Tanyeri  
**Farklı Branş Sporcularında Yaralanma Kaygısının İncelenmesi**  
*Investigation of Injury Anxiety in Different Branches Athletes*
- 592 Begüm Yılmaz, Ümit Kubilay Can  
**Türkiye’de Müzik Terapi Uygulamalarında Kullanılan Müzikler**  
*The Music Used in Music Therapy Practice in Turkey*
- 621 Tülin Atan  
**Farklı Isınma Protokollerinin Eklem Hareket Genişliği, Sıçrama ve Sprint Performansına Etkisi**  
*Effect of Different Warm-Up Protocols on Joint Range of Motion, Jumping and Sprint Performance*
- 636 İdil Eren Kurt, Turan Akbaş  
**Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri’nin Türkçe’ye Uyarlanması**  
*Adaptation of Dyadic Coping Inventory Into Turkish*
- 656 Ayhan Bulut  
**Okul Öncesi Eğitime Başlangıçta Yaşanılan Uyum Sürecine İlişkin Ebeveynlerin Görüşleri**  
*Parents’ Opinions on the Adaptation Process at the Beginning of Preschool Education*
- 682 Emel Tüzel İşeri, Hilal Kahraman, Nazife Karadağ  
**Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları**  
*Classroom Teacher Candidates’ Attitudes towards Teaching Profession*
- 706 İbrahim Halil Korkmaz, Arif Çerçi, Kadir Kaan Büyükkikiz  
**Investigation of the Relationships Between the Entrepreneurship Characteristics and Teacher Self-Efficiencies of Teacher Candidates: The Case of Gaziantep University**  
*Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Özellikleriyle Öğretmen Öz-yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziantep Üniversitesi Örneği*

- 728 *Fitnat Gürgil*  
*Effects of Using WebQuest and Animation on Academic Achievement and Retention in Social Studies Education*  
*Sosyal Bilgiler Eğitiminde WebQuest ve Animasyon Kullanımının Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi*
- 750 *Faruk Levent, Filiz Kansu Çelik*  
*Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Özel Yetenekli Öğrencilerin Sanat Eğitimine İlişkin Görüşleri*  
*The Opinions of Visual Arts Teachers' on Art Education of Gifted and Talented Students in Science and Art Centers*
- 786 *Mustafa Çelebi, Kübra D. Çopur*  
*Öğrencilerin Okula Yönelik Tutumları ile Ailenin Sosyoekonomik Yapısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Niğde İli Örneği*  
*Determining the Relationship Between Students' Attitudes towards School and Socioeconomic Structure of the Family: The Case of Niğde Province*
- 815 *Esra Özkan Pir*  
*Üniversite Öğrencilerinin Hedonistik Eğilimleri ve Duygusal İstikrarlılıklarının Alışveriş Bağımlılıklarına Etkisinde Finansal Öz Yetkinliklerinin Rolü*  
*The Role of Financial Self-Efficacy in the Effect of Hedonistic Tendencies and Emotional Stability on Shopping Addiction of University Students*
- 852 *Muhittin Sağırılı*  
*Ses Temelli Cümle Yönteminin İlk Okuma-Yazma Öğretimi Üzerindeki Başarısının Öğretmen Açısından Değerlendirilmesi*  
*Evaluation of Sound-based Sentence Method of Teaching Reading and Writing from The Teacher's Perspective*
- 884 *Seden Durmuş Çalışkan, Halis Özerk*  
*13-18 Yaş Grubu Ergenlerdeki Ego Durumları ile Anne Babalarının Bilgi Düzeyleri ve Anne Baba Tutumlarının İlişkisi*  
*Relationship Between Ego States in Teenagers in 13-18 Age Group and Consciousness Levels of Parents with Parents' Attitude*
- 922 *Emin Tamer Yenen, Ahmet Durmaz*  
*Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Düzeylerinin İncelenmesi*  
*Investigation Of Teacher Candidates' Readiness Levels For Teaching Profession*
- 941 *Yılmaz Mutlu, Mehmet Hayri Sarı*  
*Examining the Problem Solving Skills of the 4th Grade Primary School Students with Regards to Data Handling*  
*İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Veri İşleme Konusundaki Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi*

- 960 *Sevinç Namlı, Abdulkadir Kaya*  
***Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespiti: Atatürk Üniversitesi Örneği***  
*The Determination of The Financial Literacy Levels of The Faculty of Sport Sciences Students: Atatürk University Example*
- 983 *Mustafa Çelebi, Beyza Nur Kuşçurcan*  
***İngilizce Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yöntemlerini Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi***  
*Examining The Competencies of English Teachers Using Alternative Assessment Methods*
- 1010 *Erol Ata, Mustafa Yıldız*  
***Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Gözlem Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması***  
*Validity and Reliability Study of Observing Adults'-Displayed-Behavior Related to Environment Scale*
- 1028 *Orhan Ahmet Şener, Osman İmamoğlu*  
***Türkiye'de Spor Alanına Özgü Üniversitelerin Önemi***  
*The Importance of The University in Sports Science's Field*
- 1056 *Sabri Öz, Nazlıcan Dindarık, Ferdi Duman*  
***Schumpeteryan Girişimcilik ve 21. Yüzyıl Girişimcilik Yaklaşımları: Y Kuşağı Girişimcileri Üzerine Nitel Bir Araştırma***  
*Schumpeteryan Entrepreneurship And 21st Century Entrepreneurship Approaches: A Qualitative Research on Y Generation Entrepreneurs*
- 1092 *Aykut Çalışkan, Tuğça Poyraz*  
***Mala Zarar Verme Suçunun Mağdurlarının Anlatılarından Suçun İşlendiği Mekânsal Özelliklerin Tespiti***  
*Determination of the Spatial Characteristics of the Crime from Narrations of Victims of Property Damage*
- 1126 *Emrullah Türk*  
***Batman'da Sokakta Çalış(tırıl)an Çocuklar ve Karşı Karşıya Oldukları Riskler***  
*Children Working/Workedin The Streetin Batman And Risk They Face*
- 1159 *Özlem Altunsu Sönmez*  
***Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz***  
*A Sociological Analysis on the Daughter in Law Mother-in-Law Conflict*
- 1202 *Feyda Sayan-Cengiz*  
***Göçmenliğe Dair Dönüşen Temsiller ve Temsilin Politikası: "Almanya Acı Vatan" ve "Duvara Karşı" Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi***  
*Politics of Representation and Transformations in Representing Immigrants: A Comparative Analysis of "Almanya Acı Vatan" and "Gegen die Wand"*

- 1225 *Resul Bağı*  
***Geleneğin Sürekliliği ve Kültürel Mirasın Aktarımında Niğde Düğünleri ve Müzisyenler***  
*Sustainability of Tradition and Nigde Weddings and Musicians in Transfer of Cultural Heritage*
- 1255 *Burcu Oralhan, Nuh Mehmet zl*  
***Tüketicilerin Banka Tercihlerinde Marka Denkliği ve Marka İmajı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi***  
*Evaluating The Relationship Between Brand Equity and Image of Customers Bank Preferences*
- 1283 *Gamze Kasalak*  
***Algılanan rgtsel Toksisitenin İş Doymunu zerine Etkisi: Duygusal Bağlılığın Aracılık Rolü***  
*The Effect of Perceived Organizational Toxicity on Job Satisfaction: The Mediating Role of Affective Commitment*
- 1310 *Serpil zkurt Sivrikaya*  
***Kimya Motivasyonu İlişkili Değişkenler: KMYO rneği***  
*Variables Associated with Chemistry Motivation: Case of KMYO*
- 1331 *Ertuğrul Karakaya, İbrahim Bozacı*  
***Yapıcı zr Dilemenin Mşteri Affediciliğindeki Rolü: Kırıkkale İlinde Market Alışverişlerine Yönelik Bir Araştırma***  
*The Role of Constructive Apology in Customer Forgiveness: A Research on Market Shopping in Kırıkkale Province*
- 1348 *Belgin Bahar, Tolga Bilener*  
***Kurumsal İtibardan lke İtibarına: Farklı Disiplinlerden Farklı Yaklaşımlarla Nitel Bir İnceleme***  
*From The Corporate Reputation to The Country Reputation: A Qualitative Study With Different Approaches From Different Disciplines*
- 1376 *Arda Öztürk, Osman Tolga Togo*  
***şirketler Ligine Katılan İş Görenlerin rgtsel Streslerinin Belirlenmesi***  
*Determination of Organizational Stresses For Employees Participated in Corporate League*
- 1390 *Kenan Oręanlı*  
***Kalite Kontrol Grafiklerinde R Programlama Dilinin Kullanımı ile İlgili İçerik Analizi***  
*Content Analysis about Usage of R Programming Language in Quality Control Charts*
- 1430 *şirin Özkan, Gökhan Aba, Yusuf Çelik*  
***Destek Personellerinin İletişim Becerileri ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi: Kamu Hastanelerinde Bir Uygulama***  
*Determination of Communication Skills and Empathy Levels of Support Staff: An Application in The Public Hospitals*

- 1447 Çetin Akkuş, Gülizar Akkuş  
**Yöresel Yiyeceklerin Pazarlanması Hususunda Yönetici Tutumlarının İncelenmesi**  
*Investigation of Administrative Attitudes on Marketing of Local Food*
- 1472 Yunus Zengin  
**The Effect of Ethical Climate on Job Satisfaction within the Context of Organizational Trust: A Research in Banking Sector**  
*Örgütsel Güven Bağlamında Etik İklimin İş Doyumuna Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*
- 1502 Şefik Özdemir  
**Girişimcilerin E-Ticarete Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi: Aksaray İli Örneği**  
*Examining Entrepreneurs Opinions about E-Commerce: The Case of Aksaray*
- 1528 Serkan Naktiyok  
**The Impact of Organizational Support on Quality of Work Life Within The Scope of Psychological Empowerment**  
*Psikolojik Güçlendirme Bağlamında Örgütsel Desteğin İş Yaşam Kalitesine Etkisi*
- 1552 Alptekin Ulutaş  
**Entropi ve MABAC Yöntemleri ile Personel Seçimi**  
*Personnel Selection with Entropy and MABAC Methods*
- 1574 Sibel Sü Eröz, Seher Şittak  
**Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Destek ve Yenilikçi İş Davranışı Arasındaki İlişki**  
*The Relationship Between The Perceived Organizational Support and Innovative Business Behavior in The Hospitality Management*
- 1600 Ayşe Demir, Betül Bayazıt, Serap Çolak  
**Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol Altyapı Takımları Antrenörlerinin Liderlik Özelliklerinin Belirlenmesi**  
*Designating The Leadership Specialities of The Coaches of Besiktas Gymnastic Club's Youth Teams*
- 1620 Erkan Alsu  
**Petrol Fiyatları ve Borsa Endeks Değeri Arasındaki İlişki: Ortadoğu Ülkeleri Örneği**  
*Relationship Between Oil Prices And Stock Market Index Value: A Case Of Middle East Countries*
- 1650 Bora Gökteş  
**Tüketici Sinizmi Kavramı ve Ağızdan Ağıza Pazarlama Eylemlerinin Sinik Tüketici Davranışlarına Etkisi Konusunda Bir Uygulama**  
*The Concept of Consumer Cynicism and A Survey on The Effect of Word of Mouth Marketing Actions on Cynical Consumer Behavior*



- 1693 Ahmet Refah Torun, Ahmet Batuhan Yiğit  
*Evaluation of Perception and Attitudes towards Hybrid Vehicles: A Developing Country Approach*  
Hibrit Araçlara Karşı Algı ve Tutumların Değerlendirilmesi: Gelişmekte Olan Ülke Yaklaşımı
- 1703 Eyüp Uzuner, Levent Atalı, Betül Bayazıt, Hacı Ağdaş  
*Kadınların Spordan ve Spor Merkezlerinden Beklentilerinin Karşılama Düzeyleri*  
The Satisfaction Level of Women Expectations from Sports and Sport Centers
- 1721 Mehmet Bozok, Z. Merve Munar, İrem Kavasoğlu  
*Cinsiyetlendirilmiş Bir Egzersizin Sınırlarında: Adana'daki Erkeklerin Pilates Deneimleri*  
On The Borders of A Gendered Exercise: Pilates Experiences of Men in Adana
- 1757 Ceyda Yerdelen Kaygın, Aytaç İkinci  
*KOBİ'lerin Finansal Sorunlarına İşletme Sahiplerinin Bakış Açısı: Kars İli Örneği*  
Company Owners View on Financial Problems of SMEs: The Case of Kars
- 1784 Halis Özerk  
*Anne Babalık Bilgi Testi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*  
Parenting Knowledge Test: Validity and Reliability Study
- 1806 Cenk Aygün, Mustafa Özgenel  
*Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması*  
Critical Leadership Style Scale: Validity and Reliability Study
- 1836 H. Yunus Taş, Esra Nur Kazar  
*İstanbul'daki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi*  
The Effect of Women's Cooperatives in İstanbul on Women's Poverty
- 1864 Gül Gün  
*Örgüt Kültür Tiplerinin Yenilikçiliğe Etkisi Örgüte Güvenin ve Örtülü Bilgi Paylaşımının Düzenleyici Rolü*  
The Effect of Organizational Culture Types on Innovation Organizational Role and Regulatory Role of Trust and Implicit Information Sharing
- 1893 Elmas Yıldız Hanedar  
*Gender-Based Discrimination in Business Loan Markets*  
Ticari Krediler Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığı
- 1914 Mustafa Can Koç, Harun Ayar, Hüseyin Gümüş, Kubilay Çimen  
*Leisure Motivation and Leisure Satisfaction: A practice on Open Water Swimming Competitions*  
Serbest Zaman Motivasyonu ve Serbest Zaman Tatmini: Açık Su Yüzme Yarışmaları Üzerine Bir Uygulama

- 1930 Berna Bulğurcu  
**Çok Nitelikli Fayda Teorisi ile CRITIC Yöntem Entegrasyonu: Akıllı Teknoloji Tercih Örneği**  
Multi-Attribute Utility Theory Integration with CRITIC Method: Smart Technology Preference Example
- 1958 Suzan Dal, Burçak Keskin, Eray Yurtseven, Cemile Nihal Yurtseven  
**1.Lig Goalball Oyuncularının Örgütsel Stres Davranışlarının İncelenmesi**  
Analyzing Organizational Stress Behavior Of First League Goalball Players
- 1976 Aysu Uğurlar  
**Kentsel Ulaşımında Özel Araç Odaklı Düzenlemelere Eleştirel Bir Bakış**  
A Critical Perspective on Private Vehicle Oriented Regulations in Urban Transport
- 2015 Nurten Polat Dede, Fatma Türkmen  
**Yaşam Doyumunu ve Esnek Çalışma Üzerine Bir Araştırma**  
A Study on Life Satisfaction and Flexible Work
- 2042 Vedat Yılmaz, Mazlum Karaağaç  
**Turizmin Yerel Kalkınmadaki Öneminin Değerlendirilmesi: Van Kenti Örneği**  
Evaluation of The Importance of Tourism in Local Development: The Case of Van City
- 2068 Yusuf Bozgeyik, Ayşe Aydın  
**Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Çalışma**  
An Empirical Study on the Validity of Purchasing Power Parity in Selected Developing Countries
- 2090 Kıymet Yavuzaslan  
**Gender Differences of Young People's Altruistic Behaviors: A Public Goods Game Experiment**  
Gençlerin Diğerkâmlık Davranışında Cinsiyet Farklılıkları: Bir Kamu Malı Oyunu Deneyi
- 2107 Berat Akıncı  
**The Contribution of the Presidential Government System of the Republic with Specific Design To Turkey to Rationalize the Presidential System**  
Türkiye'ye Özgü Tasarımıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Başkanlık Sisteminin Rasyonelleştirilmesine Katkısı
- 2125 Fethi Nas  
**Göç ve Demokrasinin Geleceği**  
Migration and the Future of Democracy
- 2150 Nilgün Dağ, Mehmet Köçer  
**Türkiye'de Politik Okuryazarlık**  
Political Literacy in Turkey

- 2176 R. Görkem Aytimur  
*Shopenhauer'in Düşüncelerinde Bir Özgürleşme Olanğı Olarak Müzik*  
*Music as a Possibility of Freedom in Schopenhauer's Thoughts*
- 2200 Selin Aktürk, Selen Durak, Tülin Vural Arslan  
*Otantiklik ve Metalaşma Kavramlarının Turizmin Sürdürülebilirliğı Çerçevesinde*  
*Taraklı ve Cumalıkızık Bölgeleri Üzerinden Okunması*  
*The Concept of Authenticity and Commodification in Sustainable Tourism and Examining of*  
*Cumalıkızık and Taraklı*
- 2226 Zafer Akbaş, Ahmet Hüseyin Çelik, Melih Duman  
*İkinci Yüzyıllında İş birliğı ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri*  
*Turkish-American Relations in the Second Century of Cooperation and Conflict Spiral*
- 2259 Murat Karahan  
*Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler*  
*(BOBİ) Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme*  
*An Assessment on the Comparison of Financial Leasing with The Tax Procedural Law and*  
*The Financial Reporting Standards for Large and Medium-Sized Enterprises*
- 2286 Nurullah Yelboğa, Orhan Koçak  
*Ergenlerde Akran Zorbalığını Yordayan Bazı Faktörlerin Zorba ve Mağdur Bireyler*  
*Açısından Değerlendirilmesi*  
*Evaluation of Some Factors Predicting Peer Bullying in Adolescents*
- 2321 Doğa Başer, Mehmet Kırlioğlu, Huriye İrem Kalaycı Kırlioğlu  
*Empati Kavramına Bauman Çerçevesinden Bir Bakış*  
*The Concept of Empathy Through the Perspective of Zygmunt Bauman*
- 2345 Özge Güdü Demirbulut, Gencay Saatçı, Yusuf Aymankuy  
*A Conceptual Assessment on the Importance of Employee Happiness in Tourism*  
*Enterprises*  
*Turizm İşletmelerinde Çalışan Mutluluğunun Önemi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme*
- 2365 Eray Çetin, Nermin Bahşı  
*Tarımsal Üretim Gerçekleştiren İşletmelerin Faaliyetlerinin Hedef Maliyet*  
*Yöntemine Göre Değerlendirilmesi*  
*The Evaluation of the Activities of the Agricultural Production Enterprises According to the*  
*Target Cost Management*
- 2381 Yaşar Semiz, Güngör Toplu  
*Ege Adaları Tartışması ve Türkiye: II. Dünya Savaşı Süreci*  
*Aegean Islands Dispute and Turkey: World War II Period*
- 2404 Ayşenur Pekasıl, Zehra Erşahin  
*Temellendirilmiş Kuramda Gerçeklik ve Görecelik Uzlaşması*  
*Reconciling Realist and Relativistic Foundations of Grounded Theory Methodology: A Guide*  
*for Researchers*

- 2423 R. Görkem Aytimur  
**Alban Berg'in Wozzeck Operası Hakkında Tarihsel Bir İnceleme**  
*A Historical Review About Alban Berg's Wozzeck*
- 2456 Mehmet Bulut  
**Yoksul İstihdamının Teşviki Yaklaşımı, Türkiye Uygulaması ve Sorunlar**  
*Promotion of Poor Employment, Applications in Turkey and Problems*
- 2479 Mehmet Sena Köseadağ  
**Türk Basımında Çalışma Hayatı ve İş Güvencesi Sorunu**  
*Problems Associated with Working Life and Employment Security in Turkish Press*
- 2499 Çiğdem Akman  
**Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Yapbozu: Gelişmeler ve Öneriler**  
*Puzzle of Local Governments Under the Presidential System: Developments and Suggestions*
- 2533 Mustafa Emre Civelek  
**Development Phases of E-Government**  
*Elektronik Devletin Gelişim Evreleri*
- 2549 Servet Reyhan  
**Kolektif Şiddet ve Kimlik Kaynaşmasına İlişkin Olarak Türkiye'de Futbol Şiddeti**  
*Football-Related Violence in Turkey in relation to Collective Violence and Identity Fusion*
- 2562 Elif Yıldırım  
**İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi**  
*The Effect of Humanitarian Diplomacy Activities On Turkey's Soft Power*
- 2592 Mustafa Cambaz  
**Milli Gelir, Bankacılık Kredi ve Mevduat Hacmi ile Menkul Kıymetler Borsası İşlem Hacmi Etkileşimi**  
*Interaction of National Income, Banking Credit, Deposit Volume and Stock Exchange Transaction Volume*
- 2627 Ümmet Erkan  
**Gilles Deleuze Felsefesinde Temel Kavramlar ve Yeni Toplumsal Hareketler**  
*Basic Concepts And New Social Movements in Gilles Deleuze Philosophy*
- 2653 Yeliz Okay  
**Mehmed İzzet ve Mehmed Ali Aynî Arasında İçtimaiyat Dersleri Üzerine Bir Polemik**  
*A Polemics Between Mehmed İzzet and Mehmed Ali Aynî About The Book: İçtimaiyat Dersleri*
- 2663 Mahmut Mert Aslan  
**Propagandada Etik Kaygı**  
*Ethical Concern in Propaganda*

- 2679 Resul Babaoğlu  
*Seçim Yenilgisi, Parti İçi Muhalefet ve Hizipleşme Tartışmalarının Gölgesinde Cumhuriyet Halk Partisi XI. Kurultayı (26-30 Temmuz 1954)*  
*Republican People's Party's XIth Congress in The Shadows of Discussions of Election Defeat, Intra-Party Opposition and The Schism (26-30 July 1954)*
- 2709 Ahmet Oğuz  
*Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Anadolu'ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları*  
*Immigrances of Anatolia in The Last Term of The Ottoman State and Public Policies in Countries of Immigrants*
- 2729 Ahmet Ugurlu  
*Kant'in Ruhun Ölümsüzlüğüne İlişkin Görüşlere Yönelik Eleştirileri ve Phaidon Diyalogundan Hareketle Platon'un Bu Eleştirilere Verebileceği Olası Cevaplar*  
*Kant's Criticism of The Claims Concerning The Immortality of Soul and Plato's Probable Answers in Phaidon*
- 2757 Eyyüb Ensari Cicerali  
*Örgüt içi Eğitim Faaliyetlerinin Etkinliğinin Artırılmasında Kurumsal Akademilerin Yapılandırılması*  
*Structuring of Corporate Universities as the Mechanisms for Developing the Efficiency of Training at Organizations*
- 2768 Gamze Aksan  
*Kamusal Alan Kavramı Çerçevesinde Türkiye'de 68 ve 80'lerdeki Öğrenci Hareketleri Üzerine Yeniden Düşünmek*  
*Rethink The Framework of The Public Sphere on The Student Movement in 68 and 80 in Turkey*
- 2804 Konuralp Sezgili  
*Kurumsal Politik Davranış: İşletme, Devlet ve Piyasa İlişkileri Ekseninde Eleştirel Bir İnceleme*  
*Corporate Political Behavior: A Critical Review of Business, Government and Market Relations*
- 2827 Uğur Burç Yıldız  
*Don't Exaggerate the Problems! Why can't Turkey and the European Union Divorce? Sorunları Abartmayın! Türkiye ve Avrupa Birliği Neden Boşanamaz?*
- 2847 Mustafa Çelikten, Kemal Ayyıldız, Yeliz Yeni Çelikten  
*Türk Eğitim Sisteminin Örgüt Yapısı: Denetim ve Merkezileşme*  
*Organizational Structure of Turkish Education System: Inspection and Centralization*
- 2867 Cemre Pekcan  
*Yeni-liberal Kurumsalcılık Çerçevesinde Çin'in Komşuluk Diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping Dönemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*  
*China's Neighbourhood Diplomacy in the Framework of Neoliberal Institutionalism: A Comparative Perspective Of Hu Jintao And Xi Jinping Periods*



**2893** *Hamide Nur Çevik Özdemir, Rahman Çakır, Rıdvan Küçükali*  
**Sağlık Yöneticilerinin Liderlik Özellikleri**  
*Leadership Characteristics of Health Managers*

**2907** *Düzeltilmeler*

## Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 13 Issue 19)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue

Abdulkadir Kaya	Erzurum Teknik Üniversitesi
Abdullah Aydın	Mustafa Kemal Üniversitesi
Adem Sağır	Karabük Üniversitesi
Ahmet Balcı	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Ahmet Can Bakkalcı	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ahmet Cüneyt Gültekin	Ankara Üniversitesi
Ahmet Erdoğan	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Karadağ	İnönü Üniversitesi
Ali Bozkurt	Gaziantep Üniversitesi
Ali Erdem	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ali Gürel Göksel	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ali Öztürk	Bartın Üniversitesi
Alpaslan Yaşar	Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Alper Karslı	Bartın Üniversitesi
Altuğ Ünal	Ege Üniversitesi
Arda Öztürk	Pamukkale Üniversitesi
Arzu Karaca	Munzur Üniversitesi
Ayşe Aslı Honça	Kastamonu Üniversitesi
Ayşe Değerli	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Ayşe Eliüşük Bülbül	Selçuk Üniversitesi
Ayten Kiriş Avaroğulları	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Aziz Belli	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Barış Övgün	Ankara Üniversitesi
Bedir Sala	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Bedrettin Keşgin	Yalova Üniversitesi
Bener Güngör	Atatürk Üniversitesi
Berrin Filizöz	Cumhuriyet Üniversitesi
Beyza Ç. Tekin	Galatasaray Üniversitesi
Bilginer Onan	Mustafa Kemal Üniversitesi
Birol Alver	Kırıkkale Üniversitesi
Bunyamin Akdemir	İnönü Üniversitesi
Bülent Aksoy	Gazi Üniversitesi
Bülent Dilmaç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Bünyamin Çetinkaya	Giresun Üniversitesi

Cemal Gündoğdu	İnönü Üniversitesi
Cemil Yıldızcan	Selçuk Üniversitesi
Cengiz Dinç	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ceren Yegen	Mersin Üniversitesi
Çağatay Benhür	Selçuk Üniversitesi
Çağdaş Caz	Yozgat Bozok Üniversitesi
Çağla Girgin Büyükbayraktar	Harran Üniversitesi
Daimî Koçak	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dilek Cindoglu	Hamad Bin Khalifa Üniversitesi
Dündar Yener	Abant İzzet Baysal University
Ebru Gülbuğ Erol	İnönü Üniversitesi
Ejder Ulutaş	Muş Alparslan Üniversitesi
Elçin Ergin	Kastamonu Üniversitesi
Elif Karagün	Kocaeli Üniversitesi
Elif Yüksel Oktay	Yalova Üniversitesi
Emin Kaya	Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi
Emrah Başaran	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Engin Yılmaz	Ankara Üniversitesi
Ercan Gür	Fırat Üniversitesi
Erdal Toprakçı	Ege Üniversitesi
Erdoğan Kaygın	Kafkas Üniversitesi
Erkan Akgöz	Selçuk Üniversitesi
Erkan Özdemir	Uludağ Üniversitesi
Erkut Düzakın	Çukurova Üniversitesi
Esra Kâhya Özyirmidokuz	Erciyes Üniversitesi,
Faruk Levent	Marmara Üniversitesi
Faruk Sezer	Bayburt Üniversitesi
Ferhat Tekin	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ferudun Kaya	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fevzi Dursun	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Feyza Meryem Kara	Kırıkkale Üniversitesi
Filiz Şenkal Sezer	Bursa Uludağ Üniversitesi
Firdevs Gümüšođlu	Mimar Sinan Fine Arts University
Gökhan Tuncel	İnönü Üniversitesi
Gunay Cen	İstanbul Üniversitesi
Gül Atanur	Bursa Teknik Üniversitesi
Gül Gün	Munzur Üniversitesi
Güldener Albayrak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Gülşen Bayat	İğdır Üniversitesi
Güner Çiçek	Hitit Üniversitesi
Hacer Tuğba Eroğlu	Selçuk Üniversitesi
Hakan Bağcı	Kocaeli Üniversitesi

Halil Aytekin	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Halis Adnan Arslantaş	Esogü Eğitim Fakültesi
Haluk Duman	Aksaray Üniversitesi
Hanifi Parlar	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Hasan Bilgehan Yavuz	Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Hasan Genç	Trabzon Üniversitesi
Hasan Güner Berkant	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Hasan Hüseyin Kılınç	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hasan Tağraf	Cumhuriyet Üniversitesi
Hatice Kadioğlu Ateş	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Hikmet Salahaddin Gezici	Şırnak Üniversitesi
Himmat Karadal	Aksaray Üniversitesi
Hürmüz Koç	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hüsniye Canbay Tatar	İnönü Üniversitesi
Ibrahim Cankaya	Uşak Üniversitesi
Ibrahim Arslan	Üsküdar Üniversitesi,
Işıl Bayar Bravo	Ankara Üniversitesi
İkbal Tuba Şahin Sak	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlhami Söyler	Beykent Üniversitesi
İlhan Turan	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
İlkay Karaduman	İstanbul Aydın Üniversitesi
İlknur Beyaz Özbey	Artvin Çoruh Üniversitesi
İlter Ünlükaplan	Çukurova Üniversitesi
İpek Kazançoğlu	Ege Üniversitesi
İsmail Gökdeniz	Kırıkkale Üniversitesi
Kadir Doğan	Gümüşhane Üniversitesi
Kenan Güllü	Erciyes Üniversitesi
Kerem Özbey	Artvin Çoruh Üniversitesi
Korkmaz Yiğiter	Düzce Üniversitesi
Kürşad Zorlu	Ahi Evran Üniversitesi
Levent Eldeniz	Marmara Üniversitesi
Levent Tanyeri	Kafkas Üniversitesi
Lütfü İlgar	İstanbul Üniversitesi
M. Fatih Demirci	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mahmut Küçükkoğlu	Yalova Üniversitesi
Mahmut Polat	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Mahmut Yardımcıoğlu	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Mazlum Çöpür	Arel Üniversitesi
Mehmet Baş	Ahıv Üniversitesi
Mehmet Çebi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Mehmet Demirel	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mehmet Fatih Buğan	Gaziantep Üniversitesi

Mehmet Gökten	Okan Üniversitesi
Mehmet Hayri Sarı	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Mehmet Murat Gutnu	Mardin Artuklu Üniversitesi
Meltem Maraş	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Meryem Altun	Niğde Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu
Mesut Bozkurt	Gaziantep Üniversitesi
Metin Karayol	Muş Alparslan Üniversitesi
Mevlüt Yılmaz	Fırat Üniversitesi
Mikail Tel	Fırat Üniversitesi
Muhammad Farooq Jan	Iqra National University
Muhammet Erbay	Selcuk University
Mukaddes Yeşilkaya	Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Murat Aksu,	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Murat Akyıldız	Anadolu Üniversitesi
Murat Çemberci	Yıldız Teknik Üniversitesi
Murat Doğdubay	Balıkesir Üniversitesi
Murat İsmet Haseki	Çukurova Üniversitesi
Mustafa Bekmezci	Toros Üniversitesi
Mustafa Çelebi	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Çelikten	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Çelikten	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Emre Civelek	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Mustafa Mete	Gaziantep Üniversitesi
Mustafa Paksoy	Gaziantep Üniversitesi
Mustafa Polat	Milli Savunma Üniversitesi
Mustafa Şanal	Giresun Üniversitesi
Müfit Şenel	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Müge Örs	İstanbul Aydın Üniversitesi
Nazan Haydari Pakkan	Bilgi Üniversitesi
Nevfel Boz	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Nilüfer Demir	Hacettepe Üniversitesi
Nilüfer Güner	Akdeniz Üniversitesi
Nurşat Biçer	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Nuşin Uncu	Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Oğuzhan Karadeniz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Oğuzhan Kırdök	Cumhuriyet Üniversitesi
Okan Bilgin	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Oksan Kibritci Artar	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Omer Simsek	Haliç Üniversitesi
Orhan Akınoğlu	Marmara Üniversitesi
Osman Akandere	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Osman İmamoğlu	19 Mayıs Üniversitesi



Osman Mutluel	Paü İlahiyat Fakültesi
Osman Tolga Togo	Harran Üniversitesi
Osman Uluyol	Adıyaman Üniversitesi,
Ömer Satır	Hitit Üniversitesi
Ömer Satır	Hitit Üniversitesi
Öner Çelikkaleli	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Özcan Karaaslan	Marmara Üniversitesi
Özgür Önen	Mehmet Akif Ersoy Univ
Özgür Uğurluoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Özlem Keskin	Kocaeli Üniversitesi
Ramazan Sak	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Recep Çelik	Yalova Üniversitesi
Rıfat Atay	Akdeniz Üniversitesi
Sadettin Paksoy	Gaziantep Üniversitesi
Said Olgun	Siirt Üniversitesi
Sait Akbaşlı	Hacettepe Üniversitesi
Samet Evcı	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Sedat Doğan	Erciyes Üniversitesi
Sedat Karaçam	Düzce Üniversitesi
Sefa Usta	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Sefer Kalamam	Bozok Üniversitesi
Seher Özkazanç	Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Selahattin Avcıaroğlu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Selda Kılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Semra Alyılmaz	Uludağ Üniversitesi
Sena Otacıoğlu	Marmara Üniversitesi
Sevilay Çınar	Gazi Üniversitesi
Sıtkı Çekirdekçi	Sinop Üniversitesi
Sinan Aydın	Kocaeli Üniversitesi
Sinem Kocamaz	Ege Üniversitesi
Soner Mehmet Özdemir	Mersin Üniversitesi
Susran Eroğlu	Osmaniye Korkutata Üniversitesi
Şafak Uluçınar Sağır	Amasya Üniversitesi
Şemsettin Çiğdem	Gaziantep Üniversitesi
Şerif Korkmaz	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Şevki Özgener	Nevşehir Hacı Bektaş-I Veli Üniversitesi
Şükrü Anıl Toygar	Selçuk Üniversitesi
Taner Tatar	İnönü Üniversitesi
Tekin Avaner	Jandarma Ve Sahil Güvenlik Akademisi
Tevfik İşleyen	Ataturk Üniversitesi
Tugay Arat	Selcuk University
Tuğba Akın	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Turan Öndeş	Atatürk Üniversitesi
Turhan Çetin	Gazi Üniversitesi
Tülin Atan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Türker Kurt	Gazi Üniversitesi
Uğur Bakan	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Ümit Çelen	Amasya Üniversitesi
Ünal Gülhan	Bayburt Üniversitesi
Yaprak Civelek	Arel Üniversitesi
Yasemin Yavuzer	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yasin Coşkun	Siirt Üniversitesi
Yavuz Akbaş	Trabzon Üniversitesi
Yunus Emre Avcı	Siirt Üniversitesi
Yüksel Yıldırım	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Zafer Çelik	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Zeliha Seçkin	Aksaray Üniversitesi
Zülfü Demirtaş	Fırat Üniversitesi

## Editörden

2019 yılının üçüncü sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2019 yılının üçüncü sayısı olan 19. Sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

19. sayımızda yine topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 114 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 19. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

## Lise Öğrencilerinin Okul Tükenmişliklerinin Sosyal Destek ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.552366

\*

Selim Gündoğan\*

\*Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğt. Bil. Böl., PDR Anabilim Dalı, Niğde/Türkiye  
E-Posta: [selimgundogan@ohu.edu.tr](mailto:selimgundogan@ohu.edu.tr) ORCID: [0000-0003-4312-7346](https://orcid.org/0000-0003-4312-7346)

### Öz

Çalışmada eğitim yaşamına devam eden öğrencilerde görülen bir durum olan okul tükenmişliği üzerinde sosyal desteğin yordayıcı rolü olup olmadığı ve okul tükenmişliğinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde yürütülen bir çalışmadır. Çalışmanın verileri, örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak çalışmaya gönüllü olarak katılan 195 kız ve 153 erkek olmak üzere toplam 348 lise öğrencisi üzerinde toplanmıştır. Veriler okul tükenmişliği ölçeği, çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde t testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin çeşitli demografik değişkenlere (cinsiyet, liseyi yatılı veya gündüzlü okuma, sınıf) göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul tükenmişliğiyle sosyal destek arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Regresyon analizi sonucundaysa; sosyal desteğin okul tükenmişliğinin duygusal tükenme alt boyutunun %36'sını, duyarsızlaşma alt boyutunun %32'sini ve düşük kişisel başarı hissi alt boyutunun %30'unu açıkladığı sonucu elde edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ilgili literatüre göre tartışılmış ve yeni araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Lise Öğrencisi, Okul Tükenmişliği, Sosyal Destek

<sup>1</sup> Bu çalışma 2.Uluslararası Sosyal Bilimleri Kongresi'nde (USBİK-2019) bildiri özeti olarak sunulmuştur.

## Examination of School Burnout of High School Students in Terms of Social Support and Various Factors

\*

### Abstract

*In this study, it is examined whether social support has a predictive role on school burnout, which is a condition seen in students who continue their education and whether school burnout differs according to various variables. This study was carried out in the survey model of quantitative research methods. The data of the study was collected on a total of 348 high school students (195 female and 153 male) who participated in the study voluntarily using the maximum diversity sampling method. Data were collected using school burnout scale, multidimensional perceived social support scale and personal information form. In the analysis of the data, t test, ANOVA test, correlation and regression analyzes were used. As a result of the analyzes, it was concluded that high school students' burnout differed according to various demographic variables (gender, high school boarding or daytime reading, class). A significant and negative relationship was found between school burnout and social support. As a result of regression analysis; social support explained 36% of the emotional exhaustion sub-dimension of school burnout, 32% of the depersonalization sub-dimension and 30% of the low personal sense of self-achievement sub-dimension. The results were discussed according to the related literature and suggestions were made for new researchers.*

**Keywords:** High School Student, School Burnout, Social Support

## Giriş

Bireylerin iş yaşamında pek çok durum ortaya çıkmaktadır. Tükenmişlik iş yaşamında bireyler üzerinde görülen bir durum olarak ortaya çıkan bir kavram olmuştur. 1970'lerden günümüze tükenmişlik kavramı araştırma konusu olagelmıştır (Pines ve Nunes, 2003). Tükenmişlik kavramı ilk olarak Freudenberg (1974) tarafından; enerji, güç ve kaynaklara karşı artan beklentinin sonucunda oluşan yoğun yorgunluk ya da bıkkınlık süreci olarak ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmıştır. Daha sonra başka bir tanımdaysa tükenmişlik: işe bağlı olarak tutum ve davranışlardaki değişikliklerin sonucunda kendini gösteren duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarı duygusu olmak üzere üç bileşenden oluşup; süreğen yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, negatif bir benlik algısının gelişmesiyle iş, yaşam ve diğer insanlara yönelik ortaya çıkan olumsuz tutumlarla belirginleşen fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak bir tükenme sendromu şeklinde tanımlanmıştır (Maslach, 1981; Maslach ve Jackson, 1981). Başka yazarlara göreyse tükenmişlik, stresle etkin şekilde başa çıkmamanın bir sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur (Friesen ve Sarros, 1989; Torun, 1997; Kaçmaz, 2005). Freudenberg'e göre (1974) tükenmişlik sadece duygusal tükenmişlik boyutunda ele alınmıştır. Tükenmişlik genel olarak ise; literatürde duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Maslach ve Jackson 1981; Firth, Micntee, Mckown, ve Britton, 1985; Jackson, Schwab ve Schuler, 1986; Lahoz ve Mason, 1989; Maslach ve Leiter, 1997). Daha sonra araştırmacılarca tükenmişlik kavramının sadece iş yaşamıyla ilgili bir kavram değil okul yaşantısında da ortaya çıkan bir durum olduğu öne sürülmüş ve okul tükenmişliği kavramı literatüre girmiştir (Schaufeli ve diğ., 2002; Gan ve Shang, 2007; Zhang, Gan ve Cham, 2007; Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen ve Nurmi, 2009; Parker ve Salmela-Aro, 2011, Çapri, Gündüz ve Gökçakan, 2011; Aypay, 2011; Kutsal ve Bilge, 2012; Seçer ve Gençdoğan, 2012).

Günümüzde bireylerin yaşantısının bir kısmı eğitim kademelerinde geçmektedir. Türkiye'de okul öncesi ile başlayıp üniversiteye kadar süren eğitim süreci bireylerin ortalama 16 yılını almaktadır. Bu eğitim sürecinde öğrencilerin okula dönük algılarını olumlu yönde etkileyen faktörler çok olduğu gibi; okula dönük algılarını olumsuz yönde etkileyen ve okul

sürecinden soğutan faktörler de pek fazla olabilmektedir. Öğrencilerin akademik süreçlerini olumsuz yönde etkilemekte olan ve son yıllarda araştırmaacılarca çok yönlü olarak araştırma konusu yapılmaya başlanılan kavramlardan birisi de okul tükenmişliğidir (Seçer, 2015).

Okul tükenmişliği kavramı okul ve eğitim yaşantısının öğrencilerden yoğun beklentilerinin sonucunda öğrencileri duygusal, bilişsel ve bedensel olarak yıpratması ya da bitkin dūřürmesi olarak tanımlanmaktadır (Aypay ve Eryılmaz 2011; Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen, ve Nurmi, 2009). Bařka bir tanımda okul tükenmişliği okulun yoğun beklentilerine maruz kalmaları sonucunda öğrencilerin yaşadıkları stresle bařa çıkamama durumu olarak tanımlanmaktadır (Aypay, 2011). Akademik beklentilerden kaynaklı olarak bitkin dūřme, okula ve okulla ilgili aktivitelere karşı olumsuz bir tutum geliştirme ve etkinliklere katılma isteğinde dūřüř okul tükenmişliğinin belli başlı belirtileri olarak ortaya çıkmaktadır (Seęer, Halmatov ve Ateř, 2013; Seęer 2015).

Yapılan araştırmalar öğrencilerde görülen okul tükenmişliğinin pek çok kavramdan etkilendiğini ve pek çok kavramla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan ęalıřmalarda okul tükenmişliği kavramı öznel iyi oluş (Akpinar, 2016; Aypay ve Eryılmaz, 2011; Sarıcam, 2015; Parker ve Salmela-Aro, 2011), psikolojik uyumsuzluk (Seçer, 2015), mükemmeliyetęilik (Luo, Wang, Zhang ve Chen, 2016), depresyon (Salmela-Aro ve diğ, 2008; Koçak ve Seçer, 2018) psikolojik yardım ihtiyacı (Özgen, 2016) ve ęeřitli demografik değişkenler (Gündüz, ęapri ve Gökęakan 2012; Seçer ve Genędođan, 2012; Demirel, 2018) açısından ele alınmıştır.

Okul tükenmişliği üzerinde etkisi olan hem bireyden hem de dıştan kaynaklı faktörler bulunmaktadır. Okul tükenmişliği üzerinde etkili olan dıştan kaynaklı faktörlerden birisi de sosyal destektir. Sosyal destek konusu ile okul tükenmişliği arasındaki ilişkiyi inceleyen ęalıřmalar bulunmaktadır (Pazin, 2000; Weaver, 2000, Kovach, 2002; Jacobs ve Dodd, 2003; Kutsal ve Bilge, 2012; ęam, Deniz ve Kurnaz, 2014). Bu ęalıřmaların ortak noktası okul tükenmişliği ile sosyal destek arasında negatif yönde bir ilişki olmasıdır. Bu doğrultudan hareketle sosyal desteğin okul tükenmişliğini azaltıcı rolü olduğu söylenebilir.

Sosyal destek kavramı kuramsal olarak Kurt Lewin'in Alan Kuramı ve davranış tanımına dayanmaktadır (Boldwin, 1967; Akt. Yıldırım, 1998). Sosyal destek kavramı; bireyin mevcut ęevresinden gördüğu olumlu

tepkiler (ilgi, sevgi, güven, saygı, takdir edilme vb.) ve ihtiyaç duyulan maddi yardım gibi çoğu açıdan bireye destek süreci olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2010). Soria's'a (1988) göre sosyal destek kavramı, "sosyal ağın yeterince destekleyici olup olmadığı konusunda kişinin genel bir izlenimi" olarak ele alınmıştır. Sosyal destek kavramına başka bir tanım olarak Cohen ve Syme'in (1985) tanımı verilebilir; bu tanıma göre sosyal destek başkaları bireye tarafından sağlanan kaynaklardır. Sosyal destek kavramı genellikle zorlu veya stres artırıcı durumlarda kişinin ulaşabileceği maddi veya manevi yardım olarak kabul edilmektedir. Sosyal desteği elde eden insanların ihtiyaçları olduğunda güvenilebilecekleri kaynaklara (eş, arkadaş, aile gibi) sahip oldukları öne sürülmektedir (Sarason ve Sarason, 1982). Tardy'e (1985) göreyse sosyal desteğin: yönü (alınışı veya verilışı), eğilimi (destek kaynaklarının olması ve kullanılması), desteğin tanımlanması (değerlendirilme yapılması), desteğin hangi içeriğe sahip olduğu (duygusal, bilgisel ve araçsal destek gibi) ve sosyal ağ olmak üzere 5 yönü bulunmaktadır. Cohen ve Wills (1985) sosyal desteğin, duygusal destek, araçsal destek, bilgisel destek ve yaygın destek şeklinde 4 boyutla açıklanması gerektiği fikrini öne sürmüşlerdir. Kutsal ve Bilge'ye (2012) göre öğrencilerde görülen tükenmişlikte öğrencinin kendi gücünün ve isteklerine ek olarak ailenin, arkadaşların ve öğretmenlerin de öğrenciden beklentilerinin dengeli olması, bireyin yakın çevresinin desteğini hissettirmesi ve rehberliği önemli etkenler arasındadır. Bu etkenler okul tükenmişliğini azaltıcı rol üstlenmektedir. Başka bir ifadeyle sosyal desteğin artması okul tükenmişliğini azaltmakta ve öğrencinin eğitim yaşantısının daha verimli geçmesine yol açmaktadır (Kim ve diğ., 2017). Buna ek olarak; sosyal destek kaynaklarının sınırlı olmasının tükenmişliği artırdığı öne sürülmüştür (Salmela-Aro, Kiuru ve Nurmi, 2008).

Sonuç olarak; okul tükenmişliğinin öğrenciler arasında yaşanan ve öğrencilerin pek çok özellikler üzerinde olumsuz etkileri olan yaygın bir durum olduğu görülmektedir. Okul tükenmişliği ile negatif yönlü bir ilişkisi olan ve okul tükenmişliğini azaltıcı role sahip olan kavramlardan birinin de ilgili literatürde sosyal destek olduğu görülmektedir (Jacobs ve Dodd, 2003; Kutsal ve Bilge, 2012; Çam, Deniz ve Kurnaz, 2014). Yapılan bu çalışmalarda sosyal desteğin okul tükenmişliğini yordayan bir değişken olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da sosyal destek yordayıcı



değişken olarak ele alınmıştır. Ayrıca okul tükenmişliğinin üzerinde çeşitli demografik değişkenlerin de etkili olduğu görölmektedir (Seçer ve Genędođan, 2012; şeker ve Yavuzer, 2017).

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında, okul ortamında ortaya çıkması muhtemel sorunların önlenmesi veya ortaya çıkmış olan sorunların olası kötü sonuçlarının azaltılıp çözüme kavuşturulması önemli bir konudur. Okul tükenmişliğinin okul çağındaki bireylerde yoğun olarak görölen bir sorun alanı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum okul tükenmişliğini azaltıcı faktörlerin dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada da, okul ortamlarında psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanındaki koruyucu ve önleyici müdahalelere ışık tutması için okul tükenmişliği konusu çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Ayrıca ilgili literatüre okul tükenmişliği ile sosyal destek arasındaki ilişkiyi ele alan güncel bir çalışmanın daha kazandırılması, okul tükenmişliğini azaltıcı faktörlerden birisi olan sosyal desteğin bu çalışmada da ele alınarak sosyal desteğin azaltıcı rolünün ortaya konması ve okul tükenmişliği gibi güncel, pek çok araştırmaya konu olmuş bir konunun çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının güncel bir çalışmayla daha tekrar incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrudan hareketle bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Lise öğrencilerinin okul tükenmişlik puanları cinsiyet, sınıf ve liseyi yatılı ya da gündüzlü okuma değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- Lise öğrencilerinin okul tükenmişlik puanları ile sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
- Lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin sosyal destek anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

## Yöntem

Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde yürütölen bir çalışmadır. "Tarama modelleri, geğmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı olup; araştırmaya konu olan olay, birey, ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2013).

## Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Niğde ilinde lise öğrenimine devam eden 19233 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemi “evrende incelenen problemle ilgili olarak kendi içinde benzeşik farklı durumların belirlenerek çalışmanın bu durumlar üzerinde yapılması” olarak tanımlanan (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014) “amaçsal örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi” kullanılarak seçilen, çeşitli liselerde öğrenimine devam eden 195’i kız ve 153’ü erkek öğrencilerden olmak üzere toplam 348 lise öğrencisi oluşturmuştur.

## Veri Toplama Araçları

Çalışmada elde edilen verileri toplamak için okul tükenmişlik ölçeği, çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

### *Okul Tükenmişliği Ölçeği:*

Ortaokul ve lise öğrencilerinin okul süreçlerinden kaynaklanan tükenmişlik özelliklerini ölçmek amacıyla Salmela-Aro ve ark. (2009) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin, Türkçe’ye uyarlaması Seçer ve ark. (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 9 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı algısıdır. Ölçeğin geçerlik analizleri sonucunda toplam varyansın % 63.25 varyans açıklamakta olduğu ve üç faktörlü yapısının model uyumunun iyi düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (REMSEA=.06, CFI=.94, TLI=.93). Ölçeğin güvenirlik değerinin .87, test tekrar test güvenirliğinin ise .88 olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada; iç tutarlık katsayıları duygusal tükenmişlik alt boyutu için .72, duyarsızlaşma alt boyutu için .82 ve düşük kişisel başarı algısı alt boyutu içinse .74 olarak bulunmuştur.

### ***Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği***

Zimet ve ark. (1988) tarafından geliştirilmiş olan Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması Eker, Arkar ve Yıldız (2001) tarafından yapılmıştır. Ölçek 12 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu kapsamda 3 farklı kaynaktan (aile, arkadaş, özel bir insan) algılanan destek ölçeğin alt boyutlarını oluşturmaktadır. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği 7'li likert tipinde ve öz bildirimine dayalı bir ölçektir. Ölçeğin uyarlama sürecinde güvenilirlik geçerlilik analizleri kapsamında Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bu kapsamda ölçeğin iç tutarlılık katsayıları ölçeğin geneli için .89; aileden algılanan destek alt boyutunda .85, arkadaştan algılanan destek alt boyutunda .80 ve özel bir insandan algılanan destek alt boyutunda .82'dir. Bu çalışmadaysa; iç tutarlılık katsayıları ölçeğin geneli için .91; aileden algılanan destek alt boyutunda .89, arkadaştan algılanan destek alt boyutunda .91 ve özel bir insandan algılanan destek alt boyutunda .92 olarak bulunmuştur.

### ***Kişisel Bilgi Formu***

Araştırmacı tarafından katılımcı grubun demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

### ***İşlem***

Çalışmadaki veriler araştırmacı tarafından katılımcı gruba çalışmanın bilimsel bir amaçla yapıldığı ve katılımın gönüllük esasına dayalı olduğu belirtilerek toplanmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılan öğrencilere ölçeklerin nasıl doldurulacağı ve katılımcı öğrencilerin birincil bilgilerini paylaşmaması gerektiği araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Çalışmada ciddi boşluk bulunan, tam doldurulmamış olan ölçekler çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışma tüm maddeleri eksiksiz olarak doldurulan ölçekler üzerinde yürütölmüştür.

## Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan veriler üzerinde t testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Parametrik testler için ön koşul olan verilerin normal dağılım göstermesi kriteri basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenerek kontrol edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık katsayısı duygusal tükenme için .633 ve .161, duyarsızlaşma için .773 ve -.395, düşük kişisel başarı algısı için .767 ve -.223, özel bir insandan sosyal destek için -.287 ve -.236, aileden sosyal destek için -.766 ve -.562, arkadaştan sosyal destek için -.641 ve -.569 olarak bulunmuştur. Verilerin normal dağıldığını görülmüş ve ardından analiz aşamasını geçilmiştir (Büyüköztürk, 2007). Ayrıca verilerin etki büyüklükleri ise eta-kare ( $\eta^2$ ) ve Cohen'in d indeksi ile hesaplanmıştır. Cohen (1988) d'nin yorumu için belli kesme noktaları belirlemiştir: etki büyüklükleri  $d = .02$ 'de "küçük",  $d = .05$ 'te "orta" ve  $d = .08$  olduğunda ise "büyük" olarak gruplanmaktadır (Akt. Erkuş 2005). Bu aralıktaki değerlere göre yorum yapılmıştır.

Regresyon analizi içinse gerekli olan ön koşulların da sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Regresyon analizi için ön koşullara bakıldığında oto-korelasyon için Durbin Watson istatistiğine bakılmış değerlerin 1.677 ile 1.868 arasında olduğu ve 1.5-2.5 değerleri arasında olma kriterini sağladığı, VIF ve tolerans değerlerinin istenilen aralıkta olduğu, verilerin normal dağılım gösterdiği ve bağımsız değişkenler arası korelasyon 0.80'den daha yüksek olmaması koşulları sağlandıktan sonra analizler yapılmıştır (Büyüköztürk, 2007). Değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde en yüksek korelasyon değerinin .785 ve .80'den küçük olduğu bulunmuştur.

## Bulgular

Bu bölümde lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin cinsiyet ve lise eğitimine yatılı ya da gündüzlü devam etme değişkenine göre t testi sonucuna, sınıf değişkenine göre ANOVA sonucuna ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca lise öğrencilerinin okul tükenmişliği ile sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkiye ait korelasyon analizine ve sosyal desteğin okul tükenmişliğini yoryacılığına ilişkin regresyon

analizine ilişkin elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

**Tablo 1. Cinsiyet değişkenine göre okul tükenmişliğinin farklılaşp farklılaşmadığına dair t testi sonucu**

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	X	S.s	t	p	E.B. d
Duygusal tükenme	tü-Kız	195	10,48	3,83	2,867	,004*	,309
	Erkek	153	9,33	3,53			
Duyarsızlaşma	Kız	195	7,17	3,75	1,822	,069	,196
	Erkek	153	6,47	3,26			
Düşük başarı hissi	kişiselKız	195	4,97	2,30	2,928	,004*	,316
	Erkek	153	4,26	2,13			

\*P<.05, (E.B.= etki büyüklüğü)

Tablo incelendiğinde lise öğrencilerinin okul tükenmişlik puan ortalamasının duygusal tükenme ( $t=2,867$ ;  $p<.05$ ) ve düşük kişisel başarı hissi ( $t=2,928$ ;  $p<.05$ ) alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuca göre; kız öğrencilerin 2 alt boyutta da erkeklere göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı söylenebilir. Etki büyüklükleri incelendiğindeyse cinsiyet değişkeninin okul tükenmişliğinin duygusal tükenme ve düşük kişisel başarı hissi alt boyutları üzerinde orta büyüklükte, duyarsızlaşma alt boyutu üzerinde küçük büyüklükte etkiye sahip olduğu söylenebilir.

**Tablo 2. Liseyi yatılı ya da gündüzlü olarak okuma değişkenine göre okul tükenmişliğinin farklılaşp farklılaşmadığına dair t testi sonucu**

Alt boyutlar	Liseyi okuma		N	X	S.s	t	p	E.B. d
	durumu							
Duygusal tükenme	Gündüzlü		261	10,27	3,76	2,583	,010*	.319
	Yatılı		87	9,09	3,56			
Duyarsızlaşma	Gündüzlü		261	7,22	3,66	3,265	,001*	.404
	Yatılı		87	5,80	2,99			
Düşük kişisel başarı hissi	Gündüzlü		261	4,88	2,30	3,151	,002*	.390
	Yatılı		87	4,01	1,97			

\*P<.05

Tablo incelendiğinde lise öğrencilerinin okul tükenmişlik puan ortalamasının duygusal tükenme ( $t=2,583$ ;  $p<.05$ ), duyarsızlaşma ( $t=3,265$ ;  $p<.05$ )

ve düşük kişisel başarı hissi ( $t=3,151$ ;  $p<.05$ ) alt boyutlarında liseyi yatılı ve gündüzlü olarak okuma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuca göre; liseyi gündüzlü olarak okumakta olan öğrencilerin tüm alt boyutlarda yatılı olarak lise eğitimine devam etmekte olanlara göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı söylenebilir. Etki büyüklükleri incelendiğindeyse liseyi yatılı ya da gündüzlü okuma değişkeninin okul tükenmişliğinin 3 alt boyutu üzerinde de orta büyüklükte etkiye sahip olduğu söylenebilir.

**Tablo 3. Sınıf değişkenine göre okul tükenmişliğinin farklılaşp farklılaşmadığına dair ANOVA testi sonucu**

Alt boyutlar	Sınıf	N	X	S.s.	Sd	F	p	Anlamlı fark	E.B. $\eta^2$
Duygusal tükenme	9. sınıf	48	8,50	2,94	3/344	6,666	,000*	A-D, BD	,055
	10. sınıf	83	9,19	3,48					
	11. sınıf	83	10,19	3,43					
	12. sınıf	134	10,87	4,09					
Duyarsızlaşma	9. sınıf	48	5,35	2,50	3/344	6,047	,001*	A-D	,050
	10. sınıf	83	6,48	3,41					
	11. sınıf	83	6,75	3,71					
	12. sınıf	134	7,71	3,66					
Düşük kişisel başarı hissi	9. sınıf	48	3,89	1,65	3/344	5,515	,001*	A-D, BD	,046
	10. sınıf	83	4,37	2,21					
	11. sınıf	83	4,48	2,28					
	12. sınıf	134	5,23	2,34					

\* $P<.05$  (A= 9. sınıf, B= 10.sınıf, C= 11.sınıf, D= 12. Sınıf)

Tablo incelendiğinde lise öğrencilerinin okul tükenmişlik puan ortalamasının duygusal tükenme ( $F=6,666$ ;  $p<.05$ ), duyarsızlaşma ( $F=6,047$ ;  $p<.05$ ) ve düşük kişisel başarı hissi ( $F=5,515$ ;  $p<.05$ ) alt boyutlarında sınıf

değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Gruplar arası farkın kaynağını belirlemek için TUKEY testi yapılmıştır.

Duygusal tükenme alt boyutunda 9. sınıf ile 12. sınıf ve 10. sınıf ile 12. sınıf öğrencileri arasında okul tükenmişliğinin anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Duyarsızlaşma alt boyutunda 9. sınıf ile 12. sınıf öğrencileri arasında okul tükenmişliğinin anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Düşük kişisel başarı hissi alt boyutundaysa 9. sınıf ile 12. sınıf ve 10. sınıf ile 12. sınıf öğrencileri arasında okul tükenmişliğinin anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak 3 alt boyutta da okul tükenmişlik puan ortalamasının alt sınıflardan üst sınıflara doğru artmakta olduğu görülmektedir. Etki büyüklükleri incelendiğindeyse sınıf değişkeninin okul tükenmişliğini %4 ile %5 oranında açıkladığı söylenebilir.

**Tablo 4. Okul tükenmişliğiyle algılanan sosyal destek arasındaki ilişkiye dair korelasyon analizi sonucu**

	1	2	3	4	5	6
1. Duygusal tükenme	1					
2. Duyarsızlaşma	,780**	1				
3. Düşük kişisel başarı hissi	,763**	,785**	1			
4. Özel bir insandan sosyal destek	-,342**	-,327**	-,332**	1		
5. Aileden sosyal destek	-,588**	-,547**	-,530**	,488**	1	
6. Arkadaştan sosyal destek	-,427**	-,435**	-,408**	,706**	,574**	1

\*\*P<.01

Tablo incelendiğinde yapılan korelasyon analizi sonucunda okul tükenmişliğinin alt boyutları duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi ile sosyal desteğin alt boyutları özel bir insandan algılanan sosyal destek, aileden sosyal destek ve arkadaştan sosyal destek arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ayrıca okul tükenmişliği ile sosyal destek arasındaki ilişkilerin .80'den küçük olduğu ve regresyon analizi için bir ön koşul olan çoklu bağlantı probleminin olmadığı görülmektedir (Büyüköztürk, 2007).

**Tablo 5. Sosyal desteğin okul tükenmişliğini yordayıcılığına ilişkin regresyon analizi sonucu**

Bağımlı değişkenler	Yordayıcı Değişkenler	B	Standart Hata	$\beta$	t	R <sup>2</sup>	p
Duygusal Tükenme	Sabit	17,229	,569		30,257		,000**
	Özel bir insandan sosyal destek	,002	,028	,004	,059	,36	,953
	Aileden sosyal destek	-,275	,029	-,511	-9,593		,000**
	Arkadaştan sosyal destek	-,075	,036	-,136	-2,072		,039*
Sabit	13,527	,556		24,348			,000**
Duyarsızlaşma	Özel bir insandan sosyal destek	,015	,028	,034	,544	,32	,587
	Aileden sosyal destek	-,229	,028	-,448	-8,185		,000**
	Arkadaştan sosyal destek	-,106	,035	-,202	-2,994		,003**
	Sabit	8,699	,359		24,210		
Düşük kişisel başarı hissi	Özel bir insandan sosyal destek	-,004	,018	-,015	-,240	,30	,811
	Aileden sosyal destek	-,142	,018	-,439	-7,876		,000**
	Arkadaştan sosyal destek	-,048	,023	-,145	-2,104		,036*

\*P<.05, \*\*p<.01

Tablo incelendiğinde yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda sosyal desteğin lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin “duygusal tükenme” alt boyutunun %36’sını (p<.001) açıklamakta olduğu görülmektedir. Sosyal desteğin alt boyutlarından aileden sosyal destek ( $\beta = -.511$ ; p<.01) ve arkadaşan sosyal destek ( $\beta = -.136$ ; p<.05) alt boyutlarının anlamlı birer yordayıcı olduğu görülürken, özel bir insandan sosyal destek ( $\beta = .004$ ; p>.05) alt boyutunun anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir.

Tablo incelendiğinde yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda sosyal desteğin lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin “duyarsızlaşma” alt boyutunun %32’sini (p<.001) açıklamakta olduğu görülmektedir. Sosyal desteğin alt boyutlarından aileden sosyal destek ( $\beta = -.448$ ; p<.01)



ve arkadaşta sosyal destek ( $\beta = -.202$ ;  $p < .01$ ) alt boyutlarının anlamlı birer yordayıcı olduğu görölmektedir, özel bir insandan sosyal destek ( $\beta = .034$ ;  $p > .05$ ) alt boyutunun anlamlı bir yordayıcı olmadığı görölmektedir.

Yine tablo incelendiğinde yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda sosyal desteğin lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin “düşük kişisel başarı hissi” alt boyutunun %30’unu ( $p < .001$ ) açıklamakta olduğu görölmektedir. Sosyal desteğin alt boyutlarından aileden sosyal destek ( $\beta = -.439$ ;  $p < .01$ ) ve arkadaşta sosyal destek ( $\beta = -.145$ ;  $p < .05$ ) alt boyutlarının anlamlı birer yordayıcı olduğu görölmektedir, özel bir insandan sosyal destek ( $\beta = -.015$ ;  $p > .05$ ) alt boyutunun anlamlı bir yordayıcı olmadığı görölmektedir.

## Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada lise öğrencilerinde çokça görülen bir durum olan ve pek çok değişkenin üzerinde etkisi olan okul tükenmişliği kavramının sosyal destek ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada cevap aranan ilk araştırma problemi lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorusudur. Çalışmada lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin cinsiyet değişkenine göre duygusal tükenme ve düşük kişisel başarı algısı alt boyutlarında kızların erkeklere göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgu literatürde bazı çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Özbakır, 2015; Demir, 2015; Özdemir, 2015; Özgen, 2016; Çakmak ve Şahin, 2017). Bazı çalışmalarda ise erkeklerin kızlara göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Salmela-Aro ve diğ., 2008; Seçer ve Gençdoğan, 2012; Salmela-Aro ve Tynkkynen, 2012; Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013; Acar ve Çakır, 2015; Aypay ve Sever, 2015; Yavuzer ve Şeker, 2017). Bu bulgularsa, çalışmada ulaşılan bulguyla paralellik göstermeyen bulgulardır. Bu çalışmada elde edilen bulguya göre aile veya çevrenin kız öğrencilerden okulla ilgili süreçlerde daha çok beklenti içerisinde olmasının kızların daha çok okul tükenmişliği yaşamada etkili olduğu düşünülebilir.

Çalışmada lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin lisede gündüzlü ya da yatılı olarak öğrenim görmelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Üç alt boyutta da liseye gündüzlü olarak öğrenimine devam

etmekte olan öğrencilerin yatılılara göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Acar ve Çakır'ın (2015) çalışmasında okul tükenmişliğinin ödev yapmaktan tükenme alt boyutunda gündüzlü olarak liseye devam etmekte olanların pansiyonda kalan öğrencilere göre daha çok okul tükenmişliği yaşadığı sonucu elde edilmiştir. Bu bulgu çalışmada elde edilen bulguyla paralel ve çalışmadaki bulguyu destekleyen bir bulgudur. Yine başka bir çalışmada Koçak (2016) duygusal tükenmişlik alt boyutunda lise öğrencilerinin barınma değişkenine göre okul tükenmişliğinin farklılaşmakta olduğu ve pansiyondaki öğrencilerin ailenin yanındakilere göre daha düşük okul tükenmişliği ortalamasına sahip olduğu sonucunu elde etmiştir. Bu bulgu da çalışmada elde edilen bulguyu desteklemektedir. Tümkaya ve Çavuşoğlu (2010) ise yaptıkları çalışmalarında sınıf öğretmenliği öğrencilerinin yaşadığı tükenmişliğin barınma yerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Bu bulguysa çalışmada ulaşılan bulguyla çelişen bir bulgudur. Bu çalışmada ve daha önceki çalışmalarda ulaşılan sonuçlara dayanılarak; liseye yatılı devam etmekte olan öğrencilerin okulla ilgili çeşitli süreçlere daha çok alıştığından kaynaklı daha az okul tükenmişliği yaşamakta oldukları yorumu yapılabilir. Ayrıca ailesinin yanında eğitim hayatına devam eden öğrencilere ailenin okulla ilgili beklentileri sorgulaması ve çeşitli sorumlulukları yerine getirmesini istemesinin de gündüzlü olarak liseye devam edenlerin okul tükenmişliğini daha çok yaşamalarına bir sebep olarak gösterilebilir.

Çalışmada lise öğrencilerinin okul tükenmişliğinin sınıf seviyesine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Üç alt boyutta da sınıf seviyesine göre okul tükenmişliğinin farklılaştığı ve sınıf seviyesi yükseldikçe okul tükenmişliğinin de artmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgunun literatürdeki başka çalışmalarla tutarlı olduğu görülmektedir (Addis, 2006; Kutsal, 2009; Balkıs ve diğ., 2011; Gündüz ve diğ., 2012; Kutsal ve Bilge, 2012; Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013; Koçak, 2016). Çalışmada elde edilen sonuca göre; sınıf seviyesi arttıkça okul tükenmişliğinin artmasında öğrencilerin mezuniyete yaklaştıkça sınav süreçlerinden kaynaklı artan sorumlulukların, ailenin ve çevrenin beklentilerinin etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmada cevap aranan diğer bir soru ise sosyal desteğin okul tükenmişliğinin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığıdır. Sosyal destekle

okul tükenmişliği arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra sosyal desteğin aileden sosyal destek ve arkadaştan sosyal destek alt boyutlarının okul tükenmişliğinin 3 alt boyutunun da anlamlı birer yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özel bir insandan destek alt boyutu ise okul tükenmişliğinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı bulunmuştur. Bu bulguya göre aslında aile ve arkadaş çevresinin okul tükenmişliğini azaltıcı etkisi olduğu özel bir insanın desteğininse çok da etkisi olmadığı yorumu yapılabilir. Çalışmada elde edilen sosyal desteğin okul tükenmişliğini yordayıcı olması sonucunu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Jacobs ve Dodd, 2003; Kovach, 2002; Pazin, 2000; Weaver, 2000, Kutsal ve Bilge, 2012; Çam, Deniz ve Kurnaz, 2014; Meylan, Doudin, Curchod-Diedi ve Stephan, 2015). Cohen ve Wills'e (1985) göre sosyal destek bireylerin yaşadığı stresli durumları azaltıcı ve stresle başa çıkmakta yardımcı bir rol üstlenmektedir. Kim ve ark. (2017) göre de stresli bir durumda sosyal destek bireylere o durumun üstesinden gelmekte yardım etmektedir. Okul ortamındaki öğrencilerde görülen ve stresli bir durum olan okul tükenmişliği için de sosyal desteğin azaltıcı bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu çalışmadan ve önceki yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular sosyal desteğin okul tükenmişliğini azaltıcı bir role sahip olduğunu göstermektedir. Okul tükenmişliği yaşamakta olan öğrencilerin aile, öğretmen veya çevresinde kendine yardımcı olan birinin desteğinin bu olumsuzlukla başa çıkmasında etkili olduğu söylenebilir (Kutsal ve Bilge, 2012).

Bu çalışmada okul tükenmişliğini kızların erkeklere nazaran daha çok yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu ışığında kız öğrencilerden ebeveynlerin, öğretmenlerin ve çevrenin okul yaşantısıyla ilgili makul beklentiler içerisinde olması ve kız öğrencilere fazla roller yüklememesi önerilmektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç lise eğitimine gündüzlü olarak devam eden bireylerin yatılı olanlara göre daha fazla okul tükenmişliği yaşadığıdır. Bu sonuç ışığında; ebeveynlerin ve bireye yakın olan aile üyelerinin bireylerden okul süreci konusunda yüksek beklenti içerisine girmemesi ve okul süreci ile ilgili bireyleri destekleyici bir tavır takınmaları önerilmektedir. Çalışmada başka bir sonuçta da okul tükenmişliğinin sınıf seviyesi arttıkça artmakta olduğu bulgusudur. Sınav sürecine yaklaşan bireylere destek olunması ve sınav sürecinin olumsuz etkilerini azaltıcı çalışmaların yapılması önerilmektedir. Çalışmanın bir

diğer sonucu da sosyal desteğin okul tükenmişliğiyle negatif ilişkiye sahip olması ve okul tükenmişliğini azaltıcı bir role sahip olduğudur. Bu sonuca göre okul sürecine devam eden bireylerin bu süreci daha az stresli ve kaygılı geçirmelerini böylece de daha az okul tükenmişliği yaşamalarını sağlamak için sosyal çevrenin öğrencilerden desteğini esirgememesi, güdüleyici bir yaklaşım sergilemesi ve bireylere destek olması önerilmektedir. Ayrıca bireylerin okul süreciyle ilgili yaşadığı problemleri rahat bir şekilde ifade edebilmesi için sosyal destek kaynakları olan aile, öğretmen ve arkadaş çevresinin öğrencileri anlayış ve hoşgörü ile karşılayıp, etkili iletişim kurmalarının gerekli olduğu önerilmektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlıkları bulunmaktadır. İlk olarak çalışma sadece Niğde ilinde eğitim öğrenimlerine devam eden lise öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Yeni çalışmalarda farklı illerden ve farklı kademede eğitim öğrenimine devam eden öğrencilerin de çalışmaya dahil edilmesinin bu sınırlılığı azaltacağı düşünülmektedir. Diğer bir sınırlılıksa çalışmada elde edilen bulgular öğrencilerin doldurduğu öz bildirim dayalı ölçme araçlarıyla elde edilmiştir. Yeni yürütülecek çalışmalarda gözlem, görüşme gibi veri toplama yöntemleriyle de verilerin elde edilmesinin geçerliği ve güvenilirliği daha yüksek olan sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Examination of School Burnout of High School Students in Terms of Social Support and Various Factors**

\*

Selim Gündoğan

*Ömer Halisdemir University*

Burnout has emerged as a condition seen in individuals in business life. The concept of burnout has been the subject of research since the 1970s (Pines and Nunes, 2003). The concept of burnout was first defined by Freudenberger (1974) as a situation that occurs as a period of intense fatigue or boredom with the increase in demand for energy, power and resources. Later, it was suggested by researchers that the concept of burnout was not only a concept related to work life but also emerged in school life and the concept of school burnout was introduced into the literature (Schaufeli et al., 2002; Gan and Shang, 2007; Zhang, Gan and Cham, 2007; Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen and Nurmi, 2009; Parker and Salmela-Aro, 2011, Çapri, Gündüz and Gökçakan, 2011; Aypay, 2011; Holy and Wise, 2012; Seçer and Gençdoğan, 2012). The concept of school burnout is defined as the intense expectations of the school and the education life in general, that the students wear and tear the students emotionally, cognitively and physically (Aypay and Eryılmaz 2011; Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen and Nurmi, 2009).

Research has shown that school burnout in students is affected by many concepts and related to many concepts. One of the external factors affecting school burnout is social support. There are studies examining the relationship between social support and school burnout (Pazin, 2000; Weaver, 2000, Kovach, 2002; Jacobs and Dodd, 2003; Sacred and Wise, 2012; Pine, Sea and Cuning, 2014). The theoretical basis of the concept of social support is based on Kurt Lewin's Field Theory and definition of behavior (Boldwin, 1967; Act. Yıldırım, 1998). The concept of social support; an honest and empathic response from an individual's environment, attention,

love, trust, respect, appreciation, information and financial aid, such as personal, social, psychological and economic quality is defined as any kind of help process (Yıldırım, 2010). According to Sacred and Bilge (2012), the student's own power and wishes, as well as his/her family, friends, teachers' balanced expectations, support and guidance of the close environment are also important factors in burnout seen in students. These factors play a role in reducing school burnout. In other words, increasing social support decreases school burnout and leads to a more productive life of the student (Kim et al., 2017). As a result, it is seen that school burnout is a common situation among students with negative effects on many characteristics of students. It is seen that one of the concepts that have a negative relationship with school burnout and have a role to reduce school burnout is social support in the related literature (Jacobs and Dodd, 2003; Kutsal and Bilge, 2012; Çam, Deniz and Kurnaz, 2014).

This study sought to answer the following questions:

- Do high school students' burnout scores differ significantly by gender, grade and high school reading or boarding variables?
- Is there a significant relationship between school burnout scores and social support levels of high school students?
- Is the social support of high students' school burnout a significant predictor?

The study was conducted in the survey model. The universe of the study consists of 19233 high school students who continue their high school education in Niğde. The sample consisted of 348 high school students (195 girls and 153 boys) attending various high schools. Data were collected by Salmela-Aro et al. (2009) and developed by Seçer et al. (2013) adapted to Turkish by the school burnout scale, Zimet et al. (1988), which was developed by Eker, Arkar and Yıldız (2001) and collected by the Turkish culture by the Multidimensional Perceived Social Support Scale and the personal information form prepared by the researcher.

The data were analyzed by using t test, ANOVA, correlation and regression analyzes. The normal distribution of data, which is a prerequisite for parametric tests, was checked by examining the kurtosis and skewness coefficients. Coefficient of kurtosis and skewness were .633 and .161 for emotional exhaustion, .773 and -.395 for depersonalization, .767 and -.223 for low personal achievement perception, -.287 and -.236 for social support

from a special person, social from family -.766 and -.562 for support, -.641 and -.569 for social support from friends. Data were normally distributed and then the analysis phase was passed (Büyüköztürk, 2007). In addition, the effect sizes of the data were calculated by eta-square ( $\eta^2$ ) and Cohen's d index.

As a result of T test analysis, it was found that school burnout differed in favor of girls in emotional exhaustion and low personal achievement sub-dimensions according to gender variable. It was found that school burnout differed in favor of daytime students in all three sub-dimensions according to the boarding or daytime reading variable. According to the ANOVA analysis according to the class variable, it was found that school burnout differed in all three sub-dimensions. Regression analysis was conducted to determine the relationship between school burnout and social support. It is concluded that social support is a significant predictor of school burnout.

This study has some limitations. Firstly, the study was conducted only on high school students continuing their education in Niğde. It is thought that the inclusion of students from different provinces and different levels of education in new studies will reduce this limitation. Another limitation was the findings obtained from the study with self-reported measurement tools. In the studies to be conducted, it is foreseen that data collection methods such as observation and interview will contribute to the results with higher reliability and validity.

## Kaynakça / References

- Acar, H. ve Çakır, M.A. (2015). Lise öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi: Yeşilova ilçesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34,152 -168.
- Addis, R.S. (2006). *Burnout among undergraduate athletic training students*. Masters' s Dissertation, California University, U.S.A.
- Akpınar, M. (2016). *Okul tükenmişliği ile akademik stres ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Aypay, A. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencileri için okul tükenmişliği ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 511-527.
- Aypay, A. ve Eryılmaz, A. (2011). Lise öğrencilerinin derse katılmaya motive olmaları ile okul tükenmişliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (21), 26-44.
- Aypay, A. ve Sever, M. (2015). School as if a workplace: Exploring burnout among high schoolstudents. *Journal of Theory and Practice in Education*, 11(2), 460-472.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17.baskı). Ankara: Pegem.
- Çakmak, A. ve Şahin, H. (2017). Ortaokula devam eden öğrencilerin algıladıkları sosyal desteğin okul tükenmişliğine etkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 568-582.
- Çam, Z., Deniz, K. Z. ve Kurnaz, A. (2014). Okul tükenmişliği: algılanan sosyal destek, mükemmeliyetçilik ve stres değişkenlerine dayalı bir yapısal eşitlik modeli sınaması. *Eğitim ve Bilim*, 39 (173), 312-327.
- Çapri, B., Gündüz, B. ve Gökçakan, Z. (2011). Maslach tükenmişlik envanteri-öğrenci formu'nun (mte-öf) Türkçe'ye uyarlaması geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 40 (1), 134-147.
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Öğrenci tükenmişliğini yordamada stresle başa çıkma, sınav kaygısı, akademik yetkinlik ve anne-baba tutumları. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 202-218.
- Cohen, S. ve Wills, T.A. (1985). Stres, social support and the buffering hypothesis. *Psychological Bultening*, 92, 257-310.
- Cohen, S., ve Syme, S. L. (Eds.). (1985). *Social support and health*. San Diego, CA, US: Academic Press.
- Demir, M. (2015). *Okul tükenmişliğinin yordanmasında sınav kaygısı ve akademik başarının etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Demirel, Z. (2018). *Özel yetenekli ortaokul öğrencilerinin okul tükenmişliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.



- Eker, D., Arkar, H. ve Yaldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin gözden geçirilmiş formu'nun factor yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (1), 17-25.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Firth, H., Micntee, J., Mckown, P., ve Britton, P. G. (1985). Maslach burnout inventory: factor structure and norms for british nursing staff. *Psychological Report*, 57, 147-150.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issue*, 30, 159-165.
- Friesen, D. ve Sarros, J.C. (1989). Sources of burnout among educators. *Journal of Organizational Behavior*, 10 (2), 179-188.
- Gan, Y., ve Shang, J. (2007). Coping flexibility and locus of control as predictors of burnout among chinese college students. *Social Behavior and Personality*, 35, 1087-1098. doi:10.2224/sbp.2007.-35.8.1087
- Gündüz, B.,Çapri, B. ve Gökçakan, Z. (2012). Üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 38-55.
- Jackson, S. E., Schwab, R. L., ve Schuler, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon. *Journal of Applied Psychology*, 71(4), 630-640.
- Jacobs, S. R. ve Dodd, D. (2003). Student burnout as a function of personality, social support, and workload. *Journal of College Student Development*, 44(3), 291-303
- Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (Burnout) sendromu. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68(1), 29-32.
- Kim, B., Jee, S., Lee, J., An, S. ve Lee, S.M (2017). Relationships between social support and student burnout: A meta-analytic approach. *Stress and Health*, 3,127-134. doi: 10.1002/smi.2771
- Koçak, L. (2016). *Lise öğrencilerinde okul tükenmişliği ile depresif belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Koçak, L. ve Seçer, İ. (2018). Lise öğrencilerinde okul tükenmişliği ile depresyon ve kaygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(2). 601-622.
- Kovach, H. R. (2002). *Relationship Among Stress, Social Support And Burnout Counseling Psychology Graduate Students*. Doctoral Dissertation, University Missouri-Kansas City, U.S.A.

- Kutsal, D ve Bilge, F. (2012). Lise öğrencilerinin tükenmişlik ve sosyal destek düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 37 (164), 283-297.
- Kutsal, D. (2009). *Lise öğrencilerinin tükenmişliklerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Lahoz, M. R., ve Mason, H. L. (1989). Maslach burnout inventory: factor structure and norms for USA pharmacists. *Psychological Report*, 64, 1059-1063.
- Luo, Y., Wang, Z., Zhang, H. ve Chen, A. (2016). The influence of family socioeconomic status on learning burnout in adolescents: mediating and moderating effects. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 2111-2119. doi:10.1007/s10826-016-0400-2
- Maslach C. ve Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout*. California: Jossey-Bass
- Maslach, C. (Eds.) (1981). In *The burnout syndrome* (p. 30-53). Park Ridge, IL: London House.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Meylan, N., Doudin, P. A., Curchod-Diedi, D. ve Stephan, P. (2015). School burnout and social support: The importance of parent and teacher support. *Psychologie Française*, 60(1), 1-15.
- Özbakır, E. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin insani değerleri ile okul tükenmişliği arasındaki ilişki ve bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Y. (2015). Ortaokul öğrencilerinde okul tükenmişliği: ödev, okula bağlılık ve akademik motivasyonun rolü. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 27-35.
- Özgen, H. (2016). *Üniversite öğrencilerinde okul tükenmişliği ile psikolojik yardım ihtiyacı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Parker, P. D., ve Salmela-Aro, K. (2011). Developmental processes in school burnout: a comparison of major developmental models. *Learning and Individual Differences*, 21(2), 244-248. doi:10.1016/j.lindif.2011.01.005
- Pazin, J. S. (2000). *The effects of burnout on doctoral counseling students in Cacrep accredited universities*. Doctoral Dissertation. U.S.A: St. Mary's University.

- Pines, A.M. ve Nunes, R. (2003). The Relationship between career and couple burnout: implications for career and couple counseling. *Journal of Employment Counseling*, 40 (2), 50-64.
- Salmela-Aro, K. ve Tynkkynen, L. (2012). Gendered pathways in school burnout among adolescents. *Journal of Adolescence*, 35, 929-939.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., E., ve Nurmi, J. E. (2008). The role of educational track in adolescents' school burnout: A longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology*, 78 (4), 663-689.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Leskinen, E., ve Nurmi, J. (2009). School burnout inventory (SBI): reliability and validity. *European Journal of Psychological Assessment*, 25, 48-57. doi: 10.1027/1015-5759.25.1.48
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Pietikäinen, M., ve Jokela, J. (2008). Does school matter? the role of school context in adolescents' school-related burnout. *European Psychologist*, 13 (1), 12-23. doi:10.1027/1016-9040.13.1.12
- Sarason, İ.G. ve Sarason, B.R. (1982). Concomitants of social support: attitudes, personality characteristics, and life experiences. *Journal of Personality*, 50(3),331-344
- Sarıcam, H. (2015). Mediating role of self efficacy on the relationship between subjective vitality and school burnout in turkish adolescents. *Educational Research Association The International Journal of Educational Researchers*, 6 (1),1-12.
- Schaufeli, W. B., Martinez, I. M., Pinto, A. M., Salanova, M. ve Bakker, A. B. (2002). Burnout and engagement in university students: A cross-national study. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 33(5), 464-481.
- Seçer, İ. (2015). Üniversite öğrencilerinde okul tükenmişliği ile psikolojik uyumsuzluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 81-99.
- Seçer, İ. ve Gençdoğan, B. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinde okul tükenmişliğinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 1(2), 1- 13.
- Seçer, İ., Halmatov, S., Veyis, F. ve Ateş, B. (2013). Okul tükenmişlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Turkish Journal of Education (Türk Eğitim Dergisi)*, 2 (2), 16-27.
- Şeker, G. ve Yavuzer, Y. (2017). Ergenlerde okul tükenmişliğinin yordayıcısı olarak akademik kontrol odağı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 919-935. doi: 10.17860/mersinefd.299266

- Sorias, (1988). Sosyal destek kavramı. *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 353-357.
- Tardy, C. (1985). Social support measurement. *American Journal of Community Psychology*, 113(2), 187-202.
- Torun, A. (1997). Stres ve tükenmişlik. (S. Tevrüz Ed.). (2. Bsm), *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi* içinde (43-53), İstanbul: Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Ortak Yayını,
- Tümkaya, S. ve Çavuşoğlu, İ. (2010). Sınıf öğretmenliği son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 468- 481.
- Weaver, K.L. (2000). *Burnout, Stress and Social Support Among Doctoral Students In Psychology*, Doctoral Dissertation, U.S.A.: West Virginia University.
- Yıldırım, İ. (1998). Akademik başarı düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sosyal destek düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 10(2). 33-45.
- Yıldırım, İ. (2010). *Anne-baba desteği ve başarı: Anne-babalar çocuklarına nasıl destek olabilirler?* (2. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zhang, Y., Gan, Y., ve Cham, H. (2007). Perfectionism, academic burnout and engagement Chinese college students: A structural equation modeling analysis. *Personality and Individual Differences*, 43(6), 1529-1540. doi: 10.1016/j.paid.2007.04.010

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Gündoğan, S. (2019). Lise öğrencilerinin okul tükenmişliklerinin sosyal destek ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 25-49. DOI: 10.26466/opus.552366

## Türkçe ve Almanca İlköğretim Ana Dil Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyete Bir Bakış

DOI: 10.26466/opus.544676

\*

Rüveyda Hicran Çebi Kozallık\* - Birkan Kargı\*\*

\* Arş. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kurupelit / Samsun / Türkiye

E-Posta: [ruveyda.cebi@omu.edu.tr](mailto:ruveyda.cebi@omu.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-9451-7040](https://orcid.org/0000-0001-9451-7040)

\*\*Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kurupelit / Samsun / Türkiye

E-Posta: [bkargi@omu.edu.tr](mailto:bkargi@omu.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3242-3385](https://orcid.org/0000-0003-3242-3385)

### Öz

*Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ana dil Türkçe derslerinde kullanılan ders kitapları ile Almanya’da Baden Württemberg eyaletinde ana dil Almanca derslerinde okutulan ders kitaplarının “toplumsal cinsiyet” bakış açısını ortaya koymak, benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Araştırma için bireylerin kimlik gelişiminin önemli olduğu yaş aralığını kapsayan ilköğretim 2. 3. 4. ve 5. Sınıf Almanca ve Türkçe ders kitapları seçilmiştir. Bu kitaplar ilköğretim Türkçe 2. 3. 4. Ve 5. Sınıf ders kitapları ile Niko Sprachbuch 2-3-4 ve 5 sınıf Deutsch kombi plus’tır. Veriler nitel içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Ders kitapları aile içi ve dışı roller, meslek rolleri ve cinsiyet rolleri olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Türkçe ders kitaplarında erkek egemenliği net bir şekilde görülürken, Almanca ders kitaplarında metinlerin yansız, görsellerdeki kız ve erkek çocuk resim sayılarının birbirine yakın olduğu hatta kız çocuklarının kitaplarda yer yer daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Almanca ders kitaplarında kız çocuklarının toplumda dezavantajlı görülebileceği spor tercihleri, ev içi işler ve roller, meslek seçimi gibi alanlarda desteklendiği ortaya çıkarılmıştır. Buna karşın Türkçe ders kitaplarının kız çocuklarına yeterli düzeyde yer vermediği çıkan sonuçlar arasındadır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Ana dil, Türkçe ve Almanca ders kitapları, Deutsch Kombi Plus, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*

## An Overview of Gender in Primary School Textbooks Written in Turkish and German as Mother Tongue

\*

### Abstract

*The aim of this study is to present the "gender" perspectives and to find out the similarities and differences of the textbooks used in Turkish courses in Turkey and the textbooks taught in German courses in Baden Württemberg, Germany. German and Turkish textbooks of 2, 3, 4 and 5. grades, which cover the important age range of identity development, are selected for the study. These are primary school Turkish 2.,3.,4. and 5 grade textbooks and Niko Sprachbuch 2-3-4- and 5 grade Deutsch Kombi Plus. The textbooks have been analysed through the items of domestic and non-domestic roles, professional roles and gender roles under five main topics. The results of the research suggest that there have been significant differences. In Turkish textbooks, there is a remarkable male dominance while in German textbooks it has been detected that texts are unbiased, that the number of visuals of boys and girls are equal, and that sometimes girls play a greater part in the textbooks. Furthermore, in German textbooks, it is found out that girls are supported more in the areas where they might be seen disadvantageous in society. On the other hand, it is concluded that Turkish textbooks do not provide adequate coverage for girls.*

**Keywords:** *Mother Tongue, Turkish and German Textbooks, Deutsch Kombi Plus, Gender in Textbook*

## Giriş

İnsanlar sosyal bir ortamda doğarlar ve yaşamlarını bu sosyal düzene göre sürdürürler. Sosyal hayatların kendilerine özgü yaşam şekillerinin olması doğaldır. Çocukluktan itibaren kazanılan toplumsal cinsiyet yargıları, bireylerin sınırlarını belirlemektedir. Bu sınırlar, bireylerin neleri yapıp yapamayacağından, hangi davranışları benimseyip hangilerini ötekileştirmeleri gerektiğine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alan belirlenirken çocukluktan itibaren aile ve çevre gözlemlenerek ilk intibalar oluşturulmaktadır. Daha sonraları reklamlar ve çizgi filmler ile roller fark ettirilmeden benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bireyler, okul çağına geldiklerinde ise toplumsal rolleri konusunda televizyon programlarının yanında ders kitapları da yerini almaktadır. Ders kitapları eğitim işlevinin yanı sıra bireylere birçok konuda gizil olarak önderlik etmekte ve sosyo-kültürel gelişimlerine olumlu yada olumsuz katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ve Almanya’da ikinci sınıftan yedinci sınıfa kadar kullanılan ana dil Türkçe ve Almanca ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolüne ne kadar değinildiğini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranacaktır: Seçilen Türkçe ve Almanca ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine dair izler var mıdır? Almanca ve Türkçe ana dil ders kitaplarında roller nasıl ifade edilmiştir, aralarında nasıl farklar vardır gibi sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır.

## Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğe yüklenen sosyolojik bir anlamdır. Dökmen (2010) toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilgili bir grup beklenti sonucu toplumsal cinsiyet rolleri ortaya çıktığını söylemektedir. Buna ek olarak toplumsal cinsiyet, toplum ve kültür tarafından yapılandırılmış biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak gelişen cinsiyet rollerini, statü ve sorumlulukları ifade etmektedir (Yogev, 2006, s.8). Metin (2011)’e göre kimlikler üretilmekten ziyade miras olarak alınmaktadır. Anne karnındaki bebeğin cinsiyetinin kız yada erkek olduğu öğrenildiği andan itibaren o cinsle atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri devreye girer. Miras olarak alınan bu roller ebeveynlerden çocuklara aktararak sürdürülür. Erkek çocuk aslan oğlum

diye yüceltilirken, kız çocuklar prenses kızım diye sevilir. Böylece çocuklar kendilerine atfedilen bu sıfatlara hem alışırlar hem de onları benimserler. Erkek çocuklar, kızların prenses olduğunu yani gizil düşünce olarak kırılğan, naif, hassas olduklarını, kız çocuklar ise erkeklerin güçlü, kararlı ve otorite olduğunu bilinçaltına kodlamış olur. Özaydınlık (2014), kişilikle ilgili olarak toplumsal cinsiyet rollerinde kadınların zayıf, pasif erkeklerin güçlü ve zeki bireyler olarak gösterildiğini söylemektedir.

“Toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir (Marshall, 1999, s.98). Kız ve erkek çocuklara bilinçli yada bilinçsizce atfedilen sıfatlar; aslında kendilerine dayatılan kalıp yargıdır. Çıtak (2008)’a göre her toplumda var olan ve kültüre göre belirlenen bu kalıp yargılar kadın ve erkeklerin kendilerini belirli ve beklentilere cevap verecek şekilde davranmalarına yol açarak bir baskı yaratır. Bu beklenti çok olağanmış gibi günlük hayatta insanların karşısına çıkar. Bireyler, çevreleriyle birlikte var olurlar. Kendilerine ilk örnek olan ailelerini model alırlar. Erken yaştan itibaren anne, baba ve etraflarındaki kişilerin tutum ve davranışlarını gözlemleyerek, cinsiyetlere biçilen rolleri fark etmeden kabullenirler. Esen (2013)’e göre, cinsiyet rollerinin nasıl kazanıldığına ilişkin yaklaşımlara göre çocuklar, ait oldukları cinsiyete yüklenen rolleri benimsemeyi ve bu rolleri içselleştirmeyi çok erken yaşlarda, ilk toplumsallaşma ortamı olan ailede, çeşitli yollarla öğrenirler. Eğitimi ailede başlayan bu cinsiyet rolleri, okullarda devam ettirilebilir yada eşitlikçi bir anlayışla cinslerden herhangi birini yermeden veyahut yüceltmeden tarafsız şekilde yansıtabilir. Bu durum devletlerin eğitim politikalarıyla ilgili bir durumdur.

## **Eğitimde Cinsiyet**

Okullar, eğitim ve öğretimin bilinçli olarak yapıldığı örgün kurumlardır. Toplumla eğitilmiş bireyler yetiştirmek okulların temel amaçlarından biridir. Özaydınlık (2014) bireylerin toplumda etkin bir rol alması, toplumda uyum içinde yaşayabilmesinin temel hak ve özgürlüklerini bilmesi ile yakından ilişkili olduğunu ve bu haklardan biri olan eğitimin, diğer haklarını bilme ve kullanması açısından son derece önemli olduğunu vurgulamıştır.



Kadının Statüsü Genel Merkezi (KSGM) 2012 raporuna göre modern toplumun, üretken ve kaliteli bir yaşamın ön koşulu olan eğitim, günümüz dünyasındaki hızlı değişim ve gelişim sürecine uyum sağlama konusunda anahtar kavramdır. Bu nedenle bir toplumun bireylerine vereceği eğitimin niteliği, toplumun tüm kesimlerini içine alması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Esen ve Bağlı (2002)'ya göre bireyin başarılı bir şekilde toplumsallaşması için okullar daha sistemli ve planlı bir çalışma yürütmektedir. Çünkü öğretimle birlikte eğitimin de merkezi olan okulun temel amaçları arasında çocukları toplumsallaştırmak, toplumda üretici bireyler olarak işlevde bulunmaları için gerekli bilgi ve becerilerle donatmak ve toplumun kültürel değerlerini yeni kuşaklara aktarmak yer alır. Eğitim hakkı insanın sahip olduğu en önemli haklardandır. Ancak eğitimin içeriğini iyi belirlemek gerekir. Zira eğitimin içeriği bireyleri güçlendirebileceği gibi güçsüz de kılabilir.

Çocukların okula ilk adım attığında karşılaştıkları ders materyallerden biri olan ders kitaplarının içeriği büyük önem taşımaktadır. Baştürk (2006)'e göre ders kitabı, çocuğun yaşadığı toplumla bütünleşmesini sağlayan, o toplumun inançlarını, kültürünü, yaşam biçimini, felsefesini, etkileşim biçimlerini, gelenek ve göreneklerini açıklayan ve öğreten ilk kaynaktır. Bu bağlamda eğitim, kişiye birçok bilgiyi öğrenme, sosyal çevre ve meslek edinebilme fırsatı sağlamanın yanında hayata karşı farkındalık kazanma, kendini tanıma, topluma ve hayatı anlama gibi konularda bireye yardımcı olmaktadır. Bahsedilen bu kazanımların gerçekleşmesi için aracı kaynaklar vardır. Okul bu işlevleri çeşitli öğe ve materyallerle gerçekleştirir. (Kılıç ve Eyüp, 2011, s.131) okullarda hedeflenen eğitim çıktıları belirli planlamalarla çoğunlukla basılı materyal olan ders kitapları aracılığıyla yapılmaktadır. Örgün eğitim kurumlarında okutulan ders kitapları ve niteliği öğrencilerin toplumsal açıdan beklenen davranışları kazanmaları ve bekleneni gerçekleştirmeleri açısından önemlidir. Ne var ki ders kitaplarının istenene uygun olarak hazırlandığı söylenememektedir. Bu nedenle çocuklara sunulan ders materyallerinin onların ruhsal ve sosyolojik gelişmelerinin temelinde yer alan cinsiyet rollerinin hangi tutumla ele alındığının irdelenmesi eğitimin temeli olan istendik davranışların elde edilmesi bakımından anlam kazanmaktadır. Devletin denetiminden geçip çocuklara ulaşan bu materyallerin cinsiyet rolleri dikkate alınarak hazırlanması gerekmektedir.

Ders kitaplarında, toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet rollerinin nasıl yansıtıldığı, o toplumda nasıl bir gelecek inşa edilmek istendiğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Eğitim materyallerindeki metin, resim, fotoğraf kısacası her bir söz ve imge çocukların zihninde bir cinsiyet algısı oluşturur. Kadının ve erkeğin davranışlarının nasıl olduğunu yansıtan ve aslında nasıl olması gerektiğini göstermesi gereken bu materyaller bireylerin tüm yaşamlarını, öncelikle kendi cinsiyetlerine olan bakışlarını ve karşı cinsle olan iletişim ve ilişkilerini etkileyecek ve belirleyici rol oynayacaktır. Öğrencilerin en çok karşılaştığı araç ders kitabı olduğu için verilen örtük ya da açık mesajlar öğrencide bir düşünce oluşturmakta ve zamanla davranışa dönüşebilmektedir. Bu durumda her iki cinsinde eşit olarak sahip olması gereken eğitim haklarında haksızlıklar ortaya çıkmaktadır. Kısaca eğitim haklarının kullanılmasına yönelik toplumda çeşitli sorunlar yaşanabilmekte, çeşitli engellerle karşılaşabilmektedir. Bu engellerden belki en önemlisi toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve veya cinsiyetçi tutumlardır (Özaydınlık, 2014, s.96).

## Cinsiyet ve Sosyal Öğrenme

Bireylerin cinsiyet rolünü nasıl kazandığına dair “sosyal öğrenme kuramı, sosyal bilişsel kuram ve toplumsal cinsiyet şeması kuramı” gibi farklı kuram ve bakış açıları ortaya çıkmıştır. Her üç kurama göre de çocuklar okula başladıklarında zaten cinsiyet temelli düşünce ve davranışlarla donanmışlardır. Fakat süreç henüz bitmemiştir. Cinsiyet rolü kimliği okul yaşamı sürecinde de gelişmeye devam edecektir. Okul, çocukları yalnızca genel bir biçimde toplumsallaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin ayrıştırılıp kodlanmasında da güçlü ve sınırlayıcı bir etkiye sahiptir (Esen, 2013).

Toplumsal cinsiyet konusunda yapılan çalışmalar bu kavramı sosyal öğrenme kuramı ile bağdaştırır. Sosyal öğrenme kuramı, temelinde bireylerin başkalarını gözlemleyerek öğrenmeyi gerçekleştirdiğini öne sürer. Buna göre çocukların cinsel kimlik rollerine ilişkin bilgileri ilk olarak ebeveynler, daha sonra yakın sosyal çevre ve hayatlarının devamında etkin olan kitle iletişim araçlarının iletildiği mesajlara dayanmaktadır. Eren (2015) gözlemlene ve taklit sürecinde erkek çocukların yalnızca babalarını ve kız çocukların yalnızca annelerini gözlemlemediğini vurgulamış

ve çocukların gelişim sürecinde çocuğun kendi cinsinden olan öğretmenler, diğer yetişkinler, arkadaşlar, kardeşler, medyadaki kadın ve erkek temsilleri ile kitaplardaki karakterleri de gözlemlediklerini belirtmiştir.

Kimlik gelişimi henüz tamamlanmadığı için okullarda kullanılan ders kitapları çocukların üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiye sahiptir. Toplumda var olan geleneksel rolleri yansıtmak ve bu rollerin sürdürülmesini sağlamak yerine cinsiyetlerin eşit haklara sahip olduğunu gösteren, kimlik gelişimi henüz tamamlanmamış olan çocuklara geleneksel rolleri dayatmayan ders materyallerinin hazırlanması gerekmektedir. Çünkü Dökmen'e göre sosyalleşme sürecinde kız ve erkek çocuklar çeşitli nesnelere, etkinlikleri, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini onlar için uygun ya da uygunsuz olarak ayırt etmeyi öğrenmektedirler (Dökmen, 2010, s.45).

Ders kitaplarındaki her görsel ve yazılı metin öğrenciye bir mesajdır. Her bir metin ve o metindeki karakterlerin neler söylediği, neler yaptığı, kız ve erkek çocuklarının bilinçaltına kaydedilmektedir. Kılıç ve Eyüp (2011) öğrencilerin, metinlerde yazarların onlara sunduğu dünya ile gerçek hayat arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görerek pek çok şey öğrendiklerini belirtmiştir. Öğrencilerin ufkunu açması beklenen kitaplar bakış açılarını belli bir davranış kalıbına sokmamalıdır. Öğrenciye özgür düşünce ortamı sunmalı, hatta toplumda var olan cinsiyet eşitsizliklerinin yanlış olduğunu gösterebilmeli ve bu konu üzerinde söz söyleyebilecek eleştirel bakış açısını da kazandırmalıdır.

## Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir teknik olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2012, s.34). Kitaplarda kullanılan metinler ve görseller incelenmiştir. İçerik analizinin metinler, resimler gibi malzemelerle çalıştığını vurgulamıştır (Gökçe, 2006, s.18). İçerik analizinde incelemeler, belli kodlamalara göre yapılmaktadır. Kodlar belirlenirken uzman görüşü alınmıştır. Belirlenen kodlar; aile içi ve dışı roller, meslek roller ve cinsiyet rolleridir. Türkiye'de MEB'in 2.3.4 ve 5. Sınıf türkçe ders kitapları ile almanca Niko Sprachbuch

2-3-4 ve 5. Sınıf için Deutsch kombi plus kitabı random yöntemiyle seçilmiştir.

## Bulgular

Bu bölümde, incelenmiş olan 2. 3. 4. ve 5. Sınıf Türkçe ve Almanca ana dil ders kitaplarından içerik analizi yöntemiyle elde edilen veriler tablo halinde gösterilmiştir. Ders kitapları dört farklı ana başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar; aile içi ve dışı roller, meslek rolleri, ev içi roller ve cinsiyet rolleri olarak belirlenmiştir. Tablolarda "T" ile belirtilen Türkçe kitaplarına "A" ile belirtilenler ise Almanca kitaplarına işaret etmektedir. Ayrıca kadın ve kız çocukları için "K" erkek ve erkek çocukları için ise "E" kısaltması kullanılmıştır.

*Tablo 1. 2. Sınıf kitaplarında aile içi ve dışı roller*

	Aile içi		Aile dışı	
	K	E	K	E
T	Odayı toplayan anne Yemek yapmak	Haftasonu takım kıyafetiyle kahvaltı yapan baba	-	-
A	-	-	-	-

Tablo 1’de Türkçe 2. Sınıf ders kitaplarında odayı toplayan bir anne resmedilmiştir. Ev işlerinin kadına ait olduğu mesajı açıkça yansıtılmıştır. “Kız çocuklarına ve kadınlara belirli toplumsal rollerin yakıştırılması ve bunun sürekli pekiştirilmesi anlamına gelecek ifade ve uygulamalar ders kitaplarından çıkartılmalıdır” ibaresi ders kitaplarında insan hakları II projesi 2009 raporunda yer almaktadır. Bu durum “ders kitaplarında insan hakları projesi 2009” raporuna uymamaktadır ve kitapların hazırlanırken bu raporun verilerinin dikkate alınmadığını görülmektedir. Erkeğin yada erkek çocuğun evdeki görev ve sorumluluklarına dair herhangi bir mesaj yoktur. Evin reisi sıfatına uygun olarak haftasonu kahvaltı masasında takım kıyafetiyle oturan bir baba resmedilmiştir. Almanca 2. Sınıf ders kitabında ise aile içi ve dışı görevler konusunda herhangi bir mesaj yoktur.

**Tablo 2. 2. Sınıf kitaplarında meslek rolleri**

Meslek Roller		
	K	E
T	3 öğretmen	Asker
A	1 öğretmen	-

Tablo 2’de Türkçe ders kitaplarında öğretmenlik mesleği üç kadına ve askerlik mesleği erkeğe yakıştırılmıştır. Almanca ders kitaplarında da öğretmenlik yapan bir kadın gösterilmiştir. Bu kitapta erkek herhangi bir meslek grubu içinde tanımlanmamıştır.

Tablo 2’e göre evde yemek yapma sorumluluğu kadına verilmiştir. Ev içi rollerde yine kadın ön plandadır denilemez, ev içi işler sadece kadındır mesajı vardır. Almanca ders kitabında ise bu konuda bir mesaj bulunamamıştır.

**Tablo3. 2. Sınıf kitaplarında cinsiyet rolleri**

Cinsiyet rolleri		
	K	E
T	Bebeği ile oynamak	Basketbol oynamak, ata binmek, parkta oynamak, bisiklet sürmek, kömürü bulan erkek örneği, müze gezmek, kitap okumak
A	Çiçek bakmak, yemek pişirmek, alışveriş yapmak, kitap okumak	Arabayla oynamak, bulaşıkları kurulumak, çimleri biçmek, odayı toplamak

2. sınıf ders kitaplarında kızlar bebeğiyle oynayarak tek bir etkinlik içerisinde gösterilirken, erkekler ise basketbol oynamak, ata binmek, parkta oynamak, bisiklet sürmek, müze gezmek ve kitap okumak gibi 6 farklı etkinlik içerisinde gösterilmiştir. Bu etkinlikler ağırlıklı olarak dışarıda yapılan kültürel faaliyetlerdir. Almanca ders kitabında ise kız çocuklar ve kadınlar çiçek bakmak, yemek pişirmek, alışveriş yapmak ve kitap okumak gibi dört farklı etkinlik içerisinde gösterilmiştir. Erkekler ve erkek çocuklar ise arabayla oynarken, bulaşıkları kurularken, çimleri biçerken ve odayı toplarken resmedilmiştir. Erkekler ile ilgili bu etkinlikler bu görevlerin kadınlara ya da kız çocuklara ait olmadığını göstermektedir.

Tablo 4’de Türkçe ders kitaplarında para biriktirmek ve çiçek bakmak kadınların yaptığı bir davranış olarak gösterilmiştir. Ev dışı rol olarak anenin de çalışabileceği normu öğrencilere aktarılmıştır. Almanca ders kitaplarında ise bu konuyla ilgili herhangi bir duruma yer verilmemiştir.

**Tablo 4. 3. Sınıf kitaplarında aile içi ve aile dışı roller**

	Aile içi		Aile dışı	
	K	E	K	E
T	Para biriktirmek, çiçek bakmak Mutfakta kek pişirmek, kapıyı açmak	Saksı almak	Bir işte çalışmak	Bir işte çalışmak
A	-	Krep yapmak, anneye bulaşıkta kurulama yardımı yapmak	-	-

**Tablo 5. 3. Sınıf kitaplarında meslek rolleri**

	Meslek Roller	
	K	E
T	Öğretmen	Fırıncı, çiftçi, fabrikada çalışan işçiler
A	İki öğretmen, terzi, eczacı	-

3. sınıf Türkçe ders kitaplarında öğretmenlik mesleği kadına verilirken; erkekler fırıncı, çiftçi, fabrikada çalışan işçiler olarak gösterilmiştir. Almanca kitaplarda ise öğretmenlik, terzi ve eczacılık kadınlara yakıştırılmıştır.

3. sınıf Türkçe ders kitaplarında kadınlara ve kız çocuklarına mutfakta kek pişirmek ve eve gelene kapıyı açma görevi verilmiştir. Bu durum aile içinde muhabbeti, sevgiyi arttıran bir davranış da olsa kitabın geneline bakıldığında evin ve çocukların tüm sorumluluğunun anneye yani evin kadınına ait olarak gösterilmesi cinsiyet ayrımına yol açmaktadır. Erkeğe ise ev için gerekli olan saksıyı dışarıdan alma görevi verilmiştir.

Buna karşılık, Almanca ders kitaplarında kadınlara krep yapmak, kız çocuklara anneye mutfakta yardım etme görevi verilmiştir. Almanca 3. Sınıf ders kitaplarında erkeklere ev içi rollerde herhangi bir şey yansıtılmamıştır.

**Tablo 6. 3. Sınıf ders kitaplarında cinsiyet rolleri**

	Cinsiyet rolleri	
	K	E
T	Masalda evlilik ile ödüllendirilenmek, prensin öperek uyandırdığı prenses	-
A	-	Kız öğrenciye şiddet uygulamak

3. sınıf Türkçe ders kitabında geçen bir masalda kadınlar evlilik ile ödüllendirilmektedir. Almanca ders kitaplarında ise erkek öğretmen kaba

kuvvet uygulayan bir rolde yansıtılmıştır. Bu görselde öğretmen bir kız öğrenciyi azarlayan ve ona fiziki şiddet uygulayan biri olarak gösterilmiştir. Böylelikle erkeğin kaba kuvvete ve şiddete meyilli olduğu vurgulanmak istenmiştir.

**Tablo 7. 4. Sınıf ders kitaplarında aile içi ve dışı roller**

	K	Aile içi		Aile dışı	
		E	K	E	
T	Pazar alışverişi, kızıyla gezmek Ev süpürmek, patatesleri soymak, kıyma çıkarmak, çocuğa ödevlerinde yardım etmek	Oğluyla gezmek, kuzuları gütmek, tarlaya yemek götürmek, tarla sulamak, "evli ve çocuklu olarak gezilmez" mesajı verilmiştir "ortalığıdağıtma yeter". Patates soymak(erkek çocuk ablasına yardım etti) Ablam kendini annem sanmaya başladı, harçlık ver vermek	-	--	
A	Çocuğuna kapıyı açmak Bulaşık yıkamak, yemek pişirmek	Hediye isteyen çocuğuna, "annenle konuşmalıyım" demek, babayla bisiklet tamiri yapmak, Bulaşıkları kurulamak		-	

Tablo 7'de Türkçe ders kitaplarında pazar alışverişine çıkan bir kadın gösterilmiştir. Anne kızıyla dışarıda baba da oğluyla gezmektedir. Erkek çocuk kuzuları güden, tarlaya yemek götürmektedir. Tarlayı sulayan erkek ise evli ve çocuklu bir bireydir. Almanca ders kitabında da evde olup çocuğuna kapıyı açmak, annenin yaptığı bir davranış olarak gösterilmiştir. Bu davranışa aynı seviyedeki Türkçe ders kitabında da rastlanmıştır. Kendisinden hediye isteyen çocuğuna bu konuyu eşile konuşması gerektiğini bildiren baba ile demokratik bir aile tablosu çizilmiştir. Evde kadın veya erkeğin ebeveyn olarak her ikisinde söz sahibi olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

**Tablo 8. 4. Sınıf ders kitaplarında meslek rolleri**

Meslek Roller		
	K	E
T	-	Boyacılık, pazarcılık, ayakkabıcılık, tarlada çalışmak, terzi.
A	öğretmen, polis, pilot, terzi, yazar.	Çiftçi, profesör, itfaiyeci, araştırmacı, öğretmen, bilgisayar programcısı, doktor.

4. sınıf Türkçe ders kitabında kadın herhangi bir meslek grubunda çalışma durumunda gösterilmemiştir. Erkekler ise boyacılık, ayakkabıcılık, tarlada çalışmak ve terzi gibi mesleklerle ifade edilmiştir. Almanca 4. Sınıf ders kitabına bakıldığında ise, kadınlar öğretmen, polis, pilot, terzi ve yazar gibi mesleklerle ifade edilmiştir. Hatta kitabın bu bölümünde kız ve erkek çocuklara hangi meslekleri yapmak istedikleri sorulmuştur. Erkek öğrencilere profesör, itfaiyeci, araştırmacı, öğretmen, bilgisayar programcısı gibi farklı meslekler yakıştırılmıştır.

4. sınıf Türkçe ders kitabında kadınlara ev süpürmek, patatesleri soymak, yemek yapmak için dolaptan kıyma çıkarmak ve çocuğun ödevlerine yardım etmek gibi görevler yüklenmiştir. Erkek çocuğa ortalığı dağıtmamasının yeterli olduğunu mesajı verilmiştir. Çocuğuna harçlık verme görevi de erkeğe atfedilmiştir. Almanca kitaba baktığımızda ise kadına bulaşık yıkama, yemek pişirme gibi geleneksel görevler verilmiştir. Buna karşın bulaşıkları kurularak kadına yardım etme görevi erkeğe verilmiştir. Burada mutfakta asli görevin kadının olduğu ve erkeğin sadece yan sorumluluklar alacağı mesajı açıkça görülmektedir.

**Tablo 9. 4. Sınıf kitaplarında cinsiyet rolleri**

Cinsiyet rolleri		
	K	E
T	Bebekle oynamak, etekli dört kız ve anne, örgü ören kadın, kayınvalideye "kaynanam" ifadesi kullanılmıştır.	Futbol oynamak, basketbol oynamak, olimpiyat koşmak
A	İyi kalpli, şişman, keyfine düşkün, kendini erkeğe beğendirme çabası (ob sie Lukas gefallen würde), bebeğinin saçını taramak	Kızı beğenmesi gereken (lukas schaute sie von oben bis unten an), evli Zeus bir kızı kandırıyor, kitap okumak, çekiçle oynamak

Tablo 9'da Türkçe ders kitaplarında kadınlara ve kız çocuklarına bebekle oynamak, örgü örmek gibi davranış kalıpları atfedilmiştir. Kaynana kelimesi Türk kültürünü yansıtmakta olup, eşin annesine takılmış bir kısaltmadır. Bu durumda kadın hem cinsi olan diğer bir kadını yermektedir. Erkekler ise futbol oynamak, basketbol oynamak, olimpiyatlara katılmak gibi sosyal ve kültürel etkinlikler içinde yer almıştır. Almanca kitaba bakıldığında ise kadın iyi kalpli, kilolu ve keyfine düşkün olarak



tanıtılmıştır. Ayrıca erkeğe kendini beğendirme düşüncesi olan bir kız betimlenmiştir. Bu resimde erkek çocuk kız çocuğu baştan aşağı süzmektedir. Ayrıca mitolojiden önemli bir yeri olan Zeus'a değinilerek erkek figürünün bir kızı kandırdığından bahsedilmiştir. Böylece kadınlar çabuk aldatılabilen imajı çizilmiştir.

Tablo 10'a göre 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında kadının ve erkeğin aile içi ve dışı rollerine dair bir mesaj verilmemiştir. Almanca ders kitaplarında ise anne olan kadına çocuğu uyandırıp, okula gönderme görevi verilmiştir.

**Tablo 10. 5. Sınıf ders kitaplarında aile içi ve dışı roller**

	Aile içi		Aile dışı	
	K	E	K	E
T	Yemek yapmak	Kurabiye yapmak, çay demlemek	-	-
A	Çocuğunu uyandırmaya giden anne, Yemeğe çağırmak, çarşaf silkelemek	-	-	-

**Tablo 11. 5. Sınıf ders kitaplarında meslek rolleri**

	Meslek Roller	
	K	E
T	-	-
A	Kaleci, öğretmen, aşçı, yazar	öğretmen, Profesör, aşçı, terzi, yazar

5. sınıf Türkçe ders kitaplarında kadın ve erkeğin meslek rollerine yönelik bir betimlemede bulunulmamıştır. Buna karşın Almanca ders kitabında ise kadının kaleci, öğretmen, aşçı ve yazar olabileceği, erkeğin ise öğretmen, profesör, aşçı, terzi ve yazar olabileceği belirtilmiştir.

Tablo 11'de Türkçe ders kitaplarında kadının evde yemek yapacağı, erkeğinde kurabiye yapıp çay demleyebileceği mesajı verilmiştir. Türkçe ders kitaplarında erkeğe mutfakta yemek yapma rolü verilmemiştir. Almanca ders kitabında ise anne rolündeki bir kadın diğerlerini yemeğe çağırmaktadır. Masallardan bahsedilen kısımda ise bir kalenin içinde saçlarını uzatarak erkekten yardım bekleyen Rapunzel çarşaf silkelemektedir. Masal için yapılan görsellerde kadın her durumda evle ilgili işlerle anlatılmıştır. Erkeğe herhangi bir ev içi rol verilmemiştir.

5. sınıf Türkçe ders kitaplarında cinsiyet rollerine bakıldığında kaynana sözünün geçtiği görülmektedir. Toplumda genellikle olumsuz anlamda kullanılan bu tanımlamanın ders kitabında kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir nokta ise kayınvalide olan kadının oğlunun yanına gelini mesleği dolayısıyla yakıştırmış olmasıdır. Buna ilaveten bir kadın güzelliği ile betimlenmiş, erkekler içinse ağılamaları gerektiği vurgulanmıştır. Türk kültüründe erkeklerin duygularını gizlemeleri gerektiği yaygın kanıdır. Çocukların kötü davranışlarının anneye çektiği görüşü de toplumda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tür söylemler anneyi aşağılama amaçlıdır. Bilimle uğraşmak gibi kıymetli bir alan ise erkeklere özgü bir uğraş olarak gösterilmiştir

**Tablo 12. 5. Sınıf ders kitaplarında cinsiyet rolleri**

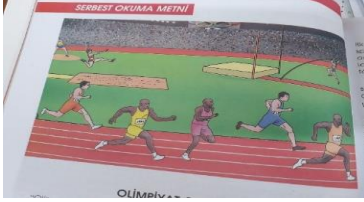
Cinsiyet rolleri		
	K	E
T	Gelin kaynana kelimeleri (kaynananın sözüne kulak ver) oğlumun maaşı iyi gelin de mimar, üretimde bir kadın, güzel kız	Erkek ağlamaz, bilimle uğraşır, eşini suçlar: Çocuklar sana çekti. Kavga eder
A	Çok konuşan Ayşe ve Aylin projede üretim yapıyor.	Az konuşan, Alaycı, futbol oynayan, projede çalışan

Almanca ders kitaplarında ise kadınların çok konuştuğu yönünde bir aşağılama kullanılmıştır. Buna karşın iki kız çocuğun bir projenin içinde yer alarak üretime katılıyor mesajı kız çocukları lehine önemli bir işarettir. Erkekler kızlara karşın az konuşan, alay eden ve futbol oynayan bireyler olarak yansıtılmıştır.

## Tartışma

Bu çalışmanın amacı, henüz eğitim öğretim yolunun başında olup hayata olan bakış açıları yeni şekillenmekte olan bireylere, ders kitapları aracılığıyla belli rollerin benimsetilmeye çalışılıp çalışılmadığını ortaya koymaktır. Eğitim ve öğretimin en temel materyallerinden birisi olan ders kitapları bu anlamda çok büyük bir önem kazanmaktadır. Her ne kadar belli davranışlar aile ve çevrede öğrenilse de, okulun ve dolayısıyla eğitime araç olan ders kitaplarının bireyin sosyal, bilişsel, duygusal gelişimlerine katkısı yadsınamaz. Çocuk kitaplarla büyür, onlar sayesinde

kendisini, çevresini anlamaya başlar. Dünyayı tanır, kendisini keşfeder ve kimliğini oluşturur. “Aileler ve çevre erkek çocuklara kız gibi ağlama diyerek, kız çocuklara hanım hanım ol diyerek; sınır koymaktadır ve çocuklar çevrelerini bu şekilde algılamaya başlamaktadır” (Kalan,2010, s.78). Bu durumun çocuğun karakterinde yer etmemesi için bireylerin eşit olduğu görüşü onlara okullarda kazandırılması gereken temel bir düşüncedir. Ders kitaplarında kendine örnek alabileceği, kendisiyle özdeşleştirebileceği kadın karakterler göremeyen hatta kendi hemcinslerini erkeklere oranla çok daha az şekilde tasvir edilmiş olarak gören kız çocukları erkekler karşısında eşit olmadıkları sanısına kapılacaklardır. Bu durum henüz ilköğretim seviyesinde olan bireylerin zihninde dezavantajlı bir grup oldukları algısını yaratacaktır.



Resim 1



Resim 2

Resim 1. 2. 3. ve 4.'te Türkçe ders kitaplarından bazı resimler görülmektedir. Tablo 1'de spor etkinliklerine katılan yedi kişiden sadece biri kadındır ve o da arka plandadır. Tablo 2 de ise çalışma yapan bir grup içerisinde dört kişiden yalnızca birisi kadındır. Öğrencilere verilen bu gizil mesajlarla toplumda var olan eşitsizliğin alt yapısı oluşturulmaktadır. Fakat almanca ders kitaplarında bu durum farklıdır ve hatta kız çocuklarına resimlerde daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu iki ayrı kitapla yetişen iki farklı bireyin aynı eşitlik anlayışına sahip olması da beklenemez. Basmakalıp yargıların etkisi altında kalan birey özgür seçimler yapamaz ve kendini rahat ifade edemez. Bu da bireyin kişisel başarısı ve hayat tatminini olumsuz yönde etkileyecektir.



Resim 3



Resim 4

Dağabakan 1990'daki Hayat Bilgisi kitabından şu çıkarımlarda bulunmuştur: “ kadın ailenin temelidir. Anneler çocuklarının beslenmesi, eğitimi, sağlığı gibi hususlarla yakından ilgilidir. Evin temizliği, yemeğin pişirilmesi, çamaşırların yıkanması gibi işler anne tarafından yapılır. Kadın aile hayatını düzenler”. Bu ders kitabının hazırlanmasının üzerinden yirmi yedi yıl geçmiştir. Aile ilişkilerine önemli katkılar sağlayan ve aile bağlarını kuvvetlendiren bu tespitler yanlış olmamakla birlikte; yıllar içinde kadının çalışma hayatındaki yeri ve rolü değiştiği için görev dağılımlarının yenilenmesi gerekmektedir. Değişmeyen rollerdeki bu durum ev içi rollerdeki kültürel bakış açısının değişmediğinin bir kanıtı niteliğindedir. İş hayatındaki dengeler büyük oranda değişmiş ve fakat evdeki işler kadının görevi olarak yerini korumuştur. Günümüzde eşlerin birçoğu aktif çalışma hayatında yerini almış olmasına rağmen evdeki tüm sorumlulukların 1990daki ders kitabında olduğu gibi aynen devam ettirildiği görülmektedir. Resim üç ve dördte kadının yeri sadece evidir mesajı vardır. Bu mesaj bir anlamda kadın ev işlerini yapmalı, bilim, sanat ve kültürel faaliyetlerde rol almamalı yada alamaz olarak da yorumlanabilir.



Resim 5



Resim 6

Bunun yanı sıra çalışma hayatında var olan kadınlar, kitaplarda sadece birkaç meslekle ve dar alanda tanımlanmış olup kız öğrencilerin kendilerine örnek alabileceği başarılı, özgüven sahibi örnekler bulunmamak-

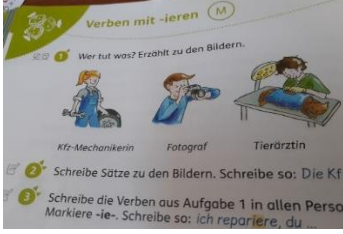
tadır. Bununla birlikte erkek öğrencilere verilen mesaj çok düşündürücüdür: kadın belli mesleklere sahip olabilir fakat tercihen evde iş yapmalı ve çocuklarına bakmalıdır. Başarı, azim ve girişimcilik gerektiren işleri erkekler yapmalıdır. Küçük yaşlardan itibaren bu mesajlarla yoğrulan erkek çocuklardan gelecekte kadınlara saygı duymasını beklemek, kadınların kendileriyle aynı haklara sahip olduğunu anlatmak kolay olmayacaktır. Çünkü onlara okullarda yıllarca kadının ve erkeğin hayattaki görevleri belirtilmiştir. Erkek çalışacak, kadın ise onun hayatını kolaylaştırıcı bir rolde yer alacak. Kadına evdeki temizlik işleri, düzen tertip ve yemek yapmak gibi rolleri üstleneceği bilinçaltına işlenmiştir. Bazı kadınlar evde annelerinin veya eşlerinin ev işlerini kendileriyle paylaşma taleplerini yadrgayacak ve reddedeceklerdir. Bunlara örnek olarak Resim 5’de tarlada çalışan evin reisi ile ona yemek getiren kadın ve çocuğu görülmektedir. Burada bir iş bölümü yapılmış gibi görünse de kadını getir-götür işi yapmaktan yani arka planda kalan kişi olmaktan kurtaramamıştır. Resim 6’da ise ders kitaplarında okuyan, üreten bireylerin erkekler olduğuna dair çizilen resimlerden sadece birisidir. Ayrıca ayrımcılık yapılmadan hazırlanan kitaplarla eğitilen çocuklar, ilerde karşı cinse ayrımcı davranmayacağı için oluşan yeni nesiller daha sağlıklı ve kadına karşı önyargısız olacaktır. Böylelikle kadını değersizleştirmeyecek hatta hakkı olan değeri de kendisinden esirgemeyecektir. Devlet kurumları tarafından hazırlanan ders kitapları kadın yada erkeği avantajlı yada dezavantajlı olarak yansıtmadan onlara sadece birer birey oldukları gözüyle bakmaları çok daha doğru olacaktır.



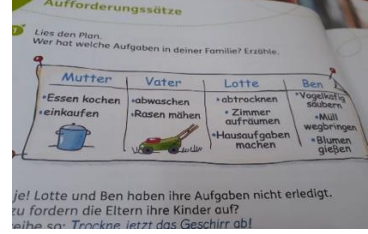
Resim 7

Resim 7’de ise otorite rolünde olan bir erkek görülmektedir. Kadın ise erkekten bir ricada bulunmaktadır. Evet, kadın bir sorun sebebiyle bir kuruma başvurulabilir ve sorumlu yetkili kişide erkek olabilir. Bu doğaldır.

Fakat ders kitaplarının içeriğinin büyük çoğunluğunda erkeğin öne çıkarılması ve kadının geri planda gösterilmesi doğru değildir.



Resim 8



Resim 9

Resim 8’de almanca ders kitabında erkeklere uygun görülen meslekleri bir kız çocuğunun, bir kadının da yapabileceği gösterilmiştir. Tablo 9’da ise evde görev paylaşım listesi görülmektedir. Bu tabloda ev işlerine evin erkeğinin de erkek çocuğuna yardım etmesi gerektiği gösterilmiştir.

“Ders kitaplarında insan hakları projesi” (2009) raporuna göre; kız çocuklarına ve kadınlara belirli toplumsal rollerin yakıştırılması ve bunun sürekli pekiştirilmesi anlamına gelecek ifade ve uygulamaların ders kitaplarından çıkartılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu raporda her ne kadar yapıcı öneriler bulunsada bunların uygulanmadığı görülmektedir.

Bu durum ders kitaplarını hazırlayan kişilerin bireysel bakış açılarıyla çok yakından ilgilidir. Ders kitabı hazırlamanın bir uzmanlık alanı olduğunu belirten raporda Eğitim Fakültelerinde ders kitaplarını incelemeye yönelik bir dersin olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda böyle bir ders yapılsa bile cinsiyet incelemesini konu alan bir başlık yoktur. Yüksek öğretim kurumunun lisans ders içeriklerine baktığımızda ders kitabı inceleme dersi açıklamalarında insan hakları eşitliğine uygunluk ibaresi ya da bunu ima eden bir cümleye rastlanmamaktadır.

## Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de ana dil derslerinde okutulan 2. 3. 4. ve 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarıyla Almanya’da okutulan 2. 3. 4. ve 5. Sınıf ders kitapları toplumsal cinsiyet açısından incelenmiştir. Her iki toplumda da var olan benzerlikler ve farklılıklara dikkat çekilmiştir. Toplumsal cinsiyet

rolleri kitaplarda; aile içi ve dışı roller, meslek rolleri, ve cinsiyet rolleri olarak dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

Yapılan kitap incelemelerinde yemek yapmak, ev işleriyle uğraşmak her iki toplumda da kadının görevi olarak gösterilmiştir. Bu durum Türkçe kitaplarında daha yoğun, Almanca ders kitaplarında ise daha az ifade edilmiştir. Almanca ders kitaplarında erkeğin ve erkek çocukların da ev işlerinde sorumluluk aldığı gösterilmiştir. Almanca ders kitaplarında bulunan fotoğraflarda kız çocuklar ve kadınlar erkeklerden daha fazla resmedilmiştir. Bu tür bir kitabı okuyan kız öğrencilerde bu yaklaşım olumlu tepkilere dönüşecektir. Kızlar bu kitaplarda gördükleri kişilerle kendilerini özdeşleştireceklerdir. Kendilerine benimsetilen roller sayesinde toplumda her zaman kendilerine bir yer edineceklerdir. Almanca ders kitabında öğrencilere hayallerindeki meslekler sorulmuş ve öğrenciler birçok meslek grubuna değinmişlerdir. Bu durum, Almanca ders kitaplarını hazırlayan uzmanların kız öğrencilerin yetiştirilirken erkek öğrencilerden ayrı tutulmadığına en önemli kanıttır.

Bireyler, hayatları boyunca bir çok seçim yapma eğiliminde ve mecburiyetindedirler. Edinecekleri meslek, çalışacakları yer yada yaşadıkları ev ortamında bazı işlerle uğraşırken sevdikleri ve mutlu olabilecekleri şeyleri seçmeye gayret ederler. Bu yüzden seçimleri cinsiyet ile sınırlamak gerekmektedir. Kadına biçilen aşçılık rolünün aksine bir çok erkek severek yemek yapmaktadır ve hatta bir çok ünlü aşçı erkektir. Bununla birlikte her iki dildeki ders kitabında da öğretmenlik mesleği ağırlıklı olarak kadına uygun görülmüştür. Ders kitaplarının cinsiyet rolleri açısından incelenmesinin sebebi kendini tanımak ve anlamak için önemli yaşam yıllarına denk gelen 2. 3. 4. ve 5. sınıfta eğitimin önemli bir kısmını kapsayan ders kitaplarının hangi bakış açısıyla yazıldığına dikkat çekmektir.

Almanca ve Türkçe ders kitaplarında ortak noktalar olduğu gibi farklılıklarda mevcuttur. Mesela yemek yapmak ve ev işleri her iki ülkenin ders kitabında da kadının sorumluluğu olarak gösterilmiştir. Farklı olan ise Almanca ders kitaplarında evin erkeğinin ve erkek çocukların da ev işlerindeki sorumluluktan pay sahibi olmalarıdır. Kadına yüklenen ev iş yükü almanca ders kitaplarında daha az Türkçe ders kitaplarında daha yükündür.

İncelenen Türkçe ders kitaplarındaki kadın ve kız çocuklarının erkek ve erkek çocuklara göre daha geri planda yer aldığını söylemek mümkündür. Buna karşın Almanca ders kitaplarında kadın ve kız çocuklarına erkeklerden daha fazla yer verilmiştir. Bu durumda bu kitaplarla eğitim gören kız öğrenciler kendilerini gerçekleştirmek için örnek alabileceği bireyleri görece ve kendisini baskılanmış hissetmeyecektir.

Almanca ders kitaplarında öğrencilere hayallerindeki meslekler sorulduğunda kız öğrencilerin oldukça fazla meslek grubu belirttikleri görülmüştür. Kadınların ve kız çocuklarının en az erkekler kadar çeşitli meslek dallarına eğilimli olmaları Almanca ders kitaplarını hazırlayan uzmanların her iki cinsiyete de eşit yaklaşıtlarının kanıtıdır. Cinsiyet açısından bu eşitlikçi yaklaşımın sonucu olarak erkek öğrenciler de kendilerini üstün görmeyeceklerdir. Kendisini kadın ve kız çocuklarından üstün görmeyi öğrenmediği için de iş hayatında, sosyal hayatında veya romantik ilişkilerinde kadınları ezmeye çalışmayacaktır. Buna karşılık, Türkçe ders kitaplarına baktığımızda; önemli işlere imza atan, saygınlığı olan, örnek gösterilen bireyler büyük oranda erkektir. Bu durum aynı sınıfta birlikte okuyan iki cinsten biri olan kız çocuklarının kendilerini ötekileştirilmiş hissetmesine sebep olacaktır.

Temel eğitimde kız ve erkek çocukları birbirine üstünlük duymadan saygı ve sevgi içerisinde yetiştirmelidir. Bu bilinçle yetişen bireyler gerek sosyal, gerek iş gerekse özel yaşamlarında birbirlerini daha iyi anlayacak ve tolere edebileceklerdir. Cinsiyetçi ayırım beraberinde çatışmayı, huzursuzluğu getirir. Eşitlikçi yaklaşım sayesinde bireyler herhangi bir ayırma tabi tutulmaksızın her yerde ve her şartta kabul görürler. İnsanlar birbirlerini farklılıklarıyla olduğu gibi kabul etmek zorundadırlar. Ötekileştirici ayrılıkçı, aşağılayıcı yaklaşımlar toplumu böler ve barış iklimine zarar verir. Herkesin bu bilinçle davranması hayatı daha yaşanılır ve sorunsuz kılacaktır. Ders kitapları hazırlanırken bu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Zira toplumun şekillenmesinde, eğitilmesinde en önemli araç kitaplardır.



**EXTENDED ABSTRACT**

**An Overview of Gender in Primary School Textbooks Written in Turkish and German as Mother Tongue**

\*

Rüveyda Hicran Çebi Kozallık\_ Birkan Kargı

*Ondokuz Mayıs University*

The aim of this study is to present the “gender” perspectives and to find out the similarities and differences of the textbooks used in Turkish courses in Turkey and the textbooks taught in German courses in Baden Württemberg, Germany. German and Turkish textbooks of 2, 3, 4 and 5. grades, which cover the important age range of identity development, are selected for the study. These are primary school Turkish 2,3,4. and 5 grade textbooks and Niko Sprachbuch 2-3-4- and 5 grade Deutsch Kombi Plus. The textbooks have been analysed through the items of domestic and non-domestic roles, professional roles and gender roles under five main topics. The results of the research suggest that there have been significant differences. In Turkish textbooks, there is a remarkable male dominance while in German textbooks it has been detected that texts are unbiased, that the number of visuals of boys and girls are equal, and that sometimes girls play a greater part in the textbooks. Furthermore, in German textbooks, it is found out that girls are supported more in the areas where they might be seen disadvantageous in society. On the other hand, it is concluded that Turkish textbooks do not provide adequate coverage for girls.

In the examinations of books carried out, cooking and doing housework are regarded as the responsibilities of women in both societies. This situation receives more coverage in Turkish textbooks compared to German textbooks. It has been illustrated in German textbooks that men and boys take responsibility for housework. More visuals of women and girls take place in German textbooks compared to that of men. The girls reading such books naturally respond to this approach positively. Girls will associate themselves with the characters in the books. They will have

a place in the society thanks to the roles they are assigned which they find satisfactory.

In German textbooks, when students were asked about the jobs they want to get, they mentioned various groups of professions. This is an ample evidence regarding the fact that the experts preparing textbooks do not treat girl and boy students differently in any way while educating girl students.

Individuals have tendency to make lots of choices during their whole life or sometimes they must do it. While dealing with their prospective job, the area where they will work in, or the works at their own home, they try to choose the things they like or delight. Therefore, the choices should not be restricted with gender. Opposed to the appraised role in female "being a cook", so many men fondly cook and many of the famous cooks are male. Together with this, teacher occupation is presented as a suitable job for women in the both coursebooks in both languages. The reason of analyzing the coursebooks in terms of gender roles is to get to know and comprehend yourself and pay attention to what the point of views of 2nd, 3rd, 4th and 5th graders' coursebooks are written, those of which also cover the important age range of identity development.

The mutual points exist in both German and Turkish coursebooks just like there are differences. For example; in the both course books, cooking or doing chores are presented as a task or responsibility of women. The difference is that the head of home and the boys share the task or responsibility of doing chores in German course books. The assigned chores to the women in German books are lower but it is more intensive in Turkish course books. In German textbooks, when students were asked about the professions in their minds, it was clearly seen that they mentioned many different groups of professions. The fact that women have a tendency to be interested in different types of professions indicate that the educational experts designing German textbooks have an equal approach for both genders. As a result of this equalitarian approach in terms of gender, male students will not see themselves superior in any way. As they do not learn to consider themselves superior to women or girl students, they will not attempt to oppress women in their working life, social life or their romantic relationships. On the contrary, when we look at Turkish textbooks, the individuals who put their signature under important success, who are

highly esteemed and who are introduced as an important figure are mostly males. This is sure to cause girl students, one of the genders in the classroom, to feel isolated.

### Kaynakça / References

- Akın, A. (2007). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26, 1-9.
- Asan, H. T. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Journal: Feminist Critique/Fe Dergi: Feminist Elestiri*, 2(2), 66-74.
- Tietz, W. M. (2007). Women and men in accounting textbooks. *Exploring the hidden curriculum. Issues in Accounting Education*, 22, 459-480.
- Baştürk, M. (2008). Ders kitaplarının tarihçesi. (Ö. Demirel ve K. Kıroğlu ed.). *Konu alanı ders kitabı incelemesi içinde* (13-36.) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 108-114.
- Çıtak, A. (2008). *Kadınların çalışmasına yönelik tutum: Cinsiyet rolü ve sosyoekonomik düzeye göre bir karşılaştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. (1. Bsm). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Eren, Z. (2015). *Baba karnum acıktı anne bisikletim bozuldu*. Ankara: Favori Kitapevi
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 209-230.
- Esen, Y. ve Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154.
- Esen, Y. (2013). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirme amaçlı bir çalışma. *Eğitim ve Bilim*, 38,169, 281-295.
- Esen, Y. (2007). Sexism in school textbooks prepared under education reform in Turkey. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 5(2), 466-492.

- Gümüőođlu, F. (2014). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- Gümüőođlu, F.(1996). *Ders kitaplarındaki cinsiyetçiliğin seksen yıllık serüveni*. 05.01.2019 tarihinde <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/> adresinden erişildi.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Heyder, A. and Ursula K. (2015). Ist schulerfolg unmännlich? Wie Geschlechterstereotype den Schulerfolg von mädchen und jungen beeinflussen. *Die berufsbildende Schule*, 67,5, 178-181.  
<https://www.emft.fraunhofer.de/content/dam/emft/de/documents/Die-Macht-der-Stereotype.pdf>
- Kalan, Ö. G. (2010). Reklamda çocuğın toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılıőı: 'Kinder' reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 75-89.
- Kalaycı, N. ve F. Hayırsever. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitabına yönelik bir inceleme ve bu konuya ilişkin öğrenci algılarının belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(3), 1065-1072.
- Kerimoğlu, C. and Gökçe D. (2015). Türkçede cinsiyet görünümleri ve çağrıőımsal zihniyet. *Türklük Bilimi Araştırmaları*,38, 143-178.
- Kılıç, L. K. ve Eyüp B. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 129-148.
- Marshall, G. (2003) *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü yay.haz.). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları
- Metin, A. (2011). Kimliğin toplumsal inşası ve geleneksel kadın kimliğinin aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 74-92.
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48, 1-18.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 93-112.
- Tezcan, M. (2003). Gizli müfredat eğitim sosyolojisi açısından bir kavram çözümlenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 53-59.
- Tietz, W. M. (2007). Women and men in accounting textbook: Exploring the hidden curriculum, *Issues in Accounting Education*, 22, 459-480.

- Topuz, S. K. ve Erkanlı, E. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğe atfedilen anlamların metafor yöntemiyle analizi. *Alternatif Politika*, 8(2), 300-321.
- Tunç, H. (2014). Toplumsal cinsiyet farklılaşması üzerine sosyolojik bir araştırma: Erkeklerin küpe takması örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 608-625.
- Yogev, Ş. P. (2006). *Ergenlerde toplumsal cinsiyetin kazanılması aile, okul ve arkadaş etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Kozallık-Çebi, R.H. ve Kargı, B. (2019). Türkçe ve Almanca ilköğretim ana dil ders kitaplarında toplumsal cinsiyete bir bakış. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 50-74. DOI: 10.26466/opus.544676

## Sınıf Öğretmenlerinin Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.573261

\*

Eyüp Bozkurt\* - Ramazan Erdoğan\*\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Elazığ / Türkiye

E-Posta: [ebozkurt@firat.edu.tr](mailto:ebozkurt@firat.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8009-3478](https://orcid.org/0000-0001-8009-3478)

\*\* Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Elazığ / Türkiye

E-Posta: [ramaznerdogan@hotmail.com](mailto:ramaznerdogan@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-5337-942X](https://orcid.org/0000-0001-5337-942X)

### Öz

Sınıf öğretmenleri hitap ettiği kitle göz önüne alındığında öğrencilere rol model olacak ve kazandıkları alışkanlıklara katkı sunacak bir meslek alanıdır. Bu bağlamda sınıf öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları da önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü öğretmenler doğru ve düzenli bir beslenme alışkanlığına sahip olursa öğrencilerine de bu alışkanlığı kazandırabilir. Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanmış olan beslenme alışkanlığı anketi sınıf öğretmenlerine uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılarak, yüzde, frekans, standart sapma ve aritmetik ortalama testleri uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu beslenme eğitimi almadıklarını, sigara ve alkol alışkanlığının olmadığını, herhangi bir fiziksel aktivite yapmadığını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısına yakını kahvaltı alışkanlığının olmadığını ve öğün atladığını, en çok atladıkları öğünün ise öğle yemeği olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler öğün atlama nedeni olarak ta fırsat bulamadıkları için öğün atlattıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu günde iki litreden az su tükettiklerini ve günde beş ve altı bardaktan daha az çay kahve tükettiklerini ifade etmişlerdir. Yapılan araştırma sonucunda öğretmenlerin beslenme alışkanlıklarının ve bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu görülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Beslenme, Beslenme ve Öğretmen, Beslenme Alışkanlığı

## Investigation of the Nutritional Habits of Classroom Teachers

\*

### Abstract

*Classroom teaching, considering the population they address, is a field of profession that constitutes a role model for students and contributes to the habits they adopt. In this sense, the nutritional habits of classroom teachers also constitute a significant point. This is because, when teachers have a correct and regular nutritional habit, they can instill this habit in students. In this study, it was aimed to investigate the nutritional habits of classroom teachers. The nutritional habit survey, prepared in line with this aim, was conducted with classroom teachers. In the data analysis, SPSS package software was used and percentage, frequency, standard deviation and arithmetic mean tests were conducted. According to the results of the study, a majority of the teachers stated that they did not receive nutritional training, did not have smoking or drinking habits in addition to not doing any physical activity. Approximately half of the participating teachers in the study reported that they do not have a habit of having breakfast and they skipped meals as well as reporting that the most skipped meal was the lunch. The teachers, as the reason for skipping meals, stated that they skipped meals because they could not get the chance. A majority of the participating teachers in the study also stated that they consumed less than two liters of waters in a day and they consumed less than five or six cups of tea or coffee in a day. As a result of the study, it was observed that the nutritional habits of teachers and the level of their knowledge were insufficient.*

**Keywords:** Nutrition, Nutrition and Teacher, Nutritional Habit

## Giriş

Günümüzde dünya çapında insanların yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıklarında önceki yüzyıllara göre önemli değişiklikler olmuştur (Di Daniele N, 2019). Bu değişikliklerin yanı sıra gelişen teknoloji ve hareketsiz yaşam tarzı bireylerin fiziksel uygunluklarını koruması ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için düzenli olarak yapılan fiziksel aktiviteyle beraber yeterli ve dengeli beslenme alışkanlıklarını yaşamlarının tüm dönemlerinde önemli bir hale getirmiştir. (Güleç ve ark., 2008; T.C Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2016).

Sağlıklı bir yaşamın sürdürebilmesi toplumun her kesimi için önemli olduğu kadar eğitim çalışanları açısından da önemlidir. Eğitim çalışanlarının gelişen teknolojinin yanı sıra hareketsiz yaşam tarzlarında göz önünde bulundurularak yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için aileden başlanarak yeterli ve dengeli beslenmeleri ve kazanılan bu beslenme alışkanlıklarını yaşam biçimi haline getirmeleriyle mümkün olacaktır (Sabbağ ve Sürücüoğlu, 2011; Merdol, 2008). Beslenme, insanın büyüme, gelişme, daha zinde ve üretken olarak yaşamını devam ettirebilmesi için besin öğelerini yeteri kadar alıp vücutta kullanmasıdır (Küçük, 2019; Saygın ve ark., 2011).

Yeterli ve dengeli beslenme ise; insanların yaşamlarını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi için tüm besin öğelerinden yeterli ve gerekli miktarda alınması vücutta kullanılmasıdır. Sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenme fiziksel uygunluk, sağlık ve hastalıklara yakalanma riskinden korunmak için önemlidir (Demirezen ve Coşansu, 2005; Mukudi, 2003). Yalnızca besine ulaşabilmek veya satın almak değil beslenme bilgisi sağlıklı ve en doğru besin öğesi seçimlerinde önemlidir. Yetersiz ya da yanlış beslenme bilgisi yine besin seçiminde etkili olarak dolaylı yoldan olsa da toplumun yapısını, ekonomik gücün yanı sıra sağlık harcamalarında büyük kayıplara neden olmakta ve bireylerde sağlık açısından büyük hasarlara sebep olabilmektedir (Şanlıer ve Güler, 2005; Hadaye ve ark., 2019; Alcântara ve ark., 2019).

Toplumların yaşam biçimindeki değişiklikler vücutta meydana gelecek birçok bulaşıcı olmayan hastalıklara yakalanma riskini önemli derecede azalttığı bilinmekte olup, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde ye-



tersiz ve dengesiz beslenme neticesinde sağlık açısından ciddi problemlerin ortaya çıkışındaki temel sebeplerden birinin besinsel öğeler hakkında bilgi yetersizliği ile doğru beslenme alışkanlıklarının olmayışını belirtmişlerdir (Şanlıer ve ark., 2009).

Gelişen teknolojiyle beraber kitle iletişim araçlarıyla yayılan bilgi kirliliği insanların doğru olmayan besin seçimi ile yanlış beslenme alışkanlıkları kazanmasına sebep olmaktadır. Topluma iletilen ve yanlış öneriler içeren bu bilgi kirliliği insan zihninde karmaşaya yol açarak doğru olmayan beslenme davranışlarına neden olur. Doğru olmayan bu beslenme alışkanlıkları insanlarda başta çağımızın hastalığı obezite olmak üzere kalp, diyabet, hipertansiyon gibi birçok hastalığa sebep olur (Güngör, 2019; Hamulka ve ark., 2018). Bu bağlamda araştırma okullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları ve bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

## **Gereç ve Yöntem**

Araştırmanın evrenini Elazığ ilinde görev alan sınıf öğretmenleri oluşturmakta olup, örneklemini ise 2018- 2019 yılında Elazığ ilinde görev yapan 200 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama tekniklerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinden “ Beslenme Alışkanlıkları Ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi” amaçlayan 25 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Uygulanan anket Yücel (2015) tarafından “Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi” adlı çalışmada, kullanılan ankettan istifade edilmiştir. Anket, çalışmanın amacına göre uyarlanmış ve verilerin elde edilmesinde katılımcılara uygulanmıştır.

## **Çalışma Grubu**

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında Elazığ ilinde görev yapan 200 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır.

Tablo.1. Çalışma Grubuna İlişkin Kişisel Bilgiler

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	101	50,8
	Erkek	99	49,2
Boy	150-160	41	20,5
	161-170	72	36,0
	171-180	66	32,5
	181-ve üzeri	22	11,0
Medeni Durum	Evli	116	58,0
	Bekâr	84	42,0
En Son Mezun Olunan Okul Türü	Eğitim Yüksek Okulu- Eğitim Enstitüsü	12	6
	Eğitim Fakültesi	150	75
	Diğer Lisans Programı	38	19
Yaş	20-30	79	39,5
	31-40	74	37,0
	41-50	39	19,5
	51-60	7	3,5
	61 ve üzeri	1	0,5
Kilo	40-50	18	9
	51-60	39	19,5
	61-70	58	29
	71-80	50	25
	80 ve üzeri	35	17,5

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %50,8'inin kadın, %49,2'sinin erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %20,5'inin 150-160 cm, %36,0'ının 161-170 cm %32,5'inin 171-180 cm ve %11,0' nin 181 cm ve üzeri boyda olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %58,0'inin evli; % 42,0'inin bekar olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %6'sının eğitim yüksekokulu, %75'inin eğitim fakültesi, %19'unun da diğer lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %39,5'inin 20-30, %37,0'inin 31-40, %19,5'inin 41-50, %3,5'inin 51-60 ve %0,5'inin 61 ve üzeri yaşında olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %9'unun 40-50, %19,5'unun 51-60, %29'unun 61-70, %25'inin 71-80 ve %17,5'inin 80 ve üzeri kiloda olduğu görülmektedir.

## Verilerin Analizi

Yücel (2015) tarafından geliştirilen anketin uyarlanması sonucunda toplamda 25 madde olan anket formu sınıf öğretmenlerine uygulanmış ve analizleri yapılmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılarak, yüzde, frekans testleri uygulanmıştır.

## Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerin sağlıklı beslenme alışkanlığı ve beslenme bilgi düzeyleri ile ilgili sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

*Tablo 2. Araştırmaya katılan öğretmenlerin beslenme eğitimine ilişkin sonuçlar*

Soru 7	F (frekans)	% (yüzdeler)
Evet	29	14,5
Hayır	171	85,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %14,5'i beslenme eğitimi aldıklarını, %85,5'i ise beslenme eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.

*Tablo 3. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kronik hastalığına ilişkin sonuçlar*

Soru 8	F (frekans)	% (yüzdeler)
Hayır, Yok	168	84
Hipertansiyon	3	1,5
Hipertroidi	2	1
Anemi	6	3
Eklem ve kemik hastalıkları	6	3
Hipotroidi	7	3,5
Haşimato	1	0,5
Gastrit, Ülser	3	1,5
Kontipasyon	4	2

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %1,5'i hipertansiyon; %1'i hipertroidi; %3'ü anemi; %3'ü eklem ve kemik hastalıkları; %3,5'i hipotroidi; %0,5'i haşimato; %1,5'i gastrit-ülser ve %2'si kontipasyon kronik hastalığına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %84'ü ise hiçbir kronik hastalığının olmadığını ifade etmişlerdir.

*Tablo 4. Araştırmaya katılan kullandıkları ilaçlara ilişkin sonuçlar*

Soru 9	F (frekans)	% (yüzdeler)
Evet	23	11,5
Hayır	177	88,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %11,5'i ilaç kullandığını, %88,5'inin ise herhangi bir ilaç kullanmadığını ifade etmişlerdir.

*Tablo 5. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sigara alışkanlığına ilişkin sonuçlar*

Soru 10	F (frekans)	% (yüzdeler)
Evet	55	27,5
Hayır	145	72,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %27,5'i sigara kullandıklarını, %72,5'i ise sigara kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

*Tablo 6. Araştırmaya katılan öğretmenlerin alkol kullanımına ilişkin sonuçlar*

Soru 11	F (frekans)	% (yüzdeler)
Evet	12	6
Hayır	188	94

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %6'sının alkol tükettiğini, %94'ünün ise alkol tüketmediğini ifade etmişlerdir.

*Tablo 7. Araştırmaya katılan öğretmenlerin fiziksel aktivite alışkanlıklarına ilişkin sonuçlar*

Soru 12	F (frekans)	% (yüzdeler)
Evet	64	32
Hayır	136	68

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %32'sinin fiziksel aktivite yaptığını; %68'inin ise herhangi bir fiziksel aktivite yapmadığını görülmektedir.

**Tablo 8. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ana öğün sayısına ilişkin sonuçlar**

Soru 13	F (frekans)	% (yüzdelerik)
1	6	3
2	76	38
3	99	49,5
4 ve üzeri	19	9,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %3'ü 1 öğün, %38'si 2 öğün, %49,5'i 3 öğün ve %9,5'i ise 4 ve üzeri öğün tükettiklerini ifade etmişlerdir.

**Tablo 9. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kahvaltı alışkanlığına ilişkin sonuçlar**

Soru 14	F (frekans)	% (yüzdelerik)
Evet	111	55,5
Hayır	89	44,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %55,5'i her gün düzenli kahvaltı yaptıklarını belirtirken, %44,5'i her gün düzenli kahvaltı yapmadıklarını belirtmişlerdir.

**Tablo 10. Araştırmaya katılan öğretmenlerin gün içerisinde öğün atlamaya ilişkin sonuçlar**

Soru 15	F (frekans)	% (yüzdelerik)
Evet	86	43
Hayır	44	22
Bazen	70	35

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %43'ü gün içerisinde öğün atladıklarını; %22'si gün içerisinde öğün atlamadıklarını; %35'i ise bazen gün içerisinde öğün atladığını ifade etmiştir.

**Tablo 11. Araştırmaya katılan öğretmenlerin en sık atladıkları öğüne ilişkin sonuçlar**

Soru 16	F (frekans)	% (yüzdelerik)
Atlamam	49	24,5
Kahvaltı	59	29,5
Öğle	85	42,5
Akşam	7	3,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %29,5'i kahvaltı öğününü atladığını, %42,5'ini öğle öğününü atladığını, %3,5'i akşam öğününü atladıklarını belirtirken, %24,5'i ise gün içerisinde hiç öğün atlamadıklarını belirtmişlerdir.

**Tablo 12. Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğün atlama nedenlerine ilişkin sonuçlar**

Soru 17	F (frekans)	% (yüzdeler)
Atlamam	33	16,5
Unuttuğum için	6	3
Canım istemediği için	38	19
Alışkanlığım yok	25	12,5
Fırsat bulamadığım için	81	40,5
Zayıflamak için	6	3
Diğer	11	5,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %3'ü unuttukları için gün içerisinde öğün atladığını, %19'u gün içerisinde canları istemedikleri için, %12,5'i öğün alışkanlıkları olmadığı için, %40,5'i gün içerisinde fırsat bulamadıkları için öğün atladığını, % 3'ü zayıflamak için öğün atladığını, %5,5'i ise diğer sebeplerden ötürü öğün atladığını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %16,5'i ise gün içerisinde öğün atlamadıklarını belirtmişlerdir.

**Tablo 13. Araştırmaya katılan öğretmenlerin günlük ara öğün sayısına ilişkin sonuçlar**

Soru 18	F (frekans)	% (yüzdeler)
Hiç	64	32
1	78	39
2	51	5,5
3 ve daha fazla	7	3,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %39'u günde bir ara öğün, % 25,5'i günde iki ara öğün, %3,5'i ise üç ve daha fazla ara öğün tükettiklerini belirtirken, %32'si hiç ara öğün tüketmediklerini ifade etmişlerdir.

**Tablo 14. Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğün aralarında tükettikleri yiyecek-  
içecek türüne ilişkin sonuçlar**

Soru 19	F (frekans)	% (yüzdellik)
Asitli- Gazlı içecekler	42	21
Kek/Kurabiyeler	38	19
Bisküvi		
Meyve/Kuru meyve	33	16,5
Diğer	60	30
Meyve Suyu	6	3
Şeker/Çikolata	10	5
Kuruyemiş	11	5,5

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %21'i asitli- gazlı içecekler, %19'u kek-kurabiye-bisküvi, %16,5'i meyve-kuru meyve, %3'ü meyve suyu, %5'i şeker-çikolata, % 5,5'i kuruyemiş ve %30'u ise diğer yiyecek ve içecek türlerini tükettikleri görülmektedir.

**Tablo 15. Araştırmaya katılan öğretmenlerin günlük su tüketimlerine ilişkin sonuçlar**

Soru 20	F (frekans)	% (yüzdellik)
2 Litre ve altı	160	80
2,5 Litre	22	11
3 Litre ve üzeri	18	9

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %80'si günde 2 litre ve altı, %11'inin günde 2,5 litre, %9'unun ise günde 3 litre ve üzeri su tükettikleri görülmektedir.

**Tablo 16. Araştırmaya katılan öğretmenlerin günlük çay- kahve tüketimlerine ilişkin sonuçlar**

Soru 21	F (frekans)	% (yüzdellik)
5 ve altı	122	61
6-10	54	27
11 ve üzeri	24	12

Araştırmaya katılan öğretmenler %61'i günde 5 bardak ve altı, %27'si günde 6-10 bardak arası, %12'si ise günde 11 bardak ve üzeri çay-kahve tükettiklerini ifade etmişlerdir.

**Tablo 17. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yemeklerdeki tuz tercihine ilişkin sonuçlar**

Soru 22	F (frekans)	% (yüzdeler)
Tuzsuz	13	6,5
Az tuzlu	88	44
Orta tuzlu	21	10,5
Çok tuzlu	78	39

Araştırmaya katılan öğretmenler yemeklerini %6,5'i tuzsuz, %39'u az tuzlu, %44'ü orta tuzlu, %10,5' i ise çok tuzlu tükettiklerini belirtmiştir.

**Tablo 18. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yemek yeme hızlarına ilişkin sonuçlar**

Soru 23	F (frekans)	% (yüzdeler)
Hızlı	40	20
Normal hızda	105	52,5
Yavaş	47	23,5
Çok yavaş	8	4

Araştırmaya katılan öğretmenler %20'si yemekleri hızlı, %52,5'i yemekleri normal hızda %23,5'i yemekleri yavaş, %4'ü ise yemekleri çok yavaş yediklerini belirtmektedirler.

**Tablo 19. Araştırmaya katılan öğretmenlerin Üzüntülü-Yorgun olduklarında yemek tüketim durumlarına ilişkin sonuçlar**

Soru 24	F (frekans)	% (yüzdeler)
Hiç yemek yemem	47	23,5
Her zamankinden az yerim	80	40
Her zamankinden çok ve sık yerim	33	16,5
Bir değişiklik olmaz	40	20

Araştırmaya katılan öğretmenler üzüntülü-yorgun olduklarında %23,5'i hiç yemek yemediğini, %40'ı her zamankinden çok yediğini, %16,5'i her zamankinden çok ve sık yemek yediğini ve %20'si ise yemek tüketiminde bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir.



**Tablo 20. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sevinçli-heyecanlı olduklarında yemek tüketim durumlarına ilişkin sonuçlar**

Soru 25	F (frekans)	% (yüzdeler)
Hiç yemek yemem	21	10,5
Her zamankinden az yerim	44	22
Her zamankinden çok ve sık yerim	46	23
Bir değişiklik olmaz	89	44,5

Araştırmaya katılan öğretmenler sevinçli-heyecanlı olduklarında %10,5'i hiç yemek yemediğini, %22'si her zamankinden çok yemek yediğini, %23'ü her zamankinden çok ve sık yemek yediğini ve %44,5'i ise yemek yeme düzeyinde bir değişiklik olmadığını ifade etmişlerdir.

### **Tartışma, Sonuç ve Öneriler**

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu beslenme eğitimi almadıklarını ifade etmişlerdir. Kayapınar (2011) İlköğretim öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları ve bilgi düzeylerini incelediği araştırmada öğretmenlerin beslenme bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Çongar ve Özdemir (2004) Sivas il merkezinde görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin genel beslenme ve sporcu beslenmesi ile ilgili bilgi düzeylerini araştırdığı çalışmada öğretmenlerin beslenme bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir. El-Ahmady ve El-Wakeel (2017) ise yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilerden beslenme bilgi düzeyleri ve alışkanlıklarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Metos ve ark., (2019) yaptığı çalışmada katılımcıların beslenme bilgi düzeylerinin düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu herhangi bir kronik hastalıklarının olmadığını ve ilaç kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Yardımcı ve ark., (2018) öğretmenlerin sağlık inanışları ve diyet suplemanı kullanma durumunu incelediği çalışmada öğretmenlerin büyük bir kısmının herhangi bir kronik hastalığının bulunmadığını tespit etmişlerdir. Bayramoğlu ve ark., (2018) akademisyenlerin beslenme alışkanlıklarını araştırdığı çalışmada akademisyenlerin büyük bir kısmının herhangi bir kronik hastalığının olmadığını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu alkol ve sigara tüketmediğini ve düzenli fiziksel aktivite yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Güleç ve ark., (2008) kız yurdunda kalan öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını incelediği araştırmada yurtda kalan öğrencilerin büyük bir kısmının alkol ve sigara içmediklerini tespit etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu düzenli olarak üç öğün beslendiklerini ve düzenli olarak kahvaltı yaptıklarını belirtmişlerdir. Sözen ve ark., (2009) metal sektöründe çalışanlar üzerine yaptığı araştırmada büyük bir kısmının hiç alkol ve sigara kullanmadığını yada sonradan bıraktığını tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısına yakını gün içerisinde öğün atladıklarını, en çok atlanan öğünün ise öğle yemeği olduğunu ve bunun da yoğunluktan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Özyazıcıoğlu ve ark., (2009) yaptıkları çalışmada katılımcıların en fazla atladıkları öğünün kahvaltı ve öğle yemeği olduğunu bildirmişlerdir. Zemzemoğlu ve ark., (2019) sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının belirlenmesini incelediği araştırmada öğrencilerin en fazla atladıkları öğünün öğle yemeği olduğunu bildirmişlerdir. Bayramoğlu ve ark., (2018) Kadın akademisyenlerin beslenme alışkanlıklarını incelediği çalışmada en fazla atladıkları öğünün öğle yemeği olduğu öğün atlama sebebi olarak da fırsat bulama olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenler asitli-gazlı içecekler, günde 5 bardak ve altı çay kahve ve günde 2 litre az su tükettiklerini ifade etmişlerdir. Orak ve ark., (2006) Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının araştırılması incelediği çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğunun çay-kahve tükettiklerini belirtmişlerdir. Saygın ve ark., (2011) üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmada öğrencilerin büyük bir kısmının asitli-gazlı içecek tükettiklerini ifade etmişlerdir. Irwin ve ark., (2019) yaptığı çalışmada katılımcıların en çok su tükettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu yemeklerini normal hızda yediklerini ve tuz tüketiminin orta düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Öner ve ark., (2013) yaptığı çalışmada büyük bir kısmının günlük tuz tüketim düzeyinin Dünya Sağlık Örgütü'nün önerisinden (günlük 5 gr ve altında) yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Ulaş ve ark., (2013)

yaptığı çalışmada sağlık yüksekokulu öğrencilerinin büyük bir kısmının normal hızda yemek yediklerini tespit etmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenler üzüntülü-yorgun olduklarında yemekleri her zamankinden çok yediğini ve sevinçli-heyecanlı olduklarında ise yemek yeme düzeyinde herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmişlerdir. Yücel (2015) yaptığı çalışmada katılımcıların üzüntülü ve yorgun olduğunda büyük çoğunluğunun az yada daha çok yemek yediğini, sevinçli ve heyecanlı olduğunda ise yemek yeme alışkanlığında herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Özçelik (2000) yaptığı çalışmada katılımcıların üzüntülü-yorgun iken daha az yemek yediğini, sevinçli-heyecanlı iken herhangi bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Çetin ve Sarper (2013) yaptıkları çalışmada katılımcıların büyük bir kısmının üzüntülü ve yorgun olduklarında hiç yemek yemediklerini, sevinçli-heyecanlı olduklarında ise daha fazla yemek yediklerini bildirmişlerdir.

### *Öneriler*

- Öğretmenlere beslenme eğitimi verilmelidir.
- Öğretmenlerin gazlı içecek tüketimini azaltacak çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenlerin su tüketiminin önemini kavraması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Beslenme sırasında öğün atlamanın beslenme alışkanlığını olumsuz etkileyeceğini belirtecek çalışmalar yapılmalıdır.
- Araştırmacılar öğretmenlerin beslenme alışkanlığı hususunda bildiği yanlış bilgileri araştırabilirler.
- Araştırmacılar öğretmenlerin beslenme alışkanlığı hakkında öğrencilerine verdikleri bilgileri ölçecek çalışmalar yapabilirler.
- Araştırmacılar öğretmenlerin fiziksel aktivite düzeylerini ölçecek çalışmalar yapabilirler.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Investigation of the Nutritional Habits of Classroom Teachers**

\*

Eyüp Bozkurt – Ramazan Erdoğan

*Firat University- Provincial Directorate of Youth and Sports*

With the changing way of life, the nutritional habits of people also change and it leans towards the nutritional habits that are called unhealthy nutrition. People now eat in a short time by consuming rapidly and they prefer foods such as fast foods more. When all these changes are combined with the developments in the field of technology, most people now eat either while they are on their computers or while they have their phones in their hands. This change undoubtedly brings many diseases and problems along. These problems emerge in many subjects such as obesity and chronic diseases. The increase in these diseases reduces our quality of life and cause unhealthy generations to emerge. People now complain from many diseases and start to pursue the subject of a healthy life. As a result of the disease problems emerging recently, many concepts such as organic food and natural food have started to take part in our lives. At the same time, people now need features such as nutrition advisor and healthy life advisor. While dealing with these problems, if we try to correct the mistakes not only as just an individual but as a society, we carry out a more permanent and effective fight. In order to avoid these problems as a society, all units need to act together and within a common framework. One of the most important duties in this fight falls on the shoulders of schools and teachers. Considering the age group especially the classroom teachers address, we can state that the largest duty falls on the shoulders of classroom teachers.

Classroom teachers are the authority whom the children, who leave the family environment at an early age and enter into a social environment, meet the first. Therefore, children excessively connect with their teachers and regard them as role models. Children observe all the behavior the teachers do or do not in the school and do these themselves. Thus, classroom

teachers have a significant place. When teachers have sufficient knowledge about healthy life and transfer this to children, they provide a significant contribution to children's lives. Furthermore, an effective education period is provided. Considering all these effects, it is an important point that teachers should have knowledge about healthy life and practice these in their lives. When teachers have enough knowledge about healthy life, they do not only contribute to the regulation of their own lives but also to the lives of students and families. It will be easy and effective for a teacher with healthy life system to raise individuals with healthy life knowledge.

### **Aim of the Study**

The aim of this study is to determine the nutritional habits and knowledge levels of classroom teachers who serve in schools. This is because the nutritional habits and knowledge of classroom teachers will affect the children for whom they are role models and they have an effect that can guide the children. Several knowledge levels are of significance in terms of the nutritional habits of classroom teachers. For this purpose, analyses were conducted by taking teachers' opinions and evaluations were conducted.

### **Material and Method**

The population of the study consists of classroom teachers who serve in the city of Elazığ. The sample of the study consists of 200 classroom teachers who served in the city of Elazığ during the 2018-2019 period. In the study, the survey method, which is a data collection method, was used. In the data collection, a questionnaire with 25 items that aim to "Investigate nutritional habits and Nutritional Knowledge Level" was conducted. The study titled "Investigation of Nutritional Habits and Nutritional Knowledge Levels of Healthcare Workers" by Yücel (2015) was utilized in the questionnaire conducted. The questionnaire was adapted according to the aims of the study and conducted with the participants for the data collection. The study is of quantitative design and the surveying method, consistent with the nature of the study, was used.

## Data Analysis

As a result of the adaptation of the questionnaire developed by Yücel (2015), the questionnaire form with a total of 25 items was conducted with classroom teachers and the analyses were conducted. In the analysis of the data, SPSS package software was used and percentage and frequency tests were conducted.

## Findings and Conclusions

A majority of the participating teachers in the study stated that they did not receive a nutritional education.

A majority of the participating teachers in the study stated that they did not have any chronic disease and did not use any medication.

A majority of the participating teachers stated that they did not consume alcohol or smoke cigarettes and they did not do physical exercises regularly.

Almost half of the participating teachers in the study stated that they skipped meals within the day and the meal that was skipped the most was the lunch, further stating that this was due to busyness.

The participating teachers in the study stated that they consumed 5 glasses or lower tea and coffee daily and drank less than two liters of water in a day.

A majority of the participating teachers stated that they ate their food at a normal pace and their salt consumption was at a moderate level.

The participating teachers in the study stated that they eat more than usual when they are sad or tired while they stated that there is no difference in their eating order when they are happy or excited.

A majority of the participating teachers stated that they regularly had three meals and they have breakfast regularly.

Considering all these findings, it can be stated that classroom teachers need nutritional education and obtain healthy nutritional habits, thus, enabling them to guide the children by information them. Furthermore, teachers should also have knowledge about the damages of skipping meals, consuming carbonated beverages and low water consumption in terms of their health. A healthy life is a concept that concerns and affects

all parts of society. Teachers will especially provide significant contributions to correct wrong habits by having knowledge about healthy life and transferring this knowledge to students.

## Kaynakça / References

- Alcântara C. M., Silva A. N. S., Pinheiro P. N. D. C. ve Queiroz M. V. O. (2019). Digital technologies for promotion of healthy eating habits in teenagers. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 72(2) 513-520.
- Bayramoğlu, A., Ceceloğlu, D., Cirit, H. ve Abasız, N. (2018). Artvin Çoruh Üniversitesindeki kadın akademisyenlerin beslenme alışkanlıkları. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 41(3), 235-242 Doi: 10.20515/otd.-453211
- Çetin, G., ve Sarper, F. (2013). Tıp fakültesi birinci ve son sınıfa devam eden öğrencilerin beslenme bilgi ve alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 84-104.
- Demirezen, E. ve Coşansu, G. (2005). Adölesan çağı öğrencilerde beslenme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 14(8),174-178.
- Di Daniele, N. (2019). The role of preventive nutrition in chronic non-communicable diseases. *Nutrients*, 11(5),1074.
- El-Ahmady, S. ve El-Wakeel, L. (2017). The effects of nutrition awareness and knowledge on health habits and performance among pharmacy students in Egypt. *Journal Of Community Health*, 42(2), 213-220.
- Güleç, M., Yabancı, N., Göçgeldi, E. ve Bakır, B. (2008). Ankara'da iki kız öğrenci yurdunda kalan öğrencilerin beslenme alışkanlıkları. *Gülhane Tıp Dergisi*, 50(2),102-109.
- Güngör, E.Ö. (2019). *Sağlıklı beslenmede bireysel ve grup eğitiminin bireylerin beslenme alışkanlıkları ve besin seçimi üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı, Ankara.
- Hadaye, R., Pathak, B. ve Lavangare, S. (2019). Nutritional status of the student nurses of a tertiary health-care center - a mixed-method study. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(3),1028-1034.

- Hamulka, J., Wadolowska, L., Hoffmann, M., Kowalkowska, J. ve Gutkowska, K. (2018). Effect of an education program on nutrition knowledge, attitudes toward nutrition, diet quality, lifestyle, and body composition in polish teenagers. the abc of healthy eating project: Design, protocol, and methodology. *Nutrients*, 10(10), 1439.
- Irwin, B. R., Speechley, M. R. ve Gilliland, J. A. (2019). Assessing the relationship between water and nutrition knowledge and beverage consumption habits in children. *Public Health Nutrition*, 1-14, 22(9), <https://doi.org/10.1017/S1368980019000715>
- Kayapınar, F. Ç. (2011). Kadın ve erkek ilköğretim öğretmenlerinin beslenme alışkanlıkları ve bilgi düzeylerinin karşılaştırılması. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri*, 3(1), 8-15.
- Küçük U. (2019). Paramedik Öğrencilerinin Beslenme Durumları Ve Etkileyen Faktörler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Merdol, T.K. (2008). *Beslenme eğitimi ve danışmanlığı*. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, Ankara: Klasmat Matbaacılık.
- Metos, J. M., Sarnoff, K. ve Jordan, K. C. (2019). Teachers' perceived and desired roles in nutrition education. *Journal of School Health*, 89(1), 68-76.
- Mukudi, E. (2003). Nutrition status, education participation, and school achievement among Kenyan middle-school children. *Nutrition*, 19(7-8), 612-616.
- Öner, C., Çatak, B., Yıldız, M., Erdoğan, A., Canpolat, İ. ve Seğmen, Ö. (2013). Kantin çalışanlarının besin güvenliği hakkındaki tutum ve davranışları. *Bozok Tıp Dergisi*, 1, 21-25.
- Özçelik, A. Ö. (2000). Sağlık personelinin beslenme alışkanlıkları üzerinde bir araştırma. *The Journal of Food*, 25(2), 93-99.
- Özyazıcıoğlu, N., Çınar, H. G., Buran, G. ve Ayverdi, D. (2009). Uludağ Üniversitesi sağlık yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 34-40.
- Sabbag, Ç. ve Sürücüoğlu, M.S. (2011). İlköğretim öğrencilerine verilen beslenme eğitiminin beslenme tutum ve davranışlarına etkisinin değerlendirilmesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 6(3),1-13.
- Saygın, M., Öngel, K., Çalışkan, S., Yağlı, M. A., Has, M., Gonca, T. ve Kurt, Y. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2),43-47.



- Sözen, S., Bilir, N., Yıldız, A. N., Yıldız, E. ve Sözen, T. (2009). Metal sektöründe bir işyerinde çalışanların beslenme alışkanlıkları ve ilişkili antropometrik ölçümleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(3), 7-14.
- Şanlıer, N. ve Güler, A. (2005). İlköğretim ikinci kademesinde eğitim gören öğrencilere verilen beslenme eğitiminin öğrencilerin beslenme bilgi düzeyi ve alışkanlıklarına etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 32(2),31-38.
- Şanlıer, N., Konaklıoğlu, E. ve Güçer, E. (2009). Gençlerin beslenme bilgi, alışkanlık ve davranışları ile beden kütle indeksleri arasındaki ilişki. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 333-352.
- T.C Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (2016). *Sağlıklı beslenme ve fiziksel aktivite öğretmen el kitabı*. Ankara: T.C Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu
- Yücel, B. (2015). *Sağlık çalışanlarının beslenme alışkanlıkları ve beslenme bilgi düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Ankara.
- Orak, S., Akgün, S. ve Orhan, H. (2006). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının araştırılması. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(2), 5-11.
- Zemzemoğlu, T.E.A., Erem, S., Uludağ, E. ve Uzun, S. (2019). Sağlık Bilimleri fakültesi öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının belirlenmesi. *Food And Health*, 5(3), 185-196.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Bozkurt, E. ve Erdoğan, R. (2019). Sınıf öğretmenlerinin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 75-94. DOI: 10.26466/opus.573261

## Sınıf Öğretmenlerinin Birey-Örgüt Uyumu Üzerine Bir Araştırma<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.567443

\*

Volkan Sarıboğa\* - Elife Doğan Kılıç\*\* - Hüseyin Serin\*\*\*

\*Öğretmen. Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Nevin Mehmet Bilginer İlkokulu, İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [volkansariboga1@gmail.com](mailto:volkansariboga1@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-7453-4003](https://orcid.org/0000-0001-7453-4003)

\*\*Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,Hasan Ali Yücel Eğitim Fak. İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [ekilic@istanbul.edu.tr](mailto:ekilic@istanbul.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-6751-9259](https://orcid.org/0000-0002-6751-9259)

\*\*\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,Hasan Ali Yücel Eğitim Fak. İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [huseyin.serin@istanbul.edu.tr](mailto:huseyin.serin@istanbul.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3002-8787](https://orcid.org/0000-0003-3002-8787)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın evreni İstanbul ili Bağcılar ilçesindeki ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Bağcılar'da yer alan ilkokullarda görev yapan ve evrenden random olarak seçilen gönüllü 153 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada Netemeyer ve diğerleri (1997) tarafından geliştirilen, Turunç ve Çelik (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan Birey-Örgüt Uyumu ölçeği kullanılmıştır. Dört maddeden oluşan bu ölçeğin Cronbach ( $\alpha$ ) değeri 0,94 olarak belirlenmiştir. Birey-örgüt uyumu ölçeğinden elde edilen verilerin istatistiksel analizi yapılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumuna ilişkin görüşlerinin cinsiyet ve kıdem değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği iki yönlü varyans (two-way ANOVA) analiziyle incelenmiştir. Analiz öncesinde varyans analizi varsayımlarından 'alt grupların herbiri için verilerin normal şekilde dağılıp dağılmaması' ve 'gruplar arasındaki varyansların homojen olması ya da olmaması' gibi varsayımlar test edilmiştir. Levene testi, verilerin normal dağılıp dağılmama durumunu ortaya koymak için tercih edilmiştir. Araştırmada, ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinde cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Birey-örgüt uyumu, değerler, ihtiyaçlar*

<sup>1</sup> Bu çalışmanın bir bölümü ERPA INTERNATIONAL CONGRESS on Education'da (28 Haziran-1 Temmuz 2018) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

## A Research on Person-Organization Fit of Primary School Teachers

\*

### Abstract

*The aim of this research is to determine the views of primary school teachers on person-organization fit. The population of the research consists of primary school teachers who work in Bağcılar district of İstanbul. The sample of the research is consists of 153 volunteer primary school teachers who were randomly selected from the population. In the research, the scale of 'Person-Organization Fit' which was developed by Netemeyer et al. (1997) and adapted to Turkish by Turunç and Çelik (2012) was used. Person-Organization Fit' scale consists of 4 items. The Cronbach alpha value of the scale was determined as 0,94. Data obtained from the person-organization fit scale were statistically analysed. Two-way ANOVA was used to determine whether person-organization fit showed a significant difference in teachers' views according to gender and seniority variables. Before the analysis, such variance analysis assumptions were tested as whether the data were normally distributed for each subgroup and whether the variances were homogeneous between the groups. Levene test was used to determine whether the data were normally distributed or not. The research results indicate that the opinions of primary school teachers about person-organization fit did not show a significant difference according to seniority and gender variables.*

**Keywords:** *Person-Organization Fit, Values, Needs.*

## Giriş

Bir örgüte giren bireyin amaçları bazen örgütün amaçları ile uyuşurken bazen de uyuşmayabilmektedir. Bu açıdan bireyin amaçları, örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir araç olmalı ve birey ile örgüt arasındaki uyumu bozmamalıdır (Baysal, 1985). Bu nedenle 21. yüzyılda birey ve örgütün uyumluluk düzeyi, işgören seçim kararlarında önemini arttırmaya başlayan bir ölçüt olmaktadır (Rynes vd., 2002).

Modern örgütlerin temel hedeflerinden biri işgörenlerin işe ve örgüte uyumunu sağlamaktır. Birey-örgüt uyumunu gerçekleştiren işgörenlerin bireysel ve örgütsel ölçüde daha verimli ve mutlu olacağı düşünülmektedir. Yaşadığı ortama uyum sağlayabilen ve yaşadığı ortamı benimseyen işgörenlerin bireysel, örgütsel ve toplumsal katkıları artmaktadır (Van Vianen vd., 2007). Örgütlerde, işe alım sürecinde örgüte uyum sağlayabilecek bireylerin seçimine özen gösterilmekte ve aynı şekilde işe yeni alınan bireylere oryantasyon programları düzenlenerek işgörenlerin sosyalizasyonunun gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Kesen, 2017). Örgütsel sosyalizasyon, işgörenlerin yeni katıldıkları örgütte örgütsel kuralları, normları, kültürü öğrenmek ve rolleri yerine getirmek amacı için gereken teknik becerileri öğrendikleri bir süreçtir (Çalık, 2003). Birey-örgüt uyumu, örgütlerin amaçlarına ulaşmada önemli araçlardan biridir. Uyum sağlamış ve işgörenlerinin temel amaçlarına yönelmiş bir örgüt, uyumun verimlilik gibi olumlu sonuçlarından yararlanır. Uyumsuzluk durumunda ise, işgörenlerde artan iş stresi verimsizliğe yol açarak örgütün amaçlarına ulaşmasının önünde büyük bir engel oluşturabilir (Ulutaş, 2011). Birey-örgüt uyumu konusunda, Schneider (1987) tarafından ileri sürülen ASA (çekim-seçim-çekişme) teorisi çeşitli açıklamalar sunmaktadır. Bu teoriye göre işgörenler kendi değerlerine, ihtiyaçlarına ve kişiliğine uygun örgütlere yönelmektedir (Yıldız, 2013). Schneider (1987), bireylerin kendileriyle benzer özellik taşıyan bireylerin bulunduğu örgütlerde daha rahat hissettiklerini, sonuç olarak bu tarz örgütlere katılım göstermede daha istekli olduklarını ileri sürmektedir. Örgütler de örgüt kültürüne daha uygun olan bireyleri tercih etmektedir. İşgören örgüte girdikten sonra, hem birey hem de örgüt bu uygunluk durumunu sürdürme eğilimi gösterirken; ör-

güt ise bireylerin örgütsel gelenek ve değerlere uyumlarını sağlamak amacıyla sosyalizasyon sürecini işletmektedir (Ulutaş, Kalkan ve Bozkurt, 2015).

Birey-örgüt uyumu, araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Chatman (1989) bu kavramı; normlar ve değerler ile bireysel değerlerin uyumu olarak tanımlarken, Kristof (1996) ise “bireyin beklentisinin, isteğinin, kişisel değerlerinin ve amaçlarının örgütün değer, amaç ve sistemine uygunluğu” olarak ifade etmektedir. Andrews, Baker ve Hunt (2011)’a göre ise birey-örgüt uyumu; bireyin kişiliği, değerleri, amaçları, tutumları ile örgütsel kültür, değer, amaç ve normlar arasındaki uyumdur. Birey-örgüt uyumu kişilik, değer ve ihtiyaç kavramlarının sınıflandırılmasına dayanmaktadır (Van Vianen, 2001). Chatman (1989) birey-örgüt uyumunu, ‘kişisel ve örgütsel değerler ile normların ya da bireysel ve örgütsel değerlerin arasındaki uygunluk durumu’ olarak ifade etmiştir. Kristof (1996) ise birey-örgüt uyumunu ‘bireyin beklentisinin, isteğinin, kişisel değerlerinin ve amaçlarının örgütün değerlerine, amaçlarına ve sistemine uygunluğu’ olarak tanımlamıştır. Schneider (1987)’in Çekim-Seçim-Çekişme (ASA) teorisinde ileri sürdüğü bireyin kendi değer, ihtiyaç ve kişiliğine uygun örgütlere yöneldiği düşüncesi, Chatman (1989) ve Kristof (1996)’un birey-örgüt uyumuna ilişkin görüşleriyle ortak noktalara sahiptir. Chatman’ın birey-örgüt uyumunu kişisel değerler ve örgütsel değerler ile normlar arasındaki uygunluk olarak tanımlaması, Kristof’un da benzer şekilde değer kavramına vurgu yapması değerlerin birey-örgüt uyumunun sağlanmasında önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Schneider (1987)’in ASA teorisinde birey-örgüt uyumunun sağlanmasına dair ilk öge bireysel ve örgütsel değerlerin uyumudur. Bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyen kültürel öğeler ‘değer’ olarak adlandırılır (Fidan, 2009). Bireysel değerler, herhangi bir topluluğun kendine has birliğini, sürekliliğini ve varlığını devam ettirme amacı doğrultusunda üyelerin genelinin doğru olduğuna inandığı; topluluğun amaç, duygu ve düşüncelerini gösteren inanış ya da ilkelerdir (Demirci ve Aydemir, 2006). Örgütte davranışlardan hangilerinin iyi hangilerinin kötü karşılandığına dair işgörenlerin ortak değerleri vardır (Özkalp ve Kırel, 2001). Örgütsel değerler, örgütte genel kabul gören durum ve davranışları ifade eder (Chatman, 1991). Örgütsel değerler, işgörenlerin

doğruyu fark edebildiği veya tercihlerin ve neticelerin önemliliğini öngörebildiği, iş veya çalışma çevresiyle ilgili değerlendirme standartlarıdır (Vurgun ve Öztop, 2011). Bireysel değerlerin örgütsel değerlerle uyumu, işgörenlerin iş davranışlarının niteliğini belirlemede etkilidir (Kılıç, 2010). Schneider (1987)'a göre ihtiyaçlar da, birey-örgüt uyumunu belirlemede ikinci önemli öğedir. Bireysel ihtiyaçlar konusunda Maslow (1970), Herzberg (1982), Alderfer (Newstorm Keith, 1997), McClelland (Hodgetts ve Luthans, 1994) gibi araştırmacılar çeşitli teoriler ortaya koymaktadır. Maslow 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi'; Herzberg 'Hijyen'; Alderfer 'ERG' (existence-relatedness- growth) ve McClelland 'Başarı İhtiyacı' teorileri ile bireylerin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların karşılanması ya da karşılanamaması durumunda ortaya çıkan sonuçları incelemekte, bu konuda fikirleri ileri sürmektedir. Örneğin İhtiyaçlar Hiyerarşisi teorisinde, Maslow bireyin ihtiyaçlarının belirli bir sıraya göre karşılanması gerektiğini ileri sürmektedir. Hiyerarşideki ihtiyaçlar alt basamaktan üst basamağa doğru 'fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, takdir edilme ve saygı, kendini gerçekleştirme' ihtiyaçları olarak sıralanmaktadır (Hoy ve Miskel, 2013). Bu teoriye göre bireyin bir üst basamağa geçebilmesi alt basamaktaki ihtiyaçların yeterli seviyede karşılanmasıyla mümkündür (Kula ve Çakar, 2015). Örgütsel ihtiyaçlar ise örgütsel bağlılık, çalışkanlık, işgörenlerin iş birliği, yaratıcılık, emirlere uyma, kaliteli iş, örgütsel amaçlara bağlılık, diğer işgörenler ile dostluk, otoriteye saygı ve işgören doyumu gibi örgütün türüne ve amaçlarına göre değişen ihtiyaçlardan oluşmaktadır (Ulutaş, 2011). Schneider (1987)'in birey-örgüt uyumunun sağlanmasında ele aldığı üçüncü öğe kişiliktir. Kişilik; bireyi diğerlerinden farklılaştıran ve sosyal ilişkiler boyutunda gözlemlenebilme olanağı olan işlevsel, ruhsal ve bedensel özellikler bütünüdür (Soysal, 2008). Bireyin kişiliğinin yanında örgütün de kendine özgü bir kişiliği vardır (Bursalıoğlu, 2015). Netemeyer ve diğ. (1997) yaptıkları araştırmada 'adaleti' birey-örgüt uyumunun sağlanması için gereken öğelerden biri olarak belirtmişlerdir. Birey-örgüt uyumunun gerçekleşmesi için, bireyin adalet algısı ile örgütün adalet algısının uyumlu olması gerekmektedir (Tutar, 2014). Adaletin sağlandığı örgütte, işgörenler üstlerinin davranışlarını eşit, ahlâka uygun, akılcı bulurlar. İşgörenlerin örgütteki yöntemlerin ve işlemlerin adalete uygunluğu hakkındaki düşünceleri, örgütlerine duydukları bağlılık ve inancı değiştirmektedir (Özgen ve Turunç, 2017).

Bu bilgiler ışığı altında birey- örgüt uyumu ile ilgili alanyazın incelemesi yapıldığında birey-örgüt uyumu ile ilgili değişik alanlarda değişik çalışmalara rastlanmaktadır. Muhasebe alanında çalışan 171 kişi ile gerçekleştirilen çalışmada birey-örgüt uyumu ile iş tatmini arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,35'lik bir ilişki tespit edilmiştir (Chatman, 1991). Bir başka çalışma ise taşımacılık sektöründe orta ve üst düzey yönetici pozisyonunda istihdam edilen 387 özel sektör çalışanı ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada birey-örgüt uyumu düzeylerine göre işgörenlerin iş tatmini düzeylerinde farklılıkların olduğu gözlenmiştir (Boxx vd. 1991). Nemeteyer vd. (1997) ödül dağıtımında adalet, örgütsel vatandaşlık davranışı, lider desteği, iş tatmini ve birey-örgüt uyumu arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla bireysel ve kurumsal müşterilere mesajlaşma hizmeti pazarlayan 91 satış personeli üzerinde gerçekleştirdikleri birinci çalışmada iş tatmini ve birey-örgüt uyumu arasındaki anlamlı ilişkinin %77 düzeyinde; e-mail yoluyla ulaştıkları 182 satış personeli ile gerçekleştirdikleri ikinci çalışmada ise %50 düzeyinde olduğunu tespit etmişlerdir. Vilela vd. (2008), satış denetleyicisi ve satış personeli üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada iş tatmini ve birey örgüt uyumunun 0,67 düzeyinde anlamlı bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Song ve Chathoth (2011), 381 katılımcıdan elde ettikleri veriden hareketle gerçekleştirdikleri çalışmada birey-örgüt uyumu ve iş tatmini arasında %35,3 düzeyinde anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. 100 mavi ve beyaz yakalı çalışan iki yıl süresince, işe girişte ve işe girişten sonraki 6. ve 18. ay olarak üç aşamada gözlemlenerek bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada birey-örgüt uyumu ve örgütsel bağlılığın pozitif yönde sebep-sonuç ilişkisi gösterdiği tespit edilmiştir (Saraç ve Meydan, 2013). Şerefhanoglu (2014) ise uyum süreçleri ve okul müdürlerinin mentorluk fonksiyonları ilişkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada evreni, 2012-2013 eğitim-öğretim yılı içinde Balıkesir ilinde yer değiştiren 960 öğretmen oluşturmuştur. Araştırma sonucunda okul müdürlerinin mentorluk fonksiyonları ve öğretmenlerin örgütsel uyum süreçleri ilişkisinin orta düzeyde (,608) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca okul müdürlerinin mentorluk fonksiyonlarının arttıkça öğretmenlerin örgütsel uyum düzeylerinin artış gösterdiği görülmüştür. Alanyazında yapılan incelemelerde birey-örgüt uyumu konusunda yapılan çalışmaların daha çok işletmelere yönelik olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra eğitim alanında birey-örgüt uyumu

ile ilgili çalışmaların iş tatmini, örgütsel bağlılık, mentorluk gibi boyutlar açısından ele alındığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın amacı ise, birey-örgüt uyumu konusunda sınıf öğretmeni görüşlerinin kıdem ve cinsiyet değişkenleri açısından değişiklik gösterip göstermediğini belirlemektir.

## Yöntem

Bu çalışmada kullanılan araştırma modeli ilişkisel taramadır. Bu model, iki veya ikiden fazla değişken arasındaki değişimin varlığını veya düzeyini belirlemek için kullanılır.

Tarama araştırmalarında genel olarak araştırmacının ölçekte belirlediği cevap seçenekleri aracılığıyla büyük bir kütleden veri toplanır ve araştırmacılar, görüşlerin ve niteliklerin kaynaklanma sebeplerinden daha çok örnekleme yer alan katılımcılara nasıl dağıldığına ilgi gösterirler (Fraenkel ve Wallen, 2009). Bu nedenle ilişkisel tarama modeli, genel tarama yöntemi içinde bulunmaktadır. Genel tarama modelleri; eleman sayısının fazla olduğu bir evren hakkında genel yargıya ulaşmak amacıyla evrenin hepsinde veya evrenden alınabilecek örnek ya da örneklem üzerinde gerçekleştirilen tarama düzenlemeleri olarak tanımlanabilir (Karasar, 2006). 2018-2019 eğitim-öğretim yılı süresince İstanbul ili Bağcılar ilçesinde bulunan ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenleri, bu çalışmada evreni oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemi ise evrenden random olarak seçilen gönüllü 153 sınıf öğretmeninden oluşmuştur.

Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı İstanbul ili Bağcılar ilçesindeki ilkokullarda görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan sınıf öğretmenlerinin görüşleriyle; 2018-2019 eğitim-öğretim yılındaki veri ve durumlarla sınırlıdır.

Bu çalışmada, birey-örgüt uyumu konusunda öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için Netemeyer ve diğ.nin (1997) geliştirdiği ve Türkçeye Turunç ve Çelik (2012) tarafından uyarlanan "Birey-Örgüt Uyumu" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 4 maddeden oluşmuş ve 5'li Likert tarzında tasarlanmıştır. Ölçekteki ifadelerden "hiç katılmıyorum" 1, "çoğunlukla katılmıyorum" 2, "orta düzeyde katılıyorum" 3, "çoğunlukla katılıyorum" 4 ve "kesinlikle katılıyorum" 5 olarak puanlanmıştır. Ölçeğin güvenilirli-



ğini belirlemeye ilişkin olarak Cronbach ( $\alpha$ ) kullanılmış ve analiz neticesinde Cronbach ( $\alpha$ )= 0,88 olarak tespit edilmiştir. Turunç ve Çelik (2012) tarafından yapılan Türkçe uyarlama çalışmasında ise Cronbach ( $\alpha$ ) değeri 0,81 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise araştırmacılar tarafından yapılan analiz ile Cronbach ( $\alpha$ )= 0,94 olarak belirlenmiştir. Bu katsayı; 0,80 ve 1,00 değerleri arasında olduğunda güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu kabul edilmektedir (Özdamar, 2013).

Söz konusu ölçeğin yapı geçerliliğini tespit etmek amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. SPSS 21 Paket programına veriler yüklendikten sonra 4 maddenin oluşturduğu ölçeğin faktör yapısının veri analiz yollarından biri olan Temel Bileşenler Analizi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır. Analizin faktör sayısına ilişkin bir tespit ya da etkide bulunulmayarak faktörler serbest bırakılmıştır. Analiz neticesinde Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değerinin ,83 olduğu görülmüş ve öz değeri 1,00'den yüksek olan dört maddenin tümü ölçeğe dahil edilmiştir. Ölçeğin birbiriyle bağımsız olan alt faktörlerini tespit etmek için varimax dik döndürme yöntemi seçilmiş ve faktör yüklerinin alt kesme noktasının değeri 0,35 olarak belirlenmiştir. Ölçekte yer alan maddelerden birincinin toplam varyansın %84,602'sini, ikincinin % 8,050'sini, üçüncünün %3,743'ünü, dördüncünün ise %3,605'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek tek boyutlu olarak belirlenmiştir. Ölçeği oluşturan maddelerin faktör yük değerlerinin .898 ile .938 arasında yer aldığı görülmüştür.

153 sınıf öğretmenin görüşü, birey-örgüt uyumu ölçeğinden elde edilen verilerle istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Birey- örgüt uyumu konusunda cinsiyet ve kıdem değişkenine göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için iki yönlü varyans analizi (two-way ANOVA) kullanılmıştır. Analiz öncesinde varyans analizi varsayımlarından 'alt grupların herbiri için verilerin normal şekilde dağılıp dağılmaması' ve 'gruplar arasındaki varyansların homojen olması ya da olmaması' gibi varsayımlar test edilmiştir. Levene testi, verilerin normal dağılıp dağılmama durumunu ortaya koymak için tercih edilmiştir. Analizler neticesinde, verilerin normal dağıldığı görülmüştür.

Bu çalışmada eta-kareden (etki büyüklüğü) bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkililik derecesini görmek amacıyla yararlanılmıştır. Büyüköztürk (2006), eta-karenin ( $\eta^2$ ) değişkenler arasındaki doğ-

rusallık varsayımını gerektirmediğini ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkililik düzeyini gösterdiğini açıklamıştır. Etki büyüklüğü (effect size) olarak isimlendirilen  $\eta^2$ , faktörün veya bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki toplam varyansın ne kadarını açıklayabildiğini ortaya koymaktadır. Büyüköztürk (2006), eta-karenin 0.00 ve 1.00 değerleri arasında değişmekte olduğunu ve .01, .06 ve .14 seviyesindeki  $\eta^2$  değerlerinin sırasıyla göre “küçük”, “orta”, “geniş” şeklinde yorumlandığını belirtmiştir.

Yapılan iki yönlü varyans analizi  $p < 0.05$  anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Araştırmada yer alan öğretmenlerin Birey- Örgüt Uyumu Ölçeğinin 5’li likert seçeneklerinde işaretledikleri puan aralıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu puan aralığı için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Kaplıanoğlu, 2014). Puan aralığı = En Yüksek Değer- En Düşük Değer /5 = (5 - 1) /5 = 0,80’dir.

**Tablo 1. 5’li Likert Ölçeğine Göre Aritmetik Ortalamalarının Değerlendirilmesi**

Aralık	Seçenek
1.00-1,80	Hiç katılmıyorum.
1,81-2,60	Çoğunlukla katılmıyorum.
2,61-3,40	Orta düzeyde katılıyorum.
3,41-4,20	Çoğunlukla katılıyorum.
4,21-5,00	Tamamen katılıyorum.

## Bulgular

Tablo 2’de, sınıf öğretmenlerinin cinsiyet ve mesleki kıdem değişkenlerine göre dağılımları yer almaktadır.

**Tablo 2. Araştırmaya Katılan Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Bilgilerinin f ve % Dağılımları**

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	112	73,2
	Erkek	41	26,8
	<b>Toplam</b>	153	100
Kıdem	1-5 yıl	22	14,4
	6-10 yıl	25	16,3
	11-15 yıl	35	22,9
	16 + yıl	71	46,4
	<b>Toplam</b>	153	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırma %73,2 kadın, %26,8 erkek sınıf öğretmeninden oluşmaktadır ve öğretmenlerin %14,4’ü 1-5 yıl, % 16,3’ü 6-10 yıl , % 22,9’u 11-15 yıl ve % 46,4’ü 16+ yıl kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılanların % 70’den fazlası kadın öğretmenlerden oluşurken, yine araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık %70’i 10 yıl ve üzeri kıdeme sahiptirler.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre kıdem dağılımları Tablo 3 ‘te gösterilmektedir.

**Tablo 3. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Kıdem Dağılımları**

Cinsiyet	Kıdem	X	Ss	N
Kadın	1-5 Yıl	12,5000	5,27201	18
	6-10 Yıl	13,6500	4,56848	20
	11-15 Yıl	12,6667	3,87298	27
	16 Yıl ve üzeri	12,4255	5,19927	47
	Toplam	12,7143	4,76932	112
Erkek	1-5 Yıl	10,5000	6,35085	4
	6-10 Yıl	16,2000	4,49444	5
	11-15 Yıl	11,7500	5,72588	8
	16 Yıl ve üzeri	14,0000	5,11604	24
	Toplam	13,4878	5,32974	41
Cinsiyet (Toplam)	1-5 Yıl	12,1364	5,37450	22
	6-10 Yıl	14,1600	4,57967	25
	11-15 Yıl	12,4571	4,28639	35
	16 Yıl ve üzeri	12,9577	5,18910	71
	Toplam	12,9216	4,91979	153

Araştırmaya katılan kadın öğretmenlerin 18’i 1-5 yıl; 20’si 6-10 yıl;27’si 11-15 yıl ve 47’si 16 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılan erkek öğretmenlerden 4’ü 1-5 yıl; 5’i 6-10 yıl; 8’i 11-15 yıl ve 24’ü 16 yıl ve üstü kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin toplamda 22’si 1-5 yıl; 25’i 6-10 yıl; 35’i 11-15 yıl ve 71’i 16 yıl ve üstü kıdeme sahiptirler.

Ölçeğin birinci maddesinin ortalama puanı 3,36; ikinci maddesinin ortalama puanı 3,31; üçüncü maddesinin ortalama puanı 3,26 iken dördüncü maddesinin ortalama puanı 2,99 ‘dur (Tablo 4). Araştırmada yer alan öğretmenler birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü maddeye orta düzeyde katılmaktadır.

**Tablo 4. Birey-Örgüt Uyumu Ölçeği'nin Madde Bazında Ortalama Puan ( $\bar{x}$ ) ve Standart Sapma ( $ss$ ) Değerleri**

Ölçek Maddeleri	$\bar{x}$	Ss
Kişisel değerlerimin kurumun değerleriyle uyumlu olduğumu düşünüyorum.	3,36	1,306
Bu kurum insanlara bakış hususunda benimle aynı değere sahiptir.	3,31	1,279
Bu kurum dürüstlük konusunda benimle aynı değere sahiptir.	3,26	1,317
Bu kurum adalet konusunda benimle aynı değere sahiptir.	2,99	1,449
<b>Birey-Örgüt Uyumu Ölçeği (Toplam)</b>	<b>3,23</b>	<b>1,337</b>

Tablo 1'de yer alan değerlendirme aralığına göre sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin 'orta düzeyde katılıyorum' yönünde olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu görüşlerinin cinsiyete göre ortalama puanları ve her puana ait standart sapma değerleri Tablo 5'te yer almaktadır.

**Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin Birey-Örgüt Uyumu Konusundaki Görüşlerinin Madde Bazında Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi**

Ölçek Maddeleri	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss
Kişisel değerlerimin kurumun değerleriyle uyumlu olduğumu düşünüyorum.	Kadın	112	3,36	1,279
	Erkek	41	3,37	1,392
Bu kurum insanlara bakış hususunda benimle aynı değere sahip.	Kadın	112	3,27	1,237
	Erkek	41	3,41	1,396
Bu kurum dürüstlük konusunda benimle aynı değere sahip.	Kadın	112	3,20	1,321
	Erkek	41	3,44	1,305
Bu kurum adalet konusunda benimle aynı değere sahip.	Kadın	112	2,89	1,404
	Erkek	41	3,27	1,550
Toplam	Kadın	112	3,17	1,19
	Erkek	41	3,37	1,33

Tablo 1'de yer alan ortalama puan aralıkları göz önünde bulundurulduğunda kadın öğretmenler ölçeğin birinci maddesinde yer alan "kişisel değerler"; ikinci maddesinde yer alan "insanlara bakış", üçüncü maddesinde yer alan "dürüstlük" ve dördüncü maddesinde yer alan "adalet" konularına orta düzeyde katılırlarken; erkek öğretmenler ikinci maddede yer alan "insanlara bakış" ve üçüncü madde de yer alan "dürüstlük" konularına çoğunlukla; birinci ve dördüncü maddede yer alan "kişisel değerler" ve "adalet" konularına orta düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir.

Erkek öğretmenlerin, birinci ve dördüncü maddede yer alan ifadelere orta düzeyde katılmaları, bu konuda kadın öğretmenler gibi düşündüklerini göstermektedir (Tablo 5).

Öğretmenlerin Birey-Örgüt Uyumu ile ilgili görüşlerinin cinsiyet ve kıdeme ilişkin iki yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan analizin sonuçları Tablo 6’da bulunmaktadır.

**Tablo 6. Öğretmenlerin Birey-Örgüt Uyumu İle İlgili İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları**

Kaynak	Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P	$\eta^2$
Cinsiyet	1,869	1	1,869	,077	,782	,001
Kıdem	106,867	3	35,622	1,461	,228	,029
Cinsiyet*Kıdem	65,617	3	21,872	,897	,444	,018
Toplam	3535,839	145	24,385			

\* $p < 0.05$

Sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu düzeylerinin cinsiyet ve kıdeme göre istatistiksel olarak farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan iki yönlü varyans analizi (two-way ANOVA), hem cinsiyet hem de kıdeme göre öğretmenlerin birey-örgüt uyumlarının 0,05’lik anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Birey-örgüt uyumu konusunda cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır  $F_{(1,145)} = ,077$   $p > 0.05$  (Tablo 6). Erkek öğretmenlerin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşleri ( $\bar{x} = 3,37$ ) ile kadın öğretmenlerin ( $\bar{x} = 3,17$ ) birey-örgüt uyumu konusundaki görüşleri birbirine yakın değerlerdir (Tablo 5). Sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin kıdem değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan iki yönlü varyans analizinde, öğretmenlerin kıdem sürelerine göre birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin  $F_{(3,145)} = 1,461$   $p > 0.05$  anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir (Tablo 6).

Cinsiyet bağımsız değişkeninin öğretmenlerin birey-örgüt uyumu puanları ve kıdem değişkeninin üzerindeki büyüklüğünü test etmek için hesaplanan eta kare ( $\eta^2$ ) değerlerine göre, birey-örgüt uyumu konusunda öğretmenlerin cinsiyetlerinin ( $\eta^2 = 0,01$ ) ve kıdem değişkeninin ( $\eta^2 = 0,029$ ) çok düşük düzeyde etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Varyans analizi

hesaplamaları cinsiyet ve kıdem düzeyi arasında istatistiksel olarak önemli bir etkileşimin olmadığını göstermiştir. Bu ise farklı kıdem sürelerine sahip öğretmenlerin birey-örgüt uyumunun cinsiyet değişkeninden etkilenmediği anlamına gelmektedir (Tablo 6).

## Tartışma

Birey-örgüt uyumu, işgörenin örgütte başarılı ve mutlu olmasının ya da mutsuz ve ayrılma niyetinde olmasının belirlenmesinde önemli bir araçtır. Ayrıca işgören ve örgüt arasındaki ilişkinin anlaşılması konusunda araştırmacılara ve yöneticilere yardımcı olmaktadır (İlkin, 2017). Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusunda görüşleri incelenmiş ve elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin ortalama puanları alındığında sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumlarını sağladıklarına ilişkin görüşlerinin 'orta düzeyde katılıyor' olduğu görülmektedir. Ölçeğin dört maddesi ayrı ayrı ele alındığında erkek sınıf öğretmenleri insanlara bakış ve dürüstlük maddelerine çoğunlukla katıldıklarını; kişisel değerler ve adaletle ilgili maddelere ise orta düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. Kadın sınıf öğretmenleri ise ölçeğin tüm maddelerine orta düzeyde katılmıştır. Yücel ve Çetinkaya (2016) birey-örgüt uyumunun güven, bağlılık, verimlilik, örgütsel vatandaşlık gibi olumlu; birey-örgüt uyumsuzluğunun ise stres, çatışma, işgören devri, yabancılaşma, devamsızlık, umursamazlık, işten çıkma/çıkarılma gibi olumsuz şekilde sonuçlandığını belirtmiştir. Alparslan ve diğerleri (2015)'ne göre işgörenler, kendi özellikleri ile benzerlik derecesi yüksek olan örgütlerde kendilerini daha iyi hissedeceklerinden, bu tür örgütlere katılmayı ve bu tür örgütlerde kalmayı istemektedir. Olumlu ve olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, birey-örgüt uyumunun sağlanmasının bireysel ve örgütsel açıdan önemli olduğu görülmektedir. Eğitsel açıdan ele alındığında; birey-örgüt uyumunun sağlanmasının öğretmenlerin güvende hissetmelerini, kuruma bağlılıklarının ve verimlerinin artmasını sağlayacağı ve bu olumlu sonuçların eğitimin kalitesini olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülebilir.

Alanyazında yer alan, birey-örgüt uyumunun farklı örgütsel alan ve konularla olan ilişkisinin incelendiği çalışmalarda, araştırmacıların birey

örgüt uyumu konusunda ulaştığı çeşitli sonuçlar görülmektedir. Köksal (2017) yaptığı araştırmada dağıtılan adalet algısının örgütsel bağlılığı etkilediğini ve bu ilişkide kişi örgüt uyumunun aracılık etkisi yaptığını; Özgen ve Turunç (2017) örgütsel adaletin birey-örgüt uyumu üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğunu tespit ederken; Kanbur (2017) ise psikolojik güçlendirme ile örgütsel özdeşleşme ve birey-örgüt uyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bunların yanı sıra Ulutaş ise (2011) birey-örgüt uyumu ile verimlilik arasında pozitif yönde anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çeşitli ve değişik konularla ilişkilendirilmesi, birey-örgüt uyumunun farklı değişkenleri etkilediği ve farklı değişkenlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu duruma göre, öğretmenlerin de eğitim kurumu olan okullara uyumunun farklı değişkenlerden etkileneceği ve farklı değişkenleri etkileyeceği ifade edilebilir.

## **Sonuç**

Bu araştırmada birey-örgüt uyumu cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre ele alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin cinsiyet ve kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Birey örgüt uyumu konusunda çalışmak isteyen araştırmacılara ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenlerin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin incelenmesi; yine devlet okullarında ve özel okullarda görev yapan branş öğretmenleri ile sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu konusundaki görüşlerinin araştırılması önerilebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Research on Person-Organization Fit of Primary School Teachers**

\*

Volkan Sarıboğa – Elife Doğan Kılıç – Hüseyin Serin

*Ministry of National Education – Istanbul University Cerrahpaşa*

One of the main objectives of modern organizations is the adaptation of employees to work and organization. Individual, organizational and social contributions of employees who adapt to the environment they live in are increasing (VanVianen, et al., 2007). In organizations, during the recruitment process, it is taken care to select individuals who can adapt to the organization. In the same way, orientation programs are organized for newly recruited individuals and socialization of new employees is targeted (Kesen, 2017). Organizational socialization is a process in which newly recruited employees learn the necessary technical skills to comply with rules, norms, culture, organizational roles and other roles of the organization they are participating in. An organization that has adapted to the basic goals of its employees benefits from positive results such as productivity. In the case of non-adaptation, increased job stress in employees can lead to inefficiency, which can be a major obstacle to the organization's achievement of its objectives (Ulutaş, 2011). Schneider (1987) asserts that individuals feel more comfortable in organizations which have similar individuals with them. For this reason, individuals are more willing to participate in such organizations.

Person-organization fit is defined in various ways by researchers. While Chatman (1989) defines person-organization fit as the harmony between organizational norms and values and individuals' values, Kristof (1996) defines person-organization fit as “the conformity of the individual's expectation, desire, personal values and goals to the organization's value, purpose and system”. According to Andrews, Baker and Hunt (2011) person-organization fit is a harmony between individual's personality, values, aims, attitudes and organizational culture, values, goals and norms. Schneider (1987) argues in Attraction- Selection -Attrition (ASA)



theory that individuals tend to participate in organizations that appropriate to their own values, needs and personality. This view has something in common with Chatman's (1989) and Kristof's (1996) views on person-organization fit. Chatman's definition of person-organization fit as conformity between personal values and organizational values and norms, and Kristof's emphasis on the concept of value in a similar way shows that values have an important function in providing person-organization fit.

In Schneider (1987)'s ASA theory, the first fundamental element of providing person-organization fit is the harmony of individual and organizational values. Cultural elements that affect individuals' thoughts, attitudes and behaviors are called 'value' (Fidan, 2009). There are two types of values in ASA theory: personal and organizational values. Personal values are the principles or beliefs that are believed to be true by the members in general and reflect the thoughts, goals and emotions of a community in order to maintain its unique existence, unity and continuity (Demirci ve Aydemir, 2006). Organizational values express generally accepted situations and behaviors in the organization (Chatman, 1991). Organizational values are evaluative standards related to work or work environment in which employees realize the truth or predict the importance of preferences and results (Vurgun ve Öztop, 2011). The harmony of personal values with organizational values is effective in determining the quality of the work behaviors of employees (Kılıç, 2010). In ASA theory, the second basic element of providing person-organization fit is needs. Personal needs and organizational needs are essential to determine the harmony. Maslow (1970), Herzberg (1982), Alderfer (Newstorm ve Keith, 1997), McClelland (Hodgetts ve Luthans, 1994) provide various theories about personal needs and these theories claim various ideas about the personal needs. For example, according to Maslow's Hierarchy of Needs theory, meeting the needs of the individual follows a certain sequence. Needs in the hierarchy are listed bottom to top as 'physiological needs, safety needs, love and belonging, esteem and self-actualization (Hoy ve Miskel, 2013). According to this theory, it is possible for a person to move to a higher-level needs by satisfying needs of the lower level sufficiently (Kula ve Çakar, 2015). Organizational needs include organizational commitment, diligence, employee collaboration, creativity, adherence to orders, quality work, commitment to organizational goals, friendship with other employees, respect for

authority and employee satisfaction (Ulutaş, 2011). The third underlying element of providing the person-organization fit for ASA is the congruence of personal and the organizational characteristics. Personal characteristic can be defined as the totality of mental, physical and functional characteristics that differentiate individual from others and can be observed in the social relations dimension (Soysal, 2008). In addition to the characteristics of a person, an organization also has unique characteristics (Bursalıoğlu, 2015). To sum up, according to the ASA congruence between personal and organizational values, needs and characteristics are significant for person-organization fit.

The purpose of this research is to determine the views of primary school teachers on person-organization fit. The population of the research consists of primary school teachers who work in Bağcılar district of İstanbul. The sample of the research is composed of 153 volunteer primary school teachers who were randomly selected from the population. The research has two limitations. Firstly, the research is limited to the opinions of the primary school teachers who work in schools of Bağcılar district of İstanbul. Secondly, the research is limited to the data and situations obtaining in the 2018-2019 school year. In the research, the scale of 'Person-Organization Fit' which was developed by Netemeyer et al. (1997) and adapted to Turkish by Turunç and Çelik (2012) was used. The scale of 'Person-Organization Fit' consists of 4 items. The first item is about values, the second item is about concern for others, the third item is about honesty and the fourth item is about justice. The Cronbach alpha value of the scale was determined as 0,94. The data obtained from the person-organization fit scale were statistically analyzed. Two-way ANOVA was used to determine whether person-organization fit showed a significant difference in teachers' views according to gender and seniority variables. Before the analysis, such variance analysis assumptions were tested as whether the data were normally distributed for each subgroup and whether the variances were homogeneous between the groups. Levene test was used to determine whether the data were normally distributed or not.

As a consequence, the research results showed that primary school teachers' views about person- organization fit were at a medium level. When examined in terms of gender variable, it was found that female primary school teachers' opinions about person-organization fit were at a

medium level in all of the four items of the scale. Male primary school teachers' opinions about person-organization fit were at a medium level in scale's first and fourth items. In second and third items male primary school teachers' views were at a higher level than the female primary school teachers' views. According to this situation, female teachers were at a medium level but male teachers mostly agreed with the views that were stated in the second and third items. It was examined whether person-organization fit showed a significant difference in teachers' views according to gender and seniority variables. The research results indicated that the opinions of primary school teachers about person-organization fit did not show a significant difference according to gender and seniority variables.

### Kaynakça / References

- Alparslan, M.A., Çiçek, H. ve Soydemir, S. (2015). Birey-örgüt uyumunu güçlendiren öncül: İşyeri arkadaşlığı. *Akdeniz İ.İ.B.F.*32, 175-194.
- Andrews, M.C, Baker, T. ve Hunt, T.G. (2011). Values and person-organization fit: Does moral intensity strengthen outcomes? *Leadership ve Organization Development Journal*, 32(1), 5-19.
- Baysal, A. C. (1985). Birey-örgüt bütünlüğünde davranışsal yaklaşımlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 14(1), 63-83
- Boxx, W. R., Odom, R. Y. ve Dunn, M. G. (1991). Organizational values and value congruency and their impact on satisfaction, commitment, and cohesion: An empirical examination within the public sector. *Public Personnel Management*, 20(2), 195-205.
- Bursalıoğlu, Z. (2015). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyükoztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Chatman, J. (1989), Improving Interactional organizational research: A model of person-organization fit. *Academy of Management Review*, 14, 333-349.
- Chatman, E. A. (1991). Life in a small world: Applicability of gratification theory to information-seeking behavior. *Journal of the American Society for information science*, 42(6), 438.
- Çalık, T. (2003). İşgörenlerin Örgüte Uyumu (Örgütsel Sosyalizasyon). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 163-177.

- Demirci, M.K. ve Aydemir, M. (2006). Örgütsel değerlerin işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarını belirlemedeki rolü: Bursa ilinde gerçekleştirilen bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 311-326.
- Fidan, N. K. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretime ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Fraenkel, J.R. ve Wallen, N.E. (2009). How to design and evaluate research in education. New York: McGraw-Hill.
- Hodgetts, R. ve Luthans, F. (1994). *International management*. McGraw Hill Inc.
- Hoy, W.K. ve Miskel, C.G. (2013). *Educational administration: Theory, research and practice*. McGraw-Hill Higher Education.
- İlkin, N.Ş. (2017). Birey-örgüt kavramı üzerine kavramsal bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1).238-254
- Kanbur, E. (2017). Psikolojik güçlendirme ve örgütsel özdeşleşme arasında birey-örgüt uyumunun aracı rolü. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (7), 63-82.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Mesleki stresin temel nedenleri ve muhtemel sonuçları: Manisa ilindeki SMMM'ler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim Sayısı 131-150
- Karasar, N.(2006). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kesen, M. (2017). Birey-örgüt uyumunun duygusal emek üzerindeki etkileri: Hemşireler üzerine görgül bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 75-89.
- Kılıç, K. C. (2010). Bireysel ve örgütsel değerler arasındaki uyumun çalışanların iş davranışlarına etkileri üzerine ampirik bir çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 20-35.
- Köksal, K. (2017). Kişi-örgüt uyumunun örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılık ilişkisinde aracılık rolü. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 2148-1776.
- Kristof, A.L. (1996). Person-organization fit: an integrative review of its conceptualizations, measurement and implications. *Personnel Psychology*, 49(1), 1-49.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(12), 191-210.
- Maslow, A. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row.

- Netemeyer, R.G., Boles, J.S., MacKee, D.O. ve MacMurrian, R. (1997) An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviours in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61, 85-98.
- Newstorm J. ve Keith, D. (1997). Organizational behavior, human behavior at work. McGraw Hill Inc.
- Özdamar, K. (2013). Paket programlarla istatistiksel veri analizi. *Eskişehir: Nisan Yayınevi*.
- Özgen, F.Ö. ve Turunç, Ö. (2017). Örgütsel adalet- sinizm ilişkisinde kişi örgüt uyumunun rolü: eğitim sektöründe bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2),80-96.
- Özkalp E. ve Kirel Ç. (2001). Örgütsel davranış. *Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No:149, Eskişehir*.
- Rynes, S. L., Brown, K. G. ve Colbert, A. E. (2002). Seven common misconceptions about human resource practices: Reesearch findings versus practitioner beliefs. *Academy of Management Executive*, 16(3), 92-103.
- Schneider, B. (1987). The people make the place. *Personnel Psychology*, 40 (3), 437-453.
- Song, Z., ve Chathoth, P. K. (2011). Intern newcomers' global self-esteem, overall job satisfaction, and choice intention: Person-organization fit as a mediator. *International Journal of Hospitality Management*, 30(1), 119-128.
- Soysal, A. (2008). Çalışma yaşamında kişilik tipleri: bir literatür taraması. *Çimento İşveren Dergisi*, Ocak. 4-19 İnd. Tarihi: 05.01.2019. <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale129.pdf>
- Şerefhanoglu, O. (2014). Okul müdürlerinin mentorluk fonksiyonları ile öğretmenlerin örgütsel uyum düzeyleri arasındaki ilişki: Balıkesir ili örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kışı-örgüt uyumu ve amire güven-kışı-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2).57-78.
- Tutar, H. (2014). Örgütsel psikoloji: Endüstri ve örgüt psikolojisine yeni yaklaşımlar. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- Ulutaş, M. (2011). Birey-örgüt uyumunun iş stresi ve verimlilik üzerine etkisi: Dalaman Havalimanı çalışanları üzerine bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4, 1-2.
- Ulutaş, M. (2011). Harmonik yönetim. *Konya: Ulvita Yayıncılık*.

- Ulutaş, M., Kalkan, A. ve Bozkurt, Ö.Ç. (2015). Birey-örgüt uyumunun iş doyumunu ve örgüte bağlılık üzerine etkisi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(1), 2148-9874.
- VanVianen, A. (2001). Person-Organization fit: The match between theory and methodology: Introduction to the special issue. *Applied psychology: an international review*, 50 (1), 1-4.
- Van Vianen, A.E.M., De Pater, I.E. ve Van Dijk, F. (2007). Work value fit and turnover intention: samesource or different-source fit. *Journal of Managerial Psychology*, 22(2), 188-202.
- Vilela, B. B., González, J. A. V. ve Ferrín, P. F. (2008). Person-organization fit, OCB and performance appraisal: Evidence from matched supervisor-salesperson data set in a Spanish context. *Industrial Marketing Management*, 37(8), 1005-1019.
- Vurgun, L. ve Öztop, S. (2011). Yönetim ve örgüt kültüründe değerlerin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3): 217-230.
- Yıldız, M.L. (2013). Algılanan kişi-örgüt uyumu, tanınırlık, imaj, örgütsel çekicilik ve işe başvurma niyeti arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.Dergisi*, XXXIV(I), 153-173.
- Yücel, İ. ve Çetinkaya, B. (2016). Birey-örgüt uyumu ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide cinsiyetin rolü: Kayseri örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 17-30.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sarıboğa, V., Kılıç, E. ve Serin, H. (2019). Sınıf öğretmenlerinin birey-örgüt uyumu üzerine bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 95-115. DOI: 10.26466/opus.567443

## Güncel Eğilimler Açısından Fen Bilimleri Öğretim Programına Yönelik Öğretmen ve Uzman Değerlendirmelerinin Karşılaştırılması

DOI: 10.26466/opus.563758

\*

Oğuzhan Nacaroğlu\* - Davut Sarıtaş\*\* - Oktay Kızılkapan\*\*\*

\* Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Merkez / Malatya / Türkiye

E-Posta: [onacaroglu44@gmail.com](mailto:onacaroglu44@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-8516-9152](https://orcid.org/0000-0001-8516-9152)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Merkez / Nevşehir/

E-Posta: [davutsaritas@gmail.com](mailto:davutsaritas@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-5108-4801](https://orcid.org/0000-0002-5108-4801)

\*\*\* Arş. Gör.. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Merkez / Nevşehir / Türkiye

E-Posta: [okizkapan@nevsehir.edu.tr](mailto:okizkapan@nevsehir.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-6781-9879](https://orcid.org/0000-0001-6781-9879)

### Öz

Bu araştırmada, STEM, Kariyer Bilinci, Girişimcilik gibi fen eğitiminde güncel ve benimsenmiş bazı eğilimler açısından, yenilenen fen bilimleri öğretim programlarına yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmelerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada nitel desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Araştırma verileri, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında dört fen bilimleri öğretmeni ve bu konuda araştırmaları olan dört alan uzmanından toplanmıştır. Veri toplamada yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. İçerik analizi ile işlenen verilerden kodlar ve bu kodları birleştiren bazı ana ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Ardından uzman ve öğretmen değerlendirmeleri bu kategoriler ve bağlı veriler üzerinden karşılaştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre; uzman ve öğretmenlerin görüşleri arasında uyum olmadığı görülmüştür. Uzmanlar fen okuryazarlığı, bilimsel süreç becerileri ve sürdürülebilir kalkınma eğilimlerini programın yeterli düzeyde karşıladığını, STEM, kariyer bilinci ve girişimcilik eğilimlerini ise nispeten düşük düzeyde karşıladığını değerlendirmektedirler. Öğretmenler ise daha olumsuz değerlendirmelerle; programın fen okuryazarlığı ve sürdürülebilir kalkınma eğilimlerinde daha düşük düzeyde olmak üzere, STEM, bilimsel süreç becerileri, kariyer bilinci ve girişimcilik eğilimlerini yetersiz düzeyde karşıladığı kanaatinde idirler. Ayrıca öğretmenler programa göre hazırlanmış olan ders kitabına tüm eğilimlerin yansımalarının yetersiz kaldığını değerlendirmektedirler. Bu sonuçlar dikkate alındığında öğretmenlerin programda güncel eğilimler açısından daha fazla yönlendirici bilgiye ihtiyaç duydukları söylenebilir. Ayrıca uzmanlar tarafından yeterli görülen bazı eğilimlerin öğretmenlerce yetersiz görülmesi, programın alandaki karşılığının program geliştirme sürecinde daha fazla göz önünde tutulmasını gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** STEM, Fen öğretim programı, Kariyer bilinci ve girişimcilik, sürdürülebilir kalkınma, Öğretmen ve uzman değerlendirmesi.

## Comparison of Teachers and Expert Evaluations for Science Curriculum in Terms of Current Trends

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to compare teachers and expert evaluations about renewed science education programs in terms of current and adopted trends in science education such as STEM, Career Awareness and Entrepreneurship. Phenomenology design was used in the study. The research data were collected from four field experts and four science teachers in the 2018-2019 academic years. Semi-structured interview was used for data collection. Codes from the data analyzed by content analysis and some main and subcategories that combine these codes have been created. Then, expert and teacher evaluations were compared over these categories and related data. According to the research findings; it was found that there was no agreement between the opinions of the experts and teachers. Experts consider that the program meets sufficiently science literacy, scientific process skills and sustainable development trends, but meets STEM and career awareness and entrepreneurship trends relatively low levels. Teachers with more negative evaluations; believes that with a lower level in science literacy and sustainable development trends; program meets the scientific process skills, STEM, career awareness and entrepreneurship trends in an insufficient level. Considering these results, it can be said that teachers need more guiding in terms of current trends in the program. In addition, it is important that some of the trends considered adequate by the experts are considered as insufficient by the teachers, and that the provision of the program in the field should be taken into consideration in the program development process.*

**Keywords:** *STEM, Science curriculum, Career awareness and entrepreneurship, Sustainable development, Teacher and expert evaluation.*



## Giriş

Hızla gelişen ve değişen toplumlar, bu değişimlere ayak uydurabilmek için birçok alanda kendini geliştirmiş, belli donanımlara sahip bireylere ihtiyaç duymaktadır (Thoman ve Jolls, 2003). Bu bireylerin sahip olması gereken beceriler son zamanlarda 21. yüzyıl becerisi olarak ifade edilmekte (Sayın ve Seferoğlu, 2016) ve gelecekte meydana gelebilecek problemleri öngörüp çözüm üretme, girişimcilik (European Commission, 2011), yaratıcılık (Conklin, 2011), esnek düşünme, bilgi okuryazarlığı (Karaman, 2010), teknoloji okuryazarlığı (Yetişir, 2007), kodlama (Balanskat ve Engelhardt, 2014), STEM (Wang, 2012) gibi alt boyutları içermektedir (Akgündüz, Aydeniz, Çakmakçı, Çavaş, Çorlu, Öner ve Özdemir, 2015; Ridwan, Rahmawati ve Hadinugrahaningsih, 2018). Bilgi birikiminin her iki yılda en az ikiye katlanarak ilerlediği bir çağda (D'Angelo, 1995; Alakuş, 2005), 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirebilmek (Care, Kim, Anderson ve Gustafsson-Wright, 2017; Wagner, 2008), toplumsal olarak kalkınabilmek için de eğitime daha fazla önem verilmesi (Fullan, 1991); eğitim programları kapsamındaki öğretim alanlarının bilimsel ve teknolojik açıdan etkin bir şekilde bireylere aktarılması gerekmektedir (Ayaz, 2015; Kelly, 2009). Bu süreçte diğer öğretim alanları ile birlikte fen eğitimi önemli bir yere sahiptir (Kober, 1992; Yılmaz, 2013).

Fen eğitimi, öğrenme yaşantıları düzeneği olan öğretim programında (Demirel, 2012) yer alan kazanımların öğrenciler tarafından içselleştirilerek, öğrencilerin yetenek ve ilgileri doğrultusunda bunları kazandırmayı amaçlamaktadır (Uslu ve Akgün, 2016). Bu amaç doğrultusunda öğretim programında yer alan kazanımların bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını ön plana alarak programın uygulanmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olması gerekmektedir (Gezer, Şahin, Sünkür ve Meral, 2014). Bu açıklamalar doğrultusunda belirtilen becerilerin bireylere kazandırılabilmesi için (Bybee, 2010; Wagner, 2008; Windschitl, 2009) eğitim ve öğretim süreçlerindeki tüm bileşenlerinde olması gerektiği gibi öğretim programlarının da güncellenerek toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi (Demirel, 2004), gözden geçirilmesi, değiştirilmesi önemli ve gerekli görülmektedir (Henson, 2006; Kaptan ve Kuşakçı, 2002).

Bu açıdan 2013 yılında yenilenen fen bilimleri dersi öğretim programı, tekrar revize edilerek 2017-2018 eğitim öğretim yılı başında 5. sınıfta pilot

olarak uygulanmıştır ve daha sonra güncellenerek 2018 Ocak ayında revize edilen 3-8. sınıflar fen bilimleri öğretim programları, 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren tüm sınıflarda uygulanılmasına karar verilmiştir.

Yenilenen fen bilimleri dersi öğretim programı (YFDÖP) incelendiğinde; 3-8. sınıflar fen bilimleri öğretim programlarında *alana özgü becerilerden bilimsel süreç becerilerine, yaşam becerilerine, mühendislik ve tasarım becerilerine* yer verilmiştir. Ayrıca güncellenme sürecinde; farklı ülkelerdeki öğretim programları, eğitim ve öğretim programları üzerine yapılan akademik çalışmalar, hükümet programları ve şura kararları gibi dokümanlar, branşlara yönelik açılmış olup öğretmenler tarafından doldurulan anket sonuçları, eğitim fakültelerinde uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar ve illerden gelen zümre raporları incelenmiştir. Bu yönüyle programın güncellenme sürecinde öğretmenlere, zümre kararları ve anket sonuçları gibi uygulamalarla; uzmanlara ise çalışma alanlarına yönelik programın incelenmesi hususunda başvurulduğu görülmektedir (MEB, 2018). Bu bakımdan program geliştirme çalışmalarında öğretmenlerin ve alanında uzman akademisyenlerin görüşleri ve tutumları bu süreçlere önemli katkı sağlamaktadır (Schremer,1991; Huinker ve Madison, 1997). Öğretim programları, teorik olarak eksiksiz hazırlansa bile (Kubat, 2015) programın temel felsefesi ve vizyonu öğretmenler tarafından içselleştirilmeli (Tekbıyık ve Akdeniz, 2008) ve öğretmenlerin programın uygulanması sırasında ortaya çıkan problemlerin çözülmesine katkı sağlaması gerekmektedir (Karatepe, Yıldırım, Şensoy ve Yalçın, 2004). Örneğin, Kubat (2015), beşinci sınıf fen bilimleri öğretim programının içerik ve kazanım ilişkisini öğretmen görüşlerine göre değerlendirmesini yapmış ve fen bilimleri öğretmenlerinin, programının içeriğinde bazı bilgi eksikliklerinin ve kazanım-içerik ilişkisinin bazı ünitelerde yeterli olmadığını ifade ettiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde “2018 fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (STEM) entegrasyonu” adlı çalışmada uzmanlar tarafından doküman incelemesi yapılmış olup; fen bilimleri öğretim programındaki ünitelerin kazanım sayısı ve ayrılan süre, 2013 öğretim programından farklıdır. Ayrıca bazı ünitelerin değiştiği veya kaldırılarak başka ünitelerin eklendiği ifade edilmiştir (Bahar, Yener, Yılmaz, Emen ve Gürer, 2018). Bununla birlikte “İlkokul 3. Sınıf Öğretmenlerinin Yenilenen Fen Bilimleri Dersine

İlişkin Görüşleri” adlı çalışmada program değişikliği sonucu programın uygulayıcı mimarları olan öğretmenlerin görüşleri alınmış olup, öğretmenlerin programın uygulaması aşamasında bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir (Yıldırım ve Güngör Akgün, 2015).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında program geliştirme ve uygulama sürecinde öğretmenlerin görüş ve önerileri önemli ve değerli olmakla birlikte, alan uzmanlarının program hakkında yaptıkları değerlendirmeler de önemlidir. Bu nedenle hazırlanacak veya geliştirilecek bir öğretim programı, öğretmen ve alan uzmanlarının görüşleri dikkate alarak oluşturulmalı ve değerlendirilmelidir. Ayrıca oluşturulduktan sonra da yine öğretmenlere başvurularak uygulama esnasında eksiklikleri ortaya çıkarılmalıdır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde uzmanların ve öğretmenlerin görüşlerini karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenlerle bu çalışmada bilimsel süreç becerileri, STEM entegrasyonu, fen okuryazarlığı, kariyer bilinci, girişimcilik ve sürdürülebilir kalkınma bilinci gibi güncel eğilimler açısından fen bilimleri öğretmenlerinin ve bu konudaki alan uzmanlarının yenilenen fen bilimleri öğretim programı hakkındaki değerlendirmelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Buradan hareketle araştırma problemi şu şekilde ifade edilebilir; 2018-2019 yılları arasında uygulamaya konulan fen bilimleri dersi öğretim programını, bazı güncel eğilimler (bilimsel süreç becerileri, STEM, fen okuryazarlığı, kariyer bilinci ve girişimcilik ile sürdürülebilir kalkınma bilinci) açısından fen bilimleri öğretmenleri ve alan uzmanları nasıl değerlendirmektedirler? Öğretmen ve alan uzmanlarının yaptıkları değerlendirmeler farklılaşmakta mıdır?

## **Yöntem**

### ***Çalışmanın Deseni***

Çalışmanın amacından hareketle bir nitel araştırma yöntemi deseni olan fenomenoloji tercih edilmiştir. Nitekim, fenomenoloji bireylerin deneyimledikleri bir fenomeni nasıl anladıklarının ve anlamlandırdıklarının kavramsal olarak ortaya çıkarılmasını sağlayan bir yaklaşımdır. Buna ek olarak bu yaklaşım, nitel araştırma geleneğindeki bir desen olarak günlük yaşantıda karşılaşılan fakat hakkında derinlemesine anlayışların olmadığı

olay, olgu ve durumları ayrıntılı olarak incelemektedir (Cropley, 2002; Çepni, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Katılımcıların kişisel (öznel) tecrübeleri ve deneyimlerine odaklanan fenomenoloji çalışmalarında araştırmacı deneyimlerinin oluşturduğu ortak anlamları keşfetmeye çalışır (Saban ve Ersoy, 2017). Bu çalışmada amaçlanan bazı güncel eğilimler açısından fen bilimleri öğretmenlerinin ve bu konudaki alan uzmanlarının yenilenen fen bilimleri öğretim programı hakkındaki değerlendirmelerinin belirlenmesi olduğundan bu desen tercih edilmiştir.

### *Çalışma Grubu*

Bu çalışma, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki bilim sanat merkezinde görev yapan dört fen bilimleri öğretmeni ve dört farklı üniversiteden alan uzmanları ile yürütülmüştür. Fenomenoloji deseninin doğası gereği fen bilimleri dersi öğretim programını inceleyen ve buna yönelik tecrübesi olan fen bilimleri öğretmenleri tercih edilmiştir. Alan uzmanlarında ise katılımcılar fen programları ve söz konusu güncel eğilimler konularında çalışmalar yürütmekte olan akademisyenlerden seçilmiştir, dolayısıyla örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır.

*Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri*

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Kıdem(Yıl)	Ünvan
K1	Erkek	32	11	Öğretmen
K2	Erkek	33	11	Öğretmen
K3	Kadın	37	14	Öğretmen
K4	Kadın	44	16	Öğretmen
U1	Erkek	42	16	Öğretim Üyesi
U2	Erkek	40	7	Öğretim Üyesi
U3	Erkek	41	16	Öğretim Üyesi
U4	Erkek	44	17	Öğretim Üyesi

Diğer taraftan tüm nitel araştırma desenlerinde olduğu gibi fenomenolojide de çalışma sonuçlarının genellenmesi bir amaç değildir. Aksine önemli olan çalışılan olgunun derinlemesine incelenmesi ve sonuçların çalışılan olgu ile sınırlandırılması tercih edilir. Bu açıdan amaçlı örnekleme yöntemi nitel araştırma paradigmasında yaygın olarak tercih edilen bir örnekleme yöntemidir (Creswell, 2009). Bu genel çerçeveden yola

çıkarak belirlenen katılımcıların bilgilerini içeren veriler Tablo 1’de verilmiştir. Ayrıca etik ilkeler doğrultusunda öğretmenler K1, K2, K3 ve K4 şeklinde, uzman akademisyenler ise U1, U2, U3 ve U4 şeklinde kodlanmıştır.

### *Veri Toplama Süreci ve Araçları*

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Görüşme, karşılıklı etkileşim sürecini barındıran, belli amaç doğrultusunda insanların duygularını ortaya çıkarmaya yardımcı olan bir süreçtir. (Çepni, 2009; Patton, 2002). Bununla birlikte görüşme, araştırma konusuna ve araştırmacıya yönelik olarak dikkate alınan kişi arasında amaçlı sözel iletişimi sağlar (Cohen ve Manion, 1994) ve olayları bütünsel algılamamıza yardımcı olur (Seidman, 1991). Bu bağlamda yenilenen fen bilimleri programının öğretmen görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik olarak öğretmenlerin ve uzmanların görüşleri üzerinden değerlendirmelerini derinlemesine ortaya çıkarmak için yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir.

Hazırlanan görüşme formu için uzman görüşü alınmıştır. Bu kapsamda üç fen eğitimcisinin görüşlerine başvurulmuştur. Görüşme formu hazırlanırken fen eğitimcilerinin görüşleri doğrultusunda programda doğrudan veya dolaylı yer verildiği düşünülen eğilimler dikkate alınmıştır. Bu eğilimler; bilimsel süreç becerileri (BSB), fen okuryazarlığı (FOY), STEM entegrasyonu, sürdürülebilir kalkınma (SBK), girişimcilik ve kariyer bilinci (GKB) olarak belirlenmiştir. Bunlar görüşme formunun boyutlarını oluşturmuştur. Görüşme formu hazırlanırken mümkün olduğunca uzman ve öğretmenler için aynı standartta sorular hazırlanmıştır. Örneğin;

- “Yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının öğrencilerde bilimsel süreç becerileri (BSB) geliştireceğini düşünüyor musunuz? Neden?”

Ayrıca uzman ve öğretmenlerde konuları gereği farklılaşan sonda sorular hazırlanmıştır. Örneğin yukarıda verilen standart soru öğretmenlerde;

“Bu programı derslerinizde, bahsedilen BSB becerilerini dikkate alarak uygulayabileceğinizi düşünüyor musunuz? Neden?”, “Lütfen görüşünüzü fen bilimlerinden örneklerle savununuz.” sorusu ile sonlanmıştır. Uzmanlarda ise

bunun karşılığı olarak; “*Bu programın fen derslerinde, bahsedilen BSB becerilerini dikkate alarak uygulanabileceğini düşünüyor musunuz? Neden? Örneklendirebilir misiniz?*” şeklinde sonda sorular ile programın bu eğilim açısından uygulanabilirliğine yönelik veri toplamak amaçlanmıştır.

Diğer taraftan, bir Türkçe öğretmeninin görüşlerine başvurularak görüşme formunun Türkçe kurallarına uygunluğu ve anlaşılabilirliği açısından düzenlemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucu 11 adet soru içeren görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 25 dakika sürmüş olup görüşme esnasında sessiz bir ortam tercih edilmiştir. Ayrıca görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve metne dönüştürülüp kodlar, kategoriler ve temalar oluşturulmuştur.

### ***Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması***

Bu çalışmada bir dizi geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bunun için görüşme formu oluşturulduktan sonra çalışmanın iç geçerliğini artırmak adına uygulama öncesi uzman görüşüne başvurulmuştur. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler gürültüsüz bir ortamda yapılmış ve ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Ardından kaydedilen görüşmeler, transkript edilerek teyit etmeleri için katılımcılara sunulmuştur. Katılımcılar uzun süreli etkileşim sağlanarak gerekli incelemeler yapılmıştır. İç geçerliği artırmak adına doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmada veri toplama araçları ve veri analiz süreçleri detaylı bir şekilde açıklanarak dış geçerlik artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma grubunun nasıl belirlendiği, katılımcıların nitelikleri, uygulama süreci, kullanılan yöntemin seçilme nedeni ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ilgili bölümlerde açıklanmıştır. Bu bağlamda geçerlik için yapılan çalışmalar Tablo 2’de verilmiştir.

***Tablo 2. Geçerliğe yönelik önlemler***

<b>Geçerlik</b>	<b>İç Geçerlik</b>	Doğrudan alıntı , Katılımcı teyidi Uzun süreli etkileşim, Uzman görüşünün alınması
	<b>Dış Geçerlik</b>	Çalışmanın uygulama sürecinin açıklanması Çalışma grubunun açıklanması Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının açıklanması Kullanılan yöntemin seçilme nedeninin açıklanması Veri toplama aracının ve analiz sürecinin açıklanması

İç güvenilirliği sağlamak için görüşmeler cihazla kayıt edilmiş ve elde edilen bulgular doğrudan sunulmuştur. Bununla birlikte kodların oluşturulması sürecinde görüş birliği sağlanması ve bulguların tutarlığının sağlanması için uzman görüşü alınmıştır. Bu bağlamda güvenilirlik anlamında yapılan çalışmalar Tablo 3'te verilmiştir.

*Tablo 3. Güvenirliğe yönelik işlemler*

Güvenirlik	İç güvenilirlik	Kayıt cihazının kullanılması Bulguların doğrudan aktarımı
	Dış güvenilirlik	Verilerin uygun şekilde tartışılması Sonuç ve bulguların tutarlığının sağlanması

### *Verilerin Analizi*

Görüşmelerden toplanan ve kayıt altına alınan verilere içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, elde edilen kodların, kategori ve temalar altında toplanarak neden-sonuç ilişkisi içinde yorumlanması temeline dayanmakta olup (Yıldırım ve Şimşek, 2013), bir konu ile ilgili metnin kelime gruplarıyla sistematik olarak ifade edilmesidir (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu analizde daha önceden belirlenmiş olan söz konusu boyutlar (STEM, FOY ve diğerleri) temalar olarak alınmıştır. Her bir katılımcının sorulara verdiği cevaplara yönelik kodlar oluşturulmuştur. Kodları birleştiren alt kategoriler ve ana kategoriler elde edilmiştir. Elde edilen kategorilere bağlı veriler ilgili temaların altında toplanmıştır.

### **Bulgular**

Yapılan analizler sonrasında öğretmenlerin ve uzmanların değerlendirmelerine yönelik iki ana kategori elde edilmiştir. Bunlar güncel eğilimlerin *programdaki durumu* ve *ders kitabına yansımaları*dır. Bu kategorilerin altında ise bazı alt kategorilerde oluşmuştur. Aşağıdaki başlıklar altında bu kategorilerin ilgili oldukları güncel eğilimlere karşılık gelen temalar ile ilişkisi tablolar halinde ve uzman-öğretmen değerlendirmelerini karşılaştıran bir şekilde verilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin ve uzmanların değerlendirmelerini yansıtan veri alıntılarını eşliğinde bulgular tanımlanmıştır.

Katılımcılara programla ilgili görüşme soruları yöneltilmiştir. Ancak aşağıda da tanımlanacağı üzere özellikle öğretmenlerin cevaplarında programla ilgili görüşlerini sıklıkla ders kitabı bağlamında değerlendirdikleri görülmüştür. Uzmanlarda ise sadece tek bir boyutta ders kitabına ilişkin değerlendirmelere rastlanmış, diğer boyutlarda ders kitabından bağımsız olarak programın değerlendirildiği görülmüştür.

### **Bilimsel Süreç Becerilerine Yönelik Bulgular**

BSB açısından yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

**Tablo 4. Bilimsel süreç becerilere yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmeleri**

Kategoriler ve Alt kategoriler		
	Ders Kitabına Yansıması	Programdaki durumu
Öğretmen	Etkinlikler yetersiz (K1)	Program kısmen karşılamaktadır (K1, K4)
	-İlgili etkinlikler güncel değil	Program yüksek düzeyde karşılamaktadır (K3)
	-İlgili etkinlikler yeterli değil	Program karşılamıyor (K2)
	Etkinlikler uygun değil (K4)	Program yeterli düzeyde karşılamaktadır (U1, U2, U3, U4)
	-Verilme şekli uygun değil	-Yapılan biçimsel değişiklikler etkisiz
	-Mevcut şartlar ile uyumlu değil	-Anlamlı bir değişiklik yok
Uzman	-	

Tablo 4’e göre; BSB’ye yönelik uzman ve öğretmen değerlendirmeleri arasında bir uyuma yoktur. Öğretmenler değerlendirmelerinde BSB’nin ders kitabına yansımaya değinmişken, uzmanlar bu konuda her hangi bir görüş bildirmemişlerdir. Uzmanların hepsi programın bu konuda yeterli olduğu görüşündedir. Bunu yansıtan bir uzman (U1) görüşü şu şekildedir;

- “Bilimsel süreç becerileri 2006 fen ve teknoloji dersi programından itibaren vardır ve bu konuda yeterince bilgi ve uygulama bu programda mevcut. Bu becerilerin nasıl kazandırılacağı programda belirtilmiş durumda.”

Öğretmen değerlendirmeleri ise

- yüksek düzeyde karşılıyor, kısmen karşılıyor ve karşılamıyor

şeklinde farklılaşmıştır. Öğretmenlerden programın BSB açısından yüksek düzeyde karşıladığını ifade eden K3 bu değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;



- “Bilimsel süreç becerilerini de geliştiriyor. Öğrenci daha çok deney yapmak istiyor. Merak duygusunu uyandırıyor. Güneş dünya ve ayın ilk ünitelere gelmesi fen dersine olan merak duygusu arttı. Daha heyecanla dersi dinliyorlar. Daha istekli dersi dinliyorlar. Bilimsel olarak merakları arttığı için daha çok araştırma yapıyorlar. Daha etkin katılıyorlar.”

Diğer yandan programın BSB açısından anlamlı bir yenilik getirmediğini düşünen K2 bu konudaki değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir:

- “Bence şimdi herhangi bir şey fark etmedi BSB açısından. Çünkü bizim işimiz deneye bakıyor daha çok gezi gözlem ne bileyim ölçme verileri kaydetme sonuç çıkarma bu tip şeylere bakıyor. BSB olmadan da biz bunları zaten yapıyorduk.”

Programın BSB’yi kısmen karşıladığını ifade eden öğretmenler (K1, K4) programla birlikte ders kitabını da bu bağlamda değerlendirmişler ve ders kitabındaki BSB’yi geliştirmeye yönelik etkinliklerin güncel ve yeterli olmadığını ve etkinliklerin verilme şekillerinin de uygun olmadığını belirtmişlerdir. Bunlardan ders kitabındaki ilgili etkinliklerin güncel ve yeterli olmadığını düşünen K1 ise şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur;

- “Birkaç etkinlik konulmuş daha fazla bilimsel süreç becerilerini geliştirecek ama bu yeterli şeyde değil. Ne içine konulan etkinliklerle ne de programın genel itibarıyla yeterli değil.”

## STEM’e Yönelik Bulgular

STEM açısından yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına yönelik elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. STEM’e yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmeleri

Kategoriler ve Alt kategoriler		
	Ders Kitabına Yansımaları	Programdaki durumu
Öğretmen	Etkinlikler yetersiz (K1, K2, K4) -İlgili etkinlikler güncel değil -İlgili etkinlikler yeterli değil	Program kısmen karşılamaktadır (K1) Program üst düzeyde karşılamaktadır (K2, K3, K4)
	Etkinlikler uygun değil (K4, K2) -Mevcut şartlar ile uyumlu değil Etkinlikler kısmen yeterli (K3)	-Uygulanabilir
Uzman	-	Program kısmen karşılamaktadır (U1, U2) Program düşük düzeyde karşılanmaktadır (U3, U4)

STEM'e yönelik Tablo 5 incelendiğinde; *uzman ve öğretmen değerlendirmeleri arasında nispeten bir uyuşma söz konusudur. Öğretmenler değerlendirmelerinde ders kitabına yansımaya da değinmişken, uzmanlar bu konuda değerlendirme yapmamışlardır. Uzmanlar kısmen ve düşük düzeyde programın STEM açısından yeterli olduğu görüşündedir. STEM'in programda kısmen karşılandığını değerlendiren bir uzman (U2) görüşü şu şekildedir;*

- *“Programda bu konuda bilgiler var ama daha açık olmalı. Örneğin matematik ve tasarım becerilerinin nasıl geliştirileceğine yönlendirmeler yeterli değil... Bunlara ilişkin etkinlik örneği programda verilmeli...”*

Düşük düzeyde karşılandığını değerlendiren bir uzman (U3) ise görüşünü şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Programda STEM ile ilgili açıklama soyuttur ve yönlendirme belirsizdir, kazanımlar örtüktür ve açık kazanımlar yoktur, ifadeleri uygun değildir”*

Diğer yandan programın STEM becerilerini geliştirmesi hakkındaki öğretmen görüşleri programın üst düzeyde ve kısmen karşılamakta olduğu şeklinde farklılaşmıştır. STEM becerileri yönünden programın *yeterli olduğu ve uygulanabilir* olduğunu; K2, K3 ve K4 ifade etmiştir. Örneğin K4 bu konudaki değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Evet. STEM programının, STEM bilgisinin programa kazandıracağı tabii çok şeyler var. Bu programda dikkate alınan etkinlikler var STEM açısından.”*

Katılımcılardan K3 ise;

- *“Uyguluyoruz. Hatta ilk halinde STEM uygulamaları fen ve mühendislik uygulamaları şeklinde son üniteye eklenmişti zaten, çok rahat bir şekilde uygulayabiliyorduk. Boş zamanımız oluyordu. Uygulanabilirliği vardı evet.”* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Öğretmenlerin bazıları programla birlikte ders kitabını da bu bağlamda değerlendirmişler ve ders kitabındaki STEM'e yönelik etkinliklerin *kısmen yeterli, yetersiz ve uygun olmadığı* şeklinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin ilgili etkinliklerin güncel ve yeterli olmadığını ifade eden K1'in değerlendirmesi şu şekildedir;

- *“Yani verilen etkinlikleri uyguladığımız zaman çocukta STEM eğitimini geliştirebiliriz. Ama tekrar ediyorum. Bu kitapların hepsinde tam olarak böyle olanaklar çerçevesinde değil yani birkaç etkinlikte öğrencinin bu*

*bahsettiğimiz işte STEM içeriğini geliştirmeye çalışmış ama yine yeterli düzeyde değil.”*

Diğer yandan ilgili etkinliklerin mevcut şartlarla uyumlu olmadığını ifade eden K4'ün bu STEM ile FOY ve BSB'yi ilişkilendiren değerlendirmesi ise şu şekildedir;

- *“Çünkü STEM programı ile entegre olmuş bir fen bilimleri öğretim programında deneyler hazır verilmemeli. Bu şekilde planlanmış olmamalı. Bir problem konulmalı ve problemin çözümüne yönelik fen argümanlarından yararlanılmalı. Fen bilimlerine ait kavramlardan yararlanılmalı. Ama bizde merkez deney bilimsel süreç becerileri var. Oysaki ortada problem olsa o zaman problemi çözmek için öğrenciler bilimsel süreç becerilerini tabii ki kazanmak zorunda kalacaklar o fen okuryazarlığını arttırmak zorunda kalacaklar dolayısıyla programın içeriğine baktığımız zaman da her konuyla ilgili bir problem olabilirdi. Bu konuda yetersiz buluyorum.”*

### **Fen Okuryazarlığa Yönelik Bulgular**

Fen Okuryazarlığı açısından yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına yönelik elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde; FOY'a yönelik uzman ve öğretmen değerlendirmeleri arasında uyuşma azdır.

**Tablo 6. Fen okuryazarlığına yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmeleri**

Kategoriler ve Alt kategoriler		
	Ders Kitabına Yansımaları	Programdaki durumu
Öğretmen	Etkinlikler yetersiz (K1, K4)	Program kısmen karşılamaktadır (K1, K2, K4)
	-İlgili etkinlikler güncel değil Etkinlikler yeterli (K3)	-Programın eksiklikleri var -Biçimsel değişiklikler olumlu
Uzman	-	Program yeterli düzeyde karşılamaktadır (U1, U2)
	-	Program kısmen karşılamaktadır (U3, U4)

Bu boyutta da öğretmenler değerlendirmelerinde ders kitabına yansımaya da değinmişken, uzmanlar bu konuda değerlendirme yapmamışlardır. Uzmanlar *yeterli düzeyde ve kısmen* programın söz konusu boyutu karşıladığı görüşündedir. Yeterli düzeyde karşılandığını değerlendiren bir uzman (U1) görüşü şu şekildedir;

- *“Fen okuryazarlığı yıllardır fen bilgisi/bilimleri dersi programında vardır. Bu programda da var. Bu boyut artık yerleşti diye düşünüyorum”*

Kısmen karşılandığını değerlendiren bir uzman (U3) ise görüşünü şu şekilde ifade etmiştir;

- *“İlgili açık kazanım sayısı ve bunların ifadeleri ve yönlendirmeler yeterli düzeyde olsa da program girişinde açıklamalar yeterli değildir. Bu konu bilindiği üzere 2004 programından (her ne kadar yeni programlarda açıkça belirtilmese de) 7 alt boyut içermektedir. Belki bunlar biraz açılarak daha net sonuçlar elde edilebilir.”*

Diğer yandan programının FOY hakkındaki öğretmen değerlendirmeleri; programın bazı eksiklikler üzerinden *kısmen karşılamakta* olduğu şeklindedir. Örneğin, K4 bu değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Fen kazanımlarını fen okuryazarı olarak olabilecek özellikleri kazandırmak açısından elbette uygulanabilir. Ama bu öğretmenin yeterliliğine aynı zamanda kalitesine hayal dünyasına bağlı olarak değişebilir diye düşünüyorum.”*

Bununla birlikte programın FOY yeterliliği açısından biçimsel değişikliklerin olumlu olduğunu ifade eden K2 ise;

- *“Ya orda biraz biraz daha olumlu düşünüyorum açıkçası. Neden olumlu düşünüyorum. Yani olumlu düşünmeye çok basit çok güzel bir hamleymiş yani sondaki ünitelerin başa alınması...”*

şeklinde ifade etmiştir. Programda yer alan FOY yeterliliğinin ders kitabına yansımaya açısından katılımcılardan K1 ve K4 etkinliklerin güncel olmadığı noktasında yetersizliğini ifade etmiştir. Örneğin K1 değerlendirmesini;

- *“Evet, şimdi kitaptaki etkinlikler aynı zamanda fen okuryazarlığına da değiniyor bazı yönlerde. Ama bu yine de öğrencilerimizin bu özelliklerini geliştirmek için yeterli değil. Yani eski programa göre tabi ki bir tık daha iyi her zaman biz değişim ve yenilikten yanayız olumlu olması şartıyla ama bu değişim ve yenilik tüm hatlarıyla bizi mutlu etmeli, fakat bu programda benim şahsi görüşüm öyle bir şey yok yeterlik yok”*

şeklinde ifade ederken, yeterli olduğunu söyleyen K3, ise şu şekilde ifade etmiştir;

- “Yani özellikle şey konuları var. Konuların ardında ünitelerin sonunda sorular var. Sorular çok güzel bir şekilde hazırlanmış. Uzun paragraflık sorular. Fen adına okuryazarlığı geliştirecek güzel sorular var o soruların faydalı olacağını düşünüyorum. Merak uyandıracak yine şekillerimiz var.”

### **Kariyer Bilinci ve Girişimciliğe Yönelik Bulgular**

**Tablo 7. Kariyer bilinci ve girişimciliğe yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmeleri**

Kategoriler ve Alt kategoriler	
Ders Kitabına Yansımaları	Programdaki durumu
Öğretmen	İlgili etkinlikler yeterli değil (K1, K4) Program yeterli düzeyde karşılamaktadır (K3) -Yapılan biçimsel değişiklikler etkili olmuş Program kısmen karşılamaktadır (K1, K2) -Programın eksiklikleri var Program karşılamıyor (K4)
Uzman	Program kısmen karşılamaktadır (U1) Program yeterli düzeyde karşılamaktadır (U2) Program düşük düzeyde karşılanmaktadır (U3, U4)

Kariyer Bilinci ve Girişimcilik açısından yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına yönelik elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde; uzman ve öğretmen değerlendirmeleri arasında KBG’nin programdaki karşılanma düzeyinin dağılımı noktasında bir uyuma vardır. Diğer boyutlarda olduğu gibi bu boyutta da sadece öğretmenler değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Uzmanlar ve öğretmenler bu boyutun yeterli karşılanma ile karşılanmama skalasında değerlendirmeleri olmuştur. Yeterli düzeyde karşılandığını değerlendiren bir uzman (U2) görüşü şu şekildedir;

- “Bilinmeyen meslek gruplarına ilişkin yönlendirmeler verilmiştir. Bunlar oldukça uygun olmuştur”

Kısmen yeterli bulan uzman ise (U1)ise değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Bazı meslek gruplarının konu içinde anılması yeterli görülmiştir, ancak kariyer bilincine yönelik doyurucu bir açıklama ya da yönlendirmeye rastlanılmamıştır”*

Düşük düzeyde görüş bildiren uzmanlardan U3 ise bu değerlendirmesini;

- *“Programda KBG girişte ilgili açıklama hiç yoktur, ilgili kazanımlar ise çok az ve uygun olmayan bir ifade şekli ile verilmiştir.”*

şeklinde ifade etmiştir. Öğretmenlerin KBG’e yönelik görüşleri incelendiğinde katılımcılardan K3, bu eğilimi programın yeterli düzeyde karşılamakta olduğunu ve biçimsel değişikliklerin etkili olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan K3 bu konudaki değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“...Programdaki yenilikler merak uyandırıyor. Yani dediğim gibi her şey merakla başlıyor zaten. Merak etmeye başlayınca ilerlemeye de başlıyor çocuklar. Merak uyandırıyor hocam. Konulara yer verilmesi başta merak uyandırdı bence. İlk aşamada yeterli oldu evet.”*

Bununla birlikte programın KBG açısından kısmen yeterli ve eksiklikleri olduğunu ifade eden K2 ise;

- *“Şimdi yenilenen program bunu sağlar mı? Bunu açıkçası sağlamaz. Bizim daha çok ekonomiye ihtiyacımız var. Neden ekonomiye ihtiyacımız var? Özellikle bizim teknik olarak yani kalifiye eleman olarak öğrenci yetiştirebilecek ve bunları ileride değerlendirebilecek kurumlara ihtiyacımız var. Ama ne yazık ki böyle olmuyor.”*

Şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Ayrıca programın bunu karşılamadığını ifade eden K4 ise düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Yani yeterli bir kariyer bilinci ve girişimcilik çocuklarda oluşmayacak bu programla. Benim şahsi fikrim.”*

Kariyer bilinci ve girişimcilik yeterliliğinin ders kitabına yeterince yansıtılmadığını ifade eden K1’in bu konudaki değerlendirmesi ise şu şekildedir;

- *“Önce geçen yıllarda uygulanan programlarda yine kariyer bilinci ile ilgili çeşitli etkinlikler vardı. İşte meslekleri tanıyalım. Atıyorum bir kimya konusundan sonra fen bilimleri dersi içerisinde onlarla ilgili meslek tanıtımları falan vardı şimdiki programda da bir tık ileri gidilmiş. Yine kariyer bilinci ile ilgili içerik olarak anlatılmamış mesela örnek vereyim. İşte klimatolog ve meteorolog sekizlerin ilk ünitesi. Burada klimatolog ve*

*meteorolog hakkında bilgi verilmiş anlatılmaya çalışılmış bunların ne işle uğraştığını anlatmış yine kitapta bu tür şeyler var ama bu öğrenciye ne kadar dokunacak. Yani mesela ben bunları anlatırken hiçbir öğrencim bana klimatolog nasıl olunur meteorolog nasıl olunur diye sormadı merak bile etmedi.”*

Ders kitabına yansımaları ile ilgili olarak K4 ise;

- *“Düşünemiyorum maalesef. Ben 26 yıllık öğretmenim. Bu kitap daha önce işlediği daha önce derse girdiğim kullandığım kitaplardan hiç farklı değil. 26 yıldır değişen hiçbir şey olmamış bu kitaplarda. Çok az değişmiş. Tabi ki değişen birtakım yerler var. İzleteceğimiz filmler olmalıydı diye düşünüyorum.”*

şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

### ***Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Bulgular***

Sürdürülebilir kalkınma açısından yenilenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına yönelik elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde; SBK açısından uzman ve öğretmen değerlendirmeleri arasında tam bir uyuma yoktur.

Öğretmenler SBK’nın programa yansımalarını uzmanlara nazaran çok daha düşük düzeyde görmektedir. Bu boyutun ders kitabına yansımada da bu durum benzerdir. Öğretmenler programı güncel ve yeterli görmekte, bu konuda fikir beyan eden tek uzman ise yeterli bulmaktadır.

**Tablo 8. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik öğretmen ve uzman görüşü karşılaştırması**

<b>Kategoriler ve Alt kategoriler</b>		
	<b>Ders Kitabına Yansımaları</b>	<b>Programdaki durumu</b>
<b>Öğretmen</b>	Etkinlikler yetersiz (K1, K2)	Program karışılmıyor (K1, K2)
	-İlgili etkinlikler güncel değil	Program kısmen karşılamaktadır (K3, K4)
	-İlgili etkinlikler yeterli değil	
<b>Uzman</b>	İlgili etkinlikler yeterlidir (U2)	Program yüksek düzeyde karşılamaktadır (U1, U2)
		Program düşük düzeyde karşılanmaktadır (U3, U4)

Programa ilişkin uzmanlar öğretmenlere göre daha olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. SBK'nın programda yüksek düzeyde karşılandığını değerlendiren bir uzman bu görüşünü (U2) şu şekilde ifade etmiştir;

- *“Sürdürülebilir kalkınma bilinci 2013 fen bilimleri programında yer almaktaydı. Bu güncel programda da yer verilmiş, ayrıca kitaplarda yeterli etkinlik örneklerini de yer almaktadır.”*

Düşük düzeyde karşılandığını değerlendiren bir diğeri (U4) ise;

- *“SBK bilincinin programda ne olduğuna ilişkin bir bilgi ve yönlendirme yok. Bunun yansımaları kazanımlarda da olmuş bazı ilgili kazanımlar var ancak hiç yeterli değildir.”*

şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Diğer yandan yenilenen program, SBK açısından K1 ve K2 tarafından yetersiz bulunmuştur. Bu konuda K1 değerlendirmesini;

- *“Evet kesinlikle günümüzün ihtiyaçlarını karşılamıyor. Yani şimdi dışarıdan baktığımız zaman konuşulan şeyler belki de ihtiyaç karşılıyor gibi görünüyor fakat artık dünyada dünyanın gittiği yön teknolojinin gittiği yönü karşılamıyor bu program.”*

şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte K2 ise;

- *“Bir kısmı ya da ne bileyim, doğal kaynakları iyi kullanamazken, bizim öğrencilerimizin akademik durumu ne olursa olsun, bunun farkına varması, bence olumlu. Ne olursa olsun program yenilense de yenilenmese de sürdürülebilir kalkınma açısından iyi olacağını düşünüyorum ama yine söylüyorum yenilenmekle alakası yok. Bunun biraz da bizimle alakası var.”*

ifadeleriyle programdan ziyade öğretmenlerin daha çok etkili olacağını beyan etmiştir. Aynı şekilde bu yeterliliğin ders kitabında güncel olmadığını ifade eden K1, bu değerlendirmesini şu şekilde ifade etmiştir;

- *“...yani biz Amerika'nın bitirdiği yerden değil; başladığı yerden başlıyoruz. Çünkü biz onların 15 yıl öncesinden on yıl öncesinden başladığı bir noktadan biz daha yeni başlıyoruz. Yani bu bağlamda ben kitaplarımızı yeterli bulmuyorum”*



## Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yukarıda tanımlanan bulgular incelendiğinde programa ilişkin uzman görüşlerinin öğretmen görüşlerinden genel olarak farklılaştığı söylenebilir. Uzmanların FOY, SBK ve BSB eğilimlerine yönelik programın yeterli düzeyde karşıladığını ortak bir şekilde değerlendirdikleri, STEM ve KBG eğilimlerine yönelik ise kendi aralarında yeterli ve yetersiz arasında skalada değerlendirmeler yaptıkları söylenebilir. Öğretmenlerde ise FOY ve SBK eğilimlerinde programı yetersiz olduğu değerlendirildiği öne çıkarırken, BSB, STEM ve KBG eğilimlerinde öğretmen değerlendirmeleri az yeterli ile yetersiz arasında farklılaşmıştır. Ayrıca uzmanlardan sadece birisinin SBK eğiliminin kitaba yansımalarını yeterli bulmuş diğerlerinin bu konuda değerlendirmeleri olmamıştır. Ancak öğretmenler eğilimlerin kitaba yansımaları noktasında yoğun değerlendirmeleri olmuş, bunlarda programa yönelik değerlendirmelerde olduğu gibi olumsuz olduğu görülmüştür. Öğretmenler genel olarak etkinliklerin güncel ve uygulanabilir olmadığı noktasında bu eğilimlerin ders kitabına yeterli düzeyde yansımada kanaatindedirler. Literatür incelendiğinde fen eğitimi alan uzmanlarının bu eğilimler açısından fen programlarına yönelik görüşlerini ve değerlendirmelerini ortaya koyan bir çalışma yoktur. Ancak öğretmenlere yönelik çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bu nedenle çalışmanın uzman görüşlerine yönelik bulgularından ziyade öğretmenlere yönelik bulguları literatür kapsamında tartışılabilir.

Bir öğretim programının niteliği tüm değişkenlerden daha çok programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin program hakkındaki düşüncelerine ve o programı benimsemelerine bağlıdır. Bir programın öğretim ortamlarında istendik şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlerin programa karşı olumlu tutumlara sahip olması, yeni programı eskisine tercih etme ve yeni programı kabullenme eğiliminde olmaları önemlidir (Cheung ve Ng, 2000; Tekbiyık ve Akdeniz, 2008). Bu sebeple 2018 yılında yürürlüğe konulan fen bilimleri öğretim programı hakkındaki öğretmen ve uzman görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma programın beş boyutunu ele almıştır. Bunlar; BSB, STEM, FOY, KBG, SBK'dır.

Benzer bir çalışmada Buluş Kırıkkaya, (2009), 2005 fen ve teknoloji programı hakkındaki öğretmen görüşlerini incelemiştir. Çalışmada öğretmenlerin programdaki BSB ile ilgili kazanımların yavaş ama

gerçekleştirilebilir olduğunu, hepsini gerçekleştirmenin zor olduğunu ve programın sarmallığından dolayı program tüm sınıf seviyelerinde uygulandıktan sonra ancak gerçekleştirilebileceği şeklinde farklı görüşler ifade ettiklerini belirtmiştir. Diğer bir çalışmada ise öğretmen adaylarının üst düzey bilişsel beceriler gerektiren BSB gibi boyutlara ilişkin kazanımların büyük bir kısmının kitapta verilme şeklini ve kitapta karşılanma düzeylerini yeterli bulmadıkları rapor edilmiştir (Polat ve Sarıtaş, 2017). Ayrıca Deveci, Konuş ve Aydın (2018), 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programını incelediği çalışmada programda yer alan becerilerden birisinin BSB olduğunu ifade etmiştir. Deveci (2018) ise 2013 ve 2018 programlarını karşılaştırdığı araştırmasında, 2013 ve 2018 programlarının ortak amaçlarından birisinin “doğanın keşfedilmesi ve insan-çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması sürecinde, BSB ve bilimsel araştırma yaklaşımını benimseyip, karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek” şeklinde rapor etmiştir. Buradan hareketle hem 2013 hem de 2018 programında BSB'lere vurgu yapıldığı söylenebilir. Ancak çalışmamızdan elde edilen bulgular öğretmen değerlendirmelerine göre, programda BSB'ye yönelik amaçlananların program içeriğinde karşılığı olmadığı yönündedir. Uzmanlar ise bu konuda daha iyimserdir.

Literatürde 2018 programını inceleyen çalışmalardan Bahar, Yener, Yılmaz, Emen ve Güner, (2018), 2017 taslak programında yapılan değişikliklerle 2018 programında STEM bağlamında başlık isminin değiştirilerek öğretim programında *fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamaları* ifadesinin vurgulandığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda 2013 fen bilimleri öğretim programından farklı olarak öğrencilerden beklentilerin belirgin hale getirildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları bölümündeki açıklamalar doğrultusunda öğrencilerden yıl içerisinde uygulamalar yapması beklendiğini ve bu kapsamda programda yılsonu bilim şenliği için 9 saatlik bir süre önerildiği yine bu çalışmada rapor edilmiştir. Ayrıca araştırmacılar programdaki kazanımları incelemiş ve 3-8. sınıf seviyelerinde toplam 309 kazanımın 20 tanesinin STEM odaklı etkinliklere uygun kazanımlar olduğunu rapor etmişlerdir. Bahar, vd. (2018)'in çalışmasından hareketle programda STEM temel bilgileri ile ilgili olarak açıklama ve örneklemenin yapıldığı, ders kitabındaki kazanım sayısı ve bu kazanımların nitelik olarak da yeterli olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışmamızın bulguları ise öğretmenlerin STEM konusunda

programı yeterli bulmadıklarını göstermiştir. Uzmanlardan bazıları da aynı görüştedir.

FOY açısından ilgili literatür incelendiğinde ise 2018 programını doğrudan FOY açısından inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte programa göre STEM eğitimi almış öğrencilerin fen okuryazarı bireyler olarak yetişeceği ifade edilmiştir (Bahar, Yener, Yılmaz, Emen ve Gürer, 2018). Çalışmamızda elde edilen bulgular ise uzmanların programın FOY’u desteklediği yönündeki değerlendirmelerini ortaya çıkarmışken, öğretmenlerin ise bu konuda programı yetersiz bulduğunu göstermiştir. Öğretmenlerden birisi (K4) eğer STEM uygun verilirse FOY’un da bir şekilde gelişeceğini ifade etmesi bahsedilen vurguyu desteklemektedir.

KBG bağlamda literatür incelendiğinde 2018 yılı öğretim programında 2013 yılı öğretim programından farklı olarak en fazla dikkat çeken hususlardan birinin “fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamaları” adlı bir sürece yer verilmesi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda 2018 programında “mühendislik”, “yenilikçilik” ve “girişimcilik” kavramları en fazla vurgulanan kavramlardandır. Programda, girişimcilik becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak ürün oluşturma, ürünü pazarlama ve tanıtma süreçlerine yer verilmiştir. Ayrıca 2018 programında genel amaçlarda vurgulanan girişimcilik ve mühendislik gibi kavramların doğrudan ya da dolaylı olarak öğretimi için 27 kazanıma programda yer verildiği ifade edilmiştir (Deveci, 2018). Bunun yanı sıra programda diğer yaşam becerilerine kıyasla girişimcilik, yaratıcı düşünme ve takım çalışması becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımlara daha az yer verildiği söylenebilir (Deveci, Konuş ve Aydın, 2018). Çalışmamız sonuçlarına bakıldığında ise KBG açısından hem uzmanların hem de öğretmenlerin genel anlamda programı yeterli düzeyde bulmadığı görülmektedir. Bu açıdan bulguların literatürü desteklediği söylenebilir.

Son olarak SBK ile ilgili literatür incelendiğinde 2018 fen bilimleri programını doğrudan sürdürülebilir kalkınma bilinci bağlamında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Deveci (2018) 2013 ve 2018 programlarını temel öğeler açısından karşılaştırdığı araştırmasında hem 2013 hem de 2018 programlarının ortak amaçlarından biri olarak “doğal kaynaklara ilişkin sürdürülebilir kalkınma bilincini geliştirmek” ifadesinin programlarda yer aldığını belirtmiştir. Ayrıca 2018 fen bilimleri programı

incelendiğinde de “toplum, ekonomi ve doğal kaynaklara ilişkin sürdürülebilir kalkınma bilincini geliştirmek” ilkesi programın özel amaçlarından birisi olarak programda yer almıştır. Bunun yanı sıra sekizinci sınıf altıncı ünitenin dördüncü konusu sürdürülebilir kalkınma olarak belirlenmiş ve bu konudaki beş kazanım için programda toplam altı saat süre ayrılmıştır (MEB, 2018). Bu açıdan literatürün SBK açısından programı yeterli görmediği söylenebilir. Bu çalışma sonuçları ise uzmanların programı SBK açısından yeterli görmekle birlikte, yetersiz değerlendiren öğretmenlerin görüşlerinin literatüre uygun olduğunu göstermiştir.

Diğer taraftan öğretmenlerin bazı eğilimler açısından programı uzmanlara göre çok farklı değerlendirdikleri görülmektedir. Bunun nedeni programdan daha çok ders kitabına odaklı öğretim yaptıklarından olabilir. Nitekim kitaplara ilişkin soru sorulmamasına rağmen öğretmenlerin verdiği cevapların bir bölümü kitaplar hakkındadır. Bu ise Tekbıyık ve Akdeniz (2008)'in İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı hakkında öğretmen görüşlerini inceledikleri araştırma sonucunda elde ettikleri öğretmenlerin program hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları bulgusu ile uyumludur. Yine benzer bir şekilde Toraman ve Alcı (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 2013 yılında yenilenen program ile ilgili olarak, öğretmenlerin programın “içerik” boyutunu kapsamlı incelemedikleri belirlenmiştir. Diğer taraftan 2013 yılında yenilenen program hakkında öğretmenlerin, kendilerine yeterli bilgi verilmediğini belirttikleri görülmüştür (Karaman ve Karaman, 2016). Bu durum öğretmenlerin program bilgisinin daha sistematik edinmeleri gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle 2013 yılı FBDÖP ile 2018 yılı FBDÖP arasındaki farklılıklar ve 2018 yılı programına yeni eklenen unsurlardan fen bilimleri öğretmenlerinin ne derece haberdar olduğu merak konusudur. Bu anlamda fen bilimleri öğretmenlerinin 2018 yılı programındaki değişimlerden haberdar olmasını sağlayacak araştırmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir (Deveci, 2018).

Bu genel tablodan yola çıkıldığında uzmanların programı güncel eğilimler açısından uygun ve uygulanabilir buldukları ve bu konuda iyimser oldukları söylenebilir. Öğretmenler ise farklı düşünmekte programı güncel eğilimler açısından uygulanması zor görmektedirler. Öğretmen açıklamaları dikkate alındığında ise programda yeterli açıklama ve yönlendirmelerin olmamasının en temel neden olduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonuçları öğretmen ve uzmanların programları farklı hususları gözeterek değerlendirdiklerini göstermiştir. Özellikle öğretmenlerin programa ilişkin değerlendirmelerini ders kitabına göndermeler üzerinden yapmaları önemli bir sonuca işaret etmektedir. Buradan öğretmenlerin program ile ilişkilerinin zayıf olduğu ve öğrenciler için hazırlanmış ders kitabı ile daha dinamik ilişkilere sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin iş başında uygulayıcılar oldukları düşünüldüğünde, güncel eğilim açısından programda daha fazla yönlendirici bilgiye ve bu hususta eğitime ihtiyaç duydukları söylenebilir. Ayrıca uzmanlar tarafından yeterli görülen bazı eğilimlerin öğretmenlerce yetersiz görülmesi programın alandaki karşılığının program geliştirme sürecinde daha fazla göz önünde tutulması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Comparison of Teachers and Expert Evaluations for  
Science Curriculum in Terms of Current Trends**

\*

Oğuzhan Nacaroğlu - Davut Sarıtaş - Oktay Kızıkcapan

*Ministry of National Education, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University*

The skills that societies need for individuals are recently expressed as a 21<sup>st</sup> century skills (Sayın and Seferoğlu, 2016) and foresee the problems that may occur in the future, to produce solutions (European Commission, 2011), creativity (Conklin, 2011), flexible thinking, information literacy (Karaman, 2010), technology literacy (Yetişir, 2007), coding (Balanskat and Engelhardt, 2014), STEM (Wang, 2012) includes sub-dimensions such as (Akgündüz, Aydeniz, Çakmakçı, Çavaş, Çorlu, Öner and Özdemir, 2015; Ridwan, Rahmawati and Hadinugrahaningsih, 2018). In an age in which knowledge accumulates at least twice a year (D'Angelo, 1995; Alakuş, 2005), to educate individuals with 21st century skills (Care, Kim, Anderson and Gustafsson-Wright, 2017; Wagner, 2008), social to give more importance to education (Fullan, 1991); The fields of education within the scope of education programs need to be transferred to the individuals in an efficient manner, scientifically and technologically (Ayaz, 2015; Kelly, 2009). In this process, science education has an important place with other teaching fields (Kober, 1992; Yılmaz, 2013).

While the opinions and suggestions of teachers are important and valuable in the process of program development and implementation, the evaluations made by field experts about the program are also seen as an important factor. Therefore, a curriculum to be prepared or developed should be established and evaluated taking into account the opinions of teachers and field experts. In addition, the deficiencies should be revealed during the application by applying to the teachers after the formation. In this study, it was aimed to determine the evaluations of science teachers and field experts about the renewed science curriculum in terms of current trends such as scientific process skills, STEM integration, science literacy,

career awareness, entrepreneurship and sustainable development awareness. The research problem can be expressed as follows;

- How do the science teachers and field experts evaluate the science curriculum that is implemented between 2018-2019 in terms of some current trends (scientific process skills, STEM, science literacy, career awareness and entrepreneurship and sustainable development awareness)?
- Do their evaluations differ?

Phenomenology design was used in the study. In phenomenological studies focusing on the personal experiences and experiences of the participants, the researcher tries to discover the common meanings of his experiences (Saban and Ersoy, 2017). The research data were collected from four field experts and four science teachers in the 2018-2019 academic years. Teachers are coded as K1, K2, K3 and K4 under the principle of confidentiality and expert academics are coded as U1, U2, U3 and U4. Semi-structured interview was used for data collection. Codes from the data analyzed by content analysis and some main and subcategories that combine these codes have been created. Then, expert and teacher evaluations were compared over these categories and related data.

According to the research findings; it can be said that the opinions of the experts differ from the views of teachers. According to results of the study the experts reported that the program is adequate regarding *scientific literacy, sustainable development and science process skills* trends, and they made evaluations on a scale ranging from adequate to inadequate for *STEM and career awareness and entrepreneurship* trends. According to the teachers' evaluation, program is insufficient in terms of *science literacy and sustainable development*, while the evaluation of teachers in *scientific process skills, STEM and career awareness and entrepreneurship* has been differentiated between the less adequate and insufficient. In addition, only one of the experts reported that the reflection of the sustainable development in the book was not enough. Other experts did not comment about the reflection of the program to the text book. However, teachers had intense evaluations about the reflection of program to the book, and these were found to be negative as in the evaluation of the program. Teachers generally believe that these activities are not sufficiently reflected in the text-book and the activities are not up-to-date and applicable. When the

literature is examined, there is no study which shows the opinions and evaluations of science education experts on science programs in terms of these trends. However, studies for teachers are included in the literature. Therefore, the findings of the study regarding teachers, rather than the findings of the study obtained from experts, can be discussed in the context of the literature.

From this general picture, it can be said that the experts found the program to be appropriate and applicable in terms of current trends and they were optimistic about the program. Teachers consider the program to be different in terms of current trends. Considering the teacher explanations, it is seen that the lack of sufficient explanations and guidance in the program is the main reason. When teachers are considered to be practitioners on the job, it can be said that according to the results, teachers need more guiding information and education in terms of current orientations in the program. In addition, the insufficiency of some trends considered adequate by the experts is important in terms of showing that the program's response in the field should be taken into consideration more in the program development process.

## Kaynakça / References

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., ve Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu*. İstanbul: Scala Basım.
- Alakuş, M. (2005). Bilgi evreninden evrensel bilgi merkezine: İnternet'in düzenlenmesi, X. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 9-11 Aralık 2005: Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ayaz, F. M. (2015). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin fen derslerindeki akademik başarılarına etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3) 139-160.
- Bahar, M., Yener, D., Yılmaz M., Emen, H. ve Gürer, F. (2018). 2018 Fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (STEM) entegrasyonu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 702-735.



- Balanskat, A. ve Engelhardt, K. (2014). *Computing our future: Computer programming and coding - Priorities, school curricula and initiatives across Europe*. European Schoolnet. Çevrim-içi: <http://www.eun.-org/resources/detail?publicationID=481>.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bybee, R. W. (2010). *The teaching of science: 21<sup>st</sup> century perspectives*. Arlington, Virginia: NSTA Press.
- Care, E., Kim, H., Anderson, K. ve Gustafsson-Wright, E. (2017). Skills for a changing world: National perspectives and the global movement. *The Center for Universal Education at Brookings project report*. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/global-20170324-skillsfor-a-changing-world.Pdf>.
- Cheung, D. ve Ng, P. (2000). Science teachers' beliefs about curriculum design. *Research in Science Education*, 30, 357-375
- Cohen, L. ve Manion, L. (1994). *Research methods in education (4. ed.)*. London: Routledge.
- Conklin, W. (2011). *Higher-order thinking skills to develop 21<sup>st</sup> century learners*. Huntington Beach: Shell Education Publishing.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (3rd ed.)*. California: SAGE Publications.
- Cropley, A. (2002). *Qualitative research methods: An introduction for students of psychology and education*. University of Latvia: Zinatne.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Genişletilmiş 4. baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. 5.Baskı, Trabzon: Akademi Kitabevi
- D'Angelo, A.J. (1995). *The college blue book: A few thoughts, reflections & reminders on how to get the most out of college & life (5th Ed.)*. New Jersey: Arkad Press.
- Demirel, Ö. (2004). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. (7.Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2012). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Deveci, İ, Konuş, F. ve Aydız, M . (2018). 2018 yılı fen bilimleri dersi öğretim programı kazanımlarının yaşam becerileri açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(2), 765-797.

- Deveci, İ. (2018). Türkiye’de 2013 ve 2018 yılı fen bilimleri dersi öğretim programlarının temel öğeler açısından karşılaştırılması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 799-825. DOI: 10.17860/mersinefd.342260
- European Commission, (2011). *Entrepreneurship education: Enabling teachers as a critical success factor. a report on teacher education and training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education*. Bruxelles: Entrepreneurship Unit Directorate-General for Enterprise and Industry.
- Fullan, M. (1991). *The new meaning of educational change*. London: Cassell.
- Gezer, M., Şahin, İ. F., Sünkür, M. Ö. ve Meral, E. (2014). 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 433-455.
- Henson, K. T. (2006). *Curriculum planning: Integrating multiculturalism, constructivism and education reform*. United States: Waveland Inc.
- Huinker, D. ve Madison, S. K. (1997), Preparing efficacious elementary teachers in science and mathematics: The influence of methods courses, *Journal of Science Teacher Education*, 8, 107-126.
- Kaptan, F. ve Kuşakcı, F. (2002). Fen öğretiminde beyin fırtınası tekniğinin öğrenci yaratıcılığına etkisi. V. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, içinde 197-202. ODTÜ: Ankara.
- Karaman, M. (2010). Öğretmen adaylarının TV ve internet teknolojilerini kullanma amaç ve beklentilerinin medya okuryazarlığı bağlamında değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2), 51-62.
- Karaman, P. ve Karaman, A. (2016). Fen bilimleri öğretmenlerinin yenilenen fen bilimleri öğretim programına yönelik görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 243-269.
- Karatepe, A., Yıldırım, H.İ., Şensoy, Ö. ve Yalçın, N. (2004). Fen bilgisi öğretimi amaçlarının gerçekleştirilmesinde mevcut fen bilgisi müfredat programının amaçlar boyutunda uygunluğu konusunda öğretmen görüşleri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 165-175.
- Kelly, A. V. (2009). *The curriculum: Theory and practice*. (6. baskı). London: Sage Publications.
- Kırıkkaya, E. B. (2009). İlköğretim okullarındaki fen öğretmenlerinin fen ve teknoloji programına ilişkin görüşleri. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 6(1), 133-148.

- Kober, N. (1992). *What we know about science teaching and learning*. Washington, DC: Council for Educational Development and Research
- Kubat, U. (2015). Beşinci sınıf fen bilimleri öğretim programının içerik ve kazanım ilişkisinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Periodical for the Languages. Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), 1061-1070.
- MEB, (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Polat, M. ve Sarıtaş, D. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının üst düzey bilişsel beceri gerektiren bazı kazanımlara yönelik değerlendirmeleri; kazanımların ders kitabında verilme şekli ve karşılanma düzeyi. *Electronic Turkish Studies*, 12(33), 361-378.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (Third Edition)*. California: Sage Publications.
- Ridwan, A., Rahmawati, Y. ve Hadinugrahaningsih, T. (2018). STEAM integration in chemistry learning for developing 21st century skills. *MIER Journal of Educational Studies, Trends and Practices*, 7(2), 184 – 194.
- Saban, A. ve Ersoy, A. (Eds.). (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yayıncılık.
- Sayın, Z., ve Seferoğlu, S. S. (2016). Yeni bir 21. yüzyıl becerisi olarak kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi. *Akademik Bilişim Konferansı*, 3-5.
- Schremer, O.D. (1991), The teacher a category in curriculum evaluation, *Studies in Educational Evaluation*, 17, 23-39.
- Seidman, İ., E. (1991). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.
- Tekbıyık, A. ve Akdeniz, A. R. (2008). İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programını kabullenmeye ve uygulamaya yönelik öğretmen görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 2 (2), 23-27.
- Thoman, E. ve Jolls, T. (2003). *Literacy for the 21st Century. An Overview & Orientation Guide to Media Literacy Education. Part I: Theory CML MediaLit Kit™ A Framework for Learning and Teaching in a Media Age*. Center for Media Literacy / 14.03.2019 tarihinde [www.medialit.org](http://www.medialit.org) adresinden erişildi.

- Toraman, S. ve Alcı, B. (2013). Science and technology teachers' opinions about renewed science lesson curriculum. *EKEV Akademi Dergisi*, 56, 11-22.
- Uslu, S. ve Akgün, A. (2016). İlköğretim II. kademedeki fen ve teknoloji öğretiminde çalışma yapılarının akademik başarı üzerine etkisinin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 157-168.
- Wagner, T. (2008). Rigor redefined. *Educational Leadership*, 66(2), 20-24.
- Wang, H. (2012). *A new era of science education: science teachers' perceptions and classroom practices of science, technology, engineering, and mathematics (stem) integration*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Minnesota Üniversitesi, Minnesota.
- Windschitl, M. (2009). *Cultivating 21<sup>st</sup> century skills in science learners: how systems of teacher preparation and professional development will have to evolve*. Paper commissioned by National Academy of Science's Committee on the development of 21<sup>st</sup> century skills. Paper No: 072614. Washington, DC.
- Yetişir, M. İ. (2007). *İlköğretim fen bilgisi öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği birinci sınıfında okuyan öğretmen adaylarının fen ve teknoloji okuryazarlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, N. ve Güngör Akgün, Ö. (2015). İlkokul 3. sınıf öğretmenlerinin yenilenen fen bilimleri dersine ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 199-218.
- Yılmaz, Ö. (2013). *Fen öğretiminde öğrenci başarısını ve öz düzenleme becerilerini geliştiren sınıf ortamının oluşturulmasında mobil teknoloji kullanımı*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Nacaroglu, O., Saritaş, D. ve Kızıkcapan, O. (2019). Güncel eğilimler açısından fen bilimleri öğretim programına yönelik öğretmen ve uzman değerlendirmelerinin karşılaştırılması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 116-145. DOI: 10.26466/opus.563758

## Coğrafya Eğitiminde Kavram Karikatürlerinin Başarı ve Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.541308

\*

Aysegül Seyihoğlu\* - Yakup Şahin\*\*

\* Doç. Dr. Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi Trabzon / Türkiye

E-Posta: [aysegulseyhoglu@gmail.com](mailto:aysegulseyhoglu@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-8143-3753](https://orcid.org/0000-0001-8143-3753)

\*\* Öğretmen, MEB, Trabzon

E-Posta: [yakupshn84@gmail.com](mailto:yakupshn84@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-4675-5778](https://orcid.org/0000-0003-4675-5778)

### Öz

Bu çalışmanın amacı coğrafya öğretiminde 9. sınıf "Dünya'nın Şekli ve Hareketleri" konusunda, 5E modeli ile zenginleştirilmiş kavram karikatürlerinin akademik başarı ve eleştirel düşünme becerisine etkisini incelemektir. Ayrıca sürece ilişkin öğrenci görüşleri alınmıştır. Araştırma, karma desenli araştırma yöntemine göre yürütülmüştür. Her biri 32 öğrenciden oluşan A şubesi deney grubu, B şubesi ise kontrol grubunu olarak belirlenmiştir. Konu 5E Modeline göre planlanmıştır. Ancak deney grubunda kavram karikatürlerine yer verilirken kontrol grubunda kavram karikatürlerine yer verilmemiştir. Uygulanan test ve formların sonuçları nitel ve nicel analizlerle ortaya konulmuştur. Araştırmanın verileri eleştirel düşünme eğilimi ölçeği (EMI), Kavramsal Anlama Ölçeği ve Kavram Karikatürleri Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin "Dünya'nın Şekli ve Hareketleri" konusunda akademik başarı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, eleştirel düşünme becerileri arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, deney grubu öğrencilerinin kavram karikatürlerine ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Coğrafya Eğitimi, Dünya'nın Şekli ve Hareketleri, Kavram Karikatürleri

<sup>1</sup> Bu çalışma Doç. Dr. Aysegül Seyihoğlu'nun danışmanlığında Yakup Şahin tarafından yapılan yüksek lisans tezinden derlenmiştir

## The Effect of Concept Cartoons on Students' Achievement and Critical Thinking Skills in Geography Education

\*

### Abstract

*The aim of this study is to investigate the effect of concept cartoons enriched with 5E model on academic achievement and critical thinking of students about the subject of "the shape and movements of the world", which is in the geography curriculum of 9<sup>th</sup> grade class. The research has been conducted according to mixed patterned research method. Group A, consisting of 32 students, was determined as the experimental group and the group B, consisting of 32 students, as the control group. Subject is planned according to 5E Model. However, concept cartoons were included in the experimental group and concept cartoons were not included in the control group. The outcomes of measurements and forms applied to students have been revealed with qualitative and quantitative analyzes. The data of the study has been collected with the applications of concept inquiry form, Critical Thinking Tendency Scale (EMI), Conceptual Comprehension Scale, Conceptual Understanding Scale and Concept Cartoon Semi-Structured Interview Form. As a result of the analysis of the data obtained from the research, there is no difference between the students' achievement levels whereas it has been found out that there is a significant difference between students' critical thinking skills in the experimental group and control group. Moreover after semi-structured interviews with students in the experimental group, it has been seen that students have positive thoughts about the effects of the learning method of concept cartoons in learning process.*

**Keywords:** Geography Education, Shape and Movements of the Earth, Concept Cartoons

## Giriş

Tüm bilimler, tarihi seyir içerisinde farklı değişim ve gelişimler geçirerek insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmuşlardır. İnsan içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik olgularından etkilenerek milli ve uluslararası değerleri içinde taşır. Eğitim de gündelik ve akademik hayatta insanların ihtiyaçlarını temin etmeyi hedefler (Ünlü, 2014). Bu ihtiyaçlar, insan yaşamının dinamik yapısına bağlı olarak sürekli değişim ve gelişim içerisindedir. Böylelikle yaşamımızın her safhasında “yenilik” tarihi akışın bir unsuru olmuştur.

Özellikle son yüzyılda teknoloji ile meydana gelen bu yenilikler, toplum yaşam faaliyetlerinde olumlu ya da olumsuz pek çok değişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu düşüncüyü destekleyen Batdal (2005)'e göre, yaşadığımız yüzyıl bilgi ve teknoloji çağıdır ve birey geleneksel öğrenme metotları yerine, çağın gereksinimlerini karşılayacak şekilde bilgiyi düşünerek, sorgulayarak ve yeni bilgiler üreterek, bilinçli bir biçimde kullanılmalı ve yaşadığı hayatla bağdaştırmalıdır. Bu nedenle dönemin özellikleri, değişen şartlar, insanoğlunun bireysel ve toplumsal ihtiyaçları, bilim ve teknolojideki gelişmeler; okullarda uygulanan ders programlarına yansıtılmalıdır. Bu bağlamda hızlı ve etkisi yaygın olan bu gelişmelere ayak uydurabilmek sürekli ve güncel müfredat çalışmaları ile sağlanabilir. MEB (2018)'e göre bilim ve teknoloji alanında yaşa-nan hızlı gelişmeler, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarındaki değişim, öğrenim öğretim teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler öğrencilerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim ön bilgilerle yeni bilgi üreten, bilgiyi yaşamın her safhasında kullanabilen, eleştirel düşünen, problem çözebilen, empati kurabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan, iletişim becerilerine sahip, girişimci, kararlı olmak gibi özelliklere sahip bireyleri tanımlamaktadır.

MEB, eğitimde niteliği arttırarak çağı yakalayan bireyleri yetiştirebilmek amacıyla 2002 yılında tüm öğretim programlarını geliştirme çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda Coğrafya Dersi Öğretim Programı (CDÖP) da geliştirilmiş ve 2005 yılında da uygulamaya girmiştir. Öğrencilerin gelecekteki yaşantılarında kullanabilecekleri coğrafi becerilere sahip olmalarını hedefleyen CDÖP'nin temel felsefesi; öğrencilerin çağdaş bilgi ve becerilerle donatılmaları ve öğrenci merkezli bir eğitim

öğretim yapılanması düşüncesidir (Doğanay, 2014). Bu düşünce sonucunda CDÖP'nin beş yıllık uygulama sürecinde programın takibi yapılarak problem olabilecek alanlar tespit edilmiş ve bu doğrultuda program 2010 yılında revize edilmiştir. MEB'in tüm ders programlarında benimsediği gibi CDÖP de yapılandırmacı yaklaşım, aktif öğrenme, çoklu zekâ kuramı, etkinlik tabanlı öğrenme gibi program geliştirme yaklaşımları açısından öğrenciyi merkeze alan bir anlayışla hazırlanmıştır (Karabağ, 2010). Benzer amaçlarla program 2018 yılında yeniden güncellenmiştir. Bu değişimler; öğretim, yöntem/teknik, eğitim teknolojisi gibi birçok kavramda anlam ve kapsamında değişikliklere yol açmıştır (Alpar, Batdal ve Avcı, 2007). Çünkü Doğanay'ın (2014) da ifade ettiği gibi; "Eğitim ve öğretimde neyi, ne zaman, nerede, hangi yöntem ve ilkelere bağlı kalarak öğretmemiz gerekir?" sorusuna cevap aranması gerekmektedir. Programın dayandığı yapısalılık bu sorulara diğer yaklaşımlardan daha farklı olarak "ön öğrenmelere" vurgu yaparak cevap vermeye çalışır. Çünkü öğrenmede en etkili faktörlerden birinin, öğrencinin sahip olduğu ön bilgiler olduğu söylenebilir. Öğrenmenin temelinde, ön bilgiler ile yeni kazanılacak olan bilgilerin ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve yeniden inşa edilmesi yatmaktadır. Bu görüşe göre, öğrenci yeni karşılaştığı bilgiler ile daha önceden var olan ön bilgileri ilişkilendirerek yorumlamakta ve anlamlı hale getirmektedir. Dolayısıyla öğrencilerde yanılğı ve karmaşa içeren ön bilgilerin tespiti ve giderilmesi önem arz etmektedir. Özellikle günlük yaşamdan rastgele edinilen kavramlar, ileride bilimsel tanımlamalarının doğru anlaşılmasına engel olmaktadır. Bilgi bombardımanı ile karşılaşan öğrencilerde kavramlar birbiri ile iç içe girebilmekte ya da kavram yanılğıları oluşabilmektedir. Eğitimciler, öğrencilere rehberlik yaparak öğrencilerin karşılaştıkları bu kavram karmaşasını ve yanılğılarını düzeltmelerine fırsat vermelidir (Şeyihoğlu ve Duman, 2016). Fakat li-teratürde coğrafya konularına ilişkin kavram öğretiminin, daha çok geleneksel öğretim yöntemlerine dayalı olarak yapıldığı, ayrıca öğretmenlerin büyük bir bölümünün kavram yanılğılarının tespiti, giderilmesi ve önlenmesi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir (Akbaş, 2013).

Gündelik yaşamda gerekli olabilecek coğrafi becerilerin öğrencilere kazandırılabilmesi için coğrafya konularında kavram öğretiminin zenginleştirilmesi gerekmektedir (Aydoğan ve Helvacı, 2010). Bu nedenle



öğrencilerin ön bilgilerinin tespit edilerek kavram yanılığını önlemeye uygun öğretim metotlarının kullanımı büyük önem kazanmaktadır (Özünel, 2016). “Dünya’nın Şekli ve Hareketleri” konusu içerisinde yer alan kavramlar (mevsimler, solstis, aydınlanma çizgisi, ekinoks, ekliptik, kutup noktası, kutup dairesi, merkezkaç kuvveti, yörünge, elipsoid, dönence, eksen, geoit, iklim kuşakları) ile ilgili genel olarak her eğitim kademesinde çeşitli zorluklar görülmektedir (Doğanay ve Öztürk, 2013). Bu düşünceyi destekleyen Gönen (2008), çalışmasında farklı öğretim kademesinde yer alan öğrencilerin basit astronomi kavramları ve Dünya’nın şekliyle ilgili çeşitli kavram yanılıklarına sahip olduklarını tespit etmiştir. Bu nedenle konu kapsamında ön bilgilerin ve yanılıkların kontrol edilmesini sağlayacak yöntem, teknik ve mater-yallerin kullanılması gerekmektedir. Öğrencilerin, öğrenme ortamında aktif olmalarını sağlayarak, önbilgilerini açığa çıkarabilecek görsellik taşıyan yöntemlerden biri de kavram karikatürleridir.

Kavram karikatürlerinin oluşturulmasındaki amaç, öğrencilerin ön bilgi ve fikirlerini ortaya çıkarmak, düşüncelerini sorgulamak, öğrenme anlayışlarını geliştirmek ve olası yanılıkları gidermektir (Keogh ve Naylor, 2013). İnel, Balım ve Evrekli (2008), Çiçek (2011), İnel (2012), Gültekin (2013), Düzgün (2013), Altunkara (2013) ve Meriç (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarına göre kavram karikatürlerinin, kavram yanılıklarını belirlemek, öğrencileri derse karşı ilgili hale getirip düşünmeye sevk etmek, sınıf içi tartışma ortamı yaratıp öğrencilerin katılımını teşvik etmek noktalarında etkili olduğu söylenebilir. Kavram karikatürlerinin çizimlerle ifade edilen görsel araçlar olması, öğrencilerin derse aktif bir şekilde katılmasını sağlaması ve öğrencileri rahat bir öğrenme ortamında görüşlerini çekinmeden söylemeye teşvik etmesi açısından olumlu etkilerinin olabileceği öngörülmektedir. Zoroğlu (2015), çalışmasında kavram karikatürlerinin tartışmayı başlatmada uyarıcı olduğunu belirtmiştir. Bu noktadan hareketle kavram karikatürlerinin tartışma için rahat bir ortam hazırlayarak, bireysel katılımı artırmasının eleştirel düşünme becerilerini geliştirebileceği öngörülmüştür. Literatüre bakıldığında kavram karikatürünün çoğunlukla kavram yanılıklarının tespit edilmesi ve giderilmesinde kullanıldığı görülmektedir (Demir, 2008; Yıldız, 2008; Say, 2011; Yavuz ve Büyükekşi 2011; Erdoğan, Özsevgeç, 2012; Gültekin, 2013; Tokiz, 2013; Atılğanlar, 2014; Meriç, 2014; Arıkurt, 2014) .

Bunun yanında sınırlı sayıda da olsa kavram karikatürlerinin akademik başarıya, eleştirel düşünme ve sorgulama becerisine, tutum ve motivasyona, kalıcı öğrenmeye etkisinin incelendiği çalışmalara da rastlanılmıştır (Yılmaz, 2013; Evrekli, ve Balım, 2010; Zoroğlu, 2015; Sayın, 2015; Akbaş ve Toros, 2016). Bu çalışmalar sonucunda çoğunlukla kavram karikatürleri ile ilgili olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Coğrafya öğretiminde kavram karikatürlerinin eleştirel düşünme becerisine etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamış olması araştırmamanın gerekçelerindedir. Keogh ve Naylor'ın (2013) da vurguladığı gibi kavram karikatürlerinin bir amacı da düşünceleri sorgulamaktır. Bu sebeple kavramları sorgulamak, verilen bilgilere eleştirel gözle bakmak önemlidir. Ayrıca kavram karikatürü il ilgili yürütülen çalışmalar çoğunlukla ortaokul düzeyinde ve fen alanında yapılmış olup coğrafya öğretiminde ve lise düzeyinde kavram karikatürü kullanımına yönelik çalışmaların zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Araştırmanın bir diğer gerekçesi de MEB'in öngördüğü şekilde coğrafya öğretimine katkı sağlayacak yapılandırmacı yaklaşıma dayalı eğitim öğretim ortamı ve öğrenci merkezli öğretime yönelik uygulama fikirleri sunmaktır.

Bu gerekçelerle coğrafya öğretiminde kavram karikatürlerinin çeşitli değişkenler üzerine etkisi nedir? sorusu kapsamında aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusunda "5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürü" kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerine etkisi nedir?
2. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusunda "5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürü" kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisini nedir?
3. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri konusunda "5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürü" kullanımına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

## Yöntem

Bu çalışmada, karma araştırma yaklaşımına dayalı gömülü desen kullanılmıştır. Gömülü karma yöntem araştırmalarında veriler eş zamanlı olarak toplanır, ancak bir veri biçimi destekleyici rol oynar. Nicel verilere

vurgu yapılmakta olup, nitel veriler nicel verileri destekleyici konumdadır (Fırat, Kabakçı Yurdakul, Ersoy, 2014; Creswell, 2017). Bu bağlamda çalışmanın nicel bölümünde ön-test son test kontrol gruplu yarı deneysel desen; nitel bölümünde ise nicel verileri desteklemek amacıyla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Creswell (2017), karma desenli araştırma yöntemini şu şekilde tanımlamaktadır: Araştırmacının, araştırma problemlerini anlamak için hem nicel veriler, hem de nitel veriler topladığı, iki veri setini birbiriyle bütünleştirdiği ve daha sonra bu iki veri setini bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkardığı; sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmada akademik başarı testi ve eleştirel düşünme eğilimi ölçeği ile nicel veriler toplanmıştır. Bu verilerin desteklenmesi için de uygulamalar sonunda yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak nitel veriler elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu öğrencilerin kavram karikatürleri hakkındaki görüşlerini almaya yönelik hazırlanmıştır. Sorular dört alan eğitimcisinin görüşü ile gerekli düzenlemelerden geçirilmiş, kapsam geçerliliği sağlanmıştır. 14 sorudan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulamanın devam ettiği 4 haftalık sürecin sonunda uygulanmış olup öğrencilere 40 dakikalık bir süre verilmiştir

### **Araştırma Grubu**

Bu çalışma Trabzon ili, Ortahisar ilçesinde yer alan bir lisede öğrenim gören 9. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların deney ve kontrol gruplarına atanmasında kura çekme işlemi yapılarak A şubesi deney grubu, B şubesi kontrol gurubu olarak belirlenmiştir. Şubeler otuziki kişiden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi “Amaca Yönelik” örneklemedir. Amaca yönelik örnekleme; araştırmacının belli bir örnek sayısına gelinceye kadar en yakını, sevdiği, beğendiği ve çevresindeki kişileri örnekleme almasıdır (Aziz, 2015). Bu bağlamda örneklem araştırmacılarından birinin görev yaptığı okuldan seçilmiş; öğrencilerin başarı ve eleştirel düşünme eğilimi ölçeği ön test puanlarının, deney ve kontrol grubu sınıflarına homojen şekilde dağılmış oldukları tespit edilmiştir.

### *Kavram Karikatürleri Geliştirme Aşamaları*

Öncelikle kavram karikatürleri geliştirebilmek için Coğrafya dersi “Dünya’nın Şekli ve Hareketleri” konusunda ondört kavram belirlenmiştir. Her kavram için Ek 1’de örneği sunulan bir çalışma yaprağı oluşturulmuştur. Kavram karikatürü çalışma yaprağı; başlık, haber köşesi, haber köşesi ile ilgili diyalogların geçtiği karikatürler ve karikatürdeki konuşmalar ile ilgili öğrencilerin yorumlarını yazdığı dört bölümden oluşmaktadır. Her çalışma yaprağının ilk bölümüne ilgili kavramı kapsayan dikkat çekici bir başlık eklenmiştir. İkinci kısma “haber köşesi” olarak adlandırılan örnek olay yerleştirilmiştir. Seçilen haber içeriğinin kavramla bağlantılı olmasına dikkat edilmiştir. Üçüncü bölümde deney grubu öğrencilerinin fotoğrafları bir yazılım yardımı ile çizgi karaktere çevrilmiş veya yüzleri görsel efekt yardımı ile gölgelenmiştir. Öğrencilerin kendi karikatürlerinin kullanılmasıyla derse olan ilginin artırılması amaçlanmıştır. Karikatürdeki öğrencilerden birinin, haber köşesinde işlenen kavramın tanımını sorarak konuşmayı başlatması sağlanmıştır. Bu konuşmalar en fazla bir doğru, en az iki kavram yanlışının olduğu konuşma baloncukları şeklinde oluşturulmuştur. Kavramın doğru cevapları, mesleki (coğrafya) kavram sözlüklerinden elde edilmiş, kavram yanlışları ise öğrencilere yapılan ön uygulamada, kavramlarla ilgili ön bilgilerinden elde edilerek kavram karikatürlerine yerleştirilmiştir. Dördüncü bölümde ise öğrencilere karikatürdeki karakterlere katılıp katılmadıklarının gerekçeleri ile yazılması istenmiştir. Kavram Karikatürü çalışma yaprakları hazırlandıktan sonra 4 coğrafya öğretmeninden görüş alınmış ve 8 lise son sınıf öğrencisine uygulanarak kavram karikatürü çalışma yapraklarındaki eksikliklerin giderilmesi, geçerlik ve güvenilirliğin artırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. 10. Sınıf öğrencilerine ön uygulama yapılarak uygulanabilirliği test edilmiştir. Kavram karikatürleri etkinliği, 5E modelinin keşfetme basamağında gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra her bir kavram karikatürü çalışma yaprağının üç dakikalık zaman dilimi içeri-sinde cevaplanması istenmiştir.

## Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak ön test ve son test olarak tasarlanan “Başarı Testi” ve “Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” Kullanılmıştır. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği öğrencilerin eleştirel düşünme biçimlerini ölçmek amacıyla Ricketts ve Ruds tarafından (2005) geliştirilmiştir. Araştırmacılar ölçme aracını oluşturmak için Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimi ölçeğinin faktör analizi verilerini kullanmışlardır. Ölçeğin orijinal formu İngilizce dilindedir. Kullanmak için kendilerinden mail vasıtası ile izin alınmıştır. Eleştirel düşünme eğilimi ölçeği Türkçe’ye Demircioğlu tarafından çevrilmiştir. Demircioğlu (2012) ölçeğin İngilizce’den Türkçe’ye çevirisini İngilizce öğretmenliği mezunu üç farklı uzmana yaptırmıştır. Üç ayrı çeviri formu danışman ve araştırmacı tarafından dil ve anlam yönünden karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve uygulama yapılacak olan ölçek formu meydana getirilmiştir. Başarı testinde yer alan sorular ise ÖSYM’nin üniversiteye giriş sınavında sorduğu sorulardan seçilmiştir. ÖSYM’nin 2017 yılına kadar “Dünya’nın Şekli ve Hareketleri” konusuna ilişkin sorduğu sorular belirlenmiştir. Dört alan eğitimcisi uzman tarafından her sorunun bloom taksonomisine göre belirtke tablosundaki yerine dair görüş alınmıştır. Bu görüşlere dayalı olarak, her bir soru belirtke tablosunda bloom taksonomisi basamaklarına göre sınıflandırılmıştır. Sonrasında soruların hangi kavramları kapsadığını gösteren kapsam geçerliliği tablosu oluşturulmuştur. Bloom taksonomisi ve kapsam geçerliliğine göre sorulardan 20 tanesi belirlenerek başarı testi oluşturulmuştur. 4 haftalık uygulama süreci boyunca deney grubu ve kontrol grubu öğrencilerine 5E modeli ile ders işlenmiştir. Ancak deney grubundaki ders planında fazladan kavram karikatürlerine yer verilmiştir. En son olarak süreç ile ilgili öğrencilerin görüşlerini almak için deney grubu öğrencilerine “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” uygulanarak veriler toplanmıştır.

## Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel yaklaşımla toplanan bulguları SPSS 20.0 programı kullanılarak istatistik işlemlerinden geçirilmiştir. Araştırmanın nitel bulgularına ilişkin olarak ise içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın birinci

alt problemine yönelik olarak öğrencilerin başarı testinden aldıkları ön test puanları, kontrol değişkeni olarak alınıp, son-test puanları arasındaki fark Tek Faktörlü Kovaryans Analiziyle (ANCOVA) değerlendirilmiştir. İkinci araştırma sorusunda “Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” ön-test puanlarına bakıldığında deney ve kontrol grubunda ortalama, mod ve medyanın yakın değerler aldıkları, çarpıklık ve basıklık katsayılarının  $\pm 1$  arasında yer aldığı görülmektedir. Bu değerler dikkate alındığında ön-testte veriler normal dağılım göstermektedir. Son-test kontrol ve deney grupları incelendiğinde, gruplarda ortalama, medyan ve mod yakın değer alsalar da çarpıklık ve basıklık katsayıları  $\pm 1$  aralığının dışında kaldığı görülmektedir. Bu değerler göz önüne alındığında son-test deney ve kontrol gruplarının normal dağılım göstermediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden eleştirel düşünme ölçeği son-test deney ve kontrol grupları ortalamaları arasındaki fark parametrik olmayan Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir.

Araştırmada kullanılan bir digger yöntem olan içerik analizi metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir (Weber, 1989). Veriler kod ve temalara ayrılmış ve tablolastırılmıştır. Kod ve temaların birbirinden uzak olmasına dikkat edilmiştir. Kod ve temalar birbirinden bağımsız iki araştırmacı tarafından analizi yapılarak uzlaşım katsayısının %80'in üzerinde olmasına dikkat edilmiştir. Miles ve Huberman Modelinde içsel tutarlılık olarak adlandırılan ve kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olarak kavramsallaştırılan bu benzerlik: Güvenirlik katsayısı=  $\frac{\text{Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısı}}{(\text{Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısı} + \text{Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını})} \times 100$  formülü kullanılarak hesaplanabilir. İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002'den akt: Baltacı, 2017).

## **Bulgular**

Araştırmanın bu bölümünde araştırma alt problemlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

**Birinci alt probleme ilişkin bulgular**

Araştırmanın birinci alt problemindedeki, “5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürü” kullanımının, öğrencilerin başarısına etkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya yanıt oluşturmak üzere, ANCOVA testi yapılmıştır.

**Tablo 1. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Başarı Testi Ön-Test Puanlarının t-Testi Sonuçları**

	Gruplar	n	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
Ön-test	KontrolGrubu	32	4.343	1.618	1.215	62	.229
	DeneyGrubu	32	3.781	2.059			

Tablo 1 incelendiğinde, ön-test kontrol ve deney gruplarının ortalamalarının sırasıyla 4.34 ve 3.78 olduğu ve birbirlerine yakın değerler aldığı görülmektedir. Ön-test kontrol ve deney grupları arasında yapılan t testi sonuçlarına göre uygulama öncesinde gruplar arasında manidar fark yoktur ( $t_{(62)}=1.225$ ;  $p>.05$ ). Tablo 2’de uygulama sonrası son-test üzerinde yapılan tek faktörlü kovaryans analizi (ANCOVA) sonuçları verilmiştir.

**Tablo 2. Ön-test Puanlarına Göre Düzeltilmiş Son-test Puanlarının Gruplara Göre ANCOVA Sonuçları**

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ön-test	5.999	1	5.999	.401	.529
Grup	41.231	1	41.231	2.759	.102
Hata	911.595	61	14.944		
Toplam	964.859	63			

Tablo 2’teki ANCOVA sonuçlarına göre, ön-test sonuçları son-test sonuçlarının manidar bir yordayıcısı değildir,  $F_{(1,61)}=.401$ ,  $p>.05$ . Ayrıca kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin ön-test sonuçları kontrol altına alındığında son-test puanları arasında manidar bir fark yoktur,  $F_{(1,61)}=2.759$ ,  $p>.05$ . Başka bir ifadeyle, kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerine manidar bir katkısı olmamıştır.

### *İkinci alt probleme ilişkin bulgular*

Araştırmanın ikinci alt probleminde, “5E modeli ile zenginleştirilmiş kavram karikatürlerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri üzerine etkisi nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği için ön-test kontrol ve deney gruplarının denk olup olmadığını test etmek için t testi, son-test kontrol deney grupları arasında fark olmadığını incelemek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Tablo 3’te ön-test kontrol ve deney gruplarının denk olduğuna dair analiz sonuçları verilmiştir.

**Tablo 3. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Ön-Test Puanları t-Testi Sonuçları**

	Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	t	Sd	p
Ön-test	KontrolGrubu	32	86.63	10.43	-0.114	62	.910
	DeneyGrubu	32	87.00	15.41			

Tablo 3 incelendiğinde, ön-test kontrol ve deney gruplarının ortalamalarının sırasıyla 86.63 ve 87.00 olduğu ve birbirlerine yakın değerler aldığı görülmektedir. Ön-test kontrol ve deney grupları arasında yapılan t testi sonuçlarına göre uygulama öncesinde gruplar arasında manidar farklılık yoktur ( $t_{(64)}=-0.114$ ;  $p>.05$ ). Böylece deneysel çalışmada iç geçerliği tehdit eden uygulama öncesi farkların olmadığı görülmüştür. Tablo 4’te Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir.

**Tablo 4. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Son-Test Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları**

	Gruplar	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Son-Test	Kontrol	32	25.73	823.50	-2.91	.004
	Deney	32	39.27	1256.50		

Tablo 4 incelendiğinde, son-test kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanları arasında manidar bir fark bulunmuştur ( $U=-2.91$ ,  $p<.05$ ). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürleri ile yürütülen dersteki



öğrencilerin, kontrol grubundakilerine oranla eleştirel düşünme eğilimi puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

### Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde “5E modeli ile zenginleştirilmiş kavram karikatürü kullanımına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

**Tablo5. 9. Sınıf Coğrafya Dersi “Dünya’nın Şekli ve Hareketleri” Konusunda Kullanılan Kavram Karikatürleri Hakkında Öğrenci Görüşleri**

Tema	Kod	Tekrar eden öğrenciler	f
Otlumlu yanları	Motivasyon	5,7,8,9,10,11,12,13,14,15,18,19,20,21,22,23, 24,25,26,27,28,29,30,31,32	25
	Yaygınlaştırılmı	1,3,5,7,8,11,12,14,15,18,19,20,21,22,23,24,26,28,30,31,32	21
	Eğlenceli	1,3,4,6,7,8,9,10,11,12,13,15,18,20,21,22,24,25,26,30,32	21
	Etkili öğrenme	1,3,5,8,11,14,15,16,19,20,21,22,23,24,25,28, 29, 30, 31, 32	20
	Grup iletişimi	1,2,3,5,7,9,10,11,12,13,14,19,22,23,27,28,29,30,31,32	20
	Kavram öğrenme ve yanlışların giderilmesi	1,2,3,4,5,7,8,9,13,14,17,18,20,21,22,26,27,29,30	19
	Güncel yaşam	1,2,3,6,9,10,11,12,14,15,20,23,27,28,29,31,32	17
	Aktif öğrenme	5,6,12,13,14,20,21,24,25,26,28,30,31	13
	Kendini keşfetme	3,5,10,12,15,19,22,23,24,27,29	11
	Tartışma ortamı	2,11,12,13,19,20,23,27,28,32	10
	Farklı	2,3,9,11,22,23,28,30	8
	Rahat ortam	1,7,10,11,14,28	6
	Görsellik	11,15,31	3
	Olumsuz yanları	Alışkanlıkların dışına çıkmak	2,4,6,17
Karar verememe		12,15,30	3
Gruplaşmadan olumsuz etkilenme		2,6,17	3
Kargaşa		1,2,4	3
Gürültü		2,16	2
Fikir ayrılıkları		2,19	2
Sıkıcı		4,17	2
Sürecin uzaması		4	1
Yaygınlaştırılmama		17	1
Dikkat dağılması		17	1
Pasiflik		2	1

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğrenci görüşleri kavram karikatürlerinin "olumlu yanları" ve "olumsuz yanları" temaları altında toplanmıştır. Temalara ilişkin belirlenen kodlar frekansa göre sıralanmıştır. Öğrenci-lerin yöntemin olumlu yanlarına ilişkin görüşleri; motivasyon, yaygınlaştırılmalı, eğlenceli, etkili öğrenme, grup iletişimi, kavram öğrenme ve yanlışların giderilmesi, güncel yaşam, aktif öğrenme, kendini, keşfetme, tartışma ortamı, farklı, rahat ortam, görsellik kodları altında toplanmıştır.

Öğrenciler, kavram karikatürlerinin derse olan motivasyonlarını artırdığını ifade etmiştir (f=25). Örnek öğrenci ifadesi; Ö5 "Öğretmenin verdiği etkinliği öğrencilerin hepsinin katılımıyla yapılması motivasyonumu artırıyor." şeklindedir.

Öğrenciler, kavram karikatürlerinin diğer konulara da yaygınlaştırılması gerektiğini söylemişlerdir (f=21). Ö13: "Derslerin daha güzel ve daha etkili olması için diğer konularda kavram karikatürleri ile işlenmeli." ifadelerini kullanmıştır.

Öğrenciler, kavram karikatürleri ile derslerin daha eğlenceli olduğunu söylemişlerdir (f=21). Ö21: "Kavram karikatürleri ile dersler daha aktif ve eğlenceli geçiyor." ifadesi bu koda örnek gösterilebilir.

Öğrenciler, kavram karikatürleri sayesinde etkili öğrenmenin gerçekleştiğini söylemişlerdir (f=20). Ö31 bu konuda; "Sınıftakiler karikatürlerde kendilerini gördükleri için daha etkili oldu." demiştir.

Öğrenciler, grup iletişim becerilerinin arttığını söylemişlerdir (f=20). Bu konuda öğrenci ifadesi Ö1: "Kavram karikatürleri ile dersin işlenmesi dayanışma ve grup ilişkilerimi daha fazla arttırdı." örnek olarak gösterilebilir.

Öğrenciler, kavram öğrenme ve yanlışların giderilmesinde kavram karikatürlerinin etkili olduğunu söylemişlerdir (f=19). Ö5 bu konuda: "Eksen ismini duyduğumda anlamını bilmediğim için farklı anlamlar çıkarırdım. Tabi diğer kavramları da bilmiyordum. Kavram karikatürleri sayesinde daha iyi anlayabiliyorum." ifadesini kullanmıştır.

Öğrenciler, güncel yaşamdaki bilgiler ile kavram karikatürleri çalışma yaprağında bulunan örnek olaylar arasında bağlantı kurarak olumlu etkilendiklerini söylemişlerdir (f=17). Bu kodla ilgili ifade şu şekildedir: Ö6 "Kavram karikatürlerinde ki haber köşeleri dikkat çekiciydi. Mesela merkezkaç kuvvetinin merkezden uzaklaşmak olduğunu dönme dolap haberiyle birleştirilmesi kavramı daha iyi anlamamı sağladı."

Öğrenciler, coğrafya öğretiminde kavram karikatürlerinin kullanılmasının öğrencilerin derse aktif katılımlarını sağladığını, bu durumun öğrenme düzeylerini olumlu etkilediğini söylemişlerdir (f=13). Ö14 "*Kavram karikatürleri sayesinde derse ilgi duydum, dikkatimi çekti. Bu nedenle derse aktiflik oranım arttı.*" ifadesi bu kod için örnek gösterilebilir.

Öğrenciler kavram karikatürleri ile coğrafya dersini işlemelerinin kendilerini keşfetme sürecinde yardımcı olduğunu belirtmişlerdir (f=11). Ö19'un ifadesi "*Kavram karikatürleri ile ders işlemek daha eğlenceliydi ve düşündürücü olduğu için düşünme yollarımız genişledi.*" şeklindedir.

Öğrencilerden kavram karikatürleri ile tartışma ortamı oluşturarak düşüncelerini ifade etme ve doğru cevabı bulmada kolaylık sağladığını belirtenler mevcuttur (f=10). Ö11'in "*Kavram karikatürlerini grup çalışmasıyla doldurduğumuz için soruları tartışma fırsatı bulduk.*" ifadesi bu koda ilişkin örnektir.

Öğrenciler kavram karikatürleri ile coğrafya öğretiminin yapılmasını farklı bulduklarını belirtmişlerdir (f=8). Ö2 bu durumu "*Kavram karikatürleri ile ders işlemek daha farklı bir anlatım olduğu için diğer derslerden farklıydı.*" şeklinde anlatmıştır.

Kavram karikatürleri ile daha rahat bir sınıf atmosferi oluştuğunu ifade edenler de mevcuttur (f=6). Örneğin Ö28: "*Kavram karikatürleri ile ders canlı oldu. Dersi daha rahat dinledim.*" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Kavram karikatürleri sayesinde coğrafya öğretiminde görselliğin arttığını, bu durumun öğrenme ortamını olumlu yönde etkilediğini ifade eden öğrenciler mevcuttur (f=3). Ö15'in ifadesi "*Kavram karikatüründeki görseller ve yaptığımız çalışmalar sayesinde aklımda daha çok kaldı. Çünkü elimde gazete varmış gibi oldu. Onlar sayesinde aklımda kaldı.*" örnek gösterilebilir.

Araştırmanın nitel bulguları olumlu ve olumsuz görüşler olarak iki temaya ayrılmıştır. Öğrencilerden coğrafya öğretiminde kavram karikatürleri kullanımına ilişkin olumsuz görüşleri; alışkanlıkların dışına çıkmak, karar verememe, gruplaşmadan olumsuz etkilenme, kargaşa, gürültü, fikir ayrılıkları, sıkıcılık, sürecin uzaması, yaygınlaştırılmamalı, dikkat dağılması, pasiflik kodları adı altında toplanmıştır.

Öğrencilerin bir kısmı, kavram karikatürleri ile coğrafya öğretiminin yapılmasıyla alışık olunan ders işleme biçiminin dışına çıktığı için olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir (f=4). Örnek ifade Ö2:

*“Kavram karikatürleri ile ders işlemek benim ilgimi çekmiyor. Dersi kitaptan okuyup deftere yazarak işlemeyi tercih ediyorum. Karikatürler derse anlam yüklemiyor, dergilere komik ve eğlence yüklüyor.”şeklindedir.*

Öğrencilerden üç tanesi, kavram karikatürlerindeki karakterlere katılma noktasında kararsız kaldıkları çin olumsuz etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Ö12'nin *“Kavram karikatürü çalışma yapraklarını doldururken doğru yanlış ayrımı yaparken zorlandım çünkü kelimeleri pek öğrenmedik ve zorlanmıştım.”* görüşü koda örnek teşkil etmektedir.

Öğrencilerden üç tanesi, kavram karikatürlerini grup oluşturarak doldurmaktan olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Grup içerisinde uyumsuzlukların olduğunu bu durumda kopmalar yaşandığını ortaya koymuştur. Örnek ifade Ö6: *“Kavram karikatürleri ile coğrafya dersi zevkli geçse de birazda sıkıcıydı. Çünkü ben daha çok grup yapılmadan anlıyorum.”* şeklindedir.

Öğrencilerden üç tanesi, kavram karikatürleri ile coğrafya dersi işlerken sınıf içerisinde kargaşanın olduğunu ve bu durumdan olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. Benzer şekilde sınıfta gürültünün oluştuğunu ve bu durumdan olumsuz etkilendiklerini ifade edenler de mevcuttur. Örnek ifadeler şu şekildedir: Ö1: *“Kavram karikatürlerini grupça doldurduğumuz için sınıfta kargaşa meydana geliyor. Bence böyle olmamalı.”*, Ö16: *“Bu şekilde ders işlerken sınıfta çok ses oluyor.”*

Öğrencilerden iki tanesi, kavram karikatürleri ile ders işlerken grupça çalışma yapıldığı için fikir ayrılıklarının kendilerini olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Ö2 *“Kavram karikatürlerinde tartışma konusu çok olduğu için arkadaşlarımla fikir ayrılığına düşüyorum. Fikir ayrılıklarına düşünce kötü tartışmalar çıkıyor.”* ifadesini kullanmıştır.

Kavram karikatürleri ile coğrafya dersinin işlenmenin sıkıcı olduğunu belirten öğrenciler sınırlı sayıda da olsa bulunmaktadır (f=2). Koda ilişkin Ö17'nin görüşü örnek gösterilebilir: *“Bu şekilde ders işlemek dikkatimi dağıtıyor. Grup içerisinde bir birlik sağlanmadığı için beni olumsuz şekilde etkiledi ve konuları anlayamadım.”*

Kavram karikatürleri ile öğretim sürecinin uzadığını ifade eden bir öğrenci bulunmaktadır. Ö4'ün ifadesi şu şekildedir: *“Dersi kavram karikatürleri ile işleyerek daha dolambaçlı hala getirdik ve pek anlayamadım.”*

Kavram karikatürlerinin diğer derslerde kullanılmaması gerektiğini düşünen tek öğrenci bulunmakta olup ifadesi; Ö17: *“Bu şekilde derse*

*katılmıyorum ve hocayı dikkatli bir şekilde dinleyemiyorum. Bu sebepten dolayı diğer derslerde olmasını istemem.”* şeklindedir.

Öğrencilerden bir tanesi, coğrafya öğretiminde kavram karikatürleri ile işlenen dersin dikkat dağıttığını ifade etmiştir. Ö17: *“Bu şekilde ders işlemek dikkatimi dağıtıyor. Grup içerisinde bir birlik sağlanmadığı için beni olumsuz şekilde etkiledi ve konuları anlayamadım.”* ifadelerini kullanmıştır.

Kavram karikatürleriyle işlenen derste pasif kaldığını ve bu durumdan olumsuz etkilendiğini ifade eden öğrenci ise (f=1) *“Kavram karikatürleri ile grupça ders işlerken sınıfta kargaşa çıkıyor. Bu nedenle derste aktif olamıyorum.”* demiştir.

## **Sonuç ve Tartışma**

Araştırma sonucunda kavram karikatürlerinin 9. Sınıf öğrencilerinin coğrafya derslerindeki akademik başarılarına anlamlı düzeyde etki etmediği saptanmıştır. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde: Göksu (2012), Sayın (2015), Evrekli, İnel, Balım (2011), Demircioğlu, Yılmaz, Demircioğlu (2016), Akbaş ve Toros (2016) yaptıkları çalışmalarda benzer şekilde öğrencilerin akademik başarılarında anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun her iki grupta uygulanan 5E Modeli ders planından kaynaklandığı düşünülebilir. Kavram karikatürlerinin yapılandırıcılık 5E modeli ders planı dahilinde uygulanması kontrol grubundaki başarı üzerinde etkili olabilir. Ancak akademik başarı ortalamaların deney grubu lehine sonuçlanması ile ilgili olarak, kavram karikatürlerinin öğrencilerin başarı durumunu anlamlı düzeyde olmasa da olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde: Alkan (2010), Ören ve Yılmaz (2013), Altunkara (2013), Durmaz (2007), Özüredi (2009), Say (2011), Gölge (2012), Saraçoğlu ve Gölge (2011) yaptıkları çalışmalarda kavram karikatürlerinin öğrencilerin akademik başarılarında anlamlı bir fark oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Soyut kavramların öğretiminde kavram karikatürlerinin kullanılmasıyla görsellik ön plana çıkmaktadır. Bu durum soyut kavramları öğretme sürecinde kavram karikatürlerinin kullanımının önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca kavram karikatürlerinde öğrencilere, doğru kavramın yanında kavram yanlışlarının da verilmesi, öğrenci-

lerin kavram yanılgılarını görmelerini sağlamıştır. Doğru ve yanlış yapılan kavramların birlikte verilmesini sağlayan bu yöntem öğretim süreci açısından katkı sağlamaktadır. Örneğin; Demir (2008), Yıldız (2008), Say (2011), Yavuz ve Büyükekşi (2011), Erdoğan ve Özsevgeç (2012), Gültekin (2013), Meriç (2014), Atılğanlar (2014), Arıkkurt (2014) kavram öğretiminde kavram karikatürlerinin açık uçlu sorulara göre daha avantajlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada coğrafya öğretiminde kullanılan kavram karikatürlerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanlarında deney grubu lehine manidar bir farklılığa yol açtığı görülmüştür. Zoroğlu (2015) ve Sayın (2015) çalışmalarında, benzer şekilde kavram karikatürlerinin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sorgulayıcı öğrenme becerilerinde deney grubu lehine anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna varmışlardır. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde kavram karikatürlerinin eleştirel düşünme becerisine etkisinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmazken Evrekli ve Balım'ın (2010) çalışmasında kavram karikatürlerinin sorgulama becerisinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Coğrafya dersinde kavram karikatürleri vasıtasıyla öğrenciler ön bilgilerini kullanarak tartışma ortamına katılmış, bu durum da öğrenciler arasında olumlu ilişkiler kurulmasında etkili olmuş ve onları olumlu yönde etkilemiştir. Bu noktadan hareketle öğrencilerin ön bilgilerine hakim olmanın ve bunu dikkate alarak öğretim yapılmasının önemli olduğu söylenebilir. Öğrenciler fikirlerini kavram karikatürlerindeki karakterleri kullanarak rahatlıkla söyleyebilmişlerdir. Öğrenciler grup çalışması şeklinde kavram karikatürlerindeki bilgileri kendi aralarında tartışmış ve birbirlerini ikna etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum derse aktif katılımın sağlanmasında etkili olmuştur. Bu yönüyle kavram karikatürlerinin eğitim öğretim sürecinde rahat bir ortam oluşturmada ve pasif öğrencilerin tartışmaya katılımlarını sağlamada başarılı bir araç olduğu söylenebilir.

Coğrafya dersini yapılandırmacı yaklaşıma göre etkili ve eğlenceli bir hale getirmek ve öğrencilerin ilgisini çekmek için "5E modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürlerinin" kullanılmasının etkili olacağı söylenebilir. Önemli olan öğrenciye başarıyı yaşatmak, öğrenciyi coğrafya konularını öğrenebileceklerine inandırmak ve dersi eğlenceli hale getirerek öğrencilerin coğrafya dersine olan ilgisini arttırmaktır. 9. Sınıf

öğrencilerinin, coğrafya derslerinde kavram karikatürünün kullanımına yönelik görüşleri genel olarak olumlu yöndedir. Zira öğrenciler bu süreci etkili verimli ve eğlenceli olarak nitelendirmişlerdir. Öğrencilerin coğrafya öğretiminde kavram karikatürlerinin olumlu yanlarına ilişkin görüşleri; motivasyon, yaygınlaştırılmalı, eğlenceli, etkili öğrenme, grup iletişimi, kavram öğrenme ve yanılıkların giderilmesi, güncel yaşam, aktif öğrenme, kendini keşfetme, tartışma ortamı, farklı, rahat ortam, görsellik kodları altında toplanmıştır. Öğrencilerin kavram karikatürleri tekniğinin olumsuz yanlarına ilişkin görüşleri; alışkanlıkların dışına çıkmak, karar verememe, gruplaşmadan olumsuz etkilenme, kargaşa, gürültü, fikir ayrılıkları, sıkıcı, sürecin uzaması, yaygınlaştırılmamalı, dikkat dağılması, pasiflik şeklindedir. Toplam 217 kod frekansının 194 tanesi olumlu durum bildirirken, 23 tanesi olumsuz durum bildirmiştir. Araştırma için hazırlanmış olan kavram karikatürlerinin görsel bir yapısının olması ve öğrencilere güncel bilgiler sunması öğretimi etkili kılmıştır. Kavram karikatürlerinin bu şekilde tasarımı, öğrencilerin öğrenmeye karşı ilgilerini ve derse olan motivasyonlarını artırmıştır. Kavram karikatürlerindeki konuşmaların sınıf ortamında bulunan öğrencilerin ağızından yapılması, kavramları öğrenmelerini olumlu yönde etkilemiştir. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde; Altunkara (2013), İnel (2012), Gültekin (2013), Düzgün (2013), Meriç (2014), Çiçek (2011), İnel, Balım, Evrekli (2008) yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin kavram karikatürlerinin dersi daha eğlenceli ve zevkli hale getirdiğini, derse olan ilgilerini ve dikkatlerini artırdığını, dersi sevmelerini sağladığını ve derste sıkılmalarını engellediğini belirtmişlerdir.

## Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. “Dünya’nın Şekli ve Hareketleri” konusunun soyut kavramları görsel içeriklerle desteklenmiş kavram karikatürleri ile somutlaştırılabilir ve ezbercilik anlayışından uzaklaşarak anlamlı öğrenmeler gerçekleştirilebilir. Coğrafya öğretim materyalleri hazırlanırken öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre tasarlanmış hareketli/sesli ve

- hareketsiz kavram karikatürlerinden faydalanılabilir. Kavram karikatürlerinin yer aldığı etkinlik kitapları hazırlanabilir.
2. Hazırlanacak kavram karikatürlerinin, güncel olaylarla bağlantı kurulan bilgi köşeleri ve öğrenci görüşlerinin alındığı yazım alanları ile desteklenmesi materyalin etkililiğini arttırabilir.
  3. Öğretmenlere hizmet içi eğitimler, öğretmen adaylarına ise "5E Modeli ile Zenginleştirilmiş Kavram Karikatürleri" ders planlarının hazırlanması ve etkin kullanımına dair uygulamalı eğitimler verilebilir.
  4. Farklı öğrenci grupları ve farklı dersler üzerinde de bu tür çalışmalar yapılabilir. Zaman zaman öğrencilere de kavram karikatürleri hazırlatılabilir.
  5. Coğrafya dersine yönelik materyal üretenler ve MEB'e bağlı çalışan EBA içerik geliştirme birimleri, kavram karikatürleri içerikli ders materyalleri hazırlayarak bu alandaki eksiklikleri giderebilirler.

## EK 1. Kavram Karikatürleri Çalışma Yaprağı Örneği

### EKLIPTİK NEDİR?

**Açıklama:** Aşağıdaki bilim köşesini okuyarak, bu yazıyla ilgili konusmaları inceleyiniz ve soruları cevaplandırınız.

Bilim Köşesi

#### İstanbul'un İlk Rasathanesi:

Takiyüddin'in Rasathanesi , 1575 yılında Osmanlı bilgini Takiyüddin tarafından İstanbul'da Tophane sirtlarında kurulan gözlemevidir. Rasathane iki ayrı binadan ve on altı personelden oluşuyordu. Takiyüddin o zamana göre oldukça ileri teknik ve hesaplamalar kullanarak gözlemlerde bulunmuştur. Mesela Ekliptik ile ekvator düzlemi arasındaki açıyı bugünküne çok yakın şekilde 23 derece 28' 40" olarak hesaplamıştır. Yapılan gözlemler not edilmiş ve bu konuda önemli eserler oluşturulmuştur.



Arkadaşlar bir araştırma yazınızda; Eksenle yürüme düzlemi arasındaki eğimin 1577 yılında İstanbul Rasathanesinde yapılan çalışmalarla ilk defa tespit edildiği; buna da Ekliptik adını verildiği yazıyor.

Yazın yanlış anlamışsan sanırım. Ekliptik eğim değildir. Güneş veya Ay tutulması olaydır.

Arkadaşlar; Dünya, Güneş çevresinde ki dolanım hareketini yaparken izlediği yörünge çemberidir ekliptik.

1577 yılında günümüz teknolojinin olmamasına rağmen böyle buluşlara imza atmak gurur verici bir olay.



#### SORULAR:

1-Yukarıdaki konu ile ilgili konusmalarla katılıp katmadığınızı gerçekçiyyle birlikte aşağıdaki boşluğa yazınız.

Duru'ya ..... Çünkü .....

Emre'ye ..... Çünkü .....

Semih'e ..... Çünkü .....

Cannur'u ..... Çünkü .....

Hiçbirine katılmıyorum. Çünkü.....

2-Ekliptik kavramı ile ilgili bildiklerinizi yazınız veya çiziniz. (Sayfanın arka tarafını kullanabilirsiniz.)



**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Concept Cartoons on Students' Achievement and Critical Thinking Skills in Geography Education**

\*

Ayşegül Şeyihoğlu - Yakup Şahin  
*Trabzon University, National Education Ministry*

The aim of this study is to investigate the effect of concept cartoons, which are enriched with the 5E model in geography teaching, on students' achievement and critical thinking skills, and to determine the opinions of students regarding the process. It is observed when the literature is reviewed that studies which investigate the usage of concept cartoons in geography teaching and their effect on various variables are limited. Studies on concept cartoons were mostly conducted at the level of secondary school and in the field of science, and it is needed to enrich studies for the usage of concept cartoons in geography teaching and at the level of high school. This is one of the justifications behind the study. Another justification behind the research is to present practical ideas about an educational environment and student-centered teaching based on the constructivist approach, which would contribute to geography teaching as foreseen by the MNE (Ministry of National Education). With these justifications, it is assumed that this study will contribute to the literature in terms of the effects of concept cartoons on geography teaching and shed light on new studies to be conducted on the topic. In the study, the embedded pattern based on the mixed research approach was used. In this context, the semi-experimental pattern with a pre-test post-test control group was used in the quantitative section of the study, and the interviewing method was utilized in the qualitative section to support the quantitative data.

The study was conducted with 9th-grade students studying in a high school in Ortahisar district of Trabzon, where one of the researchers was working. The selection of the participants for experimental and control groups was performed through casting lots. Each division consists of thirty-two people. The sampling method is "the purposive" sampling. The

subject was taught in the experimental and control groups with the lesson plans prepared according to the 5E Model for four weeks. While concept cartoons were used in the experimental group's plan, they were not used in the control group. The data of the study were collected through the "Critical Thinking Disposition Scale (EMI), "Success Test" and "Concept Cartoons Semi-Structured Interview Form". While quantitative data were collected via the "Achievement Test" and "Critical Thinking Disposition Scale", qualitative data were obtained by using the semi-structured interview for the purpose of supporting these data. For the Achievement Test, the questions asked by ÖSYM (Student Selection and Placement Center) within the scope of "the Shape and Movements of the Earth" until 2017 were determined. Opinions of four field educational experts were obtained and the table of specifications was formed according to Bloom's Taxonomy and content validity was ensured.

The questions of the semi-structured interview form underwent necessary edits with the opinions of the four field educators, consisting of fourteen questions with content validity. In order to develop concept cartoons, fourteen concepts were determined in the subject "the Shape and Movements of the Earth" of the Geography course. A worksheet was created for each concept. The concept cartoon worksheet consists of four sections as the heading, news corner, concept cartoon with the dialogues related to the news corner and the part where students write their comments about the expressions in the concept cartoon. For the purpose of collecting data before and after the study, the results of the scales and the forms applied to students were presented with qualitative and quantitative analyses. As a result of the analysis of the data obtained in the study, it was observed that concept cartoons enriched with the 5E Model did not create any significant difference in the achievement levels of the students in experimental and control groups regarding "the Shape and Movements of the Earth", which is included in the 9th-grade Geography Curriculum.

This can be thought to result from the 5E Model lesson plan applied in both groups. The implementation of concept cartoons within the constructivist 5E Model lesson plan may affect the achievement in the control group. However, considering the averages of the academic achievements resulting in favor of the experimental group, it can be said that concept cartoons affected the achievement of the students positively although not

significantly. The significant difference presented by concept cartoons in the critical thinking skills of the students in favor of the experimental group is another result of the study. Thus, it can be said that it is important to have a command of students' prior knowledge and teach accordingly. Students could express their opinions easily by using characters in concept cartoons. Students discussed the information in concept cartoons as a group work among themselves and had to convince each other. This helped with active participation in the lesson. With this aspect, it is possible to say that concept cartoons constitute a successful instrument for establishing a comfortable environment and enabling passive students to participate in the discussion during the teaching process. As another result of the study, positive viewpoints were adopted on the effect of concept cartoons on the learning process.

Students described this process as effective, productive and entertaining. The viewpoints of the students regarding the positive aspects of concept cartoons in geography teaching were gathered under the codes of motivation, should be extensified, entertaining, effective learning, group communication, conceptual learning and elimination of errors, current life, active learning, himself/herself, exploring, discussion environment, different, comfortable environment and visuality. The viewpoints of the students regarding the negative aspects of the concept cartoon technique included the codes of going out of habits, not being able to decide, being negatively affected by grouping, chaos, noise, difference of opinions, boring, elongation of the process, should not be extensified, distraction of attention and passivity. Some suggestions were made in line with the results of the study. For example, digitally assisted, active and audio concept cartoons designed for the interests and needs of students can be utilized while geographical teaching materials are being prepared. Furthermore, activity books including concept cartoons can be prepared. Supporting the concept cartoons to be prepared with information corners related to current events and writing areas belonging to the student can increase the efficiency of the material. Applied training can be given to teachers and preservice teachers. Such studies can be conducted on different student groups and different courses. An opportunity can be presented to students to create their own concept cartoons. Those who produce materials for the Geography course and EBA (Educational Informatics Network)

content developing units working within the body of the MNE can prepare course materials including concept cartoons and eliminate deficiencies in this field.

## Kaynakça / Reference

- Akbaş, Y. (2013). Coğrafya ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimi ve kavram yanlışları hakkındaki görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 251-278
- Akbaş, Y. ve Toros, S. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde interaktif kavram karikatürleri ve kavram haritaları kullanımının akademik başarıya etkisi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(9), 53-68.
- Alkan, G. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Alpar, D., Batdal, G. ve Avcı Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 19-31.
- Altunkara, S. (2013). *Ekoloji konusunda geliştirilen kavram karikatürlerinin kavramsal anlamaya etkisinin araştırılması* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Arıkurt, E. (2014). *Kavram karikatürlerinin ve kavramsal değişim metinlerinin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin başarılarına, kavramsal değişimlerine ve tutumlarına etkisinin karşılaştırılması* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Giresun Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Giresun.
- Atılğanlar, N. (2014). *Kavram karikatürlerinin ilköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin basit elektrik devreleri konusundaki kavram yanlışları üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydoğan İ. ve Helvacı, M. A. (2010). *Kuram ve uygulamada eğitim bilimi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(1), 1-15.
- Batdal, G. (2005). *XIV. Ulusal eğitim bilimleri kongresi kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*(M. Sözbilir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Çiçek, T. (2011). *İlköğretim 6. sınıf fen ve teknoloji dersinde kavram karikatürlerinin öğrenci başarısına, tutumuna ve kalıcılığa etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Demir, Y. (2008). *Kavram yanlışlarının belirlenmesinde kavram karikatürlerinin kullanılması* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Demircioğlu, E. (2012). *Eleştirel düşünme eğilim ölçeğinin uyarlama çalışması ve faktör yapısının farklı değişkenlere göre incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Demircioğlu, H., Yılmaz, S. ve Demircioğlu G. (2016). Elektrokimyasal piller konusunun öğretiminde kavram karikatürlerinin kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 2146-9199.
- Doğanay, A. ve Öztürk, A. (2013). İlköğretim beşinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin dünyanın şekli ve yerçekimi kavramlarına ilişkin anlamaları ve zihinsel modelleri. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 13(4), 2455-2476.
- Doğanay, H. (2014). *Coğrafya öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Durmaz, B. (2007). *Yapılandırıcı fen öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrencilerin başarısı ve duyuşsal özelliklerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Düzgün, M. E. (2013). *Sınıf öğretmeni adaylarının fen ve teknoloji dersinde kullanılan kavram karikatürlerine yönelik görüşleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Erdoğan, A. ve Özsevgeç, L. C. (2012). Kavram karikatürlerinin öğrencilerin kavram yanlışlarının giderilmesi üzerindeki etkisi: Sera etkisi ve küresel ısınma örneği. *Turkish Journal of Education*, 1(2), 1-13.
- Evrekli, E. ve Balım, A. G. (2010). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarıları ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, 1(2), 76-98.
- Evrekli, E., İnel, D. ve Balım, A. G. (2011). Fen öğretiminde kavram karikatürleri ve zihin haritalarının birlikte kullanımının etkileri üzerine bir araştırma. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 58-85.

- Fırat, M., Kabakçı Yurdakul, I., ve Ersoy, A. (2014). Bir eğitim teknolojisi araştırmasına dayalı olarak karma yöntem araştırması deneyimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 2(1), 65-86. 18.03.2019 tarihinde [www.enadonline.com](http://www.enadonline.com), adresinden erişilmiştir. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.2s3m
- Gölgeli, D. (2012). *Düşün-esles-paylas tekniği ile birlikte kullanılan kavram karikatürlerinin öğrencilerin akademik başarıları ile fen ve teknoloji dersine olan tutumlarına etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Gönen, S. (2008). A study on student teachers' misconceptions and scientifically acceptable conceptions about mass and gravity. *Journal of Science Education and Technology*, 17, 70-81.
- Göksu, H. K. (2012). *Fen ve teknoloji öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Gültekin, S. T. (2013). *Kavram karikatürleri ile zenginleştirilmiş matematik öğrenme ortamlarından yansımalar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- İnel, D. (2012). *Kavram karikatürleri destekli probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin problem çözme becerileri algılarına, fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarına ve kavramsal anlama düzeylerine etkileri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- İnel, D., Balım, A. G. ve Evrekli, E. (2008). Fen öğretiminde kavram karikatürü kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Karabağ, S. (2010). Tarihsel süreçte coğrafya dersi öğretim programlarının gelişimi. (R. Özey ve S. İncekara Ed.), *Coğrafya eğitiminde kavramlar ve değişimler içinde* (s. 77-98). Ankara: PegemA.
- Keogh, B. ve Naylor, S. (2013). Conceptcartoons: What have we learnt? *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10(1), 3-11.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Ortaöğretim coğrafya dersi (9,10,11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Başak Matbaacılık.
- Meriç, G. (2014). *Fen ve teknoloji dersinde kavram karikatürlerinin öğrencilerin kavramsal anlama, motivasyon ve tutum düzeyleri üzerine etkisi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.

- Ören, F. Ş. ve Yılmaz T. (2013). Fen ve teknoloji dersinde kavram karikatürleriyle desteklenmiş bilimsel hikâyeler temelli rehber materyal geliştirme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2146-9199.
- Özünal, S. (2016). Akademi kurslarında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya kavramlarını öğrenme düzeyleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 304-314.
- Özüredi, Ö. (2009). *Kavram karikatürlerinin ilköğretim 7. sınıf fen ve teknoloji dersi, insan ve çevre ünitesinde yer alan "besin zinciri" konusunda öğrenci başarısı üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Saraçoğlu, S. ve Gölgeci, D. (2011). Fen ve teknoloji dersi "ışık ve ses" ünitesinin öğretiminde kavram karikatürlerinin kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 113-124.
- Say, F. S. (2011). *Kavram karikatürlerinin 7. sınıf öğrencilerinin "maddenin yapısı ve özellikleri" konusunu öğrenmelerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Sayın, Ş. (2015). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi 7. sınıf 'ışık' ünitesinin öğretiminde kavram karikatürleri kullanımının öğrencilerin akademik başarıları, sorgulayıcı öğrenme becerileri alguları ve motivasyonları üzerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Şahin, Y. (2018). *Coğrafya eğitiminde 5e modeli ile zenginleştirilmiş kavram karikatürlerinin öğrencilerin kavram öğrenimine ve eleştirel düşünme becerisine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Şeyihoğlu, A. ve Duman, N. (2016). Concept cartoons in geography education. E. Atasoy, R. Efe, I. Jazdzewska ve H. Yaldir (Eds.), *Current advances in education* içinde (s.684-698). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Tokiz, A. (2013). *İlköğretim 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin kuvvet ve hareket konusundaki kavramsal anlama düzeylerinin kavram karikatürleri, kavram haritası, çizimler ve görüşmeler kullanılarak değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Ünlü, M. (2014). *Coğrafya öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Weber, R. P. (1989). *Basic content analysis*. London: Sage.
- Yavuz, S. ve Büyükekçi, C. (2011). Kavram karikatürlerinin ısı-sıcaklık kavramlarının öğretiminde kullanılması. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 1(2), 25-30.

- Yıldız, İ. (2008). *Kavram karikatürlerinin kavram yanlışlarının tespitinde ve giderilmesinde kullanılması: Düzgün dairesel hareket*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, T. (2013). *Kavram karikatürleriyle desteklenmiş bilimsel hikâyelerin öğrencilerin akademik başarıları, tutumları ve motivasyonları üzerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Zoroğlu, M. A. (2015). *Okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik yapılandırmacı öğrenme kuramına dayalı kavram karikatürlerinin geliştirilmesi ve uygulanması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Şeyihoğlu, A. ve Şahin, Y. (2019). Coğrafya Eğitiminde kavram karikatürlerinin başarı ve eleştirel düşünme becerisine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 146-173. DOI: 10.26466/opus.541308



## Kimya Öğretmeni Adaylarının Fizikokimya Laboratuvar Deneylerini Öğrenmelerine V-Diyagramının Etkisi ve V-Diyagramı ile İlgili Görüşleri<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.538372

Emine Güler Akgemci\* - Derya Karataş\*\* - Ayşegül Derman\*\*\*

\* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. Meram/Konya/ Türkiye

E-Posta: [egakgemci@gmail.com](mailto:egakgemci@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-9744-1931](https://orcid.org/0000-0002-9744-1931)

\*\* Öğretmen, Atatürk Anadolu Lisesi, Selçuklu/Konya/Türkiye

E-Posta: [derya\\_karatas@myynet.com](mailto:derya_karatas@myynet.com)

ORCID: [0000-0003-4827-9613](https://orcid.org/0000-0003-4827-9613)

\*\*\* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. Meram/Konya/ Türkiye

E-Posta: [aderman1977@gmail.com](mailto:aderman1977@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-3856-1017](https://orcid.org/0000-0003-3856-1017)

### Öz

Bu çalışmada, 3. sınıf kimya öğretmeni adaylarının Fizikokimya Laboratuvarı I dersi deneylerinin raporlarını V-Diyagramı kullanarak hazırlamalarının Fizikokimya Laboratuvarı I dersi deneylerini öğrenmelerine etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada deney öncesi desenlerden durağan grup karşılaştırması (denkleştirilmemiş gruplarda sontest) deseni kullanılmıştır Fizikokimya Laboratuvarı I dersini alan 56 öğrenci rastgele atamayla deney grubu ve kontrol grubu olarak iki gruba ayrılmıştır. Deney grubundaki öğrenciler deney raporlarını V-Diyagramı kullanarak hazırlarken, kontrol grubundaki öğrenciler deney raporlarını alışageldikleri, klasik biçimde hazırlamışlardır. Elde edilen nicel veriler betimsel istatistik teknikleri ile analiz edilerek iki öğrenci grubunun başarısı karşılaştırılmıştır. Nitel verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre V-Diyagramının öğrencilerin fizikokimya laboratuvar deneylerini öğrenme başarısını arttırdığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak laboratuvar çalışmalarını daha verimli ve anlamlı kılmak amacıyla, geleneksel öğretim yaklaşımlarının esas alındığı laboratuvar uygulamalarının dışına çıkılarak öğrencinin öğrenmede daha çok sorumluluk aldığı ve aktif olduğu çağdaş öğretim yaklaşımlarının esas alındığı laboratuvar uygulamaları kullanılmalıdır. Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak V-diyagramlarının laboratuvar çalışmalarını daha etkin ve anlamlı kılma ve öğrencilerin öğrenmelerine katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğunu söyleyebiliriz.

**Anahtar Kelimeler:** Kimya öğretmeni adayı, fizikokimya laboratuvarı, V- diyagramı, öğrenme

<sup>1</sup> Bu makale, Derya KARATAŞ tarafından hazırlanan "V-Diyagramının Klasik ve Similasyonlu Fizikokimya Laboratuvar Deneylerini Öğrenme Başarısına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

# Effect of The V-Diagram on The Prospective Chemistry Teachers' Learning of Physical Chemistry Laboratory Experiments and Their Ideas About V-Diagram

\*

## Abstract

*In the present study, we investigated the effects of the preparing the reports of Physical Chemistry Laboratory I course experiments via V-Diagram on the learning of physical chemistry laboratory experiments of 3rd grade prospective chemistry teachers. In the present study, Static Group Comparison Pattern, one of the pre-experimental design was used. 56 prospective chemistry teachers, who are learning Physicochemistry Laboratory I Course, separated randomly as an experimental group and control group. While the students in the experimental group prepared the experiment reports using V Diagram, the students in the control group prepared the experiment reports in a traditional way. The quantitative data were analyzed by using descriptive statistical techniques and the success of the students in both groups were matched. The content analysis technique was used for analyzing the qualitative data. According to the results obtained in this study, we can say that the V diagram increases the students' success in learning the physical chemistry laboratory experiments. Based on the findings obtained in this study, in order to make the laboratory studies more efficient and meaningful, the laboratory practices based on the contemporary teaching approaches in which the student takes more responsibility and active in learning should be used by going beyond the laboratory practices based on traditional teaching approaches. Based on the findings obtained in this study, we can say that V diagrams have the potential to make laboratory studies more effective and meaningful and to contribute to students' learning.*

**Keywords:** *Prospective chemistry teachers, physical chemistry laboratory, V-diagram, learning,*

## Giriş

Fen bilimlerini diğer bilimlerden ayıran en önemli özellik; öncelikle deneye, gözleme, keşfe önem vererek öğrencide bilimsel süreç becerilerinin gelişmesine (Adadan, 2015; Nakipoğlu, 2015) imkân sağlamasıdır. Bilim ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği günümüzde fen eğitimi çok farklı teknik ve yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemler içerisinde en etkili olanlardan bir tanesi de laboratuvar yöntemidir (Lawson, 1995). Temel fen bilimlerinde teorik konuların deneyle desteklenmesi konuların anlaşılması açısından son derece önemlidir. Fen eğitiminde laboratuvar uygulamalarının odak noktası niteliğinde önemli bir rolü vardır (Adadan, 2015). Bu nedenle fen öğretiminde laboratuvarların fonksiyonu konusu birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir (Adadan, 2015; Hodson, 1990; Hoffstein ve Lunetta, 1982; Tamir, 1977). Laboratuvar çalışması; muhakemeyi ve eleştirel düşünmeyi, bilimi anlamayı, işlem yeteneklerini, el becerilerini etkiler ve öğrencilerin bilgiyi kullanmalarını, genel bir kavramı geliştirmelerini, yeni bir problemi tanımlarını, bir gözlemi açıklamalarını ve karar vermelerini sağlar. Uygun kullanıldığı takdirde laboratuvar çalışmalarının öğrencilerin hem temel bilimsel kavramları ve bilimin doğasıyla ilgili kavramları anlamalarına hem de bilimsel süreç becerilerini (Nakipoğlu, 2015) kazanmalarına imkân tanıyacak potansiyeli olduğu vurgulanmaktadır (Adadan, 2015). Fen bilimleri derslerinde anlamlı öğrenmenin sağlanması ve kalıcı bilgilerin elde edilmesinde laboratuvar çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Laboratuvar çalışmalarının amacı, öğrencilerin derslerde gördükleri teorik bilgileri laboratuvar deneyleri ile teyit etmelerine imkân sunarak onların anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini gerçekleştirmek ve öğrencilere bilimsel araştırma yeteneği kazandırmaktır (Serin, 2002; Sülün, Evren ve Sülün, 2009). Bu yapılırken de çoğunlukla tümdengelim yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu durumda laboratuvar çalışmalarının amacına ulaşması, derslerdeki teorik bilgiler ile deneyler arasında anlamlı ilişkiler kurulmasına ve laboratuvarın aynı zamanda bir öğrenme ortamı haline getirilmesine bağlıdır (Nakipoğlu ve Meriç, 2000). Bununla birlikte laboratuvar çalışmalarının bu amaçları gerçekleştirmedeki etkinliği konusunda bazı yetersizliklerin olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Gelecekte laboratuvar çalışmaları, öğrencilerin deneyleri planlama, gözlem

yapma, ölçme ve sonuç çıkarma gibi bilimsel süreç becerilerini geliştirmede yeterince etkili olmamaktadır (Tamir, 1977; Kyle, Penick ve Shymansky, 1979). Nakhleh (1994), laboratuvarların bir öğrenme ortamı olarak düşünülmesine yönelik yaptığı bir çalışmada, özellikle yapılandırmacı öğrenme teorisi'nin dayandığı temel nokta olan bilginin öğrencinin zihninde yapılandırılması görüşünü de dikkate alarak, laboratuvar ortamında öğrencilerin bilgilerini tam olarak yapılandıramadıklarını belirtmiştir. Bunun nedenini de 'pek çok faktörden etkilenen laboratuvar ortamında, öğrencinin bilgiyi zihninde yapılandıramadığı ve bunun öğrenciyi anlamlı öğrenmeden çok ezberci bir öğrenmeye götürdüğü' şeklinde açıklayarak bu durumun laboratuvarları, sadece öğrencilerin el becerilerini geliştirdikleri bir yer olmaktan öteye götüremediğini belirtmiştir. Laboratuvar çalışmalarıyla ilgili olarak fen eğitimi araştırmalarının bulgularına dayalı olarak ortaya konan bu problemlerin giderilebilmesi ve öğrencilerin laboratuvar çalışmaları yoluyla fen derslerindeki konu alanlarında anlamlı ve kalıcı bilgi yapıları oluşturabilmeleri için V-diyagramları ve kavram haritaları gibi farklı görsel öğretim materyallerinden yararlanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Çelikler, Güneş, Güneş ve Şendil, 2008; Nakiboğlu ve Meriç, 2000; Yavuz ve Kıyıcı, 2014)

Öğrencilerin; kimya biliminin temel kavramları, ilkeleri, modelleri, teorileri ve yasaları hakkında bilgi sahibi olmaları, kimya biliminin ve insanlığın ortak mirası olan bilimsel bilginin gelişim sürecini ve doğasını kavramaları, kimya dersinde edindikleri bilgi ve becerileri günlük hayat, sağlık, sanayi ve çevre ile ilgili olayları açıklamada kullanmaları, kimyanın topluma, sosyal hayata, ekonomiye ve teknolojiye katkılarının farkına varmaları ortaöğretim Kimya Dersi Öğretim Programı'nın (MEB, 2018) amaçları arasındadır. Kimya öğretim programında vurgulanan bu amaçlara ulaşılmasında etkin laboratuvar çalışmalarının rolü çok fazladır. Kimyanın bütün dallarının ve fiziğin öğretiminde olduğu gibi fizikokimyanın öğretiminde de laboratuvar uygulamaları ve deneyler önemli yer tutmaktadır. Fizikokimya, kimya ve fizik bilimlerinin kesiştiği alanda yer alan önemli bir kimya dalıdır. Zamanla çok gelişen fizikokimya ana bilim dalı, termodinamik, elektrokimya, kimyasal kinetik, polimer kimyası, çekirdek kimyası, kuantum kimyası, spektroskopi ve istatistik termodinamik gibi alt dallara ayrılmıştır (Sarıkaya, 1993). Fizikokimya dersi

kapsamında gazlar, termodinamik, maddenin halleri, karışımlar, kimyasal termodinamik, elektrokimya, yüzey kimyası ve koloitler gibi konular kapsamlı bir şekilde işlenmektedir. Fizikokimya alanındaki çalışmalar, mikroskopik ve makroskopik yaklaşımlarla iki farklı yoldan yürütülmektedir. Miktarı, hacmi, basıncı ve sıcaklığı ölçülebilecek kadar büyük olan maddeler, makroskopik yaklaşımla deneysel olarak incelenebilmektedir. Termodinamik, elektrokimya, kimyasal kinetik ve polimer kimyası içindeki incelemeler makroskopiktir. Fiziksel ve kimyasal olaylardaki denge koşulları termodinamik; denge konumuna gelene dek izlenen yollar ve dengeye ulaşma hızı ise kimyasal kinetik içinde incelenir. Atom, elektron, iyon ve molekül gibi çok küçük parçacıklar, mikroskopik yaklaşımla kuramsal olarak incelenmektedir. Kuantum kimyası, spektroskopi ve istatistik termodinamik içindeki incelemeler mikroskopiktir. Moleküler kinetik kuram ile maddelerin makroskopik özellikleri ile mikroskopik özellikleri birbirine bağlanabilmektedir (Sarıkaya, 2003). Fizikokimya dersi ile ilgili olarak gerçekleştirilen laboratuvar çalışmalarında ise yukarıda adı geçen konular kapsamında çeşitli fizikokimya deneyleri seçilerek laboratuvar uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, bu çalışmamızda geleneksel yaklaşımla gerçekleştirilen fizikokimya deneylerinin raporlarının hazırlanmasında, laboratuvar ortamında edinilen bilgiyi öğrencinin anlamlı, kalıcı ve organize olarak zihninde yapılandırmasına imkân sunan V-Diyagramlarını kullanarak fizikokimya laboratuvar uygulamalarının niteliğini arttırmayı hedefledik.

Bu çalışmada V-Diyagramının Fizikokimya laboratuvarlarında deney raporlarının hazırlanmasında kullanılmasının kimya öğretmeni adaylarının Fizikokimya Laboratuvar deneylerini öğrenmesine olan etkilerine odaklanıldı.

## **Kuramsal Çerçeve**

### **Vee Diyagramları ve Fen Öğretimindeki İşlevi**

V-diyagramı Gowin ve Novak'ın (1984), öğrencilerin bilgiyi daha iyi anlayıp yapılandırması amacı ile 70'li yıllardaki çalışmaları sırasında geliştirdiği V-şeklinde bir diyagramdır ve Vee heuristiği, Vee haritası ve

V-Diyagramı olarak da isimlendirilmektedir. Gowin ve Novak tarafından geliştirilen bu araç, hem bilgi birimleri arasında ilişki kurarak anlamlı öğrenmeyi sağlayan bir anlamlandırma stratejisi, hem de öğrenilecek bilgilerin yeniden düzenlenip, yapılandırılarak öğrenilmesini sağlayan bir örgütlenme stratejisidir. V-Diyagramı anlamlı öğrenmeyi gerçekleştiren metakognitif araçlardan biridir. Metakognitif stratejiler, öğrencilerin daha güçlü ve bütüncül bilişsel yapılar kurmalarına izin veren öğrenme stratejileridir. Bu araçlar öğrencilerin öğrenmenin nasıl meydana geldiğini ve bilginin nasıl oluştuğunu anlamalarına da yardımcı olur. Passmore (1998), metakognitif stratejileri kullanarak öğrencilerin çalıştıkları bilginin kavramsal, ilişkisel ve hiyerarşik doğasını inceledikleri için anlamlı bir şekilde öğrendiklerini belirtmektedir.

Bu diyagram öğrencilerin teorik bilgi ile laboratuvar çalışmaları arasında ilişki kurmalarını sağlayarak, laboratuvar raporlarının daha anlaşılabilir ve yararlı hale getirilmesine imkân tanır (Gowin ve Novak, 1984; Novak, 1998).

Laboratuvar çalışmalarında V-diyagramını kullanmanın en büyük yararı, öğrencilerin sahip oldukları teorik bilgiyle laboratuvardaki gözlemleri arasında ilişki kurmalarını sağlayarak, ders ve laboratuvar çalışması arasındaki kopuklukların giderilmesidir. Öğrenciler çoğu zaman laboratuvarda yaptıkları deneylerde, deneyin kayıt ve sonuçları ile ilgilenirken, deneyin aslında öğrenciye kazandırmak istediği kavramsal-bilgiye ulaşamamaktadırlar. V-diyagramını kullanarak, öğrenciler elde ettikleri kayıtlardan yola çıkarak, veri dönüşümlerini oluştururlar ve buradan da deneyin kazandırmak istediği deneysel ve bilgisel yorumlara ulaşırlar (Nakiboğlu, Benlikaya ve Karakoç, 2001; 2002).

Roth (1990) çalışmasında kavram haritası ve V Diyagramı kullandığı fen laboratuvarı derslerinde öğrencilerin bu teknikleri kullanmayan öğrencilere göre daha başarılı olduğunu, öğrencilerde laboratuvar çalışmalarına karşı isteğin, bireysel öğrenmenin ve sınıf üretkenliğinin arttığını tespit etmiştir. Gurley ve Dilger (1992), öğrencilerin V-Diyagramlarıyla teorik derste öğrenilen bilgiler ışığında laboratuvar çalışmalarının amacını daha iyi görebildiklerini ve bilimsel bilgilerin kesinlik gösteremediğini öğrendiklerini belirtmiştir.

Esiobu ve Soyibo (1995), ekoloji ve genetik konularının öğretiminde kavram haritası ve V-diyagramlarını kullandıkları çalışmalarında,

kavram haritası ve V-diyagramının kullanıldığı öğrenci grubunun kontrol grubuna göre daha başarılı olduğunu tespit etmişlerdir.

Roegrih, Luft ve Edward (2001), öğrencilerin V-Diyagramı oluştururken hem bilimsel bilginin nasıl geliştirildiğini gördükleri hem de birbirleriyle ve öğretmenle iletişim içerisinde bilgileri yapılandırma sürecinde sosyal becerilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Nakiboğlu, Benlikaya ve Kalın (2002); V-Diyagramını kimyasal kinetik ile ilgili yanlış kavramların belirlenmesinde kullanmışlardır. V-Diyagramıyla konu ile ilgili ön bilgilerdeki eksikliklerden, yanlış kavramalardan ve veri yorumlamadaki hatalardan kaynaklanabilecek yanlış kavramların belirlenebileceğini sonucuna varmışlardır. Ayvacı ve İpek Akbulut (2012) çalışmalarında; V-diyagramının öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirdiğini, bilişsel alanda kavramsal öğrenmeye katkı sağladığını ve öğrencilerin alma, karşılık verme gibi alt düzeyde de olsa bazı duyuşsal özelliklerini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Yavuz ve Kıyıcı (2014) fen ve teknoloji laboratuvar uygulamaları dersinde kavram haritası ve V-diyagramı kullanımının sınıf öğretmenliği adaylarının ders başarıları ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, laboratuvarda eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde V-diyagramı ve kavram haritası kullanımının öğrencilerin başarı ve eleştirel düşünme eğilimlerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

## **Yöntem**

### **Araştırma Modeli**

Bu çalışmada deney öncesi desenlerden durağan grup karşılaştırması (denkleştirilmemiş gruplarda sontest) deseni kullanılmıştır (Creswell, 2016, s. 172).

### **Çalışma Grubu**

Bu çalışma, 2006 – 2007 akademik yılında İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Kimya Öğretmenliği Programının 3. ve 4. sınıflarında okuyan toplam 109 öğrenci ile yürütülmüştür.

## V Diyagramı Uygulaması

Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, 2006- 2007 akademik yılı güz döneminde Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kimya Öğretmenliği Bölümü Fizikokimya Laboratuvarı- II dersini alan 53 dördüncü sınıf öğrencisiyle bir pilot çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilere V Diyagramları anlatılarak bir grubun deney raporlarını bu şekilde hazırlamaları istenmiştir. Bu aşamada öğrencilerin fizikokimya deney raporlarını V-diyagramı kullanarak hazırlamaya yönelik tutum ve yaklaşımları gözlemlenmiş, uygulamanın problemleri ve eksik noktaları tespit edilerek asıl uygulamada bu hususların iyileştirilmesine özen gösterilmiştir.

Asıl uygulamanın yapıldığı çalışmanın ikinci kısmı, 2006 – 2007 akademik yılı bahar döneminde Fizikokimya Laboratuvarı-I dersini alan 56 üçüncü sınıf kimya öğretmeni adayıyla gerçekleştirilmiştir. Sınıf iki gruba ayrılarak, hangi grubun deney grubu hangi grubun kontrol grubu olacağına rasgele karar verilmiştir.

*Tablo 1. Fizikokimya laboratuvarında çalışılan deneyler*

Deney No	Deney Adı
1-	Asedik asidin aktif karbon üzerindeki adsorpsiyonunun incelenmesi
2-	İletkenlik metodu ile çözünürlük tayini
3-	İletkenlik titrasyonu
4-	İdeal gaz kanunları, Boyle Kanunu'nun uygulanması
5-	Çözeltilerde yüzey gerilimi ve yüzey geriliminin konsantrasyonla değişimi
6-	Oswald viskozimetresi ile viskozite tayini ve viskozitenin sıcaklıkla değişiminin incelenmesi
7-	Nötralleşme ısısının hesaplanması
8-	Tuzlu suyun elektrolizi, faraday sabiti ve avagadro sayısının tayini
9-	Sollerin hazırlanması

Deney grubundaki öğrencilere ilk olarak V-Diyagramları tanıtılmış, çeşitli V-Diyagramı örnekleri üzerinde çalışılıp, tartışılarak V-Diyagramı kavratılmaya çalışılmıştır. Önceki yıllarda yaptıkları bir deneyle ilgili V-diyagramı hazırlamaları istenmiştir. Bu öğrencilerden dönem boyunca deney raporlarını V-Diyagramı şeklinde hazırlamaları, kontrol grubu



öğrencilerinden ise dönem boyunca deney raporlarını alışageldikleri, klasik deney raporu şeklinde hazırlamaları istenmiştir.

Dönem sonunda deney grubu öğrencilerinin laboratuvara yönelik tutumlarını ve V Diyagramı ile ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla 25 soruluk bir anket uygulanmıştır.

Dönem sonunda deney ve kontrol grubunun ortak olarak girdikleri açık uçlu sorulardan oluşan final sınavı sontest olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın pilot uygulamasında fizikokimya laboratuvarlarında tek bir sayfa olarak (A4) V-Diyagramlarının hazırlanmasının yetersiz kalabileceği gözlemlenmiştir. Bu durumla başedebilmek için bu çalışmada kavramsal kısım ve yöntemsel kısım için ilave çalışma yapılarının kullanılması yoluna gidilmiştir. Diyagramın ilk bölümünü oluşturan kavramsal kısımda teori ve ilkeler ile kavramlar yer almaktadır. Ancak pilot çalışmada öğrencilerin kolayca kaçarak bu bölümde teori ve ilkeler ile kavramların sadece başlıklarını yazdıkları, konuyu kavramsal olarak detaylandırıp, irdelemedikleri görülmüştür. Bu durumun önüne geçebilmek için çalışmanın pilot uygulamadan sonraki asıl uygulamasında öğrencilerden kavramsal bölüme başlıklar halinde yazdıkları teori ve ilkeler ile kavramların açıklama ve tanımlarının yer aldığı ikinci bir çalışma kağıdı hazırlamaları istenmiştir. Fizikokimya laboratuvarlarında uygulanan deneyler uzun ve sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucu çizilen grafikler birden fazla ve büyük boyutlu olduğu için bu grafiklerin tek bir sayfada toplanmasının sıkışık ve karmaşık bir görüntüye sebep olarak diyagramın organizasyonunu bozacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple diyagramın yöntemsel kısmı için de ilave bir çalışma yaprağı kullanılması uygun bulunmuştur.

28 kişilik deney grubundan birisi 4 diğeri 3'er kişilik 9 deney grubu oluşturulmuştur. Gruplar öğrencilerin istekleri de dikkate alınarak rasgele oluşturulmuştur. Her bir grup farklı bir deney yapacak şekilde bir haftada 9 farklı deney (Bakınız Tablo 1) aynı anda yürütülmüştür. Deneyler her hafta dönüşümlü olarak yaptırılmıştır, böylece her grup dönem sonunda 9 deneyi tamamlamıştır. Gruplar bu yönden de birbirlerine yardımcı olmuşlardır. Böylece gruplararası etkileşim de desteklenmiştir. Yani o hafta deney yapan grup takıldıkları noktalarda bir önceki hafta

aynı deneyi yapan gruptan destek alabilmiştir. Fakat nadir de olsa bu etkileşimin bazı deneylerde birbirinin kopyası V Diyagramlarının oluşması gibi bazı dezavantajlara neden olduğu gözlemlenmiştir.

Diyagramın ikinci kısmı olan yöntemsel kısımda kayıtlar ve veri dönüşümleri bölümlerinde yapılması gereken işlemler ve çizilmesi gereken grafikler tek bir sayfaya sığmayacağından öğrencilerden işlemleri ve grafikleri grafik kağıdında, elde edilen sonuç ve buna bağlı yorumları diyagram üzerinde göstermeleri istenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan V Diyagramı deneyi kısa ve öz biçimde şematik olarak bize vermiştir. Öğrenci geriye dönüp baktığı zaman eline aldığı bir diyagram üzerinde araştırma basamaklarının hepsini aşama aşama, belli bir düzen içinde organize bir biçimde görebilmektedir.

Çalışmanın sonunda, öğrencilerin V Diyagramını ilk kez bu uygulama kapsamında öğrenip, kullanmalarına rağmen, V Diyagramının mantığını kavradıkları, hazırlarken fazla zorlanmadıkları görülmüştür.

## **Verilerin Toplanması**

Yapılan çalışmalar boyunca grupların oluşturulması ve verilerin toplanmasında iki farklı ölçüm aracı kullanılmıştır. Bunlar;

**1. Laboratuvar Testi:** Laboratuvar testi 25 anket sorusundan oluşmaktadır. Testin orijinali Tümay (2001) tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada kullanılabilmesine uzman görüşleri doğrultusunda testin kapsam geçerliliğinin bu çalışma için uygun olduğu sonucuna varılarak karar verilmiştir.

**2. Final Soruları:** Bu çalışmada sontest olarak her iki grupta da final soruları kullanılmıştır. Sorular fizikokimya laboratuvarı öğretim üyeleri tarafından beş adet ve açık uçlu olarak hazırlanmıştır.

## **Verilerin Analizi**

Uygulama sonunda elde edilen nicel veriler betimsel istatistik teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit

etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasına içerik analizi denilir (Berg ve Lune, 2015). Nitel bulgular nicel bulguları desteklemek amacıyla kullanılmış, öğrenci ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

## Bulgular

### 1. Laboratuvar Testi İle İlgili Bulgular

Söz konusu anket 8 tanesi açık uçlu 17 tanesi çoktan seçmeli olmak üzere 25 sorudan oluşmaktadır. Ankette yer alan soruların ilk 12 tanesi öğrencilerin laboratuvar çalışmalarıyla ilgili görüşlerini, diğer 13 soru ise V-Diyagramıyla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik olarak hazırlandı. Anket sadece deney grubundaki 28 öğrenciye uygulandı.

Öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrenciler, bugüne kadar hazırladıkları klasik deney raporlarından yeteri kadar yararlanamadıklarını, teorik bilgileri klasik deney raporunda kitaptan kopya ederek deney raporuna geçirdiklerini bu yüzden de teorik bilgiler ile laboratuvardaki gözlemleri arasında anlamlı ilişkiler kuramadıklarını ve zaman zaman deneyleri boş yere yaptıkları duygusuna kapıldıklarını ifade etmişlerdir.

*Tablo 2. İlk üç anket sorusu ve öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplara ait frekans değerleri*

Sorular	Hiç(f)	Kısmen(f)	Çok(f)
1. Genel kimya laboratuvarında bugüne dek hazırladığınız deney raporları size ne derece de yararlı oldu veya ne derece de yararını gördünüz?	2	20	6
2. Gördüğünüz derslerle laboratuvarınızın bağlantısını ne derece iyi kurabiliyorsunuz?	0	18	10
3. Deneyi yaptıktan sonra konuyu anlamanızda veya pekiştirmenizde ne derece yararını görüyorsunuz?	3	11	14

Tablo 2’de görüldüğü üzere klasik raporların kendilerine ne derece yararlı olduğunu anlamak için sorulan birinci soruya öğrencilerin sadece

%21,42'si (6 kişi) çok cevabını vermiştir. Gerekece olarak ise raporları göstermelik hazırladıklarını, derslerin yoğunluğundan dolayı önem veremediklerini, kitapta ne yazıyorsa kopya ettiklerini ve öğretici bir yanı olmadığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Teorik bilgiler ile laboratuvar gözlemleri arasında bağlantı kurup kuramadıklarını anlamak için sorulan ikinci soruya öğrencilerin hiçbiri olumsuz yanıt vermemiştir. Bu da az da olsa laboratuvarların amacına uygun bir sonuçtur. Ancak öğrencilerin % 35,71'i (10 kişi) çok cevabını vermiştir. Gerekece olarak ise ders ve laboratuvarların eş zamanlı olmamasını, bazı deneylerin içerdiği ilke, prensip ve teorilerinin derste öğrenilmeden deney yapıldığını dolayısıyla da teorik bilgi ile deneyler arasında bağlantı kuramadıklarını ifade etmişlerdir.

Deneylerin konuyu anlamaya veya pekiştirmeye katkısını öğrenmek amacıyla sorulan üçüncü soruya öğrencilerin % 50'si (14 kişi) çok cevabını vermiştir. Bu öğrencilerin laboratuvarın öneminin farkında olduklarını gösteren bir sonuç olarak düşünülebilir.

**Tablo 3. Beşinci ve altıncı anket sorusu ve öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplara ait frekans değerleri**

Sorular	Hiç(f)	Kısmen(f)	Çok(f)
5. Bir deney raporu sizce deneyi ne derecede iyi özetleyebilmektedir?	2	18	8
6. Sizce deneylerin bilgiyi sadece teorik olarak vermesi ne kadar yararlı olur?	15	10	3

Öğrencilerin laboratuvara olan olumsuz yaklaşımında klasik deney raporlarının bir payının olup olmadığını anlamak için sorulan beşinci soruya yukarıda Tablo 3'te sunulduğu üzere öğrencilerin sadece %28,57'si (8 kişi) çok cevabını vermiştir. Burada öğrenciler; raporları sadece hazırlamış olmak için hazırladıklarını yani bir zorunluluktan hazırladıklarını, ciddiye almadıklarını ya da rapor hazırlamayı gereksiz bulduklarını da ifade etmişlerdir.

Tablo 4' te görüldüğü üzere öğrencilerin laboratuvar çalışmalarına bakış açılarını daha net anlayabilmek için sorulan dördüncü soruya öğrencilerin %46,42'i evet cevabını vermiştir. Hayır cevabını veren öğrenciler laboratuvarların, öğrenilen bilgileri pratiğe dökmek için bir yol

olduğunu, konuların mantığını anlayıp ezberden kurtulmak için önemli olduğunu ve laboratuvar da deney yapmaktan zevk aldıklarını dile getirmişlerdir.

**Tablo 4. Dört, yedi, dokuz ve onikinci anket sorusu ve öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplara ait frekans değerleri**

Sorular	Evet(f)	Hayır(f)
4. Laboratuvar da deneyleri boş yere yaptığınız hissine kapıldınız mı?	46.42	53.58
7. Laboratuvara hazırlanıp geliyor musunuz?	89,28	10.72
12. Laboratuvarların tam bir öğrenme ortamı sağladığını düşünüyor musunuz?	46.42	53.58
9. Deney yaparken kendinizi daha çok bir aşçı gibi mi yoksa bir bilim adamı gibi mi hissediyorsunuz?	Aşçı(f) 46,42	Bilim İnsanı(f) 53.58

Yedinci soruya öğrencilerin %89,28'i evet cevabını vermişlerdir. Ama bu hazırlık çoğunlukla laboratuvar kitabında yer alan teorik kısmın okunmasıyla sınırlı kalmaktadır. Laboratuvar dersi başlamadan önce yapılan küçük sınav da öğrencilere bu ön hazırlığı zorunlu kılıyor. Onikinci soruya öğrencilerin %46,42'si evet cevabını vermiştir.

“Deney yaparken kendinizi daha çok bir aşçı gibi mi yoksa bir bilim adamı gibi mi hissediyorsunuz?” şeklindeki dokuzuncu soruya öğrencilerin neredeyse yarısına yakını %46,42 “aşçı”; %53.58'i ise “bilim adamı” cevabını vermiştir.

“Sizce bir deney raporu hangi bölümleri mutlaka içermelidir?” şeklindeki sekizinci sorusuya öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde Tablo 5'te görüleceği üzere, öğrencilerin klasik raporda yer alan bölümleri belirttikleri ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplar gruplandırılarak aşağıda Tablo 5'te sunulmuştur.

**Tablo 5. Öğrenci görüşlerine göre bir deney raporunun mutlaka içermesi gereken bölümlere ait frekans ve yüzde değerleri (Not: 3 öğrenci soruya cevap vermemiştir. Bir öğrenci birden fazla cevap verebilmiştir.)**

Bölümler	Öğrenci Sayısı (f)	Yüzde Değeri(%)
Deneyin adı	3	12
Deneyin amacı	14	56
Teorik bilgi	16	64
Deneyin yapılışı	11	44
Araç-gereç	7	28
Sonuç	20	80

Ankette yer alan diğer sorular öğrencilerin V-Diyagramıyla ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış sorulardır.

“V-Diyagramı ve klasik deney raporu arasındaki farkın” sorulduğu onüçüncü soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde belirlenen bulgular Tablo 6’da maddeler halinde sunulmuştur.

**Tablo 6. Öğrenci ifadelerine göre V-diyagramı ve klasik deney raporu arasındaki farklar**

<i>V Diyagramını hazırlarken kişi daha dikkatli oluyor.</i>
<i>V Diyagramı daha düzenli ve estetik.</i>
<i>Klasik deney raporu uzun ve yorucu, V Diyagramı ise daha öz ve net bilgiler içeriyor.</i>
<i>V Diyagramı önceden hazırlık istediği için deneye hazırlıklı gelmemizi sağladı. Klasik rapor ise sonradan yazılabiliyor.</i>
<i>V Diyagramı daha disiplinli bir çalışma gerektiriyor. Klasik raporda ise kitabın ayımsını yazmak yeterli oluyor. İlave bir çaba sarfetmek gerekmiyor.</i>
<i>V Diyagramı için konunun hâkimiyeti gerekiyor. Klasik deney raporu için böyle bir şart yok.</i>

Tablo 7’de görüldüğü üzere V-Diyagramının ön hazırlık gerektirmesi hakkındaki onbeşinci soruya öğrencilerin %21,42’si (6 kişi) hayır cevabını vermiştir. %78,57’si (22 kişi) ise evet veya kısmen cevabını vermiştir. Olumsuz cevap veren öğrenciler ise “ daha önceden de hazırlıklı geldikleri” yorumunu yaptılar.

V-Diyagramı hazırlığının öğrencileri düşünmeye sevk edip etmediğiyle ilgili onaltıncı soruya öğrencilerin %75’i (21 kişi) evet veya kısmen cevabını vermiştir.

V-Diyagramının teorik bilgi ve laboratuvar gözlemleri arasında bağlantı kurmalarını sağlayıp sağlamadığına yönelik olarak sorulan onyedinci soruya öğrencilerin %53,57’si (15 kişi) evet cevabını vermiştir.

V-Diyagramlarının kavram bilgisine bir katkısının olup olmadığını anlamak amacıyla sorulan onsekizinci soruya öğrencilerin %25’i (7 kişi) olumsuz cevap vermiştir. Öğrencilerin %75’i (21 kişi) ise evet veya kısmen cevabını vermiştir. Bu cevabı verme gerekçelerini ise şu şekilde açıklamışlardır: “Kavramlar kısmı tüm kavramları daha iyi, açık ve net bir şekilde öğrenmemizi sağladı. Kavramları tanımama ve kavram tanımlarını öğrenmeme katkısı oldu. Ayrıca bazı kavramların tanımlarını yanlış ya da eksik bildiğimin farkına varmamı sağladı.”

**Tablo 7. V-Diyagramıyla ilgili anket soruları ve öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplara ait frekans değerleri**

Sorular	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
15. V Diyagramlarının ön hazırlık gerektirmesi sizi araştırmaya sevk etti mi?	13	9	6
16. V Diyagramı hazırlığı sizi düşünmeye sevk etti mi?	12	9	7
17. V Diyagramı laboratuvar gözlemleri ve teorik bilgi arasında ilişki kurmanıza katkı sağladı mı?	15	7	6
18. V Diyagramının kavramların öğrenilmesine ya da kavram yanlışlarının tespitine katkısı oldu mu?	13	8	7
19. V Diyagramının deneyle ilgili soru sorma yeteneğinizi geliştirmenize katkısı oldu mu?	11	10	7
20. V diyagramının grup çalışmasına katkısı oldu mu?	10	9	9

“V-Diyagramının deneyle ilgili soru sorma yeteneğinize katkısı oldu mu?” şeklindeki ondokuzuncu soruya öğrencilerin %75’i (21 kişi) evet veya kısmen cevabını vermiştir. Öğrencilerin böyle bir cevap verme gerekçeleri öğrenci ifadelerine dayalı olarak şöyle özetlenebilir: “Klasik raporları hazırlarken araştırma gereği duymazken V-Diyagramı bizi araştırmaya yöneltti ve ufukumuzu genişletti. Deneyin amacına yönelik sorular türetebilmemize katkı sağladı. Özellikle odak soru bulma noktasında ilk dönemlerde zorlandım. Ama artık daha kolay sorular bulabiliyorum.”

“V-diyagramının grup çalışmasına katkısı oldu mu?” şeklindeki yirminci soruya öğrencilerin %67.85’i (19 kişi) evet veya kısmen cevabını vermiştir.

“V-Diyagramının en çok hangi kısmının daha yararlı olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?” şeklinde sorulan yirmiikinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin çoğunlukla “odak soru” cevabı verdikleri görülmüştür. Buna gerekçe olarak da deneyin amacının odak soruda gizli olduğu, odak soruyu sorabilmek için konuya hâkim olmak ve deneyin mantığını kapmış olmak gerektiği belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplara ait frekans ve yüzde değerleri aşağıda Tablo 8’de sunulmuştur.

**Tablo 8. Öğrencilerin V-Diyagramının en yararlı buldukları kısımlarına ait frekans ve yüzde değerleri (Not: 2 öğrenci soruya cevap vermemiştir. Bir öğrenci birden fazla cevap verebilmiştir.)**

V Diyagramının Bölümleri	f	%
Teori-ilkeler	7	26,92
Kavramlar	8	30,77
Odak soru	15	57,69
DeneySEL iddialar	7	26,92
Bilgi iddiaları	10	38,46
Veri Dönüşümleri	9	34,62

“Üniversiteye başladığımız ilk yıldan itibaren deney raporu hazırlama yöntemi olarak V-Diyagramlarını kullanmış olmayı ister miydiniz? Neden?” şeklinde sorulan yirmidördüncü soruya öğrencilerin % 62,96’sı evet cevabını vermiştir. Evet cevabı veren öğrencilerden biri cevabının nedenini: “V-Diyagramının klasik rapordan daha yararlı olduğunu düşünüyorum, o yüzden isterdim. Ama biz bu en yoğun yılımızda karşılaştığımız için çok iyi değerlendiremedik diye düşünüyorum.” şeklinde açıklamıştır. Yine bir başka öğrenci cevabının nedenini “Hazırlarken çok vakit harcıyorum. Ama çalışırken çok yararını gördüm. Ayrıca klasik rapora göre çok daha faydalı, deney hakkında daha fazla bilgi veriyor. Yani daha verimli ve düzenli bir yöntem. Deneyin tümünü tek sayfada görme imkanı sağladığı için bilgiler daha kalıcı oldu. Üniversiteye başladığımız ilk yıldan itibaren V diyagramlarını kullansaydık çok daha faydalı olurdu” şeklinde açıklamıştır.

Ankette “V-diyagramlarının öğrenmenize olumlu katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Neden?” şeklinde sorulan yirmibeşinci soruya öğrencilerin %65,38’i olumlu cevap vermiştir. Öğrenciler klasik rapor hazırladıkları dönemde bir deney için pek çok farklı rapor ortaya çıktığını ve raporlar arasında belli bir standart sağlanmadığını, V-diyagramı sayesinde raporlarda bir düzenin ve standartın yakalandığını söylemişlerdir. Odak soru sayesinde konunun önemli noktasının yakalandığını, bilimsel iddialar kısmının ise deneyde elde edilen sonuçların yorumlanmasında farklı bir bakış açısı getirdiğini, kısacası tüm kısımlarıyla V-diyagramının konuya tamamen hâkim olmalarında büyük katkı sağladığını dile getiren öğrenciler doğru hazırlanan bir V-diyagramının öğrenmeye olumlu katkı sağlayacağı yorumunu yapmışlardır.



Deney ve kontrol grubundaki tüm öğrencilerin dönem sonunda girdikleri final sınavındaki açık uçlu sorulara (sontest) verdikleri cevaplar betimsel istatistik teknikleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları aşağıda Tablo 9’da sunulmuştur.

**Tablo 9.** Öğrencilerin sonteste verdikleri cevaplara ait frekans ve yüzde değerleri

Gruplar	Sontest (f- %)		Toplam
	Doğru cevap	Yanlış Cevap	
Kontrol Grubu	18-64.29	10-35.71	28-100
Deney Grubu	24-85.71	4-14.29	28-100

Deney grubunda yer alan öğrencilerden 24’ü final sorularını doğru cevaplarırken; kontrol grubundaki öğrencilerin 18’i final sorularını doğru cevaplamıştır. Bu sonuçlar V-Diyagramlarının öğrencilerin fizikokimya laboratuvar deneylerini öğrenmelerine belli bir oranda olumlu etki ettiğinin bir göstergesidir. V-Diyagramının fizikokimya laboratuvar deneylerini öğrenme başarısını arttırdığını söyleyebiliriz.

## Tartışma

V-diyagramının fizikokimya laboratuvarlarında deney raporlarının hazırlanmasında kullanılmasının kimya öğretmeni adaylarının öğrenmesine olan etkilerinin incelendiği bu çalışmada, deney grubunda bulunan ve V-diyagramı kullanarak rapor hazırlayan öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere göre final sınavında (sontest) daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu alanyazındaki bazı çalışmaların bulgularıyla uyumludur. Ayvacı ve İpek Akbulut (2012); V-diyagramının öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirdiğini, bilişsel alanda kavramsal öğrenmeye katkı sağladığını ve öğrencilerin alma, karşılık verme gibi alt düzeyde de olsa bazı duyuşsal özelliklerini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Yavuz ve Kıyıcı (2014) fen ve teknoloji laboratuvar uygulamaları dersinde, laboratuvarda eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde V-diyagramı ve kavram haritası kullanımının öğrencilerin başarı ve eleştirel düşünme eğilimlerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Alanyazında çalışmamızın bulgularıyla örtüşmeyen bulgular da söz konusudur. Mesela Lehman ve diğerleri (1985), siyah Amerikalıların öğ-

renim gördüğü bir lisede, biyoloji kavramlarının anlamlı bir şekilde öğrenilmesinde, kavram haritası ve V-diyagramı araçlarının kullanımının ne düzeyde etkili olduğunu incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark tespit etmemiştir. Bu sonucu deney grubu öğretmenleri ve öğrencilerinin bu yöntemlere yeterince aşina olmamaları ve uygulama süresinin yetersizliği ile ilişkilendirerek açıklamıştır.

Bu çalışmada "Laboratuvarda deneyleri boş yere yaptığınız hissine kapıldınız mı?" ve Laboratuvarların tam bir öğrenme ortamı sağladığını düşünüyor musunuz?" sorularına öğrencilerin neredeyse yarısına yakınının evet cevabını vermesi manidardır. Ayrıca "Deney yaparken kendinizi daha çok bir aşçı gibi mi yoksa bir bilim adamı gibi mi hissediyorsunuz?" sorusuna öğrencilerin neredeyse yarısına yakını (%46,42) aşçı cevabını vermiştir. Öğrenciler, deney yapıtlarının kitapta "yemek tarifi gibi" olduğunu bunun yerine deneyde hangi maddenin ne amaçla kullanıldığını açıklayan şekilde olmasının daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Öğrencilerle yapılan bire bir görüşmelerde de öğrenciler: "*Bazı deneylerde laboratuvarda yaptığımız çalışmalarla teori arasında bir ilişki kuramıyoruz. Bu yüzden de deneyleri boşa yapıyormuş hissine kapılıyoruz. İşte o zaman deney yapmak, yemek yapmaktan farksız hale geliyor*" şeklinde serzenişlerde bulunmuşlardır. Bu bulgular bize öğrencilerin yaklaşık yarısının deneyleri boş yere yaptığı duygusuna kapıldığını gösterir ki bu da laboratuvarların tam bir öğrenme ortamı sağlama noktasında eksikleri olduğunu bir kanıtı olarak yorumlanabilir. Alanyazında da laboratuvar çalışmalarının etkinliği konusunda bazı yetersizliklerin olduğunu gösteren çalışmalar vardır.

Nakiboğlu ve Meriç (2000) laboratuvar çalışmalarının amacına ulaşmasının, derslerdeki teorik bilgiler ile deneyler arasında anlamlı ilişkiler kurulmasına ve laboratuvarın aynı zamanda bir öğrenme ortamı haline getirilmesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Geleneksel laboratuvar çalışmaları, öğrencilerin deneyleri planlama, gözlem yapma, ölçme ve sonuç çıkarma gibi bilimsel süreç becerilerini geliştirmede yeterince etkili olmaktadır (Kyle, Penick ve Shymansky, 1979; Tamir, 1977).

Çalışmamızda kullandığımız anketin laboratuvar ve klasik rapora yönelik olarak hazırlanan sorularına öğrencilerin verdikleri cevaplarının incelenmesi sonucu belirlenen ve bulgular bölümünde detaylı bir biçimde

sunulan sorunların, öğrencilerin laboratuvarlarda doğru yönlendiril-melerinden kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Tüm bu sorulara verilen cevaplar öğrencilerin laboratuvar çalışmalarında yaşadıkları sorunların farkında olmalarına rağmen ne yapılması gerektiği noktasında pek fazla fikir sahibi olmadıklarını göstermektedir. Çünkü öğrencilerin “Sizce bir deney raporu hangi bölümleri mutlaka içermelidir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde (Bakınız Tablo 5), öğrencilerin laboratuvar çalışmalarında kullanmaya alışık oldukları klasik raporda yer alan bölümleri (Deneyin adı, Deneyin amacı, Teorik bilgi, Deneyin yapılışı, Araç-gereç, Sonuç) vurguladıkları ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerden V- diyagramıyla klasik deney raporunu karşılaştırmalarını istediğimizde öğrencilerin tamamen V-diyagramı lehine görüş bildirdikleri (Bakınız Tablo 6) görülmüştür. Öğrencilerin V-diyagramıyla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik sorulara verdikleri cevaplarda büyük çoğunluğun V-diyagramlarının ön hazırlık gerektirdiğini ve V-diyagramı hazırlarken bazı konularda daha ayrıntılı kaynaklara başvurmak durumunda kaldıklarını ve özellikle kavramları araştırmaya yönelttiğini ifade ettiler. Öğrencilerin yarısı V-diyagramının teorik bilgi ve laboratuvar gözlemleri arasında bağlantı kurmalarını sağladığını; dörtte üçü V- diyagramlarının kavram bilgisine katkı sağladığını belirtmiştir. Gowin ve Novak’a (1984) göre V- diyagramı öğrencilerin teorik bilgi ile laboratuvar çalışmaları arasında ilişki kurmalarını sağlayarak, laboratuvar raporlarının daha anlaşılabilir ve yararlı hale getirilmesine imkân tanır. Öğrencilerden biri V- diyagramının kavram bilgisine olan katkısını “*Kavramlar kısmı tüm kavramları daha iyi, açık ve net bir şekilde öğrenmemizi sağladı. Kavramları tanımama ve tanımlarını öğrenmeme katkısı oldu. Ayrıca bazı kavramların tanımlarını yanlış ya da eksik bildiğimin farkına varmamı sağladı...*” şeklinde izah etmiştir.

Öğrencilerin yine dörtte üçü V- diyagramının deneyle ilgili soru sorma yeteneğine katkısı olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmede bu soruyla ilgili olumlu görüş bildiren öğrencilerin biri cevabını “*Klasik raporları hazırlarken araştırma gereği duymazken V- diyagramı bizi araştırmaya yöneltti ve ufkumuzu genişletti. Deneyin amacına yönelik sorular türetebilmemize katkı sağladı. Özellikle odak soru bulma noktasında ilk dönemlerde zorlandım. Ama artık daha kolay sorular bulabiliyorum*” şeklinde detaylandırmıştır. Ayrıca öğren-

cilerin büyük çoğunluğu V- diyagramının odak soru kısmının en çok yararlı olduğunu düşünmektedirler. Bu düşüncelerini ise deneyin amacının odak soruda gizli olduğunu, odak soruyu sorabilmek için konuya hâkim olmak ve deneyin mantığını kapmış olmak gerektiğini belirterek açıklamışlardır.

Alanyazında V- diyagramlarıyla ilgili yukarıda ortaya koyduğumuz öğrenci görüşlerini destekleyen tespit ve vurgular sözkonusudur. V- diyagramları laboratuvar çalışmalarının gerçekleştirilmesi sırasında teorik bilgi ile ilişki kurarak temel kavramların doğru anlaşılmasının sağlanması yanında, öğrenci başarısının iyi bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesine de imkân sağlar. Ayrıca, öğrenciye laboratuvar öncesi hazırlık yapma fırsatı verir (Nakiboğlu ve Meriç, 2000). V-diyagramı sayesinde eski bilgilerle, yeni yorumlar yapılarak bilgi yapılandırılırken, tüm elemanların birbirleriyle olan aktif etkileşimi organize bir biçimde şematize edilir. V- diyagramlarına eğitim-öğretim faaliyetlerinde yer verildiğinde, öğrenciler bilgi ve bilginin oluşum sürecinden haberdar olurlarken aynı zamanda kavramlar arasındaki ilişkileri de anlamlandırır ve elde edilen yeni bilgilerle kavramlarını yeniden yapılandırabilirler (Novak, 1998; Novak, Gowin ve Johansen, 1983). Çünkü V- diyagramı gözlem yaptığımız olay, olgu veya kavram üzerinde ne gördüğümüz ve nasıl yorumladığımız arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran yollardan biridir (Gürdal, Şahin ve Çağlar, 2001). V- diyagramı ile öğrenciler yaptıkları ve katıldıkları laboratuvar aktivitelerinden sonra gözlemledikleri olaylarla daha önce bildikleri arasındaki ilişkileri aynı anda görebilirler. Böylece bilgiler daha şematik ve organize bir şekilde kaydedileceği için öğrenme de daha organize, anlamlı ve kalıcı olacaktır (Atılboz ve Yakışan, 2003).

## Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak laboratuvar çalışmalarını daha verimli ve anlamlı kılmak amacıyla, geleneksel öğretim yaklaşımlarının esas alındığı laboratuvar uygulamalarının dışına çıkılarak öğrencinin öğrenmede daha çok sorumluluk aldığı ve aktif olduğu çağdaş öğretim yaklaşımlarının esas alındığı laboratuvar uygulamaları kullanılmalıdır. Bu çalışmada anketin V- diyagramlarıyla ilgili bölümünden elde edilen bulgular, V- diyagramlarının; öğrencilere deneyle ilgili sorular

sordurması, ön hazırlık gerektirmesi, teori ile deneyi ilişkilendirmesi, teo-ride geçen kavramların öğrenilmesini ve sonuçların yorumlanmasını sağ-laması gibi avantajlarının olduğunu ortaya koymuştur. Bu avantajlarıyla V- diyagramlarının laboratuvar çalışmalarını daha etkin ve anlamlı kılma ve öğrencilerin öğrenmelerine katkıda bulunma potansiyeline sahip oldu-ğunu söyleyebiliriz.

Bu nedenle özellikle öğrencilerin araştırma, problem çözmeye, gözlem yapma ve bunlar arasında ilişkiler kurma gibi becerileri kazanmalarında önemli bir role sahip olan laboratuvar derslerini gerçek bir öğrenme or-tamı olarak kullanabilmek ve geleneksel doğrulama yönteminin ezberci yaklaşımından kurtarabilmek için V-diyagramları gibi materyallerden yar-arlanılması gerekmektedir. Çalışmamızda sadece deney raporlarının ha-zırlanmasında kullanılan V- diyagramları kimya derslerinde, kavramsal bilgi ve deneysel çalışmalar arasında ilişki kurmada ve kavram öğren-minde öğrencilere yardımcı olmakta, bu anlamda öğretmene de öğretim için avantaj sunmaktadır. V-diyagramlarının hemen her düzeydeki bütün deneylerde rahatça kullanılabilirliği, hazırlanma kolaylığı, laboratuvar öncesi öğrencileri araştırmaya sevk etmesi, kavram öğretimine yardımcı olması ve laboratuvar çalışmalarının tüm aşamalarını organize bir bi-çimde içermesi gibi önemli avantajları nedeniyle kimya öğretmeni aday-larını eğiten kimya eğitimcileri tarafından laboratuvar çalışmalarında kul-lanılması ve kullanımının yaygınlaştırılması kimya öğretmeni adaylarına daha nitelikli bir kimya eğitimi imkânı sunacaktır. Bu gibi materyallerle hizmet öncesi süreçte tanışan ve bu materyallere kimya öğretiminde nasıl yer vereceğini öğrenen kimya öğretmeni adaylarının öğretmen oldukla-rında bu materyalleri öğretimlerinde kullanma ihtimalleri daha yüksek olacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Effect of The V-Diagram on The Prospective  
Chemistry Teachers' Learning of Physical Chemistry  
Laboratory Experiments and Their Ideas About  
V-Diagram**

\*

Emine Güler Akdemci - Derya Karataş - Ayşegül Derman

*Necmettin Erbakan University, Ministry of National Education, Necmettin Erbakan University*

The most important feature that distinguishes science from other sciences is that it allows students to develop scientific process skills primarily by giving importance to experimentation, observation, and exploration. (Adadan, 2015; Nakipoğlu, 2015). In today's world where science and technology are developing at a dizzying pace, science education is carried out with many different techniques and methods. One of the most effective methods among these methods is the laboratory method (Lawson, 1995). In the basic sciences, supporting theoretical subjects with experiments is very important for understanding the subjects. The role of laboratories in science education has an important role as a focal point (Adadan, 2015), therefore, the role of laboratories in science teaching has attracted the attention of many researchers (Adadan, 2015; Hodson, 1990; Hoffstein and Lunetta, 1982; Tamir, 1977).

The V-diagram is a V-shaped diagram developed by Gowin and Novak (1984) during the 70's in order to better understand and construct knowledge and is also called Vee heuristics, Vee map and V-diagram.

This diagram allows students to establish a relationship between theoretical knowledge and laboratory studies, making it possible to make laboratory reports more understandable and useful (Gowin and Novak, 1984; Novak, 1998).

The greatest benefit of using V-diagram in laboratory studies is to eliminate the discrepancies between the course and laboratory work by enabling students to establish a relationship between their theoretical knowledge and their observations in the laboratory. While most of the

time the students are interested in the record and results of the experiments in their experiments, they cannot reach the information they want to give to the student. Using the V-diagram, the students form the data transformations based on the records they have obtained and reach the experimental and informational interpretations that the experiment wants to gain (Nakiboğlu, Benlikaya & Karakoç, 2001; 2002). In this study, we aimed to increase the quality of physicochemistry laboratory applications by using V-diagrams, which enable the student to construct meaningful, permanent and organized information in his mind in the preparation of reports of physicochemistry experiments carried out with the traditional approach.

In current study, the effects of using V-diagram in the preparation of experimental reports in Physical Chemistry laboratories on the learning of prospective chemistry teachers were focused.

In the present study, the effect on the learning of the preparation of the reports of the 3rd grade prospective chemistry teachers using the V-diagram of Physicochemistry Laboratory I course experiments to the experiments of the Physicochemistry Laboratory I course was investigated. In the present study, a static group comparison pattern was used (Creswell, 2016, p. 172). Two different measurement tools, Laboratory Test and open-ended final exam questions were used to collect the data. 56 students who took Physical Chemistry Laboratory I course were randomly assigned into two groups as experimental group and control group. While the students in the experimental group prepared the experiment reports using the V-diagram, the students in the control group prepared the experiment reports in the usual, conventional way. The obtained quantitative data were analyzed with descriptive statistical techniques and the success of the two groups was compared. Content analysis technique was used in the analysis of qualitative data. In the present study, it was found out that the effects of the use of the V-diagram in the preparation of the experiment reports in the physicochemistry laboratories on the learning of the prospective chemistry teachers were more successful in the final exam (posttest) than the students in the control group who prepared the report using the V-diagram. This finding is consistent with the findings of some studies in the literature. Ayvaci and İpek Akbulut (2012) revealed that the V-diagram improves students' psychomotor skills, contributes to conceptual

learning in the cognitive field, and affects some of the affective characteristics of students, such as receiving and responding. Yavuz and Kıyıcı (2014) stated that the use of V-diagram and concept map in the teaching and learning activities in the laboratory in the science and technology laboratory applications course positively affected students' achievement and critical thinking dispositions. Based on the findings obtained in the present study, in order to make the laboratory studies more efficient and meaningful, laboratory practices based on contemporary teaching approaches in which the student takes more responsibility and active in learning should be used by going beyond the laboratory practices based on traditional teaching approaches. In the present study, the findings obtained from the part of the questionnaire related to V-diagrams; It has revealed that students have the advantages such as asking questions about the experiment, requiring preliminary preparation, associating the theory with the experiment, learning the concepts in the theory and providing the interpretation of the results. With these advantages, we may conclude that V-diagrams have the potential to make laboratory studies more effective and meaningful and contribute to students' learning.

Therefore, it is necessary to utilize materials such as V-diagrams in order to be able to use laboratory courses as a real learning environment and save the traditional validation method from the rote approach, especially for students to gain skills such as research, problem solving, observation and establishing relationships between them. In our study, only the V-diagrams used in the preparation of experimental reports help students to establish relationships between conceptual knowledge and experimental studies in chemistry courses and concept learning, and in this sense offer an advantage to the teacher for teaching. V-diagrams can be easily used in all experiments at almost all levels, ease of preparation, encouraging pre-laboratory students to research, assisting concept teaching and organizing all stages of laboratory studies. and expanding its use will provide prospective chemistry teachers a more qualified chemistry education. The prospective chemistry teachers who meet such materials in the pre-service period and learn how to entegrate them in chemistry teaching are more likely to use these materials in their teaching.



## Kaynakça / References

- Adadan, E. (2015). Kimya öğretiminde yönlendirilmiş araştırmaya dayalı laboratuvar uygulamaları. A. Ayas ve M. Sözbilir (Editörler), *Kimya Öğretimi* içinde (ss.27-56). Ankara: PEGEM.
- Atılboz, N.G. ve Yakışan, M. (2003). V diyagramının genel biyoloji laboratuvarı konularını öğrenme başarısı üzerine etkisi: Canlı dokularda enzimler ve enzim aktivitesini etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 8-13.
- Ayvacı, H.Ş. ve İpek Akbulut, H. (2012). Elektrik akımı ile ilgili kavramların gelişiminde V-diyagramlarının etkisini belirlemeye yönelik bir pilot çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 109-126.
- Berg, B. L., ve Lune, H. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2016). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (S.B. Demir, Çev. Ed.), Ankara: Eğiten Kitap Yayınları
- Çelikler, D., Güneş, M.H., Güneş, T. ve Şendil, K. (2008). V diyagramı uygulamalarının temel kimya laboratuvarı dersinde öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 51-58.
- Esiobu, G.O. ve Sayibo, K. (1995). Effect of concept and Vee mapping under three learning modes on students cognitive achievement in ecology and genetics. *Journal of Research in Science Teaching*, 32(9), 971-995.
- Geban, Ö., Aşkar, P. ve Özkan, İ. (1992). Effects of computer simulated experiments and problem solving approaches on high school students. *Journal of Educational Research*, 86, 5-10.
- Gürdal, A., Şahin, F. ve Çağlar, A. (2001). *Fen eğitimi ilkeler, stratejiler ve yöntemler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Gowin, D.B. ve Novak, V.D. (1984). *Learn how to learn*. New York: Cambridge University Press.
- Gurley-Dilger, L. (1992). Gowin's Vee. *The Science Teacher*, 50-57.
- Hodson, D. (1990). A critical look at practical work in school science. *School Science Review*, 70(256), 33-40.
- Hoffstein, A. ve Lunetta, V.N. (1982). The role of the laboratory in science teaching: Reglected aspects of research. *Review of Educational Research* 52(2), 201-217.

- Kyle, W. Jr., Penick, J. ve Shymanshy, J. (1979). Assessment and analyzing performance of students in collage laboratories. *Journal of Research In Science Teaching*, 16, 545-552.
- Lawson, A.E. (1995). *Science teaching and the development of thinking*. California: Wadsworth Press.
- Lehman, V.D., Carter, C. ve Kahle, J.B. (1985). Concept mapping, vee mapping and achievement: Results of a field study with black high school students. *Journal of Research in Science Teaching*, 22(7), 663-673.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Nakhlen, M.B. (1994). Chemical education research in the laboratory environment. *Journal of Chemical Education*, 71(3), 201-205.
- Nakipoğlu, C. (2015). Kimya öğretiminde bilimsel süreç becerileri. A. Ayas ve M. Sözbilir (Editörler), *Kimya Öğretimi içinde* (ss.93-114). Ankara: PEGEM.
- Nakiboğlu C., Benlikaya, R. ve Karakoç, Ö. (2001). Ortaöğretim kimya derslerinde V-diagramı uygulamaları. *Hacettepe Üniv. Eğitim Fak. Dergisi*. 21, 97-104.
- Nakiboğlu C., Benlikaya, R. ve Karakoç, Ö. (2002). *Fizikokimya laboratuvarlarında V-diagramı uygulamaları*. V. Ege Fizikokimya Günleri.
- Nakiboğlu, C., Benlikaya, R. ve Kalın, Ş.(2002). *Kimya öğretmen adaylarında kimyasal kinetik ile ilgili yanlış kavramların belirlenmesinde V diyagramlarının kullanılması*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitim Kongresi. 16-18/10/2002, Ankara.
- Nakiboğlu, C. ve Meriç, G. (2000). Genel kimya laboratuvarlarında v diyagramı kullanımı ve uygulamaları. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 58-75.
- Novak, J. D. (1998). *Metacognitive strategies to help students learning how to learn*. Research Matters-to the Science Teacher. No.9802.
- Novak, J.D., Gowin D.B. ve Johansen, G.T. (1983). The use of concept mapping and knowledge vee mapping with junior high school science students. *Science Education*, 67(5), 625-645.
- Passmore, G.G. (1998). Using Vee diagrams to facilitate meaningful learning and misconception. *Radiologic Science and Education*, 4(1), 11-28.
- Roehrig, G., Luft, V.A. ve Edwards, M. (2001). Versatile Vee maps. *The Science Teacher*, January, 28-31.

- Roth, W. (1990). Map Your way to a beter laboratory. *The Science Teacher*, April, 31-34.
- Sarıkaya, Y. (1993). *Fizikokimya*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Sarıkaya, A. (2003). IX. Sınıf fizik dersine ait deneylerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi ve seçilmiş deneyler için çalışma yapırlarıyla V diyagramlarının hazırlanması. Yüksek lisans Tezi, Ankara: YÖK Dökümantasyon Merkezi.
- Serin, G. (2002). Fen eğitiminde laboratuvar. *Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, Maltepe Üniversitesi*, 403-406.
- Sülün, Y., Evren, A. ve Sülün, A. (2009). The effect of the usage of V-diagrams on the students success in biology laboratory. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 84-98. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/erziefd/issue/6001/80021>
- Tamir, P., (1977). How are the laboratories used? *Journal of Research in Science Teaching*, 14(4), 311-316.
- Tobin, K E. G., Capie, W. (1982). Relationships between formal reasoning ability, locus of control, academic engagement and integrated process skill achievement. *Journal of Research in Science Teaching*, 19(2), 113-121.
- Tümay, H. (2001). *Üniversite kimya laboratuvarlarında öğrencilerin kavramsal değişimi, başarısı, tutumu ve algılamaları üzerine yapılandırıcı öğretim yönteminin etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuz, M. ve Balkan Kıyıcı, F. (2014). Laboratuarda V -diyagramı ve kavram haritası kullanımının başarı ve eleştirel düşünme eğilimine etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 150-174. doi:<http://dx.doi.org/10.17539/aej.57690>.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Akdemci, E. G., Karataş, D. ve Derman, A. (2019). Kimya öğretmeni adaylarının fizikokimya laboratuvar deneylerini öğrenmelerine V-diyagramının etkisi ve V-diyagramı ile ilgili görüşleri. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 174-200. DOI: 10.26466/opus.538372

## Güvengenlik, Öz-Duyarlık ve Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkiler

DOI: 10.26466/opus.573925

\*

İzzet Parmaksız\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Merkez / Niğde / Türkiye

E-Posta: [izparm44@gmail.com](mailto:izparm44@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-2468-6134](https://orcid.org/0000-0003-2468-6134)

### Öz

*Bu çalışmada, güvengenlik ve öz-duyarlığın sosyal kaygıyı yordamadaki gücünü saptama amaçlanmıştır. Araştırmann çalışma grubu Orta Anadolu'da yaşayan 415 (Kadın:206, Erkek:209) yetişkin katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma verileri Güvengenlik Ölçeği, Sosyal Kaygı Ölçeği ve Öz-Duyarlık Ölçeği ve araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde hiyerarşik regresyon analizi, t testi, ANOVA ve pearson korelasyonu kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre medeni durumun, cinsiyetin ve ekonomik düzeyin sosyal kaygı puanlarını anlamlı farklılaştırmadığı saptanmıştır. Buna karşın algılanan anne baba tutumu ve eğitim düzeyinin sosyal kaygı puanlarını anlamlı farklılaştırdığı saptanmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizinde katılımcıların öz-duyarlık ve güvengenlik puanlarının sosyal kaygıyı yordadığı saptanmıştır. Bu araştırma sonuçları da göstermiştir ki önleyici ve koruyucu ruh sağlığı hizmeti veren uzmanların, öz-duyarlık ve güvengenlik becerilerini kazandıracak uygulamaları olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Okullarda rehberlik servislerinde görevli psikolojik danışmanların etkinliklerini planlarken kişisel ve sosyal hizmet alanlarında bu çalışmalara yer vermesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca çocukların sosyalleşmesi için ebeveynlerin çocuklarına bu özellikleri kazandırması önem arz etmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Güvengenlik, Öz-duyarlık, Sosyal Kaygı.

## Relationships Between Assertiveness, Self-Compassion and Social Anxiety

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to determine the assertiveness of self-compassion and predictability of social anxiety. The study group consisted of 415 (Female: 206, Male: 209) adult participants living in Central Anatolia. In this study, the Assertiveness Scale, Social Anxiety Scale and Self-Compassion Scale and personal information form developed by the researcher were used. Hierarchical regression analysis, t test and ANOVA and pearson correlation were used for data analysis. According to the results of the analysis, it was found that the marital status, gender and economic level did not significantly differentiate social anxiety scores. On the other hand, perceived parental attitude and education level significantly differentiated social anxiety scores. In the hierarchical regression analysis, it was found that the self-compassion and assertiveness scores of the participants predicted social anxiety. Considering these research data, it is thought that it is very important that preventive and protective mental health service providers include practices that will give them self-compassion and assertiveness skills. It is thought that psychological counselors working in school guidance services should include these studies in the fields of personal and social service when planning activities. In addition, it is important for parents to bring these characteristics to their children in order to socialize.*

**Keywords:** *Assertiveness, Self-Compassion, Social Anxiety.*

## Giriş

Toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı sorunlardan biri de sosyal kaygıdır. Bu durum günlük yaşamı olumsuz etkileyen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çözülenmediği zaman ruh sağlığını etkileyen bir duruma dönüşebilmektedir. Sosyal kaygı, bireyin tanımadığı insanlarla bir araya geldiğinde ya da diğer insanların kendini izlediği sosyal faaliyetlerde belirgin ve sürekli bir korku hissetmesidir (DSM-IV-TR, 2001). Sosyal kaygı sosyal yargı korkusuyla karakterizedir. Önemli bir problem ve yaşam kalitesinin düşmesine neden olan ciddi ve zayıflatıcı bir durumdur (Buckner vd., 2008). Kişinin utanacağı, küçük düşeceği, beraberindeki diğer insanlar tarafından eleştirileceği düşüncesi ile sürekli bir biçimde korktuğu ve sosyal ortamlardan kaçındığı kaygısal bir bozukluk olarak tanımlanmıştır (APA, 2013). Bu sebeple sosyal kaygılı bireyin, sosyal durumlarla yüzleştğinde kaygılı davranışlar sergilemesi kaçınılmazdır.

Olumsuz değerlendirilme kaygısı sosyal kaygıyı artırdığından (Koch, 2002) kaygılı birey daha az sosyal etkileşime girer (Hart, Turk, Heimberg ve Liebowitz, 1999). Ayrıca bireyin başkaları tarafından olumsuz algılandığına yönelik düşünceleri diğer insanların davranışlarının olumsuz yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Bunun sonucunda bir durumu ya da davranışı olduğundan daha tehdit edici algılayan kişiler karşı taraftan kendisine yönelik olumsuz bir eylem gerçekleşebileceği konusunda yanılıya düşebilirler (Crick, Grotpeter ve Bigbee, 2002). Böylelikle sosyal kaygının yüksek olması, insanların diğerleriyle olan sosyal bağlarını kopararak kişilerarası ilişkilerde zararlı sonuçlar ortaya çıkarır (Alden ve Taylor, 2010). Bu durum sosyal kaygının çok farklı sorunların ortaya çıkmasına sebep olabileceğini göstermektedir.

Sosyal kaygının sorunlara sebep olmaması için bireylere sosyal kaygı yaşamayı azaltacak özellikler kazandırmak önemlidir. Bunu sağlayacak sosyal kaygıyla ilişkili olduğu düşünülen önemli değişkenlerden biri de güvengen davranıştır. Güvengenlik; bireyin başkalarının hak ve özgürlüklerini zedelemekten ve onları küçük görmeden kendi haklarını koruması; duygu, düşünce, inanış ve isteklerini doğrudan açık ve net bir şekilde uygun yollarla ifade edebilmesidir (Korkut, 2004). İnsanların doğuştan veya sonradan yaşantı sonucu öğrendiği ve sosyal hayatta

kullandıkları güvengen beceriler onların davranış örüntülerini oluşturur (Çelik, 2016). İnsanlar pasif ve çekingen davranarak haklarını koruyamazken, kimisi de saldırganca davranarak başkalarının hakkına zarar verebilir. Güvengenlik ise bu iki davranışın tam ortasında bulunmaktadır (Onur, 2006). Güvengenlik; bireylerin kendini açık ve net bir şekilde ifade etmesini içeren sosyal bir beceri olarak değerlendirilir (Altun, 2006). Güvengen olmak, bireyin kendine güvenmesini, kişisel beklentilerinin giderilmesini, topluma psikolojik ve ruhsal olarak daha uyumlu olmasını sağlayabilmektedir (Görmez, 2014). Bu davranış biçimi, bireyin kendisine ve diğer insanlara saygılı ve samimi olmasını gerektirmektedir (Pamuk, 2013). Bu beceri aynı zamanda duyarlı olmayı beraberinde getirmektedir. Sosyal kimliğin oluşmasında da belirleyici rolü olduğu söylenebilir.

Duyarlılık; özgeci davranış, duygusal empati, üzüntülere tahammül edebilme, başkalarının acılarının anlama ve bu acıları hafifletmek için neyin gerekli olduğunu bilme ve yargılamayan bir tavır gibi bir dizi sağduyulu davranışı içerir (Özyeşil, 2011). Öz-duyarlılık ise, bireylerin hata yaptıkları durumlarda veya kendilerine acı veren yaşantılarla karşılaştıklarında, kendilerine yönelik yargılayıcı tutumdan uzak durmaları ve acılarını hafifletmeye yönelik bir tavır sergilemeleridir (Neff, 2003a). Öz-duyarlılık; bireyin kendi hatalarını, zayıflıklarını affetmesi ve kendini tam bir insan olarak, dolayısıyla sınırlı ve kusurlu bir varlık olarak algılamasını gerektirmektedir (Neff, 2003b). Ayrıca bireyin kendisiyle barışık olması, empatik davranmak, duyarlı olmak ve problem karşısında toleranslı olmak için gereken becerileri sağlar (Gilbert ve Procter, 2006). Bireyin kendini yetersiz hissettiği zor zamanlarda iyi hissetmeye teşvik eder (Neff ve Beretvas, 2012). Dolayısıyla olumsuz yaşam deneyimleriyle başa çıkmanın yöntemine dönüşür (Allen ve Leary, 2010). Dahası öz-duyarlılık, bireylerin davranışlarında esnekliği sağlar (Germer ve Neff, 2013). Öz-duyarlılık olumsuz yaşam deneyimlerine karşı kişinin kendisine olumlu duygular geliştirmesini sağlamakla birlikte koruyucu işleve sahiptir (Leary, Tate, Adams, Baths-Allen ve Hancock, 2007). Ayrıca, yüksek öz-duyarlılık bireylerin psikolojik olarak sağlıklı olmalarına yardımcı olmaktadır (Van Dam, Sheppard, Forsyth ve Earleywine, 2011; Leary vd., 2007). Bu durum da ruh sağlığını koruyarak bireyin topluma uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır.

## Sosyal Kaygı, Güvengenlik ve Öz-Duyarlık Arasındaki İlişkiler

Sosyal kaygı, güvengenlikle ilişkili bir kavram olan benlik saygısıyla negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Bu bulgu alan yazındaki araştırmalarla tutarlılık göstermektedir (Kurtyılmaz, Can ve Ceyhan, 2017). Güvengen olmak da benlik saygısının yüksek olmasıyla birlikte değerlendirilen bir kavram olduğu için sosyal kaygının güvengenlikle de ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca öz-duyarlık da sosyal kaygıyla ilişkili bir kavramdır. Çünkü öz-duyarlığın sosyal çevre ile daha uyumlu ilişkiler kurulmasına yardımcı olduğu bilinmektedir. (Neff ve McGehee, 2010). Yüksek öz-duyarlığa sahip bireyler başkalarına bıraktıkları izlenim konusunda çok fazla endişelenmezler ve böylece daha dışa dönük bir tutum sergilerler. Burada görülüyor ki dışadönük olmak öz-duyarlıkla ilişkilidir ve bu ilişkisinin ise öz-duyarlığın iletişim becerilerine olumlu katkısından ve sosyal kaygıyı azaltmasından kaynaklandığı saptanmıştır (Neff, Rude ve Kirkpatrick, 2007). Yarnel ve Neff (2013), yaptıkları çalışmalarda öz-duyarlık düzeyleri yüksek olan kişilerin sağlıklı problem çözme becerilerine sahip olduklarını saptamışlardır. Öz-duyarlık yetersiz ise bireyler daha pasif davranma eğilimindedir (Akın, 2009). Buna paralel olarak bazı araştırmacılar öz-duyarlık ve kaygı arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade etmekte (Ying, 2009; Raes, 2010). Öz-duyarlık bireye objektif bir bakış açısı sağladığından dolayı çevresindeki diğer insanlarla ilişki içinde olma duygusunu artırır (Özyeşil, 2011). Böylece bireyin sosyal kaygısı azalır.

Sosyal kaygı bireylerin toplumla uyumunda ciddi bir engelleyici unsur olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle bireylerin sosyal kaygı düzeyini azaltmak zorunluluk haline gelmiştir. Bunun için de güvengenlik ve öz-duyarlık becerilerinin kazandırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada öz-duyarlık ve güvengenliğin sosyal kaygıyı yordama düzeyini saptamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sosyal kaygı puanları cinsiyete, medeni duruma, eğitim düzeyine, algılanan anne baba tutumuna ve ekonomik düzeye göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
2. Katılımcıların sosyal kaygı puanları ile güvengenlik ve öz-duyarlık puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?



3. Güvengenlik, öz-duyarlık, eğitim düzeyi ve anne baba tutumu sosyal kaygıyı anlamlı yordamakta mıdır?

## Yöntem

Bu araştırma, yetişkin bireylerin öz-duyarlık ve sosyal kaygı düzeyi ile güvengenlik düzeyi arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik ilişkisel bir çalışmadır.

## Çalışma Grubu

Araştırma grubu 2019 yılında Orta Anadolu'da yaşayan yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya dahil olan bireyler random olarak belirlenmiş gönüllü katılımcılardır. Katılımcıların 209'u (%50.4) erkek 206'sı (%49.6) kadın olmak üzere toplam 415 kişiden oluşmaktadır. Yaşları 20-67 arasında değişmektedir ( $\bar{x} \pm ss = 27.02 \pm 8.94$ ).

**Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri**

Cinsiyet	N	Medeni Durum		Yaş (x)	Eğitim Düzeyi					Algılanan Anne Baba Tutumu				Algılanan Ekonomik Düzey		
		Evli	Bekâr		İlköğretim ve Altı	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Demokratik	Otoriter	İhmalkâr	Koruyucu	Düşük	Orta	Yüksek
Kadın (f)	206	53	153	25.9	17	29	18	131	11	63	42	13	88	28	154	24
Erkek (f)	209	64	145	28.5	17	29	11	141	11	84	32	22	71	25	136	48

## Veri Toplama Araçları:

**Kendini Belirleme Ölçeği:** Bu ölçek bireylerin güvengenlik düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Bu ölçekte çekingenlik için 17, güvengenlik için 11 madde vardır. Ölçek 28 maddeden oluşmaktadır. Altı kategorili likert tipi bir ölçme aracıdır. Bu ölçme aracından alınacak puan 28 ile 168 arasındadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği güvengenlik düzeyinin yüksek olduğunu ifade eder. Ölçeğin çekingenlik boyutunun iç tutarlılık

katsayısı .83' tür. Güvengenlik boyutunun iç tutarlılık katsayısı .78'dir. Ölçeğin bütünü için de .87'dir. Test tekrar test yöntemi kullanılarak ölçeğin güvenirliğine bakılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre test tekrar test güvenirliği .78 olarak hesaplanmıştır. Bu ölçme aracı, bireylerin güvengenlik düzeylerini saptamak amacıyla geliştirilen geçerliliği ve güvenirliği olan bir ölçek olarak kabul edilmektedir (Voltan-Acar, ve Öğretmen, 2007). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach's Alpha yöntemiyle hesaplanmış ve .86 olarak bulunmuştur.

**Öz-Duyarlık Ölçeği** : Neff (2003b) tarafından geliştirilen Akın, Akın ve Abacı (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Öz-Duyarlık Ölçeği, 26 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar ve iç tutarlılıkları; öz-sevecenlik için .77, öz-yargılama için .72, paylaşımların bilincinde olma için .72, yabancılaşma için .80, bilinçlilik için .74 ve aşırı özdeşleşme için .74 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, 5'li likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Kişinin her bir alt boyut için elde edilen puanının yüksek olması, kişinin ilgili alt boyutun ölçtüğü özelliklere daha fazla sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin puanlanması her bir alt boyut için ayrı olarak yapılmaktadır. Ayrıca ölçek, toplam öz-duyarlık puanını da vermektedir. Güvenirlik ile ilgili analizlerde, ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .72 ile .80 aralığında bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirlik katsayıları ise .56 ile .69 aralığında bulunmuştur (Akın vd., 2007). Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 130, en düşük puan ise 26 olmakla birlikte yüksek puanlar öz-duyarlığın yüksekliğine işaret etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach's Alpha yöntemiyle hesaplanmış ve .89 olarak bulunmuştur.

**Sosyal Kaygı Ölçeği** : Özbay ve Palancı (2001) tarafından sosyal kaygı içerikli problemleri saptamak için geliştirilmiştir. Ölçüt geçerliği analizinde uygun bir ölçek olduğu saptanmıştır. Yapı geçerliğini saptamak amacıyla yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 30 maddelik üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bu üç faktör; sosyal kaçınma, eleştirilme kaygısı ve bireysel değersizliktir. Bu üç faktörün açıkladığı toplam varyans %32.9'dur. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı .89'dur. Ölçek 0-4 aralığında beşli derecelendirmeye cevaplandırılmaktadır. Ölçekten elde edilen puanların yüksekliği sosyal kaygının yüksek

olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach's Alpha yöntemiyle hesaplanmış ve .92 olarak bulunmuştur.

**Kişise Bilgi Formu:** Araştırmadaki bağımsız değişkenlerden olan yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, algılanan anne baba tutumu ve algılanan ekonomik düzey gibi değişkenlerin kullanıldığı araştırmacı tarafından geliştirilmiş bir formdur.

## İşlem

Araştırmanın yapılabilmesi için seçilen gönüllü katılımcılara Kendini Belirleme (Güvengenlik) Ölçeği, Sosyal Kaygı Ölçeği, Öz-Duyarlık Ölçeği ve kişisel bilgiler formu araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Katılımcılara uygulama öncesinde araştırmanın amacı anlatılarak ölçekleri rahatça cevaplandırabilecekleri bir ortam ve zaman sağlanmıştır. Araştırmacı ölçekle ilgili yönergeyi verdikten sonra araştırmacının gözetiminde ölçekler cevaplandırılmıştır. Uygulamalar yaklaşık 25 dakika sürmüştür.

## Verilerin Analizi

Bu çalışmada bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiye bakılmış ve ilk adım olarak da varyansların homojenliği incelenmiştir. Levene testi sonuçları tüm değişkenler için  $p > .05$ 'tir. Sonucun anlamlı olmaması dağılımın normal olduğunu ifade etmektedir. Çarpıklık değeri tüm değişkenler için  $-.12$  ile  $.31$  aralığında; basıklık değeri ise tüm değişkenler için  $-.73$  ile  $-.50$  aralığındadır. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının  $\pm 1$  sınırlarında olması, puanların normalden aşırı sapma göstermediğini ifade eder. (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2010). Skewness değerlerinin  $+1$  ve  $-1$  aralığında; kurtosis değerlerinin de  $+2$  ile  $-1$  aralığında olması normalliği ifade eder (Huck, 2008). Bu analiz sonuçlarına göre örneklem grubu normal dağılıma sahiptir. Analizlerde t-testi, tek yönlü varyans analizi, pearson korelasyonu ve hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Mahalanobis uzaklık değerine sahip olan aykırı değerler hesaplanmış ve aykırı değere sahip 18 veri, veri setinden çıkarılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki ikili korelasyonların orta düzeyde olması değişkenler arası çoklu bağlantının olmadığını göstermektedir. Tolerans ve VIF değerleri kabul

edilir sınırlar içindedir. Otokorelasyonu test etmek için kullanılan Durbin-Watson değeri 1.97'dir. Veriler SPSS 22 programında çözümlenmiştir.

## Bulgular

**Tablo 2. Sosyal Kaygı Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre t-Testi Sonuçları**

Değişkenler		N	$\bar{X}$	ss	t	p
Cinsiyet	Erkek	209	36.33	18.99	.73	.46
	Kadın	206	35.00	17.88		
Medeni Durum	Evli	117	34.99	18.24	-.47	.64
	Bekar	298	35.94	18.54		

Katılımcıları sosyal kaygı toplam puanının cinsiyet ( $t_{(2-413)} = .73$ ,  $p > .05$ ) ve medeni durum ( $t_{(2-413)} = -.47$ ,  $p > .05$ ) değişkenlerine göre ortalamalar arası farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur.

**Tablo 3. Sosyal Kaygı Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları**

Değişkenler		N	$\bar{X}$	ss	F	p
Eğitim Düzeyi	İlköğretim ve Altı	34	37.17	18.95	3.12	.02
	Lise	58	39.39	18.13		
	Ön Lisans	29	40.51	16.07		
	Lisans	272	35.03	18.67		
	Yüksek Lisans	22	25.04	14.22		
Algılanan Anne Baba Tutumu	Demokratik	147	30.24	16.94	8.70	.00
	Otoriter	74	35.74	16.52		
	İhmalkâr	35	44.17	20.58		
Ekonomik Düzey	Koruyucu	159	38.79	18.84	.35	.70
	Düşük	53	34.09	20.25		
	Orta	290	35.65	18.19		
	Yüksek	72	36.90	18.19		

Katılımcıları sosyal kaygı toplam puanının eğitim düzeyi ( $F_{(5-410)} = 3.12$ ,  $p < .05$ ) ve algılanan anne baba tutumu ( $F_{(4-411)} = 8.70$ ,  $p < .05$ ) değişkenlerine göre anlamlı farklılaştığı bulunmuştur. Ekonomik düzey algısı ( $F_{(3-412)} = .35$ ,  $p > .05$ ) değişkenine göre ise puanlar arası farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ortaya çıkan farklılıkların kaynağı ise Tukey testiyle belirlenmiştir. Bu testin sonucuna bakıldığında lisanüstü eğitim alanların ve demokratik anne baba tutumuna sahip olanların sosyal kaygı puanlarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara göre, eğitim düzeyi

yükseldikçe sosyal kaygı azalmaktadır. Olumsuz anne baba tutumları ise sosyal kaygıyı artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

**Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları**

Variables	ED	ABT	G	ÖD	SK
ED	1.00				
ABT	-.11*	1.00			
G	.06	-.20**	1.00		
ÖD	.03	-.16**	.56**	1.00	
SK	-.12*	.21**	-.71**	-.49**	1.00

\*\*p<.01, \*p<.05

G: Güvengenlik, ÖD: Öz-Duyarlık, SK: Sosyal Kaygı, ED:Eğitim Düzeyi, ABT: Anne Baba Tutumu

Katılımcıların güvengenlikleri, öz-duyarlıkları ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki korelasyon katsayıları aşağıdadır. Tablo 4 incelendiğinde, G ve ÖD arasında ( $r = .56$ ) pozitif yönde, G ve SK arasında ( $r = -.71$ ) negatif yönde, ÖD ve SK arasında ( $r = -.49$ ) negatif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. ED ve SK arasında ( $r = -.12$ ) negatif yönde, ABT ve SK arasında ( $r = .21$ ) pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

### Regresyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların öz-duyarlık ve güvengenliklerinin sosyal kaygıyı yordayıp yordamadığı hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir. “Eğitim düzeyi ve anne baba tutumu” değişkenlerine göre sosyal kaygı puanları anlamlı farklılık gösterdiği için bu değişkenler “dummy değişken” olarak yeniden tanımlandıktan sonra regresyon analizine dahil edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde güvengenliğin ve öz-duyarlığın sosyal kaygının güçlü yordayıcıları olduğu görülmektedir. Güvengenlik öz-duyarlıkla birlikte sosyal kaygıyı negatif yönde anlamlı yordamaktadır. Kontrol değişkeni olarak tanımlanan eğitim düzeyi ve anne baba tutumlarıyla bu değişkenlerin toplam yordayıcılıkları %53 gibi yüksek düzeydedir. Bu bulgu da sosyal kaygıyı açıklamada bu değişkenlerin çok önemli rolü olduğunu göstermektedir.

**Tablo 5. Güvengenlik, Öz-Duyarlık, Eğitim Düzeyi ve Anne Baba Tutumu Puanlarının Sosyal Kaygı Puanını Yordamasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları**

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	R <sup>2</sup>	F	β	t
Sosyal Kaygı	1. Adım				
	Eğitim Düzeyi	.05	10.33*	-.21	-4.43*
	Anne Baba Tutumu			-.01	-.19
	2. Adım				
	Eğitim Düzeyi	.51	144.94*	-.09	-2.67**
	Anne Baba Tutumu			.00	.25
	Güvenlik			-.69	-19.86*
	3. Adım				
	Eğitim Düzeyi	.53	113.83*	-.09	-2.40***
	Anne Baba Tutumu			.00	.09
	Güvenlik			-.62	-15.04*
	Öz-Duyarlık			-.13	-3.23**

\*p < 0.001, \*\*p < 0.01, \*\*\*p < 0.05,

## Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre cinsiyetin, medeni durumun ve ekonomik düzeyin sosyal kaygı üzerinde etkili olmadığı; fakat eğitim düzeyi ve algılanan anne baba tutumunun sosyal kaygı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Bu araştırmada sosyal kaygı puanının cinsiyete göre anlamlı farklılaşmadığı saptanmıştır. Bu çalışmaya paralel olarak McLean, Asnaani, Litz ve Hofmann, (2011); Savcı, (2017); Kurtyılmaz vd., (2017); Çelikaslan-Mete, (2018) de benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Buna karşın Güz ve Dilbaz, (2003); Yıldırım, Çırak ve Konan, (2011) sosyal kaygının cinsiyete göre anlamlı farklılaştığını saptamışlardır. Alan yazın cinsiyet açısından ortak bir bulguya sahip değildir. Cinsiyetin sosyal kaygıyı etkilediğini belirten araştırmalar olsa da sosyal kaygıyı etkileyen temel etken bireylerin algılarıdır. Verilere bakıldığında medeni durumun Pehlivan vd (2017), Çelikaslan-Mete'nin (2018) araştırmasındaki gibi sosyal kaygı üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Buna karşın Güz ve Dilbaz, (2003), Türe (2009) ve Eren-Gülle, (2018) medeni durumun sosyal kaygı puanını anlamlı farklılaştırdığını bulmuştur. Araştırmanın bu sonucu da psikanalitik kuramın sosyal kaygı yaşamın daha erken yaşlarda gelişen

bir davranış özelliği olmasıyla açıklanabileceği düşüncesiyle tutarlıdır (Dilbaz, 1997). Eğitim düzeyinin Pehlivan vd., (2017) ve Çelikaslan-Mete'nin (2018) araştırmasında sosyal kaygı üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Buna karşın bu çalışmada eğitim düzeyinin sosyal kaygı üzerinde etkili bir değişken olduğu saptanmıştır. Bu bulgu da alan yazında ifade edilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Heimberg, Stein, Hirirpi ve Kessler, 2000). Burada asıl etki eğitim sürecindeki kişisel yaşantılar ve öncesinde ortaya çıkan kişilik örüntüleridir. Eğitimin etkililiği ve etkisizliği maruz kalınan yaşantılarla ilgilidir. Ayrıca bu çalışmanın bulguları algılanan ekonomik düzeyin Eriş ve İkiz'in (2013) araştırmasındaki gibi sosyal kaygı üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. Buna karşın Ayberk (2011), Türe (2009) Karaşar (2013), ekonomik düzeyin sosyal kaygıyı etkileyen bir durum olduğunu saptamıştır. Ekonomik düzeyin yüksek olmasının sosyal kaygıyı azalttığını ifade eden araştırmalar olsa da insanlar günlük yaşamında çoğunlukla statü olarak kendine denk insanlarla iletişim halinde oldukları için diğerleriyle karşılaştırmaları da bu bağlamda yapmaktalar. Bu durumun ise ekonomik düzeyin sosyal kaygı üzerindeki etkisini azalttığı söylenebilir.

Bu çalışmada algılanan anne baba tutumlarının sosyal kaygı üzerinde etkili olduğunu gösteren sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara paralel olarak Temizel (2014) de algılanan anne baba tutumlarının ve sosyal kaygı üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. Ayrıca Erkan (2002) otoriter ve koruyucu anne baba tutumları ile sosyal kaygı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Festa ve Ginsburg (2011) reddedici ve tutucu anne baba tutumu ile sosyal kaygı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Fenigstein, Scheier ve Buss (1975) anne baba tutumunun çocuğun öz saygısını etkileyeceğinin ve olumsuz tutumların öz saygıyı düşürerek utanma, sıklıma ve sosyal kaygı ile ilişkisinin olabileceğini belirtmektedirler. Literatürdeki çalışmalar anne baba tutumlarının sosyal kaygıyı etkilediğini göstermektedir. Özellikle olumsuz anne baba tutumları sosyal kaygıyı artırmaktadır. Bu bulgulardan anlaşılıyor ki insanların sahip olduğu sosyo-demografik özellikler duygusal veya davranışsal tepkiler açığa çıkarabilmek için etkilidir. Tepkileri anlamlı hale getirmek için de durumları ve olayları algılamak, anlamlandırmak ve yorumlamak gerekmektedir (Türkçapar, 2017). Bu durum

da bilişsel kuramın bakış açısıyla tutarlı tutarlı bir sonucu ortaya çıkarmaktadır.

Yordayıcı değişkeler açısından baktığımızda ise öz-duyarlığın iletişim becerilerini artırıp ve sosyal kaygıyı azalttığı bilinmektedir. Çünkü öz-duyarlık bireyin dışadönük olmasıyla ilişkilidir. Öz-duyarlığı yüksek bireyler başkalarının üzerinde bıraktığı etkiye takılmazlar yani sosyal kaygıları daha düşüktür (Neff vd., 2007). Bu araştırmada öz-duyarlık ve sosyal kaygı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş ve öz-duyarlılığın sosyal kaygıyı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu verilere paralel sonuçlar alan yazında mevcuttur (Raes, 2010; Werner vd., 2012). Dışa dönüklük ile öz-duyarlığın pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Oral ve Arslan, 2017). Bu bulgu da öz-duyarlığın sosyal kaygıyı azalttığı görüşünü desteklemektedir.

Güvengen davranış da sosyal kaygının çok güçlü bir yordayıcısıdır ve güvengen bireyler sosyal yetkinlikleri olan kişilerdir. Jones, Carpenter ve Quinnata (1985) kişilikle ilgili özellikler olarak tanımladığı yetersiz sosyal becerileri; utanma, içe dönüklük, çekiniklik, atılgan olamamak (güvengen olmamak) olarak açıklamıştır. Literatürde utangaçlık, sosyal fobi ve içedönüklük gibi kavramlar sosyal kaygıyla aynı anlamda kullanılmaktadır (Demirbaş, 2009). Aynı zamanda bu kavramlar sosyal kaygıyı betimleyen özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikler ayrıca sosyal açıdan yetersizliği ve güvengen olmamayı tanımlayan niteliklerdir. Sosyal yetkinlik beklentisi az olanların sosyal kaygıları da yüksektir (Kashdan ve Roberts, (2004). Bunun sonucu olarak da sosyal ilişki kurmakta zorlananların yaşam alanları daralmaktadır. Böylelikle güvengen davranmayan, öz değerlendirmesinde sürekli olumsuzluk eğiliminde olan ve her an hata yapıp bunun da başkaları tarafından fark edileceğini düşünerek kendini sosyal ortamdan kaçırmaya çalışan birey toplum içinde toplumdan uzak bir yaşantıya sahiptir (Yıldırım, Çırak ve Konan, 2011). Bu durumun da bireyleri toplumun dışına iterek yalnızlaşmaya yol açtığı söylenebilir. Bu durumu yaşayanlar ise bu sürecin doğal bir sonucu olarak mutsuz ve ruh sağlığı iyi olmayan bireylere dönüşmektedir.

Bu araştırma verilerini de dikkate alarak önleyici ve koruyucu ruh sağlığı hizmeti veren uzmanların yaptıkları çalışmalarda öz-duyarlık ve güvengen becerileri kazandıracak uygulamalara yer vermesinin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Okullarda rehberlik servislerinde görevli



psikolojik danışmaların da etkinliklerini planlarken kişisel ve sosyal hizmet alanlarında bu çalışmalara yer vermesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Çocukların sosyalleşmesi için ebeveynlerin çocuklarına bu özellikleri kazandırması önem arz etmektedir. Ayrıca öz-duyarlık ve güvengenliğin sosyal kaygıyı yordadığını belirten çok az çalışma vardır. Çalışmaların neredeyse tamamına yakını lise ve üniversite öğrencileriyle yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmanın örnekleme çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır. Örneklem grubu olarak bu araştırmada olduğu gibi yetişkin grubun tercih edildiği yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışma araştırma örnekleme ve kullanılan ölçme araçları ile sınırlıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Relationships Between Assertiveness, Self-Compassion and Social Anxiety**

\*

İzzet Parmaksız

*Niğde Ömer Halisdemir University*

One of the problems of social life is social anxiety. This situation is an important problem that affects daily life negatively. Social anxiety is that when an individual comes together with people he doesn't know and the other people are watching him, he feels a certain and constant fear. It is inevitable that the socially anxious individual will display anxious behaviors when confronted with social situations. As a result, the anxiety of being evaluated negative increases the social anxiety, so the anxious individual has less social interaction. Thus, high social anxiety causes detrimental consequences in interpersonal relationships by disrupting people's social connections with others. One of the important variables that will reduce social anxiety is assertive behavior. Assertiveness; an individual's protection of his or her rights without damaging or underestimating the rights and freedoms of others; expressing emotions, thoughts, beliefs and desires directly and clearly in appropriate ways. Being assertive can help the individual to be self-confident, to satisfy his / her personal expectations and to be more psychologically and spiritually compatible with the society. This skill also brings about being sensitive. On the other hand, self-compassion is that individuals stay away from judgmental attitudes towards themselves in situations where they make mistakes or when they encounter painful experiences and show an attitude to alleviate their suffering. Self-compassion encourages an individual to feel good in difficult times when individual feels inadequate. Self-compassion enables the person to develop positive emotions against negative life experiences and has a protective function. It protects the mental health and facilitates the adaptation of the individual to the society. Social anxiety is a concept related to self-compassion and assertiveness. Social anxiety manifests itself as a

serious hindrance in individuals' adjustment to society. For this reason, it is considered important to gain assertiveness and self-compassion skills.

Accordingly, the following questions were answered:

1. Do social anxiety scores differ significantly according to gender, marital status, education level, perceived parental attitude and economic level of the participants?
2. Is there significant relationship between the participants' social anxiety scores and their self-compassion and assertiveness scores?
3. Do assertiveness, self-compassion, educational level and parental attitudes predict social anxiety significantly?

This study is a relational study, aimed at examining the relationships between self-compassion level, social anxiety level and assertiveness level.

The study group consisted of 415 (Female: 206, Male: 209) adult participants living in Central Anatolia. Their ages ranged from 20 to 67 years ( $M \pm sd = 27.02 \pm 8.94$ ). The data set is normally distributed. The skewness value is between -.12 and .31 for all variables; kurtosis value is between -.73 and -.50 for all variables. Mahalanobis distance value has been calculated with outliers and 18 values with outliers have been extracted from the data set. The fact that the paired correlations between the independent variables were moderate indicates that there was no multiple correlation between the variables. Tolerance and VIF values are within acceptable limits. The Durbin-Watson value used to test autocorrelation is 1.97. In this study, the Assertiveness Scale, Social Anxiety Scale and Self-Compassion Scale and personal information form developed by the researcher were used. Hierarchical regression analysis, t test and ANOVA and Pearson correlation were used for data analysis. The data were analyzed by SPSS 22 program. According to the results of the analysis, it was found that the marital status, gender and economic level did not significantly differentiate social anxiety scores. On the other hand, perceived parental attitude and education level significantly differentiated social anxiety scores. In this study, a significant negative relationship was found between self-compassion and social anxiety. Also a significant negative relationship was found between assertiveness and social anxiety. In the hierarchical regression analysis, it was found that the self-compassion and assertiveness scores of the participants predicted social anxiety. Assertive behavior and self-compassion are strong predictor of social anxiety, and these

individuals are also socially competent. Considering these research data, it is thought that it is very important that preventive and protective mental health service providers include practices that will give them self-compassion and assertiveness skills. It is thought that psychological counselors working in school guidance services should include these studies in the fields of personal and social service when planning activities. In addition, it is important for parents to bring these characteristics to their children in order to socialize.

In addition, there are few studies indicating that self-compassion and assertiveness predict social anxiety. Almost all of the studies consisted of studies with high school and university students. The sample of this study increases the originality of the study. As for the sample group, there is a need for new studies in which the adult group is preferred.

This study is limited to the research sample and the measurement tools used.

## Kaynakça / References

- Akın, A (2009). *Akılci duygusal davranışçı terapi odaklı grupla psikolojik danışmanın psikolojik iyi olma ve öz-duyarlık üzerindeki etkisi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akın, Ü., Akın, A., ve Abacı, R. (2007). Öz-duyarlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 1-10.
- Alden, L. E., ve Taylor, C. T. (2010). *Interpersonal processes in social anxiety disorder*. In G. Beck (Ed.). *Interpersonal processes in the anxiety disorders: Implications for understanding psychopathology and treatment* (pp 125–152). Washington, DC: American Psychological Association.
- Allen, A. B. ve Leary, M. R. (2010). Self-Compassion, stress and coping. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(2), 107–118.
- Altun, E. (2006). *Akılci duygusal temelli güvençenlik eğitiminin ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akılci olmayan inanç ve güvençenlik düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5®). American Psychiatric Pub.

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2001). *Psikiyatride hastalıkların tanımlanması ve sınıflandırılması elkitabı*. (4. Baskı).(DSM-IV-TR). Washington DC, (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Ayberk, A. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ve sosyal kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Bennett-Goleman, T. (2001), *Emotional alchemy: How the mind can heal the heart*, New York: Three Rivers Press.
- Buckner, J. D., Schmidt, N. B., Lang, A. R., Small, J. W., Schlauch, R. C., ve Lewinsohn, P. M. (2008). Specificity of social anxiety disorder as a risk factor for alcohol and cannabis dependence. *Journal of Psychiatric Research*, 42(3), 230–239.
- Büyükoztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). *Sosyal bilimler için istatistik* (6. baskı). Ankara: Pegem A. Yayınevi.
- Crick, N. R., Grotpeter, J. K. ve Bigbee, M. A. (2002). Relationally and physically aggressive children's intent attributions and feelings of distress for relational and instrumental peer provocations. *Child Development*, 73, 1134-1142. doi: 10.1111/1467-8624.00462
- Çelik, O. (2016). *Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş, algılanan sosyal yetkinlik ve güvenenliğin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Çelikaşlan-Mete, Z. (2018). *Cinsiyet farklılıklarının benlik saygısı ve sosyal kaygı üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Demirbaş, E. (2009). *Lise öğrencilerinin utangaçlık ve benlik saygılarının fonksiyonel olmayan tutumlar açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dilbaz, N. (1997). Sosyal fobi. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 18-24.
- Eren-Gülle, T. (2018). *Algılanan stres durumu üzerindeki etkisi ve sosyal kaygı ve kaçınmayla ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eriş, Y. ve İkiz, E. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ve kişisel değişkenlerin etkileri. *Turkish Studies*, 8(6), 180- 187.
- Erkan, Z. (2002). Sosyal kaygı düzeyi yüksek ve düşük ergenlerin ana baba tutumlarına ilişkin nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(10), 120-133.

- Fenigstein, A., Scheier, M. F. ve Buss, A. H. (1975). "Public and private self consciousness: Assessment and theory," *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43( 4), 522-527.
- Festa, C. C., ve Ginsburg, G. S. (2011). Parental and peer predictors of social anxiety in youth. *Child Psychiatry & Human Development*, 42(3), 291-306.
- Germer, C. K. ve Neff, K. D. (2013). Self-Compassion in clinical practice. *Journal Clinical Psychology*, 69(8), 856-867.
- Gilbert, P. ve Procter, S. (2006). Compassionate mind training for people with high shame and self-criticism: overview and pilot study of a group therapy approach. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 13, 353-379. doi: 10.1002/cpp.507
- Görmez, E. (2014). *Lise öğrencilerinin kitle iletişim araçlarını kullanma durumları ile güvengenlik özelliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Güz, H., ve Dilbaz, N. (2003). Sosyal kaygı bozukluğu ile panik bozukluğu olgularının demografik ve bazı klinik özellikler açısından karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri*, 6, 32-38.
- Hart, T. A., Turk, C. L., Heimberg, R. G., ve Liebowitz, M. R. (1999). Relation of marital status to social phobia severity. *Depression and Anxiety*, 10, 28-32.
- Heimberg, R. G., Stein M. B., Hiripi E. V. A. ve Kessler R. C. (2000). Trends in the prevalence of social phobia in the united states: a synthetic cohort analysis of changes over four decades. *European Psychiatry*, 15, 29-37.
- Huck, S. W. (2008). *Reading statistics and research*, 5th Edition. Pearson Educational Inc., Allyn and Bacon: Boston - New York.
- Jones, W.H., Carpenter, B.N., ve Quinnata, D. (1985). Personality and interpersonal predictors of loneliness in two cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 1503-1511
- Karaşar, B. (2013). Öğretmen adaylarının bağlanma stilleri ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 27-49, 2014
- Kashdan, T. B., ve Roberts, J. E. (2004). Social anxiety's impact on affect, curiosity, and social self-efficacy during a high self-focus social threat situation. *Cognitive Therapy and Research*, 28(1), 119-141.
- Koch, E. J. (2002). Relational schemas, self-esteem, and the processing of social stimuli. *Self and Identity*, 1(3), 271-279.

- Korkut, F. (2004). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kurtyılmaz, Y., Can, G., ve Ceyhan, A. A. (2017). Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 33-52.
- Leary, M. R., Tate, E. B., Adams, C. E., Batts Allen, A. ve Hancock, J. (2007). Selfcompassion and reactions to unpleasant self-relevant events: the implications of treating oneself kindly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 887.
- McLean, C. P., Asnaani, A., Litz, B. T., ve Hofmann, S. G. (2011). Gender differences in anxiety disorders: prevalence, course of illness, comorbidity and burden of illness. *Journal of Psychiatric Research*, 45(8), 1027-1035.
- Neff, K. (2003a). Self-compassion: an alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2, 85-101. doi: 10.1080/15298860390129863
- Neff, K. D. (2003b), "Development and validation of a scale to measure self compassion", *Self and Identity*, 2, 223-250.
- Neff, K. D. ve McGehee, P. (2010). "Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults". *Self and Identity*, 9(3), 225-240. doi: 10.1080/15298860902979307
- Neff, K. D., ve Beretvas, S. N. (2012). The role of self-compassion in romantic relationships. *Self and Identity*, 12(1), 78-98 doi:10.1080/15298868.2011.639548
- Neff, K. D., Rude, S. S. ve Kirkpatrick, K. L. (2007). An examination of self-compassion in relation to positive psychological functioning and personality traits. *Journal of Research in Personality*, 41(4), 908-916.
- Onur, N. (2006). *Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ile atılmanlık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oral, T. ve Arslan, C. (2017). The investigation of university students' forgiveness levels in terms of self-compassion, rumination and personality traits. *Universal Journal of Educational Research*, 5(9), 1447-1456.
- Özbay, Y., ve Palancı, M. (2001). Sosyal kaygı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. VI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 5-7.

- Özyeşil, Z. (2011). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pamuk, U. E. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin atılgnlık düzeyi ile akran baskısı arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pehlivan, Z., Ada, E. N., ve Öztaş, G. (2017). Ev kadınlarının sosyal görünüş kaygıları ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(1), 11-23.
- Raes, F. (2010). Rumination and worry as mediators of the relationship between self-compassion depression on and anxiety. *Personality and Individual Differences*, 48(6), 757-761.
- Savcı, M. (2017). *Ergenlerin sosyal zekâ, sosyal kaygı, akran ilişkileri, internet bağımlılığı ve sosyal bağıllık düzeyleri arasındaki ilişkiler*. Doktora Tezi. Dokuz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Temizel, S. (2014). *Üniversite öğrencilerinde sosyal kaygıyı yordayan ailesel ve bilişsel faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Türe, H. (2009). *Celal bayar üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinde sosyal kaygı düzeyini etkileyen faktörler*. Uzmanlık Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Manisa.
- Türkçapar, H. (2017). *Bilişsel terapi* (10. baskı). Ankara: Hyb.
- Van Dam, N. T., Sheppard, S. C., Forsyth, J. P. ve Earleywine, M. (2011). Self-compassion is a better predictor than mindfulness of symptom severity and quality of life in mixed anxiety and depression. *Journal of Anxiety Disorders*, 25, 123-130.
- Voltan-Acar, N. ve Öğretmen, T. (2007). Kendini belirleme (güvengenlik) ölçeği geliştirme çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 67-78.
- Werner, K. H., Jazaieri, H., Goldin, P. R., Ziv, M., Heimberg, R. G., ve Gross, J. J. (2012). Self compassion and social anxiety disorder. *Anxiety, Stress, and Coping*, 25(5), 543-558.
- Yarnell, L. M. ve Neff, K. D. (2013). Self-compassion, interpersonal conflict resolutions, and well-being. *Self and Identity*, 12(2), 146-159.
- Yıldırım, T., Çırak, Y. ve Konan, N. (2011). Öğretmen adaylarında sosyal kaygı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 85-100.



Ying, Y.W. (2009). Contribution of self compassion to competence and mental health in social work students. *Journal of Social Work Education*, 45, 309-323.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Parmaksız, İ. (2019). Güvengenlik, öz-duyarlık ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,13(19), 201-222. DOI: 10.26466/opus.573925

## Ortaöğretimde Çalışan Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Becerileri ile Okul Sağlığı Algıları Arasındaki İlişki

DOI: 10.26466/opus.569567

\*

Dilşad Bakır\* - Erdal Toprakçı\*\* - Esen Altunay\*\*\*

\* İngilizce Öğretmeni, MEB İzmir Karabağlar Cumhuriyet Anadolu Lisesi / İzmir / Türkiye

E-Posta: [dilsad\\_26@hotmail.com](mailto:dilsad_26@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-0041-6458](https://orcid.org/0000-0002-0041-6458)

\*\* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi / İzmir/ Türkiye

E-Posta: [erdal.toprakci@ege.edu.tr](mailto:erdal.toprakci@ege.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-9552-9094](https://orcid.org/0000-0001-9552-9094)

\*\*\* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / İzmir/ Türkiye

E-Posta: [esenaltunay@yahoo.com](mailto:esenaltunay@yahoo.com)

ORCID: [0000-0001-8200-8871](https://orcid.org/0000-0001-8200-8871)

### Öz

Araştırmanın amacı ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığı algıları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bulgular doğrultusunda öneriler geliştirmektir. Araştırmanın yöntemi ilişkisel taramadır. Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İzmir ilindeki devlet liselerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Oranlı küme örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen çalışmanın örneklemini İzmir ili Buca, Çiğli, Gaziemir, Karabağlar, Karşıyaka ve Konak ilçelerindeki devlet liselerinde çalışan 897 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya 724 öğretmen katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanı cinsiyete ve okullarındaki öğretmen sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Orta-öğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri alt boyutları puanları ve okul sağlığı algıları puanları cinsiyete, bransa, okullarındaki öğretmen sayısı ve öğrenci sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları ve alt boyutları puanları ile örgüt sağlığı alt boyutları arasındaki ilişkinin olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu ve eleştirel düşünme becerileri alt boyutlarının örgütsel sağlık alt boyutları üzerinde anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür

**Anahtar Kelimeler:** Örgüt sağlığı; Okul sağlığı; Eleştirel düşünme becerileri; Ortaöğretim öğretmenleri

## The Relationship between Secondary Schools Teachers' Critical Thinking Skills and School Health Perceptions

\*

### Abstract

*The aim of the research was to examine the relationship between secondary schools teachers' critical thinking skills and school health perceptions and to develop suggestions in the direction of findings This study was designed as a relational survey model. The universe of the research was composed of the teachers working in the state secondary schools in Izmir in the 2017-2018 academic year. The sample of the study determined by the proportional cluster sampling method constituted 897 teachers working in state secondary schools in the districts of Buca, Çiğli, Gaziemir, Karabağlar, Karşıyaka and Konak in Izmir but 724 teachers participated in the research. According to the results of the research the total scores of secondary school teachers' critical thinking skills showed a significant difference according to their gender and the number of teachers in their schools. The subscale scores of secondary school teachers' critical thinking skills showed significant differences according to their gender, branches, the number of teachers and students in their schools. The school health perception scores of secondary school teachers showed a significant difference according to their gender, branches, the number of teachers and students in their school. It was seen that there was a positively low correlation between secondary school teachers' critical thinking skills total and subscale scores and organizational health subscales in addition critical thinking skills subscales explained organizational health subscales significantly.*

**Keywords:** *Organizational health, School health, Critical thinking skills, Secondary school teachers.*

## Giriş

Yaşamın hemen her alanındaki hızlı değişim eğitim sistemlerinden beklentileri de artırmıştır. Yeni koşullara uyum sağlayan, bilgiyi edinen değil, bilgiyi yapılandıran, üreten, eleştirel düşünebilen, yaratıcı, sorun çözebi- len bireylerin yetişeceği yerler de okullar olarak görülmektedir. Bu görev, uygulanan eğitim programlarının beklentileri karşılayabilecek nitelikte olmasını, günün koşullarına uygun olarak geliştirilmesini ve okullardaki öğretme-öğrenme süreçlerinin yeniden kurgulanmasını gerekli kılmaktadı- r (Sağlam, Vural ve Adıgüzel, 2007). Eğitimdeki değişimin başlangıç ye- rinin okullar olması, okulların buna hazır olup olmamak bakımından ne kadar sağlıklı olduklarını özellikle üzerinde durulması gereken bir konu haline getirmektedir.

Okulların, eğitim-öğretim yönünden giderek etkisizleştiği, öğrencinin, çevrenin, velinin, iş dünyasının beklentilerini karşılamaktan uzaklaştığı, eğitim öğretimde kalite ve niteliğin düşmekte olduğu sıklıkla dile getirilen yakınmalar arasındadır. Söz konusu yakınmaların bilimsel araştırmalarla test edilmesi, sorunların doğru saptanmasının ve sorunları gidermeye dönük çözüm önerilerinin bulunabilmesinin ön şartıdır (Şişman, 2002: 209). Bu bağlamda incelenmesi gereken konulardan biri de bir örgüt olarak okulların sağlığıdır. Sağlık kavramı, biyolojik açıdan canlılarla ilgili bir kavram olup bir canlının hastalıklardan uzak olmasını, gelişimini ve yaşamını düzenli bir şekilde sürdürmesini ifade eder (Şişman, 2007). Hoy ve Feldman'a (1987) göre, sağlıklı okul; teknik, yönetsel ve kurumsal seviyelerini uyumlu bir bütün haline getirmiş, ihtiyaçlarını başarıyla karşılayan dıştan gelen yıkıcı etkilerle baş eden ve enerjisini kendi misyonuna yönlendiren okul olarak (Akbaba, 2001) tanımlanabilir. Kurum açısından bakıldığında sağlıklı bir okul çevresiyle iyi ilişkiler içinde olan, bu çevre tarafından meşrulaştırılan ve bu çevreden destek alan okuldur. Okulun yönetimi açısından bakıldığında, sağlıklı okul; okula kaynak sağlayan, bu kaynakları dağıtan, okulun amaçlarının gerçekleştirebilmesi için çalışanlarına yön veren ve rehberlik edebilen bir okul müdürünün bulunduğu okuldur. Öğretmen açısından bakıldığında, öğrenme ve öğretmenin en verimli şekilde yürütüldüğü, akademik başarının ön plana çıktığı, öğrenmenin her şeyden önce geldiği bir anlayışın egemen olduğu bir ortam anlamına gelmektedir (Akbaba, 2001). Eğitim sistemi ve toplum açısından,

okulların sağlıklı olmasının hayati bir önem taşıdığı söylenebilir çünkü birer sosyal sistem olarak okulların girdi, süreç ve çıktı döngüsünün her noktasında insanlar bulunmaktadır. Bundan dolayı örgüt sağlığının diğer örgütler kadar eğitim örgütleri için de önem taşıdığı söylenebilir. Eğitim örgütlerinin gelecek yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ancak sağlıklı olmasıyla mümkün olabilir. Okulların sağlık düzeylerinin bilinmesi varlıklarını sürdürebilmeleri ve buna göre gelecek için plan yapmalarına katkı sağlayabilir.

Öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer ilgilileri açısından okullar sağlıklı ve sağlıklı olarak kavramsallaştırılmıştır. Geleneklere bağlılığın esas olduğu, yenilikçiliğin olmadığı, başarının ciddiye alınmadığı, başarılı öğretmenlerin okul tarafından tehdit unsuru olarak algılandığı, öğretmen ve yöneticilerin toplum ve veli baskısıyla karşılaştığı, okul yöneticilerinin öğretmen ve öğrencilere çok destekleyici olmadığı ve öğretmenlerin de birbirlerine ve mesleğine karşı ilgisiz olduğu okullar sağlıklı okullar olarak tanımlanmıştır (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991).

Okulun sağlıklı olması için onu oluşturan bireylerin de bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin en başında eleştirel düşünme becerileri gelmektedir. Düşünmeyi bilen, neden sonuç ilişkisi kurabilen, çevresindeki olay ve olguları sorgulayabilen, gelişime açık, bilime ve bilimsel düşünceye değer veren, analitik düşünme ve problem çözme becerisine sahip bireylerin eleştirel düşünme becerisine sahip olduğu düşünüldüğünde bu tip bireylerin oluşturduğu okullarda üretken, yaratıcı ve demokratik bir ortam oluşacaktır. Her birey taşıdığı sorumluluğun bilincinde olarak görevini yerine getirecektir.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, eğitimde kalitenin artırılmasına yönelik yenilikçi ve araştırıcılığı temel alan yeni ve yapılandırmacı eğitim programlarının (Şişman ve Taşdemir, 2008) yürütülebilmesi için öğretmenler ve okul yöneticilerinin içinde yer aldığı sağlıklı okullara sahip olmak önkoşul olarak görülmektedir. Yapılandırmacılıkta öğrenenlerin bilgiyi hatırlamasından öte bilimsel araştırmacı, problem çözücü, eleştirel düşünen, özerk düşünen bireyler olmasına yönelik hedefler vardır (Yurdakul, 2008). Bu bağlamda geleceğin eğitim de dahil bütün örgütlerinde çalışacak kişilerin bugünün öğrencileri olarak eleştirel düşünceye kavuşturulması sağlıklı toplum için bir anahtar rolü oynayabilecektir.

Okul sağlığı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, ilköğretim öğretmenlerinin iş motivasyonları (Güçlü, Receptoğlu ve Kılınc, 2014; Ebcim, 2012); okul yöneticilerinin kriz yönetim tutumları (Yıldız, 2014) ve ilköğretim okullarındaki okul kültürü (Özdemir, 2012) ile örgüt sağlığı arasındaki ilişkinin incelendiği tespit edilmiştir. Ayrıca örgüt sağlığı ile örgütsel yapının (Ordu, 2011), etik liderliğin (Taneri, 2011) ve ortaöğretim okullarındaki örgütsel vatandaşlık davranışlarının arasında bulunan ilişkinin (Buluç, 2008) ve bürokrasinin örgütsel sağlık üzerine olan etkisinin (Akıl, 2005) araştırıldığı görülmektedir. Buna ek olarak okulların sağlığına ilişkin öğretmen algılarının da (Kesik ve Balci, 2015; Receptoğlu ve Özdemir, 2014; Gürkan, 2006); araştırıldığı tespit edilmiştir. Yurt dışında yapılan araştırmaların bazıları incelendiğinde ise okul sağlığı ile öğretmen bağlılığı (Tsui ve Cheng, 1999); okul sağlığı ile öğretmenlerin yeterlilik duygusu arasındaki ilişkinin (Hoy ve Woolfolk, 1993) araştırıldığı görülmektedir.

Eleştirel düşünme ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerinin (Sakar, 2015) ve lise öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin (Erdem, İlğan ve Çelik, 2013) incelendiği tespit edilmiştir. Ayrıca okul yöneticilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile karar verme stratejileri (Tuncer, 2013) ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile denetim odakları arasındaki ilişkinin (Saracaloğlu ve Yılmaz, 2011) araştırıldığı görülmektedir. Buna ek olarak yüksek eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrencilerle düşük eleştirel düşünme eğilimlerine sahip öğrenciler arasındaki akademik başarı farkının (Akbiyık ve Seferoğlu, 2006) ve fizik öğretmenlerinin düzenledikleri etkinliklerdeki eleştirel düşünmenin yerinin (Şengül ve Üstündağ, 2009) çalışıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının (Beşoluk ve Önder, 2010; Aybek, 2006) ve sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri (Palavan, Gemalmaz ve Kurtoğlu, 2015) ve ilköğretim okullarındaki yöneticilerin eleştirel düşünme gücünün (Ayaz, 2012) araştırıldığı görülmektedir. Yurt dışında yapılan eleştirel düşünme çalışmalarının bazıları incelendiğinde ise eleştirel düşünme engellerine öğretmenlerin bakışının (Aliakbaria ve Sadeghdaghighib, 2012) ve öğrencilere göre öğretmenlerin eleştirel düşünmeye bakışı ve bunun yükseköğretime etkisinin (Choy ve Cheah, 2009) araştırıldığı görülmektedir.

Yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalara göre örgüt sağlığının daha çok ilköğretim okullarında (Akıl, 2005; Hoy ve Woolfolk, 1993; Ordu, 2011), eleştirel düşünme becerilerinin ise daha çok üniversite çatısı altında eğitim-öğretim gören öğrenciler (Korkmaz, 2009b) veya öğretmen adayları (Beşoluk ve Önder, 2010) üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığına ilişkin algıları arasındaki ilişkinin şimdiye dek incelenmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığı algıları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bulgular doğrultusunda öneriler geliştirmektir. Okulların sağlığının öğretmen algısı üzerinden anlaşılabilir ve öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerinin onlara sorularak öğrenilmesi temeline araştırmanın ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından alana katkı sağlayabileceği umulmaktadır.

## Yöntem

Araştırmada devlet liselerinde görev yapan öğretmenlerin okul sağlığı algısı ve eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki incelendiği için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini İzmir ilindeki devlet liselerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise İzmir ili Buca, Çiğli, Gaziemir, Karabağlar, Karşıyaka ve Konak ilçelerindeki devlet liselerinde çalışan 897 öğretmendir. Oranlı küme örnekleme yöntemi ile her ilçedeki toplam ortaöğretim öğretmen sayısının altı ilçede görev yapan toplam ortaöğretim öğretmeni sayısına olan oranı belirlenmiştir. İkinci adımda her ilçedeki devlet liselerinde çalışan öğretmen sayısının altı ilçedeki devlet liselerinde çalışan toplam öğretmen sayısına göre yüzdesi alınarak hedeflenen örneklem sayısı belirlenmiştir. Her ilçe için aynı hesaplama yapılarak ölçek formlarının dağıtılması için gerekli olan örnekleme (897 öğretmen) ulaşılmıştır. Dağıtılan ölçeklerden 775 ölçek geri dönmüştür. Kontrol edilen ve eksik cevaplanan ölçekler ayıklandıktan sonra 724 tane ölçeğin kullanılabilir olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeklerin geri dönüş oranı %67'dir. Örneklemin sosyo-demografik dağılımları Tablo 1'de gösterilmektedir.

**Tablo 1. Örneklem Bireysel Özelliklere Göre Dağılımı**

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	451	62,3
	Erkek	273	37,7
Branş	Sözel Alan	330	45,6
	Sayısal Alan	189	26,1
	Uygulamalı Alan	48	6,6
	Meslek Dersi	157	21,7
Öğretmen Sayısı	0-25	36	5,0
	26-50	174	24,0
	51-75	279	38,5
	76-100	148	20,4
	101-125	55	7,6
	126-150	32	4,4
Öğrenci Sayısı	0-300	21	2,9
	301-600	112	15,5
	601-900	296	40,9
	901-1200	138	19,1
	1201-1500	110	15,2
	1501-1800	42	5,8
<b>Toplam</b>		<b>724</b>	<b>100</b>

Tablo 1’deki örneklemin bireysel özelliklere göre dağılımı incelendiğinde, katılanların çoğunluğunun kadın (n=451, %62,3), sözel dersleri veren (n=330, %45,6), 51-75 arası öğretmenin çalıştığı (n=279, %38,5) ve 601-900 öğrencinin (n=296, %40,9) eğitim-öğretim gördüğü okullarda çalışan kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığı algıları arasındaki ilişkiyi incelemek için devlet liselerinde çalışan öğretmenlerden öncelikle kişisel bilgileri istenmiş daha sonra ise “Örgüt Sağlığı” ve “Eleştirel Düşünme” ölçekleri kullanılarak söz konusu öğretmenlerin değişkenlere ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

“Örgüt Sağlığı Ölçeği” Akbaba (1997) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek dörtlü likert tipindedir ve “Her Zaman”, “Ara Sıra”, “Nadiren”, “Hiçbir Zaman” olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin boyutları; örgütsel liderlik, örgütsel bütünlük, çevresel etkileşim, örgütsel kimlik ve örgütsel üründür. 53 maddeden oluşan Örgüt sağlığı ölçeğinin güvenirlik katsayısı (Croanbach Alpha) .95’tir. Örgüt sağlığı ölçeği alt boyutlarının güvenirlik



katsayıları (Croanbach Alpha); “Örgütsel liderlik .93”, “Çevresel etkileşim .80”, “Örgütsel bütünlük .84”, “Örgütsel kimlik .74”, “Örgütsel ürün .72” olarak hesaplanmıştır (Akbaba, 1997). Bu araştırmada hesaplanan örgüt sağlığı ölçeği güvenilirlik katsayısı (Croanbach Alpha) .97; alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise (Croanbach Alpha) “Örgütsel liderlik .95”, “Çevresel etkileşim .85”, “Örgütsel bütünlük .80”, “Örgütsel kimlik .84”, “Örgütsel ürün .86” olarak hesaplanmıştır. Eleştirel Düşünme Ölçeği, öğrencilerin “eleştirel düşünme düzeylerini” belirlemek amacıyla Derelioğlu (2004) tarafından geliştirilmiştir. Derelioğlu’nun eleştirel düşünme ölçeği 55 sorudan oluşmaktadır ve 10 alt boyutu olan 5’ li Likert tipinde bir ölçektir. Bunlar “Hemen hiç bir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Çoğu zaman” ve “Hemen her zaman” şeklindedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Croanbach Alpha) .93 olarak hesaplanmıştır (Derelioğlu, 2004). Derelioğlu tarafından “Eleştirel Düşünme” ölçeğinin alt boyutlarının ayrı ayrı güvenilirliğini belirlemek için Cronbach  $\alpha$  katsayılarının hesaplanmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada hesaplanan eleştirel düşünme ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (Croanbach Alpha) .93; alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise (Croanbach Alpha) “Düşünceleri düzene koyma .79”, “Bilgileri sorgulama .77”, “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık .77”, “Problem çözme .70”, “Açık fikirlilik ve hoşgörü .69”, “Eşduyum (düşüncede esneklik) .54”, “Kendini geliştirme .76”, “Eleştiriye açıklık .38”, “Fikirlerde ayrıntıya dikkat .35”, “Akılcı düşünme .36” olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın verileri çözümlenirken SPSS 21.00 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Problem ve alt problemlerin özelliği dikkate alınarak normal dağılıma sahip değişkenlerde farkın belirlenmesinde ise t testi ve varyans analizi ve farklılığın kaynağını bulmak için Sidak testi (varyanslar eşit, üç ve üçten fazla grup olduğu için), değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığı değişkenlerde Kruskal Wallis H testi ve farkın kaynağını bulmak için Mann Whitney U testi, ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı alguları ve eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

## Bulgular ve Yorum

### *Öğretmenlerin eleştirel düşünme beceri düzeyleri ile bu düzeylerin bireysel özelliklere (cinsiyet, branş, okullarındaki öğretmen ve öğrenci sayısı) göre farklılığı*

Bu alt problem doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri düzeyleri itibariyle Tablo 2’de verilmiştir:

*Tablo 2. Ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri*

Eleştirel Düşünme	SS	$\bar{X}$	SKPA Anlamı*
Düşünceleri düzene koyma	,66	3,84	Çoğu zaman
Bilgileri sorgulama	,56	4,06	Çoğu zaman
Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,60	4,06	Çoğu zaman
Problem çözüme	,59	3,81	Çoğu zaman
Açık fikirlilik ve hoşgörü	,56	4,20	Her zaman
Eşduyum (Düşüncede esneklik)	,54	3,57	Çoğu zaman
Kendini geliştirme	,62	4,15	Çoğu zaman
Eleştiriye açıklık	,54	3,62	Çoğu zaman
Fikirlerde ayrıntıya dikkat	,67	3,82	Çoğu zaman
Akılcı düşünme	,69	4,04	Çoğu zaman
Eleştirel Düşünme Toplam	,47	3,85	Çoğu zaman

\*Seçeneklere Göre Kodlanan Puan Aralığı

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri puan ortalamaları incelendiğinde yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmaktadır. Alanyazındaki araştırmaların bulguları göz önüne alındığında benzer bulgulara rastlanmıştır. Şahin ve Gözütok (2013), öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi destekleme davranışlarını gösterme düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tuncer’e (2013) göre okul yöneticilerinin eleştirel düşünme eğilimleri düşük düzeydedir. Buna rağmen alt boyutlarda en çok “açık fikirlilik” alt boyutunda eğilim yüksek çıkarken; en düşük eğilim “sistematiklik” alt boyutunda çıkmıştır. Buna ek olarak Saracaloğlu ve Yılmaz (2011) dış denetim odağına sahip öğretmenlerin eleştirel düşünme tutum puanlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Korkmaz’a (2009a, 2009b) göre ise öğretmenlerin ve eğitim fakültesi öğrencile-

rinin eleştirel düşünme eğilimleri orta düzeydedir. Benzer şekilde Özdemir'e (2003) göre üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan Beşoluk ve Önder'e (2010) göre öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin genelde orta ve düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca Şengül ve Üstündağ'a (2009) göre fizik öğretmenlerinin düşük eleştirel düşünme düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin yüksek düzeyde çıkmasının bir nedeni söz konusu öğretmenlerin kendi duygu ve düşüncelerini farkında olması ve kendilerini geliştirmeye istekli olmalarından kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra ortaöğretim öğretmenlerinin değişen ve gelişen koşullarda doğup büyüyen genç neslin eğitim ve öğretimden sorumlu olduklarını farkında olmalarından dolayı açık fikirli ve bilimsel düşünmeye odaklı bireyler olarak kendilerini yetiştirmeye çalışmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

## 1. Cinsiyet

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan t testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanı ( $t= 3,166$ ;  $p<0.05$ ) cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Buna ek olarak "Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık" ( $t= 3,709$ ;  $p<0.05$ ), "Açık fikirlilik ve hoşgörü" ( $t= 4,100$ ;  $p<0.05$ ), "Eşduyum (Düşüncede esneklik)" ( $t= 3,141$ ;  $p<0.05$ ), "Kendini geliştirme" ( $t= 3,576$ ;  $p<0.05$ ), "Eleştiriye açıklık" ( $t= 3,269$ ;  $p<0.05$ ) ve "Fikirlerde ayrıntıya dikkat" ( $t= 4,067$ ;  $p<0.05$ ) alt boyutları puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme toplam puanlarına bakıldığında kadınların puan ortalamalarının ( $\bar{X}=3,89$ ) erkeklerin puan ortalamalarından ( $\bar{X}=3,78$ ) daha yüksek olduğu görülmüştür. Anlamlı düzeyde farklılığın çıktığı alt boyutlar incelendiğinde kadınların puanlarının erkek öğretmenlerden yüksek olduğu görülmektedir.

**Tablo 3. Ortaöğretim öğretmenlerinin cinsiyete göre eleştirel düşünme becerilerine ilişkin yapılan t testi analizi sonuçları (Sadece Sidak testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Eleştirel Düşünme	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	Sd	t	P
Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	Kadın	411	4,13	,59	659	3,709	,00
	Erkek	250	3,95	,60			
Açık fikirlilik ve hoşgörü	Kadın	414	4,27	,54	671	4,100	,00
	Erkek	259	4,09	,58			
Eşduyum (Düşüncede esneklik)	Kadın	419	3,62	,52	674	3,141	,00
	Erkek	257	3,49	,56			
Kendini geliştirme	Kadın	431	4,22	,61	689	3,576	,00
	Erkek	260	4,05	,63			
Eleştiriye açıklık	Kadın	422	3,67	,55	671	3,269	,00
	Erkek	251	3,53	,52			
Fikirlerde ayrıntıya dikkat	Kadın	442	3,90	,66	704	4,067	,00
	Erkek	264	3,69	,66			
Eleştirel Düşünme Toplam	Kadın	451	3,89	,46	722	3,166	,00
	Erkek	273	3,78	,48			

Alanyazındaki araştırmaların bulguları incelendiğinde benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Cinsiyete göre eleştirel düşünme becerilerinin kadınlarda erkeklere göre daha yüksek bulunduğu birçok araştırma sonucu ile desteklenmektedir (Ay ve Akgöl, 2008; Ayaz, 2012; Saracaloğlu ve Yılmaz, 2011; Beşoluk ve Önder, 2010). Diğer taraftan bazı araştırmalarda (Sakar, 2015; Varoğlu, 2014; Erdem, İlğan ve Çelik, 2013; Korkmaz, 2009a; Korkmaz, 2009b) cinsiyete göre katılımcılarda eleştirel düşünme eğilimlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerinin kadınların lehine farklı çıkmasının bir nedeni kadınların çoğunun sahip olduğu duygusal olma, detaylara önem verme gibi karakteristik özelliklerden kaynaklanabilir. Ayrıca kadınların kendilerini ifade etme özelliğinin güçlü olmasının mesleklerine yansıdığı ve erkeklerin kendilerini daha katı gördüğü söylenebilir.

## 2. Branş

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için

yapılan tek yönlü varyans testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları branşlarına ( $F= 1,466$ ;  $p>0.05$ ) göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ancak eleştirel düşünme becerilerinin alt boyutları incelendiğinde, “Açık fikirlilik ve hoşgörü” ( $F= 3,466$ ;  $p>0.05$ ) ile “Fikirlerde ayrıntıya dikkat” ( $F= 6,703$ ;  $p>0.05$ ) boyutlarında ortaöğretim öğretmenlerinin puanlarında branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir. Bundan dolayı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Sidak analizi yapılmıştır. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin branşa göre farkının kaynağını bulmak için yapılan Sidak analizinde; “Fikirlerde ayrıntıya dikkat” alt boyutunda sözel ve uygulamalı alan dersleri ile sözel ve meslek derslerini veren öğretmenler arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu tespit edilmiştir. “Açık fikirlilik ve hoşgörü” alt boyutunda p değeri 0.05’ten küçük çıkmasına rağmen farkın kaynağını bulmak için yapılan Sidak analizi sonucu hiçbir grup arasında anlamlı düzeyde farklılık çıkmamıştır. Buna ek olarak ortaöğretim öğretmenlerinin branşlarına göre eleştirel düşünme becerileri puan ortalamalarının “Açık fikirlilik ve hoşgörü” ( $\bar{X}= 4,27$ ) ve “Fikirlerde ayrıntıya dikkat” ( $\bar{X}= 3,92$ ) alt boyutlarında sözel dersleri veren öğretmenlerde diğer branşlarda derse giren öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermezken; alt boyutların puanlarında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu görülmüştür.

Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmıştır. Erdem, İlğan ve Çelik’e (2013) göre lise öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimleri branş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Diğer taraftan Korkmaz’a (2009a) göre branş değişkeni öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri üzerinde etkili değildir. Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin sözel dersleri veren öğretmenlerde daha yüksek çıkmasının nedeni anlamlı farklılığın çıktığı eleştirel düşünme alt boyutlarının kapsadığı ayrıntılara önem verme ile açık fikirlilik ve hoşgörü gibi özelliklerin sözel alanlarda başarılı olan insanların karakteristik özelliklerine yakın olmasından kaynaklanabilir

**Tablo 4. Ortaöğretim öğretmenlerinin branşlarına göre eleştirel düşünme becerilerine ilişkin yapılan tek yönlü varyans testi analizi (Sadece Sidak testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Eleştirel Düşünme	Branş	n	$\bar{X}$	SS	F	P	Anlamlı Fark
Fikirlerde ayrıntıya dikkat	(1) Sözel alan	324	3,92	,64	6,703	,00	1-3
	(2) Sayısal alan	183	3,83	,66			
	(3) Uygulamalı alan	46	3,62	,65			
	(4) Meslek Dersi	153	3,67	,69			
Eleştirel Düşünme Toplam	(1) Sözel alan	330	3,88	,44	1,466	,22	
	(2) Sayısal alan	189	3,86	,46			
	(3) Uygulamalı alan	48	3,77	,54			
	(4) Meslek Dersi	157	3,80	,50			

### 3. Öğretmen Sayısı

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanının ( $X^2=12,019$ ;  $p<0.05$ ) söz konusu öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna ek olarak ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri alt boyutları puanları incelendiğinde "Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık" ( $X^2=15,785$ ;  $p<0.05$ ), "Açık fikirlilik ve hoşgörü" ( $X^2=11,236$ ;  $p<0.05$ ), ve "Eleştiriye açıklık" ( $X^2=12,018$ ;  $p<0.05$ ) alt boyutlarındaki puanlarının öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağı için yapılan ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi yapılmıştır. İkili karşılaştırmaların sonucunda "Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık" alt boyutu puanlarında 0-25 ile 101-125, 0-25 ile 126-150, 26-50 ile 101-125, 51-75 ile 101-125 sayıda öğretmeni olan okullar ; "Eleştiriye açıklık" alt boyutu puanlarında 26-50 ile 101-125, 51-75 ile 101-125, 76-100 ile 101-125 sayıda öğretmeni olan okullar; "Eleştirel düşünme toplam" puanlarında ise 26-50 ile 101-125, 51-75 ile 101-125 sayıda öğretmeni olan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu

belirlenmiştir. “Açık fikirlilik ve hoşgörü” alt boyutu puanlarında ise p değeri 0,05’e çok yakın çıktığı için gruplar arasında farklılık çıkmamıştır.

**Tablo 5. Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre eleştirel düşünme becerilerine ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi analizi (Sadece Mann Whitney U testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Eleştirel Düşünme	Öğretmen Sayısı	n	Sıra Ort.	$\chi^2$	Sd	P	Farkın Kaynağı
Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	(1) 0-25	33	325,35	15,785	5	,01	
	(2) 26-50	162	350,20				
	(3) 51-75	249	334,39				1-5
	(4) 76-100	139	339,28				1-6
	(5) 101-125	50	231,26				2-5
	(6) 126-150	28	333,39				3-5
Eleştiriye açıklık	(6) 126-150	29	362,28	12,018	5	,04	
	(1) 0-25	33	259,39				
	(2) 26-50	161	360,25				2-5
	(3) 51-75	259	344,02				3-5
	(4) 76-100	137	333,58				4-5
	(5) 101-125	52	283,88				
Eleştirel Düşünme Toplam	(6) 126-150	31	344,50	12,019	5	,04	
	(1) 0-25	36	306,88				
	(2) 26-50	174	391,82				1-5
	(3) 51-75	279	365,93				3-5
	(4) 76-100	148	362,02				
	(5) 101-125	55	293,73				
(6) 126-150	32	356,20					

Alanyazında öğretmen nüfusu değişkeninin incelendiği herhangi bir eleştirel düşünme çalışmasına rastlanmamıştır. Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri puanlarının 26-50 arası öğretmenin bulunduğu okullarda çalışan öğretmenlerde daha yüksek çıkmasının nedeni kalabalık olmayan okullarda çalışma standartlarının öğretmenlerin becerilerini geliştirmek için daha fazla fırsat bulma olasılığı yaratması olabilir. Küçük bir toplulukta bireylerin birbirini daha yakından tanıyarak ve kendi niteliklerini farkına vararak daha sağlıklı bir ortam oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca gelişen samsimi ilişkiler vasıtasıyla bireylerin eleştiriye açık olma özelliğini geliştirmelerini sağlayacak bir güven ortamı yaratması bu becerilerine katkı sağlayacak diğer bir sebep olabilir.

#### 4. Öğrenci Sayısı

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanının ( $X^2=9,622$ ;  $p>0.05$ ) söz konusu öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmektedir. Ancak ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri alt boyutlarının puanları incelendiğinde “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” ( $X^2=14,398$ ;  $p<0.05$ ) alt boyutu puanının öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağı için yapılan ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi yapılmıştır. İkili karşılaştırmaların sonucunda “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” alt boyutu puanlarında 0-300 ile 1201-1500, 0-300 ile 1501-1800, 301-600 ile 1201-1500, 601-900 ile 1201-1500 sayıda öğrencisi bulunan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir.

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermezken; alt boyutların puanları incelendiğinde “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” alt boyutunda anlamlı düzeyde farklılığın çıktığı görülmektedir. Alanyazında öğrenci nüfusu değişkeninin incelendiği herhangi bir eleştirel düşünme çalışmasına rastlanmamıştır. Bu araştırma bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri puanlarının 0-300 arası öğrencinin eğitim-öğretim gördüğü okullarda çalışan öğretmenlerde daha yüksek çıkmasının nedeni az sayıda öğrenciyle ilgilenen ve iş yükü azalan öğretmenlerin kendini geliştirmeye yönelik gücü kendisinde bulması olabilir. Ayrıca kendi duygu, düşünce ve değerlerine eğilebilme gücünü kendinde bulan öğretmenin becerilerine katkı sağlamak ve dolayısıyla öğrencilerine bunu yansıtabilmek için çaba gösterme fırsatını daha rahat bulduğu söylenebilir.



**Tablo 6. Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre eleştirel düşünme becerilerine ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi analizi (Sadece Mann Whitney U testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Eleştirel Düşünme	Öğrenci Sayısı	n	Sıra Ort.	$\chi^2$	Sd	P	Farkın Kaynağı
Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	(1) 0-300	20	412,50	14,398	5	,01	
	(2) 301-600	105	328,40				1-5
	(3) 601-900	273	346,63				1-6
	(4) 901-1200	118	324,08				2-5
	(5) 1201-1500	101	276,31				3-5
	(6) 1501-1800	40	316,00				
Eleştirel Düşünme Toplam	(1) 0-300	21	425,50	9,622	5	,09	
	(2) 301-600	112	356,44				
	(3) 601-900	296	378,69				
	(4) 901-1200	138	354,28				
	(5) 1201-1500	110	321,32				
	(6) 1501-1800	42	325,14				

**Öğretmenlerin okul sağlığı algıları ile bu algıların bireysel özelliklere (cinsiyet, branş, okullarındaki öğretmen ve öğrenci sayısı) göre farklılığı**

Bu alt problem doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları düzeyleri itibariyle Tablo 7’de verilmiştir:

**Tablo 7. Ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin okul sağlığı algıları**

Örgüt Sağlığı	$\bar{X}$	SS	SKPA Anlamı*
Örgütsel Liderlik	3,26	,67	Her zaman
Çevresel Etkileşim	3,00	,53	Ara sıra
Örgütsel Bütünlük	2,90	,57	Ara sıra
Örgütsel Kimlik	3,11	,60	Ara sıra
Örgütsel Ürün	3,13	,62	Ara sıra

\*Seçeneklere Göre Kodlanan Puan Aralığı

Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları puan ortalamalarına göre söz konusu öğretmenlerin okullarının sağlığına ilişkin algılarının ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmıştır. Kesik ve Balcı’ya (2015) göre AB Projelerine katılım gösteren okullarda görev yapan öğretmenlerin

okul sağlığına ilişkin algılarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Receptoğlu ve Özdemir (2014) ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin örgüt sağlığına ilişkin algılarının genellikle olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Taneri (2011) ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okullarının örgüt sağlığına dair algılarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Buna ek olarak Ordu'ya (2011) göre ise ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin örgüt sağlığına ilişkin verdikleri cevaplar "ara sıra" düzeyindedir. Ayrıca öğretmenler "örgütsel liderlik" ve "örgütsel kimlik" alt boyutundaki maddelerin okullarında "her zaman" gösterildiğini; "örgütsel ürün", "çevresel etkileşim" ve "örgütsel bütünlük" alt boyutlarındaki maddelerin ise "ara sıra" gösterildiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan Yıldız'a (2014) göre meslek lisesi yöneticilerinin diğer okul türü yöneticilerine göre örgüt sağlığı alt boyut puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür.

Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerin okul sağlığına ilişkin algılarının yüksek düzeyde olmasının nedeni okula aidiyet duygusunu kazanmalarından kaynaklanmış olabilir. Buna ek olarak söz konusu öğretmenlerin okullarındaki okul yöneticilerinin etkili bir liderlik sergilediği, performans ve çıktı odaklı bir eğitim öğretim sürecinin var olduğu, çalışanlar arasında birlik ve beraberlik duygusunun geliştiği, çevreyle ilişkilerin pozitif yönde olduğu bir örgüt kültürünün hakim olduğu söylenebilir.

## 1. Cinsiyet

Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığına ilişkin algılarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan t testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algılarının örgütsel kimlik puanları ( $t= 1,976$ ;  $p<0.05$ ) cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Ancak ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algılarının örgütsel liderlik ( $t= 1,338$ ;  $p>0.05$ ), çevresel etkileşim ( $t= ,675$ ;  $p>0.05$ ), örgütsel bütünlük ( $t= ,498$ ;  $p>0.05$ ) ve örgütsel ürün ( $t= 1,252$ ;  $p>0.05$ ) boyutları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığına ilişkin algıları

nın örgütsel kimlik boyutunda kadınların puan ortalamaları ( $\bar{X}=3,15$ ) erkeklerin puan ortalamalarından ( $\bar{X}=3,05$ ) daha yüksektir. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları örgüt sağlığı alt boyutlarından “örgütsel kimlik” boyutunda cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ve kadın öğretmenlerin puan ortalamaları söz konusu boyutta erkek öğretmenlerin puan ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır.

*Tablo 8. Ortaöğretim öğretmenlerinin cinsiyete göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan t testi analizi sonuçları (Sadece Sidak testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)*

Örgüt Sağlığı	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	Sd	t	P
Örgütsel kimlik	Kadın	416	3,15	,60	665	1,976	,049
	Erkek	251	3,05	,58			

Alanyazındaki araştırmaların bulguları incelendiğinde Olgun’a (2012) göre ilköğretim okul yöneticilerinin okul sağlığı puanları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Benzer şekilde Recepoğlu ve Özdemir’e (2014) göre de ilköğretim okullarının örgüt sağlığının öğretmenlerin cinsiyetine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öte yandan Kesik ve Balcı (2015) ile Ebcim’e (2012) göre öğretmenlerin örgüt sağlığı algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Gürkan’a (2006) göre ise ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgüt sağlığı düzeyi alt boyutlarından “akademik öneme”, “kurumsal bütünlüğe”, “kaynak desteğine” ve “öğretmen bağlılığına” ilişkin algıları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda kadınların puan ortalamalarının yüksek çıkmasının nedeni öğretmenlik mesleğinin bir kadın mesleği olarak görülmesi ve toplumun yarattığı bu etkiyle birlikte onların okullarını daha benimsemelerine yol açmış olabilir. Eskicumalı, Yaman ve Yaman’ın (2014) araştırmasındaki kız öğrencilerin daha çok eğitim fakültelerini tercih ettiğine ve bu eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarının çoğunluğunun öğretmenliği bir kadın mesleği olarak gördüğüne ilişkin ifadeler de bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

## 2. Branş

Ortaöğretim öğretmenlerinin branşa göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan tek yönlü varyans testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları “çevresel etkileşim” ( $F=3,532$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel kimlik” ( $F=3,560$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel bütünlük” ( $F=4,243$ ;  $p<0.05$ ) ve “örgütsel ürün” ( $F=3,459$ ;  $p<0.05$ ) puanları branşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. “Örgütsel liderlik” boyutunda anlamlı düzeyde farklılık elde edilmemiştir. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algılarının branşa göre farkının kaynağını bulmak için yapılan Sidak analizinde; “çevresel etkileşim”, “örgütsel kimlik” ve “örgütsel ürün” puanlarında sözel alan ile meslek derslerini veren öğretmenler; “örgütsel bütünlük” puanlarında ise sayısal alan ile meslek derslerini veren öğretmenler arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu tespit edilmiştir. “Çevresel etkileşim”, “örgütsel kimlik” ve “örgütsel ürün” alt boyutlarında sözel dersleri veren öğretmenlerin puanları; “örgütsel bütünlük” alt boyutunda ise sayısal dersleri veren öğretmenlerin puanları diğer alanların derslerine giren öğretmenlerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur.

Alanyazındaki araştırmaların bulguları incelendiğinde bazı araştırmalarda (Kesik ve Balcı, 2015; Receptoğlu ve Özdemir, 2014; Olgun, 2012) öğretmenlerin okullarının sağlığına ilişkin algılarının branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmüştür. Diğer taraftan Ebcim'e (2012) göre öğretmenlerin örgüt sağlığı algıları branş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda sözel ve sayısal dersleri veren öğretmenlerin örgüt sağlığı puanlarının yüksek çıkmasının nedeni söz konusu derslerin yerleştirme sınavlarına daha fazla yönelik olması olabilir. Öğrencilerin derse karşı pozitif tutumunun, okul yöneticilerinin ve çalışanlarının akademik başarıyı artırma çabalarının ve toplumda bu derslere verilen önemin öğretmenleri de güdülediği ve mesleki anlamda tatmin ettiği söylenebilir.

**Tablo 9. Ortaöğretim öğretmenlerinin branşa göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan tek yönlü varyans testi analizi (Sadece Sidak testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Örgüt Sağlığı	Branş	N	$\bar{X}$	SS	F	P	Anlamlı fark
Çevresel etkileşim	(1) Sözel alan	279	3,05	,51	3,532	,02	1-4
	(2) Sayısal alan	171	3,02	,52			
	(3) Uygulamalı alan	39	2,95	,55			
	(4) Meslek Dersi	139	2,88	,58			
Örgütsel Kimlik	(1) Sözel alan	307	3,17	,54	3,560	,01	1-4
	(2) Sayısal alan	174	3,12	,57			
	(3) Uygulamalı alan	41	3,09	,67			
	(4) Meslek Dersi	145	2,98	,69			
Örgütsel bütünlük	(1) Sözel alan	296	2,92	,59	4,243	,01	2-4
	(2) Sayısal alan	173	2,99	,53			
	(3) Uygulamalı alan	42	2,83	,48			
	(4) Meslek Dersi	134	2,77	,60			
Örgütsel ürün	(1) Sözel alan	292	3,19	,59	3,459	,02	1-4
	(2) Sayısal alan	178	3,15	,57			
	(3) Uygulamalı alan	41	3,17	,61			
	(4) Meslek Dersi	145	2,99	,73			

### 3. Öğretmen Sayısı

Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları “örgütsel liderlik” ( $X^2=33,093$ ;  $p<0.05$ ), “çevresel etkileşim” ( $X^2=29,194$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel kimlik” ( $X^2=15,301$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel bütünlük” ( $X^2=46,748$ ;  $p<0.05$ ) ve “örgütsel ürün” ( $X^2=44,007$ ;  $p<0.05$ ) puanlarının tamamı öğretmen sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Farkın kaynağı için yapılan ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İkili karşılaştırmaların sonucunda “örgütsel liderlik” alt boyutu puanlarında 0-25 ile 101-125, 26-50 ile 51-75, 26-50 ile 101-125, 26-50 ile 126-150, 51-75 ile 76-100, 51-75 ile 101-125, 76-100 ile 101-125, 76-100 ile 126-150 sayıda öğretmeni olan okullar; “çevresel etkileşim” alt boyutu puanlarında 0-25 ile 51-75, 0-25 ile 101-125, 26-50 ile 51-75, 26-

50 ile 76-100, 26-50 ile 101-125, 76-100 ile 101-125, 101-125 ile 126-150 sayıda öğretmeni olan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu görülmüştür.

**Tablo 10. Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısına göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi analizi (Sadece Mann Whitney U testi sonucunda anlamlı farklılık gösterenler verilmiştir)**

Örgüt Sağlığı	Öğretmen Sayısı	n	Sıra Ort.	$\chi^2$	Sd	P	Farkın Kaynağı
Örgütsel liderlik	(1) 0-25	32	333,80	33,093	5	,00	1-5
	(2) 26-50	161	375,83				2-3
	(3) 51-75	245	297,74				2-5
	(4) 76-100	133	346,44				2-6
	(5) 101-125	46	236,15				3-4, 3-5
	(6) 126-150	28	259,29				4-5, 4-6
Çevresel etkileşim	(1) 0-25	33	338,47	29,194	5	,00	1-3
	(2) 26-50	149	359,50				1-5
	(3) 51-75	243	292,41				2-3
	(4) 76-100	128	338,45				2-4
	(5) 101-125	46	218,22				2-5
	(6) 126-150	29	288,14				4-5, 5-6
Örgütsel Kimlik	(1) 0-25	33	317,52	15,301	5	,01	1-5
	(2) 26-50	168	361,59				2-3
	(3) 51-75	258	330,12				2-5
	(4) 76-100	134	350,35				2-6
	(5) 101-125	48	253,36				3-4
	(6) 126-150	26	279,69				4-5
Örgütsel bütünlük	(1) 0-25	33	369,44	46,748	5	,00	2-5
	(2) 26-50	158	397,97				2-6
	(3) 51-75	249	290,82				3-5
	(4) 76-100	130	310,22				4-5
	(5) 101-125	46	232,92				
	(6) 126-150	29	338,17				
Örgütsel ürün	(1) 0-25	33	346,92	44,007	5	,00	1-5
	(2) 26-50	162	395,20				2-3
	(3) 51-75	253	296,92				2-4
	(4) 76-100	131	350,85				2-5
	(5) 101-125	50	245,61				2-6, 3-4
	(6) 126-150	27	246,74				4-5, 4-6

Buna ek olarak "örgütsel kimlik" alt boyutu puanlarında 0-25 ile 101-125, 26-50 ile 51-75, 26-50 ile 101-125, 26-50 ile 126-150, 51-75 ile 76-100, 76-

100 ile 101-125 sayıda öğretmeni olan okullar, “örgütsel bütünlük” alt boyutu puanları 26-50 ile 101-125, 26-50 ile 126-150, 51-75 ile 101-125, 76-100 ile 101-125 sayıda öğretmeni olan okullar ve “örgütsel ürün” alt boyutu puanlarında 0-25 ile 101-125, 26-50 ile 51-75, 26-50 ile 76-100, 26-50 ile 101-125, 26-50 ile 126-150, 51-75 ile 76-100, 76-100 ile 101-125, 76-100 ile 126-150 sayıda öğretmeni olan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu da tespit edilmiştir. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları örgüt sağlığının tüm boyutlarında 26-50 arasında öğretmenin bulunduğu okullarda daha yüksek çıkmıştır.

Alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğretmen sayısı değişkenine göre okul sağlığı algılarına ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algılarının 26-50 arasında öğretmenin çalıştığı okullarda yüksek çıkmasının nedeni okulda çalışan personelin az olmasının örgüt iklimini ve kültürünü pozitif yönde etkilemesinden kaynaklanmış olabilir. Az sayıda çalışanın olduğu okullarda öğretmenlerin daha samimi ilişkiler geliştirmesi ve nicelikten ziyade niteliğe odaklanması da diğer bir sebep olarak gösterilebilir. Diğer taraftan 0-25 öğretmenin çalıştığı okullarda örgüt sağlığı alt boyutları ortalama puanları 26-50 öğretmenin çalıştığı okullardaki puanlardan daha düşük çıkmıştır. Bu bulgunun elde edilmesi öğretmen sayısı açısından küçük ölçekli olan okullarda üst-ast ilişkilerinin en alt seviyeye inmesinden ve yatay iletişimin öne çıkmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca az çalışanın olması bireysel farklılıkları ve çok yönlü iletişimi azaltacağından dolayı tekdüzelik sebep olmuş olabilir.

#### 4. Öğrenci Sayısı

Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde, ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları “örgütsel liderlik” ( $X^2=12,273$ ;  $p<0.05$ ), “çevresel etkileşim” ( $X^2=26,638$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel kimlik” ( $X^2=11,798$ ;  $p<0.05$ ), “örgütsel bü-

tünlük" ( $X^2=26,163$ ;  $p<0.05$ ) ve "örgütsel ürün" ( $X^2=24,727$ ;  $p<0.05$ ) puanlarının tamamı öğrenci sayısına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

**Tablo 11. Ortaöğretim öğretmenlerinin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına göre okul sağlığı algılarına ilişkin yapılan Kruskal-Wallis H testi analizi**

Örgüt Sağlığı	Öğrenci Sayısı	N	Sıra Ort.	$\chi^2$	Sd	P	Farkın Kaynağı
Örgütsel liderlik	(1) 0-300	20	374,88	12,273	5	,03	
	(2) 301-600	104	347,70				
	(3) 601-900	269	332,17				
	(4) 901-1200	117	295,33				
	(5) 1201-1500	92	277,36				
	(6) 1501-1800	39	325,10				
Çevresel etkileşim	(1) 0-300	20	411,78	26,638	5	,00	
	(2) 301-600	99	335,12				
	(3) 601-900	256	331,32				
	(4) 901-1200	119	264,88				
	(5) 1201-1500	95	265,84				
	(6) 1501-1800	36	350,53				
Örgütsel Kimlik	(1) 0-300	20	380,18	11,798	5	,04	
	(2) 301-600	108	327,81				
	(3) 601-900	279	352,86				
	(4) 901-1200	123	315,01				
	(5) 1201-1500	97	283,93				
	(6) 1501-1800	35	334,59				
Örgütsel bütünlük	(1) 0-300	21	441,40	26,163	5	,00	
	(2) 301-600	102	367,38				
	(3) 601-900	265	320,38				
	(4) 901-1200	120	284,24				
	(5) 1201-1500	92	276,97				
	(6) 1501-1800	40	347,16				
Örgütsel ürün	(1) 0-300	20	414,15	24,727	5	,00	
	(2) 301-600	103	369,92				
	(3) 601-900	274	340,07				
	(4) 901-1200	124	281,81				
	(5) 1201-1500	96	278,01				
	(6) 1501-1800	35	333,70				

Farkın kaynağı için yapılan ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İkili karşılaştırmaların sonucunda "örgütsel liderlik" alt boyutu puanlarında 0-300 ile 1201-1500, 301-600 ile 901-1200, 301-600



ile 1201-1500, 601-900 ile 1201-1500 sayıda öğrencisi olan okullar; “çevresel etkileşim” alt boyutu puanlarında 0-300 ile 601-900, 0-300 ile 901-1200, 0-300 ile 1201-1500, 301-600 ile 601-900, 301-600 ile 901-1200, 301-600 ile 1201-1500, 1201-1500 ile 1501-1800 sayıda öğrencisi olan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu görülmüştür. “Örgütsel kimlik” alt boyutu puanlarında 0-300 ile 901-1200, 0-300 ile 1201-1500, 301-600 ile 901-1200, 301-600 ile 1201-1500, 601-900 ile 901-1200, 601-900 ile 1201-1500, 901-1200 ile 1501-1800, 1201-1500 ile 1501-1800 sayıda öğrencisi bulunan okullar, “örgütsel bütünlük” alt boyutu puanları 601-900 ile 1201-1500 sayıda ve “örgütsel ürün” alt boyutu puanlarında 0-300 ile 901-1200, 0-300 ile 1201-1500, 301-600 ile 901-1200, 301-600 ile 1201-1500, 601-900 ile 901-1200, 601-900 ile 1201-1500 sayıda öğrencisi olan okullar arasında anlamlı düzeyde farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları örgüt sağlığının alt boyutlarında 0-300 arasında öğrencinin bulunduğu okullarda daha yüksek çıkmıştır.

Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları örgüt sağlığının alt boyutlarında çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısına anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde Olgun’a (2012) göre öğrenci nüfusu değişkenine göre öğretmenlerin örgüt sağlığı ölçeğine verdikleri cevaplarda anlamlı düzeyde farklılık çıkmıştır. Bunun dışında alanyazında öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki öğrenci sayısı değişkenine göre okul sağlığı algılarına ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Toprakçı’ya (2013) göre öğrenci sayısındaki artış; kaynak ve olanakların paylaşılmasına, etkileşime, öğretmeye, öğrenmeye, öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen etkileşimine zarar vermekte ya da izin vermektedir. Ayrıca öğrenci sayısının fazlalığı yerleşim düzeninin bozulmasına, estetiğin kaybolmasına, aydınlatmanın yetersizleşmesine, dersliğin daha çok ve çabuk kirlenmesine, ısı ve hava koşullarının kötüleşmesine yol açabilmektedir.

Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, 0-300 arasında öğrencinin eğitim-öğretim gördüğü okullarda çalışan öğretmenlerin okul sağlığı algılarının yüksek çıkmasının nedeni az sayıda öğrencinin öğrenim gördüğü okullarda iş yükünün az olması, akademik başarıyı arttırmak için nicelikten çok niteliğe odaklanma ihtimalinin olması söylenebilir. Daha az sayıda öğrenciyle ilgilenen öğretmenler öğrenciyi daha yakından tanıyabilmekte ve öğretim yöntem-tekniklerini daha az sayıda öğrenciye

uygulayabilme fırsatını yakalayabilmektedir. Dolayısıyla akademik başarıyı ve motivasyonu sağlamakla görevli olan öğretmen ve okul yöneticilerinin performansının da bundan pozitif yönde etkilendiği söylenebilir.

### ***Öğretmenlerin okul sağlığı algıları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki***

Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu alt problem doğrultusunda yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 12’de verilmektedir.

Tablo 12’deki bulgular incelendiğinde; ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları ile örgüt sağlığı alt boyutlarından “Örgütsel liderlik” ( $r=,195^{**}$ ), “Çevresel etkileşim” ( $r=,182^{**}$ ), “Örgütsel kimlik” ( $r=,198^{**}$ ), “Örgütsel bütünlük” ( $r=,195^{**}$ ) ve “Örgütsel ürün” ( $r=,171^{**}$ ) arasındaki ilişkinin olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak örgüt sağlığı ve eleştirel düşünmenin alt boyutları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Buna göre eleştirel düşünme becerileri alt boyutları ile örgüt sağlığı alt boyutları arasında olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde söz konusu iki değişkenin ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Değişkenler ayrı ayrı ele alındığında; Güçlü, Reçepoğlu ve Kılınç’a (2014) göre örgüt sağlığının iş motivasyonu ile pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Ebcim’e (2012) göre öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ile örgüt sağlığı algıları arasında pozitif yönlü manidar bir ilişki bulunmaktadır. Özdemir’e (2012) göre ise okul kültürünün “destek” ve “başarı” boyutları ile okul sağlığının “mesleki liderlik” ve “kaynak desteği” boyutları arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Ordu’ya (2011) göre örgütsel yapının “karmaşıklık” ve “formalleşme” özellikleri örgüt sağlığı ile pozitif yönde, “merkezleşme” boyutu ile negatif yönde ilişkilidir.

Tablo 12. Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Liderlik	1															
Etkileşim	,812**	1														
Kimlik	,780**	,795**	1													
Bütünlük	,756**	,743**	,612**	1												
Ürün	,855**	,849**	,841**	,713**	1											
Düzene koyma	,118*	,110**	,138**	,165**	,087*	1										
Sorgulama	,063	,071	,079	,029	,063	,388**	1									
Farkındalık	,196**	,183**	,171**	,181**	,173**	,572**	,642**	1								
Problem çözme	,101**	,101**	,073	,166**	,080*	,505**	,547**	,544**	1							
Açık fikirlilik	,141**	,116**	,158**	,110**	,151**	,416**	,557**	,616**	,509**	1						
Eşduyum	,175**	,141**	,182**	,182**	,157**	,598**	,333**	,436**	,386**	,391**	1					
Kendini geliştirme	,103**	,106**	,125**	,102*	,119**	,472**	,658**	,685**	,584**	,593**	,328**	1				
Eleştiriye açıklık	,165**	,175**	,208**	,200**	,121**	,503**	,171**	,325**	,204**	,332**	,470**	,267**	1			
Ayrıntıya dikkat	,110**	,128**	,103**	,142**	,064	,526**	,391**	,422**	,439**	,376**	,366**	,429**	,339**	1		
Akılcı düşünme	,127**	,126**	,090**	,140**	,122**	,448**	,486**	,535**	,461**	,401**	,306**	,491	,269**	,388**	1	
Eleştirel Düşünme Toplam	,195**	,182**	,198**	,195**	,171**	,770**	,752**	,788**	,740**	,730**	,653**	,763**	,529**	,612**	,608**	1

\* 0.01 \*\* 0.05

Ayrıca “karmaşıklık” ve “formalleşme” özellikleri örgüt sağlığının tüm boyutları ile pozitif yönde ilişkilidir. “Merkezileşme” ise örgüt sağlığı alt boyutlarından “örgütsel bütünlük”, “çevresel etkileşim” ve “örgütsel ürün” alt boyutları ile negatif yönde ilişkili çıkmıştır. Buna ek olarak Tameri’ye (2011) göre ilköğretim öğretmenlerinin etik liderlik davranışları ile örgüt sağlığı arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki vardır. Buluç’a (2008) göre örgütsel vatandaşlık ile akademik önem arasında yüksek bir korelasyon bulunmaktadır. Edwards’ın (2008) çalışmasında algılanan liderlik stili ile örgüt sağlığı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca örgüt sağlığının alt boyutlarından “mesleki liderlik”, “kaynak etkisi” ve “akademik odak” boyutları ile algılanan liderlik stili arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Moses (2010) iki farklı okuldaki örgüt sağlığı ve öğretmen yeterliğini nitel ve nicel araştırma yöntemlerini kullanarak araştırmıştır. Karşılaştırmalı veriler temele alınarak elde edilen bulgulara göre, her iki okul için bulunan örgüt sağlığı ortalamasının altındadır. Nitel veriler örgüt sağlığı daha fazla olduğu belirtilen okulun lehine dikkate değer bir farklılık olduğunu göstermiştir.

Eleştirel düşünme ile farklı değişkenlerin ilişkilerini inceleyen araştırmalar incelendiğinde; Sakar’a (2015) göre öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Varoğlu’na (2014) göre ortaokul öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile sınıf yönetimi anlayış algıları arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Erdem, İlğan ve Çelik’e (2013) göre duygusal zekanın tüm alt boyutları ile eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinin tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Tuncer’e (2013) göre eleştirel düşünme eğilimi ile mantıklı karar verme stratejisi arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Saracaloğlu ve Yılmaz’a (2011) göre ise öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile denetim odağı arasında pozitif yönlü düşük bir ilişki bulunmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları incelendiğinde ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığı algıları arasında olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki çıkmasının nedeni eleştirel düşünme becerilerine sahip olan öğretmenlerin oluşturduğu bir örgütün çalışma atmosferinin,

iş standartlarının, kurum kültürünün memnun edici düzeyde olması olabilir. Eleştirel düşünme eğilimine sahip öğretmenlerin bir okulu sağlıklı kılan faktörlere katkı sağlayacağı da göz önüne alınmalıdır. Örgütte meslektaşlarına ve öğrencilerine liderlik edebilen, örgütü oluşturanlarla sosyal ilişkiler kurabilen, örgüte aidiyet hissedenen, birlik ve beraberlik içinde çalışabilen, performansının karşılığını alabilen insanların eleştirel düşünme becerilerinin daha yüksek olduğu ve o örgütün de daha sağlıklı olduğu söylenebilir.

### *Öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri okul sağlığı algılarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?*

Bu alt problem doğrultusunda yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 13'te verilmektedir. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri ile örgüt sağlığı alt boyutları arasındaki ilişki için regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi değerleri incelendiğinde eleştirel düşünme becerileri alt boyutlarının örgütsel sağlık alt boyutları üzerinde anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre eleştirel düşünme alt boyutlarından "Bilgileri sorgulama", "Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık" ve "Eleştirel açıklık" alt boyutlarının örgüt sağlığı alt boyutlarından "Örgütsel liderlik" alt boyutunun yaklaşık % 6,5'ini açıkladığı görülmektedir ( $R=0.255$ ,  $R^2=0.065$ ,  $p<0.05$ ). Bu bağlamda sorgulama yeteneğine sahip, kendi duygu, düşünce ve değerlerini farkında olan ve eleştiriye açık öğretmenlerin ve yöneticilerin örgütün yönetimini, amaçlarını ve hedeflerini belirlemede, amacın ve sürecin planlanması ve kontrol edilmesinde ve eldeki kaynakların en iyi şekilde kullanılmasında etkin rol oynadığı söylenebilir. Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin okul sağlığı algılarını anlamlı olarak yordadığı görülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde eleştirel düşünme becerilerinin örgüt sağlığının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığını inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Alanyazındaki örgüt sağlığı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Güçlü, Receoğlu ve Kılınç'a (2014) göre örgüt sağlığı öğretmenlerin motivasyonunun anlamlı bir yordayıcısıdır. Özdemir'e (2012) göre ise okul kültürünün "destek", "bürokratik" ve "görev" boyutları okul sağlığı

ğının akademik boyutunu pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır ayrıca okul kültürünün alt boyutlarından “destek kültürü”, öğretmen moralinin tek anlamlı yordayıcısıdır. Ordu’ya (2011) göre örgütsel yapının alt boyutlarından örgütsel sağlık alt boyutları üzerinde etkileri anlamlı çıkmıştır. Taneri’ye (2011) göre ise ilköğretim okullarında etik liderlik örgüt sağlığının yordayıcısıdır. Hoy ve Woolfolk’a (1993) göre ise örgüt sağlığı boyutlarından “örgütsel bütünlük” ve “moral” öğretmenlerin genel öğretim yeterliliğini yordamaktadır.

**Tablo 13. Ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin okul sağlığı algılarının yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi**

	Değişkenler	B	SE <sub>B</sub>	β	T	P	R <sup>2</sup>
Örgütsel Liderlik	Sabit	2,340	,331	-	7,087	,000	,065
	Düşünceleri düzene koyma	-,080	,077	-,078	-1,044	,297	
	Bilgileri sorgulama	-,188	,088	-,157	-2,144	,033	
	Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,278	,093	,243	3,001	,003	
	Problem çözme	,056	,067	,053	,829	,407	
	Açık fikirlilik ve hoşgörü	,043	,082	,034	,521	,602	
	Eşduyum (Düşüncede esneklik)	-,001	,083	,000	-,006	,995	
	Kendini geliştirme	-,056	,081	-,050	-,685	,494	
	Eleştiriye açıklık	,159	,072	,129	2,207	,028	
	Fikirlerde ayrıntıya dikkat	-,017	,061	-,017	-,273	,785	
	Akılcı düşünme	,052	,063	,052	,830	,407	
Çevresel Etkileşim	Sabit	2,190	,279	-	7,853	,000	,044
	Düşünceleri düzene koyma	-,029	,065	-,035	-,447	,655	
	Bilgileri sorgulama	-,073	,075	-,073	-,963	,336	
	Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,141	,077	,150	1,839	,067	
	Problem çözme	-,073	,075	-,073	-,963	,336	
	Açık fikirlilik ve hoşgörü	,008	,067	,008	,123	,902	
	Eşduyum (Düşüncede esneklik)	,034	,070	,032	,485	,628	
	Kendini geliştirme	-,041	,068	-,045	-,604	,546	
	Eleştiriye açıklık	,121	,061	,120	1,996	,047	
	Fikirlerde ayrıntıya dikkat	-,006	,051	-,007	-,118	,906	
	Akılcı düşünme	,026	,052	,031	,494	,622	
Örgütsel Kimilik	Sabit	2,110	,302	-	6,993	,000	,051
	Düşünceleri düzene koyma	-,048	,068	-,053	-,711	,478	
	Bilgileri sorgulama	-,028	,077	-,026	-,365	,715	
	Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,127	,082	,122	1,547	,123	
	Problem çözme	-,042	,060	-,045	-,706	,481	
	Açık fikirlilik ve hoşgörü	,108	,071	,094	1,511	,132	
	Eşduyum (Düşüncede esneklik)	-,012	,073	-,010	-,159	,874	

	Kendini geliştirme	-,005	,071	-,005	-,071	,943	
	Eleştiriye açıklık	,188	,064	,171	2,950	,003	
	Fikirlerde ayrıntıya dikkat	-,003	,053	-,004	-,061	,951	
	Akılca düşünme	-,026	,056	-,028	-,461	,645	
Örgütsel Bütünlük	Sabit	1,930	,289	-	6,668	,000	
	Düşünceleri düzene koyma	-,038	,067	-,043	-,573	,567	
	Bilgileri sorgulama	-,159	,077	-,148	-2,063	,040	
	Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,200	,081	,195	2,477	,014	
	Problem çözme	,124	,058	,136	2,138	,033	
	Açık fikirlilik ve hoşgörü	-,058	,071	-,052	-,811	,418	,086
	Eşduyum (Düşüncede esneklik)	,052	,072	,046	,718	,473	
	Kendini geliştirme	-,056	,069	-,057	-,804	,422	
	Eleştiriye açıklık	,155	,062	,145	2,492	,013	
	Fikirlerde ayrıntıya dikkat	,015	,053	,018	,288	,773	
	Akılca düşünme	,034	,055	,039	,624	,533	
Örgütsel Ürün	Sabit	2,560	,311	-	8,220	,000	
	Düşünceleri düzene koyma	-,086	,073	-,089	-1,172	,242	
	Bilgileri sorgulama	-,166	,083	-,147	-1,985	,048	
	Duygu, düşünce, değerleri farkındalık	,235	,087	,221	2,696	,007	
	Problem çözme	,025	,063	,026	,405	,685	
	Açık fikirlilik ve hoşgörü	,070	,078	,060	,901	,368	,047
	Eşduyum (Düşüncede esneklik)	-,009	,077	-,007	-,115	,908	
	Kendini geliştirme	-,025	,076	-,025	-,337	,737	
	Eleştiriye açıklık	,077	,067	,068	1,162	,246	
	Fikirlerde ayrıntıya dikkat	-,055	,058	-,059	-,955	,340	
	Akılca düşünme	,078	,061	,082	1,277	,202	

Alanyazın ve bu araştırmanın bulguları doğrultusunda ortaöğretim öğretmenlerinin “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” alt boyutu puanlarının “Örgütsel liderlik”, “Çevresel etkileşim”, “Örgütsel bütünlük” ve “Örgütsel ürün” alt boyutları üzerinde en yüksek etkiye sahip olmasının bir nedeninin kişinin öz bilinci ve farkındalığı ile örgütün sağlığına olumlu katkı sağlaması olabilir. Diğer bir deyişle örgüte liderlik eden, sosyal ilişkileri kuvvetli, birlik ve bütünlük içerisinde çalışabilen ve örgüte ürün sunabilen kişilerin kendi duygu, düşünce ve değerlerinin farkında olan ve kendini tanıdığı için de kendini nasıl geliştirebileceğini bilen kişiler oldukları söylenebilir. “Eleştiriye açıklık” alt boyutunun ise “Örgütsel kimlik” alt boyutu üzerinde en yüksek etkiye sahip olmasının ne-

deni ise örgütte örgütle özdeşleşmiş bir kimliğe sahip olan kişilerin eleştirel becerilerini geliştirmiş bundan dolayı da eleştiriye açık kişiler olması olabilir.

## Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, araştırmanın sonuçları belirtilmiş ve tekrardan kaçınmak üzere her bir sonuca dayalı varsa araştırmacı ve uygulamadakiler için önerilere yer verilmiştir.

Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanı ve “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık”, “Açık fikirlilik ve hoşgörü”, “Eşduyum (Düşüncede esneklik)”, “Kendini geliştirme”, “Eleştiriye açıklık” ve “Fikirlerde ayrıntıya dikkat” alt boyutlarında kadınların puan ortalamalarının erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir.

- Erkek öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri için çalıştaylar, seminerler ve hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Edindikleri niteliklerin maddi ve sosyal pekiştiricilerle teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Araştırmacılar kadın ve erkek arasındaki bu farkın nedenleri ile ilgili araştırmalar yapabilirler.
- Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları branşlarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ancak “Açık fikirlilik ve hoşgörü” ile “Fikirlerde ayrıntıya dikkat” alt boyutlarında sözel dersleri veren öğretmenlerin ortalamalarının diğer branşlarda derse giren öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Düşünme becerilerinin geliştirilmesi için lisans eğitimi her branşın kendine özgü içeriği temelinde yapılmalıdır. Bunun için içerik, yöntem ve tekniklerin zenginleşmesi sağlanmalıdır. Fark çıkan ve çıkmayan özellikleri bağlamında araştırmacılar nedensel desende çalışmalar yapabilirler.
- Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığına ilişkin algılarının “örgütsel kimlik” boyutunda kadınların puan ortalamaları erkeklerin puan ortalamalarından daha yüksektir.
- Erkek öğretmenlerin en az kadınlar kadar kendilerini okula ait hissetmelerine destek olacak bir iklim ve kültür yaratılmalıdır. Öğretmenliğin bir kadın mesleği olduğuna dair algının değiştirilmesine yönelik



girişimlerde bulunulmalıdır. Araştırmacılar özellikle öğretmenlik mesleğinin kadın mesleği haline dönüşüm nedenlerini ortaya koyacak ve bunun önüne geçilmesini sağlayacak çalışmalara yol gösterecek araştırmalar yapabilirler.

- Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları “çevresel etkileşim”, “örgütsel kimlik” ve “örgütsel ürün” alt boyutlarında sözel dersleri veren öğretmenlerin puanları; “örgütsel bütünlük” alt boyutunda ise sayısal dersleri veren öğretmenlerin puanları diğer alanların derslerine giren öğretmenlerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur.
- Eğitim yöneticileri ve diğer çalışanlar tarafından her branştaki öğretmenlerin sağlıklı bir okulda çalıştıklarını özümseyebilmeleri için derslerine ve kendilerine değer verildiği hissettirilmelidir. Araştırmacılar, böyle bir ortamın şekillenmesini sağlayacak projeler ve araştırmalar yapabilirler.
- Ortaöğretim öğretmenlerinin okul sağlığı algıları 26-50 arasında öğretmenin ve 0-300 arasında öğrencinin bulunduğu okullarda daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları ve “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık”, “Açık fikirlilik ve hoşgörü” ve “Eleştiriye açıklık” alt boyutları puanlarının 26-50 aralığında öğretmenin çalıştığı okullarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” alt boyutu puanlarının 0-300 aralığında öğrencinin eğitim-öğretim gördüğü okullarda daha yüksek olduğu görülmüştür.
- Öğretmenlerin, yöneticilerin ve diğer çalışanların güvene dayalı samimi ilişkiler geliştirmeleri için okul başına düşen öğretmen sayısı; eğitim-öğretimde sürecinde problem çözme, mantık yürütme, sorgulama gibi tekniklerin kullanılması, öğretmen ve sınıf başına düşen öğrenci sayısının azaltılması sağlanmalıdır. Araştırmacılar büyük okullarda da örgüt sağlığının olumlu algılanmasını sağlayacak tasarımlar, okul geliştirme çalışmaları yapabilirler.
- Ortaöğretim öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri toplam puanları ve alt boyutları puanları ile örgüt sağlığı alt boyutları arasındaki ilişkinin olumlu yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

- Okul sağlığının yüksek olabilmesinin anahtarlarından birinin de eleştirel düşünme olduğu bilincinde olacak eğitim yöneticileri yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir. Diğer yandan eleştirel düşünme ve örgüt sağlığı değişkenlerinin farklı değişkenlerle olan ilişkisi incelenebilir. Farklı örneklem grupları ile söz konusu değişkenlerin ilişkisinin incelenmesi de alanyazına katkı sağlayabilir.
- Eleştirel düşünme becerileri alt boyutlarının örgütsel sağlık alt boyutları üzerinde anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Duygu, düşünce ve değerleri farkındalık” alt boyutu diğer eleştirel düşünme becerileri alt boyutları ile karşılaştırıldığında “Örgütsel liderlik”, “Çevresel etkileşim”, “Örgütsel bütünlük” ve “Örgütsel ürün” alt boyutları üzerinde en yüksek etkiye sahiptir. Buna ek olarak “Eleştiriye açıklık” alt boyutunun ise “Örgütsel kimlik” alt boyutu üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Eleştirel düşünme becerisini, örgüt sağlığını ve alt boyutlarını yordama olasılığı olan başka değişkenlerle çalışılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Relationship between Secondary Schools  
Teachers' Critical Thinking Skills and School Health  
Perceptions**

\*

Dilşad Bakır · Erdal Toprakçı · Esen Altunay

*National Education Ministry, Ege University*

The fact that schools are the starting point of the change in education makes it an issue that should be emphasized especially on how healthy schools are. For the educational system and society, it can be said that the health of schools is of vital importance because there are people at every point of the cycle of input, process and output in schools as a social system. It is also possible that education organizations can respond to the needs of the next century, but only when they are healthy. In order for the school to be healthy, individuals working in schools should also have some characteristics. Critical thinking skills come at the beginning of these features. Individuals who know how to think, who can establish cause and effect relationship, question the events and phenomena around it, appreciate science and scientific thought, have analytical thinking and problem solving skills have the ability to think critically. In these schools, a productive, creative and democratic environment will be created. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between the critical thinking skills and school health perceptions of teachers working in secondary education and to develop suggestions in accordance with the findings.

The method of the research is relational survey. The universe of the study consists of the teachers working in the state secondary schools in İzmir in the academic year 2017-2018. The sample of the study, which was determined by using proportional cluster sampling method, consists of 897 teachers working in state secondary schools in Buca, Çiğli, Gazimir, Karabağlar, Karşıyaka and Konak districts in İzmir. 724 teachers participated in the study. "Organizational Health Scale" was developed by Akbaba (1997). The organizational health scale consists of 53 items and five

sub-dimensions. "Critical Thinking Scale" was developed by Derelioglu (2004). Derelioglu's critical thinking scale consists of 55 questions and 10 sub-dimensions.

T test and variance analysis were used to determine the difference in variables with normal distribution and Sidak test was preferred to find the source of difference. In addition, Kruskal Wallis H test was used for the variables not having normal distribution and Mann Whitney U test was used to find the source of the difference. Correlation analysis and multiple regression analysis were conducted to determine the relationship between secondary school teachers' school health perceptions and critical thinking skills.

According to the findings of this study;

1. In the total score of the secondary school teachers' critical thinking skills and in the scores of sub-dimensions of "the awareness of feelings, thoughts and values", "open-mindedness and tolerance", "empathy", "self-development", "openness to criticism" and "attention to detail in ideas" the average score of women were higher than that of men.
2. Secondary school teachers' critical thinking skills total scores did not differ significantly according to their branches. However, the average of teachers who gave verbal lessons were higher than those of other teachers in the sub-dimensions of "open-mindedness and tolerance" and "attention to detail in ideas."
3. The mean score of women in "organizational identity" sub-dimension was higher than the average score of men.
4. The scores on the perceptions of the teachers who gave verbal lessons in secondary school were found to be higher than the scores of other teachers in the sub-dimensions of "school health", "environmental interaction", "organizational identity" and "organizational product." The scores of the teachers who gave the numerical courses were found to be higher than the scores of the teachers who entered the courses of other fields in "organizational integrity" sub-dimension.
5. Secondary school teachers' scores about school health perceptions were higher in the schools with 26-50 teachers and 0-300 students. In addition, it was seen that the total scores of the secondary school

teachers' critical thinking skills and the sub-dimensions of "the awareness of feelings, thoughts and values", "open-mindedness and tolerance" and "openness to criticism" were higher in the schools with 26-50 teachers. In addition, it was seen that the scores of "the awareness of feelings, thoughts and values" sub-dimension were higher in the schools where the students were between 0-300.

6. It was found that the relationship between the scores of organizational health sub-dimensions, the total scores of secondary school teachers' critical thinking skills and the scores of sub-dimensions was positively low.
7. The sub-dimensions of critical thinking skills were found to be meaningful explanations on organizational health sub-dimensions. The sub-dimension of "the awareness of feelings, thoughts and values" has the highest effect on "organizational leadership", "environmental interaction", "organizational integrity" and "organizational product" sub-dimensions as compared to other critical thinking skills sub-dimensions. In addition, it was found that the sub-dimension of "openness to criticism" had the highest effect on the sub-dimension of "organizational identity".

At the end of the research, the following suggestions can be given: Workshops, seminars and in-service trainings should be organized for male teachers to develop critical thinking skills. For this reason, researchers can study the causes of this difference between men and women. Undergraduate education should be done on the basis of the specific content of each branch for the development of thinking skills. In addition, researchers can work in a causal pattern in the context of variables that have a meaningful difference or not. Moreover, attempts should be made to change the perception that teaching is a female profession. Researchers can do studies in order to demonstrate the reasons for the teaching profession as a female profession. Furthermore, the number of teachers per school should be reduced in order for teachers, administrators and other employees to develop intimate relationships based on trust. In addition, the number of students per teacher and class should be reduced for the use of techniques such as problem solving, reasoning and questioning. Researchers can make designs and school development studies to ensure

positive perception of organization health in big schools. On the other hand, the relationship between the variables of critical thinking and organizational health with different variables can be examined. Finally, an examination of the relationship between these variables on different sample groups may contribute to the literature. Critical thinking ability can be studied with other variables that are likely to predict organizational health and its sub-dimensions.

### Kaynakça / References

- Akbaba, S. (1997). *Ortaöğretim okullarının örgüt sağlığı: Bolu İli örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akbaba-Altun S. (2001). *Örgüt sağlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akbiyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 90-99.
- Akıl, Ü. G., (2005). *Bürokrasi ve ilköğretimde örgütsel sağlık*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Aliakbaria, M. ve Sadeghdaghighib A. (2012). Teachers' perception of the barriers to critical thinking. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 70, 1-5.
- Ay, Ş. ve Akgöl, H. (2008). Eleştirel düşünme gücü ile cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 1(2), 65-75.
- Ayaz, E. (2012). *İlköğretim okullarındaki yöneticilerin eleştirel düşünme gücü üzerine bir araştırma: İstanbul İli, Avrupa Yakası örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Aybek, B. (2006). *Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.
- Beşoluk, Ş. ve Önder, İ. (2010). Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımları, Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 679-693. 26.07.2016 tarihinde <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden erişilmiştir.
- Buluç, B. (2008). Ortaöğretim okullarında örgütsel sağlık ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 571-602.

- Choy, C. ve Cheah, P. K. (2009). Teacher perceptions of critical thinking among students and its influence on higher education. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 20(2), 198-206. 26.07.2016 tarihinde <http://www.isetl.org/ijtlhe/> ISSN 1812-9129 adresinden erişilmiştir.
- Derelioğlu, Y. (2004). *Üniversite öğrencilerinde eleştirel düşünme ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ebcim, P. Ö. (2012). *Resmi ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ile örgüt sağlığı algıları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Edwards, C. B. (2008) *An investigation of the relationship between transformational leadership and organizational health*. Unpublished Doctoral Dissertation. Capella University, Minneapolis.
- Erdem, M. İlğan, A. ve Çelik, F. (2013). Lise öğretmenlerinin duygusal zeka düzeyleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 509-532.
- Eskicumalı, A., Yaman, E., Yaman, H. (2014). Öğretmenlik mesleğinin sosyo-ekonomik statüsü. bu mesleğin bir bayan mesleği haline dönüşmesi durumu ve eğitim fakültesi üzerine bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 53-68.
- Güçlü, N., Recepoğlu, E. ve Kılınc, A. Ç. (2014). İlköğretim okullarının örgütsel sağlığı ile öğretmenlerin iş motivasyonları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 140-156.
- Gürkan, F. B. (2006). *İlköğretim okullarının örgütsel sağlık düzeyi:Polatlı İlçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Hoy, C. J. Tarter ve R. B. Kottkamp. (1991). *Open schools / Healty schools*. Sage Publications.
- Hoy, W. K. ve Woolfolk, A. (1993). Teachers' sense of efficacy and the organizational health of schools. *The elementary school journal*, 93(4), 355-372.
- Kesik, F. ve Balcı, E. (2015). Avrupa birliği projelerine katılım gösteren okulların sağlığına ilişkin öğretmen algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 163-183.
- Korkmaz, Ö. (2009a). Öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 879-90.

- Korkmaz, Ö. (2009b). Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 10(1), 1-13.
- Moses, N. A. E. (2010) *Organizational health and teacher efficacy: A qualitative analysis of two measures in elementary schools*. Unpublished Doctoral Dissertation. Alfred University, New York.
- Olgun, İ. (2012). *İlköğretim okul yöneticilerinin okul sağlığına etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Kahramanmaraş İli Merkez İlçe örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ordu, A. (2011). *İlköğretim okullarında örgütsel yapı ile örgüt sağlığı arasındaki ilişkiler*. Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. (2012). İlköğretim okullarında okul kültürü ile örgütsel sağlık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(4), 599-620.
- Palavan, Ö. Gemalmaz, N. ve Kurtoğlu, D. (2015). Sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerisine ve eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesine yönelik görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 26-49.
- Recepoglu, E. ve Özdemir, S. (2014). Türkiye'deki öğretmenlerin ilköğretim okullarının örgüt sağlığına ilişkin algılarının incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 3(1), 34-58. e-ISSN: 2147-1606
- Sağlam, M., L. Vural ve A. Adıgüzel. (2007). Yeni ilköğretim programının uygulanması sürecinde önceki programa göre istenmeyen öğrenci davranışlarının görülme sıklığı. *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*, 27-29 Nisan 2007, Eskişehir.
- Sakar, N. (2015). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Saracaloğlu, A. S. ve Yılmaz, S. (2011). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile denetim odaklarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 468-478. 29.04.2016 tarihinde <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden erişilmiştir.
- Şengül, C. ve Üstündağ, T. (2009). Fizik öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimi düzeyleri ve düzenledikleri etkinliklerde eleştirel düşünmenin yeri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 237-248.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.



- Şişman, M. ve Taşdemir, İ. (2008). *Türk eğitim sistemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Taneri, A. (2011). *İlköğretim okullarında etik liderlik ile örgüt sağlığı arasındaki ilişki:Aksaray İli örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Toprakçı, E. (2013). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tsui, K. T. ve Cheng, Y. C. (1999). School organizational health and teacher commitment: a contingency study with multi-level analysis. *An International Journal on Theory and Practice*, 5(3), 249-268.
- Tuncer, M. A. (2013). *Okul yöneticilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile karar verme stratejileri arasındaki ilişki:İstanbul İli Maltepe İlçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Varoğlu, G. (2014). *Öğretmenlerin sınıf yönetimi anlayışları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi:İstanbul İli, Beşiktaş İlçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, Ç. (2014). *Okul yöneticilerinin kriz yönetim tutumları ile algılanan örgüt sağlığı arasındaki ilişki:Üsküdar İlçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yurdakul, B. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının sosyal bilişsel bağlamda bilgiyi oluşturmaya katkısı. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(20), 39-67.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bakır, D., Toprakçı, E. ve Altunay, E (2019). Ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile okul sağlığı algıları arasındaki ilişki. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 223-262. DOI: 10.26466-/opus.569567

## Değişik Fakültelerdeki Öğrencilerin Sabır Eğilimlerinin Araştırılması

DOI: 10.26466/opus.571552

\*

Egemen Ermiş \* - Osman İmamoğlu\*\*

\*Dr Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fak., Samsun/ Türkiye  
E-Posta: [egemen.ermis@omu.edu.tr](mailto:egemen.ermis@omu.edu.tr) ORCID: [0000-0002-3976-6981](https://orcid.org/0000-0002-3976-6981)

\*\*Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun/ Türkiye  
E-Posta: [osmani55@hotmail.com](mailto:osmani55@hotmail.com) ORCID: [0000-0001-6671-6042](https://orcid.org/0000-0001-6671-6042)

### Öz

*Bu çalışmanın amacı değişik fakültelerdeki öğrencilerin cinsiyet, eğitim gördüğü alan ve bedensel aktif olma durumuna göre sabır eğilimlerinin araştırılmasıdır. Üniversite öğrencisi 825 kişiye ait sabır ölçeği ve davranış değişim basamakları anketleri değerlendirmeye alınmıştır. İstatistiksel işlemlerde t-testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır. Cinsiyete göre toplam sabır puanları kadınlarda 36,81 ve erkeklerde 39,22 puandır. Cinsiyete göre kişiler arası sabır, uzun süreli sabır ve kısa süreli sabır alt ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<0,05$ ,  $p<0,001$ ). Erkeklerin puanlarının daha yüksek olması daha sabırlı olduklarını düşündürmektedir. Eğitim görülen alana göre kişiler arası sabır ve toplam sabırda anlamlı bir farklılık bulunurken ( $p<0,05$ ) uzun süreli sabır ve kısa süreli sabır alt ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $p>0,05$ ). Davranış değişim basamaklarına göre kişiler arası sabır, uzun süreli sabır ve kısa süreli sabır alt ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<001$ ). Egzersiz yapma oranı yükseldikçe sabır eğilimi artmaktadır. Sonuç: Öğrencilerin cinsiyete göre kişiler arası sabır, uzun ve kısa süreli sabır değişmektedir. Eğitim görülen alana göre kişiler arası sabır değişirken kısa ve uzun süreli sabır değişmemiştir. Ayrıca bedensel olarak aktif olma durumuna göre ise sabır eğilimleri değişmiştir. Bedensel aktif olma sabır eğilimlerini pozitif olarak etkilemiştir. Öğrencilerin sportif aktivitelere günlük yaşamlarında yer vermeleri veya bedensel olarak aktif olmalarının sağlanması önerilmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Öğrenci, sabır, davranış

## Analysis of Patience Predisposition of Students in Different Faculties

\*

### Abstract

*This study aims to examine patience predisposition of students studying in different faculties in terms of gender, fields they are studying in and their states of being physically active. Patience Scale and Behaviour Change Steps Inventory of 825 university students were assessed. T test, one way ANOVA and LSD tests were used in statistical analyses. Total patience scores were 36.81 in women and 39.22 in men. Significant difference was found between interpersonal, long term and short term patience sub-dimension scores in terms of gender ( $p<0,05$ ,  $p<0,001$ ). Higher scores of male students showed that they were more patient. While significant difference was found between interpersonal and total patience scores in terms of field of study ( $p<0,05$ ), no statistically significant difference was found between interpersonal, long term and short term patience sub-dimension scores ( $p>0,05$ ). Significant difference was found between interpersonal, long term and short term patience sub-dimension scores in terms of behaviour change steps ( $p<001$ ). Patience predisposition was found to increase as the rate of doing exercise increased. Conclusion: Interpersonal, long term and short term patience of students were found to differ in terms of gender. While interpersonal patience was found to differ in terms of field of study, short and long term patience were not found to differ. Patience predisposition was also found to differ in terms of being physically active. Being physically active was found to have positive influence on patience predisposition. It is recommended for students to include sportive activities in their daily lives or to be physically active.*

**Keywords:** Student, patient, behaviour

## Giriş

Sabır kelimesi insanın günlük yaşamında veya hayatında hoşuna gitmeyecek durum ve olaylar karşısında dinginlik, sakinlik durumunu ifade etmektedir. Sabır kişinin hayal kırıklığı, sıkıntı ve acılar karşısında sakin olarak beklemesidir (Schnitker, 2012). Sakince bekleyen kişi sabırlı olarak nitelendirilirken, endişeli bir tavır sergileyen bir kişi de sabırsız olarak tanımlanır (Aydınoğlu ve Okutan, 2018; Eliüşük ve Aslan, 2017). Sabır herhangi bir eksiklik, hastalık ya da can sıkıcı bir durum ile karşılaşıldığında kişinin kızgınlık veya endişe göstermeden sona erene değin beklemesi durumu olarak görülür. Sabır kelimesinin tahammül, hoşgörü, öfke kontrolü, sebat etmek gibi değerlerin yerine kullanıldığı durumlar da olmaktadır. Buna göre sabır, genel itibari ile duygusal yönü öne çıkan bir durumdur (Gül ve Çeliköz,2018). Sabırın, duygusal yönü yanında bilişsel konumunda bulunmaktadır (Doğan ve Gülmez, 2014).

Sabır hem dinî geçmiş hemde olumlu psikoloji yaklaşımın olarak kabul edilen güçlü bir kişilik sahinde bulunması gereken özelliklerden bir olarak görülür. Sabır durumlar karşısında duygusal ve hareketsel açıdan yapılması gerekenleri yapmadan sabit şekilde beklemek ve edilgen teslimiyet göstermek değildir. Oysa insanın başına gelene istemeyerek katlanmak ve ses çıkarmadan öylece beklemek bazı insanlar tarafından sabır gibi algılanmaktadır. Fakat sabır gösterdiklerini zanneden bu tip insanlar aslında tahammül etmeyi yaşamaktadırlar (Doğan, 2016;Peterson ve Seligman, 2004). Sabır sadece olumsuzluklar karşısında değil, iyi şeylerinde istendiğinde de başvurulmuş bir durumdur. Kısaca insan hayatında yaptığı her faaliyette, sonucun başarılı ve olumlu olmasını sağlamaktadır. Ve bireyin mutlu olabilmesi için vazgeçilmez olarak görülür (Doğan, 2017). Sabırın ne anlam geldiği, değeri, ne şekilde sabredildiği, sabretmenin ve sabırsız olmanın sonuçları gibi durumlar onun bilişsel durumunu oluşturmakta ve sabır eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Sabır eğilimi insanların, kişiler ve olaylar karşısında davranışını yönlendirir. Sabır psikolojik yönden insanların duygu ve davranışı olarak iki alt boyuta da ayrılabilir. Sabır duygusu, sabırın duygu ile ilgili yönünü açıklamakta ve içsel bir değer olarak görülmektedir. Sabır davranışı ise genel itibariyle dışa dönük ve olumsuz durumlara karşı tepkiyi açıklar (Doğan ve Gülmez, 2014). Durumluk sabır, kişi sabır tutumunu kazanmamış olsa da durumlar

gerektirdiğinde zorunluluktan yaşanabilir. Sabır davranışı tekrarlanmak suretiyle sürekli sabır tutumu artırılabilir. Durumluk sabır, sabrın öğrenilmesi ve tutumlar şekline gelmesi zaman sürecinde başlangıç aşaması olarak kabul edilebilir. Sabır bir eğilim olduğu zaman ve insan karakteri şeklini aldığı zaman sürekli sabır ortaya çıkmış olur (Doğan,2017).

Sağlıklı hayat sürme davranışları içerisinde en fazla bedensel aktivitenin ihmal edildiği ve buna bağlı olarak birçok sağlık sıkıntısının hareketsiz yaşamdan ortaya çıktığı da bildirilmektedir. Hareketsiz hayat sürme şeklini uygulayan birçok insan bedensel aktiviteyi günlük faaliyetleri arasında yaptığını düşünmektedir. Bu eksik veya yanlış düşünce insanların egzersiz yapmadan hayat sürmesine, kendisinde var olan bazı yeteneklerin azalmasına ve azalan kapasitelerine bağlı hastalıkların oluşmasına zemin hazırlar (Cihangiroğlu ve ark., 2011; Gülcü ve ark.,2006). Sağlık üzerindeki çok sayıda olumlu etkileri sebebi ile düzenli fiziksel aktivite, hayatı değiştirebilen güçlü bir destekleyici olarak yer almaktadır ve hayatın kalitesi üzerinde önemli bir değere sahiptir (Dubbart ve ark.2002). Davranış değişikliklerini sağlayan model, davranışlarda kalıcı bir değişimi başarmadan önce bir çok faktörün değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Marcus ve Lewis,2003). Değişim basamaklarındaki ilerleme aynı zamanda kişinin düzenli egzersiz yapmaya hazır olması anlamına da gelmektedir. Egzersiz davranışı değişimi beş aşamadan oluşur. Bu aşamalar şunlardır: Niyet öncesi (düşünmeme), Niyet etme (Düşünme), Hazırlık, Hareket ve Harekette devamlılık (Devam ettirme) (Kim,2007; Marcus ve Forsyth, 2003 ). Düşünmeme aşaması, bireyin hedeflenen davranış değişikliğine yönelik hiçbir harekette bulunma düşüncesinin olmadığı basamaktır. Birey sağlıklı davranışını sorun olarak düşünmez ve değişime gereksinim duymaz. Bu aşamada birey ya davranış değişikliği gerektiğinin ya da davranış değişikliğinin kendisine sağlayacağı yararın farkında değildir. Düşünme aşamasında olan birey sağlıklı davranışın farkında olup, değişime niyetlidir fakat henüz değişmeye karar vermemiş, çekimser davranmaktadır. Bu durum bireyin davranış değişimi ile ilgili kararsız olduğunu göstermektedir. Hazırlık aşamasında olan birey sağlıklı davranışını değiştirmeye karar vermiştir. Bu aşamada birey değişim için küçük adım atmakta, araştırma yapmakta ve yeni sınırlar belirlemektedir. Bu aşamadaki bireylerde, "Egzersize başlamayı en çok annem için istiyorum. Beni gördükçe onun da egzersize başlayacağını düşünüyorum."

“Egzersize alışmak benim için zor olacak fakat bunu başarmak istiyorum.” “Önümüzdeki hafta egzersize başlamayı deneyeceğim, kilolarımın artması ve hastalığımın ilerlemesi beni endişelendiriyor.” gibi egzersizin olumlu ve olumsuz yönlerini ön plana çıkaracak söylemler hâkimdir. Hareket aşamasında olan birey sağlıklı davranışı yapmaya başlamıştır. Fakat bu süre altı ayı doldurmamıştır. Hazırlık aşamasında oluşturulan plan bu aşamada uygulamaya koyulmuştur. Bu süreçte birey kendine ve çevresine güven duymaya başlamış, sağlıklı davranışı yaşamına aktarmış ve değişimi özümsemiştir. Bu aşamadaki bireyler, “Egzersiz yaparak kendimi mutlu ve şanslı hissediyorum.”, “Bilinçli olarak egzersiz yaptığımı düşünüyorum, bu da beni ruhsal anlamda motive ediyor.”, “Pek çok hastalığın nedeni aslında hareketsiz kalmamız.” şeklindeki söylemleri ile egzersiz davranışın yararlarını ön plana çıkarmaktadır. Devam ettirme aşamasında birey altı aydan uzun süredir egzersiz yapmakta, egzersize devam etmede kararlı ve davranış değişimine kendini adanmıştır. Egzersizi alışkanlık hâline getiren bireylerin bile yine sağlıksız davranışa geri dönmek isteme düşünceleri ile karşı karşıya kaldığı bildirilmektedir. Bunun için beklenmeyen durum ile karşılaştıklarında hazır bir plan oluşturmanın önemi üzerinde durulmalıdır (Şekerci,2018).

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Üniversite eğitimi alan öğrencilerin sabır durumları nasıldır? Üniversite eğitimi alan öğrencilerin sabır durumları i cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite eğitimi alan öğrencilerin in sabır durumları okudukları fakültelere göre farklılaşmakta mıdır?.
3. Üniversite eğitimi alan öğrencilerin sabır durumları bedensel aktif olma durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?.
4. Üniversite eğitimi alan öğrencilerin sabır durumları spor yapma durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

## Yöntem

Bu araştırma nicel araştırma yöntemleri dahilinde yer alan tarama modeline uygun olarak planlanmıştır. Üniversite öğrencilerinin mevcut durumları manipüle edilmeksizin sabır eğilimleri araştırılmıştır.

## Katılımcılar

Araştırmanın evrenini değişik fakültelerdeki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubu, evrenin tamamının araştırmaya seçilme şansının olduğu ve çoğunlukla sosyal bilimlerde kullanılan basit tesadüfi örnekleme metodu ile oluşturulmuştur(Lynn, 2004). Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesinden değişik fakültelerden öğrencilere iki değişik anket uygulanmıştır. Anketler gönüllülük esasına göre doldurulmuştur. Beden Kitle indeksi 30 üzeri ve 18 altı olan öğrenciler çalışmadan çıkartılmıştır. Eksik anketler de değerlendirme dışı bırakılmıştır. Geriye kalan tam doldurulan 825 kişiye ait anketler değerlendirilmiştir.

## Veri toplama araçları

Kişisel bilgiler dışında Schnitker (2012) tarafından beşli likert tipinde tasarlanıp geliştirilen ve orijinal adı "3-Factor Patience Scale" olan Sabır Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca egzersiz davranışları değişim basamağı ölçeği ögle arasında öğrencilere uygulanmıştır.

**Sabır Ölçeği:** Ölçme aracı üç faktörlüdür. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmış şekli Doğan ve Gülmez (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin birinci alt boyutu 1., 4., 7., 9. ve 11. Maddelerdir. Bu boyut "Kişilerarası Sabır" olarak isimlendirilmekte ve insan ilişkilerine dayalı olan sabrı ölçer. Ölçeğin ikinci alt boyutu 2., 5., 8. Maddeleri içerir. Bu boyut "Hayatın Zorluklarına Sabır veya Uzun Süreli Sabır" olarak isimlendirilmektedir ve insan hayatındaki uzun süren meşakatlere karşı sabrı ölçer. Ölçeğin üçüncü alt boyut ise 3., 6. ve 10. Maddeleri içerir. Bu boyut "Kısa Süreli Sabır veya Günlük Sıkıntılar" olarak isimlendirilmektedir ve günlük olarak karşılaşılan meşakatlere karşı sabrı ölçer. Beşli likert tipinde olan ölçekde yer alan ifadeler "Kesinlikle Katılmıyorum'dan "Tamamen Katılıyorum'a doğru sıralanırlar. Ölçekte ifadelerinin 9'u olumlu, 2'si ise olumsuzdur. Olumsuz olan maddeler 7. ve 10. Maddelerdir. Olumsuz maddeler ters puanlanır. Ölçeğin en yüksek puanı 55 iken en düşük puanı ise 11 olarak hesaplanır. Orijinal testin iç tutarlık katsayısı; en düşük 0,66 iken en yüksek ise 0,80 olarak hesaplanmıştır.

**Egzersiz Davranışı Değişim Basamakları:** Ölçeğin Türkçe versiyonuna ait geçerlik ve güvenirlik çalışması Cengiz ve ark., (2010) tarafından yapılmıştır. İnsanların egzersiz yapma konusunda niyetleri ve fiziksel aktivitelere katılma alışkanlıkları, ilgili maddelere verdikleri yanıtlara göre puanlanır. Beş ayrı egzersiz davranış aşaması basamağı bulunur. Bunlar; eğitim öncesi, eğilim, hazırlık, hareket ve devamlılıktır. Eğilim Öncesi; 1. Soru=Hayır; 2. Soru=Hayır, Eğilim; 1. Soru=Hayır; 2. Soru=Evet, Hazırlık; 1. Soru=Evet; 3. Soru=Hayır, Hareket; 1. Soru=Evet; 3. Soru=Evet; 4. Soru=Hayır, Devamlılık; 1. Soru=Evet; 3. Soru=Evet; 4. Soru=Evet (Marcus ve Lewis, 2003). Bu çalışmada Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur.

BMİ (Beden Kütle İndeksi) = Vücut ağırlığı (kg) / boy (m)<sup>2</sup> = kg/m<sup>2</sup>

### İstatistiksel işlemler

İstatistiksel işlemler SPSS 23 paket programı ile yapılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. İstatistiksel işlemlerde t-testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır. Anlamlılık derecesine p<0,05 düzeyinde bakılmıştır.

### Bulgular

Çalışmada Tablo 1’de öğrencilerin antropometrik özellikleri verilmiştir. Tablo 2’de cinsiyete göre sabır eğilim puanları karşılaştırılmıştır. Tablo 3’de Fakülte alanına göre sabır eğilimlerinin karşılaştırılması verilmiştir. Tablo 4’ davranış değişim basamaklarına ve Tablo 5’de bedensel aktif olma durumuna göre sabır eğilimleri karşılaştırılmıştır. Tablo 6’da bazı parametrelerin birbiri ile ilişkili değerleri verilmiştir.

**Tablo 1. Cinsiyete göre yaş, boy ve vücut ağırlıkları**

	Cinsiyet	N	Ortalama	St. sapma	t-test
Yaş (yıl)	Kadın	429	20,28	2,13	-3,91*
	Erkek	396	20,88	2,32	
Boy (cm)	Kadın	429	164,79	7,19	-21,02**
	Erkek	396	175,79	7,82	



Vücut ağırlığı (kg)	Kadın	429	58,41	8,03	-17,78**
	Erkek	396	71,14	12,24	
Beden Kütlesi İndeksi (kg/m <sup>2</sup> )	Kadın	429	21,70	2,14	3,01*
	Erkek	396	23,22	3,25	

\* $p < 0,05$  \*\* $p < 0,001$

Tablo 1'e göre kadınların yaş, boy uzunlukları ve vücut ağırlıkları erkeklere göre daha düşüktür. Beden Kitle indeksleri kadınlarda erkeklerden daha düşüktür.

**Tablo 2. Cinsiyete göre sabır eğilimleri karşılaştırılması**

	Cinsiyet	N	Ortalama	St. sapma	t-test
Kişiler arası sabır	Kadın	429	17,54	3,92	-2,95*
	Erkek	396	18,31	3,50	
Uzun süreli sabır	Kadın	429	10,18	2,39	-5,37**
	Erkek	396	11,08	2,42	
Kısa süreli sabır	Kadın	429	9,09	2,56	-4,35**
	Erkek	396	9,84	2,36	
Toplam	Kadın	429	36,81	6,78	-5,36**
	Erkek	396	39,22	6,08	

\* $p < 0,05$  ve \*\* $p < 0,001$

Tablo 2'ye göre cinsiyete göre toplam sabır puanları kadınlarda 36,81 ve erkeklerde 39,22 puandır.

**Tablo 3. Fakülte alanına göre sabır eğilimlerinin karşılaştırılması**

	Fakülteler	N	Ort.	St.s.	F/LSD
Kişiler arası sabır	Yaşar Doğu spor bilimleri (1)	136	17,77	3,89	3,04*
	Eğitim ve fen fakültesi (2)	118	17,17	4,10	2<3,4,6
	Sağlık, Tıp, veteriner fak (3)	109	18,33	3,26	5<3,6
	Mühendislik (4)	146	18,19	3,09	
	İktisat, ilahiyat (5)	178	17,44	3,73	
	Ziraat (6)	138	18,64	4,11	
	Toplam		825	17,91	3,74
Uzun süreli sabır	Yaşar Doğu spor bilimleri (1)	136	10,82	2,35	1,95
	Eğitim ve fen fakültesi (2)	118	10,15	2,52	
	Sağlık, Tıp, veteriner fak (3)	109	10,93	1,75	
	Mühendislik (4)	146	10,75	2,50	
	İktisat, ilahiyat (5)	178	10,67	2,51	
	Ziraat (6)	138	10,30	2,74	
	Toplam		825	10,61	2,44

Kısa süreli sabır	Yaşar Doğu spor bilimleri (1)	136	9,60	2,17	1,83
	Eğitim ve fen fakültesi (2)	118	9,05	2,48	
	Sağlık, Tıp, veteriner fak (3)	109	9,86	2,53	
	Mühendislik (4)	146	9,68	2,80	
	İktisat, ilahiyat (5)	178	9,26	2,75	
	Ziraat (6)	138	9,33	1,98	
	Toplam	825	9,45	2,49	
Toplam sabır	Yaşar Doğu spor bilimleri (1)	136	38,18	7,08	2,78*
	Eğitim ve fen fakültesi (2)	118	36,37	6,86	2<1,3,4,6
	Sağlık, Tıp, veteriner fak (3)	109	39,12	5,76	5<3
	Mühendislik (4)	146	38,63	5,64	
	İktisat, ilahiyat (5)	178	37,37	6,71	
	Ziraat (6)	138	38,28	6,88	
	Toplam	825	37,97	6,56	

\*p&lt;0,05

Tablo 3'te Fakülte alanına göre sabır eğilimlerinin karşılaştırılmasında kısa süreli ve uzun süreli sabır eğilimlerinde farklılık bulunmazken, kişiler arası sabırda anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu durum toplam sabır düzeyinde de sabır puanlarının anlamlı olmasına etki etmiştir.

**Tablo 4. Davranış değişim basamaklarına göre sabır eğilimleri karşılaştırılması**

	Davranış aşamaları	N	Ort.	St. Sap.	F/LSD
Kişiler arası sabır	Eğilim öncesi (1)	181	16,09	3,66	67,86**
	Eğilim (2)	171	15,51	3,43	1,2<3,4,5
	Hazırlık (3)	152	18,71	3,07	3<4,5
	Hareket (4)	154	19,55	3,03	
	Devamlılık (5)	167	20,07	2,94	
	Toplam	825	17,91	3,74	
Uzun süreli sabır	Eğilim öncesi (1)	181	9,81	2,08	39,02**
	Eğilim (2)	171	9,42	2,58	1,2<3,4,5
	Hazırlık (3)	152	10,53	2,46	3<4,5
	Hareket (4)	154	11,46	2,15	4<5
	Devamlılık (5)	167	11,98	1,91	
	Toplam	825	10,61	2,44	
Kısa süreli sabır	Eğilim öncesi (1)	181	8,30	2,47	48,48**
	Eğilim (2)	171	8,33	2,31	1,2<3,4,5
	Hazırlık (3)	152	9,50	2,20	3<4,5
	Hareket (4)	154	10,30	1,95	4<5
	Devamlılık (5)	167	11,02	2,22	
	Toplam	825	9,45	2,49	
Toplam	Eğilim öncesi (1)	181	34,21	5,29	111,70**
	Eğilim (2)	171	33,26	5,74	1,2<3,4,5

Hazırlık (3)	152	38,74	5,53	3<4,5
Hareket (4)	154	41,31	4,80	4<5
Devamlılık (5)	167	43,08	5,03	
Toplam	825	37,97	6,56	

\*\* $p<0,001$

Tablo 4'e göre sportif olarak veya bedensel yönden aktif olup olmama kategorilerine göre sabır eğilim puanlarının değiştiği görülmüştür.

**Tablo 5. Kendini aktif olarak tanımlama veya spor yapma durumuna göre sabır eğilimleri**

	Aktiflik durumu	n	Ort.	St. Sap.	F/LSD
Kişiler arası sabır	Spor yapmıyor (1)	244	16,40	3,21	33,54**
	Sağlık için spor yapıyor (2)	300	18,18	3,66	1<2,3
	Aktif sporcu (3)	281	18,93	3,86	2<3
	Toplam	825	17,91	3,74	
Uzun süreli sabır	Spor yapmıyor (1)	244	9,94	2,56	21,12**
	Sağlık için spor yapıyor (2)	300	10,52	2,36	1<2,3
	Aktif sporcu (3)	281	11,28	2,25	2<3
	Toplam	825	10,61	2,44	
Kısa süreli sabır	Spor yapmıyor (1)	244	9,02	2,66	7,04*
	Sağlık için spor yapıyor (2)	300	9,44	2,31	1<2,3
	Aktif sporcu (3)	281	9,84	2,47	2<3
	Toplam	825	9,45	2,49	
Toplam Sabır	Spor yapmıyor (1)	244	35,36	5,92	36,35**
	Sağlık için spor yapıyor (2)	300	38,14	5,93	1<2,3
	Aktif sporcu (3)	281	40,05	6,97	2<3
	Toplam	825	37,97	6,56	

\* $p<0,05$  ve \*\* $p<0,001$

Tablo 5'e spor yapmadığını belirtenlerin sabır ölçek puanları sağlık için spor yapanlar ve sporculardan daha düşüktür. Sağlık için spor yapanlarında sabır puanları aktif olarak spor yapan sporculardan daha düşüktür.

**Tablo 6. Sabır ölçeği, aktiflik ve davranış değişimi korelasyonları**

	Uzun süreli sabır	Kısa süreli sabır	Sabır toplam	Davranış basamağı	Aktiflik
Kişiler arası sabır	,483**	,249**	,844**	,454**	,277**
Uzun süreli sabır		,295**	,759**	,375**	,228**
Kısa süreli sabır			,627**	,414**	,141**
Sabır toplam				,554**	,296**
Davranış basamağı					,407**

Tablo 6'ya göre kişiler arası sabır, uzun süreli sabır, kısa süreli sabır, sabır toplam ölçek puanları, davranış değişim basamaklarına göre aktiflik ve aktif olma durumu arasında pozitif korelasyonlar bulunmuştur ( $p<0,001$ ).

## Tartışma

Bu çalışmada cinsiyete göre yaş, boy ve vücut ağırlıkları ve Beden Kitle indeks değerleri arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Beden Kitle indeks değerleri 22-23,90 arasında ise normal kabul edilir (Hsu ve ark., 2018). Beden Kitle indeks değerleri normal sağlıklı olma kategorisi içerisinde bulunmaktadır.

Gül ve Çeliköz (2018) çalışmalarında cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin sabır eğilim puanları arasında tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada cinsiyete göre kişiler arası sabır, uzun süreli sabır, kısa süreli sabır alt ölçek ve toplam sabır puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yani öğrencilerin cinsiyete göre sabır eğilimleri farklılaşmaktadır. Başka bir deyişle, cinsiyet değişkeni üniversite öğrencilerinin sabır eğilim düzeylerini etkilemektedir. Erkek öğrencilerin sabır eğilim puanlarının daha yüksek olması onların kız öğrencilere göre kendilerini biraz daha sabırlı buldukları şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışmada fakültelere göre uzun süreli sabır ve kısa süreli sabır alt ölçeklerinde anlamlı bir farklılık bulunmaz iken, kişiler arası sabır alt ölçek ve toplam sabır puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Spor eğitimi, sağlık eğitimi veya mühendislik eğitimi gibi eğitim görülen alan sabır düzeyini bu çalışmaya göre etkilememektedir.

Kişiler içinde buldukları egzersiz yönelik basamaklarında ilerledikçe; fiziksel etkinliklere düzenli olarak katıldıkları ve egzersize yönelik davranışlarını da olumlu anlamda değiştirdikleri belirtilmiştir (Spencer ve ark., 2006). Bu çalışmada davranış değişim basamaklarına göre kişiler arası sabır, uzun süreli sabır ve kısa süreli sabır alt ölçek puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Egzersiz yapma oranı yükseldikçe sabır eğilimi artmaktadır. Çünkü hazırlık aşamasında oluşturulan plan hareket aşamasında uygulamaya koyulmuştur. Kişi kendine ve çevresine güven duymaya başlamış, sağlıklı davranışı yaşamına aktarmış ve

değişimi özümsemiştir. Hareket aşamasında olan kişiler “Egzersiz yaparak kendimi mutlu ve şanslı hissediyorum.”, “Bilinçli olarak egzersiz yaptığımı düşünüyorum, bu da beni ruhsal anlamda motive ediyor.”, “Pek çok hastalığın nedeni aslında hareketsiz kalmamız.” şeklindeki söylemleri ile egzersiz davranışın yararlarını ön plana çıkarmaktadır. Devam ettirme aşamasında birey altı aydan uzun süredir egzersiz yapmakta, egzersize devam etmede kararlı ve davranış değişimine kendini adanmıştır (Şekerci,2018). Doğan (2017) çalışmasında sabır düzeyi yüksek olan grubun psikolojik iyi olma düzeyinin, sabır düzeyi düşük olan gruba göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Sabır düzeyi yüksek olan bireylerin aynı zamanda bağımsız, özgür irade sahibi, davranışlarını düzenleyebilen ve sosyal baskılara direnen ve mücadele eden, kendi kontrolünün dışındaki sebepler veya kurumlar tarafından yönetilmeye izin vermeyen, kendi eylem ve düşüncelerine inanan bireyler oldukları belirtilmiştir. Yine sabır düzeyi yüksek bireylerin aynı zamanda kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda çevrelerindeki yaşamı etkili bir şekilde yönlendirebilen, olaylar karşısında pasif bir bekleyiş içerisinde olmayan bireyler oldukları ifade edilmiştir. Psikolojik iyi olma düzeyinin sporda performans üzerine olumlu etkisi dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada bedensel aktiviteye niyeti olmayanlar, niyetlenenler ve hazırlık aşamasında olanların sabır eğilim puanları hareket ve harekette devamlılık aşamasında olanlara göre daha kötüdür.

Literatürde insanlarda eğitim düzeyinin sağlık davranışlarının gerçekleştirilmesinde etkili olduğu belirtilmiştir (Walker ve ark.,1988). İmamoğlu (2017) çalışmasında Üniversite öğrencilerinde sağlık durumunun iyi olması ile insanların kendini güçlü hissetme veya olumlu kişilik özelliklerini artırabileceğini belirtmiştir. Bu çalışmada kendini aktif olarak tanımlama veya spor yapma durumuna göre kişiler arası sabır, kısa ve uzun süreli sabır ve toplam sabır puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Bedensel olarak aktif olma ve sporcu olarak yarışmanın spor yapmayan kadın ve erkek üniversite öğrencilerinde daha sabırlı olmayı artırdığı söylenebilir. Başka bir çalışmada Üniversite spor eğitimli öğrencilerin liderlik yönelimlerinin iyi olduğu belirlenmiştir (Çetinkaya ve İmamoğlu,2018). Aktif olanların Liderlik özelliği gelişimi ve stres düzeylerinin daha düşük olacağı ve bu durumların da sabır düzeyini olumlu etkilediği düşünülmektedir. Spor üniversite öğrencilerinde

anksiyeteyi düşürmektedir (Ermiş ve İmamoğlu,2019). Anksiyete düşmesi sabır eğilimini artırabilir. Fiziksel aktivite, düzenli egzersiz ve spor, özellikle gençlerin sağlıklı gelişmesinde, kötü alışkanlıklardan uzak durmalarında, psiko-sosyal açıdan güçlenmelerinde, ilerleyen yaşlarda çeşitli kronik hastalıklardan korunmalarında veya bu hastalıkların tedavisinde, yaşam kalitelerinin artırılmasında önemli farklar yaratabilmektedir, Düzenli olarak fiziksel aktivite ya da spor yapan genç birey ve gruplar yapmayanlara oranla psikolojik, sosyolojik ve fiziksel olarak daha üstün durumdadırlar (Strong ve ark., 2005;İmamoğlu ve ark.,2018).

Gül ve Çeliköz (2018) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin sabır eğilim düzeyleri arasında pozitif ilişkiler bulmuşlardır. Bu çalışmada sabır alt ölçekleri ve toplam ölçek arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Ayrıca davranış değişim basamağı ve aktiflik durumu kendi aralarında ve sabır eğilimleri alt ölçek ve toplam ölçek puanları arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Bedensel olarak aktif olma sabır eğilimlerini pozitif yönde etkileyebilir.

## **Sonuç ve Öneriler**

Öğrencilerin cinsiyete göre kişiler arası sabır, uzun ve kısa süreli sabır puanları değişmektedir. Eğitim görülen alana göre kişiler arası sabır değişirken kısa ve uzun süreli sabır değişmemiştir. Ayrıca bedensel olarak aktif olma durumuna göre ise sabır eğilimleri değişmiştir. Bedensel aktif olma sabır eğilimlerini pozitif olarak etkilemiştir. Öğrencilerin sportif aktivitelere günlük yaşamlarında yer vermeleri veya bedensel olarak aktif olmalarının sağlanması önerilmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Analysis of Patience Predisposition of Students in  
Different Faculties**

Egemen Ermiş – Osman İmamoğlu

\*

*Ondokuz Mayıs University*

The aim of this study is to examine the patience predisposition of students studying in different faculties in terms of gender, the fields they are studying in and their states of being physically active. Answers were sought to questions such as “How the patience are levels of university students?” “Do university students’ patience levels differ in terms of their gender?” “Do university students’ patience levels differ in terms of their faculty?” “Do university students’ patience levels differ in terms of their states of being physically active?” “Do university students’ patience levels differ in terms of their states of doing sport?”

**Method**

**Study group:** Two different questionnaires were given to students studying in different faculties of Ondokuz Mayıs University during the 2017-2018 Academic Year. The questionnaires were filled in by volunteering students. Students with a body mass index of higher than 30 and lower than 18 were excluded from the study.

**Data Collection Tool:** Questionnaires with missing information were excluded from the study. 825 questionnaire forms which were filled in completely were assessed. As for data collection instruments, in addition to personal information, “3-Factor Patience Scale” designed and developed by Schnitker (2012) as 5-Likert type was used. In addition, exercise behaviour change steps inventory were given to students in their afternoon break. The Cronbach alpha internal consistency coefficient value calculated relating to the total scores of our study appeared as 0.87. According

to the total score Cronbach values of the scale, the study has internal consistency.

**Statistics:** Data were analyzed using SPSS 23 software. Whether data showed normal distribution or not was determined by the Kolmogorov-Smirnov test, and it was found that the data did show normal distribution ( $p > 0.05$ ). T- Test, one way ANOVA and LSD tests were used in statistical analyses. Significance level was considered as  $p < 0.05$ .

## Results

In the present study, average age of male students was found as 20.88, while the average age of female students was found as 20.28. Average length of female students was 164.79 cm and 175.19 cm in male students, while average weight was found as 58.41 kg in female students and as 71.14 kg in male students. Average body mass index was found as 21.70 kg/m<sup>2</sup> in female students and as 23.22 kg/m<sup>2</sup> in male students. Differences between age, height, weight and body mass index values in terms of gender were found to be statistically significant ( $p < 0.001$ ). Significant difference was found between interpersonal patience, long term patience and short term patience sub-dimension scores in terms of gender ( $p < 0.05$ ,  $p < 0.001$ ). That is, patience predispositions of students were found to differ in terms of gender. In other words, gender variable influences patience predisposition levels of university students. The fact that male students had higher patience tendency scores can be explained as male students finding themselves more patient when compared with female students. While no significant difference was found between long term patience and short term patience sub-dimension scores in terms of faculties ( $p > 0.05$ ), statistically significant difference was found between interpersonal patience sub-dimension and total patience scores ( $p < 0.05$ ). Interpersonal patience (patience based on interpersonal relations) predisposition of students in education, science, economy and divinity faculties were found to be lower when compared with students of health, medicine, veterinary and engineering faculties. Significant difference was found between interpersonal patience, long term patience and short term patience sub-dimension scores in terms of behaviour change steps ( $p < 0.001$ ). Patience



predisposition was found to increase as the rate of doing exercise increased. Positive correlation was found between patience sub-dimension and total scale. In addition, positive correlation was found between behaviour change steps and state of being active and patience predisposition sub-dimension and total scale scores ( $p < 0.001$ ). Being physically active can have a positive influence on patience predisposition.

## Conclusion

Interpersonal patience, long term and short term patience of students were found to differ in terms of gender. While interpersonal patience was found to differ in terms of the field of study, short and long term patience were not found to differ. Patience predisposition was also found to differ in terms of the state of being physically active. Being physically active was found to have positive influence on their patience predisposition. It is recommended for students to include sportive activities in their daily lives or to be physically active.

## Kaynakça / References

- Avşaroğlu, S. ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76.
- Eliüşük Bülbül, A., ve Arslan, C. (2017). Investigation of patience tendency levels in terms of self-determination, self-compassion and personality features. *Universal Journal of Educational Research*, 5(9), 1632-1645, DOI: 10.13189/ujer.2017.050921.
- Cengiz, C., Aşçı, F.H., ve Ince, M.L. (2010). Exercise stages of Change Questionnaire: Its reliability and validity. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 2(1), 32-37.
- Cihangiroğlu, Z, ve Devenci, S.E. (2011). Fırat üniversitesi elazığ sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 16(2), 78-83.
- Çetinkaya, G., ve İmamoğlu, G., (2018). Research on leadership tendency of students taking sports education according difference variations. *The Journal of International Social Research*, 11(59), 719-725

- Doğan, M., ve Gülmez, Ç. (2014). Sabır ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 263-279.
- Doğan, M. (2016). *Sabır psikolojisi - Pozitif psikoloji bağlamında bir araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları
- Doğan, M. (2017). Karakter gücü olarak sabır ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 134-153
- Dubbert, P.M, ve Carithers, T et al. (2002). Obesity, physical inactivity and risk for cardiovascular disease. *American Journal of The Medical Sciences*, 324(3), 116-126.
- Ermış, E. ve İmamoğlu, G. (2019). The effects of sport education and fine arts education on social appearance anxiety. *Journal of Education and Training Studies*, 7(6),1-6
- Gül, Y.E., ve Çeliköz, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin sabır eğilim düzeylerinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 77-87.
- Gülcü, F., Parmaksız, A., Kıdır, M., ve Gürsu, M.F. (2006). Metabolik Sendrom. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(3), 24-32.
- Hsu, C. C., Wahlqvist, M. L., Wu, I. C., Chang, Y. H., Chang, I. S., Tsai, Y. F., ve Hsiung, C. A. (2018). Cardiometabolic disorder reduces survival prospects more than suboptimal body mass index irrespective of age or gender: a longitudinal study of 377,929 adults in Taiwan. *BMC Public Health*, 18(1), 142.
- İmamoğlu, G., (2017). The investigation of the beck hopelessness scale and characteristics in fine art and basic education students. *İdil*, 6(37), 1-20.
- İmamoğlu, G.(2017). The comparison of the self-perceptions of individuals with and without art education. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (2), 375-384
- Kim, Y. H. (2007). Application of the transtheoretical model to identify psychological constructs influencing exercise behavior. *International Journal of Nursing Studies*, 44 (1), 936-944.
- Kitiş, Y., ve Gümüş, Y. (2015). Identifying physical activity levels of women, their conviction about exercise and behavioral stages. *Gümüşhane University Journal of Health Sciences*, 4(3), 399-411.
- Koca, F., İmamoğlu, G., ve İmamoğlu, O., (2018). Sports status of high school students and investigation of personality characteristics by gender. *The Journal of Academic Social Science*, 6(80), 31-42.

- Lynn, P. (2004). *Simple random sampling, the sage encyclopedia of social science researc methods*. Michael Lewis-Beck (Ed.), 1037-1038, London: Sage Publications.
- Marcus, B. H. ve Forsyth, L. H. (2003). *Motivating people to be physically active*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Marcus, B.H., ve Lewis, B.A. (2003). *Physical activity and the stages of motivational readiness for change model*. Research Digest, President’s Council on Physical Fitness and Sports, series:4,No:1,1-8.
- Peterson, C. ve Seligman M. E.P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook an classification*. New York: Oxford University Press.
- Schnitker S. A. (2012) An examination of patience and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 7(4), 263–280.
- Strong, W. B., Malina, R. M., Blimkie, C. J. R., Daniels, S. R., Dishman, R. K., Gutin, B., Her-genroeder, A. C., Must, A., Nixon, P. A., Pivarnik, J. M., Rowland, T., Trost, S. ve Tru-deau, F., (2005). Okul çağındaki gençlerde kanıta dayalı fiziksel aktivite. *The Journal of Pediatrics*, 1(3), 183-189.
- Şekerci, G.Y. (2018). Concept analysis: The stages of change regarding exercise habits. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15(2), 117-122.
- Walker, N.S., Volkan, K., Sechrist, R.K., ve Pender J.N. (1988). Health promoting life styles of older adults: comparisons with young and middle – aged adults, correlates and patterns. *Adv Nurs Sci*, 11(1), 76-90.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Ermiş, E.. ve İmamoğlu, O. (2019). Değişik fakültelerdeki öğrencilerin sabır eğilimlerinin araştırılması. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 263-280. DOI: 10.26466/opus.571552

## Ortaokul Beşinci Sınıf Matematik Dersi Bölme İşlemi Konusunda Plickers Uygulamasının Matematik Kaygısına ve Matematik Başarisına Etkisi

DOI: 10.26466/opus.578149

\*

Murat Tuncer\* - Manolya Şimşek\*\*

\* Doç.Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Elazığ /Türkiye

E-Posta: [mtuncer@firat.edu.tr](mailto:mtuncer@firat.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-9136-6355](https://orcid.org/0000-0001-9136-6355)

\*\* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyarbakır / Türkiye

E-Posta: [manolyaaydin@gmail.com](mailto:manolyaaydin@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-2747-3310](https://orcid.org/0000-0003-2747-3310)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı Plickers uygulamasının ortaokul beşinci sınıf matematik öğrencilerinin matematik kaygısına ve matematik dersi başarılarına etkisini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden eşitlenmemiş ön test - son test kontrol gruplu yarı deneysel desenden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 Eğitim öğretim yılında Diyarbakır'da bir ortaokulun üç farklı beşinci sınıf şubesinde öğrenim gören 72 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma grubu, bir deney iki kontrol grubu olacak şekilde yapılandırılmıştır ve deney grubunda 3 haftalık Plickers uygulaması yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak, Bindak'ın (2005) geliştirdiği matematik kaygı ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan matematik başarı testi kullanılmıştır. Verilerin analizinde Kolmogorov Smirnov, Kruskal Wallis H ve karma desenli ANOVA testlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Plickers uygulamasının matematik dersi bölme konusunda akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Plickers uygulaması sınıf akademik başarılarını kademeli olarak artırmaktadır. Ancak Plickers uygulamasının matematik kaygısını etkilediğine yönelik bir bulguya rastlanmamıştır. Test öncesi ve sonrasında deney grubunun düşük düzeyde bir kaygı yaşadığı belirlenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Matematik başarıları, Matematik kaygısı, Plickers uygulaması, Teknoloji destekli biçimlendirici değerlendirme*

## The Effect of Plickers Application on Anxiety and Achievement in Secondary School 5th Mathematics Lesson About Division

\*

### Abstract

*Classroom teaching, considering the population they address, is a field of profession that constitutes a role model for students and contributes to the habits they adopt. In this sense, the nutritional habits of classroom teachers also constitute a significant point. This is because, when teachers have a correct and regular nutritional habit, they can instill this habit in students. In this study, it was aimed to investigate the nutritional habits of classroom teachers. The nutritional habit survey, prepared in line with this aim, was conducted with classroom teachers. In the data analysis, SPSS package software was used and percentage, frequency, standard deviation and arithmetic mean tests were conducted. According to the results of the study, a majority of the teachers stated that they did not receive nutritional training, did not have smoking or drinking habits in addition to not doing any physical activity. Approximately half of the participating teachers in the study reported that they do not have a habit of having breakfast and they skipped meals as well as reporting that the most skipped meal was the lunch. The teachers, as the reason for skipping meals, stated that they skipped meals because they could not get the chance. A majority of the participating teachers in the study also stated that they consumed less than two liters of waters in a day and they consumed less than five or six cups of tea or coffee in a day. As a result of the study, it was observed that the nutritional habits of teachers and the level of their knowledge were insufficient.*

**Keywords:** *Mathematics achievement, Mathematics anxiety, Plickers applications, Technology enhanced formative evaluations*

## Giriş

İlkokuldan başlayarak eğitimin her kademesinde temel derslerden biri olarak görülen matematik, ulusal düzeyde yapılan tüm sınavlarda ayırt edici ve belirleyici bir özelliğe sahiptir. Ancak gerek ulusal (YGS, TEOG vb.), gerekse uluslararası düzeyde (PISA, TIMSS) yapılan sınavlarda ülkemizin matematik ortalamalarının oldukça düşük düzeylerde olduğu (Berkant ve Gençoğlu, 2015) görülmektedir.

Türkiye’de ilkokul düzeyinden üniversiteye kadar matematiğin bir ders olarak verilmesi ve ders saati bakımından diğer derslere oranla daha fazla olması dikkate alındığında ulusal düzeyde düşük matematik başarısının görülmesi ve bunun devam etmesi ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kariyer basamaklarını tırmanmada önemli bir yer tutan bu disiplinin öğrencilerin çoğu tarafından sevilmediği (Aydın, 2003), zor ve sıkıcı bir ders olduğu (Toluk Uçar v.d., 2010) belirtilmektedir.

Yılmaz ve Bindak’a (2016) göre matematik başarısının düşük olması araştırmacıları öğrenen başarısını etkileyen diğer faktörleri araştırmaya yöneltmiştir. Matematik ders başarısının düşüklüğüne yönelik olarak alan yazında çeşitli araştırmaların olduğu görülmektedir. Genel olarak öğrenen başarısızlıklarının nedenleri; öğretmen nitelikleri, öğretim yaklaşımları, yetersiz çalışma, öğrenme ortamı ile ilgili sorunlar, konu alanı ve sınavlar ile ilgili sorunlar, psikolojik sorunlar, aile ilişkilerindeki sorunlar, öğrenim görülen bölüm ile ilgili gelecek kaygısı ve zaman yönetimi şeklinde (Aysan, Tanrıoğen ve Tanrıoğen, 1996) ifade edilmektedir. Turgut (1986) ise öğrencilerdeki başarısızlık nedenlerini, öğrencilerden kaynaklanan durumlar, çevreden kaynaklanan durumlar, programdan kaynaklanan durumlar ve öğretmenden kaynaklanan durumlar olmak üzere dört grupta toplamaktadır (Tekin, 2010). Suan (2014) ise matematik başarı düşüklüğü konusunda oldukça geniş bir nedensellik bağlamı kurmuş, öncelikli etkenler olarak öğretim strateji ve teknikleri, sınıf yönetimi ve iletişim becerilerini, ikinci olarak çalışma alışkanlığı, zaman yönetimi, matematiğe karşı tutum ve davranışları, üçüncü olarak ailelerin matematiğe verdiği değer, sınıf özellikleri ve akran gruplarını göstermiştir. Davranışsal sınıflama açısından bakıldığında ise matematik başarısını bilişsel (Singh,

Granville ve Dika, 2002) ve duyuşsal (tutum, inançlar, değerler ve öz yeterlik gibi) etmenlerin de etkileyebildiği (Lebens, Graff ve Mayer, 2011; Grootenboer ve Marshman, 2015) bilinmektedir.

Başarıyı etkileyen faktörlerden biri olarak görülen öğrenenlerin bilişsel ve duyuşsal özellikleri, öğrenme düzeyleri arasında farklılıkları oluşturmaktadır. Bloom'un (1979) geliştirdiği Tam Öğrenme Modeli'nde bireylerin öğrenmeleri arasındaki farklılıkların % 25'inin kaynağı duyuşsal faktörlerden oluştuğu belirtilmektedir (İlhan ve Öner Sünkür, 2012). Öğrenmede oldukça yüksek bir etkiye sahip olan duyuşsal durumlardan; matematik kaygısı öğrencilerin bu derse yönelik olumsuz tutum geliştirmelerine sebebiyet veren duyuşsal özelliklerden biridir (Tooke ve Leonard, 1998; Akt: Bekdemir, 2007). Matematik başarısını etkileyen faktörlerden biri olarak matematik kaygısı ile ilgili alanyazında birçok tanım bulunmaktadır. Matematik kaygısını Richardson ve Suinn (1972) matematik problemlerinin çözümünde bir engel olarak görmektedir (Akt: Arslan, 2008). Miller ve Mitchell'e göre (1994) ise, matematik kaygısı öğrencilerin matematik performanslarını olumsuz etkileyen "mantık dışı korku" durumudur (Akt: Yetgin, 2017). Bir başka tanıda Ashcraft ve Faust (1994) matematik kaygısını problem çözümünde ortaya çıkan çaresizlik ve gerilim duygusu olarak tanımlamıştır (Akt: Dede ve Dursun, 2008).

Başarı ve öğrenmeler üzerinde önemli etkileri olan matematik kaygısının nedenleri yurt içi ve yurt dışında birçok araştırmacının çalışma alanı olmuştur. Matematik kaygısının sebepleri; matematik öğretiminden kaynaklanan genel ve yöntemsel unsurlar ile öğrenci özellikleri olmak üzere üç başlıkta sınıflanabilir (Keçeci, 2011). Matematik kaygısının nedenlerini öğrencilerin algılarına göre araştıran Alkan (2011), öğrencilerin matematik dersine ait kaygılarının; öğretmenlerden, öğrencilerin kendilerinden, ailelerinden ve arkadaşlarından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Trujillo ve Hadfield (1999) matematik kaygısının nedenleri olarak öğretim esnasında yaşanan olumsuz deneyimleri ve zamanla oluşan önyargıları, öğrenene yönelik aile baskısını ve öğretmenlerin pedagojik ve alan bilgisi bakımından yetersizliklerini, öğrencinin öğrenme stili ile öğretim yöntemlerinin örtüşmemesini, öğrenci tutumları, motivasyon eksikliği, kişinin öz değer algısının düşük olmasını sıralamaktadır (Akt: Deniz ve Üldaş, 2008). Matematik dersinde sınıf içindeki başarısızlık anında, diğer öğrencilerin gülme, alay etme (Alkan, 2011) vb. tepkileri, matematik dersinin

sevilmesi ve öğretmen memnuniyeti (Peker ve Şentürk, 2012), öğretmen davranışları, bazı konuların güçlük derecesi, cinsiyete yönelik olumsuz algılar, eğitici ilgisizliği, öğretmenlerin yüksek beklentileri, iletişim, öğretimin niteliği (Jackson ve Leffingwell, 1999; Akt: Bekdemir, 2007) matematik kaygısını etkileyen faktörler arasındadır. Öğrencilerin hata yapma korkusu (Zakaria ve Nordin, 2008; Akt: Keçeci, 2011), öğretmenin olumsuz tutum ve uygulamaları ve öğretmenlerin keskin, sert, aşağılayıcı ve kaba davranışları (Baydar ve Bulut, 2002) gibi ekenlerin öğrencilerde matematik kaygısını oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencinin sınıf ortamında kendini rahat ve güvende hissetmemesi ve arkadaşları ile iyi bir iletişim kurmaması (Alkan, 2011) matematik kaygısını oluşturacak durumlardır. Matematiğe yönelik istenmeyen bir kaygı düzeyinde olan aileler çocuklarına verdikleri açık ve örtük mesajlar ile onlarda bu derse karşı olumsuz önyargıların oluşmasına neden olmaktadır (Levine ve Beilock 2015; Akt: Aydın ve Keskin, 2017). Bunların dışında sınıf içinde akademik başarısı oldukça yüksek öğrencilerin davranışları, başarısı düşük olan öğrencilerde yetersizlik duygusunun oluşmasına neden olabilmektedir. Toplumumuzda matematik oldukça önemli bir ders olarak görüldüğü için ailelerin çocuklarına matematik başarısı beklentisi içinde olduklarını hissettirmeleri, öğrencilere sorumluluk yüklemekte ve matematik kaygısının oluşmasına neden olabilmektedir.

Tüm bu faktörlerin dışında matematik öğretiminde konuların zorluk düzeyi kaygının oluşmasına neden olabilmektedir. Doğal sayılarla dört işlemi yapabilmeye öğrencilerin en çok güçlük yaşadıkları işlemin bölme işlemi olduğu bilinmektedir (Albayrak ve Şimşek, 2017). Bölme işleminin zorluğunu Ayvaz (2010) gerek anlamının gerekse işlem tekniğinin kavranması bakımından dört işlem içinde öğrencilere en zor görüneni olarak ifade etmiştir. Bölme işleminin zorluğunu, Nures ve Bryant (2008: 221), okullarda toplama ve çıkarma işleminin çarpma ve bölme işleminden önce verilmesini yine insanların çarpma ve bölme işlemini daha zor ve karmaşık görmelerine bağlamaktadır (Akt: Varol ve Kubanç, 2015). Bu araştırmayı sınırlandıran ortaokul 5. sınıf matematik dersi bölme konusunun, toplama, çıkarma ve çarpma gibi önkoşul işlemleri içermesinden dolayı öğrencilerin performansını etkileyebileceği düşünülmektedir. Alan yazında, bölme işleminde önkoşul öğrenmelerin zorunluluğunu açıklayan çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Sidekli, Gökbulut ve Sayar (2013)



dört işlem becerisinin geliştirilmesiyle ilgili yaptıkları çalışmada, toplama, çıkarma ve çarpma işlemlerinde güçlük yaşayan öğrencilerin bölme işlemlerinde güçlük yaşadıkları gözlemlenmiş, toplama ve çıkarma işlemlerinde yaşanan sıkıntılar düzeltildiğinde öğrencilerin bölme işlemindeki başarısının da % 60 ile % 80 düzeyinde arttığını ifade etmişlerdir. Ön şart ilişkilerinin en güçlü olduğu alan olan matematikte (Yenilmez ve Kakmacı, 2008), önkoşul öğrenmelerin sağlanmasıyla bölme işleminde başarının arttığı görülmüştür. Başka bir deyişle, bölme işlemine geçmeden önce öğrenenlerin önceki öğrenmeleri yani hazırbulunuşluk düzeyleri, öğretim için önemli bir faktördür.

Öğrenenlerin öğretim için hazırbulunuşluk düzeyleri de (Bekdemir, 2009) kaygıyı oluşturabilecek nedenlerden biridir. Ön koşul öğrenmelerin sıklıkla yer aldığı bir disiplin olan matematik, öğrenme eksikliklerinin ve kavram yanlışlarının erken tespit edilemediği durumlarda, öğrenci için giderek karmaşıklaşan, anlaşılmayan ve zorlaşan bir derse dönüşmektedir (Altun, 2001). Öğrencinin matematiği başaramayacağını düşünmesi hatta onunla ilgili konularla uğraşmak istememesinin sonucunda, matematik dersine karşı kaygı duyması ve dersi sevmemesi beklenebilir (Yenilmez ve Özbey, 2006). Birçok faktörden dolayı ortaya çıkabilen matematik kaygısının giderilmesinde, öğretmenlere de görevler düşmektedir. Öğretmenler, demokratik ve cesaretlendirici bir sınıf ortamı oluşturmalı, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde yaşadıkları sıkıntılara çözümler bulmalıdırlar. Öğretmenler öğretim sürecinin etkililiği ve öğrenmeler hakkında bilgiler sunduğu için ölçme değerlendirme süreçlerine önem vermelidir.

Diğer derslerde olduğu gibi matematik öğretiminin önemli bir basamağı olan değerlendirme, öğretimde sadece belirli bir zamana değil öğretim sürecinin tümü ile kaynaştırıldığında derin ve nitelikli öğrenmeler sağlar (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında ölçme ve değerlendirme, öğretim sürecinin bir parçasıdır ve sadece öğrenmenin başında ve sonunda değil, öğrenme süreci boyunca her önemli noktada yer alır (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). Bu şekilde yapılan değerlendirmede, değerlendirme yapılsa da öğrenme devam eder ve bu nedenle sadece ürün değil sürecin değerlendirilmesi daha önem taşır (Yazar ve Şimşek, 2017). Biçimlendirici değerlendirmede önemli olan öğrenciye sadece not vermek değil, öğrencilerin çalışma

ve performanslarından elde edilen bilgileri kullanarak yeteneklerini şekillendirmek ve gelişimlerinin farkına varmalarını sağlamaktır (Tunstall ve Gipps, 1996; Akt: Köğçe, 2012). Heritage'e (2008) göre de biçimlendirici değerlendirme, şu anki öğrenme durumu ile istenilen hedefler arasındaki boşluğu kapatmak için öğretmen ve öğrencilere geri bildirim sağlayarak tüm öğrenme ve öğretme süresince sürekli olarak yer almalıdır (Akt: Ozan, 2017). Değerlendirme türleri arasında, özellikle biçimlendirici değerlendirmenin öğrencinin başarısına olumlu katkı sağladığı, öğrenenin düzeyini ve kalitesini artırdığı bilinmektedir (Harlen ve Qualter, 1991; Gipss,1994a; Akt: Türkddoğan, 2011). Tekin (2010) biçimlendirici değerlendirmenin matematik dersinde başarıya, tutuma ve öğrenilenleri hatırlamaya olumlu etkileri olduğunu belirlemiştir. Bu nedenle matematik öğretiminde biçimlendirici değerlendirmeler, geri bildirimler ve düzeltmeler ciddi bir öneme sahiptir. Öğretim sırasında yapılan biçimlendirici değerlendirme ve öğrencilere sunulan geri bildirimler matematik öğretimi için ön koşul öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayarak öğrenciyi bir sonraki aşamaya hazırlayabilir. Öğrencilerin eksikliklerinin giderilerek sonraki etkinliklere geçilmesi daha etkili bir öğrenme sürecinin oluşmasına imkân tanımaktadır (Atılgan, 2011). Bu nedenlerden dolayı matematik öğretiminde biçimlendirici değerlendirme büyük bir önem arz etmektedir.

Biçimlendirici değerlendirme uygulamalarında teknoloji kullanımına yönelik ilgi giderek artmaktadır (Luckin v.d., 2017). Geçmişte teknoloji genellikle düzey belirleyici değerlendirmelerde kullanılırken, yenilikçi mobil uygulamalar sayesinde günümüzde bu durum öğrenme öğretme sürecini daha etkileşimli hale getirmiştir. Web ve mobil teknolojilerin gelişmesiyle ölçme ve değerlendirmede anında ve ayrıntılı veri analizi sunan, ölçme ve değerlendirme süresini kısaltarak zamandan tasarruf sağlayarak öğretmenlere çeşitli açılardan kolaylık sağlayabilen yazılımlar ortaya çıkmıştır (Bars, Şimşek ve Zengin, 2017). Öğrenci yanıt sistemi, dinleyici yanıt sistemi gibi adlarla ifade edilebilecek bu sistemlerin yerini günümüzde cep telefonu uygulamaları almıştır. Kahoot, Socrative ve Plickers bunlardan birkaçıdır. Bu uygulamalardan Plickers öğrencilerin mobil bir cihaza ya da uygulamaya gerek duymadığı, yalnızca öğretmenin kendi mobil cihazına ücretsiz bir uygulama yükleyerek ve cihazının kamerasıyla öğrencilerin yanıtlarını aldığı çevrim içi bir ölçme ve değerlendirme sistemidir.

(Şimşek, Bars ve Zengin, 2017). Android ve Apple kullanıcıları için rahatlıkla erişilebilen Plickers uygulaması öğrenciler açısından Plickers kartı denen kağıtlar dışında bir ekipman gerektirmemektedir (Krause, O'neil ve Daunheauer, 2017). Bu yönüyle oldukça ekonomik bir uygulama olarak tanımlanabilir.

21. yüzyılda yeni teknolojilerle birlikte öğrencilerin çeşitli etkinliklerde performanslarının nasıl ilerlediği kolayca değerlendirilebilmekte ve düzeltmeler yapılarak farklı düzeylerdeki öğrencilere yardım edilebilmektedir (Bichsel, 2012). Sınıf içi ölçme ve değerlendirme süreçleri teknoloji destekli biçimlendirici değerlendirmeye hizmet etmektedir. Bu değerlendirmelerde öğrencilerin kayıtları tutulmakta, öğrencilerin öğrenmeleri izlenmekte ve öğrencilerin gelişimi hakkında değerlendirme yapmaya olanak sağlanmaktadır (Luckin v.d., 2017). Nitekim alanyazında teknoloji destekli biçimlendirici değerlendirmelerin öğrencilerin matematik dersine katılımlarını olumlu etkilemesi (Ortiz, 2014) ile ilgili çeşitli araştırmalar yer almaktadır. Bu uygulamalar, öğrenme eksikliklerini belirleme, anında dönüt düzeltme verme ve öğrenci gelişimini izlemede öğretmene kolaylıklar sağlama nedeniyle matematik dersinde biçimlendirici değerlendirme aracı olarak kullanılabilirler.

Alanyazında Plickers uygulamasının akademik başarı (Chou, 2017; Thomas vd. 2016; Wood, Brown ve Grayson, 2017; MacCargo, 2017) ve matematik kaygısı (Marshall v.d., 2017) üzerinde etkileri olduğu belirtilmiştir. Plickers gibi bir mobil uygulamanın, öğrenci yanıt sistemi olarak biçimlendirici değerlendirmede kullanılmasının matematik öğrenme sürecine bilişsel (başarı) ya da duyuşsal (kaygı) olarak çeşitli etkileri olabilir. Bu tür dijital araçların pedagojik özelliklerinin deneysel olarak incelenmesinin, öğrenmeye etkilerinin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda bahsedilen önem ve gerekliliklerden yola çıkılarak bu araştırmanın amacı Plickers uygulamasının ortaokul beşinci sınıf matematik dersinde öğrencilerin matematik kaygısına ve matematik dersi başarılarına etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Deney ve kontrol gruplarının öntest ve sontest başarı puanları anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

2. Deney ve kontrol gruplarının matematik dersi bölme konusu başarı puanları anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?
3. Deney ve kontrol gruplarının ön-test ve son-test matematik kaygı puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

## Yöntem

### *Araştırma Deseni*

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden eşitlenmemiş ön test - son test kontrol gruplu yarı deneysel desenden yararlanılmıştır. Araştırmanın deseni Tablo 1’de gösterilmiştir.

*Tablo 1. Deneysel işlem süreci*

Gruplar		Uygulama (3 hafta)	
Deney	Ön test	Normal ders süreci ve Plickers uygulaması	Son test
Kontrol 1	Ön test	Normal ders süreci	Son test
Kontrol 2	Ön test	Normal ders süreci	Son test

Ön test ve son testlerde matematik dersi bölme konusu başarı testi ve matematik kaygı ölçeği kullanılmıştır.

### *Çalışma Grubu*

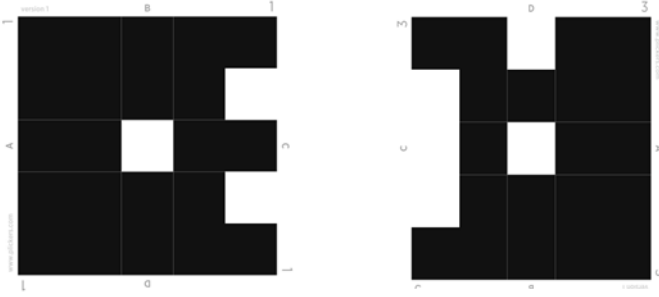
Çalışma grubu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır’da bir ortaokulun üç farklı beşinci sınıf şubesinde öğrenim gören 72 öğrenciden oluşmaktadır. Gruplar basit seçkisiz yöntemle belirlenmiştir. Buna göre bir deney ve iki kontrol grubu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada ön testte yer alıp son testte yer almayan, ölçekleri ya da başarı testlerini eksik ve yanlış yanıtlayan ya da yanıt vermeyen yedi katılımcının verileri analiz dışı bırakılmıştır.

## ***Deneysel İşlemler***

Araştırma ortaokul beşinci sınıf matematik derslerinde 3 hafta boyunca yürütülmüştür. Bu sürenin belirlenmesinde kazanımlar için gerekli görülen öğretim zamanı ve içerik belirleyici olmuştur. Deney ve kontrol gruplarındaki matematik derslerini aynı öğretmen yürütmüştür. Araştırmacı deney ve kontrol gruplarında gözlemci olarak yer almıştır. Deney grubunda, normal ders sürecine ek olarak, kazanımlara ilişkin soruların yer aldığı Plickers uygulaması yaptırılmış, kontrol gruplarına herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Matematik öğretmeni kontrol gruplarını oluşturan her iki sınıfta da aynı yöntem ve teknikle (Anlatım, Soru-cevap ve Tartışma) dersini işlemiş, sadece deney grubunda bazı derslerin sonunda Plickers uygulaması yapmıştır. Bu araştırmanın konusunu oluşturan içerik öğretim programında *“En çok dört basamaklı bir doğal sayıyı, en çok iki basamaklı bir doğal sayıya böler.”*, *“Doğal sayılarla çarpma ve bölme işlemlerinin sonuçlarını tahmin eder.”*, *“Doğal sayılarla zihinden çarpma ve bölme işlemlerinde uygun stratejiyi belirler ve kullanır.”*, *“Bölme işlemine ilişkin problem durumlarında kalanı yorumlar.”* ve *“Çarpma ve bölme işlemleri arasındaki ilişkiyi anlayarak işlemlerde verilmeyen öğeleri (çarpan, bölüm veya bölünen) bulur”* kazanımları içermektedir.

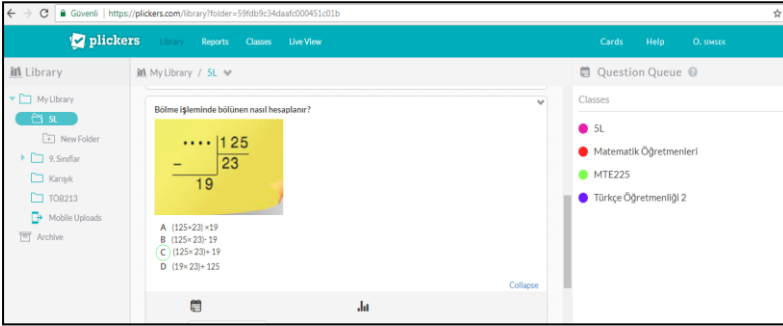
## ***Plickers Uygulaması***

Cep telefonuna yüklenen plickers bilgisayar ve cep telefonun birlikte kullanıldığı bir uygulamadır. [www.plickers.com](http://www.plickers.com) adresinden sisteme giriş yapan öğretmen, sınıftaki her öğrenciyi sisteme tanımlayarak, her öğrenciye bir numara vermiştir. Öğretmen, üzerinde sistemde tanımlanmış numara bulunan ve her biri farklı olan Plickers kartlarını çıkartmıştır. Bu kartlar beyaz kağıdın üzerinde yer alan siyah bir şekilden oluşmaktadır. Bu siyah şeklin dört tarafında A,B,C,D şıkları yer almaktadır. Şekil 1’de örnek plickers kartları yer almaktadır.



Şekil 1. Örnek Plickers kartları

Öğretmen bilgisayarda plickers kütüphanesine, kazanımlara ilişkin, ders kitabındaki örneklere benzer düzeyde soruları ve bu soruların cevaplarını yüklemiştir. Sorular 4 seçenekten oluşacak şekilde hazırlanmıştır. Yüklenen sorulara ilişkin bir ekran görüntüsü Şekil 2’de görülmektedir.



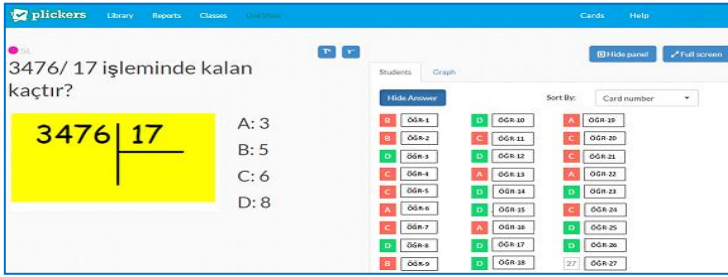
Şekil 2. Plickers kütüphanesine yüklenen soru örneği

Öğretmen, kütüphaneye kaydettiği soruları cep telefonundan seçerek, tahtaya yansıtmıştır. Akıllı tahtaya soru yansıtıldıktan sonra öğrencilere soruyu cevaplamaları için yeterli süre tanınmıştır. Öğrenciler soruları çözdükten sonra, hangi seçeneği yanıtlamışlarsa, ona göre plickers kartlarını seçeneğe göre havaya kaldırmışlardır. Öğretmen cep telefonda plickers uygulaması sırasında kamera butonuna basarak sınıftaki bu kartları tarayarak öğrenci yanıtlarını kaydetmiştir. Şekil 3’te öğrencilerin Plickers kartlarını kullanımına yönelik bir görsel verilmiştir.



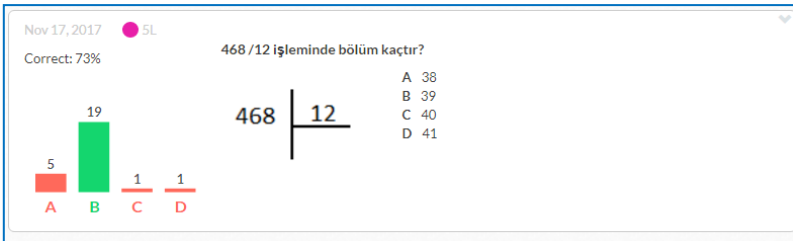
Şekil 3. Öğrencilerin Plickers kartlarıyla yanıt vermeleri

Öğretmen tüm sınıfın cevaplarını taradıktan sonra, kendi cep telefonunda sınıfın doğru yanıt yüzdesini ve yanlış yapanları görebilmektedir. Bu duruma yönelik ekran görseli Şekil 4’de verilmiştir.



Şekil 4. Öğrencilerin Plickers uygulamasına verdiği yanıtlar

Ders sırasında yapılan tüm işlemleri kaydeden Plickers uygulaması, daha sonrasında soruların ve cevapların incelenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Şekil 5’te sorulara verilen yanıtların grafiğine ilişkin ekran görseli görülmektedir.



Şekil 5. Verilen yanıtların Plickers uygulamasında grafiksel olarak gösterimi

Şekil 5'teki yanıtların grafiksel gösterimi öğretmenlere öğrencilerin hangi seçenekte yoğunlaştıkları konusunda, öğrencilere ise kendi yanıtını sınıf açısından değerlendirme fırsatı vermektedir.

### *Veri Toplama Araçları*

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından biri Bindak'ın (2005) ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygılarını ölçmek için geliştirdiği Likert tipindeki matematik kaygı ölçeğidir. Ölçek 9 maddesi olumlu bir maddesi olumsuz olmak üzere 10 maddeden oluşmaktadır. Özgün ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlığı 0.80 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada matematik kaygı ölçeğinin Cronbach Alpha iç tutarlığı ön test için .82, son test için .86 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmacı tarafından geliştirilen başarı testi, doğal sayılarda işlemler ünitesinin, bölme işlemi konusunda, çoktan seçmeli (dört seçenekli) ve 20 soru olarak hazırlanmıştır. Üç farklı altıncı sınıf grubuna ve toplam 137 kişiyle yapılan pilot uygulama sonrasında 2 soru testten atılmış (Madde ayırt edicilikleri .19 ve .28), 1 soru da düzeltilerek test uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Başarı testinin madde güçlükleri .19 ile .83, madde ayırt edicilikleri ise .19 ile .66 arasında değişmektedir. Başarı testi 18 soru ile son şeklini almıştır. Ön test deney, kontrol1 ve kontrol2 gruplarına (n=72) uygulandıktan sonra KR-20 güvenilirliği .73 olarak hesaplanmıştır. Son test verilerine göre KR-20 iç tutarlık katsayısı .82 olarak hesaplanmış ve veri toplama aracı güvenilir bulunmuştur.

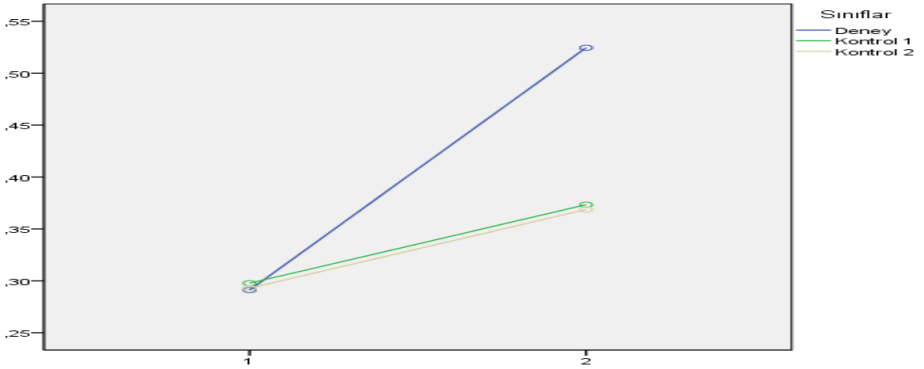
### *Verilerin Çözümlemesi*

Deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test başarı puanlarının karşılaştırılmasında öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluğu incelemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının ön testte ve son testte başarı testlerinden alınan puanlar normal dağılmadığı için, Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Matematik kaygı puanları normal dağılım gösterdiği için yinelenen ölçümler karma desenli ANOVA kullanılarak veriler çözümlenmiştir.



## Bulgular

Deney ve kontrol grupları arasında uygulama öncesinde ve sonrasında matematik başarıları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemede veriler normal dağılım göstermediği için Tablo 3’te verilen ve parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis – H testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının başarı puanlarının ön test ve son test ortalamaları Şekil 6’da görülmektedir.



Şekil 6. Deney ve Kontrol gruplarının öntest ve sontest başarı puanları

Şekil 6’da görüldüğü üzere Deney grubu ile kontrol gruplarının ön test puanları (1. ölçüm) arasında benzerlik vardır. Bununla birlikte son testin uygulandığı 2. ölçümde deney grubunun puanının arttığı görülmektedir. Tablo 2’de bu farklılığın istatistiksel anlamlılığı incelenmiştir.

Tablo 2. Ön test ve son test başarı puanlarına yönelik Kruskal Wallis – H testi sonuçları

	Gruplar	n	S.O.	X <sup>2</sup>	Sd	p
Başarı Ön Test	Deney	25	36.16	.22	2	.90
	Kontrol 1	25	37.98			
	Kontrol 2	22	35.20			
Başarı Son Test	Deney	25	45.84	7.72	2	.02
	Kontrol 1	25	31.82			
	Kontrol 2	22	31.20			

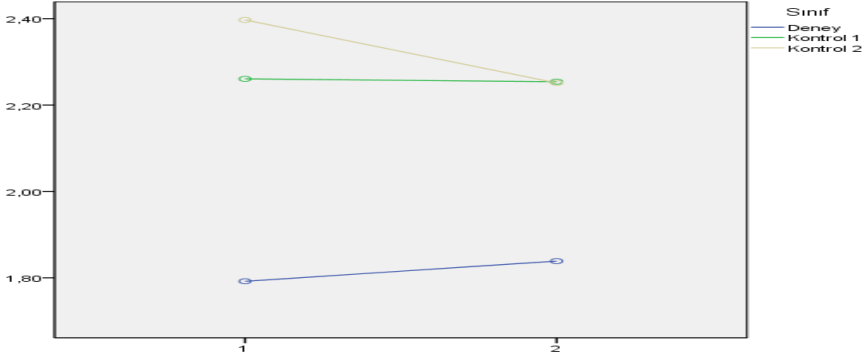
Tablo 2'ye göre grupların matematik dersi bölme konusu testinin ön testinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ( $p>.05$ ). Buna göre grupların bölme konusu başarıları giriş davranışlarının benzeşik olduğu belirtilebilir. Matematik dersi bölme konusu başarı testinin son test puanlarının karşılaştırılmasında ise Kruskal Wallis – H testinde anlamlı bir farklılık görülmüştür ( $p<.05$ ). Matematik dersi bölme konusu başarı son testine göre Plickers uygulamalarının başarıya etki ettiği görülmüştür. Bu farklılıkların hangi gruplarda olduğunu belirlemek amacıyla Mann Whitney U testine başvurulmuş ve sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3. Gruplara göre matematik dersi bölme konusu puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçları**

Gruplar	n	S.O.	S.T.	U	z	p	$\mu$
Deney	25	30.38	759.50	190.50	-2.38	.02	-.34
Kontrol 1	25	20.62	515.00				
Deney	25	28.46	711.50	163.50	-2.39	.02	-.35
Kontrol 2	22	18.93	416.50				

Tablo 3'e göre deney grubunun matematik dersi bölme konusu son test başarı puanı ile kontrol 1 grubunun son test puanı arasında .05 düzeyinde orta etki büyüklüğünde deney grubu lehine anlamlı farklılık görülmüştür ( $U=190.50$ ;  $z=-2.38$ ;  $p=.02$ ;  $\mu =-.34$ ). Benzer şekilde deney grubunun matematik dersi bölme konusu son test başarı puanı ile kontrol 2 grubunun son test puanı arasında .05 düzeyinde orta etki büyüklüğünde deney grubu lehine anlamlı farklılık görülmüştür ( $U=163.50$ ;  $z=-2.39$ ;  $p=.02$ ;  $\mu =-.35$ ).

Deney ve kontrol grupları arasında uygulama öncesinde ve sonrasında matematik kaygıları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için oluşturulan ikinci alt problemin verilerini incelemek amacıyla yinelenen ölçümlerde karma desenli ANOVA testi uygulanmıştır. Şekil 7'de deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test matematik kaygı puanlarının ortalamaları görülmektedir.



Şekil 7. Deneysel ve kontrol gruplarının öntest ve son test kaygı puanları

Şekil 7'ye göre deney grubunun matematik kaygı puanlarının kontrol 1 ve kontrol 2 gruplarına göre hem ön testte hem de son testte düşük olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için karma desenli ANOVA yapılmıştır.

**Tablo 4. Matematik kaygısı için yinelenen ölçümlerde karma desenli ANOVA sonuçları**

Varyansın kaynağı	K.T.	Sd	K.O.	F	p
<b>Gruplar arası</b>					
Grup	7.41	2	3.706	3.483	.04
Hata	73.41	69	1.064		
<b>Gruplar içi</b>					
Ölçüm	.05	1	.05	.25	.62
Ölçüm*Grup	.23	2	.11	.65	.53
Hata	12.21	69	.18		

Tablo 4'e göre, ölçüm ve grupların etkileşimi bağlamında bu farklılığın anlamlı olmadığı görülmüştür ( $F_{(2,69)} = .65; p > .05$ ).

Plickers uygulamasının deney grubu ön test ve son test kaygı puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımlı gruplar t testi yapılmıştır. Bu analize yönelik sonuçlar Tablo 5'de verilmiştir.

*Tablo 5. Deney grubunun matematik kaygı puanlarının incelenmesi*

	Ölçüm	$\bar{X}$	ss	sd	t	p	$\mu$
Matematik	Ön test	1.79	.71	24	-.34	.74	-
Kaygı	Son test	1.84	.83				

Matematik kaygı ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ( $t_{(24)}=-.34$ ;  $p>.05$ ).

## Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda Plickers uygulamasının matematik dersi bölme konusu başarısını olumlu etkilediği görülmüştür. Deney ve kontrol gruplarının ön test başarı puanları büyük benzerlik gösterirken, son test puanları incelendiğinde, kontrol1 ve kontrol2 gruplarının son test puan ortalamalarının, birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Kontrol gruplarındaki son test puan düşüşlerinin nedeni olarak yürütülen etkinliklere öğrencilerin verdikleri duyuşsal tepkiler görülmektedir. Yeni bir uygulamayla karşılaşan öğrencilerin bu yeni uygulamanın başarı puanlarına nasıl yansiyacağı konusunda heyecanlı ve farklı beklentiler içinde olabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla yapılacak yeni araştırmalarda öz-yeterlik, tutum gibi ek değişkenlerin işe koşulmasında yarar görülmektedir. Deney grubunun son test başarı puanlarındaki artışı ise Plickers uygulamalarının sağladığı düşünülmektedir. Kontrol gruplarının benzer düzeyde aldıkları başarı testi puanları, deneysel işlemin etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, Plickers uygulamasının öğrenme eksikliklerini tespit etmede ve başarıyı arttırmada etkili olduğuna kanıt oluşturmaktadır. Öğrenme eksiklikleri öğretim sürecindeki her uygulamada gözlenebilmiştir. Elde edilen bulgular alan ayazındaki bazı çalışmalarla paraleldir. Dunham (2011) yedinci sınıf matematik başarısı, ön test son test deneysel desende, öğrenci yanıt sistemlerini kullanan grupların başarısının anlamlı ölçüde yükseldiğini belirlemiştir. Benzer bulgular Chou (2017) tarafından da elde edilmiş, Plickers uygulamasının öğrenci başarı puanlarında bir artışa neden olup olmayacağı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Plickers'ın bir telafi öğretim yaklaşımı olarak etkili bulunduğu belirlenmiştir. Ortiz (2014) ise öğrenci yanıt sistemini pisagor teoreminin öğretilmesinde kullanmıştır. Yapılan deneysel çalışmada

öğrenci yanıt sistemleri derse katılımı anlamlı biçimde arttırırken, öğrenci başarısına anlamlı bir etki yapmamıştır. Berry (2009), yaptığı araştırma sonucu sınıf yanıtlama sistemlerinin akademik başarıyı arttırdığı, öğrencilerin uygulamayı eğlenceli buldukları ve derse katılımlarının arttığını ifade ederken, Patterson vd. (2009) büyük sınıf ortamlarında sınıf yanıtlama sistemlerinin öğrenci başarısına etkisinin olmadığı ancak öğrencilerin derse katılım derecelerini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır (Akt: Bolat, Şimşek ve Ülker, 2017). Zengin, Bars ve Şimşek (2017) yaptıkları çalışmada, matematik öğretmeni adaylarının Kahoot! ve Plickers'ı uygulamalarına yönelik görüşlerine göre, bu yazılımların matematik öğretiminin biçimlendirici değerlendirme sürecinde kullanılmasında ayrıntılı veri analizi sunması, zamandan tasarruf sağlaması, derse katılımı arttırması, dersi oyunlaştırması ve eğitimde teknoloji entegrasyonu yeterliği sağlaması bakımından bir çok olumlu katkıları olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Thomas vd. (2016) ise Plickers uygulamasını özellikle yaratıcılık ve etkin katılım açısından etkili bulmuşlardır. Wood, Brown ve Grayson (2017) ise Plickers uygulamasını keyifli ve etkileşimli olması nedeniyle yararlı buldukları sonucunu rapor etmiştir. Ancak MacCargo (2017) Plickers uygulamasına daha temkinli yaklaşmış, akademik başarı hedefleri bakımından alan yazındaki bazı çalışmalarda geçen olumlu etki bulgularını doğrulamamıştır.

Araştırmanın sonucunda, Plickers uygulamasının matematik kaygısına etki etmediği görülmüştür. Ön test ve son test matematik kaygı puan ortalamalarında en düşük ortalamaya sahip olan deney grubunun, oldukça düşük düzeyde matematik kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Bu noktada deney grubunun sınıf iklimi hakkında bilgilendirme ihtiyacı doğmaktadır. Araştırmacı gözlemlerine göre, öğretmen deney grubundaki öğrencilerle daha iyi bir iletişim kurmakta, kontrol gruplarına göre daha az rekabetçi bir sınıf ortamı bulunmaktadır. Bu ortam, öğrencilerin kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlayarak, matematik dersine ilişkin kaygı duymalarını azaltmış olabilir.

Kontrol gruplarındaki son test başarı puanlarındaki düşüşlerin bir nedeninin kaygı olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmaya çalışma grubu benzerliği olan araştırmalar önem arz etmektedir. Alan yazında ortaokul öğrencilerinin matematik kaygılarının incelendiği araştırmalarda, öğrencilerin benzer düzeyde kaygı puan ortalamalarına

sahip oldukları görülmüştür. Taşdemir'in (2015) ortaokul öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerini incelediği çalışmasında, 5. sınıf öğrencilerinin matematik kaygı puan ortalamalarının (1,80) olarak hesaplandığı görülmüştür. Ayrıca, Tuncer ve Yılmaz (2016)'ın ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarına ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmasında, 6. sınıf öğrencilerinin matematik kaygı puan ortalamaları (1,86) olarak hesaplanmıştır. Sakal'ın (2015) birçok değişkene göre matematik kaygısını incelediği çalışmada da 4. sınıf öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Dursun ve Bindak'ın (2011) ilköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygılarını inceledikleri çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Matematik kaygı düzeylerinin düşüklüğünü gösteren bu sonuçlar, matematik kaygısının, genellikle ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde yaşanan çeşitli olumsuz deneyimlerle ortaya çıktığını (Harper ve Dane, 1998; Jackson ve Leffingwell, 1999; Akt: Bekdemir, 2009) desteklemektedir. Kaygı düzeylerinin yıllar geçtikçe arttığı, ergenlik çağında daha belirgin bir şekilde gözlemlendiği belirtilmektedir (Bander ve Betz, 1981; Akt: Aydın Yenihayat, 2007).

Marshall vd. (2017) öğrenci görüşlerine dayandırdıkları araştırma bulguları arasında Plickers uygulamasını matematik kaygısının azaltmada faydalı olabileceğini rapor etmişlerdir. Çoruk ve Çakır'ın (2017) 4. sınıf matematik dersi kesirler konusunda hazırlanan çoklu ortamların öğrencilerin akademik başarı düzeylerine, matematik kaygı düzeylerine etkisini araştırdıkları çalışmada, deney ve kontrol gruplarının matematik dersine yönelik kaygı ön test düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Aynı araştırmanın son test kaygı düzeyleri incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının kaygı düzeylerinde artış olduğu ancak bu artışın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda deney grubunun son test kaygı puanında çok az artış olduğu, 1. kontrol grubunun kaygı puanının değişmediği ve 2. kontrol grubunu kaygı puanlarının azaldığı gözlemlenmiştir, bu sonuçlar istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Deney grubunda araştırma öncesine göre matematik kaygı puanlarında az da olsa artışın olması, akla araştırma ortamının öğrencilere baskı oluşturabileceği ihtimalini getirmektedir. Yurtbakan, İskenderoğlu ve Sesli (2016), matematik ders başarısını artırma yolları olarak ders tekrarı,

aile desteği, pekiştirici etkinlikler ve matematik uygulama alanlarının oluşturulması gibi bulgular rapor etmişlerdir.

Alanyazında matematik başarısı ve matematik kaygısı arasındaki ilişkiyi açıklayan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada matematik başarısı ve matematik kaygısı arasındaki ilişki değerlendirilirken, deney ve kontrol gruplarının hem ön test hem de son test kaygı düzeylerinin “katılmıyorum” aralığında olması, puanlardaki değişimlerin anlamlı bulunmaması başarı ve kaygıyı yorumlamayı sınırlandırmıştır.

Alanyazında yer alan bazı araştırmalarda (Yenilmez ve Özbey, 2006; Kutluca, Alpay ve Kutluca, 2015) bu araştırma bulgularına paralel olarak matematik başarısı ile matematik kaygısı arasında negatif bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaygı ve öğrenme arasındaki ilişkinin, güdülenme ve başarı arasındaki ilişkiye benzediği ve öğrenilmesi gereken durum veya konu kolaysa yüksek kaygının öğrenmeyi hızlandırırken, öğrenilen malzeme karmaşık ve zorsa, yüksek kaygının öğrenmeyi zorlaştırdığı ve yavaşlattığı bilinmektedir. Cates ve Ryhmes’in (2003) çalışmasının bulguları ise yüksek matematik kaygısına sahip öğrenci grubunun, temel matematiksel işlem testlerinden (toplama, çıkarma, çarpma, bölme ve lineer denklemler) düşük matematik kaygısına sahip öğrenci grubuna göre anlamlı düzeyde daha düşük puan aldığını göstermektedir. Hembree (1990) tarafından yapılan bir meta analizde 151 çalışmada matematik kaygısı ile matematik başarısı arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Buna göre matematik kaygısı yüksek olanların matematik başarıları düşüktür. Ma (1999) tarafından yapılan bir başka meta analizde 26 çalışma incelenmiş ve başarı ile kaygı arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmuştur (Arslan, 2008).

## Öneriler

Araştırmada, Plickers uygulamasının ortaokul beşinci sınıf matematik dersinde öğrencilerin başarılarını anlamlı derecede etkilediği görülmüştür. Plickers uygulaması, öğrencilerin soru çözüm aşamalarını gösteren bir uygulama olmadığı için, kazanımlar sonrası genel bir değerlendirmenin yapılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin problem çözme süreçlerinin izlenmesinde başka değerlendirme yaklaşımlarına başvurulmalıdır.

Plickers uygulaması, tüm öğrenci yanıtlarını kaydederek, öğretmene öğrencilerin zaman içerisindeki gelişimleriyle ilgili fikirler vermektedir. Öğretmenler, bu fikirler yoluyla, sınıf içerisinde bireysel farklılıklara göre bir öğretim planı tasarlayabilirler.

Bu araştırma Doğal Sayılarda İşlemler Ünitesinin Bölme İşlemi konusuyula sınırlandırılmıştır ve Plickers uygulaması yalnızca üç hafta boyunca bazı derslerde yapılmıştır. Araştırmacılar daha uzun süreli çalışmalarda, Plickers uygulamasının etkisini, olumlu ve olumsuz yönlerini araştırılabilir. Bunun yanında bu çalışmada ön koşul öğrenmelerin sıklıkla yer aldığı Matematik dersi seçilmiştir. Plickers uygulaması diğer derslerde de kullanılarak, başarıya etkisi araştırılabilir.

Plickers uygulamalarında, çoktan seçmeli ve doğru yanlış soru türlerinden yararlanılmaktadır. Öğretmenler, hem öğrenmeleri değerlendirmede hem de cevapların doğru ya da yanlış olmadığı sadece öğrenci görüşlerinin alınabileceği durumlarda da Plickers uygulamaları yapabilirler. Öğretmenler derste fikir yürütme amacıyla, Plickers uygulamalarını daha yapılandırıcı bir biçimde kullanılabilir. Bu çalışmada, Plickers uygulamasının etkililiği araştırıldığı için matematik öğretmenin öğretim yöntem ve tekniklerine ve geri bildirim tekniklerine müdahale edilmemiştir. Diğer çalışmalarda, sınıf başarı yüzdesine uygun geri bildirim teknikleri verilerek öğrenmeye etkisi araştırılabilir.

Araştırma kapsamında Plickers uygulamasının matematik kaygısı anlamında manidar bir fark yaratmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle Plickers uygulamasının matematik öğretiminde rahatlıkla uygulanabileceği belirtilebilir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Plickers Application on Anxiety and Achievement in Secondary School 5th Mathematics Lesson about the subject of Division**

\*

Murat Tuncer – Manolya Şimşek  
*Firat University, National Education Ministry*

Mathematics, which is regarded as one of the basic courses at every level of education starting from primary school, has a distinctive and decisive character in all exams made at national level. However, it is seen that the mathematical averages of our country are quite low in national (YGS, TEOG etc.) and international (PISA, TIMSS) exams (Berkant and Gençoğlu, 2015). Given mathematics lesson in from primary level to university level in Turkey does not meet the expectation in terms of academic achievement when it is considered the quantity of this courses at schools. One of the solutions that comes to mind about increasing mathematics success is the support of technology as learning setting and design of the course. In this research, it was investigated whether the success of mathematics course could be increased by Plickers application. As the interactivity of mobile devices increases and the use of these devices in the learning-teaching process becomes widespread, the pedagogical superiority and benefits of these devices can be understood. The advantages of using the ICT in the learning-teaching process of can be seen obviously on every corner of education.

In the study, unequal pre-test and post-test control group semi-experimental design was utilized. To collect data, pre-test and post-test, the achievement test and mathematics anxiety scale were used. The research group is composed of 72 students from three different fifth grade group of a secondary school in Diyarbakır in 2017-2018 academic year. Groups were determined through simple unselected method. Accordingly, an experiment and two control groups constitute the research group of the research.

As a result of the research, it was seen that Plickers application positively affected the success of the subject of division in mathematics lesson. It has been observed that in the Plickers application, the rate of the class success increases gradually when similar questions are asked in succession. However, Plickers' application did not seem to affect mathematical anxiety. It was observed that the experimental group having the lowest average scores of pre-test and post-test math anxiety scores experienced a very low level of math anxiety.

Obtained findings are parallel to some studies in the field. For example, Dunham (2011) determined that the success of 7th grade students in math, through pre-test post-test experimental design, increased significantly by using student's response system. Similar findings were also obtained by Chou (2017), and it was investigated whether the Plickers application would cause an increase in student's achievement scores. As a result of the research, Plickers was found to be effective as a compensatory teaching approach. Ortiz (2014) used the student response system in teaching Pythagorean theorem. While the student response systems in the experimental study significantly increased participation in the lesson, this did not make a significant impact on his / her success. Berry (2009) argues that researcher-level class response systems enhance academic success, while students find the practice more enjoyable and increase their attendance in class, Patterson et al. (2009) found that classroom response systems did not have an impact on student achievement in large class settings, but they increased students' attendance levels (Cit. Bolat, Şimşek and Ülker, 2017). Rich, Bars, and Lightning (2017) working on math teacher candidate's Kahoot! and Plickers have concluded that these softwares provide a lot of positive contributions in providing detailed data analysis of the use of mathematics teaching in the formative assessment process, providing time savings, enhancing classroom participation, lesson play and technology integration in education. Thomas et al. (2016) found that Plickers application was particularly effective in terms of creativity and participation. Wood, Brown, and Grayson (2017) reported the results they found were useful because of the pleasurable and interactive nature of the Plickers application. However, MacCargo (2017) has been more cautious about the Plickers application and has not confirmed the positive impact found in some studies in the field of academic achievement goals.

In the study, it was observed that the Plickers application significantly affected the achievement of students in the 5th grade math class in secondary school. The Plickers application provides a general evaluation of the learners' learning after the achievements, since it is not an application that shows the process of solving the question. For this reason, other evaluation approaches should be used in monitoring the problem solving process of the students. In addition, the Plickers application records all student responses, giving ideas about how teachers develop over time. Through these ideas, teachers can design a teaching plan according to individual differences within the classroom.

This research was restricted to the Division of Operations Unit of Natural Numbers, and the Plickers application was applied in some lessons for only three weeks. If researchers work longer, they can investigate the impact, positive and negative aspects of the Plickers application. In addition to this, Mathematics course, where pre-requisite learning frequently takes place, was chosen in this study. By using Plickers application in other lessons, the effect can be searched successfully.

### Kaynakça / References

- Albayrak, M. ve Şimşek, M. (2017). Yetişkinlerin davranışlarını değiştirmenin gücü: Bölme örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 184-198.
- Alkan, V. (2011). Etkili matematik öğretiminin gerçekleştirilmesindeki engellerden biri: kaygı ve nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 89-107.
- Altun, M. (2001). *Matematik öğretimi*. İstanbul: Alfa Basım.
- Arslan, A. (2008). *Web destekli öğretimin ve öğretimsel materyal kullanımının öğrencilerin matematik kaygısına, tutumuna ve başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atılgan, H. (2011). Değerlendirme ve not verme. H. Atılgan (Ed.). *Eğitimde Ölçme Ve Değerlendirme İçinde* (349-395), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aydın-Yenihayat, S. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin matematik kaygısı ile öğretmen tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, E., Delice, A., Dilmaç, B. ve Ertekin E. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adayların matematik kaygı düzeylerine cinsiyet, sınıf ve kurum değişkenlerinin etkileri. *İlköğretim Online*, 8(1), 231-242.

- Aydın, B. (2003). Bilgi toplumu oluşumunda bireylerin yetiştirilmesi ve matematik öğretimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 183-190.
- Aydın, M. ve Keskin, İ. (2017). 8. Sınıf öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1801-1818.
- Aysan, F., Tanrıöğen, G. ve Tanrıöğen, A. (1996). Perceived causes of academic failure among the students at the faculty of education at Buca. Yayımlandığı Kitap (G. Karagözoğlu Ed.), *Teacher Training for The Twenty First Century*. İzmir: Buca Eğitim Fakültesi Yay.
- Ayvaz, A. (2010). 4. Sınıf matematik dersi bölme işlemi alt öğrenme alanının edebi ürünlerle işlenmesinin öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Baydar, S. C. ve Bulut, S. (2002). Öğretmenlerin matematiğin doğası ve öğretimi ile ilgili inançlarının matematik eğitimindeki önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 62-66.
- Bekdemir, M. (2007). İlköğretim matematik öğretmen adaylarındaki matematik kaygısının nedenleri ve azaltılması için öneriler :Erzincan Eğitim Fakültesi örneği. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 131-144.
- Bekdemir, M. (2009). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin ve başarılarının değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 169-189.
- Berkant, H.G. ve Gençoğlu, S.Ş. (2015). Farklı lise türlerinde çalışan matematik öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 194- 217.
- Bichsel, J. (2012). Analytics in Higher Education: Benefits, Barriers, Progress, and Recommendations (Research Report), Louisville, CO: EDUCAUSE Centre for Applied Research. Xx.xx.xxxx tarihinde <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ERS1207/ers1207.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Bindak, R. (2005). İlköğretim öğrencileri için matematik kaygı ölçeği. *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*,17(2), 442-448.
- Bloom, B. (1979). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme* (Çev. D. A. Özçelik). Ankara: MEB.
- Bolat, Y. İ., Şimşek, Ö. ve Ülker, Ü. (2017). Oyunlaştırılmış çevrimiçi sınıf yanıtlama sisteminin akademik başarıya etkisi ve sisteme yönelik

- görüşler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1741-1761.
- Chou, C.C., (2017). An analysis of the 3D video and interactive response approach effects on the science remedial teaching for fourth grade underachieving students. *EURESIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(4), 1059-1073.
- Çoruk, H. ve Çakır, R. (2017). Çoklu ortam kullanımının ilkokul öğrencilerinin akademik başarılarına ve kaygılarına etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8 (1), 1-27.
- Dede, Y. ve Dursun, Ş. (2008). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 295-312.
- Deniz, L. ve Üldaş, İ. (2008). Öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik matematik kaygı ölçeği'nin geçerlilik güvenilirlik çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 30, 49-62.
- Dunham, V. K. (2011, January 1). *The impact of a student response system on academic performance*. ProQuest LLC, 1, 1-95. Doctor of Education. South Carolina State University. Orangeburg, South Carolina.
- Dursun, Ş. ve Bindak, R. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygılarının incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 18-21
- Dursun, Ş. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematik başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 217-230.
- Eng, T.H., Li, V.L. ve Julaihi, H. (2010). The relationships between students' underachievement in mathematics courses and influencing factors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 8, 134-141.
- Gelbal, S., ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeyöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- Gerez-Cantimer, G. ve Şengül, S. (2016). Ortaokul 6., 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik kaygıları ve dersi değerlendirmeleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 48, 261-282 Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3542>
- İlhan, M. ve Öner-Sünkür M. (2012). Matematik kaygısı ile olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçiliğin matematik başarısını yordama gücü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 178-188.

- Işık, A., Çiltaş, A. ve Bekdemir, M. (2008). Matematik eğitiminin gerekliliği ve önemi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 174-184.
- Keçeci, T. (2011). Matematik kaygısı ve korkusu ile mücadele yolları. *2 nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 27-29 Nisan 2011, Antalya.
- Köğçe, D. (2012). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin geri bildirim verme biçimlerinin incelenmesi*. Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Krause, J.M., O'neil, K. ve Dauenheuer, B. (21017). Plickers: A formative assessment tool for k-12 and pete professionals. *Strategies*, 30(3), 30-36, DOI: 10.1080/08924562.2017.1297751
- Kutluca, T., Alpay, F.N. ve Kutluca, S. (20159). 8.sınıf öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 202-214.
- Lebens, M., Graff, M. ve Mayer, P. (2011). The affective dimensions of mathematical difficulties in schoolchildren. *Education Research International*, 20, 1-13.
- Luckin, R., Clark, W., Avramides, K., Hunter, J. ve Oliver, M. (2017). Using teacher inquiry to support technology-enhanced formative assessment: a review of the literature to inform a new method. *Interactive Learning Environments*, 25(1), 85-97
- Marshall, E.M., Rachel, V.S., Wilson, D.A. ve Mann, V.E. (2017). Addressing maths anxiety and engaging students with maths within the curriculum. Ocak 2017 tarihinde [https://www.sheffield.ac.uk/polopoly\\_fs/1.695097!/file/Marshall\\_Staddon\\_Wilson\\_Mann\\_Addressng\\_maths\\_anxiety\\_within\\_curriculum.pdf](https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.695097!/file/Marshall_Staddon_Wilson_Mann_Addressng_maths_anxiety_within_curriculum.pdf) adresinden erişilmiştir.
- McCargo, M.G. (2017). *The effect of Plickers as response cards on academic engagement behavior in high school students*. Master's Thesis, University of Southern Mississippi Department of Psychology.
- National Council of Teachers of Mathematics (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA. The National Council of Teachers of Mathematics, Inc.
- Ortiz, B. L. (2014). *The effects of student response systems on student achievement and engagement*. Unpublished master of science thesis. California State Polytechnic University, Pomona.

- Ozan, C. (2017). *Biçimlendirici değerlendirmelerin öğrencilerin akademik başarı, tutum ve öz düzenleme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Peker, M., Şentürk, B. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin matematik kaygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 21-32.
- Redecker, C. (2017). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. (Y. Punie ed). EUR 28775 EN. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Sakal, M. (2015). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre matematik kaygısının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sidekli, S., Gökbulut, Y. ve Sayar, N. (2013). Dört işlem becerisi nasıl geliştirilir. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 31-41
- Şimşek, Ö., Bars, M. ve Zengin, Y. (2017). Matematik öğretiminin ölçme ve değerlendirme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 7(13), 189-207.
- Singh, K., Granville, M. ve Dika, S. (2002). Mathematics and science achievement: Effects of motivation, interest, and academic engagement, *The Journal of Educational Research*, 95(6), 323-332.
- Suan, J.S. (2014). Factors affecting underachievement in mathematics. *Proceeding of the Global Summit on Education GSE 2014* (E- ISBN 978-967-11768-5-6) 4-5 March 2014, Kuala Lumpur, MALAYSIA.
- Taşdemir, C. (2015). Ortaokul öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-12.
- Tekin, E.G. (2010). *Matematik eğitiminde biçimlendirici değerlendirmenin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Thomas, J.R., Lopez-Fernandez, V., Llamas-Salguero, F. ve Martin-Lobo, P. (2016). Participation and knowledge through in high school students and its relationship to creativity. *UNESCO-UNIR ICT & Education Latam Congress*, 22-24 June 2016, Russia.
- Toluk Uçar, Z., Pişkin, M., Akkaş, E. N. ve Taşçı, D. (2010). İlköğretim öğrencilerinin matematik, matematik öğretmenleri ve matematikçiler hakkındaki inançları. *Eğitim ve Bilim*, 35(155), 131-144.

- Tuncer, M. ve Yılmaz, Ö. (2016).Ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 47-64.
- Türkdoğan, A. (2011). *Yanlışın anatomisi: İlköğretim matematik sınıflarından öğrencilerin yaptıkları yanlışlar ve öğretmenlerin dönütlerinin analitik incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Ural, A. (2015). Matematik öz yeterlik algısının matematik öğretmeye yönelik kaygıya etkisi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 8(2), 173-184.
- Varol, F. ve Kubanç, Y. (2015). Öğrencilerin bölme işlemi gerektiren aritmetik sözel problemlerde yaşadığı zorlukların incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 99-123.
- Wood, T.A., Brown, K. ve Grayson, M. (2017). Faculty students perceptions of plickers. *ASEE Zone II Conference*, 2-5 March 2017, Puerto Rico.
- Yazar, T. ve Şimşek, Ö. (2017). Çoklu zeka kuramı ve yapılandırmacılık. (B. Oral ve T. Yazar Ed.). *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme içinde* (367-398), Ankara: Pegem Akademi.
- Yenilmez, K. ve Kakmacı, Ö. (2008). İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin matematikteki hazır bulunuşluk düzeyi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 529-542
- Yenilmez, K. ve Özbey, N. (2006). Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin matematik kaygı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 431-448.
- Yetgin, O. (2017). *Ortaöğretim öğrencilerinin matematik kaygısı ve öğrenmeye ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman
- Yılmaz, H. R. ve Bindak, R. (2016).Ortaokul öğrencilerinde matematik başarısının matematik kaygısı, sınav kaygısı ve bazı demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 30-42.
- Yurtbakan, E., İskenderoğlu, T.A. ve Sesli, E. (2016). Öğrencilerin matematik derindeki başarılarını attırma yolları konusunda sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 101-119.
- Zengin, Y., Bars, M. ve Şimşek, Ö. (2017).Matematik öğretiminin biçimlendirici değerlendirme sürecinde Kahoot! ve Plickers uygulamalarının incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 602-626.



**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Tuncer, M. ve Şimşek, M. (2019). Ortaokul beşinci sınıf matematik dersi bölme işlemi konusunda plickers uygulamasının matematik kaygısına ve matematik başarisına etkisi.*OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 281-310. DOI: 10.26466/opus.578149

## Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaratıcı Düşünme Eğilimleri

DOI: 10.26466/opus.580091

\*

Seda Eskidemir Meral\* - Fatma Tezel Şahin\*\*

\* Öğr.Gör., Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Antalya / Türkiye

E-Posta: [seskidemir@gmail.com](mailto:seskidemir@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-3129-4908](https://orcid.org/0000-0002-3129-4908)

\*\* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara/ Türkiye

E-Posta: [ftezel68@gmail.com](mailto:ftezel68@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-2098-2411](https://orcid.org/0000-0003-2098-2411)

### Öz

*Yaratıcılık, kavramlar arasında herkesten farklı ilişkiler kurarak yeni, orijinal ve faydalı bir fikir ya da ürün üretebilme, kalıpların dışına çıkabilme, probleme farklı açılardan bakabilme becerisidir. Yaratıcı düşünme ise, daha önce aralarında ilişki kurulmamış nesnelere ya da düşünceler arasında ilişki kurulmasıdır. Yaratıcılık herkesin doğuştan getirdiği bir yetenektir ve daha da yaratıcı olmak öğretilir. Yaratıcı öğretmenlerin sınıfındaki çocuklar yaratıcı olurlar. İnsan kendisi yaratıcı değilse yaratıcılığı öğretmesi, desteklemesi de güçtür. Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme becerilerine sahip olmasının sınıflarındaki çocukların da yaratıcılıklarını etkileyeceği ve okul öncesi eğitimin niteliğini arttıracığı düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitim kurumunda görev yapan 160 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri; öğretmenlerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla hazırlanan "Genel Bilgi Formu", Özgenel ve Çetin (2017) tarafından geliştirilen "Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek olduğu; yaratıcı düşünme eğilimleri ile yaş, mezun olunan bölüm, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, mesleki kıdem, sınıfta bulunan çocuk sayısı, sınıftaki çocukların yaşı, hizmet içi eğitime katılma durumu arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** Okul Öncesi Öğretmeni, Yaratıcı Düşünme, Yaratıcılık

## Creative Thinking Dispositions of The Preschool Teachers

\*

### Abstract

*Creativity is the skill of being able to produce a new, original and beneficial idea or a product, getting out of cliché, being able to have a different point of view for a problem by making more different relations than others between concepts. Creative thinking is making a relation between the objects and thoughts which did not have a relation before. Creativity is an innate ability, and being more creative could be taught. Children in the classes of creative teachers are creative. If one is not creative, it is difficult to teach and support creativity. It is thought that preschool teachers' having creative thinking skills will affect the creativity of children in classrooms and increase the quality of preschool education. In this sense, the purpose of the current study is to investigate the creative thinking dispositions of preschool teachers in terms of different variables. Survey model was used in the study. The working group of the study was made up of 160 preschool teachers working at a preschool education institution. The data of the study was collected through "General Information Form" that was prepared to determine the personal information of the teacher and "Marmara Scale of Creative Thinking Dispositions" that was developed by Özgenel and Çetin (2017). At the end of the research, it was found that creative thinking dispositions of the teachers were high; there was no significant difference between the creative thinking dispositions and the age, the department graduated, marital status, the status of having a child, occupational experience, the number of children in the classroom, the ages of the children in the class, and the status of participating in an in-service training course.*

**Keywords** Preschool teacher, creative thinking, creativity

## Giriş

Yaratıcılık, kavramlar arasında herkesten farklı ilişkiler kurarak yeni, orijinal ve faydalı bir fikir ya da ürün üretebilme, kalıpların dışına çıkabilme, probleme farklı açılardan bakabilme becerisidir (Ayden ve İşguzar, 2006). Torrance (1965) yaratıcılığın; problemlere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma; problemleri tanımlama, zorlukları tanıma, çözümler arama, probleme farklı çözüm yolları bulma ve bunları deneme olduğunu ifade etmiştir. Yaratıcı düşünme ise, daha önce aralarında ilişki kurulmamış nesnelere ya da düşünceler arasında ilişki kurulmasıdır (Rawlinson, 1995). Yaratıcılık herkesin doğuştan getirdiği bir yetenektir ve daha da yaratıcı olmak öğretilir (Üstündağ, 2014). Yaratıcılığı geliştirmeye yönelik hazırlanan eğitim programlarının yaratıcılığı geliştirdiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Dere ve Ömeroğlu, 2018; Yıldız, 2000).

Çocukların yaratıcılıklarının desteklenmesi için öğretmenlerin de yaratıcılıklarının geliştirilmesi önemlidir (Argun, 2012). Yaratıcı öğretmenlerin sınıfındaki çocuklar yaratıcı olurlar. İnsan kendisi yaratıcı değilse yaratıcılığı öğretmesi, desteklemesi de güçtür (Üstündağ, 2014). Bu nedenle çocukların yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilebilmesi için okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme becerilerine sahip olmaları ve çocuklarda bu beceriyi nasıl geliştireceklerini bilmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Torrance (1969) çocukların yaratıcılıklarının dört yaşlarında en üst düzeye ulaştığını, bu nedenle okul öncesi dönemin yaratıcılığın altın yılları olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Akt: Sönmez Ektem, 2017). Okul öncesi öğretmenin kendisinin yaratıcı olması, çocukların yaratıcılığının geliştirilmesine inanması ve buna uygun düzenlemeler yapması yaratıcı bir atmosferin oluşmasını sağlar (Çetingöz, 2002). Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı olmasının çocukların farklı özelliklerine ve yeteneklerine, kendilerini farklı ifade ediş biçimlerine, farklı fikirlerine açık olması, çocukların bağımsız olmalarına fırsat vermesi, onların özgürce hareket edebilecekleri yaratıcılığı destekleyen özgür bir çevre oluşturması açısından da önemli olduğu söylenebilir. Yaratıcı öğretmenler, çocukların hayal kurmasına, probleme farklı çözüm yolları bulmasına, yeni fikirler ortaya koymasına, farklı materyallerle etkileşim kurarak kendi yeteneklerinin ve güçlerinin farkına varma-

sına destek olurlar (Argun, 2012). Yaratıcı öğretmenler yanlış yaptıklarında bunun üstesinden gelme yolları ararlar, yaratıcı olmayan öğretmenler ise yanlış yaptıklarının farkında bile olmazlar (Bartel, 2000'den aktaran Üstündağ, 2014).

İlgili alan yazına bakıldığında okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılıklarının yüksek olduğunu (Çoban, 2016) okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılığın önemine inandıklarını ortaya koyan (Alkuş ve Olgan 2014; Cheung ve Leung, 2013, Yıldırım, 2006) çalışmaların olduğu görülmektedir. Bununla beraber okul öncesi öğretmenlerinin uyguladıkları etkinliklerin yaratıcılığı desteklemesi bakımından yetersiz olduğunu ortaya koyan (Sönmez Ektem, 2017) ve okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılığı geliştirmek için desteğe ihtiyaçları olduklarını ifade ettikleri çalışmalar (Cheung ve Leung, 2013) da bulunmaktadır.

Öğretmenlerin yaratıcılıklarının çocukların yaratıcılığı ve eğitimin niteliği ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Broinowski (2002), tarafından yapılan araştırmada öğretmenin sahip olduğu sezgi ve hayal gücü ile çocukların yaratıcılığı ve hayal gücü arasında olumlu bir ilişki olduğu bulunmuştur. Eğitimcinin yaratıcılık yeteneğinin çocukların eğitiminde ve onların eğitim hayatını zenginleştirmede en önemli faktör olduğu ifade edilmiştir. Erdoğan (2006) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin çocuklara olan yaklaşımının onların yaratıcılıklarını etkilediği bulunmuştur. Ölçer ve Aşıkoğlu Özdemir (2018) yaptığı çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı olmasının çocukların fen öğrenimini anlamlı derecede yordadığını ortaya koyarken Zembat, İlçi Küsmüş ve Yılmaz (2018) okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilim düzeyleri arttıkça, sınıf yönetimi beceri düzeylerinin de arttığını ortaya koymuştur. Zeytun (2010) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcılıkları ile problem çözme becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme becerilerine sahip olmasının sınıflarındaki çocukların da yaratıcılıklarını etkileyeceği ve okul öncesi eğitimin niteliğini arttıracak düşünülmemektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri ne düzeydedir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri sosyodemografik özelliklerine göre (mezun olunan bölüm, yaş, mesleki kıdem, çalıştığı yaş grubu, sınıf mevcudu, hizmet içi eğitimlere katılma durumu) anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

## Yöntem

### *Araştırmanın Modeli*

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya devam etmekte olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2005). Bu çalışmada da okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri betimlenmeye çalışılmıştır.

### *Çalışma Grubu*

**Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerin Demografik Bilgileri**

		f	%
Mezun Olunan Bölüm	Okul Öncesi Öğretmenliği	127	79,4
	Diğer(Çocuk Gelişimi Anaokulu Öğretmenliği)	33	20,6
Yaş	30 ve altı	38	23,8
	31-35	58	36,3
	36 ve üstü	64	40
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	26	16,3
	6-10 yıl	60	37,5
	11-15 yıl	44	27,5
	16 ve üstü	30	18,8
Çalıştığı Yaş Grubu	36-48 ay	27	16,9
	49-60 ay	84	52,5
	61 ay ve üstü	49	30,6
Sınıf Mevcudu	1-20	72	45,0
	21 ve üstü	88	55,0
Hizmet içi Eğitime Katılma Durumu	Katılma	132	82,5
	Katılmama	28	17,5
TOPLAM		160	100,0

Araştırmanın çalışma grubunu Antalya ili Kepez, Muratpaşa, Konyaaltı, Döşemealtı ve Aksu ilçelerinde okul öncesi eğitim kurumunda görev

yapan 160 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1.'de verilmiştir.

### *Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması*

Araştırmanın verileri; öğretmenlerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla hazırlanan “Genel Bilgi Formu”, Özgenel ve Çetin (2017) tarafından geliştirilen “Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği” ile toplanmıştır. Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeği 25 maddeden oluşan 5'li likert tipi bir ölçektir. “Yenilik arama”, “cesaret”, “öz disiplin”, “merak”, “şüphe etme” ve “esneklik” olmak üzere 6 boyuttan oluşan ölçek, bireylerin yaratıcı düşünme eğilimlerini ölçmektedir. Ölçeğin tümü için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten en az 25 puan, en fazla 125 puan alınmaktadır. Bireyin ölçekten aldığı puanın yüksekliği, yaratıcı düşünme eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın verileri, 2018-2019 eğitim öğretim dönemi bahar yarısında ilgili kurumlardan izin alındıktan sonra gönüllü öğretmenlerden yazılı olarak toplanılmıştır.

### *Verilerin Analizi*

Verilerin analizinde SPSS 23.0 paket programı kullanılmıştır. Yüzde ve frekans gibi istatistikler tablolar halinde verilmiştir. Ölçeklerden alınan puanlar için çarpıklık ve basıklık değerleri -1,5 +1,5 aralığında değerlendirilmiştir. Tüm verilerin bu aralıkta yer almasından dolayı normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Mezun olunan program, sınıf mevcudu, hizmet içi eğitime katılma durumu değişkenine bağlı olarak farklılıkları tespit edebilmek için Bağımsız Örneklem T Testi kullanılmıştır. Öğretmenlerin yaşı, mesleki kıdemi, çalıştığı yaş grubu değişkenine bağlı olarak farklılıkları tespit edebilmek için Varyans analizi kullanılmıştır.

## Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde incelenen değişkenler ile ilgili olarak toplanan verilerin istatistiksel analizi yapılarak bu analizler sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

**Tablo 2. Öğretmenlerin Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Betimsel İstatistik Değerleri**

	N	$\bar{x}$	ss
Toplam puan	160	102,3688	11,09174
Öz disiplin	160	20,0188	2,74371
Yenilik Arama	160	32,9250	3,97880
Cesaret	160	15,6437	2,36150
Merak	160	12,6812	1,65735
Şüphe Etme	160	8,4250	1,11338
Esneklik	160	12,6750	1,50283

Tablo 2.'ye göre öğretmenlerin Marmara yaratıcı düşünme eğilimleri ölçeğinden aldıkları toplam puanlarının yüksek olduğu belirlenmiştir.

**Tablo 3. Öğretmenlerin Mezun Oldukları Bölüme Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Örneklem t testi Analizi Sonuçları**

	Mezun olunan bölüm	N	$\bar{x}$	SS	t	sd	p
Toplam Puan	Okul Öncesi	127	102,5512	11,76402	,407	158	,685
	Öğret.	33	101,6667	8,10735			
	Diğer						
Öz disiplin	Okul Öncesi Öğret.	127	20,0157	2,90316	-,027	158	,978
	Diğer	33	20,0303	2,05373			
Yenilik Arama	Okul Öncesi Öğret.	127	33,0000	4,21637	,467	158	,641
	Diğer	33	32,6364	2,92423			
Cesaret	Okul Öncesi Öğret.	127	15,7165	2,49729	,764	158	,446
	Diğer	33	15,3636	1,74675			
Merak	Okul Öncesi Öğret.	127	12,7087	1,71413	,409	158	,683
	Diğer	33	12,5758	1,43680			
Şüphe Etme	Okul Öncesi Öğret.	127	8,4409	1,08857	,354	158	,724
	Diğer	33	8,3636	1,22010			
Esneklik	Okul Öncesi Öğret.	127	12,6693	1,57890	-,094	158	,925
	Diğer	33	12,6970	1,18545			



Tablo 3'e göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar mezun oldukları bölüme bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ( $t=,407$ ,  $sd=158$ ,  $p=,685$ ). Aynı şekilde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar da mezun oldukları bölüme bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

**Tablo 4. Öğretmenlerin Yaşına Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Anova Sonuçları**

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Toplam puan	Gruplar Arası	20,244	159	10,122	,081	,922
	Gruplar İçi	19541,000		124,465		
	Toplam	19561,244				
Öz disiplin	Gruplar Arası	19,101	159	9,551	1,273	,283
	Gruplar İçi	1177,842		7,502		
	Toplam	1196,944				
Yenilik Arama	Gruplar Arası	2,852	159	1,426	,089	,915
	Gruplar İçi	2514,248		16,014		
	Toplam	2517,100				
Cesaret	Gruplar Arası	,614	159	,307	,054	,947
	Gruplar İçi	886,080		5,644		
	Toplam	886,694				
Merak	Gruplar Arası	1,407	159	,703	,254	,776
	Gruplar İçi	435,337		2,773		
	Toplam	436,744				
Şüphe Etme	Gruplar Arası	,382	159	,191	,152	,859
	Gruplar İçi	196,718		1,253		
	Toplam	197,100				
Esneklik	Gruplar Arası	,668	159	,334	,146	,864
	Gruplar İçi	358,432		2,283		
	Toplam	359,100				

Tablo 4'e göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar yaşlarına bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ( $F=,081$ ,  $sd=159$ ,  $p=,922$ ). Aynı şekilde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar da yaşlarına bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 5'e göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ( $F=,757$ ,

sd=159, p=,520). Aynı şekilde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar da mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

**Tablo 5. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemlerine Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Anova Sonuçları**

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Toplam puan	Gruplar Arası	280,849	159	93,616	,757	,520
	Gruplar İçi	19280,395		123,592		
	Toplam	19561,244				
Öz disiplin	Gruplar Arası	42,250	159	14,083	1,903	,131
	Gruplar İçi	1154,693		7,402		
	Toplam	1196,944				
Yenilik Arama	Gruplar Arası	12,451	159	4,150	,258	,855
	Gruplar İçi	2504,649		16,055		
	Toplam	2517,100				
Cesaret	Gruplar Arası	11,938	159	3,979	,710	,548
	Gruplar İçi	874,755		5,607		
	Toplam	886,694				
Merak	Gruplar Arası	1,139	159	,380	,136	,938
	Gruplar İçi	435,605		2,792		
	Toplam	436,744				
Şüphe Etme	Gruplar Arası	1,565	159	,522	,416	,742
	Gruplar İçi	195,535		1,253		
	Toplam	197,100				
Esneklik	Gruplar Arası	6,692	159	2,231	,987	,400
	Gruplar İçi	352,408		2,259		
	Toplam	359,100				

Tablo 6'ya göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar çalıştıkları yaş grubuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (F= ,257, sd=159, p=,773). Aynı şekilde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar da çalıştıkları yaş grubuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

**Tablo 6. Öğretmenlerin Çalıştığı Yaş Grubuna Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Anova Sonuçları**

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Toplam puan	Gruplar Arası	63,952	159	31,976	,257	,773
	Gruplar İçi	19497,292		124,187		
	Toplam	19561,244				
Öz disiplin	Gruplar Arası	4,394	159	2,197	,289	,749
	Gruplar İçi	1192,550		7,596		
	Toplam	1196,944				
Yenilik Arama	Gruplar Arası	4,146	159	2,073	,130	,879
	Gruplar İçi	2512,954		16,006		
	Toplam	2517,100				
Cesaret	Gruplar Arası	12,588	159	6,294	1,130	,325
	Gruplar İçi	874,106		5,568		
	Toplam	886,694				
Merak	Gruplar Arası	2,675	159	1,337	,484	,617
	Gruplar İçi	434,069		2,765		
	Toplam	436,744				
Şüphe Etme	Gruplar Arası	1,173	159	,587	,470	,626
	Gruplar İçi	195,927		1,248		
	Toplam	197,100				
Esneklik	Gruplar Arası	3,801	159	1,900	,840	,434
	Gruplar İçi	355,299		2,263		
	Toplam	359,100				

Tablo 7'ye göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar sınıf mevcuduna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ( $t = -1,533$ ,  $sd=158$ ,  $p=,127$ ). Ancak öğretmenlerin ölçeğin cesaret alt boyutundan aldıkları puanlar sınıf mevcuduna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermektedir ( $t = -3,062$ ,  $sd=158$ ,  $p=,003$ ). Sınıfında 21 ve üzeri çocuk olan öğretmenlerin cesaret alt boyutundan aldıkları puanlar sınıfında 10-20 çocuk olan öğretmenlerin puanlarına göre anlamlı şekilde yüksektir.

**Tablo 7. Sınıf Mevcuduna Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Örneklem t testi Analizi Sonuçları**

	Sınıf Mevcudu	N	$\bar{x}$	SS	t	sd	p
Toplam	10-20	72	100,8889	11,56069	-1,533	158	,127
Puan	21 ve üzeri	88	103,5795	10,60549			
Öz disiplin	10-20	72	19,7222	2,88377	-1,239	158	,217
	21 ve üzeri	88	20,2614	2,61514			
Yenilik	10-20	72	32,6528	4,20985	-,782	158	,435
Arama	21 ve üzeri	88	33,1477	3,78909			
Cesaret	10-20	72	15,0278	2,61616	-3,062	158	,003*
	21 ve üzeri	88	16,1477	2,00883			
Merak	10-20	72	12,5000	1,79984	-1,254	158	,212
	21 ve üzeri	88	12,8295	1,52543			
Şüphe Etme	10-20	72	8,3611	1,17851	-,655	158	,513
	21 ve üzeri	88	8,4773	1,06109			
Esneklik	10-20	72	12,6250	1,51460	-,380	158	,705
	21 ve üzeri	88	12,7159	1,50057			

**Tablo 8. Hizmet içi Eğitime Katılma Durumuna Göre Marmara Yaratıcı Düşünme Eğilimleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Örneklem t testi Analizi Sonuçları**

	Hizmet içi eğitime katılma	N	$\bar{x}$	SS	t	sd	p
Toplam Puan	Katılıyor	132	102,2576	10,71107	-,274	158	,784
	Katılmıyor	28	102,8929	12,94243			
Öz disiplin	Katılıyor	132	19,9848	2,64138	-,338	158	,736
	Katılmıyor	28	20,1786	3,23240			
Yenilik Arama	Katılıyor	132	32,8712	3,84510	-,370	158	,712
	Katılmıyor	28	33,1786	4,62724			
Cesaret	Katılıyor	132	15,6288	2,32611	-,173	158	,862
	Katılmıyor	28	15,7143	2,56554			
Merak	Katılıyor	132	12,6212	1,58008	-,995	158	,321
	Katılmıyor	28	12,9643	1,99039			
Şüphe Etme	Katılıyor	132	8,4621	1,08709	,915	158	,361
	Katılmıyor	28	8,2500	1,23603			
Esneklik	Katılıyor	132	12,6894	1,46268	,262	158	,793
	Katılmıyor	28	12,6071	1,70705			

Tablo 8'e göre öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanlar hizmet içi eğitime katılma durumuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ( $t = -0,274$ ,  $sd = 158$ ,  $p = 0,784$ ). Aynı şekilde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar da hizmet içi eğitime katılma durumuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

## Tartışma ve Sonuç

Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimlerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmaya 160 okul öncesi öğretmeni katılmıştır.

Araştırma bulgularına göre çalışma grubundaki öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Çoban (2016) tarafından yapılan çalışmada da okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılıklarının yüksek olduğu bulunmuştur. Yaratıcı olmak ve çocuklarda da yaratıcı düşünceyi geliştirici etkinlikler planlama becerisine sahip olmak, okul öncesi öğretmenlerinin sahip olması gereken becerilerdendir (Tuğrul, 1993). Okul öncesi eğitim programlarında da okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı olmasının önemi vurgulanmaktadır. MEB 2013 okul öncesi eğitim programında programın amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlerin yaratıcı olması gerektiği ifade edilmektedir. MEB 2006 okul öncesi eğitim programının temel özelliklerinden biri yaratıcılığın ön planda olmasıdır. Yaratıcılığın, programın başarıya ulaşmasında kritik kavram olduğu, öğretmenlerin öncelikle kendi yaratıcılıklarını geliştirmesi, daha sonra da çocukların yaratıcılıklarını geliştirmek için uygun yöntem ve teknikleri kullanmaları gerektiği ifade edilmiştir. Yaratıcı çocuklar için yaratıcı öğretmenlere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (MEB, 2006). Bu çalışmada elde edilen öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek olduğu bulgusunun; okul öncesi eğitim programının etkili bir şekilde uygulanabilmesi açısından istenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin mezun oldukları bölüme bağlı olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu durumun çalışma grubundaki öğretmenlerin tamamının lisans mezunu olması ve mezun oldukları bölümlerin benzer olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Yıldırım (2006) tarafından

yapılan çalışmada da okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılıklarının mezun oldukları programa göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Demirel (2007), yaratıcı olmanın yaşla ilişkisi hakkında net sınırlar belirlemenin güç olduğunu ancak yaratıcı düşünmenin orta yetişkinlik döneminde en üst düzeye çıktığını ifade etmektedir. Bu araştırmanın bulgularına göre öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yaşa ve mesleki kıdeme göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. İlgili alan yazında bu bulguları destekleyen nitelikte bazı çalışmalara rastlanmıştır. Yıldırım (2006) tarafından yapılan çalışmada da anasınıflı öğretmenlerinin yaratıcılık düzeylerinin yaşa ve meslekteki hizmet sürelerine göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Çoban(2016) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin yaşı ile yaratıcılıkları arasında anlamlı fark olmadığı görülmüştür. Dursun ve Ünüvar (2011) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi öğretmenlerin mesleki deneyimlerine göre, okulöncesi dönemde yaratıcılığı engelleyen faktörlere ilişkin görüşlerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir.

Zembat, İlçi Küsmüş ve Yılmaz (2018) tarafından yapılan çalışmada ise bu çalışmanın bulgularından farklı şekilde okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yaşa ve mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. 36 ve üstü yaş aralığındaki öğretmenlerin ölçekten aldıkları puanlar 21-25 yaş aralığındaki öğretmenlerden daha yüksek bulunmuştur. 11-15 yıl ile 16 ve üstü yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin ölçekten aldıkları puanların da 0-5 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin çalıştıkları yaş grubuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Uzman (2003) tarafından yapılan çalışmada da okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin, yaratıcı düşüncelerinin akıcılık, esneklik ve özgünlük düzeylerinde çalıştıkları sınıftaki çocukların yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin sınıf mevcuduna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Benzer şekilde Zembat, İlçi Küsmüş ve Yılmaz(2018)'in çalışmasında da okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimlerinin sınıftaki çocuk sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin ölçeğin cesaret alt boyutundan aldıkları puanların sınıf mevcuduna bağlı olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Sınıfında 21 ve üzeri çocuk olan öğretmenlerin cesaret alt boyutundan aldıkları puanlar sınıfında 10-20 çocuk olan öğretmenlerin puanlarına göre anlamlı şekilde yüksektir. MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğine (2014) göre bir sınıfta bulunması gereken çocuk sayısının 10'dan az 20'den fazla olmaması esastır. Ancak talep olması ve okulun imkânlarının yeterli olması hâlinde çocuk sayısının arttırılabileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle 20'den fazla çocuğun ve tek öğretmenin bulunduğu sınıflar da bulunmaktadır. Ancak NAEYC standartlarına göre sınıflarda bulunması gereken çocuk sayısı ve yetişkin/çocuk oranı düşünüldüğünde ülkemizdeki sınıflarda çocuk sayısının ve yetişkin/çocuk oranının yüksek olduğu söylenebilir. Bu oranın yüksek olması ve sınıfların kalabalık olması, öğretmenlerin eğitim ortamında yaşadıkları sorunların başında gelmektedir (Başturan, 2018). Yaratıcılık problemlerine farklı çözüm yolları bulma (Torrance,1965) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle sınıfında daha fazla çocuk olan öğretmenlerin cesaret boyutunda daha yüksek puan almalarının; daha fazla sorun yaşamalarından, yaşadıkları sorunlara çözüm yolu bulmak için farklı yolları denemelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin hizmet içi eğitime katılma durumuna bağlı olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Uzman (2003) tarafından yapılan çalışmada okulöncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yaratıcılık ile ilgili hizmet içi eğitim kursuna katılıp katılmama durumlarına göre yaratıcılığın özgünlük boyutunda anlamlı farklılıklar gösterdiği ancak akıcılık ve esneklik boyutunda anlamlı bir fark görülmediği bulunmuştur.

Sonuç olarak, öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin yüksek olduğu; yaratıcı düşünme eğilimleri ile yaş, mezun olunan bölüm, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, mesleki kıdem, sınıfında bulunan çocuk sayısı, sınıfındaki çocukların yaşı, hizmet içi eğitimlere katılma durumu arasında anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

## Öneriler

Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimlerini belirlemeye ve karşılaştırmalı olarak incelemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Farklı branşlardaki öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerinin incelendiği çalışmalar yapılabilir.

Cinsiyet, eğitim düzeyi, mizah tarzları gibi değişkenler ile yaratıcı düşünme eğilimleri arasında ilişkinin incelendiği çalışmalar yapılabilir.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik gerçekleştirdikleri uygulamaların incelendiği çalışmalar yapılabilir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Creative Thinking Dispositions of The Preschool Teachers**

Seda Eskidemir Meral – Fatma Tezel Şahin

\*

*Akdeniz University, Gazi University*

Creativity is the skill of being able to produce a new, original and beneficial idea or a product, getting out of cliché, being able to have a different point of view for a problem by making more different relations than others between concepts (Ayden and İşguzar, 2006). Torrence (1965) defined creativity as being sensible towards problems and unconformity; describing problems, defining challenges, looking for solutions, finding different ways of solutions to problems and trying them. Creative thinking is making a relation between the objects and thoughts which did not have a relation before (Rawlinson, 1995). Creativity is an innate ability, and being more creative could be taught (Üstündağ, 2014). Studies showed that the educational programs that were prepared to improve creativity developed creativity (Dere and Ömeroğlu, 2018; Yıldız, 2000).

In order to support the creativity of children, it is of importance that teachers should develop their creativity as well (Argun, 2012). Children in the classes of creative teachers are creative. If one is not creative, it is difficult to teach and support creativity (Üstündağ, 2014). For that reason, it is believed that preschool teachers should have creative thinking skills and children should know how to develop this skill in order that children could develop their creative thinking skills. Torrence (1969) explained that the creativity of children reaches the highest level at the age of four and so preschool period should be regarded as the golden years of creativity (cited in Sönmez Ektem, 2017). The fact that preschool teacher is creative, he believes in the development of creativity of children and that they make arrangements in line with it will form a creative atmosphere (Çetingöz, 2002). It is likely to say that being a creative preschool teacher is of importance in terms of the fact that it is open to chil-

dren's different features and skills, to the ways of their expressing themselves, to different ideas, that it allows children to be independent, and that they form an independent environment supporting the creativity where they can act freely. Creative teachers help children to dream, to find different ways of solution to the problem, to come up with different new ideas and to be aware of their own skills and powers by making an interaction with different materials (Argun, 2012). Creative teachers find the ways of coping with the mistakes they make but those who are not creative are even not aware of the mistakes they make (Üstündağ, 2014, cited in Bartel, 2000). Upon the revision of the related literature, it is likely to see that there are some studies claiming that the creativity of preschool teachers is high (Çoban, 2016) and that preschool teachers believe the importance of creativity (Alkuş and Olgan 2014; Cheung and Leung, 2013, Yıldırım, 2006). Besides that, there some other studies pointing out that the activities for which preschool teachers apply are inadequate in terms of supporting creativity (Sönmez Ektam, 2017) and that preschool teachers need a support to develop creativity (Cheung and Leung, 2013).

It is thought that preschool teachers' having creative thinking skills will affect the creativity of children in classrooms and increase the quality of preschool education. In this sense, the purpose of the current study is to investigate the creative thinking dispositions of preschool teach in terms of different variables. Depending on this basic purpose, the following questions were tried to be answered:

At what level are the creative thinking dispositions of preschool teachers?

Is there a significant difference between the creative thinking dispositions of preschool teachers in terms of socio-demographic features (the school graduated, age, experience in occupation, the age group worked, the number of students in the class, the status of participation in in-service training courses)?

Survey model was used in the study. Survey method aims at describing a case in the past and in the present as it is (Karasar, 2005). In the current study, the creative thinking dispositions of preschool teacher were tried to be defined.

The working group of the study was made up of 160 preschool teachers working at a preschool education institution. The data of the study

was collected through “General Information Form” that was prepared to determine the personal information of the teacher and “Marmara Scale of Creative Thinking Dispositions” that was developed by Özgenel and Çetin (2017). Marmara Scale of Creative Thinking Dispositions is a five-point Likert scale that was composed of 25 items. The scale that was made up of 6 dimensions as “Looking for innovation”, “Courage”, “Self-discipline”, “Curiosity”, “Suspecting” and “Flexibility” measures the creative thinking dispositions of individuals. Cronbach alpha internal consistency coefficient for the whole scale was calculated as .87. The lowest score to be obtained in the scale is 25 while the highest is 125. The high score to be obtained in the scale shows that creative thinking disposition of the individual is high. The data of the study was collected from the volunteer teachers in a written form with the consents taken from the related institutions in the spring term of 2018-2019 academic year. In the analysis of the data, SPSS 23.0 package program was used. Statistics like percentages and frequencies were tabulated. The scores obtained from the scales for skewness and kurtosis values were calculated between -1.5 and +1.5 interval. As all the data was between these intervals, it was thought that it is a normal distribution. In order to determine the differences depending on the variable of the program graduated, the number of students in the class, the status of participation in an in-service training course, Unpaired T Test was used. In order to determine the differences depending on the age of the teachers, occupational experience, and the age group worked, Variance Analysis was used.

At the end of the research, it was found that creative thinking dispositions of the teachers were high; there was no significant difference between the creative thinking dispositions and the age, the department graduated, marital status, the status of having a child, occupational experience, the number of children in the classroom, the ages of the children in the class, and the status of participating in an in-service training course. According to the findings of the research, it was found that the score the teachers obtained from the sub-dimension of courage had a significant difference in terms of the number of the students in the class. The scores that the teachers who had 21 and more students obtained in the sub-dimension of courage were significantly high compared to the teachers who had 10-20 students.

In the current study, the creative thinking dispositions of preschool teachers were tried to be determined. It is likely to conduct another study to determine the creative thinking dispositions of the candidate teachers and investigate them comparatively. It is also likely to carry out the creative thinking dispositions of teachers in different branches. It is possible to conduct studies to investigate the relation between such variables as gender, educational level, humour styles and creative thinking dispositions. Some other studies could be conducted to investigate the applications that preschool teachers practice to develop the creative thinking dispositions of children.

### Kaynakça / References

- Alkuş, S., ve Olgan, R. (2014). Pre-service and in-service preschool teachers' views regarding creativity in early childhood education. *Early Child Development and Care*, 184 (12), 1902–1919.
- Argun, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayden, C. ve İşgüzar, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaratıcılık düzeyleri ve motivasyonları arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 201- 218.
- Başaturan, C. (2018). *Devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin mesleki sorun tanımlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Broinowski, I. (2002). *Toward creativity in early childhood education: a case study of the creative processes used by early childhood educators in curriculum planning for young children*. Unpublished Phd Thesis, University of South Australia, Australia.
- Cheung, R.H.P. ve Leung, C.H. (2013). Preschool teachers' beliefs of creative pedagogy: Important for fostering creativity. *Creativity Research Journal*, 25 (4), 397-407.
- Çetingöz, D. (2002). *Okul öncesi eğitimi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişiminin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çoban, Ç. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Uşak.

- Demirel, Ö. (2007). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Dere, Z. ve Ömeroğlu, E. (2018). Yaratıcılık eğitim programının çocukların yaratıcı davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7 (1), 1-15.
- Dursun, M. A. ve Ünüvar, P. (2011). Okul öncesi eğitim döneminde yaratıcılığı engelleyen durumlara ilişkin ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(21), 110-133.
- Erdoğdu, Y. M. (2006). Yaratıcılık ile öğretmen davranışları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(17), 95-106.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (15. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü (2006). *36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Milli Eğitim.
- Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü (2013). *Okul öncesi eğitim programı (36-72 aylık çocuklar için.)* Ankara: Milli Eğitim.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014) *Okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları yönetmeliği*. <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden 21.05.2019 tarihinde alınmıştır.
- Ölçer, S. ve Aşıkoğlu Özdemir, D. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık düzeyleri ile 60-72 aylık çocukların fen öğreniminin karşılaştırılması. *Journal of Awareness*, 3(5), 837-856.
- Özgenel, M. ve Çetin, M. (2017). Marmara yaratıcı düşünme eğilimleri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46, 113-132.
- Rawlinson, J.G.(1995), *Yaratıcı düşünce ve beyin fırtınası* (Çev: O.Değirmen). İstanbul: Rota Yayıncılık.
- Sönmez-Ektem, I. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının görüşlerine göre uygulama okullarındaki etkinliklerin yaratıcılık bağlamında değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 523-547.
- Torrance, E. P.(1965). *Revarding creative behavior: Experiments in classroom creativity*. NJ: PrenticeHall: Englewood Cliffs.
- Tuğrul. B.A.(1993). *Okul öncesi dönemde etkin öğretmen modeli*. 9. Ya-Pa okul öncesi eğitimi ve yaygınlaştırılması semineri. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

- Uzman, E. (2003). *Okul öncesi eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişiminin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Üstündağ, T. (2014). *Yaratıcılığa yolculuk (6. Baskı)*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yıldırım, B. (2006). *Öğretmenlerin yaratıcılığa bakış açısı ve anasınıfı çocuklarının yaratıcılık düzeylerinin, öğretmenin yaratıcılık düzeyine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, F. Ü. (2000). *DeneySEL yaratıcılık programının 4-5 yaş çocuklarının sosyal ve bilişsel gelişimlerine etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Zembat, R., İlçi Küsmüş, G. ve Yılmaz; H. (2018). *Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri ve sınıf yönetimleri. Değişen dünyada eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Zeytun, S. (2010). *Okulöncesi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcılık ve problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Eskidemir-Meral, S. ve Tezel-Şahin, F. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcı düşünme eğilimleri *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 311-331. DOI: 10.26466/opus.580091

## Müzik Öğretmen Adaylarının “Ses” Kavramına İlişkin Metaforları

DOI: 10.26466/opus.595393

\*

Nilay Özaydın\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya / Türkiye  
E-Posta: [nozaydin@erbakan.edu.tr](mailto:nozaydin@erbakan.edu.tr) ORCID: [0000-0002-8580-7318](https://orcid.org/0000-0002-8580-7318)

### Öz

Bu çalışmanın amacı; müzik öğretmen adaylarının “ses” ile ilgili algılarını metaforlar yoluyla belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2018- 2019 eğitim öğretim yılında İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 126 müzik öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların 74 (% 59)’ ü kız, 52 (% 41)’ si erkek olup yaş ortalamaları 20.6 (18- 24) dır. Nitel özellik taşıyan bu araştırmaya katılanlardan, “Ses . . . gibidir; çünkü . . .” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgulara göre araştırmaya katılan 126 öğretmen adayı toplam 65 metafor geliştirmiştir. Bu metaforlar 8 kategoride toplanmaktadır. Bu kategorilerden sırasıyla şu 4’ü tüm metaforların yaklaşık %68’ini temsil etmektedir: Kullanım kavramı olarak, araç kavramı olarak, ihtiyaç gerektiren bir kavram olarak ve çeşitlilik içeren bir kavram olarak ses. Araştırma sonuçları, öğrencilerin ses ile ilgili algılarının genel olarak olumlu olduğunu, metaforların müzik öğretmen adaylarının ses kavramına ilişkin algılarını ortaya çıkarmada ve açıklamada güçlü bir araştırma aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Müzik öğretmen adayı, Ses, Metafor, Tutum

## Metaphors of Music Teacher Candidates Related to the Concept of “Voice”

\*

### Abstract

*The study aims to determine the pre-service music teachers' perceptions about the concept of voice through metaphors. The study group consisted of a total of 126 music teacher candidates studying in the education faculty of a state university in the region of Central Anatolia in the 2018-2019 academic year. 74 (59%) of the participants were female and 52 (41%) were male. The mean age was 20.6 (18-24). In this qualitative study, the participants were asked to complete the following sentence: “Voice is like ... because...” The data were analysed by content analysis. The findings demonstrated that 126 pre-service teachers developed 65 metaphors. These metaphors fall into 8 categories. The following four of these categories represent approximately 68% of all metaphors: Voice as a concept of use, voice as a means, voice as a concept of need, and voice as a concept of diversity. The results of the research show that the students' perceptions of the term “voice” are generally positive and that metaphors can be used as a powerful research tool in revealing and explaining the perceptions of music teacher candidates about the concept of voice.*

**Keywords:** *Music teacher candidate, Voice, Metaphor, Attitude*



## Giriş

Toplumsal bir varlık olan insanlar için konuşmak ve iletişim kurmak büyük öneme sahiptir. İnsanların kendilerini ifade etmesinde ve kişilerarası ilişkilerinde ses, anlaşma aracı olarak kullanılmaktadır. Çevremizde ses çıkaran sayısız varlık vardır. İnsanlar, hayvanlar, taşıtlar, müzik aletleri ve doğada kendiliğinden oluşan sesler bunlara örnektir. Ses, “kulağın duyabildiği titreşim” (TDK, 1992) şeklinde tanımlanır. Başka bir ifadeyle; ses, kulağın iletilmesiyle beyne uyarıcı etkiyi sağlayan fiziksel bir olaydır. Sesin varolabilmesi için bu etkiyi yaratan bir kaynak, uyarıcı etkinin kulağa kadar gelmesini sağlayan ortam ve ayrıca bu etkiyi sağlayacak kulak ve beynin bulunması gerekir. Bunlardan birinin yokluğu durumunda ses de yoktur. Ses ancak bu üç öge sayesinde varolabilir (Çevik, 1999, s.13).

Ses dalgaları 16 Hz ile 20.000 Hz frekanslar arasında mekanik titreşim yapan (katı, sıvı, gaz) cisimlerin, insan kulağı ile teması olan ortamda oluşturdukları dalgalardır (Akyolcu ve Gülyaşar, 1990, s.2).

Sesin, zaman zaman farklı tarifleri yapılmak istenmiştir. Bunların bir kısmını şöyle belirtebiliriz:

- Birisini dinlemek onun sesini duymaktır.
- Ses bir varlığın kendini ifade biçimidir.
- Ses bir ezgidir.
- Ses konuşan kişiyi ele verir.
- Ses sözlü ifadeye fiziksel destek veren ayrıcalıklı bir iletişim aracıdır.
- Ses vücudun aynasıdır ve kişinin karakterini ortaya koyar (Fugoin, 1992, Moneson, 1992:Akt: Gerçeker ve diğ., 2000).

Soyut bir kavram olan sesin anlaşılır bir şekilde tanımlanmasına aracılık edeceği düşünülen metafor, bir bireyin soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullandığı güçlü bir zihinsel yapı olarak açıklanmaktadır (Saban, Koçbeker ve Saban, 2006). Başka bir deyişle metafor somut, daha tanıdık ve görülebilir şeylerle soyut şeyler arasında kurulan mecazi bağ olarak da açıklanabilir (Saban, 2004).

Metafor bir kavramın, durumun ya da nesnenin doğrudan kendisiyle değil, bir başka kavram ya da nesne kullanılarak dolaylı yoldan anlatılmasıdır (Deant-Reed ve Szokolszky, 1993).

Olayların oluşumu ve işleyişi hakkında düşünceleri yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden en güçlü zihinsel araçlardan biridir. Metaforlar, bireylerin kişisel tecrübelerine anlam vermeleri bakımından, aynı zamanda, “tecrübelerin dili” olarak da tanımlanmaktadır (Miller, 1987, Akt: Saban, 2004, s.1).

Martinez, Saulea ve Huber’e (2001) göre metafor şekillerin konuşmasından öte zihnin önemli bir mekanizmasını oluşturmaktadır. Böylece benzerliği olan bir kavramın başka bir kavramla anlatılarak parçalardan sinerji oluşturulmakta ve algıda seçicilik yaratılmaktadır. Kısaca metafor bir şeyi başka bir terimle açıklamadır (Marshall, 2010).

Metaforların özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Tompkins ve Lawley, 2002, s.2);

- Bir kavramı farklı bir kavramla tanımlama,
- Bir kavramı, farklı bir kavrama benzetme yönüyle betimleme,
- Bir kavramı farklı bir boyutta görme,
- Bir kavramı farklı bir kalıpla yorumlama.

Metaforun bu özellikleri dikkate alındığında eğitimin her alanında kullanılabilecek özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Kalyoncu, 2012).

Müzik öğretmen adaylarının soyut ve kuramsal bir kavram olan “ses” olgusuna ilişkin algılarını metaforlar yoluyla incelemek ve açıklamak, yapılan öğretimin nasıl olması gerektiğini kavramada ve bu konuda yaklaşım belirlemede yol gösterici olacaktır. Müzik öğretmenin birincil enstrümanı sesidir ve meslek hayatı boyunca sesini hem konuşma hem şarkı söylemede aktif olarak kullanmaya devam edecektir.

Tüm eğitim alanlarında olduğu gibi ses eğitimi alanında da sürecin daha etkin hale getirilebilmesi için ilkelerin belirlenmiş olması son derece önemlidir. Çoğunlukla soyut işlemler olarak ele alınan ses eğitimi uygulama ve etkinliklerinin, öğrenmeyi daha kolay ve kalıcı olmasını sağlayacak somut işlem ve uygulamalara dönüştürülmesi ana ilke olarak benimsenmelidir (Helvacı, 2003).

Bu sebeple bu araştırma müzik öğretmen adaylarının ses kavramı ile ilgili sahip oldukları metaforların belirlenmesi ve sese ilişkin algılarının ortaya konması açısından önem taşımaktadır.

Metaforların, müzik eğitimi alanındaki kavramlara ilişkin algıların belirlenmesinde bir veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yapılmış çalışmalar incelendiğinde, Koca'nın (2012) çalışmasında okul öncesi öğretmen adaylarının müzik öğrenmeye ilişkin algılarının metaforlar yoluyla ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Özkul'un (2013) çalışmasında müzik-dil ilişkisi odağında müziksel anlatımdaki metaforlar ele alınmıştır. Umuzdaş ve Umuzdaş'ın (2013) çalışmalarında sınıf öğretmeni adaylarının; Babacan'ın (2014) çalışmasında güzel sanatlar lisesinde öğrenim gören öğrencilerin müzik kavramına ilişkin algıları metaforlar yoluyla analiz edilmiştir. Mentiş- Köksoy'un (2015) çalışmasında sınıf öğretmenliği öğrencilerinin müzik kavramına ilişkin algıları, Tez ve Uygun'un (2016) çalışmasında da ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin algıları incelenmiştir. Acay-Sözbir ve Çamlıbel-Çakmak'ın (2016) çalışmalarında okul öncesi öğretmen adaylarının, Eren'in (2018) çalışmasında ise özel eğitim öğretmeni adaylarının müzik kavramına ilişkin algıları metaforlar aracılığıyla tespit edilmiştir.

Literatürde “müzik” ile ilgili yapılmış çalışmalar olmakla birlikte müzik eğitimi alanında “ses” metaforu ile ilgili çalışmalara rastlanılmamıştır.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmanın amacı, müzik öğretmen adaylarının “ses” kavramına ilişkin algılarını metafor analizi yoluyla incelemektir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Müzik öğretmen adayları ses kavramını ne tür metaforlar yoluyla açıklamaktadırlar?
2. Müzik öğretmen adaylarının ses kavramını açıklamada kullandıkları metaforlar hangi kategorilerde toplanmaktadır?

### **Yöntem**

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz, an-

çak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan, aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur. Olgubilim çalışmalarında genellikle bir olguya ilişkin bireysel algıların ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu doğrultuda müzik öğretmen adaylarının ses kavramına ilişkin algıları ortaya çıkarılarak yorumlanmıştır.

### Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 yılında İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 126 müzik öğretmen adayı oluşturmaktadır. Müzik öğretmen adayları 18-24 yaş aralığındadır ve yaş ortalamaları 20.6'dır. Katılımcılar gönüllülük esasına dayanarak araştırmaya katılmışlardır.

**Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Anadal Çalgısına Göre Dağılımı**

Değişken	Kategori	f	%
cinsiyet	kız	74	59
	erkek	52	41
sınıf	1. sınıf	33	26
	2. sınıf	30	24
	3. sınıf	33	26
	4. sınıf	30	24
anadal çalgı	gitar	19	15
	keman	18	14
	flüt	18	14
	bağlama	18	14
	ud	13	10
	şan	11	9
	viyolonsel	10	8
	kanun	9	7
	viyola	7	6
piyano	3	1	

Tablo 1'de çalışma grubundaki öğretmen adaylarının cinsiyet, sınıf ve anadal çalgılarına göre dağılımları verilmiştir. Toplamda 74 kız (%59), 52 erkek (%41) olmak üzere 126 öğretmen adayı araştırmaya katılmıştır. 1.

sınıf öğretmen adaylarından 33 (%26), 2. sınıf öğretmen adaylarından 30 (%24), 3. sınıf öğretmen adaylarından 33 (%26), 4. Sınıf öğretmen adaylarından 30 (%24) kişi araştırmaya katılmıştır. Anadal çalgısı gitar olan 19 (%15), keman olan 18 (%14), flüt olan 18 (%14), bağlama olan 18 (%14), ud olan 13 (%10), şan olan 11 (%9), viyolonsel olan 10 (%8), kanun olan 9 (%7), viyola olan 7 (%6), piyano olan 3 (%1) öğretmen adayı araştırmaya katılmıştır.

### **Verilerin Toplanması**

Müzik öğretmen adaylarının “ses” kavramıyla ilgili metaforlarını belirlemek için, katılımcılara üzerinde “Ses ... gibidir; çünkü, ...” cümlesinin yer aldığı kağıtlar dağıtılmış ve onlardan bu cümleyi bir tek metafor kullanarak ve benzetme nedenini açıklayarak tamamlamaları istenmiştir. Çalışmanın başında katılımcılara “metafor” olgusunun ne olduğu, ne için kullanıldığı örneklerle açıklanmış ve bu cümleye uygun metafor ve bu metaforu seçme nedenini yazmaları için de 20-30 dakika süre verilmiştir. Bu çalışmada, öğretmen adaylarının düşündükleri ilk metafora odaklanmaları amaçlandığı için bu sürenin yeterli olacağı öngörülmüştür. Öğrencilerin yukarıda belirtilen cümleye verdikleri cevaplar araştırmamızın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

### **Verilerin Analizi**

Müzik öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar analiz edilirken birinci adımda, uygun olan ve olmayan metaforlar belirlenmiştir. Birden çok belirlenen ve hedefi ile kaynağı arasında anlamlı bir ilişki bulunmayan toplam 10 metafor elenerek değerlendirme dışı tutulmuştur. Geri kalan uygun metaforlar kodlanarak bir liste oluşturulmuştur.

İkinci adımda, müzik öğretmen adaylarının ses ile ilgili geliştirdikleri metaforların kaynakları detaylı okunarak bu metaforlar benzerliklerine göre sınıflandırılmış ve kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken öğretmen adaylarının “ses” kavramı ile ilgili geliştirdikleri metaforların ortak özellikleri dikkate alınmıştır.

Üçüncü adımda, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008) nitel araştırmalarda, verinin ve elde edilen

sonuçların nasıl elde edildiğinin detaylı bir şekilde rapor edilmesinin geçerlik için önemli bir ölçüt olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmaya özgü olarak kavramsal kategorilere nasıl ulaşıldığı ayrıntılı olarak açıklanmış ve bulgular kısmında öğrenci görüşlerinden alıntılar sunulmuştur.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için, elde edilen veri önce araştırmacı tarafından daha sonra da bu alanda uzman bir profesör tarafından analiz edilerek metaforlar ve kategoriler belirlenmiştir. Araştırmacı ve uzman profesörün analizleri karşılaştırılarak örtüşen ve örtüşmeyen metafor ve kategorilerin sayısı tespit edilmiştir. Güvenirlik = örtüşenlerin sayısı/ (örtüşenler+örtüşmeyenler sayısı) formülü (Miles ve Huberman, 1994) kullanılarak güvenirlilik düzeyi %92 bulunmuştur. Miles ve Huberman'a göre ise bu formülden elde edilen %90 ve üzerinde değerler güvenirlilik için yeterli bulunmaktadır.

Son adımda ise metaforların ve bunları temsil eden kategorilerin son hali oluşturulmuş, yüzde ve frekans değerleri, metafor imgeleri nicel veri haline dönüştürülerek hesaplanmıştır. Her bir kategoriye ait kaç metafor imgesinin yer aldığı ve bunların kaç katılımcı tarafından geliştirildiğine yönelik frekans ve yüzde tablosu oluşturulmuştur. Bunlara dayalı olarak verilerin yorumlanması yapılmıştır.

## **Bulgular**

Bu bölümde, araştırmaya katılan müzik öğretmen adaylarının “ses” kavramı hakkındaki metaforlarına ilişkin olarak elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve araştırma sorularına göre alt başlıklar halinde analiz edilerek yorumlanmıştır.

### ***1. Müzik öğretmen adayları ses kavramını ne tür metaforlar yoluyla açıklamaktadırlar?***

Araştırmanın bulgularına göre 126 müzik öğretmen adayından “ses” kavramına ilişkin toplam 65 tane metafor elde edilmiştir. Bu metaforların 50 tanesi sadece bir öğretmen adayı tarafından temsil edilmektedir. Geriye kalan 15 metaforu temsil eden öğretmen adayı sayısı ise yaklaşık olarak 1,8' dir. İlk beş sırada yer alan metaforlar sırasıyla su (f=11, %9),

enstrüman (f=10, %8), renk (f=7, %6), nefes (f=5, %4) ve deniz (f=5, %4) şeklindedir.

Öğretmen adayları metaforların 7 tanesini canlı varlıklarla, 58 tanesini de cansız varlıklarla ilişkilendirmişlerdir. Canlı varlıklarla ilişkilendirilen 7 metafordan 3 tanesi insan, 4 tanesi bitki; cansız varlıklarla ilişkilendirilen 58 metaforun ise 10 tanesini soyut, 48 tanesini somut kavramlarla ilişkilendirmişlerdir.

Tablo 2’ de müzik öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforlar listelenmiş ve her bir metaforu temsil eden öğretmen adayı sayısı ve yüzdesi verilmiştir.

*Tablo 2. “Ses” kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ve onları temsil eden öğretmen adayı sayısı ve yüzdesi*

No	Metafor adı	Frekans (f)	Yüzde (%)	No	Metafor adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
1	Su	11	9,5	35	İklim	1	0,9
2	Enstrüman	10	8,6	36	İletişim	1	0,9
3	Renk	7	6,0	37	İmza	1	0,9
4	Nefes	5	4,3	38	İnsan	1	0,9
5	Deniz	5	4,3	39	İp	1	0,9
6	Hayat	5	4,3	40	Kadife	1	0,9
7	Çiçek	4	3,4	41	Kapalı kutu	1	0,9
8	Doğa	3	2,6	42	Kar tanesi	1	0,9
9	Duygu	3	2,6	43	Kas	1	0,9
10	Hava	3	2,6	44	Kişilik	1	0,9
11	Gitar teli	2	1,7	45	Kitap	1	0,9
12	Karakter	2	1,7	46	Konuşma	1	0,9
13	Kılavuz	2	1,7	47	Kum	1	0,9
14	Para	2	1,7	48	Kumanda	1	0,9
15	Spor	2	1,7	49	Matematik	1	0,9
16	Ağaç	1	0,9	50	Mevsim	1	0,9
17	Aile	1	0,9	51	Motor	1	0,9
18	Araç	1	0,9	52	Okyanus	1	0,9
19	Arkadaş	1	0,9	53	Organ	1	0,9
20	Asansör	1	0,9	54	Orman	1	0,9
21	Aşk	1	0,9	55	Ruh	1	0,9
22	Ateş	1	0,9	56	Ruh hali	1	0,9
23	Balon	1	0,9	57	Sevgili	1	0,9
24	Beş parmak	1	0,9	58	Sonsuzluk	1	0,9
25	Cümle	1	0,9	59	Şarkı	1	0,9
26	Dalga	1	0,9	60	Tel	1	0,9
27	Davul	1	0,9	61	Titreşim	1	0,9
28	Ders	1	0,9	62	Toprak kokusu	1	0,9

29	Gezegen	1	0,9	63	Tutku	1	0,9
30	Google	1	0,9	64	Uyarıcı	1	0,9
31	Gök kuşağı	1	0,9	65	Uzay	1	0,9
32	Güneş	1	0,9				
33	Harf	1	0,9				
34	Işık hızı	1	0,9				
				Toplam		116	100

## 2. Müzik öğretmen adaylarının ses kavramını açıklamada kullandıkları metaforlar hangi kategorilerde toplanmaktadır?

Araştırmanın bu bölümünde, müzik öğretmen adaylarının ses ile ilgili geliştirdikleri metaforların kaynakları detaylı olarak okunarak bu metaforlar benzerliklerine göre sınıflandırılmış ve toplam sekiz kategori altında toplanmıştır. Ancak geliştirilen bu 65 metafordan 58 tanesi tek bir kategori altında yer alırken, 7 tanesi ise 2, 3 veya 4 kategori altında yer almıştır. Örneğin öğretmen adayı 53 tarafından geliştirilen “renk” metaforu “Çeşitlilik içeren bir kavram olarak ses” kategorisinde yer alırken, öğretmen adayı 56 tarafından geliştirilen “renk” metaforu ise “Yapı ve özellik kavramları olarak ses” kategorisinde yer almıştır. Öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforların kategorilere göre dağılımı ve onları ile temsil eden öğretmen adayı sayısı ve yüzdeleri Tablo 3’te verilmiştir.

**Tablo 3. Öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforların kategorilere göre dağılımı, onları temsil eden öğretmen adayı sayısı ve yüzdesi**

Kategoriler	Metafor sayısı (f)	Metafor Yüzdesi (%)	Öğretmen adayı sayısı (f)	Öğretmen adayı yüzdesi(%)
1 Kullanım kavramı olarak ses	17	22	27	23
2 Araç kavramı olarak ses	9	12	19	17
3 İhtiyaç gerektiren bir kavram olarak ses	10	13	17	15
4 Çeşitlilik içeren bir kavram olarak ses	10	13	16	14
5 Yapı ve özellik kavramları olarak ses	11	14	13	11
6 Mutluluk, huzur verici, tamamlayıcı bir kavram olarak ses	9	12	12	10
7 Çaba ve disiplin gerektiren bir kavram olarak ses	5	7	6	5
8 Sonsuz bir kavram olarak ses	5	7	6	5
<b>Toplam</b>	<b>76</b>	<b>100</b>	<b>116</b>	<b>100</b>



### **Kategori 1: Kullanım kavramı olarak ses**

Bu kategoride 27 öğretmen adayı (%23) tarafından temsil edilen toplam 17 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “su” (5), “deniz” (4), “hayat” (3), “çiçek” (2), “ip” (1), “balon” (1), “asansör” (1), “davul” (1), “motor” (1), “kapalı kutu” (1), “ateş” (1), “sonsuzluk” (1), “enstrüman” (1), “tutku” (1), “ruh hali” (1), “hava” (1), “kitap” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi kullanımına göre algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları doğru ses üretme ve etkili, güzel kullanma davranışlarının gerekliliğini vurgulamışlardır. Aşağıda “Kullanım kavramı olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses ip gibidir, üzerinde dengeli yürümedikçe kontrol kaybolur.” (Öğretmen adayı 44, k.)
- “Ses balon gibidir, üfledikçe büyür, genişler çok kullanılırsa patlar.” (Öğretmen adayı 45, k.)
- “Ses kapalı kutu gibidir, doğru kullanmazsan kendini göstermez.” (Öğretmen adayı 52, k.)
- “Ses su gibidir, yayılamayacağı yer yoktur.” (Öğretmen adayı 98, k.)
- “Ses su gibidir, akar gider.” (Öğretmen adayı 96, k.)
- “Ses hayat gibidir, iyi değerlendirmek gerekir.” (Öğretmen adayı 84, k.)
- “Ses çiçek gibidir, iyi bakarsan gelişir güzelleşir.” (Öğretmen adayı 74, k.)
- “Ses deniz gibidir, dalgalanır.” (Öğretmen adayı 94, k.)

### **Kategori 2: Araç kavramı olarak ses**

Bu kategoride 19 öğretmen adayı (%17) tarafından temsil edilen toplam 9 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “enstrüman” (8), “duygu” (3), “kılavuz” (2), “araç” (1), “kumanda” (1), “konuşma” (1), “cümle” (1), “uyarıcı” (1), “iletişim” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi araç olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesin; müzik yapma, duygularını ifade etme, konuşma ve iletişim aracı olarak kullanılmasındaki önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “Araç kavramı olarak ses” kat-

egorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses enstrüman gibidir, müzik yapmaya yarar.” (Öğretmen adayı 1, k.)
- “Ses enstrüman gibidir, en doğal müzik aracıdır.” (Öğretmen adayı 9, e.)
- “Ses duygu gibidir, hissettiklerimizin yansımadır.” (Öğretmen adayı 61, e.)
- “Ses kılavuz gibidir, bildiklerimizi aktarmaya yarar.” (Öğretmen adayı 29, k.)
- “Ses araç gibidir, iletişim kurmada etkilidir.” (Öğretmen adayı 55, k.)
- “Ses kumanda gibidir, topluluğu kontrol etmemizi sağlar.” (Öğretmen adayı 112, e.)
- “Ses konuşma gibidir, iletişim kurmaya yardımcı olur.” (Öğretmen adayı 11, k.)
- “Ses iletişim gibidir, anlaşmaya yarar.” (Öğretmen adayı 37, k.)

### **Kategori 3: İhtiyaç gerektiren bir kavram olarak ses**

Bu kategoride 17 öğretmen adayı (%15) tarafından temsil edilen toplam 10 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “nefes” (5), “su” (2), “hava” (2), “para” (2), “orman” (1), “ruh” (1), “organ” (1), “güneş” (1), “aile” (1) “google” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi ihtiyaç gerektiren bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesi, yaşamak için gerekli olan, hayatın devamlılığı için ihtiyaç olduğuna ilişkin önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “İhtiyaç gerektiren bir kavram olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses nefes gibidir, büyük ihtiyaçtır.” (Öğretmen adayı 85, k.)
- “Ses su gibidir, yaşam kaynağıdır.” (Öğretmen adayı 97, k.)
- “Ses hava gibidir, temel ihtiyaç kaynağıdır.” (Öğretmen adayı 60, k.)
- “Ses güneş gibidir, aydınlatır.” (Öğretmen adayı 68, e.)
- “Ses orman gibidir, yaşam kaynağıdır.” (Öğretmen adayı 90, e.)
- “Ses organ gibidir, hayati önem taşır.” (Öğretmen adayı 40, k.)

- “Ses ruh gibidir, o olmazsa bedenimiz eksik kalır.” (Öğretmen adayı 23, e.)
- “Ses aile gibidir, olmazsa olmazdır.” (Öğretmen adayı 24, e.)

#### **Kategori 4: Çeşitlilik içeren bir kavram olarak ses**

Bu kategoride 16 öğretmen adayı (%14) tarafından temsil edilen toplam 10 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “renk” (6), “karakter” (2), “kar tanesi” (1), “insan” (1), “harf” (1), “beş parmak” (1), “imza” (1), “tel” (1), “gökkuşaağı” (1) “mevsim” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi çeşitlilik içeren bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesin birbirinden farklı renk ve türde olmasına ilişkin önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “Çeşitlilik gerektiren bir kavram olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses renk gibidir, çeşitleri vardır.” (Öğretmen adayı 53, k.)
- “Ses renk gibidir, farklı tonları vardır.” (Öğretmen adayı 57, k.)
- “Ses karakter gibidir, ayırteci özellikleri vardır.” (Öğretmen adayı 16, k.)
- “Ses kar tanesi gibidir, hepsi birbirinden farklıdır.” (Öğretmen adayı 106, e.)
- “Ses beş parmak gibidir, hepsi birbirinden farklıdır.” (Öğretmen adayı 38, e.)
- “Ses gökkuşaağı gibidir, her renk vardır.” (Öğretmen adayı 80, k.)

#### **Kategori 5: Yapı ve özellik kavramları olarak ses**

Bu kategoride 13 öğretmen adayı (%11) tarafından temsil edilen toplam 11 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “gitar teli” (2), “su” (2), “renk” (1), “titreşim” (1), “çiçek” (1), “iklim” (1), “matematik” (1), “dalga” (1), “gezegen” (1) “ışık hızı” (1), “ders” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi, yapı ve özellikleri bakımından bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesin oluşumuna, özelliklerine ve kalitesine göre önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “Yapı ve özellik kavramları olarak

ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses gitar teli gibidir, kaliteli olursa ortaya güzel şeyler çıkar.” (Öğretmen adayı 48, k.)
- “Ses su gibidir, kaynağı ne kadar temizse verimi o kadar güzeldir” (Öğretmen adayı 95, k.).
- “Ses titreşim gibidir, işitme organıyla duyulabilir.” (Öğretmen adayı 114, k.)
- “Ses matematik gibidir, her sesin frekansı vardır ve sayılarla ifade edilebilir.” (Öğretmen adayı 12, e.)
- “Ses dalga gibidir, titreşimden oluşarak yayılır.” (Öğretmen adayı 13, k.)
- “Ses ders gibidir, öğrenilecek çok konusu vardır.” (Öğretmen adayı 31, e.)

#### **Kategori 6: Mutluluk, huzur verici, tamamlayıcı bir kavram olarak ses**

Bu kategoride 12 öğretmen adayı (%10) tarafından temsil edilen toplam 9 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “doğa” (3), “su” (2), “sevgili” (1), “arkadaş” (1), “şarkı” (1), “toprak kokusu” (1), “aşk” (1), “kadife” (1), “kişilik” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi mutluluk ve huzur verici, tamamlayıcı bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesi, duyguları olumlu yönde etkileyen, hayatı anlamlı kılan ve tamamlayıcı olmasına ilişkin önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “Mutluluk, huzur verici, tamamlayıcı bir kavram olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses doğa gibidir, duygularımızı harekete geçirir.” (Öğretmen adayı 70, k.)
- “Ses su gibidir, insanı rahatlatır, huzur verir.” (Öğretmen adayı 99, k.)
- “Ses sevgili gibidir, mutlu eder.” (Öğretmen adayı 34, k.)
- “Ses arkadaş gibidir, varlığı mutlu eder.” (Öğretmen adayı 33, k.)
- “Ses şarkı gibidir, dinledikçe rahatlatır.” (Öğretmen adayı 43, e.)

- “Ses aşk gibidir, hayatımıza anlam katar tamamlar.” (Öğretmen adayı 25, e.)

### **Kategori 7: Çaba ve disiplin gerektiren bir kavram olarak ses**

Bu kategoride 6 öğretmen adayı (%5) tarafından temsil edilen toplam 5 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “spor” (2), “okyanus” (1), “kas” (1), “enstrüman” (1), “çiçek” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi, geliştirilmesi için üzerinde disiplinle çalışılması gereken bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Aşağıda “Çaba ve disiplin gerektiren bir kavram olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses spor gibidir, düzenli çalışıldığında vücudumuzu zinde tutar.” (Öğretmen adayı 14, k.)
- “Ses spor gibidir, kondisyon gerektirir.” (Öğretmen adayı 15, e.)
- “Ses okyanus gibidir, kıyıya varmak çok çaba gerektirir.” (Öğretmen adayı 110, e.)
- “Ses kas gibidir, çalıştıkça gelişir çalışmayı bırakırsak söner.” (Öğretmen adayı 27, k.)
- “Ses enstrüman gibidir, müzik yaparken disiplin gerektirir.” (Öğretmen adayı 4, k.)

### **Kategori 8: Sonsuz bir kavram olarak ses**

Bu kategoride 6 öğretmen adayı (%5) tarafından temsil edilen toplam 5 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlar ise şunlardır: “hayat” (2), “deniz” (1), “uzay” (1), “kum” (1), “ağaç” (1). Metaforlar incelendiğinde, bu metaforları geliştiren öğretmen adaylarının sesi sonsuz bir kavram olarak algıladıkları görülmektedir. Bu öğretmen adayları sesi sonsuz, her varlığa özel ve tek olarak kullanılmasındaki önemini vurgulamışlardır. Aşağıda “Sonsuz bir kavram olarak ses” kategorisini oluşturan metaforları geliştiren öğretmen adaylarına ait cümlelere yer verilmiştir.

- “Ses hayat gibidir, eşsiz ve sonsuzdur.” (Öğretmen adayı 82, k.)
- “Ses deniz gibidir, uçsuz bucaksızdır.” (Öğretmen adayı 113, e.)
- “Ses uzay gibidir, sonsuzdur.” (Öğretmen adayı 62, e.)

- “*Ses kum gibidir, sonsuzdur.*” (Öğretmen adayı 50, e.)

## **Sonuç, Tartışma ve Öneriler**

Müzik öğretmen adayları üniversite yaşamlarında edindikleri gözlem ve deneyimler ile öğrenme süreçlerinde olay ve olgulara karşı algılar geliştirir ve mesleki bakış açılarının temellerini oluştururlar. Bu açıdan bakıldığında, müzik öğretmen adaylarının geliştirdikleri algılar, mesleki hayatlarında kavramları nasıl aktaracakları ile ilgili fikir vererek, tutum ve bakış açılarını görmemize fırsat sunabilir.

Bu çalışmada müzik öğretmen adaylarının ses kavramına yönelik algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ses gibi karmaşık ya da soyut yapıdaki, disiplinlerarası kavramların öğretiminde doğru metaforların seçilmesi oldukça önemlidir. Çalışmada “ses” metaforu ortaya çıkan sonucu sınırlandırmamak adına “insan sesi” olarak belirtilmemiştir ancak müzik öğretmen adaylarının algılarında çoğunlukla “insan sesi” düşünülerek ilişkilendirildiği görülmektedir. Müzik öğretmen adaylarının ses kavramına ilişkin sahip oldukları algıları ortaya çıkarma amacına yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada ortaya çıkan 65 metafor 8 kategoride toplanmıştır. Bu kategorilerden kullanım kavramı olarak, araç kavramı olarak ve ihtiyaç gerektiren bir kavram olarak ses kategorileri, 65 öğretmen adayının (%54) zihinlerindeki ses imajının mesleki anlamda yansımaları temsil etmektedir. Bunları takiben sesi çeşitlilik içeren (%14), yapı ve özellik bakımından (%11), mutluluk, huzur verici, tamamlayıcı (%10), çaba ve disiplin gerektiren (%5), sonsuz bir kavram olarak (%5) anımsatan tamamlayıcı öğeler de dikkat çekmektedir.

Araştırmada tercih edilen bazı metafor ifadeleri (su, enstrüman, renk, hava) “çünkü...” kalıbının ardından yazılan gerekçelerle birlikte ele alındığında farklı kategoriler altında yer almıştır. Bu durum öğretmen adaylarının metaforlarında aynı kelimeyi kullanmalarına rağmen belirttikleri gerekçe kısmında içerik olarak kullandıkları metafor imgesinin farklı açılardan ele alınışından kaynaklanmaktadır. Kullanılan imgeler baz alınarak yapılacak bir kategorileştirme sürecinin içerik açısından hatalı olacağı düşünüldüğünden analiz süreci boyunca metafor imgesi ve gerekçesi birlikte ele alınmıştır.

Literatür taramasında müzik öğretmen adaylarının “ses” kavramına ilişkin metaforik algılarını ölçen bir araştırma sonucuna henüz rastlanmamıştır.

Müzik öğretmen adayları ses metaforunu en fazla (%9) “su” metaforuyla, ikinci sırada (%8) enstrüman metaforuyla, (%6) “renk” metaforuyla açıklamışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre tüm kategorilerde müzik öğretmen adaylarının sese karşı algılarının olumlu olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre müzik öğretmen adayları sesi ilk sırada kullanım kavramı olarak görmektedirler. Müzik öğretmen adayları sesin kullanımına ilişkin ürettikleri metaforlardaki çeşitlilik (%22) ve bu metaforlara katılım düzeyleri %23’tür. Bu kategori altında en sık ifade edilen metaforun “su” metaforu olduğu görülmektedir. Müzik öğretmen adaylarının müziksel öğrenim ve mesleki hayatları boyunca doğru ve sağlıklı bir ses kullanımı için ses eğitimi hayati önem taşır.

Ses eğitimi; diğer eğitim dalları içinde ayrıcalığı olan bir eğitimidir. Bazı ayrıntılar dışında somut olan bir yanı yok gibidir. Bir öğrenciye uygulandığında iyi sonuç veren bir yöntem, bir başka öğrencide aynı sonucu vermeyebilir. Bu nedenle ses eğitimi, pahalı bir dolma kalemle su üzerine yazılan yazıya benzetilebilir. Bazen yazı daha yazılmadan yok olur, bazen de akıllara durgunluk verecek bir şekilde sanki mermere yazılmışçasına suyun üzerinde kalabilir. Bu eğitim, bir takım alıştırmalar ve anlatımlar ile yürütülür. Bu da, öğretmenin anlatma, uyguladığı yöntem ve öğrenenin anlama yeteneğine bağlıdır. Somut olmayan bir takım anlatımları, öğrencinin öğretmenin düşündüğü şekilde anlaması ve algılaması gerekir (Davran 1997: 13). Bu düşünceden yola çıkıldığında müzik öğretmen adaylarının ürettikleri metaforların sesin kullanımına ilişkin birinci kategoriyi oluşturması ile ilgili olarak ses kullanımının hayatlarında önemli, öncelikli ve olumlu bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Erdoğan’ın (2008) bireysel ses eğitimi dersine giren öğretim görevlilerinin ses eğitiminde kullanılan soyut ve somut kavramlarla ilgili görüşlerinin yer aldığı araştırmasında, öğretim görevlileri, diğer derslere göre oldukça soyut olan ses eğitimi dersini daha somut bir hale getirebilmek için, basit ve anlaşılır örneklendirmeler yapmanın önemli olduğunu,

dinleme alışkanlığı kazandırılması ve bol bol pratik yapılması gerektiğini, yazılı, görsel ve işitsel materyallerin katkısının büyük olacağını belirtmişlerdir.

“Araç kavramı olarak ses” kategorisinde müzik öğretmen adaylarının enstrüman, duygu, kılavuz, araç, kumanda, konuşma, cümle, uyarıcı, iletişim metaforlarına yer verdikleri görülmektedir. Bu kategori altında en sık ifade edilen metaforun “enstrüman” metaforu olduğu ortaya çıkmıştır. Sesin çevremizle iletişim ve etkileşim kurmada ve bu yolla duygu ve düşüncelerimizi aktarmada taşıdığı araçsal işlevinin yanı sıra, şarkı söylemede ve dolayısıyla müzik öğretmen adayları için mesleki anlamda müziksel iletişim aracı olduğu görülmektedir. İnsan sesi de diğer çalgılar gibi bir müzik aracıdır ve müzik öğretmeni adaylarının meslek hayatları boyunca aktif olarak kullanacağı birincil enstrümandır. Dolayısıyla ses metaforunun araç kavramı olarak tekrar edilmesi müzik öğretmen adaylarının kavramsal algılarının beklenen düzeyde olduğunu göstermektedir.

“İhtiyaç gerektiren bir kavram olarak ses” kategorisinde müzik öğretmen adayları sesin temel ihtiyaçlardan farksız olduğunu, yaşamın devam etmesi için sesin önem teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Tez ve Uygun (2016), ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin algılarının incelendiği araştırmalarında, müzik dersinin temel ihtiyaç olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ortaokullarda müzik dersleri, ‘öğrencinin dinleme, söyleme, çalma yoluyla müzik beğenisinin oluşması, gelişmesi ve müziğe yönelmesinde etkin işlevlere sahiptir’ düşüncesinden yola çıkılarak ses metaforunun müzik sanatının belli amaç ve yöntemlerle, belli bir güzellik anlayışıyla ifade edilmesinde katkısı olduğu ve müziğin yapıtaşısı olduğu söylenebilir. Ayrıca müzik eğitiminin genel kapsamında ses bir eğitim alanı olarak yer almaktadır.

Müzik öğretmen adayları “Çeşitlilik içeren bir kavram olarak ses” kategorisinde renk, karakter, kar tanesi, insan, harf, beş parmak, imza, tel, gökkuşağı, mevsim metaforlarına yer vermiştir. Müzik öğretmen adaylarının sese ilişkin algıları bu kategoride seslerin farklılık gösterdiğini, türlere ayrıldığını dolayısıyla insan seslerinin de kendi içerisinde sınıflandırıldığını ortaya koymuştur. Müzik yapmaya yarayan diğer çalgıların tek başına oluşturamadığı çeşitli renklerin tümünü içeren



insan sesi, kendine özgü teknik ve yöntemlerin yanı sıra, dilden aldığı güçle, etkinliğini daha da artırmıştır (Egüz, 1980: 1).

“Yapı ve özellik kavramları olarak ses” kategorisinde sesin yapısal özelliklerini niteleyen kavramlara yer verilmiştir. Müzik öğretmen adaylarının şarkı söylerken ve konuşurken oluşturduğu seslerin şiddeti, tınısı, süresi yani sesini doğru, etkili ve güzel kullanması sesin anatomik, müziksel ve fiziksel özelliklerini bilmesiyle ilişkilidir. Sesin oluşumunu, perdesini, genişliğini, tını özelliklerini, frekansını ve kalitesini tanımlayan özelliklere ait metaforik algılar ortaya çıkmıştır. Demirci ve Efe (2007) ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin ses konusu ile ilgili kavram yanlışlarını belirlemek amacıyla üç aşamalı bir test geliştirmiştir. Araştırma sonuçları öğrencilerin fen ve teknoloji derslerinde ses ve sesle ilintili kavramlar hakkındaki bilgilerinin eksik ya da bir çok kavram yanlışlığı olduğunu göstermiştir. Ses konusu kavram testinden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin konu ile ilgili güçlükleri ve sahip oldukları kavram yanlışları öğrencilerin sesin oluşumu, sesin yayılması, sesin hızı, sesin yayıldığı ortam, sesin şiddeti, sesin yüksekliği, sesin tınısı, sesin yansımaları, sesin yankısı gibi sesin özelliklerinin yer aldığı konularda olduğu ortaya çıkmıştır. Öztürk ve Atalay (2012) sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarına ses konusundaki kavram yanlışlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında sesin yayılması, doğası, sesin özellikleri konularını içeren 6 adet açık-uçlu sorudan oluşan bir anket uygulamışlardır. Öğretmen adaylarının sesin yayılması, sesin iletimi, sesin özelliklerine ilişkin kavram yanlışlarına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Her iki araştırmanın konularında olduğu gibi bu çalışmanın beşinci kategorisi olan yapı ve özellik kavramı olarak ses kategorisinde belirtilen ses kalitesi, sesin şiddeti, sesin tınısı, sesin frekansı gibi sesin özellikleri ile ilgili metaforlar paralellik göstermektedir.

Müzik öğretmen adayları “Mutluluk, huzur verici, tamamlayıcı bir kavram olarak ses” kategorisinde sesin mutluluk ve huzur veren yönünün hayatımızı tamamlayarak anlam kattığına yönelik algıları metaforlar aracılığı ile tespit edilmiştir. Bu sonuca göre müzik öğretmen adaylarının, sesi eğitimsel ve mesleki yönünün dışında da algıladıkları söylenebilir. Umuzdaş ve Umuzdaş'ın (2013) sınıf öğretmenliği öğrencilerinin müzik dersine ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla belir-

lendiği araştırması sonucunda; eğlenceli, ihtiyaç duyulan, dinlendirici, geliştirici, çeşitlilik içeren, sevgi duyulan, farkındalık artırıcı, mutluluk verici, zevk verici, sıkıntı verici, motive edici, ifadeyi güçlendirici, ilgi çekici, işbirliği sağlayan, özgürlük verici, fırsat verici, heyecan verici, tekrar edilen kategorileri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın mutluluk verici, dinlendirici yönleri ve aynı zamanda ihtiyaç gerektiren, çeşitlilik içeren kategorileri ile çalışmamızla benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Diğer kategorilere kıyasla az sayıda da olsa “ses”, müzik öğretmen adayları tarafından çaba ve disiplin gerektiren bir kavram (%5) olarak algılanmıştır. Sesin eğitilme sürecinde, doğru yöntem ve tekniklerle kazandırılması gereken davranışların planlı- programlı olarak uygulanması gerektiği ses eğitimi sürecinin disiplin gerektirdiği müzik öğretmen adayları tarafından metaforlar yoluyla ortaya konmuştur. Koca'nın (2012) okul öncesi öğretmen adaylarının müzik öğrenme kavramı hakkındaki metaforik algılarını incelediği araştırmasında öğrencilerin müzik öğrenmenin sabır, çaba, disiplin ve süreç gerektirdiği, hoş, bilgi ve mutluluk verdiği, güzel bir süreç olduğu ve sürprizlerle dolu olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre müzik eğitiminin içeriksel açıdan genel kapsamında bulunan ses eğitimi ile (Töreyn, 2008); müziğin sevgi ve mutluluk veren, eğlenceli, çaba gerektiren, ihtiyaç duyulan, çeşitlilik içeren gibi kategorilerin bu çalışmayla paralellik gösterdiği görülmektedir.

“Sonsuz bir kavram olarak ses” kategorisine göre müzik öğretmen adaylarının algılarında evrende sesin sürekli olduğu ve her varlığın kendine özgü bir sese sahip olduğu sonsuz, uçsuz bucaksız ve eşsiz kavramları ile ilişkilendirilerek ortaya konmuştur.

Bu çalışmada sese ilişkin üretilen metaforların olumlu nitelikler taşıyor olması, ses kavramının farklı yönlerine vurgu yapılması ve sesin çoğunlukla insan sesi ile ilişkilendirilmesi müzik öğretmen adaylarının yaşantısında sesin mesleki anlamda önemli bir yer kapladığına işaret etmektedir. Bu sonuçlar metaforun müzik öğretmen adaylarının ses kavramına ilişkin algılarını ortaya çıkarmada ve açıklamada güçlü bir araştırma aracı olarak kullanılabileceği sonucunu ortaya koymuştur.

Müzik eğitiminin içeriğini oluşturan en temel disiplinlerden biri sestir. Bu nedenle müzik öğretmen adaylarının ses ile ilgili imajlarının iyi planlanmış öğretim süreciyle desteklenmesi önemlidir. Gerek insan sesi

üzerine gerekse genel anlamda ses olgusunu anlamaya dönük imkan ve ortamların sunulmasının müzik öğretmen adaylarının eğitim süreçleri ve mesleki hayatlarında kavram yanılgılarının yaşanmasını ortadan kaldırmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Müzik öğretmen adaylarının ses kavramına ve bu kavramın öğretime ilişkin görüşleri farklı nitel araştırmalarla da belirlenebilir. Ses ile ilgili metaforların cinsiyet, anadal çalgı, vb değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. Bunun yanı sıra Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin ve ortaöğretim müzik öğretmenlerinin ses kavramına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik araştırmalar gerçekleştirilebilir. Araştırmacılar tarafından, öğretmenlerin ses kavramının öğretiminde kullanmaları için bilgi ağırlıklı etkinlikler geliştirilebilir. Ses kavramına ve öğretime ilişkin farklı uygulamalarla araştırmalar yapılabilir.

Metaforlardan yararlanılarak özellikle soyut ve kavram yanılgılarının yoğun yaşandığı müziksel kavramlara yönelik çalışmaların yapılmasının da önemli olduğu öngörülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Metaphors of Music Teacher Candidates Related to the Concept of “Voice”**

\*

Nilay Özaydın

*Necmettin Erbakan University*

This research is important in terms of determining the metaphors of music teacher candidates about the concept of voice and revealing their perceptions about voice. This study aims to determine the pre-service music teachers' perceptions about the concept of voice through metaphors, and the answers to the following questions were sought:

1. What kind of metaphors did music teacher candidates use to explain the concept of voice?
2. In which categories are metaphors used by music teacher candidates to explain the concept of voice?

**Methodology**

In this study, phenomenology, which is one of the qualitative research methods, was used. The phenomenology pattern focuses on cases that we are aware of but do not have in-depth and detailed understanding of. Phenomenology provides a suitable research base for studies that aim to explore the phenomenon that are not completely unfamiliar to us but we still cannot fully understand. (Yıldırım and Şimşek, 2008). In this direction, the perceptions of music teacher candidates about the concept of voice were revealed and interpreted.

The study group consisted of a total of 126 music teacher candidates studying in the education faculty of a state university in the region of Central Anatolia in the 2018-2019 academic year. 74 (59%) of the participants were female and 52 (41%) were male. The mean age was 20.6 (18-24). In this qualitative study, the participants were asked to complete the

following sentence: “*voice is like ... because...*”. They were also expected to explain the reason of why they used that metaphor.

When the metaphors developed by the pre-service music teachers were analysed in the first phase, the appropriate and inadequate metaphors were determined. A total of 10 metaphors, which were identified more than once and had no significant relationship between their target and source, were eliminated and excluded. The remaining appropriate metaphors were coded to form a list. The sources of the metaphors developed by the pre-service music teachers were read in detail and these metaphors were classified according to their similarities and categories were formed. In the second phase, the sources of the metaphors developed by the pre-service music teachers were examined in detail and these metaphors were classified according to their similarities and categories were formed. In the third phase, the validity and reliability of the study was ensured. To ensure the reliability of the study, the data were analyzed first by the researcher and then by an expert professor and metaphors and categories were determined. In the last phase, the final forms of the metaphors and the categories representing them were formed, and the percentage and frequency values were calculated by converting metaphor recurrences into quantitative data. Finally, the interpretation of the data was made based on these phases.

## Findings

The findings demonstrated that 126 pre-service teachers developed 65 metaphors. 50 of these metaphors are represented by only one pre-service teacher. The number of pre-service teachers representing the remaining 15 metaphors is approximately 1.8. The top five metaphors are water ( $f = 11, 9\%$ ), instrument ( $f = 10, 8\%$ ), colour ( $f = 7, 6\%$ ), breath ( $f = 5, 4\%$ ) and sea ( $f = 5, 4\%$ ).

Pre-service teachers associated 7 metaphors with living beings and 58 metaphors with inanimate beings. Of the 7 metaphors associated with living beings, 3 were human, 4 were plant, and 10 of the 58 metaphors associated with inanimate beings were linked with abstract concepts and 48 with concrete concepts.

The sources of the metaphors developed by the pre-service music teachers have been examined in detail and these metaphors have been classified according to their similarities and classified under a total of eight categories. However, 58 of these 65 metaphors were developed under one category, while 7 of them were under 2, 3 or 4 categories. For example, the “colour” metaphor developed by the 53rd pre-service teacher was included in the category of voice as a concept of diversity, while the “colour” metaphor developed by the 56th pre-service teacher was involved in the category of voice as structure and feature concepts. The categories identified are as follows; voice as a concept of use, voice as a means, voice as a concept of need, and voice as a concept of diversity, voice as a concept of structure and feature, voice as a concept of happiness and peace, voice as an eternal concept, and finally voice as a concept that requires effort and discipline.

## Conclusion

In this study, it has been tried to reveal the perceptions of music teacher candidates about the concept of voice. Deciding on the right metaphors is very important in teaching interdisciplinary concepts with a complex or abstract structure such as voice. In the study, the “voice” metaphor was not referred at first as “human voice” in order not to limit the range and diversity of possible responses by the participants; however, it was mostly associated with “human voice” in the perceptions of music teacher candidates. When the preferred metaphor expressions (water, instrument, colour, air) in the study are considered with the reasons written in the sentence, some of them fall under different categories. Since a categorization process based on the images used is thought to be inaccurate in terms of content, the metaphor image and its rationale were handled together.

In the literature review, there exists no study that measures the metaphoric perceptions of music teacher candidates about the concept of “voice”.

Music teacher candidates explained the concept of voice with water at 9% as the first rank, and in the second place with 8% instrument metaphor, and 6% colour metaphor. According to the results of this study, it

is seen that pre-service music teachers' perceptions against voice are positive in all categories. The results of the research implicate that metaphors can be used as a powerful research tool in revealing and explaining the perceptions of music teacher candidates about the concept of voice.

### Kaynakça / References

- Acay-Sözbir, S. ve Çamlıbel-Çakmak, Ö. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının “müzik” kavramına ilişkin metaforik algıları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 269-282.
- Akyolcu, M.C. ve Gülyaşar, T. (1990). *Sesin fiziksel özellikleri*, Otolaren-golojide ve Sanat Dallarında Disfoniler İnternasyonel Sempozyumu, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Kulak-Burun-Boğaz Kliniği, İstanbul, s.2
- Babacan, E. (2014). AGSL öğrencilerinin müzik kavramına ilişkin algıları: metafor analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 124-132.
- Çevik, S. (1999). *Koro eğitimi yönetimi ve teknikleri*. Ankara: Yurtrenkleri Yayınevi.
- Davran, Y. (1997). *Şarkı söyleme sanatının öyküsü*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Deant-Read, C.H. ve Szokolszky, A. (1993). Where do metaphors come from? *Metaphor and Symbolic Activity*, 8(3), 227-242.
- Demirci, N. ve Efe, S. (2007). İlköğretim öğrencilerinin ses konusundaki kavram yanılgılarının belirlenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 1(1), 23-56.
- Egüz, S. (1980). *Toplu ses eğitimi 1*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Erdoğan, S. (2008). *Ses eğitiminde terminoloji ve temel kavramlar bazında öğrenci yeterliliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Eren, B. (2018). Özel eğitim öğretmeni adaylarının “müzik” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13/19(Summer 2018), 697-716.
- Fugoin C. (1992). *Fonksiyonel disfoni*. Ses ve Ses Bozuklukları Konferanslar Dizisi, Haseki Hastanesi, İstanbul.

- Helvacı, A. (2003). *Ses eğitiminde register ve rezonans bölgelerinin kullanım özelliklerinin ses kalitesine yansımaları*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Kalyoncu, R. (2012). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının “öğretmenlik” kavramına ilişkin metaforları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 471-484.
- Koca, Ş. (2012). The pre-school teacher candidates’ metaphorical thinking about the concept of music learning. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 47, 1485-1489.
- Martinez, M.A., Saulea, N. ve Huber, G.L. (2001). Metaphors as blueprints of thinking about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 17(8), 965-977.
- Marshall, J. (2010). Five ways to integrate: using strategies from contemporary art. *Art Education*, 63(3), 13-19.
- Mentiş-Köksoy, A. (2015). Primary school teacher candidates’ perceptions related to the concept of music. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 9(2), 9-15.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition). Calif.: SAGE Publications.
- Miller, S. (1987). Some comments on the utility of metaphors for educational theory and practice. *Educational Theory*, 37, 219-227.
- Gerçeker, M., Yorulmaz, İ. ve Ural, A. (2000). Ses ve konuşma. *K.B.B. ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, 8(1), 71-78.
- Moneson L. (1992). *Disfonik hastanın psikolojisi*. Ses ve Ses Bozuklukları Konferanslar Dizisi, Haseki Hastanesi, İstanbul.
- Özkul, M.K. (2013). Müzik metaforları. *1.uluslararası müzik araştırmaları sempozyumu “müzik ve kültürel doku” içinde* (312-320). Trabzon,
- Öztürk, N. ve Atalay, N. (2012). Öğretmen adaylarının ses konusundaki kavram yanlışlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 43-58.
- Saban, A. (2004). Prospective classroom teachers’ metaphorical images of selves and comparing them to those they have of their elementary and cooperating teachers. *International Journal of Educational Development*, 24, 617-635.



- Saban, A., Koçbeker, B.N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.
- Tez, İ. ve Aydın-Uygun, M. (2016). Ortaokul öğrencilerinin müzik dersi ve müzik öğretmenine ilişkin algılarının metaforik analizi, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 417-455.
- TDK. (1992). *Türkçe sözlük*, Yeni Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu.
- Töreyn, A.M. (2008). *Ses eğitimi, temel kavramlar, ilkeler, yöntemler*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Umuzdaş, S. ve Umuzdaş, M.S. (2013). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin müzik dersine ilişkin algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 719-729.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özaydın, N. (2019). Müzik öğretmen adaylarının “ses” kavramına ilişkin metaforları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 332-358. DOI: 10.26466/opus.595393

## İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi

DOI: 10.26466/opus.584916

\*

Merve Mescioğlu Fedai\* - Recep Fedai\*\*

\* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-Posta: [mervemescioglu@gmail.com](mailto:mervemescioglu@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-9177-077X](https://orcid.org/0000-0001-9177-077X)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Finans Bankacılık Sigortacılık Bölümü

E-Posta: [receptfedai.86@gmail.com](mailto:receptfedai.86@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-5547-0048](https://orcid.org/0000-0002-5547-0048)

### Öz

Eğitim bir ülkenin hassas politka alanlarından biri olarak oldukça önem taşıyan bir konudur. Üniversiteler ise öğrencilerin meslek sahibi olmadan önceki aldıkları son eğitim kurumu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada 2018 yılı YÖKATLAS verilerine göre üniversitelerin siyaset bilimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi bölümlerinin ders programları ele alınmıştır. Çalışma ile üniversitelerin lisans eğitimi veren ilgili alanlarına yönelik ders programlarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma Türkiye’de bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinin aktif olarak açık ve ders yapılan Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerine ait ders planları ve ders içeriklerinin içerik analizine tabi tutulması ile hazırlanmıştır. Ancak çalışmaya SBKY ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri de dahil edilmiştir. Buna göre Kamu Yönetimi ve SBKY bölümlerinde yer alan uluslararası ilişkiler dersleri; Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler bölümlerinde eğitimi verilen kamu yönetimine ait dersler ve ders içerikleri analiz edilmiştir. Analizler sonucunda farklılaşmanın nereden kaynaklandığı tespit edilerek bölümlere ilişkin özgün uygulamalara yer verilerek faydalı olduğu düşünülen uygulamaların nasıl yaygınlaştırılabileceği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu bölümlerin lisans eğitimiinde birbirlerinden ne derece yaralandığı gerek ders içerikleri gerekse bölümlere ait öğretim üyesi vb. diğer bilgileri üzerinden birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışma ile kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin üniversitelerin söz konusu bölümleri açısından ders içerikleri ve planlarına nasıl yerleştirildiği üzerinde durulmakta; ders planlamasının akademik önceliklere dayalı mı yapıldığı yoksa farklı bir öncelik (popüler bölümler-prestij katma, hocaların eğitim durumu ve uzmanlık alanı, ihtiyaçlara cevap verme) doğrultusunda mı yapıldığı tespiti yapılmaktadır. Bunlara ilave olarak çalışmanın akademik program hazırlığı açısından üniversitelere yol gösterici bir niteliğe kavuşması hedeflenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Uluslararası İlişkiler Eğitimi, Kamu Yönetimi Eğitimi, Yükseköğretim Kurumu, Üniversiteler

## An Evaluation on Interdisciplinary Education Policy: International Relations and Public Administration Education

\*

### Abstract

*Education is a very important issue as one of the sensitive policy areas of a country. Universities, on the other hand, come to the forefront as the last educational institution that students take before becoming a profession. In this study, according to the 2018 YÖKATLAS data, the curriculums of the departments of political science, political science and international relations, international relations and public administration of the universities were discussed. The aim of the study is to analyze the curriculums of the universities in the related fields that provide undergraduate education. The study was prepared by an active open and Public Administration course made and subjected to content analysis of lesson plans and course contents of the International Relations department of state and private universities in Turkey. However, PSPA and Political Science and International Relations departments were also included in the study. According to this, international relations courses in Public Administration and PSPA departments; The courses and the contents of public administration courses in International Relations and Political Science and International Relations departments were analyzed. As a result of the analyzes, the origin of the differentiation was determined and an assessment was made on how to spread the applications that are thought to be beneficial by giving specific applications to the departments. The degree to which these departments have been injured from each other in undergraduate education should be explained both by the course contents and by the faculty members of the departments. Other information is compared with each other. The study focuses on how the disciplines of public administration and international relations are placed in the course contents and plans for the said departments of the universities; whether the course planning is based on academic priorities or a different priority (popular sections - adding prestige, teaching status and expertise of the instructors, responding to needs). In addition to this, it is aimed that the study will become a guide for universities in terms of preparation of academic program.*

**Keywords:** *International Relations Education, Public Administration Education, Council of Higher Education, Universities*

## Giriş

Bu çalışma Türkiye’de devlet ve vakıf üniversiteleri bünyesinde kurulan Kamu Yönetimi/SBKY/Uluslararası İlişkiler/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerini gerek ders içerikleri gerekse ders programları üzerinden bir analiz yapma fırsatı sunmaktadır. Yapılacak analiz ile uluslararası ilişkiler eğitiminde kamu yönetimi derslerinin ne oranda yer aldığı belirlenerek uluslararası ilişkiler disiplininin kamu yönetimi disiplininin ne derece yararlandığı değerlendirilecektir. Uluslararası ilişkiler disiplininin sadece dış politikaya odaklı bir eğitim verip vermediğinin araştırılması bu çalışmadan beklenen sonuçlardan bir tanesidir. Söz konusu disiplinin Türkiye’deki üniversitelerdeki eğitim müfredatının iç politika açısından kullanılması siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplininin yararlanılmasını gerektirmektedir. Kamu politikası analizi derslerinde de çokça karşılaşılan durum, bir ülkenin dış politikasının *policy* alanlarını belirlemede karar verme sürecine etki etmektedir. Örneğin uluslararası örgütlerin politika yapım sürecindeki rolleri göz önüne alındığında kamu yönetimi disiplini bu gelişmeleri takip etmekte ve bunlar programın ders içeriğine yansıtılmaktadır mı? Aynı durum acaba uluslararası ilişkiler disiplini için de geçerli midir? Çalışmada bu sorulara cevap aranacaktır.

Üniversitelerin fakülte bazlı olarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) bölümleri (İkinci öğretim, %30 İngilizce gibi durumlar hariç) 65 devlet, 17’si vakıf üniversitesi üzere KKTC’de bulunan 2 üniversite ile birlikte 84 üniversitede aktif durumdadır. SBKY bölümlerinin 39’unda ikinci öğretim eğitimi verilmektedir. Kamu Yönetimi bölümü ise 24 devlet üniversitesi 2 vakıf 2 de KKTC olmak üzere toplam 28 üniversite bünyesinde bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler bölümü için durum ise şu şekilde özetlenebilir: Üniversitelerin 59’unda gündüz eğitimi 26’sında ise gece eğitimi verilmektedir. Söz konusu bölümlerin 20’si vakıf üniversitesinde KKTC’de ise 7 üniversitede bulunmaktadır. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü 27 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 43 üniversitede aktiftir. Siyaset bilimi bölümü ise biri devlet üniversitesi ikisi vakıf ikisi de KKTC’de olmak üzere 5 üniversitede aktif olduğu görülmektedir.

**Tablo 1: YÖKATLAS'a Göre Bölümlerin Üniversite Bazında Dağılımı (Öğrencisi Olan Bölümler)<sup>1</sup>**

BÖLÜMLER	Devlet		Vakıf	Toplam
	N.Ö.	İ.Ö.		
Uluslararası İlişkiler	59	26	27	86
Kamu Yönetimi	24	24	4	28
Siyaset Bilimi ve	16	6	27	43
Uluslararası İlişkiler	65	39	19	84
SBKY	1	-	4	5
Siyaset Bilimi				

YÖKATLAS verileri 2017 yılına ait YKS tercihleri ve doluluk oranlarından elde edilen bilgiler olduğu için söz konusu verilerde birtakım eksiklikler bulunmaktadır. 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında hangi bölümlere öğrenci alındığı ve aktif olarak eğitime başladıklarının tespiti söz konusu olamamaktadır. Örneğin Siyaset Bilimi bölümü bulunan devlet üniversiteleri YÖKATLAS'ta sadece bir üniversitede (Galatasaray Üniversitesi) görünmektedir. Ancak ilgili üniversitelerin web sayfaları ve ders içerikleri daha detaylı araştırıldığında diğer üniversitelerde de (vakıf dahil) (A. Gül Üniv., Işık Üniv., İstanbul Bilgi Üniv., Sabancı Üniv. gibi) bu bölümün açık olduğu görülmektedir. Çünkü 2018-2019 dönemi fakültelerin geçmiş yıllara oranla daha az öğrencinin kayıt yaptırıldığı bir dönem olmuştur. Böylelikle YÖKATLAS'ta öğrenci talep eden bölümlerin bir kısmının ikinci öğretim bölümlerinin boş kaldığı ve aktif olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

## Literatür Taraması

Literatürde kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler eğitimine ilişkin çeşitli çalışmalar (kongre, sempozyum ve makale çalışmaları) mevcuttur. Kamu yönetimi eğitimine yönelik<sup>2</sup> olarak başta Kamu Yönetimi Forum-

<sup>1</sup> Toplam sayıya İkinci Öğretim bölümleri dâhil edilmemiştir.

<sup>2</sup> Literatürde kamu yönetimi eğitimine ilişkin çalışmalara değinilecek olursa bu alandaki çalışmaların sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Kamu yönetimi çerçevesinde düzenlenen bilimsel kongre ve sempozyumlarda sunulan bildirilerin daha sonra makale çalışmaları ile ayrıntılı bir hal aldığı ifade edilebilir. Örneğin KAYFOR II, 2004 yılında Hacettepe Üniversitesinde Kamu Yönetiminde eğitim ve öğretim teması ile Dönüşüm ve Eğitime Yansımalar başlığı ile düzenlenmiştir. 2019 yılında yine eğitim teması ile Nuh Naci Yazgan Üniversitesinde KAYFOR 16 düzenlenmiştir (KAYFOR, 2019).

ları (KAYFOR) ve Kamu Yönetimi Sempozyumları (KAYSEM) olmak üzere konuya ilişkin çalışmalar sunulmuş ve günümüzde halen bu konuda bilimsel toplantılar sürdürülmektedir.<sup>3</sup> Uluslararası İlişkiler disiplini için ise iki yılda bir Uluslararası İlişkiler Konseyi (UIK) tarafından düzenlenen kongrelerin yanı sıra farklı isimlerde bilimsel toplantıların olduğu söylenebilir.<sup>4</sup> İlk defa 1961 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen ve uluslararası ilişkiler<sup>5</sup> eğitimine yönelik olan Milletlerarası Politika Öğretimi Sempozyumu (Dedeoğlu, 2005, s.151-155) kincisi 2005 yılında olmak üzere (ikişer yıl arayla) sekizincisi ise 2018 yılında düzenlenmiştir. Çalışma bağlamında bölümlere ilişkin olarak yapılan makale ve tez çalışmalarına değinilecek olursa: Keyman ve Ülkü (2007, s.99-105) uluslararası ilişkiler eğitimine yönelik olarak kırk iki üniversitenin web sayfasından elde edilen bilgiler doğrultusunda uluslararası ilişkiler bölümlerinin müfredatlarını içerik analizine tabi tutmuştur. Yazarlar çalışmalarında Türkiye'de üniversitelerin ilgili bölümlerinde verilen derslerin yeterli olup olmayacağına dair bir analiz sunmuşlardır. Tepeciklioğlu ise 2012 yılı Temmuz ayı itibariyle Türkiye'de yüz dokuz üniversitede Uluslararası İlişkiler bölümünün olduğunu belirterek bu bölümlerde lisans ve lisansüstü eğitimlere ilişkin okutulan derslerin isimleri, öğrenci ve öğretim üyesi sayısını karşılaştırmıştır (Tepeciklioğlu, 2013). Özcan (2007) Türkiye'de disipline ilişkin lisansüstü eğitimin sorunlarına yer verirken Yalçınkaya ve Efegil (2009) ise çalışmalarında uluslararası ilişkiler disiplini eğitiminde kullanılan metotları ve derslerde okutulan kitapları ele almışlardır. Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'nde uluslararası ilişkiler eğitimine ilişkin olarak herhangi bir teze rastlanılmamıştır. Diğer yandan Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'nde kamu yönetimi eğitimine ilişkin olarak yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına ulaşılmıştır. Biri doktora dördü ise yüksek lisans düzeyinde olmak üzere beş çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında doğrudan üniversitelerin verdiği kamu

<sup>3</sup> KAYFOR'un 2003 yılından bugüne gelişimi ve kurumsallaşma sürecine yönelik bir değerlendirme için Bkz: (Seçkiner ve Yıldız, 2013, s.110-137).

<sup>4</sup> Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği 2004 yılında tüzel kişiliğini kazanmış olup 2005 yılından itibaren faaliyetlerine devam etmektedir. 2008 yılında kurulan Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUİÇ) uluslararası ilişkiler eğitimine yönelik çalışmalar düzenlemektedir (UIK, 2019).

<sup>5</sup> Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihsel gelişimi için Bkz: (Sezer, 2005, s.30-53).

yönetimi eğitimi inceleyen doktora düzeyindeki çalışmanın en son Alkuş (2000) tarafından yapıldığı görülmektedir.

Yüksek lisans düzeyinde ise doğrudan kamu yönetimi eğitime ilişkin olarak ise Adalı (2010) tarafından yayınlanmıştır. Diğer çalışmalar ise kamu yönetimi eğitimi ile dolaylı olarak yani başka bir konu üzerinden bağdaşmaktadır. Örneğin Polat (2009), çalışmasında kamu yönetimi eğitiminin denetime ilişkin yönlerine ele almış, Yaman (2009) kamu yönetimi eğitimi açısından kamudaki yöneticiler üzerine bir çalışma yapmıştır.<sup>6</sup> Akpınar (2017) ise kamu yönetimi eğitimi ve istihdamı üzerine bir çalışma yapmıştır. Alana ilişkin olarak yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde 2009 yılında yapılan bir çalışmada lisans düzeyinde kamu yönetimi eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırmanın<sup>7</sup> sonuçlarının değerlendirildiği görülmektedir. Altan ve arkadaşları (2009) çalışmalarını yedi üniversitede yaptıkları anket çalışması ile kamu yönetimi öğrencilerinin mevcut durumlarından yola çıkarak kamu yönetimi eğitimi algılamaları (eğitime yönelik bilgi, beklenti) üzerine kurgulamışlardır. Ömürgönülşen'in (2010) makalesinde Türkiye'de lisans düzeyinde kamu yönetimi öğretiminin kurumsal gelişimine yer vererek kamu yönetimi eğitimi geniş ve dar anlamı olarak açıklamıştır. Yazar kamu yönetimi eğitimi geniş perspektiften siyaset bilimi derslerinin yanı sıra maliye gibi derslere de yer verecek şekilde ele almış; dar anlamı olarak ise "yönetimi bilimleri anabilim dalının doğrudan sorumluluğundaki" dersleri kastederek kamu yönetimi, yönetim bilimi, personel yönetimi, örgütsel davranış, halkla ilişkiler derslerine ilave olarak idare hukuku, yönetim tarihi, yönetim yapısı, yerel yönetimler, kamu mali yönetimi derslerinin de kamu yönetimi bünyesinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. 2017

---

<sup>6</sup> Yazarın Radyo İletişim Fakültesi Radyo ve Televizyon Anabilim dalında çalışmasını yaptığı ifade edilmelidir.

<sup>7</sup> Çalışmada kamu yönetimi eğitiminin Tanzimat dönemine kadar götürülebileceği Enderun Mektebinin ise kurumsallaşma adına önemli bir eğitim kurumu olduğu ifade edilmiştir. Buna göre; önemli bir kurum olarak Mekteb-i Mülkiye 1949 yılına gelinceye kadar çeşitli isimler adı altında eğitim faaliyetlerini sürdürmüş ve nihayetinde Ankara Üniversitesi bünyesinde fakülte olarak yer almıştır. Bu dönemi takiben Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi (TODAİE) kamu yönetimi eğitimi veren başka bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Daha sonra ODTÜ ve diğer üniversitelerde kamu yönetimi bölümleri açılmıştır. Not: 2018 yılında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile TODAİE kapatılmıştır. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, (RG: 09.07.2018, Sayı: 30743). Kamu yönetimi disiplininin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: (Keskin, 2006, s.1-28).

yılında ise Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) ve Kamu Yönetimi bölümlerine yönelik geniş kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Kiriş ve Gül çalışmalarında (2017, s.2109-2131) Türkiye’de üniversitelerin SBKY ve Kamu Yönetimi bölümlerini belirli kriterlere göre karşılaştırmış ve bir sıraya dizmiştir. Öğrencilerin bölümlere yerleşme puanı, bölümlere ait kontenjanlar, bölümde ders veren hocaların sayısı gibi kriterler üzerinden bölümlere ilişkin bir çerçeve sunulmuştur.

### **Çalışmanın Yöntemi**

Çalışma Türkiye’de bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinin aktif olarak açık ve ders yapılan Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerine ait ders planları ve ders içeriklerinin içerik analizine tabi tutulması ile hazırlanmıştır. Ancak çalışmaya SBKY ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri de dahil edilmiştir. Buna göre Kamu Yönetimi ve SBKY bölümlerinde yer alan uluslararası ilişkiler dersleri; Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler bölümlerinde eğitimi verilen kamu yönetimine ait dersler ve ders içerikleri analiz edilmiştir. Analizler sonucunda farklılaşmanın nerden kaynaklandığı tespit edilerek bölümlere ilişkin özgün uygulamalara yer verilerek faydalı olduğu düşünülen uygulamaların nasıl yaygınlaştırılabileceği üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışma ile kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin üniversitelerin söz konusu bölümleri açısından ders içerikleri ve planlarına nasıl yerleştirildiği üzerinde durulmakta; ders planlamasının akademik önceliklere dayalı mı yapıldığı yoksa farklı bir öncelik (popüler bölümler-prestij katma, hocaların eğitim durumu ve uzmanlık alanı, ihtiyaçlara cevap verme) doğrultusunda mı yapıldığı tespiti yapılacaktır. Bunlara ilave olarak çalışmanın akademik program hazırlığı açısından üniversitelere yol gösterici bir niteliğe kavuşması hedeflenmektedir.

Türkiye’de 2019 yılı Mayıs ayı itibariyle 129 devlet üniversitesi 72 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 201 üniversite bulunmaktadır. Bölümlerin dağılımı yukarıdaki tablodaki gibi iken aktif olmayan bölümler hazırlanan tabloda yer almamıştır. İlgili fakültelerin web sitesinde kimi zaman bölümlerin ismi yer almakta ancak bölümlerin aktif olmadığı anlaşılmaktadır. YÖKATLAS hizmetinden yararlanarak çalışmaya konu



olan bölümlere ilişkin birtakım bilgilere ulaşılsa da YÖKATLAS'ta yer alan bilgilerin 2017 yılına ait olan veriler olduğu fark edilmektedir. Dolayısıyla açık olan ancak bölümde öğrencisi olmayan üniversiteler için böyle bir çalışma yanıltıcı olabilecektir. Doğrusu her üniversitenin kendi web sitesi üzerinden giderek ders içerikleri ve planlarına (EK-1 de olduğu gibi) ulaşmaktır. Bu yöntem ise çalışmayı belirli açılardan çeşitli zorluklara sokmuştur. İlk olarak her üniversitenin web sitesi ile ilgili belli başlı problemler vardır. Çalışmanın tam olarak konusu olmamasına rağmen üniversitelerin web sitelerindeki mevcut eksiklikler bu çalışmanın belki de en büyük zorluğudur. Bunun telafisi için veri elde edilemeyen üniversitelerin ilgili birimlerine ulaşılmaya çalışılmış ve gerekli veriler istenmiştir. Ancak halihazırda dönüş yapmayan birimler olduğu için ekte yer alan tabloda ilgili yerlere gerekli notlar düşülmüştür. Ayrıca Bologna<sup>8</sup> kapsamında standart bir veri paylaşımının sağlanmasına yönelik olarak üniversitelerin bölüm sayfalarında yer almayan bilgiler Bologna üzerinden elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada karşılaşılan zorluklardan bir tanesi ise çalışmaya dahil edilen bölümlerin farklı fakültelerde bulunmasıdır. Örneğin Kamu Yönetimi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri kimi zaman İ.İ.B.F'de kimi zaman S.B.F. de yer alırken İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi ise Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Örn: İbn Haldun Üniv.) bölümlerini bünyesinde taşımaktadır. Bu durumun başka bir örneğine ise Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde rastlanılmaktadır. Söz konusu bölüm (İstanbul Esenyurt Üniversitesi) İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesinde kurulmuştur. Aynı bölüm Medipol Üniversitesinde ise İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde kurulmuştur. Örnekler bu şekilde çoğaltılabilir (Okan Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümü İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesindedir).

Çalışmaya ilişkin olarak ortaya çıkan en önemli sorun ise incelenen derslerin bölümler bazında net olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı sorunudur. Başka bir ifadeyle ders içeriklerine ilişkin olarak tam anlamıyla şu ders kamu yönetiminin ya da uluslararası ilişkiler bölümünün asli dersidir diyebiliyor muyuz? Bu sorunun bir varsayımdan yola

---

<sup>8</sup> Avrupa Birliği tarafından 2000 yılında yayınlanan Lizbon Stratejisi hedefleri çerçevesinde Türkiye 2001 yılında Bologna Sürecine dahil olmuştur.

çıkarak ekarte edilmesi gerekmektedir. İlgili bölümler ile anılan dersler bölümün olmazsa olmazları olarak ifade edilebilir. Örneğin Kamu Yönetimi bölümü için İdare Hukuku, Yönetim Bilimleri, Kent ve Çevre Politikası, Kamu Yönetimine giriş dersleri bölümün iskeletini oluştururken Uluslararası İlişkiler için ise Uluslararası İlişkilere Giriş, Siyasi Tarih, Türk Dış Politikası, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Hukuk gibi dersler bölümün temel derslerdir. Ancak arada kalan birkaç ders de bulunmaktadır. Bu dersler her iki bölüm tarafından programlara konulmaktadır. Özellikle siyaset bilimi ağırlıklı dersler Siyasi Düşünceler Tarihi, Türk Siyasal Hayatı, Siyaset Bilimine Giriş bu duruma örnek olarak gösterilebilir iken AB ve Türkiye gibi dersler ise yine her iki bölümünde ders içeriğinde yer almaktadır. Burada yapılmak istenen çalışmanın Uluslararası İlişkiler eğitimi verilen bölümlerde iç politika, bürokrasi Türk siyasal hayatı gibi önemli sorunları görenek bir dış politika eğitimi verilmesi gerektiğidir. İlgili bölümlerin ders içerikleri incelendiğinde çalışmanın başlığında olduğu gibi her iki disiplinin birbirinden ne derecede yaralandığı da anlaşılacaktır.

## **Bulgular**

Elde edilen bulgular Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinde aktif olarak eğitim verilen bölüm sayılarına ilişkin bir fikir vermektedir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde uluslararası İlişkiler disiplini eğitimi ile ilgili olarak şu dersler ağırlıklı verilmektedir: Uluslararası İlişkilere Giriş, Türk Dış Politikası, Siyasi Tarih, Avrupa Birliği ve Türkiye. Uluslararası İlişkiler bölümlerinde ise Kamu Yönetim/SBKY disiplinlerine ilişkin olarak şu dersler verilmektedir: Siyaset Bilimi, Türk Siyasal Hayatı, İdare Hukuku. Seçmeli olarak ise Kamu Yönetimine Giriş, Yönetim Bilimleri, Çağdaş Yönetim Teknikleri, Kamu Politikaları. Daha detaylı bilgilere yer vermek gerekirse: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinde genel olarak kamu yönetimi derslerine, Türkiye’nin güncel yönetim sorunları ve politikalarına yeterince yer verilmediği görülmektedir. Özellikle Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri vakıf üniversitelerinin bünyelerinde kurulan ve revaçta olan bölümler olarak görülebilir. Ancak bu bölümlerin ders içerikleri incelendiğinde siyasete dair güncel meseleler üzerine derslere yer verildiği görülmekte,

kamu politikaları, yönetim bilimi, kamu yönetimi gibi derslerin ise yer almadığı görölmektedir. Kurulan bölümlerdeki derslerin mevcut öğretim elemanı ve öğretim üyelerinin uzmanlık alanları doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Özellikle seçmeli ders havuzunda yer alan dersler bu fikri doğrulamaktadır. İsmi her iki disiplini de kapsayan bölümlerde (özellikle Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler) aşırı uzmanlaşmaya gidildiği tespiti yapılabilir.

Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinin çoğunda ise uluslararası ilişkiler bölümüne ait en az bir ders bulunurken (örneğin Uluslararası İlişkilere giriş gibi) kimi zaman da bu temel derse ilave olarak Siyasi Tarih derslerinin verildiği görölmektedir. Ancak bazı bölümlerde (Örn: Bayburt Üniv. gibi) uluslararası ilişkiler disiplininden hiçbir derse yer verilmediği görölmektedir. Bu durum bir fakültede sadece Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünün bulunmasıyla açıklanabilmektedir. Her iki bölümün bulunması halinde ders planları disiplinler arası olarak planlanabilmektedir. Dolayısıyla bölüm derslerinin içeriklerinin farklılaşmasında fakülte bünyesinde aktif olarak açık bulunan bölümlerin ya da uzmanlık alanı olan bir öğretim üyesinin kendi alanına yönelik bir ders açmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası İlişkiler ve SBKY bölümlerinde hocaların ilgi alanlarına göre seçmeli derslerin açılması normal karşılanacak düzeyde iken kimi zaman bu bölümlerin zorunlu dersleri arasında disiplinlerin ana derslerinden ziyade yine hocaların ilgi alanları doğrultusunda derslerin konulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum özellikle fakülte bazında ilgili bölümün açılması çabalarında alan dışı hocaların olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle bölüm müfredatları incelendiğinde derslere göre hoca alınmadığı hocalara göre derslerin belirlendiği gözlemlenmiştir. Örneğin Altınbaş üniversitesinde SBKY bölümünde uluslararası ilişkiler ağırlıklı derslerin verildiği görölmektedir. Özellikle seçmeli ders havuzunda bu durum iyice belirginleşmektedir. Vakıf üniversitelerinde kurulan bölümlerin ağırlıklı olarak Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü olduğu görölmektedir. Ancak bu durum ders içerikleri itibariyle siyaset bilimi veya uluslararası ilişkileri disiplininin farklı ağırlıkta verilmesi gereceğini de gözler önüne sermektedir. Vakıf üniversitelerinde istihdam edilen akademik personelin uzmanlık alanlarına göre bölümün ismi (siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler) ders içeriği itibariy-

le farklılık göstermektedir. Örneğin İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü uluslararası ilişkiler ağırlıklı bir ders içeriği sunarken İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü siyaset bilimi ağırlıklı bir ders planı koymuştur. Siyaset Bilimi adıyla kurulan bölümlerin ders içerikleri incelendiğinde ise (Örn: Işık Üniv.) derslerin Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi derslerinden oluştuğu görülmektedir.

**Tablo 2. Üniversitelerde Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümlerinin Bulunduğu Fakülteler**

Fakülte İsimleri	
• İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	• Sosyal Bilimler Fakültesi <sup>9</sup>
• Siyasal Bilgiler Fakültesi	• İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi <sup>10</sup>
• İktisadi İdari ve Toplum Bilimleri Fakültesi	• İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi <sup>11</sup>
• Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi <sup>12</sup>	

Çalışmada elde edilen sonuçlardan bir tanesi de disiplinlere yönelik öğretim programları açısından devlet ve vakıf üniversiteleri arasındaki ayrışmadır. Vakıf üniversitelerin söz konusu disiplinlerin eğitimine yönelik programlarında yer verilen derslerin devlet üniversitelerinde ne derece uygulanabileceği de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıf üniversitelerin eleştirilen tarafları olsa da zorunlu olan Oryantasyon dersi kapsamında birinci sınıf öğrencilerine yönelik sunulan ders-te öğrencilerin kaynaşması, okulun tanıtımı (kütüphane, müfredat, sosyal olanaklar vs.) mevzuatın öğretilmesi (eğitim öğretim ve disiplin yönetmeliği, yükseköğretim kanunu) önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet üniversitelerinde ise seçmeli ders havuzunda bulunan derslerin eksikliği ise göze çarpmaktadır. Yine bazı üniversitelerin (Hasan Kalyoncu Üniversitesi) seçmeli ders havuzunda Toplumsal Du-

<sup>9</sup> Özyeğin Üniversitesinde bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler bölümü ile Psikoloji bölümü aynı fakültede bulunmaktadır.

<sup>10</sup> MEF Üniversitesi ve Toros Üniversitesinde bulunmaktadır.

<sup>11</sup> Yaşar Üniversitesinde bulunmaktadır.

<sup>12</sup> Sabancı Üniversitesinde bulunmaktadır.

yarlılık Dersi adında dersler bulunmaktadır. Bu gibi derslere devlet üniversitelerinde (Ege Üniversitesinde Toplum Hizmet Grupları dersi) az da olsa rastlanılmaktadır.<sup>13</sup>

## Sonuç

Çalışma İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi adını taşıyarak meseleye disiplinlerarası bakıldığı algısı yaratsa da ulaşılan sonuçlar bakımından aslında her iki disiplinin de diğer disiplinlerden nasıl yararlandığı/yararlanacağı üzerine odaklanılmaktadır. Örneğin her iki disiplin için Türkiye’de üniversitelerde yer verilen ders içerikleri ve programları incelendiğinde alana özgün dersler dışında multidisipliner derslere yer verildiği de görülmüştür. Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü ders içeriğinde Sinemada Uluslararası İlişkiler, İş Hayatında Kadın, Sosyal Sorumluluk Projesi gibi dersler disiplinlerin eksik kalan yönlerini tamamlamaktadır. Bu tür derslerin diğer bölümlere uyarlanmış hallerinin verilmesi halinde bölümlere karşı olan bakış açısı değişecek ve öğrencilerin lisans programları da zenginleşecektir. Diğer taraftan uluslararası ilişkiler disiplininde işlenen güvenlik konusu son yıllarda önemli bir yer edinmiş ve Kamu Yönetimi Sempozyumunun (Gaziantep) teması olarak açıklanmıştır. Yeni açılan SBKY bölümlerinde özellikle İİBF den sıyrılmaya çalışmaları düşünöldüğünde (eğitim dilinin İngilizce verilme isteği ile birlikte) alan dışı hocaların bölümün yükünü sırtlanmak zorunda olduğu görölmektedir. Aynı durum Uluslararası İlişkiler bölümü için de geçerlidir. Örneğin İngilizce eğitim için uluslararası ilişkiler bölümüne alınan hocaların Amerikan Dili ve Edebiyatı, Latin Dilleri gibi aslında mütercim tercümanlık bölümü için istihdam edilen kişilerden oluştuğu görölmekte bu durum disiplinin öğretilmesi açısından birtakım problemlere yol açmaktadır. Yan dalların üzerine kurulan bölümler asıl amaçtan (yani bölüm derslerini veren uzman hocalar) uzaklaşarak bölümün eğitim politikasına doğrudan etki etmektedir. Dolayısıyla gerek

<sup>13</sup> Devlet üniversitelerinin bazılarında (Hacettepe, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İnönü Üniversitesi) Kamu Yönetimi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde Denetimli Serbestlik, Çevresel Etki Değerlendirmesi gibi derslerin bulunması ders çeşitliliğine yapılan katkıyı göstermektedir.

SBKY gerekse Uluslararası ilişkiler bölümleri kurulurken uzmanlık alanları doğrultusunda hocaların istihdam edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bazı vakıf üniversitelerinin (Beykent Üniv gibi) ilgili bölümlerinde Oryantasyon derslerine yer verildiği görülmektedir. Böylelikle öğrencinin üniversitenin olanaklarını (kütüphane yemekhane sosyal alanları) göreceği öğrenci disiplini yönetmeliği ve YÖK kanunu anlatılmakta ve okula uyum sorunu yaşamayacağı düşünülmektedir.

**EK1: Türkiye’de Bölümlerin Üniversite Bazında Dağılımı<sup>1</sup>**

	Uluslararası İlişkiler	Kamu Yönetimi	Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler	Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
1	Abdullah Gül Üniversitesi <sup>2</sup>			
2	Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi <sup>3</sup>			
3	Adana Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi <sup>4</sup>			X
4	Adıyaman Üniversitesi	X <sup>5</sup>		
5	Afyon Kocatepe Üniversitesi			X <sup>6</sup>
6	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi <sup>7</sup>			
7	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	X <sup>8</sup>		X <sup>9</sup>
8	Akdeniz Üniversitesi	X <sup>10</sup>		X <sup>11</sup>
9	Aksaray Üniversitesi	X <sup>12</sup>		X <sup>13</sup>
10	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi <sup>14</sup>			
11	Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi <sup>15</sup>			
12	Altınbaş Üniversitesi	X <sup>16</sup>		X <sup>17</sup>
13	Amasya Üniversitesi <sup>18</sup>			
14	Anadolu Üniversitesi <sup>19</sup>			
15	Anka Teknoloji Üniversitesi <sup>20</sup>			
16	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi			X <sup>21</sup>
17	Ankara Medipol Üniversitesi <sup>22</sup>			
18	Ankara Müzik Ve Güzel Sanatlar Üniversitesi			
19	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	X <sup>23</sup>	-	X <sup>24</sup>

20	Ankara Üniversitesi	X <sup>25</sup>	-	-	X <sup>26</sup>
21	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	X <sup>27</sup>	-	-	X <sup>28</sup>
22	Antalya Akev Üniversitesi	-	-	-	-
23	Antalya Bilim Üniversitesi	-	-	X <sup>29</sup>	-
24	Ardahan Üniversitesi	X <sup>30</sup>	-	-	X <sup>31</sup>
25	Artvin Çoruh Üniversitesi	-	-	-	X <sup>32</sup>
26	Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu				
27	Atatürk Üniversitesi	X <sup>33</sup>	X <sup>34</sup>	-	-
28	Atılım Üniversitesi	X <sup>35</sup>	-	-	X <sup>36</sup>
29	Avrasya Üniversitesi	X	-	-	X <sup>37</sup>
30	Avrupa Meslek Yüksekokulu	-	-	-	
31	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi <sup>38</sup>	X <sup>39</sup> Y <sup>40</sup>	X <sup>41</sup>	-	X <sup>42</sup>
32	Bahçeşehir Üniversitesi	-	-	X <sup>43</sup>	
33	Balıkesir Üniversitesi	-	-	-	X <sup>44</sup>
34	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	X <sup>45</sup>	-	-	X <sup>46</sup>
35	Bartın Üniversitesi	-	-	-	X <sup>47</sup>
36	Başkent Üniversitesi	-	-	X <sup>48</sup>	-
37	Batman Üniversitesi <sup>49</sup>	X	-	-	X
38	Bayburt Üniversitesi	-	-	-	X <sup>50</sup>
39	Beykent Üniversitesi	X <sup>51</sup>	-	-	X <sup>52</sup>
40	Beykoz Üniversitesi	-	-	X <sup>53</sup>	-
41	Bezmi Alem Vakıf Üniversitesi <sup>54</sup>				
42	Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi	-	-	-	X <sup>55</sup>
43	Bingöl Üniversitesi	-	-	-	X <sup>56</sup>
44	Biruni Üniversitesi <sup>57</sup>				
45	Bilis Eren Üniversitesi	X <sup>58</sup>	X <sup>59</sup>	-	-
46	Boğaziçi Üniversitesi	-	-	X <sup>60</sup>	-
47	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	X <sup>61</sup>	X <sup>62</sup>	-	-
48	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	-	-	-	X <sup>63</sup>
49	Bursa Teknik Üniversitesi	X <sup>64</sup>	-	X <sup>65</sup>	-
50	Bursa Uludağ Üniversitesi	X <sup>66</sup>	-	-	X <sup>67</sup>
51	Çağ Üniversitesi	-	-	-	-
52	Çanakale 18 Mart Üniversitesi <sup>68</sup>	X <sup>69</sup>	X <sup>70</sup>	-	X <sup>71</sup>
53	Çankaya Üniversitesi	-	-	X <sup>72</sup>	-
54	Çankırı Karatekin Üniversitesi	X <sup>73</sup>	-	-	X <sup>74</sup>
55	Çukurova Üniversitesi	-	-	X <sup>75</sup>	-
56	Dicle Üniversitesi	-	-	-	X <sup>76</sup>

İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi

57	Doğuş Üniversitesi	X <sup>77</sup>	-	-	X <sup>78</sup>
58	Dokuz Eylül Üniversitesi <sup>79</sup>	X <sup>80</sup>	X <sup>81</sup>	-	-
59	Düzce Üniversitesi	X <sup>82</sup>	-	-	-
60	Ege Üniversitesi	X <sup>83</sup>	-	-	-
61	Erciyes Üniversitesi	X <sup>84</sup>	-	X	X
62	Erzincan B.Y. Üniversitesi	-	-	-	X <sup>85</sup>
63	Erzurum Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
64	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	X <sup>86</sup>	-	-	X <sup>87</sup>
65	Eskişehir Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
66	Fsm Vakıf Üniversitesi	-	-	-	-
67	Fenerbahçe Üniversitesi <sup>88</sup>	-	-	-	-
68	Fırat Üniversitesi	-	-	-	X <sup>89</sup>
69	Galatasaray Üniversitesi	X <sup>90</sup>	X <sup>14</sup>	-	-
70	Gazi Üniversitesi	-	-	-	-
71	Gaziantep İslam Bilim Ve Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
72	Gaziantep Üniversitesi	X <sup>91</sup>	-	-	X <sup>92</sup>
73	Gebze Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
74	Giresun Üniversitesi	X <sup>93</sup>	-	-	X <sup>94</sup>
75	Gümüşhane Üniversitesi	X <sup>95</sup>	-	-	X <sup>96</sup>
76	Hacettepe Üniversitesi	X <sup>97</sup>	-	-	X <sup>98</sup>
77	Hakkâri Üniversitesi	-	-	X <sup>99</sup>	-
78	Haliç Üniversitesi	-	-	X <sup>100</sup>	-
79	Harran Üniversitesi	-	X <sup>101</sup>	-	-
80	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	-	-	X <sup>102</sup>	-
81	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	-	-	-	X <sup>103</sup>
82	Hitit Üniversitesi	-	-	-	X <sup>104</sup>
83	İğdir Üniversitesi	-	-	-	X <sup>105</sup>
84	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	-	-	-	-
85	Işık Üniversitesi <sup>15</sup>	X <sup>106</sup>	-	-	-
86	İbni-İ Haldun Üniversitesi	-	-	X <sup>107</sup>	-
87	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	X <sup>108</sup>	-	-	X <sup>109</sup>

<sup>14</sup> Bölüm, Siyaset Bilimi olarak geçmektedir. İdare Hukuku, Kentleşme, Kamu Yönetimi derslerinin bulunduğu bölüm Fransızca okutulmaktadır.

<sup>15</sup> Siyaset Bilimi bölümü bulunmaktadır. Kamu Politikası Yerel Yönetimler Türk Dış Politikası gibi dersler bulunmaktadır.



88	İnönü Üniversitesi	X <sup>110</sup>	-	-	X <sup>111</sup>
89	İskenderun Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
90	İstanbul Arel Üniversitesi	X <sup>112</sup>	-	-	X <sup>113</sup>
91	İstanbul Atlas Üniversitesi	-	-	-	-
92	İstanbul Aydın Üniversitesi	-	-	X <sup>114</sup>	-
93	İstanbul Ayvansaray Üniversitesi	-	-	-	-
94	İstanbul Bilgi Üniversitesi <sup>16</sup>	X <sup>115</sup>	-	-	-
95	İstanbul Demiroğlu Bilim Üniversitesi	-	-	-	-
96	İstanbul Esenyurt Üniversitesi	-	-	X <sup>116</sup>	-
97	İstanbul Gedik Üniversitesi	X <sup>117</sup>	-	-	X <sup>118</sup>
98	İstanbul Gelişim Üniversitesi	-	-	X <sup>119</sup>	X <sup>120</sup>
99	İstanbul Kent Üniversitesi	-	-	-	X <sup>121</sup>
100	İstanbul Kültür Üniversitesi	X <sup>122</sup>	-	-	-
101	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	X <sup>123</sup>	-	-	X <sup>124</sup>
102	İstanbul Medipol Üniversitesi	-	-	X <sup>125</sup>	X <sup>126</sup>
103	İstanbul Okan Üniversitesi	X <sup>127</sup>	-	-	-
104	İstanbul Rumeli Üniversitesi	X <sup>128</sup>	-	-	X <sup>129</sup>
105	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	-	-	X <sup>130</sup>	-
106	İstanbul Şehir Üniversitesi	-	-	X <sup>131</sup>	-
107	İstanbul Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
108	İstanbul Ticaret Üniversitesi	-	-	-	-
109	İstanbul Üniversitesi	-	-	X <sup>132</sup>	X <sup>133</sup>
110	İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa	-	-	-	-
111	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	-	-	X <sup>134</sup>	-
112	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	-	-	X <sup>135</sup>	-

<sup>16</sup> Siyaset Bilimi bölümü bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler, Siyasi ve Diplomatik Tarih, Türk Dış Politikası, TDP'de Güncel Sorunlar dersleri verilmektedir.

İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi

113	İstinye Üniversitesi	X <sup>136</sup>	-	-	X <sup>137</sup>
114	İzmir Bakırçay Üniversitesi	-	-	-	-
115	İzmir Demokrasi Üniversitesi	X <sup>138</sup>	-	-	X <sup>139</sup>
116	İzmir Ekonomi Üniversitesi	-	-	X <sup>140</sup>	-
117	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	X <sup>141</sup>	-	-	X <sup>142</sup>
118	İzmir Tınaztepe Üniversitesi	-	-	-	-
119	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	-	-	-	-
120	Kadir Has Üniversitesi	X <sup>143</sup>	-	-	X <sup>144</sup>
121	Kafkas Üniversitesi	-	-	X <sup>145</sup>	X <sup>146</sup>
122	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi	-	-	-	-
123	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	-	X <sup>147</sup>	X <sup>148</sup>	-
124	Kapadokya Üniversitesi	-	-	X <sup>149</sup>	X <sup>150</sup>
125	Karabük Üniversitesi	X	-	-	X <sup>151</sup>
126	Karadeniz Teknik Üniversitesi	X <sup>152</sup>	X <sup>153</sup>	-	-
127	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	-	-	X <sup>154</sup>	X <sup>155</sup>
128	Kastamonu Üniversitesi	X <sup>156</sup>	-	-	X <sup>157</sup>
129	Kayseri Üniversitesi	-	-	-	-
130	Kırkkale Üniversitesi	X <sup>158</sup>	-	-	X <sup>159</sup>
131	Kırklareli Üniversitesi	X <sup>160</sup>	X <sup>161</sup>	-	-
132	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	X <sup>162</sup>	-	-	X <sup>163</sup>
133	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	-	-	-	X <sup>164</sup>
134	Kocaeli Üniversitesi	X <sup>165</sup>	-	-	X <sup>166</sup>
135	Koç Üniversitesi	X <sup>167</sup>	-	-	-
136	Konya Gıda Ve Tarım Üniversitesi	-	-	-	-
137	Konya Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
138	Kto Karatay Üniversitesi	-	-	-	-
139	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	-	X <sup>168</sup>	X <sup>169</sup>	-
140	Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi	-	-	-	-
141	Lokman Hekim Üniversitesi	-	-	-	-
142	Malatya Turgut Özal Üniversitesi	-	-	-	-
143	Maltepe Üniversitesi	-	-	X <sup>170</sup>	-
144	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	-	X <sup>171</sup>	X <sup>172</sup>	-

145	Mardin Artuklu Üniversitesi	-	-	X <sup>173</sup>	-
146	Marmara Üniversitesi <sup>17</sup>	X <sup>174</sup>	-	X <sup>175</sup>	X <sup>176</sup>
147	Mef Üniversitesi	-	-	X <sup>177</sup>	-
148	Mersin Üniversitesi	X <sup>178</sup>	X <sup>179</sup>	-	-
149	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	-	-	-	-
150	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	X <sup>180</sup>	X <sup>181</sup>	-
151	Munzur Üniversitesi	-	-	-	X <sup>182</sup>
152	Muş Alparslan Üniversitesi	-	-	-	X <sup>183</sup>
153	Necmettin Erbakan Üniversitesi	X <sup>184</sup>	-	-	X <sup>185</sup>
154	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	X <sup>186</sup>	X <sup>187</sup>	-	-
155	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	-	X <sup>188</sup>	X <sup>189</sup>	-
156	Nişantaşı Üniversitesi	X <sup>190</sup>	-	-	X <sup>191</sup>
157	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	-	-	-	X <sup>192</sup>
158	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	-	-	X <sup>193</sup>	X <sup>194</sup>
159	Ordu Üniversitesi	-	-	-	X <sup>195</sup>
160	Ortadoğu Teknik Üniversitesi	X	-	-	X
161	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	X <sup>196</sup>	-	-	X <sup>197</sup>
162	Ostim Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
163	Özyeğin Üniversitesi	X <sup>198</sup>	-	-	-
164	Pamukkale Üniversitesi	-	-	-	X <sup>199</sup>
165	Piri Reis Üniversitesi	-	-	-	-
166	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	X <sup>200</sup>	-	-	X <sup>201</sup>
167	Sabancı Üniversitesi <sup>18</sup>	X <sup>202</sup>	-	-	-
168	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	-	-	-	-
169	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	-	-	-	-
170	Sakarya Üniversitesi	X <sup>203</sup>	-	-	X <sup>204</sup>
171	Samsun Üniversitesi	-	-	-	-
172	Sanko Üniversitesi	-	-	-	-
173	Selçuk Üniversitesi	X <sup>205</sup>	-	-	X <sup>206</sup>
174	Semerkan Bim Ve Teknoloji Üniversitesi	-	-	-	-

<sup>17</sup> Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yerel Yönetimler bölümü bulunmaktadır.

<sup>18</sup> Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinde (SSBF) Siyaset Bilimi bölümü bulunmaktadır.

İnterdisipliner Eğitim Politikası Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Eğitimi

175	Siirt Üniversitesi	-	-	-	-
176	Sinop Üniversitesi	-	-	-	X <sup>207</sup>
177	Sivas Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi	-	-	-	-
178	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	-	X <sup>208</sup>	-	-
179	Süleyman Demirel Üniversitesi	X <sup>209</sup>	-	-	X <sup>210</sup>
180	Şırnak Üniversitesi	-	-	-	X <sup>211</sup>
181	Tarsus Üniversitesi	-	-	-	-
182	Ted Üniversitesi	-	-	X <sup>212</sup>	-
183	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	X <sup>213</sup>	-	-	X <sup>214</sup>
184	Tobb Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi	-	-	X <sup>215</sup>	-
185	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	-	X <sup>216</sup>	X <sup>217</sup>	-
186	Toros Üniversitesi	-	-	-	-
187	Trabzon Üniversitesi	-	-	-	-
188	Trakya Üniversitesi	X <sup>218</sup>	X <sup>219</sup>	-	-
189	Türk Hava Kurumu Üniversitesi	-	-	-	-
190	Türk-Alman Üniversitesi	-	-	X <sup>220</sup>	-
191	Türkiye Uluslararası İslam Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi	-	-	-	-
192	Türk Japon Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi	-	-	-	-
193	Ufuk Üniversitesi	-	-	X <sup>221</sup>	-
194	Uşak Üniversitesi <sup>19</sup>	-	X <sup>222</sup>	-	-
195	Üsküdar Üniversitesi	-	-	X <sup>223</sup>	-
196	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	X <sup>224</sup>	X <sup>225</sup>	-	-
197	Yalova Üniversitesi	X <sup>226</sup>	-	-	-
198	Yaşar Üniversitesi	X <sup>227</sup>	-	-	-
199	Yeditepe Üniversitesi	-	X <sup>228</sup>	X <sup>229</sup>	-
200	Yıldız Teknik Üniversitesi	-	-	-	-
201	Yozgat Bozok Üniversitesi	X <sup>230</sup>	-	-	X <sup>231</sup>
202	Yüksek İhtisas Üniversitesi	-	-	-	-
203	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	-	-	-	X <sup>232</sup>

<sup>19</sup> Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü öğrenci alımına başlamamıştır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**An Evaluation on Interdisciplinary Education Policy:  
International Relations and Public Administration  
Education**

\*

Merve Mescioğlu Fedai - Recep Fedai  
*Ankara University - Çanakkale Onsekiz Mart University*

The study was prepared by an active open and Public Administration course made and subjected to content analysis of lesson plans and course contents of the International Relations department of state and private universities in Turkey. However, PSPA and Political Science and International Relations departments were also included in the study. Accordingly, International Relations and public administration courses and course contents were analyzed. As a result of the analyzes, it will be determined where the differentiation originates from, and an assessment will be made on how to spread the applications that are thought to be beneficial by providing original applications related to the departments. The study focuses on how the disciplines of public administration and international relations are placed in the course contents and plans for the said departments of the universities. Whether the course planning is based on academic priorities or a different priority will be determined. In this context, the study reflects the theoretical implications of the theoretical discussion by examining the degree to which the two disciplines take part in each other's program by looking at the curriculum of the undergraduate departments of international relations and public administration. In addition to this, it is aimed that the study will become a guide for universities in terms of preparation of academic program.

The findings obtained from this study gives an idea of the number of active education department in the state and private universities in Turkey. Political Science and International Relations discipline regarding these courses is mainly given training in Public Administration: Introduction to International Relations, Turkish Foreign Policy, Political History, European Union and Turkey. In the International Relations de-

partments, the following courses are given related to the disciplines of Public Administration / PSPA, Political Science, Turkish Political Life, Administrative Law. Elective: Introduction to Public Administration, Management Sciences, Contemporary Management Techniques, Public Policies. To give place to more detailed information: Political Science and the general public management course in International Relations Department, Turkey is seen not been provided to the current management issues and policies. Particularly, the departments of Political Science and International Relations can be seen as the most popular and established departments within the foundation universities. However, when the course contents of these departments are examined, it is seen that there are courses on current issues related to politics, and courses such as public policies, management science and public administration do not take place. It is possible to say that the courses in the established departments are shaped in line with the expertise areas of the current instructors and faculty members. Especially the courses in the elective pool confirm this idea. It can be determined that excessive specialization is made in the departments which include both disciplines. In most of the departments of Public Administration, Political Science and Public Administration, there is at least one course related to the Department of International Relations, such as Introduction to International Relations. However, it is seen that some courses do not include any courses from the discipline of international relations.

One of the results obtained in this study is the distinction between state and foundation universities in terms of education programs for disciplines. It is also an important question as to what extent the courses given in the programs of foundation universities for the education of these disciplines can be applied in public universities. Even though the foundation has criticized sides of the universities, the integration of the students, the promotion of the school (library, curriculum, social facilities, etc.) and the teaching of the legislation (education and disciplinary regulations, higher education law) are an important practice in the course offered to first-year students within the scope of the mandatory Orientation course. In the state universities, the lack of courses in the elective pool is noteworthy. Although the study creates the perception of interdisciplinary approach it focuses on how both disciplines benefit /

benefit from other disciplines. For example, course content and program given university places in Turkey for both disciplines was observed that given the multidisciplinary course lessons outside the original area is examined.

## Kaynakça / References

- Adalı, G. (2010). *Türkiye’de kamu yönetimi eğitimini yeniden düşünmek; kamu yönetimi eğitiminin günümüz Türkiye’sinde kamu kurumlarının eğitim ihtiyacını karşılama durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kocaeli.
- Alkuş, O. (2000). *Türkiye’de kamu yönetimi eğitimi: Üniversitelerin kamu yönetimi bölümlerinde bir uygulama (1996-1997 öğretim yılı)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, Malatya.
- Altan, Y., Kerman, U., ve Aktel, M. (2009). Kamu yönetiminde lisans öğretimi: Kamu yönetimi öğrencileri üzerinde bir araştırma, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 227-252.
- Akpınar, A. (2017). *Türkiye’de siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitimi: Eğitim-istihdam ilişkisine ilişkin bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (9 Temmuz, 2018). *Resmi Gazete*. (Sayı: 30743).
- Bazoğlu S., D. (2005). Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının bilim dalı olarak gelişmesine güncel ve tarihsel bir bakış. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 30-53.
- Dedeoğlu, B. (2005). Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmaları ve eğitimi çalışmayı (16-17 Nisan 2005) Üzerine, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 2(6), 151-155.
- KAYFOR (2019). 23.02.2019 tarihinde <http://kayfor.nny.edu.tr>, adresinden erişildi.
- Keskin, N. E. (2006). Türkiye’de kamu yönetimi disiplininin köken sorunu, *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 1-28.

- Keyman, E. F., ve Ülkü, N. E. (2007). Türkiye üniversitelerinde uluslararası ilişkiler ders müfredatı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13), 99-105.
- Kiriş, H. M., ve Gül, H. (2017). Büyük veri analizi temelinde Türkiye’de siyaset bilimi ve kamu yönetimi (SBKY) ile kamu yönetimi (KY) bölümleri sıralaması ve değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Özel Sayı), 2109-2131.
- Ömürgönülşen, U. (2010). Türkiye’de lisans düzeyi kamu yönetimi öğretiminde yakın dönemde yaşanan gelişmeler: Mevcut durum, sorun alanları ve gelişme eğilimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(03), 123-161.
- Özcan, G. (2007), Türkiye’de uluslararası ilişkiler alanında lisansüstü eğitiminin sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13), 107-112.
- Polat, B. (2009). *Kamuoyu denetimi: Türkiye’de kamu yönetimi eğitiminin kamuoyu denetimine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara.
- Seçkiner, E., ve Yıldız, M. (2013). Kamu yönetimi alanında düzenlenen bilimsel toplantıların gelişimi ve kurumsallaşması süreci: Kamu yönetimi forumu (KAYFOR) örneği, *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(1), 110-137.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2013). Türkiye’de uluslararası ilişkiler eğitimi: lisans ve lisansüstü ders programlarının karşılaştırmalı bir analizi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(3), 303-316.
- UİK (2019). 04.05.2019 tarihinde <https://www.uik.org.tr/36/tarihce>, adresinden erişildi.
- Yaman, A. (2009). *Türk kamu yönetiminde yöneticilerin kamu yönetimi eğitimi açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Elazığ.
- Yalçınkaya, A., ve Efeğil, E. (2009). Türkiye’de uluslararası ilişkiler eğitiminde ve araştırmalarında teorik ve kavramsal yaklaşım temelinde yabancılaşma sorunu. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3(5), 207-230.
- YÖKATLAS (2019). 12.03.2019 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4-tablo.php?p=ea>, adresinden erişildi.



## Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Fedai-Mescioğlu, M. ve Fedai, R. (2019). İnterdisipliner eğitim politikası üzerine bir değerlendirme: Uluslararası ilişkiler ve kamu yöne-timi eğitimi *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 359-392. DOI: 10.26466/opus.584916

## Sonnot

<sup>1</sup> Yükseköğretim Kurumunun web sitesinde üniversitelerimiz kısmında meslek yüksekokulları da yer almaktadır. Ancak çalışmanın konusu bakımından bu üniversiteler çalışmaya dahil edilmemiştir. Derslerin isimleri ise olduğu gibi aktarılmıştır.

<sup>2</sup> Yönetimi bilimleri fakültesinde işletme bölümü bulunmaktadır.

<sup>3</sup> Daha çok sağlık bilimleri üzerine yoğunlaşmıştır.

<sup>4</sup> SBKY Bölümü 1. Sınıf öğrencileri bulunmaktadır.

<sup>5</sup> 3. sınıf öğrencileri için seçmeli uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk dersi bulunmaktadır. 4. sınıf öğrencileri için zorunlu olarak Çağdaş Devlet Sistemleri dersi; seçmeli olarak ise Türk Dış Politikası, AB Entegrasyon Süreci ve Türkiye dersleri bulunmaktadır.

<sup>6</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkiler dersi 4. sınıfta Türk Dış Politikası dersi zorunlu olarak verilmektedir. 3. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası Hukuk, AB ve Türkiye, Uluslararası Örgütler dersi verilmektedir.

<sup>7</sup> Sağlık bilimleri alanında faaliyet göstermektedir.

<sup>8</sup> Bölüm aktif değildir.

<sup>9</sup> Ders programlarının 5 yarıyıl olarak hazırlanmasından bölümün yeni olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut ders içeriklerinde Uluslararası İlişkilere ilişkin bir ders bulunmamaktadır.

<sup>10</sup> Bölüme ait ders içeriğine ulaşılamamıştır.

<sup>11</sup> AB ve Kamu Yönetimi, Devletler Özel Hukuku, Uluslararası İlişkiler, Siyasi Tarih, Türk Dış Politikası dersleri seçmeli verilmektedir.

<sup>12</sup> şimdilik 2. sınıfa kadar olan öğrencilerin ders programı hazırlanmıştır. 1. sınıfta Siyaset bilimi, ikinci sınıfta ise Siyasi düşünceler tarihi dersleri bulunmaktadır. Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetimi dersleri ise 3. sınıf için seçmeli olarak okutulmaktadır. İdare hukuku, devlet ve bürokrasi dersleri seçmeli olarak 4. Sınıf dersleri arasında yer almıştır.

<sup>13</sup> 3. sınıfta Türk Dış Politikası dersi okutulmaktadır. Normal ve ikinci öğretim sınıfları mevcuttur.

<sup>14</sup> Fakülte ve bölümlere ulaşılamamıştır.

<sup>15</sup> İİBF içinde Turizm İşletmeciliği bölümü bulunmaktadır.

<sup>16</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Kamu Yönetimine Girişi gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>17</sup> Bölüm İngilizcedir. Zorunlu dersler arasında Uluslararası İlişkilere giriş, 19. ve 20. yy Diplomatik Tarih bulunurken, Uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası ilişkiler ve insan hakları, Avrupa bütünleşmesi, Türk Dış Politikası, Uluslararası Örgütler, Milliyetçilik Kuramları gibi seçmeli dersler de bulunmaktadır.

<sup>18</sup> İİBF içinde Siyaset Bilimi isminde bir bölüm bulunmakta ancak bölümde eğitime başlanmamıştır.

<sup>19</sup> Söz konusu bölümler bulunmamaktadır.

<sup>20</sup> Aktif değildir.

<sup>21</sup> Gazi Üniversitesinden ayrılan İİBF bünyesinde SBKY bölümü bulunmaktadır. 1. sınıfta zorunlu Siyasi Tarih dersi bulunurken 3. sınıfta Uluslararası Hukuku dersi seçmeli 4. sınıfta Çağdaş Devlet Sistemleri dersi zorunludur.

<sup>22</sup> Üniversite İstanbul Medipol üniversitesi gibi sağlık bilimleri üzerine kurulmuş ancak aktif duruma geçirilmemiştir.

<sup>23</sup> Ders içeriklerine ulaşamamıştır.

<sup>24</sup> Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü müfredatına bakıldığında siyaset bilimi ağırlıklı bir eğitim yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

<sup>25</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak Siyaset Bilimine Giriş dersi bulunmaktadır. 2. sınıfta ise seçmeli olarak Yönetim bilimi, İdare Hukuku ve Karşılaştırmalı Siyaset dersi yer almaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak Current Political Issues in Turkey ve Political Regime in Turkey derslerinin yer alması Türkiye’de güncel politik sorunlara yer verilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Her ne kadar bu tür derslerin seçmeli havuzunda yer alması öğrenci durumu sayısı öğretim üyesi durumu ile alakalı olarak değişiklik gösterse de programda yer verilmesi bölümün iç politikadan kopuk bir ders programı olmadığını kanıtlamaktadır.

<sup>26</sup> 1. sınıfta Siyasal Tarih dersi zorunlu iken seçmeli olarak Türk Dış Politikası dersi verilmektedir. 3. sınıfta Devletler Özel Hukuku Uluslararası Hukuk zorunlu; 4. sınıfta ise AB Hukuku dersi seçmeli olarak sunulmaktadır.

<sup>27</sup> Bölümün ders planında Siyaset bilimine giriş zorunlu iken seçmeli ders havuzunda ise Türk Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler dersi bulunmaktadır. Kamu yönetimi ve iç politikaya yönelik bir ders bulunmamaktadır.

<sup>28</sup> İngilizce eğitim verilen bölüm yeni açılması nedeniyle ilk iki sınıfa kadar olan ders programı mevcuttur. 2. sınıfta Dünya Siyasi Tarihi adında bir ders bulunmaktadır.

<sup>29</sup> Bölümün eğitim dili %100 İngilizcedir. Bölümü ders programı incelendiğinde siyaset bilimi, karşılaştırmaları siyaset, Türk dış politikası, diplomasi gibi derslerin harmanlandığı görülmektedir. Seçmeli ders havuzunda ise iç politikaya yönelik sadece Türk Siyaseti isminde bir ders bulunmakta bu dersin ise Türk Siyasal Hayatı dersine benzer bir ders olduğu anlaşılmaktadır. Kamu Politikası, Afrika politikaları, Enerji politikaları, Küresel örgütler gibi dersler Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler dersi için yeterli görülmektedir.

<sup>30</sup> 1. sınıfta siyaset bilimi, kamu yönetimi dersleri seçmeli ders havuzunda ise İdare Hukuku dersleri bulunmaktadır.

<sup>31</sup> 2. sınıfta Uluslararası hukuk, 4. sınıfta ise uluslararası siyaset gibi dersler bulunmaktadır. Siyasi Tarih, Türk Dış Siyaseti, Türkiye AB ilişkileri gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.

<sup>32</sup> 2. sınıfta uluslararası politika dersi zorunlu uluslararası insani sorunlar dersi ise seçmelidir. 3. sınıfta siyasi tarih ve Türk dış Politikası zorunlu uluslararası Güvenlik ve Terör, Ortadoğu da Toplum ve Siyaset, AB Bütünleşmesi, uluslararası Örgütler, Uluslararası Hukuk dersi ise seçmelidir. 4. sınıfta Türkiye AB ilişkileri zorunlu Milliyetçilik ve Azınlıklar, Türk Diplomasi Tarihi, Latin Amerika’da Toplum ve Siyaset ise seçmelidir.

<sup>33</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak Siyaset bilimi ve yönetimi bilimi, 2 sınıfta ise Kamu Yönetimi dersi bulunmaktadır.

<sup>34</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak Siyasi Tarih dersi bulunmaktadır. 2. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası ilişkilere giriş dersi bulunmaktadır.

<sup>35</sup> Siyaset bilimi dışında kamu yönetimine ilişkin bir ders bulunmamaktadır. Güncel konulara ilişkin dersler bulunmaktadır. Örneğin Yükselen Çin: Çin’in Dış ve Ekonomi Politikalarında Güncel Meseleler gibi.

<sup>36</sup> Siyasi Tarih gibi zorunlu, AB Hukuku ve Türkiye AB ilişkileri gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.

<sup>37</sup> Siyaset Bilimi, Küreselleşme ve Uluslararası ilişkiler, AB gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>38</sup> Üniversitede; Aydın İktisat Fakültesi, Söke İşletme Fakültesi ve Nazilli İİBF bulunmaktadır.

<sup>39</sup> Aydın İktisat Fakültesinde Uluslararası İlişkiler bölümü İngilizce olarak verilmektedir. 1. Sınıfta siyaset bilimi 2. sınıfta ise Türk siyasal Yaşamı gibi dersler bulursa da kamu yönetimine dair bir dersin bulunmadığı görülmektedir.

<sup>40</sup> Nazilli İİBF’de Uluslararası İlişkiler bölümünde İngilizce eğitim verilmektedir. Seçmeli ders havuzunda Yönetim bilimi, İdare hukuku gibi derslerin yanı sıra Yazılımın Temelleri, Mühendisliğe Giriş, Mühendislik Ekonomisi gibi dersler de sunulmaktadır. Ayrıca Uluslararası ilişkilerin Türkçe eğitim veren bölümü de bulunmaktadır.

- 
- <sup>41</sup> Kamu Yönetimi bölümü 2. sınıfta Siyasi Tarih I ve Siyasi Tarih II dersleri bulunmaktadır.
- <sup>42</sup> SBKY bölümünde uluslararası ilişkiler derslerine yer verilmemiştir. İnsan Hakları ve Demokrasi Küreselleşme ve siyaset gibi dersler bulunsa da diğer üniversitelerde SBKY bölümlerinin aksine uluslararası ilişkilere giriş dersi bulunmamaktadır.
- <sup>43</sup> Siyaset Bilimine Giriş ve Uluslararası Örgütler Türk Dış Politikası diplomasi gibi dersler bulunmakta iki disipline ilişkin oluşturulan sentez bölüm içeriği olarak sunulmaktadır. Kamu yönetimine ait özgün bir ders görülmemektedir.
- <sup>44</sup> Bölüme ait ders içeriklerine ulaşılammıştır.
- <sup>45</sup> Karşılaştırmalı Yönetim Sistemleri isimli ders bulunmaktadır.
- <sup>46</sup> 1. Ve 2. sınıfta Siyasi Tarih I ve II, Uluslararası İlişkilere Giriş dersleri bulunmaktadır.
- <sup>47</sup> 1. Sınıfta siyasi Tarih dersi 4. Sınıfta ise uluslararası hukuk dersi zorunlu olarak sunulmaktadır.
- <sup>48</sup> Bölümün hem Türkçe hem de İngilizce eğitim vermektedir. Uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi dersleri ağırlıklı olarak verilmektedir. Türk Siyasetinde Güncel Konular ve Karşılaştırmalı Politika dersi bulunmaktadır.
- <sup>49</sup> Bölümlere ait ders içeriklerine ulaşılammıştır.
- <sup>50</sup> Uluslararası İlişkilere ilişkin bir ders bulunmamaktadır.
- <sup>51</sup> Bölümde programın zamanlık dersi olarak son sınıfta Gelişmekte Olan Ülkelerde Politika isimli bir ders bulunmaktadır. Oryantasyon dersi bulunmaktadır.
- <sup>52</sup> Hem İngilizce hem de Türkçe eğitim verilmektedir. Politik Ekonomi, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum, Gelişmekte Olan Ülkelerde Politika gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>53</sup> Bölümün eğitim dili %100 İngilizcedir. Karşılaştırmalı Siyaset Politik Sosyoloji Türk Siyasal Hayatı gibi zorunlu İdare Hukuku ve Kent Sosyolojisi gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>54</sup> Sağlık alanında uzmanlaşmış bir üniversitedir.
- <sup>55</sup> 3. sınıftan itibaren uluslararası ilişkiler, siyasi tarih dersleri okutulmaktadır. Türk Dış Politikası 21. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türk Dış Politikası dersleri bulunmaktadır. Küreselleşme ve Milliyetçilik gibi seçmeli dersler bulunmaktadır. 4. Sınıfta ise Devletler Hukuku Türkiye AB ilişkileri zorunlu dersler vardır.
- <sup>56</sup> 1. sınıf öğrencileri bulunmaktadır. Ayrıntılı ders programına ulaşılammıştır.
- <sup>57</sup> İİBF bulunmamaktadır.
- <sup>58</sup> 1. sınıfta Etik 2. sınıfta ise İdare Hukuku dersi zorunludur.
- <sup>59</sup> 4. sınıfta zorunlu dersler arasında Türkiye'nin Dış Politikası ve Uluslararası Hukuk, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler dersleri bulunmaktadır.
- <sup>60</sup> Eğitim dili İngilizcedir. Türk Siyasetine Giriş, Siyaset Bilimi ve Araştırma Yöntemleri, Karşılaştırmalı Siyaset İdare Hukuku, Karşılaştırmalı Devlet ve Bürokrasi, Çevre ve Siyaset, Devlet ve Kamusal Alan, Etik ve Siyaset gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>61</sup> 4. sınıfta Modern Devlet Sistemleri adlı zorunlu bir ders bulunmaktadır. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İdare Hukuku dersleri ise seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>62</sup> Milliyetçilik Kuramları ve Milliyetçilik dersi seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>63</sup> Türki Dış Politikası, Türkiye-AB ilişkileri dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>64</sup> Siyaset bilimine giriş dersi bulunmaktadır.
- <sup>65</sup> Bölüm, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi adıyla kurulmuştur. Siyaset Bilimi dersleri ağırlıktadır. Kamu yönetimi idare hukuku yönetimi, bürokrasi örgüt gibi derslere yer verilmemektedir.
- <sup>66</sup> Siyaset Bilimi ve İdare Hukuku gibi zorunlu dersler bulunmaktadır. Türk Siyasal Hayatı, İdari Yargı gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>67</sup> Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Sistemin Analizi, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Güvenlik Stratejileri, Türk Dış Politikası, Uluslararası Örgütler, Uluslararası Terörizm ve Güvenlik gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>68</sup> Üniversitede merkez kampüste SBF içinde Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü bulunurken Biga İİBF'de Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi bölümleri bulunmaktadır.

- <sup>69</sup> Biga'da 2. sınıfta seçmeli olarak Kamu Yönetimi ve Türkiye'nin Toplumsal Yapısı dersi seçmeli olarak verilmektedir. 3. sınıfta İdare Hukuku zorunlu olarak verilmektedir. Merkezde ise bölüm yeni açılmış (İng) ve 1. Sınıf öğrencileri için program hazırlanmıştır.
- <sup>70</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih I ve II dersleri, 4. sınıfta Uluslararası Hukuk, AB Kurumları ve Hukuku zorunlu uluslararası Örgütler I ve II ve Türk Dış Politikası ise seçmelidir.
- <sup>71</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih I ve II, Avrupa Birliği I ve II dersleri zorunlu 4.sınıfta Uluslararası Hukuk dersi zorunlu, Uluslararası Örgütler I ve II, Dünya Siyaseti I ve II dersleri seçmelidir.
- <sup>72</sup> Türk İdare Tarihi, Siyaset Bilimi, Türk Siyaseti, Karşılaştırmalı Devlet ve Demokrasi, Çevre Politikaları, Türkiye-AB İlişkileri gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>73</sup> Fakülte seçmeli dersleri kısmında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>74</sup> Fakülte seçmeli dersleri kısmında Uluslararası İlişkiler dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>75</sup> Siyaset Bilimi ve uluslararası ilişkilerde iki bölüm bulunmakta; Türkçe ve İngilizce eğitim verilmektedir. Türk siyasal Yaşamında Güncel Konular, İdare hukuku, Göç Siyaseti, Karşılaştırmalı Siyasete giriş gibi dersler bulunmaktadır. 4. sınıfta ise Uluslararası Hukuk dersi seçmelidir.
- <sup>76</sup> 1. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunlu üçüncü sınıfta ise Uluslararası ilişkiler dersi 4. sınıfta ise Ulus ve Ulusçuluk dersi seçmelidir.
- <sup>77</sup> Akademik ve Sosyal Oryantasyon dersi zorunludur.
- <sup>78</sup> 4. sınıfta Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum dersi bulunmaktadır.
- <sup>79</sup> İşletme Fakültesinde Uluslararası İlişkiler bölümü, İİBF'de ise Kamu Yönetimi bölümü bulunmaktadır.
- <sup>80</sup> Sosyal Sorumluluk Projesi adında zorunlu bir ders bulunması dikkat çekmektedir. 3. sınıfta verilen Türkiye'nin Siyasi Yapısı zorunlu iken İdare Hukuku dersi seçmelidir. İş Hayatında Kadınlar, Sinemada Uluslararası İlişkiler dersleri ise seçmeli olsa da oldukça dikkat çekmektedir.
- <sup>81</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunlu iken Avrupa Birliği ve Türkiye dersi ise seçmelidir. 3. sınıfta Gelişmekte Olan Ülkelerde Politika dersi ise diğer özel üniversitelerde olduğu gibi müfredat eklenmiştir.
- <sup>82</sup> 3. sınıfta İdare Hukuku dersi bulunmaktadır. Seçmeli olarak ise Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Yerel Yönetimler, Kamu Yönetimi gibi dersler yer almaktadır.
- <sup>83</sup> 3. sınıfta zorunlu olarak Türk Siyasal Yaşamı I ve II dersi bulunmaktadır. 4.sınıfta seçmeli olarak İdare Hukuku, İdari Yargı ve Türk Siyasal Yaşamında Güncel Sorunlar, Türkiye'de Anayasal Hareketler isimli dersler bulunmaktadır. Üniversiteye özgü olarak Topluma Hizmet Grupları ve ayrıca Transition into Univesity Life isimli seçmeli dersleri bulunmaktadır.
- <sup>84</sup> 2. sınıfta İdare hukuku 4. sınıfta ise Kamu Yönetimi dersleri zorunludur. Sanat ve Uluslararası Politika adında seçmeli ders bulunmaktadır.
- <sup>85</sup> 4. sınıfta zorunlu olarak AB ve Türkiye dersi, seçmeli olarak Türk Dış Politikası, Milliyetçilik, Küreselleşme ve Azınlıklar deri bulunmaktadır.
- <sup>86</sup> SBKY bölümündeki seçmeli derslerin yanında Toplumsal Sorumluluk ve Vergi Bilinci, Psikolojik Başarı Teknikleri dersleri bulunmaktadır. 2. sınıfta Türk Siyasal Hayatı, Siyasi Düşünceler Tarihi zorunlu iken, 4 sınıfta Strategic Management dersi seçmeli olarak sunulmuştur.
- <sup>87</sup> Sinema Kültürü, Web Tasarımı gibi seçmeli dersler bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak uluslararası ilişkiler, Türk Dış Politikası gibi dersler bulunmaktadır. 4. sınıfta seçeli olarak Ortadoğu, Uluslararası Hukuk, Diploması, AB ve Türkiye dersleri vardır.
- <sup>88</sup> Yeni kurulan üniversitede Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünün Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki bölüm halinde eğitim vereceği belirtilmektedir. Ancak bölümler halen aktif değildir.
- <sup>89</sup> 4. sınıfta zorunlu olarak AB'nin Siyasi ve Hukuki Yapısı dersi bulunmaktadır.
- <sup>90</sup> Siyaset Bilimi, Siyasi Düşünceler Tarihi, Türk Siyasal Yaşamı gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>91</sup> İslahiye İİBF'de Kamu Yönetimi bölümünde 3. ve 4. sınıfta Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri, Türkiye AB İlişkileri, Türk Dış Politikası, Etnisite ve Milliyetçilik dersi zorunlu iken Siyasi tarih dersi seçmelidir.

<sup>92</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Hukuk dersi bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak Terörizm ve Siyaset dersi bulunurken 4. sınıfta zorunlu Türk Dış Politikası dersi bulunmaktadır.

<sup>93</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimi ve Çağdaş Siyasi Düşünceler Tarihi Türk Siyasal Hayatı I ve II ise 2. sınıfta seçmeli olarak sunulmaktadır. 4. sınıfta seçmeli olarak Urban Studies dersi bulunmaktadır.

<sup>94</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak Siyasi Tarih dersi 2. Sınıfta ise Uluslararası İlişkiler dersi bulunurken 2. sınıfta Enerji Güvenliği ve Politikaları Kamu diplomasisi, Silahlı Çatışma Hukuku seçmeli olarak verilmektedir. 3. sınıfta seçmeli olarak Jeopolitik ve Türkiye, Actual Problems in Turkish Foreign, States and Societies in the Middle East dersleri bulunmaktadır. 4. sınıfta zorunlu olarak Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Türk Dış Politikası dersleri zorunlu iken ABD Dış Politikasının Küresel Etkileri, Milliyetçilik, Küreselleşme ve Azınlıklar dersleri seçmelidir.

<sup>95</sup> Üniversitenin Bologna ders bilgi paketinde 4 yarıyıla ait veriler bulunmaktadır.

<sup>96</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkiler 20. yy. Siyasi Tarih dersleri 3 ve 4. sınıfta ise Türk Dış Politikası, AB'nin Dış Politika Analizi, Uluslararası İletişim ve Siyaset, Türkiye-AB İlişkileri dersleri zorunlu olarak verilmektedir.

<sup>97</sup> Bölüm eğitim dili İngilizcedir. Türk Siyasi Yapısı ve Siyaseti gibi dersler az sayıda olmakla birlikte kamu yönetimine ilişkin başka bir ders bulunmamaktadır.

<sup>98</sup> 1. sınıfta Dünya Tarihi I ve II dersleri, 4. Sınıfta seçmeli olarak ise Güvenlik Çalışmaları, AB Çalışmaları, Ortadoğuda Toplum ve Siyaset gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>99</sup> 1. sınıfta kamu yönetimi 2. sınıfta yerel yönetimler 4. Sınıfta ise Kentleşme ve Çevre Sorunları dersleri zorunludur.

<sup>100</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Uluslararası İlişkilere Giriş gibi bölümün adını yansıtan ortak dersler bulunmaktadır.

<sup>101</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunlu olmakla birlikte Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Uluslararası Hukuk, Türk Dış Politikası, AB ve Türkiye dersleri seçmeli ders havuzunda yer almaktadır.

<sup>102</sup> Üniversiteye özgü olarak Toplumsal Duyarlılık Projeleri I ve II adında dersler bulunmaktadır. 2. sınıfta Karşılaştırmalı Politika I ve II, 3. sınıfta Türk Siyasal Hayatı I ve II, 4. sınıfta ise Türkiye'nin Yönetim Yapısı adlı zorunlu dersler bulunmaktadır.

<sup>103</sup> 2. sınıfta AB Hukuku dersi 3. sınıfta ise Uluslararası İlişkiler 4. sınıfta Siyasal Tarih seçmeli olarak sunulmaktadır. Bölüme özgü olarak Denetimli Serbestlik, Çevresel Etki Değerlendirme dersi (içeriğine ulaşılmasa da) yine seçmeli dersler arasındadır.

<sup>104</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih I ve II dersleri zorunlu 4. sınıfta ise Uluslararası Politika, Uluslararası Hukuk dersleri zorunludur.

<sup>105</sup> 1. sınıfta Dijital Okuryazarlık adında bir ders bulunmaktadır. Temel Bilgi Teknolojileri dersi ayrı bir ders olarak sunulmuştur. 4. sınıfta AB Siyasal Yapısı, Uluslararası İlişkiler dersleri bulunmaktadır.

<sup>106</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Karşılaştırmalı Siyaset, Siyaset Kuramı, Siyaset Sosyolojisi gibi dersler ağırlıklı iken Uluslararası Ekoloji ve Çevre Politikaları, Türk Siyasi Düşüncesi, Kamu Siyasası gibi dersler de bulunmaktadır.

<sup>107</sup> Ege Üniversitesinde olduğu gibi Introduction to University Life dersi bulunmaktadır. 2. sınıfta ise History of Modern Turkey I ve II dersleri 4. Sınıfta ise Turkish Politics dersi zorunludur. Administrative Law, Current Issues in Turkish Politics dersleri ise seçmelidir.

<sup>108</sup> Üniversiteye özgü olarak 2. sınıfta Üniversite Etkinlik Programı I ve II adlı dersler bulunmaktadır. KentSEL Sürdürülebilirlikte Güncel Sorunlar, İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Uygulamalar, Kamu Sektörü Yönetişimi, İdare Hukuku gibi tüm bölümlerin derslerinin yer aldığı seçmeli ders havuzuna ilave olarak sınırlı seçmeli dersler (AB'nde Kamu Politikası, Küresel Yönetişim, Çevre, İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma gibi) de yer almaktadır.

<sup>109</sup> Üniversiteye özgü olarak Üniversite Hayatına Giriş, Üniversite Etkinlik Programı I ve II dersleri bulunmaktadır. Seçmeli dersler ise Uluslararası İlişkiler bölümünde olduğu gibi geniş (Diplomasi Tarihi, uluslararası hukuk, Uluslararası Örgütler gibi) ve sınırlı olmak üzere (Siyaset Bilimi ağırlıklı) iki kısımdan oluşmaktadır.

- <sup>110</sup> 2. sınıfta Türkiye'nin Toplumsal Yapısı dersi, 3. sınıfta ise Türk Siyasal Hayatı I ve II, Türkiye'de Güncel Siyasal Sorunlar dersleri, 4. sınıfta ise İdare Hukuku I ve II dersleri zorunlu olarak sunulmaktadır. Küreselleşme ve Yerelleşme, Yönetim Bilimi dersleri ise seçmelidir.
- <sup>111</sup> Çevresel Etki Değerlendirmesi dersi seçmeli olarak sunulmaktadır. 2. sınıfta Siyasi Tarih, 3. sınıfta Uluslararası İlişkiler, Terörizm ve Siyaset 4. sınıfta Türk Dış Politikası dersi zorunludur.
- <sup>112</sup> İki bölüm olarak hem İngilizce hem de Türkçe eğitim verilmektedir. 1. sınıfta Yönetim Bilimi dersi 3. sınıfta ise Türk Siyasal Hayatı dersi verilmektedir.
- <sup>113</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkilere Giriş, Türk Dış Politikası dersleri seçmeli olarak ise Uluslararası Örgütler, Ortadoğu ve Siyaset dersleri bulunmaktadır.
- <sup>114</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Uluslararası İlişkilere Giriş gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>115</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş, 2.sınıfta Türk Siyasal Hayatı, Siyasal Düşünceler Tarihi I ve II dersleri bulunmaktadır.
- <sup>116</sup> Bölüm İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesinde bulunmaktadır. 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş, Kamu Yönetimine Giriş, Uluslararası İlişkilere Giriş dersleri bulunmaktadır. 2. sınıfta Kamu Yönetiminde Çağdaş Yönetim Anlayışları, 3. sınıfta Türkiye'de Siyasal Yapı ve Hayat I ve II, 4. Sınıfta Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi, Türk Siyasetinde Güncel Konular dersleri bulunmaktadır.
- <sup>117</sup> 2. sınıfta Türk Siyasal Rejimi dersi zorunlu iken Kamu Politikaları, Kentleşme Politikası, Yerel Yönetimlerde Yeni Eğilimler, Yerelden Küresele Çevre Politikaları, dersleri ise seçmelidir.
- <sup>118</sup> 2. sınıfta 20.yy Siyasi Tarihi dersi, 4. sınıfta Türk Dış Politikası zorunlu iken 3. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler, Orta doğuda Siyasal Sorunlar dersleri bulunmaktadır.
- <sup>119</sup> 1. sınıfta Kamu Yönetimi dersi bulunmaktadır.
- <sup>120</sup> SBKY bölümünde Sürdürülebilirliğe Giriş dersi bulunmaktadır.
- <sup>121</sup> İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. 2. sınıfta Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler dersleri zorunludur.
- <sup>122</sup> Introduction to Turkish Politics dersi bulunmaktadır.
- <sup>123</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine giriş, 2. sınıfta Türk Siyasal Hayatı dersleri zorunlu iken
- <sup>124</sup> SBKY bölümü (üç bölüm) %100 İngilizce, %30 İngilizce ve Türkçe eğitim vermektedir. 1. sınıfta Uluslararası İlişkilere Giriş 2. sınıfta ise Siyasi Tarih dersi bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak uluslararası Hukuk ve Kuruluşlar, Türkiye-AB İlişkileri dersleri bulunmaktadır.
- <sup>125</sup> 3. sınıfta Türkiye Siyaseti dersi zorunlu iken Türk İdare Tarihi seçmelidir.
- <sup>126</sup> 2. sınıfta Türkiye Siyasi Tarih dersi 4. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler dersi bulunmaktadır.
- <sup>127</sup> Bölümde hem Türkçe hem de İngilizce eğitim vermektedir. 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş, 3. sınıfta Türkiye'de Modernleşme, 4. sınıfta Türkiye Politikasında Güncel Sorunlar dersleri bulunmaktadır.
- <sup>128</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş I ve II, 2. sınıfta İdare Hukuku dersi zorunlu iken yine 2. sınıfta Çağdaş Yönetim Teknikleri 3. sınıfta ise Bilgi Toplumu ve E- Devlet dersi ise seçmelidir.
- <sup>129</sup> Çatışma Yönetimi ve Müzakere Yönetimi, Ortadoğu ve Siyaset gibi dersler seçmeli olarak sunulmuştur.
- <sup>130</sup> Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi, Modern Siyaset Düşüncesi, Din ve Siyaset, Çevre Politikaları gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>131</sup> Üniversitede Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki bölümde ders verilmektedir. Siyaset Bilimi, Siyaset Düşüncesinin Antik Temelleri, Anayasa Siyaseti, Çağdaş Uluslararası Siyaset dersleri gibi siyaset bilimi ağırlıklı dersler zorunlu olarak okutulurken fakülte seçmeli ders havuzunda diğer bölümlerden ders seçme olanağı verilmiştir.
- <sup>132</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Siyasi Tarih, Uluslararası İlişkilere Giriş, İdare Hukuku, Uluslararası Güvenlik, Savaş Hukuku gibi her iki disiplinden de dersler bulunmaktadır.
- <sup>133</sup> 1. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunlu iken 2. sınıfta Türkiye ve AB İlişkileri dersi seçmelidir. 4. sınıfta AB Hukuku dersi zorunludur.
- <sup>134</sup> Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkilere Giriş, Siyasi Tarih, Türk Dış Politikasının Temel Konuları gibi zorunlu dersler bulunmaktadır. Türk Siyasi Düşüncesinin Evrimi, Türk Siyasi Tarihi gibi seçmeli dersler de müfredata konulmuştur.

- <sup>135</sup> Eğitim dili İngilizcedir. *Introduction to International Relations, International Organizations, Turkish Politics, Turkish Foreign Politics* gibi siyaset biliminden ziyade uluslararası ilişkiler disiplini ağırlıklı dersler bulunmaktadır.
- <sup>136</sup> Eğitim dili İngilizce olan bölümde *Turkish Politics 1923-1980, Contemporary Turkish Politics*, dersleri zorunlu iken *Administrative Law, European Union and Turkey Relations* dersleri ise seçmelidir.
- <sup>137</sup> 1. sınıfta *Siyasi Tarih* dersi zorunlu iken *Uluslararası Örgütler* alan dışı seçmeli ders olarak sunulmaktadır.
- <sup>138</sup> 2018-2019 yılı eğitim öğretim döneminde öğrenci alımına başlanmıştır.
- <sup>139</sup> 1. Sınıfta *Dünya Siyasi Tarihi* dersi, 2. sınıfta *Türkiye Siyasi Tarihi*, 3. sınıfta *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, *Uluslararası Örgütler* dersleri zorunlu iken 4. sınıfta *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri*, *Uluslar ve Milli-yetçilik* dersleri ise seçmelidir.
- <sup>140</sup> 2. sınıfta *Türk Siyasi Hayatı* dersi, 3. Sınıfta ise *Türk Siyasetinde Güncel Konular* dersi bulunmaktadır.
- <sup>141</sup> Bölüm aktif değildir.
- <sup>142</sup> Bölümün ders içeriklerine ulaşamamıştır.
- <sup>143</sup> 2. sınıfta *Siyaset Bilimine Giriş* dersi 3. sınıfta ise *Türk Siyasal Yaşamı* dersi bulunmaktadır.
- <sup>144</sup> *Uluslararası ilişkiler* e ait bir ders bulunmamaktadır.
- <sup>145</sup> *Siyaset Bilimine Giriş I ve II, Uluslararası İlişkiler Giriş I ve II, Uluslararası Hukuk, Türk Dış Politikası* gibi dersler bulunurken 4. sınıfta seçmeli olarak *İdare Hukuku* dersi bulunmaktadır.
- <sup>146</sup> *Uluslararası Hukuk, Dünya Siyasi Tarihi I ve II, AB Siyasal Sistemi ve Hukuku* dersi seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>147</sup> 4. sınıfta *Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası, AB Siyasal Yapısı* dersleri zorunludur.
- <sup>148</sup> 1. sınıfta *Yönetim Bilimi*, 2. sınıfta *Türk Kamu Yönetimi ve İdare Hukuku* dersleri zorunludur.
- <sup>149</sup> *Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Uluslararası Hukuk* gibi dersler bulunmaktadır. *Afet Yönetimi, İdari Yargı* gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>150</sup> *Dünya Tarihi* dersi zorunlu, AB ve *Türkiye İlişkileri* dersi ise seçmelidir. *Kamusal Akıl* Stüdyosu adında iki dönem halinde verilen bir ders de yer almaktadır.
- <sup>151</sup> 2. sınıfta *Siyasi Tarih I ve II* dersleri zorunlu iken 3. sınıfta *Uluslararası İlişkiler, Türkiye AB İlişkileri* dersleri seçmelidir.
- <sup>152</sup> 2. sınıfta *Türk Siyasal Hayatı I ve II* dersleri bulunmaktadır.
- <sup>153</sup> Ders bilgi paketinde *Uluslararası İlişkiler* e yönelik bir ders bulunmamaktadır.
- <sup>154</sup> 2. sınıfta *İdare Hukuku* dersi zorunlu olarak verilirken, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Türk İdare Tarihi* dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>155</sup> 3. sınıfta seçmeli olarak *Kamu Diplomasisi*, AB ve *Türkiye* adında dersler bulunmaktadır. 4. sınıfta ise *Bürokrasi ve Siyaset* isimli seçmeli bir ders bulunmaktadır.
- <sup>156</sup> 2. sınıfta zorunlu dersler arasında *Türk Siyasal Hayatı* dersi 3. sınıfta seçmeli ise olarak *Yönetim Bilimlerine Giriş* dersi bulunmaktadır. 4. sınıfta zorunlu olarak *İdare Hukuku* bulunmaktadır.
- <sup>157</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak *Siyasal Tarih* dersi bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak *Avrupa Birliği ve Türkiye ve Uluslararası Hukuk ve Türk Dış Politikası* gibi dersler seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>158</sup> 1. sınıfta *Siyaset Bilimi* dersi bulunurken 2. sınıfta zorunlu olarak *Türk Siyasi Hayatı (1945-1990)* dersi seçmeli olarak ise *Yönetim Bilimine Giriş* dersi bulunmaktadır.
- <sup>159</sup> 1. sınıfta *Siyasi Tarih* dersi 3. sınıfta ise *AB Kurumları ve Politikaları* dersi zorunludur. 4. Sınıfta *Current Issue in the EU* dersi ise seçmelidir.
- <sup>160</sup> 1. sınıfta *Siyaset Bilimine Giriş* dersi bulunurken 2. Sınıfta seçmeli olarak *Kamu Yönetimine Giriş ve Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* dersleri bulunmaktadır. 4. Sınıfta zorunlu olarak *Karşılaştırmalı Siyaset* dersi vardır.
- <sup>161</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak *Uluslararası Örgütler ve Uluslararası İlişkiler* dersleri bulunmaktadır. 3. sınıfta zorunlu olarak *Siyasi Tarih* dersi seçmeli olarak ise *Türkiye AB İlişkileri, Uluslararası Hukuk* dersleri sunulmaktadır.

<sup>162</sup> 1. sınıfta zorunlu olarak Siyaset Bilimi dersi 2.sınıfta seçmeli olarak İdare Hukuku dersi bulunmaktadır. Fakültenin ikinci bir bölüm olarak Uluslararası İlişkiler %30 İngilizce olarak eğitim veren başka bir bölümü de bulunmaktadır.

<sup>163</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih 3. sınıfta ise Uluslararası Hukuk 4. Sınıfta Devletler Özel Hukuku dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.

<sup>164</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Hukuk dersleri bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak Ortadoğu Tarihi, Devletler Özel Hukuku Terörizm ve Siyaset 4. sınıfta zorunu olarak Türk Dış Politikası seçmeli olarak ise AB Hukuku dersi bulunmaktadır.

<sup>165</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimi dersi 2. sınıfta Türk Siyasal Hayatı dersi bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak İdare Hukuku dersi bulunmaktadır.

<sup>166</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler dersi bulunmaktadır. 4. sınıfta ise seçmeli olarak Avrupa Birliği'ne Yöneltil Uyum dersi bulunmaktadır.

<sup>167</sup> Karşılaştırmalı Siyasete Giriş, Politika Analizine Giriş Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset derslerinin yanı sıra Türkiye Politikasındaki Çağdaş Konular, Türkiye Siyasetindeki Konular gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>168</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih ve 3. sınıfta ise Uluslararası İlişkiler dersleri zorunlu olarak verilmektedir. 4. sınıfta seçmeli olarak Türkiye-Ortadoğu İlişkileri, Türkiye AB İlişkileri dersleri sunulmaktadır.

<sup>169</sup> 2. sınıfta Yönetimi Bilimi, 3. sınıfta ise Türk Siyasal Hayatı ve Türkiye'nin İdari Yapısı dersleri zorunlu iken İdare Hukuku ve Bürokrasi dersleri ise seçmelidir. 4. sınıfta Yönetim Sistemleri zorunlu iken Karar Alma Kuramları dersi seçmelidir.

<sup>170</sup> 2. sınıfta Kamu Yönetimine Giriş, Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi dersleri zorunlu olarak verilmektedir.

<sup>171</sup> 3. sınıfta Siyasi Tarih, Avrupa Birliği ve Türkiye, Uluslararası Politika gibi seçmeli dersler bulunmaktadır.

<sup>172</sup> 4. sınıfta Global Governance adlı zorunlu bir ders bulunmaktadır. Seçmeli ders havuzunda ise Turkish Public Administration, Immigration Politics and Policy International Publi Policy, Politics and Ethics dersleri sunulmaktadır.

<sup>173</sup> 3. sınıfta Türkiye'de Siyasal Hayatın Dönüşümü I ve II, Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset, Siyasal Ekoloji dersleri bulunmaktadır. 4. sınıfta Avrupa Birliği Bölgesel Yönetim Politikaları, Küresel Çevre Siyaseti, Çevre Politikaları gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>174</sup> 1. sınıfta Kamu Yönetimi dersi, 2. sınıfta ise İdare Hukuku ve İdari Yargı, Türkiye'de Siyasal Hayat dersleri verilmektedir.

<sup>175</sup> Bölüm eğitim dili İngilizcedir. 3. sınıfta Turkish Politics Comparative Politics I ve II dersleri verilmektedir. 4. sınıfta seçmeli olarak International Migration dersleri sunulmaktadır. Üniversite seçmeli ders havuzunda ise Public Administration in Turkey, Les Administrations Locales, Les Problemes de Environment dersleri sunulmaktadır.

<sup>176</sup> Fakültede eğitim dili olarak Fransızca ve Türkçe eğitim verilen bölümler bulunmaktadır. 2. sınıfta International Relations dersi zorunludur. Seçmeli ders havuzunda ise Public Diplomacy, Nations and Nationalism, International Organizations European Union and Turkey, gibi dersler bulunmaktadır.

<sup>177</sup> Eğitim dili İngilizcedir. 1. sınıfta Introduction to Business (Decision-making) adlı bir ders bulunmaktadır.

<sup>178</sup> 2. sınıfta Türk Siyasal hayatı 4. sınıfta ise İdare Hukuku dersleri zorunludur.

<sup>179</sup> 4. sınıfta Uluslararası Politika, Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.

<sup>180</sup> 1. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunlu 3. sınıfta Uluslararası İlişkiler, İnsan Hakları dersleri seçmelidir. 4. sınıfta Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Uluslararası Hukuk, Türk Dış Politikası dersleri seçmelidir.

<sup>181</sup> 2. sınıfta Türk Siyasi Tarihi dersi zorunlu iken 3. sınıfta İdare Hukuk dersi seçmelidir. 4. sınıfta Siyaset ve Etik dersi seçmelidir.

<sup>182</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk dersleri, 3. sınıfta Türk Dış Politikası dersi zorunludur. 3. sınıfta Milliyetçilik, Küreselleşme ve Azınlıklar dersi 4. sınıfta ise Uluslararası Güvenlik Stratejileri, Uluslararası Örgütler, ABD Dış Politikası, Ortadoğu'da Siyaset dersleri seçmelidir.



- <sup>183</sup> 1. sınıfta Siyasi Tarih dersi 3. sınıfta ise Avrupa Birliği ve Türkiye dersi zorunludur. 3. sınıfta Uluslararası İlişkiler ve Türk Dış Politikası dersleri seçmelidir. 4. Sınıfta seçmeli olarak Türkiye Ortadoğu İlişkileri, Türkiye Kafkasya İlişkileri dersleri bulunmaktadır.
- <sup>184</sup> Siyasal Bilgiler Fakültesinde bünyesinde kurulan bölümde 2. sınıfta zorunlu olarak Yönetim Bilimi dersi bulunmaktadır. 3.sınıfta seçmeli olarak Çevre Politikası adında bir ders bulunmaktadır.
- <sup>185</sup> 3. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunludur.
- <sup>186</sup> 2. sınıfta zorunlu olarak İdare Hukuku dersi vardır. 4. sınıfta ise Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler dersi zorunludur.
- <sup>187</sup> 2. sınıfta uluslararası ilişkiler ve Politika deri zorunludur. 4. sınıfta seçmeli olarak Avrupa Birliği'nin Siyasi ve Hukuki Yapısı ve Uluslararası Hukuk dersleri seçmelidir.
- <sup>188</sup> 3. sınıfta seçmeli olarak Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri dersi bulunurken 4. Sınıfta ise seçmeli olarak Uluslararası Hukuk ve Devletler Özel Hukuku dersleri bulunmaktadır.
- <sup>189</sup> 3. sınıfta zorunlu olarak Türk Siyasi Hayatı dersi seçmeli olarak ise Türk İdare Hukuku, Türk Siyasal Düşüncesi dersleri bulunmaktadır. 4. Sınıfta ise Türk İdare Tarihi dersi seçmelidir.
- <sup>190</sup> 2. sınıfta Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler isimli zorunlu bir ders bulunmaktadır. 3. sınıfta seçmeli olarak Türk Siyasal Hayatı ve Siyaset Sosyolojisi dersleri bulunmaktadır. 4. Sınıfta kentleşme Politikaları adında seçmeli bir ders vardır. Diğer üniversitelerden farklı olarak bölümün 4. sınıfında Endüstri 4.0 ve Dijital Dönüşüm, Bir Firmada Kadrolu Çalışmak gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>191</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkiler Tarihi, Avrupa Birliği ve Türkiye, Uluslararası Hukuk dersleri 3. sınıfta ise Türk Dış Politikası dersi seçmelidir.
- <sup>192</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak AB ve Türkiye dersi bulunmaktadır. 4. Sınıfta zorunlu olarak Uluslararası İlişkiler dersi seçmeli olarak ise Türk Dış Politikası ve Siyaseti dersi vardır. Üniversiteye özgü olarak ise Sağlıkın Korunması ve Geliştirilmesi ve Kamuda Kariyer Planlaması isimli dersler bulunmaktadır.
- <sup>193</sup> 2016 yılında kurulan bölüme ait ders içeriklerinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünün dersleri yer almaktadır. Uluslararası İlişkiler derslerinin seçmeli olarak verildiği görülmektedir. Dolayısıyla ders içeriklerinin hatalı olarak girildiği ifade edilebilir.
- <sup>194</sup> 3. sınıfta seçmeli olarak Ortadoğu Siyaseti, Uluslararası Örgütler, TC-AB ilişkileri 4. sınıfta ise seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler Milliyetçilik Kuramları, Türk Dış Politikası Siyasi Tarih dersleri bulunmaktadır.
- <sup>195</sup> 3. sınıfta zorunlu olarak Siyasi Tarih I ve II dersleri bulunmaktadır. 4. sınıfta zorunlu olarak Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası dersleri bulunmaktadır. Ortadoğu'da Ekonomi Toplum Siyaset dersi ise seçmelidir.
- <sup>196</sup> Bölüm 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında öğrenci alımına başlamıştır.
- <sup>197</sup> 3. sınıfta zorunlu olarak Siyasi Tarih I ve II dersleri bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler, AB ve Türkiye dersleri ise seçmelidir. 4. sınıfta verilen Türk Dış Politikası, Ortadoğu'da Toplum ve Siyaset dersleri seçmelidir.
- <sup>198</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş, Karşılaştırmalı Siyaset dersleri bulunmaktadır. Alan içi seçmeli dersler arasında ise KentSEL Politikalar: Kentlerin Sosyolojisi dersi yer almaktadır.
- <sup>199</sup> 4. sınıfta Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Türk Dış Politikası dersleri zorunlu iken AB Yapısı ve Politikaları, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi dersleri seçmelidir.
- <sup>200</sup> 2. sınıfta Türkiye'de Siyasal Hayat ve Karşılaştırmalı Siyaset dersleri seçmeli olarak sunulmaktadır.
- <sup>201</sup> 2. sınıfta uluslararası ilişkiler dersi seçmeli olarak verilmektedir. 4. sınıfta Türkiye Dış Politikası ve Uluslararası Hukuk dersleri seçmeli iken Siyasi Tarih dersi ise zorunludur. 3. sınıfta İdare Hukuku dersi seçmelidir.
- <sup>202</sup> Küresel İdare adındaki ders içerik itibarıyla Uluslararası Örgütler dersine benzemektedir. Dünya Politikaları adlı ders içeriğinde uluslararası krizlerin iç politikaya etkileri ele alındığı ifade edilmektedir.
- <sup>203</sup> 2. sınıfta Türk Siyasi Hayatı ve İdare Hukuku dersleri zorunludur. 3. sınıfta Kentleşme ve Çevre Sorunları, Kamu Yönetimi, Yerel Yönetimler dersleri ise seçmelidir. 4. sınıfta fakülte dersleri seçmeli olarak sunulmakta burada ise E-Devlet Uygulamaları dersi göze çarpmaktadır.
- <sup>204</sup> 2. sınıfta Uluslararası İlişkiler ve Türk Dış Politikası dersleri zorunludur. 3. ve 4. sınıfta Uluslararası Hukuk, Siyasi Tarih, Uluslararası Örgütler, Terörizm, Uluslararası Güncel Sorunlar dersleri seçmelidir.

- <sup>205</sup> 2. sınıfta İdare Hukuku dersi zorunlu olarak verilmektedir. Siyaset Sosyolojisi ve Psikolojisi dersi zorunlu iken Yönetim Psikolojisi dersi seçmeli olarak sunulmaktadır. 3. sınıfta Türk Siyasi Hayatı zorunludur. 4. sınıfta zorunlu olarak Türkiye AB İlişkileri dersi verilmektedir.
- <sup>206</sup> 2. sınıfta Siyasi Tarih dersi zorunludur.
- <sup>207</sup> 3. sınıfta Siyasi Tarih dersi seçmelidir. 4. sınıfta Uluslararası İlişkiler ve Türk Dış Politikası dersleri zorunlu olarak verilmektedir.
- <sup>208</sup> 3. sınıfta Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler dersleri zorunludur. Seçmeli ders bilgilerine yer verilmemiştir.
- <sup>209</sup> 2. sınıfta Siyasal Düşünceler Tarihi I ve II dersleri zorunlu iken Kamu Yönetimi dersi seçmelidir. 3. Sınıfta Yönetim Hukuku dersi zorunlu İdari Yargılama Hukuku dersi ise seçmelidir. 4. Sınıfta Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri dersi seçmelidir.
- <sup>210</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak Siyasi Tarih ve Türk Dış Politikası Analizi dersleri verilmektedir. 3. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası Politika dersi bulunmaktadır.
- <sup>211</sup> 2. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası Hukuk dersi bulunmaktadır. 4. sınıfta seçmeli olarak AB Türkiye İlişkileri ve Uluslararası İlişkiler dersleri bulunmaktadır.
- <sup>212</sup> Global Çevre Sorunları, Global Siyaset, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Türkiye Avrupa Birliği Bütünleşmesi, Uluslararası Politikada Etik, Devletler Umumi Hukuku gibi dersler bulunmaktadır.
- <sup>213</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş I ve II dersleri zorunludur. 2. sınıfta seçmeli olarak Siyaset Sosyolojisi ve Türk Siyasal Hayatı dersleri 3. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası Kriz Yönetimi dersi 4. sınıfta ise seçmeli olarak Türkiye AB İlişkileri dersi bulunmaktadır.
- <sup>214</sup> Bölüm 2018-2019 yılı itibarıyla öğrenci almına başlamıştır. Üniversitenin web sayfasında sadece birinci sınıfa ait ders içerikleri bulunmaktadır.
- <sup>215</sup> Üniversitede üç dönem (güz-bahar-yaz dönemi) eğitim verilmektedir. 1. sınıfta Siyaset Teorisi, Türkiye'de Siyaset ve Toplum, Introduction to Comperative Political Systems dersleri zorunludur. Fakülte ve üniversite geneline ait seçmeli dersler bulunmaktadır.
- <sup>216</sup> 3. sınıfta Siyasi Tarih dersi seçmelidir. 4. sınıfta Uluslararası İlişkiler, AB ve Türkiye dersleri seçmelidir.
- <sup>217</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş I ve II, Siyasi Tarih I ve II dersleri zorunludur. 2. sınıfta Uluslararası Politika İdare Hukuku dersleri zorunludur.
- <sup>218</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş, Karşılaştırmalı Siyasal Rejimler dersleri zorunludur. 2. sınıfta Siyasi Düşünceler Tarihi I ve II, Siyaset Sosyolojisi I ve II dersleri zorunludur.
- <sup>219</sup> 3. sınıfta Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler ve Politikalar dersleri seçmelidir. 4. sınıfta Uluslararası Örgütler dersi seçmelidir. 4. sınıfta Türk Siyasi Hayatı I ve II dersleri zorunludur.
- <sup>220</sup> Siyaset Bilimine Giriş, Uluslararası İlişkilere Giriş, Almanya Türkiye Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Alman Siyasi Tarihi, Türk Siyasi Hayatı dersleri bulunmaktadır.
- <sup>221</sup> 1. Sınıfta Siyaset Bilimine Giriş I ve II derslerinin yanı sıra Yönetim Bilimi dersi de bulunmaktadır. 2. sınıfta İdare Hukuku dersi zorunludur. 3. sınıfta Türk Siyasi Yapısı, Türkiye AB İlişkileri dersleri zorunludur.
- <sup>222</sup> 3. sınıfta seçmeli olarak Ortadoğu Tarihi, Siyasi Tarih Uygulamaları I ve II dersleri bulunmaktadır. 4. sınıfta seçmeli olarak Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası, İleri Siyasi Tarih Uygulamaları I ve II dersleri bulunmaktadır.
- <sup>223</sup> Eğitim dili İngilizcedir. 3. Sınıfta Comparative Political Systems, European Integration Process dersleri zorunludur. bulunmaktadır.
- <sup>224</sup> 1. sınıfta Siyaset Bilimine Giriş I ve II, 2. Sınıfta Siyasal Düşünceler Tarihi I ve II, 3. Sınıfta Türk Siyasal Hayatı I ve II, 4. sınıfta Siyaset Kuramı I ve II dersleri zorunlu olarak verilmektedir. Seçmeli olarak ise 3. sınıfta İdare Hukuku, Avrupa Birliği Kurumları ve Politikaları dersleri bulunmaktadır.
- <sup>225</sup> 1. sınıfta Siyasi Tarih dersi 4. sınıfta ise Devletler Hukuku dersi zorunludur.
- <sup>226</sup> 2. sınıfta Turkish Politics, History of Political Thought, 3. Sınıfta International Environmental Policy
- <sup>227</sup> Bölüm, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde bulunmaktadır. 4. Sınıfta Global Politics, Turkey- EU Relations, Global Governance dersleri zorunlu olarak bulunmaktadır. Seçmeli olarak ise 4. Sınıfta Administrative Law dersi bulunmaktadır.
- <sup>228</sup> 4. sınıfta Avrupa Yönetel Birliği ve Türkiye isimli zorunlu bir ders bulunmaktadır.

---

<sup>229</sup> Bölümün eğitim dili İngilizcedir. Türk Siyasal Hayatı, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler dersleri zorunludur.

<sup>230</sup> 2. sınıfta Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Türk Siyasi Hayatı, Siyasal Düşünceler Tarihi I ve II dersleri zorunlu olarak verilirken Çağdaş Devlet Sistemleri, Küresel Çevre Sorunları dersleri seçmelidir.

<sup>231</sup> 2. ve 3. sınıfta Siyasi Tarih I ve II dersleri zorunlu olarak verilmektedir. 3. sınıfta Uluslararası Hukuk dersi zorunlu iken Türk Dış Politikası dersi seçmelidir. 4. sınıfta Türkiye AB İlişkileri dersi zorunludur.

<sup>232</sup> 2. sınıfta zorunlu olarak Siyasi Tarih dersi seçmeli olarak ise Türk Dış Politikası dersi bulunmaktadır. 3. Sınıfta Uluslararası Hukuk dersi zorunlu Uluslararası Örgütler dersi ise seçmelidir.

## Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.588759

\*

Nurullah Şahin\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Ağrı / Türkiye  
E-Posta: [nsahin.86@gmail.com](mailto:nsahin.86@gmail.com) ORCID: [0000-0002-3462-0369](https://orcid.org/0000-0002-3462-0369)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz döneminde; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenim gören toplam 219 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Schutte ve Malouff (2007) tarafından geliştirilen ve Yıldız vd. (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan “Yetişkin Okuma Motivasyonu Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen tüm veriler, normal dağılım gösterdiği için veri analizinde parametrik testlerden faydalanılmıştır. Çalışmada; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, “Benlik” alt boyutunda cinsiyet, evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması, yılda okunan kitap sayısı ve evde kitap okuyan birinin olup olmaması faktörlerine göre; “Yeterlilik” alt boyutunda aile gelir düzeyi ve yılda okunan kitap sayısı faktörlerine göre; “Tanınma” alt boyutunda sınıf ve yılda okunan kitap sayısı faktörlerine göre; “Diğer” alt boyutunda ise yılda okunan kitap sayısı ve evde kitap okuyan birinin olup olmaması faktörlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** Okuma, motivasyon, Türkçe öğretmeni adayları

## Examination of The Reading Motivations of Turkish Teacher Candidates in Terms of Various Variables

\*

### Abstract

*This study aims to examine the reading motivations of Turkish teacher candidates in terms of various variables. The study, in which a quantitative research approach was adopted, was conducted with the screening model. The study group consists of 219 students studying at the Turkish Education Department of the Faculty of Education of Ağrı İbrahim Çeçen University in the fall semester of the 2018-2019 academic year. "The Adult Reading Motivation Scale," developed by Schutte and Malouff (2007) and translated into Turkish by Yıldız et al. (2013), was used in the study as the data collection tool. As all data obtained from the study were distributed normally, parametric tests were used in data analysis. It was seen in the study that the reading motivation of the teachers differed significantly according to the factors of gender, whether there was a library / bookcase at home, the number of books read per year, and whether there was someone reading book at home under the sub-dimension "Self"; according to the factors of family's income level and the number of books read per year under the sub-dimension "Competence"; according to the factors of grade and the number of books read per year under the sub-dimension of "Recognition"; and according to the factors of the number of books read per year and whether there was someone reading book at home under the sub-dimension "Other".*

**Keywords:** *Reading, motivation, Turkish teacher candidates.*

## Giriş

İçinde yaşadığımız çağın bilgi çağı olması sebebiyle öğrenme, insan hayatının her anına yayılmış durumdadır. Çağdaş insanın yaşamın her anında var olabilmesi için, okullarda öğretilen bilgiler tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle öğrenme, okulların dışına taşmış ve günümüzde doğumdan ölüme kadar geçen süreçte sürekli olarak gerçekleşebilen bir eylem hâline dönüşmüştür.

Bilgiye ulaşmanın ve öğrenmeyi gerçekleştirmenin önemli yollarından biri de okumadır. “Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek” (TDK, 2009, s.1494) şeklinde tanımlanan okuma, dilin anlama boyutunu oluşturan iki temel beceriden birisidir. Yani okuma, basit bir şekilde kâğıda basılı harfleri seslendirmekten ibaret olan bir süreç değil, içerisinde kompleks zihinsel süreçleri de barındıran karmaşık bir eylemdir. Başarılı bir okumadan kasıt, okunan metindeki anlamı ve mesajları tam olarak kavramak ve özümsemektir.

Okuma becerisi, okullarda eğitim yoluyla kazanılan bir beceridir ve okuma eğitimi son derece önem arz eden bir uğraştır. Okuma eğitimindeki amaç, çocukların yan yana yazılmış harfleri seslendirebilmeleri ile sınırlı değildir. Okunan metnin anlam derinliklerine inebilmek ve en önemlisi çocuklarda okuma sevgisi oluşturabilmek de okuma eğitiminin birincil amaçlarındandır. Çünkü okuma sevgisine sahip olan bireyler ancak hayatlarının her döneminde okumayı ve öğrenmeyi ön plana çıkarırlar ve okumayı bir ihtiyaç olarak görürler. Yani kaliteli ve bilinçli bir toplum oluşturabilmenin önemli ön koşullarından biri, okuma sevgisine sahip bireyler yetiştirmektir. Okuma sevgisi ise, küçük yaşlarda kazanılması çok daha kolay bir beceri olduğundan, okullardaki okuma eğitimi süreci bu bağlamda kritik bir önem arz etmektedir.

Okuma becerisi, bireylerin akademik hayatlarında da kritik öneme sahiptir. Hemen hemen her dersin temelinde okuma becerisi olduğunu düşünürsek, iyi bir okuma eğitiminin, bireylerin eğitim hayatları için de gerekli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Eğitim sistemimizin önemli ölçüde okuma becerisi üzerine kurulu olması da, okuma becerisindeki başarının kritik önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Ayrıca okuma, bireylerin kendilerini geliştirmesini ve ana dillerini etkili bir

şekilde kullanabilmesine de yardım eder. Dili doğru ve etkili kullanabilme becerisi ise, akademik başarıyı beraberinde getirir (Kurudayıoğlu ve Çelik, 2013; MEB, 1995; Şahin, 2012 ve Ünalın, 2001).

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Türkçe öğretmeni adayları açısından bakıldığında ise, Türkçe öğretmeni olmak isteyen ve bunun için eğitim alan bireylerin; mesleklerinin gerektirdiği donanuma sahip olmaları gerekmektedir (Ülper ve Bağcı, 2012). Bu bağlamda Türkçe öğretmenleri bilgi birikimin yanı sıra öz yeterlik bakımından yüksek özgüvene sahip olmalıdırlar (Korkut ve Babaoğlu, 2012). Okuma bunun için önemli yollardan birini teşkil etmektedir. Alanları itibariyle okuma ile iç içe olması beklenen Türkçe öğretmenleri; bu yolla kendilerini geliştirebilir ve öz yeterlik algılarını da yükseltebilirler. Nitekim Biçer ve Alan (2017), Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıkları ile öz yeterlik algıları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıkları arttıkça genel öz yeterlik puanlarının da arttığını ifade etmişlerdir. Çünkü okuma; bireylerde anlama, kavrama, sorgulama, düşünme, problem çözme, analiz etme, sentez yapma, değerlendirme, tasarlama ve ifade etme gibi üst düzey becerileri geliştirir (Güneş, 2007). Türkçe öğretmeni adayları da hem alanları gereği hem de öğretmenlik mesleğinin doğası gereği, kitap ve okuma sevgisine, okuma ile ilgili yüksek tutum ve motivasyona sahip olarak tüm bu becerileri kazanmalıdırlar. Türkçe öğretmenlerinin ve Türkçe öğretmeni adaylarının iyi birer okur olmaları, öğrencilerini iyi birer okuyucu olarak yetiştirmeleri bakımından da önem arz etmektedir. Okuyan ve araştıran bir nesil yetiştirebilmek adına, Türkçe öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle, Türkçe öğretmenleri bu bilinçle okuma becerisi bağlamında kendilerini yetiştirmelidirler.

Okuma becerisi, içerisinde farklı değişkenler barındıran bir beceridir. Bundan dolayı da, okuma başarısını etkileyen birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Fiziki, psikolojik, sosyal vb. birçok alanla ilişkili olan bu faktörlerin okullarda çocuklara okuma sevgisi ve becerisi kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Okuma başarısını doğrudan etkileyen faktörlerden biri de, motivasyondur.

Bir amacı gerçekleştirmek için desteklenme, teşvik görme ve davranışı sürekli kullanma yani sürdürme süreci olarak tanımlanan motivasyon (güdü); istekleri, arzuları, gereksinimleri ve dürtüleri kapsayan genel bir

kavram olarak tanımlanmaktadır (Pintrich ve Schunk, 1996 ve Sancı, 2002). Yıldız (2010), motivasyonun bireyler için önemini, arabalar için yakıtın önemine benzetmektedir. Yani motivasyon, bireylerin işi sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları yakıttır. “Öğrenci ve öğrenme açısından düşünüldüğünde motivasyon, öğrencinin öğrenmeye, anlamaya ve çalışmaya istek duymasını sağlayan etkidir” (Ürün Karahan, 2018, s. 113). Motivasyon; ilgili olduğu konuya, derslere veya alanlara göre farklılaşmaktadır. Motivasyon kavramının söz konusu olduğu derslerden biri de okumadır. Okuma motivasyonu, okuma eyleminin hedefine ulaşması için önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kitabı okumaya yönelik istek, merak, ilgi, tutum ve davranışın oluşabilmesi; kitap okumanın değerli bir eylem olarak görülmesi ve kitap okuma alışkanlığının devam edebilmesi için gerekli olan güç” (Katrancı, 2015, s.50) şeklinde tanımlanabilen okuma motivasyonunun, bireylerin / öğrencilerin okuma becerileri üzerinde önemli etkileri olduğunu ifade eden birçok çalışma (Akyol, 2005; Baker ve Wigfield, 1999; Guthrie ve Wigfield, 2000; Paris, Wasik ve Turner, 1991; Turner, 1995; Wigfield ve Guthrie, 1997; Wigfield, Guthrie, Tonks ve Prencevich, 2004; Carnine, Silbert, Kame’enui, Tarver ve Jungjohann, 2006; Öztürk ve İleri Aydemir, 2013 vb.) literatürde yerini almıştır. Bu çalışmalar, okuma motivasyonu yüksek olan öğrencilerin okuma başarılarının da yüksek olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca yüksek okuma motivasyonu, okumaya yönelik olumlu duyguların ve davranışların gelişmesine de katkı sağladığı, bu araştırmalarda ifade edilen başka bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, okuma motivasyonunu artırıcı tedbirler almak, bu doğrultuda plan ve projeler yapmak önemli görülmektedir.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın alt problemleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?



2. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları öğrenim görmekte oldukları sınıfa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları ailelerinin gelir düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları evlerinde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmamasına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları bir yılda okudukları kitap sayısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları evde kitap okuyan birinin olup olmamasına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

## **Yöntem**

### ***Araştırmanın Modeli***

Tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modeli geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar (Karasar, 2008).

### ***Çalışma Grubu***

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz dönemi içerisinde, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenim görmekte olan toplam 219 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarına ilişkin demografik bilgiler aşağıdaki tabloda dikkatlere sunulmuştur:

Tablo 1. Çalışma grubuna ait demografik bilgiler

		N	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	122	55,7	219 (%100)
	Erkek	97	44,3	
Sınıf	1. Sınıf	44	20,1	219 (%100)
	2. Sınıf	67	30,6	
	3. Sınıf	54	24,7	
	4. Sınıf	54	24,7	
Aile Gelir Düzeyi	1-2000 TL	99	45,2	219 (%100)
	2001-4000 TL	91	41,6	
	4001-6000 TL	19	8,7	
	6000 Üzeri	10	4,6	
Evdeki Kütüphane / Kitaplık Durumu	Var	126	57,5	219 (%100)
	Yok	93	42,5	
Yılda Okunan Kitap Sayısı	Hiç	5	2,3	219 (%100)
	1-3 Adet	35	16	
	4-7 Adet	71	32,4	
	8-10 Adet	48	21,9	
	10 Üzeri	60	27,4	
Evde Kitap Okuyan Biri Olup Olmaması Durumu	Var	197	90	219 (%100)
	Yok	22	10	

## Verileri Toplama Araçları

**Kişisel Bilgi Formu:** Araştırmacı tarafından hazırlanan bu formda, öğrencilerin cinsiyet, sınıf, aile gelir düzeyi, evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmadığı, yılda okudukları kitap sayısı ve evde kitap okuyan birinin olup olmadığını öğrenmeye yönelik sorular yer almaktadır.

**Yetişkin Okuma Motivasyonu Ölçeği:** Araştırmada kullanılan diğer bir veri toplama aracı ise, Yıldız *vd.* (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan "Yetişkin Okuma Motivasyonu Ölçeği"dir. Schutte ve Malouff (2007) tarafından geliştirilen ölçeğin aslı, 4 faktör ve 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörlerine bakıldığında;

- **Benlik faktörü:** Okuyucu olmanın önemine,
- **Yeterlilik faktörü:** Yeterli bir okuyucu olmaya,
- **Tanınma faktörü:** Okuma performansının diğerleri tarafından bilinmesine ve iyi bir okuyucu olarak kabul görmeye,

- **Diğer faktörü:** Okumayı diğer alanlarda başarılı olmak için kullanmaya yönelik eğilimleri ifade etmektedir.

Yıldız *vd.* (2013), tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek ise, 19 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Öncelikle ölçek Türkçeye çevrilmiş ve alanında uzman kişilerden alınan görüşler neticesinde gerekli düzenlemeler yapılarak ölçeğin dilsel eşdeğerliği sağlanmıştır. Ardından araştırmacılar tarafından doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizleri yapılmış; ölçeğin alt boyutlarına ve geneline yönelik iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları “Benlik” alt boyutunda .82, “Yeterlilik” alt boyutunda .60, “Tanınma” alt boyutunda .78, “Diğer” alt boyutunda .72 ve ölçeğin genelinde ise .86 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkan Yıldız *vd.* (2013), elde ettikleri ölçeğin, yetişkinlerin okuma motivasyonlarını ölçmesi bakımından geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ifade etmişlerdir.

### ***Verilerin Analizi***

Araştırmanın tüm verileri SPSS 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizine geçilmeden önce araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğinden almış oldukları puanların normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, verilerin normal dağıldığını gösterdiği için yapılan analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Bu bağlamda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının “cinsiyet”, “evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması” ve “evde kitap okuyan birinin olup olmaması” değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız t-testi analizi ile; “sınıf”, “aile gelir düzeyi” ve “yılda okunan kitap sayısı” değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ise, tek faktörlü varyans analizi ile incelenmiştir. Tek faktörlü varyans analizi neticesinde anlamlı farkın hangi gruplar lehine olduğunu tespit etmede, “LSD” testinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçların, araştırmanın alt amaçlarına uygun olacak şekilde tablolar kullanılarak gösterildiği çalışmada, verilerin anlamlılığı  $p < .05$  düzeyinde sınanmıştır.

## Bulgular

### *Araştırma İçin Toplanan Verilerin Normallik Testi Sonuçları*

Araştırmada, toplanan verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini tespit etmek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

*Tablo 2. Araştırma için toplanan verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri*

	N		Skewness	Kurtosis
	Valid	Missing		
<b>Benlik Alt Boyutu</b>	219	0	-,103	-,296
<b>Yeterlilik Alt Boyutu</b>	219	0	-,079	,128
<b>Tanınma Alt Boyutu</b>	219	0	-,248	-,535
<b>Diğer Alt Boyutu</b>	219	0	-,285	-,447

Çarpıklık ve basıklık değerlerinin buldukları aralıklar, verilerin normal dağılıp dağılmadığını göstermesi bakımından önemlidir. George ve Mallery'e (2010) göre; çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında olması verilerin normal dağılımı için yeterli görülürken, Tabachnick ve Fidell'a (2013) göre ise, normal dağılımdan bahsedebilmek için bu değerlerin +1,5 ile -1,5 arasında olması gerekmektedir. Bu bağlamda görüş belirten Hair *vd.* (2013) ise, çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında yer alması durumunda normal dağılımın kabul edilebileceğini ifade etmişlerdir. Tablo 2 incelendiğinde araştırma için toplanan verilerin ölçeğin tüm alt boyutlarındaki çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum yukarıda verilen tüm kaynaklara göre, araştırmanın verilerinin normal dağıldığını göstermektedir. Bu sebeple de veriler analiz edilirken parametrik testlerden faydalanılmıştır.

### *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi*

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

Bunun için Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

**Tablo 3. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının cinsiyete göre farklılaşım farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları**

		N	X̄	S.s	t	p
Benlik Alt Boyutu	Kadın	122	3,99	,484	,713	,006
	Erkek	97	3,80	,507		
Yeterlilik Alt Boyutu	Kadın	122	3,55	,623	,686	,837
	Erkek	97	3,57	,629		
Tanınma Alt Boyutu	Kadın	122	3,34	,972	,681	,706
	Erkek	97	3,29	,942		
Diğer Alt Boyutu	Kadın	122	3,78	,633	,198	,137
	Erkek	97	3,64	,710		

Tablo 3 incelendiğinde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın "Benlik" alt boyutunda kadınlar lehine anlamlı olduğu görülmüştür ( $t_{217}=-,713$ ,  $p<.05$ ). Buna göre cinsiyetin, okumayı benliklerinin bir parçası olarak görme noktasında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Motivasyon ölçeğinin diğer alt boyutlarında ise, kadın ve erkeklerin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Buna göre cinsiyetin, "Yeterlilik" ( $t_{217}=-,686$ ,  $p>.05$ ), "Tanınma" ( $t_{217}=-,681$ ,  $p>.05$ ) ve "Diğer" ( $t_{217}=-,198$ ,  $p>.05$ ) alt boyutlarında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerini etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

### ***Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Öğrenim Görmekte Oldukları Sınıf Değişkenine Göre İncelenmesi***

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının öğrenim görmekte oldukları sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşım farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bunun için Türkçe öğretmeni aday-

larının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar üzerinde tek faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

**Tablo 4. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının öğrenim görmekte oldukları sınıfa göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları**

	Sınıf	N	X	S.s	sd	F	p	Anlamlı Fark
<b>Benlik Alt Boyutu</b>	1. Sınıf	44	3,86	,552	3/215	,373	,773	---
	2. Sınıf	67	3,95	,481				
	3. Sınıf	54	3,91	,533				
	4. Sınıf	54	3,88	,461				
<b>Yeterlilik Alt Boyutu</b>	1. Sınıf	44	3,56	,704	3/215	,110	,954	---
	2. Sınıf	67	3,58	,547				
	3. Sınıf	54	3,52	,655				
	4. Sınıf	54	3,56	,629				
<b>Tanınma Alt Boyutu</b>	1. Sınıf	44	3,24	,816	3/215	3,460	,017	2-1
	2. Sınıf	67	3,62	,968				2-3
	3. Sınıf	54	3,25	1,01				2-4
	4. Sınıf	54	3,09	,928				
<b>Diğer Alt Boyutu</b>	1. Sınıf	44	3,75	,598	3/215	,376	,771	---
	2. Sınıf	67	3,65	,734				
	3. Sınıf	54	3,77	,699				
	4. Sınıf	54	3,71	,623				

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin öğrenim görmekte oldukları sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın "Tanınma" alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{215}=3,460$ ,  $p<.05$ ). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden "LSD" testi uygulanmış ve 2. sınıfta öğrenim görmekte olan Türkçe öğretmeni adaylarının "Tanınma" alt boyutunda okuma motivasyonlarının, diğer sınıf düzeylerinde öğrenim görmekte olanlara göre anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur. 1. sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin aritmetik ortalamasının  $X=3,24$ , 2. sınıfta öğrenim görmekte olanların  $X=3,62$ , 3. sınıfta öğrenim görmekte olanların  $X=3,25$  ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olanların ise  $X=3,09$  olduğu görülmektedir. Buna göre; öğrenim görülen sınıf düzeyi,

“Tanınma” alt boyutunda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ölçeğin “Benlik” ( $F_{215}=,373$ ,  $p>.05$ ), “Yeterlilik” ( $F_{215}=,110$ ,  $p>.05$ ) ve “Diğer” ( $F_{215}=,376$ ,  $p>.05$ ) alt boyutlarında ise aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Buna göre öğrenim görülen sınıf düzeyinin, “Benlik”, “Yeterlilik” ve “Diğer” alt boyutlarında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

### ***Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Aile Gelir Düzeyleri Değişkenine Göre İncelenmesi***

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının aile gelir düzeyleri değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bunun için Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar üzerinde tek faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tabloya göre; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin aylık aile gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın “Yeterlilik” alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{215}=3,086$ ,  $p<.05$ ). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “LSD” testi uygulanmış ve aylık aile gelir düzeyi “2001-4000 TL” bandında olan öğrencilerin okuma motivasyonu düzeylerinin, “1-2000 TL” ve “6000 TL Üzeri” gelir gruplarında yer alan öğrencilere göre anlamlı düzeyde azaldığı bulunmuştur. Aile gelir düzeyi “1-2000 TL” arasında yer alan öğrencilerin aritmetik ortalamasının  $\bar{X}=3,67$ , “2001-4000 TL” arasında olanların  $\bar{X}=3,42$ , ve “6000 TL üzeri” olanların ise  $\bar{X}=3,87$  olduğu görülmektedir. Buna göre; aile gelir düzeyi, “Yeterlilik” alt boyutunda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ölçeğin “Benlik” ( $F_{215}=,724$ ,  $p>.05$ ), “Tanınma” ( $F_{215}=,580$ ,  $p>.05$ ) ve “Diğer” ( $F_{215}=,532$ ,  $p>.05$ ) alt boyutlarında ise aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Buna göre aile gelir düzeyinin, “Benlik”, “Tanınma” ve “Diğer” alt boyutlarında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

**Tablo 5. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının aile gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları**

	Aile Gelir Düzeyi	N	X	S.s	sd	F	p	Anlamlı Fark
<b>Benlik Alt Boyutu</b>	1-2000 TL (A)	99	3,94	,466	3/215	,724	,539	---
	2001-4000 TL (B)	91	3,85	,488				
	4001-6000 TL (C)	19	3,99	,549				
	6000 Üzeri TL (D)	10	3,93	,834				
<b>Yeterlilik Alt Boyutu</b>	1-2000 TL (A)	99	3,63	,616	3/215	3,086	,028	A-B D-B
	2001-4000 TL (B)	91	3,42	,586				
	4001-6000 TL (C)	19	3,67	,634				
	6000 Üzeri TL (D)	10	3,87	,827				
<b>Tanınma Alt Boyutu</b>	1-2000 TL (A)	99	3,41	,967	3/215	,656	,580	---
	2001-4000 TL (B)	91	3,22	,982				
	4001-6000 TL (C)	19	3,34	,800				
	6000 Üzeri TL (D)	10	3,30	,935				
<b>Diğer Alt Boyutu</b>	1-2000 TL (A)	99	3,75	,668	3/215	,532	,661	---
	2001-4000 TL (B)	91	3,66	,659				
	4001-6000 TL (C)	19	3,84	,669				
	6000 Üzeri TL (D)	10	3,63	,840				

### ***Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Evde Kütüphane / Kitaplık Bulunup Bulunmaması Değişkenine Göre İncelenmesi***

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bunun için Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmamasına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t- testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın “Benlik” alt boyutunda, evinde kütüphane / kitaplık bulunan öğrenciler lehine anlamlı olduğu görülmüştür ( $t_{217}=2,042, p<.05$ ).



**Tablo 6. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmamasına göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları**

		N	X̄	S.s	t	p
<b>Benlik Alt Boyutu</b>	<b>Var</b>	126	3,96	,506	2,042	,042
	<b>Yok</b>	93	3,82	,488		
<b>Yeterlilik Alt Boyutu</b>	<b>Var</b>	126	3,61	,619	1,518	,130
	<b>Yok</b>	93	3,48	,626		
<b>Tanınma Alt Boyutu</b>	<b>Var</b>	126	3,28	,900	-,668	,505
	<b>Yok</b>	93	3,37	1,03		
<b>Diğer Alt Boyutu</b>	<b>Var</b>	126	3,75	,664	,774	,440
	<b>Yok</b>	93	3,67	,680		

Buna göre; evlerinde kütüphane / kitaplık bulunan Türkçe öğretmeni adaylarının “Benlik” alt boyutunda, okuma motivasyonlarının, evlerinde kütüphane / kitaplık bulunmayanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Diğer alt boyutlarda ise, evlerinde kütüphane / kitaplık bulunan Türkçe öğretmeni adayları ile bulunmayanlar arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Buna göre evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmamasının, “Yeterlilik” ( $t_{217}=1,518$ ,  $p>.05$ ), “Tanınma” ( $t_{217}=-,668$ ,  $p>.05$ ) ve “Diğer” ( $t_{217}=.774$ ,  $p>.05$ ) alt boyutlarında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerini etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

### ***Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Yılda Okunan Kitap Sayısı Değişkenine Göre İncelenmesi***

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının yılda okunan kitap sayısı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bunun için Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar üzerinde tek faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tabloya göre; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin yılda okudukları kitap sayısına göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın tüm “Benlik” alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{214}=14,686$ ,  $p<.05$ ).

**Tablo 7. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının yılda okunan kitap sayısına göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları**

	Kitap Sayısı	N	X	S.s	sd	F	p	Anlamlı Fark
Benlik Alt Boyutu	Hiç (A)	5	3,07	,488	4/214	14,686	,000	B-A / C-A
	1-3 Adet (B)	35	3,61	,460				D-A / E-A
	4-7 Adet (C)	71	3,84	,448				C-B / D-B
	8-10 Adet (D)	48	3,94	,469				D-C / E-B
	10 Üzeri (E)	60	4,19	,424				E-C / E-D
Yeterlilik Alt Boyutu	Hiç (A)	5	3,40	,547	4/214	3,503	,009	E-B
	1-3 Adet (B)	35	3,38	,651				E-C
	4-7 Adet (C)	71	3,43	,690				
	8-10 Adet (D)	48	3,62	,509				
	10 Üzeri (E)	60	3,77	,563				
Tanınma Alt Boyutu	Hiç (A)	5	2,80	1,04	4/214	2,444	,048	B-A / B-C
	1-3 Adet (B)	35	3,74	,964				B-D / B-E
	4-7 Adet (C)	71	3,31	,961				
	8-10 Adet (D)	48	3,19	,960				
	10 Üzeri (E)	60	3,23	,891				
Diğer Alt Boyutu	Hiç (A)	5	2,99	,847	4/214	2,740	,030	C-A
	1-3 Adet (B)	35	3,61	,745				D-A
	4-7 Adet (C)	71	3,76	,665				E-A
	8-10 Adet (D)	48	3,62	,617				
	10 Üzeri (E)	60	3,86	,619				

Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “LSD” testi uygulanmış ve yılda okunan kitap sayısı okuma motivasyonu arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Yani Türkçe öğretmeni adaylarının yılda okudukları kitap sayısı arttıkça, “Benlik” alt boyutunda, okuma motivasyonu düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Yılda “Hiç” kitap okumayan öğretmen adaylarının aritmetik ortalamasının  $\bar{X}=3,07$ , “1-3 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,61$ , “4-7 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,84$ , “8-10 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,94$  ve “10 üzeri” okuyanların ise  $\bar{X}=4,19$  olduğu görülmektedir. Buna göre; Türkçe öğretmeni adaylarının yıl içerisinde az sayıda kitap okumaları, düşük okuma motivasyonu yaşamalarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin yılda okudukları kitap sayısına göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın

tüm “Yeterlilik” alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{214}=3,503$ ,  $p<.05$ ). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “LSD” testi uygulanmış ve yılda “10 Üzeri” kitap okuyan öğretmen adaylarının “Yeterlilik” alt boyutundaki okuma motivasyonlarının, “1-3 adet” ve “4-7 adet” okuyan öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde arttığı bulunmuştur. Yılda “Hiç” kitap okumayan öğretmen adaylarının aritmetik ortalamasının  $\bar{X}=3,40$ , “1-3 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,38$ , “4-7 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,43$ , “8-10 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,62$  ve “10 üzeri” okuyanların ise  $\bar{X}=3,77$  olduğu görülmektedir. Buna göre yılda okunan kitap sayısı, “Yeterlilik” alt boyutunda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin yılda okudukları kitap sayısına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın tüm “Tanınma” alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{214}=2,444$ ,  $p<.05$ ). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “LSD” testi uygulanmış ve yılda “1-3 adet” kitap okuyan öğretmen adaylarının “Yeterlilik” alt boyutundaki okuma motivasyonlarının, diğer aralıklarda yer alan öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde arttığı bulunmuştur. Yılda “Hiç” kitap okumayan öğretmen adaylarının aritmetik ortalamasının  $\bar{X}=2,80$ , “1-3 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,74$ , “4-7 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,31$ , “8-10 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,19$  ve “10 üzeri” okuyanların ise  $\bar{X}=3,23$  olduğu görülmektedir. Buna göre yılda okunan kitap sayısı, “Tanınma” alt boyutunda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin yılda okudukları kitap sayısına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA sonucunda aradaki farkın tüm “Diğer” alt boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $F_{214}=2,740$ ,  $p<.05$ ). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden “LSD” testi uygulanmış ve yılda “Hiç” kitap okumayan öğretmen adaylarının “Yeterlilik” alt boyutundaki okuma motivasyonlarının; “4-7 adet”, “8-10 adet” ve “10 üzeri” aralıklarında yer alan öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde azaldığı bulunmuştur.

Yılda “Hiç” kitap okumayan öğretmen adaylarının aritmetik ortalamasının  $\bar{X}=2,99$ , “1-3 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,61$ , “4-7 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,76$ , “8-10 adet” arasında okuyanların  $\bar{X}=3,62$  ve “10 üzeri” okuyanların ise  $\bar{X}=3,86$  olduğu görülmektedir. Buna göre yılda okunan kitap sayısı, “Diğer” alt boyutunda, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

### *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Motivasyonlarının Evde Kitap Okuyan Birinin Olup Olmaması Değişkenine Göre İncelenmesi*

Bu bölümde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının evde kitap okuyan birinin olup olmaması değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bunun için Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyon ölçeğine vermiş oldukları cevaplar bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

*Tablo 8. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının evde kitap okuyan birinin bulunup bulunmamasına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin analiz sonuçları*

		N	$\bar{X}$	S.s	t	p
Benlik Alt Boyutu	Var	197	3,93	,504	2,405	,017
	Yok	22	3,66	,426		
Yeterlilik Alt Boyutu	Var	197	3,57	,629	,670	,504
	Yok	22	3,47	,587		
Tanınma Alt Boyutu	Var	197	3,28	,956	-1,617	,107
	Yok	22	3,63	,931		
Diğer Alt Boyutu	Var	197	3,75	,640	2,494	,013
	Yok	22	3,38	,844		

Tablo 8 incelendiğinde; Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerinin evde kitap okuyan birinin bulunup bulunmamasına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t- testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın “Benlik” ( $t_{217}=-2,405$ ,  $p<.05$ ) ve “Diğer” ( $t_{217}=-2,494$ ,  $p<.05$ ) alt boyutlarında, evinde kitap okuyan biri bulunanlar lehine anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre; “Benlik” ve “Diğer” alt boyutlarında, evde kitap okuyan biri-

nin bulunmasının, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının yüksek olmasını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Diğer alt boyutlarda ise, evlerinde kitap okuyan biri bulunan Türkçe öğretmeni adayları ile bulunmayanlar arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Buna göre evde kitap okuyan birinin bulunup bulunmamasının, “Yeterlilik” ( $t_{217}=,670$ ,  $p>.05$ ) ve “Tanınma” ( $t_{217}=-1,617$ ,  $p>.05$ ) alt boyutlarında, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerini etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

### Sonuç ve Tartışma

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde dikkatlere sunulmuştur.

- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, cinsiyet faktörüne göre, sadece “Benlik” alt boyutunda kadınlar lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutlarında ise, kadınlar ile erkeklerin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yani genel olarak bakıldığında cinsiyet faktörü, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları üzerinde etkili bir faktör değildir. Literatür incelendiğinde; Wigfield ve Guthrie (1997), okuma motivasyonunun artırılmasında cinsiyet faktörünün göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular ve kadınların erkeklerden daha olumlu okuma motivasyonu gösterdiklerini ifade eder. Benzer bir sonuca Bayram’ın (2008) gazete okurlarının okuma motivasyonları ve doyumları üzerine yapmış olduğu araştırmasında da rastlamaktayız. 925 kişinin katıldığı çalışmada araştırmacı, enformasyon, boş zaman ve eğlence alt boyutlarında, kadınların erkeklere göre daha yüksek motivasyon düzeyine sahip olduklarını tespit etmiştir. Öte taraftan, Yıldız (2013), üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında, kız öğrencilerin okuma motivasyonu düzeylerinin, dışsal motivasyon boyutunda, erkeklere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Benzer sonuçları, literatürde, Katrancı (2015), Yıldız (2010), Kurnaz ve Yıldız (2015) ve Bozkurt ve Memiş (2013) çalışmalarında da görmek mümkündür.

- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, sınıf faktörüne göre, sadece “Tanınma” alt boyutunda 2. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adayları lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutlarında ise, grupların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yani genel olarak bakıldığında öğrenim görülen sınıf faktörü, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları üzerinde etkili bir faktör değildir. Bayram’ın (2008) çalışmasında da benzer bir sonuçtan bahsedilebilir. Bu çalışmada araştırmacı, “Eğlence” alt boyutunda, küçük yaş gruplarında yer alan katılımcıların okuma motivasyonlarının, büyük yaş gruplarında yer alan katılımcılara göre anlamlı şekilde arttığını tespit etmiştir. Aynı şekilde, literatürdeki Yıldız (2013), Eccles, Wigfield ve Schiefele (1998), Wigfield, Eccles ve Rodriguez (1998) ve Wigfield ve Guthire’nin (1997) çalışmalarında da sınıf düzeyi ya da yaş arttıkça okuma motivasyonunun azaldığına yönelik elde edilen sonuçlarla karşılaşmaktayız.
- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, aile gelir düzeyi faktörüne göre, sadece “Yeterlilik” alt boyutunda aylık aile gelir düzeyi “2001-4000 TL” bandında olan öğrencilerin okuma motivasyonu düzeylerinin, “1-2000 TL” ve “6000 TL Üzeri” gelir gruplarında yer alan öğrencilere göre anlamlı düzeyde azaldığı bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutlarında ise, grupların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bayram (2008), kendi çalışmasında, gelir düzeyi arttıkça okuyucuların gazeteyi daha çok enformasyon amaçlı, gelir düzeyi azaldıkça gazeteyi eğlence amaçlı okuduklarını tespit etmiştir. Gelir düzeyinin, okumaya yönelik olumlu tutumların ve duyguların gelişmesine yönelik etkilerini araştıran başka çalışmalara bakıldığında; Koçak *vd.* (2016), öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, gelir düzeyinin okuma tutumu üzerinde belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu gibi sonuçları, Arı ve Demir (2013), Odabaş *vd.* (2008), Çeçen ve Deniz (2015) ve Batur, Gülveren ve Bek (2010) araştırmalarında da görmek mümkünken, Aydın Yılmaz’ın (2006) araştırmasında ise, gelir seviyesinin düşmesinin okuma alışkanlığının da azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması faktörüne göre, sadece “Benlik” alt boyutunda evinde kütüphane / kitaplık bulunan öğretmen adayları lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutlarında ise, grupların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yani genel olarak bakıldığında evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması faktörü, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları üzerinde etkili bir faktör değildir. Literatür incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını, evde kütüphane / kitaplık bulunup bulunmaması değişkenine göre inceleyen başka çalışmalara rastlanılamamıştır. Fakat aynı düzlemde sayılabilecek araştırma sonuçlarına bakılacak olursa, Kuşdemir ve Katrancı (2016), Rüzgar (2014), Katrancı (2015), Baker (2003), Şahin (2011), Topçu (2007) ve Kurnaz ve Yıldız (2015) araştırmalarında; evde kitaplık bulunması, kendine ait bir kitaplığın olması gibi faktörlerin; bireylerde / çocuklarda okumaya yönelik olumlu tutum, eğilim ve motivasyon gelişimini de sağladığı ifade edilmiştir.
- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, yılda okunan kitap sayısı faktörüne göre ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Buna göre; ölçeğin “Benlik”, “Yeterlilik” ve “Diğer” alt boyutlarında, genel anlamda, yıl içerisinde okunan kitap sayısı arttıkça, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının da arttığı tespit edilmiştir. Buna karşın, “Tanınma” alt boyutunda ise, okunan kitap sayısı ile okuma motivasyonu arasında ters yönde bir ilişki tespit edilmiş ve okunan kitap sayısı arttıkça, öğretmen adaylarının okuma motivasyonlarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Okunan kitap sayısı arttıkça “Tanınma” alt boyutunda, okuma motivasyonunun düşmesi; Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma eylemini başkaları tarafından bilinmek, kitap kurdu olarak tanınmak, çok kitap okuduğu için etrafına hava atmak veya çevredekilerden övgü toplamak gibi faydasız amaçlar için değil; kitaptan ve kitap okumaktan gerçek manada faydalanmak, kişisel gelişimlerine katkı sağlamak, hayata yönelik farklı bakış açıları kazanmak gibi faydalı amaçlar için gerçekleştirdiklerinin

bir işareti olarak görülebilir. Yani bu durum, okunan kitap sayısı artıkça, bilinçli okuma da artmaktadır şeklinde yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle okunan kitap sayısının artması, okumaya yönelik olumlu ve faydalı motivasyon oluşturma bağlamında kritik öneme sahiptir. Yukarıdaki sonuçlar, yıl içerisinde okunan kitap sayısının, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonu düzeylerini belirleyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Literatür incelendiğinde benzer şekilde, Kurnaz ve Yıldız (2015) ve Öztürk ve İleri Aydemir (2013) de okunan kitap sayısının veya okumaya ayrılan sürenin artmasının, okuma motivasyonunu da artıcağını ifade etmişlerdir. Literatürde yer alan, Durualp, Durualp ve Çiçekoğlu (2013), Karim ve Hasan (2007), Bağcı 2010, Balcı *vd.* (2012), Stokmans (1999), Schooten ve Glopper (2002), Özbay *vd.* (2008), Doğan Yılmaz 2010 ve Yıldız ve Keskin (2016) gibi araştırmalarda ise, okunan kitap sayısı değişkeninin okumaya yönelik olumlu tutum oluşturma bağlamında önemli bir faktör olduğu ifade edilmiştir.

- Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, evde kitap okuyan birinin bulunup bulunmamasına göre, “Benlik” ve “Diğer” alt boyutlarında evlerinde kitap okuyan biri bulunan öğretmen adayları lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutlarında ise, grupların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Okumaya yönelik olumlu tutum ve davranışların küçük yaşlarda kazanılmasının daha kolay olduğu düşünülünce, evinde kitap okuyan birileri olan bireylerin çocuk yaşlardan itibaren olumlu okuma ortamı içerisinde bulunacakları ve bu durumun da onlarda okumaya yönelik olumlu tutum oluşturma ve okumaya yönelik motivasyonlarını yükseltme bağlamında fayda sağlayacağı aşikârdır. Yani küçük yaşlarda, okuma konusunda, kendilerine olumlu bir rol model bulabilen çocuklar; okumaya yönelik olumlu davranış ve düşünce geliştirme noktasında da avantajlı olacaklardır. Bu nedenle ebeveynlerin, birçok konuda olduğu gibi okuma konusunda da ideal bir model olma sorumlulukları vardır. Çünkü ebeveynleri kitap okuyan çocuklar, hayatlarının geri kalan kısımlarında, okumaya karşı daha istekli ve meraklı olacaklardır (Baran, 2011; Tezel, 2009; Çakmak ve Yılmaz, 2009; Strommen



ve Mates, 2004; Yılmaz, 2009 ve Neuman, 1986). Literatürde, yukarıdaki ifadeleri destekleyen araştırma sonuçlarına rastlamak mümkündür. Örneğin; Yıldız ve Keskin (2016), Durualp, Durual ve Çiçekoğlu (2013), Kurnaz ve Yıldız (2015) ve Öztürk ve İleri Aydemir (2013) gibi çalışmalarda; evinde kitap okuyan birileri olan çocukların, olmayan çocuklara göre daha yüksek bir okuma tutumuna ve motivasyonuna sahip oldukları vurgulanmıştır.

Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Araştırmada, alt sınıflarda öğrenim görmekte olan Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının, üst sınıflarda öğrenim görmekte olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Üst sınıflarda yaşanan mezun olma, sınav kaygısı, iş bulma gibi durumların vermiş olduğu kaygı ve endişeler; öğretmen adaylarının bu motivasyon kayıplarının sebebi olarak gösterilebilir. Bu nedenle, böylesine kaygıların ve endişelerin azaltılmasına yönelik profesyonel rehberlik hizmetlerinin üniversitelerde sunulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda üniversitelerde, etkin çalışabilen ve öğrencilerini yönlendirebilen rehberlik servislerine ihtiyaç vardır. Hâlihazırda var olan bu tür servislerin ise, kendilerini güncellemeleri ve daha aktif bir çalışma profiline bürünmeleri elzemdir.
- Türkçe öğretmeni adaylarının kitapla iç içe bir yaşam sürmeleri gerekirken, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %70'ten fazlasının, bir yılda 10'dan daha az sayıda kitap okudukları tespit edilmiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının okuma motivasyonlarının düşmesine neden olurken başka önemli problemleri de beraberinde getirmektedir. En başta da, okumaktan uzak ve okumayı sevmeyen kişilerin okullarda öğretmen olarak görev alması probleminden bahsedilebilir. Okumayan bir öğretmenin okuyan bir nesil yetiştirmesini beklemek yersizdir. Bu nedenle, tüm eğitim kademelerinde olduğu gibi yükseköğretimde de, özellikle eğitim fakültelerinde, öğrencilerin daha fazla kitap okumalarını sağlayacak etkinlikler planlanmalı ve bu doğrultuda faydalı olabilecek tüm düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

Tüm öğretmen adaylarının, özellikle de Türkçe öğretmeni adaylarının, mesleğe başlamadan önce iyi birer okur olmaları gerekmektedir ki; burada eğitim fakültelerine önemli görevler düşmektedir.

- Düşük gelir seviyesi, her kesimden insanda olduğu gibi Türkçe öğretmeni adaylarında da okuma motivasyonunu etkileyen bir faktördür. Öğretmen adaylarının ekonomik sebeplerden dolayı kitaptan ve okumaktan uzak kalmasını engellemek adına üniversite ve fakülte kütüphaneleri büyük önem arz etmektedir. Buraların kitap bakımından zengin bir donanımına sahip olması gerekmektedir. Ayrıca yeni çıkan eserler takip ve tespit edilmeli; bu eserler, belirli aralıklarla bu kütüphanelerin raflarına eklenmelidir.
- Okuma alışkanlığının ve okumaya yönelik olumlu duyguların küçük yaşlardan itibaren kazanıldığı gerçeğinden hareketle, başta Türkçe öğretmeni adayları olmak üzere, tüm öğretmen adayları bu bağlamda eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.
- Türkçe öğretmenliği bölümündeki okuma ile ilgili dersler, öğrencilerde okumaya yönelik istek ve merak uyandıracak biçimde planlanmalı ve yürütülmelidir. Bu derslerde okumaya yönelik kuramsal bilgilerin aktarımı kadar öğrencilerde okuma sevgisi oluşturma amacı da güdülmelidir.
- Üniversitelerde, okumaya ve kitaba yönelik çeşitli seminerler, konferanslar, imza günleri, sergiler, yazarlarla buluşma etkinlikleri, çeşitli yayınevleri ile öğrencilerin buluşmasını sağlama, kitap değişim günleri, kitap hediye etme günleri gibi farklı etkinlikler yapılmalıdır.
- Diğer bölümlerde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının da okumaya yönelik motivasyonları incelenmeli ve motivasyonlarını düşüren ya da artıran faktörlerin neler olduğu tespit edilmelidir.
- Literatür incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonları çeşitli değişkenler açısından inceleyen başka araştırmalara rastlanılamamıştır. Bu nedenle bu çalışmaya benzer çalışmaların farklı örneklem grupları ile gerçekleştirilerek, sonuçların karşılaştırılması ve daha genellenebilir sonuçlara ulaşılması önemli görülmektedir.
- Farklı örneklem gruplarından toplanan veriler ile gerçekleştirilecek çalışmalar da, elde edilen sonuçların etki büyüklüğü ve genellenebilirliği anlamında önemli görülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Examination of The Reading Motivations of  
Turkish Teacher Candidates in Terms of Various  
Variables**

\*

Nurullah Şahin

*Ağrı İbrahim Çeçen University*

The act of reading, which requires active use of many sensory organs and mental processes, also constitutes one of the most effective learning ways. Since reading is an important part of understanding and all courses require reading, it is not difficult to estimate that a student whose reading skill has not developed will not be successful. When the literature is examined, it is seen that there are many important factors affecting reading success; these are reading attitude and reading motivation. Reading motivation can be expressed as the personal goals, values and beliefs that affect reading processes, results and subjects.

This study aims to examine the reading motivations of Turkish teacher candidates in terms of various variables. The study, in which a quantitative research approach was adopted, was conducted with the screening model. The study group consists of 219 students studying at the Turkish Education Department of the Faculty of Education of Ağrı İbrahim Çeçen University in the fall semester of the 2018-2019 academic year. "The Adult Reading Motivation Scale," developed by Schutte and Malouff (2007) and translated into Turkish by Yıldız et al. (2013), was used in the study as the data collection tool. As all data obtained from the study were distributed normally, parametric tests were used in data analysis.

Independent t-test analysis was used to examine whether the reading motivations of the Turkish teacher candidates differed significantly according to "gender", "whether there was a library / bookcase at home" along with "whether there was someone reading book at home", and one-factor analysis of variance was used to examine whether this motivation differed significantly according to the variants of "grade", "family's income level"

and "the number of books read per year". The LSD test was used to determine which group the significant difference was in favor of as a result of the one-factor analysis of variance. In the study where the results obtained were shown with tables in accordance with the sub-objectives of the study, the significance of the data was tested at  $p < .05$  level.

- The gender factor has a determining role in the reading motivations of the Turkish teacher candidates in favor of women under the sub-dimension "Self." However, it can be said that the gender factor does not affect the reading motivation level of the Turkish teachers under the sub-dimensions "Competence," "Recognition," and "Other" on the scale.
- The results obtained has revealed that, under the sub-dimension "Recognition" on the scale, the reading motivation of the teacher candidates at the 2nd grade was significantly higher than those studying at other grades. However, it is seen that the difference between the averages of the groups under the other sub-dimensions "Self," "Competence," and "Other" is not significant. Accordingly, it can be said that the grade level of education has no significant effect on the reading motivation of the Turkish teacher candidates in the sub-dimensions of "Self," "Competence," and "Other."
- According to the results obtained, it has been found that under the sub-dimension "Competency," the reading motivation of the students whose family's monthly income level was "2001-4000 Turkish Liras" was significantly less than those whose family's monthly income was "1-2000 Turkish Liras" and "6000+ Turkish Liras". Accordingly, the monthly income level of the family can be evaluated as a factor affecting the reading motivation of the Turkish teacher candidates under the sub-dimension "Competence." It is seen that the difference between the average of the groups is not significant under the sub-dimensions "Self," "Recognition," and "Other" on the scale. Accordingly, it can be said that the family's monthly income level has no significant effect on the reading motivation of the Turkish teacher candidates in the sub-dimensions of "Self," "Recognition," and "Other."
- According to the results, it was found that, only under the sub-dimension "Self" on the scale, there was a significant difference in favor of the students who had a library/bookcase at home. Accordingly, it can

be said that the reading motivation of the Turkish teacher candidates who had a library / bookcase at home was higher than those who had not under the sub-dimension "Self." Under the other sub-dimensions, it has been seen that there was no significant difference between the Turkish teacher candidates who had a library / bookcase at home and those who had not. It can be said that whether there is a library/bookcase at home does not affect the reading motivation level of the Turkish teachers under the sub-dimensions "Competence," "Recognition," and "Other".

- The study has revealed that the reading motivation of the Turkish teacher candidates differed significantly according to the number of books read per year under all sub-dimensions on the scale. Accordingly, it was determined that the reading motivation of the Turkish teacher candidates increased as the number of books read per year increased under the sub-dimensions "Self" "Competence" and "Other." On the other hand, under the sub-dimension "Recognition," an inverse relationship was found between the number of books read and the reading motivation, which led to the conclusion that as the number of books increased, the reading motivation of the teacher candidates decreased. These results show that the number of books read per year is an important factor determining the reading motivation level of the Turkish teacher candidates.
- Under the other sub-dimensions "Self" and "Other" on the scale, it has been seen that the reading motivation of the Turkish teacher candidates increased according to whether there was someone reading a book at home. Accordingly, it can be said that whether there is someone reading a book at home is a factor increasing the reading motivation of the Turkish teacher candidates under the sub-dimensions "Self" and "Other." Under the other sub-dimensions, it has been seen that there was no significant difference between the Turkish teacher candidates who had a family member reading book at home and those who had not. It can be said that whether there is someone reading a book at home does not affect the reading motivation level of the Turkish teachers under the sub-dimensions "Competence" and "Recognition."

## Kaynakça / References

- Akyol, H. (2005). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Arı, E. ve Demir, M. K. (2013). İlköğretim bölümü öğretmen adaylarının kitap okuma, alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 116-128.
- Aydın Yılmaz, Z. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığı. *İlköğretim Online*, 5(1), 1-6.
- Bağcı, H. (2010). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *II. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, 9-11 Aralık 2009, Lefkoşa: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
- Baker, L. (2003). The role of parents in motivating struggling readers. *Reading & Writing Quarterly: Overcoming Learning Difficulties*, 19(1), 87-106.
- Baker, T. ve Wigfield, A. (1999). Dimensions of children's motivation for reading and their relations to reading activity and reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 34, 2- 29.
- Balçı, A.; Uyar, Y. vd. (2012). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları, kütüphane kullanma sıklıkları ve okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies*. 7(4), 965-985.
- Baran, G. (2011). Çocuk gelişimine giriş. (Ed: N. Aral ve G. Baran), *Çocuk gelişimi*. içinde (s.17-51), İstanbul: Ya-Pa Yayın A.Ş.
- Batur, Z., Gülveren, H. ve Bek, H. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma: Uşak Eğitim Fakültesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 32-49.
- Bayram, F. (2008). Gazete okurlarının okuma motivasyonları ve doyumları üzerine bir kullanımlar ve doyumlar araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 321-336.
- Biçer, N. ve Alan, Y. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıklarının genel öz yeterlikleri üzerindeki etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 100-116.
- Bozkurt, M. ve Memiş, A.(2013). Beşinci sınıf öğrencilerinin üstbilişsel okuduğunu anlama farkındalığı ve okuma motivasyonları ile okuma düzeyleri arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 47-160.
- Carnine, D. W., Silbert, J., Kame'enui E. J., Tarver, S. G. ve Jungjohann K. (2006). *Teaching struggling and at-risk readers a direct instruction approach*. New Jersey: Pearson Education.

- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 489-509.
- Çeçen, M. A. ve Deniz, E. (2015). Lise öğrencilerinin okumaya yönelik tutumları: Diyarbakır ili örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 193-212.
- Doğan Yılmaz, E. (2010). *Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Durualp, E.; Çiçekoğlu, P. ve Durualp, E. (2013). 6-8. sınıftaki öğrencilerin okumaya ilişkin tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2(1), 115-132.
- Eccles, J. S.; Wigfield, A. ve Schiefele, U. (1998). Motivation to succeed. In N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology* (Vol. IV, 5th ed., p. 1017-1095). New York: John Wiley.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.
- Guthrie, J. T. ve Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, ve R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (3rd ed., p. 403 – 422). New York: Longman.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hair, J. F.; Black, W. C.; Babin, B. J.; Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karim, N. S. A. ve Hasan, A. (2007). Reading habits and attitude in the digital age: Analysis of gender and academic program differences in Malaysia. *The Electronic Library*, 25(3), 285-298.
- Katranç, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kitap okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(2), 49-62.
- Koçak, B., Çermik, F., Polat, S. ve Şahin, N. (2016). Öğretmen adaylarının kitap okuma tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 395-411.
- Korkut, K. ve Babaoğlu, E. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik inançları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 269-281.

- Kurnaz, H. ve Yıldız, N. (2015). Ortaokul öğrencilerinin okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar (TSA) Dergisi*, 19(3), 53-70.
- Kurudayıoğlu, M. ve Çelik, G. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının okumaya ve okuma eğitimine ilişkin özyeterlik algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 109- 138.
- Kuşdemir, Y. ve Katrancı, M. (2016). Okumada Kaygı ve Anlama: Ana Fikri Bulamıyorum Öğretmenim! *Eğitim ve Bilim*, 41(183), 251-266.
- MEB. (1995). *İlköğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Neuman, S. (1986). The home environment and fifth-gradestudents' leisure reading. *Elementary School Journal*, 83, 131-137.
- Odabaş, H.; Odabaş, Z. Y. ve Polat, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 431-465.
- Özbay, M., Bağcı, H. ve Uyar, Y. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 117-136.
- Öztürk, E. ve İleri-Aydemir, Z. (2013). Başlangıç düzeyi okuyucularının okuma motivasyonlarının, günlük kitap okuma süreleri ve ailenin okuma durumuna göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1105-1116.
- Paris, S. G.; Wasik, B. A. ve Turner, J. C. (1991). The development of strategic readers. In R. Barr, M. I. Kamil, P. Mosenthal, and P. D. Pearson (Eds.), *Handbook of reading research* (2, 609-640). New York: Longman.
- Pintrich, P. ve Schunk, D. (1996). *Motivation in education: theory, research & applications*. Ch. 3. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Rüzgar, M. E. (2014). *Beşinci sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeylerinin öğrenme stilleri bağlamında incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sancı, D. (2002). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumlarının okuma motivasyonlarına etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Schooten, E. ve Glopper, K. (2002). The relation between attitude toward reading adolescent literature and literary reading behavior. *Poetics*. 30, 169-194.
- Schutte, N. S. and Malouff, J. M. (2007). Dimensions of reading motivation: Development of an adult reading motivation scale. *Reading Psychology: An International Quarterly*, 28, 469 - 489.



- Stokmans, M. J. W. (1999). Reading attitude and its effect on leisure time reading. *Poetics*, 26, 245-261.
- Strommen, L. T. ve Mates, B. F. (2004). Learning to love reading: Interview with older children and teens. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 48, 188-199.
- Şahin, N. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yabancı dildeki okuma kaygılarının kaynakları ve bu kaygılarla duygusal başa çıkma stratejileri: Bir durum incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, N. (2012). *Maniheizt ve Budist Uygur şiirinin dilin dört temel becerisi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.). Boston: Pearson.
- TDK. (2009). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezel, D. (2009). Bir aile olmak. *Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi*. (Ed: Y. Fazlıoğlu), 173-183, İstanbul: Kriter Yayınlar.
- Topçu, Y. E. (2007). İlköğretim 6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları. *Milli Eğitim Dergisi*, 176, 36-57.
- Turner, J. C. (1995). The influence of classroom contexts on young children's motivation for literacy. *Reading Research Quarterly*, 30, 410-441.
- Ülper, H. ve Bağcı, H. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine dönük öz yeterlik algıları. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2), 1115-1131.
- Ünalın, Ş. (2001). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ürün Karahan, B. (2018). Türkçe öğretmenliği ve Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin okumaya yönelik motivasyonlarıyla ilişkisi. *International Journal of Language Academy*, 6(1), 112-119.
- Wigfield, A. ve Guthrie, J. T. (1997). Relations of children's motivation for reading to the amount and breadth of their reading. *Journal of Educational Psychology*, 89, 420-432.
- Wigfield, A., Eccles, J. S. ve Rodriguez, D. (1998). The development of children's motivation in school contexts. In A. Iran-Nejad and P. D. Pearson (Eds.), *Review of research in education* (Vol. 23, s.73-118). Washington, DC: American Educational Research Association.

- Wigfield, A.; Guthrie, J. T.; Tonks, S. ve Prencevich, K. C. (2004). Children's motivation for reading domain specificity and instructional influences. *The Journal of Educational Research*, 97, 299-309.
- Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlığı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, M. (2013). İlköğretim 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 260-271.
- Yıldız, M.; Yıldırım, K.; Ateş, S. ve Çetinkaya, Ç. (2013). Yetişkin okuma motivasyonu ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 348-359.
- Yıldız, N. ve Keskin, H. (2016). Ergenlik dönemindeki öğrencilerin dijital ve matbu okumaya karşı tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 344-361.
- Yılmaz, B. (2009). Çocuklarda okuma kültürünü geliştirmede ebeveyn ve öğretmenin rolü. *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu Kitabı*. (Ed: A. Afacan), içinde (s.133-140), Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Şahin, N. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 393-423. DOI: 10.26466/opus.588759.

## Türkiye'deki Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.589684

\*

Sefer Kalaman\*- Fatih Çelik\*\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yozgat / Türkiye

E-Posta: [sefer.kalaman@bozok.edu.tr](mailto:sefer.kalaman@bozok.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-2761-1229](https://orcid.org/0000-0002-2761-1229)

\*\* Dr. Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi, Vakfıkebir MYO, Vakfıkebir/Trabzon / Türkiye

E-Posta: [fatihcelik@trabzon.edu.tr](mailto:fatihcelik@trabzon.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-3765-5284](https://orcid.org/0000-0002-3765-5284)

### Öz

*Araştırmada, Türkiye'deki evli bireylerin evliliklerinde ya da evlenme süreçlerinde sosyal medyanın rolünün olup olmadığını ve evliliklerinde sosyal medyanın aile içi problemlere yol açıp açmadığını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırma verilerini elde etmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, Mart 2019 – Nisan 2019 tarihleri arasında X ve Y kuşağında bulunan, sosyal paylaşım ağı kullanan ve Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan evli bireylerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Türkiye'de yaşayan evli bireyler oluşturmakta iken, Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden 60 evli birey ise, örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre sosyal medya hem evlenmeden önceki süreçte hem de evlendikten sonraki süreçte bireylerin hayatında aile içi ilişkiler noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, evli bireylerin aile içi ilişkilerinde sorunların oluşmasında ve/veya evliliklerini sonlandırmalarında sosyal medya önemli bir neden olabilmektedir. Çalışmada ayrıca evli bireylerin bulunduğu kuşaklarla ve demografik özellikleriyle, aile içi ilişkileri ve sosyal medyanın bu süreçteki yeri karşılaştırılmış ve anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Sosyal Medya, Evlilik

## The Impact of The Usage of Turkey's Married Individuals' Social Media Usage on Their Marriage: A Qualitative Research

\*

### Abstract

*In the study, it is aimed to reveal that whether the role of social media in the marriage and the marriage process exists or whether social media in the marriage causes internal family problems. Semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods, was used to obtain the research data. Interview was carried out with the X and Y generations, using social networking and married individuals living in different provinces of Turkey from March 2019 to April 2019. While the universe of the study consists of married individuals in Turkey, 60 married individuals residing in different provinces were selected as samples. According to the findings obtained in the study, social media has an important role in the life of individuals both before and after marriage in terms of family relations. However, social media can be an important reason for married individuals to have problems in their family relationships and/or to terminate their marriage. The study also compared the generations of married individuals and their demographic characteristics, family relations and the place of social media in this process and remarkable differences were reached*

**Keywords** Turkey, Social Media, Marriage

## Giriş

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren hayatta kalmak, topluluk oluşturmak, iş paylaşımı yapmak ve aile kurmak gibi amaçlar doğrultusunda birbirleri ile iletişim kurmaktadırlar. Söz konusu iletişim, önceleri yüz yüze iletişim yöntemi ile gerçekleşmiş, ardından da resim, ateş, yazı ve kitle iletişim araçları gibi unsurlarla boyut değiştirmiştir. İletişimin çeşitlenmesine ve evrilmesine önyak olan bu gelişmeler özelde bireyin, genelde ise toplumun farklı açılardan dönüşmesine neden olmuştur. Yeme-içme alışkanlıkları, sosyalleşme süreçleri, alış-veriş pratikleri, çalışma hayatı, eğitim, aile içi ilişkiler ve daha birçok hayat alanı/pratiği başta kitle iletişim araçları olmak üzere bu iletişim alanındaki gelişmeler paralelinde değişmiştir.

Bu bağlamda, endüstri devrimi ve teknolojinin gelişimini, bunun sonucu olarak göçlerle oluşan kentleşme süreci ve matbaanın icadıyla başlayıp gelişen kitle iletişim araçlarını, insanların toplumsal ilişki kurma biçimlerini ve dolayısıyla iletişim süreçlerini etkileyen belli başlı faktörler olarak düşünmek gerekmektedir. Söz konusu teknolojik gelişmeler paralelinde aynı siyasal, toplumsal ve ekonomik süreçleri yaşayan bu insan toplulukları belli yıllar baz alınarak kuşak olarak adlandırılmıştır (Okur ve Özkul, 2015, s.216; Kılıç ve Gündoğdu, 2017, s.20).

Yıllar içerisinde paylaşılan ortak koşullar, yaşanan deneyimler, kuşakların birbirinden farklı özellikler taşımasına neden olmuştur. Her kuşağın sahip olduğu farklı deneyimler, yaşam biçimleri, değerleri ve inançları onları birbirinden ayırmıştır (Baycan, 2017, s.2). Tarih noktasında kuşak sınıflandırmasına bakıldığında; "Sessiz Kuşak (Gelenekselciler), Baby Boomers (Bebek Patlaması), X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z kuşağı" olarak genel bir sınıflandırma yapılabilir. 1925-1945 yılları arasında dünyaya gelenlerin oluşturduğu kuşağa 'Sessiz Kuşak' denilmektedir ki bu kuşak büyük buhranı ve II. Dünya Savaşı'nı görmüştür. Diğer taraftan, 1946-1964 tarihleri arasında doğan kuşağa ise, 'Baby Boomers' kuşağı denilmektedir. Bu kuşak ise savaşta azalan nüfusun yerine ikame etmek için toplumda doğum oranlarının arttığı bir döneme işaret etmektedir. Bir diğer kuşak olan 'X kuşağı', 1965-1979 yılları arasında doğanları kapsamaktadır (Acılıoğlu, 2015). Bunun yanı sıra, 'Y kuşağı'nın hangi yılları net olarak kapsadığı noktasında görüş farklılıkları olsa da çalışma kapsamında bu kuşağın

1980-2000 yılları arasında doğan kuşağı kapsadığı kabul edilmektedir. Y Kuşağı aynı zamanda “internet kuşağı, echo-boomers, millennial ve nexters” olarak da anılmaktadır (Broadbridge vd., 2007, s.8). Son olarak, internetin yaygınlaştığı dönem olan 2000’li yılların ilk çeyreğinde doğan kuşak ise literatürde ‘Z kuşağı’ olarak adlandırılmaktadır. Teknolojinin ve internetin ‘öz evlatları’ olan bu kuşak aynı zamanda, “internet kuşağı, next generation ya da dijital yerliler” olarak da adlandırılmaktadır (Prensky, 2001).

Toplumların şekillenmesi, kuşakların oluşması ve insan hayatına etki etmesi noktasında ele alındığında iletişim alanındaki bu gelişmelerin belki de en önemlisi ve en etkilisi internettir. İnternet ve özellikle internetin en çok kullanılan ortamı olan sosyal medya, toplumu ve toplumun çekirdeği olarak adlandırılan aileyi önemli şekilde etkilemiştir. Gerek toplumda gerekse de aile içinde gerçekleştirilen yüz yüze ve çevrimdışı iletişim gittikçe yerini sanal ortamda gerçekleştirilen çevrimiçi iletişime bırakmaya başlamıştır.

Gelinen son noktada, toplumun tüm alanlarında sosyal medya kullanımı ciddi oranda yaygınlaşmıştır. İnsanların büyük çoğunluğu bilgisayarı açar açmaz ya da akıllı telefonları ellerine alır almaz öncelikle sosyal medya sayfalarına bakmakta ve farkına varmaksızın bu sayfalarda ihtiyacı olandan daha fazla zaman harcamaktadır. Aile içerisinde anne-baba ve çocuklarda bu durum ciddi bir iletişim kopukluğuna yol açmaktadır. Bakıldığında, özellikle toplumda aile üyeleri, iletişim biçiminin en açık ve sağlıklı olan yüz yüze iletişimden daha çok çağımızın popüler iletişim ortamı olan sosyal medyada vakit geçirmektedir. Bu durumun, insanları zamanla sosyal medya sayfalarına bağımlı bireyler haline getirmesi kaçınılmazdır (Güleç, 2018, s.106).

Bireyler sosyal medyadaki sanallık içerisinde kendilerine gerçekmiş gibi yaşanan bir çevre yaratmakta ve bu çevre onlar için ikinci bir yuva haline gelmektedir. İnternetteki paralel dünya, günlük hayattaki ikinci bir gerçeklik haline dönüşmüştür. Gerçek yaşamdaki ilişkiler bütünü – aile, arkadaşlar, tanıdıklar, iş arkadaşları, amirler, komşular vs. – sosyal medya aracılığıyla sanal gerçekliğe aktarılmaktadır. İletişimin sanallaşması ve gerçek temassal iletişimin önüne geçmeye başlaması blog, Facebook, Twitter, WhatsApp vb. sosyal medya ağları aracılığıyla oluşmuştur (Uslu,

2012, s.64). Öyle ki, bireyler sosyal ağlarda kendilerine arzu ettikleri biçim ve çeşitlilikte kimlikler dâhi oluşturabilmektedir (Güz ve Yegen, 2017).

Sağlıklı bir toplumun temel gereksinimi olan doğru iletişimin yolu, toplumun çekirdeği olarak kabul edilen ailedeki iletişimin sağlıklı olmasından geçmektedir (Güleç, 2018: 106). Ancak bakıldığında günümüzde bireyler artık kamusal ya da özel ilişkilerini dijital ortamda sürdürmeyi daha fazla tercih etmektedir. Özellikle çiftlerin romantik ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde, çiftlerin ilişkilerini yaşarken sosyal medya kullanımında birbirlerinin şifrelerini öğrenme isteği, arkadaş listelerini kontrol etme gibi yeni davranış kalıpları geliştirdikleri görülmeye başlanmıştır. Bu durum da sosyal medya kullanımının çiftlerin ilişkilerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir (Alikılıç vd., 2019, s.59). Dolayısıyla sosyal medya, evliliklerin her aşamasında çiftler arasındaki ilişki ve iletişimi etkileyen, yön veren ve evlilikte bazı işlevleri olan önemli bir faktör haline gelmiştir (Can ve Hovardaoğlu, 2015, s.45).

Öyle ki, çağın etkili toplumsal paradigmaları olarak modernite ve post-modernite, teknoloji üzerinden birey ve toplum hayatına girmektedir. Teknoloji özelinde ise, özellikle internet ve buna bağlı olarak sosyal medyanın çoğunlukla genç kuşaklar üzerinde etkili olduğu ve onlara yeni değer, tutum, bilgi ve beceriler telkin ettiği görülmektedir (Özpolat, 2014, s.46). Marshall vd. (2013) de belirttiği gibi artık bireyler, sosyal medya aracılığıyla her zamankinden daha fazla etkileşim içerisine girmekte, bu ağda romantik ilişkiler kurmakta, özel iletişim oluşturmakta, gruplara katılmakta, ilişkisi olduğu ya da olmasını istediği kişiyi izlemekte, kıskanma ve daha birçok kişisel aktiviteleri ve duyguları bu sanal ağlar üzerinden yaşayarak sürdürmektedir. Tokunaga (2011) ile Fox ve Warber (2014) de sosyal medya üzerine yaptığı çalışmalarda, evli ya da bekar çiftlerin sosyal medya aracılığıyla birbirlerini gözetlediklerini, bu ağ sayesinde iletişim kurduklarını ve ilişkilerini sürdürdüklerini ifade etmektedirler.

Sosyal medyanın aile içi etkileşimi en çok etkilediği boyutlar incelendiğinde ise, birinci olarak aile üyelerinin birlikte geçirdikleri zaman dilimlerinin yerini sosyal medyada geçirilen sürenin alması iken, ikinci olarak sanal alemin verdiği esneklik ve bilinmezliğin etkisiyle sanal flörtlerin ve sanal aldatmaların yaşanmasına zemin hazırlamasından dolayı eşler arasında güvensizlik ve huzursuzluk oluşturması gösterilebilmektedir (Gü-

leç, 2018, s.106). Öyle ki evli bireylerin boşanmaları normal koşullarda, bireyselleşmenin artması, evlilik dışı ilişkilerin özendirilmesi, cinsel hayattaki sorunlar, aile içi şiddet, aldatma, içinde bulunulan hayattan/evden/aileden tatmin olunmama, maddi sorunlar, geçimsizlik gibi nedenlerle gerçekleşebilmektedir. Ancak bunun yanında 21. yüzyılda evli çiftlerin huzursuzluk yaşamalarına ve boşanmalarına neden olan ya da aracı olan diğer önemli unsur da sosyal medyadır.

Aile kurumunda yaşanan değişimlerde ve boşanma oranlarının artmasında sosyal medya olarak adlandırılan kitle iletişim aracının etkisi yadsınamaz derecede büyüktür. Bu kanallar vasıtasıyla flört ilişkiler bir yandan insanlara normal bir yaşam tarzıymış gibi empoze edilirken, aynı zamanda da aile içindeki kopukluklar ve bunun akabinde gelen boşanmalar hayatın akışı içinde olağan bir durum gibi bahsedilmektedir (Subaşı ve Urtekin, 2014, s.610).

Bakıldığında günümüzde aile ilişkileri, ‘pamuk ipliğine’ bağlı hale gelmiştir. Televizyonla birlikte zedelenen aile içi iletişim internet ve sosyal medya sebebiyle kopma noktasına ulaşmıştır. Anne, baba ve çocuklar; sosyal ağlarda paylaşımda bulunmayı eşiyile ya da çocuğuyla geçireceği zamana tercih etmekte ve yanlış kişilerle, yanlış ilişkiler kurmaktadır. Bu durum da aile bütünlüğünün bozulmasına ve boşanmaların hızla artmasına sebebiyet vermektedir (Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi [UHİM], 2011, s.16). Çünkü, dört duvar arasında yaşanması gereken evlilik kurumunun artık ekran karşısındaki herkes tarafından izlenebilir olması ya da sosyal medyada insanların gözetimine açılması, evlilik kurumunun zarar görmesine ve içinin boşaltılmasına neden olmaktadır. Bireyler bu nedenle değersizleştirilmiş evlilik kurumuna daha az önem vermekte ve yaşadıkları boşluğu yine sosyal medya aracılığıyla doldurmaya çalışmaktadır. Bu durum bireyi var olduğu durumdan daha yalnız hale getirmekte; başka bir deyişle onu yabancılaştırmakta ve yalnızlaştırmaktadır. Öyle ki bu yalnızlık duygusu sadece gençlerde değil 30 yaşın üstündeki evlenmemiş kişilerde de görülmektedir (Yıldız, 2012, s.532). Yalnızlık duygusunu gidermek isteyen birey sosyal medya kullanımının haricinde dijital oyunlar vasıtasıyla da ilişki kurabilmekte hatta bu sanal oyunlarda evlilik yapabilmektedir.

Bu dijital oyunlarda evlenen çiftler kendi istekleri ile ayrılıncaya kadar evli kalmakta ve yapılan sanal evlilikler aylarca sürebilmektedir. Sanal,



kurgusal evren artık evlilik kültürüne kadar uzanmıştır. Bu durum gerçek yaşamda birçok maddi ve manevi külfetle yapılabilen evlilikleri sanal ortamda çok basite indirgemıştır. Sanal evliliklerin yapılabilir hale gelmesi evlilik kültürüne bakışı dönüştürmektedir. Görücü usulü ile yapılan evlilikler artık sosyal medya oyunlarına taşınmıştır. Oyunda birbirlerini görmeden tanışan oyun kullanıcıları birbirlerini çift uyumu gibi yarışmalar ile tanıyarak sanal ortamda evlenmektedirler (Uslu, 2012, s.78).

Sanal ortamda gerçekleştirilen bu faaliyetler hem toplum yapısına hem aileye hem de bireylere belki de dönüşü mümkün olmayacak zararlar vermektedir. Maddi varlık nasıl her geçen gün daha fazla sanallaşıyorsa/dijitalleşiyorsa aynı şekilde manevi hazlar ve değerler de git gide daha fazla sanal ortama uyum sağlamaktadır. Bu noktadan yola çıkarak yapılan söz konusu bu çalışmada, Türkiye'deki evli bireylerin sosyal medya ile olan ilişkileri ve bu ilişkiler dâhilinde evliliğin sosyal medya aracılığıyla nasıl dönüştüğü ve zarara uğratıldığı ele alınmaktadır.

## Yöntem

Araştırmada, Türkiye'deki evli bireylerin evliliklerinde sosyal medyanın ne düzeyde etkili olduğunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çağın değişmesi paralelinde iletişim, teknoloji ve aile içi ilişkiler farklı boyutlara evrilmiştir. Hiç kuşkusuz ailenin oluşma aşamasında veya aile içi problemlerin ortaya çıkmasında sosyal medya önemli bir unsur haline gelmiştir. Birçok akademik çalışmada ise, aile içi ilişkilerin şekillenmesi, tartışmaların yaşanması hatta boşanmaların meydana gelmesinde sosyal medyanın önemli bir payının bulunduğu ortaya konulmaktadır. Bu noktadan hareketle, Türkiye'deki evli bireylerin sosyal medya kullanımlarının onların evlilikleri üzerinde nasıl bir etki bıraktığının/nasıl bir rol oynadığının analiz edilmesi ve aile içi problemlerde sosyal medyanın ne denli etkisinin olduğunun ortaya çıkarılması önemli olmaktadır. Türkiye'de aile içi şiddet ve boşanma davaları ile ilgili çalışmalar mevcut olmaktadır. Ancak sosyal medya ve evliliğin inşa edilmesi, aile içi şiddet, boşanma arasındaki ilişki çok az irdelenmiştir. Bu nedenle çalışmanın evlilik ile sosyal medya arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyecek olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada verileri elde etmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, x ve y kuşağında bulunan, sosyal paylaşım ağı kullanan ve Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan evli bireylerle gerçekleştirilmiştir. Görüşmede, katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiş ve bu sayede katılımcıların konu ile ilgili daha detaylı bilgi vermeleri istenmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki evli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden 60 evli birey (30 çift) oluşturmaktadır.

### Veri Toplanma Araçları ve Analiz

Türkiye'deki evliliklerde sosyal medyanın ne düzeyde etkili olduğunu tespit etmek için yapılan görüşmeler Mart 2019-Nisan 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Veriler elde edilirken görüşmede katılımcılara 22 soru yöneltilmiştir ancak bazı sorular kendi içerisinde 3 veya 4 soru barındırmıştır. Katılımcılara sorulan sorular ve alınan cevaplar kapsamında elde edilen veriler kayıt altına alınmış ve analize hazır hale getirilmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA adlı nitel analiz programı kullanılmıştır.

### Analiz ve Bulgular

Araştırmada, görüşmelerden elde edilen veriler üç temel bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümler; katılımcıların demografik özellikleri, katılımcıların sosyal medya kullanım pratikleri ve evli çiftlerin sosyal medya kullanımlarıdır. Üç bölümden ve toplam 22 sorudan oluşan görüşme formu katılımcılara yöneltilmiş ve katılımcılardan elde edilen cevaplar sistematik olarak toplanmıştır. Bu bölümler için toplamda 174 koda ulaşılmıştır. Bu minvalde, verilen cevaplarda 1068'i kadın ve 1052'si erkek olmak üzere toplam 2120 ifadenin kodlaması yapılmıştır (Tablo 1).

*Tablo 1. Belge-Kod Dağılımı*

	Kategoriler	Sayı
Belgeler	Kadın	1068
	Erkek	1052
Etkin Kod		174

## Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmada yer alan katılımcıların 30'u erkek ve 30'u da kadındır. Katılımcıların çoğunluğu 20-40 yaş arasında başka bir deyişle Y kuşağında, farklı eğitim seviyelerine sahip ve çoğunluğu çalışmaktadır. Ayrıca katılımcıların yarısına yakının aylık geliri 4000 TL'nin altında ve diğer yarısının aylık geliri de 4000 TL'nin üstündedir. Son olarak, katılımcıların büyük çoğunluğu en fazla 10 yıldır evli ve çocuk sahibidirler (Tablo 2).

*Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri*

	Kategoriler	Sayı
Cinsiyet	Kadın (K1-K30)	30
	Erkek (E1-E30)	30
Yaş	20-40	46
	41 ve üstü	14
Eğitim Durumu	İlköğretim/Ortaöğretim	14
	Lise	11
	Ön Lisans	7
	Lisans	22
	Lisansüstü	6
Çalışma Durumu	Çalışıyor	37
	Çalışmıyor	23
Ailenin Aylık Toplam Geliri	0-2000 TL	18
	2000-4000 TL	10
	4001-6000 TL	17
	6001 TL-ve üstü	15
Evlilik Yılı	0-5 Yıl	28
	6- 10 Yıl	12
	11-15 Yıl	6
	16-20 Yıl	4
	21 Yıl-ve üstü	10
Çocuk	Var	40
	Yok	20

## Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Pratikleri

Araştırmaya dahil olan katılımcıların sosyal medya kullanım alışkanlıkları incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun interneti günde en az 3 saat kullandıkları ve interneti en fazla sosyal medyaya girmek için tercih ettikleri görülmektedir. Bakıldığında Türkiye İstatistik Kurumu

(TÜİK)'nin 2018 verilerine göre, Türkiye’de internet erişimi olan bireylerin %84,1’i sosyal medyaya girmek için internet kullanmaktadırlar (TÜİK, 2018). Bunun yanı sıra, katılımcıların büyük çoğunluğunun en fazla 3 tane sosyal paylaşım ağına sahip olduğu, yine büyük çoğunluğunun sosyal medyaya günde en fazla 3 saat girdiği ve bu sanal ortamı en fazla iletişim kurmak için kullandıkları görülmektedir (Tablo 3).

**Tablo 3: Sosyal Medya Kullanım Pratikleri**

	Kategoriler	Sayı
Günlük Ortalama İnternet Kullanım Süresi	0-2 Saat	26
	3-4 Saat	12
	5-6 Saat	10
	7 Saat ve üzeri	12
İnternet Kullanım Amacı	Sosyal Medya	13
	Araştırma Yapma	11
	Haber ve Bilgi	9
	İletişim Kurma	9
	Eğlence	6
	Oyun Oynama	5
	Eğitim	3
	Film İzleme	2
Meslek	1	
Toplam Sosyal Paylaşım Ağı Sayısı	1-3	50
	4-6	10
Günlük Ortalama Sosyal Medya Kullanım Süresi	0-2 Saat	39
	3-4 Saat	9
	5-6 Saat	12
	7 Saat ve üzeri	2
Sosyal Medya Kullanım Amacı	İletişim Kurma	21
	Haber ve Bilgi	16
	Eğlence	15
	Araştırma Yapma	3
	Eğitim	2
	Alışveriş	1
	Merak	1
Meslek	1	

## Evli Çiftlerin Sosyal Medya Kullanımı

Araştırmanın temel amacı olan, evli çiftlerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve evlilik-sosyal medya ilişkisi değerlendirmeleri aşağıda alt

başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu bölümde toplamda 10 kategori ve 105 kod araştırmaya dahil edilmiştir.

### *İlişki Durumunun Yazılması*

Evli çiftlerin sosyal medya hesaplarında ilişki durumlarını yazıp yazmadığı incelendiğinde, 21'i kadın ve 23'ü erkek olmak üzere toplam 44 katılımcının evli olduklarını sosyal medya hesabında belirttikleri, 9'u kadın ve 7'si erkek olmak üzere toplam 16 katılımcının ise, belirtmedikleri tespit edilmiştir. Bu durumda, erkeklerin kadınlara oranla sosyal medyada ilişki durumlarını, küçük bir farkla olsa da daha çok yazdıklarını söylemek mümkündür. Evli çiftlerin ilişki durumlarını sosyal medyada en çok yazma sebebi ise, evli olduğunu diğer kullanıcılara belirtme isteğidir. Diğer bir neden, başka kullanıcılar tarafından rahatsız edilmek istememe düşüncesidir. İlişki durumunu sosyal paylaşım ağındaki profilde belirtme nedeninin biri de profil oluşturulurken ilişki durumu kısmının doldurulma teklifinin geri çevrilmemesidir. Sosyal paylaşım ağlarında rahatsız edilmeme düşüncesi noktasında, 6 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Sosyal medya hesabımda ilişki durumu evli yazıyor. Neysem o. Gizleyecek bir şeyim yok. Daha önce yazmıyordu aslında. Sonra birkaç kişi beni rahatsız etti ve bundan dolayı yazmak zorunda kaldım. Yazdıktan sonra kimse bir daha rahatsız etmedi”. (K28)*

Y kuşağında yer alan kadın katılımcı daha önce sosyal medyada ilişki durumunda evli yazmadığı için birkaç kişi tarafından rahatsız edildiğini söylemektedir. Sosyal medyada insanların karşı cins ile iletişim kurmada günlük hayata göre daha rahat davrandıklarını söylemek mümkündür. İnsanlar; “eğer bir olumsuzluk olursa günlük hayatta bu kişiyle karşılaşmam” düşüncesiyle sosyal medyada diğer kullanıcılarla iletişim kurmaya çalışmaktadırlar. Katılımcı rahatsız edici bu durumundan sonra profilinde evli olduğunu yazmıştır ve ondan sonra hiçbir kullanıcı tarafından artık rahatsız edilmemiştir.

Katılımcıların ilişki durumlarını sosyal medyada yazmamalarının en temel sebebi ise, böyle bir şeye gerek duymamalarıdır. Bununla ilgili katı-

lımcılar 15 defa bildirimde bulunmuştur. Ayrıca 1 kez de sahte hesap kullanıldığı için ilişki durumunun sosyal medya hesabında yazılmadığı belirtilmiştir.

### *Aile ile İlgili Paylaşım Yapma*

Evli çiftlerin sosyal medya hesaplarında aile ile ilgili paylaşım yapıp yapmadıklarına bakıldığında, 17'si kadın ve 17'si erkek olmak üzere toplam 34 katılımcının aileleri ile ilgili sosyal medyada paylaşım yaptığı, 13'ü kadın ve 13'ü erkek olmak üzere toplam 26 katılımcının ise herhangi bir aile paylaşımı yapmadıkları görülmüştür. Bu noktada, cinsiyetler arası bir farklılaşma söz konusu değildir.

Evli çiftlerin aile ile ilgili sosyal medyada en çok paylaşım yapma sebebi, paylaşımlarını diğer kullanıcılara gösterme isteğidir. Diğer bir neden ise, aile paylaşımları yapmaktan hoşlanmadır. Aynı zamanda aile mutluluğunu paylaşma isteği bir diğer aile ile ilgili paylaşım yapma gerekçesidir. Bunun yanında katılımcıların sosyal medyada aile ile ilgili paylaşım yapmamalarının en temel sebebi ise, mahremiyet ve özel hayatın gizliliğidir. Katılımcıların sosyal paylaşım ağlarında aile ile ilgili paylaşım yapmamalarının diğer nedeni ise bu durumun doğru bir davranış olmamasıdır. Diğer bir neden de gösteriştan kaçınma isteğidir. Bu konuda, özel hayatın gizliliği ve mahremiyetin önemi ilgili, 21 yıl ve üzeri süredir evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan bir erkek katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Benim özel hayatım olduğu için ailem ve özellikle de eşim ile ilgili paylaşımlar yapmıyorum. Neden benim özelimi diğer insanlar görsün ki? Ailem ile ilgili çekindiğimiz fotoğrafları veya videoları kimse ile paylaşmadan saklıyorum. Hatta ara ara açıp tekrar bakıyorum. Ama dediğim gibi bunları aile dışından kimse ile paylaşmıyorum. Her ne kadar sosyal medya bunu aşındırsa da özel hayatın mahremiyeti diye bir şey var”. (E1)*

Bir diğer örnekte ise, 10 yıldır evli olan, lisansüstü eğitim düzeyine sahip ve sosyal medyayı daha çok haber ve bilgi için kullanan, çocuk sahibi bir erkek katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Çocuklar ile ilgili paylaşım yapıyorum. Fakat eşimin yer aldığı içerikleri paylaşmıyorum. Bu tamamen eşim ile alakalı bir durum. Eşim bunu dindar olduğu için istemiyor. Benim arkadaş listemdeki erkekler için, “neden beni görsünler ki?”*

*diye düşünüyor. Bu yüzden eşimin olduğu içerikleri sosyal medyada paylaşmıyorum". (E29)*

### ***Sosyal Medyadan Tanışma ve Görüşme ile Sosyal Medyayı Evliliklerin Başlangıcı için Güvenilir Bulma***

Araştırmaya katılan evli çiftlerden 14 kişi sosyal medya üzerinden tanıştıklarını söylerken, 46 kişi sosyal medya üzerinden tanışmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca 18 katılımcı tanıştıktan sonra sosyal medyadan görüştiklerini söylerken, 42 kişi ise, tanıştıktan sonra sosyal medya üzerinden görüşmediklerini söylemektedir. Buna göre, katılımcıların birçoğu çevrimdışı ortamda tanışmış ve birbirleriyle yüz yüze görüşmeyi tercih etmiştir. Ayrıca 4 katılımcı her ne kadar sosyal medyada tanışmasalar da tanıştıktan sonraki görüşme sürecinin sosyal medya üzerinden gerçekleştiğini dile getirmektedir.

Sosyal medyadan tanışsın ya da tanışmasın tüm evli çiftlerin sosyal medyayı evliliklerin başlangıcı için güvenilir bulması ile ilgili olarak, 23'ü kadın ve 27'si erkek olmak üzere toplam 50 katılımcı sosyal medyayı güvensiz bulmaktayken, 2'si kadın ve 8'i erkek olmak üzere toplam 10 katılımcı devamında yüz yüze görüşme olması şartıyla sosyal medyayı evliliklerin başlangıcı için güvenilir bulmaktadır. Evli çiftlerin büyük oranda sosyal medyayı evlilik için güvenilir bir yer olarak görmedikleri açıkça görülmektedir.

Evli çiftlerin sosyal medyayı evliliklerin başlangıcı için güvensiz bulmalarının en temel sebebi ise, kişinin sosyal medyada kendisi gibi olmaması düşüncesidir. Diğer neden ise, her şeyin sanal olması ve birbirilerini yakından tanıyamama durumudur. Örneğin, kişinin sosyal medyada kendisi gibi olmamasıyla ilgili, 10 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Ben sosyal medyayı evliliklerin başlangıcı olarak güvenilir bulmuyorum. Çünkü insanlar sanal ortamda olduklarından çok farklı görünüyorlar. Burada istedikleri, arzuladıkları bir veya birden fazla kimliğe bürünebiliyorlar. Bundan dolayı sanal alem tamamen güvensiz bir ortam". (K29)*

Genel çerçevede ister sosyal medya üzerinden tanışsın isterse de evliliklerinde ya da tanışmalarında sosyal medyanın hiçbir rolü olmasın, katılımcıların çok büyük bir kısmı sosyal medyayı evlilik kurumu için, insanların birbirleri ile tanışmaları için güvenli bir mecra olarak görmemektedir.

### *Evlenmeden Önce Eşin Sosyal Medya Hesaplarını Kontrol Etme*

Katılımcıların evlenmeden önce eşlerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etme durumu ile ilgili olarak, 13'ü kadın ve 9'u erkek olmak üzere toplam 22 katılımcı kontrol ederken, 17'si kadın ve 21'i erkek olmak üzere toplam 38 katılımcı ise kontrol etmemiştir. Bu durumda, kadınların erkeklerle oranla evlenmeden önce eşinin sosyal medya hesaplarını daha çok kontrol ettiklerini söylemek mümkündür. Kullanıcılar arasında 'stalk' ya da 'stalklamak' olarak tabir edilen bu süreçte, insanlar birisi ile tanışmadan önce ya da tanıştıktan sonra onun hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla sosyal paylaşım ağlarında o kişi hakkında ayrıntılı bir araştırma yapabilmektedir. Çalışmaya dahil olan katılımcıların da önemli bir kısmı evlenmeden önce, eşlerinin bu sanal ortamdaki hesaplarını incelemiş ve onlar hakkında araştırma yapmışlardır.

Katılımcıların evlenmeden önce eşlerinin sosyal medya hesabını kontrol etmelerinin en temel sebebi, eşinin neler paylaştığını, neleri beğendiğini, kimlerle arkadaş olduğunu merak etmeleridir. Diğer bir neden ise eş olacak kişi hakkında bilgi edinme arzusudur. Örneğin, merak etme düşüncesi ile ilgili, 7 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok gündemi takip etmek için kullanan lisans mezunu bir erkek katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Toplum tarafından hesabı nasıl görünüyor diye merak ettim. Bunu ona söyleme ihtiyacı duymadım. Girdim profilini inceledim. Acaba bana yakışmayacak bir paylaşımında bulunmuş mu, benim için sorun teşkil eden bir şeyler var mı ya da genel olarak hayata bakış açımı destekleyici paylaşımları söz konusu mu? Bunları merak ettim açıkçası”. (E15)*

Sosyal medya üzerinden eşiyile tanışan ve oradan görüşmeye devam eden ve Y kuşağında yer alan söz konusu erkek katılımcı, evlenmeden önce eşinin sosyal medya profiline girip bazı şeyleri merak ettiği için kontrol etmek istemiştir. Burada kullanıcıların yapmış olduğu paylaşımların



önemi ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere yapılan bir paylaşım, gerçekleştirilen bir beğeni, yapılan bir yorum tanışma evresinde bir kişinin diğerinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca kişinin arkadaşlık kuracağı ya da evleneceği kişi ile benzer veya aynı düşünce yapısına sahip olması beklentisi de önemli bir unsur olmaktadır.

Bunun haricinde katılımcıların evlenmeden önce eşlerinin sosyal medya hesaplarını kontrol etmemelerinin en temel sebebi ise, sosyal medyanın o dönemde yaygın olmaması ya da hiç olmamasıdır. Ayrıca kontrol etmemenin bir diğer nedeni de katılımcının eşine güvenme durumudur. Kişiyile birlikte yaşayarak onu tanıma isteği ise kontrol etmemenin bir diğer nedenidir.

### ***Sosyal Medya Hesap Şifrelerinin Paylaşılması***

Evli çiftlerin evlenmeden önce veya sonra eşleri ile sosyal paylaşım ağlarındaki hesaplarının şifrelerini paylaşma durumu incelendiğinde, 18'i kadın ve 19'u erkek olmak üzere toplam 37 kişinin şifresini eşiyile paylaştığı tespit edilmiştir. Şifre paylaşma noktasında 5 katılımcı şifre paylaşım konusunun daha önce eşleri ile aralarında soruna yol açtığını söylerken, 55 katılımcı bu konunun aralarında hiçbir soruna yol açmadığını dile getirmektedir. Evli çiftlerin eşleriyle sosyal medya hesaplarının şifrelerini paylaşmalarındaki en temel sebep, çiftlerin aralarında gizlenecek bir şeyin olmamasıdır. Diğer neden ise sosyal medya hesabının ortak kullanılmasıdır. Aynı zamanda şifreyi akılda tutmanın zorluğu da çiftlerin en yoğun hissettiği üçüncü tür şifre paylaşma gerekçesidir.

Katılımcıların sosyal medya şifrelerini birbirleriyle paylaşmamalarının en temel sebebi ise, birbirlerine çok fazla güvenmeleridir. Paylaşmaya gerek duymama ve telefonda sosyal medyanın sürekli açık olması (şifresiz sosyal medyaya giriş yapabilme) da diğer şifre paylaşmama sebeplerindedir. Örneğin, evli çiftlerin birbiriyle şifre paylaşmaması ile ilgili, 25 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan ilköğretim mezunu bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Birbirimiz ile şifre paylaşmıyoruz. Zaten ikimizin de telefonundan direkt şifre olmadan sosyal medya hesaplarına giriş yapabiliyoruz. Bir şey olsa eşim alır*

*telefonumu direkt hesabıma şifresiz bir şekilde giriş yapabilir. Bu yüzden birbirimizle paylaşma gereksinimi hiç duymadık. Ayrıca birbirimize çok fazla güveniyoruz. Aramızda bu tür şeylerin lafı bile olmaz". (K27)*

### **Sosyal Medyanın Anlaşmazlıklara veya Boşanmalara Yol Açması**

Katılımcıların sosyal medya yüzünden anlaşmazlık yaşayan ya da boşanan çiftler tanıyıp tanımadıkları sorulduğunda, 13 katılımcı çevrelerinde sosyal medya yüzünden anlaşmazlık yaşayan çiftlerin olduğunu, 14 katılımcı sosyal medya yüzünden çevresinde boşanan çiftlerin olduğunu, 33 katılımcı ise, bu nedenle herhangi bir boşanmaya ya da anlaşmazlığa şahit olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca 13 katılımcı boşanan kişilerin sosyal medya yüzünden boşandıklarını çevrelerine açıkça söylediklerini belirtmiştir. 6 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan ilköğretim mezunu bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Çevremde sosyal medya yüzünden boşanan çiftler var. Tanıdığım kişinin eşi sosyal medyada geç saatlerde sürekli takılıyordu. Oradan başka sevgili buldu ve eşinden boşanarak onunla evlendi. Tanıdığım kişi de sosyal medya yüzünden ayrıldıklarını açık bir şekilde dile getiriyor". (K28)*

### **Sosyal Medyanın Evli Çiftler Arasında Soruna Yol Açması**

Sosyal medya kullanımının eşler arasında bir soruna neden olup olmadığı incelendiğinde, 18'i kadın ve 15'i erkek olmak üzere toplam 33 katılımcı sosyal medyanın eşleriyle aralarında soruna neden olduğunu ifade etmiştir. Evli çiftler arasında sosyal medyanın yol açtığı en temel sorun, eşe/aiyle az zaman ayırma ve kıskançlıktır. Bunlarla birlikte eşin sosyal medyada fazla zaman geçirmesi ve ilgisizlik eşler arasındaki diğer sorunlardır. Sosyal medyanın evliliklerde soruna yol açmasıyla ilgili olarak, 6 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan ortaöğretim mezunu bir erkek katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Sosyal medya aramızda sorunlara neden oluyor. Özellikle eşim bu konuda çok fazla sitemkâr. Sosyal medyada çok fazla zaman geçirdiğimi, ona ilgi göstermediğimi söylüyor. Hatta bazen bu sitemlerden bunalıyorum. "Annene gitsene*

*sen. Rahat rahat telefonla oynayayım” dediğim bile oluyor. Bazen ben de onu sosyal medyada fazla zaman geçirdiği için kıskanıyorum. “Kimle konuşuyorsun bu kadar?” diye soruyorum. Bazen telefonu elinden hiç düşürmediğinde, bu durum ben de güvensizliğe yol açabiliyor. ‘Acabalar’ geliyor aklıma. Endişe duyuyorum. Tüm bunlardan dolayı evliliğimizde bazen sosyal medya huzursuzluğa yol açabiliyor”. (E28)*

Verilere göre, sosyal medya evli çiftler arasında temelde eşe/aileye az zaman ayırma, ilgisizlik ve kıskançlık gibi sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de günlük ortalama internet kullanım süresinin 7 saat 15 dakika ve sosyal medya kullanım süresinin 2 saat 46 dakika olduğu (Kemp, 2019) dikkate alındığında, evli çiftler arasında özellikle evde çevrimiçi ortamda fazla zaman geçirme kaynaklı sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Sosyal medyada fazla zaman geçirmenin, çiftler arasında endişeye neden olduğunu da söylemek mümkündür.

### ***Karşı Cins ile Sosyal Medya Üzerinden Gerçekleşen Etkileşimin Evliliğe Etkisi***

Sosyal medyada eşlerinin karşı cins ile kurduğu etkileşimin evliliklerini etkileyip etkilemesi incelendiğinde, 12’si kadın ve 16’sı erkek olmak üzere toplam 28 katılımcı karşı cins ile eşin etkileşiminin evliliklerini etkileyeceklerini söylemektedir. Verilere göre, erkekler kadınlara oranla daha fazla karşı cins ile kurulan etkileşimden rahatsız olmaktadır. Bu noktada, evli çiftler arasında karşı cins ile kurulan etkileşimin yol açtığı en temel sorun, bunun eşler arasında huzursuzluğa neden olmasıdır. Etkileşimden duyulan rahatsızlığın bir diğer nedeni ise kıskançlıktır. Ayrıca eşin tanımadığı bir karşı cins ile etkileşim kurmasının evliliği olumsuz etkilemesi de bir diğer sorun olarak görülmektedir. Katılımcılardan 10 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok haber ve bilgi için kullanan lisansüstü eğitim düzeyine sahip bir erkek katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Sosyal medyada bir erkek ile eşimin kurduğu bir etkileşimin evliliğimiz etkilemesi, karşıdaki kişiye göre değişir. Kişi benim veya eşimin yakın akrabası ise, sorun olmaz. Fakat karşı cins benim tanımadığım veya eşimin çocukluk ya da okul arkadaşısıysa ve bu süreklilik arz ediyorsa evliliğimizi etkiler. Sorun olur benim için.” (E29)*

Sosyal medyada evli çiftlerin eşlerine yönelik karşı cinsten gelen bir etkileşimin evliliklerini etkilememesinin en temel sebebi ise, birbirlerine olan güvendir. Verilere göre kadınlar erkeklere göre karşı cins etkileşimi konusunda eşlerine daha fazla güvenmektedir. Bu konuda, 5 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok eğlence için kullanan ön lisans eğitim düzeyine sahip bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Sosyal medyada karşı cins ile eşimin kurduğu bir etkileşim karşı cins durumu farklı bir yöne çekmediği sürece evliliğimiz etkilenmez. Biz birbirimize sonuna kadar inanır ve güveniriz. Eşimin evliliğimizi etkileyecek yanlış bir şey yapmıyacağına çok fazla inanıyorum. Bu tür şeyler bizim evliliğimizde sorun oluşturmaz. Çünkü eşime gözüm kapalı güvenirim. Ama dediğim gibi karşı taraf yeter ki bu etkileşimi farklı, sorunlu bir yöne çekmesin”.* (K14)

### **Sosyal Medya Kullanımı Konusunda Çiftlerin Kurallar Koyması**

Sosyal medya konusunda, eşlerin birbirlerine birtakım kurallar koyma gerekliliği noktasında, 42 katılımcı kurallar konulması gerektiğini belirtirken, 10’u kadın ve 8’i erkek olmak üzere toplam 18 katılımcı ise, kurallara gerek olmadığını ifade etmektedir. Verilere göre, erkekler kadınlara oranla biraz daha fazla evli çiftlerin sosyal medya kullanımında birtakım kurallar olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu konuda verilere göre, sosyal medyada evli çiftlerin birbirlerine koymaları gereken en temel kural, çiftler arasında sosyal medya kullanımında belirli bir zaman kısıtlamasının olmasıdır. Ayrıca sosyal medyada çok fazla zaman geçirilmemesi gerekliliği de diğer bir kural olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, eşin sevmediği ya da onaylamadığı kişilerle sosyal medyada iletişim kurmama da sık belirtilen bir başka kuraldır. 4 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan, lisans eğitim düzeyine sahip bir kadın katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Kesinlikle evli çiftler sosyal medya kullanımı konusunda birbirlerine kurallar koymalıdır. Kişiler birbirlerine zaman ayırmalı ve sürekli çiftler sosyal medyada olmamalıdır. Sosyal medya ortaya çıktığından beri insanlar yüz yüze sohbet etmiyor. Ben sadece boş kaldığımda sosyal medyaya bakıyorum. Ama eşim öyle değil. Evde bir iş söylesem ve o anda sosyal medyada olsa o işi yapmıyor, hala orada takılmaya devam ediyor. İşten eve geldiğinde, çiftler birbirlerine daha çok zaman ayırmalı. Sürekli sosyal medyada olunmamalı. Akşamları bir yarım saatte olsa*

*sosyal medyaya göz atılabilir. Ondan sonra iki tarafta telefonu elinden bırakmalı ve acil bir durum olmadıkça bir daha sosyal medyaya bakılmamalı. Yani, eşler arasında sosyal medya kullanımı konusunda belirli bir saat dilimi olmalıdır”.*

**(K20)**

Katılımcıların, sosyal medya kullanımı konusunda çiftlerin birbirilerine kurallar koymasına gerek duymamalarının en temel sebebi ise, çiftlerin birbirlerine karşı duydukları güvendir. Evliliğin kurallar üzerine kurulmaması ve bireylerin özgür olması anlayışı da diğer sebepleri teşkil etmektedir.

### ***Sosyal Medyanın Evliliklerde Tehdit Olması***

Evli çiftlerin sosyal medyayı bir tehdit olarak görüp görmedikleri incelendiğinde, 14'ü kadın ve 16'sı erkek olmak üzere toplam 30 katılımcının sosyal medyayı evliliklerde tehdit olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Verilere göre, sosyal medyanın evlilikler için bir tehdit oluşturup oluşturmadığı konusunda katılımcılar arasında kesin bir ayırım bulunmamaktadır. Yani katılımcıların yarısı tehdit olarak görürken diğer yarısı tehdit olarak görmemektedir. Sosyal medyayı evlilikler için bir tehdit olarak gören katılımcıların en temel gerekçesi, eşlerin sosyal medyada çok fazla zaman geçirmesidir. Sosyal medyanın aldatmaya yol açması ve huzursuzluğa neden olması ise, diğer tehdit gerekçeleridir. Bu konuda, 6 yıldır evli olan ve sosyal medyayı daha çok arkadaşları ile iletişim kurmak için kullanan, ortaöğretim eğitim düzeyine sahip bir erkek katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Bence sosyal medya evlilikler için bir tehdit oluşturuyor. Buralarda evli çiftler, erkek ya da kadın olsun hiç fark etmez, karşı cins ile arkadaşlık kurup bunu ilerletebilir. Hatta bu eşi aldatmaya kadar gidebiliyor. Çünkü insanlar sanal alemde kendilerini daha farklı görüyorlar ve günlük hayata göre daha rahat hissediyorlar. “Aman kim bilecek ki” diye düşünüp çok yanlış davranışlar içine girebiliyorlar. Bu durum ileride evlilikleri de doğrudan etkileyebilmektedir”.* (E28)

Katılımcıların, sosyal medyayı evliliklerde bir tehdit olarak görmemelerinin en temel sebebi ise, kişinin kendini bilmesidir. Ayrıca doğru kullanıldığı sürece tehdit olmaz anlayışı ise diğer sebeptir. Sosyal medyayı evlilikler için bir tehdit olarak görmeyen katılımcılar kendilerini; “eğer kişi kendini bilir ve doğru bir şekilde sosyal medyayı kullanırsa bir tehdit

oluşmaz. Ancak bu durum gerçekleşmezse yani tersi olursa, sosyal medya evlilikler için tehdit olmaya başlar” şeklinde ifade etmektedirler.

## Sonuç

Farklı demografik özelliklere ve farklı sosyal paylaşım ağı kullanım örüntülerine sahip olan katılımcılarla yapılan araştırma neticesinde, katılımcıların evlilikleri ile sosyal medya kullanımları arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların, evlilikte yaşanan sorunlarda sosyal medyanın etkisinin ne olduğu, sosyal medyanın evlilik sürecinde kullanılabilir güvenilir bir ortam olup olmadığı ve boşanmalarda sosyal medyanın etkisinin bulunup bulunmadığı gibi konularda görüşleri de çalışma kapsamında elde edilmiştir.

Araştırmada, katılımcıların büyük bir kısmı evli olduklarını sosyal medya hesaplarında belirtmektedirler. Kimeto (2016)’dan farklı olarak çalışmada, erkeklerin kadınlara oranla daha fazla ilişki durumlarını sosyal medya hesaplarına yazmakta oldukları ortaya konulmuştur. Çiftlerin ilişki durumlarını sosyal medya hesaplarında yazma gerekçeleri ise, diğer kullanıcılara gösterme ve rahatsız edilmeme isteğidir. Özellikle karşı cins tarafından rahatsız edilme, evliliklerde sorunlara yol açabilmektedir. Bireyler sosyal medya hesaplarında ilişki durumu bölümüne evli olduklarını yazarak bu konuda kendilerini koruma altına almaktadırlar. Bunun yanı sıra, çiftlerin çoğunluğu sosyal medyada aileleri ile ilgili içerikler paylaşmaktadırlar. Bu paylaşımları yapmalarının en temel sebebi de diğer kullanıcılara bunları gösterme isteğidir. Sosyal medyanın ortaya çıkıp gelişim göstermesiyle birlikte artık insanlar üzüntü, sevinç, eleştiri, kızgınlık gibi duygularını rahat bir şekilde takipçileri ile paylaşabilmektedir. Araştırmada katılımcılar özellikle aile mutluluklarını sergileyebilecekleri bir alan olarak sosyal medyayı görmekte ve diğer kullanıcılarla bu tür içerikleri paylaşmaktan hoşlanmaktadırlar. Diğer taraftan, aile ile ilgili sosyal medyada paylaşım yapmayan katılımcılar ise, özel hayatın gizliliğini ve mahremiyetin kutsallığını düşünmektedir. Çünkü sosyal paylaşım ağları, insanların kimlik bilgileri, kişisel bilgileri ve aile bilgileri gibi en mahrem bilgileri veri tabanlarına kaydetmektedir. Kaydedilen bu bilgiler özel şirketlere (reklam aracılığıyla gelir elde etmek için) ve gücü elinde bulundu-

ranlara (kontrol ve manipülasyon için) para karşılığı verilmektedir. Bunun haricinde bu en mahrem bilgiler, fotoğraflar ve videolar diğer kullanıcılar tarafından da görülebilmektedir. Bu da bireyin özel alanının zarar görmesine, alenileşmesine ve bir seyirlik nesne biçimine dönüşmesine neden olmaktadır.

Eroğlu (2012), farklı öğrenim seviyelerindeki bireylerin sosyal ağlarda tanıştıkları kişilerle evlenmeye onay vermediklerini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle evlilik kurumunun önemini koruduğu, yapılan evlilikte yüz yüze iletişimin ve güvenin bireyler tarafından önemli bulunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bu araştırmada ortaya çıkan bulgular, Eroğlu (2012)'nu destekler niteliktedir. Sosyal medya üzerinden tanışanlar da dahil olmak üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu, sosyal medyayı evliliklerin başlangıcı için onaylamamaktadır. Bunun en temel sebebi de sosyal medyada kişinin kendisi gibi olmayıp farklı kimliklere ve karakterlere bürünebilmesidir. Sosyal medya ortamında kullanıcıların doğal bir şekilde davranmadıkları, Elvin Goffman'ın tabiri ile birtakım 'maskeler' taktıkları söylenebilmektedir. Bu maskeler yoluyla karşıdaki kişiyi çok rahat bir şekilde kandırabilen insanlar, kendilerini yapay bir 'sahne' sergilemektedir.

Bunun haricinde evliliklerde kadın ya da erkeğin sosyal medyada karşı cinsin fotoğrafını beğenmesi ya da paylaşımlara yorum yapması, onların ilişkilerinde kıskançlığın meydana gelmesine neden olabilmekte ve ilişkiyi çıkmaza sokabilmektedir. Bunun gibi birçok nedenden ötürü hem kadın hem de erkek kullanıcılar, sosyal medya platformunu eşlerini kontrol etmek, gözetlemek ve izlemek amacıyla kullanmaktadır (Wilkerson, 2017). Özellikle bu gözetleme ve kontrol etme durumu ilk tanışma aşamalarında daha sık görülmektedir. Araştırmada katılımcıların bir kısmı, özellikle de kadınlar, evlenmeden önce eşlerinin sosyal medya hesaplarında neler paylaştığını, neleri beğendiğini, kimlerle arkadaş olduğunu merak ettikleri için kontrol etmektedir. Merakın yanı sıra eşler ile ilgili birtakım bilgileri elde etmek için de sosyal medya profilleri eşler tarafından incelenmektedir.

Bu merak unsuru evlendikten sonra da devam edebilmektedir. Öyle ki sosyal paylaşım ağlarında hesapları olan çiftler, şifrelerini saklamalarını gerektirecek bir şey olmadığı için ve birbirlerinin hesaplarını merak ettikleri için birbirleriyle rahatça şifrelerini paylaşabilmektedir (Williams,

2012, s.61). Çalışmada yapılan araştırmada da aynı sonuca ulaşılmıştır. Evli çiftlerin eşleriyle sosyal medya hesaplarının şifrelerini paylaşmalarındaki en temel sebep, çiftlerin aralarında gizlenecek bir şeyin olmaması olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Williams (2012, s.28) evli çiftlerin büyük bir çoğunluğunun birebirleriyle şifrelerini paylaşmadıklarını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmada ise, tam ters, bir sonuca ulaşılmıştır. Elde edilen verilere göre katılımcıların birçoğu sosyal medya şifrelerini birbiriyle paylaşmaktadır. Ayrıca çiftler arasında şifre paylaşma konusunda çok az sorun ortaya çıkmıştır. Katılımcıların şifrelerini birbiriyle paylaşmamalarının en temel gerekçesi ise, güven duyma unsurudur.

Farklı amaçlarla farklı şekillerde ve sürelerde kullanılan bu sanal ortam, evli bireyler arasında sorunların doğmasına hatta kimi zaman evliliklerin sonlanmasına dahi neden olabilmektedir. Eşler arasında sosyal medyanın etkisi boşanma yüzdesini yükseltici yönde etki etmektedir. Eşlerin sosyal medya kaynaklı birbirlerine ayrılan zamanın kısalması, sosyal medyada yapılan paylaşım, beğeni, etkileşim vb. durumlar zaman zaman tartışmalara sebep olmakta hatta bu tartışmaların sonucunda boşanmaya kadar gidilebilmektedir (Güleç, 2018, s.118). Çalışmada katılımcıların bir kısmı çevrelerinde sosyal medya yüzünden anlaşmazlık yaşayan hatta boşanan kişilerin olduğunu söylemektedirler. Özellikle boşanan çiftler de sosyal medya yüzünden boşandıklarını açıkça itiraf etmektedir. Bu tür boşanmalarda aldatma faktörü öne çıkmaktadır. Sosyal medya ortamında sevgi açlığını ve duygusal boşluğunu doyurma gayreti içerisine giren bireyler, sosyal medyayı aşırı ve amacı dışında kullanmaya yönelebilmekte ve aldatma davranışında bulunabilmektedir. Özellikle genç yetişkinler tarafından sosyal medyanın aşırı ve amaç dışı kullanımı arttıkça aldatmaya yönelik tutumların da artacağı aşikâr olmaktadır (Dursun ve Özkan, 2019, s.482). Carter (2016, s.38)'ın belirttiği gibi, sosyal medya platformlarında çevrimiçi etkileşimin birtakım kuralları, başka bir deyişle 'kırmızı ışıkları' yoktur. Metin yoluyla erkekler ve kadınlar arasındaki etkileşimlerin hızlı bir şekilde gelişmesi mümkündür. Fiziksel bir durum söz konusu olmadığı için de en derin istekler ve düşünceler ortaya çıkabilmektedir.

Yapılan psikoloji temelli bazı araştırmalara göre, sosyal medya aynı evde yaşayan aile bireylerinin birbirleriyle olan iletişimlerinin gerilemesine, depresyona, sosyal hayattaki çevrelerinin daralmasına ve yalnızlık



duygularının artmasına neden olmaktadır (Castells, 2005, s.477). Araştırmada, katılımcıların yarısından fazlası sosyal medya kullanımının evliliklerinde birtakım sorunlara neden olduğunu söylemektedir. Eşe/aileye az zaman ayırma, kıskançlık ve ilgisizlik en dikkat çekici sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum Castells (2005)'in de belirttiği gibi çiftler arasında iletişimin gerilmesine ve sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Çevrimiçi dünya ilişkiyi etkileyebilir, sahiplenme ve kıskançlık duygularını yoğunlaştırabilir. Sosyal medyada halka açık bir ilişki sergileyen birey alt metinde ilişkisinde ne denli ciddi olduğunu mesajını vermektedir. Sosyal ağda yapılan eski ve yeni paylaşımlar da ilişkinin gidişatını etkileyebilmektedir. Çiftler kıskançlık yüzünden birbirlerinden, istenmeyen fotoğrafları ya da kişileri (eski erkek arkadaş, sevilmeyen bir arkadaş vb.) silmelerini isteyebilmektedir. Aynı şekilde bir paylaşım yapılan yorum ya da beğeni de ilişkinin gidişatını belirleyebilmekte ve soruna yol açabilmektedir (Mod, 2010, s.73-74). Literatürde çoğunlukla, karşı cinsle sosyal medya aracılığıyla etkileşim kurarken neyin uygun veya neyin uygunsuz davranışlar olabileceği ile ilgili eşler arasında genel bir fikir birliği kurulmuş değildir (Carter, 2016, s.38; Wilson vd., 2011, s.80-81). Araştırmada ise, karşı cins ile sosyal medya üzerinden gerçekleşen etkileşimin evliliği etkileyip etkilemeyeceği analiz edildiğinde, katılımcıların hemen hemen yarısı evliliklerini etkileyebileceğini söylemektedirler. Bu durumun özellikle çiftler arasında huzursuzluğa ve kıskançlığa yol açabileceği öne sürülmektedir. Diğer taraftan, katılımcıların bir kısmı da karşı cins ile sosyal medya üzerinden gerçekleşen etkileşimin birbirlerine olan sonsuz güveninden dolayı evliliklerini etkilenmeyeceğini vurgulamaktadırlar.

Evliliklerde özellikle sözlü birtakım kurallar mevcuttur. Bunlar yaşanan kültürün ve toplumun içinden bizzat çıkmış kurallardır. Bu kurallar evlilik kurumunun sağlıklı bir şekilde işleminde ve sürdürülmesinde önemli etkilere sahiptir. Bu noktada Williams (2012, s.17)'a göre, evliliklerde sosyal medya kullanım kurallarını da belirlemek eşler arasındaki çatışmayı önleyici bir tedbir olarak değerlendirilebilmektedir. Söz konusu bu çalışmada katılımcıların çoğunluğu sosyal medya kullanımı ile ilgili eşler arasında kurallar olmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Özellikle konulması gereken en önemli kural, eşlerin sosyal medyada geçirdikleri zaman ile ilgili kısıtlamadır. Katılımcılar eşlerinin sosyal medyada çok

fazla zaman geçirdiklerinden ve bu yüzden kendilerine ilgi göstermediklerinden yakınmaktadırlar. Şad vd. (2016, s.166)'ne göre, sosyal medya kullanımı aile olarak birlikte geçirilen zamanın kalitesini ve süresini tehdit ediyorsa, eşler arasında iletişimin zayıflaması gibi sorunlara yol açabilmektedir.

Kurallar konulsa da konulmasa da birçok kullanıcı için sosyal medya evlilik veya ilişki için potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. McDaniel vd. (2017, s.88-89) de sosyal paylaşım ağlarını, mevcut romantik ilişkilere karşı potansiyel bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Çiftlerin sosyal ağlar üzerinden, gizli şekilde geçmişteki sevgili ve arkadaşları ile yeniden arkadaşlık kurma hatta flört etme gibi evlilikler için tehdit oluşturacak birtakım önemli durumlar meydana gelebilmektedir. Bu minvalde araştırmada da katılımcıların yarısı sosyal medyayı evlilikler için bir tehdit olarak görürken, diğer yarısı kişinin kendini bilmesi ve doğru bir şekilde sosyal medyayı kullanması koşuluyla tehdit olmayacağını belirtmektedir. Sosyal medyanın doğrudan evlilikler için bir tehdit olmasının temel sebepleri ise, eşlerin sosyal medyada fazla zaman geçirmesi ve evlilikte aldatma ve huzursuzlukların ortaya çıkmasıdır.

Araştırma, Türkiye genelinde rastgele seçilen evli çiftler ile sınırlandırılmıştır. Bir başka çalışmada, coğrafi bölgelere ayrılarak bir araştırma gerçekleştirilebilir. Bu sayede, farklı bölge ve kültürler arasındaki evli çiftlerin sosyal medya kullanım süreçleri incelenebilir. Diğer taraftan, araştırma sadece evli çiftler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gelecekteki araştırmacılar, boşanan çiftler üzerinde sosyal medyanın boşanmaktaki rolü ile ilgili bir çalışma yapabilirler. Son olarak, araştırma verileri sadece yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanan verilerle sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda, evli çiftlerin sosyal medya kullanımları üzerinde örneklemi evrene genelleyip daha genel bulgular elde etmek adına anket tekniği kullanılarak bir araştırma yapılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Impact of The Usage of Turkey's Married Individuals' Social Media Usage on Their Marriage: A Qualitative Research**

\*

Sefer Kalamam – Fatih Çelik  
*Bozok University, Trabzon University*

Research about social media in the marriage of married individuals in Turkey aims to reveal to what extent it is effective. Communication, technology and family(domestic) relations have evolved to different dimensions in parallel with the change of age. Without any doubt, social media has become an important factor in the formation of the family or in the emergence of domestic problems. In many academic studies, it has been revealed that social media has an important role in shaping domestic relations, debates and even divorces. Starting from this point, it is important to analyze that how social media use among married individuals in Turkey effect their marriage and play a role in their marriage, and how much impact social media usage has in the domestic problems. There are studies on domestic violence and divorce in Turkey. However, the relationship between social media and the construction of marriage, domestic violence, and divorce hasn't been examined enough. Therefore, it is thought that this study will contribute to the literature since it will examine the relationship between marriage and social media in depth.

In the study, semi-structured interview technique, which is one of the qualitative research methods, was used to obtain the data. Interview was carried out with the X and Y generations, using social networking and married individuals living in different provinces of Turkey. During the meeting, open-ended questions were asked to the participants and they were asked to provide more detailed information about the subject. The universe of the study consists of married individuals in Turkey. 60 married individuals residing in different provinces of Turkey were selected as

samples. The interviews were conducted between March 2019 and April 2019. MAXQDA analysis program was used for data analysis.

As a result of the research conducted with the participants who have different demographic characteristics and patterns of use of social networking, the relationship between the marriages of the participants and their use of social media was detected. In addition, the opinions of the participants about the impact of social media on marital problems, whether the social media is a reliable environment that can be used in the marriage process and whether the social media has an effect on divorces were also obtained within the context of the study.

In the research, most of the participants stated in their social media accounts that they are married. The reasons for couples to write their relationship status in their social media accounts are the desire to show to other users and not to be disturbed. The majority of participants, including those who meet through social media, do not approve of social media for the beginning of marriage. The main reason for this is that people in social media can take on different identities and characters. In addition to this, the fact that women or men like the photo of the opposite sex on social media or comment on the posts can lead to jealousy in their relations and lead to a deadlock in marriage. In the research, some of the participants, especially women, check what their husbands share in their social media accounts, what they like and who they are friends with before they get married. Beside curiosity, social media profiles are examined by couples to obtain information about their spouses. This curiosity can continue after marriage. Married couples can share their passwords with each other easily because there is nothing to keep their passwords secret and they are curious about each other's accounts. The main reason why married couples share the passwords of their social media accounts easily with their spouses is that the couples have nothing to hide between them.

This virtual environment, which is used in different ways, for different purposes and for different times, can cause problems between married individuals and sometimes even end marriages. In the study, some of the participants stated that there were people who had disagreements due to social media or even divorced. Especially divorced couples openly admit that they divorced because of social media. In these divorces, the deception(deceiving) factor steps forward. Apart from divorces, social media

can cause other problems between couples. In fact, in the research, more than half of the participants say that the use of social media causes some problems in their marriage. Sparing time for the spouse / family, jealousy and apathy are the most remarkable problems.

From this point of view, the majority of the participants in the study mentioned that there should be rules between spouses regarding social media use. Especially the most important rule to be set is the restriction on the time couples spend on social media. But for many users, whether or not rules are set, social media is seen as a potential danger for marriage or relationship. In this study, while half of the participants perceive social media as a threat to marriages, the other half states that they will not be threatened provided that the person knows himself and uses social media correctly. The main reasons why social media is a threat to direct marriages is that couples spend too much time on social media, and that deception and problems occur.

Research was limited to married couples randomly selected throughout Turkey. In another study, a research can be carried out by dividing the country into geographical regions. In this way, the social media usage processes of married couples between different regions and cultures can be examined. On the other hand, the research was conducted only on married couples. Researchers in future may study the role of social media in divorce on divorced couples. Finally, the research data is limited to the data collected by the semi-structured interview technique. In future studies, a survey can be conducted on the use of social media by married couples to generalize the sample to the universe and to obtain more general findings.

## Kaynakça / References

- Acıloğlu, İ. (2015). *İş'te Y kuşağı*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Alikılıç, Ö., Alikılıç, İ. ve Özer, A. (2019). Dijital romantizm: Y kuşağının romantik ilişkilerinde sosyal medyanın rolü üzerine bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, 1, 57-80.
- Baycan, P. (2017). Y kuşağının satın alma davranışları üzerinde sosyal medyanın etkisi. *Dış Ticaret Enstitüsü, Working Paper Series*, İstanbul.

- Broadbridge, A. M., Maxwell, G. A. ve Ogden, S. M. (2007). Experiences perceptions and expectations of retail employment for generation Y. *Career Development International*, 12(6), 1-39.
- Can, F. ve Hovardaoğlu S. (2015). Romantik ilişkilerde sosyal ağ etkileri. *Nesne*, 3(5), 43-65.
- Carter, A. Z. (2016). Married and previously married men and women's perceptions of communication on facebook with the opposite sex: How communicating through Facebook can be damaging to marriages. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(1), 36-55.
- Castells, M. (2005). Ağ toplumunun yükselişi/enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, A. ve Özkan, M. S. (2019). Genç yetişkinlerin aldatmaya yönelik niyetleri üzerinde aldatmaya yönelik tutum ve sosyal medya kullanımının etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 475-484.
- Eroğlu, S. E. (2012). *Sanal topluluklardaki sosyal ağlarda sosyalleşme ve güven sorunları Ereğli örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Fox, J. ve Warber, K. M. (2014). Social networking sites in romantic relationships: Attachment, uncertainty, and partner surveillance on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(1), 3-8.
- Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(1), 105-120.
- Güz, N. ve Yeğen, C. (2017). Ölü Canlar'dan Instagram'a kimlik ve statü sahibi olmanın Allomorfizmi üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45, 103-123.
- Kemp, S. (2019, Ocak 30). *Digital 2019*, Global Internet use accelerates. 25 Haziran 2019 tarihinde <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> adresinden erişildi.
- Kılıç, T. Ve Gündoğdu, G. (2017). Yeni iletişim teknolojilerinin sosyal hayata etkileri: internet evlilik siteleri. 1. *Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, İstanbul.
- Kimeto, J. (2016). *The effect of social media on marital success: A case of lang'ata constituency, Nairobi County, Kenya*. Unpublished Master's Thesis. Pan Africa Christian University, Nairobi.
- Marshall, T. C., Bejanyan, K., Castro, G. D. ve Lee, R. A. (2013). Attachment styles as predictors of Facebook-related jealousy and surveillance in romantic relationships. *Personal Relationships*, 20, 1-22.

- McDaniel, T. B., Drouin, M. ve Cravens, J. D. (2017). Do you have anything to hide? Infidelity-related behaviors on social media sites and marital satisfaction. *Computers in Human Behavior*, 66, 88-95.
- Mod, G. B. B. A. (2010). Reading romance: The impact Facebook rituals can have on a romantic relationship. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 1(2), 61-77.
- Okur, H. D. ve Özkul, M. (2015). Modern iletişimin arayüzü: Sanal iletişim sosyal paylaşım sitelerinin toplumsal ilişki kurma biçimlerine etkisi (Facebook örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 213-246.
- Özpolat, V. (2014). Postmodern bir sosyalleşme mecrası olarak sosyal medya ve gençlik. *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre*, Samsun.
- Prensky, M. (2001). Digital natives digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Subaşı, E. ve Urtekin, M. C. (2014). Sosyal değişimin genç aileler üzerinde boşanmaya etkisi. *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre*, Samsun.
- Şad, N. S., Konca, S. A., Özer, N. ve Acar, F. (2016). Parental involvement: A phenomenological research on electronic parental involvement, *International Journal of Pedagogies and Learning*, 11(2), 163-186.
- Tokunaga, R. S. (2011). Social networking site or social surveillance site? Understanding the use of interpersonal electronic surveillance in romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 27, 705-713.
- TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu (2018, Ağustos 8). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. 7 Temmuz 2019 tarihinde [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1028#](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028#) adresinden erişildi.
- UHİM-Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (2011, Nisan 1). Sosyal paylaşım siteleri soruşturması. 26 Mayıs 2019 tarihinde <https://uhim.org/Uploads/GenelDosya/sosyal-paylasim-siteleri-sorusturmasi-2723-d.pdf> adresinden erişildi.
- Uslu, İ. (2012). Sosyal medya oyunlarında gerçeklik olgusunun yön değiştirmesi: Smeet oyunu örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3, 55-88.

- Wilkerson, K. T. (2017). Social networking sites and romantic relationships: Effects on development, maintenance and dissolution of relationships. *Inquiries Journal*, 9(3). 30 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1576> adresinden erişildi.
- Williams, L. M. (2012). *Facebook ruined my marriage: Digital intimacy interference on social networking sites*. Unpublished Master's Thesis. Media Studies at Syracuse University, Syracuse.
- Wilson, K., Mattingly, B. A., Clark, E. M., Weidler, D. J., ve Bequette, A. W. (2011). The gray area: Exploring attitudes toward infidelity and the development of the perceptions of dating infidelity scale. *The Journal of Social Psychology*, 151(1), 63–86.
- Yıldız, A. K. (2012). Sosyal paylaşım sitelerinin dijital yerlilerin bilgi edinme ve mahremiyet anlayışına etkisi. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 529-542.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Kalaman, S. ve Çelik, F. (2019). Türkiye'deki evli bireylerin sosyal medya kullanımlarının evlilikleri üzerine etkisi: Nitel bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 424-453. DOI: 10.26466/opus.589684



## Öğretmen Adaylarının Eğitim Hukuku İle İlgili Eğitim İhtiyaçlarının Belirlenmesi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.594809

\*

Müzeyyen Övür\* – Faruk Levent\*\*

\* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ens., Kadıköy / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [muzezyendonmez@gmail.com](mailto:muzezyendonmez@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-4327-6456](https://orcid.org/0000-0003-4327-6456)

\*\* Doç. Dr, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Kadıköy / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [faruk.levent@marmara.edu.tr](mailto:faruk.levent@marmara.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3429-6666](https://orcid.org/0000-0003-3429-6666)

### Öz

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının temel düzeyde eğitim hukuku ile ilgili eğitim ihtiyaçlarının neler olduğunu belirlemektir. Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu Marmara Üniversitesi'nde eğitim görmekte olan, "Eğitim Yönetimi" veya "Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi" derslerini almış olan 3. ve 4. sınıf öğrencisi 386 öğretmen adayı oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak öğretmen adaylarının temel düzeyde eğitim hukuku ile ilgili bilgi düzeylerini belirlemek için araştırmacılar tarafından 54 soruluk "Eğitim Hukukuna İlişkin Bilgi Düzeyi Belirleme Anketi" oluşturulmuştur. Toplanan verilerin çözümlenmesinde yüzde, frekans ve aritmetik ortalama testleri yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; geliştirilen formda yer alan "öğretmenlerin hak ve sorumlulukları", "disiplin hukuku", "özel öğretim hukuku", "özel eğitim hukuku" ve "kamu okullarının finansmanı" ile ilgili bölümlerdeki sorulara verilen doğru cevapların ortalamalarının düşük olduğu saptanmıştır. "Öğrencilerin hak ve sorumlulukları" ve "sınav hukuku" ile ilgili bölümlerinde bulunan sorulara verilen doğru cevapların ortalamalarının ise yüksek olduğu ancak "eğitim alma hakkı" ve "eğitime devamın sağlanması", "öğrencilerin kılık kıyafetleri" ve "sınav kağıtlarının hazırlanması" ile ilgili sorulara verilen doğru cevapların ortalamalarının ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmen adaylarının eğitim hukuku ile ilgili eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik Eğitim Hukuku dersinin lisans düzeyinde zorunlu ders olarak müfredata alınması önerilmektedir. Böylece öğretmen adaylarının bu alanda görülen bilgi eksiklikleri giderilerek, meslek hayatlarında karşılarına çıkabilecek farklı durumlara mücadele edebilme becerileri kazandırılabilir.

**Anahtar Kelimeler:** Eğitim hukuku, öğretmen adayı, eğitim ihtiyacı

<sup>1</sup> Bu çalışma, Müzeyyen ÖVÜR tarafından Doç. Dr. Faruk Levent danışmanlığında tamamlanan doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

## Determination of the Educational Needs of Teacher Candidates Related to Educational Law

\*

### Abstract

*The purpose of this study was to determine the educational needs of teacher candidates related about basic education law. In this study, screening model which is one of the quantitative research methods was used. The sample group of the study consisted of 386 teacher candidates from 3rd and 4th grade students who are studying at Marmara University and who took "Education Management" or "Turkish Education System and School Management" courses. As a data collection tool, 54-item Knowledge Level Determination Questionnaire on Educational Law tarafından was prepared by the researchers to determine the level of knowledge of prospective teachers about basic education law. Percentage, frequency and arithmetic mean tests were performed to analyze the collected data. According to the findings; "Rights And Responsibilities Of Teachers", "Disciplinary Law", "Private Teaching Law" "Special Education Law" and "Financing Public Schools" It was found that the average of the correct answers given to the questions in the related sections were low. Rights And Responsibilities Of Students" and "Exam Law" it was found that the average of the correct answers to the questions found in the relevant sections of the study was high. But "Right to Education" "Ensuring Continuation of Education", "Students' Costumes" and "Preparation of Examination Papers" it was found that the average of the correct answers to the questions about the low. In line with the results obtained in this study, it is suggested that the Education Law course should be included in the curriculum as a compulsory course at the undergraduate level in order to meet the educational needs of prospective teachers regarding education law. Thus, by eliminating the information deficiencies of the prospective teachers in this field, they can gain the skills to combat different situations in their professional lives.*

**Keywords** Educational law, teacher candidates, educational needs

## Giriş

Eğitimin herkes için zorunlu ve parasız olması benimsenmesiyle eğitim ihtiyacı devlet tarafından karşılanmaya başlanmış ve bu durum uluslararası sözleşmeler ile garanti altına alınmıştır. Herkesin eğitim hakkından faydalandırılabilmesi için dünyanın birçok yerinde ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli yasal düzenlemeler yapılmasının sebebi de budur. Hem eğitimi hem hukuku ilgilendiren bu düzenlemeler “Eğitim Hukuku” adında yeni bir bilim dalının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Okçu, 2007).

Ülkemizde eğitim hukuku ile ilgili olarak en eski tanımlardan biri Akyüz (1981)’e aittir. Bu tanıma göre eğitim hukuku “*özellikle örgün eğitim kurumlarının organizasyonu, hukuki durumu, temel yapısı, yönetim biçimi, organları arasındaki ilişkileri, bunların temel hak ve görevlerini, öğretmen, öğrenci gibi doğrudan doğruya okul içinde, içinde bulunmakla beraber veli gibi okulla ilişkisi olan kişilerin hukuki durumlarını düzenleyen kuralların tümü*” olarak ifade edilmiştir (s.38).

Çiftçi (1993) ise eğitim hukukunu “*bütün bu kurumlarda yapılan eğitimi düzenleyen hukuk kurallarını bilimsel metodlarla inceleyen, sistemli olarak açıklayan hukuk bilimi dalıdır*” şeklinde tanımlamıştır (s.32).

Bingöl (2012) çalışmasında eğitim hukuku teorisinin gerekliliği üzerine “*Eğitim hukuku, kendi içlerinde ayrı birer sistem olan okul hukuku, kütüphanecilik ve bilgi paylaşımına ilişkin yasal düzenlemeler, sınav hukuku, yükseköğretim hukuku, okulların finansmanı, okul yönetimi, öğrencilerin hak ve sorumlulukları, yükseköğretimin finansmanı gibi kendi içerisinde çeşitlenen alanları, bütünsellik arz eden temel bir çatı altında toplayabilecek ve bu alana özgü genel ilkeler geliştirilmesinin önünü açabilecektir*” diyerek konunun önemine dikkat çekmiştir (s.29).

ABD ve İngiltere gibi ülkelerde eğitim hukuku ve eğitim hukukunun uzantısı olan okul hukuku alanında hem çok sayıda eser üretilmiş hem de alanla ilgili dava örneklerine ve hukuksal sorun niteliğindeki örnek olaylara değinilmiştir (Karaman Kepenekçi ve Taşkın, 2017). Amerika’da eğitim hukuku, federal ve devlet anayasa hükümlerini, federal ve eyalet tüzük ve yönetmeliklerini, sayısız yerel ilçe ve okul politikalarını ve bir dizi ortak hukuk ilkeleri ile doktrinlerini içermektedir (Imber, Geel, Blokhuis ve Feldman, 2013). Yakın zamanlarda ABD’de eğitim yöneticisi

yetiştirmeye yönelik lisans üstü programların bilgi temelleri zaman içinde farklı akımlardan etkilenmiş ve “yönetim teorisi, liderlik, eğitim hukuku, karar verme, okul bölgesi yönetimi, işletme finans ve bütçesi, örgüt geliştirme, okul toplum ilişkileri” gibi konular da bu programlarda yer almaya başlamıştır (Şişman ve Turan, 2002).

Dünyaca ünlü Harvard Üniversitesi'nin eğitim programları incelendiğinde, “Eğitim Hukuku ve Politikası” dersi kapsamında okul finans davaları da dahil olmak üzere Amerikan ilk ve orta öğretimdeki çeşitli çağdaş yasal ve politika konularının incelendiği görülmektedir (Ahearn ve Powers, 2014). Yine Georgetown Üniversitesi'nin resmi internet sitesinde bu alanla ilgili olarak eğitim hukuku uzmanlarının; okul idaresi, öğrenci kayıtları, toplu pazarlık ve öğrenci disiplini gibi konularda yerel okul bölgelerinde çalışabileceği belirtilmiştir (Georgetown Üniversitesi, 2019).

Türkiye’de 2018-2019 öğretim yılında uygulamaya konulan “*Öğretmen Yetiştirme Programı*” çerçevesinde öğretmen olmaya karar veren ve Eğitim Fakültesinde okuyan öğretmen adaylarına, “*Eğitim Hukuku*” dersi aracılığıyla temel hukuk bilgilerin verilmesi öngörülmüştür (YÖK, 2018a). Bu dersle, öğrencilerin eğitim hukuku konusunda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri ve bunları meslek hayatlarına yansıtılmaları amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi; “öğretmen adaylarının temel düzeyde eğitim hukuku ile ilgili eğitim ihtiyaçları nelerdir?” şeklindedir.

## **Yöntem**

### ***Araştırmanın Modeli***

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama deseni kullanılmıştır. Creswel (2017)’e göre tarama deseniyle; bir evrenden seçilmiş bir örneklem üzerinde çalışmalar yapılarak “evren genelindeki eğilim, tutum veya görüşlerin nicel veya numeric olarak betimlenmesi” sağlanır.

### **Örneklem Grubu**

Araştırmanın evrenini, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde eğitim görmekte olan yaklaşık 7000 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre bu yöntem ile önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumlar çalışılır (s.112). Bu araştırmadaki ölçütler; 3. veya 4. sınıf öğrencisi olma ve "Eğitim Yönetimi" veya "Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi derslerini almış olma" olarak belirlenmiştir.

Araştırmada bu ölçütlerin şart koşulmasının sebebi bahsi geçen derslerin Eğitim Hukuku ders içeriği ile yakın bir içeriğe sahip olması ve mezun olmaya yakın öğretmen adaylarının araştırmaya dahil edilmesi isteğidir. Bu ölçütler göz önünde bulundurulduğunda örnekleme yaklaşık 450 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma anketini ise kriterleri karşılayan 386 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Katılımcıların demografik özelliklere göre dağılımları yüzde ve frekans değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere anketi yanıtlayan öğretmen adaylarının 268'inin kadın, 118'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Söz konusu rakamlar MEB 2016/2017 İstatistikleri ile karşılaştırıldığında her ikisinde de kadın sayısının daha fazla olduğu söylenebilir. MEB İstatistiklerine göre 2016-2017 eğitim-öğretim yılı sonunda resmi ve özel kurumlarda görev yapan öğretmen sayısı 989 bin 231 olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin yüzde 43,11'i erkek, yüzde 56,89'u da kadınlardan oluşmaktadır (MEB, 2018).

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %28'i 3. Sınıf öğrencisi, %72'si ise 4. Sınıf öğrencisidir. Böylelikle araştırmanın üst sınıf öğrencilerine uygulanma ölçütünün karşılandığı anlaşılmaktadır. Bölümlere göre dağılım incelendiğinde ise farklı bölümlerden öğretmen adaylarının anketi katılımının sağlandığı görülmektedir. Özel sektörde çalışmayı düşünen öğretmen adaylarının oranı ise %63'tür. Yine MEB İstatistiklerine göre 2016-2017 eğitim öğretim dönemi sonunda özel kurumlarda görev yapan öğretmen sayısı 120 bin 962 olarak belirlenmiştir. Bu istatistiklere göre Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapmakta olan toplam öğretmen sayısının yaklaşık %12 gibi bir bölümünü özel okullarda görev yapan

öğretmenler oluşturmaktadır (MEB, 2018). Bu nedenle mezun olacak öğretmen adaylarının özel sektörde çalışma düşüncelerinin yüksek oranda çıkmış olması öğretmen atamalarının az sayıda olması nedeniyle normal olduğu söylenebilir.

**Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Çeşitli Değişkenlere Göre Frekans ve Yüzdeler Dağılımları**

<b>Cinsiyet</b>	<b>f</b>	<b>%</b>
Kadın	268	69,4
Erkek	118	30,6
Toplam	386	100
<b>Sınıf</b>	<b>f</b>	<b>%</b>
3.Sınıf	108	28
4.Sınıf	278	72
Toplam	386	100
<b>Bölüm</b>	<b>f</b>	<b>%</b>
Okul Öncesi Öğr.	32	8,3
PDR	52	13,5
Türkçe Öğr.	17	4,4
Sınıf Öğr.	12	3,1
Fen Bilgisi Öğr.	11	2,8
Matematik Öğr.	8	2,1
İngilizce Öğr.	19	4,9
Zihin Engelliler Öğr.	93	24,1
Diğer	142	36,8
Toplam	386	100
<b>Özel Sektörde Çalışma Düşüncesi</b>	<b>f</b>	<b>%</b>
Evet	243	63,0
Hayır	139	36,0
Cevap Yok	4	1,0
Toplam	386	100

### **Veri Toplama Aracı**

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Veri toplama aracı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Konu ile ilgili olarak öğretmen adaylarının temel eğitim hukuku bilgisini ölçmeye yönelik geliştirilen “Eğitim Hukukuna İlişkin Bilgi Düzeyi Belirleme Anketi” iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğretmen adaylarının demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölüm ise temel eğitim hukuku bilgilerinin tespit edilmesine

yönelik hazırlanmış 54 sorudan oluşmaktadır. Veri toplama aracının ikinci bölümünde yer alan ifadeler öğretmen adaylarının temel eğitim hukuku bilgilerini meslek hayatı ile ilişkilendirmelerini ölçmeye yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu amaçla literatür taraması yapılmış, Milli Eğitim Bakanlığı inceleme-soruşturma istatistikleri incelenmiş, 2017/2018 eğitim öğretim yılı güz dönemi boyunca öğretmen adayları ile birlikte derslere girilerek en çok hangi alanlarda soru sorduklarını tespit edebilmek için gözlemler yapılmıştır. Veri toplama aracının içerik-kapsam geçerliliği ve bilimsel doğruluğu konusunda alanında uzman öğretim üyeleri, müfettişler ve okul yöneticileri ile görüşmeler yapılarak soru formatları oluşturulmuştur. Anlaşılamayan, amaca hizmet edemeyebileceği düşünülen maddeler elenmiştir. Sorular öğretmen adaylarının seçecekleri durumlar olarak “doğru”, “yanlış” ve “fikrim yok” şeklinde kapalı uçlu yargı ifadeleri şeklinde düzenlenmiştir.

Ölçüm güvenilirliğini hesaplamak için SPSS 22 Paket Programı kullanılmış ve güvenilirlik katsayısı (Cronbach alpha değeri) hesaplanmıştır. Cronbach alpha değeri 0,84 olarak hesaplanmış ve veri toplama aracının güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Maddeler iki değerli [0,1] olarak ölçümlendiğinde, Kuder-Richardson 20, Cronbach’ın alfası ve Hoyt’un varyans analizi formülleri aynı sonuçları vermektedir (Bademci, 2011). Bu nedenle KR-20 katsayısının kullanılmasına gerek görülmemiştir.

### ***Verilerin Toplanması***

Verilerin toplanması işlemi elden gerçekleştirilmiştir. Anketler dağıtılmadan önce öğretmen adaylarına gerekli açıklamalar yapılmış, sorulara doğru cevap verip vermemelerinin önemli olmadığı, cevabı bilmiyorlarsa “Bilmiyorum” seçeneğini işaretlemeleri özellikle vurgulanmıştır. Anketlerin dağıtıldığı 450 öğretmen adayından 64 tanesinin anket formu (soruların eksik doldurulması nedeniyle) ayıklanarak değerlendirmeye alınmamış olup veri analizleri kriterleri karşılayan 386 öğretmen adayının anket formları üzerinden hesaplanmıştır.

## Verilerin Çözümlemesi

Öğretmen adaylarının sürece ilişkin değerlendirmeleri frekans, yüzde ve aritmetik ortalama ile betimlenmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22 programından faydalanılmıştır. Katılımcıların eğitim hukukuna ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk bilgi testinde, doğru cevaplar 1 puan, yanlış cevaplar ile fikrim yok şeklinde işaretlenen cevaplar ise 0 puan olacak şekilde değerlendirilmiş ve buna göre ortalamalar hesaplanarak tablonun en alt satırında gösterilmiştir.

## Bulgular

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Öğretmenlerin Hak ve Sorumlulukları ile ilgili bölümünü 362 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır:

**Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlerin Hak ve Sorumlulukları ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Öğretmenlerin Hak ve Sorumlulukları	Doğru	Yanlış	Fikrim Yok	Toplam
	n (%)	n (%)	n (%)	n
1) Defne öğretmen doğum öncesi 8 hafta doğum sonrası 8 hafta olmak üzere 16 hafta analık izni kullanır.	188 (%49,2)	40 (%10,5)	154 (%40,3)	382
2) Beş hizmet yılını doldurmuş Raşit öğretmen isterse bir yıl ücretsiz izin alır.	78 (%20,3)	122 (%31,8)	184 (%47,9)	384
3) Doktor Levent kendisine muayeneye gelen Semra öğretmene bir seferde en fazla 10 gün rapor verir.	152 (%39,7)	85 (%22,2)	146 (%38,1)	383
4) Cengiz öğretmen görev yaptığı okulun müdürünü müdür yardımcısına şikayet etmelidir.	28 (%7,3)	301 (%78,6)	54 (%14,1)	383
5) Usulüne uygun olarak istifa eden Nesrin öğretmen pişman olarak 2 ay sonra görevine geri dönmek istediğinde bu isteği yerine getirilir.	114 (%29,8)	126 (%33,0)	142 (%37,2)	382
6) İlk defa göreve atanan Zühtü Öğretmenin yolluk alma hakkı vardır.	201 (%52,6)	61 (%16,00)	120 (%31,4)	382
7) Aday öğretmenlere de öğretim yılına hazırlık ödeneği verilir.	151 (%39,4)	73 (%19,1)	159 (%41,5)	383



8) Hayatını mesleğini yapmaya adanmış ve sadece kamuda görev alarak çalışan Osman Öğretmen göreve başladıktan 4 yıl sonra yıllık izinde kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Ancak 2 yaşındaki kızının ölüm aylığı bağlanma hakkı yoktur.	34 (%8,9)	202 (%52,7)	147 (%38,4)	383
9) Uydurma bir suçla iftiraya uğramış Feride Öğretmen soruşturma ve yargılama sonrası aklanmıştır. Görev yaptığı ilin valisi Feride Öğretmene merak etmemesini, zaten <u>mevzuat gereği</u> iftirada bulunanlar hakkında kamu davası açılmasını Cumhuriyet Savcılığında bizzat isteyeceğini belirtmiştir.	199 (%52,4)	36 (%9,5)	145 (%38,2)	380
10) Eşi ev hanımı olan Sabri öğretmen aile yardımı alamaz.	50 (%13,0)	204 (%53,1)	130 (%33,9)	384
11) Devlet memuru olarak vefat eden Osman Öğretmenin cenazesi memleketine gönderildiğinde masrafı öğretmenin eşi karşılamak zorundadır.	39 (%10,2)	143 (%37,3)	201 (%52,5)	383
12) Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde yüksek lisans yapan ancak asıl görev yeri İstanbul olan Müzeyyen Öğretmen, eğitimi süresince ücretsiz izin kullanmış bu maliyete katlandığı için ekonomik açıdan çok sarsılmıştır.	114 (%30,0)	72 (%18,9)	194 (%51,1)	380
13) Serkan Öğretmen banka kredisiyle ünlü bir projenin maketinden seçmiş olduğu 1+1 daireyi almıştır. Dairenin tapusu kendisine verilmediği için mal bildirimde bulunmasına gerek yoktur.	111 (%29,1)	147 (%38,6)	123 (%32,3)	381
14) Herhangi bir sendikanın almış olduğu serbest kıyafetle işe gitme eylemine sendikası bir memur olan Ali Öğretmen de katılabilir ve göreve serbest kıyafetle gidebilir.	95 (%25)	187 (%49,2)	98 (%25,8)	380
15) Aylin Öğretmen mesai sonrası isterse ikamet ettiği ilin hudutlarını izinsiz terk eder.	171 (%45,0)	131 (%34,5)	78 (%20,5)	380
16) Yüksek lisans eğitimine devam etmek isteyen Merve Öğretmenin iki yarım gün izin hakkı vardır.	138 (%36,3)	44 (%11,6)	198 (%52,1)	380
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Öğretmenlerin Hak ve Sorumlulukları</b>	362	5,68		

Tablo 2’de soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanınının  $\bar{X}= 5,68$  olduğu, Öğretmenlerin Hak ve Sorumlulukları ile ilgili bölümde bulunan

16 soru göz önünde bulundurulduğunda bu ortalamanın çok düşük olduğu görülmektedir. Soru içerikleri öğretmenlerin meslek hayatlarında karşılarına sık sık çıkabilecek durumlardan özenle seçildiği için öğretmenlerin bu hak ve sorumluluklarını bilmeleri çok önemlidir.

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları ile ilgili bölümünü 365 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’de yer almaktadır

**Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
17) Fatma Hanım okulöncesi eğitim zorunlu olduğu için her yönden sağlıklı olan kızını evine en yakın okula kayıt ettirmek zorundadır.	216 (%57,1)	107 (%28,3)	55 (%14,6)	378
18) Şehit olan Eşref Bey’in oğlu memleketinde istediği ilkokula nakil edilir.	176 (%46,4)	68 (%17,9)	135 (%35,6)	379
19) Ayşe Hanım üç ay üst üste aylık aidatını ödemediği için anaokulunda eğitim alan oğlunun kaydı silinir.	65 (%17,2)	140 (%37,1)	172 (%45,6)	377
20) Mülki amirce yapılan tebliğle rağmen ilköğrenim çağındaki kızını okula göndermeyen Erkin Bey’e çocuğun okula devam etmediği beher gün için idarî para cezası verilir.	222 (%59,0)	42 (%11,2)	112 (%29,8)	376
21) Öğrencisinin cinsel tacize uğradığını öğrenen Zeynep Öğretmen, çocuğu dedikodudan korumak için isterse bu durumu kimseye söylemez.	37 (%9,8)	281 (%74,1)	61 (%16,1)	379
22) İlköğrenim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyen Burak, babasının işyerinde ücret almadan çalışmasında bir sakınca yoktur.	36 (%9,6)	272 (%72,3)	68 (%18,1)	376
23) İlkokulda uyarma yaptırımı uygulanan Sezin’in velisi bu yaptırıma itiraz edemez.	73 (%19,3)	168 (%44,4)	137 (%36,2)	378

24) Okulun en başarılı öğrencisi Orhan kınama yaptırımı alırsa takdir belgesi alamaz.	137 (%36,2)	76 (%20,1)	165 (%43,7)	378
25) Okulda yürütülen soruşturma kapsamında öğrencinin tanık olarak ifadesine başvurulacak ise mutlaka rehber öğretmen de müfettişle beraber hazır bulunmalıdır.	257 (%68,9)	22 (%5,9)	94 (%25,2)	380
26) Okulöncesi ve ilkokullarda kız öğrenciler baş açık derse girmek zorundadırlar. Ortaokul ve lisede başörtüsü takabilirler.	142 (%38,3)	113 (%30,5)	116 (%31,3)	371
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları</b>	365	4,88		

Tablo 3’de soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}= 4,88$  olduğu, Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları ile ilgili bölümde bulunan 9 soru göz önünde bulundurulduğunda bu ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Disiplin Hukuku ile ilgili bölümünü 365 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4’de yer almaktadır:

Tablo 4’de soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}= 2,49$  olduğu, Disiplin Hukuku ile ilgili bölümde bulunan 8 soru göz önünde bulundurulduğunda bu ortalamanın düşük olduğu görülmektedir. Disiplin Hukuku alanındaki bilgi eksikliği öğretmen adaylarının göreve başladıklarında bir çok disiplin soruşturması ile karşı karşıya kalmaları riskini oluşturabileceği düşünülmektedir. Kamu hizmetlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesi, işlerde aksama yaşanmaması ve mağduriyetlerin önüne geçilmesi için memur disiplin hukukuna yönelik bilgi sahibi olunması şarttır.

**Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Disiplin Hukuku ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Disiplin Hukuku	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
27) Bir yılda toplam 20 gün mazeretsiz olarak göreve gelmeyen Murat öğretmenin memuriyeti sona erer.	129 (%34,4)	59 (%15,7)	187 (%49,9)	375
28) Adaylık süresi içinde hal ve hareketlerinde memuriyetle bağdaşmayacak durumları tespit edilen öğretmenlerin görevine hemen son verilmez ve asaleten atanmaları beklenir.	79 (%21,2)	105 (%28,2)	188 (%50,5)	372
29) Kınama cezası kendine tebliğ edilen Kerem Öğretmen o gün cezaya itiraz etmek zorundadır.	80 (%39,7)	70 (%22,2)	225 (%38,1)	375
30) Aslı Öğretmen almış olduğu kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını 10 yıl sonra yetkili amire başvurarak özlük dosyasından sildirebilir.	81 (%21,7)	43 (%11,5)	249 (%66,8)	373
31) 1. sınıfta öğretmeninden fiziksel şiddete maruz kalan öğrenci durumu annesine 4. Sınıftan mezun olduğunda anlatsa bile, öğrencinin annesi; öğretmen hakkında şikayette bulunmak suretiyle öğretmenin disiplin cezası almasını sağlayabilir.	188 (%50,3)	38 (%10,2)	148 (%39,6)	374
32) Suçun sabit olması durumunda öğretmenin savunması alınmadan da kendisine disiplin cezası verilir.	53 (%14,2)	187 (%50,1)	133 (%35,7)	373
33) Kendisine haksız yere ceza verildiğini düşünen öğretmen, isterse kararın tebliğinden itibaren 60 gün içinde mahkemeye itiraz başvurusunda bulunur.	212 (%57,3)	20 (%5,4)	138 (%37,3)	370
34) Kendisine odada baş başayken hakaret eden okul müdürünün gizlice ses kaydını alan Tanık Öğretmen bunu müfettişe delil olarak sunabilir.	123 (%33,1)	108 (%29,0)	141 (%37,9)	372
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Disiplin Hukuku</b>	365	2,49		

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Sınav Hukuku ile ilgili bölümünü 359 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır:

**Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Sınav Hukuku ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Sınav Hukuku	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
35) Sınav sonrası öğrencinin sınav kâğıdını görme ve inceleme hakkı vardır.	299 (%80,6)	20 (%5,4)	52 (%14,0)	371
36) Sınav kâğıtları hazırlanırken kâğıtta sadece öğrencinin adını soyadını yazacağı bölüm ve soruların olması yeterlidir.	162 (%43,9)	136 (%36,9)	71 (%19,2)	369
37) Sınav sonuçları en geç bir ay içinde öğrencilere duyurulur. Acele etmeye gerek yoktur.	58 (%15,8)	224 (%61,0)	85 (%23,2)	367
38) Kendisine düşük not veril-diğini öne süren ilkokul öğrencisi bizzat kendisi mahkemeye başvurabilir.	37 (%10,1)	207 (%56,4)	123 (%33,5)	367
39) Yazılı olarak yapılan sınavların kâğıtları herhangi bir itiraz ve teftiş durumu için 2 yıl arşivlenmek zorundadır.	235 (%64,2)	31 (%8,5)	100 (%27,3)	366
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Sınav Hukuku</b>	359	2,99		

Tablo 5'te soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}= 2,99$  olduğu, Sınav Hukuku ile ilgili bölümde bulunan 5 soru göz önünde bulundurulduğunda bu değer ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Özel Öğretim Hukuku ile ilgili bölümünü 356 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır:

**Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Özel Öğretim Hukuku ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Özel Öğretim Hukuku	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
40) Özel okulda görev yapan Ayşe öğretmen en az devlet okulunda görev yapan öğretmen kadar maaş alır.	62 (%17,2)	179 (%49,7)	119 (%33,1)	360
41) Özel öğretim kurumları mevcutlarının en az %3'ü kadar ücretsiz öğrenci okutmak zorundadır.	118 (%32,7)	27 (%7,5)	216 (%59,8)	361
42) Özel öğretim kurumları tazminat ödememek için öğretmenlerin görevine temmuzda son verip eylülde tekrar işe başlatırlar.	96 (%26,6)	68 (%18,8)	197 (%54,6)	361
43) Özel okulda görev yapan öğretmenin izin almadan veya haklı bir sebep olmadan ard arda iki iş günü işe gitmemekten dolayı işine son verilebilir	106 (%29,2)	57 (%15,7)	200 (%55,1)	363
44) Özel okulda görev yapan Zehra Öğretmenin ücreti mücbir sebep olmadan 20 günden fazla geciktirilirse öğretmen artık çalışmayabilir ve bu durumda işten çıkartılamaz, yerine kimse alınmaz.	88 (%4,4)	42 (%11,6)	231 (%64,0)	361
45) Çok zengin bir işadamı olan Ali Bey sahibi olduğu okulun müdürü olmasa da eğitim öğretim ve yönetim işlerine müdahale etme hakkına sahiptir.	35 (%9,7)	195 (%54,0)	131 (%36,3)	361
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
Özel Öğretim Hukuku	356	1,94		

Tablo 6'da soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}= 1,94$  olduğu, Özel Öğretim Hukuku ile ilgili bölümde bulunan 6 soru göz önünde bulundurulduğunda bu ortalamının düşük olduğu görülmektedir.

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Özel

Eğitim Hukuku ile ilgili bölümünü 352 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır:

**Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Özel Eğitim Hukuku ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Özel Eğitim Hukuku	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
46) Dört yaşında olan Furkan’ın ailesi, çocuklarının özel eğitime ihtiyacı olduğunu bilseler bile onu evde eğitebilirler. Okul öncesi eğitim Furkan için zorunlu değildir.	70 (%19,3)	188 (%51,9)	104 (%28,7)	362
47) Kaynaştırma öğrencisine hiçbir surette sınıf tekrarı yaptırılmaz.	93 (%25,7)	117 (%32,3)	152 (%42,0)	362
48) BEP (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) sadece üstün yetenekli çocuklar için hazırlanır.	50 (%13,9)	204 (%56,7)	106 (%29,4)	360
49) Bir sınıfta en fazla 3 kaynaştırma öğrencisi olabilir.	154 (%43,0)	52 (%14,5)	152 (%42,5)	358
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Özel Eğitim Hukuku</b>	352	1,56		

Tablo 7’de soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}=1,56$  olduğu, Özel Eğitim Hukuku ile ilgili bölümde bulunan 4 soru göz önünde bulundurulduğunda bu değer düşük olduğu görülmektedir.

Katılımcıların temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Testinin Kamu Okullarının Finansmanı ile ilgili bölümünü 357 öğretmen adayı yanıtlamıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de yer almaktadır:

Tablo 8’de soruların doğru şıkları renklendirilerek işaretlendirilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere 16’da öğretmen adaylarının verdiği doğru yanıtların ortalama puanının  $\bar{X}=2,37$  olduğu, Kamu Okullarının Finansmanı ile ilgili bölümde bulunan 5 soru göz önünde bulundurulduğunda bu değer ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

**Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Kamu Okullarının Finansmanı ile İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar**

Kamu Okullarının Finansmanı	Doğru n (%)	Yanlış n (%)	Fikrim Yok n (%)	Toplam n
50) Okul Müdürü velileri bankaya kadar yormamak için Okul Aile Birliğine yapılan bağışları elden alabilir. Okul kasasında biriken paralar sene sonunda bankaya yatırılır.	82 (%22,8)	128 (%35,6)	150 (%41,7)	360
51) Okul Aile Birliğine ait banka hesabındaki paranın okul müdürü tarafından çekilmesinde bir sakınca yoktur.	44 (%12,2)	175 (%48,5)	142 (%39,3)	361
52) Okul müdürü kantini uygun gördüğü herhangi birine kiralayabilir.	72 (%19,9)	177 (%48,9)	113 (%31,2)	362
53) Okul Aile Birliklerin, okulun hizmetli ihtiyacını karşılayabilmek için velileri bağış yapmaya zorlar ve okul kayıt döneminde bağış ve yardım toplar.	69 (%19,0)	200 (%55,1)	94 (%25,9)	363
54) Okul öncesi eğitimde çocukların beslenme, temizlik hizmetleri ve eğitim programının uygulanmasına yönelik eğitim materyalleri için ücret alınır.	177 (%49,0)	69 (%19,1)	115 (%31,9)	361
<b>Sorulara Verilen Yanıtların Ortalaması</b>	<b>n</b>	<b><math>\bar{X}</math></b>		
<b>Kamu Okullarının Finansmanı</b>	357	2,37		

## Tartışma ve Sonuç

Öğretmen adaylarının temel eğitim hukuku bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan 54 soruluk Temel Eğitim Hukuku Bilgi Anketini 386 öğretmen adayı cevaplamıştır. Sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde; “öğretmenlerin hak ve sorumlulukları”, “disiplin hukuku”, “özel öğretim hukuku”, “özel eğitim hukuku” ve “kamu okullarının finansmanı” ile ilgili bölümlerinde bulunan sorulara verilen doğru cevap ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir.

Karaman Kepenekçi (2004) “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Eğitim Mevzuatına İlişkin Görüşleri” başlıklı çalışmasında; katılımcıların görüşlerine göre eğitim mevzuatının başta yöneticiler olmak üzere öğretmenler,



veliler ve hatta öğrenciler tarafından bilinmediğini ve eğitim mevzuatını uygulamada karşılaşılan sorunların büyük ölçüde bu eksiklikten kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Cerci (2009) ise *“Kamu İlk Ve Orta Öğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Özlük Haklarını Bilme Ve Kullanma Düzeyleri”* adlı çalışmasında; öğretmenlerin eğitim düzeyi yükseldikçe özlük haklarını bilme düzeylerinin de yükseldiği, yüksek lisans mezunu öğretmenlerin, ön lisans ve lisans mezunu öğretmenlere göre özlük haklarını daha yüksek düzeyde bildikleri, lisans mezunu öğretmenlerin de ön lisans mezunu öğretmenlere göre özlük haklarını daha fazla bildikleri sonucuna ulaşmıştır. Güçlü Yılmaz (2017) çalışmasında eğitim hukuku bilen avukatlara olan ihtiyaca dikkat çekmiş ve eğitim sisteminde yeni düzenlemeler yapan yönetmeliklerin de düzenleme yapılan alan ile ilgili kanunlara uygunluklarının eğitimcilerin ve hukukçuların takibinde olmasını savunarak, Eğitim Hukuku gibi bu alana yönelik derslerin Hukuk ve Eğitim Fakültelerinde okutulmasını savunmuştur (s. 384).

Öğretmen adaylarının *“Eğitim Yönetimi”* veya *“Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi”* derslerini almış üçüncü ve son sınıf öğrencileri arasından seçilmiş olmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu derslerin müfredatının eğitim hukuku ile ilgili müfredattan farklı olduğu ve bu nedenle öğretmen adaylarının bu dersleri almış olmalarının eğitim hukuku ile ilgili bilgi düzeylerine çok fazla bir olumlu etkisinin olmadığı söylenebilir. YÖK (2018b) tarafından yayımlanan ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılında eğitim fakülteleri birinci sınıfa başlayacak öğretmenlere uygulanacak yeni öğretmen yetiştirme lisans programları incelendiğinde de *“Eğitim Yönetimi”*, *“Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi”* ile *“Eğitim Hukuku”* derslerinin içeriğinin çok farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Literatürde *“öğretmenlerin hak ve sorumlulukları”* ile ilgili bölüm ile ilgili olarak bu araştırma sonucunu destekleyen veya desteklemeyen araştırma örnekleri mevcuttur. Erdem (2010) tarafından yapılan çalışmada; ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenleri özlük sorunlarına katılmada en önemli sorunu *“öğretmenin özlük haklarını tam olarak bilmemesi ve özlük haklarının yeterince öğretmenlere anlatılmaması”*; olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Cerci (2009) tarafından yapılan kamu ilk ve orta öğretim okullarında çalışan öğretmenlerin özlük haklarını bilme düzeylerini amaçlayan araştırmanın sonuçları ile bu araştırmanın sonuçları farklılık göstermektedir. Bahsi geçen çalışmada öğretmenlerin

özlük haklarını bilme düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu ve kıdemi 11 yıl ve daha fazla olan öğretmenlerin bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar literatür aynı yönde görüş ortaya koymasa da öğretmenlerin hak ve sorumluluklarını bilme ihtiyaçları görmezden gelinmemelidir. Ya da bu eğitimlerin aday öğretmen yetiştirilmesi sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilmesi beklenmemelidir. Unutulmamalıdır ki öğretmen bir kamu kurumuna atandığı kendisine ilk tebliğ edildiği andan itibaren sorumluluk altına girmektedir. Göreve başlama süresi, yolluk alıp almayacağı, eğitim öğretim ödeneğinden faydalanıp faydalanmayacağı gibi durumlarla aday eğitiminden önce karşılaşmaktadır. Bu nedenle göreve başlamadan önce üniversitelerde verilecek bir eğitim ile öğretmenlerin bu alandaki eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir.

Öğretmen adaylarının disiplin hukuku ile ilgili bölümlerde bulunan sorulara verilen doğru cevap ortalamalarının düşük olması da bu alanda eğitim ihtiyacının olduğunu göstermektedir. Bu husus ile ilgili olarak atılmış olumlu bir adımdan burada bahsetmek gerekir. 2014 yılındaki değişikliğe kadar öğretmenleri ilgilendiren disiplin mevzuatında birkaç farklı kanunun olması nedeniyle karışıklıklar yaşanmıştır. Bu karışıklıkların önüne geçmek için 1702 sayılı Kanun ile 4357 sayılı Kanunun disiplin hükümleri 14/03/2014 tarihli ve 28941 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 6528 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu gelişme sonrası öğretmenleri ilgilendiren disiplin hükümleri sadeleşmiştir. Üniversitelerde verilecek bir disiplin hukuku eğitiminde bu durum eğitim verenlerin işini kolaylaşmasını sağlayacak bir avantaj olarak düşünülebilir. Yukarıda da tekrar edildiği gibi eğitimlerin aday öğretmen yetiştirilmesi sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilmesi beklenmemelidir. Yaşanabilecek bir gecikme nedeniyle öğretmenlerin disiplin soruşturması geçirip ceza almasını engelleyecek önlemler alınması gerekmektedir.

“Özel öğretim hukuku” ile ilgili bölümlerde bulunan sorulara verilen doğru cevap ortalamalarının düşük olması, öğretmen adaylarının özel sektör ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Ancak öğretmen adaylarının sadece kamu alanında istihdam edilmediği ve özel

sektörde çalışmak zorunda kaldıkları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda hak kaybına uğramamaları için bu alanda eğitim almaları gerekmektedir. Örneğin Yılmaz ve Altınkurt (2011) tarafından yapılan bir araştırmada hizmet süresi 5 yıl veya daha az olan ve özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları ile ilgili görüşlerine başvurulmuş ve bu öğretmenlerin genel olarak ilk tercihlerinin buralarda çalışmak olmadığı, çalışma koşullarının çok zor ve ağır olduğu, bundan olumsuz etkilendikleri, aldıkları ücretin ise emeklerinin karşılığı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Boran, Atalmış ve Sağır (2015)'in yapmış olduğu araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yönetim ile problem yaşadıkları, zaman yönetimi, özlük haklarının ihlali ve maaş gibi konularda sorunlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere özel öğretim hukuku ile ilgili bilgi yetersizliği olan öğretmenler, özel sektörde çalışmalarını durumunda birçok sıkıntı ile karşılaşabileceklerdir. Bu sorunlarla mücadele edebilmeleri ise mevzuat ile kendilerine tanınan hakların neler olduğunu iyi bilmelerini gerektirmektedir. Özel sektörde mevzuat uygulamalarına yönelik aday öğretmenlere verilecek zorunlu bir hizmetiçi eğitim programı olmaması nedeniyle bu eğitimin üniversitelerde verilmesi gerekmektedir.

“Özel eğitim hukuku” ilgili bölümlerde bulunan sorulara verilen doğru cevap ortalamalarının düşük olması nedeniyle bu konu ile ilgili olarak öğretmen adaylarının eğitime ihtiyacı olduğu yorumu yapılabilir. Aker (2014) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi dersi veya özel eğitimle ilgili başka bir ders alması durumunda kaynaştırmaya yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gözün ve Yıkılmış (2004)'in yapmış olduğu araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve kaynaştırmaya yönelik bilgilendirme programına katılan öğretmen adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu sonuçları destekleyen bir başka araştırmada Camadan (2012) tarafından hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin, almayan öğretmenlere göre kaynaştırma eğitimine ve BEP (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) hazırlamayla ilgili kendilerini daha yeterli algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının “kamu okullarının finansmanı” ile ilgili bölümdeki sorulara verdiği doğru cevapların ortalamasının da düşük olması bu alanda eğitim ihtiyacını gösterir bir sonuçtur. Göreve yeni başlayan öğretmenlerin zorunlu hizmet bölgelerinde müdür yetkili öğretmen veya tek öğretmen olarak göreve başlayabilecekleri ihtimali göz önünde bulundurulduğunda bu alanda donanımlı olarak göreve başlamaları gerekmektedir.

“Temel eğitim hukuku” ile ilgili bölümdeki sorulara cevap veren öğretmen adaylarının “öğrencilerin hak ve sorumlulukları” ve “sınav hukuku” ile ilgili bölümlerinde bulunan sorulara verilen doğru cevap ortalamalarının ise nispeten yüksek olduğu ancak eğitim alma hakkı ve eğitime devamın sağlanması, öğrencilerin kılık kıyafetleri ve sınav kağıtlarının hazırlanmasına yönelik sorularda verilen doğru cevap ortalamalarının ise düşük olduğu görülmüştür. “Öğrencilerin hak ve sorumlulukları” konusu çağdaş yönetim anlayışı gereği bu konunun muhatapları tarafından bilinmeli ve eğitim hizmeti gerçekleştirilirken bu hak ve sorumluluklara uygun bir tutum sergilenmelidir. Aydın (2006)’ya göre bu haklar kaynağını önce insan haklarından, daha sonra çocuk haklarından ve son olarak da öğrenci kimliklerinin getirdiği yeni rollerinden almaktadır (s.150). Öğretmen adaylarının “öğrenci hak ve sorumlulukları”na yönelik bilgi düzeylerinin ortalamasının üzerinde olması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Konu ile benzer özellikler taşıyan bir başka çalışmada Uçuş ve Şahin (2012) tarafından öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin çocuk hakları konusunda yeterince bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi eğitim hakkı ile ilgili düzenlemeleri de içerdiğinden iki araştırmanın sonuçlarının birbirini destekler nitelikte olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca Eğitim Fakültelerinde uygulanan müfredat kapsamında öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme dersini zorunlu alıyor olmaları ve yıllardır sınavların hakim olduğu bir sistemde eğitimde yetişmeleri sınav hukuku ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olmasına bir sebep gösterilebilir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmen adaylarının eğitim hukuku ile ilgili eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik şu öneriler getirilebilir:

- Eğitim hukuku dersinin lisans düzeyinde zorunlu ders olarak müfredata alınmasıyla öğretmen adaylarının bu alanda görülen bilgi

eksikliklerinin giderilmesi, meslek hayatlarında karşılarına çıkabilecek farklı durumlarla mücadele edebilme becerileri kazandırılabilir.

- Eğitim hukuku ülkemizde henüz gelişmekte olan bir alan olduğu için hukuk fakülteleri ile işbirliği yapılarak bir müfredat oluşturulması ve oluşturulacak müfredatın yoğunluğu nedeniyle dersin iki döneme yayılması sağlanabilir.
- Özel sektörde görev yapacak öğretmenler için özel öğretim hukukunu temel alan bir hazırlayıcı eğitim programı düzenlenerek öğretmenlerin bu eğitimi aldıktan sonra özel sektörde görev yapması sağlanabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Determination of the Educational Needs of Teacher Candidates Related to Educational Law**

\*

Müzeyyen Övür – Faruk Levent  
*Marmara University*

While education was previously an elite privilege, it became a need for every segment of society. This need has been tried to be met by personal means for a long time. However, with the adoption of compulsory and free education for all, the need for education was met by the state and this was guaranteed by international conventions. This is the reason why various national and international regulations have been made in many parts of the world to ensure that everyone is entitled to education. These regulations, which concern both education and law, paved the way for the emergence of a new discipline called Education Law (Okçu, 2007, p. 57). Law is a singular and plural word. Law is a plural form of right, which is actually an Arabic word, made according to the Arabic grammar. However, in time, it began to be used in plural form with a meaning other than the expression and thus developed into a singular word in Turkish (Özyörük, 1959, p. 31). Therefore, all rights in the field of education can be called education law. By the definition of educational law, it is basically a wide area; Rights and Responsibilities of Education Stakeholders, Disciplinary Law, Examination Law, Higher Education Law, Private Education Law, Private Education Law, Public Schools and Other Educational Institutions. When it comes to educational law, examining and interpreting only the legal texts in force related to education can simplify the subject and cause it to be under-understood. It is not the right approach to limit the subject of educational law to the rights of teachers and students. In fact, it is not technically possible to examine all legal texts related to education, since the education is related to many legislation. Considering that there are limited number of narrow-scale studies on this subject in our country, it is necessary to examine the subject with an interdisciplinary

approach in a unique way. Pre-service teachers have different courses during their undergraduate education and they are based on the teaching profession with their formation training. However, their ability to transfer this knowledge to their professional lives can bring certain problems. In particular, the transition process between theory and practice is not easy and unintentional serious mistakes can be made due to lack of knowledge. This lack of knowledge in the field of educational law causes teachers and administrators to drift towards a conclusion ending with administrative and even forensic investigations. It can be said that due to insufficient knowledge about the subject, they suffered loss of rights, could not defend their rights adequately, and there was a lack of information on child rights and suffered from grievances. The possibility of loss of rights due to the lack of special training in this field should not be ignored in the courts opened on education-related issues. Disciplinary law, exam law, school financing, students' rights and responsibilities, special education and special education law areas, such as the lack of a single course can be felt under one roof. For this reason, it is of utmost importance that the law of education is included in the curriculum as a compulsory course at the undergraduate level to eliminate the lack of knowledge of prospective teachers and to gain the ability to combat different situations in their professional lives. Many Western countries, recognizing the importance of this, have included the subject into their curricula and have created their conceptual frameworks related to their own educational legislation and contributed to the field of educational law. It can be said that although the field of educational law in our country has not gained a place in the faculties of law, it is only included in the elective course category as an undergraduate course in the field of educational sciences and it is included in the programs of some universities. In addition, when the related literature is examined, it is thought that the study is original and will contribute to the literature in a different way if it is considered that no such study has been done about education law before and other studies have not used an action research method for the solution process

The purpose of this study was to determine the educational needs of teacher candidates related about basic education law. In this study, screening model which is one of the quantitative research methods was used. The sample group of the study consisted of 386 teacher candidates from 3rd and 4th grade students who are studying at Marmara University and who took "Education Management" or "Turkish Education System and School Management" courses. As a data collection tool, 54-item Knowledge Level Determination Questionnaire on Educational Law tarafından was prepared by the researchers to determine the level of knowledge of prospective teachers about basic education law. Percentage, frequency and arithmetic mean tests were performed to analyze the collected data.

According to the findings; "Rights And Responsibilities Of Teachers", "Disciplinary Law", "Private Teaching Law" "Special Education Law" and "Financing Public Schools" It was found that the average of the correct answers given to the questions in the related sections were low. Rights And Responsibilities Of Students" and "Exam Law" it was found that the average of the correct answers to the questions found in the relevant sections of the study was high. But "Right to Education" "Ensuring Continuation of Education", "Students' Costumes" and "Preparation of Examination Papers" it was found that the average of the correct answers to the questions about the low. In line with the results obtained in this study, it is suggested that the Education Law course should be included in the curriculum as a compulsory course at the undergraduate level in order to meet the educational needs of prospective teachers regarding education law. Thus, by eliminating the information deficiencies of the prospective teachers in this field, they can gain the skills to combat different situations in their professional lives.

## Kaynakça / References

- Aker, G. (2014). *Öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi hakkındaki tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akyüz, E. (1981). *Eğitim hukuku ders notu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Araştırmaları Merkezi.



- Aydın, İ. (2006). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın Alfasi, Hoyt'un varyans analizi, genellenirlik kuramı ve ölçüm güvenilirliği üzerine bir çalışma, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 173-193.
- Bingöl, B. (2012). Türkiye için bir eğitim hukuku teorisinin gerekliliği, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, 25-38.
- Boran, A., Atalmış, E. H. ve Sağır, E. (2015). Özel öğretim kurs merkezi öğretmenleri ve çalışma koşulları. *Turkish Journal of Education TURJE*, 4(4), 17-29.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Camadan, F. (2012). Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitimine ve bep hazırlamaya ilişkin özyeterliliklerinin belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 128-138.
- Cerenci, C. (2009). *Kamu ilk ve orta öğretim okullarında çalışan öğretmenlerin özlük haklarını bilme ve kullanma düzeyleri: Mersin ili Tarsus ilçesi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, A. (1993). *Türk eğitim hukuku*. Ankara: Dizgi Baskı.
- Erdem, A. R. (2010). İlköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin karşılaştığı özlük sorunları ve bu özlük sorunlarının performanslarına etkisi konusundaki görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 21-55.
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 65-77.
- Güçlü-Yılmaz, F. (2017). Güçlü bir hukuk devleti için etik, demokratik, laik eğitim sistemi ve eğitim hukuku. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 347-388.
- Georgetown Üniversitesi. (2019). *Education law*. 10/05/2019 tarihinde adresinden <https://www.law.georgetown.edu/your-life-career/career-exploration-professional-development/for-jd-students/explore-legal-careers/practice-areas/education-law/> adresinden erişilmiştir.

- Ahearn, D. ve Powers, T. (2014). *Education law: A Career Guide*. 10/05/2019 tarihinde [https://hls.harvard.edu/content/uploads/2008/07/-2015\\_educationlawguide\\_final.pdf](https://hls.harvard.edu/content/uploads/2008/07/-2015_educationlawguide_final.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Imber, M., Van Geel, T., Blokhuis, J.C. ve Feldman J. (2013). *A teacher's guide to education law*. (5th ed). New York: Routledge.
- Karaman-Kepenekçi Y. ve Taşkın, P. (2017). *Eğitim hukuku*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Karaman-Kepenekçi, Y. (2004). İlköğretim okulu yöneticilerinin eğitim mevzuatına ilişkin görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(6), 159-174.
- MEB. (2018) *Milli Eğitim İstatistikleri*. 12/06/2019 tarihinde [https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik\\_goruntule.php?KNO=270](https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=270) adresinden erişilmiştir.
- Okçu, D. (2007). Eğitim hakkı ve tarihsel gelişimi. *Yüzüncü yıl üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 45-59.
- Şişman, M. ve Turan, S. (2002). Dünyada eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesine ilişkin başlıca yönelimler ve Türkiye için çıkarılabilecek bazı sonuçlar. 21. *Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu*, Ankara : Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Uçuş Ş. ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk hakları sözleşmesi'ne yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 25-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2011). Göreve yeni başlayan özel dershane öğretmenlerinin kurumlarındaki çalışma koşullarına ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 635-650.
- YÖK. (2018a). *Programların güncelleme gerekçeleri, getirdiği yenilikler ve uygulama esasları*. 21.12.2018 tarihinde [https://www.yok.gov.tr/-Documents/Kurumsal/egitim\\_ogretim\\_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA\\_Sunus\\_%20Onsoz\\_Uygulama\\_Yonergesi.pdf](https://www.yok.gov.tr/-Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf) adresinden erişilmiştir.
- YÖK. (Yükseköğretim Kurulu). (2018b). *Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları*. 21.12.2018 tarihinde [https://www.yok.gov.tr/Documents/-Kurumsal/egitim\\_ogretim\\_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-LisansProgramlari/Rehberlik\\_ve\\_Psikolojik\\_Danismanlik\\_Lisans\\_Programi.pdf](https://www.yok.gov.tr/Documents/-Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-LisansProgramlari/Rehberlik_ve_Psikolojik_Danismanlik_Lisans_Programi.pdf) adresinden erişilmiştir.

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (Haziran 24, 1973). *Resmi Gazete*. No:14574.

6528 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014). *Resmi Gazete*. Ankara.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Övür, M. ve Levent, F. (2019). Öğretmen adaylarının eğitim hukuku ile ilgili eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 454-480. DOI: 10.26466/opus.594809

## Systematic Review of Glass Ceiling Effect in Academia: The Case of Turkey

DOI: 10.26466/opus.592860

\*

İlknur Öztürk\*- Anjelika Hüseyinzade Şimşek\*\*

\*Dr. Öğr. üyesi, Cag University, Faculty of Economics and Admin.Sciences, Mersin/Turkey  
E-Email: [ilknurozturk@cag.edu.tr](mailto:ilknurozturk@cag.edu.tr) ORCID: [0000-0002-2079-0383](https://orcid.org/0000-0002-2079-0383)

\*\* Öğr. Gör., Cag University, Faculty of Art and Sciences, Department of Psych.Mersin/Turkey  
E-Email: [anjelikasimsek@cag.edu.tr](mailto:anjelikasimsek@cag.edu.tr) ORCID: [0000-0003-4297-1780](https://orcid.org/0000-0003-4297-1780)

### Abstract

*As women started to take an active role in business life, the problems faced by women in organizational life attracted the attention of researchers. The concept of glass ceiling effect, which is popular in recent years, has been studied in many business areas. This study was held with the aim of reviewing studies published between January 2000 and May 2019 in Turkey about glass ceiling effect perception of women working in academia and systematically reviewing data obtained from the studies. A total 168 publications were reached, and 3 of them were evaluated as part of the study according to inclusion criteria. Results were obtained by focusing on variables affecting ceiling glass effect perception, assessment tools used in studies and solutions suggested to break glass ceilings in academia. In general, it was found that very less known according glass ceiling effect perception in academia. Main findings show that main factors that are related to glass ceiling effect perception are opinion of women duties in family and business life, organisational policies, power distance and organisational factors that impede the rise of women in hierarchy. Systematic review of related studies has put forth scientific evidence on the importance of the problem. Since the academy is an area where women work intensively, the problem of ceiling glass effect perception of women working in academia should be studied in-depth*

**Keywords:** Glass Ceiling Effect, Academia, Gender Inequality, Systematic Review

## Akademide Cam Tavan Etkisinin Sistematik Olarak İncelenmesi: Türkiye Örneği

\*

### Öz

*Kadınlar iş hayatında aktif olarak rol almaya başladıkça, kadınların örgütsel yaşamda yaşadığı sorunlar araştırmacıların dikkatini çekmeye başladı. Son yıllarda popüler olan cam tavan etkisi kavramı birçok alanın çalışma konusu haline gelmiştir. Bu çalışma Türkiye’de Ocak 2000 - Mayıs 2019 tarihleri arasında akademide çalışan kadınların cam tavan etkisi algılarına ilişkin yayımları incelemek ve çalışmalardan elde edilen verileri sistematik olarak incelemek amacıyla yürütülmüştür. Toplam 168 yayına ulaşılmış ve bunlardan 3 tanesi çalışma kriterlerine göre çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Sonuç olarak cam tavan etkisi algısını etkileyen değişkenlere, çalışmalarda kullanılan değerlendirme araçlarına ve akademide cam tavanların kırılmasını öneren çözümlere odaklanan bulgular elde edilmiştir. Genel olarak akademide cam tavan etkisi algısı olarak çok az bilinmektedir. Temel bulgular, cam tavan etkisi algısına bağlı temel faktörlerin, kadınların aile ve iş yaşamındaki görevlerinin, örgüt politikalarının, güç mesafesinin ve hiyerarşideki kadınların yükselişini engelleyen örgütsel faktörlerin etkili olduğunu göstermiştir. İlgili çalışmaların sistematik olarak gözden geçirilmesi sorunun önemi hakkında bilimsel kanıtlar ortaya koymaktadır. Akademi, kadınların yoğun olarak çalıştığı bir alan olduğu için akademide çalışan kadınların cam tavan etkisi algısı derinlemesine incelenmelidir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Cam Tavan Etkisi, Akademi, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Sistematik derleme*

## Introduction

Women's employment is an important element of the development and economic levels of the countries. In recent years, female employment has been increasing and diversifying. For the last decades, women are actively employed in areas which were supposed before as only men employment areas. Female labour force participation rate increases day by day; despite that, the number of female employees in senior management levels is still very limited. The academic community in Turkey which seems like an area with less gender discrimination, supposed as an area where women can participate in the labour force at a similar level with men. However, when the relevant data is examined in depth, it is seen that women are not sufficiently included in working areas in the context of academia, and one another problem of women in academia is a fact that promotion of women employees to higher levels of management, and academic career in universities.

It has been demonstrated in a series of studies that women are less concentrated in universities than men in lower ranks, more women are in temporary positions, they earn less compared to men of equal qualifications, they have to give more courses and consultancy and have fewer resources to do research (Lieberman et al., 2018). There is a term "glass ceiling effect", conceptualized by Hymovitz and Schellhard in 1986 Wall Street Journal report on incorporate women. It refers to the presence of invisible barriers that prevent women from rising to the top positions in a career (Cotter, Hermsen, Ovadia and Vanneman, 2001). Glass ceiling Effect, which can be encountered in many areas from the private sector to public institutions, can also be seen in the academy which is considered as a field that is relatively free of gender effects. To explain the existence of this effect, and factors that predict it, one of the effective ways is to access quantitative data.

Thus, the aim of this study was a critical evaluation of material that has already been published, identify and summarize the factors that affect the glass ceiling effect of women in academia in Turkish universities, in research studies related to glass ceiling effect published between 2000 and 2019.

## Women in Turkish Academia

According to the 2018 World Economic Forum, Gender Equality Report, the countries as Iceland, Norway, Sweden and Finland are taking place at the top of the list, Turkey ranked 130th at the end of the list. There are 149 countries listed at that report, with the addition of the Democratic Republic of Congo, Iraq, Oman, Sierra Leone, and Togo. While preparing the gender equality report, criteria such as women's participation in the economy, equal opportunities, education opportunities, health and political empowerment of women were examined. Women's participation in governance and decision-making processes is one of the most important elements of democracy. According to this report, only %37 of women is employed. Fee ranks are as follows if a male employee in Turkey earns \$ 100 although a female employee doing the same job earns \$ 80 (The Global Gender Gap Report, 2018, See also Wolfert et al., 2019; Ellwood et al., 2019).

The academic community where it is supposed that gender discrimination is less also seen as an area where men and women participate in the labour force equally (Lieberman et al., 2018). The basis of this is the structuring of the academic career as a "safe" and "appropriate" choice for the newly graduated women (Kandiyoti, 1997). Newly graduated men are turning to non-academic areas that can provide access to more financial opportunities than academic career (Mun and Jung, 2018). Despite many difficulties experienced in recent years, the Academy is still one of the most popular and prestigious areas in the eyes of society. Therefore, being in the academy is a race and struggle in every sense. Surprisingly, the female presence in the academy has increased steadily since the 40s in Turkey where female employment is in the 30% band; the rate of female academicians, which was 19% in the 60s, has reached 40% today. This ratio is ahead of many western countries. It appears that gender discrimination at first entry is relatively more flexible in academia. However, the application is not so simple. Although it has been years since the entrance of women actively promoted women in academia in Turkey still face discrimination. It is expected that women who have achieved the necessary merit by giving the right to education and making legal arrangements in which equality of opportunity is expressed will have higher positions in

the academy. But the rates are surprisingly low, even in universities where the gender distribution is good.

From the 1940'Th the number of women in universities is increasing. Women's admission to universities as students and academics has been achieved with great struggle. It wasn't possible for women in different countries to work as scientists in universities. The women were able to watch the courses in the universities, they were admitted to certain departments and then all the departments in the universities accepted the women students. For the first time in Turkey, women started to work as an academician in 1932-1933 at High School of Economics and Commerce, at the next academic year there were 93 female academicians (Köker, 1988). According to KASAUM (Ankara University Women's Problems Research and Application Centre) "Women's Statistics in the Academy" report (January 2019), as seen in Table 1, women professors number is a half the number of man professors; the same could be said for Assoc. Professor and Asst. Professor numbers. But this situation is not the same for lower academic positions, the number of instructors and research assistants is equal both for men and women.

*Table 1. Academician Numbers*

	Men	Women	Total
Professor	17.780	8.167	25.947
Assoc. Professor	9.225	5.997	15.222
Asst. Professor	22.004	16.679	38.683
Total	49.009	30.843	79.852
Instructor	17.698	17.760	35.458
Research Assistant	23.228	23.812	47.040
Total	40.926	41.572	82.498
Grand Total	89.935	72.415	162.350*

\*Public, Foundation University, Foundation Vocational School, Turkey, and North Cyprus.

The highest executive position in university is a rector, but unfortunately, the women are less represented at this position in Turkish universities, the numbers are as follow: the rector of 5 state universities and 11 foundation universities are female. The share of female rectors among all rectors is 8%. The total number of women deans is 312, of which 210 are in state universities and 102 are in foundation universities. The ratio of



female deans among all deans is 17.5% (KASAUM, 2019). From this data it is easily could be seen that although the representation rate of women in the Turkish education system is high, there are very few women in top management and academic positions. However, within the scope of this study, Glass ceiling Effect is considered as the most important and determinant factor. To understand that situation in the higher education system, Glass ceiling Effect in academia should be investigated and causative factors must be revealed.

### **The Glass Ceiling Effect**

It may seem that women are going to move up to the next level, very few of them can take part in these positions due to various reasons. These reasons are called "Glass Ceiling" or "Glass Ceiling Syndrome" (Cho et al. 2014), "Glass Ceiling Phenomenon" (Hoobler, Hu and Wilson, 2010), "Glass Ceiling Effect" (Cotter, et al, 2001) which implies that women employees encounter barriers that do not appear more closely than their male counterparts with the same ability in terms of their personal rights, has begun to appear more intensively in the literature since the 1980s. Glass ceilings are related to women's access to hierarchical positions as well as their access to revenue and prestige. The glass ceiling effect may appear in management positions or in lower positions in a workplace. Glass ceiling effect, which is seen as a very difficult obstacle in organizations, can reach peak management by surpassing very few women today (Acker, 2009).

The glass ceiling effect is defined as the sum of all components that constitute obstacles to the rise of women in the working life. On the other hand, the glass ceiling indicates the invisible and unbearable impediment that prevent women from progressing at the upper management, decision making or high academic positions, regardless of their achievements and competencies in the job (Tharenou, Latiner, and Conroy, 1994). The attention of researches was attracted to the adversity women experience in raising their positions at the workplace. Hymovitz and Schellhard in 1986, published an article in The Wall Street Journal, with the scope on obstacles that women have in organizations while trying to rise, and describe that obstacles as Glass ceiling (Hymowitz and Schellhardt, 1986). Glass ceiling

related to women's access to hierarchical positions as well as their access to revenue and prestige.

The factors that cause the formation of glass ceiling effect can be caused by individual, organization and social factors. As an example of social factors, gender inequality and gender-based prejudice can be given. Organizational factors are organizational culture and policies of the company. As spouses and mother role of the women, time management could be an example for individual factors (Cotter et al., 2001). But it is very essential to note that glass ceiling effect emerges on higher levels of hierarchy, as it is seen from the Table 1 given above, the number of research assistants and instructors is approximately equal for men and women, but for higher academics titles the situation is not equal. Vicelike, glass ceiling effect should be distinguished from gender inequality or gender-based prejudice, which means the prevalence of men in the organization. Glass ceiling is the barrier that balks women to get one's promotion in the organizational hierarchy (Cotter et al., 2001). When examining the literature on the glass ceiling, it is understood that in the formation of the glass ceiling perception, rather than the lack of talent of women, it is due to career obstacles such as stereotypes, role conflict, lack of guidance and lack of communication network (Bertrand, Black, and Lleras-Muney, 2018).

The three main obstacles contained in this concept are noteworthy:

- a. Women's equal opportunities in their career opportunities vary according to organizational culture. Male-oriented organizational cultures constitute an important obstacle to women's career path. They see less value in these cultures than they are, and they are not even given the opportunity to prove themselves. These cultures prevent the access of women to the communication networks necessary for their rise to the peak.
- b. Women employees' self-referencing, Queen Bee syndrome, multi-dimensional comparison and thinking as men, trying to show that he is one of them, can choose to subordinate their wishes to choose. Closed organizational culture, lack of human capital, lack of education in the workplace, inability to take part in the mentality, inability to be included in male networks, and the ability of governments to be irrelevant to laws.

- c. There is a perception that “women are not well-suited to the management profession”. This perception is based on factors such as lack of self-confidence, lack of ambition, not choosing to rise because they are not ready to pay their costs, and internalizing the roles that society expects from women without questioning (Jackson and Callaghan, 2009).

It should be remembered that factors such as socialization, male managers' expectations and attitudes about stereotypes, and family responsibilities of women are fuelled by glass ceiling (Van Vianen and Fischer, 2002). There are also those who connect the reason for the formation of the glass ceiling to be women (Cannings, 1988).

When we look at the structure of women's employment in our country in general terms, it is not possible to say that the situation is very appropriate and clean cut in the comparative data. In this context, it will be useful for the literature to examine the current situation in this field by taking into consideration the women who have been graduated from higher education, who are considered to be relatively lucky and who can be promoted to senior executive positions in the Academy.

However, when the relevant data are analysed in depth, it can be seen that women cannot be adequately involved in the fields of study in the context of universities. Some of the difficulties in the process of participation in decision-making mechanisms mentioned above come to life in the academic community. However, within the scope of this study, the glass ceiling effect is considered as the most important and determinant among the expressed difficulties.

The aim of this study is to bring together research studies in Turkish literature related to a glass ceiling effect in academia; evaluate what variables are given importance in the studies related to a glass ceiling effect in academia; factors related to a glass ceiling effect in academia. Questions expected to be answered within the scope of this study are as follows:

- a) Which factors affect the perception of the glass ceiling effect?
- b) Which assessment tools were used to investigate the glass ceiling effect?
- c) What do researchers recommend for breaking the glass ceiling in academia?

## Method

Systematic review method has been used in this study for collection of studies related to the glass ceiling effect concept. A systematic review is defined as a method of gathering the information that conforms to the criteria determined on a given subject. The 27-item PRISMA (Declaration of Reporting and Meta-Analysis) statement, which was developed in English were used to identify the reporting features of the Data Drawing Form for systematic compilation and meta-analyses, was taken as a reference for evaluating the articles (Moher et al., 2009). Two review authors independently checked the eligibility of studies and extracted data using this standardized form.

### *Research strategy*

The electronic database searched includes DergiPark<sup>1</sup> and Ulakbim<sup>2</sup> databases. The search was limited to publication dates from January 2000 to May 2019. Keywords were used "glass ceiling", "glass ceiling effect" and "glass ceiling syndrome", both in English and Turkish. The search strategy was limited by the language, the origin of publications, only articles are done with Turkish academicians was selected. In total 168 studies were reached. After evaluation of articles within the scope of the research 3 studies were selected. The search was conducted in May 2019.

### *Studies selection process*

This common search strategy identified 168 references both on Ulakbim and DergiPark databases. Of these 97 duplicated articles were excluded. In the first phase, after applying the exclusion and inclusion criteria to the titles and abstracts, both principal reviewers (AS) and (İÖ) excluded 97 articles, for the most part, they were not researched articles (Table 2).

---

<sup>1</sup> <https://dergipark.org.tr/>

<sup>2</sup> <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/en>

**Table 2. Inclusion criteria used in the article selection process**

Studies focusing on the conditions affecting or explaining the glass ceiling effect of women academicians employed in universities in Turkey.
Studies language Turkish or English
Research articles

In the second phase, after applying the selection criteria. From these 67 articles were excluded because they were reviews. Finally, the last check was conducted during the second phase of the selection process after going through the articles, those were done with academicians in Turkey were selected. The two principal reviewers (AS and İÖ) independently applied the criteria for exclusion and inclusion throughout the complete texts of the articles. After this process, 3 research articles (Aksoy, 2018; Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018; Kalkın, Erdem and Tikici, 2015), were included into the systematic review, as shown in flow-chart (Figure 1).

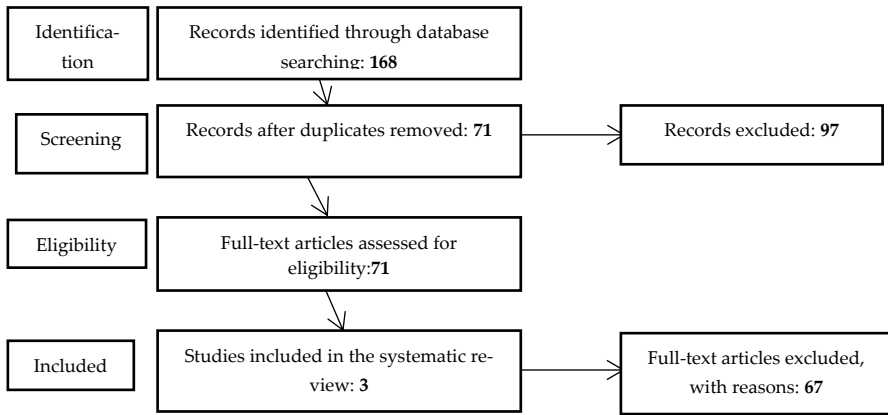


Figure 1. Flowchart depicting material collection and analysis procedures for this Systematic Review

## Results

### Studies characteristics

3 studies were conducted in public universities in Turkey. The most frequent design was a cohort. Studies used samples as follows: n=95 (Aksoy, 2018), n=133 (Kalkın, Erdem and Tikici, 2015), n=426 (Can, Kaptanoğlu

and Halo, 2018) and were based on women employed in academia on different positions: %3,76 Professor, %13,15 Associate Professor, %17,61 Assistant Professor, %39,2 Instructor and %26,29 Research Assistant (Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018). The age of participants is around 26-30 (Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018), and 25-30 (Kalkın, Erdem and Tikici, 2015). Table 3 shows the main objectives, findings, and relevancy of each study.

*Table 3. Characteristics of researches taken into the systematic review*

Authors (years)	Research method	Working area	Sample	Findings
Can, Kaptanoğlu and Halo (2018)	Cross-sectional	University	426	No positive relationship between power distance and glass ceiling effect and no gender-based difference were found.
Kalkın, Erdem and Tikici (2015)	Cross-sectional	University	133	There is no significant relationship between perception of glass ceiling effect and organizational citizenship, perception of glass ceiling effect does not differ significantly according to age, education, and position, there is a significant relationship between organizational behaviour and education.
Aksoy (2018)	Cross-sectional	University	95	It is less than expected for women to rise to higher levels, and women are exposed to a heavy glass ceiling effect in elevations. Traditional gender role perception: a woman is a good teacher but not a good manager.

### *Which factors affect the perception of the glass ceiling effect in academia?*

A positive relationship between the perception of glass ceiling effect and the opinions of women according to the facts of women duties in family and business life ( $p < 0,05$   $r = ,884$ ) were found. There is a positive, medium-strong relationship between the perception of the glass ceiling effect and the factors that accelerate career advancement ( $p < 0,05$   $r = ,416$ ). It has been

discovered that there is a very strong positive relationship between the perception of glass ceiling effect and the opinions on the factors that impede the rise of women in organization hierarchy ( $p < 0,05$   $r = ,805$ ). A weak positive relationship between the perception of glass ceiling effect and the opinions about the possible organizational practices related to the rise of women ( $p < 0,05$   $r = ,295$ ) were found (Aksoy, 2018).

There is a strong positive correlation between the glass ceiling effect perception and power distance ( $p < 0,05$   $r = ,973$ ). No any difference in perception of glass ceiling effect according to gender was discovered (Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018).

There was no significant relationship between the perception of glass ceiling effect and organizational citizenship. Employees' positions (academic and administrative), perception of glass ceiling effect ( $p = 0.634$ ) and organizational citizenship behaviours ( $p = 0.588$ ) were not significantly different. There was no significant difference between the perception of glass ceiling effect and being in the position of manager or employee ( $p = 0.844$ ) (Kalkın, Erdem and Tikici, 2015).

### *Which assessment tools were used to investigate the glass ceiling effect?*

Aksoy in his study used the scale that consists of 5 parts and was previously validated and reliable, which the author used for his dissertation. In this scale, in the first part, the participants were asked some information about themselves and in the other 4 parts, they were asked to measure their perception of glass ceiling effect (Aksoy, 2018).

The questionnaire form used in the study done by Can et al. (2018) which was used in the master thesis titled "An Empirical Research on the Relationship Between Power Distance and Glass ceiling effect Barrier as a Cultural Variable" written by Jahangirov (2012). The survey consists of three parts: In the first part, there are demographic questions, in the second part there are 10 statements about power distance, in the third part there are 32 statements about glass ceiling effect; 5-point Likert scale was "1-I absolutely disagree. 2-partially disagree.3-neither agree nor disagree. 4-partially agree. 5-fully agree" (Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018).

Two different scales were used in the study of Kalkın et al. (2015). The scale used in Karaca's (2007) and Atan's (2011) studies were used to

measure the perception of a glass ceiling effect. The part of the scale which consists of 15 questions related to two dimensions called “personal perceptions” and “organizational culture and policies was used in this study. The scale was prepared as a 5-point Likert (1-strongly disagree, 5-strongly agree) scale (Kalkın, Erdem and Tikici, 2015).

### *What do researchers recommend for breaking the glass ceiling in academia?*

It can be said that glass ceiling barriers and power distance can be completely eliminated or negative consequences can be minimized with the effect of higher education level, lack of professional discrimination and binding norms such as laws and customs. It can help reduce the glass ceiling barriers by helping women employees to become more aware of their potential and serve to break down prejudices against women managers (Can, Kaptanoğlu and Halo, 2018).

Career plans should be developed in the organization, male-dominated organizational culture and policies should be changed, efforts and practices that minimize career barriers such as increasing positive discrimination efforts, mentor-assisted assistance, and participation in communication networks should be made (Kalkın, Erdem and Tikici, 2015).

## **Discussion**

Review analysis revealed that, very less is known according to Glass Ceiling Effect in academia in Turkey, although academy in Turkey is widely accepted as the areas that are best represented by women in which it is even interpreted as an “academic paradise” (Poyraz, 2013).

Despite that, the finding of this study shows that, patriarchal gender roles are still strongly influential, studies figure out that glass ceiling effect perception is strongly correlated with opinions in society of women’s’ duties in family and business life. The share of women in the scientific workforce compared to men is quite low, though in Turkey, can be said to be faced with similar problems in many countries, including developed countries (Hill, Corbett and St. Rose, 2010). When scanning the literature, in this context, in relation to different countries, women academics in



universities status and problems can be described as more advanced than in Turkey, women in the lower ranks than men in universities (assistant professorship and lower) are concentrated (Bilen-Green, Froelich and Jacobson, 2008; Gardiner, Tiggemann, Kearns and Marshall, 2007), underwent lower wage policies, who had to take more lectures and consultations and have less scarcity of resources in relation to research funding and the ability to work with a research fellow (Shauman and Xie, 2003). Finding of this study shows that factors that impede the rise of women in hierarchy is related with glass ceiling perception.

According to popular opinion, the role of women in the family is the basis of their identity. For men, business has a higher meaning. Therefore, there are gender differences between behaviours in the workplace (Belghiti-Mahut and Briole, 2004). It is said that the formation of a high number of senior management teams constitutes a "male hierarchy de in organizations, which obstructs the training of women in the organization and breaks their trust (Tharenou, Latimer and Conroy, 1994).

Since 2001, the number of female doctoral students in many fields has increased faster than male doctoral students, except in areas such as architecture and medicine, also the branch of engineering known as male dominance. According to the study of Berlingo et al. (2019), Women reported the desire to follow a career in academic medicine half as often as men. This indicates that the mechanisms of participation in education in science are increasingly more egalitarian. These positive changes in gender equality are also directly proportional to the number of women working in academic positions. On the other hand, despite the increase in the proportion of female doctoral students, the fact that there are few women in the upper academic positions may result in women turning to different areas considering that they cannot go much further in the academic career. Power distance was found as interrelated factor with glass ceiling perception in academia. Therefore, the increase in the number of women in upper academic positions will provide an incentive to participate in the labour force. The increase in the number of female rectors and vice-rectors will encourage the coaching system to become widespread by encouraging them to become role models. In this context, women who have just started their academic career will be able to connect with women in higher

positions and receive support, courage, and guidance from the rector and vice-rectors in their careers.

The stereotypical judgments stemming from the environment, education level and cultural characteristics of the employees have an important role in the perception of glass ceiling (Jackson and Callaghan, 2009). In the studies, the perception of glass ceiling in the business life of women; multiple roles, personal preferences and perceptions, organizational culture, organizational policies, lack of mentors, inability to participate in informal networks, defeat of mobbing, professional discrimination, stereotypes associated with gender can be said to be effective (Lewis and Fagenson, 1995; Negiz and Yemen, 2011).

Glass ceiling research is generally carried out by focusing at two dimensions called "personal perceptions" and "organizational culture and policies". The low ceiling perception of academicians women is due to the fact that academics are thought to be parallel to teaching which is traditionally regarded as women's work. Academies in Turkey, although they are widely accepted as the best representation of women, the adoption of certain facts against women also should not be ignored.

The most obvious finding to emerge from this study is the updating organisational policies; another important points are that empowerment of women in academia; awareness of oneself abilities and skills; effective reduction of prejudice in society against women on the top of hierarchy will help women to break glass ceilings in academia.

## **Conclusion and recommendations**

As one of the limitations of our study, only 3 researches were analysed, as suggestion for future researches glass ceiling effect perception could be investigated in depth. The another suggestion is developing of tool for ceiling glass effect perception assessment, as seen from reviewed studies it was one of the main deficit in studies.

States and media have an important task to break the glass ceilings. If media changes its point of view, the woman may cease to be a sexual object in the eyes of the society, and the image of a woman who knows how to work, achieve, train herself and do the same work with men can be placed in the system. It can be said that glass ceiling effect can be

completely eliminated or negative consequences can be minimized by the increase of education level, lack of professional discrimination and the binding norms such as laws, customs and norms. When the literature on the glass ceiling is examined, it is understood that the perception of glass ceiling is caused by career barriers such as stereotypical judgments, role conflict, lack of guidance and lack of communication network. The stereotypical judgments stemming from the environment, education level and cultural characteristics in which employees grow; multiple roles, personal preferences and perceptions, organizational culture, organizational policies, lack of mentors, inability to participate in informal networks, defeat of mobbing, professional discrimination, stereotypes associated with gender play an important role in the formation of glass ceiling effect perceptions of women in academic life.

### Kaynakça / References

- Aker, J. (2009). From glass ceiling to inequality regimes. *Sociologie du Travail*, 51(2), 199-217.
- Aksoy, N. (2018). Cam tavanın ötesi: Akademisyen azınlıklar-Ankara ve İstanbul örneği. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 74-95.
- Belghiti-Mahut, S., and Briole, A. (2004). L'implication organisationnelle et les femmes cadres: Une interrogation autour de la validation de l'échelle de Allen et Meyer (1996). *Psychologie du Travail et des Organisations*, 10(2), 145-164.
- Berlingo, L., Girault, A., Azria, E., Goffinet, F., ve Le Ray, C. (2019). Women and academic careers in obstetrics and gynaecology: Aspirations and obstacles among postgraduate trainees—a mixed-methods study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 126(6), 770-777.
- Bertrand, M., Black, S. E., Jensen, S., and Lleras-Muney, A. (2018). Breaking the glass ceiling? The effect of board quotas on female labor market outcomes in Norway. *The Review of Economic Studies*, 86(1), 191-239.
- Bilen-Green, C., Froelich, K. A., and Jacobson, S. W. (2008). The prevalence of women in academic leadership positions, and potential impact on prevalence of women in the professorial ranks. "WEPAN 208 Women in Engineering ProActive Network" National Conference.

- Can, E., Kaptanoğlu, S., and Halo, L. M. (2018). Akademisyenlerde cam tavan sendromunun güç mesafesi ile ilişkisi. *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 13(50), 52-64.
- Cannings, K. (1988). The earnings of female and male middle managers: A Canadian case study. *Journal of Human Resources*, 23(1), 34-56.
- Cho, J., Lee, T. and Jung, H. (2014). Glass ceiling in a stratified labor market: Evidence from Korea. *Journal of the Japanese and International Economies*, 32, 56-70.
- Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., and Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655-681.
- Ellwood, S., Garcia-Lacalle, J., and Royo, S. (2019). The shattered glass ceiling and a narrowing gender pay gap in NHS foundation trusts: Gender and salaries of chief executives. *Public Money & Management*, 1-11.
- Gardiner, M., Tiggemann, M., Kearns, H., and Marshall, K. (2007). Show me the money! An empirical analysis of mentoring outcomes for women in academia. *Higher Education Research & Development*, 26(4), 425-442.
- Hill, C., Corbett, C., and St Rose, A. (2010). *Why so few? Women in science, technology, engineering, and mathematics*. American Association of University Women. 1111 Sixteenth Street NW, Washington, DC 20036.
- Hoobler, J. M., Hu, J., and Wilson, M. (2010). Do workers who experience conflict between the work and family domains hit a "glass ceiling? A meta-analytic examination. *Journal of Vocational Behaviour*, 77(3), 481-494.
- Hymowitz, C., and Schellhardt, T. D. (1986). The glass ceiling: Why women can't seem to break the invisible barrier that blocks them from the top jobs. *The Wall Street Journal*, 24(1), 1573-1592.
- Jackson, J. F., and O'Callaghan, E. M. (2009). What do we know about glass ceiling effects? A taxonomy and critical review to inform higher education research. *Research in Higher Education*, 50(5), 460-482.
- Jackson, J. F., and O'Callaghan, E. M. (2009). What do we know about glass ceiling effects? A taxonomy and critical review to inform higher education research. *Research in Higher Education*, 50(5), 460-482.
- Kalkın, G., Erdem, H., and Tikici, M. (2015). Cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık ilişkisi: yükseköğrenim kurumlarında görev yapan kadın çalışanlar üzerinde bir araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13), 125-144.

- Kandiyoti, D. (1997). Gendering the modern on missing dimensions in the study of Turkish Modernity. In *Rethinking modernity and national identity in Turkey Seattle*, (p.113-132).
- KASAUM (2019). *Women's Statistics at the Academy Report January 2019*. [http://kasaum.ankara.edu.tr/?page\\_id=189](http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=189) accessed on 12.05.2019.
- Köker, E. (1988). *Türkiye'de kadın, eğitim ve siyaset: Yükseköğrenim kurumlarında kadının durumu üzerine bir inceleme*. Unpublished Ph. D Thesis, Ankara University, Ankara.
- Lewis, A. E., and Fagenson, E. A. (1995). Strategies for developing women managers: How well do they fulfil their objectives? *Journal of Management Development*, 14(2), 39-53.
- Lieberman, J. A., Ehrhardt, A. A., Simpson, H. B., Arbuckle, M. R., Fyer, A. J., and Essock, S. M. (2018). Eliminating the Glass Ceiling in Academic Psychiatry. *Academic Psychiatry*, 42(4), 523-528.
- Maume, D. J. (2004). Is the Glass ceiling effect a Unique Form of Inequality? Evidence From a Random-Effects Model of Managerial Attainment. *Work and Occupations*, 31(2), 250-274.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., and Prisma Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *PLoS Med.* 6(7), e1000097
- Mun, E., and Jung, J. (2018). Change above the glass ceiling: Corporate social responsibility and gender diversity in Japanese firms. *Administrative Science Quarterly*, 63(2), 409-440.
- Negiz, N., and Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: Yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(24), 195-214.
- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi? Ankara üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Tharenou, P., Latimer, S., and Conroy, D. (1994). How do you make it to the top? An examination of influences on women's and men's managerial advancement. *Academy of Management Journal*, 37(4), 899-931.
- Van Vianen, A. E., and Fischer, A. H. (2002). Illuminating the glass ceiling: The role of organizational culture preferences. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75(3), 315-337.

- Wolfert, C., Rohde, V., Mielke, D., and Hernández-Durán, S. (2019). Female Neurosurgeons in Europe – On a Prevailing Glass Ceiling. *World Neurosurgery*, 129, 460-466.
- World Economic Forum (2018). *Global Gender Gap Report* <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2018> accessed on 23 May 2019
- Xie, Y., and Shauman, K. A. (2003). *Women in science*. Harvard University Press.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Öztürk, İ. and Şimşek, A., H. (2019). Systematic review of glass ceiling effect in academia: The case of Turkey. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 481-499. DOI: 10.26466/opus.592860

## Öğretmen Adaylarının Mobil Öğrenmeye İlişkin Tutumları

DOI: 10.26466/opus.595870

\*

Kemal Turgut\* - Elif Akdemir\*\*

\*YL Öğr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü Zonguldak/ Türkiye

E-Posta: [kemalturgut@yahoo.com](mailto:kemalturgut@yahoo.com)

ORCID: [0000-0002-0003-7378](https://orcid.org/0000-0002-0003-7378)

\*\*Dr. Öğr. Üyesi Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zonguldak/ Türkiye

E-Posta: [akdemirelif@gmail.com](mailto:akdemirelif@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-1225-3393](https://orcid.org/0000-0002-1225-3393)

### Öz

Nitelikli bilgiye ulaşmak eğitim öğretimin verimliliğinde önemli yer tutmaktadır. Bireyin öğrenmesini desteklemek amacı ile bilgi aktarım araçlarında son yıllarda değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Özellikle akıllı cep telefonları ve tabletler ile hayatımıza giren yeni bilgi aktarım vasıtalarının eğitim öğretim ortamında bilgi aktarımını amacı ile kullanılmasında, öğretmen adaylarının bu yeni öğrenmeye ilişkin tutumlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının belirlenmesinden tek zamanlı verilerin toplandığı kesitsel anket çalışma deseni (Cross-Sectional Survey Design) kullanılmıştır. Çalışmaya ilişkin verilerin toplanmasında M-öğrenme tutum ölçeği kullanılmıştır. Çalışma verileri bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinin Sınıf, Sosyal Bilgiler, Okul Öncesi, İlköğretim Matematik, Türkçe Ve Zihinsel Engelliler Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 1004 öğretmen adayından elde edilmiştir. Çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğunu kadın öğretmen adayları oluşturmuştur. Çalışma sonuçları öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının pozitif olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlara dayanarak gelecekte ilköğretim ve ortaöğretim için planlanacak eğitim öğretim etkinliklerinde mobil öğrenme araçlarına yer verilebileceği anlaşılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Eğitim programı, mobil öğrenme, öğretmen adayları, tutum

# The Attitude of Prospective Teachers Towards Mobile Learning

\*

## Abstract

*Accessing qualified information has an important place in the efficiency of education and training. In order to support the learning that takes place in the individual, there are changes in the means of information transferred from the outside. It is important to determine the attitudes of prospective teachers towards the new learning environment which is used to transfer information in education through devices such as smart phones and tablets. The purpose of this study is to investigate the attitudes of prospective teachers towards mobile learning. Being one of the quantitative research, the Cross-Sectional Survey design was used in the study. Data in the study were collected using the M-learning attitude scale. The data for the study were obtained on a volunteer basis from students in six different departments attending the education faculty of a state university. The results of the study showed that prospective teachers' attitudes towards mobile learning were positive. Based on these results, it is understood that mobile learning tools may be included in the educational activities to be planned for primary and secondary education in the future.*

**Keywords:** Curriculum, mobile learning, prospective teachers, attitude



## Giriş

Eğitim öğretim amacı ile geçmişten günümüze farklı teknolojiler kullanılmıştır. Günümüz toplumlarında mobil cihazların kullanımının arttığı gözlemlenmektedir (Briz-Ponce, Pereira, Carvalho, Juanes-Méndez, ve García-Peñalvo, 2017). Eğitim amaçlı kullanılacak mobil cihazlar günümüzde yaygın olarak hemen hemen her bireyin kullandığı akıllı telefonlardan tablet bilgisayarlara kadar değişen yelpazeyi kapsamaktadır. Mobil cihazların başlıca kullanım amacı iletişim, eğlence ve bilgiye erişimdir. Mobil cihazların öğretim amaçlı kullanılabilme potansiyeli öğrencilere okul içinde ve okul dışında da erişim için önemlidir. Mobil öğrenme, mobil araçlardan PDA, mobil telefon, iPod v.b. cihazların öğrenme amacı ile kullanımı olarak ifade edilmektedir (Sharples, Arnedillo-Sánchez, Milrad, ve Vavoula, 2009). Mobil cihazlar aracılığı ile öğrenme, öğrencilere okul içinde ve dışında işbirliği yapma ve birbirleri arasında fikir paylaşımı yapmaya olanak sağlamaktadır (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016).

Öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine olan tutumları bu teknolojilerin eğitimde yaygınlaşması için önemlidir. Sánchez, Marcos ve GuanLin (2012) çalışmalarında sınıfta kullanılan bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin hizmet içi eğitim kursuna katılan öğretmenlerin bu teknolojilere ilişkin tutumlarını belirlemeyi hedeflemişlerdir. Bu eğitimde işletim sistemleri, etkileşimli dijital tahtalar, tablet bilgisayarlar ve çoklu ortam tasarımı, öğretim stratejilerine yönelik bilgiler verilmiştir. Hizmetiçi eğitime katılan 157 öğretmenin katıldığı çalışma sonuçları hizmetiçi eğitime katılan öğretmenlerin öğretim aracı olarak teknolojinin kullanımına yönelik tutumlarının pozitif olduğunu ortaya koymuştur. Başka bir çalışmada Gunter and Reeves (2017) mobil öğrenmenin göreceli değerine ilişkin öğretmenlerin görüşlerini belirlemek üzere karma araştırma desenini kullanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmaya büyük çoğunluğunu kadın öğretmenlerin oluşturduğu ve anaokulundan lise son sınıfa kadar farklı düzeylerde öğretmenlik yapan 139 öğretmen mesleki gelişim kursuna katılmıştır. Mesleki gelişim kursu öğretim tasarımcıları ve dijital medya uzmanlarınca verilmiştir. Çalışmaya ilişkin veriler çalışma öncesinde ve sonrasında uygulanan mobil öğrenme anketi aracılığı ile elde edil-

miştir. Anket aracılığı ile öğretmenlerin sınıf içinde ve dışında öğrenci öğrenmesine ilişkin tutumları incelenmiştir. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin uygulamalarında mobil araçları kullanmalarına ilişkin tutumları da araştırılmıştır. Çalışma sonuçları mesleki gelişim kursunun öğretmenlerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, çalışma sonuçları göstermiştir ki; mesleki gelişim kursu süresince uygulamalara katılma fırsatına erişen öğretmenlerin tutumlarının yanında sınıflarında teknolojiyi kullanmaya yönelik isteklerinin de arttığı gözlenmiştir.

Bilgiye erişim internetin yaygınlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Günümüzde yaygın olarak her bireyin kullandığı teknolojilerden olan, mobil cihazların eğitim-öğretim amaçlı kullanımına yönelik farklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mobil teknolojileri öğrenme amacı ile günümüzde ve gelecekte nasıl kullandıklarını anlamak amacı ile, Oz (2014) çalışmasında İngilizce öğretmenliği bölümünde okuyan 144 son sınıf öğrencisinden anket aracılığı ile veriler toplamıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin çoğunluğunun mobil cihazlara sahip olduğu ve bu cihazları öğrenme amaçlı kullandıkları ve ileride kullanacakları saptanmıştır. Tekelek, Altan ve Gündüz (2014) çalışmalarında FATİH projesi kapsamında ülkemizde öğrencilere dağıtılan tablet bilgisayara yönelik 9. sınıf öğrencilerinin tutumlarını incelemiştir. Çalışmada 220 öğrenciden tutum ölçeği aracılığı ile veriler toplanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin tablet bilgisayarları kullanmaktan keyif aldıkları saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin tutumlarının cinsiyete göre değişim göstermediği, fakat evinde bilgisayarı bulunan öğrencilerin diğerlerine göre tablet bilgisayarlara yönelik daha olumlu tutum sergiledikleri saptanmıştır. Benzer şekilde tablet bilgisayarların sınıf içinde kullanımının etkinliğini araştırmak amacı ile, Pruet, Ang ve Farzin (2016) çalışmalarında 2012 yılında Tayvan Devletinin birinci sınıf öğrencilerine eğitim kalitesinin standardize edilmesi ve dijital farkın kapatılması amacı ile dağıtılan 800,000 tablet bilgisayar projesini incelemek için bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmaya ilişkin veriler tablet bilgisayarları kullanan ve ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde yaşayan 213 birinci sınıf öğrencisinden anketler aracılığı ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların teknoloji deneyimi ve tablet bilgisayar kullanımına ilişkin tutumlarının cinsiyete göre değişmediği

saptanmıştır. Bununla birlikte kırsalda yaşayan öğrencilerin şehirde yaşayanlara göre tablet kullanımı konusunda daha istekli oldukları saptanmıştır. Son olarak ise öğrencilerin teknoloji deneyimlerinin ve isteklerinin, öğrencilerin akademik performanslarını etkilediğini saptanmıştır. Başka bir araştırmada ise, Al-Emran, Elsherif ve Shaalan (2016), Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki üniversite öğrenci ve öğretim elemanlarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarını incelemiştir. Beş farklı üniversiteden 383 öğrenci ve 54 öğretim elemanı çalışmaya katılmıştır. Çalışmada farklı faktörler açısından öğrenci ve öğretim elemanlarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları karşılaştırılmıştır. Çalışma sonuçları mobil cihazlara sahip olan öğrencilerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının bu cihazlara sahip olmayanlara göre daha pozitif olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca öğrencilerin tutumlarının cinsiyet, bölüm ve lisansüstü ya da lisans öğrenim düzeylerine göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Öğretim elemanları açısından çalışma sonuçları göstermiştir ki; Bütün öğretim elemanlarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları olumludur. Ayrıca öğretim elemanlarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının mesleki deneyim ve unvanlarına göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Başka bir çalışmada, Heflin, Shewmaker ve Nguyen (2017), mobil cihazların kullanıldığı ve kullanılmadığı işbirlikçi öğrenme ortamlarında katılımcıların işbirlikçi öğrenmeye ilişkin tutumlarını karşılaştırmıştır. Çalışma 159 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda mobil cihazlar ile öğrencilerin işbirlikçi öğrenmeye ilişkin pozitif algılarının bağlantılı olduğu saptanmakla birlikte öğrencilerin sınıf içerisindeki etkileşiminin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mobil öğrenmenin kullanımını etkileyecek etmenler ve mobil öğrenmeye yönelik tutumu açıklama inceleyen çalışmalarda sürdürülmüştür. Hsieh ve Tsai (2017) çalışmalarında Tayvan'daki öğretmenlerin mobil öğrenme kavramına ilişkin görüşlerini belirlemek üzere fenomenografik bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada lise son sınıflarda öğretmenlik yapan 15 öğretmenden yarı yapılandırılmış görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Veri analizi sonucunda mobil öğrenmeye ilişkin altı kategorik kavram ortaya çıkarılmıştır. Bu kavramlar, öğrencilerin tercihleri ile buluşması, sınıfların daha verimli olması, öğrenmenin zenginleştirilmesi, geleneksel öğretimden ayrılması, öğrencinin sahiplenmesine odaklanması ve

öğrenmeyi okulun ötesine uzatmasıdır. Bu kavramların derlenmesi sonucunda ise, öğretmenleri mobil öğrenmeye ilişkin ana fikirlerinin verimlilik ve üretkenliği artırma olduğu saptanmıştır. Başka bir çalışmada öğrencilerin mobil teknolojileri öğrenme amacı ile kullanmalarını etkileyecek öğrenci davranışlarını etkileyen değişik faktörleri ve güdüleyicileri incelemek amacı ile Briz-Ponce, vd. (2017) tarama yöntemini kullanmışlardır. Çalışmaya ilişkin veriler Portekiz'deki bir devlet üniversitesinde tıp eğitimi alan 160 öğrenciden toplanmıştır. Çalışma sonucunda tıp öğrencilerinin mobil öğrenme ve uygulamalarını kullanmaya ilişkin algılarının ve tutumlarının olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışma sonuçları sosyal etkinin öğrencilerin mobil öğrenmeyi kullanmalarında önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.

Mobil öğrenmenin etkinliğinin incelenmesi amacı ile yapılan çalışmalarında Heflin, Shewmaker and Nguyen (2017) yarı deneysel araştırma desenini kullanarak mobil teknoloji içeren ve içermeyen işbirlikçi öğrenme ortamlarında öğrenci katılımını, eleştirel düşünme düzeyini ve işbirlikçi öğrenmeye ilişkin öğrenci tutumlarını incelemişlerdir. Çalışmaya çoğunluğu kadın öğrencilerden oluşan 159 üniversite birinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Çalışma sonuçları göstermiştir ki; mobil teknolojiler işbirlikçi öğrenme için kullanışlı araçlar olmakla birlikte öğrenme amaçlı her teknoloji kullanımı öğrencilerin dikkatinin dağılması ve öğrenme aktivitelerine katılmaması davranışını sergileme riskini de bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca çalışma mobil cihazları kullanan öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin kâğıt kalem veya bilgisayar kullanan gruplardaki öğrencilerin oranla daha düşük düzeyde olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada Martin ve Ertzberger (2013) mobil cihazla ile verilen öğrenme ile bilgisayar tabanlı verilen öğrenmenin üniversite öğrencilerinin başarı ve tutumlarına olan etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada bilgisayar tabanlı öğrenme grubunda olan öğrencilerin başarılarının mobil öğrenme grubunda olan öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Fakat tutum açısından incelendiğinde mobil cihazlar ile verilen öğrenme ortamında yer alan öğrencilerin tutum değerlerinin bilgisayar tabanlı öğrenme ortamını kullanan öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Yukarıdaki araştırmalar değerlendirildiğinde Mobil öğrenme çalışmalarına bir yönelim olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Hwang ve

Chang (2011) mobil öğrenme ortamı için geliştirdikleri formatif değerlendirme etkinliğini incelemişlerdir. Çalışma beşinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubunda bulunan öğrenciler geleneksel mobil öğrenme yaklaşımını kullanır iken deney grubunda bulunan öğrenciler ise formatif değerlendirme kullanıldığı mobil öğrenme ortamını yerel kültür dersinde kullanmışlardır. Çalışma sonuçları formatif değerlendirme kullanıldığı mobil öğrenme ortamlarındaki öğrencilerin ilgi, tutum ve öğrenme başarılarında artış olduğunu göstermiştir.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırma amacına ulaşmak için aşağıdaki araştırma soruları geliştirilmiştir:

1. Katılımcıların mobil öğrenmeye yönelik tutumları ve tutum alt faktörlerinden (avantaj, sınırlılık, kullanılabilirlik, özgürlük) cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
2. Katılımcıların mobil öğrenmeye yönelik tutumları ve tutum alt faktörlerinden (avantaj, sınırlılık, kullanılabilirlik, özgürlük) alt faktörleri öğrenim gördükleri lisans programlarına göre farklılık göstermekte midir?
3. Katılımcıların mobil öğrenmeye yönelik tutumları ve tutum alt faktörlerinden (avantaj, sınırlılık, kullanılabilirlik, özgürlük) alt faktörleri mobil cihaz üzerinden haftalık internet erişim sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

### **Araştırmanın Önemi**

Nitelikli bilgiye ulaşmak eğitim öğretimin verimliliğinde önemli yer tutar. Bireyde gerçekleşen öğrenmeyi desteklemek amacı ile dışarıdan aktarılan bilgiye ulaşım vasıtalarında değişimler yaşanmaktadır. Mobil öğrenmeye ilişkin öğrencilerin tutumları mobil öğrenme sistemlerinin yaygın olarak kullanılması açısından önemlidir (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016). Akıllı cep telefonları ve tabletler ile hayatımıza giren yeni bilgi aktarım vasıtalarının eğitim öğretim ortamında bilgi aktarımı amacı ile kullanıl-

masında, öğretmen adaylarının bu yeni öğrenme yaklaşımına ilişkin tutumlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır. Araştırmacılar öğrencilerin ve eğitimcilerin mobil öğrenmeyi kullanmaya hazır olup olmadıklarını belirlemek amacı ile mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının belirlenmesinin önemli ve incelenmesi gereken bir konu olduğuna vurgu yapmaktadırlar (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016).

## Yöntem

Bu çalışmada öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının saptanması amacı ile betimsel araştırma modeli seçilmiştir. Çalışmada tek zamanlı verilerin toplandığı kesitsel anket araştırma deseni (Cross-Sectional Survey Design) kullanılmıştır (Creswell, 2002). Çelik (2013) tarafından geliştirilen M-öğrenme tutum ölçeği veri giriş hatalarını ortadan kaldırmak amacı ile optik form olarak hazırlanmıştır. Optik form olarak hazırlanan M-öğrenme tutum ölçeği öğretmen adaylarıncada doldurulmuş ve optik okuyucu tarafından veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Böylece veri girişinden kaynaklanabilecek hatalar asgari düzeye indirgenmesi sağlanmıştır.

## Çalışmanın Popülasyonu ve Örneklemi

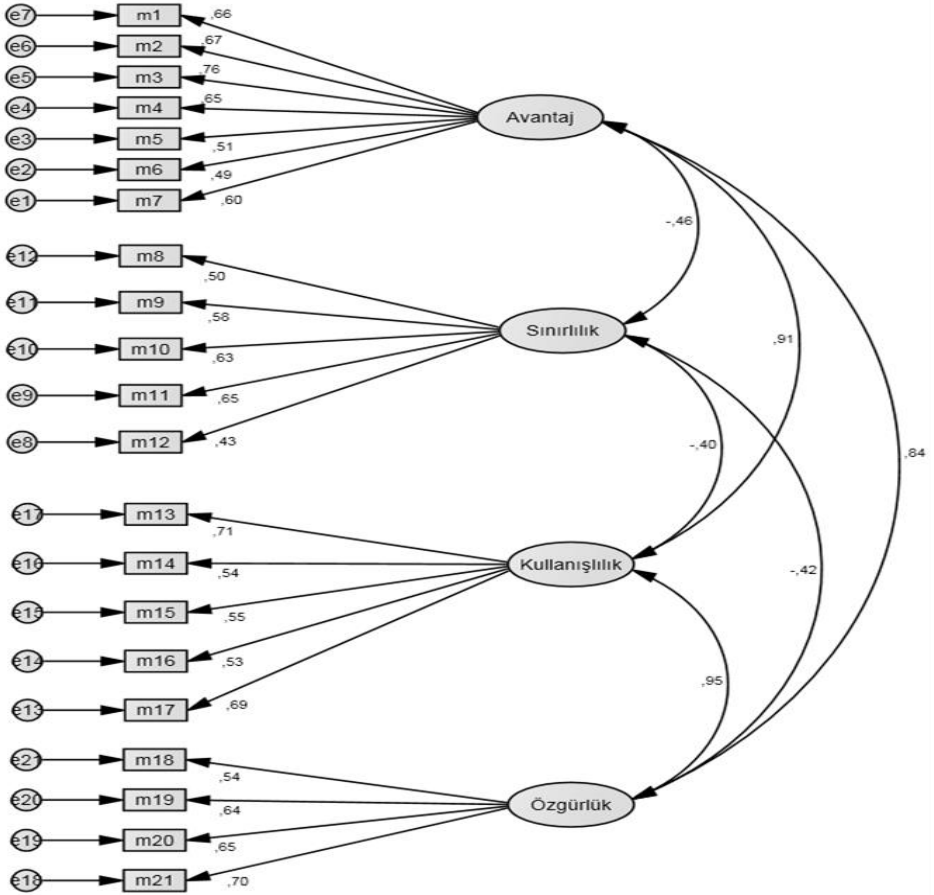
Çalışmanın popülasyonunu Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmuştur. Çalışmanın hedef popülasyonunu ise Batı Karadeniz'deki bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Eğitim Fakültesi'nde öğrenci alımı yapılan Sınıf, Sosyal Bilgiler, Okul Öncesi, İlköğretim Matematik, Türkçe Ve Zihinsel Engelliler Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 1004 öğretmen adayı çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmaya ilişkin örneklem seçiminde tam örnekleme yöntemi kullanılmış ve bu amaçla Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören yaklaşık 2200 öğretmen adayının tamamına ulaşılarak gönüllülük esasına göre çalışmaya katılımları istenmiştir. Mobil öğrenmeye yönelik tutum anketini doldurarak toplamda çalışmaya 1104 öğretmen adayı katılmayı kabul etmiştir. Çalışmaya katılan ve ankette cinsiyetini belirten 993 öğretmen adayının % 22,5'i erkek ve %77,5'i kadın öğretmen adaylarından oluşmuştur.

## Veri Toplama Aracı

Çalışmaya ilişkin veriler Çelik (2013) tarafından geliştirilen M-öğrenme tutum ölçeği aracılığı ile toplanmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan her bir maddeye ilişkin olarak Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum cevap seçeneklerini içeren beşli likert tipinde ölçek kullanılmıştır. M-öğrenme tutum ölçeği dört faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler M-Öğrenmenin avantajları, M-Öğrenmede sınırlılıklar, M-Öğrenmede kullanışlılık ve M-Öğrenmede özgürlük faktörleridir. Çelik (2013) tarafından anketin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,881 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada toplanan verilerin analizi sonucunda Cronbach Alpha ile ifade edilen iç tutarlık değerlerine göre ölçeğin toplam güvenilirliğinin göstergesi Cronbach Alpha değeri 0,885 olarak hesaplanmıştır.

Ölçekte bulunan faktörler sırasıyla m-Öğrenmenin avantajları, m-Öğrenmede sınırlılıklar, m-Öğrenmede kullanışlılık ve m-Öğrenmede özgürlük olarak isimlendirilmiştir. Ölçek maddelerinde 5 olumsuz (sınırlılık boyutu altında) ve 16 olumlu madde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan Doğrulamalı Faktör Analiz (DFA) sonuçlarına göre veri seti ile ölçeğin faktör yapısı arasında iyi uyum bulunmuştur. DFA analizi sonucunda elde edilen ölçek modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Öğretmen adaylarından elde edilen veriler ile faktör yapısının uyumunu incelemek için yapılan DFA analizleri sonucunda (Tablo 1), Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index; GFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index; CFI) değerlerinin istenilen kriter değer olan 0,90 değerinin üstünde olduğu görülmektedir. Diğer bir indeks olan Standartlaştırılmış Hata Kareler Ortalaması Kare Kökü (Standartion Root Mean Square Residual; SRMR) ise “0” değerine yaklaştıkça iyi uyum anlamına gelmektedir. Byrne (2010) SRMR indeks değerinin 0,05 altında bulunmasının modelde yer alan korelasyonların veri seti ile uyum gösterdiğini ifade etmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen SRMR değeri “0” değerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Diğer bir indeks olan Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation; RMSEA) ise modelin serbestlik derecesine göre ne kadar karmaşık olduğunu ifade eden bir ölçüttür.



Şekil 1. DFA analizi sonucunda elde edilen M-öğrenme tutum ölçeği modeli

Tablo 1. Modele İlişkin İyilik Uyum İndeks Değerleri

Model	Ki-kare	Sd	GFI	CFI	SRMR	RMSEA
4 boyut- 21 madde	638,258	1830	,94	,93	,05	,05

Hu ve Bentler (1999) RMSEA uyum indeksi için 0,06 değerinin altında olan modellerin iyi uyum; 0,08 ile 0,1 değerinin arasında olan modellerin ise kabul edilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin RMSEA değeri istenilen kritik değerinin altında bulunmuştur. Sonuç olarak, Tablo 2 incelendiğinde Cronbach Alpha ile



ifade edilen iç tutarlılık değerlerine göre ölçeğin toplam güvenilirliğinin göstergesi Cronbach Alpha değeri 0,885 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

*Tablo 2. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alpha değerleri*

Faktör	Avantaj	Sınırlılık	Kullanışlılık	Özgürlük	Genel Ortalama
Cronbach Alpha	0.807	0.692	0.744	0.722	0.885

## Verilerin Analizi

Araştırma sorularının analizinde katılımcı sayısının fazla olmasından ötürü Merkezi Limit Teoremine göre verilerin normal dağıldığı kabul edilerek parametrik testlerden bağımsız örneklem için t-testi, ANOVA testi, Tamhane's T2 ve Bonferroni Post Hoc testleri kullanılmıştır. Bu testler ile araştırma sorularında belirtilen iki ve daha fazla gruba ait verilerin karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan bütün istatistiksel analizler 0,05 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Çalışmaya ilişkin analizlerin tamamında SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı ve AMOS (Analysis of A Moment Structures) kullanılmıştır.

## Bulgular

### Demografik Bilgiler

Çalışmaya Mobil öğrenmeye yönelik tutum anketini dolduran 1104 öğretmen adayı katılmıştır. Çalışmaya katılan 1104 öğretmen adayından 993 tanesi cinsiyetini ankette belirtmiştir. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyete göre dağılımları Tablo 3'de verilmiştir.

*Tablo 3. Cinsiyete Göre Öğretmen Adaylarının Dağılımı*

Cinsiyet	N	%
Kadın	770	77,5
Erkek	223	22,5
Toplam	993	100

**Tablo 4. Bölümlere Göre Öğretmen Adaylarının Dağılımı**

Bölümler	N	%
Sınıf Öğretmenliği	360	35,9
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	12,4
Okul Öncesi Öğretmenliği	261	26,0
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	12,8
Türkçe Öğretmenliği	42	4,2
Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	8,8
Toplam	1004	100,0

**Tablo 5. Sınıflara Göre Öğretmen Adaylarının Dağılımı**

Sınıflar	N	%
1.Sınıf	324	32,3
2. Sınıf	221	22,0
3. Sınıf	254	25,3
4. Sınıf	205	20,4
Toplam	1004	100,0

Çalışmaya katılan ve ankette cinsiyetini belirten 993 öğretmen adayının % 22,5'i erkek ve %77,5'i kadınlardan oluşmuştur. Eğitim Fakültesi'nde öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölümlere göre anketi dolduran 1004 katılımcının dağılımının %36'sı Sınıf Öğretmenliği, %12'si Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, %26'sı Okul Öncesi Öğretmenliği, %13'ü İlköğretim Matematik Öğretmenliği, %4'ü Türkçe Öğretmenliği, %9'u Zihinsel Engelliler Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görenlerden oluşmaktadır. Tablo 4'e göre katılımcıların yarısından fazlası Sınıf Öğretmenliği ve Okulöncesi Öğretmenliği bölümünde okuyan öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Verilerin toplandığı öğretmen adaylarının sınıflara göre dağılımında ise, %32'si birinci sınıf, %22'si ikinci sınıf, %25'i üçüncü sınıf ve %21'i ise dördüncü sınıfta okuyan katılımcılardan oluşmaktadır. Tablo 5' e göre çalışmaya en fazla katılım birinci sınıfta okuyan öğretmen adaylarından oluşmuştur.

### Cinsiyete Göre Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumların Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının cinsiyete göre değişim gösterip göstermediğinin saptanması amacı ile bağımsız örneklemeler için t-test kullanılmıştır.

**Tablo 6. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumun Cinsiyete Göre Karşılaştırılması**

	Cinsiyet	N	X̄	Sd	Sd	t	P
<b>Mobil öğrenmeye yönelik tutum</b>	Kadın	770	3,40	0,47	991	1,54	0,065
	Erkek	223	3,34	0,52			

Analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarında cinsiyete göre bir farklılık saptanmamıştır ( $t_{991} = 1.54$ ,  $p > 0.05$ ) (Tablo 6).

Mobil öğrenme alt faktörlerinin cinsiyete göre karşılaştırmasında bağımsız örneklem için t-test'i kullanılmıştır.

**Tablo 7. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutum Değişkenin Alt Faktörlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması**

Alt Faktörler	Cinsiyet	N	X̄	Sd	SD	t	p
<b>Avantaj</b>	Kadın	770	3,41	0,72	991	1,32	0,17
	Erkek	223	3,33	0,82			
<b>Kullanışlılık</b>	Kadın	770	3,52	0,71	991	0,28	0,77
	Erkek	223	3,5	0,80			
<b>Özgürlük</b>	Kadın	770	3,59	0,77	991	0,47	0,65
	Erkek	223	3,56	0,77			
<b>Sınırlılık</b>	Kadın	770	2,86	0,71	991	-1,68	0,092
	Erkek	223	2,96	0,78			

Analiz sonuçlarına göre M-Öğrenmenin avantajları ( $t_{991} = 1.32$ ,  $p \geq 0.05$ ), M-Öğrenmenin kullanışlılığı ( $t_{991} = 0.28$ ,  $p > 0.05$ ), M-Öğrenmede özgürlük ( $t_{991} = 0.47$ ,  $p > 0.05$ ) ve M-Öğrenmenin sınırlılıkları ( $t_{991} = -1.68$ ,  $p > 0.05$ ) cinsiyete göre karşılaştırıldığında herhangi bir fark saptanmamıştır (Tablo 7).

## **Öğretmen Adaylarının Bölümlerine Göre Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması**

Öğretmen adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının öğrenim gördükleri bölüme göre değişim gösterip göstermediğinin saptanması amacı ile ANOVA testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğretmen

adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının bölümlere göre farklılık gösterdiği saptanmıştır (  $F(5, 998) = 5,1, p < 0,05$ ) (Tablo 8).

*Tablo 8. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumun Bölümlere Göre Karşılaştırılması*

	Bölümler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın Ka- resi	F	p
<b>Mobil öğren- meye yönelik tutumun</b>	Gruplar arası	5,85	5	1,17	5,1	0,0
	Grup içi	228,8	998	,22		
	Toplam	234,7	1003			

Mobil öğrenmeye yönelik tutumun alt faktörlerinin bölümlere göre değişim gösterip göstermediğinin saptanması amacı ile ANOVA testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre M-Öğrenmenin avantajları (  $F(5, 998) = 5,5, p < 0,05$ ), M-Öğrenmede kullanışlılık (  $F(5, 998) = 2,3, p < 0,05$ ) ve M-Öğrenmede özgürlük (  $F(5, 998) = 3,3, p < 0,05$ ) alt faktörlerinde bölümlere göre anlamlı farklar saptanmıştır (Tablo 9). Fakat M-Öğrenmede sınırlılık (  $F(5, 998) = 0,38, p > 0,05$ ) alt faktöründe bölümlere göre anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 9).

*Tablo 9. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumun Alt Faktörlerinin Bölümlere Göre Karşılaştırılması*

Alt Faktörler	Bölümler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın Karesi	F	p
<b>Avantaj</b>	Gruplar arası	15,41	5	3,08	5,5	0,0*
	Grup içi	558,9	998	,56		
	Toplam	574,4	1003			
<b>Kullanışlılık</b>	Gruplar arası	7,09	5	1,41	2,6	,022*
	Grup içi	534,5	998	,53		
	Toplam	541,6	1003			
<b>Özgürlük</b>	Gruplar arası	9,9	5	1,99	3,3	0,05*
	Grup içi	594,7	998	,59		
	Toplam	604,7	1003			
<b>Sınırlılık</b>	Gruplar arası	1,03	5	,206	,38	,86
	Grup içi	537,6	998	,539		
	Toplam	538,7	1003			

Analiz sonuçlarına göre M-Öğrenmenin avantajları (  $F(5, 998) = 5,5, p < 0,05$ ), M-Öğrenmede kullanışlılık (  $F(5, 998) = 2,3, p < 0,05$ ) ve M-Öğrenmede özgürlük (  $F(5, 998) = 3,3, p < 0,05$ ) alt faktörlerinde bölümlere göre anlamlı farklar saptanmıştır (Tablo 9). Fakat M-Öğrenmede sınırlılıklar (  $F(5, 998) = 0,38, p > 0,05$ ) alt faktöründe bölümlere göre anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 9).

(5, 998) = 0.38,  $p > 0.05$ ) alt faktöründe bölümlere göre anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 9).

**Tablo 10. Mobil Öğrenmeye Ve Alt Faktörlerine Yönelik Post Hoc Test Karşılaştırması**

Faktör	Avantaj	Sınırlılık	Kullanışlılık	Özgürlük	Genel Ortalama
<b>Bölüm</b>	Okul Öncesi - - Matematik <b>(B)</b>	-	Zihin Eng. Türkçe <b>(LSD)</b>	- Okul Öncesi Türkçe <b>(LSD)</b>	Matematik - Zihin Eng. <b>(B)</b>
	Matematik - Zihin Eng. <b>(B)</b>			Matematik - Zihin Eng. <b>(LSD)</b>	Türkçe - Zi- hin Eng. <b>(B)</b>
	Zihin Eng. - Türkçe <b>(B)</b>			Zihin Eng. - Türkçe <b>(LSD)</b>	

*(B) Bonferroni Post Hoc, (LSD) LSD Post Hoc*

Bonferroni Post Hoc karşılaştırmasına göre, Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmeye ilişkin tutumlarının ( $X=3,53$ ) İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $X=3,27$ ) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmeye ilişkin tutumları ( $X=3,53$ ) Türkçe öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $X=3,18$ ) daha yüksek bulunmuştur (Tablo 10 ve Tablo 11).

LSD (Least Significant Difference) test karşılaştırmasına göre, Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin kullanışlılık alt faktörüne ilişkin tutumları ( $X=3,68$ ) Türkçe öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $X=3,29$ ) daha yüksek bulunmuştur (Tablo 10 ve Tablo 11).

LSD (Least Significant Difference) test karşılaştırmasına göre, Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin özgürlük alt faktörüne ilişkin tutumlarının ( $X=3,75$ ) Türkçe öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının ( $X=3,28$ ) ve İlköğretim Matematik öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin özgürlük alt faktörüne ilişkin tutumlarından ( $X=3,45$ ) daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin

özgürlük alt faktörüne ilişkin tutumları ( $\bar{X}=3,64$ ) Türkçe Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $\bar{X}=3,28$ ) daha fazladır (Tablo 10 ve Tablo 11).

*Tablo 11. Mobil Öğrenmeye Ve Alt Faktörlerine Yönelik Ortalamalar*

Faktörler	Bölümler	N	$\bar{X}$	Sd(df)	Sh(SE)
Avantaj	Sınıf Öğretmenliği	360	3,39	,73	,03
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	3,39	,06	,06
	Okul Öncesi Öğretmenliği	261	3,47	,76	,04
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	3,18	,77	,06
	Türkçe Öğretmenliği	42	3,08	,79	,12
	Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	3,6	,77	,08
Kullanışlılık	Sınıf Öğretmenliği	360	3,48	,71	,03
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	3,54	,69	,06
	Okul Öncesi Öğretmenliği	261	3,58	,76	,04
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	3,42	,71	,06
	Türkçe Öğretmenliği	42	3,29	,9	,13
	Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	3,68	,66	,07
Özgürlük	Sınıf Öğretmenliği	360	3,56	,76	,04
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	3,63	,68	,06
	Okul Öncesi Öğretmenliği	261	3,64	,82	,05
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	3,45	,74	,06
	Türkçe Öğretmenliği	42	3,28	,87	,13
	Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	3,75	,72	,07
M öğrenme ye yöne-Sınırlılık tutum	Sınıf Öğretmenliği	360	2,85	,75	,04
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	2,92	,68	,06
	Okul Öncesi Öğretmenliği	261	2,92	,71	,05
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	2,88	,77	,06
	Türkçe Öğretmenliği	42	2,85	,78	,13
	Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	2,88	,7	,07
M öğrenme ye yöne-Sınırlılık tutum	Sınıf Öğretmenliği	360	3,39	,44	0,02
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	124	3,4	,42	0,03
	Okul Öncesi Öğretmenliği	261	3,43	,51	0,03
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	129	3,27	,5	0,04
	Türkçe Öğretmenliği	42	3,18	,57	0,08
	Zihin Engelliler Öğretmenliği	88	3,53	,51	0,05

Bonferroni Post Hoc test karşılaştırmasına göre, Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin avantajlarına ilişkin tutumlarının ( $\bar{X}=3,6$ ) İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $\bar{X}=3,18$ ) daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin avantajlarına ilişkin tutumlarının ( $\bar{X}=3,47$ ) İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $\bar{X}=3,18$ ) daha fazla olduğu saptanmıştır. İlaveten Zihin Engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının M-öğrenmenin avantajlarına ilişkin tutumlarının ( $\bar{X}=3,6$ ) Türkçe öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının tutumlarından ( $\bar{X}=3,08$ ) daha fazla olduğu saptanmıştır (Tablo 10 ve Tablo 11).

### Haftalık İnternet Erişim Sürelerine Göre Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının haftalık internet erişim sürelerine göre değişim gösterip göstermediğinin saptanması amacı ile ANOVA testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının Mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının haftalık internet erişim sürelerine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır ( $F(4,953) = 6,76, p < 0,05$ ) (Tablo 12).

*Tablo 12. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumun Haftalık İnternet Erişim Süresine Göre Karşılaştırılması*

	Haftalık internet erişim süresi	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın Karesi	F	p
Mobil öğrenmeye yönelik tutumun	Gruplar arası	6,16	4	1,54	6,76	0,0
	Grup içi	216,9	953	0,228		
	Toplam	223,1	957			

ANOVA testi ile yapılan analiz sonuçlarına göre M-Öğrenmenin avantajları ( $F(4, 953) = 6.63, p < 0,05$ ), M-Öğrenmede kullanışlılık ( $F(4, 953) = 7.06, p < 0,05$ ) ve M-Öğrenmede özgürlük ( $F(4, 953) = 5.58, p < 0,05$ ) alt faktörlerinde haftalık internet erişim süresine göre anlamlı farklar saptanmıştır (Tablo 13). Fakat ve M-Öğrenmede sınırlılık alt faktöründe haftalık

internet erişim süresine göre anlamlı fark saptanmamıştır ( $F(4, 953) = 1,5$ ,  $p > 0,05$ ) (Tablo 13).

**Tablo 13. Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumun Alt Faktörlerinin Haftalık İnternet Erişim Süresi Göre Karşılaştırılması**

Alt Faktörler	Haftalık internet erişim süresi	Kareler Toplamı	Sd	Ortalamanın Karesi	F	p
Avantaj	Gruplar arası	14,89	4	3,72	6,63	0,0*
	Grup içi	535	953	,56		
	Toplam	549,9	957			
Kullanışlılık	Gruplar arası	14,9	4	3,73	7,06	0,0*
	Grup içi	504	953	,52		
	Toplam	519	957			
Özgürlük	Gruplar arası	13,1	4	3,27	5,58	0,0*
	Grup içi	558,9	953	,58		
	Toplam	572	957			
Sınırlılık	Gruplar arası	3,18	4	,79	1,5	0,199
	Grup içi	505,4	953	,53		
	Toplam	508,6	957			

M-öğrenmeye ilişkin tutumun ve alt faktörlerinin haftalık internet erişim süresine göre nasıl farklılık gösterdiğinin saptanması için Post Hoc testleri kullanılmıştır. Tamhane's T2 ve Bonferroni Post Hoc karşılaştırmasına göre, haftalık internet kullanım süresi 9 saat ve üzeri olan öğretmen adaylarının M-öğrenmeye ilişkin tutum ve tutumun alt faktörlerinden M-öğrenmenin avantajları ve M-öğrenmenin kullanılabilirliğine ilişkin tutumlarının haftalık internet kullanım süresi 4 saat ve altında olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 11 ve Tablo 12). Buna karşın M-öğrenmede özgürlüğe yönelik tutumların haftalık internet kullanım süresi 9 saat ve üzeri olanlarda 2 saat ve altında olanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 14 ve Tablo 15)

**Tablo 14. Mobil Öğrenmeye Ve Alt Faktörlerine Yönelik Post Hoc Test Karşılaştırması**

Faktör	Avantaj	Sınırlılık	Kullanışlılık	Özgürlük	Genel Ortalama
Kullanım Saati	1-2/9+ (T)	-	1-2/9+ (B)	1-2/9+ (B)	1-2/9+ (B)
	3-4/9+ (T)		3-4/9+		3-4/9+ (B)

(B) Bonferroni Post Hoc, (T) Tamhane's T2, (LSD) LSD Post Hoc



**Tablo 15. Mobil Öğrenmeye Ve Alt Faktörlerine Yönelik Ortalamalar**

Alt Faktörler	Haftalık internet erişim süresi	N	X̄	Sd(df)	Sh(SE)
Avantaj	1-2 saat	198	3,26	0,74	0,05
	3-4 saat	185	3,27	0,71	0,05
	5-6 saat	131	3,41	0,6	0,05
	7-8 saat	99	3,37	0,77	0,07
	9 saat ve üzeri	345	3,55	0,8	0,04
Kullanışlılık	1-2 saat	198	3,42	0,7	0,05
	3-4 saat	185	3,41	0,65	0,04
	5-6 saat	131	3,45	0,66	0,05
	7-8 saat	99	3,41	0,81	0,08
	9 saat ve üzeri	345	3,68	0,77	0,04
Özgürlük	1-2 saat	198	3,47	0,73	0,05
	3-4 saat	185	3,49	0,73	0,05
	5-6 saat	131	3,67	0,66	0,05
	7-8 saat	99	3,44	0,76	0,07
	9 saat ve üzeri	345	3,72	0,83	0,04
Sınırlılık	1-2 saat	198	2,85	0,67	0,04
	3-4 saat	185	2,82	0,71	0,05
	5-6 saat	131	2,84	0,64	0,05
	7-8 saat	99	2,93	0,71	0,07
	9 saat ve üzeri	345	2,95	0,79	0,04
M öğrenme ye yönelik tutum	1-2 saat	198	3,31	0,47	0,47
	3-4 saat	185	3,32	0,44	0,44
	5-6 saat	131	3,41	0,41	0,41
	7-8 saat	99	3,32	0,48	0,48
	9 saat ve üzeri	345	3,49	0,51	0,51

## Tartışma ve Sonuç

Mobil cihazların kullanımının yaygınlaştığı günümüz dünyasında (Briz-Ponce vd., 2017; Oz, 2014), eğitim öğretim amacı ile mobil cihazların kullanımı öncesinde yakın gelecekte öğretmen olacak öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının belirlenmesi önemlidir (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016). Öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarını belirlemek amacı ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının genel olarak olumlu olduğu saptanmıştır. Bu bulgular öğrencilerin mobil öğrenmeye istekli olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık gös-

termediği saptanmıştır. Farklı bağlamlarda mobil öğrenmeye ilişkin tutumları araştıran çalışmalarda da benzeri sonuçlar elde edilmiştir (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016; Pruet, Ang ve Farzin, 2016). Çalışmaların sonuçları göstermektedir ki, öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye karşı olan tutumları cinsiyete göre değişim göstermeksizin olumludur.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri öğretmenlik programlarına göre mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının değişim gösterdiği saptanmıştır. Buna göre Zihin Engelliler Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının İlköğretim Matematik ve Türkçe Öğretmenliği bölümlerindeki öğretmen adaylarından daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar ileride Zihin Engelliler öğretmenlerinin mobil öğrenme araçlarını daha fazla kullanma eğiliminde olacağını işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle Zihin Engelliler bölümünde mobil cihazlar ile kullanılabilir içeriklerin hazırlanma çalışmalarının başlamasının gerekliliği anlaşılmaktadır.

Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının öğretmen adaylarının haftalık internet kullanım sürelerine göre değişim gösterdiği saptanmıştır. Buna göre haftalık internet kullanım süresi fazla olan öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları, kullanım süresi daha az olanlara göre daha yüksek düzeydedir. Mobil cihazların ve internetin kullanım süresi mobil öğrenmeye ilişkin tutumu olumlu etkilemektedir (Al-Emran, Elsherif ve Shaalan, 2016; Tekerek, Altan ve Gündüz, 2014).

Çalışma sonuçları öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu yönde olduğunu ortaya koymasına nazaran mobil öğrenmenin sınıf içerisindeki etkileşimi azalttığı (Heflin, Shewmaker ve Nguyen, 2017), mobil teknolojileri öğrenme amaçlı kullanımında bireylerin dikkatinin dağıldığı, bireylerin öğrenme aktivitelerine katılmama eğilimi gösterdikleri ve eleştirel düşünme becerilerinin daha düşük düzeyde olduğu (Heflin, Shewmaker ve Nguyen, 2017) ve bireylerin ders başarılarının daha düşük düzeyde olduğuna (Martin ve Ertzberger, 2013) dair çalışma sonuçları mobil öğrenmeye yönelik yapılacak tercihlerde göz ardı edilmemelidir. Her yenilikle birlikte gelen getiriler ve kaybettireceklerinin oranı dikkate alınarak mobil öğrenme kullanım tercihleri yapılmalıdır.

## Öneriler

Eğitim öğretim etkinliklerinin planlanmasında Zihin Engelliler bölümü öğretmen adaylarının mobil teknolojileri kullanabilecekleri aktivitelere yer verilmelidir. Ayrıca, bu çalışmada elde edilen verilerin toplandığı örneklem dörtte üçü kadın öğretmen adaylarından oluşan bir örneklemdir. Her ne kadar cinsiyet mobil öğrenmeye ilişkin tutumları etkileyen bir faktör olarak saptanmamış olsa da, ileride yapılacak çalışmalarda örneklem seçiminde kadın öğretmen adaylarının ve erkek öğretmen adaylarının oranının benzer olduğu örneklem tercih edilerek çalışma tekrarlanmalıdır. Ayrıca sosyal etkinin bireylerin mobil öğrenmeyi kullanmalarında önemli bir faktör olduğu vurgulanmaktadır (Briz-Ponce, vd., 2017). Bu noktadan hareketle ileride yapılacak çalışmalarda mobil öğrenmeyi aktif olarak kullanan öğretmenlerin diğer meslektaşlarını nasıl etkilediği araştırılmalıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Attitude of Prospective Teachers Towards  
Mobile Learning**

\*

Kemal Turgut - Elif Akdemir  
*Zonguldak Bülent Ecevit University*

Different technologies have been used from past to present for the purpose of education and training. Today, the use of mobile devices is increasing (Briz-Ponce, Pereira, Carvalho, Juanes-Méndez, and García-Peñalvo, 2017). Mobile devices that can be used for educational purposes nowadays range from smart phones used by individuals to tablet computers. The main use of mobile devices is communication, entertainment and access to information. The potential for mobile devices to be used for teaching purposes is important for students to access inside and outside the school. Mobile learning is defined as the use of mobile devices (PDA, mobile phone and iPod, etc.) for learning purposes (Sharple, Arnedillo-Sánchez, Milrad, and Vavoula, 2009). Learning through mobile devices allows students to collaborate and share ideas between and outside the school (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016).

Access to information has an important place in the efficiency of education and training. In order to support the learning realized in the individual, there are changes in the means of access to the information transferred from outside. Students' attitudes towards mobile learning are important for the widespread use of mobile learning systems (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016). It is important to determine the attitudes of pre-service teachers towards this new learning approach in order to use the new information transfer tools that come into our lives with smart mobile phones and tablets for the purpose of information transfer in the education and training environment. Researchers emphasize that determining attitudes of students and educators about mobile learning to determine whether they are ready to use mobile learning is an important issue that needs to be examined (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016).

In this study, it was aimed to determine pre-service teachers' attitudes towards mobile learning. The following research questions have been developed to achieve the research objective:

1. Do the participants' attitudes towards mobile learning and attitude sub-factors (advantage, limitation, usability, freedom) differ according to gender?
2. Do the participants' attitudes towards mobile learning and the sub-factors of attitude sub-factors (advantage, limitation, usability, freedom) differ according to their undergraduate programs?
3. Do the attitudes of the participants towards mobile learning and the sub-factors of attitude sub-factors (advantage, limitation, usability, freedom) differ according to the weekly internet access times on the mobile device?

In this study, descriptive research model was chosen to determine the attitudes of teacher candidates towards mobile learning. In the study, cross-sectional survey design (Cross-Sectional Survey Design) was used to collect one-time data (Creswell, 2002). The M-learning attitude scale developed by Çelik (2013) was prepared as an optical form in order to eliminate data entry errors. The M-learning attitude scale was prepared by the prospective teachers and the data was transferred to the computer by the optical reader. Thus, errors that may arise from data entry are minimized.

The population of the study consisted of prospective teachers studying at the Faculties of Education. The target population of the study consisted of pre-service teachers who were educated in the faculty of education of a state university in the Western Black Sea part of the Turkey. The study included 1004 prospective teachers. In the sample selection of the study, whole sampling method was used and for this purpose, all 2200 prospective teachers studying at the Faculty of Education were reached and asked to participate in the study on a voluntary basis. A total of 1104 pre-service teachers agreed to participate in the study by completing the attitude survey towards mobile learning. Of the 993 teacher candidates who participated in the study and stated their gender in the survey, 22.5% were male and 77.5% were female teacher candidates.

Data related to the study were collected by M-learning attitude scale developed by Çelik (2013). The scale consists of 21 items. A five-point Likert-type scale was used for each item in the scale, which includes the options of Strongly Disagree, Disagree, Neutral, Agree, Strongly Agree. M-learning attitude scale consists of four factors. These factors are the advantages of M-Learning, limitations in M-Learning, usefulness in M-Learning and freedom in M-Learning. Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the questionnaire was calculated as 0.881 by Çelik (2013). As a result of the analysis of the data collected in this study, the Cronbach Alpha value, which indicates the total reliability of the scale according to the internal consistency values expressed with Cronbach Alpha, was calculated as 0.885.

The factors included in the scale were named as advantages of m-Learning, limitations in m-Learning, usefulness in m-Learning and freedom in m-Learning, respectively. There were 5 negative items (under the limitation dimension) and 16 positive items in the scale items. According to the results of the confirmatory factor analysis (CFA), a good agreement was found between the data set and the factor structure of the scale.

In the analysis of the research questions, due to the high number of participants, t-test, ANOVA test, Tamhane's T2 and Bonferroni Post Hoc tests were used for samples independent of parametric tests. These tests were compared with the data of two and more groups.

In today's world where the use of mobile devices is widespread (Briz-Ponce et al., 2017; Oz, 2014), it is important to determine the attitudes of prospective teachers who will become teachers in the near future prior to the use of mobile devices for education purposes (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016). This study was carried out in order to determine the attitudes of prospective teachers about mobile learning. As a result of the study, it was determined that the attitudes of the prospective teachers towards mobile learning were generally positive. These findings indicate that students are willing to learn mobile. In addition, it was determined that the attitudes of the prospective teachers towards mobile learning did not differ according to gender. Similar results have been obtained in studies investigating attitudes towards mobile learning in different contexts (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016; Pruet, Ang and Farzin, 2016). The

results of the studies show that pre-service teachers' attitudes towards mobile learning are positive without changing gender.

It has been determined that pre-service teachers' attitudes towards mobile learning change according to their teaching programs. According to this, it was determined that the attitudes of the teacher candidates studying in the Department of Teaching for the Mentally Handicapped on mobile learning were higher than the prospective teachers in the Mathematics and Turkish Language Teaching Departments. These results suggest that teachers of the Mentally Handicapped Department will tend to use mobile learning tools more in the future. From this point of view, it is understood that the preparation of the content that can be used with the mobile devices related to the prospective teachers studying in the Mentally Handicapped section should be started.

As a result of the study, it was determined that the attitudes of the prospective teachers towards mobile learning changed according to the weekly internet usage times of the prospective teachers. Accordingly, pre-service teachers' attitudes towards mobile learning are higher than those with less internet usage times. The duration of use of mobile devices and the internet positively affects the attitude towards mobile learning (Al-Emran, Elsherif and Shaalan, 2016; Tekerek, Altan & Gündüz, 2014).

According to the results of the study, it was observed that mobile learning reduced the interaction in the classroom (Heflin, Shewmaker and Nguyen, 2017), that individuals were distracted in the use of mobile technologies for learning, and that individuals tended not to participate in learning activities. The results of the study suggest that skills are lower (Heflin, Shewmaker and Nguyen, 2017) and individuals have lower levels of course achievement (Martin and Ertzberger, 2013). Mobile learning usage preferences should be made by taking into consideration the returns that come with each innovation and the ratio of their losses.

## Suggestions

In the planning of education and training activities, activities in which pre-service teachers of the Mentally Handicapped department can use mobile technologies should be included. In addition, three quarters of the sample

in which the data obtained in this study were collected is a sample of female teacher candidates. Although gender has not been identified as a factor affecting attitudes towards mobile learning, the sample should be repeated in future studies by choosing samples with a similar proportion of female and male prospective teachers. In addition, it is emphasized that social impact is an important factor for individuals to use mobile learning (Briz-Ponce, et al., 2017). In future studies, it should be investigated how teachers who actively use mobile learning affect other colleagues.

## Kaynakça / References

- Al-Emran, M., Elsherif, H. M., ve Shaalan, K. (2016). Investigating attitudes towards the use of mobile learning in higher education. *Computers in Human Behavior*, 56, 93-102.
- Briz-Ponce, L., Pereira, A., Carvalho, L., Juanes-Méndez, J. A., ve García-Peñalvo, F. J. (2017). Learning with mobile technologies–Students' behavior. *Computers in Human Behavior*, 72, 612-620.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative* (pp. 146-166). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Çelik, A. (2013). M-öğrenme tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik analizleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 172-185.
- Dikbaş, E. (2006). *Öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gunter, G. A., ve Reeves, J. L. (2017). Online professional development embedded with mobile learning: An examination of teachers' attitudes, engagement and dispositions. *British Journal of Educational Technology*, 48(6), 1305-1317.
- Heflin, H., Shewmaker, J., ve Nguyen, J. (2017). Impact of mobile technology on student attitudes, engagement, and learning. *Computers ve Education*, 107, 91-99.
- Hsieh, W. M., ve Tsai, C. C. (2017). Taiwanese high school teachers' conceptions of mobile learning. *Computers ve Education*, 115, 82-95.
- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.



- Hwang, G. J., ve Chang, H. F. (2011). A formative assessment-based mobile learning approach to improving the learning attitudes and achievements of students. *Computers & Education*, 56(4), 1023-1031.
- Martin, F., ve Ertzberger, J. (2013). Here and now mobile learning: An experimental study on the use of mobile technology. *Computers & Education*, 68, 76-85.
- Oz, H. (2014). Prospective English teachers' ownership and usage of mobile devices as m-learning tools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 1031-1041.
- Pruet, P., Ang, C. S., ve Farzin, D. (2016). Understanding tablet computer usage among primary school students in underdeveloped areas: Students' technology experience, learning styles and attitudes. *Computers in Human Behavior*, 55, 1131-1144.
- Sánchez, A. B., Marcos, J. J. M., ve GuanLin, H. (2012). In service teachers' attitudes towards the use of ICT in the classroom. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 1358-1364.
- Sharples, M., Arnedillo-Sánchez, I., Milrad, M., ve Vavoula, G. (2009). Mobile learning. In *Technology-enhanced learning* (pp. 233-249). Springer, Dordrecht.
- Tekerek, M., Altan, T. ve Gündüz, İ. (2014). FATİH Projesinde Tablet PC Kullanımına Yönelik Öğrenci Tutumlarının İncelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 7(2), 21 -27.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Turgut, K. ve Akdemir, E. (2019). Öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 500-526. DOI: 10.26466/opus.595870.

## Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.601008

\*

Mehmet Yavuz\*

\*Dr. Öğr. Üyesi Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü / Edirne / Türkiye

E-Posta: [mehmetyavuz23@gmail.com](mailto:mehmetyavuz23@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-0762-1611](https://orcid.org/0000-0003-0762-1611)

### Öz

Bu araştırmada Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde (ÖERM) çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşama doyum düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve mesleki tükenmişlik ile yaşama doyum arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlanmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya Edirne ve İstanbul illerinde toplam 175 öğretmen katılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması için Kaner, Şekercioğlu ve Yellice (2008) tarafından geliştirilmiş Öğretmen Mesleki Tükenmişlik ölçeği ve Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiş, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan yaşam doyum ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi için T-Testi ve Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri yüksek olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından, kadın öğretmenlerin, iş arkadaşlarında destek görenlerin ve yöneticilerden destek gören öğretmenlerde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından, aldığı ücretten memnun olan ve olmayan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinde bir fark gözlenmemiştir. Ancak fiziksel ve duygusal tükenmişlik alt boyutunda aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerinin orta düzeyde olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından kadın öğretmenlerden yana, aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerden yana, iş arkadaşlarından destek gören öğretmenlerde daha yüksek düzeyde gözlenmiştir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde (ÖERM) çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumları arasında negatif yönlü ilişki gözlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Özel Eğitim, Mesleki Tükenmişlik, Yaşam Doyumu

## An Investigation on Occupational Burnout Levels and Life Satisfaction of Teachers Working in Special Education and Rehabilitation Centers

\*

### Abstract

*The aim of this study is to investigate the levels of occupational burnout and life satisfaction of teachers working in Special Education and Rehabilitation Centers (SERCs) in terms of various variables and to investigate the relationship between occupational burnout and life satisfaction. In the research, general survey model was used and a total of 175 people working in Edirne and Istanbul participated in the study. In order to collect the data, the occupational burnout scale for teachers developed by Kaner, şekercioğlu and Yellice (2008) and the satisfaction with life scale which was originally developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffin (1985) and was later adapted to Turkish by Dağlı and Baysal (2016) were used. In addition to SPSS 22.0 software, T-Test and Pearson Correlation analysis were used to analyze the data. According to the results of the study, the occupational burnout level of teachers working at SERCs was high. Concerning the gender variable, significant differences were found in favor of female teachers, those who were supported by their colleagues, and those who were supported by their administrators. Although no significant difference was detected regarding the variable about being satisfied with the salary, significant differences were detected in favor of the ones who are satisfied with their salary in the sub-dimension of physical and emotional burnout. Teachers' life satisfaction level was found to be moderate. A significant difference was detected in favor of the female teachers, the teachers who were satisfied with the salary they received, and those who were supported by their colleagues in the gender variable. A negative correlation was found between occupational burnout levels and life satisfaction.*

**Keywords:** *Special Education, Professional Burnout, Life Satisfaction,*

## Giriş

Tükenmişlik ilk olarak Freudenberger (1974) tarafından “başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya insanın iç kaynakları üzerinde karşılanamayan istekler sonucunda ortaya çıkan bir tükenme durumu” olarak tanımlanmıştır. Daha sonra Maslach ve Jackson (1981), tükenmişliği; insanlarda oluşan fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularıyla birlikte kişinin çalıştığı işe, yaşama ve diğer bireylere yönelik sergilediği olumsuz tutumlarından oluşan fiziksel ve zihinsel boyutlu bir sendrom olarak tanımlamıştır. Tükenmişlik sendromu genellikle insanlarla yüz yüze çalışmak zorunda olan bireylerde görülmektedir (Tuğrul ve Çelik, 2002). Tükenmişlik sendromu genel olarak üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarının azalmasıdır (Maslach, 1993).

## Duygusal Tükenme

Duygusal tükenme, bireyin duygusal kaynağının/enerjisinin tükendiğini hissetmesidir. Bu durum çalışan bireyin harcadığı emekle mesleki memnuniyet arasındaki dengede sorun olduğunda ortaya çıkan bir durumdur (Jackson, Schwab ve Schuler, 1986). Mesleki yönden tükenmişlik yaşayan bireylerde yorulmuşluk hissi, düşük enerji, duyguların yıpranması durumları görülmektedir (Akın ve Oğuz, 2010). Çalışan birey bu dengede bir sorun olduğunu hissettiğinde tükenmişlik sendromu ortaya çıkmaktadır (Jackson, Schwab ve Schuler, 1986; Tümkaya, 1996).

## Duyarsızlaşma

Duyarsızlaşma Tümkaya’ya (1996) göre çalışan bireylerin insanlara bir nesneymiş gibi davranmalarıdır. Schwarzer, Schmitz ve Tang (2000) göre duyarsızlaşma; olumsuzluk, aşırı sınırlı olma durumu, bir hedefinin olmaması durumu, kişiler arası kötü ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Duyarsızlaşan bireyler hizmet alan kişilere karşı duygusuz, ilgisiz ve olumsuz davranmaktadırlar. Garden’na (1987) göre duyarsızlaşma başka insanlara ilgi göstermeyi, onlardan uzaklaşmayı ve aldırış etmemeyi

içerir. Dolayısıyla duyarsızlaşma özetle bireyin hem kendini hemde hizmet verdiği kişileri insancıl olmayan şekilde davranmasıdır.

### **Düşük Kişisel Başarı**

Bir anlamda bireyin öz-değerlendirmesi sonucunda mesleğinde kendini yetersiz hissetmesidir (Schwarzer, Schmitz ve Tang, 2000). Bireyin tüm gayretlerine rağmen yaptığı işte iyi sonuçlar alamaması durumudur (Tümkaya, 1996). Kendini mesleki anlamda yetersiz hisseden bireyler kendilerini eksik olarak algırlar, mesleğinde yetkin olmadığını düşünürler ve motivasyonları düşer. Bundan dolayı karamsarlık yaşarlar ve yaptığı işte gayretinin yeterli olmadığını düşünürler (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001).

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde (ÖERM) çalışan öğretmenlerde tükenmişlik sendromunun görülmesi muhtemeldir (Akıncı, 2016). Çünkü buralarda çalışan öğretmenler yetersizliği olan bireylerle çalışmaktadırlar. Yetersizliği olan bireylerin, gelişim gerilikleri, öğretimin zor olması ve öğretmenin mesleki doyum elde edememesi gibi faktörlerden dolayı özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerde tükenmişlik sendromu görülebilmektedir (Sucuoğlu ve Kuloğlu, 1996). Ayrıca ÖERM'lerde çalışan öğretmenler; yetersizliği olan çocukların ailelerinin bilinçli olmaması sebebiyle hem kendi çocuklarından hemde öğretmenlerden beklentilerini yüksek veya düşük tutabilmektedirler, bu kurumları denetleyen müfettişlerin özel eğitmen olmamasının, tatillerin uzun olması sebebiyle öğrencilerin tatile gittiğinde kazanmış olduğu davranışları unutarak gelmelerinin, sınıfların homojen dağılmasının genel sorunlar arasında olduğunu belirtmişlerdir (Karasu ve Mutlu, 2014). Öğretmenler ÖERM'lerde çok yoğun (günde sekiz saat) çalışması, düşük ücret almaları, evrak işlerinin fazla olması, eğitim materyali sıkıntısı yaşamaları ve kurumların fiziki şartlarının kötü olduğunu ifade etmişlerdir (Ufuk, 2019). Bunların yanında öğretmenler yöneticilerle problem (Çetin ve Şen, 2017; Hocalar, 2018; Ufuk, 2019), velilerle problemler yaşayabilmektedirler (Çetin ve Şen, 2017; Ufuk, 2019).

ÖERM'lerdeki bu problemlere paralel olarak Akman (2017) yaptığı araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin, iş doyum düzeylerini "İşimle ilgili Kararsızım" düzeyinde, iş doyum ölçeğinin alt faktörü olan

dışsal etken boyutunda ise "İşimle İlgili Kararsızım" düzeyinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Selbi (2018) ise yaptığı araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerde depresyon düzeylerini yüksek bulmuştur. Ayrıca bu merkezlerinde çalışan fizyoterapistlerin yaşam kalitesini öğretmenlerden daha düşük olarak gözlemlemiştir. Akıncı (2016) ise yaptığı araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin devlet kurumlarında çalışan özel eğitim çalışanlarına oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tükenmişliğe etki eden farklı değişkenler bulunmaktadır. Yaşam doyumunu bu değişkenlerden biridir (Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005). Yaşam doyumunu, bireyin kendi yaşamının niteliğini bütüncül bir çerçevede ve içsel bir şekilde değerlendirmesidir (McDowell, 2010). Bu durum bir nevi öznel değerlendirmeyi içermekte ve öznel iyi oluşu ifade etmektedir. Farklı bir ifade ile yaşam doyumunu bireyin yaşamını bilişsel ve duygusal olarak değerlendirmesidir (Diener, 1984). Yaşam doyumunu hayatın belli bir alanı ile sınırlı değildir. Hayatın bütününe olumlu veya olumsuz olarak algılama ile ilgilidir. İnsanın çalıştığı işintenden memnun olması hayatından memnun olduğu sonucunu çıkarmaz. Yaşam memnuniyeti bireyin bütün yaşamı kapsar (Veenhoven, 1996). Bu açıdan baktığımızda yaşam doyumunu bireyin kendi belirlediği değişkenlere göre yaşamını değerlendirmesidir (Dost, 2007). Bu değişkenler ise iş, aile, boş zaman, sağlık, para, benlik ve bireyin yakın çevresidir (Diener ve Lucas, 1999). Yaşam doyumunu; ülkenin refah düzeyi, sağlık sektörünün iyi olması, nitelikli eğitim ve olanaklarıyla yakın ilişkilidir. Bireylere bu olanaklar sağlanarak yaşam memnuniyetlerini yükseltilmesi gerekmektedir. İnsanların memnuniyeti artınca daha mutlu olacaklardır. Böylelikle toplumla daha uyumlu, daha üretken insanlar ortaya çıkaracaktır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Özel eğitim alanı diğer öğretmenlik alanlarına göre daha zor ve daha fazla fedakarlık isteyen bir alandır (Girgin ve Baysal, 2005). Bu alanda çalışan öğretmenlerde yıpranma daha fazla görülmektedir (Brunsting, Sreckovic ve Lane, 2014). Alayazınına baktığımızda Aydemir, Diken, Yıkmuş, Aksoy ve Özokçu, (2015), Casteel (2018), Işıktaş (2016), Yılmaz ve Üredi (2018) ve Karabaş ve Çiftçi, (2019) yaptıkları araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar genellikle devlet kurumlarındaki özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşama

doyumlarını incelemişlerdir. Alanyazınında ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri ve yaşam doyumlarını incelemek önemlidir. Çünkü öğretmenlerdeki mesleki tükenmişlik doğal olarak öğrencileri ve öğretmenin kendisini olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca yaşam doyum düzeyi bireyin tüm yaşamını etkileyen bir değişken olarak bilinmektedir. Bireyin yaşam doyumunu yüksek olursa dolaylı olarak kişinin mesleğini de olumlu yönde etkilemesi muhtemeldir. Bu sebeple bu araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyumları düzeyleri belirlenerek olası olumsuz durumları gidermek için gereken çözüm önerileri geliştirmek amaçlanmıştır. Geliştirilen bu önerilerle öğretmenlerin mesleklerini nitelikli bir şekilde yapmaları sağlanacaktır. Bu amaçla bu araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyum düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve mesleki tükenmişlik ile yaşam doyum arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Bu sebeple aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyumları ne düzeydedir?
2. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyumları cinsiyet, ücret, iş arkadaşlarında destek görme ve idarecilerden destek görme değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

## Yöntem

### Araştırma Modeli

Bu araştırma ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile yaşam doyum düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve mesleki tükenmişlik ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçladığı için İlişkisel tarama modeli olarak düzenlenmiş ve tarama modeli ile birlikte kullanılmıştır. Tarama modeli Akgün, Büyüköztürk,

Demirel, Karadeniz, Kılıç ve Çakmak'a (2013) göre bir grubun belli özelliğini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmalara denir. Bu modelde büyük bir grubun bir konu ile görüşlerini belirlenmesi için grubu temsil edecek evrende örneklem alınır. Bu örneklem üzerinden araştırılan konunun bir fotoğrafı çekilir. İlişkisel tarama modeli ise iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2013).

## Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları 2018-2019 yılı eğitim-öğretim yılı içerisinde Edirne ve İstanbul illerinde (Edirne ilinden üç ve İstanbul ilinden yedi) 10 ÖERM'de çalışan toplam 175 öğretmendir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri**

Cinsiyet	N	%	İdareciler Destek Görme	N	%
Kadın	62	35.4	Evet	108	61.7
Erkek	113	64.6	Hayır	67	38.3
Toplam	175	100	Toplam	175	100.0
İş Arkadaşlarından Destek Görme			Ücretten Memnun olma		
Evet	129	73.7	Evet	30	17.1
Hayır	46	26.3	Hayır	145	82.9
Toplam	175	100.0	Toplam	175	100.0

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya toplam 175 öğretmen katılmıştır. Katılanların 62'si (%35,4) erkek, 113'ü (64,6) kadındır. İş arkadaşlarından 129'u (%73,7) destek görmekte, 46'i (%26,3) destek görmemektedir. İdareciler destek görme değişkeni açısından 108'i (%61,7) destek görmekte, 67'si (%38,3) destek görmemektedir. Aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından 30'u (%17,1) aldığı ücretten memnun ve 145'i (%82,9) aldığı ücretten memnun değildir.

## Veri Toplama Araçları

**Kişisel Bilgi Formu:** Çalışmada katılımcıların demografik özellikleri hakkında veri toplamak için araştırmacı tarafından kişisel bilgi formu



hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyeti, aldığı ücretten memnun olma, iş arkadaşlarında destek görme ve idarecilerden destek görme değişkenleri bulunmaktadır.

**Öğretmen Mesleki Tükenmişlik Ölçeği:** Bu çalışmada Ölçeği Kaner, Şekercioğlu ve Yellice (2008) tarafından geliştirilmiş Öğretmen Mesleki Tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek likert tipi 5'li, dört alt boyuttan ve yirmialtı maddeden oluşmaktadır. Ölçek alt boyutları ise "Mesleki Tükenmişlik", "Öğrencilere Yabancılaşma", "Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik" ve "Meslektaşlarına ve Yöneticilere Yabancılaşmadır". Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için 0.92, alt boyutları için öğretmenlik mesleğine yönelik tükenmişlik 0.90, öğrencilere yabancılaşma 0.87, duygusal tükenmişlik, 0.86 ve meslektaşlarına ve yöneticilere yabancılaşma 0.80'dir.

**Yaşam Doyumu Ölçeği:** Yaşam Doyumu Ölçeği, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiş Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanıp geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek orijinalinde beşli likert tipi ve tek boyutludur. Geçerlilik-güvenirlilik çalışması sonucunda yine benzer şekilde beş maddeden, tek boyutlu ve beşli likert tipi şeklinde oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha sayısı 0,88 ve test- tekrar test güvenirliliği ise 0,97 olarak bulunmuştur.

## **Verilerin Toplanması ve Analizi**

Verilerin toplanması için araştırmacı tarafından ÖERM'lere ziyaretlerde bulunulmuştur. Öğretmenlerle yüz yüze görüşerek çalışmanın amacı anlatılmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlere ölçeği nasıl dolduracağı anlatılmıştır. Toplam 240 ölçek dağıtılmış ve 193 ölçek toplanabilmiştir. Toplanan ölçekler incelendiğinde 175 ölçeğin doğru olarak dolduruldu görülmüş ve verilerin analiz 175 ölçek üzerinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin normallik testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri +1.5 -1.5 değerleri arasında ise normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normallik testi sonucunda da hem mesleki tükenmişlik hem de yaşam doyumu verilerin

normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu sebeple verilerin analizinde T-Testi kullanılmıştır. Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi incelemek için ise pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

## Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve yaşam doyumları cinsiyet, aldıkları ücreti yeterli görme, iş arkadaşlarında destek görme ve idarecilerden destek görme değişkenleri açısından analizleri ve mesleki tükenmişlik ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki verilerinin analizi sunulacaktır.

**Tablo 2. Öğretmen mesleki tükenmişlik ölçeğine ilişkin betimsel istatistik**

Ölçek	N	m	$\bar{x}$	Sd
Öğretmen Mesleki Tükenmişlik Ölçeği	175	26	4.17	0.67

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya toplam 175 öğretmen katılmıştır. Ölçeğin toplam madde sayısı 26, ölçek aritmetik ortalaması 4.17 ve sd’si 0.67’dir.

**Tablo 3. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından T-testi sonuçları**

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Mesleki tükenmişlik	Erkek	62	3.73	.62	-7.28	173.00	.000
	Kadın	113	4.41	.57	-7.10	116.96	.000
Mesleğe ilişkin Tükenmişlik	Erkek	62	3.29	.75	-6.39	173.00	.000
	Kadın	113	4.16	.92	-6.80	149.19	.000
Öğrencilere Yabancılaşma-Öğrencilere Duyarsızlaşma	Erkek	62	3.96	.68	-10.52	173.00	.000
	Kadın	113	4.81	.39	-9.10	84.37	.000
Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik	Erkek	62	4.00	.72	-2.58	173.00	.011
	Kadın	113	4.34	.88	-2.74	148.55	.007
Meslektaşlara ve Yöneticilere Yabancılaşma-Meslektaşlara Yöneticilere Duyarsızlaşma	Erkek	62	3.66	.90	-5.25	173.00	.000
	Kadın	113	4.31	.71	-4.90	103.28	.000

Tablo 3’de görüldüğü gibi öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına göre cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmektedir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında ise, mesleğe ilişkin tükenmişlik ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ), fiziksel ve duygusal tükenmişlik ( $t=,011$ ;  $p<0,05$ ) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek genel puanında kadın öğretmenlerin (Kadın:=4,41; Erkek:=3,73) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek alt boyutlarının ise mesleğe ilişkin tükenmişlik (kadın:=4,16; erkek:=3,29), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma (kadın:=4,81; erkek:=3,96), fiziksel ve duygusal tükenmişlik (kadın:=4,34; erkek:=4,00) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma (kadın:=4,31; erkek:=3,66) alt boyutlarında da kadın öğretmenlerin lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 4. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından T-Testi sonuçları**

Ölçek	Ücret	N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Mesleki tükenmişlik	Evet	30	4.21	.63	.35	173.00	.726
	Hayır	145	4.17	.68	.37	44.24	.713
Mesleğe İlişkin Tükenmişlik	Evet	30	3.77	.83	-.55	173.00	.585
	Hayır	145	3.87	.98	-.61	47.54	.544
Öğrencilere Yabancılaşma-Öğrencilere Duyarsızlaşma	Evet	30	4.38	.61	-1.17	173.00	.244
	Hayır	145	4.53	.66	-1.23	44.35	.224
Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik	Evet	30	4.55	.57	2.35	17.00	.020
	Hayır	145	4.16	.87	3.08	60.98	.003
Meslektaşlara ve Yöneticilere Yabancılaşma-Meslektaşlara ve Yöneticilere Duyarsızlaşma	Evet	30	4.13	1.12	.36	173.00	.722
	Hayır	145	4.07	.77	.28	34.97	.780

Tablo 4’de görüldüğü gibi öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına göre aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,726$ ;  $p>0,05$ ) gözlenmemiştir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında ise, mesleğe ilişkin tükenmişlik ( $t=,585$ ;  $p>0,05$ ), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma ( $t=,244$ ;

$p>0,05$ ) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma ( $t=,722$ ;  $p>0,05$ ) anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Ölçek alt boyutlarından fiziksel ve duygusal tükenmişlik ( $t=,020$ ;  $p<0,05$ ) anlamlı farklılık gözlenmiştir. Fiziksel ve duygusal tükenmişlik (Evet:= 4,55; Hayır:= 4,16) alt boyutunda aldığı ücreti yeterli bulan öğretmenlerden yana anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 5. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş arkadaşlarından destek görme değişkeni açısından t-Testi sonuçları**

Ölçek		N	$\bar{x}$	SD	T	df	p
Mesleki tükenmişlik	Evet	129	4.28	.58	3.57	173.00	.000
	Hayır	46	3.88	.82	3.04	61.75	.003
Mesleğe İlişkin Tükenmişlik	Evet	129	3.97	.91	2.66	173.00	.009
	Hayır	46	3.54	1.02	2.52	72.44	.014
Öğrencilere Yabancılaşma-Öğrenciler Duyarsızlaşma	Evet	129	4.61	.53	3.63	173.00	.000
	Hayır	46	4.22	.85	2.95	58.24	.005
Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik	Evet	129	4.32	.81	2.54	173.00	.012
	Hayır	46	3.96	.89	2.43	73.25	.018
Meslektaşlara ve Yöneticilere Yabancılaşma-Meslektaşlara ve Yöneticilere Duyarsızlaşma	Evet	129	4.19	.,6	2.98	17.,00	.003
	Hayır	46	3.77	.96	.,67	66.23	.010

Tablo 5’de görüldüğü gibi öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına göre iş arkadaşlarından destek görme değişkenine açısından anlamlı farklılık ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmektedir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında ise, mesleğe ilişkin tükenmişlik ( $t=,009$ ;  $p<0,05$ ), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ), fiziksel ve duygusal tükenmişlik ( $t=,012$ ;  $p<0,05$ ) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma ( $t=,003$ ;  $p<0,05$ ) anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek genel puanında iş arkadaşlarından destek görenlerin (Evet:=4,28; hayır:=3,88) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek alt boyutlarının ise mesleğe ilişkin tükenmişlik (Evet:=3,97; hayır:= 3,54), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma (evet:=4,61; hayır:=4,22), fiziksel ve duygusal tükenmişlik (evet:=4,32; hayır:=3,96) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma (evet:=4,19; hayır:=3,77)

boyutlarında da iş arkadaşlarından destek görenlerin lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 6. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin yöneticilerden arkadaşlarından destek görme değişkeni açısından t-Testi sonuçları**

Ölçek		N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Mesleki tükenmişlik	Evet	108	4.42	.59	6.87	173	.000
	Hayır	67	3.78	.61	6.80	135.65	.000
Mesleğe İlişkin Tükenmişlik	Evet	108	4.11	.80	4.81	173	.000
	Hayır	67	3.44	1.05	4.52	112.67	.000
Öğrencilere Yabancılaşma-Öğrencilere Duyarsızlaşma	Evet	108	4.59	.64	2.13	173	.034
	Hayır	67	4.38	.65	2.13	139.09	.035
Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik	Evet	108	4.47	.80	5.32	173	.000
	Hayır	67	3.82	.75	5.42	147.91	.000
Meslektaşlara ve Yöneticilere Yabancılaşma-Meslektaşlara ve Yöneticilere Duyarsızlaşma	Evet	108	4.53	.65	12.18	173	.000
	Hayır	67	3.36	.55	12.67	157.31	.000

Tablo 6’da görüldüğü gibi öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına göre yöneticilerden destek görme değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmektedir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında ise, mesleğe ilişkin tükenmişlik ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma ( $t=,034$ ;  $p<0,05$ ), fiziksel ve duygusal tükenmişlik ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek genel puanında yöneticilerden destek görenlerin (Evet:=4,42; Hayır:=3,78) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ölçek alt boyutlarının ise mesleğe ilişkin tükenmişlik (evet:=4,11; hayır:=3,44), öğrencilere yabancılaşma-öğrencilere duyarsızlaşma (evet:=4,59; hayır:=4,38), fiziksel ve duygusal tükenmişlik (evet:=4,47; hayır:=3,82) ve meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma (evet:=4,53; hayır:=3,36) boyutlarında da yöneticilerden destek görenlerin lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 7. Öğretmenlerin yaşam doyum ölçeğine ilişkin betimsel istatistik sunulmuştur**

Ölçek	N	m	$\bar{x}$	Sd
Yaşam Doyumu Ölçeği	175	5	2.83	1.09

Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırmaya 175 öğretmen katılmıştır. Yaşam doyum ölçeğinin madde sayısı 5, ölçeğin aritmetik ortalaması 2.83 olarak gözlenmiştir ve sd’si 1.09 olarak bulunmuştur.

**Tablo 8. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini cinsiyet değişkeni açısından T-Testi sonuçları**

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Yaşam doyum	Erkek	62	2.58	1.17	-2.36	173.00	.020
	Kadın	113	2.98	1.02	-2.26	112.02	.025

Tablo 8’de görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri genel ölçek bulgularına göre cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,020$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmektedir. Ölçek genel puanına göre kadın öğretmenlerin (Kadın:=2,98; Erkek:=2,58) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 9. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından T-Testi sonuçları**

	Ücret	N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Yaşam doyum	Evet	30	3.30	1.18	2.61	173.00	.010
	Hayır	145	2.74	1.05	2.42	39.01	.020

Tablo 9’da görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri genel ölçek bulguları açısından aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,010$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmiştir. Ölçek genel puanına göre aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerin (Evet:= 3,30; Hayır:= 2,74) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 10. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini iş arkadaşlarından destek görme değişkeni açısından T-Testi sonuçları**

Ölçek		N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Yaşam doyum	Evet	129	2.99	1.01	3.25	173.00	.001
	Hayır	46	2.40	1.17	3.03	70.43	.003

Tablo 10’da görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri genel ölçek bulgularına göre iş arkadaşlarından destek görme değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,001$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmiştir. Ölçek genel puanında iş arkadaşlarından destek gören öğretmenlerin (Evet:=2,99; Hayır:= 2,40) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 11. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini yöneticilerden arkadaşlarından destek görme değişkeni açısından T-Testi sonuçları**

Ölçek		N	$\bar{x}$	SD	t	df	p
Yaşam doyumunu	Evet	108	3.30	.76	8.53	173.00	.000
	Hayır	67	2.09	1.13	7.80	103.13	.000

Tablo 11’de görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri genel ölçek bulguları göre yöneticilerden destek görme değişkeni açısından anlamlı farklılık ( $t=,000$ ;  $p<0,05$ ) gözlenmiştir. Ölçek genel puanında yöneticilerden destek gören öğretmenlerin (Evet: =3,30; Hayır:=2,09) lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir.

**Tablo 12. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve yaşam doyum düzeyleri puanı korelasyonlar**

Mesleki Tükenmişlik Ve Alt Boyutları	Yaşam Doyumu
Mesleki tükenmişlik	-.358*
Mesleğe İlişkin Tükenmişlik	-.209*
Öğrencilere Yabancılaşma-Öğrencilere Duyarsızlaşma	-.191*
Fiziksel ve Duygusal Tükenmişlik	-.623*
Meslektaşlara ve Yöneticilere Yabancılaşma-Meslektaşlara ve Yöneticilere Duyarsızlaşma	-.398*

\*  $p < .01$

Tablo 12’de görüldüğü gibi Mesleki Tükenmişlik ölçeği ve ölçek alt boyutları ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon katsayısı hesaplaması yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre hem Mesleki Tükenmişlik ölçeği ve ölçek alt boyutları ile yaşam doyumunu arasında negatif yönde anlamlı ilişki gözlenmiştir. Farklı bir ifade ile tükenmiş düzeyi arttıkça yaşam doyumunu artmaktadır.

## Tartışma ve Yorum

Bu bölümde araştırma sonuçları mesleki tükenmişlik ve yaşam doyum düzeyleri cinsiyetler, aldıkları ücreti yeterli görme, iş arkadaşlarında destek görme ve idarecilerden destek görme değişkenleri ve mesleki tükenmişlik ve yaşam doyumları arasındaki ilişki verilerinin analizi sonuçları tartışılacaktır. Genel olarak araştırma sonuçlarına baktığımızda ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri yüksek olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından, kadın öğretmenlerin, iş arkadaşlarında destek görenlerin ve yöneticilerden destek gören öğretmenlerde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından, aldığı ücretten memnun olan ve olmayan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinde bir fark gözlenmemiştir. Ancak fiziksel ve duygusal tükenmişlik alt boyutunda aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerinin orta düzeyde olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından kadın öğretmenlerden yana, aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerden yana, iş arkadaşlarından destek gören öğretmenlerde daha yüksek düzeyde gözlenmiştir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde (ÖERM) çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumları arasında negatif yönlü ilişki gözlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri yüksek çıkmıştır. Alanyazınına baktığımızda benzer sonuçlar bulunmaktadır. Akıncı (2016) yaptığı çalışmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini devlet okulunda çalışan öğretmenlerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Selbi (2018) yaptığı çalışmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenler depresyon stres ve uyku problemleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Korucu (2005) yaptığı çalışmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yoğun çalışma temposu içinde çalıştıklarını ve bu durumunda onları olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Tüm bu veriler öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini artıran faktörlerdir. Ayrıca Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu (1998) göre yetersizliği olan bireylerle çalışan öğretmenlerde tükenmişlik düzeyi daha yüksektir. Bu sebeplerle bu araştırma sonucuna



göre ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri cinsiyet değişkenine göre erkek öğretmenlere kıyasla kadın öğretmenlerde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç alanyazınında bazı araştırmalarla tutarlılık göstermektedir. Karakoç (2011) yaptığı yöneticilerle yaptığı araştırmada ÖERM'lerde çalışan kadın yöneticilerin erkek yöneticilerden nispeten daha fazla tükenmişlik yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Karahan ve Balat'ın (2011) yılında özel eğitim okullarında çalışan kadın öğretmenlerin kişisel başarı alt boyutunda erkek öğretmenlere oranla daha fazla tükenmişlik yaşadıklarını gözlemlemiştir. Buna karşın Akıncı (2016) yaptığı araştırmada ÖERM'lerde çalışan kadın öğretmenler ile erkek öğretmenler arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Nichols ve Sosnowsky (2002) yaptığı araştırmada özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin cinsiyet değişkeni açısından tükenmişlik düzeylerinde bir fark gözlememiştir. ÖERM'lerde çalışan kadın öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olmasının sebebini kadınların daha hassas ve daha duyarlı olmalarına bağlanabilir.

Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik düzeyleri aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından genel ölçek puanında anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Sadece ölçek alt boyutlarından fiziksel ve duygusal tükenmişlik alt boyutunda aldığı ücretten memnun olanlardan yana anlamlı farklılık gözlenmiştir. Alanyazınına baktığımızda ücretin iş doyumunu olumlu yönde etkilediğini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır. Akman (2017) göre ücret değişkeni ÖERM'lerde çalışanların iş doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Öztürk (2015) ise tükenmişliğe etki eden faktörler arasında düşük ücret olduğunu ifade etmiştir. Boe, Bobbitt ve Cook (1997) göre yeterli ücret almayan öğretmenler özel eğitim alanında çalışmayı bırakmaktadırlar. Buna karşın Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu (2001) ve Oruç (2007) yaptıkları araştırmada ücret değişkeni ile özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki gözlememişlerdir. Bu araştırmada mesleki tükenmişlik düzeylerinin aldığı ücretten memnun olma değişkeni açısından genel ölçek puanında anlamlı bir farklılık gözlenmemesi ve sadece ölçek alt boyutlarından fiziksel ve duygusal tükenmişlik alt boyutunda aldığı ücretten memnun

olanlardan yana tükenmişliğin yüksek olarak gözlenmesi bu öğretmenlerin kişilik özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Başka bir deyişle öğretmenler aldıkları ücreti düşünmeyip sadece mesleklerini layığıyla yapmayı düşünmüş olabilirler.

Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına ve ölçek tüm alt boyutlarına göre iş arkadaşlarından destek görenlerden yana anlamlı farklılık gözlenmiştir. alanyazınına baktığımızda iş arkadaşlarından destek görenlerin daha fazla tükenmişlik duygusu yaşadıkları gözlenmiştir. Aksoy (2007), Girgin ve Baysal (2005) ve Zabel ve Zabel, (2002) yaptıkları araştırmada iş arkadaşlarından destek görme ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki gözlemişlerdir. Yavuz ve Özgür (2016) yaptıkları araştırmada ölçek alt boyutlarından meslektaşlara ve yöneticilere yabancılaşma-meslektaşlara ve yöneticilere duyarsızlaşma alt boyutunda meslektaşlarından destek görmeyen öğretmenlerden yana anlamlı farklılık gözlenmiştir. Bu araştırmada meslektaşlarından destek görmesine rağmen tükenmişlik düzeyinin yüksek olması ve bunun yanında destek görmeyenlerde tükenmişliğin düşük olması kişilik yapılarından ve ailevi sorunlardan kaynaklanıyor olabilir. Akçamete, Kaner ve Sucuoglu (2001) göre bazı kişiler kişilik yapılarından (öfke, huzursuzluk, sabırsızlık, aşırı titizlik) kaynaklı olarak doğal olarak tükenmişlik duygusu yaşamaya daha yatkındır. Bunun yanında Torun (1997) ve Buick ve Thomas (2001) göre ise tükenmişliği aile yapısı gibi, boşanmış veya hiç evlenmeme vb. değişkenler etkilemektedir. Bu açıardan baktığımızda bu araştırmada çalışma arkadaşlarından destek görmesine rağmen öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyinin yüksek olmasının sebebi bu değişkenler olabilir. Farklı bir ifade ile bireyin mesleki tükenmişliğini sadece okul yaşantısı ile değil tüm yaşantısıyla birlikte değerlendirmek mesleki tükenmişliği daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri genel ölçek bulgularına ve ölçek tüm alt boyutlarına göre yöneticilerden destek görenlerden yana anlamlı farklılık gözlenmiştir. Alanyazınına baktığımızda yöneticilerden destek görmenin yetersizliği olan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyini etkileyen faktör olduğunu görmekteyiz. Işık (2014) göre ÖERM'lerde yöneticilerin çalışanlarla işbirliği yapmaması, sorunlara çözüm üretmemeleri, yöneticilerin hata odaklı denetim yapması, başarıyı

görmezden gelmesi ve çalışanlarla empati kuramaması öğretmenlerin kurumdan ve öğretmenlikten soğumasına neden olmaktadır. Akman (2017) ve Lawrenson ve McKinnon (1982) ise yöneticilerin öğretmenlere destek olması çalışanların motivasyonunu artırıcı yönde katkı sağlamaktadır. Zabel ve Zabel'e (2001) yaptıkları araştırmada özel eğitim öğretmenleri idarecilerden destek görmeyenlerde tükenmişlik duygusunu yüksek olarak gözlemişlerdir. Bu araştırmada idarecilerden destek görmelerine rağmen öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olmasının gerekçesi üst paragrafta tartışıldığı gibi öğretmenlerin kişisel ve ailevi özelliklerinden kaynaklı olabilir.

ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri orta düzeyde çıkmıştır. Alanyazınına baktığımızda bu bulguları destekleyecek araştırma sonuçlarına rastlamaktayız. Demirel (2014) birinci kademe ve ikinci kademe öğretmenleriyle yaptığı araştırmada öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini orta düzeyde olduğunu gözlemiştir. Karabaş ve Çiftçi, (2019) özel eğitim öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini orta düzeyde olduğunu gözlemişlerdir. Bu araştırma sonuçlarına baktığımızda hem yaşam koşullarının zorlukları hem de özel eğitim alanının diğer öğretmenlik alanlarına göre zor olmasından kaynaklı olarak ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerinin yüksek olmadığını söyleyebiliriz.

ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından erkek öğretmenlere kıyasla kadın öğretmenlerde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Alanyazınına baktığımızda bu araştırma sonuçlarıyla paralel araştırma sonuçlarına rastlanmıştır. Aydemir, Diken, Yıkımsı, Aksoy, Özokçu (2015), Demirel (2014) ve Karabaş ve Çiftçi, (2019) özel eğitim öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada kadın öğretmenlerde yaşam doyumunu yüksek bulmuşlardır. Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005) Teknik öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini incelediği araştırmasında kadın öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini daha yüksek olduğunu gözlemiştir. Buna karşın Işıktaş (2016) yaptığı araştırmada özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gözlememiştir. Şahin (2008) beden eğitimi öğretmenleriyle yaptığı araştırmada yaşam doyumunu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Mutham-

izhselvan ve Kumar (2017) yaptıkları araştırmada ikinci kademe öğretmenlerinde yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı bir farka rastlamamışlardır. Bu araştırmada ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gözlenmesinin nedeni kadınların dünyaya daha pozitif bakmaları ile açıklanabilir. Bunun yanında toplumumuzda öğretmenlik mesleğinin kadınlara daha uygun görülmesiyle de açıklanabilir. Aydemir, Diken, Yıkılmış, Aksoy, Özokçu (2015) yaptıkları araştırmada kadın öğretmenlerde yaşam doyum düzeylerinin yüksek olmasını kadınların öğretmenlik mesleğinin daha uygun görülmesiyle açıklanmıştır.

ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri aldığı ücretten memnun olan öğretmenlerden yana anlamlı farklılık gözlenmiştir. Alanyazınına baktığımızda alınan ücretten memnun olma yaşam doyumuna olumlu katkı yaptığını belirten çalışmalar bulunmaktadır. Akman (2017) ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaptığı araştırmada çalışılan işten tatmin edici ücret alınması bireyin yaşamına ve psikolojisine olumlu katkı sağladığını ifade etmiştir. Ancak öğretmenin yaptığı işe karşılık yeterli ücret almadığını düşünmesi öğretmeni huzursuz etmektedir. Atmaca (2019) ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerle yaptığı araştırmada öğretmenler bazen düzenli olarak maaş alamamaları hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Çetin'e (2004) göre özel eğitim diğer eğitim alanlarına göre daha zorluklarla dolu bir alandır. Bu sebeple çalışanların kendini tatmin edecek ücretleri almaları gerekmektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerine ücret değişkenine göre anlamlı farklılık çıkmasının gerekçesi, çalıştığı işte tatmin edici ücret almak yaşam doyumunu artırıcı bir değişken olarak yorumlanabilir.

ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri iş arkadaşlarından destek görenlerden yana anlamlı farklılık göstermiştir. Alan yazınına baktığımızda iş arkadaşlarından destek görmenin bireyin yaşamına olumlu katkı sağladığını belirten çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Atmaca (2019) ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerle yaptığı araştırmada çalışanların iş arkadaşlarıyla problemler yaşadıklarını bu durumda kendilerini olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Akman (2017) ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerle yaptığı araştırmada bazı öğret-

menlerin olumsuz tavırları diğer çalışanları da olumsuz etkileyebilmektedir. Akman (2017) göre “bu özelliklere sahip bireyler, kuruma ve iş arkadaşlarına olumsuz düşünceler besledikleri için hem kendileri mutsuz ve çalışma arkadaşlarını da mutsuz ederek verimliliği ve motivasyonu düşürmektedirler”. Bu sonuçlara baktığımızda ÖERM’lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini belirleyen değişkenlerden biri de çalışma arkadaşlarından destek görmesidir. Çalışma arkadaşlarından destek gören öğretmenlerin yaşam doyum düzeyleri yükselmektedir.

ÖERM’lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyumunu yöneticilerden destek görenlerden yana anlamlı farklılık göstermektedir. Alanyazınına baktığımızda yöneticilerin öğretmenlere desteğinin bireyin iş hayatına ve yaşamına olumlu katkı sağladığını belirten çalışmalar bulunmaktadır. Hocalar (2018) yaptığı araştırmada ÖERM’lerde çalışan yöneticilerin yüksek lisans yapması daha bilinçli hareket etmelerine neden olacağını bununda ÖERM’lerde çalışan öğretmenlere olumlu katkı sağlayacağını belirtmektedir. Işık (2014) göre ÖERM’lerde çalışan yöneticilerin öğretmenlerle okuldaki problemler konusunda birlikte çalışmaması ve bu problemlere çözüm üretmemeleri öğretmenlerin kuruma güven duygunu yitirmesine ve işten ayrılmasına neden olabilmektedir. Alanyazına baktığımız zaman yaşam doyum alanları içinde bireyin çalıştığı işte bulunmaktadır (Şahin, 2008). Eğer birey çalıştığı işte mutlu değilse bu durum yaşam doyumunu da olumsuz etkileyecektir. Bu araştırma bulgularına göre ÖERM’lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini etkileyen değişkenler arasında idarecilerin desteğinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

ÖERM’lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumları arasında negatif yönlü ilişki gözlenmiştir. Alan yazınına baktığımızda bu araştırma bulgularıyla destekler yönde araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır. Aydemir, Diken, Yıkmuş, Aksoy, Özokçu (2015), Işıktaş (2016) Karabaş ve Çiftçi, (2019) özel eğitim öğretmenleriyle yaptıkları araştırmalarda tükenmişlik ile yaşam doyumunu arasında negatif yönde anlamlı ilişki gözlemlemişlerdir. Ancak Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005) teknik lise öğretmenleriyle yaptıkları araştırmada yaşam doyumunu ile tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Ayrıca yaşam doyumunu ile tükenmişlik

ölçeği alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki gözlelenmiştir. Şahin (2008) beden eğitimi öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada yaşam doyumu ile tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından duygusal tükenme arasında negatif yönlü, yaşam doyumu ile kişisel başarı arasında alt boyutunda pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ancak yaşam doyumu ile tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Bu çalışmanın belli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu çalışma Edirne ve İstanbul ili ile sınırlıdır. Bu çalışma bu çalışmaya katılan 175 öğretmen ile ve yaşam doyumu ölçeği ve öğretmen mesleki tükenmişlik ölçekleri ile sınırlıdır.

İleriki çalışmalarda ise başka illerde ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerle yapılabilir. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu düzeyleri, öz-yeterlilik, mesleki öz-yeterlilik veya iş doyumu gibi değişkenlerle arasındaki ilişki incelenebilir. Benzer şekilde ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri öz-yeterlilik, mesleki öz-yeterlilik veya iş doyumu gibi değişkenlerle arasındaki ilişki incelenebilir. Ayrıca hem yaşam doyumu hem de mesleki tükenmişlik düzeylerini derinlemesine incelemek için görüşme yöntemi (karma yöntem) ile birlikte kullanılabilir. ÖERM'lerde çalışan öğretmenlerin yaşam doyum düzeylerini artırmak ve mesleki tükenmişlik düzeylerini azaltmak için ÖERM kurum sahipleri öğretmenlerin ücretlerini arttırabilir, çalışma saatlerini azaltabilir veya öğretmenlerin moralini ve motivasyonunu arttırmak için tüm kurumun katılacağı şekilde piknik, gezi, tiyatro, sinema gibi etkinlikler düzenleyebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**An Investigation on Occupational Burnout Levels  
and Life Satisfaction of Teachers Working in Special  
Education and Rehabilitation Centers**

\*

Mehmet Yavuz  
*Trakya University*

Burnout was first described by Freudenberger (1974) as “a state of exhaustion that results from failure, fatigue, loss of energy and power, or unfulfilled desires of a person’s internal resources”. Burnout syndrome is usually seen in individuals who have to work face to face with people. This syndrome generally consists of three sub-dimensions which are emotional exhaustion, depersonalization and diminished personal success. Teachers working in Special Education and Rehabilitation Centers (SERC) are likely to experience burnout syndrome because they work with individuals with disabilities. Occupational burnout is observed among teachers working in the field of special education due to factors such as working with students with disabilities who have developmental deficiencies, difficulties in the education of these individuals and teachers’ not getting occupational satisfaction. In addition to these, teachers stated that they have various problems in SERCs. For example, teachers can keep their expectations from students high or low because of their parents’ lack of consciousness and the inspectors conducting inspections are not special educators. Besides, students forget the behaviors that they gained because of long holidays and the classes are not homogeneous. Moreover, teachers also stated that they were very busy (work eight hours a day), had low wages, had a lot of paperwork, had a shortage of educational materials, and worked under poor physical conditions in the institutions. Teachers may also have problems with administrators and parents. In addition, it is known that teachers who are not graduates of special education department working in SERCs have lack of knowledge about preparing and implementing an In-

dividualized Education Program (IEP), determining and applying appropriate teaching methods, selecting materials, teaching and evaluating new behaviors, and coping with problem behaviors.

There are several factors affecting burnout. One of these factors is life satisfaction. Life satisfaction is an individual's assessment of the quality of his or her life in a holistic framework and internally. It includes a kind of subjective assessment and expresses subjective well-being. In other words, life satisfaction is an individual's evaluation of his or her life cognitively and emotionally. Life satisfaction is not limited to a certain area of life. It is about perceiving life as a whole as positive or negative. The fact that a person is satisfied with his job does not mean that he is satisfied with his life. Life satisfaction covers the whole life of an individual. When considered from this point of view, life satisfaction is an individual's evaluation of his or her life according to the variables determined by him / her. These variables are work, family, leisure time, health, money, personality and immediate circle of the individual. Life satisfaction is closely related to the welfare level of the country, having a good health sector, qualified education and equal opportunities. It is necessary to increase life satisfaction by providing individuals with these opportunities because people will be happier when their satisfaction increases. In this way, they will be more productive and more compatible with society.

To the best of our knowledge, there is no research in the literature examining the relationship between the occupational burnout and life satisfaction of teachers working in SERCs. It is important to examine the occupational burnout and life satisfaction of teachers working in SERCs because burnout in teachers naturally affects both students and themselves negatively. Since the level of life satisfaction is a variable that affects the whole life of the individual, it is possible that if the life satisfaction of the teacher is high, it will indirectly affect the profession positively. For this reason, in this research, it is aimed to investigate the life satisfaction and occupational burnout of teachers working in SERCs and to come up with solutions to cope with possible negative situations. It is believed that these solutions will enable teachers to perform their profession in a more qualified way. For this purpose, it was aimed to investigate the levels of occupational burnout and life satisfaction of teachers working in SERCs in



terms of various variables and to investigate the relationship between occupational burnout and life satisfaction. Therefore, the answers to the following questions were sought.

1. What is the level of occupational burnout and life satisfaction of teachers working in SERCs?
2. Do the occupational burnout and life satisfaction of teachers working at SERCs show a significant difference in terms of the variables regarding gender, salary, support from colleagues, and support from administrators?
3. Is there a relationship between occupational burnout and life satisfaction levels of teachers working at SERCs?

Since this study aims to investigate the levels of occupational burnout and life satisfaction of teachers working in SERCs in terms of various variables and to investigate the relationship between occupational burnout and life satisfaction, it was designed as a descriptive and correlational research and survey model was used. The participants of the research are 175 people working at 10 of the SERCs in Edirne and Istanbul provinces (three from Edirne province and seven from Istanbul) during the 2018-2019 academic year. A total of 175 teachers participated in the study. 62 (35.4%) of the participants were male and 113 (64.6%) were female. Of the participants, 129 (73.7%) stated that they received support from their colleagues, while 46 (26.3%) said they did not. In terms of the receiving support from administrators variable, while 108 of the participants (61.7%) responded positively, 67 (38.3%) stated that they did not receive support. As for being content with the salary variable, although 30 of them (17.1%) were satisfied with their salary, 145 (82.9%) were not.

In the study, a personal information form was prepared by the researcher to collect data about the demographic characteristics of the participants. In addition, the occupational burnout scale for teachers developed by Kaner, Şekercioğlu and Yellice (2008) and the satisfaction with life scale which was originally developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffin (1985) and was later adapted to Turkish by Dağlı and Baysal (2016) were used. The reliability and validity study for the Turkish version was conducted by the same researchers. T-Test and Pearson Correlation analysis were used for data analysis.

According to the results of the study, occupational burnout levels of the teachers working at SERCs were high. Significant differences were found in the gender variable of the teachers' occupational burnout level in favor of female teachers, those who were supported by their colleagues, and those who were supported by their administrators. There was no significant difference in the satisfaction with the variable regarding the received salary, but a significant difference was detected in the sub-dimension of physical and emotional burnout in favor of the ones who were satisfied with their salary. The life satisfaction levels of the teachers participating in the research were found to be moderate. When concerning the gender variable, there was a significant difference in the life satisfaction levels of the teachers in favor of the female teachers, the teachers who were satisfied with the salary they received, and those who were supported by their colleagues. Moreover, a negative correlation was found between the level of occupational burnout and life satisfaction.

## Kaynakça / References

- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (1998). *Engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. VI. Ergonomi Kongresi. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (2001). *Öğretmenlerde tükenmişlik iş doyumunu ve kişilik*. Ankara: Nobel Yayınevi..
- Akgün, A. E., Büyüköztürk, Ş., Demirel, F., Karadeniz, Ş. ve Çakmak, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akın, U. ve Oğuz, E. (2010). Öğretmenlerin işkoliklik ve tükenmişlik düzeylerinin ilişkisi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(3), 309-327.
- Akıncı, M. (2016). *Özel eğitim kurumlarında (Rehabilitasyon) ve devlet okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akman, S. (2017). *Özel eğitim ve rehabilitasyon kurum çalışanlarının örgütsel sinizm ile iş doyumuna yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

- Aksoy, S. U. (2007). *Eskişehir ili özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Atmaca, U. (2019). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin işitme kayıplı bireylere verilen destek hizmetlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Avşaroğlu, S, Deniz, E. M. ve Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu, iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.
- Aydemir, H., Diken, İ., K., Yıkılmış, A., Aksoy, V. ve Özokçu, O. (2015). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Special Issue), 68-86.
- Boe, E. E., Bobbitt, S. A. ve Cook, L. H. (1997). Whither didst thou go? Retention, reassignment, migration, and attrition of special and general education teachers in national perspective. *The Journal of Special Education*, 30, 371-389.
- Brunsting, N. C., Sreckovic, M. A. ve Lane, K. L. (2014). Special education teacher burnout: a synthesis of research from 1979 to 2013. *Education and Treatment of Children*, 37(4), 681-711.
- Buick, I ve Thomas, M. (2001). Why do middle managers in hotels burn out? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(6), 304-309.
- Casteel, C. L. (2018). *The relationship between certification type and burnout, perceived support, job satisfaction, and life satisfaction in special education teachers*. Yayınlanmamış doktora tezi. Texas A&M University-Commerce. ABD.
- Çetin, Ç. (2004). Özel eğitim alanında çalışmakta olan farklı meslek grubundaki eğitimcilerin yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 5(1) 35-46.
- Çetin, M. E. ve Şen, S. G. (2017). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin sorunlarının belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 59(I), 53-69.

- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59),1250-1262.
- Demirel, H. (2014). An investigation of the relationship between job and life satisfaction among teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 116,4925-4931
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Buletin*, 95 (3), 542-575.
- Diener, E. ve Lucas, R. E. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125 (2), 276-303.
- Dost, M. T. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 132-143.
- Garden, A. M. (1987). Depersonalisation, a valid dimension of burnout? *Human Relations* 40,545-60.
- Girgin, G. ve Baysal, A. (2005). Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi ve bazı değişkenler (İzmir örneği). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 18, 3-15.
- Hocalar, H. (2018). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yönetim süreçlerinin işleyişinin yönetici ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Bursa ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Işık, M. (2014). *Özel eğitim uygulama merkezi ve iş uygulama merkezinde çalışan zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin yaşadığı sorunlar*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Işıktaş, S. (2016). Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(19) 461-476.
- Jackson, S. E., Schwab, R. L. ve Schuler, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenemee. *Journal of Applied Psychology*, 11, 615-27.
- Kaner, S., Şekercioğlu, G. ve Yellice, B. (2008). *Öğretmen mesleki tükenmişlik ölçeği geliştirme çalışması*. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongresi.
- Karabaş, M. ve Çiftçi, S. (2019). Özel eğitim alanında görev yapan sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(19), 128-149.

- Karahan, Ş. ve Balat, G. (2011). Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin özyeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 29, 1-14.
- Karakoç, B. (2011). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan yöneticilerin tükenmişlik düzeyleri ile algıladıkları rol çatışması arasındaki ilişkinin karşılaştırılması*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasu, T. ve Mutlu, Y. (2014). Öğretmenlerin perspektifinden özel eğitimde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri: Muş il örneği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 47-66.
- Korucu, N. (2005). *Türkiye’de özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumların karşılaştığı güçlüklerin analizi: Kurum sahipleri, müdür, öğretmen ve aileler açısından*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113
- Maslach, C. (1993). Burnout: A multidimensional perspective. W.B. Schaufeli, C. Maslach, ve T. Marek (edit.). *Professional burnout: Recent development in theory and research* (s. 19-32). NY: Taylor & Francis.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Reviews of Psychology*, 52, 397-422.
- Mcdowell, I. (2010). Measures of self-perceived well-being. *Journal Of Psychosomatic Research*, 69,69–79.
- Muthamizhselvan, M. ve Kumar, L. (2017). Life satisfaction of secondary school teachers. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 4(9), 55-58.
- Nichols, A. S. ve Sosnowsky, F. L. (2002). Burnout among special education teachers in self-contained cross-categorical classrooms. *Teacher Education and Special Education*, 25(1), 71-86.
- Oruç, S. (2007). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Adana ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Öztürk, D. (2015). *Eğitim örgütlerinde okul kültürü ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

- Schwarzer, R., Schmitz, G. S. ve Tang, C. (2000). Teacher burnout in Hong Kong and Germany: A cross cultural validation of Maslach Burnout Inventory. *Anxiety, Stres, and Coping*, 13, 309-326.
- Selbi, H. H. (2018). *Özel eğitim ve rehabilitasyon, hastanelerde çalışan fizyoterapistler ile aktif çalışan öğretmenlerde yaşam kalitesi, ağrı ve depresyon değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14. doi/10.1037/0003-066X.55.1.51997.
- Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N. (1996). Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(36) 44-60.
- Şahin, Ş. (2008). *Beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Torun, A. (1997). Stres ve tükenmişlik, Suna Tevrüz, (Edit) *Endüstri ve örgüt psikolojisi*, (s, 43-53). İstanbul: Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Ortak Yayını.
- Tuğrul, B. ve Çelik, E. (2002). Normal çocuklarla çalışan anaokulu öğretmenlerinde tükenmişlik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, (12), 1-11.
- Tümkaya, S. (1996). *Öğretmenlerdeki tükenmişlik, görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları*. Yayınlanmamış Doktora.Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Ufuk, A. (2019). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin işitme kayıplı bireylere verilen destek hizmetlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskisehir.
- Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectancy: a comprehensive measure of quality-oflife in nations. *Social Indicators Research*, 39,1-58.
- Yavuz, M. ve Özgür, H. (2016). Otistik spektrum bozukluğu olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 47-67.

- Yılmaz, M. ve Üredi, L. (2018). Alan değişikliğiyle özel eğitim okullarında çalışan sınıf öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenlerinin mesleki doyum düzeylerinin incelenmesi: (Mersin ili örneği). *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(15), 59-79.
- Zabel, R. H. ve Zabel, M. K. (2001). Revisiting burnout among special education teachers: Do age, experience, and preparation still matter? *Teacher Education and Special Education*, 24(2), 128-139.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Yavuz, M. (2019). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi . *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 527-556. DOI: 10.26466/opus.601008

## Psikolojik Sermaye ve İş-Aile Yaşam Çatışması İlişkilerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.563221

\*

Selçuk Demir\*

\* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı/ Hatay/ Türkiye

E-Posta: [selcukdemirs3@gmail.com](mailto:selcukdemirs3@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-2904-6443](https://orcid.org/0000-0003-2904-6443)

### Öz

*Bu çalışma; öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışması ile ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, korelasyonel model kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Hatay ilinin Antakya ilçesinde 2018–2019 eğitim-öğretim yılında ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu okullardaki 346 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, öğretmenlerin psikolojik sermayesini ölçmek için "Psikolojik Sermaye Ölçeği" ve iş-aile yaşam çatışmasını ölçmek için "İş-Aile Yaşam Çatışması Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. İş-aile yaşam çatışması ölçeği, iş-aile ve aile-iş çatışması olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. En iyi uyum değerlerine sahip ölçüm modelinde, araştırma değişkenlerinin birbirleriyle istatistiki açıdan anlamlı ilişkilerle sahip oldukları tespit edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçları; öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayelerinin, iş-aile ve aile-iş çatışmaları üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları temel alınarak, öğretmenlerin olumlu psikolojik özellikleri geliştirilerek iş ve yaşam arasında denge kurmalarına katkı sunulması önemli görülmektedir. Diğer bir deyişle öğretmenlerin güçlü ve olumlu yanlarının geliştirilmesi aracılığıyla olumsuzluklarla başedebilmelerinin kolaylaştırılmasında fayda görülmektedir*

**Anahtar Kelimeler:** Psikolojik sermaye, İş-aile yaşam çatışması, İş-aile çatışması, Aile-iş çatışması



## An Analysis about the Relationships between Psychological Capital and Work-Family Life Conflict

\*

### Abstract

*This study has been carried out to elicit the relationship between teachers' psychological capital and work-family and family-work conflicts. This research has been designed by using correlational model. The universe of this research has been consisted of teachers that have been working at the primary, middle and high schools in Antakya district of Hatay province in the 2018-2019 academic year. The sampling of this study has been consisted of 346 teachers working at these schools. The research data have been gathered by employing "Psychological Capital Scale" to measure teachers' psychological capital and "Work-Family Life Conflict Scale" to measure work-family life conflict. Work-family life conflict scale has consisted of two sub-scales that are work-family and family-work conflicts. In the measurement model with best fit values, it has been ascertained that research variables have statically meaningful relationships with each other. The results of structural equation modeling have denoted that psychological capitals of teachers have negative effects on work-family and family-work conflicts. Based on the findings of this research, it has been seen crucial to contribute to the balance between work and life by improving positive psychological characteristics of teachers. This is all to say, it is worthwhile to facilitate teachers' abilities to cope with negativities through development of strong and positive aspect.*

**Keywords:** *Psychological capital, Work-family life conflict, Work-family conflict, Family-work conflict.*

## Giriş

Her geçen gün değişen hayat koşulları ile birlikte çalışanların yoğunlukları da artmaktadır. Artan yoğunluk, çalışanların iş ve yaşam dengelerini etkilemektedir. Çalışanların, işlerindeki sorumluluklardan dolayı ailelerini ya da ailelerindeki sorumluluklardan dolayı işlerini yerine getirmeleri zorlaşmaktadır. Özellikle öğretmenlik mesleğinin, okulla sınırlı kalmadığı düşünüldüğünde, iş-aile yaşam dengesinin bozulması kolaylaşmaktadır. Öğretmenler, eş zamanlı ortaya çıkan iş ve ailedeki rolleri arasında çatışma yaşamaktadırlar. Yaşanılan rol çatışması, öğretmen özelinde daha ciddi sonuçlar ortaya koymaktadır. Öğretmenler, bu durumların doğal sonucu olarak gerginlik, stres ve tükenmişlik yaşamaktadırlar. Bu konuda Çokluk (2014) öğretmenlik mesleğinin, diğer mesleklerle kıyaslandığında daha stresli bir meslek olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Hock (1988) ise tükenmişlik duygusunu yaşayan önemli bir grubun da öğretmenler olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin, olumsuz tutum ve davranışlarla başa çıkabilmelerini sağlayıcı psikolojik kaynaklara sahip olmaları önem kazanmaktadır. Bu kaynaklardan bir tanesi de bireylerin sahip oldukları takdirde, güçlü yanlarına odaklanma ve olumlu özelliklerini öne çıkarma yoluyla olumsuz tutum ve davranışlarının azaltılmasına duygusal olarak katkı sağlayan psikolojik sermayedir.

## Psikolojik Sermaye

Psikoloji bilimi, insanların olumsuz tutumlarının nedenine ve çözümüne odaklanmaktaydı (Dirican, 2015). Martin Seligman'ın 2002 yılında pozitif psikoloji kavramını ortaya koymasıyla psikoloji bilimi, insanların; daha önce ilgilenmeyi ihmal ettiği güçlü, sağlıklı yanlarına ve yaşam enerjilerine odaklanmıştır (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2014). Pozitif psikoloji alanında yapılan çalışmalar, Luthans ve arkadaşları tarafından örgütsel davranışa uyarlanmış ve "Pozitif Psikolojik Sermaye" kavramı geliştirilmiştir (Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs, 2006). Kreitner ve Kinichi (2009, s.147) psikolojik sermaye kavramının, insanların yanlışlarının neler olduğundan ziyade doğrularının neler olduğuna yoğunlaşan pozitif psikoloji hareketinden türetildiğini vurgulamaktadır.

Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007); psikolojik sermayeyi, bireylerin pozitif psikolojik gelişme durumu şeklinde tanımlamaktadır. Çetin ve Basım (2012) psikolojik sermayenin, psikolojik bir kaynak olduğunu belirtmektedir. Kreitner ve Kinichi (2009); psikolojik sermayenin, bireylerin zihinsel ve davranışsal problemlerini önleme ve yaşam kalitelerini iyileştirmenin bir yöntemi olarak güçlü yanlarına, olumlu özelliklerine ve potansiyellerine odaklandığını ifade etmektedir. Dirican (2015) psikolojik sermayenin; çalışanların gayret göstermesine, amaca ulaşmak için azimli olmasına, zorluklar karşısında dayanıklılığına ve iyimser davranmalarına katkı sunduğunu açıklamaktadır.

Psikolojik sermaye, işyerlerine pozitif psikolojiyi taşıyan temel bir yapı olarak ortaya çıkmış olup umut, öz yeterlik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır (Luthans, Avey ve Patera, 2008, s.209; Luthans vd., 2007, s.541). *Umut*, bireyin başarılı olmak için azimle devam etmesi ve gerek duyulduğunda başarılı olmak için hedefe giden yola tekrar yönelmesidir (Kreitner ve Kinichi, 2009). Pozitif psikolojik sermayenin önemli bir unsuru olan umut, bireylerin performanslarını etkilemektedir (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2014). *Öz yeterlik*, bireylerin amaçlarına ve istenilen sonuçlara ulaşacaklarına dair sahip oldukları inançtır (Bandura, 1997). *Öz yeterlik* inancı yüksek olan bireylerin, yüksek düzeyde işlevsellik gösterdikleri ve olumsuz durumlar karşısında dayanıklı oldukları, stres ve depresyondan da daha az etkilendikleri bulunmuştur (Maddux, 2002). *İyimserlik*, pozitif psikoloji kavramını en iyi yansıtan bileşen olarak düşünülmektedir. İyimserler; yaşadıkları olumlu deneyimleri içsel, genellenebilir ve kalıcı sebeplere bağlarken olumsuz olayları ise dışsal, geçici ve özel durumlara bağlamaktadırlar (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2014). İyimserlik ayrıca şimdi ve gelecekte başarılı olacağına ilişkin pozitif yükleme yapmadır (Luthans vd., 2007). *Dayanıklılık*, başarı elde etmek için etrafını çevreleyen sıkıntı ve problemlere dayanmanın ötesinde durumunu iyileştirmedir (Kreitner ve Kinichi, 2009).

Psikolojik sermaye ve unsurlarına ilişkin sunulan bilgiler ışığında, insanların; sahip oldukları psikolojik sermayeyle genel olarak yaşamlarına daha pozitif anlamlar yükledikleri görülmektedir. Ayrıca insanlar, bu psikolojik kaynak yardımıyla kendilerine tahammül alanları oluşturmaktadır. Dirican (2015) psikolojik sermayenin, olaylar karşısında

olumlu düşünmeye katkı sunduğunu açıklamaktadır. Bu pozitif psikolojik halin, işte ve iş dışındaki rollerin eş zamanlı olarak ortaya çıkmasının neden olacağı gerginlik ve bunalım durumunu azaltacağı akla gelmektedir.

### **İş-Aile ve Aile-İş Çatışması**

İş-aile yaşam dengesi, bireyin işinin gerektirdikleri sorumlulukları ile iş dışındaki özel yaşamından kaynaklı sorumlulukları arasındaki dengedir (Gürbüz, 2014). Bireylerin, işteki ve iş dışındaki geçirdiği zaman arasındaki ayrımın azalması, özel yaşamlarında stres ve gerginlik gibi bazı olumsuz tutumlara yol açmaktadır (Hochwarter, Ferris, Perrewe, Witt ve Kiewitz). Dolayısıyla bireyler; özel yaşamlarının, iş yaşamları tarafından zaman açısından daha sınırlı hale getirildiğini düşünmektedir. Bu durum ise çalışanların memnuniyetlerini azaltmaktadır (Robbins ve Judge, 2012). İşteki yoğunluktan dolayı özel yaşama zaman ayrılmadığında ya da özel yaşamdaki sorumluluklardan dolayı işteki roller yerine getirilemediğinde iş ve aile yaşamı arasında denge bozulmaktadır (Gürbüz, 2014). İş ve özel yaşam dengesinin bozulması, diğer bir deyişle kişinin bir alandaki sorumluluklarına daha fazla yoğunlaşmasıyla birlikte, iş-aile yaşam çatışması kavramını da ortaya çıkarmaktadır.

İş-aile yaşam çatışmasının, bir tür rol çatışması olduğu belirtilmektedir (Gürbüz, 2014). Rol çatışması, bireyin yerine getirmek durumunda olduğu eş zamanlı olarak ortaya çıkan rollerden birini diğerlerine kıyasla daha fazla ön plana alması şeklinde tanımlanmaktadır (Güney, 2012). Bireyler, birbirinden farklı ve uyumsuz görevlerden kaynaklı baskı altında hissetmektedirler (Özkalp ve Kirel, 2010). İş-aile yaşam çatışması ise işteki ve ailedeki rollerin aynı zamanda ortaya çıkmasından kaynaklı yaşanan uyumsuzluk halidir (Greenhaus ve Beutell, 1985; Parasuraman ve Simmers, 2001). İş-aile yaşam çatışması, iş-aile çatışması ve aile-iş çatışması olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır (Efeoğlu, 2006; Netemeyer, Boles ve McMurrian, 1996). İş-aile çatışması, iş yükü ya da işte fazla zaman geçirme gibi işle ilgili rollerin özel yaşamı engellemesidir. Aile-iş çatışması ise ailedeki sorumlulukların işteki rollere engel olmasıdır (Gürbüz, 2014).

## **Psikolojik Sermayenin İş-Aile ve Aile-İş Çatışması ile İlişkisi**

Önceki araştırmalar (Demir, 2018; Luthans vd., 2007), psikolojik sermayenin olumlu tutum ve davranışları geliştirdiğini ve olumsuz tutum ve davranışları ise azalttığını ortaya koymaktadır. Sen ve Hooja (2015) psikolojik sermaye ile iş-yaşam dengesi arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Buradan hareketle sahip olunan psikolojik sermaye ile çalışanların, iş ve özel yaşamlarını başarılı bir şekilde bölümlere ayırdıkları ya da bu ikisi arasında bir uyum elde ettikleri anlaşılmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Wang, Liu, Wang ve Wang (2012) doktorlar üzerindeki yürüttükleri araştırmalarında, psikolojik sermayenin; iş ve aile çatışması ile tükenmişlik arasında aracılık rolünde olduğunu tespit etmişlerdir. Karatepe ve Karadas (2014) otel çalışanlarıyla yaptıkları araştırmalarında, psikolojik sermayenin; iş-aile ve aile-iş çatışmasını, iş devrini ve işe devamsızlığı azalttığını bulmuşlardır.

### **Araştırmanın Önemi ve Amacı**

İş-aile ve aile-iş çatışması, öğretmenlerin sadece kendilerini ve ailelerini olumsuz etkilemekle kalmayıp sundukları öğretimin kalitesini de etkilemektedir. Bu nedenle gelecek nesillerin yetiştirilmesinde büyük rolü olan eğitim örgütlerinde çalışan öğretmenlerin, iş-aile ve aile-iş çatışmalarının azaltılması önemli görülmektedir. Psikolojik sermayenin, çağımızın ciddi problemlerinden olan iş-aile ve aile-iş çatışmasına etkisine yönelik eğitim örgütleri özelinde çalışılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmayla gerginlik, stres ve tükenmişlik gibi olumsuz tutumları arttıran iş ve aile çatışmasının (Mete, Ünal ve Bilen, 2014; Rubab, 2017); olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik, yaşanan olaylar karşısında olumlu düşünmeyi besleyen psikolojik bir kaynak sunulmaktadır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışması ile ilişkisini tespit etmektir. Bu amaca ilişkin aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- H1: Psikolojik sermaye, iş-aile çatışmasını negatif olarak etkilemektedir.
- H2: Psikolojik sermaye, aile-iş çatışmasını negatif olarak etkilemektedir.

## Yöntem

### *Araştırmanın Modeli*

Bu araştırmada değişkenlerin birlikte değişip değişmedikleri, birlikte değişim varsa yönü ve düzeyinin incelendiği korelasyonel model (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012; Karasar, 2012) kullanılmıştır. Bu araştırmada; öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermaye ile iş-aile ve aile-iş çatışmaları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışması üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik her biri için ayrı bir yapısal model oluşturulmuştur.

### *Evren ve Örneklem*

Araştırmanın çalışma evrenini, Hatay ilinin Antakya merkez ilçesinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu araştırmada, evrendeki belirlenen bütün kümelerin eşit seçilme şansının olduğu durumda yapılan örnekleme yöntemi (Karasar, 2012), küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmada, Antakya'daki ilkokul, ortaokul ve liseler birer küme olarak kabul edilip 49 okul rastgele seçilmiştir. Araştırmacı, öğretmenlere çalışmanın amacı ve araştırma değişkenleri hakkında bilgi vermiş ve sonrasında öğretmenlerin çalışmaya gönüllü olarak katılımları sağlanmıştır. Ölçekler, 368 katılımcıya uygulanmıştır. Ölçeklerin eksik ve özensiz doldurulması gibi nedenlerden dolayı 22 öğretmenden elde edilen veriler, geçersiz sayılmıştır. Dolayısıyla 346 öğretmenden elde edilen veriler, analize dahil edilmiştir.

### *Veri Toplama Araçları*

Araştırmanın verileri, sahip olunan psikolojik sermayeyi ölçmek için "Psikolojik Sermaye Ölçeği", işten kaynaklı aile ile çatışmayı ölçmek için "İş-Aile Çatışması Ölçeği" ve aileden kaynaklı işle çatışmayı ölçmek için "Aile-İş Çatışması Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Ölçekler, Likert tipi beşli derecelemeyle sahiptir.

Psikolojik sermaye ölçeği: Bu ölçek, Luthans ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiş olup Çetin ve Basım (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, 24 madde ve dört boyuttan (iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, umut ve öz yeterlik) oluşmaktadır. Ölçeğin orijinalindeki dört boyutlu faktör yapısı doğrulanmıştır (Açıklanan varyans= %70.788, Bartlett = 0.000, KMO = 0.942,  $\chi^2 = 147.224$ ,  $df = 48$ ,  $\chi^2/df = 3.067$ , P-değeri = 0.000, GFI: 0.930, IFI = 0.956, TLI= 0.939, CFI= 0.956, RMSEA= 0.077). Ölçeğin tamamının Cronbach's Alpha katsayısı 0.940'tır. Dört alt boyut için Cronbach's Alpha katsayıları; İyimserlik: 0.775, Psikolojik dayanıklılık: 0.807, Umut: 0.744 Özyeterlik: 0.902 şeklindedir.

İş-aile yaşam çatışması ölçeği: Bu ölçek; Netemeyer, Boles ve McMurrian (1996) tarafından geliştirilmiş ve Efeoğlu (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. İş-aile yaşam çatışması ölçeği, iş yaşamından kaynaklanan iş-aile çatışması ve aile yaşamından kaynaklanan aile-iş çatışması olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek, her iki alt ölçekte de çatışma durumunu tespit etmeye yönelik 5 madde bulunmaktadır. Ölçeğin orijinalindeki iki boyutlu faktör yapısı doğrulanmıştır (Açıklanan varyans= %75.866, Bartlett = 0.000, KMO = 0.922,  $\chi^2 = 84.885$ ,  $df = 33$ ,  $\chi^2/df = 2.572$ , P-değeri = 0.000, GFI: 0.954, IFI = 0.980, TLI= 0.973, CFI= 0.980, RMSEA= 0.068). Ölçeğin tamamının Cronbach's Alpha katsayısı 0.929'dur. İki alt ölçek için Cronbach's Alpha katsayıları; İş-aile çatışması: 0.928, Aile-iş çatışması: 0.909 şeklindedir.

### *Veri Analizi*

Bu çalışmada; ölçüm hatalarını da hesaba katarak daha başarılı sonuçlar üreten Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi, doğrulayıcı faktör analizi ve yol analizi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Bayram, 2013; Meydan ve Şeşen, 2015). Doğrulayıcı faktör analizi aracılığıyla çalışmadaki her bir ölçeğin faktör yapıları doğrulanmış ve bu yapıların araştırma verileri ile iyi düzeyde uyumlu olduğu görülmüştür. Ardından psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışmasına ilişkin etkilerine ayrı yapısal modellerde bakılmıştır.

Bu çalışmada, raporlanan uyum iyiliği değerleri;  $\chi^2$ ,  $\chi^2/sd$ , GFI, IFI, TLI, CFI ve RMSEA şeklindedir. Bu uyum iyiliği değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır (Bayram, 2013; Byrne, 2010; Kline, 2011).

**Tablo 1. Araştırmada Yararlanılan Uyum İndeksleri**

Uyum Kriteri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
$\chi^2/sd$	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 < \chi^2/sd \leq 3$
p	$0.05 < p \leq 1.00$	$0.01 < p \leq 0.05$
RMSEA	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 < RMSEA \leq 0.08$
GFI	$0.90 \leq GFI < 1.00$	$0.85 \leq GFI < 0.90$
IFI	$0.95 \leq IFI < 1.00$	$0.90 \leq IFI < 0.95$
TLI	$0.95 \leq TLI < 1.00$	$0.90 \leq TLI < 0.95$
CFI	$0.95 \leq CFI < 1.00$	$0.90 \leq CFI < 0.95$

## Bulgular

Araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analizler (aritmetik ortalama, standart sapma, standart hata) ve korelasyon değerleri Tablo 2’de verilmektedir.

**Tablo 2. Betimsel Analiz Sonuçları ve Korelasyon Değerleri**

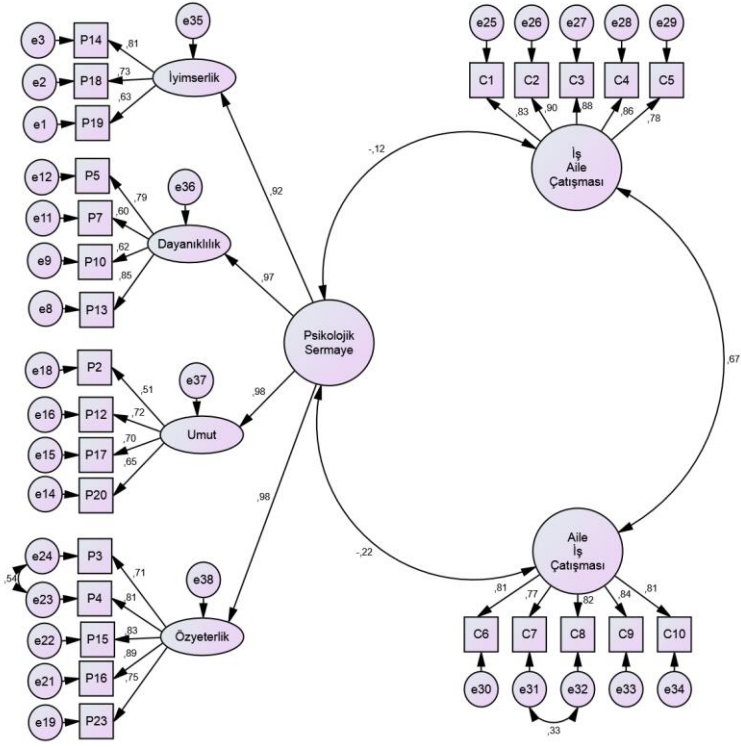
Değişkenler	$\bar{X}$	SS	Std.	Hata		
				1	2	3
Psikolojik Sermaye	3.797	.554	.029	1		
İş-Aile Çatışması	2.569	.900	.048	-.112*	1	
Aile-İş Çatışması	2.261	.844	.045	-.206**	.615**	1

\* $p < .05$ , \*\* $p < .001$

Tablo 2 incelendiğinde; öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayeye ilişkin algıları kısmen yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin iş-aile ve aile iş çatışmasına ilişkin algıları ise kısmen düşük düzeydedir. Korelasyon matrisindeki Pearson korelasyon katsayılarına bakıldığında; psikolojik sermaye ile iş-aile çatışması ( $r = -.112$ ,  $p < .05$ ) ve aile-iş çatışması ( $r = -.206$ ,  $p < .001$ ) arasında istatistiki açıdan anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki bulunmaktadır.

Sahip olunan psikolojik sermaye, iş-aile ve aile-iş çatışması değişkenlerinin birbirleriyle ilişkileri, Şekil 1’deki ölçüm modelinde görülmektedir.



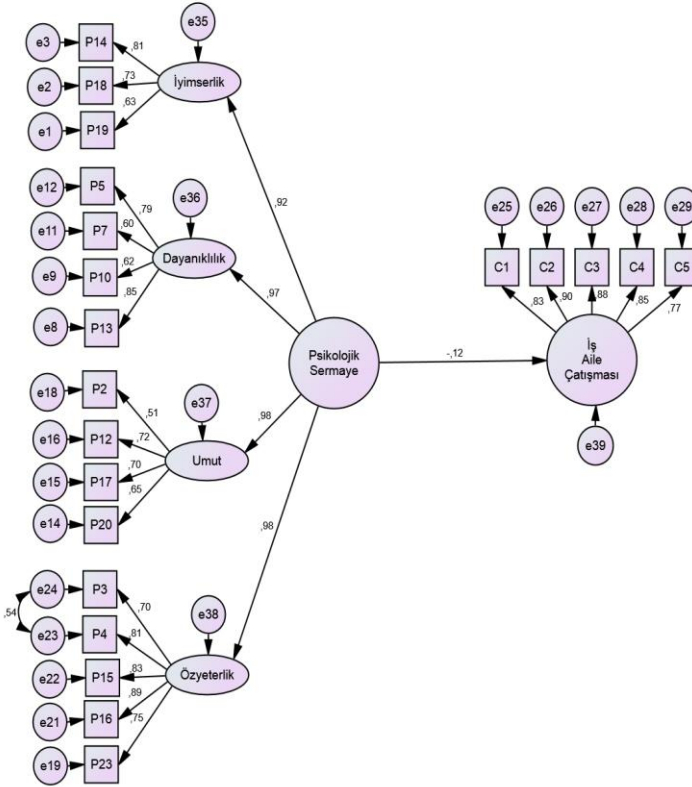
Şekil 1. Standardize Katsayılar ve Ölçüm Modeli<sup>1</sup>

Şekil 1'de ölçüm modelinde görüldüğü üzere P3 ile P4 ve C7 ile C8 maddeleri arasında, maddelerin hataları arasında ilişki tespit edilmesi sebebiyle hata kovaryansları eklenmiştir. Hata varyansını ve ki-kare değerini yükseltmeleri nedeniyle P8, P22, P21, P24, P6 ve P9 maddeleri modelden çıkarılmıştır. P11 (.305) ve P1 (.309) maddelerinin standartize regresyon ağırlıkları .35'ten küçük olduğundan modelden silinmişlerdir. Ölçüm modelindeki değişkenlerin birbiriyle anlamlı ilişkilere sahip oldukları görülmektedir. Uyum iyiliği değerlerine bakıldığında, model

<sup>1</sup>Uyum indisleri:  $\chi^2 = 718.973$ ,  $sd = 290$ ,  $\chi^2/sd = 2.479$ ,  $p = .000$ ,  $GFI = .859$ ,  $IFI = .932$ ,  $TLI = .923$ ,  $CFI = .931$ ,  $RMSEA = .065$

ile verilerin iyi düzeyde uyum sağladığı anlaşılmaktadır ( $\chi^2 = 742.873$ ,  $sd = 291$ ,  $\chi^2/sd = 2.553$ ,  $p=.000$ ,  $GFI= .855$ ,  $IFI = .928$ ,  $TLI = .919$ ,  $CFI = .928$ ,  $RMSEA = .067$ ).

Öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayenin, iş-aile çatışmasındaki rolüne ilişkin yapısal model Şekil 2’de görülmektedir.

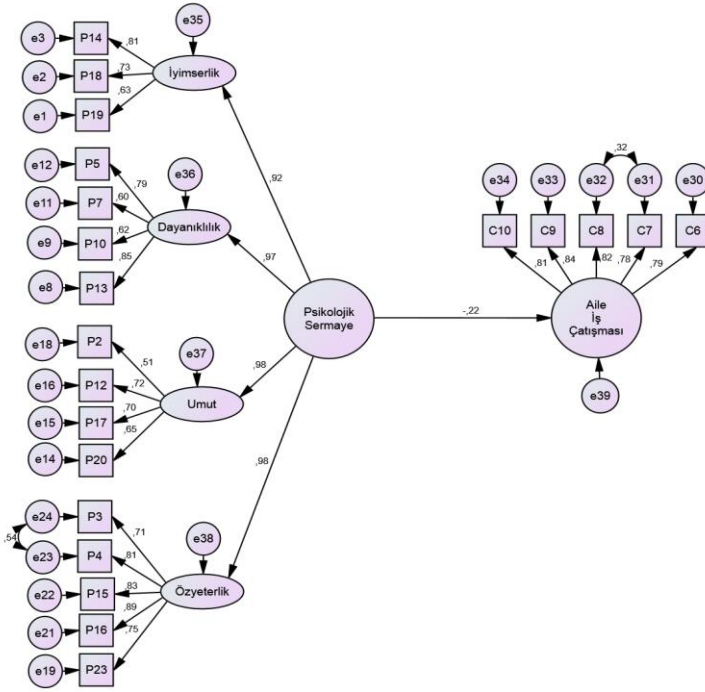


Şekil 2. Psikolojik Sermayenin, İş-Aile Çatışmasındaki Rolüne İlişkin Yapısal Model<sup>2</sup>

<sup>2</sup> Uyum indisleri:  $\chi^2 = 528.115$ ,  $sd = 183$ ,  $\chi^2/sd= 2.886$ ,  $p=.000$ ,  $GFI= .866$ ,  $IFI = .930$ ,  $TLI = .919$ ,  $CFI = .930$ ,  $RMSEA = .074$

Şekil 2'deki en iyi uyum değerleri üreten yapısal modele göre; öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermaye, iş-aile çatışmalarını negatif olarak etkilemektedir ( $\beta = -.12$ ,  $p < 0.05$ ). Her 1 birimlik sahip olunan psikolojik sermaye artışı, .12 birimlik iş-aile çatışmasındaki azalışa yardımcı olmaktadır. Psikolojik sermaye düzeylerindeki artış, öğretmenlerin aileleriyle çatışma yaşamalarını azaltmaktadır. Dolayısıyla test edilen H1 hipotezinin doğrulandığı görülmektedir.

Öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayenin, aile-iş çatışmasındaki rolüne ilişkin önerilen yapısal model Şekil 3'te görülmektedir.



Şekil 3. Psikolojik Sermayenin Aile-İş Çatışması Üzerindeki Rolüne İlişkin Yapısal Model<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Notlar: Uyum indisleri:  $\chi^2 = 548.813$ ,  $sd = 182$ ,  $\chi^2/sd = 3.015$ ,  $p = .000$ ,  $GFI = .862$ ,  $IFI = .923$ ,  $TLI = .910$ ,  $CFI = .922$ ,  $RMSEA = .076$

Öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermaye, aile-iş çatışmasını negatif olarak etkilemektedir ( $\beta = -.22, p < 0.05$ ). Her 1 birimlik sahip olunan psikolojik sermaye düzeyindeki artış, .22 birim aile-iş çatışması azalışına yardımcı olmaktadır. Psikolojik sermayenin artışı, aileden kaynaklı işle çatışmayı azaltmaktadır. Dolayısıyla test edilen H2 hipotezi de doğrulanmıştır.

## Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada varsayılan ölçüm modeli, psikolojik sermaye ile iş-aile ve aile-iş çatışmasının istatistiki açıdan anlamlı ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ölçüm modelinin ardından psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışmasındaki rolüne ilişkin yol analizleri yapılmıştır. Öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayelerinin, iş-aile ve aile-iş çatışmasını azalttığı bulunmuştur. Diğer bir deyişle öğretmenlerin olumlu psikolojik halleri; işteki rolleri yerine getirmesini engelleyen ailedeki sorumlulukların ve ailedeki rollerin yerine getirilmesini engelleyen işteki sorumlulukların, dengeli ve uyumlu olmasına katkı sağlamaktadır.

Alanyazın incelendiğinde psikolojik sermayenin, iş doyumu (Akçay, 2012; Erkuş ve Fındıklı, 2013; Demir, 2018; Luthans vd., 2007; Luthans ve Youssef, 2004) ve örgütsel bağlılık (Çınar, 2011; Dirzyte, Patapas, Smalskys ve Udaviciute, 2013) gibi olumlu tutumsal çıktılarla pozitif ilişkili; stres (Bradley, 2014; Demir, 2018) ve tükenmişlik (Demir, 2018; Wang vd., 2012) gibi olumsuz tutumsal çıktılarla ise negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ise psikolojik sermayenin, iş-aile ve aile-iş çatışmasını azalttığı açığa çıkarılmıştır. Sen ve Hooja (2015) araştırmalarında, psikolojik sermayenin, iş-yaşam dengesi ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgudan yola çıkıldığında, sahip olunan psikolojik sermayenin; kişilerin, iş ve özel yaşamlarını bölümlere ayırmalarına ya da bu ikisi arasında bir uyum yakalamalarını sağladığı anlaşılmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Wang ve diğerleri (2012) araştırmalarında, psikolojik sermayenin; iş ve aile çatışması ile tükenmişlik arasında aracılık rolünde olduğunu tespit etmişlerdir. Karatepe ve Karadas (2014) ise araştırmalarında, psikolojik sermayenin; iş-aile ve aile-iş çatışmasını azaltmakla kalmayıp iş devrini ve işe devamsızlığı

azalttığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırma bulgularının, önceki araştırma bulgularıyla da desteklendiği görülmektedir.

Bu çalışmada sahip olunan psikolojik sermayenin, ailedeki rollerin işten kaynaklı olarak engellenmesi ve işteki rollerin ise aileden kaynaklı engellenmesi durumlarında; kişilerin, olumlu psikolojik hallerine yardımcı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sahip olunan psikolojik sermaye ile kişilerin, yaşamlarındaki olaylara pozitif anlamlar yükleyebildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim psikolojik sermayenin, kişilerin; karşılaşılan olumsuz durumlarda iyimser, sıkıntılara karşı dayanıklı, yapabileceğine inancı yüksek düzeyde ve amaçlarını gerçekleştirmede kararlı olmalarına katkı sunduğu bilinmektedir.

Öğretmenlerin iş ve ailelerinden kaynaklı rol çatışmaları yaşamalarını azaltmak için psikolojik sermayelerinin güçlendirilmesinde yarar görülmektedir. Bu kapsamda, öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayesinin geliştirilmesine yönelik, alan uzmanları tarafından öğretmenlere eğitim seminerleri düzenlenebilir. Bu yolla öğretmenlerin güçlü ve olumlu yanlarının belirlenmesi ve bu belirlenen özelliklerinden iş ve aile yaşamları arasında denge kurabilmeleri konusunda faydalanabilmeleri sağlanabilir.

Bu çalışmada, psikolojik sermayenin, aile-iş ve iş-aile çatışmasının her biri üzerindeki rolüne ilişkin kavramsal bir yapı ortaya konulmuştur. Bu kavramsal yapı hakkında daha detaylı bilgiler elde etmek için psikolojik sermayeyi oluşturan unsurlarla iş-aile ve aile-iş çatışması arasındaki ilişkiler incelenebilir. Bu kavramlar arası ilişkilere yönelik nedensel çözümlenmeler sunulabilir. Böylelikle araştırma değişkenleri ve aralarındaki ilişkiler daha detaylı bir şekilde açıklanabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**An Analysis about the Relationships between  
Psychological Capital and Work-Family Life  
Conflict**

\*

Selçuk Demir

*National Education Ministry*

Day by day, the densities of employees also increase with the changes in life conditions. Increased density affects both work and life balances of employees. It is hard to carry out their work due to their family responsibilities, reversely their family duties because of their work responsibilities. Especially, when it is considered that teaching profession is not limited to their school, it can be easier for teachers to disrupt work-family life balance. Teachers may have conflict between their work and family due to equitemporaneous roles in both sides. The role conflicts may provoke to more serious problems in teachers' private life. Teachers can experience tension, stress and burnout as a result of these situations. Work-family and family-work conflicts not only affect teachers and their families negatively, but also affect the quality of teaching. For such reasons, it has been considered to mitigate work-family and family-work conflicts of teachers working in educational organisations which have a great role in the advancement of future generations. The researcher has met no study in the educational organisations about the effects of psychological capital on the work-family and family-work conflicts which are the serious problems of our age. With this research, to diminish negative effects of work-family conflict which increases some negative attitudes such as tension, stress and fatigue, a psychological source which nourish positive thinking against living situations is presented (Metem et al., 2014; Rubab, 2017). The aim of this research is to elicit the relationship between psychological capital of teachers and work-family and family-work conflicts. These hypotheses below has been tested for this purpose:

- H1: Teachers' psychological capital negatively influences work-family conflict.
- H2: Teachers' psychological capital negatively influences family-work conflict.

In this research, correlational model has been used to learn whether variables have changed together or not, if there is change, their directions and levels (Büyüköztürk et al., 2012; Karasar, 2012). The connections between psychological capital of teachers and work-family and family-work conflicts have been construed in current study. To determine the effects of psychological capital on work-family and family-work conflicts, structural models have been created separately for each one. Teachers working in primary, middle and high schools in Antakya district of Hatay in 2018-2019 educational year have effectuated the working universe of this study.

In this study, cluster sampling method from the sampling methods have been used in all cases where all groups in the universe have had the chance to be equal (Karasar, 2012). Primary, middle and high Schools in Antakya have been evaluated as a cluster and 49 schools have been picked out coincidentally. The researcher have apprised teachers about the aim of the study and research variables and then teachers have been provided to participate to the study voluntarily. Scales have been applied to 368 participants. And, data obtained from 22 teachers have been declared invalid because of some reasons such as filling the scales faultily and imprecisely. To sum up, data taken from 346 teachers have been included in the analysis.

The data of the study were obtained by means of "Psychological Capital Scale" to measure psychological scale, "Work-Family Conflict Scale" to measure the family conflict connected with work and "Family-Work Conflict Scale" to measure the work conflict connected with family.

***Psychological Capital Scale:*** This scale has been improved by Luthans and others (2007) and adapted to Turkish by Çetin and Basım (2012). The scale consists of 24 items and four dimensions (optimism, psychological resilience, hope and self-efficacy). The four-dimensional factor structure of the original has been confirmed (Explained variance=70.788%, Bartlett

= 0.000, KMO = 0.942,  $\chi^2 = 147.224$ ,  $df = 48$ ,  $\chi^2/df = 3.067$ , P-value = 0.000, GFI: 0.930, IFI = 0.956, TLI= 0.939, CFI= 0.956, RMSEA= 0.077). Cronbach's Alpha Coefficient of the whole scale is 0.940. Cronbach's Alpha Coefficient for four sub-dimensions : Optimism is 0.775, psychological resilience is 0.807, hope is 0.744 and self-efficacy is 0.902.

**Work-family life Conflict Scale:** This scale has been enhanced by Netemeyer, Boles and McMurrian (1996) and transcribed to Turkish by Efeoğlu (2006). Work-family life conflict scale comprises of work-family conflict arising from work life and family-work conflict arising from family life. There are 5 items in every sub-scale to detect the conflict circumstances. Two dimensional factor structure has been confirmed in original form of the scale (Explained variance= 75.866%, Bartlett = 0.000, KMO = 0.922,  $\chi^2 = 84.885$ ,  $df = 33$ ,  $\chi^2/df = 2.572$ , P-value = 0.000, GFI: 0.954, IFI = 0.980, TLI= 0.973, CFI= 0.980, RMSEA= 0.068). Cronbach's Alpha coefficient is 0.929 for this scale. Cronbach's Alpha coefficient is in that for two sub-scales : Work-famiy conflict is 0.928, family-work conflict is 0.909.

In this study; Structural Equation Modeling has been used to generate more successful results by taking into account measurement errors. Structural Equation Modeling consists of two parts as Confirmatory Factor Analysis and Path Analysis. Factor structures of each scales have been confirmed by means of Confirmatory Factor Analysis and it has been seen that they are compatible with research data in good levels. Then, the effects of psychological capital on work-family and family-work conflicts have been examined in separate structural models.

It has been noticed that in measuring model in this research that there is a statically meaningful connection with psychological capital and work-family, family-work conflicts. And then, path analyses have been done for the effect of psychological capital on work-family and family-work conflicts in different models. It has been espied that psychological capital of teachers can diminish work-family and family-work conflicts. In other words, positive psychological conditions of the teachers, the responsibilities in the family preventing the fulfillment of the roles in the work and the responsibilities of the family to prevent the fulfillment of roles in the work contribute to be balanced and to be harmonious.



If family roles are interfered with work or work roles are interfered with family responsibilities, psychological capital can help teachers to endure. Nominately, it has been got across that individuals can upload positive meaning to the affairs with the help of psychological capital.

### Kaynakça / References

- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş amos uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bradley, K. (2014). *Educator's positive stress responses: Eustress and psychological capital*. Unpublished doctoral dissertation. DePaul University, Chicago, United States.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. V. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS*. New York: Routledge.
- Çetin, F. ve Basım, H. N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çınar, E. (2011). *Pozitif psikolojik sermayenin örgütsel bağlılıkla ilişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- Çokluk, Ö. (2014). Örgütlerde tükenmişlik. (C. Elma ve K. Demir Ed.). *Yönetimde çağdaş yaklaşımlar, uygulamalar ve sorunlar*, içinde (s.117-143). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demir, S. (2018). The relationship between psychological capital and stress, anxiety, burnout, job satisfaction and job involvement. *Eurasian Journal of Educational Research*, 75, 137-154. doi: 10.14689/ejer.2018.75.8
- Dirzyte, A., Patapas, A., Smalskys, V., ve Udaivičiute, V. (2013). Relationship between organizational commitment, job satisfaction and positive psychological capital in Lithuanian organizations. *International Journal of Business and Social Science*, 12(4), 115-122.
- Dirican, M. (2015). Psikolojik sermaye. (N. D. E. ÖzlerEd.). *Örgütsel davranışta güncel konular içinde* (ss. 453-484). Bursa: Ekin Yayınevi.

- Efeoğlu, E. İ. (2006). *İş-aile yaşam çatışmasının iş stresi, iş doyumunu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Erkuş, A. ve Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302-318.
- Greenhaus, J., ve Beutell, N. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Güney, S. (2012). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürbüz, S. (2014). Kişi-çevre uyumu, örgütsel sosyalizasyon ve iş dizaynı uygulamaları. (Ü. Siğri ve S. Gürbüz ed.), *Örgütsel davranış*, içinde (s.175-215). İstanbul: Beta Yayınları.
- Hock, R. R. (1988). Professional burnout among public teachers. *Public Personnel Management*, 17(2), 167-189.
- Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., Perrewe, P. L., Witt, L. A., ve Kiewitz, C. (2001). A note on the nonlinearity of the age-job satisfaction relationship. *Journal of Applied Social Psychology*, 31(6), 1223-1237.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karatepe, O. M., ve Karadas, G. (2014). The effect of psychological capital on conflicts in the work-family interface, turnover and absence intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 43, 132-143.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kreitner, R., ve Kinichi, A. (2009). *Organizational behaviour* (9th ed.). New York: Mc Graw-Hill International Edition.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S.M., ve Combs, G. M. (2006). Psychological capital development: Toward a microintervention. *Journal of Organizational Behavior*, 27(1), 387-393.
- Luthans, F., Avey, J. B., ve Patera, J. L. (2008). Experimental analysis of a web-based training intervention to develop positive psychological capital. *Academy of Management Learning & Education*, 7(2), 209-221.
- Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J.B., ve Norman, S.M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F., ve Youssef, C. M. (2004). Human, social and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.

- Maddux, J. (2002). Self-efficacy: The power of believing you can. In (C.R. Synder and S.J. Lopez eds), *Handbook of positive psychology* (p. 277-287). New York: Oxford University Press.
- Mete, M., Ünal, Ö. F., ve Bilen, A. (2014). Impact of work-family conflict and burnout on performance of accounting professionals. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 131, 264-270.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi: Amos uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., ve McMurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400-410.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2010). *Örgütsel davranış*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Parasuraman, S., ve Simmers, C. A. (2001). Types of employment, work-family conflict and well-being: A comparative study. *Journal of Organizational Behavior*, 22(5), 551-568.
- Paşamehmetoğlu, A. ve Yeloğlu, H. O. (2014). Motivasyon. (Ü. Siğri And S. Gürbüz Ed.). *Örgütsel davranış*, içinde (s.137-174). İstanbul: Beta Yayınları.
- Robbins, S.P., ve Judge, T.A. (2012). *Örgütsel davranış* (Çeviri editörü: İ. Erdem). İstanbul: Nobel.
- Rubab, U. (2017). Impact of work family conflict on burnout and workplace deviant behavior: Mediating role of stress. *Jinnah Business Review*, 5(1), 1-10.
- Sen, C., ve Hooja, H. R. (2015). Psychological capital and work-life balance: A study on police officers. *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)*, 4(7), 93-96.
- Wang, Y., Liu, L., Wang, J., ve Wang, L. (2012). Work-family conflict and burnout among chinese doctors: The mediating role of psychological capital. *Journal of Occupational Health*, 54, 232-240

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Demir, S. (2019). Psikolojik sermaye ve iş-aile yaşam çatışması ilişkilerinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 557-576. DOI: 10.26466/opus. 563221

## Farklı Branş Sporcularında Yaralanma Kaygısının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.588668

\*

Levent Tanyeri\*

\* Dr, Öğretim Üyesi., Kafkas Üni., Sarıkamış Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu/ Kars / Türkiye  
E-Posta: [ireynat10@gmail.com](mailto:ireynat10@gmail.com) ORCID: [0000-0002-4356-5832](https://orcid.org/0000-0002-4356-5832)

### Öz

Spor insanoğlu açısından hem fiziksel hem de zihinsel faydalara sahiptir. Bireyler sporu farklı branşlarda gerçekleştirmektedirler. Kimi hobi olarak kimi ise amatör veya profesyonel olarak yapmaktadır. Spor esnasında bireylerin fiziksel olarak yaralanması söz konusu olmaktadır. Yaralanmaya maruz kalmak bir zaman sonra yaralanma korkusuna dönüşmektedir. Çalışmanın amacı, farklı spor branşı ile ilgilenen sporcularda yaralanma kaygısının demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmaya 117'si erkek, 30'u kadın olmak üzere toplam 147 sporcu katılım göstermiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Caz, Kayhan ve Bardakçı (2019) tarafından uyarlanan "Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği" ile araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Çalışma bulguları, toplanan verilerin normallik varsayımını (çarpıklık= ,699; basıklık= ,877) sağladığını göstermektedir. Çalışma sonucunda, cinsiyet değişkeni ile yaralanma kaygısı arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Ancak, sporculardan daha önce kol veya bacadan ameliyat geçirenler ile geçirmeyenler arasında yaralanma kaygısının anlamlılık yaratmadığı belirlenmiştir. Benzer olarak, bireysel veya takım sporu ile ilgilenen sporcular arasında da yaralanma kaygısının anlamlılık yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca anlamlılık düzeyi 0,05 olarak baz alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Sporcu, Yaralanma, Branş

## Investigation of Injury Anxiety in Different Branches Athletes

\*

### Abstract

*Sports have both physical and mental benefits for human beings. Individuals perform sports in different branches. Some of them work as a hobby and others as amateur or professional. Physical injury of individuals during sports is at stake. Exposure to injury eventually becomes fear of injury. The aim of this study was to investigate the injury anxiety in terms of demographic variables in athletes interested in different sports branches. For this purpose, a total of 147 athletes (117 male and 30 female) participated in the study. In the study, "Sports Injury Anxiety Scale" adapted by Caz, Kayhan and Bardakçı (2019) and "Personal Information Form" created by the researcher were used as data collection tools. The findings of the study show that the collected data provide the assumption of normality (skewness= ,699; kurtosis=, 877). As a result of the study, it is seen that there are significant differences between gender variable and injury anxiety. However, it was determined that the anxiety of injury between the athletes who had previous arm or leg surgery and those who did not have any meaningfulness. Similarly, it was concluded that the anxiety of injury was not significant among the athletes interested in individual or team sports. In addition, the level of significance was taken as 0,05.*

**Keywords:** *Athletes, Injury, Branch*

## Giriş

Spor, hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bilindiği üzere sportif aktivitelerde yer almak bireylerin kişilik gelişimine katkı sağlar, ayrıca metabolizmayı olumsuz etkileyen stresten kurtulma açısından oldukça önemlidir (Caz, Kayhan ve Bardakçı, 2019). Ancak spor, insan vücudu için faydalı olduğu kadar, kişilerin yaralanmasına/ sakatlanmasına da sebebiyet vermektedir.

Spor yaralanmaları, vücudun tamamının veya bir bölgesinin, normalden fazla bir kuvvetle karşılaşması sonucunda, dayanıklılık sınırlarının aşılmasıyla ortaya çıkan durumları kapsar (Erol ve Karahan, 2006). Spor yaralanmaları en çok kas iskelet sistemini etkilemekle birlikte, kemik ve sinir dokusunu değişik şekil ve derecelerde yaralanmaya uğramaktadır (Powell ve Barber-Foss, 1999).

Groh'a göre spor yapanlarda yaralanma görünme olasılığı 4.000 kişide bir, ölüm oranı ise 40.000 kişide bir ve büyük bir kaza ile karşılaşma oranı ise 40 kişide bir olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte en sık yaralanmanın görüldüğü spor branşları ise futbol, güreş, hentbol, boks, atletizm ve kayak olduğu saptanmıştır. Spor kazalarında en çok spinal kord yaralanmalarının meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu yaralanma sırasıyla futbol, rugby, Amerikan futbolu, hava sporları, judo ve jimnastik olarak takip etmektedir (Sakallı, 2008).

Yapılan çalışmalarda toplumda yıllık spor yaralanması geçirme sıklığının %1-2 seviyelerinde olduğu ifade edilmektedir (Kalyon, 2000). Sporcularda yaralanmaya maruz kalma stresi, daha sonraki zamanlarda tekrar yaralanma kaygısı taşımalarına yol açmaktadır. Bu nedenle yaralanmaya kalan bir sporcu her seferinde benzer kaygıları taşımaktadır. Ancak kimi sporcular yüksek kimi sporcular ise düşük düzeyde kaygı durumu yaşamaktadırlar.

Bazı araştırmacılar, yüksek kaygı seviyesine sahip sporcuların daha fazla yaralanma geçirdiğini belirtmişlerdir (Ivarsson ve Johnson, 2010). Sporcu performansını olumsuz yönde etkileyen kaygı, bir tehdit altında hissedilen korku ve gerginlik olarak ifade edilebilir (Büyüköztürk, 1997).

Tüm spor dallarında yaralanmaların önlenmesi ve oluşan yaralanmaların uygun bir şekilde tedavi edilmesi başarının elde edilmesinde önemli

bir yer tutmaktadır. Bunun için de ilgili spor dalında oluşabilecek yaralanmaların ve sakatlıkların neler olabileceğinin önceden bilinmesi, alınacak tedbirler açısından çok önemlidir. Bu düşünceye istinaden çalışmanın amacı, sporcularda yaralanma kaygısının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesidir.

## **Yöntem**

### ***Araştırma Grubu***

Çalışmanın evrenini, Doğu Anadolu Bölgesi kapsamındaki şehirlerde ikamet eden ve farklı branşlarda sporculuk hayatlarına devam eden sporcular oluşturmaktadır. Örnekleme ise Kars ilinde ikamet eden ve farklı branşı ile ilgili olan 117'si erkek, 30'u kadın olmak üzere toplam 147 sporcudan oluşmaktadır.

### ***Veri Toplama Aracı***

Caz, Kayhan ve Bardakçı (2019) tarafından geliştirilen "Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği" ile araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu ölçek, altı alt boyut ve 19 maddeden oluşmaktadır. Beşli Likert tipinde (1: kesinlikle katılmıyorum-2: katılmıyorum- 3: kararsızım-4: katılıyorum- 5: kesinlikle katılıyorum) puanlanan ölçekte olumsuz (ters) madde yoktur. Kişisel bilgi formu ise; cinsiyet, spor branşı, daha önce ameliyat olma durumu, ilgili spor branşında daha önceden yaralanma olup olmadığı, sporculuk düzeyi ve ilgili spor dalı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

### ***Verilerin Toplanması***

Veriler, google üzerinden oluşturulan online form (veri toplama aracı) aracılığı ile sporculardan toplanmıştır. Çalışmanın uygulanacağı kişilere öncelikle çalışma ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmada gönüllü katılım ilkesi esas alınmış ve online olarak veriler toplanmaya başlanmıştır. Toplanan veriler düzenlendikten sonra analiz için bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

## Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilere ilk olarak normallik testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler, verilerin normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermiştir. Bu nedenle parametrik testlerin yapılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda aritmetik ortalama, standart sapma, minimum-maksimum ve çarpıklık ile basıklığın olduğu değerleri gösteren ölçek puan dağılımına yer verilmiştir. Bağımsız iki grup için t-testi ve tekyönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda ortaya çıkan istatistiksel farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlarda,  $p < 0,05$  anlamlılık düzeyi baz alınmıştır.

## Bulgular

**Tablo 1. Ölçek Puan Dağılımı**

Ölçek	N	Min	Max	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
Spor Yaralanması Kaygısı	147	19,00	95,00	2,38	16,21	,699	,877

Spor Yaralanma Kaygısı kapsamında sporculardan toplanan veriler analiz edilmiş ve aldıkları puanların aritmetik ortalaması 2,38 çıkmıştır. Bu değer, sporcuların yaralanma kaygılarının düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin Çarpıklık (,699) ve Basıklık (,877) katsayıları incelendiğinde verilerin normal bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1).

**Tablo 2. Spor Yaralanma Kaygısının Cinsiyet Değişkeni Sonucu**

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Ort.	Ss.	t	p
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Erkek	117	6,70	3,59	2,053	,044
	Kadın	30	5,53	2,55		
Zayıf Algılanma Kaygısı	Erkek	117	6,26	3,48	1,577	,120
	Kadın	30	5,40	2,42		
Acı Çekme Kaygısı	Erkek	117	8,59	3,49	,113	,910
	Kadın	30	8,53	2,59		
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Erkek	117	7,97	3,62	2,369	,019
	Kadın	30	6,26	3,06		
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Erkek	117	5,94	3,44	2,350	,020
	Kadın	30	4,40	1,95		



Yeniden Yaralanma Kaygısı	Erkek	117	10,00	3,99	,728	,468
	Kadın	30	9,43	2,89		
Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Erkek	117	46,32	17,30	2,210	,030
	Kadın	30	40,93	10,08		

Tablo 2, kadın ve erkek sporcuların yaralanma kaygısı incelendiğinde Spor Yaralanması Kaygı ölçeğinin “Yeteneğini Kaybetme Kaygısı”, “Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı” ve “Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı” alt boyutu ile ölçeğin toplam puanında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ).

**Tablo 3. Spor Yaralanma Kaygısının Branş Değişkeni Sonucu**

Ölçek ve Alt Boyutlar	Branş	N	Ort.	Ss.	F	p	Anlamlı Çıkan Gruplar
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Futbol	96	6,71	3,54	1,678	,190	----
	Basketbol	18	5,11	3,37			
	Voleybol	33	6,48	3,02			
Zayıf Algılanma Kaygısı	Futbol	96	6,40	3,45	1,668	,192	----
	Basketbol	18	4,94	2,94			
	Voleybol	33	5,78	2,95			
Acı Çekme Kaygısı	Futbol	96	8,54	3,34	,027	,973	----
	Basketbol	18	8,72	3,75			
	Voleybol	33	8,63	3,13			
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Futbol (1)	96	8,02	3,38	3,401	,036	1>2
	Basketbol(2)	18	5,66	3,27			
	Voleybol	33	7,54	4,00			
Sostal Desteği Kaybetme Kaygısı	Futbol	96	6,06	3,44	2,675	,072	----
	Basketbol	18	4,50	3,01			
	Voleybol	33	4,96	2,55			
Yeniden Yaralanma Kaygısı	Futbol	96	9,88	4,06	,002	,998	----
	Basketbol	18	9,83	3,63			
	Voleybol	33	9,90	3,10			
Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Futbol	96	46,64	16,89	1,530	,220	----
	Basketbol	18	39,61	16,87			
	Voleybol	33	44,15	13,27			

Sporcuların ilgilenmiş oldukları branşlar ile yaralanma kaygıları arasındaki farklılıklar incelenmiş ve Yaralanma kaygısının sadece “Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Analiz sonucu oluşan farklılığın hangi gruplar arasında kaynaklandığının tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden

Tukey testi gerçekleştirilmiş ve farklılığın Futbol ile Basketbol branş sporcuları arasında ortaya çıkmıştır.

**Tablo 4. Spor Yaralanma Kaygısının Bacak veya Kollardan Ameliyat Geçirilip Geçirilmediğine Dair Analiz Sonucu**

Ölçek ve Alt Boyutları	Ameliyat Olmak	N	Ort.	Ss.	t	p
Yeteneğini	Evet	19	6,78	4,02	,434	,665
Kaybetme Kaygısı	Hayır	128	6,42	3,35		
Zayıf Algılanma	Evet	19	6,63	4,39	,596	,558
Kaygısı	Hayır	128	6,00	3,13		
Acı Çekme	Evet	19	9,05	3,27	,656	,513
Kaygısı	Hayır	128	8,51	3,33		
Hayal Kırıklığına	Evet	19	8,47	4,08	1,108	,270
Uğratma Kaygısı	Hayır	128	7,50	3,49		
Sosyal Desteği	Evet	19	6,26	3,73	,915	,362
Kaybetme Kaygısı	Hayır	128	5,53	3,17		
Yeniden	Evet	19	11,34	3,78	1,841	,068
Yaralanma Kaygısı	Hayır	128	9,66	3,76		
Spor Yaralanması	Evet	19	49,13	18,10	1,119	,265
Kaygı Toplamı	Hayır	128	44,64	15,91		

Sporcuların bacak veya kollardan herhangi bir ameliyat yaşayıp yaşamadıkları ile spor yaralanması kaygısı arasındaki farklılığa bakıldığında, daha önce bacak veya kollardan herhangi bir ameliyata maruz kalan ile kalmayan sporcular arasında herhangi bir farklılık tespit edilememiştir ( $p>0,05$ ), (Tablo 4).

**Tablo 5. Spor Yaralanma Kaygısının Daha Önce Herhangi Bir Yaralanma Yaşamıp Yaşanmadığına Dair Analiz Sonucu**

Ölçek ve Alt Boyutları	Yaralanma Yaşamak	N	Ort.	Ss.	t	p
Yeteneğini	Evet	75	6,97	3,61	1,831	,069
Kaybetme Kaygısı	Hayır	72	5,94	3,17		
Zayıf Algılanma	Evet	75	6,68	3,75	2,257	,026
Kaygısı	Hayır	72	5,47	2,65		
Acı Çekme Kaygısı	Evet	75	9,10	3,21	1,960	,049
	Hayır	72	8,04	3,37		
Hayal Kırıklığına	Evet	75	8,17	3,69	1,911	,058
Uğratma Kaygısı	Hayır	72	7,05	3,38		
Sosyal Desteği	Evet	75	6,33	3,37	2,752	,007
Kaybetme Kaygısı	Hayır	72	4,88	2,96		
Yeniden Yaralanma	Evet	75	10,88	3,89	3,359	,001
Kaygısı	Hayır	72	8,84	3,42		
Spor Yaralanması	Evet	75	48,86	17,17	2,846	,005
Kaygı Toplamı	Hayır	72	41,43	14,31		

Sporcuların daha önce herhangi bir yaralanma yaşayıp yaşamadıkları bir durum ile yaralanması kaygısı arasındaki farklılığa bakıldığında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Ölçeğin “Zayıf Algılanma Kaygısı”, “Acı Çekme Kaygısı”, “Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı”, “Yeniden Yaralanma Kaygısı” ve ölçeğin toplam puanında manidar farklıklar tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Bulgulara bakıldığında bu farklılığın daha önce yaralanma yaşayanlar lehine çıkmış olduğu anlaşılmaktadır.

**Tablo 6. Spor Yaralanma Kaygısının Sporculuk Düzeyi Değişkeni Analiz Sonucu**

Ölçek ve Alt Boyutları	Sporculuk Düzeyi	N	Ort.	Ss.	t	p																																																															
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	6,55	3,41	,713	,477																																																															
	Profesyonel	23	6,00	3,54			Zayıf Kaygısı	Amatör	124	6,12	3,22	,276	,783	Profesyonel	23	5,91	3,80	Acı Çekme Kaygısı	Amatör	124	8,32	3,20	-2,253	,026	Profesyonel	23	10,00	3,64	Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Amatör	124	7,67	3,55	,405	,686	Profesyonel	23	7,34	3,77	Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	5,57	3,06	-,370	,714	Profesyonel	23	5,91	4,20	Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125	Profesyonel	23	11,00	4,28	Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel
Zayıf Kaygısı	Amatör	124	6,12	3,22	,276	,783																																																															
	Profesyonel	23	5,91	3,80			Acı Çekme Kaygısı	Amatör	124	8,32	3,20	-2,253	,026	Profesyonel	23	10,00	3,64	Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Amatör	124	7,67	3,55	,405	,686	Profesyonel	23	7,34	3,77	Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	5,57	3,06	-,370	,714	Profesyonel	23	5,91	4,20	Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125	Profesyonel	23	11,00	4,28	Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel	23	47,08	19,37								
Acı Çekme Kaygısı	Amatör	124	8,32	3,20	-2,253	,026																																																															
	Profesyonel	23	10,00	3,64			Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Amatör	124	7,67	3,55	,405	,686	Profesyonel	23	7,34	3,77	Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	5,57	3,06	-,370	,714	Profesyonel	23	5,91	4,20	Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125	Profesyonel	23	11,00	4,28	Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel	23	47,08	19,37																			
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Amatör	124	7,67	3,55	,405	,686																																																															
	Profesyonel	23	7,34	3,77			Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	5,57	3,06	-,370	,714	Profesyonel	23	5,91	4,20	Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125	Profesyonel	23	11,00	4,28	Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel	23	47,08	19,37																														
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Amatör	124	5,57	3,06	-,370	,714																																																															
	Profesyonel	23	5,91	4,20			Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125	Profesyonel	23	11,00	4,28	Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel	23	47,08	19,37																																									
Yeniden Yaralanma Kaygısı	Amatör	124	9,67	3,67	-1,542	,125																																																															
	Profesyonel	23	11,00	4,28			Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551	Profesyonel	23	47,08	19,37																																																				
Spor Yaralanması Kaygı Toplamı	Amatör	124	44,87	15,62	-,598	,551																																																															
	Profesyonel	23	47,08	19,37																																																																	

Tablo 6, sporculuk düzeyi değişkeni hakkında bilgi vermektedir. Yaralanma kaygısının sadece “Acı Çekme Kaygısı” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmişken ( $p<0,05$ ), diğer alt boyutlar ve ölçeğin toplam puanında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir ( $p>0,05$ ).

**Tablo 7. Spor Yaralanma Kaygısının Spor Dalı Değişkeni Analiz Sonucu**

Ölçek ve Alt boyutları	Spor Dalı	N	Ort.	Ss.	t	p																														
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Bireysel	44	6,47	3,49	,018	,986																														
	Takım	103	6,46	3,42			Zayıf Algılanma Kaygısı	Bireysel	44	5,59	3,03	-1,193	,235	Takım	103	6,30	3,41	Acı Çekme Kaygısı	Bireysel	44	9,18	3,49	1,428	,156	Takım	103	8,33	3,23	Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Bireysel	44	6,77	3,55	-1,907	,059	Takım
Zayıf Algılanma Kaygısı	Bireysel	44	5,59	3,03	-1,193	,235																														
	Takım	103	6,30	3,41			Acı Çekme Kaygısı	Bireysel	44	9,18	3,49	1,428	,156	Takım	103	8,33	3,23	Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Bireysel	44	6,77	3,55	-1,907	,059	Takım	103	7,99	3,54								
Acı Çekme Kaygısı	Bireysel	44	9,18	3,49	1,428	,156																														
	Takım	103	8,33	3,23			Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Bireysel	44	6,77	3,55	-1,907	,059	Takım	103	7,99	3,54																			
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Bireysel	44	6,77	3,55	-1,907	,059																														
	Takım	103	7,99	3,54																																

Sosyal Desteği	Bireysel	44	5,11	3,10	-1,250	,213
Kaybetme Kaygısı	Takım	103	5,84	3,30		
Yeniden	Bireysel	44	10,36	3,36	1,001	,319
Yaralanma Kaygısı	Takım	103	9,67	3,96		
Spor Yaralanması	Bireysel	44	44,45	16,06	-,375	,708
Kaygı Toplamı	Takım	103	45,55	16,35		

Spor dalı değişkeni incelendiğinde bireysel ve takım sporları ile ilgilenen sporcular arasında yaralanma kaygısı anlamında herhangi bir farklılık oluşmamıştır ( $p>0,05$ ), (Tablo 7).

## Tartışma

Mevcut çalışmada kadın ve erkek sporcuların yaralanma kaygısı incelendiğinde Spor Yaralanması Kaygı ölçeğinin “Yeteneğini Kaybetme Kaygısı”, “Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı” ve “Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı” alt boyutu ile ölçeğin toplam puanında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Sporcuların ilgilenmiş oldukları branşlar ile yaralanma kaygıları arasındaki farklılıklar incelenmiş ve Yaralanma kaygısının sadece “Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın Futbol ile Basketbol branş sporcuları arasında ortaya çıkmıştır. Benzer bir sonuç, futbol yaralanmalarının en sık rakip oyuncu tarafından yapılan engellemeler ve top kapmalar esnasında meydana geldiği belirlenmiştir (Zoch ve ark., 1996). Spor yaralanmaları arasında futbolda meydana gelen yaralanmaların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir (Engstrom ve ark., 1991). Sonne ve arkadaşları (1980), değişik spor branşlarında görülen sakatlanmaları futbol’da %40.00 hentbol’da %27.00 (16), Doğan ve İmamoğlu (1995) futbol’da %46.06, hentbol’da %38.06, basketbol’da %25.03, voleybol da %17.03 olarak bildirmişlerdir (Sonne ve ark., 1980).

Sporcuların bacak veya kollardan herhangi bir ameliyat yaşayıp yaşamadıkları ile spor yaralanması kaygısı arasındaki farklılığa bakıldığında, daha önce bacak veya kollardan herhangi bir ameliyata maruz kalan ile kalmayan sporcular arasında herhangi bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak Strauss, toplam 1908 güreşçi üzerinde yaptığı çalışmada diz ve ayak bileği sakatlıklarının oldukça yaygın olduğunu

gözlemlemiş (Strauss, 1982). Lorish ve arkadaşları ise 6-16 yaş arasındaki 1742 güreşçi üzerinde yaptıkları bir araştırmada yaralanmaların daha çok üst ekstremitelerde, boyun ve sırt bölgelerinde olduğunu belirtmişlerdir (Lorish ve ark., 1992). Spor yaralanmaları hakkında yapılan diğer çalışmalar neticesinde vücutta en fazla etkilenen bölgenin alt ekstremiteler olduğu ve en sık da ayak bileği ve diz bölgesinin yaralandığı saptanmıştır. Spor yaralanmalarının en sık burkulma, kontüzyon, abrazyon, incinme ve kırık olduğu belirtilmiştir (Powell, 1992). Alt ekstremitede de en fazla yaralanmanın ayak ve ayak bileği bölgesinde (46 yaralanma, % 20,72) olduğu görülmektedir. Literatürde de futbolda yaralanmaların daha çok alt ekstremitede, özellikle de diz ve ayak bileği bölgesinde olduğunu ortaya koyan benzer çalışmalar yer almaktadır (Cromwell ve ark., 2000). Oluşan sakatlıkların vücut bölgelerine göre dağılımı incelendiğinde tüm branşlarda en fazla sakatlanan bölgenin ayak ve ayak bileği olduğu, ancak güreşte birinci sırada diz sakatlıklarının geldiği tespit edilmiştir. Bu bulgular, literatürdeki bulgular ile uyumludur (Meeuwisse ve ark., 2000).

## Sonuç

Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizi, yaralanma kaygı düzeyi ortalama puanının düşük olduğunu göstermektedir. Ortalama puanın düşük olması, sporcuların yaralanma kaygılarının düşük olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, verilerin normal bir dağılıma sahip olduğu da tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni sonucu, kadın ve erkek sporcuların yaralanma kaygı düzeylerinin farklı alt boyutlarda erkek sporcular lehine anlamlı farklılıklar çıktığını göstermiştir. Bu sonuç erkek sporcuların yaralanma kaygılarının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Erkek sporcuların kaygı düzeylerinin yüksek çıkmasında kadınlara oranla fiziksel olarak daha güçlü, kuvvetli olmaları ve fiziksel temas gerektiren branşlarda rakibine daha sert müdahalelerde bulunuyor olmaları sebebiyet vermektedir.

Sporcuların ilgilenmiş oldukları branş ile yaralanma kaygıları arasındaki farklılıklar incelenmiş ve yaralanma kaygısının sadece "Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı" alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Futbol ve basketbol sporcularında oluşan farklılığın futbolcular

lehine yüksek çıkmasında oynanan oyunun süresi, fiziksel temas gerektirmesi, daha sert müdahalelerin oyun içerisinde yer alması gibi faktörler etken olmaktadır.

Sporcuların bacak veya kollardan herhangi bir ameliyat yaşayıp yaşamadıkları ile yaralanma kaygısı arasındaki farklılığa bakıldığında, daha önce bacak veya kollardan herhangi ameliyata maruz kalan ile kalmayan sporcular arasında herhangi bir farklılık tespit edilememiştir. Bu bulgu, ameliyata maruz kalma değişkeninin yaralanma kaygısı üzerinde anlamlı etkisinin olmadığını göstermektedir.

Sporcuların önceki zamanlarda herhangi bir yaralanma yaşayıp yaşamadıkları ile yaralanma kaygısı arasındaki farklılığa bakıldığında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bulgular, bu farklılığın daha önce yaralanma yaşayanlar lehine çıkmış olduğunu göstermiştir. Önceki süreçte yaralanmanın sporcular üzerinde tekrardan yaralanma kaygısını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sporculuk düzeyi değişkeninin yaralanma kaygısı üzerindeki etkisine bakıldığında “acı çekme kaygısı” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ancak, diğer alt boyutlar ve ölçeğin toplam puanında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. Bu bulgu genel olarak amatör ya da profesyonel olarak sporculuk hayatını sürdürmenin spor yaralanması kaygı düzeyinde anlamlı etkisinin olmadığını göstermektedir. Spor dalı değişkeni incelendiğinde ise bireysel ve takım sporları ile ilgilenen sporcular arasında yaralanma kaygısı anlamında herhangi bir farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Investigation of Injury Anxiety in Different  
Branches Athletes**

\*

Levent Tanyeri

*Kafkas University*

Sport has become an indispensable part of our lives. As it is known, taking part in sports activities contributes to the personality development of individuals and it is also very important in terms of getting rid of stress which affects metabolism negatively (Caz, Kayhan and Bardakçı, 2019). Sports injuries, the entire body or a region, as a result of encountering a force more than normal, occurs when the endurance limits are exceeded (Erol and Karahan, 2006). Some researchers reported that high-anxiety athletes suffer more injuries (Ivarsson and Johnson, 2010). Anxiety that adversely affects athlete performance can be expressed as fear and tension under a threat (Büyüköztürk, 1997). Prevention of injuries and proper treatment of injuries in all sports branches play an important role in achieving success. For this reason, it is very important to know in advance what the injuries and disabilities may be in the related sports branch in terms of the measures to be taken.

The study group consisted of 147 athletes, 117 of whom were men and 30 of whom were athletes. "Sport Injury Anxiety Scale developed by Caz, Kayhan and Bardakçı (2019) and personal information form created by the researcher were used. This scale consists of six sub-dimensions and 19 items. There is no negative (reverse) item on the scale scored in the Likert type of five (1: strongly disagree-2: disagree- 3: undecided- 4: agree- 5: strongly agree). Personal information form; gender, sports branch, the status of previous surgery, whether there was a previous injury in the sports branch, the level of sportsmanship and the related sport.

Data was collected from athletes through the online form (data collection tool) created on google. First of all, information about the study was given to the persons to whom the study will be applied. The study was

based on the principle of voluntary participation and online data collection was started. The collected data were edited and transferred to computer for analysis.

Firstly, normality tests were applied to the data collected within the scope of the research. The analysis showed that the data had a normal distribution. Therefore, parametric tests were considered appropriate. In this respect, the scale score distribution showing arithmetic mean, standard deviation, minimum-maximum and skewness and kurtosis values are included. For two independent groups, t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were performed. Tukey HSD multiple comparison test was applied in order to determine the groups from which the statistical difference resulting from one-way analysis of variance (ANOVA) originated. Statistical analysis and interpretation of the data were based on  $p < 0.05$  significance level.

The analysis of the data collected from the athletes shows that the athletes' anxiety concerns are low. Considering the gender variable, significant differences were found in favor of male athletes in different sub-dimensions of injury anxiety of female and male athletes. This result shows that male athletes have higher injury anxiety. The high levels of anxiety are caused by the fact that male athletes are physically stronger, stronger, and in the branches that require physical contact, the men intervene more harshly against their competitors.

The differences between the branches that the athletes were interested in and the injury anxiety were examined and a significant difference was found only in one sub-dimension of the injury anxiety. Factors such as the duration of the game played, the need for physical contact and the involvement of harder interventions in the game play a role in increasing the anxiety level in favor of the players due to the difference in football and basketball athletes.

Looking at the difference between whether the athletes had any operation on the leg or arms and the anxiety of sports injury, no difference could be detected between those who had previously undergone any operation on the leg or arms and who did not. This finding indicates that the surgical exposure variable has no significant effect on injury anxiety.

When the difference between the athletes' previous injury and injury anxiety is seen, it is seen that there are significant differences. When the



findings are examined, it is understood that this difference was in favor of those who had previously suffered injuries. In the previous process, it was concluded that the injury increased the anxiety of injury on the athletes.

When the effect of athletic level variable on injury anxiety was examined, a significant difference was found in a sub-dimension. However, no difference was observed in the other sub-dimensions and the total score of the scale. This finding demonstrates that generally, amateur or professional life does not have a significant effect on sports injury. When the sport branch variable was examined, it was found that there was no difference between the athletes interested in individual and team sports in terms of injury anxiety.

### Kaynakça / References

- Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3(4), 453-64.
- Caz, Ç., Kayhan, R.F. ve Bardakçı, S. (2019). Spor yaralanması kaygı ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Hekimliği Dergisi*, 54(1), 52-63.
- Cromwell, F., Gormley, J., Walsh J. (2000) A pilot study examining injuries in elite gaelic footballers. *Br. J. Sports Med*, 24(2), 104-112.
- Erol, B. ve Karahan, M. (2006). Çocuklarda spor yaralanmaları. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci*, 2(4), 89-97.
- Engstrom, B., Johanson, C. ve Tornkvist, H. (1991). Soccer injuries among elite female player. *J Sports Med*. 19(4), 372-377.
- Ivarsson, A. ve Johnson, U. (2010). Psychological factors a predictors of injuries among senior soccer players: a prospective study. *J Sports Sci Med*. 9(2), 347-52.
- Kalyon, T.A. (2010). Spor yaralanmaları. (T.A. Kalyon ed). *Spor Hekimliği, Sporcu Sağlığı Ve Spor Sakatlıkları* içinde (s.183-186). Ankara: GATA Basımevi.
- Lorish, T.R, Rizzo, T.D. ve Ilstrup, D.M. (1992). Injuries adolescent and pré-adolescent boys at two Large wrestling tournaments *Am J Spors Med*, 20(2), 199-202.
- Meeuwisse, W.H., Hagel, B.E., Mohtadi, N.G., Butterwick, D.J. ve Fick, G.H. (2000). The distribution of injuries in men's canada west university

- football. A 5-year analysis. *The American Journal of Sport Medicine*, 28, 516-523.
- Powell, J.W. ve Barber-Foss K.D. (1999). Injury patterns in selected high school sports: A review of the 1995-1997 seasons. *J Athl Train*. 34, 277-284.
- Sakallı, F.M.H. (2008). Sporda sporcuların yaralanması ve risk faktörleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(7), 144-154.
- Sonne, S. ve Sorenson, C.H. (1980). Risk factors with acute sports injuries. *British Journal of Sport Medicine*, 14, 22-25.
- Strauss, R.H. (2016). Injuries among wrestlers in school and college tournaments. *Jama*, 248(16), xxx-xxx.
- Zoch, T.W. ve Cleveland, D.A. (1996). Football injuries in a rural area. *Wis Med J*, 95, 570-573.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Tanyeri, L. (2019). Farklı branş sporcularında yaralanma kaygısının incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 577-591. DOI: 10.26466/opus.588668

## Türkiye’de Müzik Terapi Uygulamalarında Kullanılan Müzikler

DOI: 10.26466/opus.584795

\*

Begüm Yılmaz\* - Ümit Kubilay Can\*\*

\* Müzikolog ve Müzik Öğretmeni, Kocaeli Türkiye

E-Posta: [begumnazyilmz@gmail.com](mailto:begumnazyilmz@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-9159-1082](https://orcid.org/0000-0002-9159-1082)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmit / Kocaeli/ Türkiye

E-Posta: [kubican\\_gitar@hotmail.com](mailto:kubican_gitar@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-9197-2240](https://orcid.org/0000-0001-9197-2240)

### Öz

Türkiye’de müzik terapi henüz yeni yeni gelişmekte olan bir bilim dalıdır. Müzik terapide müziğin kullanımı, ilk başlarda ilkel kabilelerdeki inanış çerçevesinde kötü ruh olarak nitelendirdikleri hastalıkların iyileştirilmesi için kullanılırken daha sonraları bir bilim alanı olarak klinik ortamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Klinik araştırmalarında seçilen müziklerde neye dikkat edildiği ve nasıl kullanıldığına yönelik belirli bir yöntem olmadığı görülmekte olup terapistin yaptığı uygulamaya göre müzik seçiminin yapıldığı bilinmektedir. Bu araştırmada müzik terapi alanında kullanılan müziklerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda müzik terapi alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalarda yer alan müzik uygulamalarının içeriklerinin ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusu ile müzik terapi alan uzmanlarının bu yöndeki görüşlerinin neler olduğu konuları bu araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı desen kullanılmıştır. Karma yönetime göre bu çalışmada amaç edilen soruların bir bölümünün çözümünde nicel veriler, diğer soruların çözümünde ise nitel veriler kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerin belirlenmesine yönelik Türkiye’de yayımlanmış Uygulamalı Müzik Terapi çalışmaları içeren tüm yayınlar araştırmanın evrenini oluştururken çalışmanın örneklem grubunu ise gerçekleştirilmiş tüm makale ve tezler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın nicel verilerin toplanılmasında yayımlanan makale ve tezler, müzik terapi ile ilgili çeşitli anahtar kelimeler ile saptanmıştır. Araştırmanın nitel verilerine yönelik mevcut durumun betimlenmesinde, araştırmacı tarafından uzman görüşü formu hazırlanmış ve alanında uzman beş uzmana uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen verilere bakıldığında, Türkiye’de uygulanan Müzik Terapi Uygulamalarında makam müziklerinin tercih edildiği, en fazla 60 dakika boyunca terapinin gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Uygulama sürecinde Pasif müzik terapinin yanında Aktif müzik terapi eklenerek otantik çalgılarla makam müzikleri icra edildiği belirlenmiştir. Bazı uygulamalarda müzik ameliyat önce ve sonrasında bir kez dinletilmiş, bazılarında belirli bir hafta sürmüştür. Uzman görüşlerinden elde edilen bulgulara göre, müzik seçiminin bazen danışana bazen de terapiste ait olduğu, terapi sürecinde kişinin kendi müzik geçmişinin değerlendirilmesi gerektiği, hastanın durumuna göre pasif veya aktif müzik terapinin tercih edildiği saptanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Müzik Terapi Uygulamaları, Müzik Terapi, Müzik, Terapi

## The Music Used in Music Therapy Practice in Turkey

\*

### Abstract

*Music therapy is a newly emerging science in Turkey. Music was first used in music therapy by primitive tribes to cure diseases, which they called evil spirits, according to their beliefs, and, later on, came to be used in clinical setting as a field of science. Clinical studies show that there is no specific method to choose music or determine how to use it, and it is known that the music is chosen by therapists depending on their application. This paper aims at analyzing the music used in music therapy. Accordingly, the problem of this paper has been designated as the contents of musical practices included in academic studies on music therapy and how these practices are implemented, and opinions of music therapy specialists on the matter. Descriptive pattern was used as the mixed research method of this paper. According to the mixed method, quantitative data was used to solve some of the questions and qualitative data was used in other questions traced in this paper. Population of the study consists of all publications that contain Applied Music therapy studies published in Turkey to identify quantitative data, and sample group of the paper consists of all articles and theses. The articles and theses used to collect the quantitative data of the paper were identified using keywords related to music therapy. An expert opinion form was prepared by the researcher and presented to five experts in the field to describe the current situation concerning the qualitative data of the paper. Data obtained in the study shows that mode music is preferred in the Music Therapy Practices in Turkey, and the maximum duration of a therapy sessions is 60 minutes. Active music therapy accompanies passive music therapy and mode music is played in authentic instruments. Music is used once before and once after surgery in some of the applications and throughout a certain week in others. According to the findings obtained from expert opinions, music is selected by the client or the therapist, and the client needs to evaluate their own musical history during the therapy and passive or active music therapy is chosen based on patient status.*

**Keywords:** *Music Therapy Applications, Music Therapy, Music, Therapy*

## Giriş

Müzik toplumlar için sanat dallarının en eskisi olarak kabul edilir. “Müzik, aslı Yunanca olan bir kelime olan “Mousike” veya “Mousa” kelimesinden alınmıştır. Yunan mitolojisine göre Tanrı Zeus’un kızları sayılan dokuz peri kızına “Mousa” (Muse-melek) adı verilmiştir. Eski Yunanlılar bu peri kızlarının tüm dünyanın güzelliklerini ve ahengini düzenlemekle görevli olduklarına inanırlardı. O yüzden bugün hemen hemen her dilde kullanıla gelmiş olan müzik kelimesi bu peri kızlarından dolayı “Müz” kökünden geldiği kabul edilmektedir” (Sönmez 2008, s.3). Müzik bazı ilkel toplumlarda tanrı ile haberleşmenin yolu olarak görülüp kutsal sayılmış, bazı çalgılar tanrının sesi olarak adlandırılmıştır.

Bekiroğlu (2011) çalışmasında dünyada müzik ile tedaviden şu şekilde bahsetmektedir; *Müzikle tedavinin dünyada ve Türkiye’de binlerce yıllık bir geçmişi vardır. İkel insanlar, kötü ruh veya cin adı verilen varlıkların hastalıklara neden olduklarına inanırlardı. Bu kötü varlıklar sihirbaz veya şamanların öncülüğünde gerçekleştirilen tedavi törenleriyle kontrol altına alınmaya çalışılırdı. Müzik, dans, ritm ve şarkılar da bu tedavi törenlerinin vazgeçilmez öğeleriydi. Antik döneme kadar hastalıkları tedavi etmek ya da kötü ruhları bedenden çıkarmak için kullanılan hızlı, yavaş, sert ya da yumuşak melodiler ile ikna ve etkileyici sözlerden oluşan şarkılar müzikle tedavinin temelini oluşturmuştur. İlkçağ düşünürleri, müziğin temelini içinde yaşadığımız evrenin doğal ritmik düzenine ve uyumuna bağlamışlardır. Ay, güneş, gezegenler, gece-gündüz, mevsimler her biri belli bir ritim içinde devinen, belli bir uyum sergileyen nesne ve olaylardır. Ayrıca, insan bedeninin yapısı, işleyişi de müzikteki ritim ve uyum öğelerini taşımaktadır (31).*

Çeşitli müzik terapi dernekleri çalışmalarını beraber yürüterek bireylerin ruh ve bedensel sağlıklarına kavuşmalarında önemli çalışmalar yaparak tıp dünyası içerisinde etkin bir rol oynamaktadır. Dünyada müzik terapi alanında kurulmuş en önemli derneklerin başında Amerikan Müzik Terapi Birliği gelmektedir. Bu kuruluş 1997 yılında müzik tedaviyi “İhtiyaç duyan bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçlarını karşılamada müziği ve müzik aktivitelerini kullanan bir uzmanlık dalı” olarak tanımıştır (Horuz, 2014, s.26).

‘Eski zamanlarda şairlik, müzisyenlik ve doktorluk çoğunlukla bir kişinin şahsında toplanırdı. Terpandr Talet, Tirte, ElliEnne, hem doktor hem de müzisyen

idiler. Xenokrates, Hipocrate, Asclepiade, Colinos Areteus, Cacleius, Theofraste, tıp ilminin diğer yaşitlarını faydasız, sonuçsuz kaldığı hastalarda müzik kullanmıştır' (Ak, 1997, s.14). Tarihte birçok toplum müziği hem sanat hem de tıp biliminin içine almış ve araştırmalar yapmıştır. Türklerde Müzik terapi tarihi çok eskiye dayanmakla birlikte açmış oldukları hastanelerde müziği terapinin içerisinde kullanarak hastaları şifalandırmayı sağladıkları bilinmektedir.

"1693 yılında öldüğü bilinen, Osmanlı'nın şair hekimlerinden Şuuri Hasan Efendi," *Tadil-i Emzice* adlı eserinde, makamların hangi durumlarda, hangi vakitlerde etkili olduğunu, hangi gezegenle hangi makamın nasıl etkileştiğini yazmıştır. Şuuri, araştırmalarını daha da yoğunlaştırarak, hangi makamın hangi meclis insanına, hangi makamın hangi milletin insanlarına etki ettiğini bile bildirmiştir. Şuuri'ye göre ;

- Bilim adamları üzerinde Rast makamı ve benzerleri etkilidir.
- Yöneticiler üzerinde ısfahan ve benzerleri etkilidir.
- Dervişler için hicaz ve benzerleri etkilidir.
- Sufiler için ise rehavi ve benzerleri etkilidir.

Hasan Şuuri'nin "*Tadil-i Emzice*'sinde " ve Haşim Bey mecmuası'nda neva, buselik, mahur, nihavend, buselikaşiran ve uşşak makamlarının insana kuvvet verdiğinden, bu makamların Afrika ve Avrupa halklarına da etkisi olduğundan bahsedilir. Hasan Şuuri, kitabında müzik bilmeyen hekimin tanı ve tedavide başarılı olmayacağını iddia etmiştir " (Uygun, 1999, s.237).

Büyük Türk bilgini Farabi günümüz müzikle tedavisine de büyük katkıları olan "musiki - ul - kebir" adlı eserinde, makamların insan ruhuna olan etkilerini şöyle sınıflandırmıştır (Öztürk, Erseven ve Atik, 2017).

- Rast Makamı : İnsana neşe huzur verir.
- Rehavi Makamı : İnsana sonsuzluk fikri verir.
- Küçük Makamı : İnsana hüznü verir.
- Büzürk Makamı : İnsana korku verir.
- İsfahan Makamı : İnsana hareket kabiliyeti ve güven hissi verir.
- Neva Makamı : İnsana lezzet ve ferahlık verir.
- Uşşak Makamı : İnsana gülme hissi verir.
- Zirgüle Makamı : İnsana uyku verir.
- Saba Makamı : İnsana cesaret kuvvet verir.
- Buselik Makamı : İnsana kuvvet verir.
- Hüseyini Makamı : İnsana sessizlik ve rahatlık verir.

- Hicaz Makamı : İnsana alçak gönüllülük verir.

Müzik terapi Osmanlı döneminden bu zamana gelmiş köklü bir yapıdır. Günümüzde kesintili bilgilerle ilerlemekte olan Müzik terapi hakkında araştırmalar yapılıyor, aynı zamanda birçok kuruluşlarda uzmanlar tarafından eğitimler veriliyor. Ülkemizdeki 1976 yılında Türk müziğinin doğuşunu, gelişimini, tedavi değerini, repertuar ve eser zenginliğini araştırma ve tanıtma için Oruç Güvenç tarafından TÛMATA (Türk Musikisini Araştırma ve Tanıtma Grubu), 2004 yılında müzik terapisi alanındaki büyük boşluğu doldurmak adına Adnan Çoban ve arkadaşları tarafından TÛTEM (Türk Tedavi Musikisi Uygulama ve Araştırma Grubu), 2013 yılında ise müzik terapisinde çağdaş tıbbın, psikoloji ve psikiyatride kullanılan çeşitli yöntemlerini uygulamalarla zenginleştirip eğitim-öğretime katkısı olan araştırmalar yapmak amacıyla Üsküdar Üniversitesi’ne bağlı olarak MÛTEM (Müzik Terapi Uygulama ve Araştırma Merkezi) kurulmuştur (Uçaner ve Öztürk, 2009).

Müzik terapinin aktif ve pasif olarak uygulanan iki kolu vardır.

- **Aktif müzik terapi** de hastaların müzik aletlerini, vücutlarını, seslerini kullanarak ve müzik deneyimleriyle kendilerini, sıkıntılarını anlatmaya teşvik edilerek yapılan tedavi yöntemidir (Stanczyk, 2011). Aktif müzik terapide bireyin veya grubun müzik yapması ya da müzik yaratmasına yardımcı olarak müziğin içinde olması sağlanır. Ayrıca aktif müzik terapinin bir başka yolu da müzik ritmine uyularak yapılan danstır (Gençel, 2006).
- **Pasif müzik terapi** ise, geleneksel Türk müzik terapide en çok kullanılan yöntemdir. Pasif müzik terapi, danışan daha çok dinleyici pozisyonunda ve terapistin yönlendirmesiyle terapist tarafından canlı veya kayıttan müzik dinletilerek yapılır. Dinletilen müzik kişiye özel hedefler doğrultusunda seçilmesi, danışanın tedavisini doğru amaçlara ulaştırır. Bu teknikte hasta, bir seans boyunca geniş ve rahatlatıcı müzikler dinletilir. Terapiye katılan kişilerden, dinletilen müziğe tamamen konsantre olmaları ve kendilerini müziğin akışına bırakmaları istenir (Wigram ve Groke, 2007).

Müzik terapi de birçok temel yöntem vardır ve danışan (hasta) bu yöntemlerin en az birinden geçer. Terapiyi anlamak ve bunu uygulayabilmek için bütün işleyişlerin farkında olmak ve onları uygulamış olmak gerekir.

Müziği deneyimlerken dinler, doğaçlama yapar, besteler, yeniden yaratırız bu aşamalar müzik terapinin de temel yöntemleri arasına girmiştir. Her yöntemin belirli kuralları vardır. Doğaçlama yöntemiyle götürülen bir seans için danışanın öncelikli enstrüman seçmesi, onu tanıması, belirli çerçevede (terapistin koymuş olduğu kurallar) doğaçlar ve ardından doğaçlamalar tartışılır. Bunun gibi uygulanması gereken bir çizgi vardır.

*Doğaçlama müzik* deneyiminde danışan, müzik aleti çalarak ya da şarkı söyleyerek sürece katılır, kendi isteği doğrultusunda herhangi enstrümanı kullanabilir. Terapist bu süreçte yönlendirme yaparak danışanın terapide resmetmesi gereken fikri sunar. İletişimde sözsüz bir kanal oluşturma, zor duyguları tanımlama, ifade özgürlüğü, duygu uyarma ve geliştirme, algısal ve bilişsel beceri geliştirme doğaçlama müzik terapinin amaçlarındandır. Doğaçlama müzik terapide, referanssız (danışan, içinden gelerek müzik yapar), referanslı (danışan, herhangi bir olay, anı, duygu, fikir referanslı müzik yapar), şarkı doğaçlama (danışan, şarkı sözlerini içinden geldiği gibi söyler), Referanssız vokal doğaçlama (danışan, kelimeler olmadan doğaçlama yapar), Beden doğaçlama (bedeni kullanarak melodi oluşturma), Karma araçlı doğaçlama (sesini kullanarak yapma), Yönetilen doğaçlama (danışanın diğerleriyle doğaçlama yapması) olarak çeşitlendirilir (Bruscia, 2016). Hazırlıksız müzik yaratılması fiziksel hareketleri düzenlemekte, yeni fikirleri bulmakta, estetik deneyime sahip olmakta, başkalarıyla iletişime girmekte ve duyguları geliştirmekte hastalara yardımcı olur (Wheeler, 2015, s.117). Bu model müziğin bilinçaltını ortaya çıkarmasına yol açar. Müzikal kurallar olmaksızın doğaçlama olarak yapılan müziğin kişinin karakter ve benliğinin ifadesi olacağı kabul edilmiştir. Organize olmamış sesler kullanılarak oluşturulan müzikal tınılar terapist ve danışana özgürlük alanı açar (Wigram ve Groke, 2007, s.131).

*Reseptif metot*, müziği dinlemeye dayanır. Reseptif Müzik Terapi yönteminde kullanılan müzik, canlı veya kayıtlı doğaçlama, performans dışında müzik literatüründeki herhangi bir bestede olabilir. Belirli bir tepkiyi uyandırmak, kişiyi sakinleştirmek, işitme/ motor becerilerini geliştirmek, yoğun ve ruhani deneyimleri uyandırmak reseptif müzik terapi yönteminin amaçlarındandır. Bedensel dinleme (kenetlenme, rezonans, vibroakustik müzik, müzikli biofeedback), Ağrı yönetiminde müzik, Müzikle gevşeme, Meditatif dinleme, Biliçdışı dinleme, Uyarıcı dinleme, Ritme



uyumlu dinleme, Algısal dinleme, Hareketli dinleme, Olumsal dinleme, Aracı dinleme, Müzik değerlendirme aktiviteleri, Şarkıyla Hatırlatma, Şarkıyla geri getirme, Şarkıyla tetiklenen anımsama, Şarkı üzerinden iletişim, Şarkı irdeleme, Yansıtımlı, İmgelemli dinleme, Kendini dinleme olarak çeşitlendirilir.

**Yeniden yaratma** müzik terapi yönteminde danışan daha önceden bildiği besteyi söyler, çalar, icra eder. Müzik aktiviteleri ve oyunları bu metotun kullanımı arasındadır. Yeniden yaratma bir müzikal ürünün herhangi bir parçasını yorumlamaya yeniden geliştirmeye dinleyici olmadan üretmeyi içinde barındıran geniş bir metottur. Hafıza becerilerini arttırmak, kendini duyma ve izleme becerisi geliştirmek, fikir ve duyguları algılamayı ve yorumlamayı geliştirmek, diğer insanlarla empati kurmayı desteklemek bu metodun amaçlarındandır. Enstrümantal Yeniden Yaratım (Bir enstrüman çalma), Vokalle yeniden yaratma (şarkı söyleme), icra, müzikal sahneleme, müzikal oyunlar faaliyetler, yönetme gibi çeşitleri vardır (Bruscia, 2016).

**Besteleme metodunda**, terapist danışana şarkı besteleme, söz yazma, müzik videoları, ses kayıtları hazırlama gibi ürün yaratımında yardım eder. Kişinin kendi düşüncesini ifade edebilmesi, karar verme kabiliyetini geliştirmesi, beste yaratımının sağlanması, sözlerle bağ kurma gibi faaliyetler amaçlanmıştır. Şarkı dönüştürme, şarkı yazarlığı, enstrümantal beste, notasyon faaliyetleri, müzik kolajı çeşitleri olan besteleme yönteminde danışanın müzikal yeteneklerine göre katılım sağlanır (Bruscia, 2016). Bu yöntemin varyasyonları enstrümantal besteleme, müzik düzenleme ve şarkı yazımı kullanılır. Çünkü popüler şarkı kültürü her yerde ve her yaşta bulunur; radyoda, televizyonda ve internette hastalar erişilebilir. Bireysel ve grup halinde, hastalar sıfırdan bir şarkı yazabilir veya var olan bir şarkıya yeniden söz ve / veya buna göre müzikal elementleri değiştirerek hazır bir şarkı yapısını, dönüştürebilir. Terapistin rolü besteleme sürecinde teknik yardım sağlamaktır. Terapist bir grup tanıyarak ve onların ortak amaca ve yaratıcı süreç içinde ortaya çıkabilecek farklılıkları uzlaştırarak üyelerine yardım, kolaylaştırıcı ve arabulucu olarak hizmet vermektedir (Wheeler, 2015, s.118). Aynı zamanda terapist müzik terapide danışana uygulanacak doğru yöntemi seçmek zorundadır. ABD’de en az 15 farklı model, 100 farklı tekniği olan müzik terapi yöntemleri fazla karmaşıklığından dolayı, 9. Dünya Müzikterapi Kongresi’nde sınırlandırıldı.

Türkiye’de müzik terapi uygulamalarına geldiğimizde müzik terapi konusunda herhangi bir eğitim veren akademik bir yapı yoktur. TÜTEM, TUMATA (Türk Musikisini Araştırma ve Tanıtma Grubu), MÜZTED gibi kuruluşlar günümüzde müzik terapi üzerine araştırmalar yaparak aynı zamanda müzik terapiyi tanıtmak amaçlı seminer ve atölye çalışmaları düzenlemektedirler. Türkiye’de üniversitelere bağlı tıp fakültelerinde Türk Müziği ile tedavi çalışmaları başlamış ve bu çalışmalar büyük önem kazanmıştır (Uçaner ve Öztürk, 2009). Türkiye’de müzik terapi alanında yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Ersanlı (2007)’nın çalışmasına göre; 2005-2006 yılları arasında indüksiyon uygulanan primipar gebelere travayda verilen eğitim ile dinletilen müziğin doğum sürecine etkisi adlı çalışmanın sonuçları şöyledir:

Araştırmaya 40 deney, 40 kontrol grubu toplam 80 gebe katılmıştır. Deney grubundaki gebelere eğitim verilmiş, doğum ağrılarına iyi geldiği bilinen Rehavi makamındaki müzik birer saat arayla, her saatte 20 dakika olmak koşulu ile en az 6 kez dinletilmiştir. Kontrol grubundaki gebelere eğitim verilmemiş, müzik dinletilmemiştir. Müziğin gebelerin doğum ağrılarının endişe ve duyarlılığını azaltarak ağrının yarattığı sıkıntıların artmasında gecikmelere neden olmuştur. Araştırma sonucunda indüksiyon uygulanan primipar gebelere travayda verilen eğitim ile dinletilen müziğin doğum sürecine olumlu etkileri olduğu saptanmıştır.

Yıldırım ve Gürkan (2007)’in çalışmasına göre, 2007 yılında Ege Üniversitesi Hastanesi Onkoloji bölümünde kanser hastaları üzerinde müziğin kemoterapi yan etkilerine ve kaygı düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya 30 deney ve 30 kontrol grubu olmak üzere toplam 60 hasta katılmıştır. Bu hastalar müziğin dinlendirdiğini, rahatlattığını, huzur verdiğini, hoşlarına gittiğini, mutlu ettiğini, zevk verdiğini, kendilerini özel ve önemli hissettirdiğini, dikkatlerini hastalıktan, tedaviden ve ortamdan uzaklaştırdığını, hayal kurmalarına yardım ettiğini, ortamı daha katlanır duruma getirdiğini belirtmiştir.

*‘Gazi Üniversitesi ve TUMATA (Türk Müziği Araştırma ve Tanıtma Grubu) işbirliği ile yapılan her iki çalışmada (ağrılı hastalar ve otistik bozukluklu çocuk ve ergenler) da aktif ve pasif müzik terapi uygulanmaktadır. Terapinin ilk bölümü olan aktif müzikoterapide “Baksı Dansı” adı verilen hareketlerle Türk Müziği enstrümanları ile yapılan müzik eşlik etmektedir. İkinci bölümde ise hastalar genellikle oturarak veya uzanarak rahat bir pozisyonda doğaçlama olarak*

*seslendirilen Türk Müziği’ni dinlemektedirler. İcra edilen müzikte su sesi eşliğinde ney, rebap, çeng, ud, dombra, rebab vb. Türk Müziği Çalgıları kullanılmaktadır’ (Uçaner ve Tufan, 2008, s.38).*

Arslan ve Özer (2007) yaptığı çalışmada öntest sontest kontrol gruplu, anestezi YBÜ’de yatan hastalarla yaptıkları müzik terapinin hastaların nabız değeri üzerine etkisini araştıran çalışmalarının sonucunda deney grubu nabız ortalamalarında önemli bir azalma bulmuşlardır

## **Problem**

Türkiye’de müzik terapi henüz yeni yeni gelişmekte olan bir bilim dalıdır. Müzik terapide müziğin kullanımı, ilk başlarda ilkel kabilelerdeki inanış çerçevesinde kötü ruh olarak nitelendirdikleri hastalıkların iyileştirilmesi için kullanılırken daha sonraları bir bilim alanı olarak klinik ortamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Müzik terapi, ilk uygulamalarında belirli bir hastalığın üzerinde hastalara müzik dinletilirken daha sonraları psikolojinin alt alanları arasına girmiştir. Müzik terapinin uygulamasının ana karakterlerinden biri dinletilen müziktir. Klinik araştırmalarında seçilen müziklerde neye dikkat edildiği ve nasıl kullanıldığına yönelik belirli bir yöntem olmadığı görülmekte olup terapistin yaptığı uygulamaya göre müzik tercihi yaptığı bilinmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de müzik terapi alanında kullanılan müziklerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda müzik terapi alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalarda yer alan müzik uygulamalarının içeriklerinin ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusu ile müzik terapi alan uzmanlarının bu yöndeki görüşlerinin neler olduğu konuları bu araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir.

## **Amaç**

Türkiye’de Müzik Terapi Uygulamalarında Kullanılan Müzikler ve bu doğrultudaki uzman görüşlerinin incelenmesi bu araştırmanın amacıdır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Türkiye’de gerçekleşen müzik terapi çalışmalarında yer alan uygulamaların içeriği ve kullanılan müziklerin özellikleri nelerdir?

- Müziğin terapide etkisinin ölçülmek istenildiği uygulamalı araştırmalar tasarlarlarken;
2. Uygulamalı Müzik Terapi ortamlarında kullanılmak istenilen müziklerin seçiminde dikkat alınması gereken hususlar nelerdir?
  3. Müzikle Terapide aktif veya pasif uygulamalardan hangisi tercihi edilmelidir?
  4. Müzikle Terapide müziğin kullanımını kapsayan uygulama aşaması genel olarak,
    - a) Nasıl bir sıra ile gerçekleştirilebilir?
    - b) Bu süreçte nelere dikkat edilmelidir?

Müzik terapi uygulamalarında kullanılan müziklerin özellikleri, terapideki yeri gibi sorular alanda tartışma konusu olmuştur. Bu sebeple gerçekleştirilecek araştırma sonuçlarının yapılan araştırmaların kullanılan müziğin içeriğinin belirlenmesi ve konu ile ilgili uzman görüşü alınması ile güncel durumun ne olduğu konusuna ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırma sonuçlarının araştırmacılara ve terapistlere yol göstereceği düşünülmektedir. Bu araştırmada müziğin terapi sürecine nasıl dahil olduğunu görmekle birlikte uzmanlardan müziğin kullanımı hakkındaki görüşleri alınmıştır. Araştırmanın öğrenciler, terapistler, müzik terapistleri, doktorlar ve araştırmacılar açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada Uygulamalı Müzik Terapi çalışmalarının kullanılan müziklerin belirlenmesinde 2019 yılının nisan ayına kadar Türkiye’de yayınlanmış makale ve tezler ile sınırlandırılmıştır.

## Yöntem

### *Araştırma Modeli*

Araştırmada elde edilen verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılarak araştırma problemi ve sorularının daha iyi anlaşılacağı ve inceleneceği üzerinedir (Creswell, 2013).

Bu araştırmada karma araştırma yönteminin kararının verilmesinde Greene, Caracelli ve Graham (1989) tarafından oluşturulan beş temel gerekçe

incelenmiştir. Bunlar çeşitleme, tamamlama, gelişim, başlatma ve genişletmedir. Çeşitlemede aynı olayın değerlendirilmesinde farklı yöntemler kullanılarak bulguların tutarlılığı sağlanır.

Çalışmada karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı desen kullanılmıştır. Açıklayıcı desende çalışmada araştırma sorularına yönelik olarak önce nicel veriler toplanır ve ardından elde edilen verileri tamamlamak için nitel veriler ile ilişkilendirilir (Creswell, 2017).

Araştırma yaklaşımı doğrultusunda bu çalışmanın amaç edilen soruların bir bölümünün çözümünde nicel veriler, diğer soruların çözümünde ise nitel veriler kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerin toplanmasında yayınlanan makale ve tezler, müzik terapi ile ilgili çeşitli anahtar kelimeler ile saptanmıştır. Araştırmanın nitel verilerine yönelik Mevcut durumun betimlenmesinde, araştırmacı tarafından açık uçlu bir uygulama anketi hazırlanmıştır. Bu çalışmada, anket tekniği yoluyla güncel veriler toplanmış ve uzmanlardan alınan cevaplar bulgular kısmında aynen sunulmuş olup çalışma kapsamındaki genelleme ve değerlendirmelere sonuç kısmında yer verilmiştir.

### *Everen ve Örneklem*

Araştırmanın nicel verilerin belirlenmesine yönelik Türkiye’de yayınlanmış Uygulamalı Müzik Terapi çalışmaları içeren tüm yayınlar araştırmanın evrenini oluştururken çalışmanın örneklem grubunu ise gerçekleştirilmiş tüm makale ve tezler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın nitel verilerin elde edilmesinde müzik terapi alanında seçilen beş uzman ile belirlenmiştir. Türkiye de müzik terapi alanında uzman sayısının az olduğu düşünüldüğünde, veri toplamak üzere seçilen beş uzman araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır.

### *Veri Toplama Araçları*

Araştırmanın nitel verilerin toplanılmasında farklı anahtar kelime kullanarak tezler ve makaleler taranarak elde edilmiştir.

### *Uzman Görüş Formu*

Yapılandırılmış görüş formunda, amaca yönelik sorular hazırlanır (Kara-taş ve Yavuzer, 2015). Açık uçlu sorular, katılımcılardan serbestçe cevap vermelerinin istenmesi durumunda tercih edilir. Yapılandırılmamış sorular olarak da bilinen açık uçlu sorularda cevaplayıcı, soruya serbestçe cevap verir. Bu tür soruların avantajı, araştırmacının beklemediği veya planlamadığı cevapları da alabilmesi ve böylece konu hakkında daha geniş ve ayrıntılı bilgiye sahip olunabilmesidir (Büyüköztürk, 2005). Araştırmada veri toplama aracı olarak bir uygulama anketi olan yapılandırılmış uzman görüş formu kullanılmıştır. Uzman görüş formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuş açık uçlu dört sorudan oluşmaktadır.

### *Verilerin Çözümlemesi*

Araştırmada taranarak elde edilen uygulamalı müzik terapi çalışmaları tek tek incelenmiştir. Çalışmaların içeriklerine göre elde edilen veriler, “Kullanılan Müziklerin Özellikleri” ve “Terapi Uygulamalarının İçeriği” olarak alt boyutları ile tez ve makale olarak iki ayrı tabloda sunulmuştur. Uzman görüş formu, alanı derinlemesine inceleyen spesifik uzmanlık sorularından oluşmaktadır. Bu nedenle uzmanlardan elde edilen veriler olduğu gibi yazılmıştır. Araştırmanın sonuç kısmında elde edilen bu veriler değerlendirilerek tartışılmıştır.

## Bulgular

*Türkiye’de gerçekleşen müzik terapi çalışmalarında yer alan uygulamaların içeriği ve kullanılan müziklerin özellikleri nelerdir?*

**Tablo 1. Uygulamalı müzik terapi konulu Lisans üstü tezlerinin, içeriklerinde yer alan müziklerin özellikleri ve uygulandığı terapi yöntemlerine göre dağılımları**

Tez Kodu	Kullanılan Müziklerin Özellikleri				Terapi Uygulamalarının İçeriği			
	Tür	Dinletim şekli		Yer	Süreç	Haftalık Terapi Süresi	Denek Sayısı	Eser Sayısı
		Canlı	Kayıt					
T1	Pop+ Sanat Müziği	Tef,Def, Uklele, Gitar	Cd	Huzurevi	16 Hafta	60 dk.	30	5
T2	Klasik +Türk Sanat Müziği		MP3	Klinik	15 gün	60 dk.	96	-
T3	Türk Sanat Müziği	Ney	Cd	-	3 Hafta	70 dk.	58	4
T4	-	Kaval		Hastane Ünitesi	Bir Kez	30 dk.	34	11
T5	-	-	Cd	Özel Tedavi Odası	-	40 dk.	60	-
T6	Klasik Türk Müziği	-	Cd	Rehabilitasyon Merkezi	28 Gün	25 dk.	60	-
T7	Gevşeme Müziği	-	Cd	Kemoterapi Ünitesi	1 hafta	30 dk.	70	-
T8	Hüseyini Makamı	-	Cd	Kardiyo-loji Servisi	-	10 dk.	200	-
T9	Klasik Türk Müziği- Türk Halk Müziği	-	Cd	Yoğun Bakım Ünitesi	Ameliyat sonrası bir defa.	30-60 dk.	68	-
T10	Hüseyini Nihavent Makamları, Ney Enstrümanı	-	createone music pillow-mp3	Ordu Medical Park Hastanesi	Kontrol G (4 ay) Deney G (3 Ay)	40 dk.	66	-
T11	J. S. Bach’ın Eserleri	-	Mp3	Ege Üniversitesi	2 ay	60 dk.	60	-

T12	-	-	Mp3	Klinik	Ameliyat önce-son- rasında bir defa	15 dk.	60	-
T13	Bach'ın keman ve violin konçertosu	-	Cd	Araştırma İnönü Üniversitesi	-	30 dk.	202	-
T14	Rast Makamı Müzik Cdsi	-	Cd	Edirne Huzurevi	10 gün 20 kez	30 dk.	38	-
T15	Rast ve Mahur Makamları	-	Mp3	Gastroen- teroloji ünitesi		20 dk.	60	-
T16	Rast ve Uşak	-	Mp3	Hemodi- yaliz Ünitesi	1 hafta 3 kez	30 dk.	100	-
T17	Türk Musikisi	-	Cd	Atatürk Üniversi- tesi	7 gün	49 dk.	60	-
T18	Ney Müziği- Klasik Türk Müziği- Klasik Batı Müziği	-	Cd	Lise - Üni- versite	8 Hafta	30-40 dk.	131	43
T19	-	-	-	Hacettepe Üniversitesi	6 Hafta	60 dk.	20	-
T20	-	-	-	NP İstanbul Nöropsikiyatri Hastanesi	-	-	101	-
T21	-	Şaman Davulu	Cd	Şizofreni Dostları Derneği	1 Hafta	60 dk.	27	-
T22	Buselik Makamı	Canlı	-	Fransız Lape hastanesi	17 gün	30 dk.	22	-

Tablo 1 de elde edilen verilere göre, tez çalışmalarında yürütülen müzik terapi uygulamalarında genellikle pasif müzik terapi tercih edildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen müzik terapide makam müziği cdleri kullanılmıştır. Terapiler en az 10, en fazla 70 dakika sürmüştür. Uygulama sürecinde Pasif müzik terapinin yanında Aktif müzik terapi eklenerek bazı otantik çalgılarla icra gerçekleşmiştir. Bazı uygulamalarda müzik ameliyat önce ve sonrasında bir kez dinletilmiş, bazılarında belirli bir hafta sürmüştür. Türkiye’de yapılan bu uygulamalı çalışmalarda Klasik



müziğin, Türk halk müziği makamlarına göre daha az kullanıldığı saptanmıştır.

- **T1:** Demans - Alzheimer Hastalarında Farklı Müzik Terapi Uygulamalarının Zihinsel, Psikolojik, Anksiyete Ve Ajitasyon Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma
- **T2:** Göğüs Hastalıkları Servisinde Yatan Koah Hastalarında Müzik Terapisinin Anksiyete ve Bazı Klinik Bulgulara Etkisi
- **T3:** Dinî İçerikli Müzik Terapinin Üniversite Öğrencilerinde Duygu Durumu, Kaygı ve Algılanan Stres Düzeyi Üzerindeki Etkisi
- **T4:** Hemodiyaliz Tedavisi Alan Hastalarda Müzik Terapinin Ağrı, Yorgunluk, Anksiyete ve Kaşınıtı Semptomları Üzerine Etkisi
- **T5:** Kanser Hastalarına Dinletilen Müziğin, Kemoterapi Yan Etkilerine ve Durumluk- Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi
- **T6:** Klasik Türk Müziğinin Hipertansiyon Hastalarının Kan Basınçlarına ve Anksiyete Düzeylerine Etkisi
- **T7:** Kemoterapi Uygulanan Hastalarda Müzik Terapinin Kemoterapi Semptomları ve Konfor Düzeyine Etkisi
- **T8:** Koroner Anjiyografi Uygulanacak Hastalarda Müzik Terapisinin Anksiyete Düzeyine Etkisi
- **T9:** Koroner Arter Bypass Greft Ameliyatı Uygulanan Hastalarda Müzik Terapinin Temel Yaşam Bulguları, Ağrı, Anksiyete ve Hastanede Kalış Sürelerine Etkisi
- **T10:** Mekanik Ventilasyonlu Hastanın Aspirasyon İşleminde Uygulanan Müzik Terapinin Ağrı ve Fizyolojik Parametrelere Etkisi
- **T11:** Mekanik Ventilatör Desteğinde Olan Hastalarda Müzik Terapisinin Anksiyetenin Fizyolojik Belirtilerine Etkisi
- **T12:** Müzik Terapinin Cerrahi Uygulanan 6-12 Yaş Arası Çocuklarda Anksiyete, Korku ve Ağrı Yönetimine Etkisi
- **T13:** Müzik Terapinin Cerrahi Yoğun Bakım Hastalarının Yaşam Bulgularına Etkisi
- **T14:** Müzik Terapinin Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yalnızlık Hissi Üzerine Etkisi
- **T15:** Müzik Terapinin Kolonoskopi Öncesi Hastaların Fiziksel ve Ruhsal Parametreleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi
- **T16:** Müzik Terapisinin Hemodiyaliz Hastalarının Algıladıkları Stresörler ve Anksiyete Düzeyleri Üzerine Etkisi

- **T17:** Müzik Terapisinin Yaşlı Kanser Hastalarının Anksiyete ve Uyku Kalitesi Üzerine Etkisi
- **T18:** Müzikle Terapinin Sınav Kaygısı, Öfke ve Psikolojik Belirtiler Üzerindeki Etkisi
- **T19:** Serebral Palsili Çocuklarda Nörolojik Müzik Terapi Eğitiminin Yaşam Kalitesi, Katılım ve Günlük Yaşam Aktiviteleri Üzerine Etkisi
- **T20:** Stres ve Anksiyete İçin Alternatif ve Tamamlayıcı Bir Model Olarak Müzik Terapi
- **T21:** Şizofreni Hastalarında Müzik Terapinin Depresyon, İşlevsellik, Genel Psikopatoloji Klinik Parametreleri Üzerine Etkileri
- **T22:** Şizofrenik Hastalarda Müzik Terapinin Ruhsal Durum Üzerine Etkileri

**Tablo 2. Uygulamalı müzik terapi konulu makalelerin, içeriklerinde yer alan müziklerin özellikleri ve uygulandığı terapi yöntemlerine göre dağılımları**

Makale Kodu	Kullanılan Müziklerin Özellikleri	Terapi Uygulamalarının İçeriği						
		Tür	Dinletim şekli		Yer	Süreç	Haftalık Terapi Süresi	Denek Sayısı
		Canlı	Kayıt					
M1	Uşak Makamı	-	Cd	Huzur evi	4 Hafta	60 dk.	31	-
M2	Klasik Batı Müziği (Barok D.) Vivaldi	-	Mp3	Klinik	1 defa	60 dk.	11	-
M3	Hüseyini Makamı	-	Mp3	Klinik	1 defa	30 dk.	60	-
M4	Klasik Türk Müziği-Acemhaşiran Makamı	-	Mp3	Erciyes Ün-iversitesi	3 ay	-	70	-
M5	Kendi Tercih Ettikleri Müzik	-	Mp3	-	-	120 dk.	13	-
M6	Ritimli Müzikler	Piyano, saz, kemence	Cd	Klinik	24 Ay	-	188	-

Tablo 2 elde edilen verilere göre, yazılan makalelerde müzik terpi uygulamalarında çoğunlukla belirli makamlar dinletilmiştir. Kulaklık yöntemiyle dinletilen müzikler ortalama 60 dakika sürmüştür. Çalışmalarda en az 11, en fazla 188 kişi kullanılmıştır. Aktif müzik terapi de kullanılan makale çalışmalarında; piyano, saz, kemençe çalgıları kullanılmıştır.

- **M1:** Huzurevinde Kalan Yaşlılarda Pasif Müzikoterapinin Uyku Kalitesine Etkisi
- **M2:** Mekanik Ventilasyon Desteğinde Olan Hastalarda Müzik Terapinin Sedasyon Düzeyi ve Yaşamsal Belirtiler Üzerine Etkisi: Bir Pilot Çalışma
- **M3:** Müzikterapinin Kolesistektomi Olan Hastaların Ağrıları Üzerine Etkisi
- **M4:** Perkütan Koroner Girişim Uygulanan Hastalarda Müzik Terapinin Anksiyete Düzeyi ve Yaşam Bulgularına Etkisi; Randomize Kontrollü Çalışma
- **M5:** Tinnitusu Olan Bireylerde Müzik Terapisinin Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi
- **M6:** Türkiye’de Nörolojik Rehabilitasyon Kapsamında Bir Müzik Terapi Projesinin Geliştirilmesi,

*Müziğin terapide etkisinin ölçülmek istenildiği uygulamalı araştırmalar tasarlarırken, Uygulamalı Müzik Terapi ortamlarında kullanılmak istenilen müziklerin seçiminde dikkat alınması gereken hususlar nelerdir?*

### **1. Uzmanların 2. Soruya verdikleri yanıtlar ile ilgili Açık Görüşleri,**

.... Müzik terapide müzik seçimi, kişiye özel kültürel değerleri ön planda tutmaya ve müziğin evrensel gücünü kullanmaya çalışarak yapılır. Terapist, terapide kullanılacak müziği seçerken, katılımcının özgeçmişini ve yaşanmışlıklarını, müziğin katılımcının aklına getirdiklerini ve çağrıştırdıklarını, katılımcının müzikal aşinalıklarını ve alışkanlıklarını, müzikal deneyimlerini, duygu durumunu ve tedavi bağlamını göz önünde bulundurur (**U1**).

.... Terapi hizmeti alacak olan kişinin müzik geçmişi (geçirdiği farklı gelişim evreleri süresince ve yetiştiği çevrede temas kurduğu müzik türleri, ait hissettiği/benimsediği kültürel altyapıyı yansıtan müzik türleri, kendi yaşam öyküsüne dahil ettiği müzik türleri), müzik deneyimi, müzik tercihleri (sevdiği müzik türleri ve sanatçılar) ve müzik gereksinimleri (terapi sürecinde gündeme getirmek/üzerinde çalışmak/dinlemek/çalmak istediği türler ve parçalar). Bonny'nin Rehberli İmgelem ve Müzik Yöntemi gibi bazı modellerde terapist, önceden belirlenmiş müzik programları kullanabilir, bazı durumlarda ise doğrudan kendi seçtiği müzikleri çalabilir/seslendirebilir. Ancak söz konusu durumlarda da yine hizmet alacak kişinin gereksinimlerinin, seçimlerle ilgili tepkilerinin ve geribildirimlerinin dikkate alınması, müzik seçimlerinin terapinin hedefine uygun biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Terapist, dinletmeyi ve/veya seslendirmeyi planladığı müzik ve/veya sesleri, terapi oturumundan önce kendi üzerinde de deneyimlemelidir (U2).

.... Aşağıdaki tanımdan görüleceği üzere müzik terapinin, müzik terapi eğitimi almış bir müzik terapist tarafından uygulanabileceği unutulmamalıdır.

Müzik terapi,

- müzik eğitimi almış profesyonel bir terapist tarafından,
- müzikal terapötik müdahalelerin,
- klinik çerçevede ve kanıta dayaklı şekilde,
- bir terapötik ilişki içerisinde,
- kişiye özel belirlenen hedeflere yönelik kullanılmalıdır (Amerika Müzik Terapi Derneği).

Kesinlikle kişiye özel müzikler seçilmelidir. (Kişinin hayatında hangi müzik varsa ). Müzik seçimine bazen hasta/danışan, bazen müzik terapisti, bazen de hasta/danışan ve müzik terapisti birlikte karar vermektedir (U3).

.... Hasta veya danışanın ihtiyacına göre müzikleri belirlemek, ondan müzikal bir yeterlilik beklememek ve yönlendirme yapmamak. Kendisine alan açıp rahat bir şekilde ifade etmesi imkânını verip gözlemlemek. (U4).

.... Müzik terapi uygulamalarında "müzik seçimi" şeklinde bir konu yoktur. Terapi süreci müzik üzerinden kurulan terapötik ilişki ile sağlanır. Yani, terapist ve danışan birlikte müzik üretirken tedaviye yönelik hedeflere ulaşırlar. Reseptif Müzik Terapi yöntemlerinden BM-GIM'de klasik batı müziği repertuarından seçilmiş eserler kullanılır. Diğer yöntemlerde ise hastanın müzik altyapısı, müzik beğenisi, tercihleri etkili olur (U5).

**Müziğin terapide etkisinin ölçülmek istenildiği uygulamalı araştırmalar tasarlarken, Müzikle Terapide aktif veya pasif uygulamalardan hangisi tercihi edilmelidir? nedeni ile belirtiniz?**

**1. Uzmanların 3. Soruya verdikleri yanıtlar ile ilgili Açık Görüşleri,**

.... Müzik terapide katılımcının ihtiyaçlarına göre hem aktif, hem de reseptif (pasif) uygulamalar tercih edilebilir. Genel müzik terapi yelpazesi düşünüldüğünde aktif uygulamalara daha çok başvurulur. Bilinci kapalı, komadaki bir hastanın kendini ifade ve bedenini kontrol imkanı kısıtlı olduğu için reseptif uygulamalar tercih edilebilirken kısmen de olsa sözel veya müzikal iletişim kurabilen, kısmen de olsa bedenini kontrol edebilen katılımcılar için aktif uygulamalar tercih edilebilir. (U1).

.... Öncelikle, bu anketi dolduran kişiye göre, “pasif” bir müzik terapi türü yoktur. Onun yerine tercih edilebilecek “reseptif” teriminde bile, müzik terapiye gelen kişinin “alıcı” konumunda olduğunu, müziksel deneyime en azından bedensel, fizyolojik, nörobiyolojik vb. düzlemde aktif olarak katıldığını göz önünde bulundurmak gerekir. Aktif ve reseptif yöntemler arasındaki seçim, terapinin hedef (ler)i doğrultusunda belirlenir. Gelişimsel Koordinasyon Bozukluğu bulunan bir bireyle kaba motor becerilerinin denetimi üzerine çalışırken ya da Travma Sonrası Stres Bozukluğu yaşayan bir bireyle duygu dışavurumu üzerine çalışırken, doğrudan bireyin perküsyon kullanabileceği aktif yöntemler uygulanabilir. Ancak içgörü, sembolizasyon, otobiyografik düzenleme vs. odaklı bir seansta, aynı bireylerle terapist eşliğinde müzik dinleme ağırlıklı, yani reseptif çalışmalar yürütülebilir (U2).

.... Müzik terapinin hedefine göre , yaklaşım, metot, teknik seçimi değişmektedir. Herhangi bir hastalık için spesifik bir metot bulunmamaktadır. (U3).

.... Çalıştığın hasta ve danışan popülasyonunun sağlık durumuna göre olup terapistin neyi hedeflediğine bağlıdır. Örneğin: Bedensel sağlık sorunları olan felçli hastalarda, yoğun bakım hastalarında, bebeklerde Rezeptif müzik terapi uygulanır. Çünkü aktif uygulamada terapist eşlik edemezler. (U4).

.... Hastanın ya da danışanın ihtiyacına göre belirlenir. Örneğin, bir hasta çeşitli şikayetleri ile doktora gittiği zaman konulan teşhise göre ve ulaşılmak istenen sağlık hedefine göre tedavi belirlenir. Yani hastanın cerrahi tedavi mi alacağı, yoksa ilaç tedavisi mi alacağı, hastanın tanısı konulmadan karar verilen bir durum değildir. (U5).

**Müzikle Terapide müziğin kullanımını kapsayan uygulama aşaması genel olarak,**

### **1. Nasıl Bir Sıra İle Gerçekleşebilir?**

#### **a- Uzmanların 4. Sorunun a şikkına verdikleri yanıtlar ile ilgili Açık Görüşleri,**

.... Terapi süreci ve seansının durumuna göre seans ilerleyişine ve müzik kullanılan bölümlerin sırasına terapist karar verir. Genelde müzikal uygulama/lar seansın ortalarında yer alır ama bu değişkenlik gösterebilir. Örneğin terapist bir selamlaşma ve sohbet bölümünden sonra müzik kullanmayı planlayabilir ancak katılımcının odaya girdiği anda enstrümanlara yönelip çalmaya başlaması sebebiyle sohbet bölümünü atlayıp müziğe geçmeye karar verilebilir. Veya başka bir örnekte, terapist o seansta sözel iletişimle daha iyi yol kat edilebildiğini gözlemlemişse, planlandığı halde müzik kullanmamayı seçebilir **(U1)**.

.... Durum ve uygulama olasılıklarındaki çeşitliliğine bakıldığında, tek ve değişmez bir sıralamadan söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, yalnızca genel bir işleyiş örneği olarak aşağıdaki gibi bir sıralama izlenebilir:

- a- Seans başında tanışma, ısınma, bir önceki seanstan bu yana bireyin yaşadıklarını aktarması vb. sırasında ortaya çıkan temalar VE/VEYA bireyin o gün özellikle üzerinde çalışmak istediği tema VE/VEYA genel tedavi programının ilerleyişinde gelinen noktaya göre kullanılacak müziklerin belirlenmesi
- b- Uygulama
- c- Uygulamadan hemen sonra, kullanılan müzikle ilgili olarak bireyden geribildirim alınması (burada geribildirim terimi, geniş anlamda değerlendirilmeli; yalnızca sözel geribildirimle sınırlı tutulmamalıdır).
- d- Geribildirim sırasında ortaya çıkabilecek yeni tema, gereksinim vb. doğrultusunda, olası yeni uygulama
- e- Vb. **(U2)**.

.... Müzik terapi, zamanla gerçekleşen bir süreçtir. Terapi olarak görülebilmesi için, bu süreç bir terapistin müdahalesini gerektirir. Amaçlar eğitimsel, rekreatif (eğlenme-dinlenme odaklı), rehabilitatif/iyileştirici, koruyucu veya psikoterapi şeklinde olabilir ve danışanın fiziksel, duygusal, düşünsel, sosyal veya ruhsal gereksinimlerine odaklanır. Tedavi yöntemleri dinleme, doğaçlama, icra,

besteleme, hareket etme veya konuşma üzerinde yoğunlaşabilir ve sanat, dans, tiyatro ve şiir alanlarından ek deneyimler içerebilir (Bakınız “Müzik Terapiyi Tanımlamak” kitabı).

Müzik terapi klinik çerçevede ve kanıta dayalı bir süreçtir. Süreç:

- Danışanın/hastanın değerlendirilmesi
- Terapi planlaması
- Terapi uygulaması
- Terapi değerlendirmesi
- Belgelendirme/raporlaştırma
- Sonlandırma/taburcu süreçlerini içerir. (U3).

.... Müzik terapide müziğin uygulanması warm-up (ısınma) aşamasında başlar. Akabinde sözlü oturum oluşur (hasta/danışanın o gün yanlarında getirdikleri konu) ve bu konu ile müzikal uygulama başlar. O gün ki seansta aktif veya pasif müzik uygulaması hem danışanın ihtiyacına göre hem de terapistin o seanstaki hedefine göre belirlenir. (U4).

.... Bir müzik terapi seansının yapılandırılması, uygulanacak yaklaşıma göre değişebilir. Davranışsal Müzik Terapi’deki seans ile Kreatif Müzik Terapi’deki seans yapısı aynı olmayabilir. Bireysel terapilerde danışan, müzik terapi odasına alınırken (özellikle çocuk yaşta ise) bir karşılama müziği ve ostinato ile ısınma yapılabilir, daha sonra bir müzikal diyalog gerçekleştirilebilir ve sonra bunun getirdiği düşünceler paylaşılır ya da çizim ya da kilden heykel yapımı gibi kreatif bir aktivite ile sonlandırılabilir. Müziğin kullanıldığı anlarda terapist müzik yapabilir, danışan müzik yapabilir veya her ikisi birlikte müzik yapabilir. Bunu o andaki koşullar ve tercihler belirler. (U5).

## 2. Bu Süreçte Nelere Dikkat Edilmelidir?

### a. Uzmanların 4. Sorunun B Şıkkına Verdikleri Yanıtlar İle İlgili Açık Görüşleri

.... Bu süreçte dikkat edilmesi gereken en önemli şey, terapistin kabul edici olması, zorlayıcı olmamasıdır. Müzikal uygulamayı – gerekli görüyorsa – önerebilir, uygulamaya teşvik edebilir, ancak zorlayıcı olamaz. Bazen katılımcının red-dine gösterilen kabul, en önemli terapötik (sağaltıcı) unsur olur. (U1).

.... Uygulamanın yapıldığı bireyden gelebilecek her tür tepkiyi gözlemleyip dikkate almak (itiraz, saldırganlık, çalışmaya son verme isteği, “tepkisizlik”, uykuya dalma, bilinç düzeyinde meydana gelebilecek değişiklikler dahil. Grup arkadaşlarıyla “seans kaynatma”, sürekli tuvalete gitmek için izin isteme, telefonuyla oynama vb. gibi tepkilere de semptomatik değer taşıyan veriler/terapistte verilmek istenen mesajlar gözüyle yaklaşılmalıdır). Herhangi bir cihaz/düzenek aracılığıyla ölçüm yapılmakta ise (örn. biofeedback/biyolojik geribildirim uygulamaları), bunun takibini sağlayabilecek ikinci bir terapistin de seansta hazır bulunmasında yarar olabilir. (U2).

.... Müzik terapide doğaçlama, besteleme, yaratma, yeniden yaratma ve pasif metotlar ve bu metotların içerisinde onlarca farklı teknik bulunmaktadır. Müzik terapi eğitimi almamış kişiler tarafından Hastaya/danışana müzik dinletmek müzik terapi değildir. Sağlıkla ilgili hedefler için, ancak müzik terapi niteliği taşımayan yollarla müzik kullanılıyor ise, kullanılan bu uygulamalar müzik tıbbi (music medicine) olarak ya da sadece müzik dinle(t)mek olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan ülkemizde de yapılan; hasta başında yapılan müzik dinletileri, hastalardan ya da sağlık personelinin oluşturulan korolar sağlıkta müzik uygulamaları olarak değerlendirilmelidir (U3).

.... Eğer hasta tarafından müzik uygulanıyorsa, hastanın eline aldığı her enstrüman, çaldığı melodi, ritim, ses vb. terapist tarafından sakince sonuna kadar dinlenmek zorundadır. Hiçbir şekilde bölemez. Diğer bir metot olan Reseptif uygulamada terapist tarafından hastaya dinletilen müzik hasta tarafından yarıda kesiliyorsa (kriz oluşumuna sebep olabilir) terapist müziği yarıda kesip hastanın ihtiyacını karşılamalıdır. (U4).

.... Danışanın güvenini kazanmak ve güven üzerine kurulan dayanışmayı (terapist-danışan ilişkisini) tedavi hedefleri doğrultusunda kullanmak (U5).

## Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmanın 1. alt amacına yönelik elde edilen bulgulara göre, müzik terapi uygulamaları içeren toplam 22 akademik tezin 5'inde aktif müzik terapidenden yararlandığı ve bu terapilerde ney, davul, kaval gibi enstrümanlar kullanıldığı, 17 çalışmada ise pasif müzik terapi kullanıldığı ve bu terapilerde Cd kaydı dinletildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen tezlerde yürütülen müzik terapi uygulamalarında genellikle pasif müzik terapinin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi



olarak bazı araştırmacıların müzik terapi alanında yeterli seviyede uzmanlığa sahip olmadıkları ve dolayısıyla çalışmalarında pasif müzik terapi tercih ettikleri söylenebilir. Bu uygulamalarda ağırlıklı olarak Türk Müziği makamları dinletilmiştir. Uygulamalarda haftalık terapi süresine bakıldığında dinletilen müziklerin 10 ile 120 dakika arasında değiştiği görülmektedir. Uygulamanın tüm sürecine bakıldığında sürecinin en fazla 16 hafta olduğu en az ise bir defalık terapi çalışması olduğu belirlenmiştir. Tezlerin uygulama süreçlerinin içerik ve kapsamına göre değişik gösterdiği görülmekte olup bu doğrultuda bakıldığında çalışmaların uygulama süreçlerinde farklılıklar olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2 deki gerçekleştirilen akademik makalelere bakıldığında, genellikle cd kaydı ve kulaklık kullanılarak müziklerin dinletildiği ve müzik türü olarak çoğunluğu Türk müziği makamlarından oluştuğu görülmektedir. Bu çalışmalarda haftalık müzik dinleme sürelerinin en az 10, en fazla 120 dakika sürdüğü tespit edilmiştir. Tüm uygulama süreci en fazla 24 ay en az ise bir uygulama olduğu belirlenmiştir. Tez çalışmalarında olduğu gibi Pasif müzik terapinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

2. Alt amaca göre elde edilen bulgulara göre, terapistlerin uygulamada kullanılacak müziğin seçimi konusunda terapinin içeriğine ve danışanın (hastalar) durumuna göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Danışanların kişisel geçmişinin ve isteklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya koyulmuştur. Uzmanlar, terapide kullanılacak müziğin seçimi konusunun bazı durumlarda danışana bırakıldığı, bazen terapistin tercih ettiği ya da beraber karar verildiği ve bazen de müziğin önceden seçilmediği terapi esnasında yaratım olduğu yönünde görüş ortaya koymuşlardır. Müzik terapinin, müzik terapi eğitimi almış uzmanlar tarafından yapılmış olması gerektiği vurgulanmıştır.

3. Alt amaca göre elde edilen bulgulara göre, Müzik terapide, terapinin içeriği ve danışanın durumuna göre aktif veya reseptif (pasif) uygulamalar tercih edildiği görülmektedir. Uzmanlar, aktif veya pasif müzik terapinin seçiminin danışanın ve terapistin terapi sonucundaki hedeflediği durumlarla belirlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Danışanın bireysel ve kültürel özellikleri aktif terapide kullanılacak çalgının seçiminde önemli olduğu belirlenmiştir. Ağır vakalarda aktif müzik terapi uygulamayacağı, belirli bir hastalık için kesin bir yöntem olmadığı uzmanlar tarafından ortaya koyulmuştur.

4. Alt amacın a şikkından elde edilen bulgulara göre, uzmanlar, müzik terapide müziğin uygulama aşamasının tek bir sıralama şeklinde olmadığını, danışanın özellik ve ihtiyaçlarına uygun olan uygulama ya da yaklaşımların olabileceğini, bu sürecin seyrine terapistin karar verdiğini belirtmişlerdir. Müzik terapinin süreç ve uygulamada bir çeşitlilik söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

4. Alt amacın b şikkından elde edilen bulgulara göre, uygulama aşamasında nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda uzmanlar, terapistin danışana karşı kabul edici olması, zorlayıcı olmaması gerektiğini, danışandan gelebilecek her türlü tepkinin dikkate alınmasını, bazı ölçümlerdeki verilerinin toplanılmasında ikinci bir terapistin ihtiyacın doğabileceğini, müzik terapide birçok metot ve teknik yer aldığı için bu uygulamaların müzik terapi uzmanları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini, terapi esnasında danışanın yaptığı müziğin kesilmemesi ve müzik dinletirken danışanın müdahale ve ihtiyaçlarına dikkat edilmesi gerektiğini ve danışan ve terapist arasında bir güven bağı oluşmasına dikkat edilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Music Used In Music Therapy Practice in  
Turkey**

\*

Begüm Yılmaz - Ümit Kubilay Can

*Kocaeli University*

Music is regarded as the oldest field of art for societies. Many societies throughout history have incorporated music in art and medicine and conducted research. Some primitive societies regarded music as a sacred way of communication with gods, and certain instruments were described as the voice of god. Music through deification gained importance in human life and came to use in all areas of life. The use of music in music therapy started when primitive tribes employed it to cure diseases they called evil spirits according to their beliefs, and, later on, music was introduced to the clinical setting as a field of science. In early applications of music therapy, music was played to patients with a certain disease, and music therapy moved on to become a subdomain of psychology. The music played is a main characteristic of music therapy applications. Clinical studies show that there is no defined method on the selection and use of music, and therapists choose the music based on their practices.

Music therapy is deep-rooted in Turkish history, and it is known that music was used in the treatment of patients in hospitals. It is known that specific modes were used for specific diseases, and Al-Farabi in his book refers to the healing properties of modes. Music Therapy is an emerging field of science in Turkey. The number of agencies, experts and researchers who work on music therapy is relatively low compared to international figures, but it is seen that interest in music therapy is gradually growing in Turkey. Organizations like the Turkish Music Therapy Application and Research Group (TÜTEM), the Group for the Research and Promotion of Turkish Music (TÜMATA), and the Turkish Music Therapy Association (MÜZTED) study music therapy and organize seminars and workshops to promote music therapy.

This paper aims at analyzing the music used in music therapy. Accordingly, the problem of this paper has been designated as the contents of musical practices included in academic studies on music therapy and how these practices are implemented, and opinions of music therapy specialists on the matter. The following questions are asked in line with the goal of the paper:

1. What are the contents of applications included in music therapy practices in Turkey and characteristics of the music used in these practices?
2. While designing the applied studies to measure the effect of music in therapy;
3. What are the points to take into consideration in the selection of music to be used in the Applied Music Therapy setting?
4. Which of the active or passive applications should be preferred in music therapy?
5. Generally, concerning the application stage that covers the use of music in music therapy;
  - a) In what order should the application be carried out?
  - b) What are the points to take into consideration during this stage?

It is believed that the results of the study will illuminate the current situation through the identification of musical contents used in music therapy studies in Turkey and taking expert opinion. Moreover, it is thought that the results will provide guidance for researchers and therapist in future studies.

Descriptive pattern was used as the mixed research method of this paper. According to the mixed method, quantitative data was used to solve some of the questions and qualitative data was used in other questions pursued in this paper. Population of the study consists of all publications that contain Applied Music therapy studies published in Turkey to identify quantitative data, and sample group of the paper consists of all articles and theses. The articles and theses used to collect the quantitative data of the paper were identified using keywords related to music therapy. An expert opinion form was prepared by the researcher and presented to five experts in the field to describe the current situation concerning the qualitative data of the paper.

According to the findings, 5 of a total of 22 academic theses on music therapy applications employed active music therapy, and instruments like the ney, the drum and the kaval were used in these studies, and 17 thesis used passive music therapy, using CD recordings. Passive music therapy appears to predominate the music therapy practices carried out as part of the academic theses. These studies mostly used Turkish music modes in their applications.

Contents of the academic articles prepared in Turkey show that music is mostly played using a CD recording and headphones, and Turkish music modes are generally the preferred type of music. Similar to academic thesis, articles mainly consist of passive music therapy as well. Apparently, therapists choose the music in their practices based on therapeutic context and the status of the client (patient). It has been demonstrated that the personal history and wishes of clients should be taken into consideration. Experts expressed their opinions that the client may be allowed to choose the music to be used in therapy, the therapist may choose the music or it may be a joint decision, and sometimes the music is not preselected and is generated during therapy. It was noted that music therapy should be performed by trained experts.

In music therapy, it is observed that a choice is made between active or receptive (passive) applications based on the therapy and client status. Experts stressed that the choice of active and passive music therapy should be made according to therapy objectives for the client and the therapist. Individual and cultural characteristics of the client appear to play a role in the selection of musical instrument to be used in active therapy. Experts revealed that music therapy cannot be used for more severe cases and there are no precise methods for specific diseases. Experts also expressed that the application stage of music therapy is not a linear process, and the application or approach could be adapted to the characteristics and needs of the client and therapist determines the course of the process. It appears that the application of music therapy is a diversified process.

On the points to take into consideration in the application process, experts stressed that the therapist should be receptive towards the client, avoid forcing the client, take all reactions of the client into consideration,

and a second therapist may be required to collect data in certain measurements, music therapy experts must perform the numerous methods and techniques used in music therapy, music performed by the client during therapy should not be interrupted, interventions and requirements of the client should be paid attention while playing music, and a relationship of trust should be established between the client and the therapist.

## Kaynakça / References

- Ak, Ş.A. (1997). *Avrupa ve Türk İslam medeniyetinde müzikle tedavi*, Konya: Öz Eğitim Basım Yayım.
- Arslan, S. ve Özer, N. (2007). *Dokunma, müzik terapi ve aromaterapinin yoğun bakım hastalarının fizyolojik durumlarına etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bekiroğlu, T. (2011), *Klasik Türk Müziğinin hipertansiyon hastalarının kan basınçlarına ve anksiyete düzeylerine etkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Bruscia, E. K. (2016). *Müzik terapiyi tanımlamak*. (Çec. B. Uçaner Çifdalöz vd.) İstanbul: Nobel Yaşam.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (E. Bukova Güzel, İ. Erdoğan, Y. Dede, G. Hacıömeroğlu, H. Ercan, F. I. Bilican, M. Bütün, M. Bursal, S. Şahin Mandacı ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (M.Sözbilir Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Ersanlı, C. (2007). *İndüksiyon uygulanan primipar gebelere travayda verilen eğitim ile dinletilen müziğin doğum sürecine etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gençel, Ö., (2006). Müzikle tedavi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 697- 706.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J. ve Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational evaluation and policy analysis*, 11(3), 255-274.

- Horuz, D. (2014). *Göğüs hastalıkları servisinde yatan koah hastalarında müzik terapisinin anksiyete ve bazı klinik bulgulara etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Karataş, Z. V. (2015). *Bireyi tanımada test dışı teknikler*. Nobel Akademik
- Öztürk, L., Erseven, H. ve Atik, F. M., (2017). *Makamdan şifaya*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Sönmez, D. (2008). *Antik Dönemde Anadolu’da müzik ve müzik aletleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Stanczyk, M. M., (2011). *Music therapy in supportive cancer care*. Reports of Practical Oncology and Radiotherapy. 1(6), 170–172.
- Uçaner, B. ve Tufan, E. (2008), History and current applications of Turkish music therapy. *XII Congreso Mundial de Musicoterapia 2008, Librería Akadia Editorial*, 22-26 July, Argentina.
- Uçaner, B. ve Öztürk, B., (2009). Türkiye’de ve dünyada müzikle tedavi uygulamaları. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, I. Eğitim ve Araştırma Kongresi*, 1-3 Mayıs, Çanakkale.
- Uygun, M. N. (1999). *Safiyüddin Abdülmü’min Urmevî ve Kitâbü’l Edevârî*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Wheeler, B. L. (Ed.). (2015). In *Music therapy handbook*. New York: Guilford Yayınları. 196-205.
- Wigram, T. ve Grocke, D. (2007). *Receptive methods in music therapy*. UK ve USA: Jessica Kingsley Publishers.
- Yıldırım, G. ve Gürkan, A. (2007). Müziğin kemoterapi yan etkilerine ve kaygı düzeyine etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(1), 37-45.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Can, Ü. K. ve Yılmaz, B. (2019). Türkiye’de müzik terapi uygulamalarında kullanılan müzikler *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 592-620. DOI: 10.26466/opus.584795

## Farklı Isınma Protokollerinin Eklem Hareket Genişliği, Sıçrama ve Sprint Performansına Etkisi

DOI: 10.26466/opus.574260

\*

Tülin Atan\*

\*Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun / Türkiye  
E-Posta: [takman@omu.edu.tr](mailto:takman@omu.edu.tr) ORCID: [0000-0001-5660-8910](https://orcid.org/0000-0001-5660-8910)

### Öz

Çalışma, uygulanan üç farklı ısınma çeşidinin eklem hareket genişliği, sıçrama ve sprint performansı üzerine etkisinin incelenmesi amacıyla yapıldı. Çalışmaya Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 30 erkek öğrenci katıldı (yaş;  $20,15 \pm 2,71$  yıl). Tüm sporculara, rastgele sırada ve ard arda olmayan günlerde sadece jogging (J), jogging+dinamik germe (JD) ve jogging+statik germe (JS) egzersizlerini içeren farklı üç ısınma programı uygulandı. Sporcular her protokolden sonra kalça fleksiyonu, dikey sıçrama testi ve 30 metre sprint testini gerçekleştirmişlerdir. Isınma yöntemleri tekrarlı ölçümlerde ANOVA ve post-hoc yöntemleri ile karşılaştırıldı. Kalça fleksiyon değerinin JD ve JS germe sonrasında, J sonrasına göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu tespit edildi ( $p<0.01$ ). J ve JD ısınma protokolü sonrası ölçülen sıçrama yüksekliği değerlerinin, JS ısınma sonrası ölçülen değerlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edildi ( $p<0.05$ ). 30 m sprint süresinin ise JS protokolü ile ısınma gerçekleştirildiğinde, J ve JD protokolü ile ısınmaya oranla istatistiksel oranda daha uzun olduğu görüldü ( $p<0,05$ ). Sonuç olarak deneklere uygulanan üç farklı ısınma protokolünden JD ve JS ısınma protokolü eklem hareket genişliği değerleri üzerinde J'ye göre daha etkilidir. Dolayısıyla eklem hareket genişliğinin önemli olduğu spor branşlarında hem sakatlanmayı en aza indirmek hem de yüksek performans sağlamak için mutlaka germe çalışmalarının yapılması gerekir. Ancak statik germe uygulamaları sporcuların sıçrama ve sürat performanslarını düşürmektedir. Bunun önüne geçmek için ise bu tür aktivitelerden önce dinamik germenin yapılması önerilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Isınma, sıçrama, sprint, eklem hareket genişliği



## Effect of Different Warm-Up Protocols on Joint Range of Motion, Jumping and Sprint Performance

\*

### Abstract

The study was carried out to investigate the effect of three different warming types on joint range of motion, jumping and sprint performance. 30 male students from the Faculty of Sport Sciences attended the study (age;  $20.15 \pm 2.71$  years). Three different warm-up programs including jogging (J), jogging + dynamic stretching (JD) and jogging + static stretching (JS) exercises were applied to all athletes in random order on non-consecutive days. Then hip flexion, vertical jump test and 30 meter sprint test values were taken respectively. Repeated measures and post-hoc tests were used for statistical analysis. Hip flex value was significantly higher after JD and JS stretching than J ( $p < 0.05$ ). The jumping height values measured after the J and JD warming protocol were found to be statistically higher than those measured after the JS warming ( $p < 0.05$ ). 30 m sprint time when warming performed with JS protocol was found to be longer, compared to warming with J and JD protocol in statistical ratio ( $p < 0.05$ ). As a result, JD and JS warming protocol are more effective than J on joint range of motion from three different warming protocols. The jump height and 30m sprint performance are lower in JS protocol than in J and JS protocols. Static stretching applications reduce jumping and sprint performance of athletes.

**Keywords:** Warm-up, jump, sprint, joint range of motion

## Giriş

Genel olarak günlük standart aktivitelere oranla sportif antrenmanlar daha üst düzey eforlardır. Bu eforlar organizmada standartların üzerinde fizyolojik ve psikolojik tepkiler oluşturur. Bu nedenle antrenman öncesinde ön yüklenmeler yapılarak organizma aşamalı olarak yüksek şiddetle efora hazırlanır (Çakıroğlu, 1997). Bazı fizyolog, sporcu ve antrenöre göre ısınma tamamen kişiyi yapacağı işe mental (psikolojik) olarak hazırlarken bazılarının göre ısınma sporcunun dolaşım sisteminin çalışmasının temposuna hazırlamak ve kas-iskelet sistemini sakatlamaya karşı koymak amacı taşır (Açıkada ve Ergen,1990).

Isınma çalışmalarında sporcunun bireysel özelliklerine, eğitim durumlarına, profesyonellik özelliklerine ve antrenman durumlarına göre yoğunluk ve hacim belirlenerek çalışmalıdır. Yoğun bir ısınma süresi antrenmansız sporcularda yorgunluk meydana getirir ve yapacağı işi olumsuz yönde etkiler (Karabina ve Pirselimoglu, 2017).

Sporla ihtiyaç duyulan en önemli temel motorik özelliklerden olan sürat, çabuk hareket etme veya yer değiştirme kapasitesidir. Mekaniksel açıdan sürat, mesafe ve zaman arasındaki oranla ifade edilir. Sürat kavramı üç elementle doğrudan ilişkilidir; Reaksiyon zamanı, bir zaman biriminde hareketin sıklığı ve belli bir mesafe süratidir. Bu faktörler arasındaki korelasyon sürate ihtiyaç duyulan bir egzersiz performansının değerlendirilmesinde kişiye yardımcı olur (Ziyagil ve ark.,1994). Sürati etkileyen dış faktörlerin arasında iyi bir ısınma ile birlikte; stretching, antrenman şiddeti, iklim, yorgunluk, dinlenme, beslenme, sağlık ve sakatlıklar gibi faktörlerde sürati etkilemektedir (Sevim, 1997).

Esnekliğin, eklem hareketliliği, sağlık ve atletik performansın gelişiminde etkin rolü vardır. Düzenli olarak yapılan stretching egzersizleri (haftada 2 ila 5 gün ve 15 ile 60 dakika) esnekliği birkaç haftada geliştirir (Fox ve ark., 1999). Esnekliği artırmak için verilen germe egzersizleri birçok sporcunun hem antrenman programlarında hem de ısınma aktivitelerinde yer almaktadır.

Aktiviteler öncesi en önemli kriter olarak germe egzersizlerinin yaygın olarak kullanılması ve kabulüne rağmen, iddia edilen yararları ki bunlar performans üzerine ve yaralanmalarının önlenmesi üzerine olan yararlarıdır, birçok araştırmada tartışma konusu olmuştur. Son araştır-

malar, akut germenin maksimal performans üzerine olumsuz etkisi olduğunu rapor etmişlerdir (Nelson ve ark., 2005a; Çoknaz ve ark., 2008). Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı J, JD ve JS ısınma protokollerinin esneklik, dikey sıçrama ve sprint süresine etkisini incelemektedir.

## Yöntem

Çalışmaya Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakülte'sinde öğrenim gören 30 erkek öğrenci gönüllü olarak katıldı. Tüm sporculara, ard arda olmayan günlerde jogging ve jogging+dinamik germe ve jogging+statik germe egzersizlerini içeren farklı üç ısınma protokolü uygulandı:

**Jogging (J) ile** ısınma yapılan günde, denekler ortalama 120 atım/dk kalp atım hızında 10dk koştu ve 1 dk yürüyerek dinlenme gerçekleştirdikten sonra performans testleri gerçekleştirildi.

**Jogging+statik germe (JS) Protokolü:** Denekler, ortalama 120 atım/dk kalp atım hızında 5 dk koşuktan sonra 5 dk boyunca statik germe yaptı. 5 farklı hareketten oluşan statik germede, 1 hareket 1 dakika sürmüştür. Harekete başlanmış ve 20sn hareket devam etmiş, 10 sn dinlendikten sonra aynı harekete 20 sn daha devam edilmiş ve 10sn dinlenme aralığı verildikten sonra diğer harekete geçilmiştir. Statik germe uygulamaları yavaşça (aktif germe), gergin bir duyarlılık noktasında (ağrı eşliğinde), uygulanmıştır. Statik germe uygulamaları Hamstring, Quadriceps, Calf, Adductor ve kalça rotator kas gruplarına yönelik gerçekleştirilmiştir (Alter, 1988). Denekler 1 dk yürüyerek dinlenme gerçekleştirdikten sonra performans testleri gerçekleştirildi.

**Jogging+dinamik germe (JD) Protokolü :**Denekler, ortalama 120 atım/dk kalp atım hızında 5 dk koşuktan sonra 5 dk boyunca dinamik germe yaptı. 5 farklı hareketten oluşan dinamik egzersizlerde, 1 hareket 1 dakika sürmüştür. 15m'lik çizginin başlangıcında harekete başlanmış, 20 sn hareket devam etmiş bu arada çizginin sonuna gelinmiş ve çizgide 10 sn dinlendikten sonra geri dönülerek aynı hareket tekrar edilmiştir. Başlangıç çizgisine geri döndüğünde 10 sn dinlendikten sonra 2. hare-

kete geçilerek 5 farklı hareket bu şekilde uygulanmıştır (Çolak, ve Çetin, 2010). Denekler 1 dk yürüyerek dinlenme gerçekleştirildikten sonra performans testleri gerçekleştirildi.

### **Dinamik germe egzersizleri;**

1. Dizleri yukarı çekerek yürüme; Yürürken dizler mümkün oldukça göğse doğru çekilirken ayak parmak uçlarında yukarıya doğru yükselerek kollarla en yüksek noktaya ulaşılmaya çalışılır. Her adım hareketinde kollar tam daire çizerek çevrilir.
2. Bacaklar düz pozisyonda askeri yürüyüş; Her iki kol vücudun önünde öne doğru uzatılmış vaziyette yürürken, bacaklar bükülmeden öne doğru uzanmış olan ele doğru kaldırılır. Diğer bacakla aynı hareketi tekrarlamadan önce başlangıç pozisyonuna gelinir.
3. Geriye doğru hamle yürüyüşü; Her bacak en fazla açılabilirdiği kadar geriye arkaya doğru sağ ve sol adım alınarak yürünür.
4. Ayak topuklarını kalçaya değdirerek yürüme; ileriye doğru hareket ederken ayak topukları hızlı ve çabuk bir şekilde kalçaya değdirilerek yürüme yapılır.
5. Yana doğru kayma adımlarıyla yürüme; Ayakları çapraz yapmadan çabuk bir şekilde yana doğru kayma adımları ile yürüme yapılır.

**Performans Ölçümleri:** Isınma protokollerinden sonra kalça fleksiyonu ölçümü, dikey sıçrama ölçümü ve son olarak 30 metre sprint süresi ölçümü yapıldı.

**Kalp Atım Hızının Belirlenmesi:** Sporcuların test sırasında, jogging süresince sergiledikleri KAH değerleri, göğüs üzerine yerleştirilen bir verici ve kolunda takılı olan telemetrik monitörler (Polar, Finland) aracılığı ile takip edildi.

**Eklem Hareket Genişliği:** Kalça fleksiyonu ölçümü ile eklem hareket genişliği belirlendi. Deneklerin kalça fleksiyonu ölçümleri goniometre aleti ile gerçekleştirildi. Denekler sırt üstü pozisyonda düz bir zemin

üzerine yatırılır. Bacaklar dik ve dizden bükülmeden yukarıya doğru kaldırılarak gerilir. Goniometre aleti femur başı (Greater Trochanter) merkez nokta alınarak yerleştirilir. Goniometrenin sabit kolu leğen kemiğinin üst kenarına (Ilium Crest) ve Trochanter Majora doğru yerleştirilir. Hareketli kolu ise, femur kemiğine paralel bir şekilde ve (Lateral Condyle) kemiğine doğru yerleştirilir. Aktif esnetme yapılarak elde edilen açı derece cinsinden tespit edilir (Koçak ve ark., 2005). Yapılan ölçümler sağ ve sol olmak üzere iki taraftan alınarak iki ölçümün ortalaması değerlendirildi.

**Dikey Sıçrama ölçümü:** Dikey sıçrama ölçümü TAKEI vertical meter markalı ölçüm aleti ile ölçüldü. Sporcular eller belde çift ayakla "matın üzerinde dizler 90 derece squatta olacak şekilde dururlarken sıçrayabildikleri kadar yukarı sıçradılar. Sıçrama 2 defa yapıldı en iyi derece üzerinden değerlendirildi.

**30 metre sprint testi:** Deneklerin 30 mt. Sprint süresi Newtest powertimer 300 cihazı ile ölçüldü. Denekler, başlangıç fotoselinin bir metre gerisinde bulunan başlangıç çizgisinden istediği zaman başladı. Ölçümler, 30 m'lik koşu mesafesinin başlangıç ve 30'uncu metrelerine yerleştirilen fotoseller ile yapıldı. 3'er dakikalık dinlenme aralıklarıyla iki kez ölçüm alındı ve iyi olan derece değerlendirildi.

## İstatistiksel Analiz

Verilerin analizi SPSS 21 paket programı ile yapıldı. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile bakılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi ( $p>0,05$ ). Verilerin analizinde tekrarlı ölçümlerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanırken, farkın hangi koşuldan kaynaklandığının belirlenmesi için Bonferroni post hoc analizi uygulanmıştır.

## Bulgular

**Tablo 1. Deneklerin Fiziksel Özellikleri**

	$\bar{X}$	Standart Sapma (SS)	Minimum	Maximum
Yaş (yıl)	20,15	2,71	17,00	28,00
Boy (cm)	179,45	7,40	165,00	195,00
VA (kg)	75,20	9,90	59,00	92,00
Spor Yaşı (yıl)	8,20	3,31	3,00	14,00

Deneklerin fiziksel özellikleri tablo 1’de verildi.

**Tablo 2. Deneklerin Isınma Protokollerine Göre Performans Değerleri**

		$\bar{X}$	SS	Median	min	max	p
Kalça Fleksiyon (cm)	Jogging (a)	105,25	11,17	105	85	125	0,032** a<b,c
	Dinamik germe (b)	116,50	10,27	115	100	135	
	Statik germe (c)	118,32	12,45	117	102	137	
Sıçrama Yüksekliği (cm)	Jogging (a)	54,05	7,91	54	41	67	0,021** c<a,b
	Dinamik germe (b)	53,60	6,85	52	38	66	
	Statik germe (c)	50,12	5,88	51	36	63	
30m sprint süresi (sn)	Jogging (a)	4,54	,28	4,46	4,06	5,07	0,014** c<a,b
	Dinamik germe (b)	4,64	,36	4,52	4,16	5,62	
	Statik germe (c)	4,80	,23	4,75	4,18	5,66	

p<0,05

## Tartışma

Çalışmamızda uygulanan üç farklı ısınma protokolünün, eklem hareket genişliği, sıçrama yüksekliği ve sprint koşu performansı üzerindeki etkisini karşılaştırıldı.

Kalça fleksiyon değerinin JD ve JS ısınma protokolü sonrasında, J sonrasına göre daha yüksek olduğu tespit edildi. Bir eklemün uygun hareket genişliğine sahip olması, verimli hareket edebilme ile sportif ve günlük aktivitelerde düşük sakatlanma riski için oldukça önemlidir (akt. Çolak ve Çetin., 2010). Bu nedenle eklem hareket genişliğinin önemli olduğu spor branşlarında germe çalışmalarına önem verilmelidir.

Çalışmamızın bu bulgusunu destekleyen çalışmalara rastlanıldı. Bayanlara uygulanan dört farklı ısınma çeşidinin eklem hareket genişliği ve esneklik üzerine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, etkin ısınma yönteminin germe egzersizleri ile yapılan ısınma protokolü olduğu tespit edilmiştir (Çolak ve Çetin, 2010). Williford ve ark. (1986) jogging ile yapılan ısınma sonrası yapılan stretching hareketlerinin eklem esnekliğini arttırdığını belirtmişlerdir. Fiziksel kondisyon dersine giren öğrencileri jog ve stretch (JS), stretch (S) ve kontrol grubu olarak üçe ayırmıştır. Ayak bileği esnekliğinin JS sonrasında S ve C sonrasına göre daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Knight ve ark. (2001), yüzeysel ısınmanın, derin ısınmanın ve aktif ısınmanın plantar-flexor kaslar üzerindeki etkisini karşılaştırmışlardır. Test edilen yöntemler arasında ultrasonun gerilmeden 7 dakika önce kullanılması ayak bileği dorsifleksiyon hareket aralığının arttırılmasında en etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışmamızda JS protokolü sonrası ölçülen dikey sıçrama yüksekliğinin J ve JD sonrasına göre daha düşük olduğu tespit edildi. Çalışmamızın bu bulgusunu destekler nitelikte çalışmalara rastlanıldı (Gelen, 2008; Faigenbaum et al., 2005; McNeal and Sands, 2001).

Statik germe ve dinamik tipte ısınma egzersizinin dikey sıçrama performansına olan akut etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bir çalışmada bizim bu bulgumuz ile örtüşen sonuçlar bulunmuş (Gelen, 2008). Isınma protokolleri, 5 dakika jogging ve 2 tekrar 15 saniye süreli 5 statik statik germe (Metod A), 5 dakika jogging ve 2 tekrar 15 m. boyunca 12 dinamik tipte egzersiz (Metod B) ve son olarak sadece 5 dakika ısınma koşusundan (Metod C) oluşmuştur. Gelen'in (2008) araştırmanın bulgularına göre, düşük yoğunluklu aerobik nitelikli koşular sonrasında yapılan statik germe uygulamaları dikey sıçrama yüksekliğini negatif yönde, dinamik ısınma uygulamaları da pozitif yönde etkilemektedir. Cornwell ve ark. (2001) statik gerilmenin sıçrama yüksekliğini yaklaşık% 4,4 oranında azalttığını bildirmiştir.

Faigenbaum ve ark. (2005), statik esneme veya dinamik egzersiz performansını kullanarak 3 farklı ısınma protokolünün gençlerin fiziksel uygunluğu üzerindeki akut etkilerini incelemiştir. Isınma protokolleri, 5 dakikalık yürüme ve 5 dakikalık statik germe (SS), 10 dakikalık dinamik egzersiz (DY) veya 10 dakikalık dinamik egzersiz artı 15 cm'lik kutulardan (DYJ) 3 drop sıçramadan oluşuyordu. Her ısınma seansından sonra, denekler dikey sıçrama, uzun atlama, mekik koşusu ve v-sit esnekliği üzerinde test edildi. Verilerin analizi, SS'den sonra dikey sıçrama performansının DY ve DYJ ile karşılaştırıldığında önemli ölçüde düştüğünü ve uzun atlama performansının SS sonrasında DYJ ile karşılaştırıldığında önemli ölçüde azaldığını ortaya koydu. McNeal ve Sands (2001) jimnastikçilerle yaptıkları bir çalışmada, statik germenin sıçrama performansını %9.6 oranında azalttığını belirtmişlerdir.

Çalışmamızda 30 m sprint performansının ise JS protokolü ile ısınma gerçekleştirildiğinde, J ve JD protokolü ile ısınmaya oranla daha düşük olduğu görüldü. Bizim çalışmamızın bu bulgusunu destekleyen çalışmalara rastlanılmıştır (Yıldız ve ark., 2013; Faigenbaum et al., 2005; Nelson ve ark, 2005b).

Faigenbaum ve ark. (2005) çalışmanın verilerinin analizinde mekik koşusu performansının, dinamik egzersize kıyasla statik gerilmeden sonra önemli ölçüde düştüğü ortaya çıkmıştır. Yıldız ve ark (2013) farklı sürelerde (15, 30 ve 45 sn) uygulanan statik germenin sürat performansına olan akut etkisinin incelemişlerdir. Bu araştırma düşük yoğunluklu aerobik egzersizi takiben, 15 sn süreli statik germe (SG15), 30 sn süreli statik germe (SG30), 45 sn süreli statik germe (SG45) ve sadece düşük yoğunluklu aerobik egzersiz (KU) (kontrol-hiç germe olmadan) yöntemlerinden oluşmaktaydı. Sporcular her protokolden sonra 20 m sürat testini gerçekleştirmişlerdir. Araştırmalarının sonuçları, alt ekstremiteye yönelik uygulanan statik germe uygulamalarının sporcuların sürat performanslarını düşürdüğünü göstermektedir. Hatta statik germenin süresi arttıkça sürat performansının düştüğü gözlenmiştir. Fletcher ve Jones (2004) 20 m sürat performansı öncesinde uygulanan statik germenin sürat performansını düşürdüğünü bildirmişlerdir.

Fowles ve ark'ı (2000), 30 dakikalık pasif gerdirmenin, gerilmeden 5 dakika sonra motor ünitesinin aktivasyonunda önemli bir düşüşe ve 60 dakika boyunca devam eden kuvvette bir azalmaya neden olduğunu



belirtmiştir. Sıçrama ve sprint hızının düşmesinin nedeni bu açıklama olabilir.

### **Sonuç ve Öneriler**

Gerek dinamik gerek statik germe sonrası eklem hareket genişliğinin sade koşuya göre daha yüksek olduğu görüldü. Dolayısıyla eklem hareket genişliğinin önemli olduğu spor branşlarında hem sakatlanmayı en aza indirmek hem de yüksek performans sağlamak için mutlaka germe çalışmalarının yapılması gerekir. Ancak statik germeden hemen sonra sıçrama ve sprint performansı düşmektedir. Bunun önüne geçmek için ise bu tür aktivitelerden önce dinamik germenin yapılması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Effect of Different Warm-Up Protocols on Joint Range of Motion, Jumping and Sprint Performance**

\*

Tülin Atan

*Ondokuz Mayıs University*

In warm-up exercises, the intensity and volume should be determined according to the individual characteristics of the athlete, their educational status, professionalism and training status. An intense warm-up time creates fatigue for athletes without training and adversely affects their work (Karabina et al., 2009). Despite the widespread use and acceptance of stretching exercises as the most important criterion before activities, the claimed benefits, which are on performance and on the prevention of injuries, have been the subject of debate in many studies. The study was carried out to investigate the effect of three different warming types on joint range of motion, jumping and sprint performance.

Thirty male students from the Faculty of Sport Sciences of Samsun Ondokuz Mayıs University participated in the study voluntarily. All athletes underwent three different warm-up protocols including jogging (J), jogging + dynamic stretching (JD) and jogging + static stretching (JS) exercises were applied to all athletes in random order on non-consecutive days.

On the day of warming with **Jogging (J)**, subjects ran for 10 minutes at an average heart rate of 120 beats / min and performed rest tests after 1 minute walk. **Static stretching** was performed slowly (active stretching), at a taut sensitivity point (pain threshold). Static stretching was performed for Hamstring, Quadriceps, Calf, Adductor and hip rotator muscle groups (Alter, 1988). After performing a 1 minute walk rest, performance tests were performed. In **dynamic exercises** consisting of 5 different movements, 1 movement lasted 1 minute. The movement started at the beginning of the 15m line, the movement continued for 20 seconds, the end of the line was reached and after resting the line for 10

seconds, the same movement was repeated. After warm-up protocols; hip flexion, vertical jump test and 30 meter sprint test values were taken respectively. Repeated measures and post-hoc tests were used for statistical analysis.

Hip flexion value was found to be higher after JD and JS warming protocol compared to J. The proper range of motion of a joint is very important for efficient mobility and low risk of injury in sports and daily activities (act. Çolak and Çetin, 2010). Therefore, stretching studies should be given importance in sports branches where joint range of motion is important. There were studies supporting this finding of our study. Williford et al. (1986) evaluated the effects of warming the joints by jogging and then stretching on increases in joint flexibility. Subjects were 51 students enrolled in a physical conditioning class assigned to a jog and then stretch (JS), stretch and no jog (S), or a control group (C). They found a significant gain in ankle flexibility for the JS group compared to S and C groups. Knight et al. (2001) evaluated the effectiveness of superficial heat, deep heat, and active exercise warm-up prior to stretching compared with stretching alone on the extensibility of the plantar-flexor muscles. Among the modalities tested, the use of ultrasound for 7 minutes prior to stretching may be the most effective for increasing ankle dorsiflexion range of motion.

In our study, the vertical jump height measured after JS protocol was found to be lower than after J and JD. There were studies supporting this finding of our study (Gelen, 2008; Faigenbaum et al., 2005; McNeal and Sands, 2001). Cornwell et al. (2001) reported that pre-event static stretching significantly reduced jump height by about 4.4%. Faigenbaum et al. (2005) examined the acute effects on youth fitness of 3 different warm-up protocols utilizing static stretching or dynamic exercise performance. The warm-up protocols consisted of 5 minutes of walking and 5 minutes of static stretching (SS), 10 minutes of dynamic exercise (DY), or 10 minutes of dynamic exercise plus 3 drop jumps from 15-cm boxes (DYJ). Following each warm-up session, subjects were tested on the vertical jump, long jump, shuttle run, and v-sit flexibility. Analysis of the data revealed that vertical-jump performance declined significantly following SS as compared to DY and DYJ, and long-jump performance was significantly reduced following SS as compared to DYJ.

In our study, the sprint performance of 30 m after JS was found to be lower when compared with the J and JD protocol. Faigenbaum et al. (2005) study analysis of the data revealed that shuttle-run performance declined significantly following static stretching as compared to dynamic exercise. Fletcher and Jones (2004) reported that the static tension applied before 20 m speed performance decreases the speed performance.

As a result, it was observed that the range of motion of the joint after dynamic and static stretching was higher than plain running. Therefore, in sports branches where joint range of motion is important, stretching works must be performed both to minimize injury and to provide high performance. However, the jump and sprint performance decrease immediately after static stretching. In order to prevent this, dynamic stretching is recommended before such activities.

## Kaynakça / References

- Açıkada, C. ve Ergen, E. (1990). *Bilim ve spor*. Ankara: Büro-Tek Ofset Matbaacılık, 1. Baskı; 130.
- Alter, M. J. (1988). *Science of stretching*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Cornwell, A., Nelson, A.G., Heise, GD, Sidaway B. (2001). Acute effects of passive muscle stretching on vertical jump performance. *J. Human Mov. Stud.* 40, 307-324.
- Çakıroğlu, M. (1997). *Antrenman bilgisi*. İstanbul: Şeker Matbaacılık, 2. Baskı; 69.
- Çolak, M., ve Çetin, E. (2010). Bayanlara uygulanan farklı ısınma protokollerinin eklem hareket genişliği ve esneklik üzerine etkileri. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 24(1), 001-008.
- Çoknaz, H., Yıldırım, N.Ü., Özengin, N. (2008). Artistik cimnastikçilerde farklı germe sürelerinin performans etkisi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(3), 151-157.
- Faigenbaum, A. D., Bellucci, M., Bernieri, A., Bakker, B., ve Hoorens, K. (2005). Acute effects of different warm-up protocols on fitness performance in children. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 19(2), 376-381.

- Fletcher, I. M., ve Jones, B. (2004). The effect of different warm-up stretch protocols on 20 meter sprint performance in trained rugby union players. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 18(4), 885-888.
- Fowles, J., Sale, D., ve Macdougall, J. (2000). Reduced strength after passive stretch of the human plantarflexors. *J. Appl. Physiol.*, 89, 1179-1188.
- Fox, B. F.(1999). *Beden eğitimi ve sporun fizyolojik temelleri* (Çeviri: Cerit, M., ) Ankara: Bağırğan Yayımevi.
- Gelen, E. (2008). Farklı ısınma protokollerinin sıçrama performansına akut etkileri. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(4), 207-212.
- Karabina, F., Pirselimoglu, E.T. (2017). *Spor liseleri antrenman bilgisi ders kitabı*. Ankara: MEB Devlet Kitabı, 1.baskı.
- Knight, C.A., Rutledge, C.R., Cox, M.E., Acosta, M., ve Hall, S.J. (2001). Effect of superficial heat, deep heat, and active exercise warm-up on the extensibility of the plantar flexors. *Phys Ther.* 81, 1206-1214.
- Koçak, M., Akkoyunlu, Y., ve Taşkın, H. (2005). 16-18 yaş grubu futbolcularda masajın esneklik üzerine etkisi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 105-109.
- Mcneal, J., Sands W. (2003). Acute static stretching reduces lower extremity power in trained children. *Pediatr. Exerc. Sci.* 15, 139-145.
- Nelson, A.G., Kokkonen, J., ve Arnall, D.A. (2005a). Acute muscle stretching inhibits muscle strength endurance performance. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 19(2), 338-343.
- Nelson, A. G., Driscoll, N.M., Landin, D.K., ve Young, M.A., Schexnayder, I.C. (2005b). Acute effects of passive muscle stretching on sprint performance. *Journal of Sports Sciences*, 23(5), 449-454.
- Sevim, Y. (1997). *Antrenman Bilgisi*. Ankara:Tutibay Ltd. 29-109.
- Williford, H.N., East, J.B., Smith, F.H., ve Burry, L.A. (1986). Evaluation of warm-up for improvement in flexibility. *The American Journal of Sports Medicine*, 14(4), 316-319.
- Yıldız, S., Çilli, M., Gelen, E., ve Güzel, E. (2013). Farklı sürelerde uygulanan statik germenin sürat performansına akut etkisi. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 1202-1213.
- Ziyagil, M.A., Tamer, K., ve Zorba, E. (1994). *Beden eğitimi ve sporda temel motorik özelliklerin ve esnekliğin geliştirilmesi*. 1. Baskı, Ankara: Emel Matbaa, 36.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Atan, T. (2019). Farklı ısınma protokollerinin eklem hareket genişliği, sıçrama ve sprint performansına etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 621-635. DOI: 10.26466/opus.574260

## Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin Türkçeye Uyarlanması<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.547217

\*

İdil Eren Kurt\* - Turan Akbaş\*\*

\*Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adana/Türkiye

E-Posta: [idilerenkurt@gmail.com](mailto:idilerenkurt@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-8243-0685](https://orcid.org/0000-0001-8243-0685)

\*\*Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adana/Türkiye

E-Posta: [ozan@cu.edu.tr](mailto:ozan@cu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-3372-8327](https://orcid.org/0000-0002-3372-8327)

### Öz

Bu çalışmanın amacı Bodenmann (2008) tarafından geliştirilen Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin Türkçeye uyarlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılan bu araştırma, Adana ilinde özel kuruluş ve devlet kurumlarında çalışan 720 evli ve çocuk sahibi bireyden toplanan veriler ile gerçekleştirilmiştir. Uyarlama kapsamında önce çeviri çalışmaları tamamlanmış olup, ardından envanterin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği incelenmiştir. Envanterin yapı geçerliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, sonuçlar (bireyin kendi baş etmesine dair algı için  $X^2/sd=3.76$ , RMSEA=.06, CFI=.94, GFI=.95, SRMR=.04; eşin baş etmesine dair algı için  $X^2/sd=4.50$ , RMSEA=.06, CFI=.95, GFI=.94, SRMR=.04; ortak baş etmeye dair algı için  $X^2/sd=1.10$ , RMSEA=.01, CFI=1, GFI=.99, SRMR=.01) üç boyutun da kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduklarını göstermiştir. Envanterin güvenilirliğini belirlemek için yapılan iç tutarlılık analizinde Cronbach alpha değerleri alt boyutlar bazında .63 ile .87 arasında, yarı test değerleri ise .63 ile .85 arasında değişmektedir. Yapılan geçerlik güvenilirlik analizi sonuçları envanterin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Stresle çift olarak baş etme, stresle baş etme, geçerlik, güvenilirlik

<sup>1</sup>Bu çalışma, Prof. Dr. Turan AKBAŞ danışmanlığında İdil Eren KURT'un doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir ve 4-5 Mayıs, 2018 tarihinde Adana'da düzenlenen II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

## Adaptation of Dyadic Coping Inventory Into Turkish

\*

### Abstract

*The aim of this study is the adaptation of Dyadic Coping Inventory developed by Bodenmann (2008). This study was carried out with the data collected from 720 married people who have children, work in private institutions and state institutions in Adana city. In the context of adaptation, the translation studies were completed and the validity and reliability of the Turkish version of the inventory were examined. In order to determine the validity of the inventory confirmatory factor analysis was performed, results (for the perception of self dyadic coping  $\chi^2/sd=3.76$ , RMSEA = .06, CFI = .94, GFI = .95, SRMR = .04; for the perception of the partner's dyadic coping  $\chi^2/sd=4.50$ , RMSEA = .06, CFI = .95, GFI = .94, SRMR = .04, for the perception of common dyadic coping  $\chi^2/sd= 1.10$ , RMSEA = .01, CFI = 1, GFI = .99, SRMR = .01) have shown that they have acceptable level of fit for three dimensions. In order to determine the reliability of the inventory, The Cronbach alpha values of the inventory vary between .63 and .87 and semi test values for .63 to .85. The validity and reliability analysis results show that the inventory can be used as a valid and reliable measurement tool.*

**Key Words:** *Dyadic coping with stres, coping with stres, validity, reliability.*



## Giriş

Stres, bir olay ya da durumdan ziyade, bireyin, o olay ya da durumla ilgili öznel değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Birey-çevre etkileşiminde kişinin mevcut kaynakları aşıldığında ve kişi, iyilik halinin tehlikede olduğunu hissettiğinde ortaya çıkar. Bu nedenle stres hem bilişsel değerlendirmelerden hem de baş etmede yardımcı olan kaynaklardan etkilenir (Folkman, Lazarus, Gruen ve DeLongis, 1986).

Stresle ilgili alanyazında Lazarus'un stres ve baş etmeyle ilgili etkileşimsel yaklaşımı en çok kabul gören ve uygulanan yaklaşım olduğu görülmektedir (Barbarin, Hughes ve Chesler, 1985; Bodenmann, 2005; Coyne ve Smith, 1991; O'Brien ve DeLongis, 1990; Revenson, 1994). Lazarus'u temel alan yaklaşımlar içinde iki farklı bakış açısı yer almaktadır. İlk bakış açısı her bir eşin bireysel baş etme yöntemlerine odaklanır. Uzun yıllar boyunca stresle ve stresle baş etme ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla bireysel düzeyde incelenmiştir. İkinci bakış açısı olan Etkileşimsel Yaklaşım'a göre ise, baş etme ikili bir olgudur. Sistemik Kuram, çift ilişkisini iki kişilik bir sistem olarak ele alır, buna göre eşlerin birbirleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu sistemi tam anlamıyla anlamak için her iki eş de dikkate alınmalıdır. Eşlerin bireysel olarak algıladıkları stres, diğer eşe ve /veya diğer aile üyelerine de yansır.

1960,1970'li yıllarda araştırmacılar stresle baş etme ile ilgili çalışmaya başladıklarında 'baş etme' bireysel bir kavram olarak ele alınmaktaydı. 1990'lı yıllardan bu yana ise araştırmacılar sosyal bağlamın önemini ve stresli durumlarla baş etmede bireyin hayatındaki önemli kişilerin etkisini vurgulamaya başlamışlardır (Coyne ve Racioppo, 2000; Bodenmann, 2005; Ledermann, Bodenmann, Gagliardi, Charvoz, Verardi, Rossier, Bertoni ve Lafrate, 2010). Sistemik-Etkileşimsel Model eşlerden birinin yaşadığı stresi yansıttığı (sözel ya da sözel olmayan şekilde) diğer eşin de stres belirtilerini dikkate alarak farklı baş etme tepkileri ile karşılık verdiği bir bakış açısını ifade etmektedir. Stres kaynağına bağlı olarak, çift ilişkisindeki dengeyi oluşturmak ya da sürdürmek amacıyla iki eşin de stresle baş etme kaynakları harekete geçer. Çünkü eşlerden birinin iyilik hali ve tatmininin, diğer eşin iyilik hali ve tatminine yüksek oranda bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bundan dolayı iki eşin de birbirine stresle baş etmede

yardım etme konusunda motivasyonları olmalıdır (Bodenmann, 1997). Bu nedenle Sistemik Etkileşimsel Model her bir eşin baş etme çabalarını bir diğerininine bağlı olarak göz önüne alır. Dolayısıyla bir eşin stresle baş etmesi ne bir diğer eşten, ne de sonuçtan bağımsız olmadığı söylenebilir.

Stresle çift olarak baş etme bireyin sosyal çevresindeki yönleri birleştirmektedir. Bunun yanında kavram olarak sosyal destek ve stresle çift olarak baş etmeyi birbirinden ayırt etmek önemlidir. Eşten alınan sosyal destek, arkadaşlar ve akrabalarından alınan sosyal destekten farklıdır. Birçok çalışma göstermektedir ki eşten alınan destek kişinin yaşamındaki en önemli destek kaynağıdır ve evlilik kalitesinin yordayıcılarından biridir (Çağ ve Yıldırım, 2013; Evans, Steel, Watkins ve DiLillo, 2014; Kabasakal ve Soyulu, 2016; Kurdek, 2005; Lawrence, Bunde, Barry, Brock, Suulivan, Parsch ve Adams, 2008). Ayrıca stresle çift olarak baş etme bir özveri davranışı değildir; eşlerden ikisi de diğerinin tatmin ve iyiliğini garanti etmeyi hedefler ki bu da kendi tatmin ve iyiliğini garantileyecektir. Bir eş diğer eşin stresini azaltabiliyorsa, stresin ilişki üzerindeki olumsuz etkileri azalır ve olumlu sonuçlar artar (Bodenmann, 2005).

Stresle çift olarak baş etme tüm bu nedenlerden dolayı yakın ilişkilerle ilgili yapılan çalışmalarda oldukça önemle üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Alan yazın incelendiğinde bu kavramın yurt içinde yakın zamanda çalışılmaya başlandığı görülmektedir. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri Tomar (2014) tarafından doktora tez çalışmasında uyarlanmış, fakat yayınlanmamış, daha sonra Aydoğan (2014) tarafından yapılan doktora tez çalışmasında kullanılmıştır (Akt. Aydoğan ve Özbay, 2015). Bunun dışında yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yurt dışında ise bu kavramla ilgili yapılan çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir (Bodenmann, Ledermann ve Bradbury, 2007; Bodenmann, Meuwly, Bradbury, Gmelch ve Ledermann, 2010; Breitenstein, Mileki Nussbeck, Davila ve Bodenmann, 2017; Herzberg, 2013; Hillpert, Bodenmann, Nussbeck ve Bradbury, 2013; Karademas ve Youssi, 2017; Landis, Peter-Wight, Martin ve Bodenmann, 2013; Landis, Bodenmann, Bradbury, Brandstätter, Peter-Wight, Backes ve Nussbeck, 2014; Ledermann, Bodenmann, Rudaz ve Bradbury, 2010; Rusu, Hilpert, Beach, Turliuc ve Bodenmann, 2015; Zeidner, Kloda ve Mathews, 2013). Buna rağmen Bodenmann (2005) var olan çalışmaların yetersiz olduğunu, artırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenlerden dolayı yurt içinde stresle çift olarak baş etme ile ilgili

yapılacak çalışmalar için bir ölçme aracına ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Bu ihtiyacın karşılanması amacıyla bu çalışmanın amacı Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanmasıdır. Bu bağlamda uyarlanan ölçme aracının, stresle çift olarak baş etme kavramı ile ilgili ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## Yöntem

### Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Adana'daki özel kuruluş ve devlet kurumlarında çalışan 720 evli ve çocuk sahibi birey oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dâhil edilen bireyler 405 (%59) kadın ve 315 (%41) erkekten oluşmaktadır. Bireylerin 280 (%38)'i 1-5 yıldır evli, 190 (%26)'sı 6-10 yıldır evli, 200 (27)'si 11-20 yıldır evli, 50 (%7)'si ise 21-30 yıldır evlidir. Katılımcıların 420 (%58)'inin bir çocuğu, 250 (%34)'ünün iki çocuğu, 50 (%7)'sinin üç ve üstü sayıda çocuğu vardır. Çocukların yaşları (birden fazla çocuk sahibi olanlar için en küçük çocuğun yaşı) 3 ile 15 arasında değişmektedir. Çalışma grubundaki bireylere ölçme araçlarının Türkçe formlarının uygulanmış, eksik ya da hatalı dolduran kişilerin formları veri setinden çıkarılmıştır.

### Veri Toplama Araçları

*Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri (SÇOBE)* : Envanter, Bodenmann (2008) tarafından stresle çift olarak baş etme ve romantik ilişkilerde stres iletişimini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Envanterin İngilizce Formu 37 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 1 (hiçbir zaman), 2 (nadiren), 3 (bazen), 4(sık sık), 5 (her zaman) olarak Likert tipi derecelendirilmektedir. On iki alt boyutu vardır. Bunlar bireyin stres iletişimi, eşin stres iletişimi, birey destekleyici baş etme, eş destekleyici baş etme, birey fedakârca baş etme, eş fedakârca baş etme, birey olumsuz baş etme, eş olumsuz baş etme, ortak baş etmedir. Destekleyici baş etme duygu odaklı ve problem odaklı olarak, benzer şekilde ortak baş etme de duygu odaklı ve problem odaklı olarak ikiye ayrılabilir. Envanterden kişinin kendi stresle çift olarak baş etme davranışlarına dair algısına, kişinin eşinin stresle çift

olarak baş etme davranışlarına dair kendi algısına ve eşi ile birlikte stres algıladıklarında ortak baş etme davranışlarına ilişkin üç ayrı toplam puan elde edilebildiği gibi alt ölçekler de ayrı ayrı puanlanabilir. Envanterin iç tutarlılık katsayıları (Croanbach alfa), toplam puanda, kadınlar için .92, erkekler için .93'tür. Kişinin kendi stresle çift olarak baş etme davranışlarına dair algısına ilişkin dış geçerlik puanları .82 ile .84 arasında, kişinin partnerinin stresle çift olarak baş etme davranışlarına dair algısına ilişkin dış geçerlik puanları ise .86 ile .88 arasındadır.

**Anne-Baba Stres Ölçeği:** Özmen ve Özmen (2012) tarafından geliştirilen ölçek anne babaların günlük yaşamda çocukları ile ilişkilerinde yaşadıkları stresi ölçmeye yöneliktir. 16 maddelik ve tek boyutlu olan ölçekte maddeler 1 ile 4 arasında derecelendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 64'tür. Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda 16 maddelik tek bir faktöre ulaşılmış ve faktör yüklerinin .41 ile .66 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Maddelerin ortak varyans değerleri incelendiğinde .17 ile .43 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçek toplam varyansın %32.20'sini açıklamaktadır. Doğrulamalı Faktör Analizi sonuçlarına göre elde edilen uyum katsayıları ölçeğin yeterli uyum gösterdiğini ifade etmektedir. Güvenilirlik analizlerinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .85, Spearman Brown yarı test güvenilirlik katsayısı ise .82 olarak bulunmuştur.

Anne-Baba Stres Ölçeği'nin araştırma kapsamında madde bazında yapılan doğrulamalı faktör analizi sonuçları uyum katsayıları açısından kabul edilebilir sonuçlar üretmemiştir ( $\chi^2/sd=9.62$ , RMSEA=.10, CFI=.83, GFI=.83, SRMR=.07). Modifikasyon önerileri incelendikten ve madde faktör yükleri incelendikten sonra faktör yükleri .60 civarı olan maddeler tek tek elenmiştir. Eleme sırasında bazı maddelerin diğer maddeler elendikten sonra faktör yüklerinin düştüğü ve bunların modelin uyum katsayılarını önemli derecede olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Yedi maddenin (1,2,3,4,5,6,10) elenmesinden sonra sonrası elde edilen doğrulamalı faktör analizi sonuçları sonuçları incelendiğinde  $\chi^2/sd$  (4.52) ve RMSEA (.06) değerlerinin kabul edilebilir uyum gösterdiği; CFI (.97), GFI (.97) ve SRMR (.03) değerlerinin iyi uyum gösterdiği görülmektedir. Bu değerler ölçme modelinin genel uyum katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Cronbach Alfa katsayısı .88, Spearman Brown yarı test güvenilirlik katsayısı ise .84 hesaplanmıştır.

### ***Verilerin Analizi***

Ölçeğin uyarlama sürecinde öncelikle gerekli izinler alınmış ve sonrasında çeviri çalışması tamamlandıktan sonra ölçek uygulanmıştır. Veri dağılımının normalliğinin test edilmesi için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Geçerlik çalışması kapsamında ölçme aracının faktör yapısının orijinal yapıya uyup uymadığını belirlemek için doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) ve ölçüt bağıntılı geçerlikten faydalanılmıştır. Güvenirlik çalışması kapsamında ise alt boyutlar bazında Cronbach Alfa ve yarı test değerleri incelenmiştir.

### **Bulgular**

***Çeviri Çalışmaları*** : SÇBE'nin İngilizce formu Türkçe'ye araştırmacı ve iyi derecede İngilizce bilen bir uzman tarafından çevrilmiştir. Bu çeviriler Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında akademisyen olarak çalışan ve ileri düzeyde İngilizce bilen bir akademisyen ile değerlendirilmiştir. Öneriler doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmış sonrasında Türkçe Form, İngiliz Dili Eğitimi alanında uzman olan iki akademisyen ve bir İngilizce öğretmeni tarafından yeniden İngilizce'ye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler araştırmacı ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında uzman olan ve iyi derecede İngilizce bilen bir başka akademisyen ile karşılaştırılıp, envanterin Türkçe Formu çevirisine son hali verilmiştir. Türkçe Form, bir Edebiyat öğretmeni tarafından dilbilgisi, imla, noktalama işaretleri vb. açılardan gözden geçirilmiştir. Daha sonra 10 kadın, 10 erkek olmak üzere 20 evli bireye envanter uygulanmış; yanıtlamaları, anlaşılıp anlaşılmadığı ile ilgili geribildirimlerde ve önerilerde bulunmaları istenmiştir. Öneriler dikkate alınmış; yapılan değerlendirmede formun anlaşıldığı saptanmıştır.

***Doğrulayıcı Faktör Analizi (Yapı Geçerliği)***: Bu envanterde gözlenebilen tüm değişkenlerin birbiriyle bağlantısız faktörler altında toplandığı birinci düzey çok faktörlü model incelenmiştir. DFA'nın

değerlendirilmesinde modelin o veri seti için ne kadar uyumlu olduğunu belirlemek için çeşitli uyum katsayılarından yararlanılır. Tabachnick ve Fidell (2001)'e göre CFI (Karşılaştırmalı uyum indeksi) ve RMSEA (Kestirim hatalarının kareler ortalamasının karekökü) en sık kullanılan uyum katsayılarıdır. Hu ve Bentler (1999) ise SRMR (Standartlaştırılmış artık kareler ortalamasının karekökü), GFI (Uyum iyiliği indeksi) ve karşılaştırmalı uyum değerlerinin (CFI vb.) rapor edilmesini önermektedir. Bu değerlerin yanında başka bazı değerler bulunmakla beraber hangi değerlerin göz önünde bulundurulacağı araştırmacı tercih eder. Uyum katsayılarının temeli olan ölçüt  $\chi^2$  (ki-kare) istatistiği ise tüm çalışmalarda rapor edilmektedir. Bu çalışmada da  $\chi^2/sd$ , RMSEA, CFI, GFI ve SRMR değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışmada kullanılan uyum katsayıları ve bu değerlerin kabul edilebilir sınırları Tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1. Uyum katsayıları (Ullman, 2007; Kline, 2005; Byrne, 2010; Bayram, 2013; Çelik ve Yılmaz, 2013)**

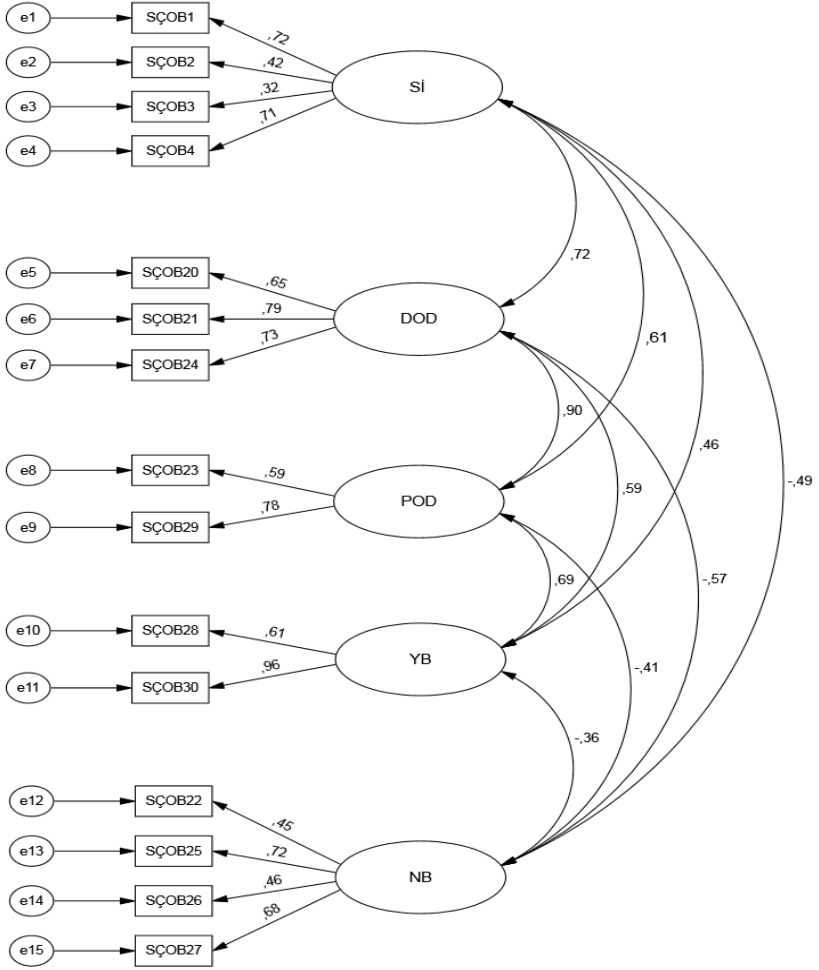
Uyum Ölçütü	İyi Uyum	Kabul edilebilir uyum
$\chi^2/sd$	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2.5$	$2.5 < \chi^2/sd \leq 5$
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI < .95$
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.85 \leq GFI < .95$
SRMR	$0 \leq SRMR \leq .05$	$.05 < SRMR \leq .08$

Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri yapı geçerliğini sınamak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizine ait uyum değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin faktör yapısı için uyum katsayıları**

	$\chi^2$	sd	$\chi^2/sd$	RMSEA (% <sub>90</sub> GA)	CFI	GFI	SRMR
Kendine dair algı	301.03	80	3.76	.06	.94	.95	.04
Eş'e dair algı	360.00	80	4.50	.06	.95	.94	.04
Ortak	4.42	4	1.10	.01	1	.99	.01

Ayrıca boyutlara ait elde edilen yol katsayıları da Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'te verilmiştir.

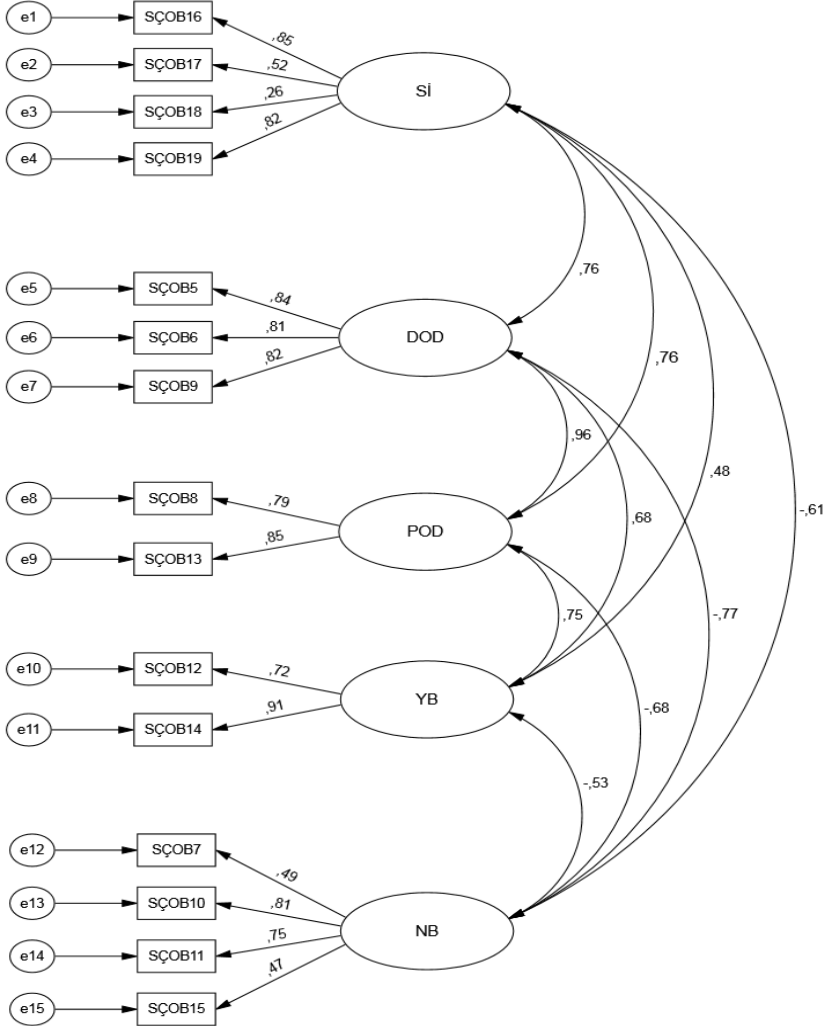


$\chi^2= 301,030$   $sd= 80$   $p= ,000$   $\chi^2/sd= 3,763$   $CFI= ,938$   $GFI= ,953$   $RMSEA= ,058$  ( $,051 - ,065$ )

Şekil 1. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri Kendine Dair Algı Boyutu doğrulayıcı faktör analizi standartlaştırılmış yol katsayıları

Elde edilen değerler incelendiğinde  $\chi^2/sd$  (3.76; 4.50; 1.10) değerlerinin birey ve eş boyutu için kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu, ortak boyut içinse iyi uyum değerleri gösterdiği görülmektedir. Örneklem büyüklüğünden etkilenen serbestlik derecesi bu çalışmada olduğu gibi geniş örneklem söz konusu olduğunda büyümekte ve uyumun

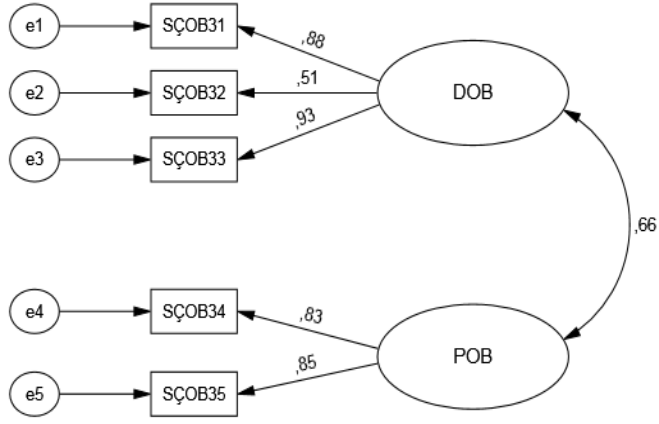
değerlendirilmesinde sorunlar çıkabilmektedir. Diğer uyum katsayıları incelendiğinde ise RMSEA (.06; .06; .01) , CFI (.94; .95; 1), GFI (.95; .94; .99) ve SRMR'nin (.04, .04, .01) üç model için de kabul edilebilir uyum düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Analizde elde edilen bu değerler aracın model uyumunun yeterli olduğunu ve kullanılabileceğini göstermektedir.



$\chi^2 = 359,999$   $sd = 80$   $p = ,000$   $\chi^2/sd = 4,500$   $CFI = ,953$   $GFI = ,944$   $RMSEA = ,066$  ( $,059 - ,072$ )

Şekil 2. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri Eş'e Dair Algı Boyutu doğrulayıcı faktör analizi standartlaştırılmış yol katsayıları





$\chi^2= 4,421$   $sd= 4$   $p= ,352$   $\chi^2/sd= 1,105$   $CFI= 1,000$   $GFI= ,998$   $RMSEA= ,011$  ( $,000 - ,055$ )

Şekil 3. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri Ortak Boyut doğrulayıcı faktör analizi standartlatılmış yol katsayıları

**Ölçüt Bağıntılı Geçerlik:** Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında Anne Baba Stres Ölçeği kullanılmıştır. Ölçüt bağıntılı geçerliği belirlemek için yapılan korelasyon analizinde Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri ve Anne Baba Stres Ölçeği arasında negatif yönde anlamlı ( $r=-.25$ ,  $p<.005$ ) ilişki bulunmuştur.

**Güvenirlilik Çalışması:** Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin Türkçe Formunda güvenilirlik çalışması kapsamında yapılan iç tutarlılık analizinde Cronbach alpha değerleri alt boyutlar bazında şu şekildedir: Kendine dair algı için: Stres İletişimi .64, Duygu Odaklı Destekleme .77, Problem Odaklı Destekleme.64, Yetkilendiren Baş Etme .72, Negatif Baş Etme .63; Eş'e dair algı için: Stres İletişimi .72, Duygu Odaklı Destekleme .87, Problem Odaklı Destekleme .82, Yetkilendiren Baş Etme .80, Negatif Baş

Etme .72; Ortak baş etme için: Duygu Odaklı Ortak Baş Etme .80, Problem Odaklı Ortak Baş Etme .82.

Yarı test değerleri ise alt boyutlar bazında şöyledir: Kendine dair algı için: Stres İletişimi .64, Duygu Odaklı Destekleme .73, Problem Odaklı Destekleme .64, Yetkilendiren Baş Etme .72, Negatif Baş Etme .63; Eş'e dair algı için: Stres İletişimi .76, Duygu Odaklı Destekleme .83, Problem Odaklı Destekleme .82, Yetkilendiren Baş Etme .80, Negatif Baş Etme .73; Ortak baş etme için: Duygu Odaklı Ortak Baş Etme .85, Problem Odaklı Ortak Baş Etme .82'dir. Alt ölçekleri için hesaplanan iç tutarlık katsayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

**Tablo 3. Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin bu araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik analizi**

		Cronbach alpha	Yarı test
<b>Kendine dair algı</b>	Stres İletişimi	.64	.64
	Duygu Odaklı Destekleme	.77	.73
	Problem Odaklı Destekleme	.64	.64
	Yetkilendiren Baş Etme	.72	.72
	Negatif Baş Etme	.63	.63
<b>Eş'e dair algı</b>	Stres İletişimi	.72	.76
	Duygu Odaklı Destekleme	.87	.83
	Problem Odaklı Destekleme	.82	.82
	Yetkilendiren Baş Etme	.80	.80
	Negatif Baş Etme	.72	.73
<b>Ortak</b>	Duygu Odaklı Ortak Baş Etme	.80	.85
	Problem Odaklı Ortak Baş Etme	.82	.82

Özdamar (1999)'a göre .40 ile .60 arasında olan Cronbach alpha değeri ölçme aracının düşük güvenilir, .60 ile .80 arası güvenilir, .80 ile 1.00 arası ise yüksek güvenilir sonuçlar verdiğini göstermektedir. Buna göre hem Cronbach Alpha hem de yarı test güvenilirlik sonuçları ölçümlerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

## **Tartışma ve Sonuç**

Bu çalışmanın amacı Bodenmann (2008) tarafından geliştirilen Stresle Çift Olarak Baş Etme Envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması ve Türkçe

formunun geçerlik güvenilirliğinin incelenmesidir. Alan yazın incelendiğinde SÇÖBE'nin farklı dillerde yapılan uyarlama ve geçerlik-güvenilirlik çalışmaları olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazıları çiftlerle bazılarıysa bu çalışmada olduğu gibi bireylerle gerçekleştirilmiştir. Lederman, Bodenmann, Gagliardi, Charvoz, Verardi, Rossier, Bertoni ve Iafrate (2010) tarafından farklı dillerde konuşan katılımcılara yönelik İsviçre'de yapılan çalışmada 216 Almanca, 378 İtalyanca ve 198 Fransızca konuşan katılımcıya SÇÖBE'nin orijinal Almanca formu, İtalyanca ve Fransızca formu uygulanmış; İtalyanca ve Fransızca versiyonlarından ikişer madde çıkartıldıktan sonra, her üç grupta da temel bileşen analizi kullanılarak ölçüm tekrarlanmıştır. Sonuçlar Fransız gruptaki negatif baş etmeye dair düşük güvenilirlik sonuçları hariç orijinal ölçümlerle uyumlu görünmektedir. Doğrulayıcı faktör analizleri fedakarca baş etme ve baş etmenin geliştirilmesi için ek destek sağlamıştır. Ölçekler arasındaki korelasyonlar, birkaç istisna dışında, üç dil grubunun hepsinde benzerdir.

Levesque, Lafontaine, Caron ve Fitzpatrick (2014) tarafından yapılan çalışmada SÇÖBE'nin İngilizce formunun onaylanması amaçlanmış, envanter 709 heteroseksüel üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları envanterin 5/2 faktörlü yapısını doğrulamaktadır. Her ne kadar stres iletişimi, destekleyici baş etme ve ortak baş etme faktörlerinden bazı maddeler çıkarılmak zorunda kalınsa da geriye kalan maddeler hala Bodenmann'ın sistemik etkileşimsel modelini temsil etmektedir.

Randall, Hilpert, Jimenez-Arista, Walsh ve Bodenmann tarafından 2015 yılında yapılan çalışmanın amacı SÇÖBE'nin ABD'de kullanımını incelemektir. Araştırmada romantik ilişki içinde bulunan 938 kişiden oluşan bir örneklem kullanılmış, faktör yapısı ve psikometrik özellikler analiz ederek SÇÖBE'nin İngilizce versiyonunun kullanılabilirliği doğrulanmış, sonuçlar envanterin teorik orijinal faktör yapısı ile uyumluluk göstermiştir.

Xu, Hilpert, Randal, Li ve Bodenmann (2016) tarafından SÇÖBE'nin Çinli çiftler üzerindeki geçerliğini inceleyen çalışmada farklı kültürler arası karşılaştırma da yapılarak Çin, İsviçre ve ABD'de çiftlerden veri toplanmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları 5/2 faktörlü bir yapı ortaya çıkarmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ortaya çıkan faktör yapısı, batı davranışlarının ötesindeki stresle çift olarak baş etme davranışlarının

teorik olarak kavramsallaştırılmasını desteklemektedir (Bodenmann, 2005).

Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde bu çalışmada elde edilen faktör yapısının ölçeğin orjinalini ve alan yazındaki diğer çalışmaları desteklediği görölmektedir. Bu bağlamda envanterin çift ilişkisi ve evlilik ilişkisi konularında yapılan araştırmalarda alana katkı sağlayacağı düşünölmektedir. İleride yapılacak çalışmalara öneri olarak stresle çift olarak baş etme özellikle çift ve aile danışmanlığı alanında çalışan araştırmacılar ve uygulamacılar için önemli bir kavramdır. Bu kavrama hak ettiği önemin verilmesi alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca stresle çift olarak baş etmenin alt boyutları ile ilgili alan yazında ulaşılan çalışmalar oldukça azdır, alt boyutların da kullanıldığı yeni çalışmaların yapılması bu araştırmanın sonuçlarını destekleyecektir. Çiftler ile yapılacak araştırmaların bu araştırma ile karşılaştırılması da envanterin Türkçe formunun geçerlik güvenirliğine katkısı olacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Adaptation Of Dyadic Coping Inventory Into  
Turkish**

\*

İdil Eren Kurt

*Çukurova University*

Stress is caused by an individual's subjective evaluation of an event or situation rather than by the event or situation itself. Stress occurs when an individual's resources for individual-environment interaction are passed and when there is sense of danger in well-being situation. Therefore, stress is affected by sources that help cognitive evaluation and coping (Folkman, Lazarus, Gruen and DeLongis, 1986).

When researchers began to study coping in the 1960s and 1970s, "coping" was an individual concept. Later, researchers started to emphasise the importance of social context and the effect of important individuals in coping with stressful situations (Ledermann, Bodenmann, Gagliardi, Charvoz, Verardi, Rossier, Bertoni and Lafrate, 2010). Systemic-Transactional Model expresses a perspective of different coping reactions by considering stress indicators of the other spouse when one of the spouses reflects stress. Depending on the source of stress, dyadic coping resources of both spouses are activated to sustain or create dyadic balance. Because it is assumed that the well-being and satisfaction of one spouse highly depends on the well-being and satisfaction of the other, both spouses should have the motivation to help each other cope with stress (Bodenmann, 1997). Therefore, this model considers the coping mechanisms of each spouse under the coping mechanisms of the other one. Coping of a spouse is not independent of the other spouse's results. Additionally, dyadic coping is not a self-sacrificing behaviour; both spouses aim to guarantee the satisfaction and well-being of the other, however, this will not guarantee self-satisfaction and self-wellbeing. If one spouse can decrease the other's stress, the negative effects of stress on a relationship will decrease and positive results will increase (Bodenmann, 2005).

For all these reasons, dyadic coping is a concept that needs to be emphasised in studies on relationships. When literature is reviewed, it can be seen that this topic is analysed in local studies in recent years and there are various studies in this field. However, Bodenmann (2005) expressed that these existing studies are insufficient and the number of these studies should be increased. Therefore, it could be stated that there is a need for measurement tools to use in studies on domestic dyadic coping. To meet this need, the purpose of this study is to adapt the Dyadic Coping Inventory to Turkish language. In this sense, it is believed that adapted measurement tools will enable future studies on dyadic coping.

This study is conducted on data collected from 720 married couples with children who work in private and public institutions in Adana. Data are collected with Dyadic Coping Inventory (Bodenmann, 2008) and Parental Stress Scale (Özmen and Özmen, 2012).

Confirmatory factor analysis is used for confirming previously determined structures. When analysis results are evaluated,  $\chi^2/sd$ , RMSEA, CFI, GFI and SRMR values are considered. Obtained data for self-coping perception is  $\chi^2/sd=3.76$ , RMSEA=.06, CFI=.94, GFI=.95, SRMR=.04; spouse-coping perception is  $\chi^2/sd=4.50$ , RMSEA=.06, CFI=.95, GFI=.94, SRMR=.04; dyadic coping perception is  $\chi^2/sd=4$ , RMSEA=.01, CFI=1, GFI=.99, SRMR=.01. These values show that model concordance is sufficient and these data can be used.

To determine inventory validity, criterion-based validity is used, and the correlation between Parental Stress Scale (Özmen and Özmen (2012) is analysed to find the negative relationship ( $r=-.25$ ,  $p<.005$ ). Within the scope of the reliability study, Cronbach alpha values of the inventory ranges between .63 and .87 for all three dimensions under sub-dimensions and semi-test values range between .63 and .85. Both Cronbach alpha values and half-test reliability results show that these measurements are reliable.

The purpose of this study is to adapt Dyadic Coping Inventory developed by Bodenmann (2008) to the Turkish language and analyse the validity and reliability of this scale. To determine structure validity of this inventory, confirmatory factor analysis is conducted. Obtained coherence coefficient shows model-data coherence; results state that inventory meets a good fit with 5/2 factor structure as in the original form.

When other studies on the literature are analysed, it can be seen that the factor structure obtained in this study supports the original scale and other studies in the literature. Accordingly, it is believed that this inventory will contribute to studies in couple relationships and marriage. The recommendation for future studies is that dyadic coping is an important concept for researchers and practitioners in the couple and family consultancy field. Emphasising this concept will contribute to this field. Additionally, there are few literature studies on sub-dimensions of dyadic coping and new studies on these sub-dimensions can support the results of this study. Comparing studies on couples with this study will contribute to reliability and validity of the Turkish form of the inventory.

## Kaynakça / References

- Aydoğan, D. ve Özbay, Y. (2015). Çiftlerde ilişkisel yılmazlık ve ilişkisel profesyonel yardım arama: İkili (dyadic) analiz. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 109-121.
- Barbarin, O. A., Hughes, D., ve Chesler, M. A. (1985). Stress, coping, and marital functioning among parents of children with cancer. *Journal of Marriage and the Family*, 47(2), 473-480.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları (2. baskı)*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Bodenmann, G. (1997). Dyadic coping-a systematic-transactional view of stress and coping among couples: Theory and empirical findings. *European Review of Applied Psychology*, 47, 137-140.
- Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significance for marital functioning. In (T.Revenson, K. Kayser and G.Bodenmann Ed.), *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (p.33-50). Washington, DC: American Psychological Association.
- Bodenmann, G. (2008). Dyadic coping and the significance of this concept for prevention and therapy. *Zeitschrift für Gesundheitspsychologie*, 16(3), 108-111.
- Bodenmann, G., Ledermann, T. ve Bradbury, T. N. (2007). Stress, sex, and satisfaction in marriage. *Personal Relationships*, 14(4), 551-569.
- Bodenmann, G., Meuwly, N., Bradbury, T. N., Gmelch, S. ve Ledermann, T. (2010). Stress, anger, and verbal aggression in intimate relationships:

- Moderating effects of individual and dyadic coping. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(3), 408-424.
- Breitenstein, C. J., Milek, A., Nussbeck, F. W., Davila, J., ve Bodenmann, G. (2017). Stress, dyadic coping, and relationship satisfaction in late adolescent couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 35(5), 770-790.
- Byrne, B. (2010). *Structural Equation Modelling with AMOS: Basic concept, applications and programming*. New York: Routledge.
- Coyne, J. C. and Racioppo, M. W. (2000). Never the Twain shall meet? Closing the gap between coping research and clinical intervention research. *American psychologist*, 55(6), 655.
- Coyne, J. C. ve Smith, D. A. (1991). Couples coping with a myocardial infarction: a contextual perspective on wives' distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(3), 404.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çelik, E. H. ve Yılmaz, V. (2013). *LISREL 9.1 İle Yapısal Eşitlik Modellemesi, Temel kavramlar- uygulamalar-programlama (2. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Evans, S. E., Steel, A. L., Watkins, L. E. ve DiLillo, D. (2014). Childhood exposure to family violence and adult trauma symptoms: The importance of social support from a spouse. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 6(5), 527.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Gruen, R. J. ve DeLongis, A. (1986). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. *Journal of personality and social psychology*, 50(3), 571.
- Herzberg, P. Y. (2013). Coping in relationships: The interplay between individual and dyadic coping and their effects on relationship satisfaction. *Anxiety, Stress and Coping*, 26(2), 136-153.
- Hilpert, P., Bodenmann, G., Nussbeck, F. W. ve Bradbury, T. N. (2013). Predicting relationship satisfaction in distressed and non-distressed couples based on a stratified sample: a matter of conflict, positivity, or support?. *Family Science*, 4(1), 110-120.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.



- Kabasakal, Z., ve Soylu, Y. (2016). Evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyet ve eş desteğine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 208-214.
- Karademas, E. C. ve Roussi, P. (2017). Financial strain, dyadic coping, relationship satisfaction, and psychological distress: A dyadic mediation study in Greek couples. *Stress and Health*, 33(5), 508-517.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd Edition). New York: The Guilford Press.
- Kurdek, L. A. (2005). Gender and marital satisfaction early in marriage: A growth curve approach. *Journal of Marriage and Family*, 67, 68-74.
- Kurt, İ. E., (2018). Stresle çift olarak baş etme envanterinin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. H. Akça, M. Erarslan, M. F. Sansar (Ed.), *II. Uluslararası multidisipliner çalışmaları kongresi bildiri özet kitapçığı* içinde (s. 141-142), Ankara: Gece Kitaplığı.
- Landis, M., Bodenmann, G., Bradbury, T. N., Brandstätter, V., Peter-Wight, M., Backes, S. ve Nussbeck, F. W. (2014). Commitment and dyadic coping in long-term relationships. *GeroPsych*, 27, 139-149.
- Landis, M., Peter-Wight, M., Martin, M. ve Bodenmann, G. (2013). Dyadic coping and marital satisfaction of older spouses in long-term marriage. *GeroPsych: The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*, 26(1), 39-47.
- Lawrence, E., Bunde, M., Barry, R. A., Brock, R. L., Sullivan, K. T., Pasch, L. A. ve Adams, E. E. (2008). Partner support and marital satisfaction: Support amount, adequacy, provision, and solicitation. *Personal Relationships*, 15(4), 445-463.
- Ledermann, T., Bodenmann, G., Gagliardi, S., Charvoz, L., Verardi, S., Rosier, J., Iafrate, R. (2010). Psychometrics of the Dyadic Coping Inventory in three language groups. *Swiss Journal of Psychology*.
- Ledermann, T., Bodenmann, G., Rudaz, M. ve Bradbury, T. N. (2010). Stress, communication, and marital quality in couples. *Family Relations*, 59(2), 195-206.
- Levesque, C., Lafontaine, M. F., Caron, A., ve Fitzpatrick, J. (2014). Validation of the English version of the Dyadic Coping Inventory. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(3), 215-225.
- O'Brien, T. B. ve DeLongis, A. (1997). Coping with chronic stress: An interpersonal perspective. (B. H. Gottlieb Ed.), *Coping with Chronic Stress* (pp. 161-190), New York: Plenum Press.

- Özmen, S. K. ve Özmen, A. (2012). Anne baba stres ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(196), 20-35.
- Randall, A. K., Hilpert, P., Jimenez-Arista, L. E., Walsh, K. J., ve Bodenmann, G. (2016). Dyadic coping in the US: Psychometric properties and validity for use of the English version of the Dyadic Coping Inventory. *Current Psychology*, 35(4), 570-582.
- Revenson, T. A. (1994). Social support and marital coping with chronic illness. *Annals of Behavioral Medicine*, 16(2), 122-130.
- Rusu, P. P., Hilpert, P., Beach, S. R., Turliuc, M. N. ve Bodenmann, G. (2015). Dyadic coping mediates the association of sanctification with marital satisfaction and well-being. *Journal of Family Psychology*, 29(6), 843-849.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (sixth ed.). Boston: Allyn and Bacon
- Ullman, J.B. (2007). Structural equation modeling. In Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2007). In *Using multivariate statistics* (p. 653-771). Boston: Allyn and Bacon.
- Xu, F., Hilpert, P., Randall, A. K., Li, Q. ve Bodenmann, G. (2016). Validation of the Dyadic Coping Inventory with Chinese couples: Factorial structure, measurement invariance, and construct validity. *Psychological assessment* 28(8), 127-140.
- Zeidner, M., Kloda, I. ve Matthews, G. (2013). Does dyadic coping mediate the relationship between emotional intelligence (EI) and marital quality?. *Journal of Family Psychology*, 27(5), 795-805.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Kurt, İ. E. ve Akbaş, T. (2019). Stresle çift olarak baş etme envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 636-655. DOI: 10.26466/opus. 547217

## Okul Öncesi Eğitime Başlangıçta Yaşanılan Uyum Sürecine İlişkin Ebeveynlerin Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.571801

\*

Ayhan Bulut\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bayburt / Türkiye  
E-Posta: [ayhanbulut@bayburt.edu.tr](mailto:ayhanbulut@bayburt.edu.tr) ORCID: [0000-0001-6482-8032](https://orcid.org/0000-0001-6482-8032)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı, okul öncesi eğitime başlangıçta yaşanan uyum sürecine ilişkin ebeveynlerin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018/2019 eğitim öğretim yılında Erzurum iline bağlı üç merkez ilçede, çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına ilk defa başlayan ve devam eden 36-48 aylık yaş aralığına sahip çocukların ebeveynleri arasından gönüllü olarak çalışmaya destek isteyenlerden oluşturulmuştur. Bu araştırma örnekleminin otuz üçünü bayan ve yedisini erkek olmak üzere toplam kırk ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ebeveynlerin okula uyum sürecinde yaşadıklarına ilişkin olarak en çok çocuklarının ayrılık kaygısı içerisinde olduklarını ve okula gitmek istemediklerini belirtmişlerdir. Aynı süreçte çocuklarının öğretmeniyle yakın iletişim içerisinde olduklarını, çocuklarının okula alışmaya kadar okulda onunla birlikte kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte çocuklarını bu dönemde sık sık ziyaret ettiklerini, kendilerini sorguladıklarını ve süreç boyunca gergin olduklarını belirtmişlerdir. Ebeveynler aynı süreçle ilgili olarak çocuklarının öğretmeniyle ve okul yönetimiyle iletişimlerini olumlu cümlelerle ifade ederken okul rehberlik servislerinden konuyla ilgili daha fazla destek beklediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ebeveynler bu süreci yaşayacak olan diğer ailelere süreç boyunca sabırlı ve kararlı olmalarını, ailenin bütün üyelerinin bu süreçte birlikte hareket etmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte çalışmaya katılan ebeveynlerin okul öncesi eğitimin zorunlu olması yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Araştırma bulguları literatüre dayandırılarak tartışılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Ebeveyn, okula uyum, okul öncesi

## Parents' Opinions on the Adaptation Process at the Beginning of Preschool Education

\*

### Abstract

*The aim of this study is to determine the views of parents about the adaptation process that was initially experienced in pre-school education. In this study, the case study method was used from qualitative research designs. The study group of the study consisted of volunteers who want to support the study voluntarily among the parents of children between the ages of 36-48 months who started their preschool education institutions for the first time in three central districts of Erzurum province in 2018/2019 academic year. The sample of the study consisted of thirty-three women and seven men. The semi-structured interview form developed by the researcher was used in the data collection process. According to the results of the study, they stated that their children are in a concern of separation and do not want to go to school. During the same period, they stated that their children were in close contact with their teacher, that the children were staying with him at school until they were used to school, and that they frequently visited their children during this period, and that they were questioning themselves during the process and that they were nervous throughout the process. Parents expressed their children's communication with their teachers and school administrations positively in relation to the same process and expressed that they expected more support from the school guidance services. In addition, parents emphasized the need to be patient and determined throughout the process, and that all members of the family should act together in this process. However, the parents who participated in the study stated that preschool education should be compulsory. The research findings were discussed and explained based on the literature.*

**Keywords:** Parent, school adaptation, preschool.

## Giriş

Okul öncesi eğitim; çocuğun doğumundan itibaren başlayarak temel eğitime başlayacağı geçen güne kadar devlet veya özel kurumlarca verilen, çocukları nitelikli ve planlı şekilde temel eğitime hazırlayan eğitim kurumlarına verilen isimdir (Şepitçi, 2018). Başka bir ifadeyle çocukların sağlıklı bir biçimde sosyal, dilsel, bilişsel, duygusal ve psikomotor açıdan tüm gelişim evrelerini destekleyerek, çocuğun içinde büyüdüğü toplumun kültürel değerlerini kendi gelişimlerine uygun olacak şekilde öğretmeye çalışan ve onların kişilik ve yapısının şekillenmesinde çok önemli bir yere sahip olan örgün eğitimin ilk sürecidir (Aslanargun ve Tapan, 2012; Balaban, 2017). Okul öncesi eğitim süreci çocuğun gelişim ve değişim sürecinin en hızlı yaşandığı dönemdir. Bu dönemde çocuk kendisine verilen eğitimin niteliğine göre yaşantısında kalıcı izli davranış değişiklikleri oluşturmaya başlar (Şahin, 2000).

Okul öncesi eğitim kurumları çocuğun örgün eğitime başladığı ve onun bundan sonraki yaşantısına şekil verecek çok önemli bir yerdir. Çocuk için okul öncesi eğitim kurumları bu anlamıyla da aileden ayrıldığı, kendi ayaklarının üzerinde durmaya başladığı, kendi sorumluluklarını yavaş yavaş almaya başladığı ve sosyalleşmesinin kapısını araladığı bir çevrenin varlığını yansıtır. Okula uyum sürecinin niteliğini çocuğun okula hazır bulunuşluk seviyesine, sosyo ekonomik durumuna, ailenin eğitim durumu ve çocuğun yaşadığı çevrenin demografik özellikleri gibi birçok etkene bağlıdır (Reynolds and Bezruczko, 1993).

Bununla birlikte çocuk için okula başlama birçok yönüyle yeni ve zorlu bir süreci içerir. Çünkü okula başlama onlar için o ana kadarki yaşamlarında karşılaştıkları en köklü ortam değişikliğidir. Çocuk için bu dönemde yaşadıkları sosyal ve davranışsal problemler onların bundan sonraki okul yaşantılarını da olumlu veya olumsuz olarak etkileme potansiyeline sahiptir (Ladd, Price, 1987). Çocuk okula başladığı ilk günden itibaren öğretmen ve arkadaşlarıyla uyumlu davranışlar sergileyebilir veya bu yeni duruma hiçbir tepkide vermeyebilir. Bu süreçte çocuğun ağlaması, anneye veya babaya karşı bağımlı davranışlar göstermesi veya çevresine karşı agresif davranışlar geliştirmesi bu sürecin iyi gözlenmesini ve önlem alınmasını gerektirebilir. Bunun yanı sıra çocuklar gecikmiş tepkilerde ve-

rebilir. İçine kapanık olarak verilen bu tepkiler, çeşitli davranış problemleriyle bu dönemde karıştırılabileceği için göz ardı edilebilir. Tüm bu nedenlerden dolayı ebeveynlerin ve öğretmenlerin bu dönemde çocuklar üzerinde oldukça dikkatli bir Şekilde gözlemler yapması gerekir (Dere-tarla G,E. 2019).

Uyum kavramsal olarak bireyin sahip olduğu özelliklerden yola çıkarak, içinde yaşadığı çevreyle dengeli bir ilişki ve iletişim kurarak bu süreci yaşamı boyunca sürdürebilmesidir (Yeşilyaprak, 1989). Okula uyum ise kavramsal olarak çocukların yeni ve farklı bir eğitim iklimine geçiş ve bu geçişte istenilen amaca ulaşması olarak tanımlanabilir (MEB, 2015).

Okula uyum kavramı, çocuğun sosyal çevreden gelen dış uyarıcılara karŐi gösterdiği davranışsal ve akademik tepkilerin tümünü ifade eder. Bu süreçte yaşanılan sıkıntılıkların varlığı ve içeriği onların okula uyum sürecini olumsuz yönde etkileyebilir (Gresham ve Elliott, 1987; Seven, 2011). Okul ncesi eğitime başladığı dönemde ocuk; ebeveynlerine yoğun Şekilde bağlılık duyduğundan kendini güvende hissettiği aile ortamından ayrılarak; yeni bir ortama girdikleri için çeşitli problemlerle karŐi karşıya kalabilirler. Çocuğun yeni sürece en hızlı ve güzel Şekilde alıŐarak bu uyum sürecine aÇması oldukça önemlidir (Kaya ve Akgün, 2016).

Aydoğmuş (2001) göre okula başlangıçta, okula gitmek istemeyebilir, bu dönemde okul korkusu ve kaygısı da geliştirebilir. Bunun temel sebebi anneden ayrı kalacağı dŐuncesi ve korkusudur. Durak'a (2011) göre çocukların büyük bir bölümünde okula başladıkları ilk zamanlarda çeşitli Şekillerde kendini gösteren uyum sıkıntılıkları olabileceğini ifade etmiştir. Bu problemlerin önemli bir bölümü okulun açıldığı ilk haftalarda ozlr. Ancak ğrencilerin bireysel farklılıkları, ailenin konuyla ilgili yaklaşımları ve tutumları bu sürecin uzamasına neden olabilir. Çocuklar, ebeveynlerinin ve ğretmenlerinin bu süreçte birbirleriyle yakın iletişim halinde olduklarını gördüklerinde kendilerini daha güvende hissederek (Carlisle. E., Stanley, L. and Kemple K.M 2005).

Ebeveynlerin bu dönemde okulla ve çocuğunun öğretmeniyle kuracakları ilişkinin niteliği ve sıklığı çocukta okul korkusunun oluşmasını engelleyecektir (Kıldan, 2012). Okul korkusunu yenmek için aileler okula başlangıç sürecinde çocukların çok fazla okuldan uzak kalmamalarını da göz önünde bulundurarak onları okula gitmeleri konusunda zorlamamalıdır. Ebeveynler bu tür bir durumla karşılaştıklarında çocuklarının uyum

sürecini daha kolay atlattırmasına yardımcı olabilmek için okula birlikte gitmeli, o dersteiken dışarıda beklemeli ve dersler bittiğinde birlikte eve dönerlerse çocuklar bu süreci daha kolay ve rahat bir şekilde atlatabilirler. Ancak bu durum sürekli olarak tekrarlanmamalıdır (Yurdakul, 2001).

İlgili literatür tarandığında okul öncesi eğitime başlangıç döneminde ebeveynlerin çocuklarının uyum sürecinde yaşadıkları problemlerin neler olduğunu anlatmaya çalışan çok az sayıda araştırma olduğu (Başaran, Gökmen ve Akdağ, 2014) belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin ve okul öncesi öğretmenlerinin bu süreçte nasıl bir tutum ve davranış içerisinde bulunması gerektiği konusuna ışık tutmak araştırmanın problem konusunu oluşturmaktadır. Konu alanıyla yapılan çalışmaların çoğunlukla akran ilişkileri, prososyal davranışlar ve mizaç özellikleri gibi çeşitli çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir (Yolcu, 2014).

### **Araştırmanın Amacı**

Bu araştırmanın genel amacı, okul öncesi eğitimin başlangıcında yaşanan uyum sürecine ilişkin ebeveynlerin görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaca ulaşabilmek için ebeveynlerle yapılan görüşmelerde şu sorulara cevap aranmıştır.

- Çocuğunuz okul öncesi eğitime başladığında herhangi bir uyum sorunu yaşadınız mı? Eğer yaşadığınız ne tür sorunlarla karşılaştınız açıklar mısınız?
- Karşılaştığınız sorunları gidermede ne tür yol ve yöntemler izlediğinizi anlatır mısınız?
- Bu süreçte kendinizde ve çocuğunuzda nasıl tutum ve davranış değişiklikleri gözlemlediğinizi açıklar mısınız?
- Karşılaştığınız bu soruları gidermede öğretmeninizin, okul rehberlik servisinin ve okul idaresinin size herhangi bir katkısı oldu mu? Anlatır mısınız?
- Okul öncesi eğitime başlayacak ailelere bu konuyla ilgili neler tavsiye edersiniz?
- Konuya eklemek istediğiniz daha farklı görüşleriniz varsa lütfen belirtiniz?

## Önem

Bu araştırmadan elde edilen verilerden yola çıkararak daha önce bu konu alanıyla ilgili yapılan araştırma sonuçlarının karşılaştırılarak değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca konu ile ilgili literatüre bakıldığında okul öncesi eğitim sürecinin başlangıcında ebeveynlerin çocuklarının okulda uyum sürecinde yaşadıkları sorunları inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Okul ncesi eğitimin giderek önem kazandığı günümüz dünyasında bu eğitim kurumlarına çocuklarını ilk defa gönderen ebeveynlerin bu süreçte yaşadıkları durumları belirlemenin ve bunlara yönelik üzüm nerileri geliştirmenin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda bu araştırmadan elde edilen veriler, çocuğu okul öncesi eğitim kurumlarına yeni başlayacak ailelere, öğretmenlere ve konuyla ilgili eğitim paydaşlarına rehberlik edeceği düşüncesiyle önemli görülmektedir.

## Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmalarının en önemli özelliği bir yda birden fazla durumun bir arada ve derinlemesine araştırılmasına olanak sağlamasıdır (Yıldırım ve şimşek, 2011).

## Çalışma Grubu

Bu araştırmada amaçlı rneklemeye yöntemlerinden lt rneklemeye yöntemi kullanılmıştır. Bu rneklemenin seçilmesindeki temel neden önceden belirlenmiş bir dizi lt karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada anlatılmak istenen araştırma sürecinde kullanılacak olan lt veya ltlerin araştırmacılar tarafından önceden hazırlanabilir veya oluşturulabilir olmasıdır (Yıldırım ve şimşek, 2011). Araştırmanın alışma grubunu 2018/2019 eğitim ğretim yılında Erzurum il merkezine bağlı toplam üç merkez ilçede, çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına ilk defa başlayan ve devam eden 36-48 aylık yaş aralığına sahip çocukların ebeveynleri arasından gönüllü olarak çalışmaya destek vermek isteyenlerden oluştu-



rulmuştur. Bu ebeveynlerin on sekiz tanesinin çocukları Erzurum ili Yakutiye merkez ilçesine bağlı okul öncesi eğitim kurumlarına, 14 tanesi Palandöken merkez ilçesinde bulunan okul öncesi eğitim kurumlarına ve geriye kalan sekiz tanesi de; Aziziye merkez ilçesinde bulunan okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmektedir. Araştırmanın örneklemi otuz üç bayan ve yedi erkek olmak üzere toplam kırk ebeveyn oluşturmaktadır.

### **Veri Toplama Aracı**

Araştırmanın veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular hazırlanırken ilgili literatür taraması yapılarak görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme sorularının anlaşılabilirliği ve araştırmanın amacına uygunluğu açısından okul öncesi eğitimi alanında uzman olan birisi Doç. Dr. iki tanesi Dr. Öğrt. Üyesi unvanına sahip; üç akademisyen ile iki tane okul öncesi öğretmeninin konuyla ilgili görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri alındıktan sonra çocuğunu okul öncesi eğitim kurumlarına gönderen altı ebeveyn ile yapılan ön uygulama çalışması sonucunda görüşme formunda yer alan sorular tekrar düzenlenmiş, eksik görülen sorular gözden geçirilmiş, yapılan düzeltmeler sonucunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

### **Verilerin Toplanması ve Analizi**

Araştırma verileri Erzurum ili merkez ilçelerinde ebeveynlere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmacı çalışma grubuna giren ebeveynlerin çocuklarının devam ettiği okullara giderek uygun olan ebeveynlerle yüz yüze görüşerek, yüz yüze görüşme fırsatı bulamadığı ebeveynlerle telefon aracılığıyla görüşerek uygulamaya başlamadan önce görüşmenin içeriği, önemi ve amacı hakkında aileleri bilgilendirmiştir. Katılımcılar araştırmaya tamamen gönüllülük esasıyla katılmış ve her biriyle yaklaşık olarak 10 dakikalık bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi ve betimsel analiz yaklaşımı birlikte kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavram-

lar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Analiz sonuçları frekans ile ifade edilmiştir. Aynı süreç uygulama öğretmene yönelik olarak hazırlanan görüşme formuyla tekrarlanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin ve uygulama öğretmenin konuyla ilgili görüşlerini daha net bir şekilde ortaya çıkarmak için doğrudan alıntılara da yer verilerek betimsel analiz tekniği de kullanılmıştır. Betimsel analiz; araştırmacılar için çalışmak istedikleri farklı olaylar ve olgular hakkında özet bilgi elde edebilmeleri için sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Punch (2005) betimsel analiz kavramını; olguların nasıl başladığını ve devam ettiğini ya da bir durumun, kişinin ya da olayın neye benzediğinin resmini çizmek ve karmaşık şeyleri daha kavranabilir kılmak olarak tanımlamıştır. Her bir görüşün hangi sıklıkta tekrarlandığı belirlenerek elde edilen veriler sayısallaştırılmıştır. Verilerin bu şekilde sayısallaştırılarak çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırılmaya çalışılmıştır.

## **Bulgular**

Bu bölümde ebeveyn görüşme formundan elde edilen veriler tablolar haline getirilmiştir. Araştırmanın bulguları her bir görüşme sorusu altında altı başlık halinde toplanarak analiz edilmiştir. Bu başlıklar sırasıyla ebeveynlerin; çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına ilk başladıklarında uyum sorunu yaşayıp yaşamadıkları; bu süreçte çocuklarında ne tür davranışlar gözlemledikleri, bu süreci geçirirken ne tür yöntemler izledikleri, bu süreçte kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşünce değişikliklerinin neler olduğu, yine bu dönemde öğretmeninizin, okul rehberlik servisinin ve okul yönetiminin konuyla ilgili tutumlarının neler olduğu, konuyla ilgili tavsiyeleri ve konuya eklemek istediğiniz görüşler başlığı altında açıklanmıştır.

## Ebeveynlerin okula uyum sürecinde çocuklarında gözlemedikleri davranışlara ilişkin görüşleri

Ebeveynlerin bu süreçte çocuklarında ne tür davranışlar gözlemediklerine ilişkin görüşleri Tablo 1’de verilmiştir.

*Tablo1. Ebeveynlerin bu süreçte çocuklarında ne tür davranışlar gözlemediklerine ilişkin görüşleri*

Tema	Kodlar	Görüş sayısı
Uyum sorunu yaşadı	Ayrılık kaygısı	20
	Okula gitmek istememe	11
	Korku	8
	Çekingenlik	5
	Kıskançlık	4
	Hırçınlık	4
	Paylaşmak istememe	3
	Sürekli ağlama	2
Uyum sorunu yaşamadı		10
	Anne babanın çalışıyor olması	7
	Çocuğumun öz güveni yüksek	5
	Sosyal ilişkileri güçlü	4
	Çocuğumu okulla ilgili bilgilendirdim	4

Tablo 1 incelendiğinde, ebeveynlerin okula uyum sürecinde sorun yaşamayı yaşamadıkları ve bu süreçte çocuklarında ne tür davranışlar gözlemediklerine ilişkin olarak okula uyum sürecinde sorun yaşayan ebeveynlerin en çok yinededikleri görüşlerinin; ayrılık kaygısı (f:20), okula gitmek istememe (f:11), korku (f:8) ve çekingenlik (f:5) olduğu görülmektedir. E5. kodlu ebeveyn ayrılık kaygısı kodlu cevabını “ Evden, aileden ve bağlı olduğu yakın çevreden ilk defa ayrıldığı için bir ayrılık korkusu yaşadık” . E11. kodlu ebeveyn okula gitmek istememe kodlu cevabını “ Kızım 46 aylıkken kreşe başladı. Tabi ki ilk evden ayrıldığında çeşitli sorunlar yaşadık. Okul onun için değişik ve farklı bir ortamdı ve kimseyi tanı-mıyordu. O güne kadar anne ve anneanne de durmaya alıştı. Uzun bir süre okula gitmek istemedi, alıştıktan sonra, başardıkça, sevdikçe ve bir şeyler öğrenmeye başladıkça okula gitmeye başladı” E37. kodlu ebeveyn korku kodlu cevabını “ Çocuğum kalabalık ve gürültülü ortamda korktuğu için okula gitmek istemedi. Bizlerden ilk defa ayrıldığı için çekingenlik ve

koru yaşadı” E.18. kodlu ebeveyn çekingenlik kodlu cevabını “ Okulda yapılan etkinliklere belli bir süre katılmadı. Yeni bir ortama girdiği için alışana kadar çekindi.”

Tablo 1 incelenmeye devam edildiğinde, okula uyum sürecinde sorun yaşamayan ebeveynlerin bu süreçte çocuklarında gözlemledikleri davranışlara ilişkin en çok yineledikleri görüşlerinin; anne babanın çalışıyor olması (f:7), çocuğun öz güveninin yüksek olması (f:5), sosyal ilişkilerinin güçlü olması (f:4) ve çocuğumu okulla ilgili bilgilendirmiş olmam şeklinde olduğu görülmektedir. E.7. kodlu ebeveyn anne babanın çalışıyor olması kodlu cevabını “Anne ve baba olarak çalıştığımız için erken dönemde çocuğumuzu kreşe göndermiştik. Belki bu yüzden bilemiyorum ama biz bu dönemi çok kolay geçirdik” E.14. kodlu ebeveyn çocuğun öz güveninin yüksek olması kodlu cevabını “Oğlum son derece sosyal ve özgüveni fazla olan bir çocuktur. Onun bu özellikleri bize bu süreçte çok faydalı oldu. Bu dönem bizim için rahat geçti diyebilirim.” E.28. kodlu ebeveyn çocuğumu okulla ilgili bilgilendirdim kodlu cevabını “Okula başlamadan önce çocuğuma okul kavramını nasıl anlatabileceğim konusunda küçük çaplı bir araştırma yapmıştım. Yaptığım bu araştırmadan öğrendiklerimi kızıma onun anlayabileceği şekilde anlatmaya çalıştım. Sanırım başarılı oldum çünkü okula ilk başladığımızda orası ona çokta yabancı bir yermiş gibi gelmedi.” şeklinde ifade ettikleri belirlenmiştir.

### **Ebeveynlerin bu süreci geçirirken ne tür yöntemler izlediklerine ilişkin görüşleri**

Ebeveynlerin bu süreci geçirirken ne tür yöntemler izlediklerine ilişkin görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, ebeveynlerin bu süreci geçirirken ne tür yöntemler izlediklerine ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; öğretmenleriyle yakın iletişim (f:28), okulda onunla birlikte kalma (f:23), çocuğu sık sık ziyaret (f:15), korkusu hakkında konuşma(f:13) ve okulda ilgi çekici etkinliklerin yapılması (f:13) olduğu görülmektedir. E.40. kodlu ebeveyn öğretmeniyle yakın iletişim kodlu cevabını “Öğretmeniyle bu dönemde sürekli irtibat halindeydim. Ne yapmam ve nasıl davranmam gerektiği konusunda sürekli görüş alışverişinde bulunduk” E.25. kodlu ebeveyn okulda onunla birlikte kalma kodlu cevabını “ İlk günlerde okulda beni görebileceği

*bir yerde bekledim. Daha sonra gün gün ona daha uzak bir yerlerden gözlemledim Bu böylece yaklaşık iki hafta gibi sürdü. Bu sürenin sonunda artık bize ihtiyacı kalmadı.” E.10. kodlu ebeveyn çocuğu sık sık ziyaret kodlu cevabını “Bu dönemde her boş olduğum anda çocuğumu sık sık okulda ziyaret ettim.”*

**Tablo 2. Ebeveynlerin bu süreci geçirirken ne tür yöntemler izlediklerine ilişkin görüşleri**

Tema	Kodlar	Görüş sayısı
Ne tür yöntemler izledikleri	Öğretmenle yakın iletişim	28
	Okulda onunla birlikte kalma	23
	Çocuğu sık sık ziyaret	15
	Korkusu hakkında konuşma	13
	Okulda ilgi çekici etkinliklerin yapılması	13
	Okul dışında ona daha fazla zaman ayırma	12
	Güven sağlama çalışmaları	10
	Kararlı bir tutum sergileme	8
	Okulun güzelliklerini anlatma	8

E.34. kodlu ebeveyn korkusu hakkında konuşma kodlu cevabını “Okul ortamı hakkında onunla sürekli konuştum. Arkadaşlarının ve öğretmenin onu çok sevdiğini onunla oynamak istediklerini söyledim” E.9. kodlu ebeveyn okulda ilgi çekici etkinliklerin yapılması kodlu cevabını “Okulun ilk açıldığı hafta öğretmenimiz çocukların ilgisini çekecek çok güzel etkinlikler yaptı. Palyaço gösterileri, resim çalışmaları, çeşitli oyunlar biz bu anlamda çok şanslıydık” şeklinde ifade etmişlerdir.

### **Ebeveynlerin kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşünce değişikliklerinin neler olduğuna ilişkin görüşleri**

Ebeveynlerin bu süreçte kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşünce değişikliklerinin neler olduğuna ilişkin görüşleri Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, ebeveynlerin kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşünce değişikliklerinin neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; kendilerini sorgulama (f:22), gerginlik (f:13), daha sakin davranma (f:10), alışmama(f:8) olduğu görülmektedir. E.36. kodlu ebeveyn kendini sorgulama kodlu cevabını “Okulun ilk haftasında acaba bu sene onu okula göndermesem mi diye çok düşündüm. Yıpratıcıydı.”

E.39. kodlu ebeveyn gerginlik kodlu cevabını *“Bu dönemde o okuldayken ben sürekli gergin ve mutsuzdum. Acaba ağlıyor mu, yemeğini yedi mi, arkadaşlarıyla uyumu nasıl gibisinden bir soru soru kafa mı kurcalıyordu.”*

**Tablo 3. Kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşünce değişikliklerinin neler olduğuna ilişkin görüşleri**

Tema	Kodlar	Görüş sayısı
Davranış ve düşünceler	Kendini sorgulama	22
	Gerginlik	13
	Daha sakin davranma	10
	Alışamama	8
	Özerkliğe ilk adım	5
	Kararlılık	3

E.8. kodlu ebeveyn daha sakin davranma cevabını *“ Bu dönemde çocuğuma karşı her zamankinden daha sakin ve daha anlayışlıydım. O benim rahat tavırlarımı görünce kendisi de her geçen gün daha rahat davranıyordu.”* E.15. kodlu ebeveyn alışamama ve özerkliğe ilk adım kodlu cevabını *“ Okulun açıldığı ilk haftadan itibaren o her geçen gün okula daha çok alıştı; sosyalleşti ve dil gelişimi fark edilir şekilde arttı. Ama ben halen onun okula gittiğine alışamadım. Sanırım onun artık toplumun bir bireyi olduğunu kabullenmem gerekecek”*. E.6. kodlu ebeveyn kararlılık kodlu cevabını *“Bu dönemi eşim ve ben kararlı ve sabırlı bir şekilde götürdük.”* şeklinde ifade etmişlerdir.

### **Ebeveynlerin bu süreçte öğretmenlerinin, okul rehberlik servisinin, okul yönetiminin konuyla ilgili tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin görüşleri**

Ebeveynlerin bu süreçte öğretmenlerinin, okul rehberlik servisinin ve okul yönetiminin konuyla ilgili tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin görüşleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde, ebeveynlerin bu süreçte öğretmenlerinin, konuyla ilgili tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; katkısı çok oldu (f:32), sürekli kolaylaştırıcıydı (f:30), sabırla davrandılar (f: 25) ve katkısı olmadı (f:6) şeklinde ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin bu süreçte okul rehberlik servisinin konuyla ilgili

tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; katkılarının olmadığı (f:24) ve hiç ihtiyaç duymadıklarını (f:10) belirtmişlerdir. Ayrıca ebeveynlerin bu süreçte okul idaresinin, konuyla ilgili tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin katkılarının çok olduğu(f:21), katkıları olmadı(f:11) ve hiç ihtiyaç duymadım (f:4) şeklinde ifade etmişlerdir.

**Tablo 4. Ebeveynlerin bu süreçte öğretmenlerinin, okul rehberlik servisinin ve okul yönetiminin konuyla ilgili tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin görüşleri**

Tema	Kodlar	Görüş sayısı
Tutum ve davranışlar (Öğretmen)	Katkısı çok oldu	32
	Süreci kolaylaştırıcı	30
	Sabırlı	25
	Katkısı olmadı	6
Okul rehberlik servisi	Katkıları olmadı	24
	Hiç ihtiyaç duymadım	10
Okul idaresi	Katkıları çok oldu	21
	Katkıları olmadı	11
	Hiç ihtiyaç duymadım	4

E.3. kodlu ebeveyn öğretmenlerinin bu süreçte kendilerine çok katkısı olduğunu “Bu dönemde öğretmenimiz her zaman bizimle birlikteydi ve bize çok yardımcı oldu” Okul rehberlik servisinin bu süreçte E.1 kodlu ebeveyn “Rehberlik servisi bu dönemde bize herhangi bir yardımda bulunmadı. Süreçle ilgili bizi herhangi bir şekilde bilgilendirmedi.” Aynı süreçle ilgili olarak ebeveynler okul idaresinin E.22 kodlu ebeveyn “Okul yönetimi ne zaman gitsek konuyla ilgili bizi dinledi. Oldukça yapıcı ve samimi şekilde bize yardımcı oldular.” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

### Ebeveynlerin konuyla ilgili tavsiyelerine ilişkin görüşleri

Ebeveynlerin bu süreçte konuyla ilgili tavsiyelerine ilişkin görüşleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, ebeveynlerin bu süreçte konuyla ilgili tavsiyelerinin neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; kararlı ve sabırlı olma(f:25), birlikte hareket etme(f:14), iletişim dilini kullanma (f:12), ilgi çekici etkinlikler(f:8), araştırmacı ve bilinçli yaklaşım(f:8) ve gezi düzenleme (f:3) olduğu görülmektedir.

**Tablo 5. Ebeveynlerin bu süreçte konuyla ilgili tavsiyelerine ilişkin görüşleri**

Tema	Kodlar	Görüş sayısı
Konuyla ilgili tavsiyeleri	Kararlı ve sabırlı olma	25
	Birlikte hareket etme	14
	İletişim dilini kullanmaları	12
	İlgi çekici etkinlikler	8
	Araştırmacı ve bilinçli yaklaşım	8
	Gezi düzenleme	3

E.33. kodlu ebeveyn kararlı ve sabırlı olma kodlu cevabını *“Sorunların bazen üzerine gitmeden zamana bırakmalarını tavsiye ederim. Bazen zaman, kararlılık ve sabır her şeye ilaç ve bazı şeyleri bir anda çözmeye çalışırsan hiç ummadığın şeyler daha da büyüyebiliyor”* E.6 kodlu ebeveyn birlikte hareket etme kodlu cevabını *“Bence bu aşamada çocuğun öğretmeni, okul idaresi ve rehberlik servisiyle çok yakın diyalog halinde hareket etmekte fayda var. Böyle yaptığımızda bu dönem daha kolay aşıyor”* E.26 kodlu ebeveyn iletişim dilini kullanmaları kodlu cevabını *“Çocuğunuzla bu süreçte onu rahatlatacak şekilde konuyla ilgili sürekli konuşun. Onun bu konuyla ilgili bir sıkıntısı varsa bunu görmezden gelmek yerine bunu nasıl çözebileceğinizi, nasıl aşabileceğinizi ona konuşarak anlatmaya çalışın”* E.2.kodlu ebeveyn ilgi çekici etkinlikler kodlu cevabını *“Okulun ilk haftasında çocuklar bu dönemi daha kolay atlatsın, okulu ve arkadaşlarını daha yakından tanısin, kaynaşsın ve sosyalleşsinler diye okul idaresi tarafından bu dönem çocuklarına yönelik ilgi çekici etkinlikler ve geziler düzenlenebilir”* E.18.kodlu ebeveyn araştırmacı ve bilinçli yaklaşım kodlu cevabını *“Ben bu süreçte çocuğum okula başlamadan önce bu süreçte nasıl davranmam konusunda çeşitli araştırmalar yapmıştım. Bize bu dönemde çok faydası olmuştu. Herkesin konuyla ilgili kendilerini bilinçlendirecek araştırmalar yapmasını tavsiye ederim.”*

### **Ebeveynlerin konuya eklemek istedikleri görüşleri**

Ebeveynlerin konuya eklemek istedikleri görüşleri Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, ebeveynlerin bu süreçte konuya eklemek istedikleri görüşlerinin neler olduğuna ilişkin olarak en çok yineledikleri görüşlerinin; zorunlu olması(f:7), tam gün eğitim (f:5), yaş grupları(f:5), yaygınlaştırılması(f:4), yardımcı çalışanların niteliği(f:4) ve okul forması(f:1) olduğu görülmektedir. E.4. kodlu ebeveyn zorunlu olması kodlu cevabını



*“ Okul öncesi eğitim hakkına tüm çocuklar kavuşabilsin ve aileler çocuklarını göndersinler diye zorunlu olmalı” E. 16. kodlu ebeveyn tam gün eğitim kodlu cevabını “Anne ve baba olarak çalıştığımız için çocuğumuzu güvenerek emanet edeceğimiz okul öncesi eğitim kurumları bizim gibi çalışan anne ve babaları düşünerek tam gün eğitim veren kurumlar haline getirilmeli. En azından isteyen velilere yönelik tam gün eğitim veren okul öncesi eğitim kurumları olmalı.”*

**Tablo 6. Ebeveynlerin konuyla eklemek istedikleri görüşleri**

Tema	Kodlar	Görüş Sayısı
Eklemek istedikleri görüşleri	Zorunlu olması	7
	Tam gün eğitim	5
	Yaş grupları	5
	Yaygınlaştırılması	4
	Yardımcı çalışanların niteliği	4
	Okul forması	1

E.8 kodlu ebeveyn yaş grupları kodlu cevabını *“Çocuklar arasındaki yaş grupları gelişim özellikleri açısından aylara göre bile çok değişiyor. Bu yüzden okul öncesi eğitim kurumları yaş grupları birbirine yakın çocuklar için ayrı ayrı olmalı ve buna son derece dikkat etmelidir.”* E.31 kodlu ebeveyn yaygınlaştırılması kodlu cevabını *“Okul öncesi eğitim kurumları her yerde her mahallede olmalı ve herkes rahatlıkla ulaşabilmeli”* E.9. kodlu ebeveyn yardımcı çalışanların niteliği kodlu cevabını *“Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmene yardımcı olmak için çalıştırılan kişiler için taşımaları gereken niteliklere ilişkin milli eğitim bakanlığınca belirlenmiş belli kriterler mutlaka olmalı. Bu kişiler bu kriterler doğrultusunda buralarda çalıştırılmalı.”* E.29 kodlu ebeveyn okul forması kodlu cevabını *“Diğer okul kademelerinde olduğu gibi okul öncesi eğitim kurumlarında da okul formaları olmalı bence. Çocuklarımız böylece kendilerini daha özel hissedebilirler.”* şeklinde görüş belirtmişlerdir.

## Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada okul öncesi eğitime başlangıçta yaşanan uyum sürecine ilişkin ebeveynlerin görüşlerini belirlenmiştir. Okula uyum sürecinde sorun yaşayan ebeveynler çocuklarında en çok gözlemledikleri davranışın ayrılık kaygısı olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmalarda okula

uyum sorunu yaşayan çocukların genellikle küçük yaş grubu çocuklar olduğunu belirlenmiştir (Bahçeli, 2018, Datar, 2006 ve Yoleri, 2014). Balkaya (1998) yaptığı çalışmada koruyucu özellikleri fazla olan ailelerin çocuklarının, özellikle küçük yaş grubunda yer alan çocukların, kız kardeşi olmayan çocukların ve tek çocuklu olan ailelerin, okula başlamadan önce yalnızca kendileri tarafından bakılan ailelerin çocuklarının okula başlama sürecinde çocuklarının ayrılık kaygısı yaşadıklarını tespit etmiştir. Bu durum araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları iletişimin dilinin aşırı koruyucu ve bağımlı davranışlarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bu çalışmada anne ve babası çalışan çocukların okula uyum sürecinde genellikle sorun yaşamadıkları tespit edilmiştir. Bloom and Feschbach (1980) yılında yaptıkları çalışmada çocuğuna yeterli sevgi ve saygı gösteren ve onlara karşı demokratik tutumla, davranış içerisinde olan ve yeri geldiğinde onları denetleyen ailelerin çocuklarının anaokullarına başlarken çoğunlukla uyum sorunu yaşamadıkları belirlemişlerdir.

Ebeveynlerin çocukları okula ilk başladığı dönemde ne tür yöntemler izlediklerine ilişkin olarak genellikle öğretmenle yakın iletişim halinde olduklarını ve okulda birlikte kaldıklarını ifade etmişlerdir. Kahraman (2018) yaptığı çalışmada ulaştığı sonuçlara göre ebeveynlerin çocuklarını anne-baba olarak birlikte bıraktıklarını ve özellikle ilk hafta onları okulda beklediklerini ifade etmişlerdir. Aynı süreçle ilgili olarak annelerin bir bölümü çocuklarını ilk gün gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Karaman, Şen, Alataş ve Tütüncü (2018) okula uyum sürecinde okul-aile iş birliği ve çocuğun ailesi ile kurduğu iletişimin niteliğinin çok önemli olduğu belirtmişlerdir. Kıldan (2012) yaptığı bir araştırmasında son dönemlerde ebeveynlerin eğitim ve öğretim sürecine katkılarının daha da arttığını; ebeveynlerin öğretmenlerle iyi iletişim kurmalarının çocukların okula karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmiştir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç ailelerin bu dönemde okulla işbirliğini arttırmasının önemini; bunu yaparken de sakin, sabırlı ve kararlı bir tutum içerisinde olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Aynı süreçle ilgili olarak ebeveynlerin çocukları ilk kez okula başladıklarında kendilerinde gözlemledikleri davranış ve düşüncenin bu dönemde kendini sorguladıklarını ve gergin oldukları şeklinde ifade etmişlerdir. Soysal ve Bodur, (2004) çocuğun okula başladığı gün, aile bireyle-

rinin rutin bir günmüş gibi davranmaları, çocuklarda korkuyu anımsatacak veya tetikleyecek davranışlardan kaçınmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Zupancic and Kavcic (2011) yaptıkları araştırmasında; ebeveyn tutumlarının okula uyumu birçok değişkene göre çok daha fazla etkileyen bir değişken olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmadan elde edilen sonuca göre ailelerinin çocuklarına karşı göstereceği tutum ve davranışlarının niteliği onların okula uyum sürecini arttırmakta veya azaltmakta önemli bir etken olabilir.

Araştırmadan elde edilen başka bir sonuca göre ebeveynlerin bu süreçte öğretmenlerinin, konuyla ilgili tutum ve davranışları olarak kendilerine çok katkıları olduğunu ve bu süreçte sürekli olarak kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini belirtmişlerdir. Aynı süreçle ilgili olarak ebeveynlerin çoğu okul rehberlik servisinin bu süreçte kendilerine katkısının olmadığını buna karşın okul idaresinin kendilerine katkı sunduklarını ifade etmişlerdir. Karaman, Şen, Alataş ve Tütüncü, B. (2018) okul öncesi dönemde okula uyum sürecine ilişkin öğretmen görüşlerini inceledikleri araştırmalarında bu süreçte özellikle okul yönetimine, öğretmenlere ve varsa okul rehberlik servisi öğretmenlerine önemli görevler düştüğü sonucuna ulaşmışlardır. Kıldan, (2012) yılında yaptığı araştırmasında, ebeveynlerin çocuklarında okul korkusunu yenmek için tercih ettikleri yöntemler olarak en sık olarak; çocuklarıyla konuştuklarını, öğretmeninden yardım aldıklarını, bir süre okulda beraber kaldıklarını, diğer velilere danışma ve profesyonel yardım alma şeklinde sıralamışlardır. Ebeveynlerin çocuklarının okula uyum sürecinde karşılaştıkları problemlerinin çözümü noktasında en çok destek aldıkları unsurlar arasında öğretmenlere yer verirken; aynı süreçle ilgili olarak ebeveynlerin profesyonel destek kavramına en az düzeyde yer vermesi okul rehberlik servislerinin bu konuda daha etkin olması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu araştırma sonuçlarıyla adı geçen araştırmadan elde edilen sonuçların büyük ölçüde benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Ebeveynlerin konuyla ilgili tavsiyelerinin en sık olarak diğer ebeveynlere kararlı ve sabırlı olmayı, aile bireyleri olarak birlikte hareket etmelerinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin bu dönemde çocuklarına karşı gösterecekleri tutum ve davranışlarının niteliği ve yönü hiç şüphesiz ki ebeveynlerin eğitim seviyesiyle yakından ilgilidir. Yalçın

(2016) okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum süreci ile ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki ve Karasan (2015) yaptıkları araştırmalarında; ebeveynlerin eğitim seviyesi düştükçe koruyucu ve otoriter tutum ve davranışlarında artış olduğunu; ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe aşırı koruyucu tutumlarının azaldığını ve demokratik tutumların arttığını belirlenmiştir.

Ebeveynlerin okul öncesi eğitimin zorunlu olmasını, çalışan anne babalar için devlet okullarında eskiden olduğu gibi tam gün eğitim yapılmasını, çocukların yaş gruplarına göre (36-48 ay- 49-60 ay ve 60 ve üstü aylar ) ayrılarak bu doğrultuda eğitim almalarını, okul öncesi eğitim kurumlarının yaygınlaştırılarak her semt ve mahallede olmasını, bu okullarda yardımcı görevli olarak çalıştırılan kişilerin niteliklerinin bir ölçüte bağlanmasını ve çocuklara kendilerini daha özel hissettirebileceği düşüncesiyle diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi okul forması uygulamasının getirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. OECD'nin 2015 yılında yayınladığı verilere göre ülkemizde okul öncesi eğitim kurumlarında okullaşma oranı gündün güne artsa da ne yazık ki henüz istenilen noktada değildir. Birçok OECD ülkesinde okul öncesi eğitimde okullaşma oranı neredeyse %100 yaklaşırken ülkemizde bu oran 2017- 2018 eğitim öğretim yılında %66.88 olmuştur. Mevcut durum bile bir an öce gerekli alt yapı hazırlıklarının tamamlanarak, okul öncesi eğitimin zorunlu olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ebeveynlerin belirttiği diğer hususlarda okul öncesi eğitimin zorunlu olmasıyla birlikte kendiliğinden çözülebilecek durumlar olarak kabul edilebilir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak; ebeveynlerin okula uyum sürecinde yaşadıklarına ilişkin olarak çocuklarının ayrılık kaygısı içerisinde olduklarını ve okula gitmek istemediklerini tespit edilmiştir. Bu süreçte ailelere çocuğuna karşı nasıl davranması ve ne tür bir tutum içerisinde olması gerektiğiyle ilgili profesyonel destek verilebilir. Ebeveynler bu süreçte çocuklarının öğretmeniyle yakın iletişim içerisinde olduklarını, çocuk okula alışınca kadar okulda onunla birlikte kaldıklarını ve çocuklarını bu dönemde sık sık ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum okul aile işbirliğinin önemini bir daha ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle okul yönetimleri tarafından eğitim sürecinin tüm aşamasında, okul aile işbirliğini geliştirecek ve destekleyecek her türlü etkinlik ve faaliyetlere yer ve-

rilmesi yararlı olabilir. Ebeveynler kendilerinde bu süreçte gözlemledikleri davranış ve düşünceler olarak çocuğumu acaba okula erken mi gönderdim diye kendilerini sorguladıklarını ve süreç boyunca gergin olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumu gidermek için okul rehberlik servisleri tarafından eğitim öğretim dönemi başlamadan önce ebeveynlerin konuyla ilgili bilgilendirilmesi yararlı olabilir. Ayrıca yine bu dönemde çocuğun öğretmeni, okul rehber öğretmeni ve okul idarecilerinin katılımıyla çocukta ve ailede güven duygusunu oluşturmak adına ev ziyaretleri yapılabilir. Ebeveynler bu süreçte çocuklarının öğretmeniyle ve okul yönetimleriyle iletişimlerini olumlu cümlelerle ifade ederken okul rehberlik servislerinden konuyla ilgili kendilerine yeterli desteğin verilmediğini belirtmişlerdir. Bu durumu gidermek için okul rehberlik servislerinin süreç boyunca konuyla ilgili daha aktif rol almaları sağlamak adına okul yönetimlerinin bu süreçte okul rehberlik servisinin yapacağı iş ve işlemlerle ilgili bir planlama ve organizasyon haritası çıkarılabilir. Ebeveynler bu süreci yaşayacak olan diğer ailelere süreç boyunca sabırlı ve kararlı olmalarını, ailenin bütün üyelerinin bu süreçte birlikte hareket etmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Ebeveynler olarak bilinçli anne ve baba olmak için yaşam boyu öğrenme kavramından hareketle kendimizi sürekli geliştirmemizin bu dönemde çocuğumuzun hayatına olumlu dokunuşu olacağı gibi olaylara ve olgulara farklı açılardan bakmamızı sağlayabilir. Öte yandan gerekli hazırlıkların bir an önce tamamlanarak okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi, geleceğin mimarı çocuklar için en güzel yatırımlardan biri olabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Parents' Opinions on the Adaptation Process at the  
Beginning of Preschool Education**

\*

Ayhan Bulut  
*Bayburt University*

From the birth of the child until the day of basic education, the education provided by the state or private institutions and educational institutions that prepare children for basic education in a qualified and planned way is called pre-school education (Şepitçi, 2018). In other words, by supporting the children's social, linguistic, cognitive, emotional and psychomotor development stages in a healthy manner, it is the first process of education to teach the cultural values of the society in which the child grows in accordance with their own development and has a very important role in shaping their personality and structure (Aslanargun ve Tapan 2012, Balaban, 2017). The process of pre-school education is the fastest period of a child's development and change. In this period, the child starts to create permanent behavioral changes according to the quality of education given to him (Şahin, 2000).

Pre-school education institutions have a very important role in shaping the child's life after the formal education. For the children, preschool education institutions reflect the existence of an environment in which they leave the family, begin to stand on their own feet, begin to take their responsibilities slowly and open the door to socialization. The nature of the school adaptation process depends on many factors such as the school readiness level, socio-economic status, family education status and demographic characteristics of the child's environment (Reynolds and Bezruczko, 1993).

The concept of adaptation to school refers to all of the behavioral and academic responses of the child to external stimuli from the social environment. The existence and content of the problems experienced in this process may adversely affect their adaptation to school (Gresham and Elliott, 1987, Seven, 2011). In the beginning of pre-primary education, the child may be confronted with a variety of problems, as he is heavily

committed to his parents and leaves the family environment in which he feels safe. It is very important for the child to get used to the new process in the fastest and the most beautiful way (Kaya ve Akgün, 2016).

According to Aydoğmuş (2001) the child may not want to go to school at the beginning and school fear and anxiety may also develop in this period. The main reason for this fear is that the child will be separated from his mother. Durak (2011) stated that most of the children may have difficulties in adaptation, which may occur in various ways in the early days when they start school. A significant portion of these problems are solved in the first weeks of school. However, the individual differences of the students, the approaches and attitudes of the family to the subject may cause this process to prolong. Children feel safer when they see that their parents and teachers are in close contact with each other in this process (Carlisle. E., Stanley, L. and Kemple K.M 2005).

When the related literature was reviewed, it was determined that there were very few studies that attempted to explain the problems that parents experienced in the adaptation process of their children at the beginning of pre-school education (Başaran, Gökmen ve Akdağ, 2014). In addition, shedding light on how parents and preschool teachers should behave in this process is the subject of this research. The data obtained from this study is considered important in view of the fact that it will guide the families whose children will start the pre-school education institutions, teachers and the related education stakeholders.

## Objective

The general purpose of this study is to determine the views of parents about the adaptation process experienced at the beginning of preschool education. In order to reach this general aim, the following questions were sought in the interviews with parents.

- Did your child experience any adaptation problems when he started preschool education? If so, can you explain what kind of problems did he face?
- Can you tell us what kind of ways and methods you have followed to solve your kid's problems?

- In this process, can you explain the attitude and behavior changes you observed in yourself and your child?
- Has the teacher, school guidance service and school administration made any contribution to solve these problems? Can you tell us?
- What would you recommend to families whose children will start pre-school education on this issue?
- Please specify if you have different opinions you would like to add to the topic?

## **Method**

In this study, case study method, which is one of the qualitative research designs, was used. The most important feature of the case studies is that it enables the investigation of one or more situations together and in depth (Yıldırım & Şimşek, 2011).

## **Findings**

Parents who experienced problems in their children's school adaptation stated that they observed behaviors such as separation anxiety, unwillingness to go to school, fear and shyness in their children. Regarding the methods the parents applied in this process, they stated that they were in close contact with their child's teachers, preferred to stay with the child in the school, visited the child frequently, and talked to the child about his fear. In this process, the parents were asked about their own behavior and thought changes; they stated that they were questioning themselves, they were nervous, they behaved calmer, they could not get used to this situation. Parents stated that the opinions of the teachers about their attitudes and behaviors in the process were very high and they had a continuous facilitating role, they were patient and they had no contribution in this process. Parents, in relation to the same process, stated that the school guidance service had no contribution to them and that they did not need any help at all. Parents, however, stated that the school administration had a lot of contribution or no contribution to this issue, or they had no need for such assistance. Parents are advising families who will send their children to preschool education institutions



for the first time; to be stable and patient, to act together with the family, to use language of communication well, to require interesting activities in the school, and to be in a questioning and conscious approach about how to behave in this process. Parents also add these opinions on the subject; that preschool education should be compulsory and full-time education should be provided in public schools, children should be educated according to age groups and pre-school education should be widespread for all, new criteria should be introduced for the quality of employees in the school, the school uniform should be used in pre-school education institutions as it will make the children feel more special and will give them a sense of belonging.

### **Conclusion and Recommendations**

Based on the results of the research; it was determined that the children were in a concern of separation and unwilling to go to school in the school adaptation process. In this process, families can be given professional support on how they should treat their child and what kind of harmony they should have with their child. Parents stated that their children were in close contact with their children's teacher and that they stayed with the children at school until they got used to school and they visited their children frequently during this period. This situation raises the importance of school-family cooperation. For this reason, it can be useful to include all kinds of activities in the whole phase of the education process by the school authorities to develop and support school-family cooperation. Parents stated that they observed their own behavior and thoughts in this process and stated that they asked themselves "Did I send my child to school at an early age?" and admitted that they were nervous throughout the process. In order to remedy this situation, it may be useful to inform parents about the subject before the beginning of the education period by the school guidance services. In this period, children and their parents can be visited in their homes in order to create a sense of trust in the child and family with the participation of the teachers, school guidance teacher and school administrators. While parents were satisfied with their communication with the school teachers and school administrators, they stated that the school guidance services did not give them enough support. In order

to solve this problem, school administrations may prepare a planning and organization directive related to the work and operations of the school guidance service in order to ensure that school guidance services take a more active role throughout the process. Parents advised other families who will experience this process to be resolute and patient and expressed the need for all members of the family to act together throughout the process. In order to be a conscious mother or father, the concept of lifelong learning can help us to look at events and situations from different perspectives, as our continuous improvement of ourselves will have a positive impact on our child's life. On the other hand, after making the necessary preparations more quickly, then pre-school education must be compulsory in our country, which may be one of the best contributions to the future of our children.

### Kaynakça / References

- Aslanargun, E. ve Tapan, F. (2012). Okul öncesi eğitim ve çocuklar üzerindeki etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 219-238.
- Aydoğmuş K, Baltaş A; Batlaş, Z (2001). *Ana-baba okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi,.
- Bağçeli Karaman, P., Şen, T., Alataş, S. ve Tütüncü, B. (2018). Okul öncesi dönemde okula uyum sürecine ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 681-701.
- Bahçeli, K. P. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum sürecine ilişkin anaokulu öğretmenlerinin ve annelerinin görüşleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2, 3-20.
- Balaban, E. (2017). *Türkiye'de okul öncesi eğitim ve okul öncesi öğretmenlerinin yönetim sürecinde karşılaştıkları sorunlar*. Tezsiz yüksek lisans projesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Balkaya, İ. (1998). *Anaokuluna yeni başlayan çocukların okula uyum süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Başaran, S; Gökmen, B ve Akdağ, B.(2014). Okul öncesi öğrencilerinin okula uyum sürecinde öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 197-222.

- Bloom, F.,S. ve Gaunghran, J. (1980). The child's tie to both parents: separation pattern and nursery school adjustment. *American Journal of Ortho Psychiatry*, 50(3), 505-552.
- Büyük Öztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Carlisle, E., Stanley, L. ve Kemple K.M. (2005). Opening doors: Understanding school and family involvement. *Early Childhood Education Journal*, 33(3), 155-165.
- Datar, A. (2006). Does delaying kindergarten entrance give children a head start? *Economics of Education Review*, 25(1), 43-62.
- Deretarla Gül, E.(2019). Okula başlama ve okula uyum süreci.(www.google akademik.com.( 07.04.2019).
- Durak, T.( 2011). *Okul Öncesi Çocuk ve... İçinde "Okul Öncesi Çocuk ve İlk Öğretmeni"*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gresham, F. M. ve Elliott, S. N. (1987). The relationship between adaptive behaviour and social skills: Issues in definition and assessment. *Journal of Special Education*, 21(9), 167-181.
- Kahraman, B. P.(2018). Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum sürecine ilişkin anaokulu öğretmenlerinin ve annelerinin görüşleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 3-20
- Karasan, S. (2015). *Bireylerin ebeveynlerinin göstermiş oldukları ebeveyn tutumları ile sahip oldukları düşünme stilleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, Ö.S ve Akgün, E. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1311-1324.
- Kıldan, O. A. (2012). Okul öncesi öğretmenlerinin ve ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocukların okul korkularına ilişkin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 49-73.
- Ladd, G. W ve Price, J. M. (1987). Predicting children's social and school adjustment following. *Developmental Psychology*, 58(5), 1168-1189.
- MEB(2015). *UNİCEF okula uyum programı eğitici eğitim kitabı*. s.12-31.Ankara: MEB.
- Punch, K.F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş*. Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan, ve Z. Akyüz. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Reynolds, A.J and Bezruczko, N.(1993). School adjustment of children at risk through fourth grade. *Merrill Palmer Quarterly*, 16,117-132.
- Seven, S.( 2011). Okula uyum öğretmen değerlendirmesi ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 29-42.
- Soysal, Ş., Bodur, Ş. (2004). Bir büyüme masalı: Okul korkusu. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 13(6), 234–236.
- Şahin, F. (2000). *Okul öncesinde fen bilgisi öğretimi ve aktivite örnekleri*. İstanbul: Ya-Pa.
- Şepitçi, M. (2018). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerilerinin okul uyumu ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yalçın, V.(2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum süreci ile ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Yeşilyaprak, B.(1989). Anne baba tutumlarının kişilik gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırma. *Yapa 6. Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri*, 11-13 Mayıs, İstanbul, s.10.
- Yıldırım, A.ve Şimşek, H.(2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoleri, S. (2014). The effects of age, gender, and temperament traits on school adjustment for preschool children. *e-International Journal of Educational Research*, 5(2), 54-66.
- Yoleri, S. ve Tanış, H.M. (2014). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin okula uyum düzeylerinin etkileyen değişkenlerin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2),130-141.
- Yurdakul, S.(2001). *Ana baba el kitabı*. Adana: Nobel Kitabevi.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bulut, A. (2019). Okul öncesi eğitime başlangıçta yaşanan uyum sürecine ilişkin ebeveynlerin görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 656-681. DOI: 10.26466/opus.571801.

## Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.567283

\*

Emel Tüzel İşeri\* - Hilal Kahraman\*\* - Nazife Karadağ\*\*\*

\* Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tokat / Türkiye

E-Posta: [emeltuzel@hotmail.com](mailto:emeltuzel@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-5638-0450](https://orcid.org/0000-0001-5638-0450)

\*\* Arş. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sivas/ Türkiye

E-Posta: [hilalyucek@kahraman@gmail.com](mailto:hilalyucek@kahraman@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-5680-8362](https://orcid.org/0000-0002-5680-8362)

\*\*\* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi / Adıyaman/ Türkiye

E-Posta: [nzfkrdg@hotmail.com](mailto:nzfkrdg@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-8194-4315](https://orcid.org/0000-0002-8194-4315)

### Öz

Tutum, kişinin bir psikolojik objeye karşı geliştirdiği duygu, düşünce ve davranışlarını oluşturan eğilimdir. Tutumların tek başına davranışı meydana getirdiği söylenemese de, davranışların temelinde belli bir tutumun varlığından söz edilebilir. Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını sahip oldukları çeşitli kişisel değişkenler açısından incelemektir. Betimsel tarama yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmanın evrenini Türkiye'deki üç farklı eğitim fakültesinin sınıf öğretmenliği programı 1. ve 4. sınıflarındaki 323 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Üstüner (2006) tarafından geliştirilen "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonuçları öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, öğretmenlik mesleğini tercih sırası, aile desteğini alma durumları ve öğretmenlik mesleğini seçmek konusunda etkilendikleri kişiler açısından anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonuçlara göre kadın öğretmen adayları erkek öğretmen adaylarından; 1. Sınıfta öğrenim görenler, 4. sınıftakilerden daha yüksek tutuma sahipken, yaş arttıkça tutumlarında azalma meydana gelmektedir. Öğretmenlik mesleğini tercih sırası önlere olan, ailelerinin desteğini alan ve öğretmenlik mesleğini seçmede öğretmenlerinden etkilenen öğretmen adaylarının tutumları da daha yüksek düzeydedir.

**Anahtar Kelimeler:** Öğretmen adayları, öğretmenlik mesleği, tutum.

<sup>1</sup> Bu çalışma Kıbrıs'ta düzenlenen VI. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir

## Classroom Teacher Candidates' Attitudes towards Teaching Profession

\*

### Abstract

*Attitude is the tendency that creates the emotions, thoughts and behaviors of a person against a psychological object. Although it cannot be said that only attitudes cause behavior, there is a certain attitude on the basis of behavior. The purpose of this study is to examine pre-service teachers' attitudes towards teaching profession in terms of various personal variables. Descriptive scanning method is carried out with the study universe of the work of three different faculties in Turkey who are undergoing training in the 1st and 4th grade class constitutes 323 teacher candidates. "Attitude Scale of Teaching Profession" developed by Üstüner (2006) was used as data collection tool. According to the research findings, it was found that teacher candidates' attitudes towards teaching profession showed significant differences in terms of gender, age, class level, preference of teaching profession, family support status and status of the teaching profession. According to the results, female teacher candidates had higher attitudes than male teacher candidates. 1st year students have higher attitudes than 4th year students and attitudes decrease as age increases. The attitudes of the pre-service teachers who preferred the teaching profession, who received the support of their families, and who were affected by their teachers in choosing the teaching profession were also at a higher level.*

**Keywords:** *Teacher candidates, teaching profession, attitude.*

## Giriş

Eğitim sisteminin başlıca öğeleri, öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler ve eğitim programlarıdır. Eğitim sistemini oluşturan pek çok öge içerisinde öğretmen, diğer öğeleri etkileme gücü açısından en önemli faktördür. Eğitim kalitesi ve niteliği büyük oranda öğretmene bağlıdır. Toplumsal kalkınma için nitelikli insanın yetiştirilmesinde, bireylerin toplumsal hayata hazırlanmasında öğretmenlerin rolleri son derece önemlidir. Meslek, Türk Dil Kurumu (TDK, 2019) tarafından “Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş” olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan öğretmenlik, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda da belirtildiği şekliyle özel bir ihtisas mesleğidir. Nitekim Öğretmen Strateji Belgesi’nde de öğretmenlik mesleğinin, teknik bir uzmanlık alanı olarak sadece belirlenen amaçlar doğrultusunda öğrenci kılavuzluğunun gerçekleştirildiği bir iş kolu değil, evrensel değerlerin yüceltilerek yeniden üretildiği, toplumsal ve kültürel değerlerin yeni nesillere aktarıldığı saygın bir meslek olarak değerlendirilmiştir (MEB, 2017a). Benzer şekilde 2023 Eğitim Vizyonunda da öğretmenliğin önemine değinilmiş; eğitim sisteminde başta eğitim politikaları olmak üzere eğitim müfredatının, eğitimsel materyallerin, eğitim teknolojisi gibi alanlarda gerçekleştirilen her çeşit reformun ve iyileştirme çalışmalarına ilişkin başarının ve uygulanmasının, büyük oranda öğretmenlerin mesleki yeterliliklerine, algılarına ve adanmışlıklarına bağlı olduğu vurgulanmıştır (MEB, 2018). Bu yönüyle eğitim sisteminin en stratejik ögesi olarak öğretmenlik, diğer meslek gruplarına oranla daha seçkin özellikler taşımaktadır. Ayrıca öğretmenliğin, özel bir uzmanlık bilgisine ve becerisine ihtiyaç duyan bir meslek olarak kabul görmesi (MEB, 1973), bu mesleği yapmak isteyen kişilerin de belirli yeterliliklere sahip olmasını gerektirir.

“Öğretmenlerin, mesleklerini etkili ve verimli bir biçimde icra edebilmeleri için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve tutumlar” şeklinde tanımlanan (MEB, 2017b) öğretmen yeterlilikleri, sadece genel kültüre, alan bilgisine ve öğretmenlik meslek bilgisine sahip olmak ile açıklanamaz; bunun yanında öğretmenlerin duyuşsal tepkileri ve mesleğine karşı geliştirdikleri tutumlar da öğretmenlik mesleğinin

başarısında önemli bir rol oynar. Nitekim Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliliklerinde de “Tutum ve Değerler”, “Mesleki Bilgi” ve “Mesleki Beceri” alanlarıyla birlikte bir yeterlik alanı olarak belirlenmiştir (MEB, 2017b).

Tutum, kişinin bir psikolojik objeye karşı geliştirdiği duygu, düşünce ve davranışlarını oluşturan eğilimdir. Tutumların tek başına davranışı meydana getirdiği söylenemese de, davranışların temelinde belli bir tutumun varlığından söz edilebilir. Bir başka deyişle tutumların kendi başına gözlenemeyen fakat gözlenebilen kimi davranışlara neden olduğu varsayılan eğilimler olduğu söylenebilir (Kağıtçıbaşı, 2006, s. 107). Bu yönüyle değerlendirildiğinde öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının, mesleklerini başarılı bir şekilde icra etmelerinde önemli bir rolü olduğu (Erdem, Gezer ve Çokadar, 2005, s. 471) söylenebilir. Bu bağlamda öğretmenlerden beklenen manevi ve evrensel değerleri gözetme, öğrencilerin gelişimini destekleyici tutum sergileme, öğrenci, meslektaş, aile ve eğitimin diğer paydaşlarıyla etkili iletişim ve işbirliği kurma ve kişisel ve mesleki gelişimine ilişkin çalışmalara katılma (MEB, 2017b) rollerinin yerine getirilebilmesi, öğretmenlerin mesleklerine karşı olumlu tutum geliştirmeleriyle olanaklı olabilir. Yine öğretmenlerin yaptıkları mesleği sevmeleri ve bağlı olmaları, toplum tarafından yaptıkları mesleğin gerekli ve önemli kabul edildiğini hissetmeleri ve kendilerini devamlı olarak geliştirmeleri bu mesleğe ilişkin tutumlarıyla ilişkilidir (Temizkan, 2008).

Öğretmenlik mesleğine karşı gelişen tutumun mesleğe başlamadan ve hatta öğretmen yetiştirmeye ilişkin programlara öğrenci alınmasından önce belirlenmesi faydalı olabilir. Çünkü öğretmen adaylarının kişilik özellikleri ve mesleklerine karşı geliştirdikleri tutumları da, mesleklerini en iyi şekilde gerçekleştirmelerinde en az akademik başarıları kadar etkili olacaktır. Bu anlamda “Öğretmenlik mesleğine giriş sürecinde çok sayıda veri kaynağına bağlı bir değerlendirmenin esas alındığı seçme sistemlerinin geliştirilmesi” (MEB, 2017a) önemli bir adım olarak kabul edilebilir.

İlgili alan yazında öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumların öğretmen adayları örneğinde farklı yıl ve türde gerçekleştirilen araştırmalar (Akpınar, Yıldız ve Ergin, 2006; Alım ve Bekdemir, 2006; Bozdoğan, Aydın ve Yıldırım, 2007; Çelenk, 1988; Çetinkaya, 2009; Brown, 1992; Su,



1997; Üstün, Erkan ve Akman, 2004; Dikmen ve Tuncer, 2018; Durmuşoğlu, Yanık ve Akkoyunlu, 2009; Serdar, Harmandar-Demirel ve Demirel, 2018; Uğurlu ve Polat, 2011) olmakla birlikte, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile akademik motivasyon ve akademik başarıları (Zembat, Akşın-Yavuz, Tunçeli ve Yılmaz, 2018), mesleki kaygı düzeyleri (Akgün ve Özgür, 2014), bilgi okuryazarlık öz yeterliği inancı ve üst biliş düşünme becerileri (Dikmen ve Tuncer, 2018b), mesleği tercih nedenleri (Nalçacı ve Sökmen, 2016), öğrenme stilleri (Çiğdem ve Memiş, 2011; Kahyaoğlu, Tan ve Kaya, 2013), akademik sahtekarlık eğilimleri (Hançer, 2017, suçları (Toprakçı, 2009) gibi çok farklı değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Tutumların, öğrenildikleri gibi kalmadıkları ve zaman içerisinde gelişme ve değişme gösterebildikleri (Kağıtçıbaşı, 2006, s. 122) düşünüldüğünde, bu ve benzeri çalışmaların sonuçlarının, öğretmen adaylarının öğrenme yaşantılarının öğretmenlik mesleğine ilişkin olumlu tutum oluşturacak biçimde düzenlenmesine ve öğretmen adaylarının tutumlarının olumlu yönde değiştirilmesi yönünde desteklenmelerine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve sahip oldukları kişisel değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaçla aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

Sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları:

1. Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları nedir?
2. Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve sahip oldukları kişisel (bazı) değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
  - a) Cinsiyetlerine,
  - b) Yaşlarına,
  - c) Buldukları sınıf düzeylerine,
  - d) Ailelerinde öğretmen bulunup bulunmamasına,

- e) Yükseköğretime geçiş sınavı tercihlerinde öğretmenlik bölümlerini tercih sırasına,
- f) Öğrenim gördükleri üniversiteye,
- g) Ailelerindeki öğretmenlerin yakınlık derecelerine,
- h) Öğretmenlik mesleğini seçmelerinde ailelerinin desteğine,
- i) Öğretmenlik mesleğini seçmelerinde en fazla etkisinde kaldıkları kişilere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

## Yöntem

### *Araştırma Modeli*

Bu çalışma, sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının sahip oldukları çeşitli kişisel değişkenlere göre nasıl değiştiğini inceleyen betimsel tarama modelinde bir araştırmadır. Karasar (2009) betimleme yöntemini “Olay, obje, varlık, kurum, grup ve çeşitli alanların “ne” olduğunu açıklamaya çalışmak” şeklinde tanımlamaktadır.

### *Çalışma Evreni*

Çalışma evrenini kolay ulaşılabilir olması açısından seçilmiş Türkiye’deki 3 farklı eğitim fakültesinde, sınıf düzeyinde ölçüt örnekleme yöntemi ile araştırmaya dahil edilen 1. ve 4. sınıflarında öğrenim görmekte olan toplam 323 sınıf öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminde yer alan öğretmen adaylarına ilişkin kişisel bilgiler, Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının 251’inin kadın (%77,7); 82’sinin (%25,4) 18 yaşında; 177’sinin (%54,8) 1. sınıf öğrencisi ve 126’sının (%39) A üniversitesinde öğrenim görmekte olduğu; 182’sinin (%56,3) sınıf öğretmenliğini 1. sırada tercih ettiği; 170’inin (%52,6) ailesinde öğretmenlik mesleğini yapan biri olduğu; 102’sinin (%31,6) ailedeki öğretmenin yakınlık derecesinin ise amca, hala, dayı, teyze olmak üzere 3. dereceden akrabalar olduğu; 128’inin (%39,6) öğretmen olmalarındaki aile desteğinin pek çok düzeyinde ve 152’sinin (%47,1) öğretmen olmada en çok etkilendikleri kişinin ise anne-babası olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Örneklemde Yer Alan Öğretmen Adaylarının Kişisel Özelliklerine Ait Bulgular (N=323)

Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	251	77.7
	Erkek	72	22.3
Yaş	17	5	1.5
	18	82	25.4
	19	59	18.3
	20	29	9.0
	21	51	15.8
	22	49	15.2
	23	28	8.7
	24	16	5.0
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	177	54.8
	4. Sınıf	146	45.2
Üniversite	A Üniversitesi	126	39.0
	B Üniversitesi	99	30.7
	C Üniversitesi	98	30.3
Tercih Sırası	1	182	56.3
	2-5	67	20.7
	6-10	37	11.5
	11 ve üzeri	37	11.5
Ailede Öğretmen Olma Durumu	Var	170	52.6
	Yok	153	47.4
Ailedeki Öğretmenlerin Yakınlık Derecesi	1 derece (Anne, baba)	11	3.4
	2 derece (Kardeş, büyükanne-büyükbaba)	32	9.9
	3 derece (Amca, hala, dayı, teyze)	102	31.6
	Birden çok (1-2, 1-3, 2-3 veya 1-2-3 derece)	25	7.6
	Yok	153	47.4
Öğretmen Olmaya Aile Desteği	Hiç	15	4.6
	Az	11	3.4
	Orta	80	24.8
	Çok	89	27.6
Öğretmen Olmada En Fazla Etkilendikleri Kişi	Pek çok	128	39.6
	Anne-baba	152	47.1
	Kardeş	7	2.2
Fazla Etkilendikleri Kişi	Diğer akraba	24	7.4
	Öğretmen	60	18.6
Fazla Etkilendikleri Kişi	Arkadaş	21	6.5
	Diğer	59	18.3

### *Veri Toplama Aracı*

Veri toplama aracı iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda yer alan öğretmen adaylarının demografik bilgilerini içeren “kişisel değişkenler” formu araştırmanın alt problemlerine uygun olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Veri toplama aracının ikinci kısmında ise Üstüner (2006) tarafından geliştirilen “Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği” yer almaktadır. Ölçek, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları belirleyen 34 maddeden oluşan, tek faktörlü yapıdadır. Ölçek 24 olumlu 10 olumsuz tutum ifadesi içermektedir. Üstüner (2006) tarafından 449 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen çalışmada ölçeğin faktör yük değerlerinin .74-.41 arasında değiştiği belirlenmiştir. Yapılan bu çalışma için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise .9542 olarak hesaplanmıştır.

### *Verilerin Toplanması ve Analizi*

Veri toplama aracının uygulanması aşamasında öğrencilerin sorularına cevap verebilmek amacıyla araştırmacılar öğrencilerin yanında bulunmuştur. Araştırma verileri toplanırken öğrencilerden isim veya kimliklerini belirten kişisel bilgi istenmemiştir. Verilerin analiz edilmesinde ise SPSS 22.0 paket program kullanılmıştır. Veri analizinde frekans (f), ortalama puan ( $\bar{X}$ ), yüzde (%), standart sapma (S), tek yönlü varyans analizi (ANOVA), t-testi, korelasyon katsayısı hesaplaması, Kruskal Wallis H- testi ve Mann Whitney U testleri kullanılmıştır.

### **Bulgular**

Araştırmanın birinci alt problemi “Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları nedir” şeklinde belirlenmiştir. Bu alt problemi çözmek amacıyla gerçekleştirilen analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

**Tablo 2. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Min, Max, Ortalama Puan ( $\bar{X}$ ) ve Standart Sapma (S) Değerleri**

Tutum	n	Min	Max	$\bar{X}$	S
<b>Toplam</b>	323	1,18	5,00	3,9872	,73682

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmada yer alan tüm öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının  $\bar{X}=1,18$  (hiç katılmıyorum) ve  $\bar{X}=5,00$  (tamamen katılıyorum) arasında değiştiği ve  $\bar{X}=3.98$  (çoğunlukla katılıyorum) ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmen adaylarının genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu bir tutuma sahip iken, mesleğe ilişkin oldukça olumsuz tutuma sahip öğretmen adaylarının da bulunduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi "Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve sahip oldukları kişisel (bazı) değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçları ve elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla yer almaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının cinsiyetleri açısından öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum düzeyleri Tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Cinsiyetleri Açısından Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Bağımsız T-Testi Sonuçları**

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S	t	sd	p
<b>Kadın</b>	251	4,0334	,75301	2,115	321	,035*
<b>Erkek</b>	72	3,8262	,65709			

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının cinsiyetleri açısından anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ( $t_{(321)}=2,115$ ,  $p<.05$ ). Kadın öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ( $\bar{X}=4,0334$ ), erkek öğretmen adaylarından ( $\bar{X}=3,8262$ ) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının yaşları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişki Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4'te yer alan sınıf öğretmeni adaylarının yaşları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, yaş ile tutum düzeyleri arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre öğretmen adaylarının yaşları

artıkça öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında düşük düzeyde de olsa anlamlı bir azalma meydana geldiği söylenebilir ( $r=-.130$ ,  $p<.05$ ).

**Tablo 4 . Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yaşları İle Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları Arasındaki Korelasyonlar (N=323)**

Değişkenler	$\bar{X}$	S	1	2
1. Yaş	20,2446	1,98416	1	-,130(*)
2.Tutum Düzeyi	3,9872	,73682		1

\*\* $p<.01$ , \* $p<.05$

Sınıf öğretmeni adaylarının sınıf düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 5'te yer almaktadır.

**Tablo 5. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Bağımsız T-Testi Sonuçları**

Sınıf Düzeyi	n	$\bar{X}$	S	t	Sd	p
1. Sınıf	177	4,0618	,76434	2,013	321	,045*
4. Sınıf	146	3,8968	,69387			

Tablo 5'te yer alan sınıf öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri açısından öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları incelendiğinde, 1. sınıf öğrencilerinin tutumlarının 4. sınıf öğrencilerinin tutumlarına göre anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir ( $t_{(321)}=2,013$ ,  $p<.05$ ).

Sınıf öğretmeni adaylarının ailesinde öğretmen bulunup bulunmamasına göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 6'da yer almaktadır.

**Tablo 6. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ailesinde Öğretmen Bulunup Bulunmamasına Göre Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Bağımsız T-Testi Sonuçları**

A.Ö.Oлма D.	n	$\bar{X}$	S	t	Sd	p
Evet	170	4,0156	,77474	,729	321	,467
Hayır	153	3,9557	,69343			

Tablo 6’da görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının ailesinde öğretmen olup olmaması ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ( $t_{(321)}=,729$ ,  $p>.05$ ).

Sınıf öğretmeni adaylarının üniversite sınavı sonucunda öğretmenlik tercih sıralarına göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 7’de yer almaktadır.

*Tablo 7. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Üniversite Sınavı Sonucunda Öğretmenlik Tercih Sıraları İle Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları Arasındaki Korelasyonlar*

Değişkenler	$\bar{X}$	S	1	2
1. Tercih Sırası	4,1022	5,56599	1	-,168**
2. Tutum Düzeyi	3,9872	,73682		1

\*\* $p<.01$ , \* $p<.05$

Tablo 7 incelendiğinde, sınıf öğretmeni adaylarının üniversite sınavı sonucunda öğretmenlik tercih sırası arttıkça, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında düşük düzeyde ancak anlamlı bir azalma meydana geldiği görülmektedir. Bir diğer ifade ile öğretmenlik mesleğini tercih sırası önlerde olan öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumlarının düşük düzeyde de olsa anlamlı olarak daha olumlu olduğu söylenebilir ( $r=-.168$ ,  $p<.01$ ).

Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri üniversiteye göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 8’de yer almaktadır.

*Tablo 8. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğrenim Gördükleri Üniversiteye Göre Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Üni.	n	$\bar{X}$	S		Kare. Top.	Sd	Kare. Ort.	F	p
A	126	4,0652	,70307	G.Ar.	2,870	2	1,435	2,671	,071
B	99	3,8473	,75326	G.İçi	171,944	320	,537		
C	98	4,0282	,74991	Top.	174,814	322			
Top.	323	3,9872	,73682						

Tablo 8 incelendiğinde, öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının öğrenim gördükleri üniversiteye göre istatistikî olarak farklılaşmadığı ortaya koyulmuştur ( $F_{(2-320)}=2,271$ ,  $p>.05$ ).

Sınıf öğretmeni adaylarının ailelerindeki öğretmenlerin yakınlık derecelerine göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 9'da yer almaktadır.

*Tablo 9. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Ailelerindeki Öğretmenlerin Yakınlık Derecelerine Göre Değişimine Ait Sıra Ortalamaları ve Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları*

Öğretmenin Yakınlık Derecesi	Mesleğe İlişkin Tutum			
	n	SıraOrt.	X <sup>2</sup>	p
1. derece (Anne, baba)	11	99,68	2,037	,565
2.derece (Kardeş, büyükanne-büyükbaba)	32	76,52		
3. derece (Amca, hala, dayı, teyze)	102	86,57		
<b>Birden çok</b> (1-2, 1-3, 2-3 veya 1-2-3 derece)	25	86,38		
<b>Toplam</b>	170			

Tablo 9'da yer aldığı üzere, sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının, ailelerindeki öğretmenlerin yakınlık derecelerine göre istatistikî olarak anlamlık farklılık göstermediği belirlenmiştir [ $X^2_{(3)}=2,037$ ,  $p>.05$ ].

Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğini seçmelerinde aile desteğine göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 10'da yer almaktadır.

*Tablo 10. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğini Seçmelerinde Aile Desteği İle Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları Arasındaki Korelasyonlar (N=323)*

Değişkenler	1	2
1. Aile Desteği	1	,204**
2.Tutum Düzeyi		1

\*\* $p<.01$ , \* $p<.05$



Tablo 10'da görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini seçmelerinde ailelerinin desteğini alma düzeyleri arttıkça, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarında pozitif yönde, düşük düzeyde, anlamlı bir artış meydana gelmektedir ( $r=.204$ ,  $p<.01$ ).

Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenliği tercih etmelerinde en fazla etkisinde kaldıkları kişiye göre öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları Tablo 11, 12 ve 13'te yer almaktadır.

**Tablo 11. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Öğretmenliği Tercih Etmelerinde En Fazla Etkisinde Kaldıkları Kişiye Göre Değişimine Ait Sıra Ortalamaları ve Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları**

En Fazla Etkide Bulunan Kişi	Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum			
	n	Sıra Ort.	X <sup>2</sup>	p
Anne-baba	152	167,01	21,925	,001*
Kardeş	7	91,21		
Diğer akraba	24	130,54		
Öğretmen	60	199,53		
Arkadaş	21	126,50		
Diğer	59	144,76		
<b>Toplam</b>	323			

Tablo 11 incelendiğinde, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde en fazla etkilerinde kaldıkları kişiye göre anlamlı olarak değiştiği ortaya konulmuştur [ $X^2_{(5)}=21,925$ ,  $p<.01$ ]. Anlamlı farklılığın hangi ikili gruplar arasında ortaya çıktığını belirlemeye ilişkin olarak yapılan T-testi ve Mann Whitney U testleri Tablo 12 ve Tablo 13'te yer almaktadır.

**Tablo 12. Anlamlı Farkın Bulunduğu Gruplar T-testi Sonuçları**

Gruplar	n	$\bar{X}$	S	t	Sd	p
Anne-baba	152	4,0216	,74179	-2,195	210	,030*
Öğretmen	60	4,2532	,67139			
Anne-baba	152	4,0216	,74179	1,044	209	,298
Diğer	59	3,9078	,62150			
Öğretmen	60	4,2532	,67139	2,913	117	,004*
Diğer	59	3,9078	,62150			

Tablo 12’de yer alan T-testi sonuçları incelendiğinde öğretmenlerinin etkisinde kalan öğretmen adaylarının, anlamlı olarak anne-babalarının ( $t_{(210)}=2,195$ ,  $p<.05$ ) ve diğer kişilerin ( $t_{(117)}=2,913$ ,  $p<.01$ ) etkisinde bulunan öğretmen adaylarından daha yüksek düzeyde tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

**Tablo 13. Anlamlı Farklılığın Bulunduğu Gruplar Mann Whitney U Testi Sonuçları**

Gruplar	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Anne-baba	152	81.61	12404.00	288.00	.040*
Kardeş	7	45.14	316.00		
Anne-baba	152	91.09	13845.00	1431.00	.090
Diğer akraba	24	72.13	1731.00		
Anne-baba	152	89.60	13619.00	1201.00	.066
Arkadaş	21	68.19	1432.00		
Kardeş	7	13.29	93.00	65.000	.369
Diğer akraba	24	16.79	403.00		
Kardeş	7	14.86	104.00	76.000	.006*
Öğretmen	60	36.23	2174.00		
Kardeş	7	12.14	85.00	57.00	.381
Arkadaş	21	15.29	321.00		
Kardeş	7	21.79	152.50	124.50	.088
Diğer	59	34.89	2058.50		
Diğer akraba	24	29.50	708.00	408.00	.002*
Öğretmen	60	47.70	2862.00		
Diğer akraba	24	23.27	558.50	245.50	.886
Arkadaş	21	22.69	476.50		
Diğer akraba	24	38.85	932.50	632.50	.448
Diğer	59	43.28	2553.50		
Öğretmen	60	45.51	2730.50	359.50	.004*
Arkadaş	21	28.12	590.50		
Arkadaş	21	36.21	760.50	529.50	.325
Diğer	59	42.03	2479.50		

Tablo 13 incelendiğinde, anne-babalarının ( $U=228,000$ ,  $p<.05$ ) ve öğretmenlerinin etkisinde kalan ( $U=76,000$ ,  $p<.01$ ) öğretmen adaylarının anlamlı olarak kardeşlerinin etkisinde kalan öğretmen adaylarından ve öğretmenlerinin etkisinde kalan öğretmen adaylarının ( $U=359,500$ ,  $p<.01$ ) ise anlamlı olarak arkadaşlarının etkisinde kalan öğretmen adaylarından daha yüksek tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

## Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda, sınıf öğretmenliği alanında kadın öğrencilerin öğretmenliğe ilişkin tutumlarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde öğretmenlik mesleğine ilişkin tutuma ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde cinsiyetin önemli bir etken olduğunu ifade eden araştırmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Gürbüz ve Kışoğlu (2007) araştırmalarında kadın öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum puan ortalamalarının erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Aydın ve Sağlam (2012), Çapa ve Çil (2000), Pektaş ve Kamer (2011), Tekerek ve Polat (2011), Uğurlu ve Polat (2011) araştırmalarında öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları cinsiyet açısından incelediklerinde, kadın öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kadınlar dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde ilköğretim kademesindeki öğretmenlerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır (TÜSİAD, 2000). Bir diğer ifade ile dünyanın çoğu yerinde okulların aslında giderek “dişileşen” ortamlar olarak karşımıza çıktığı bunun ise ilköğretim kademesinde daha yüksek düzeyde olduğu (Tüzel, 2014) göz önüne alındığında, ilköğretim kademesinde görev yapacak olan kadın sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin olarak erkek öğretmen adaylarından daha yüksek düzeyde tutuma sahip olmalarının aslında beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde yaş ve sınıf düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutum puanlarının düştüğü görülmektedir. Bir diğer ifade ile eğitim fakültesi sıralarına daha olumlu tutumlar ile gelen öğrencilerin mezun olana kadar geçen süreçte tutumlarında negatif yönde bir değişim gözlemlenmektedir. Ancak öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve öğretmen adaylarının yaşları arasındaki ilişkileri

inceleyen araştırmalarda ise genellikle tutumun yaşa veya sınıf düzeyine bağlı olarak değişmediği sonucuna ulaşılmıştır (Durmuşçelevi, Yıldız ve Saygı, 2017; Yaşar Ekici, 2014). Araştırmanın bu bulgusundan farklı olarak Tanel, Şengören ve Tanel (2007) araştırmaları sonucunda öğretmen adayı öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının sınıf düzeyine göre değiştiğini ve sınıf düzeyi arttıka öğretmen adaylarının tutum puanlarının yükseldiğini belirlemiştir.

Araştırmada öğretmenlik mesleğini üniversiteye giriş sınavında aldıkları puana göre seçen öğretmen adaylarının tutum puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum çalışmalarında sıklıkla dikkati çeken konulardan birinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etme nedenleri olduğu görölmektedir. Gürbüz ve Kışoğlu (2007) ve Yaşar Ekici (2014)'ye göre öğretmenlik mesleğini seçme nedeni "öğretmen olmak" olan öğretmen adaylarının tutum puanları tercih nedeni çalışma koşulları, iş garantisi, vb. olan öğretmen adaylarından daha yüksektir. Benzer Şekilde Dağ (2010) ve Nalçacı ve Sökmen (2016) da araştırmalarında öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini seçme nedenlerinin mesleğe ilişkin tutum puanlarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ürün Karahan ve Erdağı Toksun (2018) ise araştırmalarında formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının mesleği seçme sebeplerinin "mesleği sevme" kodu çerçevesinde Şekillendiğini; Türkçe Eğitimi Bölümünde okumakta olan öğretmen adaylarının ise "puanın bu bölüme yetmesi" kodu çerçevesinde ortaya çıktığını ifade etmişlerdir.

Çocukluk döneminde hangi mesleği seçeceğine ilişkin bir fikrin oluşmaya başlamasından, yetişkinlikte bir meslek edinmeye ve o mesleği yapmaya başlayana kadar süren gelişim dönemlerini kapsayan mesleki gelişim sürecini etkileyen en önemli faktörlerden biri bireyin ailesi ve etkileşim içinde olduğu diğer kişilerdir (MEB, 2015). Bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde de aile desteğinin öğretmen adaylarının mesleki tutumunu olumlu yönde etkilediği görölmüştür. Bu bağlamda ailelere ilişkin mesleki bilgilendirme çalışmalarının ve okul-aile işbirliğinin öğrencinin eğitim-öğretim hayatına başladığı ilk yıllardan itibaren olmakla birlikte, gerek öğretmen adaylarının eğitim görecekleri lisans programını seçtikleri gerekse öğretmenlik lisans programlarına devam ettikleri süreçlerde de önem taşıdığı söylenebilir.

### Öneriler

- Öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının belirlendiği bu araştırma nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel yöntem ve teknikler kullanılarak öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin tutumlarına ilişkin derinlemesine bilgi edinilebilir.
- Öğretmen adaylarının mesleki tutum puanları mesleği seçme nedenlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle orta öğretim düzeyinde mesleki rehberlik çalışmalarına ağırlık verilmesi ve mesleğe ilişkin olumlu tutumları olan öğrencilerin eğitim fakültesine yönlendirilmesi önemli görülmektedir. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarının, onların mesleklerini nasıl ve hangi nitelikte yapacaklarını dolayısıyla yetiştirecekleri nesilleri ve toplumu doğrudan etkileyen önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Bu nedenle öğretmenlik mesleğini seçerek eğitim fakültesine gelmiş olan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini bir zorunluluğun ötesinde gerçekten isteyerek tercih etmeleri, mesleklerini şevkle ve mesleğe gönül vererek icra etmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda öğretmenlik mesleğinin gerek öğrencilerin gerekse öğrencileri yükseköğrenim kurumlarını tercihleri esnasında etkileyen ve yönlendiren ailelerin MEB ve eğitim fakülteleri işbirliğiyle düzenlenebilecek olan mesleki tanıtım toplantıları ile öğretmenlik mesleği hakkında detaylı biçimde bilgilendirilmesi önerilebilir.
- Araştırma bulgularına göre öğretmenlik mesleğini tercih etmede öğretmen adaylarını en fazla etkileyen kişiler olarak karşımıza çıkan öğretmenlerin iyi birer rol model olması ve öğrencilerini iyi gözlemleyerek öğretmenlik mesleğine uygun öğrencilerini mesleğe yönlendirmesi ve özendirilmesi de oldukça önemlidir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Classroom Teacher Candidates' Attitudes towards  
Teaching Profession**

\*

Emel Tüzel İşeri - Hilal Kahraman - Nazife Karadağ  
*Gaziosmanpaşa University, Cumhuriyet University, Adıyaman University*

Attitude is the tendency that creates the emotions, thoughts and behaviors of a person against a psychological object. Although it cannot be said that only attitudes cause behavior, there is a certain attitude on the basis of behavior. When evaluated from this aspect, it can be said that the attitudes of teachers towards the teaching profession have an important role in their professional performance (Erdem, Gezer and Çokadar, 2005: 471). Teacher qualifications are defined as the knowledge, skills and attitudes teachers should have in order to perform their professions effectively and efficiently (MEB, 2017-b). Teacher qualifications cannot be explained only by having general culture, field knowledge and teaching professional knowledge. In addition, teachers' affective responses and attitudes towards their profession also play an important role in the success of the teaching profession. Also in "General Qualifications of Teaching Proficiency" attitudes and values, professional knowledge and professional skills are defined as competence areas (MEB, 2017-b).

The purpose of this study is to examine pre-service teachers' attitudes towards teaching profession in terms of various personal variables. This study is a research in descriptive survey model which shows how attitudes of pre-service teachers in the classroom teaching program have changed according to various personal variables they have. Participants consist of 323 teacher candidates who studied at three different faculties in Turkey in the study universe was selected by using easily accessible sampling method. Criterion sampling method was used at class level. Participants included in the study are 1st and 4th grade students.

The data collection tool consists of two parts. In the first part, "The personal variables form" which includes demographic information of the teacher candidates have been formed by the researchers in accordance with the sub-problems of the research. The second part of the data collection

tool was “Attitude Scale of Teaching Profession” which was developed by Üstüner (2006).

As a result of this research, it was determined that the attitudes of female students towards teaching was higher than that of males in the field of classroom teaching. In the literature, it is seen that there are researches indicating that gender is an important factor when the studies on the attitude towards teaching profession are examined. For example, Gürbüz and Kışoğlu (2007) stated that female teacher candidates' attitude point averages were higher than male teacher candidates. Similarly, when Aydın and Sağlam (2012), Çapa and Çil (2000), Pektaş and Kamer (2011), Tekerek and Polat (2011), Uğurlu and Polat (2011) examined attitudes towards teaching profession in terms of gender, the results indicated that the female students' scores were higher than the male students.

When the results of the research are examined, it is seen that the attitude scores of the teacher candidates decreased as the grade level and age increased. In other words, a negative change is observed in the attitudes of the students who come with more positive attitudes towards the faculty of education. However, in studies investigating the relationship between the attitude of the teaching profession and the age of the teacher candidates, it was generally concluded that the attitude did not change according to age or class level (Durmuşçelebi, Yıldız and Saygi, 2017; Yasar Ekici, 2014). Unlike the findings of this study, the results of the research conducted by Tanel, Şengören and Tanel (2007) indicated that the attitudes of the teacher candidates towards the teaching profession changed according to the grade level and the attitude scores of the teacher candidates increased as the class level increased.

When the literature is examined, it is seen that one of the subjects that are frequently noticed in the attitude studies related to the teaching profession is the reasons for pre-service teachers to prefer the teaching profession. In this research, it was determined that the attitude scores of the teacher candidates who chose the teaching profession according to their university entrance exam scores were lower than the other ones.

According to this study, it was seen that family support positively affected the professional attitude of the teacher candidates. In this context,

it can be said that vocational information activities and school-family cooperation related to families are important since the beginning of the education period of the students.

This research, in which professional attitudes of prospective teachers are determined, was structured within the framework of quantitative research methods. In-depth knowledge about the attitudes of teacher candidates towards the profession can be obtained by using qualitative methods and techniques. The professional attitude scores of teacher candidates are affected by the reasons for choosing the profession. Therefore, it is necessary to focus on vocational guidance at the level of secondary education.

### Kaynakça / References

- Akgün, F. ve Özgür, H. (2014). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile mesleki kaygılarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(5), 1206-1223.
- Akpınar, E., Yıldız, E. ve Ergin, Ö. (2006). Fen Bilgisi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 56-62.
- Alım, M. ve Bekdemir, Ü. (2006). Coğrafya öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, *Milli Eğitim Dergisi*, 172, 263-275.
- Aydın, R. ve Sağlam, G. (2012). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 257-294.
- Bozdoğan, A.E., Aydın, D. ve Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 83-97.
- Brown, M. M. (1992). Caribbean first-year teachers' reasons for choosing teaching as a career. *Journal of Education for Teaching*, 18(2), 185-195.
- Çapa, Y. ve Çil, N. (2000). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 69-73.
- Çelenk, S. (1988). *Eğitim yüksek okulu öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.



- Çetinkaya, Z. (2009). Türkçe öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *İlköğretim Online*, 8(2), 298-305.
- Çiğdem, G. ve Memiş, A. (2011). Sınıf öğretmenliği adaylarının öğrenme stilleri ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(40), 57-77.
- Dağ, E. (2010). *Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler arasındaki ilişki:İzmir ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İstanbul.
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2018a). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumun çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi, *Harran Education Journal*, 3(1), 24-38.
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2018b). Bilgi okuryazarlık özyeterliği inancı, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve üst biliş düşünme becerileri arasındaki ilişkiler, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 73-86.
- Durmuşçelebi, M., Yıldız, N., ve Saygı, E. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 8-12.
- Durmuşoğlu, M.C., Yanık, C. ve Akkoyunlu, B. (2009). Türk ve Azeri öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U.Journal of Education)*, 36, 76-86.
- Erdem, A.R., Gezer, K. ve Çokadar, H. 2005. Ortaöğretim fen-matematik ve sosyal alanlar öğretmenliği tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. 14. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s.471-477), 28-30 Eylül 2005. Denizli
- Gürbüz, H. ve Kışoğlu, M. (2007). Tezsiz yüksek lisans programına devam eden fen-edebiyat ve eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları:Atatürk Üniversitesi örneği. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), s.71-83.
- Hançer, A. H. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının akademik sahtekârlık eğilimleri üzerindeki etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 12(6), 387-402.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni insan ve insanlar*. 10. Basım. İstanbul: Sistem Matbaacılık.

- Kahyaoğlu, M., Tan, Ç. ve Kaya, M. F. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 225-236.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- MEB (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. Xx.xx.xxxx tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden erişilmiştir.
- MEB (2015). *Mesleki eğilime göre yönlendirme ve kariyer rehberliği projesi. Ankara ve Kastamonu'da yapılan eğitimciler eğitiminin ders notları*. <https://www.kariyerrehberligi.net/upload/dokumanlar/EgiticiNotlari.pdf> adresinden 29.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- MEB (2017-a). *Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023)*. [https://oygm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_07/26174415\\_Strateji\\_Belgesi\\_RG-Ylan-26.07.2017.pdf](https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/26174415_Strateji_Belgesi_RG-Ylan-26.07.2017.pdf) adresinden 29.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- MEB (2017-b). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*. [https://oygm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_12/11115355\\_YY-RETMENLYK\\_MESLEYY\\_GENEL\\_YETERLYKLERI.pdf](https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YY-RETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERI.pdf) adresinden 29.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- MEB (2018). *2023 Eğitim Vizyonu*. [http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023\\_EGITIM\\_VIZYONU.pdf](http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf) adresinden 29.04.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Nalçacı, A. ve Sökmen, Y. (2016). Öğretmen adaylarının mesleği tercih nedenleri ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişki, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 717-727.
- Serdar, E., Harmandar-Demirel, D. Ve Demirel, M. (2018). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının mesleğe ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 2190-2197.
- Su, Z. (1997). Teaching as a profession and as a career: minority candidates' perspectives. *Teaching & Teacher Education*, 13(3), 325-340.
- Tanel, R. , Şengören, S. K. Ve Tanel, Z., (2007). Fizik öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-9.

- Tekerek, M. ve Polat, S. (2011). Öğretmen adalarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *5 th International Computer & Instructional Technologies Symposium*, 22-24 September 2011. Fırat University-Elazığ
- Temizkan, M. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3). 461-486.
- TDK (2009). *Meslek*. <http://sozluk.gov.tr/> adresinden 23.08.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Toprakçı, E. (2009). Öğretmenlerin suç karnesi :Yargı kararlı gazete haberleri ölçütünde karşılaştırmalı bir analiz. *IV. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 14-15 Mayıs 2009, Denizli, Türkiye.
- TÜSİAD (2000). *Kadın-erkek eşitliğine doğru yürüyüş: Eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset*. İstanbul: TÜSİAD. Yayın no: TÜSİAD-T/2000-12/290.
- Tüzel, E. (2014). *Eğitim örgütlerinde kadın yöneticilerin kariyer engellerinin incelenmesi:Ankara ili örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uğurlu, C. T. ve Polat, S.(2011). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 68-74.
- Üstün, E., Erkan S. ve Akman B. (2004). Türkiye’de okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 129-136.
- Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45, 109-127.
- Ürün Karahan, B. ve Erdağı Toksun, S. (2018). Eğitim fakültesi ve pedagojik formasyon gruplarındaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının ve görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1976-1994.
- Yaşar-Ekici, F. (2014). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 658-665.
- Zembat, R., Akşin-Yavuz, E., Tunçeli, H. İ. ve Yılmaz, H. (2018). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ile akademik motivasyon ve başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 789-808.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Tüzel-İşeri, E., Kahraman, H. ve Karadağ, N. (2019). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 682-705. DOI: 10.26466/opus.567283

## Investigation of the Relationships Between the Entrepreneurship Characteristics and Teacher Self-Efficiencies of Teacher Candidates: The Case of Gaziantep University<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.593504

\*

İbrahim Halil Korkmaz\* - Arif Çerçi\*\* - Kadir Kaan Büyükkiz\*\*\*

\*Öğr. Gör. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İslahiye Meslek Yüksekokulu, Gaziantep/ Türkiye

E-Posta: [ihalil@yahoo.com](mailto:ihalil@yahoo.com)

ORCID: [0000-0003-1331-1978](https://orcid.org/0000-0003-1331-1978)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye

E-Posta: [arifcerci@gmail.com](mailto:arifcerci@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-5398-8030](https://orcid.org/0000-0001-5398-8030)

\*\*\*Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye

E-Posta: [kbuyukiz@gmail.com](mailto:kbuyukiz@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-6727-0273](https://orcid.org/0000-0001-6727-0273)

### Abstract

*This study was carried out to determine the relationships and differences between teacher self-efficacy and teacher entrepreneurship characteristics of teacher candidates who are studying at Education Faculties. For the purpose of the study, data were collected from the students of two different faculties of education affiliated with Gaziantep University. Correlation analysis performed on the data set showed that there was a positive and statistically significant relationship between teacher candidates' entrepreneurial tendencies and teacher self-efficacy. In addition, the t-test revealed that there were significant differences between the students of Gaziantep Faculty of Education and Nizip Faculty of Education with respect to both entrepreneurship and teacher self-efficacy levels. It was found that the t-test on the gender variable of the prospective teachers differed significantly in terms of entrepreneurial characteristics and teacher self-efficacy in terms of statistically significant difference between men and women. Psychological Counseling and Guidance, Classroom, Social Studies, Mathematics, Turkish and English Language Teaching Departments, which are part of the study, were statistically differentiated statistically in terms of entrepreneurship and teacher self-efficacy. It is possible to think that the motives that improve teacher trainees' entrepreneurship characteristics and the motives that elevate their teacher self-efficacy are the same or similar. This should be considered in the context of curriculum and syllabus design given in the faculties of education of teachers. Thus, it will be possible to educate individuals who are both better trained professionally and who can respond to the needs of the era at a higher level.*

**Keywords:** *Entrepreneurship, Self-efficacy, Teacher, Education, Student*

<sup>1</sup> This research was presented as abstract paper in the II. International Education Research and Teacher Education Congress held between 13-15 September 2018.

## Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Özellikleriyle Öğretmen Öz-yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziantep Üniversitesi Örneği

\*

### Öz

*Bu çalışma, Eğitim Fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik ve öğretmen girişimcilik özellikleri arasındaki ilişki ve farklılıkları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında veriler, Gaziantep Üniversitesine bağlı iki farklı eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından toplanmıştır. Veri seti üzerinde yapılan korelasyon analizi, öğretmen adaylarının girişimcilik eğilimleri ile öğretmen öz-yeterliği arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak t-testi, Gaziantep Eğitim Fakültesi ve Nizip Eğitim Fakültesi öğrencileri arasında hem girişimcilik hem de öğretmen öz-yeterlik düzeyleri açısından anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkeni bakımından girişimcilik özellikleri ve öğretmen öz-yeterlikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Araştırmanın örneklemini oluşturan Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf, Sosyal Bilgiler, Matematik, Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği Bölümleri, girişimcilik ve öğretmen öz-yeterliği açısından istatistiksel olarak ayrıştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlardan hareketle öğretmen adaylarının girişimcilik özelliklerini ve motivasyonlarını arttıran güdülerinin aynı veya benzer olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, öğretmenlerin eğitim fakültelerinde verilen müfredat ve müfredat tasarımı bağlamında ele alınabilir. Böylelikle hem profesyonel olarak daha iyi eğitilmiş hem de çağın ihtiyaçlarına daha yüksek düzeyde cevap verebilen bireyler yetiştirmek mümkün olacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Girişimcilik, Öz-yeterlik, Öğretmen, Eğitim, Öğrenci*

## Introduction

Entrepreneurship is defined as the study of opportunity resources consisting of the process of discovering, evaluating and using opportunities (Shane and Venkataraman, 2000). In this context, entrepreneurship education is defined as the process in which students prepare for the world of work, which can be applied in every area of people's lives, and are given a number of skills to provide individual, social and economic returns (European Commission, 2011). In entrepreneurship education, which is expressed in the field of education, it is more important that students produce innovative ideas and gain features that will enable them to realize these ideas (Bellingham, L., Dhaliwal, H., Matlay and etc., 2012).

In recent years, the issue of entrepreneurship in teacher education has been one of the subjects mentioned in the European Commission's reports (European Commission, 2011; 2014; 2016). According to Schumpeter, the main process of entrepreneurship is innovation. The aim is to increase the productivity, to introduce new products, to try new methods to produce, to rearrange the resources (Schumpeter, 1934). In addition, entrepreneurship is a phenomenon that needs to be undertaken in the axis of innovation and creativity (Bozkurt, 2011). Therefore, the foundation of entrepreneurship is based on assuming some risks and introducing innovative products or services. In this sense, it may not be possible to expect each individual to engage in entrepreneurship. In this sense, it can be said that individuals who will engage in entrepreneurship should have some characteristics (Deveci and Aydın, 2017). As a result of literature review, the entrepreneur characteristics can be listed as; taking risks, being innovative, being creative, seeing opportunities, adapting to change, being self-confident, being tolerant of uncertainty, being determined, desire to succeed, acting independently, leadership, effective communication, focusing on internal control, decision making, responsibility receiving and so on (Deveci, 2016). It can be said that most of these features can be grouped under emotional intelligence. As a matter of fact, it is seen that the most important dimensions in researches related to entrepreneurship scale are taking risks, being innovative, seeing self-confidence, seeing opportunities and emotional intelligence (decision-making and self-control, desire

for success, being motivated, being able to control emotions) (Deveci and Çepni, 2015).

It is seen that entrepreneurship is associated with the education field in two ways (Çetin, et. al., 2017). These are entrepreneurship education and educational entrepreneurship. Entrepreneurship training focuses on entrepreneurial thinking and action. The importance of entrepreneurship education has been increasing in the last two decades. Entrepreneurship education is becoming a common phenomenon in global life. On the other hand, educational entrepreneurship is one of the sub-dimensions of entrepreneurship. The thinkers who advocate educational entrepreneurship argue that educational entrepreneurship issues should have genetic transmission, environmental factors, individual learning and life skills (Barr, 2000; Rushing, 1990; Snow, 2012). An entrepreneurial mindset is essential to a nation's socioeconomic growth as well as educational level, but it has not been established in the proper way among the people of both sectors. The industrial revolution forms the backbone of development of a nation. The innovation is the key for success to ascertain the global competitiveness (Li et al, 2019). The Entrepreneurs need to collaborate effectively with the industry people as leaders, in teams, and with their peer the need to identify a signature pedagogy for entrepreneurship that can be used in all teaching and learning contexts associated with all forms of Entrepreneur education (Jones, 2019).

The concept of self-efficacy is defined as the individual's own judgment on the status of an individual to organize and carry out the necessary tasks to show a certain behavior (Bandura, 2001). Perceived self-efficacy affects the individual's motivation as it is related to the results of the performance (Bandura, 1999). Individuals perceptions of self-efficacy are formed from their own experiences directed towards the task, from indirect experiences, verbal persuasion by the environment, and their psychological conditions (Bandura, 1982; Schunk, 1987). The past achievements of the individual towards the task nourish the self-efficacy perception to achieve the task. In addition, the incentives that the environment can do this task and the individual's own psychological status (courage, self-confidence, etc.) strengthen their self-efficacy perception. Bandura (1982) emphasizes that self-efficacy perception affects the persistence of the individual towards the task.



Perceived self-efficacy plays a central role in the Social Cognitive Learning Theory. Because the perception of competence does not only affect the outcome of the behavior. The perception of competence affects the desire on other variables, analytical and strategic thinking, resistance to adversity and motivation (Bandura, 1999; Bandura, Barbaranelli, Caprara and Pastorelli, 2001). Therefore, self-efficacy perception of the individual not only directs his / her behaviors but also affects their decisions about different tasks (Bandura, 1999).

When it comes to teacher competencies, it is seen that the studies on this issue were made by RAND researchers who first took the work of Rotter (1966) as a theoretical basis in the 70s (Tschannen-Moran, Woolfolk Hoy and Hoy, 1998). In these studies; The beliefs or convictions developed by teachers about how they can influence the learning of non-motivated students are defined as teacher competence perception (Tschannen-Moran, Woolfolk Hoy and Hoy, 1998).

Teachers' self-efficacy is defined as the belief that the teacher can demonstrate the desired effect in student behavior, whether or not the students are motivated (Tschannen-Moran, Woolfolk Hoy and Hoy, 1998). More generally, the teacher's perception of himself / herself in dealing with the tasks in the teaching process is called the teacher self-efficacy. With Cognitive Theories developed after the Behavioral Learning Approach, it is seen that the students are more active in the learning process, they can learn more easily and how they can develop more positive attitudes in the learning process and how the competencies of teachers can be structured more effectively.

Studies conducted by different researchers have concluded that entrepreneurial behavior requires the ability to communicate effectively with others. The ability to interact with other people depends on a high level of emotional intelligence and is important for the ability to take advantage of opportunities and innovations (Chell& Baines, 2000; Duchseneau and Gartner, 1990; Rauch and Frese, 2007). Zampetakis et al. (2009) stated that emotional intelligence affects entrepreneurship behavior in two ways. First, individuals with a high level of emotional intelligence are more resistant to stress through self-efficacy. Second, those with a high level of emotional intelligence are proactive individuals, and this is possible

through more creative incentives that allow them to enter entrepreneurial behavior.

The characteristics of social entrepreneur teachers can be listed as; self-motivation, determination, ambition, charisma, leadership, risk taking, transferring and adopting their visions, inspiration, use of resources at high levels (Shaw & Carter, 2007), being open to extravagance and experience (Akar and Aydin, 2015). Empathy and high levels of motivation are necessary features for a social entrepreneur (Pearce, 2003). These characteristics are reminiscent of the perception of emotional intelligence and self-efficacy.

It is seen that determining the relationship between the entrepreneurial characteristics and self-efficacy levels of the teacher trainees in terms of strength and direction is of great importance in terms of increasing the success of teacher's education. This study was carried out to determine the relationships and differences between teacher self-efficacy and teacher entrepreneurship characteristics. Based on the results of the study, it will be possible to make suggestions for adding and organizing to the training formation of the teachers.

## **Methodology**

In the research, cross-sectional screening method was used. Screening method is a scientific research method in order to understand the specific characteristics of a universe. It is essential to make generalization in screening researches. Since it is necessary to obtain a lot of information about him in order to describe any phenomenon; screening research is usually carried out on a large amount of data (Özdemir, 2015). In addition, the probable relational and differential patterns between the fundamental variables (entrepreneurship and self-efficacy) of the research have been examined by using statistical parametric tests.

## **Data Collection Tools**

Two different scales were used to collect data on teacher self-efficacy and entrepreneurship variables. Yılmaz and Sünbül's (2009) Entrepreneurship Scale for University Students were used for entrepreneurship variable as

data collection tools for teachers candidates. Teacher Self-Efficacy Scale which developed by Tschannen-Moran and Woolfolk Hoy in 2001; adapted to Turkish by apa, akiroğlu and Sarıkaya (2005) was used as a data collection tool for teacher self-efficacy variable. In addition, an information form was used to question the demographic characteristics, the faculties and departments of teacher candidates.

### **Sample of the Research**

The data collected by the scales applied to 332 teacher candidates who were studying at the Gaziantep Faculty of Education and the Nizip Faculty of Education, two different faculties of education affiliated to the University of Gaziantep, were first checked for assumptions required by parametric statistical tests. As a result of the normality test performed, 3 questionnaires which constitute missing values were removed from the data set, and the data set from the remaining 329 samples were found to be in accordance with the parametric tests. 231 of the teacher candidates were females and the 98 are males. They are the students of six different departments such as Psychological Counseling, School, Social, Mathematics, Turkish and English teaching in their faculties.

### **Data Analysis Methods**

Kolmogorov-Smirnov test was used to determine the distribution structure of data collected. For understanding the relationship patterns between variables of research; correlation analysis, t-test, one-way analysis of variance and Scheffe analysis methods were used.

### **Findings**

As was mentioned previously, this study aims at exploring the relationships and differences among teacher candidates concerning Teacher Self Efficacy and Entrepreneurship. To this end, two different scales were used to gather data for each of the dependent variables. Before continuing with the analysis of the data, the data were first checked for the assumptions required by parametric statistical techniques.

As a rule of thumb, to perform parametrical tests, first and foremost, the data need to be normally distributed (Field, 2009). The data collected for this study were processed through tests of normality. At the first attempt, the calculations yielded 3 outliers and they were removed from the dataset. Thus, the sample size that was 332 at the beginning reduced to 329 after the outliers were removed from the sample.

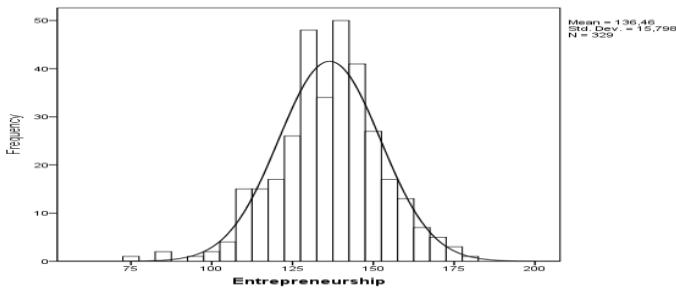
After the removal of the outliers, the dataset was processed for normality. A Kolmogorov-Smirnov test was used to test for normality and related results are presented in Table 1.

*Table 1. Kolmogorov-Smirnov test results for Teacher Self Efficacy and Entrepreneurship dataset*

Scale	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	p
Entrepreneurship	,053	329	,053
Teacher Self Efficacy	,044	329	,200

As can be observed from the above table, the results of the normality test indicate that the datasets for both scales are normally distributed for Entrepreneurship [D (329) = ,053,  $p > ,05$ ] and for Teacher Self Efficacy [D (329) = ,044,  $p > ,05$ ].

In order to confirm the normality of the dataset, the following histograms can be checked. The first histogram represents the Entrepreneurship dataset and the second one represents the Teacher Self Efficacy dataset.



*Figure 1. Histogram for the Entrepreneurship data*

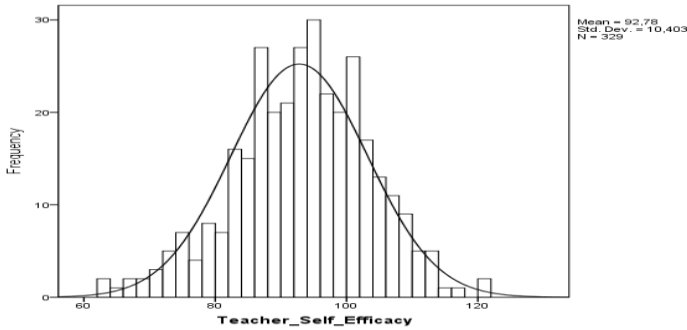


Figure 2. Histogram for the Teacher Self Efficacy data

In the figures above, the data distributions for both Entrepreneurship and Teacher Self Efficacy are displayed with a normal curve line. As can be observed from the two figures above, the data distributions for both sets are in line with the normal distribution curve, which means that the dataset can be used to carry out parametric tests.

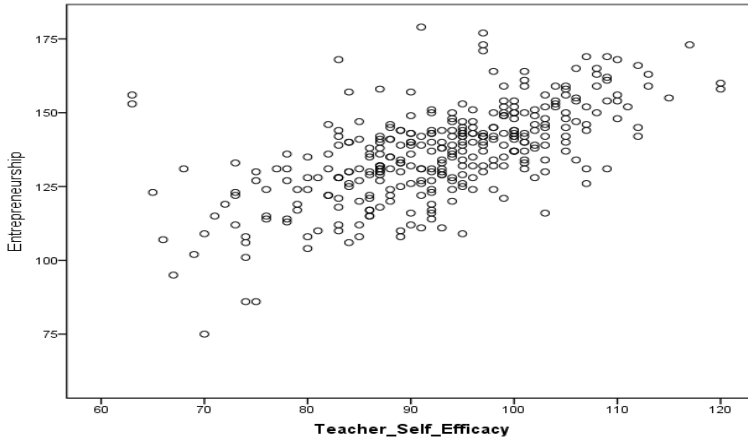
The first research question that the current study is trying to deal with is whether there is a relationship between Entrepreneurship and Teacher Self Efficacy levels of teacher candidates? To answer this question, the correlation between the two scales were calculated and the results are presented in Table 2.

Table 2. Relationship between Entrepreneurship and Teacher Self Efficacy levels of teacher candidates

Scales	1	2
1) Entrepreneurship	-	
2) Teacher Self Efficacy	,629*	-

\*  $p < ,01$

In the table above, a correlational matrix that shows the relationship between the two dependent variables. It is clear from the table that there is a statistically significant relationship between Entrepreneurship and Teacher Self Efficacy levels ( $r = ,629$ ;  $N = 329$ ;  $p = ,000$ ). The correlation between the two dependent variables can be confirmed with a scatter plot below.



*Figure 3. Scatter plot showing the positive relationship between Entrepreneurship and Teacher Self Efficacy scores of teacher candidates*

For the second research question that tries to find out whether there is a statistically significant difference between teacher candidates at Nizip Faculty of Education and Gaziantep Faculty of Education in terms of Entrepreneurship levels, a t-test was performed, and the related results are given in the following table.

*Table 3. T-test results showing whether Entrepreneurship scale scores show a statistically significant difference depending on the faculty*

Groups	N	$\bar{X}$	sd	SEM	t test		
					t	df	p
NFE	69	140,84	14,206	1,710	2,615	327	,009
GFE	260	135,30	16,019	,993			

In Table 3, independent samples t-test results showing whether Entrepreneurship scale scores show statistically significant differences depending on the faculty that the teacher candidates attend to can be analyzed. It is clear from the table that there is a significant difference between the scores of teacher candidates at Nizip Faculty of Education (NFE) ( $\bar{X}$  = 140,84, sd = 14,206) and the ones at Gaziantep Faculty of Education (GFE) ( $\bar{X}$  = 135,30, sd = 16,019);  $t(327) = 2,615$ ,  $p = ,009$ . The null hypothesis stating

that there is statistically no significant difference between the two groups' mean scores in terms of Entrepreneurship is rejected.

The third research question concerns the difference between teacher candidates at Nizip Faculty of education and Gaziantep Faculty of Education in terms of Teacher Self Efficacy levels. As in the first research question, as there are two independent groups, n independent t-test was performed and the results are provided in the following table.

*Table 4. T-test results showing whether Teacher Self Efficacy scale scores show a statistically significant difference depending on the faculty*

Groups	N	$\bar{X}$	sd	SEM	t test		
					t	df	p
NFE	69	94,99	10,554	1,271	1,986	327	,048
GFE	260	92,20	10,304	,639			

In the above table, t-test results along with the mean scores, standard deviation and standard error means are given. It can be understood from Table 4 that there is a significant difference between the scores of teacher candidates at Nizip Faculty of Education (NFE) ( $\bar{X} = 94,99$ ,  $sd = 10,554$ ) and those at Gaziantep Faculty of Education (GFE) ( $\bar{X} = 92,20$ ,  $sd = 10,304$ );  $t(327) = 1,986$ ,  $p = ,048$ . Therefore, the null hypothesis stating that there is statistically no significant difference between the two groups' mean scores in terms of Teacher Self Efficacy is rejected.

The next research question is related to the gender preferences concerning Entrepreneurship. The research question is: Is there a statistically significant difference between male and female teacher candidates in terms of Entrepreneurship levels? The Entrepreneurship scale scores of the two groups, female and male teacher candidates, were compared through a t-test and the related results are presented in the following table.

*Table 5. T-test results showing whether Entrepreneurship scale scores show a statistically significant difference depending on the gender*

Groups	N	$\bar{X}$	sd	SEM	t test		
					t	df	p
Female	231	135,13	16,221	1,067			
Male	98	139,58	14,350	1,450	-2,351	327	,019

In Table 5, the mean scores, standard deviation and standard error means and t-test results are given. It is clear from the table that there is a significant difference between the scores of female teacher candidates ( $\bar{x} = 135,13$ ,  $sd = 16,221$ ) and male teacher candidates ( $\bar{x} = 135,58$ ,  $sd = 14,350$ );  $t(327) = -2,351$ ,  $p = ,019$ . Thus, the null hypothesis stating that there is statistically no significant difference between female and male teacher candidates' mean scores concerning Entrepreneurship is rejected.

Within the scope of the current study, the fifth research question tries to determine if there is a statistically significant difference between male and female teacher candidates in terms of Teacher Self Efficacy levels. To this end, a t-test was conducted and the related results are displayed in the following table.

*Table 6. T-test results showing whether Teacher Self Efficacy scale scores show a statistically significant difference depending on the gender*

Groups	N	$\bar{x}$	sd	SEM	t test		
					t	df	p
Female	231	92,94	10,305	,678	,4	3	,68
Male	98	92,43	10,675	1,078	03	27	7

The mean scores, standard deviation and standard error means and t-test results can be analyzed in the table above. One can interpret from the table that there isn't a significant difference between the scores of female teacher candidates ( $\bar{x} = 92,94$ ,  $sd = 10,305$ ) and male teacher candidates ( $\bar{x} = 92,43$ ,  $sd = 10,675$ );  $t(327) = ,327$ ,  $p = ,687$ . Therefore, the null hypothesis stating that there is statistically no significant difference between female and male teacher candidates' mean scores concerning Teacher Self Efficacy is accepted.

The next research question tries to find out whether there is a statistically significant difference among teacher candidates at different departments in terms of Entrepreneurship levels. In the education faculties in which this study was carried out, there are basically six different departments as Psychological Counseling, School, Social Sciences, Mathematics Turkish Language and English Language. Therefore, in order to get an answer to this research question, since there are six different groups, a parametric test, one-way ANOVA was conducted and the related results



are presented below. The first results are related to group means and standard deviation.

*Table 7. Group means and standard deviations concerning Entrepreneurship scale*

Group	N	$\bar{x}$	sd
Psychological Counseling	39	130,36	20,079
School	117	139,61	15,217
Social	28	142,21	10,584
Mathematics	59	130,44	17,186
Turkish	67	136,81	12,540
English	19	138,58	13,692
Total	329	136,46	15,798

It is clear from Table 7 that the lowest mean score belongs to the Psychological Counseling group ( $\bar{x} = 130,36$ ) while the highest score belongs to the School teacher candidates ( $\bar{x} = 139,61$ ). In addition to this, the Psychological counseling group actually has the highest standard deviation ( $sd = 20,079$ ). The one-way ANOVA results which are based on these means and standard deviations are presented in the following table.

*Table 8. One-way ANOVA results comparing six groups in terms of the Entrepreneurship scale*

	Sum of squares	df	Mean square	F	p
Between groups	5768,441	5	1153,688	4,897	,000
Within groups	76089,255	323	235,570		
Total	81857,696	328			

According to the data presented in Table 8, there is a statistically significant effect of the department on Entrepreneurship at the  $p < .01$  level for the six departments [ $F(5, 323) = 4,897, p = ,000$ ]. However, this table alone cannot help us to see which group means actually differ significantly. Therefore, a post-hoc Scheffe test was conducted to see the groups' means differences and the results are provided in the following table.

**Table 9. Scheffe test results to determine which group means differ significantly in terms of the Entrepreneurship scale**

Groups (i)	Groups (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	SEM	p
Psy. Counseling	School	-9,248	2,838	,062
	Social	-11,855	3,802	,087
	Mathematics	-,082	3,167	1,000
	Turkish	-6,447	3,091	,502
	English	-8,220	4,294	,599
School	Psy. Counseling	9,248	2,838	,062
	Social	-2,607	3,229	,985
	Mathematics	9,166*	2,451	,017
	Turkish	2,801	2,351	,922
	English	1,028	3,796	1,000
Social	Psy. Counseling	11,855	3,802	,087
	School	2,607	3,229	,985
	Mathematics	11,774	3,522	,051
	Turkish	5,408	3,454	,783
	English	3,635	4,562	,986
Mathematics	Psy. Counseling	,082	3,167	1,000
	School	-9,166*	2,451	,017
	Social	-11,774	3,522	,051
	Turkish	-6,365	2,740	,372
	English	-8,138	4,049	,545
Turkish	Psy. Counseling	6,447	3,091	,502
	School	-2,801	2,351	,922
	Social	-5,408	3,454	,783
	Mathematics	6,365	2,740	,372
	English	-1,773	3,989	,999
English	Psy. Counseling	8,220	4,294	,599
	School	-1,028	3,796	1,000
	Social	-3,635	4,562	,986
	Mathematics	8,138	4,049	,545
	Turkish	1,773	3,989	,999

As is clear in Table 9, the source of the statistically significant difference actually stems from the means of School and Mathematics teaching departments. The mean difference between the two groups is 9,166 with a standard error mean of 2,451 and  $p = ,017$ .

The last research question of the current study tries to determine whether there is a statistically significant difference among teacher candidates at different departments in terms of Teacher Self Efficacy levels. To this end, a one-way ANOVA was conducted and the related results are presented in the following table.

*Table 10. Group means and standard deviations concerning Teacher Self Efficacy scale*

Group	N	$\bar{x}$	sd
Psychological Counseling	39	89,82	10,792
School	117	94,47	10,938
Social	28	97,04	9,123
Mathematics	59	91,10	10,659
Turkish	67	91,07	9,305
English	19	93,47	7,770
Total	329	92,78	10,403

In Table 10 above, group mean scores and standard deviations concerning Teacher Self Efficacy scale are presented. As can be understood from the figures, Social teacher candidates have the highest mean score ( $\bar{x} = 97,04$ ) with a standard deviation of 9,123 and Psychological Counseling group has the lowest mean score ( $\bar{x} = 89,82$ ) with a standard deviation of 10,792. One-way ANOVA test results based on these figures are presented in the next table.

*Table 11. One-way ANOVA results comparing six groups in terms of the Teacher Efficacy scale*

	Sum of squares	df	Mean square	F	p
Between groups	1553,071	5	310,614	2,956	,013
Within groups	33942,607	323	105,085		
Total	35495,678	328			

In Table 11, it can easily be seen that there is a statistically significant effect of the department on Teacher Self Efficacy scores at the  $p < .01$  level for the six departments [  $F(5, 323) = 2,956, p = ,013$ ]. However, as was mentioned previously, this table alone cannot help us to see which group

means actually differ significantly. For this reason, a Scheffe test was performed to see the group mean differences. The related results are presented in Table X.

*Table 12. Scheffe test results to determine which group means differ significantly in terms of the Teacher Efficacy scale*

Groups (i)	Groups (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	SEM	p
Psy. Counseling	School	-4,650*	1,895	,015
	Social	-7,215*	2,539	,005
	Mathematics	-1,281	2,116	,545
	Turkish	-1,254	2,065	,544
	English	-3,653	2,868	,204
School	Psy. Counseling	4,650*	1,895	,015
	Social	-2,566	2,157	,235
	Mathematics	3,368*	1,637	,040
	Turkish	3,395*	1,571	,031
	English	,996	2,536	,695
Social	Psy. Counseling	7,215*	2,539	,005
	School	2,566	2,157	,235
	Mathematics	5,934*	2,352	,012
	Turkish	5,961*	2,307	,010
	English	3,562	3,047	,243
Mathematics	Psy. Counseling	1,281	2,116	,545
	School	-3,368*	1,637	,040
	Social	-5,934*	2,352	,012
	Turkish	,027	1,830	,988
	English	-2,372	2,704	,381
Turkish	Psy. Counseling	1,254	2,065	,544
	School	-3,395*	1,571	,031
	Social	-5,961*	2,307	,010
	Mathematics	-,027	1,830	,988
	English	-2,399	2,664	,369
English	Psy. Counseling	3,653	2,868	,204
	School	-,996	2,536	,695
	Social	-3,562	3,047	,243
	Mathematics	2,372	2,704	,381
	Turkish	2,399	2,664	,369

The results of the Scheffe post-hoc test reveals the sources of the mean differences among the groups. According to the results presented in Table 12, Psychological Counseling group differ significantly from the School and Social teacher candidates group ( $p = ,15$  and  $p = ,05$  respectively).

School teacher candidates' mean scores differ significantly from Psychological Counseling ( $p = ,015$ ), Mathematics ( $p = ,040$ ), and Turkish teacher candidates' mean scores ( $p = ,031$ ). Social teacher candidates' mean scores differ from Psychological Counseling ( $p = ,005$ ), Mathematics ( $p = ,012$ ) and Turkish teacher candidates ( $p = ,010$ ). Mathematics teacher candidates' mean scores differ significantly from School ( $p = ,040$ ), and Social teacher candidates ( $p = ,012$ ). The last group, Turkish teacher candidates' mean scores differ significantly from School ( $p = ,031$ ) and Social teacher candidates ( $p = ,010$ ).

## Discussion and Conclusion

In this study, which aims to determine the relationship between teacher candidates' self-efficacy and entrepreneurial characteristics, the scores of teacher candidates in Gaziantep Faculty of Education and Nizip Faculty of Education on self-efficacy scale and entrepreneurship scale were compared according to various variables. Based on the findings of this comparison, the following conclusions are reached:

- It has been determined that there is a positive correlation between teacher candidates' self-efficacy perceptions and entrepreneurship characteristics. This situation can be interpreted that the characteristics that shape the perception of self-efficacy and the factors determining the entrepreneurial characteristics support each other.
- Entrepreneurship scores of teacher candidates in Nizip Faculty of Education are significantly higher than those of teacher candidates in Gaziantep Faculty of Education. As a district of Gaziantep, Nizip's social, artistic, scientific and cultural prospects are very limited compared to Gaziantep city center. This situation can be explained by the fact that the teacher candidates studying in Nizip are more in search of their personal development.
- The scores obtained from the self-efficacy scale indicate that the self-efficacy scores of the teacher candidates in Nizip are higher than the teacher candidates in Gaziantep Faculty of Education. This situation can be explained that the disadvantageous conditions mentioned above are directed to the Nizip teacher candidates to devote more time to their academic development.

- It is concluded that female teacher candidates' entrepreneurship scores are higher than male teacher candidates. This result is pleasing considering the disadvantaged position of women by social perception.
- It was concluded that there was no significant difference between the self-efficacy scores of male and female teacher candidates. In this context we can say that the gender is not a determinative variable on the perception of self-efficacy.
- In terms of entrepreneurship scores, Psychological Counseling and Guidance teacher candidates have the lowest points and primary school teacher candidates have the highest points. The fact that the teacher candidates in the field of Psychological Counseling and Guidance have the lowest points in terms of entrepreneurship characteristics can be explained by the fact that the teacher candidates in this field have more employment opportunities than other fields.
- In terms of self-efficacy scores, Psychological Counseling and Guidance teacher candidates have the lowest points, whereas teacher candidates in social studies have the highest score. The fact that teacher candidates of Psychological Counseling and Guidance department have the lowest score in terms of self-efficacy of teaching can be explained by the fact that teachers in this field do not teach any subject area in the classroom.

It is possible to say that the environmental conditions that support entrepreneurship and entrepreneurship activities are affected by a sociological context that includes the social structure, the conditions of this structure and the psychological characteristics of the individual. All these conditions constitute the context that leads to the emergence of the entrepreneurial culture or the inability to emerge from another perspective.

It is a known case that teacher self-efficacy is influenced by all these factors affecting entrepreneurship. As a matter of fact, the results presented above in this study confirm the overlap. In this context, the cooperation between both entrepreneurship and the teaching characteristics of the social structure is a very important finding for the institutions providing education for the entrepreneurship and educating professionals both.

In today's conditions, the economic and social aspects of entrepreneurship are a decisive factor in the welfare levels of societies. Considering the important role of teachers in the education of future generations, the effect of teaching on the level of welfare appears to be an undeniable issue. In this respect, the significant relationship between these two variables should be closely examined by the relevant researchers. The findings provide a basis for future studies on how to present the relationship between entrepreneurship and teacher self-efficacy to the use of relevant stakeholders.

### Kaynakça / References

- Akar, H. and Aydın, S. (2015). The predictive level of social entrepreneurship characteristics of the personality traits of preservice teachers. *The Journal of Academic Social Science*, 3(12), 425-436.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American psychologist*, 37(2), 122-147.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 21-41.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V. and Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development*, 72(1), 187-206.
- Barr, J.S. (2000). *A comparison of the perceptions of entrepreneurial traits by program and gender among secondary at-risk, vocational, and college-preparatory students* (Unpublished doctoral dissertation). The Faculty of the Graduate School University of Missouri-Columbia, USA.
- Bellingham, L., Dhaliwal, H., Matlay and etc. (2012). *Enterprise and entrepreneurship education: Guidance for UK higher education providers*. Available at: <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/26741> (accessed 3 August 2015).
- Bozkurt, Ö.Ç. (2011). *Dünyada ve Türkiye'de girişimcilik eğitimi: Başarılı girişimciler ve öğretim üyelerinden öneriler*. Ankara: Detay yayıncılık.

- Çapa, Y., Çakıroğlu J. ve Sarıkaya, H. (2005). Öğretmen özyeterlik ölçeği Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 30(137), 74-81.
- Çetin, Ş., Şahin, Ç., Mertol, H., Arcagök, S. and Girgin, D. (2017). A Comparison of entrepreneurial skills of fourth-grade gifted and normal student's in social studies. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, 7(2), 110-125.
- Chell, E., & Baines, S. (2000). Networking, entrepreneurship and microbusiness behaviour. *Entrepreneurship & Regional Development*, 12(3), 195-215.
- Deveci, I. (2016). *Fen bilimleri öğretim programıyla (5-8) bütünleştirilmiş girişimcilik eğitimi modüllerinin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Deveci, I., and Aydın, F. (2017). Multiple intelligence as a predictor of the entrepreneurial characteristics of prospective science teachers. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 18(3), 175-188. DOI: 10.17679/inuefd.335888
- Deveci, I., and Çepni, S. (2015). Öğretmen adaylarına yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 92-112.
- Duchesneau, D.A., and Gartner, W.B. (1990). A profile of new venture success and failure in an emerging industry. *Journal of Business Venturing*, 5(5), 297-312.
- European Commission, (2011). *Entrepreneurship education: Enabling teachers as a critical success factor. A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education*. Final Report, Entrepreneurship Unit, Bruxelles.
- European Commission, (2014). *Entrepreneurship education: A guide for educators*. Entrepreneurship 2020 Unit Directorate-General for Enterprise and Industry, European Commission, 1049 Brussels.
- European Commission, (2016). *Entrepreneurship education at school in Europe*. Eurydice Report. EACEA/Eurydice, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Field, A.P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Los Angeles: SAGE Publications.



- Jones, C. (2019). *A signature pedagogy for entrepreneurship education*. Journal of Small Business and Enterprise Development, 26(2), 243-254.
- Li, C., Rehman, H., Asim, S. (2019). *Induction of Business Incubation Centers in Education Institutions: An Effective Approach to Foster Entrepreneurship*. Journal of Entrepreneur Education, 22(1), 1-12.
- Özdemir, E. (2015). Tarama yöntemi. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı) içinde (77-97). Ankara: Pegem Akademi.
- Pearce, J. (2003). *Social enterprise in anytown*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Rauch, A., and Frese, M. (2007). Let's put the person back into entrepreneurship research: A meta-analysis on the relationship between business owners' personality traits, business creation, and success. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(4), 353-385.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28. <http://dx.doi.org/10.1037/h0092976>
- Rushing, F. (1990) Entrepreneurship and education. In C. A. Kent (Ed.), *Entrepreneurship education current developments, future directions* (pp 29–39). New York: Quoru Books.
- Schumpeter, J.A. (1934). *The theory of economic development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schunk, D.H. (1987). Peer Models and Children's Behavioral Change. *Review of Educational Research*, 57(2), 149–174. <https://doi.org/10.3102/00346543057002149>
- Shane, S. and Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226. DOI:10.5465/amr.2000.2791611
- Shaw, E. and Carter, S. (2007). Social entrepreneurship, theoretical antecedents and empirical analysis of entrepreneurial processes and outcomes, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14, (3), 418-434.
- Snow, M.H. (2012). *Music education and entrepreneurship: Post-secondary music teacher education and value creation for individuals and communities* (Unpublished master dissertation). Boston University: USA.
- Tschannen-Moran M. and Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an exclusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.

Yılmaz, E., Sünbül, A.M. (2009). Developing Scale of University Students Entrepreneurship. *Selçuk University Journal of Social Sciences Institute*, 21, 196-203.

Zampetakis, L.A., Kafetsios, K., Bouranta, Dewett, N.T ,and Moustakis,V.S. (2009). On the relationship between emotional intelligence and entrepreneurial attitudes and intentions. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 15(6), 595-618.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Korkmaz, İ. H., Çerçi, A. ve Büyükikiz K. K. (2019). Investigation of the relationships between the entrepreneurship characteristics and teacher self-efficiencies of teacher candidates: The case of Gaziantep University. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 706-727. DOI: 10.26466/opus.593504.

## Effects of Using WebQuest and Animation on Academic Achievement and Retention in Social Studies Education

DOI: 10.26466/opus.596121

\*

Fitnat Gürgil\*

\* Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Beşevler/Ankara/Türkiye

E-Posta: [fgurgil@gazi.edu.tr](mailto:fgurgil@gazi.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-3322-1438](https://orcid.org/0000-0002-3322-1438)

### Abstract

*The aim of this study is to analyze the effects of animation and WebQuest teaching methods on students' academic achievement and retention of the learned knowledge. One control and two experimental groups were used in this quasi-experimental study. 94 students participated in the study, 32 of which were in the experimental group 1 taught by using WebQuest, 31 in the experimental group 2 taught by using animation, and 31 in the control group which was taught through traditional teaching. The study was carried out in the fall semester of 2017-2018 academic year in a secondary school (with middle socioeconomic level students) located in Ankara. The academic achievement test, which was prepared by the researcher, was applied to all three groups as the pre-test, post-test, and retention test. The findings revealed that the teaching method, applied in three different groups whose learning level was equivalent at the beginning of the study, affected academic achievement to different degrees. The analysis of the post-test data indicates that animation and WebQuest teaching methods have a similar effect on increasing academic success. On the other hand, the WebQuest teaching method has emerged as the most effective method for remembering the information learned.*

**Keywords:** WebQuest, Animation, Social studies course, Quasi-experimental design

## Sosyal Bilgiler Eğitiminde WebQuest ve Animasyon Kullanımının Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi

\*

### Öz

*Bu araştırmanın amacı animasyon ve WebQuest öğretim yöntemlerinin öğrencilerin akademik başarılarına ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığına etkisini incelemektir. Yarı deneysel desene göre tasarlanan bu çalışmada iki deney ve bir kontrol grubu kullanılmıştır. WebQuest öğretimının uygulandığı deney 1 grubuna 32, animasyon öğretimının uygulandığı deney 2 grubuna 31 ve geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubuna da 31 olmak üzere toplam 94 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Çalışma, Ankara’da orta sosyoekonomik düzeyde bulunan bir ortaokulda, 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz döneminde yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan, akademik başarı testi her üç gruba da ön-test, son-test ve kalıcılık testi şeklinde üç kez uygulanmıştır. Elde edilen bulgular çalışmanın başlangıç aşamasında öğrenme düzeyi birbirine denk olan üç farklı grupta, uygulanan öğretim yönteminin akademik başarıyı farklı düzeylerde etkilediğini ortaya koymuştur. Son-test verilerinin analizine göre akademik başarıyı arttırmada animasyon ve WebQuest öğretim yöntemlerinin benzer etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan öğrenilen bilgilerin hatırlanması konusunda ise WebQuest öğretim yönteminin en etkili yöntem olduğu belirlenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** *WebQuest, Animasyon, Sosyal bilgiler dersi, Yarı deneysel desen*

## Introduction

The rapid advances in the field of Information and Communication Technology (ICT) have been transforming all areas of life (Yeşiltaş and Turan, 2015). One of the most important factors that accelerated this transformation in recent years is the use of Internet and computer technology together. Towards the end of the 20th century, computers began to be mass-produced, enabling increasing access to computers (Eady and Lockyer, 2013), and triggering the rapid rise in the use of computers by the educational institutions around the world.

With the use of computers and the Internet together, humans have begun to access educational environments independent of time and place (Acun, 2004). There is a gradual progress in the use of computers and the Internet in the classroom. For example, in the early days, called Web 1.0 technology, information was produced and shared from a single center. Students were only the recipients (readers or commentators) of the information presented to them through the Web 1.0 technology. However, with the help of the Web 2.0 technology, the students moved from the position of receiving the information to the position of structuring and sharing the information.

The learning process and individual qualities of today's youth classified as the 'digital natives' by Prensky (2001) or as 'Generation Z' (Igel and Urquhart, 2012) have also undergone a rapid transformation. These young people labeled as the Gen Z or digital natives have shorter attention spans than those of the previous generations of youth. They also see technology as an integral part of their lives. It is not realistic to expect this new generation of young people (Eşgi, 2013), whose mastery of technology and adaptation to innovations is much faster, to sit around and focus on their lessons during an entire period of a lesson (35-40 minutes). The needs and expectations of the new generation have changed. The digital natives or students representing the Gen Z do not simply receive the information they are presented; they attach great importance to producing, sharing, and questioning information. It is vital to create adequate learning environments to address the needs of the next generation of youth and prepare them for the future.

Web-based teaching materials can be updated faster than printed materials, can contribute to the development of students' high-level thinking skills, embody and concretize abstract issues, involve various sensory organs, and enable active participation in the course by increasing motivation (Eady and Lockyer, 2013; Kaya, 2008; Ulusoy and Gülüm, 2009). Consequently, the use of web-based teaching materials is becoming increasingly more common. The WebQuest and animations are among the web-based training tools that can meet the interests, needs and expectations of the new generation of youth.

### **WebQuest**

Sharing information on the Internet has become very easy (Açıklalın and Duru, 2005). However, doubts about the accuracy of the information shared on the Internet have also increased. The ubiquity of the harmful content and piles of false information on the Internet that can be easily accessed by students are among the most worrisome problems that disturb educators and parents (Yoder, 1999). The WebQuest instructional design, developed by Dodge (1995), is one of the designs aiming to minimize students' exposure to harmful and inaccurate digital information. Allowing the student to actively take part in the learning process by emphasizing the learner's inquiry and research skills, the WebQuest is an Internet-based teaching method in which the learning process is divided into six steps as 'Introduction, Task, Process, Resources, Evaluation, and Conclusion' (Dodge, 1995, 2001; March, 2000; Yoder, 1999; Çetin and İnel, 2017).

In the WebQuest learning environment, teachers can monitor their students while quickly updating their courses with new information (Çetin and İnel, 2017). WebQuest liberates teaching from time and space limitations. It contributes to the development of students' inquiry, research and high-level thinking skills. In WebQuest courses, students continue to learn outside the school at their own pace of learning. It also provides equal educational opportunities for disadvantaged students (Gürgil, Ünal and Aksoy, 2019).

## Animation

Animation is one of the computer-based instructional materials in which static objects such as pictures, photographs, graphics are combined with sound and motion effects (Aslan-Efe, 2015; Burke, Greenbowe and Windschitl, 1998; Genç, 2013; Large, 1996; Mayer and Moreno, 2002). Animations add dynamism to the learning process thanks to their motion capacities. Animations are pointed out as one of the effective computer based educational tools that attract students' attention and increase their learning motivation (Karagöz and Korkmaz, 2015). Animations also contribute to an improved understanding of complex, abstract and difficult subjects (Weiss, Knowlton and Morrison, 2002).

Ulusoy and Gülüm (2009) state that, due to their young age, students show an intense interest in animation-type computer based teaching materials. Weiss, Knowltonb and Morrison (2002) caution educators to critically reflect on the animations they will use in their classes in terms of their potential to contribute to learning. In addition, Burke, Greenbowe and Windschitl (1998) advise that teachers should be careful about copyrights regarding the use and distribution of objects to be used in animations. The educational objectives should be considered when selecting the animations to be used in the course. In addition, animations appropriate to the age and development level of the students should be selected.

The review of the literature conducted for the present study indicates that there has been extensive research examining the effect of web-based teaching activities on learning (Akdeniz, Öztürk and Bakırcı, 2017; Güven and Sülün, 2012; Kuş, 2006; Koçoğlu and Koka, 2018; MacGregor and Lou, 2005; Tay and Yıldırım, 2013; Tezci, 2003; Türker and Yaylak, 2011; Toros and Yeşiltaş, 2015; Yeşiltaş and Turan, 2015). Some of this research focused on the effectiveness of WebQuest (Aydoğdu-Yenilmez, Özpinar and Gökçe, 2017; Doğru and Şeker, 2012; Yang, 2014), while others focused on the effectiveness of animations (Aslan-Efe, 2015; Aktaş, 2015; Genç, 2013; Karaçöp, Doymuş, Doğan and Koç, 2009; Yakışan, Yel and Mutlu, 2009). The literature review has detected no previous study that compares all three of the WebQuest, animation, and traditional teaching methods in terms of learning outcomes. In addition, while the web-based research focuses especially on science courses few studies focus on social studies

courses. Therefore, by filling the current gap in the literature, this study is expected to be a pioneering study by providing researchers and educators with some research findings on the effectiveness of the web-based instruction.

## **Method**

Focusing on the effects of WebQuest and animations on student achievement and retention of knowledge, this study was designed as a quasi-experimental study. One of the most important caveats of the experimental studies in the field of education is that the groups to be included in the research are predetermined independently from the study. Therefore, although more powerful, genuine experimental designs cannot be used in many studies in education. As such, the current study had to employ the quasi-experimental design because the classes of the students were formed before the academic year began. The academic achievement test was administered to the experimental and control groups three times as the pre-test, post-test and retention test. The study was conducted with students from three different classes, forming three groups. One of these (experimental) groups was taught with WebQuest (EG1), the other (experimental) group was taught with animations (EG2), and the third (Control) group was taught traditionally, with no extra treatment.

## **Study Group**

The research procedure was conducted in the fall semester of 2017-2018 academic year in a secondary school in Ankara. To determine the groups to be included in the study, the academic achievement test was applied as a pre-test to all 7th grade students in the school. The classes with the closest academic achievement test results were listed and then the teachers' opinions were consulted. Thus, three classes which were decided to have a similar learning level according to the teachers' opinions and academic achievement test were included in the study. In an unbiased manner, two of these classes were determined as the experimental groups and one as the control group.



**Table 1.** Gender status of the students in the study group

	Gender	<i>f</i>	%
EG1	Girl	18	56
	Boy	14	44
	<b>Total</b>	<b>32</b>	<b>100</b>
EG2	Girl	16	52
	Boy	15	48
	<b>Total</b>	<b>31</b>	<b>100</b>
Control	Girl	17	55
	Boy	14	45
	<b>Total</b>	<b>31</b>	<b>100</b>

As can be seen in Table 1, there are 32 students in Experimental Group 1. Of these students, 18 were female (56%) and 14 were male (44%). There are 31 students in Experimental Group 2. Of these students, 16 were female (52%) and 15 were male (48%). Of the 31 students in the Control Group, 17 were female (55%) and 14 were male (45%).

### Data Collection Tools

**Academic Achievement Test:** The study was conducted with a specific focus on the *Effective Citizenship* learning domain of the seventh grade social studies course in Turkey. Therefore, an *Academic Achievement Test* covering the outcomes and subjects under the *Effective Citizenship* learning domain was prepared. The test consisted of multiple choice questions. Based on the *Effective Citizenship* learning domain outcomes and subjects, a pool of 60 items was created. Expert opinions were obtained for the questions prepared. In accordance with the opinions of the experts, 10 questions, which were thought to measure similar characteristics and had poor distractors, were excluded from the draft test form. This test was then administered to 277 students from three different secondary schools. Next, the item discrimination and item difficulty indexes of the questions in the academic achievement test were calculated. Items 1, 17, 21, 25, 26, 27, 31, 39, 42 and 47, which were determined to have inadequate item discrimination and item difficulty values were excluded from the test. Thus, *Academic Achievement Test* was finalized to include four choices and 40 items. The

reliability value of the test was found to be .902. The test was determined to be reliable (Fraenkel and Wallen, 2008) and was used in this study.

### **Activities Conducted with the Experimental Groups**

All of the teaching activities for the Experimental Group 1 (EG1) and Experimental Group 2 (EG2) were carried out by the teacher of the course. Thus, an attempt was made to minimize any practitioner-generated (rather than the treatment) effects on the dependent variable. The prepared materials and lesson plans were shared with the teacher. The teacher was informed about the implementation. The researcher observed the implementations in all three groups.

**a) WebQuest (EG1):** In the EG1, the academic achievement test was applied as a pre-test one week before the classes started. Then the courses prepared with WebQuest began. The WebQuest activity presented to the EG1 was prepared to cover a five-week period within the framework of the *Effective Citizenship* learning domain (MoNE, 2015). What students were to learn in the process was explained in the Introduction section of the WebQuest teaching activity. In addition, a short story about a child named Hakan was included. In the Task section of the WebQuest teaching activities, the child hero named Hakan was introduced and the tasks that the students should perform throughout the learning domain were explained. These tasks were structured within the framework of six intertwined stories. In these stories, the interesting events that Hakan experienced were formed around the basic principles of the concept of democracy. Hakan shared with the students the experiences and problems he had during his journey in time in an aristocratic country, in a theocratic country, and in a country governed by democracy. The importance of democracy was shaped within the framework of current and historical events and presented to students as tasks to be performed individually or as a group. The instructions and resources required for these tasks were also provided to students in the WebQuest. The assessment section of the WebQuest included information on how to evaluate students' performances. At the end of the WebQuest, what the students had just learned was summarized, with a goodbye wish to see them in another adventure.

After the completion of the courses, the academic achievement test was given to the EG1 students again as a post-test. Eight weeks after this post-test, the academic achievement test was administered for the last time as the retention test.

**b) Animation (EG2):** In the EG2, the academic achievement test was applied as a pre-test one week before the classes started. Subsequently, the lessons were taught with animations. The *Effective Citizenship* subjects were taught by using animations for five weeks. 21 different animations each lasting 15 minutes were prepared for the EG2. The animations included short stories and activities that would be of interest to the students. Some of these animations were presented to the students with voiceover narrations and some were presented with speech bubbles. In the pilot study conducted before the research, it was observed that the use of animation alone caused students to get distracted from the lesson after a while. For this reason, worksheet activities were also added to the animations used for the EG2. Same as the EG1, for this group, a child hero named Hakan was created. The animations presented Hakan's adventures with his close friend circle and classmates. In some of the lessons, some news about the basic principles of democracy reported in visual media were also included. After the completion of the course, the academic achievement test was administered as a post-test with the EG2. Eight weeks after the post-test application, the academic achievement test was given to the EG2 for the last time as the retention test.

### **Activities Conducted with the Control Group**

**c) Traditional Teaching:** For the control group, the academic achievement test was employed as a pre-test one week before the classes started. The control group classes were taught by the social studies teacher who taught this class before. The teacher taught the course subjects for five weeks by following the same routine teaching activities as before the study. The teacher used both the lecture and question-answer methods. In addition, the teacher had the students do the activities in the textbook at the end of the classes. After the completion of the course, the control group students took the academic achievement test as a post-test. Eight weeks after the

post-test, the academic achievement test was administered to the control group for the last time as the retention test.

### **Data analysis**

The SPSS 20 package program was used to examine the effects of WebQuest, animation, and traditional teaching methods on students' academic achievement. The normality assumption and descriptive statistics of the data were analyzed and the Mixed between-within subjects ANOVA was used in the study. Mixed Intra-Group Variance Analysis was preferred because it is an analysis method that provides more comprehensive information by combining both the intergroup design allowing comparison of two or more groups and the intergroup design allowing the comparison of repeated measurements in a single study.

### **Limitations**

The study is limited to 94 students in the seventh grade of a middle SES level secondary school in a central district of Ankara in the fall semester of 2017-2018 academic year. In addition, it is limited to the outcomes and subject content specified under the *Effective Citizenship* learning domain and the academic achievement test prepared according to this learning domain.

### **Findings**

In this study, while the academic achievement scores of the students constitute the dependent variable, the time variable comprising three different time periods in which the achievement test was administered before (pre-test), immediately after (post-test), and eight weeks after the treatment (retention) denotes the first independent variable, and the group variable composed of the WebQuest (Experiment 1), Animation (Experiment 2), and traditional teaching (Control) groups constitutes the second independent variable. Table 2 shows the mean and standard deviation values of the achievement test scores of the experimental and control

groups in three different time periods. The within- and between-group results of the analysis of variance for the students' academic achievement test scores are presented in Table 3.

*Table 2. The mean and standard deviation values of the students' effective citizenship learning domain academic achievement test scores*

Groups	n	Pre-Test		Post-Test		Retention	
		M	SD	M	SD	M	SD
<b>WebQuest (Experiment 1)</b>	32	9.98	2.21	30.78	3.55	24.18	3.27
<b>Animation (Experiment 2)</b>	31	9.94	2.22	31.45	5.21	19.26	3.71
<b>Traditional Teaching (Control)</b>	31	10.03	1.80	25.36	4.06	14.03	3.22

*Table 3. Results obtained from the mixed intra- and inter-group variance analysis for academic achievement*

	Wilks' Lambda	df	F	p	$\eta^2$
Time-Group interaction	.150	4	71.02	.00*	.61
Time (Pre-test, Post-test, Retention)	.024	2	1814.97	.00*	.98
Method (WebQuest, animation, traditional teaching)		2	24.20	.00*	.35

\* There is a statistically significant difference at  $p < .05$ .

The results obtained from the mixed inter-intra group analysis of variance for the academic achievement test are presented in Table 3. These results show a significant interaction between time and methods, as Wilks' Lambda = .150,  $F(4,91) = 71.02$ ,  $p < .05$ , partial  $\eta^2 = .61$ . Further, both the main effect showing the change in academic achievement over time [Wilks' Lambda = .024,  $F(2,91) = 1814.97$ ,  $p < .05$ ,  $\eta^2 = .98$ ] and the main effect of comparing groups (applied methods) [ $F(2,91) = 24.20$ ,  $p < .05$ ,  $\eta^2 = .35$ ] were found to be statistically significant. These results demonstrate that different methods have varying effects on students' academic achievement. In other words, when different teaching methods were applied, the change in students' achievement was different over time. The effect size of the difference between the groups (partial  $\eta^2 = .35$ ) indicates

that 35% of the total variance in academic achievement is explained by the applied method.

*Table 4. Comparison of academic achievement of groups in the pre-test and post-test*

Time Period	Group		Mean Diff. (I-J)	Standard error	$p'$	Partial $\eta^2$
	(I)Group	(J) Group				
Pre-test	WebQuest	Animation	-.60	.526	1.00	.01
	WebQuest	Traditional Teaching	-.157	.526	1.00	
	Animation	Traditional Teaching	-.097	.530	1.00	
Post-test	WebQuest	Animation	-.67	1.09	1.00	.29
	WebQuest	Traditional Teaching	5.43	1.09	.00*	
	Animation	Traditional Teaching	6.97	1.10	.00*	
Retention	WebQuest	Animation	4.929	.86	.00*	.61
	WebQuest	Traditional Teaching	10.16	.86	.00*	
	Animation	Traditional Teaching	5.23	.86	.00*	

\* Mean difference was statistically significant.

' Bonferroni adjustments were made to the comparisons.

To examine the effect of group and time variables on academic achievement in more detail, the syntax codes were extended and paired comparisons were made using t-test for the dependent samples and the t-test for independent samples. In these comparisons, Bonferroni correction was applied to reduce the possibility of Type I error due to sample division.

According to the t-test results conducted on the independent samples to compare pre-test, post-test and retention test scores between WebQuest, animation and traditional teaching groups, the initial difference between their academic achievement scores was statistically not significant (partial  $\eta^2 = .01$ ). When the post-test scores were examined, no significant difference was observed between the mean scores of WebQuest and the animation groups, whereas the post-test mean score of the control

group was significantly lower than that of the WebQuest group and the animation group (partial  $\eta^2 = .29$ ). The results of the retention test showed that the difference between the academic achievement scores of all three groups was statistically significant (partial  $\eta^2 = .61$ ). In other words, these findings indicate that the academic achievement of the students in all three groups was initially the same. However, the post-tests performed immediately after the treatment show that the academic achievement of the students in the WebQuest and animation groups increased by the same degree, exceeding those of the students in the control group. In addition, eight weeks later, the retention test scores showed a decrease in the achievement scores of all the groups, with the mean score of the WebQuest group being the highest and the mean score of the control group where the traditional teaching was conducted being the lowest. The effect size differences between the groups immediately after the treatment (post-test) and eight weeks after the treatment (retention) were found to be quite large (Cohen, 1988).

**Table 5.** Intra-group pre-test and post-test paired comparison

Group	Time		Mean Diff. (I-J)	Standard Error	P'	Par- tial $\eta^2$
	(I)Time	(J)Time				
<b>WebQuest</b>	Pre-Test	Post-Test	-20.91	.55	.00*	.95
	Post-Test	Retention	6.59	.50	.00*	
<b>Animation</b>	Pre-Test	Post-Test	-21.52	.56	.00*	.94
	Post-Test	Retention	12.19	.47	.00*	
<b>Control</b>	Pre-Test	Post-Test	-15.32	.56	.00*	.90
	Post-Test	Retention	11.32	.47	.00*	

\* Mean difference was statistically significant.

' Bonferroni adjustments were made to the comparisons.

Finally, the paired-samples t-test was performed to compare pre-test, post-test and retention test scores within the groups (Table 5). The results obtained from the analyses revealed that there were statistically significant differences both between the pre-test and post-test scores and between the post-test and retention test scores of all three groups. A closer look revealed that compared to the pre-test scores, the increases in the post-test scores were approximately 20 points in the WebQuest group, 21

points in the Animation group, and 15 points in the Control group. The decrease in retention test scores compared to the post-test scores was approximately 7 points in the WebQuest group, 12 points in the Animation group and 11 points in the Control group. Thus, the WebQuest and Animation methods are similar in increasing academic achievement; however, in the long run, the success of the group studying with the WebQuest method seems more permanent.

## **Discussion and Conclusion**

In this study, the effects of animation, WebQuest and traditional teaching methods on students' academic achievement and retention of knowledge were investigated. The findings indicate no significant difference between the pre-test scores of the students. Put differently, pre-treatment levels of the students are equivalent. The post-test scores of the students Show that all three methods increase academic success but the exact increase in academic achievement level differs according to the specific teaching method. According to the post-test scores, there was no significant difference between the EG1 and EG2 in which WebQuest and animation teaching methods were applied, but a significant difference was found between the mean scores of the control group in which traditional teaching method was applied. In other words, according to the post-test scores the level of learning was lower in the control group.

WebQuest and animations are a type of web-based teaching. Previous studies on web-based teaching concluded that web-based teaching methods were more effective at increasing student achievement than the traditional teaching method (Akdeniz, Öztürk and Bakırcı, 2017; Emrahoğlu and Bülbül, 2010; Emrahoğlu and Öz, 2008; Güven and Sülün, 2012; Karagöz and Korkmaz, 2015). Therefore, the findings of the current study are supported by those reported in the literature which indicate that the teaching process performed with WebQuest and animations is more successful than traditional teaching. Previous research findings also indicate that web-based teaching methods positively affect student attitudes towards the course (Doğru and Şeker, 2012) and increase student attention (İnel and Çetin, 2017). The WebQuest and animation methods used in this study may have been more effective than traditional teaching in that such



web-based approaches employ multiple sensory organs, attract students' interest, enrich the teaching process, and concretize abstract information (Ulusoy and Gülüm, 2009).

One important finding was obtained as a result of the analysis of the retention tests. When the results of the retention test performed eight weeks after the post-test were examined, it was found that there was a decrease in the scores of all groups. When the groups were compared, the mean retention test scores of the EG1, that is, of the group where WebQuest was taught were found to be the highest. EG1 was followed by EG2 in which the teaching was performed with animations. In the control group, where traditional teaching was applied, the level of recall of the learned information remained at the lowest level. In other words, forgetting was mostly observed in the control group students. According to these findings, WebQuest and animations were equally effective in students' learning; however, WebQuest teaching was more effective on the retention of knowledge.

No study in the literature was identified that compared all three of the WebQuest, animation and traditional teaching methods together. However, some research comparing WebQuest or animations with traditional teaching is available in the literature. The previous studies comparing WebQuest and traditional teaching methods report that WebQuest teaching activities increase academic achievement more, are more effective on the permanence of learned knowledge, increase learning motivation, and make teaching processes more enjoyable (Akçay and Şahin, 2012; Chang, Chen and Hsu, 2011; Gülbahar, Madran and Kalelioğlu, 2010; Hassani, 2006; Lipscomb, 2003; Perkins and McKnight, 2005; Doğru and Şeker, 2012; Ulu and Ulusoy, 2018; Yang, 2014). The previous research findings also conclude that WebQuest teaching activities are student-centered and encourage students to research, question, and think critically (Akçay and Şahin, 2012; Gülbahar, Madran and Kalelioğlu, 2010). The previous studies comparing animation and traditional education methods further found that the animation-based teaching led to higher student achievement and ensured higher knowledge retention than the traditional teaching (Aktaş, 2015; Aktürk, 2012; Daşdemir, 2006, Daşdemir and Doymuş, 2012; Karaçöp, Doymuş, Doğan and Koç, 2009; Köklü, 2015; Lowe, 2003; Boyacı, 2016; Yakışan, Yel and Mutlu, 2009).

Students' being more active than they are in other teaching processes, focusing on completing various tasks individually or in groups, and these tasks' strong support of these high-level thinking skills in the WebQuest teaching process, may have affected the higher retention scores because the students perform their tasks in stages. During the research process, the WebQuest was observed as the most engaging teaching method. It was observed that the students showed great interest in the lessons carried out with animations. However, both in the control group where traditional teaching was applied and in the EG2 where animation was used, students mostly remained as the passive receptors of knowledge. Therefore, the students' being active may also have affected the permanence of the learning. In WebQuest teaching activities, students have the opportunity to repeat their lesson contents as much as they want regardless of time and place (Gürgil, Ünal and Aksoy, 2019). The difference in retention test scores may also be related to students' access to the learning material.

One of the most important characteristics of WebQuest teaching activities is that the resources that students will use in the learning process are pre-selected and filtered by the teachers (Dodge, 1995). On the one hand, this characteristic supports the use of the Internet in the educational environment towards developing the professional competencies required by the modern age, and on the other hand, minimizes any parental concerns about inappropriate and harmful online content. Akçay and Şahin (2012) point out the difficulty of accessing WebQuest teaching activities and reliable sources of information, especially at the primary and secondary level. Zheng, Stucky, McAlack, Menchana and Stoddart (2005) state that WebQuest teaching activities can be used at all levels of education by making sure that they are appropriate to the specific teaching subject considering the developmental characteristics of students. It is critical to provide teachers with the necessary training so that they can prepare and use WebQuest teaching activities in their classrooms.

According to Eady and Lockyer (2013), the educational use of technology has become a modern necessity. It is emphasized that computer-aided teaching materials will not replace teachers; on the contrary, they help teachers in the teaching process (Ulusoy and Gülüm, 2009). Ünal, Özmen and Er (2013) draw attention to teacher competence in this regard, stating that although teachers have adequate technological opportunities, they

fail to make effective use of these opportunities in their classes. On the other hand, Gülbahar and Güven (2008) state that teachers are aware of the importance of computer and internet technologies and they are willing to incorporate them in their courses, but that they have some problems about accessibility. Determination of teachers' communication technology competencies and perceptions and solving any IT support problems is considered important in terms of ensuring a high quality of education.

To conclude, the present study found that the WebQuest and Animation teaching methods increase student success, while the WebQuest teaching method is more successful in ensuring the retention of knowledge. Future studies could involve other age groups taught via some other web-based teaching methods. Thus, the most appropriate web-based teaching methods for specific developmental levels and course subjects can be determined. In this study, the effect of teaching methods on students' affective status was not examined. The affective factors that may affect the learning process can also be considered in the future research.

## Kaynakça / References

- Acun, İ. (2004). Web tabanlı işbirliğine dayalı öğrenim: öğrenme için sosyal etkileşim. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 2-6.
- Açıkalın, M. and Duru, E. (2005). The use of computer technologies in the social studies classroom. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(2), 18-26.
- Akçay, A., and Şahin, A. (2012). Webquest (Web Macerası) öğrenme yönteminin Türkçe dersindeki akademik başarı ve tutuma etkisi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 33-45.
- Akdeniz, A. R., Öztürk, M. and Bakırcı, H. (2017). Bilgisayar destekli öğretim uygulamalarının sekizinci sınıf öğrencilerinin fen dersi akademik başarılarına ve bilginin kalıcılığına etkisi. *HAYEF: Journal of Education*, 14(2), 59-77.
- Aktaş, M. (2015). 7. sınıf matematik dersinde bilgisayar animasyonları ve aktiviteleri ile simetri öğretiminin akademik başarıya etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 49-62.

- Aktürk, V. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekânı algılama becerilerine yönelik etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Türkiye.
- Aslan-Efe, H. (2015). Animasyon destekli çevre eğitiminin akademik başarıya, akılda kalıcılığa ve çevreye yönelik tutuma etkisi. *Journal of Computer and Education Research* 3(5), 130-143.
- Aydoğan-Yenmez, A., Özpınar, İ. and Gökçe, S. (2017). Use of WebQuests in mathematics instruction: academic achievement, teacher and student opinions. *Universal Journal of Educational Research* 5(9), 1554-1570. DOI: 10.13189/ujer.2017.050913
- Boyacı, M. (2016). *Fen ve teknoloji dersinde animasyon uygulamalarının öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, Türkiye.
- Burke, K.A., Greenbowe, T.J., and Windschitl, M.A. (1998). Developing and using conceptual computer animations for chemistry instruction. *Journal of Chemical Education*, 75, 1658-1661.
- Chang, C. S., Chen, T. S. and Hsu, W.H. (2011). The study on integrating WebQuest with mobile learning for environmental education. *Computers and Education*, 57, 1228-1239.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.), Lawrence Erlbaum, New York: Hillsdale.
- Çetin, T. and İnel, Y. (2017). Coğrafya öğretiminde Webquest uygulamaları. Adem Sezer (Editör), *Coğrafya öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*, (pp. 243-254) içinde. Ankara: Pegem.
- Daşdemir, İ., (2006). *Animasyon kullanımının ilköğretim fen bilgisi dersinde akademik başarıya ve kalıcılığa olan etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, Türkiye.
- Daşdemir, İ. and Doymuş, K. (2012). 8. sınıf kuvvet ve hareket ünitesinde animasyon kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına, öğrenilen bilgilerin kalıcılığına ve bilimsel süreç becerilerine etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 77-87.
- Dodge, B. (1995). WebQuests: A technique for internet-based learning. *Distance educator*, 1(2), 10-13.
- Dodge, B. (2001). FOCUS: Five rules for writing a great WebQuest. *Learning and leading with technology*, 28(8), 6-9.

- Doğru, M. and Şeker, F. (2012). The effect of use of WebQuest in science education on persistency and attitude levels for science and technology lesson. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 41(1), 95-104.
- Eady, M. J., and Lockyer, L. (2013). *Tools for learning: Technology and teaching strategies*. Queensland University of Technology, Australia, 71. URL: <https://ro.uow.edu.au/asdpapers/403/>
- Emrahoğlu, N. and Bülbül, O. (2010). 9. sınıf fizik dersi optik ünitesinin bilgisayar destekli ğretiminde kullanılan animasyonların ve simülasyonların akademik başarıya ve akılda kalıcılığa etkisinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 409-422.
- Emrahoğlu, N. and öz, . . (2008). İlköğretim 6. sınıflarda fen bilgisi dersinde uzayı keşfediyoruz ünitesinin ğretiminde bilgisayar destekli öğretimin ğrenci başarısına etkisi. *Ç.. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 183-192.
- Eşgi, N. (2013). Dijital yerli çocukların ve dijital göçmen ebeveynlerinin internet bağımlılığına ilişkin algılarının karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 181-194.
- Fraenkel, J. and Wallen, N. (2008). *How to design and evaluate research in education* (7th ed.). New York: McGraw Hill Companies.
- Genç, M. (2013). Animasyonla eğitimin öğretmen adaylarının biyoloji tutumuna etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 47-61.
- Gülbahar, Y., and Güven, İ. (2008). A survey on ICT Usage and the perceptions of social studies teachers in Turkey. *Educational Technology & Society*, 11(3), 37-51.
- Gülbahar, Y., Madran, R. O., and Kalelioğlu, F. (2010). Development and evaluation of an interactive WebQuest environment: "Web Macerası". *Educational Technology & Society*, 13(3), 139-150.
- Gürgil, F., nal, M. and Aksoy, B. (2019). Social studies preservice teachers' views on and experiences with WebQuest. *Journal of Education and Training Studies*, 7(4), 131-141.
- Güven, G. and Sln, Y. (2012). Bilgisayar destekli öğretimin 8. sınıf fen ve teknoloji dersindeki akademik başarıya ve öğrencilerin derse karşı tutumlarına etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(1), 68-79.
- Hassanien, A. (2006). Using Webquest to support learning with technology in higher education. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 5(1), 41-49.

- Igel, C., and Urquhart, V. (2012). Generation Z, meet cooperative learning. *Middle School Journal*, 43(4), 16–21.
- İnel, Y., and Çetin, T. (2017). Sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan bilgisayar temelli materyallerin 6. sınıf öğrencilerinin dikkat düzeylerine etkisinin elektroensefalografi cihazı aracılığıyla tespiti. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 831-848. DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1055>
- Karagöz, F. and Korkmaz, S. D. (2015). Fen ve teknoloji dersinde web destekli öğretim yönteminin 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve öğrendikleri bilgilerin kalıcılığına etkisi. *Turkish Studies*, 10(11), 927-948.
- Karaçöp, A., Doymuş, K., Doğan, A. and Koç, Y. (2009). Öğrencilerin akademik başarılarına bilgisayar animasyonları ve Jigsaw tekniğinin etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 211-235.
- Kaya, B. (2008). Sosyal bilgiler dersinde teknoloji kullanımı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 189-205.
- Koçoğlu, E. and Koka, V. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde bilgisayar destekli eğitsel oyunların öğrenci başarısına etkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, XXXVII-2, 277-294. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1406>
- Köklü, N. (2015). *Genel fizik laboratuvarında başarı ve akılda kalıcılık etkilerinin artırılmasına yönelik animasyon, simülasyon ve analogik modellerin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, Türkiye.
- Kuş, Z. (2006). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersi Karadeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi konularının bilgisayar destekli öğretiminde öğrencilerin akademik başarısına etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Large, A. (1996). Computer animation in an instructional environment. *Library & Information Science Research*, 18, 3-23.
- Lipscomb, G. (2003). I guess it was pretty fun: Using WebQuests in the middle school classroom. *The Clearing House*, 76(3), 152-155, DOI: 10.1080/00098650309601993
- Lowe, R. K. (2003). Animation and learning: selective processing of information in dynamic graphics. *Learning and Instruction*, 13, 157-176.
- MacGregor, S. K., and Lou, Y. (2005). Web-based learning: How task scaffolding and web site design support knowledge acquisition. *Journal of Research on Technology in Education*, 37(2), 161-175.

- March, T. (2000). WebQuests 101: Tips on choosing and assessing WebQuests. *Multimedia Schools*, 7(5), 55-56.
- Mayer, R.E. and Moreno, R. (2002). Animation as an aid to multimedia learning. *Educational Psychology Review*, 14, 87-99.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB-MoNE) (2015). *Sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıflar öğretim programı*, Ankara.
- Perkins, R. and McKnight, M. L. (2005). Teachers' attitudes toward WebQuests as a method of teaching. *Computers in the Schools: Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, and Applied Research*, 22(1-2), 123-133, DOI: 10.1300/J025v22n01\_11
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the horizon*, 9(5), 1-6.
- Tay, B. and Yıldırım, K. (2013). Bilgisayar destekli öğretimin hayat bilgisi öğretimi dersinde başarıya etkisi ve yönetime ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 84-110.
- Tezci, E. (2003). Web tabanlı eğitimin demokrasi bilincinin gelişimine etkisi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(3), 157-163.
- Toros, S. and Yeşiltaş, E. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin kavram yanlışlarını giderme üzerine etkisi. *International Journal of Social Science*, 39, 157-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.9761/IASS33063>
- Türker, H. and Yaylak, E. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde internet tabanlı öğretim yönteminin ders başarısına etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 153-167.
- Ulu, H. and Ulusoy, M. (2018). Ekran okumada bir yol: Ağ Araştırması'na dayalı öğretim yoluyla dördüncü sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 591-635.
- Ulusoy, K. and Gülüm, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 85-99.
- Ünal, F., Özmen, C. and Er, H. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin internet kullanma durumları. *Turkish Studies*, 8(6), 741-752.
- Weiss, R.E., Knowlton, D.S. and Morrison, G.R. (2002). Principles for using animation in computer-based instruction: theoretical heuristics for effective design. *Computers in Human Behavior*, 18, 465-477.
- Yakışan, M., Yel, M. and Mutlu, M. (2009). Biyoloji öğretiminde bilgisayar animasyonlarının kullanılmasının öğrenci başarısı üzerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 129-139.

- Yang, K. H. (2014). The WebQuest model effects on mathematics curriculum learning in elementary school students. *Computers & Education*, 72, 158-166.
- Yeşiltaş, E. and Turan, R. (2015). Sosyal bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bilgisayar yazılımının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 1-23.
- Yoder, M. B. (1999). The student WebQuest. *Learning and Leading with Technology*, 26, 6-9.
- Zheng, R., Stucky, B., McMack, M., Menchana, M. and Stoddart, S. (2005). WebQuest learning as perceived by higher-education learners. *TechTrends*, 49(4), 41-49.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Gürgil, F. (2019). Effects of using webquest and animation on academic achievement and retention in social studies education. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 13(19), 728-749. DOI: 10.26466/opus.596121



## Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Görsel Sanatlar Öğretmenlerinin Özel Yetenekli Öğrencilerin Sanat Eğitimine İlişkin Görüşleri <sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.581375

\*

Faruk Levent\* - Filiz Kansu Çelik\*\*

\* Doç. Dr, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul / Türkiye

E-Posta: [faruk.levent@marmara.edu.tr](mailto:faruk.levent@marmara.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3429-6666](https://orcid.org/0000-0003-3429-6666)

\*\* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara / Türkiye

E-Posta: [kanfiliz@gmail.com](mailto:kanfiliz@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-8999-3947](https://orcid.org/0000-0002-8999-3947)

### Öz

Bu çalışmada, Bilim ve Sanat Merkezlerinde görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilere verilen sanat eğitimine ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni ile tasarlanmıştır. Katılımcı seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu çalışmanın verileri, yüz yüze görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında altı farklı Bilim ve Sanat Merkezinde çalışan 12 görsel sanatlar öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler, betimsel analizine tabi tutulmuş ve temalar altında toplanarak bu temalara bağlı kodlar oluşturulmuştur. Katılımcı öğretmenlerin görüşleri; BİLSEM'lerin fiziksel olanakları, BİLSEM'lerde görsel sanatlar dersi, BİLSEM'e öğrenci seçim süreci ve öğretmenlerin aldıkları geri bildirimler olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcı öğretmenler; bilim ve sanat merkezlerindeki sanat eğitimine ilişkin ders içinde kullanılan etkinlik kitabının ihtiyaçları tam olarak karşılayamamasına, fiziksel şartların, öğrenci seçme sürecinde kullanılan yöntemlerin ve görsel sanatlar eğitimi için ayrılan ders süresinin yetersizliğine dikkat çekmişlerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Bilim ve Sanat Merkezi, görsel sanatlar öğretmeni, özel yetenekli öğrenci, sanat eğitimi

<sup>1</sup> Bu çalışmanın ilk hali, 5. Uluslararası Üstün Yetenekliler ve Eğitimi Kongresi'nde (4-6 Mayıs 2018, Gaziantep/Türkiye) sözlü bildiri olarak sunulmuştur

## The Opinions of Visual Arts Teachers' on Art Education of Gifted and Talented Students in Science and Art Centers

\*

### Abstract

*The purpose of the study was to examine the opinions of visual arts teachers' on art education of gifted and talented students in science and art centers in Turkey. In the study, the case study design was used which is one of the qualitative research approaches. Criterion sampling from the purposeful sampling methods was used in the selection of the participant. The data of this study were obtained by using face-to-face interview and a semi-structured interview form. Within the scope of there search, interviews were held with 12 visual arts teachers working in six different science and art centers. The data obtained from the interviews were subjected to descriptive analysis and main themes and codes related to these themes were created. The opinions of the participating teachers; the physical possibilities of BİLSEMs, visual arts course in BİLSEMs, student selection process to BİLSEM and the feedback received by teachers were gathered under four main themes. As a result of the findings, participating teachers pointed out that the activity book used in science and art centers could not meet the needs, the physical conditions, the methods used in the student selection test and the time inadequacy for the course.*

**Keywords:** *Science and art center, visual arts teacher, gifted and talented student, art education in Turkey*

## Giriş

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından üstün yetenekli birey; zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren birey olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2012). Üstün yetenekli öğrenciler, potansiyel açıdan akranlarına göre öğrenme hızı, öğrenme derinliği ve sahip oldukları ilgiler bakımından farklıdır. Bu öğrenciler, normal programlar yolu ile sağlanamayan geniş kapsamlı eğitim olanakları ve hizmetlerine gereksinim duyarlar (Renzulli ve Reis, 1985).

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) ilk olarak 1995 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarına devam eden üstün yetenekli öğrencilerin örgün eğitimleri dışındaki zamanlarda ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim almalarını sağlamaya yönelik açılmıştır (Levent, 2014). Bu merkezlerde yöntem olarak öğrencilerin kendi seçtikleri projeler etrafında kendilerinin geliştirdikleri çözümü uygulamaları ve bu süreç içerisinde öğrenmeleri temel alınmaktadır (Levent, 2011b).

BİLSEM'e kayıtları yapılan öğrenciler; a) Uyum, b) Destek eğitimi, c) Bireysel yetenekleri fark ettirme, ç) Özel yetenekleri geliştirme, d) Proje üretimi ve yönetimi eğitim programlarına alınırlar. Özel yetenekleri geliştirme programı da müzik ve görsel sanatlar yetenek alanından uyum programını, genel zihinsel yetenek alanından ise bireysel yetenekleri fark ettirme programını tamamlayan öğrencilerin özel yeteneklerini geliştirmek amacıyla yürütülen eğitim programıdır. Öğrencilerin özel yetenek alanı/alanlarına yönelik bilimsel ve sanatsal etkinlik temelli çalışmalara özel yetenekleri geliştirme programı döneminde yoğunluk kazandırılır (MEB, 2015).

BİLSEM'lerin amacı; *“özel yetenekli öğrencilerin; bilimsel düşünce ve davranışlarla estetik değerleri birleştiren, üretken, sorun çözen, kendini gerçekleştirmiş bireyler olarak yetişmeleri, yetenekleri ve yaratıcılıklarını erken yaşta fark ederek en üst düzeyde kullanmaları, özel yetenekleri doğrultusunda bilimsel çalışma disiplini kazanmaları, disiplinler arası düşünme, sorunları çözme, belirlenen ihtiyaçları karşılamaya yönelik projeler gerçekleştirmelerini sağlamak”* olarak açıklanmaktadır (MEB, 2015, s.2). Ayrıca BİLSEM'lerde sanat eğitimi, üstün yetenekli öğrencilerin kişilik eğitimleri için bir araç olarak

kullanılmaktadır (Danuş, 2017). İlgili literatür incelendiğinde, sanat eğitiminin öğrencilerin kişilik gelişimlerini ve davranışlarını olumlu yönde etkilediğini belirten birçok kaynağa rastlanmaktadır (Yetkin, 1962; Baltacıoğlu, 1971; Hurwitz ve Day, 1995; Aral, 1999; Mercin ve Alakuş, 2007; Yılmaz, 2007; Yolcu, 2009; Buyurgan ve Buyurgan, 2012).

Sanat eğitimi genel eğitim gibi zihinsel gelişimi sağlayan, öğrencilerin yaratıcılıklarını ortaya çıkartan bir eğitim aracı olmasının yanında görsel estetiğe dayalı ihtiyaçları karşılamakta ve öğrencinin psikolojik ihtiyaçlarının da doyurulmasına katkı sağlamaktadır. Bu özelliği ile sanat eğitimi, genel eğitimin vazgeçilmez bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle sanat, duygu ve düşünce arasındaki iç içe geçmiş bağlantıyı vurgularken, öğrenme ve gelişim sürecinin de bir yardımcısı olmaktadır (Mercin ve Alakuş, 2007; Yolcu, 2007).

Sanat eğitimi; yaratıcılık eğitiminin ön planda tutularak iraksak düşünmenin geliştirildiği, her öğrencinin kişisel gelişimi ve eğilimleri doğrultusunda yönlendirilmeye çalışıldığı bir eğitimidir. Sanat eğitiminin genel amaçları çocuğu/genç görmeye, aramaya, sormaya, deneme yapmaya, sonuçlandırmaya yöneltmektir. Sanat eğitiminin bu amaçlarını gerçekleştirebilmesi için eğitimin her kademesinde, kesintiye uğramadan, seviyeye uygun programlarla yerini alması önemlidir. Özellikle teknolojinin hızla ilerlediği, makineleşmenin bazı sorunları da beraberinde getirdiği günümüzde çocuğa/genç kendini farklı sanatsal yollarla ifade edebilme ortamları hazırlamak, mutlu ve üretken bireylerin yetiştirilmesi için de gereklidir (Buyurgan ve Buyurgan, 2012).

Üstün yetenekli öğrencilerin sanat eğitiminde program oluşturulurken; öğrencilerin ilgisini çekecek temalar seçilmeli, bu temalara uygun olan materyaller ve bunların nasıl temin edileceği belirlenmeli, programda üzerinde önemle durulması gereken noktaların neler olduğuna karar verilmeli, eğitime nereden ve nasıl başlanacağı iyi bir şekilde planlanmalıdır. Ayrıca üstün yetenekli öğrenciler için geliştirilen sanat eğitimi programlarında, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine sahip olduğu göz önünde bulundurulmalı ve program bu doğrultuda planlanmalıdır (Clark ve Zimmerman, 2004; akt. Yücel, 2012).

Üstün yeteneklilerin eğitiminde öğretmenlerin kritik görevleri vardır. Öğretmenlerin, sınıflarında bulunan özel yetenekli öğrencileri fark edebilmesi ve onlara yönelik farklı öğretim stratejileri uygulayabilmesi için

bu alanla ilgili yeterli bilgi altyapısına sahip olmaları gerekir. Öğretmenlerin bilgi altyapısı zayıfsa bu görevlerini tam olarak yerine getiremezler ve bu öğrenciler toplumunda fark edilmeden çoğunluk içinde kaybolabilir (Sak, 2010; Levent, 2011b). Başka bir ifadeyle öğretmenlerin yeterli ve nitelikli eğitim almış olmaları, üstün yetenekli bireylerin potansiyellerini tam anlamıyla kullanmaları açısından büyük önem taşımaktadır (Robinson, Shore ve Enersen, 2007).

Çocuğun/gencin çizgisel gelişimini bilen, onu tanıyan, müze gezme bilinci gelişmiş, müzede öğrenmenin kazanımlarına inanan, öğrencilerine hangi seviyede ne kadar bilgilendirme yapacağını, uygulama boyutunda hangi konuların daha uygun olabileceğini, hangi malzemeleri, yöntem ve teknikleri kullanacağını bilen görsel sanatlar öğretmenleri gelecek nesillerin sanatsal açıdan nitelikli yetişmesinde çok önemli rol oynamaktadır (Buyurgan ve Buyurgan, 2012).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin "Üstün Yetenekli Çocukların Keşfi, Eğitimleriyle İlgili Sorunların Tespiti ve Ülkemizin Gelişimine Katkı Sağlayacak Etkin İstihdamlarının Sağlanması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"nda üstün yetenekli çocukların, üniversiteler tarafından açılacak sertifika programlarını bitiren öğretmenlerce eğitilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu raporda, bilim ve sanat merkezlerine öğretmen seçiminde fen liseleri ve anadolu liselerinde görev alacak öğretmenlerin seçiminde kullanılan kriterlere benzer kriterler getirilmesi gerektiği belirtilmektedir (TBMM, 2012).

Üstün yetenekli bireylere öğretmenlik yapacak kişilerin kendilerine has, öğrencinin isteklerini ön plana çıkaran programlar geliştirip uygulayan, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran, pozitif davranışları destekleyen, hayal gücüne ve üretkenliğe saygı duyan, konu alanına hakim, bilgi ufkunu genişleten, öğrencilerine inanan, güvenen ve onlara eşit davranan kişiler olmaları gerekir (Altıntaş, 2014). Üstün yetenekli öğrencilere rehberlik edecek öğretmenlerin, bireylerin üstün sanatsal yeteneklerine yetecek kapasiteye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bireyleri akranlarından ayıran en önemli özelliklerden biri, üstün sanat yeteneğine sahip olmalarıdır. Büyük sanatçıların çoğu başarılarını; kendilerini bir öğretmenin keşfetmesine ve onu heveslendirerek gerekli eğitime yönlendirmesine borçludur (Cutts ve Moseley, 2004).

Üstün yetenekli bireylerin sanatsal yetilerini kullanma ve kendilerini gerçekleştirme aşamasında onlara rehberlik edecek öğretmenlerin hayati önemi bulunmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin üstün yetenekli bireyleri aday gösterebilme becerisine sahip olmaları, üstün yetenekli bireylerin özelliklerini bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin geniş bir yetenek tanımına sahip olmaları gerekmektedir (Karip, 2016). Bu çalışmanın amacı, bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin sanat eğitimine ilişkin görüşlerini incelemektir.

## **Yöntem**

Çalışmanın bu bölümünde; araştırma deseninden, çalışma grubundan, veri toplama aracından, verilerin toplanmasından ve verilerin analizden bahsedilmektedir.

## **Araştırmanın Deseni**

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Durum çalışması nitel araştırmada çok yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır (Silverman, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel durum çalışmasının en belirgin özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. 1980'li yıllardan itibaren eğitim araştırmalarında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış olan durum çalışmasında, bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Cohen, Manion ve Morrison, 2005; Silverman, 2006; Merriam, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada incelenen durum olarak bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin sanat eğitimine ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

## **Çalışma Grubu**

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan "maksimum çeşitlilik örnekleme" tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların

derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek 2016). Maksimum çeşitliliğin sağlanabilmesi için araştırma kapsamında görüşülecek olan öğretmenlerin belirlenmesi sırasında öğretmenlerin farklı illerdeki BİLSEM'lerde görev yapıyor olmalarına, eğitim durumlarının ve hizmet sürelerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir. Bu şekilde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İstanbul, Adapazarı, Malatya, Gaziantep, Şanlıurfa illerindeki BİLSEM'lerde görevli 12 görsel sanatlar öğretmeni çalışmaya dahil edilmiştir. Bu öğretmenlerin, 7'si kadın, 5'i erkektir ve 8'i lisans 4'ü lisansüstü eğitim mezunudur. Ayrıca katılımcıların en az bir yıldan daha fazla BİLSEM'lerde görev yapıyor olmalarına özellikle dikkat edilmiştir. BİLSEM'lerdeki görsel sanatlar öğretmeni sayısının bir veya iki olması nedeniyle öğretmenlerin kimliklerinin deşifre olmaması adına katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmemiştir.

### **Veri toplama aracı ve verilerin toplanması**

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır (Coleman, 2012; Christensen, Johnson ve Turner, 2015; Gliner, Morgan ve Leech, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu durum görüşme yönteminin; bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede başarılı bir yöntem olmasından kaynaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme; bireylerin çeşitli konulardaki görüş, tutum, bilgi ve davranışları ile bunların olası nedenleri arasındaki ilişkinin öğrenilmesinde kullanılan en kestirme yoldur. Görüşmede araştırmacı netleşmeyen konularla ilgili anında soru sorma olanağı da bulabilmektedir. Araştırmacı, söylenenlerin yüzeysel anlamının yanı sıra derin anlamlarıyla ilgili de ipuçları yakalayabilir (Karasar, 2015).

Yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı, görüşme sırasında araştırmacıya yöneltilcek sorular veya konular listesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, görüşme süresince farklı sorularla konunun açılmasına, çeşitli boyutların ortaya çıkmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına katkı sağlamaktadır (Merriam, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken öncelikle konu ile ilgili alanyazın incelenmiştir. Alanyazın

incelenmesinden sonra oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, önce üstün yeteneklilerin eğitimi alanında uzman bir öğretim üyesine daha sonra görsel sanatlar eğitimini alanında bir uzman öğretim üyesine sunulmuştur. Uzman görüşlerinin ardından yarı yapılandırılmış görüşme formunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ardından, yarı yapılandırılmış görüşme formu pilot uygulama olarak iki görsel sanatlar öğretmenine uygulanmıştır. Pilot uygulama sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Bu çalışmada görüşmelerin organize edilmesi için öncelikle çalışmaya gönüllülük esasına göre katılan görsel sanatlar öğretmenlerinden randevu talep edilmiş, uygun ortam ve zamanda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce çalışmanın amacı ve görüşmenin amacı katılımcılara açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca BİLSEM adı ve şahıs isimlerinin hiçbir şekilde geçmeyeceği ve verilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı belirtilmiştir. Görüşmeler 30 dakika ile 45 dakika arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir.

## **Verilerin Analizi**

Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analiz türünde elde edilen veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Bu analizde görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için sık sık alıntılara yer verilmektedir. Bu analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşler önce benzer konu başlıkları altında gruplandırılmış, daha sonra görüşler kodlanarak analiz işlemi sonucunda belirli kategoriler altına yerleştirilmiştir. Veriler birbiriyle uyumlu olacak şekilde sınıflandırılarak, alt temalar belirlenmiştir. İlk taslak bittikten sonra analiz tekrar gözden geçirilerek, tekrarlayan veya birbiriyle uyumlu olmayan temalar yeniden sınıflandırılmıştır. Çalışmada kullanılan (./.) işareti görüşme yapılan öğretmen sayısının kaçının aynı görüşte olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Ayrıca katılımcı görüşleri verilirken görüşülen görsel sanatlar öğretmen, cinsiyetinin baş harfi ve katılımcı



numarasından oluşan bir kodla belirtilmiştir. Örneğin K5: 5 numaralı kadın öğretmeni temsil etmektedir.

## Bulgular

Katılımcı görsel sanatlar öğretmenlerinin görüşleri; BİLSEM'lerin fiziksel olanakları, BİLSEM'lerdeki görsel sanatlar dersi, BİLSEM'e öğrenci seçim süreci ve öğretmenlerin aldıkları geri bildirimler olmak üzere dört tema altında toplanmıştır.

### *BİLSEM'lerin Fiziksel Olanakları Hakkındaki Görüşler*

Katılımcı öğretmenlerin, BİLSEM'deki fiziksel olanakların sanat eğitimine uygun olup olmadığına ilişkin görüşleri Tablo 1'de verilmiştir.

*Tablo 1. BİLSEM'lerin Fiziksel Olanaklarına İlişkin Görüşler*

Tema	Kod	f
BİLSEM'lerin fiziksel olanakları	Fiziksel olanaklar yetersiz	8
	Fiziksel olanaklar yeterli	4

Tablo 1'de görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğretmenlerden 8'i çalıştıkları merkezin fiziksel olanaklarının sanat eğitimi için yetersiz olduğunu, 4'ü ise fiziksel olanaklarının yeterli olduğunu belirtmiştir.

### *1. Fiziksel olanakların yetersiz olması*

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*“Eğer atölyelerin türleri ve donanımları arttırılırsa, bilim sanat merkezleri gelecekteki ekolleri oluşturacak öğrencileri yetiştirilebilir. Ancak bunun için merkezlerin fiziksel özelliklerinin yeterli olması gerekiyor. Ama ben bu haliyle yeterli bulmuyorum.” (E1)*

*“Atölyeler sadece geleneksel üretimler yapmaya uygundur. Teknolojik olarak hiçbir ekipman yok. Grafik çizim tableti, 3B Yazıcı, animasyon ve film için ekipman, kamera, fotoğraf makinası gibi ekipmanların olması gerekiyor.” (E2)*

*“Hafta içi öğrencilerin az, hafta sonu daha çok olması atölyenin küçük olmasından dolayı bazen sorun olabiliyor.” (K5)*

“Atölyelerimiz tasarımından itibaren sanata yönelik tasarlanması gerekmektedir bunun yanı sıra yeterli donanımına sahip olmamakla beraber merkezlerde bilime daha fazla donanım sağlanmakta olduğundan sanata daha az bütçe ayrılmaktadır.” (E5)

“Atölyelerde tüm plastik sanatlar ve geleneksel sanat alanına uygun materyal ve alan olmalıdır.” (K1)

“Atölyeler yeterince büyük değil. Eşya, araç, gereç ve malzemelerde yetersiz. Atölye ortamının çok çeşitli sanat alanlarında üretim yapmaya uygun olmasını isterdim.” (K6)

## 2. Fiziksel olanaklar yeterli

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Her BİLSEM’in standart bir atölye donanımı yok. Bakanlık bu standardı yakalamak için uğraşiyor. Bizim idaremiz eksiklikleri önemsiyor ve ihtiyaçlarımızı gözetiyor. Okul olarak bizim atölye durumumuz çok yeterli. Ama başka bir ildeki BİLSEM’deki arkadaşlar bizim kadar şanslı değiller.” (K7)

“Kurumumuz öğrenciler için her türlü imkânı sağlayabilmektedir. Malzeme konusunda sıkıntı yok. Bina içinde depolama, saklama, çalışma alanları için ayrı bölümler olması çok iyi olurdu.” (K2)

“Yönetim atölye donanımı ve malzemeler konusunda bize destek oluyor.” (K5)

## BİLSEM’lerdeki Görsel Sanatlar Dersi Hakkındaki Görüşler

Katılımcı öğretmenlerin, BİLSEM’lerde görsel sanatlar dersi hakkındaki görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. BİLSEM’lerdeki Görsel Sanatlar Eğitimine İlişkin Görüşler

Tema	Kod	f
BİLSEM’lerdeki görsel sanatlar dersi	Ders içinde kullanılan etkinlik kitabı	12
	Dersin niteliği	10
	Ders için ayrılan süre	8

Tablo 2’de görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğretmenlerden 10’u BİLSEM’lerdeki görsel sanatlar eğitimi hakkında; 8’i dersin niteliği, 8’i ders için ayrılan süre, 8’i ise merkezlerde kullanılan etkinlik kitabı

hakkında görüş bildirmiştir. Bu kategorilere ait görüşlerden bazıları aşağıda sunulmuştur.

### 1. Ders içinde kullanılan etkinlik kitabı

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Etkinlik kitaplarındaki etkinliklerin birçoğunun, özel yetenekli öğrencilere göre hazırlandığını düşünmüyorum. Bu kitaptaki etkinliklerin yerine etkinlikleri birlikte belirlediğimiz için genel olarak sorun yaşamıyoruz.” (E1)

“Etkinlik kitabını neredeyse hiç kullanmıyorum.” (E2)

“Karateci çocuk filminde ‘cılara parlat’ bölümü vardı. Ustası gelişmesi için çocuğa basit el hareketleri öğretiyordu, çocuk da sıkılıyordu. Bizdeki öğrenci de kitaptaki etkinlikleri sıkıcı ve gereksiz görüyor. Bunun, onun gelişmesindeki etkili adımlar olduğunu göremiyorum.” (K5)

“Özellikle grafik tasarım çalışmaları ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin seviyelerine uygun değil. Bazı konularda örneğin Zümrüd-ü Anka Kuşu öğrencilerin çok zorlandıkları, sınırlandırıcı çalışmalar var. Ek konularla telafi etmeye çalışıyorum. Konular biraz daha öğrencinin yaşantısında olan, çok yönlü düşündürücü, estetik eğitimine katkı sağlayan ve ilgisini çekici olmalıdır” (K6)

“Etkinlik kitabını kullanmıyoruz. Merkezimizde öğretmenlerin hazırlamış olduğu etkinlikleri uygulamaktayız” (E5)

“Bir kılavuz kitabımız mevcut. Buradaki etkinlikleri kullanabiliyoruz kendimiz belirlenen alan kapsamında farklı etkinlikler de yapabiliyoruz. Kılavuza paralel, öğrencilerin yaşlarına göre yaratıcı ve farklı etkinlikleri de sıklıkla hazırlıyorum.” (K7)

“Evet, bakanlıktan gelen kılavuz kitap öğrencilerin seviyelerine uygun olarak hazırlanmış. Bunun yanında etkinlikte kesin bir şart yok öğrenciyi tanıdıkça ihtiyaçlarına ve eksiklerine göre ben kendim etkinlik hazırlıyorum.” (E3)

### 2. Dersin niteliği

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

“BİLSEM’lerin herkesin çalışmadığı ve gerçekten yetenekli olmayanların eğitim görmediği, sadece özel bireyleri bünyesinde barındıran bir kurum olmasını isterdim. Günümüz sanatı, çağdaş sanatlar bünyesinde tüm tekniklerin harman-

lanarak kavramsal üretimlerin yapıldığı bir alan doğurmuştur. Ayrıca dijital sanatın kendisine oldukça geniş bir alan açtığını görmekteyiz. Video art, performans art gibi alanların varlığı da göz önünde bulundurarak, paralel etkinlikleri incelemek gerektiğine inanıyorum. Ayrıca teori mutlaka olmalı; sanat felsefesi, sanat estetiği ve etik mutlak suretle yer bulmalı...” (E2)

“Resim, heykel, baskı resim, seramik gibi. BİLSEM’deki öğrenciler bence eğitimlerini akşam almak yerine haftada bir veya yarım günlerini BİLSEM’de eğitim alarak geçirebilirler.” (K6)

“BİLSEM’deki sanat eğitimi için. Kısa vadede fazla bir şey yapılmaz, uzun vadeye yayarak yetenekli öğrencilerin kişisel becerilerini göz önüne alınarak çalışmalar yapılabilir.” (E3)

“BİLSEM’de öğrencilerin kişisel yetenek ve isteklerine göre her türlü desteği alabilmeleri gerek, bu bağlamda ailelerin de eğitime dâhil edilmeleri hem sanatın geleceği hem de toplumdaki sanata karşı olan negatif düşünceyi az da olsa kırabilir ve bunun akabinde geleceğin sanat akımcılarını yetiştirmek isterdim.” (E4)

“Fiziksel koşulları ile sanata uygun tam donanımlı bir atölye ve öğrencilerin kişisel yetenek ve isteklerine göre her türlü desteği alabilmeleri ve bunun akabinde geleceğin sanatçı, sanata duyarlı ve yaşamla sanatı harmanlaya bilen bireyler yetiştirmek isterdim.” (E5)

“Sadece BİLSEM değil bu benim genel bir isteğim keşke resim ve müzik alanında hatta bedensel zekâ olan beden eğitimi ve spor alanında çocuklar okullarda ciddi bir şekilde değerlendirilse ve özel yetenekleri alanında daha yoğun bir program yapılarak eğitim verilse. Yani bu işler BİLSEM sınırlarına kalmasa. Naçizane fikrim tabii. BİLSEM’deki halihazırda eğitim gören tüm öğrenciler için en güzel istek ve değişiklik kendi okulları ile BİLSEM’lerin birleşerek tek bir okul olarak parçalanmadan eğitim görmelerini istemek sanırım. İki ayrı okul saatleri yorucu olabiliyor. Bakanlık BİLSEM’lere son zamanlarda çok önem veriyor. Yapılanlar büyük bir düşüncenin varlığını gösteriyor ama bunca çaba bunca zaman, emek. Gelecekte ne olur bilinmez. Türkiye uzun vadeli plan yapan bir ülke değil, deneme yanılma gidiyor işler. Umarım gelişim ve değişim olumlu olur ve işler bu öğrencilere yurt dışında eğitim imkânı sağlamaya gidecek kadar ilerler, sanat ve sanatçı desteklenir, hak ettikleri şekilde bir BİLSEM insanı olurlar.” (K7)

“Sanatın önemi ve gerekliliği velilere anlatılmalı, BİLSEM’i tamamlayan öğrencilere de üniversite sınavında ilgili alanlara girişte ek puan verilebilir.” (K2)

*“Öncelikle sanatın önemi ve gerekliliği velilere anlatılmalı. Toplum tarafından kabul görmeyen bir alanda bazen çabalarımız boş kalabiliyor. Hiçbir veli görsel sanatlar alanına gelen öğrencisinin güzel sanatlar alanına ya da bu alanla ilgili bir bölüme devam etmesini istemiyor. Bu alanda öğrencilere ek puan veya teşvik verilebilir.” (K1)*

### **3. Ders için ayrılan süre**

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*“Gerçek anlamda bir sanat eğitiminden bahsediyorsak eğer, zamanı yeterli bulmuyorum. Ders saati 6 saat olmalı ve haftanın iki gününe bölünmeli. Sanat öğrencilerinin haftada en az iki gün üçer saatlik dersler halinde devam etmesi gerekiyor.” (E1)*

*“Zaman yeterli değil. Üstelik öğrenci sayısı fazla, ders süresi çoğu zaman yeterli olmuyor.” (E2)*

*“Haftada dört saat bence daha uygun. Öğrenciler de süreyi az buluyorlar” (K6)*

*“Ben bir öğrenci ile haftada 3+3 olmak üzere 6 ders saati çalışıyorum sıkıntı yok yeterli oluyor. İsteğim 4+4 daha uzun süre dağılmadan çalışabilmek. Kon-santrasyonu sağladıktan sonra 3 ders de yeterli olabilir ama etkinlikler bazen uzun süreli oluyor. Daha etkili ve kısa sürede bitmesi adına 4 ders saati çok daha verimli olabilirdi. Çocukların atölye kavramını kazanmaları için mümkün oldukça ve zaman ayırdıkları müddetçe ders dışı zamanda da gelmelerini tavsiye ve teşvik ediyorum.” (K7)*

*“Bence BİLSEM’de görsel sanatlar eğitimine ayrılan süre yeterli.” (K3)*

*“Haftada 4 saat yeterli bir zaman. İstekli öğrenci her zaman buraya gelip çalışabilir.” (K1)*

*“İsteyerek ve farkında olarak gelen öğrenciler için 4 saat yeterli ve verimli geçiyor.” (K2)*

### **BİLSEM’e Öğrenci Seçim Süreci Hakkındaki Görüşler**

Katılımcı öğretmenlerin, BİLSEM’e görsel sanatlar alanında özel yetenekli öğrencilerin seçim süreci hakkındaki görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

**Tablo 3. BİLSEM'e Öğrenci Seçim Süreci Hakkındaki Görüşler**

<b>Tema</b>	<b>Kod</b>	<b>f</b>
BİLSEM'e öğrenci seçim süreci	BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemler işlevsel değil	7
	BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemler işlevsel	5

Tablo 3'te görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğretmenlerden 7'si BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemlerin işlevsel olmadığını, 5'i BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemlerin işlevsel olduğunu belirtmiştir.

### **1. BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemler işlevsel değil**

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*“Sınav formatına ek olarak mülakat sınavının getirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sanat eğitmeni seçiminde daha dikkatli davranılması ve bu öğretmenlerin seçiminde bir sanatçı akademisyenin bulunması gerek bence. Çünkü tüm bu değişiklikler gerçek anlamda özel yetenekli öğrencilerin seçilmesini ve sonrasındaki alınacak dönütleri direkt olarak etkiliyor.” (E1)*

*“Tek bir sınav uygulaması ile öğrenciyi değerlendirmesinin yeterli olduğunu düşünmüyorum.” (K1)*

*“Ezberlenmiş birkaç figür ile sınavda başarı yakalayıp, ders işleme esnasında bilişsel konularda tıkanıklık yaşıyorlar.” (K2)*

*“Öğrenci belirlenme yöntemleri son derece yanlış. Yetenek ve tablet sınavlarına hazırlık kursları olduğu herkesçe bilinmektedir. Öğrenci seçiminin sınavla değil süreçle belirlenmesi gerektiğine inanmaktayım. Hâlihazırdaki sınav bir ön kabul şartı olarak değerlendirilebilir. Ancak kesin kayıtların ilk bir yılı sonunda rehber/ders öğretmeninin gözlemleri, istatistikleri, topladığı verileri sonucunda karara bağlanmalıdır. Yaratıcı düşünme ve üretme yetileri gelişmeye açık olmayanlar yılsonunda ayıklanmalıdır. BİLSEM'ler verimin en üst düzeyde alındığı kurumlar olmak zorundadır. Herkese değil özel yeteneği olanlara eğitim vermelidir.” (E2)*

*“Bakanlığın bu konuda titiz bir çalışma yürütmesi sonucunda ortaya çıkan bu yöntemler uzman kadrolar tarafından hazırlanmaktadır. Gözlemlerimiz sonucu doğru yöntemlerdir.” (K3)*

*“Seçme sınavı çok aşamalı olmalı bence. Adayların desen çalışmasının yanında renkleri de nasıl kullandıklarına bakılmalı.” (K5)*

*“Öğrenci resimlerini değerlendiren öğretmenlerin alan bilgileri çok iyi değilse, normal gelişim seviyesinde olan öğrenciler üstün yetenekli tanısı alabiliyor. Bu öğrenciler diğer öğrencilerle aralarındaki farkı gördüklerinde sıkıntı yaşıyorlar ve çalışma yapmak istemiyorlar. Bu nedenle değerlendirme sürecinde görev alan öğretmenlerin alanında uzman olması gerekiyor.” (K6)*

## **2. BİLSEM'e öğrenci seçmede kullanılan yöntemler işlevsel**

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*“Bugüne kadar yapılan yetenek belirleme sınavlarını doğru buluyorum ama bazı eksikleri var. Daha nitelikli öğrencileri belki farkında olmadan sınav seçmeleri esnasında eleyebiliyoruz. Bu yeteneklerin de kaybolmaması için bu çocuklarla bir mülakat da yapılması gerektiğini düşünüyorum. Tüm öğrencilere bunu uygulamak mümkün değilse de en azından ilk 100 kişi ayrıca mülakatlara da alınmalı bence.” (E1)*

*“Bence yapılan bu resim tanılama sınavı çok yeterli, bu sınavla yetenekli olan öğrenci zaten ortaya çıkıyor.” (K4)*

*“Öğrenci seçiminde öncelikle bakanlığın yapmış olduğu sınavı geçmeleri gerekmektedir. Bu aşamada görsel algısı ve hafızası sınav sonucunu belirlemektedir. Bu durum aynı zamanda temeli görseli algılama ve kaydetme, yeri geldiğinde herhangi bir düzleme aktarma bilme becerisini gösterebiliyor ise başarılı olduğu kanaatindeyim.” (E4)*

*“Tanılama sistemi bence başarılı ve yeterli imgesel olarak da desen çizimi olarak da kâfi bir tanılama imkânı sağlıyor. Güvenilir de bir ölçme yöntemi uygulanıyor. Sıkıntı belki ilk sınavda resim ve müzik öğrencilerine de sayısal bir başarı barajı konmuş olması ama buda BİLSEM adı altında olması gereken bir durum sanırım. Belli bir zekâ ve algılama kapasitesinin olması gerekli.” (K7)*

## **Öğretmenlerin Aldıkları Geri Bildirimler Hakkındaki Görüşler**

Katılımcı öğretmenlerin, BİLSEM'lerde görsel sanat eğitimine ilişkin aldıkları geri bildirimler hakkındaki görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

**Tablo 4. Öğretmenlerin Aldıkları Geri Bildirimler Hakkındaki Görüşler**

Tema	Kod	f
Öğretmenlerin aldıkları geri bildirimler	Öğrencilerden aldıkları geri bildirimler	10
	Velilerden aldıkları geri bildirimler	10
	Yönetimden aldıkları geri bildirimler	8

Tablo 4'te görüldüğü üzere; araştırmaya katılan öğretmenlerden 10'u öğrencilerden aldıkları geri bildirimler, 10'u velilerden aldıkları geri bildirimler ve 8'i yönetimden aldıkları geri bildirimler hakkında görüş bildirmiştir.

### 1. Öğrencilerden aldıkları geri bildirimler

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*"Her etkinlikten sonra neler öğrendiğimizi tartışıyoruz öğrencilerle, bu esnada aldığım dönütler genel anlamda pozitif oluyor."* (E1)

*"Ders dışında dahi etkinliklerle ilgili telefonla görüştüğüm fikirlerini dinlediğim rehberlik yaptığım öğrencilerim var. Çeşitli yarışmalardan ödül alan öğrencilerim var. Onların motivasyonlarının giderek yükselmesi oldukça sevindirici. Maalesef ki sayıları çok az."* (E2)

*"Öğrencilerden aldığımız geri dönütler çok güzel, verdiğimiz alan yetenekli öğrencilerle çalışmak çok keyifli."* (K4)

*"Öğrenciler, çok mutlular ve istekle çalışmalarına katılıyorlar."* (K6)

*"Öğrenciler severek derslere geliyor."* (E4)

*"Kurumumuzda bulunan öğrencilerimiz katılımları kendi istekleri ve yoğun ilgileri ile gerçekleşmektedir."* (E5)

*"Öğrenciler etkinlik sonrası başarıma hazzını, tam bir ürün oluşturma hazzını yaşıyor."* (K7)

### 2. Velilerden aldıkları geri bildirimler

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*"Ailelerden aldığım dönütlerde pozitif ve daha motive edici oluyor."* (E1)

*"Aileler, öğrencilerinin niçin BİLSEM'de olduğunu tam manasıyla bilmeyen bir kitle. Neredeyse tamamı çocuklarının sanatla ilgili bir meslek icra etmesine sıcak bakmıyor."* (E2)



*“Aileler gayet memnun, çünkü çocuklarının ilerlediklerini görüyorlar.” (K4)*

*“Öğrenci de, aile de, yönetim de kaydedilen gelişmeden memnun. Takdir ediyoruz.” (K5)*

*“Veliler çocukların farklı çalışmalarından, istekli ve mutlu olmalarından dolayı çok memnunlar.” (K6)*

*“Öğrencilerin istekli olması ailelerinde hem eğiticiye hem de resme olan ilgilerinde pozitif etki bırakmaktadır.” (E4)*

*“Çocuklarının istekli olması, ailelerin kurumumuza ve aynı zamanda sanatsal faaliyetlere olan bakış açılarını olumlu yönde etkiliyor.” (E5)*

*“Aileler çocuklarında gözlemledikleri özgüvenin gelişmesinden memnun oluyor.” (K7)*

### **3. Yönetimden aldıkları geri bildirimler**

Bu koda ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şöyledir:

*“Yönetimden aldığım dönütler pozitif ve motive edici.” (E1)*

*“Yönetimler öğrencinin gelişiminden çok; vitrin oluşturma ve üst yönetimlere sunum yapma amacını gütmekte olduğundan içerikten çok görüntüyle ilgilenmektedir.” (E2)*

*“Yönetim her zaman bizleri takdir ediyor.” (K4)*

*“Öğrenci de, aile de, yönetim de kaydedilen gelişmeden memnun. Takdir ediyoruz.” (K5)*

*“Öğrencinin ve velilerin sanat birimine olan ilgisi, merkez yönetiminin de sanat birimine daha duyarlı olmasını sağlıyor.” (E5)*

*“Yönetim her daim yanımızda ve destek oluyor; yapılan çalışmaları sergilemekten gurur ve memnuniyet duyuyor.” (K7)*

### **Tartışma, Sonuç ve Öneriler**

Toplumların gelişimi, onları oluşturan bireylerin sahip olduğu zekâ, yetenek ve ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yakından ilişkilidir. Bireyler iyi eğitilirse, içinde yaşadıkları ülke gelişmiş bir teknolojiye, zenginliğe ve dolayısıyla refaha sahip olacaktır. Refah düzeyi yüksek ülkeler bireylere çeşitli ve gerekli imkânları sağlayabilirler. Bireylere gerekli imkânların sağlanması konusunda üstün yetenekli bireylerin ne durumda oldukları çok önemlidir.

Genel zihinsel yetenekten üstün zekâ tanısı almış öğrencilerin baskın olarak tercih ettikleri öğrenme stilinin görsel ve dokunsal; resim ve müzik alanından üstün yetenek tanısı almış öğrencilerin baskın olarak tercih ettikleri öğrenme stilinin görsel öğrenme stili olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemizdeki BİLSEM'lerdeki öğrenme stillerinin üstün yetenekli bireylerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerektiğinin henüz giderilememiş bir sorun olduğuna şahit olmaktadır (Bildiren, 2013).

Bu araştırmada, BİLSEM'lerde görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin sanat eğitimine ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analizine tabi tutularak kodlamalar yapılmış ve temalar oluşturulmuştur. Katılımcı öğretmenlerin görüşleri; BİLSEM'lerin fiziksel olanakları, BİLSEM'lerde görsel sanatlar dersi, BİLSEM'e öğrenci seçim süreci ve öğretmenlerin aldıkları geri bildirimler olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır.

BİLSEM'lerin fiziksel olanakları ile ilgili olarak katılımcıların yarısından fazlası (8/12), BİLSEM'lerde fiziksel şartların yetersizliği yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcı öğretmenler özellikle atölyelerin küçük ve yetersiz olduğundan, sanat atölyelerine ayrılan bütçenin yetersizliği, yer sıkıntısı, malzeme eksikliği, öğrencilerin sayısının fazla olması gibi hususları dile getirmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar, görsel sanatlar dersinde kullanılan malzemeleri ve ortaya çıkan ürünleri depolayabilecekleri uygun bir depolama alanına sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. E2 kodlu katılımcının "Atölyeler sadece geleneksel üretimler yapmaya uygundur. Teknolojik olarak hiçbir ekipman yoktur. Grafik çizim tableti, 3B Yazıcı, animasyon ve film için ekipman, kamera, fotoğraf makinesi gibi", K6 kodlu katılımcının "Atölyeler yeterince büyük değil. Eşya, araç, gereç ve malzemeler yetersiz" ve E3 kodlu katılımcının "Atölyelerin donanımı ve fiziki şartları sanat eğitimi için yeterli değil" şeklindeki ifadeleri BİLSEM'lerdeki sanat atölyelerinin ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca E5 kodlu katılımcının "Atölyelerimiz tasarımından itibaren sanata yönelik tasarlanması gerekmektedir bunun yanı sıra donanımlı olmamakla beraber merkezlerde bilime daha fazla donanım sağlanmakta olduğundan sanata daha az bütçe ayrılmaktadır." şeklindeki ifadeleri BİLSEM'lerde sanat eğitimine ayrılan bütçe azlığını da göstermektedir. Özkan (2009) tarafından yapılan araştır-

mada da BİLSEM’lerde yaşanan sorunlardan biri olarak *“Bakanlıkça BİLSEM’lere ayrılmış özel bir bütçe olmaması yapılan çalışmaların etkililiğini azaltmaktadır.”* olarak tespit edilmiştir.

BİLSEM’lerdeki fiziksel yetersizlikler; Sezginsoy (2007), Özkan (2009), Yıldız (2010), Şenol (2011) ve Yavuzyılmaz (2012) tarafından yapılan araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Yavuzyılmaz’ın (2012) çalışmasında atölye gibi ortamların öğrencilerin kullanabileceği kapasitede ve yeterli sayıda olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (%36,36). Aynı çalışmada doküman ve kaynakların da arttırılabileceği (%40,91) anket sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Özkan (2009) tarafından yapılan araştırmada ise BİLSEM’lerde yaşanan sorunlardan birinin *“Sosyal etkinliklere götürmek için tahsis edilmiş bir aracının olmaması BİLSEM’lerin örgütsel etkililiğini düşürmektedir”* olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Şenol’un (2011) çalışmasında ise BİLSEM öğretmenlerinin, üstün yetenekliler eğitim programlarına yönelik görüşlerini ve karşılaştıkları sorunları araştırmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin çoğunluğunun BİLSEM’lerin fiziki ortam şartları ile ilgili sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Sanat eğitimi; sanat tarihi, estetik, eleştiri ve uygulama boyutları ile bir bütündür. Sanat eğitimi sürecinde öğrenciler teorik olarak da doyurulmalı, düşündürülmeli ve konuşturulmalıdır. Uygulama boyutunda ise önce yaptırılacak konu ve teknik ile ilgili görsel materyallerle (yapılabiliyorsa müze ve galeri ziyaretleri ile) teorik bilgilendirmeler yapılmalı, öğrenciler soru ve cevaplarla çalışma öncesi beyin fırtınası yolu ile düşündürülmeli ve uygulamaya sonra geçilmelidir (Buyurgan ve Buyurgan, 2012). Bu araştırmada BİLSEM’lerde görsel sanatlar dersi temasında katılımcıların görüşleri; ders içinde kullanılan etkinlik kitabı, sanat eğitiminin niteliği ve ders için ayrılan süre altında toplanmıştır. Katılımcı öğretmenlerin dördü, BİLSEM’lerde görsel sanatlar eğitimi için ayrılan süre ders saati süresinin yeterli olmadığını ve arttırılması gerektiğini belirtirken, katılımcıların dördü bu sürenin yeterli olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (11/12), etkinlik kitabının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. K6 kodlu katılımcının *“Özellikle grafik tasarım çalışmaları ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin seviyelerine uygun değil. Bazı konularda örneğin Zümrüd-ü Anka Kuşu öğrencilerin çok zorlandıkları, sınırlandırıcı çalışmalar. Ek konularla telafi etmeye çalışıyorum. Konular biraz daha öğrencinin yaşantısında olan, çok yönlü düşündürücü, estetik eğitimine katkı*

sağlayan ve öğrencinin ilgisini çekici olmalıdır” ifadesi BİLSEM’lerde kullanılan etkinlik kitabının ihtiyacı karşılayamadığını ortaya koymaktadır. E1 kodlu katılımcının “Etkinlik kitaplarındaki etkinliklerin birçoğunun, özel yetenekli öğrencilere göre hazırlandığını düşünmüyorum.” ifadesi de yine diğer katılımcının beyanını destekler niteliktedir.

Üstün yeteneklilerin eğitimini destekleyecek materyallerin seçiminde; öğrencileri kritik düşünmeye sevk etmesi, farklı düşüncelerin üretimini, mantıksal düşünceyi, problem çözmeyi ve iletişim becerilerinin gelişimine teşvik etmesi, araştırmaya olanak vermesi, kişisel yaşantılarla ilgisi olması, alternatif bir öğrenme tarzı sunması ve yeteneklerin gelişimini desteklemesi gibi özelliklere dikkat edilmelidir (Bildiren, 2011). E2 kodlu katılımcının “Günümüz sanatı, çağdaş sanatlar (contemporary art) bünyesinde tüm tekniklerin harmanlanarak kavramsal üretimlerin yapıldığı bir alan doğurmuştur. Ayrıca dijital art’ın kendisine oldukça geniş bir alan açtığını görmekteyiz. Video art, performans art gibi alanların varlığı da göz önünde bulundurarak, paralel etkinlikleri incelemek gerektiğine inanıyorum.” şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı gibi öğretmenler, sanat eğitiminin içeriğinin günümüz ihtiyaçlarına uyarlanmasını, eğitimin niteliğinin artırılmasını istemekle beraber, üstün yeteneklilik kavramına uygun, günümüz teknolojilerini kapsayan ve bireyin yaratıcılık gelişimini destekleyen bir sanat eğitiminin yoksunluğuna dikkat çekmişlerdir. Bu bulgu, Özkan (2009) tarafından yapılan araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. BİLSEM’de görev alan 91 yöneticinin tümüne, 467 öğretmenden 271’ine, 5056 öğrenciden 479’una, 5056 veliden de 329’una olmak üzere toplam 1170 kişiye ulaşılarak gerçekleştirilen araştırmada BİLSEM’lerde yaşanan sorunlardan ikisinin “Öğrencilerin BİLSEM’de aldıkları eğitim programları, kendi okullarındaki programla bütünlük taşımamaktadır.” ve “BİLSEM’de program geliştirme dalında uzmanlara ihtiyaç vardır.” olarak tespit edilmiştir (Özkan, 2009).

Devletin sanat eğitimi politikalarının, genel eğitim politikalarına bağlı olarak sürekli değişmesinden şikâyetçi olan E3 kodlu katılımcının “BİLSEM’deki sanat eğitimi için kısa vadede fazla bir şey yapılmaz uzun vadeye yayarak yetenekli öğrencilerin kişisel becerilerini göz önüne alınarak çalışmalar yapılabilir.” ifadesi dikkat çekicidir. E4 kodlu katılımcının “Ailelerin de sanat eğitimine dâhil edilmeleri hem sanatın geleceği hem de toplumdaki sanata karşı olan negatif düşünceyi az da olsa kırabilir.” şeklindeki ifadesi, sanat

eğitimine ilişkin toplumun bakış açısını olumlu yönde değiştirmek adına önemli bir görüş ortaya koymaktadır. Katılımcı öğretmenler; toplumun ve ailelerin, sanatın gerekliliği ve sanat eğitiminin üstün yetenekliler açısından önemini bilmediklerinden ve hatta kültürden kaynaklanan olumsuz bir bakış açısına bağlı olduğunu ifade etmektedirler. K2 kodlu katılımcının *“Sanatın önemi ve gerekliliği velilere anlatılmalı, BİLSEM’i tamamlayan öğrencilere de üniversite sınavında ilgili alanlara girişte ek puan verilebilir”* şeklindeki ifadesi de kayda değer bir öneridir.

Öğretmenlerin BİLSEM’lere görsel sanatlar alanında özel yetenekli öğrenci seçimi ile ilgili görüşleri yöntemlerin işlevsel olup olmaması olarak iki kod altında toplanmıştır. Katılımcı öğretmenlerin yarısından fazlası (7/12) öğrenci seçim sürecinin işlevsel olmadığı görüşündedir. Özellikle E2 kodlu katılımcının *“Öğrenci belirlenme yöntemleri son derece yanlış. Yetenek ve tablet sınavlarına hazırlık kursları olduğu herkesçe bilinmektedir. Öğrenci seçiminin sınavla değil süreçle belirlenmesi gerektiğine inanmaktayım. Hâlihazırdaki sınav bir ön kabul şartı olarak değerlendirilebilir. Ancak kesin kayıtların ilk bir yılı sonunda rehber/ders öğretmenin gözlemleri, istatistikleri, topladığı verileri sonucunda karara bağlanmalıdır. Yaratıcı düşünme ve üretme yetileri gelişmeye açık olmayanlar yılsonunda ayıklanmalıdır. BİLSEM’ler verimin en üst düzeyde alındığı kurumlar olmak zorundadır. Herkese değil özel yeteneği olanlara eğitim vermelidir.”* şeklindeki ifadeleri, BİLSEM sınavlarına hazırlık kursları ile sınava hazırlanıldığı ve BİLSEM’lere seçim sınavının üstün yetenekli olan öğrenciyi ayırt edebilirliği ile ilgili sıkıntılarının olduğunu göstermektedir. E1 kodlu katılımcının *“Sınav formatına ek olarak mülakat sınavının getirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sanat eğitmeni seçiminde daha dikkatli davranılması ve bu öğretmenlerin seçiminde bir sanatçı akademisyenin bulunması gerek bence. Çünkü tüm bu değişiklikler gerçek anlamda özel yetenekli öğrencilerin seçilmesini ve sonrasındaki alınacak dönütleri direkt olarak etkiliyor”* şeklindeki görüşü de hem sınavın güvenilirliğini ve geçerliliğini hem de seçim sürecinde görevli öğretmen yeterliliğini sorgular niteliktedir. Levent (2011a) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğretmenlerin tamamına yakını (19/20), *“BİLSEM’e öğrenci seçiminde kullanılan işlemlerin sağlıklı işlediğini düşünmüyorum”* şeklinde görüş bildirmiştir.

Katılımcı öğretmenlerin verdikleri görsel sanatlar eğitimlerinin sonucunda; öğrenciden, veliden ve yönetimden aldıkları geri bildirimler olmak

üzere üç kod altında toplanmıştır. E2 kodlu katılımcının “*Ders dışında dahi etkinliklerle ilgili telefonla görüştüğüm fikirlerini dinlediğim rehberlik yaptığım öğrencilerim var. Çeşitli yarışmalardan ödül alan öğrencilerim var. Onların motivasyonlarının giderek yükselmesi oldukça sevindirici. Maalesef ki sayıları çok az. Aileler öğrencilerinin niçin BİLSEM’de olduğunu tam manasıyla bilmeyen bir kitle. Neredeyse tamamı çocuklarının sanatla ilgili bir meslek icra etmesine sıcak bakmıyor. Yönetimler öğrencinin gelişiminden çok; vitrin oluşturma ve üst yönetimlere sunum yapma amacını gütmekte olduğundan içerikten çok görüntüyle ilgilenmektedir*” şeklindeki ifadesi oldukça dikkat çekicidir. BİLSEM’lerdeki üstün yetenekli öğrencilerin sanat eğitiminin öneminin ve gerekliliğinin aileleri tarafından anlaşılammış olması, dahası bu yetilerinin aileler tarafından yetkililere bir gösteriş amacı güdülerek kullanmaları oldukça düşündürücüdür. Ayrıca K2 kodlu katılımcının “*Bir smav ile seçilip buraya gelmek öğrenci ve velilerde gurur uyandırıyor.*” şeklindeki ifadesi, ailelerin BİLSEM’lerin işlevleri hakkında yeterince derinlemesine bilgi sahibi olmadıklarını, BİLSEM’leri, kendilerinin ve çocuklarının sosyal çevrelerinde bir nevi statü sahibi olmalarını sağlayacak bir araç olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Oysa sanat eğitimi salt bir haz alma durumundan ibaret değildir. Gerçekçi bir eğitim, bilim ve sanatın ayrılmaz işbirliğine dayanmalıdır. İnsanda köklü bir gereksinimi karşılayan sanatın, kişiliği eğiten en önemli etmenlerden biri olduğu unutulmamalıdır (San, 1979). Kansu Çelik (2015) tarafından yapılan bir araştırmada bu bulguya paralel olarak bütün yaş grubundaki öğrencilerin görsel sanatlar dersine olan tutumlarının ortalaması oldukça yüksek bulunmuştur (s.84). Bu bulgu, öğretmenlerle beraber öğrencilerin de görsel sanatlar dersine karşı olumlu tutumları olduğunu, görsel sanatlar dersinden zevk aldıklarını ve ortaya çıkan ürünler bağlamında verimli olduklarını göstermektedir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin derse olan olumlu tutumları birbirini etkilemektedir ve bu olumlu etkileşimin devam etmesi ve daha da artması için merkez yönetimlerinin dersin işlenişine ilişkin maddi ve manevi anlamda daha fazla katkı sağlamaları önemli görülmektedir.

Toplumun en değerli kaynaklarından biri sayılan ve sayıları sınırlı olan, üstün yetenekli bireylerin kaybedilmemesi, sağlıklı biçimde yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan ortam ve olanakların sağlanması gerekmektedir. Bu bireylere uygun programlarla ve özel yetiştirilmiş eğitimciler

tarafından eğitim verilmelidir (Levent ve Kansu Çelik, 2017). Özel yetenekli bireylerin eğitiminde, donanımlı ve bilinçli öğretmenlerin yetiştirilmesinin gerekliliği açıktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1-2 haftalık eğitimlerin öğretmenlerin profesyonel ve mesleki gelişimi için yeterli olmayacağı düşünülmektedir. MEB tarafından düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyet programları incelendiğinde, üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik faaliyetlerin düzenli aralıklarla yapılmadığı görülmektedir (Özer Keskin, Keskin Samancı ve Aydın, 2013). Özkan (2009) tarafından yapılan araştırmada BİLSEM'lerde yaşanan sorunlardan biri *"Öğretmen ve yöneticilerin gelişimine katkı sağlayacak; üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim seminerleri yeterli değildir."* olarak tespit edilmiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilebilir:

- BİLSEM'lere öğrenci seçme sınavlarında kullanılan tanılama aracının (görsel sanatlar alanında özel yeteneği olan öğrencileri ortaya çıkaracak şekilde) yeniden gözden geçirilebilir. Bununla birlikte BİLSEM'lere öğrenci seçme sınavında görev alan öğretmenlerin belirlenmesinde daha hassas ve özenli davranılabilir. Ayrıca öğretmen seçiminde daha bilinçli davranılması için sınav komisyonuna ek olarak alan uzmanı olarak akademisyenlerden de yardım alınabilir.
- Görsel sanatlar için hazırlanan etkinlik kitabında yer alan etkinliklerin üstün yetenekli öğrencilerin sanatsal gelişimine yeterli ve gerekli katkıyı sağlayacak düzeye getirmesine dönük olarak güncellenmesi ve günümüz şartlarına uyarlanması önerilebilir.
- Görsel sanatların öğretimine ilişkin öğrenme ortamı, okul binası ve sınıfla sınırlı olmamalı, çeşitli geziler, sergi ve atölye ziyaretleri ile öğrencilerin öğrenmesi desteklenebilir.
- BİLSEM'lerin, Bilim merkezi ve Sanat merkezi olarak iki ayrı merkez olarak ayrılması önerilmektedir. Böylelikle BİLSEM'lerdeki sanat departmanlarının; bilim departmanlarının gölgesinde kalmayacağı, sanat alanında olağanüstü yetenekli öğrencilerin daha eşitlikçi bir ortamda eğitim almasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Opinions of Visual Arts Teachers' on Art Education of Gifted and Talented Students in Science and Art Centers**

\*

Faruk Levent - Filiz Kansu Çelik  
*Marmara University, Gazi University*

The basics of the visual arts education include a variety of goals, including discovering of one's his skills and abilities, identifying one's position in social domains, recognising one's personality and the socio-cultural values of the society, and being aware of different cultures and respecting these cultures. Therefore, the arts education is required not only for gifted student but also for all students. In Turkey the science and arts centers offer education to gifted students in the field of arts. Beginning from the mid 1990s these centers began to assist the gifted students in their attempts to realize their full potentials in arts.

The aim of the science and arts centers is to assist the raising of gifted students as self-realized individuals who can combine aesthetical values with scientific thinking and acts as well as who are productive and problem-solvers, to help them in using their creativity at the highest level and in developing scientific study habits and to provide them with an opportunity to develop projects concerning multidisciplinary thinking, problem-solving and meeting the needs (MEB, 2015). Gifted students may be defined as those who have higher capacity and rate in creative thinking, can offer fast solutions to problems, have much more developed social skills and can learn much faster. Therefore, such students needs a different educational program due to their disticnt ability and skills. In addition, the education at the science and arts centers offered to gifted students should be shaped in accordance with their educational needs.

Individuals educated at the science and arts centers are given education in relation to adaptation, support, recognition of individual abilities



and project development and management. Those students who have distinguishing artistic skills are first educated in adaptation programs and then they join the programs designed to improve their skills. In the latter program there is a teaching plan in which there is a rich variety of scientific and artistic activities. Such educational programs at the science and arts centers are implemented by teachers.

Arts teachers working at the science and arts centers have very significant effects on the development of the gifted students. However, they have also some critical responsibilities. It is expected that these teachers should recognize the skills of the gifted students and provide necessary education and activities to them to make it possible for them to improve their skills. In order to achieve these goals these teachers should have necessary background in the related fields. Otherwise gifted students cannot achieve their potentials and possibly become ordinary individuals over time. Therefore, the teachers working at the science and arts centers should have a quality education to meet the educational needs of the gifted students. It means that teachers who guide the gifted students in their attempts to use artistic skills and to realize their potential are crucially important.

Traditional educational approaches assume that students have medium levels of intelligence. It does not specifically consider the educational needs of the students who learn fast or who already have the gains that are planned to teach. Teachers should have the necessary skills to recognize the gifted students and be familiar with the basic characteristics of them. The definition of ability adopted by the teachers should be comprehensive. If teachers have a narrow definition the skills of the students cannot be completely evaluated which may result in the unrecognition of gifted students. Another consequence of having a narrow definition of gifted students may be that such student may lose their interest in having an education which is proper for their conditions and that the concept of artistic ability may be isolated from other types of abilities and skills (Karip, 2016). As stated earlier the arts teachers working at the science and arts centers have very significant effects on the development of the artistic abilities of the gifted students. The purpose of the study was to examine the opinions of visual arts teachers' on art education of gifted and talented students in science and art centers.

This study was conducted with case study of qualitative research methods. The case study is a widely used approach in qualitative research (Silverman, 2006; Yıldırım and Şimşek, 2016). In this research, visual arts teachers working in science and art centers were discussed about the art education of gifted and talented students.

The participants were the visual arts teachers working at six different science and arts centers. More specifically, a total of 12 visual arts teachers interviewed. Of them seven were female and five were male. The data of the study were collected through semi-structured interview forms. The form was developed by the authors based on the review of the related studies. The items developed were reviewed by two field specialists.

The data gathered from the interviews were transcribed and then the data were grouped under the topics. More specifically the opinions of the participants were coded and grouped under the categories. The opinions of the participants are given in relation to the total number. These opinions are given together with the codes indicating the gender and the specific number of the participants. For instance a code like K5: refers to the 5th participant.

As a result of the content analyses the themes were identified. There are four themes and these are categorized as follows: physical opportunities offered by the science and arts centers, arts education given at the science and arts centers, student selection process to the science and arts centers, the feedback given to the teachers about their work with the students and the policies on arts education.

Under the theme of the physical opportunities offered by the science and arts centers a total of 12 teachers offered opinions. There are two major categories under this theme: sufficient physical opportunities and insufficient physical opportunities. Of them the former was supported by eight participants and the latter by four teachers.

Under the theme of the arts education given at the science and arts centers there are three categories as follows: 'the quality of the arts education given at the science and arts centers' 'class hours for the arts education' and 'activity book'. The number of the participants who expressed the views for these categories are 10, 8 and 8, respectively.

Under the theme of the student selection process to the science and arts centers there appear to be two categories: 'nonfunctional methods used in

the student selection process to the science and arts centers' about which seven participants offered views and 'functional methods used in the student selection process to the science and arts centers' about which five participants offered opinions.

Under the theme of the feedback given to the teachers about their work with the students there are three categories as follows: 'feedback from the students', 'feedback from the parents' and 'feedback from the school administration'. The number of the participants who expressed the opinions for these categories are 10, 10 and 8, respectively.

Under the theme of the teachers' satisfaction from working at the science and arts centers there are two views: those who are satisfied from working there and those who are not. More specifically, eleven teachers are satisfied from working there and only one teacher is not satisfied from working there.

Development of the societies are closely related to meet the needs of individuals in terms of their intelligence and ability. If individuals are educated well they will be instrumental in making the countries technologically developed and rich which make the countries wealthy. On the other hand, those countries of which wealth is high may provide the individuals with opportunities to have necessary development. Meeting the needs of the gifted individuals is one of the significant topics.

Those students who are gifted in terms of general mental abilities usually prefer the learning preference of visual and tactile. However, those are gifted in the fields of arts and music generally prefer the visual learning. One of the problems in regard to the science and arts centers is that the learning preference of the gifted students is not completely taken into consideration (Bildiren, 2013).

In the study the opinions of the visual arts teachers working at the science and arts centers were analysed concerning the arts education offered to the gifted students. The data taken from the interviews were examined through the content analysis and coded. Which produced themes. There are four themes and these are categorized as follows: (1) Physical opportunities offered by the science and arts centers, (2) Arts education given at the science and arts centers, (3) Student selection process to the science and arts centers, (4) The feedback given to the teachers about their work with the students.

Concerning the physical facilities of the science and arts centers more than half of the participants (8 out of 12) thought that these facilities are not sufficient. More specifically, they stated that workshops are small and insufficient and budget allocated is not enough. They also pointed out that the equipment is not sufficient, but the number of students is very high. In addition, they argued that there is no enough storage for the equipment used in the visual arts classes. The examples for such views are given as follows: *"The current workshops are proper for only traditional production. There is no technological devices such as graphic drawing tablets, 3B printers, animation and film equipment, camera, etc."* (E2); *"Workshops are not big enough and equipment and materials are not sufficient."* (K6) and *"Physical conditions of the workshops are not appropriate for arts education."* (E3). The participant E5 stated that the budget allocated to arts education given at the science and arts centers is very low: *"design of the workshops should be eligible for arts education. In addition, they should be properly equipped for it. However, the workshops are much more properly equipped for science education. In other words, the budget for arts education is less."* These findings clearly suggest that the center management does not put emphasis on the needs of the arts education. Özkan (2009) also found that one of the problems of the science and arts center is *"the lack of a specific budget allocated by the Ministry of National Education for the science and arts centers which result in less efficiency of the centers."*

The physical insufficiency of the science and arts centers are also mentioned by the following studies: Sezginsoy (2007), Özkan (2009), Yıldız (2010), Şenol (2011) and Yavuzyılmaz (2012). For instance, Yavuzyılmaz (2012) concluded that the workshops should have enough capacity for student work and the number of the workshops should be higher (36,36%). In the same study it is found that the documents and resources should be expanded (40,91%). Özkan (2009) concluded that one of the major problems of the science and arts centers is *"The lack of vehicles that may bring students to social activities which reduce the organizational efficiency of the science and arts centers."* Şenol (2011) analysed the views of the teachers working at the science and arts centers concerning the educational programs for the gifted students and the potential problems. It is found that the majority of the teachers had problems regarding the physical conditions of the science and arts centers.

Concerning the category of the arts education given at the science and arts centers there are three categories as follows: 'the quality of the arts education given at the science and arts centers', 'class hours for the arts education' and 'activity book'. Four participants reported that the class hour for visual arts education is not enough and therefore, should be expanded. Another four participants stated that it is proper. More than the half of the participants stated that activity books are not sufficient (8 out of 12). For instance, the participant K6 stated "*Especially graphic design studies are not suitable for the level of elementary and middle school students. Some issues such as Zümürd-ü Anka are very difficult for students, limiting their studies. I'm trying to make up for additional issues. The topics should be more versatile in the life of the student, contributing to the thought-provoking, aesthetic education and attracting the attention of the student.*" Such a view suggests that the function of the activity books used at the science and arts centers should be questioned.

Teachers mostly support the idea that the content of the visual arts education should be updated in accordance with the current needs, but they also point out that there should be an art education that adapts to today's technologies and supports the development of creativity. This can be seen in the statement by the participant E2 stated "*Modern art and contemporary art have blended all techniques and created an area in which conceptual productions were made. In addition, we have seen a very large area of the digital digital itself. I believe that we must prioritize parallel activities, taking into account the presence of areas such as video art, performance art, etc. Also the Theory must exist; art philosophy, art aesthetics and ethics must also exist in absolute terms.*" This finding is consistent with the findings by the study carried out by Özkan (2009). In December 2007 this study was implemented on a sample of 1170 people. More specifically 91 center administrators, 271 teachers working at the science and arts centers, 479 students and 329 parents. In the study the major two problems at the centers were found as follows: "*The education programs of the science and arts centers should complement those at their schools.*" and "*There is a need for experts in program development at the science and arts centers.*" (Özkan, 2009).

The participant E3 reported "*For arts education in BILSEM, nothing can be done in the short term. Studies can be done considering the personal skills of the talented students by spreading over long term.*" The participant ME4 stated

*"... The inclusion of families in art education can both improve the future of art and reduce the negative opinions against the art in society." Such views show how society looks at arts education and arts in general. The participants reported that the society and the parents are not aware of the necessity of art and the importance of art education for the gifted people, and even a negative perspective exists in the culture. For instance, the participant K2 stated "The importance and necessity of art should be explained to the parents. The students who complete their education at the science and arts centers can also be given additional points in the university entrance exam."*

The opinions of teachers about the selection of gifted and talented students in the field of visual arts to the science and arts centers are grouped under two codes as to whether the selection methods are functional or not. More than the half of the participants (7 out of 12) argued that selection methods are functional. The participant E2 reported *"The methods of student selection are extremely wrong. It is well known that there are skills and preparation tests for tablet exams. I believe that student choice should be determined not by exam but by process. The current exam can be considered as a pre-admission requirement. However, at the end of the first year of the final registration, the observations / statistics of the guide / course teacher should be decided upon as a result of the data. Those who lack of creative thinking and production capabilities should be dropped at the end of the year. The science and arts centers must be the institutions with the highest efficiency. Not everyone should be trained like those with special skills."* It shows that the students prepare for the examinations through private courses and the selection procedures fail to identify the gifted students. The participant E1 reported *"In addition to the exam format, I think the interview exam should be introduced. I think it is necessary to be more careful in choosing an art instructor and to have an artist academician in the selection of these teachers. Because all these changes directly affect the selection of truly gifted students and the subsequent feedback."* This opinion questions both the reliability and validity of the examination and the competence of teachers in the selection process. In the study by Levent (2011a) nearly all of the participants (19 out of 20) reported *"I do not think that the procedures used in the selection of student to the science and arts centers work well."*

One of the most valuable resources of the society are the gifted individuals who are limited in number. They should not be lost. Therefore, the

environment and opportunities needed to grow in a healthy way should be provided to them. These individuals should be trained by appropriate programs and specially trained trainers (Levent and Kansu Çelik, 2017). When it comes to education of the gifted individuals, it is clear that well trained and conscious teachers should be trained. In this respect, it is thought that 1-2 weeks of education will not be sufficient for the professional development of teachers. When the in-service training activities programs organized by the Ministry of National Education are examined, it is seen that such activities regarding the education of the gifted students are not conducted at regular intervals. (Özer Keskin, Keskin Samancı and Aydın, 2013). As Özkan (2009) stated one of the problems for the science and arts centers is as follows: *“In-service training activities about the education of the gifted students which may contribute to the development of teachers and school administrators are not sufficient.”*

Under the theme of the feedback given to the teachers about their work with the students there are three categories as follows: ‘feedback from the students’, ‘feedback from the parents’ and ‘feedback from the school administration’. The participant E2 stated *“I have students who are guided by me and I talked to on the phone about the events even outside the course. I have students who have won awards from various competitions. It is very pleasing that their motivation is increasing. However, the number of such students is less. Parents are a group who does not know exactly why their students are at the science and arts centers. Almost all of them do not care that their children perform a profession related to art. The center administration aims to create a window and make presentations to senior management, it deals with the image rather than content and rather than students’ development.”* It is quite thought-provoking that the importance and necessity of art education of gifted students at the science and arts centers are not understood by their families, and that these abilities are used by parents with the aim of showing them to the authorities. The participant K2 reported *“Picking up with a single examination raises pride in students and parents.”* These views suggest that parents do not have enough in-depth knowledge of the functions of the science and arts centers and that they see these centers as a means to enable them and their children to have some status in their social environment. However, art education is not a mere pleasure. A realistic education should be based on the inseparable cooperation of science and art. It must be remembered that

art which meets the fundamental needs of individuals is one of the most important factors that educate their personality (San, 1979).

In our country to be successful in the fields of science and mathematics is the most important condition in order to have a profession having material and spiritual satisfaction. This situation starts to reveal a negative attitude towards the Visual Arts course, and over time this attitude is settled in the society. The current education system in our country has a design which is based on being successful in memorizing exams. Therefore, a situation arises which requires the gifted students to deal with the theoretical courses.

Based on the findings of the study the following suggestions are developed:

- It is thought that the validity and reliability of student selection exams for the science and arts centers should be improved. If necessary, the duration of the exam will be extended and students can be tested again at the end of the first year of their choice and if they can continue their education at the center as a result of the average of the first and second exam results. The selection of the teachers assigned to the exam commissions can be improved. In addition, in such commissions academics may also be assigned as field experts.
- It can be suggested that the works covered by the activity book prepared for visual arts should be updated to bring sufficient and necessary contribution to the artistic development of gifted students.
- The learning environment for the teaching of visual arts should not be limited to the school building and class, and students' learning can be supported through various study visits, exhibitions and workshops.
- Educational activities offered at the science and arts centers should be updated and in consistent with the current conditions.
- The science and arts centers should be divided into science centers and arts centers. Such a division would make it possible for arts centers to be independent and much more significant.



## Kaynakça / References

- Altıntaş, E. (2014). *Üstün zekâlı öğrenciler için yeni bir farklılaştırma yaklaşımının geliştirilmesi ve matematik öğretiminde uygulanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aral, N. (1999). Sanat eğitimi yaratıcılık etkileşimi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 11-17.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1971). *Türk plastik sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Bildiren, A. (2011). *Üstün yetenekli çocuklar: aileler ve öğretmenler için bir kılavuz*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bildiren, A. (2013). Üstün yetenekli çocukların öğrenme stillerinin belirlenmesi. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 10-21.
- Buyurgan, U. (2012). *Sanat eğitimi ve öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (17. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coleman, M. (2012). Interviews. In (Coleman, M., Briggs, A. R. J. ve Morrison, M. eds.) *Research methods in educational leadership and management*, (p. 250-266). London: Sage.
- Cutts, N. E. ve Moseley, N. (2004). *Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitimi* (Çev. İsmail Ersevimi), İstanbul: Özgür Yayınları.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks., CA: Sage.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A., ve Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Danış, S. (2017). Bir eğitim aracı olarak sanatın üstün yetenekli bireylerin eğitim ve rehabilitasyonunda kullanılması. *International Journal of Social Science*, 59, 163-172.
- Hurwitz, A. ve Day, M. (1995). *Children and their art (Methods for the elementary school)*, Florida: Harcourt Brace College Publishers.
- Kansu Çelik, F. (2015). *“Üstün zekalı bireylerin görsel sanatlar eğitimine ilişkin tutumlarının incelenmesi”*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karip, F. (2016). Görsel sanatlar öğretmenlerinin görsel sanatlarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitimine yönelik farkındalıkları ve uygulamalar: Ağrı ili örneği. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 3(1), 17-31.
- Levent, F. (2011a). *Üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik görüş ve politikaların incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Levent, F. (2011b). *Üstün yetenekli çocukların hakları*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Levent, F. (2014). *Üstün yetenekli çocukları anlamak* (3. Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Levent, F. ve Kansu-Çelik, F. (2017). Sanat alanında üstün yetenekli çocukların eğitiminin devlet tarafından desteklenmesine ilişkin sanatçıların görüşleri. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 7(2), 65-86.
- MEB. (2015). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*. 14.01.2019 tarihinde [https://orgm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2016\\_10/07031350\\_bilsem\\_yonergesi.pdf](https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf) adresinden erişilmiştir.
- MEB. (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. 14.01.2019 tarihinde [http://orgm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar](http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar) adresinden erişilmiştir.
- Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2007). Birey ve toplum için sanat eğitiminin gerekliliği, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 14-20.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Moseley, N. ve Cutts, N. E. (2004). *Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitimi*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Özkan, D. (2009). *Yönetici, öğretmen, veli ve öğrenci görüşlerine göre bilim ve sanat merkezlerinin örgütsel etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özer Keskin, M., Keskin Samancı, N., ve Aydın, S. (2013). Bilim ve sanat merkezleri: mevcut durumları, sorunları ve çözüm önerileri. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 78-96.
- Renzulli, J. S., ve Reis, S. M. (1985). *The schoolwide enrichment model: A comprehensive plan for educational excellence*. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.

- Robinson, A., Shore, B. M., ve Enersen, D. L. (2007). *Best practices in gifted education: An evidence-based guide*. Waco, TX: Prufrock Press.
- Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar: özellikleri tanulanmaları eğitimleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- San, İ. (1979). *Sanatsal yaratma ve çocukta yaratıcılık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sezginsoy, B. (2007). *Bilim ve sanat merkezi uygulamalarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Silverman, D. (2006). *Interpreting qualitative data*. (3rd Ed.). London: Sage.
- Şenol, C. (2011). *Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri: BİLSEM örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- TBMM. (2010). *Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*. (Rapor No: 427) 14.01.2019 tarihinde [https://www.tbmm.gov.tr/arastirma\\_komisyonlari/ustun\\_yetenekli/docs/Kurulu%C5%9F%20-Karar%C4%B1%20Tutanaklar%C4%B1%2006.03.2012.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/ustun_yetenekli/docs/Kurulu%C5%9F%20-Karar%C4%B1%20Tutanaklar%C4%B1%2006.03.2012.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Yavuzylmaz, B. (2012). *Bilim ve sanat merkezlerine devam eden 7-11 yaş üstün yetenekli çocuklara verilecek sanat eğitiminin niteliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Yetkin, S. K. (1962). *Sanat meseleleri*. İstanbul: De Yayınevi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, H. (2010). *Üstün yeteneklilerin eğitiminde bir model olan bilim ve sanat merkezleri (BİLSEMLER) üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, M. (2007). Görsel sanatlar eğitiminde işbirlikli öğrenme, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15, 747-756.
- Yolcu, E. (2009). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yücel, H. S. (2012). Üstün yetenekli çocukların, çok alanlı sanat eğitimi yöntemini kullanarak sanat tarihi alanında gerçekleştirdikleri müze gezisinin sanatsal uygulamalarına etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 63-101.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Levent, F. ve Kansu-Çelik, F. (2019). Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan görsel sanatlar öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin sanat eğitimine ilişkin görüşleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 750-785. DOI: 10.26466/opus.581375

## Öğrencilerin Okula Yönelik Tutumları ile Ailenin Sosyoekonomik Yapısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi:Niğde İli Örneği

DOI: 10.26466/opus.590974

\*

Mustafa Çelebi\* - Kübra D. Çopur\*\*

\* Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Melikgazi/ Kayseri/ Türkiye

E-Posta: [mcelebi@erciyes.edu.tr](mailto:mcelebi@erciyes.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-0325-7528](https://orcid.org/0000-0002-0325-7528)

\*\* MEB Bilişim Teknolojileri Öğretmeni / Altınhisar / Niğde/ Türkiye

E-Posta: [kbcopur@gmail.com](mailto:kbcopur@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-7801-1055](https://orcid.org/0000-0002-7801-1055)

### Öz

Öğrenmenin temelleri anne, baba ve diğer aile üyeleri tarafından atılır. Çocuğun ahlak yapısı, davranış gelişimi, kişisel gelişimi ve değer yargıları aile ortamında gelişmeye başlar. Bu sebeple aile üyeleri çocuğun yaşantısında bir bireyden daha fazla anlam ifade eder. Okuldaki eğitim öğretim faaliyetleri evde aile üyeleri tarafından desteklenmediğinde öğrencilerin eğitim yaşantılarına yansır ve başarıya ulaşmalarını zorlaştırır. Öğrencilerin eğitim hayatlarında yaşadıkları farklılıkların sebeplerinden biri ailelerin sosyoekonomik yapısıdır. Öğrencilerin sağlık koşulları, beslenme alışkanlıkları, sahip oldukları çalışma ortamı, anne-baba eğitim düzeyi ve meslekleri gibi birçok unsur sosyoekonomik yapıyı oluşturan bileşenlerdir. Söz konusu bu bileşenler çocuğun okula yönelik tutumunu doğrudan etkilemektedir. Bu araştırmanın amacı, ailelerin sosyoekonomik yapılarının, öğrencilerin okula yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre incelemektir. Araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bu çalışmada maximum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya ortaokul kademesinde görev yapan 5 öğretmen, öğrenim gören 5 öğrenci ve 5 veli katılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin okula yönelik tutumları; öğrenci ve veli görüşleri tarafından ilgili, istekli bulunurken, öğretmenlerin görüşleri tarafından isteksiz ve ilgisiz bulunmuştur. Öğrencilerin okula yönelik tutumlarını, öğretmen görüşlerine göre ailenin eğitime ve çocuk gelişimine olan duyarlılığı, öğrenci, veli görüşlerine göre ise aile yapısı ve ekonomik durumun etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için ailelerin sosyoekonomik yapısında öğrenci görüşlerine göre ailelerin çocuklarıyla daha fazla ilgilenmesi, veli görüşlerine göre aile bireylerinin desteğinin artması öğretmen görüşlerine göre ise veli ziyaretleri, veli toplantıları artırılması ve ailelerin eğitimin önemi hakkında bilgilendirilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Okula yönelik tutum, Aile yapısı, Sosyoekonomik yapı

## Determining the Relationship Between Students' Attitudes towards School and Socioeconomic Structure of the Family:The Case of Niğde Province

\*

### Abstract

*The foundations of learning are laid by parents, fathers and other family members. The child's moral structure, behavior development, personal development and standarts of judgment begin to develop in the family environment. For this reason, family members have more meaning in the child's life than an individual. When the educational activities in the school are not supported by family members at home, makes it difficult for them to achieve success. One of the reasons that differences of students in their educational life is the socioeconomic structure of families. For students many factors such as health conditions, eating habits, having a working environment at home and having necessary learning materials, parents' education level and professions, living culture at home are the socio-economic structure. These components directly affect the attitudes of the child towards school. The aim of this study is to examine how the socio-economic structures of families affect the attitudes of the students towards the school according to the views of teachers, students and parents. The qualitative study model was used in the case study design. Data were collected by semi-structured interview technique. In this study, maximum variation sampling method is used. 5 middle school teachers, 5 middle school students and 5 parents participated in the study. At the end of the research, students' attitudes towards school found that relevant and eager by the views of the students and parents and on the other hand students' attitudes towards school found that reluctant and irrelevant by the views of the teachers. It was concluded that students' attitudes towards school were affected insensitivity of families to education and child development according to teachers's views and students' attitudes towards school were affected family structure and economic conditions according to views of students and parents. In order to increase the positive attitudes of the students towards school and to decrease their negative attitudes, it was concluded that the families should be more interested in their children according to students' views in the socioeconomic structure of their families, according to parents' views the support of the family members should be increased and according to teachers' views home visits, parents meeting should be increased and families should be informed about the importance of education.*

**Keywords:** *Attitudes towards school, family structure, socio-economic structure*

## Giriş

Aile, yaşadığımız toplumun en küçük kurumu ve evlilik ile kurulan temel birliktir. Aile, toplumu oluşturan insanların yetişmesinde, bakımlarında, bedensel ve ruhsal gelişimlerinde, toplumsal ya da bireysel değerlerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Çocuklar daha küçük yaşlarda anne babalarını, diğer kardeşlerini dikkatle gözlemleyip taklit ederek onlar gibi olmaya çalışır (Fidan, 2012). İlk eğitim ailede alınmaya başlanır, öğrenme temelleri anne, baba ve diğer aile üyeleri tarafından atılır. Çocuğun ahlak yapısı, davranış gelişimi, kişisel gelişimi ve değer yargıları aile ortamında gelişmeye başlar. Çocuğun içinde yetiştiği aile ortamının, çocuktan beklentiler ve çocuğa verilen değerler çerçevesinde, çocukta iç kontrol ve idrak gelişimine etkileri oldukça fazladır. Bu sebeple aile üyeleri çocuğun yaşantısında bir bireyden daha fazla anlam ifade eder.

Her çocuk ilk eğitim öğretime başlarken farklı kültürel gelenekten, aile yapısından ve yaşantıdan gelir. Ailenin beklentileri içerisinde yer alan ahlaki yapı, değer öncelikleri, akademik başarı gibi eğitim kavramları çocukta bir yönelim ve etkiye sahip olur. Bu etki çocuğun okul öncesi dönemden yetişkin döneme kadar eğitim yaşantısına yansır. Düzenli ve sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocuk, kendine güven veren, sorunları ile ilgilenen, anlayışlı ebeveynler bulur. Çocuğun yeteri kadar ilgi, saygı ve sevgi göremediği ailelerde yaşanan aile içi geçimsizlikler, çocuğun çalışmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Tezcan, 1985).

Çocuğun sağlıklı yetişmesi, iyi bir eğitim alması ve başarılı olabilmesi için, sağlıklı ve huzurlu bir aile ortamına ihtiyacı vardır (Ertuğrul, 2005). Huzurlu aile, eşlerin birbirini sevdiği, beğendiği, değer verdiği bir ortamdır (Özkan, 2005). Sağlıklı aile ortamında çocuk kendine ait düşüncesini ifade etme fırsatı bulur ve ailede çocuğa ne istediğine kendisinin karar vermesi ve bu kararın sorumluluğunu üstlenmesi öğretilir (Cüceloğlu, 2005). Okulun öğrenciye hedeflenen ve istenilen davranışları tek başına kazandırması olanaksızdır. Öğrenciye kazandırılan davranışların önemli bir kısmı ailenin katkısı ile oluşur (Yıldırım ve Dönmez, 2008). Okuldaki eğitim etkinlikleri evde aile üyeleri tarafından desteklenmediği sürece eğitiminde başarıya ulaşmak çok zordur (Çelenk, 2003). Okul ile ailenin öğrettikleri arasında uyumsuzluk olursa, bu durum öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkiler (Fidan ve Erden, 1993).

Çocukların eğitim yaşantısında farklılıkları meydana getiren faktörlerden birisi de ailelerin sosyoekonomik yapısıdır. Sosyoekonomik yapıyı oluşturan bileşenler; öğrencilerin kahvaltı yapıp yapmadan evden çıkarak okula gelmesi (taşımali/ taşımasız), okul üniformalarının olup olmaması veya temiz/yeni olup olmaması, evde kendine ait çalışma odasının var olup olmaması, ders saatleri dışında akademik başarı için destek yöntemlerine yönelip yönelmemesi (kurs, özel ders vb.), eğitimi için gerekli olan materyallerin eksik olup olmaması gibi birçok etken, ailelerin sosyoekonomik yapılarının öğrencilerin eğitim yaşantısına ve okula yönelik tutumlarına yansımadır. Ailelerin sosyoekonomik yapılarının öğrencilerin okul yaşantılarını ve akademik başarılarını da etkilediği yapılan diğer çalışma ile ortaya konulmuştur. Köse'ye (1990) göre, ailenin sahip olduğu sosyoekonomik durum, öğrencinin öğrenimine devam edeceği ilkökul/ortaokul türünü ve özel ders alıp almayacağını, bu nedenlerle büyük ölçüde öğrencinin başarı düzeyini belirlemektedir. Dolayısıyla ailenin sosyoekonomik durumu daha iyi olan, özel ders alan ve maddi imkânları fazla olan öğrencilerin başarı düzeyleri durumları tam tersine olan akranlarının başarı düzeylerinden yüksek olduğu gözlenmektedir. Köse'nin yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, ailenin sosyoekonomik durumunun çocuğun okula yönelik tutumu ve akademik başarısı üzerindeki etkisi diğer özelliklerin (öğretmen, okul, araç-gereç, vb.) etkisinden daha büyüktür.

Yapılan araştırmalarda ailenin ilgisizliği ile akademik başarı arasında doğrudan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Yavuzer, 2001). Anne babanın eğitime ve okula değer vermeleri, öğrenciye verilen ödev yakından ilgilenmeleri ve onlara rehberlik edip derslerinde yardımcı olmaları çocukların okul başarılarını olumlu yönde etkilemektedir (Vursavuş, 2011). Ailenin eğitim seviyesi düşük ve mesleği vasıfsız, az kazanç getiren ve el emeğine dayanan bir faaliyet olduğu takdirde; hem çocuğun kültürel gelişimi bakımından aile çevresinden faydalanma imkânının azaldığı, hem de okul ihtiyaçlarının aile tarafından karşılanmasın da zorlanıldığı ortaya çıkmıştır (Yıldırım 1997; akt. Vursavuş 2011).

Eğitim düzeyi düşük olan ve gelir durumu yetersiz aile çocuklarının okula yönelik olumsuz tutumları maddi imkânsızlıklarından kaynaklanabilmektedir. Sınırlı eğitim şartları, parasal sıkıntılar, işsizlik ve geçim kaygısı gibi sorunlar içinde kalan anne ve babalar sürekli bir geçim derdi



içinde olduklarından çocuklarına gereken ilgi ve sevgiyi gösterememektelerdir. Maddi imkânsızlıklardan kaynaklanan huzursuzluk aile içinde tartışmalara yol açabilmektedir. Sürekli yaşanan çatışma ve gerginlik çocuğun okul başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir okulda öğrencilere zekâ testleri uygulanmış, başarılı öğrencilerin ailelerinin daha dengeli ve uyumlu olduğu, düşük başarı gösteren öğrenci ailelerinde ise uyumsuzluk ve ruhsal sorunların daha büyük olduğu saptanmıştır (Vursavuş, 2011).

Gelir düzeyleri düşük olan ailelerin çocukları yeterli beslenememekte, okul için ihtiyaç duyulan araç ve gereçlere yeterince sahip olamamakta, konutların yetersiz oluşu ve kötü sağlık koşulları onlara uygun çalışma ortamı yaratmamaktadır (Tezcan, 1985). Aile ortamındaki birey sayısı, çocuğun okula yönelik tutumunun belirlenmesinden; ders çalışmak, ödev yapmak ve kitap okumak gibi başarıya etki eden temel faktörlerin sağlanmasına kadar oldukça büyük etkiye sahiptir (Erçetin ve Özdemir 2004; akt.Vursavuş 2011). Kasatura'ya (1995) göre, ebeveyn mesleğinin toplum içindeki saygınlığı, kazandıkları gelir düzeyi de öğrencinin okula yönelik tutumunu ve akademik başarısını etkileyen en temel faktörlerdendir. Özellikle çocuğun okul başarısı ile babanın mesleği arasında yakın bir ilişki olduğunu savunur. Öğrencinin okula yönelik tutumu ve akademik başarısı, anne babanın öğrenim düzeyi ile yakın ilişkilidir. Tahsilli anne babaların, çocuklarını yetiştirirken onların başarı güdüsünü yoğun olarak harekete geçirdikleri görülmektedir. Yapılan araştırma sonucu başarılı öğrencilerin ebeveynlerinin öğrenim düzeylerinin; başarısız öğrencilerin ebeveynlerinin öğrenim düzeylerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kasatura, 1995). Bu sonuç, anne babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuklarına sağladıkları eğitim imkânlarının da yükseldiğini göstermektedir.

Ailenin sosyoekonomik yapısının, kardeş sayısının ve anne baba tutumunun çocukların meslek seçiminde önemli belirleyiciler olduğu görülmektedir (Erjem, 2000, Turan, 2018). Meslek seçimi bireyin yapabileceğine inandığı ve zamanla maddi manevi kazanç sağlayabileceği mesleğe yönelmesidir. Meslek seçimi bireylerin önemli kararlarından biridir. Bu nedenle doğru karar verebilmek için aile ve okul tarafından yardım edilmesi beklenmektedir. Öğrencilerin meslek seçimi ve eğitsel karar verme sürecinde çeşitli belirleyiciler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı kendileriyle

ilgili olan kişisel özellikler, cinsiyet, ilgi, yetenek bir kısmı ise ailenin sosyoekonomik yapısı, kardeş sayısı, anne babanın öğrenim düzeyi ve mesleği gibi çevresel sosyokültürel faktörlerdir (Aytekin, 2005; Sarıkaya ve Khorshid, 2009). Anne babanın öğrenim düzeyi, beklenti ve istekleri, yaptıkları meslekler, sergiledikleri tutum çocuklarını rol model olmaları açısından etkilemektedir. Öğrencinin sahip olduğu ilgi, yetenek ve akademik başarı düzeyi, öğretmenlerinin öğrencinin yetenek ve ilgilerine ilişkin görüşleri, öğrenciye rehberlik ederek meslek seçimini etkileyen faktörlerdendir (Turan, 2018). Öğrenci anlayışlı öğretmen ve aile tutumu ile doğru karara varabilecektir.

### **Araştırmanın Amacı**

Okullardaki eğitim probleminin tespit edilmesi, çözüm yollarını arttırarak, yöneticiler başta olmak üzere öğretmenlere, velilere ve öğrencilere problemin çözümünde rehberlik edecektir. Araştırmanın amacı öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarının belirlenmesi ve söz konusu tutumlar ile ailenin sosyoekonomik yapısı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmanın öğrencilerin okula yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin tespitine öğretmen, veli, öğrenci boyutunda katkı sağlaması ve aile sosyoekonomik yapısının etkisi incelenerek öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırma da yardımcı olması hedeflenmektedir.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Öğrencilerin okula yönelik tutumları nasıldır?
2. Öğrencilerin okula yönelik tutumları etkileyen faktörler nelerdir?
3. Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için ailelerin sosyoekonomik yapılarında ne tür iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır?

## Yöntem

### *Araştırma Modeli*

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenmesi ve betimlenmesidir (Merriam, 2009; Çev. Turan, 2015). Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Bir duruma ilişkin faktörler (olay, ortam, süreç, vb.) bütüncül bir yaklaşımla incelenir ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

### *Çalışma Grubu*

*Tablo 1: Araştırmaya katılan öğretmen, öğrenci ve velilere ilişkin demografik bilgiler*

<b>Öğretmen Bilgileri</b>	<b>Branş</b>	<b>Mesleki Kıdem</b>	
G1	İngilizce	4	
G2	İngilizce	4	
G3	Fen Bilgisi	5	
G4	PDR	4	
G5	Din Kültürü ve Ahlak Bil.	6	
<b>Öğrenci Bilgileri</b>	<b>Cinsiyet</b>	<b>Sınıf</b>	<b>Kardeş Sayısı</b>
Ög1	Erkek	8.Sınıf	4
Ög2	Erkek	7.Sınıf	3
Ög3	Kız	6.Sınıf	5
Ög4	Erkek	6.Sınıf	3
Ög5	Kız	5.Sınıf	4
<b>Veli Bilgileri</b>	<b>Öğrenim Düzeyi</b>	<b>Mesleği</b>	<b>Çocuk Sayısı</b>
V1	Ortaokul	Serbest Meslek	4
V2	İlkokul	Serbest Meslek	8
V3	İlkokul	Serbest Meslek	6
V4	İlkokul	Serbest Meslek	4
V5	İlkokul	Serbest Meslek	6

Araştırmanın nitel verileri örneklem seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maximum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Niğde ili Altunhisar İlçesi Karakapı Durmuş Balarban ve Karakapı İmam Hatip

Ortaokulu'nda görev yapan 20 öğretmen, öğrenim gören 250 öğrenci ve velileri araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Tesadüfi olarak seçilen 5 öğretmen, 5 öğrenci ve farklı sosyoekonomik şartlara sahip 5 veli örnekleme oluşturmuştur. Okulun bulunduğu yerleşim yerinde birçok ailenin geçim kaynağı hurdacılık veya halde çalışmaktır. Düzenli çalışma koşulları ve saatleri olmadığı için bu çalışmada velilerin meslek bilgilerinde serbest meslek olarak yer verilmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen, öğrenci ve velilere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmektedir.

## *Veri Toplama Aracı*

### *1. Kişisel Bilgi Formu*

Araştırmada katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyi, aile yapısı bütünlüğü, baba öğrenim düzeyi, anne öğrenim düzeyi, baba mesleği ve anne mesleği gibi değişkenleri belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma verileri, görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Görüşme, araştırmacının cevap almak amacıyla soruları, sözlü ve genellikle yüz yüze olmak koşuluyla katılımcılara yönelttiği bir yöntemdir (Karasar, 2016). Araştırmada veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda görüşmenin büyük bir kısmı, keşfedilmesi gereken konuların açığa çıkarılması için sorular veya bir konu tarafından yönlendirilir ve ne bir cümle yapısına ne de soruların önceden kararlaştırılmasına gerek yoktur (Merriam,2009; Çev.:Turan, 2015). Görüşme formu hazırlanmadan önce konuyla ilgili alanyazın taranmış, yapılan çalışmalar incelenmiştir. Katılımcılara yöneltilen açık uçlu görüşme formu, öğrencilerin okula yönelik tutumları ve ailelerin sosyoekonomik yapısı arasındaki ilişki incelemesi temel alınarak hazırlanmıştır.

Yapılan tarama ve katılımcılarla gerçekleştirilen ön görüşmeler sonucunda öğretmen, öğrenci ve veliler için beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Hazırlanan araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla çoklu veri kaynaklarından (farklı özelliklere sahip veli, öğretmen ve öğrenci) yararlanılmış, hazırlanan yarı yapılandırılmış

görüşme soruları alan uzmanı görüşüne sunulmuştur. Alınan görüşler sonucunda hazırlanan görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşmeler katılımcılarla çoğunlukla yüz yüze yapılmış, aynı zamanda araştırmacı tarafından not edilmiştir. Görüşmeler için bir açıklama hazırlanmış, açıklamada araştırmanın amacı ve çalışmanın nasıl gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Görüşmelerde öğretmenlerin isteklerine uyularak kayıt cihazı kullanılmamıştır. Görüşmeden sonra her görüşme notu üzerinden fazla zaman geçmeden bilgisayara kaydedilmiştir.

### **Verilerin Analizi**

Nitel araştırma modeli olarak hazırlanan bu çalışmada “içerik analizi” yapılmıştır. Toplanan veriler dört aşamada analiz edilmiştir. Bunlar; verilerin kodlanması, kodlanan verilerin temalarının bulunması, kodların ve bulunan temaların düzenlenmesi, elde edilen bulguların yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Verilerin analizi sürecinde ilk olarak görüşme kayıtları deşifre edilip sırasıyla bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yapılan çözümlenmeler sonrasında, katılımcıların öğretmenlerin cevapları “G1, G2, G3, G4, G5”, velilerin cevapları “V1, V2, V3, V4, V5” öğrencilerin cevapları ise “Ög1, Ög2, Ög3, Ög4, Ög5” olmak üzere kodlanmış, görüşlerinin analizinde, ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar yapılmış ve gruba uygun olarak temalandırılmıştır. Sonuçta temalar değerlendirilerek; düzenlenmiş, kodlar bu temalara göre gruplandırılmış ve frekansları belirlenmiştir. Elde edilen bulguları daha anlaşılır hale getirmek için katılımcıların düşünceleri kendi cümleleri ile paylaşılmıştır. Yapılan çalışmada güvenilirliği artırmak amacıyla, içerik analizine uygun olarak sayısallaştırma yapılmış, kod ve temalara ilişkin frekanslar verilmiştir.

### **Bulgular**

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular öğretmen, veli ve öğrenci görüşleri açısından ayrı ayrı üç tema halinde; (1) *Öğrencilerin okula yönelik tutumları*, (2) *Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler*, (3) *Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar* değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

## Öğrencilerin Okula Yönelik Tutumları

Öğrencilerin okula yönelik tutumları ile ilgili öğretmen, veli ve öğrencilerle yapılan görüşme sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

### 1. Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2: Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin öğretmen görüşleri**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans(f)
1	İlgisiz – İsteksiz	G1, G2, G3	3
2	Amaçsız- Değersiz	G1, G2, G5	3
3	Okul Düzenini Bozan – Disiplinsiz	G2, G5	2
4	İlgili – İstekli- Mutlu	G2, G4	2

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde kodlanmış 4 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin öğretmen görüşleri şunlardır: “ilgisiz – isteksiz- mutsuz (3), amaçsız – değersiz (3), ilgili- istekli- mutlu (2), okul düzenini bozan – disiplinsiz (2). Öğretmenler, öğrencilerin okula yönelik tutumlarının daha çok okula ve derse ilgisiz, isteksiz oldukları yönünde görüş belirtirken; aynı zamanda öğrencilerin hayatlarında bir amaçlarının olmadığı, bu sebeple okulu değersiz görüp ona göre tutum sergiledikleri görüşündedirler. İfadeleri destekleyen birkaç öğretmen görüşü şöyledir: “(G3) Mutsuz olduklarını gözlemliyorum”, “(G4) Birçoğunun severek, ilgiyle geldiğini düşünüyorum”, “(G5) İçlerinden birkaç kişi var sadece gerçekten okuma isteğine sahip gerisi tamamen yaramazlık için geliyor sanki”, “(G1) Öğrencilerin okula heves ve merakla geldiğini düşünmüyorum”.

### 2. Veli Görüşleri

Velilerin öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 3’de verilmiştir.

**Tablo 3: Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin veli görüşleri**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans(f)
1	İlgili- mutlu- istekli	V1, V2, V3, V4	4
2	Meraklı	V3, V4	2
3	İsteksiz	V5	1

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan velilerin öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin görüşlerinde, öğrencilerin okula karşı ilgili, istekli ve mutlu oldukları görüşünü vurguladıkları görülmektedir. Öğrencilerin okula yönelik tutumlarının yeni bilgiler öğrenmeye meraklı olabileceği gibi sabah erken uyanmak istemeyecek isteksiz tutumlarının da olduğu görüşündedirler. İfadeleri destekleyen birkaç veli görüşü şöyledir: “(V1) Arkadaşlarımı görmek istediğinden seve seve gidiyor tatilleri sevmiyor”, “(V4) Çocuklarım okulu seviyor, zaten okumaya da istekliler, meraklılar küçükken ilkokulda da hocaları hep söylediler”, “(V5) Her sabah okula gideceğini söylüyor ama uyanmakta bile zorluk çekiyor açıkçası pek gitmek istemiyor”, “(V3) Severek gidiyor arkadaşlarını çok seviyor, öyle zorla göndermeyiz, meraklı okula.”

### 3. Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin kendilerinin okula yönelik tutumlarına ilişkin verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 4’de verilmiştir.

**Tablo 4: Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin öğrenci görüşleri**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans(f)
1	İlgili – istekli	Ög1, Ög2, Ög3, Ög5	4
2	Eğlenceli	Ög1, Ög2	2
3	Bağlılık	Ög1, Ög4	2
4	Meraklı	Ög4	1

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde kodlanmış 4 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin görüşleri şunlardır: “ilgili- mutlu- istekli (4), eğlenceli (2), bağlılık (2), meraklı (1). Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin görüşleri öğretmenlerine okula veya arkadaşlarına duydukları ilgili, istekli ve mutlu oldukları görüşünü vurguladıkları görülmektedir. İfadeleri destekleyen birkaç veli görüşü şöyledir:

“(Ög1) İlkokul 3. Sınıftan beri seviyorum. Ben hem eğlenceli hem güzel mutlu-  
yum okulda o yüzden severek gidiyorum”, “(Ög3) Mutluluk hissediyorum.  
Mutlu oluyorum evde çünkü sıkılırım”, “(Ög4) Merak hissediyorum yeni ne iş-  
leyeceğiz yeni bilgiler öğrenmek için merak ediyorum”, “(Ög2) İlkokul 4. Sınıftan  
beri seviyorum. Öğretmenlerimi seviyorum artık önceden annemden uzak kaldı-  
ğım için istemiyordum okula gelmek. Okulda aslında eğleniyorum vakit geçiyor”.

### Öğrencilerin Okula Yönelik Tutumlarına Etki Eden Faktörler

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler ile ilgili öğret-  
men, veli ve öğrencilerle yapılan görüşme sonuçları aşağıda sunulmakta-  
dır.

#### 1. Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler ile il-  
gili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 5’de verilmiştir.

**Tablo 5. Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler öğretmen görüşleri**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans (f)
1	Ailenin Çocuğuna ve Eğitime İlgisizliği	G1, G2, G3, G4, G5	5
2	Bilinçsiz Aile Yapısı	G1, G2, G3, G4	4
3	Eğlenceli Etkinlikler ve Uygulamalar	G1, G2, G4, G5	4
4	Okula ve Derse İlgisizlik	G1, G4, G5	3
5	Aile Üyelerinin Rol Model Olması	G2, G4, G5	3
6	Amaçsız Olmaları	G1, G2, G5	3
7	Kullanışlı- İşlevsel Bilgiler Öğrenmek	G1, G3, G5	3
8	Öğrencinin Aktif Rol Alması	G1, G2, G5	3
9	Ekonomik Durum	G1, G2	2
10	Okulun Fiziki Koşulları	G3, G4	2
11	Öğrenme İsteği/ İsteksizliği	G2, G5	2
12	Eğitim Sistemi ve Müfredat Sorunu	G3, G5	2
13	Öğretmen Sevğisi	G2	1

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ilişkin öğ-  
retmen görüşleri incelendiğinde kodlanmış 13 farklı görüş ortaya çıkmak-  
tadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarına



etki eden faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri şunlardır: "Ailenin çocuğuna ve eğitime ilgisizliği (5), bilinçsiz aile yapısı (4), eğlenceli etkinlikler ve uygulamalar (4), okula ve derse ilgisizlik (3), amaçsız olmaları (3), öğrencinin aktif rol alması (3), aile üyelerinin rol model olması (3), kullanışlı-ışlevsel bilgiler öğrenmek (3), ekonomik durum (2), öğrenme isteği/ isteksizliği (2), eğitim sistemi ve müfredat sorunu (2), okulun fiziki koşulları (2). İfadeleri destekleyen birkaç öğretmen görüşü şöyledir:

"(G4) mesela ailesinin okula karşı tutumu ilgisizse veya okulu gereksiz görüyorsa çocuk da genelde gereksiz önemsiz buluyor", (G3) Eğitim öğretimi ve çocuğunu önemseyen ailenin davranışlarının çocuğa yansımaları çocuğun eğitim hayatında başarılı olmasını sağlıyor", "(G1) Çoğu öğrencinin bir amacının olmaması. Okulla ilgili gelecek planı yok bazı öğrenciler ailevi sebeplerden ve hayattaki amaçsız tavırlarından dolayı, yaşamın gayesini tam anlayamadıkları için derste daha çok sıkılmaya eğilimliler", (G5) Girdiğim derslerde tahta sildirme, defter ve etkinlik kontrolü yapma gibi görev verdiğim öğrenciler var onlar bu görevi aldıklarında kendilerini önemli hissediyorlar", (G3) Sonuçta eğitim sistemi önemli etken. Okulu tamamen mecburiyet olarak görüyorlar ve sonuçta keyif alacak bir etkinlikleri olmadığı için haliyle mutsuz oluyorlar", (G2) Hiç çünkü evde de dur yapma diyen yok çoğunun babası şehir dışında çalışıyor annesi evde rahat bırakmış söz dinlemiyor kurallara uymuyor."

## 2. Veli Görüşleri

Velilerin öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler ile ilgili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler veli görüşleri

S.No	Temalar	Kodlar	Frekans (f)
1	Aile Yapısı	V1, V2, V4, V5	4
2	Aile üyelerinin rol model olması	V2, V3, V5	3
3	Okula olan sevgileri	V1, V2, V4	3
4	Ekonomik durum	V1, V2, V4	3
5	Öğretmen sevgisi	V1, V2, V4	3
6	Evin fiziksel koşulları	V1, V2	2
7	Derse karşı ilgisizlik	V2, V5	2
8	Arkadaş sevgisi	V5	1
9	Erkek çocuğa duyulan sevgi	V3	1

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ilişkin veli görüşleri incelendiğinde kodlanmış 9 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ilişkin veli görüşleri şunlardır: “Aile yapısı (4), ekonomik durum (3), öğretmen sevgisi (3), aile üyelerinin rol model olması (3), öğrencilerin okula olan sevgileri (3), derse karşı ilgisizlik (2), evin fiziksel koşulları (2), arkadaş sevgisi (1), erkek çocuğa duyulan sevgi (1). İfadeleri destekleyen birkaç veli görüşü şöyledir:

“(V2) Her zaman babaları yanımızda değil çalışmak için başka şehirlere gidiyor. Çocuklarda tabii eksikliğini hissediyor. Hepsiyle ben ilgilenemiyorum”, “(V1) Öğretmenini çok seviyor, sabahları onun için uyanıyor”, “(V5) Babası saz aldı ona istediğini veriyoruz elimizde oldukça. Ama abileri de ablaları da okumadı belki oda okusam da bir şey değişmeyecek diye düşünüyordur. Yani evde okulla eğitimle ilgilenende yok”, “(V3) Diyorum benim gibi hurdacı olma oğlum diye ama beni de dinlemiyor çünkü görüyor beni. Çok para kazanıyorum diye görüyor ama kirin pasın içinde dolaşan uğraşan benim anlatıyorum da ama çocuklara para kazanmak kolay geliyor. Arabayla gezince onu eğlenceli kolay sanıyor. Çalışmıyor, okumazsam senin gibi olurum diyor”, “(V2) Hurdada satamazsa bir şey sana da yok bana da yok ama satarsa olur. Çok çocuk var zaten hepsinin okuma ihtiyacını tam anlamıyla karşılamam çok zor”, “(V3) Evin en küçüğü birde erkek olduğundan babaannesi, ben ve annesi herkes el üstünde tutuyor. Oda bunu anlıyor artık büyüdü yaramazlıklarına kızamıyoruz”

### 3. Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ilişkin görüşleri incelendiğinde kodlanmış 12 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ilişkin görüşleri şunlardır: “Takdir edilmek (3), öğretmen sevgisi (3), uyarı, eleştiri, ceza (3), aile ilgisizliği (3), aile ilgisizliği (2), okul ve arkadaş sevgisi (2), evin fiziki koşulları (2), ekonomik durum (2), dersi sıkkıcı bulmak (2), ailenin çocuğuna duyduğu güven (2), ders başarı durumu (1), zorunluluk (1). İfadeleri destekleyen birkaç öğrenci görüşü şöyledir:

“(Öğ1) Eğer derslerim iyiye denemeden ve yazılılardan yüksek not aldıysam mutlu oluyorum okula gelirken de gururlu oluyorum”,“(Öğ2) Mutluluk hissediyorum arkadaşlarımla olmak güzel, sınıfta birkaç yakın arkadaşım var onlarla oynamayı seviyorum. Okul olmasa sabahları çok boş olurdu”,“(Öğ3) Oyun oynamak arkadaşlarım olduğunda mutlu geliyorum. Bazı derslerden sıkılıyorum matematik Türkçe fen Arapça gibi ondan dolayı gelmek istemiyorum”,“(Öğ4) En çok bir öğretmenin davranışı beni etkiliyor sevince seviniyorum, kötü söz söylerse kızarsa üzülüyorum”,“(Öğ5) Ailem çok ilgi göstermiyor okulda ne yaptığımı sormuyor kızıyor genelde. Kardeşlerimle kavga edersem kızıyor”,“(Öğ1) Benden büyük başarılar beklemleri gururlandırıyor sevindiriyor”.

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler ile ilgili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 7’de verilmiştir.

**Tablo 7: Öğrencilerin okula yönelik tutumlarına etki eden faktörler**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans(f)
1	Takdir edilmek	Öğ1, Öğ4, Öğ5	3
2	Uyarı, eleştiri, ceza	Öğ2, Öğ3, Öğ5	3
3	Aile ilgisizliği	Öğ2, Öğ3, Öğ5	3
4	Öğretmen sevgisi	Öğ2, Öğ3, Öğ4	3
5	Okul ve arkadaş sevgisi	Öğ2, Öğ3	2
6	Aile yapısı	Öğ1, Öğ2	2
7	Ailenin çocuğuna duyduğu güven	Öğ4, Öğ5	2
8	Dersi sıkıcı bulmak	Öğ3, Öğ5	2
9	Evin fiziki koşulları	Öğ2, Öğ3	2
10	Ders başarı durumu	Öğ1	1
11	Ekonomik durum	Öğ2	1
12	Zorunluluk	Öğ5	1

### **Öğrencilerin Okula Yönelik Olumlu Tutumlarını Artırmak ve Olumsuz Tutumlarını Azaltmak İçin Yapılacak Çalışmalar**

Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar ile ilgili öğretmen, veli ve öğrencilerle yapılan görüşme sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

## 1. Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar ile ilgili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 8’de verilmiştir.

**Tablo 8: Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar öğretmen görüşü**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans(f)
1	Veli ile Daha Sıkı İletişim	G1, G2, G3, G4, G5	5
2	Veli Toplantıları ve Ziyaretleri Artırılmalı	G1, G2, G4, G5	4
3	Veli ve Öğrencilerle Sosyal Faaliyetler	G1, G2, G3, G4	4
4	Aile Bilinçlendirme Eğitimleri	G3, G4, G5	3
5	Okul Ortamını İyileştirme	G1, G3, G4	3
6	Yıl Sonu Gösterisi, Sergi Düzenleme	G1	1
7	Ödüllü Yarışmalar	G2	1
8	Rehberlik Çalışmaları	G3	1

Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde kodlanmış 8 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin öğretmen görüşleri şunlardır: “Veli ile daha sıkı iletişim (5), veli toplantıları ve ziyaretleri artırılmalı (4), veliler ve öğrencilerle sosyal aktiviteler artırılmalı (4), aile bilinçlendirme eğitimleri (3), okul ortamını iyileştirme (3), yıl sonu gösterisi, sergi düzenleme (1), ödüllü yarışmalar (1), rehberlik çalışmaları (1). İfadeleri destekleyen birkaç öğrenci görüşü şöyledir:

“(G1) Aileler okul sürecine daha çok katılmalı. Okul sadece sınav veya ders yeri olarak görülmemeli, öğrenciyi hayata da hazırlamalı bu sebeple veli desteği her zaman alınmalı her an iletişim kurulmalı”, “(G2) Yarışmalar yapılmalı ve sonunda da ödüllendirilmeli. Ödüllerde öğrencinin sevdiği bir şey olmalı ki hem okula düzenli gelsin hem yarışmalara ilgi duysun katılsın”, “(G3) bu sene okulumuzda kurduğumuz gibi zekâ oyunları sınıfları açmak. Değişik fakat ilgilerini çeken oyunlar, klasik olacak ama eğlenerek öğrenme temelli her şey teşvik eder”,

(G1) Öğrencilerin ilgisini çekecek aileleri okula getirecek sergiler yapılmalı, "(G3) Tiyatro etkinlikleri, aşure etkinlikleri gibi velilerinde ilgi duyacağı bir takım sosyal faaliyetler düzenlenmeli", "(G4) Sınıf öğretmenlerinin de takip etmesi gereken sorumlulukları var. Velilerle daha çok iletişime geçilmeli sadece hatalarında değil başarılarında da ailelerine haber verilmeli", "(G5) Veliler eğitilmeli çocukları hakkında okulda gördükleri eğitim ve gelecekleri hakkında".

## 2. Veli Görüşleri

Velilerin öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar ile ilgili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 9'de verilmiştir.

**Tablo 9: Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar veli görüşü**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans (f)
1	Aile Üyelerinin Desteği ve Takip Etmesi	V1, V2, V3, V5	4
2	İdare ve Öğretmenlerin İlgisinin Artması	V1, V2, V4	3
3	Öğrencilerin Gelişimini Takip Etmek	V1, V3	2
4	Rehberlik Çalışmaları	V4, V5	2
5	Öğrencilerin Sosyal Faaliyetlere Katılımı	V1, V4	2
6	Aile Üyelerinin Rol Model Olması	V2, V3	2
7	Ev Ortamı Düzenleme	V4	1
8	Disiplinin Artması	V3	1

Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin veli görüşleri incelendiğinde kodlanmış 8 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin veli görüşleri şunlardır: "Aile üyelerinin desteği (4), idare ve öğretmenlerin ilgisinin artması (3), öğrencilerin gelişimini takip etmek (2), öğrencilerin sosyal faaliyetlere katılımı (2), aile üyelerinin rol model olması (2), rehberlik çalışmaları (2), disiplinin artması (1), ev ortamı düzenleme (1). İfadeleri destekleyen birkaç öğrenci görüşü şöyledir:

“(V1) Ödevlerini kontrol ediyorum matematikte yardımcı oluyorum, neler çözdüğüne hangi kitabı okuduğuna da bakıyorum. Resimlerini inceliyorum neler çizmiş ne resmi yapmış diye. Babaları da kontrol ediyor”, “(V2) Gelinler var evde onlar ilgileniyor çocuklarla ödevlerine bakıyorlar ben okuma yazma bilmiyorum gelin ilgileniyor”, “(V3) Babam bana çocuğu sevince içinden seveceksin derdi dışardan sevince şımarır öğretmenlerde azıcık daha sert olsa iyi olur çünkü onların iyi niyetinden yaramazlık yapıyorlar”, “(V4) Ev ortamında mutluyuz ben onlara hep çalışın diyorum zaten televizyonda açmam, sessizlik olur ödev yapsınlar diye”, “(V5) Benim oğlanın okumada isteği yok hocaları bir onla tek konuşsa beni de babasını da dinlemiyor”, “(V1) Çoğu öğretmen eskiden ilgilenmezdi şimdi ilgileniyorlar ihtiyaçlarına yardım ediyorlar. İkincisi de sosyal faaliyet çok kendimiz top oynardık ama şimdi hafta sonu kursları var turnuvalara katılıyorlar.”

### 3. Öğrenci Görüşleri

Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar ile ilgili verdiği yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 10’de verilmiştir.

**Tablo 10: Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalar öğrenci görüşü**

S. No	Temalar	Kodlar	Frekans (f)
1	Okul Fiziki Koşullarının İyileştirilmesi	Ög1, Ög2, Ög3, Ög4, Ög5	5
2	Öğretmenler Sabırlı ve Anlayışlı Olması	Ög2, Ög3, Ög4, Ög5	4
3	Aile İlgisinin Artması	Ög1, Ög3, Ög4, Ög5	4
4	Aile ve Öğretmenin Duyduğu Güven	Ög1, Ög2	2
5	Derslerin Eğlenceli Olması	Ög2, Ög4	2
6	Öğretmenlerin Kendini Geliştirmesi	Ög4	1

Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin görüşleri incelendiğinde kodlanmış 7 farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İfade edilme sıklığına göre öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını artırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için yapılacak çalışmalara ilişkin görüşleri

şunlardır: “Okul fiziki koşullarının iyileştirilmesi (5), aile ilgisinin artması (4), öğretmenler sabırlı ve anlayışlı olması (4), aile ve öğretmenin duyduğu güven (2), z-kütüphane kurulması (2), derslerin eğlenceli olması (2), öğretmenlerin kendini geliştirmesi (1). İfadeleri destekleyen birkaç öğrenci görüşü şöyledir: “(Ög1) Ailem ve öğretmenlerim okumamı istiyorlar iyi yerlere gelmemi istiyorlar. Meslek sahibi olmamı istiyorlar böyle söyleyince bende çalışıyorum”, “(Ög2) Daha teknolojik daha farklı bir okul istiyorum benim okulumda da Z kütüphane olsun istiyorum. Öğretmenler bana karşı daha sabırlı olmalı. Yapamadığımı anlamadığımı görünce hemen zaten hiç çalışmıyorsun diye kızıyorlar”, “(Ög3) Daha çok bilgisayar olsun isterdim. Daha çok resim yapmak isterdim bunun için yerler olsun farklı kalemler boyalar olsun isterdim”, “(Ög4) Öğretmenler kendini geliştirsün daha farklı dersler daha farklı konular öğrenelim”, “(Ög5) Öğretmenler sınıfta bırakmayın, kızmayın”, “(Ög4) Okulumuz küçük. Kışın dışarıda sıra olacağımıza kapılı bir yerde sıra olurduk büyük bir salonumuz olsa. Kütüphanemiz eksik sınıflardaki kitaplıklar yetmiyor”, “(Ög5) Ailem daha çok anlamadığım konularda bana yardım edebilseler okulda daha iyi olurum”.

## Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde öğrencilerin okula yönelik tutumları ile aile sosyoekonomik yapısının arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, öğrencilerin okula yönelik tutumları, tutumlarını etkileyen faktörler ve öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için ailelerin sosyoekonomik yapılarında yapılması gereken çalışmalara ait tartışma ve araştırma sonucuna yer verilmektedir.

Yapılan araştırmanın odaklandığı birinci alt problem olan öğrencilerin okula yönelik tutumlarına ilişkin bulgular; öğretmen görüşlerine göre *ilgisiz, isteksiz, amaçsız, disiplinsiz*, veli görüşlerine göre *ilgili, istekli, meraklı*, öğrencilerin kendi görüşlerine göre *ilgili, istekli, eğlenceli* temaları altında toplanmıştır. Başarılı bir öğretimin gerçekleşmesinde öğrencilerin okula yönelik tutumları önemli bir role sahiptir. Öğrencilerin göstermiş olduğu tutum ve davranış onları tanımaya ve özelliklerini keşfetmeye yardımcı olur. Kan ve Akbaş (2005) 'a göre tutumlar, insan davranışlarının önemli belirleyicilerindedir. Bu araştırma sonucunda öğrencilerin kendilerinin okula yönelik tutumlarının olumlu olduğu, okulu sevdikleri, ilgi ve istek

duydukları belirlenmiştir. Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin okula bağlı olduğu, okulu sevdiği ve eğlendikleri belirtilerek, genel olarak okula ilişkin tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Adıgüzel ve Karadaş, 2013; Çetinkaya, Gülaçtı ve Çiftçi, 2019). Öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumunu velilerin görüşleride desteklemektedir. Veliler çocuklarının sabah uyandıklarında evden okula seyerek, isteyerek gittiklerini belirtmişlerdir. Okula yönelik olumlu tutum sergileyen öğrenciler, mezun olana kadar okula devam etme ve öğrenme güdülerini sürdürebilirler.

Bu araştırmada öğretmenler öğrencilerin ders içi ve ders dışı davranışlarından yola çıkarak okula yönelik tutumlarının olumsuz olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Okula ve derslere olan tutumlarının ilgisiz, isteksiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun temel nedeni öğrencilerin okulun ve okumanın neler kazandırdığını bilmemesi, geleceğe dair endişelerinin, hedeflerinin olmamasıdır. Bu sonuç Döş (2011) çalışması sonucuyla benzerlik göstermektedir. Öğrenci dersini, öğretmenini, okulunu sever ve ilgi duyarsa gelece yönelik kaygısı ortadan kalkar, kendisine güvenir ve okul eğitimini daha ciddiye alarak sonucunda başarıya ulaşacaktır (Döş, 2011).

Yapılan araştırmanın odaklandığı ikinci alt problem olan öğrencilerin okula yönelik tutumlarını etkileyen faktörlere ilişkin bulgular; öğretmen görüşlerine göre *ailenin çocuğuna ve eğitime ilgisizliği, bilinçsiz aile yapısı, eğlenceli etkinlikler ve uygulamalar, okula ve derse ilgisizlik, öğrencilerin amacının olmaması, öğrencinin aktif rol alması, aile üyelerinin rol model olması, kullanışlı işlevsel bilgiler öğrenmek, ailenin ekonomik durumu veli görüşlerine göre aile yapısı, ailenin ekonomik durumu, öğretmen sevgisi, aile üyelerinin rol model olması, öğrencilerin okula olan sevgileri, derse karşı ilgisizlik, evin fiziksel koşulları, arkadaş sevgisi, erkek çocuğa duyulan sevgi, öğrencilerin kendi görüşlerine göre takdir edilmek, öğretmen sevgisi, uyarı, eleştiri, ceza, aile ilgisizliği, aile ilgisizliği, okul ve arkadaş sevgisi, evin fiziki koşulları, ailenin ekonomik durumu, dersi sıkıcı bulmak, ailenin çocuğuna duyduğu güven, ders başarı durumu* temaları altında toplanmıştır.

Öğrencilerin okula yönelik tutumlarını etkileyen faktörler iki grup altında toplanabilir. Bunlar bireyin kendisi (ilgisi, isteği, merak duygusu, sevgisi) ve bireyin sahip olduğu çevresidir (aile okul, öğretmen, arkadaş).



Öğretmen veli ve öğrenci görüşleri incelendiğinde ailenin eğitim seviyesinin, ekonomik durumunun, sosyokültürel yapısının, çocuğuna olan sevgisinin okula yönelik tutumları doğrudan etkilediği belirlenmiştir. Ailenin sahip olduğu özellikler, öğrencinin okula ilişkin tutumunda ve okul başarısında önemli çevre faktörünü oluşturmaktadır (Çelenk, 2003).

Yapılan çalışmada farklı aile yapılarından gelen öğrencilerin ders içi ve ders dışı davranışlarının, okul başarı düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Anne ve babasının ayrı yaşaması, aile bireylerinin yanlış rol model olması, ailenin sahip olduğu ekonomik durum, aile bireylerinin öğrenim düzeylerinin düşük olması, okula ve eğitime karşı ilgisiz olması öğrencilerin okula yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu konuda yapılan diğer araştırma sonuçları şöyledir; Anne babanın sahip olduğu meslek ve mesleğin saygınlığı, sağladığı gelir düzeyi öğrencinin okula yönelik tutumunu etkilemektedir (Eskicumalı ve Eroğlu, 2001), ailelerin ilgisizliği öğrencilerin okuldan ve eğitim öğretimden sürecinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Çelenk, 2003), anne ve babanın öğrenim düzeyinin yüksek olması öğrencinin okuldaki davranışlarını, okul başarısını olumlu yönde etkileyerek daha iyisi için öğrencileri motive etmektedir (Kocaman, 2009).

Bu araştırmaya katılan velilerin öğrenim düzeylerinin oldukça düşük olması ve düzenli çalışma saatine sahip mesleklerinin olmaması, öğrencilerin okula ve eğitime olan ilgilerini azaltarak, olumsuz rol model oldukları tespit edilmiştir. Sezer, (2007) aile bireylerinin sahip olduğu öğrenim düzeylerinin, kardeş sayısının öğrencilerin başarısı ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir.Yapılan bir diğer araştırmada öğrenim seviyesi yüksek anne babaların çocuklarında başarı güdüsünü harekete geçirdikleri görülmektedir (Vursavuş, 2011). Özellikle araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin okuma – yazma bilmemesi, meslek sahibi olmaması çocuklarına rol model olma noktasında önemli bir eksikliklerdir. Anne eğitimini vurgulayan A.Huxley “Bana iyi bir anne verin size daha iyi bir dünya kurayım.” demiştir (Binbaşıoğlu 2000, akt. Kocaman 2009).

Gelir durumu yetersiz ve ekonomik durumu düşük olan aile çocuklarının okula yönelik olumsuz tutumları maddi imkânsızlıklarından kaynaklanmaktadır. Aile bireylerinden yalnızca erkeklerin çalışması, düzenli çalışma şartları ve sabit geliri olmayan meslek sahibi olmaları maddi imkânsızlıkların temel sebeplerindedir. Sürekli geçim derdinde olan

anne babalar çocuklarına yeterli ilgi ve sevgiyi göstermemektedirler. Ekonomik sorunların aile içerisinde sık sık tartışılması o aile ortamında yetişen çocukların geleceğe güvenle bakmasını engelleyerek, başarısız bireyler olarak yetişmelerine neden olmaktadır (Kasatura, 1995).

Bu araştırmada öğrencilerin öğretmenleri tarafından sevilmesinin, takdir görmesi ve ödüllendirilmesinin okula yönelik tutumlarını etkileyen önemli faktörlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sevgi eğitimin temelini oluşturmakla birlikte okul iklimini olumlu yönde etkilemektedir. Öğretmenlerin öğrencilerle arasında kuracağı sevgi ve saygıya dayalı iletişim öğrencilerin okula olan tutumunu olumlu yönde etkilemektedir. Okul ortamında sevilme arzusu karşılanan öğrencilerin derslerinde daha başarılı oldukları ve okulu sevdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Kocaman, 2009). Ailenin çocuğuna ve eğitime olan ilgisizliği, okul ortamında öğretmenin öğrencilere sadece başarı ya da başarısızlıkları sebebiyle değil birey olarak değerli olduklarını hissettirmesiyle öğrencinin öğretmen ve okula olan bağlılığını arttırmaktadır.

Yapılan diğer araştırma sonuçları şöyledir; öğretmenin olumsuz davranışları, çocuklara ve mesleğe karşı ilgisizliği, otoriter tavrı öğrenciyi başarısızlığa itmektedir (Vursavuş, 2011), öğrencilerin okula yönelik tutumlarının olumlu olması için öğrenci öğretmen tarafından desteklenmeli, öğrenmeye yönelik heveslendirilmeli, öğrenci fark edildiğini hissettirilmelidir (Yavuzer, 2001). Öğretmenler; kişiliklerinin, ders içi ve ders dışı davranışlarının öğrenciler tarafından gözlenmekte ve onları doğrudan olumlu ya da olumsuz etkilediğinin bilincinde olmalı, öğrenmeyi özendirici ve kolaylaştırıcı bir ortam yaratarak gelişmelerine yardımcı olmalıdır. Öğretmenler bireyleri yetiştirerek geleceğe yön veren toplumların gelişiminde önemli role sahiptir (Bishay, 1996).

Yapılan araştırmanın odaklandığı üçüncü alt problem olan öğrencilerin okula yönelik olumlu tutumlarını arttırmak ve olumsuz tutumlarını azaltmak için ailelerin sosyoekonomik yapılarında yapılacak iyileştirme çalışmalarına ilişkin bulgular; öğretmen görüşlerine göre *veli ile daha sıkı iletişim, veli toplantıları ve ziyaretleri artırılmalı, veliler ve öğrencilerle sosyal aktiviteler artırılmalı, aile bilinçlendirme eğitimleri, okul ortamını iyileştirme, yılsonu gösterisi, sergi düzenleme, veli görüşlerine göre aile üyelerinin desteği, idare ve öğretmenlerin ilgisinin artması, öğrencilerin gelişimini takip etmek, öğrencilerin sosyal faaliyetlere katılımı, aile üyelerinin rol model olması, rehberlik*

*çalışmaları, disiplinin arttırılması öğrenci görüşlerine göre okul fiziki koşullarının iyileştirilmesi, aile ilgisinin artması, öğretmenler sabırlı ve anlayışlı olması, aile ve öğretmenin duyduğu güven, derslerin eğlenceli olması temaları altında toplanmıştır.*

Anne baba ve öğretmenler okul iş birliği ile öğrencilere daha iyi bir öğrenme ortamı oluşturabilmek için ortak bir çaba göstermelidirler. Çocuğun ilk olarak evde oluşan öğrenme deneyimleri okulda öğretmenlerle desteklenmeli, öğretmenlerin okulda verdiği eğitiminde devamı aile ortamında sürdürülmelidir. Bu konuda Çelenk (2003) çalışmasında; okul ile eğitim açısından ortak görüş birliği içerisinde düzenli iletişim halinde olan ailelerin çocuklarının daha başarılı olduğunu belirtmiştir. Bu araştırma sonucunda veli ve öğretmenlerin ortak görüşü ailelerin eğitim sürecine daha çok katılımı, okul ile iş birliği yapmaları, öğrencinin gelişimini ve devam süresini takip etmesi kısaca çocuklarının eğitiminde aktif rol almaları gerektiği tespit edilmiştir. Böylelikle aileler çocuklarının daha fazla sorumluluğunu üstlenecek, çocuklarının okula uyum sağlaması kolaylaşacak ve çocuk kendisini okula ait hissedecektir. Anne babaların okulu belirli aralıklarla ziyaret etmesi, öğrencinin akademik ve sosyal gelişimine katkı sağlayacaktır (Erdoğan ve Demirkasımoğlu, 2010).

Ailelerin çocuklarından isteği başarılı olup iyi bir meslek sahibi olmalarıdır. Fakat araştırma sonucunda bunun için gerekli maddi yatırımlardan kaçındıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencileri yetiştiği ortam, beslenme nitelikleri, sahip oldukları eğitim materyalleri oldukça önemlidir. Eğitim için yapılan yatırım maddi kayıp olarak görülmemelidir. Benzer sonuca ulaşan Vursavuş (2011), öğrencilerin yetersiz beslenmesinin, uyku düzeni bozukluğunun, kitap, defter gibi malzeme eksikliğinin okul başarılarının düşmesine sebep olduğunu tespit etmiştir. Aile çocuğuna ne kadar verimli zaman ayırabilirse çocuğun kişiliği ve gelişimi o derece olumlu yönde etkilenmektedir (Yavuzer, 2001). Anne ve babanın çocuklarına gösterdiği içten ilgi, sevgi ve ihtiyaçlarını karşılama çabaları çocuklarının kalbinde önemli bir yer tutacak onların kendilerine olan güvenini arttırarak akademik ve sosyal başarılarına katkı sağlayacaktır.

Okul öğrencilere sadece ders vermekte değil aynı zamanda hayata hazırlamakta da etkin rol oynamaktadır. Her öğrencinin kendini sosyal ve duygusal anlamda güvende hissedeceği ortama ihtiyacı vardır. Okulun

fiziksel olarak yetersiz olması, sınıfların kalabalık olması, hijyenik olmaması, ders araç gereçleri ve teknolojik donanımın eksik olması, aşırı disiplinli olması öğrencilerin okula olan ilgini azaltmakta ve başarılarını düşürmektedir (Kocaman, 2009). Okullarda gelişen teknolojiye uygun ders materyallerinin bulunması, öğrenmeyi kolaylaştıran, eğlenceli hale getiren z-kütüphane, zekâ oyunları sınıfı ve öğrencilerin enerjilerini çeşitli spor aktivitelerine uygun kullanabilecekleri yeşil alanların olması öğrencinin okula olan ilgisini, derse ve öğrenmeye olan isteğini artırır. Bu nedenle okul yöneticilerin eğitim öğretim süreci başlamadan eksiklerini tespit ederek tamamlamaya gayret göstermelidir.

## Öneriler

Ailenin eğitim sürecine aktif katılımını sağlayan çalışmalar yapılmalı ama öncelikle aile bireylerinin çocuklarıyla ve kardeşlerin birbiri arasında olan ilişkilere daha çok özen gösterilmeli ilgi ve sevgiye yeterli zaman ayrılmalıdır. Öğüt vermek yerine davranışlarıyla örnek olmaları gerektiği, evde aile bireylerini rol model aldıkları unutulmamalı, bu sebeple özellikle kırsal kesimlerden başlanarak ailelere bilinçlendirme seminerleri düzenlenmeli okul rehberlik öğretmenleri de bu tip çalışmalara gerekli desteği vermelidir.

Okul aile iş birliğinin geliştirilmesi ve eğitim sürecine veli katılımının artırılması için sadece veli ziyaretleri, veli toplantılarıyla sınırlı kalınmamalı okulun bulunduğu ortama uygun olarak çeşitli toplantılar, eğlence faaliyetleri, yılsonu sergisi ve spor turnuvaları gibi etkinlikler planlanmalıdır. Veli ile olan iletişimde olumlu dil kullanılmalı onun ve öğrencinin değerli olduğu hissettirilmelidir. Çünkü velinin de okula yönelik tutum ve düşüncesinin olumlu olması önemlidir. Bu etkinliklerde velileri öğrencilerin okuldaki performansı ve çalışmalarını da hakkında bilgilendirilmelidir.

Okul- aile öğretmen iş birliğinin verimli ve sürekli olabilmesi için öğretmenlerin ve okul idarecilerinin de sadece öğrenciyi tanınması yeterli olmamakta ailesini ve yaşadığı ortamı, ihtiyaçlarını bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tanışma toplantıları yapılarak veli ile yüz yüze görüşmeler artırılmalıdır. Öğrenci öğretmen ilişkisinin daha iyi olabilmesi için öğretmenlerinde çeşitli seminerler bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Determining the Relationship Between Students'  
Attitudes towards School and Socioeconomic  
Structure of the Family:The Case of Niğde Province**

\*

Mustafa Çelebi – Kübra D. Çopur  
*Erciyes University, National Education Ministry*

Education and training begin in the family first. The foundations of learning are laid by parents, fathers and other family members. The child's moral structure, behavior development, personal development and standards of judgment begin to develop in the family environment. For this reason, family members have more meaning in the child's life than an individual. It is impossible for the school to give the student the targeted and intended behaviors alone. A significant portion of the targeted behaviors are provided to the students by the family contribution. When the educational activities in the school are not supported by family members at home, it reflects the students' educational experiences from preschool to adult and makes it difficult for them to achieve success. One of the reasons that differences of students in their educational life is the socioeconomic structure of families. For students many factors such as health conditions, eating habits, having a working environment at home and having necessary learning materials, parents' education level and professions, living culture at home are the components of the socio-economic structure. The concepts of education such as moral structure, value priorities and academic success, which are within the expectations of the family, have an orientation and influence in the child. This effect is reflected in the child's educational life from preschool to adult. Growing up in a regular and healthy family environment, the child finds self-confidence, interested problems, understanding parentThese components directly affect the attitudes of the child towards school. The aim of this study is to examine how the socio-economic structures of families affect the attitudes of the students towards the school according to the views of teachers, students and

parents. In this study, it is aimed to reveal the effects of socio-economic structure on the attitudes of students towards school and to change the negative attitudes and to develop suggestions for strengthening positive attitudes. In order to better understand the thoughts of the participants and to investigate them in depth, the qualitative study model case study design was used. Data were collected by semi-structured interview technique. Data were analyzed by content analysis. In this study, maximum variation sampling method is used. 5 middle school teachers, 5 middle school students and 5 parents participated in the study. Many families in the settlement where the school is located are living in scrap or working. Since there are no regular working conditions and hours, this study includes the parents' occupational knowledge as a self-employed person. At the end of the research, students' attitudes towards school found that relevant and eager by the views of the students and parents and on the other hand students' attitudes towards school found that reluctant and irrelevant by the views of the teachers. It was concluded that students' attitudes towards school were affected insensitivity of families to education and child development according to teachers's views and students' attitudes towards school were affected family structure and economic conditions according to views of students and parents. It was determined that the common opinion of parents and teachers is that families should participate more in the education process, cooperate with the school, follow the development and attendance period of the student and in short, they should take an active role in the education of their children. In this way, the families will assume more responsibility for their children, their child's adaptation to the school will be easier and the child will feel the school. In order to increase the positive attitudes of the students towards school and to decrease their negative attitudes, it was concluded that the families should be more interested in their children according to students' views in the socioeconomic structure of their families, according to parents' views the support of the family members should be increased and according to teachers' views home visits, parents meeting should be increased and families should be informed about the importance of education. In order for the school, teacher, teacher cooperation to be productive and continuous, teachers and school administrators need not only to know the student, but also to know the family and the environment and needs.

## Kaynakça / References

- Adıgüzel, A., ve Karadaş, H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının devamsızlık ve okul başarıları arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49-66.
- Aytekin, A. (2005, Ağustos). *Meslek seçimini etkileyen sosyo ekonomik ve kültürel faktörler:Isparta örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bishay, A. (1996). Teacher motivation and job satisfaction: A study employing the experience sampling method. *Journal of Undergraduate Sciences*, 3, 147-154.
- Cüceloğlu, R. (2005). *İçimizdeki çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması. *İlköğretim-Online*, 28-34.
- Çetinkaya, B., Gülaçtı, F., ve Çiftçi, Z. (2019). Lise öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(20),1-14.
- Döş, İ. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin başarısızlık nedenlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 72-90.
- Erdoğan, Ç., ve Demirkasimoğlu, N. (2010). Ailelerin Eğitim sürecine katılımına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri. *Kuram ve Uygulama Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(3), 399-431.
- Erjem, Y. (2000). Öğretmenlik mesleğine yönelmede ailenin işlevi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(19), 70-79.
- Ertuğrul, H. (2005). *Ailede ve okulda Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Eskicumalı, A., ve Eroğlu, E. (2001). Ailenin sosyo- ekonomik ve eğitim düzeyleri ile çocukların problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(1),165-189.
- Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fidan, N., ve Erden, M. (1993). *Eğitime giriş*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Kan, A., ve Akbaş, A. (2005). Lise öğrencilerinin kimya dersine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 227-237.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasatura, İ. (1995). *Okul başarısı'ndan hayat başarısı'na*. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Kocaman, A. (2009). *Ailenin sosyokültürel ve sosyoekonomik durumunun öğrencinin okul başarısına etkisi: İnönü EML örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Könezoğlu, B. (2006). *Aile ve ailenin korunması*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.
- Köse, M. (1990). Aile Sosyo ekonoik durumu, lise özellikleri ve üniversite sınavlarına hazırlama kurslarının eğitimsel başarı üzerine etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 78,9-17.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research*. Jossey- Bass.
- Özkan, İ. (2005). Gençliğin Akademik (okul) başarısını etkileyen zihinsel ve ruhsal faktörler. *I.Milletlerarası Gençlik Kongresi* (s. 225-229). Selçuk Üniversitesi, 1987, Konya.
- Sarıkaya, T., ve Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: Üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2),393-423.
- Sezer, Ö. (2007). Sınıf tekrar eden öğrencilerin bazı demografik özellikleri ile bu öğrenciler ve öğretmenlerinin sınıf tekrar etme hakkındaki görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 8(13),31-48.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Turan, S. (2015). *Nitel araştırma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Turan, Ü. (2018). *Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Vursavuş, O. (2011). *Liselerde(ortaöğretim) ders başarısı üzerinde ailenin etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk ana-baba okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Yıldırım, M., ve Dönmez, B. (2008). Okul-aile işbirliğine ilişkin bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 98-115.



**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Çelebi, M. ve Çopur, D. K. (2019). Öğrencilerin okula yönelik tutumları ile ailenin sosyoekonomik yapısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Niğde ili örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 786-814. DOI: 10.26466/opus.590974

## Üniversite Öğrencilerinin Hedonistik Eğilimleri ve Duyusal İstikrarlılıklarının Alışveriş Bağımlılıklarına Etkisinde Finansal Öz Yetkinliklerinin Rolü

DOI: 10.26466/opus.588082

\*

Esra Özkan Pir \*

\*Dr. Öğr.Üyesi,Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan/ Türkiye

E-Posta: [esraozkanpir@gmail.com](mailto:esraozkanpir@gmail.com)

ORCID:[0000-0002-1271-7397](https://orcid.org/0000-0002-1271-7397)

### Öz

Pazarlama disiplininin önemli amaçlarından biri, bireyin satın alma sürecini tüm boyutlarıyla çözümleyebilmektir. Rasyonelliğin mutlak hâkimiyetinden çıkan satın alma ve alışveriş kavramına dair bakış açısı, zamanla değişim göstermiştir. Geçmişte bireyi satın almaya iten neden "gereksinim" iken, günümüzde bu güdüler "istek" ,"eğlence" ve "deneyim" gibi duygusal yoğunluklu kavramlara dönüşmüştür, hatta bazı kişiler için satın alma hayatlarında istedikleri yere ulaşmak adına bir araç değil amaç haline gelmiştir denilebilir. Böylece, toplumda genel olarak işleyen ve örnek oluşturduğu düşünülen satın alma davranışını inceleyen tüketici davranışı disiplini, aynı zamanda normallikten sapan ve aşırı sayılabilecek belirli satın alma davranış şekillerini araştırarak, bireyi anlamayı bütünsel hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı Üniversite öğrencilerinin alışveriş bağımlılığının ölçülmesinde hedonistik eğilimleri ve duygusal istikrarlılıklarının etkisinin ölçülmesinde finansal öz yetkinliklerinin aracı etkisinin incelenmesidir. Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek adına Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinde eğitim gören 598 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anket çalışması neticesinde elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçları yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre alışveriş bağımlılıklarının daha fazla olduğu, gelir durumu arttıkça katılımcıların alışveriş bağımlılıklarının da arttığı ve duygusal istikrar ile 'hedonik tüketim' değişkenlerinin 'alışveriş bağımlılığı' üzerinde etkisi olduğu ve bu etkiye 'finansal öz yetkinlik' isimli değişkenin aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

**Anhtar Kelimeler:** Alışveriş bağımlılığı, Hedonistik eğilim, Duyusal İstikrar, Finansal öz yetkinlik

## The Role of Financial Self-Efficacy in the Effect of Hedonistic Tendencies and Emotional Stability on Shopping Addiction of University Students

\*

### Abstract

*One of the important objectives of marketing discipline is to analyze the purchasing process of the individual in all its dimensions. The point of view of the concept of buying and shopping, which emerges from the absolute dominance of rationality, has changed over time. In the past, the need to buy the individual was the reason, but nowadays, these motives have turned into emotional-intensive concepts such as desire, entertainment and experience. Thus, the discipline of consumer behavior, which generally operates in society and examines the purchase behavior thought to be exemplary, has also made understanding of the individual holistic by investigating certain forms of purchasing behavior that deviate from normality and can be considered excessive. The aim of this study is to investigate the mediator effect of financial self-efficacy in measuring the effect of hedonistic tendencies and emotional stability of university students in measuring shopping addiction. Research was conducted in 598 students at Binali Yıldırım University in Erzincan. The data obtained from the survey were analyzed using SPSS 21 package program and the results were interpreted. As a result of the study, it was observed that female participants had more shopping addiction than male participants, and as the income level increased, participants' shopping addictions increased as well. And emotional stability and hedonic consumption variables have an effect on shopping addiction and financial self-efficacy has mediated role between those relationship.*

**Keywords:** Shopping addiction, Hedonistic tendency, Emotional stability, Financial self-efficacy

## Giriş

1980'lerden sonraki yazın incelendiğinde, özellikle 1996-2004 yılları arasında, anormal satın alma davranışı kapsamında "satın alma bağımlılığı" olgusu akademik yayınlarda konu başlığı olarak göze çarpmaktadır (Dittmar,2004,s.431). Satın alma bağımlılığına geniş bir çerçeveden baktığında, bu konunun tepkisel tüketim, aşırı tüketim gibi tüketime dair istisnai davranışlar başlığı altında incelendiği görülmektedir. Bazı araştırmacılar, bu tüketim davranışlarını kompulsif bozukluk olarak tanımlarken, bir diğer kesim bunu bağımlılık olarak nitelendirmektedir. Kompulsif yaklaşım, genel anlamda, engellenemeyen dürtülerinin, bireyi istem dışı hareket etmesine neden olması sürecine ilişkindir. Bağımlılık ise, normal bir davranışın patolojik bir alışkanlık olarak kişinin hayatında yer etmesi olarak açıklanmaktadır (Desmond,2003,s.392). Literatür incelendiğinde alışveriş bağımlılığı ve satın alma bağımlılığının birbirlerinin yerine kullanılabilirliklerini görmekteyiz. Ancak unutulmamalıdır ki, alışveriş yapma eylemi genellikle satın almayla sonlansa da, bir ürün/hizmetin satın alınması şart değildir. Alışveriş yapmak güncel tüketici için adeta, günlük hayatın bir parçası, bir ritüeli haline gelmiştir. Tüketici bir şey satın almasa da bu tüketicinin alışveriş ortamında harcadığı zaman, edindiği bilgi/deneyim ya da yaşadığı duygular gerçeğini değiştirmemektedir. Bu doğrultuda, satın alma bağımlılığı yerine alışveriş bağımlılığı terimi kullanılabilir.

Çalışmanın ana amacı, alışveriş bağımlılığına etki ettiği düşünülen bireylerin hedonistik eğilimleri, duygusal istikrarlılıkları ve finansal öz yetkinlikleri gibi etkenler araştırılmıştır, bu da bağımlılık gibi güçlü ve normalden sapan bir kavramı farklı açılardan açıklanabilmesine olanak vermiştir. Çalışmada alışveriş bağımlılığına etki eden faktörler ele alınırken bireylerin finansal öz yetkinlikleri aracı değişken olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda ele alınan çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş kısmında, konuya dair kısa bilgi verilerek, araştırmanın amacı ve kapsamı açıklanmıştır. İkinci bölüm olan kavramsal çerçeve kısmında alışveriş bağımlılığına dair tanımlar, hedonistik eğilim, duygusal istikrar, finansal öz yetkinlik kavramları detaylandırılarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise üniversite öğrencilerinde hedonistik eğilim ve duygusal istikrarlılıklarının alışveriş bağımlılıklarına etkisinde

finansal öz yetkinliklerinin aracı etkisini ölçmeye yönelik hangi yöntemlerin izlendiği aktarılmıştır. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

## **Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi**

### ***Alışveriş Bağımlılığı***

Tüketici davranışı literatürünü alışveriş bağımlılığı kavramıyla tanıttıran, Faber ve diğerlerinin 1987 deki çalışmasıdır. En yalın anlamda alışveriş bağımlılığı; negatif durumlara ya da duygulara cevap olarak geliştirilen aşırı, kontrol edilemeyen, zaman alan ve süreklilik arz eden bir satın alma eylemidir ve çoğunlukla da sosyal ve finansal problemlerle neticelenir (Faber ve O'Guinn,1988; McElroy vd.,1994; Kyrios vd., 2004, s.241). D'astous ve Tremblay(1989) ise bu davranış biçimini genel satın alma dürtüsünün ekstrem durumu olarak nitelendirmiştir. Pazarlama ve psikoloji dünyasında üzerinde durulan bu "aşırı davranış" olan alışveriş bağımlılığının üç temel bileşeni; tüketicinin önüne geçemediği satın alma isteği, satın alma sürecinde yaşadığı kontrol kaybı ve yaşanan sosyal, mesleki ve finansal olumsuzluklara rağmen satın almaya devam edilmesi olarak özetlenebilir (Dittmar vd.,2007).

Black (2001) satın alma bağımlılığında fazla ya da kontrolü mümkün olmayan kaygı ve ihtiyaç duyulmayan objelerin anlık ya da kompulsif şekilde satın alım isteği üzerinde durmuştur. Hirschman ise 1992 yılında yaptığı çalışmada satın alma bağımlılığının yetersizlik duygusundan kaynaklandığını öne sürerek, bunu bir bağımlılık süreci ya da bağımlılık deneyimi olarak tanımlamıştır.

Kompulsif alışveriş, bazen kasıtsız ve tekrarlanan, yaygın bir problemdir. Sorunun yüksek yaygınlığı ve diğer bağımlılıklara olan güçlü benzerlikleri göz önüne alındığında, alışveriş potansiyel olarak bağımlılık yaratan bir davranış olarak tanımlanabilmektedir (Hartston,2012,s.67).

Genellikle, ürünler bireysel gereksinimleri karşılamak ve kişisel memnuniyeti artırmak için satın alınır. Ancak, sınırlandırılmamış dürtü satın alma içeren sınırsız satın alma, bireyleri, aileleri ve toplulukları tahrip edebilir (Sohn, ve Choi, 2014,s.244). Kompulsif satın alma bozuk-

luğu (oniomania), gün geçtikçe artan ciddi bir sorundur. Tüketici pazarı sürekli geliştiğinden, tüccarlar giderek tüketicilerin daha fazla satın alma şeklini etkileyebilecek şekillere odaklanmıştır. Bu indirim, promosyon paketleri, ikramiye, sadakat ödülleri vb. ile yapılabilmektedir (Simion, 2018,s.2).

Zorunlu satın alımın diğer karakteristikleri, satın alma dürtüsünden ziyade sıklıkla satın alma dürtüsünü içerir. Satın alma ihtiyacını rasyo-nelleştirmek, hatta satın almaya karşı karar vermek, uygun olmayan ve / veya kişisel sıkıntılara yol açabilecek gereksiz eşyaları satın almak ailevi veya sosyal ilişkilerin, mesleki zorlukların ve finansal veya yasal sorun-ların göstergesidir (O'Guinn ve Faber, 1989; Faber ve O'Guinn, 1992)..

Literatürde alışveriş bağımlılığı konu edilen güncel araştırmalara bakıldığında; Chinomona(2013) yaptığı çalışmada alışveriş bağımlılığını, marka deneyimi, marka tatmini, marka güveni, marka bağlılığı ile ilişki-lendirmiş ve yapılan araştırma sonucunda marka güveni, marka tatmini ve marka bağlılığı ile alışveriş bağımlılığı arasında pozitif ilişki saptan-mıştır.

Rao (2013) yaptığı çalışmada alışveriş bağımlılığını, özgüven ile ilişki-lendirmiş ve yapılan araştırma sonucunda özgüven ve alışveriş bağımlı-lığı arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur

Mikołajczak-Degrauwe, Brengman, Wauters ve Rossi (2012) yaptıkları çalışmada alışveriş bağımlılığını açıklık, dışa dönüklük, uyumluluk, duygusal denge, sorumluluk ile ilişkilendirip araştırma sonucunda alış-veriş bağımlıları ve diğer tüketiciler arasında dışa dönüklük, uyumluluk, duygusal denge ve açıklık ile anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Lo ve Harvey (2011) yaptıkları çalışmada alışveriş bağımlılığını kredi kartı kullanımı, aşırı harcama ile ilişkilendirip neticesinde alışveriş ba-ğımlıları kredi kartları nedeniyle(kısmi ilişki) aşırı satın alım yaparlar, fiyattan etkilenmezler ayrıca alışveriş bağımlıları bütçeleri konusunda daha az bilinçlidir ve alışverişten daha fazla zevk alırlar sonucuna ulaş-mışlardır.

Palan, Morrow, Trapp II ve Blackburn (2011) özgüven, güç-prestij, risk algılama, kredi kartının yanlış kullanımı ile ilişkilendirip, yapılan çalışma da genel model uyumu çok iyi sonuç verirken, güç-prestij değiş-keni ile doğrudan ve dolaylı etki belirlenirken, özgüven ve risk alma ile alışveriş

bağımlılığı arasında ilişki bulunamamıştır. Ayrıca kredi kartı yanlış kullanımının da aracı değişken olduğu doğrulanamamıştır.

Saleem, Abideen ve Latif (2010) yaptıkları çalışmada alışveriş bağımlılığını yaş, harcama eğilimi, alışverişe ve harcamaya dair duygular, kompulsif harcama dürtüsü, işlevsiz harcama, satın alım sonrası suçluluk ile ilişkilendirip araştırma sonucunda erkek ve kadınlar arasında alışveriş bağımlılığının anlamlı biçimde farklılaştığını tespit etmişlerdir. Alışveriş bağımlılığı ve yaş arasında negatif ancak kompulsif harcama, harcama eğilimi, alışverişe ve harcamaya dair duygular, işlevsiz harcama, satın alım sonrası suçluluk arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Johnson ve Attmann(2009) yaptıkları çalışmada alışveriş bağımlılığını duygusal dengesizlik, moda ilgisi, materyalizm ile ilişkilendirip neticesinde alışveriş bağımlılığı ile duygusal dengesizlik ve moda ilgisi arasında anlamlı ilişki bulunurken; materyalizm ve alışveriş bağımlılığı arasında ilişki saptanamamıştır.

### *Hedonistik Eğilim*

Ekonomide, tüketicinin karar verme süreci rasyonel olarak algılanırken; pazarlama disiplinde, özellikle 1980 sonrası güncel çalışmalarda bu mekanizmanın salt rasyonellikle açıklanamayacağına inanılarak duyguların ve hislerin de bu süreçte etkili olduğu belirlenmiştir. Pazarlama literatürüne “hedonik tüketim” kavramı, ilk defa Hirschman ve Holbrook’un 1982’de yaptıkları çalışmada yer almıştır. Yazarlar, bu soyut değerlerin satın alma üzerindeki etkisinin önemine dikkat çekerek; bireyin tüketim deneyimine yön veren öğeleri duyuları, fantezi dünyasını ve duyguları yani “hedonik öğeler” olarak ifade etmiştir (Hirschman ve Holbrook,1982, s.94).

Hedonistik tüketim davranışı aslında tüketicinin plansız satın alma davranışı gerçekleştirmesidir. Plansız satın almanın temelinde tüketicilerde haz ve heyecan söz konusudur. Hedonistik tüketim süreci tüketicinin zihninde oluşan bir tasarım olup marka değerleri ve çağrışımları, satın alımı gerçekleştiren bireyin ruh halini ve duygusal tasarımını etkiler (Rook ve Fisher,1995,s.305). Deneyime açıklık eğilimi yüksek olan bireyler, kendilerini tanımlamada bağımsızlığı ve kendine özgü olmayı

vurgulamaktadırlar ayrıca çeşitliliği tek tip olmaya da tercih etmektedirler (Yılmaz, 2019, s.172).

1986'da Sproles ve Kendall'ın oluşturduğu "Tüketici Tarzları Envanteri"nde yer alan tüketicilerin karar verme biçimini oluşturan en temel sekiz zihinsel özellikten biri olan "Hedonistik Tüketim Bilinci" ya da yazarların bir diğer deyişiyle "Eğlence Merkezlilik", alışverişi daha çok eğlence, boş vakitleri değerlendirme, sosyal paylaşım ve hoş bir aktivite olarak görmektir (Sproles ve Kendall, 1986,s.121).

Tonita Perea Monsuwe ve diğerlerinin yaptığı araştırmalara göre, birey alışveriş deneyiminden keyif aldığı takdirde sorunlarından ve hayattan kaçış hissi yaşayarak ayrıca haz da elde edecek ve hedonistik alışveriş gerçekleşmiş olacaktır (Broekhuizen, 2006, s.53-95). Hedonistik tüketim, en genel biçimiyle "tüketicinin ürünle yaşadığı his, hayal ve duygusal tecrübeleri" olarak tanımlanmaktadır ve çoklu duyusal (*multi-sensory*), hissel (*emotional*), bilişsel (*cognitive*) ve sosyal boyutlardan oluşmaktadır (Hirschman ve Holbrook, 1982,s.92).

Dittmar (2005) da yaptığı pek çok çalışmada yüksek materyalist değerleri olan kişilerin, özellikle gençlerin, alışveriş bağımlısı olmaya daha duyarlı olduklarını ve bu durumun da artan bir ivmeyle yaşanmaya devam edeceğini savunmaktadır. Benzer şekilde Kasser ve Kanner (2004) ve Roberts ve Martinez (1997) de gençlerde yaşanan daha fazla şey satın almanın artan önemini yanında, bu edinilenlere yüklenen psikolojik ve sosyal faydanın da alışverişe karşı duygusal değeri bir tehdit olarak algılamaktadır.

Hedonik değer, alışverişin ya da bir şeyler satın almanın, bireyi ne kadar eğlendirdiği ve duygusal anlamda neler kattığına ilişkindir ve oldukça öznedir (Tauber,1972, s.47). Hedonizmi benimseyen birey, haz almayı yaşamın amacı olarak görmekte ve tüm kararlarında ihtiyacını giderme ya da hayatta kalma gibi yaşamsal bir hedeften ziyade, keyif arzusundadır (Baudrillard,2010, s.46).

Babin ve diğerleri(1994) yaptıkları çalışmada, bağımlılık eğilimi ve hedonik değerler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptayarak, haz almak adına alışverişe yönelen bireyin bu terapik etkinin yıkıcı etkisiyle bağımlı haline dönüşebileceğinin altını çizmiştir. Woodruffe-Burton ve diğerleri (2002) de alışverişe holistik açıdan yaptıkları incelemede, alış-



veriş davranış teorisini geliştirirken, son dönemde ilgi çeken alışveriş bağımlılığı ve tüketicinin

hedonik değer arayışının etkileşiminin dikkate değer olduğunu ifade etmiştir. Arnold ve Reynolds'ın (2003) hedonik tüketimin sadece haz almak için değil farklı nedenlerden de yapılacağını önerdikleri çalışmasında altı diğer sebebe dikkat çekmişlerdir; macera, sosyalleşme, mükâfat , fikir edinmek, hediye ve fırsat yakalamak.

Çalışmada literatürle paralel olarak alışveriş bağımlılığı ile hedonistik eğilim arasında anlamlı ilişki olduğu varsayılmaktadır.

### *Duygusal İstikrar*

Birçok araştırmacı psikolog, bireyin karakter ve kişiliğinin en temel düzeyinin değişik boyutlardan meydana geldiğine inanmaktadırlar (Myers ve McCaulley, 1985;Hirsh ve Kummerow, 1990;Atkinson, 1987). Bu kişilik boyutlardan bir tanesi de duygusal istikrardır. Duygusal istikrar, bir kişinin çeşitli koşullar altında duygusal olarak kararlı olduğunu ve anksiyete, depresyon ve / veya diğer yüksek duygusal dalgalanmalara eğilimli olmadığını gösterir (Cheng ve Furnham, 2016). Duygusal istikrar kavramı, duygusal zekayla da ilişkilidir. Kişilerin toplum içerisinde var olabilmeleri, bireylerarası ilişkilerinin, düşünme ve davranış biçimlerinin kilit noktası olarak ifade edilen duygusal zekâ, bireyin kendisinin ve başkalarının hislerini tanıyarak, kendisini motive etmesidir (Yılmaz, 2018, s. 75).

Ayrıca, sosyal yatırım teorisi, duygusal istikrar seviyesinin artması ile iç içe geçmiş kişilik olgunlaşmasının büyük ölçüde normatif yaşamın yetişkin rollerine geçişinin sonucu olduğunu göstermektedir (Bleidorn vd.,2013,s.2338). Yapılan araştırmalarda duygusal istikrarın, utanmaya karşı yüksek kırılganlık, psikolojik esneksizlik ve duygusal düzensizliğe neden olduğu görülmektedir (Paulus vd., 2016,s.380).Jylhä, P., ve Iso-metsä (2006) ya göre düşük duygusal istikrarlılık düzeyleri strese yatkınlığı artırabilmektedir. Yüksek duygusal istikrar bir dizi psikopatolojik form için bireysel düzeyde bir kaynak olarak tanımlanmıştır (Hwang vd., 2012,s.353). Bleidorn vd. yaptıkları çalışmada duygusal istikrarın geç ergenlik döneminde daha yoğunlaştığını ve yaşa bağlı olarak farklılıklar gösterdiğini ifade etmektedir (Ikeda vd.,2015,s.37).Benzer şekilde, kişilik

özelliği olarak duygusal istikrarın farklı bağlamsal nedenlerden dolayı değişiklik göstermesi beklenmektedir (Wood ve Denissen, 2015,s.104). Morris vd. (2015) yaptıkları çalışmada duygusal istikrarı dışa dönüklük ve kişilik özellikleri ile ilişkilendirip sonucunda, dışa dönüklük ve duygusal istikrarın, mutluluk ve duruşun pozitif harmanlarının yalnızca bireysel refah ile ilişkili olmadığını, aynı zamanda kişilik faktörleri üzerindeki artan geçerliliğini açıkladığını göstermişlerdir.

Çalışmanın temel amacına bağlı kalmak adına, alışveriş bağımlılığını analiz ederken sıkça kullanılan duyguların bireyi harekete geçirme, duygusal hedeflere ulaşma gibi durumlara etkisi olduğu düşünülen “Duygusal İstikrar” boyutu incelenecektir. Bu doğrultuda, literatür incelendiğinde duygusal anlamda daha dengeli olan bireyde alışveriş bağımlılığına karşı daha az eğilim gözlemlenmesi beklenmektedir.

### *Finansal Öz-Yetkinlik*

Bandura (1977, 1986, 1997) öz yeterliği, bireyin belirli görevlerde başarılı olabilmeye becerisine olan inancı olarak tanımlamıştır. Kişinin kendi kendine yeterlilik algısı, bir kişinin zorlukları göze alabilmesinde önemli bir rol oynar. Bandura'ya (1997) göre, bir görevi yerine getirme kabiliyetine güven duyan yüksek düzeyde öz - yeterlilik düzeyine sahip kişilerin, zorluklardan kaçınmak yerine başarılı olmaları daha muhtemeldir.

Finansal öz yetkinlik ise, kişinin finansal tutum ve davranışlarını kendi başına sergileyip finansal kararlar alabilme becerisi olarak tanımlanabilir.

Heath ve Soll(1996), tüketicilerin iradelerini kuvvetlendirmek adına iki mekanizma geliştirdiğini ilkinin bir bütçe belirlemeleri (standart oluşumu) ve ikincisinin de bu bütçe doğrultusunda harcamalarını (gıda, giyim, yeme-içme vs.) belirlediklerini (gözlem süreci) ifade eder. Ancak iradeden bahsedebilmek adına üçüncü bileşen olan “öz-kontrol” gereklidir. Bu da harcamaların bütçeyi aştığı durumlarda dur diyebilme yetisini ifade eder.

Alışveriş bağımlılığının belki de en somut ve yaptırımı olan sonucu, kişiyi sürüklediği finansal zorluktur. Kişinin engelleyemediği bu aşırı satın alım hali, finansal açıdan çoğunlukla borçluluk ve iflasla sonuçlanmaktadır (Edwards,1994, s.86).

Özyeterlilik, belirli bir görevin başarılabilceği inancı ve kendine güven, motivasyon, iyimserlik ve yaşamın çeşitli zorluklarıyla başa çıkabileceği inancı ile ilgilidir (Bandura,1997,s.2006). Tüketicilerin finansal öz yeterlikleriyle ilgili yetkinliklerini anlayabilmek, eğitimciler ve danışmanlara yalnızca kendi çıkarları için değil aynı zamanda ekonomi için de faydalı olacak finansal kararlar vermeye yönlendirmede yardımcı olabilmektedir (Lown,2011,s.55).

Finansal memnuniyetten memnuniyetsizlik, genellikle bir aile evinin sınırları içinde ifade edilen özel bir duygu olmuştur (Parrotta ve Johnson, 1998). Ebeveynler arasındaki bu finansal etkileşim ortamı içinde çocuklar,ailelerinin finansal süreçleri nasıl yönettiği hakkında bilgi edinmişlerdir (Hibbert, Beutler ve Martin, 2004). Aslında, Danes (1994) ve Bowen (1995), çok küçük çocuklarla başlayan aile içi yaygın eğitimin daha fazla finansal eğitim için bir temel oluşturduğunu iddia etmiştir.

Finansal öz yetkinlik her ne kadar finansal okuryazarlığı etkileyen faktörler arasında yer alsada, literatürde bu ilişkinin olmadığını öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. Amerika'da üniversite öğrencilerine yönelik olarak Flores (2014) tarafından yapılan tez çalışmasında, finansal öz yetkinlik seviyesinin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir. Heckman ve Grable (2011), finansal okuryazarlık seviyesi ile finansal öz yetkinlikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarlar, araştırmaları sonucunda finansal bilgi düzeyi yüksek olan kişilerin finansal öz yetkinliklerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yapılan çalışmada duygusal istikrar ile hedonik tüketim değişkenlerinin alışveriş bağımlılığı üzerindeki etkisinde finansal öz yetkinlik değişkeninin aracı etkisinin olduğu varsayılmaktadır.

## Yöntem

Bu çalışma verileri Erzincan Üniversitesinde okuyan 598 adet öğrenciye uygulanan anketler neticesinde elde edilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunun hazırlanmasında literatürdeki çalışmalar ve ölçekler çalışmanın amaçları doğrultusunda revize edilmiştir. Araştırmanın sahip olduğu zaman ve bütçe kısıtları, tesadüfi olmayan örneklem yöntemleri arasın-

dan, kolayda örneklem yönteminin kullanılmasını uygun kılmaktadır. Kolayda örneklem, kısıtlar nedeniyle, araştırmaya katılacak kişilerin ulaşılabilirliğine göre seçimini esas almaktadır.

Ayrıca, araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan bu yöntem ile, tesadüfi yöntemlere göre daha iyi sonuçlar almak olasıdır (Yükselen ,2003, s.75). Ankete katılan öğrenciler yakın yaş aralığında olup yaş demografik değişkeni bu sebeple dikkate alınmayarak 5 farklı demografik değişkene göre yapılan çalışma kategorize edilmiştir. Anket çalışması sonucunda katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu (%56,2) ve aynı zamanda çoğunluk olarak (%59,2) aylık geliri 1-500 TL arasında olduğu görülmektedir.

Araştırmada veriler anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Ankette iki bölüm yer almaktadır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerinin tespitine yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm katılımcıların hedonistik eğilim, duygusal istikrar, finansal öz-yetkinlik ve alışveriş bağımlılığı seviyelerini ölçmeye yönelik ölçeklerden oluşmaktadır.

Alışveriş bağımlılığı: Üniversite öğrencilerinin alışveriş bağımlılığını ölçmek için Faber ve O'Guinn(1989) ve Valence vd. (1988) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. "Başkaları, satın alma alışkanlıklarımı bilse dehşete kapılır diye hissediyorum", "Alışverişe gitmediğim günlerde kendimi sınırlı ve endişeli hissedirim" gibi 13 ifadeden oluşan bu ölçekte cevaplar 5'li Likert ölçeğine göre (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum,

3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiştir.

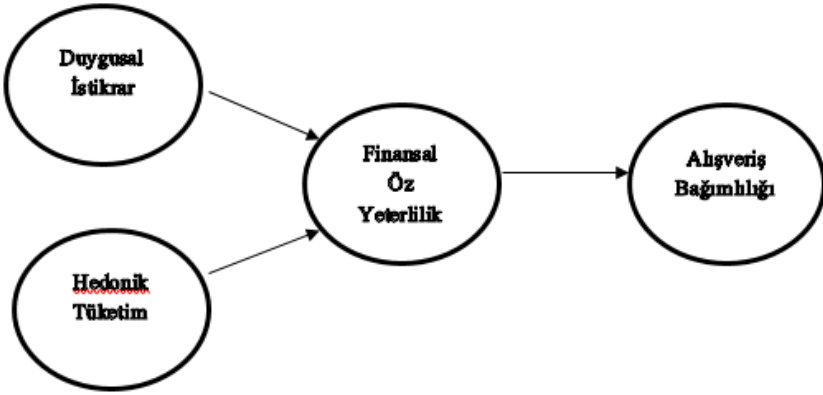
Hedonistik eğilim: Hausman(2000) tarafından geliştirilen ve türkçe uyarlamasının birçok çalışmada görüldüğü hedonistik eğilim ölçeği kullanılmıştır. "Yarattığı değişiklik hissi için alışveriş yapmaktan hoşlanırım", "Alışveriş yapmak merak duygumu tatmin eder" gibi ifadeleri içeren 6 maddeli ölçek kullanılmıştır. Her bir madde 5'li Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir.

Duygusal İstikrar: Duygusal istikrar ölçeği, Goldberg'in (1992) oluşturduğu ve Saucier'in (1994) revize ettiği ölçek, Mowen ve Spears (1999) tarafından satın alma bağımlılığını daha iyi açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Toplam 6 sorudan oluşan duygusal istikrar ölçeğine ait madde-

ler 5'li Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir. Ölçekte "Başkalarına göre daha aksiyim", "Başkalarına göre daha huysuzum" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Finansal öz-yetkinlik: Finansal öz yetkinliği ölçmek amacıyla kullanılan ölçek Lown (2011) tarafından geliştirilmiş olan "Financial Self-Efficacy Scale"'in Türkçe'ye çevrilip uyarlanması ile oluşturulmuştur. Lown ise ölçeği, Schwarzer ve Jerusalem'in (1995) "General Self-Efficacy Scale" ölçeğinden uyarlamıştır. Toplam 6 sorudan oluşan finansal öz-yetkinlik ölçeğine ait maddeler 5'li Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir. Ölçekte "Beklenmedik giderler ortaya çıktığından bütçemi yönetmede zorlanırım", "Para biriktirmek benim için zordur" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Araştırma kapsamında güvenilirlikleriyle ilgili cronback Alpha değerleri her bir faktor ve ölçek için ayrı ayrı raporlanmıştır ve açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılarak test edilmişlerdir. Daha sonrasında hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak oluşturulan model SPSS programı kullanılarak regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Bu çalışma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.



Şekil 1. Model

Oluşturulan model neticesinde;

- H<sub>1</sub>: Kategorilere göre 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin ortalamaları eşit değildir.
  - H<sub>0</sub>: Finansal Öz Yetkinlik (Arabulucu), Duygusal İstikrar ve Hedonik Tüketim (Bağımsız Değişkenleri) ile Harcama Eğilimi (Bağımlı Değişken) arasındaki ilişkiyi anlamlı şekilde etkilemez
  - H<sub>1</sub>: Finansal Öz Yetkinlik (Arabulucu), Duygusal İstikrar ve Hedonik Tüketim (Bağımsız Değişken) ile Harcama Eğilimi (Bağımlı Değişken) arasındaki ilişkiye önemli ölçüde aracılık eder
  - H<sub>0</sub>: Finansal Öz Yetkinlik (Arabulucu), Duygusal İstikrar ve Hedonik Tüketim (Bağımsız Değişkenleri) ile Harcama Sonrası Suçluluk (Bağımlı Değişken) arasındaki ilişkiyi anlamlı şekilde etkilemez.
  - H<sub>1</sub>: Finansal Öz Yetkinlik (Arabulucu), Duygusal İstikrar ve Hedonik Tüketim (Bağımsız Değişken) ile Harcama Sonrası Suçluluk (Bağımlı Değişken) arasındaki ilişkiye önemli ölçüde aracılık eder.
- hipotezleri sınanacaktır.

## Bulgular

### *Tanımlayıcı İstatistikler*

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan toplam 598 katılımcıdan elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. İlk olarak demografik bilgilere ilişkin sorulara verilen cevaplar değerlendirilmiştir.

Sonrasında ise 'duygusal istikrar', 'hedonik tüketim', 'finansal öz-yetkinlik' ve 'alışveriş bağımlılığı' başlıkları altında yöneltilen sorulara verilen cevaplar ele alınmıştır. Araştırmaya katılan 598 katılımcıdan elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, demografik sorulara ilişkin istatistikler Tablo 1.1'de sunulmuştur.

Tablo 1.1 incelendiğinde araştırmaya katılan 598 katılımcının %56,2'sinin kadın, %43,8'inin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun (%59,2) aylık geliri 1-500 TL arasındadır. Ailedeki toplam aylık geliri 1501-2500 TL ve 2501-5000 TL arasında olan katılımcılar çoğunluktadır (sırasıyla %36,5 ve %35,1). Öğrenim düzeylerine bakıldığında ise hem annenin hem de babanın öğrenim düzeylerinin çoğunlukla ilkökul ve altı olduğu görülmektedir (sırasıyla %57,5 ve %31,1).

**Tablo 1. Demografik Sorulara İlişkin İstatistikler**

		Frequency	Percent (%)
<b>Cinsiyet:</b>	Kadın	336	56,2
	Erkek	262	43,8
<b>Aylık gelir:</b>	1-500 TL	354	59,2
	501-1500 TL	196	32,8
	1501-2500 TL	24	4,0
	2501 TL ve üzeri	24	4,0
<b>Ailedeki toplam aylık gelir:</b>	1-1500 TL	78	13,0
	1501-2500 TL	218	36,5
	2501-5000 TL	210	35,1
	5001 TL ve üzeri	92	15,4
<b>Annenin öğrenim düzeyi:</b>	İlkokul ve altı	344	57,5
	Ortaokul	128	21,4
	Lise	110	18,4
	Üniversite ve üstü	16	2,7
<b>Babanın öğrenim düzeyi:</b>	İlkokul ve altı	186	31,1
	Ortaokul	174	29,1
	Lise	156	26,1
	Üniversite ve üstü	82	13,7
	<b>Değişken bazında toplam:</b>	598	100,0

Anket formunda, ölçeklere ilişkin toplamda 31 soru bulunmaktadır. Bu sorulara verilen yanıtlar 'Kesinlikle katılmıyorum', 'Katılmıyorum', 'Kararsızım', 'Katılıyorum' ve 'Kesinlikle katılıyorum' şeklinde olup, araştırmaya katılan toplam 598 katılımcının söz konusu sorulara verdikleri yanıtların ortalaması incelendiğinde, katılımcıların 16 ifadeye katılmadıkları (kesinlikle katılmıyorum/katılmıyorum şeklinde cevap verdikleri) ve 15 ifadeye karşı ise kararsızlık sınırında oldukları (kararsızım şeklinde cevap verdikleri) söylenebilir. Katılımcıların katıldıkları (katılıyorum/kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verdikleri) ifadenin ise olmadığı görülmektedir. (Ortalama puanın 0,00-2,50 olduğu aralık katılımcıların ifadeye katılmadıklarını, 2,50-3,50 aralığı kararsız olduklarını, 3,50-5,00 aralığı ise katıldıklarını göstermektedir).

Ortalamalara göre katılımcıların katılmadıkları ifadeler 'Başkalarına göre daha huysuzum. (Ort.=2,27)', 'Diğer insanları izlemek için alışveriş yapmaya giderim. (Ort.=1,64)', 'Beklenmedik giderler ortaya çıktığında, kredi veya borç almak zorunda kalırım. (Ort.=2,41)', 'Finansal bir zorlukla karşılaştığımda, çözüm bulmakta zorlanırım.(Ort.=2,23)', 'Bütçemi

yönetmek konusunda kendime güvenim azdır.(Ort.=2,00)', 'Başkaları, satın alma alışkanlıklarımı bilse dehşete kapılır diye hissediyorum. (Ort.=1,71)', 'Alışverişe gitmediğim günlerde kendimi sınırlı ve endişeli hissederim. (Ort.=1,59)', 'Alışveriş yapıp eve gittiğimde bazı ürünleri neden satın aldığımı emin olamam. (Ort.=2,42)', 'Ne aldığımı umursamadan yalnızca bir şeyler satın almak istediğim olur. (Ort.=1,95)', 'Alışveriş sonrasında strese girerim. (Ort.=2,05)', 'Birçok alışverişimde kendimden geçerim ve bunu durdurmam mümkün olmaz. (Ort.=1,91)', 'Alışveriş yapmak sürekli aklımdadır. (Ort.=2,18)', 'Eğer param varsa, birazını ya da hepsini mutlaka harcamalıyım. (Ort.=2,43)', 'Çoğu zaman mağazada gördüğü bir şeyi planlamadan, sadece benim olmasını istediğim için alırım. (Ort.=2,17)', 'Çoğu zaman alışveriş yapmak için dayanılmaz bir istek duyuyorum. (Ort.=2,34)', 'Paramın az kaldığını bilmeme rağmen, ihtiyacım olmayan ürünler aldığım olmuştur. (Ort.=2,43)' isimli ifadelerdir.

Ortalamalara göre katılımcıların kararsızlık sınırında oldukları ifadeler ise 'Başkalarına göre daha aksiyim. (Ort.=2,60)', 'Başkalarına göre daha alınganım. (Ort.=2,68)', 'Başkalarına göre daha değişken duygularım var. (Ort.=3,20)', 'Başkalarına göre daha asabiyim. (Ort.=2,71)', 'Başkalarına göre daha kısıncım. (Ort.=2,79)', 'Yarattığı değişiklik hissi için alışveriş yapmaktan hoşlanırım. (Ort.=2,98)', 'Alışveriş yapmak merak duygumu tatmin eder. (Ort.=2,57)', 'Alışveriş yapmak bana yeni deneyimler sunar. (Ort.=2,74)', 'Alışveriş yaparken yenedünyalar keşfediyormuşum gibi hissederim. (Ort.=2,54)', 'Eğlenmek için alışveriş yapmaya giderim. (Ort.=2,69)', 'Beklenmedik giderler ortaya çıktığından bütçemi yönetmede zorlanırım. (Ort.=2,57)', 'Para biriktirmek benim için zordur. (Ort.=2,65)', 'Paramın zamanından önce bitmesinden endişe duyarım. (Ort.=2,94)', 'Bazen içimde bir şeylerin beni alışveriş yapmaya ittiğini hissediyorum. (Ort.=2,53)' ve 'Para harcamayı seviyorum. (Ort.=2,97)' isimli ifadelerdir.



## *Cinsiyet ve Gelir Demografik Değişkenlerinin Alışveriş Bağımlılığı Üzerindeki Etkisi*

Burada 'alışveriş bağımlılığı' değişkeni ile cinsiyet ve gelir durumu arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla, ikili ve çoklu karşılaştırmalar için kullanılan bağımsız gruplar t-testi ve varyans analizine başvurulmuştur. 'Cinsiyet' değişkeni iki kategoriye sahiptir. Bağımlı değişken olan 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin, cinsiyet değişkeninin kategorilerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t-testi ile test edilmiştir. Bunun için elde edilen çıktılar yorumlanırken öncelikle, her bir değişken için;

- $H_0$ : Kategorilere göre 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin varyansları eşittir.
  - $H_1$ : Kategorilere göre 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin varyansları eşit değildir.
- Hipotezi test edilecek, sonuca göre ise,

- $H_0$ : Kategorilere göre 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin ortalamaları eşittir.
- $H_1$ : Kategorilere göre 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin ortalamaları eşit değildir.

hipotezleri sınanacaktır. Yapılan bağımsız gruplar t-testine göre elde edilen analizler neticesinde cinsiyet değişkenine ilişkin sonuçlar incelendiğinde, Levene testinin yer aldığı ilk sütun kontrol edildiğinde F istatistiğinin 0,319 ve p değerinin ise 0,572 olduğu görülmektedir. P değeri 0,05'ten büyük olduğundan varyansların eşitliğine dair olan  $H_0$  hipotezi reddedilemeyerek varyansların eşit olduğu sonucuna varılır. Bu durumda ortalamaların eşitliğine dair sıfır hipotezini test etmek için cinsiyet değişkenine ait ilk satır kontrol edilir. İlk satıra ilişkin p değeri 0,001 olup, 0,05'ten küçük olduğundan  $H_0$  reddedilecektir. Bu durumda 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin ortalamalarının cinsiyet değişkeninin kategorilerine göre farklılaştığı söylenir.

**Tablo 2. Grup istatistikleri**

Kategoriler		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Cinsiyet	Kadın	336	2,3186	0,84781	0,04625
	Erkek	262	2,0737	0,88215	0,05450

Hangi kategori lehine bir farklılık olduğunun tespit edilmesi için Tablo 2’de yer alan ortalama sütununa bakıldığında, kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre alışveriş bağımlılıklarının daha fazla olduğu görülmektedir ( $\mu_{kadın} = 2,3186$ ;  $\mu_{erkek} = 2,0737$ ).

‘Gelir durumu’ isimli değişken ikiden fazla kategoriye sahiptir. Bu değişkenin kategorilerine göre ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tek yönlü varyans analizinin yapılabilmesi için grupların varyanslarının eşit olması gerekmektedir. Bunun için varyans analizine geçmeden önce varyansların eşitliğinin test edilmesi amacıyla;

- $H_0$ : Kategorilere göre ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin varyansları eşittir.
- $H_1$ : Kategorilere göre ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin varyansları eşit değildir.

hipotezinin test edilmesi gerekmektedir. Bunun için varyansların eşitliğinin test edilmesinde kullanılan Levene’s testi sonuçlarına Tablo 3’te yer verilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, tek yönlü varyans analizini yapmada gerekli ön şartın sağlandığı görülmektedir ( $p$  değeri = 0,165 > 0,05). Bu durumda, ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin kategorilere göre farklılık gösterip göstermediğini test etmede tek yönlü varyans analizi kullanılacaktır.

**Tablo 3. Varyansların homojenliğinin testi**

	Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
Gelir durumu	1,706	3	594	0,165

Varyans analizinde test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir:

- $H_0$ : Kategorilere göre ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin ortalamaları farklılık göstermez.
- $H_1$ : Kategorilere göre ‘alışveriş bağımlılığı’ değişkeninin değerlerinin ortalamaları farklılık gösterir.

Gerçekleştirilen varyans analizi sonucunda elde edilen ANOVA tablosu Tablo 4'te sunulmaktadır. Tablo 4 incelendiğinde 'gelir durumu' değişkeni için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen F değeri 3,765 ve buna karşılık gelen p değeri 0,011 olarak bulunmuştur. Bu durumda p değeri 0,05'ten küçük olduğu için  $H_0$  hipotezi reddedilecek ve 'alışveriş bağımlılığı' değişkeninin değerlerinin 'gelir durumu' değişkeninin kategorilerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılabacaktır.

**Tablo 4. ANOVA**

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<b>Between Groups</b>	8,448	3	2,816	3,765	0,011
<b>Within Groups</b>	444,277	594	0,748		
<b>Total</b>	452,725	597			

Farklılığın hangi kategorilerden kaynaklandığının tespit edilmesi için LSD testi yapılmış ve sonuçlar incelendiğinde; 501-1500TL ile 1-500TL kategorileri arasında (*meandifference* = 0,20101) ve 1501-2500TL ile 1-500TL kategorileri arasında (*meandifference* = 0,45087) anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu üç kategori baz alındığında gelir durumu arttıkça katılımcıların alışveriş bağımlılıklarının da arttığını söylemek mümkündür.

### **Güvenilirlik ve Faktör Analizi Sonuçları**

Çalışmada kullanılan anket formunda toplam 31 soru yer almaktadır. Bu soruların tamamı için elde edilen Cronbach's alpha katsayısı 0,758 olarak bulunmuştur. Bu değer söz konusu anketin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Ankette yer alan 31 soru için 598 katılımcıdan elde edilen verilere faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi "duygusal istikrar", 'hedonik tüketim', 'finansal öz-yetkinlik' ve 'alışveriş bağımlılığı' ölçekleri için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Öncelikle soruların faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örnekleme yeterliliği ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Bu test doğrultusunda, her bir ölçek için KMO değerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett küresellik

testinin 0,05 önem seviyesinde anlamlı olması sonucu veri setinin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir.

**Tablo 5. KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları**

Ölçek	KMO	Bartlett testi		
		Ki-kare	df	Sig.
Duygusal istikrar	0,787	1285,206	15	0,000
Hedonik tüketim	0,849	1777,691	15	0,000
Finansal öz yetkinlik	0,852	1023,765	15	0,000
Alışveriş bağımlılığı	0,901	3599,673	78	0,000

Soruların faktör analizine uygunluğuna karar verildikten sonra faktör analizine geçilmiştir. Bu analiz kapsamında sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan faktör türetme tekniklerinden temel bileşen faktörü ve yine en sık kullanılan dik döndürme tekniklerinden varimax döndürme tekniği kullanılmıştır.

'Duygusal istikrar' ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda verilerin tek faktörle açıklanabilir olduğuna karar verilmiştir. Faktör ağırlıkları Tablo 3.'de sunulmuştur. Her bir sorunun aynı fikri ölçüp ölçmediği ve böylece ölçekteki maddelerin içsel tutarlılığının olup olmadığının araştırıldığı güvenilirlik analizinde dikkate alınan Cronbach's Alpha içsel güvenilirlik indeksi söz konusu faktör için de 0,804olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 6. 'Duygusal İstikrar' Ölçeğine Uygulanan Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları**

Kod	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları
	<b>Faktörün Adı: Duygusal İstikrar</b>	
S1	Başkalarına göre daha aksiyim.	0,837
S2	Başkalarına göre daha huysuzum.	0,812
S5	Başkalarına göre daha asabiyim.	0,784
S4	Başkalarına göre daha değişken duygularım var.	0,664
S3	Başkalarına göre daha alınganım.	0,625
S6	Başkalarına göre daha kiscancım.	0,547

*Faktörün açıklayıcılığı: %51,765 ve faktörün güvenilirliği: 0,804*

'Hedonik tüketim' ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda yine verilerin tek faktörle açıklanabilir olduğuna karar verilmiştir. Faktör analizi sonucuna göre faktör ağırlığı 0,40'ın altındaolan (0,303) 'Diğer

insanları izlemek için alışveriş yapmaya giderim.’ isimli ifade analiz dışı bırakılmış, kalan ifadeler üzerinden yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Nihai analize göre,  $KMO=0,866$ ,  $\chi^2$  Bartlett test (10)=1711,565,  $p=0,000$ olarak bulunmuştur. Analiz sonuçları Tablo 2.3’te sunulmuştur. Bu ölçek için Cronbach’s Alpha içsel güvenilirlik indeksi ise 0,890olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 7. ‘Hedonik Tüketim’ Ölçeğine Uygulanan Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları**

Kod	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları
<b>Faktörün Adı: Hedonik Tüketim</b>		
S8	Alışveriş yapmak merak duygumu tatmin eder.	0,894
S9	Alışveriş yapmak bana yeni deneyimler sunar.	0,866
S10	Alışveriş yaparken yeni dünyalar keşfediyordum gibi hissederim.	0,844
S7	Yarattığı değişiklik hissi için alışveriş yapmaktan hoşlanırım.	0,817
S12	Eğlenmek için alışveriş yapmaya giderim.	0,753

*Faktörün açıklayıcılığı: %69,909 ve faktörün güvenilirliği: 0,890*

‘Finansal öz-yetkinlik’ ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda verilerin tek faktörle açıklanabilir olduğuna karar verilmiştir (Tablo 5). Söz konusu ölçek için Cronbach’s Alpha değeri 0,810olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 8. ‘Finansal Öz-Yetkinlik’ Ölçeğine Uygulanan Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları**

Kod	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları
<b>Faktörün Adı: Finansal Öz Yetkinlik</b>		
S29	Finansal bir zorlukla karşılaştığımda, çözüm bulmakta zorlanırım.	0,771
S27	Para biriktirmek benim için zordur.	0,753
S26	Beklenmedik giderler ortaya çıktığından bütçemi yönetmede zorlanırım.	0,743
S28	Beklenmedik giderler ortaya çıktığında, kredi veya borç almak zorunda kalırım.	0,727
S30	Bütçemi yönetmek konusunda kendime güvenim azdır.	0,720
S31	Paramın zamanından önce bitmesinden endişe duyarım.	0,599

*Faktörün açıklayıcılığı: %51,993 ve faktörün güvenilirliği: 0,810*

‘Alışveriş bağımlılığı’ ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda verilerin iki faktörle açıklanabilir olduğuna karar verilmiştir. Fak-

tör analizi sonucuna göre her iki faktör altında da yüksek ağırlığa sahip olan 'Birçok alışverişimde kendimden geçirim ve bunu durdurmam mümkün olmaz.' ve 'Çoğu zaman mağazada gördüğüm bir şeyi planlamadan, sadece benim olmasını istediğim için alırım.' isimli ifadeler analiz dışı bırakılmış, kalan ifadeler üzerinden yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Nihai analize göre,  $KMO=0,878$ ,  $\chi^2$  Bartlett test (55)=2742,817,  $p=0,000$  olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda elde edilen iki faktör tarafından açıklanan toplam varyans %56,468 olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur. Cronbach's Alpha içsel güvenilirlik indeksi birinci faktör için 0,836olarak, ikinci faktör için ise 0,777 olarak hesaplanmıştır. Literatür incelendiğinde

**Tablo 9. 'Alışveriş Bağımlılığı' Ölçeğine Uygulanan Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları**

Kod	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları
<b>Faktörün Adı: Faktör 1(Harcama eğilimi)</b>		
S24	Para harcamayı seviyorum.	0,758
S22	Bazen içimde bir şeylerin beni alışveriş yapmaya ittiğini hissediyorum.	0,748
S23	Çoğu zaman alışveriş yapmak için dayanılmaz bir istek duyuyorum.	0,734
S19	Alışveriş yapmak sürekli aklımdadır.	0,697
S20	Eğer param varsa, birazını ya da hepsini mutlaka harcamalıyım.	0,684
S25	Paramın az kaldığını bilmeme rağmen, ihtiyacım olmayan ürünler aldığım olmuştur.	0,542
<i>Faktörün açıklayıcılığı: %32,212 ve faktörün güvenilirliği: 0,836</i>		
<b>Faktörün Adı: Faktör 2 (Harcama sonrası suçluluk)</b>		
S17	Alışveriş sonrasında strese girerim.	0,786
S15	Alışveriş yapıp eve gittiğimde bazı ürünleri neden satın aldığuma emin olamam.	0,697
S14	Alışverişe gitmediğim günlerde kendimi sınırlı ve endişeli hissederim.	0,680
S13	Başkaları, satın alma alışkanlıklarımı bilse dehşete kapılır diye hissediyorum.	0,592
S16	Ne aldığımı umursamadan yalnızca bir şeyler satın almak istediğim olur.	0,556
<i>Faktörün açıklayıcılığı: %24,256 ve faktörün güvenilirliği: 0,777</i>		

O'Guinn ve Faber' in önerdiği dört aşamalı alışveriş bağımlılığı aşamalarını, harcama eğilimi ile başlayan ve harcama sonrası suçluluk ile

sonlanan, Edwards „ın (1993) iki faktöre sahip ölçek şeklinde revize edilmiş ve farklı çalışmalarda kullanılmıştır. Yapılmış olan çalışmada da uygulanan faktör analizi sonrasında literatüre paralel olarak verilerin iki faktör ışığında analiz edilmesi uygun bulunmuştur.

## Model Sonuçları

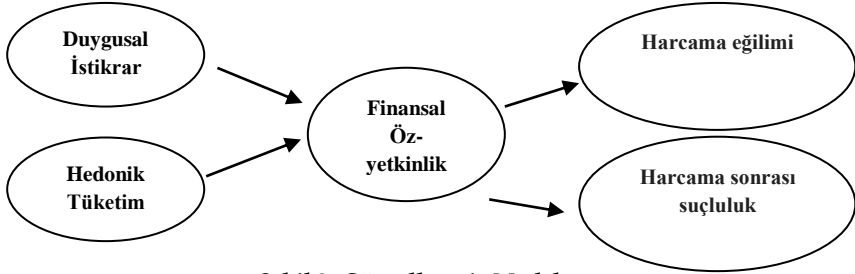
Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya konu olan temel hipotez test edilecektir. Her bir ölçekten elde edilen faktörlerin ortalama puanları alınmış, bu ortalama puanlar kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerden elde edilen faktörler için hesaplanan ortalama puanlara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 10’da sunulmaktadır.

*Tablo 10. Ölçekler ve Bu Ölçeklerden Elde Edilen Faktörler İçin Hesaplanan Ortalama Puanlara Ait Tanımlayıcı İstatistikler*

	Ortalama	Medyan	Mod	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Duygusal İstikrar	3,2921	3,3333	3,00	0,94319	-0,314	-0,238
Hedonik Tüketim	2,7050	2,6000	1,00	1,19151	0,234	-0,922
Finansal Öz Yetkinlik	3,5334	3,6667	5,00	0,97254	-0,470	-0,343
Alışveriş Bağımlılığı						
Faktör 1	2,4794	2,3333	1,67	1,04453	0,590	-0,450
Faktör 2	1,9431	1,8000	1,00	0,88818	1,317	1,917

Çalışmada ele alınan model Şekil 1’deki gibidir, lakin yapılan faktör analizleri neticesinde Alışveriş bağımlılığı ölçeği iki faktörle temsil edildiği için yeni model Şekil 2’de gösterildiği üzere iki faktör için ayrı ayrı test edilecektir. Model, ‘duygusal istikrar’ ve ‘hedonik tüketim’ değişkenlerinin ‘alışveriş bağımlılığı’ üzerinde etkisi olduğu ve bu etkiye ‘finansal öz yetkinlik’ isimli değişkenin aracılık ettiği şeklinde ifade edilebilir. Modelde aracılık etkisinden söz edebilmek için bazı koşulların sağlanması gerekir. Öncelikle bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır. Aracı değişken, ikinci adımdaki regresyon analizine dâhil edildiğinde; bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında anlamlı olma-

yan ilişki ortaya çıkarsa tam aracılık etkisinden; bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide azalma meydana gelirse kısmi aracılık etkisinden söz edilecektir.



Şekil 2: Güncellenmiş Model

Burada 'duygusal istikrar' ve 'hedonik tüketim' değişkenleri bağımsız değişken, 'alışveriş bağımlılığı' değişkeni bağımlı değişken, 'finansal öz yetkinlik' değişkeni ise aracı değişken rolündedir. 'Alışveriş bağımlılığı' değişkeni 'Harcama eğilimi' ve 'Harcama sonrası suçluluk' olmak üzere iki faktör ile temsil edilmektedir. Dolayısıyla bu iki değişkenin tek tek bağımlı değişken rolünde olduğu iki ayrı model tahmin edilmiştir. Model-1'de 'Faktör 1' değişkeni, Model-2'de ise 'Faktör 2' değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Model sonuçları Tablo 11a ve 11b'de sunulmaktadır.

Model 1 sonuçlarına bakıldığında bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) aracı değişken (finansal öz yetkinlik) üzerindeki etkisinin (sırasıyla  $\beta=0,244$  ve  $\beta=-0,113$ ) ve bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) bağımlı değişken (harcama eğilimi) üzerindeki etkisinin (sırasıyla  $\beta=-0,145$  ve  $\beta=0,516$ ) anlamlı olduğu görülmektedir. Duygusal istikrar, hedonik tüketim ve finansal öz yetkinlik değişkenleri faktör 1 değişkenini kestirmek için birlikte modele dâhil edildiğinde, hedonik tüketim değişkeninin faktör 1 değişkeni üzerindeki etkisinin azaldığı ( $\beta=0,475$ ) ve bu etkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre finansal öz yetkinlik değişkeninin, hedonik tüketim ile harcama eğilimi arasında kısmi aracı rolüne sahip olduğu söylenebilmektedir. Son adımda duygusal istikrar değişkeninin katsayısı anlamlı olmadığı için, finansal öz yetkinlik değişkeninin duygusal istikrar ile harcama eğilimi arasındaki aracılık etkisinden bahsedilemeyecektir.



Harcama sonrası suçluluk ile Duygusal istikrar ve Hedonik tüketim arasında pozitif bir ilişki olduğu, ayrıca Hedonik tüketimin Finansal öz yetkinlik üzerindeki negatif etkisinden dolayı, Finansal öz yetkinliğin Harcama sonrası suçluluk üzerinde negatif bir mediator etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

**Tablo 11a. Model 1 Sonuçları**

		$\beta$	t	Sig.	Tolerance	VIF
<b>1. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken:</b>						
<b>'finansal öz-yetkinlik'</b>						
Bağımsız	'duygusal	0,244	6,102	0,000	0,960	1,042
değişken:	istikrar'					
	'hedonik	-0,113	-2,287	0,005		
	tüketim'					
F=27,176; Sig.=0,000; R kare=0,084; Düzeltilmiş R kare=0,081						
<b>2. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken:</b>						
<b>'Harcama eğilimi'</b>						
Bağımsız	'duygusal	-0,145	-4,187	0,000	0,960	1,042
değişken:	istikrar'					
	'hedonik	0,516	14,931	0,000		
	tüketim'					
F=138,371; Sig.=0,000; R kare=0,317; Düzeltilmiş R kare=0,315						
<b>3. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken:</b>						
<b>'Harcama eğilimi'</b>						
Bağımsız	'duygusal	-0,055	-1,717	0,086	0,903	1,107
değişken:	istikrar'					
	'hedonik	0,475	15,045	0,000		
	tüketim'				0,947	1,056
	'finansal	-0,365	-11,380	0,000	0,916	1,091
	öz					
	yetkinlik'					
F=155,344; Sig.=0,000; R kare=0,440; Düzeltilmiş R kare=0,437						

Model 2 sonuçlarına bakıldığında yine bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) aracı değişken (finansal öz yetkinlik) üzerindeki etkisinin (sırasıyla  $\beta=0,244$  ve  $\beta=-0,113$ ) anlamlı olduğu görülmektedir. Zira bağımsız değişkenler ve aracı değişken bir önceki model ile aynıdır. Ayrıca model 2'de bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) bağımlı değişken (harcama sonrası suçluluk) üzerindeki etkisinin de (sırasıyla  $\beta=-0,177$  ve  $\beta=0,434$ ) anlamlı olduğu

görülmektedir. Son adımda duygusal istikrar, hedonik tüketim ve finansal öz yetkinlik değişkenleri harcama sonrası suçlulukdeğişkenini kestirmek için birlikte modele dâhil edilmiştir.Bu adımda hem duygusal istikrar hem de hedonik tüketim değişkeninin harcama sonrası suçluluk değişkeni üzerindeki etkisinin mutlak değerce azaldığı (sırasıyla  $\beta=0,088$  ve  $\beta=0,392$ ) ve bu etkilerin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre finansal öz-yetkinlik değişkeninin, duygusal istikrar ve hedonik tüketim ile harcama sonrası suçluluk arasında kısmi aracı rolüne sahip olduğu söylenebilmektedir. Harcama eğilimi ile Duygusal istikrar ve Hedonik tüketim arasında pozitif bir ilişki olduğu, Ayrıca Hedonik tüketimin Finansal öz yetkinlik üzerindeki negatif etkisinden dolayı, Finansal öz yetkinliğin Harcama eğilimi üzerinde negatif bir mediator etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

*Tablo 11b. Model 2 Sonuçları*

		$\beta$	t	Sig.	Tolerance	VIF
<b>1. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken: 'finansal öz yetkinlik'</b>						
Bağımsız değişken:	'duygusal istikrar'	0,244	6,102	0,000	0,960	1,042
	'hedonik tüketim'	-0,113	-2,287	0,005		
F=27,176; Sig.=0,000; R kare=0,084; Düzeltilmiş R kare=0,081						
<b>2. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken: 'Harcama sonrası suçluluk'</b>						
Bağımsız değişken:	'duygusal istikrar'	-0,177	-4,892	0,000	0,960	1,042
	'hedonik tüketim'	0,434	11,972	0,000		
F=99,396; Sig.=0,000; R kare=0,250; Düzeltilmiş R kare=0,248						
<b>3. Adım</b>						
<b>Bağımlı değişken: 'Harcama sonrası suçluluk'</b>						
Bağımsız değişken:	'duygusal istikrar'	-0,088	-2,565	0,011	0,903	1,107
	'hedonik tüketim'	0,392	11,753	0,000	0,947	1,056
	'finansal öz yetkinlik'	-0,366	-10,799	0,000	0,916	1,091
F=118,015; Sig.=0,000; R kare=0,373; Düzeltilmiş R kare=0,370						

Modeldeki bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık olup olmadığını tespit etmek için, tolerance ve VIF değerleri de raporlanmıştır.

Tolerance değeri 0,10'dan büyük ve VIF değeri 10'dan küçük olduğundan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi olmadığına karar verilmiştir (Franke ,2010).

## Sonuç

Literatürde alışveriş bağımlılığı incelendiğinde onlarca çalışmanın varlığı ortak sonuç şudur ki; bu kavramın tek faktörle açıklanması mümkün değildir; ve bu karmaşık yapıli davranış üzerinde etkili dinamikleri anlamak, geniş bir perspektifte ele alınan faktörlerin bir arada çözümlenmesiyle mümkündür. Alışveriş bağımlılığı konusu incelenirken yapılan araştırma içerisinde de değinildiği üzere bir çok farklı değişkenle ilişkisi test edilerek çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Yapılan bu çalışmada 'duygusal istikrar' ve 'hedonik tüketim' değişkenlerinin 'alışveriş bağımlılığı' üzerinde etkisi olduğu ve bu etkiye 'finansal öz yetkinlik' isimli değişkenin aracılık ettiği varsayılmaktadır.

D" Astous (1990) yaptığı çalışmada, alışveriş bağımlılığı eğiliminin yaşa, göre farklılaştığı hipotezini öne sürmüştür. Bulgulara göre; yaş ve alışveriş bağımlılığı arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Bu doğrultuda, kişi ne kadar genç ise, alışveriş bağımlılığı eğilimi görülme olasılığı o derece fazladır. Moschis ve Churchill (1978), yaş ile ilgili bu durumu, olgunlaşan bireylerin finansal konularda daha rasyonelleştiği ve sosyal kabul görmek adına tüketim kalıplarında değişikliğe daha seyrek gidilebileceği olarak açıklamıştır. Literatürde de değinilen pek çok çalışma, alışveriş bağımlılığı ve yaş arasında negatif bir bağlantı saptayarak, bu durumun özellikle gençler üzerinde yayılan bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir (Kearney ve Stevens, 2012). Bu görüşe ek olarak, 18-24 yaş aralığındaki üniversite gençliğinin, alışveriş bağımlılığının tespiti için uygun demografik kriterleri sergilediğinden ideal bir örneklem oluşturduğu da düşünülmektedir (Kearney ve Stevens, 2012). Yapılan bu çalışma üniversite öğrencilerinden elde edilen verilere dayandırıldığı ve aynı yaş grubu içerisinde veriler toplandığı için yaş demografik değişkeni aynı aralıkta olması sebebi ile araştırma da dikkate alınmamıştır.

Kişiliğın boyutları arasında da geçen, duygusal istikrar çeşitli çalışmalarda alışveriş bağımlılığıyla ilişkilendirilen öğelerdendir. Duygusal istikrar ile alışveriş bağımlılığı eğilimi arasındaki ilişkinin anlamlı çıkması,

alışveriş bağımlılığı eğiliminin fark edilmesinde karakterin bir boyutu olan duygusal istikrarın önemli bir veri olabileceğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, duygusal anlamda daha dengeli olan bireyde alışveriş bağımlılığına karşı daha az eğilim gözlemlenmesi beklenmektedir. Alışveriş bağımlılığında, bireyin moralini düzeltmek, olumsuzluklardan kurtulma, yani duygulara yönelim esastır (Kang ve Johnson,2011 ; Luomola,2002). Benzer şekilde, düşük ve olumsuz ruh halinden kurtulmak ve geçici de olsa iyi hissetmek adına, alışverişe sarılan alışveriş bağımlıları, kendilerini ancak bir şeyler satın alarak iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir (Ridgway ve diğerleri,2008). Hedonik tüketimde de benzer şekilde tüketiciyi motive eden duygular, öznel yargılar ve keyif arayışıdır. Bu bağlamda, hedonik tüketimin duygu dünyasındaki yarattığı dalgalanma, alışveriş bağımlılığı açısından da bir uyarıcı görevi üstlenebilir.

Cinsiyet ve alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkiye bakıldığında ilk yıllardaki çalışmalarda bağımlıların büyük ölçüde kadınlar olduğuna inanılmaktadır (Kearney ve Stevens, 2012), güncel çalışmalar da bunu destekler niteliktedir (Mueller ve diğerleri, 2007; Koran ve diğerleri, 2006; Ergin,2010). O'Guinn ve Faber (1989) de benzer şekilde kendini alışveriş bağımlısı olarak ifade eden bireylerin %95 inin kadın olduğu sonucuna ulaşmıştır. D' Astous (1990) da yaptığı çalışmada, alışveriş bağımlılığı eğiliminin cinsiyete göre farklılaştığı hipotezini, gerçekleştirdiği saha çalışmasıyla alışveriş bağımlılığı genel puanları bakımından kadınların, erkeklerden daha fazla eğilimli olduğu yönünde kanıtlamıştır. Bu kanı pek çok çalışmacıya desteklenmektedir (Mueller ve diğerleri, 2007; Koran ve diğerleri, 2006; Ergin,2010). Yapılan bu çalışma neticesinde de literatürü destekler şekilde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre alışveriş bağımlılıklarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Gelir seviyesi ve alışveriş bağımlılığı eğilimine ilişkin ise, literatürde çelişkili sonuçlar olsa da, genel fikir anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Yapılan bu çalışmanın analiz sonuçlarına göre gelir demografik değişkeni baz alındığında gelir durumu arttıkça katılımcıların alışveriş bağımlılıklarının da arttığını söylemek mümkündür.

Yapılan çalışmada 'duygusal istikrar' ve 'hedonik tüketim' değişkenleri bağımsız değişken, 'alışveriş bağımlılığı' değişkeni bağımlı değişken, 'finansal öz yetkinlik' değişkeni ise aracı değişken rolündedir. 'Alışveriş bağımlılığı' değişkeni yapılan faktör ve güvenilirlik analizi neticesinde

literatürle de paralel olarak 'Harcama eğilimi' ve 'Harcama sonrası suçluluk' olmak üzere iki faktörle temsil edilmektedir. Dolayısıyla bu iki değişkenin tek tek bağımlı değişken rolünde olduğu iki ayrı model tahmin edilmiştir. Model-1'de 'Harcama eğilimi' değişkeni, Model-2'de ise 'Harcama sonrası suçluluk' değişkeni bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Model 1 sonuçlarına bakıldığında bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) aracı değişken (finansal öz yetkinlik) üzerindeki etkisinin ve bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) bağımlı değişken ('harcama eğilimi') üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Duygusal istikrar, hedonik tüketim ve finansal öz yetkinlik değişkenleri 'harcama eğilimi' değişkenini kestirmek için birlikte modele dâhil edildiğinde, hedonik tüketim değişkeninin 'harcama eğilimi' değişkeni üzerindeki etkisinin azaldığı ve bu etkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre finansal öz yetkinlik değişkeninin, hedonik tüketim ile 'harcama eğilimi' arasında kısmi aracı rolüne sahip olduğu söylenebilmektedir. Son adımda duygusal istikrar değişkeninin katsayısı anlamlı olmadığı için, finansal öz yetkinlik değişkeninin duygusal istikrar ile 'Harcama eğilimi' arasındaki aracılık etkisinden bahsedilemeyecektir.

Model 2 sonuçlarına bakıldığında yine bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) aracı değişken (finansal öz yetkinlik) üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Zira bağımsız değişkenler ve aracı değişken bir önceki model ile aynıdır. Ayrıca model 2'de bağımsız değişkenlerin (duygusal istikrar ve hedonik tüketim) bağımlı değişken ('harcama sonrası suçluluk') üzerindeki etkisinin de anlamlı olduğu görülmektedir. Son adımda duygusal istikrar, hedonik tüketim ve finansal öz yetkinlik değişkenleri 'harcama sonrası suçluluk' değişkenini kestirmek için birlikte modele dâhil edilmiştir. Bu adımda hem duygusal istikrar hem de hedonik tüketim değişkeninin 'harcama sonrası suçluluk' değişkeni üzerindeki etkisinin mutlak değerce azaldığı ve bu etkilerin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre finansal öz-yetkinlik değişkeninin, duygusal istikrar ve hedonik tüketim ile 'harcama eğilimi' arasında kısmi aracı rolüne sahip olduğu söylenmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Role of Financial Self-Efficacy in the Effect of Hedonistic Tendencies and Emotional Stability on Shopping Addiction of University Students**

\*

Esra Özkan Pir

*Erzincan Binali Yıldırım University*

One of the important objectives of marketing discipline is to analyze the purchasing process of the individual in all its dimensions. The point of view of the concept of buying and shopping, which emerges from the absolute dominance of rationality, has changed over time. In the past, the need to buy the individual was the reason, but nowadays, these motives have turned into emotional-intensive concepts such as desire, entertainment and experience. Thus, the discipline of consumer behavior, which generally operates in society and examines the purchase behavior thought to be exemplary, has also made understanding of the individual holistic by investigating certain forms of purchasing behavior that deviate from normality and can be considered excessive.

When the literature after the 1980s was examined, especially between 1996-2004, the phenomenon of purchase dependence within the scope of abnormal purchasing behavior is the subject of academic publications (Dittmar,2004, p.431). When we look at purchasing dependence from a broad framework, it is seen that this issue is examined under the title of exceptional behaviors related to consumption such as reactive consumption and over consumption. While some researchers define these consumption behaviors as compulsive disorder, another group defines it as addiction. The compulsive approach generally relates to the process by which unimpeded impulses cause the individual to act involuntarily. Addiction is defined as the normal behavior of a person as a pathological habit (Desmond, 2003, p.392). When the literature is examined, we see that shopping addiction and purchasing addiction can be used interchangeably. It should be noted, however, that the purchase of a product / service is not required, even though the purchase usually

ends with the purchase. Shopping has become a part of everyday life, a ritual for the current consumer. Even if the consumer does not buy anything, the time spent by the consumer in the shopping environment does not change the fact of the knowledge / experience or feelings they have experienced. Accordingly, instead of purchasing addiction, the term shopping addiction can be used.

The three main components of shopping addiction, this extreme behavior, which is emphasized in the world of marketing and psychology; the desire to purchase which cannot be prevented by the consumer, the loss of control during the purchasing process and the continuation of the purchase despite the social, professional and financial problems experienced (Dittmar vd., 2007).

Generally, products are purchased to meet individual requirements and increase personal satisfaction. However, unlimited purchase involving unrestricted impulse buying can destroy individuals, families and communities (Sohn and Choi, 2014, p.244). Compulsive buying disorder (oniomania) is a serious problem that is increasing day by day. As the consumer market is constantly evolving, traders are increasingly focused on ways that can affect the way consumers buy more. These discounts, promotional packages, bonuses, loyalty awards and so on. can be done with (Simion, 2018, p.2).

While the decision-making process of the consumer is perceived as rational in the economy, it is determined that emotions and feelings are influential in this process by believing that this mechanism cannot be explained with mere rationality in marketing studies, especially after 1980's. The concept of hedonic consumption in marketing literature was first introduced by Hirschman and Holbrook in 1982. The authors highlighted the importance of the impact of these abstract values on purchasing and expressed the elements that direct the individual's experience of consumption as senses, fantasy world and emotions, that is, hedonic elements (Hirschman and Holbrook, 1982, p.94).

In order to adhere to the main purpose of the study, the Emotional Stability dimension, which is thought to have an effect on the situations such as activating the individual and reaching the emotional goals, was examined while analyzing shopping addiction. At the same time, the most concrete and sanctioned result of shopping addiction is the finan-

cial difficulty that drives the person. This overpurchase, which one cannot prevent, often results in financial indebtedness and bankruptcy (Edwards, 1994, p.86). In the study, it is assumed that the effect of financial stability and hedonic consumption variables on shopping dependence is mediated by financial self-efficacy variable.

The main purpose of this study was to investigate the factors such as hedonistic tendencies, emotional stability and financial self-efficacy of individuals thought to have an impact on shopping addiction, which enabled a strong and deviant concept such as addiction to be explained from different perspectives. In the study, while the factors affecting the shopping addiction were considered, the financial self-efficacy of the individuals was accepted as the mediating variable. In this direction, the study consists of four main sections. In the first part, the introductory part, the purpose and scope of the research is explained by giving brief information about the subject. In the second part, conceptual framework, definitions of shopping addiction, hedonistic tendency, emotional stability, financial self-efficacy are explained in detail. In the third part, the methods which are used to measure the mediating effect of financial self-efficacy on the effects of hedonistic tendency and emotional stability on shopping dependencies of university students are presented. In the fourth part of the research, the findings obtained as a result of the analyzes are given.

In order to carry out this research, a questionnaire was applied to 598 students studying at Binali Yıldırım University in Erzincan. The data obtained from the survey were analyzed using SPSS package program and the results were interpreted. As a result of the study, it was found that female participants had more shopping addictions than male participants, as the income level increased, shopping addictions of the participants increased and emotional stability and hedonic consumption variables had an effect on shopping addiction and this effect was mediated by financial self-efficacy.

## Kaynakça / References

Arnold, M. J., ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of retailing*, 79(2), 77-95.



- Atkinson, J.W. (1987). *Strength of motivation and efficiency of performance*. In J.W Atkinson & J.O. Raynor (Eds), *Motivation and Achievement* (p.117-42). New York: Winston
- Babin B., Darden W. ve Griffin M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value, *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, NJ, 1986.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Macmillan.
- Baudrillard, J. (2010). *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, İstanbul.
- Black, D.W. (2001). Compulsive Buying disorder: Definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs*, 15, 17-27.
- Bleidorn, W., Klimstra, T. A., Denissen, J. J., Rentfrow, P. J., Potter, J., ve Gosling, S. D. (2013). Personality maturation around the world: A cross-cultural examination of social-investment theory. *Psychological Science*, 24(12), 2530-2540.
- Bowen, C. F. (1995). Teen and parent perceptions of informal money management education. In *Proceedings of the 1995 Annual Conference of the Association for Financial Counseling and Planning* (p. 77).
- Broekhuizen, T. L. (2006). *Understanding channel purchase intentions: measuring online and offline shopping value perceptions*. Ridderkerk: Labyrinth Publications.
- Cheng, H., ve Furnham, A. (2016). The big-five personality traits, maternal smoking during pregnancy, and educational qualifications as predictors of tobacco use in a nationally representative sample. *PloS one*, 11(1), 1-10.
- Chinomona, R. (2013). An empirical examination of the predictors of consumer compulsive buying as an "impulse control disorder not otherwise specified": A branding perspective. *Journal of Applied Business Research*, 29(6), 1689-1704.
- D' Astous, A. ve Tremblay, S. (1989). The compulsive side of normal consumers: an empirical study. In G.J., Papavasiliou, N.K. ve Kouremenos, A.G. (Editörlüğünde), *Marketing Thought and Practice in the 1990s*, Vol .1, The Athens School of Economics and Business Science, Athens.

- Danes, S. M. (1994). Parental perceptions of children's financial socialization. *Financial Counseling and Planning*, 5(1), 27-146.
- Dittmar, H. (2005). Compulsive buying—a growing concern? An examination of gender, age, and endorsement of materialistic values as predictors. *British Journal of Psychology*, 96(4), 467-491.
- Dittmar, H., Long, K. ve Bond, R. (2007). When a better self is only a button clickaway: Associations between materialistic values, emotional and identity-related buying motives, and compulsive buying tendency online. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(3), 334-361.
- Edwards, E. A. (1994). Development and test of a theory of compulsive buying. *Ypsilanti: Eastern Michigan University*.
- Faber, R. J. ve O'Guinn, T.C. (1989). *Classifying Compulsive Consumers: Advances in the Development of a Diagnostic Tool*, In *Advances in Consumer Research*, Vol. 16, (p.738–744.) Srull, Thomas ed. Provo, UT: Association for Consumer Research,
- Faber, R. J., ve O'Guinn, T. C. (1992). A clinical screener for compulsive buying. *Journal of Consumer Research*, 19, 459–469.
- Faber, R.J. ve O'Guinn, T.C. (1988). Compulsive consumption and credit abuse. *Journal of Consumer Policy*, 77 (1 ), 97-109.
- Flores, C. (2014). First generation college student financial literacy: Impact of self-efficacy and behavior.
- Franke, G. R. (2010). Multicollinearity. *Wiley International Encyclopedia of Marketing*.
- Goldberg, L.R. (1993). The structure of phenotypic personality traits, *American Psychologist*, 48, 26-34.
- Hartston, H. (2012). The case for compulsive shopping as an addiction. *Journal of psychoactive drugs*, 44(1), 64-67.
- Hausman, A. (2000). A multi-method investigation of consumer motivations in impulse buying behavior. *Journal of consumer marketing*, 17(5), 403-426.
- Heath, C., ve Soll, J. B. (1996). Mental budgeting and consumer decisions. *Journal of consumer research*, 23(1), 40-52.
- Heckman, S. J., ve Grable, J. E. (2011). Testing the role of parental debt attitudes, student income, dependency status, and financial knowledge have in shaping financial self-efficacy among college students. *College Student Journal*, 45(1), 51-65.

- Hibbert, J. R., Beutler, I. F., ve Martin, T. M. (2004). Teacher versus parent influence on financial efficacy and behavior. In *Proceedings of the 2004 Annual Conference of the Association of Financial Counseling and Planning* (pp. 51-59).
- Hirschman E. C. (1992). The consciousness of addiction: toward a general theory of compulsive consumption. *Journal of Consumer Research*, 19(2), 155-179.
- Hirschman, E. C., ve Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal of marketing*, 46(3), 92-101.
- Hirsh, S.K. ve Kummerow, J.M. (1990). *Introduction to type in organizations*, 2nd ed. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Hwang, J. Y., Shin, Y. C., Lim, S. W., Park, H. Y., Shin, N. Y., Jang, J. H., ve Kwon, J. S. (2012). Multidimensional comparison of personality characteristics of the Big Five model, impulsiveness, and affect in pathological gambling and obsessive-compulsive disorder. *Journal of Gambling Studies*, 28(3), 351-362.
- Ikeda, S., Mizuno-Matsumoto, Y., Canuet, L., Ishii, R., Aoki, Y., Hata, M., ve Asakawa, T. (2015). Emotion regulation of neuroticism: emotional information processing related to psychosomatic state evaluated by electroencephalography and exact low-resolution brain electromagnetic tomography. *Neuropsychobiology*, 71(1), 34-41.
- Johnson, T. ve Attman J. (2009). Compulsive buying in a product specific context: clothing. *Journal of Fashion Marketing and management*, 13(3), 394-405.
- Jylhä, P., ve Isometsä, E. (2006). The relationship of neuroticism and extraversion to symptoms of anxiety and depression in the general population. *Depression and anxiety*, 23(5), 281-289.
- Kasser, T. E., ve Kanner, A. D. (2004). *Psychology and consumer culture: The struggle for a good life in a materialistic world*. American Psychological Association.
- Kearney, M. ve Stevens, L. (2012) Compulsive buying: Literature review and suggestions for future research. *The Marketing Review*, 12 (3), 233-251.
- Kyrios, M., Frost, R. O. ve Steketee, G. (2004). Cognitions in compulsive buying and acquisition. *Cognitive Therapy and Research*, 28, 241-258.

- Lo, H.-Y. ve Harvey, N. (2011). Shopping without pain: Compulsive buying and the effects of credit card availability in Europe and the Far East. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 79.
- Lown, J. (2011). Development and validation of a financial self-efficacy scale. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22, 54-63.
- McElroy, S., Keck, R, Pope, H., Smith, J. ve Strakowski, S. (1994). Compulsive buying: A report of 20 cases. *Journal of Clinical Psychiatry*, 55(6), 242-248.
- Mikołajczak-Degrauwe, K., Brengman, M., Wauters, B., ve Rossi, G. (2012). Does personality affect compulsive buying? An application of the big five personality model. In *Psychology-Selected Papers*. IntechOpen.
- Morris, M. B., Burns, G. N., Periard, D. A., ve Shoda, E. A. (2015). Extraversion-emotional stability circumplex traits and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 16(6), 1509-1523.
- Mowen, J. C. ve Spears, N. (1999). Understanding compulsive buying among college students: A hierarchical approach. *Journal of Consumer Psychology*, 8(4), 407-430.
- Myers, I.B. ve McCaulley, M.H. (1985). *Manual: A guide to the development and use of the Myres-Briggs type indicator*. Palo Alto, CA: ConsultingPsychologists Press.
- Myers, İ.B. ve Meyers, P.B. (1984). *Gifts differing*, Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- O'Guinn, T. C., ve Faber, R. J. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *Journal of Consumer Research*, 16, 147-157.
- Palan, K.M., Morrow, P.C. ve Trapp, A. (2011). Compulsive Buying Behavior in College Students: The Mediating Role of Credit Card Misuse. *The Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(1), 81-96.
- Parrotta, J. L.,ve Johnson, P. J. (1998). The impact of financial attitudes and knowledge on financial management and satisfaction of recently married individuals. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 9(2), 59.
- Paulus, D. J., Vanwoerden, S., Norton, P. J., ve Sharp, C. (2016). Emotion dysregulation, psychological inflexibility, and shame as explanatory factors between neuroticism and depression. *Journal of affective disorders*, 190, 376-385.
- Rao, V. (2013). Compulsive buying tendencies in normal consumers: The Indian experience. *Journal of Management*, 10 (1), 1-19.

- Ridgway, N.M., Kukar-Kinney, M. ve Monroe, K.M. (2008). An expanded conceptualization and new measure of compulsive buying, *Journal of Consumer Research*, 35 (4), 622–639.
- Roberts, J. A., ve Martinez, C. R. (1998). The emerging consumer culture in Mexico: An exploratory investigation of compulsive buying in Mexican young adults. *Journal of International Consumer Marketing*, 10(1-2), 7-31.
- Rook, D. W., ve Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of consumer research*, 22(3), 305-313.
- Saleem, S., Abideen, Z. ve Latif, A. (2010). Few Determinants of Compulsive-Buying of Youth in Pakistan, *European Journal of Social Sciences*, 17(4), 1-19.
- Schwarzer, R. ve Jerusalem, M. (1995, ). *Generalized self-efficacy scale*. In J. Weinman, S. Wright ve M. Johnston (Eds.), *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs*, (p.35-37). Windsor, , England: NFER Nelson.
- Simion, I. (2018). Shopping addiction. *Romanian Journal of Cognitive Behavioral Therapy and Hypnosis*, 5(1-8), 20-31.
- Sohn, S. H., ve Choi, Y. J. (2014). Phases of shopping addiction evidenced by experiences of compulsive buyers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12(3), 243-254.
- Sprotles, G. B., ve Kendall, E. L. (1986). A methodology for profiling consumers' decision-making styles. *Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267-279.
- Tauber, E. M. (1972). Marketing notes and communications: Why do people shop?. *Journal of marketing*, 36(4), 46-49.
- Torlak, Ö. (2000). *Tüketim: Bireysel eylemin toplumsal dönüşümü*. İnkılab Yayınları.
- Valence, G., D' Astous, A ve Fortier, L. (1988) Compulsive buying: Concept and measurement. *Journal of consumer policy*, 11(September), 419-433.
- Wood, D., ve Denissen, J. J. (2015). A functional perspective on personality trait development. *Psychology of change: Life contexts, experiences, and identities*, 97-115.
- Yılmaz, F. (2018). Çağrı Merkezi Çalışanlarında Duygusal Zekânın Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkileri. *Akademik Bakış*, 67, 73-85.

Yılmaz, F. (2019). Hangi Kişilik Özelliği Örgütsel Yaratıcılık Üzerinde Daha Etkilidir?. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,12(18), 167-192.

Yükselen, C. (2003). *Pazarlama; İlkeler ve yönetim*. Detay Yayıncılık, Ankara.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Özkan-Pir, E. (2019). Üniversite öğrencilerinin hedonistik eğilimleri ve duygusal istikrarlılıklarının alışveriş bağımlılıklarına etkisinde finansal öz yetkinliklerinin rolü. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 815-851. DOI: 10.26466/opus.588082.

## Ses Temelli Cümle Yönteminin İlk Okuma-Yazma Öğretimi Üzerindeki Başarısının Öğretmen Açısından Değerlendirilmesi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.596841

\*

Muhittin Sağırılı\*

\* Dr. Öğr.Üyesi, İstanbul Üni-Cerrahpaşa, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi İstanbul/Türkiye  
E-Posta: [muhittinsagirlil@istanbul.edu.tr](mailto:muhittinsagirlil@istanbul.edu.tr) ORCID: [0000-0001-9558-3891](https://orcid.org/0000-0001-9558-3891)

### Öz

Çağın gereklerine ve öğrencinin gelişim düzeyine uygun bu becerilerin geliştirilmesi; bazı eğitim yaklaşım ve modellerinin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bunlar: Çoklu Zekâ, Yapılandırmacı Yaklaşım, Beyin Temelli Öğrenme, Öğrenci Merkezli Öğrenme, Bireysel Farklılıklara Duyarlı Öğretim gibi yaklaşımlar ve modellerdir. Bu yaklaşım ve modeller çerçevesinde geliştirilen Türkçe Öğretim Programı'nda ilk okuma - yazma öğretiminin yöntem olarak Ses Temelli Cümle Yöntemi ile yürütülmesi ön görülmüştür. Bu çalışmanın amacı; ses temelli cümle yönteminin, ilk okuma ve yazma öğretimindeki başarısını, yöntemin uygulama basamakları doğrultusunda belirlemek, genel olarak uygulama ve özel olarak da yöntemin uygulama basamaklarında, yönteme bağlı olumlu ve olumsuz yönleri tespit etmektir. Çalışmanın evreni, ilk okuma ve yazma öğretimini ses temelli cümle yöntemi ile yürüten sınıf öğretmenleri, örnekleme ise çalışmaya katılan ve ilk okuma ve yazma öğretimini ses temelli cümle yöntemi ile gerçekleştiren 332 sınıf öğretmenidir. Nicel araştırma yöntemi ile betimsel araştırma modeli kullanılan çalışmada, verilere ulaşmak için araştırmacı tarafından oluşturulan veri toplama aracı kullanılmıştır. Öğretimi ses temelli cümle yöntemi ile gerçekleştiren öğretmenlerden oluşan örnekleme uygulanan veri toplama aracı; öğretmenlerin kişisel özellik ve mesleki bilgilerinin yer aldığı birinci bölüm ve öğretimde uygulanan ses temelli cümle yönteminin aşamaları doğrultusunda süreç ve olumlu-olumsuzluklar ile birlikte değerlendirilen ikinci bölümden oluşmaktadır. Veri toplama aracı ile edinilen veriler, istatistik programları ile analiz edilmiş ve bulgular karşılaştırmalı olarak yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** İlk okuma, yazma, program, yöntem, ses temelli cümle yöntemi, bitişik eğik yazı.

<sup>1</sup> Bu çalışma 08-11 Mayıs 2017 tarihlerinde Kıbrıs'ta gerçekleştirilen 16. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin revize edilmiş halidir.

## Evaluation of Sound-based Sentence Method of Teaching Reading and Writing from The Teacher's Perspective

\*

### Abstract

*Developing skills in accordance with the requirements of our times and the level of development of the student requires some educational approaches and models to be considered. Some of these approaches and models are Theory of Multiple Intelligence, Constructivist Approach, Brain Based Learning, Student Centered Learning and teaching methods that mind individual differences. In the Turkish Teaching Curriculum developed within the framework of these approaches and models, it is decided that reading and writing instruction method will be the Sound-based Sentence Method. The aim of this study is to determine the success of the sound-based sentence method in teaching reading and writing in accordance with the application steps of the method, and to determine the positive and negative effects of the applications of the method, particularly on the individual steps. The universe of the study is the primary school teachers who teach reading and writing using the sound-based sentence method and the sample of the study is 332 primary school teachers who participated in the study and performed the teaching of reading and writing using the sound-based sentence method. Descriptive research model was used with quantitative research method in the study as well as the data collection tool which was formed to reach the data. The data collection tool applied to the sample which consists of teachers who used the sound-based sentence method to teach reading and writing is composed of two parts. The first part includes the characteristics and occupational knowledge of the teachers while the second part includes the evaluation of the process and the positive and negative aspects in accordance with the stages of the voice based sentence method applied in teaching. Results were obtained by analyzing the data collected with the data collection tool with statistical programs and comparatively interpreting the results of the process.*

**Keywords:** *Reading, writing, program, method, sound-based sentence method, cursive handwriting.*



## Giriş

Bireyin, sosyal yaşamında ve eğitim-öğretim yaşamındaki başarısında en önemli bilgi, becerilerden bir okuma-yazmadır. Buna ilişkin bilgi ve beceriler, nitelikli şekilde ilkokul birinci sınıfta edinilmeye başlar, geliştirilerek kullanımı ise yaşam boyu sürer.

Okuma-yazma bilgi ve becerisinde önemli olan niteliklidir. "Okuma yazma nasıl öğretilirse öğretilsin" demek, doğru değildir. Çocuğa kazandırılacak okuma yazma becerisi, "hızlı, doğru, anlayarak ve kavrayarak" okuma ve okuduğundan zevk alma, bir başka anlatımla "eleştirel" bir okuma ve işlek, düzgün bir yazma, ilk okuma-yazma öğretiminin temel hedefidir (Çelenk, 1999, 2003; Tok, Türkay, Tok ve Mazı, 2008).

Bu kadar önemli yere sahip okuma-yazma bilgi ve becerisinin nasıl kazanıldığı şüphesiz son derece önemlidir. Okuma-yazma sürecinin öğretiminde birçok yöntemin varlığından ve uygulanmasından söz etmek mümkündür.

İlk okuma-yazma öğretiminde yöntem oluşturulup uygulama için belirlenirken, ülkede kullanılan dilin yapısı, dilin yazı sistemi, eğitim-öğretimle ilgili araştırmalar, teoriler, uygulamalar, çocuğun gelişim özellikleri, kullanılan materyal vb. gibi hususlar belirleyici olmaktadır (Güneş, 1997). Okuma-yazma öğretimi alan uzmanlarının, daha kısa sürede ve daha nitelikli öğretimi gerçekleştirmek için öğrencinin zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal gelişimine en uygun öğretim yöntemini araştırmaları sonucunda birçok yöntem ortaya çıkmıştır. Geliştirilen bu yöntemlerden bazıları Türkiye’de, eğitim-öğretim programlarında da yer alıp uygulanmıştır. İlk okuma-yazma yöntemlerinin belli başlıları şöyle sıralanabilir (Gray, 1964; Akyol, 2015; Güneş, 2007; Çelenk, 2003; Cemaloğlu ve Yıldırım, 2005; Güteryüz, 2002; Göçer, 2014). Harf (Alfabe, Adlandırma, Tesmiye) Yöntemi, Ses (Fonetik, Savti) Yöntemi, Hece (Tehecci) Yöntemi, Sözcük Yöntemi, Cümlecik Yöntemi, Bak-Söyle Yöntemi, Cümle (Çözümleme) Yöntemi, Hikaye (Öykü) Yöntemi, Karma Yöntemler.

İlk okuma - yazma öğretim yöntemlerini Çelenk (2002; 2005) ve Güneş (2005) şu şekilde sınıflandırmaktadırlar:

- Fonetik değerlerini öne alan yöntemler (Alfabe yöntemi, ses yöntemi, hece yöntemi) • Okuduğunu anlamayı esas alan yöntemler (cümle yöntemi, kelime yöntemi, öykü yöntemi)
- Karma yöntemler (fonetik-hece, fonetik- kelime, kelime-hikâye cümle). Bu tür sınıflandırmalar dışında, alanda çok ve farklı sınıflandırmalar da görmek mümkündür.

Cumhuriyet dönemi ölkemiz eğitim-öğretim programlarında ilk okuma-yazma öğretim yöntemleri kronolojik olarak şöyle yer almaktadır:

1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı'nda, harf ve hece yöntemlerinin öğretimde kullanılmayacağı belirtilmiş, okuma yazma öğretiminde ses yöntemiyle sözcük yönteminden birinin kullanılması öğretmenin takdirine bırakılmıştır (Maarif Vekaleti, 1924; Binbaşoğlu, 1989; 1999; 2003).

1926 tarihli İlkokul Programı'nda, okuma-yazma öğretiminde hecelenmeyle sonuçlanan harf (tesmiye) yöntemi ile ses (savti) yönteminin kullanılmayacağı belirtilip, sözcük yöntemiyle karma (muhtelif) yöntemlerinden birini seçme konusunda öğretmen serbest bırakılmıştır (Maarif Vekaleti, 1926).

1936 tarihli İlkokul Programı'nda; ilk okuma - yazma öğretimi alanındaki uygulamaların yeni bir aşamasını oluşturmaktadır. Programda; çocuk ve okuma psikolojisinin doğal gereklerine uyularak, ilk okuma - yazma öğretimine basit cümle ve sözcüklerden başlanıp çözümlemeli ve bireşimsel bir yol izlenerek okuma ve yazma mekanizması kavratılacaktır" ifadesi yer almaktadır. (İlkokul programı, 1936; Binbaşoğlu, 2004).

1926 programından farklı olarak 1936 programında, basit cümle ve sözcükler ile okuma-yazma öğretimine başlanacağı belirtilmiştir. Bununla artık sentez grubu yöntemlerden çok farklı analiz grubu içinde yer alan sözcük ve cümle yöntemlerine geçildiğini, açıkça ve adı belirtilerek verilmese de cümle yönteminin 1936 programına ilk kez girmiş olduğunu görmekteyiz.

1948 tarihli İlkokul Programı'nda; "İlk okuma ve yazmaya basit cümleler ve sözcükler ile başlanacaktır. Zamanla bu cümleler sözcüklere, sözcükler hecelere, heceler ise harflere bölünecek, bu çözümlemeler so-

nucunda elde edilecek sözcük, hece ve harf ile yeni cümleler ve sözcükler oluşturulacaktır...” denilmektedir (İlk Okul Programı, 1948).

1968 tarihli İlköğretim Programı’nda; “İlk okuma ve yazma öğretimine öğrencilerin anlayabileceği kısa cümleler ile başlanmalıdır. Zamanla bu cümleler sözcüklere, sözcükler hecelere bölünmelidir. Daha sonra heceler içindeki harflerin sesleri sezdirilmeye çalışılmalıdır. Bu cümleler sonunda elde edilen sözcük, hece ve sezilen harfler ile yeni cümle ve sözcükler oluşturulmalıdır. Cümlelerin, sözcüklerin ve hecelerin bölünmesini kolaylaştırmak için öğretmen aynı kelimeleri içine alan cümlelerden yararlanmalıdır. Okuma- yazma etkinlikleri her zaman birlikte yürütülmeli.”(İlkokul Programı, 1968).

1968 ilköğretim programında yer alan cümle yöntemi ile ilk okuma ve yazma öğretimi yürütülürken Milli Eğitim Bakanlığı, yeni ilköğretim programını 2004-2005 eğitim-öğretim yılında pilot uygulayıp 2005-2006 eğitim-öğretim yılında ise ülkemiz genelinde uygulamaya koymuştur.

Söz konusu 2005 İlköğretim Programında,yapılandırıcı yaklaşım, çoklu zekâ, beyin temelli öğrenme, öğrenci merkezli eğitim, bireysel farklılıklara duyarlı eğitim, sarmal, tematik ve beceri yaklaşımı gibi yaklaşım ve modeller çerçevesinde geliştirilen Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ilk okuma-yazma öğretimi, Türkçe öğretiminin; dinleme, konuşma, okuma, yazma ve görsel okuma - görsel sunu öğrenme alanları ile birlikte ele alınmış, yöntem olarak Ses Temelli Cümle Yöntemi’nin kullanılması ön görülmüştür.

Programı’nda Ses Temelli Cümle Yöntemi’nin özellikleri, ilkeleri, aşamaları, uygulanması ve bitişik eğik yazıya ilişkin bilgiler verilmektedir.

Ses temelli cümle yönteminde, ilk okuma-yazma öğretimine seslerle başlanmaktadır. Anlamli bütün oluşturacak birkaç ses verildikten sonra seslerden hecelere, kelimelere ve cümlelere ulaşılmaktadır. İlk okuma-yazma öğretimi, kısa sürede cümlelere ulaşılacak şekilde düzenlenmektedir. Yazı öğretiminde, öğrencilerin gelişimine uygun olan bitişik eğik yazı harfleri kullanılmaktadır (İlköğretim Programı, 2009).

Seslerin/harflerin öğretiminde alfabedeki sıralama değil, Türkçenin ses yapısı, harflerin yazım kolaylığı, anlamlı hece ve kelime üretmedeki işlevlik dikkate alınarak oluşturulan altı grupta sıralanan ses/harflerin

öğretimi, yöntemin aşağıda belirtilen aşamalarına uygun olarak gerçekleştirilir:

1. İlk okuma-yazmaya hazırlık
2. İlk okuma-yazmaya başlama ve ilerleme:
  - Sesi hissetme ve tanıma
  - Sesi /harfi okuma ve yazma
  - Sesten/harften, heceler, hecelerden kelimeler, kelimelerden cümleler oluşturma
  - Metin oluşturma
3. Okuryazarlığa ulaşma (İlköğretim Programı, 2009).

Millî Eğitim Bakanlığı, 2016-2017 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere 2015 yılında Türkçe dersi öğretim programında bir dizi değişikliğe gitti. İlk okuma-yazma öğretimine ilişkin yapılan değişiklikler öz olarak şunlardır:

- Beş öğrenme alanı; sözlü iletişim, okuma ve yazma şeklinde değiştirilmiştir.
- Ses temelli cümle yöntemi ile öğretim ve yöntemin aşamalarında değişikliğe gidilmeyip, ilk okuma- yazma öğretiminde kullanılan ses/harf grupları değiştirildi.
- Öğretimin bitişik eğik yazı ile yürütülmesine devam edilmesi öngörüldü ancak bazı harflerin yazma şekilleri değiştirildi (İlköğretim Programı, 2015).

Millî Eğitim Bakanlığı, 2017 - 2018 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere yine önemli birçok değişikliğe gitti. İlk okuma-yazma öğretimine ilişkin yapılan değişiklikler öz olarak şunlardır:

- Üç öğrenme alanı; dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma şeklinde değiştirilmiştir.
- Ses temelli cümle yöntemi ile öğretim yerine Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın ilk okuma yazma öğretiminde "Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretimi" yaklaşımı benimsenmiştir.
- Öğretimin aşamalarında değişikliğe gidilmiştir. İlk okuma yazma sürecinde şu aşamalar izlenmelidir:

- 1) İlk okuma yazmaya hazırlık
  - a) Dinleme eğitimi çalışmaları
  - b) Parmak, el ve kol kaslarını geliştirme çalışmaları

- c) Boyama ve çizgi çalışmaları
  - d) 2) İlk okuma yazmaya başlama ve ilerleme
  - e) Sesi hissetme, tanıma ve ayırt etme
  - f) Harfi okuma ve yazma
  - g) Harflerden heceler, hecelerden kelimeler, kelimelerden cümleler oluşturma
  - h) Metin okuma
- 3) Bağımsız okuma ve yazma
- İlk okuma- yazma öğretiminde kullanılan ses/harf grupları değiştirildi (ses/harf grubu beşe indirildi).
  - İlk okuma yazma öğretimi dik temel harf veya birleşik eğik harflerle gerçekleştirilebileceği hükmü programda yer aldı (İlköğretim Programı, 2018).

İlk okuma yazma öğretimindeki başarı veya başarısızlık üzerinde program, okul, çevre-aile, öğretmen vb. birçok paydaşın rolü vardır. Bunlardan biri ise ilk okuma yazma öğretiminde öğretmenin izlendiği yöntemdir. Şüphesiz ilk okuma-yazma ve bununla elde edilen, geliştirilen bilgi, beceriler bireyin tüm yaşantısında önemli yere sahiptir. Bu öneme sahip öğretimde başarısızlıktaki temel nedenlerden birinin de öğretmenin öğretimde uyguladığı yöntem-tekniklerdeki yanlışlık ve yetersizlikler olduğunu söyleyebiliriz. Bundan hareketle, ilk okuma yazma öğretiminde uygulanan yöntem ve teknikler üzerinde yapılmış ve yapılacak alan araştırmaları çok önemlidir. Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma yazma öğrenen öğrencilerin başarı durumları ve dolayısıyla yöntemin uygulamadaki başarısını belirlemeye yönelik olan çalışmamız; ilk okuma-yazma öğretiminde yöntemin uygulama aşamalarında öğrencilerin başarı durumları, görülen yetersizlikler, nedenleri, nedenlerin etkilerinin belirlenmesi ve çözüme yönelik önerilerin saptanması ve böylece ses temelli cümle yönteminin alanda daha etkili ve verimli uygulanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın genel amacı birinci sınıf öğretmenlerinin ilk okuma-yazma öğretiminde izledikleri ses temelli cümle yönteminin etki ve verimine ilişkin görüşleri ile yöntemin öğretimdeki başarısını uygulama basamakları doğrultusunda belirlemek, genel olarak uygulama ve özel olarak da yöntemin uygulama basamaklarında, yönetime bağlı

olumlu ve olumsuz yönleri tespit etmektir. Bu doğrultuda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Birinci sınıf öğretmenlerinin kişisel ve mesleki özellikleri ile “Ses Temelli Cümle Yöntemi”ne ilişkin yeterlilikleri nelerdir?

2. Birinci sınıf öğretmenlerinin “Ses Temelli Cümle Yöntemi” ve yöntemle öğretim için öğretim programında yer alanlara, programın etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?

3. İlk okuma-yazma öğretiminde öğrenciler, hangi aşamada zorlanmakta?

4. Süreç sonunda ortalama kaç öğrenci başarısız olmakta ve hangi aşamada daha çok başarısızlık göstermekte?

5. Birinci sınıf öğretmenleri öğretim sürecini; planlama, etkinlik, ölçme-değerlendirme ve uygulama açısından nasıl değerlendirmekte?

6. Birinci sınıf öğretmenlerinin bitişik eğik yazı ile öğretime ilişkin görüşleri nelerdir?

## Yöntem

### Araştırma Modeli

Nicel çalışmanın araştırma modeli olarak betimsel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çok sayıda değişken ile ilgilenildiği için birden fazla araştırma sorusunun olduğu betimsel araştırma, temel düzeydeki betimleme sorularını içerir (Gliner, Morgan ve Leech, 2009). Betimsel araştırma modellerinde istatistiksel anlamlılık test edilmez ve çıkarımsal istatistiğe ihtiyaç duyulmaz.

### Evren - Örnekleme

Çalışmanın evreni, ilk okuma ve yazma öğretimini ses temelli cümle yöntemi ile yürüten sınıf öğretmenleri, örnekleme ise çalışmaya katılan, İstanbul ilinde MEB’e bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan ve ilk okuma - yazma öğretimini ses temelli cümle yöntemi ile gerçekleştiren 332 sınıf öğretmenidir. Uygun örnekleme yöntemi (Gay, Mills ve Airasian, 2006) ile İstanbul ilindeki okullar taranmış ve ses temelli cümle yöntemi ile okuma - yazma öğretimini gerçekleştiren sınıf

öğretmenlerine araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama aracı uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan 332 sınıf öğretmenine ait tanımlayıcı istatistikler tablo 1’de verilmiştir.

*Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenleri Tanımlayıcı İstatistikler*

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	204	61,4
	Erkek	128	38,6
Mezun Olduğu Okul	Öğretmen Okulu	14	4,2
	Eğitim Enstitüsü	56	16,9
	Eğitim Yüksek Okulu	49	14,8
	Eğitim Fakültesi	138	41,6
	Diğer	75	22,5
Alınan Derece	Ön lisans	62	18,7
	Lisans	191	57,5
	Yüksek lisans	6	1,8
	Branş dışı lisans	71	21,4
Mesleki Kıdem	5-9	14	4,2
	10-14	73	22
	15-19	103	31
	20-24	48	14,5
	25-30	30	9
	31-35	50	15,1
	36-40	13	3,9
Birinci Sınıflarla Eğitim-Öğretimi Yürütme Sayısı	1	2	0,6
	2	36	10,8
	3	74	22,3
	4	68	20,5
	5	56	16,9
	6	31	9,3
	7	20	6
	8	15	4,5
	9	11	3,3
	10 ve üzeri	18	5,4
Ses Temelli Cümle Yöntemi İle Okuma – Yazma Öğretim Sayısı	1	155	46,7
	2	143	43,1
	3	23	6,9
	4	7	2,1
	5	3	0,9
Görev Yapılan Birinci Sınıfların Ortalama Sınıf Mevcudu	30-35	41	12,3
	36-40	51	15,4
	41-45	79	23,8

	46-50	79	23,8
	51-55	47	14,2
	56-60	19	5,7
	61-65	5	1,5
	66-70	4	1,2
	71-76	4	1,2
<b>Hazırlayıcı Eğitim*</b>	Evet	208	62,7
	Hayır	124	37,3

\*Ses Temelli Cümle Yöntemi İle İlk Okuma - Yazma Öğretimi Hakkında Hazırlayıcı Eğitime Katılma Durumu

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmenlerin, %61,4'ünün kadın ve %38,6'sının erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %4,2'si öğretmen okulu, %16,9'u eğitim enstitüsü, %14,8'si eğitim yüksek okulu, %41,6'sı eğitim fakültesi ve %22,6'sı diğer okullardan mezun olmuştur. Katılımcıların %18,7'si ön lisans; %57,5'i lisans; %1,8'i yüksek lisans ve %21,4'ü branş dışı lisans programından mezundur. Katılımcıların; %4,2'si 5-9 yıl, %22'si 10-14 yıl, %31'i 15-19 yıl, %14,5'i 20-24 yıl, %9'u 25-30 yıl, %15,1'i 31-35 yıl ve %3,9'u 36-40 yıl sınıf öğretmeni olarak görev yapmıştır. Katılımcıların; %0,6'sı 1 yıl, %10,8'i 2 yıl, %22,3'ü 3 yıl, %20,5'i 4 yıl, %16,9'u 5 yıl, %9,3'ü 6 yıl, %6'sı 7 yıl, %4,5'i 8 yıl %3,3'ü 9 yıl ve %5,4'ü 10 ve üzeri yıl birinci sınıfta eğitim-öğretimi yürütmüştür. Katılımcıların %46,7'si 1 defa, %43,1'i 2 defa, %6,9'u 3 defa, %2,1'i 4 defa ve %0,9'u 5 defa ses temelli cümle yönetimi ile okuma yazma öğretimi gerçekleştirmiştir. Katılımcılar, birinci sınıflarda eğitim - öğretimi yürüttükleri dönemlerde sınıf mevcutlarının, %12,3'ünün 30-35 öğrenci, %15,4'ünün 36-40 öğrenci, %23,8'i 41-45 öğrenci, %23,8'inin 46-50 öğrenci, %14,2'sinin 51-55 öğrenci, %5,7'sinin 56-60 öğrenci, %1,5'inin 61-65 öğrenci, %1,2'sinin 66-70 öğrenci ve %1,2'sinin 71-76 öğrenci olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %62,7'si ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimine ilişkin hazırlayıcı eğitime katılırken %37,3'ü böyle bir çalışmaya katılmadığını belirtmiştir.

### Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı, kişisel ve mesleki bilgilere dair 10 soru ve İlköğretim Programı (2005) ve ses temelli cümle yöntemine dair 15 soru içermekte-



dir. 1'i araştırmacı olmak üzere toplam 3 uzman görüşü alınarak hazırlanan ve betimsel soruların yer aldığı anket 30 öğretmene pilot olarak uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda 5 soru yeniden gözden geçirilmiş ve son halini almıştır.

### Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında İstanbul ilinde bulunan ilkokullardan öncelikli olarak kolay ulaşılabilir olanlara gidilmiş ve veri toplama aracı,birinci sınıfta ses temelli cümle yöntemi ile okuma - yazma öğretimi yürütmüş sınıf öğretmenlerine, araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

### Verilerinin Analizi

Betimsel soruların yer aldığı veri toplama aracı ile elde edilen verilerin analizinde, frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olan sorularda ise daha detaylı bilgi edinmek için çapraz tablolama analizlerinden ki - kare istatistiğinden yararlanılmıştır.

### Bulgu

Bu bölümde, araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

Ses temelli cümle yöntemine ilişkin İlköğretim Program'ındaki açıklamaları yeterli-yetersiz bulan katılımcılar tablo 2'de yer almaktadır.

*Tablo 2. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretimine İlişkin İlköğretim Programında Yer Alan Açıklamaları Yeterli - Yetersiz Bulma*

Seçenekler	n	%
Yeterli	88	26,5
Yetersiz	244	73,5

İlköğretim programında ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimine ilişkin yer alan açıklamaları katılımcıların %26,5'i yeterli ve %73,5'i yetersiz bulmuştur.

Ses temelli cümle yöntemi ile öğretime ilişkin, öğretim programında (2005) yer alan açıklamaları yeterli bulmayan 244 ( %73,5) katılımcı öğretmenler, yetersiz buldukları yönleri önem derecesine göre (1.en önemli-5.daha az önemli) değerlendirilip sıralanmışlardır. Önem derecesine göre yapılan sıralama tablo 3'te yer almaktadır.

**Tablo 3: İlköğretim Programının (2005) Yetersiz Görülen Yönlerinin Önem Derecesine Göre Sıralanışının Betimleyici İstatistikleri**

	1.	2.	3.	4.	5.	$\bar{X}$	n
<b>Başlıklar</b>							
Yöntem ve uygulama basamaklarına ilişkin açıklamalar	88	44	34	6	2	1,79	174
Ölçme ve değerlendirme	30	41	44	22	13	2,65	150
Uygulama örnekleri	63	80	33	9	4	2	189
Materyaller, nitelikleri ve kullanımı	19	30	41	23	9	2,78	122
Yazı	48	48	45	21	4	2,31	166
Diğer	2	5	1	1	3	2,83	12

Tablo 3'e göre; 174 öğretmenden 88'i yöntem ve uygulama basamaklarına ilişkin açıklamaları en önemli yetersizlik olarak belirtmiştir. 150 öğretmenlerden 30'u ölçme ve değerlendirme, 189 öğretmenden 60'u uygulama örnekleri, 122 öğretmenden 27'si materyal nitelikleri ve materyal kullanımına ilişkin, 166 öğretmenden 48'i ise yazıya ilişkin açıklama ve hususları en önemli yetersizlik olarak belirtmiştir. Önemli-daha az önemliye doğru, katılımcıların belirttikleri diğer açıklama ve yetersizlik sıralaması tabloda belirtilmiştir.

**Tablo 4. Öğretmenlerin Öğretim Programında Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma -Yazma Öğretim Sürecinde Karşılaştıkları Soru-Sorunlara Çözüm ve Yeterli Uygulama Örnekleri Bulması**

	n	%
<b>Süreçte karşılaştığınız soru/sorularınıza bu programda çözüm bulabiliyor muydunuz?</b>		
Evet	81	24,4
Hayır	63	19
Kısmen	188	56,6
<b>Uygulamaya dair yeterli örnekler bulabildiniz mi?</b>		
Evet	106	31,9
Hayır	55	16,6
Kısmen	171	51,5

Tablo 4'e göre ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde, katılımcıların %24,4'ü karşılaştıkları soru ve sorunlarına İlköğretim Programında çözüm bulabildiklerini, %19'u bulamadıklarını ve %56,6'sı ise kısmen bulabildikleri belirtmişlerdir. Uygulamaya dair yeterli örnekler bulabildiniz mi sorusuna ise %31,9'u evet, %16,6'sı hayır ve %51,5'i kısmen cevabını vermiştir.

*Tablo 5. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretiminde Öğrencilerin Zorlandıkları Aşama, Başarısız Öğrenci ve En Çok Başarısızlık Görülen Aşama*

	n	%
<b>Öğretimde öğrenciler genel olarak hangi aşamada zorlanmaktadır?</b>		
Hazırlık	37	11,1
Sesi Hissetme Tanıma	52	15,7
Sesi Okuma - Yazma	52	15,7
Hece Oluşturma	88	26,6
Kelime Oluşturma	39	11,8
Cümle Oluşturma	20	6
Metin Oluşturma	21	6,3
Okuryazarlığa Ulaşma	22	6,6
<b>Gerekli kazanımları gösteremeyen genel olarak başarısız olan ortalama kaç öğrenciniz oldu?</b>		
1 - 3	262	80,6
4 - 6	46	14,2
7 - 9	10	3,1
10 ve üzeri	7	2,2
<b>Başarısız öğrenciler ilk okuma - yazma öğreniminin en çok hangi aşamasında yetersizlik göstermiştir?</b>		
Hazırlık	21	6,5
Sesi Hissetme Tanıma	57	17,6
Sesi Okuma - Yazma	60	18,5
Hece Oluşturma	108	33,3
Kelime Oluşturma	26	8
Cümle Oluşturma	15	4,6
Metin Oluşturma	6	1,9
Okuryazarlığa Ulaşma	31	9,6

Tablo 5'e göre,ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde öğrenciler genel olarak hangi aşamada zorlanmaktadır sorusuna katılımcıların %11,1'i hazırlık, %15,7'si sesi hissetme, tanıma, %15,7'si sesi okuma - yazma, %26,6'sı hece oluşturma, %11,8'i kelime oluşturma, %6'sı cümle oluşturma, %6,3'ü metin oluşturma ve %6,6'sı okuryazarlığa ulaşma şeklinde cevap vermişlerdir. Süreç sonunda gerekli kazanımları gösteremeyen ve genel olarak başarısız olan

ortalama kaç öğrenciniz oldu sorusuna katılımcıların %80,6'sı 1-3, %14,2'si 4-6, %3,1'i 7-9 ve %2,2'si ise 10 ve üzeri cevaplarını vermiştir. Başarısız öğrenciler ilk okuma - yazma öğretiminin en çok hangi aşamasında yetersizlik göstermiştir sorusuna ise katılımcıların %6,5'i hazırlık, %17,6'sı sesi hissetme, tanıma, %18,5'i sesi okuma - yazma, %33,3'ü hece oluşturma, %8'i kelime oluşturma, %4,6'sı cümle oluşturma, %1,9'u metin oluşturma ve %9,6'sı okuryazarlığa ulaşma şeklinde belirtmişlerdir.

**Tablo 6. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretimini; Planlama, Etkinlikler ve Uygulama Açılarından Değerlendirme**

Seçenekler	Kolay		Zor		Basit		Karmaşık		Kısa süre		Uzun süre	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Planlama	254	76,7	77	23,3	227	69,2	101	30,8	244	73,5	84	25,3
Etkinlikler	176	53,8	151	46,2	146	44,6	181	55,4	118	36	210	64
Ölçme ve Değerlendirme	210	63,4	121	36,6	188	57,3	140	42,7	166	50,5	163	49,5
Uygulama	129	39,3	199	60,7	118	35,8	212	64,2	118	35,8	212	64,2

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde planlamayı katılımcıların %76,7'si kolay ve %23,3'ü zor, %69,2'si basit ve %30,8'i karmaşık, %73,5'i kısa süreli ve %25,3'ü uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Etkinlikleri, katılımcıların %53,8'i kolay ve %46,2'si zor, %44,6'sı basit ve %55,4'ü karmaşık, %36'sı kısa süreli ve %64'ü uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Ölçme ve değerlendirme için katılımcıların %63,4'ü kolay ve %36,6'sı zor, %57,3'ü basit ve %42,7'si karmaşık, %50,5'i kısa süreli ve %49,5'i uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Uygulama için katılımcıların %39,3'ü kolay ve %60,7'si zor, %35,8'i basit ve %64,2'si karmaşık, %35,8'i kısa süreli ve %64,2'si uzun süreli olarak nitelendirmiştir.

**Tablo 7. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretimi İçin Ön Görülen Süreci Bilgi, Becerilerin Kazanılması ve Nitelikli Okuma - Yazma Öğretimi İçin Yeterli Bulma - Bulmama**

Seçenekler	n	%
Evet	213	64,4
Hayır	118	35,6

Tablo 7'ye göre ses temelli cümle yöntemi ile okuma yazma öğretimi için ön görülen süre, bilgi, becerilerin kazanılması ve nitelikli okuma yazma öğretimi için yeterlidir sorusuna, katılımcıların %64,4 evet ve %35,6 hayır cevaplarını vermişlerdir.

**Tablo 8. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretiminde, Bitişik Eğik Yazı ile Yapılan Öğretimi Verimli - Başarılı Bulma**

Seçenekler	n	%
Evet	39	11,7
Hayır	293	88,3

Tablo 8'e göre ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde, bitişik eğik yazı yapılan öğretimi verimli, başarılı buluyor musunuz sorusuna katılımcıların %11,7 evet ve %88,3 hayır cevaplarını vermişlerdir.

**Tablo 9. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretimi, Bitişik Eğik Yazı ile Yapılan Öğretimde Tespit Edilen Yetersizliklerin Önem Derecesine Göre Değerlendirilmesi**

Başlıklar	1.	2.	3.	4.	5.	$\bar{X}$	n
Eğik yazamama	123	59	46	19	13	2,00	260
Yazının okunamaması	49	76	44	58	20	2,69	247
Harfleri kurallarına uygun yazamama	100	60	67	18	10	2,13	255
Harfleri birleştirememe	19	71	63	37	19	2,84	209
Harf ve kelimeler arasında uygun mesafe bırakamama	1	15	35	24	56	3,91	131
İmla ve noktalama problemleri	3	6	8	16	62	4,35	95
Yazıyı satırda uygun aralıklarla yerleştirememe	6	14	23	23	61	3,94	127
Diğer	-	-	-	2	5	4,71	7

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde, bitişik eğik yazı ile öğretimi verimli, başarılı bulmayan 293 (%88,3) katılımcı öğretmenin cevapladığı soruda, yetersizliklerin önem derecesine göre (1.en önemli-5.daha az önemli) sıralanışı tabloda belirtilmiştir. Buna göre; 260 öğretmenden 123'ü eğik yazamama, 247 öğretmenden 49'u yazının okunamaması, 255 öğretmenden 100'ü harfleri kurallarına uygun yazamama, 209 öğretmenden 19'u harfleri birleştirememe, 131 öğretmenden

1'i harf ve kelimeler arasında uygun mesafe bırakamama, 95 öğretmenden 3'ü imla ve noktalama problemlerini, 127 öğretmenden 6'sı yazıyı satırda uygun aralıklara yerleştirememeye yetersizliklerini en önemli olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların belirttiği olumsuzlukların daha az önem derecesine göre sıralanışı tabloda yer almıştır.

**Tablo 10. Yazıdaki Verimsizlik ve Başarısızlık Sebeplerinin Önem Derecesine Göre Sıralanışı**

	1.	2.	3.	4.	5.	$\bar{X}$	n
<b>Başlıklar</b>							
Yazıya yönelik programda yer alan açıklama ve uygulama örneklerindeki yetersizlik	46	29	23	19	11	2,38	128
Çocukların gelişim özellikleri	144	46	33	13	4	1,70	240
Seçilen ve kullanılan materyaller ile bunların niteliği	10	30	26	18	22	3,11	106
Öğretim için ayrılan sürenin yetersizliği	12	32	33	19	26	3,12	122
Sınıfın kalabalık olması	49	89	55	16	11	2,32	220
Aile ve çalışma ortamı	36	69	78	27	19	2,67	229
Diğer	3	2	6	1	6	3,28	18

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde, bitişik eğik yazı ile öğretimi verimli, başarılı bulmayanların (%88,3) cevapladığı soruda verimsizlik, başarısızlık sebepleri katılımcılar tarafından önem derecesine göre (1.en önemli-5.daha az önemli) sıralanmıştır. Buna göre,128 katılımcı öğretmenden 46'sı yazıya yönelik programda yer alan açıklama ve uygulama örneklerindeki yetersizlikleri, 240 öğretmenden 144'ü çocukların gelişim özelliklerini, 106 öğretmenden 10'u seçilen ve kullanılan materyaller ile bunların niteliğini, 122 öğretmenden 12'si öğretim için ayrılan sürenin yetersizliğini, 220 öğretmenden 49'u sınıfın kalabalık olmasını, 229 öğretmenden 36'sı aile ve çalışma ortamını, 18 öğretmenden 3'ü ise diğerini yazıdaki verimsizlik ve başarısızlık sebebi olarak belirtmiştir. Yazıda başarısızlık ve verimsizlik sebeplerine ilişkin önemliden daha az önemliye doğru yapılan diğer sıralaması tabloda belirtilmiştir.

**Tablo 11. Ses Temelli Cümle Yöntemi ile İlk Okuma - Yazma Öğretiminde Öğrencilerin Zorlandıkları Aşamaların Öğrencilerin Yetersizlik Gösterdikleri Alana Göre Analizi**

	1	2	3	4	5	6	7	8	$\chi^2$	sd	p
	n	n	n	n	n	n	n	n			
Hazırlık <sup>1</sup>	14	3	5	9	2	-	0	4	322,10	49	0,00*
Sesi Hissetme, Tanımı <sup>2</sup>	2	29	7	8	1	1	0	4			
Sesi Okuma Yazma <sup>3</sup>	-	7	23	15	1	-	1	4			
Hece Oluşturma <sup>4</sup>	3	8	5	53	5	3	-	6-			
Kelime Oluşturma <sup>5</sup>	1	5	9	9	13	-	-	2			
Cümle Oluşturma <sup>6</sup>	-	2	5	4	1	7	-	-			
Metin Oluşturma <sup>7</sup>	-	3	3	5	2	2	3	2			
Okuryazarlığa Ulaşma <sup>8</sup>	1	0	3	5	1	2	1	9			
<b>Toplam</b>	<b>21</b>	<b>57</b>	<b>60</b>	<b>108</b>	<b>26</b>	<b>15</b>	<b>5</b>	<b>31</b>			

\*p<0,001

Tablo 11'e göre, "ses temelli cümle yöntemi ile yürüttüğünüz ilk okuma - yazma öğretimi süreci sonunda öğrenciler genel olarak hangi aşamada zorlanmaktaydı?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar ile katılımcılar tarafından, öğrencilerin ilk okuma - yazma öğretiminde yetersizlik gösterdikleri alanlar için belirtilenler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ( $\chi^2(49) = 322,10$ ;  $p < 0,001$ ).

## Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda belirlenmiş olan sorulara ilişkin verilerin analizi sonucunda ortaya konan bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış ve bu doğrultuda öneriler getirilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel bilgilerine göre katılımcıların %61,4'ünün kadın ve %38,6'sının erkektir. Katılımcıların; %77,5'nin öğretmen yetiştiren kurumdan sınıf öğretmeni olarak mezun olduğu, %22,5'nin ise branş dışından bir lisans programından mezun olup sınıf öğretmenliği formasyonu alarak sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı, %78,9'nun en az lisans derecesine sahip olduğu, %73,5'nin 15 yıl üstü mesleki kıdeme sahip olduğu, %88,6'sının 3 yıl/defadan fazla birinci sınıflarda eğitim-öğretimi yürüttüğü, %9,9'nun ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma-yazma öğretimini 3-5 defa gerçekleştirdiği, %51,5'nin

birinci sınıflarda eğitim öğretimi yürütürken sınıf mevcutlarının 45 öğrencin altında olduğu ve %62,7'sinin ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma-yazma öğretimine ilişkin hazırlayıcı eğitime katıldığı görülmektedir. Çalışmamız bulgularını ile benzerlik gösteren Aktürk ve Mentiş Taş (2011) araştırmasında, araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası (%61,2) ses temelli cümle yöntemine ilişkin, kılavuz kitaplardan, internetten, kursa katılarak, deneyimli öğretmenlerden yararlanarak yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin %38,8'i ise yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Bu bulgular doğrultusunda kısaca şunları ifade etmemiz mümkündür:

1. Birçok çalışmada olduğu gibi öğretmenlerin hele hele sınıf öğretmenlerinin önemli kısmı kadındır. Zira yapılan çalışmalara bakıldığında, katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğu kadındır. Tok, Türkay, Tok ve Mazı, 2008; Akman ve Aşkın 2012; Yılmaz, 2009 vb. bir çok çalışmada görülebileceği gibi. Yani bilindiği ve görüldüğü gibi öğretmenlik daha çok kadınların tercih ettikleri meslektir ve olmaya da devam edecektir diyebiliriz.
2. Çalışmaya katılan öğretmenlerin çok önemli kısmı sınıf öğretmenliği programından ve lisans derecesine sahiptir. Yani, branşı sınıf öğretmeni olmayan ve sonradan formasyon olarak sınıf öğretmeni olarak görev yapanların oranı düşüktür (%22,5). Ancak, bu oran branşı sınıf öğretmeni olanlar içinde yinde oldukça yüksektir. Zira bu durumun, başarı ve nitelikliğin yüksek veya düşük olması ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir.
3. Katılımcıların çok önemli kısmı yüksek mesleki kıdeme ve biri sınıflarda eğitim-öğretim tecrübesine sahiptir. %62,7'si ise ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma-yazma öğretimine ilişkin hazırlayıcı eğitime katıldığını belirtmiştir. Bu verilerden hareketle, araştırmamızın oldukça güvenilir olduğunu söylememiz mümkündür.
4. Katılımcıların yüksek mesleki kıdeme ve birinci sınıflarda eğitim-öğretim tecrübesine sahip olmalarına rağmen ancak %9,9'u 3-5 defa ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimini gerçekleştirmiştir. Katılımcıların %89,8'i ise 1-2 defa



ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimini yürütmüştür. Bunu sebebinin, ses temelli cümle yönteminin ve bu yöntem ile ilk okuma-yazma öğretiminin oldukça yeni yani, 2005 ilköğretim programında yer alıp uygulamaya geçilmesinin olduğunu söyleyebiliriz.

5. Katılımcıların %47,6'sı gibi önemli kısmı, birinci sınıflarda eğitim-öğretimi yürüttükleri dönemlerde sınıf mevcutlarının ortalama 46-50 ve üstünde öğrenci olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum gerekli kazanımları gösteremeyen genel olarak başarısız olan öğrenci sayısının yüksek olmasının (öğretmenlerin %80,6'sı, ortalama 1-3 başarısız öğrencileri olduğunu belirtmiştir) temel nedeni olarak değerlendirilebilir.

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimine ilişkin ilköğretim programında (2005) yer alan açıklamaları katılımcıların %26,5'i yeterli görürken %73,5'i gibi önemli kısmı yetersiz bulmuştur. Katılımcıların %62,7'sinin ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma-yazma öğretimine ilişkin hazırlayıcı eğitime katılma nedenlerinden birinin de, ilköğretim programında ilk okuma - yazma öğretimine ve öğretim yöntemine ilişkin açıklamaların yeterli olmamasıdır denilebilir. Nitekim, katılımcılardan programı yetersiz görenlerin, yetersiz gördükleri hususları önem derecesine göre en önemliden daha az önemliye doğru dereceli sıralamaları istemiştir. Programdaki ilgili açıklamaları yetersiz bulan; 174 öğretmenden 88'i yöntem ve uygulama basamaklarına ilişkin açıklamaları, 189 öğretmenden 63 uygulama örnekleri, 166 öğretmenden 48'i yazı ve 150 öğretmenden 30'u ölçme ve değerlendirme ile ilgili açıklamaları en önemli yetersizlik olarak belirtmiştir. Sonra belirtilen önemli yetersizlikler ise 189 öğretmenden 80'nin belirttiği uygulama örnekleri, 174 öğretmenden 44'ünün belirttiği yöntem ve uygulama basamaklarına ilişkin açıklamalar ve 166 öğretmenden 48'inin belirttiği yazı ile ilgili yetersizliklerdir.

Katılımcıların, öğretim programını (2005), ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretim sürecinde karşılaştıkları soru-sorunlara çözüm ve yeterli uygulama örnekleri bulmaları ile ilgili olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların %24,4'i evet, karşılaştığım soru/sorulara çözüm bulabiliyorum, %19'u bulamıyorum ve %56,6 gibi önemli kısmı ise kısmen bulabiliyorum cevaplarını vermişlerdir. Uygula-

lamaya dair yeterli örnekler bulabildiniz mi sorusuna ise katılımcıların %31,9'u evet, %16,6'sı hayır ve %51,5'i kısmen cevabını vermiştir. Bu bulgulardan hareketle katılımcıların büyük çoğunluğunun, programın özellikle yöntemin basamakları ile ilgili açıklamalar, uygulama örnekleri ve yazı konusunda yetersiz olduğunu ve uygulamada karşılaştıkları soru ve sorunlara programdan çözüm üretemediklerini ifade edebiliriz. Beyazıt (2008) tarafından yapılan ve araştırma bulgularımızı destekleyen çalışmada; öğretmenlerin ilk okuma ve yazma yöntemi ile ilgili yeterince bilgilendirilmemeleri sebebiyle uygulama aşamasında sorunlar yaşadığı belirtilmiştir.

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde öğrenciler genel olarak hangi aşamada zorlanmaktadır sorusuna katılımcıların %26,6'sı hece aşamasını belirtirken %15,7'si sesi hissetme tanıma ve sesi okuma-yazma ve %11,8'i ise kelime oluşturma aşamasını belirtmiştir. Bu oran ve aşama genel olarak beklenendir. Zira bu aşama, her yöntem için aynı özellikleri göstermektedir diyebiliriz. Bunun önemli nedeninin ise bu aşamada, hele hele analiz grubu yöntemlerde öğretimin soyutlaşıp öğrenci için iyiden iyiye anlamsızlaşmasının olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Avcı ve Şahin tarafından yapılan ve araştırma bulgularımızı destekleyen çalışmada, görüşme yapılan öğretmenlerin tümüne yakını ses temelli cümle yöntemi ile okuma yazma öğretiminde değişik birçok problemle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu problemlerin; öğrencilerin okuduğunu anlamama, harflerin seslerini yanlış çıkarmalarından kaynaklı yanlış okumalar, iki sesi birleştirirken ayrı ayrı okuyup sesleri birleştirememe ile ilgilidir (Avcı ve Şahin, 2016).

Öğretim süreci sonunda gerekli kazanımları gösteremeyen ve genel olarak başarısız olan ortalama kaç öğrenciniz oldu sorusuna, katılımcıların %80,6'ı gibi büyük kısmı 1-3 öğrenci cevabını vermiştir. Katılımcılar tarafından, ilk okuma-yazma öğretim süreci sonunda başarısız olan öğrenci sayısının bu kadar düşük belirtilmesinin ve olmasının sebebinin; kurumlar yönetmeliğinin sınıf geçme-kalma konusundaki hükmünün ve konuya oldukça duygusal yaklaşan öğretmenlerin, sınıflarında başarısız olan öğrenci sayılarını belirtmek istememelerinin olduğunu belirtmemiz mümkündür. Başarısız öğrenciler, ilk okuma - yazma öğreniminin en çok hangi aşamasında yetersizlik göstermiştir sorusuna ise katılımcıların %33,3 gibi önemli kısmı hece

aşaması, %18,5'i sesi okuma-yazma ve %17,6'sı ise sesi hissetme tanıma cevabını vermiştir.

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde planlamayı katılımcıların %76,7'si kolay ve %23,3'ü zor, %69,2'si basit ve %30,8'i karmaşık, %73,5'i kısa süreli ve %25,3'ü uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Etkinlikleri, katılımcıların %53,8'i kolay ve %46,2'si zor, %44,6'sı basit ve %55,4'ü karmaşık, %36'sı kısa süreli ve %64'ü uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Ölçme ve değerlendirme için katılımcıların %63,4'ü kolay ve %36,6'sı zor, %57,3'ü basit ve %42,7'si karmaşık, %50,5'i kısa süreli ve %49,5'i uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Uygulama için katılımcıların %39,3'ü kolay ve %60,7'si zor, %35,8'i basit ve %64,2'si karmaşık, %35,8'i kısa süreli ve %64,2'si uzun süreli olarak nitelendirmiştir. Akıncı, Bektaş, Gülle, Kurt ve Kurt (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada öğretmenler, ilk okuma yazma öğretiminde, ses temelli cümle yöntemi ile cümle yöntemini kıyasladıklarında, ses temelli cümle yönteminin kendileri için öğretimi kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

Ses temelli cümle yöntemi ile okuma yazma öğretiminde gerekli bilgi, becerilerin kazanılması ve nitelikli okuma yazma öğretimi için ön görülen süreyi, katılımcıların %64,4'i yeterli, %35,6'sı ise yetersiz bulmuştur. Şahin vd. (2005) tarafından yapılan ve araştırma bulgularımızı destekleyen çalışmada, katılımcılar ilk okuma-yazma öğretim sürecini yeterli görmüştür.

Ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde, bitişik eğik yazı ile yapılan öğretimi öğretmenlerin %11,7'si başarılı bulurken %88,3'ü gibi önemli kısmı ise başarısız bulmuştur. Bitişik eğik yazı ile yapılan öğretimi başarılı bulmayan 293 katılımcı öğretmenin (%88,3) cevapladığı soruda; 260 öğretmenden 123'ü dik yazamama, 255 öğretmenden 100'ü harfleri kurallarına uygun yazamama ve 247 öğretmenden 49'u ise yazının okunamamasını en önemli yetersizlik olarak belirtmiştir. Yine 247 öğretmenden 76'sı yazının okunamamasını, 209 öğretmenden 71'i harfleri birleştirememeye, 255 öğretmenden 60'ı harfleri kurallarına uygun yazamama ve 260 öğretmenden 59'u ise eğik yazamamayı ikinci dereceden yetersizlik olarak görmüştür. Kadioğlu Ateş vd. (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Zira çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu; yazıların oku-

naksız olması, uzun kelimeler yazarken harf eksikliklerinin yapılması, bitişik eğik yazının okuldaki tüm öğrenciler ve öğretmenler tarafından kullanılmaması, harflerin eğik yazılamaması, harflerin bağlantılarının kuralına göre yazılamaması, bitişik eğik yazının yorucu olması, uzun kelimelerin zor yazılması, okuma ile yazmanın paralel gitmemesi, çocuğun yakın çevresinde bitişik eğik yazı örneklerinin olmaması, bitişik eğik yazının Türkçe'ye uygun olmaması, öğrencilerin yazılarının estetik olmaması, ailelerin çocuklarına düz yazı öğretmesi, öğrencilerin küçük kas becerilerinin yeterince gelişmemiş olması, öğrencilere bitişik eğik yazının sıkıcı gelmesi gibi nedenlerle bitişik eğik yazı öğretimini başarısız bulduklarını belirtmiştir. Şahin ve Akyol (2006) araştırmasında öğretmenler, yazı öğretiminde dik temel harfleri bitişik eğik yazı tekniğinden daha çok tercih ettiklerini saptamıştır. Yine, Aktürk ve Mentiş Taş (2011) araştırması sonucunda, öğretmenlerin bir kısmı (%34,2) bitişik eğik yazı kullanımının yöntemin etkili ve verimli olmasını engellediğini, Arslan ve Ilgın (2010)'ın araştırmalarında ise öğretmenler, birinci sınıfta ilk okuma - yazma öğretimine dik temel harfler ile başlanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yine, ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretiminde, bitişik eğik yazı ile öğretimi verimli, başarılı bulmayan katılımcıların (%88,3) cevapladığı soruda verimsizlik, başarısızlık sebepleri katılımcılar tarafından önem derecesine göre sıralanmıştır. Buna göre; 240 katılımcı öğretmenden 144'ü çocukların gelişim özelliklerini, 220 öğretmenden 49'u sınıfın kalabalık olmasını, 128 öğretmenden 46'sı yazıya yönelik programda yer alan açıklama ve uygulama örneklerindeki yetersizlikleri, 229 öğretmenden 36'sı ise aile ve çalışma ortamını bitişik eğik yazıdaki en önemli verimsizlik ve başarısızlık sebebi olarak belirtirken 220 öğretmenden 89'u sınıfların kalabalık olmasını, 229 öğretmenden 69'u aile ve çalışma ortamını, 240 öğretmenden 46'sı ise çocukların gelişim özelliklerini ikinci dereceden önemli başarısızlık ve verimsizlik sebebi olarak görmüştür. "Yazı öğretiminde, öğrencilerin gelişimine uygun olan bitişik eğik yazı harfleri kullanılmaktadır" (İlköğretim Programı, 2009) ifadesi, bitişik eğik yazının, çocukların gelişim özelliklerine uygun olduğunu ve öğretimde kullanılmasının gerekçesini ifade eder. Ancak, araştırmaya katılan ve bitişik eğik yazı ile öğretimi verimli, başarılı bulmayan katılımcı 240 öğretmenden 144'ü, yazıdaki verimsizlik başarısızlık se-

beplerinin en önemlisinin çocukların gelişim özelliklerinin buna uygun olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Babayiğit vd. tarafından gerçekleştirilen, ilkokul birinci sınıfta dik temel harflerle yazma öğretiminin incelenmesi çalışmasında öğretmen görüşleri alınmıştır. Söz konusu çalışmada öğretmenler; 1. sınıf çocuğunun küçük kas hazır bulunuşluğu tamamlanamadığından, çocukların kas yapısının bitişik eğik yazı için uygun olmadığını, kasları gelişmeyen el becerisi zayıf çocuğun bitişik eğik yazıyı beceremediği ve kendini başarısız hissettiğini, bitişik eğik yazı öğretiminin oldukça zor olduğunu, bu zorluğun; bitişik eğik yazının velinin tanımadığı bir yazı stili olması ve bitişik eğik yazı daha zor olmasından dolayı evde de devam ettiğini, velilerin harflerin yazımını pek bilmediği için çocuklara yardım etmekte zorlandığını hatta ev destekli çalışmalar yaparken çocukları yanlış yönlendirdiklerini belirtmişlerdir (Babayiğit, Karabay ve Metin, 2018). Bu da, çalışmamızda katılımcıların bitişik eğik yazıdaki en önemli verimsizlik ve başarısızlık sebepleri olarak belirttikleri; çocukların gelişim özellikleri ile aile ve çalışma ortamı ile paralellik göstermektedir. Yine, Avcı ve Şahin (2016) tarafından yapılan araştırmada öğretmenler, ses temelli cümle yöntemi uygulanırken kullanılan bitişik eğik harflerle yazan öğrencilerin, yazdıktan sonra kendi yazısını okuyamadıkları ya da yanlış okudukları belirtmişlerdir. Ayrıca, öğretimde harflerin okunuşunda, sessiz harflerin sonuna herhangi bir sesli harf getirmeden yapılmakta. Ancak veliler bunu bilmediğinden harfleri çocuklara öğretirken sessiz harflerin arkasına sesli harf getirerek okuyor/okutuyor. Böyle bir durumda da çocukların karmaşa yaşadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bununla beraber bu yaş çocukların gelişim özelliklerinin bütünü görmeyi gerektirdiğini, uygulanan bu yöntemin parçayı görmeye yönlendirdiği için çocukların zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Akman ve Aşkın tarafından yapılan çalışmada, bitişik eğik yazının olumsuz yanlarının olup olmadığı sorusuna, 13 sınıf öğretmeni (%72), olumsuz yanlarının bulunduğu yönünde cevap vermişlerdir. Öğretmenler genel olarak, öğrencilerin düz yazıyı tercih ettiklerini, bitişik eğik yazı yazmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Güzel yazan öğrencilerin yazılarının estetik durmakla birlikte, sayılarının çok az olduğunu ve öğrencilerin çoğunun yazılarının okunmadığını ifade etmişlerdir. Ses temelli cümle yönteminin olumsuz yanlarının olup olmadığı sorusuna, 10 sınıf öğretmeni (%56), olumsuz

yönleri bulunduğu yönünde cevap vermiştir. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleri, öğrencilerin okuduklarını anlamakta zorlandıklarını, okuma ve yazmada bütünlük sağlanamadığını, öğrencilerin noktalama işaretlerini geç kavradığını söylemişlerdir (Akman ve Aşkın, 2012).

Katılımcıların, ses temelli cümle yöntemi ile yürüttükleri ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde öğrencilerin zorlandıkları aşamalar için belirttikleri ile öğrencilerin ilk okuma - yazma öğretiminde yetersizlik gösterdikleri alanlar için belirttikleri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Katılımcıların %11,1'i ses temelli cümle yöntemi ile ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde öğrencilerin hazırlık aşamasında, %15,7'si sesi hissetme tanıma aşaması, %15,7'si sesi okuma-yazma aşaması, %26,6'sı hece oluşturma aşaması, %11,8'ikelime oluşturma aşaması, %6'sı cümle oluşturma aşaması, %6,3'ümetin oluşturma aşaması ve %6,6'sıokuryazarlığa ulaşma aşamalarında genel olarak zorlandıklarını belirtirken, katılımcı öğretmenlerin %6,5'i başarısız öğrencilerin öğretim süreci sonunda hazırlık aşamasında, %17,6'sisesi hissetme tanıma aşamasında, %18,5'i sesi okuma-yazma aşamasında, %33,3'ü hece oluşturma aşamasında, %8'ikelime oluşturma aşamasında, %4,6'sıcümle oluşturma aşaması, %1,9'ümetin oluşturma aşaması ve %9,6'sı ise okuryazarlığa ulaşma aşamasında yetersizlik gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu da bize, öğrencilerin zorlandığı alanlar ile yetersiz oldukları alanların farklı olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulgu ve sonuçları doğrultusunda şu önerileri getirmek mümkündür:

- Öğretim programları hazırlanırken ilk okuma - yazma öğretimi sürecinde, öğretmen ihtiyaçlarını karşılayacak ve öğretimin her aşamasında soru, sorunlarına cevap verecek şekilde hazırlanmalıdır.
- Öğretmenlere ilk okuma-yazma öğretimi ve yönetime ilişkin eğitim verilmelidir. Bu, ilçe düzeyinde her yıl, birinci sınıflarda eğitim-öğretimi yürüten-yürütecek öğretmenlerle sınırlı olabilir. Böylece süreç içinde yöntemin uygulanmasında karşılaşılan sorunların giderilmesi mümkün olabilir.
- Programda ilk okuma-yazma öğretimi için öngörülen yöntemin basamaklarına uygun etkili, model olacak uygulama örneklerine yer verilmelidir.

- İlk okuma-yazma öğretiminde öğretmenin, çocukların gelişim özelliklerini daim göz önünde bulundurmalı, öğretim sürecinde en çok zorlandıkları aşama olan hece oluşturma aşamasına daha özenli, seçici hazırlanmalı ve bu aşamayı daha yavaş, bireysel olarak yürütmeli, temel paydaşlardan biri olan aileyi bilinçlendirerek mutlaka sürece dahil etmelidir.
- İlk okuma-yazma öğretiminde yöntem değişikliğine sık gidilmemelidir. Bu değişiklik, paydaşların dahil edildiği saha çalışmaları sonuçlarına göre, geniş ve uzun süreli pilot uygulamalar sonucunda yapılmalıdır.
- İlk okuma-yazma öğretiminde de başarı daha çok öğretmen niteliğine bağlıdır. Bundan hareketle süreçte öğretmenler konuya ilişkin seminer, çalıştay, hizmet içi eğitim vb. alınmalıdır. Program ve yöntem değişikliklerinde bu bilgilendirme çalışmaları mutlaka ve zorunlu olarak gerçekleştirilmelidir.
- İlk okuma-yazma öğretiminin temel aktörü öğretmenlerin, teşvik edilerek bilimsel çalışmalara katılımı sağlanmalıdır.
- İlk okuma-yazma öğretiminde özellikle nitelikli yazı beceri, başarısında sorun yaşanmakta olduğu ifade edilmektedir. Belirtilen en önemli sebep ise sınıf mevcutlarının yüksek olması ve öğretmenin öğrenci ile birebir ilgilenip rehberlik yapamamasıdır. Bundan hareketle, özellikle birinci sınıfların oluşumuna özel önem verilmeli ve öğrenci sayısının mümkün olan en az seviyede tutulmasında hassasiyet gösterilmelidir.
- Programda, yazı bölümüne özel önem verilmeli ve mutlaka yazıya ilişkin tüm bilgiler uygun, doğru örnekler, öğretmen ve öğrenciye etkin model olacak şekilde yer almalıdır. Temel materyaller özellikleri ile mutlaka belirtilmelidir. Kasım 1997 de Talim Terbiye Kurulu kararı 2482 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanan ve 1968 programına giren İlköğretim Kurumları Türkçe Eğitimi Yazı Programının örneği gibi. Bunun öğretmen, öğrenci vs. tüm paydaşlar açısından etki ve katkısı çok yüksek olacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Evaluation of Sound-based Sentence Method of  
Teaching Reading and Writing from The Teacher's  
Perspective**

\*

Muhittin Sağırlı  
*İstanbul Cerrahpaşa University*

Literacy is acquired in the first grade of primary school, and its development and use last for life as it is one of the most important skills in someone's social and educational life.

There are many methods of literacy teaching. Literacy teaching was carried out with the sentence method under the 1968 Primary Education Curriculum until the Ministry of National Education made the sound-based sentence method and cursive handwriting operative in the whole country beginning the 2005-2006 academic years.

One of the many aspects that play a role in literacy teaching is the method followed by the teacher. The aim of this study is to determine the success of the sound-based sentence method by determining the success of the students in application stages of the method, the deficiencies and their reasons, the effects of these reasons and to suggest solutions to achieve effective application of sound-based sentence method, particularly on individual steps.

**Method**

The research model of the study is the descriptive research approach. The universe of the study is the primary school teachers who teach reading and writing using the sound-based sentence method; the sample of the study is 332 primary school teachers who participated in the study and performed the teaching of reading and writing using the sound-based sentence method. The sample of the study consisted of teachers working public schools in the province of Ministry of Education in Istanbul and



who taught by the sound-based sentence method. With the appropriate sampling method (Gay, Mills and Airasian, 2006), the schools in Istanbul were scanned and the data collection tool which was developed by the researcher was applied to the primary school teachers who carried out the teaching of reading and writing by the sound-based sentence method. Descriptive statistics of 332 class teachers who participated in the study are given in Table 1.

The data collection tool contains 10 questions about personal and professional knowledge and 15 questions about the Elementary Program (2005) sound-based sentence method. The questionnaire, which was prepared by taking a total of 3 experts' opinions, including 1 researcher, and involving descriptive questions, was applied to 30 teachers as pilot application. As a result of this application, 5 questions were reviewed and finalized.

Descriptive statistics such as frequency and percentage are included in the analysis of the data obtained with the data collection tool which contains depictive questions. In order to obtain more detailed information about the questions which are appropriate for the purpose of the research, chi - square statistic, which is a cross tabulation analysis, was used.

## Results and Discussion

Based on the findings of the data analysis, the following conclusions have been reached. 61.4% of the participants were female and 38.6% were male. While 77.4% of the participants graduated from classroom teacher training institutions, 21.4% of them graduated from a non-branch undergraduate program and worked as a classroom teacher by taking the formation program. 78.9% have at least undergraduate degree. 73.5% have professional seniority over 15 years. 88.6% taught first year students for more than 3 years / time and 9.9% used the sound-based sentence method 3-5 times. 51.5% of the teachers had a class size below 45 students while they were teaching and 62.7% participated in the preparatory training on literacy teaching with sound-based sentence method.

26.5% of the participants stated that the explanations about sound-based sentence method in the primary education curriculum were suffi-

cient. 244 (73.5%) participants who did not find the explanations (2005) sufficient ranked the inadequate aspects according to their importance (1st most - 5th less important) (table 3). 88 out of 174 stated the explanations regarding the method and application steps, 30 out of 150 stated assessment and evaluation, 60 out of 189 stated examples of practice, 27 out of 122 stated quality and usage of materials, and 48 out of 166 stated explanations and issues related to writing as the most important deficiency.

24.4% of the participants stated that they could find solutions to their problems in the Primary Education Program while 19% could not and 56.6% partially could. 31.9% of the participants found sufficient examples of implementation while 16.6% did not.

The stage where students have difficulty was preparation for 11.1%, sound recognition for 15.7%, to read and write the sound for 15.7%, forming syllables for 26.6%, forming words for 11.8%, forming sentences for 6%, forming texts for 6.3% and achieving literacy for 6.6%. The number of students who failed to show the necessary achievements at the end of the process was 1-3 for 80.6%, 4-6 for 14.2%, 7-9 for 3.1% and 10 or more for 2.2%. The stage where unsuccessful students show the most inefficiency was preparation for 6.5%, sound recognition for 17.6%, to read and write the sound for 18.5%, forming syllables for 33.3%, forming words for 8%, forming sentences for 4.6%, forming texts for 1.9% and achieving literacy for 9.6%.

When asked whether the planning of literacy teaching by using sound-based sentence method was easy, simple and short-term; 76.7%, 69.2% and 73.5% of participants said yes, in that order. Activities were easy for 53.8%, simple for 44.6% and short-term for 36%. Assessment and evaluation was easy for 63.4%, simple for 57.3% and short-term for 50.5%. Implementation was easy for 39.3%, simple for 35.8% and short-term for 35.8%.

64.4% of participants found the scheduled period of time for literacy teaching with sound-based sentence method adequate for efficient teaching while 11.7% of participants found cursive handwriting successful.

293 (88.3%) teachers who did not find cursive handwriting successful ranked the inadequacies according to their importance (1st most - 5th less important, in Table 9). The most important inadequacy was inability

to write cursively for 23 out of 260, illegibility for 49 out of 247, inability to write letters for 100 out of 255, inability to join letters for 19 out of 209, inability to leave space between words for 1 out of 131, spelling and punctuation for 3 out of 95, inability to fit words in a line for 6 out of 127 stated.

The most important reason of insufficiency of cursive handwriting was the insufficiency of explanations and examples of application of writing program for 46 out of 128, the developmental characteristics of children for 144 out of 240, the quality of materials for 10 out of 106, the inadequacy of time for 12 out of 122, crowded classrooms for 49 out of 220, family and studying environment for 36 out of 229 and other reasons for 3 out of 18.

The stages at which students have difficulty and the ones that students fail are different, which means there is a difference between the stages of hardships and failure ( $\chi^2(49) = 322,10; p < 0,001$ ).

These are the recommendations formulated:

- Curriculum should meet the needs of teachers at every stage.
- Teachers should be given annual seminars on literacy teaching.
- The curriculum should include examples of effective application of steps of the method.
- The teacher should take into consideration the developmental characteristics of children, be careful about the syllable formation phase which is the most challenging stage that requires individual attention, and include the family in the process.
- Changes in literacy teaching method should be made as a result of large and long-term pilot implementations and not be frequent.
- Success in literacy teaching depends on the quality of teachers. Teachers should participate in seminars, workshops, in-service trainings and scientific studies especially in case of program and method changes.
- The most important problem about achieving writing skills is lack of one-on-one interaction with students. First grade class sizes should be kept at the lowest.
- Writing program should include appropriate examples. Basic materials must be specified with their properties.

## Kaynakça / References

- Akman, E. ve Aşkın, İ. (2012). Ses temelli cümle yöntemine eleştirel bir bakış. *GEFAD / GUJGEF*, 32(1), 11-13.
- Aktürk, Y. ve Mentiş Taş, A. (2011). İlk okuma yazma öğretiminde ses temelli cümle yönteminin uygulanmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 27-37.
- Akıncı, M., Bektaş, S., Gülle, T., Kurt, S. ve Kurt, Y. (2016). Ses temelli cümle yöntemi ile okuma-yazma eğitimi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 33 (2), 97-115.
- Akyol, H. (2015). *Türkçe ilkokuma - yazma öğretimi*. (14.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Arslan, D. ve İlgin, H. (2010). Öğretmen ve öğrencilerin bitişik eğik yazı ile ilgili görüşler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11 (2), 69-92.
- Avcı, Y. E., Şahin, M. (2016). Ses temelli okuma-yazma öğretiminde sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı sorunların incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6-7), 59-79.
- Babayiğit, Ö., Karabay, F.H., ve Metin, Z. (2018). İlkokul birinci sınıfta dil temel harflerle yazma öğretiminin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (11), 53-58.
- Beyazıt, N. (2007). *İlk okuma yazma öğretiminin kazandırılmasında çözümleme yöntemi veses temelli cümle yönteminin farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Enstitüsü.
- Binbaşıoğlu, C. (1989). İlkokuma ve yazma öğretiminde yöntem sorunu. *Çağdaş Eğitim*, 14(150), 3-7.
- Binbaşıoğlu, C. (1999). İlk okuma ve yazma öğretiminin ve alfabe kitaplarının tarihsel gelişimi. *Eğitim ve Bilim*, 14 (114), 8-32.
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Eğitim ve öğretim üzerine yazılar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cemaloğlu, N. ve Yıldırım, K. (2005). *İlkokuma yazma öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çelenk, S. (1999). *İlkokuma yazma öğretimi*. Artım Yayınları. Ankara.
- Çelenk, S. (2002). "İlk okuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri". *İlköğretim Online*, 1(2) 40-47. <http://ilkogretim-online.org.tr>.

- Çelenk, S. (2003). *İlkokuma yazma programı ve öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelenk, S. (2005). *Yeni ilk okuma yazma öğretim programının değişik öğretim yaklaşımları ışığında değerlendirilmesi*. Eğitimde Yansımalar VIII: Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu. Kayseri. 100.
- Gay L.R., Mills, G.E., and Airasian, P. (2006) *Educational research* (8. Edition). Ohio: Pearson.
- Gliner, J. A., Morgan, G. A. ve Leech N. L. (2009). *Uygulamada araştırma yöntemleri: desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım*. (Çev. Editörü S. Turan) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Göçer, A. (2014). *Etkinlik temelli ilkokuma ve yazma öğretimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Gray, S.W. (1964). *Okuma ve yazı öğretimi*. (Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları). Öğretmen Kitapları: 86.
- Güleryüz, H., (1998). *Programlanmış ilkokuma yazma öğretimi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Güneş, F. (1997). *Okuma yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güneş, F. (2005). *Niçin ses temelli cümle yöntemi*. Eğitimde Yansımalar VIII: Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu. Kayseri. 136-145.
- Güneş, F. (2007). *Ses temelli cümle yöntemi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kadioğlu Ateş, H., Ada, S. ve Baysal, N. (2014). Ses temelli cümle yöntemine göre ilkokuma yazma öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 79-96.
- Kültür Bakanlığı. (1936). *İlk okul programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Maarif Vekâleti. (1924). *İlk mekteplerin müfredat programı*. İstanbul: Matbaa-î Âmire.
- Maarif Vekâleti. (1926). *İlk mekteplerin müfredat programı*. İstanbul: Millî Matbaa.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1948). *İlk okul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1968). *İlk okul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *İlköğretim türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1- 5. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Şahin, İ., İnci, S., Turan, H., ve Apak Ö. (14-16 Kasım, 2005). *İlk okuma yazma öğretiminde ses temelli cümle yöntemiyle çözümlene yönteminin karşılaştırılması*. Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu (s. 159-176). 14-16 Kasım Erciyes Üniversitesi, Sabancı Kültür Sitesi, Kayseri.
- Şahin, A. ve Akyol, H. (2006). İlk okuma-yazma öğretiminde kullanılan çözümlene ve bireşim yöntemlerinin uygulamalı olarak karşılaştırılması. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı. Kök Yayıncılık*. Ankara. (1). 3-14.
- Tok, Ş., Türkay Tok, N. ve Mazı, A. (2008). İlk okuma yazma öğretiminde çözümlene ve ses temelli cümle yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 53, 123-144.
- Yılmaz, M. (2009). İlk okuma yazma öğretiminde ses temelli cümle yönteminin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: Hatay ili örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 164-175.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sağırlı, M. (2019). Ses temelli cümle yönteminin ilk okuma-yazma öğretimi üzerindeki başarısının öğretmen açısından değerlendirilmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Merkezi*, 13(19), 852-883. DOI: 10.26466/opus.596841

## 13-18 Yaş Grubu Ergenlerdeki Ego Durumları ile Anne Babalarının Bilgi Düzeyleri ve Anne Baba Tutumlarının İlişkisi

DOI: 10.26466/opus.594514

\*

Seden Durmuş Çalışkan - Halis Özerk\*

\*Uzm. Psk., Arel Üniversitesi Sefaköy/İstanbul/Türkiye

E-Posta: [sdndrms@hotmail.com](mailto:sdndrms@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-5848-8924](https://orcid.org/0000-0001-5848-8924)

\*Dr. Öğr. Üyesi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sefaköy/İstanbul/Türkiye

E-Posta: [halisozerk@halisozerk.com](mailto:halisozerk@halisozerk.com)

ORCID: [0000-0001-5530-6638](https://orcid.org/0000-0001-5530-6638)

### Öz

Bu çalışmada, 13-18 yaş grubu ergenlerin ego durumlarının, anne babalarının anne babalık bilgi düzeyleri ve çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları ile ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bununla beraber bu ilişki durumunu katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik düzey gibi çeşitli demografik değişkenleri bakımından incelemek de amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Düzce ili ile Akçakoca, Cumayeri ve Çilimli ilçelerinde bulunan ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören 13-18 yaş grubu ergenler ve bu ergenlerin aileleri oluşturmaktadır. Örneklem ise 130 anne baba ve 130, 13-18 yaş grubu ergen olmak üzere 260 kişiden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi kümeleme oransız random örneklemedir ve ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmaya katılan 13-18 yaş grubu 130 ergene kendilerinde algıladıkları özelliklerin işaretlenmesi istenerek, Transaksiyonel Analiz Kuramı bağlamında Ego Durumları Ölçeği (EDÖ) uygulanmıştır. Bu kişilerin ebeveynlerinden oluşan 130 kişiye de veri toplama araçları olarak geçerlik ve güvenilirliğe sahip olan Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT) ve Aile Hayatı Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI, Parental Attitude Research) uygulanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Demografik Bilgi Formu verilerle doldurulması sağlanmıştır. Tüm verilerin anlamlılık düzeyi  $p < 0.05$  düzeyinde sınanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının ve anne babalık bilgi düzeylerinin 13-18 yaş grubu ergenlerin kendilerinde algıladıkları ego durumuna göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur. Anne-babaların, çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları ve anne babalık bilgi düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin ana-babalık bilgi düzeylerinin kendi öğrenim durumlarına, çalışıp çalışmadıklarına, sahip oldukları çocuk sayılarına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Ayrıca Anne babalık bilgi düzeyinin, ana babaların PARI puanlarını anlamlı derecede yordadığı bulunmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Tutum, Anne-Babalık Bilgi, Ego Durumları

## Relationship Between Ego States in Teenagers in 13-18 Age Group and Consciousness Levels of Parents with Parents' Attitude

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to reveal the relationship of ego states of teenagers in the 13-18 age group with parentage consciousness levels of parents and their attitudes relating to child rearing. In addition, this paper also scrutinizes this relationship in terms of several demographical variables such as age, gender, educational background, and socio-economic level. The population consisted of teenagers in the 13-18 age group who study in secondary education in Akçakoca, Cumayeri and Çilimli districts of Düzce province; families of these teenagers were also included in the population. Sample of the study composed of 260 persons whose 130 were parents and other 130 were the teenagers in the related age group. The sampling method is the clustering irrational random sampling; it is in the form of relational screening model. Ego States Scale (ESS) within the scope of Transactional Analysis Theory was applied 130 teenagers in 13-18 age group by asking them for checking the boxes which summarize their characteristics. As data collection tools, 130 parents in the survey was applied Parentage Information Test and Parental Attitude Research (PARI) whose validity and reliability are approved. Moreover, the Demographic Information Form that was developed by the same investigator was filled by participants. The significance level of all the data was tested at  $p < 0.05$  level. It is pointed out when looking at research results that parentage consciousness level of parents and also parents' attitudes relating to child rearing do not differentiate by the self-perceived ego states of teenagers in the 13-18 age group. There is found a negative significant relationship between parents' attitudes relating to child rearing and parentage consciousness levels. There is also seen a significant difference between parentage information level of parents between their educational level, working status and number of children. In addition to all these, for research results, parents significantly predict PARI scores.*

**Keywords:** Attitude, Parentage Consciousness Level, Ego States



## Giriş

Aile, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “*Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Baumrind (1971) ve Rohner, Khaleque ve Cournoyer (2007), ailelerin yapılarının ve ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının, çocukların kişilik gelişimlerini, davranışlarının sağlıklılık bakımından olumlu ya da olumsuz olup olmayacağını belirleyebildiğine dikkatleri çekmektedirler.

Horney’e göre; çocuğun sağlıklı bir kişilik ve davranış geliştirebilmesinin koşulu, ailede koşulsuz sevgi, yerinde destek ve doğal bir anlayış ortamının bulunmasıdır. Çocuk, böyle bir aile ortamında gelişimsel dönemlerini sağlıklı bir şekilde geçirerek kendini geliştirebilir (Geçtan, 1992, s.167). Bu anlamda, bireyin temel davranış örüntülerinin ve kişilik özelliklerinin ağırlıklı olarak aile ortamında oluştuğu kabul edilmektedir (Özerk, 2006, s.4).

Yörükoglu (1993, s.169), çocuk yetiştirmede amacın, sağlıklı bir kişilik oluşturmak olduğunu, kişiliğin temellerinin de ilk beş altı yıl içinde atıldığını, dolayısıyla bu kişiliğin dengeli ve uyumlu olabilmesinin gelişim basamaklarının örselenmeden aşılmasına bağlı olduğunu bunun için de ana baba tutumlarının çok önemli olduğunu belirtmektedir.

Özerk (2006, s.116-117), yaptığı çalışmada, anne babaların çocuk yetiştirme sürecindeki tutumlarının en fazla magazinsel bilgiye en az da bilimsel bilgiye dayandığını göstermiştir. İntili olarak anne babalık bilgi düzeyinin ise öğrenim düzeyi, sosyoekonomik düzey ve cinsiyete göre farklılık gözetmeksizin ortanın altında (düşük düzey) olduğunu bulgulamıştır. Dolayısıyla anne ve babaların çocuklarının yaşamalarını kendi disiplin yöntemleri ile yönlendirmeye çalışmaları, çocuğun sosyal yaşamında uyumlu ya da uyum güclüğü çeken bireyler haline gelmelerine sebep olabilmektedir.

Araştırmada ele alınan ergenlerin ego durumları ise; Berne’ e göre ağırlıklı olarak doğumdan itibaren aile ortamındaki etkileşim biçimlerine bağlı olarak oluşmaya başlamakta ve 12 yaşında oluşumunu tamamlamaktadır (Akkoyun, 1995, s.10). (Mümkünse direkt olarak Berne’nin yazdıklarından alınsa daha iyi olur)

Yapılan literatür taramalarında gerek anne baba tutumlarının gerek anne baba bilgi düzeylerinin ergenlerdeki ego durumlarıyla ilişkini ele alan herhangi bir çalışmaya (ulusal ve uluslararası yayımlarda) rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışma alan yazında bu boşluğu doldurabilmek amacıyla planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

## **Kuramsal Çerçeve**

### **Transaksiyonel Analiz (TA)**

Uluslararası Transaksiyonel Analiz Kuruluşu TA' nın tanımını şu şekilde yapmaktadır: *“Transaksiyonel Analiz, kişisel olarak gelişmeyi ve değişmeyi sağlamak üzere kullanılan sistematik bir psikoterapi ve kişilik kuramıdır”* (Stewart ve Joines, 2012; Çev. Akkoyun, 2017, s.37).

Kuramın kurucusu E. Berne(1961a), *“İki kişinin ego durumları arasında gerçekleşen, ego durumlarının herhangi birinden gelen mesaja diğer kişinin ego durumlarının herhangi birinden gönderdiği tepkiye yani bir uyarıcı ve bir tepkiden oluşan bu iletişim birimine Transaksiyon adını vermektedir.*

### **Ego Durumları**

Transaksiyonel Analiz' in en temel kavramı olan ego durumları Berne tarafından *“Bir ego durumu tutarlı bir davranış örüntüsüyle doğrudan ilişkili olarak, bu davranışlarla tutarlı duygu ve yaşantılar örüntüsünün bir bütünü”* şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonra tanımına *“İlişkili olduğu davranış örüntülerini güdüleyen duygular sistemi”* ifadesini eklemiştir (akt. Casler, 1994, s.54).

Ego durumları bir nesneye değil, bir yaşantıya verilen ismi ifade etmektedir. Geçmişte yaşanan olayları ve kaydedilen bilgileri içermektedir (Harris, 2013, s.47). Ego durumları yapısal ve fonksiyonel olmak üzere iki ayrı modelle incelenmektedir.

## *Yapısal Analiz*

Bir ego durumundaki düşünce, duygu ve davranış örüntüsünü tanımlama ve diğer ego durumlarından ayırt etme işlemine yapısal analiz denilmektedir (Nelson-Jones, 1982). Diğer bir ifade ile, kişiliğin, ego durumları kavramlarıyla analiz edilme sürecine yapısal analiz adı verilmektedir (Stewart ve Joines,2012, Çev: Akkoyun, 2017, s.48). Yapısal analize göre her bireyin kişiliğinde Yetişkin (Y), Çocuk (Ç) ve Ebeveyn (E) olmak üzere üç ego durumu bulunmaktadır (Akkoyun, 2011, s.18).

**Ebeveyn Ego Durumu:** Bireyin yaşamında karşılaştığı anne baba ya da ebeveyn figürlerinin duygu düşünce ve davranış örüntüleridir (Akkoyun, 1995:11; Solomon, 2003). Kişiliğin ayrı bir boyutu olarak 6 yaşlarında gelişmeye başlamaktadır (Harris, 2013, s.48-49).

**Yetişkin Ego Durumu:** Burada ve şimdi tepkileri verirken ortaya çıkan duygu, düşünce ve davranışları içermektedir. Kişinin mantıklı ve sağduyulu yanıdır. Kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli bir olgudur. Gerçeği test etme ve problem çözme stratejileri burada depolanmaktadır (Akkoyun, 2011, s.20).

Ebeveyn ve Çocuk ego durumundan farklı olarak, şu andaki gerçeğe uygun olan, nesnel verileri işler, yaşamda karşılaşılan problemlerin çözümlerine yönelik yaşantılardan oluşmaktadır (Stewart ve Joines, 2012; Çev. Akkoyun, 2017, s.51).

**Çocuk Ego Durumu:** Bireyin çocukluğundan izler taşıyan ve kişiliğinin bir parçası olan tutum, davranış, duygu ve düşünce örüntüleridir (Akkoyun, 2011, s.16). Transaksiyonel Analiz kuramına göre herkes çocukluğundaki gibi hisseden, düşünen, eyleme geçen ve tepkide bulunan küçük çocuğunu içinde taşır (Nelson-Jones,1982, s.32).

Sağlıklı ve dengeli bir kişilikte, üç ego-durumu da bulunmaktadır (Stewart ve Joines, 2012; Çev. Akkoyun, 2017, s.51).

## Fonksiyonel Analiz

Fonksiyonel analiz, bireylerin ego durumları malzemelerini hem içsel hem de başkalarıyla ilişkilerinde harekete geçirmeleriyle ilgilidir. Daha çok gözlenen davranışların sınıflandırılması ile ilişkidir. Fonksiyonel analizde kişilerin, iletişimlerinde ne yaptıklarıyla ilgilenilir (Berne, 1961b; Akkoyun, 2011, s.21).

Fonksiyonel analize göre ego durumları beş şekilde gözlenmektedir. Bunlar, Eleştirel Ebeveyn (EE), Koruyucu Ebeveyn (KE), Uygulu Çocuk (UÇ), Doğal Çocuk (DÇ) ve Yetişkin ego durumudur (Akkoyun, 2011, s. 17-18,22)

**Eleştirel Ebeveyn Ego Durumu:** Eleştirel Ebeveyn inatçı, güçlü, aşırı koruyucu, ilkeli cezalandırıcı ve görev yükleyicidir. Bu bağlamda bu ego durumuna Kontrol Edici Ebeveyn de denmektedir (Akkoyun, 2011, s.22).

**Koruyucu Ebeveyn Ego Durumu:** Koruyucu Ebeveyn affedici, özen gösterici, destekleyici, cesaretlendirici, ilgili, şefkatli, aşırı koruyucu ve endişelidir. Bu ego durumuna aynı zamanda Doğal Ebeveyn adı da verilmektedir (Solomon, 2003, s.15; Akkoyun, 2011; James ve Jongeward, 1993, s.167).

**Yetişkin Ego Durumu:** Yaş ile ilgili olmayıp, temelde kişinin diğer ego durumlarının ihtiyaçlarını karşılama fonksiyonunda bulunur. Davranışlarını 'şimdi ve burada' ya göre, gerçeklik ve olasılıkları da dikkate alarak gerçekleştirir. Kişinin gerek kendisinin diğer ego durumlarına gerekse başkalarının ego durumlarına karşı etkin işlevlerde bulunur (Akkoyun, 2011; 17-18,22; Özerk, Ada ve Özerk, 2018, s.782; Eyicil ve Özerk, 2016, s.121).

Kişiliğin akılcı yanıdır. Algıladığı verileri gerçekliğe karşı değerlendirir ve doğru olduğunu düşündükleri üzerine karar verir (Roberts, 1975, s.184).

**Uygulu Çocuk Ego Durumu:** Berne, bu ego durumunu şöyle tanımlar: "Uygulu Çocuk, sanki ebeveynleri onu dinliyormuş ya da gözlüyormuş gibi tepkide bulunur. Çalışkandır, uslu ve asidir ya da ebeveyn figürlerinin herhangi birini

*esas alarak davranışlar gösterir”* (Akkoyun, 2011, s.17-18,22; Özerk, Ada ve Özerk, 2018, s.782; Eyicil ve Özerk, 2016, s.121).

**Doğal Çocuk ego durumu:** Kendi ihtiyaç, istek ve kurallarına göre davranmaktadır. Yapmak istediği şeyleri ne zaman isterse yapabilmek özgürlüğüne sahip olmak için çalışır. Spontane bir şekilde hareket ederek, sevgi, aşk, sohbet, yaratıcılık saldırganlık, kızgınlık ve başkaldırma gibi durumlarda doğal tepkilere sahiptir (Roberts, 1975).

Doğal Çocuk Ego durumu baskın olarak bulunan kişiler, taşkın, girişimci, kendini sınırlamada güçlük çeken, diğer insanları kendi hazları konusunda kullanan kişiler şeklinde tanımlanabilmektedir (Williams ve Best, 1982; akt. Aşılı, 2001).

### **Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları**

Gelişim psikolojisinde çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar çok eski tarihlere dayanmakla birlikte, anne baba tutumları ile ilişkili olarak çocuğun sosyal ve kişisel gelişimine yönelik pek çok açıklama bulunmaktadır. Bunların ortak unsuru ise; anne baba tutumlarının çocuğun gelecek yaşamında karakterini, insan ilişkilerini etkileyecek çok önemli bir etken olduğudur (Senemoğlu, 2009, s.11).

Anne baba tutumları değişik kaynaklarda farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarına bağlı kuramsal bir temel oluşturabilecek şekilde sınıflandırılması Baumrind (1971) tarafından yapılmıştır. Baumrind, anne, baba ve çocuk arasındaki iletişimi ebeveyn kontrolü, açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım/destek boyutlarında ele almış ve bu boyutlara dayalı olarak da anne baba tutumlarını, otoriter, demokratik ve izin verici olmak üzere üç temel stilde ele almıştır (Sümer ve Güngör, 1999).

Jensen ise Baumrind' in sınıflamasını temel alarak, anne babanın sevgi gösterme davranışına dayalı olarak tutumları, yüksek sevgi göstermenin alt boyutunda; aşırı koruyucu, müsamahakâr, demokratik ve kuralcı tutumları sıralamıştır. Düşük sevgi gösterme boyutunun altında ise katı kontrollü, endişeli/sinirli, ihmal eden ve aşırı otoriter tutumlarını sıralamıştır (akt. Yücel, 2013).

Maccoby ve Martin (1983; akt. Yılmaz, 2000) iki boyutlu bakış açısı modelinde Baumrind'den farklı olarak, anne baba tutumunu "duyarlılık/kabul" ve "talepkârlık/kontrol" olarak iki boyut açısından ele almış ve bu iki boyutun kesiştiği noktada dört farklı anne baba tutumu tanımlamışlardır. Bunlar; otoriter, demokratik, izin verici-müşamahakâr ve izin verici- ihmalkâr anne baba tutumlarıdır.

Schaefer (1959; Akt. Yılmaz, 2000), anne-baba tutumlarına ilişkin kontrol biçimlerini iki boyutlu; a) kontrole karşılık özerklik ve b) sevgiye karşılık düşmanlık olarak özetlemekte ve 1) sevgi-özerklik, 2) sevgi-kontrol, 3) düşmanlık-özerklik ve 4) düşmanlık kontrol olarak (dört ayrı kontrol biçimi) tanımlamaktadır.

Lamborn ve arkadaşları (1991) geliştirdikleri "Anne-Baba Tutum Ölçeği" kategorik temelde anne baba tutumlarını a) *otoriter*, b) *demokratik*, c) *müşamahakâr (izin verici-hoşgörülü)* ve d) *ihmalkâr (izin verici-ihmalkâr)* olarak sınıflandırılmıştır (Yılmaz, 2000).

Kuzgun (1972) ise, ülkemizde Türk çocuklarının algıladığı anne baba tutumlarının farklı olup olmadığını belirlemek için 'Ana Baba Tutum Ölçeği' geliştirmiştir. Anne baba tutumlarını 'demokratik, ilgisiz ve otoriter' olarak tanımlamıştır. (yukarıda ebeveyn tutumları yetişkinlerin gözünde tanımlanırken, burada çocukların algıladığı ebeveyn tutumlarından bahsedilmektedir. Mümkünse ve yayın varsa daha çok çocukların algıladığı ego durumlarından söz edilirse iyi olabilir)

Yavuzer ise anne baba tutumlarını; a) baskılı ve otoriter tutum, b) gevşek tutum, c) dengesiz ve kararsız tutum, d) koruyucu tutum, e) ilgisiz ve kayıtsız tutum, f) güven verici ve destekleyici tutum, g) hoşgörülü şeklinde sıralamıştır (Yavuzer, 1982, s.134,135).

Alan yazında ve kullanılan ölçeklerde anne baba tutumlarının sınıflandırılması konusunda farklılık olsa da tutumlarda ağırlıklı olarak baskıcı/otoriter, aşırı koruyucu, demokratik ve aşırı serbest/gevşek ana baba tutumları üzerinde durulduğu görülmektedir. (ebeveyn tutumları konusundaki sınıflandırmalara biraz fazla yer verilmiş. Belki biraz kısaltılabilir. Bunun yerine ebeveyn tutumları ile çocukların ego durumları arasındaki ilişki konusunda literatür bilgisi verilse yazı daha anlamlı olabilir. Çünkü yazının konusu bu durum)

**Baskıcı ve Otoriter Anne Baba Tutumu:** Geleneksel Türk aile yapısında sık sık karşılaşılan bir tutumdur. Anne babanın uyguladığı katı disiplin yüzünden çocuğun her kurala uymak zorunda bırakıldığı ve çocuğun kişiliğine önem verilmeyen bir tutumdur (Dabak, 2007, s.5).

Bu tutumun temel niteliği çocuğa karşı gösterilen baskıdır. Anne baba çocuklarının kesin olarak hâkimi olduklarına inanıp, hiç açıklama yapmadan konulan kurallara itaatle koşulsuz uyulmasını beklemektedirler (Gümüüş ve ark., 2011, s.425; Yavuzer, 1998, s.28). Otoriter ebeveynler, çocuklarını sevmektedir ancak sevgilerini pekiştirici olarak onlarda görmek istedikleri davranışların geliştirilmesinde kullanırlar. Çocuktan mutlak uyum beklemekle birlikte kendilerini toplumsal otoritenin temsilcisi olarak görürler (Cüceloğlu, 1992, s.59).

Anne babanın beklediği temel davranış olan itaat sağlanmadığında fiziksel ceza da uygulanır. Şımaracağı kaygısıyla çocuğun göstermiş olduğu olumlu davranış ödüllendirilmez, sevgi dile getirilmez ve belli edilmez. Bu tutuma sahip olan ebeveynlerin çocukları dışlanma, cezalandırılma, azarlanma ve reddedilme davranışlarına maruz kalırlar (Kulaksızoğlu, 2011, s.122). Çocuğu baskı altında tutmak ve itaat ettirmek için utandırma, aşığılama ve dalga geçme gibi yöntemleri çok sık kullanmaktadırlar.

**Aşırı Koruyucu Anne Baba Tutumu:** Bu tutumun temel özelliklerinden birisi, çocuğun kendi başına karşılayabileceği ihtiyaçlarını bile anne babanın üstlenmesi ve çocuğa sorumluluk verilmemesidir. Çocukların bireyselleşme çabaları engellenmekle birlikte, dış dünyada karşılaşılabilecek tehlikeli durumlar abartılı olarak anlatılıp aile çocuğu eve bağlamaya çalışmaktadır. Anne babalar bu tutum sayesinde ergenlik döneminde psikososyal olgunluğun gelişimini ve bağımsız bir birey olabilmeyi engellemekte, sosyalleşme davranışlarını olumsuz etkilemektedirler (Kulaksızoğlu, 2011, s.120-121).

**Demokratik Anne Baba Tutumu:** Demokratik ailelerde, bireyler sevgi ortamında yetiştirilerek, fikirlerine saygı duyulmaktadır. Kararlar birlikte alınıp, çocuğun duygularına değil sadece davranışlarına sınırlamalar getirilmektedir. Eleştiriler çocuğun kişiliğine değil yaptığı işe yöneliktir. Anne babalar çocuklarını ayrı bir kişi olarak kabul ederek onlara değer

verir ve özerk, bağımsız bir kişi olarak gelişmesine destek olurlar (Çağdaş, 2002).

***Tutarsız/ilgisiz/aşırı gevşek/dengesiz/kararsız Anne Baba Tutumu:*** Anne baba ve çocuk arasında iletişim kopukluğu söz konusudur. İlgisiz tutumda çocuğa düşen ilgi ve sevgi payı azdır. Sorumsuzluk ve ilgisizlik sonucunda bu tutumda disiplinsizlik söz konusu olmaktadır (Gümüş ve ark., 2011).

Bu gruba giren anne babalar için çocuğun varlığı ya da yokluğu önemli değildir. Anne baba çocuğu yalnız bırakma, görmezlikten gelme gibi dışlayıcı örüntülerde bulunabilmektedirler (Cüceloğlu, 1993, s.51).

İlgisiz anne babalar denetlemede yetersiz oldukları için çocuklarının nerede olduklarını ve ne yaptıklarını bilmezler. Çocuklarına yol gösterip onları yönlendirmez, çocuğun düşüncelerine önem vermezler. Bu anne baba tutumu düşük benlik saygısının oluşmasına neden olmaktadır (Hart, 1987, s.123).

Bu tutumun en önemli özelliği ebeveynlerin çocuklarının yaptıklarına karışmıyor olmalarıdır. Çocukların yaptıkları hoş karşılanmakla birlikte aralarındaki ilişki ve duygusal bağları zayıftır. Hiçbir şekilde denetim altında olmayan çocuk, aile otoritesi eksikliği içindedir (Mansager ve Volk, 2004, s.7; Aydoğmuş ve ark., 2001, s.127).

## **Anne Babalık Bilgi Düzeyi**

Anne babalık bilgi düzeyi ile; anne baba adaylarının ya da anne babaların, hamilelik döneminden itibaren, ergenlik dönemi sonuna kadar, çocuklarının fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleriyle ilgili hangi türde ve ne düzeyde bilgi sahibi oldukları kastedilmektedir (Özerk, 2006).

Özerk (2006), geliştirdiği Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT)' nde, bilgi türlerini, a) Magazinsel, b) Geleneksel ve c) Bilimsel kategorilerde; anne babaların bilgi düzeylerini de a) Hamilelik, b) Bebeklik, c) Çocukluk ve d) Ergenlik dönemlerine ilişkin olarak dört boyutta ele almıştır.

Huzurlu bir aile ortamına, mutlu bir yaşantıya ve sağlıklı çocuklara sahip olmak için, anne ve babaların yapmaları gereken çok önemli görevler bulunmaktadır. Bunlar anne ve babanın olumlu davranışları, bilinçli yaklaşımları ve de özenli hareketlerinden oluşmaktadır (Ertuğrul, 2005).



Bu nedenle genel anlamda çocuğun gelişim evrelerine ve bu evrelerin davranış kalıplarının psikolojik ve fiziki değişim ve dönüşümü hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir (Ünlü, 2002, s.105).

## Yöntem

### Araştırma Yöntemi

Araştırma betimsel bir araştırma olup, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Örneklem yöntemi kümeleme oransız random örneklemedir. Araştırmaya katılan 13-18 yaş grubu 130 ergene kendilerinde algıladıkları özelliklerin işaretlenmesi istenerek, Transaksiyonel Analiz Kuramı bağlamında Ego Durumları Ölçeği (EDÖ) uygulanmıştır.

Öğrencilerin anne babalarından oluşan 130 ebeveyne de veri toplama araçları olarak geçerlik ve güvenilirliğe sahip olan Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT) ve Aile Hayatı Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI, Parental Attitude Research) uygulanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Demografik Bilgi Formu verilerek doldurulması sağlanmıştır.

### Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Düzce ili ile Akçakoca, Cumayeri ve Çilimli ilçelerinde bulunan ortaöğretim (lise) düzeyinde öğrenim gören öğrenciler ve bu öğrencilerin aileleri oluşturmaktadır. Örneklem, 130 anne baba ve 130 öğrenci olmak üzere 260 kişiden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi kümeleme oransız random örneklemedir ve ilişkisel tarama modelindedir.

### Veri Toplama Araçları

Araştırmada, geçerlilik, güvenilirlik ve standardizasyon çalışması yapılmış Ego Durumları Ölçeği (EDÖ) (Ek:1), Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT) (Ek: 2), Aile Hayatı Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI, Parental Attitude Research) (Ek:3) ve araştırmacı tarafından oluşturulmuş olan Kişisel Bilgi Formu (Ek:4) kullanılmıştır.

**Ego Durumları Ölçeği (EDÖ):** Ölçeğin orijinali Williams tarafından 1978’de geliştirilmiş ve Arı (1989) tarafından Türk kültürü için yeniden geliştirme çalışmaları yürütülmüştür.

Ölçek, insanı tanımlayan 95 sifattan oluşan bir listeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışmalarında, mantıksal ve istatistiksel yaklaşımdan yararlanılmıştır. Mantıksal geçerlik ile ilgili olarak uzman kanısına başvurulmuştur. Ölçeği oluşturan sıfatların puanlanmasında yararlanılan altı hakemin değerlendirmeleri arasındaki yüksek tutarlılık, ölçeğin mantıksal geçerliği için önemli bir kanıt sayılmıştır.

Ölçeğin benzer ölçekler geçerliği, Akkoyun ve Bacanlı (1988) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ‘Gough ve Heilbrun Sıfat Tarama Listesi’ kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her iki ölçeğin benzer alt ölçekleri arasında Eleştirel Ebeveyn için  $r = 0.87$ , Koruyucu Ebeveyn için  $r = 0.91$ , Yetişkin için  $r = 0.93$ , Doğal Çocuk için  $r = 0.76$  ve Uygulu Çocuk için  $r = 0.70$ ’lik korelasyon katsayıları bulunmuştur. Güvenirlilik ile ilgili çalışmalarda ise, testin aralıklı tekrarı yönteminden yararlanılmıştır. İki uygulamadan elde edilen ego durumu puanları arasında Eleştirel Ebeveyn için  $r = 0.73$ , Koruyucu Ebeveyn için  $r = 0.83$ , Yetişkin için  $r = 0.81$ , Doğal Çocuk için  $r = 0.77$  ve Uygulu Çocuk için  $r = 0.74$ ’lük tutarlılık katsayıları elde edilmiştir. Tüm bu veriler ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğuna işaret etmektedir (Bozanoğlu ve Özerk, 2017; Özerk ve Mercanlıoğlu, 2017; Özerk, Ada ve Özerk, 2018).

**Aile Hayatı Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (PARI):** Araştırmada ele alınan, çocuk yetiştirmede ana-baba tutumlarına ilişkin veriler PARI (ek: 2) aracı ile elde edilmiştir. PARI, Schaefer ve Bell tarafından geliştirilen, Le Compte, Le Compte ve Özer (1978) tarafından Türkçe’ye çevrilerek, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış bir ölçektir.

Ölçeğin orijinali 115 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılmış olan, kısaltılmış formu ise 60 maddeyi içermekte ve 5 faktörden oluşmaktadır. Maddelerde olumlu ve olumsuz ifadeler yer almaktadır. Deneklerden ‘Daima uygun buluyorum’, ‘Genellikle uygun buluyorum’, ‘Biraz uygun buluyorum’ ve ‘Hiç uygun bulmuyorum’ şeklinde yer alan 4’lü derecelemeden birini işaretlemeleri istenmektedir.

PARI, hem ana-babalara hem de çocuklara uygulanabilen bir araçtır. 1., 2. ve 5. faktörler ana-baba tutumlarını doğrudan; 3. ve 4. faktörler ise

aile içi ve eşler arası ilişkiyi ele alarak çocuğu dolaylı yoldan etkileyen faktörleri içermektedir.

Aracın Türkçe' ye ilk uyarlama çalışmaları Le Compte ve arkadaşları tarafından 1978' de yapılmıştır. Maddeler bir grup psikolog tarafından Türkçe' ye ve İngilizce' ye çevrilmiş, son düzeltmelerden sonra form Ankara' da 3 hafta ara ile bir grup kız ve erkek öğrenciye uygulanmıştır. Test, tekrar test korelasyonları .58 ve .88 arasında bulunmuştur. Form daha sonra yüksek, orta ve düşük sosyoekonomik düzeyi temsil eden 129 anneye uygulanmıştır. Annelerin yanıtlarından elde edilen alfa katsayısı (iç tutarlılık) .64 olarak bulunmuştur. 115 maddeden madde güvenilirliği yüksek ve faktör yükleri açık olan 60 ifade seçilmiştir. Bu kısaltılmış formun alfa katsayısı .81 olarak bulunmuştur. 5 faktörün alfa katsayısı ise .59 ile .90 arasında değişmektedir (Le Compte ve ark., 1978; Öner, 1997).

**Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT):** ABBT, Özerk (2006) tarafından geliştirilmiştir. Test, ana-baba tutumları kuramcılarında ve ana-baba tutumlarını inceleyen araştırmacılardan Gullo (1988)' nun soru listesinden (0-14 aylık bebeklerin motor, sosyal, bilişsel ve dil gelişimlerine ilişkin) ve Lally, Lerner ve Hurvitz (2001)' in 0-6 yaş arası çocuklara ilişkin ebeveynlere verilen soru listesinden yararlanılarak doğum öncesinden itibaren ergenlik dönemi sonuna kadar ve ek olarak ergenlik dönemi sonuna kadar olan tüm gelişimsel alanları içermektedir.

ABBT, doğum öncesi, bebeklik, çocukluk ve ergenlik olmak üzere dört temel kategoride ifadeleri içermektedir.

Toplam 70 maddeden oluşan ve yönergesi de hazırlanan ölçek (ABBT = Ana-babalık Bilgi Testi) deneme formu, geçerlilik ve faktör analizi çalışması için, araştırmanın gerçekleştirileceği gruba benzer özellikler taşıyan (yaş, öğrenim durumu, sahip olunan çocuk sayısı vb. özellikler bakımından) 45' i erkek, 65' i kadın olmak üzere toplam 110 ana-babaya uygulanmıştır.

ABBT gerek deney ve gerekse kontrol gruplarına, küçük gruplar halinde ve araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır.

Madde seçimi için önce maddelerin her birisi, ayırt ediciliği olup olmadığını belirlemek amacıyla toplam puanla korelasyonları bakımından ve madde güçlük düzeyi bakımından hem point-biserial (nokta-çift serili) korelasyon katsayılarıyla hem de alt-üst grup ayırt ediciliği ile incelenmiştir.

Yapılan point-biserial korelasyon katsayılarına dayalı madde ayırt edicilik indeksi ve alt-üst grup ayırt ediciliği indeksi hesaplamaları sonucunda toplam 11 maddenin, ayırt edicilik katsayılarının beklenen (istenilen) değer olan 0.30 – 0.70 arası değerlerden uzakta ve çok düşük (0.10' un altında değerler) olduğu bulunmuş ve bu nedenle ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.

Madde güçlük indeksi bakımından maddeler incelendiğinde ise toplam 7 maddenin güçlük indeksinin beklenen değer (0.50 civarında) çok üzerinde (0.90 ve üzerinde değerler) olduğu bulunmuş ve bu 7 maddenin de ölçekten çıkartılmasına karar verilmiştir.

Kalan maddeler (toplam 52 madde) ölçeğin faktör yapısını (temel boyutlarını) belirlemek amacıyla faktör analizine sokulmuştur. Ölçek maddeleri Doğru =1 (bir) ve Yanlış = 0 (sıfır) şeklinde puanlandığından bu maddelere dayalı olarak yapılacak faktör analizinin tetrakorik korelasyon katsayılarına dayalı faktör analizi olması gerektiği Lord ve Novick (1968) ve Hambleton, Swaminathan ve Rogers (1991) tarafından bildirilmiştir. Maddeler arası tetrakorik korelasyon katsayıları Statistica 4.5 programı aracılığı ile hesaplanmış ve tetrakorik korelasyonlara dayanan temel bileşenler analizi (faktör analizi) yapılmıştır. Analiz sonucunda bazı maddelerin iki faktörde birden yer aldığı görülmüş ve faktör yapısını düzenlemek amacıyla varimax rotasyonu uygulanmıştır. Uygulanan rotasyon sonucunda ölçeğin maddelerinin üç temel faktörde (boyutta) toplandığı gözlenmiştir (Özerk,2006).

Faktör analizine giren maddelerden de toplam 5 maddenin yeteri kadar (herhangi bir faktöre dahil olacak kadar) faktör yükü alamadığı görülmüştür. Bu 5 madde de ölçekten çıkartıldıktan sonra yinelenen rotasyonlu faktör analizi sonucunda nihai ölçeğe ulaşılmıştır. Nihai ölçek 47 maddeden oluşmuştur. Yapılan analizler sonucunda kalan 47 maddenin faktör analizi sonuçlarına dayalı olarak ABBT' nin faktör analiziyle belirlenen üç faktörüne, maddelerin (ifadelerin) özellikleri dikkate alınarak;

- I. Faktör' e 'Geleneksel Bilgi',
- II. Faktör' e 'Magazinsel Bilgi',
- III. Faktör' e ise 'Bilimsel Bilgi' adları verilmiştir.

Bu maddelerden oluşan nihai ölçeğin güvenilirlik katsayısı (KR-20 güvenilirlik katsayısı) 0,93 olarak bulunmuştur. Öyle görünmektedir ki ölçek

bu haliyle çok yüksek bir iç tutarlılık göstermektedir. Bu anlamıyla da güvenilirliği oldukça yüksektir.

Nihai olarak 47 maddeden oluşan ABBT' nin ayırt edicilik özelliğini görebilmek için deney ve kontrol grupları oluşturularak ön test son test uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ABBT' nin deney ve kontrol gruplarını son test puanlarına bağlı olarak istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ayırt ettiği görülmüştür ( $t = -36,90$ ;  $p < 0,01$ ).

**Kişisel Bilgi Formu:** Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek amacı ile araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu (Ek.1) kullanılmıştır. Bu formda katılımcılara; yaş, cinsiyet, meslek, iş, öğrenim durumu, medeni durum, çalışmaya konu olan çocuğun cinsiyeti ve bulunduğu sınıf, ana – baba öğrenim durumu, kardeşlerinin arasında kaçınıcı çocuk oldukları ve kardeşlerinin cinsiyetleri hakkında bilgi toplamaya yönelik sorular sorulmuştur.

## Verilerin Toplanması

Veri toplama araçları gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmak isteyen öğrenci ve öğrencilerin anne babalarına uygulanmıştır. Uygulamadan önce araştırmacı kendisini tanıtmış, araştırmanın amacı hakkında ve Ego Değerlendirme Ölçeği ile Kişisel Bilgi Formu' nu nasıl doldurmaları gerektiği konularında bilgilendirme yapılmıştır. Ölçme araçları doldurulmadan önce hem öğrenci olan katılımcılar hem de öğrencilerin anne babası konumunda olan katılımcılar, araştırmanın amacı, uygulama şekli, ölçekleri nasıl doldurmaları gerektiği, kişisel bilgilerin gizliliği (tüm formlardaki talimat ve bilgilendirme kısmında yer aldığı üzere), katılımın gönüllülük gerektirdiği, isteyenlerin ölçekleri doldurmaya başlamış olsa bile vazgeçebileceği konusunda bilgilendirilmiştir.

Her iki gruba da zaman kısıtlamalarının olmadığı bilgisi verilerek daha rahat yanıtlamaları amaçlanmıştır. Öğrencilere EDÖ, anne babalara ise sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, PARI, ABBT ve verilerek doldurmaları sağlanmıştır.

Veri toplama araçları öğrencilere özellikle kendilerini daha rahat hissedebilecekleri ve ders kaygısı yaşamadan rahatlıkla yanıtlayabilecekleri Rehberlik etkinliğinde yüz yüze etkileşim ortamında verilmiş ve araştırmacı tarafından da toplanmıştır. Anne babalara ise okulun düzenlediği seminerler öncesinde yine yüz yüze etkileşim ortamında verilmiş ve yine araştırmacı tarafından toplanmıştır.

## Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizi SPSS 16.0 Windows paket programıyla ve Microsoft Office Excel programı kullanılarak analiz edilmiş olup Tek Yönlü Varyans Analizi, Bağımsız Gruplar T-testi, Regresyon Analizi, Ki Kare Uyum İyiliği (Goodnes of fit) ve analiz sonucu elde edilen değerler anlamlı çıkması durumunda ise Scheffe Post-hoc testlerinden yararlanılmış, tüm verilerin anlamlılık düzeyi  $p < 0.05$  düzeyinde sınanmıştır.

## Bulgular

Katılımcı anne babaların büyük çoğunluğu annelerden (%89,2) oluşmuştur ve büyük çoğunluğu 41-50 yaş (%48,5) grubunda yer almıştır. Öğrenim düzeyleri bakımından ise; birinci sırada (%44,6) ilkokul, ikinci sırada (%24,6) üniversite, üçüncü sırada (%18,5) ortaöğretim yer almıştır. Anne babaların çalışma durumları bakımından ise büyük çoğunluğu çalışmayanlar (%76,2) oluşturmuştur. Çalışanların oranı ise %23,1' dir. Medeni durum bakımından anne babaların %55'inin evli, %42,6' sının ise bekar olduğu görülmüştür. Anne babaların sahip oldukları çocuk sayısına bakıldığında ise, iki çocuğa sahip olanların ilk sırada (%34,6), beş ve daha fazla sayıda çocuğa sahip olanların ikinci sırada (%21,5), tek çocuğa sahip olan anne babaların ise son sırada (%9,2) yer aldığı görülmüştür.

Öğrenci katılımcıların büyük çoğunluğunu kız öğrenciler (%63,8) oluştururken erkek öğrencilerin %35,4 oranında olduğu görülmüştür.

**Tablo 1. Örneklem Grubunun Ana Babalık Konusunda Farklı Alanlardaki Bilgi Düzeylerinin Frekans ve Yüzdeleri**

Bilgi Kaynağı	Bilgi Düzeyi									
	Çok Düşük		Düşük		Orta		Yüksek		Çok Yüksek	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Hamilelik	2	1,5	18	13,8	65	50,0	44	33,8	1	,8
Bebeklik	1	,8	17	13,1	67	51,5	45	34,6	---	
Çocukluk	---		20	15,4	63	48,5	41	31,5	6	4,6
Ergenlik	1	,8	4	3,1	8	6,2	78	60,0	39	30,0
Geleneksel	2	1,5	19	14,6	45	34,6	58	44,6	6	4,6
Magazinsel	32	24,6	57	43,8	36	27,7	5	3,8	---	
Bilimsel	---		3	2,3	19	14,6	61	46,9	47	36,2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan anne babaların Anne Babalık Bilgi testi sonuçlarına göre, testin dört alt alanına ilişkin olarak; hamilelik dönemine ilişkin bilgi düzeylerinin ağırlıklı olarak orta düzeyde olduğu (%50), çok yüksek (çok yeterli) düzeyde sayılabilecek bilgilerinin ise %0,8 düzeyinde olduğu, %13,8 düzeyinde düşük (yetersiz) ve %1,5 düzeyinde de çok düşük (çok yetersiz) bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Bebeklik dönemine ilişkin bilgi düzeylerinin ise hamilelik dönemine benzer şekilde ağırlıklı olarak %51,5 ile orta düzeyde, %13,1 ile düşük ve %1,5 ile çok düşük düzeyde oldukları, çok yüksek düzeyde ise puana sahip olmadıkları görülmektedir. Çocukluk dönemine ilişkin olarak %48,5 ile orta%4,6 ile çok yüksek düzeyde oldukları ve çok yetersiz düzeyde de puana sahip olmadıkları görülmektedir. Ergenlik dönemine ilişkin olarak da diğer dönemlerden farklı olarak %60 oranında yüksek, %3,1 düşük düzeyde bilgiye sahip oldukları ve çok düşük düzeyden puan almadıkları görülmektedir.

Anne babaların bu bilgi düzeylerinin ne tür bilgiler olduğuna bakıldığında bilimsel bilgi düzeyi bakımından %46,9 ile yüksek ve %2,3 ile düşük düzeyde oldukları; geleneksel bilgi bakımından ise %44,6 ile yüksek, %14,6 ile düşük ve %1,5 ile çok düşük düzeyde puan aldıkları; magazinsel bilgi bakımından ise %43,8 ile düşük%24,6 ile çok düşük ve %3,8 ile yüksek bilgi düzeyinde puanlara sahip oldukları görülmektedir.

**Tablo 2. Ana baba Tutumları Puanları Minimum, Maksimum, Ortalama ve Standart Sapmaları**

Tutum	N	Min.	Max.	Ort.	Standart Sapma
Aşırı Koruyucu Annelik	130	1,57	4,00	3,0577	,51608
Demokratik Tutum ve Eşitlik Tanıma	130	1,67	4,00	2,8880	,44390
Ev Kadınlığı Rolünü Reddetme	130	1,38	3,77	2,5438	,52358
Evlilik Çatışması	130	1,17	4,00	2,5397	,63517
Baskıcı- Disiplinli	130	1,38	3,81	2,5279	,51274

Tablo 2' de örneklem grubunun PARI envanterinin alt faktörlerinden aldıkları puanların ranj (minimum-maksimum), ortalama ve standart sapmaları görülmektedir. En yüksek ortalama Aşırı Koruyucu Annelik boyutunda görülürken (3,05), bunu Demokratik Tutum ve Eşitlik Tanıma boyutu (2,88) izlemekte, en düşük ortalama Baskıcı-Disiplinli boyutunda görülmektedir.

**Tablo 3. Öğrencilerin Ego Durumlarına İlişkin Ki Kare Uyum İyiliği Analizi Sonucu**

Ego durumları	Gözlenen birey sayısı	Beklenen birey sayısı
Eleştirel Ebeveyn	4	26
Koruyucu Ebeveyn	79	26
Yetişkin	13	26
Uygulu Çocuk	3	26
Doğal Çocuk	31	26
Toplam	130	130

Ki Kare değeri	Serbestlik derecesi	Anlamlılık
154,462	4	,000

Tablo 3, ego durumları frekanslarının istatistiksel beklenti frekanslarına uyumunu göstermektedir. Ego durumları frekanslarının örneklemde eşit dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla Ki Kare Uyum İyiliği (Goodness of Fit) analizi yapılmıştır. Analiz sonucu ego durumları frekans dağılımının istatistiksel olarak anlamlı derecede birbirinden farklı olduğunu göstermektedir,  $\chi^2(4, N = 298) = 261,698, p < .05$ . Uygulu Çocuk ve Eleştirel Ebeveyn ego durumu oldukça az görünürken en yüksek frekans Koruyucu Ebeveyn ego durumunda gözlenmiştir.



**Tablo 4. Anne babalarının, çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları ve anne babalık düzeyleri arasındaki ilişki**

	(1)	(2)
(1) Çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlar	1	-.449**
(2) Anne babalık bilgi düzeyleri		1

\*\*p <.01

Tablo 4 incelendiğinde anne-babalarının, çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları ile anne babalık bilgi düzeyleri arasında ( $r=-.449$ ;  $p <.01$ ) negatif yönlü, anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, (PARI ölçeğinde yüksek puanların olumsuz tutumlara karşılık geldiği hatırlanarak) anne-babalarının, çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum puanları arttıkça anne babalık bilgi düzeylerinin düşeceği, aynı şekilde anne babalık bilgi düzeyleri arttıkça anne-babalarının çocuk yetiştirmeye ilişkin sağlıklı tutumlarının düşeceği söylenebilir.

**Tablo 5. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının öğrenim durumuna göre farklılaşmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları**

	Kareler toplamı	top-sd	Kareler ortalaması	F	P	Post Hoc Scheffe
Gruplar arası	9229,665	3	3076,555	9,742	,000	
Gruplar içi	38212,527	121	315,806			1-4
Toplam	47442,192	124				

$p <.05$

Not: Kategoriler: 'İlkokul'=1; 'Ortaokul'=2; 'Lise'=3; 'Üniversite'=4

Tablo 5'e göre, Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının öğrenim durumu bakımından ( $F_{(3-121)}=9,74$   $p <.01$ ) anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan post-hoc Scheffe analizleri sonucunda 'İlkokul' mezunlarının puan ortalamasının ( $\bar{X}=115,59$ ) 'Üniversite' mezunlarının puan ortalamasından ( $\bar{X}=84$ ) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani farkın kaynağının bu puan yüksekliği olduğu görülmektedir. Burada yine PARI puanlarının yüksekliğinin olumsuz tutumu işaret ettiğinin hatırlanmasında yarar vardır.

**Tablo 6. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının anne babanın çalışıp çalışmadığına göre farklılaşma durumuna yönelik bağımsız gruplar t-testi sonuçları**

Değişken	İş Durumu	N	$\bar{X}$	SS	Sd	T	P
Aşırı koruyucu annelik	Çalışıyor	30	38,34	8,16	127	-3,80	,001
	Çalışmıyor	99	44,54	7,67			
Demokratik tutum	Çalışıyor	30	25,56	3,52	127	-,60	,553
	Çalışmıyor	99	26,06	4,11			
Ev kadınlığı rolünü red	Çalışıyor	30	31,03	6,32	127	-1,84	,068
	Çalışmıyor	99	33,64	6,86			
Evlilik çatışması	Çalışıyor	30	15,60	3,85	127	-3,60	,001
	Çalışmıyor	99	14,54	3,56			
Baskı-disiplin	Çalışıyor	30	35,53	7,69	127	-3,90	,001
	Çalışmıyor	99	41,87	7,83			
PARI toplam	Çalışıyor	30	97,40	21,08	127	-4,50	,001
	Çalışmıyor	99	114,85	17,83			

$p < .05$

Tablo 6'daki sonuçlara göre tutum ölçeğinden alınan toplam puanlar karşılaştırıldığında; çalışmayan anne babaların puan ortalamalarının çalışan anne babaların puan ortalamasından anlamlı derecede ( $t=-4,50$ ;  $p < 0.05$ ) yüksek olduğu görülmektedir.

Ölçeğin alt faktörlerine bakıldığında çalışmayan anne babalar Aşırı Koruyuculuk ( $t=-3,08$ ,  $p < 0.05$ ), Evlilikte Çatışma ( $t=-3,60$ ,  $p < 0.05$ ) ve Baskı-Disiplin  $t=-3,90$ ,  $p < 0.05$ ) alanlarında çalışan anne babalardan anlamlı derecede yüksek puan almışlardır.

**Tablo 7. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin ana-babalık bilgi düzeyinin öğrenim durumuna göre farklılaşmasına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları**

	Kareler toplamı	top-sd	Kareler ortalaması	F	p	Post Hoc Scheffe
Gruplar arası	551,141	3	183,714	8,96	,000	4-1
Gruplar içi	2480,571	121	20,501			3-1
Toplam	3031,712	124				

$p < .05$

Not: Kategoriler: 'İlkokul'=1; 'Ortaokul'=2; 'Lise'=3; 'Üniversite'=4

Tablo 7'ye göre, anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin ana-babalık bilgi düzeyinin öğrenim durumuna göre ( $F_{(3-121)}=8,96$   $p < .05$ ) anlamlı fark olduğu görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan post-

hoc Scheffe analizleri bu farkın, 'Üniversite' mezunlarının ortalamasının ( $\bar{X} = 31,27$ ) 'İlkokul' mezunlarının ortalamasından ( $\bar{X} = 24,96$ ); 'Lise' mezunlarının ortalamasının da ( $\bar{X} = 28,62$ ) 'İlkokul' mezunlarının ortalamasından ( $\bar{X} = 24,96$ ) daha yüksek olmasından kaynaklandığını göstermiştir.

**Tablo 8. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin ana-babalık bilgi düzeyinin çalışıyor olup olmama durumuna göre farklılaşma durumuna yönelik bağımsız gruplar t-testi sonuçları**

Değişken	Çalışma durumu	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	P
Ana-babalık bilgi düzeyi	Çalışıyor	30	29,57	4,32	127	3,21	,002
	Çalışmıyor	99	26,31	5,01			

p<,05

Tablo 8 anne babalık bilgi düzeyleri bakımından çalışanlarla çalışmayanların puan ortalamasının bağımsız gruplar t-testi ile karşılaştırılmasının sonuçlarını içermektedir. Anne babalık bilgi düzeyi bakımından ortalamalar arasında çalışanların lehine anlamlı bir farklılık ( $t = 3,21$ ,  $p < ,05$ ) olduğu görülmektedir.

**Tablo 9. Ana-babalık Bilgi düzeyinin Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarını yordama gücü**

Değişken	B	Standart Hata	$\beta$	t	p
Sabit	158,778	8,563			
Anne-baba tutumu	-1,772	,312	-,449	-5,688	,000
R= .449	$R^2 = .202$				
$F_{(1)} = 32,355$	$p = 0,000$				

Tablo 9' da Ana-Babalık Bilgi düzeyinin anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarını yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçlarına göre Anne-babalık Bilgi düzeyinin anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarını anlamlı düzeyde ( $R = .449$ ,  $R^2 = .202$ ) yordadığı bulunmuştur ( $F_{(1)} = 32,355$ ,  $p = 0,000$ ). Ana-babalık Bilgi düzeyi Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarındaki varyansın yaklaşık %20'sini açıklamaktadırlar.

## Tartışma ve Yorum

Araştırmada anne babalar ve öğrenciler olmak üzere iki grup yer almıştır. Anne babalar bağlamında bakıldığında; anne babaların büyük çoğunluğunun (%48,5) 41-50 yaş grubunda olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre, anne olma yaşı her geçen yıl az da olsa yükselmektedir. Örneğin 2001 yılında anne olma yaşı 26,2 iken 2016 yılında 28,1'e çıktığı, doğurganlık aralığı üst sınırının ise 49 olduğu belirtilmektedir (TÜİK, 2017). Örneklem grubumuzdaki annelerin oranının %89,2 olduğu göz önünde bulundurulduğunda 31-50 yaş grubu annelerin oranının %96,8 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yine örneklem grubumuzdaki öğrencilerin 13-18 yaş aralığında olduğu düşünüldüğünde annelere ilişkin bu frekans dağılımının TÜİK verileriyle örtüştüğü ve Türkiye geneline yansıttığı görülmektedir.

Anne babaların çalışma durumları bakımından ise büyük çoğunluğu çalışmayanlar (%76,2) oluşturmaktadır ki örneklem grubunun %89,2' sinin annelerden olduğu düşünüldüğünde çalışmayanların da büyük çoğunluğunu annelerin oluşturacağı açıktır.

Anne babaların, anne babalık bilgi düzeylerinin türüne ve alanlarına bakıldığında, tablo 1' de görüldüğü üzere; anne babaların, hamilelik döneminden ergenlik dönemi sonuna kadar olan dönemleri içeren anne babalık bilgileri düzey bakımından; toplam %26,1 oranında 'Çok Düşük' düzeydedir ve bu bilginin %24,6' sı da magazinsel türde bilgidir. Toplam %60,7 oranında 'Yetersiz' düzeydedir ve bu bilgilerin %43,8' i magazinsel, %14,6' sı geleneksel ve sadece %2,3' ü bilimsel bilgidir. Toplam %40,8 oranında ise 'Çok İyi' düzeydedir ve bu bilgilerin de %36,2' si bilimsel, %4,6' sı gelenekseldir.

Anne babaların sahip oldukları bilgilerin alanlar bakımından dağılımına bakıldığında, Hamilelik dönemine ilişkin bilgilerinin ağırlıklı olarak orta düzeyde (%50), Bebeklik dönemine ilişkin bilgilerinin %51,5 oranında Orta düzeyde, Çocukluk dönemine ilişkin bilgilerinin %48,5 oranında Orta düzeyde olduğu görülmektedir. En olumlu sayılabilecek bilgi düzeylerinin ergenlik dönemine ilişkin olduğu (%30 çok iyi ve %60 iyi düzeyinde), en olumsuz sayılabilecek alanın da çocukluk dönemine ilişkin olduğu (%15,4 yetersiz ve %48,5 orta düzey) olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar, Özerk' in (2006) yaptığı çalışma bulgularıyla oldukça örtüşmektedir. Üstelik geçen sürede (yaklaşık 15 yıllık sürede) anne babaların bilgi düzeylerinin pek değişmediğini ortaya koyması bakımından da düşündürücü ve anlamlıdır. Tutumların düşünce, duygu ve davranış öğelerinden oluşan güçlü bir bütünlük olduğu tutum değişiminde (özellikle kalıplaşmış tutumların değişmesinde) en önemli aşamanın bilgi ögesinde başlaması gerektiği, (Kağıtçıbaşı, 2003:85-108) göz önünde bulundurulduğunda çocuk yetiştirmeye ilişkin anne baba tutumlarının sağlıklılığı için bilimsel verilere dayalı anne babalık bilgi düzeyinin ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Kaya' nın (1994) eğitim verilen anneler ve verilmeyen anneler ile yaptığı çalışmada, eğitim verilen annelerin sağlıksız tutumlarında anlamlı derecede farklılık görüldüğünün bulgulanması Mızrakçı' nın (1994) yaptıkları çalışmada da eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutumun arttığı ve bunun tersine otoriter ve aşırı koruyucu tutumun azaldığının bulgulanması ve Yeşilyaprak' ın (1998) yaptığı çalışmada annenin koruyucu tutumu ile lise öğrencilerinin içsel denetimi (otokontrol) arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin bulgulanması, bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmekte ve bu bulgular, tutum değişiminde bilginin önemine ilişkin yukarıda yapılan vurguyu desteklemektedir.

Araştırmada, anne baba tutumlarında aşırı koruyucu tutumun en yüksek ortalamaya sahip olduğu (3,05), bunu sırasıyla demokratik tutum (2,88) ve baskıcı-disiplinli tutumun (2,52) izlediği bulgulanmıştır.

Anne baba tutumları ile çocuk ve gençlerde davranış problemleri ve davranış bozukluklarıyla ilişkisinin araştırıldığı pek çok çalışma sonuçlarında (Baldwin,1948; akt. Ş. Erginbay; 2014; Drews,1957; Teahan,1963, Nichols 1963; Akbaba, 1988; Eastman, 1988; Diaz, 1989; Güney, 1989; Berber, 1990; Aksaray, 1992; Bostan, 1993; Akbağ, 1994; Yücedağ, 1994; Yeşilyaprak, 1998; Tuzgöl, 2000; Sipahioğlu, 2002; Peksaygılı ve Güre, 2008; Kula, 2008; Özdemir, 2009; Avcı, 2010; Vidinlioğlu, 2010; Yaşa, 2012), koruyucu, kollayıcı tutum ile baskıcı/disiplinli anne baba tutumunun sağlıksız tutum olduğunun ortaya konmuş olması araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir.

Aynı zamanda, çocuklarda ve ergenlerde görülen davranım bozukluklarında, bilinen en önemli etmenin psikososyal etmenler olduğu ve bu

etmenler arasında da ebeveyn tutumlarının belirleyici bir role sahip olduğunun uzmanlar tarafından (Burke ve ark., 2002; Capaldi and Patterson, 1996; Hawkins ve ark.,1995; Steinberg, 2000 ve Mash and Wolfe, 2005 (akt. V. L. Austin and D. T. Sciarra, 2010:34) vurgulanması, çalışmada bulguların ebeveynlerin bilgi türlerinin ve düzeylerinin önemine çekilen dikkat ile oldukça örtüşmektedir.

Drews (1957), Teahan (1963) ve Nichols (1963) tarafından gerçekleştirilen üç ayrı çalışmada (akt: Erginbay, 2014), otoriter tutumun olduğu ailelerden gelen çocukların akademik başarılarının düşük olduğu, başarı göstermeleri gereken durumlar karşısında sınırlayıcı tepkiler verdikleri ve bu tutumun yaratıcılığı olumsuz yönde etkilediğinin gösterilmesi yine araştırma bulgularıyla örtüşmektedir.

Karşıt olma ve karşı gelme bozukluğu (KOKGB) gösteren çocuk ve gençlerle ilgili yapılan çalışmalarda (Maughan ve ark. 2004; Eaves ve ark. 2000; Smith ve ark.,2014 ve Chamberlin and Patterson, 1995, akt. V. L. Austin and D. T. Sciarra, 2010:59) aşırı koruyucu, ilgisiz, tutarsız ve katı disipline dayalı anne baba tutumlarının bu bozukluğun en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Araştırmacıların ifade ettikleri bu bulgu, çalışmada ebeveynlerin, en yüksek ortalamaya sahip tutumlarının aşırı koruyucu tutum olduğu bulgusuyla da örtüşmektedir. ( ebeveyn tutumlarının ego durumları ile ilişkisine ağırlık verilirse daha iyi olabilir. Çünkü araştırmanın odak noktası ebeveyn tutumları ile ego durumları arasındaki ilişki)

Araştırmada, öğrencilerin kendilerini algıladıkları ego durumları bakımından, en fazla Koruyucu Ebeveyn ego durumunda (%60), ikinci sırada ise Doğal Çocuk ego durumunda (%23) algıladıkları, kendilerini Yetişkin ego durumunda algılayanların ise %10 oranında olduğu görülmüştür. Transaksiyonel Analiz kuramı, kişilerin ego durumları bağlamında etkileşimlerinde, ebeveyninden Koruyucu Ebeveyn ego durumundan temas iletili alan çocuklarda Yetişkin ego durumunun ve Uygulu Çocuk ego durumunun gelişmeyeceğini, anne babalarını daha çok model almaları nedeniyle Koruyucu Ebeveyn ego durumunun ya da Doğal Çocuk ego durumunun gelişeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım da araştırma bulgularımızla (ebeveynlerde aşırı koruyucu tutumun ilk sırada, öğrencilerin kendilerinde algıladıkları ego durumunun ise en fazla Koruyucu Ebeveyn ego durumunda olduğu bulguları ile) örtüşmektedir. Bu

bulgu, Alisinanoğlu (1995)' nun, yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin kendilerini en çok, Koruyucu Ebeveyn ego durumunda algıladıkları bulgusuyla, Kaçar (2008)' in lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada, koruyucu olarak algılayan öğrencilerde ise Yetişkin ego durumunun düşük düzeyde olduğu bulgusuyla örtüşmektedir.

Maccoby ve Martin ise (1983) demokratik ailelere sahip çocukların otoriter, ihmalkâr ve müsamahakâr ailelere göre daha yüksek düzeyde akademik başarıya, benlik algısına, öz-yeterlik algısına ve sosyal gelişime sahip olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla araştırmada öğrencilerin kendilerinde en yüksek oranda (%60) algıladıkları ego durumunun Koruyucu Ebeveyn ego durumu olması, yine araştırmadaki anne babaların tutumunun da en yüksek oranda koruyucu/kollayıcı tutum olduğu hatırlanırken Maccoby ve Martin' in araştırma bulgusuyla örtüşmektedir. Araştırmanın bu bulgusu aynı zamanda Akbaba' nun (1988), üniversite öğrencilerinde, algılanan ana-baba tutumlarının benlik tasarımı üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında; demokratik ana-baba tutumu ile olumlu benlik tasarımı arasında pozitif bir ilişki; ilgisiz ve otoriter ana-baba tutumları ile olumlu benlik tasarımı arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu bulgusuyla, Güven (1993), öğrencilerle yaptığı çalışmada ana-baba tutumları ile benlik kavramı arasındaki olumlu yönde bir ilişki olduğu bulgusuyla, Gürler (2017)' in çalışmasında, demokratik anne baba tutumu ile gençlerin benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, otoriter ve koruyucu anne baba tutumu ile benlik saygısı arasında da negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuyla örtüşmektedir.

Araştırmada, anne babaların, çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları ile anne babalık bilgi düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. ( bu cümle tam anlaşılıyor. Hangi tutumdan bahsediliyor?) ( $r=-.449$ ;  $p < .01$ ). Yani anne babaların, hamilelik, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerine ilişkin bilgi düzeyleri ne kadar düşük ise sağlıklı tutumları arttıracığı söylenebilir. Yukarıda gerek anne baba bilgi düzeyi gerekse tutumlar konusundaki bulgulara dayalı açıklamalar yine bu bulgumuzla örtüşmektedir.

Araştırmada, anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının, öğrenim durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği ( $F_{(3-121)}=9,74$   $p < .01$ ) bulunmuştur. Bu farkın da ilkökul mezunu anne babalar ile üniversite mezunu anne babaların puan yüksekliğinden kaynaklandığı görülmüştür.

Yani ortaöğrenim mezunu olmanın ilkokul veya üniversite mezunu olmaya kıyasla bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Bu bulgu Erginbay'ın (2014) yaptığı çalışmadaki, ilkokul mezunu olan anne ve babaların aşırı koruyucu puanlarının üniversite mezunu olan anne ve babalardan yüksek olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Benzer şekilde, Mızrakçı' nın (1994) annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olan faktörleri ele aldığı çalışmasında, annelerin eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutumunda arttığı ve aynı zamanda otoriter ve koruyucu tutumun azaldığı bulgusuyla ve Demiriz ve Öğretir' in (2007) yaptığı çalışmadaki bulgularıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla üniversite eğitiminin, ilköğretim ve ortaöğretime kıyasla, anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin sağlıklı tutumlar ortaya koymalarında önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmada, anne babaların, anne babalık bilgi düzeylerinin öğrenim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulguda da üniversite mezunu olanların anne babalık bilgi düzeylerinin, ortaöğrenim ve ilkokul mezunlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu iki bulgu bilginin tutumu önemli ölçüde belirlediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmada çocuk yetiştirme tutumları bakımından, çalışmayan anne babalar, çalışan anne babalara göre aşırı koruyucu, baskıcı-disiplinli tutum ve evlilikte çatışma alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır. Öğrenim düzeyi bakımından düşünüldüğünde, üniversite mezunu bireylerin, öğrenim düzeyleri ilkokul ya da ortaöğrenim olan bireylere kıyasla iş bulabilme ve çalışabilme olasılıklarının daha yüksek olacağının doğal bir durum olacağı düşünüldüğünde ve yukarıda belirtilen üniversite mezunu olan anne babaların tutumlarının diğer öğrenim durumlarına kıyasla daha sağlıklı olduğu açıklaması göz önünde bulundurulduğunda, ( Bu cümle çıkartılabilir) çalışmayan anne babaların çocuk yetiştirmede, daha çok büyüklerinde gözlemledikleri davranışlardan hareketle yani geleneksel bilgiye dayalı olarak tutumlar ortaya koyacakları büyük bir olasılıktır. Aksoy ve Kılıç' ın (2009), Asya Kültürlerinde Ebeveynlik Stilleri ve Uygulamaları konusunda yaptıkları çalışmada da belirtildiği üzere, geleneksel kültürlerin ağırlıklı olduğu toplumlarda anne ve babalar anne ve babalarından gördükleri ve toplumda kabul gören tutumlar ortaya koyarlar. Bu bağlamda Türkiye, geleneksel kültürün ağırlıkta olduğu bir yapıdadır ve çocuk yetiştirmede otoriter ebeveynliğe bağlı olarak yüksek düzeyde kontrol ve baskı söz konusudur. Kağıtçıbaşı' na (1998:59) göre de



geleneksel toplumlarda aile yapısında ve çocuk yetiştirmede normlar esastır, çocuğun bağımsızlığı yoktur, itaate yönelik ilişkisellik vardır ve kontrol ağırlıktadır.

Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin bilgi düzeylerinin, çalışmayan anne babalara kıyasla çalışan anne babalar lehinde anlamlı bir farklılık göstermesinin araştırmada bulgulanması da bu çerçevede değerlendirilebilir. Aynı zamanda çalışan anne babaların çalışma ortamında gerek farklı meslek grubundaki insanlarla etkileşimlerinin gerekse kendileri gibi anne baba konumundaki bireylerle etkileşimlerinin (özellikle çocuklarıyla ilgili paylaşımlarında) bu bilgi düzeyini olumlu yönde genişleteceği de bir gerçektir. Dolayısıyla çalışan anne babaların çalışmayan anne babalara kıyasla çocuk yetiştirmeye ilişkin bilgi düzeylerinin daha yüksek olması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada elde edilen, anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin bilgi düzeylerinin anne baba tutumlarını anlamlı düzeyde yordadığı bulgusu aslında hem yukarıdaki bulguları açıklar niteliktedir hem de yapılan açıklamalarla örtüşmektedir.

Sonuç olarak; çocuk yetiştirmede sağlıklı anne baba tutumlarını, anne babalık bilgi düzeyinin, anne babalık bilgi düzeyini de önemli ölçüde üniversite mezunu olmanın belirlediği görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, katılımcı anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin hem sağlıklı tutumlara sahip olmadıkları hem de anne babalık bilgi düzeyi bakımından oldukça düşük puanlar aldıkları görülmektedir. Tutumu belirleyen en önemli unsurun da bilgi olduğu hem araştırmacılar tarafından ifade edilmekte hem de sosyal psikoloji alanındaki kuramcılar tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Bu araştırma sonuçları da bu görüşler ile örtüşmektedir. Çünkü çalışmada anne baba tutumlarını, anne babalık bilgi düzeyinin önemli ölçüde belirlediği; anne babalık bilgi düzeyini de üniversite mezunu olmanın önemli ölçüde belirlediği görülmüştür. Bununla birlikte anne babaların anne babalık bilgi düzeyi bakımından testin alt boyutlarının hiçbirinde (hamilelik, çocukluk ve ergenlik) çok iyi düzeyde denilebilecek puanlar alamadıkları, iyi düzeyde ise sadece ergenlik dönemine ilişkin puanlar aldıkları görülmüştür. Sahip oldukları bilgi kaynaklarının ise daha çok magazinsel ve geleneksel bilgi olduğu bu kaynakların da anne babalık bilgi

düzeyleri bakımından çok yetersiz ve yetersiz düzeyi beraberinde getirdiği görülmüştür. Anne babaların bilimsel bilgiyi kaynak olarak kullanma düzeyleri ise arzu edilen düzeylerin uzağında olup vasat düzeyde bile değildir.

Bilginin tutumu belirlediği düşüncesini ve yaklaşımını destekleyen araştırma bulgularına göre anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlar bakımından da en sağlıksız tutumlardan biri olan aşırı koruyucu/kollayıcı tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Araştırma katılımcılarından biri olan öğrencilerin sonuçlarına bakıldığında ise; öğrencilerin kendilerini algıladıkları en fazla Koruyucu Ebeveyn ego durumunda (%60), ikinci sırada ise Doğal Çocuk ego durumunda (%23) algıladıkları, kendilerini Yetişkin ego durumunda algılayanların ise %10 oranında olduğu bulgulanmıştır.

Transaksyonel Analiz kuramı, kişilerin etkileşimlerinde, ebeveyninden Koruyucu Ebeveyn ego durumundan temas iletisi almaları durumunda, ebeveynlerini model alacakları için Koruyucu Ebeveyn ego durumunun ya da Doğal Çocuk ego durumunun gelişeceğini, Yetişkin ego durumunun ise gelişmesinin pek mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Bu da aslında araştırma bulgularımızla örtüşmektedir. Araştırmamızda öğrencilerin kendilerinde algıladıkları ego durumunun da en fazla Koruyucu Ebeveyn ego durumunda (%60), ikinci olarak Doğal Çocuk ego durumunda (%23) olduğu, Yetişkin ego durumunda kendini algılayanların ise çok düşük düzeyde (%10) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, gençlerin sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi ve dolayısıyla sağlıklı toplumları oluşturabilmeleri adına kaygı verici düzeydedir. Çünkü, bilimsel bilgiye dayalı olarak demokratik tutumun sergilendiği bir aile ortamında yetişmeyen çocukların, sosyal ortamlarda kendini medeni cesaret ile ortaya koyabilmesi, benlik saygısının yüksek olması, sağlıklı etkileşimler gerçekleştirilebilmesi ve bilgiye dayalı düşünme ve sorgulama becerisine sahip olması beklenebilir bir durum gibi görünmemektedir. Böyle aile yapılarıyla ilintili olarak, itaate dayalı tutumların ve magazinsel bilgilerin ağırlıkta olduğu bir toplumsal yapı da öngörülemez değildir. Kağıtçıbaşı' nın (2010) kültürel farklılıkları dikkate alarak incelediği aile yapılarının çocukluktan itibaren bireylerde hangi benlik türlerini ağırlıklı olarak ortaya çıkartabileceğini ele aldığı kapsamlı çalışması bu düşüncelerle örtüşmektedir.

## Öneriler

1. Bu çalışma aynı amaçlar çerçevesinde araştırmanın yapıldığı il dışında ülkemizin başka şehirlerinde de yapıp, bölgeler ve şehirler bakımından sonuçlar karşılaştırılabilir.
2. Sağlıklı anne baba tutumları ve anne babalık bilgi düzeyinin artırılması amacıyla devlet kurumlarının yanısıra özel kurumlarda, belli sayıda çalışanı olan, işletmelerde, hizmet içi eğitimler kapsamında anne babalık seminerleri düzenlenmesi desteklenebilir, teşvik edilebilir.
3. Kitle iletişim araçları ana-babalık bilgisini ve sağlıklı ana-baba tutumları bilgilerini uygun saatlerdeki uygun programlarda ele alabilir.
4. Ana-baba tutum ölçeklerinin kültürel farklılıklar gösterebilir olması kadar annelik babalık bilgisiyle ilgili şu anda net olmayan bazı öğeler de kültürel farklılıktan etkilenebilir. Bu nedenle kültürümüze uygun tanımların kullanılacağı ve kültürümüze uygun bilgilerin yer alacağı ana-babalık bilgisi üzerine çalışmalar genişletilebilir ve bu bilgilerin daha sağlıklı ölçülebileceği araçlar geliştirilebilir.
5. Öğrencilerin kendilerinde algıladıkları ego durumlarının gelişmesinde rol model aldıkları kişilerin etkili olduğu görülmektedir. Öğrencilerin model almış oldukları ebeveynlerinin hatta öğretmen ve öğrencilerin Yetişkin ego durumuna uygun davranış sergilemeleri için TA eğitimleri verilebilir.
6. Bu çalışma geliştirilerek anne babalara da TA çerçevesinde ego durumları analizi yapıp anne baba tutumlarıyla birlikte incelenebilir. Öğrencilerin kendi ego durumlarını ve ebeveynlerinin ego durumunu tanınması iletişim kurarken doğru ego durumlarından birbirlerine yaklaşmalarını ve böylece ilişkinin daha sağlıklı bir düzeyde yürütülmesini sağlayabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Relationship Between Ego States in Teenagers in 13-18 Age Group and Consciousness Levels of Parents with Parents' Attitude**

\*

Seden Durmuş Çalışkan - Halis Özerk  
*Arel University*

Family is described by Turkish Language Association (TLA) as "Family is the smallest community that consists of relationships among wife, husband, children, and siblings based on marriage and kindredship" (TLA, 2017). For Baumrind (1971) and Rohner, Khaleque and Cournoyer (2007); family structures and parents' attitudes relating to child-rearing can determine whether personal development and behaviors of children will be positive or negative in terms of healthiness.

Concerning Horney, the condition for a child to develop a healthy behavior and personality is the presence of an environment with unconditional love, appropriate support, and a natural understanding. A child can develop himself by healthfully passing developmental periods in such a family environment (Geçtan, 1992, p.167).

In this sense, it is accepted that basic behavioral patterns and personal characteristics of individuals are predominantly formed in the family environment (Özerk, 2006, p.4).

Özerk (2006, p.116-117) proved that parents' attitudes in the child-rearing process are based on magazinish knowledge at most and scientific knowledge at least. again, for related research results, parental knowledge level is under (low level) the required ratio without noticing educational background, socioeconomic level, and gender.

Studies in developmental psychology go long way back as well as there are various explanations toward social and personal development of child regarding parents' attitudes. The common fact of them is that parents' attitudes are a vital factor that can affect the character and human relations of the child (Senemoğlu, 2009, p.11).

Accordingly, being endeavored children to direct by own discipline methods of parents may cause children to be persons who are compatible or noncompatible in social life. Ego states of adolescents that were analyzed in the research, for Berne, start to be formed based on interaction styles in a family environment as from the birth; forming is completed in 12 ages (Akkoyun, 1995, p.10). Literature surveys show that there is no study (national and international publications) that analyzed the relationship of both parents' attitudes and parental knowledge with ego states. So, this study was planned and performed to fill this gap of literature.

In this study, it is aimed to reveal the relationship of ego states of teenagers in the 13-18 age group with parentage consciousness levels of parents and their attitudes relating to child rearing. In addition, this paper also scrutinizes this relationship in terms of several demographical variables such as age, gender, educational background, and socio-economic level.

The population consisted of teenagers in the 13-18 age group who study in secondary education in Akçakoca, Cumayeri and Çilimli districts of Düzce province; families of these teenagers were also included in the population. Sample of the study composed of 260 persons whose 130 were parents and other 130 were the teenagers in the related age group.

The sampling method is the clustering irrational random sampling; it is in the form of relational screening model.

Ego States Scale (ESS) within the scope of Transactional Analysis Theory was applied 130 teenagers in 13-18 age group by asking them for checking the boxes which summarize their characteristics. As data collection tools, 130 parents in the survey was applied Parentage Information Test and Parental Attitude Research (PARI) whose validity and reliability are approved. Moreover, the Demographic Information Form that was developed by the same investigator was filled by participants. The significance level of all the data was tested at  $p < 0.05$  level.

There is found a negative significant relationship between parents' attitudes relating to child rearing and parentage consciousness levels.

There is also seen a significant difference between parentage information level of parents between their educational level, working status and number of children. In addition to all these, for research results, parents significantly predict PARI scores.

For many research results (Baldwin,1948; cited by. Ş. Erginbay; 2014; Drews,1957; Teahan,1963, Nichols 1963; Akbaba, 1988; Eastman, 1988; Diaz, 1989; Güney, 1989; Berber, 1990; Aksaray, 1992; Bostan, 1993; Akbağ, 1994; Yücedağ, 1994; Yeşilyaprak, 1998; Tuzgöl, 2000; Sipahioğlu, 2002; Peksaygılı and Güre, 2008; Kula, 2008; Özdemir, 2009; Avcı, 2010; Vidinlioğlu, 2010; Yaşa, 2012) relating to the relationship of parents' attitudes and behavioral problems in youth, nurturing and domineering attitude is unhealthy attitudes; this finding jibes with this research finding.

At the same time, the most important and known factor in behavioral disorders is psychosocial factors; parents' attitudes have a determining role (Burke et al., 2002; Capaldi and Patterson, 1996; Hawkins et al.,1995; Steinberg, 2000 and Mash and Wolfe, 2005 (cited by. V. L. Austin and D. T. Sciarra, 2010, p.34). This finding jibes with our study findings in terms of the attention that is attracted to types and levels of parental knowledge.

It is seen in a study that studies perceive themselves in Nurturing Parent ego state at most (60%); Natural Child ego state ranks number two (23%). Students who perceive themselves in Adult ego state is at 10%. Transactional Analysis Theory points out that the Adult ego state and Adaptive child ego state cannot develop in children who receive Nurturing Parent ego state contact message from parents. Since children take their parents as a model, Nurturing Parent ego state and Natural Child ego state will develop. Thus, this approach jibes with our research findings (excessive nurturing attitude is at the first place; the self-perceived ego state of children is in Nurturing Parent ego state). This finding jibes with Alisinanoğlu's (1995) study which found that university students perceive themselves in Nurturing Parent ego state at most. Again, this finding also jibes with Kaçar's (2008) study finding which emphasized that Adult ego state is at a low level in students who perceive themselves in Nurturing Parent ego state.

## Kaynakça / References

- Akbaba, S. (1988). *Ana-baba tutumlarının bazı kişilik özellikleri üzerine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Akbağ, M. (1994). *Liseli ergenlerin ana baba tutumlarını algılamaları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.*
- Akbağ, M. (2000). *Stresle başa çıkma tarzlarının üniversite öğrencilerinde olumsuz otomatik düşünceler, transaksyonel analiz ego durumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Akkoyun, F. (1995). *Transaksyonel analiz. Ankara: 72 TDFO.*
- Akkoyun, F. (2011). *Transaksyonel analiz. Ankara: Nobel Yayınevi.*
- Aktaş, S. (2011). *9. sınıfta anne baba tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.*
- Alisinanoğlu, F. (1995). *Üniversite öğrencilerinin ben (EGO) durumları ile ana-baba tutumlarını algılamalarını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Aşlı, G. (2001). *Üniversiteli öğrencilerin cinsiyet rolleri ve ego (Ben) durumları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.*
- Austin, V. L ve Sciarra, D. T., (2010). Child and adolescents with emotional and behavioral disorders, (Çev. Ed. M. Özekes, 2012. *Çocuk ve Ergenlerde Duyusal ve Davranışsal Bozukluklar. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.*
- Aydoğmuş, K. ve diğerleri, (2001). *Ana- baba okulu. H. Yavuzer (Ed.) İstanbul: Remzi Kitabevi.*
- Baumrind, D. (1971). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology, 4, 99-102.*
- Baumrind, D. (1971). An exploratory study of socialisation effect on black children: Some Black-White Comparisons. *Child Development, 43, 261-267.*
- Berber, Ş. (1990). *Sosyo-ekonomik faktörlerin ve ana baba tutumlarının okul başarısına etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*

- Berne, E. (1961a). *Transactional analysis in psychotherapy. The classic handbook to its principles*. New York: Grove Press.
- Berne, E.(1961b). *Transactional analysis in psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. Pickle Partner Publishing.
- Bostan, S. (1993). *14-16 yaş ergenlerin uyum düzeylerinin ve ana baba tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bozanoğlu, İ. ve H. Özerk. (2017). The relationship of the compatibility level between self-perceived ego states of the students of faculty of health sciences and the professional ego states thought by the academicians with the academic motivation levels. *Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS)*, 3(4), 216-218.
- Burke, J. D., Loeber, R. ve Birmaher, B. (2002). Oppositional defiant disorder and conduct disorder: A review of the past 10 years, part.II, *Journal of American Child and Adolescent Psychiatry*, 41, 1275-1293.
- Capaldi, D. M. and Paterson, G.R. (1996). Can violent offenders be distinguished from frequent offenders? Prediction from childhood to adolescence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33, 206-231.
- Casler, M. E. (1995). *Motivational factors for adoptive parenthood*. Unpublished Dissertation. USA.: University of Pittsburgh.
- Cüceloğlu, D. (1992). *İnsan ve davranış, Psikolojinin temel kuramları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çağdaş, A.(2002). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çağdaş, A. ve Seçer Ş.(2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınevi. 60-65
- Dabak N. (2007). *İlköğretim birinci kademedeki davranış sorunları olan çocukların anne – baba tutumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Demiriz, S. ve A.D. Öğretir. (2007). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 105- 122.
- Eaves, L. Rutter, M. Silberg, J. L., Shillady, L., Meas, H. ve Pickles, A. (2000). Genetic and environmental causes of covariation in interview assessments of disruptive behavior in child and adolescent twins. *Behavior Genetics*, 30 (4), 321-334.



- Erginbay, Ş. (2014). *Ortaokul 5. ve 8. sınıflarda algılanan anne baba tutumları ve ailelerin çocuk yetiştirme stillerinin akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertuğrul, H. (2005). *Ailede ve okulda çocuk eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Eyicil, T. ve Özerk, H. (2016). The relationship performances of footballers and concordance (compatibility) level of their ego states and positions in their team. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 6(1), 117-134.
- Geçtan, E., (1992), *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*, 8. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökçedağ, S. (2001). *Lise öğrencilerinin okul başarısı ve kaygı düzeyi üzerinde anne- baba tutumlarının etkilerinin belirlenip karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gullo, F. D. (1988). A comparative study of adolescent and older mothers' knowledge of infant abilities. *Child Study Journal*, 18(3), 223-231
- Gümüş, İ., M. Kurt., D. Ermurat., ve E. Feyetörbay. (2011). Anne-baba tutumu ve okul başarısına etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 47, 425-437.
- Güney, M. (1989). Üniversite öğrencilerinde aile yapıları ve yetiştirmede önem verilen özellikler. *Journal of Ankara Medical School*, 11(2), 229 – 246.
- Gürler, A. (2017). *Ergenlerde anne baba tutumları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güven, A. (1993). *Farklı öğretim programı izleyen öğrencilerde algılanan ana baba ve öğretmen tutumlarının benlik kavramına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir.
- Harris, T. (2013). *BENOK'im SENOK'sin*. M.Şahin (çev.). İstanbul: Okuyan Us (orijinal baskı tarihi 1967).
- Hart, L. (1987). *The winning family increasing self esteem in your children and yourself*. New York: Dood & Mead Company.
- Hawkins, J. D., Arthur, M. W, ve Catalano, R. F. (1995). Preventing substance abuse. In M. Tonry and D.P. Farrington (Eds.), *Bulding a safer society: Strategic Approaches to Crime Prevention*: 19, 343-427.
- James, M., ve Jongeward, D. (1993). *Kazanmak için doğarız*. T. Şenruh (çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Kaçar, B. (2008). *Lise öğrencilerinin karar stratejileri ve transaksiyonel analiz ego (ben) durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (1989). Ergen – aile çatışmaları ile annenin tutumları arasındaki ilişki ve ergenin problemleri. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 71–78.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik psikolojisi*. 13. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Y. (1972). Anne-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kuzgun, Y. (2000). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. 6. Baskı. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Lally, J. R., Lerner, C. ve Hurvitz, E. L. (2001). National survey reveals gaps in the public's and parents' knowledge about early childhood development. *Young Children*, 56 (2), 49-53.
- Le Compte G, Le Compte A, Özer S ve ark. (1978) Üç sosyoekonomik düzeyde Ankara'lı annelerin çocuk yetiştirme tutumları: Bir ölçek uyarlaması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 1, 5-8
- Maccoby, E.E. ve J.A. Martin. (1983). *Socialization in The Context Of The Family: Parent-Child Interaction*. P. H. Mussen ve E. M.Hetherington (Ed.). *Handbook of child psychology: Vol. 4: Socialization, personality and social development*. New York: Wiley.
- Mansager, E. ve R. Volk. (2004). Parents' prism: Three dimensions of effective parenting. *Journal of Individual Psychology*, 60 (3), 227-293.
- Mızrakçı,Ş. (1994). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etki eden faktörler: demografik özellikleri, kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri ve çocuğun mizacına ilişkin algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Nelson - Jones. R. (1982). *Danışma psikolojisi kuramları*. Akkoyun, F. (çev.). Ankara: 72 TDFO. Ltd. Şti.
- Öner, N. (1997). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testler: Bir başvuru kaynağı*. (3. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Özdemir, Y. (2009). Ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişiminin ana babanın çocuk yetiştirme stilleri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özerk H., Ada, S. ve Özerk, H. (2018). Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin birbirlerinde algıladıkları ve bekledikleri ego durumlarının ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 779-800.
- Özerk, H. (2006). *Anababaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının, bilgi düzeylerinin ve 11-18 yaş grubu öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özerk, H. ve Ç. A. Mercanlıoğlu. (2017). The relation of compability level between self- perceived ego states of the students of faculty of health sciences and the professional ego states thought with their hope/hopelessness levels for the future. *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)*, 3(4), 126-127.
- Roberts, D. L. (1975). Treatment of cultural scripts. *Volume of Selected Articles From the Transactional Analysis Journal*. San Francisco: The International Transactional Analysis Association Inc. 183 – 189.
- Rohner, R., Khaleque, A., ve Cournoyer, D. (2007). Parental acceptance – rejection theory, methods, evidence and implications" *file:// Documents and settings Parental acceptance. htm* 22.08.22.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sertelin, Ç. (2003). *Ebeveyn tutumlarının sosyo-kültürel yapı ve aile fonksiyonları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Solomon, C. (2003). Transactional analysis theory: Basic. *Transactional Analysis Journal*, 33, 15-22.
- Stewart I., ve Joines V. (2012) *TA Today: A new introduction to transactional analysis*. (Çev. Ed. F. Akkoyun (2017). *Günümüzde TA*, 1. Baskı. Ankara: Eksi Kitaplar.
- Sümer, N. ve D. Güngör. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(44), 35-58.
- Türk Dil Kurumu. (2017). *Büyük Türkçe sözlük*. <http://tdk.gov.tr> Erişim tarihi: 18 Haziran 2017.

- Ünlü, H. (2002). *Öğrenci, anne ve babalar için eğitim rehberi*. Ankara: Şahika Yayınları.
- Yaşa, Z. (2012). *Üniversite öğrencilerinde ana baba tutumlarının suçluluk ve utanç duyguları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı, Manisa.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk psikolojisi*. 15. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H., (1982). *Çocuk ve suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, A. (2000). *Eşler arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne- baba tutumu ile çocukların, ergenlerin, gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Çocuk ruh sağlığı*. 18. Baskı. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yücel, Y. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumlarının, benlik saygısı ve öğrenilmiş çaresizlik ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Durmuş-Çalışkan, S. ve Özerk, H. (2019). 13-18 yaş grubu ergenlerdeki ego durumları ile anne babalarının bilgi düzeyleri ve anne baba tutumlarının ilişkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 884-921. DOI: 10.26466/opus 594514.

## Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Düzeylerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.594671

\*

Emin Tamer Yenen\* - Ahmet Durmaz\*\*

\* Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Eğitim Fakültesi, Merkez / Nevşehir / Türkiye

E-Posta: [tamer-yenen@hotmail.com](mailto:tamer-yenen@hotmail.com)

ORCID: [0000-0003-2359-3518](https://orcid.org/0000-0003-2359-3518)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Eğitim Fakültesi, Merkez / Nevşehir / Türkiye

E-Posta: [ahmtdrmz50@gmail.com](mailto:ahmtdrmz50@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-9744-2547](https://orcid.org/0000-0002-9744-2547)

### Öz

Öğretmenlik mesleğine başlamadan önce öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince alanlarına yönelik mesleki becerileri kazanıp kendilerini hazır hissetmeleri, onların etkili bir öğretim yapacaklarına dair öz yeterlik inançlarının yüksek olması açısından önemlidir. Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarının öğretmen adaylarına mesleğe yönelik becerileri kazandırıp kazandırmadığı ya da adayların öğretmenlik mesleğine yönelik yeterliklere sahip olup olmadığı, ancak öğretmen adaylarının hazırbulunuşluklarının ortaya çıkarılması ile mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada öğretmen adaylarının mesleğe yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluklarını incelemek amacıyla Yıldırım ve Köklükaya (2017) tarafından geliştirilmiş olan "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 122'si kadın ve 86'sı da erkek olmak üzere toplamda 208 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde parametrik testlerden t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Öğretmenlik mesleği, öğretmen adayları, öğretmen yeterlikleri, hazırbulunuşluk

## Investigation of Teacher Candidates' Readiness Levels For Teaching Profession

\*

### Abstract

*It is important that teacher candidates gain professional skills and feel ready for their fields during their undergraduate education before they start teaching profession, because they have high self-efficacy beliefs that they will make effective teaching. In this context, it is only possible to find out whether teacher education programs provide teacher candidates with the skills related to the profession or whether the candidates have competencies related to teaching profession. In this direction, the aim of this study is to examine the teacher candidates' readiness levels for the profession. In the research in order to determine teacher candidates' readiness for teaching profession "Readiness Scale for Teaching Profession" developed by Yıldırım ve Köklükaya (2017) was used. In the research, survey model which is one of the quantitative research methods was used. The study was conducted, in the 2018-2019 academic year at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Faculty of Education with a total of 208 students, 122 women and 86 men. In the analysis of the data, t test and ANOVA test were used. As a result of the research, it was determined that the teacher candidates' readiness levels for teaching profession were low.*

**Keywords** *Teaching profession, teacher candidates, teacher competencies, readiness*

## Giriş

Her devlet gelişen dünya koşullarına ayak uydurabilecek yeterli donanımına sahip nitelikli bireyler yetiştirmek ister. Bilginin hızla değiştiği ve güncellendiği günümüzde istenilen nitelikte bireylerin yetiştirilmesinde en büyük sorumluluk şüphesiz eğitim kurumlarına ve bu kurumlarda görev yapan öğretmenlere düşmektedir. Öğrenme-öğretme sürecinin baş aktörleri öğretmenlerdir. Öğretmenler bireylerin yetenekleri, tutumlarını ve herhangi bir konuya yönelik davranışlarını geliştirmek ve onlara yol göstermek için katkıda bulunmakta ve onlara öğrenme yollarını göstermektedir (Shulman, 1986). Yeni çağın öğretmenleri toplumla ve öğrenme öğretme sürecindeki paydaşlarla etkili iletişim halinde olan, öğrencilerine farklı öğrenme ortamları sunan, üst düzey düşünme becerilerini öğrencilerine kazandıran, eşitlikçi ve aktif öğrenmeye dayalı sınıf yönetimi anlayışını benimseyen, iyi değerlendirme yapabilen ve mesleki yeterliliğe sahip kişilerdir (Saracaloğlu, Yenice ve Özden, 2013). Dolayısıyla öğretmenlerin birçok özellik ve niteliklere sahip olması gerekmektedir.

Eğitimin niteliğini ve öğrenci başarısını arttırmak için öğretim sürecinin niteliğini arttırmak gereklidir (Dursun, 2017). Öğretim sürecinin niteliği ise ancak başarılı ve yeterliği yüksek öğretmenler aracılığıyla arttırılabilir (Darling-Hammond ve Bransford, 2005; Liston, Whitcomb ve Borke, 2006). Eğitim kurumlarında uygulanan eğitim-öğretim programları her ne kadar günümüz standartlarını karşılarsa da, son teknolojilere uygun araç gereç ve materyaller bulunsa da bunların uygulayıcısı olan öğretmenler yeterli niteliklere sahip değilse bunların hiçbir anlamı olmayacaktır (Dedebali, Ulaş ve Dursun, 2018). Öğretmenlerin alana yönelik bilgi ve becerilerinin, tutum ve değer anlayışlarının geliştirilmesi, diğer bir ifade ile yeterliklerinin artırılması öğrencilerin kaliteli eğitim almalarını sağlama noktasında önem arz etmektedir (Boston, 1999; Özcan, 2019). Bu bağlamda öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimleri nitelikli eğitim açısından ön plana çıkmaktadır. Toplumun ihtiyaç duyduğu bireylerin yetiştirilmesi için, öğretmen adaylarının çağın gereksinimlerine uygun olarak yapılandırılmış öğrenme ortamlarında belli yeterlik ve donanımları kazanmış olarak mezun olmaları gerekmektedir. Çünkü öğrenme öğretme sürecinin istenilen şekilde yürütülmesi, gelecekte öğretmen olacak olan öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerine bağlıdır

(Yıldırım ve Köklükaya, 2017). Öğretmen eğitimi programları sunan Eğitim Fakültelerinin de öğretmen adaylarının alan eğitiminin yanında pedagojik geçmişini ve bunun öğretim performansı üzerindeki etkisini dikkate alarak eğitimlerini sürdürmelidir (Rosas ve West, 2011). Bu doğrultuda öğretmen yetiştirme programlarının ve en önemli ögesini oluşturan öğretmen adaylarının değerlendirilmesi, bugünün gerektirdiği gibi nitelik ve nicilikle öğretmen yetiştirmek için önemlidir.

Öğretme ve öğrenme ile ilgili bilgiler artmış olsa da, öğretmenlerin bu bilgilere erişme olasılıkları herkes için aynı olmayabilir. Bunun nedeni, öğretmen eğitimi programlarının niteliğindeki geniş farklılıklar ve bu farklılıklara rağmen her yıl önemli sayıda öğretmenin çeşitli branşlarda atamasının yapılmasıdır (Darling-Hammond ve Baratz-Snowden, 2007). Öğretmen adaylarının çoğu, geleneksel bir şekilde bir lisans veya pedagojik formasyon programından mezun olarak öğretim hayatına girer, ancak gittikçe daha fazla yeni öğretmen, hizmet öncesi eğitimin titizlikle yapıldığı ya da diğerlerine göre daha az yapıldığı eğitim programlarıyla karşılaşmaktadır. Bu durum sadece üniversiteler arasında değil fakülte bünyesindeki bölümler arasında dahi farklılık gösterebilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için geçmişten günümüze kadar öğretmen eğitimcilerinin ve öğretmen eğitimi ile ilgili kurum ve kuruluşların ortaya koymuş olduğu yeterlik kriterlerini mümkün olduğunca öğretmen adaylarına kazandırmak gerekir. Bu yeterlikler Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2017) tarafından da açıkça belirtilmiştir. Literatürde genel olarak öğretmenlerin yeterlilik sahibi olmaları öngörülen alanlar, “konu alanı bilgisi, meslek bilgisi ve genel kültür” olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır (Şişman, 2009). Bu temel yeterlikler ile birlikte öğretmenlerin öğrencilere karşı tarafsız olmaları, eğitim öğretim ortamında yeni teknolojileri kullanmaları, öğrencilerin beklentilerini, ihtiyaçlarını ve bireysel farklılıklarını dikkate almaları, etkili iletişim becerilerine sahip olmaları, çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini kullanabilmeleri, sorun odaklı değil çözüm odaklı olmaları, kendilerini mesleki anlamda sürekli geliştirmeleri, eğitimdeki paydaşlarla işbirliği içerisinde olmaları, farklı değerlendirme yöntemlerini kullanabilmeleri gibi birçok niteliğe sahip olması gerekmektedir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005; Gözütok, 2006; Numanoğlu ve Bayır, 2009; Pantic ve Wubbels, 2010; Uygun, Avaroğulları ve Oran, 2016). Tüm bu öğretmen yeterliklerinin kazandırılması ve geliştirilmesi ise ancak



öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerine bağlıdır (Yıldırım ve Köklükaya, 2017). Çünkü hazırbulunuşluk öğrenme öğretme sürecindeki becerilerin gerçekleştirilmesinde en önemli faktörlerden biridir (Kaya, 1997).

Hazırbulunuşluk, bir şeyi öğrenebilmek için gerekli ön koşul davranışların kazanılmış olmasıdır (Ülgen, 1997). Yeni bir öğrenme-öğretme sürecinde bireyin sahip olduğu özelliklerin tümü olarak da tanımlanmaktadır (Aydın, 2002). En genel anlamıyla söylemek gerekirse, herhangi bir etkinliği yapmaya; bilişsel, duyuşsal sosyal ve psikomotor açıdan hazır olma halidir (Kaya, 2017). Hazırbulunuşluk, bireyin belli bir beceriyi gerçekleştirebilmesi için önce belirli bir olgunlaşma düzeyine erişmesini, ardından da o beceriye ilişkin gerekli olan ön koşul öğrenmelerini, ilgilerini, tutumlarını ve yeteneklerini kapsamaktadır (Gibson ve Vinogradoff, 1986; akt. Senemoğlu, 2013, s.4). Öğretmenler için hazırbulunuşluk ise hizmet öncesi gördükleri öğretmenlik eğitiminin onları bu mesleğin zorlukları karşısında ne ölçüde hazırladığı ile ilgilidir (Black, 2003). Benzer şekilde öğretmen adayları için hazırbulunuşluk, adayların mesleklerini gerektiği gibi icra edebilmek için kendilerini ne kadar hazır hissettiklerini belirten bir olgu olarak açıklanmaktadır (Mehmetlioğlu ve Haser, 2013). Başka bir deyişle, bir öğrencinin okuma yazma ve temel düzeyde matematik işlemlerini yapmak için nasıl bilişsel becerilere sahip olması gerekiyorsa, bir öğretmenin de kendi alanında öğretme yeterliliğine ilişkin hazırbulunuşluğa sahip olması gerekmektedir.

Öğretmenlik mesleğine başlamadan önce öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince alanlarına yönelik mesleki becerileri kazanıp kendilerini hazır hissetmeleri, onların etkili bir öğretim yapacaklarına dair öz yeterlilik inançlarının yüksek olması açısından önemlidir (Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2007). Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarının öğretmen adaylarına mesleğe yönelik becerileri kazandırıp kazandırmadığı ya da adayların öğretmenlik mesleğine yönelik yeterliklere sahip olup olmadığı, ancak öğretmen adaylarının hazırbulunuşluklarının ortaya çıkarılması ile mümkün olmaktadır (Lewis ve diğer., 1999). Bu doğrultuda çalışmada öğretmen adaylarının mesleğe yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında şu problemlere cevap aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeyleri nedir?
- Öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeyleri; cinsiyetlerine, bölümlerine ve sınıf düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

## **Yöntem**

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluklarını incelemek amacıyla Yıldırım ve Köklükaya (2017) tarafından geliştirilmiş olan “Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

### **Evren ve Örneklem**

Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (n=56), Beden Eğitimi Öğretmenliği (n=62), Sınıf Öğretmenliği (n= 45) ve Türkçe Öğretmenliği (n= 45) anabilim dallarında yer alan 122’si kadın ve 86’sı da erkek olmak üzere toplamda 208 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

### **Veri Toplama Aracı**

Araştırmada veri toplamak amacıyla “Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Ölçeği” kullanılmıştır.

### **Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Hazırbulunuşluk Ölçeği**

Araştırmada kullanılan öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk ölçeği Yıldırım ve Köklükaya (2017) tarafından hazırlanmış ve toplamda 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, iki alt boyuttan oluşmuş ve birinci alt

boyutta 24 madde ve ikinci alt boyutta ise 6 madde yer almaktadır. Yıldırım ve Köklükaya (2017) çalışmalarında bu boyutları isimlendirmemişlerdir. Bu çalışmada, ölçeğin alt boyutlarında yer alan maddelerden yararlanılarak birinci boyut “öğretmen yeterliklerine yönelik hazırbulunuşluk”; ikinci boyut ise “öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluk” olarak isimlendirilmiştir. Araştırmada tekrar Kaiser-Meyer-Olkin testi yapılmış olup Kmo ölçüm değeri 0,956 olarak bulunmuştur. Ayrıca Bartlett sonucu  $\chi^2= 5826,695$  ve Cronbach Alpha değeri de  $\alpha =, 970$  olarak tespit edilmiştir.

### Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizini yapmak amacıyla bir istatistik programından yararlanılmıştır. Yapılmış olan tüm analizlerde anlamlılık düzeyi  $p \leq 0.05$  olarak belirlenmiştir. Araştırmada verilere parametrik ya da parametrik olmayan testlerden hangisinin uygulanacağına karar vermek için normallik testi yapılmıştır. Yapılmış olan normallik testine göre verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada parametrik testlerden t testi ve ANOVA testi yapılmıştır.

### Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde “Öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk ölçeği”nden elde edilen veriler doğrultusunda bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

*Tablo 1: Öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar*

Test	N	M	Sd.	Mod	Medyan	Basıklık	Çarpıklık
Hazırbulunuşluk Ölçeği	208	60	23.13	63	60	1.88	1.44

Ölçekten alınabilecek minimum (30 puan) ve maksimum (150 puan) puanlar dikkate alındığında; 30-70 puan arası düşük hazırbulunuşluk düzeyi, 70- 110 puan arası orta hazırbulunuşluk düzeyi, 110-150 puan arası yüksek hazırbulunuşluk düzeyi olarak yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Köklükaya, 2017: 77). Öğretmen adaylarının ölçekten alabileceği

en yüksek puan dikkate alındığında (150 puan), adaylarının ölçekten aldıkları puanların düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanların ortalaması  $M=60$  olarak bulunmuştur ve bu puan ortalaması adayların düşük hazırbulunuşluk düzeyinde olduğunu göstermektedir.

**Tablo 2: Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Kadın	122	60.73	20.08	206	-2.144	.033
Erkek	86	67.66	26.48			

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine baktığımızda kadın ve erkekler arasında anlamlı derecede farklılık vardır. *Hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -2.144$ ,  $p < .05$ ]. Tablo'daki ortalamalara bakıldığında bu farklılığın erkekler lehine olduğu görülmektedir.

**Tablo 3: Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre öğretmen yeterliklerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Kadın	122	47.88	16.66	206	-2.026	.044
Erkek	86	53.37	22.37			

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre öğretmen becerilerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine baktığımızda kadın ve erkekler arasında anlamlı derecede farklılık vardır. *Öğretmen becerilerine yönelik hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -2.026$ ,  $p < .05$ ]. Tablo'daki ortalamalara bakıldığında bu farklılığın erkekler lehine olduğu görülmektedir.

**Tablo 4: Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Kadın	122	12.85	4.50	206	-2.159	.032
Erkek	86	14.29	5.04			

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine baktığımızda kadın ve erkekler arasında anlamlı derecede farklılık vardır. *Öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -2.159, p < .05$ ]. Tablo'daki ortalamalara baktığımızda bu farklılığın erkekler lehine olduğu görülmektedir.

**Tablo 5: Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA sonuçları**

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplararası	2446.694	3	815.565	1.535	.207
Gruplarıçi	108393.185	204	531.339		
Toplam	110839.880	207			

Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA testine baktığımızda anlamlı derecede bir farklılık yoktur ( $p > .05$ ).

**Tablo 6: Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre öğretmen yeterliklerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA sonuçları**

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplararası	2168.309	3	722.770	1.952	.122
Gruplarıçi	75544.768	204	370.317		
Toplam	77713.077	207			

Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre öğretmen becerilerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA testine baktığımızda anlamlı derecede bir farklılık yoktur ( $p > .05$ ).

**Tablo 7: Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA sonuçları**

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplararası	50.329	3	16.776	.734	.533
Gruplarıçi	4665.089	204	22.868		
Toplam	4715.418	207			

Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin ANOVA testine baktığımızda anlamlı derecede bir farklılık yoktur ( $p>.05$ ).

**Tablo 8: Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
3. Sınıf	125	61.77	22.86	206	-1.399	.163
4. Sınıf	83	66.34	23.41			

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine baktığımızda 3. ve 4. sınıflar arasında anlamlı derecede bir farklılık yoktur. *hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -1.399$ ,  $p>.05$ ]. Ancak tabloya bakıldığında 4. sınıf öğrencilerinin ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

**Tablo 9: Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre öğretmen yeterliklerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
3. Sınıf	125	48.47	19.05	206	-1.541	.125
4. Sınıf	83	52.68	19.69			

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre öğretmen becerilerine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine baktığımızda 3. ve 4. sınıflar arasında anlamlı derecede bir farklılık yoktur. *Öğretmen becerilerine yönelik hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -1.541$ ,  $p>.05$ ]. Ancak tabloya bakıldığında 4. sınıf öğrencilerinin ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

**Tablo 10: Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testi sonuçları**

Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
3. Sınıf	125	13.30	4.69	206	-.530	.597
4. Sınıf	83	13.66	4.90			

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluklarına ilişkin t testine bakıldığında 3. ve 4. sınıflar

arasında anlamlı derecede bir farklılık yoktur. *Öğrenci gelişimine yönelik hazırbulunuşluk* [ $t_{(206)} = -.530, p > .05$ ].

## Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda örnekleme yer alan öğretmen adaylarının genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Konu ile ilgili doğrudan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerini inceleyen çalışmalarda; Yıldırım ve Köklükaya (2017) bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerini düşük bulurlarken, Akhan, Dolmacı ve Altıntaş (2019) çalışmalarındaki öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerini yüksek olarak saptamışlardır. Yıldırım (2015) öğretmen adaylarının mesleki hazırbulunuşluk düzeylerine yönelik yürütmüş olduğu nitel çalışmada ise, adayların genel olarak kendilerini orta düzeyde hazır hissettiklerini, ancak alana yönelik teorik bilgilerini eğitim-öğretim ortamlarında yeterince uygulama fırsatı bulamadıkları için istenilen düzeyde bir hazırbulunuşluğa sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Çalışmalarda elde edilen farklı sonuçların, öğretmen adaylarının kendi fakültelerinde aldıkları eğitim farklılıklarından ya da aldıkları bu eğitimleri gerçek bir öğretim ortamında uygulama fırsatı bulamamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Halihazırda adayların öğrencilik aşamalarında olmaları, kendilerinde gördükleri yetersizliklerin önüne geçilmesi ve öğretmen eğitimi programlarında buna yönelik düzenlemelere gidilmesi açısından önemlidir. Liston ve diğer, (2006), öğretmenliğin ilk yılının ve özellikle ilk ayların disiplin ve yönetim problemlerinin çözümlenmesi açısından zorlu ve sancılı geçebileceğini, bu yüzden öğretmen eğitimi programlarında öğretmenlik uygulamalarına ve öğrenci öğrenmelerine odaklanılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Araştırmada öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre hazırbulunuşlukları incelendiğinde erkek adaylar lehine anlamlı derecede farklılık saptanmıştır. Tezer ve Beyoğlu (2018) da öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye yönelik hazırbulunuşluklarını incelediği çalışmalarında, er-

kek öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerinin kadın adaylara göre anlamlı derece yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak ilgili literatürde cinsiyet değişkeninin hazırbulunuşluk üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı çalışmalara (Akhan ve diğer., 2019; Karademir, 2012) da rastlanılmıştır. Bu durum her adayın aldıkları eğitimi farklı şekilde algıladıkları bu nedenle de farklı şekillerde kendilerini mesleğe hazır buldukları şeklinde ifade edilebilir.

Öğretmen adaylarının okudukları bölümlere göre hazırbulunuşluklarında anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu bulgunun aksine Akhan ve diğer., (2019) hazırbulunuşluk puan ortalamalarının bölümlerine göre anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmişler ve bu durumun öğretim elemanı, eğitim ortamı, eğitim programı ve mesleği tercih etme sebeplerinin etkisinden kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir.

Araştırmada son olarak öğretmen adaylarının hazırbulunuşlukları sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmiştir. Analiz sonuçlarında 3. ve 4. sınıflar arasında anlamlı derecede bir farklılık olmadığı, ancak 4. sınıf öğrencilerinin ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durumun, son sınıf öğrencilerinin öğretmenlik uygulamaları derslerini almalarından ve 3. sınıf öğrencilerine göre biraz daha tecrübeli olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Genel olarak araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerin düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu tarz problemler sadece öğretmenlik alanına özgü değildir. Aslında, yeni bir işe başlayacak birinin hazırbulunuşluğunun düşük olması tüm alanlarda mesleki eğitimi etkileyebilir. Öğretmen eğitimi programları hem öğretmenlerin neye ihtiyacı olduğunu hem de nasıl öğrendiklerini belirleyen kıstaslara sahip olmalıdır. Bu, her şeyden önce program içeriklerinin, etkili öğretime neyin dahil olduğunu ve hangi faktörlerin öğrenci öğrenmelerini etkilediğinin öğretmen adaylarına kazandırılması için organize edilmesi gerektiği anlamına gelir (Darling-Hammond ve Baratz-Snowden, 2007). Bu durum farklı düzeylerdeki öğretmen adaylarının bilgi ve deneyimlerine cevap veren bir dizi lisans ve lisansüstü eğitim programı gerektirmektedir. Elbette tüm öğretmen adaylarının gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayacak tek bir yaklaşım yoktur. Bu yüzden her programda, adayların bağımsız olarak uygulama yapmaları istenmeden önce adaylara öğrenme-



nin, gelişimin, programın ve alan öğretiminin temelleri kazandırılmalıdır. Bununla birlikte öğretmen yetiştirme programlarında, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine daha iyi hazırlanmaları, öğrenim sürecinde kazandıkları alan eğitimi ve öğretmenlik mesleği ile ilgili bilgi, beceri ve davranışları gerçek bir öğretim ortamı içinde kullanabilme yeterliliğine ilişkin uygulama çalışmalarına da ağırlık verilmelidir.

İleriki araştırmalar için; farklı üniversitelerde ve branşlar özelinde öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeyleri incelenebilir. Farklı branşlarda halihazırda hizmet veren öğretmenlerin hazırbulunuşluk düzeyleri araştırılabilir ve hem kendi meslektaşları ile hem de aynı alandaki öğretmen adayları ile karşılaştırmalar yapılabilir. Hazırbulunuşluğa ilişkin öğretmen adaylarının hizmet öncesi ve hizmet içi düzeylerinin tespitine yönelik boylamsal çalışmalar da ayrıca ilgili alana katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, adayların hazırbulunuşluk düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğuna dair nitel çalışmalar yürütülebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Investigation Of Teacher Candidates' Readiness  
Levels For Teaching Profession**

\*

Emin Tamer Yenen - Ahmet Durmaz

*Neveşehir Hacı Bektaş-ı Veli University*

In order to increase the quality of education and student achievement, it is necessary to increase the quality of the teaching process (Dursun, 2017). The quality of the teaching process can only be increased through successful and highly qualified teachers (Darling-Hammond and Bransford, 2005; Liston, Whitcomb and Borko, 2006). Although the educational programs implemented in educational institutions meet today's standards, and there are tools and materials that are suitable for the latest technologies, they will not make any sense if the teachers who implement them are not qualified (Dedebali, Ulaş and Dursun, 2018). Improving teachers' knowledge and skills, attitudes and values, and in other words increasing their competences are important in ensuring that students receive quality education (Boston, 1999). In this context, pre-service trainings of prospective teachers come to the forefront in terms of qualified education.

It is important that prospective teachers gain professional skills and feel ready for their fields during their undergraduate education before they start teaching profession, because they have high self-efficacy beliefs that they will make effective teaching (Tschannen-Moran and Woolfolk Hoy, 2007). In this context, it is only possible to find out whether teacher education programs provide teacher candidates with the skills related to the profession or whether the candidates have competencies related to teaching profession (Lewis et al., 1999). In this direction, the aim of this study is to examine the pre-service teachers' readiness levels for the profession.

In the research in order to determine teacher candidates' readiness for teaching profession "Readiness Scale for Teaching Profession" developed

by Yıldırım ve Köklükaya (2017) was used. In the research, survey model which is one of the quantitative research methods was used.

The study was conducted, in the 2018-2019 academic year at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Faculty of Education with a total of 208 students, 122 women and 86 men who are in the departments of Social Sciences Teacher Education (n = 56), Physical Education Teacher (n = 62), Primary School Teacher (n = 45) and Turkish Teacher (n = 45).

The readiness scale for the teaching profession used in the study was prepared by Yıldırım and Köklükaya (2017) and it consists of 30 items in total. The scale consists of two sub-dimensions and 24 items in the first sub-dimension and 6 items in the second sub-dimension. Yıldırım and Köklükaya (2017) did not name these dimensions in their studies. In this study, the first dimension was named readiness for teacher competencies; the second dimension was named readiness for student development by using the items in the sub-dimensions of the scale

In the research, a statistical program was used to analyze the data. In all analyzes, the significance level was determined as  $p \leq 0.05$ . In the study, normality test was performed to determine which of the parametric or non-parametric tests were applied to the data. According to the normality test, the data were distributed normally. In this respect, t test and ANOVA test were performed which are from the parametric tests.

As a result of the research, it was determined that the pre-service teachers' readiness levels for teaching profession were low. In the studies examining the pre-service teachers' level of readiness for teaching profession directly related to the subject; Yıldırım and Köklükaya (2017) found that the readiness levels of prospective teachers were low, similar to the results of this study, while Akhan, Dolmacı and Altıntaş (2019) found that the readiness levels of prospective teachers were high. In his qualitative study, which was conducted by prospective teachers about their professional readiness levels, Yıldırım (2015) stated that, the prospective teachers were ready at medium level in general, but they did not have the desired level of readiness because they did not have the opportunity to apply their theoretical knowledge in the educational environments.

When the candidates teachers' readiness according to gender variable was examined, a significant difference was found in favor of male candi-

dates. Tezer and Beyoğlu (2018), in their studies examining the pre-service teachers' readiness for mobile learning, found that male pre-service teachers' readiness levels were significantly higher than female pre-service teachers.

There was no significant difference in the readiness of the teacher candidates according to their departments. Contrary to this finding, Akhan et al. (2019) found that readiness scores averages differ significantly according to their departments and this situation may be caused by the effects of instructor, education environment, education program and reasons for choosing profession. Finally, the pre-service teachers' readiness was examined according to the grade level variable. The results of the analysis showed that there was no significant difference between 3rd and 4th grades, but the average of 4th grade students was higher than 3rd grade students.

For further research; the readiness level of teacher candidates in different universities and branches can be examined. The readiness levels of the teachers currently serving in different branches can be searched and comparisons can be made both with their colleagues and with the teacher candidates in the same field. Longitudinal studies aimed at determining pre-service and in-service levels of teacher candidates regarding readiness will also contribute to the related field. In addition to this, qualitative studies can be conducted on the factors affecting the readiness levels of the candidates.

## Kaynakça / References

- Akhan, O., Dolmacı, A., ve Altıntaş, S. (2019). Son sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin belirlenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 55-64.
- Aydın, B. (2002). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. (Ed. B. Yeşilyaprak) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Black, M. W. (2003). *A study of first-year teachers and their principals: Perceptions of readiness among participants from traditional and non-traditional teacher preparation programs*. Unpublished doctoral dissertation. Fayetteville State University.

- Boston, K. (1999). Enhancing the status of the teaching profession. *Unicorn*, 25(1), 7-14.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Darling-Hammond, L. D. (2006). *Powerful teacher education: Lessons from exemplary programs*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Darling-Hammond, L., ve Baratz-Snowden, J. (2007). A good teacher in every classroom: Preparing the highly qualified teachers our children deserve. *Educational Horizons*, 85(2), 111-132.
- Darling-Hammond, L., ve Bransford, J. (Eds.). (2005). *Preparing teachers for a changing world: What teachers should learn and be able to do*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dedebali, N. C., Ulaş, K. ve Dursun, F. (2018). Hiçbir eğitim sisteminin kalitesi öğretmenin kalitesini aşamaz. *Turkish Studies*, 13(27), 531-546.
- Dursun, F. (2017). Evaluation of teachers' opinions relating improving qualification in teaching process. *European Journal of Education Studies*, 3(11), 104-131. Doi: 10.5281/zenodo.1043598.
- Gözütok, F. D. (2006). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Karademir, N. (2012). *Coğrafya öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerine yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, A. (2017). *Eğitim psikolojisi*. (Geliştirilmiş 10. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Lewis, L., Parsad, B., Carey, N., Bartfai, N., Farris, E. ve Smerdon, B. (1999). *Teacher quality: A report on the preparation and qualifications of public school teachers*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Liston, D., Whitcomb, J., ve Borko, H. (2006). Too little or too much: Teacher preparation and the first years of teaching. *Journal of Teacher Education*, 57(4), 351-358. Doi: 10.1177/0022487106291976.
- MEB, (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara. [http://oygm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_12/11115355\\_YYRETMENLYK\\_MESLEYY\\_GENEL\\_YETERLYKLERY.pdf](http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf) adresinden 14. 06. 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Mehmetlioğlu, D. ve Haser, Ç. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının mesleğe hazırbulunuşlukları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 91-102.

- Özcan, M. (2019). An analysis of prospective teachers' anxiety of not being appointed to teachership. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 6(1), 195-204.
- Pantic, N. ve Wubbels, T. (2010). Teacher competencies as a basis for teacher education – views of serbian teachers and teacher educators. *Teaching and Teacher Education*, 26, 694–703.
- Rosas, C. ve West, M. (2011). Pre-service teachers' perception and beliefs of readiness to teach mathematics. *Current Issues in Education*, 14(1), 1-23.
- Saracaloğlu, A. S. ve Yenice, N. (2009). Investigating the self-efficacy beliefs of science and elementary teachers with respect to some variables. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(2), 244- 260.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. (23. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Shulman, L. (1986). Those who understand: Knowledge Growth in Teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
- Şişman, M. (2009). Öğretmen yeterlilikleri: Modern bir söylem ve retorik. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(3), 63-82.
- Tezer, M. ve Beyoğlu, D. (2018). How do preservice teachers' readiness and attitudes towards mobile learning affect their acceptance of mobile learning systems?. *TEM Journal*, 7(4), 875-885.
- Tschannen-Moran, M. ve Woolfolk-Hoy, A. (2007). The differential antecedents of self efficacy beliefs of novice and experienced teachers. *Teaching and Teacher Education*, 23(6), 944-956.
- Uygun, K., Avaroğulları, M. ve Oran, M. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(21), 417-436.
- Ülgen, G. (1997). *Eğitim psikolojisi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Yıldırım, E. G. ve Köklükaya, N. (2017). Öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk ölçeğinin geliştirilmesi ve fen bilgisi öğretmen adaylarının hazırbulunuşluk düzeylerinin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 67-82.
- Yıldırım, N. (2016). Professional readiness level of teacher candidates: Qualitative evaluation. *Journal of Education and Training Studies*, 4(3), 72-81.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Yenen, E. T. ve Durmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 922-940. DOI: 10.26466/opus.594671

## Examining the Problem Solving Skills of the 4<sup>th</sup> Grade Primary School Students with Regards to Data Handling

DOI: 10.26466/opus.579427

\*

Yılmaz Mutlu\* - Mehmet Hayri Sarı

\* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muş / Türkiye

E-Posta: [y.mutlu@alparslan.edu.tr](mailto:y.mutlu@alparslan.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-4265-856X](https://orcid.org/0000-0002-4265-856X)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir/ Türkiye

E-Posta: [mehmethayrisari@gmail.com](mailto:mehmethayrisari@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-7159-2635](https://orcid.org/0000-0002-7159-2635)

### Abstract

*The study aims to examine 4<sup>th</sup> grade primary school students' problem solving skills in data handling. The participants in the study consisted of 90 primary school students in total, 41 of whom were girls and 49 were males. The study group included students from selected 4th grades of three state elementary schools at middle socio-economic level which were located in Muş. A data handling problem that requires frequency, tally and column chart to be used as a data collection tool. In calculating students' scores, a rubric (Danielson & Hansen; 2016) was used. Problem solving approach, accuracy and precision, written communication are considered as variables with four levels in this rubric. When the scores of the students were examined, it was determined that the scores of the problem solving approach and accuracy scores were relatively higher than the written communication scores. The difference between the written communication scores of the girls and the communication scores of the boys was found to be significantly in favor of the girls. It was also determined that 91% of all students can draw a frequency chart, 83% can draw a tally chart, and only 63% can draw a column chart. The following recommendations can be made in line with the results obtained. Students should be given the chance in mathematics class and exams to explain, verbally and in writing, what they did and how they did. Furthermore, considering that the students had more difficulties in creating a column graph-ic than other types of graphics, more time could be allocated to activities related to drawing and read- ing column graphics.*

**Keywords:** *Problem solving skills, Written communication, Data handling, Primary mathematics*



## İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Veri İşleme Konusundaki Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi

\*

### Öz

*Bu çalışmanın amacı, ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin veri işleme konusundaki problem çözme becerilerini incelemektir. Katılımcılar 41'i kız, 49'u erkek olmak üzere toplam 90 ilkokul öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak sıklık, çeteleme ve sütun grafiği gerektiren bir veri işleme sorusu kullanılmıştır. Öğrencilerin yanıtları bir değerlendirme rubriği (Danielson ve Hansen; 2016) kullanılarak hesaplanmıştır. Değerlendirme rubriğinde problem çözme yaklaşımı, doğruluk ve kesinlik, yazılı iletişim dört seviyeli değişkenler olarak kabul edilmektedir. Öğrencilerin puanları incelendiğinde, problem çözme yaklaşımı ve doğruluk puanlarının yazılı iletişim puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kızların yazılı iletişim puanları ile erkeklerin yazılı iletişim puanları arasındaki fark, kızların lehine anlamlı bulunmuştur. Ayrıca tüm öğrencilerin %91'inin sıklık tablosunu, % 83'ünün bir çeteleme tablosu ve sadece %63'ünün bir sütun grafiğini çizebildiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler yapılabilir. Matematik derslerinde ve sınavlarında öğrencilere sözlü ve yazılı olarak ne yaptıklarını ve nasıl yaptıklarını açıklama şansı verilmelidir. Ayrıca, öğrencilerin sütun grafikleri oluşturmada diğer grafik türlerinden daha fazla zorluk yaşadıkları göz önüne alındığında, sütun grafikleri çizme ve okuma ile ilgili etkinliklere daha fazla zaman ayrılabilir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Problem çözme becerileri, Yazılı iletişim, Veri işleme, İlkokul matematiği*

## Introduction

In the modern world, students are not only expected to have a grasp of a mathematics-related subject, but they are also expected to establish a relation between mathematics-related issues and other issues and subjects, to express mathematical concepts in a mathematical language, to make use of thinking skills between concepts and to develop problem solving skills. Gaining problem solving skills is particularly important for an individual in today's world (Tertemiz, 2017). Hence, it is safe to claim that problem solving would be among the most prominent skills in the future. An integral part of the education programs being used by Western countries since the early eighties is a problem solving-based learning approach (Baki, 2018; Schoenfeld, 1992). In recent years, international exams such as TIMSS, PISA, PIRSL tend to include more problem-solving related questions than before, which is a clear indication of the significance of this skill.

## Problem solving

Problem is a case that stirs the feeling of solving in an individual and does not have a readily available solution procedure but it could be possible for the individual to overcome the situation by using his/her existing knowledge and experiences (Olkun and Toluk-Uçar, 2018). On the other hand, problem solving is to assume a task or which there is no previously known method of solution (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). During problem solving process, an individual is required to have a good grasp of available data, develop suitable plans and strategies for solution, implement the developed plans and strategies to obtain a result and to check the validity of the obtained result (Bayazit and Aksoy, 2012).

Problem solving is regarded as a tool to develop thinking capabilities (Schoenfeld, 1985). Problem solving opens a new path for children's mathematical thinking abilities (Charlesworth and Leali, 2012). Therefore, states nowadays seem to concentrate on teaching mathematics through problem solving oriented methods rather than shifting the whole attention towards trying to teach problem solving skills in mathematics (Liljedahl, Santos-Trigo, Malaspina and Bruder, 2016). For instance, National Council

of Teachers of Mathematics [NCTM] (2000) has placed problem solving at the Center of teaching mathematics in all levels of education including preschool era, in order to improve problem solving skills of students and to help them apply such skills into various conditions they may have during daily life. In Turkey, on the other hand, primary school mathematics teaching programs included problem solving-related purposes and descriptions from 1926 to 2015 (Artut and Dinç, 2015). Programs put into use after 2005 has taken problem solving as an important process skill rather than considering it as a mere tool to teach other mathematics subjects (Artut and Tarım, 2016).

From a development phase perspective, experiences and skills acquired during early ages are said to be highly important. In particular, acquiring problem solving skills at an early age provides a tool to develop mathematical understanding of young children. Because previously conducted studies have indicated that individuals who fail to acquire problem solving skills at earlier ages are less successful in problem solving in their older ages (Jordon et al., 2003, Anderson, 2010; Grimm 2008). Without any problem solving skills, the benefits and power of mathematical ideas are highly restricted (NCTM, 2000).

### **Assessment of problem solving process**

Problem solving is a mental skill and it is difficult to observe it directly. To organize educational activities aiming to provide problem solving skills, the observable behaviours comprising this process need to be identified. Unless problem solving attitudes for different types of problem are identified, it is highly difficult to develop productive and effective education programs to develop problem solving skills (Erden, 1986). Therefore, student actions and written responses need to be monitored and they must allow the teacher to concentrate on students' cognitive and metacognitive skills and to establish an opinion related to their cognitive understanding levels (Ekici and Demir, 2018). There are different types of processes in literature with regards to assessing problem solving skills (Barmby, Bolden and Thompson, 2014; Danielson and Hansen, 2016). These are SOLO taxonomy, assessing creativity, assessing metacognition and problem solving processes (Barmby, Bolden and Thompson, 2014).

*SOLO taxonomy* has been developed by Biggs and Collis (1982) and it is assessing the thinking levels of children. Taxonomy consists of five levels. In the pre-structural level, the responses by children towards problems display indifference. In the non-structural level, there is only a single relevant direction taken into consideration during the problem solving process. In the multi-structural level, there are a number directions taken into consideration during problem solving process, even though the connections are not well associated. Relational level is to regard different aspects in problem solving process as a whole. Extended abstract level on the other hand, is where thought is taken into another abstraction or generalization level (Barmby, Bolden and Thompson, 2014).

*Assessing metacognition*, one of the problem-solving process assessment methods, is where students are examined under the criteria of metacognitive thinking processes, planning, monitoring, assessment and reflection (Barmby, Bolden and Thompson, 2014). With the purpose of self-proving the accuracy of procedure steps realized by the students during the problem solving process, students perform metacognitive questioning to assess as well as to monitor the process (Serin and Korkmaz, 2018).

In *problem solving processes*, processes that have the same basic content but are defined in different steps and different orders by the researchers are used to assess problem solving skills. For instance, Bourke and Stacey (1988) discuss a five-step process in assessing problem solving process. These are; inference (understanding a problem and distinguishing more important information), the method used in problem solving (the applicability of the method), accuracy in calculation, accuracy of result and the description quality of the solution (Barmby, Bolden and Thompson, 2014). Toh et al., (2009) on the other hand, report a four-step process which they have developed in consideration of Polya's problem solving stages. These are; understanding the problem (looking at the emotions related to problems, perceived difficulties and the approaches for understanding the problem), developing a plan (what are the key concepts and the resources required to tackle the problem, preparing a plan), implementation of the plan (decisions taken during any of the calculations, details of mathematical steps), controlling and generalization (taking control, expressing possible adaptations and generalization of the problem) (Barmby, Bolden and Thompson, 2014).

One of the tools that is contained in *using problem solving processes* as well as in this study is the problem solving skill assessment rubric developed Danielson and Hansen (2016). The assessment rubric is consisting of three variables. These are; problem solving approach; accuracy and precision and communication. “Problem solving approach” is expressing the ability of the students to understand a problem, organize the compounds, strategy selection and application skill or the method of solving an issue. “Accuracy and precision” is an expression that collectively refers to students’ procedural fluency and whether a response is reasonable or not, and the ability to double check the reasonability by using another model or strategy. Finally the “communication” of the students is assessed. Most of the performance tasks in this collection require the students to describe their opinions verbally or in writing. When doing this, the students are asked to participate in the modelling of mathematics, and to use the structure and reasons just like a mathematician (Danielson and Hansen, 2016).

Beyond the skill and concept that can be assessed by a multiple-choice test, the tasks assigned to children must allow to assess competency through practices that prove implementation, strategic thinking and a deeper understanding (Danielson and Hansen, 2016). Because problem solving process should not be limited to taking responses from students. If problem solving is the focal point mathematics than the standard of reasoning and proof should emphasize logical thinking that helps us to decide and understand our responses. Students need to develop a skill of providing a logical reason as a supplemental part of each answer. Students need to learn the value of proving ideas through logical evidence (Van De Walle, Karp and Bay-Williams, 2012). Furthermore, one of the significant process with a key role in developing problem solving skills is the ability to provide valid and logical explanations of why the problem is right (Baki, 2018).

## **Data handling**

Data handling plays an important role in mathematics education, because it covers real-life situations and helps students to develop their critical thinking skills (Reys, Lindquist, Lambdin and Smith, 2009). Data handling

is a mathematics compound that is using mathematical tools to collect, organize, represent and interpret mathematical data to solve real-life issues (Naidoo and Mkhabela, 2017; Julius, Mun, Abdullah, Mokhtar and Suhairrom, 2018). Data handling, statistics and probability provide a meaningful context to encourage problem solving and critical thinking, develop communication and the sense of digits and help in calculation activities (Reys, Lindquist, Lambdin and Smith, 2009).

Data handling provides a connection between statistics, probability and other subjects of mathematics or different interdisciplinary subjects. Looking at primary school mathematics program, one can see that the expectation from students is to follow the steps of creating researchable questions, collect data, handle and analyse data and interpret results. In this process the target is to make the students create a problem, be able to use different indication styles to represent the data obtained from problem solutions, read the given figures, tables, graphics and to ensure transition between the different indication styles (MEB, 2017). Therefore, in primary school it includes data handling, data collection and recording and representing them afterward in a manner that is meaningful for others. Data handling constitutes an integral part of students' mathematical understanding. Students need to be introduced to the concept of data handling at an early age, because they will be using and developing this skill throughout their school life (Julius, Mun, Abdullah, Mokhtar and Suhairrom, 2018).

In a global sense, international assessments reveal that students do not display a good performance with regards to data handling (Naidoo and Mkhabela, 2017). For instance, a study conducted in Turkey has revealed that students are having difficulties in creating research questions, collecting, organizing and representing data, analyzing and interpreting data, creating and interpreting tables, graphics and schemas from different representation types of data (Hacısalıhoğlu-Karadeniz, 2016). Similarly, a study conducted by Rodrigues (1994) has also revealed that students are having difficulties in data handling.

Through data handling, students develop their data collection, organization, representing, interpreting, analyzing and reporting skills (Adu and Gosa, 2014). Furthermore, it is also deemed to be important in revealing the thinking processes of students when solving problems, as data

handling is related to the subjects of mathematics, subjects in other classes as well as daily life. In the current study, the problem solving skill assessment rubric developed by (Danielson and Hansen (2016) has been used with the purpose of revealing the thinking processes of students in terms of data handling. The reason for using problem solving skill assessment rubric as an assessment tool is the fact that it has been designed to provide a comprehensive picture of students' conceptual understanding and procedural knowledge through problem solving approach, accuracy and precision and communication (Danielson and Hansen, 2016). In this sense, answers have been sought for the below research questions:

- What is the problem solving approach, accuracy and precision and written communication variable score distributions of primary school 4<sup>th</sup> grade students?
- Is there a significant difference between the average scores of primary school 4<sup>th</sup> grade students' problem solving approach, accuracy and precision and written communication variables in terms of gender?
- Is there a significant difference between the average scores of primary school 4<sup>th</sup> grade students' problem solving approach, accuracy and precision and written communication variables?
- What is the distribution of primary school 4<sup>th</sup> grade students in terms of being able to create column, tally and frequency graphics?

## Methodology

The current study has been conducted with instrumental case study pattern, one of the case study types. A case study is defined a detailed and systematic description of a sample case with defined limits (Stake, 1995, Merriam, 2013). Stake (2005) divides case studies into three groups, which are intrinsic, instrumental and collective. In instrumental case studies, phenomena that are existing but are not easily spotted at first glance are examined and revealed. As such, the problem-solving skills of primary school 4<sup>th</sup> grade students are examined over four levels within the context of three variables.

## Participants

The participants in the study consisted of 90 fourth grade primary school students in total, 41 of which whom girls and 49 were boys. The study group included 4<sup>th</sup> grade students from three state elementary schools with middle socio-economic levels located in Muş. The schools were chosen from the middle socio-economic level because of a reluctance to include in the study extreme examples which might bring in very positive or negative factors (at least with regard to resource factors). Also, the aim was to examine and interpret data from ordinary/mainstream schools.

## Data collecting tool and process

A data handling problem that requires frequency, tally, and column chart to be used as a data collection tool. The following problem was created considering the data handling outcomes of the fourth grade mathematics course. To help the students to demonstrate their written communication skills, the problem had to be as simple and understandable as possible.

“A teacher researched to determine the favourite season of the students. The teacher reached the conclusion that there are nine students who love spring, five who love summer, four who love autumn, and six who love winter. In line with this information, create frequency, tally, and column charts.” The problem statement was created with the help of the 4<sup>th</sup> grade mathematics textbook of the Ministry of Education in Turkey. In order to check whether the questions had content validity, they were sent to be reviewed by class teachers who have taught or are teaching fourth grade (3 teachers), mathematics educators (1 professor, 1 assistant professor and 1 research assistant), a program development expert (1 associate professor) and a measurement and evaluation expert (1 assistant professor).

Also, the students were asked to write how they solved the problem. However, no time limitation was made for the problem solving of the students. The students completed the problem solving in approximately 8-12 minutes.



## Analyzing data

The rubric shown in Figure 1 (Danielson and Hansen; 2016) was used in determining students' scores by using three variables. Rubric allows each variable to be evaluated at four levels. The criteria and explanations given for each level in the rubric allow for more reliable scoring. After calculating the scores some analysis were performed. Firstly, frequencies and percentages of student responses were determined through the levels of each variable. Then an independent sample t test was made to determine whether there were differences between male and female students in terms of problem solving approach, accuracy and certainty and communication skills. Also, paired sample t-tests were conducted to determine whether there were significant differences between the students' scores. Along with these, the average score of students' problem solving approach, accuracy and precision, written communication were determined. Finally, the percentages of students' tally charts, frequency charts and column charts were calculated.

	Level One	Level Two	Level Three	Level Four
Problem Solving Approach	The chart is unorganized; incomplete.	The chart is mostly organized; not in the format suggested and information is incomplete.	The chart is organized and include numbered rows: observation statements and equations.	The chart is well organized and complete.
Accuracy and Precision	The chart and statements have major computation errors.	The chart and statements have mostly accurate computation.	The chart, equations and statements reflect accurate computations.	The chart, equations and statements reflect advanced computation strategies and operations.
Written Communication	The explanation is unclear.	The explanation shows an incomplete understanding of data handling and drawing charts.	The explanation include the visual model, equations and mathematical language.	The explanation is clear with new generalizations about data handling and drawing charts.

Figure 1. Adapted from Danielson and Hansen (2016).

## Findings

In this section, data obtained with the rubric variations and graphic types have been shared after being analysed based on gender and total number of students. Table 1 provides the distribution of student responses per

level, on the basis of problem solving, accuracy and precision and written communication variables.

*Table 1. Distribution of students responses based on variables*

<b>Variables</b>	<b>Level</b>	<b>Girls</b>	<b>Boys</b>	<b>Total</b>	<b>Percentage</b>
Problem solving approach	1	3	6	9	10,0
	2	1	9	10	11,1
	3	16	18	34	37,8
	4	21	16	37	41,1
Accuracy and precision	1	3	5	8	8,9
	2	3	10	13	14,4
	3	12	12	24	26,7
	4	23	22	45	50,0
Written communication	1	14	28	42	46,7
	2	14	13	27	30,0
	3	4	7	11	12,2
	4	9	1	10	11,1

Table 1 indicates that 41% of the students are at the fourth level of problem solving approach, in other words they can well organize and complete graphics, but at the same time, 10% of the students are incompetent in terms of this problem solving approach. If Levels 3 and 4 are deemed to be successful levels, then around 80% of the students can be deemed to have succeeded terms of problem solving approach.

When problem solving process is assessed in terms of accuracy and precision variable, around 9% of the students made great mistakes when drawing graphics while 50% were able to wholly complete frequency, tally and column graphics.

Under the written communication variable, around 11% of the students were able to express in a clear and comprehensible manner how they had solved the problem while around 47% failed to provide a clear explanation on how the problem was solved.

**Table 2. Comparison of problem solving approach, accuracy and precision and communication variables**

	M	Sd	t	p
Problem solving approach	3,10	0,96	-1,35	1,79
Accuracy and precision	3,17	0,98		
Problem solving approach	3,10	0,96	-11,19	.00
Written communication	1,87	1,01		
Accuracy and precision	3,17	0,98	11,36	.00
Written communication	1,87	1,01		

Table 2 provides the dependent groups t test analysis outcomes, which have been conducted to determine whether there are any significant differences between problem solving approach, accuracy and precision and written communication averages. Table 2 indicates that there is no significant difference between the problem solving approach and accuracy and precision variable averages [ $t(90) = -1,35, p < .05$ ], the difference between problem solving approach and written communication skill average scores is significant [ $t(90) = -1119, p < .05$ ], and the difference between accuracy and precision and written communication skill average scores is also significant [ $t(90) = 11,36, p < .05$ ].

**Table 3. Comparison of problem solving approach, accuracy and precision and communication according to gender.**

	Groups	N	M	Sd	t	p
Problem solving approach	Girls	41	3,34	0,85	2,23	.028
	Boys	49	2,89	1,00		
Accuracy and precision	Girls	41	3,34	0,91	1,44	.152
	Boys	49	3,04	1,04		
Written communication	Girls	41	2.20	1.14	2.81	.006
	Boys	49	1.61	0.81		

Looking at Table 3, addressing the variables from a gender perspective, the average scores of girls were higher from the boys in all three variables (problem solving approach 3,34 -2,89, accuracy and precision 3,34-3,04, written communication 2.20-1.61). In terms of written communication, the score difference between girls and boys has increased. An independent

groups t test analysis has been performed to determine whether the difference between average scores of girls and boys is significant. In terms of problem solving approach, the difference between groups has been observed to be significant in favour of the girls [ $t(90)= 2,23, p < .05$ ]. There was no significant difference [ $t(90)= 1,44, p < .05$ ] between accuracy and precision variable averages, but a significant difference in favour of girls has been observed between the written communication average scores of the groups [ $t(90)= 2.81, p < .05$ ].

*Table 4. Distribution of student responses based on charts*

Chart	Girls	Boys	Total	Percentage
Frequency	38	44	82	91,1
Tally	35	40	75	83,3
Column	31	32	63	70,0

Looking at Table 4, it can be seen that during the problem solving stage around 90% of the students were able to draw the frequency graphic, around 83% of the students were able to draw the tally graphic, while 70% of the students were able to draw column graphic. When these values are compared, it is possible to claim that students had more difficulties in drawing column graphic than other types of graphics.

## Conclusion and Discussion

Problem solving is the building stone of mathematics program. Problem solving opens-up a window for children's mathematical thinking and it is an important tool for assessing students' mathematic-related ideas (Charlesworth and Leali, 2012). During the problem-solving process, control and assessment skill (Serin and Korkmaz, 2018; Van De Walle, Karp and Bay-Williams, 2012), presenting an environment where the students can read and express what they have read in their own words (Ekici and Demir, 2018) are issues that should not be ignored. The purpose of this study was to assess the problem-solving skills of primary school 4<sup>th</sup> grade students based on data handling. The results obtained in line with this purpose are as follows:

Majority of the participating students were able to well organize and complete the graphics in terms of data handling. When problem solving process is assessed from the perspective of accuracy and precision variable; students were able to fully complete frequency, tally and column graphics. Students being able to well-organize the graphics, as well as being successful in fully completing frequency, tally and column graphics during the problem solving process are in parallel with literature findings. For instance, a study conducted by Kaytancı (1999) has concluded that students failed to display the attitudes to draw figures or sketches and to confirm the correctness of the problem during the problem solving skill process. In a similar way, a study conducted by Gökçurt and Soylu (2013) has revealed that students were unable to effectively use the sense of meaning during the problem solving process, failed to correctly describe the contents of the problem and correctly explain the meaning of the values they have obtained and were also unable to transform the relational expressions of the problems into the right equations. The probable reason for the differences between the findings could be associated with the fact that data as a subject is in the curriculums of primary school and secondary school mathematics program as one of the basic learning areas such as geometry and measurement. Because in the 2005 program, data target and acquirements have been addressed within a holistic process and harmonized with current tendencies in the field of statistics when compared to previously published programs (1983, 1990 etc.). This approach has become particularly more obvious in the renewal of primary school mathematics program in 2015. Until the year 2005, mathematics programs expected data and graphics to be formed with the help of teachers, but along with the 2015 program the expectation shifted towards the students from 1<sup>st</sup> grade onwards to form graphics related to acquirements from data and graphics (Ader, 2015). Therefore, it can be said that students were not granted sufficient amount of practice in learning-teaching process in the past, as previous programs expected the graphics to be formed by the teachers first and then by the students.

Another finding acquired from the study is related to the written communication skills of the students. With regards to the written communication dimension of the problem solving process, students had difficulties in providing a comprehensible description of how they have solved the

problem. A study conducted by Yüzerler and Doğan (2012) reported that the majority of students failed, either completely or partially, to use an appropriate mathematical language when expressing their mathematical thoughts. Written communication provides the students with the chance to convey ideas, feelings and experiences that can develop their critical thinking, sound reasoning and problem solving skills. Furthermore, writing to describe their thinking processes is a way for students to bind their ideas into solutions (Fuehrer, 2009). It is among the goals of mathematics class to have correct use of mathematical terminology and language for a logical description and sharing of mathematical ideas (Ministry of National Education, 2018). In this context, one can claim that the unsatisfactory performance of students in written communication is a significant deficiency in terms of mathematical competency. The explanations of students with regards to problem solving strategies and reasoning and developing their skills such as note taking and writing to explain the response to a question are deemed to be important for the problem solving process.

With regards to the finding related to whether data handling related problem solving skill process had any significant difference between genders, gender variable did not yield any significant difference in terms of precision and accuracy variable, but there was a significant difference in favour of girls in terms of problem solving approach and written communication. Girls were more successful than boys during the problem solving process in terms of understanding a problem, organizing its components, selecting and implementing a strategy and on finding ways to solve a problem. Similarly, girls were again more successful than boys when it came to expressing their thoughts in writing under the scope of written communication dimension. This finding of our study is parallel to the study conducted by Selamet (2014). Another conclusion of this study is that girls were more successful than boys in terms of solving problems related to graphics. Kaynar (2012), however, reported that gender variable is not an effective factor on problem solving skills related to frequency table reading, interpreting, calculation and graphic drawing. In another study by Kaynar and Halat (2012), no significant difference has been observed between the success levels of boys and girls in terms of reading and

interpreting run charts and histogram graphics but boys were more successful in reading and interpreting pie charts.

The primary school 4<sup>th</sup> grade students participating in the study problem have been more successful in drawing frequency and tally graphics when compared to drawing column graphic. They had more difficulties in drawing the column graphic than in other types of graphics. A study conducted by Selamet (2014) revealed that students were most successful in the run chart when compared to column and frequency graphics. Another study by Kaynar (2012) has revealed that students had great difficulties in conveying data from frequency chart into graphics in Kaynar and Halat's (2012) study, students were most successful in drawing run chart, followed by histogram and then pie chart.

In summary, the findings of the study were as follows; during the problem solving process, students were generally successful in problem solving approach and solution but majority of the students were unable to clearly express themselves when asked to explain in writing their method of solving the problem, and they had the most difficulty in creating a column chart when compared to other types of graphics. In this context, students should be given the chance in mathematics class and exams to explain, verbally and in writing, what they did and how they did. This would help to enhance their communication skills. Furthermore, considering that the students had more difficulties in creating a column graphic than other types of graphics, more time could be allocated to activities related to drawing and reading column graphics.

The current study is limited to data handling learning and a problem defined within this field of learning. Furthermore, the participants of the study are limited to primary school fourth grade students. Studies to be conducted in the future could increase the amount of fields of learning and the variety of problem situations and participants could be selected from different levels and classes.

## Kaynakça / References

- Adu, E. O., and Gosa, L. J. (2014). The teaching and learning of data-handling in primary schools: south african Experience. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(23), 814.
- Baki, A. (2018). *Matematiği öğretme bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Barmby, P., Bolden, D., and Thompson, L. (2014). *Understanding and enriching problem solving in primary mathematics*. Critical Publishing.
- Charlesworth, R., and Leali, S. A. (2012). Using problem solving to assess young children's mathematics knowledge. *Early Childhood Education Journal*, 39(6), 373-382.
- Danielson, C., and Dragoon, J. (2016). *Performance Tasks and Rubrics for Upper Elementary Mathematics: Meeting Rigorous Standards and Assessments*. Routledge.
- Erden, M. (1984). İlkokulların birinci devresine devam eden öğrencilerin dört işleme dayalı problemleri çözerken gösterdikleri davranışlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 105-113.
- Gökkurt, B., and Soylu, Y. (2013). Öğrencilerin problem çözme sürecinde anlam bilgisini kullanma düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 469-488.
- Jordan, N. C., Hanich, L. B. and Kaplan, D. (2003). A longitudinal study of mathematical competencies in children with specific mathematics difficulties versus children with comorbid mathematics and reading difficulties. *Child Development*, 74, 834-850.
- Julius, E., Mun, S. H., Abdullah, A. H., Mokhtar, M., and Suhairom, N. (2018). Using digital smart board to overcome higher order thinking skills learning difficulties in data handling among primary school students. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (IJIM)*, 12(7), 43-59.
- Kaytancı, N. (1998). İlköğretim dördüncü sınıf matematik öğretiminde öğrencilere problem çözme ile ilgili kritik davranışların kazandırılmasında öğrenme düzeyinin belirlenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Liljedahl, P., Santos-Trigo, M., Malaspina, U., and Bruder, R. (2016). *Problem solving in mathematics education*. Springer, Cham.



- Karadeniz-Hacısalihoğlu, M. (2016). Beşinci sınıf öğrencilerinin veri işleme konusundaki kazanımlara ulaşabilme durumlarının belirlenmesi [Determining the data processing learning domain attainments of 5th grade students]. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 221-236.
- Kaynar, Y. (2012). *Yeni ilköğretim II. kademe matematik öğretim programının istatistik boyutunun incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar
- Kaynar, Y. and Halat, E. (2012). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin sıklık tablosu okuma ve yorumlama becerilerinin incelenmesi*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildirisi.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *İlköğretim matematik dersi 1-8. sınıflar öğretim programı*. Ankara: MEB –Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayıncılık.
- Naidoo, J., and Mkhabela, N. (2017). Teaching data handling in foundation phase: Teachers' experiences. *Research in Education*, 97(1), 95-111.
- National Council of Teachers of Mathematics, (1989). Curriculum and evaluation standards for school mathematics, NCTM, Reston.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and standards for school mathematics. NCTM, Reston, VA.
- Naidoo, J., and Mkhabela, N. (2017). Teaching data handling in foundation phase: Teachers' experiences. *Research in Education*, 97(1), 95-111. <https://doi.org/10.1177/0034523717697513>
- Olkun, S. and Toluk-Uçar, Z. (2018). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi* Nevşehir: Genç Kalemler Yayıncılık.
- Reys, R., Lindquist, M., Lindquist, M. M., Lambdin, D. V., and Smith, N. L. (2009). *Helping children learn mathematics*. John Wiley & Sons.
- Rodrigues, S. (1994). Data handling in the primary classroom: Children's perception of the purpose of graphs. *Research in Science Education*, 24(1), 280-286.
- Selamet, C. S. (2014). *Beşinci sınıf öğrencilerinin tablo ve grafik okuma ve yorumlama başarı düzeylerinin incelenmesi* (Master's thesis), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

- Schoenfeld, A. H. (1992). *Learning to think mathematically: Problem solving, metacognition, and sense-making in mathematics*. D. Grouws (Ed.), *Handbook for Research on Mathematics Teaching and Learning* (pp. 334-370). New York: MacMillan.
- Serin, M. K., and Korkmaz, İ. (2018). İşbirliğine dayalı ortamlarda gerçekleştirilen üstbilişsel sorgulama temelli öğretimin ilkököl 4. sınıf öğrencilerinin matematiksel problem çözme becerilerine etkisi. *İlköğretim Online*, 17(2), 510-531. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr> doi 10.17051/ilkonline.2018.418893
- Stake, R. R. (2005). *Case studies*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research* (Third edition). London: Sage.
- Tertemiz, N. (2017). İlkokul öğrencilerinin dört işlem becerisine dayalı kurdukları problemlerin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1-25.
- Van De Walle, J., Karp, K. and Bay-Williams, J. (2012). *İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim*. (Çeviri Editörü: Soner Durmuş). Ankara: Nobel Akademik.
- Yüzerler, S. and Doğan, M. (2012). 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin matematiksel dili kullanabilme becerileri. [http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/-dosyalar/tam\\_metin/pdf/2418-30\\_05\\_2012-17\\_08\\_19.pdf](http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/-dosyalar/tam_metin/pdf/2418-30_05_2012-17_08_19.pdf)

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Mutlu, Y. and Sarı, M . H. (2019). Examining the problem solving skills of the 4<sup>th</sup> grade primary school students with regards to data handling. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 941-959. DOI: 10.26466/opus.579427

## Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespiti: Atatürk Üniversitesi Örneği

DOI: 10.26466/opus.601969

\*

Sevinç Namlı\* - Abdulkadir Kaya\*\*

\* Dr. Öğr. Üy, Erzurum Teknik Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Erzurum/Türkiye

E-Posta: [sevinc.namli@erzurum.edu.tr](mailto:sevinc.namli@erzurum.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-0958-6792](https://orcid.org/0000-0003-0958-6792)

\*\* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, Erzurum/Türkiye

E-Posta: [akadirkaya@erzurum.edu.tr](mailto:akadirkaya@erzurum.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7789-5461](https://orcid.org/0000-0001-7789-5461)

### Öz

*Çalışmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve finansal tutumlarını belirlemek, cinsiyet, bölüm ve aylık gelir ile finansal tutumlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bölümler arasında bir farklılık olup olmadığını analiz etmektir. Bu amaçla Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi bünyesinde yer alan Beden Eğitimi Öğretmenliği, Spor Yöneticiliği, Antrenörlük Eğitimi ve Rekreasyon bölümlerinde okuyan öğrencilere anket uygulanmıştır. Analize dahil edilen 261 ankete ait veriler frekans ve yüzdeler, Ki-Kare ve Kruskall Wallis analizlerine tabi tutulmuştur. Katılımcıların faiz, nominal - reel faiz ve paranın zaman değeri bilgilerinin yetersiz olduğu, finansal ve ekonomik kavramlardan en fazla kredi kartının (%67,8) bilindiği, bileşik faiz (%57,5) kavramını hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Finansal tutumları belirlemek amacıyla hazırlanan 5 li likert sorular arasında Özel veya Bireysel Emeklilik İçin Ödeme Yaparım sorusu en düşük (2,66) cevabı alırken, Faturamı / Yurt Kiramı vb. Harcamalarımı Zamanında Öderim sorusu en fazla (3,74) skora sahiptir. Analizler sonucunda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin oldukça düşük olduğu ve bölümler arasında bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Finansal Okuryazarlık, Finansal Tutum, Spor Bilimleri Fakültesi, Atatürk Üniversitesi*

## The Determination of The Financial Literacy Levels of The Faculty of Sport Sciences Students: Atatürk University Example

### Abstract

*The aim of the study is to determine the financial literacy levels and financial attitudes of the students of the Faculty of Sports Sciences, to determine the relationship between gender, department and monthly income and financial holdings and to analyze whether there is a difference between the departments. For this purpose, a questionnaire was applied to students who attended Physical Education Teacher Training, Sports Management, Coaching Education and Recreation departments of Atatürk University Sports Sciences Faculty. Data from 261 surveys included in the analysis were subjected to frequency and percentages, Chi-square and Kruskal Wallis analyzes. The participants stated that their knowledge of interest, nominal - real interest and time value of money was insufficient, that most credit card (67.8%) was known among the financial and economic concepts and that they never heard of compound interest (57.5%). Among the 5 likert questions prepared to determine the financial attitudes, I would pay for Private or Private Pension while the lowest (2,66) answer was obtained. The question I Pay My Expenses on Time has the highest score (3.74). As a result of the analysis, it was found that the financial literacy levels of the students of sports sciences were quite low and there was no difference between the departments.*

**Keywords:** *Financial Literacy, Financial Attitude, Faculty of Sports Sciences, Atatürk University*

## Giriş

Finansal okuryazarlık, yaşanan ekonomik gelişmelerin etkilerini yorumlama becerisi olarak tanımlanabilir (Gerek ve Kurt, 2008). Toplumun her kesimindeki bireyleri etkileyen bu kavramın finansal araçların çeşitlenmesiyle önemi her geçen gün daha da artmaktadır (Temizel ve Bayram, 2011, 73). Günlük yaşamda, bireylerin bütçe yönetimleri, ödemelerin aksatılmadan gerçekleştirilebilmesi veya tasarruflarını ne şekilde değerlendirmesi gerektiği gibi konularda kişinin alacağı doğru kararların finansal okuryazarlık düzeyleri ile doğrusal ilişkisi bulunmaktadır (Lusardi, 2007; Mercan, 2012; Chen ve Volpe, 1998). Bu nedenle yaşamları süresince küçük veya büyük finansal kararlar almak zorunda kalması, bireylerin finansal okuryazarlığı hakkında bilgi sahibi olmasını gerekli kılmaktadır (Gökmen, 2012). Temel düzeyde finansal okuryazar olduğu kabul edilen bir bireyin tasarruf, bütçe, kredi, basit ve bileşik faiz, risk- getiri, enflasyon gibi finansal kavramları bilmesi gerektiği kabul edilmektedir (Alkaya ve Yağlı, 2015). Daha geniş bir açıdan bakıldığında ise ekonomik kararların birey üzerindeki etkilerini bilmek, ekonomiyle ilgili konulara ve kavramlara da hâkim olmak önemli bir kriterdir (Worhington, 2006).

Bireylerin sınırsız ihtiyaçlarını karşılamakta isabetli davranışlar sergileyebilmesi başarılı bir ekonomi eğitimiyle olabilmektedir (Yardımcıoğlu vd., 2014). Gelişen finansal piyasalar ve küreselleşme ekonomi bazında kararlar almayı zorlaştırmakta ve geçmişe göre bireyleri daha geniş bir finansal ürün çeşitliliğiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Çam ve Barut, 2015). Üretici, tüketici, işveren, çalışan yatırımcı, tasarruf sahibi gibi kimliklerden birine veya birkaçına sahip olduğumuz günümüz dünyasında ekonomi öğrenmeye olan ilgi artmakta ve mecburiyet haline dönüşmektedir (Özer, 2005). Bu nedenle finansal okuryazarlık, kararlarında bireye yardımcı olarak bütçesini yönetebilme yeteneği kazandırmaktadır (Gökmen, 2012). Bütçesini iyi yönden, ekonomik durumunu doğru şekilde değerlendiren, karşılaştığı finansal zorluklar karşısında başarılı mücadele veren bireyin yaşamdan duyulan tatmini artmaktadır (Gönen ve Özmete, 2007).

Finansal refah düzeyinde finansal davranış ve tutumların etkisi yüksektir (Atkinson ve Messy, 2012). Alkaya ve Yağlı'ya göre finansal bilgi düzeyi ile finansal davranış ve tutumlar finansal okuryazarlık düzeyine

etki etmektedir (Alkaya ve Yağlı, 2015). Kısaca finansal okuryazarlık bireyin finansal bilgisiyle beceri, davranış ve tutularının birleşiminden oluşmaktadır (Sarıgül, 2015). Geleceğe yönelik yatırım yapma veya yapmama isteği, kısa vadeli planlar finansal okuryazarlık düzeyini etkilemektedir. Bu çalışmada, finans eğitimi konularının ele alınmadığı Spor Bilimleri Fakültelerinde okuyan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri tespit edilecektir. Bu amaçla, öğrencilerin finansal konu ve terimler hakkındaki bilgileri, finansal tutumları tespit edilecek ve demografik özellikleri ile finansal tutumları arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelenecektir.

### **Literatür Taraması**

Dışardan karmaşık bir yapı olarak gözüken finansal okuryazarlık, 2008 küresel ekonomik kriz sonrası dünyada ve ülkemizde önemi artmıştır. Alan yazın incelendiğinde ilgili alanda 2008 yılından sonrası yapılan çalışmaların fazlaştığı görülmektedir. Ekonomi ile ilişkili ders alan iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine yapılan araştırmaların fazlalığı dikkat çekmektedir.

Er vd. (2017), Mühendislik Fakültesi ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada 5 ayrı devlet üniversitesinde öğrenim gören, toplam 824 öğrenciye OECD tarafından geliştirilen anket uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerinin %31,7' sinin yüksek, %30,1' inin orta, %16 sınıf ise düşük finansal okuryazarlığa sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Contuk (2018), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören ve finansla ilgili dersler alan 327 işletme bölümü öğrencisinin finansal okuryazarlık düzeyleri bazı demografik değişkenler açısından incelediği çalışmada, öğrencilerin finansal okuryazarlık başarı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığının belirlemeyi amaçlamıştır. Anket yoluyla topladığı verilerin analizleri sonucunda yatırım bilgisi, faiz, enflasyon gibi sorulara öğrencilerin çoğunluğunun doğru cevap verdiğini ve temel finans okuryazarlık düzeyinde bilgili olduklarını tespit etmiştir. Öğrencilerin borsa, yatırım araçları, yatırım fonları, uzun vade getirisi, hisse senedi- tahvil hakkındaki sorulara ise çoğunlukla yanlış cevap verdiği ve ileri düzeyde finans konusunda daha az bilgi sahibi oldukları sonuçlarını elde etmiştir.

Başarır ve Saruhan (2017), çalışmalarında Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesinde lisans düzeyinde eğitime devam eden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Uygulamalı Bilimler Fakültesinde eğitime devam eden toplam 407 öğrencinin finansal okuryazarlığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. İşletme, iktisat, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Maliye ve Ekonometri bölümünde eğitim öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri %58 olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarında Ekonometri bölümünde okuyan öğrencilerde (%65) finansal okuryazarlık başarılarının en üst seviyede, Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü öğrencilerinin (%52) ise finansal okuryazarlık başarı düzeylerinin diğer bölümler içerisinde en düşük seviyeye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin orta ve biraz üstünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Finansal eğitim ile ilgili ders verilen bölümlerin dışındaki diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgi düzeylerini ölçmeyi amaçlayan çeşitli araştırmalara da rastlamak mümkündür. Dilek vd., (2016), Kastamonu merkezde bulunan fakülteler, yüksekokullar ve meslek yüksekokulunda eğitimlerine devam eden toplam 428 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarında, İİBF öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı bilgi düzeyleri diğer fakülte ve birimlerdeki öğrencilerin üzerinde, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri ise ekonomi okuryazarlığı açısından diğer öğrencilerin altında kaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında ise kadınların finansal okuryazarlığı ortalaması 3.67 iken erkeklerin finansal okuryazarlığı ortalaması 3.60'dır. Analizler sonucunda cinsiyet değişkenine göre ekonomi okuryazarlığı açısından anlamlı bir fark bulunmadığını gözlemlenmiştir.

Barmaklı ve Şener (2017), Hacettepe Üniversitesi Beytepe kampüsünde çeşitli bölümlerde öğrenim gören öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapmışlardır. Hacettepe Üniversitesinde öğrenim gören 500 öğrenciden veri toplama aracı olarak anket yoluyla finansal okuryazarlık düzeyi sosyo-ekonomik, demografik ve tanımlayıcı özellikleri açısından incelenmiştir. Mandel (2008)'in çalışmasından yola çıkaran araştırmacılar soruların %70 ve fazlasına doğru cevap verenlerin finansal okuryazarlık düzeyi yüksek, %50 ve %70 arasında doğru cevap verenlerin orta, %35 - %50 arasında doğru cevap verenlerin düşük,

%35'inden azına cevap verenlerin finansal okuryazarlık düzeylerinin ise çok düşük olarak belirleneceğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin soruların %53,62'sine doğru cevap verdikleri ve finansal okuryazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili temel para bilgisi alanında en fazla bilgiye sahip oldukları, en az bilgiye ise tasarruf ve yatırım bilgisi alanında sahip olduğunu saptamışlardır.

Mercan, Oyur ve Altınay (2012), ulaştırma bakanlığına çalışanlara yönelik olarak yaptığı araştırmada anket yöntemiyle 93 kişiye NCREL'in belirlediği finansal okuryazarı bir bireyin sahip olması gereken beceriler temel alınarak taslak ölçek maddeleri geliştirerek ve katılımcılara uygulamıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan çalışanların bireysel ekonomi kullanımı boyutunda yüksek düzeyde ekonomi okuryazarı oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Guntu ve Cihangir (2015), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde çalışan toplam 144 akademik ve idari personelin finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarında anket yöntemiyle veri toplamışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; çalışmaya katılanların (% 84,7)'si Dünyadaki ve Türkiye'deki ekonomik gelişmelerle ilgilendiğini, % 25'inin ise bu gelişmeleri her gün takip ettikleri sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca katılımcıların (% 66,7) interneti ekonomik gelişmeleri takip etmek için kullandığını, Gazeteden takip edenlerin ise (% 48,6) ekonomi-finans bölümünü okudukları belirlenmiştir. Finansal kavramlarla ilgili yeterince bilgiye sahip olduğu görülen katılımcıların, internet bankacılığını kullanma (% 86,1), kredi kartı aylık ortalama faiz oranı bilme (% 60,4) ve kredi kartı hesap ekstresini anlama (% 75,7) gibi yüksek düzeyde bilgi sahibi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ülkemizde yapılan araştırmaların yanı sıra dünyada da finansal okuryazarlık ile ilgili bir çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Kanada da finansal okuryazarlık düzeyinin emeklilik planlaması ile olan ilişki düzeyini tespit amacıyla yaptıkları çalışmada, Kanada halkının ortalama bir bilgi düzeyine sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Düşük eğitime sahip olma, yaşlı veya çok genç olma durumlarının ayrıca cinsiyet değişkeninin bu ortalamayı düşürdüğü sonuçlarına ulaşmışlardır. Karşılaştırma yaptıkları çalışma sonuçlarında Almanya gibi bazı ülkelerden daha düşük fa-



kat Amerikalılarla karşılaştırıldığında Kanada halkının finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir ( Boisclair vd., 2017).

İdris vd., (2017) Malezyalı 430 genç üzerinde yaptıkları çalışmada, gençlerin mali sıkıntıları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Pozitif yönde zayıf bir ilişki tespit ettikleri çalışmada gençlerin finansal okuryazarlık düzeylerinin artmasıyla ellerindeki kaynakları daha iyi kullanabileceklerini belirtmektedirler.

Finansal okuryazarlık düzeylerinin artmasının ancak bu konuda verilecek eğitimle mümkün olacağını savunana araştırmacılarından olan Lührmann, vd., (2015) Alman liselerinde okuyan öğrencilere finansal eğitim vererek etkilerini incelemişlerdir. Eğitim uzmanlarıyla geliştirdikleri çalışma, Alışveriş, Planlama ve Tasarruf konularını içermektedir. Eğitim sonunda öğrencilerin bilgi düzeylerinin arttığını gözlemlemiş fakat bunun gerçek yaşama aktarılmasının gözlemlenemediğini bildirmişlerdir.

## Yöntem Ve Uygulama

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve finansal tutumlarını belirlemek, cinsiyet, bölüm ve aylık gelir ile finansal tutumlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bölümler arasında bir farklılık olup olmadığını analiz etmektir. Bu amaçla Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi bünyesinde yer alan Beden Eğitimi Öğretmenliği, Spor Yöneticiliği, Antrenörlük Eğitimi ve Rekreasyon bölümlerinde okuyan 1124 öğrenci anakütlesinden % 95 güven düzeyine göre tolerans gösterilebilir %5 hata payı ile bölüm ve sınıf düzeylerine göre iki düzeyli tabakaya ayrıldıktan sonra 290 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir. Literatür taraması sonucunda oluşturulan anket, demografik özellikler, finansal okuryazarlık eğilimi, finansal kavramlar ve finansal tutum olmak üzere dört bölümden oluşturulmuştur. Rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen öğrencilere hazırlanan anket uygulanmış ve elde edilen anketlerden analizde kullanılmayacak olanlar çıkarıldıktan sonra 261 anket analize dâhil edilmiştir. Analizler sonucunda, demografik özellikler, finansal okuryazarlık eğilimi ve finansal kavramlara ait frekanslar belirlendikten sonra, cinsiyet, bölüm ve aylık gelirler ile finansal tutum arasındaki ilişki Ki-Kare

analizi ile test edilmiş son olarak da bölümler ile finansal tutum faktörleri arasında farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis testi ile test edilmiştir.

## Frekans ve Yüzdeler

*Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Frekans ve Yüzdeler*

	Demografik Özellik	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz	Kadın	99	37,9
	Erkek	162	62,1
	TOPLAM	261	100,0
Yaşınız	17-19	33	12,6
	20-22	151	57,9
	23-25	68	26,1
	26 ve üzeri	9	3,4
	TOPLAM	261	100
Bölümünüz	Bed.Eğt. Öğretmenliği	73	28,0
	Spor Yöneticiliği	78	29,9
	Antrenörlük Eğitimi	58	22,2
	Rekreasyon	52	19,9
	TOPLAM	261	100
Sınıfınız	1	63	24,1
	2	95	36,4
	3	57	21,8
	4	46	17,6
	TOPLAM	261	100
Aylık Geliriniz	500 ve altı	102	39,1
	501-750	46	17,6
	751-1000	34	13,0
	1001-1500	40	15,3
	1501 ve üstü	39	14,9
TOPLAM	261	100,0	
Aylık Harcamanız	500 ve altı	74	28,4
	501-750	85	32,6
	751-1000	39	14,9
	1001-1500	41	15,7
	1501 ve üstü	22	8,4
TOPLAM	261	100	
Paranızı harcama ve yönetme konusunda ne kadar başarılısınız	Başarısızım	99	37,9
	Başarılıyım	162	62,1
	TOPLAM	261	100,0

Anket sonuçlarına ait frekanslar ve yüzdeleri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların % 37,9’unun kadın, % 62,1’inin ise erkek olduğu, 17-19 yaş aralığında olanların oranının % 12,6, 20-22 yaş grubunda % 57,9, 23-25 aralığında % 26,1 ve 26 ve üzeri yaşta olanların ise % 3,4 oranında olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun erkek (%62,1) olduğu ve en yoğun yaş grubunun ise 20-22 (% 57,9) olduğu belirlenmiştir. Ankete katılanların bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, Beden Eğitimi Öğretmenliği % 28, Spor Yöneticiliği % 29,9, Antrenörlük % 22,2 ve Rekreasyon % 19,9’dur. Sınıfları açısından incelendiğinde ankete katılanların % 24,1’i birinci sınıf, % 36,4’ü ikinci sınıf, % 21,8’i üçüncü sınıf ve %17,6’sı dördüncü sınıfta okumaktadır. Katılımcıların aylık gelirleri incelendiğinde, 500 TL ve altı geliri olanlar %39,1, 501-750 arasında geliri olanlar % 17,6, 751-1000 arasında olanlar % 13, 1001-1500 arasında olanlar % 15,3 ve 1501 ve üzeri gelire sahip olanlar %14,9 paya sahiptir. Aylık harcama tutarlarında ise 500 TL ve harcaması olanlar %28,4, 501-750 arasında olanlar % 32,6, 751-1000 arasında olanlar % 14,9, 1001-1500 arasında olanlar % 15,7 ve 1501 ve üzeri harcaması olanlar % 8,4 oranındadır. Para harcama konusunda başarı düzeylerine verilen cevaplar da ise katılımcıların % 62,1’i kendini başarılı bulurken, % 37,9’u ise başarısız olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların faiz, nominal-reel faiz ve paranın zaman değeri bilgilerini ölçmek üzere hazırlanmış basit sorulara verdikleri cevaplara ait dağılımlar Tablo 2’de sunulmuştur.

*Tablo 2. Finansal Bilgi Sorularına Verilen Cevapların Dağılımı*

Finansal Bilgi Örnek Soruları	DOĞRU		YANLIŞ	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Faiz Bilgisi	38	14,6	223	85,4
Nominal Faiz /Reel Faiz Bilgisi	97	37,2	164	62,8
Paranın Zaman Değeri Bilgisi	70	26,9	191	73,1

Tablo 2 incelendiğinde, faiz bilgisini ölçmeye yönelik sorulara soruya katılımcıların % 14,6’sı, nominal faiz/reel faiz sorusuna %37,2’si ve paranın zaman değeri ile ilgili soruya ise % 26,9’u doğru cevap vermiştir.

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal kavramlar hakkında bilgilerini ölçmek amacıyla sorulan kavramlar ve kavramlara verilen cevaplar Tablo 3'te gösterilmiştir.

**Tablo 3. Finansal Kavramlar ve Cevaplara Ait Frekans ve Yüzdeler**

Kavramlar	Hiç Duymadım		Duydum		Bilgim Var	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Bileşik Faiz	150	57,5	80	30,7	31	11,9
Kredi Kartı	9	3,4	75	28,7	177	67,8
Tasarruf	14	5,4	71	27,2	176	67,4
Borsa İstanbul	73	28,0	116	44,4	72	27,6
Bireysel Emeklilik	25	9,6	113	43,3	123	47,1
Hisse Senedi	34	13,0	122	46,7	105	40,2
Bitcoin	103	39,5	77	29,5	81	31,0
Katılım Bankası	78	29,9	112	42,9	71	27,2
Mevduat	56	21,5	134	51,3	71	27,2
Döviz	15	5,7	112	42,9	134	51,3
Merkez Bankası	15	5,7	95	36,4	151	57,9
EFT	30	11,5	81	31,0	150	57,5
Enflasyon	27	10,3	121	46,4	113	43,3
Cari Açık	94	36,0	94	36,0	73	28,0
Dış Ticaret Açığı	63	24,1	123	47,1	75	28,7
Risk	47	18,0	90	34,5	124	47,5
Getiri	38	14,6	101	38,7	122	46,7
Finansman	31	11,9	122	46,7	108	41,4
Hazine Bonosu	89	34,1	99	37,9	73	28,0
Ekonomik Büyüme	32	12,3	112	42,9	117	44,8

Tablo 3 incelendiğinde, hiç duyulmadığı ifade edilen kavramlardan ilk beş tanesinin, bileşik faiz (%57,5), Bitcoin (%39,5), cari açık (%36), hazine bonusu (%34,1) ve Borsa İstanbul (%28) iken bilginin var denilen kavramların ilk beşinde, kredi kartı (%67,8), tasarruf (%67,4), merkez bankası (%57,9), EFT (%57,5) ve Risk (%47,5) kavramları yer almaktadır.

Tablo 4'de Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla sorulan soruların ortalama ve mod değerlerini göstermektedir. Tablo incelendiğinde, 21. soru olan, faturalarınızı/yurt kiranızı vb. harcamalarımı zamanında öderim sorusunun ortalamasının 3,74 ve en fazla işaretlenen şıkkın (Mod) 5 olduğu görülmektedir.

**Tablo 4. Finansal Tutum ve Davranış Ortalama ve Mod Değerleri**

Soru No / Finansal Tutum ve Davranış Soruları	Ortalama	Mod
15. Bir ürün veya hizmet satın alırken karşılaştırma yaparım	3,73	4
16. Ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım	3,28	4
17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	3,08	4
18. Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım	3,40	4
19. Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım	2,92	4
20. Tasarruf yaparak düzenli para biriktiririm	3,18	4
21. Faturalarınızı/yurt kiranızı vb. harcamalarımı zamanında öderim	3,74	5
22. Özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım	2,66	1
23. Beklenmedik durumlarda kullanabilmek için aylık gelirim bir kısmını biriktiririm	3,30	4

Katılımcıların, özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım soru ortalaması en düşük işaretlenen şıkkın (Mod) 1 ile “Kesinlikle katılmıyorum” olduğu tespit edilmiş ve emeklilik için ödeme yaparım sorusu 2,66 ortalama ile en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anketin 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 23 numaralı sorularına en fazla işaretlenen şıkkın “katılıyorum” şıkkı olduğu ve bu soruların ortalamalarının 19. soru hariç 3’ün üzerinde bir ortalamaya sahip olduğu, 19. sorunun ortalamasının ise 2,92 olduğu belirlenmiştir.

Finansal tutum ve davranışlar genel olarak değerlendirildiğinde, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin finansal tutum ve davranışlarının olumlu olduğu, öğrencilerin gelirlerini harcamada dikkatli davrandığı, gelirlerinin bir kısmını biriktirme eğiliminde oldukları ve ödemelerini zamanında yapmak yönünde tutum sergiledikleri görülmektedir. Fakat 16. soruda yer alan, ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım sorusuna da öğrencilerin “katılıyorum” olarak çoğunlukla cevap vermeleri, tasarruf ve ürün karşılaştırma sorularına aykırı bir tutum olarak gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin her ne kadar bilişsel olarak finansal tutum ve davranışlarının doğru fark ediliyor olsalar da, duygusal zeka açısından düşük bir düzeye sahip olduklarına bir gösterge olarak kabul edilebilir.

## **Ki-Kare Analizi**

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin cinsiyet, bölüm ve aylık gelirleri ile finansal tutum faktörleri arasındaki ilişkilerini incelemek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Ki- Kare Analizi Sonuçları

Sorular	Pearson Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	
Cinsiyet	17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	8,22*	4	0,084
Bölüm	17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	20,111*	12	0,065
	19. Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım	19,004*	12	0,088
	21. Faturalarınızı/yurt kiranızı vb. harcamalarımı zamanında öderim	19,709*	12	0,073
Aylık Gelir	16. Ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım	24,281*	16	0,084
	22. Özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım	26,046*	16	0,053

\* % 10 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Katılımcıların öğrenim gördüğü bölüm değişkeni ile "(S17) Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım" (Pearson Ki-Kara değeri 20,111, p: 0,065), "(S19) Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım" (Pearson Ki-Kara değeri 19,004, p: 0,088), "(S21) Faturalarınızı/yurt kiranızı vb. harcamalarımı zamanında öderim" (Pearson Ki-Kara değeri 19,709, p: 0,073) soruları ile istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Demografik özellik sırasında artışla anket skorunda artış meydana geldiğinden pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür.

Katılımcıların; cinsiyet, bölüm ve aylık gelirleri ile finansal tutum faktörleri arasındaki ilişkilerini incelemek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonuçlarına göre, "(S17) Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım" soru ile Cinsiyet değişkeni (Pearson Ki-Kara değeri 8,22, p: 0,084) ve katılımcıların öğrenim gördüğü bölüm değişkeni arasında (Pearson Ki-Kara değeri 20,111, p: 0,065), istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Demografik özellik sırasında artışla anket skorunda artış meydana geldiğinden pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür.

Analizler sonucunda Aylık gelir düzeyi değişkeni ile "(S16) Ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım" (Pearson Ki-Kara değeri 24,281, p: 0,084), "(S22) Özel veya bireysel emekliliğin için ödeme yaparım"

(Pearson Ki-Kara değeri 26,046, p: 0,053) soruları arasında istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Demografik özellik sırasında artışla anket skorunda artış meydana geldiğinden ilişki yönünün pozitif olduğu tespit edilmiştir.

### Kruskal Wallis Testi

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin aylık gelir, aylık harcama ve ebeveyn eğitim durumlarına ilişkin değişkenler ile finansal tutum ve davranış faktörleri arasında bir farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

*Tablo 6. Kruskal Wallis Testi Sonuçları*

İlişkili Sorular	Pearson Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	
Aylık Gelir	S17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	10,88**	4	0,028
	S22. Özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım	10,186**	4	0,037
Aylık Harcama	S17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	11,174**	4	0,025
	S18. Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım	10,259**	4	0,036
	S19. Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım	15,301**	4	0,004
Anne Eğitim Durumu	S15. Bir ürün veya hizmet satın alırken karşılaştırma yaparım	11,409**	4	0,022

\*\* % 5 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yapılan analizler sonucunda Aylık Geliriniz değişkeni ile "(S17)Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım" (Pearson Ki-Kara değeri 10,88, p: 0,028<0,05) ve "(S22) Özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım" (Pearson Ki-Kara değeri 10,186, p: 0,037<0,05) soruları

arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Aylık Harcamanız değişkeni ile “(S17)Aylık masafplarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım” (Pearson Ki-Kara değeri 11,174, p: 0,025<0,05), “(S18) Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım” (Pearson Ki-Kara değeri 10,259, p: 0,036<0,05) ve “(S19) Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım” (Pearson Ki-Kara değeri 15,301, p: 0,004<0,05) soruları arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılık bulunmuştur.

Anne eğitim durumu değişkeni ile “(S15) Bir ürün veya hizmet satın alırken karşılaştırma yaparım” sorusu arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılığın olduğu sonucuna varılmıştır (Pearson Ki-Kara değeri 11,409, p: 0,022<0,05).

### Mann Whitney U Testi

Katılımcıların para harcama ve yönetme konusundaki düzeylerini tespit etmek amacıyla sorulan soruya Başarısızım ve Başarılıyım şeklinde alınan cevaplar, iki seçenekli olduğundan, demografik özelliklerle farklılığını ortaya koyabilmek amacıyla Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Mann Whitney U testi analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

“Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım”(\*\*U = 7478,5; p=0,002<0,01). “Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım”(\*\*U = 7019; p=0,000<0,01), “Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım”(\*\*U = 7472,5; p=0,002<0,01), “Tasarruf yaparak düzenli para biriktiririm”(\*\*U = 5984; p=0,000<0,01), “Beklenmedik durumlarda kullanabilmek için aylık gelirimden bir kısmını biriktiririm”(\*\*U = 6524; p=0,000<0,01), sorularına, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin para harcama ve yönetme becerisindeki başarıyı veren katılımcılar ile başarısızım cevabını veren katılımcılar arasında % 1 (p= <0,01) önem düzeyinde anlamlı farklılık bulunmaktadır.

**Tablo 7. Mann Whitney U Test Sonuçları**

İlişkili Sorular	Mann Whitney U İstatistiği	Anlamlılık
Para Harcama ve Yönetme	S17. Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım	7478,5*** 0,002



Başarısı	S18. Harcama planına ya da planladığı bütçeye uyarım	7019***	0,000
	S19. Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanımım	7472,5***	0,002
	S20. Tasarruf yaparak düzenli para biriktirim	5984***	0,000
	S23. Beklenmedik durumlarda kullanabilmek için aylık gelirim bir kısmını biriktirim	6524***	0,000

\* % 1 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

## Sonuç

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve finansal tutumlarını belirlemek, cinsiyet, bölüm ve aylık gelir ile finansal tutumlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bölümler arasında bir farklılık olup olmadığını analiz etmek amacıyla Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerine 290 adet anket uygulanmış, anketlerden eksik ve yanlış olanlar çıkarıldıktan sonra 261 adet anket analize tabi tutulmuştur.

Dört bölümden oluşan anketin, demografik özellikler, finansal okuryazarlık eğilimi ve finansal kavramlar hakkındaki bilgilerine ait frekanslar ve yüzdeler hesaplanmıştır. Frekanslar incelendiğinde katılımcıların % 37,9'unun kadın, % 62,1'inin ise erkek olduğu, 17-19 yaş aralığında olanların oranının % 12,6, 20-22 yaş grubunda % 57,9, 23-25 aralığında % 26,1 ve 26 ve üzeri yaşta olanların ise % 3,4 oranında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, Beden Eğitimi Öğretmenliği % 28, Spor Yöneticiliği % 29,9, Antrenörlük % 22,2 ve Rekreasyon % 19,9'dir. Sınıfları açısından incelendiğinde ankete katılanların % 24,1'i birinci sınıf, % 36,4'ü ikinci sınıf, % 21,8'i üçüncü sınıf ve %17,6'sı dördüncü sınıfta okumaktadır. Katılımcıların aylık gelirleri incelendiğinde, 500 TL ve altı geliri olanlar %39,1, 501-750 arasında geliri olanlar % 17,6, 751-1000 arasında olanlar % 13, 1001-1500 arasında olanlar % 15,3 ve 1501 ve üzeri gelire sahip olanlar %14,9 paya sahiptir. Aylık harcama tutarlarında ise 500 TL ve harcaması olanlar %28,4, 501-750 arasında olanlar % 32,6, 751-1000 arasında olanlar % 14,9, 1001-1500 arasında olanlar % 15,7 ve 1501 ve üzeri harcaması olanlar % 8,4 oranındadır. Para harcama konusunda başarı düzeylerine verilen cevaplar da ise katılımcıların

% 62,1'i kendini başarılı bulurken, % 37,9'u ise başarısız olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların faiz, nominal faiz/reel faiz ve paranın zaman değeri konularındaki bilgileri ölçmek için sorulan sorulardan, faiz sorusuna katılımcıların % 14,6'sı, nominal faiz/reel faiz sorusuna %37,2'si ve paranın zaman değeri ile ilgili soruya ise % 26,9'u doğru cevap vermiştir.

Katılımcıların ekonomik ve finansal bilgi düzeylerine ait cevaplar incelendiğinde, ifade edilen kavramlardan ilk beş tanesinin, bileşik faiz, Bitcoin, cari açık, hazine bonusu ve Borsa İstanbul iken bilgim var denilen kavramların ilk beşinde, kredi kartı, tasarruf, merkez bankası, EFT ve Risk kavramları yer almıştır.

Finansal tutum ve davranışlar genel olarak değerlendirildiğinde, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin finansal tutum ve davranışlarının olumlu olduğu, öğrencilerin gelirlerini harcamada dikkatli davrandığı, gelirlerinin bir kısmını biriktirme eğiliminde oldukları ve ödemelerini zamanında yapmak yönünde tutum sergiledikleri görülmektedir. Ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım sorusuna da öğrencilerin "katılıyorum" olarak çoğunlukla cevap vermeleri, tasarruf ve ürün karşılaştırma sorularına aykırı bir tutum olarak gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin her ne kadar bilişsel olarak finansal tutum ve davranışlarının doğru fark ediliyor olsalar da, duygusal zekâ açısından düşük bir düzeye sahip olduklarına bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin cinsiyet, bölüm ve aylık gelirleri ile finansal tutum faktörleri arasındaki ilişkilerini incelemek amacıyla yapılan Ki-Kare analizleri sonucunda, Katılımcıların öğrenim gördüğü bölüm değişkeni ile "Aylık masafırımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım", "Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım", "Faturalarınızı/yurt kiranızı vb. harcamalarımı zamanında öderim" soruları ile istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Katılımcıların; cinsiyet, bölüm ve aylık gelirleri ile finansal tutum faktörleri arasındaki ilişkilerini incelemek amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonuçlarına göre, "Aylık masafırımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım" sorusu ile Cinsiyet değişkeni ve katılımcıların öğrenim gördüğü bölüm değişkeni arasında, istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda Aylık gelir düzeyi değişkeni ile “Ani kararlar/hareketle/dürtü ile alışveriş yaparım”, “Özel veya bireysel emekliliğin ödeme yaparım” soruları arasında istatistiksel olarak % 10 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Öğrencilerinin aylık gelir, aylık harcama ve ebeveyn eğitim durumlarına ilişkin değişkenler ile finansal tutum ve davranış faktörleri arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Kruskal Wallis analizi sonucunda, Aylık Geliriniz değişkeni ile “Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım” ve “Özel veya bireysel emeklilik için ödeme yaparım” soruları arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Aylık Harcamanız değişkeni ile “Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım”, “Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım” ve “Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım” soruları arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılık bulunmuştur.

Anne eğitim durumu değişkeni ile “Bir ürün veya hizmet satın alırken karşılaştırma yaparım” sorusu arasında istatistiksel olarak % 5 önem düzeyinde bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Mann Whitney U testi analiz sonuçlarına göre ise “Aylık masraflarımın yazılı ya da elektronik kaydını tutarım”, “Harcama planıma ya da planladığım bütçeye uyarım”, “Aylık bütçem yetmediğinde ek kredi (ek hesap) kullanırım”, “Tasarruf yaparak düzenli para biriktiririm”, “Beklenmedik durumlarda kullanabilmek için aylık gelirimden bir kısmını biriktiririm” sorularına, “Para harcama ve yönetme becerisinde” başarılıyım cevabı veren katılımcılar ile başarısızım cevabını veren katılımcılar arasında % 1 önem düzeyinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak incelendiğinde Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin oldukça düşük olduğu ve bölümler arasında bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Üniversitelerde finansal konularda müfredatında dersi bulunmayan fakülte ve bölümlerde, finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılmasına yönelik olarak fakülte veya üniversite seçmeli finans derslerinin konulması bu konuda atılacak önemli bir adım olacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Determination of Level The Financial Literacy  
Levels of The Students of The Faculty of Sport  
Sciences: Atatürk University Example**

\*

Sevinç Namlı – Abdulkadir Kaya  
*Erzurum Technical University*

Financial literacy consists of a combination of individual's financial knowledge and skills, behaviors and attitudes. Decisions of individuals with a high level of financial literacy on saving and investment issues will be more effective. In daily life, the right decisions to be taken by individuals in relation to their budget management, how payments can be made without interruption or how they should evaluate their savings have a linear relationship with financial literacy levels. Therefore, having to make small or large financial decisions during their lives necessitates individuals to have information about financial literacy. It is accepted that an individual who is considered to be financial literate at a basic level needs to know financial concepts such as savings, budget, credit, simple and compound interest, risk-return and inflation. From a broader perspective, it is an important criterion to know the effects of economic decisions on the individual and to have a good command of economic issues and concepts. Although some of the faculties providing undergraduate education offer courses in financial literacy education, they do not exist in some faculties such as sports sciences.

The aim of the study is to determine the financial literacy levels and financial attitudes of the students of the Faculty of Sports Sciences, to determine the relationship between gender, department and monthly income and financial holdings and to analyze whether there is a difference between the departments. For this purpose, a questionnaire was applied to students who attended Physical Education Teacher Training, Sports Management, Coaching Education and Recreation departments of Atatürk University Sports Sciences Faculty. Data from 261 surveys included

in the analysis were subjected to frequency and percentages, Chi-square and Kruskal Wallis analyzes.

The frequencies of the demographic characteristics of the participants were examined, it was found that 37.9% of the participants were female and 62.1% were male. The ratio of those between the ages of 17-19 was 12.6%, 57.9% in the 20-22 age group, 23-25 26.1% and 26% and over 3.4%, respectively. The majority of the participants were male (62.1%) and the most intensive age group was 20-22 (57.9%). When the distribution of the participants according to the departments is examined, Physical Education Teaching is 28%, Sports Management is 29.9%, Coaching is 22.2% and Recreation is 19.9%. When examined in terms of their classes, 24.1% of the respondents are in first grade, 36.4% are in second grade, 21.8% are in third grade and 17.6% are in fourth grade. When the monthly income of the participants is examined, those with income of 500 TL or less are 39.1%, those with income between 501-750% 17,6, those between 751-1000% 13, those between 1001-1500% 15.3 and 1501 and above those having a share of 14.9%. Monthly expenditure amounts are TL 500 and those with expenditures are 28.4%, those between 501-750 are 32.6%, those between 751-1000 are 14.9%, those between 1001-1500 are 15.7% and those who spend 1501 and above% 8.4 percent. In the responses to the levels of success in spending money, 62.1% of the respondents found themselves successful and 37.9% stated that they failed.

The question asked to measure the interest information of the participants; 14.6% of the respondents, 37.2% of the nominal interest / real interest question and 26.9% of the time value of money answered correctly.

The knowledge level of the participants about basic economic concepts is examined; The first five of the concepts that were never heard were compound interest (57.5%), Bitcoin (39.5%), current account deficit (36%), treasury bills (34.1%) and Borsa İstanbul (28%). In the first five of these concepts, credit card (67.8%), savings (67.4%), central bank (57.9%), EFT (57.5%) and Risk (47.5%) concepts .

The financial attitudes and behaviors are evaluated in general, it is seen that the students of the faculty of sports sciences have positive financial attitude and behaviors, they are careful in spending their income, they tend to accumulate some of their income and show their attitude to make their payments on time. However, in the 16th question, it was observed

that students mostly answered orum I agree una to the question im I do shopping with sudden decision / act / impulse aykırı as an attitude contrary to saving and product comparison questions. This situation can be accepted as an indicator that students' cognitive financial attitudes and behaviors have a low level of emotional intelligence, although they are correctly recognized.

Participants; according to the results of the Chi-square analysis conducted to examine the relationship between gender, department and monthly income and financial attitude factors, the question im I keep the written or electronic record of my monthly expenses ile and the department variable where the participants are studying are statistically significant. a significant and positive relationship was determined.

As a result of the analyzes, it was found that there is a statistically significant and positive relationship between the monthly income level variable and the questions ar I make purchases by sudden decision / act / impulse "and ödeme I pay for private or private pension".

As a result of the Kruskal Wallis analysis conducted to determine whether there is a difference between the variables related to the monthly income, monthly expenditure and parental education status of the students and financial attitude and behavior factors, the variable of iniz I keep the written or electronic record of my monthly expenses "and" Private or ar I pay for private pension ular.

There was a statistically significant difference of 5% between your Monthly Spending variable and im I keep a written or electronic record of my monthly charges ", uyar I comply with my spending plan or my planned budget" and irim I use additional credit (additional account) when my monthly budget is not sufficient '.

It is concluded that there is a statistically significant difference between the level of education of the mother and the question ar Do I compare when purchasing a product or service 'önem.

According to Mann Whitney U test analysis, im I keep a written or electronic record of my monthly expenses ', uyar I comply with my spending plan or budget' It was found that there is a significant difference of 1% between the participants who answered im I am successful in spending and managing skills ile and katılım I save some of my monthly income in order to use in unexpected situations'.

In general, it was found that the financial literacy levels of the students of the Faculty of Sport Sciences were quite low and there was no difference between the departments. The introduction of faculty or university elective finance courses in order to increase the level of financial literacy in faculties and departments that do not have courses in financial subjects in universities will be an important step to be taken in this regard.

### Kaynakça / References

- AİM (Analitik İçgörü Merkezi) (2017). Türkiye’de finansal okuryazarlık ve erişim. [https://www.teb.com.tr/upload/PDF/aile%20akademisi%20erisim%20endeksi%20raporu/TEB\\_FOE\\_Rapor\\_2017\\_-12\\_29\\_online.pdf](https://www.teb.com.tr/upload/PDF/aile%20akademisi%20erisim%20endeksi%20raporu/TEB_FOE_Rapor_2017_-12_29_online.pdf) adresinden 20.03.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık, finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-599.
- Atkinson, A. ve Flore A. M. (2012). Measuring financial literacy – results of the OECD/ International Network On Financial Education (Infe) Pilot Study’, [http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/measuring-financial-literacy\\_5k9csfs90fr4-en](http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/measuring-financial-literacy_5k9csfs90fr4-en) adresinden 17.04.2014 tarihinde erişilmiştir.
- Barmaki, N., ve Şener, A. (2016). A Research on college students financial literacy level. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 217-228.
- Başarır, Ç., ve Sarıhan, A. Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlıklarının belirlenmesi: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(4 (Ek Sayı)), 143-162.
- Boisclair, D., Lusardi, A., ve Michaud, P. C. (2017). Financial literacy and retirement planning in Canada. *Journal of Pension Economics & Finance*, 16(3), 277-296.
- Chen, H., ve Volpe, R. P. (1998). An analysis of personal financial literacy among college students. *Financial services review*, 7(2), 107-128.

- Contuk, F. Y. (2018). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık durumunu etkileyen faktörler üzerine bir araştırma: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 77, 115-136.
- Çam, A. V., ve Barut, A. (2015). Finansal okuryazarlık düzeyi ve davranışları: Gümüşhane üniversitesi önlisans öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Global Journal of Economics And Business Studies*, 7, 63-72.
- Dilek, S., Küçük, O., ve Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1865-1878.
- Er, B., Şahin, Y. E., ve Mutlu, M. (2017). Finansal eylem ve finansal okuryazarlık: üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(630), 75-88.
- Gerek, S., ve Kurt, A. (2008). Economic literacy of university students: A sample from Anadolu University. *Available at SSRN*: <https://ssrn.com/abstract=1137610>
- Gökmen, H., (2012). *Finansal okuryazarlık*, İstanbul:Hiperlink Yayınları.
- Gönen, E., ve Özmete, E. (2007). Finansal refah: Finansal yönetim sürecinden duyulan tatmin, finansal davranışlar ile öz-saygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(11), 57-69.
- Gutnu, M. M., ve Cihangir, M. (2015). Finansal okuryazarlık: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi personeli üzerinde bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 3(10), 415-424.
- Idris, F. H., Krishnan, K. S. D., ve Azmi, N. (2017). Relationship between financial literacy and financial distress among youths in Malaysia-An empirical study. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 9(4), 106-117.
- Lusardi, A., ve Mitchell, O. S. (2007). Baby boomer retirement security: The roles of planning, financial literacy, and housing wealth. *Journal of monetary Economics*, 54(1), 205-224.
- Lührmann, M., Serra-Garcia, M., ve Winter, J. (2015). Teaching teenagers in finance: does it work?. *Journal of Banking & Finance*, 54, 160-174.
- Mercan, N., Oyur, E., Altınay, A. ve Aksanyar, Y. (2012). Ekonomi okuryazarlığına yönelik ampirik bir araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 109-118.



- Özer, M. (2005). İktisadın tanımı ve temel kavramları. (İ.Şıklar,Ed.), *İktisada giriş* içinde (s.1-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal okuryazarlık tutum ve davranış ölçeği: Geliştirme, geçerlik ve güvenilirlik. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 200-218.
- Temizel, F., ve Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencilerine yönelik bir araştırma. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Worthington, A. (2006). Predicting financial literacy in Australia. *Financial Services Review*, 15(1), 59-79.
- Yardımcıoğlu, M., Akpınar, Y., ve Günay, Y. (2014). Vergi okuryazarlığı ve vergisel farkındalık: Kahramanmaraş araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 95-119.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Namlı, S. ve Kaya, A. (2019). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin tespiti: Atatürk Üniversitesi örneği . *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 960-982. DOI: 10.26466/opus.601969

## İngilizce Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yöntemlerini Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.591260

\*

Mustafa Çelebi\* - Beyza Nur Kuşuçuran\*\*

\*Doç. Dr, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Melikgazi/ Kayseri/Türkiye

E-Posta: [mdcelebi@gmail.com](mailto:mdcelebi@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-0325-7528](https://orcid.org/0000-0002-0325-7528)

\*\*Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Kürtün/Gümüşhane/Türkiye

E-Posta: [bnur9696@gmail.com](mailto:bnur9696@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-3810-0619](https://orcid.org/0000-0002-3810-0619)

### Öz

Alternatif değerlendirmeler öğrenciyi merkeze alan yaklaşımlardır. Çağdaş öğrenme-öğretme yaklaşımlarını benimseyen okullar genellikle öğreneni merkeze alan öğrenme-öğretme yaklaşımlarını uygulayıp alternatif değerlendirme yaklaşımlarını ve araçlarını tercih etmektedirler. Bu yaklaşımlar ve araçlar öğrencinin gerçek yaşama bilgisi arasında bir bağlantı kurması ve problemlerle karşılaştığı zaman çözüm yolları bulabilmesi için fırsatlar yaratır. Bu araştırmada İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerini ne sıklıkta kullandıkları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir ve bununla birlikte yeterlilikleri hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Araştırma genel tarama modelinde bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılında görev yapmakta olan İngilizce öğretmenleri oluşturmaktadır. Basit rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenen 253 İngilizce öğretmeni araştırmamın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak İngilizce öğretmenlerinin alternatif ve geleneksel değerlendirme yöntemlerini kullanma sıklıklarına ilişkin bir anket uygulanmıştır. Kullanılan veri toplama aracı daha önce yapılmış olan bir yüksek lisans tezinden alınıp uyarlanmıştır. Araştırma sonucu İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirmeler konusunda bilgi sahibi ve yeterli olduğuna ulaşılmış sadece bu yöntemleri tercih etme sıklıklarının farklılaştığı görülmüştür. Hatta bu öğretmenlerin alternatif değerlendirme yöntemiyle birlikte geleneksel yöntemlerin bazılarında da hiç vazgeçmediği sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet içi eğitimde ölçme ve değerlendirme dersi alma değişkeni haricinde diğer bütün değişkenlerde alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanım sıklığında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Alternatif Değerlendirme, Öğretmen Performansı, Değerlendirme Yöntemleri

## Examining The Competencies of English Teachers Using Alternative Assessment Methods

\*

### Abstract

*Alternative assessments are approaches that center the student. Schools that adopt contemporary learning-teaching approaches generally apply learning-teaching approaches centered on the learner and prefer alternative assessment approaches and tools. These approaches and tools create opportunities for the student to make a connection between real life and knowledge and to find solutions when faced with problems. In this study, the frequency of using alternative evaluation and assessment techniques of English teachers is examined in terms of various variables. The study is a general survey model. The population of the study consists of English teachers who are working in 2018-2019 academic year. The sample group of the study consists of 253 English teachers who are determined by simple random sampling method. In the study, a questionnaire was applied about the frequency of using alternative and traditional assessment methods of English teachers as data collection tools. The data collection tool was taken from a previous master thesis and adapted. As a result of the research, it was found that English teachers were knowledgeable and sufficient about alternative assessments and it had been observed that the frequency of teachers choosing these methods was different. In fact, it has been concluded that these teachers never give up some of the traditional methods together with the alternative assessment method. Significant differences were found in the frequency of using alternative assessment methods in all variables except in the in-service training variable.*

**Keywords:** *Alternative Assessment, Teacher Performance, Assessment Methods*

## Giriş

Eğitim sisteminde yıllar içerisinde birçok değişiklik yapılmış, yeni uygulamalar eklenmiş, ders içerikleri ve programları değiştirilmiş, farklı ölçme-değerlendirme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu değişimlere uyum sağlamak adına öğretmenlerde bazı noktalarda kendilerini yenilemek, derste kullandıkları yöntem ve tekniklerini yeni ders içeriğine ve ölçme değerlendirme durumlarına göre değiştirmek durumunda kalmışlardır. Bahsedilen tüm bu değişimlerin uygulanabilmesi öğretmenler, öğrenciler ve idareciler açısından uzun bir süreç gerektirmektedir. Süreç sonunda değişen uygulamaların ve yöntemlerin işe yararlılığının görülebilmesi, bilim çağının özelliklerine uygun nitelikli insan yetiştirilip yetiştirilmediğine bağlıdır.

Uzun yıllar boyunca öğretim programlarında yer alan bilgilerin doğrudan öğretilmesi ve bu bilgilerin olduğu gibi öğrenilip öğrenilmemesi eğitim camiasında önemini korumaktadır. Zelyurt ve Özbek (2018) "Alternatif Değerlendirme Araçlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri" adlı yaptıkları araştırmada, okulların eğitim politikalarını daha çok bilgileri olduğu gibi ver öğrenci öğrensin, yeri geldiğinde kullansın anlayışına dayandırmışlardır ve bu anlayışın kaçınılmaz bir sonucu olarak ezberci sistemin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Böylelikle uygulanan öğretim etkinlikleri ve ölçme değerlendirme sistemleri de daha çok hatırlamaya ve ezbere dayandırılmaktadır. Bu durum birçok bireyin üst düzey düşünme özelliklerinin (problem çözme, eleştirel düşünme, karar verme, yaratıcılık gibi) gelişmesine engel olmaktadır (Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2017).

Eğitim programları; hedef, içerik, eğitim durumu ve ölçme-değerlendirme olmak üzere dört ana bileşenden oluşmaktadır. Burke ve Oliva, son halka olan ölçme ve değerlendirmenin program tasarım sürecinde en önemli öge olduğunu söylemektedirler. (Şahin ve Öztürk, 2014). Ölçme ve değerlendirme eğitim durumlarının belli bir düzen içerisinde yürütülmesini sağlayan, öğretmenlere öğretim süreçleri hakkında bilgi verip geri bildirim sağlayan önemli bir basamaktır. Ölçme ve değerlendirme birçok araştırmacı tarafından tanımlanmaktadır. Örneğin Karaaslan (2015), "Ölçme, ölçülen niteliklerin aralarındaki ilişkileri koruyacak şekilde bu niteliklere sayı veya sembollerin atanması işlemleri olarak; değerlendirme ise, öğretme ve öğrenmenin etkililiğini belirlemek

amacı ile yapılan, eğitimle ilgili verilerin toplanmasını ve yorumlanmasını içeren çok adımlı, sistematik bir süreç olarak tanımlanır ve öğretim sürecinin son evresidir.” demiştir. Bir başka araştırmacı ise basit anlamda ölçme, niteliklerin sayısallaştırılmasıdır; geniş anlamda ise, gözlenen niteliklerin sayı, sembol, kod, derece veya unvan ile ifade edilmesi olduğunu belirtmektedir (Karip, 2008).

Değerlendirme ile ilgili farklı tanımlamalar bulunmaktadır ve bunlardan biri, açık bir sistem olarak ele alınan eğitimin çıktılarını, belirlenen ölçütlere göre inceleyerek sistemin işleyişi hakkında gözlem yapma ve bir yargıya ulaşmak ifadesidir (Demirel 2006, Akt. Şahin ve Atasoy 2018). Başka bir tanımda ise, değerlendirmenin ölçümlerden bir anlam çıkarmak ve ölçülen özellikler hakkında bir değer yargısına ulaşmak olduğu ya da ölçüm sonuçlarını anlamlandırabilmek için bir ölçütle karşılaştırılması yani buna göre değerlendirmenin bir ölçüm ile bir ölçütün karşılaştırılmasının gerekliliği olduğu ifade edilmektedir (Karip, 2008).

Test/sınav ve değerlendirmenin birbirinden oldukça farklı kavramlar olduğu unutulmamalıdır. Test resmi ve genellikle standartlaştırılmış olsa da, değerlendirme öğrencilerin ne bildiği ve neler yapabildikleri hakkında bilgilere dayanmaktadır (Dikli, 2003). Bu konu da Nasab(2015)’de ölçme ve değerlendirmenin yani sınavın ayrı tutulması gerektiğini söylemiş ve değerlendirmenin farklı zamanlarda ve farklı ortamlarda çeşitli bilgi toplama yöntemleri yoluyla öğrencilerin sahip olduğu en gelişmiş bilginin gayri resmi olarak toplanmasıdır, diye belirtmiştir.

İçinde bulunduğumuz eğitim öğretim sisteminin de önemli bir parçası olan ölçme ve değerlendirme, eğitim programlarındaki yaklaşımların değişmesine paralel olarak zaman içerisinde bir takım değişikliklere uğramaktadır. Değişen programla birlikte bilişsel ve davranışsal yaklaşımların yanına yapılandırmacı yaklaşımların ilave edilmesi gerekliliği belirtilmektedir. Yapılandırmacı eğitimin en önemli özelliği öğrenenin bilgiyi yapılandırmasına, oluşturmaya, yorumlamasına ve geliştirmesine fırsat vermesidir (Kuran, 2009). Bu yaklaşım öğretmen yerine öğrenciyi merkeze almaktadır. Brooks ve Brooks (1999)’a göre yapılandırmacı yaklaşımda öğrenmenin kontrolü bireydedir ve öğrenmeye öğretmeniyle birlikte yön verir. Öğrenciler geleneksel öğrenme ortamlarında pasif bir role sahiptir. Aktif olmayan tutum ve davranışları, öğrencilerin sınıf içer-

isinde sorumluluk almasını engellemektedir. Yapılandırmacı öğrenme ortamlarında öğrenciler daha fazla sorumluluk üstlenir ve gelecek öğrenmelerini kolaylaştıracağı düşüncesinden yola çıkarak düşünme yapılarının gelişimine katkıda bulunabilecek her türlü fırsatı değerlendirmeye çalışırlar (Karaaslan, Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Alternatif Ölçme Değerlendirme Tekniklerini Uygulamadaki Yeterlilikleri, 2015). Aynı zamanda yapılandırmacı yaklaşım, bireysel farklılıkları dikkate alır ve bireyin kendine özgü özelliklerini ön plana çıkararak herkesin sahip olduğu bilgilerle yeni aldığı bilgileri kendine özgü biçimde yapılandırdığını öne sürer (Duran, Mıhladız, ve Balliel, 2013). Bu konuyla ilgili (Özenç ve Çakır, 2015) ilköğretim programının (MEB, 2005) temelini oluşturan yapılandırmacı felsefeyle öğretim yöntem ve tekniklerinin mümkün olduğunca çeşitlendirilmesi, ölçme ve değerlendirmede de öğrencilere bilgi, beceri ve tutumlarını sergileyebilecekleri çoklu değerlendirme fırsatları sunulmasının gerektiğini ifade etmektedir. Çoklu değerlendirme denildiğinde ise akla gelen klasik, geleneksel ölçme ve değerlendirmeden ziyade alternatif değerlendirmedir. Geleneksel ölçme ve değerlendirme teknikleri ile öğrencilerin sadece sahip oldukları bilgi düzeyleri değerlendirilirken alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri ile öğrencilerin bilgileri, becerileri, tutumları, ilgi ve ihtiyaçları gibi çok yönlü özellikleri değerlendirilebilir (Özenç ve Çakır, 2015). Geleneksel değerlendirme yöntemleri ürün odaklı olup, süreci ihmal etmektedir.

Geleneksel Değerlendirme	Alternatif Değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"><li>• Tek düze- Standartlaşmış sınavlar</li><li>• Zaman kısıtlamalı, çoktan seçmeli</li><li>• Bağlamdan ayrı sınav maddeleri</li><li>• Geri dönüt için puanlar/notlar yeterli</li><li>• Doğru cevap odaklı</li><li>• Sonuç değerlendirme</li><li>• Etkileşim yoktur</li><li>• Dışsal güdülemeye teşvik eder</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Sürekli uzun vadeli değerlendirme</li><li>• Zaman sınırlaması olmayan, serbest yanıtı</li><li>• Bağlam içinde iletişimsel görev odaklı</li><li>• Bireyselleştirilmiş geribildirim ve (washback)</li><li>• Açık uçlu, yaratıcı cevaplar önemli</li><li>• Süreç değerlendirme</li><li>• Etkileşimli performans vardır</li><li>• İçsel güdülemeye teşvik eder</li></ul>

Kaynak: *Language Assessment Principles and Classroom Practices – H. Douglas Brown (Brown, 2004)*

Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme kullanım sıklıkları ile ilgili yapılan bir araştırmada, öğrenci başarısını değerlendirirken birkaç yöntemin birlikte kullanılmasının güvenilirliği artıracığını ve bu yüzden geleneksel ölçme araçlarının yanı sıra öğretmen gözlem formları, öğrenci ürün dosyaları, öz değerlendirme formları gibi alternatif ölçme-değerlendirme araçlarının da kullanılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir (Göçer 2013). Bu amaçla sürece vurgu yapan, süreci önemseyen ve değerlendiren alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerinin kullanılması her öğrencinin eğitim-öğretim sürecinin daha sağlıklı ve sağlam yapılması için önemlidir. Alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri sayesinde öğrencinin başarısı ve başarısızlığı değerlendirilirken öğrencinin performansı ve ne bildiği değerlendirme sürecine katılır (Yiğit ve Kırımlı, 2015). Burada önemli olan öğrencilerin neyi bilmediğinden ziyade onların neleri bildiklerinin ortaya çıkartılmasıdır.

### **Araştırmanın Amacı**

Bu araştırma İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanma sıklıklarını bazı değişkenlere göre araştırma ve inceleme amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1- İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerine yönelik yeterlik alguları nedir?

2- İngilizce öğretmenleri alternatif değerlendirme yöntemlerini (gözlem, *portfolyo*, *kendini değerlendirme*, *yaşatımı değerlendirme*, *proje*, *hikâye tekrarlı anlatım*, *dramatize etme*, *oyunlar*, *günlükler*, *gösterimler*, *sergiler*, *konferanslar*, *sesli düşünme ve tartışma*)

- a) Cinsiyete,
- b) Mezun olunan okula,
- c) Lisans ve/veya lisansüstü eğitim esnasında ölçme ve değerlendirme ile ilgili ders alım durumuna,
- d) Ölçme ve değerlendirme tekniklerine ilişkin hizmet içi eğitim kursuna katılma durumuna göre ne sıklıkta kullanılmaktadır?

## Yöntem

### Araştırma Modeli

İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanma sıklıkları ve yeterliliklerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışma genel tarama modelinde, bir konudaki mevcut durumu ortaya koyan betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan araştırmalardır. Var olan durumu o durumun fotoğrafını çekerek betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Var olan durumu değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Zelyurt ve Özbek, 2018). Verilerin çok fazla kişiden toplanmasından dolayı bu araştırmalar deneysel çalışmalara göre daha geniş gruplar üzerinde yürütülmektedir.

### Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini; 2018-2019 öğretim yılında Türkiye’de ilkökul, ortaokul ve lise kademesinde görev yapmakta olan tüm İngilizce öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu okullarda görev yapan 253 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklem, çalışma evreni içinden basit olasılıklı (rastgele) örnekleme yoluyla seçilmiştir.

*Tablo 1. Araştırmaya katılan İngilizce öğretmenlerine dair veriler*

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	198	78,3
	Erkek	55	21,7
Mezun Olunan Okul	Eğitim Fakültesi	155	61,3
	Fen Edebiyat Fakültesi	67	26,5
	Lisansüstü	31	12,3
Lisans Eğitiminde Ölçme Değerlendirme Dersi Almak	Evet	230	90,9
	Hayır	23	9,1
Ölçme Değerlendirme Hizmetiçi Kursuna Katılma	Evet	56	22,1
	Hayır	197	77,9

Basit olasılıklı örnekleme yönteminde evrende bulunan tüm birimler, örnekleme seçilmek için bağımsız ve eşit şansa sahiptir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Araştırmaya katılan



ortaokul öğretmenlerinin çeşitli değişkenlere göre bilgileri aşağıdaki tabloda (Tablo1) gösterilmektedir.Tabloya göre araştırmaya katılan İngilizce öğretmenlerinin büyük bir kısmını (%78,3) kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Mezun olunan okullardaki gruplar incelendiğinde ise en fazla Eğitim Fakültesi mezunları (%61,3) bulunurken bu sıralamayı Fen Edebiyat Fakültesi mezunları (%26,5) takip etmektedir. Katılımcıların neredeyse hepsi (%90,9) lisans eğitimleri esnasında ölçme ve değerlendirme dersi aldığını ifade ederken ölçme ve değerlendirme ile ilgili hizmet içi kurslara katılan öğretmenlerin sayısı (56) katılmayan öğretmenlere (197) kıyasla oldukça azdır.

### **Veri Toplama Aracı**

Çalışmada İngilizce öğretmenlerine araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan alternatif ve geleneksel değerlendirme yöntemleri kullanım sıklığı anketi uygulanmıştır. Kullanılan veri toplama aracı Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalında yapılmış bir yüksek lisans tezinden alınıp uyarlanmıştır(Karaaslan, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

### **Verilerin Analizi**

Yapılan uygulama neticesinde elde edilen veriler, kontrol edilip gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Aktarılan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak elde edilen verilerin analizinde öğretmenlere yönelik kişisel bilgilerde ve maddelerde frekans ve yüzde gibi tekniklerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek ve anlamlandırmak için çapraz tablolar kullanılmıştır.

## Bulgular

**Tablo 2. İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini cinsiyete göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir Zaman		Bazen		Her zaman		X <sup>2</sup>
		f	%	f	%	f	%	
Gözlemler	Kadın	22	%11	29	%14,6	147	%74,2	,032*
	Erkek	3	%5,5	16	%29	36	%65,5	
	Toplam	25		45		183		
Portfolyolar	Kadın	29	%14,6	126	%63,6	43	%21,7	,185
	Erkek	8	%14,5	41	%74,5	6	%11	
	Toplam	37		167		49		
Kendini değerlendirme	Kadın	20	%10	85	%43	93	%47	,231
	Erkek	2	%3,6	22	%40	31	%56,4	
	Toplam	22		107		124		
Yaşıtını Değerlendirme	Kadın	51	%26	93	%47	54	%27	,000*
	Erkek	5	%9	43	%78	7	%13	
	Toplam	56		136		61		
Projeler	Kadın	11	%5,6	114	%57,6	73	%37	,012*
	Erkek	0	%0	43	%78	12	%22	
	Toplam	11		157		85		
Hikâye Tekrarlı Anlatım	Kadın	66	%33	112	%78	20	%10	,604
	Erkek	16	%29	31	%21,7	8	%14,5	
	Toplam	82		143		28		
Dramatize Etme	Kadın	25	%12,6	98	%49,5	75	%38	,519
	Erkek	6	%11	32	%58	17	%31	
	Toplam	31		130		92		
Oyunlar	Kadın	7	%3,5	77	%39	114	%57,6	,001*
	Erkek	0	%0	36	%65,5	19	%34,5	
	Toplam	7		113		133		
Günlükler Dergiler	Kadın	88	%43,4	101	%51	11	%5,6	,718
	Erkek	22	%40	31	%56,4	2	%3,6	
	Toplam	108		132		133		
Gösterimler	Kadın	24	%12	90	%45,5	84	%42,4	,011*
	Erkek	6	%11	37	%29	12	%22	
	Toplam	30		127		96		
Sergiler	Kadın	102	%51,5	88	%44,4	8	%4	,315
	Erkek	30	%54,5	25	%45,5	0	%0	
	Toplam	7		113		133		
Konferanslar	Kadın	91	%46	92	%46,7	14	%7	,206
	Erkek	31	%56,4	23	%42	1	%2	
	Toplam	122		115		133		
Sesli Düşünme	Kadın	91	%46	92	%46,7	14	%7	,206
	Erkek	31	%56,4	23	%42	1	%2	
	Toplam	122		115		133		
Tartışmalar	Kadın	19	%10	114	%58,8	61	%31,4	,539
	Erkek	3	%5,5	32	%58,2	20	%36,4	
	Toplam	22		146		81		

Tablo 2 incelendiğinde İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini cinsiyete göre kullanım sıklıklarında gözlem, yaşıtını değerlendirme, projeler, oyunlar, gösterimler ve sesli düşünme yöntemlerinde anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Gözlem, oyunlar ve gösterimler yöntemlerini kadın öğretmenler her zaman tercih ettiklerini söylerken; kadın öğretmenlerin %47'si erkek öğretmenlerin ise %78'i yaşıtını değerlendirme yöntemini bazen kullanmakta olduklarını belirtmiştir. Sesli düşünmede ise kadın öğretmenlerin %55'i bu yöntemi bazen kullandıkları şeklinde yanıt verirken erkek öğretmenlerin %43'ü yani çoğunluğu hiçbir zaman şeklinde yanıt vermiştir.

**Tablo 3. İngilizce öğretmenlerinin geleneksel ölçme değerlendirme yöntemlerini cinsiyete göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir Zaman		Bazen		Her zaman		X <sup>2</sup>
		f	%	f	%	f	%	
Yazılı Yoklama	Kadın	17	8,7	34	17,3	145	74	,077
	Erkek	0	0,0	10	18,2	45	82	
	Toplam	17		44		190		
Sözlü Yoklama	Kadın	25	12,6	78	39,4	95	48	,024*
	Erkek	5	9,0	33	60	17	31	
	Toplam	30		111		112		
Çoktan Seçmeli Test	Kadın	10	5	100	50,5	88	44,4	,063
	Erkek	6	11	33	60	16	29	
	Toplam	16		133		104		
Doğru-Yanlış Soruları	Kadın	11	5,6	88	44,4	99	50	,001*
	Erkek	0	0	39	71	16	29	
	Toplam	11		124		115		
Kısa Cevaplı Sorular	Kadın	6	3	80	40,4	112	56,6	,000*
	Erkek	3	5	39	71	13	23,6	
	Toplam	9		119		125		
Eşleştirme Soruları	Kadın	1	0,5	73	37	124	62,6	,020*
	Erkek	2	3,6	28	51	25	45,5	
	Toplam	3		101		149		

Tablo 3 incelendiğinde ise İngilizce öğretmenlerinin geleneksel ölçme değerlendirme yöntemlerini cinsiyete göre kullanım sıklıklarında sözlü yoklama, doğru-yanlış soruları, kısa cevaplı soruları ve eşleştirme soruları yöntemlerinin kullanım sıklıkları doğrultusunda alınan cevaplarda anlamlı farklılıklar görülmüştür. Kadın öğretmenlerin %48'i sözlü yoklamayı her zaman tercih ederken erkek öğretmenlerin %60'ı bazen şeklinde

cevap vermiştir. Kadın öğretmenlerin %50'si doğru-yanlış sorularını kullanma sıklıklarına her zaman şeklinde yanıt verirken erkek öğretmenlerin %71'i bazen yanıtını vermiştir. Kısa cevaplı soruların kullanım sıklığına bakıldığında ise kadınların %56'sı her zaman, erkeklerin %71'i bazen cevabını vermiştir. Son olarak eşleştirme sorularının kullanım sıklıklarına bakıldığında kadınların %62'si her zaman, erkeklerin %51'i bazen cevabını vermiştir.

**Tablo 4. İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini mezun oldukları okullara göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir Zaman		Bazen		Her zaman		X <sup>2</sup>
		f	%	f	%	f	%	
Gözlemler	Eğitim Fakültesi	11	%7	30	%19,4	114	%73,5	,000*
	Fen Edebiyat	12	%18	10	%15	45	%67,2	
	Lisansüstü	2	%6,5	5	%16	24	%77,4	
	Toplam	25		45		183		
Port-folyolar	Eğitim Fakültesi	13	%8,4	117	%75,5	25	%16,1	,000*
	Fen Edebiyat	16	%24	38	%56,7	13	%19,4	
	Lisansüstü	8	%25,7	12	%38,7	11	%35,5	
	Toplam	37		167		49		
Kendini Değerlendirme	Eğitim Fakültesi	12	%7,7	73	%47,1	70	%45,2	,291
	Fen Edebiyat	8	%11,9	24	%35,8	35	%52,2	
	Lisansüstü	2	%6,5	10	%32,3	19	%61,3	
	Toplam	22		107		124		
Yaşıtını Değerlendirme	Eğitim Fakültesi	35	%22,6	91	%58,7	29	%18,7	,064
	Fen Edebiyat	17	%25,4	28	%41,8	22	%32,8	
	Lisansüstü	4	%12,9	17	%54,8	10	%32,3	
	Toplam	56		136		61		
Projeler	Eğitim Fakültesi	6	%3,9	100	%64,5	49	%31,6	,809
	Fen Edebiyat	3	%4,5	38	%56,7	26	%38,8	
	Lisansüstü	2	%6,5	19	%61,3	10	%32,3	
	Toplam	11	%	157		85		
Hikaye Tekrarlı Anlatım	Eğitim Fakültesi	49	%31,6	94	%60,6	12	%7,7	,114
	Fen Edebiyat	22	%32,8	36	%53,7	9	%13,4	
	Lisansüstü	11	%35,5	13	%41,9	7	%22,6	
	Toplam	82		143		28		
Dramatize Etme	Eğitim Fakültesi	14	%9	85	%55	56	%36,1	,099
	Fen Edebiyat	11	%16,4	35	%52,2	21	%31,3	
	Lisansüstü	6	%19,4	10	%32,3	15	%48,4	
	Toplam	31		130		92		
Oyunlar	Eğitim Fakültesi	2	%1,3	62	%40	91	%58,7	,062
	Fen Edebiyat	4	%6	36	%53,7	27	%40,3	
	Lisansüstü	1	%3,2	15	%48,4	15	%48,4	
	Toplam	7		113		133		

<b>Günlükler Dergiler</b>	Eğitim Fakültesi	76	%49	75	%48,4	4	%2,6	,000*
	Fen Edebiyat	24	%35,8	41	%61	2	%3	
	Lisansüstü	8	25,8	16	%51,6	7	%22,6	
	Toplam	108		132		13		
<b>Gösterimler</b>	Eğitim Fakültesi	16	%10,3	89	%57,4	50	%32,3	,033*
	Fen Edebiyat	8	%11,9	29	%43,3	30	%45	
	Lisansüstü	6	%19,4	9	%29	16	%51,6	
	Toplam	30		127		96		
<b>Sergiler</b>	Eğitim Fakültesi	89	%57,4	64	%41	2	%1,3	,033*
	Fen Edebiyat	26	%38,8	36	%53,7	5	%7,5	
	Lisansüstü	17	%54,8	13	%41,9	1	%3,2	
	Toplam	132		113		8		
<b>Konferanslar</b>	Eğitim Fakültesi	80	%52	67	%43,5	7	%4,5	,125
	Fen Edebiyat	32	%47,7	29	%43,3	6	%9	
	Lisansüstü	10	%32,3	19	%61,3	2	%6,5	
	Toplam	122		115		15		
<b>Sesli Düşünme</b>	Eğitim Fakültesi	40	%25,8	86	%55,5	29	%18,7	,182
	Fen Edebiyat	20	%29,9	34	%50,7	13	%19,4	
	Lisansüstü	14	%50	10	%32,3	7	%22,6	
	Toplam	74		129		49		
<b>Tartışma</b>	Eğitim Fakültesi	14	%9,3	88	%58,3	49	%32,5	,051
	Fen Edebiyat	8	%11,9	43	%64,2	16	%24	
	Lisansüstü	0	%0,0	15	%48,4	16	%51,5	
	Toplam	22		146		81		

Tablo 4' de İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanım sıklıkları ile mezun oldukları okullar arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Portfolyo yöntemi kullanımını fen edebiyat fakültesi mezunu öğretmenlerin %24'ü hiçbir zaman şeklinde cevaplandırırken eğitim fakültesi mezunu olanların %75,5'i bazen şeklinde cevap vermiştir. Eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerin %18,7'si yaşıntı değerlendirme alternatif yöntemini kullanım sıklıklarını her zaman şeklinde ifade ederken Fen Edebiyat mezunu öğretmenlerin ise %32,8'i her zaman şeklinde yanıtlamıştır. Lisansüstü mezunu öğretmenler ise bu yöntemi kullanım sıklıklarını bazen olarak belirtmişlerdir. Proje yöntemi kullanım sıklığına ise hem Eğitim Fakültesi hem Fen Edebiyat Fakültesi mezunu öğretmenlerin %64 ve % 56 olmak üzere büyük bir kısmı bazen kullanımını yanıtını vermiştir. Aynı şekilde hem Eğitim Fakültesi hem Fen Edebiyat Fakültesi mezunu öğretmenlerin çoğunluğu hikaye tekrarlı anlatımı bazen kullanırken, her zaman kullanma yanıtına bakıldığında Fen Edebiyat fakültesi mezunlarının bu yöntemi eğitim fakültesi mezunlarına

göre daha çok kullandıkları görülmüştür. Lisansüstü mezun öğretmenler ise bu yöntemi her zaman kullananlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Dramatize etme yöntemini kullanma sıklığına bakıldığında Eğitim Fakültesi mezunu öğretmenlerin %55'i bazen yanıtını verirken Fen Edebiyat mezunu öğretmenlerin de %52'si bazen şeklinde yanıt vermiştir. Bu yöntemi eğitim fakültesi mezunlarının her zaman tercih etme oranı %36 iken Fen Edebiyat mezunlarının %31 olarak görülmektedir. Günlükler ve dergiler kullanımı sıklığına bakıldığında ise Eğitim Fakültesi mezunlarının %49'u hiçbir zaman cevabını verirken, Fen Edebiyat mezunlarının %61'i ve lisansüstü mezunların %51,6'sı bazen cevabını vermiştir. Gösterimlerin kullanım sıklığında Eğitim Fakültesi mezunlarının %57,4'ü bazen Fen Edebiyat mezunlarının ise %45'i her zaman yanıtını vermiştir. Sergi yöntemi kullanım sıklığında Eğitim Fakültesi mezunlarının %57,4'ü hiçbir zaman, konferans yönteminde de aynı şekilde Eğitim Fakültesi mezunlarının %52'si ve Fen Edebiyat mezunlarının %47,7'si hiçbir zaman yanıtını vermiştir. Sesli düşünme yöntemini bazen tercih eden %58,3 çoğunluk Eğitim Fakültesi mezunu öğretmenler iken tartışma yöntemini %64,2 ile Fen Edebiyat mezunu öğretmenlerin bazen tercih ettiği görülmüştür. Tartışma yöntemini her zaman tercih eden grubun lisansüstü mezunu öğretmenler olduğu görülmektedir.

**Tablo 5. İngilizce öğretmenlerinin geleneksel değerlendirme yöntemlerini mezun oldukları okullara göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir zaman f%	Za- man f%	Bazen f%	Her zaman f %	X <sup>2</sup>
<b>Yazılı Yoklama</b>	Eğitim Fakültesi	10	%6,5	20	%13	123 %80,4 ,085
	Fen Edebiyat	3	%4,5	16	%24	48 %71,6
	Lisansüstü	4	%13	8	%25,8	19 %61,3
	Toplam	17		44		190
<b>Sözlü Yoklama</b>	Eğitim Fakültesi	10	%6,5	66	%42,6	79 %51 ,
	Fen Edebiyat	14	%21	30	%45	23 %34,3 007*
	Lisansüstü	6	%19,4	15	%48,4	10 %32,3
	Toplam	30		111		112
<b>Çoktan Seçmeli Test</b>	Eğitim Fakültesi	13	%8,4	81	%52,3	61 %39,4 ,025*
	Fen Edebiyat	3	%4,5	29	%43,3	35 %52,2
	Lisansüstü	0	%0	23	%74,2	8 %25,8
	Toplam	16		133		104

<b>Doğru Yanlış</b>	Eğitim Fakültesi	3	%2	81	%52,3	71	%46	,023*
	Fen Edebiyat	6	%9	26	%38,8	35	%52	
	Lisansüstü	2	%6,5	20	%64,5	9	%29	
	Toplam	11		127		115		
<b>Kısa Cevaplı Sorular</b>	Eğitim Fakültesi	3	%2	74	%47,7	78	%50,3	,327
	Fen Edebiyat	4	%6	28	%42	35	%52,2	
	Lisansüstü	2	%6,5	17	%54,8	12	%38,7	
	Toplam	9		119		125		
<b>Eşleştirme Soruları</b>	Eğitim Fakültesi	2	%1,3	63	%40,6	90	%58	,112
	Fen Edebiyat	0	%0	21	%31,3	46	%68,7	
	Lisansüstü	1	%3,2	17	%54,8	13	%42	
	Toplam	3		101		149		

Tablo 5' de İngilizce öğretmenlerinin geleneksel değerlendirme yöntemlerini kullanım sıklıkları ile ilgili veriler bulunmaktadır. Öğretmenlerin mezun oldukları okullar ve geleneksel değerlendirme yöntemlerinden sözlü yoklama, çoktan seçmeli test ve doğru yanlış yöntemlerini kullanım sıklıkları arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Eğitim Fakültesi mezunu öğretmenlerin %51'i sözlü yoklama yöntemini her zaman tercih ederken çoktan seçmeli testi %52,2 ile doğru yanlış yöntemini ise yine %52 ile en fazla Fen Edebiyat mezunlarının tercih ettiği görülmektedir.

*Tablo 6. İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini lisansta ölçme değerlendirme dersi alma durumuna göre kullanım sıklıkları*

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir man f%	Za-	Bazen f%		Her zaman f %		X <sup>2</sup>
				f	%	f	%	
<b>Gözlemler</b>	Evet	24	10,4	42	18,3	164	71	,479
	Hayır	1	4,3	3	13	19	82,6	
	Toplam	25		45		183		
<b>Portfolyolar</b>	Evet	31	13,5	154	67	45	19,6	,263
	Hayır	6	26,1	13	56,5	4	17,4	
	Toplam	37		167		49		
<b>Kendini Değerlendirme</b>	Evet	18	7,8	100	43,5	112	49	,213
	Hayır	4	17,4	7	30,4	12	52	
	Toplam	22		107		124		
<b>Yaşıtını Değerlendirme</b>	Evet	50	22	128	56	52	22,6	,120
	Hayır	6	26	8	35	9	39	
	Toplam	56		136		61		
<b>Projeler</b>	Evet	6	2,6	146	63,5	78	34	,000*
	Hayır	5	21,7	11	48	7	30,4	
	Toplam	11		157		85		

İngilizce Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yöntemlerini Kullanma Yeterliliklerinin İncelenmesi

<b>Hikaye Tekrarlı Anlatım</b>	Evet	75	32,6	129	56	26	11	,885
	Hayır	7	30,4	14	61	2	9	
	Toplam	82		143		28		
<b>Dramatize Etme</b>	Evet	26	11	117	51	87	38	,176
	Hayır	5	22	13	56	5	22	
	Toplam	31		130		92		
<b>Oyunlar</b>	Evet	4	2	100	43,5	126	55	,002*
	Hayır	3	13	13	56,5	7	30,4	
	Toplam	7		113		133		
<b>Günlükler Dergiler</b>	Evet	99	43	120	52,2	11	4,8	,705
	Hayır	9	39	12	52,2	2	8,7	
	Toplam	108		167		13		
<b>Gösterimler</b>	Evet	25	11	113	49	92	40	,065
	Hayır	5	22	14	61	4	17,4	
	Toplam	30		127		96		
<b>Sergiler</b>	Evet	120	52	103	45	7	3	,942
	Hayır	12	52	10	43,5	1	4	
	Toplam	132		113		8		
<b>Konferanslar</b>	Evet	111	48,5	105	46	13	6	,840
	Hayır	11	48	10	43,5	2	9	
	Toplam	122		115				
<b>Sesli Düşünme</b>	Evet	64	28	117	51	49	21	,034*
	Hayır	10	43,5	13	56,5	0	0	
	Toplam	74		130		49		
<b>Tartışmalar</b>	Evet	22	10	126	56	78	34,5	,013*
	Hayır	0	0	20	87	3	13	
	Toplam			146		81		

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde lisans eğitimi sürecinde ölçme ve değerlendirme dersi alan ve almayan İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemleri kullanım sıklıkları farklılıklar göstermektedir. Bu farklılaşma projeler, oyunlar, sesli düşünme ve tartışma yöntemlerinde göze çarpmaktadır. Ölçme ve değerlendirme dersi alan öğretmenlerin %55'i oyunlar yöntemini her zaman tercih ederken bu dersi almayanların %56'sı bu yöntemi bazen tercih ettiklerini belirtmiştir.

Bu dersi almayan öğretmenlerin çoğunluğu yani %56'sı sesli düşünmeyi %87'si ise tartışmalar yöntemini bazen kullandıklarını belirtmiştir. Ölçme değerlendirme dersi almış öğretmenlerin hem sesli düşünme hem de tartışma yöntemini kullanım sıklığı en yüksek "bazen" yanıtındadır.



**Tablo 7. İngilizce öğretmenlerinin geleneksel değerlendirme yöntemlerini lisansta ölçme ve değerlendirme dersi alma durumlarına göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir man f%	Za- f%	Bazen f%	Her zaman		X <sup>2</sup>	
					f	%		
Yazılı Yoklama	Evet	17	7,5	36	16	175	77	,041*
	Hayır	0	0	8	35	15	65	
	Toplam	17		44		190		
Sözlü Yoklama	Evet	29	12,6	94	41	107	46,5	,010*
	Hayır	1	4,3	17	74	5	21,7	
	Toplam	30		111		112		
Çoktan Seçmeli Test	Evet	14	6	122	53	94	10	,832
	Hayır	2	8,7	11	48	10	43,5	
	Toplam	16		133		104		
Doğru-Yanlış Soruları	Evet	10	4,3	114	49,6	106	46	,809
	Hayır	1	4,3	13	56,5	9	39	
	Toplam	11		127		115		
Kısa Cevaplı Sorular	Evet	9	4	104	45	117	51	,152
	Hayır	0	0	15	65	8	35	
	Toplam	9		119		125		
Eşleştirme Soruları	Evet	3	1,3	88	38	139	60,4	,216
	Hayır	0	0	13	56,5	149	43,5	
	Toplam	3		101				

Lisans eğitiminde ölçme ve değerlendirme dersi almış İngilizce öğretmenlerinin hepsi yazılı ve sözlü yoklama yöntemlerini %77 ve %46'lık bir oranla her zaman kullandıklarını belirtmiştir. Dersi almayan öğretmenlerin ise bu yöntemleri bazen kullandıkları görülmektedir. Aynı zamanda ölçme dersi almamış öğretmenlerin hepsinin yazılı yoklama yöntemini hiçbir zaman tercih etmedikleri görülmektedir.

Tablo 8' de İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanım sıklıkları ile hizmet içi eğitimlerde ölçme ve değerlendirme dersi almış olma durumları arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Ölçme ve değerlendirme ile ilgili hizmet içi eğitim almamış öğretmenlerin gözlem yöntemini bu eğitimi alan öğretmenlere göre daha çok kullandıkları görülmektedir. Aynı şekilde projelerde de ölçme ve değerlendirme hizmet içi eğitimi almayan öğretmenlerin bu yöntemi daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

**Tablo 8. İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini hizmet içi eğitimlerde ölçme değerlendirme dersi alma durumuna göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir Zaman		Bazen		Her zaman		X <sup>2</sup>
		f	%	f	%	f	%	
Gözlemler	Evet	2	3,6	17	30,4	37	66	,008*
	Hayır	23	11,7	28	14,2	146	74	
	Toplam	25		45		183		
Portfolyolar	Evet	9	16	36	64,3	11	19,6	,933
	Hayır	28	14	131	66,5	38	19,3	
	Toplam	37		167		49		
Kendini Değerlendirme	Evet	5	9	18	32	33	59	,202
	Hayır	17	8,6	89	45,2	91	46,2	
	Toplam	22		107		124		
Yaşıtını Değerlendirme	Evet	8	14	30	53,6	18	32	,140
	Hayır	48	24	106	54	43	22	
	Toplam	56		136		61		
Projeler	Evet	6	10,7	33	59	17	30,4	,030*
	Hayır	5	2,5	124	63	68	34,5	
	Toplam	11		157		85		
Hikaye Tekrarlı Anlatım	Evet	8	14,3	34	60,7	14	25	,000*
	Hayır	74	37,6	109	55,3	14	7	
	Toplam	82		143		28		
Dramatize Etme	Evet	2	10,7	24	43	26	46,4	,206
	Hayır	5	12,7	106	54	66	33,5	
	Toplam	7		130		92		
Oyunlar	Evet	2	3,6	33	59	21	37,5	,038*
	Hayır	5	2,5	80	40,6	112	57	
	Toplam	7		113		133		
Günlükler Dergiler	Evet	13	23	37	66	6	10,7	,001*
	Hayır	95	48	95	48	7	3,6	
	Toplam	108		167		13		
Gösterimler	Evet	3	5,4	31	55,4	22	39,3	,226
	Hayır	27	13,7	96	48,7	74	37,6	
	Toplam	30		127		96		
Sergiler	Evet	17	30,4	39	69,6	0	0	,000*
	Hayır	115	58,4	74	37,6	8	4	
	Toplam	132		113		8		
Konferanslar	Evet	18	32,7	35	63,6	2	3,6	,010*
	Hayır	104	53	80	40,6	13	6,6	
	Toplam	122		115		15		
Sesli Düşünme	Evet	14	25	27	48	15	26,8	,269
	Hayır	60	30,5	103	52,3	34	17,3	
	Toplam	74		130		49		
Tartışmalar	Evet	0	0	30	53,6	26	46,4	,004*
	Hayır	22	11,4	116	60	55	28,5	
	Toplam	22		146		81		

Hizmet içi eğitime katılmış olan öğretmenler hikaye tekrarlı anlatım yöntemini 60 bazen ve 25 her zaman yanıtlarıyla daha sık kullanmakta oldukları görülmektedir. Hizmet içi eğitime katılmış öğretmenlerin 59'u oyunları bazen tercih ederken bu kursa katılmamış öğretmenlerin 57'sinin oyunları her zaman tercih ettikleri görülmektedir. Günlükler/dergilere bakıldığında ise ölçme ve değerlendirme hizmet içi eğitimi alan öğretmenlerinin çoğunluğunun (66) bu yöntemi bazen tercih ettiği hizmet içi eğitimi almamış öğretmenlerin 48'inin hiçbir zaman diğer 48'lik dilimin ise bazen tercih ettikleri görülmektedir. Sergiler ve konferanslarda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin çoğunluğunun bu yöntemleri bazen tercih ettikleri görülürken hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin çoğunluğunun ise bu iki yöntemi de hiçbir zaman kullanmadıkları görülmektedir. Son olarak tartışma yöntemine bakıldığında hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin 53'ünün bazen 46'sının her zaman olmak üzere bu yöntemi sıklıkla kullandıkları görülürken bu eğitimi almamış öğretmenlerin çoğunluğunun ise tartışmaları bazen kullandıkları görülmektedir.

**Tablo 9. İngilizce öğretmenlerinin geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemlerini hizmet içi eğitimlerde ölçme değerlendirme dersi alma durumuna göre kullanım sıklıkları.**

Değerlendirme Türü	Gruplar	Hiçbir man f%	Za-	Bazen f%	Her zaman		X <sup>2</sup>	
					f	%		
Yazılı Yoklama	Evet	2	3,6	13	23,2	41	73,2	,290
	Hayır	15	7,7	31	16	149	76,4	
	Toplam	17		44		190		
Sözlü Yoklama	Evet	10	18	21	37,5	25	46,5	,240
	Hayır	20	10	90	45,7	87	44,2	
	Toplam	30		111		112		
Çoktan Seçmeli Test	Evet	2	3,6	27	48	27	48	,367
	Hayır	14	7,0	106	54	77	39	
	Toplam	16		133		104		
Doğru-Yanlış Soruları	Evet	0	0,0	28	50	28	50	,178
	Hayır	11	5,6	99	50,3	87	44,2	
	Toplam	11		127		115		
Kısa Cevaplı Sorular	Evet	0	0,0	27	48,2	29	52	,264
	Hayır	9	4,6	92	46,7	96	48,7	
	Toplam	9		119		125		
Eşleştirme Soruları	Evet	0	0,0	22	39,3	34	60,7	,637
	Hayır	3	1,5	79	40	115	58,4	
	Toplam	3		101		149		

Tablo 9 incelendiğinde İngilizce öğretmenlerinin geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemlerini hizmet içi eğitimlerde ölçme ve değerlendirme dersi alma durumlarına göre kullanım sıklıklarında bir farklılaşma görülmektedir.

## Tartışma ve Sonuç

Alternatif değerlendirmeler öğrenciyi merkeze alan yaklaşımlardır. Çağdaş öğrenme-öğretme yaklaşımlarını benimseyen okullar genellikle öğreneni merkeze alan öğrenme-öğretme yaklaşımlarını uygulayıp alternatif değerlendirme yaklaşımlarını ve araçlarını tercih etmektedirler (Karaaslan, 2015). Bu yaklaşımlar ve araçlar öğrencinin gerçek yaşamla bilgisi arasında bir bağlantı kurması ve problemlerle karşılaştığı zaman çözüm yolları bulabilmesi için fırsatlar yaratır. Bu araştırmada İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerini ne sıklıkta kullandıkları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir ve bununla birlikte yeterlilikleri hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin kullandıkları ölçme değerlendirme tekniklerine bakıldığı zaman alternatif ölçme ve değerlendirmede yol almamıza rağmen öğretmenlerin hala buna uyum sağlayamadığı görülmektedir. Öğretmeler çoğunlukla geleneksel ölçme değerlendirme araçlarını kullanmaktadırlar. İngilizce öğretmenlerinin geneli ise alternatif değerlendirmeler konusunda bilgi sahibi ve yeterli olduğu sadece yöntemleri tercih etme durumlarının farklılaştığı görülmektedir. Hatta bu öğretmenlerin alternatif değerlendirme yöntemiyle birlikte geleneksel yöntemlerin bazılarında da hiç vazgeçmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum bilinçli ve yeterlilik düzeyi yüksek olan İngilizce öğretmenlerinin sadece tek bir yöntemle odaklanmaktansa öğrencileri değerlendirme sürecinde her iki yöntemi de birlikte kullandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu duruma paralel olarak (Fatma Şaşmaz Ören, 2007) yaptığı araştırma da geleneksel ve alternatif değerlendirme yaklaşımlarının bir arada ve aynı sıklıkta kullanıldığının sonucuna ulaşmıştır. Geleneksel ve alternatif değerlendirmeyi farklı bir bakış açısı olarak uzatan eğitim konusu üzerinde inceleyen (Dikli, 2003) ise uzaktan eğitimde alternatif değerlendirme yaklaşımının kullanılmasının gerekliliğini belirtmiştir.

İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini cinsiyete göre kullanım sıklıklarından elde edilen verilerle sadece bazı yöntemlerin kullanımlarında cinsiyete göre farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yöntemlerden gözlem, oyun ve gösterimleri kadın öğretmenlerin daha çok tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde geleneksel yöntemlerin kullanım sıklıklarında da cinsiyete göre farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sözlü yoklama, kısa cevap ve doğru yanlış sorularını erkek öğretmenlerin kadınlara göre daha çok tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. (Kanatlı, 2009) Erkek sınıf öğretmenlerinin alternatif ölçme değerlendirmeye yönelik tutumlarının ve kullanım sıklıklarının kadın öğretmenlere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Banoğlu, 2009), (Karaaslan, 2015), (Şahin ve Atasoy, 2018) ve (Akarsu, 2008)'in yapmış oldukları çalışmalarda ise cinsiyetin alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanım sıklıklarında bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini mezun oldukları okullara göre kullanım sıklıkları ile ilgili sonuçlar incelendiğinde ise oyunlar, kendini değerlendirme ve gözlemler hariç diğer bütün yöntemlerde anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerin lisans sürecinde bu yöntemlere yönelik dersler almaları sebebiyle bu yöntemlerin hepsini aktif bir şekilde kullanması beklenirken sadece gösterimler, sergi ve dramatize etmeyi her zaman kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim fakültesi mezunlarına kıyasla Fen Edebiyat mezunu olanların yaşıtını değerlendirme, hikaye tekrarlı anlatım ve günlükler/dergiler yöntemlerini daha sık kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dikkat çeken sonuçlardan bir diğeri ise tartışma yöntemini her zaman tercih eden grubun sadece lisansüstü mezunu öğretmenlerden oluşmasıdır. Lisansüstü mezunlarının sayıca az olması bu araştırmanın sınırlılıklarından biridir ve bu konuda verimli sonuçlara ulaşılamamıştır. (Çetin, 2011) Yapmış olduğu araştırma sonucunda bu araştırmaya paralel olarak gözlemler ve kendini değerlendirme gibi yöntemleri tüm öğretmenlerin kullandığını, anlamlı bir fark görülmediğini belirtmiştir. (Şahin ve Atasoy, 2018)'in araştırması sonucu da mezun olunan okul türünün alternatif değerlendirme yaklaşımlarına bir etkisi olmadığıdır. (Arseven, 2013) ise yapmış olduğu çalışmada lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin alternatif değerlendirme

yöntemlerini kullanımlarında lisansüstü eğitimin katkı sağladığını belirtmiştir.

İngilizce öğretmenlerinin geleneksel değerlendirme yöntemlerini mezun oldukları okullara göre kullanım sıklıkları ile ilgili elde edilen veriler sonucunda ise sözlü yoklamayı her zaman eğitim fakültesi mezunlarının kullandığı çoktan seçmeli ve doğru yanlış sorularını ise her zaman kullanan çoğunluğun Fen Edebiyat mezunlarına ait olduğu görülmektedir. Diğer yöntemlerde anlamlı bir farka ulaşılmamıştır.

İngilizce öğretmenlerinin lisans eğitimlerinde ölçme değerlendirme dersi alıp almama durumlarına göre alternatif yöntemleri kullanım sıklıkları ile ilgili verilerle bu dersi alan öğretmenlerin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini her zaman kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sadece oyunları her zaman tercih etmektedirler. Hatta bu öğretmenlerin çoğunlukla geleneksel yöntemlerden yazılı ve sözlü yoklamayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu dersi almayan öğretmenlerin hepsinin ise alternatif yöntemleri bazen kullandıkları sonucuna ulaşılırken aynı zamanda yazılı yoklama yöntemini hiçbir zaman kullanmadıkları dikkat çekmektedir.(Arseven, 2013) Üniversitede ölçme ve değerlendirme dersi alan öğretmenlerin bu yöntemleri kullanım sıklıklarına katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu dersi almayanların ise alternatif değerlendirme yöntemlerine ilişkin bilgilere internet, kitaplar ve diğer öğretmen arkadaşlar aracılığıyla ulaştığını belirtmiştir.

İngilizce öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini hizmet içi eğitimlerde ölçme değerlendirme dersi alma durumuna göre kullanım sıklıklarının sonucu bu eğitime katılmış öğretmenlerin doğal olarak alternatif yöntemleri daha çok tercih etmeleri beklenmekteydi. Buna zıt olarak sadece tartışma ve günlükler/dergiler yöntemlerinde bu eğitime katılmış öğretmenler bu alternatif yöntemleri her zaman kullandıklarını belirtmiştir. Hizmet içi eğitim almayan öğretmenler ise gözlemler, projeler ve oyunları kullanma noktasında hizmet içi eğitimi alanlara göre sayıca yüksek olarak bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde(Arseven, 2013)'ün çalışma grubundaki öğretmenlerin çoğunun incelenen programda bulunan alternatif değerlendirme yaklaşımlarıyla ilgili olarak herhangi bir eğitime katılmadıkları katılanların çoğunun ise alternatif değerlendirme yaklaşımları hakkında katıldıkları eğitimlerden yeterli verimi alamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak geleneksel değerlendirme hizmet içi eğitimi almak ile öğretmenlerin bu yöntemleri kullanım sıklıkları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

## Öneriler

- Öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları verilen cevapların güvenilirliği açısından gözlem yapılarak incelenebilir.
- Nitel bir çalışma ile öğretmen görüşlerine ulaşılarak neden alternatif değerlendirme ve geleneksel değerlendirme yöntemlerinin tercih edildiği ve bu noktada öğretmenlerin kendilerini hangi yönlerden güçlü veya zayıf hissettikleri, kendilerini nasıl geliştirebilecekleri konusunda bilgi sahibi olunarak araştırma genişletilebilir.
- Alternatif değerlendirmelere yönelik yapılan araştırmaların çoğunluğunun Fen Ve Teknoloji dersine yönelik olduğu görülmüştür. Bu nedenle İngilizce dersi ile ilgili bu tarz çalışmaların sayısı arttırılabilir.
- Yürütülen çalışma okul kademeleri ve okul türlerine göre detaylandırılarak tekrar düzenlenebilir çünkü öğretmenlerin kullandıkları yöntemler sınıf seviyesine ve okul türüne göre farklılık gösterebilmektedir.
- Sadece öğretmenlere sorular yöneltilerek yapılan bu çalışma öğrencilerin gözünden de veriler elde edilerek genişletilebilir. Bu şekilde kullanılan yöntemlerin hangisinin daha verimli olduğu ve öğrenciler açısından tercih edildiği sonucuna da ulaşılabilir.

## **EXTENDED ABSTRACT**

# **Examining The Competencies of English Teachers Using Alternative Assessment Methods**

\*

Mustafa Çelebi – Beyza Nur Kuşuçuran  
*Erciyes University – Ministry of National Education*

Alternative assessments are approaches that center the student. Schools that adopt contemporary learning-teaching approaches generally apply learning-teaching approaches centered on the learner and prefer alternative assessment approaches and tools. These approaches and tools create opportunities for the student to make a connection between real life and knowledge and to find solutions when faced with problems. In this study, the frequency of using alternative evaluation and assessment techniques of English teachers is examined in terms of various variables.

This study was conducted to investigate and examine the frequency of using alternative assessment methods of English teachers according to some variables. For this purpose, the following questions were sought;

1. What are the perceptions of proficiency of English teachers about alternative assessment methods?
2. How often alternative assessment methods (observation, portfolio, self-assessment, peer assessment, project, story-telling, dramatization, games, diaries, screenings, exhibitions, conferences, voice thinking and discussion) used according to;
  - a) Gender
  - b) School you graduated from
  - c) Taking courses related to evaluation and assessment during undergraduate and / or graduate education,
  - d) the status of attending an in-service training course on evaluation and assessment techniques.

The research is a descriptive study that reveals the current situation in a subject in the general survey type. Screening models are studies that aim to collect data to determine the specific characteristics of a group.



The universe of this research; In the academic year 2018-2019, which constitutes all English teachers working in primary and secondary school levels in Turkey. The sample consists of 253 English teachers working in these schools. The sample was selected from the study population by simple probability (random) sampling. In the simple probability sampling method, all units in the universe have independent and equal chances for sampling (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2018).

In the study, a questionnaire was applied about the frequency of using alternative and traditional assessment methods of English teachers as data collection tools. The data collection tool was taken from a previous master thesis and adapted. The data collection tool used was adapted from a master's thesis in the Science Education Department of Yüzüncü Yıl University (Karaaslan, Master Thesis, 2015).

The data obtained as a result of the application was checked and the necessary arrangements were made and then transferred to the computer. The data were analyzed with SPSS program. In the analysis of the data obtained in accordance with the aim of the study, techniques such as frequency and percentage were used in personal information and items for teachers. In addition, cross-tables were used to analyze and interpret the relationships between variables in the study.

When the assessment techniques used by classroom teachers are examined, it is seen that although we have made progress in alternative assessment and evaluation, teachers still cannot adapt to this. Teachers often use traditional assessment tools. On the other hand, English teachers are knowledgeable and sufficient about alternative assessments and it is seen that they prefer only different methods. In fact, it was concluded that these teachers never gave up some of the traditional methods together with the alternative assessment method. This situation can be interpreted as the fact that English teachers who are conscious and have high level of proficiency use both methods together in the process of assessment students rather than focusing on only one method. According to the data obtained from the frequency of using alternative assessment and evaluation methods of English teachers according to gender, it is concluded that there is a gender differentiation in the use of some methods. It was concluded that

female teachers preferred observations, plays and performances among these methods.

When the results related to the frequency of using English teachers' alternative measurement and evaluation methods according to the schools they graduated from, it is concluded that there are significant differences in all methods except games, self-evaluation and observations. It is concluded that teachers who are graduates of education faculties are expected to use all of these methods actively because they take lessons about these methods in their undergraduate process, but they always use only demonstrations, exhibitions and dramatization.

As a result of the frequency of use of English teachers' alternative assessment and evaluation methods according to the status of taking measurement and assessment courses in in-service trainings, it was expected that teachers who participated in this training would naturally prefer alternative methods. In contrast, teachers who participated in this training only in the discussion and diary / journal methods stated that they always use these alternative methods.

Finally, in the use of traditional assessment methods, no significant difference was found between the in-service training and the frequency of teachers using these methods.

## Kaynakça / References

- Akarsu, F. (2008). Fizik, kimya ve matematik öğretmenlerinin değerlendirme araçlarıyla ilgili yaklaşımları ve uygulamaları. *Eğitim ve Bilim*, 33(149), 18-29.
- Arseven, Z. (2013, Ağustos). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin 2005 matematik öğretim programında yer alan alternatif değerlendirme yaklaşımlarını uygulayabilme yeterliliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Banoğlu, C. (2009). *Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yöntemlerine Yönelik Yeterlilik Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Bekci, N. (2009). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanma yeterliliklerinin araştırılması*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Brooks, J. G., ve Brooks, M. G. (1999). *In search of understanding : The case for constructivist classrooms*. Alexandria, Virginia USA: Association for Supervision and Curriculum Development, eBook.
- Brown, H. D. (2004). *Language assessment principles and classroom practices*. NY: Longman.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çetin, L. M. (2011, Mayıs). *Çocuklara yabancı dil öğretiminde alternatif değerlendirme yöntemleriyle ilgili bir çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Dikli, S. (2003). Assessment at a distance: Traditional vs. alternative assessments. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(3), 13-19.
- Duran, M., Mıhladı, G., ve Ballıel, B. (2013). İlköğretim öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerine yönelik yeterlik düzeyleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* , 2(2), 26-37.
- Fatma Şaşmaz Ören, N. T. (2007). İlköğretim sınıf öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yaklaşımlarına ilişkin görüşleri . *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* , 22, 15-27.
- Kanatlı, F. (2009). Alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri konusunda sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 209-234.
- Karaaslan, O. (2015). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin alternatif ölçme değerlendirme tekniklerini uygulamadaki yeterlilikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van
- Karip, E., Semerci, Ç., Gündoğdu, K., Sezgin, F., Demircioğlu, G., Köse, E., et al. (2008). *Ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kuran, K. (2009). Alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri konusunda sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 209-234.
- Kutlu, Ö., Doğan, C., ve Karakaya, İ. (2017). *Ölçme ve değerlendirme performansına ve portfolyaya dayalı durum belirleme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Nasab, F. G. (2015). Alternative versus traditional assessment. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 2(6), 165-178.

- Özenç, M., ve Çakır, M. (2015). Sınıf öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yeterliliklerinin belirlenmesi. *Elementary Education Online*, 14(3), 914-933.
- Şahin, Ç., ve Öztürk, Y. A. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının alternatif ölçme değerlendirme yöntemlerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 123-142.
- Şahin, M., ve Atasoy, E. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 18-33.
- Yiğit, F., ve Kırımlı, B. (2015). Türkçe öğretmenlerinin alternatif ölçme değerlendirme yöntemlerinin işlevleri ve kullanılma sıklığı hakkındaki görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(205), 64-86.
- Zelyurt, H., ve Özbek, R. (2018). Alternatif değerlendirme araçlarına yönelik öğretmen görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19(2), 370-396.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çelebi, M. ve Kuşuçuran B. N. (2019). İngilizce öğretmenlerinin alternatif değerlendirme yöntemlerini kullanma yeterliliklerinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 983-1009. DOI: 10.26466/opus.591260

## Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Gözlem Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.557881

\*

Erol Ata\* - Mustafa Yıldız\*\*

\* Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Amasya, Türkiye  
E-Posta: [erolata.ea@gmail.com](mailto:erolata.ea@gmail.com) ORCID: [0000-0002-0051-9828](https://orcid.org/0000-0002-0051-9828)

\*\* Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Amasya, Türkiye  
E-Posta: [mustafa.yildiz@amasya.edu.tr](mailto:mustafa.yildiz@amasya.edu.tr) ORCID: [0000-0002-3139-2698](https://orcid.org/0000-0002-3139-2698)

### Öz

Çevre sorunlarının giderek artması, çevresel sorunların belirlenmesini, araştırılmasını ve bireylerde çevre bilinci ve çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışların geliştirilmesini daha önemli hale getirmektedir. Bireylerde sürdürülebilir bir çevre bilinci oluşturmada geleneksel öğretim yöntemleri kullanmanın etkisinin ya çok az ya da etkisiz sonuçlar verdiği gözlenmektedir. Bu bağlamda özellikle çocuklarda çevre bilinci geliştirmede, olumlu tutum ve davranışlar oluşturmada yeni öğrenme yöntemlerinin ve gözleyerek (Sosyal) öğrenmenin önemi dikkat çekmektedir. Sosyal öğrenme, özellikle çocukların çevredekilerinin hareketlerini, tutum ve davranışlarını gözlemeye dayanmaktadır. Bu araştırmanın amacı sosyal öğrenmenin önemini dikkate alarak çocukların yetişkinlerin çevreye ilişkin sergiledikleri davranışları nasıl algıladıklarına yönelik bir ölçek geliştirmektir. Bu amaca uygun olarak yerli ve yabancı yazın taraması yapılarak 20 maddelik "Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Gözlem Ölçeği" geliştirilmiştir. Çalışma Amasya ilinde 275 ilkökul ve ortaokul öğrencisiyle yapılmıştır. Yapılan Faktör Analizi sonucu tek boyutlu bir ölçek olarak belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı ise 0.80 olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak ölçeğin öğrencilerin, yetişkinlerin çevreye ilişkin davranışlarını nasıl algıladıklarını ölçmede uygun bir ölçek olduğuna karar verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Çevre bilinci, Çevre eğitimi, Gözleyerek öğrenme

## Validity and Reliability Study of Observing Adults'- Displayed-Behavior Related to Environment Scale

\*

### Abstract

*As the environmental issues grow, it has become necessary to search, and determine environmental issues, and develop an awareness that could possibly address such issues. Using traditional learning methods has no or very little impact on developing a sustainable environmental awareness. Therefore, in order to develop environmental awareness in children, it becomes essential to use new learning approaches such as social learning theory instead of the traditional ones. Observational learning is a learning method in which children learn by observing the objects around themselves. Using the social learning, the purpose of this study is to develop an instrument that can measure how children perceive the kinds of behaviors that adults display related to environmental issues. In order to achieve the goal, local and foreign literature were reviewed, and an instrument, length of 20 items, was developed, called "Observing adults'-displayed-behavior related to environment scale". The study sample was consisted of 275 primary and middle students located in Amasya, Turkey. The data was analyzed using exploratory factor analysis, and the findings suggested that the instrument was unidimensional. The reliability coefficient of the scale (Chronbach Alpha) was calculated as 0.80. Thus, it can be concluded that the developed instrument has validity and reliability evidence justifying the use of the instrument.*

**Keywords:** *Environmental awareness, Environment educations, Observational learning*

## Giriş

Yaşadığımız çevreye ilişkin problemler yalnızca teknoloji ve kanunlarla çözülecek türden problemler değildir. Bu çözüm yolları ancak kişisel davranış değişiklikleriyle gerçekleştirilebilir. Davranışların değiştirilmesi de bireylerin tutumlarını, bilgi ve değer yargılarını değiştirmekle mümkün olabilir (Korfiatis, Hovardas, ve Pantis, 2004). Öğrencileri gelecekteki hayatlarına hazırlamak, aktif sınıf yaşantılarını ve başarıyla sonuçlanmış öğrenmeleri gerektirir. Öğrenciler hayatlarının yaklaşık üçte birini okullarda geçirirler. Bu süreç içerisinde öğrendikleri de büyük ölçüde değişmez ve kalıcı olarak kişiliklerini oluşturur. Öğrencilerin sosyalleşmesi büyük ölçüde onların kişisel yetenek ve yeterliklerine bağlıdır. Bu yetenek ve yeterlikler de etkili, karşılıklı anlayış, işbirlikçi öğrenme ve deneyimlenen okul yaşantılardan oluşur. Başarılı öğrenmeler öğrenci ve öğretmenler tarafından kullanılan yöntemlerle yakından ilgilidir (Kostowa ve Atasoy, 2008).

Öğrenme, bilgi, beceri, strateji, inanç, tutum ve davranışları kazanmayı ve değiştirmeyi içerir. İnsanlar bilgiyi, bir dili öğrenmeyi, motor ve sosyal becerileri öğrenirler ve bunlar değişik şekillerle olabilir (Shunk, 2012). Araştırmacılar öğrenmenin önemi konusunda hem fikirdirler fakat öğrenme süreçleri, sonuçları ve nedenleri konusunda farklı düşünceye sahiptirler. Öğrenmenin üç önemli kriteri tanımlanmaktadır:

1. Öğrenme değişimi içerir.
2. Öğrenme süreçtir, zaman içerisinde devam eder.
3. Öğrenme deneyim yoluyla devam eder.

Öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini açıklayan çok sayıda öğrenme teorisi vardır. Bunlardan en dikkati çekenleri; Davranışçı yaklaşımlar (Klasik şartlanma, operant şartlanma vb.), Sosyal Bilişsel teori (Model olma, öz yeterlik vb.), Bilişsel öğrenme süreçleri yaklaşımları ve Deneysel öğrenme (Dewey) yaklaşımlarıdır (Shunk, 2012; Zhou ve Brown, 2014). En iyi bilinen gelişimsel teoriler, çocuk gelişiminde onun sosyal ilişkilerine ve özerklik gelişimlerine odaklanmaktadır. Bu süreç içerisinde çocukların doğaya bağlılıkları beslenir ise çocuklar doğal çevreye ilişkin edinmeye devam ederler ve çevreleri ile ilişkiyi daha iyi anlayabilirler. Bunun için çevresel eğitim çalışmalarına ilk çocukluk döneminden itibaren başlanmalıdır. İlk yaşlardan itibaren çocukların çevresel deneyimlerinin artması,

çevreye karşı farkındalığın oluşmasını daha çok kolaylaştıracaktır (Lillian, 2003, s.3; Wilson, 2009). İleri yaşlarda yetişkinliğe kadar aileler ve eğitimciler rol model olarak çocukların olumlu çevresel değer ve davranışlar geliştirmelerine yardım ederler. Eğer bu destek olmazsa çevreye zarar verici ve ihmal edici davranışlar ortaya çıkabilir (Green, 2015). Bireylerde sadece zihinsel düzeyde bilgi hazinesi oluşturmak, davranış ve alışkanlıkları çevreye duyarlı hale getirmemektedir. Bilgilerin içselleştirilmesi ve çevre bilinci oluşturulması asıl istenilen sonuçlar olmalıdır (Öztürk, 2013). Çevre eğitimi, bireylerin, sosyal grupların insan, medeniyet ve doğal çevre arasındaki ilişkiyi anlamak ve takdir etmek için gerekli olan temel becerileri geliştirmek için değerlerin belirlenmesi ve fikirlerin açıklığa kavuşturulması süreci olarak değerlendirilmektedir. Çevre eğitimi, çevresel sorunların çözümünde doğrudan yer almasa da yine de sürdürülebilir gelişme aracı olarak, yeni tutumlar, davranışlar, değerler bilgi ve beceriler geliştirerek öğrencilerde, vatandaşlarda ve sosyal gruplarda çevresel ahlaki davranışlar oluşturmayı amaçlamaktadır (Zachariou, Tsami, Chalkias ve Bersimis, 2017; Knapp, Volk, Hungerford ve Bluhm, 1990). Çocuklarda çevre bilincinin gelişimi için, doğaya sevgiyle yaklaşmalarını ve doğayı tanımalarını sağlayacak ve doğrudan doğru davranışların yapıldığı rol model olunan, bitkilere ve hayvanlara nazik davranılan, malzemelerin geri dönüşümlerinin kullanıldığı ve yaban hayatı için açık yaşam alanlarının kurulduğu ve sürdürüldüğü model davranış yaklaşımların etkili olduğu ifade edilmektedir (Korfiatis, Hovardas ve Pantis, 2004; Soydan, 2015; Wilson, 1996). Çevre eğitimine ilişkin yapılan çalışma ve araştırma sonuçlarına göre okullarda uygulamaya konulan derslerin etkililiğinin ve çevre duyarlılığı geliştirmek amacıyla yapılan etkinlik ağırlıklı çalışmaların genelde istenilen sonuçları vermediği, ve çabaların çoğunun boşa gittiğini göstermektedir (Sağır, Aslan ve Cansaran, 2008; Şimşekli, 2004; Uzun ve Sağlam, 2005; Ünal ve Dımışık, 1999; Yücel ve Morgil, 1999; Zachariou, Tsami, Chalkias ve Bersimis, 2017).

Bütün bu ele alınan sonuçlar göstermektedir ki çevre eğitimi çalışmalarını yeni bir bakış açısıyla değerlendirmek ve Sosyal Bilişsel (Model alma yoluyla) Öğrenme Modeli üzerinde odaklanmayı akla getirmiştir. Öğrenciler çevreye ilişkin davranışları öğrenirken şüphesiz olarak yakın çevreden etkilenmektedirler. Öğrenciler genel olarak yetişkinlerin çev-



reye ilişkin davranışlarını nasıl algılamaktadır? Bu çerçevede Sosyal Öğrenme Kuramı (SÖK) ya da diğer adıyla gözleyerek öğrenme kuramı Bandura'nın geliştirdiği başkalarının davranışlarını gözlemeye ve model almaya dayalı bir öğrenme yöntemi dikkate alınarak çevre eğitimine katkısı ele alınmıştır. Sosyal öğrenme teorisinde bir modelin davranışı gözlemlendikten sonra gözleyen davranışı olumlu ya da olumsuz yönde değişmektedir (Bandura, 1977; Bandura, 1986).

Gözlemlerle öğrenmeyi temel öncülü, insanların gözlem yoluyla öğrenmeleri olmuştur. Bu süreç ayrıca, öğrenme ve modelleme olarak tanımlanır. Gözleyerek öğrenme, modellerin ulaşılabilirliğine bağlıdır. Bir öğretmenin ya da sınıf arkadaşının davranış ya da becerileri model kavramı içerisinde açıklanır. Sözlü ya da yazılı ifadeler, görsel ya da sözel ses kayıtları ya da bireylerin performanslarının diğer halleri modelleme biçimi olarak gösterilir. Çocukların bir davranışı öğrenebilmeleri için o davranışın başkaları tarafından nasıl yapıldığını görmeleri gerekmektedir. Model olan kişi gözlenerek yeni bilişsel beceri ve davranışlar öğrenilebilir. Çocuklar, modelin yapmış olduğu davranışlar ve sonuçlarını gözlemleyerek neyin nasıl yapılabileceğini ve neyin nasıl yapılmaması gerektiğini, modelin gözlemlenerek motivasyon sağlamayı, çevrenin ve nesnelere nasıl kullanılacağını öğrenirler. Ayrıca modellerin yüksek statüsü olmaları, okullarda öğretmenlerin ve toplumda liderlerin örnek davranışlar göstermeleri, modelle gözlemleyen arasında etkileşimi artırır. Çevresel faktörler bireylerin kararını etkilerken çevrede olan olaylar; bireye nasıl davranması gerektiği konusunda yol gösterici olabilmektedir SÖK'e göre yeni davranışların ya da becerilerin gözlem yoluyla öğrenilmesi birbiriyle bağlı dört süreci içerir:

1. Dikkat: Davranışa yönelme.
2. Tutma: Modelin davranışlarının saklanması.
3. Motivasyon: Davranışı örnek almak, aynısını yapmak için iyi bir nedene sahip olma.
4. 4-Üretim: Davranışın örnek alınması (Bandura, 1978; Shunk, 2012; Korkmaz, 2011; Zhou ve Brown, 2014).

Açıkça görülmektedir ki Sosyal Öğrenme Modelinde çevreye ilişkin öğrenmelerin önemi büyüktür. Bunun önemi dikkate alınarak acaba çocuklar yetişkinlerin çevreye ilişkin sergiledikleri davranışları nasıl göz-

lemiyorlar ve algılıyorlar? Bu sorunu cevabını bulmak amacıyla “Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Ölçeği” geliştirilmek istenmiştir

## Yöntem

Araştırma yetişkinlerin çevreye ilişkin sergiledikleri davranışların öğrenciler tarafından nasıl algılandığını ölçmek amacıyla yapılan betimsel bir ölçek geliştirme çalışmasıdır.

## Araştırma Grubu

Bu araştırmanın evrenini Amasya ilindeki ilkököl ve ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini (çalışma grubu) ise bu okullardan rastgele seçilmiş 275 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü olarak homojen gruplarda evrenin 50.000 kişi ve örneklemin 245 kişi yeterli olacağı (Can, 2014) belirtilmiştir. Bu çalışmada 275 öğrenciye ulaşılmıştır sayısı alınmıştır. Amasya genelindeki ilkököl ve ortaokul öğrencilerine ilişkin sayılar Tablo 1 de verilmiştir (Amasya MEM, 2015).

**Tablo 1. Amasya Geneli İlkokul ve Ortaokul Öğrenci Sayıları**

Okul Türü	Öğrenci Sayısı	Alınan Örneklem
İlkokul	17.700	145
Ortaokul	18.277	130
<b>Toplam</b>	<b>35.977</b>	<b>275</b>

Araştırmaya katılanlara ait demografik özellikler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’e göre Araştırmaya katılanların öğrencilerin %53,1’i kız, %56,9’u erkektir. Öğrencilerin %29,5’i ilkököl 3’üncü sınıf, %23,3’ü ve 4’üncü sınıf, %48,2’ si ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma grubundaki öğrencilerin annelerinin %26,5’i ilkököl ve ortaokul düzeyinde %36’ ı lise düzeyinde ve %37,5’u üniversite ve yüksek lisans düzeyinde öğrenime sahiptirler. Ayrıca öğrencilerin babalarının %16’ı ilkököl ve ortaokul düzeyinde, %35,6’ sı lise düzeyinde ve %48,4’ü üniversite ve yüksek lisans düzeyinde öğrenime sahiptirler.

**Tablo 2. Araştırmaya Katılanlara Ait Demografik Özellikler**

Özellik	f	%
<b>Cinsiyet</b>		
Kız	129	53,1
Erkek	146	56,9
<b>Sınıf Düzeyleri</b>		
3	81	29,5
4	64	23,3
5	31	11,3
6	35	12,7
7	29	10,5
8	35	12,7
<b>Anne Öğrenim Düzeyi</b>		
İlkokul	41	14,9
Ortaokul	32	11,6
Lise	99	36,0
Üniversite	85	30,9
Yüksek lisans	18	6,5
<b>Baba Öğrenim Düzeyi</b>		
İlkokul	15	5,5
Ortaokul	29	10,5
Lise	98	35,6
Üniversite	118	42,9
Yüksek lisans	15	5,5

## Bulgular

Bu çalışmanın amacı Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Gözlem Ölçeği (YÇİSDGÖ) oluşturan maddeler arasındaki korelasyonu açıklayan faktör yapısının ortaya konmasıdır. Verilerin analizinde R yazılımında (R Core Team, 2018) yer alan QuantPsyc (Fletcher, 2012) ve psych (Revelle, 2018) paketleri ile Mplus (Muthén & Muthén, 2019) kullanılmıştır.

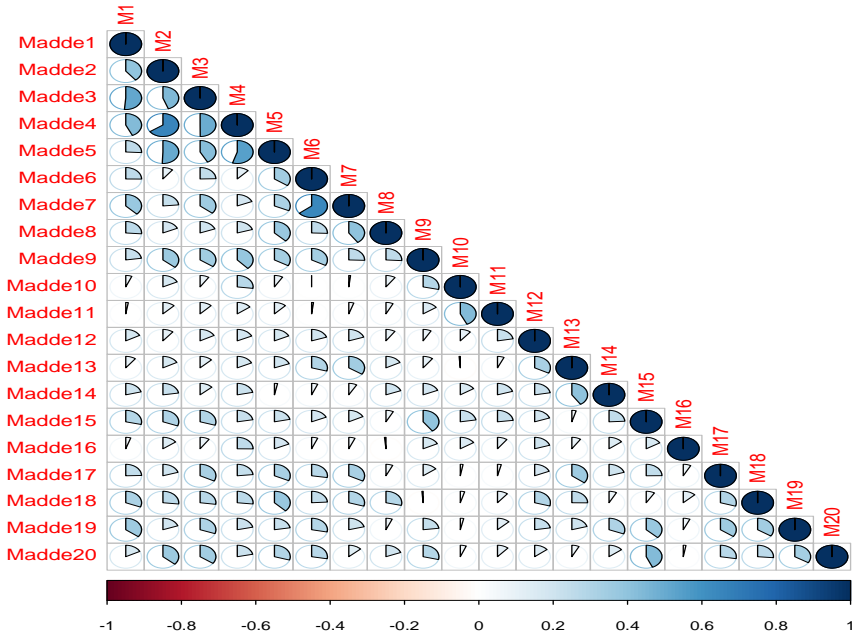
İlk olarak, eldeki veri kayıp veri bakımından gözden geçirilmiştir. 8 adet gözlemin kayıp olduğu tespit edilmiştir. Kayıp veriler bütün verinin % 0.01'i kadardır. Kayıp verinin miktarı kayıp veri analizi yürütülmesine imkan tanımayacak kadar azdır dolayısıyla kayıplık, türü itibarı ile MCAR'dır (Tamamen tesadüfi kayıp=missing completely at random; Enders, 2010).

Kayıp veriler ait oldukları bireyin ortanca değeri ile değiştirilmiş ve bu şekilde örneklem büyüklüğünün korunması amaçlanmıştır. Değişkenler

kayıp veri bakımından incelendikten sonra, kategori sıklıkları bakımından gözden geçirilmişlerdir. Her bir değişken için, frekans yüzdeleri ortalama %33, en az yaklaşık %10, ve en çok yaklaşık %57 olarak gerçekleşmiştir. Değişkenlerin frekanslarının incelenmeleri neticesinde, değişkenlerde dikkat çekici bir durum gözlenmemiştir. Ayrıca, açılımlı faktör analizi için en yüksek olabilirlik (maximum likelihood-ML) kestirim metodunun kullanımı ilk olarak düşünülmüş fakat bu metodun temel sayıltısı olan çok değişkenli normallik testi neticesinde ölçekte bulunan maddelerin çok değişkenli normal bir dağılıma gösteremediği tespit edilmiştir. Çok değişkenli normallik testinin bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

**Tablo 3. Çok değişkenli normallik testi sonuçları**

	Beta hat	Kappa	p
Mardia eğiklik	39.95	1831.35	<0.05
Mardia basıklık	446.28	1.75	0.07

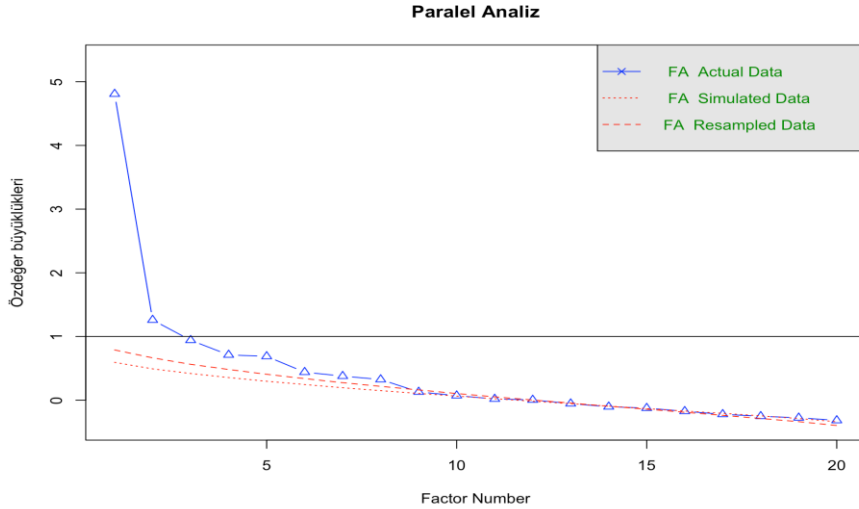


Grafik 1. Maddeler arası polikorik korelasyonlar

Holgado–Tello, Chacón–Moscoso, Barbero–García, Vila–Abad (2010) açılımlı faktör analizi çalışmalarında, eğer Likert tipi veri kullanılmışsa,

pearson momentler çarpımı korelasyon yerine polikorik korelasyon kullanımının önemine dikkat çekmiştir. YÇİSDG ölçeği ile toplanmış olan veriler Likert tipi bir ölçek olmaları sebebiyle değişkenler arası ilişkiler polikorik (polychoric) korelasyonlar ile hesaplanmıştır. 20 maddeli YÇİSDG ölçeğinin polikorik korelasyonlar tablosu Grafik 1’de görüldüğü gibi görsel hale getirilmiştir.

Faktör sayısının belirlenmesinde ve faktör çıkarımı süreçlerinde polikorik korelasyon matrisinin köşegen değerleri olarak karesi alınmış çoklu korelasyonlar (squared multiple correlations) esas alınmıştır. Bu sayede faktör çıkarımı özerk varyansın diğer maddeler tarafından paylaşılan kısmı üzerinden gerçekleşmiş olacaktır. İlk olarak faktör sayısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu maksatla istatistiksel metotlar ve kuramsal gereklilikler birlikte harmanlanmıştır. Faktör sayısını belirlemede kullanılan metotlardan biri öz değeri 1’den büyük olan her öz değeri bir faktör olarak düşünmektir (Kaiser, 1960). Son yıllarda faktör sayısının belirlenmesinde başvurulan bir metot olarak paralel analiz (Horn, 1965) ayrıca ön plana çıkmaktadır ve bu çalışma için kuramsal gerekliliklerin yanı sıra her iki metottan da yararlanılmıştır.



Grafik 2. Öz değerler ve paralel analiz

Grafik 2 incelendiğinde öz değer büyüklüklerinden hareketle maddeler arası korelasyonu açıklayabilecek faktör sayısının 1 ya da 2 olabileceği görülmektedir. Paralel analiz sonuçlarına göre ise faktör sayısının 1 ile 8 arasında değişmekte olabileceği görülmektedir. Dolayısı ile 1 faktörü içeren çözümden 8 faktörü içeren çözüme kadar olan olası senaryolar kuramsal ve istatistiksel açıdan incelenmiştir.

Sadece öz değerlere ve paralel analiz grafiğine bakarak faktör sayısının belirlenmesi oldukça güç olduğu için 1 faktörlü yapıdan 8 faktörlü yapıya kadar tüm olası senaryolar kuramsal arka planda göz önünde bulundurulularak Mplus 6.0 (Muthén & Muthén, 2012) yazılımı üzerinde gözden geçirilmiştir. Çok değişkenli normallik sayıltısı gerçekleşmediği için kestirim yöntemi olarak WLSMV (weighted least squares means and variances) tercih edilmiş olup, faktör sayısı 1'den fazla olan çözümler için döndürme metodu olarak binişik döndürme metotlarından GEOMIN kullanılmıştır. Faktör sayısının 1 ile 8 arasında oluşabilecek her değeri için ki-kare veri-model uyumu testine ek olarak, RMSEA (root mean square error of approximation), CFI (comparative fit index), TLI (Tucker-Lewis index) ve SRMR (standardized root mean residual) değerleri kontrol edilmiştir. Tablo 4'te yer alan uyum indeksleri incelendiğinde faktör sayısının 4 ve üzeri olduğu durumlarda faktörlerde oluşan belirsizlik arttığı için ki-kare testi anlamlı bir sonuç vermemiştir. Faktör sayısının 1'den 3'e artması ile birlikte parametre kullanımının artmasına bağlı olarak model-veri uyumunda iyileşme gözlenmiştir. Sonuç olarak 1, 2 ve 3 faktörlü yapıların daha detaylı bir incelemeye tabi tutulmasına karar verilmiştir.

**Tablo 4. Faktör sayısına göre modellerin veriye uyum düzeyleri**

Çözüm	Ki-kare	sd*	p*	RMSEA	Alt*	Üst*	CFI	TLI	SRMR
1.Faktör	532,9	170	<0,05	0,08	0,07	0,09	0,74	0,71	0,10
2.Faktör	296,9	151	<0,05	0,05	0,04	0,06	0,89	0,87	0,07
3.Faktör	196,9	133	<0,05	0,04	0,03	0,05	0,95	0,93	0,05
4.Faktör	133,4	116	0,12	0,02	0,00	0,03	0,98	0,98	0,04
5.Faktör	96,1	100	0,58	0,00	0,00	0,02	1	1	0,03
6.Faktör	67,7	85	0,91	0,00	0,00	0,01	1	1	0,02
7.Faktör	50,6	71	0,96	0,00	-	-	1	1	0,02
8.Faktör	37,0	58	0,98	0,00	-	-	1	1	0,01

Sd\*: Ki-kare testi serbestlik derecesi; p\*: Ki-kare testi anlamlılık değeri; Alt\*: RMSEA alt sınır; Üst\*: RMSEA üst sınır.

**Tablo 5. Standartlaştırılmış faktör yükleri**

Madde	Faktör yükleri ( $\lambda_i$ )	Ortak varyans ( $h^2$ )	Özerk varyans ( $u^2$ )
1-Yetişkinlerin çevre sorunlarına duyarlı olduklarını gözlüyorum.	0,56	0,34	0,69
2-Yetişkinlerin plastik atıkları geri dönüşüm kutusuna attıklarını gözlüyorum.	0,58	0,22	0,66
3-Yetişkinlerin çevre dostu ürünler seçmeye özen gösterdiklerini gözlüyorum.	0,47	0,36	0,78
4-Yetişkinlerin cam şişeleri geri dönüşüm kutusuna attıklarını gözlüyorum.	0,60	0,38	0,64
5-Yetişkinlerin atık kağıtları geri dönüşüm kutusuna attıklarını gözlüyorum.	0,62	0,19	0,62
6-Yetişkinlerin gereksiz ışıkları kapattıklarını gözlüyorum.	0,44	0,31	0,81
7-Yetişkinlerin su tasarrufu yaptıklarını gözlüyorum	0,56	0,18	0,69
8-Yetişkinlerin yerde gördükleri çöp çöp kovasına attıklarını gözlüyorum.	0,42	0,22	0,82
9-Yetişkinlerin kullanılmış pilleri geri dönüşüm kutusuna attıklarını gözlüyorum.	0,47	0,04	0,78
10-Yetişkinlerin çevreyle ilgili kampanyalara katıldıklarını gözlüyorum.	0,20	0,08	0,96
11-Yetişkinlerin çevre ve doğa yürüyüşlerine katıldıklarını gözlüyorum.	0,28	0,12	0,92
12-Yetişkinlerin çevre ve doğayla ilgili belgesel programları izlediklerini gözlüyorum.	0,34	0,32	0,88
13-Yetişkinlerin hayvanlara iyi davrandıklarını gözlüyorum.	0,57	0,12	0,68
14-Yetişkinlerin sahihsiz hayvanları beslediklerini gözlüyorum.	0,34	0,15	0,88
15-Yetişkinlerin sigara izmaritlerini yere atmadıklarını gözlüyorum.	0,39	0,07	0,85
16-Yetişkinlerin özel araçları yerine toplu taşıma araçları kullandıklarını gözlüyorum.	0,26	0,32	0,93
17-Piknik yerlerinden ayrılırken çevre temizliği yaptıklarını gözlüyorum.	0,57	0,14	0,68
18-Az elektrik harcayan araçları tercih ettiklerini gözlüyorum.	0,37	0,16	0,86
19-Yetişkinlerin kapalı yerlerde sigara içmediklerini gözlüyorum.	0,40	0,23	0,84
20-Yetişkinlerin yerlere tükürmediklerini gözlüyorum.	0,48	0,23	0,77

Yapılan incelemeler neticesinde 2 ve 3 faktörlü yapı, her ne kadar uyum indeksleri açısından daha iyi durumda gözükseler de faktör yüklerinin ima ettiği kuramsal yapı bakımından anlamlı bulunamamışlardır. Ayrıca 3 faktörlü yapıda faktörler arası korelasyon büyüklüklerinden iki tanesinin 0 ya da sıfıra yakın oluşu bu bulguyu destekler niteliktedir. Her ne kadar tek faktörlü yapı uyum indeksi (RMSEA) açısından 'kabul edilebilir' düzeydeyse de (MacCallum, Browne ve Sugawara, 1996), elde edilen puanların anlamlandırılabilirliği bakımından faktör sayısının daha fazla olduğu durumlara göre daha olumlu özelliklere sahip olduğu düşünülmüştür. Dolayısı ile YÇİSDG ölçeğinin tek faktörlü bir yapıda ele alınması uygun görülmüştür. Faktör sayısı belirlendikten sonra, madde-faktör yüklenmeleri, ortak varyans (common variance) ve özerk varyans (unique variance) değerleri hesaplanmış ve Tablo 5'te verilmiştir. Bu tabloda bazı maddelerin (Madde 10, Madde 11 ve Madde 16) yüklenmeleri bakımından düşük değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu maddelerin ölçekten çıkarılması alan uzmanı (ilk yazar) tarafından değerlendirilmiş ve kapsam geçerliliğine ait gereklilikler göz önünde bulundurularak maddelerin atılmaması yönünde bir karara varılmıştır. Son olarak, ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek için alfa katsayısı (Cronbach, 1951) kullanılmış ve güvenilirlik 0.80 olarak hesaplanmıştır.

## Sonuç

Bu çalışma sonucunda Yetişkinlerin Çevreye İlişkin Sergiledikleri Davranışlar Gözlem Ölçeği (YÇİSDGÖ)'den elde edilen verilere bakıldığında ölçeğin madde yük değerlerinin genelde yüksek olduğu görülmektedir (Madde 10-11 ve 16 hariç). Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.80'dir. Bu durumda güvenilirlik sonuçlarının oldukça yüksek değerlerde olması güvenilir olduğunu göstermektedir (Can, 2017). Madde sayısının az olmasının kullanım açısından kolaylıklar sağlayacağı düşünülmektedir. Ölçek ilköğretim (İlk ve ortaokul) öğrencileri üzerinde çalışarak geliştirilmiştir. Ayrıca diğer eğitim kademelerindeki öğrenciler ve yetişkinler için de yetişkinlerin çevreye ilişkin sergiledikleri davranışlara ilişkin gözlem ölçekleri geliştirilebilir. Sonuç olarak geliştirilen bu ölçeğin alanda yapılacak çalışmalar için uygun bir yapıda olduğuna karar verilmiştir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Validity and Reliability Study of Observing Adults'-  
Displayed-Behavior Related to Environment Scale**

\*

Erol Ata - Mustafa Yıldız  
*Amasya University*

The problems we encounter in our environment are not those that can be only dealt with technological means or legislations. The solutions for these problems can be found through personal behavior changes, and this can only be possible thanks to changing attitudes, knowledge and values of individuals. Preparing students for their future lives requires them to have active classroom experiences and successful learnings. Students spend a great amount of time in schools. The learnings they have during school time don't differ significantly and form their identities.

Socialization of students highly relies on their personal skills and competences. These consist of school experiences characterized by effective mutual understanding and cooperative learning. Successful school outcomes are closely related to methods used by teachers and students. Learning encompasses knowledge, skill, strategy, belief, attitude and learning new behaviors or changing the available ones. People learn any knowledge, acquire any language, and obtain motor and social skills through different ways.

There have been several learning theories explaining how learning takes place. Among the most notable theories of learning are Behaviorist Approaches (Classical Conditioning, Operant Conditioning, etc.), Social-Cognitive Theory (Being a role model, Self-Efficacy, etc.), Cognitive Learning Approaches and Experiential Learning (Dewey). The most accepted theories focus on children's social relations and autonomy developments in the childhood period. If children are enabled to develop commitment to nature during this period, they continue to learn about environment and can figure out the relationship with their environments. Therefore, the environmental education practices should be conducted from the very

early years of childhood. Having environmental experiences during childhood will enable children to raise awareness on environmental issues easily. Educators and parents help children develop positive attitudes and behaviors towards environment, being a role model for them. Without this support, there may occur damaging and neglectful behaviors for the environment. Making individuals acquire knowledge doesn't make their habits and behaviors sensitive towards the environment. Internalizing and raising environment awareness must be a priority to get expected outcomes. Environmental education is considered as a process that lets individuals or social groups figure out the relationships among human, civilization and natural environment and that allows them to develop basic skills and understand the ideas on the issue. As a sustainable development tool, environmental education aims to make students, citizens and social groups have environmental ethic considerations, developing new attitudes, behaviors, values, knowledge and skills although those don't directly engage in solving the environmental problems.

In order to boost the awareness of children on environmental consciousness, previous research advocates those approaches in which children can develop affection for the nature and know it better, the right role models exist, plants and animals are well treated, recycling is a priority, and open habitats for the wildlife have been settled.

The studies on the environmental education have revealed that the efficacy of the practices on environmental consciousness in schools don't yield expected results and the efforts have evolved into useless actions. Previous research indicates that a new perspective is required to address the environmental education. Correspondingly, Social-Cognitive Learning Model (Taking Role Model) is considered as an alternative for an effective environmental education.

Students are affected by their environments while developing attitudes and displaying behaviors on the environment. How do usually students perceive the behaviors of adults? In this sense, this research is to examine the contribution of Social Learning Theory, namely learning by observing and taking role model, to the environmental education. In Social Learning Theory, the behaviors of an observer are affected negatively or positively after observation of the behaviours of others.

The basic component of learning by observation is to learn by observing others. This process is also called as learning and modelling. Learning by observation is based on the accessibility of the models. Behaviors or skills of a teacher or a classmate are explained in the scope of the model concept. Verbal or written expressions, visual or audio recordings as well as the individual performances are seen as modelling styles. Children need to see a behavior that they are expected to display. By observing the model, they can develop new cognitive skills and behaviors. Children figure out how they should act or shouldn't, by observing the behaviors of the model. They also develop their motivation and learn how to use the environment and objects around them through observation. Furthermore, the high status held by the model and being respected individuals as teachers in the society increase the interaction between the observer and the model. The environmental factors impact the decisions of the individuals, while the events can guide them about their behaviors.

In conclusion, it can be said that the item loads of the scale are mostly at high level (except the items 10, 11 and 16) when the data about the Adult Behaviors towards the Environment Scale are examined. The reliability coefficient of the scale is .80, which means that the scale is a reliable data collection instrument. The scale was developed through the data on primary and secondary school students. In this sense, it can be suggested that similar scales on higher level students can be developed to measure their environmental behaviors. In a nutshell, this scale has been found a reliable and valid instrument.

## Kaynakça / References

- Amasya MEM. (2015). *Stratejik plan*. 15.05.2019 tarihinde <http://meb.gov.tr/dowland/arge/2015-2019SP.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*. 28(3), 12-29.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action. A social cognitive theory*. Englewood Cliffs. NJ. Prentice Hall.

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review Psychology*, 52,1-26.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14,198-210
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- Can, A. (2014). *SPSS ile nicel veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Çimen, O. (2008). *Çevre eğitiminde tatlısu ekosistemleri konusundaki temel kavramların üniversite öğrencileri tarafından algılanma düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16, 297-334. <http://dx.doi.org/10.1007/BF02310555>.
- Enders, C. K. (2010). *Applied missing data analysis*. Guilford press.
- Holbert, R.L., Kwak, N. ve Shah, D. V. (2010). Environmental concern, patterns of television viewing, and pro-environmental behaviors. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47(2), 177-196.
- Holgado-Tello, F., P., Moscoso, S., Barbero-García, I., ve Vila, E. (2010). Polychoric versus Pearson correlations in exploratory and confirmatory factor analysis of ordinal variables. *Quality & Quantity*, 44(1), 153-165.
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30(2), 179-185.
- Kaiser, H. F. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and psychological measurement*, 20(1), 141-151
- Knapp, D. H., Volk, T. L., Hungerford, H. R., ve Bluhm, M. (1990). Global change environmental education module. *UNESCO-UNAPT International Environmental Education Program*. IEEP. 20.05.2019 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001113/111308-eo.pdf> adresinden ulaşılmıştır
- Korfiatis, K. J., Hovardas, T. ve Pantis, J. D. (2004). Determinants of environmental behavior in societies in transition: Evidence from five European countries. *Population and Environment*, 25(6), 563-584
- Korkmaz, İ. (2011). Sosyal öğrenme kuramı. *Eğitim psikolojisi* (Ed. B. Yeşilyaprak.) içinde (s.246-269). Ankara: Pegem.
- Kostowa, Z. ve Atasoy, E. (2008). Methods of successful learning in environmental education. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(1) 49-78.

- MacCallum, R. C., Browne, M. W. ve Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological methods*, 1(2), 130-141.
- Muthén, L. K., ve Muthén, B. O. (2012). *Mplus: Statistical analysis with latent variables*. (7th ed.). Los Angeles.
- Muthén, L. K., ve Muthén, B. O. (2019). *Mplus. The comprehensive modelling program for applied researchers: User's guide*, 15.04.2019 tarihinde <https://www.statmodel.com> adresinden ulaşılmıştır
- Rafferty, R. ve Laird, S. G. (2013). Children's observations of place-based environmental education. *Journal of Sustainability Education*, 2(3). 15.04.2018 tarihinde <http://www.susted.org/> adresinden ulaşılmıştır.
- R Core Team (2018). R: A language and environment for statistical computing. *R Foundation for Statistical Computing*, Vienna, Austria. 17.05.2018 tarihinde <https://www.R-project.org> adresinden ulaşılmıştır.
- Revelle, W. R (2018) *Psych: Procedures for personality and psychological research*. Northwestern University, Evanston, Illinois, USA.
- Sağır, Ş. U., Aslan, O. ve Cansaran, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 7(2), 15.04.2018 tarihinde <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden ulaşılmıştır.
- Said S, M., Yahaya, N. ve Ahmadun, F. (2007). Environmental comprehension and participation of Malaysian secondary school students. *Environmental Education Research*, 13 (1), 17-31.
- Schunk, D. H. (2012). *Learning theories*. Boston: Pearson
- Soydan, S., Samur, A. Ö., Koçyiğit, S. ve Kiremit, H.Ö. (2015). *çocuk ve çevre*. Ankara: Vize
- Stern, M. J., Frensley, B.T., Powell, R. B. ve Ardoin, N. M. (2018). What difference do role models make? *Environmental Education Research*, 24, (6), 818–830.
- Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 83-92
- Taycı, F. ve Uysal, F. (2009). Çorluda birinci ve ikinci kademe ilköğretim öğrencilerine çevre eğitimi konusunda uygulanan anket çalışması. *Fen, sosyal ve çevre eğitiminde son gelişmeler sempozyumu bildiriler kitabı*. 18-20 Kasım, Giresun.

- Thomas D. Fletcher (2012). QuantPsyc: Quantitative psychology tools. R package version 1.5, 15.04.2018 tarihinde <https://CRAN.R-project.org/package=QuantPsyc> adresinden ulaşılmıştır.
- Uzun, N. ve Sağlam, N. (2007). Ortaöğretimde çevre eğitimi ve öğretmenlerin çevre eğitimi programları hakkındaki görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 176-187
- Ünal, S. ve Dımışkı, E. (1999). Unesco-Unep himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye'de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 142 – 154
- Yücel, A.S. ve Morgil, F. İ. (1999). Çevre eğitiminin geliştirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Dergisi*, 1(1), 76-89
- Yüksel, G. (2014). Bir bilim olarak eğitimin psikolojik temelleri. *Eğitim bilimine giriş*, (Ed. Ç. Özdemir içinde (207-231). Ankara: Pegem.
- Zachariou, F., Tsami, E., Chalkias, C. ve Bersimis, S. (2017). Teachers' attitudes towards the environment and environmental education: An empirical study. *International Journal Of Environmental & Science Education* ,12 (7), 1567-1593
- Zhou, M. ve Brown, D. (2014). *Educational learning theories*. 17.04.2018 tarihinde <https://rrscholar.openrepository.com/rrscholar/bitstream/10758/337833/1/EDUC2130+Textbook+Educational+Learning+Theories.pdf> adresinden ulaşılmıştır.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Ata, E. ve Yıldız, M. (2019). Yetişkinlerin çevreye ilişkin sergiledikleri davranışlar gözlem ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1010-1027. DOI: 10.26466/opus.557881

## Türkiye’de Spor Alanına Özgü Üniversitelerin Önemi

DOI: 10.26466/opus.571605

\*

Orhan Ahmet Şener \* - Osman İmamoğlu\*\*

\*Dr Öğretim görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Konya / Türkiye

E-Posta: [orhansener42@hotmail.com](mailto:orhansener42@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-3580-4362](https://orcid.org/0000-0002-3580-4362)

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun/ Türkiye

E-Posta: [osmani55@hotmail.com](mailto:osmani55@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-6671-6042](https://orcid.org/0000-0001-6671-6042)

### Öz

*Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de spor üniversitelerinin kurulmasının önemini açıklamaktır. Literatür taraması yapıldı. Dünyanın değişik ülkelerinde spor üniversiteleri ve spor enstitüleri bulunmaktadır. Bazı üniversitelerde ise güçlü spor fakülteleri, spor yüksekokulları veya diğer fakültelelere bağlı sporla ilgili bölümler mevcuttur. Türkiye’de Spor fakülteleri, Spor Yüksekokulları ve başka fakültelelere bağlı sporla ilgili bölümler bulunmaktadır. Sporla ilgili sıralamalarda üniversiteleri ilk sıraları alan devletlerin olimpiyatlarda da başarılı olduğu görülmüştür. Yine Global spor indeksine göre başarılı olan ülkeler sporda da başarılı olduğu tespit edilmiştir. Sonuç: Türkiye’de bir veya birkaç Spor alanına özel Üniversitenin acilen kurulmasına ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de Spor Üniversitelerinin kurulması Türkiye’ye sportif, sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda başarı ve itibar kazandıracaktır. Söz konusu üniversite veya üniversitelerin spor tesisleri iklimsel özelliklerde dikkate alınarak kurulmasında fayda vardır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük illerde spor üniversitesi kurulması gerekmektedir. Ayrıca kış sporları için Erzurum, Yaz sporları için Antalya ve Mücadele sporları için Karadeniz orta şehri samsunda birer üniversite kurulması önerilebilir.*

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Üniversite, Spor

## The Importance of The University in Sports Science's Field

\*

### Abstract

*The aim of this study is to explain the importance of establishing universities of sports in Turkey. Literature review was performed. There are sports universities and sports institutes in different countries of the world. In some universities, there are sports-related departments, sports schools (College) or other sports related departments. Sports faculties in Turkey, sports schools and sports-related departments linked to other faculties are available. The states that ranked first in the sports related rankings were also successful in the Olympics. The countries which are successful according to the Global sports index have been found to be successful in sports. Conclusion: It was concluded that one or more of sports University in Turkey that there needs to be urgently established. The establishment of the Sports University in Turkey in Turkey sporting, social, economic and political sense will bring success and reputation. It is useful to establish the universities or universities in question by considering the sports facilities in climatic conditions. It need Establishment of Sports University in the major cities such as Ankara, Istanbul and Izmir. In addition, it may be recommended to establish a university for winter sports in Erzurum, Antalya for summer sports and a university in the middle of the Black Sea for Fighting Sports.*

**Keywords:** Turkey, University, Sports



## Giriş

Dünyada Spor veya Beden Eğitimi konusunda direk eğitim veren üniversiteler kurulmuştur. Bu üniversitelerin altısı Çin’de kurulmuştur. Polonya’da ise 4 tane ve Almanya, Litvanya, Japonya, Rusya, İspanya, Letonya ve Tayvan’da birer tane bulunmaktadır. Çin’de kurulan üniversitelerin hepsi 1952- 1958 yılları arasında kurulmuş olması çok dikkat çekicidir. Diğer Spor üniversitelerin kuruluş tarihleri 1919 ve 1996 yılları arasında değişmektedir.

Dünyada değişik ülkelerde sadece ana amacı sporla ilgilenme olan Spor Enstitüleri, Akademileri ve Üniversiteleri bulunmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde de bağımsız Spor Yüksekokulları vardır. Ukrayna’da Ulusal Spor Enstitüsü ve buna bağlı çeşitli Spor Fakülteleri vardır. Avustralya’da Üniversitelere bağlı Fakültelerde Spor Yüksekokulları ve Gençlik Enstitüleri bulunmaktadır. Türkiye’de ise Üniversitelere bağlı spor fakülteleri, Spor Yüksekokulları ve değişik Fakültele bağlı Beden Eğitimi ve Spor/rekreasyon bölümleri mevcuttur.

Türkiye’de Spor Enstitüsü ve Spor Üniversitesi mevcut değildir. Genel itibari ile Spor Fakülteleri ve Spor Yüksekokullarına bağlı bölümler de spor eğitimi verilmektedir. Mevcut bölümlerin çoğu program adının “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü”, “Antrenörlük Eğitimi Bölümü”, “Spor yöneticiliği bölümü” ve “Rekreasyon bölümü” şeklindedir. Oysa dünyadaki özellikle de gelişmiş batı toplumlarındaki yapılanmaya baktığımızda durumun böyle olmadığı görülmektedir. Çünkü spor bilimleri alanı disiplinler arası bir alandır. Bazı ülkelerde Beden Eğitimi ve Spor Üniversiteleri ve bunlara bağlı fakülte, yüksekokul ve enstitüler vardır. Bazı ülkelerde beden Eğitimi ve Spor, Rekreasyon, Gençlik, Fiziksel Aktivite Enstitüleri mevcuttur. Bazılarında ise Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon, Beden Eğitimi ve spor, Spor Terapisi Fakülte ve Yüksekokulları bulunmaktadır (İmamoğlu,2018).

Türkiye’de Spor alanına özel bir enstitü bulunmadığından Yüksek lisans ve doktora programları değişik üniversitelerin değişik enstitülerinde ve değişik anabilim dalları altında yer almaktadır. Bu yapılanmada bazı aksaklıklar oluşmaktadır. Bu çalışmada spor alanında dünyadaki üniversite örneklerini inceleyerek Türkiye’de nasıl bir yapılanma olması gerektiği üzerinde durmaktadır.

## Metot

Bu çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca internet taraması yapılmıştır.

## Bulgular ve Tartışma

Spor bilimleri alanında dünyadaki Üniversiteler: 2017 yılında ilk kez konuya göre QS Dünya Üniversiteleri Sıralaması yapılmıştır. Sporla ilgili konular için dünyanın en iyi 100 üniversitesi sıralanmaktadır. Bu sıralamada, spor (veya egzersiz) bilimi, spor çalışmaları ve hareket bilimi uygun görülmüştür. Bireysel derece içeriğine bağlı olarak, spor psikolojisi ve spor yönetimi de düşünülebilir. QS spor bilimleri alanında sıralamaya giren üniversiteler Akademik itibar, İşverenin itibarı ve yayın başına atflar ve H-Endeksi durumuna dayanmaktadır. 2018 Yılı için derecelendirmede ise aday üniversiteleri iki kriter üzerinden ele alınmıştır. İlk olarak, aday ya bir spor üniversitesi olmalı ya da sporla ilgili birimlere sahip olmalıdır. İkincisi, spor üniversitesi veya sporla ilgili birimler, son beş yılda belirli bir sayıda Web of Science makalesi (aktif olarak araştırmaya katılan) yayınlamalıdır. Toplamda, 400 spor birliği ile 372 üniversite seçildi ve derecelendirildi. Üniversiteler, Web of Science'da indekslenen makaleler, toplam alıntılar, makale başına alıntılar,% 25 dergide yayınlanan makaleler ve uluslararası işbirliğine dayalı bildirimlerin yüzdesi de dahil olmak üzere çeşitli akademik veya araştırma performans göstergelerine göre sıralanmıştır. 2018 ve 2019 yılları için sıralama kriterleri: Web of Science indeksli makaleler % 20, Bir kurum tarafından yayınlanan makalelere yapılan atıfların sayısı%20, Sayfa başına alıntı %25, En iyi % 25-e giren dergilerde yayınlanan makaleler%25 ve Bir kurumun uluslararası ortak yazarlığa sahip yayınlarının yüzdesi%10.

2017 yılı sıralamasında İngiltere, Avustralya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Üniversiteleri ilk 10 içerisinde bulunmaktadır (Tablo 1). 2017 yılındaki kriterler dikkate alındığında spor bilimleri alanında dünyanın ilk 100 sıralamasına giren üniversiteler arasında Türk Üniversitesi yer almamaktadır (İmamoglu,2018). 2018 ve 2019 yıllarındaki sporla ilgili üniversitelerin başarı sıralamasına bakıldığında çok az Üniversitenin ilk 25 içerisinde değiştiği görülmektedir (Tablo 2). Yine Amerika

Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada, Avustralya, Japonya ile Çin ve Japonya ya komşu ülkelerinin üniversiteleri ilk sıralarda yer almıştır. Bu ülkeler spor alanında madalya kazanma anlamında da başarılı olan devletlerdir. Bu ülkeler arasında olmayan ama spor alanında başarılı olan ülkelerde mevcuttur. Örneğin Rusya, Küba ve Arjantin örnek olarak verilebilir.

**Tablo 1. 2017 QS Dünya Üniversite Sıralamasına dayanarak Dünyadaki sporla ilgili konular için en iyi 10 üniversite**

Sıra	Üniversite adı: ilgili spor enstitü ve fakülteleri	Ülke
1	Loughborough Üniversitesi: Spor Egzersiz ve Sağlık Bilimleri Okulu/ Spor Teknoloji Enstitüsü	İngiltere
1	Sidney Üniversitesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi Egzersiz ve Spor Bilimi Bölümü	Avustralya
3	Queensland Üniversitesi: İnsan Hareketi ve Beslenme Bilimi Okulu	Avustralya
4	British Columbia Üniversitesi: Sağlık ve Sosyal Gelişim Fakültesi Sağlık ve Egzersiz Bilimleri Okulu/ Allan Mcgavin Spor Tıbbi Merkezi/Kinesyoloji okulu	Kanada
5	Birmingham Üniversitesi: Spor Egzersiz ve Rehabilitasyon Bilimleri okulu	İngiltere
6	Toronto Üniversitesi: Beden Eğitimi ve Kinesyoloji Fakültesi	Kanada
7	Otago Üniveristesi: Beden Eğitimi okulu	Yeni Zelanda
8	Pensilvanya Devlet Üniversitesi: Sağlık ve İnsan Gelişim Okulu	ABD
8	Florida Üniversitesi: Sağlık ve İnsan Performansı Okulu	ABD
10	Alberta Üniversitesi: Beden Eğitimi ve Rekreasyon Fakültesi	Kanada

**Tablo 2. Dünya' da 2018 ve 2019 yılları arası Sporla İlgili Üniversite Sıralaması (En iyi 25 üniversite)**

Üniversite veya Enstitü adı	2018	2019	Ülke
Loughborough University	1	1	Birleşik krallık
The University of Sydney	2	4	Avustralya
The University of Queensland	3	2	Avustralya
University of British Columbia	4	3	Kanada
University of Birmingham	5	6	Birleşik krallık
University of Toronto	6	5	Kanada
University of Alberta	7	9	Kanada
Pennsylvania State University	8	16	ABD
Massachusetts Institute of Technology	9	22	ABD
The Ohio State University	27	8	ABD
KU Leuven	30	11	Belçika
Seoul National University	10	12	Güney Kore
Deakin University	30	15	Avustralya
The University of Hong Kong	11	16	Hong Kong
University of Otago	12	20	Yeni Zelanda
The University of Exeter	13	12	Birleşik krallık
University of Florida	14	7	ABD
University of Copenhagen	15	18	Danimarka
University of Bath	16	10	Birleşik krallık
University of Michigan	17	12	ABD
University of Illinois at Urbana-Champaign	18	35	ABD
The University of Edinburgh	19	37	Birleşik krallık
Universidade de São Paulo	20	27	Brezilya
McMaster University	21	23	Kanada
The Chinese University of Hong Kong (CUHK)	21	44	Hong Kong
The University of Western Avustralya	21	24	Avustralya
National Taiwan University (NTU)	24	19	Taland
University of Tsukuba	25	49	Japan
UCL	39	21	Birleşik Krallık
University of Technology Sydney	33	24	Avustralya

### Asya'daki en iyi sporla ilgili üniversiteler

2017 yılı için; Asya üniversiteleri, sporla ilgili konularda ilk 100'e giren 13 üniversite vardı. Güney Kore, Yonsei Üniversitesi ile birlikte 3 üniversite tarafından etkileyici bir şekilde temsil ediliyor. Japonya'nın da 2017 listesinin en üstteki 50 içinde olan 3 temsilcisi var. Bunlar Waseda Üniversitesi 19, Tsukuba Üniversitesi 26 ve Kyoto Üniversitesi 33. Sıradadır. Hong Kong ve Singapur'un her ikisi de sporla ilgili konu sıralamasında birer

üniversiteye sahip. Hong Kong Üniversitesi 11. ve Hong Kong Çin Üniversitesi 26. sırada yer alırken, Singapur Ulusal Üniversitesi 46. sırada yer alan en yüksek Singapur üniversitesidir. Çin, Malezya ve Tayvan’ın her biri listede birer üniversiteye sahiptir. Bu üç üniversiteden sadece bir tanesi ilk 50’ içindedir. Ulusal Tayvan Üniversitesi 15. Sıradadır (İmaoğlu,2018). 2018 ve 2019 yılı için; ilk 50 içerisinde Güney Kore, Hong Kong, Tayvan, Japonya ve Singapur’dan üniversiteler bulunmaktadır (Tablo 3).

**Tablo 3. Asya’daki en iyi sporla ilgili üniversitelerin sıralaması (2018 ve 2019 yılları, ilk 50 Üniversite içinde)**

Üniversite	2018	2019	Ülke
Seul Ulusal Üniversitesi	10	12	Güney Kore
Hong Kong Üniversitesi	11	16	Hong Kong
Çin Üniversitesi	21	44	Hong Kong
Ulusal Tayvan Üniversitesi	24	19	Tayvan
Tsukuba Üniversitesi	25	49	Japonya
Ulusal Singapur Üniversitesi	37	40	Singapur
Waseda Üniversitesi	40	42	Japonya
Kyoto Üniversitesi	46	34	Japonya

### Amerika Kıtasında sporla ilgili en iyi üniversiteler

2017 yılı için; İlk 10’da Kanada 3 ve ABD 2 üniversite vardı. ABD 22 üniversite ile öne çıkmıştır. Bunların 14’ü ilk 50’dedir.

**Tablo 4. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da sporla ilgili en iyi üniversiteler sıralaması (2018ve 2019 yılları), ilk 50 Üniversite içinde**

Üniversite	2018	2019	Ülke
Britanya Kolombiyası Üniversitesi	4	3	Kanada
Toronto Üniversitesi	6	5	Kanada
Alberta Üniversitesi	7	9	Kanada
Pennsylvania Eyalet Üniversitesi	8	16	Amerika
Massachusetts Teknoloji Enstitüsü	9	22	Amerika
Florida Üniversitesi	14	7	Amerika
University of Michigan	17	2	Amerika
University of Illinois	18	35	Amerika
Michigan Master Üniversitesi	21	12	Kanada
McGill Üniversitesi	26	28	Kanada
Ohio Eyalet Üniversitesi	27	8	Amerika

Massachusetts Amherst Üniversitesi	29	46	Amerika
Michigan Eyalet Üniversitesi	35	51-100	Amerika
Calgary Üniversitesi	41	30	Kanada
Boston Üniversitesi	42	51-100	Amerika
Maryland Üniversitesi	44	51-100	Amerika
Cornell Üniversitesi	47	51-100	Amerika
Kuzeybatı Üniversitesi	47	51-100	Amerika
Batı Ontario Üniversitesi	50	51-100	Kanada
Sao Paulo Üniversitesi	20	27	Brezilya
Uminas Gerais Üniversitesi	51-100		Brezilya

Kanada'nın bu 2017 sıralamasında ilk 10 içinde 3 üniversite vardır. 2018 yılı için ilk 50 Üniversiteye bakıldığında ilk 10'da Kanada'dan 3 üniversite ve ABD'den bir üniversite ve bir enstitü bulunmaktadır. İlk 50 içerisinde Kanada'dan 7 üniversite varken 43 üniversite veya enstitü ABD'de bulunmaktadır (İmamoglu, 2018). 2018 ve 2019 yılı içinde Yine ABD ve Kanada Üniversiteleri hemen hemen aynı üniversitelerdir. Brezilyadan bir Üniversite ilk 27 içerisinde yer almaktadır.

### Afrika Ülkelerinde Üniversiteler

Tek bir ülkedeki bir Üniversite sıralamaya girmiştir.

*Tablo 5. Afrika'daki en iyi sporla ilgili üniversitelerin sıralaması*

Üniversite	2018	2019	Ülke
Cape Town Üniversitesi	37	51-100	Güney Afrika

### Avrupa sporla ilgili en iyi üniversiteler sıralaması

2017 yılı için; ilk kez spor konulu sıralamada 17 üniversite ile İngiltere, Avrupa'da baskındır. Hollanda, listenin en üst düzeydeki en iyi spor üniversiteleri konumuna sahiptir. Belçika, Danimarka ve Portekiz'in 2017 listesinde iki üniversite vardır. Finlandiya, İrlanda ve Norveç'in hepsinin birer üniversitesi vardı. 2018 ve 2019 yılı için; Hemen hemen aynı üniversiteler yer almaktadır. Sıralamalarına değişiklikler olmuştur. Afrika'dan sadece bir üniversite ilk 50-100 bandında yer almaktadır.

**Tablo 6. Avrupa sporla ilgili en iyi üniversiteler sıralaması (2018 ve 2019 yılları)**

Üniversite	2018	2019	Ülke
Loughborough Üniversitesi/ Spor, Egzersiz ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	1	1	Birleşik Krallık/ İngiltere
Birmingham Üniversitesi/ Egzersiz ve Rehabilitasyon Bilimleri	5	6	Birleşik Krallık
Exeter Üniversitesi	13	12	Birleşik Krallık
Kopenhag Üniversitesi	15	18	Danimarka
Bath Üniversitesi	16	10	Birleşik Krallık
Edinburgh Üniversitesi	19	37	Birleşik Krallık
Leuven Üniversitesi/ Kinesiyoloji ve Rehabilitasyon Fakültesi	30	11	Belçika
Ghent Üniversitesi/ Hareket ve Spor Bilimleri Bölümü	33	42	Belçika
UCL Üniversitesi	39	21	Birleşik krallık
Liverpol John Üniversitesi/ Spor ve Egzersiz Bilimleri Fakültesi	44		Birleşik Krallık
Autónoma de Madrid	49	51-100	İspanya
Brunel Üniversitesi	51-100		Birleşik Krallık
Cardiff Üniversitesi	51-100		Birleşik Krallık
Delft Teknoloji Üniversitesi	51-100		Hollanda
Rotterdam Erasmus Üniversitesi	51-100		Hollanda
ETH Zürih teknoloji enstitüsü	51-100		İsviçre
Manchester Metropolitan Üniversitesi	51-100		Birleşik krallık
Manchester Üniversitesi	51-100		Birleşik krallık
Nottingham Üniversitesi	51-100		Birleşik krallık
Duplin Tirinty Koleji	51-100		İrlanda
Alma Mater Studiorum Üniversitesi	51-100		İtalya
Barselona Üniversitesi	51-100		İspanya
Albert Ludwig Üniversitesi	51-100	51-100	Almanya

## Avustralya Üniversiteleri

Sporla ilgili sıralamada 2017 Yılında daha başarılı oldukları görülmüştür. 2018 ve 2019 yılları için 6 üniversite ilk 50 bandında yer almaktadır. Sydney ve Queensland Üniversiteleri dünyada 2 ve 3.’lük konumlarını 2018 ve 2019 yıllarında korumuşlardır. Avustralya İngiltere bağlantılı bir ülke olduğu için spor alanında da Üniversiteleri önde olmuş olabileceği düşünülmektedir.

**Tablo 7. Avustralya'daki en iyi sporla ilgili üniversitelerin sıralaması**

Üniversite	2018	2019	Ülke
Sidney Üniversitesi	2	3	Avustralya
Queensland Üniversitesi	3	2	Avustralya
Batı Avustralya Üniversitesi	21	24	Avustralya
Deakin Üniversitesi	30	15	Avustralya
Yeni Güney Galler Üniversitesi	32	51-100	Avustralya
Sydney Teknik Üniversitesi	33	24	Avustralya

**Tablo 8. CEOWORLD dergisine göre 2019'da Dünyanın En İyi Spor Bilimleri ve Yönetimi Üniversiteleri (İlk 25 Üniversite)**

Sıra	Üniversite	Ülke	Puan
1	Güney Carolina Üniversitesi, Spor Yönetimi Fakültesi	Amerika Birleşik Devletleri	983
2	Loughborough Üniversitesi Spor, Egzersiz ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	Birleşik Krallık	982
3	Deakin Üniversitesi Egzersiz ve Beslenme Bilimleri Yüksekokulu	Avustralya	981
4	Norveç Spor Bilimleri Okulu (NIH)	Norveç	979
5	Queensland Üniversitesi, İnsan Hareketi ve Beslenme Bilimleri Fakültesi	Avustralya	970
6	Birmingham Üniversitesi, Spor, Egzersiz ve Rehabilitasyon Bilimleri Fakültesi	Birleşik Krallık	968
7	Illinois Üniversitesi	Amerika Birleşik Devletleri	967
8	Danimarka Üniversitesi Spor Bilimleri ve Klinik Biyomekanik Anabilim Dalı	Danimarka	966
9	York Üniversitesi Kinesiyoloji ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	Kanada	964
10	Liverpool John Moores Üniversitesi Spor ve Egzersiz Bilimleri Fakültesi	Birleşik Krallık	955
11	Kopenhag Üniversitesi	Danimarka	953
12	Köln Alman Spor Üniversitesi	Almanya	951
13	İngiliz Kolombiya Üniversitesi	Kanada	943
14	Verona Üniversitesi Egzersiz ve Spor Bilimleri Fakültesi	İtalya	941
15	KU Leuven, Kinesiyoloji ve Rehabilitasyon Bilimleri Fakültesi	Belçika	935
16	Egzersiz ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Edith Cowan Üniversitesi	Avustralya	933
17	Ghent Üniversitesi, Hareket ve Spor Bilimleri Bölümü	Belçika	932
18	Batı Avustralya Üniversitesi Spor Bilimleri, Egzersiz ve Sağlık Okulu,	Avustralya	931
19	Laval Üniversitesi, Kinesiyoloji Anabilim Dalı	Kanada	927
20	Sao Paulo Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	Brezilya	923
21	Waterloo Üniversitesi, Kinesiyoloji Anabilim Dalı	Kanada	916
22	Maastricht Üniversitesi, İnsan Hareketi Bilimi Anabilim Dalı	Hollanda	914
23	Groningen Üniversitesi	Hollanda	910
24	Alberta Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Rekreasyon Fakültesi	Kanada	908
25	Vrije Üniversitesi Amsterdam İnsan Hareketi Bilimleri Bölümü	Hollanda	905

CEOWORLD dergisine göre, Güney Carolina Üniversitesi'ndeki Ağır-lama, Perakende ve Spor Yönetimi Koleji, 2019 yılında dünyanın en iyi



Spor Bilimi ve Yönetimi üniversitesi seçilmiştir. Loughborough Üniversitesi Spor, Egzersiz ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Deakin Üniversitesi Egzersiz ve Beslenme Bilimleri Fakültesi/Yüksekokulu sırasıyla 2. ve 3. sırada yer aldı. 2019 sıralaması, Norveç Spor Bilimleri Okulu (NIH) İnsan Hareketi ve Beslenme Bilimleri Fakültesi 4. sıraya yerleşti. Queensland Üniversitesi 5. Sıraya ve Birmingham Üniversitesi'nde Spor, Egzersiz ve Rehabilitasyon Bilimleri Yüksekokulu 6. Sırayı aldı. 7. sırada Illinois Üniversitesi, 8. sırada Güney Danimarka Üniversitesi Spor Bilimleri ve Klinik Biyomekanik Bölümü,9. sırada York Üniversitesi Kinesiyoloji ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ve 10. sırada Liverpool John Moores Üniversitesi Spor ve Egzersiz Bilimleri Fakültesi olmuştur (<https://ceoworld.biz/2019/>).

## **Dünyada Spor Üniversiteleri Yapılanma Örnekleri**

**1- Ulusal Tayvan Spor Üniversitesi:** Tayvan’daki Spor üniversitesinde 3 yüksekokul ve bu yüksekokullara bağlı bölümler bulunmaktadır. 3 adet sporla ilgili yüksekokul vardır:

Spor Eğitimi Yüksekokulu: Beden Eğitimi Bölümü ve Dans Bölümü mevcuttur.

Sportif performans Yüksekokulu: Sportif Performans Bölümü, Mücadele sporları bölümü ve oyun sporları bölümü mevcuttur

Spor Endüstrisi Yüksekokulu: Rekreasyon Sporları Bölümü, Spor Yönetimi Bölümü, Egzersiz Sağlık Bilimleri Bölümü ile Spor Bilgi ve İletişim Bölümü mevcuttur. Tayvan Ulusal Spor Üniversitesi Lisans Programları: Beden Eğitimi Bölümü, Spor Performansı Bölümü, Top Sporları Bölümü, Spor Yönetimi Bölümü, Spor Bilgi ve İletişim Bölümü, Dans Bölümü, Dövüş Sporları Bölümü, Rekreasyon Bölümü, Egzersiz Sağlık Bilimleri Bölümü

**2- Poznan Beden Eğitimi Üniversitesi (Polonya):** 3 adet fakültesi vardır: Beden Eğitimi, Spor Ve Rehabilitasyon Fakültesi: Beden Eğitimi bölümü, Spor bölümü, Fizyoterapi bölümü, Nörobiyoloji bölümü, Beslenme bölümü ile Fiziksel kültürde dans bölümleri mevcuttur.

Turizm ve Rekreasyon Fakültesi: Turizm ve rekreasyon bölümü vardır. Gorziw Wielkopolski'de Fiziksel Kültür Fakültesi: Beden Eğitimi bölümü, Fizyoterapi bölümü, Beslenme/Diyet bölümü ile Turizm ve rekreasyon bölümleri vardır.

**3- Wrocław Beden Eğitimi Üniversitesi (Polonya):** 3 fakültesi vardır: Beden Eğitimi Fakültesi: Beden Eğitimi bölümü, Turizm ve Rekreasyon bölümü mevcuttur

Fizyoterapi fakültesi: Fizyoterapi bölümü, Kozmetoloji (Kozmetik bilimi) ve İş terapisi bölümleri vardır. Spor Bilimi Fakültesi: Spor bölümü vardır.

**4-Nippon Spor Üniversitesi (Japonya):** 3 fakültesi bulunmaktadır: Spor Bilimi Fakültesi: Beden Eğitimi Bölümü, Sağlık Bilimleri Bölümü, Dövüş Sanatları Bölümü ile Hayat Boyu Spor ve Rekreasyon Bölümü bulunmaktadır.

Spor Kültürü Fakültesi: Budo Eğitimi Bölümü, Uluslararası Toplum Spor Çalışmaları Bölümü, Çocukluk Sporları Eğitimi Okulu, Çocukluk Spor Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitimi bölümü bulunmaktadır.

Tıbbi Bilim Fakültesi: Judo Terapi ve Tıp Bilimleri Bölümü ile Acil Tıp Bilimleri Bölümü bulunmaktadır.

**5- Gdansk Beden Eğitimi ve Spor Üniversitesi (Polonya):** Turizm ve Rekreasyon fakültesi, Beden Eğitimi fakültesi, Sporda Yönetim fakültesi ve Yabancı Diller Birimi mevcuttur.

**6- Varşova Jozef Pilsudski Beden Eğitimi Üniversitesi (Polonya):** Rehabilitasyon Fakültesi, Beden Eğitimi Fakültesi ile Turizm ve Rekreasyon fakültesi mevcuttur.

**7- Norwegian School of Sport Sciences (Norveç):** Norveç Spor Bilimleri Okulu spor bilimleri alanında ulusal bir araştırma ve eğitim sorumluluğu olan bilimsel bir üniversitedir. Lisans, yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır. Bölümleri: Fiziksel aktivite ve sağlık, Spor Yönetimi,

Beden eğitimi, Antrenörlük, Spor, birey ve toplum, Spor biyolojisi ve Açık hava rekreasyonu / doğa

**8-Pekin Spor Üniversitesi (Çin):** Spor dalları adları Yüksekokul ve bölüm olarak yer almıştır. Lisans Programları: Beden Eğitimi, Kitle Sporları, Spor Bilimi, Spor Gazeteciliği, Spor Koçluğu, Serbest Sporlar, Geleneksel Çin Sporları, Spor Psikolojisi, Spor Performansı, Spor Ekonomisi, Spor Rehabilitasyonu. Yüksek Lisans Programları: Spor Sosyal Bilimler, Beden Eğitimi ve Spor Antrenörlüğü, Uygulamalı Psikoloji, Kinesyoloji ve Spor Bilimi, Geleneksel Çin Sporları, Spor Sosyal Bilimler, Beden Eğitimi ve Spor Antrenörlüğü. Doktora Programları: Kinesyoloji ve Spor Bilimi, Geleneksel Çin Sporları.

**9- Litvanya Spor Üniversitesi (Litvanya):** Lisans (Fakülte Derecesi) Bölümleri: Spor Koçluğu, Uyarlanmış Fiziksel Aktivite, Spor Eğitimi, Fiziksel Aktivite ve Halk Sağlığı, Beden Eğitimi, Fizyoterapi, Spor Fizyolojisi ve Genetiği, Turizm ve Spor Yönetimi, Spor Performans Analizi ve Basketbol Koçluğu Ve yönetim. Fizyoterapi. Spor koçluğu, Spor Yönetimi (yürütme planlanmaktadır). Yüksek lisans: Turizm ve Spor Yönetimi, Uluslararası Basketbol Koçluğu ve Yönetimi, Fiziksel aktivite ve halk sağlığı, Sporun Performans Analizinde Uluslararası planlama, Fizyoterapi, Spor Fizyolojisi ve Genetiği. Doktora Çalışmaları: Biyoloji, Fizyoloji, Beden Eğitimi, Motor Eğitimi, Spor

**10-Shanghai spor Üniversitesi (Çin):** Çin'deki en iyi spor üniversitelerinden biri bu üniversitede şu anda 15 lisans programı, 6 doktora programı vardır. Aynı zamanda Spor Etkinliği Yönetimi ve Spor Gazeteciliği programlarının ana merkez Çin'deki tek başbakanı olduğu 11 yüksek lisans programı bulunmaktadır. 8 öğretim Okulu vardır. Bunlar:

Beden Eğitimi ve Antrenörlük Yüksekokulu, Dövüş/mücadele sporları Yüksekokulu.

Spor Gazeteciliği ve Yabancı Çalışmaları Yüksekokulu, Kinesyoloji Yüksekokulu.

Ekonomi ve Yönetim Yüksekokulu, Spor serbest zaman, Rekreasyon ve Sanat Yüksekokulu, Uluslararası Kültürel Değişim Yüksekokulu ve Çin Masa Tenisi Kolejidir.

**11-İsveç Spor ve Sağlık Bilimleri üniversitesi (İsveç):** Lisans ve yüksek lisans programları bulunmaktadır. Spor ve sağlık programı, Spor bilimi ve sağlık bilimleri programı, Spor bilimi ve koçluk programı ve Spor yönetimi programı olarak hizmet vermektedir. Lisans Programları: Spor ve sağlık programı (didaktik konusunda uzmanlaşma) Spor bilimi ve sağlığı programı Spor bilimi ve antrenörlük programı Spor yönetimi programıdır. Yüksek lisans Programları: Spor Bilimi (genel) Spor fizyolojisi ve biyomekanik üzerine spor bilimi programlarıdır. Doktora Programı: Bir adettir. Zorunlu dersler: Spor Bilimi I (7,5 kredi) Spor bilimi II, spor bilimlerinde güncel araştırma, ulusal ve uluslararası (7,5 kredi) Spor bilimi dersi, doktora uzmanlık alan dersi (15 kredi).

**12-Deakin Üniversitesi (Avustralya):** Çok sayıda lisans ve lisansüstü sporla ilgili program bulunmaktadır. Lisans Programları olarak; İşletme, Spor Yönetimi, Egzersiz ve Spor Bilimleri, Beslenme, Gıda bilimi, sağlık bilimleri gibi alanları kapsamaktadır. Lisansüstü olarakta insan sağlığı, Beslenme, egzersiz, spor ve halk sağlığı alanlarında bulunmaktadır.

**13-Loughborough Üniversitesi (İngiltere):** Üniversite bünyesinde spor fakültesi ve Spor teknoloji enstitüsü bulunmaktadır. 2017 ve 2018'e göre sporla ilgili QS Dünya Üniversite Sıralamasında birinci sırada yer aldı. Dünya Üniversitelerinin Akademik Sıralaması (ARWU) tarafından Avrupa'da Spor Bilimleri için 1. sırada. (Dünya Üniversitelerinin Akademik Sıralamasında (AWRU) 2. sırada, dünya çapında 361 kurumun son listesinden spor bilim okullarının ve bölümlerinin küresel sıralaması). Mezunlarının% 92'sinden fazlası mezun olduktan sonraki altı ay içinde istihdam edildi ve / veya daha fazla çalışma yapmıştır.

**14- Alman Spor Üniversitesi/ Köln (Almanya):** 1947'de kurulan Alman Spor Üniversitesi Almanya'nın Köln kentinde bir spor üniversitesidir. Yaklaşık 6.000 öğrencisi ile Avrupa'nın en büyük spor üniversitesidir. Köln'deki "SpoHo" adlı Alman Spor Üniversitesi, nitelikli öğretimi ve en üst düzeyde uluslararası araştırmayı birleştiriyor. Lisans programları: Spor Yönetimi ve İletişim, Önleme ve Terapide Spor ve Sağlık, Spor ve

Performans, Spor Gazeteciliği ve Beden Eğitimi bölümleri mevcuttur. Lisansüstü eğitim programları: Almanca dili ile eğitim verilenler: Spor ve Hareket Gerontolojisi, Spor Turizmi ve Rekreasyon Yönetimi, Medya ve İletişim Araştırmaları, Egzersiz Bilimi ve Koçluk, Rehabilitasyon, Önleme ve Sağlık Yönetimi, Beden Eğitimi alanlarını kapsar. İngilizce dili ile eğitim verilenler: Spor Yönetimi, Spor ve Tıpta İnsan Teknolojisi, Uluslararası Spor Geliştirme ve Politika, Spor ve Egzersizde Psikoloji alanlarını kapsar. Dünya örnekleri incelendiğinde direk alanla ilgili bölümler ve alan dışı bölümler şeklinde bir sınıflama yapabiliriz. Alan dışı olarak tanımladığımız bölümler Türkiye’deki Yükseköğretim Kurumlarında Beden Eğitim ve Spor Fakülte/Yüksekokulları dışında farklı Fakülte ve Yüksekokullarda öğretilen bölümlerdir. Örneğin, İktisat, İşletme ve Kamu Yönetimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde, Psikoloji, Fen-Edebiyat Fakültesi’nde, Hemşirelik ve Diyetisyenlik, Sağlık Yüksekokulu’nda ve son olarak Gazetecilik, İletişim Fakültesinde verilmektedir. Lisans Programları: Spor Yönetimi ve İletişim, Önleme ve Terapide Spor ve Sağlık, Spor ve Performans, Spor, Macera ve Etkileyici Hareket, Spor gazeteciliği ve Beden Eğitimidir. Yüksek lisans Programları: Spor ve Hareket Gerontolojisi, Spor Turizm ve Rekreasyon Yönetimi, Spor, Medya ve İletişim Araştırmaları, Spor Yönetimi, Egzersiz Bilimi Ve Antrenörlük, Spor ve Tıpta İnsan Teknolojisi, Rehabilitasyon, Korunma Ve Sağlık Yönetimi, Spor ve Egzersizde Psikoloji, Uluslararası Spor Gelişimi ve Siyaseti ve Beden Eğitimidir. Doktora Programı: Egzersiz Bilimi, Doğa Bilimi ve Sosyal Bilimini kapsamaktadır.

**Tablo 9. Spor alanı ve sporla ilgili bölümler**

Spor Yönetimi ve İletişim	Judo Terapisi
Önleme ve Terapide Spor ve Sağlık	Çocukların Spor Eğitimi
Spor ve Performans	Uluslararası Toplum ve Spor Çalışmaları
Spor, Macera ve Etkileyici Hareket	Rekreasyon ve sporla tedavi turizmi
Spor Gazeteciliği	Sosyal Spor
Spor ve sağlık programı (didaktik konusunda uzmanlaşma)	Spor Rehabilitasyonu ve Sağlığı
Dans	Geleneksel Çin Sporları
Spor Performansı	Performans (Dövüş Sanatları Performans Odaklı)

Dövüş Sporu	Dinlenme sporları
Topla oyun Sporu	Boş zaman/rekreasyon sporları
Spor İşletmeciliği	Sağlık sapmaları olan insanlar/Engelliler için beden eğitimi
Egzersiz ve Sağlık Bilimleri	
Fiziksel kültür dansı	
Askeri Hizmetlerde Beden Eğitimi	

**Tablo 10. Spor alanı dışı veya alan dışı bölümler**

Fizyoterapi	Yöneticilik
Diyetisyenlik	Otel hizmetleri organizasyonu Uygulamalı bilişim
Nörobiyoloji	Koreografi
Turizm ve Rekreasyon	Kamu Yönetimi
Hemşirelik İş Terapisi	Kinezyoloji
Kozmetoloji	Uygulamalı Psikoloji
Acil Tıp Bilimi	Gazetecilik
Erken Çocukluk Eğitimi	İngilizce
Psikoloji	Pazarlama
Reklam ve Halkla İlişkiler	Bilgi Sistemi ve Bilgi Yönetimi
Gençlerle Çalışma Örgütü Organizasyonu	Tiyatro gösterileri ve festivaller düzenlemek İktisat

**15- Ulusal Spor Üniversitesi (Manipur/Hindistan):** Üniversite şu anda Imphal'deki Human Lampak Spor Kompleksi'ndeki geçici kampüsünde faaliyet gösteriyor. Hindistan Başbakanı Shri Narendra Modi, 16 Mart 2018'de Üniversitenin önerilen 325 dönüm alan kurulacak kampüsünün yerini belirlemiştir. Ulusal Spor Üniversitesi, spor bilimleri, spor hekimliği ve müttefik alanlardaki gelişmeler ve gelişmelere uygun olarak yeni fakülteler-okullar / bölümler açma esnekliğine sahip olacaktır. Bir zamanlar geliştiği Üniversite, spor bilimleri, spor teknolojisi, spor yönetimi ve spor koçluğu alanlarında spor eğitimini teşvik eden türünün ilk örneği olacak. Aynı zamanda, uluslararası üniversiteler ile Mutabakat anlaşması imzalayarak en iyi uluslararası uygulamaları benimseyerek seçilen spor disiplinleri için ulusal eğitim merkezi olarak işlev görecektir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Nisan 2017'de Canberra ve Victoria Üniversiteleri ile Mutabakat anlaşması imzalamıştır. Üniversitenin dört fakültesi planlanmıştır. Bunlar;

Spor Bilimleri ve Spor Hekimliği Fakültesi/Yüksekokulu

Spor Yönetimi ve Teknolojisi Fakültesi/Yüksekokulu

Spor Eğitimi Fakültesi/Yüksekokulu

Disiplinler arası Çalışmalar Fakültesi/Yüksekokulu

**16- Güney Afrika Spor Üniversitesi (Güney Afrika):** 1990’lı yıllarda kurulmuştur. 2018 yılında yapılan değişiklikle Güney Afrika Yüksek Eğitim Kurumlarının spor birlikteliğini sağlama ve sporu geliştirme görevini üstlenmiştir. Güney Afrika Üniversite Spor Konseyi tarafından tanınan Ulusal Üniversite Spor Birlikleri, kendi sporlarının planlanması, organizasyonu, yönetimi ve tanıtımından sorumludur. Son yıllarda Güney Afrika’nın bazı spor dallarındaki başarısının altında mutlaka bu organizasyonun etkisi vardır.

### **Türkiye’de spor alanına özgü üniversite kurulmasını gerekli kılan nedenler:**

Dünyadaki Spor Üniversitelerini Türkiye’de bulunan üniversitelerinin Beden Eğitimi / Spor Fakülteleri veya Yüksekokulları ile kıyasladığımızda alanlarımızın çok dar olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası yapılanmalara bakıldığı zaman spor ve hareketin çok farklı spor bilimleri disiplini içerisinde ele alınmakta olduğu görülmektedir. Bunlardan Spor Biyomekaniği, Egzersiz Fizyolojisi, Spor Yönetimi, Spor Tarihi, Spor Sosyolojisi, Antrenman Bilimi, Beden Eğitimi, Rekreasyon, Olimpizm ve Felsefe ve Fiziksel Aktivite gibi bilim alanları kendi uluslararası kongrelerini dikkate değer katılımcı sayısı ile düzenler hale gelmiştir. Türkiye’de de Antrenman Bilimi, Egzersiz Fizyolojisi, Fiziksel Aktivite, Spor Bilimleri, Beden Eğitimi, Olimpizm ve Felsefe, Doğa Sporları gibi yüksek katılımlı özel alan sempozyum ve kongreleri yapılır hale gelmiştir. Dünyadaki spor üniversitelerinin lisans düzeyindeki bölümleri çok çeşitli, çok yönlü, disiplinler arası ve disiplinler içir olduğunu ifade edebiliriz. Son yıllarda sporun fonksiyon alanlarında görülen değişme ve genişleme: Beden eğitimi ve spor alanları değişik içerik ve organizasyon yapıları, farklı karakteristikleri olan geniş bir alana yayılmıştır. Bunlar; spor kavramının kapsam alanı, çocuk ve gençlik sporu, ileri yaşlarda spor, kadın sporu, özel gruplar ve durumlular için spor, profesyonel ve amatör spor, okul sporu, üniversite sporu, yaygın spor, herkes için spor, hayat boyu spor, kulüp sporu,

iş yeri sporu, serbest zaman ve sağlık için spor olarak sayılabilir. Beden eğitimi ve sporun toplum hayatında kazandığı yeni boyut ve fonksiyonlar, spesifik alanların ihtiyacını karşılayabilecek uzman spor elemanlarının yetiştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Beden eğitimi ve spor alanında eğitim veren yükseköğretim kurumlarından beden eğitimi ve spor öğretmeni, antrenör ve spor yöneticisi yetiştirmeleri yanında toplumun spordan beklenti boyutlarının genişlemesi nedeniyle serbest zamanların değerlendirilmesi, basın-yayın, sağlık gibi sahalarda ortaya çıkan yeni meslek alanlarındaki talepleri de karşılamaları beklenmektedir. Disiplinler arası bir yaklaşım: Spor bilimleri eğitiminin, dünyanın gelişmiş ileri ülkelerinde multidisipliner bir anlayış ile verildiği; doğal ve sosyal bilimler yoluyla spor, egzersiz ve sağlığın incelenmesi ve geliştirilmesi için sağlık, fen ve mühendislik gibi doğa bilim alanlarının ve alan uzmanlarının sosyal bilimler alanı ile birlikte spor bilimleri eğitimi içerisine entegre edildiği görülmüştür. Eğitim alanları ve mesleki uygulamaların Türkiye’de olduğu gibi kesin sınırlar ile ayrılmadığı, olaya interdisipliner bir bakış açısı ile yaklaşıldığı, spor bilimlerinin kendisine en yakın olduğu sağlık bilimleri alanı ile iç içe geçmiş olduğu, hatta pek çok ülkede spor bilimleri alanında eğitim veren kurumların adında “sağlık” ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de Beden Eğitimi ve Spor Fakülte/Yüksekokulları Beden Eğitimi Öğretmenliği, Antrenörlük, Spor Yöneticiliği gibi dört veya beş bölümden öte gidemeyip dar bir çatının altında sıkışıp kaldığı açıkça görülmektedir. Üniversiteleşme ile Sporun fonksiyon alanlarında görülen değişme ve genişlemeye daha fazla imkan tanınması sağlanabilir (İmamoglu,2018).

### **Üniversitelerin Olimpiyat veya üst düzey Şampiyonalardaki katkıları:**

Sporda başarının göstergesi olarak Rio 2016 Olimpiyatlarında alınan madalya sayısına göre yapılan sıralamaya bakıldığında, olimpiyat sıralama-



sındaki ilk 10 ülkenin içerisinde ABD, İngiltere ve Avustralya’nın toplam 6 üniversitesinin en iyi ilk 10 üniversite içerisinde yer aldığı görülmektedir. Olimpiyatlarda başarılı olan ülkeler sporla ilgili üniversite sıralamasında üniversiteleri bulunan ülkelerdir. Tabloya göre Türkiye’nin 2017, 2018 ve 2019 yılları içinde bilimsel anlamda dereceye giren üniversiteleri bulunmamaktadır (Tablo 10). Hatta ilk 100 içerisinde bile üniversitesin yoktur. Olimpiyatlarda başarılı olan bir ülke Rusya ve Küba Üniversiteleri sporla ilgili üniversite sıralamalarında puanlama kriterlerine göre ilk 50 içerisinde yer almamıştır. Bu durum bu ülkelerin rejimlerine de bağlı olabilir.

**Tablo 11. 2016 Rio olimpiyat oyunlarında madalya durumları ve 2017-2019 yılları sıralamasında sporla ilgili ilk 50 üniversite sıralamasındaki Üniversite sayıları**

Sıra	Ülke	Altın	Gümüş	Bronz	2017	2018	2019
1	ABD	46	37	38	14	13	14
2	İngiltere	27	23	17	7	7	8
3	Çin	26	18	26	-	4	4
5	Almanya	17	10	15	-	3	5
6	Japonya	12	8	21	3	4	4
8	Güney Kore	9	3	9	2	5	3
9	İtalya	8	12	8	-	1	2
10	Avustralya	8	11	10	4	3	-
11	Hollanda	8	7	4	2	1	2
13	Brezilya	7	6	6	2	1	1
14	İspanya	7	4	6	-	1	1
19	Yeni Zelanda	4	9	5	1	2	-
20	Kanada	4	3	15	7	2	2
24	İsviçre	3	2	2	-	2	2
28	Danimarka	2	6	7	1	1	-
29	İsveç	2	6	3	-	1	1
35	Belçika	2	2	2	1	-	1
36	Tayland	2	2	2	1	2	1
37	Singapur	1	-	-	1	2	2
38	Hong Kong	-	-	-	2	2	2
39	Portekiz	-	-	1	1	-	-
40	Malezya	-	4	1	-	1	-
41	Türkiye	1	3	4	-	-	-

## Ülkelere Göre Dünya Spor İndeksi:

Global Sports Nations İndeks ve Türkiye'nin Pozisyonu: Nisan 2017 tarihinde Sportcal Global Komisyonu Ltd. tarafından yayınlanan Global spor İndeksine göre Türkiye Dünya ülkeleri arasında tüm spor olaylarında Puanlama sistemine göre 25.nci sırada yer almıştır (İmamoglu,2018). 2018 sıralamasında ise Global spor İndeksine (GSI) göre Türkiye 28. Sırada yer almıştır 2019 yılı sıralamasında ise 40. Sıraya gerilemiştir (<https://www.sportcal.com>). 2019 yılı puanlamam için 83 spor dalında 150 kategoride 641 şehirde yapılan 730 faaliyet incelenmiştir. Dereceleme 90 ülkeyi kapsamaktadır. Çin, Sportcal'in Dünya uluslararası spor Devletlere göre İndeks'in zirvesine 2013'ten bu yana ilk kez ABD'nin üç yıllık saltanatını sona erdirmiştir. Dünya uluslararası spor Şehirler Endeksi'ne gelince, 2018 yılında Tokyo (Japonya) birincilik unvanını aldı. GSI Raporu 2019'da 2018'den toplam 84 etkinlik değerlendirildi. GSI Projesi dört kategoriye göre hesaplanıyor: Ekonomik ve Turizm, Medya ve Sponsorluk, Sosyal ve Sürdürülebilirlik ile Spor. GSI Milletler ve Şehirler Endeksi daha sonra bir ülkenin / şehrin ev sahipliği yaptığı veya gelecekte ev sahipliği yapacağı tüm etkinliklerin GSI Puanları toplanarak hesaplanmaktadır. Her zamankinden daha fazla veri analiz edildiğinde, endeksler 14 yıllık bir süreyi kapsıyor. Geçmişte yedi yıl ve gelecekte yedi yıllık süre. Örneğin, Nisan 2019'da, analiz edilen dönem 2013-2026 idi. 14 yıllık bir dönem boyunca neredeyse 700 büyük çok sporlu oyun ve dünya şampiyonluğunun derinlemesine bir analizine dayanmaktadır. Bu süre, asgari üç Olimpiyat döngüsünden olayların dikkate alınmasına izin verir. Endeks, yaz ve kış olimpiyatları ve olimpiyatlarda 'tanınan' sporlar da dahil olmak üzere 80'den fazla spor içeriyor. Amaç, hangi şehirlerin ve ulusların küresel spor etkinliklerine ev sahipliği yapma hakkı verdiğini ve kazanma hakkını tespit etmektir. Gerçekten küresel olması için endeksin, çok sporlu oyunlar için birkaç istisna dışında, herhangi bir ülkenin teklif edebileceği olaylara odaklanması gerekiyor (<https://www.sportcal.com>).

Ülkeler sıralamasına göre 2018 yılı için 90 ülke arasında ilk sırayı Çin, ikinci sırayı Amerika, üçüncü sırayı Rusya, 4. Sırayı Kanada, beşinci Almanya, 6.İtalya, 7. İspanya ve 8. Kore’nin olduğu sıralamada Türkiye 40. Sırada yer bulabilmiştir (Tablo 12). Bu indekse göre sıralamadaki ülkeler küresel spor alanındaki etkilerini performans sporlarına yansıtarak özellikle Olimpiyatlarda altın madalya sayıları ile ülkelerine dönmektedirler. 2017 indeks bilgilerinden yola çıkarak sıralamadaki ülkelerin 2016 Rio olimpiyatları Altın madalya sıralamasına bakıldığında ülkelerin spordaki etkili gücü madalyalara yansımıştır. Bu verilere göre Türkiye 2016 Rio’da en az 3 tane Altı madalya alması gerekiyordu. Türkiye Etki sıralamasında 25.nci sırada bulunurken madalya sıralamasında 40.nci sırada yer almaktadır. Türkiye spordaki ülke etki gücünü de Rio’da altın madalya almada etkili olarak kullanamamıştır. 25. Sırada iken bir altın madalya alabilen Türkiye 2017 de 28. sıraya ve 2018 de 40. sıraya inmişken acaba altın madalya sayısını artırabilir mi? Belki de olimpiyatlara kadar daha da aşağı düşecektir. Bunun nedenleri yetkililerce araştırılmalıdır.

**Tablo 13. Ülkeler sıralamasında ilk 20 Ülke ve Türkiye**

Sıralama	Faaliyetler	Ülke adı	Puan
1	43	Cin	40.709
2	49	ABD	40.619
3	29	Japonya	39.631
4	30	Birleşik Krallık/İngiltere	32.770
5	32	Rusya	32.378
6	42	Kanada	29.925
7	28	Fransa	28.196
8	37	Almanya	27.846
9	29	İtalya	22.858
10	19	İspanya	19.192
11	19	Güney Kore	18.827
12	21	Danimarka	18.486
13	17	İsviçre	18.274
14	25	Hollanda	18.206
15	18	Avusturya	17.533
16	9	Brezilya	17.182
17	10	Katar	16.227
18	18	Macaristan	16.192
19	13	Avustralya	14.798
20	17	İsveç	14.684
<b>40</b>	<b>7</b>	<b>Türkiye</b>	<b>3.913</b>

**Tablo 14. 2018 yılı Şehirler indeksine göre ilk 20 şehir ve Türkiye şehirleri**

Sıralama	Faaliyet sayısı	Şehir	Puan
1	13	Tokyo	19.867
2	15	Paris	16.048
3	16	Budapest	14.961
4	8	Rio de Janeiro	13.801
5	10	Doha	13.679
6	12	London	10.747
7	11	Moscow	10.241
8	7	Beijing	8.388
9	9	Copenhagen	8.027
10	5	Minsk	6.821
11	6	Nanjing	6.615
12	6	Kazan	5.866
13	7	Sochi	5.857
14	5	Glasgow	5.769
15	8	Abu Dhabi	5.627
16	6	Baku	5.429
17	5	Lima	5.217
18	3	Pyeongchang	5.213
19	6	Helsinki	5.181
20	6	Innsbruck	4.808
227	3	Ankara	
318	1	İstanbul	
335	2	Antalya	
343	1	Mersin	
373	1	İzmir	
397	1	Sakarya	
555	1	Adana	

Şehirler indeksinde Türkiye 227. Sırada Ankara, 318. Sıradan İstanbul, 343 sırada Mersin,397 sırada Sakarya ve 555. Sırada Adana ile yer almaktadır.

Faaliyet indeksine göre Türkiye'nin 2018 yılında faaliyeti bulunmamaktadır. 2018 yılında Türkiye'nin şehirlerinin sıralamadaki yeri ve büyük çaplı puan getirici organizasyonlar düzenlenmemesi olimpiyatlarda madalya şansını düşüreceği gibi olimpiyat oyunları düzenleme isteğini hayallerde yaşatabilir.

Maddi destek sağlama: Sıralamada ilk sıradaki üniversiteye bakarsak; Loughborough Üniversitesi, çok çeşitli spor dallarında birinci sınıf tesisleri bir araya getiren, ülkenin en büyük toplasıdır. Kapalı mekan atletizm merkezi ve açık hava stadyumu, spor salonları, 50 metrelik yüzme havuzu, squash, badminton ve netball kortları, kapalı mekan tenis merkezi ve gelişmiş fitness merkezlerine sahiptir.

Tablo 15. 2018 Yılı faaliyetleri ilk 20 faaliyet sıralaması

	Müsabakalar	Spor dalı	Şehir	Ülke
1	FIFA World Cup 2018	Soccer	Various	Rusya
2	Olympic Winter Games 2018	Olympics	Various	Kore
3	Commonwealth Games 2018	Games	Gold Coast	Avustralya
4	Asian Games 2018	Games	Various	Endonezya
5	European Championships 2018	Games	Various	Karışık
6	IIHF World Championships 2018	Ice hockey	Various	Danimarka
7	Paralympic Winter Games 2018	Paralympics	Various	Kore
8	Ryder Cup 2018	Golf	Versailles	Fransa
9	Youth Olympic Games 2018	Olympics	Buenos Aires	Arjantin
10	FIVB Men's Volleyball World Championships 2018	Volleyball	Various	Karışık
11	FEI World Equestrian Games 2018	Equestrian	Tryon	ABD
12	FIVB Women's Volleyball World Championships 2018	Volleyball	Various	Japonya
13	Rugby World Cup Sevens 2018	Rugby sevens	San Francisco	ABD
14	IAAF 17th World Indoor Athletics Championships 2018	Athletics	Birmingham	İngiltere
15	FIBA Women's Basketball World Cup 2018	Basketball	Tenerife	İspanya
16	Vitality FIH Women's World Cup 2018	Field hockey	London	İngiltere
17	2018 UCI Road World Championships	Cycling - road	Innsbruck	Avusturya
18	IFF Men's World Championships 2018	Floorball	Prague	Çek cumhuriyeti
19	IFSC World Championships 2018	Sport climbing	Innsbruck	Avusturya
20	2018 UCI Mountain Bike World Championships	Cycling - mountain bike	Lenzerheide	İsviçre

Enstitüye ayrıca, atletik ekipman, giysi ve ayakkabı sektöründe inovasyonun sağlanması için İngiltere Spor inovasyon ortağı statüsünün bu organizasyonla birlikte çalışmasına izin verilmiş, koçluk ve geri bildirim teknolojilerinin gelecekteki İngiliz şampiyonlarının potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için kullanılması sağlanmıştır. Büyük Britanya'nın Rio 2016 Olimpiyatlarına götürdüğü 382 atletten 28'i Loughborough'da eğitim almıştır ve topladıkları madalyalarla final tablosunda 17. sırayı kazanmışlardır. 2000 yılından bu yana, Loughborough Üniversitesi Spor Teknolojisinde bir derece programına sahiptir. Her yıl yaklaşık 35 öğrenciyi kabul eden Wolfson Makine, Elektrik ve İmalat Mühendisliği Okulu'na bağlı üç yıllık bir programdır. Spor Teknolojisi programı, öğrencilere spor,

tasarım, teknoloji ve yenilik odaklı geniş bir müfredat sunmayı amaçlamaktadır. Mühendislik içeriğine ek olarak, öğrenciler Spor ve Egzersiz Bilimi, İşletme Okulu, Matematik Bilimleri, Polimer Teknolojisi ve Malzeme Mühendisliği Yüksekokulu'ndaki modülleri inceler. Öğrenciler, kendi güçlü yönlerini ve ilgi alanlarını geliştirebilecekleri çok çeşitli teknik ve aktarılabılır becerilere sahiptir. Üniversite yönetimlerinde Geniş maddi desteğin spor alanına yönlendirilmesi için yönetiminde sporla ilgili kişilerce veya işi spor olan kişilerce oluşturulması gerekir.

Üniversiteleşmenin Yönetimsel boyutu: Türkiye'deki mevcut yapılanmada Üniversitelerde sporun temsil edildiği en üst düzeyde Spor fakülteleri olduğu dikkate alınırsa bunların dekanları ve bir profesör temsilcisi olarak senatolarda temsil edilmektedirler. Yönetim kurulunda ise Sadece dekan bulunmaktadır. Bu dekanların bir kısmının da spor alanı ile ilgili olmadığı göz önüne alınırsa Türkiye'de spor alanı bu alanda eğitim almış kişilere yönetsel anlamda kapalı gözükmektedir. Kurulacak Spor alanına özel üniversiteler ile her kademedede spor eğitimi almış veya sporla iç içe girmiş mesleklerden insanların spor alanına katkısı olacak ve ülkenin spor alanındaki etkisi ve performans artacaktır.

Spor Eğitimi alanında ülke ihtiyaçları ve hedeflerine göre eğitim politikası üretilmesi: Spor alanındaki üniversitelerinin spor enstitüleri spor alanındaki lisansüstü eğitim ve öğretim, araştırma alanındaki dağılımını önleyecek ve güçlerin birleştirilerek başarı hedefine yöneltilmesini sağlayacaktır. Spor üniversitesi ülkenin sporunda dünyadaki benzerleri gibi bilimsel ve bürokratik yönlerden yapılandırıcı olacaktır. Spor eğitiminin yaygın olduğu ve performans sporunda başarıya ulaşmış ülkelerde söz konusu eğitimin Üniversite ve Fakülte düzeyinde verildiği de bilinmektedir.

Spor alanına özel üniversite olmasının kazanımları özetle şunlardır:

- Beden eğitimi ve sporda farklı alanların ihtiyacı olan elemanların nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi
- Türkiye etkisindeki ülkelere ( Özellikle Türk ülkeleri ve Müslüman ülkeler veya Afrika ülkelerine) spor konusunda bilimsel olarak öncülük etmesi sağlanabilir. Özellikle tarihsel ve dinsel bağlantısı olan ülkelere öncülük etmek gibi bir vizyonunun spor alanında da sağlanması gerekmektedir.
- Lisansüstü eğitimin daha da güçlenmesi

- Avrupa Birliği Eğitim-öğretim sürecine uyum sağlanması
- Sporun üniversite düzeyinde temsil edilmesi sağlandığında rektör, dekanlar ve öğretim elemanları çalışmaları bütünlük içerisinde olacaktır.
- Sporun fonksiyon alanlarında görülen değişme ve genişlemeye daha fazla imkan tanınması
- Spor alandaki bilimsel araştırmaların artırılması ve spor bilim-lerindeki uluslararası rekabet alanında saygın bir konuma gelinmesi gibi ülkemiz, açısından pek çok yararı olacaktır.

### **Sonuç ve Öneriler**

Türkiye’de bir veya birkaç Spor Üniversitesinin acilen kurulmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Türkiye’de Spor Üniversitelerinin kurulmasının öğrencilere, işverenlere ve topluma çok katkısı olacağı kesindir. Söz konusu üniversite veya üniversitelerin spor tesisleri iklimsel özelliklerde dikkate alınarak kurulmasında fayda vardır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük illerde ve Kış sporları için Erzurum, Yaz ve turistik amaçlı sporlar için Antalya ve Mücadele sporları için Karadeniz orta şehri samsunda birer üniversite kurulması Türk sporuna ve nezdinde İslam ülkeleri sporuna ivme kazandıracaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Importance of The University in Sports  
Science's Field**

\*

Orhan Ahmet Şener – Osman İmamoglu  
*Selçuk University – Ondokuz Mayıs University*

The aim of this study is to explain the importance of establishing universities of sports in Turkey. Literature review was performed. Universities in the world that provide direct education on Sports or Physical Education have been established. Six of these universities were established in China. There are four in Poland and one in Germany, Lithuania, Japan, Russia, Spain, Latvia and Taiwan. It is noteworthy that the universities established in China were established between 1952 and 1958. The dates of establishment of other sports universities vary between 1919 and 1996. There are Sports Institutes, Academies and Universities in different countries around the world that are interested only in sports. There are also independent sports colleges in some countries. In Ukraine there are National Sports Institute and various Sports Faculties. In Australia, there are Sports Colleges and Youth Institutes in Faculties affiliated to Universities. (İmamoglu, 2018).

In Turkey, there is no university of yet sports. There are sports faculties or sports colleges in different universities. There are also sports related departments related on some health sciences and education faculties. These departments are generally Physical Education and Sports Teacher Departments, Coaching Departments, Sports Management Departments and Recreation Departments. There are sports universities and sports institutes in different countries of the world. In some universities, there are sports-related departments, sports schools (College) or other sports related departments. Sports faculties in Turkey, sports schools and sports-related departments linked to other faculties are available. Universities in the United States, United Kingdom, Canada, Australia, Japan, China and Japan have ranked first in the university rankings related to sports. In ad-



dition, is finding for the years 2018 and 2019 in the ranking of the universities related to sports; top 50 universities in South Korea, Hong Kong, Taiwan, Japan and Singapore. These countries are also successful in terms of winning medals in the field of sports. The states that ranked first in the sports related rankings were also successful in the Olympics. Working with a wide variety of stakeholders and experts worldwide, through its Global Sports Impact (GSI) Project, Sportcal has developed a methodology to measure the holistic impact of events and a standard to capture. Sportcal is a world-leading market intelligence service providing unparalleled news, data, reports and insights into the competitive industry of sports. The countries which are successful according to the Global Sports Impact (GSI) Experts have been found to be successful in sports. Turkey is finding 40nd between the 90 countries for 2018 for Global Sports Impact Experts ranking. In the case of this ranking, the chances of success in the future Olympics are very low.

Here are the achievements of being a private sports university:

- Being in a qualified form of the elements that need different fields in sports education and sport
- Turkey-influenced countries (especially Turkey and Muslim countries or countries of the African countries) may be provided to lead in scientific about sports. A vision such as leading the countries with historical and religious connections in particular should be provided in the field of sports.
- Further strengthening of graduate education.
- Establishment of the European Union education process.
- The rector, deans and lecturers will be in integrity when the sport is represented at the university level.
- The ability of the Sports to change and enlarge the function areas.
- Our country will have many benefits in terms of increasing scientific research in the field of sports and gaining a respectable position in the field of international competition in sports sciences.

It was concluded that one or more of sports University in Turkey that there needs to be urgently established. The establishment of the Sports University in Turkey in Turkey sporting, social, economic and political sense will bring success and reputation. It is useful to establish the universities or universities in question by considering the sports facilities in

climatic conditions. It need Establishment of Sports University in the major cities such as Ankara, Istanbul and Izmir. In addition, it may be recommended to establish a university for winter sports in Erzurum, Antalya for summer sports and a university in the middle of the Black Sea for Fighting Sports.

### **Kaynakça / References**

- İmamoglu O. (2018). Spor bilimleri alanına özel üniversiteleşmenin önemi, *International 2nd Academic Sports Research Congress, Proceeding Books*,pp. 30-42, Batumi, Georgia  
<https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2018/sports-related-subjects> Erişim Tarihi:2018  
<https://www.sportcal.com/GSI/GSIExperts> Erişim Tarihi:2019  
<http://tr.eurosport.com/olimpiyat-oyunlari/rio/2016/medal-table-rio-2016.shtml>. Erişim Tarihi:6/10/2017.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Şener, O. A. ve İmamoglu, O. (2019). Türkiye’de spor alanına özgü üniversitelerin önemi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1028-1055. DOI: 10.26466/opus.571605

## Schumpeteryan Girişimcilik ve 21. Yüzyıl Girişimcilik Yaklaşımları: Y Kuşağı Girişimcileri Üzerine Nitel Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.568703

\*

Sabri Öz\* - Nazlıcan Dindarık\*\* - Ferdi Duman\*\*\*

\*Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sanayi Politikaları ve Teknoloji Yönetimi, İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [soz@ticaret.edu.tr](mailto:soz@ticaret.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-6280-726X](https://orcid.org/0000-0002-6280-726X)

\*\*Yüksek Lisans, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lojistik Yönetimi, Beyoğlu/İstanbul/Türkiye

E-Posta: [nazlcandindarik@gmail.com](mailto:nazlcandindarik@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-4313-6576](https://orcid.org/0000-0003-4313-6576)

\*\*\*Yüksek Lisans, İstanbul Ticaret Üni., Sanayi Politikaları ve Teknoloji Yön.İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [ferdiduman35@gmail.com](mailto:ferdiduman35@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-7555-8891](https://orcid.org/0000-0001-7555-8891)

### Öz

*Girişimcilik tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, üretim faktörleri arasında sayılmasının tarihi aynı derinlikte değildir. Özellikle yirminci yüzyılda girişimciliğe ilişkin oldukça yaygın teoremler geliştirilmiş ve üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır. Yaygın teoremlerden birisi Schumpeter tarafından geliştirilen Schumpeteryan Girişimcilik Teorisidir. Schumpeteryan Girişimcilik Teorisine göre üzerinde durulması gereken asıl konu yenilik ve yaratıcı yıkımdır. Gelişen ve değişen şartlara ne derece uyum sağlandığı ve bu süreçte girişimcilik kavramı ile girişimci özelliklerinin nasıl olması gerektiği ile birlikte bu değişimin yansımaları ve kuşaklar arası farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, Schumpeteryan teorisinin geliştirildiği dönem ve anlayışı ile 21. Yüzyılda gerek "y" gerekse de "z" kuşakları tarafından ortaya konulan girişimcilik anlayışlarında nasıl bir farklılık vardır sorusunun cevabı aranmaktadır. Çalışmaya ilk iki bölümde literatür taraması yapılmış ve üçüncü bölümde girişimciler arasından seçilen üç farklı grup ile mülakat yapılarak ortaya çıkan görüşler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda elde edilen sonuçlara göre Schumpeteryan girişimcilik teorileri temelde korunur iken, bazı alanlarda dünyanın dönüşümü gereği farklılaştığı görülmüştür.*

**Anahtar Kelimeler:** *Girişimcilik, Schumpeter, Girişimcilik Teorisi, Kuşaklar Arası Girişimcilik*

# Schumpeterian Entrepreneurship And 21st Century Entrepreneurship Approaches: A Qualitative Research on Y Generation Entrepreneurs

\*

## Abstract

*Although the history of entrepreneurship is very old, the date of being counted among the factors of production is not at the same depth. Especially in the twentieth century, theorems about entrepreneurship have been developed and academic studies have been carried out. One of the common theorems is Schumpeterian Entrepreneurship Theory developed by Schumpeter. According to Schumpeterian Entrepreneurship Theory, the main issue that needs to be emphasized is innovation and creative destruction. The adaptation to the developing and changing conditions and the concept of entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneur in this process, reflections of this change and differences between generations are discussed. In this study, the answer to the question of how there is a difference in the concept of entrepreneurship in the 21st century by the generations of Y and Z, with the period and understanding of Schumpeterian theory. In the first two chapters, a literature review was performed and in the third section, interviews were made with three different groups. According to the results obtained from the evaluation, while Schumpeterian entrepreneurship theories are basically preserved, it is seen that in some areas the world is differentiated due to transformation.*

**Keywords:** *Entrepreneurship, Schumpeter, Entrepreneurship Theory, Intergenerational Entrepreneurship*

## Giriş

Araştırmanın alışma grubunu oluşturan girişimciler yaşları doğrultusunda 3 gruba ayrılarak kuşak farklılıkları incelenmek üzere birinci grup 28 yaş altı, ikinci grup 28 ve 36 yaş arası ve üçüncü grup 36 yaş üstü olarak belirlenmiştir. Girişimcilik yaptıkları alanlara göre iş grupları da incelemeye dahil edilmiştir. Toplamda 20 katılımcı ile yapılan mülakatlar 8 temel soruya verilen cevaplar doğrultusunda şekillenmiştir. Katılımcılardan dördü 28 yaş altı, on biri 28-36 yaş arası, beşi 36 yaş üstüdür.

Araştırmada Shumpeteryan Girişimciliği olarak ifade edilen Girişimcilik teorisinin özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve girişimlerini yirmi birinci yüzyılın hemen başında ve sonrasında icra etmiş milenyum girişimcileri arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya çıkartması açısından önemlidir. Dünya hızla değişimlerin verdiği kısa vadeli büyük dönüşümlere sahne olmaktadır. Doksanlı yıllarda cep telefonu yok iken, milenyumda dört yaşında çocukların ekran bağımlılığına çözüm bulmaya çalışan bir dönüşümden bahsedilmektedir. Sendikaların etkinliği tartişılırken, yapay zekanın, makinelerin eğitiminden ve bir anda karanlık fabrikalardan ve insansız topraksız tarımdan söz edilir hale gelinmiştir. Daha da futuristik yaklaşımların beklendiği farklı literatürlerde ifade edilmektedir. Sentetik biyoloji insansı robotlar ve endüstri devriminde X.0 anlayişları çok uzak değildir.

Bütün bu gelişimler ve dönüşümler içinde her türlü teoremler ve iddialar da değişime uğramakta ve geçerliliğini ya kaybetmekte ya da revize edilmektedir. Son yüzyılın son çeyreğine gelinmeden ortaya atılan teoremlerde ciddi farklılıklar söz konusudur. Schumpeter Girişimcilik teorisi de Drucker'ın görüşleri ile bir başka yön bulmuş olmakla birlikte, yeni dönemde çok daha farklı bir rotaya gireceği söylenmektedir. Rotanın eklen kaymasına yol açması ile teorisinin ürüyeceği ifade edilebilecek iken, bu alışma Schumpeter yaklaşımlarının henüz geçerliliğini koruduğu alanlara sahip olduğunun bir göstergesidir.

## 1. Schumpeter Girişimcilik

Girişimcilik kavramı geçmişten günümüze kadar başta işletme ve iktisat bilimi olmak üzere birçok farklı bilimde yıllardan beri kullanılmaktadır.

Girişimci üretim faktörlerini bir araya getirmek suretiyle insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere iktisadi mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilmesini sağlayan kişidir (Karalar, 2001, s.13).

Girişimciliğin bir süreç olduğu ve bazı fikirlerin bulunmasıyla birlikte bunların gerçeğe dönüştürülerek ürün haline gelmesi, bu ürünlerin veya hizmetlerin piyasaya sunulması girişim hareketinin kurulmasını kapsamaktadır. Başka bir girişimcilik tanımı ise girişimciliği; “bir birey veya birey grubunun; hangi kaynaklar elde bulundurulursa bulundurulsun, değer ve büyüme yaratmak için eşsiz, tek olma ve inovasyon yoluyla, gereksinimleri yerine getirecek fırsatları izlemek üzere düzenlenmiş güç ve imkanları kullandıkları süreç” olarak belirtir (Coulter ve Robbins, 2003, s.42).

Girişimcinin kim olduğu önem teşkil etmekle birlikte, bir kasap, tesisatçı, holding sahibi ya da perakendecinin de iş fikrine ve bu iş fikrini gerçeğe dönüştürebilme yetisine sahip olup risk alabildiği sürece girişimci olacağı sonucuna varılır. Burada önemli olan kimsenin göremediği, aklına getirmediği bir düşünceye sahip olmak ve bu fikri koruyarak, cesaret edip bunu iş fırsatı olarak kullanabilmektir (Durukan, 2006, s.29).

Joseph Alois Schumpeter’e göre modern bir girişimcinin tanımı “Girişimci ekonomik gelişmenin altında yatan güçtür (Santarelli ve Vivarelli, 2007). Aynı zamanda toplumda değişimi yaratacak kişi ve kurumlardır (Müftüoğlu, Ürper, Başar, ve Tosunoğlu, 2005, s.4).”

Schumpeter, girişimci olmanın temelinde yenilik, yaratıcılık ve değişim yaratmanın önemini vurgulayarak girişimcinin yalnızca yenilik faaliyetleri yaparak bu faaliyetleriyle mevcut kaynakların birleşimindeki bir yenilikten bahsetmektedir (Odabaşı, 2005, s.91).

Yenilik ve girişimcilik kavramlarına yeni bir bakış açısı getiren Schumpeter ekonomik kalkınmayı sağlayacak analizler üzerinde durmuş ve kapitalist sistemle ilgili kitabında da belirttiği üzere bu konu üzerinde yaklaşımlarını anlatmıştır.

Bu görüşüyle Schumpeter, girişimciyi sıradan bir kapitalist olarak görmediği gibi tam tersi, değişimler yaratan ve yol açan, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte yeniliğin önemini vurgulayan, üretim aşamasında yeniliklerle olağan seyrin değişmesini sağlayan kişidir. Girişimci bu yeniliklerin niteliği ne olursa olsun ister çevresel, ister

teknolojik her türlü yatırım durumunu fırsata çevirir (Dolgun, 2006, s.174).

Schumpeter girişimcilikte yenilik ön planda yer alarak yaratıcı yıkıma neden olmakta ve dengesizlikler üzerinde denge faktörü olarak ekonomik değişimi sağlayan yenilikleri ve yeni birleşimleri ortaya çıkarmaktadır (Basılğan, 2011, s.27).

Schumpeter'in The Theory of Economic Development (1934) adlı çalışmasında kapitalizm sürecinde girişimci kurmaya çalıştığı yeni ekonomik teoride yeni kombinasyonların yapılmasına "girişim" adını verirken onu işlevsel hale getirerek fonksiyonun yapacak kişiye ise "girişimci olarak adlandırmıştır (Hebert ve Link, 1989, s.44).

Schumpeter girişimcilik işlevini yeni bir malın ya da daha iyi kalitedeki bir malın tanıtılması, bu yeni mallar için yeni bir piyasanın açılması, yeni üretim metodunun tanıtılması, hammadde veya yarı mamul tedariki için yeni kaynakların bulunması, sektör fark etmeksizin yeni bir organizasyonun yürütülmesi olarak tanımlamıştır (Sciascia ve Vita, 2004, s.146).

Girişimcilik kavramı ne kadar geçmişe dayansa da ana amaç kar elde etmek ve iktisat teorisine uygun olarak hareket etmek iken Schumpeter iktisadın, ekonomik modelde girişimciyi dışarda tutmasına neden olan faktörleri yıkararak yaratıcı yıkım sürecinin temel taşı olarak girişimciği ve onun getirdiği yenilik anlayışına sahip geniş vizyonu ileri sürmüştür.

Schumpeter girişimciyi dinamik bir unsur olarak gördüğü için sermaye sağlamaktan daha gelişmiş olarak inovasyon-yenilik yapan sürekli bir ilerleme sağlayan yaratıcı yıkım sürecinin en önemli parçası olarak görüyordu. Bu durumu iktisat teorisinde Marx Weber'in görüşüne yakın bir konumda durarak ancak onun bazı savlarının tersine kapitalist sistemin yıkılmasının sistemin başarılarının sonucunda ortaya çıkan bir eseri olacağını şu sözleriyle belirtti:

"Eğer bir doktor hastasının öleceğini tahmin ediyorsa bu, doktorun hastasının ölmesini arzu ettiği anlamına gelmez (Ülgener, 2013)."

Buradan hareketli eski girişimcilik yargılarından; yani sadece riski göze alan, cesaret sahibi olan girişimcilerin yerine sürekli gelişim ve değişim içerisinde olarak yenilikle desteklenen, kendisini yenilikle yenileyen bir anlayış hakim olmakta küreselleşen dünyada rakiplerinden

ayırt edilmeyi sağlayan en önemli güç olarak yenilikçi girişimcilik kavramı gelmektedir (Er, 2013, s.76).

### **1.1. Schumpeter Girişimcilerin Bireysel Özellikleri**

Schumpeter girişimci nitelikleri bağlamında sıradan kapitalistlerle aynıymış gibi görülmemelidir. Çünkü bu girişimciler yalnızca kar etme amacı gütmemekte; bunun dışında fırsatları değerlendirmek üzere yenilik arayışı içinde olan, piyasadaki durumdan haberdar olarak oluşabilecek riskleri elimine ederek uyanık ve cesaret sahibi olan kişidir (Dolgun, 2006, s.175).

Schumpeter'e göre bireyler güdüleri doğrultusunda hareket etmekte yani alışlagelmiş faaliyetlerin ve uyarıcıların yer aldığı bir dünyada iş yapmaktadır. Benzer durumlarda benzer tepkiler vermektedir. Bunun sonucunda bireyler dürtüleri, gelenek ve görenekleri ölçüsünde ekonomik faaliyetlerin büyük bir oranı hatta daha büyük birçoğu bu temel üzerinedir (Schumpeter ve Takata, 1998, s.8).

Birey duruma uyum sağlayan bir yapıya sahip olduğu için güdülerine ve dürtülerine göre hareket eder. Bunun sonucunda değişen yeni duruma göre davrandığında çevresi onu şekillendirir ve ona göre kararlar verir.

Schumpeter bireyin tecrübeleri sonucunda günlük yaşama dair kararlar aldığını ve bu kararların bireysel aklın küçük bir alanı içinde uzandığını ve burada genellikle bireyin kendisini, aile üyelerini, iş durumu ve orada kurduğu ilişkileri ile alakalı olan, kişinin kendi gözlemlerinden meydana gelen, tanıdık şeylerden oluştuğunu belirtmiştir (Schumpeter, 1942, s.258).

Girişimcinin, değişimin harekete geçiriçi gücü olması gerektiğini söyleyen Schumpeter, standart ve belirli kalıpların dışına çıkabilen benzersiz bireylerde bunun mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu bireylerin riski iyi yönetebilmeleri, net olmayan durumlarla baş edebilmeleri gerekmektedir. Değişime ve yeniliğe ulaşmak için irade gücü ve sosyal çevre tarafından eleştirilere ya da komik duruma düşme gibi şeylere karşı dirençli olması gerekliliğinden bahsetmektedir (Whelan ve O'Gorman, 2007, s.82).

Yenilikçi-Girişimci ekonomik değişimin kendisine sebep olan ana etmen durumunda olduğunda ekonomik değişimi kolaylaştırmaktan öte



değişimin nedeni kendisi olacaktır. Bu değişime neden olma isteğı girişimcide kazanma arzusu, yenilik ve yaratma zevki, kendi krallığına sahip olma ihtiyacı onu kamçılacaktır, yeni bir seviyeye getirecektir (Kalantaridis, 2004, s.489).

Schumpeter'e göre girişimciliğın değişmeyen özelliklerinden birisi sosyal lider olarak girişimcinin rolüdür. Sosyal liderliğı *karar verme, emretme, üstün gelme ve ilerleme* olarak görmüştür. Girişimcinin en önemli yeteneklerinden olan liderlik niteliğı sosyal ve psikolojik baskıların üstesinden gelip direnç gösterebilmesidir. Bunun dışında Schumpeter denince akla ilk gelen ve çok bilinen yenilikçi girişimci ve yaratıcı yıkım kavramlarıdır. Neoklasik iktisat değişimine ve burada dengesizliğe neden olan yenilikçi girişimci kavramıyla yaratıcı yıkım teorisine desteklemektedir (Basılın, 2011, s.38).

## 1.2. Schumpeter'de Yenilik Kavramı ve Girişimci

Schumpeter *The Theory of Economic Development ve Capitalism, Socialism and Democracy* ve *Business Cycles* adlı çalışmalarında yeniliğın öneminden bahsetmiş ve ekonomik sistemde değişimi ve gelişimi sağlayacak unsurun girişimci aracılığıyla olan yenilik olarak değerlendirmiştir.

Yenilik için yapılan tanımlamalarda Drucker'a (1998) göre "yeni ve değişik bir şey yapmak" Akyos'a göre ise "düşünce geliştirme, teknoloji geliştirme yeni veya geliştirilmiş ürün veya üretim yöntemi veya ekipmanı üretme ve pazarlama faaliyetlerinin yönetimidir (Akyos, 2004)."

Schumpeter ise girişimcilik faaliyetlerini ve yeniliklerin teknolojik boyutunu durağan ekonominin üretken kaynaklarını sürekli değişikliklere ve yeniliklere geçiren güç olarak ele alır (Er, 2013, s.76). Ekonomide değişimler yani dalgalanmalar yeniliğın etkisiyle ve bu etkiye ekonominin uyum sağlamaya çalışması sürecinde oluşan değişimlerdir (Savaş, 2007, s. 834). Sürecin sonunda yeni bir ürünün ortaya çıkması üç aşamadan oluşur; icat, yenilik ve yayılma (Taymaz, 2001, s.3).

Schumpeter'in çalışmalarından da anlaşılacağı üzere iktisadi devreleri dört aşamaya ayırmıştır; refah, durgunluk, bunalım ve canlanma olarak incelemiştir (Aydoğmuş, Türkcan, Tunalı, ve Kopurlu, 2009, s.13).

Schumpeter'in yenilik ve büyüme ölçütü yaratıcı yıkımla birlikte gelen yenilik hareketidir. Rekabeti sağlayan yenilik ise piyasada yaratıcı

tepkiler verebilmek, monopolistik rekabet, yapı-yönetim-performans sağlamamak, baskın tasarım ve ağ dışsallıklarıdır. Bilgiyi de kullanarak yenilik fırtınası estirmek, araştırma geliştirme faaliyetleri yaptırmak, teknoloji itmeli ve teknolojik fırsatları fark ederek gelişen sistem içerisinde yenilik sağlamaktır. Sektörel modelde dinamik etkinlik sağlayarak yaratıcılığı ön plana çıkarmak genel amaçlı teknolojilerde teknolojik rejimi benimsemektir (Antonelli, 2009, s.613).

Yaratıcı yıkım kavramı ise önceden var olan bir piyasanın yenilik yapan bir piyasa karşısında yok olmasını ya da önemli bir oranda daralmasını ve yeni büyüyen piyasanın farklı firmaları da içine alarak genişlemesine denir (Chen ve Chen, 2001, s.2). Bu süreç asla bitmeyen ve devamlı yenilenen bir sürekliliktir. Örnek olarak ampulün icat edilmesiyle, gaz lambalarının artık kullanılmaması ve o piyasanın silinmesi verilebilir (İraz, 2005, s.83).

Yaratıcı yıkımda esas olan ürünlerin ve süreçlerin inovasyonudur. Eski ürün ve süreçlerin yerini yenileri alır ve bu durum ekonomik sistemi etkilediğinde sistemde oluşan sorunun çöküşe neden olmasıyla yapısal bir soruna dönüşür. Çünkü inovasyon paradigma değişiminin çekirdeğinden oluşur (Tiryakioğlu, 2009).

Schumpeter'in çokça üzerinde durduğu yaratıcı yıkımı gerçekleştirecek olan girişimcinin iktisadi sistemin içerisinde içsel değişimi gerçekleştireceğini ve onun metodolojik bireyciliğiyle uyumlu olduğunu vurgulamaktadır. Geçen zaman içerisinde diğer bireylerden farklı niteliklere sahip olan girişimci ekonomik yenilenmeyi sağlamakta ve bunu yaparken bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak, sezgi, kavrama yeteneği, liderlik, eleştirel akıl ve irade gibi özelliklerine de güvenmektedir (Schumpeter, 1961, s.87).

Schumpeter'e göre dinamik girişimci; yaratıcı yıkım yaşayan yani her zaman yenilik arayışı içerisinde olan, eski yöntemleri bırakarak yeni yöntemleri devreye sokan, temin ve tedarik kaynaklarını genişleten, yeni organizasyon ve süreçleri uygulayan, ekonomik değişimin ve büyümenin yapı taşı olarak tanımlamıştır (Müftüoğlu ve Durukan, 2004, s.42).

Girişimcilerin ekonomik gelişmeyi sağlamak için liberal kapitalist sistem içinde dinamik bir aktör olarak yer almaları, araştırmalar, buluşlar ve icatlar yaparak üretime yenilik getirmeleri gerekmektedir. Schumpeter'in iktisat teorisine göre bu şekilde davranmayan

girişimcilerde ve onların yaşadığı toplumlarda rekabet yoğunlaşacak, kar oranı azalacak ve faiz hadleri çok düşük seviyelere inecektir. Tam tersi olan toplumlarda dinamik girişimciler daima yenilik arayışında oldukları için üretim hacmi ile orantılı olarak kar oranı artacak, rekabet sürekli olarak artacak ve fiyatlar da düşecektir. Tüm bunların getirisi olarakta işçiler ve tüketiciler fayda görecek, toplumun seviyesi ilerleyecek, ekonomik refah ortaya çıkacaktır. Bu gelişmelere ayak uyduramayan, ticari gelişme gösteremeyen firmaların ortadan kalkması ile ekonomik üretim kapasitesinde sürekli bir genişleme oluşacaktır (Dolgun, 2006, s.174).

Schumpeter yenilik ve yaratıcı yıkım hakkındaki düşüncelerini;

*"...kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren; yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım metotları, yeni pazarlar, yeni endüstriyel örgütlenme tipleri, çeşitleridir ve bütün bunlar kapitalist teşebbüs tarafından yaratılmışlardır. Yeni milli pazarların veya dış piyasaların açılması; el sanatları atölyelerinden, yoğun ve büyük işletmelere geçiş, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan içinden bir ihtilal, yenilenme havasında tutmakta; bütün bu elemanlar gene devamlı olarak eski faktörleri yok etmekte, yenilerini yaratmaktadır. Bu 'Yaratıcı Yıkım Gelişimi' kapitalizmin esas temeldir; ister istemez her kapitalist teşebbüs er geç bu gelişime ayak uydurmak zorundadır..."* sözleriyle belirtmiştir (Schumpeter, 1942).

## 2. 21. Yüzyıl'da Girişimcilik

21. yüzyılda yaşadığımız değişim ve gelişim ortamından en çok etkilenen kavramların başında şüphesiz girişimcilik gelmektedir. Girişimcilik geçmişten günümüze kadar evrilmiş ve birçok farklı süreçten geçmiştir. Geçmişte her ne kadar fırsatları hızla görüp, risk alan cesaretli kişiler girişimci olurken günümüzde daha ılımlı bir şekilde gözlem yapıp, bilgiyi kullanarak akılcı kararlar alan, yaratıcılığını harekete geçiren kişiler girişimci olmaktadır.

Bilgi çağına geçiş olarak değerlendirdiğimiz bu dönemde kültür değişimi ve liderlik kavramının algılanmasındaki değişim tüm toplumları ilgilendirmektedir. İnsan artık bilgi çağının merkezinde yer almakla birlikte ekonomik ve sosyal yapının da merkezindedir. Bu yapının içerisinde girişimci piyasayı yakından takip eden boşlukları görüp

değerlendiren kişidir. Girişimcinin ihtiyacı olan bilgi ve bunu yönetebilme kapasitesine sahip olmaktır (Yeniçeri, 2002, s.57).

Bilgi toplumu sanayi toplumunun aksine daha çok bireyselliği, ademi merkeziliği, kültürel açıdan yerelleşmeyi ve mistik eğilimleri içerirken sanayi toplumu bireysellikten ziyade standartlaşmayı, kitleselleşmeyi savunuyordu (Tekin ve Çiçek, 2005).

Değişimin ve yeniden yapılanmanın sonuçlarını gösteren etmenlerin ve bunu zorunlu kılan nedenlerin başında küreselleşme, ulusallaşma ve kurumsallaşma gelmektedir (Odabaşı, 2005, s.89).

Günümüzde yaşanan rekabet ortamında girişimcilerin başarıya ulaşmasında yenilik, yaratıcılık ve değişim ön plana çıkmaktadır. Talep edenlerin istek ve ihtiyaçları, beklentileri, tüketim algıları ve bununla birlikte üretim sistemleri de gelişen teknolojiyle ve yenilik hareketiyle değişime uğramaktadır. Bu değişime ayak uydurabilen inovatif girişimciler, inovatif ürün ve hizmetler yaparak varlıklarını devam ettirebileceklerdir (Alkan, 2014, s.3).

Girişimciliğin yaygın olduğu ve teşviklerin yapıldığı ülkelerde işsizlik oranı azalarak yapılan yatırımların oranı artmaktadır. Verilen destekler arttığında sosyo-ekonomik parametrelerde bunların yansımaları net bir şekilde görülmektedir (Coulter ve Robbins, 2003, s.144). Toplumda görülen refah seviyesinin de yükselmesiyle girişimciliğin ekonomik ve sosyal değişimi etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, ülkede yaşayan insanlar ve yaşadıkları bölgeler arasında dengesizliği azaltarak kalkınma düzeyini arttırmada en önemli rol girişimcilere düşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu çalışmalar yapılarak girişimcilerin niteliğinin artırılması, sivil toplum kuruluşlarının, devletin, üniversitelerin ve benzer kuruluşların destekleri önem teşkil etmektedir. Bu süreçlerin doğru ve başarılı bir şekilde yönetilmesi girişimcilik faaliyetleri ve niteliklerini geliştirmekle birlikte ekonomik büyümeyi, istihdamın artmasını ve kalkınmayı sağlayacaktır (Perktaş, 2014, s.472).

Girişimciliğin en çok etkilediği alanlardan biri ekonomik yapıya olan etkileridir. Burada en önemli destek devlet tarafından beklenmektedir. Çünkü devletin yarattığı tam rekabetçi pazar ortamında devlet bazı piyasalardaki pazarlarda geride durarak girişimcinin buralara girmesine

uygun ortamı hazırlamalıdır. Girişimcilik arttığı müddetçe iş olanakları ile ilgili olarak kamuda yığılma azalacak ve insanlar farklı iş fırsatlarından yararlanarak yön değiştirecektir. Gelir dağılımı daha orantılı bir seyir izleyecektir. Dengeli bir dağılımın oluşmasıyla ekonomik kalkınma ve bağıntılılarıyla bu durumdan etkilenen teknolojik gelişmeler de olacaktır. Tekelcilik durumuyla ilgili karşıt bir durum ortaya çıkmış olur. Daha esnek bir endüstri oluştuğu için üretim ve sanayileşme yaygınlaşır (Kuvan, 2007, s.79). Kısacası girişimcilik birçok yeniliği teşvik ederek değişimin ve dönüşümün önünü açar.

Girişimciliğin ekonomik yapıya olduğu kadar sosyal yapıya etkileri de vardır. Girişimciler yaptıkları yeniliklerle insanların hayatını kolaylaştırarak, refah seviyesi arttırdılar. Bu sayede insanlar istek ve ihtiyaçlarına kavuşarak haz almakta ve daha rahat bir hayat sürerek mali durumlarını iyileştirebilmektedir. Çevresel bilincin gelişmesine de katkı sağlayan girişimciler teknolojiyle harmanlayarak yenilikçi ürün ve hizmetlere dönüşümü hızlandırmaktadır. Dinamizmin oluşmasına katkı sağlayarak insanların yaşam kalitesini arttırıcı her türlü eylemde bulunmaktadırlar (Bozkurt ve diğerleri, 2012, s.233).

Üretim faktörleri arasında yer alan girişimcilik fikri olan emeğin ekonomik bir değere dönüşmesi olarak açıklanabilir. Ekonominin büyüyebilmesi için öncül şartlardan bir olan girişimciliğin yeni düşüncelerin hayata geçirilmesi ve yeni kurulacak firmaların bu mantaliteyle hareket etmesi gerekliliğidir. Buradan hareketle girişimcilerin ve işletmelerin sayısının arttırılması ve bunların eğitilmesi kalkınmayı sağlayacağı için hedeflenmelidir (Başar ve Tosunoğlu, 2006, s.124).

Girişimcilik faaliyeti farklı türler içerse de her piyasada ve pazarda ayrı ayrı desteklerin sağlanması gerekmektedir. Girişimcilik türleri arasında fırsat girişimciliği, yaratıcı girişimcilik, takipçi girişimcilik, sanal girişimcilik, çevreci girişimcilik, sosyal girişimcilik, iç girişimcilik, kurumsal ve kamu girişimciliği sayılabilir (Alkan, 2014).

Son yıllarda en çok karşımıza çıkan girişimcilik türlerinden olan internet girişimciliği yani sanal girişimcilikte teknoloji ve ekonomideki hızlı değişim ve yeni olanakların sunulmasıyla talebi değiştirmiş, istek ve ihtiyaçlar farklılık göstermiştir. Kuşakların demografik özellikleri

incelendiğinde girişimlerin hangi boyutta değiştiği de ortaya çıkmaktadır (Yelkikalan, Akatay, ve Altın, 2010, s.491).

### **2.1. 21. Yüzyıl'da Girişimcilerin Bireysel Özellikleri**

Başarılı girişimcilerde bulunması gereken belli başlı özellikler vardır. Psikolojik, davranışsal vb. kuramlar olsa da genel anlamda değerlendirdiğimiz zaman bazı ortak özelliklere ulaşılabilir.

Bilgi toplumunda yer alan girişimciler dünyaya farklı bir gözle bakarak fark edilmeyeni fark ederler, çevresel unsurları kullanmayı iyi bildiklerinden dolayı iletişimi ve sembolleri yerinde kullanırlar. Geleceği iyi tanıyarak ona yön verirler. Talepte oluşan değişimlere karşı esnek ve uyumlu oldukları için farkındalıkları yüksektir. Kıt kaynakları doğru kullanıp israf etmezler. Her konuda çeşitliğin olmasında yana oldukları için kültürel, sosyal, zihinsel farklılıkları iyi analiz ederler (Gül, 2005).

Girişimcileri girişimci yapan ilk aşama fırsatları görüp değerlendirmeleri ve bunu risk alma cesareti göstererek yapmalarındır. Küçük bir işletmeyi katma değer yaratarak yönetmek ve geliştirme istekleri içerisinde olmalarındır. Girişimci yaratmış olduğu istihdamı devam ettirerek, yaptıklarının sorumluluğunu almalıdır. Değişimi yönlendirerek, rekabeti yaşam şekli yaparak, işletmesinin gelişmesini sağlayacak ve öne çıkmasına neden olacaktır. Yapmış olduğu yenilikleri topluma yansıtması sonucunda ulusal refahı ve kalkınmayı sağlayacaktır. Bunları yapmasını sağlayan yegane gücü de istikrarlı, kararlı ve azimli olmasıdır (Akpınar, 2009).

Girişimciler ne kadar başarısız olsalar da vazgeçmezler ve yeniden denerler. Detaylara önem vererek en iyisini isterler. Sonuçlar belli olmasa da tolerans gösterebilme yeteneğine sahiptirler. İstek ve kabiliyetlerinin bilincinde olarak riskleri üstlenirler, aldıkları risklerin sonuçlarına göre ders çıkararak yollarına devam ederler. Enerjileri ve azimleri yüksek, problem çözme potansiyelleri gelişmiştir (Arıkan, 2002, s.29).

Mantık çerçevesi içerisinde olan riskleri göze alan ve gereksiz riske girmeyen, kararlı olan, ne yaptığını bilen, başladığı işi sonuna kadar götürüp bitiren, çok yönlülüğünü kullanarak eksikliklerini de görebilen, kendine güvenen, taviz vermeden her şeyin doğru ve zamanında

yapılmasını planlayan, değişikliklere adapte olup uyum sağlayan kişilerdir (Bozgeyik, 2005; Durukan, 2006; Müftüoğlu, 2004; Titiz, 1994).

Girişimcilik için gerekli olan beceri türlerini teknik, yönetsel ve bireysel beceriler olarak üç ayrı sınıfta inceleyebiliriz. Teknik becerilerde girişimcilerin sözlü iletişiminin kuvvetli olması gerektiğinden bahsetmektedir. Teknik yönetim bilgisi ve uygulama şekli önem teşkil etmektedir. İyi bir dinleyici olup toplumu örgütleme konusunda becerili olması, şebeke kurabilmesi, takım oyuncusu olup, ustalık yaparak yetiştiricilik özelliklerine de sahip olması sayılabilir. Yönetsel becerilerde de amaçlarını doğru belirleyip karar vermesi, insan ilişkilerini iyi yönetmesi gereklidir. Pazarlama, finans, muhasebe, yönetim, denetim alanlarında bilgi sahibi olmalıdır. Sorun çözerek, yönetim geliştirdiği sürece yönetsel becerilere de sahip demektir. Bireysel beceriler ise içsel denetimi sağlayarak kontrollü ve mantıklı olması, yenilik yaparak, değişimi yönetmelidir. Vizyon sahibi olarak önünü görmesi yol gösterici olacaktır (Hisrich ve Peters, 1998, s.20).

Girişimcilerin asıl amaçları yeni ürünleri keşfetmek ya da işlevinde bazı değişiklere yol açmaktır. Üretim yöntemlerinde farklılık yaratarak geliştirmek ve uyarlamak, sanayi de gelişmiş yöntemleri uygulayarak yeni pazarlara açılmayı hedeflerler. Yönetim ve çalışanlar arasındaki ilişkileri geliştirmeye özen gösterirler (Karalar ve diğerleri, 2006, s. 14).

## **2.2. Girişimciliğin Gelişim Süreci**

Girişimcilik çok eski tarihlerden bu yana var olan bir kavram olmasına rağmen son zamanlarda daha fazla irdelenmekte ve akademik açıdan araştırmaya konu olmaktadır. Girişimcilik hakkında her çağda farklı görüşler hâkim olmuştur. Bunu destekleyen farklı düşüncelere sahip olan bilim adamlarıyla birlikte görüşlerde farklılık göstermiştir.

İlk çağlarda girişimciler hayatını idame ettirmek için arayış içerisinde olan özgür kişiler olarak görülmekteydi. Orta çağda risk unsuru ortada yoktur ama büyük ölçekli üretim projelerinin yöneticisi olarak girişimci vardır. 17. yüzyılda devletle yaptığı sözleşmelerde sonuçlara katlanan yani kar veya zararı üstlenen kişi konumundadır. 18. yüzyılda farklı bilim adamlarının düşüncelerine göre girişimcilik ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Say'a göre girişimcinin elde ettiği kazanç, sermayenininkinden

ayrılmıştır. Walker ise fon sağlayıcı ile projenin sahibi olan girişimcinin kazançlarının ayrıldığından bahsetmiştir. 1934'lere gelindiğinde Schumpeter girişimciyi yenilik yapan ve yeniliğe uygun teknolojiler geliştiren kişi olarak tanımlamıştır. 1961 yılında McClelland faal olan, ılımlı, riskleri üzerine alan kişi olarak girişimciden bahsetmiştir. 1964 yılında gurulardan biri olan Peter Drucker, girişimciyi fırsatları en üst düzeye çıkarıp onlardan yararlanan kişi diye nitelendirmiştir. Vesper her kesimin girişimciyi farklı algıladığını bir ekonomistin, psikoloğun ya da iş adamının değerlendirmesinde değişiklikler olduğunu gözler önüne sermiştir. Hisrich 1985 yılına gelindiğinde girişimciyi detaylandırarak zaman ve emek harcayarak farklı değerler ortaya çıkaran, çeşitli riskleri alan, sonunda maddi ya da manevi getiri sağlayan kişi olarak tanımlamıştır. Son yüzyıllarda ise Busenitz'e göre girişimci ekonomik refahın ortaya çıkmasında en büyük rol oynayan kişi diyerek açıklamıştır (Çelik, 2006; Hisrich ve Peters, 1998; Timmons, 1999).

İnsanlığın var olduğu zamandan günümüze kadar rol almış olan girişimcilik kavramı insanlığın gelişmesinde etkili olan bir olgudur. İlk çağlardan bu zamana kadar yaşamak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla insanlar avcılık, hayvancılık, ticaret gibi birçok faaliyette bulunmuş ve daima girişimciliği bir yerlerde barındırmıştır. Şimdiki gelişmiş teknolojiye, modern üretim ve yönetim tekniklerine ulaşılan kadar birçok değişim ve gelişim gözlenmiştir. Bu değişimlerin başında bilgiye dayalı düşünen yenilikçi anlayışa sahip girişimciler gelmektedir (Aşkın, Nehir, ve Vural, 2011, s.57).

Çağdaş girişimciliğin gelişim süreci 15-16. yy'da coğrafi keşifler ile başlamış, bu süreçte altın ve para ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda modern bilim metodolojisi gelişim göstermiş, rönesans ve reform hareketleri oluşmuştur. Bu hareketler beraberinde bilimsel bilgiyi getirmiştir. 18. yy'da buhar makinesinin icadı teknolojik gelişmeleri gündeme getirdiğinde yine 18-19. yy'da sanayi devrimi gerçekleşmiş ve artık serbest piyasa girişimcisi kavramı ortaya çıkmıştır (Özakpınar, 1999, s.88).

İnsanlar ilkel toplumlarda tarıma dayalı olan ev ekonomisiyle geçimlerini sağlarlarken tarıma dayalı ev ekonomisine geçildiği dönemlerde derebeylikler kurulmuştur. Avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik bir hayata geçildiğinde sosyal ve ekonomik yönden gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bireysel girişimcilikten ziyade takas ekonomisi



görülmektedir. Daha sonra tarım faaliyetlerinden uzaklaşıp küçük el sanatlarına dayanan kent ekonomisine geçilmiştir. Ekonomik faaliyetlerin temelinde kentler, endüstri ve ticaret yer almaktadır. İmal edenler ve köylüler arasında alım satım faaliyetleri görülmektedir ve ilerleyen süreçte üreticilerle zanaatkarlar arasında da bu gibi faaliyetler yapılmaya başlanmıştır. El sanatlarının artmasıyla birlikte meslek çeşitliliğı de artmıştır (Vural, 2006, s.42).

İzleyen zamanlarda 12-13. yy'da fuarların kurulmasıyla birlikte pazarlar gelişmeye başlamış ve sadece ulusal değil uluslararası anlamda gelişmeler görülmüştür. Mesleki rejimler ön plana çıkarak özgür bir şekilde seçim şansı tanınmıştır. 13-14. yüzyıllarda büyük sermayedelerin ortaya çıkmasıyla birlikte özel bankalar açılmaya başlamıştır. 15 ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa'da bazı iktisadi düşünceler ortaya çıkmış ve girişimciliğın gelişimini etkilemiştir (Aşkın ve diğerleri, 2011, s.57). Bunların içerisinde;

**Merkantalizm:** Devlet idaresine dayanan ve ekonominin büyümesini sağlayan bir araçtır.

**Fizyokrasi:** "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganıyla serbestiden yana olan tarımsal üreticiyi ön plana çıkaran iktisadi bir görüştür (Vural, 2006).

**Klasik İktisat:** Bireye ve bireysel girişimciliğe önem vererek devleti bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördüğü için görevleri bireysel olarak üstlenmeyi kabul eden bir görüştür.

20. yüzyılda girişimci birey tipinin nitelikleri değişmeye başladı. Bu değişim beraberinde ekonomik ve toplumsal değişime ve değerlerin farklı algılanmasına neden oldu. Girişimcilik artık üretim faktörü olarak algılanmaya başladı. Şirketin sahibi ile yönetim pozisyonu birbirinden ayrıldığında girişimcilikte farklı bir şekilde ekonomide yer almaya başladı (Küçük, 2005, s.32).

Refah devlet uygulaması 1960'lı yıllara kadar büyük oranda etkisini gösterirken, merkezietçi yapıyı, şirket bazında ölçek ekonomisini ve işletmelerin büyümesini ön plana çıkarmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde petrol şoklarından sonra ortaya çıkan bunalımlar, merkezietçi yapının dışına çıkan şirket yönetiminin oluşmasıyla Keynesci politikaların da çözüm olamayacağı fikrine ulaşılmıştır. Üretimde artan zorluklar ve buna yönelik teknolojik gelişmeler ışığında eski sistem yerini yeniliklere

bırakmıştır. Bilimde genetik buluşlar, teknolojik gelişmeler, enformasyonda devrim, yapılanmada yenilikleri olağan kılmıştır. Yenilik hareketi sonucunda toplumsal, bireysel ve işletme anlamında değişimler söz konusu olmuştur. Herkesin görüşünü önemseyen demokrasi anlayışı, organizasyon yapısı içerisinde de birtakım yenilik ve değişikliklere neden olmuştur (Aytaç, 1999, s.27).

### **2.3. Gelecekte Girişimcinin Rolü**

Girişimcileri anlayabilmek için içinde yaşanılan topluma, toplumun yaşadığı süreçlere, o süreçleri yaşamasında etkili olan kültüre bakmak gerekir. Nesilden nesle değişen, gelişen ve yeniliklerden etkilenen kuşakların, içerisinde buldukları zamana kültüre ve tarihe göre şekil aldıkları görülmektedir (Yelkikalan ve diğerleri, 2010, s.500).

Girişimci kavramı zaman içinde değişime uğramış ve anlamı genişletilerek, değişim ve yeniliklerle birlikte daha farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Her geçen gün farklı türleri oluşmakta ve sadece ortaya yeni bir şeyler çıkarmak yetmemekte, ortaya çıkarılan ürün ya da hizmetin yeni öğelere hizmet edecek şekilde oluşması beklenmektedir.

Girişimcilik ve girişimci sayısının artırılması ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda ülkelerin bölgesel, ulusal bazda kalkınmasını sağlayacak çalışmaların başında gelmektedir. Bu yönde atılacak adımlar ve uygulanacak politikalar o ülkede yaşayan toplumun bireyleri arasındaki girişimcilik potansiyelini ortaya çıkaracaktır. Eğer girişimcilik vasıflarına sahip, rekabeti göze alabilen, yeniliklere açık, farkındalık sahibi, dışarıya açılabilir gelişime açık kişilerse bu yönlerini açığa çıkarıp güçlü yanlarıyla ortaya çıkacaklardır (Perktaş, 2014, s.473).

Girişimcilik her ne kadar desteklense de bazı olumsuzluklarla da karşılaşmaktadır. Bu anlamda iş kurmak isteyen ve girişimciliğe atılmak isteyenlerin en büyük sıkıntısı finansman bulma sıkıntısıdır. Özkaynakların dışında fon kullanmak isteyen küçük işletmelerin işi zorlaşmakta ve mali açıdan bu fonların altına girmek istemedikleri için bir arayış içerisinde banka kredilerine başvurumaktadırlar. Gelecekte destekler ve kredi oranları artırılmalı, vergi alımı azaltılarak bürokratik işlemler kolaylaştırılmalıdır. Girişimciliği destekleyen kuruluşlar arasında iletişim kuvvetlendirilerek ortak bir ağ kurulmalıdır. Teknolojik

girişimcilik tüm dünyada tanıtılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu sayede uluslararası anlamda bir ölçüm yapılarak farklılıkların ortaya çıkmasıyla ekonomiler karşılaştırılır ve açıkların kapanması için çalışmalar yapılabilir (Üzülmez, 2008, s.26).

Devlet eliyle olmayan hür teşebbüs olarak adlandırılan rekabete dayalı özel girişimcilik ne kadar fazla desteklenirse ve artarsa o ülkede o kadar fazla gelişir, refah seviyesi yükselir. Özel girişimciliğın az olduğı ya da kısıtlandığı ülkelerde ekonomik ve sosyal anlamda gelişim yavaş olduğı kadar düşük seviyelerde seyir gösterir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde girişimciliğın biçilen pay oldukça fazladır. Girişimciliğın fazla olduğı toplumlarda kaynakların kullanımı, yeni üretim yöntemlerinin fazlalığı, teknolojik imkanların çokluğu ve bunların topluma kazandırılıp, tanıtıldığı görülmektedir. Yapılandırılıp yeni fikirler ve inovasyonlar ışığında geliştirilen firmalar, yeni açılan şirketler ülkenin istihdam olanaklarını artırır. Böylece ülke gelişim gösterdiği için ekonomik ve iktisadi kalkınma sağlanmış olur (Üzülmez, 2008, s.21).

Girişimciliğın ülkenin refahını arttırdığı iddiasını destekleyen en önemli nedenlerden biri son dönemlerde girişimciliğın bir iş kapısı olarak görülmesi ve istihdama sağladığı katkı diğeri ise girişimciliğın ekonomiye sağladığı ekonomik katkıların fark edilir düzeyde artmasıdır (Üzülmez, 2008, s.22).

Girişimciliğın artmasıyla birlikte zamanla gelir dağılımındaki eşitsizlikler azalacak kalkınmanın etkisiyle tüm bölgelerde dengeli bir dağılım söz konusu olacaktır. Yeniliklerin teşvik edilmesi neticesinde girişimciler yeni ürünler ve üretim süreçleri geliştirip teknolojiyi de etkili kullanacaklardır. Girişimcilik bireysel tasarrufları teşvik ettiği kadar tekelciliğe karşı bir koruma görevi görecektir (Kuvan, 2007, s.30).

Bilgi çağına geçişin yapıldığı şu dönemde değişim her şeyin merkezinde yer almaktadır. Toplumların anlayışları, bakış açıları, kültürleri, yönetim ve liderlik şekilleri de değişime konu olmaktadır. Bilgi çağında önemli olan fikirler olduğı için ekonomik ve sosyal yapının güçlendirilmesinde etken olan insandır. İnsanın ihtiyaç duyduğu ve geliştirmeye çalıştığı olgu da bilgiyi yönetebilme imkanıdır (Yeniçeri, 2002, s.57).

Girişimci liderlerin yapması gereken, zamana ve teknolojik gelişmelere ayak uydurduktan sonra oluşabilecek olumsuzlukları elimine ederek risk

almak ama aldığı riski en alt düzeyde tutarak değişimi kendi lehlerine kullanabilmeleridir. Bu duruma örnek olarak Samsung firmasının ürünlerinin görselliğinde değişime gitmek istemesi ve eski imajını değiştirerek tasarımında yenilik yapmak istemesi ve yönetim kurulu başkanının bu kararı alırken zorlanması gösterilebilir. Firma böylesine zor bir karar aldıktan sonra kitlesel perakendecilerindeki bütün ürünlerini raflardan geri çekerek bu ürünleri daha üst seviyedeki gelir sınıfına sahip kitlelere satmayı hedeflemiş ve o mağazaların raflarında yer vermiştir. Samsung verdiği bu kararlar ve aldığı risk sonucunda doğru müşteri kitlesine ulaşmış ve karını önemli bir miktarda arttırmıştır (Süzer, 2005).

### 3. Girişimcilerle Yapılan Görüşme

Çalışmada Schumpeter girişimcilik modeli ile 21. yüzyıldaki girişimcilik modelinin benzer ve farklı yönleri incelendikten sonra yaş gruplarına göre girişimci davranışlarındaki gelişim ve değişim incelenerek kuşaklar arasındaki fikir ayrılıkları ve fikir birliklerinin analiz edilmesi ihtiyacıyla 20 katılımcı ile yapılan mülakat sonuçları çalışma grupları ve onlardan alınan bilgiler neticesinde ulaşılan bulgu ve yorumlardan bahsedilecektir.

#### 3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan girişimciler yaşları doğrultusunda 3 gruba ayrılarak kuşak farklılıkları incelenmek üzere birinci grup 28 yaş altı, ikinci grup 28 ve 36 yaş arası ve üçüncü grup 36 yaş üstü olarak belirlenmiştir. Girişimcilik yaptıkları alanlara göre iş grupları da incelemeye dahil edilmiştir. Toplamda 20 katılımcı ile yapılan mülakatlar 8 temel soruya verilen cevaplar doğrultusunda şekillenmiştir. Katılımcılardan dördü 28 yaş altı, on biri 28-36 yaş arası, beşi 36 yaş üstüdür.

**Tablo 1. Çalışma grubu**

Katılımcı Adı	Yaşı	İş Alanı
A	22	Organik Solucan Gübresi Üretimi ve Satışı
B	23	Kasap ve Şarküteri
C	23	Fotoğrafçı
Ç	26	Eğitmen
D	28	KOSGEB Yatırımcı Destekçisi
E	29	Aktar
F	29	Sanayii Sektörü
G	30	Otomotiv
Ğ	30	Yazılım
H	30	Ticaret
I	31	Avukat
İ	33	Danışmanlık
J	35	Ticaret
K	35	E-Ticaret
L	36	Danışmanlık
M	41	Sanayii Sektörü
N	42	Dış Ticaret
O	44	Emlakçı
Ö	45	Müteahhit
P	49	İş Adamı

### 3.2. Bulgular ve Yorum

Girişimciler ile yapılan görüşmelerde aşağıda belirtilen 8 soru ve buna ilişkin katılımcıların görüşleri yer almaktadır.

#### 1. Girişimcilik fikrinin deneyim ve kişilik özellikleri ile olan ilgisi konusunda katılımcı görüşleri:

Her üç gruptaki katılımcıların görüşleri incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun girişimcilik fikrinin deneyimleriyle alakalı olduğu ortaya çıkmıştır. 35 yaşındaki K adlı katılımcı fikrinin deneyimleriyle ilişkili olduğunu anlatırken “Girişimcilik benim yaşam amacım doğrultusunda yaptığım bir şey. Çünkü dünyaya değer katacak bir şeyler yapmak istiyordum.” şeklinde açıklamıştır. 29 yaşındaki F adlı katılımcı ise diğer katılımcılarının tam tersi yönde bir ifade kullanarak “Girişimcilik fikrim aslında deneyimlerimle alakalı değer, birazcık piyasanın şartlarına uymak zorunda kaldık.” ifadesini kullanarak piyasada gördüğu eksikliği doldurma gayesi içinde atılım yaptığını

belirtmiştir. Katılımcılar arasında, 35 yaşındaki J adlı olan kişi ise “*Zamanında yaptığım iki girişimcilik deneyiminin biri alakalı idi, diğeri değildi.*” diyerek iki türlü girişimde de bulunduğunu açıklamıştır. Girişimcilerin kişilik özellikleri konusunda katılımcıların verdikleri yanıtlar arasında çoğunlukla yeni fikirlere açık, araştırmayı seven, sorgulayan ve okuyan, keşfetmeye ve yeniliklere açık, hayal gücü yüksek, meraklı, kararlı, azimli, sabırlı, çözüm odaklı, hırslı, girişken, dürüst, açık sözlü, cesur, ahlaklı, akılcı, mücadeleci gibi özellikler sıralanmıştır.

## **2. Katılımcıları girişimciliğe iten motivasyon kaynakları ve eğitim, uzmanlık gibi konular hakkında görüşleri:**

Eğitim konusunda katılımcıların yarısından çoğunun eğitim alarak girişimcilik yapmaya başladıkları görülse de eğitim almayan kesimde bu konuyla ilgili olarak aileden gelen ve küçük yaşlardan beri sektörün içinde oldukları için deneyimle şekillenen bilgi birikimlerine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan en çok alınan cevap motivasyon kaynaklarının tutkularından beslendiği yönünde ardından gelen cevap ise aile mesleği olduğu için devam etme fikrine sahip olduklarıdır. İnsanların “*Yapamazsın!*” demesi üzerine hırslanan katılımcılar olduğu gibi piyasadaki açığı görüp girişimcilik yapmaya başlayan katılımcılar da vardır. Bunların arasından 31 yaşındaki I adlı katılımcı orta kuşağı temsil ederken bütün görüşleri toplar nitelikte “*Faydalı olma arzusu ve başarıma azmi girişimciliğe iten nedenlerdir. Motivasyon ise o işin başarıya doğru çıkış yakalamaya başlamasıdır. En başta işe o işe olan inancım motivasyonumdur. Tutkum kesinlikle var. Eğitim konusunda ise evet küçüklükten beri mevcut işimin de içindeydim. Sadece girişimcilik kültürü ile bütünleştirdim*” diyerek açıklama yapmıştır. Yine girişimciliğe iten sebeplerden en sık rastlanana ve motivasyon kaynağı olan cümleleri 33 yaşındaki İ adlı katılımcı “*Hep özel sektörde çalıştım ve maalesef hep hakkım olanı saygıyı, ücreti ve anlayışı göremedim. Bu emeğimi kendim için sarfedebileceğimi düşündüm ve kendi işimi 2018 yılında kurdum. Lisans düzeyinde eğitimim yok ancak İngiltere’de 5 yıllık süreç içerisinde deneyim kazandım. Ayrıca eğitici eğitimi ile birlikte bu alanda uzmanlaştığımı söyleyebilirim. İngilizce öğretmek benim için bir hobi gibi olduğu için tutkum olduğunu düşünüyorum.*” sözleriyle deneyimlerle elde edilen eğitimin önemini vurgulamıştır. Girişimciliği kendini tanımlamak hatta tabiri

yerindeyse kendini gerçekleştirme dürtüsü olarak gören ve insanlığa faydayı ön plana koyan bir görüşte olan, üçüncü kuşağı temsil eden 42 yaşındaki N adlı katılımcı *“İnsanlığa yararlı yeni birtakım şeyler meydana getirme isteği. Girişimcilik bir ruhtur. Eğitimle geliştirilebilir fakat kazandırılmaz. Uzmanlığı olmayan tutku ile yapılan bir iş. Ben bu konuda eğitimler aldım fakat asıl olan girişimcinin kendisidir. İçinde taşıdığı ruhtur.”* sözleriyle ifade etmiştir.

### **3. Girişimcilik kültürünün geçmişten günümüze değişimi ve dijital dönüşümün etkileri konusunda katılımcı görüşleri:**

Geçmişten günümüze girişimciliğin değişimi konusunda katılımcılar arasında tezatlıklar olduğu ortaya çıkmakta ve bunun sebebi olarak kıyaslayacak faktörlerde olan değişim görülmektedir. Geçmişte yalnızca belli bir fikrin olmasının yeterli olduğunu ve o zamanlarda daha kolay olduğunu savunan D, F, J adlı katılımcılar bir ve ikinci kuşakta yer alırken geçmişte daha zor olduğunu savunan Ğ ve O adlı katılımcılar ikinci ve üçüncü kuşakta yer almaktadır. Bunların arasında kolaylık veya zorluk olarak fark olmadığını belirten 30 yaşındaki G adlı katılımcı ise orta kuşakta yer almaktadır. D adlı katılımcının konuyla ilgili görüşleri *“Girişimcilik geçmişte daha basitti. Girişimcilik hayatına girmek için sadece bir fikre sahip olmak yeterliydi. Ancak artık günümüzde bir ürünü/hizmeti satabilmek eskisi gibi kolay değil. Bu sebeple günümüz girişimcisi ürettiği ürüne sunduğu hizmete herhangi bir aşamada diğerlerinde bir farklılık katmadığı sürede piyasa yer edinmemektedir. Bu sebeple günümüz girişimcisinin değerlendirmesi gereken birçok farklı parametre vardır.”* şeklindedir. Yine bu görüşü destekleyen F adlı katılımcı *“Geçmişte daha çok insanlar sözlerine binaen hareket ediyorlardı. Bu da bir işe başlamak adına sanki daha kolaydı. Şu an imkânların ne kadar çok olduğu düşünülse de o dönemde imkânlar az olduğu takdirde bile insanlar bir girişim fikrine daha rahat başlayabiliyordu çünkü rakibin azdı, girebileceğin sektör sayısı çok fazlaydı, bir işi bilme-sen bile yapabiliyordun ya da yapmak zorunda kalıyordun.”* sözleriyle ifade etmiştir. Tam tersi yönde fikir beyan eden O adlı katılımcı ise *“Girişimcilik yıllar içinde eviriliyor. Geçmişte sermayeye ve bilgiye ulaşım zordu. Şimdi ise dünya ile entegre bir çağdayız. Bilgiye ulaşmak kolay. Bu da girişimleri hayata geçirmekte işleri kolaylaştırıyor. Günümüzde şirketler değişime açık olmadıkları ve müşteri ihtiyaçlarını görmekte geç kaldıkları için dijital dönemin gereklerini yerine getiren diğer genç şirketlere karşı rekabet etmek de*

*geride kalıyorlar. Bu durum da ömürleri kısaltıyor.” sözleriyle görüşünü dile getirmiştir. İki tarafın görüşleri dışında kalan ve herhangi bir fark olmadığını savunan G adlı katılımcı “Girişimcilik, para vb değerlerin olmasıyla her zaman etkili olan bir kavramdır. Eski ile yeni arasında girişimcinin yapabildikleri arasında bir fark yoktur. Çünkü girişimciler her zaman fırsatları değerlendiren insanlardır ve bu fırsatları her an, her durumda hayata geçirmek girişimciliğin bir parçasıdır ve bugüne kadar da bugün de hatta bugünden sonra da fırsatları değerlendiren bir girişimci her zaman olacaktır. Yalnız eskiye göre günümüzde girişimcilerin, iş dünyasında daha fazla ilgi ve değer gördüğü de atlanılmayacak bir detaydır.” diyerek ifade etmiştir. Bunlar dışında C adlı katılımcı geçmişten günümüze girişimciliğin ivme kazandığını ancak gelecekte düşüşe geçeceği ile ilgili bir tahminde bulunmuştur. Dijital dönüşüm ekseninde ortak bir görüş birliğiyle olmazsa olmaz düşüncesiyle zamana ayak uydurmak adına fikirlerin internet ve teknoloji çağıyla orantılı ilerlemesi gerektiği katılımcılarınca onaylanmıştır. Genel bir özet mahiyetinde 36 yaşındaki L adlı katılımcı karşılaştırma yaparak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Türkiye’de girişimcilik son 15-20 yıllık bir mazisi olan, özellikle son 10 yılda gelişen bir kavram. Dünyaya bakarsak eğer özellikle gelişmiş ülkelerde bu kavramın gerek kültürel gerekse yasal zemininin daha sağlam ve köklü olduğu görülebilir. Şahsi görüşüm girişimcilik kavramını geç yakaladığımız ama çok büyük bir kayıp yaşamadığımız yönünde. Kurulan işlerin içeriğine (NACE Kodu) bakılırsa bile dijital dönüşümün etkisi görülecektir. 5-6 yıl önce yazdığımız girişimcilik projelerinde teknik cihazlar (bilgisayar, barkod okuyucu, barkod yazıcı vb.) sayısı sınırlı iken şu anda perakende yapılan her projede bu ürünler girişimciler tarafından olmazsa olmaz görülüyor. Yeni nesil daha materyalist ve işlemsel hız tutkunu bir noktada, teknoloji, maddeci yaklaşım ve hız kavramları uzun vadede tatminsizliklere yol açabilecek. Bu sürecin dünya çapında bir politika ile izlenmesi gerekiyor.”*

#### **4. Girişimin başarıya ulaşmasında geçilmesi gereken süreçler ve gelişen, değer kaybetmeyen piyasalarda olması konusunda katılımcı görüşleri:**

Katılımcıların tamamına yakını girişimcilik fikrinin bulunduğu iş alanının gelişen bir piyasada olduğunu ancak değer kaybetme konusunda değişimlerin söz konusu olabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.



Genel itibariyle gelişen ve değer kaybetmeyen bir piyasada yer aldıkları düşüncesi hâkim olmakla birlikte bu konuda hemfikirdirler. B adlı katılımcı süreçlerin başarıya ulaşmasında kaynak olarak paranın varlığının önemli olduğunu fakat devlet desteğine de çok fazla güvenilmemesi gerektiğine değinmiştir. H adlı katılımcı girişimlerin başarıya ulaşmasında yasal prosedürlerin düzenlenmesi gerektiğine, gereksiz teferruatların azaltılmasına, piyasalara hâkim olma düzeyine ve yetkin kişilerle çalışılması konusuna vurgu yapmıştır. L adlı katılımcı her şeyin başlangıç noktasını oluşturan temelde doğru etüt yapılması ve devamının bu şekilde geleceği görüşündedir. D adlı katılımcı girişimciliğin başarıya ulaşmasında gereken süreçler hakkında *“Yeterli sermaye elde edilmeli, zayıf ve güçlü yanlar tespit edilip, ikame planlar üretilmeli, rakipler iyi analiz edilmeli, müşteri kitlesi iyi bilinmeli ve isteklerine cevap verebilmek için yeniliğe açık olunmalıdır.”* sözleriyle ifade etmiştir. Ç adlı katılımcı da girişimciliğin temel ölçütlerini ele alan bir açıklamayla *“Bir girişimin başarıya ulaşması için tasarlama, pazar araştırması, olumlu-olumsuz durumların göz önünde bulundurulması, hazırlıkların tamamlanması, uygun koşullar sağlandığında hayata geçirilmesi ve devamında da sıkı kontroller yapılması gerekmektedir.”* diyerek sürecin yönetilmesi gerektiğini söylemiştir. C adlı katılımcı ise araştırmaların gerekliliğine değinmekten ziyade girişimciliğin istek ve ahlaki boyutuyla ilgili bir gelişimden söz etmiştir. *“Hayal insanı hep ileriye taşır fakat bir girişimci ne kadar hayalperestse o kadar da şartlar konusunda objektif olup eksikleri artıları kendi terazisinden geçirip her zaman için önlem almalıdır. Önlem alıp ve hayal kurup, yeteri kadar çalışmalı ve en önemlisi iş ahlakına sahip olmalı. Bunların başarıyı doğuran etmenler olduğunu düşünüyorum.”* Son kuşağı temsil eden 49 yaşındaki P adlı katılımcı ise başarının ölçütü olarak *“Bizim dönemimiz için şunu söyleyebiliriz: Tırnaklarıyla kazıma hikâyesi vardır ya, tırnaklarıyla kazdığı zaman bir işveren ancak o zaman başarıya ulaşır düşüncesi bizde hala mevcuttur ve bu dönem için hâkim olan anlayıştır. Bizler de aynı mantıktayız dolayısıyla girişimci-yatırımcı olmak sizi ancak çok çalışmayla bir yerlere götürebilir.”* sözleriyle çalışmayı ve emeği kıstas olarak ele almıştır.

**5. Girişimcilik fikrinin problemlere çözüm üretmesi ve olası problemler konusunda hesaba katılmayan kör noktalar konusunda katılımcı görüşleri:**

Girişimcilik fikrinin problemlere çözüm üretmesi ve olası problemlerin hesaba katılmayan kör noktaları konusunda katılımcıların hemen hemen hepsi girişimcilik fikrini problemlere karşı yapılmış çözümler olarak tanımlıyor. A ve E adlı katılımcılar ortak paydada buluşarak bu soruyu en önemli olan unsurun insan sağlığına kattığı fayda olarak cevaplamışlardır. Diğer katılımcılardan I adlı katılımcı “*Bence girişimcilik bir probleme çözüm üretmiyorsa boşa yapılıyordur*” sözleriyle girişimcilik fikrinin toplumda bir eksikliğe cevap vermesi gerektiğini savunmuştur. M adlı katılımcı konuya ahlaki değerlere de değinerek şu şekilde cevaplamıştır: “*Pazar araştırması, pazara sunulacak ürün ya da hizmetin fizibilite çalışmasını yapmak, ürün ya da hizmetin ulaşabileceği kitleyi belirlemek, kâr marjlarını belirlemek, kaliteli ürün ve hizmet sunmak, sonuca varmak. Ahlaki düzeyin üst seviyede olması lazım. Kâr marjlarının çok yüksek değil de her iki tarafı da memnun edecek seviyede olması lazım. Sonuç olarak son tüketiciye gidene kadar alım gücünün düşmemesi lazım. Gerekli yatırımların yapılmadığı fikrindeyim*” Üçüncü grupta yer alan 44 yaşındaki O adlı katılımcı günümüzde ki problemlerden örnekler vererek girişimciliğin gözükmeyen noktalarından bahsetmiştir: “*Her girişimcilik fikri ve bundan doğan ürün/hizmet çoğu zaman probleme çözüm üretir ve insan ihtiyaçlarını karşılar. Günümüzde problemler şunlardır: Doğru yapılmayan fizibiliteler, sermaye yetersizliği, haksız rekabete maruz kalmak, mentor ve danışman desteği bulamamak. Kör noktalar genelde pazarı ve ülke ekonomisini doğru analiz etmemek sonucunda maliyet, satış fiyatı ve fire payı gibi gözükmeyen faktörleri dikkate almamaktan kaynaklanabilir.*” Bu soru karşısında 49 yaşında olan ve yaş itibarıyla daha tecrübeli olan P adlı katılımcı girişimcilik coşkusunun önemli olduğu ve elinizde olmayan nedenlerden dolayı karşılaştığınız problemlere şöyle cevap veriyor; “*Girişimcilik coşkusu denen bir tabir var, girişimciliğin ruhu değil de coşkusu bizim açımızdan çok daha önemli, dolayısıyla “Hadi hareket et.” duygusunu getirdiğin zaman ve bunu kendine kabul ettirdiğin zaman elbette bu hareketin bereketiyle karşılaşıyorsunuz ama her daim, zaman zaman devlet sizin önünüze kontrol edemeyeceğiniz faktörlerle çıktığında orada istediğiniz kadar girişimcilik ruhunuz olsun o zaman sizi aşamayacağımız engellerle yüz yüze bıraktığında batışımıza*

*kadar bu sizi götürüyor. Bunun da aslında size getirdiği öğreti şu olmalı: Sektör değiştireceksiniz, esnek olacaksınız ve dijitalleşeceksiniz.” İkinci grupta yer alan 36 yaşındaki L adlı katılımcı girişimcilik problemlerine dünya ekonomisine de bağlayarak aslında kendi sektörü ile birlikte bu problemlere danışmanlık yaptığını belirtmiş olup şu şekilde cevaplamıştır; Birçok probleme çözüm üretiyoruz, danışmanlık hizmetinin ana konusu aslında bunu teşkil ediyor. İşletmelerin oluşan problemlerinin giderilmesi veya en az seviyeye indirilmesine yardımcı olmaya çalışıyoruz. Tüm dünya ülkelerinde de geçerli olmakla birlikte, Türkiye gibi ekonomisi kırılgan olan, siyasi ve gündelik olaylardan etkilenen ülkelerde girişimciler için en önemli konu finansal altyapının sağlıklı bir zemine oturtulmasıdır. Danışmanlık hizmeti vermiş olduğumuz girişimcilerin bu konuda yeterli olmadıklarını, doğru bir araştırma ve finansal etüt yapmadan işlerine yöndiklerini görüyoruz. Özellikle KOSGEB gibi hibe veren kuruluşların sağladığı mali destek bu alanda bir körlük oluşturuyor. Girişimci kamudan alacağı hibe desteği ile işlerini yürütebileceğini, finansal olarak yeterli olacağını düşünüyor. Bir diğer konu ise maliyetlerin belirlenmesinde doğrudan/dolaylı maliyet kalemlerinin net olarak çıkarılamaması olmakta. Yapılan bu hata sonrasında ürünün veya hizmetin fiyatına doğrudan yansıyor. Maliyet ve satış fiyatı arasındaki kar oranına yansıyan bu hata uzun vadede ciddi kar/zarar sapmalarına neden olabiliyor.”*

#### **6. Girişimci yatırımcı ilişkisinin düzeyi ve yatırımların yeterliliği konusunda katılımcı görüşleri:**

Yatırımların yeterliliği konusunda katılımcıların ikiye ayrılmış olduğu görülmektedir. Bazı katılımcılar kati bir şekilde yatırımcıların, girişimciler gibi düşünmediğinden dolayı yetersiz olduğunu savunurken bazı katılımcılar yatırımların özellikle devlet tarafından oldukça yeterli olduğunu savunmuşlardır. Örneğin ilk grupta yer alan ve tecrübesi daha kısıtlı olan 23 yaşındaki B adlı katılımcı *“Başka ülkelerde nasıldır bilmiyorum ancak ben işyerimi açarken en yakınlarımdan manevi destek bile görmedim, bırakın maddi destek olunacağı. Yani girişimciye yatırımcı olarak destek verecek insanlar olduğunu pek düşünmüyorum.”* sözleriyle düşüncelerini paylaşırken tam tersini savunan ve ikinci grupta yer alan I adlı katılımcı *“Gerekli yatırımlar var. Ama herkes fikrini çok iyi sandığı için kötü fikirler yada fon alamayacak fikirlerde fon alamayınca problemler oluşuyor. Bence herkes işini iyi analize etmelidir.*

*Girişimci yatırımcı ilişkisi mesafesini dengede tutan bir ilişki düzleminde olmalıdır.” diyerek yeterli yatırımların olduğunu savunmuştur. K adlı katılımcı ise yatırımcı ilişkisini iki yönlü olarak ele alıyor ve şu şekilde tanımlıyor; “Yatırımcı bulmak hem kolay hem zor. Yaptığın işe bağlı, herkesin yaptığı, işin içinde ticaret olan bir şey yapıyorsan, al sat yapıyorsan o kadar arttı ki bu melek yatırımcılar, platformlar, vc’ler, founding’ler. Güzel anlatabiliyorsan buluyorsun. Ben bulamadım ama öyle çokta daha böyle aramadım yani. Şimdilik kendi başıma idare ediyorum. Bence artık eskiye göre çok daha kolay” Bu konuya L adlı katılımcı girişimci ve yatırımcı alanında sağlıklı bilgi akışının olmadığını ve bu konuda yasal mevzuat ve destek mekanizmasının da bulunmadığını savunmuştur. Üçüncü grupta yer alan P adlı katılımcı ise tecrübelerinden yola çıkarak eskiye nazaran şuan devletin ve yatırımcıların girişimcilere desteklerinin oldukça arttığını şu cümlelerle belirtmiştir; “Yatırımcı ve girişimci tarafına baktığımız zaman bugün devletin açmış olduğu o kadar çok imkanlar var ki. Yeni jenerasyonun devlet tarafından çok daha fazla desteklendiğini görebiliyorsunuz. Bizim jenerasyona göre devletin desteği olmadan, devletin finansmanı olmadan çok fazla bir girişimciliği, bir atılımı yerine getirmek mümkün değil çünkü alt yapıyı kullanıyorsunuz her şeyden önce. Tabii bu bizim alanımız için geçerli ama her hâlükârda devletin sizi destekliyor ve sermaye gücünde önünüzü açıyor olması çok önemli. Girişimcinin melek yatırımcı ile buluşması bugünkü koşullarda çok daha kolay ve hızlı çünkü teknolojiyi çok iyi kullanıyorlar bu yüzden de sermayenin açık olduğunu görüyorsunuz. Aklını kullanan herkes sermaye bulmakta hem özgür hem de hızlı yatırımlar yapmakta ancak bizim dönemimiz için aynı şeyi söylemek çok kolay değil.”*

#### **7. Global arenadaki girişimcilik kültürü ile ülkemizdeki durumun kıyaslanması konusunda katılımcı görüşleri:**

Katılımcılardan bazıları bu soru karşısında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtse de birtakım görüşlerini paylaşmışlardır. Verdikleri cevapların çoğunda aynı fikirde oldukları görülmekte ve girişimcilik kültürü anlamında global arenada çok geride olduğumuz kanısındadırlar. A ve B adlı katılımcıların verdikleri cevaplar global çapta girişimciliğin, ülkemize nazaran daha ileri seviyede olduğu yönündedir. I adlı katılımcı ise bu soruya pozitif bakış açısıyla yaklaşarak *“Girişimcilik kültürünü yeni öğreniyoruz. Ama biz başaracağız. Çok güzel fikirlerimiz var. Hayata geçirip örnek*

*olacağız” sözleriyle ifade etmiştir. P adlı katılımcı ise “Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler diye ayırmak belki literatüre daha uygun olabilir ama gelişmiş ülkelerin girişimcilik yapısı çok daha farklı, en azından günümüzde çok daha farklı. Bir kere sermayenin ve fikrin hızlı buluşumu orada daha mümkün ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde hâlâ tırnaklarıyla kazıma meselesi veya çok çalışma hikâyesi geçerli yani bir yanda sermaye yoğun, bilgi yoğun bir girişimcilik sanayi ve dünyadan bahsederken bir yanda emek yoğun bir girişimcilikten bahsediyoruz. Emek yoğun olunca bir anda sizi geriye itebiliyor çünkü verimliliği de ön plana aldığımız zaman siz hangi alan-da güçlü olduğunuzu çok iyi kurguluyor olabilmemiz lazım. Bu sadece bireysel anlamda değil ülkeler içinde geçerlidir. Verimli olduğunuz şeyi yapacaksınız. Çin bugün emek yoğun meselesinde çok daha avantajlı bir durumdaysa emek yoğun işleri yapıyor gerçi Çin’i ayrı değerlendirmek lazım. Çin emek yoğun avantajını kullanabildiği gibi sermaye yoğun avantajını da iyi kullanabiliyor ama özellikle Hindistan gibi gelir dağılımının çok daha bozuk olduğu ülkeleri ele aldığımızda, emek yoğununda çabanın daha fazla olması gerektiğini söylemek mümkün.” sözleriyle düşüncelerini paylaşmıştır. Ö adlı katılımcı ise global dünyada sadece girişimcilik ekseninde değil her alanda ülkemizin geride olduğunu savunmuştur.*

#### **8. Katılımcıların bugünkü koşullarda girişimciliğe adım attığı yaşta olması durumunda değişim yapılması gerekenler konusunda görüşleri:**

Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıt yaş gruplarına göre değişkenlik göstermektedir. Bazı katılımcılar girişimciliğe yeni başladıkları için tecrübeleri konusunda değil de gözlemleri konusunda cevap vermişlerdir. Örneğin ilk grupta yer alan 23 yaşındaki C adlı katılımcı 7 ay kadar önce adım attığı girişiminde, öncelikle resmi prosedür hakkında daha çok bilgi sahibi olmak istediğini belirtmiştir. Yine aynı grupta yer alan D adlı katılımcı üniversite bitirmenin her şey olmadığını kendisini geliştirmenin daha farklı yolları olduğunu farkındalığına varmıştır. İkinci grupta yer alan 30 yaşındaki G adlı katılımcı ise teknoloji alanında girişimlerinin olmasını ve insan hayatını kolaylaştıracak ürünler geliştirmek istediğini belirtmiştir. I adlı katılımcı *“Daha çok tecrübe ve finans gücüm olmadan kalkışmazdım. Çünkü çok büyük problemler yaratıyor. Birde ben kendi yaşım değil de işlerin daha hızlı olduğu satışların bol olduğu bir dönemde olmak isterdim. Şu an kendi sektörümde bazı handikaplar var. Bu da bizi hayli zorluyor.”* sözleriyle

düşüncelerini belirtmiştir. J adlı katılımcı da daha çok fizibilite yapması gerektiğini savunmuştur. Ö adlı katılımcı ise I adlı katılımcıya benzer cevap vererek sermaye konusunda daha çok yatırım yaparak teknoloji ve dijital pazar gücünü kullanması gerektiğini belirtmiştir. Üçüncü grupta yer alan P adlı katılımcı yine tecrübeleri mahiyetiyle şu şekilde cevap vermiştir; *“Çok şeyi değiştirdim. Bir kere insan yaşının, zamanının kıymetini çok iyi bilmesi lazım. Şu anda yirmili, otuzlu yaşlarda olan insanlarda inanılmaz bir dinamizm olması lazım. Eğer ben şu anda işe başlayacak durumda olsam ve aynı işi yapıyor olsam kesinlikle dünyaya açılırdım. Şu anda ulusal bir çalışma ağıımız var, şu anda sadece yerel bölgede bizim şubelerimiz var ama bunu kesinlikle uluslararası bir arenaya taşırdım. Bugünün uluslararası arenası derken küreselleşmeden bahsediyorum aslında. Küreselleşmenin getirdiği şartlarla bunu söylüyoruz fakat literatüre baktığımız zaman bundan biraz daha tersine doğru bir gidişatın da olduğunu görmek mümkün. Son zamanlarda küreselleşmenin negatif etkisi ve özellikle ulusalcılık, yerelcilik daha ön plana doğru çıkmaya başlayan bir akım şekline dönüştü dolayısıyla bu tekrar bizim nesillere doğru geri getirir mi bazı şeyleri bilinmez ama her hâlükârda bilgi toplumunun gereği olarak insanlar çok daha seri kararlar alabilirlerdi. Ben eğer o yaşında olsaydım öyle tahmin ediyorum, ulusal düzeyde bile olsa daha seri ve hızlı bir takım ürünlerin oluşmasını veya çok daha esnek davranmayı başarabilirdim.”*

## Sonuç ve Değerlendirme

Katılımcılar 21. Yüzyılda olan durumu temsil ederken Schumpeter ise girişimciyi toplumda değişimi yaratacak kişi ya da kurum olarak tanımlamakta, girişimciliğin temelini yenilik, yaratıcılık ve değişim yaratma olarak görmektedir. Sosyal lider olan, inovasyon ve yenilik yapan, sürekli ilerleme sağlayan, uyanık ve cesaret sahibi kişi olarak girişimciyi tarif etmektedir (Odabaşı, 2005, s. 91, Dolgun, 2006, s. 175). Katılımcıların yaklaşımında ise daha ziyade içinde bulunulan şartların getirdiği bir zorlama söz konusudur. “Şartlar” hele de mevcut iş yapıları kendilerini var olmaya sürükleyiş gibi bir anlayış söz konusudur.

Katılımcıların yanı sıra Schumpeter, girişimcinin motivasyonu ne olursa olsun ister çevresel ister teknolojik her türlü yatırım fırsatını fırsata çeviren kişi olarak görmektedir (Dolgun, 2006, s. 174). Yine girişimciliğe iten nedenler arasında, bireyler güdülleri, dürtülleri, gelenek ve

görenekleri ölçüsünde ekonomik faaliyetlerin büyük bir oranı hatta daha büyük çoğunluğunu bu temel üzerinde görmüştür (Schumpeter and Takata, 1998, s. 8). Dolayısı ile motivasyon ve hırs yapma meselesinde çalışmaya katılan katılımcıların beyanları da aynı yönde seyretmektedir.

Üç nolu grup sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde, geçmişten günümüze girişimciliğin ve girişimcilik coşkusunun basitten karmaşığa doğru gidildiğini söylemek mümkündür. Gittikçe daha da karmaşık bir hal alacağı ifade edilmektedir. Schumpeterde ifade edilen düzeyde basit bir yaklaşımın olmadığı anlatılmaktadır. Katılımcıların yanı sıra Schumpeter, girişimcinin motivasyonu ne olursa olsun ister çevresel ister teknolojik her türlü yatırım fırsatını fırsata çeviren kişi olarak görmektedir.

Schumpeter'e göre girişimci olmanın kıstası sahip olunan bir işletmenin ya da sermayenin varlığı değil de önceden ortaya çıkarılmamış, gerçekleştirilmemiş bir yeniliğin veya fikrin oluşmasından, orta atılmasından geçer. Elde bulunan kaynakları önceki işlerden daha verimli ve yeni işlere yönelten girişimcilik modern ekonominin özüdür (Er, 2013, s. 83). Altı nolu grup sorulardan elde edilen bilgi, her ne kadar yenilikçi fikirleriniz olsa da devlet desteği ve içinde bulunulan durum girişimcilik için engeller ortaya koymaktadır. Asıl girişimcilik çıkan engelleri aşmada gösterilen mücadele ile ölçülebileceği ifade edilmektedir.

Girişimin başarıya ulaşması için Schumpeter yeniliği ön plana alarak yaratıcı yıkıma neden olan ve dengesizlikler üzerinde denge faktörü olan ekonomik değişimi sağlayan yeniliklerin ve yeni bileşimlerin ortaya çıkması olarak görmektedir. Girişimci bu süreçte değişime ve yeniliğe ulaşmak için irade gücü ve sosyal çevre tarafından eleştirilere veya komik duruma düşme gibi şeylere karşı dirençli olmalıdır. "Riski iyi yöneterek, net olmayan durumlarla baş edebildiği müddetçe başarılı olur" şeklinde bir anlayış mevcuttur. (Whelan and O'Gorman, 2007, s. 82). Schumpeteryan sonrası nesillerde girişimcilikte başarının devamına ilişkin soruya daha ziyade yenilikçi fikirlerle değil, karşılaşılan rekabetçi ortam için dönüşüm stratejilerini iyi uygulayan kişiliklerin başarısından söz edilmekte, ahlaki normlara da önem verilmesi gerektiği ifade edilmelidir şeklinde cevap alınmıştır.

Schumpeter'e göre, girişimcilerin ekonomik gelişmeyi sağlamak için liberal kapitalist sistem içinde dinamik bir aktör olarak yer almaları, araştırmalar, buluşlar, icatlar yaparak üretime yenilik getirmeleri

gerekmektedir. Schumpeter'in iktisat teorisine göre bu şekilde davranmayan girişimcilerde ve onların yaşadığı toplumlarda rekabet yoğunlaşacak, kar oranı azalacak ve faiz hadleri çok düşük seviyelere inecektir (Dolgun, 2006, s. 174). Dinamik girişimci olarak yaratıcı yıkım yaşayan, yenilik arayışı içinde olan, eski yöntemleri bırakarak yeni yöntemleri işleve sokan, problemlere çözüm üreterek ekonomik büyümenin sağlanması önemli bir yapı taşı olacaktır (Müftüoğlu ve Durukan, , 2004, s. 42). Schumpeter problemlere çözüm anlamında kapitalist endüstriyel toplumun gelişme sorununa ışık tutmak amacıyla irdeler ve kendi kendini yenileyen statik bir akım tablosu yerine dinamik bir gelişim modelini tercih eder.

Katılımcıların fikirleri göz önüne alınarak Schumpeter'in görüşlerinin de örnek alınması gerektiği ve değişimin ne derece önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü eski girişimcilik yargılarından; yani sadece riski göze alan, cesaret sahibi olan girişimcilerin yerine sürekli gelişim ve değişim içerisinde olarak yenilikle desteklenen, kendisini yenilikle yenilenen bir anlayış hâkim olmakta küreselleşen dünyada rakiplerinden ayırt edilmeyi sağlayan ve önemli güç olarak yenilikçi girişimcilik kavramı gelmektedir (Er, 2013, s. 76).



**EXTENDED ABSTRACT**

**Schumpeteryan Entrepreneurship And 21st Century  
Entrepreneurship Approaches: A Qualitative  
Research on Y Generation Entrepreneurs**

\*

Sabri Öz – Nazlıcan Dindarık – Ferdi Duman

*Istanbul Commerce University*

The concept of entrepreneurship has gone through many processes that have evolved from past to present. It is used in different sciences, especially in business and economics, and is affected more by changes and developments especially in the 21st century.

The number of recent academic studies on entrepreneurship is also increasing. In this sense, Schumpeter brought a new perspective to the concept of entrepreneurship, emphasizing the concept of innovation as a dynamic element of entrepreneurs rather than providing more advanced innovation-innovation is the most important part of the process of creative destruction that provides continuous progress. On the other hand, creative destruction refers to the disappearance or serious contraction of the pre-existing but not able to keep up with the change in the technological age, with the development of markets adapted to innovation with their returns in the information age.

In the 21st century, innovation, creativity and change come to the forefront in the success of entrepreneurs due to the competitive environment. In this study, individual characteristics of entrepreneurs in the 21st century and individual characteristics of Schumpeter entrepreneurs were emphasized and their differences or similar aspects were revealed. The development process of entrepreneurship is mentioned and information is given about the role of entrepreneur in the future.

After the literature section in the first two chapters, in the third part, entrepreneurs selected from the X, Y and Z generations were divided into 3 groups in line with their ages. The first group was identified as under 28 years old, the second group was between 28 and 36 years and the third group was over 36 years. Business groups were also included in the study

according to their fields of entrepreneurship. Interviews with a total of 20 participants were based on the answers given to 8 basic questions. According to the results obtained from the evaluation, while Schumpeterian entrepreneurship theories are basically preserved, it is seen that in some areas the world is differentiated due to transformation.

According to Schumpeter, entrepreneurs need to be a dynamic actor in the liberal capitalist system and bring innovation to production by making researches, inventions and innovations. According to Schumpeter's economic theory, in entrepreneurs and societies where there are no efforts to innovate production, competition will intensify, the rate of profit will be reduced and interest rates will fall to very low levels. As a dynamic entrepreneur, it will be an important building block for creative destruction, seeking innovation, abandoning old methods and activating new methods, and providing economic growth by producing solutions to problems. Schumpeter examines in order to shed light on the development problem of capitalist industrial society in terms of solutions to problems and prefers a dynamic development model instead of a self-renewing static flow.

Taking into consideration the opinions of the participants, it is emphasized that Schumpeter's views should be taken as an example and how important the change is. Because the old entrepreneurship judgments; In other words, the concept of innovative entrepreneurship as an important power, which distinguishes itself from its competitors in a globalized world, is dominated by innovation, which is supported by innovation in continuous development and change, instead of entrepreneurs who only take risk and who have courage.

The target audience selected for the interviews in this study is very important. Although the Y generation is predominant, the ages of the selected businessmen and entrepreneurs are given as tables. In this way, it is stated that Schumpeterian entrepreneurship should or should not be seen theoretically. One of the important points for this study was to see the characteristics of today's entrepreneurship. Many results which can be expressed as ancillary results have been included in the study. These causal and consequence relations, which are not actually included in the main objectives of the study, are particularly important in terms of revealing the entrepreneurial characteristics of the twenty-first century.

Participants represent the situation in the 21st century, while Schumpeter defines the entrepreneur as the person or institution that will create change in society, and sees the basis of entrepreneurship as innovation, creativity and change. It describes the entrepreneur as a social leader, an innovator and innovator, who makes continuous progress, is alert and courageous. On the other hand, in the approach of the participants, there is a compulsion due to the conditions. There is an understanding of Current condition, in particular as existing business structures are dragging themselves into existence.

### Kaynakça / References

- Akpınar, S. (2009). *Girişimciliğın temel bilgileri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları 1.baskı.
- Akyos, M. (2004). *Firma düzeyinde yenilikçilik (yenilik) ve bilgi yönetimi*. [http://www.sistems.org/know\\_info\\_ozet.htm](http://www.sistems.org/know_info_ozet.htm) adresinden 04.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Alkan, M. (2014). *Girişimcilerin girişimcilik, inovasyon yapma, inovatif düşünce ve inovatif girişimcilik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Antonelli, C. (2009). From the classical legacies to the economics of complexity. *Economics of Innovation and New Technology*, 18(7), 611-646.
- Arıkan, S. (2002). *Girişimcilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aşkın, A., Nehir, S., ve Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel süreçte girişimcilik kavramı ve gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 57-58.
- Aydoğmuş, O., Türkcan, B., Tunalı, E., ve Kopurlu, B. S. (2009). Kriz teorileri: Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein. *Ege University, Working Papers in Economics*, 13, 13-14.
- Aytaç, R. (1999). Elazığ'da girişimcilik ve girişimci kültür Elazığ sanayi ve ticaret odasına kayıtlı işadamları üzerine sosyolojik bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Basilgan, M. (2011). Ekonomik gelişmenin yaratıcı yıkımı: Schumpeteryan girişimci. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(3), 27-56.
- Başar, M., ve Tosunoğlu, B. T. (2006). Değer Yaratımında iç girişimciliğın değışen boyutu: Bilgi girişimcilerin rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 124-125.

- Bozgeyik, A. (2005). *Kriz dönemlerinde girişimcilik neden daha önemli?* [http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl\\_gos.php?nt=577](http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=577) adresinden 05.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., ve Alparslan, A. M. (2012). Türkiye'de girişimciliğin gelişimi, girişimcilik üzerine nitel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 233-234.
- Chen, T., ve Chen, S. H. (2001). Global production networks and local capabilities. *East-West Center Working Papers, Economic Series*, 15, 2-3.
- Coulter, M., ve Robbins, P. S. (2003). *Management* (7.bs). New Jersey: Prentice Hall.
- Çelik, A. (2006). Bir istihdam politikası olarak girişimcilik. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi. Dizi: 11 No: 86*, s. 468-469. Kırgızistan Bişkek: Türkiye Manas Üniversitesi İ.İ.B.F.
- Dolgun, U. (2006). *Schumpeter'e göre ekonomik gelişmede girişimcinin dinamik rolü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Drucker, P. F. (1998). The discipline of innovation . *Harvard Business Review*, 56.
- Durukan, T. (2006). Düünden bugüne girişimcilik ve 21. yüzyılda girişimciliğin önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 29-30.
- Er, P. H. (2013). Girişimcilik ve Yenilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4), 76-85.
- Gül, H. (2005). *Bilgi Toplumu Liderliği Karizmatik Liderliğin Sonu Olur mu?* [http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl/\\_gos.php?nt=223](http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl/_gos.php?nt=223) adresinden 05.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Hebert, R. F., ve Link, A. N. (1989). In search of the meaning of entrepreneurship . *Small Business Economics* 1, 39-49.
- Hisrich, R. D., ve Peters, M. P. (1998). *Entrepreneurship*. United States: The McGraw-Hill Book Co. Fourth Edition.
- İraz, R. (2005). *Yaratıcılık ve yenilik bağlamında girişimcilik ve KOBİ'ler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kalantaridis, C. (2004). Veblen and the entrepreneur. *International Review of Sociology / Revue Internationale de Sociologie*, 14(3), 484-501.
- Karalar, R. (2001). *Genel işletme*. Eskişehir: AÖF Yayınları.

- Karalar, R., Özalp, İ., Maviş, F., Geylan, R., Tenekecioğlu, B., şahin, M., . . . Aydın, N. (2006). *Genel işletme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 6. baskı.
- Kuvan, H. (2007). Türk Girişimcilerin Yaşam ve alışma Değerleri, Malatya'lı Girişimciler Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 79-80. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve küçük işletme yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Müftüoğlu, M. T. (2004). *Girişimcilik*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Müftüoğlu, M. T., ve Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve KOBİ'ler*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Müftüoğlu, T., Ürper, Y., Başar, Y., ve Tosunoğlu, M. (2005). *Girişimcilik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:1567 2.baskı.
- Odabaşı, Y. (2005). Değişim ve Dönüşümün Aracı Olarak Girişimci Üniversite. *Akdeniz Üniversitesi "Üniversitelerde Strateji Planlama Paneli"* (s. 91). Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Özarpınar, Y. (1999). *Kültür değişmeler ve batılılaşma meselesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Perktaş, E. (2014). Bölgesel kalkınma özelinde girişimciliğin ekonomik kalkınma sürecindeki rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(7), 472-486.
- Santarelli, E., ve Vivarelli, M. (2007). Entrepreneurship and the process of firms 'entry, survival and growth'. *Industrial and Corporate Change Journal*, 16(3), 455-488.
- Savaş, V. (2007). *İktisadın tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 5.baskı.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism, and democracy*. New York: Harber and Brothers.
- Schumpeter, J. A. (1961). The theory of economic development; an inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle . *Oxford University Press*, 7(3), 87-94.
- Schumpeter, J. A., ve Takata, Y. (1998). *Power or pure economics?* (M. Morishima, Dü.) London: MacMillan Press.
- Sciascia, S., ve Vita, R. D. (2004). *The development of entrepreneurship research*. Liuc Papers n.146.
- Süzer, D. H. (2005). *Müşteri yönetiminde on öldürücü hata*. <http://www.capital.com.tr/>. adresinden 05.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Taymaz, E. (2001). Ulusal yenilik sistemi: Türkiye imalat sanayinde teknolojik değişim ve yenilik süreçleri. *TÜBİTAK, Ankara*, 3-10.
- Tekin, M., ve Çiçek, E. (2005). *Bilgi Çağında Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi*. [http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl/\\_gos.php?nt=149\\_-ftn](http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl/_gos.php?nt=149_-ftn) 17. adresinden 05.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Timmons, J. A. (1999). *New venture creation: Entrepreneurship for the 21st century*. (Fifth Edition b.). United States: The McGraw-Hill Book Co.
- Tiryakioğlu, M. (2009). *Schumpeter, yenilik ve yaratıcı yıkım*. İktisadiyat: <http://www.iktisadiyat.com/2009/03/18/schumpeter-yenilik-ve-yaratıcı-yıkım/> adresinden 06.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Titiz, T. (1994). *Girişimcilik*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Ülgener, S. F. (2013, Aralık 24). Joseph A. Schumpeter. İktisat Akademisi: <https://akademikokumalar.wordpress.com/2013/12/24/joseph-a-schumpeter-1883-1950/> adresinden 03.03.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Üzülmez, H. (2008). Girişimcilik ve Konya'da girişimciliğin gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 21.
- Vural, S. (2006). Girişimci kişilik özellikleri ve biga ilçesi girişimcilik profili araştırması. *Dönem Projesi*, 42. Çanakkale OnSekiz Mart Üniversitesi.
- Whelan, G., ve O'Gorman, C. (2007). The Schumpeterian and universal hero myth in stories of Irish entrepreneurs. *Irish Journal of Management*, 28(2), 79-107.
- Yelkikalan, N., Akatay, A., ve Altın, E. (2010). Yeni girişimcilik modeli ve yeni nesil girişimci profili; internet girişimciliği ve Y, M, Z kuşağı girişimci. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 491-511.
- Yeniçeri, Ö. (2002). örgütleri etkinleştirme aracı olarak bilgi ve bilgi yönetimi. *2023 Dergisi* 2(3),57-65.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öz, S., Dindarık, N. ve Duman, F. (2019). Schumpeteryan girişimcilik ve 21. yüzyıl girişimcilik yaklaşımları: Y kuşağı girişimcileri üzerine nitel bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1056-1091. DOI: 10.26466/opus.568703.

## Mala Zarar Verme Suçunun Mağdurlarının Anlatılarından Suçun İşlendiği Mekânsal Özelliklerin Tespiti<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.584697

\*

Aykut Çalışkan\* - Tuğça Poyraz\*\*

\* Dr., Bayburt Emniyet Müdürlüğü, Merkez / Bayburt/ Türkiye

E-Posta: [aykut629aykut@hotmail.com](mailto:aykut629aykut@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-1886-6991](https://orcid.org/0000-0002-1886-6991)

\*\* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Beytepe / Ankara / Türkiye

E-Posta: [tpoyraz@hacettepe.edu.tr](mailto:tpoyraz@hacettepe.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3717-4728](https://orcid.org/0000-0003-3717-4728)

### Öz

*Bu çalışmada mala zarar verme suçunun mağdurlarının anlatılarından yola çıkılarak suçluyu suç işlemeye teşvik eden ya da suçun işlenmesini kolaylaştıran mekânsal özelliklerin neler olduğunun anlaşılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın suçun mağdurları üzerinden yürütülmesinin nedeni, gelişen bir suç olayı sonrasında suçtan zarar gören mağdurların, suç olayını suçun faillerine göre daha iyi anımsamaları ve anlatmalarındır. Suçun işlendiği bölgenin mekânsal özellikleriyle birlikte sosyolojik temelli çevresel özelliklerinin de (toplumsal gözetim ve denetim olgusu gibi) tespit edilmesi, suç olgusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Fenomenolojik nitel yöntemle ele alınan araştırmada, Bayburt ili özelinde mala zarar verme suçuna maruz kalan 20 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmış ve mağdurların anlatılarından hangi mekânsal özelliklerin mala zarar verme suçunun işlenmesinde rol oynadığı ve mağdurların suçun faillerine hangi fırsatları sunduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Suçun işlendiği mekânın korunaklı, erişilebilir, sabit ve hareketli olarak sınıflandırıldığı çalışmada nitel veri analizi programı Nvivo 12'den yararlanılarak, belirtilen dört farklı mekâna yönelik sosyolojik özellikleri betimleyen geçmiş mağduriyet bilgisi, toplumsal ilişki düzeyi, ekonomik durum, husumet durumu ve geçmiş suç deneyimi olmak üzere beş temaya ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Mala zarar verme suçu, Mağdur, Mekânsal özellikler*

<sup>1</sup> Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Adli Bilimler alanında, 'Adli Sosyoloji Bağlamında Mala Zarar Verme Suçu İle İlgili Mekân Olgusunun Analizi' başlığı ile yazılan doktora tezi kapsamında yapılmıştır.

## Determination of the Spatial Characteristics of the Crime from Narrations of Victims of Property Damage

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to understand what are the spatial characteristics that encourage the perpetrator to commit a crime or facilitate the perpetration of crime based on the narratives of the victims of property damage. The reason why the study was carried out on the victims is that victims who suffered from the crime after a developing crime recall and explain the crime better than the perpetrators of the crime. Determining the spatial characteristics of the region where the crime was committed, as well as the sociological-based environmental characteristics (such as the phenomenon of social supervision and control) contributes to a better understanding of the crime phenomenon. In the study, which was dealt with the phenomenological qualitative method, 20 semi-structured interviews were conducted with the victims of the crime of damaging the property in Bayburt province. In the study where the crime area is classified as sheltered, accessible, fixed and mobile, using the qualitative data analysis program Noivo 12, the information about past victimization, social relationship level, economic situation, hostility situation and past crime experience describing the sociological characteristics of the four specified spaces five themes were reached.*

**Keywords:** *Damage to Property, Victim, Spatial Characteristics.*



## Giriş

Toplumsal ilişkiler bağlamında geniş ve kapsamlı sosyal ağ örüntüleri içeren toplumların hızlı yaşanan sosyal değişimlerin etkisiyle sosyal çevreden alınan tepkilere bir süre sonra duyarsız ya da pasif davranış gösterdikleri bilinmektedir (Yörük, 2006). Bu bakış açısı, yaşanan mekânsal özelliklerin bireylerin, suç mağduru olmalarında rol oynayıp oynamadığının araştırılmasını anlamlı kılmaktadır. Gelişen bir suç olayı sonrasında suçtan zarar gören mağdurların olayı, suçun faillerine göre daha iyi anımsadıkları ve anlattıkları da (Roché, 2003, s.42) göz önüne alındığında suçun işlenmesini kolaylaştıran mekânsal özelliklere suçun mağdurlarının anlatılarından ulaşmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Rasyonel tercih kuramı da göz önünde bulundurulduğunda buna ilişkin gerekçe, mağdurların suçtan elde ettikleri zararların failin elde ettiği kazanca göre daha yüksek olarak değerlendirilmesiyle açıklanmaktadır (Vito vd., 2007, s.4).

Malvarlığına karşı işlenen suçlarla ilgili alan yazına bakıldığında; yoksulluk düzeyi, polisin varlığı, turizmin gelişme düzeyi, işsizlik ve suçlunun yakalanma oranı gibi faktörlerin bu suçu etkilediği görülmektedir. Buna karşılık hükümlülük süresi, endüstrileşme düzeyi, sosyal yardım ödemeleri ve ülkedeki genç nüfusun durumunun ise mala karşı işlenen suçlar üzerinde etkili olmadığı dikkat çekmektedir (İçli vd., 2011, s.197). Bu çalışmada alan yazından farklı olarak mekânsal özelliklerin mala zarar verme suçunda rol oynayıp oynamadığı ele alınmaktadır.

Suçun işlendiği bölgenin mekânsal özellikleriyle birlikte sosyolojik temelli çevresel özelliklerinin de (toplumsal gözetim ve denetim olgusu gibi) tespit edilmesi, suç olgusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda suç mağdurlarının anlatılarından hangi mekânsal özelliklerin suça maruz kalmada rol oynadığının tespit edilmesi, adli birimlerin soruşturma nezdinde veri üretmelerini kolaylaştıracaktır.

Herhangi bir suç özelinde mevcut suç istatistikleri esas alınarak hangi koşulların mekânsal olguları risk düzeylerine göre ayırdığının bilinmesi, suçun aydınlatılmasına önemli oranda kaynak sağlamaktadır (Buonanno vd., 2017). Bu açıdan elde edilen veriler güvenlik ve adli birimler tarafından proaktif perspektifte suç olayının önlenmesinde ve çözümlenme-

sinde kullanılmaktadır (Ataç ve Gürbüz, 2009). Makro verilerle yapılan bu değerlendirmeler bütünü okuma noktasında önemli katkılar sağlarken, mekânsal özelliklerin nitel yöntemle analiz edilmesi de suçu gündelik yaşamda anlama noktasında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bakış açısıyla yapılan araştırma, malvarlığına karşı işlenen suçlar özelinde şekillendirilmiştir.

Nitel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada Bayburt ilinde yaşayan ve mala zarar verme suçundan mağduriyet yaşayan 20 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Katılımcıların anlatılarından mala zarar verme suçunun mağduru olmalarına neden olan mekânsal özelliklerin anlaşılması amaçlanmıştır.

### **Kriminolojik Açıdan Mala Zarar Verme**

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 151. maddesinde mala zarar verme suçu *"Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılamaz hale getiren veya kirleten kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır"* şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca aynı hükmün ikinci fıkrası *"Haklı bir neden olmaksızın, sahipli hayvanı öldüren, işe yaramayacak hale getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişi hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır"* şeklinde düzenlenmiştir (2019, Türk Ceza Kanunu).

Mala zarar verme suçunda bir başkasına ait taşınır veya taşınmaz malın zarar görmesi söz konusudur. Ayrıca kanun koyucu tarafından sahipli hayvana zarar verilmesi de bu düzenleme kapsamına alınmıştır. Mala zarar verme suçunda korunan hukuki değer mülkiyet kavramıdır. Suçun maddi boyutunu taşınır veya taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Suçun mağduru veya failini herkes oluşturabilir, ele alınan suç özel bir suç niteliği taşımadığı için kanun hükmünde taşınır veya taşınmaz mallara zarar veren kimselerin bu maddenin kapsamına göre suçun faili olabileceği belirtilmiştir.

Mala zarar verme suçunun maddi unsuru olarak, başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkmaya, tahrip etmeye, yok etmeye, bozma, kullanılamaz hale getirme ve kirletme kanun hükmünde yer almıştır. Ayrıca zilyede ait bir malın zarar görmesi de suçun hukuka aykırılık boyutunu vurgulamaktadır. Suçun işlenmesinde genel anlamda

manevi unsur kast unsurudur. Diğer taraftan bireylerin ihmali neticesinde mallarının zarar görmesi de taksir boyutunu oluşturmaktadır.

Mala zarar verme suçuna etki eden etmenler üç başlık altında değerlendirilmektedir. Olgun (2013, s.1-130), yaptığı araştırmada bu etmenleri; sosyo-psikolojik, sosyal ve mekânsal nedenler olarak tespit etmiştir:

**Sosyo-Psikolojik Nedenler:** Toplum içerisinde fırsatlara erişim olanlığı olmadığını değerlendiren bireylerin, yasal yollardan kendisine sunulan olanakları farklı şekilde yorumlamasıyla birlikte tepki olarak şiddet içerikli fillere başvurmalarıdır. Toplum içerisinde bireyin kendini ifade etme ve sahiplik duygusunu benimseyerek davranması kültürel açıdan beklenen normlardandır (Yücel, 2009, s.293-294). Kişinin davranışlarını imkân eksikliği şeklinde yorumlayarak şiddet içerikli davranışlara yönelmesinin psikolojik bağlamda anti sosyal kişilik bozukluğundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Cinsiyet açısından yapılan karşılaştırılmalarda bu durumun erkeklerde, kadınlara oranla daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bireyin bu durumla beraber uyuşturucu, ilaç veya alkol kullanmasının da risk seviyesini artırdığı tespit edilmiştir.

**Sosyal Nedenler:** Saldırgan davranışların oluşmasında sosyalizasyon süreci önemlidir. Saldırgan bireylerin davranışlarında içgüdüsel dürtülerin etkisine ilişkin yapılan çalışmalar haricinde diğer araştırmalarda sosyal değişkenlerin önemi ifade edilmiştir. Sosyalizasyon sürecinin önemli bir parçası, bireyin kişiliğinin belirginleşmesidir. Saldırgan davranış sergileyenlerin yetiştikleri aile yapısı, akran durumları, buldukları çevrenin yapısal ve kültürel özellikleri, ekonomik durumları kendi içerisinde bir anlam ifade ederek bireyin karakter yapısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Saldırgan davranışların özünde bir olaya yönelik duygusal tepki verme söz konusudur. Mala zarar verme suçunun sosyo-ekonomik boyutuna yönelik yapılan bir çalışmada bireylere sunulan fırsatlar açısından gelişmemiş, işsizlik sorununun ve genç oranının yüksek olduğu ya da gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerde bu suçun işlendiğine yönelik bulgular elde edilmiştir (Gün, 2010, s.5-9). Bunun yanı sıra yapılan çalışmalar Vandalizm'in de genellikle, sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş, işsizlik sorununun ve gelir düzeyinin düşük olduğu bölgelerde daha fazla görüldüğünü ortaya koymuştur.

**Mekânsal Nedenler:** Mala zarar verme suçunun mekânsal nedenlerine dair yapılan araştırmalarda nüfus yoğunluğu, imkânlara erişim olanak-

ları, şehir yapısı ve coğrafi özellikler, aktivite olanakları, mekânın şehir merkezine ulaşımı ve uzaklığı, ulaşım imkânlarının kullanım yoğunluğu, aydınlatma sistemleri gibi unsurların önemli olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2006, s.37-57). Ayrıca bulunan mekânın denetimden uzak olmasının ve denetim yapılacak şekilde tasarlanmamasının da işlenen suç artıracağı elde edilen diğer sonuçlar arasında yer almaktadır. Mekânsal anlamda denetim olgusunun yetersiz olduğu yerler sosyal açıdan engellemelere yoğun bir şekilde maruz kalabilmektedir. Bu mekânların kullanılmamaya başlanması; bireyler arasında sosyal ilişkileri ve gelişim sürecini yavaşlatarak şiddet davranışlarının artmasına da sebebiyet verebilmektedir. Terk edilmiş şekilde veya atıl pozisyonda bulunan iş yerleri veya müstakil evlerin bulunduğu yerler insanlar tarafından tercih edilmemekte ve buralara gidilmemektedir. Bir müddet bu şekilde kimsenin uğramaması veya kurumların belirtilen yerlerde tasarruf yapmayarak bu alanları boş bırakması başka amaçlar için zemin oluşturulmasına imkân sağlamaktadır. Bu tarz mekânlarda uyuşturucu, kavga ve cinsel şiddet olayları yoğun olabilmektedir (Wu, 2001).

### **Araştırmanın Yöntemi**

Fenomonolojik nitel araştırma yöntemiyle mala zarar verme suçunun mağdurlarının anlatılarından suçun işlendiği mekânsal özelliklerin anlaşılmasının amaçlandığı çalışma aşağıdaki araştırma soruları çerçevesinde analiz edilmiştir:

1. Mala zarar verme suçunun mağdurlarının sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Mala zarar verme suçunun işlendiği mekânın özellikleri nelerdir?
3. Mala zarar verme suçunun işlenmesini kolaylaştıran mekânsal özellikler var mıdır? Eğer varsa bu özellikler nelerdir?
4. Mala zarar verme suçunu engelleyebilecek veya azaltabilecek tedbirler nelerdir?

### **Veri Toplama Araçları**

Çalışmada mala zarar verme suçunun mağdurlarının deneyimledikleri suç olayını nasıl anlamlandırdıklarını anlamak ve suç olayının gerçekleş-

tiği mekânsal özelliklerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla fenomenolojik nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden olan yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni suç olgusunu makro açıdan açıklamak değil, gündelik yaşamda her bireyin deneyimleyebileceği suç olayının gerçekleştiği mekâna ilişkin detaylı bilgiler elde etmektir. Bunun yanı sıra katılımcıların suç olayının yaşanmasında kendi ihmalleri olması ve bunun resmi kayıtlara geçirilmemesi için adli makamlara iletilmemesi olasılığının bulunması da nitel araştırma yönteminin tercih edilme nedenlerinden- dir. Kümbetoğlu (2008, s.47) nitel araştırmanın insanın ve parçası olduğu toplumun anlamlandırma sürecine etkisi hakkında ayrıntılı ve derinle- mesine bilgi sağladığına vurgu yapmaktadır.

Görüşme formunda öncelikle katılımcıların sosyo-demografik bilgile- rine ulaşmayı hedefleyen standart sorulara (cinsiyet, yaş, eğitim duru- mu, medeni durumu, aylık geliri, doğum yeri, hane sayısı, meslek vb.) yer verilmiştir. Görüşme formu için literatür taraması yapılarak mala zarar verme suçuyla ilgili verilere ulaşmayı hedefleyen sorular belirlen- miştir.

### **Veri Toplama Süreci**

Bu çalışma Bayburt ilinde yaşayan ve mala zarar verme suçunun mağ- duru olan 19 erkek ve 1 kadın olmak üzere toplam 20 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında kadın katılımcı sayısının bir kişi olması- nın nedeni suça maruz kalan mağdur kadınların Bayburt ili özelinde fazla olmaması ve çalışmaya katılma noktasında bir kadının gönüllü olmasıdır. Çalışmada Bayburt'un seçilme nedeni, araştırmacının görev yerinin bu şehir olması nedeniyle zaman kısıtlılığını aşmak olarak belirtilebilir.

Bayburt'ta bulunun Polis Merkezi'nden alınan irtibat bilgileri saye- sinde yapılan görüşmeler 2017 yılının Ekim-Kasım aylarında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca; suçun mağdurlarıyla gerçekleştirilen görüşme formu Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonunun 15.08.2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenerek, etik açıdan uygun görülmüştür. Görüşme formu, yüz yüze ve bireysel olarak uygulanmıştır; her bir katılımcıyla farklı zaman ve mekânda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler

öncesinde araştırmanın konusu hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir. Görüşmedeki ana tema, mala zarar verme suçuna yönelik suçun mağdurlarından suçun işlendiği mekâna ve öncesine dair soruşturma sürecinde failin tespitine yarayan somut bilgilerin ortaya çıkarılmasıdır. Katılımcılara isimlerinin açıklanmayacağına dair güvence verilmiştir. Görüşmeler 30 dakika ile 2 saat arası değişen sürelerde gerçekleşmiştir.

### **Veri Değerlendirme Süreci**

Çalışma, soru cümleleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu kapsamda her bir soru cümlesi bağlamında verilerden oluşturulan temalara kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında özellikler atanmak suretiyle nitel veri analizi programı Nvivo 12'den yararlanılmıştır. Bu amaçla nitel verilerin analizinde oluşturulan kod, kategori ve temaların belirlenmesinde transkript yöntemi üzerinden hareket edilmiştir. Oluşturulan temaların hazırlanmasında görsel açıdan ayrıca Microsoft Excel programından da faydalanılmıştır.

Bu kapsamda katılımcıların ifadeleri sonucunda suçun işlendiği mekânların niteliklerinden; korunaklı, erişilebilir, sabit ve hareketli olmak üzere mekân sınıflandırılması yapılmıştır. Her bir mekânla ilişkili olarak da geçmiş mağduriyet bilgisi, toplumsal ilişki düzeyi, ekonomik durum, husumet durumu ve geçmiş suç deneyimi olmak üzere beş temaya ulaşılmıştır.

### **Araştırmanın Bulguları**

Çalışmaya katılan katılımcıların ifadelerine, anlamına dokunulmaksızın, birden fazla kategori ve temada yer verilmiştir.

Diğer taraftan temaların sıklıkları frekans tablosuyla gösterilerek temaların yoğunluğu hakkında da fikir elde edilmeye çalışılmıştır. Burada öncelikle katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakılmış, daha sonra ise yapılan görüşmeler sonucunda ulaşılan temalar yorumlanmıştır.

## Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Adli bilimler alanında yürütülen soruşturmalarda doğrudan rol alarak yürütülen adli tahkikata taraf olan 20 suç mağduru ile yapılan görüşmelerden elde edilen sosyo-demografik bilgiler aşağıda paylaşılmıştır.

*Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri*

Kod Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Aylık Geliri	Doğum Yeri	Hane Sayısı	Mesleği
Katılımcı-1	E	39	Lisans	Evli	7.000	Yozgat	6	Uzman Jandarma
Katılımcı-2	E	31	Lisans	Evli	4.000	Eskişehir	4	Polis Memuru
Katılımcı-3	E	62	Lisans	Evli	4.000	Karaman	1	Öğretmen
Katılımcı-4	E	44	Lisans	Evli	5.000	Bayburt	4	Memur
Katılımcı-5	E	43	Lisans	Bekâr	4.500	Bayburt	2	Öğretmen
Katılımcı-6	E	31	Lisans	Evli	4.000	Bursa	3	Polis Memuru
Katılımcı-7	E	27	Lisans	Evli	2.900	Bayburt	1	İnfaz Koruma Memuru
Katılımcı-8	E	42	Lisans	Evli	4.000	Bayburt	4	Öğretmen
Katılımcı-9	E	52	Lisans	Bekâr	15.000	Balıkesir	1	Noter
Katılımcı-10	E	30	Lisans	Evli	2.700	Ordu	3	Memur
Katılımcı-11	E	34	Lisans	Evli	4.000	Gümüşhane	3	Memur
Katılımcı-12	E	40	Ortaokul	Evli	3.000	Bayburt	4	İşçi
Katılımcı-13	E	36	Lisans	Evli	5.000	Bayburt	3	Mühendis
Katılımcı-14	E	32	Lisans	Evli	5.000	Ankara	4	Başkomiser
Katılımcı-15	E	37	Lisans	Evli	5.000	Bayburt	4	Ekonomist
Katılımcı-16	K	41	Lisans	Bekâr	5.000	Trabzon	2	Hemşire
Katılımcı-17	E	57	Lise	Evli	4.500	Bayburt	4	Kamu Yöneticisi
Katılımcı-18	E	37	Ortaokul	Evli	3.000	Bayburt	5	Serbest Meslek
Katılımcı-19	E	35	Ortaokul	Evli	2.000	Bayburt	4	Şoför
Katılımcı-20	E	32	Lisans	Evli	4.200	İstanbul	1	Mühendis

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik standart soruların cevaplarına baktığımızda; çalışmaya 19 erkek, 1 kadın mağdur katılmıştır. Katılımcıların yaşları 27 ile 62 yaş arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 39 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde; iki katılımcının 27 ile 30 yaş arasında, on bir katılımcının 31 ile 40 yaş arasında, dört katılımcının 41 ile 50 yaş arasında, üç katılımcının 51 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Bu kapsamda çalışmaya katılan

katılımcılarının yaşlarının yoğunluğunun 31 ile 40 yaş arasında olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların on altısı lisans mezunu, birisi lise mezunu, üçü ise ortaokul mezunudur. Katılımcılarının on yedisi evli, üçü bekârdır. Katılımcıların gelir durumları 2.700 TL-15.000 TL arasında değişmektedir, ortalama gelirleri yaklaşık olarak 4.570 lira olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların gelir dağılımları incelendiğinde; üç kişinin geliri 3.000 TL ve aşağısında, iki kişinin geliri 3.000 TL-4.000 TL arasında, on üç kişinin geliri 4.000 TL-5.000 TL arasında, iki kişinin geliri ise 5.000 TL üzerindedir. Katılımcıların gelir durumlarının genel anlamda 4.000-5.000 TL arasında kümelendiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların doğum yerleri incelendiğinde, çalışmanın yapıldığı Bayburt ilinde doğan on katılımcı olup, diğer katılımcılar doğum yerlerini İstanbul, Ankara, Karaman, Balıkesir, Bursa, Gümüşhane, Trabzon, Ordu, Yozgat, Eskişehir olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar, bir hane içerisinde yaşayan hane halkı sayısının ise 1 ile 6 birey arasında değiştiğini ifade etmişlerdir. Hane halkı sayılarında dikkate değer özellik ise çekirdek aile özelliği yansıtacak şekilde çoğunda 4 kişi (8 katılımcı) olduğu görülmüştür. 5 ve 6 hane halkı olarak cevap veren katılımcı sayısı bir iken, bekâr bireylerden biri kendisini bir birey olarak tanımlamış, diğer bekâr bireyler ise hane halkı sayısını iki kişi olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların meslekleri incelendiğinde; önemli bir kısmı kamu birimlerinde çalışmakta olup, diğer katılımcılar bireysel işler ile uğraşmaktadır.

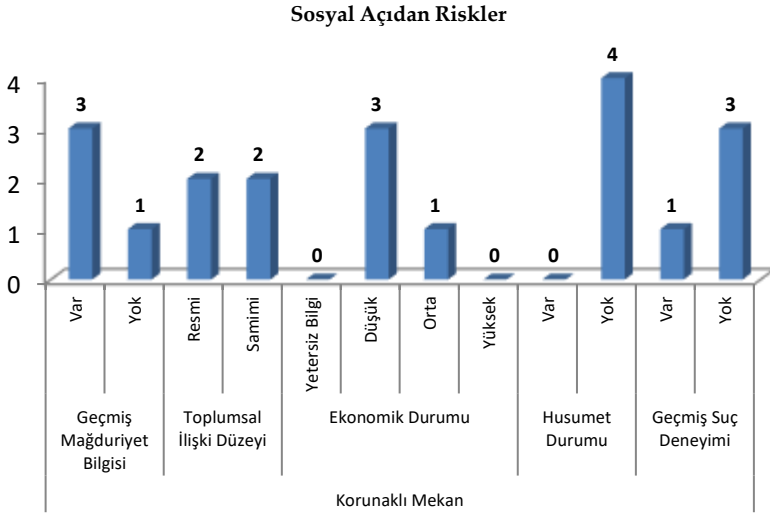
### **Katılımcıların Deneyimleri Çerçevesinde Mekâna İlişkin Verilerin Analizi**

Mala zarar verme suçunun işlenmesi sonrasında mağdurların konudan haberdar olmasıyla veya görgü tanıklarının beyanlarıyla adli makamlara intikal etmiş olaylarda mağdurun tepkisi ve ifadeleri önem teşkil etmektedir. Bu kısımda katılımcılarla yapılan görüşmelerden mekâna ilişkin elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden mala zarar verme suçunun gerçekleştiği mekân dört şekilde sınıflandırılmış ve her bir mekân için geçmiş mağduriyet bilgisi, toplumsal ilişki düzeyi, ekonomik durum, husumet durumu ve geçmiş suç deneyimi olmak üzere beş temaya ulaşılmıştır.



### Korunaklı Mekân

Korunaklı mekân; mağdurların suçun oluşabileceği öngörüsüyle mekânın yapısına göre bazı fiziki tedbirleri aldığı mekânlardır. Kamu kurumları veya bireyler, buldukları mekânları suçtan arındırabilme veya suça dair bazı izleri daha kolay tespit edilebilir hale getirebilme adına mekâna özgü fiziki unsurları inşa etmektedirler.



Şekil 1. Korunaklı Mekâna Ait Sosyal Özellikler

Katılımcılar tespit edilen temalara göre değerlendirildiğinde; üçünün korunaklı mekânlarda geçmişte de benzer şekilde mağduriyet yaşadıkları, buldukları mekândaki toplumsal ilişkinin katılımcılardan ikisi tarafından resmi, ikisi tarafından samimi olarak tanımlandığı, bu mekânlarda yaşayan bireylerin düşük gelir düzeylerinin olduğu, mağdurlarının hiçbirinin husumet durumu olmadığı ve birinin suç deneyiminin olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılar olayın yaşandığı yerde daha önceden benzer olayların olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan bir tanesi faillerin keşif amaçlı olarak daha önceden de benzer şekilde zarar verme eylemle-

ri yaptıklarını belirtmiştir. Buradan faillerin mekân ile daha önceden bağ kurmak suretiyle eylemlerine giriştikleri sonucu elde edilmiştir.

Toplumsal ilişkilerin birincil düzeyde samimi olduğu yerlerde alınacak bilgiler artacak, olayı sahiplenme ve görgü tanığı sıfatıyla delil elde etme süreci daha isabetli olacaktır. Diğer taraftan korunaklı mekânlarda resmi ilişkilerin daha fazla olması, çevreye duyarlılığın azalmasına ve delil edilmesinde güçlük yaşanmasına sebep olmaktadır.

Taşınmaz malların zarar gördüğü olaylarda ekonomik durum suçu etkilemektedir. Köyden kente göç ederek, geçimlerini genelde başkalarının yanında çalışarak sağlayan bireylerin yaşadığı yerlerde işlenmiş olan suçlarda ekonomik kaygıları düşünerek mala zarar verme suçunun yanında hırsızlık gibi suçların işlendiği de bilinmektedir.

Katılımcılar mala zarar verme suçu oluşmadan önce herhangi bir husumet durumunun olmadığını ifade etmişlerdir. Mağdurlardan birisi resmi kurumda yaptığı görev gereği suç olayına müdahale ederken olaya karıştığını ifade etmiş, diğer katılımcılar herhangi bir suç olayına katılmamışlardır.

Katılımcılara *“Suçun işlendiği yere taşınır/taşınmaz malınızı fark edebilecek şekilde mi koydunuz? Nasıl?”* şeklinde sorulan soruya alınan cevaplar şu şekildedir:

*“Suçun işlenmiş olduğu polis merkezi nezarethane kısmı sabit konumlandırılmış bir unsurdur”* (Katılımcı-2).

*“Okula dair sabit malzeme olması sebebiyle görünür bir şekilde koymadık. Ancak, tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi pencerelerde korkuluk vardır, bu korkuluk sadece birinci kattadır. Yine aynı şekilde, dış çevre güvenliğini sağlayan kamera sistemleri mevcuttur. Ayrıca bunlar haricinde okul dış bahçesinde çevre duvarı (1.20 cm), çit okul duvarı üzerine konumlandırılmış (1.00 cm) vardır. Okul bahçe dış kapısı da genelde hafta sonu ve yaz tatillerinde kilitli olarak tutulur. Özel güvenlik görevlisi gündüz saatlerinde (17:30’a kadar) çalışır, ancak olayın yaşandığı zaman gece olduğundan okulda kimse yoktu”* (Katılımcı-3).

*“Pencerelerin olması sebebiyle fark edilebilecek şekildedir. Alt katta demir korkuluk vardı. Ancak üst katta zarar verilen camda korkuluk yoktu. Sonrasında hem kantin kelebek camına hem de müdür yardımcısı odasına kelebek cam gibi korkuluk yapıldı. Ayrıca buranın kırılmasının sebebi, altında bulunan giriş kapısı çatısıdır”* (Katılımcı-5).

*“Sigorta paneli, yola paralel şekilde yaya geçidine engel olmayacak şekilde, dört tarafı saç ile kapalı, kapağı asma kilit takılarak güvenilir şekilde koyulmuştur” (Katılımcı-20).*

Çalıştıkları kurumlara ait taşınmazların zarar gördüklerini belirten mağdurlar, dış taraftan bireylerin ulaşabilecekleri şekilde olan yerlerin zarar gördüğünü belirtmişlerdir. Bu kısımların korunması amacıyla genelde zemin katta bulunan pencere gibi parçalar için demir korkulukların yaptırıldığını ifade etmişlerdir. Üst katlarda bulunan kırılan parçalar için korumasız olmaları ve suçun faillerinin bu parçalara anlık gelişen veya başka bir süre zarfında (özellikle devam eden kavga konusu sonrasında yakın olmaları ve kolaylıkla ulaşabilmeleri) hedef olarak seçmelerinde etkin oldukları görüşü öne çıkmıştır. Kamu kurumlarına ait taşınmaz malların zarar görmesinin engellenmesi amacıyla dış çevre güvenliği kapsamında kamera sistemlerinin konulduğu, okul dış bahçe duvarlarının belirli standartlara göre yapılması sağlanarak dışarıdan girişlerinin engellenmesi amacıyla tellere yer verildiği, özellikle çalışma saatleri zamanında özel güvenlik görevlisi istihdam edilerek fiziki tedbirlerin alındığı beyan edilmiştir. Bu sebeple katılımcılar, gerçekleşen olayların genellikle gece saatlerinde ve ıssız saatlerde olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcıların korunaklı mekânı tasvir eden görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

*“Polis merkezi içerisinde gözaltındaki şahısların bulunduğu demir parmaklıklı belirli standartlara tabi oda diye tabir edebileceğimiz bir alan” (Katılımcı-2).*

*“İki katlı bir eğitim kurumu olup, birinci katta korkuluklu pencereleri var, ikinci katta pencerelerde korkuluk yoktur. 4 içerisinde koridorda olmak üzere, 4 de bina dışında güvenlik kamerası vardır. Ayrıca bu olay üzerine kameralar gece görüşlü yapıldı. Okula dış taraftan bakıldığında il merkezine göre yüksek bir tepede yer almaktadır, daha ziyadesiyle gecekondu yapılaşmasının yoğun olduğu bir bölge olarak tanımlanabilir. Konum itibarıyla özellikle gece belli saatlerde bazı kişilerce bahçede içki içilip, atık şişeler, karpuz, kavun kabukları bırakılarak bahçe kirletilerek öğrencilere kötü anlamda örnek oluyordu. Okul duvarlarına plaka yaptırılarak bahçenin 7/24 izlendiğini, (kamera vasıtasıyla) yazıldı. Yine mahalle muhtarı ile görüşülerek bilinen şahıslar ile görüşme yapılması ile okulda içki içilme hadisesinin önüne geçilmesi sağlandı. Bu şekilde kimsenin olmadığı zamanlarda okula dışarıdan müdahalenin olması engellendi” (Katılımcı-3).*

Taşınmaz malların bulunduğu yerlerde işlenen suçlarda özellikle tehdit, hırsızlık, hakaret, yaralama gibi fiillerin de mala zarar verme suçunu tetiklediğini görmekteyiz. Suç işlenen mekânlarda gecekondu tarzı ev yapılaşmalarının sık olduğu, buralara ulaşmanın zor veya kısıtlı olduğu, belli saatlerde bu bölgelerin ıssız olduğu, bireylerin mekânlarda olmadığı zamanların tercih edildiği ve rakım olarak yüksekte olan bölgeler olduğu anlaşılmaktadır. Mağdurların beyanlarından bölgede yaşayanların genel olarak göçle geldikleri, aile bireylerinin belirli zamanlarda başka illere mevsimlik işçi olarak gittikleri, bu sebeple bölgede yaşayan bireylerin ekonomik kaygıları gözeterek mala zarar verme fiilini de yapmak suretiyle hırsızlık suçuna yönelebildikleri bilgilerine ulaşılmıştır.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından Bayburt özelinde 2015 yılında yayınlanan sosyal yapı analizi sonuçlarına göre; Bayburt'un suç parametresi göz önüne alınarak yapılan yaşanabilirlik sıralamasına göre adalet ve güvenlik başlığı altında şehrin güvenliği için tehdit altında sayılabilecek bir şehir olduğu belirtilmiştir. Rapor sonucunda; kırsaldan kente hızlı göçün yaşandığı, yaşanabilirlik göstergelerinin düşük olduğu özellikle ilin kentsel dışlanmaya maruz kalan bölgelerin eklenmesiyle yığılmak üzere işlenen suç olaylarının arttığı ifade edilmiştir. Analiz değerlendirmeleri sonucu yerinde yapılan müdahaleler ile suç işlenmesine karşı önceden tedbir alınması durumunda suçun azaltılmasına yönelik yapılacak çalışmaların suç işlemeyi büyük oranda azaltacağı da vurgulanmıştır.

Uygulanabilecek tedbirlerin başında; mağdurlarının deneyimleriyle benzerlik gösteren mahiyette sonuçlar önerilmiştir:

- Bireylerin altın ve para gibi değerli eşyalarının ev yerine bankalarda bulundurmasının özendirilmesi,
- Komşuluk gözetimi,
- Kanaat önderleri ve toplum üzerinde etkisi olan şahıslar tarafından bilinçlendirme yapılması,
- Yetersiz ışıklandırmaların düzeltilmesi,
- Hırsızlığa maruz kalan kurum veya kuruluşların tespit-ikaz ve kontrol merkezleri kurması ve konut güvenlik sistemlerinin artırılmasıdır (KUDAKA 2015)

Katılımcılar, korunaklı mekâna dair yaptıkları yorumlarda mekânların fiziki tedbirler veya bireylerin yer aldığı güvenlik tedbirleriyle korundukları hususunu özellikle belirtmişlerdir. Bahse konu mekânlarda yer alan tedbirlerin soruşturma aşamasında birebir tespitinin yapılarak hem olası fail davranışının öngörülmesi noktasında bir değer ifade edecek olması, hem de maddi açıdan delillendirilmesiyle somut bulgu üretilmesine katkı sağlayacağı bir gerçektir. Yapılacak tahkikatın ilerleyen aşamasında mağdurların almış olduğu tedbirler de göz önünde bulundurulurken tahkikatın işlevselliği artırılmış olacaktır. Katılımcıların aynı mekânda benzer suç işlenip işlenmediğiyle ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

*“Malum konu kamu malına zarar vermedir. Benim kişisel bir malıma herhangi bir zarar buğüne kadar gelmemiştir” (Katılımcı- 2).*

*“Sigorta panelinin bu olayda olduğu yerde daha önceden herhangi bir mala zarar verme suçu oluşmadı, ancak benzer kutuların olduğu yerde trafik kazası sonucu daha önceden benzer suçlar olmuştu. Vatandaşlar tarafından bu kutuya erişimin engellenmesi için kabloları kapatacak şekilde yer altında muhafaza edilmesi ve herhangi bir şekilde arıza olması durumunda yetkililerce müdahale edilmesi için sigortaların yer aldığı kutuların yola uzak bir vaziyette ve dört bir tarafı kapalı şekilde asma kilit ile muhafazası sağlanmaktadır” (Katılımcı-20).*

Mağdurların dışarıda konumlandırmak zorunda kaldıkları mallarının korumasız olması sebebiyle, suçu işleyen failerin dikkatini çekmesinden dolayı tahrip edildiklerini görmekteyiz. Ayrıca kurumlara ait konumlandırılan elektrik panelinin ihmal sonucu trafikteki araçların çarpmasıyla zarar görmesi gibi olaylar kasıtlı olmasa bile taksir sebebiyle suçların işlendiğini de göstermektedir.

Katılımcıların *“Malın muhafaza edilebilmesi için çevrede ne gibi fiziki tedbirler bulunmaktaydı? (Kamera sistemi, özel güvenlik görevlisi, çit, site sahası veya bir hayvan gibi özel koruma tedbirleri bulunmakta mıdır?) Bu tedbirlerin suçu engelleyeceğini düşündünüz mü?”* sorusuna verdikleri cevaplar şu şekildedir:

*“Fiziki tedbir olarak polis merkezi kamera sistemi ve görevli polis memurları mevcuttu” (Katılımcı- 2).*

*“Kamera, okul, bahçe kapısı, okul bahçe duvarı, okul bahçe çiti, pencereler her zaman kapalı vaziyette tutulur, birinci kat pencere korkulukları, özel güvenlik görevlisi, bazı odaların kilit altında tutulması” (Katılımcı- 3).*

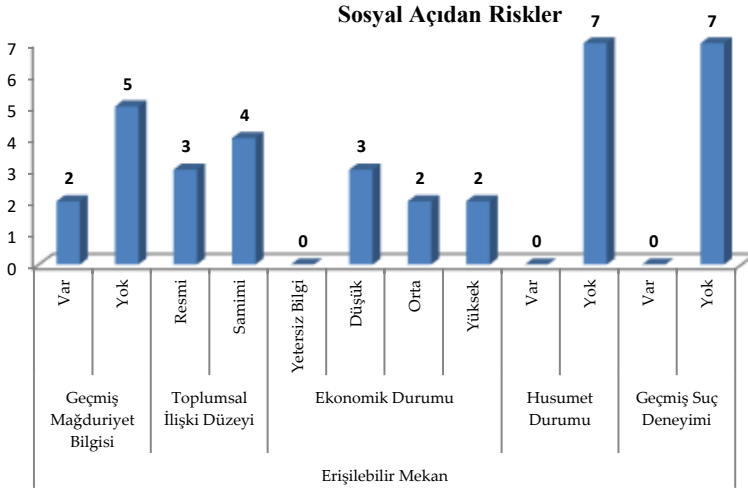
*“Kamera sistemi, bahçe çit duvarı, pencerelerde 1.katta koruma tedbiri olarak korkuluk olarak sayılabilir. Sürekli olarak özel güvenlik görevlisi olsa engellenebilirdi. Özel güvenlik görevlilerin çalışma saati 08:00-17:00 olduğu ve akşamleyin olmadığı için mevcut imkanlarla güvenlik sağlanıyor” (Katılımcı- 5).*

*“...dört tarafı kapalı sac, ayrıca asma kilitle zarar verilmesinin engellenebileceği düşünülmüş, genel olarak bu sigorta panelleri her yerde standart olarak yolun konumuna göre montaj edilir ve asma kilit ile muhafaza edilir. Ayrıca önünde de ‘Dikkat’, ‘Ölüm Tehlikesi’ levhası ile ‘Dikkat Elektrik Kabloları Var, İzinsiz Kazı Yapmayınız’ levhaları vardır” (Katılımcı- 20).*

Kamu kurumlarının dışında çevre güvenlik duvarı ve telle çevrili bölgenin olduğunu, ayrıca günün belirli saatlerinde eğitim kurumlarında özel güvenlik görevlisi istihdam edilmek suretiyle fiziki unsurların konumlandırılarak gerekli güvenlik tedbirlerinin alındığını görmekteyiz. Bununla beraber, özellikle çevre güvenlik önlemlerin yetersiz kalabileceği yerlerde uyarıcı levhalar konularak özenle korunması gibi başka tedbirlere de yer verildiği anlaşılmaktadır.

### ***Erişilebilir Mekân***

Mala zarar verme suçu özelinde mekânın sınıflandırılması kapsamında bireyin gözle görülebilir veya gerekli tedbirlere sahip olduğu düşünceyle malını dışarıda bırakmak zorunda kaldığı mekânlardaki riskler çerçevesinde yapılan analizde elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir.



Şekil 2. Erişilebilir Mekâna Ait Sosyal Özellikler

Erişilebilir mekânda bulunan bireylerden ikisinin geçmişte mağduriyet yaşadıkları, toplumsal ilişki düzeyleri açısından resmi ve samimi ilişkiler kurdukları, üç katılımcının ekonomik durumunun düşük düzeyde olduğu, diğerlerinin orta ve yüksek ekonomik düzeylere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Mağdurlar geçmişte herhangi bir husumet veya suç deneyimlerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Geçmişte mağduriyet yaşayan katılımcılardan bir tanesinin aracının lastiklerinin patlatılması ile ilgili olarak kadın olmanın verdiği dezavantajları belirterek olayın sonrasına dair ifadeleri önemlidir. Bireye ait malın dışarıda erişilebilir bir ortamda bulunması durumunda failerin hedefi olabilmekte ve suç meydana gelebilmektedir.

Bireylerin samimi toplumsal ilişkiler kurması durumunda görgü tanıkları vasıtasıyla olayın aydınlatıldığının ifade edilmesi önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Anlık gelişen taksirle zarar verme olaylarında ekonomik gerekçelerin etkili olabileceği düşüncesi tek başına anlamlı bir sonuç üretmemektedir.

Katılımcıların, "Suçun işlendiği yerde taşınır/taşınmaz malınızı nelere dikkat ederek bu mekâna koydunuz?" sorusunda vurguladıkları görüşler aşağıda belirtilmiştir.

*“Cadde üzeri olduğu için aracımı oraya park ettim” (Katılımcı-9).*

*“Evime yakın olması sebebiyle binanın hemen yanına aracımı park ettim. Bunun haricinde aracımı evimden göreceğ şekilde yerleştirmiştim” (Katılımcı-10).*

*“Görev gereği çevreye rahatsızlık veren şahsı oradan uzaklaştırmak üzere gittiğimiz yerde aracımızı usulüne uygun bir yere park ettim” (Katılımcı-11).*

*“Aracımı usulüne uygun tek sıra park yeri olarak düzenleme yapılan cadde üzerine park etmişim. Diğer araçlar da cadde üzerinde park halindeydi. Çatıda kar olduğunu bilmiyordum. Çatı dik bir konumdaydı ve çatıya bakmamışım” (Katılımcı-13).*

*“Evimden en rahat görünecek bir yere balkonuma bakan açık park yerine bırakmışım arabamı. Bir araç için göz önünde olabilecek en muhtemel yerdeydi yani” (Katılımcı-14).*

*“İşyerime yakın olması sebebiyle hastane iç tarafında park yeri olarak değerlendirilen bir alana aracımı yerleştirdim. Aracımın sadece yakın konumda olması durumunu gözettim” (Katılımcı-16).*

Erişilebilir mekânı diğer mekânlardan ayıran en büyük özellik, bireylerin mallarını kendilerine yakın, gözle görülebilir bir yere konumlandırırlar. Bireylerin mallarının bulunduğu mekândaki fiziksel tedbirlere çok dikkat etmedikleri de tespit edilen diğer bir husustur.

Katılımcılara yöneltilen “Suçun işlendiği yere taşınır/taşınmaz malınızı fark edebilecek şekilde mi koydunuz? Nasıl?” sorusunun cevapları şu şekildedir:

*“Aracımı fark edilebilecek şekilde koydum. Araç sokak üstünde evimin hemen yanındaydı” (Katılımcı-10).*

*“Araç fark edilebilir bir şekilde koyduk, araç içerisinde şahıs tekrardan yanına gelerek ve sarhoşluğun verdiği etkiyle aracın şoför kısmına metal bölümüne yumruk atmak suretiyle zarar verdi (Katılımcı-11).*

*“Araç koyduğum yer rahatlıkla fark edilebilir bir mekândı” (Katılımcı-14).*

*“Aracımı fark edilebilecek şekilde, trafiğe uygun park etmişim. Parktaki araçların rahat çıkabileceğini düşünerek park etmişim” (Katılımcı-15).*

*“Araç park yerine üç tarafı gözüktür vaziyette park ettim. Görünmemesi için herhangi bir olumsuz durum olamaz” (Katılımcı-16).*

Katılımcılar araçlarını dışarıdan görülebilir şekilde, diğer araçların park ettikleri alandan çıkabilecekleri vaziyette, konakladıkları veya başka bir amaçla buldukları mekânlara yakın konumda ve genelde daha



önceden koymuş oldukları alanları tercih ederek yerleştirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların araçlarını park ederken aldıkları tüm bu tedbirlere rağmen suçun işlenmesi önemli bir bulgudur. Park alanlarında araçlarını yerleştiren mağdurlar trafik kuralları açısından genel esasları gözettiklerini de ifade etmişlerdir. Mağdurların park halinde olan araçlarının yanındayken yabancı ve uyarıcı bir maddenin etkisi altındayken mala zarar verme suçunun gerçekleşmesi de dikkat çekici bir başka konudur. Katılımcılar mala zarar verilen mekânı aşağıdaki şekilde betimlemişlerdir:

*“Cadde üzeri, park yeri” (Katılımcı-9).*

*“Evimin önünde, sokak üstünde araçların park ettiği yer olarak tarif edilebilir. Evin yüksek konumda olması sebebiyle sokakların dar olmasından kaynaklı aracımı evin önüne park ettim, ancak diğer evlerin sokakları geniş olmasından dolayı, araçlarını evlerinin tam karşısına koymaktadırlar. Evlerin merdiven yapısı şeklinde tabir edilebilecek, tepenin eteğine yapıldığı için konum olarak, aracımı bu şekilde yerleştirmek zorundaydım” (Katılımcı-10).*

*Akşam saatlerinde gece yarısı araçların park ettiği yerde olay meydana geldi. Herhangi bir çevresel dış güvenlik tedbirlerinin olmadığı, ulaşımın sadece dolmuşla veya şahsi araçlarla yapıldığı, şehir merkezine göre ana merkezde olmayan yüksek bir kesimde yer alan bir sitedir (Katılımcı-11).*

*“Evimin, yani 5 katlı 10 daireli il özel idaresi lojmanları önü. Asfalt yolda, kaldırımın kenarında binaya 6-7 metre mesafede oldu olay. Sıra sıra araçların park etmiş olduğu, alelade bir kaldırım kenarı. Oturduğum binada genelde valilik çalışanları ikamet eder. Nispeten bakımsız sayılabilecek bir bina” (Katılımcı-14).*

*“Hastane önünde park yapmaya uygun bir ortamdı. Sanırsam hasta yakınlarının acil önüne gelirken park durumunu çok önemsemeyip, araçlara vurmasından kaynaklandığımı düşünüyorum” (Katılımcı-16).*

Katılımcı ifadelerinde dikkat çeken unsur, mağdurların araçlarını usulüne uygun olarak park ettiklerini iddia etmeleri, buraya benzer amaçla gelen bireylerin ihmali neticesinde ya da ikamet ettikleri yerlerin idare edilmesinde çevresel açıdan alınması gereken tedbirlerin sorumlu kişiler tarafından zamanında yerine getirilmemesi sebebiyle araçlarının zarar gördüğünü belirtmeleridir. Taksirle işlenen olaylarda dış çevre tedbirleri olarak tarif edilen unsurların yeterince alınmadığı, bireylerin araç kullanmaya yönelik yetkinliklerini dikkat unsuru ile birleştiremeyip

kazaya sebebiyet verdiklerini görmekteyiz. Bu bağlamda araçların sabit yere park edilmesinden kaynaklı yaşanan mala zarar vermede mekânın erişilebilir olma özelliğiyle birlikte ihmal ve dikkat eksikliğinin bahse konu olaylara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Katılımcılara erişilebilir mekânlarda benzer suçların işlenip işlenmediği sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir:

*“Kamera sistemi, suçun işlenmesini engelleyebilir” (Katılımcı-9).*

*“Daha önceden böyle bir olay yaşanmadı. İlk defa böyle bir olayı ben yaşadım” (Katılımcı-10).*

*“Belirttiğim yerin gelir seviyesinin ve eğitim durumunun düşük olmasından dolayı aile içi şiddet, çevreye rahatsızlık verme, gürültü, cinsel taciz olaylarının sık yaşandığı bir yer olarak tarif edebiliriz. Bu olayları bildiğimizden dolayı aracımızı uygun bir yere park ettik” (Katılımcı-11).*

*“Böyle bir olayın olmadığını duydum. Ben olay sırasında lojmanda en yeni sakin olduğum için, eski kiracılara uydum. Herkesin bıraktığı yere bırakmak” (Katılımcı-14).*

*“Daha önceden, benzer olaylar olmuştu. Ben düzgün bir şekilde aracımı park ederek işyerime geçtim. Acil gibi insanların çok olduğu bir yerde aracıma vuran kişinin fark edilmemesi beni şaşırttı. Ayrıca, aracıma vurma anında çıkan sese duyarsız kalınması da çok ilginç ve tuhaf gelmişti” (Katılımcı-16).*

Katılımcıların ifadelerinden suç ihtimalini gözetererek araçlarını güvenli bir mekâna koysalar dahi mala zarar verme suçunun işlendiği, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yoğun olarak bulunduğu kurumlarda (sağlık hizmetleri için park alanları) mala zarar verme suçuna bireysel ihmalin neden olduğu bulguları elde edilmiştir. Erişilebilir mekânlarda suçun işlenmesine yönelik alınması gereken tedbirlere yönelik olarak da katılımcıların görüşleri alınmıştır.

*“Kamera sistemi, suçun işlenmesini engelleyebilir (Katılımcı-9).*

*“Kapalı otoparkın olması bu olayın yaşanmasını engelleyebilirdi. Ya da yolun geniş olması ile karşı tarafa park ederek, böyle bir olayın yaşanması engellenbilirdi” (Katılımcı-10).*

*“Çevresel güvenlik tedbirlerinin olduğu mekânlarda bu tarz olayların daha az yaşandığı tecrübe edilmiştir” (Katılımcı-11).*

*“Malın muhafazası için binadan sorumlu yetkililerin bakım periyotlarına dikkat etmesi gerekiyordu. Fakat hiç bakım yapılmamıştı. Gerek dış cephe gerek-*

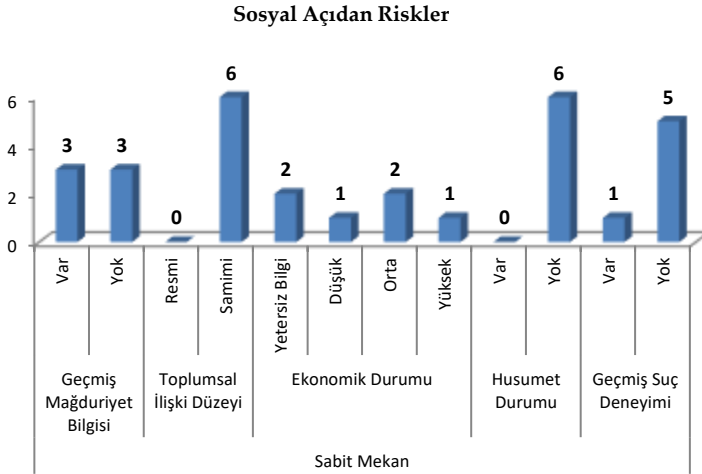
se çatı konusunda. Bu tedbirler alınsaydı kesinlikle sıkıntı yaşanmazdı” (Katılımcı-14).

“Kamera sistemi, özel güvenlik görevlisi, trafik yönünden park çizgisi yoktu. Tedbirler alınmış olsa bile, mala zarar verme suçunun önlenmesi için vicdan, bireylerin birbirlerine karşı saygısının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu noktada olan duyarsızlık suçun oluşmasını sağlıyor (Katılımcı-16).

Suçun mağduru olan bireylerin dışarıda bırakmak zorunda oldukları mallarında suçun işlenmeyeceği düşüncesiyle kendileri tarafından alınan güvenlik tedbirlerinin yeterli olduğu düşüncesini belirttikleri gözlenmiştir. Özellikle araçlarını dışarıda bırakan bireylerin otopark hizmetleri ile açık otopark şeklinde hizmet verilen alanlarda park düzenlemesi yapan çalışanların bulundurulmasının faydalı olacağı görüşü dile getirilmiştir.

### Sabit Mekân

Sabit mekân kavramı, mağdurların taşınmaz mallarının yer aldığı, fiziki açıdan gerekli güvenlik tedbirlerinin yeteri kadar alınmaması sonucu mala zarar verilen mekândır.



Şekil 3. Sabit Mekâna Ait Sosyal Özellikler

Sabit mekân olarak belirtilen yerlerde mala zarar verme suçunun mağduru olan bireylerin üçünün geçmişte mağduriyet yaşadıkları, altısının mekânda samimi ilişkilerinin olduğu, ekonomik durumlarının değişken olduğu, hiçbirisinin husumet durumu olmadığı, sadece birisinin geçmişte suç deneyimi (kasten yaralama) olduğu görüşmelerde elde edilmiştir.

Köklü ve uzun yıllardır aynı nesillerin yaşadığı yerleşim yerlerinde toplumsal ilişkilerin birincil düzeyde, samimi ve toplumsal duyarlılığın yüksek olduğu vurgusu yapılmıştır. Yaşanan olumsuz olaylarda ve suç gibi sapma davranışlarının sergilendiği durumlarda bireylerin birbirlerine haber vererek, konuyu öğrendiklerini ve güvenlik güçlerine yansıtarak olayların çözüldüğünü aktarmaları bu mekân özelinde yaşayan bireylerin uzun süre birbirleriyle olan ilişkilerinin etkisini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra yeni yerleşim yerleri olarak şekillenen ve bireylerin birbirlerini çok fazla tanımadığı bölgelerde ilişkiler resmi düzeyde olup, toplumsal duyarlılığın çok fazla oluşmadığı vurgusu yapılmıştır, bu durumda suçun oluşmasına sebebiyet verildiği ifade edilmiştir.

Katılımcıların “Suçun işlendiği yerde taşınır/taşınmaz malınızı nelere dikkat ederek bu mekâna koydunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar ve sabit mekâna dair görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

“Suçun işlendiği yere taşınır mal (çelik metal kapı) gerekli uyarıcı levhalar konularak konumlandırılmıştır” (Katılımcı-4).

“Aracımı öğretmenevinin önünde yer alan açık otoparkta, park edilmiş araçların arkasına trafik yönünden geliş gidişi aksatmayacak şekilde park etmiştim, diğer güvenlik tedbirleri ile ilgili o an için herhangi bir kaygı taşımamıştım” (Katılımcı-8).

“Araç otoparkı olduğu için garaj önüne park etmiştim. Diğer araca yol verirken, ekmek aracı benim aracıma vurdu” (Katılımcı-12).

“Sabit işyerimin camlarıdır” (Katılımcı-18).

“Evin odasına ait cam olduğu için fark edilebilirdi. Dıştan korkuluğu yoktu” (Katılımcı-19).

Sabit mekân, mala zarar verme konusunu oluşturan taşınmaz mallara dair mülkiyet (ev ve kurumların bulunduğu bölgeler) müstemilat içerisinde yer alan ve bulunduğu mekânda sabit olduğu değerlendirilen yerlerdir. Mağdurların veya kamu kurumlarının sabit olarak tabir edebileceğimiz mekânda bulunan mallarının herhangi bir fiziki güvenlik tedbiri

olmadan zarar verme eyleminin gerçekleştiğini görmekteyiz. Dolayısıyla fark edilebilir konumda bulunan mallar, failerin hedefi haline gelebilmektedir. Katılımcıların mala zarar verme suçunun gerçekleştiği sabit mekân tanımları şu şekildedir:

*“Öğretmenevi olarak resmi bir kurumun otoparkıdır. Aracımı buna dikkat ederek park etmişim” (Katılımcı-8).*

*“İtfaiye müdürlüğüne ait araç garajıdır. Personel tarafından kullanılır. Aracıma zarar veren araç kontrolsüz çıkış yaptığı için aracıma çarpmıştır” (Katılımcı-12).*

*“Belediyeye ait taşınmaz olarak tarif edebileceğimiz park” (Katılımcı-17).*

*“İşyerime ait 7 milim kalınlığında 4 parça yan yana bulunmak suretiyle cam parçalardır. Maddi yönden 3.000 TL bir karşılığı olup, manevi yönden bu olayın gerçekleşmesi sonrasında şahsın tarafıma dükkânımın önünden geçerken “Bu olay henüz bitmedi” şeklinde tehdit vari söylemde bulunması beni üzdü ve endişelendirdi. Olayın olma sebebi, daha önceden şahıstan almış olduğumuz arabanın son kalan 2.500 TL’lik ödemesiydi” (Katılımcı-18).*

*“Evin dışarıdan bakıldığında ön taraftan gözükür vaziyette ön camıdır” (Katılımcı-19).*

Tarifi yapılan mekânların dış çevreden gelen uyarılara açık olabilen yerler olduğu görülmektedir. Bu noktada betimlenen mekânların fiziki güvenlik tedbirlerinin alınmaması da hedef olmalarını kolaylaştırmaktadır. Katılımcılara daha önceden bu mekânda benzer suçlar gerçekleşip gerçekleşmediği sorulduğunda verdikleri ifadeler şu şekildedir:

*“Daha önce bulunan mekânın güvenliğini sağlamak amacıyla yaptırdığımız kapının bulunduğu mekânda, birinci derecede sit alanı olan ve halka açık bulunan bölgede alkol içme gibi asayişe müessir olayların yoğun olması sebebiyle böyle bir önlem alınmıştır” (Katılımcı-4).*

*“Daha önceden mala zarar verme olayı olmadı” (Katılımcı-12).*

*“Daha önceden şikâyetçi olmadım, ancak tahrip edilen mallarımız olmuştum” (Katılımcı-17).*

*“İlk defa ben yaşadım. İşyerime ait camları normal bir biçimde yerleştirmiştim. Herhangi bir fiziki güvenlik tedbiri yoktu” (Katılımcı-18).*

Katılımcıların korunaklı mekânlarda alınan veya alınması gereken tedbirlere yönelik görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

*“Öğretmenevi resmi bir kurum olduğundan çevre güvenlik kameralarının mevcut olacağını düşünüyorum. Bunun haricinde başka koruma tedbiri yoktur.*

*Otopark görevlisi de olsa veya diğer tüm güvenlik tedbirleri ile de alınmış olsa kişi aceleyle çıktığı için benim üzerimde bu kazanın engellenebileceğini sanmıyorum” (Katılımcı-8).*

*“Park yeri olduğu için sadece kamera sistemi kurulumu vardı. Olayın olduğu yerde başka bireyin yönlendirmesi olsa kaza yaşanmazdı” (Katılımcı-12).*

*“Özel güvenlik görevlisi, kamera sistemi yoktu. Park ve bahçelerin en dışın-da kapı girişleri haricinde çit vardı. Ancak bunlar suçun oluşmaması için yeterli tedbirler değil” (Katılımcı-17).*

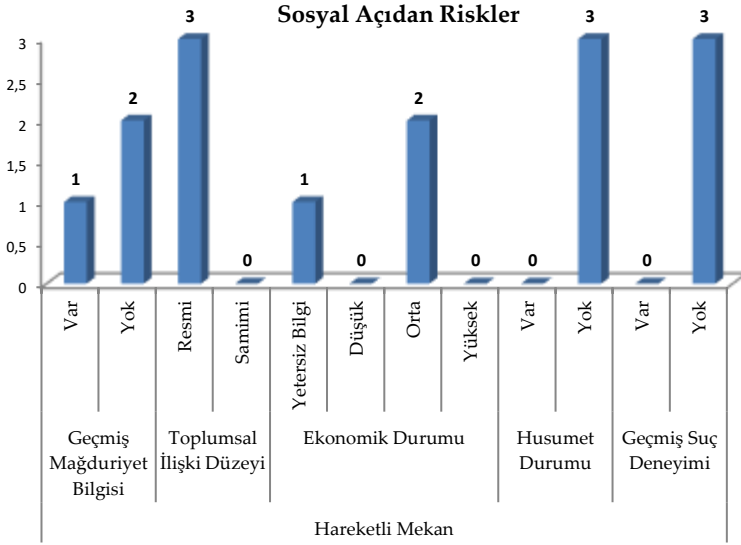
*“Herhangi bir fiziki tedbir yoktu. Galeri işi olması sebebiyle araçları vitrin şeklinde tabir edilen görünür bir konumda bulundurmamız gerekir. Ancak güvenlik kamera sistemimiz yoktu. Ayrıca diğer dükkânların kameraları vasıtasıyla şahsın fiziki kimlik tespiti yapılabilirdi” (Katılımcı-18).*

*“Herhangi bir fiziki tedbir yoktu” (Katılımcı-19).*

Katılımcı ifadelerinden işyeri bulunan bölgelerde olayı görmesi amacıyla kamera sistemlerinin kurulumunun olmadığını veya yanında bulunan diğer işletmelerin kamera açılarından faydalandıklarını görmekteyiz. Ayrıca, umuma açık yerlerden park ve bahçelerde kamera sistemlerinin olmadığı, konutlarda ise kamera güvenlik sistemlerinin bulunmadığı ve fiziki tedbirlerin planlanmadığı anlaşılmaktadır.

### ***Hareketli Mekân***

Mağdurun olay anına kadar hareket halinde bulunduğu mekânlarda işlenen zarar verme olaylarında kasten veya taksirle aracının zarar görmesi durumu söz konusudur. Zarar verme eylemi esnasında bireyin algıladığı mekân sabit olmayıp hareket halindedir. Bu sebeple mekânın hareketli olarak tarif edilmesi uygun bulunmuştur. Trafikte yaşanan bu olaylarda mağdurların diğer aracın tespitine yarayan eşkâl tarifleri önem taşımaktadır.



Şekil 4. Hareketli Mekâna Ait Sosyal Özellikler

Hareketli mekânlarda bireylerin olay yerine çoğunlukla yabancı olması nedeniyle mekânsal faktörlerde yeteri kadar tedbir alınamaz ve ani gelişen bir şekilde olaylar şekillenmektedir. Çalışmaya katılan katılımcılardan birisinin daha önceden mağduriyet yaşadığı, toplumsal ilişkilerin resmi düzeyde olduğu, geneli itibariyle orta ekonomik düzeyde oldukları, husumet durumu ve geçmişte suç deneyimlerinin olmadığı tespit edilmiştir.

Bu mekân özelinde katılımcılar toplumsal duyarlılığın yeterince gelişmediği görüşünü paylaşmakta; bireylerin birbirlerine karşı saygılarının olmadığını, suça sahip çıkılmadığını ve hemen mağduriyeti kabul etmenin söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Bunun yanında vicdan mukayesesinin yeterli olmaması, ahlaki değerlerden yoksun bireylerin olması sebebiyle suça yönelmelerin arttığı ifade edilmiştir. Yaşanan olumsuz olaylar sonrasında toplum olarak yanıt verilmemesi, otoriteye saygı noktasında herhangi bir endişelerinin olmaması suça zemin hazırlayan unsurlar olarak sıralanmıştır. Denetimin yetersiz olması sebebiyle bireylerin suç davranışına başvurmalarının kolay hale geldiği belirtilmiştir. Kuralların tam anlamıyla uygulanmaması yönüyle toplumun yeterli

tepkii vermemesi eleştirilmiştir. Bu nedenle mala zarar verme suçu özelinde yeterli tedbirlerin alınmadığı ifade edilmiştir. Örneğin, eğitim kurumuna yakın bir bölgede yapılan inşaat çalışması sonrasında trafik güvenliğini tehlikeye sokacak şekilde yola atılan moloz parçalarına yönelik tedbirlerin alınmaması sonrasında yaşanan olaya dair idari yönden ceza alacağına dair endişelerinin olmaması öne çıkmıştır. Bu noktada ilgili kurumlar tarafından yeteri kadar yapılmayan denetimlerin suçun oluşmasına katkı sağladığının belirtilmesi denetim olgusu nezdinde olayın makro açıdan tanımlanması noktasında dikkat çekmektedir.

Katılımcıların *“Suçun işlendiği yerde taşınır/taşınmaz malınızı nelere dikkat ederek bu mekâna koydunuz?”* sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda belirtilmiştir.

*“Aracımız zarar görürken seyir halinde cadde üzerinde hareket ediyordu”* (Katılımcı-1).

*“Seyir halinde görev ifa ederken motosikletli şahsın takibine yönelik haber merkezinin belirtmiş olduğu mekâna gidilirken, kaçan motosikletin ara sokaktan önümüze çıkararak ekip otomuza zarar vermesi ve kaçması olarak tarif edilebilir”* (Katılımcı-6).

*“Bayburt’un işlek caddelerinden biri olarak sayılabilecek cadde üzerinde AVM önünde seyir halinde iken önümde yer alan araç fren yaptığı için, hafif olarak hızımı yavaşlattım. Sonrasında daha sonradan öğrendiğim freni tutmayan motosiklet aracımın tamponuna çarpmıştı”* (Katılımcı-7).

Katılımcılar kullanmış oldukları araçla seyir halinde ilerlerken arkalarından diğer aracın vurması sonrasında zarar verme olayının yaşandığını belirtmişlerdir. Seyir halinde araçla trafikte ilerleyen mağdurlar, şerit ihlali yapmadan trafikte ilerledikleri, taksir unsuru ile karşı tarafın kendi araçlarına zarar verdiğini belirtmişlerdir. Kolluk birimlerinden kaçan araç ise kaçma istikametinde kapatılan yolda kontrolünü kaybederek kolluk birimlerinin aracına çarparak mala zarar verme suçunu oluşturması da farklılık gösteren başka bir örnek olarak ele alınabilir. Katılımcılar mala zarar verilen mekânı aşağıdaki şekilde tanımlamışlardır:

*“Araçla hareket halinde iken trafik güvenliğini tehlikeye sokacak şekilde kaldırım ve yola taşan kısmında da inşaat molozları bulunmaktaydı. Çok yakında anaokulu bulunmaktaydı. Herhangi bir güvenlik tedbiri alınmamıştı. Yol üs-*



*tünde iken tahtanın üzerine basması sonucu aracımızın tekeri patladı” (Katılımcı-1).*

*“Halka açık umumi bir yol olarak tanımlanabilir” (Katılımcı-6).*

*“Bayburt’un en işlek caddelerinden biri olarak, akşam vakitlerinde diğer zaman dilimlerine göre yoğun trafiğin yaşandığı, aydınlatılması olan, vatandaşların yoğun olarak bulunduğu, işlek bir mekân olarak tanımlanabilir” (Katılımcı-7).*

Yaşanan mala zarar verme olaylarında trafiğin akışı esnasında yeterli tedbirlerinin alınmaması hususu ön plana çıkarılmıştır. Suçun fiziksel nedenlerine bakıldığında; aydınlatma sorunu olmadığı, ancak caddelere inşaat amaçlı taşınan parçaların özensiz olarak taşması, yetkililerin ihmali ve özensiz davranışlarıyla denetleme yetkisi olan kurumların gerekli önlemleri almaması öne çıkmaktadır. Katılımcıların bu mekânlarda benzer suçların işlenip işlenmediğine yönelik görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

*“Hayır, gerçekleşmedi aracım seyir halindeydi” (Katılımcı-1).*

*“Seyir halinde olduğumuz için ani gelişen bir olaydı” (Katılımcı-6).*

*“Mala zarar verilen taşınır aracım olduğu için mekânsal olarak konumlandırırken; daha çok sakin ve araçların az, trafiğin az olduğu yerlere park etmeye çalışırım. Ayrıca diğer mallarımı kamera kayıtlarımın olduğu yerlere koymaya dikkat ederim” (Katılımcı-7).*

Ani gelişen olaylarla ilgili olduğu için mekânın çevresel dinamikleri noktasında mağdurların yeterli bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Katılımcılara hareketli mekânda alınan ya da alınması gereken önlemlerin neler olduğu sorulduğunda ise verdikleri cevaplar aşağıda yer almaktadır:

*“Herhangi bir fiziki tedbir bulunmamaktaydı” (Katılımcı-1).*

*“Kaza anının olduğu yerde bulunan ticari yerlerin herhangi bir güvenlik kamerası yoktu. Dükkân sahipleri görgü tanığı olarak bilgi vermediler.” (Katılımcı-6).*

*“Yaşadığım konuda cadde üzerinde seyir halinde olduğum için herhangi bir koruma tedbiri yoktu. Ancak yoğun bir cadde olması sebebiyle; ticaret yerlerinin kamerası, MOBESE sistemlerinin olması mala zarar verme suçunun önlenmesi açısından faydalı olacaktır” (Katılımcı-7).*

Fiziki tedbir olarak insan faktörü ve kameradan bahsedilmiştir. Katılımcılardan birisi ise görgü tanıklarının olay ile ilgili beyan vermediklerini belirtmektedir.

## Sonuç

Mala zarar verme suçu özelinde yapılan bu çalışmada suçun işlendiği mekân kendi içerisinde sınıflandırılarak, her bir mekana ilişkin suç olayının ve suça ilişkin tedbirlerin mağdurların bakış açısıyla anlaşılması sağlanmıştır. Yapılan görüşmelerde mağdurların faile hangi fırsatları sunduğu tespit ederek adli sosyoloji bağlamında verilere ulaşılmıştır.

Mekânsal sınıflandırmada mekâna özgü sosyal özellikler ve tedbirler göz önüne alınarak korunaklı, erişilebilir, sabit ve hareketli mekân olmak üzere dört farklı sınıflandırma yapılmıştır. Her bir mekân ise geçmiş mağduriyet bilgisi, toplumsal ilişki düzeyi, ekonomik durum, husumet durumu ve geçmiş suç deneyimi olmak üzere beş tema çerçevesinde analiz edilmiştir.

Suçun oluşabileceği öngörüsüyle fiziki tedbirlerin alındığı korunaklı mekânda; pencere parmaklıkları, kamera sistemleri, bahçe duvarı, çit, kilit, parmaklık, güvenlik görevlisi gibi tedbirler alınmaktadır. Buna rağmen failerin dışarıdan ulaşabilecekleri şekilde mala zarar verdikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre mağdurların mallarını dışarıdan görülecek şekilde koymalarının failin dikkatini çekmesi suçun oluşmasına neden olmaktadır.

Bireylerin gerekli tedbirlere sahip olduğu düşüncesiyle malını dışarıda bırakmak zorunda kaldığı mekânlar olan erişilebilir mekânlarda bireyler, buldukları yerden (ev, işyeri gibi) mallarını görebildiklerini ve mallarını, kendilerine yakın bir şekilde konumlandıklarını belirtmişlerdir. Ancak suçun işlenmesine engel olacak fiziksel tedbirlere çok fazla dikkat etmedikleri katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Daha önceden park ettikleri yerlere park etmek, mallarını kendilerine yakın ve rahatça görebilecekleri bir yerde konumlandırmak gibi bireysel tedbirler almalarına rağmen suçun işlenmesini önleyemediklerini belirtmişlerdir. Erişilebilir mekânlarda işlenen suçlara bireysel ihmal ya da ikamet edilen yerlerdeki yönetim işlerindeki aksaklıkların neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Mağdurların taşınmaz mallarının yer aldığı, fiziksel açıdan yeterli güvenlik tedbirlerinin alınmadığı sabit mekânlardaki mala zarar verme suçunun aydınlatılması bireyler arasındaki toplumsal ilişkilere göre değişmektedir. Bireylerin birbirlerini uzun zamandır tanıdığı ve aralarında birincil, samimi ilişkilerin olduğu mekânlarda bireyler, birbirlerine haber vermekte ve konuyu güvenlik güçlerine yansıtarak suç olayının çözümlenmesine katkı sağlamaktadırlar. Bireylerin birbirlerini fazla tanımadığı yeni oluşmakta olan yerleşim yerlerinde ise suç konusundaki toplumsal duyarlılığın fazla gelişmediği ve bu durumun suça sebebiyet verdiği tespit edilmiştir.

Mağdurların olay anına kadar hareket halinde buldukları mekânlar olan hareketli mekânlardaki suç olayları genellikle trafikte seyir halindeyken araca zarar verilmesi fiilinden oluşmaktadır. Mağdurların olay yerine yabancı olmaları ya da olayın ani şekilde gelişmesi, suç için tedbir alınmasını engellemektedir. Hareketli mekâna ilişkin olarak katılımcılar, toplumsal duyarlılığın ve ahlaki değerlerin yeterince gelişmemesini, kuralların tam olarak uygulanmamasını ve denetimlerin yetersizliğini suçun nedeni olarak dile getirmişlerdir.

Mekânsal ve sosyolojik olarak suçun nedenlerinin ve suça ilişkin tedbirlerin adli sosyoloji bağlamında ele alındığı bu çalışmanın verilerinin adli birimler tarafından değerlendirilerek ilerleyen dönemlerde gerçekleşecek suç olaylarında suçluyu suç işlemeye teşvik eden mekânsal özelliklerin neler olduğunun anlaşılması bağlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Determination of the Spatial Characteristics of the  
Crime from Narrations of Victims of Property  
Damage**

\*

Aykut Çalışkan - Tuğça Poyraz  
*Bayburt Police Department, Hacettepe University*

In the crime of damaging the property, damaging the movable or immovable property belonging to someone else is discussed. Anyone can be the victim or perpetrator of the crime, and since the offense does not constitute a special offense, it is stated in the Turkish Criminal Law that the persons who damage the movable or immovable property may be perpetrators of the crime according to the scope of this article. In this study, it is aimed to understand what are the spatial characteristics that encourage the perpetrator to commit a crime or facilitate the perpetration of crime based on the narratives of the victims of property damage. The reason why the study was carried out on the victims is that victims who suffered from the crime after a developing crime recall and explain the crime better than the perpetrators of the crime. The determination of the spatial characteristics of the region where the crime was committed, as well as the sociological-based environmental characteristics (such as the phenomenon of social surveillance and control) contribute to a better understanding of the crime phenomenon. In the research, which was handled with the phenomenological qualitative method, a semi-structured interview was conducted with 20 people who were exposed to the crime of damaging property in Bayburt province and it was tried to understand from the narratives of the victims which spatial characteristics played a role in the crime of damaging the property and what opportunities the victims offered to the perpetrators of the crime. This study was conducted with a total of 20 people (19 males and 1 females) who were victims of the crime of damaging the property in Bayburt.

Bayburt is geographically located in the area close to the Black Sea, the northern part of Turkey's Eastern Anatolia Region. The reason for the

fact that the number of female participants in the study is one person is that the number of victims of crime is not high in Bayburt province and that a woman volunteers at the point of participation in the study. The reason for Bayburt province's selection in this study can be stated as overcoming the time limit due to the fact that one of the researchers is working in the city. Interviews were conducted in October-November 2017 thanks to the contact information obtained from the Police Station in Bayburt. According to the results of social structure analysis published by Bayburt in 2015 by Northeast Anatolia Development Agency; Bayburt's crime parameter is considered to be a city that can be considered as a threat to the security of the city under the title of justice and security per order of livability. As a result of the report; it is stated that there is a rapid migration from rural to urban areas and the indicators of livability are low, especially with the inclusion of the regions that are exposed to urban exclusion, committed the crime incidents increased. It was also emphasized that in the case of precautionary measures against crime and on-site interventions, the studies to reduce the crime would significantly reduce the crime as a result of analysis evaluations.

In the study where the crime area is classified as sheltered, accessible, fixed and mobile, using the qualitative data analysis program Nvivo 12, five themes: the information about past victimization, social relationship level, economic situation, hostility situation and past crime experience describing the sociological characteristics of the four specified spaces five themes were reached. For this purpose, the transcript method was used to determine the codes, categories and themes created in the analysis of qualitative data. Microsoft Excel program was also used to prepare the themes. In the sheltered place where physical measures are taken with the foreseeability of the crime; measures such as window railings, camera systems, garden wall, fence, lock, railing, security guard are taken. Nevertheless, it is understood that the perpetrators have damaged the property in such a way that they can be accessed from outside. According to the statements of the participants, the fact that the victims' placing their goods in a way to be seen from outside attracts the perpetrator's attention causes the crime to occur.

In accessible spaces, where individuals have to leave their property out, with the idea that they have the necessary measures, individuals

have stated that they can see their property from their location (such as home, workplace) and position their property close to them. However, it is understood from the statements of the participants that they did not pay much attention to the physical measures that would prevent the crime from being committed. They stated that although they had taken individual measures such as parking in places they had previously parked and placing their goods in a place where they could see them comfortably and close to them, they could not prevent the crime from being committed. It was found that the crimes committed in accessible places were caused by individual negligence or disruptions in the management of the residence. Illumination of the crime of damaging property in fixed spaces where the immovable properties of the victims are not taken and physical security precautions are not taken vary according to the social relations between individuals.

In places where individuals have known each other for a long time and where there are primary, intimate relationships, individuals inform each other and contribute to the resolution of the crime by reflecting the issue on the security forces. It has been found that in the newly developing settlements where individuals do not know each other much, social sensitivity about crime does not develop much and this situation causes crime. Criminal incidents in moving places, where the victims are on the move until the time of the event, usually consist of the act of damaging the vehicle while driving in traffic. The fact that the victims are foreign to the scene or the sudden development of the incident prevents the measures to be taken for the crime. Regarding the mobile space, the participants stated that social sensitivity and moral values were not developed sufficiently, that the rules were not fully implemented and the inadequacy of the controls as the cause of the crime. It is thought that the data of this study; discussed in spatial and sociological causes of crime and crime-related measures in the context of forensic sociology, will be evaluated by the judicial units and will contribute to the understanding of the spatial characteristics that encourage the perpetrator to commit crimes in the future crime events.

## Kaynakça / References

- Ataç, E. ve Gürbüz, D. (2009), Kentsel mekânda gelişen suça müdahale etmede disiplinlerarası güvenlik politikaları. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(1), 25-45.
- Buonanno, P., Drago, F., Galbiati, R. ve Vertova P. (2011), Crime in Europe and the United States: Dissecting the 'reversal of misfortunes. *Economic Policy*, 26 (67), 347-385.
- Ceza Kanunu (2004), 26/09/2004 tarihli Türk Ceza Kanunu, 10 Haziran 2019 tarihinde [www.mevzuat.gov.tr](http://www.mevzuat.gov.tr) adresinden erişilmiştir.
- Gün, C. (2010). *Suçlu kişilik oluşumunda yakın çevre faktörü*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- İçli T., Altay A., Başpınar T. ve Bahtiyar M., (2011), Türkiye'de hükümlü profili, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler, *Ankara: Polis Akademisi Yayınları*, 197.
- Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı (2015). *Bayburt sosyal yapı analizi*, 5 Ağustos 2019 tarihinde [www.kudaka.org.tr](http://www.kudaka.org.tr) adresinden erişilmiştir.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Olgun, R. (2013). *Kentsel yeşil alanlarda vandalizm ve olası tasarım çözümlerinin Antalya örneğinde incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyjaz Mimarlığı Anabilim Dalı,1-130, Antalya.
- Roché, S. (2003). *En quete de sécurité*. Paris: Armand Colin Yayınevi.
- Vito, G. F., Maahs, J. R. ve Holmes, R. M. (2007). *Criminology theory, research, and policy*. Massachuttes: Jones and Bartlett Publishers.
- Wu, T. (2001), *Analysing crime spatial patterns using remote sensing and geographical information system technologies: Investigating the urban opportunity structure model of jackson*, Mississippi, Ph.D. Thesis submitted to Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College. London: Macmillan.
- Yılmaz, G. (2006), *Türkiye'de suç ve suçluluk olgusunun kentleşme bağlamında irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi,1-159, İstanbul.
- Yörükân, T. (2006). *Şehir sosyolojisinin ve insan ekolojisinin teorik temelleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Yücel, M. T. (2009), Suç korkusu ve etkisinin nötrleştirilmesi. *TBB Dergisi*, 83, 278-301.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Çalışkan, A. ve Poyraz, T. (2019). Mala zarar verme suçunun mağdurlarının anlatılarından suçun işlendiği mekânsal özelliklerin tespiti *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1092-1125.  
DOI: 10.26466/opus.584697



## Batman'da Sokakta alış(tırıl)an çocuklar ve Karşı Karşıya Oldukları Riskler

DOI: 10.26466/opus.580524

\*

Emrullah Türk\*

\* Dr, Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Raman / Batman/ Türkiye  
E-Posta: [dremullahturk@gmail.com](mailto:dremullahturk@gmail.com) ORCID:[0000-0002-2464-2556](https://orcid.org/0000-0002-2464-2556)

### Öz

Göç, yoksulluk ve kentleşmenin sonuçlarından biri olan sokakta alış(tırıl)an çocuklar olgusu, Türkiye'de başta büyükşehirler olmak üzere birçok kentin karşı karşıya olduğu sorunlardandır.Bu alışma, Batman'da sayıları hızla artan sokakta alış(tırıl)an çocukların demografik ve sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymayı, alış(tırıl)ma nedenlerini ve sokakta doğabilecek muhtemel riskleri öngörerek çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Öte yandan bu çalışma, çocukların sokakta alış(tırıl)ma nedenlerinden biri olan kentsel yoksulluğa dikkat çekmektedir. Araştırmaya, Batman kent merkezinde ikamet eden ve amaçlı örneklem tekniği ile belirlenen 129 ocuk katılmıştır. SPSS aracılığıyla elde edilen veriler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, yoksul ailelere mensup olan çocukların büyük bir bölümü hem eğitim hayatlarına devam etmekte hem de sokakta alış(tırıl)maktadır. Bu ocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyi ise düşüktür. Genelde düzensiz bir gelir elde eden bu çocuklar, sokakta her an tehlike ve/veya risklerle karşı karşıyadır. Öte yandan bu çalışma, günden güne sayıları artmakta olan sokakta alış(tırıl)an çocukların ileriki yıllarda sokak çocuklarına dönüşme riskine dikkat çekerek öneriler sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Sokakta alış(tırıl)an ocuklar, Kentsel Yoksulluk, Göç, Kentleşme, Batman.

## Children Working/Worked in The Street in Batman and Risk They Face

\*

### Abstract

*The phenomenon of children working/worked in the streets, which is one of the consequences of migration, poverty and urbanization is one of the problems faced by many cities, especially metropolitan centers in Turkey. The aim of this study is to present the demographic and socio-economic conditions of the children whose number is increasing and who are working/worked by force in Batman streets, the reasons of their employment and the possible risks they face in the streets. On the other hand, this study draws attention to urban poverty, which is one of the reasons why children work on the street. A total of 129 children living in Batman city center were involved. In the light of the data obtained through SPSS, evaluations were made. According to the research findings, a large part of the children belonging to the poor families continue their education and also work on the streets. The education level of the parents of these children is low. These children, who usually have an irregular income, face dangers and / or risks on the street at any time. On the other hand, this study draws attention to the risk of these children's, the number of whom are increasing day by day, becoming into street children in the following years and offers suggestions.*

**Keywords:** *Children who are working/worked by force, Urban poverty, Migration, Urbanization, Batman*

## Giriş

Çocukluk, insan hayatında önemli bir dönemdir. Bu dönemde birey, biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel birçok açıdan hızlı bir gelişim gösterir. Ebeveyn ile başlayan ilk temasın ardından yakın çevre ve akranlarla kurulan ilişkiler, çocuğun ileriki dönemlerine de etki edecek bir sosyalleşme sürecini doğurur. Çocukların bu süreçte ebeveynleriyle kurduğu iletişim ve hayatın farklı alanlarına dair ebeveynlerden alınan desteğin niteliği, çocuğun geleceğe dair beklentileri üzerinde belirleyici olmaktadır. İşte bu dönemde birçok alanda ebeveynlerinin desteğinden yoksun bazı çocuklar, göç ve yoksulluk gibi bir takım nedenlerden dolayı sokakta çalış(tırıl)makta ya da sokakta yaşamaktadır. Genel anlamda, *çocuk işçi* ve *sokak çocuğu* diye tanımlanan bu çocuklara sıklıkla gelir dağılımının adaletsiz olduğu, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde rastlanmaktadır. Bununla birlikte bu çocukların sayıları da kesin olarak bilinmemektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini, "Çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltен, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi" (ILO, 2018) olarak tanımlanmaktadır. Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından çocukların yaptıkları işlerin hepsi, ortadan kaldırılmak istenilen çocuk işçiliği kategorisine konulmamaktadır. Çocukların ve ergenlerin sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyecek ya da eğitimlerini aksatmayacak işler yapmalarına genellikle olumlu bakılmaktadır. Örneğin, evde anne ve babalarına yardımcı olmak, aile işletmesinde belirli işler yapmak, okul saatleri dışında ve tatillerde cep harçlığı sağlayacak kimi işlerde yer almak gibi bu tür etkinliklerin çocukların gelişimine ve ailelerinin durumuna katkıda bulunduğu, onlara çeşitli beceriler ve deneyim kazandırdığı; yetişkinlik dönemlerinde toplumun üretken üyeleri olmaya hazırladığı (ILO, 2018) savunulmaktadır.

ILO tarafından yapılan çalışmaya göre 2000-2012 yılları arasında küresel düzeyde çocuk işçi sayısı azalma eğilimindedir. Buna göre 2000 yılında küresel düzeyde çocuk işçi sayısı 246 milyon iken; 2012 yılında bu sayı 168 milyona (Yaklaşık 100 milyon erkek ve 68 milyon kız çocuk işçi) düşmüştür. Aynı çalışmada küresel düzeyde çocuk işçi sayısının

2020 yılında 107 milyona kadar düşeceği öngörülmektedir (ILO, 2013, s.13) Buna göre ILO'nun bu çalışmasında, küresel düzeyde erkek çocuk işçi sayısı kız çocuk işçi sayısından fazladır.

Bir takım kültürel kodlar ve toplumsal değerlerin etkisiyle -Türkiye'de ev içi gündelik işlerde annelerin en büyük yardımcısı konumunda olan- kız çocuklarının, sokaklarda erkeklere oranla daha az çalıştırıldığı gözlemlenmektedir. Bununla beraber, Türkiye'de de sokakta çalış(tırıl)an kız ve erkek çocukların sayısı kesin olarak bilinmemektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kentlere yönelen göçlerin kentlerde istihdam olanakları bakımından emilebilecek boyutları aşmasıyla artan kentsel yoksulluk artmıştır. Kentsel yoksulluk, bir yandan enformel sektörde çalışan sayısının artışına bir yandan da sokakta çalış(tırıl)an çocuk sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Türkiye'nin başta büyükşehirleri olmak üzere diğer tüm kentlerinde, gelir dağılımındaki adaletsizlik, bölgeler arası eşitsizlik, zorunlu olarak gerçekleşen içgöçler gibi birçok nedenden dolayı artan kentsel yoksulluk, farklı görünüm ve oranlarda kendini tekrar eden bir fotoğraf karesine dönüşmüştür. Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar gerçeği de bu fotoğraf karesinin bir kısmını oluşturmaktadır.

Sokakta çalış(tırıl)an çocuk sayısının hızla artması, ailelerin artan yoksulluğunun etkilerine en görülür tepkidir. Bu çocukların birçoğu okula düzensiz gitmekte ve öncelikli olarak sokaklarda çalışmakta, eğitimleri de kaçınılmaz olarak ikinci sırayı almaktadır. Sokaklar hayatlarının büyük bir parçası olsa da bu çocukların çoğu hala aileleriyle yaşamaktadır ve yoksullukları ailelerinin durumundan kaynaklanmaktadır (Unicef, 2006).

## **Sokakta Çalış(tırıl)an Çocuklar**

### ***Çocukları Sokakta Çalışmaya Sürükleyen Nedenler ve Çocukları Sokaklarda Bekleyen Muhtemel Tehlikeler/Riskler***

Çocukların herhangi bir işte çalıştırılması yalnızca günümüze özgü bir uygulama olmayıp, uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Sanayileşme öncesi, tarım toplumlarında çocukların çalıştırılması pek çok kültür için

doğal ve yaygın bir uygulama olarak görülmüştür (Duyar ve Özener, 2003, s.11). Sanayileşmeyle birlikte, tarım dışı alanlarda çocuk işçiliğinde hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte göç ve yoksulluk gibi gerekçelerden dolayı kentlerde sokakta çalış(tırıl)an çocuklar gerçeği de hızla yayılmaya başlamıştır.

Dünya genelinde sayıları her geçen gün artan sokakta çalış(tırıl)an çocuklar gerçeği, neden ve sonuçları açısından karmaşık bir olgudur. Henüz üzerinde uzlaşılan evrensel bir tanım da bulunmamaktadır. Bu muğlaklık, meselenin farklı coğrafyalarda ve kültürlerde farklı şekillerde karşılık bulmasından yani birbirinden farklı toplumların varoluşundan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar üzerinde uzlaşılan bir tanım olmazsa da, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından yapılan bir tanımın bu konuya ilişkin yazında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Buna göre Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu *“sokak çocuklarını, zamanlarının büyük bir kısmını sokakta geçiren, herhangi bir korumadan ve yetişkinlerin doğrudan desteğinden yoksun çocuklar”* olarak tanımlamaktadır. Bu çocuklar, aileleriyle kurdukları ilişki ve sokağı kullanım temeline göre üç kategori altında incelenmektedir. Birinci kategoride, sokakta çalış(tırıl)an ve birlikte yaşadıkları aileleriyle düzenli bağı olan ve onlarla yaşayan ancak *“sokağa aday”* çocuklar; ikinci kategoride, yetersiz ve düzensiz aile desteğine sahip ancak *“sokakta bulunan”* çocuklar; son kategoridekiler ise, *“sokağın çocukları”* olarak nitelendirilen, sokağı mesken edinmiş, çoğunlukla madde bağımlısı olan ve aile desteği olmayan çocuklardır (UNICEF, 1988 akt. Altuntaş, 2014, s.12).

Ankara'da sokakta çalışan çocukların yaşam dünyasına eğilen bir çalışmada, UNICEF'in *“sokak çocukları”* genel kavramsallaştırması eleştirilmektedir. UNICEF her ne kadar genel kavramsallaştırmayı, sokaktaki tüm çocuk gruplarına eşit ve etkin bakım dağıtımı için yaptığını ileri sürse de bunun doğru bir kavramsallaştırma olmadığı savunulmaktadır (Altuntaş, 2014, s.12). Çünkü her ülkede sokağın içerdiği anlam, sokaklarda bulunan çocuk gruplarının nitelikleri, sokakta bulunma nedenleri, faaliyet alanları açısından farklılaşabilmektedir. Bu çocukların birbirlerinden çok farklı niteliklerinin varlığına karşın, sokak çocukları üst kimliği altında toplanmaları, farklı dezavantajlı çocuk

gruplarına yönelik olarak verilecek bakımlarda engeller oluşturmaktadır (Bilgin, 2012, s.82).

Altuntaş (2014, ss.12-27) UNICEF'in genel kavramsallaştırmasının bu olguya dair açıklama alanını genişletmediğini, aksine sorununun boyutları ve çözüm önerileri noktasında tıkanıklığa yol açtığını söylemektedir. Ankara'da yaptığı çalışmasında da "sokakta çalışan çocuk" kategorisini "sokak çocukları" genel kavramının etki alanı dışında bağımsız bir kavram olarak kullandığını özellikle vurgulamaktadır. Bu çalışmada da Batman sokaklarında iradeleriyle ya da aile veya çevrenin yönlendirmesiyle çalışan ya da çalıştırılan çocuklar "sokakta çalış(tırıl)an çocuklar" kategorisi altında ve "sokak çocukları" genel kavramsallaştırmasından bağımsız bir kavram olarak kullanılmaktadır. Çünkü, Batman'da "sokakta çalış(tırıl)an çocukların geneli aile bütünlüğünün korunduğu ve ebeveyn ile çocuklar arasında nitelik açısından tartışılabilir olsa da düzenli bir ilişkinin var olduğu bir ortamda hayatlarını sürdürmektedirler.

Daha önce yapılan bazı çalışmalarda da (Karataş vd., 1994; İlik ve Türkmen, 1994; Karatay, 1999) görüldüğü üzere aile bütünlüğü ve düzenli bir ilişkinin varlığı bu çocukları sokakta yaşayan çocuklardan ayıran temel belirleyicilerdir. Bu nedenle UNICEF'in yaptığı "sokak çocukları" tanımı, hem sokakta çalış(tırıl)an hem de sokakta yaşayan geniş bir çocuk grubunu kapsadığından bu genel kavramsallaştırma çalışma örneklemimizi karşılamamaktadır.

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar olgusu, başta ekonomik olmak üzere, sosyal ve kültürel bir takım nedenlere dayanmaktadır. Güneş ve Kalaycı (2004, s.7) çocuğu sokağa iten nedenleri şu şekilde sıralamaktadır:

- İşsizlik
- Yaşanan yoğun içgöçler
- Ekonomik yoksunluk-yoksulluk
- Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik
- Ailenin olumsuz tutum ve davranışları
- Ebeveyn ve çocuğun eğitim yetersizliği
- Zorla sokakta çalıştırılma
- Arkadaş gruplarının olumsuz etkisi
- Aile içi şiddet, cinsel taciz, tecavüz, ihmal ve istismar
- Ailenin parçalanması, sevgi ve ilgi yetersizliği

- Çarpık kentleşme sorunları
- Sokağın çekiciliği ve özgürlüğü
- Çocuğun sokakta çalışıp para kazanmasını teşvik edici kültürel öğeler
- Medyanın olumsuz yayınları
- Denetimsiz oyun salonlarının çekiciliği
- Yetişkinlerin acıma duygularıyla çocuklara sokakta rastgele para ve eşya verme gibi olumsuz tutum ve davranışları
- Kimi gönüllü kuruluşların yetersiz bilgi-profesyonel yaklaşım eksikliği nedeniyle medyatik çalışma gayretleri gibi olumsuz tutum-davranışları şeklinde sıralanabilir. Ayrıca,
- Çocuk haklarının yeterince hayata geçirilememiş olması (Kuçur, 2016, ss.60-61) ile
- Kırsal kültürün çocuğu tanımlayan işgücü anlayışı (Kömürcü ve Avşar Negiz, 2016, s.976) gibi nedenlerin de çocuğun sokakta çalışmasında etkili olabildiği görülmektedir.

Güneş ve Kalaycı (2004, s.7) çocukları sokakta bekleyen tehlikeleri ise şu şekilde sıralamaktadır:

- İhmal ve istismara uğrama
- Çocukların sigara, bali, tiner gibi bağımlılığa yol açan maddeleri kullanması
- Zihinsel ve fiziksel gelişiminde gerileme
- Şiddete maruz kalma (dayak, yaralama, ölüm vb.)
- Sokakta bulunmanın verdiği mekândaki bağımsızlık hissini çocukları, hırsızlık, gasp, fuhuş gibi suçlara yöneltmesi
- Psikolojik sorunlar
- Kazalara maruz kalma
- Eğitim ve sağlık sorunları gibi tehlikeler ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye'de sokakta çalış(tırıl)an çocuklar olgusu büyük oranda, 1950'li yıllardan itibaren artan içgöçler ve kentleşmeyle alakalıdır. Bu dönemden itibaren artan içgöçler ve kentleşme ise birçok faktöre dayanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de kentleşme ve içgöç olgusu tek bir kuram çerçevesinde değerlendirilemeyecek kadar çok yönlü bir yapı arz etmektedir.

Hızlı kentleşme ve içgöçlerle birlikte kentlere yönelen ailelerde, yoksulluk ve kentle bütünleşme sorunu başta olmak üzere bir takım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar olgusu da bu sorunlardan biridir. Bu bağlamda sorunun ortaya çıkma nedenlerinden biri olan göç olgusu ve bu olguya dair ortaya konulan kuramların irdelenmesi önem arz etmektedir.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gibi birtakım nedenlerle gerçekleşen göç süreçlerini açıklamaya yönelik, 19. ve 20. yüzyıllarda birçok kuram geliştirilmiştir (Develi, 2017, s.1344). Çalışma konusuyla alakalı olarak birçok kuram arasından Ravenstein'in göçe dair genel geçer kanunlar olarak belirttiği yedi madde, Everett Lee'nin itme-çekme kuramı ve Petersen'in göç tiplerine kısaca değinilmiştir.

İlk olarak Ravenstein'in 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistik verilerinin üzerine kurduğu ve bu verilerden yola çıkarak ortaya koyduğu yedi göç kanunu (Çağlayan, 2006, ss.68-69) göç ile ilgili ilk çalışma niteliği taşımaktadır. Bu nedenle daha sonraki göç kuramlarına da öncülük etmiştir (Adıgüzel, 2016, s.23). Ravenstein, göç eğiliminde özellikle mesafenin önemine dikkat çekmiştir. Farklı nedenlerden dolayı göç etme eğiliminde bulunan bireylerin genellikle kısa mesafeli alanlara doğru göçü tercih ettiğini vurgulamıştır. Petersen'in ise, göç olgusunu ilkel göçler, zoraki ve yönlendirilen göçler, serbest göç ve kitlesel göç olarak dört temel kategoride ele almıştır. Lee'nin itme-çekme kuramına göre ise, göçler ekonomik, sosyal, kültürel ve ailevi gibi bir takım itici ve çekici faktörlerin etkisiyle gerçekleşmektedir (Yalçın, 2004, ss.14-31).

Ravenstein'in göç olgusuna dair genel geçer kanunları ve göç sürecinde mesafeye vurgusu ile Petersen ve Lee'nin kuramları, çalışma kapsamında şu şekilde değerlendirilebilir: Batman kentleşmesi büyük ölçüde Ravenstein'in belirttiği yedi maddeden biri olan yakın çevreye doğru yönelim ile Petersen'in ifade ettiği serbest ya da yönlendirilen içgöçlere dayanmaktadır. Ayrıca Lee'nin kuramı bağlamında Batman'a yönelen içgöçlerde petrol rafinerisinin kurulması çekici bir faktör olarak; kırsal alanlarda yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal bir takım sıkıntılar da itici faktörler olarak değerlendirilebilir.

Batman, 1950'li yıllardan itibaren başlayan içgöçlerin varedtiği kentleşmeyle birlikte sokakta çalış(tırıl)an çocuk sayısının arttığı ve hızla



bir soruna dönüştüğü bir kent görünümündedir. Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocuklar, genel olarak aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla kentin farklı noktalarında<sup>1</sup> çalışmaktadır. Çocukların iş tercihlerine bakıldığında, mevsime göre değişen işler (kağıt mendil, yeşil nohut satışı vb.) ile yöresel (karpuz çekirdeği satışı, toptancılardan alınan malzemelerin taşınması için el arabacılığı gibi) işler ön plana çıkmaktadır. Bu işlerin yanında karton toplayıcılığı da en çok yapılan işlerdendir. Ayrıca su satıcılığı, simitçilik, boyacılık gibi işler de sokakta çalış(tırıl)an çocukların en çok rağbet ettikleri işlerdendir.

Kentin büyümesi ve sokakta çalış(tırıl)an çocuk sayısının artmasıyla beraber birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Çocukların sokaklarda bulunma süresi uzadıkça, aile ile olan bağları hızla kopabilmekte; çocuklar için cam sildikleri, çekirdek sattıkları arkadaşları çocukların *yeni ailesi* formuna bürünebilmektedir. Bu süreçte kurulan yeni ilişkiler, çocuğu para kazanabilmek için çevreyi rahatsız edici davranışlara da itebilmektedir. Ardından akranlarının etkisiyle ya da bir takım illegal gruplar tarafından çocuklar suça sürüklenebilmektedir.

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar, akranlarının etkisiyle merak ve denemeyle başlayan, başta sigara olmak üzere bir takım uçu ve uyuşturucu maddelerin kullanımından kaynaklı bağımlılık riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu tür bağımlılıklar, bireylerde nörolojik ve psikiyatrik etkilerin yanında toplumsal anlamda bir takım sorunlara da yol açabilmektedir.

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar, dışarda para kazanmanın verdiği mutluluk ile bu süreyi bazen iradi bazen de zorunlu olarak uzatabilmektedir. Bu durum okula devam noktasında ilgiyi azaltabilmekte ve bir süre sonra çocuklar okulu terk edebilmektedir.

Özellikle büyükşehirlerde trafik akışının yoğun olduğu caddelerde cam silen çocukların her an bir kazaya maruz kalma ya da kazaya sebep olma risklerini göz ardı etmemek gerekir. Çocukların zorlayıcı bazı davranışlarından kaynaklı olarak sürücülerle fiziki şiddet boyutunda karşı karşıya geldikleri sahneler ise her gün şahit olunmaktadır.

---

<sup>1</sup> Sokakta çalış(tırıl)an çocuklara, daha çok kentin en işlek bulvarı olan Turgut Özal Bulvarı ile toptancı esnafının yoğun olarak yer aldığı kentin ilk yerleşim yeri olan "Çarşı/meydan" olarak adlandırılan yerlerde rastlanmaktadır.

Sabit bir iş yerinde çalışan çocuk işçilerle kıyaslandığında, sokakta çalış(tırıl)an çocukların sabit bir çalışma yerinin olmaması başka riskleri de doğurabilmektedir. Örneğin; bir cadde üzerinde ya da bir otobüs durağında savunmasız bir şekilde bulunan bu çocuklar her an yaşayabilecekleri sözlü bir tartışmada şiddet uygulayan-uygulanan taraf olabilmektedir.

Sokakta çalışmalarından dolayı her türlü ihmalin ve istismarın yaratabileceği tehditleri göz önünde bulundurarak bu çocukların toplumsal olarak korunmaları ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak büyük bir önem arz etmektedir. Sorunun çözümü için ilk adım ise bu çocukları ve sorunlarını bütünüyle tanımaktır (Şişman, 2006, s.252) İşte bu gerçeklik ise mevcut durum tespiti gerektirdiğinden, çocukların sokakta çalış(tırıl)ma nedenleri, koşulları ve sokakta çalış(tırıl)ırken karşı karşıya oldukları muhtemel riskleri ilk ağızlardan duymak büyük bir önem arz etmektedir.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Araştırmada veri toplama amacıyla anket formu kullanılmıştır. Araştırmanın sorunsalını, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ortadan kaldırılmak istenilen çocuk işçiliği kategorisine konulamayan, enformel sektörde yer alan ve sabit bir mekana bağlı kalmayan sokakta çalış(tırıl)an çocukların sokakta çalışma nedenleri, iç göçün bu durum üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Bu sorunsal bağlamında araştırmanın temel amacı, Batman'da gün geçtikçe sayıları hızla artan sokakta çalış(tırıl)an çocukların genel profillerini ortaya çıkararak çocukların çalışma koşullarını ve sokakta çalış(tırıl)malarından kaynaklanabilecek riskleri incelemek, çalışma nedenlerini ön plana çıkarmak ve bu soruna öneriler sunmaktır. Bu çalışmada, *çocukluk döneminde sokakta çalış(tırıl)manın temel nedeninin, üyesi oldukları ailenin güvencesiz işlerden dolayı düşük gelir düzeyine sahip olmalarından kaynaklandığı* hususu araştırmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Çünkü düşük bir gelire sahip ailelerde, çocukların aile bütçesine katkı sağlamak için iradi ya da aile yönlendirmesiyle sokaklarda çalışması sık rastlanan bir durumdur.

Araştırmanın evrenini Batman kent merkezi içinde yer alan 17 yaş ve altındaki sokakta çalış(tırıl)an çocuklar oluşturmaktadır. Evrenin mümkün olduğunca en doğru şekilde tespit edilebilmesi için Batman Belediyesi Zabıta Müdürlüğü yetkililerine danışılmış, net olmamakla beraber 350-400 civarında sokakta çalış(tırıl)an çocuğun sabit sayılabileceği yetkililerce ifade edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle uygulama dönemi olarak eğitim-öğretimin sürdüğü Mayıs ayı seçilmiştir. Böylece çocukların okulla olan bağlarının devam edip etmediği de daha net anlaşılmıştır.

Öncelikle pilot uygulama gerçekleştirilerek sorulara ilişkin oluşabilecek sorunların önüne geçilmiş ve anket formu yeniden düzenlenmiştir. Pilot uygulama sonrası son halini alan anket formunun uygulaması Mayıs ayı boyunca hafta sonlarında, sokakta çalış(tırıl)an çocuklarla kentin en işlek (Turgut Özal Bulvarı'nda, toptancı esnafının yoğun olarak yer aldığı kentin ilk yerleşim yeri olan Aydınlikevler, Çarşı, Cumhuriyet ve Meydan olarak adlandırılan) yerlerinde, 8 sosyolog<sup>2</sup> tarafından katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Nicel araştırma çerçevesinde Batman kent merkezinde ikamet eden ve seçkisiz olmayan amaçlı örneklem kapsamında anket tekniğiyle çoğunluğu erkek (126 kişi) ve yaşları 7-17 arasında değişen toplam 129 katılımcıya ulaşılmıştır. Bu yolla elde edilen veriler, SPSS aracılığıyla frekans tablolarına dönüştürülmüş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda sokakta çalış(tırıl)an çocukların sosyo-demografik özellikleri, aile yapıları, onları çalışmaya iten nedenler ve sokakta çalışmalarından kaynaklı muhtemel risklerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Sokakta çalış(tırıl)ma, uluslararası bağlayıcı kararlar çerçevesinde hukuki manada bir suç olarak tanımlandığından ve cezalandırılma korkusundan dolayı ailelere ulaşma çabamız daha başlangıç aşamasından itibaren (pilot uygulama sırasında) olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Bu nedenle sokakta çalış(tırıl)an çocuklara ilişkin bazı konularda (özellikle içgöç deneyimine ilişkin hususlar) sağlıklı veriler elde edilememiştir.

---

<sup>2</sup> Bu çalışma sürecinde, haftasonlarında uygulama gerçekleştiren ve adlarını burada tek tek zikredemediğim tüm sosyolog arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Araştırma kapsamında Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocukların çoğunlukla nerelerde çalıştığını tespit etmek için gözlem yapılmış ve sokakta çalış(tırıl)an çocukların kentin muhtelif bölgelerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Anket uygulamaları öncesi çocukların rızaları alınarak çalışmada isimlerinin yer almadığı, kendilerini rahat hissetmeleri ve bu çalışmanın bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı uygun bir dille ifade edilmiştir. Etik kurallar kapsamında yapılanlar bilgilendirme akabinde, uygulama çocuklarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Araştırma, sokakta çalış(tırıl)an çocuklar sorununa dikkat çekme adına önem arz etmektedir. Çocukların sosyo-demografik özelliklerinin, aile yapılarının, onları çalışmaya iten nedenlerin ve karşı karşıya kaldıkları risklerin neler olduğunun ortaya çıkarılması, bu soruna ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi bakımından önemlidir.

## **Araştırmanın Bulguları**

### ***Sosyo-demografik Özellikleri***

Batman kent merkezinde 129 katılımcı ile gerçekleştirilen anket verilerine göre sokakta çalış(tırıl)an çocukların %97,7'si erkek ve %2,3'ü kızlardan oluşmaktadır. Ülkemizde yapılan benzer çalışmalara (bkz. Atauz, 1998; Karatay, 1999; Altuntaş, 2014) da bakıldığında erkeklerin kızlara oranla sokakta çalış(tırıl)an çocuklar arasında daha baskın olduğu görülmektedir. Ailelerin kız çocuklarını sokakta çalıştırma noktasında erkeklere oranla daha temkinli-koruyucu davrandıkları ve toplumsal bir takım değerlerin bu noktada belirleyici olduğu görülmektedir. Toplumun büyük çoğunluğunun, kız çocuklarının sokaklarda çalıştırılmasına onay vermemesi, sokakta çalış(tırıl)an kız çocuğu sayısında belirleyici olmaktadır<sup>3</sup>.

Çocukların yaş dilimleri aralığına bakıldığında, %62,1'inin 11-14 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu grubu % 28,8 ile 15-17 yaş grubunun izlediği görülmektedir. 7-10 yaş grubunun evren içerisindeki

---

<sup>3</sup>Geçici koruma altında bulunan ve son zamanlarda Batman sokaklarında sıklıkla görülen sokakta çalış(tırıl)an Suriyeli çocuklar, bu çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

oranı ise % 9,3 olarak gerçekleşmiştir. Tüm bu veriler, sokakta çalış(tırıl)an çocukların çoğunluğunun ergenlik öncesi dönemde ve zorunlu eğitim çağında olan bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

**Tablo 1: Katılımcıların Eğitim Durumu**

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	3	2,3
İlköğretim	99	76,7
Ortaöğretim	21	16,3
Diğer(herhangi bir kademede okulu bırakanlar)	6	4,7
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük bir kısmı (% 93) okula devam etmektedir. Yani çocuklar günün bir kısmını okulda diğer bir kısmını ise sokaklarda çalışarak geçirmektedir. Okulu bırakanların oranı % 4,7 olarak tespit edilmiştir. Ekonomik yetersizlik, okula karşı isteksizlik ve arkadaş etkisi gibi etkenler, çocukların okulu bırakma nedenleri olarak sıralanmaktadır.

Aynı şekilde, bir eğitim kurumuna devam eden çocukların % 76,7'si ilköğretim düzeyinde olan okullara devam etmektedir. Geriye kalan % 16,3'ü de ortaöğretim kurumlarına devam eden çocuklardan oluşmaktadır. Veriler neticesinde Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük bir bölümü, okula devam ile sokakta çalışmayı bir arada yürütmektedir. Ancak yarı yıl ve yıl sonu tatilleri döneminde okulda geçirilen sürenin de sokaklarda geçirilen süreye eklendiği çocuklar tarafından ifade edilen bir başka gerçektir.

### ***Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri***

Sokakta çalış(tırıl)an çocukların ailelerine ilişkin verilere bakıldığında, ebeveynlerin %96,1'inin ikisinin de sağ ve beraber oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. İki de sağ ve ayrı olanların oranı %2,3'tür. Katılımcı çocuklardan sadece bir çocuğun annesi ve bir diğerinin ise babası vefat etmiştir. Bu verilere göre Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocuklar üzerine bir değerlendirme yapıldığında parçalanmış aile üzerinden bir durum tespiti yapmak zordur.

**Tablo 2: Katılımcı Ebeveynlerinin Eğitim Durumu**

Eğitim Düzeyi	Baba Eğitim Durumu		Anne Eğitim Durumu	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Okur yazar değil	24	18,6	52	40,3
Okuryazar	17	13,2	23	17,8
İlkokul/ortaokul	65	50,4	35	27,1
Lise	12	9,3	1	0,8
Lisans	4	3,1	1	0,8
Diğer(Bilmiyorum)	7	5,4	17	13,2
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Sokakta çalış(tır)ılan çocukların ebeveynlerin eğitim düzeyi bu araştırmada ele alınan bir diğer değişkendir. Tablo 2'deki verilere bakıldığında, ebeveyn eğitim düzeylerinin genel olarak düşük olduğu görülmektedir. Annelerin eğitim düzeyine bakıldığında % 40,3'ünün okur-yazar olmadığı, % 17,8'inin sadece okur-yazar olduğu, % 27,1'inin ilkokul ve ortaokul mezunu olduğu, %0,8'inin lise ve %0,8'inin lisans düzeyinde bir diplomaya sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılardan %13,2'si annesinin eğitim düzeyini bilmemekte ya da hatırlamamaktadır. Babaların eğitim düzeyi, annelerin eğitim düzeyine oranla daha yüksek görünse de genel anlamda babaların eğitim düzeyi de oldukça düşük çıkmıştır.

Bu çalışma kapsamında örneklem grubun büyük çoğunluğunun erkeklerden oluşmasından dolayı sokakta çalış(tır)ılan kız çocuklarının eğitimi ile ilgili önemli bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak araştırmacı tarafından Batman'da yapılan bir başka çalışmada ise eğitimin neredeyse tüm kademelerinde kadınların erkeklere oranla daha dezavantajlı konumda olduğu görülmektedir. Kadınların her kademede erkeklere oranla daha az eğitim görmesinin nedenleri arasında geçmiş dönemlerde özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde kız çocuklarının okutul(ma)masına dair takınılan geleneksel tavır büyük rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra geçmiş yıllarda Batman ve kırsalında, eğitim kurumlarındaki fiziki yetersizlikler (okul sayısının az oluşu, birleştirilmiş sınıflarda eğitim vb. gibi) öğretmen ihtiyacının istendik düzeyde karşılanamaması vb. gibi daha birçok nedenden dolayı okullaşma oranı düşük iken, eğitime son yıllarda yapılan yatırımlar sonrası kız çocuklarının okullaşma oranı giderek artmakta, kız ve erkek

çocuklarının okullaşma oranları arasındaki makas hızla daralmaktadır (Türk, 2016, s.107).

Bu verilerden, ebeveynlerin eğitim düzeyi ile çocukların çalışması arasında ilişki bulunduğu da ulaşılmaktadır. Çocukların bilinçli bir şekilde yetiştirilmemesi, sokakta çalışmalarından kaynaklı tehlike ve risklere dair öngörü eksikliği, ebeveynlerin eğitim düzeyinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Çocukların sokakta çalışmalarına neden olan bir diğer husus aile bireylerinin düzenli bir işinin olup olmamasıdır. Örneklem kapsamında görüşülen sokakta çalış(tırıl)an çocukların annelerinin büyük bir oranı (% 93,8) ev hanımıdır. Babalarının işlerinde ise durum pek farklı görülmektedir. Araştırma bulgularına göre sokakta çalış(tırıl)an çocukların babalarının büyük bir kısmı herhangi bir iş güvencesi olmayan, özel bir beceri gerektirmeyen “*enformel sektör*” içerisinde yer almaktadır.

**Tablo 3: Katılımcı Babalarının Mesleki Durumu**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Tüccar	1	0,8	Karton toplayıcı	1	0,8
Kapıcı	1	0,8	Kaynakçı	1	0,8
Ayakkabıcı	1	0,8	Kebapçı	1	0,8
Balıkçı	3	2,3	Lokantacı	2	1,6
Bekçi	2	1,6	Manav	3	2,3
Boyacı	1	0,8	Memur	3	2,3
Büfeci	1	0,8	Mermer ustası	1	0,8
Çaycı	4	3,1	Nakliyatçı	2	1,6
Çiftçi	4	3,1	Oyuncakçı	1	0,8
Çorapçı	1	0,8	Pazarıcı	1	0,8
Demirci	1	0,8	Saman satıcısı	3	2,3
El arabacı	1	0,8	Serbest	11	8,5
Emekli	1	0,8	Seyyar	10	7,8
Esnaf	5	3,9	Şoför	9	7,0
Geçici işçi	5	3,9	Tamirci	1	0,8
Güvenlikçi	2	1,6	Tpao geçici işçi	1	0,8
İnşaatçı	13	10,1	Diğer	31	24,1
			<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Babalarının iş kolları dağılımına bakıldığında % 75,9'unun ücretli bir işte çalıştığı görülmektedir. Ancak bu ücretli işlerin neredeyse tamamına yakını "marjinal sektör" içerisinde yer alan (boyacı, çorapçı, el arabacı, karton toplayıcı, pazarcı ...vb.) işlerden ibarettir. Düzenli gelir getiren bir işte çalışan baba sayısı ise oldukça düşüktür. Katılımcıların %22,5'nin babası işsiz ve 1 katılımcının babası mahkum diğerinin babası ise vefat etmiştir.

Hızlı göçler sonucu, kentlerde belirli istihdam özelliklerine sahip bir sektör anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sektör, kalkınma yazınında "marjinal sektör" veya "enformel sektör" diye adlandırılmaktadır (Tekeli, 1977, s.45). Bu sektör hızlı bir kentleşme sürecinin yaşandığı Batman'da da hayata tutunmak için birçok bireye geçici, güvencesiz ve düşük gelirli istihdam sağlayan alandır. Çocukları da sokakta çalışmaya sevk eden en önemli nedenlerden birisi de hiç kuşku yok ki, ebeveynlerinin sabit bir gelire sahip ol(a)maması veya sosyal güvence noktasında yaşadıkları sıkıntılardır. Sokakta çalış(tırıl)an çocukların % 22,5'inin babası işsiz ve geri kalan iki çocuktan birinin babası ölmüş biri ise mahkûmdur. Bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük çoğunluğunun düzenli bir geliri olmayan yoksul ailelerin üyesi olduğu, bu durumun çocukları sokağa iten temel neden olduğu söylenebilir.

**Tablo 4: Katılımcıların İkamet Ettiği Mahalle**

Oturduğu Mahalle	Frekans	Yüzde (%)	Oturduğu Mahalle	Frekans	Yüzde (%)
19 Mayıs	5	3,9	Hürriyet	8	6,2
Aydınlıkevler	6	4,7	İluh	4	3,1
Bağlar	5	3,9	Karşıyaka	8	6,2
Bahçelievler	1	0,8	Kısmet	1	0,8
Bayındır	1	0,8	Kültür	3	2,3
Cudi	8	6,2	Petrolkent	13	10,1
Cumhuriyet	2	1,6	Pınarbaşı	1	0,8
Çamlıca	14	10,9	Sağlık	5	3,9
Çamlıtepe	3	2,3	Seyitler	3	2,3
Çarşı	2	1,6	Şirinevler	1	0,8
Fatih	2	1,6	Yenimahalle	5	3,9
Gap	3	2,3	Yenişehir	2	1,6
Hilal	3	2,3	Yeşiltepe	7	5,4
Huzur	7	5,4	Cevapsız	6	4,7
			<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>



İçgöçlerin<sup>4</sup> etkisiyle hızlı bir kentleşme süreci yaşayan Batman'da, sokakta çalış(tırıl)an çocukların %82,2'si il merkezlerinde, %13,2'si ilçelerde ve %4,7'si ise köylerde doğmuştur. Çocukların ikamet ettikleri mahallelere bakıldığında; Çamlıca, Güneykent, Petrolkent, Hürriyet, Karşıyaka, İluh gibi mahallelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu mahalleler gecekondulaşmanın ilk örneklerini oluşturmaktadır. Kuzey yönünde kurulan mahallelere (Belde, Gültepe, Tılmerç gibi) göre güney yönündeki bu mahalleler sosyo-ekonomik göstergeler noktasında daha düşük düzeyde (Türk, 2016, s.123) ve kentsel yoksulluk görünürlüğünün en fazla olduğu mahallelerdir.

Bu mahallelerde yaşayan bireylerin büyük bir kısmı, asgari geçimini sağlayabilecek kaynaklara ulaşmada güçlük çeken -büyük oranda işsizlikle mücadele içinde ya da marjinal sektörde geçim olanakları sağlayan- sosyal güvenceleri yetersiz ve kentle bütünleşme noktasında sorun yaşayanlardan oluşmaktadır. Sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük bir kısmının bu mahallelerde oturuyor olması da tesadüfi değildir. Ebeveynleri ekonomik sıkıntılar yaşayan çocuklar, aynı durumu büyük ölçüde yaşamakta, kentsel yoksulluğu aileleriyle birlikte deneyimlemektedirler. Bu nedenle aile bütçesine katkı sağlamak adına kendi rızaları (% 82,2), aile yönlendirmesi veya özendirilmesiyle (% 17,2) ya da arkadaş etkisiyle (%0,8) sokakta çalışmaya başlamaktadırlar.

**Tablo 5: Katılımcıların Hane Halkı Sayısı**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
1-5	14	10,9
6-10	95	73,6
11 ve üzeri	20	15,5
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Araştırma bulgularına göre, sokakta çalış(tırıl)an çocukların %73,6'sının ailelerindeki kişi sayısı 6 ve 10 kişi arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler sokakta çalış(tırıl)an çocukların çok çocuklu ailelere mensup bireyler olduğunu göstermektedir.

<sup>4</sup>Araştırmanın yapıldığı kent merkezi her ne kadar içgöçlerle oluşmuş olsa da, örneklemin çocuklardan oluşmasından dolayı ebeveynlerinin nerelerden ve ne zaman bu kente göç ettiklerine dair sağlıklı bilgilere ulaşılamamış olup, bu gerekçeyle net rakamlar paylaşıl原因amamıştır.

**Tablo 6: Katılımcıların Ailelerindeki Toplam Çalışan Sayısı**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
1	15	11,6
2	44	34,1
3	36	27,9
4	22	17,1
5	12	9,3
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Araştırma bulgularına göre, sokakta çalış(tırıl)an çocukların hanelerindeki çalışan sayısına bakıldığında katılımcılardan %88,4'ünün hanesinde iki ve daha fazla birey çalışmaktadır.

Bu verilerden hareketle şunlar söylenebilir: Öncelikle ailedeki kişi sayısının fazla olması ve ebeveynlerin büyük bir kısmının nitelik gerektirmeyen ve düzensiz işlerde çalışıyor olması, bu ailelere mensup çocukların sokakta çalışmalarının en temel gerekçelerindedir. Böylesi ailelerde aile bütçesine katkı sağlayabilmek için ailenin hemen her bireyi çalışma zorunluluğu hissedebilmektedir. Çünkü hanedeki toplam üye sayısı arttıkça temel ihtiyaç listesi biraz daha kabarmakta ve işgücü arzı artmaktadır. Aile bütçesine çocuk yaşlarda katkı sağlamak bir nevi bu çocuklar için mecburiyet haline gelebilmektedir.

**Tablo 7: Katılımcı Hanelerinin Ortalama Aylık Geliri**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
750 lira ve altı	39	30,2	31,7
751-1500	65	50,4	52,8
1501-2500	9	7,0	7,3
2501-3000	8	6,2	6,5
3001 ve üstü	2	1,6	1,6
Cevapsız	6	4,7	-
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

Batman'da çocukların sokakta çalış(tırıl)ması ile ailenin aylık toplam geliri arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Aylık gelir durumu sorulurken aile içinde yaşayan tüm bireylerin ne kadar kazanç sağladığına ilişkin bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Nitekim ailelerin aylık toplam gelirlerine bakıldığında, yarısından fazlasının (% 52,8) 751 ile 1500 lira arasında bir gelire sahip olduğu, geri kalan % 31,7'sinin ise ortalama aylık gelirlerinin 750 lira ve altında olduğu beyan edilmiştir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus; örneklemin çocuklardan oluşmasından dolayı hane gelirine ilişkin net bilgilere ulaşılammış olma riskidir.

Açlık ve yoksulluk sınırlarına dair yapılan çalışmalara bakıldığında Memur-Sen Konfederasyonu'nun açlık-yoksulluk araştırmasında, 2019 Mayıs ayı için 4 kişilik bir ailenin sağlıklı,dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 2390 lira, Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 6532 lira olarak tespit edilmiştir (Memursen, 2019). Türk-İş ise aynı dönemde açlık sınırını 2123 lira, yoksulluk sınırını ise 6918 lira olarak tespit etmiştir (Türk-İş, 2019). Konfederasyonların yaptığı araştırmalarla bu araştırma verileri bir arada değerlendirildiğinde, sokakta çalış(tırıl)an çocukların çoğunluğunun açlık sınırı altında bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Türk (2016, ss. 118-119) tarafından daha önce yapılan bir araştırmada, Batman'da yaşayan bireylerin büyük bir çoğunluğu yoksulluk sınırındayken, yarısından fazlasının açlık sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Ancak toplumumuzda kazancını net rakamlarla ifade etmeme noktasındaki yaygın tutum ve örneklemin çocuklardan oluşması, aile gelirine ilişkin sağlıklı verilere ulaşmayı engellemektedir.

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların oturdukları evlerin çoğu düşük standartlarda gecekondü diye ifade edilen, bahçeli ya da bahçesiz müstakil evler ile sonradan eklenen katlarla apartmanlara dönüşen konutlardan oluşmaktadır. Çalışma verilerine göre, 2-3 katlı dairelerde (% 43,4) ve müstakil evlerde (% 41,9) oturanlar ağırlıktadır.

Oturulan konutlarda oda sayısının fazlalığı ve evlerin büyüklüğü dikkat çekmektedir. Bu durum sosyo- kültürel unsurlara dayandırarak açıklanabilir. % 26,4'ü iki odalı, % 46,5'i üç odalı ve % 17,8'i ise dört odalı bir evde oturmaktadır. Katılımcıların % 49,6'sı kiralık bir konutta oturduklarını beyan etmektedir. Kirada oturanların % 48,4'ü 100- 250 lira arasında ve % 43,8'i ise 250 ile 500 lira arasında bir ücret ödediklerini ifade etmektedir. Sosyal güvence durumuna bakıldığında ise % 71,1'inin genel sağlık sigortasından yararlandıkları görülmektedir. Bu durum çoğu çocuğun ebeveynlerinin güvencesiz işlerle geçimlerini sağladıklarının bir göstergesi olabilir. Nihai olarak, sokakta çalış(tırıl)an

çocukların büyük çoğunluğu, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, yoksulluğun egemen olduğu, kentin periferisi konumunda bulunan ve gecekondulu diye tanımlanan<sup>5</sup> mahallelerde ikamet ettikleri görülmektedir.

### ***Sokakta Çalışma Nedenleri ve Karşılaşılan Sorunlar***

Batman’da sokakta çalış(tırıl)ma nedenleri bakımından, hızlı bir kentleşme süreci, zorunlu göçlerin de etkisiyle artan kentsel yoksulluk ve ailelerin çocuklarını sokakta çalıştırmalarından doğan istismar ön plana çıkmaktadır. Kentte artan ihtiyaçlar sonrası çocukların işgücüne dâhil edilme “mecburiyeti” ya da “istismarı” göçlerden teşekkül bir kentte doğan bu çocukların çalışma nedenleriyle örtüşmektedir.

***Tablo 8: Katılımcıların Sokakta Çalışma Neden(ler)i***

<b>Değişken</b>	<b>Frekans</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Aileye katkı	65	50,4
Aile borcu ödeme	11	8,5
Okul harçlığı karşılama	38	29,5
Okumaya isteksizlik	3	2,3
Ailedekilerin çalış(a)maması	2	1,6
Hayat tecrübesi edinme	3	2,3
Diğer	7	5,4
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Yoksul ailelerde tek başına ebeveynlerin çalışması aile geçimini sağlamaya yetmediğinden, çocuklarının kazancına da ihtiyaç duyulabilmektedir. Buna göre, sokakta çalış(tırıl)an çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında büyük oranda ekonomik kaygılar (aileye katkı, aile borcunun ödenmesi gibi) temel motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Benzer bir neden ise ailedeki gelir güvencesizliğidir. Gelir güvencesizliğinden dolayı aileye yük olmak istemeyen çocuklar, okul harçlığını kazanabilmek (%29,5) için sokaklarda çalıştıklarını ifade etmektedir.

<sup>5</sup>Bu mahalleler aynı zamanda kentin yoksulluk haritasını oluşturan yerleşim yerleridir. Konu ile ilgili detaylı bilgiler için araştırmacının “Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği” adlı çalışmasına bakılabilir.

Katılımcılara iradi mi yoksa başkalarının yönlendirmesi veya özendirmesiyle mi çalıştıklarına dair sorulan soruya, aile bütçesine katkı sağlamak adına kendi rızasıyla (% 82,2) çalıştığını söyleyen büyük çoğunluğun yanında, aile yönlendirmesi veya özendirmesiyle (% 17,2) ya da arkadaş etkisiyle (% 0,8) sokakta çalıştığını söyleyen çocuklar da bulunmaktadır.

İster iradi ister de bir başkasının yönlendirmesi veya özendirmesiyle olsun, uluslararası bağlayıcı kararlar çerçevesinde bu durum hukuken bir suç olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu durum, çocukların aile bütçesine katkı sağlama amacıyla çalışmak istedikleri gerçeğinin de göz ardı edilmeden bağlayıcı kararlarla bir arada değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir konudur.

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar açısından önemli olan bir diğer durum ise çalışma yaşamında bulunan çocukların okula devam edip etmedikleri hususudur. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 138 Sayılı Kararı'na göre, iş hayatına başlama için minimum yaş konusunda zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan aşağı olmayacağı hükmüne bağlanmıştır.

Boidin'in (1995, s.18) belirttiği gibi, özellikle kentsel alanlarda çalışan çocuk, daha baştan onu çalışmaya zorlayan ekonomik ve ailesel yönlendirme ile öğrenme isteği ve gereksinim arasında ikilem yaşamaktadır. Böylece zaman içinde bu dayanılmaz durum, çocuğun tamamen okulu terk etmesine kadar uzanabilmektedir (akt. Altuntaş, 2014, s.47). Para kazanmanın ve aileye destek olmanın verdiği mutluluk, çocuklarda okul ile sokak arasında gitgellere neden olabilmektedir. Her ne kadar katılımcıların büyük bir bölümü okullarına devam ediyor olsalar da, sokakta geçirilen süre uzadıkça, çocukların ileriki yıllarda okula devam edip etmeyecekleri hususu önemli bir sorun olarak karşımızdadır.

Sokakta çalış(tırıl)an çocukların iş türüne bakıldığında, %16,3 ile mevsime göre değişen iş türlerinin ( kağıt mendil, yeşilnohut vb.) ön planda olduğu görülmektedir. Çocuklar, kışın kağıt mendil, yazın ise yöreye has yeşil nohut satışı yaptıklarını ifade etmiştir. Bu iş türünün yanında en çok karton toplayıcılığı yapılmaktadır. Ayrıca toptancılardan tüketiciler tarafından alınan malzemelerin taşınması için el arabacılığı ya

da bir diğer adıyla hamal arabacılığı<sup>6</sup> (Parin, 2012, s.451) en çok yapılan iş türlerindedir.

**Tablo 9: Katılımcıların İş Türleri**

İş Adı	Frekans	Yüzde (%)	İş Adı	Frekans	Yüzde (%)
Ayakabı	8	6,2	Mevsimlik işler	21	16,3
Boyacısı			(mendil,yeşil nohut vb.)		
Cam silici	4	3,1	Mısırcı	3	2,3
Çiğer satıcısı	2	1,6	Pazarcı	2	1,6
Çekirdekçi	10	7,8	Sigara satıcısı	6	4,7
Çorap satıcısı	4	3,1	Simitçi	9	7,0
El arabacı	15	11,6	Su satıcısı	11	8,5
Hurdacı	2	1,6	Tartıcı	7	5,4
Karton toplayıcı	19	14,7	Diğer	6	4,8
			(çakmak,aksesuar vb.)		
			<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Ayrıca su satıcılığı, simitçilik, boyacılık, karpuz çekirdeği satıcılığı gibi iş türleri de sokakta çalış(tırıl)an çocukların en çok rağbet ettikleri işlerdir. Sokakta çalış(tırıl)an çocukların yaptıkları işler büyük oranda beceri gerektirmemektedir. Fiziksel çaba gerektiren görece daha ağır işler, yaşı ilerlemiş çocuklar tarafından yapılmaktadır.

Tüm bu iş türleri bir arada değerlendirildiğinde, işlerin niteliği tehlikeli gibi görünmezse de, çocukların sokakta çalışmak durumunda olmaları başlı başına tehlike ve riskleri içinde barındıran bir gerçektir.

**Tablo 10: Katılımcıların Çalışmaya Başlama Yaşı**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
9 yaş ve altı	42	32,6
10-12	61	47,3
13-15	26	20,2
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 138 Sayılı Kararı, iş hayatına başlama için minimum yaş konusunda zorunlu okul eğitiminin

<sup>6</sup>Van'da enformel bir iş kolu olan hamal arabacılık için Parin (2012) tarafından yapılan "Kent ve Çocuk: Nakliyecilik/Hamallık Yapan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmada konuya ilişkin detaylı bilgilere ulaşılabilir.

tamamlandığı yaştan aşağı olmayacağını hükmüne rağmen, Tablo'daki verilere bakıldığında sokakta çalış(tırıl)an çocukların üçte biri (% 32,6) 9 yaş ve altında çalışmaya başladığını ifade etmektedir. Çalışmaya başlama yaşı itibarıyla en yüksek oran % 47,3 ile 10-12 yaş aralığındaki çocuklardan oluşmaktadır. Son olarak 13-15 yaş aralığındaki çocukların oranı ise % 20,2'dir.

Erken yaşta çalışmaya başlamanın çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz etkileme ihtimali, bir takım düzenlemeleri zorunlu kılmakta ve çalışmaya başlama yaşına ilişkin pek çok ülkede hukuki düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak gerek ülkemizde gerekse dünyanın birçok yerinde medya aracılığıyla aktarılan görüntülere bakıldığında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve diğer kuruluşların aldıkları kararların altına atılan imzalar, taraf ülkeleri bağlayıcı olsa da bu kararların sahada çok fazla uygulanamadığı gözlemlenebilir.

**Tablo 11: Katılımcıların Günlük Ortalama Kazancı**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
10 lira ve altı	41	31,8
11-20	59	45,7
21-30	19	14,7
31-40	5	3,9
41-50	3	2,3
51-60	1	0,8
61 ve üstü	1	0,8
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Yukarıda da ifade edildiği üzere katılımcılar, aile bütçesine katkı sağlamak için, kendi rızaları (% 82,2), aile yönlendirmesi veya özendirilmesiyle (% 17,2) ya da arkadaş etkisiyle (% 0,8) sokakta çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmada, sokakta çalış(tırıl)an çocukların % 77,5 gibi büyük bir oranı günlük 20 lira ve altında bir kazanç elde ettiğini paylaşmıştır. Günlük 50 lira ve üzeri kazancı olanların oranı ise % 1,6'dır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere zaten çalışmalarını yasal olmayan bu çocukların çoğu gündelik yaşamlarının (okulda geçirilen süre dışında) büyük bir kısmını sokakta çalışarak (ortalama 5-6 saat) geçirdikleri halde elde ettikleri kazançlarının asgari ücretin altında ve düzensiz bir gelir olduğu görülmektedir.

**Tablo12: Katılımcıların Sokaktaki Kazancını Aileleriyle Paylaşımı Durumu**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Tamamını	72	55,8
Bir kısmını	42	32,6
Şahsi birikim	11	8,5
Diğer	4	3,1
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar, aile bütçesine katkı sağlamak üzere kazançlarının büyük bölümünü ebeveynleriyle paylaşmaktadır. Buna göre kazancının tamamını ebeveynleriyle paylaşan çocukların oranı % 55,8'dir. Kazancının bir kısmını ebeveynleri bir kısmını ise bireysel ihtiyaçları için kullanan çocukların oranı ise % 32,6'dır. Bu oranlara bakıldığında sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük bir kısmının kazançlarını ebeveynleriyle paylaşarak bu şekilde aile bütçesine katkı sağlamaktadır.

**Tablo 13: Katılımcıların Sokakta Çalışma Memnuniyeti**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Evet	96	74,4
Hayır	33	25,6
<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>100</b>

Araştırmada çocukların sokakta çalışma memnuniyetiyle ilgili görüşleri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Buna göre, Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocukların % 74,4'ü sokakta çalışmaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Aile bütçesine katkı sağlıyor olmanın verdiği mutluluk sokakta çalışma memnuniyetinin en önemli gerekçesini oluşturmaktadır. Batman'da sokakta çalış(tırıl)an çocukların % 25,6'sı ise sokakta çalışmaktan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Bu çalışmanın odak noktalarından biri de çocukların sokakta karşılaştıkları tehlike ve risklere değinmektir. Buna göre, katılımcılardan sokakta çalışmaktan memnun olmayanların % 54,5'i memnun olmama gerekçesi olarak, sokakta var olan tehlike ve riskleri (suça bulaşma, istismara uğrama vb gibi nedenler) belirtmektedir.

Çocuklar, sokakta çalışmalarından dolayı suça maruz kalabilmekte ve suç eğilimi geliştirebilmektedir. Bu çocuklar, bir takım kişi, çete ve



gruplar tarafından kapkaç ve gasp gibi işlerde de kullanılabilir (Güngör, 2008, ss.28-29).

**Tablo 14: Sokakta Çalışmaktan Memnun Olmama Nedeni?**

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Maddi getirisinin az olması	10	30,3
İnsanların hor görüyor olması	5	15,2
Tehlikeli ve riskli olması (suça bulaşma, istismara uğrama, madde bağımlılığı gibi nedenler)	18	54,5
<b>Toplam</b>	<b>33</b>	<b>100</b>

Çocukların yaptığı işlerin niteliğine bakıldığında, tehlikeli olmayan işler gibi görülse de, sokakta geçirdikleri süre uzadıkça yeni ilişki ağları içine girdikleri, başta sigara olmak üzere bir takım uçuşucu madde bağımlılıklarına doğru sürüklenebildikleri, akranlarının etkisiyle suça bulaşma ve istismara uğrama ihtimalleriyle karşı karşıya olduklarını beyan etmişlerdir. Sokakta çalış(tırıl)an çocukları bekleyen bu tehlikelerin her biri tek tek irdelenmesi gereken konulardır.

Sokakta çalışmaktan memnun olmayan çocukların %30,3'lük kısmı ise getirisinin az olmasını gerekçe olarak göstermektedir. Getirilerinin az olduğu bazı zamanlarda, çocuklar satıcı mıyorsa dilenci mi olduklarını karıştırabilmekte, yükledikleri ağır sorumluluk gereği dilencilerle benzer davranış kalıpları sergileyebilmektedirler. Bu risk dahi sokakta çalış(tırıl)manın hangi boyutlara evrilebileceğinin açık göstergelerindedir. Son olarak bir sosyal dışlanma biçimi olan hor görülme hissi de çocukların sokaklarda çalışma memnuniyetsizliklerinden birini oluşturmaktadır.

## Sonuç ve Öneriler

Batman'da "Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar"ın neredeyse tamamı ebeveynleriyle bir arada yaşayan ve akşam evlerine dönen çocuklardır. Ancak zorunlu eğitim çağında olan bu çocuklar, sokaklarda geçirdikleri zaman uzayıp sokağın karanlık yönleriyle hemhal oldukça, sokağı mesken edinmiş, çoğunlukla madde bağımlısı olan ve aile desteği olmayan "sokağın çocukları" olmaya aday birer birey olma riski taşımaktadır. Bugün maalesef "bir zamanların güvenli sokağı, artık

kontROLSÜZ ve zararlı güç odaklarının kontrolü altına girmiştir. Eskiden, *mahalle* ortamı sosyal hayatın canlı ve güvenli bir mekânı iken bugün tehlikeli ve korkutucu bir niteliğe bürünmüştür” (Şener ve Serdar, 2015, s.116). Eğitimin hangi kademesinde olursa olsun, sokakta çalış(tırıl)an çocukların büyük bir kısmının okula devam ediyor olması büyük bir önem arz etmektedir. Ancak sokakta geçirilen süre arttıkça ve maddi kazanç elde etmenin verdiği hazzın etkisiyle çocukların okulu önemsememe ya da terk etme eğilimleri artabilmektedir.

Sokakta çocukları bekleyen tüm risklere rağmen, çocukların büyük bir kısmı ( %74,4) sokakta çalış(tırıl)mayı olumlayan bir tavır sergilemektedir. Aile bütçesine katkı sağlayarak yoksulluk sarmalından kurtuluşta bir halka olduklarına olan inanç, yaptıkları işleri bir övünç kaynağı olarak görmelerini sağlamaktadır. Erken yaşlarda çalışma hayatını deneyimleyen bu çocuklar için şartlar değişmediği sürece, yoksulluk, kısır döngüye dönüş(ebil)mektedir. Bu sonuçlar araştırmanın temel varsayımını da doğrulamaktadır.

Sokaktaki çocuklar olgusunu salt ekonomik ve/veya kültürel değişkenlerle açıklamak olanaksızdır. Bu olgu birey, aile, grup ve topluluk/toplum düzeyindeki faktörlerin bir bileşenidir. Bu nedenle çözüm stratejisi kapsamlı ve çok boyutlu olmak zorundadır (Acar, 2010, s.8). Ayrıca bu olgudan kaynaklanan sorunların çözümüne katkı sağlaması amacıyla yapılacak çalışmaların da çocuk eksenli olmasından önce ebeveyn eksenli olması daha büyük fayda sağlayabilir (Alacan, 2010, s.144).

Çalışma verilerinden hareketle sokakta çalış(tırıl)an çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik durumu oldukça düşüktür. Sosyo-ekonomik durumu düşük olan bu ailelerin çocuk emeği noktasında fazla hassasiyet göstermedikleri görülmektedir. Ancak gittikçe kronikleşmeye başlayan bu sorunun çözümü için aileleri suçlayıcı bir yaklaşım yerine, mevcut sorunların tespiti ve bu ailelerin ekonomik ve sosyal bakımdan kentle bütünleşme olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Sokaktan çekilmeye çalışılan bu çocuklara bakmakla yükümlü olan ebeveynlerine istihdam olanakları yaratılarak formel sektörlerde çalışma imkanları geliştirilmelidir. “Çocuğun yüksek yararı” bağlamında “en az zararlı olan çözüm” yolları aranmalıdır. Yani çocuğu sokaklardan çekerken,

çocuk ve çocuğun katkı sağladığı ailenin daha da yoksullaşmayacağı bir denklem oluşturulabilmelidir.

Unutulmamalıdır ki, akranlarıyla oyunlar oynayarak sosyalleşme sürecinde olan bu çocuklar, çok erken yaşlarda sokakları mesken tutmaktadır. Hayatın omuzlarına yüklediği ağır yük onları yaşından daha büyükmüş gibi bir hisse kapılmaya ve ona göre roller üstlenmeye zorlayabilmektedir. Her ne kadar geleneksel anlamda bir takım kültürel kodlarla, aile bireylerinin bütçeye birlikte katkı sunmaları olumlu karşılanıp çocuklar için sokakta çalışmak bir hayat tecrübesi olarak adlandırılrsa da çocuklar bu deneyimleme sürecinde her türlü tehlikeyi içinde barındıran sokaklarda muhtemel suç örgütlerine dahil olma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu açıdan başta aile ilişkilerindeki süreklilik, bir takım kültürel kodların değişimi ve kurumlar düzeyinde çocukların korunmasına yönelik uluslararası sözleşmelerin uygulanmasıyla beraber bu riskler azaltılabilir. Son dönemlerde uygulanan kamu politikalarıyla sorunun çözümüne katkı sağlanmak istenmesine rağmen henüz istendik bir düzeye gelinememesinin üzerinde ehemmiyetle durulması gerekmektedir. Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar ancak bu perspektifle sokakları mesken tutmak yerine ev, okul ve akranlar üçgeninde sosyalleşme süreçlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilir. Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar için belediye, halk eğitim, emniyet, Aile Sosyal Politikalar il müdürlükleri, İş-kur gibi kurumların eşgüdümüyle oluşturulabilecek proje/programlar dahilinde (teşvik mahiyetinde bir ücret verilerek) mesleki bilgilerle donatılabilecekleri alternatif çalışmalarla kalıcı çözümler üretilebilir.

Son olarak Batman'da henüz yeni olan sokakta çalış(tırıl)an çocuklar gerçeği karşısında ciddi önlemler alınmadığı takdirde, kentte henüz örneğine rastlanmayan *sokak çocuğu veya sokak çocukları* gerçeğiyle karşı karşıya kalınma riski gözden kaçırılmamalıdır. Bu sorumluluk başta sokakta çalış(tırıl)an çocukların aileleri olmak üzere kamu kurum/kuruluş temsilcileri ve bu kentte yaşayan her bireye aittir. Sokakta çalış(tırıl)an çocukların "*sokağın çocukları*" haline dönüşmemesi için çaba sarf edilmesi aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun yerine getirilmemesi yeni sorunların doğuşuna sebebiyet vereceğinden, konunun üzerinde detaylı bir şekilde durulması gerekmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Children Working/Worked in The Street in  
Batman and Risk They Face**

\*

Emrullah Türk  
*Batman University*

The phenomenon of street children who work by force, one of the problems that are faced by many cities, including metropolitan centers primarily in Turkey. Some children who lack the support of their parents live or work on the streets for reasons such as migration and poverty. In general, such children, defined as child laborers and street children are often found in underdeveloped and developing countries where income distribution is unfair. However, the exact number of these children is not known.

Turkey, beginning from 1950s onwards, has witnessed a huge internal migration wave from rural to urban areas. After a certain point this migration exceed the absorption capacity of urban centers in terms of employment opportunities so urban poverty dramatically increased. Urban poverty has led to an increase in the number of workers working in the informal sector on the one hand and a rapid increase in the number of children working/worked on the streets. In Turkey's all cities, mainly in metropolitan centers, including, in justice in income distribution, regional disparities, which amounted to forced recruitment, such as increasing urban poverty for many reasons, in different views, and the rate has been transformed into a recurring frame. The fact that the children who working/worked on the streets is also part of this photo frame.

Batman is a city in which the number of children working/worked on the streets has increased and become a problem with the urbanization of the immigrants starting from the 1950s. Children working/worked on the streets in Batman generally work at different points in the city to contribute to the family budget. When the job preferences of the children are analyzed, it is seen that the jobs that change according to the season

(gum, tissue paper, green chickpeas, etc.) and the local (sale of watermelon seed, wheelbarrow for the transportation of the materials purchased from wholesalers) come to the fore. In addition to these works, cardboard collecting is one of the most common. In addition, water sales, bagel, painting jobs are among the most popular jobs for children working/worked in the street.

Compared to child workers working in a fixed workplace, the risk that children working/worked on the streets do not have a fixed workplace may pose certain risks. For example; As the working time of the children increases in the streets, their ties with the family decrease, and the new relationship networks established in this process may expose children who work in the streets to a number of volatile and drug addictions, especially cigarettes. Such addictions can cause neurological and psychiatric effects as well as social problems in individuals. In addition, these children, who are vulnerable on a street or avenue, can commit violence or may be exposed to violence in a verbal discussion at any moment. The scenes in which children face drivers in physical violence in the traffic light environment are witnessed every day.

Regardless of the level of education, it is of great importance that most of the children who are working/worked in the streets attend school. However, as the time spent on the street increases and the pleasure of earning financial gain, children's tendency to ignore or drop out of the school may increase.

Despite all the risks awaiting children on the street, the majority of children (74.4%) have a positive attitude towards working/worked on the streets. The belief that they are a hoop in the emancipation of poverty by contributing to the family budget enables them to see their work as a source of pride. As long as the conditions for these children who experience working life at an early age do not change, poverty can become a vicious circle. Therefore, these results confirm the assumption that *"the main reason for working in the street during childhood is precarious work and the low income level of the family they belong to"*.

Based on the research data, the socio-economic status of the families of children who working/worked on the streets is quite low. It is seen that these families with low socio-economic status do not show much sensitivity in terms of child rights. However, in order to solve this prob-

lem which is becoming increasingly chronic, it is necessary to identify the existing problems and to increase the economic and social opportunities of these families instead of accusing the families. Employment opportunities should be created for their parents who are caring for these children who are trying to get out of the street. In the context of "high advantage of the child", "the least harmful solution" should be sought. In other words, when drawing the child off the streets, an equation should be created in which the child and the family that the child contributes to will not become impoverished.

Although it is traditionally known as a cultural experience that family members contribute to the budget together and it is named as life experience that children work on the street, children face the risk of being involved in possible criminal organizations in the streets that contain all kinds of danger in this experience. In this respect, these risks can be reduced with the continuity of family relations, the change of certain cultural codes and the implementation of international conventions for the protection of children at institutional level. Although it is desirable to contribute to the solution of the problem with the public policies implemented recently, it has to be importantly emphasized that it has not reached a desired level yet. Children working/worked in the streets can only maintain their socialization processes in a triangle of houses, schools and peers instead of keeping the streets inhabited.

For children who work in the streets, permanent solutions can be produced by alternative works in which they can be equipped with professional information (by giving a fee in the form of incentives) within the projects / programs that can be established with the coordination of institutions such as Municipality, Public Education, Police Headquarter, Family and Social Policies Provincial Directorates and Employment agency.

Ultimately, the risk of these children becoming into street children increases over time if measures are not taken for children working on the streets that are rarely seen for now in Batman. This responsibility belongs to the authorities of public institutions, especially the families of children working/worked on the streets, and to every individual living in this city. It is also a social responsibility to make efforts to ensure that children working on the streets do not become "*children of the street*".

## Kaynakça / References

- Acar, H. (Haz.) (2010), *Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik hizmet modelinin ve il eylem planlarının değerlendirilmesi Raporu*, SHÇEK Genel Müdürlüğü-UNICEF Türkiye, Ankara.
- Adıgüzel, Y. (2016), *Göç Sosyolojisi*, 1. Baskı, İstanbul:Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alacahan, O. (2010), Çocukunu sokakta çalıştıran ailelerin sosyo-ekonomik profili,tutum ve beklentileri. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59, 133-147.
- Altuntaş, B. (2014), *Mendile, simite, boyaya, çöpe... Ankara sokaklarında çalışan çocuklar*, 2. Baskı,İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atauz, S. (1998). Dünya kentlerinin yeni olgusu: Sokak çocukları, *Birikim Dergisi*, 116, 68-78.
- Bilgin, R. (2012). Sokakta çalış(tırıl)an çocukları bekleyen risk ve tehlikeler: Diyarbakır örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 79-96.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2016, 17, 67-91.
- Develi, S. E. (2017). 21. yüzyılda göç olgusu: Uluslararası göç teorilerinin ekonomi politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel sayısı), 1343-1353.
- Duyar, İ. ve Özener, B. (2003). *Çocuk işçiler, çarpık gelişen bedenler*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Güneş, S. ve Kalaycı, A. R. (2004). *Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar: tespitler ve çözüm önerileri*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 09.11.2018 tarihinde <http://www.aile.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Güngör, M. (2008), Evrensel bir sorun olarak çocuk suçluluğu ve sokakta çalış(tırıl)an ve yaşayan çocuklar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 25-43.
- ILO (2013). *Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012*, Geneva. 09.11.2018 tarihinde [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_norm/---ipecc/documents/publication/wcms\\_221513.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_221513.pdf) adresinden erişilmiştir.

- ILO (2018). *Çocuk işçiliği*. 09.11.2018 tarihinde <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm> adresinden erişilmiştir.
- İlik, B. ve Türkmen, Z. (1994). *Sokaklarda çalışan ve Ankara sokaklarında çalışan çocuklar merkezine kaydı olan çocukların çalışma yaşamlarına ilişkin bir inceleme*. Ankara: ILO/IPEC.
- Karataş, A. vd. (1994). Antalya sokaklarında çalışan çocuklar üzerine bir araştırma. *Dördüncü Ulusal Sosyal Hizmet Konferansı Bildiriler 3*, 26-28 Mayıs, Ankara.
- Karatay, A. (1999). Beyoğlu bölgesinde çalışan çocuklar ve aileleri. S. Sayita, M. Ruhi Şirin, 1. *İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı*, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı.
- Kömürcü, B. ve Avşar N. N. (2016). Kentsel bir sorun alanı olarak sokakta çalış(tırıl)an- çalıştırılan çocuklar: Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 971-994.
- Kuçur, F. (2016). Sosyo-ekonomik bir sorun olarak sokakta çalış(tırıl)an çocuklar. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 55-66.
- Memur-Sen (2019). *Memur-Sen açlık ve yoksulluk rakamları açıklandı*. 09.06.2019 tarihinde <http://www.memursen.org.tr/aclik-yoksulluk-rakamlari-aciklandi> adresinden erişilmiştir.
- Parin, S. (2012). Kent ve çocuk: Nakliyecilik/hamallık yapan çocuklar üzerine bir araştırma. (Ed. K. Alver), *Kent Sosyolojisi İçinde* (ss.447-459), Ankara: Hece Yayınları.
- Şener, S. ve Serdar, M. (2015). Sokak çocukları problemi ve bu probleme yönelik uygulanan politikalar: Türkiye – Hindistan örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 104-117
- Şişman, Y. (2006). Sokakta çalış(tırıl)an çocukların yaşam koşulları ve gelecek beklentileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 251-275
- Tekeli, İ. (1977). *Bağımlı kentleşme*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- TimeTurk (2018). Dünya üzerinde 152 milyon çocuk işçi var. Time Turk 02.12.2018 tarihinde <https://www.timeturk.com/dunya-uzerinde-152-milyon-cocuk-isci-var/haber-912453> adresinden erişilmiştir.
- Türk, E. (2016). *Hızlı kentleşme sürecinin toplumsal yapıya etkileri: Batman örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.



Türk-İş (2019). *Mayıs 2019 açlık ve yoksulluk sınırı*. 09.06.2019 tarihinde <http://www.turkis.org.tr/mayis-2019-aclik-ve-yoksulluk-siniri-d236748> adresinden erişilmiştir.

UNICEF (2006). *Önce çocuklar: Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklar*. 03.12.2018 tarihinde [https://www.unicef.org/turkey/dn\\_2006/\\_cp43.html](https://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html) adresinden erişilmiştir.

Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Türk, E. (2019). Batman'da Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar ve karşı karşıya oldukları riskler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1126-1158. DOI: 10.26466/opus.580524

## Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.595849

\*

Özlem Altunsu Sönmez\*

\* Dr. Öğr.Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Selçuklu/ Konya / Türkiye  
E-Posta: [ozlemaltunsu@gmail.com](mailto:ozlemaltunsu@gmail.com) ORCID: [0000-0002-6553-5351](https://orcid.org/0000-0002-6553-5351)

### Öz

Gelin-kaynana çatışması, esas olarak, ataerkil ailedeki kadınların, kadına verilen konumu paylaşamamasından kaynaklanmaktadır. Bu çatışmayı sadece iki kadını ilgilendiren bir sorunmuş gibi ele alarak, basit bir kıskançlık olarak tanımlamak ve sorunu ataerkil toplumlarda erkek üzerinden kazanılan güç ilişkilerinden ayrı düşünmek oldukça sığ bir bakış açısı olur. Çatışmanın nesnesi erkek olarak görünse de sorunun temeli ailedeki bu güç ilişkilerinde aranmalıdır. Ayrıca bu çatışma, erkeği ve sonrasında tüm aileyi ilgilendiren bir duruma gelerek evliliklerin sonlanmasına bile neden olabilmektedir. Gelin-kaynana çatışmasını derinlemesine anlayabilmek amacı ile bu nitel araştırma Konya’da ikamet eden 119 evli kadın ile Eylül-Kasım 2018 tarihleri arasında görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların tamamı “gelin” olarak ele alınmış ve kayınvaldeleri ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada, demografik sorular, kayınvaldeleri ile ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar, onların varsa sevdikleri ve sevmedikleri özelliklerinin neler olduğu ve böyle bir çatışmanın varlığı ve sebepleri konusunda ne düşündükleri hakkında sorular sorulmuştur. Ayrıca gelin-kaynana arasındaki ilişkinin değişip değişmediğini tespit etmek amacı ile kadınlar üç kuşağa ayrılarak incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğu gelin-kaynana ilişkilerini kötü olarak tanımlamaktadır. Bu durum en çok ikinci kuşakta görülmektedir. Birinci kuşak (en yaşlı kuşak) en fazla itaat eden kuşak iken ilişkilerin nispeten iyi olduğu kuşak ise üçüncü kuşak olmuştur. Gelinlerin kayınvaldeler karşısında güç kazanmaya başladığı bu çalışmanın bir diğer bulgusudur. Sorunun temeli olarak en çok “aynı evde yaşamak” ve “kayınvaldelerin her şeye karışması” belirtilmiştir. Kayınvaldelerin sevilmeyen özellikleri sevilenlerden çok daha fazladır ve “her şeye karışan” ve “cimri olan” kayınvalide özellikleri sevilmeyen tam tersi ise sevilen özelliklerin belirleyicisidir.

**Anahtar Kelimeler:** Gelin-Kaynana, Çatışma, İktidar İlişkileri

<sup>1</sup> Bu çalışma 13-15 Haziran 2019 tarihleri arasında Ankara’da gerçekleşen VI. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar Sempozyumu’da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

## A Sociological Analysis on the Daughter in Law- Mother-in-Law Conflict

\*

### Abstract

*The struggle between daughter-in-law and mother-in-law is fundamentally the inability of sharing the position given to the women in the patriarchal family. Considering this struggle is only between these two women and defining it as a simple jealousy and separating it from the power relationships in patriarchal societies, would be a very shallow view point. Even if the object of the struggle is a man, the solution of the struggle could only be found in these power relationships in the family. This struggle, even could become object of interest for all family members and even can cause the end of the marriages. This qualitative study to understand and analyze the daughter-mother in law struggle has been done by making in-depth interviews with 119 married women living in Konya between September-November 2018. All the participants were defined and analyzed by being a "daughter-in-law" and their relationship with their mother-in-laws. In this study, demographic questions, their experiences of the problems with their mother-in-laws, hated and liked characteristics of their mother-in-laws, and their views about the struggle between daughter-mother-in-law were asked. In addition, three generations of women were analyzed to understand if the relationship has been changed. According to the research results, most of the women define their daughter-mother-in-law relationship as "bad". This situation is most seen in the second generation. While the first generation (the oldest generation) is the most subservient while the third generation relatively have a better relationship with their mother-in-laws. Another conclusion is that daughter-in-laws have started to gain power against mother-in-laws. As the core of the problem "living in the same house" and the "intervening of the mother-in-law in to everything" were mentioned by the participants. The hated properties of mother-in-laws are far greater than liked properties. "Intervening to everything" and "closefisted" properties of mother-in-laws are determinants of hated properties their reverse are determinant of liked properties.*

**Keywords:** Daughter-in-Law Mother-in-Law, Conflict, Power Relationships

## Giriş

Gelin kaynana çatışması tüm dünyada görülen ve oldukça eskilere dayanan bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve ilk örneğini Yunan mitolojisinde tanrıça Afrodite ile gelini Psike arasındaki ilişki de göstermektedir. Sonrasında ise en eğitimlisinden eğitimsizine, kentlisinden köylüsüne, en hoşgörülüsünden en tahammülsüzüne kadar neredeyse kayınvalidesi ile problem yaşamayan geline rastlanılmamaktadır. Bu sorun bazen hem gelin hem kaynanadan kaynaklı olabildiği gibi bazen de yalnızca birinden kaynaklı olabilmektedir. Gelin ve kaynana; sonradan gelinin aileye katılımı ile gerçekleşen bir akrabalık ve aslında oldukça yakın bir akrabalık biçimini içermektedir. Ana-kız gibi olmak üzere kurgulanan bu ilişki beraberinde birçok sorunu da getirmiş ve gelin-kaynana çatışmasına dönüşecek boyuta kadar da ilerlemiştir. Bu çatışmayı yaratan, aslında iki kadının bir erkek üzerinden gelişen akrabalık ilişkilerindeki iktidar mücadelesi olabilmektedir. Ataerki dünyada şekillen bu güç ilişkisi, kadınların erkek üzerinden iktidar kazanmalarına sebep olmaktadır. Bu noktada, kaynana iktidarını kaybetmemek ya da hemen devretmemek üzerine direnç gösterirken gelinler ise yeni gelen ve genç olmanın dinamizmi ile ve çoğunlukla da çocuk sahibi özellikle de erkek çocuk sahibi olarak kazandıkları ve aslında eşleri üzerinden elde ettikleri bu gücü daha da pekiştirerek direnç gösterirler. Toplumsal yaşamda kadınlar konumlarını; önce babaları, sonra kocaları ve en sonunda da erkek çocukları üzerinden elde etmektedirler. Bu nedenle gelin kaynana çatışmasının en önemli nedenini aslında ataerki sistemde yaşanan iktidar çatışmasında ve kadınların konumlarında aramak gereklidir.

Evlenmek bir kadın için bir başka aileye gelin gitmek, onların soyadlarını taşımak, nüfuslarına geçmek gibi anlamlar taşıdığı için önceleri gelin kaynana arası ilişkilerde kaynanalar güçlü olan taraftır. Ancak değişen koşullar, birlikte yaşamının azalması, evliliklerin görücü usulü ile ya da daha çok kaynana seçimi ile yapılmasının azalması, gelinlerin çalışıyor olması gibi nedenler ve oğlunu ve özellikle torunlarını daha çok görebilmek için gelinle iyi geçinme çabası halinde olma artık kayınvalidelerin güç kaybettiğinin göstergesidir. Bu nedenle “zaman gelinlerin zamanı” gibi tanımlamalarda bulunmak mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda gelin

kaynana çatışmasının neden var olduğu, kimden kaynaklandığı ya da aralarındaki çatışmanın nedenleri ve boyutunu ortaya koyabilmek bu çalışmanın öncelikli amacını oluştururken; değişim ve dönüşümlerin tespiti içinde kuşaklar arası değerlendirmeler yapmak gerekli görülmüştür.

### **Gelin Kaynana İlişkisi**

Ailenin kısaca akrabalık bağlarıyla doğrudan birbirine bağlanmış olan ve yetişkin üyelerinin, çocukların bakımından sorumlu olduğu bir grup insandan oluştuğunu söyleyebilmek mümkündür. Akrabalık bağları evlilik veya kan bağları yoluyla (anneler, babalar, çocuklar, büyük anne ve babalar gibi) oluşturulmuştur (Giddens, 2010, s.148). Ülkemizde evlilik yoluyla edinilen bu akrabalık ilişkileri oldukça önemlidir. Ataerkil toplumların bir gerekliliği olarak ortaya çıkan evlilik, kadınlar içinse daha derin anlamlar içermektedir. Çünkü kadının konumu erkeğin toplumsal sınıfına göre belirlenmekte ve kadın bunun üzerinden bir kimlik kazanabilmektedir. Kadının bu yeni soy grubunda kabul görebilmesi, onun öncelikle kayınvalidesi ile olan uyumlu ilişkisi ile ilgilidir (Kaya, 2019, s.185). Ayrıca, toplumsal normlar cinsiyet rolleri ile de beslenir ve bireysel deneyimlerle de beraber kadınların evlilik ile edindiği rollerin anlamlarını etkiler hale gelir. Bu da kendini çoğunlukla aile içi ilişkilerde gösterirken özel olarak da gelin-kayınvalide, damat-kayınpeder, kayınbirader-damat veya gelin-görümce gibi ilişkileri etkilemektedir (Demir ve Nam, 2019, s.69). Gelinler kendi eşleri ve onların ailesi ile evlilik yolu ile kurdukları bu ilişkide; bazen kaynanalar tarafından sonradan gelip oğulları ile ilişkilerini bozan, otoritelerini sarsan kişiler olarak da görülebilmektedirler.

Türk aile yapısı artık daha çok çekirdek aile olarak görülse de aslında akrabalık ilişkilerinin yoğun olarak yaşanması sonucunda bağların kopmadığı ve geniş aile özelliklerinin de beraberinde görülebildiği bilinmektedir. Evlenirken gençlere “sadece eşinle değil ailesi ile de evleniyorsun” gibi öğütler de verilir. Bu nedenle sadece eşlerin değil ailelerin de anlaşması oldukça önemli hale gelir. Hatta bu ilişki içinde eşlerin ailesi ile iyi geçinmek belirleyici bir unsur olur. Bu nedenle gelinler için eşlerinin anneleri ile olan ilişkileri çok daha önemli bir hal almaktadır. Delaney (2018, s.219) bu durumu ailedeki sorunların genellikle gelin-kaynana anlaşmazlığına bağlı olarak ortaya çıkması ile ifade eder. Anne-oğul arasındaki

güçlü bağ yeni gelinle zayıflayabilmekte ve birtakım kıskançlıklara sebep de olabilmektedir. Yeni gelin bir yandan kayınvalidenin iş yükünü hafifleterek gezmesi, oturmasına imkân vererek yaşlılığın nimetlerinden yararlanmasını sağlarken bazen de oğlu üzerindeki kontrolü kaybetme korkusuna sebebiyet verebilmektedir.

Evlilik Türkiye’de geleneksel ailenin devamlılığı için de bir ön koşuldur ve bu koşul ataerkil sistemin devamlılığını da sağlamaktadır. Geleneksel yapıdaki anne-baba-çocuk arasındaki bağlar çok kuvvetlidir ve erkeğin bu sadakatinin öncelikle anne-baba ve çocuklarına karşı olması beklenir (White, 1999, s.65). Bu noktada gelinler ikincil bir konumda kalmakta ve kadın bu bağlamda ataerkil kodlar içinde ikincil yerini korumaya devam etmektedir.

Ülkemizde halen kayınvalidelerin geleneksel bir biçimde görücü usulü ile kız istemeye gitmesi giderek azalmakla birlikte halen görülen bir durumdur. Bu durum aileye gelin almak adına yapılmakla beraber gelinlerden asıl beklenen ise yeni aileye uyum göstermeleridir. Kız alınıp verilirken oğlan almak vermek gibi bir tanımlama yoktur ve bu nedenle de gelinlerden beklenen bu uyum gösterme özelliği damatlardan beklenen bir özellik olmamaktadır. Ataerkil sistemde alınıp verilmeyen, soyadlarını değiştirmek zorunda kalmayan erkekler kendilerini uyum göstermek zorunluluğunda da hissetmezler. Oysaki eşinin ailesi tarafından seçilen gelin, daha sonra seçen konumuna geçerek sistemin devamlılığın da önemli bir rol oynayacaktır (Yakalı-Çamoğlu 2017, s.36-37). Bu durum en gelenekselinden en modernine kadar tüm toplum içinde kendini göstermektedir ve ataerkil sistemin kodlarını ve söylemini de ciddi biçimde sağlamlaştırmaktadır. Gelin, kaynana olduğunda ki rol modelin nasıl olması gerektiği konusunda oldukça bilgilenmiştir ve bunu sürdürme eğilimi de gösterecektir.

Gelinler kaynana olduktan sonra; gelinken kayınvalidesi ile yaşadığı sıkıntıların benzerini kendi gelinleri ile yaşamaktadırlar. Toplumun gözle görünmeyen normları tarafından şekillenen bu ilişki neredeyse tüm gelin ve kaynanalar arasında da görülmektedir. Günümüzde nispeten daha iyi bir konuma gelse de bu çatışma; eğitim düzeyi, yaşanan yer, kır-kent farkı, gelinin ve kaynananın çalışıp çalışmaması gibi değişkenlere göre farklılık gösterebildiği gibi (Ersöz, 2010, s.177), bazen hiçbir değişkene bakılmaksızın aynı sertlikte devam da ettiği görülür. Bu bağlamda; bu konuda ki

önyargıların, ön kabullerin henüz ciddi bir biçimde yok olmadığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Anne-kız gibi olması beklenen ilişki de çoğunlukla kaynanalar, gelinler tarafından asla anne gibi görülmemekte; kaynanalar da gelinlerini kendi kızları ile bir tutmamaktadırlar. “Eloğlu”, “elkızı” gibi tanımlamalar süreci pekiştirerek işin içinden çıkılmasını daha da zor bir hale getirmektedir.

### **Gelin Kaynana Çatışması**

Gelin kaynana arasındaki ilk anlaşmazlığın dört bin yıllık bir geçmişi olduğu, yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Çivi yazısı bir tablette genç bir kadının, kendinden binlerce kilometre uzaklıktaki eşine “Gel beni bu annenden kurtar, yoksa öleceğim” dediği görülmüştür (İspirli, 2004, s.19). Gelin kaynana arasındaki çatışma bazen ailelerdeki geçimsizliğin en önemli nedeni olarak da karşımıza çıkabilir. Hatta bu yüzden evliliklerde kavga, huzursuzluk ve hatta boşanmalara rastlanılmaktadır. Bu süreçte erkek, arada kalan olarak en fazla sıkıntıya maruz kalabilmektedir (Çalışkan, 2003, s.114-15). Şöyle ki bir taraftan onu dünyaya getiren, büyüten annesi diğer taraftan hayatını birleştirdiği, çocuklarının da annesi ve eşi olan sevdiği iki kadın arasında sıkışıp kalabilir.

Ana-oğul arasındaki ilişki, baba-oğul arasındaki ilişkiden daha yakındır. Bu sıcak ve yakın ilişkinin temelinde, kadının erkek evlat doğurarak kocasının evindeki yerini sağlamlaştırırken aynı zamanda yaşlılığında oğlundan destek görme düşüncesi vardır (Delaney, 2018, s.208). Erkek çocuğu da o yüzden kıymetli ve paylaşılamayan olacaktır. Daha önce hiç sahip olmadığı bir saygınlık kazandıran erkek evlat sahibi olma konumu ise sonrasında başka bir kadınla paylaşılması istenilen bir durum olmayacaktır.

Toplumda gelin kaynana çatışması ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Bayer, 2018, s. 229). Bugüne kadar ki duyular, yapılan gözlemler, dizi ve filmlerdeki hikâyeler, okunan kitaplar ve hatta atasözleri bile gelin kaynana ilişkisini anlamak ve buradaki çatışmayı görmek adına yeterli olmaktadır. Özellikle geniş aile yapılarında bir arada yaşayan gelin ve kaynivalide ilişkilerinde; kaynivalideler evin ilk sahibi ve otoritesi olarak gücü ellerinde tutarlar. Ancak geleneksel aileden çekirdek aileye dönüşen

aile yapıları sonucunda öncelikle evlerini ayıran gelinler sonrasında kayınvalidelere karşı güç kazanmaya da başlamışlardır. Kayınvalideler sürekli güçlü konumda kişiler olarak artık bu ilişkide yer alamamaktadır. Torununu sık sık görmek isteyen bir kayınvalide veya yaşlandığında gelinin bakımına muhtaç kalan bir kayınvalide güç kaybederken; çocuk doğuran bir gelin de aynı zamanda güç kazanmaya başlar (Yakalı-Çamaoğlu, 2017, s.15). Bu durum iktidarın değişiminin sinyallerini vermeye başlamıştır. Artık gelinler kendi evlerinin tüm sorumluluğunu almış ve karışan görüşmeleri bulunmaz hale gelmiştir. Beraberinde evliliklerin görücü usulünden anlaşarak evliliğe doğru evrilmesi, erkeğin karısını kendi seçmesi ve kadının çalışma hayatına girmesi ile birlikte gelinlerin güçlerini ciddi olarak arttırdığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda devir gelinlerin devri olmuştur demek çok da yanlış bir ifade olmayacaktır. Özellikle de geniş ailelerde çocuk aileye aitken; ayrı evde yaşama sonrası torun sevgisi ve özlemi kayınvalidelerin gücünü daha da kaybetmesine yol açabilir. Bu nedenle kayınvalideler torun bakımı gibi nedenlerle gelinlerle daha iyi bir ilişki kurmak isteyebileceklerdir.

Aile kurumu üzerinde baskı yaratan önemli toplumsal problemlerden biri olarak anılan bu gelin-kaynana çatışması; yalnızca kır değil aynı zamanda kentlerde de karşımıza çıkan bir sorun haline gelmiştir. Bazen bu durum çok ileri boyutlara giderek yuvanın yıkılması ile de neticelenebilir. Bunun temelinde ise çoğunlukla iki kadın arasında kalan erkeği görmek mümkündür (Arslan ve Arslan, 2015, s.676). Bu çatışma için en iyi çözümlerden birisi ise evin ayrılması olabilmektedir. Gelinin ve kaynananın oğlunu kıskanması üzerine meydana gelen çatışma sosyolojik olarak rol ve davranış örüntülerinin karıştırılması olarak ifade edilebilir. Bu duruma özellikle de düşük sosyo-kültürel düzeylerde sıklıkla rastlanılmaktadır. Gelin kocasının sevgi ve ilgisini isterken, kaynana ise yıllarca emek verip büyüttüğü oğlunu elkızına kaptırmak istememektedir. Bu “elkızı” tabiri aslında bu çatışmanın diğer önemli nedenlerinden biridir. Bu şekilde ötelenen ve ikincil görülen gelin aileye yabancılaşabilmektedir. Sonrasında erkek evlat sahibi olarak da güç kazanmaya başlayınca ona karşı tutum ve davranışlar değişecek ve olumlu hale gelecektir. Erkek evlat sahibi olmak ona aile içinde saygınlık ve güç kazandıracaktır. Tam da bu nedenle gelinler kırsal alanlarda en fazla erkek çocuk sahibi olmayı isterler (Arslan ve Arslan, 2015, s.676-677).



Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2008-2014 yıllarını kapsayan araştırmalarının sonuçlarından biri de Türkiye'deki 15 yaşından büyük kadınların %8'inin kayınvalidesinden fiziksel şiddet, %21'inin ise duygusal şiddet görmesidir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi, 2014, s.16). Gelin kayınvalide konusu tüm dünyada görülen ve olumsuz değerlendirilen bir durum olarak da karşımıza çıkar. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde karmaşık duygulara sahip olma yeni alınan Cadillac arabasının kayınvalide tarafından uçurumdan aşağıya sürülmesi olarak belirtilen bir durumdur (Shlien, 1962, s.166). Ayrıca; Türk Dil Kurumu (2019) güncel sözlüğe göre "kaynana ağzı", "kaynana-lık etmek" gibi ifadeler yine olumsuz anlamlarda kullanılmıştır. "Kaynana-lık etmek", damadına gelinine kötü davranmak ve birinin yaşayışına veya davranışına gereğinden çok karışmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Gelin kaynana çatışması popüler bir konu olarak her alanda kendini göstermektedir. Gelinim Mutfakta, Gelinim Olur musun? Size Anne Diyebilir miyim? Zuhal Topal'la Yemekteyiz, Anneler ve Gelinler gibi programlar, gelin kaynana çatışmasının oldukça popüler bir konu olarak medya da kendine sıklıkla yer bulmaya başladığının bir göstergesidir. Yapılan programlarda kadınlar evlilik ve ev-içi alanda yer bulabilmekte ve kaynanalar toplum içinde olumsuz gösterilmektedirler. Bu olumsuz yapının atasözlerine, dilin gündelik kullanımına, şarkı sözlerine ve diğer birçok kültür içeriğine yansıdığı görülmektedir (Çelik-Akyol vd, 2019, s.137).

Toplumumuzda gelin kaynana ilişkilerinde idealize edilen; anne-kız gibi olmaktır. Ancak ne medyada temsil edilmiş biçemlerinde, ne de gündelik hayatta iyi geçinen gelin-kaynana ilişkisine rastlamak çok zordur (Kaya, 2019, s.185). Gelin kaynana ilişkisi hep soğuk, birbirileri ile anlaşamayan, birbirini sevmeyen, devamlı kavga halinde olan, kaynanaların sevilmediği, gergin, çekişmeli, çatışmalı ve iletişimden uzak ilişkilerdir (Erzöz, 2010; Yılmaz ve Sarı, 2015; Hirik, 2017; Yakalı-Çamaoğlu, 2017; Yazar, 2018). Buna benzer durumlar çoğunlukla atasözleri ile de karşımıza çıkmaktadır. Gelin kaynana arasındaki potansiyel çatışmaya "Gelinin dini yok, kaynananın imanı", "Gelin çiçek (her) dediği gerçek, kaynana yılan (her) dediği yalan", "Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse, gelinin başını yarar", "Kaynana böcü, oğlu cici" atasözleri örnek olarak verilebilir

(Kurt, 1992, s.642-647). Ayrıca “Gelin altın taht getirmiş, çıkmış kendisi oturmuş”, “Gelin halı getirir, serer kendi oturur”, “Kaldın mı oğul eline, müdara eyle geline”, “Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun”, “Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış”, “Suçu gelin etmişler, kimse güveyi girmemiş” atasözleri de bu çatışma da, gelinler üzerine söylenen atasözlerinden birkaçıdır (Yılmaz ve Sarı, 2015, s. 10-13).

Gelin kaynana ilişkisini ele alan atasözleri ve deyimlerde genel olarak “acımasızlık, çaresizlik, feryat, fesatlık, fırsatçılık, geçimsizlik, saygı, şikâyet, kışkırtma vb.” konuların çoğunlukla işlendiği de görülür (Alkayış, 2013, s.589). “Bizim gelin bizden kaçır, elebaşını açar”, “Canı oynamak istemeyen gelin, yerim dar dermiş”, “Cehizli gelinin güveyisi yavaş olur”, “Gelin övünür, kaynana dövünür”, “Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur” (Hirik, 2017, s.1737). Gelin ve kaynana çatışması pek çok atasözü ile ve olumsuz bir biçimde var olmaya devam ederken bazen el içine karışmak, bir arada yaşamamanın zorluğu gibi konular da görülmektedir. Örneğin: “Anasız kız olaydım, kaynanasız gelin olaydım”, “Dağ dağ üstüne olur da ev ev üstüne olmaz”, Evime el girdi, canıma yel girdi, “El kapısı adamı ırbığın bol yerinden çor, dar yerinden çıkarır”, “Kaynanaların kaynana olduğu zamanda gelin oldum, gelinlerin gelin olduğu zamanda kaynana oldum”, “Yidim kaz etinden, osandım lezzetinden” (Alkayış, 2013, s.589). “Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir”, “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla”, “Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası” (Ersöz, 2010, s.17) gibi pek çok atasözünde gelin kaynana çatışması ele alınmaktadır

Gelin kaynana çatışmasının fazlalığına tıpkı, atasözleri, deyimler hikâyelerde olduğu gibi atma türkülerde de rastlanılmaktadır. Nesil çatışması, birbirlerine tahammül edememe, anlayışsızlık, birinin diğerine üstünlük kurma isteği var olan pek çok nedenden yalnızca birkaçıdır (Küçük yıldız, 2017, s.67). Buraya kadar gelin kaynana çatışmasının toplumun her alanında ve her zaman karşımıza çıkan popüler bir sorun olduğu görülmektedir. Buna rağmen yapılan çalışma sayısı ise oldukça azdır. Bu az sayıda çalışmalar ise daha çok atasözleri, romanlar, türküler, maniler üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle en önemli akrabalık biçimlerinden biri olan ve ilişkinin yönünün tüm aileyi yakından ilgilendirdiği bu konunun; nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile toplumdaki karşılığını bulmak ve

nedenlerini tespit ederek çözüm önerileri düşünmek de önemli hale gelmektedir.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Bugüne kadar gelin kaynana çatışması üzerine söylenenlerin toplumda halen bir karşılığı var mıdır? Ya da sadece bireysel duyumlara mı aittir ve eskilerde mi kalmıştır? Sorunsalından yola çıkan bu nitel araştırma Konya’da yaşayan evli, eşi ölmüş veya boşanmış ve en önemlisi mutlaka bir kayınvalide ilişkisi deneyimlemiş olması şartıyla 119 kadınla, Eylül-Kasım 2018 tarihleri arasında yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kadınların tamamından “gelin” olarak kendi kayınvalideleri ile olan ilişkilerini değerlendirmeleri istenmiştir.

Yaş, eğitim durumu, uzun süre yaşanan yer, aylık gelir, meslek gibi demografik değişkenlerle gelinlerin kayınvalideleri ile olan ilişkilerinin nasıl olduğu, sorun yaşayıp yaşamadıkları ve bunların nedenleri, kendi kayınvalidelerinde sevdikleri ve sevmedikleri özelliklerin neler olduğu ve gelin kaynana çatışmasının varlığı ve nedenleri konu başlıklarında görüşmeler yapılmıştır. Burada farklılıkları ve benzerlikleri tespit edebilmek amacı ile gelinler üç kuşağa ayrılarak incelenmiş ve ilişkilerde sorun yaşayan ve yaşamayanlar; kaynanaların sevilen-sevilmeyen özellikleri ve gelin kaynana çatışmasının nedenleri üst başlıkları altında birçok temaya ayrılarak analiz yapılmıştır.

Araştırma kapsamında yaş grupları 60 yaş üstü birinci kuşak yani yaşlı kuşak; 40-59 arası ikinci kuşak yani orta kuşak ve 18-39 yaş aralığı da üçüncü kuşak yani genç kuşak olarak belirlenmiştir. Gelin kaynana ilişkisine bakılırken kadınların ilişkilerinde dönemselsel olarak bir farklılık olup olmadığının tespitinde kuşak ayrımının belirleyici olacağı düşüncesi ile böyle bir ayrımın yararlı olacağı düşünülmüş ve aralarında karşılaştırma yapma olanağı elde edilmiştir.

### **Bulgular**

Katılımcılar 20 ile 84 yaş aralığındadır ve yaş ortalamaları 45.08 olarak bulunmuştur. Kuşaklara ayırarak baktığımızda 1. Kuşağın yaş ortalaması 65.38, 2. Kuşağın ortalaması 46.71 ve 3. Kuşağın ortalaması da 27.88 olarak

tespit edilmiştir. Aylık gelirleri 500 ile 10000 Türk lirası arasında değişmekte olup ortalaması 2916.86 iken; kişisel gelirleri 0 ile 3500 arasında ve ortalama 413.79 Türk lirasıdır. Kuşaklara göre değerlendirdiğimizde; 1.kuşağın aylık ortalama geliri 2105.17, 2. kuşağın 2896.05 ve 3. kuşağın ise 3574.32 olarak tespit edilerek kuşaklar arasında gelir ortalamasının yaşlı kuşaktan gence doğru arttığı görülmektedir. Aynı durum ortalama kişisel gelirden de karşımıza çıkmakta ve yaşlıdan gence sırası ile 151.67, 276.92 ve 761.18 olarak dağılım göstermektedir. Bu durum genç kuşak kadınlar içinde çalışanların olması nedeniyle aslında beklenen bir durumdur ve kadınların gelir durumlarında; kuşaklar arası kadınlar lehine bir durumdan bahsedebilmeye olanak sağlamaktadır.

Araştırmaya katılan 119 kadının % 57'si yaşadığı en uzun yer olarak büyükşehir seçeneğini belirtmiştir. % 19.6'sı en uzun süre şehirde yaşamıştır. %18.7'si ilçe ve sadece %4.7'si ise köyde yaşamıştır. Kuşaklara göre baktığımızda ise; tüm kuşaklarda en uzun süre yaşanan yer büyükşehir olmakla beraber 3. Kuşağa doğru oranın giderek arttığı görülmüştür. Birinci Kuşak %40.6, 2. Kuşak %55.6 ve 3. Kuşak %69 ile en uzun büyükşehirde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Buna şehir seçeneğini de eklediğimizde 3. Kuşak %83.3 ile en uzun süre kentte yaşamaktadır. Katılımcıların %42.9'ü ilköğretim mezunu, % 12.6'sı ilköğretim altı, % 6.7'si ortaokul, %18.5'i lise, %3.4'ü ön lisans, %14.3'ü ise lisans ve %1.7'si ise yüksek lisans mezunu olarak tespit edilmiştir. Yine mesleklerine baktığımızda % 59.7'sinin ev hanımı olduğu görülmektedir. % 5'i, emekli, %1.7'si öğretmen ve geri kalanı 21 farklı meslek grubunda çalışmaktadır. Katılımcıların %89.9'u halen evli, %7.6'sının eşi ölmüş ve %2.5'i de boşanmıştır. Katılımcıların %63.5 gibi büyük çoğunluğu görücü usulü ile evlenirken; %30.8'i anlaşarak geri kalan %6.6'sıda görücü usulü ile anlaşarak, kaçarak ve berdel gibi farklı evlilik biçimlerinde dağılım göstermektedir.

**Tablo 1. Katılımcıların Kuşaklara Göre Dağılımı**

Kuşak	N	Yüzde
1. kuşak	32	26.9
2. kuşak	45	37.8
3. kuşak	42	35.3

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların % 26.9'unun 1.kuşak; % 37.8'i 2. kuşak; % 35.3'ü ise 3. Kuşak içinde yer aldığı görülmektedir. Bu dağılım birbirine yakın değerler içerdiği için kuşaklar arası sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilme imkânı sağlamaktadır.

**Tablo 2. Katılımcıların Kaynana ile İlişkilerine Göre Dağılımı**

İlişki	N	Ortalama	N	Ortalama
Çok kötü	26	20.2	50	42.0
Kötü	24	21.8		
Ne iyi ne kötü	36	30.3	36	30.3
İyi	26	21.8	33	27.7
Çok iyi	7	5.9		

Katılımcılardan kayınvalideleri ile ilişkilerini tanımlamaları istenildiğinde; bu ilişkiyi “çok kötü” olarak tanımlayanların oranı %20.2 iken “kötü” olarak tanımlayanlar %21.8 ve “ne iyi ne kötü” diyenler ise %30.3’tür. “İyi” olarak tanımlayanlar % 21.8’i oluştururken, “çok iyi” olanlar sadece % 5.9’ da kalmıştır. Burada en yüksek değer “ne iyi ne kötü” seçeneğinde görülürken kötü ve iyiyi grupladığımızda; kadınların %42’sinin kayınvalide ilişkisini “kötü” olarak %27.7’sinin ise ilişkilerini “iyi” olarak tanımladığı görülür. Bu bağlamda ilişkilerin daha çok “kötü” olduğunun tespit edildiğini söylemek yanlış olamayacaktır. İlişki kötüden iyiye doğru azalmaktadır.

**Tablo 3. Katılımcıların Kaynana ile İlişkilerinin Kuşağa Göre Dağılımı**

İlişki	Kötü	Ne iyi ne kötü	İyi	Toplam
1. kuşak sayı	12	11	9	32
% kuşak içinde	37.5	34.4	28.1	100
2. kuşak sayı	25	12	8	45
% kuşak içinde	55.6	26.7	17.8	100
3. kuşak sayı	13	13	16	42
% kuşak içinde	31.0	31.0	38.1	100

Tablo 2’yi temel alarak ilişkilerin kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını iyi, kötü ve ne iyi ne kötü olarak üçe ayırdığımız Tablo 3’de 1. ve 2. Kuşağın kaynana ile ilişkilerini en yüksek oranda “kötü” olarak tanımlarken 3. Kuşağın %38 ile en yüksek “iyi” seçeneğinde tanımladığı görülmektedir.

Bu bize yeni genç kuşağın diğer iki kuşağa kıyasla kayınvalide ile ilişkilerinde bir değişim olduğunu göstermektedir. En dikkat çekici bulgu ise 2. Kuşakta yer almaktadır. 2. Kuşak katılımcıların %55.6 gibi büyük bir oranı ilişkisini kötü olarak tanımlamaktadır. Bu bulgu ikinci kuşağın özel olarak incelenmesi gerekliliğini de göstermektedir. Hem tüm veriler hem de kendi kuşağı içinde katılımcıların yarısından fazlası tarafından, ilişki “kötü” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca üçüncü kuşak içinde en yüksek seçeneğin “iyi” ilişkide olması da önemli bir veridir. Buraya kadar nicel veriler ortaya konulmuştur. Bu ilişkilerin nedenlerini irdelemek amacı ile yapılan nitel analiz sonuçlarına ileride yer verilecektir.

**Tablo 4: Katılımcıların Kaynana ile İlişkilerinin Yaşa Göre Dağılımı**

İlişki	N	Ortalama
Çok kötü	24	47.42
Kötü	26	45.62
Ne iyi ne kötü	36	45.42
İyi	26	44.15
Çok iyi	7	36.86

Katılımcıların ilişkilerinin yaşa göre dağılımına baktığımızda; çok kötü olarak tanımlayanların ortalaması 47.42, kötü olarak tanımlayanların 45.62, ne iyi ne kötü diyenlerin 45.42, iyi cevabını verenler 44.15 ve çok iyi diyenlerin ise 36.86 olduğu görülmüştür. Buradan yaş arttıkça ilişkiyi kötü olarak tanımlayanların arttığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

**Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Durumlarının Kuşağa Göre Dağılımı**

Öğrenim	1.kuşak	2. kuşak	3.kuşak
İlkokul ve altı	27	30	9
% kuşak içinde	84.4	66.7	21.4
Ortaokul	30	5	2
% kuşak içinde	3.1	11.1	4.8
Lise	2	7	13
% kuşak içinde	6.3	15.6	31.0
Lisans	2	3	16
% kuşak içinde	6.3	6.7	38.1
Lisansüstü	0	0	2
% kuşak içinde	0.0	0.0	4.8

Katılımcıların eğitim durumlarına da kuşak içinde baktığımızda 1. Kuşak en fazla %84.4 ile ilkokul ve 2. Kuşak yine en fazla %66.7 ile ilkokul ve altında yer alırken, 3. Kuşağın %38.1 ile en fazla üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim alan iki kişi de 3. Kuşak içinde yer almaktadır. Bu sonuç araştırma kapsamında eğitimin kuşak ilişkilerinde önemli bir fark yaratacağını göstermektedir. Kadınların eğitimlerinde kuşaklar arası bir artış gözlenmiştir. Bu durumda ülkemizde kadınların eğitim ve çalışma hayatındaki koşulların değişimini doğrulayan bir bulgudur.

**Tablo 6: Katılımcıların Evlilik Türünün Kuşağa Göre Dağılımı**

Öğrenim	1.kuşak	2. kuşak	3.kuşak
Görücü usulü	29	33	11
% kuşak içinde	90.6	73.3	26.2
Anlaşarak	1	7	30
% kuşak içinde	3.1	15.6	71.4
Görücü usulü tanışıp anlaşarak	1	3	1
% kuşak içinde	3.1	6.7	2.4
Diğer	1	2	0
% kuşak içinde	3.1	4.4	0.0

Kadınların evlilik türlerinin de kuşaklar arasında değişeceği varsayılmıştır. Buna göre; 1. Kuşağın %90.6 ile en fazla görücü usulü ile evlendiği görülürken, ikinci kuşağın yine %73.3 ile görücü usulü evlendiği görülmektedir. 3. Kuşak ise en çok %71.4 anlaşarak evlenmiştir.

Burada yukarıdaki eğitim değişkeninin bir etkisi de olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun gelin-kaynana ilişkilerini dönüştüren bir unsur olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Eğitim ve evlilik türünün değişimi kadınların çalışması, karar alması ve sadece seçilen olması döneminin büyük ölçüde değiştiğini de göstermektedir. Çalışmanın buradan sonraki bölümünde nitel analize yer verilecektir.

### ***Kayınvalide ile sorun yaşayanlar***

Türk aile yapısında geleneksel aile kodların halen önemli ölçüde var olduğu görülür. Bazen birlikte yaşamının devam ettiği, bazen de evde bir aile büyüğünün varlığı az sayılmayacak oranda rastlanılan bir durumdur.

Özellikle bir arada yaşayanlarda; birbirlerini gün boyu gören aile fertleri içinde en fazla çatışma yaşayanlar ise gelin-kaynanalardır. Gelin-kaynananın çoğunlukla birbirlerine bakış açılarının olumsuz olduğu da bilinmektedir (Kaya 2000, s.345). Gelin kaynana ilişkisi bu bölümde kuşaklara ayrılarak incelenecektir.

### ***Birinci kuşak kadınların sorunları: Aynı evde yaşamak***

Gelin-kaynana ilişkisinde kazanç azlığı; gelin ve kayınvalidenin bir arada yaşamasını sağlarken, bu durum gelinlerin daha uyumlu ilişkiler kurarak daha az çatışmalarına sebebiyet vermekte ama ilişki ne kadar uyumlu olsa da onları ayrı eve çıkma hayalinden de alı koyamamaktadır (Kaya, 2019, s.196). Çalışma kapsamında birinci kuşakta kayınvalidesi ile sorun yaşadığını belirten kadınların tamamı; sorununun nedenini birlikte yaşamak olarak belirtmiştir. Evlerini bir süre sonra ayıranların ise sorunlarının tamamen ortadan kalktığı görülmüştür. Bu durumun aynı evde yaşamamanın birinci kuşak için tüm sorunların üzerinde bir sorun olarak görüldüğü ve yaşanan her sorunun da bu nedene bağlanmasına olanak tanıdığı düşünülmektedir.

M1: “Çok sorun yaşadım. Yıllarca birlikte aynı evde yaşadık. O eve gelin geldiğim gündün beri rahat vermedi. Bana karşı örülü duvarları hep vardı.” (İlkokul, 63, evli)

M109: “Tabi guzum kaynana nerde olsa sevilmez ama çok da fenaydı evde güzel bişey yencekse beni anneme gezmeye gönderir gibi yapardı benden gizli yerlerdi. Kendi gönlü olup da beni anneme göndermesini de iyilikten sayardık işte.” (İlkokul, 64, evli)

M18: “Kaynanamla çok kötü bir ilişkimiz var. Çok sorun yaşadık. Gelin geldim geleli bana bir gün yüzü göstermedi. Çok gaddar biri. Ekmeği, çayı, şekeri sandığa kitlerdi, eşşek gibi de çalıştırırdı.” (İlkokul, 63, evli)

M76: “Valla biz evlendikten sonra bizi evden kovdu bizde babamlara gelip orada yaşadık pek fazla sohbetimiz olmadı zaten” (Okur-yazar değil, 62, evli)

M86: “Kaynanama hiç kötü davranmadım, hiç kötü sözüm olmadı ama her hâl kaynana beni hiç sevmeydi. Her gün kavga ederdi, kendine göre bir bahane bulup kavga ederdi” (Okur-yazar, 77, evli)



M100: "Sorun yaşadık. Ben biraz bol paçaydım o da idareyle çalışmış gurbette. Mesela tuz bitse bu gelin geleli evin bereketi kalmadı derdi. Ya da çamaşır yıka-yacağız eskiden kazan yakılırdı. Çamaşırılar birikip yıkanırdı. Bir kalıp sabunla biraz deterjan bırakıp giderdi. Bende o yokken karyolasının altından deterjanı alıp bütün deterjanı harcardım. ( İlkokul, 66, eşi ölmüş)

M112: "Kayınvalidem beni hayattan bezdirmişti, sade o değil elim anamdan içtiğim sütü burnumdan getirirdi. Bir keresinde evde yemek yapılmış ben her zamanki gibi mutfakta yemek yiyordum. Gençken onlarla hayatta aynı masaya oturamazdım. Meğersem yemekten önce kaç tane et parçası olduğunu saymış. Eksik olduğunu anlayınca bir huşimla içeri girip elindeki süpürge sapıyla beni bi güzel dövmüştü. Fakat vallaha da billaha da ben yememiştım eti. Sonradan öğrendim ki elimin oğlu yemiş. Bir ay boyunca her tarafım mosmor gezdim." (Okur-yazar değil, 83, eşi-ölmüş)

### **İkinci Kuşak kadınların sorunları: Aynı evde yaşamak, her şeyi karışmak**

Kayınvalide ile ilişkilerini büyük çoğunlukla kötü olarak tanımlayan bu kuşak için birkaç farklı neden tespit edilmiştir. "Aynı evde yaşamak" yine ilk ve en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

M57: "Beş sene aynı evde yaşadık kayınvalidem oğullarını hep yanında istedi. Evimizi ayırdığımızda eşime çok tepki gösterdi. İlk oturduğumuz evi görseniz korkarsınız. Affedersiniz hayvan bağlasanız durmaz denilen türden bir yerdi. İki odalı tuvaleti dışarıda üstü çinkolarla kapalı, bir tavanı olmayan, kışın buz gibi yazın sıcak yağmur yağsa tüm yağmur içerdeydi. Biri daha altı aylı biri bir buçuk yaşında iki çocuğumu orda büyüttüm. Aslında o evde oturmayacaktık, kayınvalidemlere yakın apartmanda bir ev tutmuştuk. Evin temizliğini falan yapmıştık. Bizden habersiz anahtarı geri götürüp teslim etmiş. Sonra ilk bahsettiğim evi tutmuş. Diyemedik büyüğümüz olduğu için bir şey. Evden ayrıldığımız için yaptı. Pişman olalım da geri dönelim diye. Kabullendik oturduk. Bunun gibi daha neler neler yaşadık. Şimdi iyiyiz ama yaşananlar unutulmuyor." (İlkokul, 47, evli)

M114: "Kayınvalidem ile birlikte oturuyorduk birkaç yıl ama sonra geçinemedik ayrıldık. Etliye de, sütlüye de karışırdı, kenara çekilip yemeğimi yiyip, suyumun içiyim de otururum demezdi. Çocuklarımın hiç birini şöyle kendi isteğine göre büyütemedim nasıl büyüteceksin dedesi, babaannesi derken... Hadi çocuklarım ya kocam... Kocamla bile arama girerdi ilk zamanlar karı-koca bir gezelim ama

nerde her yere beraber giderdik. Benim diyecek pek çok şeyim var ne sen yazarak bitirebilirsin ne de ben anlatarak bu kadar yeter değil mi?" (İlkokul, 43, evli)

M30: "Çok bağırıyor bana, çok çalıştırdı, 'kaynanalık yaptı'. Baştan severdi beni sonradan çocuklarım çok oluyo gelin çalışmıyo diye kızmaya başladı. Beş dakika oturtturmazdı çalışacan. Bahçe yapıyorduk. Hayvan yapıyorduk, inek sağlıyorduk. Sabah ezanından sonra kalkıyorduk. Sonra eşim çok ilgisizdi kahveden geri gelmezdi kaynanamla kaynatam oğullarından hırsını benden alırlardı. Sekiz yıldan sonra kızım dedenin sorumsuzluğu yüzünden bizi evden kovdular bakamıyoruz biz size dediler" (İlkokul, 53, evli)

İkinci kuşak kadınlar kayınvalidelerinin herşeye karışmasını bir diğer önemli problem olarak görmektedirler. Kayınvalidelerin kendi köşelerinde oturup gelinlere karışmamaları beklenmektedir.

M53: "Sorun yaşadık, çenesi her şeye karışması vardı" (İlkokul, 40, evli)

M82: "Kayınvalidemle aramızda bir şey olmamıştı taki biri ona hakkımda iftira atarak, oğlunu çalacak diyene kadar. Sonra aramız bozuldu. Yalnız şimdi beni çok seviyor ama benim kalbim ona karşı soğudu." (İlkokul, 42, evli)

M113: "Bana çok eziyet çektirdi, hep ben baktım. Evlendim bir sene sonra hastalandı. Beş yıl baktım daha sonra elim ile dönüşümlü baktık. Onlar daha sonra sahtekârlık yaptı yine biz baktık.. Çok lafı sözü olurdu, karıştırdı. O kadar baktığım halde dövmelelere bile kalktı. "Eşşek gibi bakacaksınız derdi". (İlkokul, 54, evli)

M101: "Aslında ben kaynanamı çözümleyip onunla anlaşmayı çok isterdim ama gerçekten çözümsüz bir insan. Her şeye karışıyor. O yüzden anlaşmakta çok mümkün olmayan birisi. İlişkilerde sevgi çok önemli kayınvalidem sevgisiz birisi sevmeyi bilmiyor sevildiğini de bilmiyor. O yüzden anlaşabileceğimi de düşünmüyorum zaten." (Ön -lisans, 44, evli)

İkinci kuşak kadınlar için yukarıdakiler dışında başka nedenlerde sorun olarak görülmüştür. Oğluna benzemesi, oğlunu kıskanması bunlardan birkaçıdır.

M52: "Sevmedim, sevmeden gelin gittim, oğlunu sevmedim ki kayınvalideyi sevsen! Aramız iyi değildi çok sorun yaşadık." (İlkokul, 48, eşi-ölmüş)

M98: "Bencil bir kadındı, aynı oğlu gibiydi. Oğlunun ikinci bir versiyonuydu. Evde her şeyi ben yapıyordum.. Kayınvalidem çok tembeldi. Sadece önüne yemek geldiğinde kalkıyordu, kayınpederim teşekkür ediyordu, kayınvalidem suratsız suratsız bakıyordu." (İlkokul, 54, evli)

M22: "Kayınvalidem ile ilişkim fitili ateşlenmiş bir bomba gibidir. Her an patlayacak bir bomba gibi" (Üniversite, 47, evli)

M46: “Oğlu tek çocuğu olduğu için benden kıskandı her zaman resmi bir ilişkimiz vardır, her şeye karışırdı. (Lise, 46, evli)

### **Üçüncü kuşak kadınlarının sorunları: Biraz ondan, biraz bundan**

Araştırma kapsamında 3. genç kuşak kayınvalidesi ile en az sorun yaşayan kuşaktır. Ancak sorun yaşayanlara nedenleri sorulduğunda bu kuşakta sorun çeşitliliği olduğu belirlenmiştir. Bu kuşak için aynı evde yaşama, kıskançlık, her şeye karışma, anlaşamama gibi nedenlerin başı çektiği görülmektedir. Burada eğitim değişkeni sorunların farklılaşmasında belirleyici olmaktadır.

#### **Aynı evde yaşama**

M62: “Hiç iyi bir ilişkimiz olmadı. Sürekli sorun çıkaran alttan alta oğlunu işleyen bir kadın vardı karşımda. İlk evlendiğim zamanlar birlikte kalmak zorunda kaldığımız için belki bunun travmasını daha yeni atlatmaya çalışıyoruz”. (Üniversite, 36, evli)

M95: “İlk evlendiğim sırada birlikte yaşadık. Bizim cebimizden istiyordu tüm masrafların karşılanmasını, bütün yemeklerde et isterdi. Kendi çok temiz olmasa dahi toz görmek istemezdi. Hiçbir şeyi beğenmez, rencide ederdi”. (İlkokul, 37, evli)

#### **Kıskançlık**

M28: “Çok sıcak bir ilişkimiz olmadı. Oğlunu benden kıskanıyordu ve kayınvalidemle ilişkimizde mesafeler vardı.. Genelde oğlunu üstün tuttukları için ben dışarıda kalıyordum.” (Lise, 24, lise, boşanmış)

M31: “Mesafeli bir ilişkimiz vardı. Sadece oğlunu düşündüğünü düşündüm uzun süre. Kıskançlık vardı, bana karşı bencillik içindeydi” (Lisans, 38, evli)

#### **Herşeye karışması**

M66: “Tabi ki sorun yaşadım ama evliliğin ilk iki yılında çok yaşadım. Sonuçta yeni bir aileye giriyorsunuz adapte olmak zor oldu. Yaptığım işi beğenmez her şeye karışırdı. Şuan daha iyiyiz” (Üniversite, 28, evli)

M51: “Hayatımıza çok müdahale ediyor bir yere gitsek ne gerek var diyor. Geçenlerde Ankara’ya arabayla gidelim dedim, kaynanam hiç gerek yok oğlum otobüsle gidin dedi. Millet gelinine nasıl değer veriyor bir de benimkine bak.” (Üniversite, 22, evli)

### **Anlaşamamazlık**

M75: “Birbirini tutmayan pek çok saçma sapan davranışlar vardı; çekememezlik olsun, inat olsun, beğenmeme olsun hep bir sorun vardı aramızda (İlkokul, 23, boşanmış)

M90: “Kayınvalidemle sorun yaşıyoruz. Arada yaş farkı olduğu için anlaşamıyoruz yani aramızda pek bi diyalog olmuyo. Konuşmadığı için ara yolu bulamıyoruz (Ortaokul, 22, evli)

M93: “Çok kötü bir şey yok yüzüne bakılmayacak derecede ama arada bu kaynana gelinlik şeyinden mi dolaydır bi soğukluk var. Kişisel bi sorunumuz yok. Arayıp sormamı gelip gitmemi bekliyorlar, anlaşamıyoruz.” (İlkokul, 29, evli)

Gelin-kaynana arasında pek çok nedenden sorun yaşanabildiği ancak üç kuşak için genel değerlendirme yapıldığında “aynı evde yaşamak” ve “her şeye karışmanın” her kuşakta rastlanılan esas problem olduğu görülür.

### **Kayınvalide ile sorun yaşamayanlar**

Kayınvalide ile sorun yaşamayanın çok sayıda sebebi olmasının yanı sıra sorun yaşamadığını söyleyenlere de bir başlık altında yer vermenin olumlu ilişkiler kurulabileceğini göstermesi bakımından uygun olacağı düşünülmüştür. Buradaki bulgular da oldukça dikkat çekicidir. Özellikle birinci kuşak kadınların itaatkâr yapısı sorun yaşanmamasını sağlamaktadır. Belki de bu nedenle ikinci kuşak kadınlar arada kalan bir kuşak olarak en fazla sorun yaşayan olmuştur. Bu kuşakla ayrı eve çıkmalar, kadınların çalışmaya başlaması, daha iyi eğitim almaları görülmeye başlamış ve artık başka sorunların da varlığı fark edilmiştir. Üçüncü kuşak ise aslında bir arada yaşamama ve az görüşme nedeniyle iyi ve olumlu ilişkiler kurmakta ve en az sorun yaşayan kuşak olmaktadır. Burada evlilik süresinin de daha az olması henüz sorun yaşanmamasında etkili bir unsur olabilir.

### ***Birinci kuşak kadınlar: Her denileni yapıyorlar, neden sorun yaşasınlar***

Bu kuşak kadınların “kayınvalidemin her dediğini yaptım o yüzden sorun yaşamadım” cevabını vermeleri aslında neden sorun yaşanmadığının apaçık bir göstergesi olmaktadır. Bu durumda zaten bir çatışmadan söz etmek mümkün olmayacaktır. Kayınvalidenin gücü ve otoritesi baştan kabul edilmiş ve bu saygı adı altında asla sorgulanmayan bir unsur olarak görülmüştür. Kayınvalide sevilmebilir ancak onunla ilişki gerginlik üzerine değil uyum üzerine kurulur.

M54: “Çok iyiydi kaynanam, beş elti gelindik hiç sorun yoktu.” (Okur-yazar de-  
ğil, 84, dul)

M47: “Ben dört görümceli bir eve gittim, başımda bir de kapı gibi kayınvalide ne  
derlerse onu yapardım, onlarda zıtlaşmazdım asla” (Ortaokul, 75, evli)

M61: “16 sene beraber oturduk, hiç sözünden çıkmadım. O yüzden hiç sorun ya-  
şamadık. Kayın validem işimize karışmazdı. Kötü huyunu söyleyemem ölünün  
arkasından konuşulmaz kızım. (İlkokul, 62, evli)

M74: “Ufak tefek sorunlar oluyordu elbet ama genelde biz onların dediğini yapı-  
yorduk fazla bir söz sahibi değildik” (İlkokul, 77, dul)

M88: “Sevdük hep onların sözüne gittük hiç anlaşmazlık olmadı aramızda.”  
(Okur-yazar, 71, dul)

### ***İkinci kuşak kadınlar: Anne-kız gibi olmak***

Bu kuşaktaki kadınlarda ilişki daha çok “kötü” tanımlandığı için olumlu örnek az sayıda bulunmaktadır. Anne-kız gibi olmak bu kuşağın belirtisi olumlu ilişki biçimidir. Kadınlardan birinin kayınvalidesi öz teyzesidir ve tokat yemesine rağmen sorun yaşamadığını belirtmiştir. Ancak eğer tey-  
zesi olmasaydı o tokadın aynı şekilde değerlendirilmeyeceği açıktır.

M2: “Ben kayınvalidemle hiçbir sorun yaşamadım. Gelin kaynana çatışması ye-  
rine biz daha çok anne kız gibiydik.” (Lise, 44, evli)

M8: “Kayınvalidem ve kayınpederim kendi annem ve babam gibi yanımda oldular  
her zaman. Benim isteklerime değer verdiler. Hiçbir zaman hayır kelimesini duy-  
madım onlardan. Sorun yaşamadım” (Lise, 47, evli)

M 11: “İlişkimiz çok iyi. Anne kız gibi ilişkimiz var.” (İlkokul, 40, evli)

M27: “İlişkimiz iyiydi ama vefat etti. Hiç kavgamız olmadı.” (İlkokul, 53, evli)

M77 “Ee zaten kayınvalidem teyzemdi, severdim onu tabi o da beni arada yaşadık ama ufak tefek sadece bir keresinde çocuk neden ağlıyor çocuğa bak bende dinlemedim orda bana bir tokat vurmuştun, esaslı kadındı herkes sözüne itibar ederdi” (Okur-yazar değil, 46, evli)

M110: “Kayınvalidemle gerçekten güzel anlaşırız. Bana karşı kötü bir şeyini hiç görmedim Allah razı olsun tek bir huyundan şikâyetçiyim oğlumun her istediğini yapıyor. Çocuk aynı şeyleri bizden de bekliyor.” (Lise, 41, evli)

### **Üçüncü kuşak kadınlar: İzin vermiyorlar, uzak duruyorlar**

Kadınlar arasında, sadece 3. Kuşakta yer alanlar; ilişkilerini çoğunlukla “iyi” olarak tanımlamışlardı. Mülakatlar sonrasında bunun nedenlerinin; çoğunun yeni evli olması, kayınvalideye az görüşmesi ve çocuk bakımında yardım alması sonucu olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Az görüşmek hatta bazen yılda bir kez görüşmek ilişkinin olumlu olmasında elbette etkili olacaktır. Ayrıca bu kuşakta eğitim seviyesinin ve kişisel gelirin artması sonucu gelinlerin kayınvalide otoritesine ciddi bir darbe vurmasına sebep olmuştur. İlişkiyi olumlu hale getiren daha çok saygılı ve anlayışlı olmak ve ilişkinin baştan mesafeli kurulumundan kaynaklı olmaktadır. Gelinler sorun yaşamıyorlar çünkü kendilerine karışılmasına izin vermiyorlar.

M3. “Henüz yeni evliyim. Aramızda net bir sorun yok.” (Üniversite, 25, evli)

M15: “Kayınvalidemle iyi anlaşılıyorz şuan için bir problemimiz yok.” (Ön-lisans, 23, evli)

M17: “Süper bir ilişkimiz var anne kız gibi. Beni çok anlayışla karşılıyor. Her alanda destek olur.” (Üniversite, 26, evli)

M48: “Şuna kadar bir sorun yaşamadım. Samimiyiz birbirimize karşı ikimiz de birbirimize saygı duyuyoruz.” (Lise, 20, evli)

M41: “Kayınvalidemle aramız iyi, herkes hak ve hukuku bildiği sürece sorun yok” (Lise, 23, evli)

M96: “2.5 yıldır tanıyorum ve elle tutulur bir sorun yaşamadım. Bunun nedeni ilk başta kurduğumuz olumlu iletişim diye düşünüyorum.” (Lise, 21, evli)

### **Az görmek ilişkiyi düzeltiyor**

M106: “Sorun yaşamayız uzağız zaten ama genelde kendine acındırmayı sever her şeyden şikâyet eder.” (Üniversite, 39, evli)

M119: “Kayınvalidemi yıl da sadece bir defa görüyorum. Ama o süreçte de hiç ters düşmedik, gayet uyumlu bir ilişkimiz var.” (Üniversite, 25, evli)

M83. “Annemden daha fazla anlaşıyorum herhâlde; ya aslında ben kayınvalide görmedim pekte sıkıntımız olmadı iletişimimiz normal düzey de” (İlkokul, 27, evli)

### **Yardım-bakım**

M118: “Anne-kız gibi bir ilişkimiz var. Bana çok yardımcı olur, benim bir işim olduğunda bana yardım eder. En azından bir işim olduğunda çocuklarımı güvenererek bırakabiliyorum.” (Lise, 27, evli)

### **Kayınvalidenin Sevilen Özellikleri**

Kayınvalidelerin sevilen özellikleri de olabilir mi acaba diye düşündüren gelin-kaynana ilişkisi, bu başlık altında bir değerlendirme yapılmasına da sebep olmuştur. Gelin ve kaynana manilerinde gelin ve kaynanaların hem birbirlerinden bekledikleri davranışları hem de eleştirdikleri davranışları alay ederek dile getirdiklerini görülür. Beklenen davranışlar gelinler açısından çoğunlukla kaynanaların tatlı söz söylemeleri, işlerine karışmamları, kayınpederlerine kendilerini şikâyet etmemelerini konularında iken kaynanalar da gelinlerinden işlerine bakmalarını, kaynanalarının işlerine karışmamlarını, vakitli vakitsiz konuşup dırıldır etmemelerini, dillerini tutmalarını, her şeye alınmamalarını vb. beklemektedirler (Yazar, 2018, s.840). Araştırma kapsamında gelinler kayınvalidelerinin sevilen özelliklerini aşağıdaki başlıklar doğrultusunda belirtmişlerdir. Ancak en fazla kimsenin işine karışmaması, güler yüzlü tatlı dilli olması ve eli açık olması cimri olmaması, dindar olması cevapları öne çıkmaktadır. Bu durum gelinlerin kayınvalidelerini daha çok kendilerine olan davranışları üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları da gelin kaynana manilerinde yer alan isteklere benzer şekildedir. Bu başlık altında kuşaklara ayırmadan genel bir değerlendirme yapılmıştır. Gelinler

çoğunlukla tek bir sevilen özellik belirtmişlerdir. Hatta bu özelliği bulabilmek için epey zorlanarak düşünceler de olmuştur. Ayrıca özellikle “sevdiğim yok” diye belirtenlerin olması da dikkat çekici bulgular arasındadır.

### ***Kızı gibi görmesi***

M11: “Sevdiğim özelliği beni kızı gibi görmesi, kızlarından ayırmaması” (İlkokul, 40, 2.Kuşak, evli)

M99: “Sevdiğim özelliği beni kızı gibi görmesi. Sevmediğim özelliği de gerçekten kızı gibi gördüğü için çok fazla müdahale etmesidir” (Üniversite, 3.Kuşak, evli)

### ***Sevdiğim yooook***

M14: “Sevdiğim hiçbir özelliği yok” (İlkokul, 42, 2.Kuşak, evli)

M46: “Kayınvalidemle çok sorunlar yaşadık. Eşim evin tek çocuğu olduğu için benden kıskandı her zaman bu yüzden resmi bir ilişkimiz vardır. Sevdiğim bir yönü yok gerçekten” (Lise, 46, 2.Kuşak, evli)

M69: “Sevdiğim huyu (düşündü ve bulamadı)” (Okur-yazar değil, 58, 2.Kuşak, evli)

M87: “İlişkimiz orta derecede. Çok fazla anlayamayız. Sevdiğim bir huyu yok. (Ortaokul, 45, 2.Kuşak, evli)

### ***Güler yüz-tatlı dil, anlayış***

M72: “Kayınvalidemle aram güzeldir. Anlayışlıdır, kuralcı ve despot değildir, güler yüzlü ve yavrum guzum diye hitap eder. Önem verdiğini hissettirir.” (Ön lisans 33, 3.Kuşak, evli)

M79: “Aramız gayet iyi. Güzel sohbet etmesi huyunu seviyorum ayrıca tatlı dilli.” (İlkokul, 32 yaş, 3. Kuşak, evli)

M 105: “Hiçbir sorunum yok aramız gayet güzel. Sevdiğim özellikleri çok eğlenceli sıcakkanlı tatlı dilli olması” (Üniversite, 35, 3.Kuşak, evli)

M 28: “Sevdiğim özellikleri beni çok sevmese de tatlı dille hitap ediyordu”. (Lise, 24, 3.Kuşak, evli)



### **Dindar olması**

M4: “Sevdiğim huyu dindar olması.” (İlkokul, 56 yaş, 2.Kuşak, evli)

M100: “O da derli topluydu bende. Sevdiğim özelliği kayınovalidem ibadetine çok düşküdü çorapsız namaz kılmazdı. Her namazlığının içinde ayrı ayrı çoraplar vardı.” (İlkokul, 66, 1.Kuşak, evli)

M73: “Sevdiğim yönleri; çok çenesiz lüzumsuz biri değil, dini değerlere sahip, dedikoducu birisi değil” (İlkokul, 52, 2.Kuşak, evli)

M74. “Sevdiğim yönleri dinine düşkün bir kadındı zaten çok da hatırlamıyorum.” (İlkokul, 77, 1.Kuşak, dul)

### **Eli açık olması, cimri olmaması**

M93: “Sevdiğim özelliği eli boldur. Herkesi yedirip içirmek ister.” (İlkokul, 29, 3. Kuşak, evli)

M102: Eli açık olması cimri olmaması, halimi hatırlımı sorar bir şeyim eksik olduğunda hemen yardımcı olur.” (Lise, 20, 1.Kuşak, evli)

M25: “Eve bol yiyecek alır kızmaz bir şeyi istediğim de yapar hiç çekinmem anne gibi davranır.” (İlkokul, 20, 3.Kuşak, evli)

M 103: “Ben her huyunu severim eli sıkı değildir. Gittiğimizde zaman döktünüz saçtınız yediniz içtiniz tepkisi olmaz. Çocuklarımı ve eşimi çok sevdiği için bana karşı durmaz.” (İlkokul, 5, 2.Kuşak, evli)

M8: “Bir şeyler aldığı zaman bizi hiç unutmaz. Her zaman eksliğimizin olup olmadığını ve durumumuzu sorar. Kayınpederim ise babam gibidir. Bir dediğimi iki ettirmediler, ne dediysem hepsini fazlasıyla yaptılar.” (Lise, 47, 2.Kuşak, evli)

### **Kimsenin işine karışmaması**

M81: “Sevdiğim özelliği ise kimsenin işine karışmaması ve saygı göstermesi (Lise, 27, 3.Kuşak, evli)

M67: “Sevdiğim yönü hiçbir şeye karışmaz kendi halindedir.” (Ortaokul, 48, 2.Kuşak, evli)

M 12: “Hiçbir şeyime karışmaz, seslenmez.”(Lise 26, 3.Kuşak, evli)

M71: “Hiç sorun yaşamadım. Normal seviyeli bir ilişkimiz var öyle can ciğer de değiliz. Sevdiğim özellikleri de her şeye karışayım gibi bir derdi yok fikirlerime önem verir bana danıştığı durumlar olur mesela” (Üniversite, 24, 3.Kuşak, evli)

M83: *“En sevdiğim yön kocamla veya kendi çocuklarıyla yaşadığımız sorunlara karışmaması (İlkokul, 27, 3.Kuşak, evli)*

### ***Kayınvalidenin Sevilmeyen Özellikleri***

Gelin kaynana ilişkilerinde duygusal iletişim oldukça önemli bir hale gelmiş ve kayınvalidelerin baskıcı davranışları iletişimi bozarken sevecen davranışları ise olumlu yönde etkilemiştir (Kaya, 2019, s.198). Araştırma benzer bulgulara ulaşmıştır. Kayınvalidelerin sevilmeyen özellikleri sevindiklerinden çok daha fazladır. Hatta kayınvalidesi ile arasında sorun olmadığını, iyi anlaşmış olduğunu belirtenlerin bile arada sevmedikleri birkaç özellik saydıkları tespit edilmiştir. Sevilen özelliğin çoğunlukla tek bir özellik olmasına karşın sevilmeyen özellik sorusuna birden fazla cevap verenlerin oldukça yüksek oranda olması da dikkat çekicidir. Sevilen özellikler içinde yer alan “cimri olmaması” ve “her şeye karışmaması” aynı zamanda sevilmeyen özellikler arasında da sayılmıştır. Gelinler kendilerine karışmayan ve cimri olmayan kayınvalideler ile olumlu ve çatışmasız bir ilişki kurabilmektedirler. Ancak burada gelinlerin sevgisinin kayınvalidenin tutumuna bağlı olduğu açıktır. Gelinler özgür biçimde hareket etmek isterken kendilerine karışılmamasını ve aynı zamanda da eli açık olan, kendilerine hediye alan, yedirip içiren kayınvalideleri sevdiklerini belirtmektedirler. Gelinler sevilmeyen özellik sorulduğunda “çaya karşıydı yani çay içilmesine gibi” oldukça ilginç cevaplar da vermişlerdir. Hatta sevilen özellik olan “sessiz sakin olması” sevilmeyen özellik olarak da karışımıza çıkmaktadır. Kayınvalidelerin sadece kayınvalide olması bile sanırım bazı katılımcılar için yeterli sebep olmaktadır.

### ***Sevdiğim yok, Sevmediğim o kadar çok ki***

M1: *“Küçük yaşta evlendiğim için pek ev işlerinden anlamazdım. Durmadan eşime şikâyetle bulunurdu. Vallahi kızım sevdiğim yönlerini bilmem de sevmediğim yönlerini yazsan bitiremezsin.” (İlkokul, 63, 1.Kuşak, evli)*

M18: *“Kaynanamı hiç sevmem, sevdiğim hiçbir yönü de yok.” (İlkokul, 63, 3.Kuşak, evli)*

M82: *“Bana karşı hiç iyi bir kaynana olmadı, sevdiğim yanı yok.” (İlkokul, 42, 2.Kuşak, evli)*

M59: "Pek anlayamayız kendisiyle. Hatta hiçbir konuda anlayamayız. Çok nadir dediğimi kabul eder. Çok sorun yaşarız. İletişim problemimiz var. Sevdiğim yönü yok valla (gülüdü)" (İlkokul, 45, 2.Kuşak, evli)

M75: "Hep bir sorun vardı aramızda, hiçbir şeyini sevmem." (İlkokul, 23, 3.Kuşak, boşanmış)

M62: "Beni mutlu edecek bir hali yok; ne oğlunu ne beni ne torunlarını seviyor. Hiç sevdiğim yönü yok acıyorum ona. Sevmediğim özellikleri; hayatımda gördüğüm en cahil ve en zavallı insan. İlle benim dediğim olsun diyen anlayışsız, düşüncesiz, görgüsüz, kadın kendisini sevmiyor. Beni sevmemiş çok mu?" (Lise, 36, 3.Kuşak, evli).

M101: "Sevmediğim özelliği saymakla bitmez. Ama en çok sevmediğim özelliği gerçekten sevgisiz olması". (Ön-lisans 44, 2.Kuşak, evli)

M92: "Sevdiğim yooğdu. Çetinidi. Döğğüşüyorduk. Seni bi soluk otutturmazdı. İş buludu sana hemen. Yaptığım işi iş saymazdı. Gelin kısmısı yorulur mu dirdi. Ağşam yatınca zabaliyn yeni doğmuş gibi olur dirdi. Cimriydi. İsteddiğini vermezdi. Mesela evde yiceği falan kilite goyuyordu. Sen istesen yok diyodu." (Okur-yazar, 54, 2.Kuşak, evli)

### **Her şeye karışması, sözü geçsin istemesi**

M3: "Kayınvalidem bazen eski usulleri uygulamaya çalışır. Sürekli bir hâkim olma, her hafta sonu bize gelinecek vs." (Üniversite, 25, 3.Kuşak, evli)

M69: "Sevmediğim huyu çaya karşıydı kendi görmeyince bizim de içmemizi istemezdi. Her şeye karışıp dururdu sevmeydim. Lafı çoktu söyler dinlemezdi bizi hiç." (Okur-yazar değil, 58, 2.Kuşak, evli)

M70: "Sevmediğim huyu kendi bildiğini okuması başkalarının fikrine ihtiyaç duymaması inatçı ve baskın olması" (İlkokul, 41, 2.Kuşak, evli)

M81: "Sevmediğim özelliği kendi kararının her zaman doğru olduğunu savunması başka kararlara açık olmaması (Lise, 27, 3.Kuşak, evli)

M82: "Bazen ne konuştuğunu bilmiyor ve aile içi gidişatımıza karışmaya çalışıyor o canımı çok sıkıyor. Bundan dola çok tartışıyoruz eskisine göre çok azaldı bu ama halen devam ediyor" (İlkokul, 42 yaş, 2. Kuşak, evli)

### **Sinirli olması**

M11: “Sevmediğim özelliği de bazen fevri davranması.” (İlkokul, 40, 2.Kuşak, evli)

M12: “Sevmediğim özelliği de aniden sinirlenmesi.” (Lise, 26, 3.Kuşak, evli)

M20: “ Yok yere sinirlenmesini hiç sevmiyordum” (Okur-yazar, 34, 3.Kuşak, evli)

### **Cimri, pinti olması**

M51: “Çok sorun yaşıyoruz. Sevmediğim özelliği çok cimri olması.” (Üniversite, 22, 3.Kuşak, evli)

M72: “Maddi konuda eli sıkıdır. Bazen de olayların detayını bilmeden abartıyor.” (Ön lisans, 33, 3.Kuşak, evli)

M100: “Cimriliğini sevmeydim. Benim yıkayıp astığım çamaşırları çıkarır tekrardan asardı. Bu özelliğini sevmeydim.” (İlkokul, 66, 1.Kuşak, eşi-ölmüş)

### **İnatçı olması**

M23: “Sevmediğümüz özellikler de ıcık inatçı.” (İlkokul, 55, 1.Kuşak, evli)

M48: “ Çok inatçı sevdiğim pek bir özelliği yok.” (Lise 20, 3.Kuşak, evli)

M55 : “İddia ediyordu bennen” (Okur-yazar değil, 84, 1.Kuşak, eşi-ölmüş)

### **Her şeyi abartması**

M83: “Sevmediğim yönü her olayda çok abartıyor ve kayınbabamla sıkıntılı olduğu zaman bize yansıtabiliyor. (İlkokul, 27, 3.Kuşak, evli)

M85: “En sevmediğim her şeyi biraz fazla biliyor.” (Lise, 30, 3.Kuşak, evli)

M15: “Sevmediğim özelliği de her şeyi abartması.” (Ön lisans, 23, 3.Kuşak, evli)

M93: “Çok abartıyor en ufak bi şeyi. Bide küçük kızına çok düşkün.” (İlkokul, 29, 3.Kuşak, evli)

### **Soğuk mesafeli olması**

M87: “İlişkimiz orta derecede. Çok fazla anlayamayız. Sevmediğim huyu, bana, kendi öz oğluna ve torunlarına öz evlatları gibi yaklaşmaz.” (Ortaokul, 45 yaş, 2.Kuşak, evli)

M73: “Sevmediğim yönleri; derdini paylaşmaz nasilsin iyi misin diye sormaz (İlkokul, 52 yaş, 2.Kuşak, evli)

M104: “İyi geçinirse çenesi çok olmazsa severiz çenesi çok olursa sevmeyiz yumuşu çok buyurursa sevilmez. Pek kötü huyu yok iyi huylu ama biraz çok konuşuyor” (İlkokul, 41 yaş, 2.Kuşak, evli)

### **Gelin-Kaynana Çatışma Nedenleri**

Gelin kaynana çatışmasının nedenleri üzerine düşünen-yazan herkes bu çatışmanın her an patlamaya hazır bir bomba gibi olduğunu bilmektedir. Aralarında ki ilişki pamuk ipliğine bağlı gibidir. Kaya (2019, s.197) çalışmasında gelin kaynana çatışmasının önemli nedeninin müdahaleci kayınvalideler olduğunu belirtmiştir. Kayınvalide otoritesi, ayrı evde yaşasa dahi kayınvalidenin temizlik ve çocuk bakımı gibi konulara dahil olmayı istemesi sorun çıkmasının başlıca sebebidir. Bazen bu durum oğul/eş paylaşılabilmesi olarak, iki tarafında kıskançlık sonrası güç ve otoritesini ispat isteğinden de kaynaklanabilir (Yazar, 2018, s.830). Bu çatışma aradaki nesil farkından dolayı artıyor olabileceği gibi (yeme-içme, ev işi, giyim-kuşam ve süslenme vs.) yıllarca birlikte aynı evde kalmalarından da kaynaklanabilir. Ayrıca emek emek büyük fedakârlıklarla büyüttüğü oğlunu elkızına kaptırmak fikrinin olumsuz etkileri, gelinin de kaynananın da evin hâkimi olmayı istemesi, gelinin kendine ait bir evde kendi zevklerine göre yaşamak istemesi bu çatışmanın arkasında var olduğu düşünülen nedenler arasındadır (Kaya, 2000, s.345). Buraya kadar yazılanlar aslında aynı evde yaşamamanın, kayınvalidelerin her şeye karışmalarının ve ataerkil kodların baskınlığının bu çatışmada önemli belirleyiciler olduğunu göstermektedir.

Gelin-kaynana arasında ki çatışma birçok esere roman, film, hikâye, atasözleri deyimler ve manilere de konu olmuştur. Gelin kaynana manilerindeki alay etme nedenlerinin incelendiği bir çalışma aslında gelin kaynana arasındaki güç ilişkisinin çatışmanın temel nedeni olduğunu gösterir

niteliktedir. Her iki tarafta karşılıklı olarak otoritesini kabul ettirmek ister. Bu manilerde başlıca alay etme nedenleri gelinler için; kaynanalarına gücün ve üstünlüğün kendilerinde olduğunu; oğullarının artık kendilerini sevdiğini, oğullarının kendilerinin sözünden çıkmadığını, kaynananın ikinci plana atıldığını, istediği zaman kocasını alıp gidebileceğini dile getirmektir. Öte yandan kaynanalar ise üstünlüğün ve gücün kendilerinde olduğunu; gelinleri istedikleri zaman evden kovabilecek, oğullarına dövdürtebilecek, istedikleri zaman onların eksikliklerinden faydalanıp başka gelin alabilecek vasıfların kendilerinde olduğunu söyleyerek göstermek istemelerinde görülmektedir (Yazar, 2018, s.837). Bu bağlamda buraya kadar yapılan az sayıda da olsa gelin kaynana çalışmasında dikkat çekici unsurlar; aradaki güç ilişkisi, otorite ispatı, gücün asla kaybedilmek istenmemesi üzerine kurulan kıskançlık, her şeye karışma, paylaşamama gibi nedenlerde görülür.

Gelin kaynana arasındaki çatışma nedenlerine gelinler açısından bakan bu çalışma kapsamında ise alan yazına benzer sonuçlar olduğu görülmektedir. Gelinler, gelin-kaynana arasındaki çatışma nedeni olarak en fazla %38.7 ile oğullarını paylaşamamaları cevabını vermişlerdir. Diğer nedenler, %10.9 anlaşamamaları, %8.4 kaynanaların her şeye hâkim olmak istemesi, %7.6 önyargılı olma, %5.9 her ikisinin de kendi dediğinin olmasını istemesi, %5 gelinlerin dik başlı olması, %5 kendi yaşadıklarını gelinlerine de yaşatmak istemeleri ve %5 iki tarafında birbirini düşman görmesidir.

### ***Oğullarını paylaşamama/gelinden kıskanma***

M1: “Eve ilk geldiğim gün bile önyargıyla yaklaştı, hiç de sevemedi. Oğluyla arasını bozmaya çalışıyormuşum öyle der durur.” (İlkokul, 63, 1.Kuşak, evli)

M14: “Bence oğullarını kıskandıkları, paylaşamadıkları için. Oğlunun parasını gelin yiyor diye düşündükleri için. Gelinler ise bir ses çıkarmıyor iki ses çıkarmıyor sonunda patlıyor.” (İlkokul, 42, 2.Kuşak, evli)

M19: “Benceee oğlunu paylaşmak istemiyor, bir türlü kabullenemiyor oğlunun hayatına başka kadının girmesine.” (İlkokul, 43, 2.Kuşak, evli)

M31: “Bence ataerkil bir toplum olduğundan anneler oğullarından, babalarından eşlerinden göremediği ilgiyi sevgiyi bekleme ve oğullarını bu yüzden hayatlarının merkezine oturtmaları yüzünden gelin kaynana çatışması var. Anneler

*oğullarını başka bir kadınla paylaşmak istemiyorlar.” (Üniversite, 38, 3.Kuşak, evli)*

*M59: “Dışardan gelin geldiği zaman kaynana kendinin öneminin bittiğini düşünüyor, kıskançlık devreye giriyor, çatışma, huzursuzluk baş gösteriyor. Şahsen bende öyle oldu.” (İlkokul, 45, 2.Kuşak, evli)*

*M95: “Oğullarına çok düşkün olmasından kaynaklanıyor bence bu. Kendileri gibi bakamayacaklarını düşünüyorlar. Ya da başka bir kadını sevmeleri onunla olmalarını kıskanıyorlardır.” (İlkokul, 37, 3.Kuşak, evli)*

### **Her şeye karışma hâkim olmayı isteme**

*M2: “Büyükler hiçbir zaman çocuklarının büyüdüğünü anlayamadılar. Onlara göre biz bazı şeyleri ya eksik yapıyoruz ya da yapamıyoruz. Hala her şeye hâkim olmak istiyorlar. Her ailenin bir düzeni olduğunu ve bazı şeylerin eskisi gibi olmadığını unutupuyorlar.” (Lise, 44, 2.Kuşak, evli)*

*M6: “İnsanlar durması gerektiği yeri bilmiyor. Hayatlarına müdahale etmeseler sorunlar da yaşanmaz.” (Yüksek-lisans, 34, 3.Kuşak, evli)*

*M51: “Çünkü kaynana sürekli en doğru bilginin kendisi olduğunu düşünüyor. Biraz yaşından mı kaynaklanıyor yoksa kıskançlığından mı bilmiyorum. Oğlunu o kadar çok seviyor ki senin oğlunu onun kadar çok sevmeye ihtimalinin olduğunu düşünmüyor. Mesela ben bir gömlek ütülürsem o daha iyi ütüleceğini düşünüyor ya da ben yemek yaparken karabiber koyma benim oğlum sevmez diyor. Çocuklarını paylaşmıyorlar.” (Üniversite, 22, 3.Kuşak, evli)*

### **Büyük büyüklüğünü küçük küçüklüğünü bilemediği için**

*M20: “Gelin ya gelinliğini bilmemiştir, ya da kaynana kaynanalığını yapamamıştır. Önce eskiden köy yaşantısında olduğu gibi bir gelin kaynanadan önce kalkmalıdır sabah, onların kahvaltısını hazırlamalı, temizliğini yapmalı. Onlar kalktığında çayını sofrasını hazır bulmalı ondan sonra herkes işine gider. Mesela kaynana çalışırken gelin oturup çayını yudumlarsa ben olsam ben de kızarım.” (Okur-yazar,34, 3.Kuşak, evli)*

*M88: “Biz öyle şey bilmeyiz, gelinler bizim yanımızda değerlidir. Büyükler büyüklüğünü bilmiyo güccükler güccüklüğünü bilmiyo o yüzden de evde huzursuzluk oluyo.” (Okur-yazar, 71, 1.Kuşak, dul)*

### **Anlaşamadıkları için**

M24: “Anlaşamadıklarından. Kaynana baskın çıkarsa gelin de onun dediğini yapmazsa nolacak kavga çıkacak. (Lise, 38, 3.Kuşak, evli)

M25: “Ee birlikte yani önceden bi ilişkileri olmadığı için birbirine yabancı olduğu için anlaşamazlar.” (İlkokul, 20, 3. Kuşak, evli)

M30: “Aslında yani iyi kaynanalar, iyi gelinler, iyi anlaşanlar, anne kız gibi anlaşanları var ama kaynana kaynana adı üstünde gelin de elkızı adı üstünde o yüzden gelin kaynana atışması olur. (İlkokul, 53, 2.kuşak evli)

### **Gelin de kaynana da benim dediğim olsun dediği için**

M28: “Eski nesle göre onlar hep kendi dedikleri olsun istiyorlar. Gelinler ise kendi isteklerini olmasını istiyor, kayınvalidelerinin dediklerini yapmak istemiyorlar” (Lise, 24, 3.Kuşak, boşanmış).

M69: “Gelin kaynana çatışması kaynana gelin benim yolundan gitsin benim istediğim gibi olsun der. Gelinler de pek gitmez çoğunlukla bundan olur” (Okur-yazar değil, 58, 2.Kuşak, evli)

M84: “Kaynana hep benim dediğim olsun gelinde hep ben derse çatışma olur. Şu an yaşıyorum ama önceki evliliğimde böyleydi. (İlkokul, 27, 3.Kuşak, evli)

### **İki taraf da birbirini yabancı/ düşman görüyor**

M31: “Gelin kaynana çatışması neden var çünkü bu kabul edilmiş bir şey yani nasıl diyeyim tabu evet Fenerbahçe'nin Galatasaray'dan nefret etmesi gibi bir şey ya aslında hani kaynana olarak bakmasalar eşinin annesi olarak baksalar bence böyle şeyler yaşanmayacak” (Lise, 38, 3.Kuşak, evli).

M32: “Gelinler kayınvalidesini anne olarak kayınvalide de gelinini kızı olarak görmüyor. İki tarafta birbirini yabancı olarak görüyor.” (İlkokul, 58, 2.Kuşak, evli).

### **Artık gelinler dik başlı**

M33: “Günümüzde gelinler dik başlılar. Bundan dolayı çatışma oluyor. Gelinler altta kalmıyorlar” (Lise, 20, 3.Kuşak, evli)

M77: “Çünkü şimdiki gelinler çok başına buyruk pek anneyi kayınvalideyi umursamıyorlar inatçı oluyorlar” (Okur-yazar değil, 46, 2.Kuşak, evli)



M86: “Yavrum şimdi bazen gelinler çok hırçın oluyor gelinler bir kelimeyi söylediğinde kaynanalar on kelime söylüyordu o zamanlarda gelinler susup oturuyordu.” (Okur-yazar, 77, 1.Kuşak, evli)

### ***Kendi yaşadıklarını gelinlerine de yaşatmak için***

Kadınların köylerde erkek çocuk doğurması ile kıymetinin artması sonucu, kendisi gelin olduğunda çektiklerini kayınvalide olduğunda da geline çektirmek istemesi aslında gelin kaynana çatışmasında görülen önemli nedenlerden biridir (Erdentuğ, 1972, s.32). Benzer biçimde kocasının ailesi tarafından özellikle de kaynanası ve görümceleri tarafından hor görülen ve hatta hoş olmayan davranışlara maruz kalan kadın, kendi oğlunun büyüüp evlenmesini ve kendisinin güçlü konuma geçeceği yani kaynana olacağı günü sabırsızlıkla beklemektedir. Kaynanasına olan öfkesini, hıncını kendi gelininden çıkarırken, görümcelerine olan öfke ve hıncını da erkek kardeşlerinin eşlerine yönlendirecektir. Bunun yaratacağı kısır döngü de gelin kaynana çatışmasının yıllarca devam etmesine sebebiyet vererek ataerkil sistemi derinden beslemeye devam edecektir (Arslan ve Arslan, 2015, s.676-677). Benzer bulgulara bu çalışmada da rastlanmıştır. Kendisi eziyet çeken, hor görülen kadının gelinlerine de aynısını sırf yaşadıklarını yaşasın diye yaptığı ve bunun gelin kaynana çatışmasına sebebiyet verdiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

M62: “Kayınvalideler önce çekiyorlar sonra çektiriyorlar, ben çektim benim gelinim çekmesin demiyor. Kadının kadına ettiğini kimse etmiyor aslında”. (Üniversite 36, 3.Kuşak, evli)

M83: “Gelin mükemmel bir şekilde hayatı olsun istiyor kaynana da kendi çocuğunu zorluklarla yetiştirdiği için biraz gelinin bunu bilmesini istiyor. Kendi hayatındaki gelinlik süreci olumsuz veya olumlu yönlerini göstermek istiyor ve saygı bekliyor.” (İlkokul, 27, 3.Kuşak, evli)

M91: “Anneler erkek evladı çok el üstünde tuttuğu için bir paylaşamama durumu söz konusu oluyor. Hâlbuki onlar da aynı süreçlerden geçtiler. Bu nedenle çektiklerini çektirmek istiyorlar.” (Üniversite, 25, 3.Kuşak, evli)

M108: “Adetmiş kaynanalık yapmak onlar da eziyet görmüş onlar da gelinlerine eziyet eder. Kaynana iyi olsa gelinler rahatlıktan sapıtır şimdiki zamanda ne görüyor ki gelinler ama yine sorunlar bitmiyor niye geviş azgınlığı denir işte bizde ona.” (İlkokul, 43, 2.Kuşak, evli)

M62: “Kaynanam kendi kaynanasından çok eziyet görmüş sanki o zamanki kınıcını benden çıkarıyordu. “Mademki bana yaptılar bende yaparım” gibisinden mi düşündü bilemem ama Allah taksiratını affetsin” (İlkokul, 36, 3.Kuşak, evli)

## Önyargı

Gelin-kaynana arasındaki çatışmasının pek çok nedeni olabileceği bilinmektedir ancak bazen tüm bunların dışında gelin-kaynana ilişkileri tamamen önyargılar doğrultusunda da oluşabilir (Aydın ve Canel: 2018, s.3). Bu önyargılar, ilişkideki olumsuzluklar nedeniyle kalıplaşarak evlenecek olan gelinlerde ve oğullarını evlendirecek kayınvalidelerde daha evlilik gerçekleşmeden karşı tarafla anlaşamayacağı ya da karşı tarafın çok beklenti içinde olacağı gibi düşüncelerden hareket ederek yerleşik bir hal alabilmektedir (Yazar, 2018, s.830). Gelin kaynana ilişkisinin temelinde yer alan önyargı, aile içi iletişimle bir çözüme kavuşabilir. İkisinden birinin bile iyi niyetle hareket etmesi olumsuz düşünceleri uzaklaştırarak pozitif davranışları ortaya çıkarabilir (Tarhan, 2012, s.115). Ancak önyargıların kırılması oldukça zor olduğu için bunun farkında olarak bunu gerçekten kırmaya yönelik çaba gereklidir. Bazen bir tarafın çabası da diğerince takdir edilmeyebilir. O yüzden bunu kırabilmemin en mümkün yolu iki tarafında bu konu da çaba göstermesi sonucu olacaktır.

M65: “Çünkü ötekileştirme söz konusu birde sahiplenme. Kız çocuklarını aklı erdiğinden itibaren benim kaynanam şöyle benim kaynanam böyle denilerek mesaj veriliyor. Kayınvalidelere ise gelin oğlunu elinden alır mesajı bu nedenle hep önyargılı ilişkiler doğuyor.” (Lise, 23, 3.Kuşak, evli)

M66: “Aslında doğrusunu söylemek gerekirse kaynana kelimesi hep kötü bir şey olarak bizlere aksettirilmiş. Ben çok iyi gerçek bir anne gibi davranan kayınvalidelerin de olduğunu biliyorum. Aslında her şey karşılıklı sevgi ve saygıya bağlı.” (Üniversite, 28, 3.Kuşak, evli)

M67: “Kaynananın adı çıkmış dokuza inmez sekize. Toplumda öyle bir yargı var ama tabii ki öyle değil her kaynana kötü olmaz.” (Ortaokul, 48, 2.Kuşak, evli)

M68: “Kaynanayı kötü diye çıkarmışlar. Her insan bir değil iyisi de var kötüsü de.” (İlkokul, 71, 1.Kuşak, evli)

M70: “Eskiden beri gelen bir durum. Alışılmış artık ve daha küçük yaşta duyulup öğreniliyor. Önyargı oluşuyor evlenmeden kızlarda falan. Sebep erkek ama iki

*tarafı idare edemiyor mutlaka bir tarafa daha yatkın oluyor.”(İlkokul,41, 2.Kuşak, evli)*

*M71: “Bence bu insanların beyininde koşullandırdığı bir şey. Algı yaratma gibi. Ama bazı kayınvalideler de kendini o kayınvalidelik rolüne hazırlamaya çalışıyor ve beceremiyorlar. İnsanlığın ta en başından gelen bir şey bence yeni bir çatışma değil.”(Üniversite, 24, 3.Kuşak, evli)*

*M72: “Çünkü toplumda hep gelin ve kayınvalide konumlarına dayalı bir ön yargı vardır. Geline çok fazla iş misyonu yüklerler, kayınvalideler ise hep memnuniyetsiz arabozucu diye adlandırılır.” (Ön-lisans, 33, 3.Kuşak, evli)*

*M105: “Tamamen psikolojik insanlar kendilerini öyle hazırlıyorlar çünkü aman kaynana şöyle yapar aman gelin böyle yapar diye kendilerini şartlıyorlar.” (Üniversite, 35, 3.Kuşak, evli)*

## **Sonuç**

Gelin-kaynana çatışmasının sosyolojik bir analizini kuşaklar üzerinden yapmayı amaçlayan bu araştırmanın sonuçlarının bu ilişkiyi anlamlandırmak adına yeterli sayıda bulguya ulaştığını söylemek mümkündür. Öncelikle kuşaklar arası bir farklılık olduğu ve bunun ilişkiyi dönüştürdüğü görülmektedir. Gelin-kaynana çatışması ataerkil sistemde konumlarını önce babaları, sonra kocaları ve sonrasında da erkek çocukları sayesinde kuran ve sağlamlaştıran kadınların; kendi aralarında rekabet içinde gerek bu konumlarından gelen güçlerini kaybetmemek, paylaşmamak üzerine girdikleri bir çatışma biçimidir.

Çalışmanın demografik sonuçlarına göre, kadınların eğitim seviyesinin kuşaklar gençleştikçe artması ve bunun beraberinde özellikle kişisel gelir artışını da sağlamıştır. Ayrıca kuşaklarda ki gençleşme beraberinde uzun süren bir şehir yaşamını getirmiştir. Evlilik türünde büyük bir farklılık olduğu görülürken birinci kuşakta %90 üzerinde gerçekleşen görücü usulü evlilik yerini genç kuşakta büyük oranda anlaşarak evlenmeye bırakmıştır. Öncelikle eğitimin artması, soruna farklı bakmayı getirebilmiş, aynı zamanda kadınların çalışma yaşamına girmesine de olanak sağlamıştır. Gelir sahibi olma ve evlilikte artık “seçilen” değil “seçen” de olma, gelinlerin kayınvalidelerin oğulları üzerinden kazandıkları iktidarlarını sarsmaya başlamıştır. Gelinlerin bu kazanımları, onlara güç kazandırır-

ken kayınvalidelerin ise gücünü azaltmaktadır. Artık oğullarına kız almak, evlerine gelin almak ve onun üzerinde otorite kurmak yerine oğullarını görebilmek için gelinin evine gidebilmeleri, ondan onay almaları gerekir hale gelmiştir. Torun sevgisi de kayınvalidelerin elini epey zayıflatmış görünmektedir.

Kuşaklara göre sorun yaşayanlara bakarsak; birinci kuşak ve en çok da ikinci kuşakta yer alan kadınların kayınvalideleri ile çoğunlukla sorun yaşadığı üçüncü kuşağın ise ilişkilerini daha çok iyi olarak tanımladığı görülür. Bu durum yukarıda anlattığımız güçlenen gelinlerin kendi ilişkilerini, kendi istedikleri dozda ayarlamalarından kaynaklı görünmektedir. Araştırmanın başında “devir gelinlerin devri olabilir” sözünü doğrular biçimde özellikle geleneksel kodları devam ettirmeyen yeni gelinlerin; kayınvalidelerin gücünü ve otoritesinin derinden sarstığını söylemek mümkündür. Bir güç değişimi olduğunu, gelinlerin bunu devraldığını söylemek tamamen mümkün olmamakla birlikte, kayınvalidenin gücünün kırılmasının ilişkiyi gelinler açısından “iyi” geçindiklerini düşünmeleri noktasına taşıdığı bir gerçekliktir. 3. Kuşak için geleneksel ataerkil kodların devam ettiği durumların (aynı evde yaşamak, çalışmamak gibi) yine ilişkiyi “kötü” olarak tanımlamalarına sebebiyet verdiği görülür. Bu durumda “aynı evde yaşamak kuşaklar” arası bir fark gözetmeksizin gelinlerin sorunlu ilişki belirlenmesinin en önemli nedeni olmaktadır. Bu bağlamda uzak yaşamak, ayrı evde yaşamak ve az görüşmek gibi nedenler üçüncü kuşak gelinler için olumlu ilişki adına ayırt edici bulgulardır.

Birinci kuşak tüm sorunlarının temelinde aynı evde yaşamak olduğunu belirtmekte ve var olan tüm sorunlarının kaynağını da burada aramaktadır. Ayrı eve çıkmak, onlar için tüm sorunlarının çözümü olurdu/olacaktır. İkinci kuşak ilişkilerini en fazla kötü olarak tanımlayan kuşak olmakla beraber bunun nedeni de gücün kırılma noktalarının en fazla bu kuşakta yaşanmış olmasından kaynaklıdır. Aynı evde yaşarken, bir yandan yavaş yavaş çalışma hayatına atılan ve birinci kuşağa göre daha eğitilmiş olan bu kuşak, kaynana baskısının farkında olmaya başladığı için ama bir yandan da geleneksel ataerkil kodlardan kurtulamadığı için en kötü ilişki deneyimini yaşamaktadır. İkinci kuşak yaş grubu kadınların pek çok değişimi, dönüşümü yaşayan yaş aralığı olarak ülkemizde daha çok çalışmaya konu olması gereklidir. Ezilmiş, arada kalmış bir kuşak olarak tanımlanmasını yapmak da doğru olacaktır. Bu yaş aralığındaki

kadınlar hem kendi anne ve kayınvalidelerine hizmet eden hem de çocuklarına, gelinlerine hizmet eden bir kuşak olmuştur. Onlar gelinlerine de kayınvalidelerine de karşı sözü geçmeyen bir ara kuşak olarak “çifte ezilen” kuşak olarak görülebilir.

Kayınvalide ile sorun yaşanmaması sonuçlarına göre; birinci kuşak kadınların sorun yaşamasının tek sebebi aynı evde yaşamak olduğu gibi sorun yaşamadığını söyleyenlerin de neredeyse tek sorun yaşamama sebebi itaatkâr olmaları, karşı gelememeleridir. Bu kuşak kadınlar ataerkil baskıyı yoğun olarak hissetmiş ve içselleştirmiş kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayınvalidenin her dediğini yapan ve karşı gelmeyen bu kadınların ilişkilerinde zaten sorun yaşamaları beklenemez. İkinci kuşak ise yukarıda bahsettiğimiz “çifte ezilen” olarak her şeyden önce ezildiğini ya da bir şeylerin yanlış olduğunu fark etmeye başlayan kuşak olarak detaylı analiz edilmesi gereken gruptur. Birinci kuşağa göre eğitim seviyesi daha yüksek ve evlilik biçiminde de dönüşümün başladığı kuşak olarak bu kadınlar; ülkemizde çalışmaya hayatında yer alan ama aynı zamanda ataerkil sistemin dayattığı normlarda maruz kalarak, bir önceki kuşağın yapması gereken her şeyin aynı zamanda kendilerinden beklenildiği kuşaktır. İkinci kuşakta az sayıda yer alan sorumsuz ilişki tanımı daha çok o beklenilen anne-kız ilişkisinin kurulabilmesinde rastlanılmıştır. 3. Kuşak ise en olumlu ilişkiler kuranlar olarak; aynı evde yaşayan, çalışan ve daha eğitilmiş kuşak olarak karşımıza çıkarken, kayınvalidelerine karşı önemli bir pozisyon elde etmişlerdir. Yeni nesil gençler sazı ellerine almış görünmektedirler. Kayınvalideler ciddi güç kaybetmekle kalmamış onu gelinlerine şimdiden devretmiş görünmektedirler. Oğullarını ve torunlarını daha fazla görebilmek adına kayınvalideler bu ilişki de taviz veren konumdadır. Bu durum ise benzer çalışmaların kayınvalideleri de kapsayacak şekilde yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu kuşak gelinlerin, kendilerinin kayınvalide olduğu zaman ki gelin kaynana ilişkilerinin nasıl olacağı ise merak konusudur.

Gelinlerin, kayınvalidelerinin en sevmediği ve en sevdiği özelliklerin bazıları birbirleri ile uyum içinde bir sonuç göstermektedir. Gelinler kendilerine karışmayan, müdahale etmeyen ve diğer yandan da eli açık ve cimri olmayan kayınvalide özelliklerini sevdiklerini dile getirip tam tersini de sevmedikleri özelliklerin başında saymaktadırlar. Kayınvalideler gelinlerin sevgisini kazanmak için oldukça çaba göstermek, sessiz kalmak,

sürekli onaylamak, yardımcı olmak, gelinlerini düşünmek gibi özellikler sergilemek zorundadırlar. Sevilmemeleri için ise gözlerinin üstünde kaşlarının olması yeterli bir sebepmiş gibi görünmektedir. Sevilmemek için bir şey yapmamaları yeterli iken seilmek için çaba göstermek zorundadırlar. Bir katılımcının kayınvalidesinin en sevdiği özelliğine “beni kızı gibi görmesi” ve en sevmediği özelliği de “kızı gibi gördüğü için çok müdahale etmesi” cevabını vermesi aslında kayınvalidelerin ne yapsa yaranamayacağına bir örnek de olabilir. Ancak katılımcıların anlattıkları göz önüne alındığında; kayınvalidelerin çok da masum olmadığı ve ilişkinin bu noktaya gelmesinde büyük payları olduğu gerçeği de ortadadır. Bu nedenle kayınvalidelerle yapılan çalışmalarda da, aslında gelinlerin sevilme nedenlerinde de “gözünün üstünde kaşı var” noktasına yakın bulgular olacağı düşünülmektedir.

Gelin kaynana çatışmasının nedeni olarak çok fazla sayıda bulguya ulaşılmıştır. Burada oğullarını kıskanmaları en dikkat çekici cevap iken önyargının da bu ilişkinin çatışmaya dönüşmesinde etkili olduğu görülmüştür. Çünkü oğullar üzerindeki güç kaybedilmek istenmemektedir. Önyargı ise bu konunun ne kadar derinlerde olduğunu, hep olumsuz hikâyelerle kadınların büyütüldüğünü ve olumsuz çok örneğe maruz kalmanın buna sebebiyet verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer biçimde; her şeye karışmak, kendilerinin çektiklerini çekmek istemeleri, kıskançlık, anlaşamamazlık, birbirini düşman görmek, herkesin kendi dediğinin olmasını istemesi, gelinlerin dik başlı olması gibi birçok başlık altında cevapların toplandığı görülür. Buradan gelin kaynana ilişkisinin tahmin edilenden daha da uzlaşmaz bir boyutta olduğu ortaya çıkmaktadır. Belki de birkaç kuşak dönüşümü daha gereklidir. Ancak o kuşakların bu dönüşümde yeni çatışma alanları bulup bulamayacakları ise zamanla görülecek ve merak konusu bir mevzudur.

Bu çalışma, gelinlerin gözünden gelin ve kaynana ilişkisini daha çok da çatışmasını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Kayınvalidelerin gözünden bu ilişkiye bakmak ve hatta aynı çalışma içinde hem gelin hem de kayınvalideler üzerine çalışmak bundan sonraki araştırmalar için bir öneri olabilir. Birinci ve ikinci kuşak kadınların kendileri de aynı zamanda kayınvalide olabilecekleri için bu ilişkide ki değişim ve dönüşümlerin onların kendi deneyimleri üzerinden de tespit edileceği çalışmalar, alan yazında bu konunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamaya yönelik çalışmalar

olacaktır. Dönüşümdeki 3. Kuşağın kayınvalide olması ile kendi gibi ya da çok daha fazla sayıda çalışmak zorunda kalan, çoğunluğu eğitimli olacak gelinlerle nasıl bir ilişki sergileyeceği de önümüzdeki yıllar içinde ki gelin-kaynana ilişkisine ışık tutacaktır. Gelinen noktada “kaynananın dini yok gelinin imanı” atasözü durumun kısa bir özeti gibidir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Sociological Analysis on the Daughter in  
Law-Mother-in-Law Conflict**

\*

Özlem Altunsu Sönmez  
*Selçuk University*

The struggle between daughter-in-law and mother-in-law appears as a phenomenon that is seen all over the world since antiquity. First example about this subject is seen between the relationship of the goddess Aphrodite and her daughter-in-law Psyche from the Greek mythology. In case today from the most educated to the uneducated, from the urban to the peasant, from the most tolerant to the most intolerant, it is almost all daughter-in-laws have to encounter problems with their mother-in-laws. In fact, the power that is gained from a man in the kinship relationship create this conflict between two women. This relationship of power gained in the patriarchal family relations let women to gain strength and power through men. In social life, women gain their status first by their fathers, then by their husbands and finally by their sons. Considering this struggle is only between these two women and defining it as a simple jealousy and separating it from the power relationships in patriarchal societies, would be a very shallow view point. Therefore, it is necessary to view this conflict as a struggle for power in the patriarchal family.

For a women getting married is means going to another family, to carry their surnames and to reproduce and socialize the next generation. Therefore, in the relations between the daughter-in-law and mother-in-law, the latter was the strong side. However, with changing circumstances such as decreased cohabitation, reduction of arranged marriages, women becoming waged workers, nowadays, mother-in-laws have lost some of her power and makes an effort to live with harmony with their daughter-in-laws to make the sons happy and to share more time with their grandchildren. Therefore, it has become possible to make definitions such as “the age of mother-in-law is over, the time of daughter-in-laws has started”. The number of studies on this subject is quite low and mostly on proverbs, novels, folk songs.



This qualitative study has been formulated to understand and analyze the daughter-mother in law struggle and was conducted by making in-depth face to face interviews with 119 married women (daughter-in-laws) who experienced a relationship with a mother-in-law living in Konya between September-November 2018. All the participants were defined and analyzed by being a “daughter-in-law” and with their relationship with their mother-in-laws. In this study, demographic questions, experiences of the problems with mother-in-laws, hated and liked characteristics of mother-in-laws, and views about the struggle between daughter-mother-in-law were examined in order to identify differences and similarities by dividing the participants into three generations under many themes. In the scope of the study the first generation is determined over 60 ages, the second generation is between 40-59 and the third generation is between 18-39 years old.

According to the results of the survey; firstly, intergenerational differences have been identified and it could be said that it has an effect on the daughter-mother-in-law relationships. The educational level of women increases as generations get younger, which in turn leads to an increase in personal income. There is a big difference in the type of marriage; the arranged marriages take place over 90% in the first generation was replaced largely in companionate marriage in younger generation. First of all, the increase in education has led to a different view of this conflict and at the same time has enabled women to enter working life. Having income and being in a “chooser” rather than “chosen” in marriage has started to decrease the power of mother-in-law over their sons. It is found that while the first generation and second generation of women mostly have problems with their mother-in-law, the third generation defines their relations mostly as “good”. For the first generation to live in the same house with their mother-in-law is on the basis of all their problems but going out to separate houses will be the solution for them. The second generation is more educated than the first generation and is experiencing the worst relationship experience because on the one hand they are conscious of the pressure of the mother-in-law, but on the other hand they cannot get rid of the traditional patriarchal codes. This generation age group should be the subject of more studies in our country as it is the age range that has

experienced many changes and transformations. Also it is possible to define this group as the generation that is most oppressed like between a rock and a hard place. Women of this age range have been a generation that serves both their mothers and mother-in-laws as well as their daughter-in-laws. They can be defined as the “double oppressed” generation which cannot influence their daughter-in-laws and mother-in-laws.

According to the results, the reason of not having problems with their mother-in-laws in the first generation is that the first generation are obedient and cannot resist their mother-in-laws. This generation of women normalized the great patriarchal oppression they had felt. In the second generation, although very few, there are cases which does not have conflictual relationships between mother-daughter-in-laws when the relationship was established like a mother-daughter. The reason why the third generation builds the most positive relationships and do not have conflict with mother-in-law is that she lives in a separate house, is more educated, mostly have wage of her own and less frequently meets with her mother-in-law. Some of the hated properties of mother-in-laws and liked properties are the same with each other. “Intervening to everything” and “close-fisted” properties of mother-in-laws are determinants of hated properties their reverses are determinant of liked properties at the beginning. Mother-in-law must show a lot of effort to win the love of their daughter-in-love such as to keep silent, to approve, to help, to be sensitive, etc. On the other hand, having eyebrows on their eyes seems to be a sufficient reason for them not to be liked. A participant says “to see me as her daughter” to her mother-in-law's loved property and “intervene a lot because she sees to me as her daughter” is a hated property can be in fact an example of whatever mother-in-law does could be a problem.

The cause of the daughter-to-mother-in-law conflict has been found to be very diverse. While the most remarkable response is that they “envy their sons”, “prejudice” is also another effective response in turning this relationship into conflict. Also prejudice shows how deep this issue is and it is important to show that women are always raised with negative stories about mother-in-laws and there are always different samples of negative mother-in-law images. Similarly, the negative qualities of mother-in-law responses are gathered under many headings such as “intervening to

everything”, “wanting to attract their own sufferings”, “jealous”, “ uncompromising”, “seeing each other enemies”, “wanting everyone to have their own worlds”, “being stubborn to daughter-in-laws”.

This study tries to reveal the relationship and mostly the conflict between daughter and mother-in-law from the view point of daughter-in-laws. Looking at this relationship from the view point of mother-in-law and even including both the daughter and mother-in-law in the same study may be a suggestion for further research.

### Kaynakça / References

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi (2014). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Erişim 05 Mayıs 2019 [http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2014\\_Ozet\\_Rapor.pdf](http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2014_Ozet_Rapor.pdf)
- Alkayış, M. F. (2013). Adıyaman yöresi atasözleri ve deyimlerinde gelin-kaynana ilişkisi ve evlilik konusu. *Turkish Studies*, 8(9), 579-594.
- Arslan A. A. ve Arslan G. (2015). Kırsal Türkiye’de, geçmişten geleceğe kadın, evlilik, aile. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 629-684.
- Aydın, E. ve Canel, A. G. (2018). Anne-oğul bağlanmasının gelin-kayınvalide ilişkisi ve evlilik doyumunu yordamadaki rolü. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-16.
- Bayer, A. (2018). Ailede yaşanan anlaşmazlıklar ve çözüm önerileri, *ANTAKİ-YAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 215-234.
- Çalışkan, H. (2003). *Gelin kaynana ilişkileri*. İstanbul: Çelik Yayınları.
- Çekiç-Akyol, A. Akyol M. ve Kılınç, Ö. (2019). Toplumsal rollerdeki çatışmanın televizyon reklamlarında kullanımı: Gelin-kaynana çatışmasının reklamlardaki sunumu üzerine bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, Elektronik Dergisi*, 7(1) 131-154.
- Delaney, C. (2018). *Tohum ve Toprak*, (Çev. S. Somuncuoğlu ve A. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, S. A. ve Nam, D. (2019). Evlilik yolu ile edinilen kimliklerin toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmeye etkisi: “Gelin”-“Görümce” kimliği örneği, *Akdeniz Kadın çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 67-92.
- Erdentuğ, N. (1972). *Türkiye Türk toplumlarında kültürel antropolojik incelemeler*. Ankara: Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Ersöz, A. G. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri, *Gazi Türkiyat*, 6, 167-181.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, (Çev. H. Özel ve C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren kelimeler ve duygu değerleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1726-1746.
- İspirli, S. A. (2004). Atasözlerimiz, deyimlerimiz ve manilerimizde gelin kaynana ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER)*, 9(3), 19-33.
- Kaya, D. (2000). *Halk şiirinde gelin kaynana*. İstanbul: Âşık Edebiyatı Araştırmaları, s. 341-360
- Kaya, T. (2019). Gelin-kaynana iletişiminin niteliğini belirleyen kültürel etmenler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6, 1, 185-204.
- Küçükıldız, D. (2017). Atma türkülerde gelin-kaynana çatışması. *Anasay*, 1, 57-69.
- Kurt, İ. (1992). "Atasözlerinde Aile", *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. No: 71,.
- Shlien, J. M. (1962). Mother-in-law: A problem in kinship terminology. *A Review of General Semantics*, 19, 161-171.
- Tarhan, N. (2012). Evlilik psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2019). . Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019).
- White, J., B. (1999). *Para ile Akriba, Kentsel Türkiye'de Kadın Emegi*, (Çev. A. Bora), Ankara: İletişim Yayınevi.
- Yakalı Çamoğlu, D. (2017). *Kaynana ne yaptı, gelin ne dedi? Ailedeki kadınlar ve ilişkileri*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazar, S. (2018). Gelin kaynana manilerinde alay etme. *Turkish Studies Language/Literature*, 13(20), 827-843.
- Yılmaz, Y. Sarı, H. (2015). Türk atasözlerinde akrabalık ve adların kullanımı. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-20.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Altunsu-Sönmez, Ö. (2019). Gelin kaynana çatışması üzerine sosyolojik bir analiz. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1159-1201. DOI: 10.26466/opus.595849.

## Göçmenliğe Dair Dönüşen Temsiller ve Temsilin Politikası: “Almanya Acı Vatan” ve “Duvara Karşı” Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi

DOI: 10.26466/opus.559013

\*

Feyda Sayan Cengiz\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üni., İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Manisa / Türkiye

E-Posta: [fevda.cengiz@cbu.edu.tr](mailto:fevda.cengiz@cbu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-3378-381X](https://orcid.org/0000-0002-3378-381X)

### Öz

*Bu çalışmada, Türkiye’den Almanya’ya göçen birinci ve ikinci kuşak göçmenleri konu edinen Almanya Acı Vatan (1979) ve Duvara Karşı (Gegen die Wand-2004) filmlerinin karşılaştırmalı analizi yapılarak, sinemada ve popüler kültürde göçmen temsillerinin 1970’lerden 2000’li yıllara geçirdiği dönüşüm tartışılmaktadır. Göçmenliğe dair popüler ve akademik tartışmanın, göçmenlerin işçi olarak varlıklarından ve sorunlarından, kültür ve kimlik meselelerine doğru kaymakta olduğu sıklıkla yapılmış bir argümandır. Makale, iki farklı döneme ait iki filmi karşılaştırarak, bu dönüşümün sinemadaki göçmen temsillerindeki yansımalarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Analiz sonucunda, sinemada birinci kuşak göçmen temsillerine örnek olan Almanya Acı Vatan’da göçmenlerin yabancılaşma ve dışlanma sorunu ile, işçilerin endüstriyel üretim ilişkileri içinde yabancılaşma sorununun iç içe geçmiş bir şekilde temsil edildiği; Duvara Karşı’da ise ikinci kuşak göçmen olma deneyiminin, sonsuz bir aidiyet ve otantik kimlik arayışına vurgu yapılarak çerçeveselendiği önerilmektedir. Çalışma, sinemada ve popüler kültürdeki göçmen temsillerinin kimlik, toplumsal cinsiyet ve mekân bağlamlarında karşılaştırılması üzerinden, göçe ve göçmenliğe dair temsil politikalarının izleğinin sürülebileceğini öne sürmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Göç, Göçmen temsili, Kimlik, Üçüncü uzam, Toplumsal cinsiyet.

## Politics of Representation and Transformations in Representing Immigrants: A Comparative Analysis of "Almanya Acı Vatan" and "Gegen die Wand"

\*

### Abstract

*This study discusses the transformation in the representations of immigrants from 1970s to the 2000s through a comparative analysis of two films which narrate stories of Turkish immigrants in Germany: *Almanya Acı Vatan* (1979) and *Gegen die Wand* (*Duvara Karşı*- 2004). It is widely argued that the popular and scholarly debate has shifted from discussing the immigrants as "workers" towards discussing them within the contours of issues of culture and identity. The findings of the comparative analysis in this study demonstrates that *Almanya Acı Vatan*, as an example of cinematic representations of first generation immigrants, frames the problem of immigrants' social and cultural exclusion in tandem with the problem of workers' alienation within industrial relations of production. On the other hand, "*Duvara Karşı*" formulates second generation immigrant experiences in terms of an endless search for belonging and authentic identity. This article suggests that it is possible to trace the shift in the cultural representations of migration and immigrants by conducting comparative analysis with regard to issues of identity, gender and space.*

**Keywords:** *Migration, Politics of representation, Identity, Third space, Gender*

## Giriş

Türkiye'den Almanya'ya göç, birçok akademik araştırmanın yanı sıra, Almanya ve Türkiye sinemasına da sıklıkla konu olmuştur. Sinema, dolaşıma soktuğu, popülerleştirdiği anlatılar ve imajlar dolayısıyla göç ve göçmenlere ilişkin toplumsal tahayyüllerin üretilmesinde önemli rol oynamaktadır (Cox, 2018). Bu nedenle, sinemada göçmen temsillerini incelemek, bu temsillerin farklı dönemlerde geçirdiği dönüşümleri karşılaştırmalı olarak ele almak bizlere göçün değişen toplumsal tahayyülüyle ilgili ipuçları sağlayacaktır. Bu makale, Türkiye'den Almanya'ya göçmenlere ilişkin iki farklı dönemde yapılmış filmlerdeki anlatı ve temsilleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Makalede, Şerif Gören'in yönettiği 1979 tarihli "Almanya Acı Vatan" ve Fatih Akın'ın yönettiği 2004 tarihli "Duvara Karşı" adlı filmlere odaklanılacaktır. "Almanya Acı Vatan"da, Almanya'ya "misafir işçi" olarak gelen birinci nesil göçmenlerin; "Duvara Karşı"da ise ikinci nesil göçmenlerin, yani "misafir işçilerin" artık misafir olmayan çocuklarının temsilleri ile karşılaşmaktayız. Çalışmanın amacı, bu iki filmin karşılaştırmalı bir analizini yaparak, göçmen temsillerindeki dönüşümlerin temel boyutlarını sergilemek, bunun yanı sıra bu temsildeki dönüşümlerin, göçmenlik deneyiminin dönüşümleriyle ilişkisini irdelemektir.

İlerleyen sayfalarda, öncelikle göç ve göçmen temsillerine yönelik araştırmalardaki dönüşümün temelleri ortaya konularak kuramsal bir çerçeve oluşturulacaktır. Daha sonra, bu iki filmin göçmen kimlikleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri, ve göçmenlerin kentsel mekânla ilişkileri temelinde karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Sonuç bölümünde, bu iki film bağlamında sinemadaki göçmen temsillerinin dönüşümü tartışılacaktır.

## Kuramsal Yaklaşımlarda Odak Değişikliği

Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü, Türkiye ve Batı Almanya arasında 1961 yılında imzalanan anlaşmayla başlar. 1960'lı yıllardaki bu kolektif işçi göçü dalgası, ilerleyen onyıllarda aile birleşmeleri ve evlilikler yoluyla ve Türkiye'deki 1980 darbesinden sonra siyasi nedenlerle sürer. Al-

manya'daki Türk göçmenler, 1960'lı yıllarda Alman kamuoyunda "Gastarbeiter", yani "misafir işçi" olarak nitelendirilmiştir. Göçmenlerin sadece çalışmak üzere geçici olarak geldikleri, bir süre sonra Türkiye'ye geri dönecekleri gibi sorunlu bir beklenti içeren bu nitelendirme, ikinci kuşak göçmenlerle birlikte "Alman-Türk"e dönüşmüştür (Yalçın-Heckmann, 2002). Bu dönüşüm, göçmenlerin artık yerleşik oldukları, Almanya'da yaşamalarını sürdüreceklere kabulünü içermektedir.

1980 ve 1990'lı yıllardan beri, göç araştırmalarında paradigmatik bir değişimi söz konusudur. 1970'li yıllar boyunca akademik çevreler, sınıf farklılıklarını, ekonomik sömürüyü ve göçmenlere karşı yabancı düşmanlığını ön planda tutarak, "misafir işçi" odaklı göç üzerinde çalıştı (Adelson, 2003). Soysal (2003), "anlatılarımızda göçmenlerin ve özellikle de Türklerin, misafir işçi rolünde olduğunu ve kültürel ve sosyal eşikte sıkışıp kaldıklarını" öne sürer (s.493). Ayrıca, Çağlar ve Soysal'ın (2003) belirttikleri üzere, göçmen kültürü ve kimlikleri, iki kültür "arasında" sıkışmış, olağandışı kimlikler olarak değerlendirilir. Nedim Karakayalı (2005) "iki dünya" ve "arada kalmışlık" tezine yönelttiği eleştiride, bu tezin en büyük probleminin, sadece iki dünyanın mevcut olduğuna dair tahayyülü ve "inşa edilmiş gerçekliği" yeniden üretmek olduğunu öne sürer. Bu teze göre, göçmen çocukların tüm sorunları, iki dünya arasında kalmaya indirgenmektedir. Böylelikle, bu ikilikten kurtulma ve yeni bir kimlik inşa etme arzusu gözardı edilmektedir. Gerçekten de, özellikle 1970'li yıllarda Almanya'daki Türk göçmenlere "iki dünya arasında kalmışlık" perspektifinden yaklaşılmıştır ve bu durum, ikinci nesil Türk göçmenleri için kültür şoku, dejenerasyon ve benzeri olumsuz kavramlarla belirlenen bir kimlik tanımlaması oluşturmuştur (Burul, 2003).

Bu algıya Almanya'daki Türk göçmen nüfus ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların çoğu karşı çıkmıştır (Çağlar, 2001; Soysal, 2003; Adelson, 2003). 1980'li yıllardan sonra önemi artan ulusaşırı göç alanyazını, göçmenlerin çoklu kimliklerini ve bu çeşitliliğin göçmen gençliğine sağladığı yaratıcılığı vurgular niteliktedir (Çağlar ve Soysal, 2003). "Üçüncü Uzam" kavramının yaygınlaşmaya başlaması, göç ve göçmen kimlikleriyle ilgili alanyazının paradigmatik değişimine rastlar. Homi Bhabha (1990, 1994) "üçüncü uzam"ı, öznelliklerin su yüzüne çıktığı ve Alman/Türk, ev sahibi/misafir" gibi kültürel ikiliklere meydan okuyan bir alanı tarif etmek için kullanır (Burul 2003). Burul (2003), ikinci nesil Alman



Türk göçmenlerin kendilerine dair farklı tahayyüller arayışında olduklarını ve bu arayışın "üçüncü uzam"ı keşfetme süreci olduğunu belirtir (s.213). Almanya'daki ikinci ve üçüncü nesil göçmenler hakkında yapılan araştırmaların ve "Üçüncü Uzam" kavramı etrafında yapılan tartışmaların göçle ilgili alanyazının dönüşümünde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Değişime tabi olan en önemli boyutlardan birinin, göç araştırmalarındaki odağın ekonomik meselelerden kültür ve kimlik meselesine kayması olduğu ileri sürülebilir. Çağlar ve Soysal (2003), 1980'lerde sosyal bilimlerin alanyazınının odağını "misafir işçilerin" çalışma yaşamı ile ilgili sıkıntılardan, onların kültürüne, duygularına ve ihtiyaçlarına kaydırıldığını belirtirler. Soysal (2003), makalesinde Türklerin Almanya'ya göçünün anlatılarında "işten kültüre" geçişe odaklanarak, bu konuyu detaylı bir şekilde irdeler. Soysal, Günter Walraff'ın "*En Alttakiler*" adlı kitabını bu konuda bir dönüm noktası olarak ele alır ve bu kitaptan sonra "göçmen ne bir misafir ne de bir işçidir. Bu durum, 1980'lerin ortasından sonra, göç yazılarının baskın olarak kültür ve kimlik hikâyeleri anlattığı anlamına gelir" der (Soysal, 2003, s.497).

Değişimin analiz edilecek bir diğer boyutu ise göçmenlerin mekânla olan ilişkisi ve bu ilişkinin temsiline dairdir. Ayşe Çağlar (2001), Türkiye'den göçmenlerin yeni "ulusaşını" mekânlarına, sosyal yaşamlarını ve kentsel mekânla ilişkilerini yeniden şekillendirmelerini kolaylaştıran olanaklara odaklanır. Çağlar, göçmenlerin kendi "gettolarında" yaşayan insanlar olduğu yönündeki algının artık gerçeği yansıtmadığını öne sürer. Buna göre, ikinci nesil göçmenler arasında, kimliklerini kentsel alanlara atıfta bulunarak vurgulama eğilimi vardır; ulusal ya da etnik bağlılıklardan ziyade "Berlinli" olarak kendilerini tarif etmektedirler. Benzer şekilde, Türkiye'ye atıfta bulunurlarken de kentsel alanlara ve kentsel kültüre atıfta bulunmayı seçerler. Ancak Çağlar'a göre, kısıtlayıcı "getto" metaforu, Alman siyasi kültürünün hâlâ bir parçasıdır.

Kültürel öğelerin ve göçmenlerin kimlik üzerine sorgulama ve arayış süreçlerinin göç ve göçmenlere dair alanyazında ön plana çıkması, oluşan "üçüncü uzam"ların ve melezleşmenin irdelenmesi, bir yandan dışlanan, sömürülen, arada kalmış göçmen kalıp yargısının sorgulanması sonucunu getirir ve göçmenler açısından güçlendirici bir boyutu olduğu öne sürüle-

bilir. Ancak öte yandan, üçüncü uzam ve melezleşme metaforlarının sınırlarına da dikkat çekmek önemlidir. Nitekim, ikinci kuşak göçmenlerin akışkan kimliklere erişiminin altı çizilirken, “eski kuşak ‘otantik’ olmakla birlikte ‘geçmişte kalan’ kimliği içinde hapsedilmiş durumdadır” (Yalçın-Heckman, 2002, s.313-314). Bir başka deyişle, üçüncü uzam ve melezleşme kavramları, bir yandan kültüre odaklanıp kültürlerin sınırlarının aşılmasına ve nasıl aşıldığına dikkat çekerken, diğer yandan “aşmaya çalıştıkları somutlaştırmaları teyit etme tehlikesi” içermektedir (Çağlar, 1997, s.172).

Göçmenlere ilişkin tartışmanın ekonomi ve iş yaşamından kültür ve kimlik meselesine kayması, göç alan ülkelerin kamuoylarında göç konusunun giderek artan biçimde kültürel referanslarla tartışılması ile ilintilidir. Nitekim özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren birçok Batı Avrupa ülkesinde olduğu gibi Almanya’da da ivme kazanan göçmen karşıtı söylemler, göçmen topluluklarının homojen bir kültüre sahip olduğu, ve özellikle Müslüman göçmenlerin bu homojen kültürlerinin Batı medeniyeti ile uzlaşmaz olduğu argümanına dayanmaktadır (Yılmaz, 2012; Kaya ve Tecmen, 2019). Bu süreç içerisinde, göçmen topluluklarında hakim olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet ilişkileri, giderek siyasi söylemlerin odağına oturmuştur. Özellikle 2000’lerin ikinci yarısından itibaren oylarını ve kamusal görünürlüklerini artırmış olan popülist, göçmen karşıtı, radikal sağ partilerin söylemlerinde, göçmen karşıtlığının toplumsal cinsiyete ve dair algılar üzerine oturtulduğunu söylemek mümkündür. Bu söylemler, özellikle Müslüman göçmen topluluklarının kadınları baskı altına aldığı, bu durumun Batı Avrupa kültürüne tehdit içerdiği gibi bir iddia üzerine kurgulanmaktadır. Popülist radikal sağ partiler üzerine çalışan pek çok araştırmacı son yıllarda bu konu üzerinde durmuştur. Bu araştırmacılar, bir yandan aslında toplumsal cinsiyet eşitliğine inanmayan, kadınları “ulusun üremesinin aracı” olarak gören bu partilerin, diğer yandan Müslüman göçmen topluluklarını homojenize eden, Müslüman göçmen kadını kurbanlaştırılmış gösteren bir söylemi üreterek kendilerini siyasetin anaakımına taşıdıklarını öne sürmektedirler. (Fekete, 2006; Mudde, 2007; Klammer ve Goetz, 2017; Scrinzi, 2017; Trabert, 2017). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet kimlikleri ve ilişkileri göçe ilişkin popüler söylemlerde ve anlatılarda giderek daha merkezi bir konuma oturmuştur. Bu nedenle, sinemada göçmen temsillerinde toplumsal

cinsiyet ilişkilerinin nasıl bir izlek sürdüğünü irdelemek, bu temsillerin "kurban göçmen kadın" metaforunu yeniden üretip üretmediklerini tartışmak büyük önem taşımaktadır.

Bir sonraki bölümde, sinemadaki göçmen temsillerindeki dönüşümler irdelenmekte, göçmen temsili açısından iki farklı döneme ait *Almanya Acı Vatan* ve *Duvara Karşı* adlı filmler, bu kuramsal çerçeve kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

### **Misafir İşçiden Alman Türk'e Sinemada Göçmen Temsillerinin Dönüşümü**

Almanya'daki Türk göçmenlerin sinemadaki temsillerinin, göçmen kimliğiyle ilgili algılardaki dönüşüme paralel bir şekilde dönüştüğü öne sürülmektedir (Göktürk 2003). Bu görüşe göre, özellikle 1970'lerde Türkler dışlanmanın ve iletişim kuramamanın mağdurları olarak tek boyutlu bir şekilde tasvir edilirken, günümüzde Almanya'daki Türk varlığının temsilinde ikili kimliklerden ziyade birleşik kimliklere vurgu yapma ve sınırlarla, farklılıklarla oynamaya, "sınırları çiğnemeye odaklanma" şeklinde bir eğilim ortaya çıkmıştır (Göktürk, 2003, s.229). Rob Burns'e göre, hem Türkiye hem Almanya sinemasındaki erken dönem göçmen temsillerinde, iki hakim tema göze çarpar: "Misafir işçi deneyiminin sosyal ve materyal gerçekliği, ve 'iki kültür arasında yaşamamanın' sorunları" (Burns, 2007, s.362). Sosyal ve materyal gerçeklik, göçmenlerin çalışma yaşamında yaşadıkları sorunlar, ezilme, sömürülme ve sosyal dışlanma meselelerine tekabül etmektedir. Birinci kuşak Türk göçmenleri konu alan bu erken dönem filmlerde, göçmen kadınların "çaresiz kurbanlar" olarak, erkeklerin ise çalıştıkları fabrikada ve yaşadıkları kentin kamusal alanlarında güçsüz, dışlanmış olarak temsil edildikleri de belirtilmektedir (Cox, 2011, 2018). Bu temsiller, göçmenlerin çoğul deneyimlerini dışlamaktadır.

Ayça Tunç Cox (2011) tarihli çalışmasında, Almanya'daki Türk göçmenlerle ilgili filmleri, üç farklı nesle mensup Türk-Alman yönetmenlerin anlatılarını merkeze alarak üç kategoriye ayırır. Bu kategorizasyona göre, birinci kuşak göçmenlere dair filmlerde, kurbanlaştırılmış göçmen anlatıları, iki farklı kültürün çatışması, bu çatışmada "arada kalan", hem

kültürel hem ekonomik olarak ezilen, dışlanan göçmenler konu alınmaktadır. Cox, bu filmlerin göçmenler üzerine kalıp yargıları aşmakta yetersiz kaldığı, hatta istemeden de olsa bu kalıp yargıları yeniden ürettikleri eleştirisini getirir (Cox, 2011, s.121). İkinci kuşak göçmen olan Türk-Alman yönetmenler ise, siyasi olarak daha bilinçlidirler: Kimlik ve temsil politikalarına odaklanırlar, çift dilli ve çift kültürlü olma halini hikayeleştirerek ilk kuşağa göre daha nüanslı, daha çok katmanlı ve kalıp yargılara sığmayan göçmen temsillerine imza atarlar. İkinci nesil filmlerde odak, ekonomik dışlanma ve kültürel çatışmadan, “melezliğin keyfine” ve yarattığı olanaklara kaymaktadır (Cox, 2011, s.123). Temsildeki bu değişim, Rob Burns (2007) tarafından “ezilenlerin sineması”ndan “melezliğin sineması”na doğru bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir. Cox’a göre üçüncü kuşak Türk-Alman yönetmenler de, ikinci kuşağın açtığı yoldan ilerlemiş ve başkalarının gözünde nasıl bir imajları olduğu ile daha az ilgilenen, göçmenleri susturulmuş ve dezavantajlı olarak görmeyen, özgüveni yüksek, farklı kültürel iklimlere uyum sağlayabilen göçmen temsillerine ağırlık vermişlerdir (Cox, 2011).

## Yöntem

*Almanya Acı Vatan* ve *Duvara Karşı* filmlerinin karşılatırmalı olarak çözümlenmesinde, eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizi yöntemi, ağırlıklı olarak medya metinlerinin çözümlenmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem kullanılarak metnin gerisinde yatan toplumsal yapının, güç ilişkilerinin, kimlik tanımlamalarının nasıl metne yansıdığı ve metinde nasıl işlendiği çözümlenmektedir (Van Dijk, 2003).

Çalışma, amaçlı örneklem kullanmış ve birinci ve ikinci kuşak göçmen temsillerinin karşılatırmalı analizine imkan verecek iki filme odaklanmıştır. Bu çalışmada konu alınan *Almanya Acı Vatan* ve *Duvara Karşı* adlı filmler, iki farklı döneme aittir. Şerif Gören’in yönettiği *Almanya Acı Vatan*, 1979 tarihlidir ve Almanya’ya işçi olarak göçen, “birinci kuşak göçmen” olarak adlandırılabilir bir kadın işçinin, fabrika ortamında ve kentsel mekânda yabancılaşma hikayesini anlatmaktadır. Bu hikaye, hem iş yaşamına ve göçmen işçi sorunlarına, hem göçmenin göç edilen mekânla ilişkisine, hem de toplumsal cinsiyete dair unsurların üzerine inşa edilmiştir. *Almanya Acı Vatan*’ın Almanya’yı acılarıyla dolu bir ülke

olarak tasvir edişıyla Türkiye'nin kolektif hafızasında önemli yer edindiğı belirtilmektedir (Cox, 2011, s.120). Konu aldığımız diğeri film olan 2004 tarihli *Duvara Karşı'nın*, ikinci kuşak göçmen filmleri içinde en fazla popülerlik kazananlar arasında yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Film, 2004 yılında Berinale'de Altın Ayı ile ödüllendirilmiştir. Filmin yönetmeni Fatih Akın, bir göçmen ailenin oğludur ve Almanya'daki ikinci kuşak Türk göçmenlerin en başarılı temsilcileri arasında gösterilmektedir. Akın'ın, filmlerinde "iki kültür arasında kalmış Türk" klişesini boşa çıkaracak göçmen temsillerini öne çıkardığı (Yalçın-Heckmann, 2002; Fachinger, 2007), bu anlamda kültürel melezliğin ve "üçüncü uzam"ın olanaklarının altını çizdiği belirtilmektedir (Burns, 2007). Akın, Alman basınına verdiği bir mülakatta kendini şöyle tanımlar: "İki kültürde büyümüş olmayı avantaj olarak görüyorum. Bu bana güven veriyor. Hoşgörü mesajları vermek ya da kültürlerimden birini inkar etmek zorunda değilim. İkisini birleştiriyorum- hem filmlerimde, hem kişiliğimde" (Alıntıl原因 Burns, 2007, s.371).

## Bulgular

Bu bölümde, *Almanya Acı Vatan* ve *Duvara Karşı'daki* anlatıların temel bileşenleri ele alınacak ve iki farklı göçmen temsiline karşılaştırmalı çözümlemesinin sonuçları ortaya konulacak ve tartışılacaktır. Bunun yanı sıra, temsiline karşılaştırmalı çözümlemesine imkân verecek bir bakış açısının temellerini oluşturmak üzere üç boyut önerilecektir. Birinci boyut, iki filmin göçmen sorunlarını anlatırken farklı konulara odaklanmasını irdeleyen "ekonomi ve kimlik" boyutudur. İkinci olarak mekân boyutu ele alınacak, Türk göçmenlerin Almanya'daki kentsel mekânla olan ilişkilerinin değişimine vurgu yapılacaktır. Üzerinde durulacak üçüncü boyut ise, her iki filmde de çoklu ve çok katmanlı çağrışımlar barındıran "toplumsal cinsiyet" boyutudur. Ancak bu boyutları ayrıntılı olarak ele almadan önce, söz konusu iki filmin anlattığı hikâyeleri kısaca özetlememiz gerekir.

*Almanya Acı Vatan ve Duvara Karşı: Güldane ile Mahmut, Sibel ile Cahit*

*Almanya Acı Vatan*, köyünden kalkıp Berlin’de bir fabrikada çalışmaya gelen genç bir kadın olan Güldane’nin hayatını konu alır. Güldane para kazanmak ister ve bu nedenle, köyüne yaptığı bir ziyaret sırasında, Almanya’ya göçebilmek için kendisiyle anlaşmalı bir evlilik yapmak isteyen Mahmut’la evlenmeyi kabul eder. Almanya yeterince işçi aldığından, özellikle 1970’lerin sonlarına doğru bu tür formalite evlilikler ve evlilik yoluya göçmenlik, oldukça yaygın hale gelmiştir. Güldane’yle aynı köyden olan Mahmut, kendisi daimi ikamet izni alana kadar, dört yıl boyunca bu evliliği sürdürmesi karşılığında Güldane’ye yüklü bir miktar para teklifinde bulunur. Mahmut’un refah içinde ve güzel kadınlar arasında rahat bir hayat sürme hayali, Berlin’e adımını attığı an suya düşer. Güldane’nin Mahmut’a kalacak bir yer bulmaya yardım etmek için bile vakti yoktur; kendisi iki kişiyle Türk mahallesinde bir evi paylaşmaktadır. Mahmut, kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Güldane, sınırları belli, basit bir hayat sürmektedir: Gün içinde, sıkı çalışma saatleri olan ve çok çalışmasını gerektiren fabrikadadır. İşten çıktığında da doğruca Türk mahallesindeki evine gider. Para kazanmak zorundadır ve bu konuda elini çabuk tutmalıdır. Yine de Güldane, kendisine Türkiye’yi, köyünü ve bir “misafir işçiden” fazlası olabileceği ihtimalini hatırlatan Mahmut için sonunda hayatında yer açar. Fakat Mahmut’un kentsel hayat karşısındaki saf şaşkınlığı kısa sürede Alman kadınlarla cinsel birliktelik ve para arzusuna dönüşür. Mahmut parayı da Güldane’den almaktadır. Pek de ideal bir koca değildir: Güldane hamile olduğunu söylediğinde, hemen ekonomik nedenleri öne sürerek bebeği aldırmasını söyler. Nihayetinde, Güldane yıpranmıştır ve bebeğini doğurmak için “acı dolu ülke” Almanya’dan vazgeçer.

*Duvara Karşı*’da, yine görücü usulü bir evlilik vardır ancak bu sefer neden, ekonomik durum değil, Sibel’in, ailesinin kendine çizdiği sınırların dışında yaşam ve özgürlük olanakları bulmak, kendi deyimiyle, “yaşamak ve dans etmek”, arzusudur. İkinci nesil bir göçmen olan Sibel, muhafazakar bir Türk göçmen ailenin kızıdır. Ailesindeki ataerkil baskıdan o kadar bunalmıştır ki babasını ve ağabeyini kendisini sınırlamaları konusunda ikna etmek adına düzmece bir intihar girişiminde

bulunur. Orta seviyede bir eğitim almıştır ve para kazanmak için kuaförlük yapmaktadır. İntihar girişimi beklediği etkiyi yaratmaz ancak rehabilitasyon sırasında, başarısız ancak gerçek bir intihar girişiminde bulunmuş olan Cahit ile tanışır. Türk kökenli Cahit, kendini göçmen olmakla ya da ulusal aidiyetlerle tanımlamayan biridir. Türkçe konuşma yeteneğini bir köşeye "fırlattığını" söyler. Aynı zamanda aidiyet duygusunu oluşturan tüm kaynakları da bir tarafa fırlatmış gibidir. Punk barlarda takılır, hayatını sürdürmek için şişe toplar. Sibel, Cahit'ten bir iyilik yapmasını ister: Ailesi, Sibel'in yalnızca bir Türk ile evlenmesine müsaade edecektir ve Cahit onunla evlenirse aynı evi paylaşabileceklerdir. Böylece Sibel istediği gibi yaşayabilecek, dilediği kişiyle birlikte olabilecektir. Cahit'in de kaybedecek hiçbir şeyi yoktur. Planlı evlilikleri bu şekilde başlasa da işler planladıkları gibi gitmez. Bu sefer onları faciaya sürükleyen Güldane ve Mahmut'un 1970'lerde karşılaştıkları gibi ekonomik sorunlar değil, kimlikle ilgili sorunlardır. "Türk gelini" imajı arkasına saklanıp sınırsız bir cinsel özgürlük sürdürmek, Sibel'in tahmin ettiği kadar zordur ve amaçladığı özgürleşmeyi de bu şekilde yakalayamaz. Cahit, bu evliliğin gerçek bir evliliğe dönmesini ister. Sibel'i taciz eden bir Alman erkeğin kışkırtması sonucu yanlışlıkla ölüme sebebiyet veren Cahit, hapse girerken, Sibel de Türkiye'ye geri döner ve evlenip çocuk sahibi olur. İkili, yıllar sonra tekrar bir araya gelirler ancak Sibel'in ailesini terk etmemesi sonucu yollarını ayırırlar.

Görüldüğü üzere, her iki filmin de anlatısının başlangıcı, farklı motivasyonlarla da olsa, anlaşmalı evliliklere dayanmaktadır. Her iki evlilik de, bir noktadan sonra anlaşmalı evlilik olmanın ötesine geçer, ancak ana karakterlere mutluluk getirmez.

### *İşçi Sorunları, Kimlik Sorunları*

İki filmi karşılaştırabileceğimiz birinci boyut, filmlerin Türk göçmenlerinin hayatlarının hangi noktalarına odaklandıkları konusundaki keskin farkla ilgilidir. Yukarıdaki kuramsal çerçeve kapsamında bahsedilen, Soysal'ın (2003) Türkiye'den Almanya'ya göç hakkındaki anlatılarda odağın "çalışma yaşamından kültüre" kaymasıyla ilgili görüşünün bu iki filmde açıkça gözlemlenebileceğini söylemek mümkündür.

*Almanya Acı Vatan'* da Güldane'nin hayatı, "fabrika"ya ve "para kazanma" hedefine odaklanmıştır. Güldane'nin Almanya'da olmasının tek nedeni, Türkiye'de rahat bir hayat sürebilmek için para kazanıp para biriktirmektir. Bu nedenle, Güldane neredeyse "ideal" bir misafir işçidir: Kendini tümüyle çalışmaya verir ve kesinlikle geri döneceğini düşündüğü ülkesine yatırım yapar. Şerif Gören'in Güldane'yi harekete geçmekten yoksun bir kurban olarak resmetmekten kaçındığının altını çizmek gerekir: Güldane, başka bir seçeneği olmadığından değil de mümkün olan en kısa sürede olabildiğince çok para kazanmak istediği için Almanya'da çalışır. Harekete geçme kabiliyeti vardır ancak bunu tamamen ekonomik hedefleri için kullanır. Misafir işçi olmanın ekonomik boyutlarına yapılan vurgu, filmdeki yaşlı bir misafir işçinin emekli olunca ne yapacağı sorusunu cevapladığı sahnede iyice belirgin hâle gelir. Adam hiç tereddüt etmeden şöyle der: "Memleketime dönüp öleceğim. Bu kadar çalışmaya can mı dayanır?" *Almanya Acı Vatan'*da, Güldane'yle aynı fabrikada çalışan solcu bir karakter aracılığıyla sınıf farklılıkları da vurgulanır. Adam şöyle der: "Türk, Yunan, Sırp hatta Alman olmanın bile önemi yok, bu fabrika tüm işçileri sömürüyor". Bir başka deyişle, endüstriyel kapitalizm tarafından sömürülmek, göçmenlerin temel meselesidir; hatta bunun için göçmen olmaya da gerek yoktur, işçi olmak yeterlidir.

Kapitalizme yönelik bu eleştirel bakış, filmin Güldane'nin fabrikadaki yaşamını konu alan sahnelerinde son derece belirgin bir şekilde ortaya çıkar. İşçilerin makinadan farksız bir şekilde hareket etmeleri beklenmektedir. Fabrika, çalışanları nefessiz bırakacak derecede disiplinli bir yerdir; tualete gitmek bile o katı disiplinden sapma anlamına gelmektedir. İşçilere daha hızlı ve verimli çalışmaları gerektiğini hatırlatmak için rahatsız edici otomatikleştirilmiş bir sesin sürekli "Achtung" (dikkat) dediğini duyarız. Filmdeki fabrika sahneleri, endüstriyel kapitalizmin işçileri yabancılaştırması temasını vurgulu bir şekilde seyircinin dikkatine getirir. Göçmen olmanın etkisi, yabancılaşma hissini yoğunlaştırır.

Üstelik, Gören'in filminde felaketin *kaynağı* ekonomik etkenlerdir. Güldane ile Mahmut'un görücü usulü evlilikleri de Almanya'daki hayatları da ekonomik nedenlerin üzerine kuruludur. Mahmut Güldane'yi ekonomik sebeplerden ötürü kürtaja zorlar ve bu da ikiliyi çıkmaza sürükler.



Öte yandan, *Duvara Karşı*'da ikinci nesil göçmen Türklerin hayatlarını şekillendiren, kimlikle ilgili sorunlar ve arayışlardır. Cahit "Türklüğünü bir tarafa fırlattığını" iddia eder; onun yaşam tarzı, Türkiye'ye de Almanya'ya da ait olmadığını, punk barlara ve punk alt kültürüne ait olduğunu düşünmemize yol açar. Fakat Sibel'le evliliği sırasında, Türk yemeklerinin pişirildiği Türk tarzı döşenmiş bir evde yaşamaktan gizliden gizliye hoşlanmaya başlar. Burada önemli olan nokta, bu "düzmece" evliliği gerçek bir evliliğe dönüştürmek isteyen Cahit olmasıdır. Film, Cahit'in bu arzusunda yalnızca Sibel'i çekici bulmasının değil, aidiyet arayışının da bir rolü olduğunu düşündürmektedir. Sibel'in de kendi kimliğiyle olan ilişkisi karmaşıktır. Geleneksel orta sınıf Türk evliliğinden ve "Türk gelini" kimliğinden her anlamda kaçmak için Cahit ile evlenir. Ancak evliliğinde Türk gelini imajı arkasında saklanmaktan hoşlanıyor gibi görünür: Evi baştan aşağı temizler, dayayıp döşer, Cahit için yemek yapar, onun çamaşırlarını yıkar; kaçtığı "gelin" rolünden beklenen tüm ev işlerini yapar. Diğer taraftan, tek gecelik ilişkilerin kendisini özgürleştirdiğine dair fikri de çok uzun sürmez.

*Duvara Karşı*'daki kimlik sorunu konusunda vurgulanacak en önemli nokta, Fatih Akın'ın filminin "üçüncü uzamı" kusursuz gören bir konumu kayıtsız şartsız kabul etmemesidir. Cahit ve Sibel de melez kimlik oluşumuna dair arayışların bir örneği sayılabilir ancak bu filmde, melez bir kimlik yaratma süreci, çelişkilerle ve gerilimlerle doludur. Bu süreç çok fazla acıyı da beraberinde getirir ve "üçüncü uzam"da yaratıcı bir kimlik oluşturmak, görünüşe göre gerilimlerle örülü bir süreçtir.

### ***Toplumsal Cinsiyet Boyutu***

Toplumsal cinsiyet boyutunun hesaba katılması, her iki filmdeki göçmen temsillerini karşılaştırılmasında son derece yararlı analiz olanaklarını da beraberinde getirir. *Almanya Acı Vatan*'da, Mahmut'un Almanya'ya geldiği ve Güldane'nin evini şaşkın bir şekilde aradığı, bulamadığı, sokakta uyumak zorunda kaldığı sahneler, erkeklik kurgusunun, göçün yarattığı yersiz yurtsuzluk bağlamında kırılışını gösterir (Akyüz ve Dabak, 2017). Alman ve Türk toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkileri arasındaki farklılık da keskin bir çelişki olarak temsil edilmektedir. Alman kadınlarla tanıştıktan sonra değişen Mahmut'un bu değişimi bir "dejenerasyon"

olarak gösterilir. Ancak diğer yandan film, göçmen kadını sessiz kurban olarak temsil eden filmlerden ayrılmaktadır. Örneğin, Tevfik Başer'in yönettiği 1986 yapımı "40 metrekare Almanya" filmi, *Almanya Acı Vatan* gibi, erken dönem göçmen anlatılarının tipik örnekleri arasında gösterilmektedir (Cox, 2011; Burns, 2007). Oysa ki "40 Metrekare Almanya"nın baş karakteri Turna, kocası tarafından eve hapsedilmiş, bütün failliği elinden alınmış bir kadın olarak resmedilir. Güldane ise Turna'nın aksine pasif bir karakter değildir, aslında hikayeyi başlatan ve sürükleyen kararları alan, işçi olan ve para kazanma hedefine odaklanan odur. Mahmut kendisini aldatmaya başlayınca, "Böyle yapacaksan boşanalım" der ve Türkiye'ye dönüp kendi başına çocuğunu doğurma kararını alır. Bu kararı alması, filmde iki yönlü bir aydınlanma olarak temsil edilir: Güldane bu kararını, hem Mahmut'a, hem de çalıştığı fabrikadaki sömürücü çalışma ilişkilerine bir isyan duygusu ile birlikte deneyimler.

Almanya Acı Vatan'da temsil edilen toplumsal cinsiyet ilişkilerinin analizi açısından bir başka önemli nokta, göçmenliğin ev içi mekânda nasıl yaşandığı, ve bu mekândaki ilişkilere nasıl etki ettiği konusudur. Güldane, Mahmut ile yaşamaya başlamadan önce, iki göçmen kadın işçi ile bir ev paylaşmaktadır. Filmin bu evresinde ev içi mekân, kadınlar arasında paylaşım ve dayanışmanın yaşandığı bir mekân olarak temsil edilir. Herkes eşit şartlarda yaşamakta ve çalışmaktadır, evin düzen ve temizliğinden de birlikte sorumludurlar. Güldane, Mahmut birlikte yaşamaya başladıktan sonra da eşitlikçi düzeni sürdürmeye çalışır. Örneğin sabah işe giderken Mahmut'a bulaşıkları yıkamasını söylemesi, filmde göçmen işçi yaşamının gerekliliklerinin geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerine dönüştürücü etkisi bağlamında simgesel öneme sahiptir. Bu dönüşüm, Mahmut'un alışkın olduğu erkeklik ve toplumsal cinsiyet kalıpları açısından zorlayıcıdır. Mahmut, yaşadığı "erkeklik krizi"ni ve "erkeklik endişesi"ni (Thwaites Diken, 2018, s.94), Güldane'nin parasını alıp kumar oynayarak, içki içerek ve Güldane'yi aldatarak dışa vurur. Evin bir duvarını duvar kağıdı işleviyle boydan boya kaplayan dev Marlboro reklam posterini de, markanın reklam yüzü olan "Marlboro Man"i temsil ettiği "güçlü, bağımsız, başına buyruk" erkeklik kurgusu üzerinden Mahmut'un kendi erkekliğini tehdit altında görmesine bir gönderme olarak yorumlanabilir.

"Duvara Karşı" filminde, göçmenlik ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin daha karmaşık ve çok katmanlı olarak temsil edildiğini öne sürmek mümkündür. Burada toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temsilinde birinci katman, Cahit'in ve Sibel'in erkek ve kadın olarak kimliklerini nasıl kurduklarıyla ilgilidir. Cahit, hem Türk göçmenler nezdinde, hem de Almanlar nezdinde makbul sayılan ve hegemonik olan erkeklik kurgularından oldukça uzaktır. Bir ailesi yoktur, Alman eşini kaybettikten sonra hayatla ilişkisini alkol üzerinden kurmaktadır, düzgün gelir getiren bir işi de yoktur. Sibel'in cinsel özgürlük yaşamak amacıyla kendisiyle göstermelik bir evlilik yapmasına bir itirazı da yoktur. Sibel'in ailesindeki erkeklerle bir araya geldiği sahnede yaşanan gerginlikler, Cahit'in onlardan keskin farkının ve onlar için makbul olan erkeklik kurgularına koyduğu mesafenin altı çizer.

Öte yandan Sibel'in, ailesiyle yaşadığı çatışmanın temelinde, ailesinin kendisi için uygun gördüğü toplumsal cinsiyet rolünü benimsememesi önemli rol oynar. Örneğin, Cahit'e, ağabeyinin kendisini erkek arkadaşıyla el ele gördüğü için şiddet uyguladığını öfkeli bir şekilde anlatır. Ailesi onun mutlak surette bir Türk erkekle evlenmesini ister, bunun için baskı yapar. Sibel'in ailesinin baskısına karşı koymak için bulduğu yol, kendisinden beklenenin tam tersini yaparak Alman erkeklerle gelişigüzel, genellikle tek gecelik beraberlikler yaşamaktır. Sibel'in Alman erkeklerle tanışabildiği tek yer barlardır, nitekim bir kadın kuaföründe çalışmaktadır. Ayrıca, muhtemelen sosyal çevresinin sınırlandırılmasından ve 15 yaşında Alman eğitim sistemiyle bağı kesildiğinden Sibel'in Almanlardan oluşan bir sosyal çevresi yoktur. Alman toplumuyla bağ kurmak için bulduğu tek yolun tek gecelik ilişkiler olduğunu öne sürmek mümkündür. Bir başka deyişle bu tarz ilişkiler, Sibel'in kimlik arayışının bir parçasıdır.

Sibel'in, ailesinin toplumsal cinsiyet temelli baskısına karşı bulduğu stratejinin kendisi ironi içermektedir. Nitekim Sibel, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, ailesi tarafından kabul görecektir olan "Türk gelin" görüntüsünün arkasına saklanır. Sibel karakterinin, kendisini baskıdan kurtaracak bir kurtarıcı erkeği bekleyen kadın pozisyonundan da olabildiğince uzak olduğunu fark etmemek olanaksızdır: Düzmece evliliği o planlar, amacına en uygun şekilde bir düzmece evlilik yapabileceği kişi olan Cahit'i de kendisi bulur. Bundan daha da ironik olan, tek gecelik

ilişkilerinden birinde sorun yaşadığında Sibel'in çözümü derhal geleneksel bir Türk evliliği imajında aramasıdır. Alman bir erkek tarafından tacize uğrayınca Sibel "Ben evli bir Türk kadınıyım, kocam seni öldürür" der. Ve nihayetinde, kasten olmasa da, Cahit adamı öldürür.

Duvara Karşı'da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ev içi mekândaki tezahürü, Almanya Acı Vatan'dan oldukça farklıdır. Almanya Acı Vatan'da Mahmut, Güldane'den ev işlerini üstlenmesini, kocasına itaat ve hizmet etmesini bekler; Güldane ise buna direnir. Dolayısıyla ev, toplumsal cinsiyet temelli çelişki ve gerilimlerin yaşandığı bir mekândır. Duvara Karşı'da ise Cahit, Sibel'den herhangi bir beklenti içinde olmaktan son derece uzaktır. Filmdeki en bunaltıcı ve klostrofobik mekân, Cahit'in, Sibel taşınmadan önceki haliyle daracık, eşya yerine paçavralarla dolu ve kirli evidir. Cahit, evin bu halinde herhangi bir değişiklik yapmaya niyetli olmadığı gibi, Sibel'den de bunu yapmasını beklemez. Ancak Sibel, kendi iradesiyle evin temizliğini ve düzenini üstlenir. Fachinger, Fatih Akın filmlerinde, klostrofobik ev içi mekânın daha ziyade erkekleri hapseden alanlar olmasına dikkat çeker ve bu durumun da *40 Metrekare Almanya* ve *Sahte Cennete Veda* gibi erken dönem göçmen filmlerindeki, bir mekâna kapatılan kadın temsiline ironik bir gönderme olduğunu öne sürer (Fachinger 2007). Gerçekten de Sibel, Cahit'e kıyasla evde çok daha az vakit geçirmektedir. Ancak evin düzenini, bakımını, temizliğini gönüllü olarak sağlar, evi yaşanabilir bir mekân haline getirir. Ev içi mekân, Cahit ve Sibel'in sohbet edip eğlenebildikleri, aidiyet kaygıları ve kültürel gerilimlerin, toplumsal cinsiyete dair çatışmaların ikisinin ilişkisi bağlamında çözümlendiği bir mekâna dönüşür.

### ***Kentsel Mekânla Ve Anavatanla İlişki***

Son olarak, her iki filmdeki kentsel mekânla göçmenlerin bağlantısından bahsetmek önemlidir. *Almanya Acı Vatan*'da, Berlin'de yaşayan bir misafir işçi için birkaç "temel mekân" vardır: (1) Türk göçmenlerin güvende hissettikleri tek yer olarak temsil edilen Türk mahallesi, ki bu mahalle bir göçmen işçi gettosu olarak tasvir edilir, (2) disiplin alanı olarak resmedilen fabrika. Güldane yalnızca fabrikaya gitmek için kenar mahallenin dışına çıkar ve Almanlarla dolu kentsel mekânda geçirdiği o kısıtlı sürede bile

izleyici Güldane'nin huzursuz, sindirilmiş ve güvensiz hissettiği izlenimine kapılır. Öte yandan fabrika, Güldane ve Türk arkadaşları için tam bir kâbustur, işçiyi makineleştiren bir hapishaneden farksızdır. Bir başka deyişle, bu filmde Almanya'ya ait olan tüm mekânlar, "ev" olmaktan çok uzaktır ve gerilim doludur. Tüm bu gerilim kocasının kabul edilemez davranışlarıyla birleşince, Güldane çözümü Türkiye'deki köyüne geri dönmekte arar. Dolayısıyla anavatan ve köy, sorunlarla karşılaştığında sığınılacak mekân olma özelliğini korur.

Berlin'in Türk göçmenlere tamamen yabancı, klostrofobik ve baskılayıcı bir yer olarak temsil edilmesinin aksine, *Duvara Karşı* filminde Sibel ve Cahit'in Hamburg ile ilişkisi daha rahattır. İkinci kuşak göçmen olan ikili, hem Türk hem de Alman gençleri arasında popüler olan punk barlara ve gece kulüplerine giderler. İzleyici, bu rahatlığın tek sebebinin Sibel ve Cahit'in bu şehirde büyümeleri olmadığını fark eder. Ayşe Çağlar'ın ikinci nesil Alman Türklerin milliyet ya da etnik kimliklerdense kentsel mekânlara atıfta bulunarak kimliklerini vurguladıkları görüşüne (Çağlar 2001) uygun olarak, hangi kente giderlerse gitsinler mekânla Güldane ve Mahmut'a kıyasla daha rahat bir ilişki kurabilecek gibi görünürler.

Öte yandan *Duvara Karşı*'da iki ana karakter de sonuçta Türkiye'ye dönerler. Ancak onların dönüşü, Güldane'nin dönüşünden farklıdır. Güldane hem işçi olarak, hem de göçmen olarak yabancılaşmanın pençesinde olduğu Almanya'dan, aidiyetinin olduğu anavatana dönmektedir. Sibel ve Cahit'in dönüşlerinde ise gerilim ve çelişkilerle dolu aidiyet arayışının sürdüğünü gözlemlemek mümkündür. Fachinger'in (2007) de belirttiği gibi, Türkiye her ikisi için de aidiyete geri dönmek değil, radikal yeni başlangıçlar yapılan yeni bir hayata geçmektir. Film, her iki karakter için de bu gidişi aidiyet meselesinin çözümlendiği bir sonuç olarak değil, ötesinin belirsiz ve muğlak olduğu yeni bir arayış olarak tasvir eder.

## Sonuç

Sonuç olarak, iki film arasındaki temel farklılığın, kimlik ve aidiyet meselelerini ele alışlarıyla ilgili olduğunun altını çizmek gerekmektedir. *Almanya Acı Vatan*'da işçilerin yabancılaşma sorunu, göçmenlerin yabancı-

laşma ve toplumsal dışlanma sorunları ile iç içe geçmiş olarak temsil edilir. Almanya, göçmen işçi için benimsenmesi ve entegre olunması mümkün olmayan, yabancılaşma ve dışlanma üzerinden tasvir edilen bir yerdir. Göçmen işçiler bir cenderede gibidirler, bunun sebebi sadece göçmenlik değil aynı zamanda endüstriyel kapitalizmin işçileri kendi emeklerine, ürünlerine ve üretme potansiyellerine yabancılaştırmasıdır. Filmdeki yaşlı işçinin sözleriyle ifade edildiği gibi, buradaki göçmenlik deneyiminden sonra yapılacak tek şey, anavatana dönüp ölmektir. Bir başka deyişle, “iş” bitince, göçmenlikten geriye kalan bir şey yoktur.

*Duvara Karşı*'da ise ikinci kuşak göçmen olma deneyimi, aidiyet ve kimlik arayışı üzerine kurulu bir deneyimdir. Bu arayış, bitmez, nihayete ermez, hayata yayılmış bir süreç olarak karşımıza çıkar. Filmin temel dinamiği, göçmen filmlerinin klasik anlatılarıyla oynamasında ve o anlatılara ironik göndermeler yapmasında yatar. Filmdeki temel hikaye, anavatana dönmekle çözümlenmez, çünkü dönülecek, aidiyet arayışına yanıt verecek, “otantik” bir yer yoktur, yalnızca yaşam boyu süren bir arayış vardır.

*Almanya Acı Vatan* ve *Duvara Karşı* filmleri, kültürel alandaki göçmen temsil ve tahayyülünün “kültür şoku ve yabancılaşma yaşayan göçmen işçi”den “melez bir kimlik arayışındaki göçmen”e nasıl, hangi izlekler üzerinden dönüştüğünü gözlemlemek için verimli bir tartışma zemini sağlamaktadır. Bu tartışma zemini, kimlik, toplumsal cinsiyet ve mekân meselelerinin üzerinde temellenmektedir. Göçmenlerin kimlik, toplumsal cinsiyet ve mekân bağlamında nasıl temsil edildiklerine dair popüler kültürü ve kamusal tartışmaları merkeze alan daha fazla karşılaştırmalı araştırma gerekmektedir. Nitekim göç meselesinin özellikle Batı Avrupa’da siyasetin çehresini giderek daha fazla belirlediği bir bağlamda, sinema, televizyon ve popüler kültür tarafından nasıl göçmen tahayyüllerinin üretildiği konusu da daha fazla önem kazanmaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Politics of Representation and Transformations in Representing Immigrants: A Comparative Analysis of "Almanya Acı Vatan" and "Duvara Karşı"**

\*

Feyda Sayan Cengiz  
*Manisa Celal Bayar University*

Turkish migration to Germany has been the subject of a substantial amount of scholarly research, as well as many films in both German and Turkish cinema. Şerif Gören's "Almanya Acı Vatan" and Fatih Akin's "Duvara Karşı" (Gegen die Wand - Head On) are two prominent examples of films that have focused on the lives of Turkish immigrants in Germany, with significant differences in their perceptions and representations of the immigrant identity.

*Almanya Acı Vatan* was shot in 1979, whereas *Duvara Karşı* dates back to 2004. Therefore, the Turkish immigrants represented in *Almanya Acı Vatan* are the "first generation" immigrants, who have arrived in Germany as "guest workers"; whereas in *Duvara Karşı*, we witness the lives of second generation youths, children of the "guest workers", who are neither "guests", nor necessarily "workers" any more. Fatih Akin, the director of *Duvara Karşı* is himself the son of a Turkish immigrant family, who is referred to both as a Turkish and as a German director, and who is pointed out as one of the most prominent young directors in Germany.

Comparing the representations of the lives of immigrants in two films has the potential to provide us with the insight to the change in the migrant identity as well as shifting focus of immigrants' issues and problems. The aim of this essay is to explore and lay out the fundamental dimensions of changing migrant experiences and subjectivities through a comparative analysis of representations in the two films, which seem to correspond to two different perceptions of migrant identity.

There has been a notable shift in the study of migration throughout the last decades. This shift can be summarized as a shift from studying "the

immigrant” as a “worker”, particularly an industrial worker that is defined by his/her class identity and social exclusion in the host country, to studying cultural hybridities and the creative search for identity among immigrants. In other words, the image of the first generation immigrant as a socially excluded worker squeezed in between “two worlds” shifted towards an understanding of the immigrant identity as rife with new possibilities of cultural hybridity that have been explored through Homi Bhabha’s concept of “Third Space”.

A similar shift has been observable in the cinematic representations of immigrants. Whereas in the 1970’s, the immigrant used to be portrayed as a unidimensional subaltern subject of social and economic exclusion, starting from the 1990s and especially in the 2000s, such portrayals have shifted towards culturally hybrid, multidimensional, creative immigrant youths who transcend boundaries. In these more contemporary representations, the immigrant identity does not fit into the classical stereotypes. Usually such stereotypes are ironically and playfully referred to in the representations of immigrants. In short, the representations of immigrants in film have transformed from “cinema of the affected” to “cinema of hybridity” (Burns 2007).

This study comparatively analyses two films from two different periods by employing the critical discourse analysis method, which enables us to see the social structures and identities that undergird the two films. Purposive sampling has been used, and lead to the choice of two movies, first, *Almanya Acı Vatan* (1979) narrating the story of a young woman worker who arrives in Germany in the early years of the “guest worker” flow and her husband of “procedural” marriage, and second, *Gegen die Wand* (2004) narrating the story of two young second generation immigrants who, again make an arranged marriage to set the woman free from the pressure of her family.

In the article, these two films have been compared on three analytical registers: Economy vs. identity, gender, and space. Regarding the “economy vs. identity” register, the findings suggest that in the first movie, the immigrant is represented first and foremost as an industrial worker, undergirded with a critique of capitalism and alienation of the worker. The motives of the characters in the film, such as the motive to become an immigrant and to make the procedural marriage, are economic motives. It



seems almost impossible in this film for the immigrants to make any cultural connection with the host society that does not connote degeneration. In the second movie, on the other hand, what drives the plot and defines the motivations of the immigrant characters is a search for identity and belonging. Trying to figure out a "third space" free from the first generation immigrants' rather narrowly defined and patriarchal world, yet trying to find a "home" of belonging seems to be the primary motivation of this film's protagonists. The second register, i.e., gender, plays a central role in both films. Both films engage with the issue playfully, avoiding a representation of the immigrant women as "victims devoid of agency". To the contrary, in both films those who drive the plot are the female protagonists. Regarding the third register, i.e., space, *Almanya Acı Vatan* portrays spaces of work and urban spaces of public interaction in the Germany as totally defined by alienation and anxiety. The protagonist returns to Turkey as a space, a "home" where her problems will be solved. In *Duvara Karşı*, on the other hand, the urban space of Hamburg is portrayed with its spaces of subculture where the protagonists feel comfortable to be a part of. This film, too, ends with a return to Turkey, but this time homeland is not portrayed as the "resolution" of the protagonists' problems, or the home that they "return to", but rather as a new, radical beginning in their quest for identity.

### Kaynakça / References

- Adelson, L. (2003). Against between: A manifesto. *New Perspectives on Turkey*, 29, 19-37.
- Akyüz, S. ve Dabak, B. (2017). Erkekliğin yol hali: "Sarı Mercedes" ve "Otobüs" filmlerinde erkeklik kurguları. *Fe Dergi*, 9(1), 80-91.
- Bhabha, H. (1990). The third space: Interview with Homi Bhabha. In (J. Rutherford Der.), *Identity: Community, Culture, Difference* içinde (ss. 207-221). London: Lawrance and Wishart.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Burns, R. (2007). The politics of cultural representation: Turkish-German encounters. *German Politics*, 16(3), 358-378.
- Burul, Y. (2003). The world of Aziza A.: Third space in identities. *New Perspectives on Turkey*, 29, 209-229.

- Çağlar, A. (1997). Hyphenated identities and the limits of culture. In (T. Modood ve P. Werbner Der.) *The Limits of Multiculturalism in the New Europe* içinde (p. 169-185). Londra: Zed.
- Çağlar, A. (2001). Constraining metaphors and the transnationalisation of spaces in Berlin. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 601-613.
- Çağlar, A. ve Soysal, L. (2003). Introduction: Turkish migration to Germany – forty years after. *New Perspectives on Turkey*, 29, 1-19.
- Cox, A. T. (2011). Three generations of Turkish filmmakers in Germany: Three Different Narratives, *Turkish Studies*, 12(1), 115-127.
- Cox, A.T. (2018). Portrayal of Turkish–German migratory relations in Turkish films of the 1980s: a call for an alternative reading, *Turkish Studies*, DOI: 10.1080/14683849.2018.1520105
- Fachinger, P. (2007). A new kind of creative energy: Yadé Kara’s “Selam Berlin” and Fatih Akın’s “Kurz und Schmerzlos” and Gegen Die Wand”. *German Life and Letters*, 60(2), 243-260.
- Farris, S. (2012). Femonationalism and the ‘Regular’ army of labor called migrant women. *History of the Present* 2(2), 184-199.
- Fekete, L. (2006). Enlightened fundamentalism? Immigration, feminism and the right. *Race and Class*, 48(2), 1-22.
- Göktürk, D. (2003). Turkish – German traffic in cinema: A critical review. *New Perspectives on Turkey*, 29, 229-243.
- Karakayalı, N. (2005). Duality and diversity in the lives of immigrant children: Rethinking the “Problem of the Second Generation” in light of immigrant autobiographies. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 42(3), 325-343.
- Kaya, A., ve Tecmen, A. (2019). Europe versus Islam? Right-Wing populist discourse and the construction of a civilizational identity. *The Review of Faith & International Relations*, 17(1), 49-64.
- Klammer, C. ve Goetz, J. (2017). Between German nationalism and anti-muslim racism: Representations of gender in the freedom party of Austria (FPÖ). In (M. Köttig v.d. Der.) *Gender and Far Right Politics in Europe* içinde (s. 79-93). New York: Palgrave Macmillan.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.

- Scrinzi, F. (2017). A 'New' National Front? gender, religion, secularism and the French populist radical right. In (M. Köttig v.d. Der.) *Gender and Far Right Politics in Europe* içinde (s. 127-141). New York: Palgrave Macmillan.
- Soysal, L. (2003). Labor to culture: Writing Turkish migration to Europe. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2), 491-506.
- Thwaites Diken, E.Ç. (2008). *The Spectacle of politics and religion in contemporary Turkish cinema*. New York: Palgrave Macmillan.
- Trabert, A. (2017). At the mercy of femocracy? Networks and ideological links between far-right movement and anti-feminist men's rights movement. In (M. Köttig v.d. Der.) *Gender and Far Right Politics in Europe* içinde (s. 127-141). New York: Palgrave Macmillan.
- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. In (D. Schiffrin., D. Tannen ve E. H. Hamilton Der.), *The Handbook of Discourse Analysis* içinde (s. 352-372). Oxford: Blackwell Publishing.
- Yalçın-Heckmann, L. (2002). Kimlikler üzerinde pazarlık: Almanya'daki farklı Türk göçmen kuşaklarının medyadaki yansımaları. ( D. Kandiyoti ve A. Saktanber Der.) *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat* içinde (s. 308-321). İstanbul: Metis.
- Yılmaz, F. (2012). Right wing hegemony and immigration: How the populist far-right achieved hegemony through the immigration debate in Europe. *Current Sociology*, 60(3), 368- 381.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sayan-Cengiz, F. (2019). Göçmenliğe dair dönüşen temsiller ve temsilin politikası: "Almanya Acı Vatan" ve "Duvara Karşı" filmlerinin karşılaştırmalı analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1202-1224. DOI: 10.26466/opus.559013

## Geleneğin Sürekliliği ve Kültürel Mirasın Aktarımında Niğde Düşünleri ve Müzisyenler

DOI: 10.26466/opus.593570

\*

Resul Bağrı\*

\*Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk musikisi Devlet konservatuarı, Niğde/  
Türkiye

E-Posta: [resulbagri@gmail.com](mailto:resulbagri@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-9325-2455](https://orcid.org/0000-0002-9325-2455)

### Öz

Niğde düşün törenleri müzisyenlerin çaldıkları enstrümanlar ve söyledikleri türküler açısından geleneğin korunması ve aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Niğde ilinin güçlü bir müzisyenlik geleneğine ev sahipliği yapması ve birçok müzisyenin bu çevrede yetişmiş olması çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Niğde ilinde yapılan düşün ritüelleri günümüzde halen devam eden sokak düşünlerinde gerek gün içerisindeki süre uzunluğu ile gerekse düşünlerde halen devam eden Türk halk müziği repertuarındaki geleneksel anonim türkülerin –uzun hava ve kırık havalar- okunuyor olması açısından ülkemizdeki pek çok düşün ritüelinden farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda düşün ritüelindeki farklılıkla orantılı olarak düşünlerde icracılık yapan müzisyenlerin uygulamaları da bu oranda farklılıklara gebedir. Bu farklılıkların neticesi olarak Niğde düşünleri geleneğin sürekliliği açısından büyük önem arz etmekte ve bu düşünlerde müzisyenlik yapanlarda kültürel aktarıcı görevi görmektedir. Ayrıca coğrafi olarak küçük bir alana sahip olan Niğde’de 3 farklı düşün kültürünün bulunması da çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmanın amacı, düşün müzisyenliğinin genel tanımından hareketle, yöre müzisyenlerinin düşün içerisindeki konumlarını, müziksel pratiklerini, belleklerinde saklı kalmış edebi metinleri ve bu metinlerden kopan türkülerini tespit etmek ve Niğde düşün tipleri üzerinden günümüzdeki düşünlerin genel durumunu gözler önüne sermektir.

**Anahtar Kelimeler:** Niğde Düşün Geleneği, Geleneğin Sürekliliği, Kültürel Mirasın Aktarımı, Düşün Müzisyenleri.

## Sustainability of Tradition and Niğde Weddings and Musicians in Transfer of Cultural Heritage

\*

### Abstract

*In Niğde, wedding ceremonies, instruments played by musicians and the songs they sing have an important place in preserving and transmitting the tradition. Niğde is the focal point of the study as it hosts a strong tradition of musicianship and many musicians have grown up in this environment. Wedding rituals performed in Niğde vary according to many wedding rituals in our country in terms of both the length of the day during the day and the traditional anonymous folk songs of the Turkish Folk Music repertoire, long and broken melody, which continue at the weddings. In this context, the practices of musicians performing at weddings in proportion to the difference in wedding ritual are also suitable for these differences. As a result of these differences, Niğde weddings are of great importance for the sustainability of tradition and act as cultural transmitters for musicians in these weddings. In addition, the fact that there are 3 different wedding cultures in Niğde, which has a small geographic area, gives a special importance to the study. The aim of this study is to determine the position of the musicians in the wedding, their musical practices, the literary texts that are hidden in their memories and the songs that are lost from these texts and to evaluate the general situation of the present day weddings through the types of weddings.*

**Keywords:** *Niğde Wedding Tradition, Sustainability of Tradition, Transfer of Cultural Heritage, Wedding Musicians.*

## Giriş

*İbrahim Tatlises 2 saat sahnede kalsa rekor sayılır oysaki Niğde müzisyenleri  
3 gün durmaksızın düğün yaparak asıl rekoru kırmaktadır.*

Eğer kültür bir sosyal grubun üyelerinin birbirinden öğrendiği veya birbiriyle paylaştığı, çevreye uyarlanmada arabulucu işlevi gördüğü ve bir nesilden diğerine sosyal öğrenme yoluyla aktarıldığı uygulamalar olarak tanımlanırsa (Lavenda ve Schultz, 2017, s.49) gelenek sürekliliğinde müzikal dinamikliğin önemli görevleri vardır. Etnomüzikologlar müziklerin sadece arşivlenmesi ve korunması odaklı değil bu verilerin dinamikliği konusunda da teşvik edici çalışmalar içerisindedir. Giderek artan şekilde dinamik bir yaklaşımı teşvik eden bu çalışmalarda düğünler başat görevi görmektedirler. Gelenegin sürekliliği, iyi bir mirası geçmişten korumak değil mevcut koşullara göre zenginleştirerek sonucun gelecek nesillere aktarılmasıdır. Ezgilerin otantikliği kalıtsal bir performans ve yaratma geleneğiyle ilişkilidir. Bu da eserlerin koruma ve tanıtımını teşvik eder. Belirli zamanlarda düğün repertuarlarında eski türkülerin bazı değişiklikler ile yeniden düzenlenmesi sanatsal üretim ve katılım uygulaması kadar önemlidir. Müzik, kabul edilebilir olmak için belirli özelliklere sahip olmalıdır, fakat bazılarının yalnızca bir repertuarın ana akımında bulunması gerekir (Nettl, 1983, s.18). Müzik pek çok ritüelde olduğu gibi düğünlerin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Düğünler, yürek bütünlüğü ve yardımlaşma duygusu ile birbirine bağlı, Ata yadigarı gelenek ve görenekleri yaşatmak demektir (Ataman, 1992, s.IX). Düğün ritüelleri genellikle, meslekleri çalgıcılık olan profesyonel müzisyenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Geçimlerini düğünlerde düğün müzisyenliği yaparak temin eden, yaşadıkları toplumsal çevre “çalgıcı” olarak adlandırılan bu profesyonel müzisyenler (Berrakçay ve Yükselsin, 2015, s.1428), düğün ritüelleri bağlamında “ritüel odaklı olan” ve “ritüel odaklı olmayan” birkaç müziksel rol üstlenir. Ritüel odaklı olan müziksel etkinlikler; düğünün başlangıç saati olan sabah saat 08.00 civarında başlayıp gece saat 24.00’e –daha geç saatlerde olabilmektedir- kadar olan sürede düğüne gelen izler kitleyi düğüne motive eder. Ritüel odaklı olmayan müziksel etkinlikler ise, düğünü izlemeye gelen katılımcıların

müziksel beklentilerini karşılamaya yöneliktir. Düğün, ülkemizdeki geleneksel geçiş ritüellerinden (rites of passage) bir tanesidir ve günümüzde pek çok yörede ortalama iki gün sürmektedir. Çalışma konumuz olan Niğde ve çevresinde ise bu ritüel farklı gün sayıları ve farklı uygulamalar ile karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüeller Niğdeli profesyonel müzisyenlerin katkılarıyla anlam kazanır. Niğde özelinde bu müzisyenler, büyük çoğunluğu bölgede yaşayan yine Niğdeli olan kişilerdir. Genellikle usta/çırak ilişkisi içerisinde mesleğe başlayan Niğdeli gençler ilerleyen yaşlarında bu işi profesyonel olarak sürdürmeye devam ederler. Hatta pek çoğunun tek geçim kaynağıdır. Niğdeli müzisyenler ritüel kapsamında temelde 3 farklı mekanda müzik hizmeti sunarlar: birincisi oda yada ev olarak tanımlanabilecek olan kapalı mekanda sabahın erken saatlerinden başlayıp ertesi gün ezan saati hatta gün doğumuna kadar süren yaklaşık 20 saatlik bir süreçte ritüel akışını belirli aşamalarda belirli havalarla kodlamak ve geçiş rehberlik etmek. İkincisi mahalle düğünü olarak da nitelendirilen gerek şehir merkezinde gerek köylerde dışarıda ve yine sabahın erken saatlerinde başlayıp gece yarısında biten ve yaklaşık 3 gün süren bir süreç. Üçüncüsü; gelişen teknolojik yaşam ve güncel ritüellere ayak uydurma amaçlı yapılan 2 gün süren salon düğünleridir.

Mahalle düğünleri, düğün salonlarının yaygınlaştığı dönemlere kadar yerel müziklerin yaygınlaşmasında, yerel geleneklerin canlı kalmasında ve maddi olmayan kültürel mirasın aktarımında önemli bir yere sahipti. Geleneğin sürekliliğinde geçmiş geleneğin hatırlatılması, yeniden yapılandırılması ve yeni düzenin eskiyi hatırlatması önemlidir. Geleneklerde sönmüş kültürü anımsatmaktan ziyade var olanı canlandırmak daha büyük önem taşır. Düğünler, ülkemizde pek çok ilde, bir zamanlar aktif olarak kültürel geleneklerin sergilendiği ortamlar olan sokak düğünlerinden günümüzde düğün salonu gibi '*donmuş mekan*<sup>1</sup>'lara sıkışıp kalmıştır. Niğde de sokak düğünlerinin geleneksel usullerle halen sürüyor olması ve düğünlerde geleneksel THM örneklerinin sergilenmesi

<sup>1</sup> *Mimari yapılarıdaki görüntü sadeliği aslında aldatıcıdır. Düğün salonunda dinler kitlenin müziğe bakış açısı ve kendisine sunulan müzikler morfojenetik alan içerisine sıkıştırılmıştır. Bu alanlarda morfik rezonansın oluşturduğu doğal bir hafıza oluşur ve dinleyici kitlesi gittiği her düğün salonunda karşılaşacağı müzik türünün bir önceki ile aynı yapıda olduğunu düşünmeye başlar. Örneğin düğün salonunda gördüğü klavye ve elektro bağlama hafızasına kazanır ve gideceği diğer düğün salonlarında da bu enstrümanlar ve dinlediği aynı müzik türü ile karşılaşacağını düşünür. Sonuç olarak müzik ve mekân dinler kitlenin psikolojik durumlarında eşdeğer bir rol oynar.*

kolektif hafıza egzersizleri ve hafızayı canlı tutma çabasıdır diyebiliriz. Bu nedenle bölgedeki düşünler kültürel çeşitliliği nedeniyle yöresel olarak kabul edilebilir ve teşvik edici yerlerdir. Düşünler geleneğin sürekliliğinde kayıp ya da kaybolmakta olan ezgilerin yeniden yaşatılması ya da korumacı müdahalelerde akılcı bir tercih olacaktır. Bu tercih yalnızca yerel ve küresel kültürel manzaraların tamamlayıcı bir unsurudur. Düşünlerin değişen kimliği anonim ezgilerin süreğenliği, kullanımının yaygınlaşması açısından önemlidir. Bu bağlamda Niğde düşünlerinin önemi, anonim türkülerin –her ne kadar bazı değişikliklere uğramış olsa da- gelecek kuşaklara aktarılması ve korunmasında büyük önem taşımaktadır. Sokak düşünlerinin giderek azalması yerel bir toplumda zarar verme, bir grubun bütünlüğü ve kimliği üzerinde olumsuz etkilere yol açma potansiyeline sahiptir.

Geleneğin sürekliliği açısından kültürel korumanın dinamik olması, buna bağlı olarak müzik icracıları ve düşünlere odaklanması gerekmektedir. “Gelişimsel” veya ‘yaşam döngüsü teorisi’nden doğan süreklilik teorisi, yaşlanan kişilerin, yaşamları boyunca geliştirdikleri aynı kişilikleri, alışkanlıkları ve bakış açılarını sürdürme ihtiyacı ve eğilimine sahip olduğunu iddia eder (Turner, 2006, s.13). Geleneklerin sürekliliği toplumların kendi kültür, örf ve adetlerine bağlı kalmalarıyla mümkündür. Niğde il sınırları içerisinde devam eden mahalle düşünleri bu sürekliliğin devamlılığında önemli bir yer teşkil etmektedir. Düşünlerde yapılan eğlencelerde THM<sup>2</sup> ezgilerinin ağırlıklı olarak çalınıp söyleniyor olması, THM geleneğinin devamlılığı açısından da büyük önem taşımaktadır. Günümüzde giderek yaygınlaşmaya başlayan düşün salonlarında popüler kültür ürünü ezgilerin ağırlıklı olarak çalınıp söyleniyor olması kültürün sürekliliğine büyük darbe vurmaktadır.

Niğde ve çevresini temelde üç bölüme ayırabiliriz. Bu ayırım temelde müzikal uygulamalar içeriklidir ve bu ayırım da kendi içerisinde farklılıklar içermektedir. Bu gruplandırmalar kesin sınırlar içermemekle birlikte müzikal etkinlikte kendine münhasır özellikler sergilemektedir. Örneğin davul zurna odaklı düşün kültürünün olduğu bölgede aynı zamanda elektro bağlama ve klavye eşlikli düşünde yapılmaktadır. Hepsinin neredeyse tek ortak noktası düşün sürelerinin Türkiye’nin diğer

---

<sup>2</sup> Türk Halk Müziği



bölgelerine oranla daha uzun olması olmasındır. Gün boyunca THM eserleri -uzun hava ve kırık hava türküler- seslendirilerek dinler kitlenin türkü hafızası tazelenmektedir. Niğde ili düğün müzik kültürünü net çerçevelere oturtmamakla birlikte uygulama farklılıkları açısından şu şekilde sıralayabiliriz.

*Çamardı, Ulukışla, Melendiz ve Çiftlik*; Davul-zurna odaklı halayın yaygın olduğu düğünler.

*Bor ve çevresi*; Elektro bağlama ve klavye eşliğinde yapılan düğünler.

*Fertek ve Koyunlu*; Renk saz diye tabir edilen Cümbüş, Keman, Klarnet ve darbuka enstrümanlarından oluşan düğün ekibi.

Bu çalışmada nitel araştırmaya dayalı ampirik bir çalışma biçimi ve etnografi temelli kültür analizi yöntemi benimsenmiştir. Çalışmada her bölgede en az bir müzisyen ile görüşme yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme ve katılımcı gözlem teknikleriyle elde edilen tüm veriler edebiyatı, müziği ve retorikleriyle Niğde ve çevresindeki düğün geleneğinin günümüzdeki temsili varlığını teyit ederken, temelde pragmatik bir anlam taşıyan düğüncülüğün, modern yaşam koşulları altında simgesel bir anlam kazanmaya başladığını göstermektedir.

## Geleneğin Sürekliliği ve Kültürel Aracılık

Müzikolojide teorik yaklaşımlar, toplumların doğasının yorumlanmasında önemli etkiye sahip olduğu için müzikolojik çalışmanın bilimsel meşruiyetini oluşturur. Bu nedenle çalışma konumuzu en uygun teori ya da teorilerle soyutlayarak açıklamaya çalıştık. Çalışma konumuzda birden fazla teorik yaklaşımla Niğde düğün kültürü, düğün müzisyenleri ve bunlara bağlı olarak gelişen pratikler tartışmaya açılmıştır. Buna göre teorik yaklaşımlarımız Niğde müziğinin ontolojik yapısına katkı sağlayan geleneğin sürekliliği ve kültürel aracılık olgusu olmuştur. Geleneklerin sürekliliği toplumların kendi kültür örf ve adetlerine bağlı kalmalarıyla mümkündür. Niğde ve çevresinde halen devam eden mahalle düğünleri bu sürekliliğin devamlılığında önemli bir yer teşkil etmektedirler.

“Bir kültürün devamlılığı ve dayanıklılığı elindeki “kültürel sermayenin gücüne bağlıdır. Bu sermayenin arttırılması, yani güçlendirilmesi ise

kültürel aracılıkla mümkündür (Yükselsin, 2014, s.716)”. Geleneğin sürekliliğe hale gelmesi ve daha sonraki kuşaklara aktarılması için bir aracı bulunması gerekmektedir. Bu araçlar bilerek ya da bilmeyerek geçmişten gelen özellikle de usta çırak ilişkisi içerisinde öğrendiği kültürü kendinden sonrakilere ya da başka kültürlerdeki kişilere kendi bilgi hazinesindeki farklı yollarla aktarmaya başlar. Gelenek aktarımında aracı, öğrendiği kültür üzerinde -bilinçli ya da bilinçsizce- bazı değişikliklere gidecektir. Bu değişikliklerde farklı etmenler vardır. Bunlar; teknolojik gelişim, küyerelleşme<sup>3</sup>, farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşması gibi etmenler. Aracılığın belli başlı görev ve amaçlarından “aktarmak/taşımak” bir kültürün kısmen ya da bütünüyle bir yerden bir yere taşınması biçimindeki mekansallığa ya da kültürel bellek alanlarında saklanarak geçmişten geleceğe aktarılması biçiminde zamansallığa vurgu yapar. Niğde düğünleri bu mekânlar için gösterilecek en güzel örnektir ve Niğde düğüncüleri birer kültürel aracı olarak geleneğin aktarılması ve sürekliliğinin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Düğünlerin ve aracı rol üstlenen müzisyenlerin incelenmesi geçmişin kaydının, kültürel mirasın belirli bir insan grubu arasında kimlik duygusu yaratma öneminin oluşumuna katkı sağlar.

Müzik bir olgu olarak, her toplumun, daha da indirgersek her bireyin yaşamında vardır. Her kültürün müzik geleneğinin var olduğundan söz edebiliriz, ama nasıl bir gelenek olduğunu sorgulamaya başladığımızda, seslerin düzenlenişinde ve içeriğinde farklılıklarla karşılaşırız (Kaplan, 2008: 21). Kültürel kimliklerin oluşması, değişmesi, anlamlanması gibi süreçlerde ise müzik aktif olarak rol oynar. Bu rol, toplumsal grupların bir değer yargısı ya da kültürel bir norm üzerinden birleşerek, bunları müzikal öğelerle yansıtmadır. Bu dışavurumla birlikte topluluk, kültürel kimlik oluşmasında temel nokta olan, farklı olma durumunu da müziksel öğelerle birlikte ortaya koyar. Bu sayede kültürel kimliklerini deneyimleyerek, hem yaşatır hem de yeniden anlamlandırır. Frith’de müzik yapmanın kültürel kimlikleri ifade etme değil yaşama biçimi

---

<sup>3</sup> Küreselleşme varlığını yerel dinamikler üzerine inşa eder. Kültür bağlamı küreselleşme tartışmalarında her iki olgu arasındaki ilişkiyi sorgulayan yaklaşımları beraberinde getirir. Küyerelleşme kavramı, küresel (global) ve yerel (local) kelimelerinin iç içe geçen birlikteliğinin bir ürünüdür. Küyerelleşmenin ana düşüncesi, küresel ürünlerin yerel ihtiyaçlara göre düzenlenmesiyle birlikte, mal ve hizmetlerin oldukça farklılaşmış yerel ve özgün pazarlara, küresel veya küresele yakın bir temelde uyarlanmasıdır.

olduğunu savunur (Yaltırık ve Kumpasoğlu, 2015, s.40). Kültürel aracılık, hem birbirine yabancı iki kültür arasında hem de aynı kültürün geçmişi ve bugünü arasında köprü kurar. Niğdeli müzisyen düğünlerde hem yeni popüler THM formunda beste eserlerin tanıtılması ve yayılması görevi hem de geçmişi günümüze bağlayan anonim THM türkülerini düğünlerde seslendirerek kültürel aracılık rolü üstlenmiş olur.

### **Kültürel Aracı Olarak Niğdeli Müzisyenler**

Niğde düğünlerinde müzisyenlik yapan çalgıcıların yerli -Niğdeli ve çevre illerden- müzisyenler olması en önemli ve belirgin özelliğidir. Türkiye’de pek çok ilde düğünlerde Roman müzisyenler görev alırken, Niğde düğünlerinde müzisyenlik yapan Roman sayısı yok denecek kadar azdır.

Niğdeli müzisyenler genellikle kendi bölgelerine hizmet ettikleri için iş teminlerini genellikle cep telefonu aracılığı ile yaparlar. Yaklaşık son 25 yıldan bu yana, düğünlerde müzisyenlik mesleğini usta-çırak ilişkisi içerisinde yapanların yanı sıra Niğde Üniversitesinde açılan ‘Müzik Öğretmenliği’ bölümünde okuyan ya da mezun olanlar da yörede bu mesleği profesyonel olarak sürdürmektedir. Bu nedenle, Niğdeli düğün müzisyenlerinin ‘*kültürel aracı*’ olarak konumlandırılması ayrı bir önem taşımaktadır. Her ne kadar, kültür ve uygarlık arasındaki çatışma, gelenek ve modernlik arasında sürmekte olan bir çekişmenin bir parçası (Eagleton, 2005, s.21) olsada, Niğdeli müzisyenlerin yaptıkları müzikal uygulamaları incelemenin diğer bir önemi ise geçmiş ile günümüz müzik uygulamaları arasındaki değişime odaklanarak, ‘*kültürel dönüşümün*’ün ne oranda olduğunu tespit edebilmektir.

Türkiye’de Türk halk müziği ve arabesk müzik piyasasında aktif rol oynayan müzisyenler, piyasanın ihtiyacını karşılamak için sürekli değişik kaynaklardan yeni müziksel gereçler ve bu gereçleri farklı biçimlerde işleyebilecekleri seslendirme biçimleri ararlar. Bunun temel nedeni Türkiye’nin çok kültürlü yapısıdır. Bu durum Niğdeli müzisyenlerin formasyonunda da etkin rol oynar. Üstlendikleri bu rol ile anonim THM eserlerinde bazı değişikliklerin –bu değişiklik özellikle ritmik yapı ile ilgilidir- meydana gelmesine neden olur. Genç müzisyenler gele-

neksel/kalıplaşmış dağarı eski müzisyenlerden öğrenirken, repertuvarlarında arabesk ve türk halk müziği eserlerde kendine yer edinir. Bu öğrenme genellikle usta çırak ilişkisi şeklinde yani birlikte gidilen işler sırasında yaşlı müzisyenin icrasını izleyip/dinleyerek olur. Böylece mesleğe yeni başlayan genç müzisyenler bir yandan dağarlarını genişletirken öte yandan farklı biçemlerde icra yapabilme becerilerini de geliştirmenin yollarını öğrenirler. Niğdeli müzisyenlerde, müzik yapmanın 'zanaat' olarak algılanması ve profesyonel müzisyenliğin ana amacı olan para kazanma, 'çalıcılık' mesleğinin öğretildiği bir düğüncü çırağının eğitiminde de belirleyici bir rol oynar. Bu bağlamda Niğde düğüncülerinin müzikal kimliğinin temelinde var olan referans noktası anonim THM eserleridir. Söyledikleri türkülerin gerek form yapıları gerek ritimleri değişiklik gösterir fakat Orta Anadolu Türküleri referans noktasında daima kalıcıdır. Niğde düğünlerinde sabit nokta THM repertuarıdır. Niğde ilinde, izler kitlenin bölgesel olarak farklılıklar göstermesine bağlı olarak düğün müzisyenliği de bölgesel ayrılıklara neden olmaktadır.

Enstrüman farklılıkları konusunda temel üç yönelme bulunmaktadır; elektro bağlama ve ritm/ ya da klavye, renk saz adı verilen keman, klarnet, cümbüş vs. ve bunların dışında davul-zurna. Niğde bölgesinde müzisyen düğünlerde '*ne istenirse onu çalarız*' mantığı ile değil, bizim kültürümüzde '*bu türküler var bunları çalıyoruz*' felsefesi ile hareket edilmektedir. Örneğin bir düğünde Trakya havalarını ancak bir kez o da hatıra binaen çaldırabilirsiniz (E. Bilen, kişisel görüşme). Düğünde müzisyene repertuarında olmayan bir istek türkü gelmiş ise ve eğer düğün yaptığı dinler kitleye hitap edecek bir türkü ise bir sonraki düğüne kadar bu türküyü öğrenme zorundalığı hisseder. Türküleri ya internet aracılığı ile dinler ya da nota okumayı biliyor ise notasını bulup öğrenir. Geçmiş yıllarda müzisyen bu işlemi ustasından öğrenerek ya da kasetçalarda dinleyerek yapıyordu (İ. Sancaktaroğlu, kişisel görüşme).

Müzisyen ve dinler kitle arasındaki ilişim Niğde ilinde Karanlıkdere köyünde önemli farklılıklar gösterir. Bu köyde düğüne gelen müzisyen, köydeki dinler kitlenin iyi bir THM dinleyicisi olduğunu bilir ve ayrıca burada gelen istek karşısında büyük bahşişler alacağını bildiği için gelen türkü isteğini mutlaka yerine getirir. Buraya gelen müzisyen şunu bilir; *seslendirme ne amaçlı yapılırsa yapılsın istenilen, başka bir deyişle sipariş edilen türkü geri dönemez, icra edilmek zorundadır. Burada istenilen her eserin parasal*

*bir anlamı -maddi bir karşılığı- vardır. Çünkü türküler söylendikçe, paralarda dökmeye başlar. Karanlıkdereye müzisyenlik yapmak için gelen kişiler stratejik olarak para kazanma ekseninde bu faktörleri gözönünde bulundurur. Bu nedenle müziğin paraya dönüştürülmesi ile ilişkili kolektif davranışlar sergilerler.*

Niğdeli müzisyenlerin küyerelleşme aracılığı ile özellikle çevre illerde –ki bunların başında Ankara havaları gelir- söylenen yeni bestelenmiş, ya da düzenlenmiş türküler belirli bir süre içerisinde öğrenmesi gereken bir hal alır. Kültürel olarak birbirine çok yakın özellikler sergileyen bu bölgede türkülerin yayılma hızı da oldukça hızlı gerçekleşir. Her ne kadar bu yeni eserler söz konusu olsa da düğün boyunca özellikle hareketli türkülerin dışında yeni bestelenmiş –türkü formunda beste- eserler tercih edilmemektedir. Genellikle hareketli yeni türküler, ya da geçmiş yıllarda meşhur olmuş fakat sözleri değiştirilmiş –Oy gelin Oy damat (Burhan Çaçan'ın kasetinde 'Oy Nene' adıyla okuduğu türkü) gibi- türküler tercih edilmektedir. Niğdeli müzisyenlerin kültürel aracılıkları, yalnızca iki kültür arasında değil çoğu zaman aynı anda birçok kültür arasında aracılık etmek üzerine kuruludur. Bu nedenle müzisyenlerin aracılıkları iki kültürlü değil çok kültürlüdür. Aracılıkla ilişkili kültürel rolleri ve konumları tarihsel, kültürel ve ekonomik nedenlere bağlı olarak önceden belirlenmiş olup geçici değil kalıcıdır. Niğdeli düğün müzisyen kimliği, yalnızca bir düğüncü grubu değil aynı zamanda kurumsal bir kültürel aracılık kimliğini tanımlar. Aracılık rolleri çoğu zaman bireysel değil işbirliğine dayalı kolektif bir aracılık olarak görülmelidir (Yükselsin, 2014, s. 729). Niğde düğünlerinde müzisyenlik yapan ve diğer müzisyenlere görece en 'beceriksiz' olanı bile bu işbirliğine katkıda bulunur ve yeri geldiğinde aracılık rolünü sırtlanır.

## **Niğde Düğün Kültürüne Genel Bir Bakış**

Toplumsal kümeyi oluşturan insanların sürekli yer değiştirdiğini, bu çerçevede üretilen ve gelecek kuşaklara aktarılan bu sözlü geleneğin zaman içinde yazı/nota kullanabildiğini ve en önemlisi halk müziği dediğimiz bu birbirinden farklı somut toplumsallıkların homojen olmayan müziklerinin, kendisinden eğitim-öğretim ve aktarım modelleri ile müziksel özellikleri açısından farklı geleneklerle (sanat, popüler müzik

vb.) yüzyıllardır alışveriş halinde olduğunu belirtmek gerekir (Erol, 2009, s. 72). Çalışma konumuz olan Niğde yöresindeki müzisyenler, yöredeki müzikal kültürün sürekliliğini düğünlerde türküler söyleyerek sağlamaktadırlar. Düğün, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi Türk kültüründe de insanların mutluluklarını ifade eden törenler arasındadır. Her kültür, düğünü kendi kural ve kalıplarına uygun olarak gerçekleştirir (Altun, 2004, s.92). Bugüne kadar düğünlerin yapısını etkileyen ve eski ile yeniyi buluşturan ritüel hareketleri ile ilgili kaynaşmalar hakkında çok az çalışma yapılmıştır. Düğün ritüellerinin çeşitli aşamalarında geçen bu ritüel ve kaynaşmalar, ne yazık ki ülkemizin pek çok yerinde kaybolmaya yüz tutmuş ve pek çoğu da ortadan kalkmıştır. Niğde ili bu yok olmanın en az yaşandığı yerlerden birisi olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Sanayileşmenin azlığı, büyükşehir statüsünü almamış olması ve köy/şehir kavramının belirli oranlarda halen devam ediyor olması geleneksel düğünlerin sürekliliğinde önem taşımaktadır.

Niğde düğünlerini belirli kodlar üzerinden gruplara ayırmak gerekir. Bu gruplamalarda evlilik ritüellerinde yapılan uygulama farklılıkları temel belirleyici faktör olmaktadır. Her ne kadar yüz ölçümü olarak küçük denilebilecek bir alana sahip olsa da kültürel farklılıklar ve normatif kodlama farklılıkları bu ayrımı belirginleştirir. Törenler toplumsal bir gerçekliğe işaret eder: Yetişkin erkeklerin ayrıcalıkları kadınlarından çok daha fazladır (Benedict, 2011, s.56). Gelenekselleşmiş davranış kodları içerisinde önceden belirlenmiş çeşitli aşamalara sahip olan bu düğünler, kadın merkezli, erkek merkezli ve kadın erkek merkezli olarak 3'e ayrılabilir. Bu ayrımlardan dolayıdır ki düğünlere genellikle iki ayrı müzisyen grubu düğün için kiralanır. Son yıllarda bu durum iki ayrı müzisyen grubu kiralamak yerine teknoloji yardımıyla ses sisteminin bir tanesini kadınların oturduğu mekana kurulmasıyla farklı bir uygulama yapılmaya başlanmıştır. Ekonomik durumu iyi olan düğün sahipleri bu durumda genellikle iki ayrı grup kiralamayı hatta bir tanesinin kadın müzisyen olması konusunda oldukça ısrarlı olmaktadır. Fertek ve çevresinde ise klasik saz grubu ve anonim saz grubu olarak iki ayrı grup daha fazla tercih edilmektedir.

Düğünlerde dinler kitle farklı kültürel kökenlere sahip olsa bile ya kız tarafı ya da erkek tarafının Niğde'li olması işi kolaylaştırır. Bu ortamda kişisel beğeniler bir yana bırakılarak yöreye ait ezgiler çalınır. Başka bir

şehirden gelen dinler kitle misafirler çalınan türkülerin pek çoğuna kulak aşinalığı yaşadığı için büyük bir problem meydana gelmez. Hatta popüler kültür ürünü küyerelleşme aracılığıyla ortaya çıkan yeni eserler (örneğin Çilli Bom gibi) büyük bir tepki ile karşılanmaz. Her ne kadar çok kültürlü bir toplum örneği göstermese de Niğde ve çevresinde bölgesel/kültürel ayrılıklar müzisyenlerin de bu anlamda ayrılmasına neden olmaktadır. Kendi bölgesinin dışında düğün çalmaya giden müzisyen bu işi ya zorda kaldığı için ya da birilerini kıramadığı için yapar. Bu durumlar dışında kimse kendi bölgesi dışında müzik yapmak istemez. Böyle bir zorundalık yaşamaları durumunda ilk iş olarak o bölgeyi çok iyi bilen bir müzisyen arkadaşını arayarak ön bilgi aldıktan sonra düğüne gider.

Niğde köy düğünlerinin en yaygın enstrümanı bağlamadır. Davul zurna kültürü sadece Adana'ya yakın olan ve özellikle yaz aylarında büyük oranda Adana'dan göç alan Çamardı ve Ulukışla ilçelerinde yaygındır. Bağlama ve davul/zurna kültürü dışında Niğde'ye bağlı Fertek/Koyunlu bölgesinde klarnet, darbuka, keman, cümbüş gibi enstrümanlar kullanılmaktadır. Düğünlerdeki oyunlar da çok çeşitlidir. Bunlar her yöreye göre değişen halk danslarıdır. Halay, her yörede ortak olan biçimdir. Niğde bölgesinde halaylara Çamardı ve Çiftlik civarında rastlanmaktadır. Fakat, Niğde merkez, Bor ve çevresinde halay kültürü yok denecek kadar azdır. Düğünlerde tüm bunların dışında seyirlik oyunları, çeşitli yarışmalar, komiklikler de köy düğünlerimizin ortak özellikleridir. Bu gelenekler Niğde ve çevresinde halen yaygın olarak devam etmektedir. Bunun nedeni ise; sokak düğünlerinin sürekliliği, düğünlerde halen türkülerin söyleniyor olmasıdır. Niğde düğünlerinde görev alan müzisyenler düğünlerde söyledikleri türkülerini şu yollarla öğrenmektedirler; usta çırak ilişkisi ile, kaset/cd/internet yoluyla, uydu üzerinden yayıyan yapan Tv kanalları (Seymen TV/Vatan TV. vb.) sayesinde ve son yıllarda TRT repertuarındaki türkülerini solfej yaparak (genellikle, Üniversitelerin müzik bölümlerinden mezun müzisyenler). Sürekli güncellenen dağarın saklandığı bellek, bekrandunda sakladığı türküler ile birlikte bir "depo" gibidir.

Niğde düğünlerinde meydana gelen değişiklikleri yöre müzisyenlerinden Bilen "Düğünlerde müzisyen çalar söyler, düğüne gelenler oturup sadece dinlerdi, düğünlerde içkiler içilir sadece belirli kişiler oynardı. 2000'li yıllardan sonra içki giderek azaldı. Keçikalesindeki

düğünlerde hiç oyun olmazdı, oturak âlemi gibiydi. Düğünler sabahlara kadar devam ederdi, Cuma namazından sonra başlar Pazar akşamına devam ederdi. Halk arasındaki espride İbrahim Tatlıses 2 saat sahnede kalsa rekor sayılır oysaki Niğde müzisyenleri 3 gün durmaksızın düğün yaparak asıl rekoru kırıyordu (E, Bilen, kişisel görüşme)” şeklinde belirtmiştir.

2000 yılına kadar pek çok köyde düğün müzisyenliği yapan Sancaktaroğlu, Niğde köy düğünleri hakkında genel olarak şunları söylemiştir: “Düğünler en az 3 gün en fazla 1 hafta sürerdi. Akülü cihazlar çıkıncaya kadar enstrümanlar kuru çalınırdı. Ekonomik durumu iyi olanlar takım çalgı tutardı –klarnet, cümbüş, keman-, diğerleri ise düğünler için bağlama tutardı. Düğünde erkekler ile kadınlar arasına ip gerilir ipin üzerine savan gerilirdi kadın ve erkekler birbirini görmezdi. Düğün süresi içerisinde sadece belirli zamanlarda oyun olurdu, masalar kurulur içkiler içilirdi. Düğünden ziyade bir konser ortamı oluşurdu. Gelin, bayanların olduğu bölgede damat, erkeklerin olduğu bölgede olurdu. Gelin ağlatmada kadınlar arasında bir ağıt söylenilir kına yakılırdı. Eskiden yöremizde düğünlerde genellikle uzun hava yada kırık havalar çok meşhurdu, oyun havaları çok çalınmazdı. Kadınlar erkeklerin görmediği yerde kendi aralarında ‘kara tef’ ile eğlenirdi. Tef’i ya köyden bir kadın ya da müzisyenin yanında getirdiği çocuk yaştaki oğlu yada çırağı çalardı (İ. Sancaktaroğlu, kişisel görüşme).

Niğde düğünlerinde elektro bağlama yaklaşık 1980’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bor dışında müzisyenlik yapanlar bu tarihten sonra bağlamalara ‘nesli’ takmaya başladı. Yaygınlaşmaya başladıktan sora biz ‘nesli’ kullanmadığımız için çaldığımız düğünlerde ‘sen çalamıyorsun’ gibi sözler söylenmeye başlandı (E. Bilen, kişisel görüşme). Yörede davul zurna kültürü olmadığı için bağlamaya ayrı bir önem verilmiştir.

Yöredeki düğün müzisyenleri yaptığı işi o kadar çok önemser ki, önceki yıl çaldığı repertuvarda bir sonraki yıl belirli değişiklikler yaparak dinler kitlenin sıkılmasını önlemeye çalışır. Önceki yıl Neşet Ertaş türkülerini ağırlıklı olarak çalmış ise bir sonraki yıl Mahsuni Şerif vb. sanatçıların türkülerine öncelik verir. Özellikle Bor ve çevresinde, Mahsuni

---

<sup>4</sup> Soğuk havalarda tef’in derisini ısıtmak için ocakta yada gazete yakarak deri ısıtılır, bu işlem sırasında tef is olur ve rengi sihaya dönerdi, bu nedenle adı ‘kara tef’ olmuştur.



Şerif türküleri düğünlerde sıklıkla çalınmaktadır. Mahsuni Şerif türkülerinin çalınmasında herhangi bir siyasi uyanış düşüncesinden ziyade hareketli olması hatta düğün müzisyeni tarafından orijinal ritminden daha da hızlı çalınması bölgede sevilmesini sağlamıştır. Türkünün sözlerindeki sosyal ve siyasi içerik dinleyenler tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu türküleri düğünlerde gelen istekler ile öğrenmek zorunda kalıyordum. Âşık Mahsuni Şerif Eserleri; Ha babam Ha, Fırıldak adam, dilaver, Han sarhoş, leylim ley, Mamudo gurban (H. B. Arık, kişisel görüşme).

Yörede çoğunlukla okunan türküler; Sarı yıldız, Saffet effendi, Atım araptır, Hüdayda, Çakmak çakmağa geldim, Cezayir türküsü (kalk gidelim havası), Halime gız, Abaruh, Haydi bizim evde şeker lokum, Yine yeşillendi fındık dalları, Kendisi ufacık, Cimdallı çarşısı, Yaban elleri, Ceviz oynamaya geldim odana, Niğde bağları, Aslan Mustafam, Konyalım, Develi (kaşık oyunu), Cubuk Uzun, Sille, Sazalcadan çıktım, Çubuk benim tel benim, Eşme kaya dedikleri, Mapushaneye attım postumu, Allılar, Kara kız, Keşke gelmeseydim yalan dünyaya, yazı bir dert, şu yüce dağların karı eridi, Su ver leylam, Naciyem (Bor'da milli mars gibidir). Uzun havalar; Yiğidin bindiği, Gelin Cafiyem, Küçükten görmedim ana kucağı, Yüklendi çeyizim gidiyor göçüm.

### Çamardı, Ulukışla, Melendiz ve Çiftlik

Çamardı/Bademdere/Üçkapılı bölgesi, Adana-Tarsus-Mersin yöresi kültürünün ağırlıklı görüldüğü yerlerdir. Yöre Adana-Mersin'den gelen yaylacıların uğrak yeri olduğu için yaylacılardan etkilenilmiş ve kültürler birbirine karışmıştır. Düğünlerde özellikle Adana yöresi türküleri (Adana köprü başı gibi) bol miktarda çalınıp söylenir. Bu yöredeki düğünler müzisyenlerin "tek gecelik işler" diye tanımladığı Cumartesi akşam başlayan ve Pazar günü öğle saatlerinde sona eren düğünlerdir. Düğünlerde eskiden içki içildiği fakat günümüzde düğünlerde içkinin yok denecek kadar az olduğu müzisyenler tarafından belirtilmiştir. Yörede düğünler kır düğünü şeklinde bahçede yapılır. Kış günlerinde düğün sayısı yok denecek kadar azdır. Düğün yapılacağı zamanlarda ise gündüz yine dışarıda gece köy odasında devam edilir. Yöreği diğer Niğde düğünlerinden ayıran özellik davul-zurna kültürüne bağlı olarak düğünlerde halay'ın yaygın olmasıdır. Düğünlerde genellikle Neşet Ertaş türküleri

söylenir. Yörede düğün müzisyenliği yapan müzisyenler bu konuda şunları söylemişlerdir; “Küçük yaştan bu yana kulağımızda bulunan ezgiler Neşet türküleridir. Bu bölgedeki herkes, babadan, dededen, müzisyenlerden en çok dinlediği kişi Neşet Ertaş’tır. Ezgilerin kulağımızda olması çalınmasını da kolaylaştırıyor. Bor ve çevresindeki düğünlerde sabahlama olayları var, 3 gün boyunca çalarsınız. Fakat Melendiz ve çevre köylerinde gece 11-12 gibi düğünler sona erer (O. Ersin ve N. Güngör, kişisel görüşme)”. Yöredeki yaşlılar kendi bölgelerinde de düğünlerin eskiden sabaha kadar devam ettiğini ve içki içildiğini, fakat günümüzde bu tür uygulamaların yapılmadığını belirtmişlerdir.

Yöredeki müzisyenler yaptıkları işin zorluğu ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir; “Bu bölgedeki düğün kültürünü diğer bölge müzisyenleri kaldıramaz, bu bölgede cihazı kurup/dağıtma vardır. Cumartesi sabah oğlan evine kurarsın, öğleden sonra kız evine daha sonra yeniden Pazar sabahı oğlan evine cihaz kurarsın. Bu işin zorluğunu bor tarafı müzisyenleri çekmezler. Sabah oğlan evinde cihazı kurarsın öğleden sonra cihazı oradan toplayıp kız evine cihaz kurarsın. Bor ve çevresinde böyle bir uygulama yok, cihazı kurarsın 3 gün boyunca cihaz orada kurulu kalır. Bizim yörede sürekli halay çekilir ve oyun oynanır. Bu yörede halay denildiği zaman köylünün 7’den 70’e herkesi halayda görebilirsiniz. Yöredeki düğün kültüründeki en büyük özellik, müzisyen ya o bölgenin çocuğu olduğu için köylünün ne istediğini biliyor, ya da bilmediği bir köy ise o köyde daha önce çalan düğüncülerden köy kültürü hakkında bilgi alıyor (E. Orhan-İ. Coşkun, kişisel görüşme)”.

Yöredeki halaylar: 3 ayak; halebi, kırıkhan, peşkir çektim, arzu-kamber (halkemi suya daldırdım) Yılan aktı kamuşa. 2 ayak; Kostak yörü yörü (Bor yöresinde bu türküye hızlı ritimde oyun oynarlar), arkasından “Sekme” adı verilen oyunlar; caney, lorke, ha babam ha, nare, toycular, çekin halay dizilsin, karayer kara yerde ardından sekme yani; Cimdallı çarşısı başlar. Yani, üçayak, iki ayak ve sekme devam eder sekmeden sonra kürt halayları ile bitirilir; caney caney-lorke, parmağında yüzükler, kız ben sana demedimmi karşiki dağlar cenderme, ha babam ha ritim giderek hızlanır. Ha babam ha<sup>5</sup> ezgisinin bölgede farklı bir özelliği vardır; Çamardı, Çiftlik bölgelerinde bu türküye halay çekilir iken, Bor ve çevresi

---

<sup>5</sup> Âşık Mahsuni Şerife ait bir türküdür.

gibi halay kültürünün yaygın olmadığı bölgede hızlı ritimde (120 metronomda-Allegro) 'gelenek icadı' bir oyun sergilenir. Yörede düğünlerde köyler arasında da halaylarda farklılıklar görülür. Örneğin; Murtaza köyünde iki ayak halayı çekilmez. Hangi köyde hangi halayların çalınacağını ya müzisyen zaten bilir ya da halay başı eliyle müzisyene işaret eder. Doğal olarak müzisyenlerin de repertuvarları gittikleri yere göre değişir. Yörede Misket, Fidayda, gibi Ankara yöresi türküler yaygın olarak söylenir.

### **Fertek, Koyunlu, Fesleğen, Hançerli**

Yörede "takım çalgı/ince saz" adı verilen Cümbüş, Klarnet, Keman ve ritm enstrümanlarının yaygın kullanıldığı düğünler yaygındır. 2000'li yıllardan sonra 'sazcı' adı verilen elektro bağlama-klavye müzisyenler de düğünlere davet edilmeye başlanmıştır. Fertek kasabası ve civarındaki düğünler genellikle erkekler tarafından içkili/eğlenceli gerçekleşir. Niğde ve civar illerin türkülerinin seslendirildiği yöre düğünlerinde, kadınlar evin önünde kendilerine ayrılan bölgede eğlenirken, erkekler ya boş patates ambarlarında ya da dışarıda kadınlardan ayrı bir yerde eğlenirler. Erkekler takım çalgı ile eğlenirken kadınlar elektro bağlama ve darbuka eşliğinde eğlenirler. Yörede düğünler Cuma sabah saat 09:00 civarı başlar Pazar günü saat 14:00 gibi sona erer. Gece geç saatlerde yaklaşık 3-4 saatlik dinlenmenin dışında bu sürenin tamamında müzisyen çalmaya devam eder.



*Resim 1: Bor ve Çevresinde müzik yapan Renk saz ekibi.*

Yörede meşhur "takım çalgı" müzisyenleri şunlardır; Cavit Kılıç (Cümbüş)'ın ekibi, Keman: Halil Amca, Cavit Öztelli, Klarnet: Fedai Aslan, Kemal Menteş, Nevzat Yaşar ve Cevdet bey (lakabı Patriyot), Ud: Hacı Emin, Darbuka: Recep Adıyaman (N. Yaşar, kişisel görüşme).

## Bor ve Çevresi

Bor ve çevresinde düğünler cuma günü, cuma namazı sonrasında başlar ve 3 gün durmaksızın (günümüzde biraz daha esnetilerek, sabah saat 09:00'da başlar) devam eder. Çay servisi, yemek dağıtımı ve düğün esnasında ortaya atılan para (bahşiş, alatura) organizasyonları için 'çavuş' adı verilen 2-3 kişi görevlendirilir. Sabahın erken saatlerinde çalmaya başlayan müzisyen namaz saati ve akabindeki yemek saatinde dinlenir. Düğün davetlileri namaz sonrasında düğün evinde sofrada buluşur ve imam önce kazan duası gerçekleştirir ardından yemek dağıtımı yapılır. Daha sonra beybaşı derlemesi yapılır. Ardından yöresel kıyafetler giyen başında üç renk (sarı, kırmızı, yeşil<sup>6</sup>) gül takılı olan düğünün yengesi<sup>7</sup> sırtına bir heybe atar, heybenin gözünün bir tanesinde kavurga (ekmek sacının içerisinde kavrulan buğday yada arpa) vardır, diğer gözünde de üzüm ve leblebi vardır. Bu gelenek yörük topluluklarının eski düğün geleneklerindedir. Yemek yenildikten sonra damat, sağdıç ve arkadaşları düğüne gelmiş ve oyuna kalkmamış misafirleri tek tek anons ettirerek oynamaya kaldırır. Burada en dikkat çekici durum, müzisyenlerin yanına köyü iyi tanıyan çavuşlardan bir tanesi oturur ve oynamaya kimi çağıracağı konusu ile ilgili müzisyeni o yönlendirir. Bu eğlencenin büyük bir çoğunluğu erkek erkeğe yapılır. Kadınlar yaklaşık 50 metre kadar yakın bir yerde bir halka oluşturarak kendi aralarında oynarlar. Müzisyen hoparlörleri onların da duyacağı bir şekilde yerleştirir. Elektronik cihazların yaygın olmadığı yıllarda yörede tanınan bağlama çalan Cemal adlı görme engelli bir müzisyen yanında darbuka çalan bir erkek çocuk ile birlikte kadınların olduğu bölümde müzisyenlik yapardı (S. O. Sarıteke, kişisel görüşme). Yine aynı yörede "Defçi Sultan" kadınların olduğu bölümde müzisyenlik yapardı (S. Ş. Eriç, kişisel görüşme).

İkinci namazı vakti kız tarafına haber gönderilir ve kına yakılır. Müzisyen bu arada gelin evine cihazlarını götürüp oraya kurar. Kızın birinci derece yakınları ilk olarak oyuna davet edilir, ardından damadın ailesi oynar. Burada söylenen türkülerin ritmik yapısı daha hızlıdır. Örneğin, 'çubuk uzun' türküsü 90 metronomda (Andante) iken kız evinde

<sup>6</sup> Bu geleneğin Ortaasya Türklerine ait halen günümüze kadar devam eden bir gelenek olduğunu düşünmekteyiz.

<sup>7</sup> Düğün sahibinin en büyük gelini ya da düğünü organize edecek hala ya da teyzelerden bir tanesi.

110-120 metronomda (moderato) söylenilir. Burada söylenen diğer türküler şunlardır; ‘tepeciğin heliği<sup>8</sup>, mısırlar saçak saçak, yaban ellerini, al kayadan at bani, alim amman amman, cimdalli çarşısı, sarı yıldır, pınara gel ki görem, hasanım olurmu böyle (Uluören ve Karakapı köylerinde uzun hava olarak söylenilir<sup>9</sup>) türküleridir.

Kına hazır olduğu zaman kız evinden müzisyenlere “hoca<sup>10</sup> kına havasını vur” diye seslenilir ve müzisyenler “kınayı getir aney ve çakmak çakmağa geldik” türküleri seslendirilir. Bu bölgede kına töreninde diğer yörelerde meşhur olan “yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar” türküsü seslendirilmez. Gelinin eline kına yakılırken yörede çok meşhur olan “ağ gelinde indim ola yayladan” uzun havası mutlaka okunur. Sadece kına yakımından sonra çok kısa süreli doğu Anadolu yöresinden halay türküleri olan “caney caney ve lorke” çalınır fakat buna halay çekilmez karşılıklı oyun oynanır. Yörede davul zurna kültürü yoktur. Yöre kültüründe geçmiş çok eski olmayan “gelenek icadı” olarak tanımlayabileceğimiz “testi oyunu” adlı bir oyun sergilenir ve bu oyun esnasında “oy gelin oy damat” eski adı “damdan dama damamız yakındır eyvanımız” türküsü seslendirilir<sup>11</sup>. Yöre düğünlerinde ezgiler çok yüksek tempo ile çalınır oynandığı için yarım saatte bir müzisyenler mola vermek zorundadır. Kına faslının sonunda düğüncülere aşçıların yaptığı yemekten yemek gelir. Akşam yemeğinden sonra insanlar toplanıncaya kadar, uzun hava ve hareketli olmayan kırık hava türküler çalınır.

Düğünler hangi mevsimde yapılırsa yapılsın mutlaka dışarıda (sokak düğünü) yapılır. Fakat Uluören, Karanlıkdere gibi köylerde düğünler genellikle bayram günlerinde olur. Çünkü; köylülerin büyük çoğunluğu İstanbul, Ankara vb. büyük şehirlerde hurdacılık işi ile uğraşır. Bayramın 4. günü en son düğünü bitirirler ertesi gün İstanbul’a döner ve işe başlarlar. Bayramlarda yapılan düğünler ile ilgili olarak S. O. Sarıteke şunları söylemiştir; bu köylerde, kurbanın birinci günü düğün çalmaya bir başladık 15-20 gün köyün içerisinde devamlı düğün çalardık, sabah git

<sup>8</sup> Türkünün beyitleri çok fazla olduğu için gün içerisinde pek çok kez söylenilir.

<sup>9</sup> S. O. Sarıteke bu türküyü bölgenin eski müzisyenlerinden Oruç beyden öğrendiğini belirtmiştir.

<sup>10</sup> Son yıllarda yörede pekçok müzik öğretmeni, aynı zamanda düğün müzisyenliği de yapmaktadır. Bu nedenle müzisyene ‘hoca’ tanımlaması kullanılır.

<sup>11</sup> Türkünün orijinali Burhan Çaçan tarafından 1990’lı yıllarda söylenmiştir.

akşam gel. Bazı düğünlerde, özellikle cumartesi günü düğün sabaha kadar devam ederdi, çevrenin rahatsız olacağı bir durum olur ise düğün gece 12'den sonra bağ evlerinde (Bağdüzü, Aliyer, Sivrikise, Sazala, Bulgarcık taraflarında) sabaha kadar devam ederdi. Fakat, son yıllarda saat 24:00 gibi sona erer. (S.O. Sarıteke, kişisel görüşme). Günümüzde düğün süresinin kısalmasının nedenlerinin şunlar olduğunu düşünmekteyiz; Birincisi, yatılı misafir kültürünün giderek azalmasından dolayı düğün bitiminde herkesin evine yola çıkmak istemesi, ikincisi düğünlerde içki tüketiminin giderek ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır.

Yörede köyden köye bazı farklılıklarda gözlemlenmektedir. Örneğin; Asmaz (Yeşilyurt eski adı) Ekrem Aydoğlu'nun "Ötmesin Bülbüllerde solmuştur gülüm" uzun havasını bilmiyorsanız bu köyde düğün çalamazsınız. "Yaban ellerine" adlı türküye Melendiz ve çevresinde halay çekilirken aynı türküye Eskigümüş düğünlerinde halay çekilmez. Mahsuni Şerif Dilaver türküsü düğünün olmazsa olması gibidir (M. Dağlı, kişisel görüşme).

Yörede "Beybaşı derlemesi yada Beybuğ" denilen bir ritüel gerçekleştirilmektedir. Sabah saat 08:00 civarı bağlayan düğünde öğle saatlerine kadar uzun hava (*Erken düğer şeker dağın gircisidir, Yavru şahin enginlerde kışlamaz, Gönül dağı* bozlakları mutlaka okunur) ve ağır ritimli kırık havalar çalınır. Saat 11:00 civarı müzisyen mikrofondan 'beybaşı derlenecektir' diye anons yapar. Düğün meydanında damat ortada olacak şekilde tüm davetliler damadın etrafında çember oluşturur ve damadın önünde bulunan kutu'ya herkes küçük meblağlarda para atar. Bu para düğün boyunca yapılacak -çay, bisküvi, şeker vs.- masrafların karşılanması için kullanılır. Beybaşı derlemesinin ardından müzisyen ritmik yapısı çok hızlı türküler çalarak, düğünün artık yavaş yavaş daha eğlenceli hale gelmesi 'yani hareketli eserlere' geçilmesi gerektiğini anlar. Beybaşı derlemesinden sonra damat ve sadıç karşılıklı olarak Naciye, tepeciğin heliği, hasanım, oğlan oğlan türküleri ile oynatılır.

### **Muhacırlar**

1923-1924 yılında Yunanistan ile yapılan antlaşma sonucunda Türkiye'ye göç eden mübadiller yörede ilk olarak Bor ve çevresine (yukarı sokubaşı

ve aşağı sokubaşı mahalleleri<sup>12</sup>) daha sonra ise Kavuklu, Aktaş, Hasaköy, Konaklı kasabalarına yerleştirilmişlerdir. Kendilerini “*Selanik göçmeni*” olarak isimlendiren bu topluluk düğünlerinde genellikle Bor düğün kültürünün neredeyse aynısını gerçekleştirirler. Fakat halay kültürünün görülmediği Bor’da yaşayan muhacırılar “Malatya, Caney ve Lorke” türkülerine halay çekerler. Önemli farklardan bir tanesi düğünde mutlaka “*Çanakkale içinde aynalı çarşı*” türküsüne topluca halay çekerler. Muhacırılar Selanik göçmenidirler ve Atatürk ile her zaman gurur duyduklarına hatta Atatürk’ü akrabaları olarak gördüklerini belirtirler. Atatürk’ün hem akrabası hemde komşusuyuz (K. Özdamar, kişisel görüşme).

Düğünler genellikle Cuma günü başlar ve Pazar günü gelin alma ile sona erer. Düğünlerde Üryan (Yunanca adıyla Micloris) adını verdikleri etli pilav mutlaka yapılır. Düğünlere ‘*hacı takımı*’ adını verdikleri renk sazlar mutlaka davet edilir. Renk saz ekibi Niğde’den gelir. Eskiden düğünler mutlaka evin avlusunda yapılırdı. Fakat, 1990’lı yıllardan sonar salon kültürü yaygınlaşmaya başladı ve artık düğünler salonda yapılmaktadır. Salon düğünleri ile birlikte elektro bağlama ve ritm muhacır düğünlerine dahil olmaya başlamıştır. Muhacır düğünün kültürel özelliklerinden bir tanesi ‘Çanakkale’ türküsüne halay çekilmesi, diğeri ise gayda adını verdikleri bir müzikli ritüeldir.

*Gayda*; düğüne katılan ileri yaşlardaki davetliler alanda toplanır ve hep bir ağızdan sözsüz olarak mırıldanma ezgisiyle ağıta benzer bir ezgiyle halay çekerler. Bu halay eğlenceden çok topluluğun göç yollarında kaybettiklerini andıkları, hafıza tazeledikleri bir ritüeldir. Gayda bittikten sonra hep birlikte halay çekilir. Elektro bağlama düğünlerine dahil olmadan önce Trakya bölgesi ezgileriyle halay çeken muhacırılar, günümüzde yaygın Anadolu halay türküleri ile halay çekip türküler söylemektedirler. Görüşme yaptığımız muhacırılara gayda’yı neden kapalı ağızla söylediklerini sorduğumuz zaman; bu ezgileri müzisyenler bilmezdi, sadece yaşlıların hafızalarındaki ezgiler söylenirdi” şeklinde belirtmişlerdir.

<sup>12</sup> Bor’da Yukarı Sokubaşı (Bordaki kilise ve çevresi) ve Prapaska (sebze pazarının olduğu yer/yerliler Aşağı Sokubaşı derler, fakat bizler Prapaska deriz). Sadece Yukarı Sokubaşı Arnavutça konuşur fakat Aşağı Sokubaşında yaşayanlar bunu bilmezler.

## Sonuç

Sanayileşme ve kentleşme sürecinde yaşanan değişimlere bağlı olarak, Türk milli kültürümüzde yaşanan değişimler düğünlerimize de yansımaktadır. Tüm bu etmenlere bağlı olarak 'salon düğün'leri köylerimize kadar girmektedir. Geleneğin sürekliliği konusunda hassas olan ve kültürel bağlarına bağlı sürdürmeye çalışan bazı yörelerimizde düğün geleneklerinin özünün kaybolmaması için büyük özen gösterilmektedir. Bu özenin gösterildiği şehirlerinden bir tanesi de Niğde ilidir. Niğde ili düğünleri geleneğin sürekliliği ve kültürel mirasın aktarımında büyük önem taşımaktadır. Sınırlılıkları net çizgilerle belirlenememekle birlikte Niğde yöresi düğünleri, teorik uygulama farklılığına göre davul-zurna enstrümanı ile 'halay' odaklı düğünler, renk saz enstrümanları (klarnet, cümbüş, keman vb.) odaklı düğünler ve elektro bağlama-klavye enstrümanı odaklı düğünler olarak 3'e ayrılabilme mümkündür.

Niğde düğün müzisyenleri etik ve emik çerçevede 'düğüncü' olarak tanımlanmaktadır. Müzisyen olmanın yanı sıra 'Türk kimliği'de müzisyenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Niğdeli müzisyenler, diğer mesleklerle tanımlanan birçok alt gruptan kendilerini ayırarak farklı konumlandırmaktadır. Bu konumlandırmanın getirisi olarak da müzisyenler 'kültürel aktarıcı' olarak tanımlanabilir. Gelişen teknoloji nedeniyle bir zamanlar yaklaşık 3 ila 6 kişi arasında gidilen düğün müzisyen sayısı günümüzde 1 kişiye kadar düşmüştür. Düğünlere tek başına giden müzisyen klavyeden ritm ve alt yapı sesler kullanırken elindeki elektro bağlama ile ana ezgiyi çalar ve türkülerini okur. Yörede kültürel farklılıklar müzisyenler arasında da farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. Yaklaşık 2.302 km kare alana sahip olan bölgenin yukarıdaki üç faktöre göre kendine özgü müzisyenleri vardır. Coğrafi olarak bakıldığında Niğde ilinin doğusunda bulunan köylerde ritmik yapı daha ağır iken batı bölgesindeki köylerde ritmik yapı daha da hızlıdır. Niğde'nin batı bölgesindeki ilçelerde -Bor ve sonrası- ritmik yapının giderek hızlanması türkülerin orijinal yapısını bozmaktadır. Düğünlerde söylenen türkülerin ritmik yapısında meydana gelen değişime bağlı olarak, düğün örf ve adetlerinin etkisi azalmaya başlamış, düğünler yeni ve daha hızlı ritmik yapısıyla toplumun alışılmış değerlerini zorlayarak büyük oranda değişime neden olmuştur.

Yörede çalışan müzisyenler genellikle hitap ettikleri kendi çevresi tarafından düğüne çağrılır. Fakat bayram dönemleri gibi özel zamanlarda



düğünlerin yoğun olmasından dolayı Niğde ili içerisindeki farklı bölgeye düğünlere davet edilebilmektedir. Niğde düğünleri ve düğünlerde müzisyenlik yapanlar kültürel aracılığın birkaç amacını yerine getirmektedirler. Bunlardan birincisi yerel müziklerin düğünlerde söylenmesi ile oluşan gizli bir koruma görevidir. Hem içsel nitelikleri (perde, tartım, tını oturtum vb.), hem de icra özellikleri (toplu söyleme, çalma, sahne vb.) bakımından bir anlamda modernize etmek. Niğde düğünleri ve müzisyenlerinin gizli bir kültürel aracılık görevi vardır. Kültürel toplulukların pek çoğunda görüldüğü gibi, Niğdeli müzisyenler ve dinler kitlenin müziğe ilişkin içselleştirdikleri sosyo-kültürel dizge ve değerlerin -birbirinden farklı olmayan dinamikler-dışlandığı, bunun yerine hem zamansal hem uzamsal olarak icraya dayalı sabitlenmiş varyasyonların gözardı edilmediği çok yönlü -özellikle ritmik yapıda- indirgenmiş bir halk müziğinin yeniden icadı gerçekleştirilmektedir. Niğde düğünlerinin özelliği gün içerisindeki süresinin uzunluğu, halen anonim Türk Halk müziği eserlerinin düğünlerde seslendiriliyor olması ve özellikle Ankara ve çevresine yakın olan bölgelerde yani Aksaray tarafındaki ilçe ve köylerde küyerelleşme etkisindeki Ankara müziklerinden etkilenecek türkülerdeki ritmik yapının giderek daha da hızlanmasıdır. Yörede düğün müzisyenliği yapanlar, Karanlıkdere köyü düğünlerine ünlü sanatçıların yüksek meblağlar ile çağırılmasının başlıca nedeninin, köylünün kendi reklamını yapmaya çalışması olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle köy özellikle Ortanadolu türkülerinin meşhur okuyucularının uğrak yeri olmuştur.

Niğde düğünlerini önemli kılan diğer bir faktör, “salon düğünü” kültürünün yeterince yaygınlaşmamış olmasıdır. Niğde çevresinde aynı kültürün görüldüğü fakat büyük şehir konumundaki (Kayseri, Adana, Konya gibi) illerde salon kültürünün yaygınlaşmasından dolayı bağlama ve renk sazlar ile çalınıp söylenen türküler yerini salondaki tek enstrüman olan klavyeye bırakmaya başlamıştır.

Niğde düğünlerine katılan genç nesil, bu düğünlerde -belki de hafızasında hiç olmayan- büyük çoğunluğu TRT repertuarında bulunan türkülerini dinleme fırsatı bulur. Dinler kitle düğünde duyduğu bu türküyü ya telefonuna kaydederek, yada internet aracılığı ile zamanla hafızasına kazır. Bu, Niğde düğünlerinin gelenek sürekliliği açısından önemini ortaya koymaktadır. Niğde yöresinin düğünleri, yörenin tarihinin, yaşama biçiminin törenlerin gelenek ve göreneklerin bir sonraki kuşaklara aktarıldığı meclislerdir. Böylelikle türküler paylaşıldıkça ölümsüzleşir. Yörede görüştüğümüz

müzisyenler, 'düğünler olmazsa gençler bu türküleri nereden duyup öğrenecekler, sayemizde türküleri dinliyorlar' diyerek şöyle devam etmişlerdir; 'biz müzisyenler olarak yeni çıkan eserlere yetişemiyoruz, gençler nasıl yetişsinler' diyerek aslında medyadaki yeni ya da yeniden okunan anonim eserlerin ne kadar hızlı bir değişim içerisinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda Niğde düğün çalgıcıları da kültürel aktarımcı rolünü üstlenmektedirler. Yöre düğünlerinde kültürel olgular zaman içerisinde içiçe geçmiş ve Türküler toplulukların siyasi tercihlerinin de bir yansıması şekline dönüşmüştür. Örneğin; Leylim ley türküsünü dinlerken yapılan zafer işaretinin karşısında aynı düğünde başka bir grup "Genç Osman" türküsünde kurt işareti yapmaktadır. Mahsuni Şerif'e ait 'Dilaver' türküsü sırf hareketli olduğu için siyasi yönü gözönünde bulundurulmaksızın hareketli türkü olarak çalınıp söylenebilmektedir.

Yukarıda bahsedilen büyük ya da küçük farklılıkların dışında Niğde düğünlerinin en önemli ortak noktası repertuarını THM türkülerinin oluşturmasıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yöre düğünleri kültürün sürekliliğine büyük katkı sağlamaktadır. Uzun yıllar yörede söylenen türkülerin dışında son yıllarda özellikle *Ankara Türküleri* adı altında küyerelleşmenin etkisi ile medya üzerinden topluma dinletilen türküler de yavaş yavaş düğünlerde yerini almaya başlamıştır. Bu türkülerin yörede kabul görmesinin nedeni, bölgeye has olan ritmik yapı ve dizi (makam) özelliklerine çok yakın olmasıdır. Yöre düğünlerinde kırık hava türkülerin yınısıra, uzun hava formunda eserlerin bolca çalınıyor olması, gün içerisinde yaklaşık 14 ile 22 saat arasında devam eden uzun süreler düğünlerde farklı formların görülmesinde yan etkenlerdir. Yöre düğünler, düğünden ziyade Türk halk müziği konseri havasında geçmektedir. Yöre düğünlerini konserden ayıran özellikleri süre kısıtlaması olmaması ve türkülerin belirli bir sıralamaya göre çalınmaması yani her şeyin spontane gerçekleşiyor olmasıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Sustainability of Tradition and Niğe Weddings and Musicians in Transfer of Cultural Heritage**

\*

Resul Bağı

*Niğe Ömer Halisdemir University*

If culture is defined as practices in which members of a social group are influenced or learned by each other, act as a mediator in adaptation to the environment and are transferred from one generation to another through social learning, musical dynamics play an important role in the continuity of tradition. Increasingly encouraging a dynamic approach in this kind of work, weddings are the dominant task. The continuity of tradition is not to preserve a good heritage from the past, but to enrich it in accordance with the existing conditions and to pass it on to future generations. The authenticity of melodies is associated with a hereditary performance and tradition of creation. In this case, of course, it promotes the protection and promotion of musical works. The reorganization of the old songs in the wedding repertoires at certain times with some changes is as important as the practice of artistic production and participation. Wedding rituals are usually performed by professional musicians whose profession is musicianship. Ritual-oriented musical events can be held occasionally later in the morning, starting at 08.00 in the morning, until 24.00 at night, the traces of the wedding motivate the audience to participate in the wedding. However, non-ritual-oriented musical activities are aimed at meeting the musical expectations of the participants who come to watch the wedding.

The wedding ceremony is one of the traditional transition rituals in our country and it lasts an average of two days in many regions today. The subject of the wedding ritual is in Niğe and its environs with different number of days and different practices. These rituals gain meaning with the contributions of professional musicians in Niğe. These

musicians, especially in Niğde, are people from Nigde who live in the region. Generally, young people from Niğde, who started their profession in the master-apprentice relationship, continue to carry out this job professionally in their later years. Even musicianship is the only source of income for many. Musicians from Niğde offer music services in 3 different places:

The first is a 20-hour process that starts in the early hours of the morning in closed spaces, which can be defined as rooms or houses, and lasts until the morning of the call to prayer and even until sunrise. In such places and in the process, the ritual flow is coded at certain stages with specific weather and guided the passage. The second is a process that starts in the early morning hours and ends in the middle of the night in open-air venues in cities and villages, also called neighborhood weddings. The third is hall weddings, which last for 2 days and are designed to adapt to the technological life and current rituals.

We can basically divide Nigde and its surroundings into three parts. This distinction is mainly based on musical practices, and this distinction contains differences within itself. These groupings do not contain strict limits, but they exhibit exclusive features in musical activity. For example, in regions where there is a shoulder drum-shrill pipe (zurna) and wedding culture, there are also weddings with electro-long necked lute (bağlama) instrument and electro keyboard. All that is almost longer than the duration of a single common wedding other parts of Turkey. Throughout the day, Turkish Folk Music (THM) works - songs with beaten (uzun hava) and beatless folk songs (kısa hava) - are performed and the folk songs of the religions are refreshed. Although the province of Niğde is unable to fit the wedding music culture into clear frames, we can list them in terms of application differences as follows.

The continuity of traditions is only possible if the societies adhere to their own culture, customs and traditions. Neighborhood weddings in Niğde province have an important place in the continuity of this continuity. It is of great importance for the continuity of folk music tradition that Turkish folk music melodies are mostly played and sung at

the weddings. However, the continuation of culture adversely affects the performance of folk melodies as a product of popular culture in wedding halls which are becoming more and more widespread today.

We can basically divide Niğde and its surroundings into three parts. This distinction is mainly based on musical practices and each section has its own differences. Although these sections do not contain certain limits, they may exhibit exclusive features in musical activity. For example, in regions where there is a wedding culture with shoulder drum-shrill pipe, it is also performed in weddings with electro-long necked lute and electro keyboard accompaniment. Almost all the wedding rituals in terms of a single public point of time is longer than the other regions of Turkey. During the day, Turkish Folk Music works - songs with beaten (uzun hava) and beatless folk songs (kısa hava) - are performed and the folk memory of the listeners is refreshed. Although the wedding music culture in Niğde does not fit into clear frames, we can list it in terms of application differences as follows.

Çamardı, Ulukışla, Melendiz and Çiftlik; Weddings where drum-zurna-oriented halay is common.

Bor and its surroundings; Weddings with electro binding and keyboard.

Fertek and Koyunlu; Wedding team consisting of Cümbüş, Violin, Clarinet and darbuka instruments called color saz.

Musicians from Niğde usually provide their jobs through their mobile phones because they serve their region. For the last 25 years, the musician profession in weddings as well as the master-apprentice relationship, as well as those who have studied or graduated in the department of music teaching at Niğde University have been continuing this profession professionally. Therefore, the positioning of wedding musicians from Niğde as a cultural tool is of particular importance. Although the conflict between culture and civilization is part of an ongoing conflict between tradition and modernity, another important aspect of examining musical practices by Niğde musicians is to determine the extent of cultural transformation by focusing on the change between past and present musical practices.

These weddings, which have various predetermined stages within the traditional codes of conduct, can be divided into three as female centered, male centered and male centered. Because of these distinctions, two different groups of musicians are usually rented for weddings. In recent years, instead of hiring two different groups of musicians, a different application has started to be made by installing one of the sound systems in the place where women live with the help of technology. Wedding owners who are in good economic condition usually insist on hiring two separate groups and one of them is female musician. In and around FerteK, two different groups are preferred as classical reed group and anonymous reed group.

Depending on the changes in the process of industrialization and urbanization, the changes in our Turkish national culture are also reflected in our weddings. Due to all these factors, hall weddings enter our villages. In some regions that are sensitive about the continuity of the tradition and trying to maintain its cultural connection, great care is taken not to lose the essence of wedding traditions. Niğe is one of the cities where this care is taken. Niğe weddings are of great importance for the continuity of tradition and the transfer of cultural heritage. Although their limitations cannot be determined with clear lines, weddings in the Niğe region are divided into three according to the difference in theoretical practice. 1. Halay (Anatolian folk dance) oriented weddings with shoulder drum-shrill pipe instruments, 2. Weddings focused on different timber instruments such as clarinet, çümbüş (mandolin with a metal body), fiddle, etc.) 3. Weddings focused on electro long necked lute-keyboard instrument.

The musicians working in the region are usually invited to the wedding by their own circle. However, due to the intense weddings in special times such as festive periods, it can also be invited to weddings in different regions in Niğe. Niğe weddings and musicians in weddings perform several functions of cultural mediation. The first of these is a secret protection task that is formed by singing local music at weddings. To modernize in terms of both internal qualities (pitch, rhythm, timbre, instrument-word harmony etc.) and performance

characteristics (collective singing, performance, stage, etc.). Niğde weddings and musicians have a secret cultural mediation duty. The feature of Niğde weddings is the length of time during the day, the fact that anonymous Turkish Folk Music works are performed at weddings, and the rhythmic structure in the folk music is increasingly accelerated by being influenced by the globalization influences of Ankara, especially in the districts and villages close to Ankara and its surroundings. The main reason why famous musicians are invited to the weddings of Karanlıkdere village by the wedding musicians in the region is considered as the villagers trying to advertise themselves. For this reason, it is seen that this village is especially frequented by famous singers of Central Anatolian folk songs.

The young generation participating in Niğde weddings can find the opportunity to listen to folk songs, most of which are not in memory, in TRT repertoire. The audience either records this song on their phone or listens to it through the internet and receives it in memory. This situation reveals the importance of Niğde weddings in terms of continuity of tradition. The weddings of the Niğde region are the communities where the history, life style, ceremonies, traditions and customs of the region are transferred to the next generations. Thus, these songs become immortal as they are shared. The musicians interviewed in the region explained this situation as follows: if there are no weddings, these young people cannot hear and learn these songs, and thanks to us they listen to these songs. As musicians, we cannot keep up with the new songs, but how these young people will learn these new songs. In fact, they emphasize how rapidly the new or re-performed anonymous songs in the media are changing. In this context, Niğde wedding players play the role of cultural transmitters. Cultural phenomena intertwined in local weddings and folk songs became a reflection of the political preferences of the communities.

Apart from the big or small differences mentioned above, the most important common point of the Niğde weddings is the repertoire of Turkish Folk Music. In this context, local weddings contribute to the continuity of culture. Apart from folk songs sung in the region for many

years, in recent years, especially with the influence of globalization under the name of Ankara folk songs played to the community through the media gradually began to take place in weddings. The reason that these folk songs are accepted in the region is that they show a very similarity to the rhythmic structure and maqam characteristics that are unique to the region. The fact that the songs are played a lot in the form of short and long weather at local weddings, and the long periods lasting between 14 and 22 hours during the day are the side factors in the appearance of different forms in weddings.

Weddings take place in the mood of Turkish Folk Music concert rather than wedding. What distinguishes local weddings from concerts is that there is no time limitation and that folk songs are not played in a certain order, that is, everything happens spontaneously.

### Kaynakça / References

- Altun, İ. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde doğum, evlenme ve ölüm*. Kocaeli Yayıncı Yayınları.
- Arık, H. B. (2014, Mart 21). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk düğünleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Benedict, R. (2011). *Kültür örüntüleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berrakçay, O., ve Yükselsin, İ. Y. (2015). Deve güreşi ritüellerinde müzik ve müzisyenlik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1428-1443.
- Bilen, E. (2015, Ocak 20). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Coşkun, İ. (2018, Aralık 18). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Dağlı, M. (2015, Nisan 07). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Eagleton, T. (2005). *Kültür yorumları*. İstanbul: Sena Ofset.
- Erol, A. (2009). *Müzik üzerine düşünmek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Güngör, N. (2017, Mart 25). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Kaplan, A. (2008). *Kültürel müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lavenda, R. H., ve Schultz, E. A. (2017). *Kültürel antropoloji*. Ankara: Doğu Batı Yayınları 205.
- Nettl, B. (1983). *The study of ethnomusicology*. Illinois: University Of Illinois Press.
- Orhan, E. (2016, Kasım 11). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)
- Özdamar, K. (2017, Ocak 21). Kişisel görüşme. (R. Bağrı, Röportaj Yapan)



- Sancaktaroğlu, İ. (2016, Ekim 25). Kişisel görüşme. (R. Bağı, Röportaj Yapan)
- Sariteke, S. O. (2016, Haziran 17). Kişisel görüşme. (R. Bağı, Röportaj Yapan)
- Sevinç, S. Ş. (2016, Mart 21). kişisel görüşme. (R. Bağı, Röportaj Yapan)
- Turner, B. S. (2006). *The cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yaltırık , B., ve Kumpasoğlu, B. (2015). Kültürel kimliğin inşası ve kültürel aracılık özelinde Hasan Ropodlu örnek olayı. *UHMAD Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 36-45.
- Yaşar, N. (2018, Aralık 2). Kişisel görüşme. (R. Bağı, Röportaj Yapan)
- Yükselsin, İ. Y. (2014). Kültürel aracılık, Romanlar (Çingeneler) ve müzik: Bir Rumeli halk ezgisinin kırkpınar güreş havasına dönüştürülmesi örnek olayı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 713-730.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Bağı, R. (2019). Geleneğin sürekliliği ve kültürel mirasın aktarımında Niğde düğünleri ve müzisyenler. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1225-1254. DOI: 10.26466/-opus.593570.

## Tüketicilerin Banka Tercihlerinde Marka Denkliği Ve Marka İmajı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.563431

\*

**Burcu Oralhan\*** - Nuh Mehmet Özlü\*\*

\* Dr, Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF, Kocasinan/Kayseri/Türkiye

E-Posta: [boralhan@nny.edu.tr](mailto:boralhan@nny.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8905-0140](https://orcid.org/0000-0001-8905-0140)

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İİBF, Kayseri/Türkiye

E-Posta: [nuh.mehmet@windowslive.com](mailto:nuh.mehmet@windowslive.com)

ORCID: [0000-0003-2800-6095](https://orcid.org/0000-0003-2800-6095)

### Öz

Güçlü bir marka, bugün uluslararası entegrasyon ve zorlu rekabet şartları altında sürdürülebilir büyümeyi amaçlayan herhangi bir işletmenin en önemli varlıklarından biridir. Teknolojik gelişmelerle birlikte bankacılık sektöründe ürün ve hizmetlere yönelik uygulanan değişimler rekabet ortamına ivme kazandırmıştır. İşletmeler tarafından sunulan ürün ve hizmetlere yönelik markaların değerlendirilmesinde marka imajı, marka denkliği ve marka denkliğinin algılanan kalite, marka çağrışımları, marka bilinirliği ve marka bağlılığından oluşan boyutlarının önemi zamanla anlaşılmaya başlamıştır. Bu araştırmanın amacı, bankacılık hizmetlerinden faydalanan tüketicilerin demografik özelliklerinin tercih ettikleri bankaların marka denkliği, denkliğin alt boyutları ve marka imajı arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve demografik değişken grupları arasında var ise farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Kayseri ilinde ikamet eden tüketicilere yönelik 387 anket uygulanmış ve ölçek güvenilirlikleri hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında veri analizi SPSS 22 paket programında, tanımlayıcı istatistikler, Spearman korelasyon ve Kruskal Wallis analizinden faydalanılarak yapılmıştır. Yapılan analizlerinin sonucuna göre marka bağlılığı ile öğrenim durumu, yaş ve banka kullanım süresi arasında, kullanım süresi ile marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka denkliği arasında ilişkiler tespit edilmiştir. Marka imajı ile marka çağrışımları, marka bilinirliği, algılanan kalite ve marka denkliği arasında da ilişkiler olduğu görülmüştür. Yaş grupları açısından incelendiğinde 50 yaş ve üstü olan katılımcılarda marka bilinirliğinin daha yüksek, lisansüstü öğrenim gören bireylerin lise ve dengi öğrenim gören bireylere göre marka çağrışımlarının daha yüksek, bankalarda kullanım süresi 15 yıl ve üzeri olan katılımcılarda, 1yıl ve daha az olanlara göre marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka denklıklarının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak işletmelerin, müşteri potansiyelini artırabilmeleri müşterilerini demografik özelliklerine göre değerlendirerek, marka denkliği boyutlarıyla birlikte göz önüne alarak imajlarını artırmaları gerekmektedir. Marka denkliği boyutlarını ve marka imajını iyileştirecek ve geliştirecek çözümler oluşturmak, bankalar için önemli bir marka stratejisi olarak belirlenmelidir.

**Anahtar Kelimeler:** Marka denkliği, Marka imajı, Demografik değişkenler, Bankalar, Marka denkliği boyutları

## Evaluating The Relationship Between Brand Equity and Image of Customers Bank Preferences

\*

### Abstract

Today, a strong brand is one of the most important assets of any business aiming at sustainable growth under international integration and challenging competition. Along with technological developments, changes in the banking sector related to products and services have accelerated the competitive environment. The importance of brand image, brand equity and brand equity in terms of perceived quality, brand connotations, brand awareness and brand loyalty has started to be understood in the evaluation of brands for products and services offered by enterprises. The aim of this study is to determine the relationships between the demographic characteristics of the consumers who benefit from banking services and the brand equity of the banks they prefer, the sub-dimensions of the equity and the brand image and also to determine the differences between the demographic variables. For this purpose, 387 questionnaires were applied to consumers residing in Kayseri and scale reliability was calculated. In the scope of the research, data analysis was done by using SPSS 22 package program with the help of descriptive statistics, Spearman correlation and Kruskal Wallis analysis. According to the results of the analyzes, the relationships between brand loyalty and educational status, age and bank usage period and the relationships between the usage period and perceived quality, brand equivalence and brand connotations were determined. There were also relations between brand image and brand associations, brand awareness, perceived quality and brand equity. When the age groups are examined, it is seen that the brand awareness is higher in the participants aged 50 and over and individuals with postgraduate education have higher brand associations than high school and equivalent students. Furthermore, it is understood that the number of brand call, perceived quality and brand balances were higher than those with 1 year or less in the banks with a usage period of 15 years or more. As a result, enterprises need to increase their customer potential by evaluating the customers according to their demographic characteristics and increasing their image by considering the dimensions of brand equity together. Establishing solutions to improve and develop brand equity dimensions and brand image should be identified as an important brand strategy for banks.

**Keywords:** Brand equity, Brand image, Demographic variables, Banks, Brand equity dimensions

## Giriş

Küreselleşmenin yavaş yavaş etki göstermeye başlaması ve ekonomik sektördeki gelişmeler neticesinde eski çağların sınırlı imkânlarına sahip, küçük sermayeli ve dağınık bankalarının yerine, hemen bütün ülkelerde, geniş sermaye ve büyük finansal imkânlarla sahip, çok şubeli “dev bankaları” ortaya çıkarmıştır. Günümüz şartlarında sahip olunan Türk bankacılık mali verileri her geçen gün artarak ilerlemektedir. Sahip olduğu mali yapısının sağlam olması, gelişmiş teknoloji kullanımı, sunmuş olduğu hizmetlerin kaliteli oluşu, yeni ürün ve hizmet ağları, denetleyici kurumları, yasaları yanı sıra, Türk bankacılık sektörü verileri uluslararası düzeyde yerini almıştır (Sümer, 2016, s.487).

Banka; mali sistem içerisinde gerçek, tüzel ve kamusal kişilerin kredi işlemlerini gerçekleştirip ödemeler ve alacaklarda kolaylık sağlayan, çeşitli hizmetlerle paranın ticaretini yaparak tasarrufların yatırıma dönüşmesi için fon oluşturan finansal bir kuruluştur (Eyüpgiller, 1988, s.22). Bankalar değişen ve gelişen teknoloji ile beraber müşteri istek ve ihtiyaçlarına göre hizmet sunan kuruluşlar haline gelmesi zorunlu hale gelmiştir. Piyasada artan rekabet ortamı ve mevcut bankaların ucuz hizmetler sunuyor olması müşterilerin fikirlerini ve tercihlerini etkilemektedir. Bankacılık sektöründe en önemli faktörü de bu yüzden dolayı müşteri kavramı oluşturmaktadır (Tepegöz, 2012, s.15). Sunulan hizmetlerle yeni müşteriler elde etmek kadar mevcut bulunan müşterilerinde sadakatini sağlamak olmalıdır. Bu yüzden bankaların müşteri ile en çok vakit geçiren müşteri hizmetleri birimine ve müşteri ilişkileri kavramına büyük önem vermeleri gerekmektedir.

Bankalar açısından artık sunulan kart işlemleri, fonlar, para yatırma ve çekme işlemleri ve hatta izlenen fiyatlama politikaları bile benzerlik göstermeye başlamış, taklit edilebilmesi çok kolay duruma gelmiştir (Tepegöz, 2012, s.15). Bankanın müşterileri ile olan ilişkisi uzun dönemli hale getirebilmesi için sunduğu hizmetlerin yanı sıra tüketicilerin sadakatini, kalite algısını, tüketici gözündeki imajı gibi değerlerini de yükseltmesi gerekmektedir. Bu sayede şiddetli rekabet ortamında sadık müşterilerin oluşmasına ve yeni müşterilerin de kazanılmasına olanak sağlayacaklardır..

Tüketicilerin markaya yönelik sergilediği tutumlar ve markalarla olan ilişkilerinin açıklanabilmesi için marka denkliği (MD) kavramı ortaya çıkmıştır (Yapraklı ve Can, 2009, s.267). Marka denkliği, bir markanın zaman içinde kazandığı şerefiyeden ve adın tanınmasından elde edilen ve rakip markalara karşı daha yüksek satış hacmine ve daha yüksek kar marjlarına dönüşen güç anlamına gelmektedir (Subramaniam vd., 2014). Müşteri Temelli Marka Denkliği (MTMD), tüketicinin marka denkliği perspektifini temsil etmektedir (Keller, 2001), Ukpebor ve Ipogah (2008) marka değerinin algılanan kalite, marka sadakati ve marka imajı olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu ifade etmektedir. Aaker (1991) ve Keller (1993) tarafından geliştirilen marka denkliği modelleri en yaygın kullanılan modellerdir. Yoo ve Donthu'ya (2001) göre, MTMD ölçeği, bilgilerin işlenmesi ve satın alma kararına güven duyulması ve pazarlama programlarının, fiyat, karların, marka genişletmelerinin ve ticari kaldıraçların verimliliğini ve etkinliğini artırmak için işlevsel bir araç olarak tanımlanmıştır. Aaker (1991) modelinde; marka denkliğini oluşturan değişkenleri marka farkındalığı, marka çağrışımları, algılanan kalite, marka çağrışımları ve diğer marka varlıkları olarak ele almıştır. Keller (1993) ise modelinde marka değerini yüksel seyiyedeki marka farkındalığı ve pozitif bir marka imajına bağlamaktadır. Araştırma modeli Aaker ve Keller tarafından oluşturulan modeller baz alınarak kurgulanmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, tüketicilerin demografik özelliklerinin tercih ettikleri bankaların marka denkliği, denkliğin alt bileşenleri ve marka imajı üzerindeki etkilerinin ölçülmesi ve demografik değişken grupları arasında var ise farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır. Hazırlanan çalışma, kavramsal bir çerçeve sunulması ve sürecin geliştirilmesi için ilgili literatürlerin gözden geçirilmesi ile başlamaktadır. Sonrasında hipotezler geliştirilerek, anket uygulaması yapılmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise bazı önerilerde bulunulmuş, sonuçlar incelenmiş ve tartışılmıştır.

## **Marka Denkliği (MD)**

Marka denkliği, işletmenin müşterilere yönelik sunmuş oldukları markaları yüksek kaliteli olarak algılamasına ve markaya karşı olumlu

duygular besleyerek bağlılıklarının artmasına katkı sağlamaktadır (İslamoğlu ve Fırat, 2011). Lassar vd. (1995) ise, tüketici temelli marka denkliğini, markanın diğer markalarla karşılaştırıldığında ortaya çıkan tüm üstünlüklerin tüketici tarafından algılanması olarak açıklamaktadır. Aaker'a göre marka denkliği, firmanın tüketicilere sunmuş olduğu ürün ve hizmetler ile sağladığı değeri artıran veya azaltan markanın ismi ve sembolüne bağlı olan varlıklar ile ifade eder. Keller ise, marka denkliğini; müşterilerin markaya karşı zihinlerinde oluşan bilginin pazarlanan markaya göre farklı tepkiler geliştirmesi ile oluşan değer ile ifade eder Aaker'a göre marka denkliği; marka farkındalığı, marka çağrışımları, algılanan kalite ve marka bağlılığı gibi boyutlardan oluşmaktadır (Aaker, 1991, s.16). Pazarlama stratejisi içerisinde tüketici temelli marka denkliğinde işletmelerin diğer işletmelere göre farklı konumda bulunması, marka kalitesinin yüksek olarak algılanıp marka sadakati ile diğer markalara göre güçlü bir rekabet avantajı sağlamaktadır (Koçoğlu ve Aksoy, 2017). Güçlü oluşturulmuş bir marka denkliği güven duygusu oluşturarak algılanan kalite ve marka çağrışımları ile müşterinin memnuniyetinin artmasına yardımcı olmaktadır (Sağlam, 2014, s.36). Bunun yanında marka denkliğinin işletmenin pazarlama verimliliğini artırması, ürün ve hizmet farkındalığının sürekliliğini sağlaması, kalite göstergesi olarak yorumlanabilmesi, firmanın ürünlerine/hizmetlerine karşı marka bağlılığı oluşturabilmesi, maliyetleri azaltabilmesi gibi birçok avantajı mevcuttur (Karacan, 2006).

Marka denkliğinin Algılanan Kalite (AKO), Marka Bilinirliği (Farkındalığı) (MBO), Marka Bağlılığı (Sadakati) (MBaO), Marka Çağrışımları (MCO) olmak üzere dört temel boyutu bulunmaktadır (Aaker, 1996, s.207).

### **Algılanan Kalite (AK)**

Algılanan kalite kavramı firmanın sahip olduğu marka denkliği üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır. Bu etkiler sahip olunan markanın rakip markalara göre farklılaşmasına, bağımsızlaşmasına ve müşterilerin satın alma niyetlerinin kolaylaşmasına yardımcı olmaktadır. Müşteriler algılanan kalitesini yüksek buldukları ürün ve hizmetler için fazla para ödemeye istekli durumdadırlar bu da algılanan kalitenin fiyat

üzerinde yaratmış olduğu etkinin göstergesidir (Karacan, 2006, s.51). Zeithaml algılanan kalitenin marka denklığı unsurları içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu düşünmekte ve algılanan kalite ne kadar yüksek olursa marka denklığının de o kadar yükseleceğini söylemektedir. Bununla beraber bir işletmenin sahip olduğu ürünün veya markanın müşteriler tarafından belirlenmiş olan algılanan kalitesinin yüksek olması diğer ürün ve markalarının da algılanan kalitesinin yüksek olmasını kolaylaştıracağını ifade etmiştir (Zeithaml (1988, s.3). Algılanan kalite ilk olarak tüketicide sunulan ürün ve hizmetin gerçek kalitesine bakılmaksızın algılanan kalite ile değerlendirmede bulunup, satın alma aşamasında tüketicinin karar vermesine yardımcı olmaktadır.

### **Marka Bilinirliği (Farkındalığı) (MB)**

Marka bilinirliği tüketicilerin o markanın varlığından haberdar olmaları ile birlikte zihinlerinde o markanın oluşmasıdır. Marka bilinirliği ile açıklamalar yapılırken belirli ürün kategorisinden bahsedildiğinde tüketicinin aklına ilgili olan markanın gelmesidir. Bilinirlik (farkındalık), tüketicinin markayı tanımlayabilme ya da hatırlayabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Pappu vd., 2005). Marka bilinirliğinin tüketiciler üzerinde yaratmış olduğu en büyük etki ise marka hakkında herhangi bir bilgiye veya çağrışıma sahip olmasalar bile satın alma kararlarında etkin rol oynamasıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise ilk önce tüketicilerin o ürünün veya markanın varlığının biliyor olmalarına bağlıdır (Sağlam, 2014, s.47). Marka bilinirliği kişinin sadece o markanın ismini bilmesi ya da tüketicilerin zihninde oluşturmuş olduğu tanınmışlık olarak değil; mevcut markanın sahip olduğu çağrışımların, algılanan kalitenin ve marka sadakatinin bir bütünü olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu yüzden Marka bilinirliği marka denklığının unsurlarının üzerinde önemli bir etkiye sahip durumdadır (Hoeffler ve Keller, 2003, s.422).

### **Marka Bağlılığı (Sadakati)(MBa)**

Marka bağlılığı, güçlü duyarlılık şartları altında gerçekleştirilen tekrarlı satın alma davranışı olarak ifade edilmektedir (Kim, Kim ve An, 2003,

s.345). Marka bağlılığı kavramı kalıcı müşterilerin oluşturulabilmesi için büyük öneme sahiptir. Marka bağlılığı olan tüketiciler diğer rakip firmaların sunmuş oldukları ürün, hizmet ve markalarının aynı tatmini sağlamadığını düşünerek bu markada devamlı olacağını gösteren grubu oluşturmaktadır. (Kim, Kim ve An, 2003, s.345). Sunulan ürün ve hizmetlerin güçlü bir markaya veya yüksek kaliteye sahip olması tüketicilerde tatmin duygusuyla beraber marka bağlılığı da sağlayacaktır. Tüketicilerin yaptıkları işlemlerin bilincinde olmaları ile aynı markayı veya aynı ürünü kullanmaları sonucu oluşan memnuniyet ile olumlu hisler duymalarıyla beraber güçlü duygu, düşünce ve tutumla tekrar tekrar satın alma işlemini gerçekleştireceklerdir. Tüketici için satın alınan markadan sağlanmış memnuniyet kişinin o markaya karşı tutarlı bir şekilde bağlılığını artırmakla birlikte başka marka arayışları içine girmesinin de önüne geçmektedir (Karacan, 2006, s.39). Marka bağlılığı işletmelere ticari güç sağlamakla beraber pazarlama maliyetlerini de azalmaya yardımcı olur. Uzun dönemli hizmet vermeyi amaçlayan işletmeler ilk amaçları olarak yeni müşteri yaratmak yerine mevcut müşterileri korumaya yönelmelidirler; çünkü yeni müşteri bulmak mevcut müşterileri korumaktan hem daha fazla maliyetli hem de zaman açısından sıkıntı yaratacak bir durum oluşturacaktır. Zaman ve maliyet unsuru açısından işletmenin rahat bir konuma ulaşmasıyla yeni müşterilere yönelmek daha doğru olacaktır (Alemdar ve Dirik, 2016, s. 215-216).

### **Marka Çağrışımları (MC)**

Marka çağrışımları markanın anlamını içeren ve tüketicinin zihninde yer alan o marka hakkındaki bilgiye bağlı markayla ilgili bilgi bölümü şeklinde tanımlanmaktadır (Keller, 1993, s.3). Bu kavram marka denkliğinin oluşturulmasında markanın diğer markalardan ayırt edilebilmesini kolaylaştıran tüketicilere markayı hatırlatıp zihinlerinde oluşmasını sağlayan her şeydir (Koçoğlu & Aksoy, 2017, s.76) Marka çağrışımlarındaki diğer önemli unsurlar ise markanın ismi, sembolü, kimliği, iç ve dış sahip olduğu tüm değerleridir (Aaker, 1991). İşletmeler yüksek marka değerlerine ulaşmak istiyorlarsa sahip oldukları marka çağrışımlarını da yükselterek tüketicilerin markayı zihninde tutmasını sağlayan, eşsiz çağrışımlarla hizmet sunmaları gerekmektedir. İşletmel-



erin marka çağrışımları ile yapmak istedikleri; tüketicilerin bilinçaltlarına daha iyi bir şekilde konumlanarak, olumlu imajlar oluşturmak suretiyle satın alma davranışlarında ve tutumlarında kararlı olmalarını sağlamaktır.

### **Marka İmajı (MI)**

İmaj, bir kurumun aynı faaliyette bulunan diğer kurumlardan ayrılmasını sağlayan ve farklılıklarını ortaya çıkaran unsurlar olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Tekiner, 2015, s.419). Farklı bir kaynak ise imajı kişilerin, nesnelere veya kurumların başkaları tarafından algılanmaları ile zihinlerinde oluşturduğu, gerçekleşmesini en çok istediği değerlerin akla gelen özet, resim veya kurumun sembolik görüntüsü olarak ifade etmektedir (Kuşakçioğlu, 2003, s.172). Bu kavram tüketicilerin bankalara yönelik zihinlerinde oluşan karışıklığı gidererek tercihlerinin şekillenmesini ve kolaylaşmasını sağlayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sürekli artan rekabet piyasalarında sunulan ürün ve hizmetlerin kolay taklit edilebiliyor olması, bankalarında tüketicileri nezdinde bıraktıkları imajının önemini artırmıştır. Birçok işletme imaj kavramının önemine varmış olup, güçlü bir marka imajı ve değeri oluşturmak için yatırımlar yapmaktadır. Marka imajı, kişilerin belirlenen bir markayı duyduklarında veya gördüklerinde zihninde daha önceden kendileri veya başkaları tarafından oluşmuş marka hakkındaki izlenimlerinin toplamını oluşturmaktadır (Onal, 2000, s.47 akt. Silsüpür, 2014, s.25). Keller, marka imajını marka çağrışımları tarafından tüketicinin zihnine yansıtılanlar olarak tanımlarken, Aaker da marka imajının tüketici için önemli olan çağrışımlardan oluşturulabileceğini belirtmiştir (Severi ve Ling, 2013). İşletmelerin ürettikleri ürün ve hizmetlerin taklitlerinin kolay yapıyor olması ve zaman içerisinde birbirlerinden fazla farklarının bulunmaması işletmeleri markalarına yönelterek "markalaşma" kavramının önemini ortaya çıkarmıştır. Keller (1993) marka denkliğini marka farkındalığı ve pozitif bir marka imajıyla açıklamaktadır. İşletmeler de mevcut ürünlerinin değerlerini artıran, rakiplerinden farklılaşmasını ve kolay ayırt edilebilmesi sağlayan ürün ve hizmet vermeye marka imajını oluşturarak süreçlerini geliştirmeye yönelmişlerdir (Vuran ve Afşar, 2016, s.31).

## Metodoloji

Araştırmanın amacı, tüketicilerin demografik özelliklerinin tercih ettikleri bankaların marka denkliği, denkliğin alt bileşenleri ve marka imajı arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve demografik değişken grupları arasında var ise farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır.

## Örneklem ve Veri Toplama Tekniği

Araştırmanın evrenini Kayseri ilinde bankalardan hizmet alan tüketiciler oluşturmaktadır. Kayseri ili nüfusu 2018 yılı verilerine göre 1.389.680 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Kayseri ilindeki nüfus dikkate alındığında örneklem büyüklüğünün, araştırma evrenindeki bireylerinin sayısının bir milyon ve üzeri olması durumunda  $\pm 0,05$  örnekleme hatası ile 384 (Sekeran, 1992) ya da 500.000, üzeri ana kütlelerde 322 (Kurtuluş, 1981) ve 380 (Yazıcı ve Erdoğan, 2004) olmasının yeterli olacağını ifade eden çalışmalar mevcuttur. Anket uygulamasına geçmeden önce 22 tüketiciye pilot uygulama yapılmak üzere taslak anket formları yönlendirilmiş ve anketlerde yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek alanlara yönelik değerlendirme yapılmaları talep edilmiştir. Araştırma Kayseri ilinde ikamet eden kullanıcılarla sınırlıdır. Yapılan değerlendirmeler sonrasında tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme ile gerçekleştirilen yüz yüze anket metodu sayesinde araştırma kapsamında 387 veri Kasım 2018 - Ocak 2019 döneminde toplanmıştır. Bu doğrultuda örnek büyüklüğünün yeterli olacağına karar verilmiştir. Hızlı ve az maliyetli olmasından dolayı Kolayda örnekleme yöntemi ile veriler elde edilmiştir (Nakip, 2006, s.204).

## Veri Toplama Aracı

Anket formunda yer alan ölçekler, literatürde geçerlilik ve güvenilirlikleri kanıtlanmış, ölçeklerden faydalanılarak çalışmaya uyarlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler marka bilinirliği (Bravo vd., 2007; Im vd., 2012; Lehmann vd., 2008; Washburn ve Plank, 2002; Yoo ve Donthu, 2001; Shah, 2012; Tong ve Hawley, 2009), marka çağrışımları (Bravo vd., 2007; Washburn ve Plank, 2002; Yoo vd., 2000; Keller, 1993), algılanan

kalite (Im vd., 2012; Kim ve Hyun, 2011; Lehmann vd., 2008; Washburn ve Plank, 2002; Pappu vd., 2005; Shah, 2012; Tong ve Hawley, 2009), marka bağlılığı (Im vd., 2012; Pappu vd., 2005; Shah, 2012; Washburn ve Plank, 2002; Yoo ve Donthu, 2001; Yoo vd., 2000, Sung ve Kim, 2010; Yoo ve Donthu, 2001; Raju, Unnava ve Montgomery, 2009) ve marka imajı (Kim vd., 2003) çalışmalarından Türkçeye çevrilmiş ve araştırma konusuna uyarlanmıştır.

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanan anket formları kısa bir açıklama ardından üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, tüketicilerin bankacılık işlemlerinden faydalanıp faydalanmadıklarına yönelik bir soru sorulmuştur. Bu soru ile bankacılık işlemleri yapmayanların örneklem dışı bırakılması amaçlanmıştır. İkinci bölümünde ise, tüketicilerin marka denkleğinin boyutlarının ve marka imajının tespit edilmesi için marka çağrışımlarına yönelik 3 soru, marka bilinirliğine yönelik 3 soru, algılanan kaliteye yönelik 10 soru, marka bağlılığına yönelik 7 soru ve marka imajına yönelik 7 sorudan olmak üzere toplam 30 ifade oluşturulmuştur. Anket formları yönelik 5'li likert tipi ölçek kullanılarak (1=kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) hazırlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, katılımcıların demografik özelliklerinin yer aldığı cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu gelir, en fazla hizmet alınan banka adı ifadeleri yer almaktadır. Anketlerin eksiksiz ve doğru bir şekilde cevaplanması için katılımcılara gerekli açıklamalar yapılmıştır. Anketler incelenmiş, analize uygun olmayan eksik, tutarsız ve hatalı olduğu tespit edilen veriler ayıklanmıştır. Veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada uygulanan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's Alpha katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Uygulanan ankette yer alan ölçeklerin güvenilirlikleri Tablo.1'de yer almaktadır.

*Tablo 1. Ölçeklerin Güvenilirlik Sonuçları*

Marka Bilinirliği-Farkındalığı	Marka Çağrışımları	Algılanan Kalite	Marka Bağlılığı	Marka İmajı
,834	,826	,934	,854	,890

Ölçekteki değişkenlerin Cronbah's Alpha değerlerinin  $0,80 \leq \alpha < 1,00$  olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2009, s.322). Tablo 1'de yer alan güvenilirlik analizinden elde edilen sonuçlara göre araştırmada yer alan tüm ölçeklerin güvenilir olduğunu belirlenmiştir.

### **Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri**

Araştırma amacına yönelik oluşturulan ilişkileri tespit etmek için oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

- $H_1$ = Demografik değişkenler ( $H_{1.a}$ :cinsiyet,  $H_{1.b}$ :öğrenim durumu,  $H_{1.c}$ : medeni durum,  $H_{1.d}$ :yaş,  $H_{1.e}$ : gelir,  $H_{1.f}$ : kullanım süresi) ile marka farkındalığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_2$ = Demografik değişkenler ( $H_{2.a}$ :cinsiyet,  $H_{2.b}$ :öğrenim durumu,  $H_{2.c}$ : medeni durum,  $H_{2.d}$ :yaş,  $H_{2.e}$ : gelir,  $H_{2.f}$ : kullanım süresi) ile algılanan kalite arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_3$ = Demografik değişkenler ( $H_{3.a}$ :cinsiyet,  $H_{3.b}$ :öğrenim durumu,  $H_{3.c}$ : medeni durum,  $H_{3.d}$ :yaş,  $H_{3.e}$ : gelir,  $H_{3.f}$ : kullanım süresi) ile marka çağrışımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_4$ = Demografik değişkenler . ( $H_{4.a}$ :cinsiyet,  $H_{4.b}$ :öğrenim durumu,  $H_{4.c}$ : medeni durum,  $H_{4.d}$ :yaş,  $H_{4.e}$ : gelir,  $H_{4.f}$ : kullanım süresi) ile marka bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır
- $H_5$ = Marka farkındalığı ile marka imajı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_6$ = Algılanan kalite ile marka imajı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_7$ = Marka çağrışımları ile marka imajı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_8$ = Marka bağlılığı ile marka imajı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
- $H_9$ =Marka imajı ile marka denkliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada yer alan değişkenlerin grupları arasında farklılığın tespit edilmesi amacıyla oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

- H<sub>1</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>1.a</sub>:cinsiyet, H<sub>1.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>1.c</sub>: medeni durum, H<sub>1.d</sub>:yaş, H<sub>1.e</sub>: gelir, H<sub>1.f</sub>: kullanım süresi) ile marka farkındalığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
- H<sub>2</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>2.a</sub>:cinsiyet, H<sub>2.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>2.c</sub>: medeni durum, H<sub>2.d</sub>:yaş, H<sub>2.e</sub>: gelir, H<sub>2.f</sub>: kullanım süresi) ile algılanan kalite arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
- H<sub>3</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>3.a</sub>:cinsiyet, H<sub>3.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>3.c</sub>: medeni durum, H<sub>3.d</sub>:yaş, H<sub>3.e</sub>: gelir, H<sub>3.f</sub>: kullanım süresi) ile marka çağrışımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
- H<sub>4</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>4.a</sub>:cinsiyet, H<sub>4.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>4.c</sub>: medeni durum, H<sub>4.d</sub>:yaş, H<sub>4.e</sub>: gelir, H<sub>4.f</sub>: kullanım süresi) ile marka bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
- H<sub>5</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>5.a</sub>:cinsiyet, H<sub>5.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>5.c</sub>: medeni durum, H<sub>5.d</sub>:yaş, H<sub>5.e</sub>: gelir, H<sub>5.f</sub>: kullanım süresi) ile marka denkliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. H<sub>6</sub>= Demografik değişken grupları (H<sub>6.a</sub>:cinsiyet, H<sub>6.b</sub>:öğrenim durumu, H<sub>6.c</sub>: medeni durum, H<sub>6.d</sub>:yaş, H<sub>6.e</sub>: gelir, H<sub>6.f</sub>: kullanım süresi) ile marka imajı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

## Bulgular

Çalışmaya katılan tüketicilerin demografik özelliklere göre dağılımı çerçevesinde; cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaş, gelir düzeyleri ve banka kullanım durumuna ilişkin elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Araştırmada uygulanan anketler sonucunda demografik özelliklere ve kullanım süresine ilişkin frekanslar Tablo.2'de sunulmuştur.

Araştırmada yer alan katılımcıların % 47.3'ünü kadınlar, % 52.7'sini erkekler ve bu katılımcıların %54.1'ini evliler, %45.9'un bekarlar oluşturmaktadır. Katılımcılar % 20.2'sinin ilköğretim, % 33.2'sinin lise ve dengi, %38.6'sının lisans, %8'inin lisansüstü eğitim seviyesindedir. Katılımcıların % 6.1'inin 20 yaş ve altı, % 32.7'sinin 20-29 yaş arası

olduğu, % 33 'ünün 30-39 yaş, % 21.4'ünün 40-49 yaş, %6.9'unun 50 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi bakımından ise %11.3'ünün gelirin 500 ve altı, %39.1'inin gelirin 501 ve 2000 arası, %35.4' ünün 2001-3500 ve % 14.2'sinin 3501 ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıları banka kullanımında %12.6'sının 1 yıl ve daha az süredir, %39.8'inin 2-5 yıl, %20.3'ünün 6-9 yıl, %17.2'sinin 10-14 yıl, %7.5'inin 15 yıl ve üzeri banka kullandıklarını belirtmişlerdir.

**Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklere Göre Dağılımı**

Değişken		n	%	Kümülatif %
Cinsiyet	Kadın	183	47,3	47,3
	Erkek	204	52,7	100,0
	Total	387	100,0	
Öğrenim Durumu	İlköğretim	78	20,2	20,2
	Lise ve Dengi	128	33,2	53,4
	Lisans	149	38,6	92,0
	Lisans Üstü	31	8,0	100,0
	Total	386	100,0	
Medeni Durum	Evli	209	54,1	54,1
	Bekar	177	45,9	100,0
	Total	386	100,0	
Yaş	20 ve altı	23	6,1	6,1
	20-29	124	32,7	38,8
	30-39	125	33,0	71,8
	40-49	81	21,4	93,1
	50 ve üzeri	26	6,9	100,0
	Total	379	100,0	
Gelir	500 ve altı	43	11,3	11,3
	501-2000	148	39,1	50,4
	2001-3500	134	35,4	85,8
	3501 ve üzeri	54	14,2	100,0
	Total	379	100,0	
Kullanım Süresi	1 yıl ve daha az	49	12,6	39,8
	2-5 yıl	155	39,8	79,7
	6-9 yıl	79	20,3	100,0
	10-14 yıl	67	17,2	19,8
	15 yıl ve üstü	29	7,5	27,2
	Total	379	100,0	

Araştırma kapsamında belirlenen ölçekler, ifadeler ve tüketicilerin ölçek ifadelerine vermiş olduğu katılım durumlarının ortalamaları ve standart

sapmaları Tablo 3.'de sunulmuştur.

**Tablo 3. Tüketicilerin Ölçek İfadelerine Katılımına İlişkin Göstergeler**

Ölçek	İfadeler	n	$\bar{X}$	ss
<b>Marka Bilinirliği</b>	Bu bankanın farkındayım.	377	3.42	1.008
	Bu bankayı çok iyi biliyorum.	379	3.37	.938
	Bu banka diğer bankalardan farklıdır.	377	3.26	.985
	<b>ORTALAMA</b>		<b>3.35</b>	<b>0.98</b>
<b>Marka Çağrışımları</b>	Bu bankanın bazı özellikleri hızla aklıma geliyor.	376	3.29	.978
	Bu bankanın güçlü çağrışımları var.	372	3.31	.951
	Bu bankanın sembolünü, reklamını, logosunu veya rengini hızlı bir şekilde hatırlıyorum.	375	3.56	1.008
	<b>ORTALAMA</b>		<b>3.39</b>	<b>0.98</b>
<b>Algılanan Kalite</b>	Bu banka kalitelidir.	377	3.42	.931
	Bu banka kategorisindeki en iyi markadır.	376	3.28	.909
	Kategorisindeki diğer markalara kıyasla, bu marka çok yüksek kaliteye sahiptir.	377	3.35	.883
	Bu banka kategorisindeki diğer bankaların hepsinden daha iyi performans sergiliyor.	377	3.33	.903
	Banka modern araç-gereç ve teknolojiye sahiptir.	377	3.44	.958
	Bu banka sorunlarımı dikkate alıp, en uygun çözümü sağlar.	378	3.44	.923
	Bu banka iyi performans gösterir.	378	3.46	.871
	Bu banka vaatlerini yerine getirir.	378	3.49	.850
	Bu banka bana iyi hizmet etti.	376	3.56	.871
	Bu bankaya her zaman güvenebilirim.	377	3.44	.871
	<b>ORTALAMA</b>		<b>3.42</b>	<b>0.90</b>
<b>Marka Bağlılığı</b>	Bu banka benim ilk tercihimdir.	378	3.39	.955
	Rakip bankalar fiyat avantajı sağlasa bile mevcut bankamla çalışmaya devam ederim.	378	3.34	.983
	Bu bankadan tekrar hizmet satın almaya niyeyim var.	377	3.41	.944
	Farklı hizmete ihtiyaç duyduğumda yine bu bankayı kullanacağım.	376	3.36	.912
	Bu banka mevcut değilse diğer banka hizmetlerini kullanacağım.	375	3.18	1.029
	Başka bankayı seçmek zorunda kalırsam, benim için fazla fark yaratmaz.	375	3.35	.903
	Çevremdeki insanlara kullandığım bankayı tavsiye ederim.	376	3.40	.927
	<b>ORTALAMA</b>		<b>3.35</b>	<b>0.95</b>
<b>Marka İmajı</b>	Banka lükstür.	375	3.31	1.003
	Banka pahalıdır.	379	3.32	1.016
	Bu bankayı ziyaret ederek özel olmaya başladım.	377	3.28	1.029
	Banka büyük ve ferahtır.	377	3.41	.913
	Banka sakın ve huzurludur.	375	3.41	.940
	Bankanın uzun bir geçmişi vardır.	375	3.57	.901
	Banka diğer banka markalarından farklı bir görüntü sergiliyor.	376	3.51	.836
	<b>ORTALAMA</b>		<b>3.40</b>	<b>0.95</b>

Marka farkındalığının tüketiciler üzerinde yaratmış olduğu en büyük etki ise marka hakkında herhangi bir bilgiye veya çağrışıma sahip olmasalar bile satın alma kararlarında etkin rol oynamasıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise ilk önce tüketicilerin o ürünün veya markanın varlığının biliyor olmalarına bağlıdır (Sağlam, 2014, s.47). Müşterilerin banka tercihinde etkili olan faktörleri arasında marka farkındalığına yönelik sorular içerisinde 3,42 lük ortalama bankanın çok iyi bilindiği sonucuna ulaşılmıştır. Tüketiciler banka marka farkındalığı açısından incelendiğinde iyi bildikleri bankaları tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Tüketiciler 3,26'lık ortalama ile marka farkındalığında en düşük öneme sahip ifade olarak bankanın diğer bankalardan farklı olmasını ifade etmişlerdir.

Marka çağrışımlarına yönelik olan ifadeler içerisinde 3,56 ortalama ile bankanın sembol, reklam, logo ve rengini hızlı bir şekilde hatırlatması en yüksek değer olarak belirtilmiştir. Tüketiciler 3,29 ortalama ile en düşük öneme sahip olma açısından bankanın bazı özelliklerinin hızla akla gelmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Algılanan kalite ilk olarak tüketiciye sunulan ürün ve hizmetin gerçek kalitesine bakılmaksızın kalite algısına yönelik değerlendirmede bulunup, satın alma aşamasında tüketicinin karar vermesine yardımcı olur. Bununla beraber bir işletmenin sahip olduğu ürünün veya markanın müşteriler tarafından belirlenmiş olan algılanan kalitesinin yüksek olması diğer ürün ve markalarının da algılanan kalitesinin yüksek olmasını kolaylaştıracaktır. Algılanan kalite açısından ifadeler incelendiğinde 3.56 ortalama ile bankanın sunduğu hizmet en önemli görülürken, ikinci sırada 3.49 ortalama ile bankanın vaatlerini yerine getirmesi olarak belirtilmiştir. Algılanan kalite ifadelerinden 3.28 ortalama ile bankanın kategorisindeki en iyi marka olması tüketiciler açısından daha az önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Tüketiciler marka bağlılığı açısından incelendiğinde 3.41 ortalama ile "Bu bankadan tekrar hizmet satın almaya niyeyim var." ifadesi en yüksek puana sahipken, sonrasında 3.40 ortalama ile "Çevremdeki insanlara kullandığım bankayı tavsiye ederim." ifadesi belirtilmiştir. Tüketiciler "Bu banka mevcut değilse diğer banka hizmetlerini kullanacağım" ifadesine en alt seviyede katılarak bankalarına olan bağlılıklarını da ifade etmişlerdir. Marka imajı ölçek ifadelerinde 3.57 ortalama ile en



yüksek puanı “Bankanın uzun bir geçmişinin olması” ifadesi sonrasında ise ikinci yüksek puanı 3.51 ortalama ile kullandıkları bankanın diğer banka markalarından farklı bir görüntü sergilemesi olarak belirtmişlerdir. Tüketiciler hizmet aldıkları bankayı ziyaret ederek özel olmaya başladıklarına yönelik ifadeye ise 3.28 puan vererek en alt seviyede değerlendirmişlerdir. Tüketicilerin bankaları, belirlenen ölçek ifadelerine göre değerlendirmelerinin sonucunda elde edilen puan ortalamaları, standart sapmaları ve varyasyon katsayıları Şekil.1’de verilmiştir. Varyasyon katsayısının verilmesinin sebebi puanlamadaki değişimin görülebilmesidir.

ÖLÇEK	MB			MC			AK			MBa			MI			MD		
	$\bar{X}$	ss	VK	$\bar{X}$	ss	VK	$\bar{X}$	ss	VK	$\bar{X}$	ss	VK	$\bar{X}$	ss	VK	$\bar{X}$	ss	VK
BANKA																		
DENİZBANK	3.78	0.73	0.19	3.33	0.90	0.24	3.51	0.70	0.20	3.41	0.60	0.18	3.06	0.65	0.21	3.63	0.65	0.18
YAPIKREDİ	3.55	0.72	0.20	3.63	0.68	0.19	3.51	0.61	0.17	3.32	0.74	0.22	3.22	0.73	0.23	3.50	0.58	0.17
ING	3.22	0.83	0.26	3.19	0.63	0.20	3.60	0.41	0.11	3.94	0.65	0.16	4.02	0.42	0.10	3.49	0.47	0.14
ZİRAAT BANK	3.53	0.90	0.25	3.44	0.86	0.25	3.51	0.69	0.20	3.32	0.67	0.20	3.44	0.74	0.21	3.45	0.67	0.19
AKBANK	3.39	0.83	0.24	3.43	0.87	0.25	3.51	0.69	0.20	3.42	0.92	0.27	3.63	0.75	0.21	3.44	0.70	0.20
FINANSBANK	3.37	0.71	0.21	3.50	0.79	0.22	3.46	0.71	0.20	3.38	0.69	0.21	3.48	0.75	0.22	3.43	0.57	0.17
İŞ BANKASI	3.33	1.10	0.33	3.42	0.93	0.27	3.49	0.93	0.27	3.45	0.81	0.24	3.45	0.93	0.27	3.42	0.83	0.24
HALKBANK	3.12	0.69	0.22	3.25	0.75	0.23	3.39	0.62	0.18	3.44	0.58	0.17	3.49	0.68	0.19	3.30	0.55	0.17
GARANTİ	3.35	0.74	0.22	3.30	0.91	0.28	3.19	0.60	0.19	3.26	0.63	0.19	3.33	0.63	0.19	3.27	0.59	0.18
VAKIFBANK	3.32	0.59	0.18	3.39	0.73	0.21	3.27	0.72	0.22	3.10	0.53	0.17	3.26	0.43	0.13	3.27	0.49	0.15
TEB	3.24	0.78	0.24	3.26	1.08	0.33	3.31	0.63	0.19	3.24	0.80	0.25	3.37	0.96	0.29	3.26	0.73	0.22
FİBA BANK	3.25	1.10	0.34	2.83	1.29	0.46	3.45	0.65	0.19	3.25	0.68	0.21	3.54	0.38	0.11	3.20	0.92	0.29
KUVEYTTÜRK	2.79	0.47	0.17	3.08	0.64	0.21	3.30	0.49	0.15	3.30	0.55	0.17	2.98	0.32	0.11	3.12	0.30	0.10
URGANBANK	3.00	1.19	0.40	3.25	0.88	0.27	3.03	0.70	0.23	3.07	0.41	0.13	3.43	0.40	0.12	3.09	0.74	0.24

Şekil 1. Tüketicilerin Bankaları Ölçek İfadelerine Göre Değerlendirmeleri

Marka denklığı ve alt ölçekleri bakımından bankalar değerlendirildiğinde marka bilinirliği açısından bakıldığında en yüksek puanı alan banka Denizbank (3.78) iken en düşük ortalamaya sahip banka Kuveyttürk (2.79), marka çağrışımları açısından en yüksek puanı alan banka Denizbank (3.83), en düşük ortalamaya sahip olan banka Fiba-Bank (2.83), algılanan kalite açısından 3.60 ortalama ile ING Bankası en yüksek puanı alırken, en düşük puanı 3.03 ortalama ile UrganBank, marka bağlılığı açısından ise 3.94 puanla ING Bank birinci sırada yer alırken, en düşük puanı 3.07 ortalama ile Urgan Bank almıştır. Marka denklığında en yüksek ilk üç sırada Denizbank (3,63), Yapıkredi Bankası

(3.50) ve ING Bank (3.49) yer alırken, son üç sırada Urgan Bank, Kuveyttürk ve FibaBank yer almaktadır. Bankaların marka imajı değerlendirildiğinde ise 4.02 ortalama ile ING Bank, 3.63 ortalama ile akbank, 3.54 ortalama ile fiba bankası ilk üçe giren banka olduğu görülmektedir. En düşük ortalamalarda ise 2.98 ortalama ile Kuveyttürk, 3,06 ile DenizBank ve 3.22 ile Yapıkredi bankalarının yer aldığı tespit edilmiştir.

### ***Demografik özellikler, Marka İmajı, Marka Denkliği ve Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki***

Araştırmada katılımcıların ölçeklere vermiş oldukları cevaplardan elde edilen sonuçların, Shapiro-Wilk normallik testine göre normal bir dağılım göstermemiş olmasından dolayı parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ile demografik değişkenler arası Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Marka bağlılığı ile;

- öğrenim durumu ile arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir zayıf ilişki ( $p=0.049$  ve  $r=-0.100$ ),
- yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki ( $p=0.027$  ve  $r=0.114$ ),
- kullanım süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki ( $p=0.025$  ve  $r=0.115$ ) olduğu görülmüştür.

Kullanım süresi ile marka çağrışımları arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır. ( $p=0.00$  ve  $r=0.190$ ) Yine kullanım süresi ile algılanan kalite arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür ( $p=0.024$  ve  $r=0.115$ ). Marka denkliği ile bankanın kullanım süresi arasında ise istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ( $p=0.004$  ve  $r=0.147$ ).

Marka imajı ile ;

- Öğrenim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü zayıf bir ilişki ( $p=0.025$  ve  $r=-0.115$ ),
- Marka çağrışımları arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki ( $p<0,05$  ve  $r=0,350$ ),

- Marka bilinirliği arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki ( $p < 0,05$  ve  $r = 0,571$ ),
- Marka bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki ( $p < 0,05$  ve  $r = 0,211$ ),
- Algılanan kalite arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü orta düzey bir ilişki ( $p < 0,05$  ve  $r = 0,387$ ),
- Marka denkliği arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü orta düzey bir ilişki ( $p < 0,05$  ve  $r = 0,444$ ) olduğu görülmüştür.

**Tablo 4. Marka İmajı, Marka Denkliği ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler (n=379)**

Değişken		MB	MC	AK	MBa	MI	MD	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Medeni Durumu	Kullanım Süresi	Yaş Grubu	Gelir Grubu
MB	r	1.000	,711	,687	,434	,350	,871	-.039	.068	.075	.093	.012	.030
	p		.000	.000	.000	.000	.000	.450	.186	.145	.072	.818	.560
MC	r	,711	1.000	,627	,349	,211	,820	-.018	.096	.057	,190	.040	.066
	p	.000		.000	.000	.000	.000	.722	.061	.266	.000	.435	.201
AK	r	,687	,627	1.000	,564	,387	,860	-.010	.030	.051	,116'	.030	.037
	p	.000	.000		.000	.000	.000	.841	.566	.327	.024	.567	.471
MBa	r	,434	,349	,564	1.000	,571	,680	-.007	-.100	.025	,115'	,114'	.023
	p	.000	.000	.000		.000	.000	.893	.049	.630	.025	.027	.652
MI	r	,350	,211	,387	,571	1.000	,444	-.021	-,115'	-.063	.085	.066	-.009
	p	.000	.000	.000	.000		.000	.689	.025	.222	.099	.196	.861
MD	r	,871	,820	,860	,680	,444	1.000	-.026	.037	.067	,147	.046	.066
	p	.000	.000	.000	.000	.000		.617	.479	.195	.004	.369	.201

### **Marka İmajı, Marka Denkliği ve Alt Ölçeklerin Demografik Özellik Gruplarının Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu**

Demografik değişkenlere ve kullanım süresi değişkenine göre bankaların algılanan kalite, marka bağlılığı, marka çağrışımları, marka bilinirliği ve marka imajına yönelik istatistiki olarak farklılık gösterip göstermediğini test etmek için ise Mann whitney U testi ve Kruskal Wallis H- Testi uygulanmıştır. Bu bağlamda iki gruptan oluşan cinsiyet ve medeni durum değişkeni Mann Whitney U testi ile incelenirken ve grup

sayısının 2' den fazla olduğu diğer değişkenlerde Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Ancak yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilememiştir. Anlamlı farklılığın tespit edildiği Kruskal Wallis H Testi sonuçları aşağıdaki gibidir. Varyansların homojenliği Levene test ile kontrol edilmiş ve gruplarda homojenlik koşulunun sağlanmadığı görülmüştür. Bu sebeple gruplar arası farklarının kaynağını tespit edebilmek için Tamhane testi uygulanmıştır.

**Tablo 5. Marka Denkliği Ölçeklerinin Demografik Değişken Grupları Arasındaki Farklılıkları**

Değişken	Grup	N	Sıra Ort.	$\chi^2$	sd	p	Tamhane	
Yaş	MB	20 ve altı	23	214.78	12.651	4	0.013	50 ve üzeri >20-29 50 ve üzeri >30-39 50 ve üzeri >40-49
		20-29	124	187.07				
		30-39	125	186.05				
		40-49	81	173.06				
		50 ve üzeri	26	253.81				
		Total	379					
Öğrenim Durumu	MC	İlköğretim	77	190.62	8.284	3	0.041	Lisansüstü > Lise ve dengi
		Lise ve Dengi	123	168.63				
		Lisans	147	200.29				
		Lisans Üstü	31	218.39				
		Total	378					
Kullanım Süresi	MC	1yıl ve daha az	49	149.10	16.623	4	0.002	15 yıl ve üzeri >1yıl ve daha az
		2-5yıl	155	182.40				
		6-9yıl	79	202.33				
		10-14yıl	67	199.36				
		15 ve üzeri	29	244.53				
		Total	379					
Kullanım Süresi	AK	1yıl ve daha az	49	143.49	13.911	4	.008	1yıl ve daha az < 2-5yıl 1yıl ve daha az< 15yıl ve üzeri
		2-5yıl	155	196.42				
		6-9yıl	79	195.46				
		10-14yıl	67	184.78				
		15 ve üzeri	29	231.43				
		Total	379					
Kullanım Süresi	MD	1yıl ve daha az	49	151.83	15.064	4	.005	1yıl ve daha az< 15yıl ve üzeri
		2-5yıl	155	186.78				
		6-9yıl	79	203.86				
		10-14yıl	67	184.81				
		15 ve üzeri	29	245.95				
		Total	379					

Tablo 5’da görüldüğü üzere marka bilinirliği ile yaş grupları arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde önemli bir farkın olduğu görülmektedir. Bu fark 50 yaş ve üstü olan katılımcılarla diğer tüm yaş grupları arasında görülmüştür. Öğrenim durumu ile marka çağrışımları arasında da lisansüstü öğrenim gören bireylerin lise ve dengi öğrenim gören bireylere göre marka çağrışımlarının yüksek olduğu görülmektedir. Marka çağrışımları, algılanan kalite ve marka denkliği ölçeklerine göre bankaların kullanım süresi grupları arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani bankaların kullanım süresi grubuna göre 15 yıl ve üzeri olanların, 1yıl ve daha az olanlardan marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka denkliklerinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

## Sonuç

Rekabetin sürekli giderek arttığı günümüzde işletmelerin sunduğu ürün ve hizmetleri diğerlerinden ayırabilecek bir özellik kazandırabilmek için tüketicilerin gözünde olumlu tutum ve davranış oluşturabilecek çalışmaların yapılması zorunlu hale gelmiştir. İşletmeler tarafından marka imajı ve marka denkliğinde yer alan algılanan kalite, marka bağlılığı , marka çağrışımları ve marka bilinirliği alt boyutlarda elde edilen olumlu sonuçların tüketicilerin marka tercihlerde rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Keller, 1993, s.1; Aaker, 1991, s.46).

Bu araştırmada, Kayseri ilinde yaşayan tüketicilerin tercih ettikleri bankalara göre demografik özelliklerinin, marka denkliği ve marka imajı üzerindeki etkilerinin ölçülerek ve demografik değişken grupları arasında bazı farklılıkların ortaya çıkarılabilmesini sağlamıştır. Kuramsal çerçevede Aaker (1991) ve Keller (1993) tarafından geliştirilen marka denkliği modelleri temel alınarak ölçek ifadeleri literatür araştırması sonucunda oluşturulmuştur. Araştırma zaman ve ekonomik kısıtlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan anket uygulamaları sonucunda 387 anket elde edilmiştir. Tüketicilerin uzun bir geçmişi olan, iyi bildikleri, sembol, reklam, logo ve rengini hızlı bir şekilde hatırladıkları, iyi hizmet aldıkları ve vadeleri yerine getiren bankaları tercih ettikleri görülmektedir. Bunun sonucu olarak hizmet alınan bankadan tekrar hizmet almaya niyetli olunduğu belirtilerek marka saadakatini vurgulanmaktadır. Bankaların diğer bankalardan farklılaşması, katego-

risindeki en iyi banka olması, bazı özelliklerinin hızla akla gelmesi tüketicilerin banka tercih puanlamasında daha az öneme sahip olduğu görülmektedir.

Marka denkliğinde en yüksek ilk üç sırada Denizbank Yapıkredi Bankası ve ING Bank, son üç sırada Urgan Bank, Kuveyttürk ve Fiba-Bank yer almaktadır. Bankaların marka imajı değerlendirildiğinde ING Bank, Akbank ve Fiba bankası en yüksek üç puanı almaktadır.

Marka bağlılığı ile öğrenim durumu, yaş ve banka kullanım süresi arasında zayıf bir ilişki olduğu, kullanım süresi ile marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka denkliği arasında zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Marka imajı ile marka çağrışımları, marka bilinirliği, algılanan kalite, marka denkliği arasında orta düzey bir ilişki olduğu görülmüştür. Yaş grupları açısından incelendiğinde 50 yaş ve üstü olan katılımcıların marka bilinirliğinin daha yüksek, lisansüstü öğrenim gören bireylerin lise ve dengi öğrenim gören bireylere göre marka çağrışımlarının daha yüksek, bankalarda kullanım süresi 15 yıl ve üzeri olan katılımcılarda, 1yıl ve daha az olanlara göre marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka denkliklerinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Bu sonuçlardan yola çıkarak işletmelerin, marka denkliği oluşumunda etkili olan algılanan kalite, marka bağlılığı, marka farkındalığı ve marka çağrışımları gibi boyutlara daha fazla önem vermeleri gerektiği söylenebilir. Ayrıca işletmelerin, müşteri potansiyelini artırabilmeleri için marka denkliği boyutlarının yanı sıra, marka imajı faktörünü de göz önüne alarak imajlarını artırmaları gerekmektedir. Araştırmada elde edilen bulguların farklı çalışmalarla da desteklediği görülmüştür (Ural ve Perk, 2012; Aaker, 1991; Sirgy ve Su, 2000; Dodds ve diğ., 1991) İşletmelerin dikkat etmeleri gereken bir diğer konu ise, tüketicilerin satın alma davranışlarında etkili olan demografik faktörlerdir. Araştırma analiz sonuçlarının da kısmen desteklediği gibi demografik faktörlerin bazılarının marka imajı, marka bağlılığı, marka farkındalığı, algılanan kalite ve marka çağrışımları üzerinde de etkileri söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak marka denkliği boyutlarını ve marka imajını iyileştirecek ve geliştirecek çözümler oluşturmak bankalar için önemli bir marka stratejisi olarak görülmelidir.

Gelecek araştırmaları farklı coğrafi bölgelerde farklı ürün, ürün grubu ve hizmetler üzerinde test edilmesi marka denkliğinin daha iyi anlaşıl-

masına imkan sağlayacaktır. Konum bazlı system entegrasyonu sağlanarak araştırmanın mekansal açıdan da değerlendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca günümüzde bankaların online platformları, sosyal ağları ve uygulamaları aktif olarak kullandıkları göz önüne alındığında, araştırmanın bu kapsamda digital boyutları da dahil ederek geliştirilmesi araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Sonuç olarak tüketici gözünde markaya denkliği yüksek bir markaya sahip olmak ve etkili bir şekilde yönetmek için işletmelerin çalışmada incelenen boyutlar ve ilave olarak incelenebilecek farklı boyutlarında etkileri araştırılmalı, analiz edilmeli ve stratejik bir yönetim anlayışla bu süreci değerlendirerek yönetmelidirler.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Evaluating The Relationship Between Brand Equity  
and Image of Customers Bank Preferences**

\*

Burcu Oralhan - Nuh Mehmet Özlü

*Nuh Naci Yazgan University*

Today, a strong brand is one of the most important assets of any business aiming at sustainable growth under international integration and challenging competition. Along with technological developments, changes in the banking sector related to products and services have accelerated the competitive environment. The importance of brand image, brand equity and brand equity in terms of perceived quality, brand connotations, brand awareness and brand loyalty has started to be understood in the evaluation of brands for products and services offered by enterprises. The aim of this study is to determine the relationships between the demographic characteristics of the consumers who benefit from banking services and the brand equity of the banks they prefer, the sub-dimensions of the equity and the brand image and also to determine the differences between the demographic variables. For this purpose, 387 questionnaires were applied to consumers residing in Kayseri on November 2018- January 2019 and scale reliability was calculated. Brand equity model developed by Aaker and Keller, which consist of brand awareness, brand loyalty, perceived quality and brand associations, is discussed in this research. Data were obtained by easy sampling method since it is fast and less expensive. In the first part of the questionnaires prepared in accordance with the aims of the research, there is a question about whether consumers benefit from banking transactions and in the second part, there are statements about measuring the dimensions of the brand equity of consumers. The questionnaires were prepared using a 5 point Likert scale.

In the scope of the research, data analysis was done by using SPSS 22 package program with the help of descriptive statistics, Spearman correlation and Kruskal Wallis analysis. The Cronbach's Alpha values of the scales were  $0.80 \leq \alpha < 1.00$ , indicating that the scales were highly reliable.



47.3% of the participants were women, 52.7% were men and 54.1% of them were married and 45.9% were single. 20.2% of the participants are in primary education, 33.2% are in high school and equivalent level, 38.6% are in undergraduate and 8% are in graduate level. It is seen that 6.1% of the participants are 20 years and under, 32.7% are between 20-29 years, 33% are 30-39 years, 21.4% are 40-49 years, 6.9% are 50 years and over. In terms of income level, it is seen that 11.3% of income is between 500 and below, 39.1% of income is between 501 and 2000, 35.4% of 2001-3500 and 14.2% of it is 3501 and above. 12.6% of the participants used the bank for 1 year or less, 39.8% for 2-5 years, 20.3% for 6-9 years, 17.2% for 10-14 years, 7.5% for 15 years or more they have used.

In the statements regarding brand awareness, the bank is well known; quick reminding of the bank's symbol, advertisement, logo and color in expressions aimed at brand associations; the service provided by the bank when the statements in terms of perceived quality are examined; In terms of brand loyalty, "I have the intention to buy services from the bank again" statements have the highest scores. When evaluating banks in terms of brand equity and sub-scales, Denizbank (3.78) was the bank with the highest score in terms of brand awareness, while Kuveyttürk (2.79) was the bank with the lowest average, Denizbank (3.83) was the lowest in terms of brand associations. The bank FibaBank (2.83) received the highest score of ING Bank with an average of 3.60 in terms of perceived quality, UrganBank with the lowest score of 3.03, and ING Bank with the highest score of 3.94 in terms of brand loyalty, and Urgan Bank with the lowest score of 3.07. The top three brands are Denizbank (3.63), Yapıkredi Bank (3.50) and ING Bank (3.49), while Urgan Bank, Kuveyttürk and FibaBank are the last three. When the brand image of the banks is evaluated, it is seen that ING Bank with 4.02 average, Akbank with 3.63 average and Fiba with 3.54 average are the top three banks.

According to the results of the analyzes, the relationships between brand loyalty and educational status, age and bank usage period and the relationships between the usage period and perceived quality, brand equivalence and brand connotations were determined. There were also relations between brand image and brand associations, brand awareness, perceived quality and brand equity. When the age groups are examined, it is seen that the brand awareness is higher in the participants aged 50

and over and individuals with postgraduate education have higher brand associations than high school and equivalent students. Furthermore, it is understood that the number of brand call, perceived quality and brand balances were higher than those with 1 year or less in the banks with a usage period of 15 years or more. As a result, enterprises need to increase their customer potential by evaluating the customers according to their demographic characteristics and increasing their image by considering the dimensions of brand equity together. Establishing solutions to improve and develop brand equity dimensions and brand image should be identified as an important brand strategy for banks.

### Kaynakça / References

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. New York: The Free Press.
- Aaker, D. A. (1996). Measuring brand equity across products and markets. *California management review*, 38(3), 102-120.
- Alemdar, M. Y. ve Dirik, Ç. (2016). Tüketici temelli marka denkliği: Gazete markaları örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 811-838.
- Bravo, G. R., Fraj, A. E. ve Martinez, S. E. (2007). Family as a source of consumer-based brand equity. *Journal of product and brand management*, 16(3), 188-199.
- Çetin, S., ve Tekiner, M. A. (2015). Kurumsal imajın temel belirleyicileri: emniyet teşkilatı örnekleme iç paydaş anketi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 418-440.
- Dodds, W. B., Monroe, K. B., ve Grewal, D. (1991). Effects of price, brand, and store information on buyers' product evaluations. *Journal of marketing research*, 28(3), 307-319.
- Eyüpgiller, S. (1988). *Bankacılar için banka işletmeciliği bilgisi*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Hoeffler, S. ve Keller, K.L. (2003). The Marketing advantages of strong brands, *Brand Management*, 10(6), 421- 445.
- Im, H. H., Kim, S. S., Elliot, S., ve Han, H. (2012). Conceptualizing destination brand equity dimensions from a consumer-based brand equity perspective. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 29(4), 385-403.

- İslamoğlu, A. H., ve Fırat, D. (2011). *Stratejik marka yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (Ş. Kalaycı Ed.), Ankara: Asil Yayınevi.
- Karacan, D. (2006). *Müşteri-odaklı marka denkliği ve marka denkliği unsurlarına yönelik tüketici tutumlarının ölçülmesi: otel işletmeleri üzerine bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1),1-22.
- Kim, H. B., Gon Kim, W., ve An, J. A. (2003). The effect of consumer-based brand equity on firms' financial performance. *Journal of Consumer Marketing*, 20(4), 335-351.
- Koçoğlu, C. M., ve Aksoy, R. (2017). Tüketici temelli marka denkliği bileşenleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 18, 71-90.
- Kurtuluş, K. (1981). *Pazarlama araştırmaları*. Genişletilmiş 2.Bsm, İstanbul: Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Kuşakçioğlu, A. (2003). *Marka kimliği, kurum kimliği ve aralarındaki bağıntı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lassar, W., Mittal, B., ve Sharma, A. (1995). Measuring customer-based brand equity. *Journal of consumer marketing*, 12(4), 11-19.
- Lehmann, D. R., Keller, K. L., ve Farley, J. U. (2008). The structure of survey-based brand metrics. *Journal of International Marketing*, 16(4), 29-56.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları, teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Pappu, R., Quester P.G. ve Cooksey, R.W. (2006), Consumer-based brand equity and country-of-origin relationships, *European Journal of Marketing*, 40(5/6), 697-717.
- Raju, S., Unnava, H. R., ve Montgomery, N. V. (2009). The moderating effect of brand commitment on the evaluation of competitive brands. *Journal of Advertising*, 38(2), 21-36.
- Sağlam, M. (2014). *Müşteri temelli marka denkliği unsurlarının tüketici satın alma niyeti üzerine etkisi: Gsm sektöründe bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Shah, R. B. (2012). A confirmatory factor analysis on brand equity in mobile handset market: SEM approach. *IUP Journal of Brand Management*, 9(3), 40.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. New York: WileyveSons Inc.
- Severi, E., ve Ling, K. C. (2013). The mediating effects of brand association, brand loyalty, brand image and perceived quality on brand equity. *Asian Social Science*, 9(3), 125-137.
- Sirgy, M. J., ve Su, C. (2000). Destination image, self-congruity, and travel behavior: Toward an integrative model. *Journal of Travel Research*, 38(4), 340-352.
- Silsüpür, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinin gözünde İstanbul Üniversitesi'nin imajı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Subramaniam, A., Al Mamun, A., Permarupan, P. Y., ve Zainol, N. R. B. (2014). Effects of brand loyalty, image and quality on brand equity: A study among bank Islam consumers in Kelantan, Malaysia. *Asian Social Science*, 10(14), 67.
- Sung, Y., ve Kim, J. (2010). Effects of brand personality on brand trust and brand affect. *Psychology ve Marketing*, 27(7), 639-661.
- Sümer, G. (2016). Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve AB bankacılık sektörü ile karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- Tepegöz, Ş. M. (2012). *Bankacılık sektöründe çalışan ile müşteri arasındaki iletişimin müşteri memnuniyetine etkisi ve önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tong, X., ve Hawley, J. M. (2009). Measuring customer-based brand equity: empirical evidence from the sportswear market in China. *Journal of Product and Brand Management*, 18(4), 262-271.
- Ural, T., ve Perk, H. G. (2012). Tüketici temelli marka değerinin kişisel bilgisayar satın alma niyeti üzerine etkisi: Antakya'da bir çalışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), 11-25.
- Vuran, Y., ve Afşar, A. (2016). İşletmelerde marka ve marka stratejileri. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(6), 28-39.
- Washburn, J. H., ve Plank, R. E. (2002). Measuring brand equity: An evaluation of a consumer-based brand equity scale. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 10(1), 46-62.

- Yapraklı, Ş. ve Can P. (2009). Pazarlama faaliyetlerinin ve ailenin tüketici temelli marka değeri boyutlarına etkisi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(1), 265-290.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yoo, B., ve Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale. *Journal of business research*, 52(1), 1-14.
- Yoo, B., Donthu, N., ve Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 28(2), 195–211.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Oralhan, B. ve Özlü, M.N. (2019). Tüketicilerin banka tercihlerinde marka denkliği marka imajı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1255-1282. DOI: 10.26466/opus.563431

## Algılanan Örgütsel Toksisitenin İş Doymu Üzerine Etkisi: Duygusal Bağlılığın Aracılık Rolü

DOI: 10.26466/opus.537424

\*

Gamze Kasalak\*

\*Öğr.Gör. Dr, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konyaaltı / Antalya / Türkiye

E-Posta: [gamzekasalak@gmail.com](mailto:gamzekasalak@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-5084-0054](https://orcid.org/0000-0002-5084-0054)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı, araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ile iş doymaları arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisini belirlemektir. Korelasyonel tarama modelinde benimsenmiş olan araştırmanın çalışma grubunda, basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen ve Akdeniz Bölgesi'nde yer alan dört devlet üniversitesinde çeşitli akademik birimlerde görev yapan 253 araştırma görevlisi yer almaktadır. Araştırmada veriler, demografik bilgileri içeren maddeler ile algılanan örgütsel toksisite ölçeği, duygusal bağlılık ölçeği ve iş doymu ölçeği'nin yer aldığı bir form aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, iş doymaları ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları ile incelenmiştir. Araştırma görevlilerinin duygusal bağlılık ve iş doymaları düzeylerinin algılanan örgütsel toksisite tarafından yordanma durumlarını belirlemek için yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Bulgular, algılanan örgütsel toksisite ile iş doymu ve duygusal bağlılık arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı korelasyonlar olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte algılanan örgütsel toksisite iş doymu ve duygusal bağlılık değişkenlerini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Ayrıca, algılanan örgütsel toksisite ile iş doymu arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın kısmi aracılık rolü bulunmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Algılanan örgütsel toksisite, Toksik davranışlar, İş doymu, Duygusal bağlılık

## The Effect of Perceived Organizational Toxicity on Job Satisfaction: The Mediating Role of Affective Commitment

\*

### Abstract

*The purpose of this study is to determine whether affective commitment has a mediator role in the relationship between organizational toxicity perceptions of the research assistants and job satisfaction. This study is a correlational survey model. The sample of the study consists of 253 research assistants, working at four state universities located in the Mediterranean Region in Turkey, who were selected by stratified sampling method. The data were collected through a questionnaire comprising four sections: demographic questions, the perceived organizational toxicity scale, job satisfaction scale and affective commitment scale. The relations between the perceived organizational toxicity, the job satisfaction and affective commitment were examined through Pearson correlation coefficient. That whether perceived organizational toxicity was a significant predictor of job satisfaction and affective commitment were examined using structural equation modeling. Findings show that there is a negative, moderate level and significant correlation among perceived organizational toxicity and job satisfaction, perceived organizational toxicity and the affective commitment. The perceived organizational toxicity is a significant predictor of job satisfaction and the affective commitment. Path analysis results indicated that affective commitment has a partial mediating role between that perceived organizational toxicity and job satisfaction.*

**Keywords:** *Perceived organizational toxicity, Toxic behaviors, Job satisfaction, Affective commitment*

## Giriş

Fen ve sağlık bilimlerine dayalı bir kavram olan toksik kavramı Lipman-Blumen (2005, s.17) tarafından “zehirli etkiye sahip olan” anlamında kullanılmıştır. Toksikite kavramı ise “zehirli olma durumu” (Online Etymology Dictionary, 2014) şeklinde ifade edilmiştir. Toksik ve toksisite kavramları, Whicker (1996) tarafından ilk kez sosyal bilimler alanında ifade edilmiştir. Örgüt ve yönetim alanyazına toksisite kavramını yeni bir kavram olarak kazandırarak “örgütsel toksisite”yi tanımlayan ilk yazar ise Frost (2003)’tur. Kuramsal temelleri ihtiyaçlar hiyerarşisi, kendini sınıflandırma, lider-üye etkileşimi, psikodinamik, sosyal kimlik ve sosyal öğrenme kuramlarına (Lipman-Blumen, 2005; Lubit, 2003; O’Leary-Kelly, Griffin ve Glew, 1996; Pelletier, 2009) dayanan örgütsel toksisite, “işgörenlerin iş ortamlarında acı çekmeleri ve sorunlar yaşamalarına neden olan, moral ve güdülemelerini olumsuz yönde etkileyerek işlerine olan ilgiyi azaltan durumlar” ve “kurumlarda işgörenlerin özgüvenlerini ve saygınlıklarını yıkıcı acılar” (Frost, 2003, s.13-14) olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle, “bireyleri işlerinden, iş arkadaşlarından ve çalıştıkları kurumlardan ayıran ve onların enerjilerini tüketen yaygın, yoğun ve olumsuz duygular”dır (Maitlis, 2008, s.1203). Frost’a (2003, s.5) göre çalışma ortamlarında yaşanan duygusal acılar, toksisite olarak görülmektedir. Örgütsel toksisite kavramının tanımında acı kavramına değinildiğinden bahsedilebilir. Hançerlioğlu’na göre (2000, s.18) acı kavramı, “hoşa gitmeyen duygulanım”dır. TDK’da (2015)ise acı “herhangi bir dış etken dolayısıyla duyulan rahatsızlık, ızdırap” ve mecazi olarak “kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı, kötü” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tüm tanımlardan yola çıkarak örgütsel toksisite, işgörenlerde sıkıntı oluşturan, onlara zararı dokunan, yararı olmayan ve acı veren durumlar olarak tanımlanabilir. Sonuçta, kurumların örselenmesi ya da yaranmasına neden olabilecek durumlar oluşabilir.

Kurumların zehirlenmesinde toksik işgören/liderlerin davranışlarını ile kişilik özelliklerini kapsayan bireysel kaynaklı faktörlerin etkili olduğundan söz edilmektedir (Appelbaum ve Roy-Girard, 2007; Carlock, 2013; Friedman 2005; Leet, 2011; Musacco, 2009; Pelletier, 2009; Schmidt, 2008). Alanyazında kurumların narsist, saldırgan, etik dışı ve katı davranışları kapsayan toksinler sonucunda zehirli duruma geldiğinden söz



edilmektedir (Carlock, 2013; Gangel, 2007; Leet, 2011; Pelletier, 2009; Lubit, 2003; Riley, Hatfield, Nicely, Keller-Glaze ve Steele, 2011; Schmidt, 2008). Narsist davranışlar kaynaklı toksinler başkalarını küçük ve değersiz görme; aşağılayıcı davranışlar sergileme, kendini beğenme ve övme, başkalarının yaptıklarını hor görme ile ilişkilidir (Goldman, 2009; Lubit, 2003; Twenge ve Campbell, 2010). Saldırgan davranışlar kaynaklı toksinler ile bireylerin başkalarını kıskanma ve taraf olmaya zorlama, onlara iftirada bulunma ve asılsız dedikodularda bulunma durumları betimlenirken; etik dışı davranışlar kaynaklı toksinler ile de işgörenlerden görevleri dışında işler bekleme, işgörenlerin iş yüklerini haksız biçimde artırma ve özlük haklarının kullanımına engel olma durumları ortaya çıkabilmektedir (Frost, 2003; Lubit, 2003). Son toksin ise nezaketten uzak davranışlar sergileme, başkalarına saygı göstermeme, sinsice saygısızlık yapma ve kırıcı sözler söyleme durumları ile betimlenen katı davranışlar kaynaklı toksinlerden (Frost, 2003) oluşmaktadır. Tüm bu toksinler bir kişiyi ya da bütün bir kuruluşu zehirleyebilecek durumda olduğu için işgörenlerin iş durumlarını ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıklarını olumsuz yönde etkilemesi beklenebilir.

Alanyazında algılanan örgütsel toksisitenin çeşitli değişkenlerle olan ilişkisi, ilgili araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir. Örneğin, Holloway ve Kusy (2010) iş yaşamında toksisite algılayan işgörenlerde işten ayrılma niyetlerinde artış; işyerinde zaman geçirmede ve kuruma olan bağlılıklarında düşüş; işgörenlerin iş kaliteleri, gayretleri ve performanslarında düşüş; endişe düzeylerinde artış saptamışlardır. Pelletier (2012) liderin oluşturduğu zehirlenmenin işgörende eşitsizlik, bölücülük, istismarcılık ve sosyal dışlanmışlık algısına neden olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Örgütsel toksisite, işgörenlerin örgütsel şeffaflık düzeylerini azaltmakta; yaratıcılıklarına, morallerine ve üretkenliklerine zarar vermektedir (Porter-O'Grady ve Malloch, 2010; Walton, 2007). Ayrıca, örgütsel sadakatlerini zedelemekte, örgütsel güven ve yöneticiye memnuniyeti azaltmakta, örgütsel sabotajı artırmakta, örgüt içi iletişim ile örgütsel sosyal sermayeyi bozmaktadır (Frost, 2003; Holloway ve Kusy, 2010; Lubit, 2003). Tüm bu çalışmalara dayalı olarak algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu ile duygusal bağlılık değişkenleri için önemli birer yordayıcı değişkenler olduğu varsayılmaktadır.

İş doyumunu, Locke'a (1976) göre işgörenlerin işlerinde kendilerine verilmiş rol ve görevlere değer biçilmesi sonucunda elde edilen duyuşsal kaynaklı tepki (Dotan, 2007) olarak tanımlanmaktadır. Peterson ve Deal'a (2009) göre, toksisitenin bulunduğu okullarda çalışmak eğlenceli değildir, keyif vermez ve doyum sağlamaz. Sonuçta bireylin güdülenme ve bağlılık düzeyi de zayıftır. İş doyumunu ile iş yaşamında toksisite arasındaki ilişkinin varlığı birçok araştırmada ele alınmış ve kanıtlanmıştır (Mackie, 2008; Mehta ve Maheshwari, 2013; Schmidt, 2008; Webster, Brough ve Daly, 2016). Örneğin; narsizm kaynaklı toksin iş doyumununun anlamlı yordayıcılarından biri olup; aralarında olumsuz yönde bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir (Jonason, Wee ve Li, 2015; O'Boyle, Forsyth, Banks ve McDaniels, 2012). Etik dışı ve saldırgan kaynaklı toksinler ile iş doyumunu arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmada orta düzeyde negatif ilişkiler ortaya çıkmış; bununla birlikte örgütlerin karanlık yönü olan tüm özelliklerin iş doyumunu yüzde 45 ile yüzde 51 oranları arasında yordadığı ortaya konulmuştur (Mathieu, Neumann, Hare ve Babiak, 2014). Ayrıca bir çalışmada iş yaşamında toksisite ile iş doyumunu ilişkisi liderlik davranışı bağlamında incelenmiştir. Toksik liderliğin lider, iş, ücret ve meslektaş kaynaklı doyumunu doğrudan ve olumsuz yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir (Schmidt, 2008). Sonuçta, çalıştığı kurum ya da ortamda toksinlere maruz kalarak zehirlendiği algısına sahip bireylerin kendilerine verilmiş rol ve görevleri severek yapmaları, mutluluğu iş yerinde bulmak istemeleri, yaptıkları işten memnun olmaları ve işyerinde zaman geçirmekten memnun olmaları zor olabilir.

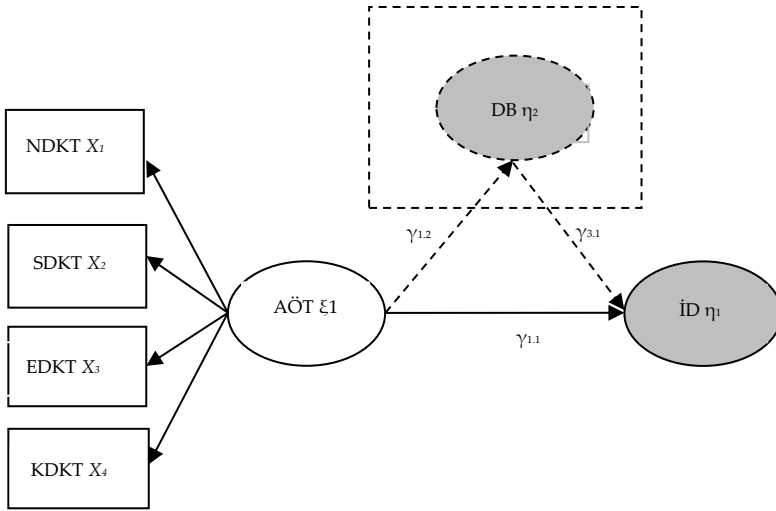
Algılanan örgütsel toksisitenin etkilediği bir diğer faktör de duygusal bağlılıktır. Meyer ve Allen (1991, s.64) duygusal bağlılığı, bireyin çalıştığı kurumla özdeşleşmesi ve duygusal açıdan çalıştığı kuruma bağlanması olarak tanımlamaktadır. Bireylerin kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları, kurumlarda bireysel ve örgütsel değerlerin belirli bir uyum içerisinde bulunmasıyla oluşmaktadır. Sonuçta birey, çalıştığı kurumun üyesi olmaktan mutluluk duyacaktır (Wiener, 1982, s.423). Lider/işgören kaynaklı toksisitenin örgütsel bağlılık üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ele alan çeşitli sayıda çalışmalara rastlamak mümkündür (Holloway ve Kusy, 2010; Mehta ve Maheshwari, 2013). Holloway ve Kusy (2010), toksik davranışlara maruz kalan bireylerin yüzde 12'sinin işinden ayrılma, yüzde 48'inin iş gayretlerinde azalma, yüzde 47'sinde işyerinde zaman geçirme

durumlarında azalma, yüzde 38'inde iş kalitesinde azalma, yüzde 68'inde iş performansında düşüş, yüzde 80'inde endişe yaşama, yüzde 63'ünde toksik davranışları sergileyen kişiden kaçarak vakit kaybetme ve yüzde 78'inde kurumlarına olan bağlılıklarında azalma gözlemlenmiştir. Mehta ve Maheshwari (2013), lider kaynaklı toksisitenin liderin takipçilerinin psikolojilerini ve örgütsel bağlılık durumlarını olumsuz yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, bir başka araştırmacı yetenekli bireyleri potansiyel tehditler olarak gören liderlerin, yetenekli işgörenlerin güçlerini sınırlandırdıkları ve önemli takım üyeleri arasındaki ilişkileri bozarak astları kontrol altında tuttuklarını; böylece liderlerin bu tarz davranışlarla kurum içerisinde toksik etkiler oluşturduklarını belirtmiştir (Pelletier, 2009). Toksik etkilerin yoğun olduğu kurumlarda da güdülenme ve örgütsel bağlılık zayıftır (Peterson ve Deal, 2009). Tüm bu araştırma bulguları ve görüşler sonucunda, çalıştığı kurum ya da ortamda acı veren durumlara maruz kalarak zehirlendiği algısına sahip işgörenlerin kariyerlerinin geri kalan kısmını aynı işyerinde geçirmekten mutlu olmaları, kendilerini ailenin bir parçası gibi hissetmeleri ve kurumları onlar için özel bir anlam ifade etmeleri zor olabilir.

Tüm görüşlere dayalı olarak, bireylerin kurumlarını zehirli olduğunu algılamalarının iş doyum ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık düzeylerini düşürdüğünden bahsedilebilir. Başka bir deyişle, algılanan örgütsel toksisitenin bireylerin iş doyumunu ve duygusal bağlılık düzeylerini olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Bununla birlikte, duygusal bağlılığın algılanan örgütsel toksisite ile iş doyumunu arasındaki ilişkiler üzerindeki dolaylı rolünün ne kadar olduğu miktarı bilinmemektedir. Dolayısıyla duygusal bağlılığının düşük olduğu bir dönemde, algılanan örgütsel toksisitenin duygusal bağlılık üzerindeki ve duygusal bağlılığın iş doyumunu üzerindeki doğrudan rolünün belirlenmesine ihtiyaç vardır. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda bu araştırmada algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerindeki doğrudan ve duygusal bağlılık aracılığı ile dolaylı etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, iş doyumları ile kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, Şekil 1'deki teorik model test edilmiş ve aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

1. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, iş doyumları ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Araştırma görevlilerinin kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları ve iş doyumları örgütsel toksisite algıları tarafından anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
  - a. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıklarını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
  - b. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları iş doyumlarını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
  - c. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ile iş doyumları arasındaki ilişkide kurumlarına ilişkin duygusal bağlılığın aracı etkisi var mıdır?

Duygusal bağlılık (DB) aracı değişkeni, araştırmanın 2. Yapısal eşitlik modelinde yer almaktadır.



AOT: Algılanan örgütsel toksisite, NDKT: Narsist davranışlardan kaynaklanan toksisite, SDKT: Saldırgan davranışlardan kaynaklanan toksisite, EDKT: Etik dışı davranışlardan kaynaklanan toksisite, KDKT: Katı davranışlardan kaynaklanan toksisite, DB: Duygusal bağlılık, İD: İş doyumunu

Şekil 1. Araştırma kapsamında oluşturulan teorik yapısal model

Şekil 1, araştırma görevlilerinin algılarına göre duygusal bağlılık ve iş doyum düzeylerinin algılanan örgütsel toksisite tarafından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığı geliştirilen iki yapısal eşitlik modeli ile bağımlı ve bağımsız ölçüm modelleri tarafından incelenmesini ortaya koymaktadır. Teorik modellerden ilki i) algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerindeki etkisini; ii) ikincisi de algılanan örgütsel toksisite ile iş doyumunu arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisini incelemektedir. İkinci teorik modelin bağımsız ölçüm modelinde, algılanan örgütsel toksisite hem gizil dışsal hem de bağımsız değişkendir. Algılanan örgütsel toksisiteyi oluşturan boyutlar (narsist, saldırgan, etik dışı ve katı davranışlardan kaynaklanan toksisite) ise bağımsız gözlenen değişkenlerdir. Bağımlı ölçüm modelinde, iş doyumunu değişkeni hem gizil içsel hem de bağımlı değişkendir. Bağımlı gözlenen değişkenler de, iş doyumunu oluşturan ifadelerdir. Ayrıca, Holmbeck'in (1997) görüşüne dayalı olarak duygusal bağlılık aracı değişken olarak tanımlanmıştır. Aracı değişken olan duygusal bağlılığın analize dâhil edilmesiyle birlikte bağımlı (iş doyumunu) ve bağımsız değişken (algılanan örgütsel toksisite) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde azalması öngörülmüştür. Dolayısıyla bu modelde, araştırma görevlileri tarafından algılanan örgütsel toksisite dışsal bağımsız değişkeni ile iş tatmini içsel bağımlı değişkeni arasındaki ilişkide duygusal bağlılık aracı değişkeninin aracı etkisinin olduğu varsayılmıştır.

## Yöntem

### Araştırmanın Modeli

Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, iş doyumları ile kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkilerin ortaya konduğu bu araştırma, iş doyumunu bağımlı değişkeni ile duygusal bağlılık aracı değişkeninin algılanan örgütsel toksisite bağımsız değişkeni tarafından yordanmasını incelemek amacıyla korelasyonel tarama modelinde tasarlanmıştır.

## Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunda, olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi esas alınarak belirlenen ve Akdeniz Bölgesi'nde yer alan dört devlet üniversitesindeki farklı akademik birimlerde görev yapan 253 araştırma görevlisi bulunmaktadır. Araştırma görevlilerinin 127'si kadın ve 126'sı da erkektir. Araştırma görevlilerinin 122'si (% 49.6) sosyal ve beşeri bilimler, 74'ü (% 30.1) fen bilimleri ve 50'si (% 20.3) sağlık bilimleri alanında görev yapmaktadır. Araştırma görevlilerinin yaş aralıkları 23 ile 36 arasında değişmekte olup; yaş ortalamaları 28.74 olarak hesaplanmıştır. Görev yaptıkları üniversitedeki ortalama hizmet süreleri ise 3.67 yıl olup, 1 ile 14 yıl arasında değişmektedir.

## Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri demografik bilgileri içeren maddeler ile Algılanan Örgütsel Toksisite Ölçeği, İş Doyumu Ölçeği ve Duygusal Bağlılık Ölçeği'nin yer aldığı bir form aracılığıyla toplanmıştır.

**Algılanan Örgütsel Toksisite Ölçeği (AÖTÖ).** Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algılarını belirlemek amacıyla Kasalak (2015) tarafından geliştirilen Algılanan Örgütsel Toksisite Ölçeği (AÖTÖ) kullanılmıştır. Beş noktalı Likert tipi [Hiçbir zaman (1), Nadiren (2), Ara sıra (3), Sık sık (4) ve Her zaman (5)] derecelendirme kullanılan Algılanan Örgütsel Toksisite Ölçeği (AÖTÖ), 16 madde ve dört boyuttan oluşmaktadır. Bu dört boyut; i) Narsist Davranışlardan Kaynaklanan Toksisite (NDKT) (Örnek madde: Çalıştığım kurumda/ortamda küçümseyici tavırlar sergilenir.), ii) Saldırgan Davranışlardan Kaynaklanan Toksisite (SDKT) (Örnek madde: Çalıştığım kurumda/ortamda asılsız dedikodular çıkarılır.), iii) Etik Dışı Davranışlardan Kaynaklanan Toksisite (EDKT) (Örnek madde: Çalıştığım kurumda/ortamda kural ve mevzuata aykırı davranılır.) ve iv) Katı Davranışlardan Kaynaklanan Toksisite (KDKT) (Örnek madde: Çalıştığım kurumda/ortamda nezaketten uzak tavırlar sergilenir.) olarak adlandırılmıştır. NDKT boyutu dört (faktör yükleri: 0.723-0.785), SDKT boyutu dört (faktör yükleri: 0.662-0.836), EDKT boyutu dört (faktör yükleri: 0.627-0.816) ve KDKT boyutu da dört (faktör yükleri: 0.645-0.829) maddeden

oluşmaktadır. Açıklanan varyans oranları ilk boyut için yüzde 47,836 (özdeğer=7.654), ikinci boyut için yüzde 8.566 (özdeğer=1.371), üçüncü boyut için yüzde 7,444 (özdeğer=1.191) ve dördüncü boyut için yüzde 6,604 (özdeğer=1.057) olmak üzere toplam yüzde 70,451 olarak belirlenmiştir (Kasalak, 2015). Bu çalışma için gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin açıklanan varyans oranları NDKT için yüzde 17.86 (faktör yükleri: 735-.747), SDKT için yüzde 17.31 (faktör yükleri: .537-880), EDKT için yüzde 17.45 (faktör yükleri: .603-.777) ve KDKT için yüzde 15.52 (faktör yükleri: .538-.835) olarak hesaplanmıştır. Kasalak (2015) ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen modelin uyum indekslerini [ $\chi^2=346.43$ ,  $sd=97$ ,  $P<0.001$ ], RMSEA = 0.06, GFI = 0.94, AGFI = 0.92, NFI = 0.95 ve CFI = 0.96 olarak bulmuştur. Ayrıca, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarını da NDKT için  $\alpha = 0.880$ ; SDKT için  $\alpha = 0.845$ , EDKT için  $\alpha = 0.834$ , KDKT için  $\alpha = 0.854$  ve ölçeğin bütünü için  $\alpha = 0.938$  olarak tespit etmiştir. Bu çalışmada ise, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı tüm maddeler için 0.916 iken; boyutlara göre iç tutarlılık katsayıları sırasıyla 0.823; 0.851; 0.819 ve 0.820 olarak hesaplanmıştır.

**İş Doyumunu Ölçeği (İDÖ).** Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilmiş ve Bilgin (1995) tarafından Türkçe'ye uyarlaması gerçekleştirilmiş iş doyumunu ölçeği (İDÖ) ile, araştırma görevlilerinin iş doyum düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Beş noktalı Likert tipi [Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen katılıyorum (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5)] derecelendirme kullanılan ölçek tek boyutlu bir yapıya sahip olup; ikisi ters maddeden toplamda beş maddeden oluşmaktadır (Örnek maddeler: İşyerinde zaman geçmek bilmiyor. Mutluluğu işimdeyken buluyorum.). Bu çalışma için gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin açıklanan varyans oranı yüzde 51,89 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda da, elde edilen modelin uyum indeksleri [ $\chi^2=9.19$ ,  $sd=4$ ,  $P<0.001$ ], RMSEA = 0.072, GFI = 0.99, AGFI = 0.96, NFI = 0.98 ve CFI = 0.99 olarak bulmuştur. Alanyazında bu ölçeği kullanan araştırmacılar ölçeğin iç tutarlılık katsayısını 0.750 (Alan, 2011; Ömüriş, 2014) belirlerken; bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.764 şeklinde belirlenmiştir.

**Duygusal Bağlılık Ölçeği (DBÖ).** Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilmiş ve Wasti (2000) tarafından Türkçe'ye uyarlaması gerçekleştirilmiş bu ölçek ile araştırma görevlilerinin duygusal bağlılık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Beş noktalı Likert tipi [Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen katılıyorum (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5)] derecelendirme kullanılan ölçek, örgütsel bağlılık ölçeğinin bir alt boyutu olup altı maddeden oluşmaktadır (Örnek madde: İşyerimde kendimi ailenin bir parçası olarak hissedirim.). Bu çalışma için gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin açıklanan varyans oranı yüzde 66,40 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi ile, uyum indeksleri [ $\chi^2= 49.37$ ,  $sd=9$ ,  $P<0.001$ ], RMSEA = 0.13, GFI = 0.94, AGFI = 0.86, NFI = 0.96 ve CFI = 0.97 olarak elde edilmiştir. Wasti (2000) duygusal bağlılık ölçeğinin iç tutarlık katsayısını 0.83 olarak hesaplarken; bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.898 şeklinde belirlenmiştir.

## Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, Akdeniz Bölgesi'nde yer alan dört devlet üniversitesinde farklı akademik birimlerde görev yapan araştırma görevlilerinden araştırmacının kontrolünün artacağı, zaman ve maliyet açısından önemli tasarruflar sağlanacağı (Büyüköztürk, 2005) düşüncesiyle araştırmacının kendisi tarafından toplanmış; tüm analizler için SPSS 13.0 ve LISREL 9.2 paket programlarından yararlanılmıştır. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, duygusal bağlılık ile iş doymu düzeyleri arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları ile incelenmiştir. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algılarının iş doymu üzerindeki etkisi ile araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ile iş doymuları arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisinin incelenmesi Path analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan teorik yapısal eşitlik modellerinin test edilmesinde elde edilen uyum iyiliği indeksleri olan RMSEA ve SRMS değerlerinin 0.10'dan küçük; GFI, AGFI, NFI, CFI değerlerinin ise 0.90'dan büyük olmasına (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003) dikkat edilmiştir. Ayrıca ki-kare ( $\chi^2$ ) uyum testinin serbestlik derecesine ( $\chi^2/sd$ ), oranının 1-5 arası değerlerde olması (Sümer, 2000) ölçüt olarak kullanılmıştır. Ayrıca araştırma görevlilerinin örgütsel



toksosite algıları ile iş doyumları arasındaki ilişkide kurumlarına ilişkin duygusal bağlılığın aracı etkisinin anlamlı olup olmadığı Sobel testi hesaplaması ile gerçekleştirilmiştir.

## Bulgular

### Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Araştırma görevlilerinin örgütsel toksosite algıları, iş doyumları ile kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma ve Pearson korelasyon katsayı değerleri Tablo 1’de bulunmaktadır.

*Tablo 1. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksosite algıları, iş doyumları ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkiler*

	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5	6
1.NDKT-AÖT	2.53	.73	1					
2. SDKT-AÖT	2.42	.87	.618*	1				
3.EDKT-AÖT	2.60	.96	.562*	.591*	1			
4.KDKT-AÖT	2.77	.98	.541*	.575*	.554*	1		
5.Genel-AÖT	2.58	.73	.801*	.840*	.831*	.824*	1	
6.DB	3.18	.90	-.321*	-.299*	-.245*	-.255*	-.335*	1
7.İD	3.64	.75	-.369*	-.277*	-.281*	-.250*	-.351*	.589*

\*  $p < .01$

Araştırma görevlilerinin algılanan örgütsel toksosite ortalamaları incelendiğinde; en yüksek aritmetik ortalama katı davranışlardan kaynaklanan toksosite [ $\bar{X} = 2.77$ ,  $SS=0.98$ ]; en düşük aritmetik ortalama ise saldırgan davranışlardan kaynaklanan toksosite [ $\bar{X} = 2.42$ ,  $SS=0.87$ ] boyutuna aittir. Araştırma görevlilerinin örgütsel toksosite algıları, iş doyumları ile kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıklarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalama iş doyumunu [ $\bar{X} = 3.64$ ,  $SS= 0.75$ ] ve en düşük ortalama ise algılanan örgütsel toksosite [ $\bar{X} = 2.58$ ,  $SS=0.73$ ] için hesaplanmıştır.

Algılanan örgütsel toksosite ve boyutları ile iş doyumunu arasında negatif yönde ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Narsist davranışlardan kaynaklanan toksosite ( $r = -0.369$ ,  $p < 0.01$ ) ve genel algılanan örgütsel toksosite ( $r =$

-0.351,  $p<0.01$ ) iş doymu ile negatif yönde ve orta düzeyde; saldırgan davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.277$ ,  $p<0.01$ ), etik dışı davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.281$ ,  $p<0.01$ ) ve katı davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.250$ ,  $p<0.01$ ) ise iş doymu ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler kurmaktadır. Ayrıca, algılanan örgütsel toksisite ve boyutları ile duygusal bağlılık arasında negatif yönde ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Narsist davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.321$ ,  $p<0.01$ ) ve genel algılanan örgütsel toksisite ( $r = -0.335$ ,  $p<0.01$ ) duygusal bağlılık ile negatif yönde ve orta düzeyde; saldırgan davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.299$ ,  $p<0.01$ ), etik dışı davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.245$ ,  $p<0.01$ ) ve katı davranışlardan kaynaklanan toksisite ( $r = -0.255$ ,  $p<0.01$ ) ise duygusal bağlılık ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler kurmaktadır. Araştırmada ayrıca, duygusal bağlılık ile iş doymu arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Duygusal bağlılık ile iş doymu ( $r = 0.589$ ,  $p<0.01$ ) arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler hesaplanmıştır (Tablo 1).

## Teorik Modellerin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Oluşturulan her iki modele ait Path analizi sonuçlarına göre elde edilen uyum indeksleri Tablo 2’de sunulmuştur.

*Tablo 2. Modellere ait uyum indeksleri bulguları*

	$\chi^2$	sd	$\chi^2/sd$	RMSEA	GFI	AGFI	NFI	CFI	IFI	SRMR
Model 1	82.25	26	3.16	.093	.93	.88	.93	.95	.95	.066
Model 2	239.28	87	2.75	.083	.89	.84	.94	.96	.96	.060

Tablo 2 incelendiğinde; Model 1 için [ $\chi^2= 82.25$ ;  $sd= 26$ ,  $p= 0.00<0.01$ ;  $\chi^2/sd= 3.16$ ;  $RMSEA= 0.093$ ;  $GFI= 0.93$ ;  $AGFI= 0.88$ ;  $NFI= 0.93$ ;  $CFI= 0.95$ ,  $IFI= 0.95$  ve  $SRMR= 0.066$ ] ve Model 2 için [ $\chi^2= 239.28$ ;  $sd= 87$ ,  $p= 0.00<0.01$ ;  $\chi^2/sd= 2.75$ ;  $RMSEA= 0.083$ ;  $GFI= 0.89$ ;  $AGFI= 0.84$ ;  $NFI= 0.94$ ;  $CFI= 0.96$ ,  $IFI= 0.96$  ve  $SRMR= 0.060$ ] elde edilen uyum indekslerinin “iyi” ve “kabul edilebilir uyum” içerisinde olduğunu göstermektedir (Kline, 2005).

Her iki modele ait ilişkilerin anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla hesaplanan standartlaştırılmamış regresyon matris değerleri ( $\beta$ ) ve "t" testinden elde edilen değerler Tablo 3'de sunulmuştur.

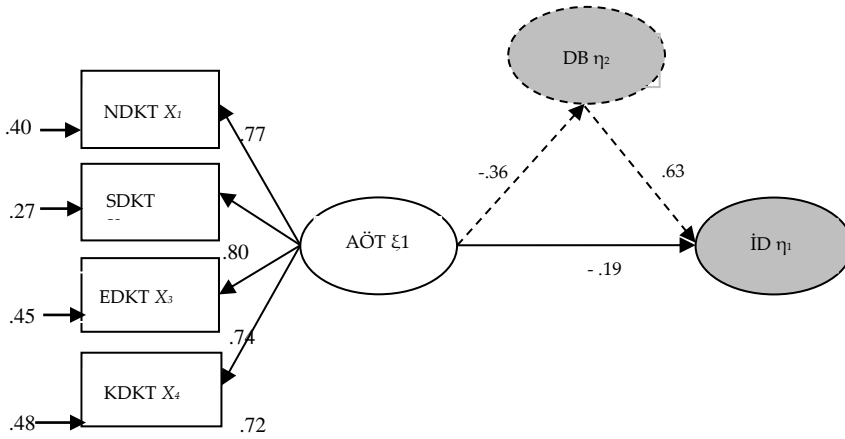
**Tablo 3. Modellerle ilişkin standartlaştırılmamış regresyon matrisi ve "t" değerleri**

Model 1	Doğrudan etki	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	$\beta$ ( $\lambda$ )	t	R <sup>2</sup>	
		Algılanan Örgütsel Toksikite	İş doyumunu	-0.42	-5.36**	0.18	
Model 2	Dolaylı etki	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Aracı Değişken	$\beta$ ( $\lambda$ )	t	R <sup>2</sup>
		Algılanan Örgütsel Toksikite	İş doyumunu	Duygusal Bağlılık	-0.19	-2.90**	0.53

\*\*p<.01

Model 1'e ilişkin standartlaştırılmış path katsayıları incelendiğinde algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumuna doğrudan etkisinin negatif yönde ve anlamlı olduğu görülmektedir ( $\beta = -.42$ ,  $p<0.01$ ) (Tablo 3). Algılanan örgütsel toksisite duygusal bağlılığı da negatif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir ( $\beta = -.36$ ,  $p<0.01$ ). Duygusal bağlılığın iş doyumunu üzerindeki doğrudan etkisi incelendiğinde de pozitif yönde ve anlamlı bir etki gözlenmiştir ( $\beta = .63$ ,  $p<0.05$ ) (Şekil 2). Araştırmada araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları iş doyumları arasındaki ilişkide kuruma ilişkin duygusal bağlılık aracı değişken olarak belirlenmiştir. Duygusal bağlılığın aracı değişken olarak etkisi incelendiğinde, algılanan örgütsel toksisite ile iş doyumunu arasındaki ilişkiye dolaylı katkısı anlamlı ( $z = 7.61240363$ ,  $p<0.001$ ), negatif yönde ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir ( $\beta = -.19$ ). Başka bir ifadeyle, duygusal bağlılığın algılanan örgütsel toksisite ile iş doyumunu arasındaki ilişkide kısmi aracı rolü bulunmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin algıladıkları örgütsel toksisiteye bağlı olarak iş doyumunu ve duygusal bağlılık düzeylerinin azaldığı söylenebilir. Araştırmanın bulguları, geliştirilen modelin desteklendiğini göstermektedir. Özetle, araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algılarının iş doyum düzeyleri üzerinde doğrudan, negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık düzeyleri üzerinden araştırma görevlilerinin iş doyum düzeylerini dolaylı bir şekilde düşük bir oranda etkilemektedir. Algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerindeki doğrudan etki

oranı ( $\beta = -.42, p < 0.01$ ) dolaylı etki ( $\beta = -.19, p < 0.01$ ) oranından daha yüksek düzeydedir.



Şekil 2. Algılanan örgütsel toksisite ve örgütsel sonuçlarına ilişkin yapısal eşitlik modeli

## Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, i) araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları, iş doyumları ve kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasında ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ve ii) araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ile iş doyumları arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisi de oluşturulan yapısal eşitlik modelleri ile incelenmiştir.

Araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ve boyutları ile iş doyumları arasında negatif ve anlamlı ilişkiler vardır. Bu bulgu, örgütsel toksisiteyi algılayan araştırma görevlilerinin iş doyumları düzeylerinin azalacağı şeklinde yorumlanabilir. İlhan, Özkan, Kurtcebe ve Aksakal (2009) çalışmalarında, araştırma görevlilerinin yüksek oranda duygusal/sözel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Yılmaz ve Şahin (2016) de çalışmalarında, araştırma görevlilerinin evrak ve angarya işleri ile uğraştıkları, öğretim üyelerinin özel işlerini yaptıkları, akademik çalışmalarını

baskı ve müdahaleye maruz kalarak gerçekleştirdikleri için kendilerini rahatsız ve kullanıldıklarını düşündükleri bulgularını elde etmişlerdir. Fakülte, bölüm veya enstitünün verdiği idari işleri yapan (Korkut, Muştan ve Yalçınkaya, 1999), ders ve sınav programı hazırlama, sosyal etkinlik ve törenlerde görev alma gibi idari işleri de kapsayan “alt düzey kimliklenen eylemleri” (Turhan ve Erol, 2017) gerçekleştiren araştırma görevlilerinin, iş doyumlarının yüksek olması da beklenen bir durum değildir (Dağdeviren, Musaoğlu, Kurt Ömürlü ve Öztora, 2011; Gülnar, 2007; Öztürk ve Şahbudak, 2017; Şahal, 2005; Urlu, 2010). Dolayısıyla kurumlarını zehirli algılayan araştırma görevlilerinin iş doyum düzeylerinde de düşüş gerçekleşebilir.

Araştırma da ayrıca, araştırma görevlilerinin algılanan örgütsel toksisite ve boyutları ile kurumlarına ilişkin duygusal bağlılıkları arasında negatif ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu bulgu, örgütsel toksisiteyi algılayan araştırma görevlilerinin kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık düzeylerinin azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Araştırma görevlilerinin kurumlarında acı veren toksinlere maruz kalmaları kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık düzeylerinde düşüşe neden olabilir. Araştırmanın bu bulgusu, kurumlarında kendilerini “köle”, “mahkûm” ve “itaatkâr insanlar” (Akagündüz, 2012; Kısa, 2013) olarak algılayan araştırma görevlilerinin kurumlarına ilişkin duygusal bağlılık düzeylerinde düşüşe neden olduğunu belirten araştırmalarla (Boylu, Pelit ve Güçer, 2007; Tekin ve Birinci-oğlu, 2017) paralellik göstermektedir.

Algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerindeki doğrudan etkisini belirlemek üzere oluşturulan birinci modelde, bağımsız değişken olarak algılanan örgütsel toksisite ve bağımlı değişken olarak iş doyumunu yer almıştır. Path analizi sonuçları, algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerinde negatif yönde yordayıcı olduğu saptamıştır. Buna göre, kurumlarının etik dışı, narsisit, saldırgan ve katı davranışlı toksinler tarafından zehirlendiğini algılayan araştırma görevlilerinin iş doyum düzeyleri azalabilir. Toksinlerin oluşturduğu toksisite, bir enfeksiyon ve salgın bir hastalık gibi kurumda yayıldığı zaman örgütlerde patolojik durumlara yol açarak (Goldman, 2009; Kets de Vries, 2007) işgörenlerin zehirlenmesine neden olabilmektedir. Böylece örgütsel toksisitenin olumsuz etkisiyle birey, işine odaklanmakta zorlanacak, çalışma azmi azalacak, kariyeri tahrip olacak ve çalışma ortamında bulunmak istemeyecektir (Frost, 2003; Lubit,

2003; Porter-O'Grady ve Malloch, 2010). Alanyazın incelendiğinde, lider kaynaklı toksik davranışları algılayan bireylerin iş doymu puanlarının düşük olduğu belirlenmiştir (Mackie, 2008; Mehta ve Maheshwari, 2013; Schmidt, 2008; Webster, Brough ve Daly, 2016). İşgörenler, bireysel hedeflerini elde etmek amacıyla, gerektiğinde birbirlerine yönelik kaba ve nezaketsiz davranışlar sergileyebilmekte (Kanten, 2014), aşağılayıcı mesajlar verebilmekte, kıskançlık davranışları gösterebilmekte ve bu davranışları kendi çıkarları doğrultusunda sürdürebilmektedirler. Bu tarz toksinler ile akademik ortamların zehirlenmesiyle birlikte, araştırma görevlilerinin de iş doymu düzeylerinde düşüş göstermeleri söz konusu olabilir.

Algılanan örgütsel toksisite ile iş doymu arasında duygusal bağlılığın aracılığını belirlemek üzere oluşturulan ikinci modelde, bağımsız değişken olarak algılanan örgütsel toksisite, bağımlı değişken olarak iş doymu ve aracı değişken olarak duygusal bağlılık yer almıştır. Path analizi sonuçları, duygusal bağlılığın algılanan örgütsel toksisite ile iş doymu arasında kısmi aracılık rolünün olduğunu saptamıştır. Duygusal bağlılığın algılanan örgütsel toksisite ile iş doymu arasındaki aracılık rolü, örgütsel toksisite ile iş doymu arasındaki doğrudan ilişkinin gücünün azalttığına görülmektedir (Şekil 2, Tablo 3). Buna göre; akademik ortamda toksisite algısının azalmasıyla birlikte iş doymu ve duygusal bağlılık düzeyleri artacaktır. Akademik ortamın geneline yayılan toksik davranışların oluşturduğu toksik durumlar zamanla örgüt kültürünün bir parçası haline gelebilir. Dolayısıyla, örgütsel toksisitenin tüm kurum üyeleri tarafından önemsenmesi ve sorunun kurumun bütününe yayılmadan çözülmesi için özellikle bireylerin iş doymu ve duygusal bağlılık düzeyleri artıracak düzenlemelerde bulunmak yararlı olabilir. Bu bulgu, iş yaşamında toksik davranışlar ile iş doymu ve duygusal bağlılık gibi örgütsel çıktılar arasındaki ilişkileri ele alan kurumsal yaklaşımları destekler niteliktedir (Frost, 2003; Kusy ve Holloway, 2009; Peterson ve Deal, 2009; Steele, 2011). Bireyler çalıştıkları kurumda adil muamele gördükleri zaman, çok daha az acı yaşamakta; çok daha fazla canlılık, üretkenlik, sadakat ve bağlılık ortaya çıkmaktadır (Frost, 2003). Dolayısıyla kurumlarda acı veren zehirli ortamlardan bireyleri koruyabilmek adına bireylere saygılı ve onurlu davranışlar sergileyerek, onları toplumun ya da ailenin bir parçası olarak gören sistemlerin içine dâhil ederek (Frost, 2004), adil çalışma

ortamları oluşturarak iş doyumları ve duygusal bağlılık düzeyleri artırılabilir.

Araştırmanın sınırlılıkları göz ardı edilmeden, araştırma görevlilerinin örgütsel toksisite algıları ile iş doyumları ve duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkilerin negatif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geliştirilen birinci modelde, akademik ortamlarda algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerinde olumsuz yönde ve doğrudan etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, akademik ortamlarda örgütsel toksisite algılarını düşürerek iş doyumlarını artırılabileceği biçiminde yorumlanabilir. Geliştirilen ikinci modelde, akademik ortamlarda algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumunu üzerinde olumsuz yönde ve dolaylı etkisinin olduğu; duygusal bağlılığın da aracı bir rolü olduğu belirlenmiştir. Bu durum, duygusal bağlılık ile iş doyumunu düzeylerinde artışın sağlanmasında örgütsel toksisitenin rolünün olduğunu göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen tüm bu sonuçlar ışığında, örgütsel toksisite, iş doyumunu ve duygusal bağlılık değişkenlerinin birbirleriyle olan ilişkileri ele alan bu çalışmanın ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Farklı hizmet alanlarına sahip kurumlarda, benzer araştırmaların yapılması de bulguların genellenebilirliği açısından önemli görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde, iş yaşamında toksisite çalışmalarının sağlık (Roter, 2011), eğitim (Bolton, 2005; Buehler, 2009; Çelebi ve Yıldız, 2015; Kırbaç, 2013), savunma (Aubrey, 2013; Black, 2015; Mueller, 2012; Schmidt, 2008; Steele, 2011) ve turizm (Unur ve Pekerşen, 2017) alanlarını kapsayan kurumlarda ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın özellikle yükseköğretim düzeyinde bir eğitim alanındaki kurumunda yürütülmüş olması, hem alanyazına önemli bir katkı sağlayacak hem de yükseköğretim kurumlarındaki sosyal dinamiklerin anlaşılmasına olanak sunacaktır. Son olarak, algılanan örgütsel toksisitenin çeşitli örgütsel çıktılar üzerindeki etkileri ve çeşitli örgütsel çıktılar ile ilişkilerinin incelenmesi dikkat çekilebilir. Ayrıca, örgütsel toksisitenin algılanmasına neden olan örgütsel öncüllerin ilişkileri ve etkilerinin de ele alınması mümkündür. Gelecekteki araştırmalarda örgütsel toksisitenin farklı örgütsel çıktılar ile ilişkileri ve üzerindeki etkilerinin test edilmesi önerilebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Perceived Organizational Toxicity on Job Satisfaction: The Mediating Role of Affective Commitment**

\*

Gamze Kasalak

*Akdeniz University*

Organizational toxicity is defined as “a situation that causes employees to suffer and have problems, reduces interest in their jobs by negatively affecting their morale and motivation” and “pains that destroy employees’ self-confidence and dignity at workplace” (Frost, 2003, p.13-14). Toxins leak into institutions and spread at various levels and without being noticed most of the time (Frost, 2003). In the literature, it has been stated that organizational toxicity affects important organizational outcomes such as job satisfaction (Mackie, 2008; Mehta & Maheshwari, 2013; Schmidt, 2008; Tepper, 2000; Webster, Brough & Daly, 2016) and affective commitment (Holloway & Kusy, 2010; Mehta & Maheshwari, 2013; Middleton, 2018). The purpose of the study is to examine the relationships among perceived organizational toxicity, affective commitment and job satisfaction. The research questions are as follows; 1) Is there a significant correlation among the research variables? 2) Do the affective commitment plays a mediating role between perceived organizational toxicity and job satisfaction?

The study which concentrates on the relationships between perceived organizational toxicity, job satisfaction and affective commitment is a correlational survey model. The sample of the study consists of 253 research assistants, working at four state universities located in the Mediterranean Region in Turkey, who were selected by stratified sampling method. In terms of their academic fields, the distributions of the samples are as follows: at the institute of social sciences (49.6%), the institute of natural and applied sciences (30.1%), the institute of medical sciences (20.3%), and the institute of fine arts. Ages range from 23 years to 36 years, with the mean of 28.7 years. Their lengths of services change in their universities between 1-14 years with the mean of 3.6. The data were collected through i) perceived organizational toxicity scale which was developed by Kasalak (2015);



ii) job satisfaction scale which was developed by Brayfield & Rothe (1951) and was translated and adapted into Turkish by Bilgin (1995); iii) affective commitment scale which was developed by Allen & Meyer (1990) and was translated and adapted into Turkish by Wasti (2000). The relations between the perceived organizational toxicity, the job satisfaction and affective commitment were examined through Pearson correlation coefficient. That whether perceived organizational toxicity (independent variable) were a significant predictor of job satisfaction (the dependent variable) and affective commitment (mediating role) were examined using structural equation modeling.

Job satisfaction is the strongest variable [ $M= 3.64$ ,  $SS= 0.75$ ] while perceived organizational support weakest variable [ $M = 2.58$ ,  $SS=0.73$ ]. When the Pearson product-moment correlation coefficients are examined, negative and significant relationships between all dimensions of perceived organizational toxicity and affective commitment are found. While affective commitment was moderate negatively correlated with toxicity based on narcissist behaviours ( $r = -0.321$ ,  $p<0.01$ ) and general perceived organizational toxicity ( $r = -0.335$ ,  $p<0.01$ ); it was low-level negatively correlated with toxicity based on aggressive behaviours ( $r = -0.299$ ,  $p<0.01$ ), toxicity based on unethical behaviours ( $r = -0.245$ ,  $p<0.01$ ) ve toxicity based on rigid behaviours ( $r = -0.255$ ,  $p<0.01$ ). And also, there are negative and significant relationships between all dimensions of perceived organizational toxicity and job satisfaction. Whereas job satisfaction was moderate negatively correlated with general perceived organizational toxicity ( $r = -0.351$ ,  $p<0.01$ ) and toxicity based on narcissist behaviours ( $r = -0.369$ ,  $p<0.01$ ); it was low-level negatively correlated with toxicity based on aggressive behaviours ( $r = -0.277$ ,  $p<0.01$ ), toxicity based on unethical behaviours ( $r = -0.281$ ,  $p<0.01$ ) and toxicity based on rigid behaviours ( $r = -0.250$ ,  $p<0.01$ ). Positively significant correlations at moderate levels were obtained between the job satisfaction and the affective commitment ( $r = 0.589$ ,  $p<0.01$ ). In the study, the mediating effect of affective commitment between perceived organizational toxicity (independent variable) and job satisfaction (dependent variable) were examined. Perceived organizational toxicity is a significant predictor of job satisfaction ( $\beta = -.19$ ,  $p<0.01$ ). Similarly, perceived organizational toxicity predicts affective commitment significantly ( $\beta = -.36$ ,  $p<0.01$ ). The mediating effect of affective commitment

between perceived organizational toxicity and job satisfaction was examined by means of path analysis. Goodness of fit statistics also supports these findings  $\chi^2= 82.25$ ;  $sd= 26$ ,  $p= 0.00<0.01$ ;  $\chi^2/sd= 3.16$ ;  $RMSEA= 0.093$ ;  $GFI= 0.93$ ;  $AGFI= 0.88$ ;  $NFI= 0.93$ ;  $CFI= 0.95$ ,  $IFI= 0.95$  ve  $SRMR= 0.066$ ] for Model 1 and [ $\chi^2= 239.28$ ;  $sd= 87$ ,  $p= 0.00<0.01$ ;  $\chi^2/sd= 2.75$ ;  $RMSEA= 0.083$ ;  $GFI= 0.89$ ;  $AGFI= 0.84$ ;  $NFI= 0.94$ ;  $CFI= 0.96$ ,  $IFI= 0.96$  ve  $SRMR= 0.060$ ] for Model 2.

Without considering the limitations of the research, it has been concluded that the relationship between the organizational toxicity perceptions of the research assistants and their job satisfaction and affective commitment is negative. In the first model, it was concluded that the perceived organizational toxicity has a negative and direct effect on job satisfaction. This result can be interpreted as decreasing organizational toxicity perceptions in work environments can increase job satisfaction. The negative effect of organizational toxicity on job satisfaction was found in the second model, which has a mediating role for affective commitment. This shows that organizational toxicity plays a role in increasing affective commitment and job satisfaction levels. This study, which deals with the relationship between organizational toxicity, job satisfaction and emotional commitment variables, is thought to contribute to the related literature. Finally, for the future research, it is recommended that organizational toxicity should be tested in relation to different organizational outcomes and premises.

### Kaynakça / References

- Akagündüz, Ü. Ö. (2012). Akademik köleler. *Aksiyon*, 891, 34-39. [http://www.aksiyon.com.tr/kapak/akademik-koleler\\_531397](http://www.aksiyon.com.tr/kapak/akademik-koleler_531397) adresinden erişildi.
- Appelbaum, S. H. ve Roy-Girard, D. (2007). Toxins in the workplace: affect on organizations and employees. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 7(1), 17-28.
- Aubrey, D. W. (2013). *Operationalizing the construct of toxic leadership in the United States Army*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Phoenix, Arizona, USA.
- Bilgin, N. (1995). Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar, İstanbul: Sistem Yayıncılık,

- Black, J. A. (2015). *The lived experiences of the army officer's wife to an army commander's toxic leadership: A phenomenological study*. Yayınlanmamış doktora tezi, Capella University, Minneapolis, USA.
- Bolton, S.C. (2005). *Emotion management in the workplace (Management, work and organisations)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Boylu, Y. ve Güçer, E.(2007). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 44 (511), 55-74.
- Buehler, J. L. (2009). *Words matter: The role of discourse in creating, sustaining and changing school culture*. Yayınlanmamış doktora tezi, The University of Michigan, Michigan, USA.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 3(2), 133-148.
- Carlock, D.H. (2013). *Beyond bullying: A holistic exploration of the organizational toxicity phenomenon*. Yayınlanmamış doktora tezi, Pepperdine University, California, USA.
- Çelebi, N., Yıldız, V. ve Güner, H. (07-09 Kasım 2013). İlköğretim birinci ve ikinci kademe öğretmenlerinin toksik liderlik algıları. VIII. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi'nde sunulan bildiri. İstanbul. [http://eyk8.mar-mara.edu.tr/bildiri\\_ozetleri\\_kitabi.pdf](http://eyk8.mar-mara.edu.tr/bildiri_ozetleri_kitabi.pdf) adresinden erişildi.
- Dağdeviren, N., Musaoğlu, Z., Kurt Ömürlü, İ. ve Öztora, S. (2011). Akademisyenlerde iş doyumunu etkileyen faktörler. *Balkan Medical Journal*, 28, 69-74
- Dotan, H. (2009). Workplace Friendships: Origins and Consequences for Managerial Effectiveness. The Annual Meeting of the Academy of Management. Chicago, Illinois: Academy of Management.
- Friedman, T. L. (2005). *The world is flat*. New York: Picador.
- Frost, P. J. (2003). *Toxic emotions at work: How compassionate managers handle pain and conflict*. Boston: Harvard Business School Press.
- Frost, P. J. (2004). Handling toxic emotions: New challenges for leaders and their organization, *Organizational Dynamics*, 33(2), 111-127.
- Gangel, K.O. (2007). *Surviving toxic leaders: How to work for flawed people in churches, schools, and Christian organization*. USA: Wipf & Stock Publishers.
- Goldman, A. (2009). *Transforming toxic leaders*. California: Stanford University Press.

- Gülner, B. (2007). *Araştırma görevlilerinin iş tatminini sağlama aracı olarak örgütsel iletişim ve iletişim doyumu: Kamu ve özel üniversite karşılaştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe ansiklopedisi: Kavramlar ve akımlar cilt 1 (A-D)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Holloway, E. L. ve Kusy, M. E. (2010). Disruptive and toxic behaviors in healthcare: zero tolerance, the bottom line, and what to do about it. *The Journal of Medical Practice Management: MPM*, 25(6), 335-340.
- Holmbeck, G. N. (1997). Toward terminological, conceptual, and statistical clarity in the study of mediators and moderators: Examples from the child-clinical and pediatric psychology literatures. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(4), 599-610
- İlhan, M. N., Özkan, S., Kurtcebe, Z. Ö. ve Aksakal, F. N. (2009). Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde çalışan araştırma görevlileri ve intörn doktorlarda şiddete maruziyet ve şiddetle ilişkili etmenler. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28 (3), 15-23.
- Turhan, M. ve Erol, Y.C. (2017). Araştırma görevlilerinin eylem kimikleme biçimleri, *Turkish Journal of Educational Studies*, 4 (3), 105-121.
- Jonason, P. K., Slomski, S. ve Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 449-453.
- Kanten, P. (2014). İşyeri nezaketsizliğinin sosyal kaytarma davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Kasalak, G. (2015). Yükseköğretimde örgütsel toksisite: Kaynakları, etkileri ve başa çıkma stratejileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kets De Vries, M.F.R. (2007). *Liderliğin gizemi: İşletmelerde liderlik davranışı* (Zülfü Dicleli, çev.). İstanbul: Mess Yayınları.
- Kırbaç, M. (2013). *Eğitim örgütlerinde toksik liderlik*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kısa, N. (2013). Araştırma görevlilerinin metaforik algıları: Kim onlar? Kim olmalılar? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 47-66

- Kline, R. B. (2005). *Principle and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford.
- Korkut, H., Muştan, T., ve Yalçınkaya, M. (1999). Araştırma görevlilerinin sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17, 19-36.
- Kusy, M. ve Holloway, E. (2009). *Toxic workplace! Managing toxic personalities and their systems of power*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Leet, E. (2011). *The impact toxic or Severe dysfunctional leadership has on the effectiveness of an organization*. Yayınlanmamış doktora tezi, Murdoch University, Australia.
- Lipman-Blumen, J. (2005). The allure of toxic leaders: Why followers rarely escape their clutches. *Ivey Business Journal*, 69(3), 1-40.
- Lubit, R. H. (2003). *Coping with toxic managers, subordinates... and other difficult people: Using emotional intelligence to survive and prosper*. NJ: Financial Times Prentice Hall.
- Mackie D (2008). Leadership derailment and psychological harm, *InPsych* 30(2): 12-13.
- Maitlis, S. (2008). Organizational toxicity. In S. Clegg ve J. Bailey (Eds). *International encyclopedia of organization studies*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Mathieu, C., Neumann, C. S., Hare, R. D., ve Babiak, P. (2014). A dark side of leadership: Corporate psychopathy and its influence on employee well-being and job satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 59, 83-88. <http://dx.doi.org/10.1016-/j.paid.2013.11.010>
- Mehta, S. ve Maheshwari, G. C. (2013). Consequence of toxic leadership on employee job satisfaction and organizational commitment. *Journal of Contemporary Management Research*, 8(2), 1-23.
- Meyer, J. P.; ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Relations*, 1, 61-89
- Mueller, R. A. (2012). *Leadership in the US Army: A qualitative exploratory case study of the effects toxic leadership has on the morale and welfare of soldiers*. Yayınlanmamış doktora tezi, Capella University, Minnesota, USA.
- Musacco, S. D. (2009). *Beyond going postal: Shifting from workplace tragedies and toxic work environments to a safe and healthy organization*. Charleston, SC: BookSurge Publishing.

- O'Boyle, E.H., Forsyth, D.R., Banks, G.C., ve McDaniel, M.A.(2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: a social exchange perspective. *The journal of applied Psychology*, 97(3):557-79. doi: 10.1037/a0025679.
- O'Leary-Kelly, A. M., Griffin, R. W., ve Glew, D. J. (1996). Organization-motivated aggression: A research framework. *Academy of Management Review*, 21(1), 225-253.
- Online Etymology Dictionary (2014). *Toxicity*. [http://www.etymonline.com/index.php?allowed\\_in\\_frame=0&search=toxicity&search-mode=none](http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=toxicity&search-mode=none) adresinden erişildi.
- Öztürk, M. ve Şahbudak, E. (2017). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing) ve iş doyumunu: Cumhuriyet üniversitesindeki araştırma görevlileri üzerine bir çalışma, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 200-228.
- Pelletier, K. L. (2009). *The effects of favored status and identification with victim on perceptions of and reactions to leader toxicity*. Yayınlanmamış doktora tezi, Claremont Graduate University, California, USA.
- Pelletier, K. L. (2012). Perceptions of and reactions to leader toxicity: Do leader-follower relationships and identification with victim matter? *The Leadership Quarterly*, 23(3), 412-424.
- Peterson, K.D. ve Deal, T.E. (2009). *The shaping school culture fieldbook*. San Francisco, CA: Jossey-Bass
- Porter-O'Grady, T. ve Malloch, K. (2010). *Quantum leadership: A resource for health care innovation*. Sudbury, MA: Jones & Bartlett.
- Riley R., Hatfield, J., Nicely, K., Keller-Glaze, H. ve Steele J.P. (2011). *2010 Center for army leadership annual survey of army leadership (CASAL): Main findings*. Volume 2, Main Findings (No. TR-2011-1-VOL-2). ICF INTERNATIONAL INC FAIRFAX VA.
- Roter, A. B. (2011). *The lived experiences of registered nurses exposed to toxic leadership behaviors*. Yayınlanmamış doktora tezi, Capella University, Minneapolis, USA.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schmidt, A.A. (2008). *Development and validation of the toxic leadership scale*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,. University of Maryland, College Park, USA.

- Steele, J.P. (2011). *Antecedents and consequences of toxic Leadership in the U. S. Army: A two year review and recommended solutions* (Technical Report). Fort Leavenworth, KS: Center for Army Leadership Annual Survey of Army Leadership (CASAL).
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 4-74.
- Şahal, E. (2005). *Akademik örgütlerde örgüt kültürü ve iş tatmini arasındaki ilişki: Akdeniz Üniversitesi'nde doktora yapan araştırma görevlilerinin örgüt kültürüne ve iş tatminine yönelik algı ve kanaatleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, Türkiye.
- Tekin, E. ve Birincioğlu, N. (2017). Araştırma görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin kadro türü ve demografik özellikler açısından incelenmesi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. (19), 171-196
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2015). *Acı*. [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5624929c3bdb-23.1483721](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5624929c3bdb-23.1483721) adresinden erişildi.
- Twenge, J. M. ve Campbell, W., K. (2010). *Asrın vebası: Narsisizm illeti* (Özlem Korkmaz, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Urlu, F. (2010). *İş tatmini unsurları: Sakarya Üniversitesi araştırma görevlileri örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye.
- Unur, K. ve Pekerşen, Y. (2017). İş Stresi İle Toksik Davranışlar Arasındaki İlişki: Aşçılar Üzerinde Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (1), 2017, 108-129
- Walton, M. (2007). Leadership toxicity – An inevitable affliction of organisations? *Organisations & People*, 14(1), 19-27.
- Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. 8. Ulusal yönetim ve organizasyon kongresi, 25-27.
- Webster, V., Brough, P., ve Daly, K. (2016). Fight, flight or freeze: common responses for follower coping with toxic leadership. *Stress and Health*, 32(4), 346-354.
- Whicker, M.L. (1996). *Toxic leaders: When organizations go bad*. Westport, Conn: Quorum Books.
- Wiener, Y. (1982). Commitment and Organizations: A Normative View, *Academy of Management Review*, 7 (3), 418-428.

Yılmaz, K. ve Şahin, T. (2016). Eğitim fakültelerindeki araştırma görevlilerinin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: araştırma görevlisi olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 143-168, DOI: 10.15285/maruaebd.286491.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Kasalak, G. (2019). Algılanan örgütsel toksisitenin iş doyumuna üzerine etkisi: Duygusal bağlılığın aracılık rolü. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1283-1309. DOI: 10.26466/opus.537424



## Kimya Motivasyonu İlişkili Değişkenler: KMYO Örneği

DOI: 10.26466/opus.578106

\*

Serpil Özkurt Sivrikaya\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Meslek Yüksek Okulu, Kocaeli/Türkiye  
E-Posta: [s\\_sivrikaya@yahoo.com](mailto:s_sivrikaya@yahoo.com) ORCID: [0000-0003-0352-243X](https://orcid.org/0000-0003-0352-243X)

### Öz

Motivasyon, bir amaca ulaşmada insanı harekete geçirici güçtür. Öğrencilerin kimya bilimini öğrenmeye olan motivasyonları, kimya eğitiminin başarı hakkında ip uçları verecektir. Öğrencilerin kimya motivasyonlarının incelendiği çalışmada 25 maddelik Kimya Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğinin cronbach alpha katsayısı 0,931 olarak bulunmuştur. Araştırmada; gelir, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve mezun olunan lisenin kimya motivasyonunu farklılaştırıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma Kocaeli Meslek Yüksek Okulu Kimya programında öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Örneklem 125 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda cinsiyet ile gelir değişkeninin öğrencilerin kimya motivasyonlarını etkilediği görülmüştür. Sınıf düzeyinin, anne-baba eğitim düzeyinin ve mezun olunan lisenin kimya motivasyonunu farklılaşdırmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç; özellikle ülkemiz şartları ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde kimya bölümünde öğrenim görenlerin kariyer, başarı, ücret, statü gibi farklılıklara yol açacağı ve kimyayı öğrenme motivasyonuna olumlu katkı yapacağı şeklinde yorumlanabilir. Kimya motivasyonu ile ilgili yapılacak çalışmaların nitel veya karma araştırma olarak kurgulanması önerilmektedir. Ayrıca; sınıf dışı ortamlarda (outdoor) eğitim verilmesinin öğrencilerin motivasyonunu artıracığı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kimya, Motivasyon, Kimya motivasyonu, Önlisans, Kimya Öğrencileri.

## Variables Associated with Chemistry Motivation: Case of KMYO

\*

### Abstract

Motivation is the driving force for reaching a goal. Students' motivation to learn chemistry will give clues about the success of chemistry education. In this study, 25-item Chemistry Motivation Scale was used. The cronbach alpha coefficient of the scale was found to be 0.931. In the study; income, gender, grade level, parental education level and whether the graduate high school chemistry differentiates chemistry motivation. The research was carried out on students who were studying at the Kocaeli Vocational School Chemistry program. The sample consists of 125 students. As a result of the study, it was seen that gender and income variable affected students' chemistry motivations. It was determined that the level of class, the level of parents' education and the high school did not differentiate the chemistry motivation. This result; When evaluated in terms of our country and cultural aspects, it can be interpreted that studying in chemistry department will lead to differences such as career, success, wage and status and will contribute to chemistry motivation. It is recommended that the studies to be carried out related to chemistry motivation should be designed as qualitative or mixed research. Also; It is considered that training in outdoor activities (outdoor) will increase the motivation of students. It is aimed to scale university students' leisure time activities.....In addition, it was studied to determine the order of preference of leisure time activities by scaling according to students gender, class, location type and socioeconomic level variables. Research was conducted in 20142015 academic year spring on a total of 1457 students from various faculties. 64.2% of respondents (N=936) were female, 35.8% (N=521) were composed of male students. The data collection tool which has been specifically developed for this study by the researchers.

**Keywords:** Chemistry, Motivation, Chemistry motivation, Associate, Chemistry students

## Giriş

Motivasyon; insan davranışını yönlendiren itici güçtür (Aşan ve Aydın, 2006). Motivasyon; “insanların bir amacı gerçekleştirmeye yönelen istekleri doğrultusunda davranmaları ve çaba harcamaları” şeklinde tanımlanmaktadır (Koçel, 2011). İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda onlara ulaşma çabalarını destekleyen ve harekete geçilmesini sağlayan motivasyon; bireylere ait düşünceler, umutlar, inançlar, beklentiler veya korkulardır (Eren, 2004). Belirtilen kavramlar ışığında motivasyon bir üründen ziyade bir süreci temsil etmektedir (Sharaabi-Naor, Kesner ve Shwartz, 2014).

İnsan davranışlarını ve tutumlarını şekillendiren motivasyonu açıklamaya yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teorilerden en çok bilineni Maslow’un ihtiyaçlar teorisidir. Bu teori motivasyonun kaynağını, bireyin tatmin edilmemiş ihtiyaçları olarak ifade eder. Bu nedenle bireyleri sahip olmak istedikleri şeyler daha çok motive eder, ancak bireylerin farklı özelliklere sahip olmaları onları motive eden şeylerin farklı olmasına da neden olmaktadır (Uçkun ve Üzüm, 2018).

Motivasyon, bireylerde olduğu gibi öğrenci davranışlarını, bu davranışların yönünü ve derecesini de etkiler. Aynı zamanda öğrenciye verilen eğitimin amacına ulaşmasında belirleyici bir güçtür. Öğrenmeye ilişkin yaşanan sorunların, disiplinsiz davranışların büyük bir kısmı motivasyona bağlıdır (Akbaba, 2006). Brophy’e (1988) göre, öğrenme motivasyonu “öğrencinin akademik etkinlikleri anlamlı ve değerli bulmaya ve bu etkinliklerde amaçlanan akademik yararları elde etmeye çalışma eğilimidir” (akt. Glynn, Taasoobshirazi ve Brickman, 2007).

Öğrencinin motivasyonu; öğrenme ihtiyacı açısından “kariyer için bu niteliğe sahip olmam gerekir”, hedef olarak “bunu mümkün kılmak istediğinden dolayı” veya değer açısından “dersi geçmenin güvenilirlik veya statü kazandırdığını düşünmesi” şeklinde öğrenmede etkisini gösterir. Bu tutumlar motivasyonun temelini oluşturur (Mubeen ve Reid, 2014). Bunların yanı sıra; bilim öğrenme motivasyonu, fen öğrenme davranışını harekete geçiren, yönlendiren ve sürdüren bir içsel güç olarak tanımlanabilir. Motive olan öğrenciler, soru sorma, ders çalışma, derslere, laboratu-

vara ve çalışma gruplarına katılım gibi davranışlarda bulunarak akademik açıdan olarak başarılı olurlar (Glynn, Brickman, Armstrong ve Taasobshiraz 2011).

Motivasyon içsel ve dışsal olarak iki açıdan incelenebilir. Kendi iyiliği için içinden gelerek bir şeyler yapma içsel motivasyon unsurudur (Glynn vd., 2007; Sakar ve Uluçınar Sağır, 2018). İçsel motivasyon öğrenmeye ilişkin mutluluğun kişiyi tatmin etmesine dayalıdır. İçsel motivasyonda istek, ihtiyaç ve beklentiler bireylere özgüdür ve istek, ihtiyaç ve beklentiler bireyler tarafından seçilir. Merak etme, hayal kurma gibi eylemler içsel motivasyon kaynaklarını oluşturur (Lepper ve Hodell, 1989; aktaran Eskiçioğlu, Alpat, 2017). Bireyin bir şeyleri bir amaç için yapması dışsal motivasyon unsurudur (Glynn vd., 2007). Dışsal motivasyon kaynakları övgü, ödüllendirme ve iyi not beklentisi olarak sayılabilir (Mubeen ve Reid, 2014). Motivasyonun bir diğer unsuru olarak hedef yöneliminden söz edilebilir. Öğrenme hedefine sahip öğrenciler anlama ve öğrenmeye istekli olarak içerik ve becerilerini geliştirirken, performans odaklı hedeflere sahip öğrenciler eğitimcilerini etkilemeye çalışırlar (Glynn vd., 2007). Öğrencilerin gerçekleştireceği aktiviteler için düzenleme aksiyonlarını yerine getirebilmelerine olanak sağlayan yeteneklerine olan inançları öz yeterlik olarak ifade edilebilir (Bandura, 1995). Bazı öğrenciler de öğrenme üzerinde kontrol sahibi olmak isteyebilirler, bu durum öz belirleme olarak ifade edilmektedir (Glynn vd., 2007). Örnek olarak seçimlik dersleri veya proje konularını kendi istekleri doğrultusunda belirlemek verilebilir. Diğer bir motivasyon unsuru olan başarı motivasyonu; bir amacı gerçekleştirmek, belirlenen bir görevin tamamlanması ile elde edilen sonuçtan haz alma şeklinde ifade edilebilir (Ergin ve Karataş, 2018). Cassidy ve Johnson (2002) motivasyon ve başarı performansı ile değerlendirilme kaygısı arasında olumsuz bir ilişki belirlemişlerdir. Yenice, Saydam ve Telli (2012) ise öğrencilerin fen bilimlerini öğrenmelerine ilişkin motivasyonları ile aldıkları not arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Somut bir amaca ulaşmada yardımcı olan kariyer motivasyonu dışsal motivasyon sürecinin bir ögesidir. Kimya öğrenmenin gelecekte iyi bir iş bulmaya yardımcı olacağı düşüncesinin öğrenciyi motive etmesi sürecidir.

Dışsal motivasyon unsurları ve pekiştiriciler öğrencilerin öğrenme etkinliklerini kendi iyiliklerini düşünerek gerçekten yapmadıkları için eleştirilebilir (Mubeen ve Reid, 2014). Öğrencinin kendini düşünerek içinden

gelerek motive olması dışsal motive unsurlardan daha önemlidir. Bilim adamı olmak, merak etmek, araştırmak ve bu eylemleri yaparken sıkılmadan devam etmek için gerekli olan enerjiyi içsel motivasyon unsurları ortaya çıkarır.

Bilim öğrenmede motivasyon başarının kapısını açan anahtara benzetilebilir. Bu açıdan öğrencilerin motive edilmesine yardımcı olacak eğitimcilerin, öğrencilerin motivasyonlarına etki eden değişkenleri belirlemeleri önem taşımaktadır (Sakar ve Uluçınar Sağır, 2018). Motivasyonun eğitimci ve öğretim ortamı tarafından kontrol edilebildiğini belirtmek mümkündür. Eğitimciler, motive olmuş öğrencileri kolayca belirleyebilirler (Mubeen ve Reid, 2014). Öğrenme ortamı tek başına eğitime ve öğretime odaklı değildir, öğrenciler sunulan eğitim ortamında içsel motivasyonlarını tetikleyici unsurlara ihtiyaç duyarlar ve içsel motivasyon ile öğretimin etkililiği arasında yüksek düzeyli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur (Ergin ve Karataş, 2018).

Kimya motivasyonu farklı araştırmacılar tarafından çeşitli boyutlarda incelenmiştir (Bandura, 1995; İlhan, Yıldırım ve Sadi-Yılmaz, 2012) kimya motivasyonunu iç ve dış motivasyon, amaca yönelim, öz yeterlik, öz belirleme, değerlendirilme kaygısı boyutlarıyla incelemişlerdir. Şen ve Yılmaz (2014), kimya motivasyonunu içsel motivasyon, öz yeterlik, öz belirleme, başarı ve kariyer motivasyonu boyutları ile incelemişlerdir. Yenice, Saydam ve Telli (2012) ise fen öğrenmeye yönelik motivasyonu öz yeterlik, aktif öğrenme stratejileri, fen öğrenmenin değeri, performans amacı, başarı amacı, öğrenme ortamındaki özendiricilik olarak altı boyutta incelemişlerdir. Dede ve Yaman (2008) fen öğrenmeye yönelik motivasyonu kendini aşma, keşif ve bilgiyi kullanma olarak üç boyutta incelemişlerdir. Deniz Çeliker vd. (2015) ise fen öğrenmeye yönelik motivasyonu; araştırma yapmaya, performansa, iletişime, işbirlikli öğrenmeye, katılıma yönelik motivasyon olarak beş boyutta araştırmışlardır. Çetin-Dindar ve Geban (2015)' nın Türkçe' ye uyarladıkları kimya motivasyon ölçeği öz yeterlik, endişe, dışsal ve içsel motivasyon olmak üzere dört boyut içermektedir.

Cassady ve Johnson (2002) ise motivasyona yönelik olarak duygusalılık, bilişsel kaygı, performans ve cinsiyet ile akademik performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kimya dersinin zorluğu, müfredat, öğretim

süresi, motive edici olmayan öğretim metotlarının kullanımı, kariyer imkanlarının az olması gibi konularla da kimya öğrenme motivasyonu ilişkisinin incelenmesi önerilmektedir (Salta ve Koulouglotis, 2011).

Fen bilimleri veya kimya öğrenmeye ilişkin motivasyonun araştırıldığı çalışmalar ve örneklemelerinin, lisans ve lisansüstü öğrencileri, öğretim elemanları, (İlhan vd., 2012), lise ve üniversite öğrencileri (Şen ve Yılmaz, 2014), ilköğretim öğrencileri (Yenice, Saydam ve Telli, 2012), lise öğrencileri (Alkan ve Koyuncu, 2017), ilköğretim öğrencileri (Uzun ve Keleş, 2010), ilköğretim öğrencileri (Yılmaz ve Huyugüzel Çava, 2007), kimya öğretmenliği bölüm öğrencileri (Eymur ve Geban, 2011), fen bilgi öğretmenliği öğrencileri (Sakar ve Uluçınar Sağır, 2018), ilköğretim birinci kademe öğrencileri (Kara, 2008), ilköğretim öğrencileri (Akpınar, Batdı ve Dönder, 2013), ortaokul öğrencileri (Eskicioğlu ve Alpat, 2011) olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ön lisans öğrenci üzerinde kimya motivasyonuna ilişkin yapılmış çalışmalara pek rastlanılmamıştır.

Bu araştırmanın amacını; önlisans kimya bölümü öğrencilerinin kimya motivasyonlarına etki eden faktörleri incelemek oluşturmaktadır. Bu açıdan fen bilimleri eğitimi ve yüksek öğretim literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## Yöntem

Öğrencilerin kimya motivasyonlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla nicel araştırma modeli benimsenmiştir. Araştırma tarama yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırma problemini cinsiyet, gelir düzeyi, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, sınıf, mezun olunan lise gibi demografik değişkenler kimya motivasyonunu etkiler mi? ifadesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın ana kütlelerini Kocaeli Meslek Yüksekokulu'nda kimya bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme gönüllü olarak katılmayı tercih eden öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemi 125 öğrencidir. Veriler 2018-2019 güz yarı yılında toplanmıştır. Anket öğrencilere bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Anketin tamamlanması 15-20 dakika sürmüştür.

Araştırmanın ilk bölümünde kimya motivasyon ölçeği ikinci bölümünde demografik sorular yer almaktadır. Demografik sorular ise; cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, gelir, mezun olunan lise ve sınıf olarak altı tanedir.

Kimya Motivasyon Ölçeği; Glynn vd. (2011)' nin geliştirmiş olduğu fen motivasyon ölçeğinin Türkçe' ye uyarlaması Şen ve Yılmaz (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek yirmi beş maddeden ve beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5' li likert tipinde hazırlanmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 21 programı kullanılmış, anlamlılık düzeyi 0,05 kabul edilmiştir. Faktör analizi yapılmış; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0,897;  $X^2$  değeri 1555,998 bulunmuştur. Barlett Sphericity testinin serbestlik derecesi 300 olarak bulunurken, p değeri 0,000 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar yeterli örneklem hacmine ulaşıldığını göstermektedir. Yapılan normallik testi sonucuna göre verilerin ( $p = 0,001 < 0,05$ ) normal dağıldığı görülmüştür.

## Bulgular

Araştırma örneğine ilişkin demografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

**Tablo 1. Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler**

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
<i>Cinsiyet</i>			<i>Gelir düzeyi</i>		
Erkek	50	40,0	2000 TL ve altı	43	34,4
Kadın	75	60,0	2001-3000TL	36	28,8
<i>Anne eğitim durumu</i>			3001-4000TL	25	20,0
İlköğretim	101	80,8	4001-5000TL	10	8,0
Lise	19	15,2	5001 TL ve üzeri	11	8,8
Yükseköğretim	5	4,0	<i>Baba eğitim durumu</i>		
<i>Sınıf</i>			İlköğretim	80	64,0
1.Sınıf	88	70,4	Lise	34	27,2
2.Sınıf	37	29,6	Yükseköğretim	11	8,8
<i>Mezun olunan lise</i>					
Anadolu lisesi	27	21,6			
Meslek lisesi	91	72,8			
Diğer	7	5,6			

Öğrencilere ait demografik değişkenler incelendiğinde; öğrencilerin % 60,0'sının kız öğrenci olduğu, % 80,8'inin anne eğitim durumunun ilköğretim olduğu, % 64,0' ünün baba eğitim durumunun ilköğretim olduğu, % 70,4' ünün birinci sınıfta öğrenim gördüğü, % 34,4' ünün gelir düzeyinin 2000 TL ve altı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin % 72,8' inin meslek lisesinden mezun olduğu da görülmektedir.

Kimya motivasyon ölçeği 25 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin en yüksek faktör yük değeri 0,794; en düşük faktör yük değeri 0,497' dir. Faktör yük değeri 0.30' a kadar yeterli büyüklük olarak kabul edilebilmektedir (Büyüköztürk, 2002).

Kimya motivasyon ölçeğinin alt boyutları; içsel motivasyon, öz yeterlik, öz belirleme, başarı motivasyonu, kariyer motivasyonudur. Ölçeğin ilk boyutuna ait özdeğer oranı 9,588; ikinci boyutunun özdeğer oranı 2,063; üçüncü boyutunun öz değer oranı 1,393; dördüncü boyutunun özdeğer oranı 1,232 ve beşinci boyutun özdeğer oranı 1,053' tür. Kimya motivasyonunun açıkladığı toplam varyans oranı 61,318' dir.

Öğrencilerin kimya motivasyon ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır ve  $\alpha$  katsayısı 0,931 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısı değeri  $\alpha < 0,40$  olduğunda ölçeğin güvenilir olmadığı,  $0,41 < \alpha < 0,60$  olduğunda ölçeğin düşük güvenilirlikte olduğu,  $0,61 < \alpha < 0,80$  olduğunda ölçeğin orta güvenilirlikte olduğu,  $0,81 < \alpha < 1,00$  olduğunda ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu belirtmek mümkündür (Yaşar, 2014). Ölçeğin  $\alpha$  katsayısı 0,70 üzerinde olduğundan ölçeğin güvenilir olduğu belirtilebilir (Büyüköztürk, 2002). Ölçek ve alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 2' de gösterilmiştir.

Korelasyon katsayısı -1 ile + 1 arasında yer almaktadır. 0.00-0.49 arası düşük, 0.50-0.69 arası orta, 0.70-1.0 arası yüksek düzeyde bir ilişkiyi ifade eder. Kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında yüksek korelasyon olduğu görülmektedir.



**Tablo 2. Ölçek ve boyutları arasındaki korelasyon katsayıları**

Boyutlar	İçsel motivasyon	Özyeterlik	Özbelirleme	Başarı motivasyonu	Kariyer motivasyonu	Kimya motivasyonu
İçsel motivasyon	1	0,551**	0,586**	0,486**	0,566**	0,816**
Özyeterlik		1	0,594**	0,638**	0,637**	0,838**
Özbelirleme			1	0,599**	0,623**	0,828**
Başarı motivasyonu				1	0,607**	0,790**
Kariyer motivasyonu					1	0,812**
Kimya motivasyonu						1

\*\* $p < 0,01$ 

Cinsiyet ile kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3' te gösterilmiştir.

**Tablo 3. Cinsiyet ile kimya motivasyonu ve boyutlarına ilişkin analiz**

Boyutlar	Cinsiyet	N	ss.	t	F	p
Kimya motivasyonu	Erkek	50	16,32	-2,36	,052	,023
	Kadın	75	14,63			
İçsel motivasyon	Erkek	50	5,53	-3,07	1,943	,004
	Kadın	75	4,38			
Özyeterlik	Erkek	50	4,35	-1,30	,075	,200
	Kadın	75	4,07			
Özbelirleme	Erkek	50	3,86	-,63	,104	,524
	Kadın	75	3,22			
Başarı motivasyonu	Erkek	50	3,22	-2,13	,067	,036
	Kadın	75	3,11			
Kariyer motivasyonu	Erkek	50	2,96	-2,39	,162	,021
	Kadın	75	2,66			

Cinsiyetin kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği t-testi sonucuna göre varyansların eşit olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre cinsiyet ile kimya motivasyonu arasında ( $p = 0,023 < 0,05$ ), cinsiyet ile içsel motivasyon arasında ( $p = 0,004 < 0,05$ ), cinsiyet ile başarı motivasyonu arasında ( $p = 0,036 < 0,05$ ), cinsiyet ile kariyer motivasyonu arasında ( $p = 0,021 < 0,05$ ) anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Cinsiyet ile kimya motivasyonu arasındaki farklılık; ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalamalarının (ort= 95,88) kız öğrencilerden (ort= 102,50) düşük olduğu görüldüğünden kız öğrenciler lehinedir. Cinsiyet ile içsel motivasyon arasındaki farklılık; ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalamalarının (ort= 27,20) kız öğrencilerden (ort= 29,93) düşük olduğu görüldüğünden kız öğrenciler lehinedir. Cinsiyet ile başarı motivasyonu arasındaki farklılık; ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalamalarının (ort= 14,78) kız öğrencilerden (ort= 16,01) düşük olduğu görüldüğünden kız öğrenciler lehinedir. Cinsiyet ile kariyer motivasyonu arasındaki farklılık; ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalamalarının (ort= 14,90) kız öğrencilerden (ort= 16,12) düşük olduğu görüldüğünden kız öğrenciler lehinedir.

Sınıf ile kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4' te gösterilmiştir:

**Tablo 4. Sınıf ile kimya motivasyonu ve boyutlarına ilişkin analiz**

Boyutlar	Sınıf	N	ss.	t	F	p
Kimya motivasyonu	1.sınıf	88	16,32	-,417	,049	,673
	2.sınıf	37	14,63			
İçsel motivasyon	1.sınıf	88	5,53	-,385	,013	,702
	2.sınıf	37	4,38			
Özyeterlik	1.sınıf	88	4,35	-,458	,131	,650
	2.sınıf	37	4,07			
Özbelirleme	1.sınıf	88	3,86	,144	,003	,884
	2.sınıf	37	3,22			
Başarı motivasyonu	1.sınıf	88	3,22	-,901	,062	,353
	2.sınıf	37	3,11			
Kariyer motivasyonu	1.sınıf	88	2,96	-,111	,582	,907
	2.sınıf	37	2,66			

Sınıfın kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği t-testi sonucuna göre varyansların eşit olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre sınıf ile kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında ( $p>0,05$ ) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Baba eğitim düzeyi ile kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere Anova testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5' te gösterilmiştir:

**Tablo 5. Baba eğitim düzeyi ile kimya motivasyonu ve boyutlarına ilişkin analiz**

Boyut	Baba Eğitim Düzeyi	N	ss.	F	p
Kimya Motivasyonu	İlköğretim	80	15,32		
	Lise	34	15,11	,426	,654
	Yükseköğretim	11	19,80		
İçsel motivasyon	İlköğretim	80	5,13		
	Lise	34	3,79	,560	,573
	Yükseköğretim	11	7,47		
Özyeterlik	İlköğretim	80	3,95		
	Lise	34	4,37	,084	,920
	Yükseköğretim	11	5,61		
Özbelirleme	İlköğretim	80	3,51		
	Lise	34	4,58	1,603	,205
	Yükseköğretim	11	2,57		
Başarı motivasyonu	İlköğretim	80	3,05		
	Lise	34	3,48	,133	,875
	Yükseköğretim	11	3,68		
Kariyer motivasyonu	İlköğretim	80	2,97		
	Lise	34	2,55	,143	,867
	Yükseköğretim	11	2,93		

Baba eğitim düzeyinin kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği Anova testi sonucuna göre ( $p>0,05$ ); baba eğitim düzeyi ile kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak bir anlamlılık görülmemiştir.

Anne eğitim düzeyi ile kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere Anova testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir:

**Tablo 6. Anne eğitim düzeyi ile kimya motivasyonu ve boyutlarına ilişkin analiz**

Boyut	Anne Eğitim Düzeyi	N	ss.	F	p
Kimya Motivasyonu	İlköğretim	101	16,19		
	Lise	19	13,16		
	Yükseköğretim	5	14,44	,071	0,931
İçsel motivasyon	İlköğretim	101	5,20		
	Lise	19	4,31		
	Yükseköğretim	5	4,66	,310	,734
Özyeterlik	İlköğretim	101	4,34		
	Lise	19	3,34		
	Yükseköğretim	5	4,72	,204	,815
Özbelirleme	İlköğretim	101	3,77		
	Lise	19	3,79		
	Yükseköğretim	5	4,54	,739	,480
	İlköğretim	101	3,35		

Başarı motivasyonu	Lise	19	2,50	,449	,639
	Yükseköğretim	5	2,50		
Kariyer motivasyonu	İlköğretim	101	2,92	,022	,978
	Lise	19	2,48		
	Yükseköğretim	5	3,03		

Anne eğitim düzeyinin kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği Anova testi sonucuna göre ( $p>0,05$ ); anne eğitim düzeyi ile kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan bir anlamlılık görülmemiştir.

Gelir ile kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere Anova testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir

**Tablo 7. Gelir ile kimya motivasyonu ve boyutlarına ilişkin analiz**

Boyut	Gelir	N	ss.	F	p
Kimya Motivasyonu	2000 TL ve altı	43	12,88	3,141	,017
	2001-3000TL	36	14,49		
	3001-4000TL	25	13,94		
	4001-5000TL	10	8,21		
	5001 TL ve üzeri	11	27,84		
İçsel motivasyon	2000 TL ve altı	43	4,31	1,453	,221
	2001-3000TL	36	4,96		
	3001-4000TL	25	3,84		
	4001-5000TL	10	4,40		
	5001 TL ve üzeri	11	9,08		
Özyeterlik	2000 TL ve altı	43	3,54	2,474	,048
	2001-3000TL	36	4,10		
	3001-4000TL	25	3,81		
	4001-5000TL	10	2,59		
	5001 TL ve üzeri	11	7,02		
Özbelirleme	2000 TL ve altı	43	3,53	2,606	,039
	2001-3000TL	36	3,84		
	3001-4000TL	25	3,60		
	4001-5000TL	10	2,05		
	5001 TL ve üzeri	11	5,00		
Başarı motivasyonu	2000 TL ve altı	43	2,89	2,763	,031
	2001-3000TL	36	2,71		
	3001-4000TL	25	3,29		
	4001-5000TL	10	2,36		
	5001 TL ve üzeri	11	4,96		

Kariyer motivasyonu	2000 TL ve altı	43	2,44	2,618	,038
	2001-3000TL	36	2,51		
	3001-4000TL	25	2,76		
	4001-5000TL	10	2,37		
	5001 TL ve üzeri	11	4,61		

Gelirin kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği anova analizi sonucuna göre; gelir ile kimya motivasyonu arasında ( $p=0,017 < 0,05$ ), gelir ile özyeterlik arasında ( $p=0,048 < 0,05$ ), gelir ile özbelirleme arasında ( $p=0,039 < 0,05$ ), gelir ile başarı motivasyonu arasında ( $p=0,031 < 0,05$ ), gelir ile kariyer motivasyonu arasında ( $p=0,038 < 0,05$ ), anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılığın kaynaklandığı gelir grubunu belirlemek için yapılan Scheffe testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

**Tablo 8. Gelir ile kimya motivasyonu ve boyutları arasındaki farklılık**

Boyut	Gruplararası eşleşme		Ortalama farkı	p
Kimya Motivasyonu	2000 TL ve altı	5001 TL ve üzeri	17,276*	0,026
	2000 TL ve altı	5001 TL ve üzeri	4,071*	0,004
Özyeterlik	2001-3000 TL	5001 TL ve üzeri	3,492*	0,015
	3001-4000 TL	5001 TL ve üzeri	4,419*	0,006
	4001-5000 TL	5001 TL ve üzeri	4,409*	0,015
	2000 TL ve altı	5001 TL ve üzeri	3,522*	0,006
Özbelirleme	3001-4000 TL	5001 TL ve üzeri	2,745*	0,042
	4001-5000 TL	5001 TL ve üzeri	4,245*	0,010
	2000 TL ve altı	5001 TL ve üzeri	3,224*	0,003
Başarı motivasyonu	2001-3000 TL	5001 TL ve üzeri	3,085*	0,005
	3001-4000 TL	5001 TL ve üzeri	2,883*	0,012
	4001-5000 TL	5001 TL ve üzeri	3,863*	0,005
	2000 TL ve altı	5001 TL ve üzeri	2,606*	0,006
Kariyer motivasyonu	2001-3000 TL	5001 TL ve üzeri	2,909*	0,003
	3001-4000 TL	5001 TL ve üzeri	2,829*	0,006
	4001-5000 TL	5001 TL ve üzeri	3,009*	0,014

Gelir ile kimya motivasyonu arasındaki ilişkinin hangi grupta farklılık yarattığına ilişkin yapılan Scheffe testine göre tabloda belirtilen gelir grupları ile 5001 TL ve üzeri gelir arasındaki anlamlı farklar görülmektedir. Elde edilen sonuçlar; tabloda gösterilen gelir gruplarının en yüksek

gelir düzeyi olan 5001 TL ve üzeri gelire göre farklılaştığını göstermektedir.

Mezun olunan lisenin kimya motivasyonuna ilişkin bulgulara ulaşmak amacıyla elde edilen verilere Anova testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir:

*Tablo 9. Gelir ile kimya motivasyonu ve boyutları arasındaki farklılık*

Boyut	Mezun Olunan Lise	N	ss.	F	p
Kimya Motivasyonu	Anadolu lisesi	27	13,68021	,003	0,997
	Meslek lisesi	91	16,54436		
	Diğer	7	10,95010		
İçsel motivasyon	Anadolu lisesi	27	3,93538	1,304	,275
	Meslek lisesi	91	5,37961		
	Diğer	7	3,45722		
Özyeterlik	Anadolu lisesi	27	3,56622	,035	,966
	Meslek lisesi	91	4,32730		
	Diğer	7	5,32291		
Özbelirleme	Anadolu lisesi	27	3,71913	,947	,391
	Meslek lisesi	91	3,73888		
	Diğer	7	4,82553		
Başarı motivasyonu	Anadolu lisesi	27	3,20256	,673	,512
	Meslek lisesi	91	3,20721		
	Diğer	7	3,38765		
Kariyer motivasyonu	Anadolu lisesi	27	2,55091	,039	,962
	Meslek lisesi	91	2,91650		
	Diğer	7	3,30944		

Mezun olunan lisenin kimya motivasyonunda farklılık yaratıp yaratmadığının incelendiği Anova testi sonucuna göre ( $p>0,05$ ); mezun olunan lise düzeyi ile kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan bir anlamlılık görülmemiştir.

## Tartışma

Bilim öğrenme, içten gelen bir istek olmalıdır. Kişisel özellikler, eğitim müfredatı, eğitim ortamı, eğitimcinin tutumu, kariyer olanakları gibi koşullar öğrencilerin fen öğrenmeye olan isteklerini ve motivasyonlarını etkileyecektir. Kimya bilimini meslek olarak tercih etmiş, mezun olduktan

sonra kimya teknikeri unvanını alacak öğrenciler üzerinde yapılan pek fazla kimya öğrenme motivasyonunu konu alan araştırmaların yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu açıdan yürütülen araştırma sonucunda toplanan verilere göre; kimya motivasyonu ve alt boyutları arasında yüksek düzeyde korelasyon olduğu bulunmuştur.

Kimya motivasyonunu etkilediği düşünülen demografik değişkenlerden cinsiyet ile kimya motivasyonu ile kimya motivasyonuna ait alt boyutlardan içsel motivasyon, başarı motivasyonu ve kariyer motivasyonu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Belirtilen boyutlar cinsiyet açısından incelendiğinde kız öğrencilerin içsel motivasyon, kimya, başarı ve kariyer motivasyonunun erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kız öğrencilerin kimya motivasyonlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu Eymur ve Geban (2011)' nin bulgularıyla örtüşmektedir. Cinsiyet ve içsel motivasyona ilişkin elde edilen bulgular da Güvendik (2010)' in bulgularıyla paraleldir ve yine aynı çalışmayla ilgili olarak bir benzerlik de cinsiyet ile öz yeterlik boyutunda her hangi farklılık bulunmamasıdır.

Sınıf, anne ve baba eğitim düzeyinin, mezun olunan lisenin kimya motivasyonunda ve alt boyutlarında farklılaşmaya yol açmadığı da görülmektedir. Gelir, kimya motivasyonu etkilemektedir. Kimya motivasyonu, öz yeterlik, öz belirleme, kariyer ve başarı motivasyonu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Sonuçlar; yüksek gelir düzeyinin kimya motivasyonunu farklılaştırdığını göstermektedir. Daha düşük gelir düzeyleri daha yüksek kimya motivasyonuna neden olmaktadır. Bu sonuç; özellikle ülkemiz şartları düşünüldüğünde ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde kimya bölümünün kariyer, başarı, ücret, statü gibi farklılıklara yol açtığı ve kimyayı öğrenme motivasyonuna olumlu katkı yaptığı şeklinde yorumlanabilir.

## Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı teknikleri bulmak eğitimcilerin görevidir. Öğrencileri motive edecek sınıf dışı ortamlarda (outdoor) eğitim verilmesi meraklarını artırıcı, görsel hafızalarını geliştirici, farklı bir ortam öğrenmeye isteklilik yaratabilir. Eğitim sisteminin ve eğitim koşullarının

bu tarz imkanları sağlayacak şekilde yeniden tasarlanması önerilmektedir.

Farklı meslek yüksekokullarında fakat aynı bölümde öğrenim gören öğrencilerin kimya motivasyonları karşılaştırılması mümkündür. Aynı ölçek kimya, biyoloji, fizik hatta organik kimya motivasyonu gibi daha spesifik kavramların ölçülmesinde kullanılabilir. Araştırma nicel olarak kurgulanmıştır. Nicel araştırmalar, araştırılan kavramlar arasında bir ilişki olup olmadığını; bir ilişki varsa yönünü göstermektedir. Oysaki nitel araştırmalar ilgili değişkenlere ilişkin “nasıl, niçin, neden” sorularının cevaplarını bulmaya yardımcı olur. Kimya motivasyonu, nitel araştırma olarak kurgulanabilir hatta karma araştırmaya konu olabilir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Variables Associated with Chemistry Motivation:  
Case of KMYO**

\*

Serpil Özkurt Sivrikaya  
*Kocaeli University*

Various theories have been developed to explain motivation that shapes human behaviors and attitudes. The most well-known of these theories is Maslow's theory of needs. This theory expresses the source of motivation as the unsatisfied needs of the individual. For this reason, individuals are motivated by what they want to have more, but the fact that individuals have different characteristics also causes the things that motivate them to be different.

Motivation affects student behavior, direction and degree of these behaviors as in individuals. It is also a decisive force in achieving the purpose of the education given to the student. Most of the problems related to learning and undisciplined behaviors depend on motivation.

According to Brophy (1988), learning motivation is "the student's tendency to find academic activities meaningful and valuable and to try to achieve the academic benefits that are intended in these activities"

Motivation can be examined in two ways as internal and external. It is an intrinsic motivation factor for doing something for its own good. Intrinsic motivation is based on the satisfaction of the happiness of learning. It is an external motivation element for an individual to do something for a purpose.

Chemistry motivation has been examined by various researchers in various dimensions (Bandura, 1995; İlhan, Yıldırım and Sadi-Yılmaz, 2012). Şen and Yılmaz (2014) examined chemistry motivation in terms of intrinsic motivation, self-efficacy, self-determination, success and career motivation. Yenice, Saydam and Telli (2012) examined motivation towards science learning in six dimensions as self-efficacy, active learning strategies, value of science learning, performance aim, achievement goal, and encouragement in learning environment. The chemistry motivation scale adapted by Çetin- Dindar and Geban (2015) to Turkish includes four dimensions: self-efficacy, anxiety, external and internal motivation.

A quantitative research model was adopted to determine the factors that affect students' chemistry motivation. The research was conducted with

screening method. Do demographic variables such as gender, income level, mother education level, father education level, class, high school graduated affect the motivation of chemistry? expression.

The main population of the research consists of students studying in chemistry department at Kocaeli Vocational School. Students who prefer to participate voluntarily were included in the sample. The sample of the study is 125 students. Data were collected in the fall semester of 2018-2019. The questionnaire was administered to the students by the researcher. The survey took 15-20 minutes to complete.

Chemistry Motivation Scale; Glynn et al. (2011) was developed by Şen and Yılmaz (2014). The scale consists of twenty-five items and five dimensions. The scale was prepared in a 5-point Likert type.

SPSS 21 program was used in the analysis of the data and significance level was accepted as 0.05. Factor analysis was performed; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient was 0.897; X<sup>2</sup> value was found to be 1555,998. The degree of freedom of the Barlett Sphericity test was found to be 300, with a p value of 0,000. The results show that sufficient sample volume is reached.

A significant difference was found between gender and chemistry motivation and intrinsic motivation, success motivation and career motivation among demographic variables that were thought to affect chemistry motivation. When the dimensions mentioned were examined in terms of gender, it was determined that female students had higher intrinsic motivation, chemistry, achievement and career motivation than male students. It is in line with the findings of Eymur and Geban (2011) that female students have higher chemistry motivation than male students. Findings related to gender and intrinsic motivation are also in line with the findings of Güvendik (2010), and a similarity regarding the same study is that there are no differences in gender and self-efficacy dimension.

It is also seen that class, mother and father education level does not lead to differentiation in chemistry motivation and sub-dimensions of the graduated high school. Income affects chemistry motivation. Significant differences were found between chemistry motivation, self-efficacy, self-determination, career and success motivation. Results; It shows that high income level differentiates chemistry motivation. Lower income levels lead to higher chemistry motivation. This result; it can be interpreted that chemistry department causes dif-

ferences such as career, success, wage, status and makes a positive contribution to the motivation to learn chemistry especially when the conditions of our country are considered and evaluated in terms of culture.

It is the duty of educators to find techniques to increase students' motivation. Providing education in outdoor environments that will motivate students can increase their curiosity, improve their visual memory, and create a willingness to learn a different environment. It is recommended that the education system and educational conditions be redesigned to provide such opportunities. It is possible to compare the chemistry motivation of the students studying in different vocational schools but in the same department. The same scale can be used to measure more specific concepts such as chemistry, biology, physics or even organic chemistry motivation. The research was designed quantitatively. Quantitative research is used to determine whether there is a relationship between the concepts studied; indicate the direction if there is a relationship. Chemistry motivation can be constructed as qualitative research and may even be the subject of mixed research.

### Kaynakça / References

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Akpınar, B., Batdı, V. ve Dönder, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisi öğrenimine yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyet ve sınıf değişkenine göre değerlendirilmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 2(1), 15-26.
- Alkan, F. ve Koyuncu, N. (2017). Analyzing the relationship between chemistry motivation with chemistry laboratory anxiety through structural equation modeling. In *The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics (EPSTEM)* (p. 83-89), 26-29 October 2017, Antalya, Turkey.
- Aşan, Ö. ve Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel davranış*. (Ed. H. Can). Denizli: Arıkan Yayınevi.
- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirme kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.

- Cassady, J. C. ve Johnson, R. E. (2002). Cognitive test anxiety and academic performance. *Contemporary Educational Psychology* 27, 270-29.
- Çetin-Dindar, A. ve Geban, Ö. (2015). Fen bilimleri motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye ve kimyaya uyarlanması: Geçerlilik çalışması. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(1), 15-34
- Deniş Çeliker, H., Tokcan, A. ve Korkubilmez, S. (2015). Fen öğrenmeye yönelik motivasyon bilimsel yaratıcılığı etkiler mi?. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 167-192.
- Eren, E. (2004). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. Kırklareli: Beta Basım.
- Ergin, A. ve Karataş, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin başarı odaklı motivasyon düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(4), 868-887.
- Eskicioğlu, A. P. ve Alpat, Ş. (2017). Ortaöğretim öğrencilerine yönelik kimya dersi motivasyon ölçeğinin geliştirilmesi. *JOTCSC*, 2(2), 185-212.
- Eymur, G. ve Geban, Ö. (2011). Kimya öğretmeni adaylarının motivasyon ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 246-255.
- Glynn, S. M., Brickman, P., Armstrong, N. ve TaasoobshıRAZ, G. (2011). Science motivation questionnaire II: validation with science majors and nonscience majors. *Journal of Research in Science Teaching*, 48(10), 1159-1176.
- Glynn, S. M., Taasoobshırazı, G. ve Brickman, P. (2007). Nonscience majors learning science: a theoretical model of motivation. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(8), 1088-1107.
- Güvendik, F. (2010). *Kimya motivasyon ölçeğinin uyarlanması ve yapı geçerliğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İlhan, N., Yıldırım, A. ve Sadi Yılmaz, S. (2012). Kimya motivasyon anketi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 297-310.
- Kara, A. (2008). İlköğretim birinci kademedeki eğitimde motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 9(2), 59-78.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Mubeen, S. ve Reid, N. (2014). The measurement of motivation with science students. *European Journal of Educational Research*, 3(3), 129-144.

- Sakar, D. ve Uluçınar-Sağır, Ş. (2018). Fen bilgisi eğitimi öğrencilerinin bilişötesi öğrenme stratejileri, kimya laboratuvar endişeleri ve kimya motivasyon düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelemesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 6, 62-74.
- Salta, K. ve Kouloughlotos, D. (2011). Students' motivation to learn chemistry: The Greek case. *New Perspectives In Science Education*, 02.03.2019 tarihinde [http://conference.pixel-online.net/science/common/download/Paper\\_pdf/292-SSE20-FP\\_SaltaNPSE-2012.pdf](http://conference.pixel-online.net/science/common/download/Paper_pdf/292-SSE20-FP_SaltaNPSE-2012.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Sharaabi-Naor, Y., Kesner, M. ve Shwartz, Y. (2014). Enhancing students' motivation to learn chemistry. *Journal of Education*, 2(2), 100-123.
- Şen, Ş. ve Yılmaz, A. (2014). Lise ve üniversite öğrencilerinin kimyaya yönelik motivasyonlarının incelenmesi: Karşılaştırmalı bir Çalışma. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(10), 17-37.
- Uçkun, S. ve Üzüm, B. (2018). *Geçmişten geleceğe yönetim teorileri ve uygulamaları*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Uzun, N. ve Keleş, Ö. (2010). Fen öğrenmeye yönelik motivasyonun bazı demografik özelliklere göre değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 1-16.
- Yaşar, M. (2014). İstatistiğe yönelik tutum ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), 59-75.
- Yenice, N., Saydam, G. ve Telli, S. (2012). İlköğretim öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(2), 231-247.
- Yılmaz, H. ve Huyugüzel-Çava, P. (2007). Reliability and validity study of the students' motivation toward science learning (SMTSL) questionnaire. *Elementary Education Online*, 6(3), 430-440.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Özkurt-Sivrikaya, S. (2019). Kimya motivasyonu ile ilişkili değişkenler: KMYO örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1310-1330. DOI: 10.26466/opus.578106

## Yapıcı Özür Dilemenin Müşteri Affediciliğindeki Rolü: Kırıkkale İlinde Market Alışverişlerine Yönelik Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.568542

\*

Ertuğrul Karakaya\* - İbrahim Bozacı\*\*

\* Dr. Öğr. Üye. Kırıkkale Üni., Fatma Şenses Sosyal Bilimler MYO, Bahşılı / Kırıkkale / Türkiye

E-Posta: [erkara@hotmail.com](mailto:erkara@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-5049-4588](https://orcid.org/0000-0001-5049-4588)

\*\* Dr. Öğr. Üye. Kırıkkale Üni., Keskin MYO, Keskin/Kırıkkale/ Türkiye

E-Posta: [iborganizer@gmail.com](mailto:iborganizer@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-9584-6126](https://orcid.org/0000-0002-9584-6126)

### Öz

*Ticari ilişkilerde, müşterilerin mal, hizmet, süreç veya çalışan davranışları gibi nedenlerle işletme hataları ile karşılaşması kaçınılmazdır. İşletme hataları sonucunda müşteri tutum ve davranışlarının olumsuz hale gelmesinin mümkün olduğu bilinmektedir. Bu durumun işletmelerin istedikleri sonuçlara ulaşmasını olumsuz etkilemesi söz konusudur. İşletmelerin yaptığı hataların olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmada, müşterinin işletme hatalarını affetmesini sağlamak önemli bir yöntemdir. Bu çalışmada, yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliğindeki rolü incelenmektedir. Bu kapsamda, öncelikle müşteri affediciliği ve özür dilemenin müşteri affediciliğindeki rolü, hizmet sektöründe yoğun olarak gerçekleştirilen ikincil veriler yardımıyla açıklanmaktadır. Ardından, müşterilerin market alışverişlerinde karşılaştığı işletme hatalarında özür dileme ve müşteri affediciliği ilişkisini incelemek için Kırıkkale ilinde kolayda örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilen anket çalışmasıyla birincil veriler toplanmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, yapıcı özür dilemenin müşterinin işletmeyi affetmesini sağlamada önemli rol üstlendiği tespit edilmektedir. Hata türlerine göre, yapıcı özür dilemenin affedicilikle ilişkileri karşılaştırıldığında, fiyat ve ödeme koşullarıyla ilgili hatalarda özür dilemenin daha etkili olduğu görülmektedir. Son olarak, araştırma bulguları yorumlanmakta ve hem akademisyenlere hemde işletmelere yardımcı bir çalışma olması hedeflenmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** İşletme Hataları, Özür dileme, Affedicilik, Müşteri affediciliği

## The Role of Constructive Apology in Customer Forgiveness: A Research on Market Shopping in Kırıkkale Province

\*

### Abstract

*In commercial relations, it is inevitable for customers to encounter business errors due to goods, services, processes or employee behaviors. It is known that it is possible that customer attitudes and behaviors become negative as a result of business faults. This situation has a negative effect on the achievement of the desired results of the businesses. In order to eliminate the negative consequences of the faults made by firms, it is an important method to ensure that customer forgive the mistakes of the businesses. In this study, the role of constructive apology in customer forgiveness is examined. In this context, firstly, customer forgiveness and the role of apology in customer forgiveness is explained with the help of secondary data that produced intensively in the service sector. Then, primary data is collected by survey method which is carried out in Kırıkkale province with convenience sampling method in order to examine the relationship between apology and customer forgiveness in the case of business faults that customers face in grocery shopping. According to the results of the analysis, it is determined that constructive apology plays an important role in ensuring the customer forgiveness. When the relationship between constructive apology and forgiveness is compared according to firm fault types, it is seen that apology is more effective in terms of problems about price and payment conditions. Finally, the findings of the research are interpreted and it is aimed to help both academicians and businesses.*

**Keywords:** *Business Faults, Apology, Forgiveness, Customer Forgiveness*

## Giriş

Daha çok felsefe ve teoloji kapsamında incelenen “affedicilik” konusu, son zamanlarda, sosyal bilimler araştırmacılarının da ilgisini çekmektedir. Pazarlama araştırmacıları affediciliğin, tüketici davranışlarında önemli etkilerinin olabileceğini ileri sürmektedir (Xie ve Peng, 2009; Beverland vd., 2009; Beverlan vd., 2010; Tsarenko ve Tojib, 2012). Ancak müşteri affediciliği, işletmelerde yeterince incelenmiş bir konu değildir (Tsarenko ve Tojib, 2011). Diğer taraftan hizmet hataları karşısında müşterilerin tepkileri; pazarlama literatüründe daha çok müşterinin misilleme, şikâyet etme ve firma değiştirme davranışları bakımından incelenmiştir (Grégoire vd., 2009). Müşteri ile ilişkilerin zarar görmemesi ve düzeltilmesi için, işletme veya çalışanlarının yaptığı hataların müşteri tarafından affedilmesine yönelik nelerin yapılması gerektiği incelenmesi gereken bir konudur. Müşteri affediciliğini etkileyen değişkenlerin anlaşılması, müşterilerin kaybedilmemesine ve doğru hizmet kurtarma yöntemlerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

İşletme faaliyetlerinde; genel hizmet hataları, faturalama hataları, dikkatsiz, kaba, duyarsız veya bilgisiz çalışanlardan kaynaklı hizmet hataları gibi durumlarla karşılaşılması kaçınılmazdır (Aaker vd., 2004; Dutta ve Pullig, 2011; Keaveney, 1995). Hatalar; ürünlerle ilgili (fazla pişmiş yemek vb.) veya süreçlerle (sırada uzun süre bekleme vb.) ilgili olabilmektedir (Zhu vd., 2004). Alışverişlerde karşılaşılan hatalar, müşterilerin işletmelerce arzu edilmeyen davranışlarda (işletmeyi terk etme, olumsuz ağızdan ağza iletişim vb.) bulunmasına (Keaveney, 1995) ve işletme itibarının zarar görmesine neden olabilmektedir (De Blasio & Veale, 2009). Dolayısıyla işletme ve çalışanların yaptığı hataları, müşterinin affetmesini sağlamada etkili olan faktörler incelenmesi gereken bir konudur.

## Affedicilik ve Müşteri Affediciliği

Affedicilik; bireyin kendisine karşı haksız şekilde zarar verene yönelik; kin, olumsuz yargılama, sinirlenme, kaçınma ve kayıtsız davranış gibi duygu ve davranışlardan vazgeçip, merhamet, cömertlik ve ilişkileri devam ettirme gibi olumlu sonuçları artırma yönündeki istek olarak tanım-



lanmaktadır (McCullough, 2000). Örgütsel bağlamda affedicilik, müşterinin örgütsel bir güven ihlali ve ilgili onarma çabalarına karşılık, misilleme, yabancılaşma ve işletme için diğer zararlı davranışlardan vazgeçerek cevap verme istekliliği olarak tanımlanabilmektedir (Finkel vd., 2002).

Kişisel özellikler olarak “uyumlu olma” (McCullough, 2001) ve “unutma” (Lichtenfeld vd., 2015) ile yakından ilişkili olduğu görülen affedicilik, hata yapan tarafla ilişkilerin düzeltilmesi ve geliştirilmesi için önemli bir önceliktir. Kişiler arası affediciliğin, empati ve soruna yönelik atıflar gibi sosyo/bilişsel faktörler, özür dileme gibi hatayla ilgili faktörler, ilişki memnuniyeti, bağlılığı gibi ilişki faktörleri ve uyumluluk gibi kişisel faktörlerden etkilendiğini araştırmalar göstermektedir (Finkel vd., 2002; Fincham vd., 2002). Dolayısıyla işletme ile müşteri arası ilişkilerde müşteri affediciliğinin bu faktörlerden etkilenmesi mümkündür.

Affedicilikle ilgili pazarlama literatüründe gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar; hatanın büyüklüğünün (McCullough vd., 2003; Yelena ve Tojib, 2012), müşteri ile işletme arasındaki yakın ilişkilerin (Trampe, vd., 2014; Mittal vd., 2008; Hess vd., 2003), müşteri güveninin (Xie ve Peng, 2009), dindarlık gibi bireysel özelliklerin (Yelena ve Tojib, 2012), hizmet hatası büyüklüğünün (Zeeshan ve Khan, 2016), çalışan nezaketinin, hatanın bir kez olmasının, hizmetten genel olarak memnun olmanın, çalışanla çatışmaya girmeyip iç huzuru devam ettirme isteğinin, kendini çalışanın yerine koymanın, benzer hataların bazen olabileceğini düşünmenin, yanıtlanmamaya rağmen sakin kalma isteğinin (Dana ve Luria, 2016), dayanışmacı kültürel anlayışın (Noth vd., 2015) ve özür dilemenin affediciliğe etkisi (Yelena ve Tojib, 2015) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca müşterinin affetmesini sağlamak ve olumlu müşteri davranışlarını desteklemek için izlenmesi gereken iletişim stratejileri (Lyon & Cameron, 2004; Nguyen ve LeBlanc, 2001; Coombs ve Holladay, 2001), ve müşteri affediciliğinin müşteri tepkilerine (tekrar satın alma vb.) etkisi (Talaku, 2001; Noth vd., 2015) de araştırılmaktadır. Bu noktada özür dileme, işletmenin kontrolünde olan bir değişken olarak öncelikle araştırılan bir konudur.

## Özür Dileme ve Affedicilik

Bireyler arası ilişkilerde insanlar, samimi ve açık şekilde özür dileyenleri daha kolay affetmektedir (Struthers vd., 2008). İşletme için de özür dileme, hataların neden olduğu memnuniyetsizliği memnuniyete çevirmek için gösterilen örgütsel bir tepki olarak (Liao, 2007; Mattila vd., 2009), olumsuz durumun sorumluluğunun tam veya kısmi olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Roschk ve Kaiser, 2013). Müşteri affediciliğinde, özür dilemenin önemli bir rolü vardır. Çalışanların pişman olarak müşteriden özür dilemesi (Hill ve Boyd, 2015); genellikle satın almaların ve olumlu ağızdan ağıza iletişimin artması gibi olumlu sonuçlara neden olmaktadır (Basford vd., 2014; Liao, 2007; Lyon ve Cameron, 2004).

Bireyler arası bozulan ilişkilerin onarılmasında önemli bir araç olan özür dileme; pişmanlığın açıklanmasının yanında, oluşan zararın sorumluluğunun üstlenilmesi, zararın giderilmesi ve gelecekte olmasının engellenmesinin sağlanması gibi bileşenlerden meydana gelmektedir (Allan ve McKillop, 2010). Diğer taraftan özür dilemeyi hizmet kurtarma bakımından inceleyen çalışmalar, konuyu daha çok özür dilemenin varlığı ve yokluğu şeklinde ele almakta (Coulter, 2009), uygun olmayan özür dilemenin ilişkileri daha da kötüleştirebileceğine yönelik bulguları (Mitchell, 1989) yeterince göz önünde bulundurmamaktadır.

Özür dilemeyle ilgili gerçekleştirilen araştırmalar; gecikmeden (Wirtz ve Mattila, 2004; Holger ve Kaiser, 2013), isteyerek (McLennan vd., 2014) karşı tarafın ihtiyaçlarına önem vererek (diğerleri odaklı; pişmanlığı açıklama, zararı çözmek için öneriler geliştirme, çaba gösterme vb.) (Allan vd., 2015), empatik şekilde (Holger ve Kaiser, 2013), karşı tarafın endişelerini açıklamasına imkan vererek (Min vd., 2012), sorunu dışsal faktörlere dayandırmayarak (Yuan vd., 2016) ve müşteride oluşan zararı tazmin ederek (Joireman vd., 2013) özür dilemenin önemine dikkat çekmektedir. Kısaca bir sorunun samimiyetle kabul edilmesi, müşterinin olumlu tutumlarını devam ettirmesine, sorunu önemsizleştirmesine (Lindssey-Mullikin, 2003) ve özellikle müşteri zararı tazmin edildiğinde müşterinin güdülerinin olumluya dönüşmesine ve işletme ile anlaşma isteği oluşmasına neden olmaktadır (Joireman vd., 2013). Türkiye'deki pazarlama literatüründe hizmet sektöründe karşılaşılan hizmet kurtarma stratejileri dikkat

çekilmekte, perakende satış sektöründe karşılaşılan sorunlar neticesinde özür dilemenin rolü hakkında araştırma yapılmadığı görülmektedir.

## **Yapıcı Özür Dilemenin Müşteri Affediciliğindeki Rolü: Kırıkkale İlinde Market Alışverişlerine Yönelik Bir Araştırma**

### *Araştırma Amacı ve Yöntemi*

Bu araştırmanın amacı, firma hataları neticesinde müşteriden özür dilemenin müşteri affediciliği üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırma birincil elden veri toplama yöntemlerinden yüz yüze anket kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kırıkkale ilinde kolayda örnekleme yöntemi ile 380 kişiye anket uygulanmış, elde edilen veriler bilgisayar destekli istatistik programında analiz edilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Soru formunda öncelikle katılımcılara market alışverişlerinde karşılaştığı ve işletmeye ilettiği en önemli işletme hatasını belirtmeleri istenmiştir. Ardından bu hatayla ilgili işletmenin özür dileme çabalarının algılanmasıyla ilgili beşli Likert formatında ifadeler yöneltilmiştir. Bu ifadelerin oluşturulmasında Xie ve Peng'in (2009) çalışmasından yararlanılmıştır (Xie ve Peng, 2009). Son olarak müşteri affediciliğini tespit etme üzere oluşturulan ifadelerde Yelena ve Tojib (2012) ve Xie ve Peng'in (2009) çalışmalarından yararlanılmıştır. Son olarak katılımcıların yaş, cinsiyet, aylık gelir, eğitim ve mesleklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

### *Araştırma Bulguları*

Araştırmaya 380 kişi katılmıştır. Katılımcıların % 51,6'sı (196 kişi) erkek, % 48,4'ü (184 kişi) kadındır. Gelir bakımından katılımcıların % 37,9'u (144 kişi) 2000 TL ve altı gelire, % 47,6'sı (181 kişi) 2001-3000 TL gelir aralığındadır. Eğitim düzeyi bakımından katılımcıların % 40,8'i (155 kişi) lisans düzeyinde, % 20'si (76 kişi) lise düzeyinde eğitime sahiptir. Yaş bakımından ise katılımcıların % 68,1'inin (259 kişi) 30 ve altı yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların market alışverişlerinde karşılaştığı hatalar sırasıyla; ürünle ilgili (bozuk ürün, ambalajı açık ürün, kalitesiz ürün, erken

bozulma, son kullanma tarihinin yakın olması vb.), süreç/hizmet veya çalışanlarla ilgili hatalar (kuyruk sorunu, acelecilik, temizlik ve hijyen, satış elamanı davranışları vb.) ve fiyatla/ödeme koşullarından (yüksek fiyat, kredi kartı ile ödeyememe vb.) oluşmaktadır.

Araştırma değişkenlerinin yapısal geçerliliğini test etmek üzere faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapıcı özür dileme değişkenine yönelik ifadeler için gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda; KMO uygunluk katsayısı 0,897 ve Bartlett değeri anlamlı olarak tespit edilmiştir. Yapıcı özür dilemeyle ilgili oluşturulan ifadeler toplam varyansın % 64,015'ini açıklayan tek faktör altında toplanmıştır. Buna göre yapıcı özür dileme; müşteriye çözüm için yapılanları anlatma, sorunu dürüst şekilde ele alma, olumsuz duyguları giderme, sorunla ilgili bilgilendirilme ve zararı somut şekilde telafi etme gibi maddelerden meydana gelmektedir.

*Tablo 1. Yapıcı Özür Dileme*

	Faktör Yüğü	Öz değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
		5,761	64,015	64,015
İşletme sorunun çözümü için yaptıklarını anlatmıştır	,857			
İşletme sorunu dürüst şekilde ele almıştır	,843			
İşletme karşılık beklemeden sorunu düzeltmeye çalıştı	,830			
Olumsuz duygularım giderilmiştir	,818			
İşletme müşteri sorunlarımı çözerken tutarlıdır	,796			
Olumsuzluğun nedeni hakkında bilgilendirildim	,794			
Zararım ekonomik olarak karşılanmıştır	,794			
Zararım somut şekilde telafi edilmiştir	,776			
Açıkça özür dilenmiştir	,680			
KMO				,897
Sig.				,000

İkinci olarak, müşteri affediciliği ile ilgili ifadeler faktör analizine tabi tutulmuş ve KMO katsayısı 0,668 ve Bartlett değeri anlamlı olarak tespit edilmiş ve ifadeler toplam varyansın % 65,729'unu açıklayan tek faktör

altında toplamıştır. Bu değişken müşterinin işletmeyi affetmesi, işletmeyle ilgili düşüncelerinin düzelmesi ve işletmeyle iletişimlerini devam ettirmesi ile ilgili maddelerden oluşmaktadır.

**Tablo 2. Müşteri Affediciliği**

	Faktör Yükü	Öz değer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
		1,972	65,729	65,729
İşletmeyle iletişimlerimi devam ettiririm	,848			
İşletmeyle ilgili düşüncelerim düzelir	,822			
İşletmeyi affederim	,759			
KMO				,668
Sig.				,000

Araştırma kapsamında yapıcı özür dileme ile müşteri affediciliği arasındaki birlikte değişimi test etmek üzere gerçekleştirilen korelasyon analizine göre, değişkenler arasında orta düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, işletmelerin yaptığı hatalarda yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliğinde önemli rolü olabileceği görülmektedir.

**Tablo 3. Korelasyon Analizi**

	Müşteri Affediciliği
Yapıcı Özür Dileme	,427**
	Sig. ,000
Pearson Korelasyonu (r)	

Yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliği üzerindeki etkisini test etmek üzere gerçekleştirilen regresyon analizine göre modelin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre yapıcı özür dileme affediciliğin % 18'ini açıklamaktadır. Açıklama oranının düşük olmasının, literatürde incelendiği üzere bireysel, durumsal, kültürel ve çevresel pek çok faktörün müşteri affediciliğinde önemli rolü olmasından kaynakladığı düşünülmektedir. Buna karşın, işletme kontrolünde olan bir değişken olarak yapıcı özür dilemenin müşterinin hatalar karşısında işletmeyi affetmesini sağlamada göz ardı edilemeyecek bir değişken olduğu anlaşılmaktadır.

**Tablo 4. Regresyon Analizi**

Bağımlı Değişken: Müşteri Affediciliği			
	Beta	t	sig.
Yapıcı Özür Dileme	0,409	7,242	0,000
F	52,450	Sig. 0,000	
R	0,427		
R <sup>2</sup>	0,182		

Son olarak hata türüne göre araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin farklılaşma durumu incelenmiştir. Buna göre yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliğiyle ilişkisinin en fazla fiyat/ödeme koşulları sorununda gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu sorun durumunda, yapıcı özür dilemenin affediciliği açıklama oranı da % 54'tür. Diğer taraftan ürün sorunları ve süreç/hizmet/çalışan sorunlarında yapıcı özür dilemeyle müşteri affediciliği arasındaki ilişkiler daha düşüktür. Kısaca yapıcı özür dilemenin fiyat ve ödeme koşulları durumunda diğer sorunlara göre çok daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.

**Tablo 5. Hata Türlerine Göre Yapıcı Özür Dileme ile Müşteri Affediciliği İlişkisi**

	Müşteri Affediciliği
Ürün Hataları	
	0,326
Yapıcı Özür Dileme	Sig. 0,000
Süreç/Hizmet/Çalışan Hataları	
	0,419
Yapıcı Özür Dileme	Sig. 0,000
Fiyat/Ödeme Koşulları Sorunları	
	0,742
Yapıcı Özür Dileme	Sig. 0,000
Pearson Korelasyonu (r)	

## Sonuç

İşletmelerin yaptığı hatalar neticesinde müşterilerin karşılaştığı olumsuz durumları yönetmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda müşteriye özür dilemenin önemli bir faktör olduğu fikri, pazarlama literatüründeki

araştırmalarda tespit edilmekte ve bu araştırmada bir saha çalışması ile desteklenmektedir. Ancak yapıcı özür dilemenin, müşteri affediciliğini açıklama oranının düşük olması, müşterinin işletmeyi affetmesini sağlamada tek başına yeterli bir faktör olmadığını göstermektedir.

Ayrıca yapıcı özür dilemenin en fazla fiyat/ödeme koşullarıyla ilgili hatalarda etkili olduğu araştırmada tespit edilmiştir. Dolayısıyla müşterinin kredi kartı ile ödeme yapamama, küsuratlı fiyat uygulaması ve yüksek fiyat gibi müşterinin hata olarak algıladığı durumlar karşısında dilediği özrün diğer hatalara göre daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunla ilgili müşteriye açıkça özür dilenmesi ve sorunun nedeni ve yapılanlar hakkında bilgi verilmesi ve karşılık beklemeden sorunun düzeltilmeye çalışıldığı algısının oluşturulması, müşterinin işletmeyi affetmesinde önemli bir faktördür.

Bozuk ürün, açık ambalajlı ürün, son kullanma tarihi çok yaklaşan ürün, kalitesiz ürün, kasada kuyruk bekleme, temizlik/hijyen ve satış elemanı davranışlarıyla ilgili sorunlarda müşteri affediciliği üzerinde yapıcı özür dilemenin pozitif etkisi anlamlı olmasına karşın daha düşüktür. Bu durumlarda, yapıcı özür dilemenin etkinliği azalmaktadır. Çalışanların dikkatsizlik, ihmal veya bilinçli davranışlarının neden olduğu veya kasada kuyruk bekleme sorununda olduğu gibi çalışanların yetkileriyle çözüm üretmediği durumlarda, yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliğindeki önemli rolünün azaldığı anlaşılmaktadır. İşletmelerin bu gibi, müşteriler tarafından hata olarak algılanan sorunların farkında olması ve müşteri affediciliğini kazanmak için üst yönetim veya işletme düzeyinde çözümler üretmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Role of Constructive Apology in Customer  
Forgiveness: A Research on Market Shopping in  
Kırıkkale Province**

\*

Ertuğrul Karakaya – İbrahim Bozacı  
*Kırıkkale University*

Marketing researchers suggest that forgiveness can have significant effects on consumer behavior (Xie and Peng, 2009; Beverland et al., 2009; Beverlan et al., 2010; Tsarenko and Tojib, 2012). However, customer forgiveness is not an adequately studied issue in enterprises (Tsarenko and Tojib, 2011). On the other hand, customer response to service faults is mostly examined in terms of customer retaliation, complaint and firm changing behaviors (Grégoire et al., 2009). In order to avoid any damage and correction of relations with the customer, it is a matter that needs to be examined in order to forgive the mistakes made by the company or its employees. Understanding the variables that affect customer forgiveness will contribute to not losing customers and developing correct service recovery methods.

Apology, which is an important tool in the restoration of distorted relationships between individuals; is composed of components such as taking responsibility for the damage, eliminating the damage and preventing it from happening in the future (Allan & McKillop, 2010). On the other hand, studies examining apology in terms of service recovery address the issue as the presence and absence of apology (Coulter, 2009), and do not take into consideration the findings that inappropriate apology can make relations worse (Mitchell, 1989).

Studies take attention to the importance of an apology that is made without delay (Wirtz and Mattila, 2004; Holger and Kaiser, 2013), willingly (McLennan et al., 2014), pays attention to the needs of the other party (others focused; explaining regret, developing suggestions to resolve the harm, making efforts, etc.) (Allan et al. , 2015), empathically (Holger and Kaiser, 2013), allows the other party to explain their concerns (Min et al.,



2012), and compensation for the damage to the customer (Joireman et al., 2012). 2013). In short, accepting a problem with sincerity causes the customer to continue his positive attitudes, to trivialize the problem (Lindssey-Mullikin, 2003), and especially when the customer is compensated for the damage, the customer's motives turn into positive and a desire for agreement with the enterprise occurs (Joireman et al., 2013).

The aim of this research is to investigate the effect of customer apology on customer forgiveness as a result of company failures. The research was conducted by using face - to - face questionnaire which is one of the primary data collection methods. In the province of Kırıkkale, 380 people were surveyed by convenience sampling method and the data were analyzed in computer aided statistical program and the results were interpreted.

In the survey form, the participants were first asked to indicate the most important operational error they faced during the grocery shopping. Then, five-point Likert format expressions were directed to measure the perception apology. Xie and Peng's (2009) In the statements created to determine customer forgiveness, the studies of Yelena and Tojib (2012) and Xie and Peng (2009) were used. Finally, questions about age, gender, monthly income, education and occupation of the participants were asked.

380 people participated in the study. Of the participants, 51.6% (196 people) were male and 48.4% (184 people) were female. In terms of income, 37.9% (144 people) of the participants were 2000 TL and below, 47.6% (181 people) were in the income range of 2001-3000 TL. In terms of education level, 40.8% (155 people) of the participants had undergraduate education and 20% (76 people) had high school education. In terms of age, it was found that 68.1% of the participants (259 people) were between the ages of 30 and under.

According to the regression analysis conducted to test the effect of constructive apology on customer forgiveness, the model was found to be significant. Consequently, constructive apology explains 18% of forgiveness. The low rate of explanation is thought to be due to the fact that many individual, situational, cultural and environmental factors have an important role in customer forgiveness as discussed in the literature. On the other hand, constructive apology as a variable that is in the control of the

enterprise is understood to be a variable that cannot be ignored in ensuring that the customer forgives the enterprise in case of mistakes.

Businesses should manage the negative situations faced by customers as a result of failures made. In this direction, the idea that apologizing to the customer, who faced with negative situations, is an important factor as determined in the researches in the marketing literature and supported by a field study in this research. However, the fact that constructive apology is low in explaining customer forgiveness shows that the apology alone is not a sufficient factor in forgiving the enterprise.

### Kaynakça / References

- Aaker, J., Fournier, S., ve Brasel, S. A. (2004). When good brands do bad. *Journal of Consumer Research*, 31(1), 1-16.
- Allan, A., ve McKillop, D. (2010). The health implications of apologizing after an adverse event. *International Journal for Quality in Health Care*, 22(2), 126-131.
- Allan, A., McKillop, D., Dooley, J., Allan, M. M., ve Preece, D. A. (2015). Apologies following an adverse medical event: The importance of focusing on the consumer's needs. *Patient education and counseling*, 98(9), 1058-1062.
- Basford, T. E., Offermann, L. R., ve Behrend, T. S. (2014). Please accept my sincerest apologies: Examining follower reactions to leader apology. *Journal of Business Ethics*, 119(1), 99-117.
- Beverland, M. B., Chung, E., ve Kates, S. M. (2009). Exploring consumers' conflict styles: Grudges and forgiveness following marketer failure. *Advances in Consumer Research*, 36, 438-443.
- Beverland, M. B., Kates, S. M., Lindgreen, A., ve Chung, E. (2010). Exploring consumer conflict management in service encounters. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 38(5), 617-633.
- Coombs, W. T., ve Holladay, S. J. (2001). An extended examination of the crisis situations: A fusion of the relational management and symbolic approaches. *Journal of Public Relations Research*, 13(4), 321-340.
- Coulter, K. S. (2009). Enough is enough! Or is it? Factors that impact switching intentions in extended travel service transactions. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 26(2), 144-155.

- Dana, Y. ve Luria, G. (2016). Customer forgiveness of unsatisfactory service: manifestations and antecedents. *Service Business*, 10(3), 557-579.
- De Blasio, A. ve Veale, R. (2009). Why say sorry? Influencing consumer perceptions post organizational crises. *Australasian Marketing Journal*, 7(2), 75-83.
- Dutta, S., ve Pullig, C. (2011). Effectiveness of corporate responses to brand crises: The role of crisis type and response strategies. *Journal of Business Research*, 64(12), 1281-1287.
- Fincham, F. D., Paleari, F. G., ve Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The role of relationship quality, attributions, and empathy. *Personal Relationships*, 9(1), 27-37.
- Finkel, E. J., Rusbult, C. E., Kumashiro, M., ve Hannon, P. A. (2002). Dealing with betrayal in close relationships: Does commitment promote forgiveness? *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 956-974.
- Gre'goire, Y., Tripp, T.M. ve Legoux, R. (2009). When customer love turns into lasting hate: the effects of relationship strength and time on customer revenge and avoidance. *Journal of Marketing*, 73(6), 18–32.
- Hess, R.L., Ganesan, S. ve Klein, N.M. (2003). Service failure and recovery: the impact of relationship factors on customer satisfaction. *Journal of the Academy of the Marketing Science*, 31, 127-145
- Hill, K. M., ve Boyd, D.P. (2015). Who should apologize when an employee transgresses? Source effects on apology effectiveness. *Journal of Business Ethics*, 130(1), 163-170.
- Joireman, J., Grégoire, Y., Devezer, B., ve Tripp, T. M. (2013). When do customers offer firms a “second chance” following a double deviation? The impact of inferred firm motives on customer revenge and reconciliation. *Journal of Retailing*, 89(3), 315- 337.
- Keaveney, S.M. (1995). Customer switching behavior in service industries: an exploratory study. *Journal of Marketing*, 59(2), 71-82.
- Liao, H. (2007). Do it right this time: The role of employee service recovery performance in customerperceived justice and customer loyalty after service failures. *Journal of Applied Psychology*, 92(2), 475-489.
- Lichtenfeld, S., Buechner, V. L., Maier, M. A., ve Fernández-Capo, M. (2015). Forgive and forget: Differences between decisional and emotional forgiveness. *PloS one*, 10(5), e0125561.

- Lyon, L., ve Cameron, G. T. (2004). A relational approach examining the interplay of prior reputation and immediate response to a crisis. *Journal of Public Relations Research*, 16(3), 213-241.
- Mattila, A. S., Cho, W., ve Ro, H. (2009). The joint effects of service failure mode, recovery effort, and gender on customers' post recovery satisfaction. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 26(2), 120-128.
- McCullough, M. E., Fincham, F. D., ve Tsang, J.-A. (2003). Forgiveness, forbearance, and time: The temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(3), 540-557.
- McCullough, M.E. (2000). Forgiveness as human strength: theory, measurement, and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 43-55.
- McCullough, M.E. (2001). Forgiveness who does it and how do they do it. *Current Directions in Psychological Science*, 10(6), 194-197.
- McLennan, S, Walker, S. ve Rich, L.E. (2014). Should health care providers be forced to apologise after things go wrong?. *Journal of bioethical inquiry*, 11(4), 431-435.
- Min, K., S., Jung, M. J. ve Ryu, K. (2012). I apologize. I understand your concerns: When an empathetic apology works. *Advances in Consumer Research*, 40, 939-940.
- Mitchell, C. E. (1989). Effects of apology on marital and family relationships. *Family Therapy: The Journal of the California Graduate School of Family Psychology*, 16(3), 283-287.
- Mittal, V., Huppertz, J.W. ve Khare, A. (2008). Customer complaining: the role of tie strength and information control. *Journal of Retailing*, 84(2), 195-204.
- Nguyen, N., ve LeBlanc, G. (2001). Image and reputation of higher education institutions in students' retention decisions. *International Journal of Educational Management*, 15(6), 303-311.
- Noth, A.C., Jaroenwanit, P., ve Brown, R. (2015). The Roles of Forgiveness towards Repurchase Intentions from a Cross Cultural Perspective. *Athens Journal of Business & Economics*, 1(3), 221-234.
- Roschk, H., ve Kaiser, S. (2013). The nature of an apology: An experimental study on how to apologize after a service failure. *Marketing Letters*, 24(3), 293-309.

- Struthers, C. W., Eaton, J., Santelli, A. G., Uchiyama, M., ve Shirvani, N. (2008). The effects of attributions of intent and apology on forgiveness: When saying sorry may not help the story. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(4), 983-992.
- Takaku, S. (2001). The effects of apology and perspective taking on interpersonal forgiveness: a dissonance-attribution model of interpersonal forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 141, 494-508.
- Trampe, D., Konuş, U. ve Verhoef, P.C., (2014). Customer responses to channel migration strategies toward the e-channel. *Journal of Interactive Marketing*, 28, 257-270.
- Tsarenko, Y., ve Tojib, D. (2011). A Transactional Model of Forgiveness in Service Failure Context: A Customer-Driven Approach. *Journal of Services Marketing*, 25(5), 381-392.
- Tsarenko, Y., ve Tojib, D. (2012). The role of personality characteristics and service failure severity in consumer forgiveness and service outcomes. *Journal of Marketing Management*, 28(9-10), 1217-1239.
- Wirtz, J., ve Mattila, A. S. (2004). Consumer responses to compensation, speed of recovery and apology after a service Failure. *International Journal of Service Industry Management*, 15, 150-66.
- Xie, Y., ve Peng, S. (2009). How to repair customer trust after negative publicity: The roles of competence, integrity, benevolence, and forgiveness. *Psychology & Marketing*, 26(7), 572-589.
- Yelena, T. ve Tojib, D. (2012). The role of personality characteristics and service failure severity in consumer forgiveness and service outcomes. *Journal of Marketing Management*, 28(9-10), 1217-1239.
- Yelena, T. ve Tojib, D. (2015). Consumers' forgiveness after brand transgression: the effect of the firm's corporate social responsibility and response. *Journal of Marketing Management*, 31(17-18), 1851-1877.
- Yuan, D., Yuan, D., Cui, G., Cui, G., Lai, L., ve Lai, L. (2016). Sorry seems to be the hardest word: consumer reactions to self-attributions by firms apologizing for a brand crisis. *Journal of Consumer Marketing*, 33(4), 281-291.
- Zeeshan, R. ve Khan, M.I. (2016). Impact of service failure severity and agreeableness on consumer switchover intention: Mediating role of consumer forgiveness. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(3), 420-434.

Zhu, Z., Sivakumar, K., ve Parasuraman, A. (2004). A mathematical model of service failure and recovery strategies. *Decision Sciences*, 35(3), 493-525.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Karakaya, E. ve Bozacı, İ. (2019). Yapıcı özür dilemenin müşteri affediciliğindeki rolü: Kırıkkale İlinde market alışverişlerine yönelik bir araştırma *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1331-1347. DOI: 10.26466/opus.568542

## Kurumsal İtibardan Ülke İtibarına: Farklı Disiplinlerden Farklı Yaklaşımlarla Nitel Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.571234

\*

Belgin Bahar\* - Tolga Bilener\*\*

\* Arş. Gör. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İİBF, İşletme bölümü / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [bkaygan@gsu.edu.tr](mailto:bkaygan@gsu.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3347-3085](https://orcid.org/0000-0003-3347-3085)

\*\* Arş. Gör. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler bölümü / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [tbilener@gsu.edu.tr](mailto:tbilener@gsu.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8966-1419](https://orcid.org/0000-0001-8966-1419)

### Öz

Günümüzün giderek bütünleşen ve karşılıklı bağımlılıkların arttığı küresel ekonomik yapının içinde, itibar algısının yönetimi sadece şirketler ya da tüketim ürünleri bağlamında ele alınmayacak bir konudur. Devletler de uluslararası ilişkiler, halkla ilişkiler, iletişim, yönetim ve pazarlama alanlarının kesiminde yer alan ülke itibarı konusuna eğilmek durumundadır. Ülkenin itibarı, söz konusu ülkenin uluslararası siyasette ve ekonomide daha etkin olmasının bir aracı olarak düşünülmekte, devletler de bu itibarı yükseltmek amacıyla muhatap ülkelerin kamuoylarını etkileyen kamu diplomasisi yöntemlerine başvurmaktadır. Ancak ülke itibarının ölçülmesi, algının ve o algıyı etkileyen unsurların ülkeden ülkeye değişmesi nedeniyle çeşitli zorluklar arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de ülke itibarına yönelik algı incelenmesi için kişisel bir nitel araştırma yürütülmüştür. Bu kapsamda 10 katılımcıdan oluşan bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri ATLAS.ti isimli nitel veri analizi programı ile tematik içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ülke itibarını etkileyen faktörler kültürel faktör, siyasal faktör, ekonomik faktör, sürdürülebilirlik faktörü, duygusal faktör ve coğrafi faktör şeklinde sıralanabilir.

**Anahtar Kelimeler:** Ülke itibarı, Kamu diplomasisi, Yumuşak güç, Ülke markalama, Kurumsal itibar

## From The Corporate Reputation to The Country Reputation: A Qualitative Study With Different Approaches From Different Disciplines

\*

### Abstract

*Within the current global economic structure interdependencies increase, the management of reputation's perception is not an issue exclusive to companies or consumer goods. States increasingly focus on the country's reputation, which is situated at the intersection of as diverse disciplines as international relations, public relations, communication, management and marketing. A country's reputation is considered as a basis for making the country in question more efficient in international politics and economy, and governments use public diplomacy to shape the perception of the public opinion of the interlocutor countries in order to improve their reputation. However, the measurement of the country reputation presents various difficulties due to multiple factors with regard to perception. Besides, these factors diverge from one country to another. This study examines how the country reputation concept is understood in Turkey through an exploratory qualitative research. In this context, a focus group interview was held with 10 participants. The research data was analyzed by thematic content analysis with Atlas.ti qualitative data analysis program. According to the results of the study, factors affecting the country's reputation can be listed as cultural factor, political factor, economic factor, sustainability factor, emotional factor and geographic factor.*

**Keywords:** *Country Reputation, Public Diplomacy, Soft Power, Nation Branding, Corporate Reputation*



## Giriş

*“Quel est donc ce pays, disaient-ils l’un et l’autre, inconnu à tout le reste de la terre ? C’est probablement le pays où tout va bien. Car il faut absolument qu’il y en ait un de cette espèce”<sup>1</sup>.*  
Voltaire, *Candide*, Chapitre 17.

Gittikçe küreselleşen dünyada itibar yönetimi yalnızca şirketler ya da örgütlerle sınırlı bir çalışma alanı değildir. Artık ülkeler de uluslararası sahnede iyi bir itibara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle devletler, ülkelerinin itibarını arttıracak faaliyetler içine girmeye, itibarlarını ölçmeye ve yönetmeye çalışmaktadır (Passow, Fehlmann ve Grahlow, 2005).

Bu çalışmada, Türkiye kamuoyu nezdinde ülke itibarı kavramının çağrıştırdıkları ve bu kavramın unsurları incelenerek, ülke itibarı kavramına ilişkin uluslararası literatürdeki tartışmalara bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede ülke itibarı kavramı ve bu kavramın dış politika uygulama aşamasındaki rolü incelenmiştir.

Bir ülkenin itibar yönetimi, örgütsel itibar alanından kaynaklanan bir çalışma sahasıdır (Yang vd., 2008). Bu nedenle mevcut çalışma, ülke itibarı kavramını öncelikle kurumsal itibar çalışmalarından yola çıkarak ele alacaktır. Ardından kurumsal ve ülke itibarının ölçülmesi konusu irdelenecektir. Çalışmanın araştırma bölümünde ülke itibarı konusunu derinlemesine incelemek amacıyla keşifsel bir nitel araştırma yürütülmüş ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonunda bulgular tartışılacak, çalışmanın kısıtları ve gelecek araştırmalara konu olabilecek yönleri vurgulanacaktır.

## Kurumsal İtibar Kavramına Genel Bir Bakış

Kurumlar ürün ve hizmetleri ile rekabet üstünlüğü sağlamaya çabalarlar. Bu üstünlüğün sürdürülebilirliği pazar dışı güçleri yönetme yeteneklerine bağlıdır. Bu bağlamda paydaş ve itibar yönetimi, kurumların rekabet

---

<sup>1</sup> “Bu hangi ülke, diyordu her biri, dünyada hiç kimsenin tanımadığı? Muhtemelen her şeyin yolunda olduğu ülke bu. Çünkü mutlaka öyle bir ülke olmalı”, Voltaire, *Candide*, Bölüm 17.

avantajının sürdürülebilirliğini sağlayan pazar dışı stratejiler arasında yer almaktadır (Mahon, Heugens ve Lamertz, 2004). Kurumsal itibar kavramı, son yirmi yılda yönetim yazınında pek çok araştırmaya konu olmuştur (Rindova, Williamson, Petkova, 2010).

Fombrun (1995) kurumsal itibarı, paydaşların zihninde “bir kurumun genel görüntüsünü oluşturan geçmiş eylemleri ve gelecek görüntüsünün algısal temsili” olarak nitelendirmektedir. Rindova vd. (2005), kurumsal itibarı “algılanan kalite ve ün” boyutlarından oluşan bir kavram olarak ele almaktadırlar. İtibarın algılanan “kalite” boyutu, paydaşların bir örgütün kaliteli mal üretebileceğine dair algılarını ifade ederken, “ün” boyutu paydaşların aklına önce gelmeyle ilgilidir.

Kurumsal itibar, yazında sıkça imaj ve kimlik kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır ancak bu kavramlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Fombrun ve van Riel’e göre (1997) kurum kimliğini itibar ve imaj kavramlarından ayıran en önemli unsur, kimliğin özellikle iç paydaşlara yönelik olmasıdır. Kurum imajı ise daha çok dış paydaşların algılarıyla ilgili bir konudur. Araştırmacılar, itibarın bu algıların toplamı olduğunu belirtmişlerdir. Kısacası kurumsal itibar, yönetilebilen, ölçülebilen, soyut ve değerli bir varlık olarak nitelenebilir. Ayrıca birçok komşu kavramla iç içe geçen itibar kavramının sınırlarını tam olarak çizmek mümkün görünmemektedir.

## Ülke İtibarı Kavramı

Küreselleşen ekonominin bir sonucu olarak devletler, uluslararası ticaretten daha fazla pay almak, yatırım ve turist çekmek, aynı zamanda uluslararası politikada daha etkin olmak için ülkelerini bir “marka” gibi düşünmeye yönelmektedir. Özel sektörde faaliyet gösteren firmaların marka imajına ve algısına dair kaygıya benzer biçimde, hükümetler de ülkelerinin dış dünya tarafından, ancak sadece yabancı hükümetler tarafından değil, yabancı kamuoyları tarafından nasıl algılandığı konusuna önem vermeye başlamışlardır. Ülkelerin bir “marka” gibi değerlendirilmesi ve bu açıdan itibarlarını olumlu yönde geliştirmek için çaba sarf etmeleri genellikle ekonomik beklenti temelli açıklansa da (Szwajca, 2017), devletlerin uluslararası siyasetteki faaliyetlerinin sadece “daha fazla ticaret yapmak”

beklentisiyle açıklanamayacağı ortadadır. Uluslararası sistemin hâlâ temel oyuncusu olan devletler, her ne kadar tanımı ve içeriği üzerinde bir uzlaşmaya varmak zor olsa da, “ulusal çıkar” adı verilen, çok sayıda karmaşık ve birbirine bağımlı değişkenin oluşturduğu unsurun etkisiyle hareket etmektedir (Sönmezoğlu, 2014, s.347-348). Bu bakımdan ülke itibarının sadece uluslararası ticaret ve ekonomik rekabet ile ilgili değil, genel anlamda bir devletin dış politikasında etki doğuracak bir unsur, hatta bir araç olarak ele alınması anlamlı olmaktadır. Bir yandan küresel anlamda pazar ve tüketim alışkanlıklarında homojenliğinin sağlanması, diğer yandan ulusal kimliklerin aşındığına dair kaygıların milliyetçi ve içe kapanmacı tepkiler yaratması (Jervis, 2018, s.12-15), daha etkin bir dış politika ve uluslararası ticaret politikası yürütebilmek için ülke itibarı kavramının önemini arttırmıştır.

Genel anlamıyla “algı yönetimi” yakından ilgili olan ülke itibarını ölçmek, çıkan sonuçlara göre bu itibarın sürekliliğini sağlamak ya da onu düzeltmek, şirketlerin serbest piyasa ekonomisi şartlarında uyguladığı yöntemlere benzer biçimde gerçekleştirilmektedir. Ülke itibarı kavramı, siyaset, işletme, halkla ilişkiler, diploması, reklam ve marka stratejisi gibi farklı çalışma alanlarının kesiştiği bir noktada yer almaktadır (Dinnie, 2008, s.20). Ancak uluslararası siyasette karşılıklı etkileşim içindeki devletlerin sıradan birer şirket gibi ele alınmaları, konunun bütününe açıklamaya yetmemektedir. Üstelik bir ülkenin itibarı, sadece hükümetlerin girişimleriyle şekillenen bir alan değildir. Uluslararası siyasetin karmaşık yapısı düşünülürse, bir ülkenin itibarı devlet ve devlet dışı pek çok oyuncunun, hatta bir ülkenin tek tek vatandaşlarının (olumlu ya da olumsuz) etki edebileceği bir alandır.

İtibar, genel anlamıyla, bir kişi, örgüt, şirket ya da ürün hakkında oluşmuş olumlu kanaat olarak tanımlanabilir. Bu açıdan itibar kavramının algı oluşumu ile ilgili olduğunu, dolayısıyla son derece sübjektif bir alandan bahsedildiğini hesaba katmak gerekmektedir (Van Riel ve Fournier, 1997, s.10). Bu bakımdan ülke itibarı, bir ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal, diplomatik vb. alanlarda nasıl algılandığına dair çıkarsamayla ifade bulur. Ülke imajı kavramıyla etkileşim içinde olan ülke itibarı, farklı kaynaklardan gelen bilgilerin sentezinin muhatap oyuncular (devletler, yabancı toplumlar, uluslararası şirketler vb.) nezdinde oluşması ve değerlendirilme-

siyle oluşur. İtibar, uzun bir zaman aralığında biriken imajların bir toplamıdır (Tench ve Yeomans, 2006, s.254). Dolayısıyla, ülke itibarını arttırmak isteyen devletlerin, ülkelerinin imajını besleyen bilgi akımını başlatmaları ve yönetmeleri gerekmektedir. Bu bilgiler, devletin görünür resmi simgelerinden (bayrak, amblem, para, vs.), insan unsuruna, maddi kültür varlıklarından somut olmayan kültürel mirasa, çok farklı araçlar üzerinden aktarılabilmektedir (Szwajca, 2017, s.102).

Bir ülkenin imajı, her şeyden önce onun kimliğinin nasıl algılandığıyla ilgilidir. Algılayanlar ise, yabancı hükümetler, yatırımcılar, turistler, medya, sivil toplum, uluslararası kuruluşların yöneticileri ve kanaat önderleri olarak sıralanabilir. Bu oyuncular nezdinde algı oluşturmanın araçları ise son derece çeşitlidir. Turistler, yabancı öğrenciler ya da iş dünyası örneklerinde algı, söz konusu kişilerin doğrudan deneyimleriyle oluşabileceği gibi, algılanan ülkenin kamu diplomasisi faaliyetleri aracılığıyla da oluşturulabilir. Ayrıca medya ya da üniversiteler gibi araçlar bir algılama şablonu yaratarak belirli bir ülke hakkındaki imajı şekillendirebilir. Elbette bir ülkenin iç kamuoyunun, yani bir devletin kendi vatandaşlarının kendi ülkelerini itibarlı görmeleri, yurtdışındaki algının da olumlu biçimde şekillenmesine katkıda bulunmaktadır (Van Riel ve Fonburn, 2007, s. 57).

Ülkenin imajı ve nasıl algılandığıyla doğrudan bağlantılı olan ve bir ülkenin rekabet avantajını arttırdığı düşünülen ülke itibarı kavramı, "ülke markası" kavramıyla da yakından ilişkilidir. Ülke imajı ve itibarının beslediği ülke markası, bir ülkenin dış dünyada yarattığı işlevsel ve duygusal izlenimden oluşmaktadır (Szwajca, 2017, s.104). Diğer bir ifadeyle, ülkenin imajı ve ona bağlı olarak gelişen itibarı, "ülke markası"nın oluşmasında yaşamsal önem taşımaktadır. Günümüzün rekabetçi küresel ekonomisinde ülkelere karşılaştırmalı avantaj sağlayan ülke markası, bir devletin dış politika strateji oluşturmasının da esaslı bir boyutunu oluşturmaktadır, zira bir şirket için yaşamsal önemde olan marka itibarı, devletler için de önem taşımaktadır (Dinnie, 2008, s.18-22).

Bir ülkenin itibarının oluşması elle tutulan ya da tutulamayan çok sayıda değişkene bağlıdır. Somut değişkenler arasında, hükümetlerin, kamu kuruluşlarının, sivil toplumun faaliyetleri sıralanabilir. Her ne kadar ülke itibarının unsurları üzerinde kesin bir anlaşmaya varılmamış olsa

da, bu kavram bir ülkenin farklı markalarının, iç ve dış politikasının, tarihinin, sosyal ve kültürel ortamının, ekonomik şartlarının, yaşam tarzının ve tek tek vatandaşlarının ve kurumlarının nasıl algılandığıyla ilgili olduğu kabul edilmektedir (Anholt, 2007, s. 39-40). Bunlar arasında hem sabit (tarih, coğrafya, iklim), hem de değişken (siyasal yapı, ekonomik şartlar, dış politika) unsurların mevcuttur. Bir başka deyişle, imajını değiştirmek ya da dönüştürmek arzusundaki bir devletin kullanabileceği araç sayısı aslında çok da fazla değildir. Ancak sabit ya da değişken faktörlerin hangilerinin öne çıkarılıp hangilerinin geri plana atılacağına, hedef kitlenin özellikleri de değerlendirilerek, rasyonel bir planlama ile kararlaştırılabilir. Ülke itibarını destekleyecek faaliyetlerin, her şeyden önce üzerinde uzlaşılan stratejik ve ulusal bir vizyona dayanması ve bu tür faaliyetlerin koordinasyonunun, kamu ve özel sektör, sivil toplum, merkezi ve yerel otoriteler arasında sağlanması gerekmektedir (Aronczyk, 2013, s.121).

Ülkelerin itibarı genellikle çok uzun vadede oluşmaktadır ve her ne kadar siyaseten zamanları kısıtlı olan karar alıcılar hemen sonuç almak isteseler de itibar çok kısa sürede oluşturulabilecek bir his değildir (Van Ham, 2001). Ancak bu durum, ülkenin itibarının kısa vadede iyileştirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Her ne kadar bir ülke ve onun üzerinde yaşayan halklar hakkındaki önyargıların değişmesi kolay olmasa da, bir ülkenin “turist olarak ziyaret edilebilir”, “yatırım ve iş ortaklığı yapılabilir”, “ürünleri satın alınabilir”, “üniversitelerinde okunabilir”, “çok taraflı platformlarda işbirliğine gidilebilir” bir ülke olarak kodlanması kısa vadede de mümkün olmaktadır. Ancak sistemli bir çabayla nispeten kısa bir süre zarfında düzelebilen itibarın, yine aynı kısa süre içinde bozulma riskine maruz olduğu ortadadır. Bu sebeple uluslararası plandaki itibarına önem veren ülkelerin, itibar sağlama faaliyetlerinde süreklilik sağlamaları ve bu tür faaliyetleri kendi içinde tutarlı olarak yürütmeleri önem taşımaktadır. Ülke itibarını arttırmak için gerçekleştirilen girişimlerde, ülkedeki gerçek durum ile oluşturulmak istenen imaj arasındaki makasın çok da geniş olmaması önem taşımaktadır. Örneğin Kanada’nın insan hakları, demokrasi ve çoğulculuk konularındaki iyi imajı, bu ülkenin insancıl diplomasi faaliyetlerinin etkisini ve inandırıcılığını arttırmaktadır (Bilener, 2016). Kısaca itibarı destekleme amaçlı bir imajın oluşturulması için gerçekliğin de buna uygun olması, dış politika söylemi ve eyleminin tutarlı olması büyük önem taşımaktadır.

lke itibarının oluşturulması/desteklenmesinde ülkenin hangi özelliklerinin ön plana çıkarılacağı konusunda yurt içinde bir konsensüs bulunması, yrtlen faaliyetlerin inandırıcılığını arttırmaktadır. Bu konuda hedeflenen kitlenin özelliklerine göre tavır geliştirme de önem taşımaktadır. lke itibarı çalışmalarında ortaya çıkan önemli bir sorun, bu kavramın nasıl ölçüleceğine dair çıkmıştır. 2005 yılından beri veri yayınlayan *Nations Brands Index*, dünya çapındaki elli ülkenin itibarını dış ticaret, yönetim, kültür, nüfus, turizm, g/yatırım kriterlerine bağlı olarak hesaplamaya çalışmaktadır. Ancak bir ülkenin "itibarlı" olmasının onun dış politikasını ne ölçüde olumlu etkilediği, bir başka ifadeyle, bu ülkenin ulusal çıkarlarının gerçekleşmesine ne kadar katkıda bulunduğu tartışmaya açık bir konudur. Bu tartışmada denge noktası, bütün dış politika başarisını ülkenin itibarlı olmasına bağlayanlarla, bu tür bir itibarın son tahlilde hiç de önemli olmadığını söyleyenler arasında bir yerdedir. Günümüz koşullarında ülke itibarına önem vermeyen bir devlet, ancak dünyaya tamamen kapalı bir ülke olabilir (Aronczyk, 2013, s.70). Ekonomisini, kültürel yaşamını ve vatandaşlarını ie kapatan/kapatabilen ülkeler ise mevcut uluslararası sistemde yok denecek kadar azdır.

### **lke İtibarını Arttırma Aracı Olarak Kamu Diplomasisi**

Uluslararası politikanın dengelerinde ya da ayrıntılarına vkif olmasalar da toplumların kendileri için nelerin iyi, nelerin kötü olduğuna dair bir fikirleri muhakkak vardır. Bu fikirler, bireylerin içinde buldukları yaşam koşullarından tespit edilebilmektedir. Bir zamanlar yapıldığının aksine, geniş kitlelerin dünyanın dört bir yanındaki gelişmelerden anlık olarak haberdar olduğu mevcut dönemde, kamuoylarını dikkate almayan kapalı bir diplomasi yürütme olanağı yoktur. Demokratik ülkelerde hiçbir hükümetin, toplumun büyük bir çoğunluğunun sistematik olarak karşı çıktığı bir dış politika pozisyonunu uzun süre sürdürme olanağı bulunmamaktadır. Üstelik "kanaatler üzerinde kurulan etki, siyasi amaçların gerçekleştirilmesi için askeri ya da ekonomik etkiden daha önemsiz değildir" (Carr, 1939).

Devletlerin sadece kendi toplumlarının istek ve taleplerini değil, yabancı ülkelerdeki kamuoylarını da düşünmeleri, onlara yönelik de kanaat sekillendirme faaliyetleri geliştirmeleri gerekmektedir. Bir devletin klasik

hükümetler arası diplomatik iletişim kanallarının dışına çıkararak, yabancı toplumlarla doğrudan iletişime geçmesi “kamu diplomasisi” (*public diplomacy*) kavramıyla açıklanmaktadır. (Sancar, 2015). Kamu diplomasisi terimi ilk olarak ABD’de, Edmund Gullion tarafından, ABD Enformasyon Ajansı USIA’nın faaliyetlerini tanımlamak amacıyla 1965 yılında kullanılmıştır. Gullion, Vietnam Savaşı’nın etkisiyle Batı dünyasında ortaya çıkan ABD karşıtı akımlarla mücadele etmenin ancak yabancı kamuoylarına doğrudan hitap etmekle mümkün olacağını savunmuştur. Bu noktada, kamu diplomasisinin propagandadan ayrıştığını vurgulamak gerekmektedir. Propaganda kavramı genel olarak otoriter rejimlerin ulusal ve yabancı kamuoylarını aldatma faaliyeti olarak olumsuz bir çağrışıma sahiptir (Jeangène-Vilmer, 2018). Kamu diplomasisi, yabancı kamuoyları nezdinde elde edilecek olumlu imajın ülke itibarını arttıran bir etkisi olduğu, bunun da muhatap ülke hükümetlerinin size karşı takınacağı tavrı olumlu yönde etkileyeceği varsayımına dayanmaktadır.

Kamu diplomasisi kavramı, 1990 yılında ABD’li akademisyen Joseph Nye’in geliştirdiği ve “ikna etme kapasitesi” olarak özetlenebilecek yumuşak güç (*soft power*) kavramıyla da yakından ilişkilidir (Nye, 1990). Yumuşak güç, muhatabınızın sizin düşündüğünüzü düşünmesini ikna ederek sağlamaktır (Nye, 2004, s.5). Dolayısıyla ülke itibarını arttıran faaliyetler esas olarak bir ülkenin yumuşak gücüne dayanan faaliyetlerdir.

Kamu diplomasisi, yabancı kamuoylarında sempati yaratacak iletişim faaliyetleri geliştirerek ülke itibarını olumlu yönde etkiler. Muhatap alınan halkların, belirli bir siyaseti, devleti ya da oyuncuyu böylelikle onaylar hale gelmesi ve söz konusu devletin dış politika faaliyetlerine dair rıza üretip haklılık algısının yerleştirilmesi amaçlanır. Aslında kamu diplomasisi, muhatap olunan ülkedeki hükümetin de elini kolaylaştırıcı, onun karşısındaki “itibarlı” ülkeyle daha rahat ilişki kurmasını sağlayan bir arka plan yaratmaktadır. Hem siyasette hem de diplomaside bireyleri temel alan bir söyleme karşılık gelen kamu diplomasisi, şeffaf ve toplumları birbirlerine yakınlaştıran bir çabaya dayandığı için küreselleşme çağının temel parametreleriyle de uyumludur. Üstelik devletlerin sorumluluk alanları eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda giderek aşınırken, diplomatik faaliyetlerin de kısmen özel oyunculara terk edilmesi beklenen bir durumdur.

lke itibarını arttırma arayışındaki kamu diplomasisi faaliyetleri, yabancı kamuoylarını bilgilendirerek, dönüştürerek, öğreterek, önyargıları kırarak, onları kazanarak doğrudan etkilemeye çabalar (Leonard, 2002, s.9). 11 Eylül terör saldırılarının hemen ertesinde Batılı hükümetlerin, kendi itibarlarını korumak ya da düzeltmek için kamu diplomasisi faaliyetlerini yoğunlaştırmaları şaşırtıcı olmamıştır. Britanya Dışışleri Bakanlığı 2002’de, ABD Dışışleri Bakanlığı ise 2003 yılında kamu diplomasisinin genel anlamda diplomasinin en önemli araçlarından biri olduğunu ifade etmişlerdir. Fransa ise bu alanda geriden gelen Batı ülkelerinden biri olmuş, uzun dönem “etki diplomasisi” (*diplomatie d’influence*) adını verdiği kamu diplomasisi faaliyetlerini özellikle Arap Baharı’na denk gelen 2010 sonrasında geliştirmeye başlamıştır. Türkiye de Fransa gibi kamu diplomasisi kavramıyla nispeten geç tanışmış, Başbakanlığa bağlı bir Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün kurulması için 2010 yılını beklemek gerekmiştir. Türkiye Dışışleri Bakanlığı bünyesindeki Kamu Diplomasisi Müsteşarlığı ise 2011 yılında oluşturulmuştur.

Kamu diplomasisi, dört ana tema çerçevesinde faaliyet göstermektedir: yabancı kamuoylarına kendi devletinizin dış politikası hakkında bilgi aktarmak, yabancı basın kuruluşlarıyla sürekli temasta olmak, yabancı kamuoylarıyla sosyal medya dahil her türlü iletişim kanalını açık tutmak ve yabancı kamuoylarıyla kültürel iş birliğini arttırmak. Bu derece geniş kapsamlı faaliyetler, çok sayıda kamu, özel sektör ve sivil toplum oyuncusunun sürece dahil olmasını gerektirmektedir. Diplomasinin yalnızca haritalara bakarak değil, toplumlara inerek tasarlanması gerektiği, bir ülkenin dış siyasetinde iş dünyasının, eğitim kurumlarının, basın-yayın organlarının, spor kulüplerinin, kültür ve sanat kuruluşlarının, düşünce kuruluşu gibi çok sayıda yapının etki yarattığı bilinen gerçeklerdendir.

lke itibarını arttıran etkin bir kamu diplomasisi doğrudan devlete bağlı oyuncular yerine, devletten bağımsız olan ya da öyle algılanan kurum ve kişiler tarafından girışilen faaliyetleri de içermektedir. “Herhangi bir siyasi amaç taşımadığı izlenimini doğurmak, en etkili kamu diplomasisi aracıdır. Bu nedenle kamu diplomasisi uygulamaları büyükelçiliklerin çatısı altında yürütülemez” (Berridge, 2015, s.198). Başka bir deyişle, devletin çıkar ve amaçlarını yüksek sesle telaffuz etmeden savunmak esası benimsenmektedir.



Kamu diplomasisi hayatın pek çok sahasını kapsamakta ve birbirinden çok farklı alanlardaki faaliyetlerinin bütününden oluşmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemli bir kısmı, kültür diplomasisi olarak adlandırılan girişimler kapsamına girmektedir. Kültürün bir görünürlük ve itibar aracı olarak kullanılması, daha genel bir ifadeyle kültür diplomasisi, harekete geçirdiği insan ve sanat kaynaklarıyla bir ülke ve onun insanları hakkındaki olumlu izlenimleri desteklemektedir. Örneğin Türkiye’de üretilen televizyon dizilerinin seyredildiği Ortadoğu ülkelerinde Türkiye’nin ve özellikle İstanbul şehrinin merak uyandırmış olması ve bunun da turizmi tetikleyici etkisi bilinmektedir.

Aynı şekilde, bir ülkedeki eğitim olanakları, özellikle de yükseköğretim kurumlarının talep görmesi, o ülkenin itibarının bir göstergesidir. Bu alanda dünyadaki yabancı üniversite öğrencilerinin yaklaşık dörtte birini kendisine çekmeyi başaran ABD öncü rolü oynamaktadır. Türkiye’de 2018-2019 akademik yılında eğitim gören yabancı öğrenci sayısı yaklaşık yüz bin olup, bunların 15 bini Azerbaycan, 10 bini Suriye ve 10 bini de Türkmenistan vatandaşıdır. Bu ülkelerden gelen öğrenci sayısının yüksek olmasında, (Suriyeli sığınmacıların varlığı özel bir durum olmakla beraber) Türkiye’nin 1990’lı yıllardan beri takip ettiği burs programlarının da etkisi vardır. Türkiye’nin yabancı öğrenci çekmek için Ortadoğu, Orta Asya ve son yıllarda da Afrika’yı öncelik olarak seçmesi, Ankara’nın yürüttüğü açılım politikalarıyla doğrudan bağlantılıdır ve kültürel diplomasinin itibar arttırıcı bir dış politika aracı olarak kullanılmasının tipik bir örneğidir.

## **İtibarın Ölçümlenmesi**

Ölçülemeyen performansın iyileştirilmesi mümkün olmamakta, bu nedenle itibarı yönetmek için öncelikle düzenli olarak ölçüm yapmak gerekmektedir. Başarılı bir itibar yönetimi yapabilmek için hedef kitlenin belirlenmesi ve buna göre temsiline sağlanması, ardından ölçülecek itibar boyutlarının belirlenmesi, ölçümlerin yapılması ve ulaşılmak istenen hedeflerin tespit edilmesi gerekir (Argüden, 2003). Bu çalışmada itibarın ölçülmesi konusu iki bölümle ele alınacaktır. Bunlar kurumsal itibarın ölçülmesi ve ülke itibarının ölçülmesidir. Bu şekilde bir bölümlendirme

yapılacak olmasının sebebi ülke itibarı ölçeklerinin kurumsal itibar ölçeklerine dayanarak geliştirilmiş olmasıdır.

### ***Kurumsal İtibarın Ölçümlenmesi***

Bir kurum itibarını iyi bir şekilde yönetmek için gerekli koşullardan biri onu ölçmektir. Fombrun (2007) İtibar Enstitüsü ile mevcut itibar listelerini tespit etmek için yaptıkları çalışmada çok fazla itibar listesi olduğunu bunların çoğunun da finans kriteri üzerine odaklandığını belirtmiştir. Fombrun ve İtibar Enstitüsü, itibar listelerinin sayımını yaparken listelerde kullanılan kriterleri itibar sıralaması yapmaya yetecek kadar anlamlı bulunmayanları elemişlerdir. Böylelikle 38 ülkeden toplam 183 adet düzenli bir şekilde sıralama yapan liste tespit edilmiştir. Bu listede Türkiye’den iki kurumsal itibar ölçüm listesi bulunmaktadır. Bunlar Capital dergisi’nin ülkemizde yaptığı “En Beğenilen Şirketler” sıralaması ve Global Finance dergisinin yaptığı “Türkiye’nin En İyi Şirketleri” araştırmalarıdır.

Kurumsal itibarı ölçmeye yönelik en yaygın uluslararası yaklaşım “Harris-Fombrun İtibar Katsayısı”dır (Harris-Fombrun Reputation Quotient (RQ)). İtibar Katsayısı’nda sosyal paydaşlar kurumları altı boyut ve bu boyutların altında yer alan toplam yirmi nitelik çerçevesinde değerlendirmektedirler.

### **Ülke İtibarının Ölçümlenmesi**

Passow vd. (2005), Charles J. Fombrun ve İtibar enstitüsü ile birlikte itibar katsayısını (RQ) ülke itibarına adapte ederek “Ülke İtibar Endeksi” olarak adlandırılan ülke itibar ölçeğini geliştirmişlerdir (Fombrun-RI Country Reputation Index (CRI)). Harris-Fombrun İtibar Katsayısı ile Ülke İtibar Endeksi’nin boyutları karşılaştırmalı olarak Tablo 1’de sunulmaktadır.

**Tablo 1. Harris-Fombrun İtibar Katsayısı ile Ülke İtibar Endeksi boyutlarının karşılaştırması**

Harris-Fombrun İtibar Katsayısı (RQ)	Ülke İtibar Endeksi (CRI)
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Duygusal cazibe</li> <li>• Ürünler ve Hizmetler</li> <li>• Finansal Performans</li> <li>• Vizyon ve Liderlik</li> <li>• İşyeri Ortamı</li> <li>• Sosyal Sorumluluk</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Duygusal cazibe</li> <li>• Fiziksel cazibe</li> <li>• Finansal cazibe</li> <li>• Lider cazibesi</li> <li>• Kültürel cazibe</li> <li>• Küresel cazibe</li> </ul>

Ülke İtibar Endeksi'nin boyutlarını sırayla inceleyecek olursak, duygusal cazibe boyutu bir ülkenin ne kadar beğenildiği, sevildiği ve saygı gördüğüyle ilgili bir kavramdır. Fiziksel cazibe, bir ülkenin sunduğu hizmetler ve alt yapı olanaklarını ifade etmektedir. Ülkenin rekabet gücüne, karlılığına, büyüme beklentilerine ve yatırım riskine ilişkin algılar finansal cazibeyi oluşturmaktadır. Bir ülkenin güçlü bir liderlik sergilemesi ve vizyonlu bir iletişim kurması lider cazibesi boyutunu ifade etmektedir. Ülkenin kültür ve tarihi değerlerini ne kadar iyi koruduğu kültürel cazibe boyutunu oluşturmaktadır. Son olarak, küresel cazibe boyutu, bir ülkenin küresel toplumla ilişkilerinde yüksek standartlara sahip olduğu algısı ve uyguladığı çevre politikalarına dayanmaktadır (Yang vd., 2008).

## Araştırma Yöntemi

### Örneklem

Ülke itibarı kavramına dair Türkiye'deki algıyı tespit etmeyi amaçlayan mevcut araştırmanın örneklemini Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Programı 2018-2019 akademik yılı öğrencileri oluşturmuştur. Katılımcılar 23 ile 53 yaşları arasında (yaş ortalaması 29,5'tir) 5 kadın ve 5 erkek olmak üzere 10 kişidir. Bu grubun seçilmesinin nedeni, okudukları bölüm itibarıyla Türkiye'nin dünyayla ilişkileri, yurtdışındaki Türkiye algısı ve aynı zamanda farklı ülkelerin nasıl algılandıklarına dair bilgiye sahip olmalarıdır. Grubun cinsiyet dağılımı ve yaş ortalaması Türkiye'deki genel cinsiyet dağılımı ve yaş ortalamasıyla örtüşmektedir. Tezsiz Yüksek Lisans öğrencisi olmaları nedeniyle çoğunluğu

aktif iş hayatı içinde bulunan katılımcılar, farklı meslekler icra ettikleri için üzerinde çalışma yürütülen kavrama değişik bakış açıları ve öncelikler üzerinden yaklaşma imkânı sunmuşlardır.

### *Veri Toplama Yöntemi*

Çalışma sorunsalına ve amacına en uygun araştırma yönteminin belirlenmesi her araştırmanın en önemli adımudur. Bu noktada araştırmacı konuyla ilgili en zengin bilgileri toplayabileceği veri toplama yöntemini seçmelidir. Bu çalışmada ülke itibarı konusundaki algıyı derinlemesine analiz etmek için keşifsel bir nitel araştırma yürütülmüştür.

Verilerin toplanmasında odak grup görüşmesi yönteminden yararlanılmıştır. Odak grup, bir yönetici başkanlığında, homojen özelliklere sahip, birden çok kişinin katılımı ile oluşmuştur. Görüşme yöneticisi ve katılımcılar önceden hazırlanmış, tam yapılandırılmamış, açık uçlu bir görüşme formuna uygun olarak konuyu tartışmışlardır. Odak grup tekniği diğer yöntemlere kıyasla, katılımcılardan daha derinlemesine bilgi edinme ve konuşulan konu hakkında geniş bir yelpazede zengin ve ayrıntılı bilgiye ulaşma imkânı sağlamıştır. Odak gruplar için ideal bir büyüklük belirtilmemekle birlikte, maksimum etkileşimin 6–10 kişilik gruplarda olduğu belirtilmektedir (Aslan ve Arslan Cansever, 2010).

### *Uygulama*

Görüşme öncesinde katılımcılara görüşmenin yalnızca araştırma için kullanılacağı ve kimliklerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda katılımcılara paylaştıkları görüşlerin doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmeyeceği, araştırma için her türlü fikrin büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Odak grup 18 Nisan 2019 tarihinde 75 dakika süreyle gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında herkese söz hakkı verilmiş olup, grup içerisinde tartışma ortamı ve etkileşim yaratılmıştır. Odak grup sorularında geniş konudan başlayarak spesifik konuya doğru gidilmiştir.

## *Verilerin Analizi*

Nitel araştırmalarda verilerin analizinde betimsel ya da içerik analizi yöntemi kullanılabilir. “Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılırken, içerik analizi elde edilen verilerin daha yakından incelenmesi ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılmasını gerektirir” (Şimşek ve Yıldırım, 2011: 89). Bu çalışmada içerik analizi türlerinden tematik içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır.

ATLAS.ti, MAXQDA ve NVivo en iyi ve en bilinen nitel yazılım programları arasındadır. Bu çalışmada toplanan veriler ATLAS.ti nitel analiz programı ile analiz edilmiştir. Bu tip bilgisayar programları ile yapılan analizler verileri daha kolay nicelendirme imkânı sunmaktadır (Point et Fourboul, 2006). Bu nedenle, verileri analiz ederken bu program kullanılmaya karar verilmiştir. ATLAS.ti programının seçilmesinin nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Kaygan Bahar, 2018):

- ATLAS.ti, hemen hemen her tür belgeyi (metin, ses, video, web sayfaları, PDF vb.) kodlamaya olanak tanımaktadır.
- ATLAS.ti verilerin sistematik olarak kodlanmasını kolaylaştırır.
- ATLAS.ti, araştırmacılar tarafından oluşturulan kategorilerin her birine ait kelime veya cümlelerin sayısını belirler.
- ATLAS.ti metinlerin nitel analizini yapmanın hızlı ve etkili bir yoludur.
- ATLAS.ti kodları arasında neden-sonuç gibi bağlantılar oluşturulma olanağı sağlar.

İçerik analizinde öncelikle kodlamalar yapılmıştır. Bu aşamada toplanan veriler anlamlı bölümlere ayrılarak kodlanır. Bu çalışmada araştırmacılar ortaya çıkan kodlar üzerinde uzlaşma sağlamışlardır. Ayrıca ATLAS.ti yazılımı verilerin kodlanmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Toplanan verilerin kodlanmasının ardından benzer ya da ilişkili kodlar daha geniş kategoriler altında sınıflandırılmıştır. “Bu bir anlamda tematik kodlama işlemidir ve toplanan verilerin kodlar aracılığıyla kategorize edilmesidir” (Şimşek ve Yıldırım, 2011, s.236). Kategorizasyon sürecinde araştırmacılar sıkça alandaki mevcut çalışmalara başvurmuştur. Böylelikle temaların bir kısmı kuramsal çerçeveye göre belirlenirken bir kısmı da yeni temalar eklenmesi şeklinde oluşturulmuştur.

## Bulgular

Bulgular sunulurken odak grup görüşmelerinde sorulan soruların sırası dikkate alınmıştır.

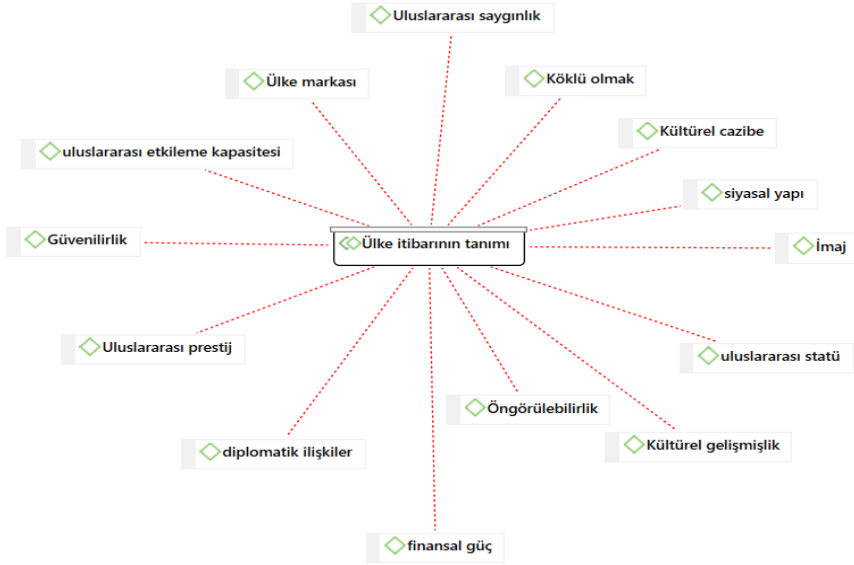
### *Ülke itibarının tanımına ilişkin bulgular*

Çalışmada öncelikle ülke itibarının tanımına yönelik veriler analiz edilmiştir. Aşağıdaki şekilde (Şekil 1) ATLAS.ti programı ile yapılan kodlamalar sunulmaktadır. Kodların yanında yer alan sayılar kodların tekrar edilme frekansını göstermektedir. Örneğin “siyasal yapı” sekiz kez tekrar edildiği için en çok kullanılan kod olarak görülmektedir.

Name	Grounded	Groups
siyasal yapı	8	[Ülke itibarının tanımı]
diplomatik ilişkiler	5	[Ülke itibarının tanımı]
Güvenlilik	5	[Ülke itibarının tanımı]
Kültürel cazibe	5	[Ülke itibarının tanımı]
uluslararası statü	3	[Ülke itibarının tanımı]
uluslararası saygınlık	3	[Ülke itibarının etkileyen faktörler] [Ülke itibarının tanımı]
uluslararası etkileme kapasitesi	3	[Ülke itibarının tanımı]
uluslararası prestij	2	[Ülke itibarının tanımı]
Ülke markası	2	[Ülke itibarının tanımı]
Öngörülebilirlik	2	[Ülke itibarının tanımı]
İmaj	2	[Ülke itibarının tanımı]
finansal güç	1	[Ülke itibarının tanımı]
Köklü olmak	1	[Ülke itibarının tanımı]
Kültürel gelişmişlik	1	[Ülke itibarının tanımı]

Şekil 1. ATLAS.ti ile ülke itibarı kavramının kodlanması

ATLAS.ti programı aynı zamanda kodlamaları ağ görünümü şeklinde de sunarak görselleştirmektedir. Bu doğrultuda ülke itibarı kavramının ağ görünümü Şekil 2’de sunulmuştur.



Şekil 2. Ülke itibarı kavramının ağ görünümü

Kodlamalar ortak özelliklerine göre belirli gruplar altında toplandı-ğında ülke itibarının tanımına dair dört kategori öne çıkmaktadır. Bunlar saygınlık, uluslararası cazibe, uluslararası etki gücü ve istikrar olarak nitelendirilebilir (Tablo 2). Boyutları ayrı ayrı incelediğimizde, saygınlık boyutu, bir ülkenin yabancı kamuoyları nezdinde saygınlığına, prestijine ve güvenilirliğine karşılık gelmektedir. Uluslararası cazibe boyutu, bir ülkenin yabancı yatırımcılar, turistler, öğrenciler gibi farklı kesimler nezdinde talep görmesini sağlayan, o ülkenin ürettiği kültürel ürünlerin çekiciliğine dayanmaktadır. Uluslararası etki gücü, bir ülkenin uluslararası siyasette diğer ülkelerle etkileşim süreci içindeki nispi gücünü ifade etmektedir. Bu kapsamda uluslararası etki gücü, ülkenin taleplerinin dikkate alınması, uluslararası gündemi belirleme kapasitesi ve kendi çıkarlarına uymayan girişimleri engelleme kabiliyeti şeklinde tanımlanabilir. Son olarak istikrar boyutu, bir ülkenin tarihsel süreç içinde öngörülebilir ve tanımlanabilir olması esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle yatırımcılar açısından risklerin düşük olması, ülkenin hukuki, siyasi ve ekonomik niteliklerinin süreklilik arz etmesi önem taşımaktadır.

*Tablo 2. Ülke itibarı kavramının tanımı için yapılan kodlama*

Kategoriler	Kodlar
<ul style="list-style-type: none"> <li>Saygınlık</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Uluslararası saygınlık</li> <li>Uluslararası prestij</li> <li>Güvenilirlik</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>Uluslararası cazibe</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Ülke markası</li> <li>İmaj</li> <li>Kültürel cazibe</li> <li>Kültürel gelişmişlik</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>Uluslararası etki gücü</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Diplomatik ilişkiler</li> <li>Uluslararası statü</li> <li>Uluslararası etkileme kapasitesi</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>İstikrar</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Köklü olmak</li> <li>Öngörülebilirlik</li> <li>Finansal güç</li> <li>Siyasal yapı</li> </ul>

Bu bulgular ışığında, ülke itibarı “bir ülkenin, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında saygın, cazip, diplomatik ve ekonomik açıdan etkili hem dış siyaset hem de ülke içindeki yapılar itibarıyla istikrarlı olması” şeklinde tanımlanabilir.

### *Ülke itibarını oluşturan faktörlere ilişkin bulgular*

Uluslararası literatürde öne çıkarılan Passow vd.’nin (2005) ortaya koyduğu ülke itibarı endeksine göre ülke itibarı kavramı, yukarıda da işaret edildiği gibi altı boyuttan oluşmaktadır. Türkiye özelinde yürütülen mevcut çalışmada da kavramın altı boyutu olduğu ortaya çıkmış; ancak bu boyutların bazılarının Passow ve arkadaşlarının çalışmasından farklı olduğu tespit edilmiştir. Şekil 3’te görüldüğü gibi ülke itibarını etkileyen faktörler: kültürel faktörler, siyasal faktörler, ekonomik faktörler, sürdürülebilirlik faktörü, duygusal faktörler ve coğrafi faktörler şeklinde sıralanabilir.



The screenshot shows the Code Manager interface with a list of codes grouped under 'Ülke itibarını etkileyen faktörler'. The table below represents the data shown in the interface:

Name	Grounded	Groups
○ Kültürel faktör	15	[Ülke itibarını etkileyen faktörler]
○ Siyasal faktör	12	[Ülke itibarını etkileyen faktörler]
○ Ekonomik faktör	9	[Ülke itibarını etkileyen faktörler]
○ Sürdürülebilirlik faktörü	6	[Ülke itibarını etkileyen faktörler]
○ Duygusal faktör	3	[Ülke itibarını etkileyen faktörler] [Ülke itibarının tanımı]
○ Coğrafi faktör	3	[Ülke itibarını etkileyen faktörler]

Şekil 3. Ülke itibarını etkileyen faktörler

Tablo 3'te ise faktörleri oluşturan kodlar sunulmaktadır. Sonuçlara göre toplam 23 kod, altı kategori altında toplanmıştır. Ülke itibarını oluşturan faktörler arasında en çok kodlanan boyut kültürel faktörlerdir. Bu faktör, bir ülkenin tarihsel arka planını, kültürel çekiciliğini, spor faaliyetlerini, bilime katkısını, din unsurunu ve yaşam tarzını kapsamaktadır. Bu kapsamsa bir katılımcı görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: "Bilimsel, teknolojik siyasi ve ekonomik gibi alanların yanında sanat ve sporda sağlanan başarılar, tarih boyunca ülkede yaşananlar ve çağrıştırdıkları olumlu görüşler itibarı olumlu yönde etkileyen unsurlardır. Alman felsefesi ve arabası, ABD uçağı, İtalyan resmi, Rus balesi, Brezilya futbolu, Fransız mutfağı gibi..."

Siyasal faktörler, mevcut araştırmada ön plana çıkan, ancak Passow'un çalışmasında birebir karşılığı bulunmayan bir boyuttur. Bu faktör, bir ülkenin hukuk sisteminin, ideolojik yapısının, askeri gücünün, lider unsurunun ve demokrasi ile insan hakları kalitesinin bileşiminden oluşmaktadır. Bu faktörlerin Türkiye'de öne çıkmış olmasının nedeni, siyasi rejim ve hukuk sistemine dair ülkede yaşanan tartışma ve kaygılarla bağlantılıdır. Buna örnek olarak bir katılımcı şu sözleri dile getirmiştir: "Askeri alanda itibar konusunda ülkenin tarihindeki askeri başarılar / başarısızlıklar etkilidir. Demokrasi, eşitlik gibi alanlarda itibarı için basın özgürlüğü, politikacılara ve siyasi sisteme güven gibi endeksler önemlidir." Bir başka katılımcı ise insan hakları konusunun ülke itibarı üzerindeki rolünü

şu şekilde belirtmiştir: “Ülkenin gelişmişlik düzeyini ve itibarını en çok etkileyen faktörlerden bir tanesi de insan hakları konusudur. Özellikle BM’nin bu konudaki etkisi ülkenin itibarını etkiler. İnsan hakları ihlallerinin kamuoyuna sunulması ülkenin itibarını zedeler.”

Bir diğer faktör olan ekonomik faktör, bir ülkenin finansal gücü, teknolojik alt yapısı ve ekonomik görünümünden oluşmaktadır. Ayrıca, bir ülkeden çıkan markalar da ekonomik gücün en önemli bileşenlerinden biridir. Bu bağlamda örneğin “Microsoft ve McDonald’s ABD’nin en göz önündeki diplomatlarıken, Nokia da Finlandiya’nın dünyadaki en başarılı temsilcisidir” (Teslik, 2007). Ekonomik faktör kapsamında bir katılımcı Çin örneğini vererek “Çin’in ekonomik yükselişi bu ülkenin itibarını da arttırıyor” şeklinde yorum yapmıştır.

Sürdürülebilirlik faktörü, küresel planda bir ülkenin algılanışını şekillendiren sorumluluk projeleri, kalkınma yardımları ve çevre hassasiyetinden oluşmaktadır. Bu kapsamda, devletlerin giriştiği insancıl diplomasi faaliyetleri, sağlık diplomasisi yoluyla yapılan yardımlar akla gelmektedir (Aronczyk, 2013, s.16). Bir katılımcı sürdürülebilirlik faktörüyle ilgili olarak şunları belirtmiştir: “İnsanlık için yatırım yapması ve insana yardım etmesi önemlidir. Örnek Afrika’ya yardım gibi.” Bir başka katılımcı ülke itibarını belirleyen faktörler arasında “sosyal projeler içinde oluşu, uluslararası etkinlikler ve projelerdeki konumu”nu belirtmiştir. Benzer şekilde bir başka katılımcı görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir: “Ülkenin üstlendiği sosyal sorumluluk projeleri ülke itibarını etkiler. Örneğin küresel ısınma konusunda ne yapıyor?”

Ülke itibarını oluşturan bir diğer faktör duygusal faktörlerdir. Bu faktör, söz konusu ülkeye karşı hissedilen güven ve saygınlık duygularının ifade etmektedir. Bir katılımcının ülke itibarı kavramı ile pasaport saygınlığına vurgu yaptığı görülmüştür: “Ülke itibarı, bir ülke vatandaşının pasaportunun saygınlığı anlamına gelir. Bu ise vatandaşın yurtdışına çıktığı zaman karşılaştığı ön yargılar ile başlar. Sadece saygın ülkeye ait olduğu için saygı duyulan insan / pasaport somutlaması ile karşı karşıya kalırız.”

Son olarak coğrafi faktör, bir ülkenin yeryüzündeki konumu, jeopolitik değeri ve nüfus unsurundan oluşmaktadır. Coğrafi faktörün ülke itibarı üzerindeki etkisi bir katılımcı tarafından şu şekilde belirtilmiştir: “Ülkenin coğrafi konumu itibarını etkiler, mesela Avrupa’da olması olumlu izlenim

yaratır.” Yürütülen araştırmanın ortaya çıkardığı bulgulardan biri, Türkiye’de ülkenin jeopolitik önemine dair algının yüksek olduğudur. Dolayısıyla Türkiye kamuoyu nezdinde jeopolitik önem, ülke itibarını destekleyen kritik bir unsurdur.

**Tablo 3: Ülke itibarını oluşturan faktörlerin kodlanması**

Kategoriler	Kodlar
<ul style="list-style-type: none"> <li>Kültürel faktörler</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Tarihsel arka plan</li> <li>Kültürel çekicilik</li> <li>Spor faaliyetleri</li> <li>Bilime katkı</li> <li>Din unsuru</li> <li>Yaşam tarzı</li> </ul>
Siyasal faktörler	<ul style="list-style-type: none"> <li>Hukuk sistemi</li> <li>İdeolojik unsurlar</li> <li>Lider etkisi</li> <li>Askeri güç</li> <li>Demokrasi ve insan hakları durumu</li> </ul>
Ekonomik faktörler	<ul style="list-style-type: none"> <li>Finansal güç</li> <li>Teknolojik alt yapı</li> <li>Marka bilinirliği</li> <li>Sosyo-ekonomik gelişmişlik</li> </ul>
Sürdürülebilirlik faktörü	<ul style="list-style-type: none"> <li>Sosyal sorumluluk projeleri</li> <li>Çevre duyarlılığı</li> <li>Kalkınma ve insanî yardımlar</li> </ul>
Duygusal Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> <li>Ülke saygınlığı</li> <li>Güven</li> </ul>
Coğrafi faktörler	<ul style="list-style-type: none"> <li>Nüfus</li> <li>Coğrafi konum</li> <li>Jeopolitik değer</li> </ul>

Yürütülen araştırmanın ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri, Harris-Fombrun ülke itibar endeksinin yol gösterici olmakla beraber Türkiye’deki ülke itibarı algısını ölçmek için birebir uygulanamayacağını ortaya koymuş olmasıdır. Fombrun’a göre itibar, itibarı ölçülecek olan oyuncunun tüm bileşenleriyle elde ettiği toplam değere karşılık gelmektedir (Fombrun, 1995, s.37). Ancak bu bileşenlerin tanımlanması aşamasında farklılıklar doğabilmekte, özellikle de itibar algısı ölçülen kitlenin özelliklerine göre çeşitlenmektedir. Yüksek bir itibar, söz konusu ülkenin

her faaliyetinin, verdiği her mesajın, ürettiği her somut ya da soyut her ürünün etkisi altında şekillenmektedir; ancak bu unsurların değerlendirilmesi, değerlendirenin subjektif algısına tâbidir. İtibarın oluşturulması ve güçlendirilmesi karmaşık bir süreç olduğu kadar, taklit edilmesi ve kopyalanması da zor bir olgudur (Gümüş ve Öksüz, 2009, s.11). Bu bakımdan, Türkiye’de yürütülen bir ülke itibarı araştırmasında, ülke itibarı kavramını oluşturan unsurların özellikle Anglosakson ülkeleri esas alarak şekillendirilmiş Harris-Fombrun modelinden ayrışması doğaldır. Türkiye’nin sosyo-ekonomik şartları, tarihsel arka planı, kültürel yapısı, coğrafi konumu ve iklim özellikleri gibi unsurlar, Türkiye kamuoyundaki ülke algısının başka ülkelere göre daha farklı şekillenmesinde rol oynamaktadır.

## Sonuç

İtibar kavramı pek çok disiplin tarafından ele alınan çok boyutlu bir olgudur. Bu çalışmada itibar kavramının yönetsel alt yapısının, uluslararası ilişkiler disiplinindeki ülkelerin algılanması, itibarlarının ölçülmesi, bu itibarın da bir dış politika aracı olarak kullanılmasına dair tartışmalara da zemin hazırladığı görülmüştür. Bu bağlamda itibar yalnızca kurumlar tarafından değil, ülkeler ve hükümetler tarafından da yönetilmesi gereken önemli bir kavramdır. Günümüzün küreselleşmiş ve birbirine entegre olmuş ekonomiler ortamında, hiçbir yönetimin kendisinin ve ülkesinin nasıl algılandığına dair bir fikri olmaması ya da bunu umursamaması söz konusu olamaz.

Bir ülkenin yumuşak gücü, kültürel çekiciliği ve kamu diplomasisi kavramlarıyla iç içe geçmiş olan itibar kavramı, devletlerin dış politika amaçlarının gerçekleştirilmesindeki rolü dolayısıyla önem taşımaktadır. Ancak bu noktada altını çizmek gerekir ki, her ne kadar bir ülkenin itibarının yönetilmesi için kamu diplomasisi faaliyetleri kritik önem taşısa da, itibarı sadece etkin bir kamu diplomasisi performansı ile pekiştirmek mümkün değildir, hatta bu konuda denklem tam tersinden işlemektedir. Başka bir deyişle, bir ülkenin itibarı her şeyden önce o ülkenin gerçekliğiyle ilişkilidir. Her ne kadar bazen algılar gerçekliklerden önemli gibi görünse de, gerçeklikle bağdaşmayan bir algının uzun vadede sürdürülebi-

lir olmadığı, gerçekler ve algılar arasındaki makasın çok açılması durumunda da algıların hızla değişmeye başlayacağını kabul etmek gerekmektedir. Bu bakımdan ülke itibarını arttırma amacıyla tasarlanan kamu diplomasisinin basit bir propaganda faaliyetinden ibaret kalırsa başarıya ulaşması, günümüz iletişim ve bilişim çağında mümkün görünmemektedir.

Elbette bu tür faaliyetlerin temel zorluklarından ve kısıtlarından malul olan kamu diplomasisi faaliyetlerinin ülkelerin itibarına olan katkısını, yani başarısını tespit etmek ve ölçmek zordur. Kamu diplomasisi faaliyetine giren devletler, genellikle bu politikanın başarısını anlamak için somut verilere dayanmaya çaba göstermektedirler. Bu bakımdan, gelecek araştırmalarda uygun ölçüm araçlarının geliştirilerek bir ülkenin kültürünün, sunduğu eğitim olanaklarının, basın-yayın faaliyetlerinin o ülke için ne ölçüde etkin bir diplomatik araca dönüşebileceğini tespit edilmesi faydalı olacaktır.

Ülkeden ülkeye değişen kültürel, siyasi ve tarihi arka plan dolayısıyla küresel anlamda tek bir ülke itibarı ölçeğinin oluşturulması mümkün görünmediği bu çalışmayla ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, her bir ülke için o ülkenin özelliklerini dikkate alarak bir ölçek oluşturulması daha anlamlı sonuçlar vereceği açıktır. Ülke itibarı kavramı her şeyden önce algılarla ilgili olduğundan, her bir toplumun algısını etkileyen sübjektif unsurları dikkate almak gerekmektedir. Farklı coğrafyalar, hatta farklı alt-kültür grupları için farklı bir itibar ölçüm aracı geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, bu makalede kalitatif bir çalışmaya konu olan Türkiye örneğinde doğrulanmıştır.

Bu çalışmanın en önemli kısıtı, sınırlı sayıda bir örneklem ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Gelecek araştırmalarda örneklem sayısı arttırılarak Türkiye'deki ülke itibarı algısı daha kapsamlı olarak incelenebilir. Ayrıca bulguların doğrulanması için ampirik olarak test edilmesi de ülke itibarı araştırmalarını zenginleştirici bir katkı sunacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**From The Corporate Reputation to The Country  
Reputation: A Qualitative Study With Different  
Approaches From Different Disciplines**

\*

Belgin Bahar – Tolga Bilener  
*Galatasaray University*

The concept of reputation cannot be confined to the corporate world anymore, due to the changing nature of the international system, and the increasingly integrating world economies. Countries should worry about their reputation among other nations if they want to continue doing business in today's highly competitive commercial environment. Besides, a country's reputation does not only have an impact on how it is doing in business, but it also plays a role in determining the given's country's diplomatic clout in the international scene. The business administration discipline has a quite developed set of tools to measure a company's or institution's reputation. The question is, is it possible to adapt these tools in order to measure countries' reputation, given that governments and countries often act in the international system as corporations act in business life.

In order to attract investments, tourists, and boost international trade, countries need to work on their reputation and find ways to make it better. This is not only important for government-to-government relations but also for the government-to-foreign-public-opinion relations, i.e. public diplomacy. The latter means that a government establishes contact by using as different tools as cultural diplomacy or humanitarian diplomacy, in order to control its image and correct its reputation. In other words, the country reputation concept and its management are intertwined with the public diplomacy concept, which is even more important nowadays, given the interconnected world. A country should care about its image and reputation, and the perception others have about itself, in order to become more competitive into the international market, or more efficient in the international political scene.

Having said that, it is important to emphasize that, as it is related to perceptions, which is a highly subjective territory, it is quite hard to describe and measure a country's reputation. Moreover, the understanding of the concept and of its components differs from one country to another because of cultural and historical differences.

In this study, an exploratory qualitative research was conducted in order to examine the perception of the country reputation concept in Turkey. The sample of the present study consists of 10 students of the Master's Program of International Relations at Galatasaray University. For data collection, focus group interview method has been used. The focus group meeting was held on 18 April 2019 for 75 minutes. All participants actively took part in the discussion during the debate.

Content analysis method was used for data analysis. Content analysis requires a deeper examination of the data obtained and a discovery of concepts and themes that explain this data. In this context, thematic content analysis method was used in content analysis. The data collected in this study were analyzed with qualitative analysis program ATLAS.ti.

In content analysis, codings were made to begin with. At this stage, the collected data has been coded into meaningful sections. In this study, researchers agreed on the resulting codes. Following the coding of the collected data, similar or related codes were put into larger categories.

When the codes have been classified under larger code groups according to their common characteristics, four categories of definition for the country reputation emerged. These include: prestige, international attraction, international influence and stability. In the light of these findings, the reputation of the country can be defined as the following: "prestige, attractiveness, diplomatic and economic strength of a country compared to other countries and its stability both in terms of foreign policy and national structures".

In the present study, it was found that the concept of country reputation has six dimensions. These factors are: cultural factors, political factors, economic factors, sustainability factor, emotional factors and geographical factors. One of the most important findings of the research is that, although Harris-Fombrun is guiding the reputation of the country index, it is not applicable per se to measure the perception of the country reputation concept in Turkey. In this study, conducted in Turkey, the elements that

make up the concept of the country's reputation are different from those of the Harris-Fombrun model. Turkey's socio-economic conditions, historical background, cultural structure, geographic location and climate factors clearly influence the perception of the country reputation concept in Turkey compared to other countries.

In brief, reputation is an important concept that should be measured and studied not only by academic institutions, but also by countries and governments. In today's environment of globalized and integrated economies, the concept of reputation has become even more important and no country has the luxury of turning a blind eye to what its reputation is like.

### Kaynakça / References

- Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. New York: Palgrave Macmillan.
- Aronczyk, M. (2013). *Branding the nation: The global business of national identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Aslan, N., ve Arslan Cansever, B. (2010). Eğitimde yaratıcılığın kullanımına ilişkin öğretmen tutumları. *TÜBAV Bilim Dergisi* 2(3), 333-340.
- Berridge, G. (2015). *Diplomacy: Theory and practice*. New York: Palgrave MacMillan.
- Bilener, T. (2016). İnsancıl diplomasi: Kavramlar ve tartışmalar ışığında Kanada örneği. *Kamu Diplomasisinde Yeni Yaklaşımlar*. (ed. Sancar, G. A.), İstanbul: Beta, 51-83.
- Carr, E. H. (1939). *The twenty years' crisis*. London: MacMillan.
- Dinnie, K. (2008). *Nation branding: Concepts, issues, practice*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Fombrun, C. J. (1995). *Reputation: Realizing value from the corporate image*. Boston: Harvard Business Scholl Press.
- Fombrun, C. J., ve Van Riel, C. B. (1997). The reputational landscape. *Corporate reputation review*, 1(2), 5-13.
- Gümüş, M. Ve Öksüz, B. (2009). *Turizm işletmelerinde kurumsal itibar yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ham, P. V. (2001). The rise of the brand state. *Foreign Affairs*. 80(5), 2-6.
- Jeangène Vilmer, J.-B. (2018). *Les manipulations de l'information*. Paris: IRSEM.
- Jervis, R. (2018). *Chaos in the liberal order*. New York: Columbia University Press.



- Kaygan, B. (2018). *L'influence des leaders d'opinion sur l'engagement des internautes dans les communautés virtuelles*, (Doctoral dissertation, Bordeaux).
- Leonard, M, Stead C, Smewing C. (Tarih) *Public diplomacy*. Londra:Central Books.
- Mahon, J. F., Heugens, P. P., ve Lamertz, K. (2004). Social networks and non-market strategy. *Journal of Public Affairs: An International Journal*, 4(2), 170-189.
- Nye, J. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. New York: Basic Books.
- Nye, J. (2004). Soft power and American foreign policy. *Political Science Quarterly*, 199(2), 255-270.
- Passow, T., Fehlmann, R. ve Grahlow, H. (2005). Country reputation: From measurement to management, the case of Lichtenstein. *Corporate Reputation Review*, 7(4), 309-326.
- Point S. ve Fourboul V. C. (2006). Le codage à visé théorique. *Recherche et Applications en Marketing*, 21(4), 61-78.
- Rindova, V., Williamson, I., Petkova, A., ve Sever, J. (2005). Being good or being known: An empirical examination of the dimensions, antecedents, and consequences of organizational reputation. *Academy of Management Journal*, 48, 1033-1050.
- Rindova, V. P., Williamson, I. O., ve Petkova, A. P. (2010). Reputation as an intangible asset: Reflections on theory and methods in two empirical studies of business school reputations. *Journal of Management*, 36(3), 610-619.
- Sancar, G. A. (2012). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2014) *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Szwajca, D. (2017). The importance of reputation of a country in the process of building its competitive advantage of the global market. *Scientific Journal WSPIF*, 1, 99-114.
- Şimşek, H., ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tench, R. ve Yeomans, L. (2006). *Exploring public relations*. New York: Pearson.
- Teslik, L. H. Nation Branding Explained, *Council on Foreign Relations*, 9 Kasım 2007.

- Van H., P. (2001). The rise of the brand state. *Foreign Affairs*, 80(5), 2-6.
- Van Riel, C. ve Fomburn, C. (1997). The reputational landscape. *Corporate Reputation Review*, 1(1-2), 5-13.
- Van Riel, C. ve Fomburn, C. (2007). *Essentials of corporate communication, implementing practices for effective reputation management*. Londra: Routledge.
- Yang, S. U., Shin, H., Lee, J. H., ve Wrigley, B. (2008). Country reputation in multidimensions: Predictors, effects, and communication channels. *Journal of Public Relations Research*, 20(4), 421-440.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Bahar, B. ve Bilener, T. (2019). Kurumsal itibardan ülke itibarına: Farklı disiplinlerden farklı yaklaşımlarla nitel bir inceleme. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1348-1375. DOI: 10.26466/opus.571234

## Şirketler Ligine Katılan İş Görenlerin Örgütsel Streslerinin Belirlenmesi

DOI: 10.26466/opus.581146

\*

Arda Öztürk \* - Osman Tolga Togo\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Denizli/Türkiye

E-Posta: [ardaozturk82@hotmail.com](mailto:ardaozturk82@hotmail.com)

ORCID: [0000-0003-3360-3046](https://orcid.org/0000-0003-3360-3046)

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Şurfa/ Türkiye

E-Posta: [tolgatogo@gmail.com](mailto:tolgatogo@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-0471-4436](https://orcid.org/0000-0002-0471-4436)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı, şirketler ligi basketbol spor organizasyonuna katılan bireylerin Örgütsel Stres düzeylerinin belirlenmesidir. Çalışmanın araştırma grubunu; İstanbul İng bank ve Denizbank bünyesinde yer alan ve şirketler ligi basketbol spor organizasyonuna katılan toplam 110 kişi ( 39 Kadın, 71 Erkek) oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Theorell ve arkadaşları tarafından 1988 yılında geliştirilen, Yıldırım ve arkadaşları tarafından 2011 yılında Türkçeye çevrilen 14 soru ve üç alt boyuttan oluşan anketi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normalliği test edilip, verilerin normal dağılım göstermediği görülmüş, bunun sonucunda araştırma analizi için İkili karşılaştırmalarda Mann Whitney U Test, çoklu karşılaştırmalarda Kruskal Wallis Test uygulanmıştır. Verilerin analizinde, İstatistiksel sonuçlar  $p < 0,05$  önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonucunda, Örgütsel Stres ölçeği; cinsiyet değişkeni ve eğitim durumu değişkenine göre Karar Verme alt boyutunda, cinsiyet değişkeninde erkeklerin, eğitim durumu değişkeninde ise Yüksek Lisans mezunlarının lehinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Medeni durum değişkenine göre yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda, bekar bireylere göre evli bireylerin lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $P < 0,05$ ). Medeni durum değişkenine göre anlamlı farkın evli bireylerin bu yükü birlikte üstesinde gelme çabası içinde olduğunu ve özellikle de "iş yükü" alt boyutunda bu farklılığın ön plana çıktığını göstermektedir. Yaş değişkenine göre yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $P < 0,05$ ).*

**Anahtar Kelimeler:** Basketbol, Örgütsel Stres, Şirketler Ligi.

## Determination of Organizational Stresses For Employees Participated in Corporate League

\*

### Abstract

*The aim of this study is to determine the Organizational Stress levels of the individuals participating in the basketball sport organization of the league of companies. The research group of the study; A total of 110 people (39 females, 71 males) participated in the basketball sport organization of the Istanbul İNG Bank and Denizbank. As a data collection tool; The questionnaire, which was developed by Theorell et al. In 1988 and which was translated into Turkish by Yıldırım et al. In 2011, consisted of 14 questions and three sub-dimensions. The results of the data were tested and the data were not normal. As a result, Mann Whitney U Test was used for the paired comparisons and Kruskal Wallis test was used for multiple comparisons. In the analysis of the data, statistical results were found significant at  $p < 0.05$  significance level. At the end of the research, Organizational Stress Scale; In the Decision Making sub-dimension according to the gender variable and educational status variable, it was seen that there was a significant difference in the gender variable in the variables of gender and in the educational variable variable in favor of the MA graduates. According to the Mann-Whitney-U test according to the marital status variable, a statistically significant difference was found in favor of married individuals according to single individuals ( $P < 0.05$ ). The significant difference between marital status variable shows that married individuals are in an effort to overcome this burden together and this difference comes to the fore especially in the work load sub-dimension. Kruskal Wallis test performed according to age variables revealed a statistically significant difference ( $P < 0.05$ ).*

**Keywords:** Basketball, Organizational Stress, Business League.

## Giriş

Günümüz toplumunda insanların büyük bir kısmı stres altında yaşamaktadırlar. Çalışma hayatı da bu durumun en büyük sebeplerindendir. Bankalar, kaçınılmaz bir durum olan stresin negatif etkilerini durdurabilmek ve yok edebilmek için stresi önlemek için çeşitli yöntemler geliştirmek durumundadırlar. Bunun için de örgütsel stresin sebeplerinin bulunması ve tespit edilmesi gerekmektedir. Lazarus, stresi organizmanın gereksinimlerinin, organizmanın kaynaklarını aştığında ortaya çıkan durum olarak tanımlamıştır (Ekmekçi,2008). Stres, hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü insana çevresindeki uyaranlar karşısında daha iyi davranma olanağı verir (Eren, 2000).

“Örgütsel stres, kişinin çevre ile ilişkisinin sonucunda kişiye fazla zihinsel veya fiziksel istekler yükleyen dış çevreye karşı vermiş olduğu bir tepkidir” (Akgündüz, 2006). İş ortamında iş görenin kendisinden beklenenleri yerine getirme sürecinde hissetmiş olduğu fiziksel ve zihinsel baskılar sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Yılmaz (2007)’ye göre ise çalışanlar üzerinde örgütsel stresin negatif etkiler oluşturarak iş yerindeki performanslarını azalttığı ve iş ortamında kendilerinin ve iş arkadaşlarının güvenliğini negatif olarak etkilediğini belirtmektedir.

Stresin insanlar üzerinde normal işlevleri olumsuz yönde etkileyerek sıkıntı ve endişe yaratabildiği ve çeşitli sağlık sorunlarına neden olabildiği bilinmektedir (Eskin, 2013). Diğer yandan stres her zaman olumsuz, zarar verici olmak durumunda değildir. Stres eğer başarı ve sonrasında mutluluğa sebebiyet veriyorsa olumlu, zarara yol açıyor ve mutsuzluğa sebebiyet veriyorsa olumsuz stres olarak nitelendirilmektedir (Aydın, 2004).Stres, yüksek benlik saygısı, yüksek doyum düzeyi ile ilişkilidir (Arıkan,2019).

Bireysel ve örgütsel verimliliği artırmak ve yukarıda da anlatılan negatif durumlardan kurtulabilmek için, iş yaşamındaki stres seviyesinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden stresli çalışma hayatı, çalışanların daha sinirli olmaları ve başkaları ile sorun yaşamaları gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. (Soysal, 2009).

Bankada çalışan bireyler, çalışma ortamında iş yetiştirme durumlarına göre, kendilerini baskı altında çalışmaya zorlamaktadırlar. Bu baskı sebebiyle de fiziksel, psikolojik geçişler yaşamaktadırlar. Bu durumda katılım

gösterdikleri spor organizasyonunda iş yerindeki stres ortamından uzaklaşarak hem fiziksel hem de zihinsel olarak rahatlama gösterebilecekleri düşünülmektedir. Bu çalışmada İng Bank ve Denizbank bankalarının farklı birimlerinde çalışan spor organizasyonuna katılan bireylerin algılanan örgütsel stres düzeylerinin belirlenmesi ve bazı faktörler ile ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

## **Yöntem**

### **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmada, İng Bank ve Denizbank bankalarının farklı birimlerinde çalışan spor organizasyonuna katılan bireylerin algılanan örgütsel stres düzeylerinin belirlenmesi ve bazı faktörler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Araştırmanın evrenini; İng bank ve Denizbank İstanbul genel müdürlüğünde farklı birimlerde çalışan tüm bireyler oluşturmaktadır, örneğini ise, İng bank ve Denizbank İstanbul genel müdürlüğünde farklı birimlerde çalışan ve spor organizasyonlarına katılmış 110 kişi oluşturmaktadır.

### **Veri Toplama Aracı**

Bu çalışma ile Theorell ve arkadaşları tarafından 1988 yılında geliştirilen, Yıldırım ve arkadaşları tarafından 2011 yılında Türkçeye çevrilen 14 soru ve üç alt boyuttan oluşan anketi kullanılmıştır. Anket Türkçeye çevrilip, uzman görüşleri ile birlikte yeniden düzenlenerek hazırlanmıştır. Analize alınan maddelerin 14'ünün öz değeri 1'den büyük 4 faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör 14., 15., 17., 13., 16. ve 12. maddelerden, ikinci faktör 2., 1. ve 3. maddelerden, üçüncü faktör 7., 8. ve 6. maddelerden, dördüncü faktörün ise 10. ve 11. maddelerden oluştuğu görülmektedir. Faktörlerin Cronbach's Alpha iç tutarlılık değerleri incelendiğinde birinci faktör için (Sosyal destek alt boyutu  $\alpha=0.80$ ), İkinci faktör için (İş Yükü alt boyutu

$\alpha=0.60$ ), üçüncü faktör için (Beceri Kullanımı alt boyutu  $\alpha=0.71$ ), dördüncü faktör için (Karar Verme alt boyutu  $\alpha=0.78$ ) olarak belirlenmiştir. Toplam ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık değerleri ise ( $\alpha=0.79$ ) olarak bulunmuştur.

### Verilerin İstatistiksel Analizi

Elde edilen verilerin analizi SPSS 21.0 paket programında yapılmıştır. Örgütsel Stres ölçeğinden elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları çıkarılmıştır. Örgütsel Stres ölçeğinden elde edilen verilerin normalliği ve homojen dağılıp dağılmadığı belirlendikten sonra verilerin normal dağılım göstermediği görülmüş, bunun sonucunda araştırma analizi için İkili karşılaştırmalarda Mann Whitney U Test, çoklu karşılaştırmalarda Kruskal Wallis Test uygulanmıştır. Verilerin analizi %95 güven aralığında,  $p<0.05$  anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

### Bulgular

*Tablo 1. Örgütsel Stres Ölçeği puanlarının medeni durum değişkenine göre Mann Whitney U testi sonuçları*

Alt Boyutlar	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
İş Yüğü	Bekar	57	43,82	2498,00	845,00	,000
	Evli	53	68,06	3607,00		
Beceri Kullanımı	Bekar	57	55,20	3146,50	1493,50	,917
	Evli	53	55,82	2958,50		
Karar Verme	Bekar	57	54,20	3089,50	1436,50	,645
	Evli	53	56,90	3015,50		
Sosyal Destek	Bekar	57	54,93	3131,00	1478,00	,844
	Evli	53	56,11	2974,00		
Toplam	Bekar	57	48,88	2786,00	1133,00	,023*
	Evli	53	62,62	3319,00		

Tablo 1'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların Örgütsel Stres Ölçeğinden almış oldukları puanların, medeni durum değişkenine göre yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda, bekar bireylere göre evli bireylerin lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $P<0.05$ ).

Ayrıca Örgütsel Stres Ölçeği İş Yükü alt boyutunda yine evli bireyler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

**Tablo 2. Örgütsel Stres Ölçeği puanlarının cinsiyet ve eğitim durumu değişkenine göre Mann Whitney U testi sonuçları**

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
İş Yükü	Kadın	39	58,09	2265,50	1283,50	,516
	Erkek	71	54,08	3839,50		
Beceri Kullanımı	Kadın	39	53,14	2072,50	1292,50	,556
	Erkek	71	56,80	4032,50		
Karar Verme	Kadın	39	47,35	1846,50	1066,50	,039*
	Erkek	71	59,98	4258,50		
Sosyal Destek	Kadın	39	54,76	2135,50	1355,50	,854
	Erkek	71	55,91	3969,50		
Toplam	Kadın	39	50,00	1950,00	1170,00	,179
	Erkek	71	58,82	4155,00		
	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
İş Yükü	Lisans	76	56,82	4318,50	1191,50	,503
	Y.Lisans	34	52,54	1786,50		
Beceri Kullanımı	Lisans	76	56,44	4289,50	1220,50	,636
	Y.Lisans	34	53,40	1815,50		
Karar Verme	Lisans	76	50,17	3813,00	887,00	,006*
	Y.Lisans	34	67,41	2292,50		
Sosyal Destek	Lisans	76	55,91	4249,50	1260,50	,836
	Y.Lisans	34	54,57	1855,50		
Toplam	Lisans	76	53,85	4092,50	1166,50	,415
	Y.Lisans	34	59,19	2012,50		

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların Örgütsel Stres Ölçeğinden almış oldukları puanların, cinsiyet ve eğitim durumu değişkenine göre yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda, anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür ( $P>0.05$ ). Ancak Örgütsel Stres ölçeği hem cinsiyet değişkeni hem de eğitim durumu değişkenine göre Karar Verme alt boyutunda, cinsiyet değişkeninde erkeklerin, eğitim durumu değişkeninde ise Yüksek Lisans mezunlarının lehinde anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür.



**Tablo 3. Örgütsel Stres Ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre Kruskal Wallis testi sonuçları**

Alt Boyutlar	Yaş	N	Sıra Ortalaması	Sd	X <sup>2</sup>	P	Anımlı Fark
İş Yüğü	25-	21	27,33	3	33,82	,000*	4-3
	26-30	39	54,59				
	31-35	28	56,88				
	36+	22	82,25				
Beceri Kullanımı	25-	21	54,14	3	0,14	,986	Yok
	26-30	39	56,82				
	31-35	28	55,61				
	36+	22	54,32				
Karar Verme	25-	21	33,33	3	13,84	,003*	4-1
	26-30	39	59,14				
	31-35	28	60,77				
	36+	22	63,50				
Sosyal Destek	25-	21	58,76	3	0,56	,905	Yok
	26-30	39	54,92				
	31-35	28	56,66				
	36+	22	51,93				
Toplam	25-	21	57,05	3	9,72	,021*	4-1
	26-30	39	57,08				
	31-35	28	59,34				
	36+	22	65,43				

Tablo 3'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların Örgütsel Stres ölçeğinden almış oldukları puanların, yaş değişkenine göre yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $P<0.05$ ). Ayrıca Örgütsel Stres ölçeği iş yükü ve karar verme alt boyutunda da istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların Örgütsel Stres ölçeğinden almış oldukları puanların, gelir durumu ve çalışma yılı değişkenine göre yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $P>0.05$ ). Ancak Örgütsel Stres ölçeği alt boyutlarından iş yükü ve karar verme alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ( $P<0.05$ ).

**Tablo 4. Örgütsel Stres Ölçeği puanlarının gelir durumu ve çalışma yılı değişkenine göre Kruskal Wallis testi sonuçları**

Alt Boyutlar	Gelir Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sd	X <sup>2</sup>	P	Anlamlı Fark
İş Yüğü	0-1999	11	38,95	3	7,55	,056	Yok
	2000-2999	10	59,85				
	3000-3999	15	42,47				
	4000+	74	60,01				
Beceri Kullanımı	0-1999	11	71,14	3	6,45	,091	Yok
	2000-2999	10	48,80				
	3000-3999	15	67,23				
	4000+	74	51,70				
Karar Verme	0-1999	11	36,95	3	5,94	,114	Yok
	2000-2999	10	50,30				
	3000-3999	15	51,70				
	4000+	74	59,73				
Sosyal Destek	0-1999	11	80,05	3	10,67	,014*	4-1
	2000-2999	10	56,60				
	3000-3999	15	65,27				
	4000+	74	49,72				
Toplam	0-1999	11	66,23	3	1,47	,688	Yok
	2000-2999	10	52,10				
	3000-3999	15	55,90				
	4000+	74	54,28				
	Çalışma Yılı	N	Sıra Ortalaması	Sd	X <sup>2</sup>	P	Anlamlı Fark
İş Yüğü	0-1	18	30,11	3	21,90	,000*	4-3 4-2 4-1
	1-3	42	52,87				
	4-6	26	59,79				
	7+	24	74,50				
Beceri Kullanımı	0-1	18	58,00	3	,483	,923	Yok
	1-3	42	56,77				
	4-6	26	52,21				
	7+	24	54,96				
Karar Verme	0-1	18	32,56	3	13,34	,004*	4-1 3-2
	1-3	42	56,02				
	4-6	26	62,98				
	7+	24	63,69				
Sosyal Destek	0-1	18	66,64	3	2,097	,395	Yok
	1-3	42	52,75				
	4-6	26	51,67				
	7+	24	56,10				
Toplam	0-1	18	44,58	3	4,39	,222	Yok
	1-3	42	55,48				
	4-6	26	54,15				
	7+	24	65,19				

## Tartışma

Bu araştırmada, büyük kurumsal yapılarda çalışan sedanter bireylerin spor organizasyonlarına katılması sonucunda bireylerde ki örgütsel stres düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Yapılan bu araştırmada Örgütsel Stres Ölçeğinin cinsiyet ve eğitim durumu değişkenine göre, anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $P>0.05$ ). Ancak Örgütsel Stres ölçeği hem cinsiyet değişkeni hem de eğitim durumu değişkenine göre “karar verme” alt boyutunda, “cinsiyet” değişkeninde erkeklerin, “eğitim durumu” değişkeninde ise “yüksek lisans” mezunlarının lehinde anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında yapılan araştırmayla paralellik gösteren çalışmalar mevcut Göksel ve ark. (2017), Kılıç ve ark. (2013)’nın yaptığı çalışmalarda da benzer sonuçlar göstermektedir. Yine yapılan araştırmada Örgütsel Stres Ölçeği medeni durum değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuş ( $P<0.05$ ), ortaya çıkan bu anlamlı farkın evli bireyler lehine olduğu görülmüştür. Ayrıca Örgütsel Stres Ölçeği, “iş yükü” alt boyutunda doğal olarak evli bireyler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu durum bize yaşam koşullarının maddi ve manevi ağırlığı sonucunda artık evli bireylerin bu yükü birlikte üstesinde gelme çabası içinde olduğunu ve özellikle de “iş yükü” alt boyutunda bu farklılığın ön plana çıktığını göstermektedir. Literatüre baktığımızda, Göksel ve ark. (2017)’nin yaptığı araştırmada medeni durum değişkenine göre anlamlı bir fark söz konusu değilken Yurtseven (2016)’nin yaptığı çalışmada ise evli bireylerin örgütsel stres puanlarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Yine Atalay ve ark. (2015)’nin yaptığı çalışmada eğitim düzeyi yükseldikçe stres düzeyi puanlarında artış olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmada Örgütsel Stres ölçeği, yaş değişkenine göre, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $P<0.05$ ). Ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın 36 yaş ve üzeri bireylerin 25 yaş ve altı bireylere oranla örgütsel stres düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum bize bireylerin yaş aldıkça hayata dair stres faktörlerinin de arttığını düşündürmektedir. Ayrıca Örgütsel Stres ölçeği “iş yükü” ve “karar verme” alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu durum insanların olgunlaştıkça iş yükü ve de karar verme boyutunda tecrübe ve deneyimin etkin bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Atalay

ve ark. (2015)'nin yaptığı çalışmada da 36 yaş ve üzeri bireylerin genç bireylere göre daha yoğun olduğu görülmüştür.

## Sonuç

Yapılan araştırmada katılanların Örgütsel Stres ölçeği, gelir durumu ve çalışma yılı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ( $P>0.05$ ). Ancak Örgütsel Stres ölçeği alt boyutlarından "iş yükü" ve "karar verme" alt boyutunda çalışma yılı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ( $P<0.05$ ). Bu durum bize göstermektedir ki bireylerin çalışma yılı arttıkça deneyim kazandığı ve bu doğal durumun sonucu olarak da iş yükü ve karar verme boyutunu etkilediği görülmektedir. Yine gelir durumu değişkenine göre 4000 tl ve üzeri gelire sahip bireylerin "sosyal destek" alt boyutunda anlamlı bir farkın olduğu bu durumun bireylerin gelir seviyesi yükseldikçe sosyal sorumluluk düzeyinin arttığını ortaya koymaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Determination of Organizational Stresses For  
Employees Participated in Corporate League**

\*

Arda Öztürk – Osman Tolga Togo  
*Pamukkale University – Harran University*

They are experiencing a greater tension than in today's society. Working life is also one of the biggest reasons for this situation. Banks are because there are various ones there, stopping and using stress to eliminate the negative effects of the inevitable stress. For this reason, the reasons for organizational stress Lazarus, stress when the organization wants to organism, the organization is defined as the situation that exceeds the middle-to-go (Ekmekçi, 2008). Stress is the indispensable union of life. Because it allows people to behave better against stimuli in the room (Eren, 2000).

Organizational stress is a reaction to the external environment that imposes more mental or physical demands on the person as a result of his / her relationship with the environment (Akgündüz, 2006). It can be said that the workplace emerges as a result of physical and mental pressures felt by the worker in the process of fulfilling what is expected of him. According to Yılmaz (2007), organizational stress on employees creates negative effects and reduces their performance in the workplace and negatively affects the safety of themselves and their colleagues in the workplace.

**Method**

In this study, it was aimed to determine the perceived organizational stress levels of individuals participating in sports organization working in different units of Ing Bank and Denizbank and to investigate their relationship with some factors.

The universe of the research; All individuals working in different units in the Bank headquarters of Ing bank and Denizbank are composed of 110 individuals who work in different units and participated in sports organizations.

## Data collection

In this study, a questionnaire which was developed by Theorell et al. In 1988 and translated into Turkish by Yıldırım et al. The questionnaire was translated into Turkish and re-arranged with expert opinions. The eigenvalues of 14 items analyzed were grouped under 4 factors greater than 1. The first factor is from items 14, 15, 17, 13, 16 and 12, the second factor is from items 2, 1 and 3, the third factor is from items 7, 8 and 6, and the fourth factor is 10 and 11.

## Data Analysis

The data were analyzed by SPSS 21.0 package program. Percentage and frequency distributions of the data obtained from the Organizational Stress scale were excluded. Kruskal Wallis Test was applied. Data analysis was evaluated at 95% confidence interval and  $p < 0.05$  significance level.

## Findings

The results of the data were tested and the data were not normal. As a result Mann Whitney U Test was used for the paired comparisons and Kruskal Wallis test was used for mul-tiple comparisons. In the analysis of the data, statistical results were found significant at  $p < 0.05$  significance level. At the end of the research, Organizational Stress Scale; In the Decision Making sub-dimension according to the gender variable and educational status variable, it was seen that there was a significant difference in the gender variable in the variables of gender and in the educational variable variable in favor of the MA graduates.( $P < 0.05$ ).

## Discussion

In this study, it was aimed to determine the organizational stress levels of sedentary individuals working in large institutional structures as a result of participation in sports organizations. In this study, no significant difference was found according to gender and educational status of Organizational Stress Scale ( $P > 0.05$ ). However, there was a significant difference in the "decision making" sub-dimension according to both the gender variable and the educational status variable, in favor of the inde gender, variable in favor of the male

and "graduate" graduates in the "educational status" variable. When the literature is examined, there are studies that show parallelism with the study Göksel. (2017), Kılıç. (2013) shows similar results. In the study, a statistically significant difference was found according to the marital status variable of Organizational Stress Scale ( $P < 0.05$ ), it was found that this significant difference was in favor of married individuals. In addition, a significant difference was found in favor of married individuals in Organizational Stress Scale, "workload" subscale. This situation shows us that as a result of the material and spiritual weight of living conditions, married individuals are now trying to overcome this burden together and this difference especially comes into prominence in the boyut workload "sub-dimension.

## Results

No statistically significant difference was found between the participants' Organizational Stress Scale, income status and working year variables ( $P > 0.05$ ). However, there was a statistically significant difference in the workload "and" decision making "sub-dimensions of the Organizational Stress Scale sub-dimensions according to the working year variable ( $P < 0.05$ ). This shows us that individuals gain experience as the working year increases and as a result of this natural situation affects the workload and decision-making dimension.

## Kaynakça / References

- Akgündüz, S. (2006). *Örgütsel stres kaynaklarının çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisi ve banka çalışanları için yapılan bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arıkan, G. (2019). Spor lisesi öğrencilerinde okula aidiyet duygusu. *Journal Smart Magazine*, 5, 40-44.
- Atalay, A. Yücel, S. A. Korkmaz, M. (2015). Gençlik hizmetleri ve spor il müdürlükleri çalışanlarının örgütsel stres düzeylerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bil Fak*, 13(1), 17-28.
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel stres yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 49-74.

- Ekmekçi, R. (2008). *Basketbol hakemlerinin stres kaynakları ile stresle başa çıkma yöntemlerinin tespiti ve önleyici yönetsel uygulamaların geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, İstanbul, s.112, 275-292.
- Eskin, M. Harlak, H. Demirkıran ve F. Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin türkçeye uyarlanması: güvenilirlik ve geçerlik analizi. *New/Yeni Symposium Journal*,51(3), 132-140.
- Göksel, G. A., Caz, Ç., Yazıcı, Ö. F. ve İkizler, H. C. (2017). Examination of the relationship between organizational stress and employee performance: A research on staff working on provincial directorate of youth and sports. *Journal of Education and Learning*, 6(1), 322-329.
- Kılıç, R., Yumuşak, S. ve Yıldız, H. (2013). Banka çalışanlarının maruz kaldıkları bireysel ve örgütsel stres kaynakları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2),71- 92.
- Soysal, A. (2009). İş yaşamında stres. *ÇEİS Dergisi*, 23(3), 17-40.
- Theorell, T. Perski, A. Åkerstedt, T. ve ark. (1988). Changes in job strain in relation to changes in physiological state. *Scand J Work Environ Health*, 14,189-196.
- Yıldırım, Y., Taşmektepligil, M. Y. Ve Üzüm, H. (2011). Kısa versiyon örgütsel stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 103-108.
- Yılmaz, Z. (2007). *İlköğretim okulu yöneticilerinin iş doyumları ile örgütsel stres kaynakları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yurtseven, C. N. (2016). *Spor işletmelerindeki yöneticilerin örgütsel stres kaynaklarının incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öztürk, A. ve Togo, O. T. (2019). Şirketler ligine katılan iş görenlerin örgütsel streslerinin belirlenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1376-1389. DOI: 10.26466/opus.581146



## Kalite Kontrol Grafiklerinde R Programlama Dilinin Kullanımı İle İlgili İçerik Analizi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.589423

\*

Kenan Orçanlı\*

\* Öğr.Gör.Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Ankara.

E-Posta: [kenanorcanli@gmail.com](mailto:kenanorcanli@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-5716-4004](https://orcid.org/0000-0001-5716-4004)

### Öz

İstatistiksel süreç kontrolünde kalite iyileştirmeye yardımcı olan çeşitli yöntemler bulunmasına rağmen, kalite kontrol grafikleri mevcut yöntemlerin en önemlisi olarak kabul edilir. Bu grafiklerin diğer yöntemlere göre üstün tarafları tasarlanmasının, kullanımının ve görsel olarak anlaşılmasının kolay olmasıdır. Kalite kontrol grafiklerinde belirlenen kalite karakteristikleri ile ilgili gözlemler, genellikle SPSS, MINITAB, STATA gibi hazır paket programlarında ya da MATLAB, C++ gibi programlama dilleri ile oluşturulan grafiklerde takip edilmektedir. Ancak son zamanlarda R programlama dilinin de kalite kontrol grafiklerinin oluşturulmasında, kontrol dışı sinyallerin tespiti ile hata teşhisinde ve benzeri alanlarda kullanımının hızla yaygınlaştığı ve yabancı literatürde oldukça fazla çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinde kullanımı ile ilgili olarak içerik analizi yöntemi kullanılarak bir araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla yapılan çalışmanın, kalite kontrolünde çalışanlar ile yerli ve yabancı literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmada; dört adet kitap ve 36 adet makale, içerik analizi yöntemi kapsamında yedi ölçüte göre oluşturulan araştırma ölçeğine uygun olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; (1) R programlama dilinin kontrol grafiklerinde kullanımı ile ilgili olarak incelenen kitaplarda ve makalelerde teorik konulara ağırlık verildiği, uygulamalı konuların azımlıkta olduğu, (2) kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde en çok R paketlerinden "qcc" paketinin kullanıldığı, ancak diğer paketlerden de ihtiyaç duyulan fonksiyonların kullanıldığı, (3) yapılan uygulamalar ile teori geliştirmede ağırlıklı olarak çok değişkenli kontrol grafiklerinin kullanıldığı ve kullanılan kontrol grafiklerinden ise en çok Hotelling T<sup>2</sup>, MCUSUM ve MEWMA kontrol grafikleri ile uygulamaların yapıldığı, (4) kontrol grafiklerinin performansının ölçülmesinde ve performanslarının karşılaştırılmasında ARL değerlerinin kullanıldığı, (5) kontrol grafikleri ile yapılan uygulamalarda ağırlıklı olarak yapay verilerin kullanıldığı, (6) simülasyon çalışmalarında Monte Carlo simülasyon yönteminin tercih edildiği ve (7) çeşitli durumlar için önerilen çok çeşitli kontrol grafiğinin literatürde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** R Programlama Dili, Kontrol Grafikleri, Kalite Kontrolü

<sup>1</sup> Bu çalışma, 12-14 Haziran 2019 tarihleri arasında Başkent Üniversitesi (Ankara)'da düzenlenen 38. Yöneyem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Ulusal Kongresinde sözlü olarak sunulan ve kongre kitabında özet metin olarak yayımlanan metnin, gelen eleştiriler ve öneriler doğrultusunda geliştirilmiş halidir.

## Content Analysis about Usage of R Programming Language in Quality Control Charts

\*

### Abstract

*Although there are various methods that help improve quality in statistical process control, quality control charts are considered to be the most important methods available. The superiority of these charts compared to other methods is that they are easy to use, to design and visually understandable. Observations related to the quality characteristics determined in the quality control charts are generally followed by the creation of package programs such as SPSS, MINITAB, STATA or programming languages such as MATLAB, C++. Recently, however, it has been determined that the use of R programs in the creation of quality control charts, the detection of uncontrolled signals in these charts, in the diagnosis of errors and similar areas is rapidly becoming widespread and a lot of studies are conducted in foreign literature. In this context, it was aimed to make a research about the use of R program in quality control charts. In this way, it is considered that this study will contribute to the quality control employees and the domestic and foreign literature. In this study, four books and thirty-six articles were examined according to content analysis method according to seven criteria. As a result of the study; (1) in the books and articles examined in relation to the use of the R program in control charts, theoretical issues are emphasized, applied issues are in the minority, (2) most of the R packages used in the design of quality control charts is qcc package (3) mainly used control graphs are multivariate control graphs in theory development and applications, and most commonly used control charts were Hotelling  $T^2$ , MCUSUM and MEWMA control charts, and (4) control charts were measured using ARL. (5) mainly used artificial data in applications with control charts, (6) Monte Carlo simulation method is preferred in simulation studies, (7) it is concluded that a wide variety of control charts suggested for various situations are included in the literature.*

**Keywords:** R Programming Language, Control Charts, Quality Control

## Giriş

Günümüzde hızlı ve sürekli olarak değişen çevre, işletmeleri de çeşitli düzeylerde ve şekillerde etkilemekte olup, onları değişime zorlamaktadır. Bu kapsamda işletmeler varlıklarını sürdürebilmek maksadıyla dış çevrelerindeki değişiklikleri önceden tahmin etmek ve yüksek rekabet ortamına rakiplerine karşı üstünlük sağlamak zorundadır. İşletmelerin rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilmeleri için çeşitli rekabet araçları bulunmaktadır. Bu rekabet araçlarından birisi de kalitedir.

Kalite kavramı, günümüzde hayatımızın her aşamasında karşı karşıya kaldığımız önemli kavramlar arasındadır. Yerli ve yabancı literatürde kalite kavramı ile ilgili olarak J.M. Juran, P.B. Crosby, W.E. Deming, A.V. Feigenbaum, G.Taguchi ve K.Ishikawa gibi kalite öncüleri ile Avrupa ve Amerikan Kalite Kontrol Organizasyonları, Japon Sanayi Standartları Komitesi ve Türk Standartları Enstitüsü gibi kaliteden sorumlu kuruluşlar tarafından (Birgören, 2015; Orçanlı, 2017) aynı amaca hizmet eden ve birbirine benzer birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlar incelendiğinde; kalite kavramının standart bir tanımının olmadığı görülmektedir. Kalite, bir mal veya hizmetle ilgili olabileceği gibi, müşteri gereksinim ve istekleri ile de ilgili olabilecek bir kavramdır. Standart bir tanımının bulunmaması nedeni ise kalitenin kullanıcı gereksinim ve beklentileri ile olan doğrudan ilgisi ve bu gereksinim ve beklentilerin devamlı olarak değişiminden kaynaklanmaktadır (Orçanlı, 2017).

İşletmelerde, belirli standartlara bağlanmış kaliteli mal ve hizmet üretimi, etkin bir kalite kontrolü ile mümkündür. Bu nedenle işletmeler organizasyonunda gerekli değişimleri yaparak kontrolü sistemleştirmek zorundadır. Kalite, iç ve dış müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin özelliklerin tümü olduğu farz ve kabul edilecek olunursa, kalite kontrolü de bu özelliklerin oluşturulmasını sağlayacak süreçler, faaliyetler ve yöntemlerin toplamı (Öztürk, 2009) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kalite ve kalite kontrolü birbirinden ayrılmaz iki kavram olarak karşımıza çıkar.

Kalite kontrolü, genel olarak üç alandan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla istatistiksel süreç kontrolü, kabul örnekleme ve deney tasarımıdır. Söz konusu kavramların hepsi önemli de olsa, istatistiksel süreç kontrolü diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkmaktadır (Birgören, 2015).

İstatistiksel süreç kontrolü, Türkçe literatürde istatistiksel proses kontrolü, istatistiksel süreç kontrolü gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. İstatistiksel süreç kontrolü, herhangi bir sürecin çıktısını veya değişkenliğini ölçmek ve analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir (Işığışık, 2012). Söz konusu yöntem, süreç yeterliliğini değerlendirmede, kronik kalite sorunlarını çözmeye, sorunların temel nedenlerini bulmada süreç iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılır (Öztürk, 2009). İstatistiksel süreç kontrolünde belirtilen amaçları gerçekleştirmek için pareto diyagramı, neden-sonuç diyagramı, tabakalama analizi, kontrol listeleri, beyin fırtınası gibi çeşitli araçların bulunmasına rağmen en yaygın kullanılan araç, kalite kontrol grafikleridir (Birgören, 2015). Kalite kontrol grafikleri, ürünün gerçek kalite spesifikasyonlarını öncesinden deneyimler sonucu toplanan ölçümlere göre belirlenen sınırlara göre karşılaştırmaya yarayan grafiklerdir (Öztürk, 2009). Kalite kontrol grafikleri, herhangi bir süreçteki sorunları gösterebilirken, aynı zamanda tespit edilen sorunlar hakkında ipuçları verebilir. Dolayısıyla kalite kontrol grafikleri, sürecin sesi olup, sürecin istikrarlı bir şekilde çalışıp çalışmadığı konusunda bilgi de verir. Literatürde süreç değişiminin kontrolünü sağlayan kalite kontrol grafiklerinin çok farklı türü olmasına rağmen, ölçülebilen değerleri kullanmaları yönünden temelde iki türü bulunmaktadır. Ölçülebilen değerleri kullanan kalite kontrol grafiklerine örnek olarak tek değişkenli  $X$ ,  $R$ ,  $EWMA$ ,  $CUSUM$  ve önerilen tek değişkenli diğer kalite kontrol grafikleri ile çok değişkenli Hotelling  $T^2$ ,  $MEWMA$ ,  $CUSUM$  ve önerilen çok değişkenli diğer kontrol grafikleri verilebilir. Bu kalite kontrol grafiklerini temel alıp literatürde birçok kalite kontrol grafiği de önerilmiştir. Ayrıca ölçülebilen kalite karakteristiklerinin yanı sıra özelliklerden, sayısal olarak ölçülemeyen ancak bulanık gözlem değerlerinden oluşan kalite karakteristiklerini izleyen çeşitli türde kontrol grafikleri de literatürde yer almaktadır.

Kalite kontrol grafikleri, bir süreçten düzenli gözlemler alınması ve bu ölçüm değerlerinin ya da bu ölçüm değerlerinden ortalama veya buna benzer bazı istatistik değerlerinin zamana göre grafiğinin çizilmesiyle oluşturulur (Birgören, 2015). Uygulamada kritik kalite karakteristikleri kullanılır ve üretimin belli aşamalarında örneklemeler alınarak ölçümler yapılır. Ölçümlerin kalite kontrol grafiklerine aktarılması sürecin kontrol altında olup olmadığı kontrol edilir. Anlatılan yöntem, kalite kontrol

grafiklerinin dizayn edilmesinde uygulanan en genel kalite kontrol grafiğinin oluşturulma şeklidir. İleri seviyede kalite kontrol grafiklerinin oluşturulmasında ise daha karmaşık yöntemler uygulanmaktadır. Dolayısıyla kalite kontrol grafiklerinin oluşturulması ve daha iyi anlaşılması için görsel olarak dizayn edilmesinde çeşitli hesaplama araçlarının kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde hem literatürde yapılan akademik çalışmalarda hem de endüstride uygulama alanlarında MİNİTAB, SPSS, STATA, SAS, Julia, Python gibi çeşitli bilgisayar programları ile programlama dilleri de kullanılmaktadır. Ancak son zamanlarda dünyada ve Türkiye'de oldukça yaygın olarak kullanılmaya başlanan R programlama dili de kalite kontrol grafiklerinin oluşturulmakta kullanılmaktadır. R programlama dili, açık kaynak kodlu ve ücretsiz bir programlama dilidir (Satman, 2018). R programlama dili, son yıllarda giderek yaygınlaşmakta olan bir dil olmakla beraber ülkemizde henüz akademik alanda dahi kullanımı kısıtlı seviyededir. Diğer yandan dünyada bu dilin kullanımı gittikçe hızlanarak artmaktadır. Dolayısıyla R programlama dilinin kullanıldığı alanlarda araştırma yapmak araştırmacılara birçok faydalar sağlamaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın amacı; kalite geliştirme ve iyileştirme çabaları kapsamında, R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinde kullanım şeklini ve seviyesini ortaya koymak ile nasıl bir gelişme gösterdiğini tespit etmek, gelecek dönemlerde R programlama dilinin kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde etkili bir şekilde nasıl oluşturulabileceği ile ilgili öngörülerde ve önerilerde bulunmak, literatürde belirtilen konu ile ilgili bir boşluğu doldurmak ve yeni başlayan araştırmacılar için bir başlangıç noktası olmasını sağlamaktır.

## **R Programlama Dili**

Günümüzde tüm dünyada veri bilminde kullanılan açık kaynak kodlu, ücretsiz ve başvuru kaynakları çok olan programlama dillerinin önemi her geçen gün giderek artmaktadır. Bu programlama dillerinden birisi de R programlama dilidir.

İstatistik hesaplama için kullanılan açık kaynak kodlu R programlama dili, özellikle istatistiksel çalışmalar için tasarlanmış bir programlama dili ve ortamıdır. Bu programlama dili, 1996 yılında Yeni Zelanda'da Aucland

Üniversitesi'nde görevli Ross Ihaka ve Robert Gentleman tarafından geliştirilmiştir. Ancak programlama dilinin temeli, 1960'lı yıllarda Bell Laboratories'de John Chambers ve arkadaşları tarafından geliştirilen S programlama diline dayanmaktadır. Daha sonra dünyanın çeşitli yerlerindeki araştırmacılar R programlama dilini geliştirmek için bir araya gelmiş ve 1997 yılında bu gruba "R Core Team" adı verilmiştir (Arslan, 2017).

R programlama dilinin birçok kullanım alanı bulunmaktadır. R programlama dili, özellikle her türlü ekonometrik ve istatistik çalışmanın yanı sıra veri madenciliği, makine öğrenmesi ile yapay sinir ağları, büyük veri analizi, ağ analizi, nesneye dayalı programlama, simülasyon uygulamaları, kalite kontrol gibi birçok alanda kullanım imkanı sunmaktadır. R programlama dili bu özellikleri ile gerek iş dünyasında gerekse akademik çevrelerde veri analitiği çalışmalarında kullanılan esnek ve güçlü bir programlama dilidir (Satman, 2018).

R programlama dili, diğer birçok özelliğin yanı sıra veri manipülasyonu, programlama ve grafiksel gösterimi bir arada sunan entegre bir yazılım programıdır (Arslan, 2017). Dolayısıyla bu özelliği ile birlikte R programlama dili kalite kontrol grafiklerinde kullanılabilir en uygun bir programlama dilidir. Bu kapsamda gelecek yıllarda R programlama dilinin kalite kontrol grafikleri ile yapılacak uygulamalarda artarak kullanılacağı değerlendirilebilir.

Kalite kontrol grafikleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda kullanılmak üzere R programlama dilinde araştırmacılar tarafından oluşturulmuş birçok R paketi bulunmaktadır. İnternet ortamında yapılan inceleme neticesinde kalite kontrol grafiklerinde kullanılan R programlama dili paketleri Tablo-1'de yer verilmiştir.

**Tablo-1. R Programında Kullanılan Kalite Kontrol Grafikleri Paketleri**

S. No	R Paketi	Zaman	Kullanım Amacı
1	qcc	2004	qcc ( <i>quality control charting</i> ) paketi, ölçülebilir, özellikli ve sürekli veriler için dizayn edilmiş Shewhart, EWMA ve CUSUM kontrol grafikleri, süreç yeterliği, Pareto ve neden-sonuç grafiğinin oluşturulması için tasarlanmış bir R paketidir.
2	spc	2013	spc ( <i>statistical process control – calculation of ARL and other control chart performance measures</i> ) paketi, EWMA ve CUSUM kontrol grafiklerini baz alarak oluşturulan çeşitli kontrol grafiklerinin çeşitli senaryolar

			kapsamında <i>ARL</i> değerlerinin hesaplanması için fonksiyonlar oluşturulması maksadıyla hazırlanmış bir R paketidir.
3	<b>MSQC</b>	2013	<b>MSQC</b> ( <i>multivariate statistical quality control</i> ) paketi, Hotelling, Chi kare, <i>MEWMA</i> , <i>MCUSUM</i> ve geliştirilmiş kontrol grafiği, çok değişkenli normallik testi (Mardia, Royston ve Henze Zirkler test), tek değişkenli normallik testi (D'Agostino test) için oluşturulmuştur.
4	<b>edcc</b>	2015	<b>edcc</b> ( <i>the economic design of the control chart</i> ) paketi, <i>Xbar</i> , <i>EWMA</i> ve <i>CUSUM</i> kontrol grafiklerinin ekonomik dizaynı için oluşturulmuştur.
5	<b>QCGWAS</b>	2015	<b>QCGWAS</b> ( <i>quality control of genome wide association study results</i> ) paketi, genetik varyasyonları tanımlamak ve bu amaçla SNP gibi varyasyonların ilişkili belirteçlerini araştırmada hasta ve kontrol gruplarının bütün genomlarının analiz edilmesini içeren çalışmaların kalite kontrol çalışmalarının tespiti amacıyla oluşturulmuş bir R paketidir.
6	<b>CMP Control</b>	2015	<b>CMPControl</b> ( <i>control charts for Conway-Maxwell-Poisson distribution</i> ) paketi, klasik poisson dağılımına sahip veriler için oluşturulmuş kontrol grafiği ile Conway-Maxwell-Poisson dağılımına sahip veriler için oluşturulmuş kontrol grafiğinin karşılaştırılması ve söz konusu kontrol grafiğinin parametrelerinin hesaplanabilmesi için oluşturulmuş bir R paketidir.
7	<b>process control</b>	2016	<b>processcontrol</b> ( <i>statistical process control charts</i> ) paketi, <i>IndX</i> ve <i>mR</i> kontrol grafiklerinin dizaynı ve bu kontrol grafiklerinde zaman serisi verilerinin kullanımı ile ilgili yapılan bir R paketidir.
8	<b>CUSUM design</b>	2016	<b>CUSUMdesign</b> ( <i>compute decision interval and ARL for CUSUM charts</i> ) paketi, <i>CUSUM</i> kontrol grafiğinin <i>ARL</i> değerleri ile kontrol sınırlarının oluşturulmasının hesaplanması ile ilgili olarak yapılan bir R paketidir.
9	<b>qcr</b>	2016	<b>qcr</b> paketi, <i>Xbar</i> , <i>Xbar-one</i> , <i>S</i> , <i>R</i> , <i>EWMA</i> , <i>CUSUM</i> , <i>MEWMA</i> , <i>MCUSUM</i> ve $T^2$ kontrol grafikleri, nonparametrik çok değişkenli kontrol grafikleri, parametrik ve nonparametrik proses yeterlik analizi için oluşturulmuştur.
10	<b>spcadjust</b>	2016	<b>spcadjust</b> ( <i>functions for calibrating control charts</i> ) paketi, kontrol grafiklerinde tahmin hatalarını düzenlemek amacıyla ihtiyaç duyulan formüllerin oluşturulması amacıyla yapılan bir R paketidir.
11	<b>graphicsQC</b>	2016	<b>graphicsQC</b> paketi, halen literatürde mevcut olan kontrol grafiklerinin dizaynını geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur.
12	<b>attrCUSUM</b>	2016	<b>attrCUSUM</b> ( <i>tools for attribute Vsı CUSUM control chart</i> ) paketi, <i>CUSUM</i> kontrol grafiğinin poisson dağılımına sahip özellikli veriler için dizayn edilmesi için gerekli olan formüllerin yer aldığı bir R paketidir.

13	<b>XRSCC</b>	2016	<b>XRSCC</b> ( <i>Statistical Quality Control Simulation</i> ) paketi, kontrol grafiklerinin oluşturulması ile ölçülebilen değişkenler ve özellikli değişkenler için süreç yeterliliğinin hesaplanması amacıyla ihtiyaç duyulan fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
14	<b>IQCC</b>	2017	<b>IQCC</b> ( <i>improved quality control charts</i> ) paketi, tek ve çok değişkenli kontrol grafiklerinde kontrol limitlerinin hesaplanması için gerekli olan formüllerin yer aldığı bir R paketidir.
15	<b>qcc</b>	2017	<b>qcc</b> ( <i>quality control charting</i> ) paketi, Shewhart (sürekli ve özellikler), CUSUM ve EWMA kontrol grafikleri, süreç yeterlilik analizi, Pareto ve cause-and-effect diyagramı, çok değişkenli T <sup>2</sup> kontrol grafiğinin dizaynı için oluşturulmuştur.
16	<b>qicharts</b>	2017	<b>qicharts</b> ( <i>quality improvement charts</i> ) paketinde, kalite gelişme çabaları kapsamında Pareto kontrol grafiğinin dizaynı ve Shewhart kontrol grafiği için oluşturulmuş bazı fonksiyonlar yer almaktadır.
17	<b>dfphase1</b>	2017	<b>dfphase1Phase I</b> ( <i>Control Charts with Emphasis on Distribution-Free Methods</i> ) paketi, normal dağılmayan veriler için Faz I aşamasında dizayn edilmesi gereken önerilen çeşitli sağlam kontrol grafiklerinin yer aldığı bir R paketidir.
18	<b>Energy Online CPM</b>	2017	<b>EnergyOnlineCPM</b> ( <i>distribution free multivariate control chart based on energy test</i> ) paketi, normal dağılmayan veriler için dizayn edilen çok değişkenli kontrol grafiklerinde meydana gelen yapısal değişimlerin tespiti için önerilen bir adet fonksiyonun yer aldığı bir R paketidir.
19	<b>PsyControl</b>	2017	<b>PsyControl</b> ( <i>CUSUM person fit statistics</i> ) paketi, CUSUM kontrol grafiklerine dayalı olarak özelleştirilmiş bireysel istatistiklere dayalı bir R paketidir.
20	<b>ggQC</b>	2018	<b>ggQC</b> paketi, $R$ , $XmR$ , $c$ , $np$ , $p$ , $u$ , $xBar.rBar$ , $xBar.rMedian$ , $xBar.sBar$ , $xMedian.rBar$ , $xMedian.rMedian$ , $rBar$ , $rMedian$ , $sBar$ kontrol grafiklerinin dizaynı, Pareto, süreç yeterlilik analizi ve Shewart violation analizi için oluşturulmuştur.
21	<b>vlad</b>	2018	<b>vlad</b> ( <i>variable life adjusted display and other risk-adjusted quality control charts</i> ) paketi, sağlık alanında meydana gelen riskli durumların tespiti için CUSUM kontrol grafik tabanlı oluşturulmuş fonksiyonları kapsayan bir R paketidir.
22	<b>qccrs</b>	2018	<b>qccrs</b> ( <i>quality control charts under repetitive sampling</i> ) paketi, tekrarlı örneklemeler ile kurulan kontrol grafiklerinin oluşturulması ile ARL ve ortalama örneklem sayısının hesaplanması konusunda gerekli fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
23	<b>qicharts2</b>	2018	<b>qicharts2</b> ( <i>quality improvement charts-2</i> ) paketi, süreçten veya üründen alınan örneklerdeki sürekli verileri kullanılarak yapılması planlanan kalite geliştirme çabalarının desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur.
24	<b>Rspc</b>	2018	<b>Rspc</b> ( <i>nelson rules for control charts</i> ) paketi, I kontrol grafiğinin Levey-Jennings tipi, Shewhart C kontrol grafiği ve Nelson kurallarının



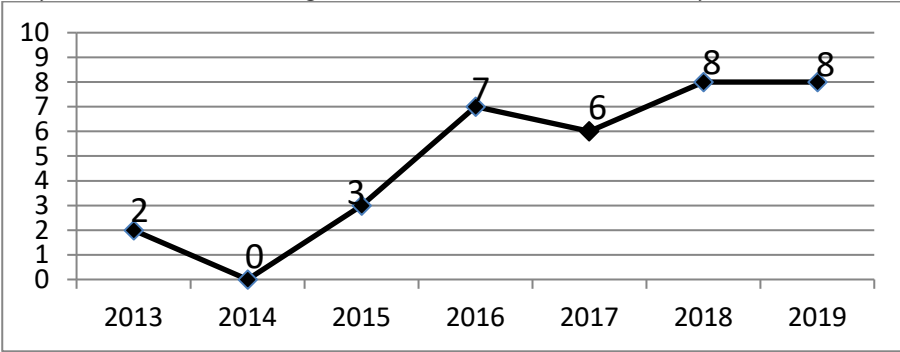
			geliştirilmesi ile ilgili olarak gerekli fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
25	<b>vMask</b>	2018	<b>vMask</b> ( <i>detect small changes in process mean using CUSUM control chart by v-mask</i> ) paketi, V-mask yardımı ile dizayn edilen CUSUM kontrol grafiğinin kullanılarak ufak değişimlerin tespit edilmesi için gerekli fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
26	<b>weco</b>	2018	<b>weco</b> ( <i>western electric company rules (WECO) for shewhart control chart</i> ) paketi, Shewhart kontrol grafiklerinde belirlenen kontrol grafiklerindeki kontrol dışı durumların yorumlanması ile ilgili olarak oluşturulmuş fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
27	<b>xmrr</b>	2018	<b>xmrr</b> ( <i>generate XMR control chart data from time-series data</i> ) paketi, zaman serisi gözlem değerlerinin izlenmesi maksadıyla X ve MR kontrol grafiklerinin birleştirilmesi ile oluşturulan XMR kontrol grafiğinin dizayn edilmesi için gerekli olan fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
28	<b>PlinkQC</b>	2019	<b>PlinkQC</b> ( <i>genotype quality control with 'Plink'</i> ) paketi, genetik verilerinin kalitesinin izlenmesi maksadıyla oluşturulmuş bir R paketidir.
29	<b>surveillance</b>	2019	<b>surveillance</b> paketi, zaman serilerinin izlenmesi ve CUSUM kontrol grafiği için gerekli bazı özel fonksiyonların yer aldığı bir R paketidir.
30	<b>fastqcr</b>	2019	<b>fastqcr</b> paketi, çoklu örneklerde QC raporunun oluşturulabilmesinde kullanılmak üzere sıralı kalite kontrol grafikleri (tek örneklem QC raporu (+ yorumlama), çoklu örneklem QC raporu (yorumlama yok)) için oluşturulmuştur.
31	<b>cusum</b>	2019	<b>cusum</b> ( <i>CUSUM charts for monitoring of hospital performance</i> ) paketi, sağlık alanında hastanelerin performans göstergelerinin CUSUM kontrol grafikleri ile izlenmesi amacıyla oluşturulmuş bir R paketidir.
32	<b>npcp</b>	2019	<b>npcp</b> ( <i>some nonparametric CUSUM tests for change-point detection in possibly multivariate observations</i> ) paketi, çok değişkenli ortamlarda yapısal kırılmaları tespit etmek amacıyla parametrik olmayan CUSUM testlerini kapsayan bir R paketidir.
33	<b>Copula. Markov</b>	2019	<b>Copula.Markov</b> ( <i>copula-based estimation and statistical process control for serially correlated time series</i> ) paketi, zaman serisi verilerine dayalı Copula yöntemi ile ilgili kontrol grafiklerinin oluşturulması ve söz konusu kontrol grafikleri ile ilgili tahminleri hesaplamak amacıyla oluşturulan fonksiyonları kapsayan bir R paketidir.
34	<b>spc4sts</b>	2019	<b>spc4sts</b> ( <i>statistical process control for stochastic textured surfaces</i> ) paketi, sağlık alanında doku yüzeyleri ile ilgili verilerin kalite kontrolünün yapılması maksadıyla ihtiyaç duyulan kalite kontrol araçları için gerekli fonksiyonları kapsayan bir R paketidir.

35	<b>strvalidator</b>	2019	<b>strvalidator</b> (process control and internal validation of forensic STR kits) paketi, adli alan ile ilgili verilerin kalite kontrolünün yapılması amacıyla oluşturulmuş bir R paketidir.
----	---------------------	------	---

Kaynak: "[https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.h](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.h)"

Tablo-1'de yer alan kalite kontrol grafikleri ile ilgili R paketlerinin içerikleri incelendiğinde ilk üç paketin kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesi ile ilgili olarak temel paketler olduğu ve diğer paketlerin ise kalite kontrol grafikleri ile ilgili daha spesifik ve ayrıntılı konular için oluşturulmuş paketlerin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla R programının kalite kontrol grafikleri ile ilgili çok fazla imkân sunduğu şeklinde bir sonuca ulaşabiliriz. Ayrıca kalite kontrol grafikleri ile ilgili oluşturulmuş R paketlerinin oluşturulma tarihine göre gelişim grafiği Grafik-1'de yer almaktadır.

**Grafik-1. Yıllara Göre R Programında Oluşturulmuş Kontrol Grafikleri Paketleri**



Grafik-1 incelendiğinde, kalite kontrol grafikleri ile ilgili olarak oluşturulan paketlerin yıllara sair olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla R programlama dili, kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde oldukça uygun bir hesaplama aracı olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

R programlama dilinin yaygın olarak kullanılan çeşitli R kullanıcı ara yüzleri vardır. Bu ara yüzler standart R ara yüzü, R Studio ara yüzü ve R Commander ara yüzüdür. Konrath, Walter, Henning, Alves ve Samohyl (2013) tarafından yapılan çalışma kapsamında kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde söz konusu arayüzlerden en uygununun R Studio arayüzünün olduğunu tespit etmiştir.

## Yöntem

Li ve Çavuşgil (1995)'e göre bir alanda veya bir konuda var olan bilgileri toplamak ve toplanan bu bilgileri düzenleyerek bir sonuç çıkarmak için literatürde üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar delphi metodu, içerik analizi ve meta analizi yöntemleridir. Yapılan çalışmada bu yöntemlerden belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenbilir bir teknik olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2010:269). Cohen, Manion ve Morrison (2007)'a göre içerik analizi, eldeki yazılı yayınların içerdikleri bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve derinlemesine analiz edilme işlemi olarak tanımlanmaktadır. İçerik analizinin sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasında genellikle betimsel istatistik yöntemlerinden frekans ve yüzde kullanılır. İçerik analizi değişkenler arasındaki veya olgular arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik tasarlandığı durumlarda çapraz tablolar ve sürekli olmayan verilerde ilişki derecesini ortaya koyan ki-kare analizlerinden sıklıkla yararlanır (Orçanlı, Oktay ve Birgören, 2015).

Bu kapsamda belirlenen çalışmanın amacını gerçekleştirmek amacıyla çalışmada araştırılan kitap ve makaleler Google akademik ve Web of Science veri tabanlarında arama motorları ile araştırılmıştır. Araştırma esnasında kullanılan çalışmalar, arama motorlarında aşağıda yer alan Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler tek tek ve çeşitli kombinasyonlar oluşturularak tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan anahtar kelimeler;

- "R", "R paketi", "R programı", "kalite", "kontrol grafikleri",
- "R", "R package", "R programming", "quality", "control charts" kelimeleridir.

Bu kapsamda 4 adet kitap, 73 adet makale ve 23 adet Web sayfası bulunmuştur. Ancak çalışma ile ilgili olarak bulunan elektronik dokümanlardan yapılan inceleme neticesinde, 4 adet kitap ve 36 adet makale değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmalar içerik analizine uygun olarak Tablo-2'de yer alan sınıflandırmaya ölçeğine göre incelenmiştir.

Tablo-2. İçerik Analizi Kapsamında Oluşturulmuş Araştırma Ölçeği

A	Çalışmanın niteliği	1	Teorik çalışmalar
		2	Uygulamalı çalışmalar
B	Verilerin Türü	1	Yapay veriler
		2	Üretim sürecinden alınan gerçek veriler
C	Performans ölçütü	1	ARL
		2	Diğer
D	Değişken sayısına göre kontrol grafiği	1	Tek değişkenli kontrol grafiği
		2	Çok değişkenli kontrol grafiği
E	Çalışmada kullanılan R paketi	1	<i>qcc</i> paketi
		2	<i>MQSC</i> paketi
		3	<i>IQCC</i> paketi
		4	<i>edcc</i> paketi
		5	<i>spcadjust</i> paketi
		6	Diğer paketler
F	Kontrol grafiğinin tipi	1	<i>X-R</i> , <i>X-S</i> , <i>I-MR</i> kontrol grafikleri
		2	<i>EWMA</i> , <i>CUSUM</i> kontrol grafikleri
		3	Diğer tek değişkenli kontrol grafikleri
		4	<i>n</i> , <i>np</i> , <i>u</i> , <i>c</i> ve diğer özellikli kontrol grafikleri
		5	Hotelling $T^2$ , <i>MEWMA</i> , <i>MCUSUM</i> kontrol grafikleri
		6	Bulanık kontrol grafikleri
		7	Diğer özel grafikler
G	Verilerin dağılımı	1	Normal dağılım
		2	Gaussian dağılım
		3	Poisson dağılım
		4	Birnbaum-Saunders dağılım
		5	Conway-Maxwell-Poisson dağılım
		6	Dağılımı bilinmeyen dağılımlar

H	Süreçin parametrelerinin durumu	1	Faz I
		2	Faz II

## Uygulama

Yapılan inceleme sonucunda kalite kontrol grafiklerinde R programının kullanımı ile ilgili olarak yerli ve yabancı literatürdeki kitapların yer aldığı liste Tablo-3'tedir.

**Tablo-3. R Programının Kalite Kontrol Grafiklerinde Kullanımı İle İlgili Kitaplar**

S.No	Yazarlar	Yılı	Kitaplar
1	Cano, E.L.	2011	An Introduction to R for Quality Control Universidad Rey Juan Carlos Publication.
2	Santos-Fernández, E.	2012	Multivariate Statistical Quality Control Using R Springer New York Heidelberg Dordrecht London.
3	Qiu, P.	2014	Introduction to Statistical Process Control Boca Raton, FL: Chapman & Hall/CRC.
4	Cano, E.L., Moguerza Mariano J.M. ve Corcoba,	2015	Quality Control with R An ISO Standards Approach Springer Cham Heidelberg New York Dordrecht London.

Tablo-3'de yer alan kitaplar hakkında özet bilgi müteakip paragraflarda verilmiştir.

Cano (2011) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, kalite kontrolü için R programlama dilinin kullanımı ve MINITAB ile karşılaştırması sonucunda elde edilen teorik bilgileri vermiştir. Ayrıca neden-etki diyagramı ve altı sigma yaklaşımında R programlama dilinin kullanılması ve kalite karakteristiklerinin ölçülmesi ile ilgili teorik bilgiler vermiş ve bu kapsamda yazılan R kodlarını tanıtmıştır.

Santos-Fernández (2012) tarafından hazırlanan kitapta, R programının tanıtımı ve kalite kontrolünde kullanımı, çok değişkenli kontrol grafikleri ile ilgili temel bilgiler ve varsayımları, 5 adet çok değişkenli kontrol grafiğinin (Hotelling  $T^2$  kontrol grafiği, MEWMA kontrol grafiği, MCUSUM kontrol grafiği, genelleştirilmiş varyans kontrol grafiği ve temel bileşenler analizine dayalı olarak oluşturulan kontrol grafiği)

dizayn edilmesi, çok değişkenli süreçlerde yeterlilik analizi ile bu konuların R programı ile nasıl yapılacağı ve uygulama örnekleri anlatılmıştır.

Qiu (2014) tarafından hazırlanan kitapta, kontrol grafikleri ile ilgili temel bilgiler, tek ve çok değişkenli kontrol grafiklerinin oluşturulması, tek ve çok değişkenli süreç yeterlilik analizi, profil izleme, tek ve çok değişkenli parametrik olmayan kontrol grafikleri ve bu konularda R paketleri ve kodları anlatılmıştır. Ancak kitapta kontrol grafiklerinde R programlama dilinin uygulanması ile ilgili verilen bilgilerin sınırlı olduğu görülmüştür.

Cano, Moguerza Mariano ve Corcoba (2015) tarafından hazırlanan kitapta, R ortamında kalite kontrolün nasıl yapıldığı, süreç yeterlilik analizi, süreç kontrolünde kullanılan kalitenin yedi muhteşem aracı ve bu araçların ISO standartlarında kullanımı, kalite kontrolde kullanılan dağılımlar ve örnekleme yöntemleri, lineer olmayan profillerde kalite kontrol uygulamaları, özellikler ve değişkenler için dizayn edilen kalite kontrol grafikleri, kalite kontrolünde kullanılan bazı R paketleri ile belirtilen konuların R ortamında nasıl kullanılması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

R programının kalite kontrol grafiklerinde kullanımı ile ilgili olarak yerli ve yabancı literatürde hazırlanmış olan 36 adet makale, Tablo-2'de yer alan içerik analizi araştırma ölçeğine uygun olarak gruplanmış şekilde Tablo-4'te yer verilmiştir.

Tablo-4. R Programı ve Kalite Kontrol Grafikleri İle İlgili Makaleler Listesi

S. No	Yazarlar	Yıl	A		B		C		D		E						F							G						H					
			1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7		1	2	3	4	5	6		1	2		
1	Morton, A., Gattton, M., Tong, E.B.A, Clements, A.	2007	*			*				*							*	*	*									*							*
2	Höhle M.	2007	*													*											*								
3	Lio, Y.L. ve Park, C.	2008	*		*		*			*						*						*					*							*	
4	Vargas, M., Alfaro, J.L. ve Mondéjar, J.	2009	*		*		*			*						*					*						*							*	
5	Alfaro, E., Alfaro, J.L. Gámez, M. ve García, N.	2009	*		*					*						*				*							*							*	
6	Alfaro, J.L. ve Ortega, J.F.	2009	*		*					*						*				*							*							*	
7	Capizzi, G. ve Masarotto, G.	2010	*		*		*		*						*	*	*					*					*							*	
8	Bush, H.M., Chongfu-angprinya, P., Chen, V.C.P., Sukchotrat, T. ve Kim, S.B.	2010	*		*		*			*					*							*					*					*		*	
9	Lio, Y.L. ve Park, C.	2010	*		*		*		*						*	*											*	*						*	

Kenan Orçanlı

S. No	Yazarlar	Yıl	A		B		C		D		E						F							G						H						
			1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7		1	2	3	4	5	6		1	2			
10	Phaladiganon,P., Kim, S.B., Chen, V.C.P., Baek, J.G. ve Park, S.K.	2011	*		*		*		*						*					*								*							*	
11	Capizzi, G. ve Masarotto, G.	2011	*		*		*		*						*					*								*						*		
12	Andrejová, M. ve Kimáková, Z.	2012	*		*		*		*						*		*			*								*						*		
13	Variyath, A.M. ve Vattathoor, J.	2012	*		*		*		*						*					*								*		*				*		
14	Rashid, M., Riaz, M. ve Does, R.J.M.M.	2012	*		*		*		*						*	*				*								*						*		
15	Assareh, H., Noorossana, R. ve Mengersen, K.L.	2013	*		*		*		*						*		*			*								*						*		
16	Gandy, A. ve Kvaloy, J.T.	2013	*		*		*		*						*		*			*								*						*		
17	Lee, Y.H. ve Von Davier, A.A.	2013	*		*		*		*						*	*	*			*								*						*		
18	Saghir, A. ve Lin, Z.	2013	*		*		*		*						*					*								*						*		



Kalite Kontrol Grafiklerinde R Programlama Dilinin Kullanımı İle İlgili İçerik Analizi

S. No	Yazarlar	Yıl	A		B		C		D		E						F							G						H					
			1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	1	2				
19	Konrath, A.C., Walter, O.M.F.C., Henning, E., Alves, C.C. ve Samohyl, R.W.	2013	*		*				*							*	*	*									*							*	
20	Henning, E., Maia, M.T., Walter, O.M.F.C., Konrath, A.C. ve Alves, C.C.	2014	*		*				*	*	*						*										*						*		
21	Bell, R.C., Jones-Farmer, L.A. ve Billor, N.	2014	*		*				*							*														*		*			
22	Chanant, C. Sukparungsee, S. ve Areepon, Y.	2014	*		*		*		*							*					*						*						*		
23	Radziwill, N.	2015	*		*				*		*																						*		
24	Veljkovic, K., Elfaghhe, H. ve Jevremovic, V.	2015	*		*				*							*	*													*			*		
25	Farkas, K.	2015	*	*		*			*		*					*											*						*		
26	Knoth, S.	2015	*		*		*		*							*	*										*						*		

Kenan Orçanlı

S. No	Yazarlar	Yıl	A		B		C		D		E						F							G						H									
			1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	1	2	
27	Sündüs, D.A.	2015	*	*		*	*		*					*			*	*																					*
29	Capizzi, G. ve Masarotto, G.	2016	*		*		*		*											*																			*
30	V. Giner-Bosch, C. Cabanos ve A. Debón-Aucejo	2016	*	*		*			*	*							*																					*	
31	Kuvattana, S., Busababodhin P., Areepong, Y. ve Sukparungsee	2016	*		*		*		*								*			*																		*	
32	Chiang, J.Y., Liob, Y.L. ve Tsaic, T.R.	2017	*		*				*								*			*																		*	
33	Orçanlı, K.	2017	*		*				*							*	*	*		*																		*	
34	McCarthy, Campbell, Lun ve Wills	2017	*		*											*																						*	
35	Marchant, C., Leiva, V., Cysneiros, F.J.A. ve Liu	2018	*		*				*				*						*																			*	
36	Veljkovic, K.	2019	*		*				*							*	*																		*		*		

Tablo-4'te yer alan makaleler hakkında özet bilgiler müteakip paragraflarda verilmiştir.

Morton, Gatton, Tong ve Clements (2007) tarafından yapılan çalışmada, sağlık sektöründe çok değişkenli antibiyotik dirençli organizmaları ile ilgili verilerin kontrol grafikleri ile izlenebileceği, ancak bu verilerin arasında korelasyon ve otokorelasyonun olması durumunda gözlemlerin söz konusu geleneksel kontrol grafikleri ile izlenemeyeceği belirtilmiş ve bu kapsamda *GAMM* (*generalized additive mixed model*) kontrol grafikleri önerilmiştir. Çalışma gerçek veriler ile yapılmıştır. Önerilen kontrol grafiğinde kullanılan verilerin korelasyon durumunun incelenmesinde *R mgcv* paketinde yer alan *GAMM* fonksiyonu kullanılmış ve kontrol grafiğinin oluşturulmasında ihtiyaç duyulan kodlar sorumlu yazar tarafından R ortamında yazılmıştır. Önerilen kontrol grafiği *X* ve *EWMA* kontrol grafiğini temel almış ve yapılan çalışmada önerilen kontrol grafiklerinin çizimi yine R ortamında yapılmıştır.

Höhle (2007) tarafından yapılan çalışmada, sağlık alanında ani olarak çıkan bazı enfeksiyonları tespit etmek amacıyla *R surveillance* paketini önermiştir.

Lio ve Park (2008) tarafından yapılan çalışmada, Birnbaum–Saunders dağılımına uygun olarak dağılan kalite karakteristiklerindeki kaymayı tespit etmek amacıyla yeni bir bootstrap kontrol grafiği önerilmiştir. Bu kapsamda R ortamında Birnbaum–Saunders dağılımı için Leiva, Hernandez ve Riquelme (2006) tarafından önerilmiş bir paket kullanılmış, Birnbaum–Saunders dağılımına uygun olarak dağılan kalite karakteristiklerinin izlenmesi için önerilen çok değişkenli kontrol grafiği R ortamında dizayn edilmiş ve söz konusu kontrol grafiğinin performansı için ihtiyaç duyulan *ARL* değerleri yine R ortamında hesaplanmıştır.

Vargas, Alfaro ve Mondéjar (2009) tarafından yapılan çalışmada, otokorelasyonlu verilere sahip kalite karakteristiği için çok değişkenli State-Space kontrol grafiği önerilmiştir. Söz konusu önerilen kontrol grafiğinde çok değişkenli verileri elde etmek için Alan Genz'in *R mvtnorm* paketinde bulunan *rmvnorm* fonksiyonu ve oluşturulan VAR modelin tahminicileri elde etmek amacıyla Paul Gilbert'in *R dse* paketinde bulunan *estVARXls* fonksiyonu kullanılmıştır. Çalışmada yapay veriler ve performans ölçümünde *ARL* değerleri kullanılmıştır. Alan Genz'in ve Paul

Gilbert'in R paketleri ile ilgili detaylı bilgiler google arama motorunda "R packages by name" ile aranarak bulunabilir.

Alfaro, Alfaro, Gámez ve García (2009) tarafından yapılan çalışmada, çok değişkenli kontrol grafiklerinde meydana gelen kaymanın nedenini belirlemenin veya hangi değişken veya değişken gruplarından kaynaklandığının tespit edilmesinin güç olduğunu belirtmekte olup söz konusu problemin çözümü için sınıflandırma işlemlerinde kullanılan karar ağaçları yöntemi ile çözülebileceğini öne sürmektedir. Sınıflandırma işlemlerinde SAMME algoritması (*the stagewise additive modelling using a multi-class exponential loss function algorithm*) ve Hotelling  $T^2$  kontrol grafiği kullanılmıştır. R ortamında uygulamasının yapılması önerilen işlemde Alfaro, Gamez ve Garcia (2006) tarafından oluşturulan Adabag paketinde yeralan *AdaBoost* fonksiyonu kullanılmıştır. Çalışmada çeşitli düzeylerde kayma ile ilgili oluşturulan senaryolarda yapay veriler kullanılmıştır.

Alfaro ve Ortega (2009) tarafından yapılan çalışmada, Faz I aşamasında sürecin parametrelerin belli olmamasından dolayı aykırı veri analizinin yapıldığı ve bu analiz sonunda elde edilen parametre değerlerinin Faz II aşamasında kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde kullanılması gerektiği belirtilmekle beraber eğer aykırı değerler bulunduğu anda kontrol grafiğinin dizayn edilmesi gerekiyorsa etkilerin maskelenmesi (*masking effect*) yöntemine bağlı olarak kontrol grafilerinin dizayn edilebileceği belirtilmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmada, Faz II'de kullanılacak parametrelerin minimum volume ellipsoid, minimum kovaryans determinantı ve ağırlıklandırılmış minimum kovaryans determinantı tahmincileri Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanarak (yapay veriler) performans karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmada kontrol grafiklerinin tahmincileri, geleneksel ve sağlam ortalama değerleri ve diğer gerekli hesaplamalar R ortamında MASS paketinde yeralan *cov.mve* ve *cov.mcd* fonksiyonları, *rrcov* paketinde yeralan *covMcd* fonksiyonu ile Hotelling  $T^2$  istatistiği kullanılmıştır.

Capizzi ve Masarotto (2010) tarafından yapılan çalışmada, kontrol grafiklerinde aynı anda hem küçük hem de büyük kaymaları tespit etmek amacıyla Shewhart ve EWMA kontrol grafiklerinin aynı anda özellikleri taşıyan CSEWMA isimli bir adet kalite kontrol grafiği önerilmiştir. Çalışmada, kontrol grafiğinin oluşturulmasında R paketlerinden *spc* paketi, kontrol grafiğinin performansının ölçülmesinde Monte Carlo

simülasyonu ile *ARL* değerleri ve verilerin elde edilmesinde yapay veriler kullanılmıştır.

Bush, Chongfuangprinya, Chen, Sukchotrat ve Kim (2010) tarafından yapılan çalışmada, parametrik olmayan *k-link* sıralı algoritmasına dayalı *kLink* kontrol grafiği önerilmiştir. Söz konusu önerilen kontrol grafiği geleneksel Hotelling  $T^2$  ve parametrik olmayan ranking depth kontrol grafiği ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca ek olarak önerilen *kLink* kontrol grafiğinin ağırlıklandırılmış *EWMA* versiyonunda nasıl oluşturulacağı anlatılmıştır. Çalışmada kontrol grafiklerinin karşılaştırılmasında *ARL* değerleri ile parametrik olmayan ranking depth kontrol grafiğinin geliştirilmesinde R *depth* paketinde *depth* fonksiyonu kullanılmıştır. Ayrıca verilerde Gamma dağılımından yararlanılmıştır.

Lio ve Park (2010) tarafından yapılan çalışmada, Shewhart kontrol grafiklerinin normal dağılan kalite karakteristikleri için uygun olduğu, ancak normal dağılmayan veya dağılımı bilinmeyen kalite karakteristikleri için uygun olmadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda Lio ve Park (2010), ters Gaussian dağılımına sahip gözlemleri izlemek amacıyla parametrik bootstrap kontrol grafiğini önermiştir. Ters Gaussian dağılımına sahip gözlemlerin üretilmesinde Wheeler (2008) tarafından oluşturulmuş R paketi ile önerilen kontrol grafiğinin performansının hesaplanmasında Monte Carlo simülasyonu yardımı ile *ARL* değerlerinin elde edilmesinde R programında yazılan kodlar kullanılmıştır.

Phaladiganon, Kim, Chen, Baek ve Park (2011) tarafından yapılan bir teknik raporda, normal dağılmayan veya dağılımı bilinmeyen verileri izlemek amacıyla çok değişkenli bootstrap  $T^2$  kontrol grafiği önermiş ve geleneksel Hotelling  $T^2$  kontrol grafiği ile çekirdek yoğunluk tahmincili  $T^2$  kontrol grafiği ile *ARL* değerleri elde edilerek performans karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmada gerçek veriler ve çok değişkenli yamuk (skew)-normal verileri üretmek amacıyla R ortamında yazılan kodlar kullanılmıştır.

Capizzi ve Masarotto (2011) tarafından yapılan çalışmada, çok değişkenli süreçlerde Gaussian dağılımına uygun kalite karakteristiklerinin Faz II aşamasında izlenmesi amacıyla *MEWMA* kontrol grafiği ile en düşük açılı regresyon algoritmasını (*the least angle regression algorithm*) müşterek kullanan yeni bir kontrol grafiği önerilmiştir. Söz konusu kontrol grafiğinde ortalamada değişim noktaları ile regresyon

katsayılarındaki kaymaları kapsayan çeşitli senaryoların belirlenmesine yönelik R paketinden (*larewma\_1.0.tar.gz*) yararlanılmıştır. Ayrıca önerilen kontrol grafiğinin performansı, R paketinde yer alan semiconductor üretim sürecindeki DRIE (*deep-reactive ion-etching*) prosesinden alınan örneklerden yararlanılarak ARL değerlerine göre değerlendirilmiştir.

Andrejiová ve Kimáková (2012) tarafından yapılan çalışmada, kontrol grafiklerinin kullanılması için sürecin kontrol altında olması gerektiğini belirtmiş, ancak kontrol altında olmadığına kullanılması durumunda ise kontrol grafiğinin performansının düştüğü ve yüksek oranda kontrol dışının oluştuğunu belirtmektedir. Bu kapsamda bu eksikliği gidermek amacıyla bootstrapping örneklemeye dayalı bir yöntem önermiştir. Önerilen yöntem çeşitli kontrol grafiklerinde ve regresyona dayalı olarak oluşturulan kontrol grafiklerinde de kullanılabileceği ifade edilmektedir. Çalışmalar R *spcadjust* paketine dayalı olarak yapılmıştır. Yapılan tüm çalışma boyunca bütün işlemler CUSUM kontrol grafiğinde yapılmış, çeşitli senaryolar kapsamında performans ölçümünde ARL değerleri, simülasyonda ise R ortamında üretilen yapay veriler kullanılmıştır.

Variyath ve Vattathoor (2013) tarafından yapılan çalışmada, Hotelling  $T^2$  kontrol grafiğinin Faz I aşamasının oluşturulması aşamasında ortalama ve varyansın elde edilmesinde tekrar ağırlıklandırılmış minimum kovaryans determinanı (*the reweighted minimum covariance determinant (RMCD)*) ve tekrar ağırlıklandırılmış minimum alan elipsoidi (*the reweighted minimum volume ellipsoid (RMVE)*)'ne dayalı tahminicileri elde etmek amacıyla dayanıklı kontrol grafiği önerilmiştir. Çalışmada Monte Carlo simülasyonu ve yapay veriler kullanılmıştır. Söz konusu işlemlerde R *rrcov* paketi ve bu pakette yer alan *CovMcd()* fonksiyonu kullanılmıştır.

Rashid, Riaz ve Does (2012) tarafından yapılan çalışmada, Shewhart kontrol grafiğinde oluşan kontrol dışı sinyallerin yorumlanması ile ilgili R ortamında kodlar yazarak STATA, SAS, MAPLE ve diğer çalışma ortamlarına ek olacak şekilde uygulamalar yaratmıştır. Söz konusu geliştirilen kurallar kapsamında *power* isimli bir R paketi oluşturulmuş ve R kütüphanesine girilmiştir. Uygulama örnekleri yapay veriler ile  $Xbar$ ,  $R$ ,  $S$  ve  $S^2$  kontrol grafiklerinde çeşitli senaryolara göre yapılmıştır.

Assareh, Noorossana ve Mengersen (2013) tarafından yapılan çalışmada, süreci etkileyen özel bir neden olduğunda parametrelerde, kontrol sınırlarında ve kalite karakteristiklerinde meydana gelen

kaymaların tespit edilmesinde  $c$ -, Poisson EWMA ve Poisson *CUSUM* kontrol grafiklerinde çeşitli senaryolar kapsamında bazı araştırmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmada tüm simülasyon işlemlerinde Monte Carlo simülasyonu, yapay veriler ve Plummer, Best, Cowles ve Vines (2010) tarafından oluşturulan R *coda* paketi kullanılmıştır.

Gandy ve Kvaløy (2013) tarafından yapılan çalışmada, kontrol grafiklerinin oluşturulması esnasında gerekli olan parametrelerin sürecin kontrol altında iken elde edilebildiği ve bu değerlerin tam hesap edilememesi durumunda kontrol grafiğinin performansının ölçülmesi için hesaplanması gereken *ARL* değerlerinde sapmalar oluşabileceği ve bu kapsamda söz konusu problemlerin çözümü için bir yöntem önerilmiştir. Önerilen yöntem regresyon tabanlı bir yöntemdir. Çalışmada yapay veriler, *CUSUM* kontrol grafiği ve Markov Zinciri yaklaşımı kullanılmıştır.

Lee ve Von Davier (2013) tarafından yapılan çalışmada, eğitim alanında değerlendirme standartlarını belirlemek ve bu standartlardan sapmaları tespit etmek amacıyla kontrol grafiklerinin kullanılabilmesi belirtilmektedir. Bu kapsamda yeni bir yaklaşım önerilmiş ve önerilen yaklaşım gerçek şartlarda denenmiştir. Çalışmada kontrol grafikleri olarak *X* ve *CUSUM* kontrol grafikleri, farklı HMM'leri uydurmak amacıyla R ortamında *depmixS4* paketi kullanılmıştır.

Saghir ve Lin (2013) tarafından yapılmış çalışmada, Conway-Maxwell-Poisson dağılımına uyan özellikli kalite karakteristiklerinin izlenmesi amacıyla *GEWMA* kontrol grafiği önerilmiştir. Çalışmada R *compoission* paketi kullanılmış, bu paket ile parametre değerleri hesaplanmış ve yapay veriler üretilmiş, Monte Carlo simülasyonu ile *ARL* değerleri hesaplanarak önerilen kontrol grafiğinin performansı ölçülmüştür.

Konrath, Walter, Henning, Alves ve Samohyl (2013) tarafından yapılan çalışmada, kontrol grafiklerinin R ortamında oluşturulmasında çeşitli R arayüzlerinde (*RCommander*, *RStudio* ve *RExcel*) nasıl dizayn edilmesi gerektiği ile ilgili bir uygulama yapılmıştır. Çalışmada *CUSUM* ve *EWMA* kontrol grafiklerinin dizayn edilmesi ele alınmış ve uygulama örnekleri yapay veriler ile yapılmıştır. Çalışmanın sonunda kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde en kullanıcı dostu ve en zengin içeriğe sahip arayüzün *RStudio* olduğu ortaya konulmuştur.

Henning, Maia, Walter, Konrath ve Alves (2014) tarafından yapılan çalışmada, bir fabrikada üretim sürecinde *X-S* kontrol grafiği ile Hotelling

$T^2$  kontrol grafiği kullanılarak süreç kontrol uygulaması yapılmıştır. Kontrol grafiklerinin oluşturulmasında, verilerin normallik ve otokorelasyon ile ilgili varsayımlarının kontrol edilmesinde R ortamında Scrucca (2004) tarafından oluşturulan *qcc* paketi, Santos-Fernandes (2013) tarafından oluşturulan *MSCQ* paketi ve Mcneil ve Ulman (2011) tarafından oluşturulan *QRMLib* paketi kullanılmıştır.

Bell, Jones-Farmer ve Billor (2014) tarafından yapılan çalışmada, kontrol grafiklerinin başlangıç parametrelerinin bilinmediği anda uygulanan Faz I aşaması için normal dağılmayan kalite karakteristikleri için kullanılabilir ve tahmin edilen parametreleri Faz II aşamasında da kullanılabilir bir kontrol grafiği önerilmiştir. Çalışma Hotelling  $T^2$  kontrol grafiğinde yapay veriler kullanılarak Monte Carlo simülasyonu yardımı ile denenmiştir. Çalışmada bazı işlemlerin yapılmasında R *depth* paketinden istifade edilmiştir.

Chanant, Sukparungsee ve Areepon (2014) tarafından yapılan çalışmada, iki kategorili kalite karakteristiklerini izlemek amacıyla kurulan EWMA kontrol grafiğinin ARL değerlerinin Markov Zinciri yaklaşımı ile değerlendirmek için bir yöntem önerilmiştir. Çalışmada, Monte Carlo simülasyonu yaklaşımı, R *VGAM* paketi ve yapay veriler kullanılmıştır.

Radziwill (2015) tarafından internet sitesinde yapılan bir çalışmada, tek değişkenli kontrol grafikleri ve süreç yeterliliği ile ilgili olarak teorik bilgiler verilmiş ve konular ile ilgili verilen bilgilerin uygulamalarının R ortamında nasıl yapılacağı *qcc* paketi kullanılarak anlatılmıştır. Çalışmada uygulama örnekleri yapay veriler kullanılarak gösterilmiştir.

Veljkovic, Elfaghihe ve Jevremovic (2015) tarafından yapılan çalışmada, normal dağılmayan kalite karakteristikleri kullanılarak  $X$  kontrol grafiğinin ekonomik istatistiksel dizaynı yapılmıştır. Normal dağılmayan veriler için student, standart Laplace ve lojistik dağılımlardan faydalanılarak teorik dağılım normal dağılım, Pearson VII ve Johnson SU dağılımlarına uygun teorik veriler üretilerek ekonomik  $X$  kontrol grafiği dizayn edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada beklenen kayıp fonksiyonun kısıtlı minimizasyonu R ortamında bulunan *GA* (genetik algoritma) paketindeki *ga* fonksiyonu kullanılmıştır. Çalışmada yapay veriler kullanılmıştır.



Farkas (2015) tarafından yapılan çalışmada, *CUSUM* kontrol grafiğinde tespit edilen kontrol dışı sinyalin tespiti ve teşhis için *CUSUM* anomali teşhisi yöntemini önermiştir. Araştırmacılar söz konusu çalışmalarında Scrucca (2004) tarafından oluşturulan R *qcc* paketini kullanmışlardır. Yapılan çalışmada gerçek veriler kullanılarak sonuçlar test edilmiştir.

Knuth (2015) tarafından yapılan çalışmada, *EWMA* kontrol grafiğinin *ARL* değerlerini quantile değerleri yardımıyla hesaplanması için çeşitli denemeler yapılmıştır. Çalışmada, yapay veriler ve R *spc* paketi kullanılmıştır.

Sündüs (2015) tarafından yapılan çalışmada, gerçek bir üretim sürecinde *X-bar*, *EWMA* ve *CUSUM* kontrol grafikleri ekonomik dizaynını yapmış ve söz konusu kontrol grafiklerinin performanslarını ise saat başı beklenen maliyet kriterine göre karşılaştırılmıştır. Çalışmada Zu ve Park (2013) tarafından oluşturulan R *edcc* paketi, gerçek veriler ve *ARL* değerleri kullanılmıştır.

Vives-Mestres, Daunis-i-Estadella ve Martin-Fernandez (2015) tarafından yapılan çalışmada, compositional veriler için compositional  $T^2$  kontrol grafiği önerilmiştir. Söz konusu grafiğin oluşturulmasında Van den Boogaart, Tolosana ve Bren (2014) tarafından oluşturulan R *compositions* paketi kullanılmıştır. Çalışma verileri gerçek üretim sürecinden alınarak kullanılmıştır.

Capizzi ve Masarotto (2016) tarafından kontrol grafiklerin limitlerinin skotastik süreçler kullanılarak oluşturulmasına ve geliştirilmesine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada,  $T^2$ -*MEWMA*, *AGLR* ve çeşitli 4 adet parametrik olmayan *EWMA* kontrol grafiklerinin birleşiminden oluşturulmuş bir kontrol grafiğinden yararlanılmıştır. Kontrol grafiklerinin ile ilgili bazı hesaplamalarda Varadhan ve Gilbert (2009) tarafından önerilen R *BB* paketi ve bu paketten *nleqslv* fonksiyonu kullanılmıştır. Ayrıca kontrol grafiklerinin performansları, R ortamında hesaplanan *ARL* değerlerine göre çeşitli senaryolara göre karşılaştırılmıştır.

Giner-Bosch, Cabanos ve Debón-Aucejo (2016) tarafından yapılan çalışmada, *EWMA* ve *CUSUM* kontrol grafikleri, tahmin ve lineer olarak kurulan modeller ile ilgili yapılan hesaplamalarda R *forecast* paketi, zaman serisi veriler ile ilgili istatistiklerinin hesaplanmasında R *tseries* paketi ve kalite kontrolü ile ilgili işlemlerde R *qcc* paketi ve ikincil gerçek veriler kullanılmıştır.

Kuvattana, Busababodhin, Areepong ve Sukparungsee (2016) tarafından yapılan çalışmada, üssel dağılımdan gelen ve 4 adet farklı copula fonksiyonu ile birbirine bağlı kalite karakteristiklerini izlemek amacıyla çeşitli MEWMA kontrol grafikleri oluşturulmuş ve R ortamında yapay veriler yaratılarak Monte Carlo simülasyonu yardımıyla söz konu kontrol grafiklerinin ARL değerlerine göre performansları karşılaştırılmıştır.

Chiang, Liob ve Tsaic (2017) tarafından yapılan çalışmada, Faz II aşamasında kullanılmak üzere otokorelasyonlu profil kalite karakteristiklerini izlemek amacıyla MEWMA-SLP (MEWMA-simple linear profiles) kontrol grafiği ile bu tip süreçlerin yeterliliğinin bir ölçütü olarak iki adet süreç yeterlilik indeksi önerilmiştir. Yapılan çalışmada R paketlerinden *mvtnorm* paketi ve bu pakette yer alan *pmonorm* fonksiyonu ile *pracma* paketi ve bu pakette yer alan *triquad* fonksiyonu kullanılmıştır.

Orçanlı (2017) tarafından yapılan çalışmada, süreç tabanlı temel gösterimlerine dayalı olarak oluşturulan Hotelling  $T^2$  kontrol grafiğinde oluşan kontrol dışı örüntüleri yapay sinir ağları yöntemi ile tespit etmeye yönelik bir yöntem önermiştir. Yapılan çalışmada her sınıfı oluşturan kontrol dışı durumları temsil eden örüntüler R ortamında yazılan kodlar ile elde edilmiştir. Çalışmada, yapay ve gerçek veriler müşterek olarak kullanılmıştır.

McCarthy, Campbell, Lun ve Wills (2017) tarafından yapılan çalışmada, sağlık alanında kalite kontrol çalışmaları ile ilgili yapay veriler kullanılarak R *scatter* paketini geliştirmiştir. Yapay verilerin üretimesinde ise R *mvoutlier* paketinden *pcout* fonksiyonu kullanılmıştır.

Marchant, Leiva, Cysneiros ve Liu (2018) tarafından yapılan çalışmada, Birnbaum-Saunders dağılımına uyan veriler için Hotelling  $T^2$  istatistiğine uydurulan Faz I ve Faz II aşamalarını kapsayan yeni bir kontrol grafiği önerilmiştir. Çalışmada gerçek veriler kullanılarak söz konusu önerilen kontrol grafiğinin performansı Monte Carlo simülasyonu ile yapılmıştır. Çalışmada R *IQCC* paketi ve Faz II aşamasında  $T^2$  değerlerinin hesaplanmasında  $T2.2$  fonksiyonu kullanılmıştır.

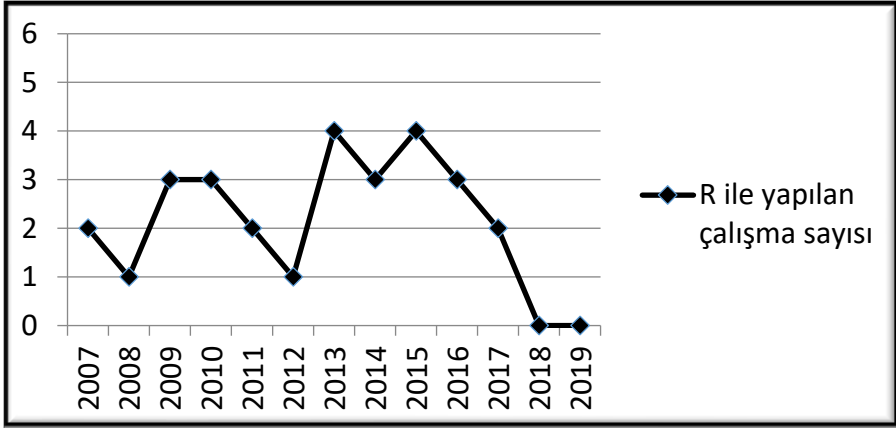
Veljkovic (2019) tarafından yapılan çalışmada, normal dağılmayan kalite karakteristikleri izlemek amacıyla  $X$  kontrol grafiğine dayalı bir yöntem önerilmiştir. Söz konusu çalışmalarda çeşitli hesaplamalarda R paketlerinden Witkovsk ve Savin (2005) tarafından oluşturulan *tdist* paketi, Gastwirth, Gel, Wallace Hui, Miao ve Noguchi (2015) tarafından

oluşturulan *lawstat* paketi, Gross ve Ligges (2015) tarafından oluşturulan *nortest* paketi ve Meyer, Dimitriadou, Hornik, Weingessel ve Leisch (2014) tarafından oluşturulan *e1071* paketi kullanılmıştır.

## Bulgular

Yapılan çalışmada oluşturulan araştırma ölçeğine göre R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanımına yönelik 4 adet kitap ve 36 adet makalenin incelenmesi bir önceki bölümde yapılmış ve makalelerin içeriği ve R programlama dilinin araştırılan makalelerde nasıl kullanıldığı ile ilgili olarak özet bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda incelenen makalelerin yıllara sair olarak dağılımı Grafik-2'de verilmiştir.

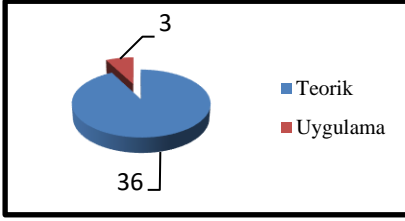
*Grafik-2. R Programlama Dilinin Kontrol Grafiklerinde Kullanımına Yönelik Yapılan Akademik Çalışmaların Yıllara Göre Dağılım Grafiği*



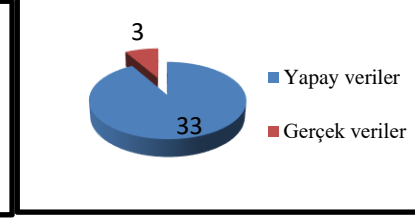
Grafik-2 incelendiğinde konu kapsamında yazılan makalelerin sayısında 2013-2016 yılları arasında bir artış olduğu, ancak daha sonraki dönemlerde ise daha az çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada makalelerin içerik analizi kapsamında oluşturulan ölçeğe göre incelenmesi neticesinde elde edilen sonuçlar ise Grafik-(3,10)'de verilmiştir.

Grafik-3. Çalışmanın Niteliği



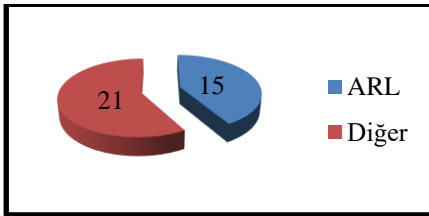
Grafik-4. Verilerin Türü



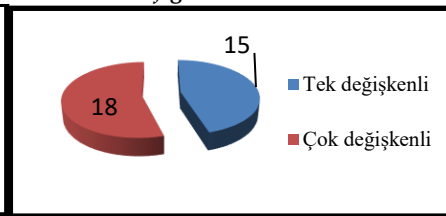
Grafik-3'de yeralan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarının 36 adedinin teorik ve 3 adedinin ise hem teorik ve hem de gerçek üretim sürecinde uygulamalı olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Gerçek üretim sürecinde yapılan kalite kontrol çabalarının uzun zaman alması, maliyetli olması ve gerekli izinlerin alınmasındaki zorluklar gibi nedenlerden dolayı akademik alanda yapılan çalışmaların teorik olarak yapılması tercih edilmektedir. Dolayısıyla gerçek uygulama alanında çalışmaların artırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Grafik-4'te yeralan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmaların 33 adedinde yapay veriler ve 3 adedinde ise gerçek veriler kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmaların niteliğinde olduğu gibi gerçek verilerin bulunmasının zorluğundan dolayı çalışmaların sayısının az olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla gerçek uygulama alanında çalışmaların artırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Grafik-5:Perforans Ölçütü



Grafik-6:Değişken Sayısına Göre Kontrol Grafiği

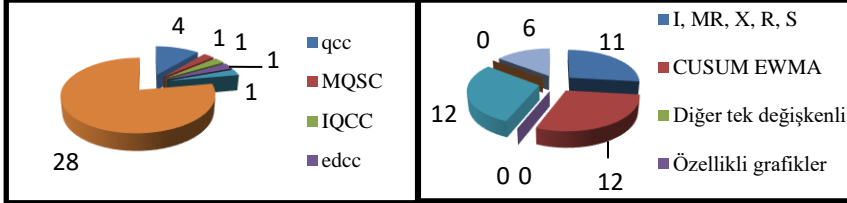


Grafik-5'te yeralan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan

çalışmalarda kontrol grafiklerinin performansının ölçümünde 15 adet makalede *ARL* değerleri ile ilgili çalışmanın yapıldığı ve 21 adet makalede ise herhangi bir çalışmanın hatta kontrol grafiğinin performansı ile ilgili herhangi ölçünün olmadığı ve önerilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol grafiklerinin performans ölçümü ile ilgili başka herhangi bir kritere de rastlanılmamıştır. Bu kapsamda sadece R programlama dilinin kullanılmasıyla ilgili değil *ARL* ölçütünün alternatifi olacak şekilde başka performans ölçütlerinin geliştirilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Grafik-6'da yer alan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda 15 adet makalede tek değişkenli kalite kontrol grafikleri ve 18 adet makalede ise çok değişkenli kalite kontrol grafikleri ile çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle beraber birbiriyle ilişkili çok değişkenli yapılar ve süreçlerin ön plana çıktığı ve tek değişkenli yapıların halen devam ettiği ancak etkinliğinin azaldığı tespit edilmiştir.

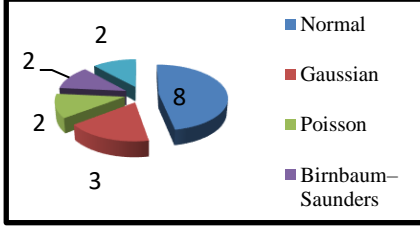
**Grafik-7: Çalışmalarda R Paketleri**      **Grafik-8: Kontrol Grafiğinin Tipi**



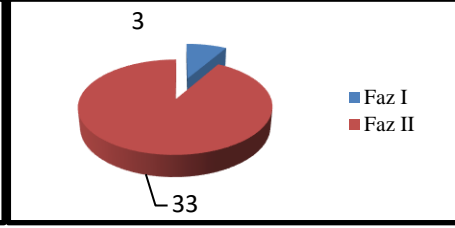
Grafik-7'de yer alan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda, *qcc* paketi 4 adet çalışmada, *MQSC* paketi 1 adet çalışmada, *IQCC* paketi 1 adet çalışmada, *edcc* paketi 1 adet çalışmada, *spcaust* paketi 1 adet çalışmada kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca R programında kalite grafikleri ile ilgili olarak oluşturulmuş paketlerin haricinde bazı işlemlerde 28 adet diğer R paketlerinde yer alan fonksiyonlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla genel kalite kontrol grafikleri ile ilgili paketlerin yanında diğer R paketlerinin de yoğun olarak kullanıldığı ve pratik uygulamalarda kullanılması için daha kolay ve görsellik içeren çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Grafik-8'de yer alan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda 11 adet yaygın olarak kullanılan tek değişkenli  $I$ ,  $MR$ ,  $X$ ,  $R$ ,  $S$  kontrol grafiklerinin, 12 adet yaygın olarak kullanılan tek değişkenli  $CUSUM$  ve  $EWMA$  kontrol grafiklerinin, 12 adet çok değişkenli  $T^2$ ,  $MCUSUM$  ve  $MEWMA$  kontrol grafiklerinin ve 6 adet özel tip kontrol grafiklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla R paketlerinin bulanık ve özellikli tip kalite kontrol grafiklerinde kullanılmasına yönelik çalışmaların yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Grafik-9. Verilerin Dağılımı



Grafik-10. Parametrelerinin Bilinip Bilinmemesi



Grafik-9'da yer alan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda verilerin sekiz adet makalede normal, üç adet makalede Gaussian, iki adet makalede Poisson, iki adet makalede Birnbaum-Saunders, iki adet makalede Conway-Maxwell-Poisson (C-M-P) dağıldığı ve geri kalan makaleler de ise verilerin dağılımının bilinmediği görülmüştür. Dolayısıyla kontrol grafiklerinin oluşturulmasında ağırlıklı olarak parametrik yöntemlerin kullanıldığı ancak diğer dağılımlarında kullanıldığı ve kullanılan dağılımlara uygun olarak R paketlerinin ve bu paketlerde uygun fonksiyonların seçilmesi gerekmektedir.

Grafik-10'da yer alan değerler incelendiğinde; R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanılmasına yönelik olarak yapılan çalışmalarda 33 adet çalışma da sürecin parametrelerinin bilindiği ve 3 adet çalışmada ise belli bir örneklem üzerinden hesaplanması gerektiği görülmüştür. Diğer bir deyişle yapılan çalışmaların 3 adedinin kontrol grafiklerinin Faz I aşaması ve 33 adedinin ise kontrol grafiklerinin Faz II aşaması ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde çoğunlukla süreçlerin parametrelerinin bilinmeyen süreçlerin ön plana çıktığı

anlaşmıştır. Ancak gerçek dünyada veya endüstrilerde süreçlerin parametreleri nadiren bilinir. Dolayısıyla konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların daha çok Faz I aşaması ile ilgili yapılmasının literature katkı açısından daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

## Sonuç ve Öneriler

R programlama dili özellikle Avrupa'da ve Amerika'da bulunan istatistikçiler tarafından yoğunlukla tercih edilen programdır. Bu programlama dilinin kullanımı Türkiye'de de her geçen gün artmaktadır. R programlama dili, özellikle her türlü ekonometrik ve istatistik çalışmanın yanı sıra veri madenciliği, büyük veri analizi, simülasyon uygulamaları gibi birçok alanda kullanım imkanı sunmaktadır. R programlama dilinin kullanım alanlarından birisi de kalite kontrol grafikleridir. Yapılan çalışmada içerik analizine uygun olarak R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin oluşturulmasında kullanımı araştırılmıştır. Araştırma kapsamına uygun olarak bir adet araştırma ölçeği oluşturulmuş ve genel ağda konu kapsamında belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak R programlama dilinin kalite kontrol grafiklerinin kullanıldığı kitaplar ve makalelerin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma neticesinde; dört adet kitap, yetmiş üç adet makale ve 23 adet Web sitesi bulunmuştur. Ancak bulunan dokümanların ve Web sitelerinin incelenmesi neticesinde; konu ile ilgili dört adet kitabın ve 36 adet makalenin olduğu görülmüştür. Web sayfalarının akademik doküman olmamasından dolayı araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda;

(1) R programının kontrol grafiklerinde kullanımı ile ilgili olarak incelenen kitaplarda ve makalelerde teorik konulara ağırlık verildiği, uygulamalı konuların azınlıkta olduğu, (2) kalite kontrol grafiklerinin dizayn edilmesinde en çok R paketlerinden *qcc* paketinin kullanıldığı, ancak diğer paketlerden de ihtiyaç duyulan fonksiyonların kullanıldığı, (3) yapılan uygulamalar ile teori geliştirmede ağırlıklı olarak çok değişkenli kontrol grafiklerinin kullanıldığı ve kullanılan kontrol grafiklerinden ise en çok Hotelling  $T^2$ , *MCUSUM* ve *MEWMA* kontrol grafikleri ile uygulamaların yapıldığı, (4) kontrol grafiklerinin performansının ölçülmesinde ve performanslarının karşılaştırılmasında *ARL* değerlerinin kullanıldığı, (5) kontrol grafikleri ile yapılan uygulamalarda ağırlıklı olarak

yapay verilerin kullanıldığı, (6) simülasyon çalışmalarında Monte Carlo simülasyon yönteminin tercih edildiği ve bunların haricinde (7) çeşitli durumlar için önerilen çok çeşitli kontrol grafiğinin literatürde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca yukarıda oluşturulan ölçeğe göre tespit edilen hususlara ek olarak belirlenen konular ile gelecek dönemlerde araştırmacılar tarafından yapılabilecek hususlar ile ilgili görüş ve öneriler aşağıya maddeler halinde çıkarılmıştır.

Tespit edilen hususlara ek olarak;

- R programını kalite kontrol grafiklerini kullanacak çalışanların aynı anda programlama dili, istatistik bilgisi ve kalite konusunda mühendislik bilgisine sahip olması gerektiği,
- R paketinin kalite kontrol grafiklerinde kullanılmasına yönelik teorik bilginin verilmesi, paket oluşturma ve kodlama faaliyetlerinin çok, uygulamaların ise az olduğu,
- R paketinin diğer paket programlara (MINITAB, SPSS) göre literatürde kalite kontrol grafiklerinin dizaynında ve endüstride kullanımında daha az kullanıldığı,
- R paketlerinin hazırlanma hızı, R paketlerinin kullanılarak akademik çalışma yapma hızı ile gerçek üretim süreçlerinde kalite kontrolü çalışmaları yapma hızından daha süratli artmakta olduğu,
- R ortamının ağırlıklı olarak kalite kontrol grafiklerinde ileri düzeyde kullanıldığı görülmüştür.

Gelecek dönemlerde;

- R paketinin kalite yönetiminin diğer alanlarında da (Örneğin, altı sigma yaklaşımında) kullanıldığı görülmüştür. Bu kapsamda bu konu ile ilgili olarak gelecek dönemlerde içerik analizi çalışmaları yapılabilir.
- R paketinin kullanılmasıyla ilgili olarak teorik bilgileri kapsayan Türkçe bir kitap yazılabilir ve yerli literatüre katkı yapılabilir.
- Kalite kontrol grafikleri ile ilgili kullanıcı özellikle üretim sürecinde çalışanlar için kullanıcı dostu bir arayüz yaratılabilir.
- Yerli literatürde uygulamaya yönelik akademik çalışmalara ağırlık verilebilir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Content Analysis about Usage of R Programming  
Language in Quality Control Charts**

\*

Kenan Orçanlı  
*National Defence University*

Although there are various methods that help improve quality in statistical process control, quality control charts are considered to be the most important methods available. The superiority of these charts compared to other methods is that they are easy to use, to design and visually understandable. Observations related to the quality characteristics determined in the quality control charts are generally followed by the creation of package programs such as SPSS, MINITAB, STATA or programming languages such as MATLAB, C++. Recently, however, it has been determined that the use of R programs in the creation of quality control charts, the detection of uncontrolled signals in these charts, in the diagnosis of errors and similar areas is rapidly becoming widespread and a lot of studies are conducted in foreign literature. In this context, it was aimed to make a research about the use of R program in quality control charts. In this way, it is considered that this study will contribute to the quality control employees and the domestic and foreign literature. In this study, four books and thirty-six articles were examined according to content analysis method according to seven criteria.

According to Li and Çavuşgil (1995), there are three basic approaches in the literature to collect existing information in a field or a subject and to draw conclusions by organizing the collected information. These approaches are delphi method, content analysis and meta-analysis methods. In this study, content analysis method, which is a systematic, reproducible technique, in which some words of a text are summarized with smaller content categories is used with coding based on certain rules.

As a result of the study;

- In the books and articles examined in relation to the use of the R program in control charts, theoretical issues are emphasized, applied issues are in the minority,
- Most of the R packages used in the design of quality control charts is *qcc* package,
- Mainly used control graphs are multivariate control graphs in theory development and applications, and most commonly used control charts were Hotelling  $T^2$ , *MCUSUM* and *MEWMA* control charts, and
- Control charts were measured using *ARL*,
- Mainly used artificial data in applications with control charts,
- Monte Carlo simulation method is preferred in simulation studies,
- It is concluded that a wide variety of control charts suggested for various situations are included in the literature.

In addition to the issues identified;

- The employees who will use the R program quality control graphs must have engineering knowledge about programming language, statistics and quality at the same time,
- Giving theoretical information about the use of R package in quality control graphs, package creation and coding activities are very high and applications are low,
- R package is less used than other package programs (*MINI-TAB*, *SPSS*) in the design of quality control graphics in the literature and used in industry.
- The speed of the preparation of R packages is increasing faster than the speed of performing R packages using academic packages and quality control in real production processes,
- It is seen that R environment is mainly used in advanced level in quality control graphics.

Also in the future period;

- The R package has also been used in other areas of quality management (for example, the six sigma approach). In this context, content analysis studies can be carried out in the future.

- A Turkish book containing theoretical information about the use of the R package can be written and contributed to the domestic literature.
- A user-friendly interface can be created with regard to quality control graphics, especially for those working in the production process.
- Academic studies aimed at practice in the domestic literature can be emphasized.

### Kaynakça / References

- Alfaro, E., Alfaro, J. L., Gámez, M. ve García, N. (2009). A boosting approach for understanding out-of-control signals in multivariate control charts. *International Journal of Production Research*, 47(24), 6821-6834.
- Alfaro, E., Gamez, M. ve Garcia, N. (2006). Adabag: Implements AdaBoost.M1 and bagging [online]. R package version 1.0. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html), Erişim tarihi:01 Haziran 2019.
- Alfaro, J. L. ve Ortega, J. F. (2009). A comparison of robust alternatives to Hotelling's  $T^2$  control chart. *Journal of Applied Statistics*, 36(12), 1385-1396.
- Andrejiová, M. ve Kimáková, Z. (2012). The open source software "R" in the statistical quality control. *International Journal of Engineering*, 3, 17-25.
- Arslan, İ. (2017). *R ile istatistiksel programlama*. İstanbul: Pusula Yayınları.
- Assareh, H., Noorossana, R. ve Mengersen, K. L. (2013). Bayesian change point estimation in Poisson-based control charts. *Journal of Industrial Engineering International*. 2(2), 12-23.
- Bell, R. C., Jones-Farmer, L. A. ve Billor, N. (2014). A distribution-free multivariate Phase I location control chart for subgrouped data from elliptical distributions. *Technometrics*, 56(4), 528-538.
- Birgören, B. (2015). *İstatistiksel kalite kontrolü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bush, H. M., Chongfuangprinya, P., Chen, V. C. P., Sukchotrat, T. ve Kim, S. B. (2010). Nonparametric multivariate control charts based on a linkage ranking algorithm. *Quality and Reliability Engineering International*, 26, 663-675.
- Büyüköztürk, Ş. ve diğerleri (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, 7. Baskı, Ankara: PEGEM Akademi.

- Cano, E. L., Moguerza Mariano J. M. ve Corcoba, P. (2015). *Quality control with R an ISO standards approach*. New York Dordrecht, Springer Cham Heidelberg, London.
- Marchant, C., Leiva, V., Cysneiros, F. J. A. ve Liu, S. (2018). Robust multivariate control charts based on Birnbaum–Saunders distributions. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 88(1), 182-202.
- Capizzi, G. ve Masarotto, G. (2011). A least angle regression control chart for multidimensional data. *Technometrics*, 53(3), 285-296.
- Chananet, C., Sukparungsee, S. ve Areepon, Y. (2014). The ARL of EWMA chart for monitoring ZINB model using Markov chain approach. *International Journal of Applied Physics and Mathematics*, 4(4). 236-239.
- Chiang, J. Y., Liob, Y. L. ve Tsaic, T. R. (2017). MEWMA control chart and process capability indices for simple linear profiles with within-profile autocorrelation. *Quality and Reliability Engineering International*, 33, 1083–1094.
- Capizzi, G. ve Masarotto, G. (2016). Efficient control chart calibration by simulated stochastic approximation. *IIE Transactions*, 48(1), 57-65.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th Edition)*, London: Routledge Falmer.
- Capizzi, G. ve Masarotto, G. (2010). Evaluation of the run-length distribution for a combined Shewhart-EWMA control chart. *Stat*, 20, 23–33.
- Cano, E. L. (2011). *An introduction to R for quality control*. Newyork: Univer-sidad Rey Juan Carlos Publication.
- Farkas, K. (2015). CUSUM Anomaly Detection. *Measurement Lab*. 1-25.
- Gandy, A. ve Kvaløy, J. T. (2013). Guaranteed conditional performance of control charts via bootstrap methods. *Scandinavian Journal of Statistics*, 40, 647–668.
- Gastwirth, J. L., Gel, Y. R., Wallace Hui, W. L., Miao, W. ve Noguchi, K. (2015). Lawstat: Tools for Biostatistics, Public Policy, and Law. R package version 2.5. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html), Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Gross, J. ve Ligges, U. (2015). Nortest: Tests for Normality. R package version 1.0-3. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html), Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Giner-Bosch, V., Cabanos, C. ve Debón-Aucejo, A. (2016). On the use of statistical process control in monitoring mortality: An application to European countries. *Estadística Española*, 58(191) 265-275.

- Henning, E., Maia, M. T., Walter, O. M. F. C., Konrath, A. C. ve Alves, C. C. (2014) Application of Hotelling's  $T^2$  control chart for a machining process of the inside diameter of a steel cylinder. *GEPROS (Gestão da Produção, Operações e Sistemas, Bauru)*, 9(2), 155-167.
- Höhle M. (2007). Surveillance: An R package for the monitoring of infectious diseases. *Comput Stat*, 22, 571–582. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html), Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Işığışok, E. (2012). *Toplam kalite yönetimi bakış açısıyla istatistiksel kalite kontrol*, Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Kuvattana, S., Busababodhin, P., Areepong, Y. ve Sukparungsee, S. (2016). Bivariate copulas on the exponentially weighted moving average control chart. *Journal of Science Technology*, 38 (5), 569-574.
- Knoth, S. (2015). Run length quantiles of EWMA control charts monitoring normal mean or/and variance. *International Journal of Production Research*, 53(15), 4629–4647.
- Konrath, A. C., Walter, O. M. F. C., Henning, E., Alves, C. C. ve Samohyl, R. W. (2013). Applications in teaching statistical quality control with different R interfaces. *2013 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 146.
- Lee, Y. H. ve Von Davier, A. A. (2013). Monitoring scale scores over time via quality control charts, model-based approaches and time series techniques. *Psychometrika*, 78(3), 557–575.
- Leiva, V., Hernandez, H. ve Riquelme, M. (2006). A new package for the Birnbaum–Saunders distribution. *R News*, 6(4), 35–40.
- Li, T. ve Çavuşgil, S. T. (1995). A classification and assessment of research streams in international marketing. *International Business Review*, 4(3), 251-77.
- Lio, Y. L. ve Park, C. (2010). A bootstrap control chart for inverse Gaussian percentiles. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 80(3), 287–299.
- Lio, Y. L. ve Park, C. (2008). Research a bootstrap control chart for birnbaum–saunders percentiles. *Quality and Reliability Engineering International*, 24, 585–600.
- McCarthy, D. J., Campbell, K. R., Lun, A. T. L. ve Wills, Q. F. (2017). Scater: Pre-processing, quality control, normalization and visualization of single-cell RNA-seq data in R. *Bioinformatics*, 33(8), 1179–1186.

- Mcneil, A. ve Ulman, S. (2013) QRMLib: Provides R-language code to examine Quantitative Risk Management concepts. R package version 1.4.5.1, [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html) Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Meyer, D., Dimitriadou, E., Hornik, K., Weingessel, A. ve Leisch, F. (2014). e1071: Misc Functions of the Department of Statistics, TU Wien. R package version 1.6-4. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html) Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Morton, A., Gatton, M., Tong, E. B. A, Clements, A. (2007). New control chart methods for monitoring MROs in Hospitals. *Australian Infection Control*, 12(1), 16-18.
- Orçanlı, K. (2017). *Çok değişkenli kontrol grafikleri ve yapay sinir ağları yöntemi ile döküm sanayinde bir istatistiksel süreç kontrolü uygulaması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Orçanlı, K., Oktay, E. ve Birgören, B. (2015). Çok değişkenli kontrol kartları örüntü tanıma literatüründe bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(2), 23-42.
- Öztürk, A. (2009). *Kalite yönetimi ve planlaması*. Bursa:Ekin Yayınları.
- Phaladiganon, P., Kim, S. B., Chen, V. C. P., Baek, J. G. ve Park, S. K. (2011). Bootstrap-based  $T^2$  multivariate control charts, *Communications in Statistics—Simulation and Computation*, 40(5), 645-662.
- Plummer, M., Best, N., Cowles, K. ve Vines, K. (2010). The Coda package: Output Analysis and Diagnostics for MCMC, R Package Version 0.13-2. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html) Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Rashid, M., Riaz, M. ve Does, R. J. M. M. (2012). Efficient power computation for R out of M runs rules schemes. *Comput Stat*, 28, 667-681.
- Radziwill, N. (2015). *X-Bar/R Control Charts*, <http://qualityandinnovation.com>, Erişim tarihi:01 Haziran 2019.
- Qiu, P. (2014). *Introduction to statistical process control*, Boca Raton:Chapman & Hall/CRC.
- Saghir, A. ve Lin, Z. (2013). Control chart for monitoring multivariate COM-Poisson attributes, *Journal of Applied Statistics*, 41(1), 200-214.
- Santos-Fernández, E. (2012). *Multivariate statistical quality control using R*. Springer New York Heidelberg Dordrecht London.
- Satman, M. H. (2018). *R ile programlama*. İstanbul:Türkmen Kitapevi.

- Scrucca, L. (2004). qcc: An R package for quality control charting and statistical process control. *R News* 4(1),1117.
- Santos-Fernandez, E. (2013). MSQC: Multivariate Statistical Quality Control. R package version 1.0.0, [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html) Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.
- Sündüs, D. A. (2015). A real application on economic design of control charts with R-edcc package. *The International Journal of Engineering and Science (IJES)*, 4(10), 54-65.
- Vargas, M., Alfaro, J. L. ve Mondéjar, J. (2009). On the run length of a state-space control chart for multivariate autocorrelated data. *Communications Simulation and Compuin Statistics Tation*, 38(9), 1823-1833.
- Veljkovic, K., Elfaghihe, H. ve Jevremovic, V. (2015). Economic statistical design of  $\bar{X}$  control chart for non-normal symmetric distribution of quality characteristic. *The International Conference 13th Serbian Mathematical Congress-2014*, 29(10), 2325-2338.
- Variyath, A. M. ve Vattathoor, J. (2013). Robust control charts for monitoring process mean of Phase-I multivariate individual observations. *Journal of Quality and Reliability Engineering*, 1-14.
- Veljkovic, K. (2019).  $\bar{X}$  control chart for non-normal symmetric *Metodološki zvezki*, 13(2), 87-100.
- Vives-Mestres, M., Daunis-i-Estadella, J. ve Martin-Fernandez, J.A. (2015). Signal interpretation in Hotelling's  $T^2$  control chart for compositional data. *IIE Transactions*, 48(7), 661-672.
- Varadhan, R. ve Gilbert, P. (2009). BB: An R package for solving a large system of nonlinear equations and for optimizing a high-dimensional nonlinear objective function. *Journal of Statistical Software*, 32, 1–26.
- Van den Boogaart, G. K., Tolosana, R. ve Bren M. (2014). Compositions: Compositional Data Analysis, R package version 1.40-1. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html)
- Wheeler, B. (2008). SuppDists: Supplementary distributions, R package version 1.1-2, [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html), Erişim tarihi:01 Haziran 2019.
- Witkovsk, V. ve Savin, A. (2005). Tdist: Distribution of a linear combination of independent Student's t-variables. R package version 0.1.1. [https://cran.r-project.org/web/packages/available\\_packages\\_by\\_name.html](https://cran.r-project.org/web/packages/available_packages_by_name.html) Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.

Zu, W. ve Park, C. (2013). An R package for the economic design of the control chart. *Journal of Statistical Software*, 52(9), 1-24.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Orçanlı, K. (2019). Kalite kontrol grafiklerinde R programlama dilinin kullanımı ile ilgili içerik analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1390-1429. DOI: 10.26466/opus.589423



## Destek Personellerinin İletişim Becerileri ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi: Kamu Hastanelerinde Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.561414

\*

Şirin Özkan\* - Gökhan Aba\*\* - Yusuf Çelik\*\*\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üni., Sağlık Bilimleri Fak., Bandırma / Balıkesir / Türkiye  
E-Posta: [sozkan@bandirma.edu.tr](mailto:sozkan@bandirma.edu.tr) ORCID: [0000-0001-9153-6481](https://orcid.org/0000-0001-9153-6481)

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üni., Sağlık Bilimleri Fak., Bandırma / Balıkesir / Türkiye  
E-Posta: [gokhanaba20@hotmail.com](mailto:gokhanaba20@hotmail.com) ORCID: [0000-0002-4742-3217](https://orcid.org/0000-0002-4742-3217)

\*\*\* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara / Türkiye  
E-Posta: [yucelik@hacettepe.edu.tr](mailto:yucelik@hacettepe.edu.tr) ORCID: [0000-0002-8051-9245](https://orcid.org/0000-0002-8051-9245)

### Öz

Sağlık hizmeti sunucularının empati davranışları ile iletişim becerilerinin yüksek olması daha iyi sağlık sonuçlarına, kaliteli bakıma, hastanın tedaviye daha etkin katılımına ve yüksek hasta memnuniyetine ulaşılması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı, kamu hastanelerinde çalışan hasta kayıt ve karşılama personeli, hastane servisleri temizlik personeli ile hasta destek ve taşıma personellerinin iletişim becerileri ve empati eğilim düzeylerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Tanımlayıcı tipteki bu araştırma, Ocak-Haziran 2015 tarihleri arasında, Kocaeli'deki tüm kamu hastanelerinde (dokuz hastane) yürütülmüştür. Araştırmaya hastanelerde çalışan 387 destek personeli (hasta kayıt ve karşılama personeli, hastane servisleri temizlik personeli, hasta destek ve taşıma personelleri) katılmıştır. İletişim Becerileri ve Empati Eğilim Ölçekleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; destek personelinin iletişim beceri ve empati eğilim düzeylerinin orta düzeyde olduğu, kadınların erkeklere göre daha yüksek iletişim becerileri (zihinsel ve davranışsal) ve empati eğilim düzeyine sahip olduğu, toplam hizmet süresi ile duygusal, davranışsal ve genel iletişim becerileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca iletişim becerileri alt boyutları ile empati eğilim düzeyleri arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, destek personellerinin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin artırılmasına yönelik, etkili ve sürekliliği hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** İletişim, Empati, Destek Personeli

# Determination of Communication Skills and Empathy Levels of Support Staff: An Application in The Public Hospitals

\*

## Abstract

*In The high level communication skills and empathy behaviors of the healthcare professionals is important to achieve better health outcomes, provide high quality of health care, effective patient participation to the treatment and higher patient satisfaction. The aim of this study is to determine levels and relationship between communication skills and empathy tendency of support staff in public hospitals. A descriptive study was conducted between January and June 2015 in all public hospitals (nine hospitals) in Kocaeli. 387 support staff working in public hospitals (receptionist, clinical assistants, patient services assistants and porters) involved to the study. Communication Skills and Empathy Tendency Scales were used in the study. This study indicated that the level of communication skills and empathy tendency of support staff is in medium level, women have higher communication skills (mental and behavioral) and empathy tendency than men. Also it was found that there was a significant relationship between total working experience and emotional, behavioral and general communication skills. In addition, there was significant relationship between sub-dimensions of communication skills and empathy tendency levels. As a result, effective and continuous in-service trainings should be organized to improve communication skills and empathy levels of support staff.*

**Keywords:** *Communication, Empathy, Support Staff*

## Giriş

Sağlık hizmetinin etkili bir şekilde sunulabilmesi, sağlık ekibi üyelerinin sahip olduğu iletişim becerileriyle doğru orantılıdır. Sağlık bakım sistemindeki tüm çalışanlar sağlıklı/hasta bireylerle doğrudan yüz yüze ilişki kurmak durumunda olduğundan, iletişim becerileri güçlü olmalıdır (Şahin ve Kardaş Özdemir, 2015, s.1; Akgün ve Çetin, 2018, s.104). Karşılıklı güven çerçevesinde, hizmet verilen bireyi tanımak ve sorunları ile daha etkin baş edebilir, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iletişim oldukça önem arz etmektedir (Özdemir, 2011, s.9).

Hastalar iletişime, bilgilendirmenin anlaşılır olmasına ve kendi deneyimlerinin dikkate alınmasına önem vermektedirler (Nørgaard vd., 2012: 699). İletişimdeki aksaklıklar; hastanın memnuniyetini, tedaviye uyum sağlamasını, yapılan sağlık harcamalarını ve sağlıkla ilgili diğer çıktıları olumsuz etkilediğinden, sağlık bakım hizmetlerinde iletişim becerilerinin etkinliği oldukça önem arz etmektedir (Tiryaki Şen vd., 2013, s.14).

İletişim, en genel tanımıyla, bir kişinin bir bilgiyi anlaşılır biçimde başka kişilere aktarılmasıdır. Başka bir ifadeyle, gönderici ve alıcı arasında anlamları ortak kılmaya yönelik bir çabadır (Bahar, 2016, s.2). Sağlık iletişimi ise, sağlıkla ilgili bakım sürecine dâhil olan profesyonel hizmet sunucuları ve hastalar arasında bilgi, görüş ve duyguların iletilmesini içermektedir (Okay, 2016, s.11). Etkili sağlık bakımı sunumu için sağlık ekibi üyeleri ile hasta arasında karşılıklı güvene dayalı bir iletişim ve etkileşim kurulması, bireyin bir bütün olarak tanımlanması, bakım gereksinimlerinin belirlenmesi ve bireyin sorunları ile etkin baş edebilmesi konusunda yardım edilmesi gerekmektedir (Şahin ve Kardaş Özdemir, 2015, s.1).

Empati ise, yardım ilişkisinin temel bileşenlerinden biridir. Empati; bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun bakış açısı ile olaylara bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Pazar vd., 2017, s.368). Sağlık çalışanlarının empati davranışları ile hastalara kaliteli bakım sağlanmasında, hastanın tedaviye daha etkin katılması, daha yüksek hasta memnuniyeti ve bağlılığına ve daha iyi sağlık sonuçları ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Lamothe vd., 2015, s.26; Lin vd., 2012, s.1). Ayrıca,

empati sağlık profesyonellerinin kendilerini daha iyi hisseme, daha az tükenme, daha yüksek klinik yeterlilik ve daha az tıbbi risk alma ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Hatta sağlık profesyonelinin empati düzeylerinin sağlık bakım maliyetlerini azalttığı hasta odaklı iletişimin ise tanı koymaya yönelik yapılan test maliyetlerini azalttığı belirlenmiştir (Kelm vd., 2014, s.2) Empatinin mümkün olduğu durumlarda kişi, başka bir insanın duygularına duygusal bir tepki verebilir ve kendisiyle diğerleri arasında bir ayrım yapabilir. Eğer sağlık çalışanlarının duygularını düzenlemekte zorluk çekerlerse, zamanla duygusal olarak tükenebilirler (Lamothe vd., 2015, s.20).

Hastalık ve hastaneye yatış hasta birey ve yakınları için önemli deneyimlerdendir (Şahin ve Kardaş Özdemir, 2015, s.2). Hastanelere başvuran hasta ve yakınlarının genelde sıkıntı, endişe, gerginlik, huzursuzluk veya korku duygularıyla stres içinde olmaları nedeniyle sağlıklı iletişim kurmaları her zaman mümkün olamamaktadır (Bekcan, 2015, s.48). Sağlık hizmetleri sunumun her aşamasında görev alan tüm çalışanların, hastaya sürekli etkin bakım verebilmesi, hasta yakınlarına gerekli desteği sağlayabilmesi ve kendi ruh sağlığını koruyabilmesi beklenmektedir. Bunun için de sağlık hizmetlerindeki tüm çalışanların etkin iletişim ve empati becerisine ara ara değerlendirilmesi, profesyonel iletişim becerileri ve empatik becerilerinin tekrarlayan eğitimlerle desteklenmesi gerekmektedir.

Hastalar hastanelere geldiklerinde profesyonel sağlık çalışanlarından önce destek personel tarafından karşılanmakta ve hastanede oldukları süre boyunca sağlık çalışanları kadar destek personeli ile de iletişimi devam ettirmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar, genellikle sağlık çalışanlarına yönelik gerçekleştirilmiştir (Tiryaki Şen vd., 2013; Şahin ve Kardaş Özdemir, 2015; Bauchat vd., 2016; Wilkinson vd., 2017; Moore vd., 2018). Araştırmada sağlık çalışanları dışındaki destek personelin iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeylerini değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu araştırmanın amacı; Kocaeli'nde yer alan kamu hastanelerinde çalışan hasta kayıt ve karşılama personeli, hastane servisleri temizlik personeli ile hasta destek ve taşıma personellerinin iletişim becerileri ve empati eğilim düzeylerini belirlemek ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaçla aşağıda sıralanan soruların cevapları belirlenmeye çalışılmıştır;

- Destek personelin iletişim beceri ve empati eğilim düzeyleri ile sosyodemografik özellikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Destek personelin iletişim beceri ve empati eğilim düzeyleri nasıldır?
- Destek personelin iletişim beceri ve empati eğilim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

## Yöntem

Tanımlayıcı tipteki bu araştırma, Ocak-Haziran 2015 tarihleri arasında, Kocaeli'deki tüm kamu hastanelerinde (dokuz hastane) yürütülmüştür. Araştırma evrenini, bu hastanelerde çalışan 867 destek personelin (hasta kayıt ve karşılama personel, hastane servisleri temizlik personeli, hasta destek ve taşıma personelleri) oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, hastanelerde çalışan tüm destek personeli çalışmaya dâhil edilmek istenmiştir. Verilerin toplandığı tarihlerde, hastanede bulunan 426 kişi çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Yapılan ön analizlerde, verileri, araştırma için kullanılabilir nitelikte olan 387 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırma için, Kocaeli Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliğinden gerekli kurumsal izinler alınmıştır. Veri toplama tekniği olarak online anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Kurumdan e-mail adresleri alınan 867 destek personeline anketler gönderilmiş, 426 personelden geri dönüş sağlanmıştır. Kullanılan ankette, katılımcıların sosyodemografik özelliklerine yönelik sorular ve iletişim beceri ve empati eğilim düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

**İletişim Becerileri Ölçeği:** Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından geliştirilen ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında güvenirliği ölçmek için yapılan test tekrar test sonucunda  $r=0,68$  ve test yarılama analizinde ise  $r=0,64$  bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı  $0,72$ 'dir. Ölçeğin geçerlik çalışmasıyla ilgili olarak paralel form uygulaması yapılmış, korelasyon katsayısı  $r=0.70$  olarak bulunmuştur. 45 maddeden oluşan ölçek, zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim becerileri olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Her bir boyutu ölçen 15 madde vardır. 1=Hiçbir zaman, 5=

Her zaman olmak üzere 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçeğin genelinden alınabilecek en yüksek puan 225, en düşük puan ise 45'tir. Ölçeğin her bir alt boyutundan en yüksek puan 75, en düşük 15 puan alınabilmektedir. Puanın yüksek olması, bireyin iletişim becerisinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,870 olarak bulunmuştur. Zihinsel, duygusal ve davranışsal boyutların Cronbach Alpha değerleri ise sırasıyla 0,676; 0,690 ve 0,728'dir.

**Empatik Eğilim Ölçeği:** Bireylerin günlük yaşamında empati kurma eğilimlerini ölçmeyi amaçlayan ölçek, Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, likert tipinde (1=Tamamen aykırı, 5=Tamamen uygun) hazırlanmış 20 maddeden oluşmaktadır. Testten alınabilecek en düşük puan;  $1 \times 20 = 20$ ; en yüksek puan ise  $5 \times 20 = 100$ 'dür. Puanın yüksek olması, empati eğiliminin yüksek olduğunu, düşük olması ise empati eğiliminin düşük olduğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan negatif ifadeler tersten puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,812'tir.

Verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 21.0 programından faydalanılmıştır. Verilerin analizi için tanımlayıcı istatistikler, t-Test, Anova ve Pearson Korelasyon analizleri kullanılmıştır. Post Hoc yöntemi olarak Scheffé testi kullanılmıştır. Normal dağılıma uymayan değişkenlerin analizinde non-parametrik analizler (Kruskal-Wallis) kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi  $p < 0,05$  olarak alınmıştır.

Araştırma, sadece Kocaeli ilindeki kamu hastanelerinde çalışan destek personelin, araştırmanın yapıldığı dönem içerisinde vermiş oldukları cevaplarla sınırlıdır. Dolayısıyla, sonuçlar diğer illerdeki hastaneleri, özel hastaneleri ve tüm sağlık çalışanlarını genellemez.

## Bulgular

Destek personelin sosyodemografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların % 87,9'unun kadınlardan oluştuğu, % 43,4'ünün 30-39 yaş aralığında (ort.  $31,17 \pm 6,31$ ) ve % 49,6'sının lise mezunu olduğu saptanmıştır. % 61,5'inin evli, % 92,5'sinin 500-1500 TL arasında gelire sahip olduğu ve 6-10 yıl hizmet süreleri bulunanların oranının % 46,8

olduğu belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, iletişim becerilerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Buna göre, destek personelinin %72,1'i iletişim ile ilgili çalıştıkları hastanelerde hizmet içi eğitim aldıkları, % 41,6'sı, aldıkları eğitimin iyi seviyede etkili olduğunu bildirmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 92) kendilerinin iletişim beceri düzeylerinin yüksek olduğunu düşünmektedirler.

Destek personelinin iletişim becerileri ile empati eğilim düzeyleri ölçek puan ortalamalarının dağılımı incelendiğinde; iletişim beceri ve empati eğilim düzeylerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Araştırmaya katılan destek personelinin sosyodemografik özelliklerine göre iletişim ve empati beceri düzeyleri incelendiğinde; kadınların erkeklere göre zihinsel ve davranışsal boyutlar açısından daha yüksek iletişim becerileri ve empati eğilim düzeyine sahip olduğu, toplam hizmet süresi ile duygusal, davranışsal ve genel iletişim becerileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu bulunmuştur ( $p<0,05$ ). Yapılan Post Hoc analizi (Scheffe Testi) sonucunda, hizmet süresi 6-10 yıl arasında olanların 2-5 yıl arasında olanlara göre, duygusal, davranışsal beceri boyutlarında ve toplamda daha yüksek iletişim becerilerine sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Katılımcıların diğer sosyodemografik özellikleri ile iletişim ve empati düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmamıştır.

*Tablo 1. İletişim Becerileri ve Empati Eğilim Ölçek Puan Ortalamalarının Dağılımı*

	X±SS	Min.	Max.
<b>Zihinsel Beceri</b>	62,69±5,03	46	74
<b>Duygusal Beceri</b>	58,78±6,07	39	74
<b>Davranışsal Beceri</b>	65,54±5,56	45	75
<b>İletişim Becerileri (Toplam)</b>	187,02±14,31	140	220
<b>Empatik Eğilim</b>	76,71±8,94	51	99

Tablo 2. Destek Personelin Sosyodemografik Özelliklerine Göre İletişim ve Empati Düzeyleri Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Değişkenler	n	%	İletişim Becerileri			Toplam X±SS	Empati Eğilim X±SS
			Zihinsel X±SS	Duygusal X±SS	Davranışsal X±SS		
<b>Yaş</b>							
29 yaş ve altı	168	43,4	52,7±4,5	50,1±5,7	60,9±5,7	163,7±14,3	76,4±9,2
30-39 yaş	174	45,0	53,4±4,5	51,1±5,0	62,2±5,2	166,6±12,8	76,6±9,1
40 yaş ve üzeri	45	11,6	54,0±3,7	51,8±3,9	62,0±4,7	167,8±10,3	78,8±7,4
			F: 1,773 p>0,05	F: 2,834 p>0,05	F: 2,336 p>0,05	F: 2,833 p>0,05	F: 1,350 p>0,05
<b>Cinsiyet</b>							
Erkek	47	12,1	51,6±4,6	51,1±5,0	60,0±6,2	162,7±13,0	74,0±10,2
Kadın	340	87,9	53,3±4,5	50,7±5,3	61,8±5,2	165,8±13,4	77,1±8,8
			t: -2,324 p<0,05	t: 0,510 p>0,05	t: -2,145 p<0,05	t: -1,440 p>0,05	t: -2,125 p<0,05
<b>Medeni Durum</b>							
Evli	238	61,5	53,1±4,5	50,6±5,5	61,5±5,2	165,2±13,6	77,2±9,1
Bekâr	149	38,5	53,2±4,4	50,9±4,7	61,8±5,6	165,9±12,8	76,0±8,6
			t: -0,270 p>0,05	t: -0,561 p>0,05	t: -0,458 p>0,05	t: -0,497 p>0,05	t: 1,300 p>0,05
<b>Öğrenim Durumu</b>							
Lise	193	49,8	53,5±4,4	50,5±5,2	61,7±5,3	165,8±13,2	76,5±8,1
Önlisans	112	29,9	53,0±4,0	51,0±4,9	61,4±5,4	165,3±12,7	76,9±9,2
Lisans ve Lisansüstü	82	20,3	51,8±4,9	48,3±5,2	61,1±5,9	160,7±11,7	77,1±8,5
			F: 1,387 p>0,05	F: 0,536 p>0,05	F: 0,741 p>0,05	F: 0,089 p>0,05	F: 0,542 p>0,05
<b>Gelir Düzeyi*</b>							
500-1500 TL	358	92,5	53,1±4,5	50,8±5,2	61,8±5,4	165,7±13,5	76,9±8,8
1500-2500 TL	19	4,9	53,8±3,2	48,6±4,2	59,4±4,0	161,8±9,5	74,0±9,0
2500 TL ve üstü	10	2,6	51,8±4,7	51,2±5,9	59,3±3,8	162,3±12,1	78,6±12,4
			x <sup>2</sup> : 1,150 p>0,05	x <sup>2</sup> : 7,832 p>0,05	x <sup>2</sup> : 7,351 p>0,05	x <sup>2</sup> : 3,450 p>0,05	x <sup>2</sup> : 1,961 p>0,05
<b>Toplam Hizmet Süresi</b>							
1 yıldan az	59	15,3	53,9±3,9	51,6±4,9	62,0±4,6	167,5±11,6	76,9±9,4
2-5 yıl	103	26,6	52,4±4,9	49,4±5,9	60,6±6,1	162,4±15,3	75,9±10,1
6-10 yıl	184	47,5	53,4±4,3	51,3±4,9	62,3±5,1	167,0±12,5	77,2±8,4
11 yıl ve üzeri	41	10,6	53,0±4,7	50,9±4,5	60,6±5,0	164,4±11,8	77,0±7,8
			F: 1,670 p>0,05	F: 3,314 p<0,05	F: 2,960 p<0,05	F: 3,159 p<0,05	F: 0,476 p>0,05
Anlamlı Fark (Scheffe Testi)				2-5 yıl	2-5 yıl	2-5 yıl	
				6-10 yıl	6-10 yıl	6-10 yıl	

\*Gelir düzeyinin normal dağılım göstermediği belirlendiğinden Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.



Destek personelin iletişim becerileri ile empati eğilim ölçek puan ortalamaları karşılaştırıldığında, iletişim becerileri ve alt boyutları ile empati eğilim arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. (Tablo 3).

**Tablo 3. İletişim Becerileri ve Empati Eğilim Ölçek Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki**

	Zihinsel Beceri	Duygusal Beceri	Davranışsal Beceri	İletişim Beceri (Toplam)	Empatik Eğilim
Zihinsel Beceri	1				
Duygusal Beceri	,644*	1			
Davranışsal Beceri	,693*	,664*	1		
İletişim Becerileri (Toplam)	,870*	,878*	,897*	1	
Empatik Eğilim	,497*	,673*	,531*	,646*	1

\* $p < 0,01$

## Tartışma ve Sonuç

Araştırmamızda destek personelin sosyodemografik özelliklerine göre iletişim becerileri ve empati eğilim düzeyleri incelendiğinde; sadece cinsiyete ile iletişim becerileri ve empati eğilim arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kadınların erkeklere göre daha yüksek iletişim becerileri (zihinsel ve davranışsal) ve empati eğilim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Harlak ve arkadaşlarının tıp fakültesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada da kadınların iletişim becerileri ve empati eğilimlerinin erkelere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Harlak vd., 2008, s.62; Unit vd., 2006, s.224; Hojat vd., 2002, s.526). Ayrıca toplam hizmet süresi ile duygusal, davranışsal ve genel iletişim beceri düzeyleri arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte 20 yıldan daha az hizmet süresi olan HIV (+) hastalarla çalışan sağlık çalışanlarında empati eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Lin vd., 2012, s.1). Bununla birlikte bu çalışmada empati eğilim ile toplam hizmet süresi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sağlık çalışanlarının empati düzeyinin yüksek olması hem kendileri hem de hastalar için önemlidir. Yapılan çalışmalar bunun geliştirilebilir olduğunu

göstermektedir (Kelm vd., 2014, s.6-7; Özakgöl vd., 2014, s.929; Moore vd., 2018).

Çalışmada hem iletişim becerileri hem de empati eğilim ile yaş, medeni durum, öğrenim ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bizim çalışmamızdan farklı olarak Çin’de yapılan bir çalışmada ise 31–40 yaş arasındaki sağlık çalışanlarında empati eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğu ve öğrenim düzeyi azaldıkça empati eğilimin azaldığı belirlenmiştir. (Lin vd., 2012, s.1).

Kamu hastanelerinde yapılan bu çalışmada destek personelin çalıştıkları hastanede %72.1’isinin iletişim ile ilgili hizmet içi eğitim aldıkları, % 41.6’sı, aldıkları eğitimin iyi seviyede etkili olduğunu bildirmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 92) kendilerinin iletişim beceri düzeylerinin yüksek olduğunu düşünmektedirler. Ancak analiz sonuçlarına göre destek personelin iletişim becerileri ile empati eğilim düzeyleri ölçek puan ortalamalarının dağılımı incelendiğinde; iletişim beceri ve empati eğilim düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bizim çalışmamızdan farklı olarak Lin vd tarafından hekim ve hemşire dışındaki sağlık çalışanlarının empati eğilimlerinin daha düşük olduğu gözlenmiştir (Lin vd., 2012, s.1).

Destek personelin iletişim ve empati eğilim düzeylerinin yeterli olmaması hem kendi sağlıkları hem de hizmet sundukları hastalar açısından olumsuz bir durumdur. Sağlık çalışanlarının empati düzeyi azaldığında hastalarla iletişimin azaldığı, ikincil travmatik stres ve tükenmişlik yaşama riskinin arttığı belirlenmiştir (Passalacqua ve Segrin, 2012, s.454; Barrett, 2016, s.45-48; Wilkinson vd., 2017, s.18). Bununla birlikte etkili iletişim becerilerine sahip sağlık personelinde hizmet alan hasta ve hasta yakınlarının, aldıkları sağlık hizmetinden memnuniyet düzeylerinin arttığı, duygusal açıdan kendilerini daha rahat hissettikleri ve daha az depresif oldukları belirtilmektedir (Arifoğlu ve Sala Razi, 2011, s.7; Nørgaard vd., 2012, s.703; Fujimori, vd., 2014, s.2171). Ayrıca iletişim becerileri ilkelerine dayalı ekip çalışması eğitiminin ise ekip üyeleri arasında işbirliğini ve iletişimi geliştirdiğini bildirmiştir (McCulloch vd., 2010, s.477).

Bu çalışmada destek personelin iletişim becerileri ile empati eğilim ölçek puan ortalamaları karşılaştırıldığında, iletişim becerileri ve alt

boyutları ile empati eğilim arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Moore ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada da iletişim becerileri geliştirildiğinde empati eğiliminin de arttığı gözlenmiştir (Moore vd., 2018).

Sonuç olarak, destek personelinin iletişim beceri ve empati eğilim düzeylerinin orta düzeyde olduğu, iletişim becerileri ve alt boyutları ile empati eğilim arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek iletişim becerileri (zihinsel ve davranışsal) ve empati eğilim düzeyine sahip olduğu, toplam hizmet süresi ile de iletişim beceri (duygusal, davranışsal ve genel) düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Etkili sağlık hizmeti sunumunda dolaylı olarak hasta ve hasta yakınları ile sürekli iletişim içerisinde bulunan ve hizmet sunumunda aktif rol oynayan destek personellerinin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Destek personeli de dahil tüm sağlık çalışanlarına, iletişim ve empati düzeylerinin artırılmasına yönelik, etkili hizmet içi eğitimlerin düzenli aralıklarla ve etkili bir şekilde verilmesi, çalışanlardan sürekli geri bildirimler alınması önerilmektedir. Ayrıca destek personeli seçiminde kadın işgücüne öncelik verilebileceği düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Determination of Communication Skills and  
Empathy Levels of Support Staff: An Application  
in The Public Hospitals**

\*

Şirin Özkan - Gökhan Aba -Yusuf Çelik

*Bandırma 17 Eylül University, Hacettepe University*

The effective delivery of health services is associated with the communication skills of healthcare team members. In health care system, all employees should have good communication skills because they have face to face communication with healthy people and patients. General definition of communication is two-way process of information exchange to reach mutual understanding clearly. Empathy is defined the ability to understand and share the feelings and experiences of someone and imagining what it would be like to be in that person's situation. It was determined that, health care workers's empathy towards patients were associated with providing high quality care, participation of the patient in treatment, higher patient satisfaction and commitment and better health outcomes. Employees taking part in all stages of health services are expected to provide effective care for the patients, provide support to the patients' relatives and maintain their own mental health. therefore, it is necessary to evaluate communication and empathy skills of all employees in health services and these skills should be supported to be improved by repetitive trainings. When patients come to hospitals, at first they meet with support staff before health professionals. Also patients are in direct communication with support staff as much as health professionals during their stay in hospital. The studies in the literature are generally conducted in health care workers. As far as we know, there was no study investigating the relationship between communication skills and empathic tendency levels of support staff. The aim of this study is to determine levels and relationship between communication skills and empathy tendency of support staff (receptionist, clinical assistants, patient services assistants and porters) in public hospitals. A descriptive study was conducted between January and June 2015 in all public hospitals (nine hospitals) in Kocaeli. The

research population consisted of 867 support staff working in these hospitals. All the support staff working in hospitals were asked to include in the study and 426 support staff agreed to participate in the study. Sample of the study includes 387 support staff. Data was conducted as online survey. The questionnaire included questions about sociodemographic characteristics of the participants and communication skills and empathy scale. Communication Skills Scale was developed by Ersanlı and Balcı. The Empathic Tendency Scale was developed by Dökmen (1988), which aims to measure the empathy tendency of individuals in their daily life. According to our findings, 72,1% of the support staff stated that they received in-service training about communication in the public hospitals, and 41,6% of them reported that the training they received was effective. The majority of respondents (92%) think that their communication skill levels were high. However, according to the result of the analysis, level of communication skills and empathy of the support staff were found to be moderate. The weak communication and empathy levels of support staff is a negative condition both for their own health and patients. According to the results of Barrett's study, it was determined that hospital personnel who are not in direct relationship with the patient have higher levels of anxiety and discomfort caused by observing the negative experiences of patients. Subsequently, a higher level of empathic anxiety may increase its vulnerability to secondary traumatic stress.

According to the participants sociodemographic characteristics; it was found that women had higher communication skills (mental, behavioral, in total) and empathy tendency than men. Also there was a significant relationship between total service duration and emotional, behavioral and general communication skills ( $p < 0,05$ ). In addition, it was determined that there was a significant relationship between communication skills and sub-dimensions and empathy tendency. Additionally, other studies found that empathy tendency increases when communication skills develop. Also empathy of health workers decreases in parallel with patient-oriented communication and increase risk of burnout. As a result, good communication and empathy with the patients and their relatives has great importance in increasing the quality of the health service provided by all health workers. At this stage, not only health professionals but also support staff who have direct and indirect relationship with patients and their

relatives have an active role in improving quality of the health service. In this context, communication skills and empathy levels of support staff should be increased. In conclusion, we recommend that to evaluate communication skills and empathy of support staff regularly and to organize effective in-service trainings in order to increase communication and empathy levels of support staff with all health workers.

### Kaynakça / References

- Akgün, R. ve Çetin, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinin ve empati düzeylerinin belirlenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 103-117.
- Arifoğlu, B. ve Sala-Razı, G. (2011). Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin empati ve iletişim becerileriyle iletişim yönetimi dersi akademik başarı puanı arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4(1), 7-11.
- Bahar, E. (2016). *İletişim*. Ankara:Detay Yayıncılık.
- Barrett, M. G. (2016). *The relationship between empathy and humor styles and secondary traumatic stress in the public mental health workplace*. Doctoral dissertation, Antioch University Santa Barbara, CA.
- Bauchat, J. R., Seropian, M. ve Jeffries, P. R. (2016). Communication and empathy in the patient-centered care model-why simulation-based training is not optional. *Clinical Simulation in Nursing*, 12 (8), 356-359.
- Bekcan, S. (2015). *İletişim becerileri, motivasyon ve sağlık çalışanları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1-2), 155-190.
- Ersanlı, K. ve Balcı, S. (1998). İletişim becerileri envanterinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (10), 7-12.
- Fujimori, M., Shirai, Y., Asai, M., Kubota, K., Katsumata, N. ve Uchitomi, Y. (2014). Effect of communication skills training program for oncologists based on patient preferences for communication when receiving bad news: a randomized controlled trial. *Journal of Clinical Oncology*, 32(20), 2166-2172.

- Harlak, H., Gemalmaz, A., Gurel, F. S., Dereboy, C. ve Ertekin, K. (2008). Communication skills training: Effects on attitudes toward communication skills and empathic tendency. *Education for Health, 21*(2), 1-6.
- Hojat, M., Gonnella, J. S., Mangione, S., Nasca, T. J., Veloski, J. J., Erdmann, J. B., ... , Magee, M. (2002). Empathy in medical students as related to academic performance, clinical competence and gender. *Medical education, 36*(6), 522-527.
- Kelm, Z., Womer, J., Walter, J. K., Feudtner, C. (2014). Interventions to cultivate physician empathy: a systematic review. *BMC Medical Education, 14* (219), 1-11.
- Lamothe, M., Rondeau, É., Malboeuf-Hurtubise, C., Duval, M. ve Sultan, S. (2016). Outcomes of MBSR or MBSR-based interventions in health care providers: a systematic review with a focus on empathy and emotional competencies. *Complementary Therapies in Medicine, 24*, 19-28.
- Lin, C., Li, L., Wan, D., Wu, Z. ve Yan, Z. (2012). Empathy and avoidance in treating patients living with HIV/AIDS (PLWHA) among service providers in China. *AIDS Care, 24*(11), 1341-1348.
- McCulloch, P., Rathbone, J. ve Catchpole, K. (2011). Interventions to improve teamwork and communications among healthcare staff. *British Journal of Surgery, 98*(4), 469-479.
- Moore, P. M., Rivera, S., Bravo-Soto, G. A., Olivares, C. ve Lawrie, T. A. (2018). Communication skills training for healthcare professionals working with people who have cancer. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 28*(3), Art. No.: CD003751. DOI:10.1002/14651858.CD003751.pub3
- Nørgaard, B., Kofoed, P. E., Ohm Kyvik, K. ve Ammentorp, J. (2012). Communication skills training for health care professionals improves the adult orthopaedic patient's experience of quality of care. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 26*(4), 698-704.
- Okay, A. (2016). *Sağlık iletişimi*. İstanbul:Derin Yayınları.
- Özakgöl, A. A., Şendir, M., Atav, A. S. ve Kızıltan, B. (2014). Attitudes towards hiv/aids patients and empathic tendencies: a study of Turkish undergraduate nursing students. *Nurse Education Today, 34*(6), 929-933.
- Özdemir, G. (2011). *Ebelik ve hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerileri ve yaşam yönelimlerinin stresle başatma tutumları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Passalacqua, S. A. ve Segrin, C. (2012). The effect of resident physician stress, burnout, and empathy on patient-centered communication during the long-call shift. *Health Communication*, 27(5), 449-456.
- Pazar, B., Demiralp, M., Erer, İ. (2017). The Communication skills and the empathic tendency levels of nursing students: A cross-sectional study. *Contemporary Nurse*, 53(3), 368-377.
- Şahin, Z. A., Kardeş Özdemir, F. (2015). Hemşirelerin iletişim ve empati beceri düzeylerinin belirlenmesi. *JAREN*, 1(1), 1-7.
- Tiryaki Şen, H., Taşkın Yılmaz, F. ve Pekşen-Ünüvar, Ö. (2013). Hizmet içi eğitim hemşirelerinin iletişim beceri düzeyleri. *Journal of Psychiatric Nursing*, 4(1), 13-20.
- Unit, R. H. (2006). Empathy in health care providers-validation study of the Polish version of the Jefferson Scale of Empathy. *Advances in medical sciences*, 51, 219-225.
- Wilkinson, H., Whittington, R., Perry, L. ve Eames, C. (2017). Examining the relationship between burnout and empathy in healthcare professionals: A Systematic Review. *Burnout Research*, 6, 18-29.
- Toksöz, M. R. (1999). *Yeni bir medya türü olarak etkileşimli bilgisayar oyunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Devci, T. ve Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2263-2278.
- Torun, F., Akçay, A. ve Çoklar, A. N. (2015). Bilgisayar oyunlarının ortaokul öğrencilerinin akademik davranış ve sosyal yaşam üzerine etkilerinin incelenmesi, *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 3, 25-35
- Törüner, K. E. ve Büyükgönenç, L. (2012) *Çocuk sağlığı temel hemşirelik yaklaşımları*. Ankara:Göktuğ Yayıncılık.
- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: Okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Millî Eğitim*, 192, 43-61.
- Yılmaz, S. (2013). *Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.



**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Özkan, Ş., Aba, G. ve Çelik, Y. (2019). Destek personellerinin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin belirlenmesi: Kamu hastanelerinde bir uygulama. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 1430-1446. DOI: 10.26466-/opus.561414

## Yöresel Yiyeceklerin Pazarlanması Hususunda Yönetici Tutumlarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.565257

\*

Çetin Akkuş\* - Gülizar Akkuş\*\*

\* Dr. Öğr. Üye., Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Merkez / Kastamonu / Türkiye  
E-Posta: [cakkus@kastamonu.edu.tr](mailto:cakkus@kastamonu.edu.tr) ORCID: [0000-0002-6539-726X](https://orcid.org/0000-0002-6539-726X)

\*\* Dr. Öğr. Üye., Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Merkez / Kastamonu / Türkiye  
E-Posta: [gakkus@kastamonu.edu.tr](mailto:gakkus@kastamonu.edu.tr) ORCID: [0000-0001-9262-2680](https://orcid.org/0000-0001-9262-2680)

### Öz

Bu araştırmada, yöresel yiyeceklerin pazarlanması açısından otel ve restoran yöneticilerinin tutumlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma amacına ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmış ve yedi sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Kastamonu'da gerçekleştirilen araştırmada toplam 30 otel ve restoran ziyaret edilmiş ancak bu işletmelerden 12'sinde yöresel yemek bulunması sebebiyle görüşme soruları söz konusu işletmelere yöneltilmiştir. Araştırma 2018 yılı Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, işletmelerin %50'sinin yöresel yemekleri, tariflerinde hiçbir değişikliğe gitmeden aslına uygun şekilde yaptığı belirlenmiştir. Tarifinde değişikliğe gidilen yöresel ürünlerin ise işletmelere en çok kazanç sağlayan yöresel ürünler (etli ekmek, banduma, tirit) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı işletmelere en çok kazanç sağlayan ilk üç yöresel yemeğin, aynı zamanda katılımcılar tarafından en çok sevilen yöresel yemekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı işletmelerin daha önce menüsüne eklemeyi düşündüğü ancak talep görmediği için kaldırdığı yöresel yiyecekler içerisinde özellikle yöresel çorba ve tatlıların olduğu belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yöresel yiyecek, Otel, Restoran, Yönetici, Kastamonu

## Investigation of Administrative Attitudes on Marketing of Local Food

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to evaluate the attitudes of hotel and restaurant managers in terms of marketing of local foods. In order to reach the research purpose, semi-structured interview technique which is one of the qualitative research methods was used and a 7-item interview form was prepared. A total of 30 hotels and restaurants were visited in Kastamonu; however, 12 of these enterprises have local food items, so the interview questions were directed to the enterprises in question. The research was conducted in June and July 2018. As a result of the research, it was determined that 50% of the enterprises made the local dishes in accordance with the original without going through any changes in their recipes. The regional products that are changed in the recipe are found to be the most profitable local products (meat bread, banduma, tirite). It was determined that the first three regional dishes that provided the most profit to the participating enterprises were also the most popular local dishes by the participants. The local food, which the participant companies had previously thought to add to the menu but had not requested, was determined as especially local soup and desserts.*

**Keywords:** Local food, Hotel, Restaurant, Manager, Kastamonu

## Giriş

Kültür, bir toplumun en önemli niteleyeni olup, onu farklı kılan, özgünleştiren değerlerdir. Kültürel değerlerin sonraki nesillere aktarımı, toplumsal unsurların, bir nevi toplumsal kişiliğin aktarımıdır. Bu sebeple gerek somut gerekse somut olmayan tüm kültürel miras unsurlarının yaşatılması ve aslına uygun biçimde aktarımı oldukça önemlidir.

Bir ulusun makro açıdan kültürel birtakım öğeleri bulunduğu gibi, her yöre kendine has çok çeşitli kültürel değerlere sahiptir. Türkiye toprakları, insanlık tarihinin doğduğu Mezopotamya'yı içine alması ve geçiş güzergâhı olması sebebiyle, birçok toplumun vatanı olmuştur. Her toplulukla birlikte öğrenilenler, toprakların içine işleyerek kültürünü şekillendirmiştir. Bu sebeple her ilin, ilçesine hatta köyüne varana kadar kültürel unsurların çeşitlendiği söylenebilir. Bu zenginliğin en belirgin göstergesi ise hala evlerde yapıyı süren ve geçmişi oldukça eskiye dayanan yöresel lezzetlerdir. Bu mirasın gelecek nesillere de taşınması, köklerden kopmamak ve kültürel devamlılığı sağlamak açısından elzemdir.

Evlerde yöresel yemek kültürünün devam ettirilmesi yanı sıra turizm işletmelerine de bu konuda büyük sorumluluk düşmektedir. Yöresel yemekler ne kadar çok yapılır ve sunulur ise o kadar yaşar. Evlerde yaşayan genç kuşağın, yöresel yemeklere daha az ilgi duyması ya da sadece bazıılarını benimseyerek yapması, birçok önemli tarifi kaybolması anlamına gelmektedir. Bu sebeple özellikle yiyecek içecek hizmeti sunan işletmelerin, yöresel yemekleri tariflerine uygun bir şekilde hazırlaması, sunması ve bu konuda bir kamuoyu bilinci oluşturmasının önemli bir katkısı olacaktır. Ancak yöresel yemeklerin tüm işletmelerde sunulmadığı ya da sadece bazı belirgin türler üzerine odaklanıldığı gözlenmektedir. Bunun nedenlerini tespiti yönelik bu araştırmada yöresel yemek sunan işletmelerin pazarlama açısından yöresel yiyeceklere bakış açısını ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu amaca binaen turizm işletmeleri yöneticileri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

## Literatür Taraması

Yöresel yiyecekler ve turizm işletmelerine ilişkin araştırmalar tarandığında, özellikle son yıllarda Türkçe yazında sıklıkla yöresel

yiyeceklerin menülerde yer alma durumunu tespiti yönelik çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Büyükşalvarcı, Şapıcılar ve Yılmaz (2016) Konya ilindeki 29 yiyecek-içecek işletmesini, menülerinde yöresel yemeklerin yer alma durumlarına göre değerlendirirken, Sormaz (2017) Konya il merkezinde yöresel yemek sunan 21 işletmenin yöresel mutfağı tanıtma durumunu tespit edebilmek amacıyla turist görüşlerini değerlendirmiştir. Dünder Arıkan (2017) Eskişehir ilindeki 53 otel ve yiyecek-içecek işletmesini, Özel, Yıldız ve Akbaba (2017) Kilis ilindeki 11 restoranı, Taş ve Başkan (2017) Çamlıhemşin vadisindeki 12 yiyecek-içecek işletmesini, Kargıglioğlu ve Ayyıldız (2018) Sinop ilindeki 18 yiyecek-içecek işletmesini, Şen ve Silahşör (2018) Erzincan ilindeki 17 yiyecek-içecek işletmesini, Yıldırım, Karaca ve Çakıcı (2018) Adana ve Mersin illerindeki 212 yiyecek-içecek işletmesini, Ceylan ve Güven (2018) Kütahya ilindeki 53 yiyecek-içecek işletmesini, Erdem, Mızrak ve Kemer (2018) Bolu ili Mengen ilçesindeki sekiz konaklama ve yiyecek-içecek işletmesini menülerinde yöresel yemeklerin yer alma durumlarına göre değerlendirmiştir. Kaya ve Sormaz (2019) Gaziantep'teki 125 yiyecek-içecek işletmesinde yöre mutfağına dair yiyeceklerin menülerde yer alma durumuna ek olarak yöresel yiyeceklerin servis edilme durumunu değerlendirmiştir. 121 yöresel yemek sunan işletmede yemeklerin sunulduğu öğünler, servis türü ve servis edildiği misafir grubu değerlendirmeye alınmıştır. Konuya ilişkin süreli yayınlar yanı sıra çeşitli sempozyumlarda bildiri olarak da sunulduğu tespit edilmiştir. Giritlioğlu, Karakan, Ayverdi ve Toprak (2016) Gaziantep ilindeki 41 yiyecek-içecek işletmesini, Yeşilyurt, Yeşilyurt, Güler ve Özer (2017) Adıyaman ilindeki 12 otel işletmesini, Akdemir ve Selçuk (2017) Sakarya ili Taraklı ilçesindeki sekiz konak ve yiyecek-içecek işletmesinin menülerini yöresel yiyeceklerin yer alma durumlarına göre değerlendirmiştir.

Yöresel yemek sunan işletmelerin yöneticileri ya da çalışanlarına yönelik yapılan araştırmalarda ise kişilerin bakış açıları ya da tutumları değerlendirilmiştir. Araştırma konusu ile bağlantılı olması sebebiyle bu çalışmalar daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Erdek (2011) İstanbul'da faaliyet gösteren ve yöresel yemek sunan üç restoranın pazarlama faaliyetlerinde yöresel mutfağı kullanma durumlarına odaklanmıştır. Erkol ve Zengin (2015) Şanlıurfa ilinde faaliyet gösteren 40 yiyecek-içecek işletmesi sahip ve yöneticisi ile görüşerek, yöresel yemek kültürünün ilin tanıtım

ve pazarlanmasında rolü olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, işletmelerde sunulan yöresel ürünler, yürütülen pazarlama faaliyetleri ve stratejileri, kullanılan bilgi teknolojileri ile katılımcıların demografik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda, ürün pazarlaması boyutunun cinsiyet değişkeni, pazarlama stratejisi boyutunun işletmenin faaliyet süresi, bilgi teknolojileri boyutunun ise çalışma süresi ve turizm eğitimi alma değişkenleri ile arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Çulha ve Dağkırın (2016) Kuşadası merkezde faaliyet gösteren 21 yöresel yemek sunan restoran işletmesinin üst düzey çalışanlarının yöresel yiyeceklere bakış açısını değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda üst düzey çalışanların yöresel yiyeceklere yeterince önem vermediği, çoğunun satın alma sürecinde yöresel yiyeceğin tazeliğini dikkate aldığı tespit edilmiştir. Yöresel yiyeceğin faydası hususunda çoğunun, müşteri ve işletme odaklı olmak üzere ekonomik faydaya odaklandığı görülmüştür. Çalışanların yöresel yiyeceğin satın alınmasında karşılaştıkları engellerin ise mevsimsellik, hava şartları, ulaşılabilirlik gibi arz kaynaklı engeller olduğu belirlenmiştir.

Babat, Gökçe ve Varışlı (2017) yöresel ürün üretimi ve satışı yapan firma yetkilileri, yöresel yemek sunan restoran işletmecileri, ziraat ve gıda mühendisleri, aşçılar ve STK temsilcisinden oluşan dokuz paydaşın Hatay mutfağının sürdürülebilirliğine dair görüşlerini değerlendirmiştir. Yöresel ürünlerin üretiminden satışına kadar sürdürülebilirlik bileşenlerine ne ölçüde dikkat edildiği, üreticilerin geleceğe yönelik faaliyetlerini, özellikle geleneksel lezzetlerin korunması ve devam ettirilmesi hususunda, nasıl yapılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, yöresel yemek kültürüne dair pek çok değerun unutulma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu, bu sebeple sürdürülebilirlik çalışmalarının tarımdan mevzuata kadar çok fazla bileşenle güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Küçükyanan, Demir ve Bulgan (2018) Isparta merkezde yöresel ürün kullanan yiyecek içecek işletmelerinde çalışan 11 mutfak şefinin yörede yetişen tarım ürünlerine yönelik bilgisi, ürünleri kullanma durumları ve ürünlere olan ilgisini değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda şefler tarafından yöreye özgü en önemli tarım ürünleri, gül, elma, kiraz, mantar, bal kabağı, üzüm ve kayısı olarak ifade edilmiştir. Şeflerin ürünleri

özellikle tatlı, şerbet ve reçel yapımında kullandığı belirlenmiştir. Şefler, gençlerin yöresel yemekleri fazla tercih etmediğini, ancak yabancı ziyaretçilerin özellikle yöresel ürünleri talep ettiğini belirtmiştir.

### Araştırma Yöntemi

Araştırmada, yöresel yiyeceklerin pazarlanması konusunda otel ve restoran yöneticilerinin tutumlarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Araştırma evrenini Kastamonu ilinde faaliyet gösteren konaklama ve yiyecek içecek işletmeleri oluşturmaktadır. İl merkezinde bulunan konaklama işletmelerine ilişkin veriler, Kastamonu Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği'nden temin edilmiştir. İlde toplam 21 otel bulunduğu tespit edilmiş ve tamamına ulaşılmıştır. Ancak yiyecek içecek işletmelerinin sayısı oldukça fazla olup, kesin bir sayısal bilgiye erişilememiştir. Evrenin tamamına ulaşılması imkân dâhilinde olmadığı, maliyet ve zaman açısından sıkıntı yaratacağı göz önüne alınarak örnekleme yoluna gidilmiştir. Bu sebeple Kastamonu il merkezinde bulunan yüksek ziyaretçi potansiyeline sahip dokuz restoran örneklem olarak seçilmiştir.

**Tablo 1. Görüşme Soruları**

1	Menünüzdeki yöresel yemek sayısını yeterli buluyor musunuz? (Evet-Hayır)
2	Tarifler aslına uygun mu yapıyor yoksa zaman içerisinde değişikliğe gittiniz mi? Gittiyseniz nasıl bir değişim olduğundan bahsediniz.
3	Sunduğunuz yöresel yemeklerden size en çok kazanç sağlayanın hangi yemek ya da yemekler olduğunu düşünüyorsunuz?
4	Menünüzde yer alan yöresel yemekler dışında daha önce satış amaçlı işletmenizde herhangi bir yöresel yemeği denediniz ya da yaptınız mı? Yaptıysanız hangileri olduğunu belirtiniz?
5	Sizin çok sevdiğiniz herhangi bir yöresel yemek var mı? Varsa hangisidir?
6	Eskilerden tekrar gün yüzüne çıkması gerektiğini düşündüğünüz herhangi bir yöresel yemek var mı?
7	Sizce, turistler yöresel yemeklere ne düzeyde ilgi duymaktadır?

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Yazarlar tarafından toplam yedi sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır (Tablo 1). Ziyaret edilen 30 işletme içerisinde 18'inin menüsünde yöresel yiyecek yer almadığı için görüşmeler 12

işletme ile sınırlandırılmıştır. Ancak bu işletmeler içerisinde yalnızca dördünde işletme sahibi ile görüşülebilmiş, diğer işletmeler konu yöresel yiyecekler olduğu için mutfak personeline yönlendirmiştir.

Otel yöneticileri ile yapılan görüşmelerde öncelikle işletmenin hizmet yılı, ardından katılımcının pozisyonu ve memleketi sorularak, görüşme sorularına geçilmiştir. Yiyecek içecek işletmeleri ile yapılan görüşmelerde ise işletmenin hizmet yılı, katılımcının pozisyonu ve memleketi sorularak görüşmeye başlanmıştır. 2018 yılı Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 20-25 dakika sürmüştür. Görüşmelerin tümünde ses kaydı alınmıştır.

## Bulgular

Araştırmaya dâhil olan işletmeler ve katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur. Araştırmada toplam 12 işletme ile görüşülmüş olup, bunların altısını oteller, altısını restoranlar oluşturmaktadır. İşletmeler 1-25 hizmet yılı ile oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Dört işletmede işletme sahipleri ile görüşülürken, araştırmaya katılanların çoğu aşçıbaşı (%66) pozisyonunda çalışmaktadır. Katılımcıların memleketlerine bakıldığında %83’ünün Kastamonu, %17’sinin ise Bolu olduğu tespit edilmiştir.

*Tablo 2. İşletmelere ve Katılımcılara İlişkin Bilgiler*

Verilen Kod	İşletme Türü	Hizmet Yılı	Pozisyon	Memleket
K1	Restoran	12 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K2	Restoran	3 yıl	İşletme Sahibi	Kastamonu
K3	Restoran	11 yıl	İşletme Sahibi	Kastamonu
K4	Restoran	13 yıl	İşletme Sahibi	Kastamonu
K5	Otel	1 yıl	İşletme Sahibi	Kastamonu
K6	Otel	15 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K7	Restoran	10 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K8	Otel	10 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K9	Restoran	7 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K10	Otel	15 yıl	Aşçıbaşı	Kastamonu
K11	Otel	5 yıl	Aşçıbaşı	Bolu
K12	Otel	25 yıl	Aşçıbaşı	Bolu

Katılımcılara ilk olarak menülerindeki yöresel yemek sayısını yeterli bulup bulmadıklarına dair kapalı uçlu bir soru sorulmuştur. Görüşmeler



neticesinde sadece dört işletme soruya hayır cevabını vermiştir. Diğer sekiz işletmenin menüsündeki yöresel yemek sayısını yeterli bulduğu tespit edilmiştir. İkinci soru olan “*Tarifler aslına uygun mu yapılıyor yoksa zaman içerisinde değişikliğe gittiniz mi? Gittiyseniz nasıl bir değişim olduğundan bahsediniz.*” sorusuna ilişkin yanıtlar Tablo 3’de gösterilmektedir.

**Tablo 3. İşletmeler Tarafından Yöresel Tariflerin Aslına Uygun Yapılma Durumu**

Kod	Yanıt	Uygun	Değil
K1	Yöresel yemeklerin tarifinde değişiklik olamaz. Atalarımızdan ne gördüysek aynısını yapıyoruz. Değişiklik olursa tat tutmaz.	✓	
K2	Her tarifin aynısı yapılıyor. Tatların bozulmaması için her malzemenin en iyisi alınıyor.	✓	
K3	Şuan Kastamonu potansiyeline göre aynısını yapma şansımız fazla yoktur. En başta aynı tatları yakalama şansımız yok.		✓
K4	Tarifleri aslına uygun olarak yapıyoruz. Fakat eski tatları bulmanın imkânı yok.	✓	
K5	Tariflerimiz eski tariflerle aynı, hiçbir değişikliğe gitmiyoruz. Elimizden geldiğince aynı tadı yakalamaya çalışıyoruz.	✓	
K6	Zaman içerisinde bazı tarifleri değiştirmek zorunda kaldık. En önemlisi banduma <sup>1</sup> hamurunu hazır alıyoruz.		✓
K7	Değişiklik denemez ama et ekmeği <sup>2</sup> aslında sacda olur, biz fırında yapıyoruz.		✓
K8	Küçük küçük değişimler var tabi ki. Örneğin simit tiridi makine ya da bıçakla yapılır ama biz zırh ile iyice küçültüyoruz.		✓
K9	Tariflerimiz genel olarak aynı ama örneğin bandumanın gerçeği hindi etidir, tedarik etmesi zor olduğu için tavuk eti kullanıyoruz.		✓
K10	Bütün yöresel tarifler söz konusu yiyeceğin geçmişinde olduğu gibi aslına uygun şekilde yapılmaktadır.	✓	
K11	Tarifleri, özü nasılsa öyle yapmaya devam ediyoruz.	✓	
K12	Zahmetli olan yöresel yemeklerde daha kolay olması için bazı değişiklikler yapılmaktadır.		✓

<sup>1</sup>Daday ve Devrekâni illerinde “banduma” olarak adlandırılırken, Azdavay ve Şenpazar illerinde “islama”, Araç ilinde “banak” olarak bilinmektedir (Avcı ve Şahin, 2014, s.41).

<sup>2</sup> Etli ekme, halk dilinde et ekmeği olarak da adlandırılmaktadır (Avcı ve Şahin, 2014, s.52).

Tablo 3’de görüldüğü üzere, işletmelerin yarısı yöresel yemeklerin tarifinde hiçbir değişikliğe gitmediklerini ifade ederken, yarısı birtakım değişiklikler yaptıklarını belirtmiştir. Tariflerde değişikliğe giden işletmelerin yemeklerin yapılma süresini ya da zahmetini azaltmak amacıyla yeni yöntemler tercih ettiği tespit edilmiştir. Özellikle K6 ve K9, banduma yapımına ilişkin yorumlarda bulunmuştur. Banduma, hindi eti ve yufkanın, tereyağı ve cevizle harmanlandığı bir yemek olup, banduma yufkası normal yufkadan daha kalındır. K9, banduma tarifinin esas malzemesini değiştirdiğini, K6 ise hamurunu hazır aldığını belirtmiştir. Bununla birlikte K7, Kastamonu’nun en bilindik yöresel lezzetlerinden biri olan, ince açılan hamurun arasına önceden dövülerek hazırlanan kıymanın konduğu ve sac üstünde arkalı önlü çevrilerek pişirildiği etli ekmeği fırında yaptıklarını ifade etmiştir. K8’de benzer şekilde susamsız simitten (kel simit) yapılan simit tiridinin tekniğinde değişikliğe gitmiştir.

Sonraki soru olan “*Sunduğunuz yöresel yemeklerden size en çok kazanç sağlayanın hangi yemek ya da yemekler olduğunu düşünüyorsunuz?*” sorusuna ilişkin katılımcı yanıtları Tablo 4’de yer almaktadır.

**Tablo 4. İşletmelere En Çok Kazanç Sağlayan Yöresel Yemekler**

Kod	Yemek	Kod	Yemek
K1	Etlı Ekmek		Banduma
K2	Banduma	K9	Ekşili Pilav
K3	Tirit		Etlı Ekmek
K4	Banduma		Ekşili Pilav
	Ekşili Pilav		Banduma
K5	Etlı Ekmek	K10	Tarhana Çorbası
	Tirit		Etlı Ekmek
			Tirit
K6	Ecevit Çorbası		Etlı Ekmek
	Banduma		Banduma
K7	Pastırmalı Ekmek	K11	Tirit
	Etlı Ekmek		
K8	Tirit	K12	Tirit

Menülerinde yöresel yemek bulunduran işletmelerin en çok kazanç sağladıkları yemeklerin çoğunlukla ana yemek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Söz konusu yemeklere ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

**Tablo 5. En Çok Kazanç Sağlayan Yöresel Yemeklerin Frekans ve Yüzde Değerleri**

Yemek	Frekans	%
Etli Ekmek	6	25
Banduma	6	25
Tirit	6	25
Ekşili Pilav	3	12,5
Ecevit Çorbası	1	8,3
Pastırmalı Ekmek	1	8,3
Tarhana Çorbası	1	8,3

İşletmelere en çok kazanç sağlayan yöresel yemeklerin etli ekmek, banduma ve tirit olduğu tespit edilmiştir. Bunları takip eden yemeklerin sırasıyla ekşili pilav, Ecevit çorbası, pastırmalı ekmek ve tarhana çorbası olduğu belirlenmiştir.

*“Menünüzde yer alan yöresel yemekler dışında daha önce satış amaçlı işletmenizde herhangi bir yöresel yemeği denediniz ya da yaptınız mı? Yaptıysanız hangileri olduğunu belirtiniz.”* sorusuna K5, K11 ve K12 haricindeki diğer tüm işletmeler evet yanıtını vermiştir. K5’in daha önce satış amaçlı farklı bir yöresel yemek denememiş olması hizmet süresi henüz 1 yıl olduğu, yeni bir işletme olduğu için olabilir. K11 ve K12 kodlu katılımcılar ise diğer katılımcılar arasında memleketi Kastamonu olmayan iki katılımcı olup, yöresel yemekleri iyi bilmedikleri için deneme yoluna gitmedikleri çıkarımı yapılabilir. Bu üç katılımcı dışında diğer tüm katılımcılar menülerinde yer alan yemekler dışında farklı yöresel yemekler denediklerini fakat misafirlerin söz konusu yemekleri tercih etmediklerini belirtmiştir. Katılımcılar ve daha önce denedikleri yöresel yemeklere ilişkin bilgiler Tablo 6’da sunulmuştur.

Katılımcılar içerisinde yedisi daha önce denediği ve vazgeçtiği yemeklere ilişkin bilgi vermiştir. Yemekler incelendiğinde özellikle yöresel çorba ve tatlılar dikkat çekmektedir. Ekşili çorba, nişasta bulamacı, Tatar çorbası, Kirhen çorbası, Ovmaç çorbası ve Ecevit çorbası denenmiş çorbalar olup, özellikle Ecevit çorbanın satışını diğerleri aksine iki işletme (K8, K9) denemiş ve vazgeçmiştir.

Satışından vazgeçilen tatlılar ise köle hamuru, cevizli-ballı börek, burmalı çörek ve hasüde olmuştur. Köle hamurundan üç işletme (K2, K3, K8) vazgeçerken, cevizli-ballı böreği iki işletme (K2, K3) denemiş ve menüden kaldırmıştır. Bunların dışında Küre mantısı, banduma ve

ıspanaklı ekmeği menüye koymayı deneyen işletmeler olmuş ancak talep olmadığı için kaldırılmıştır. Ispanaklı ekmeğin, etli/pastırmalı ekmeğin sebze muadili olsa da insanlar tarafından kabul görmediği söylenebilir. Katılımcıların çoğu genellikle alışılmış olan yöresel yemekler tercih edildiği için yeni yemeklerin menülerden çıkartıldığını ifade etmiştir. Ancak banduma, katılımcı işletmelerin yarısı için en çok kazanç sağlayan yöresel yemek iken, K8 için menüden kaldırılması gerekli bir ürün çeşidi olmuştur.

**Tablo 6. İşletmelerin Daha Önce Denediği ve Vazgeçtiği Yöresel Yemekler**

Kod	Yemek
K1	Ekşili Çorba
K2	Köle Hamuru
	Cevizli-Ballı Börek Burmali Çörek
K3	Küre Mantısı
	Köle Hamuru Cevizli-Ballı Börek
K4	Nişasta Bulamacı/Çorbası
	Tatar Çorbası Hasüde
K6	Kirhen Çorbası
	Ovmaç Çorbası
K8	Banduma
	Ecevit Çorbası Köle Hamuru
K9	Ecevit Çorbası
	Ispanaklı Ekmek

Beşinci soru olarak katılımcılara, kendilerinin en çok sevdiği yöresel yemeğin hangisi olduğu sorulmuştur. Bu soru ile ürettikleri ürünleri, sevdikleri yemeklerden seçip seçmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılar tarafından en çok sevilen yöresel yemekler Tablo 8'de frekanslarına göre sıralanmıştır. Sıralama sonucu Tablo 8'in Tablo 5'e oldukça benzer olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı işletmelere en çok kazanç sağlayan ilk üç yöresel yemek, aynı zamanda katılımcılar tarafından en çok sevilen yöresel yemekler olmuştur. Görüşmeler sırasında, en çok kazanç sağlayan ve en sevilen yöresel lezzet olan etli ekmeği, katılımcıların çoğunun et ekmeği olarak ifade ettiği görülmüştür.

**Tablo 7. Katılımcıların En Çok Sevdiği Yöresel Yemekler**

Kod	Yemek	Kod	Yemek	Kod	Yemek
K1	Köle Hamuru Sıkma Cırık Tatlısı	K5	Ekşili Pilav Kiren (Kızılıcak) Ekşisi Banduma Simit Tiridi	K9	Eğşi Şerbeti Simit Çorbası Etlı Ekmek
K2	Ekşili Pilav Et Ekmeği Banduma Elmalı Şıra Kızılıcak Şerbeti	K6	Ecevit Çorba Banduma Simit Tiridi Püryan Kebabı <sup>3</sup>	K10	Tarhana Çorbası
K3	Ekşili Çorba Ekşili Pilav Et Ekmeği Kızılıcak Şerbeti Ecevit Çorba Hasüde	K7	Simit Tiridi Pastırmalı Ekmek Et Ekmeği	K11	Banduma
K4	Et Ekmeği Banduma	K8	Ecevit Çorba Cizleme Toyga Çorbası Cırık Tatlısı	K12	Simit Tiridi

\*Katılımcı ifadelerine göre sıralanmıştır.

Katılımcılar tarafından sevilen bir diğer önemli yöresel tat, kızılıcak şerbeti olmuştur. Katılımcılar kızılıcak şerbetini, elmalı şıra kızılıcak şerbeti, Kiren ekşisi, eğşi şerbeti gibi farklı isimler ile nitelendirmişlerdir. Ancak hiçbir katılımcı menüsünde bu şerbete yer vermemekle birlikte, menüye koymaya da teşebbüs etmemiştir.

**Tablo 8. Katılımcılar Tarafından En Çok Sevilen Yöresel Yemeklerin Frekans ve Yüzde Değerleri**

Yemek	Frekans	%
Etlı Ekmek	5	19
Banduma	5	19
Simit Tiridi	4	15
Kızılıcak Şerbeti/Ekşisi	4	15
Ekşili Pilav	3	11
Ecevit Çorbası	3	11
Cırık Tatlısı	2	7

<sup>3</sup> Biran, Bıryan, Pıran ya da Kuyu Kebabı olarak adlandırılan kızartılmış et, ateşte kızartılmış kebab veya tava, tepsi gibi şeylerde susuz pişirilen yahut biraz suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabıdır (Avcı ve Şahin, 2014, s.49).

Tablo 4, 6 ve 7 birlikte değerlendirildiğinde, sorunun amacına ulaştığı bazı veriler elde edilmiştir. Ecevit çorbası katılımcı işletmeler içerisinde sadece K6'ya en çok kazanç sağlayan yemek olup, aynı zamanda katılımcının en sevdiği yöresel yemektir. Buradan katılımcıların severek yaptıkları ve tükettikleri yöresel yemeğin, işletmeye en çok kazanç sağlayan yemek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde pastırmalı ekmekten en çok kazanç sağlayan tek işletme K7 iken, katılımcıların en çok sevdiği yemekler içerisinde tek pastırmalı ekmek cevabını yine aynı işletme vermiştir. K8 ise en çok kazancı tiritten kazansa da Ecevit çorbayı menüsüne koymayı denemiş ancak başarılı olamamıştır. Katılımcının çorbayı menüsüne koymasının esas sebebi, en sevdiği yöresel yemekler içerisinde Ecevit çorbanın ilk sırada yer alması olabilir. K10 en sevdiği yöresel yemeğin tarhana çorbası olduğunu ifade etmiştir. İşletmelere en çok kazanç sağlayan yöresel yemekler içerisinde tarhana çorbasının yer aldığı tek işletme K10'dur. Bu durum da yine katılımcı tarafından sevilen bir yemeğin menüde en çok talep alan, tercih edilen yemeklerden biri haline geldiğinin önemli bir göstergesidir.

*“Eskilerden tekrar gün yüzüne çıkması gerektiğini düşündüğünüz herhangi bir yöresel yemek var mıdır?”* sorusuna katılımcıların üçü hariç diğerleri farklı yanıtlar vermiştir. Verilen yanıtlara ilişkin bilgiler Tablo 9'da sunulmuştur.

Katılımcıların üçünün hemfikir olduğu ve tekrar yapılması gerektiğini düşündükleri yemeklerden biri çorba, biri tatlı olmuştur. Kızılıcak ile yapılan kara çorba ve yoğurt tatlısı, hiçbir menüde yer almaması, katılımcılar tarafından sevdikleri yemekler içine girmemiş olması ve daha önce denenmemiş olmasına rağmen unutulmaması gereken lezzetler olarak görülmüştür. Bununla birlikte, K6 menüsünde yer alan Ecevit çorbası, iki katılımcı tarafından gün yüzüne çıkarılması gereken yemek olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple, K6'nın aslında unutulmaya yüz tutmuş bir yöresel yemeği canlı tutmaya çalıştığı söylenebilir. Bununla birlikte aynı çorba, K8 ile K9 tarafından denenmiş, menüye konmuş ancak talep görmediği için kaldırılmıştır. Bunun sebebi gerçekten insanlar tarafından talep edilmeme olabileceği gibi, çorbanın lezzetinin tam yansıtılamamış olması, içeriğinin değiştirilmiş olması ya da kısa süreli bir talep ölçümü yapıldığı için yanlış değerlendirilmiş olması olabilir.

**Tablo 9. Katılımcıların Tekrar Gün Yüzüne Çıkması Gerektiğini Düşündüğü Yöresel Yemekler**

Kod	Yemek	Kod	Yemek	Kod	Yemek
K1	Ovmaç	K4	Ekşili Pilav	K7	Yoğurt Tatlısı
	Çorbası		Simit Tiridi		Köle Hamuru
	Ecevit Çorbası		Kızılıcak		Tarhana
	Cizleme		Şerbeti		Çorbası
	Köle Hamuru		Yoğurt Tatlısı		
K2	Siyez Ekmeği	K5	Yoğurt Tatlısı	K8	Toyga
	Kara Çorba		Hodan Otu Yemeği		Çorbası
	Hodan Otu Yemeği				Ecevit
	Patates Paçası				Çorbası
K3	Kara Çorba	K6	Püryan	K9	Cizleme
			Kebabı		
			Kara Çorba		

*\*Katılımcı ifadelerine göre sıralanmıştır.*

K2 ve K5, hodan otu yemeğinin gün yüzüne çıkarılması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu yemek de benzer şekilde katılımcı işletme menülerinde yer almamış ancak kıymete değer bulunmuştur. Bununla birlikte, katılımcılar tarafından iki yöresel tatlının yaşatılması gerektiği ifade edilmiştir. Cizleme için K1 ve K9, köle hamuru için K1 ve K7 görüş bildirmiştir. Bu yemekler dışında her bir katılımcının sadece kendisinin görüş beyan ettiği yemekler de bulunmaktadır. Bunlar, ekşili pilav ve simit tiridi gibi diğer katılımcıların sıklıkla bahsettiği yemekler olmakla birlikte, patates paçası, siyez ekmeği gibi daha önce anılmamış yiyecekler de mevcuttur.

K6 kodlu katılımcının daha önce denediği ancak başarısız bulunan Ovmaç çorbası, K1 tarafından unutulmaması gereken bir değer olarak ifade edilmiştir. K6'nın sevdiği yemekler arasında bulunan Püryan kebabı, yine aynı katılımcı tarafından gün yüzüne çıkarılması gereken bir yemek olarak değerlendirilmiştir. Benzer şekilde, katılımcılar içerisinde yalnızca K8 tarafından sevilen Toyga çorbası ise, aynı katılımcı tarafından unutulmaması gereken bir yemek olarak ifade edilmiştir. Sadece K10 tarafından yapılan ve sevilen tarhana çorbası ise K7 tarafından yaşatılması gerekli bir yemek olarak değerlendirilmiştir. K2 ve K3 tarafından sevildiği tespit edilen kızılıcak şerbeti ise, K4 tarafından unutulmaması gereken önemli yöresel lezzetlerden biri olarak kabul görmüştür.

Katılımcılara son olarak *turistlerin yöresel yemeklere ilgi düzeylerinin nasıl olduğu* sorulmuştur. Sorulara verilen yanıtlar Tablo 10'da sunulmuştur.

**Tablo 10. Turistlerin Yöresel Yemeklere İlgili Düzeyine İlişkin Katılımcı Cevapları**

Kod	Yanıt
K1	Hemen hemen hepsi ilgi duyuyor. Gelen misafirler memnun ayrılıyor, daha sonra tekrar gelececeklerini söylüyor.
K2	Genel olarak gelen misafirlere bir masaya ayrı ayrı farklı yöresel yemeklerden verdik ve hep olumlu cevaplar aldık. Tarif bile verdik.
K3	Memnun ayrılıyorlar genelde. Tarif istedikleri bile oluyor ama biz vermiyoruz. Genelde hep farklı yemekler yiyorlar.
K4	Gelen misafirler hep yöresel yemek diyerek geliyorlar, ondan dolayı yemeklerimize hep ilgi duyuyorlar.
K5	Çok fazla ilgi görmektedir. En çok kahvaltıda verdiğimiz pestiller beğeniliyor.
K6	Aşırı fazla olmasa da illaki rağbet görüyor. Ama genelde ızgara çeşitlerine ilgi duyuluyor.
K7	Her gelen misafir büyük ilgi duyuyor ve gelen kişiler hususi yöresel yemekler için geliyor.
K8	Genel olarak hemen hemen hepsinde etkili olumlu cevaplar alıyoruz. Azar azar da olsa elimizden geldiğince tattırmaya da çalışıyoruz.
K9	Genellikle dışarıdan gelen turistlerimiz çok ilgi duyuyor. Çünkü bir bandumayı Kastamonu dışında yemek imkânsız gibi bir şey.
K10	Etlı ekmeğe ilgi duyuyorlar, Konya ile karıştırıyorlar. Ancak yiyince tadını seviyorlar.
K11	Genel olarak gelenler oldukça memnun.
K12	Başka şehirlerden gelenler çok ilgi duyuyor, özellikle banduma ve etli ekmeği çok beğeniyorlar.

Katılımcıların biri hariç hepsi turistlerin genel olarak yöresel yemeklere ilgi duyduğunu ifade etmiştir. K1, turistlerin gelecekteki davranışsal niyetlerinde etkili olduklarını, K2 ve K3, beğenildiği için yöresel yemeklerin tariflerinin dahi istendiğini belirtmiştir. Ancak K2 tarifleri paylaşırken, K3'ün bu konuya aynı tutumla yaklaşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte K2, turistlere yöresel lezzetlerden oluşan sunumlar hazırladıklarını belirterek turistlerin tüm lezzetleri tatmalarını istediklerini de ifade etmiştir. K2 kuruluş yılı itibariyle K3 kadar eski olmadığı için, turistlere karşı daha hoşgörülü bir tutum sergilediği söylenebilir. K5, turistlerin en çok pestillere, K10 etli ekmeğe ve K11'de etli ekmeğe ile bandumaya ilgi duyduğunu belirtirken, yalnızca K6 ilginin yöresel yemeklerden ziyade ızgara çeşitlerine yönelik olduğunu ifade etmiştir.



## Sonuç ve Tartışma

Yöresel ürünler, özgün olduğu kadar kültürel kimliğin devamlılığına katkı sağlayan önemli değerlidir. Bu değerlerin korunaklı bir biçimde yaşatılması, kültürel tahribatı engelleyici bir rol oynayacaktır. Bu sebeple yerel halkın yöreye özgü ürünleri koruması büyük önem arz etmektedir. Ancak sadece yöre halkının hanesi içinde bu kültürel değerleri muhafaza etmesi yeterli olmamakla birlikte, günümüz insanının önemli bir ihtiyaç kalemi haline gelen yiyecek içecek işletmelerinin de bölge kimliğini tahrip etmemesi gerekir. Bu araştırmada yaklaşık 812 çeşit yöresel yemeği ile birlikte Kastamonu'nun sahip olduğu özgün kimliğin korunması açısından yiyecek içecek işletmeleri yöneticilerinin yöresel ürünlerin pazarlanmasına ilişkin düşüncelerini tespit edebilmek amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan 12 otel ve restoran işletmesinin çoğunda, işletme yöneticilerinin yönlendirmesi sonucu aşçıbaşı unvanına sahip çalışanlar ile görüşülmüştür. Altı işletmede yöresel yemeklerin, tariflerinde hiçbir değişikliğe gitmeden aslına uygun şekilde yapıldığı belirlenmiştir. Yöresel yemeklerin orijinini değiştiren işletmelerin ise yemeklerin hazırlanma sürecinde kolaylık sağlayabilmek açısından bazı değişikliklere gittiği tespit edilmiştir. Özellikle banduma yapımında kullanılan yufkanın hazır olarak temin edildiği ya da ana malzemesi olan hindi eti yerine tavuk etinin kullanıldığı belirlenmiştir. Çulha ve Dağkıranda (2016) çalışmasında, restoran çalışanlarının yöresel yiyeceğin satın alınmasında mevsimsellik, hava şartları ve ulaşılabilirlik gibi birçok arz kaynaklı engel ile karşılaştığını tespit etmiştir. Bu araştırmada da Kastamonu'da faaliyet gösteren turizm işletmelerinde benzer bir sorunun yaşandığı anlaşılmıştır. Özellikle mevsimsellik sebebiyle hindi etinin tedarikinin daha zor olması en önemli göstergedir. Ancak yemeğin özünün değiştirilmesi, yöresel bir ürünün çeşitlenmesine de sebebiyet vermiştir. Kastamonu'da birçok yiyecek içecek işletmesinde tavuk eti kullanıldığı için "*tavuk etli banduma*" olarak yeni bir tür ortaya çıkmıştır. Bu durum zaman içerisinde yemeğin özgünlüğünün kaybolmasına sebebiyet verebileceği gibi, yöresel yiyeceklerin değiştirilmesi, kültürel kimliği de zedeleyebilir.

Tarifinde değişikliğe gidilen diğer ürünler, insanlar tarafından daha çok tercih edilmesi sebebiyle işletmelere en çok kazanç sağlayan iki

üründe olmuştur. Bu durum satışı artan ürünün, tadının değişmesinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü sacda yapılması gereken etli ekmeğin fırın kullanılarak hazırlanması ya da simit tiridindeki etlerin bıçak yerine zırh yardımıyla kesilmesi, kuvvetle muhtemel tatlarında değişmesine sebebiyet vermektedir. Malzeme kadar teknikten de etkilenen tat unsuru ile birlikte kültüre verilen zararın daha büyük olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

İşletmelerin en çok kazanç sağladığı yöresel yemeklerin çoğunlukla ana yemeklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bazı işletmelerde çorbalardan da gelir elde edilirken yöresel tatlılar hiçbir işletme için kazançlı ürünler olarak görülmemiştir. Tarifinde değişikliğe gidilen üç ürün (etli ekmeğe, banduma ve tirit) aynı zamanda işletmelere en çok kazanç sağlayan ilk üç ürün olmuştur. Bu durumun, yiyecek içecek işletmelerini talebi karşılayacak hızda ürün üretmeye zorladığı söylenebilir. Satışları ve buna bağlı olarak üretimi arttırmak her özel kuruluşun ana amaçlarından biridir. Ancak bunu yaparken sürdürülebilirliğe dikkat etmek gerekir. Bunu sağlayabilmek adına farkındalık yaratılması ve özellikle uzun vadede halkta bir dönüşüme sebebiyet verebilecek önemli turizm işletmelerinin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde daha fazla satış uğruna, yerel kimliğe verilen zarardan dönülmesi kolay olmayacaktır. Çulha ve Dağkırın'ın (2016) çalışmasında da benzer şekilde yöresel yiyeceğin faydası hususunda restoran üst düzey çalışanlarının, müşteri ve işletme odaklı olmak üzere daha çok ekonomik faydaya odaklanıldığı görülmüştür.

Katılımcı işletmelerin daha önce menüsüne eklemeyi düşündüğü ancak talep görmediği için kaldırdığı yöresel yiyecekler içerisinde özellikle yöresel çorba ve tatlılar dikkat çekmektedir. Çünkü işletmelere en çok kazanç sağlayan yemekler içerisinde özellikle tatlılar yer almamaktadır. İşletmelerin yöresel tatlıları gün yüzüne çıkarmaya çalıştığı ancak beklenen talebi karşılamadığı söylenebilir. Satışından vazgeçilen tatlılar köle hamuru, cevizli-ballı börek, burmalı çörek ve hasüde olurken, köle hamurunu üç, cevizli-ballı böreği iki işletme denemiş ve menüden kaldırmıştır. Katılımcı işletmelerin çoğu genellikle alışılmış olan yöresel yemeklerin tercih edildiğini, bu sebeple yeni yöresel lezzetlere talep olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcı işletmelere en çok kazanç sağlayan ilk üç yöresel yemeğin, aynı zamanda katılımcılar tarafından en çok sevilen yöresel yemekler olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çalışanların sevdiği yemeklerin daha çok tutulduğunu göstermektedir. Bunun en önemli sebebi kişilerin sevdiği yemekleri daha özenli, güzel yapması ve sunması olabilir. Bununla birlikte katılımcılar tarafından sevilen bir diğer önemli yöresel lezzet, kıvılcık şerbeti olurken hiçbir katılımcının menüsünde bu şerbete yer vermemesi ya da menüye koymaya teşebbüs etmemesi dikkat çekici sonuçlardandır. Burada yine malzeme temininin zorluğu hususu gündeme geliyor olabilir. Görüşülen kişilerin, en fazla katılımı tekrar yapılması gerektiğini düşündükleri yöresel lezzetler, kara çorba ve yoğurt tatlısı olmuştur. Ancak bu yöresel ürünler katılımcıların sevdiği ya da denediği ve menülerine koyduğu ürünler değildir.

Araştırma sonuçları ışığında, işletmeler tarafından en çok pazarlanan yöresel ürünlerin tariflerinin değiştirildiği tespit edilmiştir. Bu sebeple etli ekmek, banduma ve tiridin aslına sadık kalınarak satışına devam edilebilmesi için gerekli bilincin oluşturulması gerekmektedir. Buna yönelik dernekler kurularak farkındalık faaliyetleri planlanabilir ya da bazı birliklere kayıtlı otel ve restoran işletmecilerine yönelik birtakım eğitimler düzenlenebilir. Eğitimlerin amacına ulaşip ulaşmadığını tespitte yönelik denetimler gerçekleştirilebilir. Denetimleri başarı ile geçen işletmelere yeşil yıldız, beyaz yıldız türevi yöresel lezzet kimliği verilerek, işletmeler teşvik edilebilir. Bu durum yöresel yiyecek bulunduran işletme sayısının artmasına katkı sağlayabileceği gibi, bu sayı çeşitli teşvikler ile de arttırılabilir.

İşletmeler özellikle unutulmaya yüz tutmuş yöresel çorba ve tatlıları menülerine eklemeye çalışmış, ancak beklenen talep yakalanamadığı için kaldırılmıştır. Aslında bu uygulamanın sadece talep eksikli olmaktan çıkarılıp sosyal bir sorumluluk niteliği taşıması gerekir. Ancak bu sayede yöreye ve ürünlerine olan saygı sürdürülecek ve yöresel kimliğin korunmasına katkı sağlanacaktır. Bununla birlikte kıvılcık şerbeti gibi işletmecilerin özellikle sevdiği ve yöreye özgü önemli tatların, en azından belirli dönemlerde de olsa, işletme menülerine eklenmesi, lezzetin hatırdaki kalması açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun için menülerde yer almayan yöresel yiyeceklere dair standart reçeteler oluşturularak işletme menülerine kazandırılabilir.

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniğinden faydalandığı için örneklem sayısı sınırlı kalmıştır. Araştırma yönteminde değişikliğe gidilerek, konuya ilişkin sorular anket tekniği ile sorulabilir ve daha fazla sayıda işletmeye ulaşılarak sonuçlar genellenebilir. Aynı araştırma benzer yöresel lezzetlere sahip bölgelerde de uygulanarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Elde edilen sonuçların işletme yöneticilerinin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Investigation of Administrative Attitudes on  
Marketing of Local Food**

\*

Çetin Akkuş - Gülizar Akkuş  
*Kastamonu University*

In addition to maintaining the local food culture in the houses, tourism enterprises also have great responsibility in this regard. The survival of local dishes is related to how much is made and served. The fact that the young generation living in the houses is less interested in the local dishes or that they only adopt some of them means that many important recipes are lost. For this reason, it will be important for the enterprises that provide food and beverage services to prepare and present local dishes in accordance with their recipes and to raise public awareness on this subject. However, it is observed that local dishes are not served in all establishments or only some specific species are focused on. The aim of this study to determine the reasons for this is to reveal the point of view of the local food businesses in terms of marketing. For this purpose, in-depth interviews were conducted with the managers of tourism enterprises.

In this research, it was aimed to evaluate the attitudes of hotel and restaurant managers about marketing of local foods. The research universe consists of accommodation and food and beverage establishments operating in Kastamonu province. Data on accommodation establishments in the city center were obtained from the Union of Chambers of Tradesmen and Craftsmen of Kastamonu. It has been determined that there are 21 hotels in total and all of them have been reached. However, the number of food and beverage establishments is quite high and no definite numerical information is available. Sampling was made considering that it is not possible to reach the whole universe and it will cause problems in terms of cost and time. For this reason, nine restaurants with high visitor potential in the city center of Kastamonu were selected as the sample.

Semi-structured interview technique was used in the study. An interview form consisting of seven questions was prepared by the authors (Table 1). Since 18 of the 30 companies visited do not have any local food

in the menu, the interviews were limited to 12 companies. However, only four of these enterprises could be interviewed by the owner and the other enterprises referred to the kitchen staff since the subject was local foods.

A total of 12 businesses were interviewed in the research, six of which are hotels and six are restaurants. Businesses have a wide range with 1-25 years of service. While four companies were interviewed by the owners, most of the survey participants were employed as chefs (66%). Looking at the hometowns of the participants, it was found that 83% was Kastamonu and 17% was Bolu.

The participants were first asked a closed-ended question as to whether they found the number of local dishes in their menus sufficient. As a result of the interviews, only four enterprises answered no. It was found that the other eight establishments found the number of local dishes in the menu sufficient. The second question, "Are the recipes authentic or have you changed the time-frame? If you went, talk about what kind of a change. It has been found that the enterprises that change the recipes prefer new methods in order to reduce the time or effort of making the meals. In the participant answers to the question "Which food or dishes do you think is the one that gives you the most from the local dishes that you offer?" it is determined that the meals that the enterprises that have the most local food in their menus are mostly main meals (Table 4).

It was determined that the local foods that provided the most profit to the enterprises were meat bread, banduma and tirit. The following dishes were sour rice, Ecevit soup, bacon bread and tarhana soup respectively. To "Have you tried or tried any local food in your business for sale, except for the local dishes on your menu? If you did, please tell us which ones are available." Question All businesses except K5, K11 and K12 answered yes. The fact that K5 has not tried a different regional food for sale before, may be because the service period is only 1 year and it is a new company. K11 and K12 coded participants are two participants who are not from their hometown Kastamonu and it can be concluded that they do not go to trial because they do not know the local dishes well. Apart from these three participants, all other participants stated that they tried different local dishes except the meals in their menus, but that the guests did not prefer these dishes (Table 6).

Seven of the participants gave information about the dishes they had tried before and gave up. Local soups and desserts are especially noteworthy. Sour soup, starch slurry, Tatar soup, Kirhen soup, Ovmaç soup and Ecevit soup are tried soups. Most of the participants stated that new dishes were removed from the menus because local dishes were generally preferred. However, while the banduma is the regional dish that makes the most profit for half of the participating enterprises, K8 has become a product range that must be removed from the menu.

As the fifth question, the participants were asked which of their favorite local dishes was. With this question, it has been tried to determine whether they choose the products they produce from their favorite dishes.

The most popular local dishes by the participants are listed in Table 8 according to their frequency. The first three regional dishes that contributed the most to the participating enterprises were also the most popular regional dishes by the participants. During the interviews, it was seen that most of the participants stated that meat bread, which is the most popular and most popular local flavor, was meat bread.

The question "Is there any local food that you think should come out again from the ancients?" except for three of the participants, the others gave different answers. Information on the responses is presented in Table 9. One of the dishes that three of the participants agreed and thought they should be made again was soup and one was dessert. The black soup and yoghurt dessert made with cranberries are considered as not to be forgotten, although they are not included in any menu, they are not included in their favorite dishes and they have not been tried before. Finally, the participants were asked about the level of interest of tourists to local dishes. The answers to the questions are presented in Table 10.

All but one of the participants stated that tourists were generally interested in local dishes. K1 stated that tourists were influential in their future behavioral intentions, and K2 and K3 said that even recipes of local dishes were requested because they were appreciated. However, while sharing K2 recipes, it was seen that K3 did not approach this issue with the same attitude. However, K2 stated that they prepared presentations of local delicacies to tourists and they wanted tourists to taste all the delicacies. Since K2 is not as old as K3 in its foundation year, it can be said that it has a more tolerant attitude towards tourists.

The enterprises tried to add regional soups and desserts to their menus especially when they were forgotten, but the demand was removed because the expected demand could not be met. In fact, this practice should not only be demand-oriented and should be a social responsibility. However, in this way, respect for the region and its products will be maintained and contribution to the protection of local identity will be provided. However, it is of great importance that the important flavors that are especially loved by the operators such as cranberry sherbet and added to the business menus, at least in certain periods, are remembered. For this, standard recipes for local foods that are not included in the menus can be created and added to the operating menus.

Since in-depth interview technique was used in the study, the number of samples was limited. By changing the research method, questions related to the subject can be asked with the survey technique and the results can be generalized by reaching more enterprises. The same research can be applied in regions with similar regional flavors and the results can be compared. It can be determined whether the results obtained differ according to the demographic characteristics of business managers.

## Kaynakça / References

- Akdemir, N. ve Selçuk, G. N. (2017). Mutfak kültürünün sürdürülebilirliği bakımından yöresel yiyeceklerin menülerde yer alma düzeyi: Taraklı ölçeğinde bir araştırma. *1st International Sustainable Tourism Congress* (s. 793-801) içinde. Kastamonu, Türkiye: Kastamonu Üniversitesi Yayınları. ISBN: 978-605-4697-14-4
- Avcı, M. ve Şahin, İ. (2014). Geleneksel Kastamonu mutfağı ve yemek kültürü. *KSBD Karadeniz Özel Sayısı*, 6, 31-56.
- Babat, D., Gökçe, F. ve Varışlı, A. (2017). Hatay mutfak kültürünün sürdürülebilirliğinde, yöresel yiyecek üreticilerinin rolü. *1st International Sustainable Tourism Congress* (s. 816-830) içinde. 02-04 Kasım 2017, Kastamonu, Türkiye: Kastamonu Üniversitesi Yayınları. ISBN: 978-605-4697-14-4
- Büyüksalvarcı, A., Şapçılar, M. C. ve Yılmaz, G. (2016). Yöresel yemeklerin turizm işletmelerinde kullanılma durumu: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(4), 165-181.



- Ceylan, U. ve Güven, Ö. Z. (2018). Yiyecek içecek işletmelerinin menü planlamasında Kütahya'nın yöresel yemeklerinin yeri üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(Special issue 3), 451-459.
- Çulha, O. ve Dağkiran, S. (2016). Restoran işletmelerinde üst düzey çalışanlar açısından yöresel yiyecekler: Faydalar, engeller ve satın alma ölçütleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 195-212.
- Dündar-Arıkan, A. (2017). Eskişehir'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde Eskişehir mutfağının yeri. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2061-2077.
- Erdek, F. (2011). *Yiyecek içecek işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde yöresel mutfağın kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. Yök tez sistemi. (320927)
- Erdem, Ö., Mızrak, M. ve Kemer, A. K. (2018). Yöresel yemeklerin bölge restoranlarında kullanılma durumu: Mengen örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 44-61.
- Erkol, G. ve Zengin, B. (2015). Şanlıurfa'da bulunan yöresel yiyecek-içecek işletmelerinin pazarlama stratejilerinin şehrin turizm açısından pazarlanabilirliğine etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 599-614.
- Giritlioğlu, İ., Karakan, H. İ., Ayverdi, B. ve Toprak, E. (2016). Gastronomi alanında Unesco şehirler ağında olan marka şehir Gaziantep'in yiyecek içecek işletmelerindeki menülerindeki yöresel yemek oranının tespit edilmesine yönelik bir çalışma. (H. S. Fettahlıoğlu ve A. Afşar Ed.), *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*. içinde (s. 134-142), 27-30 Ekim 2016, Antalya, Türkiye: IKSAD Yayınları. ISBN: 978-605-9885-14-0
- Kargılioğlu, Ş. ve Ayyıldız, S. (2018). Mutfak kültürünün sürdürülebilirliği bakımından yöresel yiyeceklerin menülerde yer alma düzeyi: Sinop ölçeğinde bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(86), 346-355.
- Kaya, Ş. ve Sormaz, Ü. (2019). Yiyecek içecek işletmelerinde yöresel mutfak uygulamaları: Gaziantep örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(2), 304-323.
- Küçükıyaman, M. A., Demir, Ş. Ş. ve Bulgan, G. (2018). Mutfak şeflerinin yöresel ürünlere ilgisi: Isparta örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 86-103.

- Özel, G., Yıldız, F. ve Akbaba, M. (2017). Yöresel yemeklerin restoran menülerinde yer alma düzeyinin belirlenmesi: Kilis mutfağı örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 351-364.
- Sormaz, Ü. (2017). Yöresel mutfak tanıtımında yerel restoranların etkisi: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 160-173.
- Şen, N. ve Silahşör, Y. (2018). Gastronomi turizmi kapsamında Erzincan ili yiyecek içecek işletmelerinde sunulan yöresel yemekler üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 414-429.
- Taş, S. ve Başkan, K. (2017). Çamlıhemşin vadisinde yiyecek içecek işletmeleri menülerinde yöresel yemeklerin kullanımı. *Gastronomi üzerine araştırmalar* içinde (ss. 373-384). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yeşilyurt, H., Yeşilyurt, C., Güler, O. ve Özer, S. (2017). Otel işletmelerinin menülerinde yöresel yemek kültürünü yaşatmak: Adıyaman örneği. (F. Alaeddinoğlu, E. Cihangir ve M. Şeremet Ed.), *IWACT 2017 International West Asia Congress of Tourism Research* (s. 173-183) içinde. 28 Eylül-01 Ekim 2017, Van, Türkiye: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım. ISBN: 978-605-67761-8-2
- Yıldırım, O., Karaca, O. B. ve Çakıcı, A. C. (2018). Yöresel yemeklere konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde yer verilme durumu: Adana ve Mersin bölgesinde bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 376-398.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akkuş, Ç. ve Akkuş, G. (2019). Yöresel yiyeceklerin pazarlanması hususunda yönetici tutumlarının incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1447-1471. DOI: 10.26466/opus.565257.

## The Effect of Ethical Climate on Job Satisfaction within the Context of Organizational Trust: A Research in Banking Sector

DOI: 10.26466/opus.578467

\*

Yunus Zengin\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kars/Türkiye

E-Posta: [yunuszengin@kafkas.edu.tr](mailto:yunuszengin@kafkas.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8381-6918](https://orcid.org/0000-0001-8381-6918)

### Abstract

*The main objective of this study is to examine the intermediary role of organizational trust in the relation between the ethical climate level applied and the employees' job satisfaction. In this study with this aim, the sample comprises of 187 staff members who work in public banks, private banks and participation banks operating in Kars and its districts. In the study, where convenience sampling method was used, the data was obtained with the questionnaire technique, which comprises questions including demographics, ethical climate, job satisfaction and organizational trust. The data obtained were analyzed with SPSS and AMOS programs. Hypotheses were formed in the light of studies done regarding the variables in national and international literature and were tested with correlation and multiple regression analyses. Sobel test was utilized in determining the mediation role, and the results were interpreted accordingly. Sobel test was used to determine the mediation role and the results were interpreted accordingly. The results obtained from the analyzes showed a low level of relationship between ethical climate and organizational trust. In addition, while there is a moderate and positive relationship between ethical climate and job satisfaction, internal satisfaction and external satisfaction from sub-dimensions are positively correlated with low level, organizational trust plays a full mediating role in the relationship between ethical climate and job satisfaction.*

**Keywords:** Ethical Climate, Job Satisfaction, Organizational Trust, Performance, Productivity

## Örgütsel Güven Bağlamında Etik İklimin İş Doyumuna Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

\*

### Öz

*Bu çalışmanın temel amacı örgütlerde uygulanan etik iklim düzeyi ile çalışanların iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracı rolünü incelemektir. Bu amaçla ele alınan bu çalışmada, örneklem olarak Kars ve ilçelerinde faaliyette bulunan kamu, özel ve katılım bankalarında çalışan 187 personeli kapsamaktadır. Kolayda örneklem yönteminin kullanıldığı çalışmada veriler demografik, etik iklim, iş doyumunu ve örgütsel güveni içeren soruların yer aldığı anket tekniğiyle elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları ile analiz edilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde değişkenlere yönelik olarak yapılmış çalışmalar ışığında hipotezler oluşturularak korelasyon ve çoklu regresyon analizleri ile test edilmiştir. Aracılık rolünün tespit edilmesinde Sobel testinden yararlanılmış ve sonuçlar bu doğrultuda yorumlanmıştır. Analizler neticesinde elde edilen bulgularda etik iklim ile örgütsel güven arasında düşük düzeyde bir ilişki görülmüştür. Ayrıca etik iklim ile iş doyumunu arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü, alt boyutlardan içsel doyum ve dışsal doyum ile düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki söz konusu iken, etik iklim iş doyumunu ilişkisinde örgütsel güvenin tam aracılık rolü üstlendiği tespit edilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Etik İklm, İş Doyumu, Örgütsel Güven, Performans, Verimlilik*

## Introduction

Globalization movements and technological developments cause quite rapid changes in today's business world. These changes expose organizations that are an integral part of the social structure to ruthless market conditions. In such an environment, the success of organizations is measured by the qualified human resources they have. Bringing qualified human resources into the organization and retaining the existing resources within the organization is vital in maintaining the existence of organizations and in the organizations' ensuring sustainable competitive advantage. Recent developments and the opportunities offered to qualified employees by enterprises enable the formation of a mutual trust environment between enterprises and employees. The job satisfaction that employees feel thanks to the organizational rules formed by managers also has a crucial role in the formation of this trust.

Many businesses operating within the economic structure have understood the importance of the work environment for job satisfaction and have begun to make efforts to make it a competitive advantage tool. Employees' assessment of their work and environment as qualified and perceiving them as positive will increase their loyalty to the organization and cause them to share their gains with the organization or use them for the benefit of the organization. In addition, when employees feel that they are supported by their organizations and perceive that their wants and needs are met, both their intentions to leave the organization and their thoughts about working in another job will decrease and their confidence in the organization will increase.

Organizational trust is the provision of the belief and support of the employees that the business owners or managers will be honest with their employees and fulfill their commitments to them. In this way, the existence of an atmosphere of trust within the organization brings out many positive developments for employees, managers and organizations. Therefore, the primary objectives of the managers should be to build an organizational environment that will ensure that employees are satisfied with the work they have done and to provide their trust in the organization and management by forming the structural ground that will motivate them.

## 1. Conceptual Framework

### 1.1. Ethical Climate

Ethics, a concept derived from the word "Ethos", means character in Greek. Ethics is also expressed as "a philosophical discipline, which treats and investigates the values, rules and ethical elements such as right-wrong or good-bad, which include the fundamental foundations of individual and social relations between people" (Mumcu and Döven, 2016, p.115). Ethical climate is defined as a common perception of what ethically acceptable behaviors are and how ethical issues are handled within an organization. In other words, the ethical climate reflects the organization's policies, procedures and practices in relation to ethical issues and their impact on employees' ethical beliefs and behaviors (Numminen, 2015; Olson, 1998; Victor et al. 1988; Martin et al. 2006). In another definition, ethical climate is defined as common perceptions about what ethically correct behavior is and how ethical problems should be addressed in the institution (Victor and Cullen, 1987). The concept for the individual is their common perception regarding "how it goes in the organization" (Aksoy et al. 2017, p.13), or "how the organization works" and a result of organizational culture (Taner and Elgün, 2015, p.100). The climate of the institution has a differentiating property and is made up of common elements such as solidarity between employees, mutual trust, togetherness and publicity, with its features unique to the institution (Aydoğan, 2003, p.210). As a matter of fact, the studies carried out on the subject reveal that there are important relationships between the ethical climate of an organization and the ethical behavior of employees (Deshpande, 1996; Deshpande et al., 2000; Fritzsche, 2000; Wimbush and Shepard, 1994). When the behaviors in the organization are perceived as ethical by the employees, these perceptions will also affect ethical decision-making, the behaviors of organization members and their attitudes towards individual works (Brown and Treviño 2006). The collective impact of the ethical perceptions of many organizational members creates a working environment characterized by common ethical working norms (Davidovitz et al. 2007; Dickson et al.

2001). The examination of the studies conducted on the subject reveal impressive results. To exemplify, it is observed that there is an increase in job satisfaction and firm performance when the employees perceive the activities performed within the organization as ethical (Weber and Seger, 2002) and a strong ethical climate increases organizational commitment and decreases the ratio of termination of employment (Schwepker 2001, p.46; Hunt et al.1989: 86; Tsai and Huang 2008: 565). It will be useful, if these elements, which are effective in the competition process, are analyzed well by the managers and the managers take the necessary measures by preventing unethical behaviors that may threaten or disrupt the current ethical climate (Peterson, 2002, p.313).

## 1.2. Organizational Trust

Employees' trust in the organization is one of the factors effective in achieving and sustaining organizational success. The trust elements provided by the institution underlie the factors, which ensure the employee-organization loyalty relation such as organizational identification, job satisfaction and belonging. Where there is confidence, behavioral uncertainty may be reduced and the likelihood of the fulfillment of promises given increases.

Gambetta (1988) has defined organizational trust as "a global assessment of the perceived reliability of the organization by employees." Organizational trust is employees' finding the organization's actions and activities positive or at least interpreting them as an action that will not harm them. Belief in management, assurance, honesty and positive expectation regarding the management's activities and the state of the organizational structure constitute some of the trust components (Yılmaz and Atalay, 2009). This process consists of a process of social change in which employees analyse and interpret corporate and managerial actions, respond to them and as a result constantly monitor whether they need to trust senior management (Singh and Srivastava; 2016, p.595). Seal (1998) argues that the formation of the trust element arises with the evaluation of the characteristics of the individual or the company. In an organization, the relationship of trust develops either between staff or through personal inter-

action with managerial decision makers. The existence of a reliable organizational culture, low uncertainty in discourse and behaviours and attitudes of top management, which greatly reduce uncertainty, are the guarantees of an ideal environment (Connell and Mannion, 2006, p.420). This property implies that trust is a two-way process. Employees will respond to the confidence reflected to them by the management. If employees feel a lack of trust in issues such as organizational structures, roles and climate, this response will be negative and an insecure environment will emerge. Shockley-Zalabak et al. (2000) state that organizations with high levels of trust operate more efficiently than organizations with low levels of trust or those that are executively and structurally insecure, and are more successful, adaptable and innovative due to low transaction costs (Singh and Srivastava; 2016, p.595). On the other hand, it is expressed that the state of organizational insecurity can lead to a decrease in the quality of decisions made by employees, an increase in stress levels, a weakening of employees' focus on work, being less creative and innovative and avoiding difficulties in the workplace (Sonnenberg, 1994, p.14-15). If businesses have a desire to grow and compete in the global market, everything that is done and will be done must have the essence of trust. There should not be anything spoken about or kept hidden. Trust, which is an element that can never be guaranteed, cannot be earned overnight. It must be built with care, fed strongly and strengthened continuously.

### **1.3. Job Satisfaction**

In the modern era, organizations face many challenges due to the dynamic nature of the environment. One of the biggest obstacles that a business can be faced with is to cope with the ever-changing and developing environment and to please its employees in order to achieve success and stay competitive. In order to increase the productivity, effectiveness and commitment of the employees, the enterprise should try to meet the needs of its employees by providing good working conditions.

Many businesses active in the economic structure remain incapable of understanding the importance of working environment for the job satisfaction of employees and therefore are faced with many difficulties throughout the working process. Since such organizations are weak in



terms of internal structure, they can not release innovative products to the market in order to provide a competitive advantage or become prominent (Aiken, Clarke and Sloane, 2002, p.9). Therefore, the primary objective of managers should be to build the organizational structure, which will ensure that the employees are pleased with the work they have done, and to form the structural ground, which will motivate them.

According to Vroom (1964), job satisfaction is a reflection of employees' feelings about their role in the workplace. Job satisfaction is the main component of employee motivation and their encouragement to show a better performance (Raziqa and Maulabakhsh, 2014, p.718; Eginli, 2009, p.36). In another definition, job satisfaction is seen as individuals' positive emotional reactions and attitudes towards their jobs (Oshagbemi, 1999, p.389). Hoppok and Spielgler define job satisfaction as integrated, psychological, physiological and environmental conditions that encourage employees to accept that they are satisfied or happy with their work (Raziqa and Maulabakhsh, 2014, p.718). As it can be understood from the definitions made, job satisfaction at work is a process that occurs when what the employee gains from the work s/he performs matches with his/her expectations. The realization of this phenomenon depends on the opportunities offered by the organization, and these opportunities affect labor productivity.

According to Fred Luthans, there are three important characteristics of job satisfaction (Sevimli and Işcan, 2005, p.56). The first is the part related to the emotional aspect of job satisfaction. Emotional part predominates in job satisfaction. Because it cannot be seen and can only be felt. The second characteristic of job satisfaction is the articulation of the extent to which outputs meet expectations. The third characteristics is that job satisfaction brings along many interrelated attitudes. These are usually attitudes related to work, wage, promotion opportunities, management style, colleagues, etc.

There are also many studies conducted from past to present where it is asserted that existing opportunities in employment conditions may negatively affect job satisfaction and impair the physical and mental health of the employees (Faragher et al., 2005, p.106). According to the obtained results of the study, the emotional tendency about job satisfaction consists of two factors, which are positive effectiveness and negative effectiveness.

While high energy, willingness, effort and voluntary participation are indicators of positive effectiveness, involuntary participation, slacking, stress and irritability represent negative effects (Judge and Larsen, 2001, p. 71).

#### **1.4. Relationship Between Ethical Climate, Job Satisfaction and Organizational Trust**

The concept of ethical climate, which tries to explain how things are done in the organization and what kind of path will be followed, also clarifies what is right and what is wrong. Organizational principles, which are considered among the keys to success in organizational activities, enable both managers and employees to perform their actions and activities within the defined plans. However, the effective functioning of this process and its acceptance by the employees depend on the managers' adoption of these principles and their attitudes in practice.

If employees believe that their organization is ethical in organizational activities and have such a perception, they will be convinced that the organization will also be fair to them. This situation will lead them to think positively regarding the organization and ensure that they are satisfied and content with their jobs (Koh and Boo, 2001, p.311). In addition, the studies conducted show that ethical climate has positive effects on organizational and employee performance, trust in the organization and the manager, organizational commitment and identification with the organization. On the other hand, it was found that the positive perception of ethical climate reduces the organizational opposition, conflict, feeling of burnout, the turnover intention, absenteeism and job stress that will lead to negativity, therefore loss of productivity in the organization. Bıyık et al. (2016) showed in their studies aimed at those who serve at administrative level that ethical climate positively affected organizational commitment and job satisfaction . In the study, which Moghaddam, et al. (2015) conducted, it was found that ethical climate affected the performance positively, whereas in the studies of Eren and Hayatoğlu (2012) it was found that ethical climate affected the organizational commitment, performance and trust in the manager positively. In the study conducted by Büte (2011)

and aimed at 437 employees working at an enterprise operating in Gaziantep, it was revealed that ethical climate affects organizational trust more than organizational performance. Koh and Boo (2001) saw that ethical climate and ethical behaviors were effective in achieving job satisfaction in the study they conducted with 237 managers in Singapore. In their study aimed at the effects of the understanding of organizational trust in organizations, Gilbert, and Tang, (1998) revealed that organizational trust had a positive effect on job satisfaction and organizational activities. In the study conducted by İşcan and Sayın (2010) on the relationship between organizational justice, organizational trust and job satisfaction, a positive relationship was found between the three variables.

In a study conducted by Vanderberg and Lance (1992) aimed at academic staff, it was seen that job satisfaction and job content in organizations increased the organizational commitment of employees. On the other hand, in the study conducted by Aziri (2011), it was seen that high job satisfaction reduced absenteeism. Inuwa's (2016), in his study aimed at 270 administrative staff at Bauchi State University in Nigeria, found a significant relationship between job satisfaction and employee performance.

Although no study that dealt with three variables together was determined, some studies conducted in the field in local and foreign literature on whether the existing variables had a positive or negative effect on the productivity and performance of the organization were identified. Since the happiness of the workforce within the organization, whose degree of influence is unquestionably important in today's working process, will be reflected on all the organizational activities, the decision makers have to determine the regulatory elements regarding this important factor. It should not be forgotten that "a happy person is a productive person."

Starting from the theoretical explanations made and national and international studies in the literature, the hypotheses and model that will determine the course of the study and deem the study meaningful will be as follows.

## 2. The Method of the Research

### 2.1. The Hypotheses and Model of the Research

The hypotheses aimed at determining the course of the study and leading towards the results aimed to be found in the study are as follows:

**H<sub>1</sub>**. There is a meaningful and positively oriented relation between ethical climate and job satisfaction.

**H<sub>2</sub>**. Ethical climate affects job satisfaction in a meaningful and positive way.

**H<sub>3</sub>**. Ethical climate affects organizational trust in a meaningful and positive way.

**H<sub>4</sub>**. Organizational trust plays an intermediary role between ethical climate and job satisfaction.

The research model, in the light of the hypotheses prepared to be tested according to the theoretical explanations made and the results obtained from literature research, is as follows:

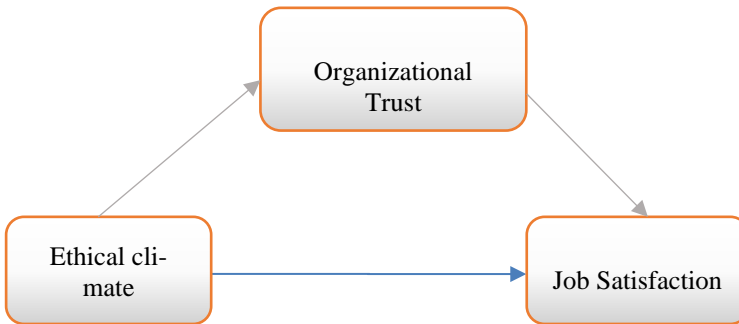


Figure 1. Research Model

### 2.2 The Aim and Importance of the Research

The main aim of the research is to determine whether organizational trust has a mediator (full / partial) role in the relationship between ethical climate and job satisfaction in organizations. In today's economic structure,

where today is different from yesterday and where change is taking place very quickly, businesses' adaptation to this process depends on their effective use of the workforce. Employees who act as intermediaries in the process of achieving the goals set by others will not perform productively when they think that their goals will not be realized. Employees who work actively, who are productive and who plan to share their gains with the enterprise will want to realize this action when they feel safe, when they are satisfied with their jobs and know what to do and when to do it. In this study, structured on the basis of this context, whereas there are studies done with other variables, which belong to variables in the study, in the national and international literature, the fact that the existing variables are used together for the first time and that organizational trust is used as a mediating variable are accepted as elements which deem the study important at this stage.

### 2.3. Population, Sample and Constraints of the Research

The population of the research consists of 281 employees ([www.tbb.org.tr/tr](http://www.tbb.org.tr/tr)) working in public, private and participation banks operating in Kars and its districts. The data set of the study consists of horizontal cross-sectional data. In order to determine the sample size in which the surveys will be applied in the study,

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

formula was used (Orçanlı et al., 2017: 7). In the formula, the elements are as follows: n = sample mass size, N = main mass volume, P = percentage of employees who think that organizational trust is necessary, Q = percentage of employees who think that organizational trust is not necessary, Z test value at the level of (1 - P), Z = % (1 -  $\alpha$ ),  $\alpha$  = Significance level, d = Error (tolerance). It was observed that the sample size was 165, foreseeing an error margin of 5% within 95% confidence limits of this universe. Throughout the research, 200 questionnaires were sent to the enterprises and the number of questionnaires returned was 190. 3 questionnaires which were filled in incompletely and incorrectly were not evaluated; 187

questionnaires were obtained and analyzed. Limitations of the research may be identified as using the questionnaire technique as a data collection tool of the study and confining it to scales.

## 2.4. Demographic characteristics of the participants

46% of the participants were male and 54% female. In terms of marital status, 49.2% were married, 50.8% were single, and as for the age range, the ratio of those between 21-35 years was 13.4%, between 26-30 years of age was 18.2%, between 31-35 years of age was 32.6% and 35 years of age and above was 35.8%. When their education level was examined, it was seen that 9.1% of the employees had high school and secondary education, 78.1% of them had associate-bachelor degree and 12.8% had postgraduate education. It was found that the rate of those who spent less than 10 years working was high (66.9%) (Table 1).

*Table 1. Findings on Demographic Variables of the Participants*

Demographic Variables		N	% Percent
Gender	Male	86	46
	Female	101	54
Marital status	Married	92	49,2
	Single	95	50,8
Age	21-25	25	13,4
	26-30	34	18,2
	31-35	61	32,6
	35 and above	67	35,8
Education level	High school and below	17	9,1
	Associate degree	60	32,1
	Graduation	86	46
	Master	24	12,8
Seniority	Less than 1 year	35	18,7
	1 to 5 years	42	22,5
	6 to 10 years	48	25,7
	11 to 15 years	42	22,5
	16 and above	20	10,7
<b>Total</b>		<b>187</b>	<b>100</b>

## 2.5. Data Collection Process and Reliability Analyses

Questionnaire technique was used to collect the data required in the research. In the first part of the questionnaire, which consists of four parts, there are questions about demographic variables. In the second part, there are questions related to ethical climate, in the third part, questions related to job satisfaction and in the last part, there are scales consisting of questions related to organizational trust. Information about the scales is as follows.

In this study, the ethical climate was evaluated with the "Ethical Climate Scale," which consists of 7 expressions obtained by Schwepker et al. (1997), through improving the scale developed by Qualls and Puto (1989). The researches of Schwepker et al. were formed to determine the impact of ethical climate and ethical conflict on the role conflict of sales staff. The scale, the original form of which was prepared according to the 5-point Likert-type rating scale, is at a reliable level with its Cronbach Alpha internal consistency coefficient of 0.892 (Mumcu and Döven, 2016: 125). Ethics climate scale was used in the studies conducted by Bulut (2012) and Özçelik (2011) in Turkey and their Cronbach Alpha internal consistency coefficients were reported to be at very high levels (Bulut, 0.92; Özçelik, 0.89).

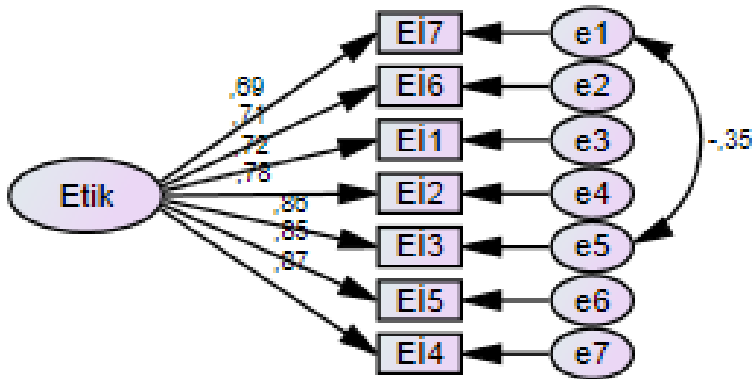
### 2.5.1. *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Regarding Ethical Climate Scale*

As a result of the exploratory factor analysis applied to the ethical climate scale, it was observed that the factor load values of all items in the 7-item scale were higher than 0.40 and that the items were loaded on a single factor. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) scale (.902), which shows the condition of applying descriptive factor analysis to the data obtained from the research and the degree of globality, which shows that meaningful factors may be deduced from research data (Bartlett's Test of Sphericity; 839.707;  $p < .000$ ) revealed an adequate level.

**Table 2. Confirmatory Factor Analysis Regarding Ethical Climate Scale**

Ethical Climate	Factor Loads	Cronbach Alpha	KMO	Barlett Globality Test (p)
Eİ4	,874			
Eİ5	,872			
Eİ3	,856			
Eİ2	,824	0,915	0,902	839,707; p<0,001
Eİ1	,783			
Eİ6	,761			
Eİ7	,731			

According to the results of exploratory factor analysis performed for ethical climate, confirmatory factor analysis was also applied to the scale in order to reveal the harmony of the factor structure that emerged within the results. In the model, it was seen that chi-square value would rise and compliance values would increase when modification aimed at the E17 and Eİ3 items was performed . Fit indices of confirmatory factor analysis and reference values specified in the literature (Hooper et al., 2008) are given in Table 3.



*Figure 2. Modified Confirmatory Factor Analysis Regarding Ethical Climate Scale*

The confirmatory factor analysis of the ethical climate variable included in the study confirmed the uni-dimensional structure of the scale and the fit indices according to the CFA results were calculated as in Table 3.



**Table 3. Results of the Modified Fit Indices Regarding Ethical Climate Scale**

Indices	Reference Value		Meas- urement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	2,40	Good Fit
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$	,98	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	,087	Acceptable Fit
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$	,98	Good Fit
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$	,96	Good Fit

### 2.5.2. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Regarding Organizational Trust Scale

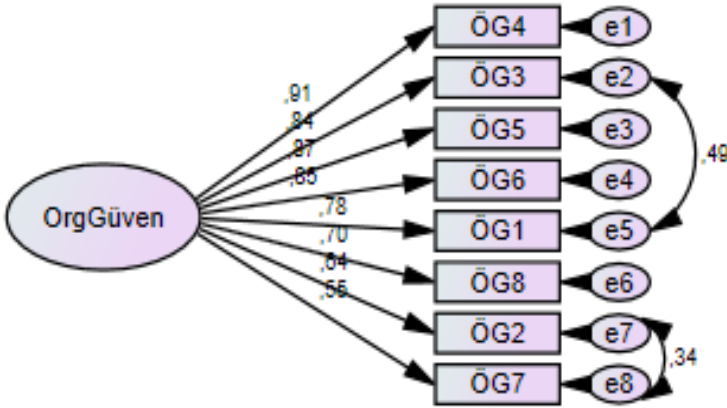
The second scale used in the study, which is organizational trust perception, was treated in two dimensions as trust in the manager and the perception of trust within the organization. The questions 1, 4, 5 and 7 in the scale developed by Schoorman (1996) and his colleagues (cited by Koç and Yazıcıoğlu, 2011: 47) measures the trust perceptions of employees regarding their managers at the administrative level and consists of 4 expressions. Questions 2, 3, 6 and 8 were developed by Nyhan and Marlow in 1997. The Cronbach alpha value of the scale used in the study conducted by Naktiyok (2015) was reported to be .882. Whereas the Cronbach alpha value of the scale of trust in the manager developed by Schoorman was .60, the Cronbach alpha value of the scale of trust in the organization developed by Nyhan and Marlow was determined to be .96.

In the study, following the exploratory factor analysis applied to the organizational trust scale, it was seen that the factor load values of all the items in the 8-item scale were higher than 0,40 and that the items were loaded up on a single factor. The KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy)(.904), which showed the applicability condition of descriptive factor analysis with the data obtained in the research and the globality scale, which showed that meaningful factors may be obtained from research data (Barlett's Test of Sphericity; 1103.761;  $p < .001$ ) revealed an adequate level.

**Table 4. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Regarding Organizational Trust Scale**

Organizational Trust	Factor Loads	Cronbach Alpha	KMO	Barlett Globality Test (p)
ÖG4	,892			
ÖG3	,884			
ÖG5	,861			
ÖG6	,851	0,925	0,904	1103,761; p<0,001
ÖG1	,836			
ÖG8	,749			
ÖG2	,739			
ÖG7	,664			

A confirmatory factor analysis was also applied to the scale, in order to reveal the coherency of the factor structure, which appeared within the conclusions obtained according to the results of the exploratory factor analysis performed for organizational trust. In the model, it was seen that chi-square value would increase and adaptation values would increase to an acceptable level, when modification was performed aimed at the items OT3 and OT1, and OT2 and OT7. Fit indices of Confirmatory Factor Analysis and reference values stated in the literature are given in Table 5.



**Figure 3. Modified and Confirmatory Factor Analysis Regarding Organizational Trust Scale**

**Table 5. Results of the Modified Fit Indices Regarding Organizational Trust Scale**

Indices	Reference Value		Measurement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	2,564	Good Fit
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$	,960	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	,092	Acceptable Fit
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$	,974	Good Fit
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$	,944	Good Fit

### 2.5.3. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Regarding Job Satisfaction Scale

Minnesota job satisfaction scale was used to measure job satisfaction of employees. The job satisfaction scale was developed by Davis et al. (1967) to determine the job satisfaction level of employees and is made up of 2 dimensions, being internal and external, and 20 questions. In the evaluation of the Likert-type scale, participants are asked to choose one of the five options, which are "I am not satisfied at all," "I am not satisfied," "I am undecided," "I am satisfied," and "I am very satisfied."

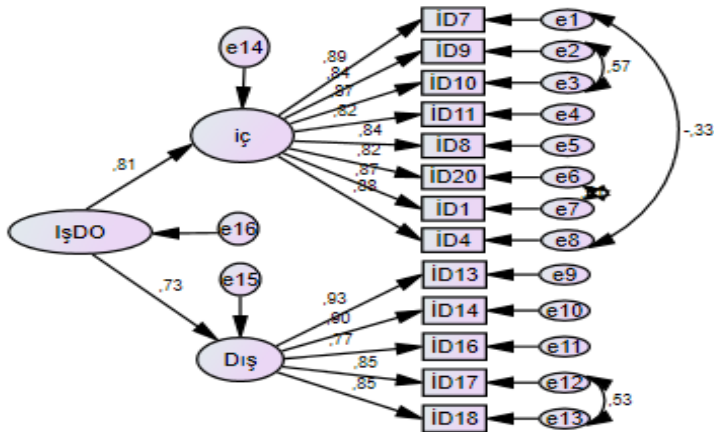
In the study, as a result of the exploratory factor analysis applied to the job satisfaction scale, it was seen that the factor load values of all items in the 13-item scale were higher than 0.40 and the items were loaded up on two factors in accordance with the original. It was decided to exclude the items 2,3,5,6,12,15 and 19 from the scale because the factor load values were less than 0.40 and they were loaded with overlapping and different dimensions. In the analysis conducted to evaluate the appropriateness of the data structure of the remaining 13 questions, KMO value's being 0.919 and Barlet sphericity test's showing significance above 0.000 degree showed that the data set was large enough for the analysis and that significant factors would emerge from the analysis.

Confirmatory factor analysis was also applied to the scale to reveal the harmony of the factor structure that emerged within the results obtained according to the results of exploratory factor analysis performed for job satisfaction.

**Table 6. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis Regarding Job Satisfaction Scale**

	Factor Loads	Cronbach Alphas	KMO	Barlett Globality Test (p)
İD10	,893	0,939	0,948	0,919
İD1	,864			
İD7	,846			
İD9	,841			
İD11	,835			
İD4	,822			
İD20	,811			
İD8	,800			
İD18	,878	0,957		2511,984; p= ,001
İD13	,876			
İD17	,858			
İD14	,847			
İD16	,825			

In the model, it was seen that chi-square value would rise and adaptation values would increase to an acceptable level, when modification was performed aimed at the items ID7 and ID14, ID9 and ID10, and ID17 and ID18. Fit indices of Confirmatory Factor Analysis and reference ranges stated in the literature are given in Table 7.



**Figure 4. Modified and Confirmatory Factor Analysis Regarding Job Satisfaction Scale**

**Table 7. Results of the Modified Fit Indices Regarding Job Satisfaction Scale**

Indices	Reference Value		Measurement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	1,963	Good Fit
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$	,970	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	,072	Acceptable Fit
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$	,977	Good Fit
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$	,917	Acceptable Fit

### 2.5.4. Data Collection Process and Reliability Analyses

Descriptive statistics for the variables included in the study are as in Table 8.

**Table 8. Descriptive Statistics for the Variables**

Variables	N	Mean	Standard Deviation	Skewness Value	Kurtosis Value
Ethical Climate	187	3,0894	1,0119	-,512	-,422
Organizational Trust	187	3,7655	,96191	-1,314	1,414
Job Satisfaction	187	4,0173	,93759	-1,201	1,214

The mean of the ethical climate scale ( $\bar{x} = 3.08$ ) and standard deviation of the employees included in the research process are 1.011, the mean of organizational trust scale ( $\bar{x} = 3.76$ ) and the standard deviation are .961. The average job satisfaction scale is ( $\bar{x} = 4.01$ ) and the standard deviation value is .937. When these findings are evaluated, it shows the perception that the ethical climate and organizational trust levels of the organization are high among the employees. This indicates that employees have positive feelings towards their organizations and therefore are highly satisfied by the work that they have done. This state of positive perception that emerges, is also reflected on the performances of the employees at the same level and increases the efficiencies of both the enterprise and the employees. In the study, normality test was performed in order to determine whether the groups had a normal distribution and skewness and kurtosis values were considered. It was observed that skewness value for ethical climate changed between -.0512, kurtosis value -.422, the skewness value for organizational trust -1/.314, kurtosis value -1.414, skewness value for

job satisfaction -1.201, kurtosis value 1.214. That skewness and kurtosis values are -1.5 and +1.5 shows that values have a normal distribution (Tabachnick and Fidell, 2013, cited in Erbay and Beydogan, 2017, p. 250).

## 2.6. Correlation Values of Variables

The correlation values for the variables used in the study and their sub-dimensions are given in Table 9.

*Table 9. The Correlation Values for the Variables and Their Sub-Dimensions*

	Ethical Climate	Organizational Trust	Job Satisfaction	Internal Satisfaction	External Satisfaction
<b>Ethical Climate</b>	1				
<b>Organizational Trust</b>	,272**	1			
<b>Job Satisfaction</b>	,344**	,263**	1		
<b>Internal Satisfaction</b>	,229**	,204**	,840**	1	
<b>External Satisfaction</b>	,286**	,248**	,817**	,559**	1

Low Strength:  $r < 0,30$ , Middle Strength:  $0,30 < r < 0,70$ , High Strength:  $r > 0,70$  \*:  $p < 0,05$ , \*\*:  $p < 0,01$

As a result of the Pearson correlation analysis conducted to express the relationship between the variables subject to the study, a significant relationship was found between the variables in the main dimension. A positively oriented relationship with a low level was found between ethical climate and organizational trust ( $r = 0.272$ ;  $p < 0.01$ ), and organizational trust and job satisfaction ( $r = 0.263$ ;  $p < 0.01$ ). This result confirms the propounded  $H_1$  hypothesis. In addition, a moderate, positively oriented correlation was found between ethical climate and job satisfaction ( $r = 0.344$ ;  $p < 0.01$ ). When the variables were examined within the framework of sub-dimensions, it was not possible to determine a low level and positively oriented relation between ethical climate and internal satisfaction ( $r = 0.229$ ;  $p < 0.01$ ), which is among the job satisfaction sub-dimensions and external sub-dimension ( $r = 0.286$ ;  $p < 0.01$ ). There is also a medium-low and positively oriented relation between organizational trust and internal satisfaction, which is among the sub-dimensions of job satisfaction ( $r = 0.204$ ;  $p < 0.01$ ) and external satisfaction sub-dimension. The findings ob-

tained regarding the values reveal that, those who work in the organizations are more integrated with their duties when they know what they are going to do and how they will do it, and that they feel more secure in this way.

The analysis developed by Baron and Kenny (1986) was utilized to determine the mediating role of organizational trust in the relationship between ethical climate and job satisfaction in organizations. Certain conditions must be established in order to use this developed analysis. These conditions are as follows:

- The first condition is that the independent variable used in the study should have an effect on the dependent variable and the mediating variable.
- The second condition is related to the consequence of the inclusion of the variable, which acts as an intermediary between the variables in the regression analysis in the second stage. If the relationship between independent and dependent variables is not significant in this analysis, there is a full mediation effect, and if there is a decrease in the relationship, there is a partial mediation role (Koç et al.2014: 8; Çankır and Alkan, 2018: 936).

In the present study, the mediating effect of organizational trust in the relationship between ethical climate (independent variable) and job satisfaction (dependent variable) was examined. In our study, in order to test the effect of mediator variables, the mediator variable was first removed from the model and the extent to which the independent variable predicted the dependent variable was examined. According to the result of the model, it was found that organizational support has a 37% effect on the quality of work life. In this direction, we can state that  $H_{11}$  is accepted. Figure 5 shows the estimated results of the model tested.

In order to determine the mediating role of organizational trust in the relationship between ethical climate and job satisfaction, the first condition suggested by Baron and Kenny, namely the independent variable, should have a significant effect on the dependent variable. According to the structural equation model analysis performed to determine this effect, there is a positively oriented correlation between ethical climate and job satisfaction of .35 , which is statistically meaningful. This result confirms the propounded  $H_2$  hypothesis.

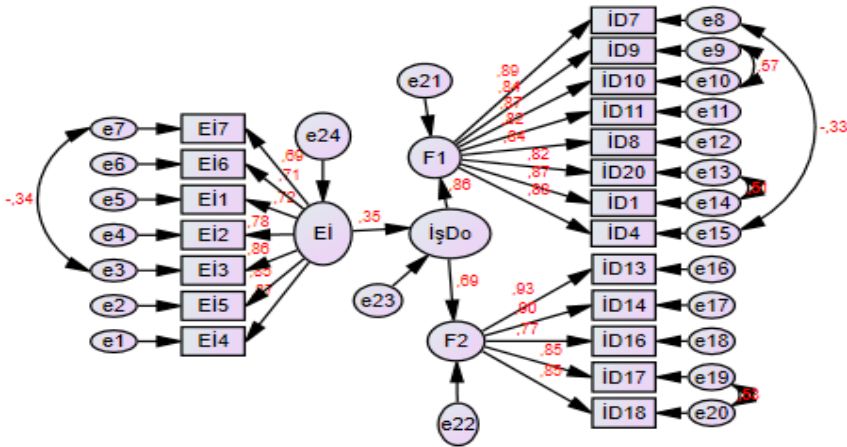


Figure 5. Standardized Estimation Results Showing the Impact of Ethical Climate on Job Satisfaction

Goodness of fit values regarding the model in which the effect between the dependent and independent variables was tested also support this result (Table 10).

Table 10. Value Ranges for Compliance Indices

Indices	Reference Value		Measurement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	1,35	Good Fit
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$	,970	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	,044	Good Fit
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$	,98	Good Fit
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$	,90	Acceptable Fit

In the basic model of the study, job satisfaction is considered as external variable and implicit variables such as ethical climate and organizational trust are considered as internal variables. Organizational trust was added to the model as a mediating variable. In this study, maximum likelihood estimation method was applied. This method is accepted as a suitable method in cases where the study data shows normal distribution statistically. According to the results obtained from the model, the effect of ethical climate on job satisfaction is 35% when organizational trust factor is



not considered as mediating variable and drops to 29% when organizational trust factor is used as variable. This result shows that organizational trust has a partial mediator role in the effect of ethical climate on job satisfaction. In other words, while we can talk about the effect of ethical climate on the job satisfaction of employees, this effect will be strengthened with the involvement of organizational trust, hence, the level of job satisfaction will increase even more and an efficient result will be obtained. The estimated results of the model tested are shown in Figure 6.

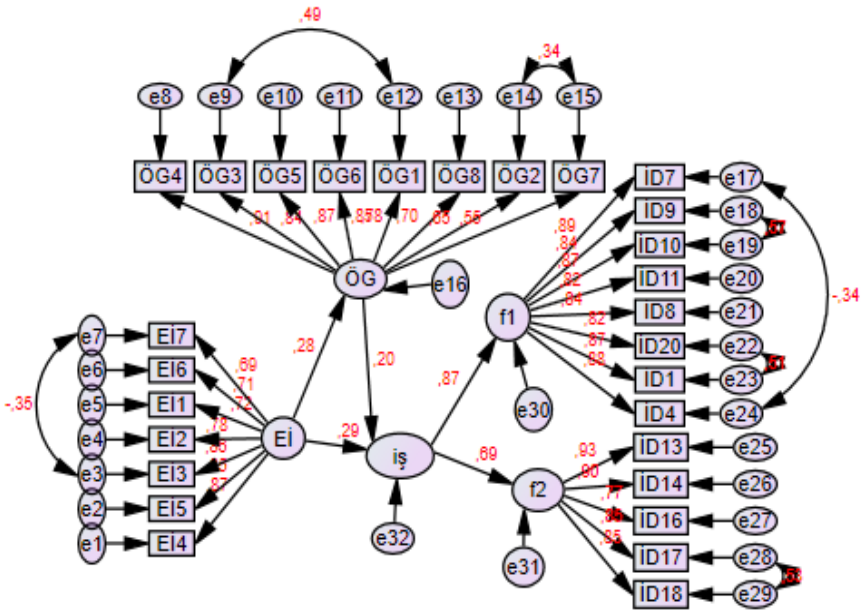


Figure 6. Displaying Standardized Estimation Results on the Model

Table 11. Value Ranges for Compliance Indices

Indices	Reference Value		Measurement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	1,36	Good Fit
TLI	$,95 < TLI \leq 1$	$,90 < TLI \leq ,94$	,980	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	,045	Good Fit
CFI	$,95 < CFI \leq 1$	$,90 < CFI \leq ,94$	,97	Good Fit
GFI	$,95 < GFI \leq 1$	$,90 < GFI \leq ,94$	,89	Good Fit

Sobel test was used to test whether the effect regarding the model was significant. The results concerning the Sobel test are shown in Table 11.

**Table 12. Mediation Role of Organizational Trust in Ethical Climate and Job Satisfaction Relationship**

	$\beta$	SH	t	R <sup>2</sup>	p
b(YX)	0,3163	0,0635	4,9802	0,118	0,000
b(MX)	0,2571	0,0668	3,8512	0,074	0,002
b(YM.X)	0,1778	0,0689	2,5810	0,154	0,010
b(YX.M)	0,2706	0,0650	4,1614	0,107	0,000

X: Ethical climate (Independent Variable); Y: Job satisfaction (Dependent Variable); M: Organizational trust (Mediating Variable)

**Table 13. Indirect Effect And Significance Using Normal Distribution**

	Value	S.H.	LL95CI	UL95CI	Z	p
Effect	,0457	,0218	,0030	,0885	2,0958	,00361

As a result of the Sobel test applied to the model, it was seen that the z value concerning the analysis was 2.0958 and that the p value was 0.0361.

**Table 14. Sobel, Aroian and Goodman Test Result**

	Test Statistics	Standard H.	p-value
<b>Sobel Test</b>	2.14063667	0.02137028	<b>0.03230335</b>
<b>Aroian Test</b>	2.09224007	0.0218646	<b>0.03641705</b>
<b>Goodman Test</b>	2.19255499	0.02086424	<b>0.02833946</b>

According to the results obtained in Table 14, the Sobel test value is 2.8260, Aroian test value is 2.7831 and Goodman test value is 2.8711. That thep values are actualized as  $p < 0,05$  for all tests indicates that the decrease in  $\beta$  values is significant, and that these results show that organizational trust has a partial mediating effect on ethical climate and job satisfaction relationship. Accordingly,  $H_4$  hypothesis was accepted.

## Conclusion and Recommendations

In this study, which was conducted to determine the mediating role of organizational trust in the relationship between ethical climate and job satisfaction, primarily the connections between ethical climate, job satisfaction and organizational trust were investigated theoretically and tried to be presented. The main reason for this is that the analysis model based on the Structural Equation Model used in the study must definitely be attributed to a theory. Afterwards, tests were made concerning the validity and reliability of the scales used to measure the variables used in the study numerically. The obtained results showed that the scales used in the study were suitable for the analysis and could be used in the study. In this study, hypotheses formed starting from literature research and information supporting the subject in the literature were tried to be tested. Firstly, correlation analysis was performed to determine the relationship between the variables. According to the correlation results obtained, a moderate relation was found between ethical climate and job satisfaction, and a low level, meaningful and positively oriented relation between ethical climate and its sub-dimensions and the propounded  $H_1$  hypothesis was accepted. Besides, a low level and significant relation was found between ethical climate and organizational trust.

In the model established to determine the effect levels between the variables, it was determined that ethical climate affects job satisfaction and organizational trust meaningfully and positively, and  $H_2$  and  $H_3$  hypotheses were accepted in the light of these results. These results support and coincide with the results obtained in the studies made by Eren and Haya-toğlu 2012; Bute 2011; Koh and Boo 2011; Gilbert, and Tang 1998; Vanderberg and Lance 1992; Inuwa 2016; Manzoor et al.2019; Aziri, 2011.

Another result aimed to be accomplished in the research is to determine whether organizational trust has a mediatory role between ethical climate and job satisfaction. In the model formed within this context, the conditions put forward by Baron and Kelly were actualized and it was observed that becoming meaningless at the effect level with the addition of organizational trust, which was a mediatory variable in the relation between ethical climate and job satisfaction, was not at stake; however, there was a decrease and this indicated a partial mediation. With these results,

the significance of the mediating effect aimed at the variables thought to have a mediating effect were examined with the Sobel, Aroian and Goodman tests. Following the analysis, it was found that organizational trust played a mediating role between ethical climate and job satisfaction variables, therefore the H<sub>4</sub> hypothesis was accepted. This result may also be thought to indicate that ethical climate affects job satisfaction positively both directly and through organizational trust.

Today, when the general states of successful enterprises are examined, even though there are many properties that lead these enterprises to success, another factor, which may be deemed significant, is that they have an organizational structure. In this system, in which when and by whom the activities will be performed is evident, since employees know that they are a part of a system that works regularly, their authorities and what they can and can not do in addition to their duties and responsibilities, it is easier for them to identify with the institution. This leads to positive results from the perspective of the employees, managers and organization. In the organization, the expression of duties and responsibilities openly and clearly will restore their trust in the organization and management since it will state what their aim is and what their limits are in working. The environment of trust will minimize the thoughts of burnout, job dissatisfaction and thoughts of leaving the job by increasing the commitment to the organization, especially a high level of motivation and performance. In addition, since these positive attitudes of the employees will create an efficient functioning process, they will facilitate the control mechanism and enable the managers to think more strategically.

### **Kaynakça / References**

- Aiken, L., Clarke, S., and Sloane, D. (2002). Hospital staffing, organizational support and quality of care: Cross-national findings. *International Journal for Quality in Health Care*, 50(5), 87-94.
- Aksoy S., Erdil O., and Ertürk A., (2017). Etik iklim: Kavramsal gelişimi, bireysel ve örgütsel etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(2). 133-151
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. and Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. SPSS Uygulamalı*. 6. Baskı. Ankara
- Aydoğan, Z. F. (2003). Örgüt kültürü ve iklimi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 203- 215

- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A literature review. *Management Research & Practice*, 3(4), 77-86.
- Bıyık, Y., Şimşek, T., and Sökmen A. (2016). Etik iklimin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel bağlılığın aracı rolü: Bir holdingin yöneticilerine yönelik araştırma. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 1, 237-249
- Brown, M. E., and Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17, 595-616.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., and Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97, 117-134.
- Büte, M. (2011). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (1), 171-192.
- Connell, N.A.D. and Mannion, R. (2006). Conceptualizations of trust in the organizational literature: Some indicators from a complementary perspective. *Journal of Health Organization and Management*, 20(5), 417-433.
- Cullen, J. B., Victor, B., and Bronson, J. W. (1993). The ethical climate questionnaire: An assessment of its development and validity. *Psychological Reports*, 73, 667-674.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., and Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem
- Davidovitz, R., Mikulincer, M., Shaver, P. R., Izsak, R., and Popper, M. (2007). Leaders as attachment figures: Leaders' attachment orientations predict leadership-related mental representations and followers' performance and mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(3), 632-650.
- Deshpande, S. P. (1996). Ethical climate and the link between success and ethical behavior: An empirical investigation of a non-profit organization, *Journal of Business Ethics* 15, 315-320.
- Deshpande, S. P., E. George and J. Joseph: (2000). Ethical climates and managerial success in russian organizations. *Journal of Business Ethics* 23, 211-217.

- Dickson, M. W., Smith, D. B., Grojean, M. W., and Ehrhart, M. (2001). An organizational climate regarding ethics: The outcome of leader values and the practices that reflect them. *The Leadership Quarterly*, 12, 197–218.
- Eğİnli, A. T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52.
- Eren, S. S., and Hayatoğlu, Ö. (2012). Etik iklimin satış elemanlarının iş tutumlarına ve iş performanslarına etkisi: İlaç sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(14), 109-128.
- Faragher, E. B., Cass, M., and Cooper, C. L. (2005). The relationship between job satisfaction and health: A meta-analysis. *Occupational and environmental medicine*, 62(2), 105-112.
- Fritzsche, D. J. (2000). Ethical climates and the ethical dimension of decision-making. *Journal of Business Ethics* 24, 125–140
- Gilbert, J. A., and Tang, T. L. P. (1998). An examination of organizational trust antecedents. *Public personnel management*, 27(3), 321-338.
- Hunt, S.D, Wood R.V., and Chonko L.B. (1989). Corporate ethical values and organizational commitment in marketing. *Journal of Marketing*, 53 (3), 79-89
- Inuwa, M. (2016). Job satisfaction and employee performance: An empirical approach. *The Millennium University Journal*, 1(1), 90-115.
- İşcan, Ö. F., and Sayın, U. (2010). Örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 195-216.
- Judge T. A., and Larsen, R.J. (2001). Dispositional affect and job satisfaction: a review and theoretical extension *Organ Behav Hum Decis Process*, 86 . 67-98
- Koh, H. C., and El'Fred, H. Y. (2001). The link between organizational ethics and job satisfaction: A study of managers in Singapore. *Journal of Business Ethics*, 29(4), 309-324.
- Martin K and Cullen J. (2006). Continuities and extensions of ethical climate theory: a meta-analytic review. *J Business Ethics*, 69, 175–194.
- Moghaddam, J. Y., Akhavan, P., and Mehralian, G. (2015). Intellectual capital, ethical climate and organisational performance: an interaction analysis. *Int. J. Learning and Intellectual Capital*, 12(3), 232-250.

- Mumcu, A., and Döven, M. S. (2016). Etik iklim ve algılanan örgütsel adalet ilişkisi: Tokat ili bankacılık sektöründe bir araştırma. *İs Ahlakı Dergisi*, 9(1), 113-127.
- Numminen, O., Leino-Kilpi, H., Isoaho, H., and Meretoja, R. (2015). Ethical climate and nurse competence–newly graduated nurses' perceptions. *Nursing ethics*, 22(8), 845-859.
- Olson L. (1998). Hospital nurses' perceptions of the ethical climate of their work environment. *Image: Nurs Sch*; 30, 345–349
- Orçanlı, K., Oktay, E. and Birgören, B. (2018). Kış sporları merkezlerine farkındalık algısının oluşmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: (Erzurum İli Örneği). *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 1-19.
- Oshagbemi T. (1999). Overall job satisfaction: how good are single vs. multiple-item measures? *Journal of Managerial Psychology*, 14, 388–403.
- Peterson, D. K. (2002). The relationship between unethical behavior and the dimensions of the ethical climate questionnaire. *Journal of Business Ethics*, 41(4), 313-326.
- Schwepker, C.H. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment and turnover intention in the salesforce. *Journal of Business Research*, 54(1), 39-52.
- Seal, W.B. (1998). Relationship banking and the management of organisational trust. *International Journal of Bank Marketing*, 16(3), 102–107.
- Sevimli, F, and İşcan, Ö . (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumunu. *Ege Academic Review*, 5 (1), 55-64.
- Shockley-Zabalak, P., , Ellis, K., and Wirogard, G. (2000). Organizational trust: What it means, why it matters. *Organizational Development Journal*, 18(4), 35–48
- Singh, U., and Srivastava, K. B. (2016). Organizational trust and organizational citizenship behaviour. *Global Business Review*, 17(3), 594-609.
- Sonnenberg, F.K. (1994). Trust me . . . trust me not. *Journal of Business Strategy*, 15(1), 14–16.
- Tsai, M.T, and Huang, C.C. (2008). The relationship among etical climate types, facets of job satisfaction and three components of organizational commitment: A study of nurses in Taiwan. *Journal of Business Ethics*, 80(3), 565-580.
- Victor B and Cullen J. (1988). The organisational bases of ethical work climate. *Admin Sci Q*, 33, 101–125.

- Victor, B. and Cullen, J. B. (1987). A theory and measure of ethical climate in organizations. *Research in Corporate Social Performance and Policy* 9, 51–71.
- Weber, J., and Seger, J.E. (2002). Influences upon organizational ethical subclimates a replication study of a single firm at two points in time. *Journal of Business Ethics*, 41, 69–84.
- Yılmaz, A., and Atalay, C.G. (2009). A theoretical analysis on the concept of trust in organizational life. *European Journal of Social Sciences*, 8(2), 341–352.
- Yılmaz, V., and Dalbudak, İ. Z. (2018). Aracı değişken etkisinin incelenmesi: Yüksek hızlı tren işletmeciliği üzerine bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Zengin, Y. (2019). The effect of ethical climate on job satisfaction within the context of organizational trust: A research in banking sector. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 1472-1501. DOI: 10.26466/opus.578467



## Girişimcilerin E-Ticarete Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi: Aksaray İli Örneği

DOI: 10.26466/opus.567860

\*

Sefik Özdemir\*

\* Dr, Öğr. Üyesi, Aksaray Üni., Sağlık Bilimleri Fak. Merkez / Aksaray/ Türkiye  
E-Posta: [sefikoedemir@aksaray.edu.tr](mailto:sefikoedemir@aksaray.edu.tr) ORCID: [0000-0003-3005-0570](https://orcid.org/0000-0003-3005-0570)

### Öz

Bilgi teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi önceden olmayan birçok yeniliğın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Girişimciliğın yeniden dizayn edilmesine ve başka bir perspektif kazanmasına neden olan en önemli yeniliklerden birisi e-ticarettir. Bu çalışma e-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticarete yönelik farkındalıkları ile e-ticaret yapan girişimcileri e-ticaret yapmaya iten nedenler ve e-ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Aksaray ilinde faaliyet gösteren girişimcilerden anket vasıtasıyla veri toplanmıştır. Toplanan verilerin analizi SPSS 20.0 programı ile yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre girişimcilerin önemli bir kısmının e-ticaretin avantajlar sağladığını ve başarılı olabilmeleri için gelecekte daha da önemli bir yer edineceğini bildikleri tespit edilmiştir. Yine e-ticaret yapan girişimcileri, e-ticaret yapmaya iten en önemli nedenler olarak müşteri hizmetlerini geliştirmek (%74,2), müşterilerle diyaloga girebilmek (%67,7) ve küresel pazarlara erişebilmek (%58,0) olduğu tespit edilmiştir. Analizler neticesinde ayrıca girişimciler için e-ticaretin en çok "yurt içinden yeni müşteriler bulma" (%71) ve "etkili reklam ve marka hizmeti oluşturma" (%70,9) konularında fayda sağladığını tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Girişimci, E-ticaret, Girişimcilik

## Examining Entrepreneurs Opinions about E-Commerce: The Case of Aksaray

\*

### Abstract

*Many innovations have been ensued from the rapid development of the information technologies. One of the most important of them that has caused entrepreneurship to be redesigned and gain another perspective is e-commerce. This research aims to find out the awareness of entrepreneurs that do not carry out e-commerce operations towards it, reasons that lead entrepreneurs with e-commerce operations to carry out them and if they profit from e-commerce. The data was collected from entrepreneurs that operate in Aksaray city through questionnaire. The data were analyzed with SPSS 20.0 program. According to the results, majority of the entrepreneurs acknowledge that e-commerce provides advantages and it will hold a more important place for success in the future. Moreover, the most important reasons that lead entrepreneurs to carry out e-commerce operations are improving relations with customers (74,2%) and communicating with them (67,7%) and reaching global markets (58,0%). Results also indicate that e-commerce provides benefits for entrepreneurs mostly in finding new domestic customers (71%) and creating effective advertisement and brand service (70,9%).*

**Keywords:** Entrepreneur, E-commerce, Entrepreneurship

## Giriş

İnternet, iş davranışlarını piyasaları, endüstrileri ve işletmeleri dönüştürmekte ve önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü bilgi teknolojisi artık işletmeleri ve pazarları yönlendirmektedir. Yeni ekonomi olarak adlandırılan bu süreçte, internet büyük bir öneme sahiptir. İnternet vasıtasıyla ticari işlemler kolaylaşarak güçlü ve her yerde faydalanılabilen bir mekanizma haline gelmektedir. Yeni ekonomi, yeni model ve paradigmalarnın kullanılmasının hayati olduğuna işaret etmektedir (Delone ve Mclean, 2004, s.31). Bu nedenle sürekli yenilenme, verimliliği artırma ve çevresel talebe cevap verebilmek için kendilerini bilişim sektörünün yeniliklerine adapte eden işletme sayısı sürekli artış göstermektedir (Akın, 2005, s.4). Özellikle 1990'lı yıllar ile birlikte sanal ortamda web tabanlı hizmetlerin artması, iş dünyası için değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Çok hızlı bir gelişim ve dönüşüm içinde olan bu ortam girişimcilere birçok avantaj sağlamaktadır. Söz konusu avantajlardan birisi de e-ticaret olarak görölmektedir. Sanal ortamda iş ile ilgili gelişmelerin hacmi arttıka e-ticareti bir seçenek olarak kullanan tüketicilerin ve işletmelerin sayısının arttığı gözlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 2003'teki e-ticaret ve kalkınma raporuna göre bilgi ve iletişim teknolojisi, üretkenlik artışına olumlu katkı sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde işletmelerin daha rekabetçi hale geldiği, yeni pazarlara girme imkânı bulduğu ve yeni istihdam olanakları yarattığı belirtilmektedir. Bütün bunların, zenginlik ve sürdürülebilirliğin ortaya çıkmasına neden olarak ekonomik büyümeye çok önemli katkılar sağlanması beklenmektedir (Sebora, Lee ve Sukasame, 2009, s.303).

Dünyada faaliyet gösteren girişimcilerin çok önemli bir kısmı küçük veya orta ölçekli bir işletme kurarak ekonomiye katkı sağlamaktadırlar Bu durum ölkemiz için de geçerlidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; ölkemizdeki işletmelerin %99,77'si ve ihracatın %60'ı KOBİ'lere aittir (Özeroğlu, 2018, s.66). Türkiye'de özellikle son yıllarda, hem ekonomik büyüme hem de istihdama önemli katkılar sağlayabilmek için girişimci sayısını ve KOBİ'lerin e-ticaret hacmini arttırmaya yönelik politikalar hayata geçirilmektedir. Türkiye'de uygulanan politikalar, sahip olunan iklimsel özellikler, coğrafik konum ve genç nüfus gibi önemli

avantajlar sağlayan birçok faktör olmasına rağmen girişimcilik ve e-ticaret kapasitesinin istenen ve beklenen seviyelere ulaşmadığı görülmektedir.

E- ticaret ağının sürekli genişlemesi ve gelecekte çok daha büyük bir yer edineceği düşünüldüğünde, Türkiye’de girişimcilerin bu duruma ilişkin farkındalıkları önemli hale gelmektedir. Bu nedenden dolayı bu çalışma e-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticarete yönelik farkındalıkları, e-ticaret yapan girişimcileri e-ticaret yapmaya iten nedenler ile e-ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmamızın birinci kısmında konu ile ilgili kavramsal çerçeve ve literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiş olup ikinci kısmında girişimciler üzerine bir araştırma yer almaktadır. Daha sonra veri analizinin bulguları açıklanmaktadır. Son bölümde, çalışmadan elde edilen sonuçlar ile birlikte girişimciler için e-ticaret ile ilgili öneriler geliştirilmiştir.

## Girişimci ve E-ticaret

Girişimcilik bireysel fayda elde edebilmek için çevredeki fırsatlardan etkin bir şekilde faydalanılarak bir işletmenin kurulmasıyla başlayan ve sonrasında ekonomik ve sosyal faydalar ortaya çıkmasına katkı sağlayan faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir. Türkoğlu vd., (2017) girişimciliği “girişimcinin riski üstlenip kar amacıyla mal ya da hizmet meydana getirme faaliyeti” olarak tanımlamışlardır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde girişimciliğin, istihdam, yeni iş oluşturma ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Özdemir vd., 2016, s.570). Girişimcilik faaliyetlerinin esas aktörü girişimcidir. Girişimcilik denince akla gelen ilk isimlerden birisi olan Joseph Schumpeter girişimciyi, yeni kombinasyonlar gerçekleştirerek pazarlara değişim uygulayan yenilikçiler olarak tanımlamaktadır. Bu yenilikler şu şekilde sıralanabilir (Ahmad ve Seymour, 2008, s.7):

- Yeni bir ürün veya daha kaliteli bir ürünün geliştirilmesi
- Yeni bir üretim yöntemi,
- Yeni bir pazarın açılması,
- Yeni bir arz kaynağının kullanılması
- İşin veya organizasyon süreçlerinin yeniden yapılandırılması

Schumpeter'in tanımı bu nedenle girişimciliği iş anlamında inovasyonla eşit hale getirmektedir. Bu, pazar fırsatlarını belirlemek ve bunlardan yararlanmak için yenilikçi yaklaşımları kullanmak anlamına gelmektedir (Ahmad ve Seymour, 2008, s.8). Diğer bir ifadeyle girişimcilik faaliyetinde sadece yeni ve farklı olanı istemek yeterli değildir. İstenen yeniliklerin faaliyete geçirilmesi de gerekmektedir (Özdemir ve Kerse, 2018, s.15). Girişimciler çoğu zaman kendilerine güvenen, yüksek kazanç elde etmeyi amaçlayan ve değişime açık olan bireylerdir. Bu nedenle girişimcilerden hem buldukları iş çevresini hem de küresel iş çevresini değerlendirerek ortaya çıkan yenilikleri uygulamaları beklendiği söylenebilir. Ayrıca girişimcilerden hem maliyet hem de kar anlamında işletmelerine katkı sağlayacak yenilikleri takip etmeleri ve yeni müşteriler ve tedarikçiler bulmalarına yardımcı olabilecek her türlü bilgiyi önemsemelerinin beklendiği ifade edilebilir. Girişimcilerin iş süreçlerine söz konusu olumlu katkıları sağlayan en önemli faaliyetlerden birisi e-ticarettir.

Bilindiği üzere ticaret *“mal veya hizmet satın alınması ve satılması”* işlemlerini kapsayan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Mal ve hizmetlerin fiziksel bir süreç olmadan satın alma veya satış işleminin internet aracılığıyla gerçekleştirilmesi e-ticaret olarak tanımlanabilir (Gökçen, 2007, s.258). Canpolat (2001) e-ticareti *“tüketicilerin, işletmelerin ve kamu kurumlarının elektronik ortamda (internet ya da intranet) yazı, ses ve görüntü şeklindeki sayısal bilgilerin işlenmesi, iletilmesi ve saklanması yoluyla, bilgilenmesi ve araştırma yapması, taahhüde girmesi, mal ve hizmetlerin müşteriye teslim edilmesi, bedelinin ödenmesi, satış sonrası bakım ve destek hizmetlerinin yerine getirilmesi eylemleri süreci”* olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan hareketle e-ticaretin internet ortamının pazar olarak kullanıldığı dünyanın en büyük pazar yeri olduğu söylenebilir. Burada müşteri olarak ulaşılmak istenen tüm gruplar, dünyanın her yerinde ulaşabileceğimiz bireyler olmaktadır.

20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan e-ticaret, birçok kişiye göre matbaanın icadı veya endüstri devrimi kadar önemli bir gelişmedir ve en büyük teknolojik devrim olarak görülmektedir. Bu kişiler, e-ticaretin etkilerinin beklenenden çok daha fazla olacağını ileri sürmektedirler (Canpolat, 2001, s.12). Elektronik ticaret, insan yaşamının temelini değiştiren güçlü bir kavram ve süreçtir. Elektronik ticaret, bilgi teknolojileri devrimi ve ekonomi alanındaki iletişimin ana kriterlerinden

biridir. Bu ticaret tarzı, insan için çok büyük faydalar sağlaması nedeniyle hızla yayılmıştır. Elektronik ticaretin geleneksel ticaretin sınırlamalarının çoğunu iptal ettiği kesin olarak iddia edilebilir. Örneğin, geleneksel ticaretin şekli ve görünümü temelden değişmiştir. Bu değişiklikler ekonomideki herhangi bir karar için temel oluşturmaktadır. Herhangi bir fiziksel alanı işgal etmeyen, erişim ve dolaşıma izin veren sanal pazarlara, dünyanın herhangi bir yerindeki marketlere evden ayrılmadan ulaşmak mümkündür. Dünyanın belirsiz bölgelerinde sanal vitrinlere yerleştirilen ve aynı zamanda sanal ağlarda reklam yapan ve elektronik hizmetler yoluyla ödeme yapılan malları seçme ve sipariş etme seçeneklerinin hepsini sunma fırsatı veren elektronik ticaret, bu yüzden yüzyılın mucizesi olarak görülmektedir (Nanehkaran, 2013, s.190). E-ticaret, işletmelerin ekonomik faaliyetlerinde köklü bir değişime neden olmuştur. Geçmişte yüz yüze ve kağıt tabanlı olan iş yapma şeklinin yerini web tabanlı elektronik sistemler almıştır. Girişimciler bu sayede büyük bütçeler ayırmadan küresel ölçekte işler ve yepyeni yaratıcı işler yapabilme imkânı yakalamışlardır (Elibol ve Kesici, 2004, s.304).

E- ticarete, rakiplerle eşit bir rekabet ortamında rekabet edilmektedir. Çünkü burada pazara girmek veya çıkmak girişimcinin kendisine bağlıdır. Diğer bir deyişle pazara giriş ve çıkışa yönelik herhangi bir engel bulunmamaktadır. Girişimciler için ulusal ve uluslararası piyasalara ulaşmanın bir aracı olan e-ticaret, aynı zamanda işletme maliyetlerinin azaltılarak daha fazla kar elde etme, müşterilere daha hızlı ve kaliteli ürün sunma ve yeni ürünler geliştirebilmeye imkan sağlamaktadır (Coşkun, 2004, s.250). Girişimcilerin çok önemli bir kısmının küçük ve orta ölçekli işletmelere sahip olması e-ticaret açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin esnek olan yapıları her türlü değişimi ve fırsatı daha hızlı bir şekilde uygulamasına olanak vermektedir. Bu yönüyle büyük ölçekli işletmelere nazaran sanal piyasada daha çok söz sahibi oldukları söylenebilir (İşler, 2008, s.288). Çevrimiçi ve e-ticaret sektöründeki söz konusu gelişmeler, küresel çevrimiçi pazardaki farklı toplulukları birbirine bağlamaktadır. Bu durum, birçok kuruluşun yerel müşterileri ve dünyadaki diğer potansiyel müşterilerle etkileşime girmeleri için kendi web sitelerini kurarak e-ticaret yapmalarını sağlamıştır (Qasim, Mohammed ve Liñán, 2018, s.419).

Pazar ortamı rakiplerin, tedarikçilerin, satıcıların ve müşterilerin bir birleşimidir. Piyasadaki rekabetin varlığı satıcıları rakiplerinden bir adım önde olma konusunda motive eder. Rakipler pazarda girişimcileri zorlayan ana unsur olarak zorlayıcı rol aldıkları için girişimcilerin e-ticaret yapmalarında büyük bir rol oynamaktadırlar. Girişimcilerin, kendilerini benzersiz bir şekilde tanıtmak ve müşterilerin ürünlerini satın alabilmelerini sağlamak için işletmesine erişimi kolaylaştırmaları gerekmektedir (Qasim, Mohammed ve Liñán, 2018, s.422). Tüm bu nedenlerden dolayı e-ticaretin, girişimciler için artık vazgeçilemez faaliyetlerden birisi olduğu söylenebilir.

### **Literatür İncelemesi**

E-ticaretin gelişmesini sağlayan en önemli faktör internettir. Bu bilgisayar aracılı ortam, işletmenin alıcı ile satıcı arasında nasıl işlem yaptığına dair derin etkilere sahiptir. İşlemin içeriği, fiziksel görünümü veya özellikleri yerine, ürün veya hizmetler hakkındaki bilgilere dayanması bakımından farklıdır. Böylelikle, birçok endüstride oyuncu olabilmek için bina ve makine gibi fiziksel bir altyapı olmadan bir bilgisayar ve iletişim platformu yeterli olmaktadır (Butler ve Peppard, 1998, s.601). Ülkemizde 2012 yılında %45 olan internet kullanma oranı hızla yükselerek 2016 yılında %58'e ulaşmıştır. 2014 yılı ile kıyaslandığında sadece iki yılda 6.6 milyon kişinin yeni internet kullanıcısı olduğu görülmektedir. Geleceğe dönük tahminlere göre ülkemizde 2020 yılında 62 milyon internet kullanıcısı olacağı ve internet kullanım oranının %76'ya ulaşacağı beklenmektedir. Bu oranlara göre ülkemiz dünyanın en fazla internet kullanan ülkeler arasında 46.2 milyonluk internet kullanıcısıyla 17. Sırada, sosyal ağ kullananların sayısına göre 10. sırada yer almaktadır. Ayrıca ülkemizde 2021 yılı itibariyle nüfusun %84'ünün akıllı telefon kullanıcısı olacağı tahmin edilmektedir (Kantarıcı vd., 2017, s.41-43). Sarısakal ve Aydın (2003) mobil ve internet teknolojilerindeki gelişmelerin mobil ticaret kavramını ortaya çıkardığını ve günümüzde mobil araçların ticarete sıklıkla kullanıldığını ifade etmişlerdir. Araştırmacı, mobil ticaretin gelecekte daha fazla yaygınlaşacağını ve ticari anlayışı önemli ölçüde değiştireceğini belirtmektedir.

İnternetteki en eski ve en popüler ticari etkinliklerden biri olan reklam ve tanıtım faaliyetleri, başlangıçta internet üzerinden düz metin mesajları gönderilerek gerçekleştirilirken (Poon ve Jevons, 1997, s.30) sonraki dönemde tedarik, satış ve e-işletmelere kadar varan geniş ve yaygın bir hizmet ağına ulaşmıştır. Literatürde işletmelerin internet ve e-ticaret erişimi ve bunların işletmelere sağladığı faydaları tespit etmeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Dutta ve Evrard, 1999; Daniel vd., 2002; Premkumar and Roberts, 1999). Poon ve Jevons (1997) internet'in işletmelere sunduğu potansiyel faydaları ilk fark edenler arasında yer almaktadır. Bu araştırmacılar, internetin küçük işletmelere daha önce uygun olmayan ulusal ve uluslararası pazarlama kampanyalarına katılmaları için benzeri görülmemiş fırsatlar yarattığını belirtmişlerdir.

Falk ve Hagsten (2015, s.358) e-ticaretin mesafeyi problem olmaktan çıkardığını, daha düşük işlem maliyetlerine yol açtığını, bilgi toplanmasını kolaylaştırdığını, arz ve talebi birleştirdiğini ve araçlara ya da fiziksel varlığa olan ihtiyacı azalttığını belirtmektedirler. Alyoubi (2015, s.479) e-ticaretin özellikle gelişmekte olan ülkeler için, uzaktan sağlık bakımı ve eğitim gibi birçok yaygın soruna çözüm sunma potansiyeline sahip olduğunu ve dünyanın her yerinde işlerin yürütülmesinde bir devrime yol açtığını belirtmektedir. Yine Ueasangkomsate (2015) Taylandlı KOBİ'lerin hem ihracatçı hem de ihracatçı olmayan firmalara, e-ticaretin küresel pazara yüksek düzeyde büyük faydalar sağladığını ve günümüzde, e-ticaretin küresel ticaret için çok stratejik bir konumda olduğunu belirtmektedir. Diğer bir çalışmada Molla ve Heeks (2007) gelişmekte olan ülkelerdeki işletmeler için e-ticaretin sağladığı faydaları tespit etmişlerdir. Araştırmacıların tespit ettikleri söz konusu faydalar şunlardır:

- Gelir artışı
- İşlem maliyetlerinin azalması
- Satın alma maliyetlerinin azalması
- Artan müşteri sadakati ve müşteriye elde tutma
- İndirimli pazarlama maliyetleri
- Tedarikçilerle ilişkilerin gelişmesi
- Genel memnuniyet
- Bilgiyi koruma maliyetlerinin azalması
- Hizmet farklılaşması



- Müşteri ilişkilerinin gelişmesi
- Rekabetçi pozisyonun gelişmesi
- Pazar erişimini arttırma
- İşlem hızının gelişmesi
- Dış ilişkilerin gelişmesi
- Şirket imajının gelişmesi
- İç ilişkilerin gelişmesi

E-ticaret girişimcilerin başarısının yanı sıra küresel ticarete de çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 2013 yılı forumunun odak noktasını, yeniliği ve dijital ekonominin büyümesini sağlamak için ülkelerin e-ticaret faaliyetlerini genişletmeleri olarak belirlemiştir. Elektronik ticaret, gelişmekte olan ülkelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için iş yaratma ve inovasyon için önemli bir araç haline gelmiştir. Yalnızca Çin'deki çevrimiçi ticaret, son on yılda % 120 oranında büyümüştür. Benzer bir şekilde Latin Amerika'da e-ticaret, son on yılda 1,6 milyar ABD dolarından 43 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Hussain, 2013). Türkiye'de e-ticaret pazarını uluslararası standartlara göre ölçümleyen Türkiye bilişim sanayicileri derneği (TÜBİSAD) "Türkiye e-Ticaret 2017 Pazar Büyüklüğü" raporuna göre 2016 yılında 30,8 milyar TL olan e-ticaret hacmi 2017 yılında 42,2 milyar TL'ye ulaşarak %37'lik bir büyüme sağlamıştır (Ulukan, 2018).

Gelişmekte olan ülkeler, e-ticaret için muazzam potansiyele sahip bir pazarı temsil etmektedir. Akademik araştırmalar genellikle e-ticaretten sağlam bir strateji olarak bahsetmekte ve bu ülkelerin yeni ekonomi modelinde kazanç elde edebilmeleri için ideal bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) buna örnek olarak verilebilir. UNDP'ye (2005) göre, gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik ve sosyal gelişimlerini arttıracak, ticari üretkenlik artışına yol açacak, işletmelerin maliyetlerini düşürecek ve uluslararası pazarlarla iç entegrasyon seviyesini arttıracak şekilde, e-ticarete gönülden sarılmaları gerekmektedir (Alyoubi, 2015, s.480).

Daniel ve Grimshaw (2002) İngiltere'de küçük ve büyük şirketlerin elektronik ticareti (e-ticaret) benimseme nedenlerini ve bu iki grup şirket tarafından e-ticaretin benimsenmesinden elde edilen faydaları karşılaştırdığı çalışmasında küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmelere göre en çok rakiplere cevap vermek, gelişmiş müşteri hizmetleri

sağlamak ve tedarikçilerle ilişkileri geliştirmek için e-ticaret kullanımına yöneldiklerini ortaya koymuştur.

Aslan ve Özata (2007) KOBİ'lerin bilgi teknolojisi kullanım düzeyi ile yenilikçilik, rekabet gücü ve pazarlama kapasitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna göre pazarlama kapasitesi ve yenilikçilik, girişimcilik kapasitesini pozitif ve anlamlı biçimde etkilemektedir. Aydın (2018) TRB1 bölgesi imalat KOBİ'lerinde yürütülen web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin; sipariş/üretim miktarlarının artışında, ürün/hizmet tanıtımlarında ve satışında, iletişim maliyetlerinin azalmasında, yeni pazarlara girişlerinde önemli bir araç olduğunu tespit etmiştir. Marangoz (2011) ile Bakırtaş ve Tekinşen (2006) konu ile ilgili teorik bir çerçeve çizerek e-ticaretin girişimciler için birçok açıdan önemli faydalar sağlayacağını belirtmişlerdir. Yaralı ve Kırık (2017) e-ticaretin Çaykur ve Tesbihane firmalarının marka bilinirliğini olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır.

Ancak e-ticaretin fırsatlarla dolu olduğu görüşünü benimsemeyen ve e-ticaretin gelişmekte olan ülkelerde, söylediği gibi olumlu katkılarının olmadığını savunan araştırmalar da yer almaktadır. Örneğin Ray (2011, s.5) iletişimdeki ufak bir iyileştirmenin yanı sıra, yakın tarihli çalışmalar, gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerin e-ticaret teknolojilerinde kaydedilen ilerlemelerden faydalanmadıklarını ifade etmiştir. Yazar, e-ticaret teknolojilerinin, yabancı ülkelerin az gelişmiş ülkelerin pazarlarına erişmesine yardımcı olurken, lehine geri dönüş yapmadığını ve az gelişmiş ülkelerdeki işletmelerin pazar erişimini genişletmelerine yardımcı olmadığını ileri sürmüştür. Araştırmacı, araştırma literatüründe e-ticaret için ifade edilen iyimserliğin temelsiz olduğunu belirtmektedir.

Yine Molla ve Heeks (2007) Güney Afrika'da bulunan 92 işletme üzerinde yaptığı araştırmada e-ticaretin faydalarının iletişimdeki ufak gelişmelerle sınırlı olduğunu, "pazara erişim, müşteri/tedarikçi bağlantıları veya maliyet tasarrufları ile ilgili daha stratejik faydaların olmadığını" tespit etmişlerdir. Söz konusu araştırmada e-ticaret'in işletme maliyetlerini, satın alma, işe alım, pazarlama veya bilgi koruma maliyetlerini azaltmadığını bulmuşlardır. Araştırmacılar ayrıca, ankete katılan şirketlerin önemli bir çoğunluğunun (%80'den fazla), e-ticaretin bir sonucu olarak artan gelir, gelişmiş tedarikçi ilişkileri veya müşteri sadakati

ve müşteriye elde tutma gibi stratejik faydalar sağladığını ortaya koymuşlardır.

Diğer bir araştırmacı grubunun odak noktası ise e-ticaretin uygulanabilirliği ile ilgili faktörler olmuştur. Örneğin Aksu ve Gürbüz (2018) hayvancılık sektöründeki e-ticaret engellerinin araştırılması ve ortaya konulması amacıyla yaptıkları araştırmada temel maliyetler, bilgisizliğe bağlı güvensizlik ve geleneksel yöntemle güven olarak belirledikleri üç temel faktörün hayvancılık sektöründe e-ticareti engellediğini tespit etmişlerdir. Benzer bir şekilde Rahayu ve Day (2015) tespit ettiği bulgulara dayanarak, Endonezya'daki KOBİ'ler tarafından e-ticaretin kabul edilmesinin, algılanan faydalar, teknolojiye hazır olma, sahiplerin yenilikçiliği, sahiplerinin bilgi teknolojileri deneyimi ve sahiplerinin bilgi teknolojileri kabiliyeti gibi çeşitli faktörlerden etkilendiğini ifade etmişlerdir.

Yukarıda yer alan literatür ve bu konudaki yaygın görüşler nedeniyle işletmelerin e-ticaret yapmaları gerektiği ile ilgili çevresel bir baskının olduğu söylenebilir. Bu baskının işletmeler tarafından çeşitli elektronik ticaret teknolojilerinin benimsenmesi üzerinde önemli bir etkisi olmaktadır (Kurnia vd., 2015). Tüm bunlara rağmen e-ticarete katılım hala yaygın olmamakla birlikte, büyük firmalar, yüksek verimli firmalar ve uluslararası deneyime sahip firmalar tarafından daha sık kullanılmaktadır (Falk ve Hagsten, 2015, s.368). Bu durum daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelerin sahipleri olan girişimcilerin e-ticarete bakış açılarını, girişimcileri e-ticarete iten nedenler ve e-ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıklarını önemli hale getirmektedir. Bu çalışma girişimcilerin elektronik ticareti kullanma durumları ve elektronik ticaretin girişimcilere sağladığı faydaları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda çalışmamızın Türkiye'de e-ticaret literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

## **Yöntem**

### ***Örnekleme ve Veri Toplama Araçları***

Bu çalışmada yer alan örnekleme, kolayda örnekleme yöntemiyle Aksaray il merkezinde girişimcilik yapanlar arasından seçilmiş olup veri toplamak

için anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplamak için kullanılan anket Daniel ve Grimshaw (2002) ve Bellek'in (2016) araştırmalarında yer alan anketlerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

### *Araştırmanın Amacı*

Bu çalışma, Türkiye'de e-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticarete yönelik farkındalıkları ile e-ticaret yapan girişimcileri e-ticaret yapmaya iten nedenleri ve e-ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

### **Bulgular**

Çalışma kapsamında katılımcılardan toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgular bu bölümde yer almaktadır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin alfa katsayıları Tablo 1'de verilmiştir. İncelemeler sonucunda ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

*Tablo 1. Güvenirlilik analizlerinin sonuçları*

Ölçekler	Değişken Sayısı	Ölçeğin Alfa Katsayısı
E-ticaret kullanımı	10	,951
E-ticaret kullanım nedeni	7	,902
E-ticaretin faydaları	9	,947

Tablo 1'e göre çalışmada kullanılan ölçeklerin alfa katsayıları anketimizin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Katılımcıların demografik verileri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'ye göre katılımcıların büyük çoğunluğu erkek girişimcilerden (% 69,3) oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında en çok lise (% 28,0) mezunu oldukları görülmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılardan toplanan diğer bir veri girişimcilerin deneyim sürelerine yöneliktir. Tablo 2'deki verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu 1-5 yıl ve 11-15 yıl arasında girişimcilik deneyimine sahiptir

**Tablo 2. Katılımcıların demografik verileri**

<b>Cinsiyet</b>	<b>Frekans</b>	<b>Yüzde</b>
Kadın	23	30,7
Erkek	52	69,3
Toplam	75	100,0
<b>Eğitim düzeyi</b>	<b>Frekans</b>	<b>Yüzde</b>
İlkokul	13	17,3
Ortaokul	11	14,7
Lise	21	28,0
Ön lisans	10	13,3
Lisans	13	17,3
Lisansüstü	7	9,3
Toplam	75	100,0
<b>Girişimcilik Deneyimi</b>	<b>Frekans</b>	<b>Yüzde</b>
1-5 yıl	25	33,2
6-10 yıl	14	18,7
11-15 yıl	20	26,7
16-20 yıl	8	10,7
21 yıl ve üstü	8	10,7
Toplam	75	100,0

Katılımcıların internet, ve e-ticaret kullanım durumlarını tespit etmek amacıyla toplanan veriler Tablo 3’de gösterilmiştir.

**Tablo 3. Katılımcıların internet ve e-ticaret kullanım durumları**

		<b>Frekans</b>	<b>Yüzde</b>
<b>İş yerinizde İnternet kullanıyor musunuz?</b>	Evet	60	80,0
	Hayır	15	20,0
	Toplam	75	100,0
<b>İşletmenizde e-ticaret yapıyor musunuz?</b>	Evet	31	41,4
	Hayır	44	58,6
	Toplam	75	100,0
<b>Toplam</b>		<b>31</b>	<b>100,0</b>

Tablo 3’e göre katılımcıların % 80’i işyerinde internet kullanmaktadır. Yine katılımcıların büyük bir kısmının e ticaret (% 58,6) yapmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın birinci kısmı e-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticaret farkındalıklarını ölçmeye yöneliktir. Söz konusu durumun tespitine yönelik girişimcilerin ifadelere katılım düzeylerinin analizi neticesinde elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir

Tablo 4. E-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticaret farkındalıkları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
E-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticarete yönelik görüşleri												
İşletmeler gelecek 5 yıl içerisinde E-Ticarete bağımlı hale gelecektir.	1	2,3	11	25,0	14	31,8	11	25,0	7	15,9	44	100
E-Ticaret sayesinde iş yapma hızı artmaktadır	3	6,8	5	11,4	6	13,6	15	34,1	15	34,1	44	100
E-Ticaret sipariş, teslimat, ödeme gibi süreçlerin daha hızlı gerçekleşmesini sağlamaktadır	6	13,6	1	2,3	5	11,4	17	38,6	15	34,1	44	100
E-Ticaret sayesinde müşteri hizmetleri iyileşmektedir.	3	6,8	6	13,6	10	22,7	12	27,3	13	29,5	44	100
E-Ticarete yapılan yatırım, işletmelerin bilinirliğini artırmak açısından çok önemlidir	3	6,8	4	9,1	14	31,8	10	22,7	13	29,5	44	100
E-Ticaret ile küresel pazarlara daha kolay ulaşılmaktadır.	2	4,5	6	13,6	11	25,0	8	18,2	17	38,6	44	100
E-Ticaret işletmelere rekabet üstünlüğü sağlamaktadır	3	6,8	6	13,6	6	13,6	16	36,4	13	29,5	44	100
E-Ticaret ulusal pazarda yeni müşterilere ulaşmamıza katkı sağlar	4	9,1	9	20,5	9	20,5	11	25,0	11	25,0	44	100
E-Ticaret uluslararası pazarlardan müşterilere ulaşmamıza katkı sağlar	4	9,1	5	11,4	16	36,4	10	22,7	9	20,5	44	100
7/24 alım-satım yapabilmenin işletmelere fayda sağlayacağını düşünüyorum	2	4,5	4	9,1	9	20,05	12	27,3	17	38,6	44	100

Tablo 4’te tespit edilen bulgulara göre ticari faaliyetlerinde e-ticareti hiç kullanmayan girişimcilerin % 41’i gelecek beş yıl içerisinde girişimciliğin e-ticarete bağımlı hale geleceğini büyük oranda kabul etmekteyken % 31,8’inin ise bu konuda çekimser oldukları görülmektedir. Bu hususta katılımcılara yöneltilen ikinci ifade “e-ticaret sayesinde iş yapma hızı artmaktadır” olmuştur. Tablo 4’teki bulgulara göre araştırmaya katılan girişimcilerin % 68,2’si e-ticaretin iş yapma hızını arttırdığını kabul etmektedir. Yine e-ticaret faaliyetlerinden hiç faydalanmayan girişimcilerin % 72,7’si sipariş, tedarik, ödeme gibi süreçlerin e-ticaret yoluyla daha hızlı gerçekteğiğini kabul etmektedirler. Bu hususta katılımcılara yöneltilen diğer bir ifade ise “e-ticaret sayesinde müşteri hizmetleri iyileşmektedir” olmuştur. Söz konusu katılımcıların % 56,8’si e-ticaretin müşteri hizmetlerini iyileştirdiğini kabul etmektedir. E-ticaret faaliyetlerini iş yaşamına hiç yansıtmamış girişimcilerin “e-ticarete yapılan yatırım, işletmelerin bilinirliğini artırmak açısından çok önemlidir” ifadesine yönelik görüşlerinin analizi neticesinde elde edilen bulgulara göre girişimcilerin % 52,2’si e-ticarete yapılan yatırımın, işletmelerin bilinirliğini artırmak açısından çok önemli olduğunu kabul etmektedirler.

Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre e-ticaret yapmayan girişimcilerin % 56,8’inin, e-ticaretin küresel pazarlara ulaşmayı önemli ölçüde kolaylaştırdığı ifade etmektedirler. Katılımcılara yöneltilen diğer bir ifade olan “e-ticaret işletmelere rekabet üstünlüğü sağlamaktadır” ifadesine verilen cevapların analizinden elde edilen bulgulara göre katılımcıların % 50’si e-ticaretin rakiplerle mücadelede önemli avantajlar sağladığını savunmaktadırlar. Yine söz konusu katılımcıların % 50’sinin e-ticaretin ulusal pazarlarda yeni müşterilere ulaşmada, % 43,2’sinin ise uluslararası müşterilere ulaşmada önemli oranda katkı sağladığını kabul ettikleri tespit edilmiştir.

E-ticaret yapmayan girişimcilere yöneltilen son ifade ise “7/24 alım-satım yapabilmenin işletmelere fayda sağlayacağını düşünüyorum” olmuştur. Tablo 4’e göre söz konusu girişimcilerin % 65,9’u kesintisiz hizmet vermeye fırsat veren e-ticaret faaliyetlerinin işletmelere önemli avantajlar sağladığını kabul etmektedirler.

Araştırmanın ikinci kısmı e-ticaret yapan girişimcilerin e-ticaret faaliyetlerini kullanmaya iten nedenleri tespit etmeye yönelik analizlerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara katılma düzeylerini

belirtmeleri istenen 7 farklı ifade verilmiştir. E- ticaret faaliyetlerini aktif olarak kullanan girişimcilerin söz konusu ifadelere katılım düzeylerinin analizi neticesinde elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

**Tablo 5. Girişimcileri e-ticaret kullanmaya iten nedenler**

Girişimcileri e-ticaret kullanmaya iten nedenler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Mevcut müşterilerin teşviği / baskısı	7	22,5	10	32,3	3	9,7	9	29,0	2	6,5	31	100
Rekabet baskısı/Rakiplerden geride kalmamak	5	16,1	4	12,9	5	16,1	9	29,0	8	25,8	31	100
Müşteri hizmetlerini geliştirmek	3	9,7	3	9,7	2	6,4	11	35,5	12	38,7	31	100
Müşterilerle diyaloga girmek	5	16,1	3	9,7	2	6,4	11	35,5	10	32,2	31	100
İş maliyetlerini azaltmak	3	9,7	8	25,8	5	16,1	5	16,1	10	32,2	31	100
Tedarikçilerin Teşviği / Baskısı	7	22,5	5	16,1	4	12,9	7	22,5	8	25,8	31	100
Küresel pazarlara erişme	2	6,4	5	16,1	6	19,4	9	29,0	9	29,0	31	100

Tablo 5'e göre e-ticaret yapan girişimcilerin %54,8'i "mevcut müşterilerin teşviği/baskısı" ifadesinin e-ticaret yapmaya iten bir neden olmadığını savunmaktadırlar. Ayrıca söz konusu katılımcıların %55,7'sinin rakiplerinden geri kalmamak veya bu konuda rakip baskısını hissetmeleri nedeniyle e-ticarete yöneldikleri bulgulanmıştır. Benzer bir durumun "Tedarikçilerin Teşviği/Baskısı" ifadesinde de var olduğu görülmektedir. Tabloya göre katılımcıların % 48,3'ü e-ticaret yapma nedenlerinde tedarikçilerin rol aldığını belirtmektedirler. Girişimcileri e-ticaret yapmaya iten en önemli nedenler olarak müşteri hizmetlerini geliştirmek (% 74,2),



müşterilerle diyaloga girebilmek (% 67,7) ve küresel pazarlara erişme (% 58,0) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü kısmı e-ticaret yapan girişimcilerin e-ticaret kullanmanın sağladığı faydaları ölçmeye yönelik analizlerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara katılma düzeylerini belirtmeleri istenen 9 farklı ifade verilmiştir. E- ticaret faaliyetlerini aktif olarak kullanan girişimcilerin söz konusu ifadelere katılım düzeylerinin analizi neticesinde elde edilen bulgular Tablo 6’da gösterilmiştir.

**Tablo 6. E-ticaretin girişimcilere sağladığı faydalar**

E-ticaretin girişimcilere sağladığı faydalar	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Çalışma saatlerimizin esnemesine katkı sağladı	5	16,1	7	22,5	6	19,4	10	32,2	3	9,7	31	100
Yurt içinden yeni müşteriler bulmamızı sağladı	3	9,7	2	6,5	4	12,9	16	51,6	6	19,4	31	100
Yurt dışından yeni müşteriler bulmamıza yardımcı oldu	5	16,1	6	19,4	5	16,1	11	35,5	4	12,9	31	100
Kişiyeye özel hizmetler sunmamızı sağlar	5	16,1	6	19,4	6	19,4	8	25,8	6	19,4	31	100
Müşterilerle daha kolay diyaloga girmemizi sağladı	3	9,7	2	6,5	5	16,1	13	41,9	8	25,8	31	100
Personelin çalışma saatlerinden tasarruf yapmamızı sağladı	6	19,4	7	22,5	8	25,8	6	19,4	4	12,9	31	100
Yeni tedarikçiler bulmamızı sağladı	5	16,1	5	16,1	3	9,7	13	41,9	5	16,1	31	100
Daha iyi satın alma şartları elde ettik	5	16,1	1	3,2	9	29	8	25,8	8	25,8	31	100
Etkili reklam ve marka hizmeti oluşturmamızı sağladı	3	9,7	2	6,4	4	12,9	14	45,1	8	25,8	31	100

Tablo 6'ya göre e-ticaret yapan girişimciler e-ticaretin işletmelerine en çok "yurt içinden yeni müşteriler bulma" (% 71) ve "etkili reklam ve marka hizmeti oluşturma" (% 70,9) konularında fayda sağlamaktadır. Yine tablo 6'ya bakıldığında e-ticaretin "müşterilerle daha kolay diyaloga girme" (% 67,7), "yeni tedarikçiler bulma" (% 58,0) ve "daha iyi satın alma şartları elde etme" (% 51,6) konularında da önemli faydalar sağladığı görülmektedir. Söz konusu analizlere göre "çalışma saatlerimizin esnemesine katkı" (% 41,9) ve "personelin çalışma saatlerinden tasarruf yapma" (% 32,3) konuları girişimcilere en az fayda sağlayan konular olduğu tespit edilmiştir. Tablo 6'da yer alan bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, e-ticaretin birçok konuda girişimcilere önemli faydalar sağladığı söylenebilir.

## Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte internetin küresel ve yaygın kullanımı tüketicilerin geleneksel alışveriş davranışlarını değiştirmede önemli bir etki yapmıştır. Tüketicilerin bir kısmı artık kolaylıkla ulaşabildikleri internet ortamından alışveriş yapmaktadır. Bu davranışı gösteren tüketici sayısı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Diğer taraftan girişimcilerin de bu duruma duyarsız kalmaması ve geleneksel iş yapma yöntemlerinin yanı sıra elektronik ticaretten de faydalanması kaçınılmaz olmuştur. E-ticaret, girişimcilerin hem ulusal hem de uluslararası ticaret ağına ulaşmasına kolaylıklar sağlayan önemli bir faaliyet alanıdır. Girişimciler e-ticaret sayesinde maliyetlerini azaltabilir, kar oranını arttırabilir, yeni pazarlar ve müşterilere ulaşabilir ve katma değeri yüksek olan yeni iş ve iş süreçleri edinerek işletmesini büyütebilir. Bu nedenle günümüzde ve gelecekte girişimcilerin başarılı olabilmeleri için e-ticaretin hayati bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu araştırma, e-ticaret yapmayan girişimcilerin e-ticarete yönelik farkındalıkları, e-ticaret yapan girişimcileri e-ticaret yapmaya iten nedenler ile e-ticaretten fayda sağlayıp sağlamadığı üzerine odaklanmıştır. Bu amaçla Aksaray'da faaliyet gösteren girişimcilerden anket yöntemiyle veri toplanmış ve elde edilen veriler SPSS 20.0 programıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde e-ticaret yapmayan girişimcilerin önemli bir kısmının e-ticaretin avantajlar sağladığını ve girişimcilerin

başarılı olabilmesi için gelecekte daha da önemli bir yer edineceğini bildikleri tespit edilmiştir. Yine e-ticaret yapan girişimcileri, e-ticaret yapmaya iten en önemli neden olarak müşteri hizmetlerini geliştirmek (% 74,2), müşterilerle diyaloga girebilmek (% 67,7) ve küresel pazarlara erişebilmek (% 58,0) olduğu tespit edilmiştir. Analizler neticesinde ayrıca girişimciler için e-ticaretin en çok “yurt içinden yeni müşteriler bulma” (% 71) ve “etkili reklam ve marka hizmeti oluşturma” (% 70,9) konularında fayda sağladığı tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, e-ticaretin girişimcilere önemli faydalar sağladığı ve e-ticaret yapmayan girişimcilerin de bunun farkında olduklarını göstermektedir. Bu nedenle girişimcilerin e-ticaret yapmaya yönelik yatırımlar yapmaları, yaptıkları yatırımları takip etmeleri ve bu konuda yetkin nitelikli insan kaynağı bulundurmaları gerektiği önerilebilir. Girişimcilerin e-ticaret yapabilmek için gerekli koşulları oluşturması ve e-ticareti işinin bir parçası haline getirebilmesi durumunda varlıklarını sürdürme, ortalamanın üstünde kar elde etme, güçlü bir rakip haline gelme ve büyümesine önemli katkılar sağlayacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla Türkiye’de girişimcilerin e-ticarete yönelik yetkinliklerini arttırabilmelerini sağlayacak eğitim ve destek faaliyetlerin gerçekteşirilmesinin gerekli olduğu önerilebilir.

Araştırmamız Aksaray ilinde faaliyet gösteren girişimcilerden oluşan dar kapsamlı bir örneklem ile sadece girişimcilerin e-ticaret durumlarının incelendiği bir perspektifle gerçekteşirilmiştir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalar için, dış ticaret yapan girişimciler, e-ticarette karşılaşılan problemler, e-ticaret yapmayı engelleyen unsurlar gibi farklı konuları içeren bölgesel veya tüm ülkeyi kapsayacak kapsamlı araştırmalar yapılması önerilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Examining Entrepreneurs Opinions about  
E-Commerce: The Case of Aksaray**

\*

Şefik Özdemir  
*Aksaray University*

Entrepreneurship can be defined as a set of activities that start with the establishment of a business by taking advantage of the opportunities in the environment actively in order to obtain individual benefits and thereafter contribute to the emergence of economic and social benefits. Tüркоğlu et al. (2017) define entrepreneurship as “an entrepreneur's undertaking risks and generating goods or services for profit”. When the researches in the literature are examined, it is seen that entrepreneurship positively affects employment, new job creation and economic growth (Özdemir et al., 2016, p. 570). The main actor of the entrepreneurship activities is the entrepreneur. Joseph Schumpeter, one of the first names that comes to mind when the subject is entrepreneurship, defines the entrepreneur as innovators who apply changes to markets by creating new combinations. These innovations can be listed as follows (Ahmad and Seymour, 2008, p. 7):

- Development of a new or a higher quality product
- A new production method,
- Opening a new market,
- Use of a new supply source
- Restructuring work or organizational processes

Therefore, Schumpeter's definition makes entrepreneurship equal to business innovation. This means using innovative approaches to identify and exploit market opportunities (Ahmad and Seymour, 2008, p. 8). In other words, it is not enough to ask for something new and different in entrepreneurship activity. The intended innovations should also be put into operation (Özdemir and Kerse, 2018, p. 15). Entrepreneurs are generally individuals who are self-confident, open to change and aim to get high-profit. As a result, it can be said that entrepreneurs are expected to apply

the innovations that arise after examining both the local and the global business environment. In addition, entrepreneurs are expected to follow innovations that will contribute to their businesses in terms of both cost and profit, and to give importance to any information that can help them find new customers and suppliers. One of the most important activities that make aforementioned positive contributions to the business processes of entrepreneurs is e-commerce.

Emerging towards the end of the 20th century, e-commerce is, for many, a development which is as important as the invention of printing press or the industrial revolution, and is regarded as the greatest technological revolution. They argue that the effects of e-commerce will be much greater than expected (Canpolat, 2001, p. 12). Electronic commerce is a powerful concept and process that changes the basis of human life. It is one of the main criteria of communication in the field of information technology revolution and economy. This way of trade has spread rapidly as it has provided tremendous benefits for man. It can be strongly argued that electronic commerce overcomes most of the limitations of traditional commerce. For example, the form and appearance of traditional trade has changed fundamentally. These changes provide the basis for any decision in the economy. It is possible to reach virtual markets that do not occupy any physical space and allow access and circulation and markets anywhere in the world without leaving the house. Consequently, electronic commerce, which is placed in virtual showcases in uncertain regions of the world and also advertises in virtual networks and gives the opportunity to select and order all the goods that are paid through electronic services, is seen as the miracle of the century (Nanehkaran, 2013, p. 190). E-commerce has caused a radical change in the economic activities of the enterprises. Face-to-face and paper-based business way of the past has been replaced by web-based electronic systems. Thanks to it, entrepreneurs have the opportunity to do business on a global scale and create new creative works without allocating large budgets (Elibol and Kesici, 2004, p. 304).

This research focuses on e-commerce awareness of entrepreneurs that do not use e-commerce, the reasons that push entrepreneurs who already use e-commerce to do it and whether they benefit from e-commerce. For this purpose, data were collected from the entrepreneurs operating in

Aksaray by survey method and the data were analyzed with SPSS 20.0 program. As a result of the analyzes, it was found that a significant number of entrepreneurs who do not use e-commerce know that e-commerce provides advantages and that it will gain an even more important place in the future for entrepreneurs to be successful. It was also found that the most important reason that pushed e-commerce entrepreneurs to use it was to improve customer service (74.2%), to engage in dialogue with customers (67.7%) and to access global markets (58.0%). As a result of the analysis, it has been found that e-commerce is most beneficial for entrepreneurs in terms of “finding new domestic customers” (71%) and “creating effective advertising and brand services” (70.9%).

The results of the research show that e-commerce provides significant benefits to entrepreneurs and entrepreneurs who do not do e-commerce are aware of this. For this reason, it can be suggested that entrepreneurs should invest in e-commerce, follow their investments and have qualified human resources in the field. It can be stated that entrepreneurs will make significant contributions to maintaining their assets, making higher than average profits, becoming a strong competitor and growth provided that they create the conditions for e-commerce and make it a part of their business. Therefore, it can be suggested that it is necessary to carry out training and support activities that will enable entrepreneurs to increase their competence for e-commerce.

The research was carried out with a narrow perspective with the sample of entrepreneurs operating in Aksaray province by examining only the e-commerce status of them. For this reason, it is recommended to carry out a more comprehensive research covering regions or the whole country, involving different topics such as entrepreneurs that operate foreign trade, problems encountered in e-commerce and elements preventing e-commerce.

### **Kaynakça / References**

Ahmad, N. ve R. G. Seymour (2008). *Defining entrepreneurial activity: definitions supporting frameworks for data collection*. OECD Statistics Working Paper, Paris: OECD. 17 Nisan 2019 tarihinde [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/-doc\(2008\)](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/-doc(2008)) adresinden erişildi

- Akın, H. B. (2005). *Yeni ekonomi: Strateji, rekabet, teknoloji yönetimi*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Aksu, M. ve Gürbüz, A. (2018). Türkiye hayvancılık sektöründe e-ticaret engelleri. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 726-735.
- Alyoubi, A. A. (2015). E-commerce in developing countries and how to develop them during the introduction of modern systems. *Procedia Computer Science*, 65, 479-483.
- Aslan, Ş., ve Özata, M. (2007). Kobi'lerde bilgi teknolojisi kullanımının, rekabet gücü, yenilikçilik, girişimcilik ve pazarlama kapasitesiyle ilişkileri: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *Journal Of The Cukurova University Institute Of Social Sciences*, 16(2), 15-28.
- Aydın, A. (2018). KOBİ yöneticilerinin web tabanlı e-ticaret hakkındaki bilgi düzeyleri ve tutumları: TRB1 Bölgesi Örneği. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 65-89.
- Bakırtaş, H., ve Tekinşen, A. (2006). E-ticaretin girişimcilik üzerindeki etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 125-138
- Bellek, M. (2016). *Stratejik yönetimde kobi'lerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamasında e-ticaret uygulamaları ve kayseri organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren işletmeler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Butler, P. ve Peppard, J. (1998) Consumer purchasing on the internet: Processes and prospects. *European Management Journal*, 16(5), 600-10.
- Canpolat, Ö. (2001). *E-ticaret ve Türkiye'deki gelişmeler*, Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği. 20 Nisan 2019 tarihinde <http://my.beykoz.edu.tr/serkang/files/2010/12/e-ticaret-ve-Turkiye.pdf>\_adresinden erişildi
- Coşkun, N. (2004). Elektronik ticaretin gelişiminde temel dinamikler ve gelişimi önündeki engeller. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 243-258.
- Daniel, E. M., ve Grimshaw, D. J. (2002). An exploratory comparison of electronic commerce adoption in large and small enterprises. *Journal of Information Technology*, 17(3), 133-147.
- Daniel, E.M., Wilson, H.N. ve Myers, A. (2002) Adoption of e-commerce by SMEs in the UK: towards a stage model. *International Small Business Journal*, 20(3), 253-270.

- Delone, W. H., ve Mclean, E. R. (2004). Measuring e-commerce success: Applying the DeLone & McLean information systems success model. *International Journal of electronic commerce*, 9(1), 31-47.
- Dutta, S. and Evrard, P. (1999) Information technology and organisation within European small enterprises. *European Management Journal*, 17(30), 239-51.
- Elibol, H., ve Kesici, B. (2004). Çağdaş işletmecilik açısından elektronik ticaret. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 303-329.
- Falk, M., ve Hagsten, E. (2015). E-commerce trends and impacts across Europe. *International Journal of Production Economics*, 170, 357-369.
- Gökçen, H. (2007) *Yönetim bilgi sistemleri*. Ankara:Palme Yayıncılık.
- Hussain, A. (2003). E-Commerce and Beyond: Opportunities for developing country SMEs. *International Trade Forum*, no. 4. 29 Nisan 2019 tarihinde <http://www.intracen.org/article/E-Commerce-and-Beyond-Opportunities-for-developing-country-SMEs/> adresinden erişildi.
- İşler, D. B. (2008). Rekabetçi avantaj yaratma çerçevesinde kobi'lerde e-ticaret ve e-ticaretin stratejik kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 277-291.
- Kantarıcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkın, O., ve Cavlak, C. (2017). *Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: E-ticaret*. İstanbul: TUSIAD Yayınları,
- Kurnia, S., Choudrie, J., Mahbubur, R. M., ve Alzougool, B. (2015). E-commerce technology adoption: A Malaysian grocery SME retail sector study. *Journal of Business Research*, 68(9), 1906-1918.
- Marangoz, M. (2011). Girişimciler için sınırsız ticaret: E-ticaret, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (1), 181 – 201
- Molla, A., ve Heeks, R. (2007). Exploring e-commerce benefits for businesses in a developing country. *The Information Society*, 23(2), 95-108.
- Nanehkaran, Y. A. (2013). An introduction to electronic commerce. *International journal of scientific & technology research*, 2(4), 190-193.
- Özdemir Ş. ve Kerse G. (2018). *Girişimcilikte başarının anahtarı: Nitelikli iş fikri geliştirme*. Konya:Eğitim Yayınevi.
- Özdemir, Ş., Yılmaz, N., Arsu, T., ve Polat, Y. (2016). A review on entrepreneurship education in Turkey Türkiye'de girişimcilik eğitimi üzerine bir inceleme. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 569-581.



- Özeroğlu, A. C. (2018). *Girişimcilik faaliyetlerinde e ticaret uygulamaları: inovasyon ve dijital girişimcilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Poon, S., ve Jevons, C. (1997). Internet-enabled international marketing: a small business network perspective. *Journal of Marketing Management*, 13(1-3), 29-41.
- Premkumar, G. ve Robers, M. (1999) Adoption of new information technologies in rural small businesses. *The International Journal of Management Science (OMEGA)*, 27, 467-84.
- Qasim, D., Mohammed, A. B., ve Liñán, F. (2018). The role of culture and gender in e-commerce entrepreneurship: Three Jordanian Case studies. In *Entrepreneurship Ecosystem in the Middle East and North Africa (MENA)* (p. 419-432). Springer, Cham.
- Rahayu, R., ve Day, J. (2015). Determinant factors of e-commerce adoption by SMEs in developing country: evidence from Indonesia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 142-150.
- Ray, S. Jeffrey. (2011). *Leveling e-commerce opportunities for developing countries*. 29 Nisan 2019 tarihinde [https://www.researchgate.net/publication/256026445\\_Leveling\\_E-Commerce\\_Opportunities\\_for\\_Developing\\_Countries](https://www.researchgate.net/publication/256026445_Leveling_E-Commerce_Opportunities_for_Developing_Countries) adresinden erişildi.
- Sarısakal, M. N., ve Aydın, M. A. (2003). E-ticaretin yeni yüzü mobil ticaret. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 1(2), 83-90.
- Sebora, T. C., Lee, S. M., ve Sukasame, N. (2009). Critical success factors for e-commerce entrepreneurship: an empirical study of Thailand. *Small Business Economics*, 32(3), 303-316.
- Türkoğlu, T., Tetik, S., ve Açıkgöz, A. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile girişimci kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin araştırılması. *Journal Of Yaşar University*, 12(45), 76-92.
- Ueasangkomsate, P. (2015). Adoption e-commerce for export market of small and medium enterprises in Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 111-120.
- Ulukan, G. (2018). TÜBİSAD'ın raporuna göre e-ticaret hacmi yüzde 37 büyüyerek 42,2 milyar TL'ye ulaştı. *Webrazzi*. Erişim tarihi: 21 Nisan 2019 tarihinde <https://webrazzi.com/2018/05/22/tubisadin-raporuna-gore-e-ticaret-hacmi-yuzde-37-buyuyerek-422-milyar-tlye-ulasti/> adresinden erişildi

Yaralı, E. S., ve Kırık, A. M. (2017). Türkiye’de facebook üzerinden e-ticaret uygulamaları: Tesbihane ve Çaykur örneği’. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 55, 525-542.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Özdemir, Ş. (2019). Girişimcilerin e-ticarete yönelik görüşlerinin incelenmesi: Aksaray ili örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1502-1527. DOI: 10.26466/opus. 567860

## The Impact of Organizational Support on Quality of Work Life within the Scope of Psychological Empowerment<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.571458

\*

Serkan Naktiyok\*

\* PhD, Faculty Member, Kafkas Uni., Faculty of Economics and Administrative Sci., Kars/Turkey

E-Posta: [snaktiyok@kafkas.edu.tr](mailto:snaktiyok@kafkas.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-1226-2940](https://orcid.org/0000-0003-1226-2940)

### Abstract

*The purpose of this study is to examine the mediator role of psychological empowerment in the effects of organizational support provided by organization managers to employees on employees' work life quality. In alignment with this purpose, the variables of "organizational support" and "work life quality" were used. Organizational support refers to employees' perceptions of being values by their organizations and thus, the understanding of their organization takes employee well-being and interests into consideration while "work life quality" refers to an emotional outcome of employees' evaluation of their jobs and the work environment they are in. In addition to these two variables, "psychological empowerment" which refers to employees' psychological state on having control of employees on their jobs, was included as the mediator variable in the study. In the study, the data were collected from 242 administrative staff working in a state university through a survey instrument and analyzed with structural equational modelling. The results showed that organizational support has positive effects on work life quality and psychological empowerment. Similarly, a positive relationship was found between psychological empowerment and work life quality. Additionally, a mediator role of psychological empowerment on the interaction between organizational support and work life quality was identified.*

**Keywords:** Organizational Support, Quality of Work Life, Psychological Empowerment

<sup>1</sup> This study was presented as a summary at the Al-Farabi 4. International Social Sciences Congress.

## Psikolojik Güçlendirme Bağlamında Örgütsel Desteğın İş Yaşam Kalitesine Etkisi

\*

### Öz

Bu çalışmanın temel amacı, örgüt yöneticileri tarafından işğörenlere karşı gösterilen örgütsel desteğın, işğörenlerin iş yaşam kaliteleri üzerine etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracı rolünü incelemektir. Bu amaçla mevcut araştırma; işğörenlerin örgütleri tarafından değerli olarak algılanması ve örgütün onların iyiliğini ve çıkarlarını düşündüğü yolunda bir çıkarım yapması ile ilgili olan "örgütsel destek" ve işğörenlerin yapmış oldukları işi ve buldukları iş ortamını değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan duygusal bir durumu ifade eden "iş yaşam kalitesi" değişkenlerini ele alarak ve işğörenlerin işleri üzerinde kontrolleri olduğuna dair psikolojik durumlarını ifade eden "psikolojik güçlendirmeyi" aracı değişken olarak ilave ederek ilgili alana katkıda bulunmaktadır. Araştırmamızda bir devlet üniversitesinde hizmet veren 242 idari personelden anket tekniğı ile veri toplanmıştır ve bu veriler yapısal denklik modellemesi ile analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda örgütsel desteğın iş yaşam kalitesi ve psikolojik güçlendirme üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde psikolojik güçlendirme ile iş yaşam kalitesi arasında da olumlu yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Araştırmada örgütsel destek ve iş yaşam kalitesi arasındaki etkileşimde psikolojik güçlendirmenin kısmi bir aracılık rolü üstlendiğı belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Örgütsel Destek, İş Yaşam Kalitesi, Psikolojik Güçlendirme

## Introduction

The process of globalization and technological advancements cause rapid changes in today's business world. These changes expose organizations, which are inseparable structure of society, to cruel market conditions. In such an environment, the success of organizations is measured with qualified human resources they have. Bringing qualified human resources into organizations and retaining the current resource within the organization play a crucial role in organizations' sustainability of their presence and competitive advantage. Within this context, work life quality becomes relevant. Work life quality refers to the emotional state of employees as a result of evaluation of their jobs and the work environment they are in. Thus, work life quality is important not only for employees but also for organizations.

Organization managers play a significant part for employees to develop positive perceptions on work life quality through evaluating their jobs and the work environment they are in. This is related to the concept of organizational support which refers to employees being perceived as valuable by the organization and the understanding that the organization considers employees' well-being and interests. Organizational support which reflects the quality of the continuing relationship between employees and the organization impact employees' perceptions on the organization positively.

Another concept that impacts employees' work life quality is psychological empowerment which refers to the thought of employees on how they have control over their jobs. This is an important concept in the business world in terms of organizations and employees as employees need initiative and innovation in today's changing world.

Although managers have increased the work life quality of employees by providing the necessary support, the increase is not at the desired level. Therefore, the variable of psychological empowerment can play an important role in increasing work life quality by using it with organizational support. With this purpose, this study examines the role that psychological empowerment plays on the effect of organizational support on work life quality.

## Conceptual Framework

### *Organizational Support*

Organizational support refers to the perception on organization's willingness to support employees in how to be more efficient and productive in performing tasks. Thus, this is concept related to organization's sensitive behaviors towards employees' social and emotional needs. Organizational support also means that employees' efforts in performing tasks will be awarded (Eisenberger et al., 1986). Within this context, organizational support becomes an important concept for employees. The fact that human resources are crucial for organizations makes it clear how this concept is important for organizations.

Characteristics seen in organizations where organizational support is provided are evaluated positively by employees and the trust and loyalty developed by employees towards their organizations increase. Employees who are supported would embrace organizational goals and increase performance to achieve those goals. Also, tendency towards negative behaviors such as tardiness, absence, tendency to resign, stress, conflict, etc. decreases. Due to such positive effects, it is important for organizations to provide support and this support to be perceived by employees.

### *Psychological Empowerment*

Empowerment has become an important factor in today's organizations that focus on human resources. Rather than accumulating power at the top and use it on employees, organizations put an emphasis on empowerment of all employees from top to bottom and this approach is becoming more common in contemporary organizations.

Power is defined as the skill and capacity of creating an effect on others by an individual or a group while empowerment is creating an environment that provides opportunities for employees to make decisions related to work and to take responsibility in their tasks (Erstad, 1997). Cohger and Kanungo (1987) approached empowerment from a motivational perspective in their study and defined psychological empowerment as a process in which self-efficacy of employees is increased through identification and

eliminations of conditions that lead to weakness. Self-efficacy refers to employees' beliefs in themselves in performing tasks assigned and overcoming problems that may arise in performing tasks.

Psychological empowerment leads to several positive behavioral changes in employees. These positive outcomes include an increase on self-confidence and self-efficacy of employees, increase in the quality of their services, willingness to self-improve, being comfortable with decision making and problem solving (Litrell, 2007). Psychological empowerment has four dimensions that are; meaning, efficacy, autonomy and effect.

**Meaning:** This dimension refers to employee perceptions of the job as "meaningful" and related to the value of organizational goals and the job from an employee perspective. The perception developed by the employee that the job is meaningful would affect their job satisfaction and empowerment level. There should be compatibility between employees' attitudes, values, and beliefs and organizational goals. This compatibility would make the job more meaningful and empowerment can be achieved.

**Efficacy:** Self-efficacy refers to employees having a positive and effective performance, and confidence on their skills and expertise. In other words, it's the belief that the person can perform the task assigned as best as they can.

**Autonomy:** This dimension is related to the ability of employees to act freely and refers to being free in making decisions on their attitudes, actions, methods, and procedures.

**Effect:** This refers to the perceptions of employees on the ability to affect strategic, managerial, and operational outcomes related to the job (Spreitzer, 1995).

### **Work Life Quality**

Rapid changes in the fields of technology and science lead to the emergence of work life quality concept. With the results of research being conducted, the importance of work life quality increases day by day. However, it is seen that the quality of work life does not increase in parallel to the changes and developments today, and that technological or economic advancements are not sufficient to improve work life quality. Within this

context, organizational lives and individual characteristics of employees as well as their work life quality started to become more important.

Work life quality which is defined as the quality of work relationships that are considered not only from technical and economic aspects but also individual aspects. It is a contemporary management style that provide humane working conditions, that make individuals qualified, and makes organizations to be effective and productive in the long-term by improving conditions in the organization. Developments in the communication field have triggered a global competition, have increased expectations on standards of living of employees, and have led to the emergence of managerial approaches that emphasize work life quality (Uysal, 2002; Koşan and Geçgin, 2013).

Work life quality that affects the organization as a whole from all aspects is a broad systematic approach constituting fundamental values developed for the job. The core of this concept lies in a work environment that employees are satisfied with the organization, colleagues, and management style (Ayaz and Beydağ, 2014).

## **Methodology and Findings**

### ***Research Model and Hypotheses***

Providing organizational support through activities such as consideration and evaluation of requests and complaints of employees by employers, identification of how to reach goals in a short time without neglecting employee interests, evaluation and consideration of employees' contributions to the organization, would impact employees' work life positively. Research on organizational support show that receiving support from the organization and an attitude that employees are valued create a positive state of mind in employees which would increase in the quality of work life.

In a study conducted by Stamper and Johlke (2003), it was shown that there is a positive relationship between job satisfaction and perceived organizational support. In other words, when perceptions of employees on organizational support increase, they are more satisfied with their job. It was identified that fair procedure and fair distribution have a positive



relationship with organizational support. Also, organizational support has an effect of mediator variable between organizational justice and job satisfaction (Çakar and Yıldız, 2009).

When the relationship between psychological empowerment and work life quality is evaluated, it's seen that in general, employees who feel empowered at work feel less stressed, have more job satisfaction and the quality of their work life increases (Spreitzer et al., 1997). For example, Kirkman & Rosen (1999) identified a positive relationship between job attitudes at a team level (job satisfaction and organizational loyalty) and employee empowerment. Thus, empowerment from this perspective increases employee motivation, job satisfaction, trust on the organization, and work life quality.

Dee et al. state that empowerment of work environment would make work life quality improvement easier. Similarly, activities of work life quality such as employee loyalty, quality circles, and participatory management are considered as an approach towards employee empowerment (Schlesinger and Oshry, 1984).

In alignment with the perspectives presented, following hypotheses and research model were developed:

- H1: Organizational support has a positive effect on the perceptions of employees on work life quality.
- H2: Organizational support has a positive effects on psychological empowerment.
- H3: Psychological empowerment plays a mediator role in the effect of organizational support on employee perceptions on work life quality.

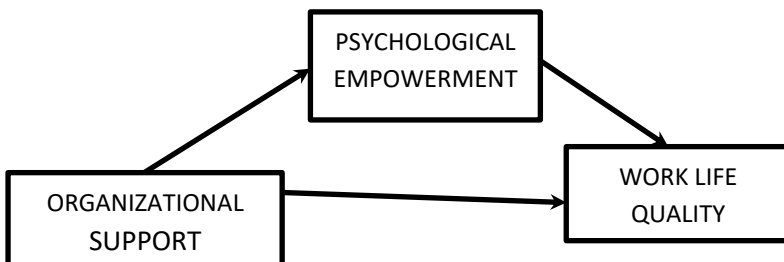


Figure 1. The Research Model

## *Data Analyses*

In analyzing the data, statistical programs were used and the level of significance was accepted as  $p=0.05$ . In the current study, the reliability and validity of surveys were tested as the first step. The 242 surveys constituting the data sources have a good power to represent the research population and good sample size as the majority of survey forms that is considered as sufficient and constitute the sample size were returned and 96.8% of these surveys were included in the analyses.

In testing the scale reliability levels, internal consistency method was completed and Cronbach's alpha reliability measure was used. Cronbach alpha value can be between 0 and 1, and the closer the value is to 1, the more reliable the scale is (Morgan et al., 2004).

In order to test the reliability and validity of the scales used in the study, exploratory and confirmatory factor analyses were completed. Factor analysis which is a multivariate analysis method, makes the identification of relationships between multiple variables easier, and aims to obtain new, and less variables by combining variables (Büyüköztürk, 2002). Factor analysis have two different types that are exploratory and confirmatory. In exploratory factor analysis, an item's factor loading being below a certain value indicates that the item is not able to explain its factor well.

Prior to exploratory factor analysis, pre-conditions should be met to be able to perform the analysis. The first condition is that the number of surveys that a factor analysis will be completed on should be more than the number of questions. Another condition is the measure of sampling adequacy (Kaiser-Meyer-Olkin) and test of sphericity (Bartlett's) should be at a sufficient level. In this study, the criteria are that KMO higher than 0.60 and the significance of Bartlett's test of sphericity as 0.000 (Leech et al., 2005).

A confirmatory factor analysis was completed to test the fitness of the factor structure identified with exploratory factor analysis performed on the scales used. Confirmatory factor analysis is considered to be a better method of analysis compared to exploratory factor analysis in terms of examining the relationship between latent variables and the observed variables during survey development (Şencan, 2005). This analysis uses correlation and covariance matrices to identify how many independent

groups the variables can be grouped in and the compatibility of the data with theory. In this analysis, researchers know which item belongs to which factors prior to the analysis (Şimşek, 2007).

### **The Premise and Limitations of the Study**

The scales used in the study have the necessary characteristics to explain the factors that are foci of the analyses. Although these scales were found to be reliable and valid in other studies, reliability and validity tests were also completed in this study. The results of these analyses showed that the instruments have a high level of reliability. Thus, we assume that the instrument reflects the current status of perceptions on organizational support, psychological empowerment and work life quality within the organization.

The current study was conducted with administrative staff at a public university. Thus, the findings are limited to the data collected from this group. Additionally, the study being cross-sectional and the presence of changing conditions cause certain limitations in the evaluation of findings.

As the nature of the study involves human subjects and evaluations of employee behaviors, the general limitations of social sciences research are applicable for the current study. The reliability of the findings are limited to the employees' evaluations and the technical characteristics of the survey used to collect data.

### ***Identification of the Research Population and Sampling***

The population of this study consists of 452 administrative staff in a public university. The sample size was determined as 208 with a 95% confidence level and a 5% margin of error (<http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). However, considering the potential mistakes in responses and incomplete surveys, the total number of paper surveys prepared was 250. The surveys were distributed to and collected from the administrative staff by the researcher. 245 surveys were collected out of 250 distributed surveys. 3 of the collected surveys were excluded as they were incomplete. Thus, the total number of surveys included in the data

analysis is 242. A simple random method was used in the selection of the sample.

### *Survey Instrument*

As this research study is quantitative in nature, a survey instrument was used to collect data. The survey has 5 questions related to demographics such as gender, age, education status, marital status, and the years of work. In the first section of the survey, we used the "organizational support scale" developed by Eisenberger et al. (1998) to measure employees' perceptions on organizational support. The scale has 10 items and consists of one dimensions. In the second section of the survey, we used the Turkish modified version (Şen, 2008) of the "psychological empowerment scale" developed by Spreitzer (1995). This scale has 12 items and 4 dimensions (Survey number: Meaning-1, 2, 3; Efficacy-4, 5, 6; Autonomy-7, 8, 9; , Effect-10, 11, 12). In the last section we used the Turkish version (Aba) of the "quality of work life scale" developed by Walker et al., (2009). This scale measures the employee perceptions on work life quality and consists of 15 items and 3 dimensions (Survey number: Work Environment-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Work conditions-8, 9, 10, 11, 12; Services Provided- 13, 14, 15).

### *Analysis and Findings*

In this section of the paper, findings related to the demographic variables, and the reliability-validity analyses of the scales of organizational support, psychological empowerment, and work life quality are presented. To test the reliability and validity of the scales used in this study, exploratory and confirmatory factor analyses were used, respectively.

As shown in table 1, the majority of the participants are male (53.7%) and 43.4% of them are within the age range of 26-35. The majority of the participants are married (71.9%) and college graduates (67.8%). When the number of years they have been working is examined, it was found that 36.4% of the participants have worked in their current organizations between 6-10 years.

*Table 1. Demographics*

Variable	Category	f	(%)
Gender	Female	112	46.3
	Male	130	53.7
Age	25 and younger	38	15.7
	26-35	105	43.4
	36-45	68	28.1
	46 and older	31	12.8
Marital Status	Single	68	28.1
	Married	174	71.9
Education Status	High School and Associate Degree	43	17.8
	Undergraduate	164	67.8
	Graduate	35	14.5
Years of Work	1-5	58	24.0
	6-10	88	36.4
	11-15	63	26.0
	16 and more	33	13.6

### ***1. Reliability-Validity Analysis for the Organizational Support, Psychological Empowerment, and Work Life Quality Scales***

The results of the reliability analysis for the scales of organizational support, psychological empowerment, and work life quality showed that the Cronbach alpha coefficient for the organizational support scale was .913, .843 for the psychological empowerment scale, and .926 for the work life quality scale. Additionally, the total score correlation for the items was not below 30 which was accepted as the intersection point. Thus, none of the items had to be removed from the scales. Also, the analysis showed that when an item is removed from the scale, the Cronbach alpha reliability coefficient does not change significantly.

### ***2. Exploratory and Confirmatory Factor Analyses for the Organizational Support Scale***

The exploratory factor analysis completed for the psychological empowerment scale showed that none of the factor loadings for the 10-item scale were below 0.40. Additionally, the items loaded into 1 factor. The Kaiser-Meyer-Olkin Measure of sampling adequacy which shows the condition

to be able to complete a descriptive factor analysis on the data, was 0.923, and the sphericity test which shows that significant factors can be revealed from the data, was 1273.111 ( $p < .000$ ). These results are at the acceptable level.

**Table 2. Exploratory Factor Analysis for the Organizational Support Scale**

Factor	Factor Loadings
<b>Organizational Support</b>	
OS3- My organization cares about my personal goals and values very much.	.816
OS4- My organization takes my opinions into consideration.	.798
OS8- My organization worries about me so much.	.797
OS1- My organization helps me when I have problems.	.770
OS6- My organization would forgive the mistakes that are tolerable when it's me.	.761
OS10- My organization considers my well-being.	.761
OS5- My organization do not use me for its interests.	.756
OS2- My organization makes my job enjoyable.	.686
OS7- When I need help personally, my organization is willing to help.	.684
OS9- My organization is proud of my success at work.	.666

K.M.O= .923 Barlett's Sphericity Test= 1273.111p= .000 Cronbach Alpha .913

A confirmatory factor analysis was completed for the organizational support scale to reveal the fitness of the factor structure according to the exploratory factor analysis. When a modification was performed in the model between D14 and D3, and D4 and D8. The chi-square value increased and the fitness values increased. The fitness indexes and the reference values listed in the literature (Hooper et al., 2008; Taşgın & Korucuk, 2018) are presented in table 3.

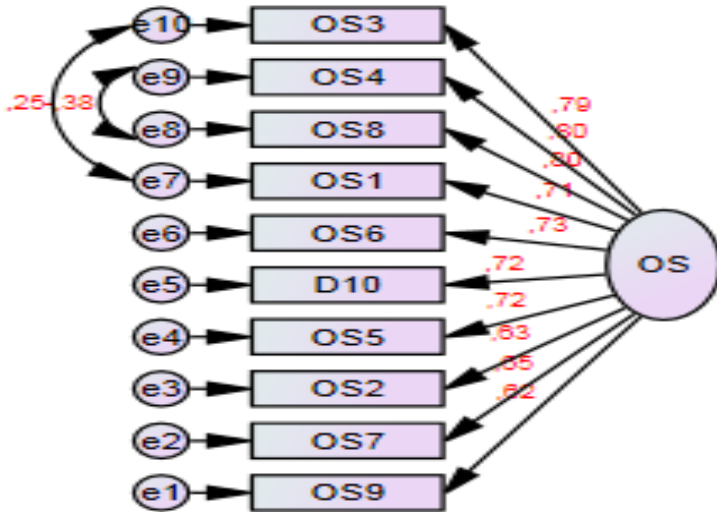


Figure 2. Modified Confirmatory Factor Analysis for the Organizational Support Scale

Table 3. Results of Modified Fitness Index for the Organizational Support Scale

Indexes	Reference Value		Measure- ment	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	2.375	Good Fit
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$	.951	Good Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.076	Acceptable Fit
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$	.964	Good Fit
GFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$	.941	Good Fit

### 3. Exploratory and Confirmatory Factor Analyses of the Psychological Empowerment Scale

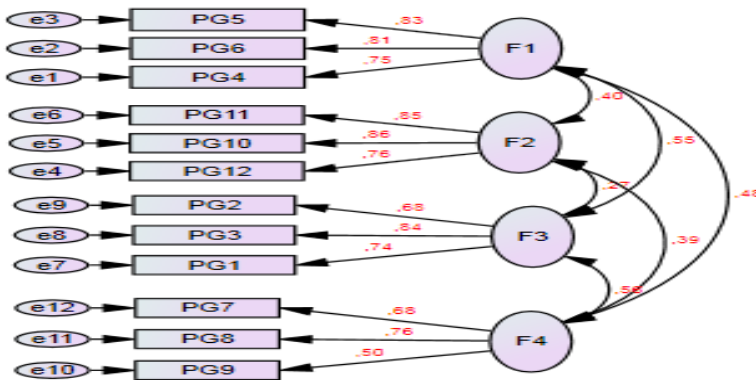
The exploratory factor analysis completed for the psychological empowerment scale showed that none of the factor loadings for the 12-item scale were below 0.40. Additionally, the items loaded into 4 factors. The Kaiser-Meyer-Olkin Measure of sampling adequacy which shows the condition to be able to complete a descriptive factor analysis on the data, was 0.817, and the sphericity test which shows that significant factors can be revealed from the data, was 1220.608 ( $p < .000$ ). These results are at the acceptable level.

**Table 4. Exploratory Factor Analysis of the Psychological Empowerment Scale**

Factor	
Psychological Empowerment	FactorLoadings
PE5- I'm certain that I have the necessary capacity to achieve activities in my job.	.858
PE6- I developed the skills needed for my job over time.	.833
PE4- I'm certain that I have the necessary skills to do my job.	.787
PE11- I can control things in the department I work.	.896
PE10- I have a major influence on things happening in the department I work.	.839
PE12- I can influence things significantly in the department I work.	.838
PE2- My business activities are meaningful to me on an individual basis.	.863
PE3- My work is meaningful to me.	.776
PE1- The job I do is very important for me	.761
PE7- Mostly I make the decision on how to do my job.	.832
PE8- I make the decision on how to do my job.	.777
PE9- I'm given opportunities significantly to do my job independently and freely	.583

*K.M.O= .817 Barlett's Test of Sphericity=1120.608 p= .000 Cronbach Alpha .843*

A confirmatory factor analysis was also completed for the psychological empowerment scale to reveal the fitness of the factor structure according to the exploratory factor analysis. As the fitness indexes is at an acceptable level, no modification was done. The fitness indexes of the confirmatory factor analysis and the reference intervals listed in the literature are provided in table 5.



**Figure 3. Confirmatory Factor Analysis for the Psychological Empowerment Scale**



**Table 5. Fitness Index Results for the Psychological Empowerment Scale**

Index	Reference Value		Measure- ment	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	2.136	Good fit
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$	.936	Acceptable Fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.069	Acceptable Fit
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$	.954	Good fit
GFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$	.934	Acceptable Fit

#### 4. Exploratory and Confirmatory Factor Analyses of the Quality of Work Life Scale

The exploratory factor analysis showed that none of the items in the 15-item scale had a factor loading below 0.40. Additionally, items were loaded on to 3 factors. The KMO (Kaise-Meyer-Olkin) measure of sampling adequacy was found to be .907 and the Bartlett's test of sphericity, which shows that significant factors can be derived from the data, was found to be 2614.267; ( $p < .000$ ). Both scores are at a sufficient level.

**Table 6. Exploratory Factor Analysis of the Quality of Work Life Scale**

Factor	
Work life Quality	Factor Loadings
WL4- I'm satisfied that my authority and responsibilities are balanced.	.810
WL1- In general, I'm happy to work in my current organization.	.788
WL3- I'm satisfied with the prestige I have in society due to my current job.	.787
WL5- I'm satisfied with the alignment of organizational goals and my personal goals.	.772
WL2- I'm satisfied with the alignment of my skills with the job I'm doing.	.730
WL6- I'm satisfied with the opportunities I have at work to express and improve myself	.727
WL7- I'm satisfied with my job being aligned with my expectations.	.617
WL14- I'm satisfied with the communication and transportation sources.	.915
WL15- I'm satisfied with social opportunities and activities.	.899
WL13- I'm satisfied with the food services offered.	.879
WL9- I'm satisfied with the procedures of leave of absence.	.759

WL11- I'm satisfied with the sufficiency of the social acitivites in the work place.	.750
WL12-I'm satisfied with the work done on organizational improve-ment and change.	.698
WL10-I'm satisfied with the physical work environment in the or-ganization.	.647
WL8-I'm satisfied with the work hours and procedres of overtime.	.525

*K.M.O= .907 Bartlett's Test of Sphericity =2614.267 p= .000 Cronbach Alpha .926*

To reveal the fitness of the factor structure according to the results of the exploratory factor analysis, a confirmatory factor analysis was completed on the quality of work life scale. In the model, it was seen that when a modification is performed between İŞ4 and İŞ5, İŞ6 and İŞ 7, İŞ8 and İŞ12, the chi-square scores would increase and the fitness scores would increase. Fitness index of the confirmatory factor analysis and the reference intervals listed in the literature are presented in table 7.

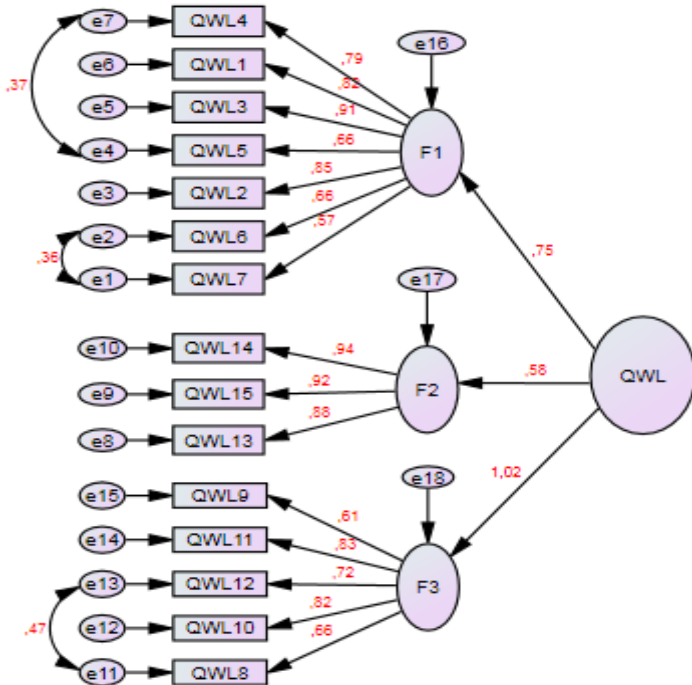


Figure 4. Modified Confirmatory Factor Analysis for the Work Life Quality Scale

*Table 7. Modified Fitness Index for the Quality of Work Life Scale*

Index	Reference Value		Measurement	Result
	Good fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	2.269	Good fit
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$	.948	Acceptable fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.073	Acceptable fit
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$	.959	Good fit
GFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$	.909	Acceptable fit

### 5. Testing the Hypotheses

A correlation analysis was completed to test the hypotheses and determine the relationship between organizational support, psychological empowerment and work life quality. The results of the correlation analysis are presented in table 8. According to the results presented in table 8, there is a significant relationship between organizational communication, trust towards management, and job satisfaction. The relationship between organizational support and psychological empowerment ( $r=.316$ ) and work life quality ( $r=.338$ ) is positive with a power that is significant at the 99% level. The relationship between psychological empowerment and work life quality is also positive and significant at the 99% level ( $r=.286$ ).

*Table 8. Relationship Between the Variables*

Factors	1	2	3
1-Organizational Support	1		
2-Psychological Empowerment	.316**	1	
3-Work life Quality	.338**	.286**	1

\* $p < 0.05$  \*\* $p < 0.01$

### 6. Structural Equation Model Analysis

Structural equation modelling test was used to examine whether there are statistically significant relationships between variables used in the study. With this purpose, the structural model of the research was analyzed in

the AMOS program. In order to test the validity of the model, relationships between variables were analyzed in alignment with goodness of fit statistics and hypotheses. To identify the mediator role of psychological empowerment in the relationship between organizational support and the quality of work life, the first condition to be met as described by Baron & Kenny is that the independent variable should have a significant effect on the dependent variable.

In alignment with the purpose, first we evaluated how much independent variable predicts the dependent variable by removing the mediator variable. According to the results of the model, an effect of 37% on the quality of work life by organizational support was found. Thus, H1 is supported. The prediction results of the model are presented in figure 5.

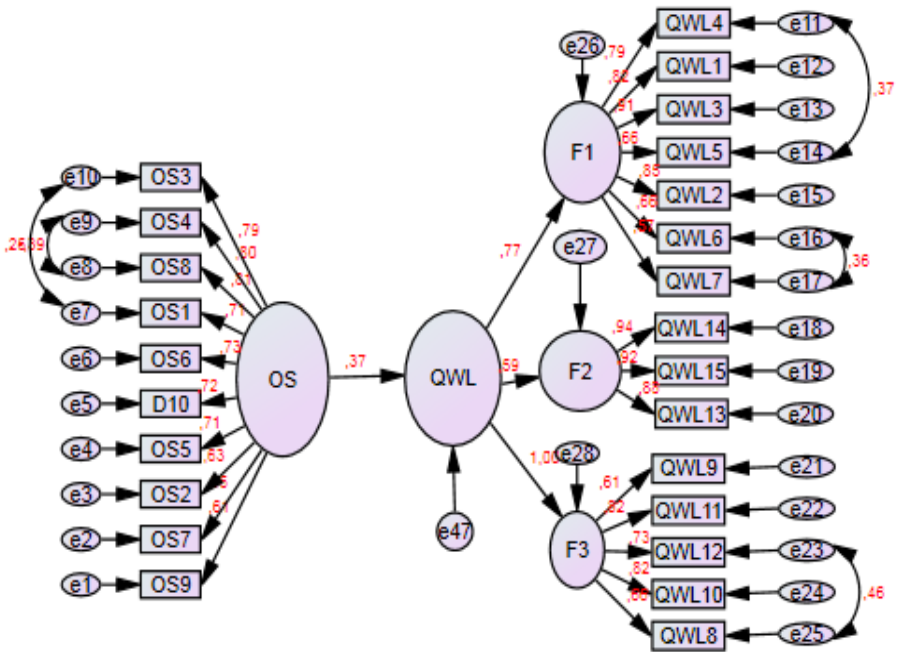


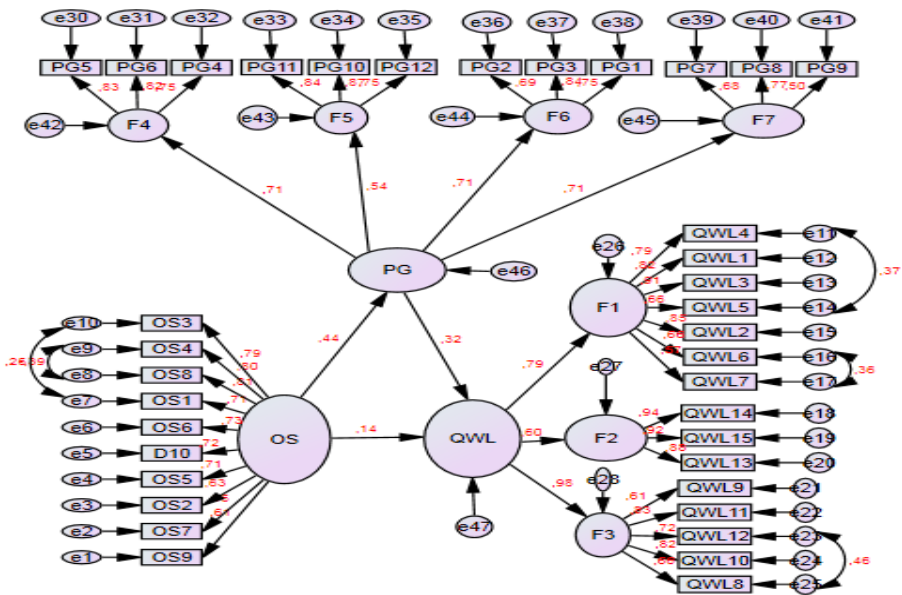
Figure 5. Standardized Likelihood results of the Impact of Organizational Support on the Quality of Work Life

The fit index of the model and the reference intervals listed in the literature are shown in table 9.

**Table 9. Fit Index Results of the Model Representing the Impact of Organizational Support on the Quality of Work Life**

Index	Reference Value		Measurement	Result
	Good fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	1.488	Good fit
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$	.962	Good fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.045	Good fit
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$	.966	Good fit
GFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$	.988	Good fit

In this study, organizational support is considered as an external variable while psychological empowerment and quality of work life are considered as internal variables. Psychological empowerment is added to the model as a mediator variable. A maximum likelihood estimation model is used in this study because this is a suitable method when the data do not have statistically normal distribution.



**Figure 7. Illustration of Standardized Estimation Results on the Model**

According to the results of the mode, the effect of organizational support on the quality of work life is 35% when psychological empowerment is not considered as a mediator variable while it decreases to 14% when

psychological empowerment is used as a mediator variable. This indicates that psychological empowerment plays a mediator role in the effect of organizational support on the quality of work life. Thus, while organizational support impacts employees' quality of work life, this impact would increase with the introduction of psychological empowerment and the quality of work life would improve. The estimation results of the test model is presented in table 7.

The results presented in table 11 show that the goodness of fit values are at the acceptable level.

When the variable of psychological empowerment was added as a mediator variable, the significance of the effect of organizational support on the quality of work life was evaluated by completing a Sobel test.

**Table 11. Value Intervals of Fit Index**

Index	Reference Value		Measurement	Result
	Good Fit	Acceptable Fit		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	1.336	Good fit
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$	.956	Good fit
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.037	Good fit
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$	.959	Good fit
IFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$	.959	Good fit

The Sobel test results show that the mediator variable is significant ( $p < 0,05$ ) (Table 12). The results presented in table 13 show that the z value is higher than 1.90 and the p value is less than 0.05 which indicates the model is significant. Thus, H3 is supported.

**Table 12: Results of Sobel, Aroian & Goodman Tests**

	Test Statistics	Standard H.	p-value
<b>Sobel Test</b>	2.71908807	0.02245091	<b>0.00654622</b>
<b>Aroian Test</b>	2.68308941	0.02275213	<b>0.00729455</b>
<b>Goodman Test</b>	2.75657569	0.02214559	<b>0.00584101</b>

**Table 13. Indirect Effect and Significance Using Normal Distribution**

	Value	S.H.	LL95CI	UL95CI	Z	p
Effect	,0610	,0228	,0162	,1057	<b>2,6695</b>	<b>,0076</b>

## Conclusion

The purpose of this study was to evaluate the effect of organizational support on the quality of work life and the role psychological empowerment plays in this effect. In alignment with this purpose, first a conceptual framework is structured around organizational support, quality of work life and psychological empowerment. Then, using a survey instrument, data were collected from 242 administrative staff at a state university. Collected data were then analyzed.

In this study, correlation and structural equation modelling analyses were performed to test the hypotheses. The correlation test results indicated that there is a significant relationship between organizational support, psychological empowerment and work life quality at a 99% confidence level. This finding shows that organizational support increases psychological empowerment and the perceptions of employees on quality of work life.

To evaluate whether there are significant relationships between the variables used in the study, structural equation modelling was used. With this purpose, the structural model of the research was tested with the AMOS program. In the research model, the perception of organizational support was used as an external variable while quality of work life and psychological empowerment were used as internal variables. Psychological empowerment was added to the model as a mediator variable.

When the effect of organizational support on work life quality was evaluated within the context of psychological empowerment, it was found that the direct effect of organizational support on work life quality is significant at the 99% level when psychological empowerment is removed from the model as a variable (.370 and  $p=000$ ). Then, when the mediator variable of psychological empowerment is added to the model and the model is analyzed, it was found that the effect of organizational support on work life quality is significant at the 95% confidence level (.140 and  $p=.017$ ).

Considering the values, the direct effect of organizational support on work life quality without any mediator is significant. However, when the mediator variable of psychological empowerment is added to the model, the effect of organizational support on work life quality decreased. This

can be interpreted as organizational support affects work life quality both directly and through psychological empowerment.

The effect of psychological empowerment on work life quality (,320) is higher compared to organizational support (,140). If organization managers provide support for their employees while at the same time empowering them psychologically, the perceptions of employees on work life quality will be higher. With the addition of the mediator variable to the model, the fact that the effect of organizational support on work life quality is not removed or just decreed show that psychological empowerment play a partial mediator role between organizational support and work life quality. This indicated that organizational support increases work life quality through both directly and through affecting psychological empowerment, and that it is an important variable in providing work life quality.

In addition to organizational support, managers can also use psychological empowerment to increase the impact of quality of life. Thus, while organizational support impacts employees' quality of work life, this impact would increase whith the introduction of psychological empowerment and the quality of work life would improve. The current study was conducted in the labor-intensive field. It is recommended to conduct the study in different sectors

### **Kaynakça / References**

- Ayaz, S., and Beydağ, K. (2014). Hemşirelerin iş yaşamı kalitesini etkileyen etmenler: Balıkesir örneği. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(2), 61.
- Büyüköztürk, Ş.(2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32, 470-483.
- Conger, J. A. and Kanungo, R. N. (1987). Towards a behavioral theory of charismatic leadership in organizational settings. *Academy of Management Review*, 12, 637-647.
- Çakar, D. N. and Yıldız, S., (2009). Örgütsel adaletin iş tatmini üzerindeki etkisi: "Algılanan örgütsel destek" bir ara değişken mi?, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (8), 68-90.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. and Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 7, 500-507.



- Erstad, M. (1997). Empowerment and organizational change. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 9 (7), 326- 327.
- Kirkman, B. L. and Rosen, B., (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment", *Academy of Management Journal*, Sayı 42, s.58-74
- Koşan, L. and Geçgin, E., (2013). Hedef maliyetleme sisteminin menü analizinde kullanılması: Bir yiyecek içecek işletmesinde yapılan uygulama ve sonuçları. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 391- 410
- Leech, N. L., Barrett, K. C. and Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Littrell, R. F. (2007). Influences on employee preferences for empowerment practices by the 'ideal manager' in China. *International Journal of Inter-cultural Relations*, 31 (1), 94.
- Morgan, George A., Nancy, L. Leech, Gene, W. Gloeckner, and Karen C. Barrett, (2004). *Spss for Introductory Statistics: Use and interpretation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Schlesinger, L. A. and Oshry, B. (1984). Quality of work life and the manager: Muddle in the middle. *Organizational Dynamics*, 13(1), 5-19.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, 38 (5), 1442-1465.
- Spreitzer, G. M., Kzilos, M. A. and Nason, S.W. (1997). A dimensional analysis of the relationship between psychological empowerment and effectiveness, satisfaction, and strain. *Journal of Management*, 23 (5), 679-704.
- Stamper, C. L. and Johlke, M. C. (2003). The impact of perceived organizational support on the relationship between boundary spanner role stress and work outcomes. *Journal of Management*, 29 (4), 569-588.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde geçerlik ve güvenilirlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayın Evi.
- Taşgın, A. ve Korucuk M., (2018). Development of Foreign Language Lesson Satisfaction Scale (FLSS): Validity and Reliability Study. *Journal of Curriculum and Teaching*, 7(2),66-77.

- Uysal, F. G. (2002). Çalışma yaşamının kalitesi ve çağdaş yönetim. *İş Güç ve Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4 (1), 1-4.
- Walker, B., Cheney, D. and Stage, S. (2009). The validity and reliability of the self-assessment and program review. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 11(9), 94-109.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Naktiyok, S. (2019). The impact of organizational support on quality of work life within the scope of psychological empowerment. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 13(19), 1528-1551. DOI: 10.26466/opus.571458

## Entropi ve MABAC Yöntemleri ile Personel Seçimi

DOI: 10.26466/opus.580456

\*

### Alptekin Ulutaş\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B. Fakültesi, UTL Bölümü, Sivas / Türkiye

E-Posta: [aulutash@cumhuriyet.edu.tr](mailto:aulutash@cumhuriyet.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-8130-1301](https://orcid.org/0000-0002-8130-1301)

### Öz

*Kalifiye personelin iş ile ilgili bilgiye sahip olması, iş deneyiminin olması ve işe yatkınlığı vb. yetenekleri işletmelerin başarısında etkin bir rol oynamaktadır. Bu sebepten dolayı kalifiye personel istihdamının yapılması mühim bir süreç olarak görülmektedir. Personel değerlendirmesinde amaç; açılan pozisyona başvuran adayları uygun kriterler göz önünde bulundurularak adayların performanslarını ölçmek ve pozisyona en uygun adayı belirlemektir. Personel değerlendirmesinde ve seçiminde birden fazla kriter göz önünde bulundurulduğu için ÇKKV (çok kriterli karar verme) yöntemlerinden faydalanılabilir. Bu çalışmada Entropi ve MABAC yöntemlerinden oluşan bir ÇKKV modeli önerilmiştir. Bu çalışma iki açıdan literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. İlk olarak MABAC yöntemi ile ilgili Türkçe literatürde az sayıda yayın bulunmaktadır. Ayrıca Entropi ve MABAC yöntemlerinin birlikte kullanımı ile ilgili makale sayısı literatürde az sayıdadır. Bu çalışma yukarıdaki araştırma boşluklarını doldurarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada önerilen ÇKKV modeli bir mobilya atölyesi için en uygun pazarlama yöneticisi belirlenmesinde kullanılmıştır. Gelecek çalışmalar MABAC yöntemini farklı ÇKKV problemleri için kullanabilirler.*

**Anahtar Kelimeler:** Entropi, MABAC, Personel Seçimi.

## Personnel Selection with Entropy and MABAC Methods

\*

### Abstract

*Capabilities of qualified personnel, such as having knowledge of the job, job experience and tendency to job etc. play an active role in the success of businesses. Therefore, the employment of qualified personnel is seen as an important process. The aim of the personnel evaluation is to measure the performance of the candidates applying to the opened position while considering the appropriate criteria and to determine the most suitable candidate for the position. Since multiple criteria are taken into consideration in the selection and evaluation of personnel, MCDM (multi-criteria decision-making) methods can be utilized. In this study, an MCDM model consisting of Entropy and MABAC (multi-attributive border approximation area comparison) methods was proposed. This study aims to contribute to the literature from two sides. Firstly, there are few publications in the Turkish literature about the MABAC method. Additionally, the number of articles related to the use of Entropy and MABAC methods together in the literature is few. This study aims to contribute to the literature by filling the gaps above-mentioned. The MCDM model proposed in the study was used to determine the most suitable marketing manager for a furniture workshop. Future studies may use the MABAC method for different MCDM problems.*

**Keywords:** *Entropy, MABAC, Personnel Selection*

## Giriş

Küresel rekabetin artması ile birlikte işletmeler verimliliği artırmak amacıyla kalifiyeli personellerin istihdamını artırmaya başlamıştır. Kalifiye personeller bir işletmenin en mühim kaynakları içinde gösterilmektedir (Ulutaş vd., 2018). Kalifiye personelin iş tecrübesi, iş ile ilgili bilgiye haiz olması ve işe yatkınlığı vb. becerileri işletmelerin başarısında etkin bir rol oynamaktadır. Kalifiye personel istihdamı bu sebepten dolayı önemli bir süreç olarak görülmektedir. Personel değerlendirmesinde amaç; açılan pozisyona başvuran adayları uygun kriterler göz önünde bulundurularak adayların performanslarını ölçmek ve pozisyona en uygun adayı belirlemektir.

İhtiyaçlara yönelik bilince sahip olarak veya bilince sahip olmayarak bir şekilde gerçekleştirilen seçime karar verme denir (Yavaş vd., 2014). Karar verme işlemini yürüten/gerçekleştiren kişiler karar verici olarak adlandırılır. İşletmelerdeki karar vericiler, firmanın kâr, maliyet, üretim, iş gücü gibi önemli işlevlerini yerine getirirken her zaman çok kriterli farklı problemlerle karşılaşmaktadırlar (Akhisar ve Tunay, 2015). Personel değerlendirmesi de bu problemlerin en önemlilerinden biridir. Personel değerlendirme sürecinin çok kriterli olması ve hem kalitatif hem de kantitatif kriterlerin mevcudiyeti süreci fazla kompleks bir duruma getirmektedir (Tuş ve Adalı, 2018). Ayrıca personel değerlendirmesi gerçekleştirilirken birden fazla karar vericinin tercihlerine ihtiyaç duyulur. Çok kriterli karar verme yöntemleri, farklı karar vericilerin tercihlerinin birleştirilmesine imkan verdiği bilinmektedir (Atici vd., 2015). Hem personel değerlendirmesinde ve seçiminde birden fazla kriterin yer alması hem de bu değerlendirme ve seçim sürecine birden fazla karar vericinin dâhil olmasından dolayı bu problemin çözümünde bir çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi kullanılması uygun olacaktır.

Bu çalışmada Entropi ve MABAC (multi-attributive border approximation area comparison) (Çok Nitelikli Sınır Yaklaşım Alanı Kıyaslaması) yöntemlerinden oluşan bir ÇKKV modeli ile bir mobilya atölyesi için en uygun pazarlama yöneticisi belirlenmiştir. Bu çalışma iki açıdan literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. İlk olarak MABAC yöntemi ile ilgili Türkçe literatürde az sayıda yayın bulunmaktadır (Ayçin, 2019; Bakır, 2019). Ayrıca Entropi ve MABAC yöntemlerinin birlikte kullanımı ile

ilgili makale sayısı literatürde az sayıdadır. Bu çalışma yukarıdaki araştırma boşluklarını doldurarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın devamı şu şekilde organize edilmiştir. İkinci bölümde personel seçimi ve bu çalışmada kullanılan yöntemler ile ilgili literatür sunulmuştur. Üçüncü bölümde problemin çözümü için önerilen ÇKKV modeli ile ilgili bilgiler gösterilmiştir. Dördüncü bölümde önerilen ÇKKV modelin uygulaması sunulmuştur. Beşinci bölümde çalışmanın sonuçları ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

## Literatür Taraması

Personel seçimi, yönetimde önemli bir süreçtir (Kabak vd., 2012). Bundan dolayı ÇKKV yöntemlerinin kullanımı ile personel seçimi ile ilgili literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1’de özetlenmiştir.

**Tablo 1. Personel Seçimi İle İlgili Çalışmalar**

Yazarlar	Problem	Yöntemler
Yıldız ve Deveci (2013)	Teknoloji firması için mühendis seçimi	Bulanık VIKOR (VlseKrijumsko Optimizacija I Kompromisno Rešenje)
Vatansever ve Oncel (2014)	İşletme bölümüne Araştırma Görevlisi alımı	Bulanık AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve Bulanık TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)
Eroğlu vd. (2014)	Bir firmanın muhasebe ve pazarlama departmanı için personel seçimi	ORESTE
Tepe ve Görener (2014)	İletişim sektöründe bulunan bir işletme için ara kademe yönetici personel seçimi	AHP ve MOORA (Multi Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis)
Alguliyev vd. (2015)	Doktora öğrencisi seçimi	En kötü-durum metodu ve değiştirilmiş VIKOR yöntemi
Özbek (2015)	Meslek Yüksek Okulu için müdür seçimi	AHP ve MOORA-MULTIMOORA
Bedir ve Eren (2015)	Bir hazır giyim mağazası için satış danışmanı seçimi	AHP ve PROMETHEE
Liu vd. (2015)	Bir hastane için başhemşire seçimi	Aralıklı 2-boyutlu VIKOR

Değermenci ve Ayaz (2016)	Bir katılım bankası için uzman yardımcısı seçimi	Bulanık TOPSIS
Özbek ve Erol (2016)	Bir tekstil işletmesi için iş-gören seçimi	AHP ve VIKOR
Akar ve Çakır (2016)	Lojistik sektöründe yer alan bir firma için lojistik operasyon elemanı seçimi	Bulanık AHP ve MOORA
Kundakçı (2016)	Teknoloji firması için personel seçimi	GİA (Gri İlişkisel Analizi)
Khandekar ve Chakraborty (2016)	Büyük ölçekli bir imalat organizasyonunun satın alma departmanı için müdür yardımcısı seçimi	Bulanık Aksiyomatik Tasarım Yöntemi
Turskis vd. (2017)	Emlak ve Ekonomi Ofisi Yöneticisi Seçimi	AHP, Bulanık ARAS (Additive Ratio Assessment) ve Bulanık EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution)
Urosevic vd. (2017)	Önerilen yöntemlerin sayısal örnekte kullanımı	SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis) ve WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment)
Deliktas ve Ustun (2017)	Erasmus için öğrenci seçimi	Bulanık MULTIMOORA ve Çok seçenekli konik hedef programlama
Çelikbilek (2018)	Sağlık endüstrisinde yönetici seçimi	Gri AHP ve Gri MOORA
Ulutaş vd. (2018)	Elektrik aksamı üreten bir fabrika için üretim planlama yöneticisi seçimi	Bulanık AHP ve Bulanık GİA
Tuş ve Adalı (2018)	Bir tekstil firması için pazarlama asistanı seçimi	CRITIC, CODAS (Combinative Distance-based Assessment), PSI (Preference Selection Index)
Efe ve Kurt (2018)	Bir liman işletmesi için insan kaynakları uzmanı seçimi	Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS
Akça vd. (2018)	Kamu hastanesi için finans yöneticisi seçimi	Analitik Ağ Süreci
Eşiyok ve Eren (2018)	Bir medya kuruluşu için haber editörü seçimi	GİA
Karabasevic vd. (2018)	Bir IT firması için personel seçimi	SWARA ve EDAS
Ji vd. (2018)	Önerilen yöntemin sayısal örnekle çözümü	Sezgisel TODIM
Korkmaz (2019)	Bir lojistik şirketi için lojistik operasyon personeli seçimi	TOPSIS

Nabeeh vd. (2019)	Mısır'daki akıllı köyde yer alan müşteri hizmet bölümü için yönetici seçimi	Sezgisel TOPSIS
Yalçın ve Pehlivan (2019)	Türkiye'deki bir üretim firması için mavi yakalı personel seçimi	Sezgisel Bulanık CODAS

Entropi yöntemi karar matrisinde yer alan değerleri kullanarak kriter ağırlıklarını elde edebilen bir yöntemdir. Diğer ağırlık bulma için kullanılan ÇKKV yöntemlerinden (SWARA, AHP ve Analitik Ağ Süreci) farklı olarak kriterler için ayrı bir veri setine ihtiyaç duymamaktadır. Literatürde Entropi yöntemi ile ilgili son yıllarda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; otomobil firmalarının performans ölçümü (Ömürbek vd., 2016), bankacılık sektöründe performans ölçümü (Akçakanat vd., 2017), esnek üretim sistemi seçimi (Ulutaş, 2018), sigorta firmalarının değerlendirilmesi (Perçin ve Sönmez, 2018), havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi (Bakır ve Atalık, 2018), bireysel emeklilik şirketlerinin performans değerlendirmesi (Bayrakçı ve Aksoy, 2019), ve vergi gelirleri bakımından OECD ülkelerinin performanslarının değerlendirilmesi (Koca vd., 2019).

MABAC yöntemi 2015 yılında Pamučar ve Ćirović tarafından geliştirilmiştir ve forklift seçiminde kullanılmıştır (Pamučar ve Ćirović, 2015). MABAC yöntemi yeni geliştirilmesine rağmen farklı metodlar ve yaklaşımlar ile birleştirilerek birçok çalışmada kullanılmıştır. Peng ve Yang (2016) bulanık sezgisel choquet integrali ile MABAC yöntemini birlikte kullanmışlardır. Xue vd. (2016) malzeme seçimi için aralık değerli sezgisel bulanık MABAC yöntemini uygulamışlardır. Gigović vd. (2017) coğrafi bilgi sistemleri, DEMATEL, Analitik Ağ Süreci ve MABAC yöntemlerini birlikte kullanarak rüzgar çiftlikleri için en uygun yeri belirlemeye çalışmışlardır. Yu vd. (2017) aralıklı tip 2 bulanık olasılıklı MABAC yöntemi ile bir web sitesinden otel seçimi yapmışlardır. MABAC yönteminde farklı yaklaşımlarda kullanılmıştır. Örneğin bulanık kaba küme teorili (Pamučar vd., 2018), kaba küme teorili (Roy vd., 2018) ve tereddütlü (hesitant) bulanık MABAC (Sun vd., 2018) yöntemleri literatürde önerilmiştir. Yabancı literatürde bu kadar çok çalışma varken Türkçe literatürde sadece



iki yayın (Ayçin, 2019; Bakır, 2019) tespit edilmiştir. Gelecek bölümde bu çalışmada kullanılan metotlar anlatılmıştır.

## Metodoloji

Bu çalışmada Entropi ve MABAC yöntemleri kullanılmıştır. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları elde edilirken, MABAC yöntemi alternatiflerin sıralanmasında kullanılmıştır. Entropi yöntemi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır (Wang ve Lee, 2009):

Adım 1-1: İlk olarak karar matrisi düzenlenir. Eşitlik 1’de karar matrisi gösterilmiştir.

$$F = [f_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} f_{11} & f_{12} & \cdots & f_{1n} \\ f_{21} & f_{22} & \cdots & f_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ f_{m1} & f_{m2} & \cdots & f_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte yer alan  $f_{ij}$ ,  $i$ . alternatifin  $j$ . kriterde gösterdiği performansı tanımlamaktadır.

Adım 1-2: Bu karar matrisi aşağıdaki eşitlikle normalize edilir.

$$e_{ij} = \frac{f_{ij}}{\sum_{i=1}^m f_{ij}} \quad (2)$$

Adım 1-3: Kriterlere ait entropi değerleri ( $E_j$ ) eşitlik 3 ile bulunur.

$$E_j = -\frac{\sum_{i=1}^m e_{ij} \ln(e_{ij})}{\ln(m)} \quad (3)$$

Adım 1-4: Aşağıdaki eşitlikle her bir kriterin ağırlığı ( $w_j$ ) hesaplanır.

$$w_j = \frac{1 - E_j}{\sum_{j=1}^n (1 - E_j)} \quad (4)$$

Bulunan kriter ağırlıkları MABAC yöntemine aktarılır. MABAC yöntemi aşağıda gösterilmiş olan adımlardan oluşmaktadır (Pamuçar ve Ćirović, 2015).

Adım 2-1: İlk adım karar matrisini oluşturmaktır. İlk adım eşitlik 1’de gösterilmiştir.

Adım 2-2: Karar matrisi aşağıdaki eşitlikler ile normalize edilir. Eşitlik 5 faydalı kriterler için eşitlik 6 ise maliyet kriterleri için kullanılacaktır.

$$d_{ij} = \frac{f_{ij} - \min(f_i)}{\max(f_i) - \min(f_i)} \quad (5)$$

$$d_{ij} = \frac{f_{ij} - \max(f_i)}{\min(f_i) - \max(f_i)} \quad (6)$$

Adım 2-3: Eşitlik 7 ile ağırlıklandırılmış matris oluşturulur.

$$b_{ij} = w_j \times (d_{ij} + 1) \quad (7)$$

Adım 2-4: Eşitlik 8 ile sınır yakınlık alanı matrisi elde edilir. Eşitlikler 8 ve 9’da gösterilen  $g_i$  değeri sınır yakınlık alanı matrisinin ( $G$ ) elemanıdır.

$$g_i = \left( \prod_{i=1}^m b_{ij} \right)^{1/m} \quad (8)$$

$$G = [g_i]_{1 \times n} \quad (9)$$

Adım 2-5: Alternatiflerin sınır yakınlık alanına olan uzaklıkları ( $Q$ ) matrisi eşitlik 10 ile elde edilir.

$$Q = B - G = \begin{bmatrix} b_{11} - g_1 & b_{12} - g_2 & \cdots & b_{1n} - g_n \\ b_{21} - g_1 & b_{22} - g_2 & \cdots & b_{2n} - g_n \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ b_{m1} - g_1 & b_{m2} - g_2 & \cdots & b_{mn} - g_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} & \cdots & q_{1n} \\ q_{21} & q_{22} & \cdots & q_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ q_{m1} & q_{m2} & \cdots & q_{mn} \end{bmatrix} \quad (10)$$

Adım 2-6: Sınır yakınlık alanına göre konumların belirlenmesi yapılır. Eşitlik 11’de gösterildiği gibi bir alternatif 3 konumda bulunabilir. Bir al-

ternatif en iyi alternatif olması için çoğu  $q_{ij}$  değerlerinin 0'dan büyük olması diğer bir deyişle üst yakınlık alanında ( $G^+$ ) bulunması gerekmektedir. Bunun dışında alternatif iki farklı konumda bulunabilir. Bunlar alt yakınlık alanı ( $G^-$ ) ve sınır yakınlık alanı ( $G$ ) olmaktadır. Alternatiflerden alt yakınlık alanına yakın olanlar negatif ideal alternatiflerdir yani kötü performansa sahip alternatiflerdir.

$$A_i \in \begin{cases} G^+ & \text{eğer } q_{ij} > 0 \\ G & \text{eğer } q_{ij} = 0 \\ G^- & \text{eğer } q_{ij} < 0 \end{cases} \quad (11)$$

Adım 2-7: Her bir alternatif için sınır yakınlık alanına olan uzaklık ( $q_{ij}$ ) değerleri toplanarak  $S_i$  değerleri elde edilir. En iyi alternatif, en yüksek  $S_i$  değerine sahip olan alternatif olarak belirlenir.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} \quad (12)$$

## Uygulama

Yöntemlerin uygulaması bir mobilya atölyesinde yapılmıştır. Bu mobilya atölyesi yerel tüketicinin talebine uygun olarak masa, sandalye, dolap, koltuk ve kanepeler vb. birçok mobilya üretmektedir. Bu firma üretilen mobilyaların pazarlamasını uzman personelin yapmasını tercih etmektedir. Bunun için firma pazarlama yöneticisi istihdam etmek istemektedir. Firmanın yöneticilerine literatürde sıkça yer alan kriterlerin listesi gösterilmiştir ve bu listeden uygulamada kullanılmak üzere kriterleri seçmeleri istenmiştir. Firmanın yöneticileri bu listeden seçimde kullanılacak kriterleri belirlemişlerdir. Belirlenen kriterler aşağıda gösterilmiştir:

KR1: İş Tecrübesi

KR2: Eğitim

KR3: Takım Çalışmasına Yatkinlik

KR4: Bilgisayar Becerileri

KR5: Yabancı Dil Seviyesi

KR6: İletişim Becerileri

KR7: İkna Kabiliyeti

KR8: Talep Edilen Ücret

Bu pozisyona toplam 14 kişi başvuruda bulunmuştur. Adaylardan dördü eğitim ve askerlik durumundan, diğer dördü getirdikleri referans mektuplarındaki referanslara ulaşamamasından dolayı doğrudan elenmişlerdir. Bu elemelerden sonra altı adayın her biri mülakat ve uygulama sınavlarına tabi tutulmuştur. Bu sınavların sonuçlarına göre karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisi oluşturulurken, adaylara KR1 için başka firmalardaki çalışma süreleri sorulmuştur ve KR8 kriteri için ne kadar ücret talep ettikleri adaylara sorulmuştur. KR2 için ise adaylara eğitim durumları sorulmuş olup, eğitim durumuna (lisans ise 1, yüksek lisans ise 2, doktora ise 3) göre adaya puan verilmiştir Diğer kriterler değerlendirilirken mülakat ve uygulama sınavlarında göstermiş oldukları performanslar dikkate alınmıştır. Ayrıca KR8 kriteri maliyet kriteri iken diğer kriterler faydalı kriterler olarak değerlendirilmiştir. Tablo 2, karar matrisini göstermektedir.

*Tablo 2. Karar Matrisi*

Kriterler	KR1	KR2	KR3	KR4
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	2	1	4	7
Alternatif 2	4	1	5	6
Alternatif 3	3	2	6	6
Alternatif 4	5	1	5	7
Alternatif 5	4	2	5	6
Alternatif 6	3	2	6	6
Kriterler	KR5	KR6	KR7	KR8
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	6	6	7	3000
Alternatif 2	7	7	6	3500
Alternatif 3	5	6	8	4000
Alternatif 4	6	7	7	3000
Alternatif 5	7	7	6	3000
Alternatif 6	6	6	6	3500

Bu matrise Entropi yöntemi uygulanırsa her bir kritere ait entropi değerleri ve kriter ağırlıkları elde edilir. Bu değerler Tablo 3'te gösterilmiştir. Kriter ağırlıkları elde edildikten sonra MABAC yöntemine aktarılmıştır.

*Tablo 3. Entropi Yönteminin Sonuçları*

Kriterler	KR1	KR2	KR3	KR4
<b>Sonuçlar</b>				
$E_j$	0,978	0,968	0,995	0,998
$1 - E_j$	0,022	0,032	0,005	0,002
$w_j$	0,293	0,427	0,067	0,027
Kriterler	KR5	KR6	KR7	KR8
<b>Sonuçlar</b>				
$E_j$	0,996	0,998	0,996	0,996
$1 - E_j$	0,004	0,002	0,004	0,004
$w_j$	0,053	0,027	0,053	0,053

Tablo 2'de gösterilen karar matrisine eşitlik 5 ve 6 uygulanır. Böylece MABAC yöntemi için normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur. Bu matris Tablo 4'te gösterilmiştir.

*Tablo 4. Normalizasyon Edilmiş Karar Matrisi*

Kriterler	KR1	KR2	KR3	KR4
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	0	0	0	1
Alternatif 2	0,667	0	0,5	0
Alternatif 3	0,333	1	1	0
Alternatif 4	1	0	0,5	1
Alternatif 5	0,667	1	0,5	0
Alternatif 6	0,333	1	1	0
Kriterler	KR5	KR6	KR7	KR8
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	0,5	0	0,5	1

Alternatif 2	1	1	0	0,5
Alternatif 3	0	0	1	0
Alternatif 4	0,5	1	0,5	1
Alternatif 5	1	1	0	1
Alternatif 6	0,5	0	0	0,5

Eşitlik 7 ile ağırlıklandırılmış matris elde edilir. Bu matris Tablo 5'te gösterilmiştir.

*Tablo 5. Ağırlıklandırılmış Matris*

Kriterler	KR1	KR2	KR3	KR4
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	0,293	0,427	0,067	0,054
Alternatif 2	0,488	0,427	0,101	0,027
Alternatif 3	0,391	0,854	0,134	0,027
Alternatif 4	0,586	0,427	0,101	0,054
Alternatif 5	0,488	0,854	0,101	0,027
Alternatif 6	0,391	0,854	0,134	0,027
Kriterler	KR5	KR6	KR7	KR8
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	0,080	0,027	0,080	0,106
Alternatif 2	0,106	0,054	0,053	0,080
Alternatif 3	0,053	0,027	0,106	0,053
Alternatif 4	0,080	0,054	0,080	0,106
Alternatif 5	0,106	0,054	0,053	0,106
Alternatif 6	0,080	0,027	0,053	0,080

Eşitlik 8 yardımı ile sınır yakınlık alanı matrisi oluşturulur. Tablo 6'da bu matris sunulmuştur.

*Tablo 6. Sınır Yakınlık Alanı Matrisi*

	KR1	KR2	KR3	KR4
$g_i$	0,429	0,604	0,104	0,034
	KR5	KR6	KR7	KR8
$g_i$	0,082	0,038	0,068	0,086

Eşitlik 10 ile alternatiflerin sınır yakınlık alanından uzaklıkları matrisi bulunur. Tablo 7’de bu matris gösterilmiştir.

**Tablo 7. Alternatiflerin Sınır Yakınlık Alanından Uzaklıkları Matrisi**

Kriterler	KR1	KR2	KR3	KR4
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	-0,136	-0,177	-0,037	0,02
Alternatif 2	0,059	-0,177	-0,003	-0,007
Alternatif 3	-0,038	0,25	0,03	-0,007
Alternatif 4	0,157	-0,177	-0,003	0,02
Alternatif 5	0,059	0,25	-0,003	-0,007
Alternatif 6	-0,038	0,25	0,03	-0,007
Kriterler	KR5	KR6	KR7	KR8
<b>Alternatifler</b>				
Alternatif 1	-0,002	-0,011	0,012	0,02
Alternatif 2	0,024	0,016	-0,015	-0,006
Alternatif 3	-0,029	-0,011	0,038	-0,033
Alternatif 4	-0,002	0,016	0,012	0,02
Alternatif 5	0,024	0,016	-0,015	0,02
Alternatif 6	-0,002	-0,011	-0,015	-0,006

Tablo 7’de gösterilen matrise eşitlik 12 uygulanarak sonuçlara ve alternatiflerin sıralamasına ulaşılabilir. Tablo 8, sonuçları göstermektedir.

**Tablo 8. Alternatiflerin Sınır Yakınlık Alanından Uzaklıkları Matrisi**

Sonuçlar	$S_i$	Sıralama
<b>Alternatifler</b>		
Alternatif 1	-0,311	6
Alternatif 2	-0,109	5
Alternatif 3	0,200	3
Alternatif 4	0,043	4
Alternatif 5	0,344	1
Alternatif 6	0,201	2

Tablo 8’deki sonuçlara göre en iyi aday “Alternatif 5” kodlu aday olarak belirlenmiştir.

## Sonuçlar

Kalifiye personelin iş ile ilgili bilgiye sahip olması, iş deneyiminin olması ve işe yatkınlığı vb. yetenekleri işletmelerin başarısında etkin bir rol oynamaktadır. Bu sebepten dolayı kalifiye personel istihdamının yapılması mühim bir süreç olarak görülmektedir. Personel değerlendirmesinde amaç; açılan pozisyona başvuran adayları uygun kriterler göz önünde bulundurularak adayların performanslarını ölçmek ve pozisyona en uygun adayı belirlemektir. Personel değerlendirmesinde ve seçiminde birden fazla kriter göz önünde bulundurulduğu için ve bu süreçte birden fazla karar vericinin görüşüne başvurulduğu için ÇKKV yöntemlerinden faydalanılabilir. Bu çalışmada Entropi ve MABAC yöntemlerinden oluşan bir ÇKKV modeli önerilmiştir. Bu çalışma iki açıdan literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. İlk olarak MABAC yöntemi ile ilgili Türkçe literatürde az sayıda yayın bulunmaktadır. Ayrıca Entropi ve MABAC yöntemlerinin birlikte kullanımı ile ilgili makale sayısı literatürde az sayıdadır. Bu çalışma yukarıdaki araştırma boşluklarını doldurarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada önerilen ÇKKV modeli bir mobilya atölyesi için en uygun pazarlama yöneticisi belirlenmesinde kullanılmıştır. Çalışmada önerilen modelin sonuçlarına göre aday alternatifleri şu şekilde sıralanmıştır; Alternatif 5 > Alternatif 6 > Alternatif 3 > Alternatif 4 > Alternatif 2 > Alternatif 1. Gelecek çalışmalar, MABAC yöntemini farklı ÇKKV problemleri (tedarikçi seçimi, yer seçimi ve tesis seçimi vb.) için kullanabilirler.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Personnel Selection with Entropy and MABAC  
Methods**

\*

Alptekin Ulutaş  
*Sivas Cumhuriyet University*

With the increase in global competition, enterprises have started to increase the employment of qualified personnel in order to increase productivity. Qualified personnel is listed among the most important resources of an enterprise (Ulutaş et al., 2018). Qualified personnel who have some skills, such as work experience, knowledge of the job and tendency to the job, etc. play an active role in the success of businesses. Therefore, the employment of qualified personnel is seen as an important process. The purpose of personnel evaluation and selection is to measure the performance of the candidates applying to the opened position while considering the appropriate criteria and to determine the most suitable candidate for the position. Since multiple criteria are included in the evaluation and selection of personnel and more than one decision maker is involved in this evaluation and selection process, it is appropriate to use an MCDM method to solve this problem. In this study, an MCDM model consisting of Entropy and MABAC methods are used to determine the most suitable marketing manager for a furniture workshop. This study aims to contribute to the literature from two sides. Firstly, there are few publications in Turkish literature about MABAC method (Ayçin, 2019; Bakır, 2019). In addition, the number of articles related to the use of Entropy and MABAC methods together in the literature is few. This study aims to contribute to the literature by filling the gaps above-mentioned.

**Literature Review Related to using of MABAC Method**

The MABAC method was developed in 2015 by Pamučar and Ćirović and was used in forklift selection (Pamučar and Ćirović, 2015). Although the MABAC method is newly developed, it has been used in many studies by combining with different methods and approaches. For example, pythagorean fuzzy choquet integral based MABAC was developed by Peng and

Yang (2016). For material selection problem, Xue et al. (2016) proposed an interval-valued intuitionistic fuzzy MABAC. Gigović et al. (2017) integrated Geographic Information Systems, DEMATEL, MABAC and Analytic Network Process in order to choose the most appropriate location of wind farms. In order to choose hotels on a tourism website, an interval type-2 fuzzy likelihood-based MABAC was developed by Yu et al. (2017). MABAC method has been used with different approaches. For instance, fuzzy rough set theory (Pamučar et al., 2018), rough set theory (Roy et al., 2018) and hesitant fuzzy MABAC (Sun et al., 2018) methods have been proposed in the literature. While there are so many studies in foreign literature, only two publications have been identified in Turkish literature (Ayçin, 2019; Bakır, 2019).

### **Application of Proposed Model**

The methods were applied in a furniture workshop. This furniture workshop manufactures many items of furniture in accordance with the demand of the local customer, such as tables, chairs, cabinets, armchairs and sofas and so on. This company would like to work with expert personnel to market the produced furniture. For this, the company would like to employ a marketing manager. The managers of the company have been shown a list of the criteria frequently used in the literature and were asked to select the criteria to be used in the application of the model. The managers of the company have determined the criteria to be used in this list. The criteria set are shown below:

- CR1: Job Experience
- CR2: Education
- CR3: Predisposition to Teamwork
- CR4: Computer Skills
- CR5: Foreign Language Level
- CR6: Communication Skills
- CR7: Persuasion Skills
- CR8: Requested Wage

A total of 14 people applied for this position. Four of the candidates were directly eliminated due to their education status and military obligations, while the other four were directly eliminated due to the inaccessibility of the references in their reference letters. After this pre-elimination, each of the six

candidates was subjected to interview and practice exams. Decision matrix was formed according to the results of these exams. While determining CR1, candidates were asked to working time in other companies. While determining CR2, if the candidate has an undergraduate degree, the candidate takes one point. If he/she has a master degree, he/she takes two points. If he/she has a doctorate degree, he/she takes three points. When identifying CR8, the applicants were asked how much money they requested for work. When evaluating the other criteria, their performance in the interview and practice exams were taken into consideration. In addition, the CR8 criterion was taken into account as the cost criterion while the other criteria were considered as beneficial criteria. After all these evaluations, the decision matrix was structured. First, Entropy method was applied to the decision matrix to obtain criteria weights, then MABAC method was applied to matrix to rank alternatives. According to the results of the proposed model, the best candidate alternative is determined as "Alternative 5" among 6 alternatives. Future studies may use the MABAC method for different MCDM problems (supplier selection, site selection, and facility selection, etc.).

### Kaynakça / References

- Akar, G. S. ve Çakır, E. (2016). Lojistik sektöründe bütünleştirilmiş bulanık AHP-MOORA yaklaşımı ile personel seçimi. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 185-199.
- Akça, N., Sönmez, S., Gür, Ş., Yılmaz, A. ve Eren, T. (2018). Kamu hastanelerinde analitik ağ süreci yöntemi ile finans yöneticisi seçimi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 133-146.
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe Entropi ve Waspa yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2). 285-300.
- Akhisar, I. ve Tunay, N. (2015, May). Performance ranking of Turkish life insurance companies using AHP and TOPSIS. In *Management International Conference. Portoroz, Slovenia* (pp. 241-250).
- Alguliyev, R. M., Aliguliyev, R. M. ve Mahmudova, R. S. (2015). Multicriteria personnel selection by the modified fuzzy VIKOR method. *The Scientific World Journal*, 2015.

- Atici, K. B., Simsek, A. B., Ulucan, A. ve Tosun, M. U. (2015). A GIS-based multiple criteria decision analysis approach for wind power plant site selection. *Utilities Policy*, 37, 86-96.
- Ayçin, E. (2019). Kurumsal kaynak planlama (KKP) sistemlerinin seçiminde MACBETH ve MABAC yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 533-552.
- Bakır, M. ve Atalık, Ö. (2018). Entropi ve Aras yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 617-638.
- Bakır, M. (2019). SWARA ve MABAC yöntemleri ile havayolu işletmelerinde eWOM'a dayalı memnuniyet düzeyinin analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 51-66.
- Bayrakçı, E. ve Aksoy, E. (2019). Bireysel emeklilik şirketlerinin entropi ağırlıklı ARAS ve COPRAS yöntemleri ile karşılaştırmalı performans değerlendirmesi. *Business and Economics Research Journal*, 10(2), 415-434.
- Bedir, N. ve Eren, T. (2015). AHP-PROMETHEE yöntemleri entegrasyonu ile personel seçim problemi: Perakende sektöründe bir uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(4), 46-58.
- Çelikkilek, Y. (2018). Using an integrated grey AHP-MOORA approach for personnel selection: An application on manager selection in the health industry. *Alphanumeric Journal*, 6(1), 69-82.
- Değermenci, A. ve Ayvaz, B. (2016). Bulanık ortamda TOPSIS yöntemi ile personel seçimi: Katılım bankacılığı sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 15(30), 77-93.
- Deliktas, D. ve Ustun, O. (2017). Student selection and assignment methodology based on fuzzy MULTIMOORA and multichoice goal programming. *International Transactions in Operational Research*, 24(5), 1173-1195.
- Efe, B. ve Kurt, M. (2018). Bir liman işletmesinde personel seçimi uygulaması. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(2), 417-427.
- Eroğlu, E., Yıldırım, B. F. ve Özdemir, M. (2014). Çok kriterli karar vermede "ORESTE" yöntemi ve personel seçiminde uygulanması. *Istanbul Management Journal*, 25(76), 1-19.

- Eşiyok, Y. ve Eren, Ö. (2018). Personel seçim probleminin gri ilişkisel analiz yöntemi ile çözülmesi: Medya sektöründe bir uygulama. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(4), 898-919.
- Gigović, L., Pamučar, D., Božanić, D. ve Ljubojević, S. (2017). Application of the GIS-DANP-MABAC multi-criteria model for selecting the location of wind farms: A case study of Vojvodina, Serbia. *Renewable Energy*, 103, 501-521.
- Ji, P., Zhang, H. Y. ve Wang, J. Q. (2018). A projection-based TODIM method under multi-valued neutrosophic environments and its application in personnel selection. *Neural Computing and Applications*, 29(1), 221-234.
- Kabak, M., Burmaoğlu, S. ve Kazançoğlu, Y. (2012). A fuzzy hybrid MCDM approach for professional selection. *Expert Systems with Applications*, 39(3), 3516-3525.
- Karabasevic, D., Zavadskas, E. K., Stanujkic, D., Popovic, G. ve Brzakovic, M. (2018). An approach to personnel selection in the IT industry based on the EDAS Method. *Transformations in Business & Economics*, 17(2), 54-65.
- Khandekar, A. V. ve Chakraborty, S. (2016). Personnel selection using fuzzy axiomatic design principles. *Business: Theory and Practice/Verslas: Teorija ir Praktika*, 17(3), 251-260.
- Koca, G., Ekinci, F. ve Şimşek, M. (2019). Vergi gelirleri bakımından OECD ülkelerinin performansının bütünlük entropi-ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 964-985.
- Korkmaz, O. (2019). Personnel selection method based on TOPSIS multi-criteria decision-making method. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 1-16.
- Kundakçı, N. (2016). Personnel selection with grey relational analysis. *Management Science Letters*, 6(5), 351-360.
- Nabeeh, N. A., Smarandache, F., Abdel-Basset, M., El-Ghareeb, H. A. ve Aboelfetouh, A. (2019). An integrated neutrosophic-TOPSIS approach and its application to personnel selection: A new trend in brain processing and analysis. *IEEE Access*, 7, 29734-29744.
- Liu, H. C., Qin, J. T., Mao, L. X. ve Zhang, Z. Y. (2015). Personnel selection using interval 2-tuple linguistic VIKOR method. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 25(3), 370-384.

- Ömürbek, N., Karaatlı, M. ve Balcı, H. F. (2016). Entropi temelli MAUT ve SAW yöntemleri ile otomotiv firmalarının performans değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 227-255.
- Özbek, A. (2015). Akademik birim yöneticilerinin MOORA yöntemiyle seçilmesi: Kırıkkale üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 1-18.
- Özbek, A. ve Erol, E. (2016). Analitik hiyerarşi süreci ve VIKOR yöntemleriyle işgören seçimi: Tekstil sektöründe bir uygulama. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 93-108.
- Pamuçar, D. ve Ćirović, G. (2015). The selection of transport and handling resources in logistics centers using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Expert systems with applications*, 42(6), 3016-3028.
- Pamuçar, D., Petrović, I. ve Ćirović, G. (2018). Modification of the Best–Worst and MABAC methods: A novel approach based on interval-valued fuzzy-rough numbers. *Expert systems with applications*, 91, 89-106.
- Peng, X. ve Yang, Y. (2016). Pythagorean fuzzy Choquet integral based MABAC method for multiple attribute group decision making. *International Journal of Intelligent Systems*, 31(10), 989-1020.
- Perçin, S. ve Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18, 565-582.
- Roy, J., Chatterjee, K., Bandyopadhyay, A. ve Kar, S. (2018). Evaluation and selection of medical tourism sites: A rough analytic hierarchy process based multi-attributive border approximation area comparison approach. *Expert Systems*, 35(1), 1-19.
- Sun, R., Hu, J., Zhou, J., ve Chen, X. (2018). A hesitant fuzzy linguistic projection-based MABAC method for patients' prioritization. *International Journal of Fuzzy Systems*, 20(7), 2144-2160.
- Tepe, S. ve Görener, A. (2014). Analitik hiyerarşi süreci ve MOORA yöntemlerinin personel seçiminde uygulanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(25), 1-14.

- Turskis, Z., Keršulienė, V. ve Vinogradova, I. (2017). A new fuzzy hybrid multi-criteria decision-making approach to solve personnel assessment problems. case study: Director selection for estates and economy office. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 51(3), 211-229.
- Tuş, A. ve Adalı, E. A. (2018). Personnel assessment with CODAS and PSI methods. *Alphanumeric Journal*, 6(2), 243-256.
- Ulutaş, A., Özkan, A. M. ve Tağraf, H. (2018). Bulanık analitik hiyerarşi süreci ve bulanık gri ilişkisel analizi yöntemleri kullanılarak personel seçimi yapılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 223-232.
- Ulutaş, A. (2018). Entropi temelli ROV yöntemi ile esnek üretim sistemi seçimi. *Business and Economics Research Journal*, 9(1), 187-194.
- Urosevic, S., Karabasevic, D., Stanujkic, D. ve Maksimovic, M. (2017). An approach to personnel selection in the tourism industry based on the SWARA and the WASPAS methods. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 51(1), 75-88.
- Vatansever, K. ve Oncel, M. (2014). An implementation of integrated multi-criteria decision making techniques for academic staff recruitment. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 1(2), 111-126.
- Wang, T. C. ve Lee, H. D. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert systems with applications*, 36(5), 8980-8985.
- Xue, Y. X., You, J. X., Lai, X. D. ve Liu, H. C. (2016). An interval-valued intuitionistic fuzzy MABAC approach for material selection with incomplete weight information. *Applied Soft Computing*, 38, 703-713.
- Yavaş, M., Ersöz, T., Kabak, M. ve Ersöz, F. (2014). Otomobil seçimine çok kriterli yaklaşım önerisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 110-118.
- Yalçın, N. ve Pehlivan, N. Y. (2019). Application of the Fuzzy CODAS method based on fuzzy envelopes for hesitant fuzzy linguistic term sets: A case study on a personnel selection problem. *Symmetry*, 11(4), 493.
- Yıldız, A. ve Deveci, M. (2013). Bulanık VIKOR yöntemine dayalı personel seçim süreci. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 427-436.
- Yu, S. M., Wang, J. ve Wang, J. Q. (2017). An interval type-2 fuzzy likelihood-based MABAC approach and its application in selecting hotels on a tourism website. *International Journal of Fuzzy Systems*, 19(1), 47-61.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Ulutaş, A. (2019). Entropi ve MABAC yöntemleri ile personel seçimi.  
*OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 1552-1573.  
DOI: 10.26466/opus.580456



## Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Destek ve Yenilikçi İş Davranışı Arasındaki İlişki

DOI: 10.26466/opus.578547

\*

Sibel Sü Eröz\* -Seher Şıttak\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kırklareli / Türkiye

E-Posta: [sibeleroz@hotmail.com](mailto:sibeleroz@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-5735-9071](https://orcid.org/0000-0001-5735-9071)

\*\*Y.L.Öğr., Kırklareli Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kırklareli / Türkiye

E-Posta: [sittak15@gmail.com](mailto:sittak15@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-4290-437X](https://orcid.org/0000-0002-4290-437X)

### Öz

Araştırmanın temel amacı konaklama işletmelerinde çalışanların algıladıkları örgütsel destek ile yenilikçi iş davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Çalışmada, örgütsel destek konusunda yüksek algıya sahip çalışanların örgütlerine daha fazla katkıda bulunmak, için daha fazla çalışacağı ve bunun için de yenilikçi iş davranışlarını arttıracığı öngörülmektedir. Araştırma evrenini Türkiye’de Çanakkale il merkezinde faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmesi çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmada gerekli verileri toplamak amacıyla, “Kişisel Bilgi Formu”, Eisenberger ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen “Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği” ve De Jong ve Den Hartog (2010) tarafından geliştirilen “Yenilikçi Davranış Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın verileri IBM SPSS Statistic 20.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı ile cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşın algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı ile medeni durum, yaş, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, işletmedeki çalışma süresi ve çalışılan işletmenin yıldız sayısı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Algılanan Örgütsel Destek, Konaklama İşletmeleri, Yenilikçi İş Davranışı

# The Relationship Between The Perceived Organizational Support and Innovative Business Behavior in The Hospitality Management

\*

## Abstract

*The main purpose of this research is to determine the relationship between the perceived organizational support and innovative business behavior in the hospitality managements. Population of the research has included hospitality management employees in 3, 4 and 5 stars hotels in the city centrum of Çanakkale Province in Turkey. A questionnaire as a data collection tool used in this research included demographic information of the participants, "Perceived Organizational Support Scale" developed by Eisenberger et al. (1997) and "Innovative Work Behavior Scale" developed by De Jong ve Den Hartog (2010). The data has been analyzed by using the statistical packet programme IBM SPSS Statistic 20.0. The results of the analysis show that there is a positive, medium level and significant correlation between perceived organizational support and innovative business behavior. Furthermore, no significant differences were found among the perceived organizational support, innovative business behavior and the gender and level of education variables. On the other hand, the significant differences were found among the perceived organizational support, innovative business behavior and marital status, age, position in management, working time in the sector, working time in the management and number of management's star variables.*

**Keywords:** *Perceived Organizational Support, Innovative Work Behavior, Hospitality*

## Giriş

Modern dünyada çalışma yaşamı kalitesinin göstergesi olarak görülen birçok değişkenin varlığı çalışanların gerek işe girmesinde gerekse de o işyerinde kalıp etkin ve verimli bir biçimde çalışmasında belirleyici olmaktadır. Bu nedenle de işletmeler çalışanların etkin ve verimli bir biçimde çalışması için gerekli koşulları sağlamaya çalışmaktadırlar. Devletler tarafından çalışan hakları yasalar ile iyileştirilmeye çalışılırken, işletmeler tarafından çalışanlar daha çok psikolojik yönleri ile ele alınmakta ve verimliliklerini bu yol ile artırma yolları araştırılmaktadır.

Turizm sektöründe var olan küresel rekabetin şiddetini giderek arttırmakta olduğu ve bundan en çok konaklama işletmelerinin etkilendiği ifade edilebilir. Konaklama işletmelerinde rekabet üstünlüğü çalışanların nitelikleri ile sağlanmakta ve girişimci, yaratıcı, yeniliklere açık çalışanların varlığı işletme içerisinde hizmet kalitesini dolayısıyla müşteri memnuniyetini arttırmaktadır. Güçlü Nergiz (2016)'in belirttiği üzere bu durum turizm işletmelerinde de beşeri kaynakların değerini maddi kaynakların çok daha ötesine taşımaktadır. İşletmelerce çalışanlara verilen önem ve destek bu noktada önem kazanmaktadır. Fakat bir o kadar önemli olan çalışanların bu desteği nasıl algıladığı ile ilgilidir. Ayrıca konaklama işletmelerinde rekabetle baş edebilmenin ön koşulu yenilik olarak görülmektedir. Gerek yeniliğin ortaya çıkarılması, gerekse de benimsenmesi ve uygulanmasının çalışanlarının yenilikçi iş davranışı ile ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Yeniliğe güçlü biçimde destek veren bir işletmenin çalışanları, yenilikçi davranışlarını performans kazanımlarını elde etmede daha yararlı olarak algılamaktadırlar (Yuan ve Woodman, 2010). Örgütü geliştirmeye yönelik anonim, gönüllü önerilerin yapıcılığı, çalışanların örgütün katkılarına değer verdiğini ve refahlarını önemseydiğini algılaması ile daha fazla artmaktadır. Bu tür yenilikçi öneriler işletmelerin büyümesi ve başarısı için önemlidir (Katz, 1964; Smith vd., 1983 akt: Eisenberger, Fasolo ve Davis-LaMastro, 1990).

Ayrıca verimlilik odaklı bir açıdan bakıldığında, yenilik için uygun bir örgüt ikliminin varlığı değişime duyulan ihtiyacı ve yeniliğin örgütü daha verimli ve başarılı hale getireceğine olan inancı da göstermektedir (Yuan ve Woodman, 2010). İşletme kültürüne yerleşmiş olan bu değer ve

inançlar zaman içerisinde örgütün sosyalleşme süreçleri aracılığıyla çalışanlar tarafından birbirlerine aktarılacak ve içselleştirilecektir (Chatman, 1991; Harrison ve Carroll, 1991 akt: Yuan ve Woodman, 2010). Bu nedenle, yeniliğe güçlü destek veren işletmelerde çalışanların yeniliğin değerli olduğu ve performans kazancı getireceği inancını paylaşması önemlidir (Yuan ve Woodman, 2010).

Eisenberger ve arkadaşları (1990), yenilik ve kendiliğinden problem çözmenin algılanan destekle de ilişkilendirilebileceğini belirtmektedirler. Benzer bir biçimde Yıldız, Uzun ve Coşkun (2017) da sosyal değişim teorisi ve örgütsel destek teorisini temel alarak çalışanların psikolojik olarak güçlendirilmesinin ve desteklenmesinin işyerindeki yenilikçi davranışlarını arttıracaklarını öngörmektedirler. Dolayısıyla bu çalışmada da çalışanların örgütsel desteği olumlu olarak algıladıklarında yeniliğe daha çok odaklanacakları düşünülmektedir.

Bu amaçla çalışmada konaklama işletmelerinde çalışanların algıladıkları örgütsel destek ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Öncelikli olarak konu ile ilgili kavramlar tanımlanmış ve literatürde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışları arasında ilişki kuran çalışmalar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın metodoloji kısmında ise çalışmada kullanılan araştırma yöntemleri, yapılan analizler ve elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Tartışma ve sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bulgular literatürdeki araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca konaklama işletmelerinin yöneticilerine konuyla ilgili öneriler sunulmaktadır.

## **Teorik Çerçeve**

### **Algılanan Örgütsel Destek**

Algılanan örgütsel destek (AÖD) Eisenberger, Huntington, Hutchison ve Sowa (1986) tarafından, “çalışanların örgüt için yaptıkları katkılarına değer verildiğine ve örgütün refahları ile ilgilenmelerine dair algıları” olarak tanımlanmaktadır. Hellman, Fuqua ve Worley (2006) bu tanımları temel alarak AÖD’i, “çalışanların bir emek sonucu işyerine yapmış olduğu katkının, örgüt tarafından bir değer olarak algılanması, üretkenliğinin ve örgüte sadakatinin sonucunda ödül vb. unsurlarla motive edilerek

kendisinin iyiliğinin düşünüldüğünü algılaması” olarak tanımlamaktadırlar. Stamper ve Johlke (2003), örgütsel destek algısının, işverenler ve çalışanlar arasındaki çoklu etkileşimlerle zaman içerisinde geliştiği düşüncesinden hareket ederek “işverenler ve çalışanların iş örgütlerinin kendilerine ne derece bağlı olduğunu algıladıklarını yansıtmasıdır” şeklinde bir tanımlama geliştirmişlerdir. AÖD kavramının temelinde Levinson’ın “Kişileştirme Teorisi” ve Blau’nun “Sosyal Değişim Teorisi” bulunduğu ifade edilebilir.

Levinson’ın “Kişileştirme Teorisi”nde işverenin kişileştirilmesi; örgüt temsilcilerinin hukuki, ahlaki ve finansal sorumluluk ile hareketi; sürekliliği sağlayan ve rol davranışlarını belirleyen örgüt politikaları, normlar ve kültür üzerindeki etkileri ve örgütün bireysel çalışanlar üzerindeki gücünün örgüt tarafından sağlanıyor olması ile açıklanmaktadır. Böylelikle çalışanlar, örgüt temsilcileri tarafından gerçekleştirilen birçok eylemi örgütün kendisinin temsili olarak görmektedirler (Eisenberger, Cummings, Armeli ve Lynch 1997). Çalışanlar işletmenin kişileştirilmelerine dayanarak, işletmeden gördükleri olumlu ya da olumsuz davranışları, işletmenin bir göstergesi olarak görmektedirler (Aselage ve Eisenberger, 2003).

Kişilerarası ilişkilerin başlatılmasını, güçlendirilmesini ve sürdürülmesini açıklamak için geliştirilen “Sosyal Değişim Teorisi” ise, bireyler ve iş organizasyonları arasındaki ilişkileri anlamak için kavramsal bir temel sağlamaktadır. Sosyal değişim teorisinin merkezi, insanların başkalarından aldıkları olumlu yaklaşıma, olumlu yanıt vermelerini zorunlu kılan karşılıklılık normudur (Blau, 1964; Gouldner, 1960 akt: Eisenberger vd., 1997). Diğer bir ifadeyle bireylerin algısı olumlu olduğunda davranışları da olumlu olmaktadır. Eğer algıları olumsuz ise olumsuz tutum ve davranışlar sergilemektedirler (Yıldız, Uzun ve Coşkun 2017). Hem çalışan hem de işveren karşılıklılık normunu ilişkilerine uyguladığı ölçüde, bu her iki taraf için de olumlu sonuçlara yol açacaktır (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Cropanzano ve Mitchell (2005), sosyal değişim ilişkilerinin, işverenlerin çalışanlarla ilgilendiğinde geliştiğini ve bunun da işletmeler için yararlı sonuçlar ortaya çıkardığını belirtmektedirler. Karşılıklılık normu temeline göre, çalışanlar tarafından AÖD kuruluşa olan duygusal bağlılığı güçlendirecek ve örgüt adına yapılan çalışmalarını artıracaktır (Eisenberger vd., 1997).

AÖD, çalışanların örgütün hedeflerini ve hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmak zorunda olduğunu düşündüğü ve örgütün lehine artan çabalarının daha büyük ödüller kazanmasına neden olacağı bir sosyal değişim süreci başlatmaktadır. AÖD ayrıca sosyal ve duygusal ihtiyaçları karşılamakta ve örgütle daha fazla özdeşleşme ve örgüte daha fazla bağlılık, organizasyonun başarılı olmasına yardım etme arzusunun artması ve daha fazla psikolojik iyi oluş ile sonuçlanmaktadır (Kurtessis, vd., 2015).

Kurtessis ve arkadaşları (2015) AÖD sonuçlarını; örgüte ve işe pozitif yönelim, öznel iyi oluş ve davranışsal çıktılar olmak üzere üç kategoride toplamaktadırlar. Çalışanlar, örgüt tarafından tercih edilen faaliyetlerden kaynaklanacak olası maddi ve sembolik faydaları değerlendirmek için algılanan örgütsel desteği kullanabilirler. AÖD ve emek-ödül beklentileri arasındaki ilişki çift yönlü olabilir. Yüksek çaba için beklenen ödül güçlenebilir ve dolayısı ile çalışanların kuruluşun katkılarına değer verdiğine dair algısından etkilenebilir (Eisenberger, vd., 1990).

Yüksek AÖD (a) onay, saygınlık ve sosyal kimlik ihtiyaçlarını karşılayıp (b) örgüt için yapılmış üstün geleneksel performans ve ekstra rol davranışının tanınması ve ödüllendirilmesi beklentisini oluşturmaktadır (Eisenberger, vd., 1997).

Çalışanlar örgüt içerisinde sergiledikleri performansın karşılığı almak için beklenti içinde olacaklardır. Bu çaba-sonuç beklentisi, çalışanın organizasyonel hedefleri karşılamak için daha fazla çaba harcayacağına ve böylece algılanan desteğin övgü ve onaylama gereksinimlerini karşıladığı ölçüde çalışan örgütsel üyeliğini öz-kimliğine dahil edecek ve organizasyonun hedeflerine ulaşmasında daha büyük katılım ve performans sergileyecektir (Eisenberger vd., 1986). Aynı zamanda kuruluşun kendi adına yapılan çabaları fark etme ve ödüllendirmeye ilişkin değişim yükümlülüklerini yerine getirmeye özen göstermesi çalışanlarda güven duygusu oluşturmaktadır (Eisenberger vd., 1990).

## Yenilikçi İş Davranışı

Kuruluşların değer yaratmasında merkezi bir rol oynayan ve aynı zamanda sürdürülebilir rekabet avantajlarının önemli bir kaynağı olarak kabul edilen yenilik kavramının iktisadi açıdan tanımının Schumpeter tarafından 1920'lerin sonlarında yapıldığı kabul edilmektedir. Schumpeter'e göre yenilik (Crossan ve Apaydin, 2010) "bir şeyleri farklı yapma olarak özetlenebilen yeni bir ürün ya da ürüne yeni bir nitelik ekleme; yeni bir üretim yöntemi; yeni bir pazar; yeni bir tedarik kaynağı, yeni bir örgüt yapısı olarak yansıyan üretim çıktıları olarak" tanımlanmaktadır. Kısacası ekonomik hayatın akışında bir şeyleri farklı yapma yenilik terimiyle karşılanmaktadır (Dolanay, 2009). Yeniliğin temeli, bireylerin yeni bir fikre sahip olması ve bu fikri başlangıçtaki durumunun ötesinde geliştirmesidir. Yeniliğin işletmeler açısından önemi ve özünde insanın olması işyerlerinde yenilikçi iş davranışının (YİD) tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir.

Yuan ve Woodman (2010) işyerinde yenilikçi davranışı "bir çalışanın, iş rolü, iş birimi veya örgütü için yeni fikirler, ürünler, süreçler ve prosedürleri bilinçli olarak başlatması ya da uygulaması" olarak tanımlamaktadırlar. Li ve Zheng'e göre (2014) YİD, "çalışanların yenilikçi düşünce biçimlerini kullanmalarını, müşteri taleplerindeki değişimlere hızlı ve doğru bir şekilde cevap verebilmelerini sağlayan, kişisel ve organizasyonel verimlilik amacıyla organizasyonda yenilikçi düşüncenin oluşturulması, tanıtılması ve uygulanmasıdır". De Jong ve Den Hartog (2008)'a göre YİD, "yeni ve faydalı fikirlerin, süreçlerin, ürünlerin ya da prosedürlerin bilinçli bir biçimde ortaya çıkarılması ve uygulanmasını (bir iş rolü, grup veya organizasyon içinde) başarmayı amaçlayan bireysel davranışlar" olarak tanımlanmaktadır.

De Jong ve Den Hartog (2008) YİD'nı ölçmek üzere geliştirdikleri ölçekte yeniliği fırsatların keşfedilmesi, fikir üretme, fikre destek bulma ve uygulama olmak üzere dört boyut olarak ele almaktadırlar. Janssen de (2010) YİD'nın; fikir üretme, fikir geliştirme ve fikir gerçekleştirme olmak üzere üç farklı davranışsal görevden oluştuğunu belirtmektedir.

## **Algılanan Örgütsel Destek (AÖD) ve Yenilikçi İş Davranışı (YİD) Arasındaki İlişki**

Yapılan literatür çalışmasında Çapraz ve diğ. (2014) İzmir’de bulunan tarım, lojistik, turizm, ileri teknoloji ve yenilenebilir enerji sektörlerinde yer alan 56 firmada çalışan toplam 208 kişilik bir örneklem üzerinde çalışanlar perspektifinden inovatif iş davranışının belirleyicilerini incelerken AÖD’i de incelemişlerdir. Yapılan frekans analizi sonucunda AÖD’in YİD’lerini etkilediği görüşüne katılımcıların % 33’ü katılıyorum, %56 ne katılıyorum ne katılmıyorum, %7’si katılmıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. %56 oranındaki kararsız çalışanların varlığını çalışanların bireysel özelliklerinin YİD ortaya koymada örgütsel öğelerin önüne geçtiğinin bir göstergesi olarak yorumlamaktadırlar (Çapraz ve diğ, 2014). Ayrıca yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda; inovasyona yönelik destek ile inovatif davranışı tanıma, farketme, inovatif davranışı ödüllendirme ve kaynak yaratma arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Yıldız, vd. (2017) İstanbul’da beyaz eşya sektöründe çalışan toplam 436 kişiden oluşan örneklem üzerinde yaptıkları çalışmalarında çalışanların AÖD ve YİD arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve AÖD’in YİD’nun istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca çalışmada AÖD’in yenilikçi davranışları pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Qi, Liu ve Hu (2019) Çin’de toplam 6 şehirde banka, hukuk kurumları, tedarik mağazaları gibi 15 hizmet temelli işyerlerinde yapmış oldukları çalışmalarında AÖD ile çalışanların YİD arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmada AÖD’in yenilikçi davranışları pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Özer (2014) Türk Telekom Kurumsal Müşteri Başkanlığı’na bağlı çalışan toplam 241 kişiden oluşan örneklem üzerinde yaptıkları çalışmalarında AÖD ile takım inovasyonu ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Buna karşın Yuan ve Woodman (2010) Amerika’da bulunan bilgi teknolojisi hizmeti, bilgisayar sistemi geliştirme, mobilya tasarımı/üretimi, kimyasal cihazlar geliştirme/imalat işletmelerinde çalışan 425 çalışan ve



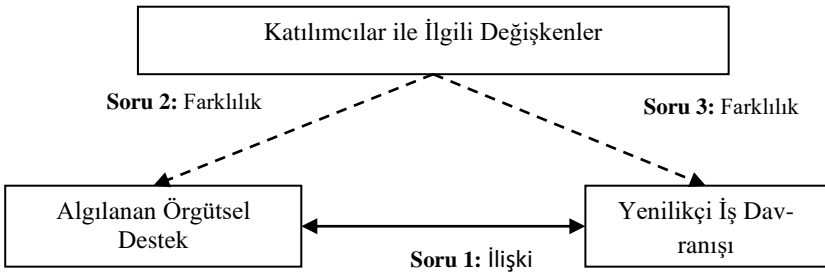
95 yönetici toplam 520 kişilik örneklem üzerinde yaptıkları çalışmalarında çalışanların AÖD ile YİD arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumu yenilik yapmanın çalışanlar tarafından beklenen pozitif performans kazancı getireceğine inanmamalarından kaynaklandığını oluşturdukları model ile göstermektedirler.

## Metodoloji

### Araştırma Soruları

Araştırma çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır.

1. Konaklama işletmesi çalışanlarının AÖD ile YİD algıları arasında bir ilişki var mıdır?
2. Konaklama işletmesi çalışanlarının AÖD algıları ile araştırmada yer alan kategorik sorulara (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, işletmedeki çalışma süresi, çalışılan işletmenin yıldız sayısı) göre farklılaşmakta mıdır?
3. Konaklama işletmesi çalışanlarının YİD algılamaları araştırmada yer alan kategorik sorulara (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, işletmedeki çalışma süresi, çalışılan işletmenin yıldız sayısı) göre farklılaşmakta mıdır?



## **Araştırmanın Evren ve Örneklemi**

Araştırma evrenini Türkiye’de Çanakkale il merkezinde faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmesi çalışanları oluşturmaktadır. Çanakkale il merkezinde 12 adet 3 yıldızlı, 5 adet 4 yıldızlı ve 2 adet 5 yıldızlı konaklama işletmesi bulunmaktadır. Çalışmada 397 çalışana ulaşılmıştır.

## **Araştırmanın Yöntemi**

Bu araştırma genel tarama modelinde bir çalışmadır. Genel tarama modelleri; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2009). Ayrıca verilerin toplanmasında yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Anketler uygulanmadan önce çalışanlara çalışmanın amacı açıklanmıştır. Elde edilen veriler IBM SPSS Statistic 20.0 istatistik paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir.

## **Veri Toplama Aracı**

Araştırmada gerekli verileri toplamak amacıyla, “Kişisel Bilgi Formu”, “AÖD Ölçeği” ve “Yenilikçi Davranış Ölçeği” kullanılmıştır.

“Kişisel Bilgi Formu” cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, işletmedeki çalışma süresi ve çalışılan işletmenin yıldız sayısı değişkenlerini içeren 8 adet kategorik sorudan oluşmaktadır.

“AÖD Ölçeği”, Eisenberger ve arkadaşları (1986) tarafından 36 madde olarak geliştirilmiş ve yine Eisenberger ve arkadaşları (1997) tarafından 8 ifade olarak kısaltılmıştır. Tek boyutlu bu ölçeğin güvenilirliği 0.90 olarak tespit edilmiştir (Eisenberger vd., 1997). “Çalıştığım kurumda, kuruma yönelik katkılarıma değer verilir” olarak ifade edilen 6. madde ve “Çalıştığım kurum, bana çok az yakınlık gösterir” olarak ifade edilen 7. madde ters kodlanmaktadır. Ölçek, “kesinlikle katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” arasında değişen 5’li Likert tipi bir ölçektir.

“Yenilikçi Davranış Ölçeği” 2010 yılında De Jong ve Den Hartog (2010) tarafından geliştirilmiş ve Çimen ve Yücel (2017) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçeğin özgün formunda on madde ve dört boyut bulunmaktadır. Bu dört boyut Çimen ve Yücel (2017: 371) tarafından “fikir üretme (m1 ve m2)”, “araştırma (m3, m4 ve m5)”, “destekleme (m6 ve m7)” ve “uygulama (m8, m9 ve m10)” olarak belirtilmiştir. Ölçek, “hiçbir zaman” ile “her zaman” arasında değişen 5’li Likert tipi bir ölçektir (Çimen ve Yücel 2017).

## **Bulgular**

### *Güvenilirlik Analizi Sonucu*

Elde edilen verilerle yapılan güvenilirlik analizi sonucunda; “AÖD Ölçeği” Cronbach’s Alpha değeri 0,755 (n=8), “Yenilikçi Davranış Ölçeği” Cronbach’s Alpha değeri 0,931 (n=10) olarak bulunmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin tamamı için Cronbach’s Alpha değeri 0,899 (n=18) olarak bulunmuştur. Bulunan bu değer literatürde kabul edilebilir değer olan  $\alpha=0,70$ ’in (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2007) üzerinde olması ile güvenilirliğinin oldukça iyi olduğunu göstermektedir.

### *Faktör Analizi Sonuçları*

Ankette yer alan ölçeklerin geçerliliğini test etmek üzere açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırmada “AÖD Ölçeği” ve “Yenilikçi Davranış Ölçeği” ifadelerine yönelik olarak faktör analizi için veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerine ve Bartlett testine bakılmıştır.

Araştırmada “AÖD Ölçeği” KMO katsayı değeri ,920 bulunmuştur, Bartlett küresellik testi sonucu da [Approx. Chi-Square=2011,491, df=28, sig .000 (p<.001)] olarak bulunmuştur. KMO ve Bartlett testi sonuçlarına göre faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Bu tek faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans % 62.095’dir.

Araştırmada “Yenilikçi Davranış Ölçeği” KMO katsayı değeri ,930 bulunmuştur, Bartlett küresellik testi sonucu da [Approx. Chi-

Square=2829,056, df=45, sig .000 (p<.001)] olarak bulunmuştur. KMO ve Bartlett testi sonuçlarına göre faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda özgün ölçeğin aksine tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Bu tek faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans % 63.181'dir.

### *Analize Uygunluk Testleri*

Shapiro-Wilks ve Kolmogorov-Smirnov (K-S) testleri, puanların normalliğe uygunluğunu analiz etmede kullanılan testlerdir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Araştırma sonucu elde edilen veriler Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilks ile normallik sınamasına tabi tutulmuştur. Yapılan analiz sonucunda her iki testin de sig. değerleri 0,000 olarak bulunmuştur. Verilerin sig. değeri 0,05'ten küçük olduğu için verilerin normal dağılım sergilemediği ifade edilebilir. Elde edilen bu sonuçtan dolayı araştırmada parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular % 95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

### *AÖD ile YİD Arasındaki İlişki Analizi*

Tablo 1'de AÖD ölçeğinden alınan puanlarla YİD puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Spearman Sıra Farkları Korelasyon analizi sonucu gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlarda puanlar arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (0,000<0.05, r=,490, N=397). Çokluk, vd. (2016), korelasyon katsayısının değerinin 0.30-0.69 arasında olması durumunda orta düzeyde bir ilişki olarak yorumlanması gerektiğini belirtmektedirler.

*Tablo 1. AÖD ile YİD Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi Sonucu*

Değişken	n	r	p
AÖD	397	,490	0,000
YİD			

**Katılımcıların Özellikleri ile AÖD'e İlişkin Farklılık Testleri**

İkili gruplar arası farklılığın belirlenebilmesi için analizde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Tablo 2'ye göre katılımcıların cinsiyetlerine ile AÖD puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $p_{,046} > 0.05$ ). Katılımcıların AÖD puan ortalamaları medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ( $p_{,000} < 0.05$ ). Evli katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=219,82$ ) bekar katılımcıların AÖD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=173,12$ ) daha yüksektir.

**Tablo 2. Katılımcılar Tarafından AÖD Puanlarının Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Farklılığını Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları**

Değişkenler	Gruplar	N	Sıra Orta-laması	Sıra Toplamı	Man Whitney U	Z	P
Cinsiyet	Kadın	168	208,82	47820,50	16989,500	-1,999	,046
	Erkek	229	185,61	31182,50			
Medeni Durum	Evli	220	219,82	48361,00	14889,000	-4,046	,000
	Bekar	177	173,12	30642,00			

\* $p < 0.05$

İkiden daha fazla grup arasındaki farkın belirlenebilmesi için analizde Kruskal Wallis Testi testi kullanılmıştır. Ayrıca farklılıkların kaynağını belirleyebilmek her bir grup, ikili gruplar halinde alınarak, Mann-Whitney U testine tabi tutulmuşlardır.

Tablo 3'e göre katılımcıların eğitim düzeyine göre YİD puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $p_{,062} > 0.05$ ).

Katılımcıların yaş düzeyine göre AÖD puan ortalamaları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000} < 0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; 18-22 yaş arasındaki katılımcıların en düşük AÖD puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir ( $\bar{x}=100,27$ ). Yaş grubu 23-27 yaş arasındaki katılımcılar ( $\bar{x}=152,83$ ), 33-37 yaş ( $\bar{x}=230,88$ ), 38-42 yaş ( $\bar{x}=212,25$ ), 43-47 yaş ( $\bar{x}=261,66$ ) ve 48 yaş üstü ( $\bar{x}=236,05$ ) gruplarına göre; yaş grubu 28-32 yaş arasındaki katılımcılar ( $\bar{x}=164,08$ ), 33-37 yaş ( $\bar{x}=230,88$ ) ve 43-47 yaş ( $\bar{x}=261,66$ ) gruplarına göre; yaş grubu 38-42 yaş ( $\bar{x}=212,25$ ) arasındaki katılımcılar, 43- 47 yaş ( $\bar{x}=261,66$ ) grubuna göre daha düşük

AÖD puan ortalamasına sahiptirler. Genel bir ifade ile yaş arttıkça AÖD puan ortalamalarının da arttığı söylenebilir.

Katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre AÖD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; işletme müdürleri ( $\bar{x}=336,06$ ), departman müdürleri ( $\bar{x}=324,23$ ) ve şeflerin ( $\bar{x}=251,90$ ) AÖD puan ortalamaları, çalışanların ( $\bar{x}=175,73$ ) AÖD puan ortalamalarından daha yüksektir. Elde edilen verilere göre işletmede en az AÖD çalışanlar tarafından hissedilmektedir.

Katılımcıların sektördeki çalışma süresine göre AÖD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; sektördeki çalışma süresi 5 yıldan az olan katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=144,81$ ) sektördeki çalışma süresi 5-10 yıl ( $\bar{x}=194,90$ ) 11-15 yıl ( $\bar{x}=231,06$ ) ve 16 yıl ve üzeri ( $\bar{x}=266,86$ ) olan katılımcıların AÖD puan ortalamalarından daha düşüktür. Elde edilen verilere göre işletmede en az AÖD sektördeki çalışma süresi 5 yıldan daha az olan katılımcılar tarafından hissedilmektedir. Ayrıca sektördeki çalışma süresi 5-10 yıl arasında olan katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=194,90$ ) sektördeki çalışma süresi 16 yıl ve üzeri olan ( $\bar{x}=266,86$ ) katılımcılardan daha düşüktür.

Katılımcıların işletmedeki çalışma süresine göre AÖD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; işletmedeki çalışma süresi 1 yıldan az olan katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=138,67$ ) işletmedeki çalışma süresi 1-5 yıl ( $\bar{x}=208,87$ ) 6-10 yıl ( $\bar{x}=259,19$ ) ve 11 yıl ve üzeri ( $\bar{x}=310,83$ ) olan katılımcıların puan ortalamalarından daha düşüktür. Elde edilen verilere göre işletmede en az AÖD işletmedeki çalışma süresi 1 yıldan az olan katılımcılar tarafından hissedilmektedir. Ayrıca işletmedeki çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=208,87$ ) sektördeki çalışma süresi 11 yıl ve üzeri ( $\bar{x}=310,83$ ) olan katılımcıların puan ortalamalarından daha düşüktür.

Katılımcıların çalışılan işletmenin yıldız sayısına göre AÖD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,006}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; 3 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcıların AÖD puan ortalamaları ( $\bar{x}=176,87$ ), 4 yıldızlı ( $\bar{x}=213,51$ ) ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcılardan ( $\bar{x}=215,21$ ) daha düşüktür. Elde edilen

verilere göre işletmede en az AÖD 3 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcılar tarafından hissedilmektedir.

**Tablo 3. Katılımcılar Tarafından AÖD Puanlarının Yaş, Eğitim Düzeyi, İşletmedeki Pozisyon, Sektördeki Çalışma Süresi, İşletmedeki Çalışma Süresi, Çalışılan İşletmenin Yıldız Sayısına Göre Farklılığını Gösteren Kruskal Wallis Testi Sonuçları**

Değişkenler	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Chi-Square	df	p	Fark
Yaş	18-22	24	100,27	67,714	6	,000	1<2 2<6
	23-27	78	152,83				1<3 2<7
	28-32	67	164,08				1<4 3<4
	33-37	55	230,88				1<5 3<6
	38-42	81	212,25				1<6 5<6
	43-47	81	261,66				2<4
	48 ve üzeri	11	236,05				2<5
Eğitim Düzeyi	Orta Öğrenim	39	203,31	7,319	3	0,62	
	Lise	147	203,94				
	Önlisans	128	211,17				
	Lisans	83	169,46				
İşletmedeki Pozisyon	İşletme Müdürü	8	336,06	54,680	3	,000	1<4
	Departman Müdürü	11	324,23				2<4
	Şef	83	251,90				3<4
	Çalışan	295	175,73				
Sektördeki Çalışma Süresi	5 yıldan az	113	144,81	50,012	3	,000	1<2
	5-10 yıl	126	194,90				1<3
	11-15 yıl	114	231,06				1<4
	16 yıl ve üzeri	44	266,86				2<4
İşletmedeki Çalışma Süresi	1 yıldan az	119	138,67	61,401	3	,000	1<2
	1-5 yıl	196	208,87				1<3
	6-10 yıl	76	259,19				1<4
	11 yıl ve üzeri	6	310,83				2<3
Çalışılan İşletmenin Yıldız Sayısı	3 Yıldız	163	176,87	10,375	2	,006	1<3
	4 Yıldız	109	213,51				2<3
	5 Yıldız	125	215,21				

\*  $p<0.05$

### **Katılımcıların Özellikleri ile YİD'na İlişkin Farklılık Testleri**

İkili gruplar arası farkın belirlenebilmesi için analizde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Tablo 4'e göre katılımcıların cinsiyetlerine göre YİD puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $p_{,776}>0.05$ ). Katılımcıların YİD medeni duruma göre anlamlı bir farklılık

göstermektedir ( $p_{.001}<0.05$ ). Evli katılımcıların YİD puan ortalamaları ( $\bar{x}=215,32$ ) bekar katılımcıların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=178,71$ ) daha yüksektir.

**Tablo 4. Katılımcıların YİD Puanlarının Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Farklılığını Gösteren Mann Whitney U Testi Sonuçları**

Değişkenler	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Man-Whitney U	Z	p
Cinsiyet	Kadın	168	197,10	33112,50	18916,500	-,284	,776
	Erkek	229	200,40	45890,50			
Medeni Durum	Evli	220	215,32	47371,00	15879,000	-3,178	,001
	Bekar	177	178,71	31632,00			

\*  $p<0.05$

İkiden daha fazla grup arasındaki farkın belirlenebilmesi için analizde Kruskal Wallis Testi testi kullanılmıştır. Ayrıca farklılıkların kaynağını belirleyebilmek her bir grup, ikili gruplar halinde alınarak, Mann-Whitney U testine tabi tutulmuşlardır.

Tablo 5'e göre katılımcıların eğitim düzeyine göre YİD puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $p_{.358}>0.05$ ).

Katılımcıların yaş düzeyine göre YİD puan ortalamaları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{.000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; yaş grubu 18-22 yaş arasındaki katılımcılar ( $\bar{x}=168,02$ ), 33-37 yaş ( $\bar{x}=237,78$ ), 38-42 yaş ( $\bar{x}=208,32$ ) ve 43-47 yaş ( $\bar{x}=224,70$ ) gruplarına göre; yaş grubu 23-27 yaş arasındaki katılımcılar ( $\bar{x}=162,70$ ), 33-37 yaş ( $\bar{x}=237,78$ ), 43-47 yaş ( $\bar{x}=224,70$ ) ve 48 yaş ve üzeri ( $\bar{x}=252,59$ ) gruplarına göre; yaş grubu 28-32 yaş arasındaki katılımcılar ( $\bar{x}=166,10$ ), 33-37 yaş ( $\bar{x}=237,78$ ), 43- 47 yaş ( $\bar{x}=224,70$ ) ve 48 yaş ve üzeri ( $\bar{x}=252,59$ ) gruplarına göre daha düşük YİD puan ortalamasına sahiptirler. Genel bir ifade ile yaş arttıkça YİD puan ortalamalarının da arttığı ifade edilebilir.

Katılımcıların işletmedeki pozisyonuna göre YİD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{.000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; işletme müdürlerinin YİD puan ortalamaları ( $\bar{x}=311,81$ ) çalışanların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=192,50$ ) daha yüksektir. Ayrıca departman müdürlerinin YİD puan ortalamaları ( $\bar{x}=319,86$ ) şef ( $\bar{x}=195,22$ ) ve çalışan pozisyonundaki katılımcıların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}$



=192,50) daha yüksektir. Elde edilen verilere göre işletmede en az YİD çalışanlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

**Tablo 5. Katılımcıların YİD Puanlarının Yaş, Eğitim Düzeyi, İşletmedeki Pozisyon, Sektördeki Çalışma Süresi, İşletmedeki Çalışma Süresi, Çalışılan İşletmenin Yıldız Sayısına Göre Farklılığı Gösteren Kruskal Wallis Testi Sonuçları**

Değişkenler	Gruplar	N	Sıralaması	Chi-Square	df	p	Fark
Yaş	18-22	24	168,02	30,814	6	,000	1<4
	23-27	78	162,70				3<7
	28-32	67	166,10				1<6
	33-37	55	237,78				2<4
	38-42	81	208,32				2<6
	43-47	81	224,70				2<7
	48 ve üzeri	11	252,59				3<4
Eğitim Düzeyi	Orta Öğrenim	39	203,58	3,2227	3	,358	3<6
	Lise	147	210,49				
	Önlisans	128	194,17				
	Lisans	83	183,95				
İşletmedeki Pozisyon	İşletme Müdürü	8	311,81	21,210	3	,000	1<4
	Departman Müdürü	11	319,86				2<3
	Şef	83	195,22				2<4
	Çalışan	295	192,50				
Sektördeki Çalışma Süresi	5 yıldan az	113	163,08	23,278	3	0,000	1<3
	5-10 yıl	126	193,06				1<4
	11-15 yıl	114	225,43				
	16 yıl ve üzeri	44	239,77				
İşletmedeki Çalışma Süresi	1 yıldan az	119	149,87	42,134	3	,000	1<2
	1-5 yıl	196	207,19				1<3
	6-10 yıl	76	245,47				1<4
	11 yıl ve üzeri	6	317,33				
Çalışılan İşletmenin Yıldız Sayısı	3 Yıldız	163	173,73	17,466	2	,000	1<3
	4 Yıldız	109	200,83				2<3
	5 Yıldız	125	230,39				

\*  $p<0.05$

Katılımcıların sektördeki çalışma süresine göre YİD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; sektördeki çalışma süresi 5 yıldan az olan katılımcıların YİD puan ortalamaları ( $\bar{x}=163,08$ ) sektördeki çalışma süresi 11-15 yıl ( $\bar{x}=225,43$ ) ve 16 yıl ve üzeri olan katılımcıların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=239,177$ ) daha düşüktür. Elde edilen verilere göre işletmede en az YİD sektördeki çalışma süresi 5 yıldan daha az olan katılımcılar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Katılımcıların işletmedeki çalışma süresine göre YİD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; işletmedeki çalışma süresi 1 yıldan az olan katılımcıların YİD puan ortalamaları ( $\bar{x}=149,87$ ) işletmedeki çalışma süresi 1-5 yıl ( $\bar{x}=207,19$ ), 6-10 yıl ( $\bar{x}=245,47$ ) ve 11 yıl ve üzeri olan katılımcıların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=317,33$ ) daha düşüktür. Elde edilen verilere göre işletmede en az YİD işletmedeki çalışma süresi 1 yıldan az olan katılımcılar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Katılımcıların çalışılan işletmenin yıldız sayısına göre YİD puanları istatistiksel olarak anlamlıdır ( $p_{,000}<0.05$ ). Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre; 3 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcıların YİD puanları ( $\bar{x}=230,39$ ), 4 yıldızlı ( $\bar{x}=200,83$ ) ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcıların YİD puan ortalamalarından ( $\bar{x}=173,73$ ) daha düşüktür. Elde edilen verilere göre işletmede en az YİD 3 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan katılımcılar tarafından hissedilmektedir.

## Tartışma ve Sonuç

Eder ve Eisenberger (2008)'in belirttiği üzere, örgütsel destek konusunda yüksek algıya sahip çalışanlar, örgütleri hakkında daha olumlu duygulara sahip olmak, örgütlerine daha fazla katkıda bulunmak ve performans algısını arttırmak için daha fazla çalışmaktadırlar.

Araştırmadan elde edilen sonuçlarda konaklama işletmesi çalışanlarının AÖD ve YİD arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çıkan sonuç Çapraz vd. (2014), Yıldız, vd. (2017), Qi, vd. (2019) ve Özer (2014)'in çalışmalarını desteklemektedir.

Ayrıca hem AÖD hem de YİD ile cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşın AÖD ile YİD ile medeni durum, yaş, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi, işletmedeki çalışma süresi ve çalışılan işletmenin yıldız sayısı değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Araştırma sonuçları genel olarak ifade edildiğinde; evli olan katılımcıların AÖD algısı bekar katılımcılara göre daha yüksektir. AÖD algısının; yaş, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi ve işletmedeki çalışma süresi arttıkça arttığı belirlenmiştir. Ayrıca işletmenin yıldız sayısı arttıkça AÖD algısının artmakta görülmektedir.

AÖD ve değişkenler arasındaki sonuçlar değerlendirildiğinde; Blau'nun "Sosyal Değişim Teorisi" ve Levinson'ın "Kişileştirme Teorisi" uyarınca ortaya çıkan karşılıklılık normu temel alındığında; yaş, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi ve işletmedeki çalışma süresi arttıkça AÖD puanlarının artması beklentisinin karşılandığı görülmektedir. Çalışanlar tarafından, örgüt temsilcilerinin davranışlarının, örgüt politikalarının, normların zaman içerisinde karşılıklı olarak daha iyi anlaşılacağı ve örgüt içerisinde olumlu bir iklim oluşturacağı düşünülmektedir. Benzer biçimde bu süreçte işletme çalışanlarının onay, saygınlık ve sosyal kimlik ihtiyaçlarının karşılanması ve işletmeye sundukları katkılarının işletme tarafından farkında olunduğunun algılanması buna karşılık olarak sergiledikleri extra rol davranışlarının farklı biçimlerde (maaş artışı, yükselme, takdir edilme vb.) ödüllendirilmesi AÖD algısının yüksek çıkması sonucunu doğuracaktır. İşletmenin yıldız sayısı arttıkça AÖD algısının artması kurumsallaşma ile birlikte işletmeye olan güvenin ve insan kaynaklarının etkinliğinin artması ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

AÖD puanlarına benzer bir biçimde evli olan katılımcıların YİD bekar katılımcılara göre daha yüksektir. Araştırma sonuçları genel olarak ifade edildiğinde; YİD genel olarak yaş arttıkça artmaktadır. İşletme müdürü ve departman müdürlerinin YİD puanları da şef ve çalışanlara göre daha yüksektir. Sektördeki çalışma süresi ve işletmedeki çalışma süresi arttıkça da YİD artmaktadır. Ayrıca işletmenin yıldız sayısı arttıkça YİD'nun artmakta olduğu görülmektedir.

YİD sonuçlarının AÖD algısı sonuçları ile paralellik göstermesi araştırmada beklenen bir sonuçtur. Blau'nun "Sosyal Değişim Teorisi"'ne göre konaklama işletmesi çalışanlarının işletme ile ilgili algısı olumlu olduğunda davranışlarının da olumlu olacağı ve örgüt adına yapılan çalışmalarını ve verimliliğini arttıracığı beklenmektedir. Dolayısı ile AÖD algısının yaş, işletmedeki pozisyon, sektördeki çalışma süresi ve işletmedeki çalışma süresi ve yıldız sayısı arttıkça artması konaklama işletmelerinde YİD'ni da arttırmaktadır. Ayrıca çalışanın deneyim ve tecrübesinin artması ile birlikte YİD göstermesinin ilişkili olduğu ifade edilebilir. İşletmenin yıldız sayısı arttıkça YİD'nin artması kurumsallaşmanın getirdiği stratejik düşünme ve çalışana fikrini ifade etme, fikri destekleme, gerekli kaynakları sağlama, risk alabilme gibi avantajları sağlamasının sonucu olarak düşünülmektedir. Ulusal ve uluslararası pazarlarda inovatif strateji eksikliği beraberinde riski de getirmektedir. Kurumsallaşmış işletmeler bu durumun daha farkında olan işletmelerdir.

Günümüz iş dünyasında yenilik yapma bütün çalışanların temel amacı olmalıdır. Bunun içinde işletmenin vizyonu belirlenmeli, inovasyon odaklı iş stratejileri oluşturulmalıdır. Çalışanların örgüte yaptıkları katkılar teşvik edilmeli ve örgüte katkı sağlamaları için motive edilmelidirler. Bu bakış açısıyla yenilikçi fikirler geliştirebilmeleri açısından uygun yenilik atmosferi oluşturulmalı, çalışanların fikirleri dinlenilmeli, gerekli kaynaklar sağlanmalı, elde edilen sonuçlar olumlu olduğunda çalışanların ödül vb. beklentileri karşılanmalıdır. Riskler birlikte karşılanmalı olası başarısızlıklar da çalışanlar sorumlu tutularak tek başına bırakılmamalıdır. Ayrıca yöneticilerin ve çalışanların arasındaki etkileşimde bilgi paylaşımının rolü dikkate alınmalıdır.

Çalışmanın evreni Türkiye'de Çanakkale il merkezinde faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmesi çalışanları ile sınırlıdır. Daha farklı bir evrende çalışmanın yenilenmesi aynı zamanda YİD'nun artırılmasında etkisi bulunabilecek farklı değişkenlerin de ilave edilerek çalışmanın devam ettirilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Relationship Between The Perceived  
Organizational Support and Innovative Business  
Behavior in the Hospitality Management**

\*

Sibel Sü Eröz – Seher Şıttak

*Kırklareli University*

It can be stated that the intensity of the global competition in the tourism sector is increasing and hospitality companies are affected the most. Rivalry in hospitality management is ensured by the qualifications of the employees, and the presence of entrepreneurial, creative and open-minded employees increases the quality of service and customer satisfaction within the management. The importance and support given to the employees by the managements become crucial at this point, but the perception of employees about this support is also very important. We can say that both innovation and the adoption and application of innovation are related to the innovative work behavior of employees. Eisenberger et al. (1990) state that innovation and spontaneous problem solving can be associated with perceived support. Similarly, Yıldız, Uzun and Coşkun (2017) predict that psychological empowerment and support of employees will increase their innovative behaviors in the workplace based on social change theory and organizational support theory. Therefore, in this study, that employees will focus more on innovation when they perceive positive organizational support is considered, and the relationship between Perceived Organizational Support (POS) and Innovative Business Behavior (IBB) is observed.

In the study the answers to the following questions are sought;

1. Is there a relationship between the POS and IBB perception of the hospitality management employees?
2. Do the POS perceptions of the hospitality management employees differ according to the categorical questions (gender, marital status, age, education level, position in the management, working time in the industry, working time in the management, number of stars of the management)?

3. Do the IBB perceptions of the hospitality management employees differ according to the categorical questions (gender, marital status, age, education level, position in the management, working time in the sector, working time in the management, number of stars of the management)?

In order to collect the essential data, "Personal Information Form", "Perceived Organizational Support Scale" developed by Eisenberger et al. (1997) and "Innovative Behavior Scale" developed by De Jong and Den Hartog (2010) were used.

Population of the research is the employees of the 3,4 and 5 star hospitality management at the city center of Çanakkale/Turkey. 397 employees were reached in the study. Data were analyzed with IBM SPSS Statistic 20.0 statistical software. As a result of the reliability analysis done with the data obtained; Cronbach's Alpha value was found to be 0.899 (n=18) for all statements in the scale. As a result of the factor analysis, a single factor structure was obtained for both scales. In addition, it was observed that the data subjected to normality tests with Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilks did not show normal distribution.

According to the results obtained from the study, it was concluded that there was a statistically positive, medium level and significant correlation between the POS and IBB of the hospitality management employees ( $0.000 < 0.05$ ,  $r = .490$ ,  $N = 397$ ). The results supports the study of Çapraz et al. (2014), Yıldız, et al. (2017), Qi, et al. (2019) ve Özer (2014). In addition, no statistically significant difference was found between the variables of gender and education level for both POS and IBB. On the other hand, statistically significant differences were found between variables of marital status, age, position in the management, working time in the sector, working time in the management and the number of stars of the management.

When the results between POS and variables were evaluated; based on the norm of reciprocity coming out of Blau's "Social Change Theory" and Levinson's "Personification Theory"; age, position in the management, working time in the sector and working time in the management increased, it is seen that the expectation of increasing the POS scores is met. It is thought that the behaviors of the representatives of the organization, the policies of the organization and the norms will be better understood by the employees in time and create a positive climate within

the organization. Similarly, in this process, POS perception will be high, if management employees' approval, respectability and social identity needs are met, the company is aware of their contributions to the business and in return to the extra role behaviors they show, they are rewarded in different forms (salary increase, advance, appreciation, etc.) As the number of stars increases, the increase in the perception of POS is thought to be related to the increase in the confidence in the management and the efficiency of human resources with institutionalization.

The result of IBB is parallel to the perception of POS and this is expected in the survey. According to Blau's "Social Change Theory", when the perception about the management of hospitality employees is positive, their behaviors will be positive and they will increase their work and productivity on behalf of the organization. Therefore, while the perception of POS increases with the increase of age, position in the management, working time in the sector and working time in the management and the number of stars, it also increases the IBB in hospitality managements. In addition, it can be stated that increasing IBB is related with the employee's experience. The increase in IBB as the number of stars increases is considered as a result of taking the advantage of the strategic thinking, expressing the idea, supporting their ideas, providing the necessary resources and taking risks which are brought by institutionalization. The lack of innovative strategies in national and international markets poses a risk. Institutionalized managements are more aware of this situation.

Innovation in today's business world should be the primary goal of all employees. Therefore, the vision of the management should be determined and innovation-oriented business strategies should be established. Employees' contributions to the organization should be encouraged and they should be motivated to contribute to the organization. With this perspective, an appropriate atmosphere of innovation should be created in order to develop innovative ideas, the ideas of the employees should be listened, the necessary resources should be provided, and if the results are positive they should be rewarded through their expectations. Risks must be met together and possible failures should not be left on the employees alone by holding them blameworthy. In addition, the role of

information sharing in the interaction between managers and employees is essential.

## Kaynakça / References

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. 5. baskı. Sakarya: Sakarya yayıncılık.
- Aselage, J. ve Eisenberger R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: A theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 491-509.
- Cropanzano, R. ve Mitchell M. S. (2005). Social Exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Crossan, M. M. ve Apaydin M. (2010). A multi-dimensional framework of organizational innovation: A systematic review of the literature. *Journal of Management Studies* 47(6), 1154-1191.
- Çapraz, B., Ayyıldız Ünnü N. A., Kelgokmen İlic D., Kocamaz M., Çiçekli U. G., Aracıoğlu B., Koçak A., Kesken J. ve Soyuer H. (2014). Çalışanlar perspektifinden inovatif iş davranışının belirleyicileri: İzmir ilindeki öncelikli sektörlerle ilişkin bir araştırma. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 3(1), 49-72.
- Çimen, İ. ve Yücel C. (2017). Yenilikçi davranış ölçeği (YDÖ): Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(3), 365-381.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu G. ve Büyüköztürk Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- De Jong, J. P. J. ve Den Hartog D. N. (2008). Innovative work behavior: measurement and validation. *SCALES, Zoetermeer*, 1-27.
- Dolanay, S. S. (2009). Schumpeter sisteminde yenilikler, ekonomik gelişme ve devresel hareketler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 171-188.
- Eder, P. ve Eisenberger R. (2008). Perceived organizational support: Reducing the negative influence of coworker withdrawal behavior. *Journal of Management*, 34(1), 55-68.



- Eisenberger, R, Fasolo P. ve Davis-LaMastro V. (1990). Perceived organizational support and employee diligence, commitment, and innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75(1), 51-59.
- Eisenberger, R., Cummings J., Armeli S. ve Lynch P. (1997). Perceived organizational support, discretionary treatment, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 82(5), 812-820.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison S. ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 7, 500-507.
- Güçlü Nergiz, H. (2016). Otel işletmelerinde çalışanların algıladıkları destek boyutları üzerine bir model önerisi. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2),1-14.
- Hellman, C. M., Fuqua D. R. ve Worley J. (2006). A reliability generalization study on the survey of perceived organizational support the effects of meanage and number of items on score reliability. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 631-642.
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology; Leicester*, 73, 287-302.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım.
- Kurtessis, J. N., Eisenberger R., Ford M. T., Buffardi L. C., Stewart K. A. ve Adis C. S. (2015). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 20(10), 1-31.
- Li, X. ve Zheng, Y. (2014). The influential factors of employees' innovative behavior and the management advices. *Journal of Service Science and Management*, 7(6), 446-450.
- Özer, Y. (2014). *Algılanan örgütsel destek ve kişilik özelliklerinin takım inovasyonu üzerine etkisi: Türk Telekomünikasyon A.Ş. üzerine bir araştırma*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı, İstanbul.
- Qi, L., Liu B., Wei X. ve Hu Y. (2019). Impact of inclusive leadership on employee innovative behavior: Perceived organizational support as a mediator, *PLoSOne* 14 (2), e0212091. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212091>.
- Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714.

- Stamper, C. L. ve Mark C. J. (2003). The impact of perceived organizational support on the relationship between boundary spanner role stres and work outcomes. *Journal of Management*, 29(4), 569-588.
- Yıldız, B., Uzun S. ve Coşkun S. S. (2017). Drivers of innovative behaviors: The moderator roles of perceived organizational support and psychological empowerment. *International Journal of Organizational Leadership* 6,341-360.
- Yuan, F. ve Woodman, R. W. (2010). Innovative behavior in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal*, 53(2), 323-342.

#### **KaynakçaBilgisi / Citation Information**

Sü-Eröz, S. ve Şittak, S. (2019). Konaklama işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1574-1599. DOI: 10.26466/opus.578547

## Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol Altyapı Takımları Antrenörlerinin Liderlik Özelliklerinin Belirlenmesi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.577979

\*

Ayşe Demir\* - Betül Bayazıt\*\* - Serap Çolak\*\*\*

\*Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enst., Kocaeli/Türkiye

E-Posta: [aysem.demir34@gmail.com](mailto:aysem.demir34@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-3856-0498](https://orcid.org/0000-0002-3856-0498)

\*\*Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Kocaeli/Türkiye

E-Posta: [betul.bayazit@kocaeli.edu.tr](mailto:betul.bayazit@kocaeli.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3547-2035](https://orcid.org/0000-0003-3547-2035)

\*\*\*Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Kocaeli/Türkiye

E-Posta: [serap.colak@kocaeli.edu.tr](mailto:serap.colak@kocaeli.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3093-0607](https://orcid.org/0000-0003-3093-0607)

### Öz

Liderlik temel anlamda, insanları belirlenmiş bir amaca yönelik gönüllü olarak yönlendirmeyi ikna etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol altyapı takım sporcularının antrenörleri hakkındaki liderlik özelliklerinin belirlenmesidir. Araştırmaya, Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol Altyapı takımlarında (U18,U16,U15,U24,U13,U12,U11) spor faaliyetini aktif olarak sürdüren 101'i kadın (%55,2) ve 82'si erkek (%44,8) olmak üzere toplam 183 sporcu gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada "Algılanan Liderlik Ölçeği" kullanılarak veriler toplanmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi puanlamaya sahiptir ve 36 maddeden oluşmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda, takım oyuncularının antrenörleri hakkındaki liderlik ölçeği toplam puanları (işgören, üretim, değişim) açısından takımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<0.05$ ). Takımların cinsiyet değişkenine göre liderlik toplam puanlarında da (işgören, üretim, değişim) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<0.05$ ). Araştırmaya katılan kadın sporcuların antrenörleri hakkında algıladıkları işgören, üretim ve değişim liderlik davranış özelliklerini erkek sporculara göre daha fazla benimsedikleri sonucuna varılmıştır. Bu da kadınların antrenörleri hakkındaki liderlik algıları açısından erkeklere nazaran daha hassas oldukları sonucunu doğurmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Liderlik, Antrenör, Sporcu

<sup>1</sup> Bu çalışma 10-13 Mayıs 2018 tarihleri arasında Bodrum-Türkiye'de düzenlenen Uluslararası Rekreasyon ve Spor Yönetimi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

## Designating The Leadership Specialities of The Coaches of Besiktas Gymnastic Club's Youth Teams

\*

### Abstract

*Leadership is, basically, defined as the ability to convince people to orientate as volunteer for a defined aim. The aim of this study is to determine the leadership qualities of Beşiktaş Gymnastic Club basketball infrastructure team athletes' coaches. 101 (female) (55.2%) and 82 (male) (44.8%), which are active in sports activities in Beşiktaş Gymnastic Club Basketball Infrastructure teams (U18, U16, U15, U24, U13, U12, U11), a total of 183 athletes were voluntarily participated to the research. Data were collected using the "Perceived Leadership Scale" in the study. According to the data obtained, statistically significant differences were found between the teams in terms of total scores (occupation, production, change) of leadership scale for team players' coaches ( $p < 0.05$ ). A statistically significant difference ( $p < 0.05$ ) with total leadership scores (occupation, production, change) according to the gender variable of the teams was also found. It was concluded that female athletes participating in the research adopted the occupational, production and change leadership behavior properties about their coaches more than male athletes. This infers that women are more sensitive than men in terms of leadership perceptions about their coaches.*

**Keywords:** *Leadership, Coach, Athlete*

## Giriş

Takım sporlarında, antrenörler takımın tüm yönlerinden ve ayrıca sporcuların performansından sorumludur; bu nedenle kararları ve eylemleri kilit bir rol oynar ve hem bireysel seviyesini hem de ekiplerinin iç dinamiklerini etkiler (Brandão ve Carchan, 2010; Kleinert ve ark., 2012). Bu anlamda, bir spor takımı sporcular arasındaki bireysel farklılıklar (örneğin, fiziksel ve zihinsel beceriler, spor becerileri, psikolojik eğilimler, vb.) ve antrenörlerin davranışları gibi çeşitli etkilere maruz kalır (Fenoy ve Campoy, 2012; Ponseti ve diğerleri, 2012; Vella ve ark., 2013).

Spor alanındaki araştırmada, takımların işleyişini tanımlayan temel kavramlardan ikisi uyum ve işbirliğidir. Olmedilla ve arkadaşları (2011, s. 232), “uyum, sosyal bağlılık seviyesiyken (ister grup isterse görev olsun) işbirliği, kişisel ve takım hedeflerinin peşinden koşmak ve ekip davranışlarını oluşturmak için bunların birleşimidir”. Bu anlamda, spor işbirliği paradigması, takım içindeki etkileşimleri ve işbirliği ile rekabet arasındaki bireysel ikilemi açıklama ihtiyacından doğar ve spor takımlarının dinamiğinin anlaşılmasına katkıda bulunan bir çerçeve olarak görülebilir (Almeida ve Lameiras, 2013).

Günümüzde spor işbirliği, bireysel ve kolektif hedeflerin peşinde koşma ve belirli bir spor davranışını üretme kombinasyonları olarak tanımlanmaktadır (GarcíaMas ve ark., 2009; Olmedilla ve ark., 2011). Ayrıca, belirli hedeflere ulaşmayı hedefleyen bireyler arasındaki etkileşimi ve spor takımına entegrasyonunu temel alan dinamik karar verme olarak da tanımlanabilir (Olmedilla ve ark., 2011).

Ek olarak, sportif işbirliği, oyuncunun çabalarının ve teknik becerilerinin ekibin hedefine ithaf edilmesine ilişkin kişisel kararlarını yansıtan bir sosyal davranış biçimi olarak da anlaşılabilir (Almeida ve Lameiras, 2013; García-Mas ve ark., 2006; Lameiras ve ark., 2014). Bu anlamda ve onların etkisinden dolayı, antrenörlerin liderlik stilleri, sporcuların sorumluluklarını ve kişisel çabalarını yerine getirdiği ortamı şekillendirir ve sporcuların kooperatif (dolayısıyla sosyal) davranışlarını etkileyebilir (Sarı ve ark., 2013; Spink ve ark., 2013).

García-Mas ve arkadaşları (2006), oyuncuların davranışlarının gözlenebildiğinin, kısmen ortak bir hedefle ilgili olarak işbirliği yapıp yapmama kararına bağlı olacağı varsayımına dayanan kavramsal bir

çerçeve önermiştir. Bu karar, işbirliği yapma veya rekabet etme eğilimini veya bağlamsal değişkenlerle ilgili belirli durumsal faktörleri yansıtan daha istikrarlı bir eğilim faktörüne dayanarak verilebilir. Yazarlar, bu iki eğilimsel işbirliği türü arasında bir ayırım önermiştir: *koşullu işbirliği* (kişisel hedeflere ulaşılmasından bağımsız olarak gerçekleşir) ve *koşulsuz işbirliği* (sporunun harcadığı çabanın, takımın bir parçası olarak ulaşılacak kişisel hedeflerin algılanmasıyla koşullandırıldığını tarif etmek).

Aynı yazarlar tarafından önerilen bir başka varsayım, temel olarak rasyonel kişisel çıkar algılarından türetilen durumsal işbirliğinin varlığı ile ilgilidir. Bu durumsal faktörler iki kategoride gruplandırılmıştır: nerede (sahanın içinde veya dışında) ve kiminle (bu takım arkadaşları ile işbirliği ve koç ile işbirliği arasında bölünmüştür) işbirliği yapmalı (Almeida ve Lameiras, 2013). Bu anlamda, sporcular fiziksel, teknik ve taktiksel çabalarını, takım arkadaşları veya antrenörlerle oluşturulmuş etkileşimin bir karşılığı olarak hedeflerine ulaşabilecekleri algısı sayesinde adamaya karar vermekte ve bu telafi edici ilişki sahada antrenman sırasında veya rekabet halindeyken ortaya çıkabilmektedir (García-Mas ve ark., 2009; Olmedilla ve ark., 2011).

Özellikle antrenörle olan işbirliğine ilişkin olarak, atletler kooperatif davranışlarını, kendi hedeflerine ulaşma fırsatı elde etmek için koçtan gelen talimatlara uyarak ve onları izleyerek yardımcı olurlar (García-Mas ve ark., 2009; Lameiras ve ark., 2014; Olmedilla ve ark., 2011). Aslında, antrenörlerin liderlik stiline önemini ve insanları, kısmen takımın uyum düzeyini ve kooperatif davranışını belirleyebilecek, ortak bir hedefe ulaşmak için birlikte çalışabileceklerini etkileme kapasitelerini vurgulama konusunda geniş bir fikir birliği vardır (Carvalho ve ark., 2013; Swanson ve Kent, 2014).

Etkili liderlik sadece tutku ve vizyon sahibi olmayı gerektirmez, aynı zamanda yeterli liderlik becerilerine ve baskı altında çalışabilme yeteneğine sahip olmayı da gerektirir. Yöneticilerden farklı olarak, etkili liderler bir spor kuruluşunun yalnızca iç sistemlerini değil, aynı zamanda dış ortamını da anlamalarını sağlamalıdır. Liderler, yüksek derecede esneklik ve bilgi birikimi gerektiren yeni ve zorlu durumlara sürekli maruz kalırlar. Kurumlarını ilerletmek için, bugünün liderlerinin dönüşümcü liderliği uygulamaya ihtiyacı var. İşlem modeline kıyasla dönüşümsel liderlik, acil ihtiyaçların karşılanmasından daha fazlasıdır. Bu,

liderin izleyicilerinin potansiyel motivasyonlarını tanımlamasından ve ortak ve paylaşılan bir hedef yaratmasından ibarettir. Dönüşümcü liderlik, vizyonun öneminin yanı sıra, entellektüel uyarımın ve liderlikte bireyselleştirilmiş düşüncenin önemini de vurgulamaktadır (Sauer, 2017).

Spor organizasyonlarının karmaşıklığı ve örgütsel değişimin zorluğu, etkili liderliği sağlamak için profesyonel eğitim gerektirir. Görünen o ki, spor organizasyonlarının iş çevreleri, temel olarak 10 yıl öncesinden farklıdır. Organizasyonlar, aşırı bilgi yükü taşıyan liderlerden kaçınmaya çalışmalı, durumları ve bilgileri en verimli şekilde nasıl yorumlayacaklarını tam olarak bilenlere yönelmelidir. Son yıllarda, artan sayıda kuruluş bu liderleri desteklemek ve liderlik geliştirme programları kurmak için bu ihtiyacı kabul etmiştir (Sauer, 2017). Bu kapsamda, yürütülen bu araştırmanın amacı, sporcuların antrenörlerin liderlik davranışlarına ilişkin algılarını incelemek ve takım sporu ile uğraşan sporcuların antrenörlerinin liderlik özelliklerine yönelik algıları ile antrenörlerin temel liderlik özelliklerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

## **Materyal ve Metot**

### **Araştırma Modeli**

Bu çalışma Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol Altyapı takımları sporcularının antrenörleri hakkındaki liderlik özelliklerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, bir değişkene ilişkin sayısal değerlerin toplanması, betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlayan istatistiksel işlemlerdir (Büyüköztürk ve ark. 2014).

### **Çalışma Grubu**

Araştırmanın evreni Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol Altyapı takımlarında (U18, U16, U15,U24, U13, U12, U11) spor faaliyetini sürdüren sporcular oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise tesadüfi yöntemle seçilmiş, spor faaliyetini aktif olarak sürdüren 101'i kadın (%55,2) ve 82'si erkek (%44,8) olmak üzere toplam 183 gönüllü sporcu

oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan sporculara ölçme araçları açıklama yapılarak yüzyüze uygulanmıştır.

### **Veri Toplama Araçları**

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcılara yönelik demografik sorular yer alırken ikinci bölümde ise “Algılanan Liderlik” ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, Ekvall ve Arvonen (1991: 17-26) tarafından geliştirilmiştir ve Tengilimoğlu (2005) tarafından 596 kişi üzerinde uygulanan ölçeğin güvenilirliği için yapılan analiz sonucunda, Cronbach Alpha değeri 0,963 olarak bulunmuştur (Tengilimoğlu, 2005: 8). Ölçek toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Liderlik davranışlarına ilişkin verilen ifadeler 3 tip liderlik davranış özelliklerini belirlemeye yönelik hazırlanmış olup sorular karışık verilmiştir. 14 madde (1, 2, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 32, 34) işgören odaklı (Employee-orientation) liderlik davranış özelliklerini, 12 madde (3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, 36) üretim odaklı (Productionorientation) liderlik davranış özellikleri ve 10 madde ise (5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 35) değişim odaklı (transformasyonel veya Change-orientation) liderlik davranışını ifade etmektedir. Ölçekteki maddeler için 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır.

### **Verilerin Analizleri**

Elde edilen veriler SPSS 24.0 paket programında tanımlayıcı istatistikler, Normal dağılım gösteren değişkenler için bağımsız iki toplum ortalamasına dayalı iki örneklem T testi, normal dağılıma uymayanlar değişkenler için Mann Whitney U ve takımlar arasında farklılığı tespit etmek için ANOVA analizleri yapılmıştır. Anlam düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Ayrıca toplanan verilerle ölçeğin geçerlik analizi yapıldığında Cronbach alfa değeri 0,963 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin geçerliğinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir.



## Bulgular

Elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

*Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Değişkenine Göre Dağılımı*

Cinsiyet	Takım	Yaş	N	%	
Kadın	U18	15-18	18	100	
	U16	15 altı	3	27,3	
		15-18	8	72,7	
		Toplam	11	100	
	U15	15 altı	6	42,9	
		15-18	8	57,1	
		Toplam	14	100	
		U14	15 altı	12	100
		U13	15 altı	11	100
		U12	15 altı	14	100
		U11	15 altı	21	100
	Erkek	U18			
		U16	15-18	11	100
		U15	15-18	10	100
U14		15 altı	14	100	
U13		15 altı	12	100	
U12		15 altı	18	100	
U11		15 altı	17	100	

Kadınlarda U18 takımı 15 – 18 yaş aralığındadır (Tablo 1). U16 takımında %27,3'ü 15 yaş altı ve %72,7'si 15 – 18 yaş arası kadın sporculardan oluşmaktadır. U15 takımında %42,9'u 15 yaş altı ve %57,1'i 15 – 18 yaş arası kadın sporculardan oluşmaktadır. U14, U13, U12 ve U11 kadın takımlarında sporcuların tamamı 15 yaş altıdır.

Erkeklerde, U16 ve U 15 takımında sporcuların tamamı 15 – 18 yaş aralığında iken (Tablo 1), U14, U13, U12 ve U11 takımlarında ise sporcuların tamamı 15 yaş altıdır.

Kadın sporcuların millilik dağılımlarına bakıldığında (Tablo 2), yalnızca U18 takımında 8 kadın sporcu (%44,4), U16 takımında 1 kadın sporcu (9,1) ve U14 takımında 1 kadın sporcu (%8,3) milli sporcu olmuştur. Diğer takımlarda (U15, U13, U12 ve U11) milli kadın sporcu bulunmamaktadır.

**Tablo 2. Katılımcıların Millilik Değişkenine Göre Dağılımı**

Cinsiyet	Takımınız	Millilik	N	%	
Kadın	U18	Evet	8	44,4	
		Hayır	10	55,6	
		Toplam	18	100	
	U16	Evet	1	9,1	
		Hayır	10	90,9	
		Toplam	11	100	
	U15	Hayır	14	100	
		Evet	1	8,3	
		U14	Hayır	11	91,7
			Toplam	12	100
			U13	Hayır	11
		U12	Hayır	14	100
		U11	Hayır	21	100
	Erkek	U16	Hayır	11	100
U15		Hayır	10	100	
U14		Hayır	14	100	
U13		Hayır	12	100	
U12		Hayır	18	100	
U11		Hayır	17	100	

Erkek sporcuların millilik dağılımlarına bakıldığında ise (Tablo 2), hiçbir takımdan erkek milli sporcu henüz çıkmamıştır.

Kadın sporcuların kaç yıldır bu takımlarda buldukları incelendiğinde (Tablo 3), U18 takımı için %16,7'si 1 yıldan az bir süredir, %44,4'ü 2 – 3 yıldır ve %38,9'u ise 4 – 5 yıldır takımdadır. U16 kadın takımı için, %27,3'ü 1 yıldan az bir süredir, %45,5'i 2 – 3 yıldır, %18,2'si ise 4 – 5 yıldır ve %9,1'i 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U15 kadın takımı için %7,1'i 1 yıldan az bir süredir, %64,3'ü 2 – 3 yıldır ve %28,6'sı ise 4 – 5 yıldır takımdadır. U14 kadın takımı için, %50,0'si 1 yıldan az bir süredir, %41,7'si 2 – 3 yıldır ve %8,3'ü 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U13 kadın takımı için, %36,4'ü 1 yıldan az bir süredir ve %63,6'sı 2 – 3 yıldır takımdadır. U12 kadın takımı için %42,9'u 1 yıldan az bir süredir, %35,7'si 2 – 3 yıldır ve %21,4'ü ise 4 – 5 yıldır takımdadır. U11 kadın takımı için, %81,0'ı 1 yıldan az bir süredir ve %19,0'ı 2 – 3 yıldır takımdadır.

**Tablo 3. Katılımcıların Kaç Yıldır Bu Takımın Bir Mensubusunuz Değişkenine Göre Dağılımı**

Cinsiyet	Takım	Kaç yıldır bu takımın bir mensubusunuz?	N	%	Cinsiyet	Takım	Kaç yıldır bu takımın bir mensubusunuz?	N	%
Kadın	U18	1 yıl ve daha az	3	17	Erkek	U18	1 yıl ve daha az	6	54,5
		2-3 yıl	8	44			2-3 yıl	3	27,3
		4-5 yıl	7	39			4-5 yıl	1	9,1
		Toplam	18	100			5 yıldan fazla	1	9,1
	U16	1 yıl ve daha az	3	27		U16	1 yıl ve daha az	4	40
		2-3 yıl	5	46			2-3 yıl	3	30
		4-5 yıl	2	18			4-5 yıl	1	10
		5 yıldan fazla	1	9,1			5 yıldan fazla		20
	Toplam	11	100	Toplam		11	100		
	U15	1 yıl ve daha az	1	7,1		U15	1 yıl ve daha az	9	64,3
		2-3 yıl	9	64			2-3 yıl	2	14,3
		4-5 yıl	4	29			4-5 yıl	3	21,4
		5 yıldan fazla					5 yıldan fazla	2	
	Toplam	14	100	Toplam		2	100		
	U14	1 yıl ve daha az	6	50		U14	1 yıl ve daha az	5	41,7
		2-3 yıl	5	42			2-3 yıl	6	50
		4-5 yıl					5 yıldan fazla	1	8,3
		5 yıldan fazla	1	8,3			Toplam	12	100
	Toplam	12	100	Toplam		3	100		
	U13	1 yıl ve daha az	4	36		U13	1 yıl ve daha az	9	50
		2-3 yıl	7	64			2-3 yıl	8	44,4
		5 yıldan fazla					4-5 yıl		5,6
		Toplam	11	100			Toplam	18	100
	U12	1 yıl ve daha az	6	43		U12	1 yıl ve daha az	14	82,4
2-3 yıl		5	36	2-3 yıl	2		11,8		
4-5 yıl		3	21	4-5 yıl	1		5,9		
5 yıldan fazla				Toplam	17		100		
Toplam	14	100	Toplam	17	100				
U11	1 yıl ve daha az	17	81	U11	1 yıl ve daha az	14	82,4		
	2-3 yıl	4	19		2-3 yıl	2	11,8		
	4-5 yıl				4-5 yıl	1	5,9		
	Toplam	21	100		Toplam	17	100		

Erkek sporcuların kaç yıldır bu takımlarda buldukları incelendiğinde (Tablo 3), U16 takımı için, %54,5'i 1 yıldan az bir süredir, %27,3'ü 2 – 3 yıldır, %9,1'i ise 4 – 5 yıldır ve %9,1'i 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U15 erkek takımı için, %40,0'ı 1 yıldan az bir süredir, %30,0'ı 2 – 3 yıldır, %10,0'ı ise 4 – 5 yıldır ve %20,0'ı 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U14 erkek takımı için %64,3'ü 1 yıldan az bir süredir, %14,3'ü 2 – 3 yıldır ve %21,4'ü ise 4 – 5 yıldır takımdadır. U13 erkek takımı için, %41,7'si 1 yıldan az bir süredir, %50'si 2 – 3 yıldır ve %8,3'ü 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U12 erkek takımı için, %50'si 1 yıldan az bir süredir, %44,4'ü 2 – 3 yıldır ve %5,6'sı 5 yıldan fazla bir süredir takımdadır. U11 erkek takımı için %82,4'ü 1 yıldan az bir süredir, %11,8'i 2 – 3 yıldır ve %5,9'u ise 4 – 5 yıldır takımdadır.

**Tablo 4. Katılımcıların Algularına Göre Tanımlayıcı İstatistiklerine İlişkin Dağılımı**

Cinsiyet		N	En Küçük	En Büyük	$\bar{x} \pm SS$
toplam		101	41,00	180,00	157,94±23,73
Kadın	işgören	101	19,00	70,00	62,04±9,20
	üretim	101	12,00	60,00	53,84±7,99
	değişim	101	13,00	50,00	42,90±6,64
toplam		82	53,00	179,00	151,57±20,05
Erkek	işgören	82	25,00	70,00	59,87±7,64
	üretim	82	17,00	60,00	51,84±6,63
	değişim	82	14,00	50,00	41,09±6,28

Tablo 4'e göre, kadın sporcuların hem algılayıcı liderlik genelinde hem de işgören, üretim ve değişim alt boyutlarında puan ortalamaları erkek sporculardan daha yüksektir.

**Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Liderlik Ölçeği Toplam Puan ve Alt Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistik ve P Değerleri**

	Cinsiyet	N	En Küçük	En Büyük	$\bar{x}$	SS	Z	p
Toplam	Kadın	101	41	180	157,94	23,73	-3,130	,002*
	Erkek	82	53	179	151,57	20,05		
İşgören	Kadın	101	19	70	62,04	9,20	-2,884	,004*
	Erkek	82	25	70	59,87	7,64		
Üretim	Kadın	101	12	60	53,84	7,99	-3,412	,001*
	Erkek	82	17	60	51,84	6,63		
Değişim	Kadın	101	13	50	42,90	6,64	-2,471	,013*
	Erkek	82	14	50	41,09	6,28		

\* $p < 0.05$

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre algılanan liderlik ölçeği toplam puanlarının ve alt boyutlarının Mann-Whitney U Testi sonuçlarına (Tablo 5) göre toplam puanlarının ve işgören, üretim ve değişim davranış özellikleri ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<0.05$ ).

**Tablo 6. Liderlik Ölçeğine Ait Toplam Puan ve Alt Kategorilerine Ait Gruplar Arası P Değerleri**

		Kareler Toplamı	df	Kareler masası	Ortala- F	Sig.
<b>Toplam</b>	Gruplar Arası	9146,893	6	1524,482	3,288	,004*
	Grup İçi	81597,708	176	463,623		
<b>İşgören</b>	Gruplar Arası	1545,629	6	257,605	3,819	,001*
	Grup İçi	11871,300	176	67,451		
<b>Üretim</b>	Gruplar Arası	1044,575	6	174,096	3,369	,004*
	Grup İçi	9094,878	176	51,675		
<b>Değişim</b>	Gruplar Arası	602,480	6	100,413	2,469	,026*
	Grup İçi	7158,941	176	40,676		

\* $p<0.05$

Katılımcıların liderlik ölçeği toplam puanlarının ve alt boyutlarının ANOVA sonuçlarına (Tablo 6) göre toplam puanlarının ve işgören, üretim ve değişim davranış özellikleri ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p<0.05$ ).

**Tablo 7. Katılımcıların Liderlik Ölçeği Toplam Puanlarının ve Alt Kategorilerinin Farkın kaynaklandığı Gruba Ait P Değerleri**

	Grup	N	$\bar{x}$	Standart Sapma	FARK	p
<b>TOPLAM</b>	U16	22	167,40	12,39	U16-U15	.013*
	U15	24	145,12	25,85		.013*
	U14	26	146,57	28,58	U16-U14	.039*
<b>İŞGÖREN</b>	U18	18	59,50	6,82	U16-U18	.025*
	U16	22	66,18	4,26	U16-U15	.006*
	U15	24	56,70	10,47	U16-U14	.018*
	U14	26	58,26	10,08		.018*
<b>ÜRETİM</b>	U16	22	55,95	4,18	U16-U14	.045*
	U14	26	49,46	10,12		.045*
<b>DEĞİŞİM</b>	U16	22	45,50	4,30	U16-U15	.038*
	U15	24	39,70	7,23		.038*

\* $p<0.05$

Katılımcıların liderlik ölçeği toplam puanlarının ve alt boyutlarının Tamhane test sonuçlarına (Tablo 7) göre algılanan liderlik ölçeğinden davranış özellikleri puanlardaki farklılık; toplam puanlarda 16 ile 14 ve 15, işgören 16 ile 18, 15 ve 14 ve değişim 16 ile 15 den kaynaklanmaktadır.

## Tartışma ve Sonuç

Beşiktaş Jimnastik Kulübü Basketbol altyapı takım sporcularının antrenörleri hakkındaki liderlik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, cinsiyet değişkenine göre bakıldığında, sporcuların genel olarak liderlik algıları, kadınların lehine anlamlı farklılaşma göstermektedir. Ayrıca, sporcuların liderlikte üretim algıları yine kadınlarda daha yüksek bulunurken, işgören ve değişim algılarının hem erkek hem de kadın sporcularda hemen hemen eşit olduğu ortaya çıkmıştır. Literatürde cinsiyete göre liderlik algıları incelendiğinde farklı sonuçlar görülmektedir. Ödemiş ve Karagün (2016), dans sporcuları üzerinde yaptıkları araştırmada cinsiyete göre liderlik algılarının anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç yapılan çalışmayla çelişki göstermektedir. Weinberg ve Gould (2003), yaptıkları çalışmada erkek sporcuların, eğitim ve öğretici davranışları ve otokratik bir koçluk stilini kadınlardan daha fazla tercih ettiğini ve kadın sporcuların da daha demokratik koçluk davranışlarını tercih ettiklerini bildirmiştir. Rodriges (2004) yüzücülerde yaptığı çalışmada, cinsiyet ve liderlik arasında erkek sporcuların, otokratik lider davranışı algılarının daha yüksek düzeyde olduğunu ve anlamlı farklılaştığını rapor etmiştir. Naidoo, Coopoo, Surujlal (2015) yüzücüler üzerinde yapılan liderlik algılamaları araştırmasında, hem erkek hem de kadın spor yöneticileri için dönüşümcü liderlik tarzının baskın olduğunu, erkek spor yöneticilerinin kadın spor yöneticilerinden daha yüksek bir ortalama puan aldığını, yani yüzücülerin cinsiyete göre liderlik algılarında anlamlı farklılaşma bulduklarını ortaya koymuşlardır. Bu bulgular çalışmadan elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Horn (2002), özel koçluk davranışları için erkek ve kadın tercihleri arasındaki farklardan daha fazla benzerlikler bulmuştur. Kadın sporcular, erkek sporculardan daha fazla sosyal destek ve otokratik davranışları tercih ederken erkek sporcular, kadın sporculardan daha fazla eğitim ve öğretim davranışı tercih ettiğini belirtmektedir. Eskiyecek, Bayazıt, Sarı (2015)

sporcuların cinsiyet değişkenine göre otokratik davranışta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğunu fakat eğitici ve öğretici, demokratik, sosyal destek ve pozitif geribildirim antrenör davranışlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmada, takımlara göre algılanan liderlik ölçeğinin tamamı ile işgören, üretim ve değişim alt boyutlarına ait davranış özellikleri ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ( $p < 0.05$ ). Bu farklılık, ölçeğin tamamında U16 ile U14 ve U15 takımları arasında, işgören davranışı için U16 ile U18, U15 ve U14 takımları arasında, üretim davranışı için U16 ve U14 takımları arasında ve değişim davranışı için U16 ile U15 takımları arasında olmaktadır. Bunun nedeni, çalışmada belirlenen takımların gruplandırılması sporcuların yaş gruplarına göre yapıldığından dolayı, takımlara göre liderlik algısının anlamlı farklılaşmasını, aslında sporcuların yaşlarına göre liderlik algılarının farklılaşmasına bağlamak mümkün olabilir. Literatür araştırmasının sonucuna göre, Chelladurai ve Carron (2013), otokratik koçluk davranış tercihinin yaş bazında atletik olgunluğa bağlı olarak arttığını bulmuşlardır. Terry (2004), koç liderlik ölçeğinin beş boyutunda yaş farkı bulmamıştır. Sporcuların yaş seviyesi daha düşük olduğunda, antrenörler daha fazla eğitim ve öğretim, otokratik, sosyal destek, olumlu geri bildirim ve durumsal değerlendirme davranışı uygular. Sporcunun yaş seviyesi arttıkça koçların daha az demokratik davranışlar sergilediği görülmektedir (Perrera ve Pushpakumari, 2015). Eskiyecek, Bayazıt, Sarı (2015) sporcuların yaş değişkenine göre eğitici ve öğretici, demokratik, sosyal destek ve pozitif geribildirim davranışlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğini rapor etmiştir. Ödemiş ve Karagün (2016) dans sporcularının yaş durumlarına göre tercih ettikleri liderlik davranışı karşılaştırıldığında anlamlı bir fark bulunduğunu ve alt boyutlara yansıyan şekliyle otokratik davranış, sosyal destek ve pozitif geri bildirimde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu bildirmişlerdir. Konter (2009) sporcuların yaş gruplarına göre liderlik zorlayıcı gücü, uzmanlık gücü ve yasal gücü algılarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, özdeşleşim gücü algısında anlamlı bir farklılık bulunduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu araştırmaların bulguları, yapılan çalışmada elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Kadın sporcuların antrenörlerine yönelik liderlik algıları erkek sporcularinkinden istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ( $p<0.05$ ). Bunun nedenini de kadınların erkeklerden farklı bir duygusal ve ruhsal yapısı olmasının yanısıra yetiştirilme biçimlerindeki farklılıkların etkili olabileceği nedenine bağlamak mümkün olabilir. Ayrıca sporcuların yaşlarına göre de liderlik algılarında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir ( $p<0.05$ ). Bunun nedeni ise, genel olarak insanların yaşlarına göre bir konuyu algılama ve kavrayış düzeylerinin farklı olması olarak gösterilebilir.

Toros ve Duvan (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, farklı olan antrenörlük algıları tepkilerini ölçmede değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlayan ileriye dönük desenlerin kullanılmasını (3 yıl- 5 yıl gibi) ve daha nesnel sonuçlar elde edilmesini sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Türksoy ve Şarkıcı (2003-2011) tarafından yapılan çalışmada, antrenör özellikleri kriter alındığında, futbolcunun antrenöründe algıladığı gerçek liderlik davranışı ile tercih ettiği lider davranışı ve aldığı tatminde anlamlı farklılığa rastlanmazken sporcunun özellikleri dikkate alınarak yapılan analizlerde anlamlı farklılıklara rastlandığı görülmüştür.

Sonuç olarak, araştırmaya katılan kadın sporcuların antrenörleri hakkında algıladıkları işgören, üretim ve değişim liderlik davranış özelliklerini erkek sporculara göre daha fazla benimsedikleri sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre, kadın sporcuların antrenörleri hakkındaki liderlik algıları açısından erkeklere nazaran daha hassas oldukları düşünülebilir.

Antrenörlerin özellikle erkek sporculara yönelik işgören, üretim ve değişim liderlik davranış özelliklerini daha fazla göstermeleri beklenmektedir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Designating The Leadership Specialities of The Coaches of Besiktas Gymnastic Club's Youth Teams**

\*

Ayşe Demir – Betül Bayazıt – Serap Çolak

*Kocaeli University*

The concept of leadership can be dated to the early days of humanity. The concept has been used academically since the first half of the 19th century. "Group" is one of the basic concepts of sociology. For groups to work, come together and organize, group leadership requires certain features such as authority, role, communication and sociometric structure. In general, it is stated in the literature that people will always need leaders because they are a social entity, that leadership will not lose importance, that leaders will need more intensity in organizations in the future and that leaders who understand the complexity of the rapidly changing global environment will need to be effective in today's organizations. For such reasons, leadership has been a concept that has been continuously developed by researchers since its emergence or recognition. Leadership is basically defined as the ability to persuade people to volunteer for a specific purpose. Many of the definitions of leadership in Turkish literature are to lead a group, to motivate employees to make their work more efficient, to gather a group of people for a specific purpose, to identify problems and to offer solutions to members. To put it simply, leadership is the ability to influence, motivate, and guide other members of the organization to achieve their goals. Coaches have the potential to influence group cohesion. These leadership factors can have direct or indirect impact through individual intervention or team factors. The special emphasis given to team unity by coaches is the basic principle behind the success of the team and therefore they use some techniques to ensure that the spirit of intimacy and unity exists among the team members. It can be seen that the role of a coach as a leader has become evident in the harmony of team members. Although there are many approaches to leadership style and behavior in the literature, it is seen that there is relatively little research in this field due to the lack of suggested theories and specialized models in

sports. Therefore, the aim of this study was to determine the leadership characteristics of Beşiktaş Gymnastics Club Basketball infrastructure team athletes' coaches.

In this context, the aim of this study is to examine the perceptions of the athletes about the leadership behaviors of the coaches and to determine the basic leadership traits of the athletes engaged in team sports and their perceptions about the leadership traits.

In this research, 101 women (55.2%) and 82 men (44.8%) who are actively engaged in sports activities in Beşiktaş Gymnastics Club Basketball Infrastructure teams (U18, U16, U15, U24, U13, U12, U11) A total of 183 athletes participated voluntarily. In this research, data were collected using "Perceived Leadership Scale". The scale consists of 36 items. The statements about the leadership behaviors of the athletes about their coaches were prepared to determine the leadership behavior characteristics of 3 types (employee, production and change). 14 items (1, 2, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 32, 34) show employee-orientation leadership behavior characteristics, 12 items (3, 6, 9) (12, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, 36) production-oriented (Productionorientation) leadership behavioral characteristics and 10 items (5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 35) refers to transformational or change-orientation leadership behavior. A 5-point Likert scale was used for the items in the scale. Data obtained were analyzed using SPSS 24.0 descriptive statistics, two samples T test based on independent two-population means for normal distribution, Mann Whitney U for variables that do not fit normal distribution, and ANOVA analysis to determine differences between teams. Meaning level was taken as 0.05. In addition, when the validity analysis of the scale was performed with the collected data, Cronbach's alpha value was found to be 0.963. According to the obtained data, a statistically significant difference was found between the teams in terms of leadership scale total scores (employee, production, change) about the coaches of the team players ( $p < 0.05$ ). A statistically significant difference was also found in leadership total scores (employee, production, change) according to the gender variable of the teams ( $p < 0.05$ ). In addition, there was a significant difference in leadership perceptions according to the age of the athletes ( $p < 0.05$ ).

As a result, it was concluded that the female athletes who participated in the research adopted more employee, production and change leadership behavior characteristics about their coaches than male athletes. When all the results were examined, it was concluded that women were more sensitive than men to leadership perceptions about their coaches.

## Kaynakça / References

- Almeida, P. L. ve Lameiras, J. (2013). You'll never walk alone: Cooperation as an explanatory paradigm of the dynamics of sports tea. *Revista de Psicologia del Deporte*, 22(2), 34-48.
- Başer, E. (1998). *Uygulamalı spor psikolojisi*. Ankara: Bağırhan Yayımevi..
- Brandão, R. ve Carchan, D. (2010). Preferred leadership behavior and their influence on athletes' performance. *Motricidade*, 6(1), 53-69.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (18. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Carvalho, M., Martins, L., ve Portela, S. L. (2013). Leadership and commitment on Portuguese rugby national team. *International Journal of Academic Research*, 5(2), 187-191.
- Chelladurai, P., ve Carron, AV., (2013). Athlete maturity and preferred leadership. *J Sport Psychol*, 5, 371-380 .
- Deniz, M.E., (2002). *Üniversite öğrencilerinin karar verme stratejileri ve sosyal beceri düzeylerinin TA-baskın ben durumları ve bazı özlük niteliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Doğan, O. (2005). *Spor psikolojisi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Ekvall, G. ve Arvonen J. (1991). Change-centred leadership: An extension of the two dimensional model. *Scandinavian Journal of Management*, 7, 7-26.
- Eskiyecek, C. G., Bayazıt, B., ve Sarı, İ. (2015). Sporcularda tercih edilen antrenör liderlik davranışlarının yaş, cinsiyet ve spor dalı açısından incelenmesi (Diyarbakır Örneği). *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi*, 5, 27- 42.
- Fenoy, J. ve Campoy, L. (2012). Sports performance, leadership styles and experiential avoidance in young Almerian footballers. *Revista de Psicologia del Deporte*, 21(1), 137-142.

- García-Mas, A., Olmedilla, A., Ortega, E., Almeida, P. L., Lameiras, J., Sousa, C., ve Cruz, J. (2009). Cooperation and cohesion in football teams in competition. *International Journal of Hispanic Psychology*, 2(1), 29-46.
- Heppner, P. P., ve Krauskopf, C. J. (1987). The integration of personal problem solving processes within counseling. *The Counseling Psychologist*, 15, 371-447.
- Horn T (2002). *Advances in sport psychology*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Kleinert, J., Ohlert, J., Carron, B., Eys, M., Feltz, D., Harwood, C., ... Sulprizio, M. (2012). Group dynamics in sports: an overview and recommendations on diagnostic and intervention. *The Sport Psychologist*, 26(3), 412-434
- Konter, E. (2009). Antrenörlerin ve sporcuların liderlik gücü algıları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 61-68
- Lameiras, J., Almeida, P. L., ve García-Mas, A. (2014). Relationship between cooperation and goal orientation among professional and semiprofessional team players. *Perceptual & Motor Skills*, 119(3), 851-860.
- Moen, F. (2014). The coach-athlete relationship and expectations. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(11), 29-40.
- Naidoo, P., Coopoo, Y., ve Surujlal, J. (2015). Perceived leadership styles of sport administrators and the relationship with organisational effectiveness. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance*, November (Supplement 1), 167-181.
- Northouse, P.G. (2013). *Leadership: Theory and practice*. CA:Sage.
- Olmedilla, A., Ortega, E., Almeida, P. L., Lameiras, J., Villalonga, T., Sousa, C., ... García-Mas, A. (2011). Cohesion and cooperation in sports teams. *Anales de Psicología*, 27(1), 232-238.
- Ödemiş, M., Karagün, E., (2016). Dans sporcularının algıladıkları ve tercih ettikleri liderlik davranışları. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5201-5213. doi:10.14687/jhs.v13i3.4030
- Perrera, H. ve Pushpakumari, D., (2015). The perception of athletes on the factors affecting to coach leadership behavior styles: An empirical study on leadership styles exhibited by the coaches of state universities in w...*International Journal of Multidisciplinary Studies (IJMS)*, 2(2), page num

- Ponseti, F. J., Palou, P., Borràs, P. A., Vidal, J., Cantallops, J., Ortega, F., ... García-Mas, A. (2012). Disposition to cheating in sport questionnaire (CDED): Its application to young athletes. *Revista de Psicologia del Deporte*, 21, 75-80.
- Rodriguez, F. M. (2004). *Perceived leadership in swimming: leadership styles of NCAA swim coaches and its relationships with athlete satisfaction, turnover intention, and commitment* (Master of Science). B.A., Kenyon College, Georgia, Athens.
- Sarı, İ., Ilić, J., ve Ljubojević, M. (2013). The comparison of task and ego orientation and general self-esteem of Turkish and Montenegrin young basketball players. *Kinesiology*, 45(2), 203-212.
- Sauer, P. (2017). Effective leadership in sports. <http://thesportdigest.com/2017/04/effective-leadership-in-sports/> adresinden 16 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.
- Spink, K. S., Wilson, K. S., Brawley, L. R., ve Odnokon, P. (2013). The perception of team environment: the relationship between the psychological climate and members' perceived effort in highperformance groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 17(3), 150-161.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet işlerinde liderlik davranışları ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, ticaret ve turizm. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 23-45.
- Terry, P.C., (2004). The coaching preferences of Elite athletes competing at Universidad '04.Can, *J Appl Sport Sci.*, 9,201-8.
- Toros, T., ve Duvan, A. (2011). Eskrimcilerde algılanan antrenörlük davranışı, kolektif yeterlik ve hedef yönelimleri arasındaki ilişki. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 33-41
- Toros, T., Salman, M., ve Sari, I. (2013). The comparison of sports coaches' pre-season, in-season and post season leadership behaviours in terms of sport psychology. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 237-245.
- Türksoy, A., ve Şarkıcı, T. (2003-2011). 12-14 yaş futbolcuların antrenörlerinden algıladıkları ve tercih ettikleri lider davranışları ile ilgili sporcu tatmini. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3), 200-203.

Vella, S. A., Oades, L. G., ve Crowe, T. P. (2013). The relationship between coach leadership, the coach athlete relationship, team success, and the positive developmental experiences of adolescent soccer players. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 18(5), 549-561.

Weinberg RS ve Gould D (2003). *Foundations of sport and exercise psychology* (3rded.). Champaign, IL: Human Kinetics.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Demir, A., Bayazıt, B. ve Çolak, S. (2019). Beşiktaş jimnastik kulübü basketbol altyapı takımları antrenörlerinin liderlik özelliklerinin belirlenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1600-1619. DOI: 10.26466/opus.577979

## Petrol Fiyatları ve Borsa Endeks Değeri Arasındaki İlişki : Ortadoğu Ülkeleri Örneği

DOI: 10.26466/opus.598831

\*

Erkan Alsu\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gaziantep/Türkiye  
E-Posta: [alsu@gantep.edu.tr](mailto:alsu@gantep.edu.tr) ORCID: [0000-0001-6102-1786](https://orcid.org/0000-0001-6102-1786)

### Öz

*Bu çalışmanın amacı petrol fiyatları ile borsa endeks değerleri arasında uzun dönem ve kısa dönem nedensellik ilişkisinin incelenmesidir. Bu kapsamda ham petrol fiyatları ile Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi Ortadoğu ülkelerinin borsa endekslerine ait veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada, Nisan 2004 ile Mart 2019 yılları arasındaki döneme ilişkin aylık fiyat verileri ele alınmıştır. Bu çalışmada, Ortadoğu ülkelerinin seçilmiş olması bu ülkelerin dünya petrol üretiminin yaklaşık üçte birini üretmiş olmasıdır. Çalışmada, nedensellik ilişkisinin ortaya konulması amacıyla, Hatemi J ve Maki eşbütünleşme testleri ve sonrasında ise Toda-Yamamoto ve Fourier Toda Yamamoto nedensellik testleri yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Suudi Arabistan dışındaki diğer ülkelerin endekslerinin uzun dönemde petrol fiyatları ile eşbütünleşik ilişkiye sahip oldukları ve kısa dönemde petrol fiyatlarından BAE, Bahreyn, Katar ve Kuveyt endekslerine doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kısa dönemde BAE ve Kuveyt ülkelerine ait borsa endekslerden, petrol fiyatlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Petrol fiyatları, Borsa Endeks Değeri, Hatemi J, Maki Eşbütünleşme

## Relationship Between Oil Prices And Stock Market Index Value: A Case Of Middle East Countries

\*

### Abstract

*The aim of this study is to investigate the long-term and short-term causality relationship between oil prices and stock market index values. In this context, crude oil prices with Turkey, Saudi Arabia, Jordan, United Arab Emirates, Bahrain, the data belonging to Middle Eastern countries such as Qatar and Kuwait stock exchange index is used. In this study, monthly price data for the period between April 2004 and March 2019 are discussed. In this study, The reason why the Middle Eastern countries were selected is that these countries produced about one third of the world's oil production. These data were analyzed with the help of Hatemi J and Maki cointegration tests and then Toda-Yamamoto and Fourier Toda Yamamoto causality tests in order to reveal the causality relationship. As a result of this study, it was found that the indices of the countries other than Saudi Arabia have a cointegrated relationship with the oil prices in the long run and there is a causal relationship from the oil prices to the UAE, Bahrain, Qatar and Kuwait indices in the short run. In addition, it is determined that there is a causality relationship from the stock market indexes of UAE and Kuwait countries to oil prices in the short term.*

**Keywords:** Oil prices, Stock Market Index Value, Hatemi J, Maki Cointegration



## Giriş

Petrol fiyatlarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi, literatürde oldukça sık tartışılan ve araştırılan bir konu olarak görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların küresel ekonomi üzerine etkileri 1970'li yıllardan itibaren akademik literatürde sıklıkla çalışılan ve dikkat çeken önemli konuların başında gelmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, 1980'lerden itibaren petrol fiyatlarındaki değişimin enflasyon, büyüme, işsizlik, cari açık vb. gibi ekonomik faaliyetler üzerindeki rolünü araştıran birçok çalışma ile karşılaşmaktadır (Kilian ve Park 2008; Olufisayo 2014; Güngör ve diğ. 2016; Alagöz ve diğ. 2017). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünün petrol ve yan ürünlerinden elde edilmesi nedeni ile petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, bu ülkelerin temel ekonomik göstergeleri üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmektedir.

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan jeopolitik riskler sonucu petrol arzında yaşanacak bir daralma, petrol fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Petrol fiyatında yaşanan artışlar, diğer dünya ülkelerinin ekonomik göstergeleri üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Zira petrol, tüketim ve yatırım mallarının üretiminde yoğun olarak kullanılan temel bir ürün olarak kabul edilmektedir. Üretim faaliyetleri genel olarak petrole veya yan ürünlerine dayanmaktadır. Bundan dolayı da petrol günümüzde küresel ekonominin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiş ve küreselleşen dünyanın işleyişi için kritik öneme sahip olmuştur. Diğer taraftan, petrol fiyatlarındaki artış, işletmelerin üretim maliyetlerini artırmakta ve bundan dolayı da işletmelerin karlılığı üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir. İşletmelerin maliyetlerindeki bu artışlar ekonomide uzun vadede enflasyonist bir etki meydana getirmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışların işletmelerin maliyetlerini artırması sonucu oluşan enflasyon, işletmelerin reel kazançlarında değişimler meydana getirmektedir. İşletmenin mali durumunda meydana gelen bu değişimler işletmelerin pay senedi fiyatlarını da etkilemektedir. Dolayısı ile petrol fiyatlarındaki bu değişimlerin etkisi ülkelerin pay senedi piyasalarında görülmekte ve dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu bağlamda, dünya ekonomisinde petrolün temel enerji kaynağı olduğu, sanayi ve teknolojinin özünü oluşturduğu göz

önüne alındığında küreselleşen piyasalarda petrol fiyatlarındaki değişimlerin tüm dünya ekonomisine yön verdiği görülmektedir.

Ortadoğu coğrafyası petrolün arzının oldukça fazla olduğu bir coğrafya olarak bilinmektedir. Bu coğrafya da birçok ülke ekonomisi için petrol üretimi hayati önem taşımaktadır. Yıllara göre ham petrol üretimi incelendiğinde, 2017 yılında Dünya petrol üretimi içerisinde Orta Doğu ülkelerinin petrol üretiminin, % 34,1 ile en yüksek paya sahip olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırayı ise %21,7 ile Kuzey Amerika almaktadır. 2017 yılında dünya ham petrol tüketimi incelendiğinde ilk sıranın Asya-Pasifik bölgesinde olduğu, son sıranın ise Afrika'ya ait olduğu tespit edilmiştir (BP, 2019).

Bu çalışmanın, var olan literatüre iki farklı şekilde katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmanın var olan literatüre ilk olarak şu şekilde katkı sağlaması beklenmektedir. Petrol üreten ülkelerin bulunduğu coğrafya küresel tehditlerin ve risklerin olduğu, önemli terör saldırılarının yaşandığı bir coğrafya olarak bilinmektedir. Bu kapsamda bu bölgede yapısal kırılmaların sık yaşandığı görülmektedir. Petrol fiyatlarının, bu yapısal kırılmalardan dolayı aşırı dalgalanması yapılan analizlerde yapısal kırılmaların dikkate alınmaması durumunda hatalı istatistiksel sonuçların elde edilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada hem 2 yapısal kırılmaya hem de 5 yapısal kırılmaya kadar izin veren Hatemi J ve Maki eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışma bizim bildiğimiz kadarıyla, literatürde yapısal kırılmaları dikkate alarak yapılan ilk çalışma olarak görülmektedir. Bu çalışmanın var olan literatüre ikinci olarak şu şekilde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada dünya petrol üretiminin yoğun olduğu Ortadoğu ülkeleri ve bu ülkelerden yoğun bir şekilde petrol ithal eden Türkiye birlikte analiz edilmiştir. Bizim bildiğimiz kadarıyla literatürde Ortadoğu ülkeleri ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Halbuki yıllara göre ham petrol üretimi incelendiğinde, 2017 yılında Dünya petrol üretimi içerisinde Orta Doğu ülkelerinin petrol üretiminin, % 34,1 ile en yüksek paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Petrol üretiminin bu ülkelerde fazla olması, bu ülkelerin gelir düzeylerinin de oldukça yüksek olmasına neden olmaktadır. Bu ülkelerde petrol-den elde edilen gelirlerin finansal piyasalara aktarılması küresel finansal kaynak arzı açısından önem arz etmektedir. Petrol fiyatları ile borsa endeksi değeri arasındaki nedensellik ilişkisinin ve yönünün ortaya

çıkarılması küresel ekonomik politikalar açısından da oldukça fazla önem arz etmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmanın literatürde var olan bu boşluğu doldurması düşünülmektedir.

Bu çalışmada petrol fiyatları ile borsa endeks değerleri arasındaki ilişkinin test edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 2004 Nisan ve 2019 Mart tarihleri arasındaki dönem ele alınmış ve bu döneme ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada petrolün, ekonomileri üzerinde hayati öneme sahip olduğu düşünülür; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Kuveyt, Bahreyn, Ürdün gibi bazı orta doğu ülkeleri ve bu ülkeler ile çeşitli kültürel ve ekonomik ilişkilere sahip olan, bunun yanı sıra gelişmekte olan sanayisi ve ekonomisi açısından bir petrol ithalatçısı ülke konumunda olan Türkiye gibi ülkeler ele alınmış ve bu ülkelere ait endeks fiyatları ile petrol fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu kapsamda, öncelikle ülke endekslerinin petrol fiyatları ile uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği Hatemi J ve Maki eşbütünlüme testleri yardımı ile test edilmiş, ardından ise nedensellik ilişkisinin incelenmesi için Toda-Yamamoto ve Fourier Toda Yamamoto gibi nedensellik testlerinden yararlanılmış elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

### **Literatür Taraması**

Her ne kadar petrol fiyatlarındaki değişimler ve borsa endeks değerindeki değişimleri anlamak için önemli bir faktör olarak kabul edilse de, petrol fiyatları ile borsa endeks değeri arasındaki ilişki konusunda kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Farklı çalışmalardan elde edilen sonuçların çeşitliliği, birçok araştırmacının, petrol fiyatları ve borsa endeks değeri arasındaki ilişkiyi analiz etmeye daha fazla teşvik etmektedir. Bu kapsamda literatürde tespit edilen çalışmalardan bir kısmına aşağıda yer verilmektedir.

Kaul ve Seyhun (1990) ve Sadorsky (1999) 1970'lerde ve 1980'lerde petrol fiyatlarındaki oynaklığın ABD hisse senedi fiyatları üzerinde olumsuz bir etki gösterdiğini savunmuşlardır. Papapetrou (2001), 1990'ların sonlarında Yunanistan için geliştirilen bir çalışmada, petrol fiyatlarındaki şokların, üretim ve istihdam artışını olumsuz yönde etkilediği için hisse senetlerinin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Hong vd., (2002) ise ABD'de gerçekleştirdikleri bir çalışmada, petrol fiyatları ile borsa getirileri

arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. Aynı şekilde, O'Neil vd., (2008) ve Park ve Ratti (2008) yaptıkları çalışmalarda petrol fiyatlarındaki artışın, gelişmiş on üç piyasada hisse senedi fiyatları üzerinde istatistiksel olarak önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Basher ve Sadorsky (2006), petrol fiyat riskinin gelişmekte olan borsalar üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Araştırmada, petrol fiyatlarının, petrol üreticisi olmayan şirketlerin maliyet yapısını etkileyerek hisse senedi fiyatlarını etkilediğine dikkat çekmişlerdir. Bulgular, maliyet yapısındaki böyle bir değişikliğin tüketicilere tam olarak yansıtılamayacağı ve bu nedenle de kar ve temettünün azaltılmasıyla hisse senedi fiyatları üzerinde şok etkisi oluşturulabileceğini göstermektedir. Benzer bir yaklaşımla, Chung-Rou ve Shih-Yi (2014), petrol fiyat şoklarının Çin, Hindistan ve Rusya gibi gelişmekte olan ekonomilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Petrol fiyatlarındaki şokun, gelişmekte olan ekonomilerin üçünde de hisse senedi getirilerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Boyer ve Filion (2007) tarafından yapılan araştırmada, Kanada enerji stoklarının genel piyasaların getirileriyle ve ham petrol ve doğal gaz fiyatlarının değerlendirilmesiyle pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Miller ve Ratti'nin (2009) yaptığı çalışmada dünya petrol fiyatları ile uluslararası borsalar arasındaki ilişkiye bakmıştır. Analizin sonucunda, borsa endekslerinin uzun vadede petrol fiyatlarındaki artışlara ters yönde bir tepki verdiği tespit edilmiştir. Ancak yazarlara göre, bu kalıp 2000 yılı başından itibaren parçalanmaya başlamıştır.

Hammoudeh, Dibooglu ve Aleisa (2004) tarafından yapılan çalışma, Suudi hisse senedi getirileri ve petrol fiyatlarındaki değişimler arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bhar ve Nikolova (2010), küresel petrol fiyatı getirilerinin Rusya hisse senedi getirileri ve oynaklığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Buna karşılık, Huang, Masulis ve Stoll (1996) çalışmalarında, petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasında anlamlı bir ilişki bulamadıklarını belirterek, petrol vadeli işlem getirilerinin ABD borsa getirileri ile ilişkili olmadığını ifade etmiştir.

Hasan ve Mahbobi (2013) tarafından petrol fiyatlarının Kanada borsaları üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırma, petrol fiyatlarının Kanada borsaları üzerindeki etkisinin ikinci dönemde güçlü şekilde arttığını

göstermiştir. Güler ve Nalın (2013) tarafından yapılan çalışmada, 2000-2009 yılları verileri ile Türkiye kapsamındaki çalışmasında model olarak Engle Granger eş bütünleşme testi yöntemi ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda petrol fiyatı üzerinden hisse senedi fiyatına yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmaktadır. Kapusuzoğlu ve İbicioğlu (2013) çalışmalarında, 2000-2010 yılı verilerini esas alarak Johansen eş bütünleşme ve Vektör hata düzeltme yöntemini uygulamış olup, hisse senedinden petrol fiyatına doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucunu tespit etmişlerdir. Abdioğlu ve Değirmenci (2014) 2005-2013 yılları arası günlük veri setini kullanarak Borsa İstanbul (BİST) kapsamındaki çalışmalarında, hisse senedi fiyatları üzerinden petrol fiyatlarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Wei ve Guo (2017), petrol fiyat şokları ile Çin borsaları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma neticesinde, pay senedi getirilerinin petrol şoklarına verdiği tepkilerin farklı olduğunu ve bunun petrol fiyatlarındaki değişikliklerin sebepleriyle büyük ölçüde ilişkili olduğunu belirtmişler ve pay senetlerindeki oynaklığın petrol şoklarına verdiği tepkilerin oldukça düşük olduğunu belirlemişlerdir.

## Metodoloji

Bu çalışmada, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Kuveyt, Bahreyn, Ürdün gibi bazı orta doğu ülkeleri ve Türkiye'ye ait borsa endeks değeri ile petrol fiyatları arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı incelenmektedir. Bu kapsamda, 2004 Nisan ve 2019 Mart tarihleri arasındaki dönem ele alınmış ve bu döneme ilişkin petrol fiyatı ve ülke endekslerine ait aylık veriler kullanılmıştır. Bu veriler, Finnet, investing.com ve Yahoo finans gibi çeşitli veri paylaşım platformlarından elde edilmiştir.

Çalışmada, nedensellik ilişkisinin incelenmesi amacıyla Toda-Yamamoto ve Fourier Toda Yamamoto nedensellik testlerinden faydalanılmıştır. Ancak daha öncesinde serilere ait durağanlık düzeylerinin incelenebilmesi için çeşitli birim kök testleri kullanılmış ardından ise ülke endekslerinin uzun dönemde petrol fiyatları ile birlikte hareket edip etmediğinin belirlenmesi adına, iki kırılmayı dikkate alana Hatemi j ve beş kırılmaya kadar müsaade eden Maki eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Bunun

ardından ise nedensellik testlerine geçilmektedir. Bahsi geçen bu testlere ilişkin metodolojilere aşağıda yer verilmektedir.

Çalışmada öncelikle serilerin durağanlığının incelenebilmesi için literatürde sıklıkla kullanılan ve yapısal kırılmaları dikkate almayan Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips - Perron (PP) gibi birim kök testleri ile birlikte yapısal kırılma tarihinin içsel olarak belirlendiği Zivot Andrews, tek kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır.

Zivot Andrews birim kök testi kapsamında, Sıfır hipotezinde serinin yapısal değişim olmaksızın entegre olduğu düşünüldüğü için, alternatif hipotezde serinin bilinmeyen kırılma zamanı ile bir trend durağan süreç tarafından temsil edildiği varsayılmaktadır.

Çalışmada ayrıca ülke endeks fiyatlarının petrol fiyatları ile uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği incelenmektedir. Bu kapsamda iki kırılmayı dikkate alan Hatemi J (2008) ve beş kırılmaya kadar izin veren Maki (2012) eşbütünleşme testlerinden faydalanılmıştır. Hatemi-J 2008 yılındaki çalışmasıyla, Gregory ve Hansen (1996) tarafından geliştirilen tek ve tek yapısal kırılmanın varlığına izin veren eşbütünleşme testini genişleterek, iki yapısal kırılmanın varlığına izin veren eşbütünleşme testini geliştirmiştir. Hatemi-J gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmada hem sabitte hem de eğimde olmak üzere iki yapısal kırılmanın etkisini aşağıda belirtilen denklemi dikkate alarak ifade etmeye çalışmıştır. Verilen bu denklemde içsel olarak iki yapısal kırılmaya izin verilmektedir (Hatemi-J, 2008).

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^2 (\alpha_i D_{it} + \beta_i' D_{it} x_t) + \beta_0' x_t + u_t \quad (4)$$

Burada  $\alpha_0$  yapısal kırılma öncesindeki sabit terimi ifade ederken,  $\alpha_1$  ilk yapısal kırılma nedeniyle,  $\alpha_2$  ise ikinci yapısal kırılma nedeniyle sabit terimde oluşan değişimi ifade etmektedir.  $\beta_0$  yapısal kırılma öncesindeki eğim parametresini ifade ederken, ilk yapısal kırılmanın eğimde neden olduğu etkiyi  $\beta_1$ , ikinci yapısal kırılmanın neden olduğu etkiyi ise  $\beta_2$  parametresi ifade etmektedir.

$\tau_1 \in (0,1)$  ve  $\tau_2 \in (0,1)$  ilgili yapısal değişim noktasının zamanlamasını belirten bilinmeyen parametreleri göstermekte iken yapısal kırılmaların etkilerini modele taşıyan gölge değişkenler ise şu şekilde ifade edilmektedir:

$$D_{1t} = \begin{cases} 1 \rightarrow t > [n\tau_1] \\ 0 \rightarrow t \leq [n\tau_1] \end{cases}$$

(5)

$$D_{2t} = \begin{cases} 1 \rightarrow t > [n\tau_2] \\ 0 \rightarrow t \leq [n\tau_2] \end{cases} \quad (6)$$

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren hipotezin test edilmesi için ADF\*,  $Z_\alpha$  ve  $Z_t$  istatistikleri kullanılmaktadır. ADF\* istatistiği elde edilen kalıntılara ADF birim kök test istatistiği uygulanması sonucunda elde edilirken,  $Z_\alpha$  test istatistiği  $Z_\alpha = n(\hat{\rho}^* - 1)$  şeklinde hesaplanmaktadır (Hatemi-J, 2008).

Maki (2012) eşbütünleşme testi, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini test ederken, beş yapısal kırılma kadar izin vermektedir. Ayrıca yapısal kırılma tarihlerini de vermektedir. Yapısal kırılmaların 3 veya daha fazla olması durumunda bu yöntemin, Gregory ve Hansen (1996) ve Hatemi-j (2008) yöntemlerden daha üstün olduğu ifade edilmektedir (Maki, 2012). Maki(2012) testinin yapılabilmesi için tüm serilerin serilerin I(1) düzeyinde durağan olması gerekmektedir.

Maki (2012) testi dört farklı model üzerine geliştirilmiştir.

Model 0: Sabit terimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + u_t \quad (7)$$

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (8)$$

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendli model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma x + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (9)$$

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılma var.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t \quad (10)$$

$K_i$ , kukla değişkenleri ifade etmektedir. Maki (2012) şöyle tanımlanmıştır:  $K_i = \begin{cases} 1 & t > T_B \text{ iken} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$

Burada  $T_B$  yapısal kırılma tarihini göstermektedir. Testin temel hipotezi " $H_0$ : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur" şeklinde ifade edilmektedir. Testin kritik değerleri, Monte Carlo simülasyonu yardımı ile hesaplanmış ve Maki (2012)'de ifade edilmiştir. Hesaplanan değer, kritik değerden küçük olduğunda,  $H_0$  reddedilmekte ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu ifade edilmektedir.

Son olarak, petrol fiyatları ile belirlenen ülkelerin borsa endeks verileri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının test edilebilmesi için Granger (1969) çalışmasından yola çıkan ve Granger nedensellik testinin birer uzantısı olan Toda - Yamamoto ve Fourier Todo - Yamamoto gibi iki farklı nedensellik testinden faydalanılmıştır. Ancak bu iki yönteme geçmeden önce kısaca Granger nedensellik testinden bahsetmek yararlı olacaktır. Granger nedensellik testine ilişkin temel model aşağıda birinci denklemde verilmektedir.



$$y_t = \alpha + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Burada  $y_t$  çok değişkenli tahminlerde tüm değişkenleri içeren K endojen değişkenlerden oluşmaktadır,  $\alpha$  kesişme terimlerinin bir vektörünü,  $\beta$  katsayı matrislerini ve son olarak  $\varepsilon_t$  ise beyaz gürültü kalıntılarını ifade etmektedir. Geleneksel Granger nedensellik testleri, sıkıntı parametrelerinin gerekliliği gibi bazı zorluklara sahiptir. Ayrıca, değişkenler entegre veya eşbütünleşik ise test istatistiği geçerli olmayacak ve kendi dağılımını takip etmeyecektir (Toda ve Yamamoto, 1995).

Toda ve Yamamoto (1995), serinin maksimum entegrasyon (dmax) sırasına göre belirlenen ekstra gecikmeli (k) VAR (p) modelini ortaya atmıştır. Toda ve Yamamoto, nedensellik testi, Granger nedenselliğini incelemek için, düzeltilmiş VAR modelinin tahminine dayalı bir yöntemdir. Toda ve Yamamoto (1995) testinin klasik nedensellik testlerinden temel farkı ve avantajı serilerin aynı seviyede durağan olması zorunluluğunu ortadan kaldırmasıdır. TY yaklaşımı, değişkenlerin düzeylerine göre VAR (p + d) modelini tahmin etmekte ve asimptotik olarak ki-kare dağılımını izlemektedir (Çiftçi, 2018).

TY Yöntemin de ilk aşama, VAR modelinde uygun gecikme düzeyinin (p) belirlenmesidir. İkinci aşamada, p gecikmeye, en yüksek entegrasyona sahip değişkenin entegrasyon düzeyinin (dmax) ilave edilmesi, üçüncü aşamada, p+dmax gecikme için serilerin orijinal değerleri üzerine EKK modelinin tahmin edilmesi ve son aşamada ise, değişkenler için sırasıyla kısıtlama konulması ve kısıtlamaların anlamlılığının sınanması gibi işlemler gerçekleşmektedir. Toda ve Yamamoto (1995)'in ortaya atılmış olduğu VAR (p+d) modeli aşağıda yer alan ikinci denklemde verilmektedir.

$$y_t = \alpha + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (12)$$

Görüldüğü üzere TY modeli birinci denklemde verilen klasik Granger modeline entegrasyon düzeyinin (dmax)'in eklenmiş halinden ibarettir. TY modelinde  $y_t$ , yapısal kırılmaları öngörmemektedir. Ancak, Ventosa-Santaulària ve Vera-Valdés (2008) tarafından gerçekleştirilen Monte Carlo simülasyonları, veri üretme sürecinde yapısal kaymaların olabildiğini ve bazen iki değişkenin arasında herhangi bir nedensel bağın

bulunmamasına rağmen H0: nedensellik bulunmamaktadır hipotezinin reddedilebileceğini ortaya koymuştur. Bu durumu, Enders ve Jones (2015)'in Monte Carlo simülasyonlarını kullanarak gerçekleştirmiş oldukları çalışma sonucunda elde ettikleri benzer bir bulgular da desteklemektedir.

Elde edilen bu bulgular, Granger nedensellik analizinin, yapısal kırılmalar göz ardı edildiğinde veya yanlış olarak dikkate alındığında yanıltıcı sonuçlar verebileceğini, yapısal değişimlerin hesaba alınması gerektiğini, hatta yapısal değişimlerin nasıl ele alındığının da önemli olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle, çalışma kapsamında yapısal kırılmaları dikkate almayan Todo-Yamamoto nedensellik testinin yanı sıra Enders ve Jones (2016)'nın ortaya koyduğu yapısal kırılmalarında dikkate alındığı VAR çerçevesinde Fourier yaklaşımının bir uzantısı olan Nazlioglu, Görmüs ve Soytas (2016) tarafından geliştirilmiş olan kademeli yapısal kırılmaların dikkate alındığı Fourier Todo-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Bu yaklaşıma ait model ise aşağıda verilmektedir.

$$y_t = \alpha(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Kesişme terimleri  $\alpha(t)$  'nin zamana bağımlı olduğu ve  $y_t$  'deki yapısal değişimleri gösterdiğini ifade etmektedir. Yapısal değişimleri, bilinmeyen bir tarih, sayı ve kırılma biçimiyle aşamalı bir süreç olarak ele almak için ise Fourier yaklaşımı aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\alpha(t) \cong \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2nkt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2nkt}{T}\right) \quad (14)$$

Denklem (4)'de  $n$ , frekansların sayısını ve  $k$  ise bir tamsayı frekansını temsil etmektedir. Denklem (4) 'ün denklem (3)' e eklenmesiyle birlikte ortaya denklem (5) çıkmaktadır. Oluşturulan bu yeni denklem ise aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2nkt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2nkt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (15)$$

Bu çalışma da Fourier frekansı ve gecikme uzunluklarının sayısını belirlemek için Akaike bilgi kriteri kullanılmış ve bu kriter gereğince en uygun  $k$  ve  $p$  değerleri seçilmiştir. Ayrıca çalışmada, Wald istatistiğinin frekans sayısına bağlı olabileceği ve bundan dolayı asimptotik ki-kare dağılımını takip etmeyebileceğinden ötürü, Wald test istatistiğinin Bootstrap dağılımını kullanılmıştır.

## Bulgular

Çalışma kapsamında petrol fiyatları ile ele alınan ülkelerin borsa endeksleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle çalışma kapsamına alınan verilere ilişkin bazı tanımlayıcı istatistiklere aşağıda yer verilmektedir.

**Tablo 1. Petrol Fiyatı ve Ülke Endekslerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler**

Değişkenler	Petrol	Türkiye	Suudi A.	Urdun	BAE	Bahreyn	Katar	Kuveyt
<b>Ortalama</b>	71.91	62272.80	8101.66	2579.34	3778.55	1599.63	9060.54	7644.25
<b>Medyan</b>	68.66	62454.27	7411.47	2172.42	3848.05	1426.23	8856.63	6784.44
<b>Maksimum</b>	140.18	120016.00	19502.65	4829.24	6237.98	2880.79	13768.03	15442.50
<b>Minimum</b>	33.83	17081.08	4384.59	1794.59	1823.98	1048.81	4438.00	4699.08
<b>Std. Sapma</b>	22.32	24936.01	2542.57	776.44	1021.26	482.53	1994.93	2440.28
<b>Gözlem Sayısı</b>	180.00	180.00	180.00	180.00	180.00	180.00	180.00	180.00

Tablo 1 incelendiğinde, petrol fiyat verisine ilişkin ortalamanın 71,91 olduğu belirlenmiştir. Ülke endeksleri içerisinde ise en yüksek ortalamaya sahip olan ülke endeksinin 62272,80 ortalama ile Türkiye endeksine ait serinin olduğu bunu ise sırasıyla Katar ve Suudi Arabistan endekslerinin takip ettiği tespit edilmiştir. En düşük ortalamaya ise 1599,63 değeri ile Bahreyn endeksinin sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ülke endekslerine ilişkin standart sapmaların incelenmesi neticesinde, en yüksek standart sapmaya 24936,01 ile Türkiye endeksinin sahip olduğu, Kuveyt ve Katar gibi ülkelerin ise Türkiye'yi takip ettiği görülmektedir. En düşük standart sapmanın ise 482,53 değeri ile Bahreyn endeksi için hesaplandığı belirlenmiştir. Petrol fiyatına ilişkin standart sapmanın incelenmesi neticesinde ise standart sapmanın 22,32 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu durum Türkiye, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerin

endekslerinde volatilitenin diğer ülkelere nazaran daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç maksimum ve minimum değerleri tarafından da desteklenmektedir.

Çalışmada ayrıca, petrol fiyatları ile ülke endeksleri arasındaki korelasyon düzeyleri de incelenmektedir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar aşağıda yer alan Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, özellikle Ortadoğu ülkelerinin bazıları arasındaki yüksek korelasyon düzeyleri dikkat çekmektedir. Buna göre en yüksek korelasyon düzeyinin 0.892 değeri ile Ürdün ve Bahreyn ülke endeksleri arasında tespit edildiği bunu ise Kuveyt – Bahreyn, Kuveyt – Ürdün ve Katar – BAE ülkeleri arasındaki yüksek korelasyon düzeylerinin takip ettiği görülmektedir.

**Tablo 2. Petrol Fiyatı ve Ülke Endeksleri Arasındaki Korelasyon İlişkisi**

Değişkenler	Petrol	Türkiye	Suudi. A	Ürdün	BAE	Bahreyn	Katar	Kuveyt
<b>Petrol</b>	1.000							
<b>Türkiye</b>	-0.121	1.000						
<b>Suudi A.</b>	0.261	-0.164	1.000					
<b>Ürdün</b>	0.108	-0.597	0.634	1.000				
<b>BAE</b>	-0.233	0.386	0.539	0.257	1.000			
<b>Bahreyn</b>	0.343	-0.590	0.485	0.892	0.180	1.000		
<b>Katar</b>	0.374	0.446	0.421	0.013	0.795	-0.075	1.000	
<b>Kuveyt</b>	0.462	-0.450	0.413	0.791	0.095	0.876	-0.035	1.000

Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise korelasyon düzeylerinin genel olarak düşük seviyelerde olduğu ancak Türkiye’nin Bahreyn Ürdün, Kuveyt ve Katar ülkeleri ile olan korelasyon düzeyleri dikkat çekmektedir. Son olarak, bahsi geçen ülke endekslerinin petrol fiyatı ile korelasyon düzeylerinin incelenmesi neticesinde ülke endekslerinin petrol fiyatları ile genel anlamda düşük korelasyona sahip oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda, petrol fiyatı ile en yüksek korelasyon düzeyine sahip olan endeksin 0,462 değeri Kuveyt endeksi olduğu bun ise sırasıyla Katar ve Bahreyn ülkelerinin takip ettiği görülmektedir.

Tanımlayıcı istatistiklerin ve korelasyon düzeylerinin incelenmesinin ardında çalışma kapsamında ele alınan petrol fiyatı ve ülke endekslerine ait serilerin durağanlık düzeylerinin incelenmesi için birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle, yapısal kırılmaları dikkate almayan ADF ve PP gibi literatürde sıklıkla kullanılan birim kök testleri

ardından ise yapısal kırılma tarihinin içsel olarak belirlendiği Zivot Andrews, tek kırılmalı birim kök testi kullanılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda yer alan tablolarda verilmiştir.

**Tablo 3. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi**

Değişkenler	Düzy Hali		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Petrol	-2.538695	-2.905283	-10.26775 ***	-10.26800 ***
Türkiye	-1.527655	-3.088182	-13.97753 ***	-13.94578 ***
Suudi	-2.463806	-2.684355	-10.96268 ***	-10.93558 ***
Ürdün	-1.418775	-3.072052	-10.39789 ***	-10.42853 ***
BAE	-2.482914	-2.085360	-7.674902 ***	-11.34693 ***
Bahreyn	-1.775141	-2.744339	-5.449414***	-5.439012**
Katar	-2.541250	-2.735060	-12.99223 ***	-12.97226 ***
Kuveyt	-2.159133	-3.108186	-8.514795***	-8.551947***

Uygulanan ADF birim kök testi için kritik değerler, Sabit terimli modeller için %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -3.528515, -2.904198 ve -2.589562; sabit terimli ve trendli modeller için ise %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -4.096614, -3.476275 ve -3.165610 olarak verilmektedir. Ayrıca önem düzeyini belirtmek için kullanılan \*\*\*, \*\* ve \* ifadeleri serilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduklarını göstermektedir.

**Tablo 4. Philip Peron (PP) Birim Kök Testi**

Değişkenler	Düzy Hali		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Petrol	-2.562367	-2.820991	-10.31043 ***	-10.30253 ***
Türkiye	-1.484214	-3.076104	-13.98669 ***	-13.95523 ***
Suudi	-2.504172	-2.715579	-10.97205 ***	-10.94491 ***
Ürdün	-2.038196	-3.155962	-10.83469 ***	-10.85820 ***
BAE	-2.380645	-2.545530	-11.36279 ***	-11.33014 ***
Bahreyn	-1.442339	-2.321455	-8.631554***	-8.620029***
Katar	-2.544613	-3.133626	-13.02306***	-13.00291***
Kuveyt	-1.973615	-2.813115	-8.643079***	-8.626278***

Uygulanan PP birim kök testi için kritik değerler, Sabit terimli modeller için %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -3.528515, -2.904198 ve -2.589562; sabit terimli ve trendli modeller için ise %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -4.096614, -3.476275 ve -3.165610 olarak verilmektedir.

Ayrıca önem düzeyini belirtmek için kullanılan \*\*\*, \*\* ve \* ifadeleri serilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduklarını göstermektedir.

Petrol fiyatı ve ülke endekslerine ait serilerin durağanlığının ADF ve PP birim kök testleri yardımı ile incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular yukarıda yer alan Tablo 3 ve 4'de verilmektedir. Buna göre petrol fiyatı ve belirlenen ülke endekslerini temsil eden seriler için hesaplanan test istatistikleri, serilerin düzey değerlerde birim kök içermediğini göstermektedir. Bu nedenle tüm serilerin birinci farkı alınmış ve test istatistikleri tekrar hesaplanmıştır. Birinci farklarının alınması neticesinde ise elde edilen test istatistiklerinin mutlak değer olarak kritik değerlerden daha büyük olarak hesaplandığı ve tüm serilerin durağan olduğu belirlenmiştir.

ADF ve PP gibi literatürde sıklıkla kullanılan ve yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testlerinin gerçekleştirilmesinin ardından serilerin durağanlığının Zivot Andrews, tek kırılmalı birim kök testi yardımı ile de test edilmesinin faydalı olacağı düşünülmüş ve gerçekleştirilen test sonucunda elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

**Tablo 5. Zivot Andrews Birim Kök Testi**

Ülkeler	Sabitte Kırılma		Sabitte ve Trendde Kırılma	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
Petrol	-5.362***	2014 Ağustos	-5.195**	125
Türkiye	-3.939	2007 Kasım	-5.678***	44
Suudi	-6.946***	2006 Ocak	-6.061***	22
Ürdün	-4.650*	2008 Temmuz	-4.344	52
BAE	-4.600*	2012 Ekim	-4.321	50
Bahreyn	-6.046***	2008 Mayıs	-4.869*	52
Katar	-4.587**	2013 Şubat	-4.440	107
Kuveyt	-7.082***	2008 Eylül	-4.667	54

Kritik değerler Zivot ve Andrews (1992)'den alınmıştır. Sabitte kırılma için kritik değerler %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -5.340, -4.800 ve -4.580 şeklindedir. Sabit ve trendde kırılma için kritik değerler ise %1, %5 ve %10 önem düzeyinde sırasıyla -5.570, -5.080 ve -4.820 şeklindedir. Ayrıca, \*\*\*, \*\* ve \* işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde yapısal kırılmanın varlığını göstermektedir.

Petrol fiyatı ve ülke endeks serilerinde yapısal kırılmanın varlığı Zivot-Andrews birim kök testi yardımıyla araştırılmış ve serilerdeki yapısal değişimleri içsel olarak belirleyen Zivot-Andrews testi sonuçları Tablo 5' de verilmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar petrol fiyatı serisinde yapısal kırılmanın varlığını göstermektedir. Ayrıca, sonuçlara göre çalışmaya dahil edilen tüm ülke endekslerine ait serilerde de yapısal kırılmaların varlığı tespit edilmiştir. Buna göre, elde edilen test istatistikleri mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu için meydana gelen kırılmalar ile serilerin durağan olduğu hipotezi ret edilmektedir.

Çalışma kapsamında ülke endekslerinin uzun vadede petrol fiyatları ile eşbütünleşme ilişkisine sahip olup olmadıkları bir diğer ifade ile uzun vadede birlikte hareket edip etmedikleri incelenmektedir. Bu doğrultuda Hatemi J (2008) ve Maki (2012) olmak üzere iki farklı eşbütünleşme testi kullanılmış ve elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

**Tablo 6. Hatemi J Eşbütünleşme Testi**

Ülkeler	Test İstatistikleri	Kırılma Tarihleri	%1	%5	%10	
	ADF*	-5.861	2007Temmuz 2012 Eylül	-6.503	-6.015	-5.653
<b>Petrol - Türkiye</b>	Zt	-4.686	2007 Ağustos 2012 Kasım	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-41.896	2007Ağustos 2012 Aralık	-90.794	-76.003	-52.232
	ADF	-5.407	2007 Nisan 2012 Ekim	-6.503	-6.015	-5.653
<b>Petrol – Suudi A.</b>	Zt	-4.566	2007 Nisan 2012 Haziran	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-38.863	2007 Nisan 2012 Haziran	-90.794	-76.003	-52.232
	ADF	-4.787	2007 Ocak 2012 Eylül	-6.503	-6.015	-5.653
<b>Petrol – Ürdün</b>	Zt	-4.1	2007 Haziran 2012 Aralık	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-32.225	2007 Haziran 2012 Aralık	-90.794	-76.003	-52.232

<b>Petrol – BAE</b>	ADF	-5.048	2006 Aralık 2012 Eylül	-6.503	-6.015	-5.653
	Zt	-4.434	2007 Ağustos 2012 Haziran	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-36.184	2007 Ağustos 2012 Haziran	-90.794	-76.003	-52.232
<b>Petrol - Bahreyn</b>	ADF *	-5.84	2010 Mart 2012 Nisan	-6.503	-6.015	-5.653
	Zt *	-5.708	2010 Ocak 2012 Haziran	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-48.101	2009 Ağustos 2012 Haziran	-90.794	-76.003	-52.232
<b>Petrol - Katar</b>	ADF*	-5.74	2006 Eylül 2012 Mart	-6.503	-6.015	-5.653
	Zt	-4.808	2006 Ağustos 2012 Şubat	-6.503	-6.015	-5.653
	Za	-42.101	2006 Ağustos 2012 Şubat	-90.794	-76.003	-52.232
<b>Petrol - Kuveyt</b>	ADF *	5.927	2010 Mart 2012 Nisan	-6.503	-6.015	-5.653
	Zt	5.077	2010 Mayıs 2012 Mayıs	-6.503	-6.015	-5.653
	Za*	-57.636	2010 Mayıs 2012 Mayıs	-90.794	-76.003	-52.232

ADF\*, Zt\* ve Za\* test istatistiklerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik tablo değerleri Hatemi J (2008) çalışmasından elde edilerek tabloda verilmektedir. Triminaj 0.15 alınmıştır. Ayrıca \*\*\*,\*\* ve \* sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde eşbütünlüşmeyi göstermektedir.

Seriler üzerinde ilk olarak Hatemi J (2008) eşbütünlüşme testi gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgulara Tablo 6'da yer verilmiştir. Tabloya göre, farklı dönemlere ait kırılma tarihleri tespit edilmiştir. Bu kırılma tarihleri söz konusu ülke endeksleri ile petrol fiyatı arasındaki ilişkiye meydana gelen yapısal değişimleri işaret etmektedir. Elde edilen kırılma tarihlerinin incelenmesi sonucunda büyük bir kısmının 2008-2012 yılları arasındaki dönem içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönem içerisinde gerek küresel ekonomik krizin etkisinin gerekse arap baharının etkisinin hissedildiği ifade edilebilir. Elde edilen ADF, Zt ve Za test istatistikleri değerlendirildiğinde, Türkiye, Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi ülkelerin endekslerinin petrol fiyatı ile eşbütünlüşük bir ilişkiye sahip oldukları görülmektedir. Diğer bir ifade ile bahsi geçen ülkelerin endeksleri uzun vadede petrol fiyatı ile birlikte hareket etmektedir.



**Tablo 7. Maki Eşbütünleşme Testi**

Değişken	T	Kırılma Tarihleri	%1	%5	%10
<b>Model 0</b>					
Petrol - Türkiye	-4.20	2012 Nisan, 2013 Ağustos, 2015 Haziran, 2017 Eylül, 2018 Haziran	-6.25	-5.63	-5.26
Petrol - Suudi A.	-3.63	2008 Nisan, 2010 Nisan, 2011 Nisan, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
Petrol - Ürdün	-3.73	2009 Nisan, 2010 Ağustos, 2012 Nisan, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
Petrol - BAE	-4.47	2005 Haziran, 2009 Nisan, 2011 Eylül, 2014 Ocak, 2014 Ekim			
Petrol - Bahreyn	-5.65**	2008 Mayıs, 2009 Nisan, 2010 Ağustos, 2012 Nisan, 2018 Haziran			
Petrol - Katar	-3.91	2012 Nisan, 2015 Haziran, 2016 Mayıs, 2017 Eylül, 2018 Haziran			
Petrol - Kuveyt	-3.48	2011 Eylül, 2015 Haziran, 2016 Mayıs, 2017 Eylül, 2018 Haziran			
<b>Model 1</b>					
Petrol - Türkiye	-4.08	2012 Nisan, 2014 Eylül, 2015 Haziran, 2017 Eylül, 2018 Haziran	-6.51	-5.94	-5.62
Petrol - Suudi A.	-4.10	2012 Nisan, 2013 Mart, 2016 Mayıs, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
Petrol - Ürdün	-4.46	2011 Şubat, 2012 Nisan, 2013 Mart, 2015 Haziran, 2017 Temmuz			
Petrol - BAE	-4.45	2009 Nisan, 2012 Nisan, 2015 Haziran, 2018 Nisan, 2017 Şubat			
Petrol - Bahreyn	-4.84	2011 Eylül, 106, 2016 Mayıs, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
Petrol - Katar	-5.12	2012 Nisan, 2015 Haziran, 2016 Mayıs, 2017 Eylül, 2018 Haziran			
Petrol - Kuveyt	-4.69	2012 Nisan, 2015 Haziran, 2016 Mayıs, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
<b>Model 2</b>					
Petrol - Türkiye	-6.85**	2008 Nisan, 2011 Eylül, 2014 Temmuz, 2015 Haziran, 2018 Şubat			-6.20
Petrol - Suudi A.	-4.87	2008 Nisan, 2014 Temmuz, 2015 Haziran, 2016 Mayıs, 2017 Mayıs			
Petrol - Ürdün	-6.23*	2007 Eylül, 2009 Nisan, 2010 Nisan, 2014 Ekim, 2018 Şubat			
Petrol - BAE	-6.06	2007 Haziran, 2009 Eylül, 2010 Aralık, 2011 Eylül, 2014 Ekim			
Petrol - Bahreyn	-4.18	2010 Ağustos, 2012 Nisan, 2015 Haziran, 2017 Temmuz, 2018 Haziran			
Petrol - Katar	-3.85	2012 Nisan, 2013 Mart, 2016 Mayıs, 2017 Mayıs, 2018 Mart			
Petrol - Kuveyt	-6.41*	2007 Eylül, 2008 Haziran, 2009 Eylül, 2014 Eylül, 2016 Mayıs			

Model 3						
Petrol - Türkiye	-7.99**	2006 Ekim, 2008 Haziran, 2010 Nisan, 2011 Eylül, 2014 Eylül	-8.28	-7.71	-7.36	
Petrol - Suudi A.	-6.21	2007 Nisan, 2008 Mayıs, 2009 Nisan, 2013 Ağustos, 2015 Ekim				
Petrol - Ürdün	-6.25	2008 Ocak, 2012 Nisan, 2013 Ağustos, 2014 Ekim, 2018 Şubat				
Petrol - BAE	-7.89**	2006 Ağustos, 2008 Nisan, 2012 Nisan, 2014 Haziran, 2018 Şubat				
Petrol - Bahreyn	-7.37*	2007 Haziran, 2011 Eylül, 2012 Temmuz, 2014 Ocak, 2018 Ocak				
Petrol - Katar	-6.58	2007 Nisan, 2008 Eylül, 2012 Nisan, 2013 Mart, 2018 Şubat				
Petrol - Kuveyt	-7.39*	2007 Eylül, 2011 Eylül, 2014 Ağustos, 2015 Haziran, 2018 Mayıs				

Tablo 7’de verilen test istatistikleri ile birlikte verilen , \*\*\* , \*\* ve \* sembolleri sırasıyla %1, %5, % 10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Ülke endeklerinin petrol fiyatı ile eşbütünleşme ilişkisine sahip olup olmadığı beş kırılmaya kadar müsaade eden Maki eşbütünleşme testi ile de incelenmiştir. Buna göre Maki testi kapsamında gerçekleştirilen dört modele ilişkin kırılma tarihleri tespit edilmiştir. Ayrıca ikinci model dışında diğer üç modelde hesaplanan test istatistikleri dikkate alındığında Türkiye, Ürdün, BAE, Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi ülkelere ait endekslerin petrol fiyatı ile eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğu görülmektedir. Bir diğer ifade ile elde edilen bulgular bahsi geçen ülke endekslerinin uzun dönemde petrol fiyatı ile birlikte hareket ettiğine işaret etmektedir.

Eşbütünleşme testleri yardımı ile genel olarak ülke endekslerinin petrol fiyatları ile eşbütünleşik ilişkiye sahip olduklarının belirlenmesi sonrasında, ülke endeksleri ile petrol fiyatı arasında bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı Toda Yamamoto ve Fourier Toda Yamamoto nedensellik testleri yardımı ile incelenmiş ve elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Maksimum  $k$  ve  $p$  sırasıyla 3 ve 13 olarak ayarlanmış olup ideal  $k$  ve  $p$  değerleri Akaike bilgi kriteri ile belirlenmektedir.  $p$  değeri ise, 1.000 defa tekrarlanan bootstrap dağılımına dayanmaktadır.

**Tablo 8. Petrol Fiyatından Ülke Endekslerine Doğru Nedensellik İlişkisi Test Sonuçları**

Petrol => Ülke Endeksleri	Toda Yamamoto		Fourier Toda Yamamoto	
	F İstatistik	Bootstrap p Değeri	F İstatistik	Bootstrap p Değeri
Petrol => Türkiye	0.370	0.860	0.472	0.788
Petrol => Suudi A.	2.978	0.213	5.267	0.172
Petrol => Ürdün	2.113	0.546	1.764	0.635
Petrol => BAE	23.260	0.070	19.769	0.114
Petrol => Bahreyn	3.660	0.329	31.980	0.007
Petrol => Katar	2.188	0.320	21.935	0.067
Petrol => Kuveyt	20.263	0.000	25.250	0.000

Tablo 8’de petrol fiyatlarından çalışma kapsamında ele alınan ülke endekslerine doğru bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığına ilişkin gerçekleştirilen nedensellik testlerinin sonuçlarına yer verilmektedir. Buna göre Toda Yamamoto nedensellik testi sonucunda elde edilen bulgular petrol fiyatlarından BAE ve Kuveyt endekslerine doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier Toda Yamamoto nedensellik testi sonucunda elde edilen bulgular ise nedensellik ilişkisinin petrol fiyatlarından Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi ülke endekslerine doğru olduğunu işaret etmektedir.

Maksimum  $k$  ve  $p$  sırasıyla 3 ve 13 olarak ayarlanmış olup ideal  $k$  ve  $p$  değerleri Akaike bilgi kriteri ile belirlenmektedir.  $p$  değeri ise, 1.000 defa tekrarlanan bootstrap dağılımına dayanmaktadır.

**Tablo 9. Ülke Endekslerinden Petrol Fiyatına Doğru Nedensellik İlişkisi Test Sonuçları**

Ülke Endeksleri => Petrol Fiyatı	Toda Yamamoto		Fourier Toda Yamamoto	
	F İstatistik	Bootstrap p Değeri	F İstatistik	Bootstrap p Değeri
Türkiye => Petrol	0.094	0.950	0.136	0.937
Suudi A. => Petrol	0.962	0.645	3.102	0.370
Ürdün => Petrol	3.801	0.285	5.482	0.126
BAE => Petrol	31.327	0.005	42.320	0.001
Bahreyn => Petrol	5.747	0.129	14.755	0.336
Katar => Petrol	0.573	0.741	8.411	0.810
Kuveyt => Petrol	5.919	0.070	9.598	0.023

Çalışmada son olarak ülke endekslerinden petrol fiyatlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı test edilmiştir. Bu doğrultuda

gerçekleştirilen Toda Yamamoto ve Fourier Toda Yamamoto testleri neticesinde elde edilen bulgular BAE ve Kuveyt gibi ülke endekslerinden petrol fiyatlarına doğru da bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

## Sonuç

Sanayileşmenin her geçen gün daha da ilerlemesine istinaden petrol, modern ekonomiler için önemli bir girdi olarak gün yüzüne çıkmış bulunmaktadır. Gelişmiş ülke ekonomilerin enerji produktivitesi yüksek iken, gelişmekte olan ülke ekonomileri de enerjiye her geçen gün daha yoğun bir şekilde ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra, gelişmekte olan ülke piyasalarında üretim süreci için önemli bir girdi olan petrolün çoğu zaman ikamesi söz konusu olmamaktadır. Bu durum bahse konu ekonomileri petrolde yaşanan fiyat değişimlerine karşı daha kırılgan ve hassas hale getirmektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan değişiklikler sıklıkla pay senedi fiyatlarındaki dalgalanmaları dolayısıyla borsa geri dönüşlerini anlama noktasında da etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Karhan ve Aydın, 2018).

Petrol fiyatı ile borsa arasındaki ilişki son zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında da petrol fiyatları ile borsa endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışma da öncelikle, petrol fiyatları ile ülke endekslerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği incelenmiş ve bu hususta Hatemi J (2008) ve Maki (2012) eşbütünleşme testlerinden yararlanılmıştır. Daha sonra ise nedensellik ilişkisinin ortaya koyulmasında Toda Yamamoto yaklaşımı ve literatüre yeni kazandırılan Fourier Toda Yamamoto yaklaşımlarından faydalanılmıştır.

Bu çalışmada hedeflenen temel nokta petrol fiyatları ile Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi ülkelerin borsa endeksleri arasında nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı hususudur. Zira bahsi geçen ülkelerden Türkiye dışındaki ülkeler Ortadoğu ülkeleridir. Bu ülkelerin ekonomileri açısından petrol üretimi hayati öneme sahiptir. Türkiye ise bir petrol ithalatçısı ülke olmanın yanı sıra önemli bir enerji koridoru durumundadır. Son yıllarda gelişen sanayi ve ekonomisi nedeni ile enerjiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu

nedenle petrol fiyatlarında yaşanan şokların veya yapısal değişimlerin bu ülke endekslerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Bundan dolayı çalışma kapsamında Nisan 2004 ile Mart 2019 tarihleri arasındaki döneme ilişkin aylık veriler kullanılarak, petrol fiyatları ile Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt gibi ülkelerin borsa endeksleri arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir.

Çalışmada öncelikle, petrol fiyatları ile ülke endekslerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği incelenmiş ve bu hususta Hatemi J (2008) ve Maki (2012) eşbütünleşme testleri sonucunda elde edilen bulgular Suudi Arabistan dışındaki diğer ülkelerin endekslerinin uzun vadede petrol fiyatları ile eşbütünleşik ilişkiye sahip olduklarını ve birlikte hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinin ardından gerçekleştirilen Toda Yamamoto, Fourier Toda Yamamoto nedensellik testleri neticesinde elde edilen bulgular ise petrol fiyatlarından BAE, Bahreyn, Katar ve Kuveyt endekslerine doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte nedensellik testleri BAE ve Kuveyt gibi ülke endekslerinden petrol fiyatlarına doğru da bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre petrol fiyatlarından Bahreyn ve Katar ülkelerine ait endekslere doğru tek yönlü bir nedensellikten söz edilirken, petrol fiyatları ile BAE ve Kuveyt ülkelerine ait endeksler arasında çift yönlü bir nedensellikten bahsedilmektedir.

Çalışmanın sonucu göstermektedir ki petrol fiyatları ve borsa endeks değeri arasındaki ilişki petrol arzının fazla olduğu Ortadoğu ülkeleri için hassas bir konudur. Petrol fiyatları ve borsa endeks değeri arasındaki nedenselliğin yönünün ortaya çıkarılması petrol fiyatlarında yaşanan aşırı dalgalanmaların ülkelerin borsa endeks değeri üzerinde ne tür etkiler meydana getireceğini anlamak için önem arz etmektedir. Borsa endeks değerinin yükselmesi o ülkenin hisse senedi piyasalarına yatırımların artmasına neden olacaktır. Yabancı yatırımların finansal piyasalara portföy yatırımları şeklinde akması ülkelerin sermaye arzını doğrudan etkileyecek ve oluşan sermaye fazlası ülkelerin döviz kurlarında ve faiz oranlarında değişimler meydana getirecektir. Bu kapsamda ekonomi politikalarının dikkatli bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu açıdan, bu çalışmada ortaya çıkarılan sonuçlar politika uygulacıları için önemli sonuçlar

içermektedir. Bu çalışma nedenselliğın yönü ortaya çıkarıldıktan sonra uzun dönem ve kısa dönem katsayıların elde edilerek petrol fiyatlarındaki değişimlerin borsa endeks değeri üzerindeki etkisinin ortaya konması ile geliştirilebilir. Ülke farklılıkları, makro ekonomik faktörler, yatay kesit bağımlılıkları, demografik özellikler ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak yapılacak yeni çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Relationship Between Oil Prices And Stock Market  
Index Value: A Case Of Middle East Countries**

\*

Erkan Alsu  
*Gaziantep University*

The aim of this study is to investigate the long-term and short-term causality relationship between oil prices and stock market index values. In this context, crude oil prices with Turkey, Saudi Arabia, Jordan, United Arab Emirates, Bahrain, the data belonging to Middle Eastern countries such as Qatar and Kuwait stock exchange index is used. In this study, monthly price data for the period between April 2004 and March 2019 are discussed. In this study, The reason why the Middle Eastern countries were selected is that these countries produced about one third of the world's oil production. These data were analyzed with the help of Hatemi J and Maki cointegration tests and then Toda-Yamamoto and Fourier Toda Yamamoto causality tests in order to reveal the causality relationship.

The impact of oil prices on macroeconomic variables is seen as a widely discussed and researched issue in the literature. The effects of the fluctuations in oil prices on the global economy have been one of the most important topics that have been studied frequently in the academic literature since the 1970s.

When the studies carried out in this direction are examined, the changes in oil prices since 1980s have affected inflation, growth, unemployment, current account deficit and so on. There are many studies investigating its role on economic activities.

The fluctuations in oil prices, especially due to the fact that most of the energy needs of developing countries are obtained from petroleum and by-products, have various effects on the main economic indicators of these countries.

A study by Hammoudeh, Dibooglu and Aleisa (2004) showed a two-way relationship between Saudi stock returns and changes in oil prices. Bhar and Nikolova (2010) found that global oil price returns had a significant impact on Russian stock returns and volatility. On the other hand, Huang, Masulis and Stoll (1996) found that they could not find a significant relationship between

oil prices and stock returns and found that oil futures were not associated with US stock returns.

First, Hatemi J (2008) cointegration test was performed on the series and the findings are given in Table 6. According to the table, the breaking dates of different periods were determined. These break dates indicate structural changes in the relationship between the country's indices and the oil price. As a result of the examination of the fracture dates obtained, it is seen that most of them occurred within the period between 2008-2012. During this period, it can be stated that both the impact of the global economic crisis and the impact of the Arab spring were felt. When the resulting test statistics evaluated the ADF  $Z_t$  and  $Z_a$  indices of countries like Turkey Bahrain Qatar and Kuwait appear to have a co-integrated relationship with the oil price. In other words, the indices of the aforementioned countries move along with the price of oil in the long run.

Whether the country's indices had a cointegration relationship with oil price was examined by Maki cointegration test, which allowed up to five fractures. Accordingly, breakage dates for four models performed within the scope of Maki test were determined. In addition, the second model outside of Turkey Considering the statistics calculated on the other three models tested, Jordan, UAE, Bahrain, Qatar and Kuwait as the indices of the country seems to have run relationship with oil prices. In other words, the findings indicate that the indices of these countries move along with the price of oil in the long run. After the determination of the fact that the country indices have a cointegrated relationship with oil prices with the help of cointegration tests, Toda Yamamoto and Fourier Toda Yamamoto causality tests were examined to see if there is a causal relationship between the country indices and oil price.

Table 8 presents the results of the causality tests conducted to determine whether there is a causality relationship from oil prices to the country indices covered by the study. According to the findings of the Toda Yamamoto causality test, there is a causality relationship from oil prices to the UAE and Kuwait indices. The findings obtained as a result of Fourier Toda Yamamoto causality test considering structural breaks point out that causality relationship is from oil prices to country indices such as Bahrain, Qatar and Kuwait.

As a result of this study, it was found that the indices of the countries other than Saudi Arabia have a cointegrated relationship with the oil prices in the long run and there is a causal relationship from the oil prices to the UAE, Bahrain, Qatar and Kuwait indices in the short run. In addition, it is determined



that there is a causality relationship from the stock market indexes of UAE and Kuwait countries to oil prices in the short term.

## Kaynakça / References

- Abdioğlu, Z. ve Değirmenci, N. (2014). Petrol fiyatları ve hisse senedi fiyatları ilişkisi: Bist sektörel analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 1-24.
- Akinlo, O. O. (2014). Oil price and stock market: Empirical evidence from Nigeria. *European Journal of Sustainable Development*, 3(2), 33-40.
- Alagöz, M., Alacahan, N. D. ve Akarsu, Y. (2017). Petrol fiyatlarının makro ekonomi üzerindeki etkisi-ülke karşılaştırmaları ile panel veri analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33),144-150.
- Basher, S. A.ve Perry S. (2006). Oil price risk and emerging stock markets. *Global Finance Journal*, 17(2), 224-51.
- Bhar, R, ve Biljana, N. (2010). Global oil prices, oil industry and equity returns: Russian experience. *Scottish Journal of Political Economy*, 57(2), 169-86.
- Blanchard, O. ve Gali J. (2007). Real wage rigidities and the new keynesian model. *Journal of money. Credit and Banking*, 39, 35-65.
- Boyer, M. M. and Didier F. (2007). Common and fundamental factors in stock returns of Canadian oil and gas companies, *Energy Economics*, 29(3), 428-53.
- Ciftci, D. D. (2018). The twin deficits hypothesis: New evidence from giips accounting for structural shifts in causal linkages. *Journal of Management and Economics Research*, 16(3), 51-69.
- Enders, W. ve Jones, P. (2016). Grain prices, oil prices, and multiple smooth breaks in a var. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 20(4), 399-419.
- Fang, C.R., ve Shih Y.Y. (2014). The impact of oil price shocks on the large emerging countries' stock prices: Evidence from China, India and Russia. *International Review of Economics & Finance*, 29, 330-38.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Journal of the Econometric Society*, 37(3), 424-438.
- Güler, S. ve Nalın, H. T. (2013). Petrol fiyatlarının IMKB endeksleri üzerindeki etkisi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2),79-97.

- Güngör, S., Sönmez, L., Korkmaz, Ö. ve Karaca, S. S. (2016). Petrol fiyatlarındaki değişimlerin Türkiye'nin cari işlemler açığına etkileri. *Maliye ve Finans Yazıları*, 106, 29-48.
- Hasan, S. ve Mahbobi, M. (2013). The increasing influence of oil prices on the Canadian stock market. *The International Journal of Business and Finance Research*, 7(3), 27-39.
- Helliwell, J. F., Sturm, P., Jarrett, P. ve Salou, G. (1986). The supply side in the OECD's macroeconomic model. *OECD Economic Studies*, 6, 6-129.
- Herrera, A. M., ve Pesavento, E. (2009). Oil price shocks, systematic monetary policy, and the "Great Moderation". *Macroeconomic Dynamics*, 13(1), 107-137.
- Hamilton, J. D. (1983). Oil and the macroeconomy since World War II. *Journal of Political Economy*, 91(2), 228-248.
- Hammoudeh, S., Dibooglu, S., ve Aleisa, E. (2004). Relationships among US oil prices and oil industry equity indices. *International Review of Economics & Finance*, 13(4), 427-453.
- Hatemi-j, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Hong, S. K., Cha, M. K., Choi, Y. S., Kim, W. C., ve Kim, I. H. (2002). Msn2p/Msn4p act as a key transcriptional activator of yeast cytoplasmic thiol peroxidase II. *Journal of Biological Chemistry*, 277(14), 12109-12117.
- Huang, R. D., Masulis, R. W., ve Stoll, H. R. (1996). Energy shocks and financial markets. *Journal of Futures Markets: Futures, Options, and Other Derivative Products*, 16(1), 1-27.
- Jones, C. M., ve Kaul, G. (1996). Oil and the stock markets. *The journal of Finance*, 51(2), 463-491.
- Kapusuzoğlu, A. (2011). Relationships between Oil Price and Stock Market: An Empirical Analysis from Istanbul Stock Exchange (ISE). *International Journal of Economics and Finance*, 3(6), 99-106.
- Karhan, G. ve Aydın, H.İ. (2018). Petrol fiyatları, kur ve hisse senedi getirileri üzerine bir araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 405-413.
- Kaul, G., ve Seyhun, H. N. (1990). Relative price variability, real shocks, and the stock market. *The Journal of Finance*, 45(2), 479-496.

- Kilian, L., ve Park, C. (2009). The impact of oil price shocks on the US stock market. *International Economic Review*, 50(4), 1267-1287.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Mercan, M., ve Yurttañıkımaz, Z. Ç. (2013). Doğrudan yabancı yatırımlar-cari işlemler açığı ilişkisi: Türkiye için ampirik bir analiz. *Bankacılar Dergisi*, 87, 57-78.
- Miller, J. Isaac, ve Ronald A. Ratti. (2009). Crude oil and stock markets: stability, instability, and bubbles. *Energy Economics*, 31(4), 559-68.
- Nazlıoğlu, S., Gormus, N. A.ve Soytaş, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175.
- O'Neil, D. A., Margaret M. H., ve Diana B. (2008). Women's careers at the start of the 21st century: Patterns and Paradoxes. *Journal of Business Ethics*, 80(4), 727-43.
- Papapetrou, E. (2001). Oil price shocks, stock market, economic activity and employment in Greece. *Energy Economics*, 23(5), 511-32.
- Park, J. ve Ratti, R.A. (2008). Oil price shocks and stock markets in the U.S. and 13 European countries. *Energy Economics*, 30(5), 2587-2608.
- Sadorsky, P. (1999). Oil price shocks and stock market activity. *Energy Economics*, 21(5), 449-69.
- Sadorsky, P. (2001). Risk factors in stock returns of Canadian oil and gas companies. *Energy Economics*, 23(1), 17-28.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Dora Yayıncılık. 4. Baskı. Bursa.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto. T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*. 66(1-2), 225-50.
- Ventosa-Santaularia, D. ve Vera-Valdés, J. E. (2008). Granger-causality in the presence of structural breaks. *Economics Bulletin*, 3(61), 1-14.
- Wei, Y. ve Xiaoying G. (2017). Oil price shocks and China's stock market. *Energy*, 140, 185-97.
- Zivot, E. ve Andrews, W. K. D. (1992). Further evidence on the great crash, the oilprice shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Alsu, E. (2019). Petrol fiyatları ve borsa endeks değeri arasındaki ilişki : Ortadoğu ülkeleri örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1620-1649. DOI: 10.26466/opus.598831

## Tüketici Sinizmi Kavramı ve Ağızdan Ağıza Pazarlama Eylemlerinin Sinik Tüketici Davranışlarına Etkisi Konusunda Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.581400

\*

Bora Göktaş\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Bayburt/Türkiye

E-Posta: [boragoktas@bayburt.edu.tr](mailto:boragoktas@bayburt.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-2159-0241](https://orcid.org/0000-0003-2159-0241)

### Öz

Markayı satın alma işlemini gerçekleştiren bir tüketici markanın sunduğu vaatlerle kullanım sonucunda gerçekleşen arasında bir tutarsızlık gördüğünde bir memnuniyetsizlik duyacaktır. Dahası müşteri markalardan şüphe edebilecek ve sonraki satın alma davranışlarında bir kaygı içerisine düşebilir ve bu da belirsizliği attırmaktadır. Sonuçta müşteri satın alma konusunda kuşkulara, kaygıya düşecektir ve aldatılma korkusu, güvensizlik gibi düşüncelere sahip olabilecek, markaların hilekar oldukları hissiyatına kapılabilecektir. Tüketicilerin böyle düşüncelere sahip olmasına pazarlama kavramı içerisinde “tüketici sinizmi” denmektedir. Ağızdan ağıza pazarlama ise; bir tüketicinin başka tüketicilerle markalar hakkında konuşması, onlara markanın olumlu ya da olumsuz yanlarını anlatarak etkilemiştir. Eldeki çalışma ile de ağızdan ağıza pazarlamanın tüketicileri sinik davranışlara itip itmediği görülmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle “tüketici sinizmi” ölçeği kullanılmış ve katılımcıların ne derece sinik oldukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği hazırlanmış ve ağızdan ağıza pazarlamanın tüketici sinizmine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sınamayı yapabilmek amacıyla bir anket formu hazırlanmış ve “kolayda örnekleme yöntemi” ile 476 katılımcıya gerçekleştirilmiştir. Bulgularda katılımcıların az da olsa sinik tutumlara sahip oldukları ve yine azda olsa ağızdan ağıza pazarlamanın tüketici sinizmi üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Çalışmada dikkat çeken noktalar ise; erkekler daha sinik tutuma sahiptir, fakat kadınlar ağızdan ağıza pazarlamadan daha fazla etkilenerek sinik tutumlar sergilemektedir. “Tüketici sinizmi” ölçeğinde ve ağızdan ağıza pazarlama ölçeğindeki “kaynağın uzmanlığı” ve “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktörlerinde katılımcılar yaş arttıkça daha fazla; “tavsiyeye güven” faktöründe ise yaş azaldıkça daha sinik davranışlar göstermektedir. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça tüketicilerin hem sinik tutum dereceleri hem de de ağızdan ağıza pazarlama eylemleri ile sinik davranış seviyeleri artmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Tüketici sinizmi, ağızdan ağıza pazarlama, tüketici davranışları

## The Concept of Consumer Cynicism and A Survey on The Effect of Word of Mouth Marketing Actions on Cynical Consumer Behavior

\*

### Abstract

*A consumer who purchases the mark will feel dissatisfied when he sees an inconsistency between the promises made by the brand and what happens as a result of use. Furthermore, the customer may doubt the brands and may be worried about their subsequent purchasing behavior, which may increase uncertainty. As a result, the customer will have doubts or concerns about the purchase and fear of deceiving, insecurity, will be felt by brands as deceitful. It is called "consumer cynicism" in the concept of marketing that consumers have such ideas. Word of mouth marketing is the fact that a consumer talks about brands with other consumers has influenced them by describing the positive or negative aspects of the brand. In this study, it has been tried to be seen whether word of mouth marketing pushes consumers to cynical behaviors. For this, firstly, "consumer cynicism" scale was used and it was tried to understand the degree of cynicism of the participants. Afterwards, "word of mouth marketing" scale was prepared and the effect of word of mouth marketing on consumer cynicism was tried to be determined. In order to perform this test, a questionnaire form was prepared and it was performed to 476 participants with convenience sampling method. It was observed that the participants had a slight cynic attitude and the word of mouth marketing had an effect on consumer cynicism. Points of attention in the study are as follows; men have more cynic attitudes, but women are more affected by word of mouth marketing and exhibit cynical attitudes. On the scale of consumer cynicism, participants show more cynic behaviors as age increases. The same can be seen in "the expertise of the resource" and "advice to reduce cheating" factors that belongs to the word of mouth marketing scale. In "trust to advice" factor, participants shows more cynic behavior as age decreases. In addition, as the level of education increases, cynical attitudes of consumers increase. Likewise, as the level of education increases, the level of cynic behavior increases with the word of mouth marketing actions of the consumers.*

**Keywords:** *Consumer cynicism, word of mouth marketing, consumer behavior*

## Giriş

Markalar tüketicilerin kendilerini tercih etmesi için çeşitli pazarlama iletişimi çalışmaları yapmaktadır. Yaptıkları bu pazarlama iletişimi faaliyetlerinde tüketicilerin satın alma motivasyonlarını arttırabilmek için çeşitli vaatlerde bulunmaktadır ve bu vaatleri değerlendirip ikna olan tüketici markayı satın alma işlemini yerine getirmektedir. Markayı kullanan tüketici bu deneyimden memnun kaldığında marka ile olan temasa devam edecektir; fakat tersi olduğunda ise iletişimi kesecektir. İlişkisel pazarlamanın genel çerçevesi de marka ile müşteri arasındaki ilişkiyi bu şekilde açıklamaktadır (ilişkiyi belirle, tesis et, sürdür ve gerektiğinde ilişkiyi kes). Müşteri ile marka arasında ilişki tesis edilecek, bu ilişki devam edecek, başka vaatlerle ilişki güçlendirilecektir. Ancak bu ilişkinin bu şekilde sürüp gitmesi için karşılıklı menfaatler söz konusudur. Markanın menfaati kar iken; müşterinin menfaati memnuniyettir.

İlişkisel pazarlamanın doğası gereği marka ile müşteri arasındaki ilişki uzun vadeli bir ilişki olmak zorundadır. İlişkisel pazarlama döneminde artık markanın müşterisi ile kurduğu tek gecelik ilişkiler değil kalıcı ilişkiler söz konusudur. Ancak bu ilişkinin kalıcı olması için gerekli müşteri memnuniyetinin oluşması amacıyla markanın söyledikleri ile müşterinin karşılaştıkları örtüşmelidir. Eğer böyle bir örtüşme olmazsa müşteri marka ile olan ilişkisini bir menfaat (memnuniyet) elde edemediği için kesecektir. İlişkiyi kesen müşterinin davranışları da ister istemez sinik bir hal alabilecektir. Tüketicinin davranışları sinik bir hal aldığı anda; hayal kırıklığına uğramış bir kişi olarak markalara karşı olumsuz düşüncelere sahip olmaya başlayacaktır. Müşteri markalardan şüphe edebilmekte, kendisini kandırmaya çalışan markalar olduğunu ve güvenmemesi gerektiği hissine kapılabilmektedir. Böylece ortaya marka düşmanı bir tüketici kesimi doğabilmektedir. Bu tarz tüketicilere sinik tüketici denilmekte ve böyle bir akıma da tüketici sinizmi denmektedir.

Müşterinin markalara karşı olumsuz düşüncesinin şiddeti farklı farklı seviyelerde olabilmektedir ve bu seviyeye göre de sinik olma derecesi şiddetli ya da hafif olabilecektir. Markaların da karşısında tüketici sinizmi kavramı ile başa çıkmak gibi bir sorun bulunmaktadır. Markalar sinik tüketici hareketlerini yok etmeye ya da yok edemiyorsa azaltmaya yönelik eylemler ortaya koymak durumundadır. SWOT analizinde temel dört

stratejisi; çevir (zayıf yönleri güçlü yönlerle, tehditleri fırsatlara çevir), yakala (pazardaki fırsatları güçlü yönleri kullanarak yakala), yok et (pazardaki tehditleri yok et) ve minimize et (eğer tehditleri yok edemiyorsan ve receği hasarı en aza indir) stratejilerdir. Bu durumda tüketici sinizmi kavramı markalar için SWOT analizinde uygulanması (yok et ve minimize et stratejileri ile), önlem alması gereken bir sorun olarak görünmektedir.

Sinik tüketici, önceden de bahsedildiği gibi, markanın verdiği vaatler ile yaşadıkları uyuşmadığında artık markanın olumsuzluklarını düşünecektir. Peki, sinik bir tüketicinin bu olumsuz düşüncesini diğer tüketicilerle paylaşma olanağı yok mudur? Bu noktada karşımıza “ağızdan ağıza pazarlama” kavramı çıkmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlama en basit tanımıyla tüketicilerin markalar hakkında başka tüketicilerle konuşmasıdır. Bir markanın kullanımından memnun kalan tüketiciler bunu diğer tüketicilere gönüllü olarak aktarmakta ve bir nevi ücretsiz olarak markanın pazarlamasını yapmaktadır. Ancak tersi olduğunda da bu kez olumsuz bir ağızdan ağıza pazarlama durumu söz konusu olacaktır.

Olumsuz ağızdan ağıza pazarlamaya yönelik bankacılık sektöründe yapılan bir araştırmada, memnun olmamış bir müşterinin, bankanın herhangi bir yanlısını 11 kişiye anlattığı ve bu 11 kişinin de ortalama 5 kişiyle bu olayı paylaştığı belirlenmiştir (Yavuzylmaz, 2008, s.69-72). Bankacılık sektöründe yapılmış bir araştırmayı destekleyecek şekilde bir markadan memnun kalan tüketicinin bu memnuniyeti 2-3 kişiyle paylaştığı; fakat buna karşın memnuniyetsizliğini 7-8 kişiyle paylaştığına dair bulgular vardır. Bundan dolayıdır ki markalar her 10 kullanıcılarından 8’ini mutlu etmeli ki markayla ilgili iyi bir konumlandırma, imaj ortaya çıksın (Göktaş, 2017, s.258). Tüketiciler, bir markayla ilgili yaşadığı olumsuzlukları diğer tüketicilerle büyük bir zevk duyarak paylaşmaktadırlar. Olumsuz ağızdan ağıza pazarlama konusunda yapılmış olan birçok araştırma bunun böyle olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketiciler bir marka ile ilgili olumsuz deneyimleri, olumlu deneyimlerden daha fazla bir ortamda ve kişiyle konuşmakta ve markayı kötü yönde eleştirmektedir. Bizler nasıl rahatsız olduğumuz herhangi bir durumu diğer insanlara anlatarak rahatlıyorsak, olumsuz ağızdan ağıza pazarlama ile memnun olmadığımız markalar hakkında diğer tüketicilerle konuşup hem kendimizi rahatlatıyoruz hem de onları bilinçlendirmiş, markaya karşı uyarmış oluyoruz.



Ülkemizde tüketici sinizmi hakkında pek az çalışma vardır. Alanyazın incelendiğinde batı toplumlarında tüketici sinizmi üzerine yapılmış pek çok araştırma mevcutken (Helm, 2004; Jahdi, 2006 ve 2009; Mikkonen vd., 2011; Dolen vd., 2012; Alhouti, 2013; Chowdhury ve Fernando; Bertilsson, 2015; Amezcua ve Quintanilla, 2016; Berdysheva ve Romanova, 2017; Balaji vd., 2018) ülkemizde durum böyle değildir. Ulusal tez merkezi tarandığında tüketici sinizmi konusunda hiçbir teze rastlanmadığı, çalışmaların daha çok örgütsel sinizm üzerine olduğu görülmektedir. Bundan dolayı işletme disiplini sinizm üzerine çalışmalar daha çok yönetim ve organizasyon konusunda gerçekleştirilmiş tezlerdir ve pazarlama üzerine yapılmış tezler yoktur. Tüketici sinizmi üzerine yapılmış makale çalışmaları da sayısı çok az olmakla birlikte (Güven, 2016; Atılğan vd., 2017; Akgüç Çetinkaya ve Ceng, 2018), bunların içerisinde derleme çalışmalar da mevcut olup, araştırma makalesi olarak yapılmış çalışma sayısı kısıtlıdır. Bundan dolayı da eldeki çalışma ile tüketicilerinin ne derece sinik davranışlar sergilediği ve bu davranışların ağızdan ağıza pazarlama ile ilişkisi ortaya konarak alanyazına bir katkı sunmak amaçlanmıştır.

Olumsuz ağızdan ağıza pazarlama yukarıda bahsedildiği gibi markalar için tehlikeli ve başa çıkması gereken bir durumken, sinik tüketicinin de hayal kırıklığına uğradığı, markadan şüphe ettiği, aldatıldığı, ihanet edildiği hissiyatına sahip olduğu bir durumda olumsuz ağızdan ağıza pazarlamadan etkilenme durumunun da yüksek olması beklenmektedir. Buna karşın olumlu bir ağızdan ağıza pazarlamaya karşı ihtiyatlı yaklaşması, şüphe etmesi, zor ikna olması gibi durumlar da söz konusu olabilir. Eldeki çalışma ile tüketici sinizmi ile ağızdan ağıza pazarlama arasında bu yönlü bir ilişki var mı ve ilişkinin boyutu tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun içinde öncelikle katılımcılar sinik bir tutuma sahip midir belirlenmeye çalışılmıştır ve eğer sinik bir tutuma sahipse ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinden ne derece etkilenmektedir tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle tüketici sinizmi ve ağızdan ağıza pazarlama kavramlarından ve bu kavramlar ile ilgili yapılmış olan çalışma sonuçlarından söz edilmekte, ardından da tüketici sinizmi ile ağızdan ağıza pazarlama arasındaki bahis geçen ilişkiyi belirlemeye yönelik bir uygulama sunulmaktadır.

## Alanyazın Taraması

### *Tüketici Sinizmi*

Eski tanımlardan birinde sinizm; öğrenilmiş bir tutum olarak tanımlanmaktadır. *“İnsanlar beklentileri karşılanmadığında hayal kırıklığına uğradıklarını düşünür ve bu hayal kırıklığı düşüncesi, kendisinin küçümsendiği, aldatıldığı, ihanete uğradığı, kullanıldığı hissini oluşmasına sebebiyet verir”* şeklinde açıklanmıştır (Kanter ve Mirvis, 1989, s.3). Bu noktada sinizm basit bir anlatımla; diğerlerinden hoşlanmama ve diğerlerine güvenmeme, otorite ve kurumlara karşı olumsuz ve güvensiz tutumlar, engellenme, umutsuzluk ve hayal kırıklığı, kişi, grup, ideoloji, toplumsal gelenek veya kurumlara karşı negatif duygular ve güvensizlik, insanın niyet ve faaliyetlerinin iyilik ve samimiyetine inanmama eğilimi göstermesidir ( Arslan, 2012, s.13). Boş vaatler ya da doğru olmayan konumlandırmalar sinizmin kavramsallaştırılmasında kritik bir unsurdur. Tüketicilere gerçekçi olmayan beklentilerin yaratılması sinizmi ortaya çıkartmaktadır. Tüketicilere sunulan vaat ve marka için oluşturulan imaj ile gerçeklik arasındaki kopukluk sinizmin tüm tartışmalarını karakterize etmektedir (Helm, 2004, s.345). Tüketici sinizmi, tüketicileri koruma amaçlı, onların saf olmadıklarını gösterme çabalarıdır (Naletelich ve Ketron, 2017, s.11).

Sinik tüketiciler şüphe, düşmanlık ve karamsarlıkla karakterize edilir. Bu karaktere sahip tüketiciler markalara karşı güvensizlik hissedebilirler ve markaların yeteneklerinden şüphe edebilmektedirler. Bundan dolayı da markaların çabaları sinik tüketiciler tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirmelerine yol açabilir. Bir nevi tüketicilerin sinik davranışları değerlendirme sürecinin adaletli bir şekilde değerlendirilmesi ve müşteri memnuniyeti konularına etki edebilir. Sinik tüketicilerin potansiyel olarak meydana çıkartabileceği ciddi sonuçları nedeniyle markalar sinizmin etkilerini yenmek için uygun müdahale stratejilerinin geliştirilebilmeli ve sinik tüketicilerin nasıl etkilendiğini daha iyi anlayabilmelidirler. Çünkü çalışma sonuçları göstermiştir ki, sinik davranışları yüksek olan müşteriler markayı daha adaletsiz değerlendirmekte ve daha fazla memnuniyetsizlik dile getirmektedirler. Buna karşın tüketicilerin sinik davranışları azaldıkça memnuniyet derecesi de artmaktadır. Hizmet sektörü üzerine

yapılan bu çalışmada, tüketicilerin hizmet üretimine katılımı ile sinik davranışların hafifletilebileceği görülmüştür (Balaji vd., 2018, s.109-110). Bir başka anlatımla tüketiciler sinik davranış özellikleri gösterebilirler; ancak araştırmamızın sonuçları da bunu göstermektedir ki bu davranışlar hafifletilebilecek ya da baskılanabilecek davranışlardır. Sinik tüketiciler aldatıldıkları algısına sahiptirler ve buda tüketicinin üründen şüphe etmesine ve dolaylı olarak tüketici tepkisini etkileyebilmektedir. Eğer tüketici satın alacağı marka ile ilgili önceden aldatıcı bir marka olduğuna dair bilgiye erişirse, daha fazla sinik davranış göstermektedir. Buna karşın markalar dürüstlük konusunda davranış sergilediklerinde ise tüketicilerin aldatıldıkları düşünceleri önlenmektedir (Ketrone, 2016, s.33-34).

Sinik davranışların sıklığı ve ciddiyet derecesindeki artış, tüketicilerin hedefleri veya değerleri ile marka eylemleri arasındaki sürekli uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Değer uyumsuzluğunun sinik davranışların ciddiyeti üzerinde daha büyük bir etkisi vardır. Bu uyumsuzluklar devam ettiği tüketicilerin giderek daha sık ve daha güçlü sinik davranışlarla tekrarlanan uyumsuzluğa yanıt verdiği görülmektedir. Yöneticiler, tüketicilerin belirli bir duruma nasıl tepki vereceğini tahmin etmeli ve bu tepkileri azaltmak için eylemler yapmalıdır. Çünkü sinik davranışlar yöneticiler tarafından tahmin edilenden daha hızlı bir şekilde ortadan kaldırılabilir (eğer uyumluluk oluşturacak çalışmalar yapılırsa). İşletmelerin mal ve hizmetleri ile tüketicinin değer uyumunun oluşmaması (üründen beklenen performansın görülmemesi) sinik davranışın çok önemli bir belirleyicisidir. Bu nedenle, markaların performans hedeflerine ulaşmak için kullandıkları yolların, tüketicilerin davranışsal tepkilerinde baskın bir faktör olabilme olasılığı bulunmaktadır (Chylinski ve Chu, 2008, s.816).

Defansif sinizm ve daha hafif şekli olan şüphecilik, pazarlama uyarılarına karşı savunma amaçlı zihinsel araçlar olarak düşünülebilir. Bu tüketici grubu pazarlamacıların manipülasyon (hileli yönlendirme) girişimlerine direnmektedirler. Aldatılma korkusu, şüphe ve güvensizlik; telefonla satış, doğrudan satış veya genel olarak reklamcılık gibi satış tekniklerine yönelik olağan bilişsel tepkilerin bir parçasıdır. Tüketiciler pazarlama çalışmalarını ikna etmek için bir yöntem olarak görmekte ve buna karşı tüketiciler uyanık olmakta, ikna çabalarını hızlıca tespit edip direnç göstermektedirler. Ofansif sinizmde ise; tüketiciler sömürülmeye karşı çıkmakta, işletmeleri söylemlerle kınamaktadır. Burada tüketici açıkça

muhalefet etmekte, aktivist olarak tanımlanacak sosyal hareketler gerçekleştirilmektedir (Odou ve De Pechpeyrou, 2011, s.801-802).

Tüketici sinizmi satın alma niyetlerini azaltmaktadır. Ayrıca kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına ilişkin gönüllülük ya da mali yardım gibi destekler konusunda motivasyonları da düşürmektedir (Ogunfowora vd., 2015, s.1310). Markalar, çoğu zaman Kurumsal Sosyal Sorumluluk aracını kullanarak iyi görünmeye çalışmaktadır; fakat bazı uygulamalar hala tüketici tepkilerine yol açan sinizm ile karşılaşmaktadır (Samuel vd., 2018, s.53). Sinik tüketiciler; tüketicileri (sadece aktivistleri değil aynı zamanda sıradan tüketicileri de) bir piyasa sistemi oyuncuları olarak görürler ve sosyal olarak bilinçli seçimler yapma sorumluluğuna sahip olduklarına inanırlar (Helm vd. 2015, s.515). Markalar tüketici sinizminden kurtulabilmek için ticari kaynaklarını çevrimiçi iletişim ortamlara aktarmakta ve burada oluşacak reklam ile etkisini hafifletmeye çalışmaktadırlar (Ashley ve Leonard, 2009, s.212).

Tüketici sinizminin şüphe etkisi yeşil pazarlama uygulamalarında da görülmektedir (Jahdi, 2006, s.2). Tüketicilerin sinizmi derecesi, tüketicilerin pazarlama çabalarına tepkilerini açıklayabilir. Sinizm, başkalarının güdülerinden ve iyi şeylerinden şüphe olarak tanımlanan kişisel bir özellik ile ilişkili derin bir inançtır. Tüketiciler, bir işletmenin amaca yönelik pazarlama (cause related marketing) faaliyetleri konusunda da sinik bir davranış göstererek şüpheli yaklaşabilmektedir (Alhouti, 2013, s.41) ve bu şüpheli yaklaşım sektörlerimize balta vurabilmektedir. Misal olarak sindirim sağlığından temiz cilde kadar her şeyi vaat eden fonksiyonel gıdalara yönelik sağlıksız olduğu iddiaları üzerine artan tüketici sinizmi sektörün büyümesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Araştırmalar tüketicilerin yaşadıkları hayal kırıklıklarının sektörlerinin büyümesini yavaşlattığını iddia etmektedir (Bokaie, 2008, s.1).

Sinizm kültürü tüketicilerin ürün ve fiyatları konusunda şüphe etmesine, çeşitli hesaplamalar yapmasına ve adaletli olup olmadığı konusunda düşünmeye teşvik etmede güçlü ve kritik bir araçtır. Çünkü sinik tüketici kendisinin markalar tarafından bir av olarak görüldüğünü düşünmektedir (Berdysheva ve Romanova, 2017, s.400). Fiyat uygulamalarının tüketiciye sinik davranışlara yol açıp açmadığı konusunda, fiyat ile ilgili şeffaflığın oluşmadığı durumlarda tüketiciler sinik davranış eğilimi gösterebilmekte ve bunu da boykot ederek ortaya koymakta, satın alma eylemlerini

azaltmaktadır. Buna karşın fiyat konusunda gerekli şeffaflık oluşturulabilirse, fiyat prosedürlerinin adil olduğuna inanılırsa tüketici sinizmi ve boykot yapmaya yönelik tutum azalabilmekte, dolayısıyla tüketicilerin satın alma niyeti de olumlu yönde değişmektedir (Atılğan vd., 2017, s.41). Dünya genelinde dahi bakıldığında markaların tüketici yararına katkı yapmadığı, tüketicilerin iyi niyetlerini suistimal ettiği ve bundan dolayı da memnuniyetsizlik duyduğu gözlenmektedir ve bu durum yapılan araştırma ile de kamuoyunda yaygın bir şekilde olduğunu göstermektedir (Amezcuca ve Quintanilla, 2016, s.291). Tüketici sinizmi; markaların pazarlama iletişimi konusundaki ikna girişimlerini etkisiz hale getirmek ve markayı kınamak için yapılan retorik bir saldırıdır ve genelde belli bir mal ya da hizmetle ilgili sorun yaşayan kullanıcıların yarattığı negatif (markaya karşı negatif) davranışlarıdır (Chang vd., 2011, s.489).

Tüketici sinizminin; pazarlara ve pazarlama kurumuna karşı tüketici direncinin bir biçimini temsil ettiğini iddia etmek hiç de yanlış olmaz. Misal Noel'e karşı sinik davranışlar gösteren tüketiciler Noel'in ticarileştirildiği, materyalistleştirildiği ve böylece Noel'in anlamının yok edildiğini, Noel geleneğine aykırı davranıldığını belirtmişlerdir (Mikkonen vd., 2011, s.111). Pazara yönelik sinizmde; tüketiciler, markalara ve markaların ahlakı konusunda bir güvensizlik sergilemektedir ve tüketiciler böyle bir durumda işletmelerin ikna çabalarına karşı bilişsel bir koruma aracı olarak sinik davranış göstermektedirler (Bertilsson, 2015, s.454). Dolayısıyla tüketicilerin sinik davranışları aynı zamanda da bir tüketici ahlakı olarak da gelişim göstermektedir. Araştırma bulguları; tüketici ahlakı ile tüketici sinizminin ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Bertilsson, 2015, s.461). Benzer bir şekilde Chowdhury ve Fernando (2014) empati, ahlak ve sinizm kavramlarının, tüketicinin etik inancı ile ilişkisini incelemiş ve bahsi geçen ilişkileri sınamak amacıyla 8 hipotez geliştirmişlerdir. Sınama sonucunda da 8 hipotezin 6'sında ilişki tespit etmişlerdir. Bir başka anlatımla tüketici sinizmi ile tüketici etiği arasında bir ilişki mevcut olduğu görülmüştür.

Bir tüketicinin uğradığı haksızlık, diğer tüketicilerinde sinik davranışlarını arttırmakta ve bu da satın alma eğilimlerine yansımaktadır. Ayrıca bu etki sadece prososyal (bir başkasının iyiliğini gözeterek yardım etme, paylaşma, işbirliği yapma, empati kurma, koruma, rahatlatma, teselli etme, dahil etme gibi davranışlar) bir değer yönelimine sahip tüketiciler

için değil, kendi kendine yönelime sahip tüketiciler için de gerçekleşir (Van Dolen, 2012, s.314).

Sinik tüketiciler; markaların kendileriyle ilgilenmek, ihtiyaç ve isteklerine karşılık vermek gibi görevleri varken, bu konularla çok az ilgilenildiğini ve bunun yerine tek dertlerinin kendi çıkarlarını korumak olduğunu düşünmektedir. Bunun sonucu olarak da tüketiciler haksızlık, sahtekârlık, samimiyetsizlik gibi davranışlar ile karşılaştıkları deneyimler yaşadıklarını belirtmektedirler. Bundan dolayı da tüketicilerde sinik tutumlarının daha da geliştiği iddia edilebilmektedir ( Akgüç Çetinkaya ve Ceng, 2018, s.171). Bu çerçevede yaygın bir biçimde uygulanan bir alışveriş sezonu etkinliği olarak black friday (Kara Cuma) etkinliğine ilişkin Türkiye'deki tüketicilerin duygu ve tutumlarını tüketici sinizmi bağlamında değerlendirmek amacıyla twitter üzerinden duygu analizi çalışması yapılmıştır. Genel olarak tüm dünyada olumlu bir yaklaşımla değerlendirilen bu sezon etkinliğinin Türkiye'de genel olarak, özellikle de sosyal medyaya, olumsuz bir biçimde yansıdığı gözlemlenmiştir. Bunun sebebi olarak black friday tabirinin “Kara Cuma” manasına gelmesinin etkisi büyüktür. Bundan dolayı da sinik tüketici davranışlarıyla karşılaşmamak için markalar “Efsane Cuma” ve “Hayırlı Cumalar” gibi kampanya isimlendirmeleri yaparak tüketicilerden olumlu tepkiler almış ve sinik etkiyi kırmışlardır (Akgüç Çetinkaya ve Ceng, 2018, s.178).

### *Ağızdan Ağıza Pazarlama*

Ağızdan ağıza pazarlama bir tüketicinin ticari olarak algılanan bir marka, mal ya da hizmetle ilgili olarak başkalarıyla konuştuğu kişiler arası iletişimdir. Ağızdan ağıza pazarlama, sadece bir ürün veya marka hakkında olumlu ya da olumsuz önerilerde bulunmakla kalmamakta, aynı zamanda ürün ya da markayla ilgili tartışma ve paylaşmayı da içermektedir (Liv vd., 2019, s.15). Tüketiciler olumlu ya da olumsuz deneyimleri neticesinde yaşadığı gerginliği azaltmak istemesi dolayısıyla deneyim ve bilgi birikimini diğer tüketicilerle paylaşır. Bu paylaşım ile kendi görüşlerine katılan başka tüketiciler olup olmadığını bilmek isterler ve var ise desteklendiğini görmekten mutlu olurlar. Bunu yanı sıra; iletişim sürecine dâhil olanların ilgisini çekebilme isteği, belli konulardaki uzmanlığını ispat etme düşün-

cesi, başkalarıyla iletişim kurabilme ve bu iletişimi kalıcı ilişkilere dönüştürebilme arzusu sebebiyle de ağızdan ağıza pazarlama yapmaktadırlar (Silverman, 2007, s.171-172).

Ağızdan ağıza pazarlamanın önemi iş dünyası tarafından iyi bilinmektedir. Çünkü ağızdan ağıza pazarlama kanalı tüketiciler için diğer pazarlama iletişimi araçlarından daha güvenilirdir ve bundan dolayı da en etkili iletişim kanallarından biridir. Gelişen teknoloji ile ağızdan ağıza iletişim kanalları daha da gelişmekte (sanal ortamlardaki tüketici yorumları gibi) ve bundan dolayı da tüketici üzerindeki etkisinin artacağı ortamlar daha da artmaktadır. Bahsi geçen ortamların artmasından dolayı da ağızdan ağıza pazarlamanın etkisinin artmaya devam etmesi beklenmektedir. Ağızdan ağıza pazarlamanın reklam ve diğer pazarlama iletişimi araçlarından daha ikna edici olabildiği araştırmalarla görülmüştür. Çünkü tüketiciler tarafından ağızdan ağıza pazarlama ile elde edilen bilgiler genelde doğru çıkmaktadır (Park vd., 2018, s.305). Bu araştırmayı destekleyecek bir başka araştırmada tüketicilerin en çok etkilendiği pazarlama iletişimi aracı %45,5 ile ağızdan ağıza pazarlama ve en çok tavsiye aldığı ortamda %23,7 ile kişiler arası iletişim, tüketicilerin en çok etkilendiği tavsiye ortamı da %36,2 ile yine aynı şekilde kişiler arası iletişimdir. Ağızdan ağıza pazarlama; reklam, halka benimsetme, kişisel satış, satış geliştirme, doğrudan pazarlama, sponsorluk, fuarcılık, e-ticaret, ambalaj, satış yeri uygulamaları, amaca yönelik pazarlama, etkinlik pazarlaması gibi diğer pazarlama iletişimi araçları ile kıyaslandığında tüm bu pazarlama iletişim araçlarından daha etkili olduğu, kendisine en yakın pazarlama iletişimi aracının satış geliştirme olduğu görülmüştür (Göktaş ve Erdoğan Tarakçı, 2018, s.1024-1026).

Turizm sektörü üzerine yapılan bir araştırmada ağızdan ağıza pazarlamanın müşteri sadakati yarattığı görülmüştür. Ağızdan ağıza pazarlamada kritik nokta müşteri memnuniyeti yaratılmasıdır. Konuk memnuniyeti ve sadakati yaratılması da işletme karlılığını arttıracaktır. Dolayısıyla ağızdan ağıza pazarlamanın etki zinciri memnuniyet - sadakat - karlılık şeklindedir ve bu üçlü için bir arabulucu rolü vardır (Matzler vd., 2019, s.454). Ağızdan ağıza pazarlamanın tüketicilerin satın alma davranışı ve ürün satışları üzerindeki etkisine ilişkin bir çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Özellikle çevrimiçi ortamlardaki (bunlar içinde de bilhassa sosyal medya) ağızdan ağıza pazarlama ürünün yayılmasını sağlamaktadır

(Zhen, vd., 2019, s.364). Mobil bankacılık uygulamaları üzerine yapılan bir araştırmada da ağızdan ağıza pazarlamanın kullanıcı tutumlarını etkilemede ana unsur olduğu sonucu çıkmıştır. Ağızdan ağıza pazarlama mobil bankacılığın benimsenmesinde olumlu bir etkiye sahiptir (Mehrad ve Mohammadi, 2017, s.1360).

Kurumlar tarafından bir sosyal medya aracı olarak kullanılan mikrobiologlarda ağızdan ağıza pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır. Mikrobiologlar içerisinde de hızlı yükselişi göz önüne alındığında en etkili ve popüler olan çevrimiçi ağızdan ağıza pazarlama aracı Twitter'dır. Twitter'da bireyler, sosyal ağındaki diğer üyelerini etkileyen görüş ve duygularını ifade ettiklerinde ortaya etkin bir ağızdan ağıza pazarlama ortamı çıkmaktadır. Burada çok sayıda kişinin anında erişebileceği mal ve hizmetler hakkında çevrimiçi yapılan olumlu veya olumsuz ifadeler rastlanmaktadır (Aroean vd., 2019, s.325). Tüketicilerin sosyal ağlarda tartışması veya ürün göstermesi marka bilinirliğini arttırmakta ve istemeden de olsa bu nesnelere satın almaya ikna edebilmektedir. Ağızdan ağıza pazarlama tartışmaları sayesinde, bir şekilde marka algısı ve satış hacmi yükselebilir, yeni ürünlerin yayılmasını teşvik edebilir ve sonuç olarak işletmelerin kar ve pazar rekabetçiliğini de arttırabilmektedir (Liv vd., 2019, s.15).

## Yöntem

### *Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kısıtları*

Tüketici sinizmi önceden de bahsedildiği gibi markaların sunduğu vaatler ile müşteri beklentilerinin kesişmemesinden dolayı, tüketicinin markalara karşı duyduğu hayal kırıklığı, güvensizlik, şüphe etme, aldatılma gibi düşüncelere sahip olması ve bu davranışları da; daha sonraki satın alma, değerlendirme aşamalarında da sergilemesidir. Sinik olan tüketicilerin doğal olarak bu tarz davranışlarını belli ettiği hallerin de oluşması beklenmektedir. Bu beklentilerden birinin de sinik tüketicilerin diğer tüketicilerle konuşması, önerileriyle onları etkilemeye, gözlerini açmaya yönelik eylemler gerçekleştirmedi. Ayrıca sinik tüketicilerin, diğer tüketiciler bir marka hakkında kendileriyle konuştuklarında da kuşku içerisinde olaya yaklaşımları da beklenmektedir. Bir tüketicinin diğer tüketicilerle konuş-



tuğu (örneğin bir marka ya da ürün hakkında olumlu veya olumsuz konuştuğu) çabalara pazarlama disiplininde “ağızdan ağıza pazarlama” denmektedir. İşte eldeki bu çalışma ile öncelikle tüketicilerin ne derece sinik tutumlar sergilediği ve sinik tutuma sahip bir tüketicinin tavsiye alan bir kişi olarak ağızdan ağıza pazarlama çabaları içerisinde ne ölçüde dahil olabildiği, ne derece etkilendiğinin tespit edebilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için de öncelikli olarak katılımcılar sinik bir tutuma sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır, sonrada eğer katılımcılar sinik tutumlar sergilemekteyse ağızdan ağıza pazarlama davranışları karşılaştıklarında sinik bir tutum içerisinde ne kadar düşmektedirler konusu da belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece Türkiye’de hakkında çok az çalışma yapılan ve bunların hiçbiri de (tespit edildiği kadarıyla) ağızdan ağıza pazarlamayla olan ilişkisi üzerine olmayan tüketici sinizmi alanyazınına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen araştırma amacı konusuna yanıt bulabilmek niyetiyle bir anket hazırlanarak “kolayda örnekleme yöntemi” ile 575 kişiye ulaşılmış ve bu kişilerin inceleme sonucu 476’sı (eksik, kusurlu anketlerin elenmesi sonucu) değerlendirilmeye alınmış, 99’u hariç tutulmuştur. Anket iki bölüm halinde hazırlanmış olup, ilki demografik sorularken, ikincisi ölçek önermelerdir. Ölçek önermelerde kendi içerisinde iki bölümden oluşmaktadır. İlki “tüketici sinizmi ölçeği” olup Helm, Moulard ve Richins tarafından 2015 yılında geliştirdikleri, 8 önermeden oluşan ve aynı adı (tüketici sinizmi ölçeği) taşıyan ölçektir. İkincisi ise “ağızdan ağıza pazarlama ölçeği” olup Gürcü (2018) ve Akdoğan’ın (2015) çalışmalarından yararlanılmış olup, araştırmacıların kullandıkları ölçek tüketici sinizmi ölçeğine uyumlu olacak şekilde tasarlanmıştır ve ortaya “ağızdan ağıza pazarlama ölçeği” için 34 önerme çıkmıştır.

Ölçek önermeleri aslına uygun biçimde 5’li Likert ölçeğinde olduğu gibi (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Fikrim Yok, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanmış ve ölçekte yedi ifade tersten sorulmuştur. Böylece anket 6 demografik ve 42 ölçek ifadeler olmak üzere katılımcılara toplamda 48 adet olarak yöneltilmiştir. Önermeler sunulurken tüketici sinizmi ölçeğindeki ters önermeler yine aynı şekilde tersten sunulmuşken; ağızdan ağıza pazarlama ölçeğindeki önermelerin de 26. önerme ve faktör analizi sonucu oluşturulan “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” ile “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörlerinde de

çoğu önerme tersten yöneltmiştir. Tersten yöneltilen önermeler ile araştırmanın güvenilirliği daha da artmaktadır. Anket 11 Nisan-1 Mayıs 2019 tarihleri arasında www.surveey.com web sitesi üzerinden linkin dağıtılması şeklinde çevrimiçi olarak uygulanmış olup, SPSS 25 paket programında sınamaya tabi tutulmuştur.

Araştırmanın yukarıda bahsi geçen amaca ulaşmasının önünde bazı kısıtlar mevcuttur. Örneğin veri toplama yönteminin “kolayda örnekleme yöntemi” olması bir kısıt olarak görülebilir ve araştırma amacını tam olarak ortaya koyacak bir yöntem olmadığı düşünülebilir. Ancak katılımcılara daha kolay ulaşmak açısından ve maddi açıdan daha az yük olmasından dolayı bu yöntem seçilmiştir. Sonuçlarda dolayısıyla bu yöntemin uygulandığı dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra örnekleme sayısı da bir kısıt olarak görülebilir (476 örnekleme). Daha fazla katılımcı ile daha farklı ya da daha tutarlı sonuçların alınabilme olasılığı her zaman bulunmaktadır. Başka bir kısıt olarak da tüketicilerin anketi yanıtlarken belli bir marka üzerinden yorumlama yapılması değil, genel olarak yorumlaması istenmiştir. Eğer belli bir marka sunulsa ve sunulan marka ile ilgili bir araştırma yapılmış olsa daha farklı sonuçlar çıkabilecektir. Son kısıt olarak da “ağızdan ağıza pazarlama ölçeği” hazır tek bir ölçek değil, farklı araştırmacılardan alınarak “tüketici sinizmi ölçeği” ile uyumlu hale getirilerek uygulanmıştır. Bunun yerine “tüketici sinizmi ölçeği” ile gerçekleştirilerek uyumu sınanmış bir ölçek kullanılabilirdi. Ancak böyle bir ölçek Türkiye’deki çalışmalarda olmadığından ve Türkiye dışında yapılan çalışmalarda da kullanılan ölçekler tam olarak çalışma metni içerisinde gösterilmediğinden araştırmacı tarafından böyle bir uyarılma yoluna gidilmiştir.

### *Araştırmanın Hipotezleri*

Araştırmanın konusu önceden de belirtildiği gibi tüketici sinizmi kavramı ile ağızdan ağıza pazarlama kavramı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmektir. Aslında burada esas sınanacak olan iki kavram arasındaki ilişkiden ziyade sinik tüketicilerin ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinden ne derece etkilendiğidir. Bunun içinde her iki kavrama ilişkin ölçeklerden faydalanılmıştır. Tüketici sinizmi ölçeği aslına uygun olarak tek faktör şeklinde sınamaya sokulmuşken, ağızdan ağıza pazarlama ölçeği için faktör analizi

gerçekleştirilmiştir ve ortaya çıkan faktörler üzerinden (6 faktör) sınamalar yapılmıştır. Bundan dolayı da bahsi geçen etki düzeyini tespit edebilmek amacıyla oluşturulan araştırmanın temel hipotezleri de aşağıdaki gibi (yokluk ya da sıfır hipotezi ve alternatif hipotez) olmuştur.

- H0a: Katılımcılar sinik tutumlar göstermemektedir.
- H1a: Katılımcılar sinik tutumlar göstermektedir.
- H0b: Sinik bir tüketici ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerinden etkilenmemektedir.
- H1b: Sinik bir tüketici ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerinden etkilenmektedir.

### *Araştırmanın Güvenilirliği*

Bir ölçeğin güvenilirlik katsayısının 0,80-1,00 ( $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ) arasında olması ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2016: 48). Araştırmada iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki “tüketici sinizmi” ölçeği olup, ölçekteki 8 önerme için Cronbach's Alpha katsayısı 0,806'dır. İkincisi ise “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği olup, ölçekteki 34 önerme için Cronbach's Alpha katsayısı 0,906'dır. Sonuçlara göre her iki ölçeğinde güvenilirliği yüksek düzeydedir. Söz konusu sınamaya ilişkin sonuçlar aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir.

*Tablo 1: Ölçeklerin Güvenilirliği İstatistikleri*

Ölçek	Cronbach's Alpha	Önerme sayısı
Tüketici Sinizmi	,806	8
Ağızdan Ağıza Pazarlama	,906	34

### **Temel Bileşenler (Faktör) Analizi**

Temel Bileşenler (Faktör) analizi öncesi ölçeğin sınamaya uygun olup olmadığını görebilmek amacıyla Bartlett'in küresellik testi ve KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi gerçekleştirilmiştir. Sınama sonucunda “tüketici sinizmi” ölçeği için KMO değeri 0,790, Bartlett'in küresellik testi 1314,958 ve p değeri 0,000'dir. Bu sonuçlara göre de “tüketici sinizmi” ölçeğinin (KMO değeri 0,60'dan büyük olduğu için) örneklem büyüklüğü yeterlidir ve

Bartlett'in küresellik testi sonucu  $p > 0.05$  olduğu için veriler birbiri ile ilişkilidir. Bu durumda faktör analizi yapılabilir ve gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda orijinaline uygun bir şekilde tek bir faktör meydana gelmiştir. "Tüketici sinizmi" ölçeği toplam varyansın %60,147'sini açıklamaktadır. Ağızdan ağıza pazarlama ölçeği için ise; KMO değeri 0,807 ve Bartlett'in küresellik testi yaklaşık ki kare değeri 9295,468'dir. Ayrıca Bartlett'in küresellik testi P değeri de 0,000'dır. Bu sonuçlara göre "ağızdan ağıza pazarlama" ölçeği için faktör analizi yapılabilir ve gerçekleşen faktör analizi sonucunda ortaya 6 faktör çıkmıştır. Bu faktörlere sırasıyla; "kaynağın uzmanlığı", "tavsiyenin aldatılmayı azaltması", "tavsiyeye güven", "tavsiyenin etkisi", "tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü", "memnuniyetsizlik ve onaylamama" adları verilmiştir. Faktörlere bu adlar verilirken Helm'in 2006 yılındaki çalışması dikkate alınmıştır. "Ağızdan ağıza pazarlama" ölçeği toplam varyansın %69,126'sını açıklamaktadır.

**Tablo 2: "Tüketici Sinizmi" Ölçeği İçin KMO ve Bartlett'in Küresellik Testi Sonucu**

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü.	,790
	Yaklaşık Ki Kare
	1314,958
Bartlett'in Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi
	28
	P Değeri
	,000

**Tablo 3: "Ağızdan Ağıza Pazarlama" Ölçeği İçin KMO ve Bartlett'in Küresellik Testi Sonucu**

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü.	,807
	Yaklaşık Ki Kare
	9295,468
Bartlett'in Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi
	561
	P Değeri
	,000

## Bulgular

Araştırmada amaca uygun bulguları elde etmek ve bu bulguların demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini görebilmek amacıyla bazı sınamalar gerçekleştirilmiştir. Örneklem için gerçekleştirilen normallik sınamasında p değeri 0,000 olup normal dağılıma uygun olmadığı sonucu çıkmıştır. Böyle bir durumda nonparametrik sınamaların yapılması gerektiğine dair görüşler olmakla birlikte 30 ve üzeri örneklem

için (ki bazı kaynaklarda bunun 50 ve üzeri olduğu da söylenmektedir) parametrik sınamaların daha gerçekçi sonuçlar verdiği de belirtilmektedir.

Burada hangi testlerin (parametrik ya da nonparametrik) yapılması gerektiğine dair ikinci bir öneri de çarpıklık ve basıklık katsayılarıdır. Anket ile ilgili çarpıklık ve basıklık katsayısının kim kaynaklarda değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması, bazı kaynaklarda ise -2 ile +2 arasında olmasının örneklemin normal dağılıma uygun olduğunun varsayılması için yeterli olduğuna dair iddialar hakimdir ve böyle bir durumda ise parametrik sınamaların yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (Demir vd., 2016: 133). Eldeki araştırmada da sunulan bu veriler neticesinde parametrik testlerin yapılması gerektiği kanısına varılmıştır ve parametrik testler uygulamaya konmuştur.

Araştırmada öncelikle katılımcılara yönelik demografik bulgular sunulmakta, sonrasında ise hipotez sınamaları yapılmaktadır. Yapılacak olan “tek örneklem t testi”, “bağımsız örneklem t testi”, “tek yönlü varyans analizi”, “korelasyon” ve “regresyon” analizleri için yokluk (H0) ya da alternatif (H1) hipotezler sunulmakta ve yokluk (H0) hipotezinin kabul ya da reddedilebilirliğine ilişkin yorumlamalar yapılmaktadır.

### *Demografik Bulgular*

Araştırmaya katılım sağlayan 476 kişiye ait demografik özelliklere göz gezdirildiğinde kadınların oranı %38,7 ve erkeklerin oranı %61,3'tür. Katılımcıların %31,1'i evli; %68,9'u bekar. Katılımcıların %56,3'ü 18-24 yaş aralığında; %72,3'ü üniversite eğitim seviyesinde; %49,6'sı öğrenci ve %25,2'si 1201-4000 arası gelire sahiptir.

**Tablo 4: Katılımcıların Demografik Özellikleri**

Değişken	Gruplar	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	184	38,7
	Erkek	292	61,3
Medeni Hal	Evli	148	31,1
	Bekar	328	68,9
Yaş Aralığı	17 Ve Altı	4	,8
	18-24	268	56,3
	25-34	108	22,7
	35-44	88	18,5
	45-54	8	1,7
	+55	0	0
Eğitim Durumu	İlkokul	4	,8
	Lise	40	8,4
	Üniversite	344	72,3
Meslek	Lisansüstü	88	18,5
	Emekçi (İşçi- Çiftçi)	16	3,4
	Memur	52	10,9
	Öğrenci	236	49,6
	Ev Kadını	12	2,5
	Yönetici	12	2,5
	Uzman (Akademisyen,Dr., Mühendis, Avukat Vs.)	84	17,6
	Esnaf-Tüccar	16	3,4
	İşsiz	12	2,5
	Diğer	36	7,6
Hane Gelir Durumu (₺)	2020' Den Az	104	21,8
	2020	60	12,6
	2021-4000	120	25,2
	4001-6000	80	16,8
	6001-8000	32	6,7
	8001 Ve Üstü	80	16,8

### Grup Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tüketici sinizmi ve ağızdan ağıza pazarlama ölçeklerine ilişkin önermelerin faktörlerinin ortalamalarının belirlenmesi için tek bir grup olduğundan “tek örneklem t test” uygulanmıştır. Katılımcıların demografik özellikler bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadıklarını belirleyebilmek amacıyla da iki gruptan oluşan değişkenlerde “bağımsız örneklem t test” ve en az üç gruptan oluşan değişkenlerde “tek yönlü varyans analizi” uygulanmıştır.

### *Tek Örneklem T Test*

Tek örneklem t testi ile faktörlerin ortalamasını 3 değerinden (fikrim yok seçeneği) büyük olup olmadığını sınılamaya yönelik bir testtir. Tüketici sinizmi faktörünün ortalamasının 3 değerinden daha fazla olması tüketicilerin sinik tutum ve davranışlar içerisinde olduğuna işaretken; ağızdan ağıza pazarlama ölçeği faktörlerinin 3 değerinden büyük olması sinik tüketicilerin ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinden etkilendiği ve sinik davranışların daha da şiddetlendiği anlamına gelmektedir. Çalışmada, bahsi geçen faktörler ortalamasına ve diğer sınamalara göre bu şiddet derecesi ile ilgili çıkarımlar yapılmaktadır. Tek örneklem t testi için hipotezler aşağıdaki gibidir.

- $H_0: \mu \leq 3$  ( Faktörlerin ortalaması 3 değerine eşit ya da 3 değerinden küçüktür)
- $H_1: \mu > 3$  (Faktörlerin ortalaması 3 değerinden büyüktür)

Aşağıdaki Tablo 5'te görülmektedir ki; "kaynağın uzmanlığı" faktörü hariç diğer tüm faktörlerde ortalamalara ilişkin değer 3 rakamından büyüktür ve p değerleri 0,000'dır. Buna göre "kaynağın uzmanlığı" faktörü için  $H_0$  hipotezi reddedilemezken; diğer tüm faktörler için reddedilebilmektedir. Ağızdan ağıza pazarlama faktörlerinin ortalamalarında dikkat çeken durum katılımcıların "kaynağın uzmanlığı" faktörü karşısında yansız (nötr) olması (ortalaması tam 3) ve diğer faktörlerin de ortalamasının 3 rakamından çok az büyük olmasıdır (en büyük ortalama 3,3121 değerine sahiptir).

*Tablo 5: Tek Örneklem T Testi Sonuçları*

Faktör	N	Ortalama	T değeri	P değeri
Tüketici sinizmi	476	3,6607	21,647	,000
Kaynağın uzmanlığı	476	3,0000	,000	1,000
Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	476	3,1754	6,435	,000
Tavsiyeye güven	476	3,2759	8,925	,000
Tavsiyenin etkisi	476	3,2437	6,264	,000
Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü	476	3,1277	3,658	,000
Memnuniyetsizlik ve onaylamama	476	3,3121	9,126	,000

Tüketici sinizmi ölçeğine ait önermelerin ortalamalarına bakıldığında 4,04 ile en yüksek ortalamaya “markaların çoğu tüketicilere hizmet etmekten çok kar etmekle ilgilenirler” önermesi; 3,13 ile en düşük ortalamaya “markalar ürünlerini satın aldığımın sonrasında ne olacağını umursamamaktadırlar” önermesi gelmektedir. Tüketici sinizmi ölçeğine ait önermelerin ortalamasını gösteren tablo aşağıdaki “Tablo 6” başlığı altında sunulmuştur. “Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğinde çok fazla önerme olduğu için “tüketici sinizmi” ölçeğinde olduğu gibi tek tek önermeler yorumlanmamış, gerekli yorum faktörler üzerinden yapılmıştır.

**Tablo 6: Tüketici Sinizmi Ölçeği Önermelerinin Ortalaması**

<b>Önermeler</b>	<b>N</b>	<b>Ortalama</b>
Markaların çoğu kanunları çiğnemeyi umursamamakta; para cezaları ve davaları da iş yapmanın maliyeti olarak görmektedirler.	476	3,29
Markaların çoğu tüketicilere hizmet etmekten çok kar etmekle ilgilenirler.	476	4,04
Markalar tüketicileri manipüle edilebilecek kuklalar olarak görmektedirler.	476	3,50
Markalar ürünlerini satın aldığımın sonrasında ne olacağını umursamamaktadırlar.	476	3,13
Eğer paramın karşılığını almadığımı düşünüyorsam, markanın bana söylediklerine inanmam.	476	4,09
Markaların çoğu kar elde edebilmek için her şeyi feda etmektedir.	476	3,61
Markaların çoğu kar elde edebilmek için ellerinden geleni yapma isteği duymaktadırlar.	476	3,94
Markaların çoğu kar marjını iyileştirmek için ellerinden geleni ardına koymamaktadır.	476	3,67

Yukarıdaki tablolarda ortalamaları verilen “tüketici sinizmi” ve “ağızdan ağıza pazarlama” ölçekleri faktörlerine göre; “tüketici sinizmi” ölçeği ortalaması da 3,6607 değere sahiptir ve bu değer ile 4 ile kodlanan “katılıyorum” seçeneğinin altındadır. Bu ortalamaya göre katılımcıların azda olsa sinik tutum ve/veya davranışlara sahip olduğu söylenebilmektedir. “Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği faktörlerinin ortalamasına bakıldığında; faktörlerden birinin (kaynağın uzmanlığı faktörü) ortalamasının 3,0000 olduğu; en yüksek ortalamanın 3,3121; en düşük ortalamanın 3,1277 olması sebebiyle katılımcıların “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği



faktörlerine yönelik bakış açısı (ki bu ölçeğin önermeleri tüketicilerin ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerinden ne derece etkilenerek sinik davranış gösterebileceğini tespit etmeye yönelik önermelerden oluşmaktadır) 3 değerinden biraz üstte olduğundan katılımcıların ağızdan ağıza pazarlama (tavsiye) eylemlerinden az da olsa etkilenerek sinik davranışlar sergileyebileceğine işaret eder. Araştırmada kullanılan iki ölçek arasındaki etki boyutunu görebilmek için araştırmanın ilerleyen bölümlerinde “regresyon” analizi yapılmıştır.

### ***Bağımsız Örneklem T Test***

Araştırma katılımcıların görüşlerinin “cinsiyet” ve “medeni hal” değişkenlerindeki gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek için “bağımsız örneklem t testi” uygulanmıştır. Testin hipotezleri aşağıda görüldüğü gibi “varyansların eşit olup olmadığına yönelik hipotezler” ve “grup ortalamaları arasında farklılık olup olmadığına yönelik hipotezler” şeklindedir.

Varyansların eşit olup olmadığına yönelik hipotezler;

- $H_0: \sigma_1^2 = \sigma_2^2$  (Varyanslar birbirine eşittir)
- $H_1: \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2$  (Varyanslar birbirine eşit değildir)

Grup ortalamaları arasında farklılık olup olmadığına yönelik hipotezler;

- $H_0: \mu_1 = \mu_2$  (Faktörlere yönelik tüketici tutumlarında, değişkenlere ait gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır)
- $H_1: \mu_1 \neq \mu_2$  (Faktörlere yönelik tüketici tutumlarında, değişkenlere ait gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır)

Tablo 7’de görüldüğü gibi “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe Levene Testi P Değeri 0,001 olup bu faktör için varyansların eşit olmadığı görülmekteyken; diğer tüm faktörlerde  $p > 0,05$  olup bu faktörlerde varyanslar eşit dağılmaktadır. Bundan dolayı da “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe varyansların eşit olup olmadığına yönelik hipotezlerden  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir; fakat diğer faktörlerde reddedilememektedir. Varyansların hangi faktörlerde eşit, hangilerinde değil konusu açıklığa kavuşturulduktan sonra T Testi P Değeri sonuçlarına bakıldığında ise; “tüketici sinizmi”, “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” ve “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörlerinde  $p < 0,05$

olduğu görülmekte ve dolayısıyla da bu üç faktörde H0 hipotezi reddedilebilmektedir. Bir başka anlatımla bahsi geçen üç faktörde gruplar arasında (kadın ve erkek) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ortalamalara göz gezdirildiğinde “tüketici sinizmi” faktöründe erkeklerde (erkek=3,7568 ve kadın=3,5082) , “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” (kadın=3,2478 ve erkek=3,0521) ve “memnuniyetsizlik ve onaylamama” (kadın=3,4752 ve erkek=3,2094) faktörlerinde ise kadınlarda ortalamaların daha fazla olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak erkeklerin daha sinik tutumlar sergilediği; fakat buna karşın ağızdan ağıza pazarlama eylemleri karşısında kadınların daha fazla etkilenecek sinik tutumlar sergileyebileceği sonucu çıkartılabilir.

**Tablo 7: Cinsiyet Değişkeni İçin Grup İstatistiği Ve “Bağımsız Örneklem T Test” Sonuçları**

Faktörler	Cinsiyetiniz	N	Ortalama	Levene Testi P Değeri	T Testi P Değeri
Tüketici sinizmi	Kadın	184	3,5082	,124	,000
	Erkek	292	3,7568		,000
Kaynağın uzmanlığı	Kadın	184	3,0565	,678	,247
	Erkek	292	2,9644		,232
Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	Kadın	184	3,2255	,662	,145
	Erkek	292	3,1438		,141
Tavsiyeye güven	Kadın	184	3,3152	,680	,313
	Erkek	292	3,2511		,313
Tavsiyenin etkisi	Kadın	184	3,3207	,551	,116
	Erkek	292	3,1952		,115
Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü	Kadın	184	3,2478	,001	,006
	Erkek	292	3,0521		,004
Memnuniyetsizlik ve onaylamama	Kadın	184	3,4752	,200	,000
	Erkek	292	3,2094		,000

Medeni hal değişkeninde ise; Levene Testi P Değeri “kaynağın uzmanlığı” (p=0,001), “tavsiyenin etkisi” (P=0,001) ve “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” (p=0,049) faktörlerinde  $p < 0,05$  olduğundan bu faktörlerde varyansların eşit dağılmadığı varsayılmakta ve H0 hipotezi reddedilebilmektedir. T Testi P Değeri sonuçlarındaysa; “kaynağın uzmanlığı” (p=0,004), “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” (p=0,000), “tavsiyeye güven” (p=0,000) ve “memnuniyetsizlik ve onaylamama” (p=0,005) faktörlerinde  $p > 0,05$

olup bu faktörler için H0 hipotezi reddedilebilmektedir. Bir başka anlatımla bahsi geçen faktörlerde gruplar arasında (evli ve bekar) anlamlı bir farklılık vardır. “Kaynağın uzmanlığı” faktöründe evli=3,1730 ve bekar=2,9220; “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktöründe evli=3,4426 ve bekar=3,0549; “tavsiyeye güven” faktöründe evli=3,5090 ve bekar=3,1707; “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktöründe evli=3,4440 ve bekar=3,2526’dır. Görüldüğü gibi gruplar arasında anlamlı bir farklılık olan faktörlerin tümünde evlilerin ortalaması bekarlardan daha yüksektir. Buradan yola çıkarak ağızdan ağıza pazarlama faaliyetleri karşısında evlilerin bekarlardan daha sinik bir tutum sergiledikleri sonucuna varılabilmektedir.

### *Tek Yönlü Varyans Analizi*

Demografik değişkenlerden eğitim, meslek, gelir ve yaş değişkenleri içerisindeki grup sayısı üçten fazla olduğu için bahsi geçen değişkenlere ait gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını bulabilmek amacıyla “tek yönlü varyans analizi” gerçekleştirilmiştir. Bu analize ilişkin hipotezler şöyledir;

- H<sub>0</sub>:  $\mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4 = \mu_5$  (Faktörlere yönelik tüketici tutumlarında, değişkenlere ait gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır)
- H<sub>1</sub>:  $\mu_j$ ’lerden en az biri diğerlerinden farklıdır (Faktörlere yönelik tüketici tutumlarında, değişkenlere ait grupların en az biri ile diğerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır)

Eğitim değişkenine ait grupların araştırmaya ait ölçeklerden oluşturulan faktörler konusunda düşüncelerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı noktasında sınımanın p değerlerine bakıldığında sadece “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe  $p=0,053$  olup bu faktörde  $p>0,05$  olduğundan H0 hipotezi reddedilememektedir. Bir başka anlatımla “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktörü için gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Fakat diğer altı faktörün tümünde gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ve bundan dolayı da kalan altı faktör için H0 hipotezi reddedilebilmektedir. “Tüketici sinizmi” ölçeğinde bu anlamlı farklılık ilkökul ile üniversite arasında olup üniversitenin ortalaması daha yüksektir. “Kaynağın uzmanlığı” faktöründe ilkökul ile üni-

versite arasında olup yine üniversitenin ortalaması daha yüksektir. “Tavsiyenin aldatılmayı azaltıcı etkisi” faktöründe ilkokul ile üniversite ve lisansüstü arasındadır ve ilkokulun ortalaması daha düşüktür. “Tavsiyeye güven” ve “tavsiyenin etkisi” faktörlerinde de ilkokul ile lise, üniversite ve lisansüstü arasında olup yine ilkokulun ortalaması düşüktür. “Memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktöründe ise anlamlı farklılık bu kez lise ile lisansüstü arasında olup lisenin ortalaması daha düşüktür. Verilen bu sonuçlara göre genelde ilkokul mezunlarının faktörlere yönelik ortalamasının daha düşük olduğu görülmektedir buna göre ilkokul mezunlarının faktörlere yönelik bakış açısı diğer eğitim seviyesine sahip katılımcılardan daha azdır denebilmekte, onları da lise mezunları takip etmektedir. Katılımcılar üzerinden değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi arttıkça tüketicilerin faktörlere yönelik ortalamaları da (sinik tutum ortalaması ve ağızdan ağıza pazarlamanın sinik davranışları arttırma etkisi) artmaktadır. Zaten ne kadar “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu çıksa da Post Hoc sınavında yine ilkokul ve lise ortalamasının ortalama farklılıkları sütununda (mean difference sütunu) daha düşük olduğu görülmektedir. Böylece eğitim seviyesi arttıkça katılımcılar daha fazla sinik tutum içerisinde olmakta ve ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinden etkilenerek sinik davranışlar gösterebilmektedir denilebilir. Aşağıdaki Tablo 8’de eğitim değişkenine ait tek yönlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Gelir değişkenine açısından tüm faktörlerde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sınavda “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe  $p=0,003$ , “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktöründe  $p=0,036$ , diğer beş faktörde ise  $p=0,000$  olup tümünde  $p<0,05$ ’dir. Böylece gelir değişkeni için  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir. Post Hoc sınavında anlamlı farklılığın “tüketici sinizmi” faktöründe ₺2020’den az ile ₺8001 ve üstü hariç diğer tüm değişkenler arasında olduğu görülmüştür. ₺2020’den az ile ₺8001 ve üstü grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur; fakat diğer gruplarla arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Kaynağın uzmanlığı” faktöründe ₺2020’den az ile ₺2021-₺4000 arasında, ₺2021-₺4000 ile ₺4001-₺6000 arasında olduğu görülmüştür. “Tavsiyenin aldatılmayı azaltma” faktöründe ₺2020’den az ile ₺4001-₺6000 hariç diğer tüm faktörler arasında, ₺4001-₺6000 ile ₺8001 ve üstü arasında olduğu görülmektedir. “Tavsiyeye güven” faktöründe

₺2020 ile ₺2020'den az arasında, "tavsiyenin etkisi" faktöründe ₺6001-8000 ile ₺8001 ve üstü arasında, "tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü" ve "memnuniyetsizlik ve onaylamama" faktörlerinde ₺6001-8000 ile ₺2020 arasında olduğu görülmektedir. Gelir değişkeni için eğitim değişkeninde olduğu gibi bir yorumlama yapmak güçtür. Eğitim değişkeni için ortalamalara bakıldığında eğitim arttıkça ölçeklerin ortalaması da artmaktaydı; fakat gelir değişkeninde böyle bir sıralama söz konusu değildir. Her faktöre göre gelirdeki grupların bakış açısı değişiklik göstermektedir.

*Tablo 8: Eğitim Değişkenine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları*

<b>Faktörler</b>		<b>F</b>	<b>P</b>
Tüketici sinizmi	Gruplar Arasında	5,697	,001
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Kaynağın uzmanlığı	Gruplar Arasında	4,631	,003
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	Gruplar Arasında	5,145	,002
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Tavsiyeye güven	Gruplar Arasında	14,053	,000
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Tavsiyenin etkisi	Gruplar Arasında	6,393	,000
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü	Gruplar Arasında	2,578	,053
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		
Memnuniyetsizlik ve onaylamama	Gruplar Arasında	3,649	,013
	Gruplar İçerisinde		
	Toplam		

Meslek değişkenine ait gruplarda da yine tüm faktörlerde anlamlı bir farklılık olduğu sonucu çıkmıştır. Tüm faktörlerde  $p < 0,05$  olup  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir. Post Hoc sınamasında genel olarak bakıldığında bu anlamlı farklılık yönetici, uzmanlık gerektiren işler (avukat, dok-

tor, mühendis vs.) ve işsizler arasında olduğu görülmektedir. Bu grupların ortalamaları her faktörde değişiklik göstermekte olup kimisinde yönetici, kimisinde uzman, kimisinde de işsiz grubunun ortalaması daha yüksektir. Bundan dolayı da eğitim değişkeni açısından da sıralı bir ilişki (ordinal) yapılamamaktadır.

Yaş değişkeninde “kaynağın uzmanlığı” faktörü için  $p=0,351$  olup bu değişken açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmakta olup  $H_0$  hipotezi reddedilememektedir. Diğer faktörlerin tümünde ise;  $p<0,05$  olup  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir. Bir başka anlatımla diğer altı faktörün tümünde yaş değişkenine ait gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Tüketici sinizmi” faktöründe ortalamalar yaş arttıkça artmaktadır. Dolayısıyla “tüketici sinizmi” faktörü için sıralı bir ilişki (ordinal) söz konusu olmaktadır. Yaş arttıkça tüketicilerin/katılımcıların sinik tutum ve davranışlarının derecesi de artmaktadır. Aynı durum “kaynağın uzmanlığı” ve “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktörlerinde de söz konusudur. Bu faktörlerde yaş arttıkça ortalamalar artmaktadır. Fakat “tavsiyeye güven” faktöründe tersine yaş azaldıkça ortalamalar artmaktadır. Buradan yola çıkarak yaş azaldıkça katılımcılar tavsiyeleri daha fazla dikkate almaktadırlar sonucu çıkartılabilmektedir ve “tavsiyeye güven” faktörü için de bir sıralı ilişki mevcuttur. Ancak diğer üç faktörde böyle bir sıralı ilişki söz konusu değildir. Yaş değişkeni için yapılan Post Hoc sınavında en dikkat çeken anlamlı farklılıklar; “tüketici sinizmi”, “tavsiyeye güven” (17 yaş ve altı grubunun ortalaması küçük) ve “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktöründe 17 yaş ve altı ile 45-54 yaş arasındadır (17 yaş ve altı grubunun ortalaması büyük). “Tavsiyenin etkisi” faktöründe 25-34 (ortalaması daha az) ile 45-54 yaş arasında, “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktöründe 17 yaş ve altı (ortalaması daha az) ile 18-24 yaş arasında, “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktöründe 45-54 (ortalaması daha az) ile 35-44 yaş aralıkları arasındadır.

### **Çoklu Regresyon analizi**

“Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine ait faktörlerin “tüketici sinizmi” faktörü üzerindeki etkiyi belirleyebilmek amacıyla “çoklu regresyon” sınavı gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla regresyon modelinde “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine ait altı faktör bağımsız değişken, “tüketici sinizmi”

ölçeğine ait faktör ise bağımlı değişen olarak belirlenmiş ve buna göre modeller kurulmuştur. Kurulan modellerde bağımsız değişkendeki nispi değişimin bağımlı değişkende nasıl bir değişime yol açtığı görülmektedir. Regresyon analizinde modelin açıklama gücü ve etki katsayısına yönelik hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

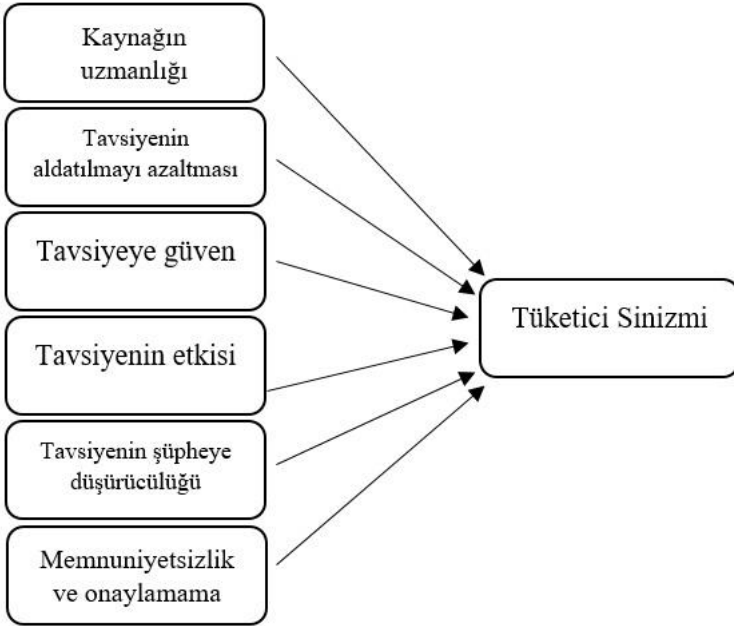
Modelin açıklama gücüne (belirlilik katsayısı) yönelik hipotezler;

- $H_0: R^2=0$
- $H_1: R^2>0$

Etki katsayısına (regresyon katsayısı) yönelik hipotezler;

- $H_0: \beta =0$
- $H_1: \beta \neq 0$

İstatistik bilimine göre yukarıdaki gibi belirtilen etki katsayısına yönelik hipotezleri, kurulan modellere göre açıklamak gerekirse, çoklu regresyon analizine ait hipotezler aşağıdaki gibidir ve Şekil 1’de gösterilmektedir;



Şekil 1: Çoklu Regresyon Analizi Hipotezleri

- $H_1$ : Kaynağın uzmanlığı bağımsız değişkeninin tüketici sinizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

- H2: Tavsiyenin aldatılmayı azaltması bağımsız değişkeninin tüketici sizizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
- H3: Tavsiyeye güven bağımsız değişkeninin tüketici sizizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
- H4: Tavsiyenin etkisi bağımsız değişkeninin tüketici sizizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
- H5: Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü bağımsız değişkeninin tüketici sizizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.
- H6: Memnuniyetsizlik ve onaylamama bağımsız değişkeninin tüketici sizizmi bağımlı değişkeni üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Tablo 9 incelendiğinde çoklu regresyon analizi için modelin açıklama gücünde (birden fazla bağımsız değişken olduğu için düzeltilmiş  $R^2$  dik-kate alınmıştır)  $R^2=0,386$  ve  $p=0,000$  olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar neticesinde modelin açıklama gücü için  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir. Modelin açıklama gücü; bağımlı değişkendeki toplam değişimin yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklandığını gösteren istatistiki bir ölçüttür. Çoklu regresyon analizinde de bu değer 0,386 olduğu için sına-maya göre “tüketici sizizmi” üzerindeki toplam değişimin %38,6’sı “ağız-dan ağıza pazarlama” ile açıklanabilmekteyken; kalan %61,4’ü diğer de-ğişkenlerce açıklanabilmektedir.  $R^2$  değerinin 1’ e yakın olması modelin açıklama gücünün yüksek, tersine 0’a yakın olması modelin açıklama gü-cünün düşük olduğu anlamına gelmektedir. Burada  $R^2=0,386$  olduğu için modelin açıklama gücünün yüksek olmadığı söylenebilir. Ancak unutul-mamalıdır ki çoklu regresyon analizinde bağımsız değişken sayısı fazla olduğundan  $R^2$  (özellikle de düzeltilmiş  $R^2$ ) genelde düşük çıkmaktadır.

Tablo 9’da kurulan altı modelin  $\beta$  katsayılarına ve p değerlerine bakıl-dığında yine tüm modeller için bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu ve  $p=0,000$  olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre regresyon katsayısı için  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir ve tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu ifade edilebilmektedir. Tablo incelendiğinde “tüketici sizizmi” faktörü üzerinde en fazla etkiye “memnuniyetsizlik ve onaylamama” ( $\beta=0,327$ ) ve en az etkiye “kaynağın uzmanlığı” ( $\beta= 0,196$ ) faktörleri sahiptir.  $\beta$  de-ğerlerine göre diğer her şey sabitken “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktöründeki 1 birimlik değişiklik “tüketici sizizmi” faktörü üzerinde



0,327 birimlik bir değişikliğe yol açmaktadır. Regresyon analizinin  $\beta$  değerlerine göre “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine ait faktörlerin “tüketici sinizmi” faktörü üzerindeki etki düzeyinin çok da yüksek olmadığı yorumu yapılabilmektedir; fakat buna rağmen yine de bir etkiye sahip olduğundan yokluk hipotezi olan  $H_0$  hipotezi reddedilebilmekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi vardır denilebilmektedir.

**Tablo 9: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları**

Model	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R <sup>2</sup>	P Değeri (R <sup>2</sup> )	$\beta$	P Değeri ( $\beta$ )
1	Kaynağın uzmanlığı	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,196	,000
2	Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,294	,000
3	Tavsiyeye güven	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,307	,000
4	Tavsiyenin etkisi	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,314	,000
5	Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,234	,000
6	Memnuniyetsizlik ve onaylamama	Tüketici Sinizmi	,386	,000	,327	,000

### Korelasyon Analizi

“Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine ait faktörler arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizinde bağımsız değişkenler olan “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine faktörlerinin “tüketici sinizmi” ölçeği faktörü üzerindeki etkisi sınanmıştır. Burada da ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği faktörlerinin birbirleri ile ilişkisi gösterilmeye çalışılacaktır. Sınamada Pearson korelasyon katsayısı dikkate alınmıştır ve sınamanın hipotezler şunlardır;

- $H_0$ : Değişkenler arasında ilişki yoktur.
- $H_1$ : Değişkenler arasında ilişki vardır.

Aşağıdaki Tablo 10’a göz atıldığında tüm faktörler arasındaki ilişkilerde  $p=0,000$ ’dır. Çıkan  $p$  değerlerine göre tüm faktörler arasında bir ilişki

mevcuttur. İlişkilerin katsayı değerine bakıldığında “kaynağın uzmanlığı” faktörü ile “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktörü arasındaki ilişkide  $r=0,536$  olup iki faktör arasında pozitif doğrusal yönde ve orta şiddette ilişki bulunmaktadır. “Tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktörü ile “tavsiyenin etkisi” faktörleri arasındaki ilişkide  $r=0,519$  olup yine pozitif doğrusal yönde ve orta şiddette ilişki vardır. “Tavsiyeye güven” ile “tavsiyenin etkisi” faktörleri arasındaki ilişkinin  $r=0,597$ ’dir ve burada da pozitif doğrusal yönde ve orta şiddette ilişki söz konusudur. Tabloda görülmektedir ki, “tavsiyenin etkisi” faktörü ile diğer tüm faktörler arasındaki ilişki düzeyi diğer ilişki modellerinden daha yüksektir.

**Tablo 10: “Ağızdan Ağıza Pazarlama” Ölçeğine Ait Faktörler Arasındaki Korelasyon**

		Kaynağın uzmanlığı	Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	Tavsiyeye güven	Tavsiyenin etkisi	Tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü	Memnuniyetsizlik ve onaylamama
Kaynağın uzmanlığı	r	1	,536**	,383**	,447**	,182**	,185**
	p		,000	,000	,000	,000	,000
	n	476	476	476	476	476	476
Tavsiyenin aldatılmayı azaltması	r	,536**	1	,366**	,519**	,242**	,383**
	p	,000		,000	,000	,000	,000
	n	476	476	476	476	476	476
Tavsiyeye güven	r	,383**	,366**	1	,597**	,472**	,644**
	p	,000	,000		,000	,000	,000
	n	476	476	476	476	476	476
Tavsiyenin etkisi	r	,447**	,519**	,597**	1	,404**	,553**
	p	,000	,000	,000		,000	,000
	n	476	476	476	476	476	476
Tavsiyenin Şüpheye düşürücülüğü	r	,182**	,242**	,472**	,404**	1	,465**
	p	,000	,000	,000	,000		,000
	n	476	476	476	476	476	476
Memnuniyetsizlik ve onaylamama	r	,185**	,383**	,644**	,553**	,465**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	
	n	476	476	476	476	476	476

“Tavsiyenin etkisi” faktörünün en az ilişkide olduğu faktör  $r=0,404$  ile “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” faktörü arasındadır ve  $r$  değeri  $0,4-0,6$  arasında olduğu için yine pozitif doğrusal yönde ve orta şiddettedir. “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” ile “tavsiyeye güven” faktörleri arasındaki ilişkide  $r=,472$ 'dir. Bu iki faktör arasındaki ilişkinin de şiddeti orta düzeydedir. “Memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörü ile “tavsiyeye güven” faktörleri arasındaki ilişkide  $r=0,644$  olup  $r=0.6-0.8$  arası olması sebebiyle de faktörler arasında pozitif doğrusal yönde ve yüksek şiddette ilişki vardır. Tabloya göre en az ilişki  $r=0,182$  ve  $r=,185$  ile “kaynağın uzmanlığı” faktörü ile “tavsiyenin şüpheye düşürücülüğü” ve “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörleri arasında olup faktörler arasındaki ilişkinin şiddeti çok zayıftır. Faktörler arasındaki değerlerine göre; herhangi bir faktörlerdeki 1 birimlik değişiklik ilişkili olduğu diğer faktör üzerinde aynı yönde  $r$  değeri kadar değişikliğe yol açmaktadır. Örneğin “tavsiyeye güven” faktöründeki 1 birimlik değişiklik “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörü üzerinde  $0,644$  birimlik bir değişikliğe sebebiyet vermektedir. Tüm bu veriler neticesinde  $H_0$  hipotezi reddedilebilmekte ve faktörlerin hepsinin arasında şiddeti çok zayıf da olsa, yüksek de olsa bir ilişki mevcuttur yorumu yapılabilmektedir.

### ***Bulguların Değerlendirilmesi***

Araştırmadan elde edilen bulguları özetleyecek olursak;

- ✓ Katılımcıların “tüketici sinizmi” ölçeği ortalaması  $3,6607$ 'dir. Bu ortalamaya göre katılımcılar az da olsa (4 ile kodlanan “katılıyorum” seçeneğinin altında olduğu için) sinik tutum sergilemektedir,
- ✓ “Tüketici sinizmi” ölçeği içerisindeki en yüksek ortalama  $4,09$  ile “Eğer paramın karşılığını almadığımı düşünüyorsam, markanın bana söylediklerine inanmam” önermesidir. Buna göre katılımcılar ödedikleri bedel ile kullanımda tutarsızlık görürlerse, markanın vaatlerine inanmamaktadır,
- ✓ “Tüketici sinizmi” ölçeği içerisindeki en düşük ortalama  $3,13$  ile “Markalar ürünlerini satın aldığımın sonrasında ne olacağını umursamamaktadırlar” önermesidir. Buna göre katılımcılar markaların umursamaz davranışlar içerisinde olduğu düşüncesine çok az bir farkla katılmaktadırlar,

- ✓ “Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği faktörleri içerisinde en düşük ortalamaya 3,000 ile “kaynağın uzmanlığı” faktörü sahiptir. Buna göre katılımcılar kaynağın uzmanlığı konusunda yansız bir fikre sahiptir,
- ✓ “Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği faktörleri içerisinde en yüksek ortalamaya 3,3121 ortalama ile “memnuniyetsizlik ve onaylamama” faktörü sahiptir. Ortalaması en yüksek olan faktörün ortalamasının bile 3,3121 olduğu göz önüne alınırsa, katılımcıların “ağızdan ağıza pazarlama” eylemlerinden çok az etkilendikleri ve çok az sinik tutum ve davranışlar sergiledikleri söylenebilir,
- ✓ “Bağımsız örneklem t testi” sonuçlarına göre erkekler kadınlardan daha sinik tutumlar sergilemektedir; fakat buna rağmen kadınlar ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinden daha fazla etkilenecek sinik tutumlar sergilemektedir. Yani erkekler ağızdan ağıza pazarlama eylemi olmadan önce daha fazla sinik tutuma sahiptir; ancak ağızdan ağıza pazarlama çalışması yapıldığında kadınlar daha fazla bundan etkilenecek sinik tutumlar göstermektedir,
- ✓ “Bağımsız örneklem t testi” sonuçlarına göre ağızdan ağıza pazarlama faaliyetleri karşısında evliler bekarlardan daha sinik bir tutum sergilemektedirler,
- ✓ “Bağımsız örneklem t testi” sonuçlarında “tüketici sinizmi” faktöründe medeni hal değişkeni açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır,
- ✓ “Tek yönlü varyans analizi” sonuçlarına göre eğitim seviyesi arttıkça tüketicilerin sinik tutum ve davranış dereceleri de artmakta ve ağızdan ağıza pazarlama eylemleri neticesinde sinik tutum ve davranış seviyeleri de artmaktadır. Araştırmada genelde ilköğretim mezunlarının faktörlere yönelik ortalamasının daha düşük olduğu görülmekte ve onları da lise mezunları takip etmektedir. Katılımcılar üzerinden değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi arttıkça tüketicilerin faktörlere yönelik ortalamaları da artmaktadır,
- ✓ “Tek yönlü varyans analizi” sonuçlarına göre (“tüketici sinizmi” ölçeği ortalamalarına göre) yaş arttıkça tüketiciler daha sinik tutum ve davranışlar göstermektedir,
- ✓ “Tek yönlü varyans analizi” sonuçlarına göre “kaynağın uzmanlığı” ve “tavsiyenin aldatılmayı azaltması” faktörleri için tüketiciler yaş arttıkça bu iki faktörü daha fazla dikkate almaktadırlar,

- ✓ “Tek yönlü varyans analizi” sonuçlarına göre “tavsiyeye güven” faktöründe yaş azaldıkça katılımcılar tavsiyeleri daha fazla dikkate almaktadırlar,
- ✓ “Çoklu regresyon analizi” sonuçlarına göre “ağızdan ağıza pazarlama” ölçeği faktörlerinin “tüketici sinizmi” faktörü üzerinde az da olsa bir etkisi bulunmaktadır,
- ✓ “Ağızdan ağıza pazarlama” ölçeğine ait faktörler arasında bir ilişki mevcuttur.

### Sonuç ve Öneriler

Markalar yaptıkları pazarlama iletişimi faaliyetleri ile gerçek ve olası müşterileriyle temas kurmakta ve bu kurulan temas sonucunda tüketicilerin kendilerini tercih etmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Markalar bunu sağlayabilmek için de tüketicilere çeşitli vaatler sunmaktadır. Tüketiciler sunulan bu taahhütleri değerlendirmekte ve buna göre bir karar vermektedir. Bu karar markanın satın alınıp alınmamasıdır. Tüketiciler eğer markanın sunduğu vaatler karşısında ikna olmuş ve satın alma işlemini gerçekleştirmiş ise bu kez markanın söyledikleri ile karşılaştıkları şeyin örtüşüp örtüşmediğini denetlemekte, çözümlenmektedirler. Eğer markanın söyledikleri ile gerçekleşen arasında bir farklılık olmaz ise, bir başka deyişle örtüşürse tüketici markadan memnun olacak ve satın alma davranışını, marka ile kurduğu ilişkiyi sürdürecektir. Ancak tersi olursa, markanın söyledikleri ile gerçekleşen arasında bir farklılık ortaya çıkarsa tüketici tatmin olmayacak, müşteri memnuniyeti sağlanmayacaktır ve böyle bir durumda da tüketici marka ile olan ilişkisini kesecektir.

Tüketicilerle markalar arasında karşılıklı menfaate dayalı bir ilişki söz konusudur. Burada markanın menfaati kar, müşterinin menfaati ise doyumdur. Her iki tarafta bahsi geçen menfaatlere sahip olmaya devam ettiği sürece ilişki devam eder; fakat taraflardan biri bahsi geçen menfaate sahip olmazsa ilişki kesilir. Yani marka kar edebilir; ancak müşteri markadan memnun olmazsa müşteri markayla olan ilişkisini sonlandırır. Bu durum pazarlama kavramı içerisinde kısaca ilişkiyel pazarlama olarak adlandırılmaktadır ve ilişkiyel pazarlamada bahsi geçen kurgu uzun vadeli

olmalıdır. Bunun içinde tarafların kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekmekte, müşteri markanın kar elde etmesini, markada da müşterinin tatmin olmasını sağlayacaktır.

Tüketici açısından bakıldığında eğer müşteri memnun olmaz, markanın sundukları taahhütler ile gerçekleşen örtüşmezse bu kez müşteri markalarla ilgili şüphe etmeye, kaygı duymaya başlayacak, markanın kendisini aldattığını, söylenen ile karşılaşılanın uyuşmadığını düşünecek ve kıyası beklentilerin karşılanmamasından kaynaklı olarak markalarla ilgili kalite düzeyi konusunu konuşmaya, dillendirmeye başlayacaktır. Müşterinin bu tavrı bundan sonraki alışverişlerinde de yansiyacak, markalara karşı bir önyargı, tedirginlik duyabilecektir. İşte müşterilerin markaların sundukları vaatleri yerine getirmemesinden kaynaklı olarak oluşan hayal kırıklığı, kaygı, şüphe, aldatılma korkusu, markaların hilekar oldukları hissiyatı gibi düşüncelere ve bunu davranış olarak göstermelerine pazarlama alanyazınında “tüketici sinizmi” kavramı denmektedir. Bu noktadan sonra tüketiciler markalardan hoşlanmama, beğenmeme, markalara güvenmeme ve onlara karşı olumsuz tutum ve davranışlar besleme gibi olumsuz duygulara ve düşüncülere sahip olmaktadır ve bunu satın alama davranışlarında da belli etmektedir. Markaların böyle bir durum karşısında müşterilerin güvenini kazanmak gibi bir görevi bulunmaktadır.

Ağızdan ağıza pazarlama kavramı; bir tüketicinin başka tüketicilerle bir araya geldiği bir ortamda (kadınların yaptıkları günler olur, bir arkadaş ortamı, yemekli bir buluşma, yolda karşılaşma, eve misafirliğe gitme, sınıfta başlayan bir sohbet esnasında v.s.) bir marka ile ilgili olumlu ya da olumsuz söyledikleri şeyler ve bu söylenenlerle karşı tarafın marka hakkında olumlu ya da olumsuz bir kanaate vardığı bir pazarlama iletişimi biçimidir. Markalar açısından doğal olarak ağızdan ağıza pazarlamada müşterinin yapması gereken eylem; marka hakkında güzel şeyler konuşması ve böylece markanın imajının güçlenmesi, satın alınma işleminin artmasıdır. Ancak tersi bir durum olduğunda, marka hakkında olumsuz şeyler konuşulduğunda dinleyen bundan ne derece etkilenmekte ve sinik tutum ve davranışlar sergilemektedir.

Eldeki çalışma ile öncelikle tüketicilerin sinik tutum ve davranışlar sergileyip sergilemediği ve siniklik derecesi anlaşılmaya çalışılmış ve sonrasında da tüketicilerin olumsuz ağızdan ağıza pazarlama davranışlarından ne derece etkilendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki

yorumlamalar sadece araştırmanın katılımcılarının verdikleri yanıtlar neticesinde elde edilen bulgulardan yola çıkılarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarını sadece katılımcılar üzerinden sınırlamak ve tüm tüketiciler için genellemek gerektiği de unutulmamalıdır. Bundan dolayı da araştırma yorumlanırken katılımcılar açısından irdelenmekte ve katılımcılar üzerinden olumsuz ağızdan ağıza pazarlamanın tüketici sinizmi üzerindeki etkisi anlatılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıdaki bulgulara göre araştırma ile ilgili bir genelleme yapılacak olursa, katılımcılar az da olsa sinik tutum ve davranışlara sahiptir ve yine az da olsa olumsuz “ağızdan ağıza pazarlama” eylemleri katılımcıların sinik tutumlar göstermesine yol açmaktadır. Bu sonuç hem faktörlerin ortalamasında hem de regresyon analizinde kendini göstermektedir. Her iki sınama sonuçlarına göre katılımcılar sinik tutum ve davranışların sergilenmesinde “ağızdan ağıza pazarlama” eylemlerinden az derecede etkilenebilmektedir yargısına varılabilmektedir. Böylece araştırmanın temel hipotezlerinde belirtilen alternatif hipotezlerin ikisi de (H1a ve H1b) kabul edilebilmektedir. Ancak elde edilen bu sonuçların sadece 476 katılımcının anketi yanıtlaması ile elde edilen bulgular olduğu unutulmamalıdır. Eldeki bu çalışmada; katılımcıların sinik tüketici davranışları gösterdikleri; fakat bu davranışların seviyesinin çok yüksek olmadığı 4 ile kodlanan “katılıyorum” seçeneğinden daha düşük çıktığı ve olumsuz ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerinin bu sinik tutum ve davranışların derecesini çok az arttırdığı, tetiklediği sonucu çıkmıştır. Ancak daha farklı ve daha fazla katılımcı ile yapılacak bir çalışmada daha farklı sonuçlar çıkabileceği unutulmamalıdır. Bundan dolayı da yorumlamalar sadece katılımcılar üzerinden yapılmış olup tüm tüketiciler için genelleştirilmemiştir. Misal olarak çalışmada, erkeklerin ve evlilerin daha sinik tutuma sahip oldukları; ancak kadınların bir sinizm baskısı ile karşılaştığında daha fazla etkilendiği sonucu çıkmıştır. Psikoloji alanında yapılan çalışmalarda, kadınların daha saf duygularla hareket ettiği ve erkeklerin ise daha ihtiyatlı davrandığı konusunda iddialar bulunmaktadır. Ayrıca kadınların tüketim, alışveriş noktasında erkeklerden daha hedonik davranışlar sergilediğine dair bulguların olduğu pek çok çalışma da mevcuttur. Bunlara dayanarak erkeklerin daha sinik tüketici davranışları sergilemesi araştırmanın sonucunun tutarlılık gösterdiğine dair bir sonuç olarak yorumlanabilmektedir. Evlilerin bekarlardan daha sinik tutuma sahip olmasını ise; bekar

bir bireyin daha savruk ve düşüncesiz (sadece kendisini düşünerek) bir biçimde davranması; ancak evli bir kişinin sadece kendisini düşünerek değil; eşini, evlatlarını da düşünerek hareket etmesi ve bundan dolayı da daha temkinli yaklaşması şeklinde değerlendirilebilir. Tüketici davranışlarında bireyin satın alma davranışlarını etkileyen unsurlardan biri de ailedir. Bir karar verici vardır ve bir de bu kararı etkileyenler bulunmaktadır. Birey bir ev, otomobil alacağı zaman dahi eşini, çocuklarını dikkate alarak kararını vermektedir. Bundan dolayı evli bireylerin daha sinik tutumlar sergilemesi doğal bir sonuç gibi görünmektedir. Fakat bu durumun gerçekten de böyle olup olmadığı başka çalışmalarla da desteklenebilmelidir.

Çalışma; Amezcua ve Quintanilla'nın (2016) sinik tüketici tarafından yapılan ağızdan ağıza pazarlamanın markayı olumsuz etkilediği, Chylinski ve Chu'nun (2008) aldatılan tüketicinin sinik ağızdan ağıza pazarlama eylemleri içerisinde olarak markayı cezalandırdığı, Helm'in (2004) sinik tüketicilerin marka ile ilgili olumsuz sözler yaydığı ve çevresindeki etkilediği şeklinde bulgulara rastladıkları araştırmalarla benzerlikler göstermektedir. Çalışmanın; tüketici sinizmi konusunda ülkemiz olan Türkiye'de çok az çalışma olduğu için alanyazına bir katkısı olacağı, pazarlama akademisyen ve uzmanlarına, markalara bir fikir vereceği bir gerçektir. Çünkü tüketicinin, markanın sunduğu vaatlerle gerçekleşen arasında bir uyumsuzluk olduğunda yüz yüze iletişimin yanı sıra sosyal medya gibi güçlü bir kanal ile (ve hatta daha çok insana ulaşarak) markanın aldatıcı ve pazarlama iletişimi çalışmasında söylediklerinin yalan olduğunu çevreye yaydığı bir olgu ile karşı karşıyayız. Tüketici artık markanın söyledikleri yalanlarla daha fazla savaşmakta (çünkü artık savaşabileceği mecra ve bu mecralarla ulaşabileceği kişi sayısı daha fazla olmakta) ve bu konuda gerçek ve sanal ortamda örgütlenerek markayı protesto edebilmektedir. Bu olumsuz ağızdan ağıza pazarlama durumu tüketici davranışlarını etkileyebilmektedir. Çünkü ağızdan ağıza pazarlamanın diğer pazarlama iletişimi faaliyetlerinden daha ikna edici bir araç olduğuna dair pek çok araştırma mevcuttur. Bundan dolayı da markaların yapması gereken, sundukları vaatlerin gerçekçi olması, ürünü satmak için geliştirdiği küçük hilelere başvurmaktan kaçınmak olmalıdır. Özellikle yeşil aklama olarak bilinen ve markaların da sık sık başvurduğu bir pa-



zarlama yöntemini markaların gözden geçirmesi, yeşil aklama yoluna gitmek yerine ürünlerini geliştirmeleri, zararlarını azaltmaları önerilmektedir. Çalışma bu yönüyle hem alanyazına hem de pazarlama yöneticilerine önemli katkılar sunabilmektedir. Bu nedenle de hem pazarlama disiplini hem de pazarlama uygulamaları için tüketici sinizmi konusundaki çalışmaların devamının gelmesi, tüketici sinizminin başka pazarlama uygulamalarıyla ilişkisinin test edilebileceği araştırmaların gerçekleştirilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Örneğin bu kez ağızdan ağıza pazarlamanın tüketici sinizmi üzerindeki etkisi yerine, tersine tüketici sinizminin ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar yapılarak alanyazın genişletilebilir ve buna yönelik olarak markalara öneriler sunulabilir. Böylece ülkemizdeki tüketici sinizmi çalışmalarının devam etmesi ile kavramın alanyazını gelişme kaydedecektir ve pazarlama uygulayıcıları da tüketici tutum ve davranışları konusunda daha fazla fikre sahip olarak, sonraki faaliyetlerini ona göre tasarlayabileceklerdir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Concept of Consumer Cynicism and A Survey  
on The Effect of Word of Mouth Marketing Actions  
on Cynical Consumer Behavior**

\*

Bora Göktaş  
*Bayburt University*

Brands make various marketing communication efforts for consumers to choose themselves. In these marketing communication activities, they make various promises in order to increase consumers' purchasing motivation and the consumer, who is convinced of these promises, fulfills the process of buying the brand. When the consumer who uses the brand is satisfied with this experience, he/she will continue his/her contact with the brand; but otherwise, consumer will interrupt communication. In order for this relationship to be permanent, what the brand says must match the customer's expectations. If that does not occur, the customer will cut off her/his relationship with the brand. The behavior of the customer who cuts the relationship may inevitably become cynical. When the consumer's behavior becomes cynical; as a frustrated person they will begin to have negative thoughts about brands. The customers can doubt the brands and feel that there are brands trying to deceive them and that they should not trust them. Thus, an enemy of the brand can emerge a consumer segment. Such consumers are called cynical consumers, and such a movement is called consumer cynicism. Of course, such a consumer shares her/his negative opinion about the brand with other consumers. At this point, the concept of "word of mouth marketing" emerges. In word of mouth marketing, actual customers talk about brands to potential customers. Consumers who are satisfied with the use of one brand voluntarily transfer this to other consumers and make some kind of free marketing of the brand. However, when this is the case consumer cynicism, a negative word of mouth marketing action will take place.

Negative word of mouth marketing is dangerous for brands and is a condition that must be coped. Because in a situation where the cynical

consumer is also disappointed, suspected, deceived, betrayed, the brand is expected to be affected from negative word of mouth marketing. However, consumers can hardly be convinced when positive word of mouth marketing is conducted. With this paper, the existence and effect level of this way relationship between consumer cynicism and word of mouth marketing has been tried to be determined. First of all, it was tried to determine whether the participants had a cynical attitude and if they had a cynical attitude, it was tried to determine to what extent they were affected by word of mouth marketing actions. With the intention of finding an answer to the research subject, a questionnaire form was prepared and it was performed to 476 participants with convenience sampling method. The scale consists of two parts in itself. The first is the "consumer cynicism scale", a scale developed by Helm, Moulard and Richins in 2015, consisting of 8 items. The second one is "word of mouth marketing scale" and the studies of Gürcü (2018) and Akdoğan (2015) have been utilized. This scale consists of 34 items.

According to the findings, the participants have little cynical attitudes and behaviors, and some negative "word of mouth marketing" actions lead to cynic attitudes of the participants. This result is seen both in the mean of the dimensions and in the regression analysis. According to the results of both tests, participants may be judged to be slightly affected by "word of mouth marketing" actions in displaying cynical attitudes and behaviors. Thus, both of the alternative hypotheses (H1a and H1b) mentioned in the basic hypotheses of the research are acceptable. In this study; participants showed cynical consumer behavior; however, the level of these behaviors is not very high and it is concluded that negative word of mouth marketing activities increase the degree of these cynical attitudes and behaviors very little. In the study, it was observed that men and married people had more cynical attitude. However, women are more affected when faced with the pressure of cynicism. In the field of psychology, there are claims that women act with more pure emotions and men behave more cautiously. In addition, there are many studies showing that women exhibit more hedonic behaviors at the point of consumption and shopping than men. Based on these, it is possible to conclude that males exhibit more cynical consumer behavior. A married person has more responsibility

than a single person. Therefore, it can be expected to behave more cautiously and exhibit cynical behavior. One of the factors that affect the individual's purchasing behavior in consumer behavior is the family. Therefore, it seems natural for married individuals to exhibit more cynical attitudes. Because a single individual is more comfortable, untidy and likely to act only by thinking of himself. But whether this is really the case should be supported by other studies. Therefore, there is a need for further studies on consumer cynicism for both the marketing discipline and marketing practices, and the need to conduct studies that test the relationship between consumer cynicism and other marketing practices. For example, instead of the effect of word of mouth marketing on consumer cynicism, literature can be expanded by studying the impact of consumer cynicism on word of mouth marketing and suggestions can be made to brands. Thus, with the continuation of consumer cynicism studies in Turkey, the literature of the concept will improve and marketing practitioners will have more ideas about consumer attitudes and behaviors and will be able to design their next activities accordingly.

### Kaynakça / References

- Akdoğan, Ç. (2015). *Online tüketici yorumlarına ait genel tutum ile ağızdan ağıza pazarlama arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akgüç Çetinkaya, Ö. ve Ceng, E. (2018). Türkiye'deki black friday etkinliğinin tüketici sinizmi bağlamında bir değerlendirmesi, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 167-180.
- Alhouti, S. (2013). *Csr and facets of value creation: The role of key moderators*. Doktora Tezi, Department of Marketing in The Graduate School of The University of Alabama: Tuscaloosa.
- Amezcuca, B. ve Quintanilla, C. (2016). When ewom becomes cynical, *International Journal of Consumer Studies*, 40, 290-298.
- Aroeana, L., Dousiosa, D. Ve Michaelidou, N. (2019). Exploring interaction differences in microblogging word of mouth between entrepreneurial and conventional service providers. *Computers in Human Behavior*, 95, 324-336.
- Arslan, E.T. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi akademik personelinin genel ve örgütsel sinizm düzeyi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 12-27.

- Ashley, C. ve Leonard, H.A. (2009). Betrayed by the buzz? Covert content and consumer–brand relationships. *Journal of Public Policy & Marketing*, 28 (2), 212–220.
- Atılğan, K.Ö., İnce, T. ve Yılmaz, S. (2017). Tüketicilerin satın alma niyetleri ve bojkota yönelik tutumlarının tüketici sinizmi, fiyat şeffaflığı ve fiyat adaleti bağlamında incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 34-44.
- Balajia, M.S. Jhab, S., Senguptac, A.S. ve Krishnand, B.C. (2018). Are cynical customers satisfied differently? Role of negative inferred motive and customer participation in service recovery. *Journal of Business Research*, 86, 109–118.
- Berdysheva, E. ve Romanova, R. (2017). Rethinking prices during an economic crisis: Calculation as a new mode of consumer behaviour in Russia, *International Journal of Consumer Studies*, 41, 397–403.
- Bertilsson, J. (2015). The cynicism of consumer morality. *Consumption Markets & Culture*, 18(5), 447–467.
- Bokaie, J. (2008). *Cynicism halts functional growth*. Haymarket Business Publications Ltd., London, United Kingdom.
- Chang, A.H., Hsieh, S.H. ve Tseng, T.H. (2013) online brand community response to negative brand events: The role of group ewom. *Internet Research*, 23, 486–506.
- Chowdhury, R.M.M.I ve Fernando, M. (2014). The relationships of empathy, moral identity and cynicism with consumers' ethical beliefs: the mediating role of moral disengagement. *Journal of Business Ethics*, 124, 677–694.
- Chylinski, M. ve Chu, A. (2008). Consumer cynicism: Antecedents and consequences, *European Journal of Marketing*, 44 (6), 796-837.
- Demir, E., Saatçioğlu, Ö. ve İmrol, F. (2016). Uluslararası dergilerde yayımlanan eğitim araştırmalarının normallik varsayımları açısından incelenmesi, *Current Research in Education*, 2(3), 130-148.
- Göktaş, B. (2017), *Bütünleşik pazarlama iletişiminin marka imajına etkisi ve bir uygulama*. Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göktaş, B. ve Erdoğan Tarakçı, İ. (2018). Ağızdan ağıza pazarlamanın pazarlama araçları içerisindeki önemi ve satın alma davranışlarını şekillendirmesine yönelik bir uygulama. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 1019-1033.

- Gürücü, M. (2018). *Ağızdan ağıza iletişimin sağlık hizmetleri pazarlamasındaki önemi ve tüketicilerin sağlık hizmeti kullanım tercihi üzerindeki etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Helm, A. E. (2004). Cynics and skeptics: Consumer dispositional trust. *Advances in Consumer Research*, 31, 345-351.
- Helm, A. E. (2006). *Cynical consumers: Dangerous enemies, Loyal friends*. Doktora Tezi, University of Missouri, Columbia.
- Helm, A.E., Julie Guidry Moulard, J.G. ve Richins, M. (2015). Consumer cynicism: Developing a scale to measure underlying attitudes influencing marketplace shaping and withdrawal behaviours. *International Journal Of Consumer Studies*, 39, 515-524.
- Jahdi, K.S. (2006). *A study of ethical green marketing*. Doktora Tezi, Sheffield Hallam University, Sheffield.
- Kanter, D, L,, ve Mirvis, P, H, (1989). *The cynical Americans; Living and working in an age of discontent and disillusion*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc.
- Ketron, S. (2016). Consumer cynicism and perceived deception in vanity sizing: The moderating role of retailer (dis)honesty. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 33, 33-42.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenilirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47-48.
- Lia, Y, Wub, R., Lic, D. ve Fana, H. (2019). Can scarcity of products promote or restrain consumers' word-of-mouth in social networks? the moderating roles of products' social visibility and consumers' self-construal. *Computers in Human Behavior*, 95, 14-23.
- Matzlera, K., Teichmannb, K., Stroblb, A. ve Partelc, M. (2019). The effect of price on word of mouth: First time versus heavy repeat visitors, *Tourism Management*, 70, 453-459.
- Mehrad, D. ve Mohammadi, S. (2017). Word of mouth impact on the adoption of mobile banking in Iran. *Telematics and Informatics*, 34, 1351-1363.
- Mikkonen, I., Moisander, J. ve Firat, A.F. (2011) Cynical identity projects as consumer resistance: The scrooge as a social critic? *Consumption Markets & Culture*, 14, 99-116.
- Naletelich, K. ve Ketron, S. (2017). Humanizing conservation: How anthropomorphism overcomes cynicism. *AMA Summer Educators' Conference Proceedings*, 28, 11-12.

- Odou, P. ve De Pechpeyrou, P. (2011). Consumer cynicism from resistance to anti-consumption in a disenchanting world? *European Journal of Marketing*, 45(11/12), 1799-1808.
- Ogunfowora, B., Stackhouse, M. ve Oh, W.Y. (2015). Csr motive attributions: the roles of executive leadership ethics and consumer cynicism. *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, 2015(1), 1306-1311.
- Parka, S.J., Leea, Y.R. ve Borleb,S. (2018). The shape of word-of-mouth response function, *Technological Forecasting & Social Change*, 127, 304–309.
- Samuel, A., Taylor, D., White, G.R.T. ve Norris, M. (2018). Unpacking the authenticity gap in corporate social responsibility: Lessons learned from levi's 'go forth braddock' campaign, *J Brand Manag*, 25, 53–67.
- Silverman, G. (2007). *Ağızdan ağıza pazarlama: Dünyanın en güçlü pazarlama yönteminin 28 Sırrı* (Çev. E. Orfanlı). İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Van Dolen, W.M., De Cremer, D. ve De Ruyter, K. (2012). Consumer cynicism toward collective buying: The interplay of others' outcomes, social value orientation and mood, *Psychology and Marketing*, 29(5), 306–321.
- Yavuzylmaz, O. (2008). *Ağızdan ağıza pazarlama:Kocaeli'de bulunan dershanelerdeki öğrenciler üzerine örnek bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Zhen, X. , Cai, G., Song, R. ve Jang, S. (2019). The effects of herding and word of mouth in a two-period advertising signaling model. *European Journal of Operational Research*, 275, 361–373.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Göktaş, B. (2019). Tüketici sinizmi kavramı ve ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinin sinik tüketici davranışlarına etkisi konusunda bir uygulama. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,13(19), 1650-1692. DOI: 10.26466/opus.581400

## Evaluation of Perception and Attitudes towards Hybrid Vehicles: A Developing Country Approach

DOI: 10.26466/opus.583830

\*

Ahmet Batuhan Yiğit\* - Ahmet Refah Torun\*\*

\* Student, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering,  
Materials Engineering Department, Adana / Turkey

E-Posta: [abatuhanyigitt@gmail.com](mailto:abatuhanyigitt@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-0836-2773](https://orcid.org/0000-0002-0836-2773)

\*\* Asst. Prof., Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Aerospace,  
Aerospace Engineering Department, Adana / Turkey

E-Posta: [artorun@atu.edu.tr](mailto:artorun@atu.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7213-5228](https://orcid.org/0000-0001-7213-5228)

### Abstract

*The perceptions and attitudes of the society and potential consumers is a major issue to adopt energy-sustainable product innovations. Current critical issues such as global warming, reducing energy sources and air pollution make it important to understand and manage the diffusion of sustainable transportation vehicles. The transport sector is responsible for more than 14% of harmful gas emissions worldwide and measures should be taken not only by industrialized countries but also the developing countries must take the issue seriously. Industrialized countries are able to investing in fully electric vehicles and its infrastructure through the country. On the other hand, instead of expensive investments in infrastructure for electric vehicles, policies to encourage the usage of hybrid vehicles seems to be a better short term approach for developing countries. This paper reports the results of a case study about the perceptions and attitudes of potential consumers towards hybrid vehicles. A questionnaire survey was conducted with the prep class and 4<sup>th</sup> year engineering students. The survey included 154 filled forms of which 149 were taken into analysis. Perceptions about the hybrid vehicles change according to the gender, age, class and income of the participants. An overall environmentally friendly perception and a positive attitude to purchase hybrid vehicles were observed.*

**Keywords:** *Hybrid vehicles, environmentally-friendly products, consumer perception, consumer attitude*



## Hibrit Araçlara Karşı Algı ve Tutumların Değerlendirilmesi: Gelişmekte Olan Ülke Yaklaşımı

\*

### Öz

Toplumun ve potansiyel tüketicilerin algı ve tutumları enerji açısından sürdürülebilir yeniliklerin geniş kabulü açısından önemli bir konudur. Günümüzde küresel ısınma, azalan enerji kaynakları ve artan hava kirliliği sebebiyle sürdürülebilir ulaşım araçlarının toplumdaki karşılığının anlaşılması ve yönetilmesi önem arz etmektedir. Ulaşım sektörü dünyadaki zararlı gaz salınımlarının %14'ünden fazlasından sorumludur ve bu konuda sadece gelişmiş ülkeler değil gelişen ülkelerin de önlem alması zaruri hale gelmiştir. Gelişmiş ülkeler tamamen elektrikli araçlara ve belirli mesafe aralıklarında ülke çapında yayılmış altyapı yatırımlarına kaynak ayırabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için yüksek maliyetli bu yatırımlardan ziyade hibrit araç kullanımının özendirilmesi kısa vadede daha mantıklı bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu makale, potansiyel tüketicilerin hibrid araçlara yönelik algıları ve tutumlarıyla ilgili bir vaka çalışmasının sonuçlarını bildirmektedir. Hazırlık ve 4. sınıf mühendislik öğrencileri ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışma doldurulan 154 anketten 149 tanesini analize dahil etmiştir. ibrit taşıtlara ilişkin algı, katılımcıların cinsiyetine, yaşına, sınıfına ve gelirine göre değişmektedir. Genel olarak çevre dostu bir algı ve hibrid araç satın alma konusunda olumlu bir tutum gözlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Hibrit araçlar, çevre dostu ürünler, tüketici algısı, tüketici tutumu

## Introduction

Worldwide one of the major harmful gas emitting sources is transportation and the amount of emission is yearly increasing. A slow upward trend of energy related CO<sub>2</sub> emissions are expected until 2040, however, this is still far out of the necessary trend to deal with the global climate change ([www.iea.org](http://www.iea.org)). Extensive use of fossil fuel is mainly responsible for the pollution caused by the transportation vehicles. Although it is not a new idea, electric vehicles are currently promoted as a solution for the problem. Beside consumer attitudes and the policy of governments, there are technical challenges such as building a nation-wide infrastructure and increasing the capacity of the batteries as well as decreasing their costs. Although every major car producer is offering electric vehicles, the change from fossil based fuels to electric seems to happen not as a revolution but a stepwise evolution in the market.

As industrialized countries are funding and building infrastructure for fully electric vehicles, it is financially difficult for developing countries to develop an electric vehicle infrastructure. Instead, hybrid vehicles offer a good choice of transition to decrease emissions because there is no need to invest in infrastructure. Much research was conducted about the technical limitations of batteries and systems (Egbue and Long, 2012). On the other hand, it is also important to consider and analyze the attitudes of potential consumers towards hybrid vehicles as an innovative and market penetrating technical system.

Within the scope of this study, we investigated the attitudes of young potential consumers towards hybrid cars. We asked questions directing their feelings, experiences and expectations. We categorized the perceptions of potential consumer by using a survey. The results of this study provide insights to policy policymakers and professionals of automotive sector about the structuring of hybrid vehicle market of a developing country.

## Background

Standard vehicles are utilizing an internal combustion engine which are powered by fossil fuels and emit harmful gasses. There are increasingly

offered alternative power vehicles in the market such as fuel cell, natural gas, bio-diesel, fully electric, hybrid and plug-in hybrid models. Bio-diesel is a sustainable option however it still has comparable emissions with the standard models. Emissions of compressed natural gas powered engines are lower than conventional ones due to the nature of its chemical structure. There are safety concerns to drive with a compressed fuel tank and an infrastructure is necessary to its widespread adoption. Similarly, electric vehicles and plug-in hybrid models also require electric loading stations. The main constraint of electric vehicles is sufficient energy storage to avoid frequent and time consuming loading of batteries. In this sense, hybrid vehicles seem to have the highest chance in developing countries as the next technological step to decrease emissions and fuel consumption as well as to cope with the climate change and air pollution problems.

Studies on the purchase motivation of consumers for hybrid vehicles were mainly executed in industrialized countries such as US, Japan, Korea and Switzerland (Peters, Mueller, de Haan and Scholz, 2008; Kishi and Satoh, 2005; Ewing and Sarigollu, 2000; Horne, Jaccard and Tiedemann, 2005). Environmental friendliness is one of the major purchase motives of consumers to buy hybrid vehicles. For these consumers, driving a hybrid car is a way to express their green way of thinking and living (Turrentine and Kurani 2007).

Another major purchase motivation for hybrid vehicles is about consuming less fuel and saving money. There is a tendency to change large and high fuel consumption vehicles with the compact hybrid cars. Governmental support and increasing oil prices also lead customers to buy hybrid vehicles (Heffner, Kurani and Turrentine, 2007; de Haan, Mueller and Peters, 2006).

In the literature, purchase motivations for hybrid vehicles were found as followed:

- Being an environmental friendly consumer of the society
- Paying less for fuel
- Paying less tax
- Being a technological pioneer and trend maker
- Enjoying to be different than others

In behavioral research of consumers, intentions are determined by attitudes and experiences and the decisions are made to find the best outcome within the offered alternatives in the market (Lane and Potter, 2007). Beside the feelings involved with the products, consumers tend to maximize a kind of internal utility function based on benefits considering their budgets (Roche, Mourato, Fishedick, Pietzner and Viebahn, 2010). However in today's world consuming holds more parameters such as position in the society, image, cultural aspects etc. than a mere benefit based meaning. Consuming became a way of communication for the values of consumer both to the outside world and to the inside (Slater, 1997). Thus, there is no doubt that the action of consumption consists of both rational and emotional aspects. Therefore it is important to analyze these two main pillars of consumption motives in order to see how they affect the adoption of innovative hybrid vehicles particularly in a developing country.

## **Methodology**

A questionnaire survey in printed form was prepared and executed in this research to gather data from potential customers. Both closed and open form questions were asked throughout the survey. The population of the survey consists of engineering students of a technical university which specializes in developing innovative systems within the ecosystem of a developing country. We observed that many of the students are interested in buying innovative products. The students are easily adapting to new technologies and buying new electronic products if they are in their budgets. Therefore engineering students are naturally technology enthusiasts who are likely to consider buying a hybrid vehicle after graduation.

Chi square test was applied to see the relation between the variables. Null hypothesis was tested between responses which meant no association. The standard 5% or 0.05 was used to determine the statistical significance. Therefore a p-value less than 0.05 means that there is significant evidence of an association between variables.

## Results and Discussion

The sample had a higher representation of males (55.7%) than females (44.3%). The ages of the students were between 17 and 32. The prep class and 4th year students of mechanical engineering, industrial engineering and electrical and electronic engineering attended the survey. The sample may not be fully representative of the whole society, however, valuable information about technology enthusiasts and potential customers of hybrid vehicles were provided.

Most of the students were between the ages of 18 and 24 (82%). 63% of the students were from families of yearly income lower than 60.000TL and 36.9% of the students' families earned more than 60.000TL. 61.7% of the students rated their interest towards hybrid vehicles more than 5 out of 10 points. The students responded to the question "do you consider buying a hybrid car?" with 87.9% possibility of buying. 59.1% preferred standard hybrid cars to the plug-in hybrid models. Comfort, less fuel consumption and environmental friendliness were almost similarly weighted criteria to buy a hybrid vehicle. Seemingly less maintenance costs of the hybrid vehicles is not effectively communicated to the society. 51% of the students claimed that they believe hybrid cars are a safe choice of transportation which shows that there are no significant concerns about the safety of hybrid vehicles. 63% of the students claimed that they pay attention to the environmentally friendliness of the cars. Table 1 shows the questions of the survey and the number of responses as well as the percentages of the responses.

Evaluation of Perception and Attitudes towards Hybrid Vehicles: A Developing Country Approach

*Table 1. Questions and responses to the survey*

<b>Question</b>	<b>Number of Responses</b>	<b>%</b>
<b>Are you male or female?</b>	149	%100
Male	83	%55.7
Female	66	%44.3
<b>What is your age?</b>	149	%100
17	2	%1.3
18	18	%12.1
19	18	%12.1
20	21	%14.1
21	21	%14.1
22	23	%15.4
24	15	%10.1
25	6	%4.0
27	2	%1.3
28	1	%0.7
32	1	%0.7
<b>What is your family income per year? (TL)</b>	149	%100
20.000-40.000	55	%36.9
40.000-60.000	39	%26.2
60.000-80.000	26	%17.4
80.000-100.000	18	%12.1
>100.000	11	%7.4
<b>How would you rate your interest in hybrid cars?</b>	149	%100
1	16	%10.7
2	5	%3.4
3	13	%8.7
4	11	%7.4
5	12	%8.1
6	17	%11.4
7	17	%11.4
8	27	%18.1
9	18	%12.1
10	13	%8.7
<b>Do you consider buying a hybrid car in the future?</b>	149	%100
Not at all	18	%12.1
Maybe	72	%48.3
Likely	40	%26.3
Very Likely	19	%12.8
<b>Which type of hybrid car would you prefer?</b>	149	%100
Hybrid	88	%59.1
Plug-in hybrid	61	%40.9
<b>Which would be the most important criteria for you to choose a hybrid car?</b>	149	%100
Fashion	30	%20.1
Comfort	35	%23.5

Less fuel consumption	36	%24.2
Environmental friendliness	34	%22.8
Less maintenance	14	%9.4
<b>Do you think hybrid cars are a safe choice for transportation?</b>	149	%100
Strongly agree	15	%10.1
Agree	61	%40.9
Neutral	55	%36.9
Disagree	9	%6.0
Strongly disagree	2	%1.3
Unsure	7	%4.7
<b>Do you pay attention that the cars you buy are environmentally friendly?</b>	149	%100
Strongly agree	33	%22.1
Agree	61	%40.9
Neutral	36	%24.2
Disagree	9	%6.0
Strongly disagree	3	%2.0
Unsure	7	%4.7

Table 2 summarizes the cross comparison of the demographic properties of the sample as gender, age, class and income with the 6 main questions of the survey. The Pearson chi-square results show no statistically meaningful difference between the variables throughout  $4 \times 6 = 24$  comparisons. Only two exceptions occurred. As the income increases the likelihood to buy a hybrid car slightly increased as well ( $p=0.040 < 0.05$ ). Another association occurred between income and the most important buying criteria. The subgroup of the sample with family income higher than 100.000TL considered the less maintenance costs as the most important criteria.

*Table 2. Chi-square comparison results*

	Gender		Age		Class		Income	
	df	chi square	df	chi square	df	chi square	df	chi square
Interest	9	0.088	99	0.232	9	0.289	36	0.155
Consider buying	3	0.841	33	0.256	3	0.522	12	0.040
Type of hybrid	1	0.318	11	0.237	1	0.710	4	0.561
Most important criteria	4	0.067	44	0.195	4	0.049	16	0.002
Hybrids are safe	5	0.822	55	0.902	5	0.323	20	0.683
Hybrids are environmentally friendly	5	0.707	55	0.428	5	0.646	20	0.070

## Conclusion

Although the participants of the survey may not be representative for the whole society, it gives helpful insights about the perceptions and attitudes of the potential technologically educated customers. The analysis of the data showed that there are no significant differences across gender, age, class and income level of the participants concerning the perceptions of hybrid vehicles. Only some differences of opinions observed depending on the yearly income of the families. Standard hybrid vehicles were preferred to the plug-in hybrid models. Comfort, less fuel consumption and environmental friendliness were the main criteria to choose a hybrid vehicle. Most of the participants believed that hybrid vehicles are a safe and environmentally friendly way of transportation, so a wide acceptance of the society already exists for these products. Unlike electric vehicles, hybrid vehicles do not require an infrastructure to promote its wide spread usage. In recent times, air pollution and lack of sufficient access to energy sources became more the problem of developing countries. Thus, hybrid vehicles provide a stepwise solution to reduce greenhouse gas emissions and reduction of fuel consumption.

## Kaynakça / References

- de Haan, P., Mueller, M.G. and Peters, A. (2006). Does the hybrid Toyota Prius lead to rebound effects? Analysis of size and number of cars previously owned by Swiss Prius buyers. *Ecological Economics*, 58, 592–605.
- Egbue, O. and Long, S. (2012). Barriers to widespread adoption of electric vehicles: An analysis of consumer attitudes and perceptions. *Energy Policy*, 48, 717-729.
- Ewing, G. and Sarigollu, E. (2000). Assessing consumer preferences for clean-fuel vehicles: a discrete choice experiment. *Journal of Public Policy & Marketing*, 19, 106–118.
- Heffner, R., Kurani, K. and Turrentine, T. (2007). Symbolism in California's early market for hybrid electric vehicles. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 12, 396–413.



- Horne, M., Jaccard, M. and Tiedemann, K. (2005). Improving behavioural realism in hybrid energy-economy models using discrete choice studies of personal transport decisions. *Energy Economics*, 27, 59–77.
- Kishi, K. and Satoh, K. (2005). Evaluation of willingness to buy a low-pollution car in Japan. *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 6, 3121–3134.
- Lane, B. and Potter, S. (2007). The adoption of cleaner vehicles in the UK: exploring the consumer attitude–action gap. *Journal of Cleaner Production*, 15, 1085–1092.
- Peters, A., Mueller, M.G, de Haan, P., Scholz, R.W. (2008). Feebates promoting energy efficient cars: design options to address more consumers and possible counteracting effects. *Energy Policy*, 36, 1355-1365.
- Roche, M., Mourato, S., Fishedick, M., Pietzner, K. and Viebahn, P. (2010). Public attitudes towards demand for hydrogen fuel cell vehicles: a review of the evidence and methodological implications. *Energy Policy*, 38 (10), 5301–5310.
- Slater, D. (1997). *Consumer Culture and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Turrentine, T. and Kurani, K. (2007). Car buyers and fuel economy? *Energy Policy*, 35, 1213–1223.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Yiğit, B. A. ve Torun, R. A. (2019). Evaluation of perception and attitudes towards hybrid vehicles: A developing country approach *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 1693-1702. DOI: 10.26466/opus.583830

## Kadınların Spordan ve Spor Merkezlerinden Beklentilerinin Karşılama Düzeyleri

DOI: 10.26466/opus.585163

\*

M.Eyüp Uzuner\* - Levent Atalı\*\* - Betül Bayazıt\*\*\*- Hacı Ağdaş\*\*\*\*

\*Arşt. Gör. Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmit / Kocaeli / Türkiye

E-Posta: [eyup.uzuner@kocaeli.edu.tr](mailto:eyup.uzuner@kocaeli.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7686-4137](https://orcid.org/0000-0001-7686-4137)

\*\* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, İzmit / Kocaeli/ Türkiye

E-Posta: [levent.atali@kocaeli.edu.tr](mailto:levent.atali@kocaeli.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-2035-8523](https://orcid.org/0000-0002-2035-8523)

\*\*\* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, İzmit / Kocaeli/ Türkiye

E-Posta: [betul.bayazit@kocaeli.edu.tr](mailto:betul.bayazit@kocaeli.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-3547-2035](https://orcid.org/0000-0003-3547-2035)

\*\*\*\* Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmit / Kocaeli/ Türkiye

E-Posta: [haciagdas41@gmail.com](mailto:haciagdas41@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-8337-6120](https://orcid.org/0000-0002-8337-6120)

### Öz

*Bu araştırmanın amacı kadınların beden kitle endeksi ve bazı değişkenler açısından spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeylerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Bingöl (2010) tarafından geliştirilmiş olan "Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılama Düzeyi Ölçeği" katılımcılara uygulanmıştır. Bu araştırmaya 16 spor merkezine devan eden 666 kadın gönüllü olarak katılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma) yapıldıktan sonra veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testlerle analizler gerçekleştirilmiştir. Medeni durum değişkenine göre yapılan analizlerde Mann-Whitney U Testi, katılım süresi, yaş grubu, çalışma durumu, çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve beden kitle indeksi değişkenlerine göre yapılan analizlerde ise Kruskal-Wallis H Testi kullanılmıştır. Veriler SPSS 24 paket programında analiz edilmiştir. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre spor merkezinden beklentilerin karşılanmasına yönelik uygulanan ölçekte yaş grubu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunurken ( $p < 0.05$ ), katılım süresi, çalışma durumu, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve beden kitle indeksi değişkenlerine göre ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Spor merkezi, Beklenti, Kadın, Beden Kitle İndeksi

## The Satisfaction Level of Women Expectations from Sports and Sport Centers

\*

### Abstract

*This study aimed to determine the levels of women's body mass index and their expectations from sports and sports centers in terms of some variables. For this purpose, the Satisfaction Level of Expectations from Sports Centers questionnaire developed by Bingöl (2010) was used. 666 women from 16 sports centers have participated voluntarily. After the descriptive statistics (frequency, percentage, mean and standard deviation), non-parametric tests has been used due to the distribution of normality. The marital status variable was analyzed by using Mann-Whitney U Test and, duration of participation, age group, working status, number of children, educational level and body mass index data were analyzed by using Kruskal-Wallis H Test. Data were analyzed in SPSS 24 package program at 0.05 significance level. According to the findings, a statistically significant difference was found in the scale applied to satisfy the expectations from the sports center according to the age group variable ( $p<0.05$ ), while there was no statistically significant difference in participation time, working status, marital status, number of children, education level and body mass index variables.*

**Keywords:** Sports Center, Expectation, Woman, Body Mass Index

## Giriş

Sağlıklı bir yaşamın olmazsa olmaz koşulu, öncelikle dengeli ve yeterli beslenme daha sonra da beraberinde düzenli yapılan egzersizlerdir. Yapılan egzersizler, yeterli şiddette, sürede ve sıklıkta olursa dikkate değer ve ölçülebilir bir etki oluşturabilmektedir (Cerit, 2016). Her sağlıklı insanın hareket edebilme yeteneğine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu yeteneğin geliştirilebilir ölçüsü kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Hamurcu ve ark. 2006). Spor, insanın sağlık durumunu geliştiren, gelişmiş sağlık durumunun devam ettirilmesini sağlayan, yorgunluğa karşı direncini arttıran hareketler toplamı olarak ifade edilmektedir (Akgün, 1989). Sosyal bir alan olarak sporu yaşayan da yaşatan da insan bedenidir (Koca, 2016). Spor, bireylerin stres yaratan durumlarından kurtulmasını sağlayan önemli bir araç olarak da kullanılmaktadır. Stresin etkisini azaltan en önemli tekniklerden birisi de düzenli yapılan fiziksel aktivitelerdir. Fiziksel aktiviteler, bedenin psikolojik ve fizyolojik hastalıklara karşı doğal bir savunma mekanizmasıdır (Allen, 1983).

Egzersiz, bireyin sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesinde büyük önem taşımaktadır (Çolakoğlu ve Şenel, 2003). Egzersiz, kişiye duygusal gerginliğini azaltması ve olumsuz düşüncelerinden uzaklaşması için önemli fırsatlar vermektedir. Egzersiz, egzersiz yapanlar açısından fiziksel, zihinsel ve teknik bir çabadır (Akbulut, 2011). Düzenli egzersiz yapmak bireyin kendini hem fiziksel hem de psikolojik olarak iyi hissetmesini sağlamaktadır (Zırhloğlu, 2011). Düzenli fiziksel aktivite içerisinde bulunmak sağlık açısından kişiye birçok önemli yarar sağlamaktadır. Düzenli olarak yapılan aerobik egzersizlerin kişinin özgüveninde artma, olumsuz ve rahatsız edici düşüncelerden uzaklaşma, stresle baş etme ve depresyon riskini azalttığı gibi ruhsal etkilerinden de söz edilmektedir (Aylaz, Güllü ve Güneş, 2011).

Bireyin, aerobik fiziksel aktivite seviyesini belirleyerek egzersizlere katılımı konusunda bilinçli olması büyük önem taşımaktadır (Ussery ve ark. 2017). Egzersizin belirlenen amaçları yerine getirmesinde, egzersiz programında doğru tekniklerin uygulanması, yaş ve sağlık durumuna göre çeşitlendirilmesi önem taşımaktadır (Ocak ve Tortop, 2013).

Tüm bu yukarıda sözü edilen unsurların önemi ile beraber Akça'nın (2012) belirttiği üzere çağımızın şartları insanları hareketsizliğe zorlamakta ve insanlar hareket etmeye başlamak için özel spor merkezlerine gitmektedirler. Günümüzde spor merkezlerinin sayıları günden güne artmakta ve bireyleri doğru zamanlama ile uzmanlar eşliğinde egzersiz yaptırarak yanlış uygulamalar ile oluşabilecek sağlık risklerinin önüne geçilmektedir. Hatta bir çok ülkede olduğu gibi sporun toplumda yaygınlaşmasının sağlanması için spor merkezleri ilk sıralarda gelmektedir.

Bu araştırmada, kadınların beden kitle endeksi (BKİ) ve bazı değişkenler açısından spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

## **Yöntem**

### ***Araştırmanın Modeli***

Bu araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda Bingöl (2010) tarafından geliştirilmiş olan "Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testlerle analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi için SPSS 24 paket programı kullanılmıştır.

### ***Evren ve Örneklem***

Araştırmanın evrenini Kocaeli' nde Kartepe İlçe Belediyesinin bünyesinde mahalle düzeyinde yer alan 16 adet spor merkezine devam etmekte olan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 666 kadın oluşturmaktadır. Bu araştırmaya katılan katılımcıların tamamı Kocaeli ili sınırları içerisinde ikamet eden ve spor merkezini haftada en az iki kere kullanmakta olan kadınlardır.

### ***Veri Toplama Araçları***

Bu araştırmada Bingöl (2010) tarafından geliştirilmiş olan "Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, 18 maddeden oluşan 5' li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .93, Bartlett değeri 21140.84, ve Cronbach alpha değeri .92 olarak bulunmuştur (Bingöl ve Doğan, 2010). Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach alpha değeri ,808 olarak bulunmuştur.

Ölçekte ters olarak kodlanmış ifade bulunmamaktadır. Ölçekteki ifadelere verilebilecek olan yanıtlar "Hiç katılmıyorum:1", "Katılmıyorum:2", "Az Katılıyorum:3", "Katılıyorum:4" ve "Tamamen katılıyorum:5" biçimindedir. Bu ölçeğe ek olarak, araştırmacı tarafından katılımcıların demografik bilgilerini içeren bir kısım daha araştırmaya eklenmiştir.

### ***Verilerin Toplanması***

Bu araştırmaya 16 farklı spor merkezine devam eden 666 kadın gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için 2019 yılının ilk üç ayı içerisinde ölçek araştırmacılar tarafından katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcı kadınlara bu araştırmaya katılmadan önce araştırmacılar tarafından bilgilendirme yapıldıktan sonra ölçeği spor merkezini kullanmadan önce 10-15 dakika içerisinde tamamlamaları istenmiştir. Ölçek katılımcılar tarafından doldurulduktan sonra yine araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

### ***Verilerin Analizi***

Elde edilen verilere göre boy ve kilo değişkenleri Beden Kitle İndeksi (BKI) hesaplamasında kullanılmıştır. Bu hesaplama yapılırken; vücut ağırlığı (kg)/ Boy uzunluğu (m)<sup>2</sup> hesaplanmıştır. Sonrasında da < 18.5 kg/m<sup>2</sup> zayıf, 18.5 – 24.9 normal kilolu, 25.0–29.9 fazla kilolu, 30.0–34.9 I. Derece obez, 35.0–39.9 II. Derece obez, ≥ 40 III. Derece morbid obez olarak tanımlanmıştır (WHO, 1995). Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testlerle analizler gerçekleştirilmiştir.

Tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma), medeni durum değişkenine göre yapılan analizlerde Mann-Whitney U Testi, katılım süresi, yaş grubu, çalışma durumu, çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve beden kitle indeksi değişkenlerine göre yapılan analizlerde ise Kruskal-Wallis H kullanılmıştır. Veriler SPSS 24 paket programında 0.05 anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir.

## Bulgular

Çalışmanın bu kısmında tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma), cinsiyet ve spor yapma durumları değişkenine göre yapılan analizlerin sonucu tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmaya katılan kadınların 187 tanesi 1 – 3 ay arası (%28,1), 168 tanesi 3 – 6 ay arası (%25,2), 167 tanesi 4 – 6 ay arası (%25,1), 75 tanesi 7 – 12 ay arası (%11,3), 69 tanesi 7 – 9 ay arası (%10,4) süresince tesise gelmeye devam etmektedirler.

Araştırmada yer alan kadınların 239 tanesi 29 - 39 yaş arası (%35,9), 214 tanesi 40 - 50 yaş arası (%32,1), 142 tanesi 40 - 50 yaş arası (%21,3) ve 71 tanesi 51 yaş ve üzerindedir (%10,7).

Kadınların çalışma durumları incelendiğinde 534 tanesi ev hanımı (%80,2), 49 tanesi özel sektör çalışanı (%7,4), 47 tanesi öğrenci (%7,1) ve 36 tanesi kamu personelidir (%5,4).

Medeni durum değişkenine göre 518 kadın evli (%77,8) ve 148 kadın ise bekârdır (%22,2).

Çocuk sayısı değişkenine göre veriler incelendiğinde 211 kadının 2 tane (%31,7), 165 kadının 0 tane (%24,8), 123 kadının 1 tane (%18,5), 114 kadının 3 tane (%17,1), 39 kadının 4 tane (%5,9) ve 14 kadının 5 tane çocuğu vardır (%2,1).

Eğitim düzeylerine göre ise 298 kişi ilkokul/ortaokul (%44,7), 222 kadın lise (33,3), 73 kadın lisans (%11), 66 kadın ön lisans (%9,9) ve 7 kadın yüksek lisans (%1,1) mezunudur.

Kadınların BKİ dağılımlarına göre 271 tanesi fazla kilolu (40,7), 245 tanesi normal kilolu (%36,8), 95 tanesi I. derece obez (%14,3), 31 tanesi II. derece obez (%4,7), 17 tanesi III. derece morbid obez (%2,6) ve 7 tanesi ise zayıftır (%1,1).

**Tablo 1. Araştırmaya katılan kadınların tanımlayıcı istatistikleri**

	<b>Alt Gruplar</b>	<b>n</b>	<b>%</b>
Katılım süresi	1 - 3 ay arası	187	28,1
	4 - 6 ay arası	167	25,1
	7 - 9 ay arası	69	10,4
	10 - 12 ay arası	75	11,3
	13 ay ve üzeri	168	25,2
Yaş grubu	18 - 28 yaş arası	142	21,3
	29 - 39 yaş arası	239	35,9
	40 - 50 yaş arası	214	32,1
	51 yaş ve üzeri	71	10,7
Çalışma durumu	Ev hanımı	534	80,2
	Kamu personeli	36	5,4
	Özel sektör çalışanı	49	7,4
	Öğrenci	47	7,1
Medeni durum	Evli	518	77,8
	Bekâr	148	22,2
Çocuk sayısı	0	165	24,8
	1	123	18,5
	2	211	31,7
	3	114	17,1
	4	39	5,9
	5	14	2,1
Eğitim düzeyi	İlkokul/Ortaokul	298	44,7
	Lise	222	33,3
	Ön lisans	66	9,9
	Lisans	73	11,0
	Yüksek lisans	7	1,1
BKI kategorisi	Zayıf	7	1,1
	Normal kilolu	245	36,8
	Fazla kilolu	271	40,7
	I. Derece obez	95	14,3
	II. Derece obez	31	4,7
	III. Derece morbid obez	17	2,6



**Tablo 2. Kadınların Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Sonuçları**

	n	min	max	$\bar{x}$	$\pm$ ss
Toplam Puanlar	666	1	5	4,35	,48

Kadınların spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi sonuçlarına göre ortalama 4,35±48 olarak bulunmuştur.

**Tablo 3. Kadınların Katılım Süresi Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

Katılım Süresi	$\bar{x}$	$\pm$ ss	p
1 - 3 ay arası	4,33	,56	,121
4 - 6 ay arası	4,31	,56	
7 - 9 ay arası	4,34	,70	
10 - 12 ay arası	4,4	,43	
13 ay ve üzeri	4,44	,46	

Araştırmaya katılan kadınların katılım süresi değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

**Tablo 4. Kadınların Yaş Grubu Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

Yaş Grubu	$\bar{x}$	$\pm$ ss	p	P
18 - 28 yaş arası	4,36	,58	,043*	18 – 28 yaş arası & 51 yaş ve üzeri →
29 - 39 yaş arası	4,36	,46		,001
40 - 50 yaş arası	4,32	,63		29 – 39 yaş arası & 51 yaş ve üzeri →
51 yaş ve üzeri	4,51	,36		,021
				40 – 50 yaş arası & 51 yaş ve üzeri →
				,005

\*p<0,05

Araştırmaya katılan kadınların yaş grubu değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır.

**Tablo 5. Kadınların Çalışma Durumu Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

<b>Çalışma Durumu</b>	$\bar{x}$	$\pm ss$	<b>p</b>
Ev hanımı	4,36	,56	,862
Kamu personeli	4,4	,38	
Özel sektör çalışanı	4,36	,36	
Öğrenci	4,3	,56	

Araştırmaya katılan kadınların çalışma durumu değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

**Tablo 6. Kadınların Medeni Durum Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği Mann-Whitney U Testi Sonuçları**

<b>Medeni Durumu</b>	$\bar{x}$	$\pm ss$	<b>z</b>	<b>p</b>
Evli	4,36	,51	-,516	,606
Bekâr	4,37	,63		

Araştırmaya katılan kadınların medeni durum değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi ölçeği Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

**Tablo 7. Kadınların Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılanma Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

<b>Çocuk Sayısı</b>	$\bar{x}$	$\pm ss$	<b>p</b>
0	4,31	,54	,220
1	4,44	,53	
2	4,39	,54	
3	4,28	,56	
4	4,38	,48	
5	4,46	,47	

Araştırmaya katılan kadınların çocuk sayısı değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

**Tablo 8. Kadınların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılama Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

Eğitim Düzeyi	$\bar{x}$	$\pm ss$	p
İlkokul/Ortaokul	4,33	,49	
Lise	4,42	,47	
Ön lisans	4,33	,78	,154
Lisans	4,33	,66	
Yüksek lisans	4,73	,27	

Araştırmaya katılan kadınların çalışma durumu değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılama düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

**Tablo 9. Kadınların Beden Kitle İndeksi (BKİ) Değişkenine Göre Spor Merkezlerinden Beklentilerin Karşılama Düzeyi Ölçeği Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları**

BKİ	$\bar{x}$	$\pm ss$	p
Zayıf	4,28	,4	
Normal kilolu	4,4	,6	
Fazla kilolu	4,36	,49	,196
I. Derece obez	4,25	,54	
II. Derece obez	4,39	,46	
III.Derece morbid obez	4,48	,54	

Araştırmaya katılan kadınların beden kitle indeksi (BKİ) değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılama düzeyi ölçeği Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

## Tartışma ve Sonuç

Sağlıklı bir yaşamın olmazsa olmaz koşulunun öncelikle dengeli ve yeterli beslenme daha sonra da düzenli ve sistemli yapılan egzersizler olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan egzersizler, yeterli şiddette, sürede ve sıklıkta olursa dikkate değer ve ölçülebilir bir etki oluşturabilmektedir (Cerit, 2016).

Koç ve ark., (2018) sedanter bireylerin spor merkezlerinden beklentilerinin karşılama düzeyinin incelenmesi amacıyla yaptıkları çalışma-

da, cinsiyete göre sedanterlerin estetik görünüm, sosyalleşme sağlık ve personel ölçek alt başlık altında toplanan maddelerinde ve gelir durumuna göre alt boyutlarda ve toplam ölçek puanında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sedanterlerin spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyi iyi olarak kabul edilebilse de daha fazla beklentilerin olduğu görülmüştür. Açak ve Karataş (2016) tarafından spor merkezlerine devam eden bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılan diğer bir çalışmada, bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin yüksek oranda karşılanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kadınların katılım süresi değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeylerinin 13 ay ve üzeri en yüksek seviyede olduğu, bunu 10 - 12 ay arası, 7 - 9 ay arası, 1 - 3 ay arası ve 4 - 6 ay arası takip ettiği belirlenmiştir. Taşgın ve ark. (2018) yapmış oldukları çalışmada cinsiyet ve tesis kullanım süresi değişkenlerinin spor merkezinden beklentiler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğu belirtilirken, yaş değişkeninin bu beklentiler üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bizim çalışmamızda ise yaş değişkeninin spor merkezinden beklentiler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kadınların yaş grubu değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri 18 yaşından 39 yaşına kadar sabit bir eğilim göstermekte, 40 – 50 yaş aralığında hafif bir azalma eğilimi gösterse de 51 yaş ve üzeri katılımcıların puan ortalamaları en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Yaş grubuna göre puan ortalamalarındaki istatistiksel anlamlılık 51 yaş ve üzeri olan kadınlardan kaynaklanmaktadır.

Afthinos ve ark. (2006) ağırlıklı olarak kadın katılımcılarından oluşan bir örnekleminin oluşturduğu müşteri beklentileri üzerinde yapmış oldukları bir çalışmada spor merkezi kullanım amaçlarının sırası ile “fiziksel uygunluk”, “sağlık” ve “vücut ağırlık dengesi” olduğu belirtilmektedir. Aynı çalışmada kadınların ve erkeklerin beklentileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu, ayrıca yaş değişkeninin de beklentiler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Ek olarak kadınların daha fazla alana, uygun bir programa, sportif faaliyet çeşitliliğine, farklılık gösteren programlara, kapsamlı bir broşüre ve rahat erişim faktörlerine önem verdikleri belir-

tilirken erkeklerin ise personel nezaketi, mesleki bilgi ve açık talimatların yaygınlaştırılması faktörlerine önem verdikleri belirtilmektedir. Bizim araştırmamızdaki katılımcıların yaş grubu değişkeni göz önünde bulundurulduğunda spor merkezinden beklentilerine yönelik bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Kadınların çalışma durumu değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyleri incelendiğinde en yüksek ortalama puana kamu personellerinin sahip oldukları, bunu ev hanımları ve özel sektör çalışanları takip etmektedir. Beklenti karşılanma düzeylerinin en düşük olduğu kısmı ise öğrenciler oluşturmaktadır.

Kadınların medeni durum değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyleri incelendiğinde bekar kadınların ortalamalarının evli kadınların ortalamalarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Fakat bu puan ortalamasının farklı olması istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Kadınların çocuk sayısı değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının beş çocuğu olan kadınlarda olduğu belirlenmiştir. Bunu sırası ile bir çocuk, iki çocuk, dört çocuk, çocuğu olmayan kadınların puan ortalamaları takip etmektedir. Puan ortalamasının en düşük olduğu kısmı ise üç çocuk sahibi kadınlar oluşturmaktadır.

Kadınların eğitim düzeyi değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının yüksek lisans düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bunu lise düzeyi takip etmektedir. Puan ortalamasının en düşük olduğu gruplar ise ilköğretim/ortaokul, ön lisans ve lisans düzeyidir. Puan ortalamalarının birbirlerinden farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılırken, bu farklılıklar istatistiksel olarak bir anlam ifade etmemektedir. Açık ve Karataş (2016) yapmış oldukları çalışmada da eğitim düzeyi ile spor merkezinden beklentilerin karşılanma düzeylerinin anlamlı farklılığa yol açmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kadınların beden kitle indeksi (BKİ) değişkenine göre spor merkezlerinden beklentilerin karşılanma düzeyi incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının III. derece morbid obez değişkeninde olduğu bulunmuştur. Bunu sırası ile normal kilolu, II. derece obez, fazla kilolu

ve zayıf kadınlar takip etmektedir. En düşük puan ortalaması ise I. derece obez olan kadınlardadır.

Sonuç olarak; yalnızca kadın bireyler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada spor merkezinden beklentilerin karşılanmasında yaş grubu değişkeninin etkisi olduğu belirlenirken; katılım süresi, çalışma durumu, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve beden kitle indeksi' nin (BKİ) spor merkezlerinden beklentilerin karşılanmasında etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Bu tür çalışmaların daha farklı sosya-ekonomik kadın gruplarında yapılması sağlanabilir. Ayrıca erkek ve kadınlar arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Kadınların spor merkezlerine katılımında ve sürekliliğin sağlanmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılması kadın özelinde fiziksel etkinliklere katılım boyutunu ortaya koymasından yerel yönetimlere kadınlara yönelik proje üretmelerinde fikir verebilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Satisfaction Level of Women Expectations from Sports and Sport Centers**

\*

M.Eyüp Uzuner - Levent Atalı - Betül Bayazıt - Hacı Ağdaş  
*Kocaeli University*

The indispensable condition of a healthy life is firstly balanced and adequate nutrition and then regular exercises. Exercises can have a significant and measurable effect if they are of sufficient intensity, duration, and frequency (Cerit, 2016). Exercise is of great importance for an individual to maintain a healthy life (Colakoglu and Senel, 2003). As Akça (2012) states, the conditions of our age force people to immobilize and people go to special sports centers to start to move. Nowadays, the number of sports centers is increasing day by day and individuals are exercised with the right timing with the help of experts to prevent health risks that may occur due to wrong practices. In fact, as in many countries, sports centers are at the top of the list to ensure the spread of sports in society.

This study aimed to determine the levels of women's body mass index and their expectations from sports and sports centers in terms of some variables.

For this purpose, the Satisfaction Level of Expectations from Sports Centers questionnaire developed by Bingöl (2010) was used. 666 women from 16 sports centers have participated voluntarily. After the descriptive statistics (frequency, percentage, mean and standard deviation), non-parametric tests has been used due to the distribution of normality. The marital status variable was analyzed by using Mann-Whitney U Test and, duration of participation, age group, working status, number of children, educational level and body mass index data were analyzed by using Kruskal-Wallis H Test. Data were analyzed in SPSS 24 package program at 0.05 significance level.

According to the duration of participation of women, it was determined that the level of meeting the expectations from the sports centers

was the highest in 13 months and above, followed by 10 - 12 months, 7 - 9 months, 1 - 3 months and 4 - 6 months. These differences in mean scores were not statistically significant.

The level of meeting the expectations of women from sports centers according to the age group variable shows a constant tendency from 18 to 39 years of age, it slightly decreases at the ages of 40 - 50, finally it reaches the highest levels at the ages 51 & over. The statistical significance of the mean scores by age group stems from the women aged 51 and over.

When the level of meeting the expectations from the sports centers according to the working status variable of women is examined, the highest average score is followed by the public employees, housewives, and private sector employees. On the other hand, students have the lowest level of expectations.

When the level of meeting the expectations of women from sports centers according to the marital status variable is examined, it is found that the average of single women is higher than the average of married women. However, it is not statistically significant that this mean score is different.

When the level of meeting the expectations of women from sports centers is examined according to the number of children of women, it is found that the highest mean score is in women with five children. This is followed by the average scores of women who have one child, two children, four children, and no children. The lowest part of the average score is composed of women with three children.

When the level of meeting the expectations from sports centers was examined according to the educational level of women, the highest average score was found to be at the master's level. This is followed by the high school level. The groups with the lowest average score are primary/secondary, associate and undergraduate levels. While it is concluded that the mean scores differ from each other, these differences do not make any statistical significance.

According to the findings, a statistically significant difference was found in the scale applied to satisfy the expectations from the sports center according to the age group variable ( $p < 0.05$ ), while there were no statistically significant difference in participation time, working status,



marital status, number of children, education level and body mass index variables.

According to the body mass index (BMI) variable of women, when the level of meeting the expectations from sports centers is examined, it was seen that the highest average score was in 3rd level morbidly obese. This is normally normal weight, 2nd level obese, It is followed by extremely obese, overweight and thin women. The lowest mean score was in the 1st degree obese women.

As a result; In this study conducted only on female individuals, it was determined that the age group variable had an effect on meeting the expectations from the sports center; Participation time, working status, marital status, number of children, educational level and body mass index (BMI) were not found to be effective in meeting the expectations of sports centers.

### Kaynakça / References

- Açak, M. ve Karataş, Ö. (2016). Malatya'da spor merkezlerine devam eden bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (18), 215-226.
- Afthinos, Y., Theodorakis, N. D. ve Nassis, P. (2005). Customers' expectations of service in Greek fitness centers: Gender, age, type of sport center, and motivation differences. *Managing Service Quality: An International Journal*, 15(3), 245-258.
- Akbulut, E. (2011). *Sedanter bayanlarda aerobik egzersiz programının kan lipitleri ve vücut kompozisyonu üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1-20.
- Akça, Ş.N. (2012). *Özel spor merkezlerine üye olan bireylerin spora yönelme nedenleri ve beklentilerinin gerçekleşme düzeyleri*. Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Akgün, N. (1989). *Egzersiz fizyolojisi*. 3. Baskı, Ankara:Gökçe Ofset Matbaacılık. Yayın no: 83.
- Allen, R.J. (1983). *Human stres: It's nature and control*. New York: MacMillan Publishing Company.

- Aylaz, R., Güllü, E. ve Güneş, G. (2011). Aerobik yürüme egzersizin depresif belirtilere etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4 (4). 172-177.
- Bingöl, A. (2010). *Spor merkezlerine devam eden bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri*. Yüksek lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Trabzon.
- Bingöl, A., Doğan, A.A. (2010). Spor merkezlerine devam eden bireylerin spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılanma düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 12(3)199-203.
- Cerit, M. (2016). *Kadın ve fit yaşantı: Fitness for women*. Perfect Life Health and Fitness Serisi I. Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi. 1. Baskı.
- Çolakoğlu, F. ve Şenel, Ö. (2003). Sekiz haftalık aerobik egzersiz programının sedanter orta yaşlı bayanların vücut kompozisyonu ve kan lipidleri üzerindeki etkileri. *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1). 56-61.
- Hamurcu, Z., Akpınar, N., Polat, Y., Akdoğan, H., Çoksevim, B. (2006). Büyüme çağındaki kızların fiziksel ve fizyolojik özellikleri üzerine voleybolun etkisi. *9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi*, 3-5 Kasım 2006, Muğla, 136-137.
- Koca, C. (2016). *Sporun toplumsal cinsiyet halleri*. (C. Koca Ed.). Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi. 1. Basım.
- Koç, S., İmamoğlu, M., Türkmen, M. ve İmamoğlu, O. (2018). Sedanterlerin spor merkezlerinden beklentilerinin araştırılması. *16. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, içinde (s. 1637- 1644), 31 Ekim-3 Kasım, Antalya.
- Ocak, Y. ve Tortop, Y. Ş. (2013). Kadınlarda halk oyunları çalışmalarının bazı fiziksel uygunluk parametreleri üzerine etkisinin incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 46-54.
- Taşgın, E., Öz, N. D., Üstün, F., ve Özlü, M. (2018). Investigation of the expectations from sports and sports centers for different variables. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 20(3). 273-276.
- Ussery, N.E., Carlson, A., Whitfield, P.G., Watson, B.K., Berrigan, D. ve Fulton, E.J (2017). Walking for transportation or leisure among u.s. women and men - National health interview survey, 2005-2015. *Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR)*, 66(25), 657-662.
- WHO. (1995). The use and interpretation of antropometry, *Technical Report Series-854 Physical Status*, Geneva.
- Zırhlıoğlu, G. (2011). Egzersiz bağımlılığının egzersiz davranış parametrelerine göre incelenmesi, *J New World Sci Acad*, 6(4). 214-215.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Uzuner, E. M., Atalı, L., Bayazıt, B. ve Ağdaş, H. (2019). Kadınların spordan ve spor merkezlerinden beklentilerinin karşılama düzeyleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 1703-1720. DOI: 10.26466/opus.585163

## Cinsiyetlendirilmiş Bir Egzersizin Sınırlarında: Adana'daki Erkeklerin Pilates Deneyimleri

DOI: 10.26466/opus.587527

\*

Mehmet Bozok\* - Z. Merve Munar\*\* - İrem Kavasoglu\*\*\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul / Türkiye

E-Posta: [mehmetbozok@maltepe.edu.tr](mailto:mehmetbozok@maltepe.edu.tr) ORCID: [0000-0002-9841-6324](https://orcid.org/0000-0002-9841-6324)

\*\* Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Adana / Türkiye

E-Posta: [zahidemervemunar@gmail.com](mailto:zahidemervemunar@gmail.com) ORCID: [0000-0002-0461-2675](https://orcid.org/0000-0002-0461-2675)

\*\*\* Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Adana / Türkiye

E-Posta: [kavasogluirem@gmail.com](mailto:kavasogluirem@gmail.com) ORCID: [0000-0003-3969-1163](https://orcid.org/0000-0003-3969-1163)

### Öz

*Bu çalışma, cinsiyetlendirilmiş bir egzersiz olarak pilatesi Adana'da bu egzersizi yapan erkekler üzerinden ele alıyor. Pilates, erkek kimliği ve ataerkil erkeklikler için toplumsal olarak uygun görülmeyen bir egzersizdir. Bu bağlamda amacımız, ataerkilliğiyle bilinen bir kent olan Adana'da tenis kulübüne giden eğitilmiş ve orta üst sınıfa mensup erkeklerin cinsiyetlendirilmiş ve kadınlara özgü bir egzersiz olarak inşa edilen pilatesteki deneyimlerini ve pilatese yükledikleri anlamları irdelemektir. Bu çalışmada niteliksel yöntem kullanılarak, pilates yapan altı erkekle derinlemesine görüşmeler yapılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları katılımcıların pilatesi bağımsız bir egzersiz olarak değil de bir performans sporu olarak gördükleri tenise destek olacak bir egzersiz olarak tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Bu araştırma, katılımcı olan erkeklerin pilatese başlama ve pilatesi sürdürme motivasyonunun sağlıklı yaşam söylemi ve erkeklik performansını koruma çabasıyla iç içe geçtiğini ve katılımcıların pilates deneyimlerinde kendi erkeklik söylemleri ve pratiklerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Sonuç olarak, Adana'da pilates yapan katılımcı erkeklerin ataerkil erkeklik kodlarının bu egzersize yükledikleri anlamlara da yansıtıldığı görülmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Spor Sosyolojisi; Toplumsal Cinsiyet; Pilates; Erkeklikler; Adana

## On The Borders of A Gendered Exercise: Pilates Experiences of Men in Adana

\*

### Abstract

*This study examines Pilates as a gendered exercise focusing on men doing this exercise in Adana. Pilates is considered as a socially inappropriate exercise for male identity and patriarchal masculinities. In this context, our aim is to examine the experiences of educated and middle-class men who attend to the tennis club in Adana, a city known for patriarchal qualities; and the meanings they attribute to pilates, which is built as a gendered exercise, coded peculiar to women. In this study, in-depth interviews were conducted with six men pilates using qualitative research methods. The collected data were analyzed using content analysis method. The findings of the study reveal that the participants identified pilates as an exercise that would support the tennis, which they considered as a performance sport, not as an independent exercise. This study shows that the motivation of participating men to start and maintain pilates is intertwined with the effort to maintain healthy lifestyle discourse and masculine performance and that the participants' own discourse and practices of masculinity are prominent in their pilates experience. As a result, it is seen that the patriarchal masculinity codes of the participating males doing pilates in Adana also spread to the meanings they impose on this exercise.*

**Keywords:** *Sociology of Sports, Gender, Pilates, Masculinities, Adana,*

## Giriş

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, bir taraftan sporlara yüklenen toplumsal ve kültürel anlamları, diğer taraftan da bunları sarmalayan ilişki ağlarını içerir. Spor, egzersiz ve fiziksel aktivite, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yansıdığı, üretildiği ve hatta yeniden üretildiği alanlardır. Gündelik hayatta karşımıza çıkan ataerkil ve cinsiyetçi toplumsal cinsiyet ilişkiler spor ve egzersizlere aktarılır. Buna karşılık olarak spor ve egzersiz de hem toplumsal cinsiyet ilişkilerinin deneyimlenmesi için alanlar sunar, hem de bu alanlarda yeni cinsiyet kodlarının üretimine katkı sağlar. Bu durum, belirli cinsiyetlerden aktörlerle ilişkilendirilen -genelde erkeklerle ilişkilendirilen futbol, halter, dövüş sporları ya da kadınlarla ilişkilendirilen cimnastik, buz pateni, yoga ya da pilates gibi- "cinsiyetlendirilmiş" spor ve egzersizlerde daha da belirgindir. Cinsiyetlendirilmiş sporlar ve egzersizler, sözkonusu aktiviteye yüklenen toplumsal anlamlardan ötürü -aktörler için- başından itibaren dışında kalınması zor, hakim ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin alanındırlar. Böylece aynı cinsiyetten aktörlerin yer aldığı ve mevcut cinsiyet kodlarının sürdürülmesine katkıda bulunan homososyal alanlar yaratırlar. Pilates de bu alanlardan biridir.

Cinsiyetlendirilmiş ve günümüzde neredeyse tamamen kadınlarla ilişkilendirilen bir egzersiz olarak pilates, erkekler ve erkeklik için uygun görülmez (Markula, 2006; Messner, 2000). Rehabilitasyon kökenli bir egzersiz olarak pilates, güçlenme, rekabet veya sertlikten ziyade ve esnekliğe yöneliktir. Güçlü ve kaslı erkek bedeninin inşası, rekabet, sertlik, saldırganlık ve acıya karşı dayanıklı olma gibi erkeklik idealleri için gerekli görülen pek çok özelliği taşımaz. Bu durum onu özellikle ataerkil erkeklikler için hassas, netameli ve kriz yaratma potansiyeli olan bir alan hâline getirir. Ataerkil erkeklikler, hegemonik erkeklik ideallerinin taşıyıcıları, yararlananları ve yeniden üretenleri olarak, mevcut cinsiyet kodlarını yansıtan en önemli aktörlerden biridir.

Bu araştırmada, cinsiyetlendirilmiş spor ve egzersizlerin, sözkonusu cinsiyetlendirilmiş alanın ilişkilendiği cinsiyetin diğer tarafında kalan aktörlerce hangi söylem ve pratikler yoluyla nasıl kurulduğu, deneyimlendiği ve paylaşıldığını anlamak için, pilates yapan erkeklere yönelinmiştir. Bu nedenle de cinsiyetlendirilmiş bir egzersiz olarak pilatesi ataerkil kod-

ların ve ataerkil erkekliklerin yoğun olduğu, ataerkilliğiyle -ve ataerkil erkeklikleriyle- bilinen bir şehir olan Adana'da pilates yapan erkeklere odaklanılarak incelenmiştir<sup>1</sup>.

Bu yazı, spor ve erkeklikler arasındaki toplumsal ilişkileri merkeze alarak, cinsiyetlendirilmiş bir egzersiz olan pilates ve erkeklikler arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğunu, ataerkilliğiyle bilinen bir şehirde kadınlarla ilişkilenen bir egzersiz olan pilates yapan erkeklere odaklanarak tartışmaktadır. Araştırmayı tasarlarken iki temel soruya yanıt aranmıştır. İlk "ataerkilliğiyle maruf bir kent olan Adana'da -tenis kulübüne giden eğitilmiş ve orta üst sınıfa mensup- erkeklerin cinsiyetlendirilmiş ve/ya kadınlara özgü bir egzersiz olarak inşa edilen pilates *deneyimleri* nelerdir?" İkinci olarak da "erkeklerin pilatese yükledikleri *anımlar* nelerdir?" Dolayısıyla hem makalenin araştırma sorusunu, hem de yapılan tartışmayı cinsiyetlendirilmiş egzersiz olarak pilates ve (ataerkil) erkeklikler ile deneyim ve anlamlar üzerine kurulmuştur. Bunları ortaya koyabilmek adına, izleyen bölümlerde tartışılan 2018 Mart ayında Adana'da pilates yapan erkeklerle derinlemesine görüşmeler yapılarak niteliksel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Aşağıda ilk olarak bu araştırmanın arkasındaki kuramsal tartışma, araştırmanın metodolojisi ve arka planı ele alınacak. Ardından da araştırmanın bulguları tartışılacaktır.

### **Kuramsal Tartışma: Cinsiyetlendirilmiş Sporlar, Erkeklikler ve Pilates**

Sporun toplumsal cinsiyet halleri ile ilgili 1970'lerden bu yana gelişen literatür, bize bu alanın büyük ölçüde erkek egemen ilişkilerce şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Öztürk, 2016, s.38). Spor, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreten ve inşa eden fakat kendi kuralları ve

---

*1 Bu çalışmanın iki temel özgünlüğü bulunmaktadır. Araştırma bir yandan uluslararası literatürde ilk pilates sosyolojisi çalışmalarından biridir. Diğer yandan da pilatesi erkeklikler ile ilişkisi bağlamında ele alan ilk çalışmadır. Bu nedenle Adana'da pilates yapan erkeklerin ataerkil erkeklikler ile ilişkisine dair bu makalenin ortaya koyduğu tartışmalar, spor sosyolojisi ve eleştirel erkeklik çalışmalarında üzerine ilk defa söz söylenmiş bir alandan damıtılmıştır. Böylece literatür için de yeni araştırma sorularına kapı aralayan bir araştırma olma misyonu da taşımaktadır. Ancak bu araştırma için altını çizmemiz gereken bir nokta daha bulunmaktadır. Bu araştırma Adana'daki erkeklikler hakkında da önemli bilgiler vermesine karşın burada asıl amacımız Adana erkekliğini incelemek için pilatese bakmak değildir. Ancak pilates tartışırken gördüğümüz erkeklerin kendilerinin ve sosyal çevrelerinin erkeklik söylemleri ve pratikleri, Adana'daki erkeklikler üzerine çalışmalar için kayda değer ipuçları da sunmaktadır.*

özgül dinamikleri olan bir alandır. Spor ve toplumsal cinsiyete dair bu literatür, rekabet, sertlik, mücadele içeren sporları erkeklere yakıştırdığını ve bu sporların erkeklikle ilişkisini fanatik bir biçimde kurduğunu göstermektedir (Bora, 2010; Csizma, Wittig ve Schurr, 1988; Koivula, 1995; 1999; 2001; Matteo, 1986). Bu nedenle futbol başta olmak üzere boks, güreş, rugby, dövüş sporları, vücut geliştirme gibi sporlar erkekliğin dolaşıma girdiği ve yeniden inşa edildiği sporlardır (Adams, 2011; Bulgu, 2012; Gillett ve White, 1992; Hacisoftaoğlu, 2012; Kvasoğlu ve Yıkılmaz, 2018; Koca ve Bulgu, 2005; Schmalz ve Kerstetter, 2006; Tokdoğan, 2015). Bunun aksine çok yoğun temas içermeyen, daha hafif ve estetik sporlar ise kadınlara uygun olarak kodlanır. Bu bağlamda modern sporların ortaya çıktığı 19. yy sonlarından beri kadınlara ağır, zor veya hızlı hareketler içeren sporlar yerine “kendi keyifleri için kibar sporlar, stilin büyük önem taşıdığı estetik sporlar ya da kadın cimnastiği” yapılmasının önerilmiştir (Bonde, 2003, s. 104). Buna göre de cimnastik, buz pateni, aerobik, dans, yoga ve pilates gibi egzersizler ve sporlar kadınlara yakıştırlır ve kadınsılıkla ilişkilendirilir (Hardin ve Greer, 2009; Koca ve Demirhan, 2005; Markula, 2008; Riemer ve Visio, 2003).

Kadınlara ve erkeklere “uygunluk” anlatısı, toplumsal cinsiyet rejiminin bir sonucu olarak bu spor dallarındaki cinsiyet eşitsizliğini en keskin şekilde görmemize olanak sağlar. Dans eden erkekler (Kvasoğlu, Rençbereli ve Yenel, 2017) ya da boks yapan kadınlar (Emir, Karaçam ve Koca, 2015) örneklerinde de görüldüğü üzere, alandaki hakim toplumsal kabulün dışındaki cinsiyet kodlarıyla hareket eden sporcular, toplumsal bariyerlere çarpmakta (Kvasoğlu ve Yaşar, 2016) ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu noktada araştırmanın konusuyla da ilişkisi olması bakımından dikkat çekici olan diğer bir nokta da erkeklerin kendi cinsiyetlerine uygun sporlara yönelmede kadınlardan daha tutucu olduğudur. Matteo'nun işaret ettiği üzere, erkekler cinsiyetlerine uygun olmayan sporları reddetmede, kadınlardan daha fazla toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını öne sürmektedirler (1988). Nitekim bu bulgu ile ilgili araştırmalar, kadınların erkeksi görülen sporlara katılımının erkeklerden daha kabul edilebilir görüldüğünü ve erkeklerin kadınsı olarak değerlendirilen sporlara katılımının onların erkeklikleriyle ilgili potansiyel sorgulamalara yol açtığını ortaya koymaktadır (Riemer ve Visio, 2003; Schmalz ve Kerstetter, 2006).



Bu durum kuşkusuz ataerkilliğin kendi erkekliğini kurarken “hegemonik” sınırlar çizmesi ve bu sınırların dışında kalma tehlikesinin ağır basması ile ilişkilidir. Bir diğer deyişle bu durum, “erkeklik meselesinin” yüce, aşkın ve ayrıcalıklı görülmesiyle bağlantılıdır. McKay, Messner ve Sabo’nun (2000) işaret ettikleri üzere, eleştirel erkeklik çalışmaları spor ve erkeklikler arasındaki ilişkileri ele alırken feminist ve cinsiyetçilik karşıtı bir duruştan hareket etmelidir. Bu kuramsal konumlanışın en önemli vurgularından biri de hakim erkeklik inşalarının eleştirisine ilişkindir.

Farklı “erkekliklerin” nasıl inşa edildiğini ele alan erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanının önde gelen isimlerinden Connell’in “hegemonik erkeklik” fikri, belirli bazı erkeklik inşalarının kadınlar ve öteki erkekler üzerinde egemenlik kurmada -ve onların rızasını almada- diğer erkekliklerden daha elverişli stratejiler geliştirdiğini imler (Connell, 1998; 2005; Connell ve Messerschmidt, 2005). Hegemonik erkeklik inşaları, erkeklerin ulaşmak için çaba gösterdikleri erkeklik *idealleridir*. Modern sporlar 19. yy sonlarında ortaya çıkarken, erkeklerin fiziksel ve psikolojik olarak güçlenmeleri ve kendilerini disipline etmeleri için bir araç olarak kullanılmıştır (Bora, 2013; Wellard, 2009, ss. 10-12). Atletik beceriler ve spordaki başarılar, “erkek üstünlüğünü” kanıtlamanın aracı olarak görülmüştür. Fakat günümüzde -profesyonel sporcular bir kenara bırakılacak olursa- spor “işin dışında” ve “boş” zamanda erkeklerin kendi kimliklerini kurabilecekleri beden idealleri, söylemler, pratikler ve ilişkilerle çevrili bir alan haline gelmiştir. Bu bağlamda Connell ve Messerschmidt’in işaret ettiği üzere, günümüzün *hegemonik* erkeklik imgesinin inşasında bakımlı ve sağlıklı görünmek ve düzenli olarak spor ve fiziksel aktiviteyle uğraşmak önemli bir yer tutmaktadır (2005, s.833-835).

Hegemonik erkeklik idealleri, erkeklerin kadınlar ve diğer erkekler üzerinde iktidar sahibi olmak için kendilerini her daim güçlü, fiziksel olarak formda, rekabetçi, cinsel olarak her zaman talepkâr ve muktedir, duygularını her zaman belli etmeyen ve kimi zaman bakımlı kimi zaman da çok da bakımlı olmayan-ancak aynı zamanda da kadınlarla ve eşcinsellikle ilişkilennemekten kaçınan kimseler olarak kurmalarını öngörür. Spor, hegemonik erkeklik ideallerinin kurulduğu, yeniden üretildiği, kimi zaman da iktidar olmanın yeni yollarının bulunduğu -birbiriyle çelişkili olabilen- pratikler, söylemler ve simgeleri içermektedir (Messner, 2005). Böylece erkekler için ideal bedene sahip olma, rekabetçilik, hız, rekor kırma,

iktidar sahibi olma, fiziksel olarak daima güçlü olma, dayanıklı olma, iktidar sahibi olma, esneklik, sağlıklı, fit ve zinde olma gibi -kimi birbiriyle çelişkili veya bir arada gerçekleştirilmesi mümkün olmayan- özelliklerin gerçekleştirilmesinin amaçlandığı bir alandır (cf. Messner, 2005; 2007). Bu ilk bakışta çelişkilerle dolu özellikler bütünü erkek(lik)lere farklı bağlamalarda iktidarlarını kurabilmek için son derece esnek bir hareket alanı sunar.

Erkekliklerin sporda bedenlenmesi (embodiment) Connell'ın işaret ettiği üzere "belirli organların değil, tüm bedenin harekete geçmesini" imler (2005, s.54). Mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri, spordaki bedensel performanslarda somutlaşır ve bedene ilişkin söylemlerde simgeselleştirilir (s.54). Erkekler arasındaki toplumsal hiyerarşiler, çekişmeler, kadınların ve öteki erkeklerin dışlanması sporda karşılığını bulur. Spor, erkekler arasındaki ilişkilerde erkeklerin kadınları, LGBTİ'leri ve bunlarla ilişkilendirilen değerler, mekânlar, pratikler ve ilişkileri ötekileştirmesinin önemli zeminlerinden biridir. Messner'ın da işaret ettiği üzere, erkekler için spor, genellikle kendilerini kadınlardan, LGBTİ'lerden ve öteki erkeklerden ayırmak ve onlar üzerinde iktidar kurmak için kullandıkları kurumsallaşmış bir alandır (2005, s.314). Ancak spor aynı zamanda "çekişmeli bir muntıkadır" (Messner, 2005, s.314; 2007, s.4). Salt cinsiyet ataerkil ve cinsiyetçi ilişkileri yeniden üretmez, kimi zaman da cinsiyet hiyerarşilerinin aşındırıldığı, bizzat cinsiyetçiliğin sorgulandığı veya cinsiyet eşitliğinin olanaklarının tartışıldığı itirazlar ve direnişlerin yaşandığı zeminler olarak karşımıza çıkarlar.

Spor ve egzersiz, günümüzde farklı kimseler için farklı anlamlara gelse de herkesin bir şekilde gerçekleştirebileceği bir etkinlikler bütünü olarak kurgulanmaktadır. Bu durum son dönemde yeni fitness salonları, besin destekleri, yaşlanmayı önlediği iddia edilen besinler, ya da popüler spor dalları ve fiziksel egzersizler gibi yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Spor ve egzersiz yapmak, Parker'ın da işaret ettiği üzere, günümüz tüketim toplumlarında erkek bedenine ilişkin hegemonik ideallerine ulaşmaya çalışmada erkeklerin "iyi gözükmek" ve "kendilerini iyi hissetmek" gibi amaçları gerçekleştirirken kullandıkları araçlardan biridir (1997, s.130-131). Erkekler için fiziksel olarak "fit olmak", spor ve egzersiz yapıyor olmak, sağlıklı beslenmek, gündelik yaşamın ve zaman içinde yaşlanmanın getirdiği, yarattığı yıkımlar karşısında bedenini disipline etmeyi ve

korumayı ve hatta özenli, bakımlı ve çekici olmayı temsil etmektedir. Bu bağlamda hegemonik üst ve üst orta sınıfın mevcut hegemonik erkeklik idealleri bağlamındaki, yoga ve pilates gibi *çağdaş* ve *moda haline gelen* aktiviteler erkeklerin sağlıklı, yakışıklı, zinde beden imgesine ulaşmaya çalışmak için yararlandığı pratikler arasındadır (cf. Sancar, 2009, s.74-75). Ancak, Messner'ın (2000) vurguladığı üzere, ağırlık kaldırmak kadınlar için nasıl asla düşünülemez bir fiziksel egzersiz olarak görülüyorsa, benzer bir biçimde yoga ve pilates de erkekler için böyle görülmektedir.

Cinsiyetlendirilmiş bir pratik olarak günümüzde özellikle kadınlar arasında oldukça popüler bir egzersiz olan pilates, temelde fizik tedavi kökenli, bedensel esnekliği arttırmayı hedefleyen bir egzersizdir<sup>2</sup>. Bundan dolayı mevcut pilates literatürünün büyük bir kısmı, pilatesin sağlıkla ilişkisini ele almaktadır. Bu çalışmalarda pilates, temel motor becerilerin geliştirilmesinde, vücut kompozisyonunun iyileştirilmesinde ya da farklı beden bölümlerinin rehabilitasyonunun bir parçası olarak ele alınmakta, pilates egzersizlerinin sonuçlarına odaklanılmaktadır (Anderson, 2005; Jago et al., 2006; Johnson et al., 2007; Segal, Hein ve Basford, 2004). Bunun yanı sıra pilatesin psikolojik faydalarını ele alan bir literatür de bulunmaktadır (Aibar-Almazán et al., 2019; Cruz-Ferreira et al., 2011; Mokhtari, Nezakatalhossaini ve Esfarjani, 2013). Türkiye'deki pilates literatürü de fizyoloji, fizyoterapi ve rehabilitasyon ve psikoloji odaklı çalışmalara dayanmaktadır (Kılıç, Uğurlu ve Dikdağ, 2018; Özkul, 2017; Saltan, 2018; Tingaz, 2018). Pilatesin sosyolojisi üzerine ise -sıradan aralarında yapılan bazı değerlendirmeler hariç-neredeyse hiç çalışma bulunmamaktadır (Markula, 2003; Messner, 2005; Sancar 2009). Bunun yanı sıra hem ulusal hem de uluslararası literatürde pilates çalışmalarının öznesini çoğunlukla kadınlar oluşturmaktadır. Bu bilimsel çalışmaların dışında pilates üzerine popüler kültür kitapları da bulunmaktadır. Bu kitaplarda da çoğunlukla resimli görseller kullanılarak hareketlerin nasıl yapılacağı tarif edilmektedir. Böylece hem pilates tanıtılmakta hem de evde kendi pilates egzersizini yapmak isteyen kişiler için ya da antrenörler için bu kitaplar rehber olarak sunulmaktadır.

---

2 Joseph Pilates tarafından 20. yy başlarında bir fizik tedavi yöntemi olarak geliştirilmeye başlanan pilates, yoga, cimmastik ve diğer sporlardan egzersizleri bir araya getirerek merkezleme, konsantrasyon, kontrol, hassasiyet, akış ve nefes gibi noktalara odaklanarak bedensel zihinsel ve ruhsal bir rahatlama sağlamayı amaçlayan bir fiziksel aktivitedir (Caldwellet.al. 2009; Ungaro, 2002).

Burada dikkat çekici bir nokta da pilates üzerine popüler kültür ürünlerinin önemli bir bölümü kadınları hedef alması ve kadınların yer aldığı görselleri kullanmasıdır (örn. Archer, 2004; Siler, 2000; Ungaro, 2002). Örneğin Amazon.com'da pilates üzerine en fazla satan kitaplar listesinin çok büyük bir bölümünde kadın görsellerinin yer aldığı kitaplar bulunmaktadır. (<https://www.amazon.com/Best-Sellers-Books-Pilates/zgbs/books/282934> Erişim, 13.5.2019). Pilates pratikleri gerçekte kadın bedenine özgü egzersizler olmasa bile yüklenen toplumsal anlamlar nedeniyle erkeklerin pilates yapması öylesine sıra dışı bir şey olarak görülmektedir ki, "Erkekler için Pilates" (Pilates for Men) gibi kitaplar (Vigue, 2015) bile bulunmaktadır. Böylece hem bilimsel araştırmalar hem de popüler kültür kitapları, farkında olmadan pilatesi toplumsal cinsiyet düzeni bağlamında ancak "kadınlara uygun" bir egzersiz türü olarak kodlamış oluyor.

Connell'in altını çizdiği üzere, toplumsal cinsiyet düzeni, çoklu kadınlıklar ve erkekliklerin rekabet ettiği, müzakere konusu olduğu, değişime uğradığı ve dinamik iktidar ilişkileri içinde kurulmasını içerir (1998). Ancak, toplumsal cinsiyetle ilişkilenen belli başlı kurumların, belirli örüntülerle genel anlamda "toplumsal cinsiyet düzeninden" farklılaşan "toplumsal cinsiyet rejimleri" bulunmaktadır (ss. 140-141). Bu bağlamda genellikle kadınlarla ilişkilendirilen bir egzersiz olan pilates yapılan salonlar da kendi özgül toplumsal cinsiyet ilişkileri bulunan alanlardır. Bu nedenle cinsiyetlendirilmiş mekânlar olarak pilates salonları, pilates ve erkeklik arasında kurulan ilişkileri anlamamız için son derece önemli bir alan sunmaktadır.

### **Araştırmanın Arka Planı ve Metodolojisi**

Pilates yapan erkeklerin -kadınlara özgü olduğu düşünülen bir egzersiz olarak- pilatese yükledikleri anlamları ele alan bu araştırma, bu karşıtlığın altını çizen, ataerkil erkeklik kimliğiyle ve "erkeksiliğiyle" maruf bir kent olan Adana'da gerçekleştirildi (cf. Sungur, 2011). Kente ilişkin bu imge, son yıllardaki "Adanalı" (Güler ve Güneyer, 2008; 2010) ve "Sıfır Bir Adana" (Taşkın, 2016-2019) gibi Adana'daki erkeklik kültürünün sunulduğu diziler ile de pekiştirilmiştir.

Adana’da pilates yapan erkekleri incelemek için niteliksel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın odağında en genci 42, en yaşlısı 74 yaşında olan ve yaş ortalaması 59 olan Adana’da bir tenis kulübünde pilates yapan altı erkek katılımcı bulunmaktadır. Ölçüt örneklem yöntemine göre belirlenen bu katılımcıların ilk ölçütü Adana’da pilates deneyimi olan erkeklerin saptanması olmuştur. Araştırma problemimizle yola koyulduğumuzda Adana’da görüşmeleri yaptığımız tenis kulübü bünyesindeki pilates seansından başka neredeyse hiç erkek pilates grubu bulunmamaktaydı. Kulübün dışında şehir merkezindeki stüdyolarda bireysel olarak pilatese giden erkekleri bulmak oldukça güçtü. Bu nedenle araştırmanın ikinci yazarının bu pilates grubunun hocası olması bizim için oldukça değerli bir fırsat sunmuştur.

Araştırmaya en az üç ay pilates deneyimi olan kişiler katılmıştır. Yine görüşmecilerin neredeyse tamamı pilatese sağlık sorunları nedeniyle ya da sağlıklı kalma hallerini önemsedikleri için başlamıştır. Katılımcıların çoğu üniversite mezunudur. Bunların büyük bir bölümü de görüşmelerde öğrenildiği üzere üst sosyo-ekonomik düzeye mensup kimselerdir. Katılımcıların hepsinin daha öncesinde masa tenisi, rüzgâr sörfü, yüzme, basketbol, fitness, tekvando gibi spor dallarında spor geçmişleri bulunmaktadır.

Araştırmanın merkezini pilates yapan erkeklerle yapılan altı derinlemesine görüşme oluşturmaktadır. Bu görüşmelerin hepsi 45 dakikadan uzun sürmüştür. Görüşmelere veri doygunluğuna ulaşana kadar devam edilmiştir (Patton, 2014). Bu altı görüşme, grubun tamamına ilişkin veri sağlamıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada katılımcılara pilatese başlamaya nasıl karar verdikleri, pilatesi sürdürme motivasyonları ve pilatesi nasıl değerlendirdikleri, katılımcıların çevrelerinin pilates yapıyor olmalarını nasıl değerlendirdiği ve katılımcıların pilates ve erkeklik ilişkisine ne gibi anlamlar yüklediklerine dair sorular sorulmuştur. Böylece Adana’da pilates yapan erkeklerin ataerki erkeklikle ilişkisinin nasıl kurulduğu anlamaya çalışılmıştır.

Alan araştırmasının görüşmelerinin -Çukurova Üniversitesi Kampüsü’nde gerçekleştirilen biri hariç- tamamını makalenin ikinci ve üçüncü yazarı Adana’nın ünlü bir tenis kulübünde birlikte toplamıştır. 2018 Mart ayında verileri toplamaya başlanmış, Mayıs ayında ise veri toplama süreci

son bulmuştur. Görüşmelerden önce, katılımcılara özel yaşamlarının gizliliğini koruyabilmek için, araştırmayı yazarken takma isimler verileceği belirtilmiştir.

Görüşmeler, pilates seansından önceki saatlerde planlandığı için seansa erken gelen grup üyelerinin dahil olmasıyla ya da pilates seanslarına gitmeyen, yalnızca tenis oynayan ve bu nedenle de katılımcılara "laf atan" kişilerle beraber zaman zaman dört-beş kişilik görüşmeler haline gelmiştir. Buradaki "laf atma" pratiği, araştırmamız için önemli bir veri kaynağı olmuştur. Çünkü bu kişiler görüşme sırasında araya girip "erkek adamın" pilatese değil tenise yönelmesi gerektiğini ima eden "şakalar" yapmışlardır. Katılımcıların bunlara verdiği yanıtlar ve anlık gerçekleşen bu olay döngüleri, erkekler arası toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl inşa edildiğinin gözlemlenmesine de katkı sağlamıştır.

### **Hegemonik Erkeklik İnşasına "Yardımcı" Bir Egzersiz Olarak Pilates**

Araştırmada karşımıza çıkan temalardan ilki, pilatesin "yardımcı" bir egzersiz olarak görülmesiyle ilgilidir. Buradaki "yardımcı" ifadesi iki argümana göndermede bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, pilatesin bağımsız bir spor ya da uğraşı olarak görülmemesini imlemektedir. İkincisi ise tenisin sağlıklı yaşamın taşıyıcı olarak ilişkilendirilmesine vurgu yapmaktadır. Pilatesin katılımcıların anlam dünyasında "yardımcı" olarak kodlanmasının bu yönü, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve erkek egemenliği için en elverişli stratejileri geliştiren erkeklik tipi olan hegemonik erkeklikle yakından ilişkilidir (cf. Connell, 2005, ss. 76-78). Zira toplumun spora ve erkeklerin yapması gerektiğine inandıkları spora dair oluşturduğu ataerkil normlar, katılımcıların pilatese yüklediği anlamları şekillendirmektedir. Pilates yapıyor olmak, pilates yapan erkeklerin anlam dünyasında, onları sürekli "muktedir" bir konuma yerleştirmekten ve "güçlü" erkekler haline getirmekten uzak görülmektedir. Böylece de pilates, hem halihazırda sürdürülen sporun hem de sağlıklı yaşamı sürdürmenin "yardımcısı" olarak görülmektedir.

Görüşmeden elde ettiğimiz veriler, katılımcıların orta-üst sınıfa mensup, spor bilinci yüksek kişiler olduğunu gösteriyor. Bu bağlamda onların pilates deneyimleri, aslında Adana'da ünlü ve prestijli bir tenis kulübüne üyeliklerinin getirisi olarak yorumlanabilir. Çünkü katılımcıların tamamı

bu tenis kulübüne yıllardır giden, kulüp bünyesinde pilates seanslarının açılmasıyla bu seansa kaydolun kişilerdir<sup>3</sup>:

*“Hep arkadaşlarla birlikte dediler ki burada pilates açılacak biz tenis oynuyoruz ya taş gibi oluyoruz dediler ki gelin iyi olur onun için başladık yani.” (Altan, 61 yaşında, emekli)*

*“Değişik bir spor olsun diye yani tenisten de sakatlanmamak için için uygun olacağını düşündüm ben ... Özellikle sakatlanmalara karşı koruyabilir diye düşünüyorum çalışmayan kasları çalıştırıyor.” (Murat, 56 yaşında, jeoloji mühendisi)*

Katılımcıların tenis kulübüne üye olmaları, onların pilatesi ayrı başına bir spor dalı olarak görmemelerinin ve ilgilendikleri asıl spor olan tenisin bir parçası olarak görmelerinin önemli bir nedenidir. Çünkü Altan'ın da “Vallahi benim için çok iyi, sporun bir parçası bence yani tenisin devamı gibi” sözleriyle ifade ettiği gibi, pilatesi ayrı başına bir spor dalı olarak değil de, bir performans sporu olarak gördükleri tenise destek olacak bir egzersiz olarak görmektedirler. Fakat kulüp üyeliği bağlamının dışında, pilatesin niçin bağımsız bir spor olarak görülmediğini Tarık'ın aşağıdaki sözlerinden net bir biçimde çıkarabiliriz:

*“... ama bizim Türkiye’de rekabet olmadan yapılan sporu hiç kimse sevmeyiz. İlla bir sayı olacak ille bir çatışma olacak efendime söyleyeyim kendi kendine yapılan hiçbir sporu Türk halkını seveceğini zannetmiyorum...Erkeklerin sevmemesi bir rekabet olmadığı için.” (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)*

Rekabetçilik günümüzün küresel kapitalist erkeklikleriyle ilişkilenen sosyo-tarihsel bir toplumsal cinsiyet özelliğidir (Kimmel, 2013). Pilatesin rekabetçilik içermemesi fakat erkek imgeleminde rekabet olması, pilates deneyiminin cinsiyetçi referanslardan beslenmesine yol açmaktadır. Tarık'ın Türk halkı olarak belirttiği, aslında erkek egemen bakış açısının sporu anlamlandırma biçimine işaret etmektedir. Nitekim Koca'nın (2006) da dikkat çektiği üzere, sportif etkinlik, üst düzey sportif performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlar ile tanımlandıkça ve spor pratiği bu tanımların dışında kalanlara kısıtlamalar getirdikçe, biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşür. Ve bu dönüşümde belirleyici olan şeylerden biri erkek sporunun atletik deneyimin doğal biçimleri olarak varsayılmasıdır. Dolayısıyla spor ya da

---

<sup>3</sup> Katılımcıların özel yaşamlarının gizliliğini korumak için metinde kullanılan isimler takma isimlerdir.

egzersize yüklenen rekabetçi anlam, Murat'ın "yoksa pilates sıkıcı bir spor yani, tenise göre" sözlerinde karşılığını bulmaktadır. Böylece pilatesin ataerkil erkekliklerin bakış açısına göre nasıl anlamlandırıldığını görmekteyiz.

Erkekliği çatışma, sporu ise mücadele ve rekabet üzerinden tanımlama, hem sporu herkes için spor söyleminden uzaklaştırır hem de sporun erkeklerin alanı ve bir erkeklik pratiği olarak kodlamayı yeniden üretir. Böylece de sporu kadınların ve egemen olmayan, çeperde kalan kimliklerin deneyimlerinden uzaklaştıran anlamlara kapı aralar. Toplumun sporu mücadele ile erkekliği ise futbol ile tanımlaması, pilatesin toplum nezdinde, daha doğrusu ataerkil ilişkilerde, spor olarak görülmemesi ve erkeklere yakıştırılmaması sonucunu doğurmaktadır. Bir katılımcı bunu şöyle ifade etmiştir:

*"Bu sporu yakıştırmıyor mesela. Tenisçi falan da yakıştırmadılar dediğim gibi. Benim çalıştığım çevrede futboldan başka spor bilmiyorlar yani. Hatta bazen zaman kazanmak için iş yerinde giyinip geliyorum. Halı sahaya mı gidiyorsun diyorlar bana. Yani spor deyince oradakilere, halı saha geliyor akıllarına; futbol geliyor."* (Murat, 56, jeoloji mühendisi)

Bu bağlamda iki katılımcının aşağıdaki sözleri hem rekabet ve erkeklik ilişkisine hem de sporun heteroseksizm ve homofobi ile bağına oldukça açık ve güzel bir örnek teşkil etmektedir:

*"Rekabet olan sporları erkeklere yakıştırır. Voleybol olur, basketbol olur tenis olur boks olur koşu olur. Ama bir rekabet olacak.Rekabet olmayan hiçbir şeyi yakıştırmıyor. Yoga gibi pilates gibi efendim işte dans da olabilir mesela. Baleyi de yakıştırmıyor. Ben kızlarımı küçükken baleye gönderdiğimde 30-35 kızdı bir tane erkek bulamazsınız. Kimin oğluna dokuz on yaşında ya ne olur şunu getir baleye ver dediğinde, hiç kimse vermiyor."*

Araştırmacı: Niçin baleye göndermek istemiyorlar sizce?

*"Vallahi bu bale dediler, biraz onu yumuşak yapabilir, şey yapabilir dediler."* (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)

*"Hani biraz erkekler belki şeydir çatışmayı sever. Futbol da biraz çatışma üzerine mücadeleciler bir spor olduğu için olabilir. Hani cimnastikte biraz daha estetik gerektiren böyle daha narin hareketlerin olduğu bir spor olması sebebiyle bence bale ve cimnastik bayanlara yönelik denebilir."* (Ali, 42 yaşında, bankacı)

Kimmell'a (2013) göre homofobi, erkekliğin kültürel tanımını örgütleyen ataerkilliğin merkezinde yer alan ilkelerden biridir. Erkekler kadını



ya da gerçek bir erkek olarak değil, gey olarak algılanma korkusu ile alaya alınmaktan korktuklarını; ancak kendileri de öteki erkekleri böyle değerlendirmekten kaçınmayarak dışlayıcı, baskıcı ve homofobik erkekliklerin inşa edilmesine katkıda bulduklarına dikkat çeker. Dolayısıyla cinsiyetlendirilmiş sporun merkezindeki unsurlardan birinin homofobi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, katılımcıların pilates deneyimlerini diğerlerine söyleyememelerine neden olmaktadır.

### **Pilateste Sağlıklı Yaşam Söylemi, Yaşlanma Kaygıları ve Erkeklik Performansları**

Araştırmanın bulguları, görüştüğümüz erkeklerin, sağlıklı yaşam söylemi, yaşlanmaya bağlı olarak bedeninin güçsüzleşeceği ve erkeklik performansının düşeceğine dair kaygılar gibi pek çok farklı nedenle pilatese başladıklarını ortaya koymaktadır.

*(Pilatese başlattığı gruba ilişkin) "İşte bu grup var, hepsi ölmeye yakın insanlar, hepsi bir ayağı çukurda. Efendime söyleyeyim biri felç geçirmiş, öbürü ayağını kaldıramıyor. Onlara işte ne olur, Allah'ını severseniz gelin. Bak işte ileride, şimdi burada bazı pilates hareketleri ile titremeler oluyor ya... Bakın bu titremeler hoşunuza gidecek. Ki ileride zaten istemeden titreyeceksiniz. Onun için şimdiden titreyin o zaman o titremeleriniz daha geç olsun diye onları ikna ettim onun için geliyorlar (gülüyor)." (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)*

Bu sözlerden pilatesin yaşlılıktan kaygılanan ya da yaşlanmalarını geciktirmek isteyen erkekler için bir tür kalkan işlevi taşıdığı anlaşılmaktadır. Yaşlanmaktan duyulan kaygı, katılımcının "titremeleriniz gecikir" ifadesinde somutlaşmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların yaşlanmaktan doğan performans kaybını geciktirmek için pilatesi kullanmaları ataerkil bir erkeklik söyleminin yansımasıdır. Aşağıdaki iki alıntıda pilatesin vücuda kazandırdıklarının erkeklik performansı ile yakından ilişkili olduğunu bir kez daha görmekteyiz:

*"Bizim yaşlılarımızı gördüğümüz zaman zaten Yani 65 yaşında hayatı bırakmış... Bu spor insanı genç tutacak 80 de 90 da ölüm her zaman var tabii ama yaşadığı sürece kendini sağlıklı tutabilecek bir spor." (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

*"Mesela ben diyorum ki arabaya bindim arkaya bakacağım, lan şu hareket mesela (kafasını çevirip yan tarafa bakarak gösteriyor hareketi). Şimdi haftada 2-3*

*gün şu hareketi yapmayan kimse arkasını dönüp arabanın arkasını göremiyor benim yaşıtılarım. Ben bugün bir yaşıtım ile karşılaştım yani adam neredeyse var ya baktım böyle hareketleri falan şey olmuş, artık kısıtlanmış yürüme falan.” (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)*

Araştırmanın bulguları, sağlıklı yaşam söyleminin ataerkil erkekliklerle iç içeliğine işaret ediyor. Nitekim Mortaş'ın yaşlanma pratiğinin, bedenle nasıl “mücadeleye” dönüştüğünü tartıştığı çalışmasının izini sürdüğümüzde, erkek bedeninin ideal sınırının, sağlıklı yaşam etrafında şekillenen, düzenleyici ve yönlendirici söyleme uygun olarak çizildiğini görürüz (2009). Yazar, yaşlanma karşıtı söylemi, sağlıklı yaşam önerileri, bireylerin kendi bedenini koruma yollarına ilişkin öğretiler, kendi kendinin doktoru olma sanatı, uzun yaşamın sırları ve genç kalma sanatı gibi son yıllarda gündelik hayatımızda sıkça karşılaştığımız öneriler bütününe kapsadığına dikkat çekmektedir (2009, s.174; Bozok, 2019). Dolayısıyla katılımcıların pilatesi sürdürme motivasyonu ve süresiz olarak bu pratiği sürdürme isteği, erkek bedeninin sağlıklı, güçlü, dinç olmasını salık veren hegemonik erkeklik değerlerini yansıtır. Pilatesin, yaşam tarzı önerilerinde en yaygın egzersiz biçimlerinden biri olarak sunulması (Sezgin, 2009) ve sağlıklı erkek olmanın hegemonik bir değer olması, bu araştırmanın katılımcıları açısından pilatesin sağlığın taşıyıcısı olarak niçin bu kadar önemli görüldüğünü açıklayabilir.

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere, pilatesin bir anlamı sağlıkla ve yaşlanmaya karşı önlem almayla ilişkilidir. Bulgulardan, kimi zaman hareketsiz yaşamın ya da masa başa işlerinin kimi zaman ise yaşlanmaya bağlı olarak oluşan fiziksel ağrılardan -ya da hasarlardan- kurtulmak için doktor yönlendirmesi ile katılımcıların pilatese başladıklarını görmekteyiz. Örneğin Ali (42 yaşında, bankacı) boyun fıtığı teşhisi nedeniyle, Vahap ise vücudundaki kronik ağrılar nedeniyle pilatese başlamıştır:

*Vallahi birkaç ağrıma iyi geldi şimdiden, daha da iyi olacağını düşünüyorum. Yani şey biraz yani ben de omuz, ayak vücudumun farklı yerlerinde farklı ağrılar vardı ... Bir film falan çektik, ortada bir şey yok. Öyle bir şey yani romatizma mı diyeyim, ağrılarım yaza doğru zaten normalde de rahatlıyorum ama birkaç ağrımdan burada iki ayda kurtuldum.” (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

Görüldüğü gibi katılımcılar için pilatesi sürdürmenin en önemli motivasyonlarından biri, pilatesin ortaya çıkış noktası olan sağlıkla ilişkilidir.

Böylece sağlıklı yaşam ve pilates motivasyonu arasındaki ilişkinin nedenini anlamak kolaylaşmaktadır. Fakat bu katılımcının sözleri pilatesin cinsiyetlendirilmiş bir spor olarak kodlanmasının erkeklerin egzersiz deneyimlerini sınırlandırdığına işaret ettiği için Vahap'ın altını çizdiği nokta önemlidir. Vahap, sağlığını yitirmeden önce pilatese başlamak istese de daha öncelerde başlamamasının nedenini aşağıdaki sözleriyle anlatmaktadır:

*“Sağlık sebebiyle başlamaya karar verdim ama iki üç yıl önce iyidir yani sağlığım yerindeyken başlamak istediğim de başlayamadım. Vallahi erkek grubu bulamadım yani tanıdığım yerde yoktu diyelim... Ama hani bayanlara yönelik bir şey mantığı insanların kafasında var çok doğru bir mantık olarak görmüyorum ama yani.” (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

Vahap, pilatesin kadınlara uygun görülen cinsiyetli yapısı nedeniyle, pilatese üç yıl önce başlamak istese de erkeklere özel ya da karma grup seansları olmadığı için ancak başlayabildiğini vurgulamıştır. Bu sözler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tek taraflı bir şekilde değil, ilişkisel sürdüğünü, tek yönlü değil çok taraflı kurulduğunu göstermekte. Burada erkeklerin kendilerinin de faydalandığı erkek iktidarının, bu iktidar kurulurken ya da yeniden üretilirken kendilerine de zarar verdiğini görmekteyiz. Pilateste erkeklerin alanın ötekisi olması ve ikincilleştirilmesi, erkek egemenliğinin erkeklere verdiği zararları yansıtmaktadır (cf. Goldberg, 2018).

### **Pilateste Erkek Sosyalleşmesi**

Görüştüğümüz erkeklerin pilatesi sürdürme motivasyonunda, pilatesin sağlıklı yaşamla ilişkilendirilmiş olmasının yanı sıra, homososyal ortamlarından aldıkları keyfin de oldukça baskın olduğu görülmektedir. Katılımcılardan Altan (61 yaşında, emekli) bunu “Daha çok arkadaşlar yani arkadaşlarla beraber olmak” olarak ifade etmiştir. Murat (56 yaşında, jeoloji mühendisi) ise “Başlama grubumuz çok kafa dengi olduğu için bu yüzden başladık” diyerek pilates gruplarının “eğlenceli” yapısına vurgu yapmıştır. Diğer katılımcılar da pilatesin hem bedensel kazanımlarına hem de erkekler arası sosyalliklerinin keyif verici yanlarına dikkat çekmişlerdir. Örneğin bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Bir defa şöyle: pilatesi vücudumu ne kadar esnetirse esnesin iyi bir grup olmazsa yapmam mümkün değil. Yani eğlenceli geçirmiyorsam kesin bırakırım zaten eşim de söyledi ‘iki ders gidersin üçüncüde bırakırsın’ dedi. Grubun eğlenceli olması, arkadaşlarla pilatesten sonra keyif alacak vakit geçirmemiz, arkadaşlar arasında dayanışma, beraber seyahat etmemiz beraber eğlenceye gitmemiz falan bu hakikaten bizi bu spora çok bağladı mesela biz her Salı pilatesten sonra oturur şarap içeriz falan yani... Yani grubun iyi tarafı çok eğlenceli geçmesi, hiçbir lafı hakaret kabul etmemesi, onun üzerinden gülmemiz falan yani bütün şey bu. Yani grup hakikaten çok iyi, hepsi çok iyi” (Yılmaz, 74 yaşında, inşaat mühendisi)*

Pilates seansının gruptaki diğer erkeklerle birlikte eğlenceli ve keyifli hâle geldiğini vurgulayan bu ifadelerden kadınların erkeklerin pilatesteki “gırgır şamatanın” dışında tahayyül edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcılar kadınların girdiği birkaç seansa atıfta bulunarak, kadınlarla birlikteyken daha “ciddi” olduklarını belirtmektedirler.

*“Erkeklerle daha şamata oluyor da kadınlarla pek olmuyor bazen. Şakalarımız var onları yapamıyoruz mesela. Ondan sonra daha ciddi yapıyoruz, bakıyorsun onlar yapıyor, sen Yapamadın mı olmuyor. Kötü hissediyorsun işte kadınlar daha esnek biz değiliz biraz da kıskanıyoruz herhalde” (Altan, 61 yaşında, emekli)*

Ancak pilates hareketlerini yaparken kadınların o alanda olması erkekler arasında bir tür rekabet de doğurmaktadır. Altan'ın yukarıda alıntılanan sözleri bunun erkekliğin icra edilmesine dayalı bir rekabet olduğuna işaret etmektedir. Kadınların bir hareketi daha iyi yapabilmesi, erkeklerin kendilerini kötü hissetmelerine yol açmaktadır. Bu durum bir taraftan ikili cinsiyet tahayyülünde cinsiyetlerin karşıtlıklar ve hiyerarşiler üzerine kurulu olmasıyla, diğer yandan da hegemonik erkeklik açısından erkeklerin bir bütün olarak kadınlar üzerinde üstünlük kurmak istemesiyle ilişkilendirilebilir (cf. Connell, 1998). Araştırmanın katılımcılarının da pilatesi “kadın sporu” olarak görmeleri ve bu sıkıntılarla, kaygılarla başa çıkmaya çalışmaları, yakınlaşma nedeni sağlıyor olabilir. Çünkü erkeklerin kendi aralarında oluşturduğu bu “gırgır şamata” erkeklerin kaygılarından kaynaklanmaktadır.

Eleştirel erkeklik çalışmaları, homososyallik ile erkeklik arasında güçlü bağlar olduğunu savunur, ayrıca hegemonik erkekliğin bir sonucu olarak erkek birliği oluşturulmasında homososyalliğin etkili olduğu görülmüştür (Gedik, 2018). Örneğin Sancar (2013, s.18) erkeklerin homososyal “tek

cinsli erkek cemaatlerinde" homofobik yönlendirmelerle sağaltıldığı "erkek eğlencelerinin" erkek egemenliğini inşa eden sosyal habituslar haline geldiğine dikkat çeker. Araştırmadaki pilates grubunun bu "gırgır şamatalarının" erkeklik iktidarını pekiştiren ve yeniden üreten böylesi "sosyal habituslar" olarak kurulduğunu öne sürebiliriz (Sancar, 2013, s. 18).

### **Pilatesteki Erkeklik Söylemleri**

Görüşme bulguları, katılımcıların eşitlik fikrine yakın bir takım düşünceleri olsa da ağırlıklı olarak pilatese ve spora karşı oldukça stereotipik bakış açıları olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat yine de bunların Adana'daki hâkim ataerkil bakış açısıyla kıyaslandığında çok daha olumlu bakış açısına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü, katılımcıların deneyimleri açısından düşünüldüğünde, Adanalıların pilates yapan erkeğe bakış açısı şu şekildedir:

*"(Adana halkı) Yani abuk bakar herhalde (gülüyor). Sen de mi dansöz oldun derler (gülüyor)." (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

*"Yani bu pek erkek işi değil, bu sizi bozar ne işiniz var, bundan ne zevk alıyorsunuz." (Tarık, 70, diş hekimi)*

*"Halk arasında öyle bir şey var. Nerden buldun bu sporu ya diyen var. Şey bile düşünebilirler yani bu yumuşamış bir erkekmiş gibi düşünebilirler yani benim bulunduğum çevremde...Nasıl söylesem...Bunu kimse kabul etmez." (Murat, 56 yaşında, jeoloji mühendisi)*

*"Toplum yani erkeklerin çoğu bu ne ya kız sporu diyorlar, dalga geçiyorlar. Bu yapılır mı, bu ne kız sporu gibi şeyler diyorlar. Gel şurada doğru düzgün bir şeyler yap boks yap güreş yap diyorlar ama ben de tersine bunun faydalı olduğuna inanıyorum... (Adana halkı pilates yapan erkeğe) Valla nonoş derler hep bunlar cahillikten geliyor." (Altan, 61 yaşında, emekli)*

Yukarıdaki alıntılardan, cinsiyetçi ve homofobik/transfobik söylemlerin, katılımcıların spor tercihleri ve deneyimlerini itibarsızlaştırdığını görmekteyiz. Nitekim tenis kulübündeki, çoğunlukla yüksek sosyo-ekonomik sınıf ve eğitilmiş erkeklerin de bu itibarsızlaştırmayı sürdürdüklerini, hatta zaman zaman onları pilates deneyimlerinden caydırmaya çalışmaktadırlar:

*“İşte burada (kulüp) arkadaşlarımız var bunların da bazıları, tepkililer. Gel tenis oynayalım pilateste ne var iki dakika elini kaldırıp indiriyorsun bir faydası da olmaz sana, falan diyorlar.” (Altan, 61 yaşında, emekli)*

Pilates katılımcılardaki, “erkekliğin kaybına” yönelik bir korkuyu tektilemektedir. Bu da bir tür erkeklik kaybı olarak erkeklik krizini karşımıza çıkarmaktadır. Pilatesteki hareketlerin erkeklerin yararına olmadığı, hatta erkekliğe zarar vereceğine dair duyulan korku ise katılımcıların çoğunlukla bir tür “sağlık” vurgusuyla uyarılmasına yol açmaktadır:

*“(Kulüpte pilates yapmayan arkadaşları) Bazısı laf atıyor ne zaman sakatlanacakım diyenler var yani. (Gülüyor). Birkaç kişi sakatlanmış bazı hareketlerin erkeklere karşı çok şey olmadığını düşünenler var ... İşte bu fitik olayı şudur budur. Bundan dolayı bence, ben öyle düşünüyorum ya bir bayan fitik olacağım kaygısıyla pilates yapmıyordur yani ben öyle anlıyorum. Yani o fitiktir şudur budur erkeklikle alakalı bir kaygıdır. Aslında bir bayan pilates yaparken ben ne zaman fitik olacağım diye düşünmüyordur mesela.” (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

Hegemonik erkekliğin kadınlar üzerindeki kontrol ve egemenlikten çok diğer erkekler üzerindeki egemenliğine (Donaldson, 1993) ışık tutan bu uyarıların, erkekliğin kaybedilmemesi, sınırlarının ihlal edilmemesi için oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Erkek egemenliğinin cinsel iktidar temelinde kurulması, pilates deneyiminin fitiğe, yani erkek cinsel iktidarına zarar getireceği söylemiyle bütünleşerek, katılımcıların kadınlar için uygun görülen bir alan olarak pilatesten uzaklaştırılmaya çalışıldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda kurulan “erkek cinsel gücüne” sahip olmak da önemli bir erkeklik değeri olarak görülmektedir (cf. Sancar, 2013, s.156).

Adanalıların ve tenis kulübünde pilates seanslarına katılmayan diğer erkeklerin yanı sıra zaman zaman katılımcıların kendilerinin de homofobik söylemleri olduğu dikkat çekicidir. Örneğin yoga yapan erkeklerin “çoğu sporu becerememiş, homoseksüel tipler” olarak görülmesi ve deniz kızı hareketini yaparken kendilerini “kadınısı” hissetmeleri katılımcı erkekler arasındaki pilatese yönelik homofobik tutumları yansıtmaktadır. Öyle ki katılımcılardan Tarık şöyle demiştir:

*“Yani çoğu sporu becerememiş mesela yogaya gelen erkekler var böyle içine kapanık efendime söyleyeyim başka dışa dönük olmayan böyle hafif şey böyle böyle şey homoseksüel tipler. E tabii onlar öyle olunca halk öyle görüyor.” (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)*

Benzer bir biçimde katılımcılardan Murat da şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Deniz Kızı’ni yapamıyorum ben ya (gülüyor). Ya benim dizlerimde biraz problem var tam bükülmüyor o yüzden bence yapamıyorum ya ama ona da faydası oldu ya başladıktan sonra”*

Araştırmacı: *Nasıl hissediyorsunuz o hareketi yaparken?*

*“Yani kadınsı gibi deyim o kadar geliyor aklıma” (Murat, 56 yaşında, jeoloji mühendisi)*

Vahap ise kadınlıkla esnekliği ilişkilendirerek şöyle demiştir:

*“Biraz kapanmalar var deniz kızı falan onlar bana biraz ağır geliyor... biraz zor geliyor yani erkeksi hareket değil. Biraz daha esneklik istiyor, o esneklik bayanlarda doğal olarak var. Yani bayan vücudu olarak en katı vücut bir erkek vücudundan daha esnektir. Yani bizde o esneklik o kadar fazla yok fazla hareketler öyle şey yapabilir. Biz aramızda zaten çok şey yapıyoruz, işte bu hareket fitik eden hareketler falan söylüyoruz (gülüyor).” (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

Bu ifadelerden de görüldüğü üzere, katılımcıların kimi pilates hareketlerini “erkeksi hareketler” ve “kadınsı hareketler” olarak değerlendirmeleri, homofobik tutumlar aracılığıyla yeniden üretilen ataerkil erkeklik kodlarını yansıtmaktadır.

Araştırmanın önemli bulgularından biri de, görüşmeler esnasında konuşmaya dışarıdan dahil olan Haluk’un (76, sanayici) sözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Haluk’a göre, pilates “erkekliği bozmaz” fakat zaman zaman pilates seanslarının içine serpiştirilen zumba hareketleri “erkekliği bozar”. Haluk bunun nedenini: “Zumbada göbek atıyorum ben. Kime sorduysam “aaaa o göbek atma” dedi” şeklindeki sözleriyle açıkladı. Bu sözlerden hangi sporların erkekliğin kurucu öğelerini pekiştirdiğini, hangilerinin ise erkekliğin kültürel ideali için sakıncalı olarak düşünüldüğü bir kez daha görülmektedir. Ataerkil değerlerin ve cinsiyetçi rejimin hâkim özelliklerini taşıyan Adana’da erkeklerin göbek atması ya da dans etmesi, “delikanlılığı bozan” bir hadise olarak addedilir (Kavasoglu, Rençbereli ve Yenel, 2017). Selek’e (2013) göre ise, Türkiye coğrafyası için erkeklik kalıplarını toplumsallaştıran ritüeller, erkeklere kadınsı özellikler göstermemelerini dikte etmenin de içinde olduğu erkeklik kurgusunu pek çok farklı biçimde ve farklı mekanizmalarla kurar (s. 227). Dolayısıyla bu ataerkil toplumsal yapılardan ve sosyalizasyon süreçlerinden geçerek “erkekleşen” katılımcılar, pilateste var olurken bu kimliklerden azade olmaksızın ataerkil erkekliği inşa etmektedirler.

Burada, katılımcıların pilates yaşantılarını, sosyal çevrelerindeki insanlara karşı nasıl açıkladıkları, diğer bir anlatımda pilates alanında var olma stratejilerinin neler olduğu da ortaya çıkmıştır. Görüştüğümüz erkekler, pilatesin hiç de öyle “dışarıdan” görüldüğü gibi kolay bir spor olmadığını vurgulamışlardır. Bu vurguyu yaparken bazı hareketlerin kendilerini zorladığını ve tam da bu nedenle herkesin, yani tüm erkeklerin, pilatesi kolaylıkla yapamayacağını ileri sürmeleri, performatif erkeklikle ilişkili görülmektedir:

*“Sanki kız sporuymuş gibi görüyorlar (pilatesi). Tabii içine girmedikleri için dışarıdan öyle görüyorlar... Valla gelin sizde yapın diyorum, ondan sonra görüşelim.” (Altan, 61, Emekli)*

*“Dışarıdan görüldüğünde çok kolay ama kendileri geldikleri zaman, bir kere bile olsa, yarım kere bile olsa her geldiklerinde perişan oluyorlar. Mesela Akın abi (83, İşletmeci) vardı geldiğinde dersi bitiremedi her yerinden ter fişkirdi, sıkıntılı hareketler ya.” (Tarık, 70 yaşında, diş hekimi)*

Bu ifadelerde, katılımcıların kendilerini marjinalleştirmeye çalışan hâkim erkeklik söylemlerine alttan alta meydan okuduklarını anlıyoruz. Çünkü her iki katılımcı da, pilateste de bedensel güce dair zorluklar olduğunun mesajlarını vermektedir. Görüşülen pilates yapan erkekler, sosyal çevrelerinden aldıkları cinsiyetçi söylemlere karşı mücadele stratejisi geliştirirken, “gelin siz de yapın”, “görüşelim” gibi fiziksel meydan okumalarda bulunmaktadır. Bu durum pilatesteki ataerkil erkekler arası iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunun ve grup içinde yeniden üretildiğinin bir göstergesidir. Bunun sonucunda, bazı katılımcılar çevrelerine karşı pilates deneyimlerini gizli tutmakta, pilates kursuna gittiklerini söylememeyi tercih etmektedirler.

Kavasoğlu ve Yaşar (2016), “toplumsal cinsiyet normlarının dışındaki” kadın ve sporcuların deneyimlerini analiz ettikleri araştırmada, kadınların aksine erkek sporcuların buz pateni, dans, cimnastik gibi kadınlara özgü olarak algılanan spor dallarında, elde etmiş oldukları başarıların, onların sosyal statülerinde pek bir değişiklik yaratmadığını ve onlara yönelik toplumsal cinsiyet baskısının devam ettiğini kaydetmektedirler. Benzer bir durum pilates için de geçerlidir. Bu durum ataerkil erkekliklerin, egemenlik alanlarını “erkekliği koruyarak” ve onu denetim altına alarak sürdürmesiyle ilişkilidir. Zira pilates deneyiminin gizlenmek istenmesi,



hâkim toplumsal cinsiyet rejiminin, ataerkil cinsiyetçi ve homofobik kalelerle kurulu olmasının bir sonucudur. Böylesi tepkiler, ataerkilliğin çok yönlü, çok taraflı ve çok katmanlı bir biçimde kuruluyor ve deneyimleniyor olmasını yansıtmaktadır.

### **Bu Yaştan Sonra Pilates “Erkeklığı Bozsa N’olur”: Pilates Erkeklik Krizine Yol Açar Mı?**

Araştırmanın katılımcılarının kırk yaş ve üzeri erkekler olması, onların kendilerine yönelik ataerkil ve cinsiyetçi söylemlere verdikleri cevaplara yansımaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamı bu söylem ve pratiklerle, yine erkeklik iktidarının kurucu öğelerinden olan cinsel iktidara gönderme yaparak, savunma mekanizması geliştirmektedir. Örneğin, pilates için “bu saatten sonra erkeklığı bozsa ne olur” söylemi, erkekler arasındaki hiyerarşik iktidar ilişkilerinin nasıl sürdürüldüğü ve yeniden üretildiğini göstermektedir. Böylece genç ve yaşlı erkekler arasında, ataerkil erkeklik hiyerarşilerinin merkezinde olmak ve bu çemberin çeperinde olmak gibi bir anlam söz konusudur. Başka bir anlatımla, görüştüğümüz erkekler için, yaşlanmayla birlikte erkek egemenliğinin merkezinden çeperlerine doğru itilmeye ilişkin kaygılar söz konusudur. Görüşmeler, katılımcı erkeklerin, performans kaygılarının yanı sıra yaşlılıkla birlikte erkekliklerini “kaybedeceklerine” yönelik kaygıları bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla görüşülen erkeklerin yaşlanmaları krizin başat yönlerinden biridir. Bu konuda görüşmelerin yapıldığı tenis kulübünde araştırmacıların başından geçen bir olay dikkat çekicidir.

Katılımcılardan Yılmaz (74 yaşında, inşaat mühendisi) ile görüşmemizin sonlarına doğru -biri pilates seansına da katılan-tenis kulübünden iki arkadaşının, sohbetimize dahil olmasıyla şekillenen bir olay döngüsü yaşanmıştır. Görüşmeler devam ederken pilates yapmayan bir kulüp üyesi olan Mustafa (65 yaşında, avukat) yanımıza geldi ve “Haluk Bey hadi gelin tenise!” dedi. Haluk “Yok ben pilates yapacağım” diyerek yanıt verdi. Hemen ardından Mustafa kararlı ve biraz da sitemkâr bir ses tonuyla “Ben pilatese gelmem ya.” dedi. Bu esnada grubun pilates eğitmenliğini yapan araştırmacı, Mustafa’ya “Pilates yaptınız mı daha önce?” diye sordu. Mustafa ise araştırma için önemli ifadeler içeren şu yanıtı verdi: “Pilates bana çok hafif geliyor ya. Ben günde altı saat tenis oynayan bir adamım. Pilates

falana bana uzak, yoga falana bana biraz şey gibi geliyor yani *yaşlılar için* bir şey ya da *bayanlar için*... Pilates *delikanlıyı bozar* abi (gülerek)". Tam bu esnada daha derinlemesine bilgi edinme çabasında olan diğer araştırmacı "Neden böyle olduğunu düşünüyorsunuz, bize biraz açıklar mısınız?" sözleriyle konuşmaya dahil oldu. Mustafa söylediklerini tekrar ederek ve Haluk'a bakmaya devam ederek "Delikanlıyı bozar abi ben sana ne dedim bozar dedim bak tenis oynayamıyorsun (gülüyor). Hadi size kolay gelsin." Bu sırada tam giderken geri döndü ve: "Yanlış anlamayın kızlar yani şaka yapıyorum. Spor değil aslında pilates de yani. Pilates spor değil. Burada anlaşalım. Pilates adaleleri germek ve dinlendirici bir şey. Abi pilates *delikanlıyı bozar* yapma bunu sen (gülüyor ve gidiyor)" sözleriyle konuşmasını tamamladı. Mustafa'nın gitmesiyle birlikte Yılmaz'ın ağzından şu cümleler döküldü: "Sporun erkeklikle yani bizimle ne alakası var. Bozulacaksa bu yaştan sonra bozulsun. En yanlış adama sormuşsunuz o kafayı erkeklikle bozmuş manyak."

Hegemonik erkeklik, ataerkil yapının belirli biçimlerde kurumsallaşması, kadınların ve diğer erkeklerin kontrol edilmesi, onlar üzerindeki iktidar ile dolaşıma girer (Connell, 1998). Yukarıdaki olay, hegemonik erkekliğin spor yoluyla nasıl kurulduğunu; bu kurguda kadınları ve "yaşlı" erkekleri nasıl dışladığını rahatlıkla görebiliriz. Yukarıdaki olay döngüsünden de anlaşıldığı gibi, Adana'da görüşmelerin yapıldığı tenis kulübünde, "yaşlı erkekler" marjinalleştirilen ve aynı zamanda krize sürüklenen erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Özbay (2013, s. 191), yaşlı erkekler ve onların "iktidarsız" bulunan hayatlarının da kaçınılmaz olarak marjinalleştirildiğinden bahsederek, hegemonik erkekliğin "yaşlı erkeklikler" üzerine kurulmadığının altını çizerek, Sancar ise, erkeklikler arasındaki güç mücadelesine baktığımızda genç ve yaşlı erkek olmak arasında hiyerarşik bir iktidar ilişkisi kurulduğunu ortaya koymaktadır (Sancar, 2009, s.186).

Bulgular, görüşülen erkeklerin, daha genç yaşta pilatese başlamaları ve o yaşlarda çevrelerinden ataerkil yorumlar almaları takdirde, erkeklik üreten söylem ve davranışlarda olacağını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yaşlanmalarıyla, yaşlanmaya yükledikleri anlamlarla birlikte erkeklikleri üzerinden yapılan işnelemelere kulak asmayacaklarına da işaret etmektedir.

*“O zaman gençtim belki yapamazdım. Yani şeye de kapılırdım o tepkilere belki cevap da veremezdim yani yapmak istediğim bir sporda belki uzaklaşacaktım hiç yapmayacaktım belki etki altında kalabilirdim. Yani şimdi bana kim ne derse desin 2020 yılında olacağımız için söylemiyorum, şu anda benim bakışımla ne söylerse söylesin yani o kendini şey yapar, o beni bağlamaz. Ama o dönemde etkilenebilirdim ondan diyorum şunu söyleyeyim gençlere bu sporu iyi anlatmak lazım yani başlasalar ömür boyu yapacakları sporun yanında da bir spor.” (Vahap, 50 yaşında, sigortacı)*

*“(20’li-30’lu yaşlar) O zaman belki biraz daha alıngan olabilirdim şimdi biraz yaşın vermiş olduğu değişik bir şey var, olgunluk var. O zamanlarda insan daha alıngan olabilir genç yaşta daha değişik tepki verebilirdim mesela.” (Murat, 56 yaşında, jeoloji mühendisi)*

Bu ifadelerden, katılımcıların spora ve bedene yükledikleri anlamların yaşla birlikte değiştiğini görmekteyiz. Bu düşünceler yaşla birlikte “reketçi” spordan “sağlık için” spora doğru değişim göstermektedir. Reketçilik, daha çok genç olanlarla ilişkilendiği için burada yaşlanma da etkili olmaktadır. Bununla birlikte görüşmeler, yaşlanmayla birlikte “iktidar kaybı” olduğuna ve bunun dışavurumunun değişik gerekçelendirmelerle ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Bunun yanı sıra katılımcılar geçmiş yıllarda, cinsiyetlendirilmiş sporları ve pilates yapamıyor oluşlarını, toplumsal yaşamın dönüştüğünü ve buna bağlı olarak da erkeklik tanımlarının değiştiğini belirtmişlerdir. Bu durum, onların değişimi söylemsel olarak öngördüğünü ortaya koymaktadır:

*“90’lı yıllarda 2000’li yıllarda bu bakış açıları çok daha farklıydı ve bu spor hiç bilinen bir spor değildi. O zaman bırakın pilatesicimnastik bile tuhaf geliyordu insanlara. Yani bayanların yaptığı bir spordu. Erkeklerle cimnastik dendiği zaman tuhaf geliyordu. Bakın cimnastik şu an hiç kimseye tuhaf gelmiyor doğru mu ama doksanlı yıllarda cimnastik çok şey değildi yani.” (Vahap, 50, sigortacı)*

*“(Eskiden pilates) Hem bu kadar bilinmiyordu hem de o zamanlar şey var mıydı ya Ebru Şallı çok yapardı pilatesi, belki ordan bayan sporu gibi bir yorum gelebilirdi.” (Ali, 42 yaşında, bankacı)*

Yukarıdaki ifadeler, erkekliklerin tarihsel ve toplumsal inşalar oluşunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tıpkı kadınların hizaya sokulması gibi, erkeklerin de farklı toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan “özgün araçlarla ve çeşitli ritüellerle “adam edildiği” anlaşılmaktadır (cf. Selek, 2013, s.221).

Yılmaz'ın ifadelerinden anladığımız kadarıyla bu "adam etme" çabası, kadınsılıktan uzaklaşmak için yeniden ürettiği erkeklik ritüelleri, bir erkeğin ömrü boyunca devam etmektedir:

*"Hoş vakit geçiriyoruz, gayet güzel, hocamız iyi, arkadaşlar keyifli. Yapabildiğimiz kadarını yapıyoruz işte. Her hareketi yapamaz diye bir şey yok zaten, kimimiz eftelyayı iyi yapıyor (gülüyor) kimimiz kız hareketi diye yapmıyor. Şimdi kulüpte zaten her pilatese gidişimizde 'ya bu erkekliği bozar' diyorlar (gülüyor). 70'ten sonra bozulsa n'olur bozulmasa (gülüyor) sen gençsin başlama diyoruz (kahkaha atıyor) bu ciddi değil zaten onlar bize takılıyor biz de onlara takılıyoruz."* (Yılmaz, 74 yaşında, inşaat mühendisi)

Yılmaz'ın "takılma" olarak nitelendirdiği bu durum, pilates seansındaki erkeklerin de erkeklerin iktidarlarının kaybolmasına hem performans olarak hem fiziksel olarak uzaklaştığını düşündüklerini göstermektedir.

Bununla birlikte, başka bir katılımcı olan Ali'nin sözleri ise bize-diğer erkek arkadaşlarına rol model olma, onları da pilatese yönlendirme gibi yollarla- "başka erkeklik de mümkün olabilir" demek için güzel bir fırsat sunmakta ve değişimin nasıl mümkün olabileceğini tartışmamızı sağlamaktadır. Bu ifadeler, bir katılımcı erkeğin bile arkadaşlarını pilatese yönlendirmesiyle, bu egzersizi yapan erkekler arasında cinsiyetlendirilmiş bir spor olan pilates üzerine önyargıların adım adım kırılmaya başlayabildiğini göstermektedir. Pilates deneyimi olan bu erkeklerin varlığı, hem farklı erkekliklere hem de erkekliğin dönüşüm içinde olan dinamik yapısına ışık tutmaktadır.

*"...Mesela ben hiç futbol maçı izlemem. Hiç sevmem yani izlemeyi... İş arkadaşımı da ben yönlendirdim. Onun da belde boyunda ağrı vardı, sen de gel dedim, beraber gidelim dedim. Öyle ertesi hafta başladık hemen"* (Ali, 42 yaşında, bankacı)

Bu katılımcı, günümüzde birçok toplumda erkekliğin kurucu imajlarından birini oluşturan, çatışma ve sertlikle bezenen futbolu hiç sevmediğini dile getirmiştir. Bu durum, onun pilatese başlamasını ve sonrasında da iş arkadaşlarını bu egzersize dahil etmesinin önünü açmıştır. Connell, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, iktidar ilişkileri, duygusal ilişkiler ve simgeselliğin değişiminin erkeklik tanımlarını da değiştirdiğini söyler ve bunları ataerkil yapılar olarak görür (1998; 2000). Bu bağlamda yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, pilatese cinsiyetçi anlamlar yüklemeyen

erkekler, aileler ve akrabalar vardır. Bu yeni ilişki türleri, modern yaşam tarzlarının ürettiği söylemler, erkekliğin değişen, değişmekte olan hallerini imlemektedir. Fakat bu değişimin erkeklere ne derece özgürlük getirdiği, ne gibi yeni tahakküm mekanizmaları kurduğu bu araştırmanın sınırlarını aşmakta ve yeni araştırmalar için kapı aralamaktadır. Bu bağlamda Türker'in "Erkeğin özgürlüğü, erkin her türünü sorgulayarak başlar. Erkin her türlü uygulamasından feragat edebildiği ölçüde özgürleşir erkek" (2004, s.9) şeklinde ifade ettiği üzere, erkekler ve erkekliklerin özgürleşmesinin şifrelerinden biri, hâkim ataerkil cinsiyet kodlarının sorgulanmasından geçmektedir.

## Sonuç

Adana'da erkeklerin cinsiyetlendirilmiş ve neredeyse tamamıyla kadınlarla ilişkilendirilen egzersiz olarak inşa edilen pilatesteki deneyimlerini ve pilatese yükledikleri anlamları inceleyen bu araştırma, pilates yapan erkeklerin farklı söylem ve pratiklilerle, ataerkil erkeklik kodlarını yeniden ürettiğini ortaya koymuştur. Pilatesin bağımsız bir egzersiz türü olarak değerlendirilmemesi ve bu şekilde deneyimlenmemesi, spora yüklenen rekabetçi anlamla yakından ilişkilidir. Rekabetçilik ise, erkek kimliğinin en baskın tarihsel ve kültürel özelliklerinden biridir. Bu durum pilatesin, rekabetçilik içermemesi nedeniyle, ataerkil bir bakış açısıyla zaman zaman "sıkıcı" olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Diğer yandan, katılımcılar için yaşlanmaya bağlı olarak bedenlerinin güçsüzleşeceği ve erkeklik performansının düşeceğine dair kaygılarının olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda pilatesi, süresiz bir biçimde devam ettirmek istemektedirler. Araştırmanın ilgi çekici bir bulgusu ise, görüştüğümüz erkeklerin bazılarının pilatese, daha önce başlamak istemelerine rağmen, kendileri için pilates seanslarına ulaşamamalarıdır. Bu durum, sporun cinsiyetlendirilmesinin erkekleri pilatesin ötekisi hâline getirdiğinin göstergelerinden biridir.

Pilatese yönelik "erkek adam pilates yapar mı", "ne işiniz var", "fıtık olacaksınız" gibi ataerkil söylemlerin özellikle tenis kulübündeki ya da sosyal çevrelerindeki diğer erkeklerden geldiği anlaşılmaktadır. Ve katılımcıların bunlarla çoğunlukla fiziksel bir meydan okuma ile karşılık ver-

diği görülmektedir. Bu durum görüşülen Adana'lı erkeklerin ataerkil erkeklik pratiklerine bir örnektir. Dahası katılımcıların kendilerinin de homofobik söylemleri bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, görüşülen erkeklerin kendi aralarında, pilates seanslarda oluşturduğu homososyal erkeklik ilişkilerinin bir erkeklik alt kültürü oluşturacak şekilde kurulduğuna işaret etmektedir. Pilates gruplarının "eğlenceli" olarak nitelendirilmesi, bazı hareketleri yaparken ya da bazı hareketleri yapamazken birbirleriyle dalga geçmeleri, ataerkil erkeklik söylem ve pratiklerini yansıtılmaktadır. Son olarak, pilatesin yalı erkekler ve kadınlar için uygun olduğunun düşünülmesi, pilatesteki erkekleri marjinalletirmekte ve onları bir tür krize srklemelemektedir. Buna karşın, ataerkil niteliğiyle ne çıkan bir ehir olan Adana'da erkeklerin kadınlıkla ilişkilendirilen bir egzersiz olan pilates yapıyor olmaları bile cinsiyetlendirilmiş bir egzersizin hakim ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerini değitirmese de esnetme potansiyelini ortaya koymaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**On The Borders of A Gendered Exercise: Pilates  
Experiences of Men in Adana**

\*

Mehmet Bozok - Z. Merve Munar - İrem Kavasoglu

*Maltepe University, Cukurova University, Cukurova University*

This study examines Pilates as a gendered exercise focusing on men doing this exercise in Adana. Pilates is considered as a socially inappropriate exercise for male identity and patriarchal masculinities (Markula, 2006; Messner, 2000). In this context, our aim in this article is firstly examining the pilates experiences of educated and middle-class men who attend to the tennis club in Adana, a city known for patriarchal masculinities in Turkey. And secondly, we aim to investigate the meanings they attribute to pilates, which is built as a gendered exercise, coded peculiar to women.

As McKay, Messner, and Sabo (2000) point out, critical studies on men and masculinities should take a feminist and anti-sexist stance when considering the relations between sports and masculinities. One of the most important emphasis of this theoretical position is related to the criticism of dominant constructions of masculinity. As Connell and Messerschmidt pointed out, today's image of hegemonic masculinity plays an important role in the construction of well-groomed and healthy looks, and regularly engaged in sports and physical activity (2005, pp. 833-835). Sports and exercise, as Parker points out, are one of the tools used by men in achieving the goals such as "looking good" and "feeling good" in trying to achieve the hegemonic ideals of the male body in today's consumer societies (1997, pp. 130-131). In this context, contemporary trendy activities such as pilates, is among the practices that men use to try to achieve a healthy, handsome and fit body image, in the context of the hegemonic upper and upper middle class ideals of hegemonic masculinity.

In this study, in-depth interviews were conducted with six men doing pilates using qualitative method. The collected data were analyzed by content analysis method. The focus of the research is on six male participants practicing pilates in a tennis club in Adana, of whom the youngest was 42 and of whom the oldest was 74. The center of the study consists of six in-

depth interviews with men doing pilates. A semi-structured interview form was used in the interviews. In the study, participants were asked questions about how they decided to start pilates, their motivation to practice pilates, and how they evaluated pilates, how they evaluated their environment for practicing pilates, and what meanings they attributed to the relationship between their experiences about pilates and masculinity.

The first of the themes that we encounter in the research is that pilates is seen as an "supportive" exercise. The term "supportive" here refers to two points: Firstly, it signifies that pilates is not seen as an independent sport or pursuit. Secondly, it emphasizes the association of tennis as a carrier of healthy living. Thus, Pilates is seen as the "supportive" of both the current sports and the maintenance of a healthy life. Since the participants are members of the tennis club is an important reason for considering pilates as a supportive sport for the main sport they are interested in. However, pilates is seen as far from making them "always able" and "strong" men.

The findings of the study reveal that the men we interviewed started pilates for different reasons such as the healthy life discourse, concerns that the body will become weak due to aging and their masculinity performance will decrease. As it can be seen, one of the most important motivations for the participants to continue pilates is achieving the goal of healthy life, which is the origin of pilates itself.

In the motivation of the men we interviewed, it is seen that pilates is associated with the idea of healthy life, and the pleasure they enjoy from their homosocial environment practicing pilates is quite pivotal. Stating that the pilates session has become fun and enjoyable with other men in the group, it can be seen that women are imagined outside the "razzle-dazzle" of men in pilates.

Findings show that although the participants have some ideas close to the idea of equality, they have quite stereotypical perspectives towards pilates and sports. Pilates triggers a fear of the loss of masculinity amongst the participants. This brings us to the crisis of masculinity as a loss of masculinity.

Almost all of the participants present a defense mechanism by referring to sexual power, a constituent element of masculinity, through these discourses and practices. For example, for pilates, the discourse of "what if it



harms masculinity after this age” shows the hierarchical power relations amongst men are maintained and reproduced. Therefore, we see that the meanings attributed by the participants to the sport and body change with age.

This study shows that the motivation of participating men to start and maintain pilates is intertwined with the effort to maintain healthy lifestyle discourse and masculine performance and that the participants' own discourse and practices of masculinity are prominent in their pilates experience. As a result, it is seen that the patriarchal masculinity codes of the participating males doing pilates in Adana also spread to the meanings they impose on this exercise.

### Kaynakça / References

- Adams, A. (2011). Josh wears pink cleats: Inclusive masculinity on the soccer field. *Journal Of Homosexuality*, 58(5), 579-596.
- Aibar-Almazán, A., Hita-Contreras, F., Cruz-Díaz, D., de la Torre-Cruz, M., Jiménez-García, J. D. ve Martínez-Amat, A. (2019). effects of pilates training on sleep quality, anxiety, depression and fatigue in postmenopausal women: A randomized controlled trial. *Maturitas*, 124, 62-67.
- Anderson, B.D. Ve Spector, A. (2000). Introduction to Pilates-based Rehabilitation. *Orthopaedic Physical Therapy Clinics of North America*, 9(3), 395-410.
- Archer, S. (2004). *Pilates fusion: Well-being for body, mind, and spirit*. San Francisco: ChronicleBooks.
- Aybek, A., ve Yıldırım, İ. (2016). Baron Pierre de Coubertin'in olimpizm felsefesinde kadın. İçinde, C. Koca (der.). *Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri* (s. 58-77). Ankara: Spor Yayınevi.
- Bandy, S. J. (2000). Women & sport: From antiquity to the 19th century. *Olympic Review*, 31, 18-22.
- Bonde, H. (2003). Masculine sport and masculinity in Denmark at the turn of the century. İçinde, ( Ervo, S. ve Johannson, T. der.) *Among Men: Moulding Masculinities*. (s. 81-114). Hants: Ashgate
- Bora, T. (2013). Futbolda erkeklik, militarizm, milliyetçilik: Tek kale. İçinde, (N. Y. Sünbuloğlu, der.) *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklikler*. (s. 487-511). İstanbul: İletişim.

- Bora, T. (2010). Erkeklik ve futbol. İçinde, (U. Güner, ve S. Varol, der.) *Orada Kimse Var Mı?* (s. 37-41). Ankara: Kaos GL.
- Bozok, N. (2019). Herkesle ve kimsesiz, türler arasında ve kimsesiz Siborg: Donna Haraway'ın düşüncesinde feminist bir beden politikasının imkanları. *Vira Verita*, 9, 128-148.
- Bryson, L. (1987). Sport and the maintenance of masculine hegemony. *Women's Studies International Forum*, 10(4), 349-360.
- Bulgu, N. (2012). Futbolda şiddetin erkeklik anlamları. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 23(4), 207-219.
- Caldwell, K., Harrison, M., Adams, M. ve Triplett, N. T. (2009). Effect of pilates and taiji quan training on self-efficacy, sleepquality, mood, and physical performance of college students. *Journal of Bodywork and Movement Therapies* 13(2), 155-163.
- Chalabaev, A., Sarrazin, P., Fontayne, P., Boiché, J. ve Clément-Guillot, C. (2013). The influence of sex stereotypes and gender roles on participation and performance in sport and exercise: Review and future directions. *Psychology of Sport and Exercise*, 14, 136-144.
- Coffey, J. (2013). 'Body pressure': Negotiating gender through body work practices. *Youth Studies Australia*, 32(2), 39.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R. W. (2000). *The men and the boys*. St. Leonards: Allen & Unwin.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: rethinking the concept. *Gender and Society*, 19(6), 829-859.
- Cruz-Ferreira, A., Fernandes, J., Gomes, D., Bernardo, L. M., Kirkcaldy, B. D., Barbosa, T. M. ve Silva, A. (2011). Effects of pilates-based exercise on life satisfaction, physical self-concept and health status in adult women. *Women & Health*, 51(3), 240-255.
- Csizma, K. A., Wittig, A. F., ve Schurr, K. T. (1988). Sport stereotypes and gender. *Journal Of Sport And Exercise Psychology*, 10(1), 62-74.
- Emir, E. Karaçam, M. Ş., ve Koca, C. (2016). Kadın boksörler: Boks ringinde ve ringin dışında sürekli eldiven giymek. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 26(4), 136-153.
- Erdemli, A. (2012). Kadın ve spor. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5, 95-126.

- Gillett, J. ve White, P. G. (1992). Male bodybuilding and the reassertion of hegemonic masculinity: A critical feminist perspective. *Play & Culture*, 5(4), 358-369.
- Goldberg, H. (2018). *Erkek olmanın tehlikeleri*. (S. Budak, çev.). İstanbul: Totem Yayıncılık.
- Güner, A. (Yönetmen) ve Güneyer, T. (Yapımcı) (2008-2010). *Adanalı* [Televizyon Dizisi]. Adana: ATV.
- Hacısoftaoğlu, İ. (2012). *Burası er meydanı: Güreşte erkeklığın inşası*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hacısoftaoğlu, İ. ve Bulgu, N. (2015). Yedi dağın ötesindeki çocuklar: Güreşte erkeklik ve şiddet. İçinde, (B. Yarar, der.) *Şiddetin cinsiyetli yüzleri*. (s. 113-140). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hacısoftaoğlu, İ. ve Elmas, S. (2015). Kasların efendisi: Men's health dergisinde fitness söylemi. *fe dergi* 7(2),21-34.
- Hardin, M. ve Greer, J. D. (2009). The influence of gender-role socialization, media use and sports participation on perceptions of gender-appropriate sports. *Journal of Sport Behavior*, 32(2), 207-226.
- Hearn, J. (2008). The personal is work is political is theoretical: continuities and discontinuities in women's studies, (Pro)feminism, "men" and my selves. *NORA- Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(4),241-256.
- Hünler, O. S. (2018). Erkeklığın imkansız kaslarla imtihanı. İçinde, (A. Bora, Ve K. Dede, der.) *Ütopyalar: Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer*. (s. 237-258). İstanbul: İletişim.
- Jackson, D. (2016). *Exploring aging masculinities: The body, sexuality and social lives*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Jago, R., Jonker, M. L., Missaghian, M. ve Baranowski, T. (2006). Effect of 4 weeks of pilates on the body composition of young girls. *Preventive Medicine*, 42(3), 177-180.
- Johnson, E. G., Larsen, A., Ozawa, H., Wilson, C. A. ve Kennedy, K. L. (2007). The effects of pilates-based exercise on dynamic balance in healthy adults. *Journal Of Bodywork And Movement Therapies*, 11(3), 238-242.
- Kavasoglu, İ. ve Yıkılmaz, A. (2018). Şampiyonluk ve yenilgi arasında bir kimlik: Wushu'da üretilen erkeklik formları. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), 318-341.

- Kavasoglu, İ., ve Yildiran, İ. (2016). Erken Cumhuriyet döneminde kadın sporcular üzerinden modern kadın okumaları. İçinde, (C. Koca, der.). *Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri* (s. 94-113). Ankara: Spor Yayınevi.
- Kavasoglu, İ., Rençbereli, M., ve Yenel, İ. F. (2017). Dans eden "erkek adamlar": Erkek dansçuların deneyimlerine toplumsal cinsiyet analizi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1768-1780.
- Kimmel, M. S. (2013). Homofobi olarak erkeklik: Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik. (M. Bozok, çev.) *fe dergi*, 5(2), 92-107. 14.04.2019 tarihinde [http://cins.ankara.edu.tr/10\\_12.pdf](http://cins.ankara.edu.tr/10_12.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Koca, C. (2016). Cinsiyetlendirilmiş bir alan olarak spor. (C. Koca Ed.). *Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri* içinde (s. 18- 37). Ankara: Spor Yayınevi.
- (2006). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 17 (2), 81-99.
- Koca, C. ve Bulgu, N. (2005). Spor Ve toplumsal cinsiyet: genel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, 103, 163- 181.
- Koca, C. ve Demirhan, G. (2005). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 16 (4), 200-228.
- Koivula, N. (2001). Perceived characteristics of sports categorized as gender-neutral, *Feminine And Masculine. Journal of Sport Behavior*. 24(4), 377-393.
- Koivula, N. (1999). Gender stereotyping in televised media sport coverage. *Sex Roles*, 41(7-8), 589-604.
- Koivula, N. (1995). Ratings of gender appropriateness of sports participation: effects of gender-based schematic processing. *Sex Roles*, 33(7-8), 543-557.
- Light, R. ve Kirk, D. (2000). High school rugby, The body and the reproduction of hegemonic masculinity. *Sport, Education And Society*, 5(2), 163-176.
- Markula, P. (2008). Affect[İng] bodies: Performative pedagogy of pilates. *International Review Of Qualitative Research*, 1(3), 381-408.
- Markula, P. (2006). Deleuze and the body without organs: Disreading the fit feminine identity. *Journal of Sport and Social Issues*, 30(1), 29-44.
- Markula, P. (2004). "Tuning into One's Self:" Foucault's technologies of the self and mindful fitness. *Sociology Of Sport Journal*, 21(3), 302-321.

- Matteo, S. (1988). The effect of gender-schematic processing on decisions about sex-ı nappropriate sport behavior. *Sex Roles*, 18(1/2), 41-58.
- Matteo, S. (1986). The effect of sex and gender-schematic processing on sport participation. *Sex Roles*, 15(7-8), 417-432.
- McKay, J., Messner, M. ve Sabo, D. (2000). Studying sport, men, and masculinities from feminist standpoints. İçinde, (J. McKay; M. A. Messner ve D. Sabo der.), *Research on Men and Masculinities: Masculinities, Gender Relations, and Sport* (s. 2-12). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Messner, M. A. (2007). Introduction: Gender and sports. İçinde, (M. A. Messner, der.) *Out of play: Critical essays on gender and sport*. (s. 1-7). Albany: State University of New York Press.
- Messner, M. A. (2005). Still a man's world? Studying masculinities and sport. İçinde Kimmel, M., Hearn, J. ve (R. W. Connell, der.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. (ss. 313-325). Thousand Oaks: Sage.
- Messner, M. A. (2000). Barbie girls versus sea monsters: Children constructing gender. *Gender & Society*, 14, 765-784.
- Messner, M. A. (1992). *Power at play: Sports and the problem of masculinity*. Boston: Beacon.
- Messner, M. A. (1988). Sports and male domination: The female athlete as contested ideological terrain. *Sociology Of Sport Journal*, 5(3), 197-211.
- Messner, M. A., Duncan, M. C., ve Jensen, K. (1993). Separating the men from the girls: The gendered language of televised sports. *Gender & Society*, 7(1), 121-137.
- Mokhtari, M., Nezakatalhossaini, M. ve Esfarjani, F. (2013). The effect of 12-week pilates exercises on depression and balance associated with falling in the elderly. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 70, 1714-1723.
- Morrow, R. G. ve Gill, D. L. (2003). Perceptions of homophobia and heterosexism in physical education. *Research Quarterly For Exercise And Sport*, 74(2), 205-214.
- Mortaş, N. (2009). Bedenle mücadeleye dönüşen bir yaşlanma pratiği. *Doğu-Bati*, 48, 173-184.
- Nguyen, A. (2008). Patriarchy, power, and female masculinity. *Journal of Homosexuality*, 55(4), 665-683.

- O'Brien, K. S., Shovelton, H. ve Latner, J. D. (2013). Homophobia in physical education and sport: The role of physical/sporting identity and attributes, authoritarian aggression, and social dominance orientation. *International Journal of Psychology*, 48(5), 891-899.
- Özbay, C. (2013). Türkiye'de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı*, 63, 185-204.
- Özkul, Ç. (2017). *Multipl Skleroz hastalarında aerobik eğitimle kombine pilates eğitiminin biyokimyasal faktörler, fiziksel performans, yorgunluk ve yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, P. (2016). Sporda toplumsal cinsiyet çalışmalarının tarihsel seyri. İçinde, (C. Koca, der.), *Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri* (s. 38- 55). Ankara: Spor Yayınevi.
- Öztürk, P. ve Karaçam, M. (2017). Spor bilimlerinde LGBTQİ çalışmaları. *KAOS GL Kültür ve Yaşam Dergisi*, 153, 53-64.
- Parker, A. (1997). Sporting masculinities: Gender relations and the body. İçinde, (Mac and M. Ghail, der.), *Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas* (s. 126-138). Buckingham, PA: Open University Press.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. İçinde, (M. Bütün, ve S. B. Demir, der.), Ankara: Pegem.
- Riemer, B. A. ve Visio, M. E. (2003). Gender typing of sports: An investigation of metheny's classification. *Research Quarterly for Exercise ve Sport*, 74, 193-204.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmalz, D. L., ve Kerstetter, D. L. (2006). Girlie girls and manly men: Children's Stigma consciousness of gender in sports and physical activities. *Journal of Leisure Research*, 38(4), 536-557.
- Selek, P. (2013). *Sürüne sürüne erkek olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selek, P. (2008). Akıllı ol! içinde, (N. Mutluer, der.) *Cinsiyet halleri: Türkiye'de toplumsal cinsiyetin kesişim sınırları* (s. 220-231). İstanbul: Varlık.
- Sezgin, D. (2011). Yaşam tarzı önerileri bağlamında sağlık haberlerinin analizi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 52-78.
- Siler, A. (2000). *The pilates body: The ultimate at-home guide to strengthening, lengthening and toning your body without machines*. New York: Random House.

- Solomon-Godeau, A. (1997). *Male trouble: A crisis in representation* (p. 214). London: Thames and Hudson.
- Sungur, A. (2011). *Masculinity and honour perception: A case study in Tepebağ district Adana-Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talimciler, A. (2006). İdeolojik bir meşrulaştırma aracı olarak spor ve spor bilimleri. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri*, 1(2), 35-40.
- Taşdelen, P. ve Koca, C. (2015). Viktorya dönemi İngiltere’inde kadın bedeni politikaları ve kadınların spora katılımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 205-214.
- Taşkın, K. B. (2016-2019). *Sıfır Bir – Bir Zamanlar Adana’da [Internet Dizisi]*. İstanbul: BluTV. Erişim, 10.4.2019, <https://www.blutv.com.tr/adana-si-fir-bir-izle>
- Tingaz, E.O. (2018). *Sağlıklı yetişkin kadınlarda uygulanan 8 haftalık mat pilates egzersizinin düşünme stilleri, psikososyal uyum ile mizaç ve karakter üzerine etkisi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tokdoğan, N. (2015). Dövüş sporları ve erkeklik: Tekvandocu erkekler ve erkeklik üzerine bir etnografi denemesi. İçinde, (İ. Hacısoftaoğlu, F. Akcan, ve N. Bulgu der.), *Oyunun ötesinde* (s.231-265) içinde. Ankara: No-tabene Yayınları.
- Türker, Y. (2004). Erk ile erkek. *Toplum ve Bilim*, 101, 8-10.
- Ungaro, A. (2002). *Pilates: Body in motion*. Londra: Dorling Kindersley Publishing.
- Vigue, S. (2015). *Pilates for men: Build a strong and athletic body anywhere, anytime*. 10.05.2019 tarihinde <http://www.seanviguefitness.com/books/pilates-for-men/> adresinden erişilmiştir.
- Wellard, I. (2009). *Sport, masculinities and the body*. Londra: Routledge.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bozok, M., Munar, M. ve Kavasoglu, İ. (2019). Cinsiyetlendirilmiş bir egzersizin sınırlarında: Adana’daki erkeklerin pilates deneyimleri. *OPUS—Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1721-1756. DOI: 10.26466/opus.587527

## KOBİ'lerin Finansal Sorunlarına İşletme Sahiplerinin Bakış Açısı: Kars İli Örneği<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.589628

\*

Ceyda Yerdelen Kaygın\* - Aytaç İkinci\*\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kars / Türkiye

E-Posta: [ceydayerdelen@gmail.com](mailto:ceydayerdelen@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-9544-9991](https://orcid.org/0000-0001-9544-9991)

\*\* Kafkas Üniversitesi, Kars / Türkiye

E-Posta: [aytacikinci@gmail.com](mailto:aytacikinci@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-2808-0431](https://orcid.org/0000-0002-2808-0431)

### Öz

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) geliştirmekte olan ve gelişmiş bütün ekonomilerde önemli bir yere sahiptirler. KOBİ'ler Türkiye'de faaliyet gösteren toplam işletme sayısı ve istihdam yaratma açısından en önemli konumda olmalarına karşın finansal dalgalanmalardan ve olumsuz değişimlerden en çok etkilenen işletme grubunda yer almaktadırlar. Bu bağlamda sıklıkla finansman sorunu ile karşı karşıya kalan KOBİ'lerde, işletme sahipleri firmalarını ayakta tutabilmek, katma değer yaratabilmek, istihdam sağlayabilmek ve büyüyebilmek için çeşitli zorluklar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı; Kars ilinde faaliyet gösteren KOBİ sahiplerinin bakış açısıyla yaşadıkları finansal sorunları, bu sorunlar karşısındaki uygulamaları, tutumları ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmaktır. Araştırmanın amacına uygun olarak Kars ilinde 10 farklı sektörlerde faaliyet gösteren 40 adet KOBİ ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler hem nicel hem de nitel analizler yapılarak yorumlanmıştır. Nicel analiz sonucunda araştırmaya konu olan KOBİ'lerin sahiplerinin/ortaklarının %67,5'inin finansman sorunlarının olduğu, %82,5'nin ise sorunlarını sıralarken finansman sorunları birinci veya ikinci sırada sıraladıkları belirlenmiştir. Nitel analiz sonucunda KOBİ'lerin finansman sorunları; öz kaynak yetersizliği, yüksek faiz oranları, yüksek oranlı teminatlar ve kefil gösterme zorunlulukları, alternatif finansman yöntemleri ve KOBİ'lere destek sağlayan kurum ve kuruluşlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamak şeklinde tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** KOBİ, KOBİ'lerin Finansal Sorunları, Finansal Sorunlar.

<sup>1</sup> Bu çalışma "KOBİ'lerin Finansal Sorunlarına İşletme Sahiplerinin Bakış Açısı: Kars İli Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.



## Company Owners View on Financial Problems of SMEs: The Case of Kars

\*

### Abstract

*Small and medium-sized enterprises (SMEs) have an important place in all developing and developed economies. SMEs are among the most affected by financial fluctuations and adverse changes while they are in the most important position in the total number of enterprises and employment creation in Turkey. In this context, in SMEs which are frequently faced with financing problems, company owners face various difficulties in order to keep their companies alive, to create added value, to provide employment and to grow their businesses. It has been aimed with the study to reveal the financial problems experienced in the perspective of SME owners operating in Kars, their applications and attitudes towards these problems and to propose solutions to these problems. Face-to-face interviews were conducted with 40 SMEs operating in 10 different sectors in Kars in accordance with the purpose of the study. The obtained data were interpreted with both quantitative and qualitative analyzes. As a result of the quantitative analysis, it has been determined that 67.5% of the owners / partners of the SMEs subject to the research had financial problems. On the other hand, while 82.5% were ranking their problems, their financial problems were first or second. As a result of qualitative analysis, it has been found that the financing problems of SMEs are the lack of equity, high interest rates, excess security deposits, difficulties in giving security, alternative financing methods and insufficient knowledge about institutions and organizations providing support to SMEs.*

**Keywords** SME, Financial Problems of SMEs, Financial Problems

## Giriş

Hızla gelişen bilim, teknoloji ve bunun yanında değişen sosyo-ekonomik yapı ile beraber dünyada ve Türkiye'de ekonominin bel kemiği konumunda olan KOBİ'lerde bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadırlar. KOBİ'ler gerek üretim ve kalkınmadaki payları, gerek sayıları ve gerekse sağladıkları katma değer ile milli gelire katkıları bakımından ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidirler. Büyük işletmelerin tamamlayıcıları olmaları yanı sıra ülke istihdamına da katkıları olan KOBİ'ler sürekli değişen ve gelişmekte olan şartlara esnek yapıları sayesinde kolay adapte olabilmektedirler. Ancak krizlere, ekonomik dalgalanmalara, finansal sorunlara karşı daha kırılgan bir yapıda olmaları bu işletmelere karşı gösterilmesi gereken önemi bir kat daha artırmaktadır.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ), Türkiye'de ve dünyadaki bütün ekonomilerde varlıklarını sürdüren, büyük işletmelere göre daha az yatırımla kurulan, istihdama büyük katkı sağlayan, talep değişikliğine daha hızlı yanıt verebilen aynı zamanda büyük işletmelerin tamamlayıcısı olan işletmelerdir. KOBİ'ler ekonominin temel taşı olmanın yanı sıra istihdam ve bölgesel kalkınmayı da teşvik ettiklerinden sosyal açıdan da ülkelere katkı sağlarlar. Ülkeler yeni KOBİ'lerin faaliyete geçmesi ve mevcut olanların varlıklarını sürdürebilmesi için destek ve teşvik konusunda politikalar geliştirip, ekonomiye dinamizm kazandırmaya çalışmaktadırlar.

KOBİ'ler öncelikle finans ile ilgili sorunlar başta olmak üzere birçok problem yaşamaktadır. Pazara hakim bir yerleşim alanının olmayışı, kredi veya finansman sağlamada karşılaşılan zorluklar, üretimde ve pazarlama faaliyetlerindeki yetersizlikler gibi sorunlar KOBİ'lerin gelişiminin ve büyümesinin önündeki engeller olarak sayılabilir. Buradan hareketle KOBİ'lerin temel sorunlarını; örgütlenme ve yönetim, tedarik, üretim, pazarlama, ihracat, finansal, insan kaynakları, halkla ilişkiler, teknoloji ve araştırma geliştirme soruları şeklinde ayrı ayrı ele alınabilir.

KOBİ'lerin karşılaştıkları finansal sorunlar, firmaların öz kaynak yetersizliği ile çekirdek evresinde başlamakta; kaynak ve hammadde eksikliği, maliyetlerin yüksekliği ve yeterli olmayan krediler, enflasyon,

kurdaki dalgalanmalar gibi etmenler ile KOBİ'lerin verimi ve rekabet güçlerini olumsuz etkilemektedir. KOBİ'ler yapıları itibariyle genelde finansal danışman istihdam edememektedir. KOBİ'lerin piyasa ve banka ilişkilerinde bilgisizlikleri ile beraber bu konulara yeterli zaman ayıramamalarından dolayı işletmelerin hatalar yapmalarına, yanlış kararlar almalarına sebebiyet vermektedir.

KOBİ'ler Dünya'da ve Türkiye'de olduğu gibi Kars ilinde de ekonomiye olan katkıları, yarattıkları katma değer ve sundukları istihdam olanakları ile çok büyük bir öneme sahiptirler. KOBİ'lerin yaşadıkları finansal sorunlar, bunların etkileri ve çözüm yolları ile ilgili olarak en büyük rol işletme sahip/ortaklarına düşmektedir. Yaşanan finansal sorunların işletme sahipleri açısından ne şekilde değerlendirildiğinin ortaya konularak etkili çözüm önerilerinin sunulması, ekonominin bel kemiği konumundaki KOBİ'lerin devamlılıkları ve verimlilikleri açısından önem taşımaktadır. Literatür incelendiğinde araştırmacıların KOBİ'lerin finansal sorunlarını araştırırken genellikle anket yöntemini kullanılarak nicel araştırma yaptıkları tespit edilmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı nitel araştırmaların ise yok denilecek kadar az olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada Kars ilinde KOBİ'lerin karşılaştıkları finansman sorunları ve bunların sebeplerini bütünüyle ele alıp çözüm yolları tartışılarak hem nicel hem de nitel olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Araştırmanın sonucunda KOBİ'lerin sahiplerinin/ortaklarının %67,5'i finansman sorunlarının olduğu, %82,5'nin ise temel sorunların önem derecesine göre finansman sorunları birinci veya ikinci sırada söyleyeceklerini belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda KOBİ'lerin finansal sorunları; öz kaynak yetersizliği, yüksek faiz oranları, yüksek oranlı teminatlar ve kefil gösterme zorunlulukları, alternatif finansman yöntemleri ve KOBİ'lere destek sağlayan kurum ve kuruluşlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamak şeklinde belirlenmiştir.

## **KOBİ'lerin Ekonomik Açıdan Önemi**

KOBİ'ler tüm ülke geneline yayılmış olmalarına rağmen genellikle küçük şehirlerde yer almakta ve bölgelerdeki kalkınmayı

artırmaktadırlar. Bunun yanında küçük şehirlerden büyük şehirlere olan göçü önleyerek bölgesel kalkınmanın hızlanmasına neden olmaktadır (Sarıaslan, 1996, s.21). Ürettikleri hammadde, işletme malzemesi, yarı mamuller veya yardımcı malzemeler büyük ölçekli işletmeler tarafından da kullanıldığında dolayı büyük sanayinin destekleyicisi ve tamamlayıcısı konumundadırlar (Çatal, 2007, s.336). Japonya ve ABD'de çeşitli konularda KOBİ'lere destek sağlamak için birçok kanun ile desteklenen yerel kuruluşların yanı sıra bölgesel merkezler faaliyet göstermektedir. Fransa ve İtalya'da da benzeri desteklerin beraberinde teşvik ve hizmetler de KOBİ'ler için sağlanmakta ve birçok konuda faydalanabilecekleri sübvansiyon uygulamaları bulunmaktadır (Çelik ve Akgemici, 1998, s.66-69). KOBİ'ler iş deneyimi olmayan, düşük nitelikli elemanlar sağlayarak, işsizlik oranının aşağı çekilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca bu işletmeler iş gören olarak istihdamı desteklediği gibi işveren olarak da istihdamı desteklemektedir (Çatal, 2007, s.339).

KOBİ'ler genellikle büyük işletmelerden daha "opaktır" çünkü halka açık bilgileri daha azdır. KOBİ'lerin büyümelerinin önündeki engellerin ilk sırasında da finansman sorunları yer almaktadır. Sermaye eksikliği, KOBİ'lerin büyümesinin ve gelişmesinin önündeki en önemli engellerden birisidir. KOBİ'ler, modern ekonomide yenilikçi sistemlere kolay adapte olmaları sayesinde ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli bir rol oynamaktadırlar (Neagu, 2016, s.331, Wang, 2016, s.161). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'ler, girişimci kaynakları ve istihdam olanaklarını sağlamaları nedeniyle ekonomik büyümenin temel ve itici gücü olarak kabul etmektedirler (Hu, 2010, s.2275, Obi vd., 2018, s.835). KOBİ'ler, OECD ekonomilerinde özel sektör işgücünün yarısından fazlasını istihdam etmektedir (Wehinger, 2014, s.2). KOBİ'lerin faaliyetlerinin devamlılığını sağlaması, gelişebilmesi ve büyümesi adına en önemli gereksinimi finansmandır ve bu gereksinim aynı zamanda yaşanan sorunların odağına da yine finansmanı koymaktadır.

Günümüzde yapılan birçok çalışma, KOBİ'lerin dış finansmana erişiminin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde büyük işletmelerden daha zor olduğunu desteklemektedir (Yang vd., 2019, s.3, Abraham ve Schmukler, 2017, s.1). Bu nedenle KOBİ sahiplerinin alternatif finansman kaynakları olarak bilinen; kişisel birikimler, aile ve arka-

daşlardan alınan borçlar, ticari krediler, banka kredileri, finansman bonusu, varlık dayalı menkul kıymetler, faktoring, forfaiting, leasing, risk sermayesi, melek yatırımcılar, barter, kitlesel fonlama, iş kuluçkaları ve online pazar kredileri gibi kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmaları ve söz konusu kaynaklara ulaşabilmeleri işletmelerinin geleceği açısından oldukça önemlidir. (Rubanov ve Marcantonio, 2017, s.93, Quaye ve Sarbah, 2014, s.126, Obiora ve Csordás, 2017, s.48).

### **Araştırmanın Amacı**

Çalışmanın amacı, Kars ilinde aktif olarak faaliyet gösteren KOBİ'lerin yaşadıkları finansal sorunları işletme sahiplerinin ve/veya ortaklarının bakış açısıyla incelemek, yaşanan finansal sorunlar karşısındaki uygulamalarını, değerlendirmelerini ve kendilerine ait olan çözüm önerilerini ortaya koyarak özellikle işletmelerin genelini ilgilendiren ortak sorunlar açısından çözüm önerileri sunabilmektir.

### **Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi**

Yapılan araştırma Kars ilinde faaliyette bulunan farklı sektörlerden KOBİ'leri kapsamaktadır. Kars'ta bulunan ve küçük ve orta boy işletme tanımına uyan firmalar arasından, niteliksel olarak yapılacak analize uygun olarak, "amaçlı örnekleme" yöntemi ile kolay, eksiksiz ve doyurucu bilgi alınabilecek toplamda 10 sektörden 40 adet işletme belirlenmiş ve görüşülmüştür. İşletmeler, Kars ilinde potansiyelleri fazla ve faaliyetleri yoğun olan sektörlerle ait işletmelerdir. Seçilen işletmeler; ulaşım, hizmet, gıda, imalat, eğitim, sağlık, otomotiv, turizm, mobilya ve sigorta sektörlerinde faaliyet göstermektedirler.

Amaçlı örnekleme, nitel incelemelerde sıklıkla uygulanmaktadır. Nitel verileri toplamak için katılımcılar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze görüşme tekniği nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.119). Amaçlı Örnekleme, mevcut eldeki kaynakları etkin bir şekilde kullanmak için, en doğru ve elde edilebilecek veri bakımından en zengin vakaların tespit edilmesi için seçilen bir tekniktir. İlgilenilen konu ile

ilgili olarak bilgili ve deneyimli hedeflerin belirlenmesine yönelik bir örnekleme yöntemidir (Yağar ve Dökme, 2018, s.4).

İşletme sahipleri ile yapılan yüz yüze görüşmede hazırlanmış olan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu hem standart cevapları olan yapılandırılmış soruları hem de yarı yapılandırılmış soruları içerecek şekilde hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış soruların cevapları ses kaydı ile toplanmış ve dökümleri yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, standart cevapları olan soruların yanında görüşmenin akışına göre şekillenebilecek sorular ile yapılan bir görüşme tekniğidir. Nitel araştırmalarda örneklemin sayısı başka bir ifade ile örneklemin büyüklüğü veya küçüklüğü ile değil araştırmacının gereksinimi karşılayacak bilgiye ulaşıp ulaşılmayacağı önemlidir. Bu nedenle örneklem bir kişiden bile oluşabilir (Türnüklü, 2000, s.547-548). Görüşme formunda toplam 26 soru bulunmaktadır. Bu sorulardan 21 tanesi önceden tanımlı çoktan seçmeli cevapları bulunan sorulardan; kalan 5 tanesi ise açık uçlu cevapları olan ve görüşenin seyrine, katılımcının bilgi ve ilgisine bağlı olarak konunun değişik boyutlarla da incelenmesine olanak tanıyabilecek sorulardan oluşmaktadır.

### **Araştırmanın Kısıtları**

Yapılan bu çalışma, görüşülen firma sahiplerinden/ortaklarından elde edilen bilgiler ile sınırlıdır. Görüşmelerin firma sahipleri ile yapılması gerekliliğinden dolayı kimi zaman ilgili kişilere ulaşmakta zorluklar yaşanmıştır. Araştırmada kullanılan açık uçlu sorular görüşmecilerin ilgili konular hakkında daha özgür hareket etmelerine; fikir, görüş, öneri ve şikâyetlerini daha net bir dille aktarmalarına olanak sağlamıştır ve bu durum araştırmayı özgün kılmaktadır.

### **Araştırmadan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlanması**

Araştırmada kullanılan ankette yer alan sorulara firma sahipleri tarafından verilen cevaplar, tablolar ve grafikler halinde sunulmuş ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırmaya katılan KOBİ'lerin ortak sayıları ile ilgili Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo. 1 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Ortak Sayısı**

Ortak Sayısı	Frekans	Yüzde %
Şahıs	26	65,0
2	7	17,5
3	3	7,5
4	1	2,5
5	2	5,0
5'den fazla	1	2,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

**Tablo. 2 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Faaliyet Yılı**

Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde %
1-5 yıl	15	37,5
6-10 yıl	9	22,5
11 yıl ve üzeri	16	40,0
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya konu olan KOBİ'lerin % 40'ı Kars ilinde 11 yıl ve üzeri süredir faaliyet gösterirken, %22,5'i, 6-10 yıl arasında, % 37,5' i ise 1-5 yıl arasında Kars ilinde aktif bir şekilde faaliyette olduklarını belirtmişlerdir.

İşletmelerin hukuki yapılarının dağılımı ise Tablo 3'de sunulmuştur.

**Tablo. 3 Araştırmaya Katılan İşletmelerin Hukuki Yapısı**

Hukuki Yapısı	Frekans	Yüzde %
Anonim	2	5,0
Limited	21	52,5
Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit	1	2,5
Şahıs	16	40,0
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya katılan KOBİ sahiplerinin % 50'den fazlası işletmelerinin hukuki yapısının limited şirket olduğunu belirtmiştir.

Görüşme yapılan işletmelerin %40'lık bir bölümü ise şahıs işletmesi olarak faaliyetini sürdürmektedir. Geriye kalan %7,5'lik kısmı ise anonim şirketler ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket oluşturmaktadır.

**Tablo. 4 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Çalışan Personel Sayısı**

Çalışan Personel Sayısı	Frekans	Yüzde %
1-9 arası çalışan	23	57,5
10-50 arası çalışan	16	40,0
50 üstü çalışan	1	2,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Firma sahiplerinden alınan bilgiler ışığında araştırmaya katılan işletmelerin çalışan sayısına göre; %57,5'inin mikro ölçekli işletme tanımına uyarak 1-9 arası personel istihdam ettiği, %40'ının küçük ölçekli işletme tanımında belirtildiği gibi 10-50 arası çalışanı olduğu %2,5'inin ise orta ölçekli işletme sınıfında yer aldığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan KOBİ'lerin ilk kuruluş aşamasında gerekli olan finansmanı temin ettikleri kaynağın dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

**Tablo. 5 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Kuruluşunda Gerekli Olan Finansmanı Temin Ettikleri Kaynak**

Temin Kaynağı	Frekans	Yüzde %
Miras yoluyla	1	2,5
Çalışarak Kazanma	23	57,5
Ortaklık sermayesi	3	7,5
Eş, Dost, Akraba Borçlanması	5	12,5
Ticari Kredi	1	2,5
Banka Kredisi	7	17,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya konu olan KOBİ sahiplerinin yarısından fazlası işletmelerini çalışarak kazandıkları finansman ile kurduklarını belirtmişlerdir. Ankete cevap veren işletme sahiplerinin %17,5'i ilk finansmanını banka kredisi ile %12,5'i ise ilk finansman kaynağının olarak eş, dost, akrabadan aldığı borçlar olduğunu belirtmiştir. %7,5'lik bir bölüm ise ortaklık sermayesi ile işletmeyi faaliyete geçirdiklerini söylemiştir. Buradan hareketle görüşme yapılan firma sahiplerinin ilk kuruluş aşamasındaki finansmanı elde etme hususunda %57,5'lik bir kısmının çalışarak kazandıklarını kullandıklarını ifade etmelerinin



yanında, neredeyse banka kredisinden faydalanma yöntemi kadar eş-dost-akraba borçlanmasını da tercih eden firma sahiplerinin olduğu gözlemlenmiştir.

*Tablo. 6 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finansman Departmanına Sahip Olup Olmadığı*

Finansman Departmanı	Frekans	Yüzde %
Var	7	17,5
Yok	33	82,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya katılan KOBİ sahiplerinin %82,5'i işletmelerinde ayrı bir finansman departmanlarının olmadığını %17,5'lik bir kısmı ise finans işlerinin ayrı bir departman vasıtası ile yürütüldüğünü belirtmişlerdir ve finans yönetiminin kim tarafından yürütüldüğü sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 7'de ve finans yönetiminin kim tarafından yürütüldüğü ve finans departmanı varlığının kıyaslanması da Tablo 8'de görülmektedir.

*Tablo. 7 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finans Yönetiminin Kim Tarafından Yürütüldüğü*

Finans Yönetimi Yürütücüsü	Frekans	Yüzde %
Patron / Şirketin sahibi	35	87,5
Finans müdürü / Finansman Departmanı	1	2,5
Muhasebe Müdürü / Muhasebe Departmanı	3	7,5
Diğer	1	2,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya konu olan KOBİ sahiplerinin %87,5'i işletmelerinin finans yönetimini kendilerinin yaptıklarını belirtmişlerdir. %12,5'i ise finans yönetiminin; finans müdürü/departmanı, muhasebe müdürü/departmanı veya diğer şekillerde yürütüldüğünü belirtmişlerdir.

**Tablo. 8 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finans Yönetiminin Kim Tarafından Yürütüldüğü ve Finans Departmanı Varlığının Kıyaslanması**

		Şirketinizin finans yönetimi görevi kim tarafından yürütülmektedir?			
		Patron/ şirketin sahibi	Finans müdürü / finansman departmanı	Muhasebe müdürü/ muhasabe departmanı	Diğer
İşletmenizin ayrı bir finansman departmanı var mı ?	Evet	3 8,6%	0 0,0%	3 100,0%	1 100,0 %
	Hayır	32 91,4%	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%

Araştırmaya katılan işletmelerden “Şirketinizin finans yönetimi görevi kim tarafından yürütülmektedir?” sorusuna “Patron/Şirket Sahibi” cevabını verenlerin %91,4’ü işletmelerinde ayrı bir finansman departmanı olmadığını belirtmiştir.

Mevcut verilerden hareketle, araştırmaya katılan şirketlerde finans yöneticisi rolünü üstlenen patron/firma sahiplerinin ayrı bir finansman departmanı oluşturmadıkları, finans konuları ile kendilerinin birebir ilgilendikleri yorumu yapılabilir.

**Tablo. 9 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finans Yöneticisinin Eğitim Durumu ve İşletmede Finansal Planlama Hazırlanma Durumu Kıyaslanması**

		Finansal yöneticiniz varsa eğitim durumu nedir? Yoksa finans yönetimi yapan kişinin eğitim durumu nedir?			
		İlkokul / Ortaokul	Lise	Üniversite	Lisans üstü
İşletmenizde siz veya bir başkası tarafından bütçe (finansal planla- ma) hazırlanıyor mu?	Evet	2 50%	3 42,9%	15 55,6%	2 100,0%
	Hayır	2 50%	4 57,1%	12 44,4%	0 0,0%
	Yüzde %	10%	17,5%	67,5%	5%
	Frekans	4	7	17	2

Araştırmaya katılan KOBİ sahiplerinin %67,5'i üniversite mezunu, %27,5'lik bir bölümü lise ve altı öğrenim durumuna sahip olduklarını

belirtmişlerdir. Görüşmeye katılan firma sahiplerinin %5'i ise lisansüstü mezundur. Araştırmaya katılan işletmelerden "Finansal yöneticiniz varsa eğitim durumu nedir? Yoksa finans yönetimi yapan kişinin eğitim durumu nedir?" sorusuna "Üniversite" cevabını verenlerin %55,6'sı işletmelerinde finansal bütçe hazırlandığını belirtmişlerdir. Yine aynı eğitim durumu sorusuna "Lise" cevabını verenlerin ise %42,9'unun işletmelerinde finansal bütçe hazırlandığı görülmektedir. Bu oran lisansüstü eğitim mezunlarında %100 oranında çıkmıştır.

Elde edilen bu verilerden hareketle araştırmaya katılan işletme sahiplerinin eğitim durumlarının attıkça finansal planlamaya önem verdikleri yorumu yapılabilir.

**Tablo 10. Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Bütçe Hazırlayıp Hazırlamama Durumları, Bütçelerin Türleri ve Hazırlanmıyorsa Nedenlerinin Karşılaştırılması**

		Eğer bütçe (finansal planlama) hazırlanıyor ise hangi tür hazırlanıyor?			
		Kısa Dönem (1 yıl ve daha az)	Uzun Dönem (1 yıldan fazla)	Her ikisi	Hazırlanmıyor
Cevabınız hayır ise, işletmenizdeki finansal planlama yapılmamasının en önemli sebebi nedir?	İhtiyaç duymama	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	13 81,3%
	Yeterli bilgi düzeyine sahip olmama	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Döviz kuru, enflasyon ve faiz oranı belirsizliği	2 11,8%	0 0,0%	0 0,0%	2 12,5%
	Diğer Nedenler	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
		15	3	4	1
	Hazırlanıyor	88,2%	100,0%	100,0%	6,3%
	Yüzde %	42,5%	7,5 %	10%	40%
	Frekans	17	3	4	16

Araştırmaya katılan firma sahiplerinin %42,5'i kısa dönem(1 yıl ve daha az), %7,5'i uzun dönem (1 yıldan fazla), %10'luk kısmı ise her iki türde finansal planlama hazırlandığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %40'ı ise finansal planlama hazırlamadıklarını belirtmişlerdir. Finansal planlama hazırlamayan işletmelerin %80 den fazlası herhangi bir fi-

nansal plana ihtiyaç duymadıklarını söylemişlerdir. Araştırmaya katılan KOBİ'lerin faaliyetleri sırasında sorun yaşadıkları alanların önem sırasının gösterildiği tablo aşağıda sunulmuştur.

**Tablo 10 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Faaliyetleri Sırasında Sorun Yaşadıkları Alanların Önem Sırası**

Sorun Yaşanan Alan	Önem Sırası (1=en çok / 7=en az)							
	1	2	3	4	5	6	7	
Yönetim	f	1	2	5	2	5	4	16
	%	2,5	5,0	12,5	5,0	12,5	10,0	40,0
Üretim	f	4	5	5	2	6	10	6
	%	10,0	12,5	12,5	5,0	15,0	25,0	15,0
Pazarlama	f	6	8	9	7	4	4	2
	%	15,0	20,0	22,5	17,5	10,0	10,0	5,0
Finans	f	22	11	3	2	0	2	0
	%	55,0	27,5	7,5	5,0	0	5,0	0
Muhasebe	f	2	4	8	4	10	4	3
	%	5,0	10,0	20,0	10,0	25,0	10,0	7,5
İnsan Kaynakları	f	5	7	3	9	3	5	3
	%	12,5	17,5	7,5	22,5	7,5	12,5	7,5
Teknoloji Ar-Ge	f	0	3	6	9	7	6	5
	%	0	7,5	15,0	22,5	17,5	15,0	12,5

Araştırmaya katılan işletmelerin %55'i faaliyetleri sırasında en çok sorun yaşadıkları alan olarak finansı 1. sıraya koymuşlardır. Önem sırası olarak 2. sıraya finansı koyan işletme sahiplerinin oranı ise %27,5' dir. Yönetim sorununu en önemsiz sorun olarak gören işletmelerin oranı %40 olarak çıkmıştır.

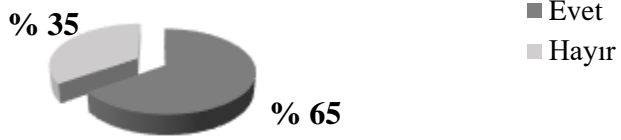
Araştırmanın bu kısmının, çalışmamızın ana çerçevesi olarak "işletmelerin finansal sorunlarını" seçmemizi doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. Yapılan anketlerde ilgili soruya verilen cevaplara göre Kars ilinde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin en büyük ve önemli sorununun finansman sorunu olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin borç/alacak yapıları Tablo 12'de gösterilmiştir.

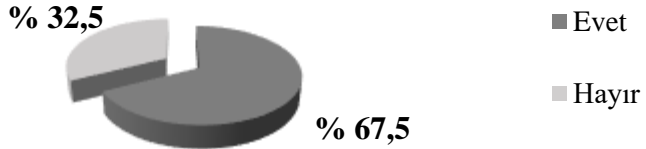
**Tablo. 12 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Borç / Alacak Yapıları**

Borç / Alacak Yapısı	Frekans	Yüzde %
Alacaklarım borçlarımdan fazladır	12	30,0
Alacaklarım borçlarımdan azdır	17	42,5
Alacaklarım borçlarıma eşittir	10	25,0
Borcum yok	1	2,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Ankete katılan KOBİ sahiplerinin %42,5'i borçlarının alacaklarından fazla olduğunu belirtirken, %30'u ise alacaklarının borçlarından fazla olduğunu belirtmiştir. Alacak ve borç durumunun birbirine eşit seviyelerde olduğunu söyleyen işletme sahiplerinin oranı ise % 25'dir.

**Şekil 1: Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Kredi Kullanma Durumu**

Araştırmaya katılan firma sahiplerinin % 65'i işletmesinde kredi kullandığını %35'i ise kredi kullanmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber araştırmaya katılan KOBİ'lerden kredi kullananların ticari banka kredilerini tercih etmede öncelik oranları Tablo 13'de ve kullandıkları kredileri değerlendirme alanlarının önemlilik sırası ise Tablo 14'de gösterilmektedir.

**Şekil 2: Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finansman Sorununun Olup Olmadığı**

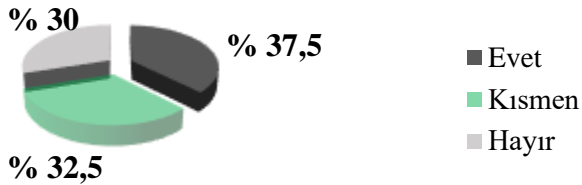
Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin %67,5'i işletmelerinin finansman sorununun olduğunu düşünürken finansman sorunu olmadığını belirten işletme oranı % 32,5'tir.

**Tablo 11 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Kaynağı**

Finansman Sorununun Kaynağı	Frekans	Geçerli Yüzde %
Öz kaynak yetersizliği	6	15,0
Alacak tahsilindeki gecikmeler	11	27,5
Satış karlılığının düşüklüğü	6	15,0
Maliyetlerdeki artışlar	7	17,5
Diğer	1	2,5
Finansman Sorunu Yok	9	22,5
<b>Toplam</b>	<b>40</b>	<b>100,0</b>

Ankete katılım sağlayan KOBİ sahiplerinin %27,5'i yaşadıkları finansman sorununun kaynağı olarak alacak tahsilindeki gecikmeleri görmektedir. % 17,5'i maliyetlerdeki artışlar nedeniyle finansman sorunu yaşadığını belirtirken, öz kaynak yetersizliği ve satış karlılığının düşüklüğü sebebiyle finansman sorunu yaşayan işletme sahiplerinin oranları % 15'erdir.

Araştırmaya katılan KOBİ'lerin ihtiyaç halinde yeterince ve uygun şartlarda yabancı kaynak temin edip / edememe durumu Şekil 3'de gösterilirken işletmelerin yeterince yabancı kaynak temin edememe nedenlerinin önemlilik sırası Tablo 16'da gösterilmektedir.



**Şekil 3: Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin İhtiyaç Halinde Yeterince ve Uygun Şartlarda Yabancı Kaynak Temin Edip / Edememe Durumu**

Araştırmaya katılan firma sahiplerinin % 37,5'i yeterince ve uygun şartlarda yabancı kaynak temin edebildiğini ifade ederken, %32,5'i kısmen temin edebildiğini belirtmiştir. Ankete cevap veren işletme sahipleri

rinin %30'u ise yeterince ve uygun şartlarda yabancı kaynak temin edemediğini söylemiştir.

**Tablo.12 Araştırmaya Katılan KOBİ'lerin Yeterince Yabancı Kaynak Temin Edememe Nedenlerinin Önemlilik Sırası**

Yabancı Kaynak Temin Edememe Nedenleri		Önem Sırası (1=en çok / 4=en az)			
		1	2	3	4
Faiz oranının yüksekliği	f	20	3	2	0
	%	50,0	7,5	5,0	0
Vadelerin kısa olması	f	0	12	6	7
	%	0	30,0	15,0	17,5
Öz kaynakların yetersizliği nedeniyle istenen teminatların gösterilememesi	f	3	6	10	5
	%	7,5	15,0	25,0	12,5
Kredibilitenin düşük olması	f	2	4	6	12
	%	5,0	10,0	15,0	30,0

Araştırmaya katılan işletmelerin %50'si yabancı kaynak temin edememe nedeninin önem sırası olarak 1. sıraya faiz oranlarının yüksekliğini koymuşlardır. Önem sırası olarak 2. sıraya vadelerin kısa olmasını koyan işletme sahiplerinin oranı ise %30'dur. Yönetim sorununu en önemsiz sorun olarak gören işletmelerin oranı %40 olarak çıkmıştır. Firma sahiplerinin yabancı kaynak temin edememe nedenleri arasında önemlilik sırasına göre 3. sırada ise %25'lik oranı ile öz kaynakların yetersizliği nedeniyle istenilen miktarda teminat gösterilememe yer almaktadır.

Araştırmaya katılan işletme sahiplerin görüşme formunun yarı yapılandırılmış görüşme bölümünde vermiş oldukları cevapların değerlendirilmesi ise aşağıda sunulmuştur.

**Sesli Soru 1 (Bankalardan kredi alırken karşılaştığınız en büyük güçlük nedir?)'e İşletme Sahiplerince Verilen Cevapların Değerlendirilmesi:**

Görüşmeye katılan işletme sahiplerinin neredeyse tamamı banka faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle bankalardan kredi temininde büyük zorluk yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan KOBİ'lerin %67,5'inin finansman sorunu yaşadığı (bkz. Şekil 2) ve

%65'inin de banka kredisi kullandığı (bknz. Şekil 1) bilinmektedir. Finansal sıkıntılarını banka kredisi yolu ile çözmeye çalışan KOBİ sahiplerinin yüksek faiz nedeniyle ihtiyaçları kadar kredi çekememesi veya kredi çekse bile yüksek faiz tutarına katlanmak zorunda olmasının, işletme sahibinin moral motivasyonu ile beraber işletmenin de verimliliğini düşürdüğü düşünülmektedir. Mevcut ekonomik durumlardan kaynaklı olarak bankaların kredi kullandırırken artık kredibiliteye daha fazla dikkat ettiği, daha yüksek tutarlarda teminat talebinde bulunduğu firma sahiplerince dile getirilmiştir.

Görüşmeye katılan işletme sahiplerine kredi vadelerinde yapılacak bir uzatmanın kendilerini rahatlatıp rahatlatmayacakları da soru içinde sorulmuştur. Kredi vadelerinde yapılacak bir uzatmanın fayda sağlayabileceğini belirten işletme sahipleri ancak bu yüksek faiz ortamında uzatılacak vadenin pek bir anlamının olmayacağını, sadece faiz yükü olarak kendilerine döneceğini, faizler düşmeden yapılacak bir vade uzatma uygulamasının aslında kendilerine yarardan çok zarar sağlayacağını dile getirmişlerdir. Bazı işletme sahipleri; kredi çekme şartlarında biraz iyileştirmenin, prosedürlerde biraz esnek olunmasının ve bunun yanında kredi çekme sırasında meydana çıkan masraf ve komisyonlarda yapılacak olan indirimlerin kendilerini rahatlatabileceğini bu konularla ilgili zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

***Sesli Soru 2 (KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümü için sizce ne yapılmalıdır?)'ye İşletme Sahiplerince Verilen Cevapların Değerlendirilmesi:***

Farklı sektörlerden KOBİ sahipleri ile görüşme sağlandığından dolayı firma sahiplerinden bu soruya hem kendi sektörleri özelinde hem de genel olarak bir cevap vermeleri istenmiştir. Yüz yüze görüşme sağlanan firma sahiplerinin büyük bir kısmı devlet teşviklerinin artırılması ve ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi ile KOBİ'lerin finansman sorunlarına çözümün sağlanacağını düşünmektedirler.

Yapılan araştırma, Kars ili özelinde bir araştırma olduğunda dolayı yörenin ve coğrafyanın getirdiği zorluklar-sorunların olup olmadığı, varsa bu sorunlara ait çözümlerine de firma sahiplerinin değinmeleri istenmiştir. İşletme sahipleri bu konuda genel olarak coğrafi konum



kaynaklı zorluklara karşın bir pozitif ayrımcılık yapılmasının yerinde olacağı kanaatindedirler. Hammadde ve pazarlara olan uzaklıkların maliyetlerinde artışlara neden olduğunu, iklim şartlarından kaynaklı olarak ısınma elektrik vb. giderlerin kendilerine büyük bir yük olduğunu belirtmişlerdir ve bu konularda destek verilmesinin, pozitif ayrımcılık yapılmasının doğru olacağını belirtmişlerdir.

Bunların yanı sıra yapılan teşviklerde hakkaniyetli olunması, siyasi ve tanıdık kayırmalarına mahal verilmemesi ve mevcut borçların ötelenmesi ve/veya yeniden makul şartlarda yapılandırılmasının, finansman sıkıntılarının çözümü için atılabilecek adımlar olarak firma sahiplerince belirtilmiştir.

***Sesli Soru 3 (İşletmenizden elde ettiğiniz kazançlarla ne tür yatırımlar yaparsınız?)'e İşletme Sahiplerince Verilen Cevapların Değerlendirilmesi:***

KOBİ sahiplerinin büyük bir bölümü elde ettiği kazançlar ile ancak işletmeyi ayakta tutmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bununla beraber kazançları ile sadece borçlarını ödeyebildiklerini ve işletmenin giderlerini bile zorla karşılayabildiklerini söyleyen firma sahiplerinin de sayısı bir hayli fazladır.

Kazancını yine işletmesini geliştirmeye yönelik olarak öz kaynak şeklinde de değerlendiren firma sahipleri ile beraber gelirleri ile gayrimenkul alan veya inşaat sektörüne yatırım yapan işletme sahipleri de bulunmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra daha önceden yatırım yapabildiğini ancak son bir yıldır herhangi bir yatırım için para ayıramadığını belirten işletmelerde olmuştur.

**Sesli Soru 4 [(Serhat kalkınma ajansın (SERKA), KOSGEP ve Türkiye iş ve işçi bulma kurumu gibi KOBİ'leri destekleyen kurum ve kuruluşlardan yararlandınız mı veya söz konusu kuruluşlar hakkında ne düşünüyorsunuz? (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Kredi Garanti Fonu (KGF), Ticaret ve Sanayi Odaları gibi)]'e İşletme Sahiplerince Verilen Cevapların Değerlendirilmesi:**

Firma sahiplerinin büyük bir kısmı İŞKUR'un "işbaşı eğitim programı" kapsamında sunmuş olduğu hizmetten faydalandığını dile getirmiştir. İşbaşı eğitim programı kapsamında sunulan personel destek hizmetinden genel olarak memnun kalındığı, ancak gelen personelin vasıfsız olmasından dolayı biraz sıkıntı yaşadıklarının üzerinde durmuştur.

Özellikle KOSGEB'in sunmuş olduğu faizsiz kredi ve hibe programlarından yararlandığını söyleyen işletme sahipleri kuruluş aşamasında olsun, makine teçhizat alımında olsun sağlanan destekler ve hibe programları sayesinde işletmelerinin kurulum ve gelişmelerinin desteklediğini belirtmişlerdir. Bunun yanında SERKA'dan da proje destekli programlardan yararlanan işletmelerin olduğu gözlemlenmiştir.

Görüşme yapma imkanı yakaladığımız Kars ilinde faaliyet gösteren firma sahiplerinin önemli bir bölümünün de soru başlığında belirtilen kurumların desteklerinden haberlerinin olmadığını, bilgilendirmelerin yetersiz yapıldığını, verilen hibelerin yeterince denetlenmediği için hibe ve desteklerin doğru değerlendirilmediği yönünde görüşleri olmuştur.

**Sesli Soru 5 [(Alternatif finansman kaynakları hakkında ne biliyorsunuz ve kullandığımız alternatif bir finansman kaynağı var mı? (Leasing, Faktöring, Forfaiting, Risk Sermayesi, Melek Yatırımcılar, Barter gibi)]'e İşletme Sahiplerince Verilen Cevapların Değerlendirilmesi:**

Görüşmeye katılan iş yeri sahiplerinin çok küçük bir kısmı soruda belirtilen alternatif kaynaklardan faydalandıklarını belirtmişlerdir. İki firma yöneticisi iş makinası alımı amacıyla leasingden yararlandığını belirirken bir firmada dönem dönem faktöring işlemine başvurduklarını söylemişlerdir.

Katılımcıların neredeyse yarısı belirtilen alternatif kaynaklar hakkında bilgisi olduğunu ama hiç kullanmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir, tercih etmeme nedenleri sorulduğunda ise banka kredileri aracılığı ile işlemlerini halledebildiklerini bu tarz kaynaklara gereksinim duymadıklarını dile getirmişlerdir.

Anket yapılan KOBİ sahiplerinin bir kısmı ise belirtilen kaynaklar hakkında bilgisinin olmadığını veya bazısı hakkında bilgilerinin olduğunu söylemişlerdir. İhtiyaç duymadıklarını, araştırma gerekliliği hissetmediklerini dile getiren firma sahipleri bu alternatif kaynaklar hakkında kurum ve kuruluşlarında kendilerine herhangi bir şekilde bilgi veya eğitim vermediğini belirtmişlerdir.

## Sonuç ve Öneriler

KOBİ'lerin fon ihtiyaçlarına cevap olabilmek ve işletmeleri destekleyebilmek adına, özel ve kamu banka kredileri, hibe-teşvik programları gibi çeşitli desteklerin yanı sıra sadece KOBİ'lerin ihtiyaçlarına yönelik kurulmuş olan çeşitli kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada işletmelerin mevcut sorunlarının tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda işletme sahipleri ile yüz yüze görüşülerek çeşitli bulgular toplanmış ve bu bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Dünya ve Türkiye genelinde olduğu gibi Kars ili özelinde de baktığımız zaman işletmelerin en önemli sorununun finansman sorunları olduğu anlaşılmaktadır.

KOBİ'lerin finansal işlemlerinin profesyonel bir birim ve finans konusunda kalifiye bir eleman ile değil de firma sahibinin kendi bilgisi ve tecrübesi çerçevesinde yürütmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Kars ilinde banka kredisi kullanan işletme sahiplerinin önemli bir kısmı kullandıkları krediyi yine borç ve kredi geri ödemeleri için değerlendikleri tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan KOBİ sahiplerinin çok büyük bir kısmı bankalardan kredi temin ederken; yüksek faiz oranları, bankaların istedikleri teminat tutarlarının fazlalığı, kefil talepleri ve kredi talep değerlendirmelerinde izledikleri katı tutumun firma sahiplerinin zorlanmasına neden olduğu belirkenmiştir.

Kars'ın coğrafik olarak zorlu bir konumda olması, iklim şartlarının Türkiye ortalamasına göre biraz daha sert olmasının da işletmelerin maliyetlerinde artışlara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşmeye katılan firma sahipleri nakliye olanaklarının kısıtlı ve masraflı olmasının yanında özellikle kış aylarında ısınma giderlerinin kendileri için ciddi bir masraf kalemi olduğunu dile getirmişlerdir.

KOBİ'lere destek sağlayan çeşitli kuruluşların hibe ve teşvik sağlanması için yürüttükleri çalışmalardan, personel desteğinden ve faizsiz kredi destek programlarından KOBİ sahipleri faydalandıklarını belirtmişlerdir.

KOSGEB'in sunduğu faydalanan firma sahipleri de mevcuttur. Sağlanan bu destekleri verimli bulanların yanında desteklerin düzensiz ve amacına uygun olmayan biçimde verildiğini düşünen; desteklerde adam kayırma, torpil gibi durumlarında olduğunu bildiren işletme sahiplerinin de sayısının oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Kars'taki KOBİ sahiplerinin alternatif finansal çözümler konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve/veya alternatif finansman kaynaklarına karşı bir ön yargılarının olduğu yapılan araştırma neticesinde anlaşılmaktadır.

Bütün bu bulgular neticesinde işletme sahiplerinin finansal sorunlarına çözüm önerileri aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Kars ilinde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin finansal sorunlarının özünde yeterli finansal kaynak temin edememe durumu olduğundan dolayı banka kredi faiz oranlarında KOBİ'lerin avantajına olacak şekilde bir düzenlemeye gidilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla beraber firma sahiplerine finansal konularda profesyonel destek verilmesinin, işletmenin finansal durumunu objektif bir şekilde analiz edebilmesi hususunda önemli bir etkisi olabilir. Bu konuda devlet desteği ile finansçı desteği sunulabilir.

KOBİ sahiplerinin büyük bir çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli işletmeleri destekleyen kurumlardan haberdar olduğu ancak verilen destekler ve destekleri içerikleri konularında yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları anlaşılmıştır. SERKA, KOSGEB, İŞKUR, TÜBİTAK gibi kurumların KOBİ'lere ve girişimcilere yönelik olarak yaptıkları hibe-teşvik-destek programlarını daha etkin ve anlaşılır bir şekilde paylaşmaları, bu programlara yönelik yapılan tanıtım toplantılarının artırılması ve verilen

desteklerde objektif davranıldığıının işletme sahiplerine gösterilmesinin daha fazla yarar sağlayacağı ön görülmektedir. İlgili kuruluşların desteği ile alternatif finansman kaynaklarının tanıtılması anlamında seminerler ve kurslar düzenlenebilir.

Kars'ta faaliyet gösteren işletmelerin, coğrafik konum ve iklim şartlarından kaynaklanan, giderlerindeki bazı kalemlere devlet tarafından pozitif ayrımcılık uygulaması başlatılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Kapalı mekan işleten işletmelere kışın doğalgazda indirim, dışardan hammadde temin eden işletmeye ise nakliye desteği gibi ayrıcalıklar tanınabilir.

Araştırma Kars ili ve 40 adet KOBİ ile sınırlıdır ve sonuçlar bu sınırlılık içinde değerlendirilmiştir. Genellenebilir sonuçlar elde etmek farklı ülkeleri, şehirleri, sektörleri, işletmeleri ve yöntemleri kapsayan çalışmaların yapılmasına bağlıdır. Bu bağlamda araştırmanın gelecekte yapılmak istenecek araştırmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Company Owners' View on Financial Problems of  
SMEs: The Case of Kars**

\*

Ceyda Yerdelen Kaygın - Aytaç İkinci  
*Kafkas University*

As in the world and Turkey, SMEs have a great importance in Kars with their contribution to the economy, the added value they create and the employment opportunities they offer. The most important role for the financial problems experienced by SMEs, their impacts and ways of solving them falls to the business owners/partners. Providing effective solution proposals is important for the continuity and efficiency of SMEs which are the backbone of the economy by revealing how the financial problems experienced are evaluated for the business owners. When the literature is examined, it has been found that researchers do quantitative research by generally using the survey method while investigating the financial problems of SMEs. Qualitative research using purposive sampling method has been observed to be almost non-existent. This study has wholly dealt with the financing problems faced by SMEs in Kars province and their reasons, and evaluated them both quantitatively and qualitatively by discussing their solutions. In this respect, the study differs from other studies in the literature.

The aim of this study is to examine the financial problems experienced by SMEs active in Kars from the perspective of business owners and/or partners and especially to provide solutions for common problems that concern the general business by stating their applications, their evaluations and their own solutions in the face of financial problems.

The study covers SMEs from different sectors operating in Kars. 40 businesses from 10 sectors among the companies in Kars that meet the definition of small and medium size enterprises were identified and interviewed so that easy, complete and satisfactory information could be obtained by purposeful sampling method in accordance with the qualitative analysis. Businesses are enterprises belonging to sectors with high potential and intensive activities in Kars. The chosen businesses operate

in transportation, services, food, manufacturing, education, health, automotive, tourism, furniture and insurance sectors. There are 26 questions in the interview form. 21 of these are the questions with predefined multiple choice answers and the remaining 5 questions are the ones with open-ended answers which allow the subject to be examined in different dimensions depending on the course of the interviewee and the knowledge and interest of the participant. In the study, both quantitative and qualitative analysis methods were used, the results obtained by frequency and percentage analysis were interpreted and the solutions were presented.

For the purpose of the research, various findings were gathered by interviewing business owners face to face and these findings were summarized as follows:

As in the world and Turkey in general, it has been understood that the most important problem of the enterprises is the financial problems when we look at the Kars province.

It has been observed that the financial transactions of SMEs are not carried out with a professional unit and a qualified person in finance, but with the knowledge and experience of the owner of the company.

It has been determined that a significant portion of the business owners using bank loans in Kars have evaluated the loan, which they have used, for loan and credit repayments.

It has been found that high interest rates, excess security deposit required by banks, guarantor demands and strict attitude observed in loan demand evaluations caused the company owners to have difficulty while the majority of SME owners participating in the survey obtained loans from banks.

It has been understood that the geographically challenging position of Kars (like transportation) and its climatic conditions being a little harder than the average of Turkey led to increases in the costs of enterprises (like heating costs).

To provide grants and incentives of various organizations providing support to SMEs, SME owners have stated that they benefited from their work, personnel support and interest-free credit support programs.

As a result of the study, it has been understood that the SME owners in Kars did not have enough information about alternative financial solu-

tions and/or that they had a prejudice against alternative sources of funding.

In the study, it has been concluded that the SMEs' financial problems, identified as lack of equity, high interest rates, excess security deposits, difficulties in giving security, alternative financing methods and insufficient knowledge about institutions and organizations providing support to SMEs, have supported the researches in domestic and foreign literature.

In the research, the solutions of SME owners to their financial problems are presented as follows:

Making a regulation in the interest rates of bank loans to the advantage of SMEs has been understood to be useful to because business owners operating in Kars are unable to get sufficient financial resources at the core

of their financial problems. However, providing professional support to company owners in financial matters could have a significant impact on the objective analysis of the company's financial position. Government and financial support could be provided about this.

It has been found that the majority of SME owners were aware of the institutions supporting small and medium-sized enterprises, but they did not have sufficient knowledge of the supports and support contents provided. It has been foreseen that institutions such as SERKA, KOSGEB, İŞKUR and TUBITAK will share more effectively and understandably the grants-incentives-support programs they provide for SMEs and entrepreneurs. Also the publicity meetings for these programs should be increased and that business owners are objectively behaved should be shown. Seminars and courses can be organized with the support of related institutions to introduce alternative sources of finance.

It has been thought useful that the state should initiate positive discrimination against some items in the expenses arising from geographical location and climate conditions for the companies operating in Kars. For example, the companies which operate indoors could be granted natural gas discounts in winter and the companies which provide raw materials from outside could be granted transportation support.

The study is limited to the city of Kars and 40 SMEs and the results have been evaluated within this limitation. Achieving generalizable re-



sults depends on studies involving different countries, cities, sectors, businesses and methods. In this context, it has been thought that the study can provide contributions to future researches.

## Kaynakça / References

- Abraham, F. ve Schmukler, S.L. (2017), Addressing the SME finance problem, *Research and Policy Briefs, World Bank Malaysia Hub*, 9, 1-4.
- Çatal, F.M. (2007). Bölgesel kalkınmada küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) rolü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 333-352.
- Çelik, A. ve Akgemci, T. (1998). *Girişimcilik kültürü ve KOBİ'ler*, Konya: Nobel Yayıncılık.
- Hu, M.W. (2010). SMES and economic growth: Entrepreneurship or employment. *ICIC Express Letters*, 4(6), 2275-2280.
- Neagu, C. (2016). The importance and role of small and medium-sized businesses. *Theoretical and Applied Economics*, XXIII, 3(608), 331-338.
- Obi, J., Ibidunni, A. S., Tolulope, A., Olokundun, M. A., Amaihian, A. B., Borishade, T. T., ve Fred, P. (2018). Contribution of small and medium enterprises to economic development: Evidence from a transitioning economy. *Data in brief*, 18, 835-839.
- Obiora, S. C., ve Csordás, T. (2017). The case of alternative versus traditional financing: A literature review. *Archives of Business Research*, 5(9), 42-53.
- Quaye, I. ve Sarbah, A. (2014). Assessing alternative sources of financing for small and medium scale enterprises in Ghana case study of savings and loans companies (S&Ls) in the Greater accra region in Ghana. *International Journal of Advancements in Research & Technology*, 3, 123-136.
- Rubanov, R. ve Marcantonio, A. (2017). Alternative finance business-models: Online platforms. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 1(3), 92-98.
- Sarıarslan, H. (1996). *Türkiye ekonomisinde küçük ve orta ölçekli işletmeler*. Ankara: TOBB Yayınları.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(4), 543-559.

- Wang, Y. (2016). What are the biggest obstacles to growth of SMEs in developing countries? An empirical evidence from an enterprise survey, *Borsa Istanbul Review*, 16(3), 167-176.
- Wegener, D. T. ve Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034-1048.
- Wehinger, G. (2014). SMEs and the credit crunch. *OECD Journal: Financial Market Trends*, 2013(2), 1-34.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 1-9.
- Yang, Y., Chen, X., Gu, J. ve Fujita, H. (2019). Alleviating financing constraints of SMES through supply Chain, *Sustainability*, 11, 673.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Kaygın-Yerdelen, C. ve İkinci, A. (2019). KOBİ'lerin finansal sorunlarına işletme sahiplerinin bakış açısı: Kars ili örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1757-1783. DOI: 10.26466/opus.589628

## Anne Babalık Bilgi Testi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.594747

\*

Halis Özerk\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sefaköy/İstanbul/Türkiye

E-Posta: [halisozerk@halisozerk.com](mailto:halisozerk@halisozerk.com)

ORCID: [0000-0001-5530-6638](https://orcid.org/0000-0001-5530-6638)

### Öz

Çalışmanın amacı anne baba tutumlarının gerisindeki bilgi türlerini ve düzeylerini belirleyebilecek bir ölçek geliştirmek ve ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Anne Babalık Bilgi Testi (ABBT) doğum öncesi, bebeklik, çocukluk ve ergenlik olmak üzere 4 temel kategoriye ayrılmış ve madde havuzu içerisinden bu kategorilere ait toplam 100 ifade seçilmiştir. Bu ifadeler, uzmanlarla birlikte değerlendirilmiş, bazı ifadeler elenmiş bazı ifadelerde değişiklik yapılmış ve toplam 70 ifadeden (maddeden) oluşan ölçek deneme formu hazırlanmıştır. Ana-babalar tarafından, ölçekte “doğru” veya “yanlış” şeklinde yanıtlanması istenen bilgilerin bilimsel temellere dayalı net bilgiler olmasına özen gösterilmiştir. Toplam 70 maddeden oluşan ve yönergesi de hazırlanan ABBT deneme formu, geçerlilik ve faktör analizi çalışması için araştırma grubuna (45’ i erkek, 65’ i kadın olmak üzere toplam 110 ana-babaya) uygulanmıştır. Maddeler arası tetrakorik korelasyon katsayıları Statistica 4.5 programı aracılığı ile hesaplanmış ve tetrakorik korelasyonlara dayanan temel bileşenler analizi (faktör analizi) yapılmıştır. Analiz sonucunda bazı maddelerin iki faktörde birden yer aldığı görülmüş ve faktör yapısını düzenlemek amacıyla varimax rotasyonu uygulanmıştır. Uygulanan rotasyon sonucunda ölçeğin maddelerinin üç temel faktörde (boyutta) toplandığı gözlenmiştir. ABBT’ nin faktör analiziyle belirlenen üç faktörüne, maddelerin (ifadelerin) özellikleri dikkate alınarak; I. Faktör’ e “Geleneksel Bilgi”, II. Faktör’ e “Magazinsel Bilgi”, III. Faktör’ e ise “Bilimsel Bilgi” adları verilmiştir. Yenilenen rotasyonlu faktör analizi sonucunda nihai ölçeğe ulaşılmıştır. Nihai ölçek 47 maddeden oluşmuştur. ABBT’ nin ayırıcılık özelliğini görebilmek için deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Ölçek, deney ve kontrol grubuna 21 gün ara ile iki kez uygulanarak, test-tekrar test yöntemiyle; deney ve kontrol gruplarının kendi içlerindeki değişimleri gözleyebilmek amacıyla ön test ve son test puanları tekrarlı ölçümler için t testi ile karşılaştırılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının son test puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Buna göre ölçek, deney ve kontrol gruplarını son test puanlarına bağlı olarak ayırt edebilmektedir ( $t = -36,90$ ;  $p < 0,01$ ). Bu maddelerden oluşan nihai ölçeğin güvenilirlik katsayısı da (KR-20 güvenilirlik katsayısı) 0,93 olarak bulunmuştur. Öyle görünmektedir ki ölçek bu haliyle çok yüksek bir iç tutarlılık göstermektedir. Bu anlamıyla da güvenilirliği oldukça yüksektir. Sonuç olarak, ABBT’ nin kabul edilip psikometrik özelliklere sahip olduğu, araştırma ve uygulamalarda kullanılabilir olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Anne Babalık, Bilgi/Bilinç Testi, Test

## Parenting Knowledge Test: Validity and Reliability Study

\*

### Abstract

*The purpose of this study was to develop a scale that can determine the types and levels of knowledge behind parents' attitudes; performing the validity and reliability studies of the related scale was the goal as well. Parenting Knowledge Test (PKT) is divided into 4 main categories in principle as prenatal, babyhood, childhood and puberty; entirely 100 expressions were selected from the item pool belongs to these categories. Scale trial form that consists of 70 expressions was prepared by evaluating the expressions with professionals; eliminating some expressions and also emending in some of the expressions. It was especially paid attention to information that was asked to parents to answer to be certain information based on a scientific basis. PAKT trial form whose guideline was also already prepared was applied in the research group (entirely 110 parents whose 45 were males and 65 were females) for validity, reliability and factor analysis study. Statistical 4.5 program computed tetrachoric correlation coefficients among the items; principal component analysis (factor analysis) based on tetrachoric correlations was conducted. It was seen at the end of the analysis that some of the items placed in both two factors at the same time; varimax rotation was performed to organize the factor structure. We observed as the result of related rotation that items of the scale are gathered on three key factors (dimensions). These three key factors that were specified by factor analysis of PAKT have been entitled as follows; The 1st factor is "Traditional Knowledge", The 2nd factor is "Magazinish Knowledge", The 3rd factor is "Scientific Knowledge". The final scale has been reached at the end of repeated factor analysis with rotation. The final scale is composed of 47 items. Experimental and control groups were established to see the distinctiveness feature of PAKT. The scale was applied in the experimental and control group for two times by a 21-days gap. Pretest and posttest scores were compared by t-test for repetitive measures on the purpose of observing the transformations in experimental and control groups in themselves. There is a statistically significant difference between posttest point averages of experimental and control groups. For this finding, the scale can distinguish the experimental and control groups based on the posttest scores ( $t = -36,90$ ;  $p < 0,01$ ). The reliability coefficient (KR-20-reliability coefficient) of the final scale with these items was calculated as 0,93. It would appear that this scale, as is, shows a so high internal consistency; accordingly, its reliability is pretty high as well. In conclusion, PAKT has reasonable psychometric attributes; it can be used in research and applications.*

**Keywords:** *Parenting, Knowledge/consciousness Test, Test*

## Giriş

Filozoflar, çocukluğun oluşturucu doğası hakkında fikir yürüttüler; ahlakçılar, çocukların davranışı hakkında açıklamalar yaptılar; ana-babalar çocuklarının gelişmelerini anlamak istediler. Ancak, yaklaşık yüzyıl öncesine kadar çocukların bilimsel olarak incelenmesi gerçek anlamda ortaya çıkmış değildi. Sistemli araştırmalar, çocuğun ve ergenin gelişiminin büyüleyici öyküsünü anlamak için kullanabileceğimiz bir bilgi birikimine yol gösterdiler. Örneğin orta çağda, yaklaşık olarak 5. ve 13. yüzyıllar arasında, insanlar çocukluğu yaşamın farklı bir dönemi olarak görmüyordu. Bildiğimiz resmi eğitim kavramı mevcut değildi ve bunun sonucu olarak çoğu çocuk için okul da yoktu. Bunun yerine çıraklık hemen hemen eğitimin evrensel biçimini oluşturmaktaydı. 1600' lere gelindiğinde çocukluğu yetişkinlikten farklı olarak görmeye başladılar. (Gander and Gardiner, 1981; çev: Ali Dönmez, Nilgün Çelen ve Bekir Onur,1993, s.27-30,31).

İnsan davranışının ve kişilik özelliklerinin incelenmesiyle birlikte, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ana-babaların tutumları da ele alınmaya ve bireyin davranışları ile ilişkilendirilmeye çalışılması günümüze kadar devam etmiştir.

Psikanalitik kuramın kurucusu Freud, çocukluk dönemlerindeki, ana-baba tutumlarının bireyin kişilik gelişimi ve davranışları açısından büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Hatta ana-babaların hatalı tutumları nedeniyle bu dönemlerden herhangi birine saplanmanın bireyin kişilik özelliklerini belirleyebileceğini ileri sürmüştür (Öztürk,1989, s.62; Geçtan, 1993, s.43; Cüceloğlu, 1998, s.412,413). Psikanalitik kuramın devamçıları olarak bilinen Adler de Jung' da yaşamın ilk yıllarındaki anne baba tutumlarının çocukların gelecekteki yaşamında büyük önem taşıdığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

Bağlanma kuramının öncüleri sayılan Bowlby, Ainsworth, Klein ve Harlow da gerek gözlemlerine gerekse yaptıkları deneylere dayalı olarak; annenin, bebeği ile bebeklik dönemindeki iletişim biçiminin, temel ihtiyaçlarını karşılama biçiminin, temasının, sıcak ilgisinin, o dönemde bebekten ayrı kalmamasının önemine vurgu yapmışlar ve bu davranışların olumlu ya da olumsuz özellikler taşımasına bağlı olarak çocukta güvenli ya da problemlili bağlanma durumlarının ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir (Ainsworth, 1985, 1989; Ainsworth an Bell, 1970; Aikins, Howes and

Halilton, 2009; Carver,1998, s.281-282; Brown and Wright, 2003; Robinson and Moss, 1970; Sevinç, 2016).

Günümüzde, özellikle gelişmiş toplumlarda gerek psikiyatristleri gerek psikologları gerek eğitimcileri ve gerekse toplumbilimcileri çocuklar, gençler ana-babalar ve gelecek kuşaklar bakımından endişelendiren durumlar (zararlı madde kullanımında, kapkaç olaylarında, suç işleme davranışlarında ve bu konulardaki yaş düzeyinin gittikçe düşmesindeki artış vb.) yaşanmaktadır. Bu nedenlerle toplumların daha sağlıklı bireylerden oluşturulması amacıyla bireylerin ruh sağlığını koruma ve sağlıksız davranışların nedenlerini önlemeye yönelik çabalar her geçen gün artmaktadır. Çünkü problemlerin oluşmasını önleme çalışmaları, oluştuktan sonra giderme çalışmalarından daha akıllıca, daha sağlıklı, daha kolay ve üstelik daha ekonomiktir. Önleme ve koruma çalışmalarında temel amaç, sağlıklı toplumlar ve sağlıklı bireyler oluşturmak olduğuna göre, ağırlık verilmesi gereken çalışmaların da toplumların en küçük ve en temel birimi olan ailelerden (yani ana-babalardan) başlatılması gereği açıktır. Ana-babalara yönelik çalışmaların ise, hatalı değer yargılarının, çocuk yetiştirme konusundaki sağlıksız ve olumsuz ana ana-baba tutumlarının olumlu yönde geliştirilmesi çerçevesinde yürütülmesi ihtiyacı vardır. Çünkü bireyin temel davranış örüntülerinin ve kişilik özelliklerinin ağırlıklı olarak aile ortamında oluştuğu kabul edilmektedir.

Kauffman (1997), tüm kültürlerin çocuğun kişiliğinin gelişmesinde ve öğrenim yaşantılarında aileye temel rolü ve sorumluluğu verdiğini ve yetişkin yaşama kadar da bu sorumluluğun ailede olduğunu belirtmektedir.

Bireylerin -olumlu veya olumsuz-, kişiliklerinin oluşumunda, temel alışkanlıkları kazanmalarında, bazı davranış biçimleri oluşturmalarında, tavırlarında ve değer yargıları geliştirmelerinde çocukluk çağının hatta ilk çocukluk çağının önemi bilinmektedir.

Belsky, Sligo, Jaffee, Woodward ve Silva (2005) tarafından yapılan çalışmada, annelerin çocuklarını yetiştirme tarzları ile kendi yetiştirilme tarzları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bununla ilintili olarak, özellikle ülkemizde yapılan çalışmalar, anne babaların çocuklarıyla ilgili birçok konuda kendilerini yetersiz olarak algıladıkları ve sıklıkla zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Ulusavaş, 1988; Ataklı, 1999).

Hassoy ve Çakıcı (2012), davranış bozukluğu gösteren çocuğa sahip ailelerle yaptıkları çalışmada, ailelerin çocuklarında görülen davranış bozuklukları (tikler, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, yalan söyleme, altını ıslatma, okul fobisi, kekemelik, psikosomatik bozukluklar, saldırganlık) hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, bu nedenle normal davranış ile bozukluğu ayırt edemediklerini, buna bağlı olarak da sağlıksız tutumlar gösterdiklerini bulgulamışlardır.

Araştırmacılar tutum değişikliğine gidilirken tutumun gücünü dikkate almanın gerektiğini belirtmektedirler. Araştırmacılara göre her tutumun bir gücü (şiddeti) vardır. Bu güç, tutumun bütün öğelerinin gücünün toplamı olabilir. Böyle durumlarda o tutumun değiştirilmesi çok zor olacaktır. Araştırmacıların bu noktada sordukları önemli bir soru şudur: Tutum nesnesi ile doğrudan bir yaşantı sonucu edinilen (oluşan) tutumlar mı yoksa doğrudan yaşantılarla edinilmemiş (oluşmamış) tutumlar mı davranışı daha fazla belirlemektedir? Bu araştırmacıardan Fazio ve Zanna, doğrudan yaşanarak kazanılmış tutumların daha güçlü olduğunu ve zor değiştirilebileceğini, doğrudan yaşantılarla edinilmemiş ama öğrenilmiş olan tutumların ise ikna yoluyla daha kolay değiştirilebileceğini belirtmektedirler (Arkanoc, 2005, s.34-36).

Öyleyse çocuklarda görülen davranış problemlerini olumlu yönde değiştirebilmek için bu davranışların temel nedenlerinden biri olarak açıklanan ana-baba tutumlarını değiştirebilmek üzerinde bilimsel bilgilerle ve ikna edici şekilde çalışmak gerektiğini söylemek de hatalı olmayacaktır.

Kazdin (1987)' e göre, ana-baba ve çocuk arasındaki sağlıksız etkileşimler sonucu ortaya çıkan çocuktaki olumsuz davranışların giderilmesi ile ilgili çalışmalara bakıldığı zaman karşımıza şu sonuç çıkmaktadır: Sonuçlandırmaya dayalı uzun davranış tedavileri 1 veya 2 yıl içinde etkilerini kaybetmektedirler. Bu nedenle en iyisi, kısa süreli etkileri olacak eğitimler üretmektir. Bunun için de en yararlısı kısa süreli, ergenlik öncesi ve ergenlik dönemine ilişkin bilgilerin verildiği aile eğitimleridir.

Nilsson (2016), madde bağımlılığı olan, dürtü kontrolsüzlüğü olan 12-17 yaş arası ergenlere sahip ailelerle yaptığı çalışmada, anne babaların gerek dönemlerine ilişkin gerekse çocuklarının aktivitelerine ilişkin bilgi sahibi olmaları ile çocuklarının sözü edilen bozukluklar arasında anlamlı bir ilişki bulgulamıştır.

Navaei ve ark. (2018), istismara maruz kalan 2-6 yaş arası çocuğa sahip ailelerle yaptıkları çalışmada, anne babaların çocuğun gelişimsel özellikleri başta olmak üzere, istismara uğramış çocuğa ilişkin davranışları hakkında bilgi sahibi olmanın da çocuklarına yönelik tutum ve çocuklarıyla etkin iletişim becerileri konusunda öz yeterliliğe sahip olabileceklerini ifade etmektedirler.

Arkan ve Üstün (2009) davranım bozukluğu olan çocukların ebeveynlerine yönelik gerçekleştirdikleri eğitim programı sonunda, çocukların davranışlarında olumlu yönde değişimler görüldüğünü ifade etmişlerdir.

Ay ve Şahan (2018) anne babalara yönelik düzenledikleri Aile Eğitimi programı sonunda, anne babaların çocuklarıyla iletişimlerinin daha sağlıklı hale geldiğini, çocuklarının akademik başarılarının arttığını, aile içi şiddet davranışında anlamlı düzeyde azalma görüldüğünü belirtmişlerdir.

Çekiç, Akbaş ve Hamamcı (2016), anne babaların akılcı olmayan inançları ve anne babalık stresi olarak tanımladıkları duygu durumlarının düzenlenmesi amacıyla yürüttükleri yedi haftalık eğitim programı sonunda hem deneysel işlem sürecinde hem de üç aylık izleme dönemi sonunda, deney grubunda yer alan anne babaların stres düzeylerinin düştüğünü, akılcı olmayan inançlarının azaldığını göstermişlerdir.

Nasıl ki gelişim psikolojisine göre, bebeklikten çocukluğa, çocukluktan ergenliğe ve ergenlik dönemi sonuna kadar, bir dönemin sağlıklılığı bir önceki dönemin sağlıklılığına bağlı ise, ana-babalığın sağlıklılığının da bir önceki dönem olan ana-baba adaylığına ilk adımın atıldığı döneme, yani döllenmenin gerçekleştiği dönemdeki ana-baba adaylarının bilinçlilik düzeyine (hatta döllenme öncesi yapılması gerekenlerle ilgili bilinçlilik düzeyine) bağlı olabileceğini söylemek hatalı olmayacaktır.

Bilinçlilik düzeyi ile kastedilen; ilgili alan uzmanlarınca (örneğin Kadın Sağlığı, Hastalıkları ve Doğum Uzmanı, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı, Beslenme ve Diyetetik Uzmanı, Çocuk ve Ergen Psikiyatristi, Diş Hekimi, Çocuk Psikoloğu, Ergen Psikoloğu, Klinik Psikolog) ana-baba adaylarının ve ana-babaların hamilelik, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerine ilişkin temel olarak bilmelerinin gerekli ve yeterli olduğu düşünülen bilgi düzeyleridir.

Gerek ulusal gerekse uluslararası alan yazında, çocuk ve ergenlerde görülen davranış bozuklukları, psikolojik problemler, akademik başarı,



benlik saygısı, girişkenlik, problem çözme becerileri vb. özellikler ile anne baba tutumları arasındaki ilişkiye bakılan çalışmaların yoğun olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda da anlamlı ilişkilere ilişkin bulgulara yer verildiği görülmektedir. Tutum ve tutum değişiminin ağırlıklı olarak ele alındığı sosyal psikoloji alanında ise tutumların, düşünce, duygu ve davranış olmak üzere üç temel bileşeni olduğu, tutum değişimini asıl belirleyen unsurun ise düşünce yani kognitif (bilişsel) yapıda var olan bilgi repartuarı olduğu vurgulanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2003;108). Dolayısıyla tutumların değiştirilebilmesi için ilk adım, bireyin bilişsel yapısındaki bilgilerin ne olduğunun bilinmesidir. Sonrasında ise arzu edilen tutumların gerçekleştirilebilmesi için ne tür yeni bilgilerin bireye sunulması gerektiğidir.

Çalışmanın amacı, sağlıklı anne baba tutumlarının gerisindeki bilgi ya da bilgilerin neler olduğunu ortaya koyabilecek ve yapılacak çalışmayı planlamaya yardımcı olacak, geçerliliği ve güvenilirliği olan bir ölçek geliştirebilmektir.

Geliştirilen ABBT (Ana-babalık Bilg Testi)' nin bilimsel araştırmalarda ya da uygulamalı çalışmalarda kullanılmasıyla, sonuçlara dayalı sağlıklı ana-baba tutumlarının oluşmasına ve daha bilimsel ana-babalık bilgilerine sahip ana-babaların sayısını artırmasına katkıda bulunulabileceği düşünülmektedir. Ayrıca geliştirilen ABBT ile ana-babaların, ana-babalık bilgi düzeyi' ni belirlemek olası olabilecektir ki bu da ana-babalara yönelik çalışmalarda hangi alana ağırlık verileceğinin belirlenmesi bakımından büyük yarar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte ana-baba tutumları ile ilgili olarak ülkemizde yapılan araştırmaların hemen hemen tamamında, süreç (tutumların oluşumundaki bilgilenme süreci) değil sonuç (tutumlar) ele alındığı için literatürde "Anne Babalık Bilgisi" ne (ya da Anne Babalık Bilinçliliği) ne ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yani, anne – babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının gerisinde yer alan ve bu tutumların ortaya konmasında en büyük rolü oynayan "Anne Babalık Bilgisi" nin ne olduğu, doğruluk veya yanlışlık bakımından hangi düzeydeki bilginin hangi tutumlarla ilişkili olduğunu inceleyen bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

Bu bağlamda; "Anne- Babalık Bilgisi" ni ölçmeye yönelik olarak ülkemizde halihazırda kullanılan herhangi bir ölçekte de rastlanmamıştır (Öner,2009).

### **ABBT' nin Kuramsal Temeli:**

ABB (Ana-babalık Bilgisi) kavramı, ana-baba tutumları kuramcılarında ve ana-baba tutumlarını inceleyen araştırmacılardan esinlenerek, araştırmacı tarafından geliştirilmiş ve bu araştırmada kullanılmıştır.

Ana-babalık bilgisinin, ana-baba tutumlarıyla yakından ilişkili hatta ana-baba tutumlarını belirleyen bir kavram olduğu düşünülmektedir.

Yapılan literatür çalışmasında ana-babalık bilgisi ile ilgili olarak iki çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bunlardan birincisi Gullo (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir. Gullo, çalışmasında yaşları ortalama 16.8 olan 20 ergen anne ile yetişkin yaşta (yaş ortalamaları 30) olan 20 annenin (toplam 40 annenin) 0-14 aylık bebeklerin motor, sosyal, bilişsel ve dil gelişimine ilişkin bilgilerinin düzeyini karşılaştırmıştır. Ergen anneler lise öğrencisi olup %50' si beyaz, %30' u siyah % ve %20' si İspanyol kökenli idi. Çocuklarının yaş ortalaması ise 18 ay idi. Yetişkin anneler de ergen anneler gibi tek çocuğa sahip idi ve çocuklarının yaş ortalaması 13,7 ay idi. Çalışmada annelere, belirtilen gelişimsel alanları içeren 56 itemlik soru listesi verilmiş ve araştırma sonunda her iki grubun da ortalamasının altında puanlar aldıkları görülmüştür. Karşılaştırma sonuçlarında ise ergen annelerin puanı yetişkin annelere göre oldukça düşük bulunmuştur.

Lally, Lerner ve Hurvitz (2001) tarafından gerçekleştirilen diğer çalışmada ise, bebeklik ve ilk çocukluk döneminin gelişimsel özelliklerine ilişkin 3000 ana-babaya (bunların 1000' i yeni doğmuş bebek ile 6 yaş arası çocuğa sahip ailelerdi) sorular yöneltilmiştir. Ana-babaların bilgilerinin kaygı verici düzeyde yetersiz ve üstelik hatalı olduğu görülmüştür.

Her iki çalışmada da araştırmacılar ana-babalık bilgisi konusunda çalışmaların eksik olduğunu tespit ettiklerini ve bu konunun önemine işaret ederek çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Ülkemizdeki literatür taramasında ise ana-babalık bilgisi konusunda bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Bu bağlamda, araştırmada ana-babaların, ana-babalık bilgi düzeylerine ilişkin veriler araştırmacı tarafından geliştirilen **ABBT** (Ana-babalık Bilgi Testi) aracılığı ile toplanmıştır.

## YÖNTEM

### ABBT (Anne Babalık Bilgi Testi)' nin Geliştirilmesi

ABBT' nin doğum öncesinden başlayarak ergenlik dönemi sonuna kadar bireyin gelişim alanlarını, davranış özelliklerini, bu dönemlerde görülen davranış problemlerini, kişilik özelliklerine ilişkin bilgileri / yeterlilikleri içine alan bir araç olması hedeflenmiştir.

Bu amaçla, yukarıda genel olarak sıralanan her bir kategoriye ait ifadelere yer verebilmek için literatüre dayanılarak ve uzmanlarla (Kadın Hastalıkları ve Doğum, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Beslenme ve Diyetetik ve Diş Sağlığı alanlarında Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyeleri ile) görüşülerek öncelikle madde havuzu oluşturulmuştur.

Düşünülen ABBT; doğum öncesi, bebeklik, çocukluk ve ergenlik olmak üzere 4 temel kategoriye ayrılmış ve madde havuzu içerisinde bu kategorilere ait toplam 100 ifade seçilmiştir. Bu ifadeler, kategorilerle ilgili uzmanlarla birlikte değerlendirilmiş, bazı ifadeler elenmiş (örneğin birbirine yakın ifadeler), bazı ifadelerde değişiklik yapılmış ve toplam 70 ifadeden (maddeden) oluşan ölçek deneme formu hazırlanmıştır.

Ana-babalar tarafından, ölçekte “doğru – yanlış” şeklinde yanıtlanması istenen net bilgilerin, daha çok bebeklik ve çocuklukta yer aldığı gerçeği hem uzmanlar tarafından dile getirilmiş hem de literatürde bu gerçek görülmüş ve her bir kategorideki ifadelerin birbirine yakın sayılarda olmasına özen gösterilmiştir. Toplam 70 maddeden oluşan ve yönergesi de hazırlanan ABBT deneme formu, geçerlilik ve faktör analizi çalışması için araştırma grubuna (45' i erkek, 65' i kadın olmak üzere toplam 110 ana-babaya) uygulanmıştır.

ABBT gerek deney ve gerekse kontrol gruplarına, küçük gruplar halinde ve araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Madde seçimi için maddelerin her birisi, ayırdediciliği olup olmadığını belirlemek amacıyla toplam puanla korelasyonları bakımından ve madde güçlük düzeyi bakımından hem biserial (çift serili) korelasyon katsayısıyla hem de alt-üst grup ayırdediciliği ile incelenmiştir.

Yapılan biserial korelasyon katsayılarına dayalı madde ayırdedicilik indeksi ve alt-üst grup ayırdediciliği indeksi hesaplamaları sonucunda

ayırdedicilik katsayıları 0.30' un altında değerler alan maddeler ölçekten çıkartılmıştır.

Madde güçlük indeksine dayalı olarak ölçekten çıkartılan maddelerden sonra kalan 52 madde, ölçeğin faktör yapısını (temel boyutlarını) belirlemek amacıyla faktör analizine sokulmuştur. Maddeler arası tetrakorik korelasyon katsayıları Statistica 4.5 programı aracılığı ile hesaplanmış ve tetrakorik korelasyonlara dayanan temel bileşenler analizi (faktör analizi) yapılmıştır. Analiz sonucunda bazı maddelerin iki faktörde birden yer aldığı görülmüş ve faktör yapısını düzenlemek amacıyla varimax rotasyonu uygulanmıştır.

Uygulanan rotasyon sonucunda ölçeğin maddelerinin üç temel faktörde (boyutta) toplandığı gözlenmiştir. ABBT' nin faktör analiziyle belirlenen üç faktörüne, maddelerin (ifadelerin) özellikleri dikkate alınarak;

I. Faktör' e "Geleneksel Bilgi",

II. Faktör' e "Magazinsel Bilgi",

III. Faktör' e ise "Bilimsel Bilgi" adları verilmiştir.

Kalan maddeler (toplam 52 madde) ölçeğin faktör yapısını (temel boyutlarını) belirlemek amacıyla faktör analizine sokulmuştur.

Ölçek maddeleri Doğru =1 (bir) ve Yanlış =0 (sıfır) şeklinde puanlandığından bu maddelere dayalı olarak yapılacak faktör analizinin tetrakorik korelasyon katsayılarına dayalı faktör analizi olması gerektiği Lord ve Novick (1968) ve Hambleton, Swaminathan ve Rogers (1991) tarafından bildirilmiştir. Maddeler arası tetrakorik korelasyon katsayıları Statistica 4.5 programı aracılığı ile hesaplanmış ve tetrakorik korelasyonlara dayanan temel bileşenler analizi (faktör analizi) yapılmıştır. Analiz sonucunda bazı maddelerin iki faktörde birden yer aldığı görülmüş ve faktör yapısını düzenlemek amacıyla varimax rotasyonu uygulanmıştır. Uygulanan rotasyon sonucunda ölçeğin maddelerinin üç temel faktörde (boyutta) toplandığı gözlenmiştir.

Faktör analizine giren maddelerden de toplam 5 maddenin yeteri kadar (herhangi bir faktöre dahil olacak kadar) faktör yükü alamadığı görülmüştür. Bu 5 madde de ölçekten çıkartıldıktan sonra yinelenen rotasyonlu faktör analizi sonucunda nihai ölçeğe ulaşılmıştır.

Nihai ölçek 47 maddeden oluşmuştur. Yapılan analizler sonucunda kalan 47 maddenin faktör analizi sonuçları aşağıda tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. ABBT Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör I	Faktör II	Faktör III
2	.38119		
3		.580111	
4			.567868
5		.515145	
6			.429827
7	.71052		
8	.70454		
9	.67611		
10	.84892		
11		.467143	
12	.58488		
13	.80628		
15	.91935		
17		.751139	
20		.321931	
21	.50232		
22		.475369	
23			.646271
24			.548368
25			.529042
26		.344220	
27	.72430		
28	.69144		
29	.49207		
30		.745084	
31			.451752
32	.69815		
37			.426415
38			.470236
39		.507997	
40	.62510		
41	.53530		
44		.526805	
45		.808489	
46		.478297	
47		.403059	
48		.535617	
49		.515240	
50	.66316		
51	.70270		
53			.431075
56			.404200
58	.46484		
62	.47193		
63	.37205		
67		.889174	
69	.46073		

ABBT' nin faktör analiziyle belirlenen üç faktörüne, maddelerin (ifadelerin) özellikleri dikkate alınarak;

I. Faktör' e "Geleneksel Bilgi",

II. Faktör' e "Magazinsel Bilgi",

III. Faktör' e ise "Bilimsel Bilgi" adları verilmiştir.

I. Faktör' de;

*"Hamilelikte ilk 3 ay beslenme açısından diğer dönemlerden daha etkilidir",*

*"Doğumunun ilk gününde anneyi emmekte zorlanan bebeğe, tatlandırılmış suya batırılmış emzik verilmelidir",*

*"Ateşi yüksek olan çocuğun ateşini düşürmek için terletmek yararlıdır"* gibi ağırlıklı olarak kuşaktan kuşağa, kulaktan kulağa ve genellikle çocuk doğurma sayısı bakımından tecrübeli olarak görülen büyükler tarafından, kendilerince tecrübesiz genç kuşaklara aktarılan "geleneksel" ve "bilimsel bilgi" ile uyuşmayan bilgileri içeren ifadeler yer almaktadır.

II. Faktör' de;

*"Hamilelikte çocuk gelişimi açısından anne adayları özellikle kalsiyum vitamini almaya ağırlık vermelidir",*

*"Bebeğin doğum boyunun 55-60 cm. arasında olması normaldir"*

*"Bebeğe 6. aydan itibaren katı besinler verilmelidir",*

*"Çocuklara tuvalet eğitimi verilirken bezden külotla ani geçiş yapılmamalı, bir süre gündüzleri külot, geceleri ise bez bağlanmalıdır"* gibi kesin ifadelerin kullanıldığı, hatta bu konuda belli sayıların belirtildiği, bilimsel bir temele dayanmayan, verilen bilginin kaynağının belirtilmediği, sanki kesin doğru imiş gibi sunulan ve hatalı bilgi içeren ifadeler yer almaktadır.

III. Faktörde ise;

*"Hamilelikte çocuğun anormal doğmaması için anne adayları özellikle folik asit almalıdır",*

*"Çocukluk döneminde en hızlı gelişim doğumdan sonraki ilk aydır"*

*"Çocuğun gelişimi içten dışa, baştan aşağı doğrudur"* şeklinde, ağırlıklı olarak literatüre ve uzman bilgisine dayalı bilimsel yani doğru (sağlıklı) bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler, bilimsel bilginin özellikleriyle uyuşmaktadır. Yani; en son verilere göre ve aksi kanıtlanıncaya kadar doğru olarak kabul edilen, değişebilir olan ve kaynağı belli olan bilgi ifadeleridir.

Madde seçimi için maddelerin her birisinin ayırddediciliği olup olmadığını belirlemek amacıyla toplam puanla korelasyonları bakımından ve

madde güçlük düzeyi bakımından hem biserial (çift serili) korelasyon katsayılarıyla hem de alt-üst grup ayırdediciliği ile incelenmesine ilişkin değerler Tablo 2' de gösterilmiştir.

*Tablo 2. ABBT Madde Güçlük ve ayırt edicilik Değerleri Tablosu*

Soru no	Madde güçlükleri	Madde ayırtedicilikleri
s01	,8833	-,118
s02	,0361	,075
s03	,6056	-,075
s04	,9389	,106
s05	,5972	,348
s06	,6333	,386
s07	,2694	,157
s08	,7611	,227
s09	,6889	,449
s10	,2083	,147
s11	,7583	,466
s12	,5389	,439
s13	,2000	,031
s14	,1667	,267
s15	,7694	-,114
s16	,6139	,063
s17	,8444	,290
s18	,8639	,314
s19	,3722	,048
s20	,7667	-,206
s21	,4861	,345
s22	,2778	,315
s23	,5111	,464
s24	,4972	,420
s25	,6278	,407
s26	,2528	,272
s27	,7861	,400
s28	,5556	,506
s29	,6528	-,236
s30	,5889	-,162
s31	,1500	,202
s32	,1361	,163
s33	,1278	,189
s34	,2389	,063

s35	,7250	-,202
s36	,6333	,382
s37	,4611	,481
s38	,7417	,079
s39	,7111	,218
s40	,0472	,077
s41	,9750	,033
s42	,7694	-,037
s43	,7722	-,096
s44	,2639	,101
s45	,6528	-,258
s46	,5250	,441
s47	,8694	-,078

Faktör yapısının ölçülmeye çalışılan değişkenin ne kadarını açıkladığını belirlemek amacıyla özdeğerler (eigenvalues) incelenmiş ve her bir faktörün ölçülen değişkendeki varyansın ne kadarını açıkladığı belirtilmiştir.

Tablo 3' de faktörlere ilişkin özdeğerler ve varyanslar (yüzde değerleriyle) yer almaktadır.

**Tablo 3. Özdeğerler ve Varyanslara İlişkin Yüzdeler Tablosu**

Faktörler	Özdeğer %	Açıkladığı Varyans %	Yığılımlı Öz- değer %	Yığılımlı Varyans %
1	12.21642	25.99238	12.21642	25.99238
2	4.97605	10.58735	17.19247	36.57972
3	4.28498	9.11698	21.47745	45.69670

Tabloya bağlı olarak bu ölçek ile ölçülmeye çalışılan ABBT' ndeki geleneksel bilgi, magazinsel bilgi ve bilimsel bilgi faktörlerinde meydana gelen değişikliklerin % 45' inin bu ölçek ile ortaya koyulabildiği görülmektedir.

ABBT Deneme Formu' ndaki 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 17., 20., 21., 22., 23., 24., 25. 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 37., 38., 39., 40., 41., 44., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 53., 56., 58., 62., 63., 67. ve 69. maddeler (toplam 47 madde olarak Tablo 1' de sıralanmış olan maddeler) son ölçeği oluşturan maddelerdir.



Bu maddelerden oluşan nihai ölçeğin güvenilirlik katsayısı (KR-20 güvenilirlik katsayısı) 0,93 olarak bulunmuştur. Öyle görünmektedir ki ölçek bu haliyle çok yüksek bir iç tutarlılık göstermektedir. Bu anlamıyla da güvenilirliği oldukça yüksektir.

Nihai olarak 47 maddeden oluşan ABBT' nin ayırdedicilik özelliğini görebilmek için deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur.

Deney grubu, Kayseri Varoluş Psikolojik Danışmanlık Merkezi bünyesinde açılan Ana- Baba Okulu programına katılan (dolayısıyla ölçek içeriğindeki bilgileri edinmiş olan), toplam 25 ana-babadan oluşmaktadır.

Kontrol grubu ise, Erciyes Üniversitesi çalışanları, Kayseri Nuh Mehmet Baldöktü Anadolu Lisesi çalışanları ve Kayseri Özel Özgün Anaokulu öğrenci velileri arasından, deney grubunda yer alan ana-babaların özelliklerine benzerlik gösteren ve random olarak seçilmiş 25 kişiden oluşmaktadır.

Ölçek, deney ve kontrol grubuna 21 gün ara ile iki kez uygulanarak, test-tekrar test yöntemiyle; deney ve kontrol gruplarının kendi içlerindeki değişimleri gözleyebilmek amacıyla ön test ve son test puanları tekrarlı ölçümler için t testi ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 4, tablo 5 ve tablo 6' da gösterilmiştir.

**Tablo 4. Deney Grubunun Öntest-Sontest Puanlarının Karşılaştırılması**

Ölçüm	N	$\bar{X}$	s	sd	t	p
Ön	25	46,16	0,94	24	2,28	0,032*
Son	25	46,44	0,71			

\*p < 0,05

Deney grubunun puanlarında işlem öncesinden işlem sonrasına ufak bir yükselme gözlenmiştir. Deney grubunun ön testteki yanıtlarına oranla son testte, anlamlılık düzeyinde daha tutarlı yanıtlar verdiği görülmektedir.

**Tablo 5. Kontrol Grubunun Ön test -Son test Puanlarının Karşılaştırılması**

Ölçüm	N	$\bar{X}$	s	sd	t	p
Ön	25	12,56	5,22	24	0,16	0,877
Son	25	12,48	4,46			

P > 0,05

Kontrol grubunun ölçek puanları ortalamaları, işlem öncesinden işlem sonrasına istatistiksel olarak anlamlı bir değişim göstermemiştir. Buna göre kontrol grubu değişmeden kalmıştır.

**Tablo 6. Ölçeğin Deney ve Kontrol Gruplarını Sontest Puanlarına Göre Ayırt Etme Gücü İçin t Testi**

Ölçüm	N	$\bar{X}$	s	sd	t	p
Deney	25	46,16	0,94	26	-36,90	0,000*
Son	25	12,48	4,46			

\*p<0,05

Tablodan da okunabileceği gibi deney ve kontrol gruplarının sontest puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır.

## Sonuç

Doğumla birlikte, gerek 0-2 yaş dönemini içeren bebeklik dönemindeki bebeklerde, gerek çocukluk dönemindeki (6-11/13 yaş) çocuklarda gerekse ergenlik dönemindeki (11/13-19/21 yaş) ergenlerde görülebilen davranışsal ya da ruhsal bozuklukların (fizyolojik nedenler dışında) en temel nedeninin anne baba tutumları olduğu bilinmektedir. Bu gerçek, kuramsal olarak Psikoseksüel Gelişim Kuramı'nda, Psikososyal Gelişim Kuramı'nda, Bağlanma Kuramı'nda özellikle vurgulanmıştır. Yanısıra kuramlardan hareketle günümüze kadar, anne baba tutumlarıyla ilişkilendirilerek yapılmış sayısız araştırmalarla da ortaya konmuştur. Sağlıklı anne baba tutumları oranının yükseltilmesinin de sağlıklı anne baba tutumlarının sağlıklı tutumlara dönüştürülmesinin de etkin yolu olarak anne babalara bilimsel bilgiler kazandırarak bilişlerini değiştirmek gerektiği, çünkü tutumun değişmesinde en önemli bileşenin bilgi olduğu vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin var olan tutumlarının (özellikle sağlıklı tutumlarının) gerisindeki bilişsel yapılarındaki bilgilerin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bilgilerin ne tür bilgiler olduğu doğru bir biçimde yani geçerliliği ve güvenilirliği olan

bir ölçek aracılığıyla belirlenebilirse, hangi bilgilerde değişime gidileceği ve ne tür bir çalışma yapılacağı da planlanmış olacaktır. Yani anne babaların bebeklik, çocukluk ve ergenlik hakkında ne bildiklerinin, bu bilgilerin ne tür bilgiler olduğunun, bilgilerinin düzeylerinin (özellikle bilimsel temelli olmayan bilgilerinin) bilinmesi, tutumlarını, sağlıklı yönde düzenleyebilmek için gereklidir.

Bunlardan hareketle, anne babaların, bebeklikten itibaren ergenlik dönemi sonuna kadar çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının gerisindeki anne babalık bilgilerini, bu bilgilerin türlerini içeren ve düzeylerini ölçebilen bir ölçme aracı (test) planlanmış ve oluşturulmuştur.

Geliştirilen ölçek, katılımcı sayısı ve demografik açıdan katılımcıların çeşitliliği bağlamında istatistiksel analizlerin gerektirdiği yeterliliktedir. Yapılan çalışmalar sonunda ölçeğin deney ve kontrol gruplarını son test puanlarına bağlı olarak ayırt edebildiği görülmüştür ( $t = -36,90$ ;  $p < 0,01$ ). Nihai olarak 47 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı da (KR-20 güvenilirlik katsayısı) 0,93 olarak bulunmuştur. Elde edilen değerlere bakıldığında; ölçek bu haliyle çok yüksek bir iç tutarlılık göstermektedir. Bu anlamıyla da güvenilirliği oldukça yüksektir. Sonuç olarak, ABBT' nin kabul edilir psikometrik özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Geliştirilen ABBT (Ana-babalık Bilg Testi)' nin bilimsel araştırmalarda ya da uygulamalı çalışmalarda kullanılmasıyla, sonuçlara dayalı sağlıklı ana-baba tutumlarının oluşmasına ve daha bilimsel ana-babalık bilgilerine sahip ana-babaların sayısını artırmasına katkıda bulunulabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca geliştirilen ABBT ile ana-babaların, ana-babalık bilgi düzeyi' ni belirlemek olası olabilecektir ki bunun da ana-babalara yönelik çalışmalarda hangi alana ağırlık verileceğinin belirlenmesi bakımından büyük yarar sağlayabileceği düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Parenting Knowledge Test:  
Validity and Reliability Study**

\*

Halis Özerk  
*Arel University*

Philosophers have opined about builder nature of childhood; moralists have explained on the behavior of children; parents have wanted to understand the development of children. However, analyzing baby and child as separate entities from grown-ups started in the 16th century. It was also started to analyze parents' attitudes in babyhood, childhood and adolescence period by scrutinizing human behavior and personal characteristics. Endeavoring to associate these attitudes with the behavior of individuals has continued until today. However, remaining incapable of conscious parentage is seen in national and international research findings.

For Freud, founder of psychoanalytic theory, parents' attitudes have a great place in personality development and behaviors of individuals in the childhood period. As a matter of fact, he pointed out that being stuck in any of these periods because of improper attitudes of parents can determine personal characteristics of the individual (Öztürk,1989, p.62; Geçtan, 1993, p.43; Cüceloğlu, 1998, p.412,413). Adler de Jung who is known as the follower of psychoanalytic theory agreed on parents' attitudes play a significant role in the future life of children.

Bowlby, Ainsworth, Klein, and Harlow who are accepted as the leaders of attachment theory emphasized on the importance of touch, warm interest and communication style of a mother with her baby in babyhood; style of meeting the necessities of the baby. They also expressed that there may occur secure or problematic attachment in baby based on positive or negative attributes (Ainsworth, 1985, 1989; Ainsworth an Bell, 1970; Aikins, Howes and Halilton, 2009; Carver,1998, p.281-282; Brown and Wright, 2003; Robinson and Moss, 1970; Sevinç, 2016).

Belsky, Sligo, Jaffee, Woodward, and Silva (2005) conducted a study and found a significant relationship between the child-rearing style of mothers and child-rearing style of the parents of the same mothers.

Relating to the subject, studies, especially in our country, reveal that parents feel incompetent in several topics about their children; they frequently have difficulties (Ulusavaş, 1988; Ataklı, 1999).

With reference to Hassoy and Çakıcı (2012), parents who have children with behavior disorders have not enough knowledge on behavioral deficits (tics, attention deficit, and hyperactivity, lying, enuresis, school phobia, stuttering, psychosomatics disorders, aggressiveness); therefore, they cannot distinguish normal behavior from behavioral disorders; accordingly, they display unhealthy attitudes.

It is expressed in social psychology in which attitude and attitude change are predominantly discussed that attitudes have three fundamental components as thought, emotion and behavior; the key fact that specifies the attitude change is the knowledge repertoire in cognitive structure (Kağıtçıbaşı, 2003, p.108). Accordingly, the first step to be changed the attitudes is to know what the knowledge of the person in his cognitive structure is.

Parental Knowledge (information) concept was developed by the investigator by being inspired by parents' attitudes theoreticians and researchers who survey the parents' attitudes; it was also used in this study.

The purpose of this study was to develop a scale that can determine the types and levels of knowledge behind parents' attitudes; performing the validity and reliability studies of the related scale was the goal as well. Parental Knowledge Test (PKT) is divided into 4 main categories in principle as prenatal, babyhood, childhood and puberty; entirely 100 expressions were selected from the item pool belongs to these categories. Scale trial form that consists of 70 expressions was prepared by evaluating the expressions with professionals; eliminating some expressions and also emending in some of the expressions. It was especially paid attention to information that was asked to parents to answer to be certain information based on a scientific basis. PAKT trial form whose guideline was also already prepared was applied in the research group (entirely 110 parents whose 45 were males and 65 were females) for validity, reliability and factor analysis study.

First of all, for item selection, each of the items was scrutinized by both biserial correlation coefficients and sub-super group discrimination to determine whether there is any distinctiveness in terms of item difficulty level and their correlation with a total point. The items whose distinctiveness coefficients got values under 0.30' were eliminated at the end of item

distinctiveness index and sub-super group distinctiveness calculations based on biserial correlation coefficients. Rest 52 items were inserted in factor analysis to specify the factor structure (basic dimensions) of the scale. Statistical 4.5 program computed tetrachoric correlation coefficients among the items; principal component analysis (factor analysis) based on tetrachoric correlations was conducted. It was seen at the end of the analysis that some of the items placed in both two factors at the same time; varimax rotation was performed to organize the factor structure. We observed as the result of related rotation that items of the scale are gathered on three key factors (dimensions). These three key factors that were specified by factor analysis of PAKT have been entitled as follows;

The 1st factor is "Traditional Knowledge"

The 2nd factor is "Magazinish Knowledge"

The 3rd factor is "Scientific Knowledge".

The final scale has been reached at the end of repeated factor analysis with rotation. The final scale is composed of 47 items. Experimental and control groups were established to see the distinctiveness feature of PAKT. The scale was applied in the experimental and control group for two times by a 21-days gap. Pretest and posttest scores were compared by t-test for repetitive measures on the purpose of observing the transformations in experimental and control groups in themselves. There is a statistically significant difference between posttest point averages of experimental and control groups. For this finding, the scale can distinguish the experimental and control groups based on the posttest scores ( $t = -36,90$ ;  $p < 0,01$ ). The reliability coefficient (KR-20-reliability coefficient) of the final scale with these items was calculated as 0,93.

It would appear that this scale, as is, shows a so high internal consistency; accordingly, its reliability is pretty high as well. In conclusion, PAKT has reasonable psychometric attributes; it can be used in research and applications.

## Kaynakça / References

Arkan, B. ve Üstün, B. (2009). Davranım bozukluğu olan çocuklara psikiyatrik yaklaşımda anne-baba eğitim programları: İki örnek bağlamında bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 155-174.

- Aikins, J. W., Howes, C. ve Hamilton, C. (2009). Attachment stability and the emergence of unresolved representations during adolescence. *Attachment and Human Development*, 11(5), 491-512.
- Ainsworth, M. D. S. (1985) Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 61, 792-812.
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716.
- Ainsworth, M. D. S. ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41, 49-67.
- Ataklı, A. (1999). Toplumsal kalkınma açısından ilköğretimde çocuğu olan ailelerin eğitim gereksinimleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18, 245-255.
- Ay, F. ve Şahan, G. (2018). Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 66-86.
- Belsky, J., Sligo, J., Jaffee, S. R., Woodward, L. ve Silva, P. A. (2005). Intergenerational transmission of warm- sensitive- stimulating parenting: A prospective study of mothers and fathers of 3-year-olds. *Child Development*, 76(2), 384-396.
- Brown L.S., ve Wright, J. (2003). The relationship between attachment strategies and psychopatology in adolescence. *Psychology And Psychopatology*, 76, 351-367.
- Carver, C., ve Scheier, M. (1998). *Perspectives on psychology*. Cambridge University Press, 281-282.
- Çekiç, A., Akbaş, T. ve Hamamcı, Z. (2016). Akılcı duygusal aile eğitim programının anne babaların akılcı olmayan inançlarına ve anne babalık streslerine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13 (1), 2398-2417.
- Erol, N., ve Şimşek, Z., (1997). *Türkiye ruh sağlığı profili: Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: Yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı*. N Erol, C Kılıç, M Ulusoy , M Keçeci ve Z Şimşek (eds). Ankara: Eksen Tanıtım Ltd. Şti., s:25-75.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (1981). Child and adolescent development. (Çev. Dönmez, A., Çelen, N. ve Onur, B. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: İmge Yayınları.

- Gullo, F. D. (1988). A comparative study of adolescent and older mothers' knowledge of infant aġabeylities. *Child Study Journal*, 18(3), 223-231.
- Hambleton, R. K., Swaminathan, H. ve Rogers, H. J, (1991). *Fundamentals of item response theory*. Sage Publications Inc.
- Hassoy, P. ve akıcı, M. (2012). Çocuklarda görülen davranış bozuklukları ile ilgili ailelerin bilgi düzeyleri ve tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eġitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(zel sayı), 01-14.
- Kauffman, J.M. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth* (sixth edition). New Jersey: Prentice – Hall.
- Kazdin, A.E.(1987). Treatment of antisocial behavior in children: Current status and future directions. *Psychological Bulletin*, 102, 187-203.
- Lally, J. R., Lerner, C. ve Hurvitz, E. L. (2001). National survey reveals gaps in the public's and parents' knowledge about early childhood development. *Young Children*, 56, 2, 49-53.
- Lord, F. M. ve Novick, M. R. (1968). *Statistical theories of mental test scores*, Addison-Wesley Pub. Inc.
- Nilsson, E. L. (2016). Parent's monitoring-relevant knowledge, involvement with deviant peers and substance use: Time-variant and long-term associations among adolescents aged 12-17. *International Journal of Social Science Studies*, 4(10), 91-100.
- ztrk, O. (1989). *Ruh saġlıġı ve bozuklukları*. İstanbul: Evrim yayınları.
- Robinson J.P., ve Moss, H.A.(1970). Patterns and determinants of maternal attachment. *Journal of Pediatrics*, 77,976-985.
- Sevinç, G. (2016). *Güvenli baġlanma düzeyi ve benlik kurguları ile üniversiteye yeni başlayan ġrencilerin uyumu arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eġitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

zerk, H. (2019). Anne babalık bilgi testi: Geçerlilik ve güvenilirlik alışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1784-1805. DOI: 10.26466/opus.594747



## Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.552489

\*

Cenk Aygün\*-Mustafa Özgenel\*\*

\* Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: [cenkaygun92@gmail.com](mailto:cenkaygun92@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-0534-9880](https://orcid.org/0000-0002-0534-9880)

\*\* İngilizce Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye

E-Posta: [mustafa.ozgenel@izu.edu.tr](mailto:mustafa.ozgenel@izu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-7276-4865](https://orcid.org/0000-0002-7276-4865)

### Öz

Araştırmanın amacı, eğitim yönetimi alanında ihtiyaç duyulan eleştirel liderlik stilini geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçen Likert türü bir ölçek geliştirmektir. Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği Jenkins ve Cutchens'm (2011) "Leading Critically" isimli gömülü teori çalışmasında yer alan 12 eleştirel liderlik eylemi temel alınarak geliştirilmiştir. Öncelikle literatür taraması sonucunda 41 maddelik madde havuzu ve taslak ölçek formu oluşturulmuştur. 41 maddelik taslak ölçek formu uzmanların ve öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda 36'ya düşürülmüştür. Ölçek formu 5'li likert olarak derecelendirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi için 359, doğrulayıcı faktör analizi için 349 ve test tekrar test analizi için 38 öğretmenden veri toplanmıştır. Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda 4 alt boyut ve 30 maddeden oluşan yapı doğrulayıcı faktör analiz ile test edilmiştir. Güvenirlilik düzeyini belirlemek amacıyla elde edilen veriler üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha iç-tutarlılık katsayısı 0.969 olarak belirlenmiştir. Analizler sonucunda ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Eleştirel düşünme, liderlik, eleştirel liderlik

<sup>1</sup> Bu çalışma, Cenk Aygün'ün Dr. Mustafa Özgenel danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

## Critical Leadership Style Scale: Validity and Reliability Study

\*

### Abstract

*The aim of the study is to develop a Likert type scale which measures the critical leadership style needed in the field of education management in a valid and reliable manner. The Critical Leadership Style Scale was developed based on the 12 critical leadership actions included in Jenkins and Cutchens's (2011) grounded theory study which is called "Leading Critically". First of all, a pool of 41 items and a draft scale form were created as a result of literature review. The 41-item draft scale form was reduced to 36 according to the opinions of experts and teachers. The form of the scale was created as 5-point Likert scale. The data were collected from 349 teachers for the confirmatory factor analysis, from 359 teachers for the confirmatory factor analysis and from 38 teachers for test-retest analysis. The factor structure obtained from the exploratory factor analysis was confirmed by confirmatory factor analysis. As a result of factor analysis, the structure consisting of 4 sub-dimensions and 30 items was tested with confirmatory factor analysis. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated as 0.969 based on the data obtained to determine the reliability level of the scale. As a result of the analyzes, it was determined that the scale was a valid and reliable measurement instrument.*

**Keywords:** *Critical thinking, leadership, critical leadership..*

## Giriş

Günümüz dünyasında çeşitli alanlarda yaşanan değişimler ve ortaya çıkan yeni problemler liderliğin önemi oldukça artırmıştır. Katz ve Kahn'a (1977) göre liderlik "bir durumdan kazanılan sıfat, bir kişinin özelliği ve davranışı" olarak üç temel anlamda tanımlanmaktadır. Bennis (1990, s.18) başarılı liderlerin çalışanlarına kendilerini önemli hissettirerek iham vermeleri gerektiğini, ayrıca bu liderlerin çalışanlarını ailenin bir parçası gibi hissettirmelerinin önemli olduğunu vurgular. Lider ve yönetici arasındaki en önemli farkı ise şöyle aktarır: "Liderler doğru işleri yaparlar, yöneticiler ise işleri doğru yaparlar." Liderlik ortak bir hedef doğrultusunda takipçileri motive etme ve onlara yol gösterebilme yeteneğidir denilebilir.

Eğitim örgütlerinde belirlenen hedefler doğrultusunda öğretmen, öğrenci ve tüm paydaşların yönlendirilmeye ve motive edilmeye ihtiyacı vardır. Günümüzde eğitim liderliği çalışmalarının giderek liderin bilişsel özelliklerine odaklandığını söylemek mümkündür. Bu nedenden dolayı liderin düşünme becerileri önem kazanmıştır. Presseisen (1985, s.35-37) düşünme becerilerini; temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme olarak sınıflandırmıştır. Bu düşünme becerilerden bir olan eleştirel düşünme, düşünme becerileri arasında en karmaşık olanlarından biri olarak kabul edilebilir. Eleştirel düşünme becerisindeki eleştirel kelimesi, Latince "criticus" kelimesinden gelmektedir. İngilizceye "critical" olarak geçmiştir. Liderlik kavramıyla ilgili yapılan araştırmalarda liderin sahip olması gereken becerilerin arasında eleştirel düşünme becerilerinin yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Ennis (1985, s.45-46) eleştirel düşünmenin yargılama, bilginin geliştirilmesi ve sorgulama olmak üzere 3 yapısı olduğundan bahsetmiştir. Eleştirel düşünme beceri ve eğilimlerinden bazılarını ise şu şekilde sıralamıştır: Sorunu açıkça belirleme, nedenleri arama, iyi bilgilendirilme, güvenilir kaynakları kullanma, temel noktaya bağlı kalabilme, açık fikirli olma, başkalarının görüşlerini dikkate alma, diğerlerinin duygularına ve bilgi düzeylerine duyarlı olma, başkalarıyla etkileşim kurmadır.

Liderler hızla değişen çevrelere uyum sağlamak için eleştirel düşünmeye ihtiyaç duyarlar. Jenkins'e (2012) göre küresel liderler eleştirel düşünme becerilerine sahip olmalıdır. Küresel liderler, farklı kültürlerden

gelen insanların kendilerinden başka inanç ve görüşlere sahip olabileceklerini kavrayabilmeleri için çeşitli kültürlere uyum sağlayabilmelidir. Singh ve Krishnan'a (2007) göre dönüşümcü liderlik kapsamlarından bir tanesi de eleştirel düşünmedir. Goryunova ve Jenkins'e (2017, s.80-82) göre üst biliş (metacognition) ile eleştirel düşünme yakından ilişkili ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Day ve arkadaşları (2014, s.64-65) liderlerin gelişimi için üst biliş (metacognition) süreçlerinin öneminden bahsetmiştir. Küresel bağlamda liderlik eleştirel düşünmeyi gerektiriyorsa örgütler için eleştirel lider ihtiyacının olduğu söylenebilir. Jenkins ve Cutchens eleştirel liderliği şu şekilde tanımlamaktadır: Eleştirel liderlik, farklı durumlarda eleştirel düşünme becerilerinin liderlerin karar verme aşamalarına uygulanmasıdır (Jenkins ve Cutchens 2011, s. 6). Bu çalışmada geliştirilen ölçek bu tanım doğrultusunda şekillenmiştir. Eleştirel liderlik için 12 eylem geliştirmişlerdir. Bu eylemleri ise 4 gruba ayırmışlardır:

### ***Grup-1 (Durumsal liderlik ve bağlam)***

1- Durumun bağlamının farkında olma ve kararlarının etkilerini değerlendirme: Kararların, durum ve konunun eleştirel değerlendirilmesi sonucu verilmesi ile ilgilidir. İyice değerlendirilmeden hiçbir eyleme başlanmamalıdır (Jenkins ve Cutchens 2011, s.9). Örgütsel kararlar zaman, kaynak ve kişiler arası ilişkilerle doğrudan bağlantılı olduğu için karmaşıktır (Bolman ve Deal, 2017, s.27). Bu karmaşayı azaltabilmek adına liderlerin içinde buldukları durumun neyi gerektirdiğinin farkında olmaları önemli olabilir.

2- Takipçilerinin güçlü ve zayıf yönlerini bilme, bu doğrultuda yönetme ve yetkilendirme: Lider takipçilerinin farklı davranış stilleri olabileceğini bilmeli ve her durumun farklı liderlik stili gerektirebileceğinin farkına varmalıdır. Durumsal liderlik, liderin stilini örgütün ve takımının durumuna göre uyarlaması gerektiğini vurgular (DuBois vd., 2015, s.32). Okul yöneticileri karar vermeden önce eleştirel bir değerlendirme yaparak kendi kurumlarının yapısını ve çalışanların özelliklerini belirleyebilir.

### ***Grup-2 (Eylemler ve Karar verme)***

3- Karar verirken kurumun misyon ve değerlerini göz önünde bulundurma ve amaca yönelik olma: Liderler her zaman yaratıcı ve yenilikçi fikirlere sahip olmalıdır. Ancak, liderlerin bu fikirleri uygulamadan önce kültürel bağlamları da dikkate almaları kritik öneme sahiptir (Jenkins, 2012, s.99). Okullarda hedefe yönelik olmayan, herkesçe benimsenmiş bir amaç doğrultusunda yapılmayan eylemler öğretmenler tarafından gönülsüzce gerçekleştirilebilir ve bu iş gereksiz olarak nitelendirilebilir.

4- Değişime gitmeden önce süreçleri kavrama: Eleştirel liderlerin örgütün yapısını anlaması ve ondan sonra değişimin gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Değişim sürecinde kurum kültüründe değişimi göz ardı etmek, yeniliklerde paylaşılan değerleri ve normları hesaba katmamak değişim sürecinde yapılan önemli hatalardandır (Kotter, 1995, s.66).

### ***Grup-3 (Esneklik ve Açık Fikirlilik)***

5- Başkalarının karar, değer ve fikirlerindeki çeşitliliği anlamaya zaman ayırma: Çalışanların düşünce ve değerlerinin kabulü kurum bağlılıklarını arttırabilir. Burada asıl nokta liderin çalışanlarının fikirlerinin, inanışlarının ve değer yargılarının farklı olduğunu bilmesidir.

6- Karar verme süreçlerinde esnek ve açık fikirli olma: Esnek düşünebilen ve yeniliğe açık örgüt kültürü oluşturmada açık fikirlilik önemli bir yönetim aracıdır (Hernandez-Mogollon vd., 2010, s.371-372). Eleştirel lider olarak okul müdürleri hedefe ulaşmanın farklı yolları olabileceğinin farkına varmalıdır. Bu doğrultuda çalışanlarından gelebilecek fikirlere açık olmalı ve kendi yöntemlerini esnetebilmelidir.

7- Başkalarını olmalarını istediğin yerde değil oldukları yerde kabullenme ve kullanma: Çalışanların zayıf ve güçlü yönlerini bilme, onların gelişim süreçlerine hakim olmayı gerektirir. Onları hazır olmadıkları bir duruma zorlamak yerine, çalışanlar istenilen alanda gelişime teşvik edilmelidir (Jenkins ve Cutchens 2011, s.11).

#### **Grup-4 (Eleştirel Liderlik)**

8- Yapıcı eleştiriyi kabul etme, içselleştirme ve uygulama: Eleştirilerle başa çıkma ve onları kabullenme sürecini vurgular. Eleştirel liderler aldıkları kararlara karşı takipçilerinin itirazlarını göz önünde bulundurmalarıdır. Eleştirilmeyi kabul etmeyen bir lider ile eleştirel liderlik kavramı bir zıtlık olarak görülebilir. Llopis (2015), eleştirilmeyen bir liderin örgütün büyümesini ve yenilikleri keşfetmesini sağlayamayacağını belirtmiştir.

9- Karşı çıkmaya çalışmadan önce varsayımları değerlendirme: Eleştirel lider, mümkün olan tüm yolları değerlendirdiğinden ve planları her yönden incelediğinden emin olmalıdır. Okul müdürleri de varsayımları değerlendirerek karşılaşılabilecekleri riskleri analiz edebilir ve onlara karşı önlemler alabilirler.

10- Sorular sorma ve uygun bir şekilde dinleme: Liderin iletişim becerilerinin iyi olmasıyla ilişkilidir. Bu madde liderin araştırmaya ve soruşturmaya açık olmasını tavsiye eder. Hackman ve Johnson (2013, s.22), etkili liderliğin etkili iletişim becerileri geliştirmeye bağlı olduğunu ve iletişim becerileri gelişmiş olan liderlerin başkalarını etkileme konusunda daha başarılı olabileceğini ifade etmiştir.

11- Eleştirel düşünmeyi teşvik etme: Örgütlerde eleştirel düşünme ortamı yaratmayı vurgular. Önce lider eleştirel düşünme becerilerine sahip olmalı daha sonra ise tüm paydaşları bu doğrultuda teşvik etmelidir (Jenkins ve Cutchens 2011, s.9).

12- Bilgilendirildikten sonra harekete geçme: Eleştirel liderliğin sadece düşüncede kalmaması gerektiğini, düşünülen şeylerin aktif bir şekilde hayata geçirilmesi eğilimini ifade eder (Jenkins ve Cutchens 2011, s.14). Örgütün hedeflerine nasıl ulaştıracağını konusunda bilgili ve özgüvenli liderlerin takipçileri daha fazla çalışarak başarılı olma olasılıklarını arttıracaklardır (Yukl, 2010, s.262).

Eleştirel düşünme becerileri eğitim örgütlerinde özellikle liderler için büyük önem taşımaktadır. Eleştirel düşünme becerilerine sahip olan okul liderlerinin etkili yönetim ve hedeflere ulaşma açısından başarı yakalayabilmesi daha olasıdır. Jenkins ve Cutchens (2011), liderlerin eleştirel düşünme becerilerinin olabildiğince esnek olması gerektiğini vurgulamışlardır. Okul yöneticilerinin eleştirel düşünme becerilerine sahip olması ve bunu liderlik stili olarak okul yönetim süreçlerinde uygulaması

okulun etkili ve başarılı olmasına katkı sağlayabilir. Bu nedenle okul yöneticilerinin eleştirel liderlik stillerini geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçebilecek bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de eğitim yöneticilerinin eleştirel liderlik stili ölçebilecek bir adet ölçme aracı bulunmaktadır. Saylık (2015) tarafından geliştirilen bu ölçek, okul yöneticilerinin eleştirel liderlik yeterliklerini ölçmektedir. Ancak yöneticilerin özellikle liderlik uygulamalarında eleştirel düşünme eylemlerini bir liderlik stili olarak ölçebilecek bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Literatürde eleştirel liderlik alanındaki çalışmaların ve eleştirel liderlik stili ölçeğinin sınırlılığı eleştirel liderlik stili ölçeğini geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Geliştirilen ölçme aracı okul yöneticilerinin eleştirel liderlik stillerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

## **Yöntem**

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve bunların uygulanması ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Ayrıca veri toplama araçları kullanılarak toplanan verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

## **Araştırma Modeli**

Bu çalışmada eleştirel liderlik stili ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmış ve bu amaca uygun olarak tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geniş grupların ve çeşitli toplulukların görüşleri alındığı, özelliklerinin ve tutumlarının belirlendiği modellerdir (Büyüköztürk, vd., 2016).

## **Çalışma Grubu**

Araştırmada üç farklı çalışma grubu bulunmaktadır.

### ***Çalışma Grubu 1***

Açımlayıcı faktör analizi için veri toplanan gruptur. 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Güngören ilçesi Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı

devlet okullarının ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapmakta olan 360 öğretmen oluşturmaktadır (Tablo 1).

**Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Uygulanan Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri**

	<b>Gruplar</b>	<b>F</b>	<b>%</b>
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	211	58.6
	Erkek	149	41.4
<b>Kıdem</b>	5 yıl ve altı	118	32.8
	6-10 yıl arası	87	24.2
	11-15yıl arası	68	18.9
	16-20 yıl arası	46	12.8
	21 yıl ve üstü	41	11.4
<b>Eğitim</b>	Lisans	315	87.5
<b>Durumu</b>	Lisansüstü	45	12.5
<b>Toplam</b>		360	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmaya katılanların 211’i (%58) kadın 149’u (%41) erkektir. Çalışmaya katılanların eğitim durumları değişkenine göre 315’i (%87,5) Lisans ve 45’i (%12,5) Lisans üstü eğitim düzeyine sahiptir. Çalışmaya katılanların öğretmenlik mesleğindeki kıdem yılları değişkenine göre 5 yıl ve altı mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 118 (%32,8), 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 87 (%24,2), 11-15 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 68 (%18,9), 16-20 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 46 (%12,8), 21 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olanların sayısı ise 41 (%11,4) olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu 2; Doğrulayıcı faktör analizi için veri toplanan gruptur. 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Güngören ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet okullarının ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapmakta olan 349 öğretmen oluşturmaktadır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, çalışmaya katılanların %55.9’i (195) kadın, %44.1’i (154) erkektir. %90.5’i (316) lisans, %9.5’i (33) lisans üstü mezundur. Öğretmenlik mesleğindeki kıdem yılları değişkenine göre 5 yıl ve altı mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 75 (%21.5), 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 98 (%28.1), 11-15 yıl arası mesleki kıdeme



sahip olanların sayısı 77 (%22.1), 16-20 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 57 (%16.3), 21 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olanların sayısı ise 42 (%12.0) olarak belirlenmiştir.

**Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uygulanan Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri**

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	195	55.9
	Erkek	154	44.1
Kıdem	5 yıl ve altı	75	21.5
	6-10 yıl arası	98	28.1
	11-15yıl arası	77	22.1
	16-20 yıl arası	57	16.3
	21 yıl ve üstü	42	12.0
Eğitim	Lisans	316	90,5
Durumu	Lisansüstü	33	9,5
Toplam		349	100

Çalışma Grubu 3; Test-tekrar test uygulamasının gerçekleştirildiği gruptur. 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Güngören ilçesinde lise kademesinde görev yapan 38 öğretmenden oluşmaktadır.

**Tablo 3. ELS Test-Tekrar Test Uygulaması Yapılan Katılımcıların Demografik Özellikleri**

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	18	47.4
	Erkek	20	52..6
Kıdem	5 yıl ve altı	16	42.1
	6-10 yıl arası	10	26.3
	11-15yıl arası	06	15.8
	16-20 yıl arası	04	10.5
	21 yıl ve üstü	02	5.3
Eğitim	Lisans	32	84.2
Durumu	Lisansüstü	6	15.8
Toplam		38	100

Tablo 3'te görüldüğü üzere test-tekrar test uygulamasına katılanların %47,4'i (18) erkek, %52,6'sı (20) kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları değişkenine göre 32'si (%84,2) Lisans ve

6('sı %15,8) Lisans üstü eğitim düzeyine sahiptir. Kıdem yılları değişkenine göre 5 yıl ve altı mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 16 (%42,1), 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 10 (%26,3), 11-15 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 6 (%15,8),16-20 yıl arası mesleki kıdeme sahip olanların sayısı 4 (%10,5), 21 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olanların sayısı ise 2 (%5,3) olarak belirlenmiştir.

## **Veri Toplama Araçları**

### *Liderlik Stilleri Ölçeği*

Geliştirilen eleştirel liderlik stili ölçeğinin ölçüt geçerliliğine kanıt sağlamak amacıyla Liderlik Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Liderlik Stilleri Ölçeği, öğretmen görüşleri doğrultusunda okul yöneticilerinin liderlik stillerini ölçmektedir. Akan, Yıldırım ve Yalçın (2014) tarafından geliştirilen ölçek 35 maddeden ve dönüşümcü, sürdürümcü ve serbest bırakıcı liderlik stili alt boyutlarından oluşmaktadır.

### *Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği*

Ölçeğin geliştirilmesine literatür taraması ile başlanmıştır. “Eleştirel liderlik” kavramı operasyonel olarak; eleştirel düşünme becerilerini liderin gözlemlenebilir eylemlerinde kullanması ve liderlik kararlarına uygulaması olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte literatürde yer alan eleştirel, eleştirel liderlik, eleştirel düşünme ve eğilimleri incelenmiştir. Öncelikle Jenkins ve Cutchens'in (2011) “Leading Critically” isimli çalışmaları incelenmiştir. Bir gömülü teori olan bu çalışmada Ennis (1993) tarafında önerilen 10 eleştirel düşünme eylemi, liderlik eylemlerine uyarlanmıştır ve bunun sonucunda eleştirel liderlik için gerekli olan 12 eylem belirlenmiştir. Jenkins ve Cutchens (2011) tarafından belirlenen 12 eleştirel liderlik eylemi incelenmiş ve her eylem için maddeler yazılmıştır. Madde havuzu oluşturulduktan sonra 41 maddelik taslak ölçek formuna ulaşılmıştır. Bu maddeler bir Rehber öğretmeni, iki Türkçe öğretmeni ve bir Rehberlik ve Psikolojik danışmanlık doktora öğrencisi tarafından incelenmiştir. Geribildirimler dikkate alınmış ve bazı maddeler düzenlenmiştir. Ölçme ve geliştirme uzmanlarına ve eleştirel düşünme alanında

çalışmalara yapan uzmanlara “uygun”, “düzeltilmeli” ve “uygun değil” ifadelerinden oluşan bir form gönderilmiştir. Tüm bu işlemler sonucunda ve uzman görüşleri doğrultusunda madde sayısı 36’ya düşürülmüştür. Faktör analizi sonucunda ise ölçeğin son hali 30 madde olarak belirlenmiştir. Maddeler çıkarılırken ölçeğin kapsam geçerliliğini kaybetmemesine özen gösterilmiştir. Kapsam geçerliği, bir ölçme aracını oluşturan maddelerin ölçeğin ölçmek istediği nitelikleri yeterli bir şekilde temsil edebilme gücü ile ilgilidir (Seçer, 2015, s.18).

Ölçeğin formu 5’li likert olarak belirlenmiştir. (1) Hiçbir Zaman, (2) Nadiren, (3) Genellikle, (4) Çoğunlukla, (5) Her Zaman ifadeleri ölçekte yer almıştır. Likert ölçekleri, bireyin ilgili duruma ne derecene katıldığını belirtmesine imkân sağlarlar (Seçer, 2015, s. 13). Ölçekte bulunan maddelerin hepsi olumludur.

### Verilerin Çözümlemesi

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla normallik testi, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett test of Sphericity) yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüş, 30-maddelik dört faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Sonrasında ise madde-toplam puan arasındaki korelasyon ve ölçüt geçerlik katsayıları hesaplanmıştır. Ortaya çıkan yapıyı test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır.

Modelin doğrulandığı sonucuna ulaşabilmek için uyum değerleri dikkate alınmıştır. Ki-Kare değerinin ( $\chi^2$ ), serbestlik derecesine ( $df$ ) oranı 2 veya daha küçük olursa ideal uyum, 2-5 arasında olursa kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu anlaşılır. (Comparative Fit Index) CFI uyum değeri 1 olursa ideal, 0.90-0.99 arasında olursa kabul edilebilir uyum olarak değerlendirilir. RMSEA (Root mean square error of approximation) uyum değerinin 0.05-0.09 arasında olması kabul edilebilir uyum olduğunun göstergesidir. RMR (Root mean square residuals) değerinin ideal uyum olarak değerlendirilebilmesi için 0 olması, kabul edilebilir olarak değerlendirilebilmesi için ise 1-5 arasında olması beklenir (Özdamar, 2016, s.185-186).

Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları doğrultusunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, madde-toplam puan ve madde-kalan puan arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmış, maddelerin alt ve üst grupları ayırt edip etmediğini tespit etmek için %27'lik üst-alt bağımsız grup t-testi (Independent Samples t Test) uygulanmıştır. Ölçeğin kararlılık anlamında güvenilirliğine kanıt sunmak için test-tekrar test uygulamasından elde edilen verilerin korelasyonu katsayıları hesaplanmıştır.

## Bulgular

### *Geçerlik Çalışmaları ile İlgili Bulgular*

Ölçeğin geçerliğine ilişkin bulguların ortaya çıkarılması için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Bu süreçte verilerin analizinde SPSS ve AMOS programlarından yararlanılmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), ölçme aracında bulunan maddelerin alt faktörlerinin belirlenmesinde ve maddeler arasındaki ilişkilerin saptanmasında kullanılan bir tekniktir (Sönmez ve Alacapınar, 2016, s.63). Verilerin faktör analizine uygunluğunun ve örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığının belirlenebilmesi adına Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi kullanılmıştır. Değişkenler arasında yeterli ilişkinin olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla ise Barlett's Küresellik Testi kullanılmıştır (Özdamar, 2016, s.150). Elde edilen sonuçlar aşağıda mevcut olan Tablo 4'te sunulmuştur.

*Tablo 4. ELS'nin KMO ve Barlett's Küresellik Testi Sonuçları*

<b>KMO and Bartlett's Test</b>		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		.967
	<b>Approx. Chi-Square</b>	10.409,150
	<b>Df</b>	630
	<b>Sig.</b>	.000

Tablo 4 görüldüğü üzere Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği'nin (ELS) KMO değeri 0.50'nin üzerinde olduğundan ve Barlett's testi de 0.05 önem derecesinde anlamlı olduğundan veriler faktör analizine uygun bulunmuştur. Özdamar (2016, s.150), KMO değerlerinin 0.50'den büyük olması gerektiğini ve değerlerin 1 değerine yaklaştıkça mevcut ölçeğin olguyu ölçmede yüksek yeterlilikte bir ölçek olacağını vurgulamıştır [(KMO=0.967), Barlett's test (630)= 10409.150 p=.000)].

Tablo 5'te özdeğeri 1'den büyük olan faktörler ve bu faktörlerin açıkladıkları varyans oranları verilmiştir.

*Tablo 5. ELS'nin Alt Faktörleri Tarafından Açıklanan Varyans Oranları ve Özdeğerleri*

Faktörler	Özdeğer	Varyans	Yığılmalı Varyans
1	19.024	52.846	52.846
2	1.909	5.303	58.148
3	1.300	3.610	61.758
4	1.232	3.421	65.180

Tablo 5'te görüldüğü gibi ELS'nin alt faktörleri tarafından açıklanan varyans oranları özdeğeri 19.024 olan birinci faktörün açıkladığı varyans oranı % 52.846; özdeğeri 1.909 olan ikinci faktörün açıkladığı varyans oranı % 5.303; özdeğeri 1.300 olan üçüncü faktörün açıkladığı varyans oranı % 3.610; özdeğeri 1.232 olan dördüncü faktörün açıkladığı varyans oranı % 3.421 'dir. Faktör analizinde bir alt boyutun özdeğerinin 1'in üstünde olması beklenir (Seçer, 2015, s.85).

Maddelerin faktörlere dağılımının belirlenebilmesi amacıyla Varimax dik döndürme analizi yapılmıştır. Faktör yük değeri maddelerin alt boyutlarla olan ilişkisini açıkladığından madde faktör yükleri 0.40 ve 0.45 arasında olması önerilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2016, s.70). Bu araştırma da madde yükü kestirim noktası 0.45 alt sınır olarak alınmış ve iki faktöre birden binişik olan maddelerin madde yük değerleri arasındaki farkın 0.10'dan büyük olmasına özen gösterilmiştir. Faktör yük 0.45'den küçük olan ve iki faktöre birden madde yükü veren ve aralarında 0.10'dan küçük fark olan 6 madde çıkarılmıştır (14, 20, 22, 34, 35, 36). Bu işlemin sonucunda 30 maddeden oluşan ölçeğin faktör yük değerleri, faktörlerin açıkladıkları varyans oranları ve madde numaraları aşağıda verilen Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör Yük Değerleri			
	Açık Fikirlilik	Durumsallık	Araştır-macılık	Gelişime odaklanma
32	.732			
31	.725			
30	.723			
29	.720			
27	.710			
33	.707			
26	.685			
24	.666			
23	.646			
28	.624			
25	.592			
17		.691		
18		.678		
19		.622		
1		.620		
21		.613		
15		.604		
4		.589		
16		.579		
3		.550		
2		.482		
7			.784	
6			.734	
8			.688	
5			.653	
9			.600	
12				.779
13				.754
11				.693
10				.619

Tablo 6 incelendiğinde ölçeği oluşturan maddelerin özdeğeri 1’den büyük 4 faktör altında toplandığı görülmektedir. Alt boyutlara atı maddeler incelenerek alt boyutlar isimlendirilmiştir. “Açık fikirlilik ve Esneklik” faktörü 11 maddeden (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11), “Eleştirel Karar Alma ve Eylemler” faktörü 10 maddeden (12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21),

“Araştırmacılık ve İletişim” faktörü 5 maddeden (22, 23, 24, 25, 26), “Gelişime Odaklanma ve Karar verme” faktörü 4 maddeden (27, 28, 29, 30) meydana gelmiştir.

ELS'nin yapı geçerliği kapsamında faktörlerin kendi aralarında olan ve toplam ölçekle olan korelasyonları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

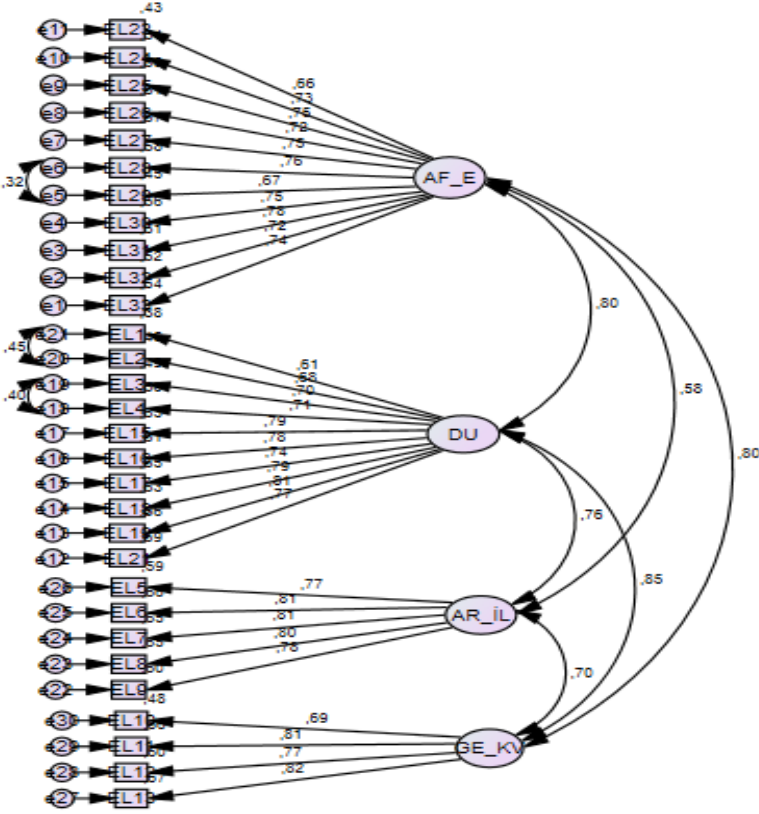
*Tablo 7. ELS'nin Yapı Geçerliği Uygulaması Yapılan Çalışma Grubundan Elde Edilen Verilerin Korelasyon Değerleri*

Faktör adı	Açık fikirlilik ve esneklik	Eleştirel Karar Alma ve Eylemler	Araştırmacılık ve iletişim	Gelişime odaklanma ve karar alma
Açık fikirlilik ve esneklik	1			
Eleştirel Karar Alma ve Eylemler	.766**	1		
Araştırmacılık ve İletişim	.703**	.782**	1	
Gelişime odaklanma ve karar alma	.672**	.722**	.770**	1
<b>Toplam puan</b>	<b>.918**</b>	<b>.931**</b>	<b>.867**</b>	<b>.821**</b>

N=359, \*\* P < .01

Tablo 7’de görüldüğü üzere faktörler arası korelasyonlar .672 ile .782, faktörler ile ölçek toplam puan arasındaki korelasyonlar ise .821 ile .931 arasında değişen pozitif yönde anlamlı değerler almıştır (p<.01). Bu bulgu, ELS ölçeğini oluşturan faktörler ve faktör-toplam ölçek puanları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu yönünde yorumlanmıştır. Alt boyutların bir bütün olarak ELS’yi ölçtüğü söylenebilir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucundaki 4 faktör ve 30 maddeden oluşan yapı, doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. DFA yapı geçerliliği için vazgeçilmez bir araçtır (Brown, 2015, s.2). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda aşağıda yer alan Şekil 1 ortaya çıkmıştır. Şekil 1’de modele ilişkin faktör yüklerine, maddeler ve alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayılarına, Ki-Kare değerine ve serbestlik derecesine yer verilmiştir.



Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Şekil 1, modelin uygunluğunu ve maddeler arasındaki korelasyonun iyi düzeyde olduğunu göstermektedir ( $\chi^2=967.884$ ;  $sd=396$ ;  $p < .01$ ). Şekil 1'de maddeler ile alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayılarının .61 ile .82 arasında değişim gösterdiği gözlenmiştir. Alt boyutların kendi aralarındaki korelasyonları ise .58 ile .85 arasında değişmektedir.

Modelin doğrulandığı sonucuna ulaşabilmek için uyum değerleri dik-kate alınmıştır. Ki-Kare değerinin ( $\chi^2$ ), serbestlik derecesine (df) oranı 2 veya daha küçük olursa ideal uyum, 2-5 arasında olursa kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu anlaşılır. (Comparative Fit Index) CFI uyum değeri 1 olursa ideal, 0.90-0.99 arasında olursa kabul edilebilir uyum olarak değerlendirilir. RMSEA (Root mean square error of approximation) uyum



değerinin 0.05-0.09 arasında olması kabul edilebilir uyum olduğunun göstergesidir. RMR (Root mean square residuals) değerinin ideal uyum olarak değerlendirilebilmesi için 0 olması, kabul edilebilir olarak değerlendirilebilmesi için ise 1-5 arasında olması beklenir (Özdamar, 2016, s. 185-186). Ki-Kare değerinin ( $\chi^2$ ), serbestlik derecesine (df) oranı ( $\chi^2/sd$ ; 967.884/396=2.44) kabul edilebilir uyum; CFI uyum değeri (.92) kabul edilebilir uyum; RMSEA uyum değeri (.06) kabul edilebilir uyum; RMR (.038) değerinin ideal uyum düzeyinde olduğu görülmüştür.

ELS'nin ölçüt geçerliği hakkında bilgi edinmek için daha önce güvenirliliği ve geçerliği kanıtlanmış, Akan, Yıldırım ve Yalçın (2014) tarafından geliştirilen Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Ölçeği temel alınmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

**Tablo 8. ELS ile OMLSÖ Arasındaki İlişkiler**

Boyut	Dönüşümcü liderlik	Serbest Bırakıcı Liderlik	Sürdürümcü Liderlik
Açık fikirlilik ve esneklik	.676**	-.274	-.200
Eleştirel Karar Alma ve Eylemler	.671**	-.360**	-.176
Araştırmacılık ve İletişim	.618**	-.326*	-.025
Gelişime odaklanma ve karar verme	.518**	-.274	-.043
Eleştirel Liderlik Toplam	.696**	-.335*	-.153

\*p<.05; \*\*p<.01

Tablo 8 incelendiğinde, Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Ölçeğinin Dönüşümcü Liderlik boyutu ile ELS toplam puanı ve alt boyutları arasında pozitif yönde; Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Ölçeğinin Serbest Bırakıcı Liderlik boyutu ile ELS toplam puanı ve Eleştirel Karar Alma ve Eylemler ve Araştırmacılık ve İletişim alt boyutları arasında negatif yönde

anlamli iliŖi bulunmuŖtur. Okul M¼d¼rlerinin Liderlik Stilleri ¼lçeęinin S¼rd¼r¼mc¼ Liderlik boyutu ile ELS toplam puanı ve alt boyutları arasında anlamli iliŖi bulunmamaktadır ( $p > .05$ ). ELS'nin alt boyutları ile D¼n¼Ŗ¼mc¼ ve Serbest Bırakıcı Liderlik Stilleri ile anlamli iliŖkili olduğu ve bu sonucun ¼lç¼t geçerliliği açısından yeterli olarak gör¼lebileceęi s¼ylenebilir.

### *G¼venirlik alıŖması ile İlgili Bulgular*

¼lçeęin g¼venirlięi ile ilgili Cronbach Alfa g¼venirlik katsayıları, madde-toplam ve madde kalan korelasyonu, ¼st %27 ve alt %27'lik gruplar arasında yapılan bağımsız gruplar t-testi, test-tekrar test korelasyon ve bağımsız gruplar t- testi analizleri yapılmıŖtır. Tablo 9'da alt boyutlara ve ¼lçeęin geneline ait Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayıları verilmiŖtir.

*Tablo 9. Cronbach Alfa G¼venirlik Katsayıları*

Fakt¼r adı	Cronbach-Alfa İç Tutarlılık Katsayıları
Açık fikirlilik ve esneklik	.942
EleŖtirel Karar Alma ve Eylemler	.922
AraŖtırmacılık ve İletiŖim	.912
GeliŖime odaklanma ve karar alma	.882
<b>Genel</b>	<b>.969</b>

Tablo 9'da gör¼ld¼ę¼ ¼zere ¼lçeęin "**Açık fikirlilik ve esneklik**" alt boyutu g¼venirlik katsayısı 0.94, "**EleŖtirel Karar Alma ve Eylemler**" alt boyutu 0.92, "**AraŖtırmacılık ve İletiŖim**" alt boyutu 0.91, "**GeliŖime odaklanma ve karar alma**" ise 0.88 olarak hesaplanmıŖtır. Genel g¼venirlik katsayısı 0.969 olarak hesaplanmıŖtır.

G¼venirlik katsayıları hesaplandıktan sonra maddelerin ayırt ediciliğine karar verebilmek için madde-toplam ve madde-kalan korelasyon katsayıları hesaplanmıŖ ve Tablo 10'da sunulmuŖtur.

**Tablo 10. Madde Kalan ve Madde Toplam Korelasyonları**

Faktör Adı	Madde No	Madde-Kalan	Madde-Toplam
Açık fikirlilik ve Esneklik	23	.645	.670
	24	.725	.745
	25	.739	.759
	26	.708	.730
	27	.695	.717
	28	.718	.739
	29	.756	.775
	30	.739	.759
	31	.709	.731
	32	.651	.677
	33	.719	.740
Eleştirel Karar Alma ve Eylemler	1	.631	.658
	2	.668	.692
	3	.653	.681
	4	.725	.748
	15	.726	.749
	16	.708	.732
	17	.631	.660
	18	.769	.775
19	.742	.762	
21	.690	.714	
Araştırmacılık ve İletişim	5	.740	.761
	6	.741	.762
	7	.705	.729
	8	.719	.741
	9	.720	.741
Gelişime odaklanma ve Karar Verme	10	.695	.718
	11	.709	.730
	12	.656	.682
	13	.669	.694

Tablo 10'a göre madde-kalan katsayıları 0.631-0.742 arasında değişmektedir. Bu durumda mevcut maddelerin ölçülmesi hedeflenen olguyu iyi derecede ölçebileceği sonucuna varılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2016, s. 57). Maddelerin ayırt etme gücünün yeterliliğinin ölçülen özellik bağlamında belirlenebilmesi için madde-toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre maddelerin madde-toplam korelasyon katsayıları 0.658 ile 0.775 arasında değişmektedir. Bu sonuç ölçekteki maddelerin ayırt etmede başarılı olduklarının göstergesidir

(Büyüköztürk, 2014, s. 193). Madde-toplam ve madde-kalan korelasyonları anlamlıdır ( $p < .001$ ).

Alt ve üst %27'lik gruplarda bulunanların ortalamaları arasındaki farklılığı belirlemek için bağımsız gruplar t-testi analizler yapılmış ve Tablo 11'de gösterilmiştir.

**Tablo 11. Üst %27 ve Alt %27'lik Gruplar Arasında Yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları**

Madde	Gruplar	N	Ort	Ss	t	p																																																																																																																																																																													
1	Alt %27	97	2.9381	.82682	-13.063	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4021	.73115			2	Alt %27	97	2.9485	.83381	-13.711	.000	Üst%27	97	4.4443	.67653	3	Alt %27	97	2.7320	.87220	-14.575	.000	Üst%27	97	4.4330	.74871	4	Alt %27	97	2.7423	.78100	-16.706	.000	Üst%27	97	4.5464	.72199	5	Alt %27	97	2.8247	.73613	-19.976	.000	Üst%27	97	4.6701	.53467	6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000	Üst%27	97	4.7835	.43843	7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27
2	Alt %27	97	2.9485	.83381	-13.711	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4443	.67653			3	Alt %27	97	2.7320	.87220	-14.575	.000	Üst%27	97	4.4330	.74871	4	Alt %27	97	2.7423	.78100	-16.706	.000	Üst%27	97	4.5464	.72199	5	Alt %27	97	2.8247	.73613	-19.976	.000	Üst%27	97	4.6701	.53467	6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000	Üst%27	97	4.7835	.43843	7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567								
3	Alt %27	97	2.7320	.87220	-14.575	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4330	.74871			4	Alt %27	97	2.7423	.78100	-16.706	.000	Üst%27	97	4.5464	.72199	5	Alt %27	97	2.8247	.73613	-19.976	.000	Üst%27	97	4.6701	.53467	6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000	Üst%27	97	4.7835	.43843	7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																			
4	Alt %27	97	2.7423	.78100	-16.706	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.5464	.72199			5	Alt %27	97	2.8247	.73613	-19.976	.000	Üst%27	97	4.6701	.53467	6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000	Üst%27	97	4.7835	.43843	7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																														
5	Alt %27	97	2.8247	.73613	-19.976	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.6701	.53467			6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000	Üst%27	97	4.7835	.43843	7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																									
6	Alt %27	97	2.9381	.83933	-19.193	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.7835	.43843			7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000	Üst%27	97	4.7526	.50064	8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																				
7	Alt %27	97	3.0000	.91287	-16.579	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.7526	.50064			8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000	Üst%27	97	4.6289	.60069	9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																															
8	Alt %27	97	2.9167	.82929	-16.439	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.6289	.60069			9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000	Üst%27	97	4.4639	.66241	10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																										
9	Alt %27	97	2.7835	.78032	-16.169	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4639	.66241			10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000	Üst%27	97	4.4330	.70574	11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																					
10	Alt %27	97	2.7732	.75698	-15.795	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4330	.70574			11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000	Üst%27	97	4.4742	.61395	12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																
11	Alt %27	97	2.8660	.81175	-15.563	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4742	.61395			12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000	Üst%27	97	4.4021	.73115	13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																											
12	Alt %27	97	2.7629	.71841	-13.063	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.4021	.73115			13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000	Üst%27	97	4.3196	.71511	15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																						
13	Alt %27	97	2.7320	.75713	-15.014	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.3196	.71511			15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000	Üst%27	97	4.5670	.64400	16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																																	
15	Alt %27	97	2.6495	.89024	-17.188	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.5670	.64400			16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000	Üst%27	97	4.5876	.65753	17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																																												
16	Alt %27	97	2.8041	.88552	-15.926	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.5876	.65753			17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000	Üst%27	97	4.3608	.76629	18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																																																							
17	Alt %27	97	2.6701	.80002	-15.031	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.3608	.76629			18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																																																																		
18	Alt %27	97	2.6082	.76629	-20.273	.000																																																																																																																																																																													
	Üst%27	97	4.5670	.57567																																																																																																																																																																															

19	Alt %27	97	2.7010	.76601	-17.902	.000
	Üst%27	97	4.5052	.63120		
21	Alt %27	97	2.6495	.76432	-15.477	.000
	Üst%27	97	4.4021	.81214		
23	Alt %27	97	3.0000	.70711	-15.149	.000
	Üst%27	97	4.4742	.64699		
24	Alt %27	97	2.8557	.61220	-20.976	.000
	Üst%27	97	4.5876	.53527		
25	Alt %27	97	2.8454	.76839	-17.121	.000
	Üst%27	97	4.5361	.59620		
26	Alt %27	97	2.9485	.83381	-15.756	.000
	Üst%27	97	4.5979	.60656		
27	Alt %27	97	3.0309	.82226	-15.415	.000
	Üst%27	97	4.5979	.57118		
28	Alt %27	97	2.7732	.72894	-16.994	.000
	Üst%27	97	4.4536	.64583		
29	Alt %27	97	2.7732	.81016	-17.022	.000
	Üst%27	97	4.4948	.57958		
30	Alt %27	97	2.7629	.76066	-17.360	.000
	Üst%27	97	4.5062	.63120		
31	Alt %27	97	2.8144	.76825	-16.905	.000
	Üst%27	97	4.4845	.59710		
32	Alt %27	97	3.0206	.94626	-15.182	.000
	Üst%27	97	4.6907	.52759		
33	Alt %27	97	2.8860	.79881	-15.182	.000
	Üst%27	97	4.5876	.59077		

Tablo 11’de görüldüğü üzere üst %27’lik grubun aritmetik ortalaması 4 ve 4’ün üzerinde iken, alt %27’lik grubun aritmetik ortalaması 3 ve 3’ün altında kalmaktadır. Maddelerin t-değerlerinin anlamlı olduğu görülmektedir ( $p < .01$ ). Madde ortalama puanlarıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre ölçekteki maddelerin güvenilirliğinin yüksek olduğu ve puanlayıcıları, ölçülmek istenen özellikler bakımından ayırt edebildiği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2014, s.39-47).

Uygulanan test-tekrar test yöntemi ile ölçeğin kararlılık anlamındaki güvenilirliği belirlenmiştir. Tekrar-tekrar test, ilk test yapıldıktan üç hafta sonra uygulanmıştır. Test-tekrar test uygulaması 38 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. Tablo 12’de test-tekrar test korelasyon katsayıları verilmiştir.

Tablo 12. Test-Tekrar Test Korelasyon Katsayıları

Boyut	Açık Fikirlilik ve Esneklik (Ön-test)	Eleştirel Karar Alma ve Eylemler (Son-test)	Araştırmacılık ve İletişim (Son-test)	Gelişime odaklanma ve Karar Verme (Son-test)	Toplam Puan (Son-test)
Açık Fikirlilik ve Esneklik (Ön-Test)	.823**	.839**	.703**	.733**	.859**
Eleştirel Karar Alma ve Eylemler (Ön-Test)	.736**	.884**	.722**	.725**	.843**
Araştırmacılık ve İletişim (Ön-Test)	.759**	.821**	.739**	.683**	.825**
Gelişime odaklanma ve Karar Verme (Ön-Test)	.710**	.799**	.721**	.701**	.798**
Toplam Puan (Ön-Test)	.834**	.921**	.781**	.780**	.913**

Tablo 12’de görüldüğü üzere faktörlerin korelasyon katsayıları 0.701 ile 0.884 arasında; toplam puan ile alt boyutların korelasyon katsayısı ise 0.78 ile 0.913 arasında olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeğin kararlılık anlamındaki güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

## Sonuç ve Tartışma

Liderlik örgütlerin başarısında rol alan en önemli etmenlerden bir tanesi olarak görülmektedir. Okul müdürünün liderlik özelliğinin okul iklimini ve öğrencilerin başarısını belirlemede en önemli faktör olduğu ifade edilmektedir (Allen 1981’den akt., Vecchio, 2007). Eleştirel liderlik stiline sahip bir lider okullarda farklı düşüncelerin de kabul görmesini kolaylaştırıp ön yargıları engelleyebilir. Wood (2012, s.1), eleştirel

düşünürlerin açık fikirli olması gerektiğini vurgulamıştır. Açık fikirli insanların bir şeyi araştırmadan kabul ya da reddetmeyeceğini, kendi bakış açlarına tamamen ters olan fikirleri dahi keşfetmeye istekli olduklarından bahsetmiştir. Açık fikirli ve esnek liderler eğitim örgütlerinde yaratacakları güven duygusuyla hoşgörüyü yaygınlaştırabilirler. Bu anlamda çalışmada Eleştirel Liderlik Ölçeği'nin (ELSÖ) geliştirilmesi ve ölçeğin geçerli ve güvenilirliğine yönelik kanıt sunmak amaçlanmıştır.

Literatürde Saylık (2015) tarafından geliştirilen "Eleştirel Liderlik Ölçeği" isimli okul müdürlerinin eleştirel liderlik yeterliliklerini ölçen 34 maddeden oluşan bir ölçek bulunmaktadır. Ölçek eleştirel liderlik özellikleri ve eleştirel yönetim uygulamaları olmak üzere 2 boyuta ayrılmış ve 5'li likert tipinde oluşturulmuştur. Bu çalışmada geliştirilen Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği ise okul yöneticilerinin eleştirel liderlik stilleri düzeyini belirlemek amacıyla taşımaktadır. ELS, Eleştirel Liderlik Ölçeğinden farklı olarak Jenkins ve Cutchens'ın (2011) "Leading Critically" isimli gömülü teori çalışmasında yer alan 12 eleştirel liderlik eylemi temel alınarak geliştirilmiştir ve 4 boyuta ayrılmıştır. ELS'nin alt boyutları Açık fikirlilik ve esneklik, Eleştirel Karar Alma ve Eylemler, Araştırmacılık ve İletişim, Gelişime odaklanma ve karar almadır.

Faktör analizine başlamadan önce KMO ve Barlett's testi değerleri incelenmiştir. Bu değerler, verilerin faktör analizine uygun olduğunun göstermiştir. Ölçeğin faktör sayısını tespit edebilmek için Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Ölçek maddelerinin özdeğeri 1'den büyük 4 faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu çalışmada faktör yük değeri 0.45 alt sınır olarak alınmış ve faktör analizinin sonuçlarına bakıldığında bazı maddelerin faktör yük değerinin 0.45'in altında kalanlar çıkarılmış ve bu işlemin sonucunda 30 maddeden oluşan ELS ölçeği son halini almıştır. ELS'nin yapı geçerliği kapsamında faktörlerin kendi aralarında olan ve toplam ölçekle olan korelasyonları incelenmiştir. ELS ölçeğini oluşturan faktörler ve faktör-toplam ölçek puanları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. 4 faktörlü ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Ki-Kare değerinin ( $\chi^2$ ), serbestlik derecesine (df) oranı ( $\chi^2/df$ ; 967.884/396=2.44) kabul edilebilir uyum; CFI uyum değeri (.92) kabul edilebilir uyum; RMSEA uyum değeri (.06) kabul edilebilir uyum; RMR (.038) değerinin ideal uyum düzeyinde olduğu görülmüştür. ELS'nin ölçüt geçerliği hakkında bilgi edinmek için

daha önce güvenilirliği ve geçerliği kanıtlanmış, Akan, Yıldırım ve Yalçın (2014) tarafından geliştirilen Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Ölçeği temel alınmıştır. Genel olarak ELS'nin alt boyutlarının Dönüşümcü liderlik stili ile pozitif ve orta düzeyde; serbest bırakıcı liderlik stili ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkili olduğu görülmüştür. Ölçüt geçerliliği açısından yeterli olduğu düşünülmüştür.

Ölçeğin güvenilirliği belirlemek için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmış ve ölçeğin genel güvenilirlik katsayısının 0.969 olduğu anlaşılmıştır. Sonrasında, maddelerin ayırt edici özelliğine kanıt oluşturmak için madde-toplam ve madde-kalan korelasyon katsayıları ve bağımsız gruplar *t* testi hesaplanmış, mevcut maddelerin ölçülmesi hedeflenen olguyu iyi derecede ölçebileceği sonucuna varılmıştır. Test-tekrar test korelasyon analizinde toplam puanların korelasyon katsayısı anlamlı ve yüksek düzeyde hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeğin kararlılık anlamındaki güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Eleştirel Liderlik Stili Ölçeği'ne (ELSÖ) ait alt boyutlar ve madde dağılımları aşağıda verilmiştir:

**Açık fikirlilik ve Esneklik:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

**Eleştirel Karar Alma ve Eylemler:** 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21

**Araştırmacılık ve İletişim:** 22, 23, 24, 25, 26

**Gelişime Odaklanma ve Karar verme:** 27, 28, 29, 30

Ölçek, okul yöneticilerinin eleştirel liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarının belirlenmesinde kullanılabilir. Ölçeğe ilişkin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları farklı örneklerle yapılabilir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Critical Leadership Style Scale: Validity and Reliability Study**

\*

Cenk Aygün – Mustafa Özgenel

*Ministry of National Education, Istanbul Sabahattin Zaim University*

Leaders need to think critically to adapt to the circulating environments. According to Jenkins (2012), global leaders should have critical thinking skills. According to Singh and Krishnan (2007), one of the transformational leadership scopes is critical thinking. According to Goryunova and Jenkins (2017), metacognition and critical thinking are closely related and complementary concepts. Day et al. (2014) mentioned the importance of metacognition processes for the development of leaders. If leadership in a global context requires critical thinking, it can be said that there is a need for a critical leader for organizations.

Having school principals' critical thinking skills and applying it as a leadership style in school management processes can contribute to the effective and successful school. In this sense, there is a need for a measurement tool that can measure the critical leadership styles of school principals in a valid and reliable way. In line with this need, the study aimed to develop the Critical Leadership Style Scale (CLSS) perceived by the teachers of the school principals and a relational model was used in accordance with this aim. The research was conducted in public schools in Güngören district of Istanbul province in the 2017-2018 academic years. In the research, data were collected from 360 teachers for exploratory factor analysis, 349 for confirmatory factor analysis and 38 teachers for test-retest.

The Leadership Styles Scale developed by Akan, Yıldırım and Yalçın (2014) was used to provide evidence for the criterion validity of the developed critical leadership style scale. The scale form was defined as 5-point Likert "(1) Never, (2) Rarely, (3) Generally, (4) Mostly, (5) Always". There is no reverse item in the scale. The Critical Leadership Style Scale (CLSS) was developed on the basis of 12 critical leadership actions in Jenkins and Cutchens' (2011) grounded theory which is named "Leading Critically".

Since the KMO value (KMO=0.967) and Barlett's test (Barlett's (df=630;  $\chi^2=10409.150$ ;  $p<.000$ ) of the Critical Leadership Style Scale were significant, the data were found appropriate for factor analysis.

In the factor analysis, firstly the principal components analysis was performed and then Varimax vertical rotation analysis was performed to determine the distribution of the items to the factors. In this research, the item load estimation point was taken as the lower limit of 0.45 and attention was paid to the difference between the item load values of the items which are connected to two factors to be greater than 0.10. Six items, with a factor load of less than 0.45, which gave an item load to two factors at the same time and a difference of less than 0.10 were removed (14, 20, 22, 34, 35, 36) and 30 items remained on the scale.

The Eigen value of CLSS explains 4 factors with a value greater than 1 and 65.180 of the total variances. The first factor explained variance ratio was 52.846%; second factor explained variance rate 5.303%; the third factor explained the variance rate 3.610%; the variance rate explained by the fourth factor is 3,421%.

The Eigen values of the items were grouped under 4 factors. By examining the sub-dimensions; "Open-mindedness and Flexibility" (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11), "Critical Decision Making and Actions" (12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21), "Research and Communication" (22, 23, 24, 25, 26), "Focus on Development and Decision Making" (27, 28, 29, 30).

The correlation values between the factors were .672 and .782, and the correlation values between the factors and the scale total score were positive values ranging between .821 and .931 ( $p <.01$ ). This finding was interpreted as significant relationship between the factors constituting the CLSS and factor-total scale scores. As a result of confirmatory factor analysis, the ratio of chi-square value ( $\chi^2$ ) to degree of freedom (df) ( $\chi^2 / sd$ ;  $967.884 / 396 = 2.44$ ) is acceptable; CFI compliance value (.92) acceptable compliance; RMSEA compliance value (.06) acceptable compliance; RMR (.038) value was found to be at the ideal fit level and the construct validity was confirmed.

In order to obtain information about the criterion validity of CLSS, it can be said that the sub-dimensions of CLSS are significantly related to Transformational and Releasing Leadership Styles and this result can be seen as sufficient for criterion validity. "Open-mindedness and flexibility" sub-dimension reliability coefficient was calculated as 0.94, Critical Decision Making and Ac-

tions" sub-dimension was 0.92, "Research and Communication" sub-dimension was 0.91, Focus on development and decision-making was 0.88. The overall reliability coefficient was calculated as 0.969. The reliability coefficients of the scale were found to be high. Item-residual correlation coefficients were between 0.631-0.742; item-total correlation coefficients ranged from 0.658 to 0.775. While the arithmetic mean of the upper 27% group is above 4 or 4, the arithmetic mean of the lower 27% group is below 3 or 3. The t values of the items were found to be significant ( $p < .01$ ) and the items were found to be distinctive.

As a result of the test-retest method, the correlation coefficients of the factors were between 0.701 and 0.884; The correlation between the total score and the sub-dimensions ranged from 0.78 to 0.913. According to these results, it can be said that the reliability of the scale in terms of stability is high. Sub-dimensions and item distribution of Critical Leadership Style Scale (CLSS) are given below:

**Open-mindedness and Flexibility:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

**Critical Decision Making and Actions:** 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21

**Research and Communication:** 22, 23, 24, 25, 26

**Focus on Development and Decision Making:** 27, 28, 29, 30

## Kaynakça / Reference

- Akan, D., Yıldırım, İ., ve Yalçın, S. (2014). Okul müdürlerinin liderlik stili ölçeği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 392-415.
- Bennis, W. (1990). *Why leaders can't lead: The Unconscious conspiracy continues*. San Francisco: Jossey-Bass
- Bolman, L. G., ve Deal, T. E. (2017). *Reframing organizations: Artistry, choice, and leadership* (6<sup>th</sup> ed.). Hoboken, NJ: Jossey-Bass..
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*, (2nd ed.). New York: The Guilford Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Day, D. V., Fleener, J. W., Atwater, L. E., Sturm, R. E., ve McKee, R. A. (2014). Advances in leader and leadership development: A review of 25 years of research and theory. *The Leadership Quarterly*, 25(1), 63-82.

- DuBois, M., Hanlon, J., Koch, J., Nyatuga, B., ve Kerr, N. (2015). Leadership styles of effective project managers: Techniques and traits to lead high performance teams. *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance, and Marketing*, 7(1), 30.
- Ennis, R. H. (1985). A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational Leadership*, 43(2), 44–48.
- Goryunova, E., ve Jenkins, D. M. (2017). Global leadership education: Upping the game. *Journal of Leadership Education*, 16(4), 76-93.
- Hackman, M. Z., ve Johnson, C. E. (2013). *Leadership: A communication perspective*. Illinois: Waveland Press.
- Hernández-Mogollon, R., Cepeda-Carrión, G., Cegarra-Navarro, J. G., ve Leal-Millán, A. (2010). The role of cultural barriers in the relationship between open-mindedness and organizational innovation. *Journal of Organizational Change Management*, 23(4), 360-376.
- Jenkins, D. (2012). Global critical leadership: Educating global leaders with critical leadership competencies. *Journal of Leadership Studies*, 6(2), 95-101.
- Jenkins, D. M., ve Cutchens, A. B. (2011). Leading Critically: A Grounded Theory of Applied Critical Thinking in Leadership Studies. *Journal of Leadership Education*, 10(2), 1-21.
- Katz, D. ve Kahn, R. L. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi* (H. Can ve Y. Bayar, Çev.). Ankara: TODAİ Yayınları: 167.
- Kotter, J.P. (1995). Leading change: Why transformation efforts fail. *Harvard Business Review*, 73(2), 59–67.
- Llopis, G. (2015). 4 Constructive Ways Leaders Can Handle Criticism. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/glennllopis/2015/08/11/4-constructive-ways-leaders-can-handle-criticism/#76d98dde5615> adresinden 3 Mart 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Özdamar, K. (2016). *Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. Eskişehir: Nisan Kitapevi Yayınları.
- Presseisen, B. Z. (1985). Thinking skills throughout the curriculum: *A conceptual design*. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED376133.pdf> adresinden 13.12.2017, tarihinde erişilmiştir.
- Saylık, N.( 2015). *Okul müdürlerinin eleştirel liderlik yeterliliklerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van.

- Seçer, İ. (2015) *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Singh, N., ve Krishnan, V. R. (2007). Transformational leadership in India: Developing and validating a new scale using grounded theory approach. *International Journal of Cross Cultural Management*, 7(2), 219-236.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016) *Sosyal bilimlerde ölçme aracı hazırlama*. Ankara: Anı Yayınları.
- Vecchio, R. P. (2007). *Leadership: Understanding the dynamics of power and influence in organizations*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Woods, P. (2012). *Critical events in teaching ve learning*. Oxon: Routledge.
- Yukl, G. (2010). *Leadership in organizations*. Upper saddle river, NJ: Prentice Hall.

#### Ek.1

**Açıklama:** Ölçek 30 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters puanlanan madde *bulunmamaktadır*. Ölçekteki tüm maddeler toplanarak toplam puan elde edildiği gibi elde edilen toplam puan madde sayısında bölünerek aritmetik ortalamada elde edilmektedir. Alt boyutlar içinde aynı özellikler geçerlidir.

**Açık fikirlilik ve Esneklik:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

**Eleştirel Karar Alma ve Eylemler:** 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21

**Araştırmacılık ve İletişim:** 22, 23, 24, 25, 26

**Gelişime Odaklanma ve Karar verme:** 27, 28, 29, 30

ELEŞTİREL LİDERLİK STİLİ ÖLÇEĞİ		Hiçbir zaman	Nadiren	Genellikle	Çoğunlukla	Her zaman
Okul müdürüm;						
1.	Planladıklarını mutlaka hayata geçirir.					
2.	Harekete geçmeden önce tüm bilgileri edinmeye özen gösterir.					
3.	Her konuda alternatifler sunma eğilimindedir.					
4.	Problemleri açık ve net bir şekilde ifade eder.					
5.	Bir konudaki bilgi, beceri ve tecrübesini başka konular içinde kullanabilir.					
6.	Bir doğrunun her durumda ve her zaman doğru olamayacağını ifade eder.					
7.	Karar almadan ve harekete geçmeden önce varsayımları değerlendirir.					
8.	Değişime gitmeden önce mümkün olan tüm yolları keşfetmek ister.					
9.	Değişime giderken örgütün yapısını ve süreçlerini anlamak için çaba gösterir.					
10.	Eylemlerinde kurumun misyon ve değerlerine bağlı kalır.					
11.	Alınan kararların konuya veya duruma uygunluğuyla ilgili sorular sorar.					
12.	Görev dağılımı yaparken çalışanların hazırbulunuşluklarını hesaba katar.					
13.	Çalışanların işi gerçekleştirme adına hangi seviyede olduklarını takip eder.					
14.	Çalışanların mesleki gelişimi için çaba harcar.					
15.	Bir iş çalışanın yapabileceğinden daha zor ise bunu dikkate alır.					
16.	Farklı seslerin ve farklılıkların okulun ortak amacına katkı sağlayacağını ifade eder.					
17.	Çalışanların fikirlerini dinler ve farklı tavsiyelere açık kapı bırakır.					
18.	Doğru olduğunu düşündüğü davranışta inatçı değildir.					
19.	Her durumda karşısındakiyle empati kurmaya çalışır.					
20.	Eleştirileri olumlu karşılar.					
21.	Tek bir doğru yol olduğu konusunda ısrarcı değildir.					
22.	Problemi anlamak ve çözmek adına doğru sorular sorar.					
23.	Dinlerken anlamaya çaba gösterir.					
24.	Etkili ve sabırlı bir dinleyicidir.					
25.	Başkalarının kendi ile ilgili görüşlerine saygı gösterir.					
26.	Sorunları çözerken farklı bakış açıları sunar.					
27.	Çözümüne ulaşmadan önce tüm varsayımları göz önünde bulundurur.					
28.	Mümkün olabildiğince olaylara farklı açılardan bakar.					
29.	Çalışanların düşünme becerilerini geliştirmeleri için çaba gösterir.					
30.	Çalışanların düşünme becerilerini geliştirmek adına yönlendirici sorular sorar.					

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aygün, C. ve Özenel, M. (2019). Eleştirel liderlik stili ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1806-1835. DOI: 10.26466/opus.552489.

## İstanbul'daki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.590744

\*

H. Yunus Taş\* - Esra Nur Kazar\*\*

\*Prof. Dr, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova/ Türkiye

E-Posta: [hyunustas@gmail.com](mailto:hyunustas@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-3163-9416](https://orcid.org/0000-0003-3163-9416)

\*\*Araş. Gör. Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova/ Türkiye

E-Posta: [esranur.kazar@hotmail.com.tr](mailto:esranur.kazar@hotmail.com.tr)

ORCID: [0000-0001-5727-0667](https://orcid.org/0000-0001-5727-0667)

### Öz

*Kadın yoksulluğu kavramı, yoksulluğu cinsiyet açısından değerlendirmekte olup, kadınların erkeklere nazaran yoksulluğu daha derinden ve şiddetli yaşadıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Kadın yoksulluğunun temel nedenleri incelendiğinde bunlar, toplumsal cinsiyet, hane içi eşitsizlikler, eğitim ve kadının işgücü piyasasındaki konumudur. Bu bağlamda, kadın kooperatifleri kadın yoksulluğunu azaltmada veya önlemede bir sosyal politika aracı olarak düşünülmektedir. Bu araştırmada, kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna olan etkisini kadın kooperatifi çalışanlarına yönelik yapılan görüşmeler kapsamında analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda, İstanbul ilinde faaliyette bulunan 6 kadın kooperatifinden toplam 18 kadın çalışana yarı yapılandırılmış görüşme formu, uygulanmıştır. Görüşmelerin analizinde, "MAXQDA 2018" nitel veri analizi programı kullanılmıştır. Kadın kooperatifi çalışanları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme analizi sonucunda, katılımcıların çoğu kooperatifin maddi fayda yerine sosyal fayda yönünü vurguladıkları, kadın kooperatifi sayesinde kendilerini daha mutlu, sosyal, özgüvenli ve güçlü hissettikleri, yoksul hissetmedikleri; kooperatif olarak ise maddi destek, takım ruhu, sürdürülebilir pazarlama ve SGK hakkı yoksunluğu yaşadıkları anlaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Kadın Kooperatifi

<sup>1</sup> Bu makale, sorumlu yazarın "Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: İstanbul ve Bursa Örneği" isimli doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

## The Effect of Women's Cooperatives in İstanbul on Women's Poverty

\*

### Abstract

*The concept of female poverty evaluates poverty in terms of gender and is used to express that women experience poverty more deeply and more violently than men. When the main causes of female poverty are examined, these are gender, inequalities in the household, education and women's position in the labor market. In this context, women's co-operatives are considered as a social policy tool in reducing or preventing women's poverty. The aim of this study is to analyze the impact of women's co-operatives on women's poverty in the context of interviews conducted with women's co-operatives. For this purpose, a semi-structured interview form was administered to 18 female employees from 6 women's co-operatives operating in İstanbul. MAXQDA 2018 qualitative data analysis program was used in the analysis of the interviews. As a result of the semi-structured interview analysis conducted with women's cooperative workers, most of the participants emphasized the social benefit aspect of the cooperative instead of financial benefit. They stated that they felt happier, social, confident and strong and did not feel poor thanks to the women's cooperative. As for the cooperative, they were deprived of financial support, team spirit, sustainable marketing and SSI right.*

**Keywords:** *Poverty, Women Poverty, Women Cooperative*



## Giriş

Yoksulluk kavramı, belirli bir standart tanımı olmayan çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk kavramına atfedilen değerlerin farklı zamanda, kültürde, toplumda ve hatta kişiden kişiye değişebilir özellikler taşıması bu kavramı standart bir tanım içerisinde sınırlandırmayı güçleştirmiştir (Arabacı, 2014, s.182). Bu sebeple, yoksulluk kavramına ait bir tanımın yapılmasında kişilerin yoksulluğa bakış açıları yani yoksulluk kriterleri önem kazanmıştır. Yoksulluğa dair yapılan tanımlamalara bakıldığında en genel anlamda maddi/gelir yetersizliğinin baz alınarak oluşturulan mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk tanımları akla gelmektedir. Maddi/gelir yetersizliğinin yanı sıra, insanın refahını, yaşadığı mekanı, cinsiyetini ve daha bir çok farklı kriteri dikkate alan farklı yoksulluk tanımları mevcuttur. Yoksulluğun bu denli farklı boyutlarının olması neticesinde, yoksulluk için insanın maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarından yoksun olması durumudur denilebilir. Yoksulluk insanlar için bir nevi yoksunluklar halidir.

Yoksulluğa dair tanımlar sanayi devriminden günümüze değin, farklı paradigmalardan etkisinde kalarak birçok farklı temel vurguyu barındırmıştır. Bazı dönemlerde çalışma, ya da ekonomik büyüme vurgusu yapılmış diğer bazı dönemlerde ise kişisel gelir veya tüketim vurgusu üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır (Ulutaş, 2009, s.25). Günümüzde yoksulluğun tipik tanımı, kişi başına düşen gelir ve yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı ile ilgili tahminlere dayandırılmaktadır. Yoksulluk, gelire dayalı yapılan tanımdan çok daha fazlasını kapsayan bir olgudur. Bu dar tanım, bireylerin sosyal dışlanmalarını ve kırılabilirlik deneyimlerini, insan haklarına dair güçlendirme, fırsat, kapasite ve güvenlik gibi temel hakları göz ardı etmektedir (Sicchia ve Maclean, 2006, s.69). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin neden olduğu yoksulluk ve yoksulluk deneyimleri yoksulluk tanımında yer almamaktadır (Ulutaş, 2009, s.26). Günümüzde her ne kadar BM tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı göstergeler hazırlanıp yayınlansa da toplumsal cinsiyete duyarlı verilerde bir kıtlık söz konusudur. Kadınların yaşadıkları cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliğin çoklu katmanları sebebiyle kadınlar yoksulluğa karşı daha savunmasız kalmaktadır ve erkeklere kıyasla yoksulluk deneyimleri daha şiddetli olmaktadır (Sicchia ve Maclean, 2006, s.69).

## **Kadın Yoksulluğu Kavramı**

Kadın yoksulluğu veya yoksulluğun kadınlaşması (feminization of poverty) kavramı, ilk olarak Diane Pearce tarafından 1978 yılında kullanılmıştır. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, bu dönemde, Amerika'daki yoksulların 3'te 2'sinin kadınlardan oluşması ve işgücüne katılan kadın işgücünün artmasına rağmen, 1950-70 döneminde kadınların ekonomik olarak daha da kötüleşmesi neticesinde bu duruma dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır. 1995'te gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda da yoksulluğun kadınlaşması kavramı kullanılmıştır (Gerşil, 2015, s.162). Kadın yoksulluğu yani yoksulluğun feminizasyonu, toplumsal cinsiyet ile yoksulluğun düğünü olarak da ifade edilmiştir (Chant, 2008, s.172).

Kadın yoksulluğu kavramının ön plana çıkmasına sebep olan temel unsurlar ise, nicelik olarak yoksul kadınların yoksul erkekleri geçmesi, kadın hane halkı reislerinin artması, niteliksel olarak kadınların yoksulluğu erkeklerden daha derin ve şiddetli yaşamalarıdır (Kardam ve Yüksel, 2004, s.46).

Yoksulluk kavramının cinsiyet açısından incelenmesinde, Amerika'daki yoksulluk oranının yalnız yaşayan kadınlardan ve tek ebeveynli kadın ve çocuk olmak üzere oluşan ailelerde yüksek çıkmasını etkisi olmuştur. Boşanmaların artması, aile yapısındaki değişiklikler, çocukların sadece anneler tarafından bakılması gibi sebepler neticesinde yoksulluğun kadınlaşması kavramının kullanılması ihtiyacı doğmuştur (Gerşil, 2015, s.162).

Tıpkı yoksulluk gibi kadın yoksulluğu ile mücadelede kadın yoksulluğunun nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Kadın yoksulluğunun temel nedenleri incelendiğinde bunlar, toplumsal cinsiyet, hane içi eşitsizlikler, eğitim ve işgücü piyasasındaki konumudur (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017, s.58).

## **Kooperatifçilik ve Kadın kooperatifçiliği**

Kooperatifler, yoksullukla mücadele etmede önemli bir sosyal politika araçlarından biridir. Kooperatifler, tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait

ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet sureti ile sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır (1163 Sayılı Kanun madde 1). Kooperatifçiliğin amacı karşılıklı yardım ve dayanışma içerisinde ekonomik ve sosyal menfaatler elde etmektir.

Kooperatifçiliğin ekonomik bir hareket olarak ortaya çıktığı dönem 19. yüzyıl olmuştur. Ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanma gereksiniminden dolayı dayanışma sonucunda ortaya çıkan kooperatifçilik hareketi 1844 yılında, İngiltere'nin Rochdale Kasabası'nda ortaya çıkmıştır (Koçtürk, 2006, s.120). İngiltere'de kooperatifçilik hareketi öncelikle tüketim kooperatifleri türünde ortaya çıkmış daha sonra üretim ve kredi kooperatifleri türünde devam ederek Almanya'ya ve Fransa'ya daha sonra bu ülkelerden de tüm dünyaya yayılmıştır (Semerci, 2015, s.67).

Ekonomik ve siyasi bir birlik olan Avrupa Birliği'nde yaklaşık 250.000 kooperatif işletmesi bulunmaktadır. Böylelikle her üç Avrupa Birliği vatandaşından biri kooperatif işletmesinin ortağı konumundadır. Kooperatifler Avrupa Birliği genelinde 5,4 milyar kişiye de istihdam sağlamaktadır (G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015, s.30).

Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde kooperatifler önemli pazarlar elde etmektedir. Örneğin, tarım sektöründe ülke genelinde Hollanda'da % 83, Finlandiya'da % 79, İtalya'da % 55 ve Fransa'da % 50'dir (G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015, s.30).

Türkiye'de gerçek manada kooperatifçilik hareketi ise, II. Meşrutiyet döneminde, Mithat Paşa öncülüğünde başlamıştır. Mithat Paşa, devlete ait olan boş arazilerde tarım yapıp elde edilen ürünlerin satışından bir sandık kurulabileceğini ve köylüleri tefecilerin elinden kurtarabileceği amacıyla memleket sandıklarını kurmuştur. Memleket Sandıkları 29 maddelik Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile kurulmuştur (Kocabaş, 2003, s.16-17). Türkiye'de Anayasada kooperatiflere yönelik ilk yasal düzenleme 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde yer almaktadır. İlgili maddede, "Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." ifadesi geçmektedir (1961 T.C. Anayasası). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası dışında, Kooperatiflere yönelik oluşturulan ilk kanun 1969 yılında 1163 sayılı kooperatifler kanunudur. Bunun dışında, 1972 yılında 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2000 yılında 4572 sayılı

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kooperatif türlerinden biri olan kadın kooperatiflerine yönelik tek tip örnek ana 2011 yılından hazırlanmaya başlanmıştır (Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, 2012, s.11).

Kadın kooperatifleri, ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacı taşıyan ve bu adımda atılan girişimleri destekleyen çok ortaklı demokratik ve şeffaf kurumlardır (Kadın Girişimi ve İşletme Kooperatifi Ana sözleşmesi, 2012, s.3).

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kuruluşu KEDV’ in desteğiyle 2001 yılında kurulmuş olup günümüze kadar 60 kadın kooperatifinin kurulmasına öncülük etmişlerdir (Serinikli, 2016, s.601). Kadın kooperatifleşmesi sayesinde atıl durumda ama yetenekli kadınların el becerilerini kullanarak gıda, tasarım ürünlerine yönelik üretimde bulunması sağlanmaktadır.

## Yöntem

Bu çalışmanın amacı, kadın yoksulluğu ile mücadelede aktif bir sosyal politika aracı olarak kadın kooperatiflerinin etkisini incelemektir. Bu bağlamda, bu çalışmada nitel veri toplama tekniğinden biri olan derinlemesine görüşme yöntemi seçilmiştir. Derinlemesine görüşme, açık uçlu soruların yer aldığı ve görüşmecinin kişisel görüşlerini aktardığı bir metottür. Derinlemesine görüşmenin amacı görüşmeye katılanların kişisel görüşlerinin altında yatan sebeplere ulaşmaktır (Baş ve Akturan, 2017, s. 113). Derinlemesine görüşmeler, yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada, derinlemesine görüşme tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın örnekleme ise, amacına yönelik örneklemidir. İstanbul’daki kadın kooperatiflerinde çalışan 18 katılımcıya dokuz sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Bu çalışmada uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda, katılımcıların kooperatif ve yoksulluk algıları ile kooperatifin kendilerine olan maddi ve manevi katkısını değerlendirebilmek için aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

- Kooperatif denilince aklınıza ilk ne geliyor?
- Kooperatife katılım gerekçeniz nedir?

- Kooperatiften aylık ne kadar gelir elde ediyorsunuz?
- Kooperatif gelirinizden memnun musunuz?
- Kooperatifteki çalışma arkadaşlarınızın size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Kooperatifte çalışmanızın size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Size göre yoksulluk nedir?
- Kendinizi yoksul hissediyor musunuz?
- Kooperatifinizde hangi eksiklik tamamlansa daha mutlu olursunuz?

Bu araştırma sorularının yöneltildiği görüşmelerin süresi 5-15 dakika arasında değişmiştir. Mülakat aracılığı ile elde edilen veriler ise MAXQDA 2018 programı kullanılarak betimsel analiz yapılmıştır.

## Bulgular

Gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda elde edilen veriler değerlendirildiğinde toplamda dokuz araştırma sorusuna verilen cevaplar ve detayları bu bölümde yer alacaktır.

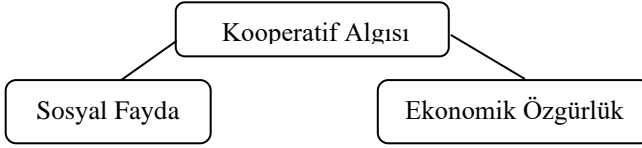
*Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri*

Katılımcı	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Kooperatifteki Faaliyeti
K1	54	Bekar	Lise	Tarım
K2	59	Evli	Üniversite	El İşi Ürünleri
K3	61	Bekar	Lise	El İşi Ürünleri
K4	55	Evli	Lise	El İşi Ürünleri
K5	42	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K6	41	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K7	63	Evli	Lise	Engelli Eğitimi
K8	54	Bekar	Lise	Tarım
K9	62	Bekar	Üniversite	El İşi Ürünleri
K10	57	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K11	66	Bekar	Lise	El İşi Ürünleri
K12	60	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K13	42	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K14	56	Bekar	Lise	El İşi Ürünleri
K15	50	Bekar	Lise	El İşi Ürünleri
K16	40	Evli	Lise	El İşi Ürünleri
K17	54	Evli	İlköğretim	El İşi Ürünleri
K18	60	Bekar	Lise	Tarım

On sekiz görüşme sonucu dokuz araştırma sorusuna verilen cevaplar için yirmi yedi kodlama yapılmıştır. Nitel araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri görüşme sırasına göre aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

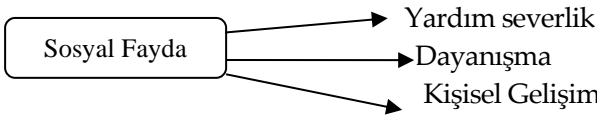
## 1. Katılımcıların Kooperatif Algısı

Katılımcılara kooperatif denilince aklınıza ilk ne geliyor sorusu sorulduğunda elde edilen veriler neticesinde kooperatif algısı kategorisi altında sosyal fayda ve ekonomik özgürlük olmak üzere iki farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 1: Katılımcıların Kooperatif Algısı

Katılımcılara kooperatif denilince aklınıza ilk ne geliyor sorusu sorulduğunda katılımcıların çoğunluğu kooperatifin sosyal fayda yönünü vurguladığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda, sosyal fayda kodu altında ayrıca elde edilen veriler neticesinde yardımseverlik, dayanışma ve kişisel gelişim olmak üzere üç alt kod daha oluşturulmuştur.



Şekil 2: Sosyal Fayda

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu yardımseverlik temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

*“Hem kendime hem çevreme faydalı olmak için hem yediğime içtiğime dikkat etmek için, çoluğuma çocuğuma faydalı olmak için. Kooperatif öyle bir şey ki benim kendi çorbama koyduğum tuzumun nereden geldiğini bilmem lazım. Kendi ektiğimi biçtiğimi ürettiğimi hem kendine çevreme ve evlatlarımın sağlığı için çok önemlidir. Benim için kooperatif toplumsal bir değerdir” (K1).*

Şeklinde görüşlerini belirten K1, kooperatif sayesinde ailesine çevresine yardım yapabileceği bir kurum olarak tanımlamaktadır. K8 de kooperatifin kadınlar için bir yardım etme kurumu olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

*“Benim için çok şey demek. Birkaç kelime ile ifade etmem çok zor. Kadınlara bir çare demektir kooperatif. Kadınların elinden tutmak demektir. Sosyal paylaşım demektir. Azınlıkta olan insanlara yardım eli uzatmak ve istihdam demek” (K8).*

Kooperatif algısını değerlendirmek amacıyla oluşturulan sosyal fayda kodu altında da dayanışma alt kodu oluşturulmuştur. Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu dayanışma temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

*“Benim için kız kardeşlik demektir. Hepimiz kız kardeşiz. Birlikte kurduk kooperatifi. Kadınlar Yerel yönetime katılıyor programı ile birlikte bir araya geldik. Çevremizi bir şeyle değiştirmek için başladık. İlk amacımız satış yapmak değildi. Bir yuva olabilir mi, farkındalık yaratabilir miyiz? Bir anket yaptık. Kadınlar çocuklarını yuvaya bırakarak çalışabilecekleri ya da kendilerine uygun bir yerde satış yapabilecekleri bir yer istiyorlardı. Biz yuva yapamadık. Ama Belediye bizim anketi de ciddiye alarak tek yuva varken şuan 13 yuvaya çıktı. Bizim anketimiz farkındalık yarattı. Kadın Ekonomisi Pazarı ile de kadınların hem ekonomik hem sosyal hayata katılmalarını sağlıyoruz. Bunun için girişimcilik eğitimi yaptık. Yani bir staj gibi bir haftaya kadar tezgah açabilirsiniz ürünlerinizi satabilirsiniz dedik. Kimse gelmedi. Baya bir kadına ulaştık girişimcilik eğitimi ile yaklaşık 500 kadına ulaştı” (K2).*

Katılımcı 2, kooperatifçiliği bir kız kardeşlik olarak tanımlayarak birlikte dayanışma içerisinde olduklarını hem çevreleri için hem kendileri için dayanışmanın faydasını vurgulamaktadır.

Kooperatif algısını değerlendirmek amacıyla oluşturulan sosyal fayda kodu altında da Kişisel Gelişim alt kodu oluşturulmuştur. Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu kişisel gelişim temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 12, kooperatifçiliği kişisel gelişim ile bağdaştırarak görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

*“İnsanın kendini geliştirmesi demektir. Sosyal faaliyetlerini geliştirmesi, kendine güvenmesidir. Başarılı olmasıdır. Maddi ve manevi olarak kendini geliştirmesidir. Her şeyi gördüm. Arkadaşlıkları, işi ve dostlukları gördüm” (K12).*

Katılımcı 16 ise, kooperatifçiliği kişisel gelişimi için kendine vakit ayırabildiği bir alan olarak değerlendirerek kooperatifçiliğe yönelik algısını şu şekilde belirtmiştir:

*“Benim için sosyallik demek çünkü otizmli bir kızım var. Bu yüzden sınırlı bir sosyal yaşantım var. Kooperatif benim kendime ayırdığım bir zaman açığı” (K16).*

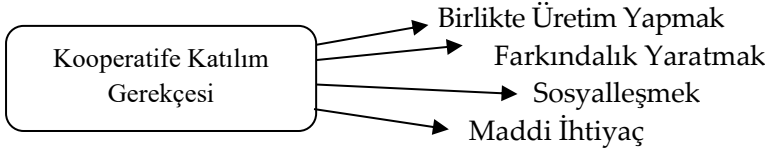
Katılımcılara kooperatif denilince aklınıza ilk ne geliyor sorusu sorulduğunda katılımcıların bir kısmı kooperatifin ekonomik özgürlük demek olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu ekonomik özgürlük vurgusu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

*“Ben geldiğimde burasının kooperatif olduğundan haberim bile yoktu. Sonradan öğrendim kadınların bir araya gelip para kazandığı bir yer demek” (K5).*

*“Evden kaçış noktam benim için. Kafam rahat burada. Ekonomik özgürlüğüm demek” (K14).*

## 2. Katılımcıların Kooperatife Katılım Gerekçesi

Katılımcılara kooperatife katılım gerekçeniz nedir şeklinde sorusu sorulduğunda elde edilen veriler neticesinde kooperatife katılım gerekçesi kategorisi altında birlikte üretim yapmak, farkındalık yaratmak, sosyalleşmek, maddi ihtiyaç olmak üzere dört farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 3: Kooperatife Katılım Gerekçesi

Katılımcılara kooperatife katılım gerekçeniz nedir sorusu sorulduğunda katılımcıların bir kısmı birlikte üretim yapmak olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu birlikte üretim yapmak temasına vurgusu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 1, birlikte üretim yaparak üretilen ürünlerin daha güzel olduğunu şu şekilde belirtmiştir:



*“Yalnız insanın bir yerde hevesi kırılıyor. Hep beraber olunca bir çok şeyi beraber yapıyorsun. Mesela benim bilgi birikimimle ben ağaç aşısı ve küçük hobi bahçesi yapabilirim. Ama kalabalık olunca hep beraber herkesin bilgisini birleştirince hem yapacağım işi çoğaltırım hem de etrafımdaki insanlara daha faydalı olabilirim. Çünkü biz eğitim vermeyi de düşünüyoruz” (K1).*

Katılımcı 4 ise, *“Kadınların birlikte hareket edebilmeleri için ihtiyaç vardı bende katıldım”* şeklinde görüşünü belirterek kadınlar ile birlikte üretim yapmayı istedikleri için kooperatife katıldığını dile getirmiştir.

Katılımcılara kooperatife katılım gerekçeniz nedir sorusu sorulduğunda katılımcıların bir kısmı farkındalık yaratmak olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu birlikte farkındalık yaratmak temasına vurgusu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 2, kooperatife katılım gerekçesini farkındalık yaratmak adı altında görüş bildirirken aynı zamanda sosyalleşmeye de katkısı olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

*“Çevrede farkındalık yaratmak. Kadınların sosyal hayata katılmasını cinsiyet eşitliği diyebilirim. Sokak lambaları yanmıyorsa kadınların hayatını etkiliyor. Sular akıyorsa kadınların hayatını etkiliyor. Yerel yönetimi nasıl yönlendirebiliriz. Kadınlar olarak kadınların ihtiyaçlarını yine biz biliyoruz. Nasıl çözüme ulaştırabiliriz. O zamanlar hatta en iyi çözümü o sorunları yaşayanlar bilir diye sloganımız vardı. Hepimiz belli yaştayız. Sağlık sorunları olanlar oldu. Şuan için sadece kadın pazarında gibiyiz ama. Çevremizde bir farkındalık yarattığımızı düşünüyorum. Kartalda Sokakta satış yapan kadınlar eskiden tezgahın başında durmaya utanıyordu. Çünkü evden dışarı bile doğru düzgün çıkmamışlardı. Ama sonradan, bir arkadaş ediniyorlar. Ben hastalandım ameliyat oldum 8 gün hastanede yanımda kooperatiften arkadaşlarım kaldı yanımda” (K2).*

Katılımcılara kooperatife katılım gerekçeniz nedir sorusu sorulduğunda katılımcıların bir kısmı sosyalleşmek olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu birlikte sosyalleşmek temasına vurgusu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 10, kooperatife katılım gerekçesi olarak sosyalleşmenin biraz daha ağır bastığını şu şekilde belirtmiştir:

*“Benim tam anlamda hem ekonomi hem sosyalleşme, dört duvar arasından çıkma, birilerine ulaşma, sosyalleşmenin daha ağır bastığı ve bunun yanında birazda ekonomi amaç taşıyor. Mahalledeki yoksul kadınlara ve çocuklara ulaşma.*

Zaten bununla yola çıktım. Öncelikle kendimi düşündüm. 4 çocuğum var. Bu dört duvar arasından nasıl dışarı çıkabilirim diye düşündüm. Kendimden yola çıkıp diğer kadınları da göz önünde bulundurarak kooperatife katıldım” (K10).

Katılımcı 16 ise, engelli kızından dolayı sınırlı bir sosyal hayatı olduğunu, kooperatif sayesinde sosyalleşebildiğini şu şekilde belirtmiştir:

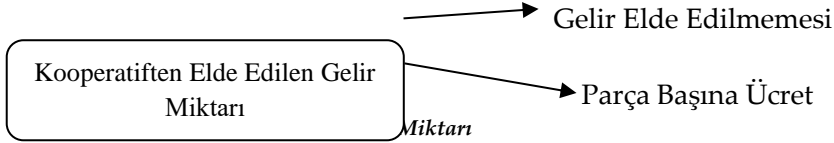
“Hem sosyalleşmek için. Hem de kızımın dolayı dışarıda çalışma imkanım olmuyor. Evde bir şeyler üretmeye çalışıyorum. Kooperatif sayesinde evde üretebilecek örgü nakış işlerini yapıyorum” (K16).

Katılımcılara kooperatife katılım gerekçeniz nedir sorusu sorulduğunda katılımcıların bir kısmı maddi ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu birlikte maddi ihtiyaç temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 5, “Çocuklar büyüdü. Ben de bir iş yapmak istiyordum. Burayı buldum.”, Katılımcı 6, “Maddi ihtiyacım olduğu için katıldım.”, Katılımcı 13, “Maddi amaçlı katıldım.”, Katılımcı 14, “Hem ekonomik hem de eşimden ayrılmıştım. Yaşamam için benim avantajımdı.” şeklinde görüşlerini dile getirerek kooperatife katılım gerekçeleri maddi ihtiyaç olarak belirtmişlerdir.

### 3. Kooperatiften Elde Edilen Gelir Miktarı

Katılımcılara kooperatiften aylık ne kadar gelir elde ediyorsunuz sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde kooperatiften elde edilen gelir miktarı kategorisi altında gelir elde edilmemesi ve parça başına ücret olmak üzere iki farklı kod oluşturulmuştur.



#### 3.1. Gelir Elde Edilmemesi

Katılımcılara kooperatiften aylık ne kadar gelir elde ediyorsunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı kooperatiften herhangi bir gelir elde etmediğini belirtmiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu gelir elde edilmemesi temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 1, "Fazla bir gelirimiz yok çünkü çok yeniyiz.", Katılımcı 7, "Biz hiç gelir elde etmiyoruz. Satışlarımızı olduğumuz gibi okula bırakıyoruz çocukların eğitimine gidiyor hepsi." Katılımcı 8, "Henüz değil. Çünkü kendi kişisel gelirim de kooperatife koydum." Katılımcı 12, "Gönüllüyüm ben gelir elde etmiyorum."

Katılımcı 2, eskiden eğitimci geliri elde ettiğini ama artık gelir elde etmediğini şu şekilde belirtmiştir:

"Eskiden eğitim veriyordum KEDV aracılığı ile. KEDV' in verdiği eğitimin % 75'ini ben alıyordum. Geri kalanını kooperatife bırakıyordum. Ama şuan eğitim veremiyorum sağlık durumumdan dolayı. Şuan aylık gelir elde etmiyorum" (K2).

Katılımcı 18 de, kooperatifinden şuan için bir gelir elde etmediğini şu şekilde belirtmiştir:

"Hiçbir gelir şuan elde etmiyorum. Benim amacım önce güzel ürünler üretelim. Tüketiciler buna karar versin. Yani para, kazanmak amaçlı değil. Herkesin kendi geliri var. Burada birlikte başarılı işler yapabilmek amacımız" (K18).

### 3.2. Parça Başına Ücret

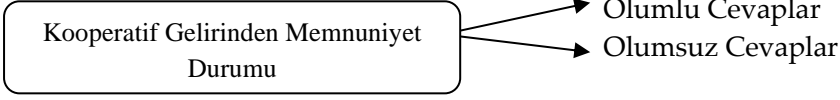
Katılımcılara kooperatiften aylık ne kadar gelir elde ediyorsunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı kooperatiften sipariş üzerine parça başı ücret elde ettiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu parça başına ücret temasına vurgu yapan görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 3, "Çok izafi değişken bir şey. Hiç satmadığımız da var sattığımız da var. Ortalama dersek aylık 300 TL-400 TL aralığında değişiyor." Katılımcı 4, "800-900 TL. Memnunum." Katılımcı 5, "Bazen 400-500-600 TL olarak değişiyor." Katılımcı 6, "500 TL kazanıyorum.", Katılımcı 9, "Hiç söylemesek çünkü çok komik olacak. Aylığa varamıyoruz. Sipariş geldiğinde herkesin çalışma saatine göre adaletli bir şekilde dağıtıyoruz." şeklinde görüşlerini belirterek parça başına ücret elde ettiklerini belirtmiştir.

### 4. Kooperatif Gelirinden Memnuniyet Durumu

Katılımcılara kooperatif gelirinden memnun musunuz sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde kooperatif gelirinden memnuniyet

durumu kategorisi altında olumlu cevaplar ve olumsuz cevaplar olmak üzere iki farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 5: Kooperatif Gelirinden Memnuniyet Durumu

#### 4.1. Olumlu Cevaplar

Katılımcılara kooperatif gelirinden memnun musunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı olumlu cevap vermiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu olumlu cevap şeklinde görüşlerini ifade edenler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 1, “Memnunum gelirden çünkü daha yolun başındayız.”, Katılımcı 2, “Eğitim verdiğimde gelir elde ediyordum. Şuan sağlık durumumdan dolayı eğitim veremiyor gelir elde edemiyorum ama benim için bir arada olmak daha önemli.”, Katılımcı 3 ve Katılımcı 4, “Evet, memnunum.”, Katılımcı 6, “2 kişi çalışıyoruz evimiz kira zor tabi geçinmek. En azından aile bütçesine katkıda bulunuyorum.”, Katılımcı 8, “Şuan yolun başındayız ama ben çok umutluyum.”, Katılımcı 10, “Çok şükür gelirimiz geçmişe göre daha iyi.”, Katılımcı 11, “Gelirimden Memnunum”, Katılımcı 14, “Elde ettiğim gelirden çok şükür memnunum” şeklinde görüşlerini olumlu yönde ifade etmişlerdir.

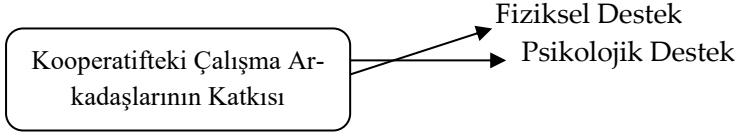
#### 4.2. Olumsuz Cevaplar

Katılımcılara kooperatif gelirinden memnun musunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı olumsuz cevap vermiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu olumsuz cevap şeklinde görüşlerini ifade edenler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 5, “Keşke daha artsa daha iyi olur”, Katılımcı 7, “Elde ettiğimiz satıştan geliri okula bırakıyoruz. Keşke okulun geliri daha da artsa memnun olurum”, Katılımcı 9, “Düzenli sipariş olmadığı için gelirimiz çok izafi memnunum diyemem”, Katılımcı 12, “Ben çok memnun değilim”, Katılımcı 13, “Gelirim daha fazla olmasını isterim” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

## 5. Kooperatifteki Çalışma Arkadaşlarının Katkısı

Katılımcılara kooperatifteki çalışma arkadaşlarınızın size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde kooperatifteki çalışma arkadaşlarının katkısı kategorisi altında fiziksel destek ve psikolojik destek olmak üzere iki farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 6: Kooperatifteki Çalışma Arkadaşlarının Katkısı

### 5.1. Fiziksel Destek

Katılımcılara kooperatifteki çalışma arkadaşlarınızın size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı yaptıkları iş anlamında fiziksel destek yönünde katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu fiziksel destek teması altında görüşlerini ifade edenler aşağıda belirtilmiştir:

K7, “Yardımlaşma oluyor. Birbirimizin ihtiyaçlarını gideriyoruz. Sosyalleşiyoruz. Evde ev işi yapmaya vaktimiz olmuyor”, K8, “Her zaman oluyor. Bu bir ekip işidir. Yalnız olmaz bu işler. Hepsi ayrı becerileri var. Bir araya geldiğimizde çok güzel ürünler üretiyoruz”, K10, “Muhakkak oluyor. Bireysel olarak hiçbir şey yapamayız. Onun hazzını alamayız. Yapsak bile ağır aksak oluruz. Hep beraber yaptığında hem tadına varılmaz hem de o güç birliği daha bir başkadır” şeklinde görüşlerini belirterek çalışma arkadaşlarının fiziksel desteği sayesinde daha kaliteli ve hızlı bir şekilde ürün ürettiklerini ifade etmiştir.

### 5.2. Psikolojik Destek

Katılımcılara kooperatifteki çalışma arkadaşlarınızın size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz sorusu sorulduğunda, katılımcıların bir kısmı psikolojik destek yönünde katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, katılımcılardan elde edilen görüşme sonucu psikolojik destek teması altında görüşlerini ifade edenler aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 3, manevi katkılarını olumlu ve olumsuz olacak şekilde her iki yönlü katkıda olduklarını şu şekilde belirtmiştir:

*“Olumlu da oldu olumsuz da oldu, hayatta olduğu gibi. Pozitif ve negatif insanlar her yerde var. Çalışma hayatında okul hayatında da görürsün. Kendini sağlam tutacaksın. Böyle insanlarla aranda bir setin yani mesafen olacak” (K3).*

Katılımcı 4 ise, kooperatifteki çalışma arkadaşları ile birlikte birbirlerinden hayata dair birçok şey öğrendiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Türkiye’nin bütün illerinden arkadaşlarımız oldu. Kültür kaynaşması oldu. Herkesin yaşadığı farklı hayat deneyimleri var. Onları paylaşmak bana çok şey katıyor. İnsanın yaşı ve eğitimi ne olursa olsun insanın bir çocuktan bile öğrenebileceği çok şey var ben de buradan çok şey öğrendiğimi düşünüyorum” (K4)*

Katılımcı 14 ise en zor zamanında kooperatifteki dostluk sayesinde hayata tutunabildiğini şu şekilde belirtmiştir:

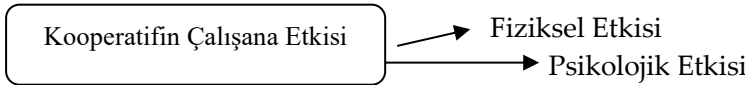
*“Benim gibi deliyi çekiyorlar ya Allah razı olsun. Beni hep dinlediler. Benimle ağladılar benimle güldüler. Burasının dostluğu bambaşka. Bazı kişilerin yeri bende bambaşkadır” (K14).*

Katılımcı 15, çalışma arkadaşlarını motivasyon kaynağı olarak düşündüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

*“Manevi olarak katkı oluyor. İnsan hali. Her gün aynı motivasyonda olamıyoruz. Bazen moralimiz düşük oluyor. Oraya gidince kafa dağılıyor. Birbirimizi teselli ediyoruz. Yaşadığımız üzüntülerde sıkıntılarda birbirimize destek oluyoruz” (K15)*

## 6. Kooperatifin Çalışana Etkisi

Katılımcılara kooperatifte çalışmanın kendilerine etkisinin olup olmadığı sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde kooperatifin çalışana etkisi kategorisi altında fiziksel etkisi ve psikolojik etkisi olmak üzere iki farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 7: Kooperatifin Çalışana Etkisi

## 6.1. Fiziksel Etkisi

K9, K11 kooperatifte çalışmanın kendilerine olan fiziksel etkisine vurgu yapmıştır:

K9, kooperatif sayesinde yorgun olduğunu ve kendine ait boş vakit ayıramadığını şu şekilde belirtmiştir:

*“Burada çalışmak güzel bir şey ama ben çok fazla emek verdiğim için yoruluyorum belli bir yaştan sonra. Haftada bir gün kendime ayıracağım diyorum onu bile yapamıyorum. Mesela ben resim yapmayı çok seviyorum. Bu hobime vakit ayıramıyorum”* (K9).

K11 ise *“Daha sağlıklı, arkadaş çevren var sosyal hissediyorum.”* diyerek kendini kooperatif sayesinde daha sağlıklı hissettiğini belirtmiştir.

## 6.2. Psikolojik Etkisi

K9 ve K11 dışındaki diğer katılımcılar kooperatifin kendilerine olan psikolojik etkisini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

K1, kooperatif sayesinde hem toprak ile ilgilenmenin hem de toplumdaki kopmamanın kendisini mutlu hissettirdiğini şu şekilde belirtmiştir:

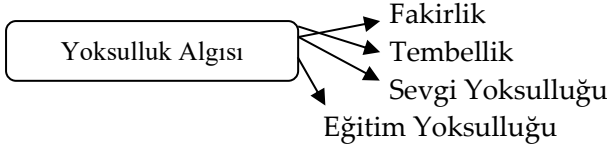
*“Çok mutluyum. Çünkü daha önce basın camiasındaydım. Senelerce bir ulusal gazetede çalıştım. Radyo Televizyon programlarında yıllarca muhabirlik yaptım. Ama kooperatifte iş farklı. Çünkü ayağımın biri toprakta oluyor diğer ayağım ise toplum içerisinde olması harika bir duygu. Çok mutluyum bu yüzden”* (K1).

K10, herkesin eşit şartlar altında çalıştığını ve rahat bir çalışma ortamı olduğunu şu şekilde belirtmiştir.

*“Kendi işim her şeyden önce. Patronum yok, müdürüm yok bağırırım çağırırım yok. Herkes eşit şartlar altında. Herkes kendisine uygun olduğu saatte geliyor ve emeğinin karşılığını alıyor. Aslında kooperatif bulunmaz bir nimettir. Hiçbir işyerinde, kişinin kendi işi de olsa belli saatte işine gitmek zorundadır. Ama burada kolektif bir çalışma ortamı var. Ben müsait değilsem gidemezsem arkadaşım gidiyor. Bunun karşılığını az da olsa alabiliyor. Bu yüzden kooperatifçilik başkadır”* (K10).

## 7. Yoksulluk Algısı

Katılımcılara yoksulluk nedir sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde yoksulluk algısı kategorisi altında fakirlik, tembellik, sevgi yoksulluğu ve eğitim yoksulluğu olmak üzere dört farklı kod oluşturulmuştur.



Şekil 8: Yoksulluk Algısı

### 7.1. Fakirlik

Katılımcılara yoksulluk nedir sorusu sorulduğunda katılımcılardan bazıları fakirlik teması altında görüşlerini belirtmiştir:

K3, “Zorluk demek, açlık ve muhtaçlık demektir”, K4, “Yoksulluk göreceli bir şey. İsteyip de elde edemeyeceğimiz her şey yoksulluk belirtisidir. Maddi ve manevi sadece maddi anlamda değil bence”, K5, “Yoksulluk hayat şartların altında yaşamak. İstediyin şeyleri satın alamamak istediğin yerlere gidememek.”, K6, “Yoksulluk çocuklarına istediklerini alamamak. Başkasının giysilerini giydirmek zorunda kalmak demek”, K7, “Yoksulluk, istediğini alamamak.”, K9, “İnsanın madden ve manen istediği bir şeye ulaşamaması durumudur.”, K13, “Evin ihtiyacını göremiyorsun çocuklarının önemli ihtiyaçlarını karşılayamıyorsan kiranı ve faturanı ödeyemiyorsan yoksulsun demektir.”, K14, “Parasızlık demek. Tuvalette bile 1 T giriş. Paran yoksa yoksulsun. Paran varsa her yer senin olur. Paran yoksa özgürlüğün yok bir kere.”, K16, “Yoksulluk benim için çok şey demek. Mesela çocuğunuzun bir hastalık durumu var ve bir eğitim alması gerekiyor. Ama siz bu eğitimi aldırılmıyorsunuz. Bu bir yoksulluk benim için.”, K17, “Yoksulluk, iyi bir şey değil. Bunu yaşayan bilir. Biz elimizden geldiği kadar yoksullara destek olmaya çalışıyoruz.” şeklinde görüşlerini belirterek yoksulluğu fakirlik olarak vurgulamışlardır.



## 7.2. Tembellik

K8, K12 ve K18 yoksulluk nedir sorusu sorulduğunda tembellik teması altında görüşlerini belirtmiştir:

K8, yoksulluğun tembellik olduğunu ve çalışmamanın yoksulluğa sebep olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Yoksulluk, bir yerde çaresizlik demek. Ama çalışan insan yoksul olmaz. Aza kanaat ederseniz yoksul hissetmezsiniz. Kendi gıdanızı kendi üretirseniz. Aç kalmazsınız. 100 metre toprağı olan aç kalmaz”* (K8).

K12, *“Yoksulluk bana göre çalışmamak demek”*, K18 de yoksulluğun tembellik demek olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Yoksulluk tembellikten kaynaklanıyor. Siz bir şey yapmazsanız yoksulluk sizin tüm ruhunuza yapışır. Yoksulluk üretmemek demektir. Gereksiz harcamalar demek. Yoksulluğun kader olduğuna inanmıyorum”* (K18).

## 7.3. Sevgi Yoksulluğu

K15, yoksulluğu sevgi yoksulluğu boyutundan ele alarak görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

*“Yoksulluk deyince hepimizin aklına açlık, giysisizlik ve evsizlik geliyor. Yoksulluk aslında sevgi yoksunluğu olarak düşünüyorum. O kadar fazla insanda görüyorum ki sevgi yoksunluğunu. Çoğu insan tatmamış bile sevgiyi. İnsanların en çok buna doymasını isterim. Sevgi doygunluğu en önemlisi”* (K15).

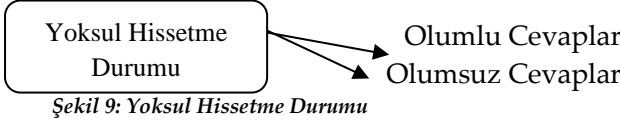
## 7.4. Eğitim Yoksulluğu

K10 yoksulluğu eğitim yoksulluğu boyutundan ele alarak görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

*“Bana göre, hem ekonomik hem bilinç olarak yoksulluk diye bir şey var. Mesela toplumun bize verdiği rol annelik ve çocuk yetiştirmek. Biz çocukları ne kadar yeterli yetiştirdik. KEDV sayesinde mahalle anneliği eğitimini aldık. Bu eğitimden sonra çocuklarımı ne kadar eksik yetiştirdiğimi gördüm. Zannediyordum ki çocuklarımı bir anne olarak ne kadar iyi yetiştirdim. Ama o eğitimlerden sonra kendinin farkına varıyorsun”* (K10).

## 8. Yoksul Hissetme Durumu

Katılımcılara kendinizi yoksul hissediyor musunuz sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde yoksul hissetme durumu kategorisi altında, olumlu cevaplar ve olumsuz cevaplar altında iki kod oluşturulmuştur.



### 8.1. Olumlu Cevaplar

Katılımcılara kendinizi yoksul hissediyor musunuz sorusuna karşılık görüşlerini olumlu cevap kodu altında şu şekilde belirtmiştir:

K1, *“Geçmişte çok yoksul hissettim ama şuan da zaman zaman yoksul hissediyorum. Bazen bir kenara çekiliyorum. Diğer insanların açlığı da beni yoksul hissettiriyor”* diyerek sürekli bir yoksulluk içinde olmadığını ama yoksulluğu hissettiğini belirtmiştir.

K4, yoksulluğu kooperatifteki olanak ve imkanlar açısından değerlendirerek bu doğrultuda kendini yoksul hissettiğini şu şekilde belirtmiştir:

*“Ben kooperatifle ilgili kendimi dönem dönem yoksul hissediyorum. Kooperatifin istediği yere gelememesi ihtiyaçlarımızın temin edilememesi kooperatif açısından yoksul hissediyorum. Kooperatifin olanaksızlıkları bana böyle hissettiriyor”* (K4).

### 8.2. Olumsuz Cevaplar

Katılımcılara kendinizi yoksul hissediyor musunuz sorusuna karşılık görüşlerini olumsuz cevap kodu altında şu şekilde belirtmiştir:

K2, *“Geçmişte yoksul olduğum çok zamanlar oldu ama şuan hissetmiyorum.”*, K3, *“Hayır şuan da yoksul hissetmiyorum.”*, K5, *“Kendimi şuan yoksul hissetmiyorum.”*, K7, *“Kendimi hiç yoksul hissetmedim.”*, K8, *“Hiç yoksul hissetmedim. Ben tek başıma üç tane çocuğumu büyüttüm hiç kimseden destek almadan hatta.”*, K9, *“Geçmişte evet kendimi yoksul hissettiğim zamanlar oldu. Fakat*

şuan her şey için Allah'a şükrediyorum.”, K12, “Hiçbir zaman yoksul hissetmedim. Genç kızlığımdan beri hep çalıştım hiç oturmadım.”, K13, “Zaman zaman oluyor.” ,

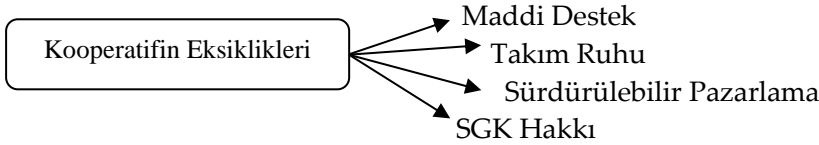
K14, kendisin, yoksul hissettiği zamanlarda kooperatifteki arkadaşlarından borç para aldığını şu şekilde belirtmiştir:

“Zaman zaman yetemediğim yerde yoksul hissediyorum. Benim bir kızım var. Para istediğinde ona para veremediğim zaman sıkıntı hissediyorum. Ama Arkadaşlarım ATM oluyor bazen benim için. Beni sağolsunlar ihtiyacım olduğunda beni geri çevirmiyorlar” (K14).

K17, “Çok zengin değilim. Hiçbir şeye muhtaç da değilim. O kadar ihtiyaç sahibi insan gördüğünde kendini daha zengin görüyorsun” diyerek çevresindeki yoksul insanları fark ettikçe kendini yoksul hissetmediğini ifade etmiştir.

## 9. Kooperatifin Eksiklikleri

Katılımcılara kooperatifinizde hangi eksiklik tamamlansa daha mutlu olursunuz sorusu sorulduğunda, elde edilen veriler neticesinde kooperatifin eksiklikleri kategorisi altında, maddi destek, takım ruhu, sürdürülebilir pazarlama ve SGK hakkı olmak üzere dört kod oluşturulmuştur.



Şekil 10: Kooperatifin Eksiklikleri

### 9.1. Maddi Destek

Katılımcılardan bazıları yaşadıkları eksiklikleri maddi destek kodu altında şu şekilde ifade etmiştir:

K4, parçası oldukları kooperatifte tüm çalışanlarından kendilerinden kattıkları bir eşya olması sebebiyle neden bu kadar sahiplendiklerini belirterek daha bir modern çalışma ortamında çalışmak istediğini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Buraya gelen arkadaşlarımızın ihtiyacını karşılamak beni mutlu ederdi. Tama çalışma ortamımız derme çatma değil de modern olması beni mutlu ederdi. Ama ben yine de mutluyum. Dar gelirli kadınlarla çalışıyorum. Evlerimizde kullanmadığımız eşyalarla bu atölyeyi oluşturduk Bu atölyede herkesin kendi evinden getirdiği bir eşyası var. Bir parçası var bu eşyalar kadının bir ruhunu da taşıdığını düşünüyorum. Belki de bu yüzden herkes bu atölyeyi bu kadar sahiplendi bilemiyorum. Her şey tepeden inmiş hazır olsa belki de bu kadar sahip çıkmazdık ve mutlu da olamazdık” (K4).*

K14, maddi destek verilerek çalışma ortamının modernleştirilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Isınmamız yok. Masalar ve kasalarımız iyi değil. Daha temiz ortamız olsa. Bulaşık makinemiz yok. Sıkıntımız çok da dinleyen yok. Buraya el atan yok. Burası yalnız başına bir kooperatif. Çok büyük destek olmaları lazım. Düzen yok ama. Ben 10 seneden beri buradayım. Şahıs gözetmiyorum asla da gözetmem. Eğer ben bu ilçede yaşıyorsam kimse ayrımcılık yapmamalı. Yok denilmemeli. Kasalarımızın haline bak. Kadın eşinin silikonlarını getiriyor kendi tamir etmeye çalışıyor. Emeğimize saygı duyulmalı. Kırık kasayla çalışıyorsam iki sandalye üst üste koyup oturmuşum. Daha başka bir şey demiyorum. Diğer arkadaşım komşusundan sandalye getiriyor yoldaki sehpayı getiriyor atölyeye lazım deyip. Yoldaki kartoncuları geçti. Eksikliğimiz çok fazla” (K14).*

## 9.2. Takım Ruhu

K2 ve K3 kooperatiflerinde takım ruhunun eksik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

K2, kooperatifindeki takım ruhu yerine bireyselciliğin ön plana çıktığını, takım ruhuna geri dönmeleri gerektiğini belirterek bu durumun kooperatifindeki bir eksiklik olarak şu şekilde ifade etmiştir:

*“Biraz daha birlik olsak ve girişimci olsak daha mutlu olurum. İlk kuruluşumuzda takım ruhumuz vardı ama şuan bu yok. Acaba kadın ürünleri pazarında herkes bireysel ürün sattığı için mi acaba kendimce sorguluyorum. Herkesin bireysel kazancı ön plana çıktı. Yapımız da böyle gelişti. Bu durum da bireyselliği tetikledi acaba. Nasıl toparlanır bilmiyorum ama toparlanacak kişi ben miyim onu da bilmiyorum” (K2).*

K3, kooperatifte takım ruhunun eksikliğini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Daha katılımcı arkadaşlarımız olsa daha iyi olur. Biz bunu 3-4 kişi ile yapıyoruz. Herkesin bu taşın altına elini koymasını isterdik. Ama bunu sağlayamadık. Takım çalışması bu biraz eksik bizde” (K13).*

### 9.3. Sürdürülebilir Pazarlama

K15 ve K16 kooperatifte sürdürülebilir pazarlama eksikliğine sahip olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

K15, *“Düzenli bir sipariş almak beni mutlu eder. Bize on tane kadın gelse sen de gel bunu yap diyebiliriz. Daha mutlu olurum.”*, K16, *“Sürekli işimiz olsa. Benim gibi evinde iş yapmak zorunda kalan daha çok kadına ulaşılsa çok mutlu olurum.”*

### 9.4. SGK Hakkı

K5, K6 ve K13 aldıkları ücretlerin daha yüksek olmasını ve SGK haklarının olmasını istedikleri yönünde görüş belirtmiştir.

K6, *“Maaşımız daha iyi olsa SGK yarım kaldı. Keşke onu ödeyebilsem daha memnun olurum.”*

### Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, İstanbul'da ki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna olan etkisinin analiz edilmesi için kadın kooperatifi çalışanları ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda katılımcıların kooperatif algısı değerlendirildiğinde, çoğunluğu kooperatifin sosyal fayda yönünü vurgulamıştır. Katılımcıların kooperatife katılım gerekçesi sorulduğunda, çoğunluğu sosyalleşmek ve farkındalık yaratmak şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Katılımcıların kooperatiften elde ettikleri aylık gelir miktarı sorulduğunda katılımcıların çoğunluğu parça başına ücret elde ettikleri yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcılara, çalışma arkadaşlarınızın size herhangi bir katkısı oluyor mu sorusu sorulduğunda, on iki katılımcı çalışma arkadaşlarının kendilerine olan psikolojik katkısını, altı katılımcı ise fiziksel yönde katkısı olduğunu belirtmiştir. Katılımcılara kooperatifte çalışmanın kendilerine olan etkisi sorulduğunda, iki katılımcıdan biri yorgun hissettirdiğini

diğeri daha sağlıklı hissettirdiğini belirterek fiziksel etkisi olduğu yönünde; on altı katılımcı ise mutlu, sosyal, güçlü ve özgüvenli gibi ifadeler kullanarak psikolojik etkisi olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcılara yoksulluk nedir sorusu sorulduğunda, on iki katılımcı fakirlik, üç katılımcı tembellek, bir katılımcı sevgi yoksulluğu, diğer katılımcı ise eğitim yoksulluğu olarak görüş belirtmiştir. Katılımcılara kendinizi yoksul hissediyor musunuz sorusu sorulduğunda, yedi katılımcı yoksul hissettikleri yönünde olumlu; on bir katılımcı ise yoksul hissetmedikleri yönünde olumsuz görüş belirtmiştir. Katılımcılara kooperatifinizdeki eksiklik nedir sorusu sorulduğunda, sekiz katılımcı maddi desteğe, iki katılımcı takım ruhuna, iki katılımcı sürdürülebilir pazarlığa, diğer iki katılımcı ise SGK hakkına ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Bu çerçevede, şu önerilerde bulunabilir:

- Kadın kooperatif çalışanlarının SGK hakkından mahrum kalmaları çalışanların motivasyonunu düşürmektedir. Temel özlük haklarından biri olan SGK kaydından mahrum kalmaları düzenli bir gelir elde etse de kooperatife karşı aidiyet duygularını zedelemektedir. SGK ödemeleri konusunda kadın kooperatifi çalışanları için pozitif ayrımcılığa dayalı yasal düzenlemeler yapılabilir.
- Kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir üretim yapabilmesi ve pazarlayabilmesi açısından ücretsizlik danışmanlık hizmeti verilebilir.
- Kadın kooperatiflerinin gelişebilmesi ve tutunabilmesi önündeki en büyük engellerden birinin sermaye yetersizliği olması sebebiyle, yerel yönetimlerin kadın kooperatiflerine bütçelerinden yardım etmesi yönünde yasal düzenlemeler gerçekleştirilebilir.
- Kadın kooperatifleri çalışanlarına kooperatifçilik ve girişimcilik eğitimi vererek aralarındaki dayanışma duygusu artırılabilir.
- Kadın kooperatiflerinin ticari işletme olarak görülmemesi sebebiyle banka kanalı ile finansal kaynak bulmada zorlandıkları öğrenilmiştir. Bankalara, kadın kooperatiflerine finansal kaynak sağlamaya yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi adına anlaşmalar yapılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Women's Cooperatives in İstanbul on  
Women's Poverty**

\*

H. Yunus Taş – Esra Nur Kazar  
*Yalova University*

Poverty is a multidimensional concept with different definitions in different societies, times and cultures. Poverty definitions also change according to the criterion taken into account when making poverty definitions. The concept of women's poverty as a sub-dimension of poverty, states that women experience poverty more deeply and more severely than men and emphasize their disadvantageous position in society. Since the 1970s, attention has been drawn to women's poverty and the need for special social policy tools has been created for this disadvantaged population. Different employment policies are being formed as active and passive as social policy tools in preventing women's poverty. Women cooperatives which are a social policy tool in Turkey has begun to make improvements in women's economic and social life since 2001 and has begun to attract attention. Women's co-operatives are able to include housewives who are far from employment and who are at higher risk of poverty, and this has increased the interest in women's co-operatives. In this sense, the main purpose of this study is to analyze the impact of women's co-operatives on women's poverty in the context of interviews with women's co-operatives.

In this context, in-depth interview method which is one of the qualitative data collection techniques was chosen in this study. In-depth interviewing is a method in which open-ended questions take place and the interviewer shares his / her personal views. The aim of the in-depth interview is to reach the reasons underlying the personal opinions of the participants (Baş and Akturan, 2017: 113). For this purpose, a semi-structured interview form was administered to 18 female employees from 6 women's co-operatives operating in İstanbul. MAXQDA 2018 qualitative data analysis program was used in the analysis of the interviews.

In this study, semi-structured interview technique, which is one of the in-depth interview techniques, was applied. The sample of the study is for the purpose of the sample. A semi-structured interview form consisting of nine

questions was administered to 18 participants working in women's co-operatives in Istanbul. In order to evaluate the participants' perceptions of the cooperative and poverty and the material and moral contribution of the cooperative to them, the following questions were sought in the form of semi-structured interview:

- What comes to your mind first when you say the cooperative?
- What is your reason for joining the cooperative?
- How much income do you earn per month from the cooperative?
- Are you satisfied with your cooperative income?
- Do you think your co-workers in the cooperative have contributed to you?
- Do you think your work in the cooperative contributes to you?
- What do you think is poverty?
- Do you feel poor?
- Which deficiency in your cooperative would be more successful?

As a result of the semi-structured interview, when the participants' perceptions of the cooperative were evaluated, the majority emphasized the social benefit aspect of the cooperative. When the reasons for participation in the cooperative were asked, the majority of the participants expressed their views on socializing and raising awareness.

When asked about the monthly income of the participants from the cooperative, the majority of the participants stated that they were paid per piece. When the participants were asked if your colleagues had any contribution to you, twelve participants stated that their colleagues had a psychological contribution and six participants had a physical contribution.

When the participants were asked about the effect of working in the cooperative, one of the two participants stated that it made them feel tired and the other had a health effect. Sixteen participants stated that they have psychological effects by using expressions such as happy, social, strong and confident.

When asked what poverty is, twelve participants expressed poverty, three participants' laziness, a participant poverty of love, and the other participant expressed poverty of education. When asked if the participants feel poor, seven participants were positive that they felt poor; eleven participants stated that they did not feel poor. When asked what the deficiency in your cooperative is, eight participants stated that they needed financial support, two participants needed team spirit, two participants needed sustainable bargaining



and the other two participants needed the right to SSI. Within this framework, the following recommendations can be made:

- The deprivation of women's co-operative workers from the right to SSI decreases their motivation. Being deprived of the SSI registration, which is one of the basic personal rights, does damage their sense of belonging to the cooperative, although they earn a regular income. Regarding SSI payments, legal regulations based on positive discrimination can be made for women's cooperative employees.
- In order to ensure sustainable production and marketing of women's cooperatives, free consultancy service can be provided.
- Since one of the biggest obstacles to the development and retention of women's co-operatives is the lack of capital, legal arrangements can be made for local governments to help women's co-operatives from their budgets.
- A sense of solidarity can be increased by providing cooperative and entrepreneurship training to women co-operatives.
- It was learned that women's co-operatives had difficulty in finding financial resources through the bank channel as they were not considered as commercial enterprises. Agreements may be made in order to make arrangements for banks to provide financial resources to women's cooperatives.

## Kaynakça / References

- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*. (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yay.
- Chant, S. (2008). The feminisation of poverty and the 'feminisation' of the anti-poverty programmes: Room for revisin?. *Journal of Development Studies*, 44(2),165-197.
- Gerşil, G. (2015). Küresel boyutta yoksulluk ve kadın yoksulluğu. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(1), 159-181.
- G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik (2015). [http://koop.gtb.gov.tr/data-/5697bd461a79f5d2d018c237/G20\\_kitapcik%2002.12.2015%20son%20son%20son.pdf](http://koop.gtb.gov.tr/data-/5697bd461a79f5d2d018c237/G20_kitapcik%2002.12.2015%20son%20son%20son.pdf), Erişim Tarihi: 10.07.2019.
- Kardam, F., ve İ. Yüksel. (2004). Kadınların yoksulluğu yaşama biçimleri: yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksulluk. *Nüfus Bilimleri Dergisi*. 26, 45-72.

- Kocabaş, Y., Ö. (2003). Türkiye’de kooperatifçilik düşüncesinin gelişimi. *tarım ekonomisi dergisi*, 8, 15-24.
- Koçtürk, O., M. (2006). Türkiye’de kooperatiflerin vergilendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 119-136.
- Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri (2012). <http://koop.gtb.gov.tr/-data/51f7a6fe487c8e14b4454624/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k-%2018.12.2012.pdf>, Erişim Tarihi: 10.07.2019
- Semerci, A. (2015). Türkiye’de çiftçi örgütleri: Tarımsal amaçlı kooperatifler örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 65-73.
- Serinikli, N. (2016). Kadın yoksulluğunu önlemede girişimciliğin önemi: kadın kooperatifleri ve mikro kredi uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 598-609.
- Sicchia, S., R. ve Maclean, H. (2006). Globalization, povert and women’s health, mapping the connections. *Canadian Journal of Public Health*, 97(7), 69-71.
- Topalhan, T. ve F. Yeşilkaya (2017). Kadın yoksulluğunu etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 9, 55-82.
- Ulutaş, Ç., Ü., (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 25-40.
- Yüksel Arabacı, R. (2014). Sosyal Politika. Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Ed.). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk içinde (176-202)*. Bursa: Dora Yay.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019). İstanbul’daki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1836-1863. DOI: 10.26466/opus.590744

## Örgüt Kültür Tiplerinin Yenilikçiliğe Etkisi Örgüte Güvenin ve Örtülü Bilgi Paylaşımının Düzenleyici Rolü

DOI: 10.26466/opus.552817

\*

Gül Gün\*

\* Dr.Öğr.Üyesi, Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tunceli/Merkez  
E-Posta: [gulgun@munzur.edu.tr](mailto:gulgun@munzur.edu.tr) ORCID:[0000-0002-6231-3921](https://orcid.org/0000-0002-6231-3921)

### Öz

Örgüt kültürü, çalışanların amaçlarını, örgüt imajını yansıtarak daha sonraki mükemmellik seviyelerine ulaşmak için bağlayan unsurdur. Eğer çevre ve örgüt kültürü bu yetenekleri beslemeye elverişli değilse (başarısızlık ve değişim korkusu, finansal kontrollere odaklanma ve riskin azaltılması ) vb inovasyon örgütlerde ve bireylerde gelişemez. İnovasyon süreçlerini destekleyen bir örgüt kültürü belirsizliklerle başa çıkma yeteneğini gösterebilecek ve çevreden gelen bilgileri tehdit olarak değil de bir fırsat olarak algılama yeteneğine sahip olacaktır (Szczepańska-Woszczyńska, 2015) Bilgi, yenilikçi faaliyetleri için önemli bir kaynaktır. Etkili bilgi yönetimi, bir firmanın yenilikçi kapasitesini arttırmada önemli bir yöntem olarak kabul edilir. Yenilikçilik genel olarak bilginin merkezi önemini ve özellikle yenilikçilik sistemine dahil olan farklı aktörler arasındaki bilgi transferini vurgulamaktadır; Yeni kapasitelerin ve içgörülerin geliştirilmesi, yenilikçi performansın iyileştirilmesine yol açmaktadır. eğer bu bilgi aktarılmaz ve diğer şirket çalışanlarıyla paylaşılmazsa, ne performans ne de firma inovasyon kapasitesi geliştirilemez. Bir bağlamda yenilikçilik bilginin örgüt içinde yayılması ve özümsemesi ile değer yaratacaktır. Bu araştırmanın amacı örgüt kültür tipleri yenilikçilik ilişkisinde güven ve bilgi paylaşımının düzenleyici etkisini belirlemektir. Araştırmanın örneğini Malatya il merkezindeki banka çalışanları oluşturmaktadır. Analiz sonuçlarına göre örtülü bilgi paylaşımı, örgüt kültür tiplerinin yenilikçi eğilimi etkilemesinde düzenleyici etki rolüne sahip değildir. Örgüt kültür tiplerinden destekleyici kültür tipi yenilikçilik ilişkisinde yönetsel güvenin düzenleyici rolü vardır.

**Anahtar Kelimeler:** Yenilikçi iş davranışı, Örgütsel Güven, Destekleyici Örgüt Kültür Tipi, Örtülü bilgi Paylaşımı

## The Effect of Organizational Culture Types on Innovation Organizational Role and Regulatory Role of Trust and Implicit Information Sharing

\*

### Abstract

*Organizational culture is the element that connects the aims of employees to achieve their level of excellence by reflecting the organizational image. If the environment and organizational culture are not conducive to feed these talents (fear of failure and change, focus on financial controls and risk reduction etc), innovation cannot develop within organizations and individuals. An organizational culture which supports innovation processes will be able to demonstrate the ability to cope with uncertainties and to perceive information from the environment as an opportunity, not as a threat (Szczepańska-Woszczyńska, 2015) Information is an important source for innovative activities. Effective information management is accepted as an important method in increasing the innovative capacity of a company. Innovativeness emphasizes the central importance of information in general, and the transfer of knowledge between different actors involved in the innovation system in particular; development of new capacities and insights leads to the improvement of innovative performance. If this information is not transferred and shared with other company employees, neither performance nor firm innovation capacity can be developed. In a certain sense, innovativeness will create a value by the distribution and assimilation of information within the organization. The aim of this study is to determine the regulatory effect of the sharing of trust and knowledge in the relationship between organizational culture and innovativeness. The sample of the study consists of bank employees in the city centrum of Malatya. According to the results of the analysis, implicit information sharing does not have a regulatory effect on the innovative tendency of the organizational culture types. Organizational trust has a regulatory role in the innovation relationship between the type of culture and the type of supportive culture.*

**Keywords:** *Innovative Business Behavior, Organizational Trust, Supporting Organization Culture Type, Tacit Information Sharing*

## Giriş

İnovasyonun firma başarısındaki önemi göz önüne alındığında, örgütsel düzeyde tasarım, strateji, liderlik, insan kaynakları uygulamaları, finansal destek önde gelir fakat hepsinden, önemlisi örgüt kültürüdür (Naranjo-Valencia vd., 2016, s.30-41) Kültür, yenilik ve rekabet için uzun dönemli stratejik bir araçtır. Sosyal öğrenme durumu ve örgütsel yapı kültürün etkisini açıklamaktadır. Sosyal öğrenme kültürel karakteristiklerle sonraki nesillere aktarılır. Sosyal stereotipler bilgi ve teknoloji aktarım durumunu etkiler. Yenilikçi bir kültüre sahip olan ya da geliştiren bir toplum, olumsuz makro koşullara rağmen gelecekte daha iyi performans gösterebilir. Tersine, bir inovasyon karşıtı kültür, politika yapıcılar makro kondisyonları iyileştirse bile, inovasyon ve rekabet gücünü engeller (Petrakis, 2015, s.1436–143; Chen vd., 2017, s.173)

Güven, bir organizasyon içindeki yenilikler için ön şart olan yeni fikirlere üretilmesini ve paylaşılmasını teşvik eder. Belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda, güvenin öncü rolü oynadığına inanılmaktadır (Sankowska, 2016) Kişiler, kendilerine has farklı bilgi ve becerilerini ancak güven duydukları, paylaşımlı ve uygulamalı ortamlarda ve ortaklaşa yarar elde edebilecekleri durumlarda, yüz yüze etkileşim ile paylaşabilirler (Polat ve Arabacı, 2015) Bilgi paylaşımı uygulamaları, organizasyon kümesinde mevcut bilgi ve uzmanlığın senkronizasyonu, işbirliği olarak kabul edilir (Rehman vd., 2015, s.177-202) Örgüt kültürü, paylaşılan değerler kapsamında iletişim ve karşılıklı anlayışın temelini oluşturur ve çalışan davranışını iki ana işlevi ile etkiler: içsel entegrasyon ve koordinasyon (Naranjo-Valencia vd., 2016, s.30-41) Örgüt kültürünün yenilikçi eğilime etkisinde örgütsel güven ve bilgi paylaşımının düzenleyici rolü olup olmadığı araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

1. Örgüt kültür tipleri (bürokratik kültür) ile yenilikçi eğilim arasında örgüte güven ve bilgi paylaşımı düzenleyici etki göstermekte midir?
2. Örgüt kültür tipleri (yenilikçi kültür) ile yenilikçi eğilim arasında örgüte güven ve bilgi paylaşımı düzenleyici etki göstermekte midir?
3. Örgüt kültür tipleri (destekleyici kültür) ile yenilikçi eğilim arasında örgüte güven ve bilgi paylaşımı düzenleyici etki göstermekte midir?

## **Örgüt Kültür Tipleri, Yenilikçilik Eğilimi, Örgüte Güven ve Örtülü Bilgi paylaşımı ile ilgili Yazın Taraması**

### ***Örgüt Kültürü ile Yenilikçilik İlişkisi***

Örgütlerin uzun dönem içerisinde çevrelerinde yaşanan değişime uyum sağlayabilmeleri, rekabet üstünlüklerini koruyarak sürdürülebilir bir piyasa konumu elde etmeleri ve bu bağlamda yeniliklerin ortaya çıkmasını olanaklı kılan örgütsel süreçlerin geliştirilmesi buna uygun bir örgüt yapısının ve kültürünün tasarlanmasını da gerektirmektedir (Özkan ve Turunç, 2015, s.339)

Örgüt kültürü, çalışanların amaçlarını, örgüt imajını yansıtarak daha sonraki mükemmellik seviyelerine ulaşmak için bağlayan unsurdur. Eğer çevre ve örgüt kültürü bu yetenekleri beslemeye elverişli değilse (başarısızlık ve değişim korkusu, finansal kontrollere odaklanma ve riskin azaltılması ) vb inovasyon örgütlerde ve bireylerde gelişemez. İnovasyon süreçlerini destekleyen bir örgüt kültürü belirsizliklerle başa çıkma yeteneği gösterebilecek ve çevreden gelen bilgileri tehdit olarak değil de bir fırsat olarak algılama yeteneğine sahip olacaktır (Szczepeńska-Woszczyzna, 2015) Organik örgüt yapıları ürün, servis ve teknoloji alanlarındaki değişim anlayışlarına izin verdiği için organizasyonların yeniliğini kolaylaştırmaktadır (Green ve Cluley, 2014) Örgüt kültürü ve örgütsel yenilikçilik arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu çeşitli araştırmalarda da öne sürülmektedir Bu anlamda örgüt kültürü genel olarak yenilikçiliği destekleyebilen bir kavram olarak kabul görmektedir (Özkan ve Turunç, 2015; Naranjo-Valencia vd., 2016, s.30-41; Szczepeńska-Woszczyzna, 2015)

Malezya'da bir Kamu Yüksek Öğretim Kurumunda (PIHE) öğrenen örgüt kültürü düzeyinin örgütsel performans ve örgütsel yenilikçilik ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmada (Hussein vd., 2016) tüm değişkenler arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Sürekli öğrenme, örgütsel performansla en yüksek korelasyona sahipken, işbirliği ve takım öğreniminin örgütsel yenilikçilik ile yüksek derecede ilişkili olduğu bulunmuştur

Chen vd (2017, s.173) çalışmalarında ulusal kültürün kurumsal yenilikçilik üzerinde önemli etkisinin olduğu özellikle yüksek seviyede bireysellik durumunun patent oluşturmada ve ar-ge çalışmalarını yenilikçi çıktılara ulaştırmada etkili olduğu, belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu yerlerde ise önemsiz patentlerin oluşturulduğu ve ar-ge çalışmalarında daha az gider oluşturdıkları görülmektedir.

Lau ve Ngo (2004) yılı çalışmalarında örgüt kültürünün insan kaynakları sistemi ve ürün yenilikçiliği arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir.

Shahzad ve Shahbaz (2017 ) Pakistan'ın yazılım endüstrisinde örgüt kültürü ve yenilikçi performans arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada yenilik performansı ile örgüt kültürü boyutları (dış uyum, örgüt iklimi, esneklik ve değişime destek, takım çalışması, personel güçlendirme yenilik performansı) arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Naranjo-Valencia vd., (2016)' nin çalışmasında İspanyadaki şirketlerde örgüt kültürü yenilikçilik ve performans arasındaki bağlantıların çalışıldığı araştırmada yenilikçiliğin örgüt kültürü ve performans arasında aracılık ettiği adhokrasi kültürünün yenilikçilik ve performansı pozitif yordadığı hiyerarşi kültürünün ise negatif yordadığı çalışmada tespit edilmiştir.

Kostis vd., (2018) kültürel değişim ve yenilikçi performans arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada kültürel değişimin (kontrol, iş ahlakı, güven, dürüstlük) inovasyon üzerinde pozitif etkili olduğu itaat değişkeninin ise negatif etkili olduğu tespit edilmiştir.

Shanker vd.,(2017) 'nin Malezyadaki şirketlerde çalışan 202 yönetici ile yapılan çalışmasında yenilikçi iş davranışının örgüt iklimi ve örgütsel performans arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir.

Verdu-Jover vd., 2018 çalışmasında adaptasyon kültürü ve ürün servis yenilikçiliği ilişkisini ele alan çalışmada yapısal esneklik ve sürekli öğrenmenin adaptif bir kültür oluşturarak ürün/hizmet inovasyon sonuçlarını pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Yenilikçi örgüt kültürü elde etmede aynı seviyedeki endüstrilerin benzerlikleri ve farklılıklarının Alexe ve Alexe'nin (2017) araştırdığı çalışmada IT&C endüstrisinin otomotiv endüstrisine göre yenilikçi örgüt kültürü oluşumuna daha fazla önem verildiği tespit edilmiştir.

Szczepańska-Woszczyzna (2015) örgüt kültürü, liderlik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada inovasyonun vizyoner liderlik ve destekleyici kültürle ilişkili olduğu bilgisini desteklemektedir. Bu çalışmalar dikkate alındığında bu çalışma için aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir.

- H1: Bürokratik kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasında ilişki vardır
- H2: Yenilikçi kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasında ilişki vardır
- H3: Destekleyici kültür tipi yenilikçi eğilim arasında ilişki vardır

### *Güven ile Yenilikçilik İlişkisi*

Örgütsel güvenin nasıl tanımlanacağı konusunda evrensel olarak kabul edilmiş bir standart yoktur. Ancak, bazı tanımlar diğerlerinden daha sık alıntılanmaktadır. “güven” terimini, başkalarına karşı savunmasız olma istekliliğini ve güvenilirlik algılarıyla ilgili risk alma niyetini belirtmektedir. Bu isteklilik, bir kuruma atıfta bulunabilecek yetenek, dürüstlük ve yardımseverlik değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Güven, bir organizasyon içindeki yenilikler için kültür oluşturur ve bunun yanı sıra olumsuz yargıları askıya aldığına ve diğer tarafça istismar edilme riskini azalttığına inanılır. Yüksek belirsizlik ve yüksek kırılabilirlikte, güvenin öncü rolü oynadığına inanılmaktadır. Yenilikçi süreçleri karakterize eden, öngörülemez potansiyel sonuçlar ve belirsizlik karşısında, psikolojik güvenlik hissi üretir. Güven, örgüt içi güçlendirme ile birlikte inovasyon süreçleri için ön şart olan yeni fikirlerin üretilmesini ve paylaşılmasını teşvik eder (Sankowska, 2016) Sosyal değişim teorisi bağlamında çalışanlar arasındaki güvensizlik, etkili bilgi paylaşımının önündeki bir engeldir ve organizasyonun her bir üyesinin etkin bilgi paylaşımı sağlamak için birbirleriyle iletişim kurmaları gerekmektedir (Jones, 2017, s.4).

Çalışanlar arasında güven, yenilikçi bir organizasyon içinde başarılı bir bilgi paylaşımının önemli bir unsurudur (Jones, 2017, s.4) Güven, diğer kişilere karşı risk alma ve hassasiyetli olmayı simgelemektedir. Güvenilirlik isteklilik yetenek, bütünlük ve iyilik değerlerinden kaynaklanmaktadır. Güven organizasyon içinde riskin yavaşlatılması, yüksek belirsizlik ve hassas durumlarda yenilikler için bir kültür inşa eder (Sankowska, 2016, s.96) Güven, kuruluşlar arasındaki sınırları ortadan kaldırır ve ortak çıkarların geliştirilmesine yardımcı olarak, firmanın karşılıklı bilgi



alışverişinin derinliğini, genişliğini ve verimliliğinin arttırmasını sağlar. Aynı zamanda firmaların daha derin veya daha geniş bir yelpazedeki bilgiyi paylaşmalarını, değerli kaynakları sinerjik bir şekilde birleştirmelerini ve sözleşmeden korunma gereksinimlerinin azaltmalarını sağlar.

Knack ve Keefer (1997), düşük güvenin inovasyon yeteneğini engelleyebileceğini belirtmektedir. Güven, fiyat koyması zor ancak bir firmanın sorunları çözüme ve belirsiz durumlarda rekabet etme yeteneğini güçlendiren bilgi ve kaynak alışverişini kolaylaştırır. Güvenin bu yararları, yeni fikirlerin inovasyonun geliştirilmesine yardımcı olmak için sorunsuzca akabileceği bir ortam yaratılmasına katkıda bulunur. Organizasyonlar arası güven, inovasyon kabiliyetini geliştirmek için gerekli işbirlikçi durumların ve çevrenin oluşturulmasını etkileyebilecektir. Sako ve Helper (1998) ve Dyer ve Chu (2003), güvenin yeni ürün geliştirmede öğrenmeyi, sürekli gelişmeyi ve bilgi paylaşımını nasıl desteklediğini göstermektedir. İşletmelerde daha fazla bilgi paylaşımı daha düşük maliyetlere, daha hızlı gelişime ve gelişmiş ürün / süreç yenilik uygulamalarına katkıda bulunur. Güven, firmaların işbirliği sürecinde maliyet ve riskleri azalttığından inovasyon yeteneğinin gelişiminde önemli görülmektedir (Delbufalo, 2017, s.1165–1176).

Güven, risk korkusunu azaltır ve yenilikçi işbirliğinin kabulünü belirsizlik ortamında arttırır. Güven, tedarikçilerin yeni durumlarla bağlantılı stresi yönetmelerini ve edindikleri bilgileri ortaklarıyla birlikte yeni bilgiler geliştirmek için kullanma çabalarını daha iyi konsantre etmelerini sağlar (Delbufalo, 2017, s.1165–1176)

Ampirik bulgularda güven türleri ile inovasyon süreci arasında ilişki olduğu ortaya konmuştur (Murphy, 2002; Ruppel ve Harrington, 2000; Krot ve Lewicka, 2011 ) Genel olarak, güvenin yenilikçiliği olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Sankowska, 2016). Sankowska (2016) çalışmasında örgütsel güvenin pazar konumunu etkilemesinde yenilikçilik ve örgütsel etkililiğin aracı rolü adlı çalışmasında örgütsel güvenin piyasa pozisyonu üzerinde yenilikçilik ve örgütsel etkililiğin aracı rolü olduğunu tespit etmiştir.

Güvenin topluluklararası işbirliği ile ürün inovasyon performansı arasında aracılık etkisinin incelendiği çalışmasında; sonuçlar, daha fazla tedarikçi katılımının sadece tasarım performansını güçlendirmeye hizmet

ettiğini, müşteri ve üçüncü taraf katılımının da aynı anda tasarım performansını ve pazar performansını güven aracılığı ile artırdığını ortaya koymaktadır. (Lai vd., 2011, s.65-74)

Örgütsel güven pazar konumunu nasıl etkiler: yenilikçiliğin ve operasyonel verimliliğin arabuluculuk rolü adlı çalışmada (Sankowska, 2016) örgütsel güven ile operasyonel verimlilik arasında yenilikçiliğin aracı rolü olduğu yenilikçilik ve piyasa pozisyonu arasında operasyonel verimliliğin aracılık ettiği tespit edilmiştir. Literatürdeki bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: Güven ile yenilikçi eğilim arasında ilişki vardır

### ***Bilgi Paylaşımı Yenilikçilik İlişkisi***

Yaratıcılığa yol açan ikinci önemli başarı faktörü yenilik ve bilgi paylaşımıdır. Organizasyondaki bilgi birikimi örgüt kültürünün içinde yer alır. Örgütlerde bilgi birikiminin paylaşımı ile firma performansının yanısıra üretim maliyetlerinde düşüş yaşanır (Kremer vd., 2019, s.62) Bilgi, inovasyon faaliyetleri için önemli bir kaynaktır. Etkili bilgi yönetimi, bir firmanın inovasyon kapasitesini arttırmada önemli bir yöntem olarak kabul edilir. İnovasyon sistemleri teorisi, genel olarak bilginin merkezi önemini ve özellikle inovasyon sistemine dahil olan farklı aktörler arasındaki bilgi transferini vurgulamaktadır; Yeni kapasitelerin ve içgörülerin geliştirilmesi, inovasyon performansının iyileştirilmesine yol açmaktadır (Madhavan ve Grover, 1998) eğer bu bilgi aktarılmaz ve diğer şirket çalışanlarla paylaşılmazsa, ne performans ne de firma inovasyon kapasitesi geliştirilemez (Hamdoun vd.,2018, s.759-770) Bilgi paylaşımı açık ve örtük bilgi olarak bilinen iki geniş bilgi kategorisini açıklar. Açık bilgi, bağımsız bir şekilde saklanabilen görünür, belgelenmiş, açık ve yapılandırılabilir bilgi olarak ifade edilir. Gizli bilgi (örtük bilgi), belgelenmemiş, açıkça ifade edilemeyen, açıklanamayan, bilişsel düşünce ve algılara dayanan (yani, bireylerin zihinlerine gömülü deneyimler ve diğer insanlardan edinen) ve paylaşması zor olan üstü kapalı bilgi olarak tanımlanır. Bununla birlikte, açık bilginin, kelimeler veya sayılarla ölçülmesi ve kodlanması kolay, biçimsel ve sistematik bir bilgi olduğunu savunur. Bu resmi bilgi, şirket prosedürleri, yazılı kılavuzlar, iç ve dış veri

formları dahil olmak üzere çeşitli organizasyon kaynaklarından elde edilebilir. Bu nedenle, açık ve net bilgi paylaşımı uygulamaları, daha iyi firmaların performansını ortaya çıkaran yaratıcılığı ve yeniliği geliştirmek için dağınık bilgiyi bütünleştirmeye yardımcı olmaktadır (Rehman vd., 2015, s.177-202)

Birçok çalışma bilgi yönetiminin inovasyon sürecine odaklandığı görülmektedir (Mardani, 2018) Liao ve Chuang (2006) çalışmasında bilgi yönetiminin teknik, sosyal ve süreç kaynağının inovasyon boyutları ve firma performansı arasındaki ilişkisi araştırılmıştır sonuçta teknik ve sosyal bilgi yönetim kaynağının inovasyon ve performansla pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Wang ve Hu (2017) inovasyon performans yeteneklerinde ve inovasyon faaliyetlerinde işbirliğinin etkileri: Tedarik zinciri ağlarında bilgi paylaşımı çalışmasında, bilgi paylaşımının yenilikçi işbirliği ve inovasyon performansı arasında kısmi aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Bilgi paylaşımı ve inovasyon performansı arasındaki pozitif ilişki firmanın yüksek inovasyon kapasitesinin en yüksek olduğu durumlarda görülmektedir.

Mardania vd., (2018) bilgi yönetimi ve inovasyon performansı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada bilgi bütünleşmesinin inovasyon performansı üzerinde önemli etkisi tespit edilmiştir.

Hamdoun (2018) bilgi transferi ve organizasyonel yenilikçilik: kalite ve çevre yönetiminin etkisi adlı çalışmada ampirik araştırmanın ana bulgularında kalite ve çevre yönetiminin, bilgi aktarımı ile birlikte inovasyonla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Hu vd., (2009) bilgi paylaşımı ve hizmet performansının konaklama takımlarında incelendiği çalışmada; bilgi paylaşımı ve hizmet performansı arasındaki ilişkide takım kültürünün aracılık ettiği tespit edilmiştir

Rehman vd., (2015)' in çalışmasında bilgi paylaşımı, bilgi yönetim stratejisi ve performans ilişkisindeki çalışmada bankalarda bilgi paylaşımı uygulamalarının performansa etkisinde sistem odaklı ve insan odaklı strateji mekanizmalarının aracılık edip etmediği araştırılmaktadır. Bulgularda, bilgi paylaşımı performans ilişkisinde insan ve sistem odaklı stratejinin açık ve örtülü bir şekilde aracılık ettiği tespit edilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak;

- H5: Bilgi paylaşımı ile yenilikçi eğilim arasında ilişki vardır.

Bütün önermeler dikkate alındığında bu çalışma için oluşturulan araştırmanın hipotezleri şu şekildedir

- H6: Bürokratik kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide yöneticiye duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır
- H7: Yenilikçi kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide yöneticiye duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır
- H8: Destekleyici kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide yöneticiye duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H9: Bürokratik kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örgüte duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H10: Yenilikçi kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örgüte duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H11: Destekleyici kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örgüte duyulan güven düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H12: Bürokratik kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örtülü bilgi paylaşımı düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H13: Yenilikçi kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örtülü bilgi paylaşımı düzenleyici rolü oynayacaktır.
- H14: Destekleyici kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasındaki ilişkide örtülü bilgi paylaşımı düzenleyici rolü oynayacaktır.

## **Araştırmanın Yöntemi**

### ***Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılıkları***

Araştırmanın temel amacı bürokratik, destekleyici ve yenilikçi örgüt kültür tiplerinin yenilikçi eğilime etkisinde güven ve bilgi paylaşımının düzenleyici etkisinin olup olmadığını belirlemek araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Anketlerin toplandığı 2017 yılı için Malatya il ve ilçelerinde faaliyet gösteren bankalarda çalışan toplam 775 işgören çalışmanın anakütlesini oluşturmaktadır (<https://www.tbb.org.tr>) Malatya il merkezindeki 200 çalışan örneklemini oluşturmaktadır. Karagöz

(2016) bilgilerine göre örneklem yeterlidir. Araştırmada, örneklem tespitinde basit tesadüfî yöntem uygulanmıştır. Örneklem yeterliliği açısından verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerden birincisi;

**Örgütsel Güven Ölçeği:** Nyhan ve Marlow (1997) tarafından geliştirilen ölçeğin Demircan (2003) tarafından güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış ve Türkiye ortamında kullanılabileceği tespit edilmiştir. Daha öncede birçok araştırmacı tarafından tercih edilen söz konusu ölçek 12 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek “örgüte güven” ve “yöneticiye güven” olarak iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ilk 8 ifade yöneticiye güveni, sonraki 4 ifade ise örgütün kendisine duyulan güveni tespit etmeye yöneliktir. 5’li likert tipindeki ölçekte “(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum” ifadeleri yer almaktadır. Örgütsel güven ölçeği için hesaplanan cronbach alpha katsayısı  $\alpha=0,914$ ’dür.

**Örgüt kültür tipleri:** Örgüt kültürü, Wallach’ın (1983) bir çalışmasından uyarlanan ölçek ile değerlendirilmiştir. Ölçek, örgüt kültürünü her boyutta sekiz ifade olmak üzere bürokratik, yenilikçi ve destekleyici olarak üç alt boyutta toplam 24 ifade ile değerlendirmektedir. Ölçek Türkçe’ye Yahyagil (2004) tarafından uyarlanmıştır. Bürokratik kültür için cronbach alpha katsayısı  $\alpha=0,778$ , yenilikçi kültür, 0,789, destekleyici kültür 0,899, yenilikçi kültür 0,789 ‘dur.

**Yenilikçi eğilimi:** Yenilikçi davranış ölçeği: çalışanların yenilikçi davranışa eğiliminin ölçülmesinde Scott ve Bruce (1994) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek soruları altı sorudan oluşmaktadır. Altı sorudan oluşan ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması ve uygulaması Akkoç tarafından gerçekleştirilmiştir. Akkoç (2012), “Gelişim kültürü ve etik iklimin yenilikçiliğe etkisinde dağıtım adaletinin rolü” adlı araştırmasında uyarladığı ölçeğin güvenilirlik katsayısını  $\alpha=89$  olarak belirlemiştir. Bu araştırma için belirlenen cronbach alpha değeri ise  $\alpha=,949$ ’ dur. Bu değer araştırma için uygun bir sonuç olduğundan ölçeğin kullanılmasına karar verilmiştir. Soruların cevaplanmasında 5’li likert kullanılmış olup, hiç katılmıyorum

(bir), katılmıyorum (iki), kararsızım (üç), katılıyorum (dört), kesinlikle katılıyorum (beş) puan olarak puanlandırılmıştır.

**Bilgi paylaşımı davranışı ölçeği** : Göksel vd., (2010) tarafından Bock vd. (2005) çalışmasından derlenerek Türkçeye adapte edilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek 3 maddeden oluşmaktadır. Bu araştırma için belirlenen cronbach alpha değeri ise  $\alpha=,756$ 'dır. Zaman sınırlaması olmayan ölçek 5'li Likert tipinde (5) Her Zaman, Çok fazla var, (4) Genellikle, Çokça var, (3) Ara Sıra, Orta miktar var, (2) Çok Nadir, Çok Az var, (1) Hiçbir Zaman, Hiç yok şeklinde hazırlanmıştır.

### Araştırma Bulguları

**Tablo 1: Kişisel Bilgilerinin Dağılımları**

		n	%
Cinsiyet	kadın	69	34,5
	erkek	131	65,5
Yaş	18-25	42	21,0
	26 -35	100	50,0
	35 ve üstü	58	29,0
Öğrenim durumu	ilköğretim	7	3,5
	lise	23	11,5
	önlisans	75	37,5
	lisans	77	38,5
	yüksek lisans	18	9,0
Çalışma süresi	0-1	15	7,5
	1-5	69	34,5
	5 ve üstü	116	58,0
İşletmedeki çalışma süresi	0-1	10	5,0
	1-5	93	46,5
	5 ve üstü	97	48,5
Konum	müdür	7	3,5
	müdür yardımcısı	33	16,5
	operasyon servis yetkilisi	37	18,5
	pazarlama yetkili yardımcısı	47	23,5
	gişe yetkilisi	52	26,0
	asistan	24	12,0

Çalışanların %65,5'i erkek, %50,0'si 26-35 yaşında, %38,5'i lisans mezundur. Çalışanların %58,0'i 5 yıl ve üstü süredir çalışmakta, %48,5'i 5 yıl ve üstü süredir işletmesinde çalışmakta, %26,0'sı gişe yetkilisidir.

**Tablo 2: Ölçek Puanlarının Betimleyici İstatistikleri**

	Mini- mum	Maksi- mum	Orta- lama	Std. Sapma	Çarpık- lık	Basıklık
Yenilikçi Eğilimi	1,71	5,00	3,78	0,76	-0,83	-0,28
Bürokratik Kültür	1,88	5,00	2,86	0,57	1,05	1,00
Yenilikçi Kültür	1,88	5,00	3,58	0,64	-0,39	-0,81
Destekleyici Kültür	1,88	5,00	3,57	0,80	-0,22	-1,04
Örtülü Bilgi Paylaşımı Davranışı	2,00	5,00	3,89	0,78	-0,67	-0,57
Yöneticiye Duyulan Gü- ven	1,88	5,00	3,74	0,86	-0,90	-0,48
Örgüte Duyulan Güven	1,00	5,00	3,63	0,98	-0,71	-0,64

Çalışanların; yenilikçi eğilim puan ortalaması  $3,78 \pm 0,76$ 'dır. Çalışanların bürokratik kültür puan ortalaması  $2,86 \pm 0,57$ , yenilikçi kültür puan ortalaması  $3,58 \pm 0,64$ , destekleyici kültür puan ortalaması  $3,57 \pm 0,80$ 'dir. Çalışanların örtülü bilgi paylaşımı davranışı puan ortalaması  $3,89 \pm 0,78$ 'dir. Çalışanların yöneticiye duyulan saygı puan ortalaması  $3,74 \pm 0,86$ , örgüte duyulan güven puan ortalaması  $3,63 \pm 0,98$ 'dir.

**Tablo 3: Yenilikçi Eğilim Puanının Diğer puanlar ile ilişkisi**

		Yenilikçi Eğilim
Bürokratik Kültür	r	,151*
	p	,032
Yenilikçi Kültür	r	,613**
	p	,000
Destekleyici Kültür	r	,592**
	p	,000
Örtülü Bilgi Paylaşımı Davranışı	r	,516**
	p	,000
Yöneticiye Duyulan Güven	r	,691**
	p	,000
Örgüte Duyulan Güven	r	,699**
	p	,000

\*\* $p < 0,01$  , \* $p < 0,05$  anlamlı ilişki var ,  $p > 0,05$  anlamlı ilişki yok , korelasyon katsayısı güç düzeyleri;  $0 < r < 0,299$  zayıf,  $0,300 < r < 0,599$  orta,  $0,600 < r < 0,799$  güçlü,  $0,800 < r < 0,999$  çok güçlü.

Yapılan pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre; yenilikçi eğilim puanı ile bürokratik kültür ( $r=0,151$ ) puanı arasında pozitif yönlü zayıf ilişki,

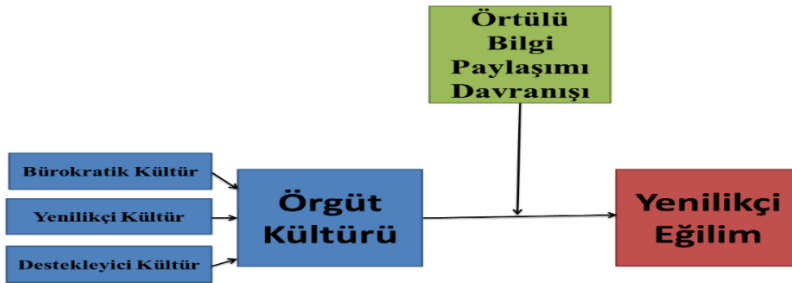
destekleyici kültür ( $r=0,592$ ), örtülü bilgi paylaşımı davranışı ( $r=0,516$ ) puanları ile arasında pozitif yönlü orta kuvvetli ilişki, yenilikçi kültür ( $r=0,613$ ), yöneticiye duyulan güven ( $r=0,691$ ), örgüte duyulan güven ( $r=0,699$ ) puanları ile arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunmaktadır ( $p<0,05$ ).

**Tablo 4: Örgüte Güven ve Bilgi Paylaşımının Örgüt kültür tipleri ile ilişkisi**

		Bürokratik kül- tür	Yenilikçi kül- tür	Destekleyici kül- tür
Örtülü bilgi paylaşımı davranışı	r	-,107	,609**	,622**
	p	,130	,000	,000
Yöneticiye duyulan güven	r	,197**	,710**	,623**
	p	,005	,000	,000
Örgüte duyulan güven	r	,105	,603**	,605**
	p	,140	,000	,000

\*\* $p<0,01$ , \* $p<0,05$  anlamlı ilişki var,  $p>0,05$  anlamlı ilişki yok, Korelasyon katsayısı güç düzeyleri;  $0<r<0,299$  zayıf,  $0,300<r<0,599$  orta,  $0,600<r<0,799$  güçlü,  $0,800<r<0,999$  çok güçlü.

Yapılan pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre; bürokratik kültür puanı ile yöneticiye duyulan güven ( $r=0,197$ ) puanı arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır ( $p<0,05$ ) yenilikçi kültür puanı ile örtülü bilgi paylaşımı davranışı ( $r=0,609$ ), yöneticiye duyulan güven ( $r=0,710$ ), örgüte duyulan güven ( $r=0,603$ ) puanları arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunmaktadır. Destekleyici kültür puanı ile örtülü bilgi paylaşımı davranışı ( $r=0,622$ ), yöneticiye duyulan güven ( $r=0,623$ ), örgüte duyulan güven ( $r=0,605$ ) puanları arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunmaktadır.



**Şekil 1. Model X**



**Tablo 5: Örgüt kültür tipi ve Yenilikçi Eğilim arasındaki ilişkide Örtülü Bilgi Paylaşımı Davranışının Düzenleyiciliğine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi**

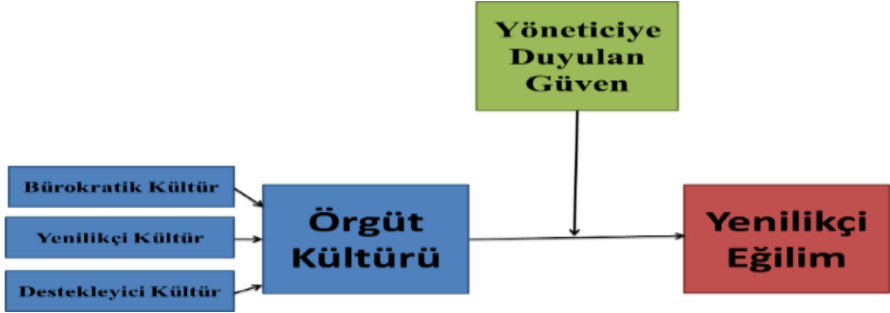
Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
	B	t	p	F	p	R <sup>2</sup>
Bürokratik Kültür	0,085	1,427	<b>0,115</b>			
Yenilikçi Kültür	0,332	3,040	<b>0,003*</b>	44,000	<b>0,000</b>	0,402
Destekleyici Kültür	0,315	2,950	<b>0,004*</b>			
Bürokratik Kültür	0,130	2,163	<b>0,032*</b>			
Yenilikçi Kültür	0,232	2,092	<b>0,038*</b>	37,052	<b>0,000</b>	0,432
Destekleyici Kültür	0,255	2,405	<b>0,017*</b>			
Örtülü Bilgi Paylaşımı Davranışı	0,230	3,176	<b>0,002*</b>			
Bürokratik Kültür	0,142	2,298	<b>0,023*</b>			
Yenilikçi Kültür	0,238	2,102	<b>0,037*</b>			
Destekleyici Kültür	0,255	2,370	<b>0,019*</b>			
Örtülü Bilgi Paylaşımı Davranışı	0,191	2,464	<b>0,015*</b>	21,396	<b>0,000</b>	0,438
Bürokratik * Bilgi	0,007	0,112	<b>0,911</b>			
Destekleyici * Bilgi	-0,129	-1,147	<b>0,253</b>			
Yenilikçi * Bilgi	0,056	0,503	<b>0,616</b>			
Model 2; $\Delta F=10,086^*$ , $\Delta R^2=0,029$						
Model 3; $\Delta F=0,728$ , $\Delta R^2=0,006$						

Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre; hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 1. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=44,000$  ,  $p<0,05$ ). Yenilikçi kültür ( $B=0,332$ ), Destekleyici kültür, ( $B=0,315$ ), yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ). Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 2. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=37,052$  ,  $p<0,05$ ). Bürokratik kültür ( $B=0,130$ ), yenilikçi kültür ( $B=0,232$ ), Destekleyici kültür ( $B=0,255$ ), örtülü bilgi paylaşımı davranışı ( $B=0,230$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ).

Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 3. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=21,396$ ,  $p<0,05$ ). Bürokratik kültür ( $B=0,142$ ), yenilikçi kültür ( $B=0,238$ ), destekleyici kültür ( $B=0,255$ ), örtülü bilgi paylaşımı davranışı ( $B=0,191$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ).

2. modele örtülü bilgi paylaşımı davranışının bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür ile etkileşiminin eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmamıştır ( $\Delta F=0,728$  ,  $p>0,05$ ) Modele katılan etkileşim değişkenleri yenilikçi eğilimi etkilememektedir ( $p>0,05$ )

Bu sonuçlara göre örtülü bilgi paylaşımı; bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür boyutlarının yenilikçi eğilimi etkilemesinde düzenleyici etki rolüne sahip değildir. Buna göre; H12, H13, H14 reddedilmiştir.



Şekil 2. Model Y

Tablo 6: Örgüt kültür tipi ve Yenilikçi Eğilim arasındaki ilişkide Yöneticiye Duyulan Güvenin Düzenleyiciliğine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
	B	t	p	F	p	R <sup>2</sup>
Bürokratik Kültür	0,085	1,427	0,115			
Yenilikçi Kültür	0,332	3,040	0,003*	44,000	0,000*	0,402
Destekleyici Kültür	0,315	2,950	0,004*			
Bürokratik Kültür	0,045	0,837	0,404			
Yenilikçi Kültür	0,046	0,438	0,662	53,455	0,000*	0,523
Destekleyici Kültür	0,244	2,535	0,012*			
Yöneticiye Duyulan Güven	0,497	7,021	0,000*			
Bürokratik Kültür	0,058	1,096	0,274			
Yenilikçi Kültür	-0,052	-0,469	0,639			
Destekleyici Kültür	0,371	3,447	0,001*			
Yöneticiye Duyulan Güven	0,399	4,615	0,000*	32,965	0,000*	0,546
Bürokratik * Yönetici	-0,081	-1,533	0,127			
Destekleyici * Yönetici	0,293	2,425	0,016*			
Yenilikçi * Yönetici	-0,150	-1,231	0,220			
Model 2; $\Delta F=49,293^*$ , $\Delta R^2=0,121$						
Model 3; $\Delta F=2,571^*$ , $\Delta R^2=0,024$						

\* $p < 0,05$  anlamlı etki/değişim var,  $p > 0,05$  anlamlı etki/değişim yok

Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre; hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 1. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=44,000$ ,

$p<0,05$ ). Yenilikçi kültür ( $B=0,332$ ), destekleyici kültür ( $B=0,315$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ).

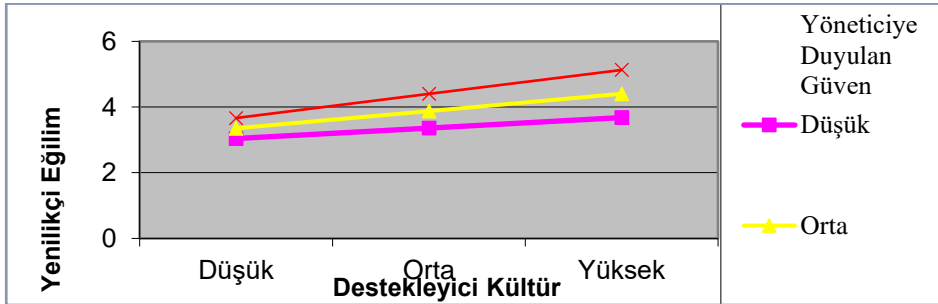
Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 2. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=53,455$ ,  $p<0,05$ ). Destekleyici kültür ( $B=0,244$ ), yöneticiye duyulan güven ( $B=0,497$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ). 1. modele Yöneticiye duyulan güven eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmuştur ( $\Delta F=49,293$ ,  $p<0,05$ ).

2. modele yöneticiye duyulan güvenin bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür ile etkileşiminin eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmuştur ( $\Delta F=2,571$ ,  $p<0,05$ ).

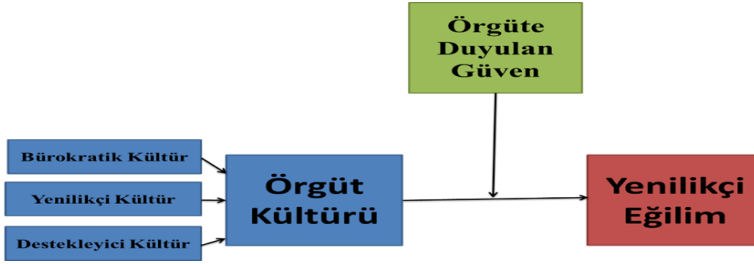
Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 3. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=32,965$ ,  $p<0,05$ ). Destekleyici kültür ( $B=0,371$ ), yöneticiye duyulan Güven ( $B=0,399$ ) pozitif, destekleyici kültür \* yöneticiye duyulan güven etkileşimi ( $B=0,293$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ).

Modele katılan bürokratik kültür \* yöneticiye duyulan güven, yenilikçi kültür \* yöneticiye duyulan güven etkileşim değişkenleri yenilikçi eğilimi etkilememektedir ( $p>0,05$ ). Bu sonuçlara göre yöneticiye duyulan güven; bürokratik kültür, yenilikçi kültür boyutlarının yenilikçi eğilimi etkilemesinde düzenleyici etki rolüne sahip değildir.

Destekleyici kültür boyutunun yenilikçi eğilim üzerindeki etkisinde yöneticiye duyulan güvenin düzenleyici rolü vardır ( $p<0,05$ ) Grafikte yöneticiye duyulan güvenin en yüksek olduğu nokta yenilikçi eğilim ve destekleyici kültürün en yüksek olduğu noktadır. Buna göre H6, H7 reddedilmiş, H8 hipotezi kabul edilmiştir.



Şekil 3. Yöneticiye duyulan güvenin, destekleyici kültür ve yenilikçi eğilim ilişkisindeki düzenleyici etkisi



Şekil 4. Model Z

**Tablo 7: Örgüt kültürü tipi ve Yenilikçi Eğilim arasındaki ilişkide Örgüte Duyulan Güvenin Düzenleyiciliğine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi**

Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
	B	t	p	F	p	R <sup>2</sup>
Bürokratik Kültür	0,085	1,427	0,115			
Yenilikçi Kültür	0,332	3,040	0,003*	44,000	0,000*	0,402
Destekleyici Kültür	0,315	2,950	0,004*			
Bürokratik Kültür	0,062	1,185	0,237			
Yenilikçi Kültür	0,188	1,945	0,053	59,932	0,000*	0,551
Destekleyici Kültür	0,134	1,403	0,162			
Örgüte Duyulan Güven	0,498	8,048	0,000*			
Bürokratik Kültür	0,070	1,355	0,177			
Yenilikçi Kültür	0,148	1,536	0,126			
Destekleyici Kültür	0,163	1,707	0,089			
Örgüte Duyulan Güven	0,454	6,585	0,000*	36,862	0,000*	0,573
Bürokratik Örgüt	-0,105	-1,956	0,052			
Destekleyici Örgüt	-0,016	-0,178	0,859			
Yenilikçi Örgüt	-0,089	-0,975	0,331			
Model 2; $\Delta F=64,775^*$ , $\Delta R^2$ değişim=0,149						
Model 3; $\Delta F=4,200^*$ , $\Delta R^2$ değişim=0,036						

Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre; hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 1. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=44,000$  ,  $p<0,05$ ). Yenilikçi kültür ( $B=0,332$ ), destekleyici kültür ( $B=0,315$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ). Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 2. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=59,932$  ,  $p<0,05$ ). Örgüte duyulan güven ( $B=0,498$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ). 1. modele örgüte duyulan güven eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmuştur ( $\Delta F=64,775$  ,  $p<0,05$ ).

2. modele örgüte duyulan güvenin bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür etkileşiminin eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmuştur ( $\Delta F=4,200$ ,  $p<0,05$ ) Hiyerarşik regresyon dizisinde kurulan 3. model istatistiksel olarak anlamlıdır ( $F=36,862$ ,  $p<0,05$ ). Örgüte duyulan güven ( $B=0,454$ ) yenilikçi eğilimi pozitif etkilemektedir ( $p<0,05$ ).

Modele katılan etkileşim değişkenleri yenilikçi eğilimi etkilememektedir ( $p>0,05$ ). Bu sonuçlara göre örgüte duyulan güven; bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür boyutlarının yenilikçi eğilimi etkilemesinde düzenleyici etki rolüne sahip değildir.

Hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre; H2, H3, H4, H5, H8 kabul, H1, H9, H10, H11, H12, H13, H14 reddedilmiştir

## Sonuç

Organizasyonları başarıya ulaştırmada kültürün önemli bir işlevi vardır. Her organizasyonun örgütsel mükemmellik sağlama yolunda bir tür rehber olma vizyonu ve misyonu vardır. Örgüt kültürü, çalışanların amaçlarını, örgüt imajını yansıtarak daha sonraki mükemmellik seviyelerine ulaşmak için bağlayan unsurdur. Öte yandan, araştırmaların gösterdiği gibi, eğer çevre ve örgüt kültürü bu yetenekleri beslemeye elverişli değilse, inovasyon örgütlerde ve bireylerde gelişemez. Olumlu kültürel özellikler bir kuruluşa inovasyon için gerekli malzemeleri sağlayabilir (Szczepeńska-Woszczyńska, 2015, s.396) Çalışanlar arasında güven, yenilikçi bir organizasyon içinde başarılı bir bilgi paylaşımının önemli bir unsurudur (Jones, 2017, s.4) Bilgi, yenilikçi faaliyetleri için önemli bir kaynaktır. Etkili bilgi yönetimi, bir firmanın yenilikçi kapasitesini arttırmada önemli bir yöntem olarak kabul edilir. Yenilikçilik, genel olarak bilginin merkezi önemini ve özellikle yenilikçilik sistemine dahil olan farklı aktörler arasındaki bilgi transferini vurgulamaktadır; yeni kapasitelerin ve içgörülerin geliştirilmesi, yenilikçi performansının iyileştirilmesine yol açmaktadır (Madhavan ve Grover, 1998) eğer bu bilgi aktarılmaz ve diğer şirket çalışanlarla paylaşılmazsa, ne performans ne de firma inovasyon kapasitesi geliştirilemez (Hamdoun vd.,2018, s.759-770) Güvenin azalması bilgi paylaşımının önünü tıkayan bir engel olarak ortaya çıkarken

doğru ve net bir bilgi akışı güven hissedilen bir ortamda gerçekleşmektedir (Roberts ve O'Reilly, 1974, s.2012'den akt: Sezgin vd.,2015) Çalışmada bürokratik, destekleyici ve yenilikçi örgüt kültür tiplerinin yenilikçi eğilime etkisinde güven ve bilgi paylaşımının düzenleyici etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın sonucunda örtülü bilgi paylaşımı ve örgütsel güven düzeylerinin yenilikçi eğilimle pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Wang ve Hu (2017) ve Hamdoun (2018)'in çalışmasındaki sonuçlarla örtüşmektedir. Ayrıca örgüt kültür tiplerinden destekleyici ve yenilikçi kültür tipi ile yenilikçi eğilim arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç örgüt kültürünün yenilikçi davranışı anlamlı etkilediği bulgusunu belirten çalışmalar (Szczepeńska-Woszczyzna, 2015, Naronjo-Valencia vd, 2015) ile örtüşmektedir. Çalışma sonucunda banka çalışanlarının örgüte güven ve örtülü bilgi paylaşımı davranışlarının iyi derecede olduğu görülmektedir. Bu durum yenilikçiliği etkileyen önemli bir sonuç olarak görülebilir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre örtülü bilgi paylaşımı davranışının bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür ile etkileşiminin eklenmesiyle modelde anlamlı derecede değişim olmamıştır. Bu sonuçlara göre örtülü bilgi paylaşımı; bürokratik kültür, destekleyici kültür, yenilikçi kültür boyutlarının yenilikçi eğilimi etkilemesinde düzenleyici etki rolüne sahip değildir. Örgüt kültür tiplerinden destekleyici kültür tipinin yenilikçilik ilişkisinde yönetsel güvenin düzenleyici rolü tespit edilmiştir.

Örgütler, değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmek, örgütsel performanslarını sürdürebilmek ve artırabilmek için yenilik yapma ve risk alma eğilimindedirler. Yenilik yönelimli ve risk eğilimli olabilmek ise üst yönetimin desteğine, paylaşılan bir kültür oluşturmaya, katılım ve iş birliğine imkan verilmesine en önemlisi de güvene dayalı bir örgüt yapısının oluşturulmasına bağlıdır. Bu bağlamda yenilik sürecinin önemli olduğu bankalarda yöneticilere güven konusu önem kazanmakta ve destekleyici kültür yapısıyla bu desteklenmelidir. Bundan sonraki çalışmalarda örgüt kültürü ve yenilikçiliği etkileyen örgütsel hafıza, örgütsel vazgeçme gibi faktörler aracı değişken olarak incelenip araştırılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Organizational Culture Types on  
Innovation Organizational Role and Regulatory Role  
of Trust and Implicit Information Sharing**

\*

Gül Gün

*Munzur University*

The aim of this study is to determine the regulatory impact of knowledge sharing and trust in the relationship between organizational culture types and innovativeness. The sample of the study was composed of 200 bank employees in Malatya city center. According to the results of the analysis, implicit knowledge sharing does not have a regulatory impact role in the influence of organizational culture types on the innovative tendency. Managerial trust has a regulatory role in the relationship between supportive culture type, which is one of organizational culture types, and innovativeness. Considering the importance of innovation in company's success, design, strategy, leadership, human resources applications, financial support at organisational level are significant, but above all, the most important is the organizational culture (Naranjo-Valencia et al., 2016, p.30-41) Culture is a long term strategic tool for innovation and competition. Social learning status and organizational structure explain the impact of culture. Social learning is transferred to subsequent generations through cultural characteristics. Social stereotypes affect the state of knowledge and technology transfer. A society with or developing an innovative culture may perform better in the future despite adverse macro conditions. On the contrary, even though an anti-innovation culture and policy makers improve the macro-conditions, they prevent innovation and competitiveness (Petrakis, 2015, p.1436-143; Chen et al., 2017, p.173).

Trust encourages the generation and sharing of new ideas, which is a prerequisite for innovation within an organization. Where the uncertainty is high, trust is believed to play a leading role (Sankowska, 2016). Individuals can share their unique knowledge and skills only in face-to-face interaction where they are confident, in shared and applied environments and where they can benefit jointly (Polat and Arabacı, 2015). Information sharing practices, synchronization of existing knowledge and expertise in the organization

cluster are considered to be cooperation (Rehman et al., 2015, p.177-202). Organizational culture forms the basis of communication and mutual understanding within the shared values and affects employee behavior with two main functions: internal integration and coordination (Naranjo-Valencia et al., 2016, p.30-41). The main problematic of the research is whether organizational trust and knowledge sharing have a regulatory role in the impact of organizational culture on innovative tendency. For this purpose, the following hypotheses were created:

- H1: There is a relationship between bureaucratic culture type and innovative tendency
- H2: There is a relationship between the innovative culture type and the innovative trend.
- H3: There is a relationship between supportive culture type and innovative trend.
- H4: There is a relationship between trust and innovative trend.
- H5: There is a relationship between knowledge sharing and innovative trend.
- H6: Trust in the manager will play a regulatory role in the relationship between bureaucratic culture type and innovative tendency.
- H7: Trust in the manager will play a regulatory role in the relationship between the innovative culture type and the innovative trend.
- H8: Trust in the manager will play a regulatory role in the relationship between the supportive culture type and the innovative trend.
- H9: Trust in the manager will play a regulatory role in the relationship between bureaucratic culture type and innovative tendency.
- H10: Trust in the manager will play a regulatory role in the relationship between the innovative culture type and the innovative trend.
- H11: Trust in the organization will play a regulatory role in the relationship between the supportive culture type and the innovative trend.
- H12: Implicit knowledge sharing will play a regulatory role in the relationship between bureaucratic culture type and innovative tendency.
- H13: Implicit knowledge sharing will play a regulatory role in the relationship between the innovative culture type and the innovative trend.



- H14: Implicit knowledge sharing will play a regulatory role in the relationship between the supportive culture type and the innovative trend.

Reliability and validity studies of Organizational Trust Scale, which is one of the scales used in the research and was developed by Nyhan and Marlowe (1997), were made Demircan (2003), and it was determined that it can be used in Turkey. This scale, which was previously preferred by many researchers, consists of 12 expressions. The scale consists of two dimensions as "trust in the organization" and "trust in the manager." The first 8 statements in the scale were designed to determine the trust in the manager and the next 4 statements were designed to determine the trust in the organization itself. Types of organizational culture; organizational culture was assessed using a scale adapted from a study by Wallach (1983). The scale evaluates the organizational culture with a total of 24 statements in three sub-dimensions as bureaucratic, innovative and supportive, including eight statements in each dimension. The scale was adapted to Turkish by Yahyagil (2004). The Cronbach's alpha coefficient for bureaucratic culture was  $\alpha = 0.778$ , for Innovative culture 0.789, for Supportive culture 0.899; the scale developed by Scott and Bruce (1994) was used to measure the innovative tendency and employees' inclination towards innovative behavior. The scale consist of six questions. The scale, which consisted of six questions, was adapted Turkish and applied by Akkoç. Akkoç (2012) determined the reliability coefficient of the scale as  $\alpha = .89$  adapted in his research titled "The role of distribution justice in the impact of development culture and ethical climate on innovation."

The Cronbach's alpha value determined for this research is  $\alpha = .949$ . As this value was suitable for the research, the scale was decided to be used in the research. Knowledge sharing behavior scale; the scale that was adapted to Turkish by Göksel et al. (2010) by compiling the study of Bock et al. (2005) was used. It consists of 3 items. The Cronbach's alpha value determined for this research is  $\alpha = .756$ .

65.5% of the employees are male, 50.0% are between 26-35 years old, 38.5% have bachelor's degree. 58.0% of the employees have been working for 5 years and above, 48.5% have been working in their own enterprise for 5 years and above, and 26.0% are tellers. Response of Innovative Trend to the Variables and Regulatory Impact of the Trust in the Manager; according to the results of hierarchical regression analysis, the first model established in the hierar-

chical regression sequence is statistically significant ( $F = 44.000$ ,  $p < 0.05$ ). Innovative culture ( $B = 0.332$ ) and supportive culture ( $B = 0.315$ ) positively affect the innovative tendency ( $p < 0.05$ ). The second model established in the hierarchical regression sequence is statistically significant ( $F = 53.455$ ,  $p < 0.05$ ). Supportive culture ( $B = 0.244$ ) and trust in the manager ( $B = 0.497$ ) positively affect the innovative tendency ( $p < 0.05$ ). There was a significant change in the model with the addition of trust in the manager ( $\Delta F = 49.293$ ,  $p < 0.05$ ).

In the second model, there was a significant change after adding the interaction of trust in the manager with bureaucratic culture, supportive culture and innovative culture ( $\Delta F = 2.571$ ,  $p < 0.05$ ).

The third model established in the hierarchical regression sequence is statistically significant ( $F = 53.455$ ,  $p < 0.05$ ). Supportive culture ( $B = 0.371$ ) positively affects the trust in the manager ( $B = 0.399$ ), the interaction between supportive culture\* and trust in the manager ( $B = 0.293$ ) positively affect the innovative tendency ( $p < 0.05$ ).

The variables of bureaucratic culture \* trust in the manager interaction and the innovative culture \* trust in the manager that are included in the model do not affect the innovative tendency ( $p > 0.05$ ). According to these results, trust in the manager has no regulatory impact role in the influence of bureaucratic culture and innovative culture dimensions on innovative tendency. We can say that the negative significant effect of the interaction between supportive culture dimension and trust in the manager has a regulatory role. In the graph, trust in the manager has the role of regulatory effect under the influence of the innovative tendency of the supportive culture dimension. Innovative system theory emphasizes the central importance of information in general, and the transfer of knowledge between different actors involved in the innovation system in particular; development of new capacities and insights leads to the improvement of innovative performance (Madhavan and Grover, 1998); if this information is not transferred and shared with other company employees, neither performance nor firm innovation capacity can be developed (Hamdoun et al., 2018, p.759-770). While the decrease in trust emerges as an obstacle blocking knowledge sharing, a correct and clear information flow takes place in an environment where there is trust (Roberts and O'Reilly, 1974, pp. 2012: cited by Sezgin et al., 2015). The study investigates whether or not trust and knowledge sharing have a regulatory impact on the influence of bureaucratic, supportive and innovative organizational culture types on the innovative tendency. According to these results, implicit knowledge sharing

has no regulatory impact role on the influence of bureaucratic culture, supportive culture, and innovative culture dimensions on the innovative tendency. Regulatory role of managerial trust was determined in the relationship between the organisational culture type supportive culture and innovativeness. Being innovation-oriented and risk-prone depends on the support of the top management, the creation of a shared culture, enabling participation and cooperation and most importantly the formation of a trust-based organizational structure. In this context, trust in managers becomes important in the banks where innovation process is important and this should be supported by supporting culture structure. Innovativeness emphasizes the central importance of information in general, and the transfer of knowledge between different actors involved in the innovation system in particular; development of new capacities and insights leads to the improvement of innovative performance (Madhavan and Grover, 1998); if this information is not transferred and shared with other company employees, neither performance nor firm innovation capacity can be developed (Hamdoun et al., 2018, p.759-770). While the decrease in trust emerges as an obstacle blocking knowledge sharing, a correct and clear information flow takes place in an environment where there is trust (Roberts and O'Reilly, 1974, pp. 2012: cited by Sezgin et al., 2015). The study investigates whether or not trust and knowledge sharing have a regulatory impact on the influence of bureaucratic, supportive and innovative organizational culture types on the innovative tendency. According to these results, implicit knowledge sharing has no regulatory impact role on the influence of bureaucratic culture, supportive culture, and innovative culture dimensions on the innovative tendency. Regulatory role of managerial trust was determined in the relationship between the organisational culture type supportive culture and innovativeness. Being innovation-oriented and risk-prone depends on the support of the top management, the creation of a shared culture, enabling participation and cooperation and most importantly the formation of a trust-based organizational structure. In this context, trust in managers becomes important in the banks where innovation process is important and this should be supported by supporting culture structure.

### **Kaynakça / References**

Akkoç, İ. (2012). Gelişim kültürü ve etik iklimin yenilikçiliğe etkisinde dağıtım adaletinin rolü. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 45-60.

- Alexe, C.-G. ve Alexe, C.-M. (2017). Similarities and differentiations at the level of the industriesin acquiring an organizational culture in innovatio., *Procedia Manufacturing*, 22 , 317–324.
- Chen, Y., Podolski, E.J., Veeraraghavan, M.(2017), National culture and corporate innovation, *Pacific- Basin Finance Journal*, 43, 173-187.
- Delbufalo, E. (2017). The effects of suppliers' trust on manufacturers' innovation capability: an analysis of direct versus indirect relationships. *Production Planning & control, The Management of operation*, 28(14), 1165–1176.
- Demircan, N. (2003), Örgütsel güvenin bir ara değişken olarak örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: eğitim sektöründe bir uygulama. Yayınlanmamış doktora tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Dyer, J. H., ve W. Chu. (2003) The role of trustworthiness in reducing transaction costs and improving performance: Empirical evidence from the United States, Japan, and Korea. *Organization Science*, 14 (1), 57–68.
- Göksel, A., Aydınhan, B. ve Bingöl, D. (2010). Örgütlerde bilgi paylaşım davranışı: Sosyal sermaye boyutundan bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 87-109.
- Green, W., ve Cluely, R. (2014). The field of radical innovation: Making sense of organizational cultures and radical innovation, *Industrial Marketing Management*, 43(8), 1343–1350.
- Hamdoun, M., Jabbour, C. J. C., ve Othman, H. B.(2018). Knowledge transfer and organizational innovation: Impacts of quality and environmental management, *Journal of Cleaner Production*, 193,759-777.
- Hu, M. L. M., Horng, J. S., ve Sun, Y. H. C.(2009). Hospitality teams: Knowledge sharing and service innovation performance, *Tourism Management*, 30, 41-50.
- Hussein, N., Omara, S., Noordin, F. ve Amir, I. N.(2016). Learning organization culture, organizational performance and organizational innovativeness in a public institution of higher education in Malaysia: A Preliminary Study. *Procedia Economics and Finance*, 37, 512 – 519.
- Jones, G. E. (2017). Knowledge sharing and technological innovation: The effectiveness of trust, training, and good communication, *Cogent Business & Management*, 4(1), 1-15.
- Karagöz, Y.(2016). *Spss 23 ve Amos 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Knack, S. ve Keefer, P. (1997) Does social capital have an economic payoff? a cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics* 112 (4), 1251–1288.
- Kostis, P. C., Kafka, K. I. ve Petrakis, P. E. (2018). Cultural change and innovation performance. *Journal of Business Research, Elsevier*, 88(3), 306-313.
- Kremer, H., Villamor, I. ve Aguinis, H. (2019). Innovation leadership: Best-practice recommendations for promoting employee creativity. *Voice, And Knowledge Sharing*, 62, 65–74.
- Krot, K., ve Lewicka, D. (2011). Innovation and organisational trust: Study of firms in Poland. *International Journal of Innovation and Learning*, 10 (1), 43-59.
- Lau, C-M. ve Ngo, H.-Y., (2004) The HR system, organizational culture, and product innovation, *International Business Review, Elsevier*, vol. 13(6), pages 685-703, December.
- Lai, C-S., Chen, C-S. Chiu., C.-J. ve Pai, D-C. (2011). The impact of trust on the relationship between inter-organisational collaboration and product innovation performance. *Technology Analysis & Strategic Management*, 23(1), 65–74.
- Liao, C., ve Chuang, S.H.(2006). Exploring the role of knowledge management for enhancing firm's innovation and performance. Proceedings of the 39th Hawaii International Conference on System Sciences.
- Mardania, A., Nikoosokhan, S., Moradi, M. ve Doustar, M. (2018). The relationship between knowledge management and innovation performance. *Journal of High Technology Management Research*, 29 (1), 12–26.
- Madhavan, R., ve Grover, R. (1998). From embedded knowledge to embodied knowledge: New product development as knowledge management. *Journal of Marketing*, 62, 1-12.
- Murphy, J. T. (2002). Networks, trust, and innovation in Tanzania's manufacturing sector. *World Development, Elsevier*, 30 (4), 591-619.
- Naranjo-Valencia, J. C. Jiménez-Jiménez, D. ve Sanz-Valle, R. (2016). Studying the links between organizational culture, innovation, and performance in Spanish companies. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 48(1), 30-41.

- Özkan, Ö. ve Turunç, Ö. (2015). Örgüt kültürü ile yenilikçilik ilişkisinde rekabet şiddetinin düzenleyici etkisi: Savunma sanayinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 339-363.
- Petrakis, P. E. Kostis, P. C. ve Valsamis, D. G. (2015). Innovation and competitiveness: Culture as a long-term strategic instrument during the European Great Recession, *Journal of Business Research, Elsevier*, 68 (7), 1436-1438.
- Petrakis, P. E., Kostis, P. C. ve Valsamis, D. G. (2015). Innovation and competitiveness: Culture as a long-term strategic instrument during the European Great Recession. *Journal of Business Research, Elsevier*, 68 (7), 1436-1438.
- Polat, M. ve Arabacı, B. (2015). Enformasyon kuramı bağlamında sosyal ağlar, örgütsel belirsizlik ve eğitim: Kavramsal bir analiz, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 797-809.
- Rehman, W. U. I. Ilyas, M. ve Asghar, N. (2015). Knowledge sharing, knowledge management strategy and performance. *Pakistan Economic and Social Review*, 53 (2 ),177-202.
- Ruppel, C. P., ve Harrington, S. J. (2000). The relationship of communication, ethical work climate, and trust to commitment and innovation. *Journal of Business Ethics*, 25 (4), 313-328.
- Sako, M., and S. Helper. (1998) Determinants of trust in supplier relations: Evidence from the automotive industry in Japan and the United States. *Journal of Economic Behavior & Organization* 34 (3), 387-402.
- Sankowska, A. (2016). How organizational trust affects the market position: The Mediating Role of Innovativeness and Operational Efficiency, 26(61), 9-23.
- Sezgin, O.B., Uçar, Z., Duygulu, E.(215), Güven, yenilikçi iş davranışı ilişkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 1-20.
- Shahzad, F., Xiu, G.Y. ve Shahbaz, M. (2017). Organizational culture and innovation performance in Pakistan's software industry. *Technology in Society*, 51, 66-67.
- Shanker, R., Bhanugopan, R., Heijden, B. I.J.M V. D. ve Farrell, M. (2017), Organizational climate for innovation and organizational performance: The mediating effect of innovative work behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 100, 67-77.

- Szczepańska-Woszczyzna, K. (2015), Organizational culture and innovation, *Procedia Economics and Finance*, 396 – 402.
- Verdu-Jover, A. J. Lirios. A-S. ve Gomez-Gras, J.-M.(2018). Adaptive culture and product/service innovation outcomes. *European Management Journal*, 36 (3), 330-340.
- Wang, C., ve Hu, O. (2017). Knowledge sharing in supply chain networks: Effects of collaborative innovation activities and capability on innovation performance. *Academy of Management Proceedings*, 1, 1-13.
- Wallach, E.J. (1983) Individuals and organizations: The cultural match. *Training and Development Journal*, 37, 29-36.
- <https://tbb.2017> TBB veri sistemi, [www.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/banka-ve-subeyilari/70](http://www.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/banka-ve-subeyilari/70) E.tarihi 27.8.2019

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Gün, G. (2019). Örgüt kültür tiplerinin yenilikçiliğe etkisi örgüte güvenin ve örtülü bilgi paylaşımının düzenleyici rolü. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1864-1892. DOI: 10.26466/opus.552817

# Gender-Based Discrimination in Business Loan Markets <sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.549034

\*

Elmas Yıldız Hanedar\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Esentepe Kampüsü Rektörlük, Serdivan/Sakarya/Türkiye

E-Mail: [elmasy@sakarya.edu.tr](mailto:elmasy@sakarya.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-2996-3498](https://orcid.org/0000-0002-2996-3498)

## Abstract

*The aim of this paper is to examine the existence of discrimination against female owned sole proprietorship firms in loan markets based on firm level cross country evidence from EBRD countries. We examine discrimination in credit markets via probability of a firm getting loan. In order to measure the discrimination we also take into account the firms those are discouraged from borrowing as dependent variable in addition to firms with female top managers. The results of the probit analyses indicate higher mean values of rejection rates for female firm owners' credit applications, however this difference is not statistically significant. As we control for the firm and country level differences in the multivariate analysis, the significance of financial discrimination against female owned firms mostly disappears. Additionally the innovative firms with higher numbers of full time workers, and the firms with lower unpaid debts are more likely to receive credits from financial institutions. Moreover the probability of a firm having a rejected credit application is lower in countries with higher gross domestic product per capita.*

**Keywords:** *Discrimination, Credit Markets, Credit Rationing, Gender.*

---

<sup>1</sup> This paper is reproduced from chapter 4 of the PhD thesis of the author which is available on [http://eprints-phd.biblio.unitn.it/985/1/Thesis\\_.pdf](http://eprints-phd.biblio.unitn.it/985/1/Thesis_.pdf)



## Ticari Krediler Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığı

\*

### Öz

*Bu makalenin amacı, EBRD ülkelerinden toplanan firma düzeyinde verilere dayanarak, tek bir kadın girişimciye ait firmaların kredi piyasasında ayrımcılığa uğrayıp uğramadığını araştırmaktır. Kredi piyasasında kadın girişimcilerin maruz kaldığı ayrımcılığı bir firmanın kredi alma olasılığı ile ölçüyoruz. Ayrımcılığı ölçmek için bağımlı değişken olarak ayrıca firmanın kredi başvurusuna cesaret edememesi incelenmiştir. Çalışmanın temel bağımsız değişkeni olarak sadece kadın girişimcileri ifade eden kukla değişken değil, kadın üst yöneticiye sahip firmalar da dikkate alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda kadın firma sahiplerine ait kredi başvurularının geri çevrilme oranları daha yüksek olduğu gözlemlenirken, bu fark istatistiksel olarak çok da anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Çok değişkenli regresyonlar sayesinde firma ve ülke düzeyinde farklılıkları kontrol ettiğimizde, kadın girişimcilere karşı finansal ayrımcılığın çoğunlukla ortadan kalktığı gözükmemektedir. Bununla beraber tam zamanlı çalışan sayısının fazla, yenilikçi ve ödenmemiş borçların az olduğu firmaların finansal kurumlardan borç alma olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın yüksek olduğu ülkelerde firmaların kredi başvurularının daha düşük olasılıklarla reddildiği gözlemlenmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Ayrımcılık, Kredi Piyasaları, Kredi Tayınlaması, Cinsiyet*

## Introduction

Gender is one of the primary drivers of economic disparities between people. Although females are being more and more visible in business and financial environments nowadays, there are still only few female examples of the “richest” people or the “biggest businesses” in all around the world. As of 2019 we only see Françoise Bettencourt Meyers as the 15<sup>th</sup> biggest billionaire after 14 male billionaires according to Forbes Magazine<sup>2</sup>. This situation is a call for research for the systematic differences between the male and female entrepreneurs.

Women are stereotyped differently from men in general *e.g.* women have more emotional and risk-averse image as compared to men. Previous literature shows that female owned enterprises are more likely to be smaller, they operate in labour intensive and service sectors as compared to their male counterparts (Carter and Rosa, 1998). Female owned businesses are more likely to use retained earnings and have lower percentage of debt finance (Haines, Orser and Riding, 1999). These differences may have three different explanations: First female firm owners do not prefer to borrow because of their risk preferences. Second discriminatory lenders do not prefer to extend loans to female owned businesses. Third, market and cultural structures are not suitable enough to allow female owners to get loans.

Previous studies attach more risk aversion to females as compared to males (Powell and Ansic, 1997; Jianakoplos and Bernasek, 1998; Watson and Robinson, 2003; Croson and Gneezy, 2009) and this risk averse nature of females might be one explanation for their lower ratios of debt finance. Croson and Gneezy (2009) present a review of the experimental studies on gender based preference differences. In this framework women entrepreneurs are more likely to use retained earnings rather than using external finance not because they are discriminated in loan markets but due to their own preferences. Schubert, Brown, Gysler and Brachinger (1999) provide contradictory experimental evidence to the studies that find females more risk averse as compared to their male counterparts. Different from the other experimental studies Schubert, Brown, Gysler and Brachinger (1999)

---

<sup>2</sup> <https://www.forbes.com/billionaires/#419126c3251c>

control for economic conditions and finds that female subjects do not generally make less risky financial choices than male subjects. Their findings suggest that the source of gender-specific risk behaviour found in the other studies may be due to differences in male and female opportunity sets rather than stereotypic risk attitudes.

There is also a body of literature on the existence of gender-based discrimination against women in lending markets. In general, discrimination in lending markets comes from the desire of lenders to avoid making transactions and/or building relationships with certain demographical groups just because of their personal characteristics. In such cases, lenders have a disutility from granting loans to certain groups of borrowers and this discriminatory lenders may simply reject the loan applications or discourage the borrowers that they have a disutility, via stringent loan contract terms, *i.e.* charging higher interest rates, requiring higher collateral compared to loan size. Discriminatory lenders may decide regardless the riskiness of the alternative projects and they even may forgo profits in order to avoid interaction with the specific demographic groups.

Sometimes lenders avoid providing loans to members of a certain group due to their beliefs and previous information on the demographic group. Literature on discrimination in loan markets is mostly dominated by the studies on racial discrimination and mortgage loan markets (Berko-vec, Canner, Gabriel and Hannan, 1998; Han, 2011; Ladd, 1998; Munnell, Browne, McEneaney and Tootell, 1996) while only little evidence found in favour of gender based discrimination in business loan markets in non-developed economies.

Previous studies on racial discrimination present evidence mostly from U.S. data. In general these studies concentrated on racial discrimination in loan markets, while there are only few studies on gender based discrimination in business loan markets.

Bellucci, Borisov and Zazzaro (2009) show that female entrepreneurs in Italy face more difficulties in accessing to credit, even though the interest rates they pay do not differ from those paid by male business owners. They present evidence consistent with the taste-based discrimination theory. Recently, Beck, Behr and Guttler (2011) find that loan officers charge higher interest rates to borrowers of the other gender although there is no

difference in riskiness. They also show that the effect varies across borrower and loan officer characteristics, consistent with the idea of social distance; that is, younger loan officers are more likely to charge higher interest rates to older borrowers. Alesina, Lotti and Mistrulli (2013) find that women in Italy pay higher interest rates for loans as compared to men, although there is no evidence that show women are riskier than men. Using World Bank Enterprise Survey (WBES) data for sub-Saharan African countries Aterido, Beck and Iacovone (2013) underline the low rate of access to formal external financing compared to other firms. Aterido, Beck and Iacovone (2013) imply that the main reason for women being disadvantaged in external financing for their businesses is their small scales. Using the same data set and methodology Hansen and Rand (2014) conduct separate analyses for different business scales. Hansen and Rand (2014) show that male entrepreneurs face smaller financial constraints when compared to female entrepreneurs in small-scale firms. Hansen and Rand (2014) show that this situation is reversed in medium-sized companies.

All these studies examine the female and male owned firms. Kim (2006) examines the equally owned firms in addition to female and male owned firms by using small business data from USA. She finds that female owned firms experience least difficulties in terms of successful loan applications as compared to other groups of firms. Using BEEPS 2005 data, Muravyev, Talavera and Schäfer (2009) provide some evidence in favour of discrimination against female entrepreneurs. They also show that the probability of loan approval for female entrepreneurs increases as financial development level-as measured by percentage of financial institutions' lending to GDP- in the country increases.

Finally market conditions in a country are important to determine the severity of discrimination. Becker (1957) argue that if the firms operate in more competitive product/service markets, they have much less incentives for discrimination. A firm that operates in a competitive environment gets lower profits and in order to survive the tough market conditions, the firm sometimes has to leave its discriminatory behaviour. Accordingly as the competition in lending markets gets tougher, lenders

have much less incentives to discriminate against a certain group of borrowers (See Berkovec, Canner, Gabriel and Hannan 1998; Cavalluzzo, Cavalluzzo and Wolken, 2002).

Our study is similar to that of Muravyev, Talavera and Schäfer (2009) that use BEEPS data to address the financial discrimination faced by female entrepreneurs in loan markets. Unlike Muravyev, Talavera, and Schäfer (2009) we do not only use the 2005 data. We used pooled cross section dataset of 2002, 2005, 2007, 2008 and 2009 BEEPS. Secondly unlike Muravyev, Talavera and Schäfer (2009) we do not have Germany, Greece, Ireland, Spain, Portugal, South Korea and Vietnam<sup>3</sup>. Finally we use different control variables to examine whether the female entrepreneurs are more disadvantaged as compared to their male counterparts in loan markets. The aim of our study is to see whether gender based advantage/disadvantage exists in loan markets and to determine the factors that contribute to rejection of loan applications.

Our calculations indicate higher loan rejection rates and percentage of discouraged enterprises for female-owned businesses. However the financial discrimination against female-owned businesses disappears in the multivariate analysis. We also take into account the effect of top manager's gender in sole proprietorship firms. Our results indicate that the enterprises that have a female top manager are more likely to be discouraged from loan applications. The rest of the paper is structured as follows. The next section provides brief information on data and introduces the variables used in the empirical part. The following section gives descriptive statistics. Then we present the regression results in the next section and the last section concludes.

## Data and Variables

To address our research question we use firm-level data from The Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS). BEEPS

---

<sup>3</sup> Muravyev, Talavera & Schäfer (2009) include the following 34 countries into their analysis: Korea, Turkey, Vietnam, Armenia, Azerbaijan, Georgia, Kyrgyzstan, Moldova, Tajikistan, Uzbekistan, Belarus, Kazakhstan, Russia, Ukraine, Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania, Serbia and Montenegro, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia, Germany, Greece, Ireland, Portugal, Spain.

are joint projects of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the World Bank which consist of firm-level data on 27 countries in Eastern Europe and Central Asia. The BEEPS database covers firms of various legal types, *i.e.* shareholding companies (both listed and shares traded privately), sole proprietorship firms, partnership and limited partnership firms... For the purpose of our analysis, we are only interested in the firms that has only one owner, and in the firms that we have information on the gender of their sole owner. Accordingly our sample shrinks to 5025 enterprises.

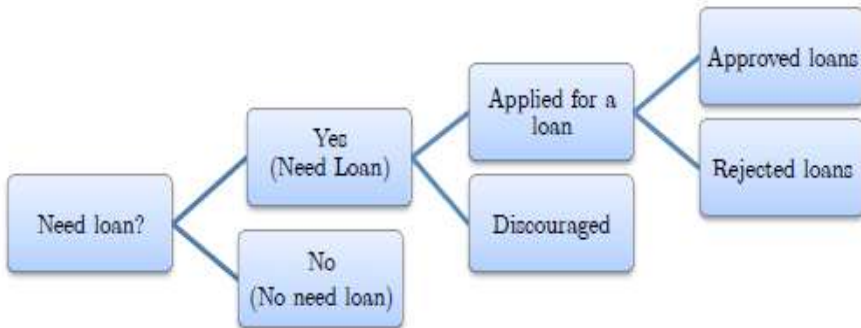
**Table 1. Variable Definitions**

Variable	Definition	Source
<i>RJCT</i>	Dummy=1 if the firm has a rejected loan application, zero if the firm has an approved loan application.	BEEPS
<i>DISC</i>	Dummy=1 if the firm is a discouraged borrower <i>i.e.</i> give up borrowing because credit conditions are not suitable for the firm and/or the firm didn't think it would be approved, equals to zero if the firm is a loan applicant ( <i>RJCT</i> =1 or <i>RJCT</i> =0).	BEEPS
<i>CRDT</i>	Dummy=1 if the firm gets a loan, zero if <i>DISC</i> =1 or <i>RJCT</i> =1.	BEEPS
<i>FEMALE</i>	Dummy=1 if the owner is female, zero otherwise.	BEEPS
<i>EMP</i>	The number of the fulltime employees.	BEEPS
<i>OPYR</i>	The number of years that the firm has been operating.	BEEPS
<i>QLTY</i>	Dummy=1 if the firm has an internationally recognized quality certification such as ISO 9000, 9002 or 14000, zero otherwise.	BEEPS
<i>EXP</i>	Dummy=1 if the firm is an exporter firm, zero otherwise.	BEEPS
<i>INN</i>	Dummy=1 if the firm has introduced new products or services within the last three years, zero otherwise.	BEEPS
<i>UNPD</i>	Dummy=1 if the firm has utilities payments overdue by more than 90 days, zero otherwise.	BEEPS
<i>CRM</i>	Dummy=1 if the firm has experienced losses due to theft, robbery, vandalism or arson in the previous year, zero otherwise.	BEEPS
<i>CITY</i>	Dummy=1 if the firm is located in the capital or in a city with population over one million, zero otherwise.	BEEPS
<i>CON</i>	Asset share of the three largest banks within the commercial banks.	BEEPS
<i>LGDP</i>	Natural logarithm of the GDP per capita.	EBRD

We have three binary dependent variables in this study. First we have *RJCT* which equals to one if the loan application of the firm is rejected, zero if the firm has an approved loan application. As we see in the sum-

mary statistics of the rejection rates are only slightly higher for female entrepreneurs. This direct comparison of rejection rates may underestimate the disadvantages of female entrepreneurs as previous studies address females to be more risk averse (Croson and Gneezy, 2009; Jianakoplos and Bernasek, 1998; Powell and Ansic, 1997; Watson and Robinson, 2003) and overconfident as compared to their female counterparts (Barber and Odean, 2001; Beck, Behr and Guttler, 2009). Accordingly female entrepreneurs may refrain from applying credit by thinking their loan application would be turned off. If this is the case, then using only *RJCT*, as the dependent variable may lead to underestimation of the disadvantages of female entrepreneurs in loan markets. The second dependent variable is *DISC*,— conditional on the firm needs credit— which equals to one if the firm is a discouraged borrower *i.e.* give up looking for a loan because credit conditions are not suitable for the firm and/or the firm didn't think it would be approved. If the firm is a loan applicant ( $RJCT=1$  or  $RJCT=0$ ). *DISC* equals to zero. Our third dependent variable is *CRDT*, which takes 1 if the firm gets credit, zero if is the firm is discouraged from borrowing or the loan application of the firm is rejected.

Table 1 gives the definitions of these variables as well as the other variables. Our independent variable of interest is the *FEMALE* dummy, which equals to one if the firm owner is female, zero otherwise, we examine the effect of *FEMALE* on our dependent variables using the many control variables.



Shape 1 Loan Application Process Source: Muravyev, Talavera, & Schäfer (2009)

We employ the number of full-time employees as a measure of firm size (*EMP*). *OPYR* is the number of years that the firm has been operating. Older firms are more likely to have longer relationship with lenders, as shown by Berger and Udell (1995); accordingly, we expect these more established firms to get credit as compared to younger firms. *QLTY* is a dummy variable that is set equal to one if the firm has an internationally recognized quality certification, such as ISO 9000 or ISO 9002, and zero otherwise. As the firms that have quality certifications are more likely to perform better we expect to observe these firms to be less financially constrained as compared to the firms that do not have quality certifications. Additionally we consider innovative and exporter firms—as captured by binary variables of *INN* and *EXP*—to be less financially constrained and as we expect these firms to perform better. As proxies for firm level risk and firm level financial distress *UNDP* and *CRM* are employed in the regressions. We expect lenders to be less willing to grant loans to the firms that have more than ninety days unpaid utility bills and/or if the firm is located in environments that feature intense criminal activity. *CITY* is a dummy variable, which equals to one if the firm is located in the capital or in a city that has over one million inhabitants. This variable controls for potential differences in availability of financial services in larger versus smaller cities.

As the lenders have market power, they may charge higher interest rates and lead to lower loan to GDP ratios in more concentrated lending markets. Accordingly higher concentration ratios can be associated with higher loan rejection probabilities. However this view is challenged by recent studies in relationship banking. In Petersen and Rajan's (1995) seminal paper presents evidence on the strength of relationship banking to the degree of that banks' market power. Accordingly, as the concentration rates in banking increases, banks are more likely to build closer relationships with their borrowers that will results in lower loan rejection rates especially for young and small firms. Survey results show that private commercial banks are the biggest source of external finance to cover the fixed asset investments. They provide loans for 12.31% of the fixed asset, together with the state owned commercial banks and government agencies this share increases to 14.45%. Since banks are the primary lending institutions banking sector concentration measures can be considered as a



good proxy for loan market concentration. In our study we use *CON*, the share of commercial bank assets that are owned by the three largest commercial banks, as a measure of banking concentration to control for differences in concentration in the lending markets of the examined countries. Finally we use the natural logarithm of the GDP per capita to control for the macroeconomic environment in each country.

## Descriptive Statistics

Before presenting regression results, we examine the effects of gender on financing behaviours using descriptive statistics. First of all Table 2 shows that the share female owned enterprises on the total number of enterprises decrease as with the size of the enterprises. 34% and 26% of the micro and small sized enterprises are female owned respectively. This share gets smaller for the medium and large enterprises as female entrepreneurs own 22% of the both medium and large enterprises. This picture reveals that female entrepreneurs own smaller businesses as compared to male entrepreneurs.

*Table 2. Gender and Firm Size*

Size	# of male owned firms	# of female owned firms	Total # of firms	% of female owned firms
Micro (smaller than 10)	1,730	896	2,626	0.34
Small(10-49)	1,314	449	1,763	0.26
Medium (50-249)	409	116	525	0.22
Large (250 and over)	86	25	111	0.22
Total	3,539	1,486	5,025	0.29

Firms are asked several questions regarding their loan applications the most recent loans received (if any) in the BEEPS. BEEPS also collects information on the reasons of firms not having loan (in case of firms answered they had no loan). There can be several reasons for a firm of not having loan. First of all the firm may not need loan. Secondly the firm may have a loan application that is rejected. Finally the firm may be discouraged from loan application. In our study we define discouraged borrowers as the enterprises that need loans but do not apply loan for the following reasons: (1) application procedures for loans or lines of credit are complex,

(2) interest rates are not favourable, (3) collateral requirements are too high, (4) size of loan and maturity are insufficient, (5) it is necessary to make informal payments to get bank loans, (6) did not think it would be approved. In order to understand these sub-groups of firms, the graphical representation of the loan application process is given in Shape 1 in the previous section.

Table 3 presents the data on loan application sub-groups by gender. In this table we grouped firms that need loan and did not need loan by gender of the owner as a first step of the loan application process. We have information on the firms that did not need loan, and we can infer the sub group of the firms that need loan: we can consider the discouraged borrowers, and loan applicants (both resulted in rejected and approved loans) as the firms that need loan. In the second step of the loan application process, we have discouraged and non-discouraged firms (loan applicants). In addition to the discouraged borrower definition that is given above, we define a non-discouraged (loan applicant) firm as the firm that applied for loan. To sum in a nutshell, we have a binary dummy variable that equals to one if the firm is a discouraged from applying for a loan, zero if the firm is a loan applicant conditional on the firm needs loan.

*Table 3. Loan Applications and Gender*

	# of male owned firms	% of male owned firms	# of female owned firms	% of fe- male owned firms	Total # of firms	% of Total
Need loan	2,515	71	1,003	68	3,518	70
No need loan	1,013	29	472	32	1,485	30
Total	3,528	100	1,475	100	5,003	100
Loan applicants	870	60	299	54	1,169	59
Discouraged	577	40	252	46	829	41
Total	1,447	100	551	100	1,998	100
Approved	740	85	247	82	987	84
Rejected	130	15	53	18	183	16
Total	870	100	300	100	1,170	100

Finally, in the third step of the loan application process we have rejected and approved loans, conditional on being applied for a loan. In our sample, 68% of female owned enterprises need loan, 71% of male owned enterprises need loan. This result shows that female entrepreneurs may be

more likely to conduct businesses that do not require external financing. This result also confirms the previous studies to some extent which show that females are more risk averse as compared to males accordingly they are more likely to use internal funds rather than applying for external finance.

Second, the share of discouraged borrowers among female owned enterprises is higher than that of their male counterparts, 46% versus 40%. The loan rejection rates for female owned enterprises are only higher than that of male owned enterprises. Conditional on applying a loan, are rejected in their loan applications, 18% of the female owned enterprises, while 15% of the male owned enterprises. These numbers may show that female entrepreneurs are disadvantaged in loan markets to some extent because they are more discouraged than male entrepreneurs.

Table 4 reports the mean and standard deviations of the variables by gender of the entrepreneurs. The last column of the table reports the p-values for the t-tests of the equality of means between the female and male owned enterprises. In line with tabulations presented in Table 3, statistics in Table 4 reveal that the number of discouraged enterprises (*DISC*)—0.40 for male owned firms and 0.46 for female owned firms—is higher for female entrepreneurs. Moreover the percentage of male owned enterprises that have no need for loan (*NNL*) is 29 while it is 0.32 for female owned enterprises. We observe higher mean values of loan rejection rates for female firm owners—0.18 for female owned firms while it is 0.15 for male-owned firms—however this 3% difference is not statistically significant.

On the other hand we observe that female owned enterprises tend to be smaller and younger as compared to male owned enterprises. The average number of operating years is 11.9 for male owned firms while it is 10.8 for female owned firms. Size of the firm is measured by the number of full time employees and male owned firms have 31 full time employees while the female owned firms have 21.2 full time employees on average.

Female owned enterprises are less innovative, less likely to have research and development expenditures, less likely to have an internationally recognized quality certification (such as ISO 9000, 9002 or 14000). Moreover they experience higher ratios of losses due to theft, robbery vandalism or arson to the sales and they perceive crime, theft and disorder as

a bigger obstacle to the operations of their enterprise as measured by CRM.

**Table 4. Selected Characteristics of Male and Female Owned Firms**

	Male owned firms			Female owned firms			Total			p-value
	mean	Std dev	N	mean	Std dev	N	mean	Std dev	N	
NNL	0.29	0.45	3528	0.32	0.47	1475	0.3	0.46	5003	0.02**
RJCT	0.15	0.36	870	0.18	0.38	300	0.16	0.36	1170	0.26
DISC	0.4	0.49	1447	0.46	0.5	551	0.41	0.49	1998	0.02**
CRDT	0.51	0.5	1447	0.45	0.5	551	0.49	0.5	1998	0.01**
EMP	31	76.7	3522	21.2	57.1	1475	28.1	71.6	4997	0.00***
OPYR	11.9	9.99	3523	10.8	8.35	1473	11.6	9.5	4996	0.00***
UNPD	0.04	0.19	3168	0.03	0.16	1385	0.03	0.18	4553	0.00**
QLTY	0.11	0.31	3526	0.08	0.27	1483	0.1	0.3	5009	0.00***
CITY	0.3	0.46	3539	0.25	0.43	1486	0.28	0.45	5025	0.00***
CRM	0.18	0.39	3535	0.18	0.38	1484	0.18	0.39	5019	0.52
INN	0.38	0.49	3241	0.35	0.48	1394	0.37	0.48	4635	0.02**
EXP	0.18	0.39	3539	0.12	0.33	1486	0.17	0.37	5025	0.00***
LGDP	8.34	0.94	56	8.41	0.87	56	8.36	0.92	56	0.02**
CR	0.63	0.18	52	0.61	0.19	52	0.62	0.18	52	0.00***

Notes: The last column reports p-values for t-tests of the equality of means between female and male owned enterprises. \*, \*\*, and \*\*\* indicate statistical significance at the 10%, 5% and 1% levels, respectively. N is the number of observations.

In BEEPS firms are asked to report the financial source for the percentage of the fixed asset investments in the year preceding the survey. We summarize the answers of the enterprises in Table 5. Our findings are in line with Haines, Orser and Riding (1999) which indicate lower ratios of debt finance for female owned businesses. We see that on average the share of retained earnings and owners' contribution or issued new equity shares in fixed asset investment is higher in female-owned firms, 72.01% versus 68.40% and 6.12% versus 4.65% respectively. The female owned enterprises tend to have a smaller fraction of private bank credit as compared to men 9.74% versus 13.35%. However this gap is decreases in the fraction of state owned bank financing. Finally we see that the female owned enterprises have lower fractions of trade credit and informal credit usage.

Before presenting results of the multivariate analysis we should emphasize that previous literature is critical about the omitted variables

while testing the effect of gender based discrimination as the presence of discrimination are sensitive to omitted-variable bias.

**Table 5 Financial Sources of Fixed Asset Investments by Gender**

		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Male owned firms	Mean	68.4	4.65	13.35	2.09	2.75	8.76
	std dev	40.34	18.36	28.6	11.98	13.29	23.71
	N	2,082	2,082	2,082	2,082	2,082	2,082
Female owned firms	Mean	72.01	6.12	9.74	2.39	2.67	7.07
	std dev	39.37	22.15	25.7	12.13	12.43	21.97
	N	795	795	795	795	795	795
Total	Mean	69.4	5.06	12.36	2.17	2.73	8.29
	std dev	40.1	19.49	27.87	12.02	13.05	23.25
	N	2,877	2,877	2,877	2,877	2,877	2,877

Notes: (1) Internal funds or retained earnings, (2) Owners' contribution or issued new equity shares, (3) private banks, (4) state owned banks, (5) Purchases on credit from suppliers and advances from customers, i.e. trade credit (6) Other (moneylenders, friends, relatives, nonbanking financial institutions etc.), i.e. informal credit. N is the number of observations.

Accordingly we include as many as possible variables provided by BEEPS to account for the creditworthiness of the firms and country level differences.

## Regression Results

Table 6 reports the results of probit models for the three dependent variables. We run two sets of regressions. The difference between them is the inclusion of interaction between *CON* and *FEMALE*. Market conditions in a country may be important in determining the severity of discrimination. In his seminal work Becker (1957) argues that discriminatory firms may forgo profits as they have a taste of discrimination. A firm that operates in a competitive environment gets lower profits and in order to survive in tough market conditions, is likely to leave its discriminatory behaviour. Accordingly the firms that operate under competitive pressure are less likely to discriminate against certain demographic groups. As the competition in lending markets gets tougher, lenders have much less incentives to discriminate against a certain group of borrowers. Following Berkovec, Canner, Gabriel and Hannan(1998), Cavalluzzo, Cavalluzzo and

Wolken(2002), Muravyev, Talavera, and Schäfer (2009) the interaction between *CON* and *FEMALE* allows us to test whether the level of banking concentration affects the gap between male and female entrepreneurs in obtaining credit.

As presented in descriptive statistics the results of univariate analysis indicate some evidence for disadvantage of female entrepreneurs, when the disadvantage is measured by *DISC*. The coefficient estimate for *FEMALE* becomes only statistically significant at 10% when *DISC* and *CRDT* are dependent variables, which indicate a disadvantage for female entrepreneurs in loan markets.

However female ownership has no effect on loan rejections, as the coefficient estimate of *FEMALE* is statistically insignificant on *RJCT*. As seen in Table 6, this disadvantage vanishes when the other factors are controlled in addition to country, year and industry dummies as we find no evidence in favour of presence of a discrimination or disadvantage against female entrepreneurs as measured by the coefficient estimate of *FEMALE*. The statistical insignificance of the coefficient estimate for *FEMALE* increases as we include the interaction term between *CON* and *FEMALE* which again indicate no evidence in favour of discrimination for female entrepreneurs and the insignificance of discrimination gets stronger in the regressions where we include the interaction between *CON* and *FEMALE*.

As for the control variables we see that larger, innovative, exporter firms and the firms that have internationally recognized quality certifications are less likely to be discouraged from applying credit as compared to smaller, non-innovative, non-exporter and to the firms that do not have internationally recognized quality certifications. Although coefficient estimate for *LGDP* is statistically insignificant in the regressions where *RJCT* is the dependent variable, it yield significant estimates in the regressions where *DISC* and *CRDT* are dependent variables.

That is to say, the sole proprietorship firms are less likely to be discouraged from applying credit and more likely to get credit as *LGDP* increases. This result suggests in favour of presence a reduction in financial constraints due to the possible occurrence of credit expansion. We observe that being an exporter firm doesn't have a statistically significant effect on the probability of a loan being rejected.

**Table 6 Baseline Probit Results**

	RJCT	DISC	CRDT	RJCT	DISC	CRDT
FEMALE	0.058 (0.132)	0.113 (0.088)	-0.109 (0.089)	-0.066 (0.388)	-0.081 (0.264)	0.063 (0.266)
EMP	-0.004** (0.002)	-0.007*** (0.002)	0.007*** (0.001)	-0.004** (0.002)	-0.007*** (0.002)	0.007*** (0.001)
OPYR	-0.018* (0.007)	0.001 (0.004)	0.007 (0.005)	-0.018* (0.007)	0.001 (0.004)	0.007 (0.005)
UNPD	-0.27 (0.252)	-0.329 (0.22)	0.242 (0.201)	-0.267 (0.252)	-0.324 (0.221)	0.237 (0.201)
QLTY	-0.13 (0.209)	-0.314* (0.151)	0.268 (0.146)	-0.131 (0.209)	-0.313* (0.151)	0.268 (0.146)
CITY	0.099 (0.144)	-0.036 (0.095)	-0.028 (0.096)	0.098 (0.144)	-0.036 (0.095)	-0.027 (0.096)
CRM	0.012 (0.139)	-0.219* (0.100)	0.176 (0.100)	0.014 (0.139)	-0.220* (0.100)	0.177 (0.1)
INN	-0.270* (0.121)	-0.442*** (0.081)	0.462*** (0.081)	-0.272* (0.121)	-0.446*** (0.081)	0.465*** (0.081)
EXP	-0.219 (0.165)	-0.283* (0.123)	0.336** (0.117)	-0.218 (0.165)	-0.285* (0.123)	0.337** (0.117)
LGDP	-0.382 (0.921)	-1.800*** (0.480)	1.435** (0.471)	-0.373 (0.923)	-1.802*** (0.48)	1.434** (0.472)
CON	-0.27 (0.755)	-0.371 (0.439)	0.432 (0.436)	-0.344 (0.782)	-0.494 (0.466)	0.536 (0.467)
CONxFEMALE				0.191 (0.569)	0.301 (0.392)	-0.267 (0.396)
Pseudo R <sup>2</sup>	0.16	0.23	0.24	0.16	0.22	0.23
N	830	1432	1435	801	1399	1402

Notes: Moldova, Serbia, Montenegro and Tajikistan are excluded in the regressions due to lack of observations. All regressions include constant terms, country, industry and year fixed effects. Robust standard errors are clustered at firm level and reported in parentheses. \*, \*\*, and \*\*\* indicate statistical significance at the 5%, 1% and 0.1% levels, respectively. N is the number of observations.

But having a rejected loan and being an innovative firm as captured by *INN*, are negatively related. Although we do not report in order to save space, all regressions in Table 6, include mostly statistically significant country, industry and year dummies.

## Robustness Checks

Although a firm is solely owned by a female, its top manager can be another person, *i.e.* a male. In Table 7 in order to see the disadvantages in loan markets faced by female entrepreneurs that have female top managers we employ *FTOP*, (*FEMALE* multiplied by a dummy variable, which equals to 1 if the top manager of the firm is female, zero if the top manager is male) as our independent variable of interest. 1450 sole proprietorship firms provide an answer to the question: “*Is the Top Manager female?*” and these answers show that 24% of this firms have a female top manager while 29.6% of the firms have a female owner. We are interest in the sole proprietorship firms, and they tend to be small in size as compared to companies.

The correlation between having a female top manager and having a female owner is calculated as 67% for the whole sample of sole proprietorship firms. This correlation increases to 78% for the micro sized firms that have less than 11 full time employees. Only 5% of the firms have more than 100 full time employees. SMEs are more likely to be have their owners as the top manager. This valuable information on the gender of the top manager is not available for firms surveyed in 2005 wave of the BEEPS (except in Turkey 32 firms provide an answer to this question) and the response rates for the gender of the top manager is not high

This is why we observe a huge fall in the number of observations in Table 7. Along regressions in Table 7, we observe the enterprises that have a sole female owner—who is also the top manager of the firm—are more likely to be disadvantaged than their male counterparts when the disadvantage is indicated by *CRDT* and *DISC* as the coefficient estimates of *FTOP* are at least statistically significant at 10%. Our results in Table 7 are in line with Muravyev, Talavera, and Schäfer (2009) who uses 2005 BEEPS, the same variable (*FTOP*) to address female entrepreneurship and different control variables than ours. As we include observations from 2008 and 2009 waves of BEEPS we can say that the disadvantaged position of female entrepreneurs are not affected largely from the recent financial crisis.



**Table 7 Probit Regression Results for Female Top Managers**

	RJCT	DISC	CRDT	RJCT	DISC	CRDT
FTOP	0.194 (0.226)	0.286 (0.154)	-0.281 (0.152)	0.676 (0.66)	0.756 (0.432)	-0.914* (0.449)
EMP	-0.002 (0.002)	-0.005** (0.002)	0.005*** (0.001)	-0.002 (0.002)	-0.005** (0.002)	0.005*** (0.001)
OPYR	-0.023* (0.01)	-0.001 (0.007)	0.009 (0.007)	-0.023* (0.01)	-0.001 (0.006)	0.009 (0.007)
UNPD	0.172 (0.32)	-0.620* (0.314)	0.147 (0.29)	0.181 (0.316)	-0.620* (0.313)	0.147 (0.287)
QLTY	-0.007 (0.269)	-0.098 (0.203)	0.037 (0.194)	0.005 (0.271)	-0.108 (0.202)	0.042 (0.194)
CITY	-0.173 (0.228)	-0.143 (0.151)	0.209 (0.149)	-0.173 (0.229)	-0.142 (0.152)	0.208 (0.15)
CRM	0.194 (0.207)	-0.448** (0.164)	0.243 (0.158)	0.198 (0.208)	-0.443** (0.164)	0.234 (0.157)
INN	-0.286 (0.191)	-0.615*** (0.124)	0.561*** (0.122)	-0.27 (0.187)	-0.601*** (0.125)	0.544*** (0.124)
EXP	0.264 (0.236)	-0.148 (0.195)	0.021 (0.19)	0.27 (0.236)	-0.137 (0.194)	0.009 (0.189)
LGDP	-0.224 (1.839)	0.86 (1.042)	-1.843 (1.792)	-0.179 (1.837)	0.848 (1.047)	-1.893 (1.815)
CON	0.598 (4.73)	5.561 (3.567)	-7.796 (4.713)	0.819 (4.727)	5.665 (3.592)	-8.105 (4.785)
CONxFTOP				-0.682 (0.895)	-0.662 (0.586)	0.887 (0.597)
Pseudo R <sup>2</sup>	0.15	0.24	0.23	0.15	0.24	0.24
N	339	624	634	339	624	634

Notes: Moldova, Serbia, Montenegro and Tajikistan are excluded in the regressions due to lack of observation. All regressions include constant term, country, industry and year dummies. Robust standard errors are clustered at firm level and reported in parentheses. \*, \*\*, and \*\*\* indicate statistical significance at the 5%, 1% and 0.1% levels, respectively. N is the number of observations.

As for the control variables we see that the larger and innovative firms are less likely to be disadvantaged in loan markets where *CRDT* and *DISC* are the dependent variables. When *CRDT* is the dependent variable, the coefficient estimate of *CON* is found to be negative. These results show that probability of getting credit for a sole proprietorship firm decreases as the banking industry become more concentrated. This result indicates more severe financial constraints for firms where the share of the three largest banks is higher.

## Conclusion

The aim of this paper is to examine the existence of discrimination against female owned sole proprietorship firms in loan markets. We address this topic by using a firm-level data on 27 countries in Eastern Europe and Central Asia and examining the issue for sole proprietorship firms *i.e.* the firms that have female owner versus the firms that have male owner. We define discrimination via probability of a firm getting loan.

In our sample the percentage of discouraged enterprises and the percentage of enterprises that have no demand for loan are slightly higher for female entrepreneurs as compared to their male counterparts. Although we observe higher mean values of loan rejection rates for female firm owners, this difference is not statistically significant. As we control for the firm and country level differences in the multivariate analysis, the significance of financial discrimination for female owned firms mostly disappears. We also take into account the effect of top manager's gender in order to examine the existence of financial discrimination in loan markets faced by sole proprietorship firms that have female top managers. We have some evidence in favour of the fact that the enterprises that have a female top manager are more likely to be discouraged from loan application than their male counterparts. Encouraging policies for female entrepreneurs in lending markets should be implemented in order to facilitate higher firm growth rates and accordingly economic growth in less-developed countries. To this end less-developed countries will be able to catch up with the developed economies.

Before closing we should mention about the limitations of our study. First BEEPS doesn't provide all necessary information that lenders may require to evaluate the creditworthiness of borrowers. In order to reduce concerns of omitted variables bias we take into account all available information provided in BEEPS. Second the structure of BEEPS doesn't allow us to know the share of female owners. So it would be a more complete analysis of financial discrimination to female entrepreneurs, if we had available information to compare three groups of firms: firms that only have female entrepreneurs, only have male entrepreneurs, and firms that have both male and female owners. A comparison between these groups of firms in other countries can be a direction future research topic as well

as comparisons between developed, less-developed, developing, and/or transition economies.

### **Kaynakça / References**

- Alesina, A., Lotti, F. and Mistrulli, E. (2013). Do women pay more for credit? Evidence from Italy. *Journal of the European Economic Association*, 11(1), 45-66.
- Aterido, R., Beck, T. and Iacovone, L. (2013). Access to finance in sub-saharan Africa: Is there a gender gap?. *World Development*, 47, 102-120.
- Barber, B.M. and Odean, T., (2001). Boys will be boys: Gender, overconfidence, and common stock investment. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(1), 261- 292.
- Beck, T.H.L., Behr, P. and Guttler, A., (2009). *Gender and banking: Are women better loan officers?*. Discussion Paper 2009-63, Tilburg University, Center for Economic Research.
- Becker, G. S., (1957). *The economics of discrimination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bellucci, A., Borisov, A.V.and Zazzaro, A., (2009). *Does gender matter in bank-firm relationships? Evidence from small business lending*. Mo.Fi.R. Working Papers 31, Money and Finance Research group (Mo.Fi.R.) - Univ. Politecnica Marche - Dept. Economic and Social Sciences.
- Berkovec, J.A., Canner, G.B., Gabriel, S.A. and Hannan, T. H., (1998). Discrimination, competition, and loan performance in FHA mortgage lending. *The Review of Economics and Statistics*, 80(2), 241-250.
- Carter, S. and Rosa, P., (1998). The financing of male- and female-owned businesses. *Entrepreneurship and Regional Development*, 10(3), 225-242.
- Cavalluzzo, K., Cavalluzzo, L.and Wolken, J.D., (2002). Competition, small business financing, and discrimination: Evidence from a new survey. *Journal of Business*, 75, 641-79.
- Crosen, R.and Gneezy, U., (2009). Gender differences in preferences. *Journal of Economic Literature*, 47(2), 448-474.
- Han, S., (2011). Creditor learning and discrimination in lending. *Journal of Financial Services Research*, 40, 1-27.
- Haines, G.H., Orser, B.J. and Riding, A.L., (1999). Myths and realities: An empirical study of banks and the gender of small business clients. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 16(4), 291-307.

- Hansen, H. and Rand, J. (2014). The myth of female credit discrimination in african manufacturing. *The Journal of Development Studies*, 50(1), 81-96.
- Jianakoplos, N.A. and Bernasek, A., (1998). Are women more risk averse?. *Economic Inquiry*, 36(4), 620–630.
- Kim, G.O., (2006). Do equally owned small businesses have equal access to credit?. *Small Business Economics*, 27(5), 369-386.
- Ladd, H.F., (1998). Evidence on discrimination in credit markets. *Journal of Economic Perspectives*, 12, 41-62.
- Munnell, A.H., Browne, L.E., McEneaney, J. and Tootell, G.M.B., (1996). Mortgage lending in Boston: Interpreting HMDA data. *American Economic Review*, 86, 25-53.
- Muravyev, A., Talavera, O. and Schäfer, D., (2009). Entrepreneurs' gender and financial constraints: Evidence from international data. *Journal of Comparative Economics*, 37, 270–286.
- Petersen, M.A. and Rajan, R. G., (1995). The effect of credit market competition on lending relationships. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 407-443.
- Powell, M. and Ansic, D., (1997). Gender differences in risk behavior in financial decision-making: An experimental analysis. *Journal of Economic Psychology*, 18(6), 605-628.
- Schubert, R., Brown M., Gysler, M., and Brachinger, H.W., (1999). Financial decision-making: Are women really more risk-averse?. *The American Economic Review*, 89(2), 381-385.
- Watson, J. and Robinson, S., (2003). Adjusting for risk in comparing the performances of male- and female-controlled SMEs. *Journal of Business Venturing*, 18(6), 773-788.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Hanedar, E. Y. (2019). Gender-based discrimination in business loan markets. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 1893-1913. DOI: 10.26466/opus.549034

## Leisure Motivation and Leisure Satisfaction: A practice on Open Water Swimming Competitions

DOI: 10.26466/opus.596597

\*

Mustafa Can Koc\* - Harun Ayar\*\* - Hüseyin Gümüş\*\*\* - Kubilay Çimen\*\*\*

\*Dr.Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Mersin/ Türkiye

E-Mail: [cankoc\\_01@hotmail.com](mailto:cankoc_01@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-3007-5367](https://orcid.org/0000-0002-3007-5367)

\*\*Öğr. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu İstanbul/ Türkiye

E-Mail: [hayar@gelisim.edu.tr](mailto:hayar@gelisim.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-9240-769X](https://orcid.org/0000-0001-9240-769X)

\*\*\*Dr.Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Mersin/ Türkiye

E-Mail: [hgumus@mersin.edu.tr](mailto:hgumus@mersin.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-4059-3640](https://orcid.org/0000-0003-4059-3640)

\*\*\*\*Unvan, İstanbul Gelişim Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu İstanbul/ Türkiye

E-Mail: [kubilaycimen@yahoo.com](mailto:kubilaycimen@yahoo.com)

ORCID: [0000-0003-1427-120X](https://orcid.org/0000-0003-1427-120X)

### Abstract

*The aim of this study is to investigate the leisure satisfaction and motivation of the individuals participating in open water swimming competitions. The sample of the study consists of 104 individuals who participated in Datça open water swimming competitions in 2018. In the study, in addition to the personal information form, "Leisure Motivation Scale" (LMS) developed by (Pelletier et al., 1991) and adapted to Turkish by Güngörmüş (2012) and "Leisure Satisfaction Scale" (LSS) developed by Beard ve Ragheb (1980) and adapted to Turkish by Gökçe (2008) were used. In data analysis, the normality of the data was tested and in addition to the descriptive statistics, Independent Sample T Test was used for two groups and One Way Variance Analysis was used for more than two groups. The correlation between the two scales was calculated by using Pearson Correlation Coefficient. While no correlation was found between the participants' genders and their years of participation in terms of leisure motivation and leisure satisfaction levels, significant difference was found between the leisure motivations of individuals who were interested in swimming recreatively and professional individuals. In addition, a positive and moderate correlation was found between LMS and LSS. As a conclusion, there can be an increase in the satisfaction levels of individuals if their leisure motivation can be increased. This is an important factor in increasing the attendance of the participants and ensuring the continuity of the organization.*

**Keywords:** Open water, Swimming, Leisure time, Motivation, Satisfaction

## Serbest Zaman Motivasyonu ve Serbest Zaman Tatmini: Açık Su Yüzme Yarışmaları Üzerine Bir Uygulama

\*

### Öz

*Araştırmanın amacı, açık su yüzme yarışlarına katılan bireylerin serbest zaman tatminleri ile serbest zaman motivasyonlarının incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini 2018 yılında Datça açık su yüzme yarışmalarına katılan 104 birey oluşturmaktadır. Araştırmada, kişisel bilgi formunun yansısı (Pelletier et al., 1991) tarafından geliştirilen ve Güngörmüş (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Serbest Zaman Motivasyon Ölçeği" (SZM) ile Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen ve Gökçe (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 'Serbest Zaman Tatmini' (SZT) ölçekleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde, verilerin normalliği test edilerek betimsel istatistiklerin yanı sıra değişken sayısına bağlı olarak iki grup için Bağımsız Örneklem T Testi, ikiden fazla grup için Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. İki ölçek arasındaki ilişki ise Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Bireylerin cinsiyetleri ve katılım yıllarının Serbest Zaman Motivasyonu ve Serbest Zaman Tatmini düzeyleri açısından bir ilişkisine ulaşılamazken, yüzme sporu ile rekreatif amaçlı ilgilenen bireyler ile, profesyonel bireylerin SZM motivasyonlarının anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Ayrıca SZM ile SZT arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bireylerin serbest zaman motivasyonları arttırılabilirse tatmin düzeylerinde de bir artış sağlanabilir. Bu durum etkinliklere katılan kitlenin artması ve organizasyonun devamlılığını sağlamada önemli bir unsurdur.*

**Anahtar Kelimeler:** Açık Su, Yüzme, Serbest Zaman, Motivasyon, Tatmin

## Introduction

In today's world, the geography that we live in has the image of a developing country with its richness in terms of natural resources and its suitable structure for nature sports. Of the 8333 km coastline Turkey, which is surrounded by sea on three sides, has, including the islands, 20.34% is in the Black Sea, 11.20% is in Marmara, 33.66% is in the Aegean and 20.07% is in the Mediterranean Suiçmez (2000). In addition to causing many tourists in the world to choose our country due to its natural and magnificent views, our seas also make serious contributions to the local people in terms of tourism income.

Sea tourism constitutes 20% of our tourism income and it is seen that those who visit our country as tourists prefer sea tourism the most in terms of tourism demands. Because of its long coasts, hygienic sea and beaches, natural and historical beauties and suitable climactic conditions, Turkey is in a favourable position in terms of sea tourism and has developed considerably in this field (Karlı at all.,2008). Globally, the modern start of open water swimming competitions is accepted as Lord Byron passing from Europe to Asia by swimming the Dardanelles a few miles on May 3, 1980. In 1896, the first Olympic swimming competition for the modern Olympic Games in Athens was held in open water. The first genuine discipline was held in Beijing in 2008 under the name of 10 km Marathon Swimming competitions in the Olympic program Federation Internationale de Natation (FİNA), (2017).

People want to utilize their free time for many different reasons and expectations in open or closed spaces, passively or actively, by participating in free time activities in urban or rural areas (Lapa and Ağyar, 2012). According to Beard and Rageb (1980), the positive satisfaction that individuals achieve, obtain and achieve as a result of their participation in free time activities is defined as free time satisfaction (Karlı ve ark., 2008; Koçak et al., 2017). According to Ardahan and Yerlisu Lapa (2010), free time satisfaction; without being subject to external constraints, to gain new skills, health, social, cultural, sporting or artistic expectations voluntarily, without waiting for any financial gain, health, entertainment, satisfaction, renewal and to achieve a sense of happiness, active or passive expectations of activities degree of welcome. Another factor that prevents participation

in free time is motivation. Motivation, in general, desire, goal, purpose, need, impulse and so on. is a concept derived from the word *ive* motivated İngilizce in English and French (Bilecen, 2008). Motivation, people's behavior that encourages, motivated by them or their environment and motivating them are various power (Örücü & Kanbur, 2008; Ozturk and Dundar, 2003). In their study, Nawijn and Veenhoven (2011) stated that the satisfaction and happiness of the individuals participating in leisure activities increased and that the tourists who participated in holiday trips increased in the same way.

Leisure is a result of good motivation, self-efficacy, commitment to activity and satisfaction (Chen et al., 2013; Gümüş & Işık, 2018). Leisure motivation and leisure satisfaction are the two most important factors that enable us to understand the choice of recreational activities of individuals (Beard and Ragheb, 1983; Gümüş & Karakullukçu, 2015; Gümüş & Alay Özgül, 2017). Nowadays, open water swimming competitions, which reach serious masses all over the world, are organized meticulously and attract too much attention from people of all ages. When open water swimming competition organizations are examined, the examples that come to the fore in different continents are as follows; Alcatraz swimming race, which took place with 100 participants in 1981 and 6000 participants in 2007, between San Francisco from Alcatraz Island in the middle of San Francisco Bay and East Beach, near Presidio Park in California (3.8 miles); Traversata dello Stretto swimming competition in Italy since 1930 (5.2 kilometres) on the eastern tip of Sicily and the Strait of Messina on the mainland of Italy; and Sun Moon Lake International Swimming Carnival (3.3 Kilometres) with 22,000 participants in Taiwan with the world's largest mass participation in this field. When we look at the common characteristics of these races, the most important is that they are held with participants from all ages and nationalities (Çimen, 2017).

Open water swimming competitions, which have been able to reach almost every part of the world and have been accelerating in terms of watching and participation, have been taking its place as a developing sporting activity which is also attracting interest in our country which is rich in terms of geography and natural resources. The first time open water swimming marathon was held in Turkey was in 1955 between Anadolu Kavağı and Kız Kulesi and the data show that 26 athletes participated



(Lapa, et all., 2012). Open water swimming competitions were liked and appreciated all over the country in the period the organizations started. It is seen that these organizations, which are increasing in popularity day by day, have accelerated with the number of participants, number of spectators, stakeholders and international identity and are organized in different geographical areas.

Samsung Bosphorus Intercontinental Swimming Race stands out with the number of participants and its international identity among these organizations. The competition, which was first held in 1989 with the participation of 4 female and 64 male athletes, took place with 2000 athletes (1000 international-1000 national athletes) in 2017 Turkey's National Olympic Committee, 2017. In addition, the organization which was held by Turkey's National Olympic Committee under the theme Sport for All was selected as the best open water swimming organization in 2016 by World Open Water Swimming Association (WOWSA) Çimen (2017). We hypothesized that there is a relationship between leisure motivation and leisure satisfaction. In the light of this information, the aim of the present study is to investigate the leisure satisfaction and leisure motivation of individuals participating in open water swimming competitions. When the literature is reviewed, the fact that there are limited numbers of studies on open water swimming competitions, which exist since 1955 and which have a history of more than 30 events in our country, shows the significance of our study and it will also make a serious contribution to literature.

## **Methodology**

### ***Study Design***

The study has a relational survey model aiming to reveal the relationship between Leisure Motivation and Leisure Satisfaction. At the same time, the study was planned as a cross-sectional survey study to find out whether the individuals who participated in open water competitions differed in terms of demographic variables such as age, gender, marital status, level of education, monthly income, status of employment, swimming history, years of participation in open water swimming competitions,

choice of participation in competitions and accommodation in the competition area.

Descriptive studies are usually carried out to clarify a given situation, to reveal possible relationships between events and to make evaluations in accordance with standards. Descriptive researches are studies that enable the identification of a situation as precisely and carefully as possible (Büyüköztürk et al., 2014). The survey model generally includes studies in which the views, or interests, skills, talents, attitudes, etc. of participants about an issue or an event are found and which are generally conducted on bigger samples than other kinds of studies (Büyüköztürk et al., 2014).

### *Participants*

The sample of the study consists of 104 individuals (22 females, 82 males) selected by easy sampling method who participated in Datça open water swimming competitions organized in Datça in 2018.

### *Data Collection Tools*

The data collection form used in the study consists of 3 sections. In the data collection process, in addition to "Demographic Information Form" which includes information such as the participants' age, gender, marital status, educational status, monthly income, status of employment, swimming history, years of participation in open water swimming competitions, choice of participation in competitions and accommodation in the competition area; "Leisure Motivation Scale" and "Leisure Satisfaction Scale" were used.

***Leisure Motivation Scale (LMS):*** (LMS), which was developed by (Pelletier et al., 1991) and adapted to Turkish by Güngörmüş (2012). is grouped under three headings as Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation and Amotivation. It includes 7 sub-dimensions "to know" (intrinsic motivation), "to accomplish" (intrinsic motivation), "to experience stimulation" (intrinsic motivation), "identified" (extrinsic motivation), "introjected" (extrinsic motivation), "external regulation" (extrinsic motivation) and

“amotivation” and a total of 28 items. It is a 5-Likert type measurement tool in the form of “Does not correspond at all (1)” and “Corresponds exactly (5)”.

**Leisure Satisfaction Scale (LSS):** LSS which was developed by Beard ve Ragheb (1980) and adapted to Turkish by Gökçe (2008).includes 6 sub-dimensions as psychological, educational, social, relaxation, physiological and aesthetic and a total of 24 items. It is a 5-Likert type measurement tool in the form of “Almost never true” and “Almost always true”.

### ***Analysis of Data***

Before statistical evaluations, it was checked whether the data collection tools were filled in correctly and validly. In line with the purpose of the study, the data collected in accordance with the sub-problems were checked and recorded electronically. Data were analyzed statistically. Independent sample T Test was used for two groups depending on the number of variables as well as descriptive statistics by testing normality, while One way ANOVA was used for more than two groups. The association between the two scales was calculated by using Pearson Correlation Coefficient.

### **Findings**

When Table 1 is examined, it can be seen that 21.2% of the participants are female, 78.8% are male, in terms of age, the highest number of participants are between 46 and 55 years of age with 32,7%, while the lowest number of participants are between 15 and 25 years of age, and 26 and 35 years of age with 13,5%. It was found that 60,6% were married, 39,4% were single, 52,9% were university graduates, 24% were postgraduates and 23,1% were high school graduates. In terms of monthly income it was found that 72,1% had moderate level of income, while 18,3% had high level of income and 9,6% had low level of income. It was found that 72,1% were employed, 27,9% were unemployed, in terms of swimming history, 48,1% of the participants were doing as sportive activity, 44,2% were licensed athletes and 7,7% were national team athletes.

**Table 1. Distribution of the participants according to descriptive variables**

Variable		N	%
Gender	Female	22	21,2
	Male	82	78,8
Age	15-25	14	13,5
	26-35	14	13,5
	36-45	22	21,2
	46-55	34	32,7
	56 and older	20	19,2
Marital Status	Single	41	39,4
	Married	63	60,6
Educational Status	High School	24	23,1
	University	55	52,9
	Postgraduate	25	24
Monthly income	Low	10	9,6
	Moderate	75	72,1
	High	19	18,3
Status of employment	Yes	75	72,1
	No	29	27,9
Swimming history	Licensed athlete	54	51,9
	Sportive activity	50	48,1
Years of participation in open water swimming competitions	1-5 Years	70	67,3
	6 years and more	34	32,7
Choice of participation in competitions	Alone	63	60,6
	With family	41	39,4
Accommodation in the competition area	1-2	59	56,7
	3-4	45	43,3
Total		104	100,0

In terms of years of participation in open water swimming competitions, it was found that 67,35% participated for between 1-5 years, 25% participated for between 6-10 years and 7,7% participated for 11 years and more. 60,6% were found to participate in competitions alone while 39,4% were found to participate with family and 56,7% accommodated for 1-2 days, while 43,3% accommodated for 3-4 days.

**Table 2. Averages of the sub-dimensions of leisure satisfaction scale**

	Sub-dimension	N	$\bar{x}$	ss
LSS	Psychological	104	4,433	,625
	LS_educational	104	4,368	,719
	LS_social	104	4,313	,679
	Physiological	104	4,596	,501
	LS_relaxation	104	4,110	,686
	LS_aesthetic	104	4,007	,745

When the participants' average scores for LSS were examined, it was found that physiological and psychological sub-dimensions came to the forefront as the most important factors that satisfied individuals. It can be said that sub-dimension participants care about the least was aesthetic sub-dimension.

*Table 3. Averages of the sub-dimensions of leisure motivation scale*

	Sub-dimension	N	$\bar{x}$	sd
LMS	To know	104	3,985	,664
	To accomplish	104	4,185	,631
	To experience stimulation	104	4,016	,572
	Identified	104	3,997	,663
	Introjected	104	3,745	,566
	External regulation	104	2,382	,910
	Amotivation	104	1,685	,816

When the mean scores of the participants' LSS scale were examined, it was seen that achievement and to experience stimulation subscales were the most important factors motivating individuals. It can be said that the least important sub-dimension is the amotivation sub-dimension.

*Table 4. T-test results of the participants' average LMS and LSS scores in terms of gender*

	Gender	N	$\bar{x}$	sd	t	p
LSS	Male	65	4,2073	,54280	-1,497	,138
	Female	39	4,3628	,49475		
LMS	Male	65	4,2073	,54280	-1,633	105
	Female	39	4,3628	,49475		

When the participants' LSS and LMS scores were examined in terms of gender, it was seen that gender did not cause a significant difference.

*Table 5. T-test results of the participants' average LMS and LSS scores in terms of swimming history*

	Swimming history	N	$\bar{x}$	sd	t	p
LSS	Professional	54	4,2508	,49655	1,104	,272
	Recreative	50	4,3625	,53566		
LSM	Professional	54	3,3393	,46482	1,990	,049*
	Recreative	50	3,5243	,48324		

\*P<0.01

When the participants' Leisure Satisfaction and Leisure Motivation were examined in terms of swimming history, it was found that swimming history caused a significant difference in leisure motivation. According to analysis results, individuals with a recreative swimming past have higher LMS scores than those with a professional swimming past.

**Table 6.** T-test results of the participants' average LMS and LSS scores in terms of years of participation

	Years of participation	N	$\bar{x}$	sd	t	p
LSS	1-5 years	70	4,3512	,47085	1,329	,187
	6 years $\geq$	34	4,2083	,59512		
LMS	1-5 years	70	3,4592	,44484	,942	,347
	6 years $\geq$	34	3,3645	,54836		

When the participants' LSS and LMS scores are examined in terms of years of participation in open water swimming competitions, it can be seen that years of participation does not cause a significant difference.

**Table 7.** Correlation results of LMS and LSS

		LMS	LSS
LMS	Correlation		,397**
	Sig.	1	,000
	N		104
LSS	Correlation	,397**	
	Sig.	,000	1
	N	104	

\*\*P<0.01

When Table 7 is examined, a moderate positive correlation can be seen between LMS and LSS.

## Discussion

Intense work tempo, urbanization, technological developments and many other reasons lead people to unusual activities. With the recognition of the necessity of people's happiness, renewal and quality life, the importance of participation in recreational activities has been well understood and participation to such activities has increased (Tekin et al., 2007, Ragheb

ve Tate 1993, Başıoğlu 2013).It can be said that open water swimming competitions held in Datça for the 13th time this year which accelerated in terms of number of participants is among the important recreational activities. When the data obtained from the study which was conducted to examine leisure satisfaction and leisure motivation of individuals participating in open water swimming competitions were examined; it was found that the highest motivation students had in terms of LMS was in the sub-dimension of “to accomplish” ( $\bar{x}$ :4,19), while the lowest was in “amotivation” ( $\bar{x}$ :1,69). In terms of the average scores of LSS, the highest sub-dimension was “physiological” ( $\bar{x}$ :4,60), while the lowest was aesthetic ( $\bar{x}$ :4,01). Thus, keeping the satisfaction levels of individuals who participate in open water swimming competitions as leisure activity at the highest level is a significant factor in terms of increasing participation in the following years and to spread such activities along the shoreline in Turkey. Beard ve Ragheb (1980). stated that participant satisfaction is an indispensable element of continuity in recreational activities. Ryan ve Glendon (1998). suggested maintaining a high level of user satisfaction as the main criterion in expanding the range of leisure activities. For the spread of similar open water swimming competitions in Turkey and to maintain continuity, it is important to find out the satisfaction levels of participants and to find out the factors that motivate them to this activity. When the Leisure Satisfaction and Leisure Motivations of the participants were examined in terms of gender, it was seen that gender did not cause a significant difference in the LSS and LMS scale scores. Although (Tsai, et all 2015).stated that gender is an important variable in leisure motivation, in the present study no significant difference was found was in terms of gender. This information can be interpreted as being a woman or a man in open water swimming competitions is not an effective variable in leisure motivation and leisure satisfaction. When the Leisure Satisfaction and Leisure Motivations of the research group were examined according to the year of participation, it was found that the year of participation does not cause a significant difference in LSS and LMS scale scores. Although no significant difference was found, the mean scores of those who had between 1-5 years of participation year were higher than those with 6 years or more. This finding is thought to be due to the fact that for the participants whose participation year is 6 years or more, the activity becomes a

routine activity. According to another finding of the study, a significant difference was found at the  $p < 0.05$  significance level between LMS scores of the individuals interested in swimming sport for recreational purposes and those who were professional. This finding showed that the motivation of the individuals who do swimming for recreational purposes is higher than the professional individuals. Athlete history is thought to be effective in the formation of this finding. It can be said that another factor is that professionals feel these activities as a professional necessity rather than a recreational activity compared to those participating in such activities for recreational purposes. Another finding of the study showed a moderate positive relationship between LMS and LSS. Therefore, increasing the motivation of individuals for leisure time will create an increase in leisure time satisfaction. It is important to increase the LSS level in terms of the continuity of the organizations and increasing the number of the participants.

## Conclusion

As a result, if leisure motivation of individuals can be increased, an increase in satisfaction levels can be achieved. In this case, it is an important factor to increase the attendance of the participants in order to achieve the continuity of the organization.

## Kaynakça / References

- Ağaoğlu Y.S., and Eker, H. (2006). Türkiye'deki üniversitelerin sağlık, kültür ve spor dairelerinin işlevsel yönden incelenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, IV (4), 131-134
- Ardahan, F., and Lapa, T. Y. (2010). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 129-136.
- Başoğlu, U., (2013). Relationships between participation in recreational activities and leadership behavior: A study on the secondary school students. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 2(15), 100-106.



- Beard JG, and Ragheb MG. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12(1), 20-33
- Beard, J. G. and Ragheb, M. G. (1983). Measuring leisure motivation. *Journal of Leisure Research*, 15, 219-228.
- Bilecen, F. (2008). *İşletmelerde motivasyon ve çalışanların motivasyonunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. and Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları
- Carroll, B., and Alexandris, K. (1997). Perception of constraints in strength of motivation: Their relationship to recreational sport participation in Greece. *Journal of Leisure Research*, 29(3), 279-287.
- Chen, C. (2005). *Personality traits and their relationship to leisure motivation and leisure satisfaction in Southern Taiwan University Students*. Unpublished Doctoral Thesis, University of the Incarnate Word, San Antonio, Texas.
- Chen, Y.-C., Li, R.-H. and Chen, S.-H. (2013). Relationships among adolescents' leisure motivation, leisure involvement, and leisure satisfaction: A structural equation model. *Social Indicators Research*, 110, 1187– 1199.
- Coleman, R., Barrie, G., and Harmancı, M. (2000). *Yöneticinin kılavuzu: İyi bir yönetici olmak için 525 kural*. İstanbul: Remzi
- Çimen K., (2017). Uluslararası açık su yüzme yarışları katılımcı profili ve rekreasyonel turizm potansiyelinin incelenmesi (Bodrum Örneği), *Spor Eğitim Dergisi*, 1(1), 42-50
- Emir, E. (2012). *Rekreatif etkinliklere katılımın önündeki engellerin belirlenmesi: Üniversite öğrencileri örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- Ertem, H. (2006). *Ortaöğretim öğrencilerinin kimya derslerine yönelik güdülenme tür (içsel ve dışsal) ve düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir
- Federation Internationale de Natation (FİNA), (2017). Açık Su Yüzme Tarihi" <https://fina-budapest2017.com/en/sports/open-water-swimming> accessed on 05.06.2019.

- Gökçe, H. (2008). *Serbest zaman doyumunun yaşam doyumunu ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Gökçe, H. and Orhan, K. (2011). Serbest zaman doyum ölçeğinin Türkçe geçerlilik güvenirlik çalışması. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*. 22(4), 139-145.
- Gümüş, H., & Özgül, S. A. (2017). Development of scales for barriers to participation and preference factors in the use of recreation area Rekreasyon alanı kullanımına ilişkin katılım engelleri ve tercih etkenleri ölçeklerinin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 865-882.
- Gümüş, H., & Karakullukçu, Ö. F. (2015). Leisure satisfaction in football and basketball fans: a sample of Afyonkarahisar. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(Special Issue 3), 401-409.
- Gumus, H., & Isik, O. (2018). The Relationship of Physical Activity Level, Leisure Motivation and Quality of Life in Candidate Teachers. *International Journal of Progressive Education*, 14(5), 22-32.
- Güngörmüş, H.A. (2012). The study of validity and reliability of Turkish version of leisure motivation scale. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 4(3), 1209-1216,
- Huang C.Y., and Carleton, B. (2003). The relationships among leisure participation, leisure satisfaction and life satisfaction of college students in Taiwan. *Journal of Exercise Science and Fitness*, 1(2), 129-132
- Idyll Arbor, Inc. (1991). Leisure satisfaction measure. (Mounir G. Ragheb, Jacob G. Beard). [https://www.idyllarbor.com/agora.cgi?p\\_id=A146&xm=on](https://www.idyllarbor.com/agora.cgi?p_id=A146&xm=on). Accessed on 10.09.2015.
- Karlı, Ü., Polat, E., Yılmaz, B. and Koçak, S. (2008). Serbest zaman tatmin ölçeğinin (sztö-uzun versiyon) geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 19 (2), 80-91.
- Koçak, Y., Tukul, U., Tolan, B., Gümüş, H., & Tolukan, E. (2017). Spor ve Sağlık Yaşam Merkezlerinde Hizmet Kalitesine Yönelik Müşteri Beklentilerinin ve Algılarının Analizi (Afyonkarahisar İli Örneği). *International Journal of Recreation and Sports Science*, 1(1), 38-46.
- Kozan, Y., Özdemir, S.S., and Günlü, E., (2014). Turizm yazınında deniz turizminin olgusal gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 115-129.

- Lapa, T. Y., Ağyar, E., and Bahadır, Z. (2012). Yaşam tatmini, serbest zaman motivasyonu, serbest zaman katılımı: Beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerine bir inceleme (Kayseri Örneği). *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2, 53-59
- Milliyet Gazetesi, (1955). Yayın tarihi: 11.07.1955 Sayfa 8, Spor
- Mull, R.F., Bayless, K.G., Ross, C.M. and Jamieson, L.M. (1997). Recreational sport management. Third Edition, *Human Kinetics*. USA: Human Kinetics.
- Mutlu, İ. (2008). *Egzersiz yapan kişilerin boş zamanlarına yönelik tutumları üzerine bir araştırma (Kayseri İli Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Mutlu, İ., Yılmaz, B., Güngörmüş, H., A., Sevindi, T. And Gürbüz, B. (2011). Bireylerin rekreasyonel amaçlı egzersize motive eden faktörlerin çeşitli değişkenlere göre karşılanması. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 54-61
- Müştiğil, S. (1993). *Dinlenme ve turizm ilişkisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.
- Nawijn, J. and Veenhoven, R. (2011). The effect of leisure activities on life satisfaction: The importance of holiday trips, the human pursuit of well-being: A cultural approach. *Springer Science*, 39-53.
- Örücü, E. and Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma: Hizmet ve endüstri işletmesi örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 85-97.
- Öztürk, Z. and DüNDAR, H. (2003). Örgütsel motivasyon ve kamu çalışanlarını motive eden faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 57-67.
- Pelletier, L.G., Vallerand, R.J., Blais, M.R. and Brière, N.M. (1991). Leisure motivation scale (LMS-28). [http://www.er.uqam.ca/nobel/r26710/LRCS/echelles\\_en.htm](http://www.er.uqam.ca/nobel/r26710/LRCS/echelles_en.htm). accessed on 05.05.2019.
- Ragheb, MG, and Tate, RL. (1993). A behavioral model of leisure participation based on leisure attitude, motivation and satisfaction. *Leisure Studies*, 12, 61-70
- Ryan, C. and Glendon, I. (1998). Applications in leisure motivation scale to tourism. *Annals of Tourism Research*, 24, 301-323.

- Suiçmez, H. (2000). *Türkiye ve İngiltere'deki sportif rekreasyon yöneticilerinin karakteristik özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Tekin, M., Yıldız, M., Akyüz, M., and Uğur, O.A., (2007). A research on university students who stay in karaman institution of students credits and dormitories participates in recreational activities and their expectancy. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 121-135
- Tsai, L.T., Lo, E.F., Yang, C.C., Keller, J.J. and Lyu, S.Y. (2015). Gender differences in recreational sports participation among Taiwanese adults, *Int J Environ Res Public Health*, 12(1), 829-840
- Tu, H.H., Chen L.S., Wang M.C. and Lin J.Y. (2007). The impact of neuroticism on leisure satisfaction: Online game application. *Social Behavior and Personality*, 35, 1399-1404
- Türk Deniz Kuvvetleri (2015). "Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?" [https://m.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?icerik\\_id=-136&dil=1&wiki=1&catid=1](https://m.dzkk.tsk.tr/pages/denizwiki/konular.php?icerik_id=-136&dil=1&wiki=1&catid=1) accessed on 06.05.2019.
- Yaşartürk, F., Uzun, M., İmamoğlu, O. and Yamener, F., (2016). Sedanter kadınların rekreatif etkinliklere katılımlarının önündeki engellerin incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4(SI 3), 789-803.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Koç, M. C., Ayar, H., Gümüş, H. and Çimen, K. (2019). Leisure motivation and leisure satisfaction: A practice on open water swimming competitions. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 13(19), 1914-1929. DOI: 10.26466/opus.596597.

## Çok Nitelikli Fayda Teorisi ile CRITIC Yöntem Entegrasyonu: Akıllı Teknoloji Tercih Örneği

DOI: 10.26466/opus.584123

\*

Berna Bulğurcu\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Adana/Türkiye  
E-Posta: [bkiran@cu.edu.tr](mailto:bkiran@cu.edu.tr) ORCID: [0000-0002-9695-2668](https://orcid.org/0000-0002-9695-2668)

### Öz

*Bu çalışmanın amacı akıllı teknolojik ürünlerden henüz yaygın kullanılmayan akıllı saatlerin tercihinde önemli görülen kriterlerin ortaya konması ve bu kriterlere yönelik gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda beş farklı akıllı saat markasından kullanıcıya en çok faydayı sağlayan markanın tespit edilmesidir. Tespit ve değerlendirmelerin gerçekleştirilmesinde karar analizinin önemli konularından biri olan Çok Nitelikli Fayda Teorisi (MAUT) ile Kriterler arası Korelasyon Yoluyla Kriterlerin Önem Tespiti (CRITIC) adı verilen ağırlıklandırma yönteminin bütünleşik kullanımından yararlanılmıştır. Nicel ve nitel kriterlerin bir araya getirilerek korelasyon analizini temel alan nesnel bir ağırlıklandırma yöntemi ile aralarındaki önem düzeyinin elde ettiği sonuca göre akıllı saatlerin sahip olduğu ağırlık özelliği en önemli kriter olarak tespit edilmiştir. Sonrasında sırayla fiyat, depolama alanı, boyut, kullanım kolaylığı, sağlıkla ilgili uygulamaların varlığı, marka imajı, estetik görünüm, pil ömrü, tasarım çeşitliliği, sağlamlık ve son sırada ise satış sonrası hizmetler gelmiştir. Tüm bu kriterlerden sağlanan faydanın piyasada satışta olan ve en fazla talep gören Apple, Samsung, Huawei, Fitbit, Xiaomi markaları arasında bir kıyaslaması gerçekleştirilmiş ve Apple markasına ait akıllı saatin kullanıcılara en çok faydayı sağladığı objektif bir değerlendirme ile tespit edilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Çok Nitelikli Fayda Teorisi (MAUT), CRITIC, Akıllı teknoloji seçimi

## Multi-Attribute Utility Theory Integration with CRITIC Method: Smart Technology Preference Example

\*

### Abstract

*This study aims to determine the criteria that are considered important in the choice of smartwatches which are not yet widely used among the smart technology products and to determine the brand that provides the most benefit to the user from five different smartwatch brands as a result of the evaluations made for these criteria. One of the important issues of decision analysis was the integrated use of Multi-Attribute Utility Theory (MAUT) and Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) weighting method. The quantitative and qualitative criteria were combined and the objective weighting method based on correlation analysis yielded the importance of the smartwatch, which is a quantitative criterion, as the most important criterion. Following price, storage space, size, ease of use, presence of health-related applications, brand image, aesthetic appearance, battery life, variety of designs, robustness and after-sales services. The benefits of these criteria have been compared between Apple, Samsung, Huawei, Fitbit, and Xiaomi brands, which are the most in demand in the market, and it is determined by an objective evaluation that Apple brand smartwatch provides the most benefit to the users.*

**Keywords:** *Multi-Attribute Utility Theory (MAUT), CRITIC, Selection of smart technology*

## Giriş

Endüstri 4.0 ile birlikte daha da gelişen ve farklılaşan akıllı teknolojiler pazarında alternatif ürünler artmaktadır. Akıllı telefon piyasasında yaşanan doygunlukla birlikte, firmalar pazarda hareketlilik sağlamak adına akıllı teknolojik cihazlar geliştirmeye başlamışlar ve akıllı telefonlar ile uyumlu olarak akıllı saatler veya giyilebilir akıllı gözlükler piyasaya sunmuşlardır (Wang, 2015, s.2542).

Uluslararası veri şirketinin (IDC) 2019 yılında yayınladığı rapora göre 2018 yılı akıllı giyilebilir ürün pazar payı rakamlarına göre Apple ve Xiaomi firmaları pazarda öncü firmalar olarak görünürken, hemen artlarından Samsung, Huawei, ve Fitbit firmaları gelmektedir. Piyasadaki diğer üreticilerin pazar paylarını artırmak adına gerçekleştirdikleri faaliyetlerde özellikle tercih edilebilirliği artırmaya yönelik faaliyette buldukları gözlenmektedir. Suki ve arkadaşlarına (2013) göre akıllı telefonlara uyumlu yeni teknolojilerin sunulması piyasada çeşitliliği artırarak, pazardaki ürün ve marka tercihinin kuvvetlendirmeye yönelik faaliyetlerdir. Son yıllarda dikkat çeken yeni teknolojilerden birisi de hem akıllı telefonlar ile uyumlu hem de sağlıkla ilgili yardımcı pek çok özelliği ile dikkat çeken akıllı saat teknolojisidir. Akıllı saat teknolojisinin sundukları aslında müşterilerin akıllı telefon tercihlerini de etkilemeye yöneliktir. Özellikle teknolojinin bütünlük kullanım avantajı yaratması, tasarım çeşitliliğinin estetik görünümle birleştirilmesi, sağlıkla ilgili uygulamaların etkin kullanılmasına destek olması açısından akıllı saatler tercih edilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada da akıllı telefonlar ile uyumlu akıllı saatlerin tercih edilmesine yönelik özellikler ortaya konularak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bir tüketici olarak hangi özelliğin daha fazla üzerinde durarak marka tercihi yapılmasının daha doğru olacağı konusunda karar vermeye çalışılmış ve üzerinde durulan markaları iyi tanıyan bu alandaki uzmanlar aracılığı ile nihai seçim önerisinde bulunulmuştur. Karar vermenin, özelliklerin önem düzeylerinin ortaya konulmasının ve karmaşık alternatifler arasında bir sıralama yaparak en iyinin seçilmesinin söz konusu olduğu problem türlerinde en sık başvurulan teori karar teorisi ve teoriye hizmet eden ilgili tekniklerdir. Öyle ki her geçen gün farklı tekniklerle kendini yenileyen ve geliştiren teknikler bütünü olması sebebiyle

bu problemin çözümünde de bir tarafı çok kriterli ve çok amaçlı karar verme tekniklerine uzanan Çok Nitelikli Fayda Teorisi'nden (MAUT) yararlanılmış ve akıllı saatlere ait niceliksel olmayan özelliklerin nicel hale dönüştürülmesinde kullanılmıştır. Kriterler arası Korelasyon Yoluyla Kriterlerin Önem Tespiti şeklinde açılımı olan ve CRITIC kısaltması ile kullanılan subjektif değerlendirmeden uzak ağırlıklandırma yöntemi ile de yazın incelemesi sonucu belirlenen akıllı saatlerin tercih özelliklerinin önem düzeyleri belirlenmiştir. Tüm bunlara ilaveten, çok nitelikli fayda teorisi bu noktada tekrar devreye girerek en çok faydayı elde edeceği alternatifini seçmek adına, CRITIC ağırlıklandırma tekniği ile kriterlere ait göreceli önem değerlerini kullanarak en faydalı alternatif önerisini sunmuştur.

Çalışmaya ait bölüm planında giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Yöntem kısmında çalışmanın nasıl gerçekleştirildiği açıklanarak hemen ardından aynı bölümde çalışmada kullanılan çok nitelikli fayda teorisi ile birlikte CRITIC ağırlıklandırma yöntemi literatürde kullanılan örnekleri ile beraber adımlarına değinilerek açıklanmıştır. Piyasada en çok satılan beş akıllı saat markası üzerinde gerçekleştirilen uygulama ile birlikte dördüncü bölüm tamamlanarak, elde edilen uygulama sonuçlarının değerlendirildiği ve çalışmanın detaylı yorumlarının sunulduğu sonuç bölümü ile de çalışma sonlandırılmıştır.

## Literatür İncelemesi

Karar teorisi incelendiğinde son yıllarda özellikle iki ana akım üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu akımlardan ilki problemleri matematiksel modeller aracılığı ile modelleyip çözen çok amaçlı karar verme teknikleri iken bir diğeri de alternatifler arasından temel matematik tekniklerini kullanarak seçim yapabilen çok kriterli karar verme teknikleridir.

Çok yaygın bir biçimde kullanılan çok kriterli karar verme tekniklerinin kalitesi de önemlidir. Problem türüne göre hangi tekniğin kullanılmasının daha iyi olacağı şeklinde bir tespit yoktur. Ancak verilerin türüne göre kullanılması gereken teknikler deterministik ya da bulanık olarak belirlenebilmektedir. Sıralama, tercih, sınıflama gibi işlemleri gerçekleştiren bu teknikler yöneylem araştırması konuları içerisinde fazlaca itibara sahip



tekniklerdir. 1896 yılında pareto üstünlüğü kavramı ile temelleri atılan bu tekniklerin gerçekleştirdikleri kesikli matematiksel işlemlerde kriterlerin göreceli önem bilgisine ihtiyaç duymaktadırlar. Zardari ve arkadaşlarına (2014) göre, sonuçları değiştirebilecek nitelikte olan kriter ağırlıklandırma metodları içsel ve dışsal metodlar olarak ikiye ayrılırken, Wang ve arkadaşlarına (2009) göre ise nesnel, öznel ve karma metodlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Nesnel ağırlıklandırma yöntemleri çalışmanın daha güvenilir sonuçlar sunabilmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Literatürde bahsi geçen bu tekniklerden ilki Entropi yöntemidir. Sonrasında ise düşey ve yatay yöntem, varyasyon yöntemi, çoklu korelasyon yöntemi, temel bileşenler analizi, çok amaçlı optimizasyon yöntemleri, Linmap ve çalışmaya da konu olan CRITIC yöntemi gelmektedir.

CRITIC yönteminin uygulandığı çalışmalarda genellikle hibrit bir yapı yani diğer tekniklerle işbirliği görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde CRITIC yöntemi ile ilgili ilk yayının 1995 yılında Diakoulaki ve arkadaşları tarafından yazılan ve yöntemin ilk anlatıldığı makale olduğu görülmektedir. Bu yöntemin ortaya çıkış sebebi ağırlıklandırma konusunda objektif bir değerlendirme yapılmasıdır. Bu ilk çalışma ile yöntem anlatılmış ve ilaç firmalarının performansının ölçümüne yönelik bir problem üzerine de uygulama yapılarak yöntemin adımları tek tek açıklanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise CRITIC ağırlıklandırma yönteminin diğer ağırlıklandırma yöntemleri ile birlikte kullanıldığı, karşılaştırmaların yapıldığı çalışmalar ardı sıra yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki Deng ve arkadaşlarının 2000 yılında gerçekleştirdiği çalışmadır ki dönüştürülmüş TOPSIS yöntemiyle 4 önemli finansal gösterge kriter olarak kullanılmış ve şirketler arası finansal performans karşılaştırmaları yapılmıştır. Bu aşamada sıralama sonucuna etki eden kriterlere ait ağırlıklar dört farklı objektif ağırlıklandırma yönteminden yararlanılarak hesaplanmıştır. Entropi, eşit ağırlık, standart sapma ve CRITIC yöntemleri ile elde edilen ağırlıklar ile TOPSIS'in bütünlük kullanımı ile elde edilen yedi farklı şirketin sıralamaları arasında inanılmaz farklar tespit edilmemiştir. Ancak probleme en uygun ağırlıklandırma metodunun Entropi olduğu kanısına varılmıştır. Ağırlıklandırma metodlarının karşılaştırıldığı çalışmalardan biri de Yılmaz ve Harmancıoğlu'nun (2010), Gediz Nehri Havzası'nın yönetim alternatiflerine ait performanslarının ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik açıklayıcıları

olan 9 farklı gösterge ile değerlendirildiği çalışmadır. Çok kriterli karar verme tekniklerinden basit toplam ağırlık (SWA), uzlaşık programlama (CP) ve TOPSIS ile birlikte objektif ağırlıklandırma metodlarından Entropi, CRITIC, Standart Sapma ve Eşit Ağırlık yöntemi kullanılarak göstergelerin ağırlıklandırılması ve yöntemle birlikte değişen alternatiflerin sıralama sonuçlarının karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. Objektif ağırlandırma ile gerçekleştirilen tüm çok kriterli karar verme tekniklerinin sonuçları aynı tespit edilmiştir. Subjektif ağırlıklandırma ile elde edilen sonuç ise farklılık arz etmektedir. Alemi-Ardakani ve arkadaşlarına (2016) ait çalışmada ise Entropi, Modifiye Edilmiş Dijital Mantık, CRITIC yöntem gibi objektif yöntemlerin yanında Sayısal Mantık ve Ayarlanabilir Ortalama Çubuk gibi yeni ağırlıklandırma yöntemlerini de hesaba katarak çok kriterli karar verme teknikleri üzerindeki etkilerini araştırmak ve optimum dokuma desen seçimi problemi üzerinde bir uygulama gerçekleştirmek istemişlerdir. Sonuçta kombinasyon olarak kullanılan metodların karar vermede daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

CRITIC yöntemi ağırlıklandırma söz konusu olabilecek tüm problemlerde kullanılabilir. Örneğin firmaların performans ölçümündeki finansal oranların ağırlıklandırılmasında sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Çakır ve Perçin (2013), 10 farklı lojistik firmasının 6 farklı finansal oranı kriter olarak kullanarak finansal performans değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk aşamada CRITIC yöntemi ile kriterlerin göreceli önemleri hesaplanmış sonrasında ise SAW (Basit Toplamlı Ağırlıklandırma), TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile firmalar arası sıralama elde edilmiştir. Son olarak da Borda Sayım Yöntemi ile en iyi sıralama belirlenmiştir. Kazan ve Özdemir'in 2014 yılında yaptıkları benzer bir çalışmada İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 4 büyük holdingin finansal performansı 19 finansal oran ile hesaplanmıştır. Holdinglere özgü finansal oranların kendi içerisinde değişen önemleri için CRITIC yöntem kullanılmış ve TOPSIS ile en iyi finansal performansla sahip holding saptanmıştır. Ünlü ve arkadaşları (2017), Borsa İstanbul 30 endeksinde yer alan firmalardan kurumsal yönetim endeksinde yer alan ve almayan firmalara dair finansal performans ölçümü gerçekleştirmiştir. Geleneksel ve değere dayalı ölçümlerle belirlenen kriterler CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve TOPSIS yöntemiyle gerçekleştirilen nihai sıralamada kurumsal yönetim endeksinde yer alan 10 firma ile yer almayan 12 firma

arasında finansal performansları arasında bir fark saptanmamıştır. Yalçın ve Ünlü (2018), şirketlerin halka arz edilmeden önceki ve sonraki performanslarının ölçüldüğü çalışmada, iki bütünlük yöntemden yararlanmışlardır. CRITIC-VIKOR ve Ortalama Ağırlıklı VIKOR yöntemlerinin ölçümü sonucu halka arz edilmiş firmaların muhasebe bazlı, değer bazlı ve genel olarak performans değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan sonuç hissedarlara yönelik yatırım kararlarına yardımcı olmak adına sunulmuştur.

Madic ve Radovanovic (2015) ise çalışmalarında bir imalat şirketinin başarısı ve rekabetçiliği için kritik öneme sahip geleneksel olmayan işleme sürecinden (lazer ışınla kesme, plazma ark kesime, aşındırıcı su jeti ile kesme, oksiyakıtla kesme) en iyisinin seçimini gerçekleştirmek amacıyla belirlenen 9 farklı teknoloji-ekonomik kriterin CRITIC yöntemi ile önem düzeyleri belirlenmiş ve sonrasında ise Değer Aralığı yöntemi ile en iyi işleme süreci belirlenmiştir.

Bölgesel farklılık analizi ile ilgili bir başka çalışmada Minarcikova (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Bu çalışmada AB'ne ait bölgesel istatistik ikinci seviyesinde yer alan Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'nın ekonomik, sosyal ve bölgesel farklılıklar anlamında yarattığı boyutlardan altı farklı oran saptanmış ve bu oranların hem CRITIC hem de Entropi yöntemi ile önem düzeyleri tespit edilerek TOPSIS yöntemi ile bölge sıralaması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın iki amaca hizmet ettiği görülmektedir. İlki TOPSIS ile elde edilen bölgeler arası sıralamanın yarattığı sonuç, ikincisi de ağırlıklandırma yöntemlerinin sonuç üzerinde yarattığı etkidir. Bu noktadan hareketle CRITIC yöntemin Entropi yöntemine göre kriterler arası çatışmaları göz önünde bulundurduğu gerekçesi ile daha avantajlı olduğu saptanmıştır.

Ulusal yazında da Orakçı ve Özdemir (2017) Türkiye ve AB ülkelerinin insani gelişmişlik düzeylerinin ölçümünü gerçekleştirebilmek için eğitim, sağlık ve refah düzeyi ana başlığı altında İnsani Gelişmişlik Endeksi'nden ve Avrupa Yaşam Kalitesi anketinden yola çıkarak önem düzeyleri tespit edilecek kriterler belirlenmiştir. Gri İlişkisel Analiz ve MOORA ile CRITIC ve Entropi yöntemleri bütünlük kullanılmış ve gelişmişlik sıralamasına ulaşılmıştır.

Kılıç ve Çerçioğlu'nun 2016 yılında yatırım kararı ile ilgili yaptıkları çalışmada Devlet Demir Yolları'nun yük taşıma kapasitesi yüksek olan 78 demir yolu bağlantı noktaları arasında bir öncelik sıralama yapmışlardır. Demiryolu bağlantı noktaları ile ilgili tespit edilen kriterler ile ilgili önceliklendirme işlemi CRITIC, Standart Sapma ve Ortalama Ağırlık gibi nesnel ağırlıklandırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. TOPSIS ve VIKOR ile bütünleşik gerçekleştirilen değerlendirme sonucu ortaya sunulan sıralamaların Borda Sayım Yöntemi kullanılarak birleşik sıralamaya ulaşılmıştır.

Ghorabae ve arkadaşları (2018), inşaat malzemelerinin çevreye yaratabileceği olumsuz etkilerin aza indirilebilmesi için sürdürülebilir inşaat malzemesi seçimi gerçekleştirecek bir çalışma yapmışlardır. Bulanık SWARA ve CRITIC yöntemleri kullanılarak belirlenen kriterlerin subjektif ve objektif ağırlıklandırılması yapılmış ve Bulanık EDAS kullanılarak nihai seçime ulaşılmıştır.

Yarlıkaş (2018) farklı bir çalışma ile CRITIC - MOOSRA teknikleri ile Türkiye Basketbol Süper Liginde yer alan takımların lig boyu gösterdikleri performansların değerlendirmesini yapmış, belirlenen 8 farklı teknik değişkenin CRITIC ile ağırlıkları belirlenmiş ve MOOSRA ile takım sıralaması elde edilmiştir. Sezon sonunda ortaya çıkan sıralama ile tekniklerin kullanımı ile tespit edilen sıralama karşılaştırması yapılmıştır.

Demircioğlu ve Coşkun (2018), tüketicilere elektrik kesintilerini önleyen güç kaynağı seçimine yardımcı olabilmek adına piyasada bulunan 8 farklı güç kaynağı arasından en iyisini belirleyebilmek için CRITIC-MOOSRA bütünleşik kullanımına başvurmuşlardır. Güç kaynaklarına özgü nicel kriterlere uygulanan CRITIC yöntemi ile birlikte uygulanan karar tekniğinin sıralama sonucu da objektif olarak tespit edilmiştir.

Kıracı ve Bakır (2019), havayolu şirketlerinin performanslarını inceledikleri çalışmada 13 havayolunun 2005-2012 yılları arasındaki önemli 5 kritere ait verileri kullanarak ki bu kriterler nicel ve havayolu şirketlerine özgü performansının ölçümünü gösteren kriterlerdir. CRITIC yöntemi ile önem düzeyleri hesaplanan kriterler, yeni bir karar tekniği olan EDAS yöntemi ile küresel finans krizi ve öncesi 13 havayolu şirketinin kıyaslaması yapılmıştır. Finansal krizin en çok hissedildiği yıl olarak 2010 yılı bulunmuştur.

Alternatiflerin seçimine gelindiğinde ise literatürde pek çok sıralama ve seçim yapan teknik bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri TOPSIS, VIKOR, ANP, AHP, PROMETHEE, ELECTRE, MOORA, MOOSRA vb. tekniklerdir. Bu tekniklerden arasında çalışmaya konu olan teknik ise alternatifler arasından en çok faydayı elde etmeyi amaçlayan teknik olan kısaltması MAUT olan Çok Nitelikli Fayda Teorisidir. MAUT ilk uygulanan karar tekniklerinden biri olmasına rağmen farklı araştırmacılar tarafından bazı özellikleri daha da geliştirilerek tekrar gündeme gelmiştir. Ekonomi, finans, enerji, tarım, su kaynakları yönetimi gibi alanlarda sıklıkla uygulandığı görülen MAUT, belirsizliği hesaba katma kabiliyeti olması sebebiyle büyük bir güce sahiptir. Bu gücünü yeterli miktarda veri kullanımı ile daha da arttırılabilir.

Kailiponi (2010) çalışmasında tahliye kararlarının alınmasını kolaylaştıran problemlerde acil durum yöneticilerine yardım etmek amacıyla MAUT yöntemini kullanmış ve Avrupa Komisyon projelerinden toplanan verilerle herhangi bir fırtına durumunda tahliye senaryolarını yönetebilmek için Avrupa'nın sekiz farklı ülkesinin acil durum yöneticilerinin ortaklaşa belirledikleri kriterler kullanılmıştır. MAUT yönteminin modellediği senaryolarda tahliye kararlarının analiz edilerek farklı eğitim senaryolarına ağırlık verilmesi önerisinde bulunulmuştur.

Tedarikçi seçimi ile ilgili problemlerde de kullanılan MAUT, Freitas ve arkadaşlarının 2013 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada da bu alanda kullanılmıştır. Metalürji sektöründe işler yapan bir firmanın hammadde ihtiyacını karşılamak adına üç farklı hammadde tedarikçisi arasından en iyi firmanın seçimi konusundaki problemine öncelikle istenen kriterler belirlenerek başlanmıştır. Daha sonra ise bu kriterler hem MAUT hem de Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemleri kullanılarak karşılaştırılmıştır. Her iki teknikle de elde edilen sonuç aynı hammadde tedarikçisini göstermiştir.

Ahmed ve Lam (2014), küçük çapta bir ilaç firması için malzeme taşıma ekipmanının seçimi ile ilgili öneride buldukları çalışmalarında birbirleriyle çelişen amaçların varlığı ve uygun görünen pek çok alternatif arasından seçim yapılması gerekliliği sebebiyle MAUT yöntemine başvurarak dört alternatif değerlendirmesi yapmışlardır. Üç ana kriter ve hiyerarşik olarak alt kriterlerin de ele alındığı çalışmada karar vericinin tercih ettiği

tek noktadan tahmin ile ilgili belirsizliği yakalamak için Monte Carlo Simulasyonuna başvurulmuştur. Bitmiş ürün envanteri için iyi bir model kurulduğu karar vericilerin yargıları ile netleştirilmiştir.

Petrol ve gaz endüstrisindeki faaliyetler riski yüksek faaliyetler olmakla birlikte Lopes ve Almeida (2015) çalışmalarında riski oluşturan faktörleri de dikkate alarak petrol ve gaz arama çalışmalarında oluşan projelere yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Çalışmanın en önemli amacı bu konuda proje seçiminin yanında aslında portföy projesi seçimidir. Bu noktada MAUT yöntemine başvurulmuş ve hem modeli tartışmak hem de görselleştirebilmek için sayısal uygulama gerçekleştirilmiştir. Proje karar vericinin tercih yapısına bağlı kalınarak sonuçlar netleştirilmiştir.

Ömürbek ve arkadaşlarına (2016) ait çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören otomotiv firmalarının finansal performanslarının sadece muhasebe bazlı oranlarla ölçümünün gerçekleştirilmesi değil, ayrıca bu oranları da kullanarak otomotiv firmalarının kendi aralarındaki performans sıralamalarının gerçekleştirilmesi de mümkün olmuştur. Çalışma firmaların 2014 yılına ait nicel verilerine sahip olması sebebiyle, nicel verilere nesnel bir değerlendirme yapmak istemiş ve Entropi ağırlıklandırma yöntemi ile kriterlerin önem düzeylerini belirlemiştir. Sonraki aşamada ise MAUT ve SAW yöntemlerini kullanarak sıralama gerçekleştirmişler. İki teknik karşılaştırıldığında sıralamanın birinci, ikinci ve üçüncü firmalarının aynı olduğu saptanmıştır.

Organ ve Kenger (2017), Hatay ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir bankanın personel seçimi ile ilgili problemini çözmek için başvuran 5 aday arasından en iyiyi seçmek amacıyla bu çalışmayı gerçekleştirmişlerdir. 10 önemli özellik kriter olarak değerlendirmeye alınmış ve Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve önce MAUT, sonra Gri İlişkisel Analizi yöntemi ile adayların sıralaması gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre, iki teknik farklı kişilerin işe alınması konusunda öneride bulunmuş ve seçimi bankaya bırakmıştır.

Kaplanoğlu (2019), Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumuna bağlı on adet fabrikanın finansal ve finansal olmayan kriterler bazında ayrı ayrı değerlendirilmesi ile performans karşılaştırılması yapılmak istenmiştir. 2015 ve 2016 yıllarına ait 7 finansal oran kriter olarak (net Kâr/net Satışlar, stok büyüme hızı, satışların büyüme hızı, üretim büyüme hızı, harcama

büyüme hızı, net satışlar/çalışan sayısı, çalışan başına kâr/zarar) kullanılmıştır. Entropi yöntemi ile kriterler arası önem düzeyleri hesaplanarak MAUT ile hem 2015 hem de 2016 yılları için aynı kuruma bağlı on adet fabrikanın sıralaması ortaya konulmuştur. Yıllar arası sıralama sonucunun değişim göstermediği tespit edilmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere CRITIC ağırlıklandırma yöntemi ve MAUT ile ilgili ayrı ayrı pek çok ulusal ve uluslar arası yazın bulunmaktadır. İki yöntemin bir arada bulunduğu çalışmalar çok azdır. Bu çalışmalardan biri 2017 yılında Adalı ve Işık tarafından yapılmış bir çalışmadır. Şirketlerin rekabetçi pazarda bir konum oluşturabilmek ve müşteri gereksinimlerine etkin ve hızlı bir şekilde cevap verebilmesi problemi üzerinde durulan çalışmada amaç bazı imalat işlemlerinin taşeron kullanılarak gerçekleştirilmesidir. Fason üretim ile operasyonel maliyetlerin düşürülmesi, karın artırılması ve üretim kabiliyetinin esnek bir şekilde yapılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle taşeron üreticinin seçimi önem kazanmıştır. Seçim için kullanılacak kantitatif ve kalitatif kriterler CRITIC yöntem kullanılarak ağırlıklandırılmış ve MAUT ile taşeron üreticilere ait değerlendirmeler yapıldıktan sonra ulaşılan sıralamadan en iyi taşeron firmanın seçimi gerçekleştirilmiştir.

Literatür genel olarak tarandığında CRITIC ve MAUT ile farklı farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı pek çok çalışmanın varlığı tespit edilmiştir. Ancak bütünleşik kullanımına pek sık rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada CRITIC ve MAUT tekniklerinin bütünleşik kullanımı ile farklı bir uygulama gerçekleştirilmek istenmiştir.

## Yöntem

Yöntem bölümü iki aşamadan oluşmaktadır. İlkinde tercihlerin kolaylaşmasını sağlamak amacıyla belirlenen kriterlerin önem düzeylerinin tespitinde kullanılan CRITIC yönteminin nasıl gerçekleştirildiği ortaya konmuştur. İkinci aşamada ise araştırmaya konu olan alternatiflerin faydasını ölçen MAUT yönteminin adımları açıklanmıştır.

### Çok Nitelikli Fayda Teorisi (MAUT)

Çok nitelikli karar verme yöntemlerinin bir parçası olan MAUT (Multi-Attribute Utility Theory) yönteminin teorik alt yapısı Keeney ve Raiffa tarafından 1976 yılında yazılmıştır. Ancak farklılaşan çalışmalar ile daha da geliştirilen teknik ana amacını maksimize edilmesi gereken gerçek hayat problemleri için en çok faydayı sağlama fikri üzerine kurmasıyla son halini almıştır. Wang ve arkadaşlarına göre (2010), MAUT yöntemi tüm alternatifleri eş zamanlı olarak karşılaştırması ile en faydalı alternatifte yönelme konusunda farklılık sunmaktadır. Karar vericiler için basit ve sezgisel bir teknik olan MAUT için farklı kriterlere farklı ağırlık dağılımı yapılması önem taşımaktadır (Zietsman vd., 2006, s. 255). Pek çok alana uygulanan yöntemin farklı çalışmalar ile zenginleşen adımları aşağıda sunulduğu gibidir.

- **Adım 1.** Probleme konu olan kriterler, varsa alt kriterler ve alternatifler tanımlanır ve belirlenir.
- **Adım 2.** Kriterler nicel ve nitel olup olmadıklarına göre değerlendirilir. Nicel değer ölçüleri, kendi değerleri ile karar matrisinde yerini alırken, nitel değer ölçüleri için önce bir atama gerçekleştirilir. Bu atamalar ikili karşılaştırmalar göz önünde bulunarak yapılan ve 5'lik, 100'lük şeklinde gerçekleştirilen atamalardır. Bu işlemin sonucunda nitel kriterlere ait değerler karar matrisine yerleştirilmektedir.
- **Adım 3.** Kriterlerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi için göreceli önem değerleri hesaplanır. Farklı kriter ağırlıklandırma teknikleri kullanarak hesaplanan değerler bu aşamada kullanılabilir. Tüm kriterlere ait göreceli önem değerlerinin toplamının bire eşit olması temel kuraldır.

$$\sum_{i=1}^m w_i = 1 \quad (1)$$

- **Adım 4.** Karar matrisi  $X$ , farklı alternatiflere karşılık gelen çeşitli kriter değerlerini göstermektedir.

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (i=1,2,\dots,m) \text{ ve } (j = 1,2 \dots n) \quad (2)$$



$x_{ij}$  i. alternatifin j. kriter üzerindeki değerini ifade etmektedir.

- **Adım 5.** Her bir kriter için fayda fonksiyonunun hesaplandığı adımdır. Normalizasyon işlemi ile en iyi ve en kötü değerler belirlenip, en yüksek memnuniyet seviyesine 1, en kötü seviyeye ise 0 değeri atanır. Bu değerler dışında kalan değerler içinse aşağıda verilen normalizasyon formülü kullanılır (Freitas vd., 2013, s.96). Eşitlik 3 ve 4 ile sırasıyla fayda ve maliyet yönlü kriterlere ait normalizasyon işlemi yapılabilir.

$$u_j(x_{ij}) = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad (i = 1, 2, \dots, m) \text{ ve } (j = 1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

$$u_j(x_{ij}) = \frac{\max(x_{ij}) - x_{ij}}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad (i = 1, 2, \dots, m) \text{ ve } (j = 1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

$u_j(x_{ij})$  fayda fonksiyonundan normalize edilen ölçüğe göre belirlenen normalize edilmiş kriter değeridir.

- **Adım 6.** Normalizasyon işleminin hemen ardından MAUT tekniği için en önemli olan fayda değeri belirleme aşamasına geçilir.

$$U(A_i) = \sum_{j=1}^n w_j u_j(x_{ij}) \quad (5)$$

$U(A_i)$  i. alternatifin fayda değerini gösterirken,  $w_j$  ise j kriterine ait göreceli önem değerini göstermektedir.  $u_j(x_{ij})$  ifadesi ise fayda fonksiyonundan elde edilmiş normalize tek bir değerdir. Karar verici ağırlıklandırılmış fayda değerinin en yüksek değerini seçmelidir (Wang vd., 2010, s. 753).

### **CRITIC (CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation) Ağırlıklandırma Yöntemi**

Açılımı Kriterler Arası Korelasyon Yoluyla Kriterlerin Önem Tespiti şeklinde olan CRITIC yöntemi, bir arada değerlendirilen kriterlerin kendi aralarında göreceli önemlerinin objektif bir şekilde hesaplandığı bir

ağırlıklandırma yöntemidir. 1995 yılında Diakoulaki ve arkadaşlarının önerdiği teknik, karşıtlığın yoğunluğu ve karar verme problemlerinin yapısındaki uyumsuzluklara yoğunlaşmaktadır. Korelasyon analizi bu aşamada devreye girmekte ve kriterler arasındaki zıtlıkları ortaya koymaktadır. Karar matrisinde normalleştirilmiş kriter değerlerinin sütunlara göre standart sapması ve tüm sütun çiftlerinin korelasyon katsayıları kullanılmaktadır.

CRITIC yöntemine ait adımlar aşağıda sunulduğu gibidir (Diakoulaki vd.,1995,s.765):

Bir karar probleminde  $m$  adet uygun alternatif kümesi  $A_i$  ( $i = 1, 2, \dots, m$ ) ve  $n$  adet kriter  $K_j$  ( $j = 1, 2, \dots, n$ ) olduğu varsayımı ile hareket edilerek beş farklı adım izlenir.

- **Adım 1.**  $X$  karar matrisinin düzenlenmesidir. Bu karar matrisi farklı alternatiflere karşılık gelen kriter değerlerini barındırmaktadır.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

$$i = (1, \dots, m) \text{ ve } j = (1, \dots, n)$$

$x_{ij}$ ,  $i$ . alternatifi  $j$ . kriter değerini ifade etmektedir.

- **Adım 2.** Normalizasyon işleminin gerçekleştirildiği bu adımda Eşitlik 7'deki fayda yönlü kriterler için kullanılırken, Eşitlik 8 ise, maliyet yönlü kriterlere ait değerlerin hesaplanmasında kullanılmaktadır.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad i = (1, \dots, m) \text{ ve } j = (1, \dots, n) \quad (7)$$

$$x_{ij}^* = \frac{\max(x_{ij}) - x_{ij}}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})} \quad i = (1, \dots, m) \text{ ve } j = (1, \dots, n) \quad (8)$$

$x_{ij}^*$  normalize edilmiş kriter değeridir.

- **Adım 3.** Kriterler arasındaki ilişkinin gücünü ortaya koyabilmek adına kriter çiftleri arasındaki korelasyonun katsayıları bu adımda hesaplanır. Burada en önemli nokta normalize edilen karar matrisindeki kriterlere ait değerlerin normal dağılıma sahip olup olmadığıdır. Bu noktada devreye normal dağılım testleri devreye girmektedir. Normal dağılım test sonucuna göre eğer veriler normal dağılıyorsa Eşitlik 9'da görülen Pearson korelasyon katsayısı formülü kullanılmalıdır.

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_{ij}^* - \bar{x}_j)(x_{ik} - \bar{x}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij}^* - \bar{x}_j)^2 \sum_{i=1}^m (x_{ik} - \bar{x}_k)^2}} \quad (9)$$

Veriler arasında normal dağılım söz konusu değilse Spearman sıra korelasyon katsayısı formülü ile kriterler arası ikili korelasyon katsayısı hesaplanabilir (Kiracı ve Bakır, 2019, s. 166).

$$p_{jk} = 1 - \frac{6 * \sum_{i=1}^m d^2}{n * (n^2 - 1)} \quad (10)$$

d ifadesi iki kriterin sıralamaları arasındaki farkı gösterirken, n ise kriter büyüklüğüdür.

- **Adım 4.** Her bir kriterde bulunan toplam bilginin hesaplandığı aşamadır.  $C_j$  bilgi miktarı, normalize edilmiş karar matrisinin sütun değerlerinin standart sapması ( $\sigma_j$ ) da kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n 1 - p_{jk} \quad (11)$$

Madic ve Radovanovic (2015)'e göre standart sapma değeri yüksek ve buna karşılık korelasyon katsayı değerleri düşük olarak tespit edilen kriterler yüksek  $C_j$  değerine sahip ve en yüksek öneme sahip kriterlerdir.

- **Adım 5.** Tüm kriterlerin sahip oldukları bilgilerin hesabı gerçekleştirildikten sonra son adım olan bu adımda kriterlere ait nesnel ağırlıklar  $W_j$  hesaplanır.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n c_k} \quad (12)$$

Eşitlik 12'de de görüldüğü üzere en yüksek değerden en düşük değere kadar kriterlerin ağırlıklarının sıralaması gerçekleştirildiğinde ortaya çıkan en yüksek ağırlığa sahip kriterin daha önemli olduğudur.

### Akıllı Teknolojik Saatlerin Tercih Üzerine Bir Uygulama

Akıllı telefonların seçimi konusunda dikkate alınması gereken kriterlerin belirlendiği ve göreceli önemlerinin ortaya konulduğu çalışmalarda 2012 yılından beri görülen artış akıllı telefon kullanımının artması ile doğru orantılıdır. Bu nedenle özellikle seçim kriterlerinin doğru belirlenmesi ve alternatiflerin arasından en çok fayda sağlayanın seçimi önem kazanmıştır. Bu çalışmada da akıllı telefonların teknolojik bütünlüğünü sağlayan akıllı saatlerle ilgili bir araştırma yapılmış ve en çok faydayı sağlayan teknolojik saatin tespiti konusunda fayda konusu üzerinde daha da önemle duran çok nitelikli fayda teorisi yaklaşımı tercih edilmiştir.

Literatürde akıllı saatlerin tercihinine yönelik bir çalışmaya rastlanmamış olması teknoloji ile uyumlu bu saatlerin henüz yeni yeni piyasada dikkat çeken ürünler olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. O nedenle bu çalışmada akıllı saat tercihinin kolaylaştırarak kriterler ile akıllı telefonların tercih değerlendirmesinde istenen kriterlerin benzerlikler taşıması kaçınılmaz olmuştur. Kriterlerin belirlenmesinde ulusal ve uluslararası yazındaki pek çok çalışmadan yararlanılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Hu ve Liao (2013), Çakır ve Demir (2014), Konuşkan ve Uygun'un (2014), Büyüközkan ve Güleriyüz (2016), Şahin ve Aydemir (2019), Perçin ve Pancaroğlu'na (2019) ait çalışmalar verilebilir. Akıllı teknolojilere yönelik genel olarak akıllı telefonların çeşitli özelliklerinin ortaya konulduğu, tercih

edilme nedenlerinin belirlendiği ve satın alma kararına etki eden faktörlerin sıralandığı tüm bu çalışmalar gözden geçirilerek benzer bir teknoloji olan akıllı saatlerin tercih edilmesine yönelik önemli görülen tüm kriterler belirlenmiştir. Sonrasında ise çalışmaya uygun olacak şekilde saptanan nicel ve nitel kriterler ile hepsiburada.com ve gittigidiyor.com alışveriş sitelerinde Mayıs 2019 satış verilerine göre en iyi satış rakamına sahip ilk beş akıllı saat teknolojisi sunan firmalar aralarında en iyi olanının belirlenmesi amacıyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu akıllı saat markaları Samsung Galaxy Gear S3 Frontier, Huawei Watch GT Sport, Xiaomi Amazfit Verge, Apple Watch Seri 4 ve Fitbit Versa şeklindedir. Müşterilerin tercihini etkileyecek kriterler Tablo 1’de sunulduğu gibidir.

**Tablo 1. Akıllı Saat Teknolojilerinin Seçimini Etkileyen Kriterler**

Kriter Kodu	Kriterin Adı	Kriterin Yönü
K1	Pil Ömrü (Miliamper Saat)	Fayda
K2	Ekran Boyutu (İnç)	Fayda
K3	Depolama Alanı (MB, GB)	Fayda
K4	Fiyat (TL)	Maliyet
K5	Ağırlık (Gram)	Maliyet
K6	Kullanım Kolaylığı	Fayda
K7	Tasarım Çeşitliliği	Fayda
K8	Satış Sonrası Hizmetler	Fayda
K9	Marka İmajı	Fayda
K10	Sağlamlık	Fayda
K11	Estetik Görünüm	Fayda
K12	Sağlıkla İlgili Uygulamaların Varlığı	Fayda

Yukarıda sunulan kriterlerin göreceli önem düzeylerinin tespit edildiği anket çalışması, akıllı teknolojik ürünlerin satışını yapan sektörün öncü firmalarında çalışmakta ve 10 yıl üzeri satış tecrübesine sahip yedi satış uzmanı ile gerçekleştirilmiştir. Objektif bir önem düzeyi belirleme yöntemi olan CRITIC ağırlıklandırma yöntemi, hem nicel kriter değerlerini hem de MAUT ile nicel değerleri hesaplanmış olan nitel kriterleri kullanarak hesaplama adımlarını tamamlamıştır. En iyi akıllı saat markasını belirleme aşamasında ise maliyet ve fayda yönleri ile de tıpkı önem düzeylerinde olduğu gibi birbirinden ayrılan kriterler nezdinde MAUT yöntem aşamaları izlenerek nihai seçim kararı için bir fikir önerisine ulaşılmıştır.

### **Bulgular ve Yorum**

Meydana gelen karar probleminin çözümü konusunda ihtiyaç duyulan ilk önce kriterlerin ve alternatiflerin bir arada gösterildiği karar matrisidir. Buna göre, 5 farklı alternatife ait 12 kriterin birlikte gösterildiği karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Kriterler içinden K1- K5 kriterleri akıllı saatlere ait nicel değerleri gösterirken, direkt olarak karar matrisine yazılmıştır ancak K6- K12 kriterleri nitel veriler olduğu için MAUT yönteminin ikinci adımında belirtildiği şekilde konusunda uzman 7 satış elemanı ile görüşülerek nicel değerlere dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Uzmanlar 1'den 5'e kadar puanlar vererek alternatif bazında kriterleri kendi aralarında değerlendirmişlerdir. Toplanan puanlar nitel verilerin nicel verilere dönüştürülmesindeki kilit noktadır. Kilit işlemin ardından karar vericilerin gerçekleştirdikleri değerlendirmenin ortalaması alınarak karar matrisine nicel değerler olarak eklenmiştir. Tablo 2'de karar matrisinde tüm veriler nicel değerler olarak yer almaktadır.

**Tablo 2. Karar Matrisi**

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
A1	380	1.3	4096	1249.9	63	4.14	3.86	3.86	4.43	4.14	4.14	4.57
A2	420	1.39	128	965	46	3.86	4.29	5.00	4.57	4.57	4.71	5
A3	390	1.3	4096	799	46	2.71	2.86	2.71	3.29	3.86	3.57	3.29
A4	476	1.78	16384	3099	48	4.43	4.29	4.14	4.43	4.71	4	3.86
A5	145	1.34	4096	1699	37	2	1.57	1.86	1.86	2	2	2.29

CRITIC yöntemi ile kriterlere ait objektif ağırlıklandırmanın gerçekleştirilebilmesi için ikinci adımda karar matrisi normalizasyonu ile kriterlerin yönlerine göre hesaplama yapılmıştır. Bu şekilde Eşitlik 7 kullanılarak elde edilen normalize edilmiş karar matrisi Tablo 3'de sunulduğu gibidir.

**Tablo 3. Normalize Edilmiş Karar Matrisi**

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
A1	0.7099	0	0.2441	0.8037	0	0.8824	0.8421	0.6363	0.9473	0.7895	0.7895	0.8421
A2	0.8308	0.1875	0	0.9278	0.6538	0.7647	1	1	1	0.9474	1	1
A3	0.7402	0	0.2441	1	0.6538	0.2941	0.4737	0.2727	0.5263	0.6842	0.5789	0.3684
A4	1	1	1	0	0.5769	1	1	0.7273	0.9474	1	0.7368	0.5789
A5	0	0.0833	0.2441	0.6087	1	0	0	0	0	0	0	0

Normalize edilme işlemi tüm kriterlere ait değerlerin standart hale getirilmesi için gerçekleştirilmiştir. Bu noktada bilgi miktarının ( $C_j$ ) elde

edilebilmesi için standart sapma değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu hesaplamayı yapabilmek için verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılması gerekmektedir. Minitab ile gerçekleştirilen bu işlemde Shapiro-Wilks normallik testi gerçekleştirilmiş ve verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Buna göre veriler için Spearman sıra korelasyon analizinden yararlanılmış ve Tablo 4’de gösterilen katsayılar elde edilmiştir.

**Tablo 4. Kriterler arası korelasyon katsayıları**

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
K1	1.000	0.667	0.224	-0.100	-0.359	0.700	0.872	0.800	0.667	0.900	0.500	0.500
K2	0.667	1.000	0.229	-0.616	0.079	0.410	0.632	0.564	0.395	0.667	0.205	0.205
K3	0.224	0.229	1.000	-0.671	-0.344	0.447	0.000	-0.224	-0.344	0.224	-0.447	-0.447
K4	-0.100	-0.616	-0.671	1.000	0.154	-0.400	-0.154	0.000	0.103	-0.300	0.200	0.200
K5	-0.359	0.079	-0.344	0.154	1.000	-0.872	-0.553	-0.462	-0.526	-0.616	-0.564	-0.564
K6	0.700	0.410	0.447	-0.400	-0.872	1.000	0.821	0.700	0.667	0.900	0.600	0.600
K7	0.872	0.632	0.000	-0.154	-0.553	0.821	1.000	0.975	0.921	0.975	0.821	0.821
K8	0.800	0.564	-0.224	0.000	-0.462	0.700	0.975	1.000	0.975	0.900	0.900	0.900
K9	0.667	0.395	-0.344	0.103	-0.526	0.667	0.921	0.975	1.000	0.821	0.975	0.975
K10	0.900	0.667	0.224	-0.300	-0.616	0.900	0.975	0.900	0.821	1.000	0.700	0.700
K11	0.500	0.205	-0.447	0.200	-0.564	0.600	0.821	0.900	0.975	0.700	1.000	1.000
K12	0.500	0.205	-0.447	0.200	-0.564	0.600	0.821	0.900	0.975	0.700	1.000	1.000

Korelasyon katsayılarının hesabı ile birlikte bilgi miktarının hesaplanması aşamasına gelinmiştir. Kriterlere ait standart sapmalar hesaplanıp adım 4’de yer alan Eşitlik 11 kullanılarak  $C_j$  değerleri hesaplanmıştır. Buna göre 12 farklı kriterin verdikleri bilgilerle ortaya koydukları ağırlıkları Eşitlik 12 kullanılarak Tablo 5’de sunulduğu gibi hesaplanmıştır.

**Tablo 5. Akıllı Saat Teknolojilerinin Seçimini Etkileyen Kriterlerin Ağırlıkları**

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12
$w_j$	0.059	0.088	0.128	0.138	0.154	0.074	0.057	0.053	0.063	0.056	0.063	0.066

Akıllı saat teknolojisi konusunda görülen o ki en önemli kriter saatin sahip olduğu ağırlık olarak tespit edilmiştir. Genellikle spor yapılırken takıldığı bilinen akıllı saatlere yönelik böyle bir sonuç çıkması şaşırtıcı değildir. Ağırlık kriteri sonrası ikinci sırada önemli görülen tercih kriteri fiyat ve sonrasında ise depolama alanı şeklinde önem düzeyleri ortaya konulmuştur. Sonrasında ise akıllı saatin boyutu gelirken, hemen sonraki önemde kriter kullanım kolaylığı gelmektedir. Sağlıkla ilgili uygulamaların varlığı, marka imajı, estetik görünüm, pil ömrü, tasarım çeşitliliği, sağlamlık ve son sırada ise satış sonrası hizmetler gelmektedir. Tüm bu

kriterlerin nesnel ağırlıklarının varlığında hangi akıllı saat markasının kullanıcıya faydasının daha yüksek olduğu tespit edilebilmesi için MAUT yönteminin ilk aşamasında Tablo 1’de sunulan karar matrisi kullanılmış ve ikinci adımda aynı normalizasyon işlemleri izlenerek Tablo 3’deki normalize edilmiş matris elde edilmiştir.

**Tablo 6. Toplam Fayda Değerlerinin Hesaplanması**

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	Top- lam Fayd a
A1	0.042	0.000	0.031	0.027	0.154	0.066	0.048	0.034	0.059	0.045	0.050	0.055	0.611
A2	0.049	0.016	0.000	0.010	0.053	0.057	0.057	0.053	0.063	0.053	0.063	0.066	0.541
A3	0.044	0.000	0.031	0.000	0.053	0.022	0.027	0.015	0.033	0.039	0.037	0.024	0.324
A4	0.059	0.088	0.128	0.138	0.065	0.074	0.057	0.039	0.059	0.056	0.047	0.038	<b>0.849</b>
A5	0.000	0.007	0.031	0.054	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.093

Toplam fayda sıralamasına baktığımızda görülen 4. alternatifin tercih edilmesi durumunda kullanıcıların en çok faydayı elde edecekleridir. Alternatif 4, Apple Watch Seri 4 isimli akıllı saattir. Sonrasında ise tüketicilere önerilen sırasıyla Samsung Galaxy Gear S3 Frontier, Huawei Watch GT Sport, Xiaomi Amazfit Verge ve Fitbit Versa şeklinde tespit edilmiştir.

## Sonuç

Teknolojik gelişmeler akıllı saatlerin kullanımını arttırdığı gibi akıllı olarak adlandırılan diğer teknolojik ürünlere de ilgiyi arttırmıştır. Akıllı saatlere bir bütçe ayrılacaksa, bu bütçeye degecek, tüketicieye fayda sağlayacak bir ürün olması adına yapılan literatür araştırması sonucu belli başlı tercih sebebi olan kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler nicel olan pil ömrü, ekran boyutu, depolama alanı, fiyat ve ağırlık gibi kriterler olurken nitel kriterler tasarım çeşitliliği, satış sonrası hizmetler, marka imajı, sağlamlık, estetik görünüm ve sağlıkla ilgili uygulamaların varlığı şeklinde tespit edilmiştir. Değerlendirmeye alınan alternatif akıllı saatlere ait kriter değerlerinin tek bir karar matrisi içinde gösterilebilmesi için nitel kriterlerin nicel kriterlere dönüşümde MAUT yönteminden yararlanılmış ve istenen temel karar matrisi oluşturulmuştur. Bu şekilde kriterlerin nicel hale dönüştürülmesi ve kriterlerin kendi içerisindeki önem düzeylerinin objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC ile değerlendirilmesi çalışmanın sonuçlarına olan güveni artıran bir unsur olmuştur. CRITIC



yöntemi kriter değerlerinin normalitesini incelediği gibi kriterlere ait korelasyon katsayıları kriterlerin taşıdığı bilgi düzeylerinin önemini hesaplaması ile bu çalışmada kullanılmış özellikli bir yöntemdir. Elde edilen önem düzeylerine göre akıllı saat alırken dikkat edilmesi gereken ilk kriter saatin ağırlığı olarak tespit edilmiştir. Sonrasında fiyat ve depolama alanı özellikleri gelmiştir. Bu saatlerin daha çok spor yapan kişiler tarafından sıklıkla kullanıldığı bilindiği için sonuçlar çok da şaşırtıcı değildir.

Türkiye’de satış yapan iki önemli internet sitesinden alınan bilgilere göre en çok satışı gerçekleşen beş farklı akıllı saat, tespit edilen kriterler bazında Türkiye’de faaliyet gösteren elektronik ürünler satan dev bir satış zincirinin bir merkezinde 10 yıl üzerinde satış tecrübesi olan ve bu beş farklı akıllı saatin özelliklerini bilerek satışını yapan karar vericiler tarafından değerlendirilmiştir. Oluşturulan ankete verdikleri cevaplar birleştirilerek çalışmada açıklanan MAUT yöntemi kullanarak nihai karara ulaşılmıştır. Buna göre Apple marka akıllı saat en çok fayda sağlayan alternatif olarak tespit edilmiştir. Sonrasında ise sıralama Samsung, Huawei, Xiaomi Amazfit Verge ve Fitbit Versa şeklinde olmuştur. Elde edilen sonuçlarla markaların dünyadaki pazar payları ve satış rakamlarına bakıldığında ilk sırada yer alan Apple markasının en yüksek pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Yine Uluslararası veri şirketi IDC’nin (2019) dünya çapında 2018’in çeyrek rakamlarına baktığında şaşırtıcı şekilde Apple’dan sonra Xiaomi markasının yükselen pazar payı dikkat çekmektedir. Çalışmada son sırada tespit edilen Fitbit akıllı saat markasının Xiaomi’dan sonra Huawei ve Samsung akıllı saatlerini geçerek 3. sırada yer alması raporda sunulan şaşırtıcı sonuçlardan biridir. Ancak 2017 yılı rakamlarından 2018’e doğru büyümeye bakıldığında ise Samsung ve Huawei markalarının eskiye göre akıllı saatler alanında kendilerini geliştirmeye başladığı görülmektedir. Türkiye’de de çokça satılan bilindik markaların yanında Xiaomi ve Fitbit markalarının bilinirliğinin düşük olması bu çalışmada da bu markaların son sırada tercih edilmesinin açıklamasıdır.

Kısaca çalışma hem akıllı saatlere yönelik değerlendirmede bulunmak, hem de literatürde pek sık rastlanmayan bir kullanımı ile CRITIC-MAUT bütünlük kullanımının adımlarını akıllı saatlere yönelik bir uygulama

üzerinde açıklamayı amaçlamıştır. Gelecekteki çalışmalarda akıllı saatlerin bilinirliğinin ve kullanımının yaygınlaşması ile birlikte hem tüketici hem de üretici odaklı farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Farklı istatistikî tekniklerle ilk önce bir tüketici analizi yapılarak akıllı saatlerin kullanımına yönelik değerlendirme kriterleri ana ve alt başlıklar halinde belirlenebilir ve çok kriterli karar verme tekniklerinin karar vericiye öneride bulunan diğer teknikleri ile gerçekleştirilen çalışmalar arası kıyas yapılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Multi-Attribute Utility Theory Integration with  
CRITIC Method: Smart Technology Preference  
Example**

\*

Berna Bulğurcu  
*Çukurova University*

The number of alternative products has increased in the market of smart technologies which develops and diversifies with Industry 4.0. Firms started to develop smart technological devices and introduce smartwatches or wearable smart glasses compatible with smart phones to create mobility in the market as the market of smart phones reached the point of saturation (Wang, 2015, p. 2542). According to the report published by the International Data Company (IDC) in 2019, the 2018 smart wearable product market share numbers show that Apple and Xiaomi firms are the current pioneers of the market, being followed by Samsung, Huawei and Fitbit firms. It is observed that other producers in the market particularly aim to increase preferability when they are involved in businesses to increase their market share. According to Suki and et al. (2013), the provision of new technologies compatible with smart phones serves to increase diversity in the market and reinforce product and brand preferences in the market.

This study presents and assesses the features that play a role in preferring smartwatches compatible with smart phones. It aims to decide on which feature a consumer should lay stress in choosing one brand over another and, in doing so, provides suggestions on the final selection via the experts of the field familiar with the brands in question. In the solution of this problem, the paper draws on the Multi-Attribute Utility Theory (MAUT) which is in certain respects linked to multi-criteria and multi-purpose decision-making techniques as being a body of techniques which renews and enhances itself through different techniques day by day. It is particularly used in rendering non-quantitative attributes quantitative. By employing the CRITIC, which is short for "Criteria Importance Through Intercriteria Correlation" and a weighting method free from subjective assessments, the study identifies the degrees of significance of the preference properties of smart phones defined based on a

survey of the literature. In addition to all these, the multi-attribute utility theory comes into play at this point again and, to select the alternative that will yield maximum benefits, it makes the suggestion for the most beneficial alternative by using the relative degrees of significance for the criteria via the CRITIC weighting method. In addition to increasing the use of smartwatches, technological developments also stimulate the interest in other technological products known as smart. In order for it to be a product beneficial to the consumer and worthy of the budget, if there is to be a budget allocation for smartwatches, the criteria which represent the reasons for preference are identified based on a literature review. While these criteria include quantitative battery life, screen size, storage space, price and weight, the qualitative criteria are noted as the diversity of design, after-sale services, brand image, durability, aesthetic appearance, availability of healthcare practices.

The MAUT method is used in the conversion of qualitative criteria into quantitative ones and the desired basic decision matrix is thus formed to show the criteria values of alternative smartwatches under evaluation in a single decision matrix. The fact that the criteria are thus rendered qualitative and each criterion's degree of significance is assessed via the objective weighting method of CRITIC increases the reliability of the findings of the study. The CRITIC is a specialised method used in this study in terms of examining the normality of criterion values, and calculating the correlation coefficients of criteria and the significance of the data levels of criteria. Based on the acquired levels of significance, the first criterion that needs to be taken into consideration in buying a smartwatch has been found to be its weight. It is followed by price and storage space. These findings are not that surprising, given that it is known that these watches are rather more frequently used by people doing sports. Five different smartwatches, which are the top-sellers according to the data retrieved from two important websites selling online in Turkey, have been assessed by the decision-makers with more than ten years of sale experience at the centre of a giant chain store that sells electronic devices and operates in Turkey based on the established criteria, selling the product with the knowledge of these five different smartwatches. The final decision has been reached by combining the answers to the questionnaire and using the MAUT method explained in the study. Accordingly, Apple smartwatch has been identified as the alternative with the maximum number of benefits. This is followed by Samsung, Huawei, Xiaomi Amazfit and Fitbit Versa. Apple in the first rank is seen to have the biggest market share when looked at the market

shares and sales figures of the brands in the world together with the findings at hand. Similarly, when looked at the global quarter results of 2018 by the IDC (2019), the increasing market share of Xiaomi after Apple surprisingly attracts attention. The fact that the Fitbit smartwatch, being in the last place in the study, surpasses Huawei and Samsung and comes in the third place is one of the surprising findings presented in the report. However, when looked at the growth numbers between 2017 and 2018, it is seen that Samsung and Huawei brands have begun to improve themselves in the field of smartwatches compared to the past. The fact that Xiaomi and Fitbit brands have a low level of popularity in comparison with the best-selling well-known brands in Turkey also explains the reasons for putting these brands in the last place in this study as well.

In short, the study aims to both make assessments on smartwatches and explain the steps of the CRITIC-MAUT integrated use, an infrequent use of these methods in the literature, through its application to smartwatches. In future research, both consumer- and producer-oriented studies can be carried out with the proliferation of the popularity and use of smartwatches.

## Kaynakça / References

- Adalı, E. A. ve Işık, A. T. (2017). Critic and maut methods for the contract manufacturer selection problem. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(5), 93-101.
- Ahmet, A. ve Lam, S. S. (2014). Material handling equipment selection using multi-attribute utility theory and monte carlo simulation. *Proceedings of the 2014 Industrial and Systems Engineering Research Conference*.
- Alemi-Ardakini, M., S.Milani, M., Yannacopoulos, S. ve Shokouhi, G. (2016). On the effect of subjective, objective and combinative weighting in multiple criteria decision making: A case study on impact optimization of composites. *Expert Systems with Applications*, 46, 426-438.
- Büyüközkan, G. ve Güleryüz, S. (2016). Multi criteria group decision making approach for smart phone selection using intuitionistic fuzzy TOPSIS. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 9(4), 709 – 725.
- Çakır, F. ve Demir, N. (2014). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon satın alma tercihlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 213-243.

- Çakır. S. ve Perçin. S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Demircioğlu, M. ve Coşkun, İ.T. (2018). CRITIC-MOOSRA Yöntemi ve ups seçimi üzerine bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 183-195.
- Deng. H., Yeh. C. H. ve Willis. R. J. (2000). Inter company comparison using modified TOPSIS with objective weights. *Computers & Operations Research*, 27, 963-973.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: the CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22, 763-770.
- Freitas, L.V., Freitas, A.P.B.R., Veraszto, E.V., Marins, F.A.S. ve Silva, M.B. (2013). Decision-making with multiple criteria using AHP and MAUT: An industrial application. *European International Journal of Science and Technology*, 2(9), 93-100.
- Ghorabae. M. K., Amiri. M., Zavadskas. E. K. ve Antucheviciene, J. (2018). A new hybrid fuzzy MCDM approach for evaluation of construction equipment with sustainability considerations. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 18, 32-49.
- Hu, Yi-Chung ve Liao, Yu-Lin (2013). Utilizing analytic hierarchy process to analyze consumers' purchase evaluation factors of smartphones. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 7 (6), 1556-1561.
- IDC (2019). Worldwide Quarterly Wearables Tracker, 20.06.2019 tarihinde <https://www.idc.com/promo/wearablevendor> adresinden erişilmiştir.
- Kailiponi. P. (2010). Analyzing evacuation decisions using multi-attribute utility theory. *Procedia Engineering*, 3, 163-174.
- Kaplanoğlu, E. (2019). Entropi tabanlı MAUT yöntemiyle performans ölçümü: MKEK fabrikalarının sıralanması. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, 7 – 18.
- Kazan, H. ve Özdemir, Ö. (2014). Financial performance assessment of large scale conglomerates via TOPSIS and critic methods. *Journal of Management and Sustainability*, 3(4), 203-224.
- Keeney, R.L. ve Raiffa, H. (1976). Decisions with multiple objectives: preferences and value trade offs. *John Wiley & Sons*, New York.

- Kılıç, O. ve Çerçioğlu, H. (2016). TCDD iltisak hatları projelerinin değerlendirilmesinde uzlaşık çok ölçütlü karar verme yöntemleri uygulaması. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 31(1), 211-220.
- Kıracı, K. ve Bakır, B. (2019). Critic temelli EDAS yöntemi ile havayolu işletmelerinde performans ölçümü uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 157-174.
- Konuşkan, Ö. ve Uygun, Ö. (2014). Çok nitelikli karar verme (MAUT) Yöntemi ve Bir Uygulaması. *Akademik Platform*, 1403-1412.
- Lopes, Y. G. ve Almeida, A. T. (2015). Assessment of synergies for selecting a project portfolio in the petroleum industry based on a multi-attribute utility function. *Journal of Petroleum Science and Engineering*, 126, 131-140.
- Madic, M. ve Radovanovic, M. (2015). Ranking of some most commonly used non-traditional machining process using ROV and CRITIC methods. *U.P.B. Sci. Bull.. Series D.*, 77(2), 193-204.
- Minacikova, E. (2016). Application of selected weighting methods and topsis method in regional disparities analysis. *The 10th International Days of Statistics and Economics*, Prague, 1241-1249.
- Orakçı, E. ve Özdemir, A. (2017). Telafi edici çok kriterli karar verme yöntemleri ile Türkiye ve AB ülkelerinin insani gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 61-74.
- Organ, A. ve Kenger, M.D. (2017). Personel seçiminin entropi temelli maut ve gri ilişkisel analiz yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Current Debates in Business Studies. First Edition*, Vol.1. December. İstanbul. 15-40.
- Ömürbek, N. , Karaatlı, M. Ve Balcı H. F. (2016). Entropi temelli MAUT ve SAW yöntemleri ile otomotiv firmalarının performans değerlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 227-255.
- Perçin, S. ve Pancaroğlu, M.S. (2019). Akıllı telefon seçim faktörlerinin bütünlük yapısal eşitlik modeli- analitik hiyerarşi süreci ile incelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23, 113-130.
- Suki, N. M. ve Suki, N. M.(2013). Dependency on smartphones: an analysis of structural equation modelling. *Sains Humanika*, 62 (1), 49-55.
- Şahin, Y. ve Aydemir, E. (2019). Akıllı telefon teknik özellik önem derecelerinin AHP ağırlıklı gri ilişkisel analiz yöntemi ile belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), 225-238.

- Ünlü, U., Yalçın, N. ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: TOPSIS Yöntemi ile BIST 30 firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63-81.
- Wang, C.H. (2015). A market-oriented approach to accomplish product positioning and product recommendation for smart phones and wearable devices. *International Journal of Production Research*, 53(8), 2542-2553.
- Wang, J.-J., Jing, Y.-Y., Zhang, C.-F. ve Zhao, J.-H. (2009). Review on multi-criteria decision analysis aid in sustainable energy decision-making. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(9), 2263-2278.
- Wang, M., Lin, S. J. ve Lo, Y. C. (2010). The comparison between MAUT and PROMETHEE. In *Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM). 2010 IEEE International Conference*, 753-757.
- Yalçın, N. ve Ünlü, U. (2018). A multi-criteria performance analysis of initial public offering (IPO) firms using CRITIC and VIKOR methods. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(2), 534-560.
- Yarlıkaş, S. (2018). Basketbol takımlarının teknik performanslarının CRITIC-MOOSRA yöntemi ile değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(29), 3848-3859.
- Yılmaz, B. ve Harmancıoğlu, N.B. (2010). Multi-criteria decision making for water resource management: a case study of the Gediz River Basin, Turkey. *Water SA*, 36(5), 563-576.
- Zardari, N.H., Ahmed, K., Shirazi, S.M. ve Yusop, Z.B. (2014). Weighting Methods and Their Effects on Multi-Criteria Decision Making Model Outcomes in Water Resources Management. *Springer*.
- Zietsman, J., Rilett, L. R. ve Kim, S. J. (2006). Transportation corridor decision-making with multi-attribute utility theory. *International Journal of Management and Decision Making*, 7(2-3), 254-266.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bulğurcu, B. (2019). Çok nitelikli fayda teorisi ile CRITIC yöntem entegrasyonu: Akıllı teknoloji tercih örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1930-1957. DOI: 10.26466/opus.584123



## 1.Lig Goalball Oyuncularının Örgütsel Stres Davranışlarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.591787

\*

Suzan Dal\* - Burçak Keskin\*\* - Eray Yurtseven\*\*\* - C. Nihal Yurtseven\*\*\*\*

\* Okt. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Avcılar / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [suzann.dal@gmail.com](mailto:suzann.dal@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-7732-9846](https://orcid.org/0000-0002-7732-9846)

\*\* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Avcılar / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [burcakk@istanbul.edu.tr](mailto:burcakk@istanbul.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-4313-7720](https://orcid.org/0000-0003-4313-7720)

\*\*\* Doç. Dr. İstanbul Üni., Cerrahpaşa Tıp Fak., Dahili Tıp Bil. Bö., Halk Sağ. A. D./ İstanbul / Türkiye

E-Posta: [eyurt@istanbul.edu.tr](mailto:eyurt@istanbul.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-0565-6407](https://orcid.org/0000-0003-0565-6407)

\*\*\*\* Okt. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Avcılar / İstanbul / Türkiye

E-Posta [cny@istanbul.edu.tr](mailto:cny@istanbul.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8201-0752](https://orcid.org/0000-0001-8201-0752)

### Öz

*Çalışmanın amacı, 1. Lig goalball oyuncularının örgütsel stres faktörlerinden ne ölçüde etkilendiklerini belirlemektir. Yapılan çalışmada goalball oyuncuları üzerinde antrenör davranışı, sağlık ve beslenme, yönetim ve finans, karara katılım ve seyirci davranışı stres faktörleri ölçülerek karşılaştırılmıştır. Araştırma örneklemini 1. Ligde oynayan toplam 97 goalball oyuncusunun oluşturduğu çalışmada, Üzüm H. ve ark.(2010) tarafından geliştirilen, Elit Sporcu Örgütsel Stres Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmamızda, bulguların değerlendirilmesinden elde edilen sonuca göre katılımcıların Örgütsel stres alt boyutları incelendiğinde antrenör davranışı alt boyutu  $X=3.08$ , yönetim ve finans alt boyutu  $X=3.04$ , sağlık ve beslenme alt boyutu  $X=3.11$ , seyirci davranışı  $X=3.06$  ve karara katılı alt boyutu  $X=3.23$  olarak belirlenmiştir. Örgütsel stres ölçeği Toplam Cronbach Alpha iç tutarlılık değeri  $\alpha=0.823$  olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, daha önce oluşturulmuş olan ölçeğin çalışmamızda fiziksel engelli sporcuların örgütsel stres düzeylerini ölçmede yeterli olduğunu göstermektedir. Örgütsel stres ölçeği Alt boyutların Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri incelendiğinde Antrenörün Davranışları alt boyutu  $\alpha=0.768$ , Yönetim-Finansman alt boyutu  $\alpha=0.811$ , Sağlık Beslenme alt boyutu  $\alpha=0.825$ , Seyirci davranışları alt boyutu  $\alpha=0.855$  ve Karara katılma alt boyutu  $\alpha=0.771$  olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda örgütsel stres Toplam Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri ise  $\alpha=0.828$  olarak bulunmuştur. Elit sporcu örgütsel stres ölçeği sonuçlarının dağılımının normalliği (Shapiro-Wilk) testi yapıldığında elde edilen sonuçlar anlamlılık düzeyi değerlerinin 0.05'ten büyük olması elde edilen ölçek değerlerinin dağılımlarının normal dağılım olduğunu göstermektedir. Analizlerde parametrik ölçümler kullanılmıştır. Çalışmamızda verilerin analizinde frekans, t-testi ve anova ölçümleri yapılmıştır. Bu sonuçlardan goalball oyuncularının en fazla etkilendikleri örgütsel stres faktörü karara katılım olduğu belirlenmiştir. Özellikle engelli sporcuların bu düşüncelere sahip olmaları durumunda performanslarının olumsuz etkileneceği için yönetimin bu konuda daha hassas olması gerektiği sonucuna varılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Engelli sporcular, Goalball, Örgütsel stres

## Analyzing Organizational Stress Behavior of First League Goalball Players

\*

### Abstract

*The aim of our study is, the organizational stress levels of sports players with disabilities were measured and compared. Specifically, the stress factors of trainer behavior, health and eating, management and finance, agreeing decision, and audience behavior on goalball players were measured and compared. In this study with a sample of 97 goalball players in first league, the organizational stress scale for elite sports players was examined by Üzümlü H. et.al.(2010). This study found that upon analysing the sub-dimensions of organizational stress, the Behavior of Trainer mean score was  $X=3.08$ , the Management-Financing mean score was  $X=3.04$ , the Eating Healthy mean score was  $X=3.11$ , the Audience behaviour mean score was  $X=3.06$ , and the Agreeing Decision mean score was  $X= 3.23$ . The total Cronbach's Alpha internal consistency of organizational stress scale was found to be  $\alpha=0.823$ . This result showed that this scale was sufficient to measure the organizational stress levels of sports players with physical disabilities. When the Cronbach's Alpha internal consistency values of sub-dimensions of the organizational stress scale were analyzed, the Trainer Behavior was found to be  $\alpha=0.768$ , the Management-Financing sub-dimension was found to be  $\alpha=0.811$ , the Eating Healthy sub-dimension was found to be  $\alpha=0.825$ , the Audience Behavior was found to be  $\alpha=0.855$ , and the Agreeing Decision sub-dimension was found to be  $\alpha=0.771$ . In this study, the Total Cronbach's Alpha internal consistency of organizational stress scale was found to be  $\alpha=0.828$ . The normal distribution (Shapiro-Wilk) test applied to the results of elite sports player organizational stress scale showed a significance value of 0.05 or more, indicating that the scale values showed normal distribution. The parametric measurements were used in this analysis. Frequency, *t*-test, and ANOVA statistics were used for the data analysis of this study. Based on these results, it was found that goalball players highest stress for the agreement on decisions subscore among the organizational stress factors. Because the thoughts of sports players with disabilities would negatively affect their performance, it is especially important to be gentle about this topic.*

**Keywords:** *Sports players with disabilities, Goalball, Organizational stress*

## Giriş

Tanım olarak görme engeli sporcular için eğitimsel başarılarını negatif yönde etkileyen ve düzeltilmesi çok zor görme kaybı olarak ortaya çıkar (Craft, 1995). Sporcuların engel durumu, engellilik derecesine göre farklı branşlarda spor yapmalarına olanak sağlar. Görme engelli sporcular arasında en fazla tercih edilen spor dalları bowling, satranç, atletizm, torball, futbol ve en önemlisi de goalball'dur (Maggill, 1980). Bu spor branşları görme engelli sporcularımızın yaşamlarında kas kontrolü, güven, sporcuların hareketlerinde serbestlik ve özgürlük, koordinasyon sağlama, denge ve serbest zamanlarını sağlıklı bir biçimde geçirmelerine yaşamlarını sağlıklı bir şekilde idame etmelerine yardımcı olmaktadır. Görme engelli sporcularımızda spor, görme kaybı sebebi ile kendi çevresinde zarar görebileceği korkularının birazda olsa giderilmesi ve bu bireylerimizin başka kişilere muhtaç olmadan bağımsız bir şekilde yaşamlarını idame ettirebilmelerini sağlamaktadır (Connell, 2000). Görme kaybı olan bireylerde direk fiziksel ve motor özelliklerinin kaybına bununla birlikte koordine olamayan vücut gelişimsel kayıpların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte bireyde hareketsizlik, çevre ile olan iletişime ket vurması ve çevreyi de manipüle etmesi olarak ortaya çıkar. Motor gecikme sonradan görme yetisini kaybeden kişilerde görülmezken, daha önce görme yetisini kaybetmiş bir bireyde motor gecikmesi görülür (Lieberman, 1998). Görme engelli sporcularımızın en yaygın olarak yaptığı spor branşının başında goalball sporu gelmektedir. Bu spor dalının ortaya çıkması İkinci Dünya savaşına dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşının ardından görme yetilerini kaybeden Alman askerlerin rehabilitesi için düzenlenmiş ve geliştirilmiş bir oyun olarak meydana çıkmıştır. Takımdaki oyuncular farklı görme derecelerine sahip oldukları için göz bandı kullanırlar (Ganley,2001). Görme dereceleri; B1 oyuncusu (Bu oyuncular tamamen göremez, ışık algısı mevcut olmasına karşın herhangi bir mesafeden de el şeklini tanıyamazlar ), B2 oyuncusu (Bu oyuncular elin şeklini algılar fakat görme yetisi; 20/600 (% 3) den daha iyi değildir), B3 oyuncusu (Bu oyuncular görme açısı görsel açıları alanda 5 dereceden azdır) şeklindedir. 5 ile 20 derece arasında görme açısı olan sporcular; 20/600 (% 3) ile 60/600 (% 10) görme yetisine sahiptirler (Özer, 2005).

Konusu stres olan çalışmaların son yıllarda artış ve revaçta olmasına karşın, normalde stres, stres ile başetme ve yaşama, stres deneyimi yeni bir kavram değildir. Bunun nedeni ise, zaten günlük hayatımızda sık sık karşımıza çıkan kişiler arasında gerilime neden olan yaşananlar ve olaylar daima bulunmuş, insanlar bu yaşanan olaylara daima maruz kalmışlar ve hala süregelen bir olgu olarak güncelliğini daima koruyan bir kavram olmuştur. Stres kelimesi ile ilk olarak fizik biliminde bahsi geçmiş, farklı disiplinlerde farklı anlamlar yüklenerek kullanılmaya başlanmıştır. Stresin psikolojik açıdan yapılan tanımı, bizim için en önemli olanıdır. Stres psikolojik tanımı ile ifade edilirse “zorluk” yada “sıkıntı” anlamını taşıyan Fransızca’da, Ortaçağ İngilizcesinde geçen “straisse” yada “stres” sözcülerinden meydana gelmektedir. Bu sözcüğün kökeni kuvvet ile muhtemel Latince’de “çekip germek” anlamından çıkan “stringere” kelimesinden gelmektedir (Graham ve Helen, 1999). İsteklerimize karşı gösterdiğimiz tepkidir stres. Birçok birey, başkaları tarafından kendisine yaptığı davranışlardan ötürü ortaya stresin oluştuğunu düşünür. Özüne indiğimizde aslında stres; kendimizin aşırı istek ve duygularımız sonucunda ortaya çıkan durumlara verdiğimiz birçok tepkidir. Birey üzerinde aşırı psikolojik talep ve aşırı fizyolojik talep meydana getiren uyarıcıya karşı, bireyin uyum gösterme tepkisidir stres (Çukur ve Mürsel, 2001). Bu bağlamda stres faktörü sporcuların kazancakları başarılarına, fiziksel enerjilerine, eğlence ve zevklerine daima zarar verebilecek bir faktör olduğu unutulmamalıdır. Bu faktör sporcularımıza öz güvenlerine zarar verip, kendilerinin yeteneksiz bir sporcu olduğu hissine kaptırabilir. Psikolojik stres faktörü sporcularımızda yıllarca çalışıp elde etmiş oldukları beceri ve yeteneklerini ortaya koymalarına mani olabilir, akış deneyimlerini engelleyip, daha ileri boyutta sporcuların sakatlanarak meslek hayatlarını riske bile sokabilir. Stres insan için gizli bir hastalık gibidir. Bu bağlamda sürentremanın ortaya çıkmasına sebep olur. Stresin meydana getirdiği bir çok olumsuz durumlar sporcuların dışında antrenör, diğer yardımcı asistanlar, teknik direktörler ve sporun içinde, değişik kademelerde görev yapan kimler var ise bu bireyleri de doğrudan etkileyebilir. Stresi ve stres yönetimini, başa çıkma uygulamalarını çok iyi bilip yönetmemiz bize savunmasız kalmaktan kurtaracaktır(Altungül, 2006).

Örgüt stresi ise örgüt üyelerine fiziksel, psikolojik ve davranışsal sapmalara neden olmaktadır. Stresin olumsuz etkilerinin olduğu gibi bazı durumlarda olumlu sonuçlara da sebep olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, stresin hiç olmadığı bir çalışma ortamında iş performansı düşer ve mücadele hırsları yok olur. Ne zamanki çalışma ortamında stres yüksebilir o zamanda stresin yükselmesi ile çalışanın iş performansında artış görülmeye de başlar. Stres çalışma ortamlarında gerektiği gibi yönlendirilirse, kurum ve kişinin amaçlarının gerçekleşmesini engelleyen faktör ve faktörlerle mücadelede tam tersi olarak kişiyi motive edici bir durumu meydana getirir ve önemli bir rol de üstlenir (Yılmaz ve Ekici, 2003). Buradaki en önemli ve hassas nokta stresin güdüleyici türünü bulup, bunun yanında da zararlı olan genelde stres terimi ile bağdaşan yıkıcı olan stresten korunma ve kendini kollama yollarını öğrenerek, kişinin öz yaşamından haz almasını sağlama ve her alanda verimli olmasını sağlayabilmektir (Şahin, 2005). Birey örgüt ortamında belirli görev ve rollerini yerine getirmekle yükümlü iken, bireysel stres etkenleri ile örgüt ortamından kaynaklı örgütsel strese de maruz kalmaktadır (Arslan, 2007). Her mesleğin kendine özgü stres kaynakları olabileceği gibi genel olarak örgütsel stresin sebepleri arasında çalışanın kişiliğinden kaynaklanan sebepler, çevresel faktörlerden kaynaklanan sebepler, rol çatışması ve belirsizlik gibi sebepler gösterilmektedir( Ironson, 1992). Bunun yanında bireyin fiziki durumundan kaynaklanan sebepler de örgütsel stresi arttırabilir. Bedensel rahatsızlığı olan bireylerin bedensel rahatsızlığı olmayan bireylere oranla stres belirtileri daha yüksektir (Batıgün ve ark. 2011). Bununla bağlantılı olarak çalışma ortamında oluşan stres sağlıklı bireylere oranla fiziksel engeli olan bireyleri daha fazla etkileyebilir. Bedensel engelin vermiş olduğu stresin yanında profesyonel olarak spor yapan bireylerin sporun yapısından kaynaklanan rekabet veya devamlı daha fazlasını hedeflemek Bireyin daha fazla strese maruz kalmasına sebep olmaktadır (Balcıoğlu Ve Doğrul,2011). Doğuştan veya sonradan oluşmuş olan engellilik, organ veya organda meydana gelen işlevsel kayıplarına bağlı olarak kişinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kayıpların kişisel ve toplumsal sonuçlarının yaşam koşullarını etkilemesi ile engelli kişinin yaşama, yaşamını sürdürme, korunma, bakım ve iyileştirme, eğitim, gelişme ve sosyal hayata katılım sağlama imkânları sınırlanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu problemleri yaşayan

kişilerin, işlev bozukluğu ya da bedensel bir yakınmasının olduğunun göz önünde bulundurulması, daha iyi sonuçlar sağlayacak yardım beklentilerine öncülük edebilir (Cantwell vd. 2014). Başarmanın anlamı engelliler için çok özel ve önemlidir. Çalışma yaşamında olan engelli bireyler, kendilerini örgütsel stresten uzak ve bunun yanında rahat bir birey olarak kendilerini görmekte iken, çalışma hayatına sonradan dâhil olan engelli bireyler ise çalışma hayatına dâhil olması ile iyileşme ve tedavi süreçlerinde çalışma hayatının önemli bir rol aldığı gözlemlenmiştir. Bu olumlu durumlar karşısında ise engelli bireylerimiz için çalışma hayatının bazı zorlukları da vardır. Sosyalleşme, işe alım konularında engelli bireylerimizin ayırimcılığa maruz kalması maalesef olumsuz yönlerinden birkaç tanesidir. Bu durumlar engelli bireylerimizde ekstra stres sebebi olarak düşünülebilir (Tokoğlu, 2011).

Bu çalışmada, yukarda bahsedildiği gibi maruz kalınan stres faktörlerinden kaynaklı olarak görme engelli sporcularımızın stres düzeyleri incelenmiştir. Araştırmamızda görme engelli sporcularda stres yaratan durumların ortaya konması amaçlanmıştır. Engelli sporcuların çalıştırıcı, takım arkadaşları, aile ve sosyal çevresinden kaynaklanan stres seviyelerinin ortaya çıkması açısından önem teşkil etmektedir. Araştırma sporcu ve yöneticilere önemli bir ışık tutacağından bu açıdan bakıldığında büyük önem arz etmektedir. Engelli sporcularımızın (Goallball) fiziksel engellerinden meydana gelen stres faktörleri daha fazla olması nedeniyle daha fazla örgütsel stres yaşayabilecekleri düşünülebilir. Bu amaçla belirlenen stres faktörleri için önlemler alınarak goalball oyuncularının yaptıkları spor ile iyileşme ve topluma kazanma durumlarına katkı sağlayacağı ilişkilendirilebilir. Örgütsel stres kaynakları bireyin içinde bulunduğu kurumla, yaptığı ile ilgili olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin bir sporcunun örgütsel stres kaynakları nedir diye baktığımızda seyirci davranışı, antrenör davranışı gibi diğer bir çok örgütte olmayan faktörler girmektedir. Çalışmamız görme engelli (Goallball oyuncuları) sporcuların en fazla hangi örgütsel strese sahip olduklarını inceleyip bu konu ile ilgilenen kişilere ışık tutacağı amaçlanmaktadır.

## Yöntem

Bu araştırmanın çalışma grubunu 1.ligde oynayan 97 goalball oyuncusu oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 23'tür. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmamızda Üzüm H. ve ark.(2010) tarafından geliştirilen, Likert Tipi Elit Sporcu Örgütsel Stres Ölçeği (ESÖSÖ) değişiklik yapılmadan araştırmada kullanılmıştır. Örgütsel stres ölçeği Toplam Cronbach Alpha iç tutarlılık değeri  $\alpha=0.823$  olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, daha önce oluşturulmuş olan ölçeğin çalışmamızda fiziksel engelli (Goalball oyuncuları) sporcuların örgütsel stress düzeylerini ölçmede yeterli olduğunu göstermektedir. Örgütsel stres ölçeği Alt boyutların Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri incelendiğinde Antrenörün Davranışları alt boyutu  $\alpha=0.768$ , Yönetim-Finansman alt boyutu  $\alpha=0.811$ , Sağlık Beslenme alt boyutu  $\alpha=0.825$ , Seyirci davranışları alt boyutu  $\alpha=0.855$  ve Karara katılma alt boyutu  $\alpha=0.771$  olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda örgütsel stres Toplam Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri ise  $\alpha=0.828$  olarak bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Elit sporcu örgütsel stres ölçeği sonuçlarının dağılımının normalliği (Shapiro-Wilk) testi yapıldığında elde edilen sonuçlar anlamlılık düzeyi değerlerinin 0.05'ten büyük olması elde edilen ölçek değerlerinin dağılımlarının normal dağılım olduğunu göstermektedir. Analizlerde parametrik ölçümler kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde istatistiki yöntem olarak; betimsel istatistikler (frekans, aritmetik ortalama, standart sapma); t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testleri kullanılmıştır.

## Bulgular

Tablo 1'de Cinsiyet değişkenine göre, sporcuların %67'sini (n=65) erkek, %33'ünü (n=32) ise kadın sporcular oluşturmaktadır. Medeni durum değişkenine göre %75,3 (n=73) sporcunun bekar, %24,7 (n=24) sporcunun evli, olduğu görülmektedir. Sporcuların %10,3'u (n=10) ilköğretim, %63,9'i (n=62) lise, %6,2'si (n=6,2) önlisans, %18,6'si (n=18) lisans, %2'si (n=1) lisansüstü eğitilmiş sporculardır. Katılımcıların % 75,3'ünü (n=73) engel durumu doğuştan olanlar, %24,7'sini (n=24) sonradan olanlar

oluşturmaktadır. Katılımcıların spor yılına baktığımızda % 36.' 'i (n=35) 0-5 yıl, % 44.4.'ü (n=44) 6-10 yıl, % 18,6'sı (n=18) ise 11-15 yıl arasında olduğu belirlenmiştir.

**Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri**

		Frekans	Geçerli yüzde
Cinsiyet	Bay	65	67,0
	Bayan	32	33,0
Medeni durum	Bekar	73	75,3
	Evli	24	24,7
Eğitim durumu	İlköğretim	10	10,3
	Lise	62	63,9
	Ön lisans	6	6,2
	Lisans	18	18,6
	Lisansüstü	1	1,0
Engel durumu	Doğuştan	73	75,3
	Sonradan	24	24,7
Spor yılı	0-5 yıl	35	36,1
	6-10 yıl	44	45,4
	11-15 yıl	18	18,6

**Tablo 2. Katılımcıların örgütsel stres alt boyutlar puan ortalamaları**

	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata
Seyirci davranışı	97	3,0639	,62219	,06317
Antrenör davranışı	97	3,0856	,40149	,04077
Yönetim ve finans	97	3,0490	,75337	,07649
Sağlık ve beslenme	97	3,1117	,53453	,05427
Karara katılım	97	3,2345	,65829	,06684
Stres toplam	97	3,0937	,31865	,03235

Tablo 2'de sporcuların örgütsel streslerinin ( $X=3,09$ ) orta düzeyde olduğu görülmektedir. Örgütsel stres alt boyutları incelendiğinde antrenör davranışı alt boyutu ( $X=3,08$ ), yönetim ve finans alt boyutu ( $X=3,04$ ), sağlık ve beslenme alt boyutu ( $X=3,11$ ), seyirci davranışı ( $X=3,06$ ) ve karara katılı alt boyutu ( $X=3,23$ ) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3'te katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna Ait bulgulara baktığımızda alt faktörlerde cinsiyete göre farklılık gözlemlenmiştir. Yapılan t-testi sonucunda erkeklerin ( $\bar{X}=3,15$ ) örgütsel stres antrenör davranışından kaynaklı alt boyut algıları kadınlardan ( $\bar{X}=2,94$ ) istatistiksel olarak anlamlı derecede



yüksek olduğu belirlenmiştir (  $p<0,05$ ). Karara katılım alt boyut algularının cinsiyete göre gruplar arasında fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (  $p<0,05$ ). Erkek ( $\bar{X}=3,30$ ) katılımcıların karara katılımdan kaynaklı örgütsel stres puanları kadın ( $\bar{X}=3,08$ ) katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların örgütsel stres alguları cinsiyete göre gruplar arasında fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur(  $p<0,05$ ). Erkek ( $\bar{X}=3,16$ ) katılımcıların örgütsel stres alguları kadın ( $\bar{X}=3,2,95$ ) katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir

**Tablo 3. Katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşma durumuna ait bağımsız örneklem t testi sonuçları**

	Cinsiyet	N	X	S.s	t	P
Antrenör davranışı	Erkek	65	3,1546	,40752	-3,255	,015
	Kadın	32	2,9453	,35500		
Seyirci davranışı	Erkek	65	3,1508	,62753	-1,898	088
	Kadın	32	2,8875	,58129		
Yönetim ve finans	Erkek	65	3,1269	,84302	-1,461	,212
	Kadın	32	2,8906	,50176		
Sağlık ve beslenme	Erkek	65	3,1590	,53880	-1,245	,112
	Kadın	32	3,0156	,52082		
Karara katılım	Erkek	65	3,3077	,66844	2,478	,050
	Kadın	32	3,0859	,62090		

**Tablo 4. Katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin engel durumlarına göre farklılaşma durumuna ait bağımsız örneklem t-testi sonuçları**

	Engel durumu	N	X	S.s	p
Antrenör davranışı	Doğuştan	73	3,0705	,38449	523
	Sonradan	24	3,1312	,45512	
Seyirci davranışı	Doğuştan	73	3,0685	,58521	900
	Sonradan	24	3,0500	,73721	
Yönetim ve finans	Doğuştan	73	2,9452	,45500	122
	Sonradan	24	3,3646	1,25808	
Sağlık ve beslenme	Doğuştan	73	3,1553	,52362	-163
	Sonradan	24	2,9792	,55672	
Karara katı	Doğuştan	73	3,1815	,62536	-168
	Sonradan	24	3,3958	,74058	
Stres toplam	Doğuştan	73	3,0691	,27132	-186
	Sonradan	24	3,1686	,43080	

Katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin engel durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

**Tablo 5. Katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşma durumuna ait bağımsız örneklem t-testi sonuçları**

	Medeni durum	N	X	S.s	p
Antrenör davranışı	Bekar	73	3,0993	,38842	,559
	Evli	24	3,0437	,44510	
Seyirci davranışı	Bekar	73	3,1041	,59732	,269
	Evli	24	2,9417	,69151	
Yönetim ve finans	Bekar	73	3,0445	,84017	,920
	Evli	24	3,0625	,39871	
Sağlık ve beslenme	Bekar	73	3,1438	,51991	,304
	Evli	24	3,0139	,57718	
Karara katılım	Bekar	73	3,2123	,66493	,565
	Evli	24	3,3021	,64681	
Stres toplam	Bekar	73	3,1064	,32484	,498
	Evli	24	3,0552	,30235	

Katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

**Tablo 6. Katılımcıların örgütsel stres algı düzeylerinin eğitim değişkenine göre farklılaşma durumuna ait tek yönlü anova testi sonuçları**

		N	Ort	Ss	F	p
Antrenör davranışı	İlk öğretim	15	3,0600	,27162	,430	,732
	Lise	46	3,0597	,42357		
	Önlisans	15	3,2167	,26013		
	Lisans	21	3,1421	,42923		
Sağlık ve beslenme	İlk öğretim	15	3,3167	,40407	,677	,568
	Lise	46	3,0753	,56594		
	Önlisans	15	3,2222	,56437		
	Lisans	21	3,0877	,48549		
Yönetim ve finans	İlk öğretim	15	2,8375	,53376	,745	,528
	Lise	46	3,1331	,87394		
	Önlisans	15	2,9583	,41583		
	Lisans	21	2,9145	,42092		
Karara katılım	İlk öğretim	15	2,9750	,62860	,825	,483
	Lise	46	3,2863	,67728		
	Önlisans	15	3,0417	,40052		
	Lisans	21	3,2632	,67430		
Seyirci davranışı	İlk öğretim	15	2,8600	,60406	1,186	,319
	Lise	46	3,1387	,55467		
	Önlisans	15	3,1667	,59889		
	Lisans	21	2,8947	,81478		

Katılımcıların örgütsel stres alt boyutları puan ortalamalarının eğitim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova)sonucunda grup ortalamaları arasında fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ( $p>0,05$ ).

**Tablo 7. Katılımcıların örgütsel stres algı düzeylerinin spor yapma yılı değişkenine göre farklılaşma durumuna ait tek yönlü anova testi**

	Spor	N	Ort	Ss	f	p
Antrenör davranışı	0-5 yıl	35	3,0271	,51554	1,392	,254
	6-10 yıl	44	3,0773	,32322		
	11-15 yıl	18	3,2194	,29711		
Sağlık ve beslenme	0-5 yıl	35	3,1286	,59007	,060	,942
	6-10 yıl	44	3,0909	,50891		
	11-15 yıl	18	3,1296	,50989		
Yönetim ve finans	0-5 yıl	35	3,0143	,54719	,082	,921
	6-10 yıl	44	3,0824	,99597		
	11-15 yıl	18	3,0347	,30258		
Karara katılım	0-5 yıl	35	3,2000	,73963	,150	,861
	6-10 yıl	44	3,2330	,62737		
	11-15 yıl	18	3,3056	,59133		
Seyirci davranışı	0-5 yıl	35	2,9486	,69679	,940	,394
	6-10 yıl	44	3,1273	,54061		
	11-15 yıl	18	3,1333	,65798		

Katılımcıların örgütsel stres alt boyutları puan ortalamalarının spor yapma yılı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova)sonucunda grup ortalamaları arasında fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ( $p>0,05$ ).

## Tartışma ve Sonuç

Araştırma örneklemini 1. Ligde oynayan toplam 97 goalball oyuncusunun oluşturduğu çalışmada, elit sporcuları için örgütsel stres ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada temel olarak engelli sporcuların örgütsel stres faktörlerinden etkilenme düzeylerini ölçme, karşılaştırma çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada goalball oyuncuları üzerinde antre-

nör davranışı, sağlık ve beslenme, yönetim ve finans, karara katılım ve seyirci davranışı stres faktörleri ölçülerek karşılaştırılmıştır.

Araştırmaya toplam 97 goalball oyuncusu katılmıştır. Cinsiyetlerine baktığımızda, sporcuların %67'sini erkek, %33'ünü ise kadın sporcular oluşturmaktadır. Medeni durumlarına göre %75,3 sporcunun bekar, %24,7 sporcunun evli, olduğu görülmektedir. Sporcuların %10,3'u ilköğretim, %63,9'i lise, %6,2'si ön lisans, %18,6'si lisans, %2'si lisansüstü eğitilmiş sporculardır. Katılımcıların % 75,3'ünü engel durumu doğuştan olanlar, %24,7'sini sonradan olanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların spor yılına baktığımızda % 36.' 'i 0-5 yıl, % 44,4.'ü 6-10 yıl, % 18,6'sı ise 11-15 yıl arasında olduğu belirlenmiştir.

Çalışmamızda, bulguların değerlendirilmesinden elde edilen sonuca göre katılımcıların Örgütsel stres alt boyutları incelendiğinde antrenör davranışı alt boyutu  $X=3,08$ , yönetim ve finans alt boyutu  $X=3,04$ , sağlık ve beslenme alt boyutu  $X=3,11$ , seyirci davranışı  $X=3,06$  ve karara katılım alt boyutu  $X=3,23$  olarak belirlenmiştir.

Bu sonuçlardan goalball oyuncularının en fazla etkilendikleri örgütsel stres faktörü karara katılım olduğu belirlenmiştir. Bireylerin, örgütte yapılan işle ilgili kararların alınmasına katılma fırsatının verilmemesi, kendilerini ilgilendiren meselelerde fikirlerinin hiç sorulmaması ya da yapılan değişikliklerden haberdar olmamaları kendilerine verilen değer konusunda olumsuz düşüncelere sahip olmalarına sebep olabilir (Üzüm v.d. 2014). Özellikle engelli sporcuların bu düşüncelere sahip olmaları durumunda performanslarının olumsuz etkileneceği için yönetimin bu konuda daha hassas olması gerekmektedir.

Çeşitli finansal kaynaklar, özellikle yeterli miktarda sağlanmadığında müsabakalarda sporcu için oldukça kötü duygular uyandırabilmektedir (Woodman ve Hardy, 2001). Görme engelli sporcularda yapılan çalışmada en az etkilenen örgütsel stres kaynağı olarak yönetim ve finans ulaşılmıştır. Yönetim ve özellikle finans motivasyon için önemli unsurlardandır, fakat çalışmanın örneklem grubu için diğer faktörlerden daha az etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda 1. Lig goalball oyuncularına ait bazı değişkenlerin; eğitim, medeni hal, engel durumu, örgütsel stres düzeylerini anlamlı düzeyde etkilemediği, fakat cinsiyet değişkeninin örgütsel stresi anlamlı derecede etkilediği bulunmuştur. Antrenör davranışı ve karara katılım

faktörlerinden erkekler kadın sporculardan daha fazla etkilenecek örgütsel stres boyutları daha yüksek olarak bulunmuştur. Sporcuların antrenörlerinin kendilerine nasıl davrandıkları, antrenör ve sporcu arasında gerginlik, motive etmede ve saygıda eksiklik yaşadıkları önemli stres kaynaklarıdır (Woodman ve Hardy, 2001). Çalışmada erkek engelli sporcuların bu konularda kadınlardan daha fazla etkilendiği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde karara katılım faktörü kadın sporculardan daha fazla erkek sporcuları etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılarımızın maruz kaldıkları en yüksek örgütsel stres kaynağı karara katılımıdır. Daha sonra beslenme ve sağlık, seyirci davranışı, antrenör davranışı, finans ve yönetim faktörleridir. Sporcu örgütlerin iş görenleri olarak görülmektedir. Sporcuların performansını en yüksek düzeyde olmasını sağlamak için, sporcuların motivasyonunu en üst seviyede tutmak gerekmektedir. Özellikle de engelli (goalball) sporcuların motivasyonunu etkileyen örgütsel stres kaynaklarının neler olduğunu belirleyip gerekli tedbirleri almalı başarı ve mutlu bir çalışma ortamı sağlanıp, performansları optimum seviyeye çıkartılmayı hedeflenmelidir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Analyzing Organizational Stress Behavior of First League Goalball Players**

\*

Suzan Dal - Burçak Keskin - Eray Yurtseven - C. Nihal Yurtseven

*İstanbul University- Cerrahpaşa İstanbul University*

The aim of our study is, the organizational stress levels of sports players with disabilities were measured and compared. Specifically, the stress factors of trainer behavior, health and eating, management and finance, agreeing decision, and audience behavior on goalball players were measured and compared. In this study, the stress levels of sports players with visual impairment based on the aforementioned stress factors were analyzed. This study is important because it shows the stress levels of sports players with disabilities by comparing variables such as family, trainer, teammate, and social environment stress. The study is also important because the results will provide valuable insights for managers and sport players. This study was designed to present the stressing factors in sports players with visual impairment.

It might be thought that sports players with disabilities (particularly Goalball players) might experience more organizational stress due to having higher stress factors from their physical disabilities. Because of this, precautions for identified stress factors can be taken and these could be compared to treatment and social inclusion of goalball players with sport.

Organizational stress resources change based on organization and the individual's role within the organization. For example, when the organizational stress resources of sports players were analyzed, there were different factors such as audience behaviour and trainer behaviour that are absent in many organizations. The purpose was to analyze which organizational stress resources of sports players with physical disability (goalball players) were associated with the most stress. In this study with a sample of 97 goalball players in first league, the organizational stress scale for elite sports players was examined by Üzümlü H. et.al.(2010). This

study found that upon analysing the sub-dimensions of organizational stress, the Behavior of Trainer mean score was  $X=3.08$ , the Management-Financing mean score was  $X=3.04$ , the Eating Healthy mean score was  $X=3.11$ , the Audience behaviour mean score was  $X=3.06$ , and the Agreeing Decision mean score was  $X=3.23$ . The total Cronbach's Alpha internal consistency of organizational stress scale was found to be  $\alpha=0.823$ . This result showed that this scale was sufficient to measure the organizational stress levels of sports players with physical disabilities. When the Cronbach's Alpha internal consistency values of sub-dimensions of the organizational stress scale were analyzed, the Trainer Behavior was found to be  $\alpha=0.768$ , the Management-Financing sub-dimension was found to be  $\alpha=0.811$ , the Eating Healthy sub-dimension was found to be  $\alpha=0.825$ , the Audience Behavior was found to be  $\alpha=0.855$ , and the Agreeing Decision sub-dimension was found to be  $\alpha=0.771$ . In this study, the Total Cronbach's Alpha internal consistency of organizational stress scale was found to be  $\alpha=0.828$ . The normal distribution (Shapiro-Wilk) test applied to the results of elite sports player organizational stress scale showed a significance value of 0.05 or more, indicating that the scale values showed normal distribution. The parametric measurements were used in this analysis. Frequency, t-test, and ANOVA statistics were used for the data analysis of this study. Based on these results, it was found that goalball players highest stress for the agreement on decisions subscore among the organizational stress factors. Because the thoughts of sports players with disabilities would negatively affect their performance, it is especially important to be gentle about this topic. Based on these results, it was found that goalball players highest stress for the agreement on decisions subscore among the organizational stress factors. Not giving opportunities for individuals to participate in decision making in the organization, not asking their ideas regarding events that concern them, or not notifying them about organizational changes might cause negative thoughts (Üzüm et al. 2014). Because the thoughts of sports players with disabilities would negatively affect their performance, it is especially important to be gentle about this topic. When players do not have adequate financial resources, they might have more negative emotions during tournaments (Woodman and Hardy, 2001). It was found that the least effective organizational stress resources for

sports players with visual impairment were management and finance. Management and finance are an important factor for motivation; however, in the sample of this study, it was found that this sub-dimension had little effect. The results of this study showed that certain variables of first league goalball players such as education, marital status, and disability type had no significant effect on organizational stress; however, sex had a significant effect on organizational stress. Male sports players were affected more than female sports players in terms of the trainer behavior and agreement on decisions subscores and showed higher organizational stress levels. How trainers behave to sport players, trainer-sports player tension, and lack of motivation and respect are among the most important stress factors (Woodman and Hardy, 2001). In this study, it was found that male sports players with disabilities were more susceptible than female sports players with disabilities. Similarly, in the agreement on decisions factor, male sports players were affected more than female sports players. The agreement on decisions subscore was the highest organizational stress experienced by the participants. This was followed by the subscores of health and eating, trainer behavior, audience behavior, and management and finance. Sports players are part of organizations. To achieve high performance from sports players, it is important to keep their motivation high. By identifying organizational stress resources of sports players with disabilities (specifically, for goalball), necessary precautions can be taken, successful and healthy work environment can be achieved, and performance can be increased to an optimum level.

### **Kaynakça / References**

- Ataman A. (2000). *Görme engellilerin erken çocukluk eğitimi: Görme özürlülerin eğitimi*. İçinde (s. 25-35.), Ankara: Körler Federasyonu Yayını No: 2.
- Altungül, O. (2006). *Futbol aktivitelerine katılanların kişilik özellikleri ışığında stres düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ.
- Balcıoğlu, İ. ve Doğrul, A. (2011). Profesyonel sporcularda stress. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Dergisi*, 4(3), 59-65.



- Batıgün, A.D., Şahin, H., N., Demirel, E., K., (2011). Bedensel hastalıkları olan bireylerde stres, kendilik algısı, kişilerarası tarz ve öfke ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 245-54.
- Cantwell, J., Muldoon, O. T., ve Gallagher, S. (2014). Social support and mastery influence the association between stress and poor physical health in parents caring for children with developmental disabilities. *Research In Developmental Disabilities*, 35(9), 2215- 2223.
- Craft D.H. (1995). Visually impairments and hearing losses. adapted physical education and sport. In (Ed. J.P. Winnick), *Human Kinetics Books Champaigne* (p.143-166.), Illinois.
- Çukur, M. (2001). Örgütsel stres yönetimi (I). *İSG İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 3, 7-10.
- Ganley T.( 2001). Egzersiz ve çocuk sağlığı. *Spor ve Tıp*, 3-4, 41-47.
- Graham, Helen, (1999). *Stresi kendi yararınıza kullanın*. (Çev: M. Sağlam-T.Tezcan) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lieberman L., ve Cowart, J. (1996). *Games for people with sensory impairments: Strategies fonncluding individuals of alı ages*. Champagne, IL: Human Kineties.
- Laneioni G. E., Ollva, D., Braealente S, ve Hoopen G. (1996). Use of an aeoustie Orientation system for indoor travel with a spatially disabled blind man. *Journal of Visual Impairment& Blindness*, 90, 36-41.
- Lieberman L. J., ve Taule, J. (1998) Including physieal fitness into the lives of individuals who are deaf-blind. *Deaf-blind Perspectives*, 5(2), 6-10.
- Tokoğlu, M. E., Aydınıtan, B., Polat, M. ve Burmaoğlu, S. (2011). Bedensel engelliler ile bedensel engelli olmayanlarda örgütsel bağlılık ve iş tatmini: Kamuda bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-14.
- Maggill, R. A., ( 1980). *Motor leaming*, Wm. C. Brown Comp. Publ., USA
- O'Connell M. (2000). *The effect of brailing and physical guidance on the selfefficacy of children who are blind*. Unpublished master's thesis: State University of New York College at Brockport, NY.
- Özer, D. (2005). *Engelliler için beden eğitimi ve spor*. Ankara:Nobel Yayınevi.
- Üzüm, H., Yalçın, H.B., Özen, G. ve Yüктаşır, B. (2014). Akademik yaşam ve örgütsel stresin kaynakları, *Gazi Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 19(1-4), 23-35.
- Woodman, T. ve Hardy, L. (2001). A case study of organizational stres in elite sports. *Journal of Applied Sport Psychology*, 13, 207-238.

- Yılmaz, A. Ve Ekici, S., (2003). Örgütsel yaşamda stresin kamu çalışanlarının performansına etkileri üzerine bir araştırma, *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 2, 1-9.
- Şahin, H. (2005). Örgütsel stres. Maden Mühendisleri Odası. 09.08.2008 tarihinde [www.maden.org.tr/resimler/ekler/B7e926154c1274e\\_Ek.Pdf](http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/B7e926154c1274e_Ek.Pdf) adresinden erişilmiştir.
- Zedeck, S. (Ed), San Francisco, Calif.: Jossey- Bass, (1992), Ironson Gail, Work, "Job Stress And Health", Work, Families And Organizations.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Dal, S., Keskin, B., Yurtseven, E. ve Yurtseven, C. N. (2019). 1.Lig goalball oyuncularının örgütsel stres davranışlarının incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 1958-1975. DOI: 10.26466/opus.591787

## Kentsel Ulaşım da Özel Araç Odaklı Düzenlemelere Eleştirel Bir Bakış

DOI: 10.26466/opus.607571

\*

Aysu Uğurlar\*

\* Dr. Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi , Tuşpa/Van/Türkiye  
E-Posta: [augurlar@yyu.edu.tr](mailto:augurlar@yyu.edu.tr) ORCID: [0000-0001-6172-7906](https://orcid.org/0000-0001-6172-7906)

### Öz

Özellikle 1980'li yıllarda çevre bilincinin artması ve var olan kaynakların azalması gibi nedenler sınırlı bir ortam içinde sınırsız bir gelişmenin olamayacağı farkındalığını oluşturmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan "sürdürülebilir gelişme" kavramı birçok alanda olduğu gibi ulaşım politikalarında da kendini göstermiştir. Genel olarak "sürdürülebilir bir ulaşım" insan ve ekosistem sağlığını, ekonomik gelişmeyi ve sosyal adaleti koruyup geliştirmek koşulu ile hem günümüz hem gelecek için hareketlilik ihtiyacının karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kent içi ulaşım kavramı ise temelde toplumun tüm bireyelerine eşit erişim imkânı sunan, toplu taşımayı ve motorsuz ulaşım alternatiflerini ön planda tutan, diğer ulaşım türleri(mod-ları) ile entegrasyonunu sağlayan kapsamlı bir ulaşım sistemidir. Günümüzde hem gelişmiş hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir ulaşım sistemleri oluşturulması hususunda çabalar gösterilmekte ve çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu çalışmada, Van kent merkezi iş alanında (MİA) ilgili yerel yönetimin ilgili birimi olan Ulaşım ve Koordinasyon Merkezi tarafından mevcut trafik yoğunluğunu azaltmak amacı ile parkomat uygulaması ve kent merkezinin iki ana caddelerinden biri olan Cumhuriyet Caddesi'nin bir kısmının toplu taşıma güzergâhı kapsamında çıkarılması ele alınmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, yerel yönetimin bu düzenlemeleri sürdürülebilir ulaşım politikaları bağlamında mevzuat ve mekânsal açısından tartışılmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Sürdürülebilir Kentsel Ulaşım, Toplu Taşıma, Yerel Yönetim, Düzenlemeler, Van.

## A Critical Perspective on Private Vehicle Oriented Regulations in Urban Transport

\*

### Abstract

*Especially in the 1980s, the increase in environmental awareness and the decrease of existing resources have created the consciousness that unlimited development cannot be possible in a limited environment. The concept of sustainable development emerged in this context has been reflected in transportation policies, as in many other areas. In general, sustainable transportation is defined as meeting the mobility needs for both present and future with the condition of protecting and developing human and ecosystem health, economic development, and social justice. The concept of sustainable urban transportation refers basically to a comprehensive transportation system that provides equal access to all individuals of the society and fosters integration of public transportation and non-motorized transportation alternatives with other types (modes) of transportation. Today, both in developed countries and developing countries such as Turkey, efforts are spent to establish sustainable transport systems and various policies are implemented to this end. The present study examines the parking meter and exclusion of a part of Cumhuriyet Street, which is one of the two main streets of Van central business district (CBD) from public transportation route by the Transportation and the Coordination Center department of the local government in order to reduce the current traffic density. From this perspective, the implementation and policy of the local government's change of route are discussed both in terms of sustainable transport policies and legislation.*

**Keywords:** Sustainable Urban Transport, Public Transport, Local Government, Regulations, Van

## Giriş

Özellikle 1980'li yıllarda mevcut kaynakların azalması, çevre bilincinin artması gibi nedenlere bağlı olarak sınırlı bir ortam içinde sınırsız bir gelişmenin olamayacağı farkındalığı oluşmuş ve sürdürülebilirlik kavramı yaygınlaşmaya başlamıştır (Acar, 2003, s.44; Yiğitcanlar, Fabian ve Coi-acetto, 2008, s.30). Küreselleşme süreci ile birlikte sürdürülebilir gelişme temel olarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarına zarar vermeksizin bugünkü nesillerin ihtiyacını karşılamaktır. Bu bağlamda ortaya çıkan sürdürülebilir gelişme kavramı ulaşım politikalarında da kendini göstermeye başlamıştır (Acar, 2003, s.44). Son yıllarda çevre ve sağlık sorunlarının artması ise sürdürülebilir kentsel ulaşım literatüründe önemli araştırmalara neden olmuştur. Bu araştırmalar; kentsel ulaşımın uzun vadeli çevresel etkisine ilişkin araç emisyonlarından kaynaklanan kentsel hava kirliliğine, küresel iklim değişikliğine, enerji kaynaklarının aşırı tüketilmesine, doğal ortamların tahrip edilmesine ve gürültü kirliliğine kadar çeşitlenmektedir (Boschmann ve Kwan, 2008, s.139).

Ulaşım; sürdürülebilir ulaşımın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları dengelendiğinde; daha iyi bir yaşam için bireylerin ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanmasını sağlamada önemli bir mekanizmadır (Boschmann ve Kwan, 2008, s.139). Sürdürülebilir bir ulaşım genel olarak “günümüz ve gelecek için insan ve ekosistem sağlığını, ekonomik gelişmeyi ve sosyal adaleti koruyup geliştirmek koşuluyla hareketlilik gereksiniminin karşılanması” olarak tanımlanmaktadır (Deakin, 2001:5-6 alıntılıyan Cirit, 2014, s.10). Buradan hareketle sürdürülebilir kentsel ulaşım da sadece çevresel ve ekonomik değil sosyal boyutun da öne çıktığı görülmektedir. Sosyal açıdan sürdürülebilir kentsel ulaşım, literatürde sosyal eşitlik, sosyal dışlanma ve yaşam kalitesi unsurları ile ifade edilmektedir. Diğer ifade ile sosyal olarak sürdürülebilir bir kentsel ulaşım kentsel fırsatlara erişimi sağlar, sosyal dışlanmayı en aza indirir ve bireyin yaşam kalitesini artırır (Boschmann ve Kwan, 2008, s.140). Sürdürülebilir kent planlama, kentsel form, yer seçimi ve birey odaklı erişebilirlik gibi bazı araştırma alanları teorik, metodolojik açılardan sosyal olarak sürdürülebilir kentsel ulaşım çalışmalarının gelişimine ışık tutmaktadır (Boschmann ve Kwan, 2008, s.150).

Kentlerde nüfus artışı ile birlikte hareketlilik ihtiyacı da artmaktadır. 1970'li yıllardan bu yana kentlerde motorlu taşıt ve aynı zamanda özel otomobil sahipliği de giderek hızlanmıştır (Acar, 2003, s.44). Binek araçları, hafif yük kamyonları, son yirmi yıldır dünyanın en büyük taşımacılığa bağlı karbon kaynakları olmuştur. Özellikle özel otomobillere olan talebin artması da bu miktarın artmasına katkıda bulunmaktadır (Tsay ve Herrmann, 2013, s.6). Hava ve gürültü kirliliği, trafikte yaşanan tıkanıklıklar ve kazalar, sonlu kaynakların tüketimi gibi durumlar artık motorlu ve özel araç odaklı taşımacılığın sürdürülemez olduğunu göstermektedir (Balsas, 2015, s.1).

Günümüzde gelişmiş ülkelerde kentlerde ve kent merkezlerinde otomobil odaklı yaklaşımdan uzaklaşıldığı ya da uzaklaşılma arayışı içinde olduğu görülmektedir (Acar, 2003, s.44). Özellikle gelişmiş ülkelerde, kentlerde otomobillere bağlı olmayan “modern yaklaşımlar” kabul görmeye başlamıştır. Bu yaklaşımların temelinde, yayalaştırma, cadde tasarımları hareketi gibi toplumsal halk hareketleri önem taşımaktadır. Yayayı öncelikli alan “yayalaştırma hareketi” ilk olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda alışveriş merkezleri ve çevresi için ortaya konulmuş bir harekettir. Bu hareket elverişli bisiklet yolu alanları planlamasında önemli bir adımdır. Cadde tasarımları hareketi ise; 1970'li yılların sonlarına doğru William Whyte ve Donald Appleyard tarafından geliştirilmiş, “yaşanabilir caddeler (livable streets)” kavramı olarak adlandırılmıştır. Temel yaklaşımı motorlu araçların, bisikletlerin ve yayaların aynı yolda beraberce nasıl hareket edebileceklerini düzenlemektir (Asimgil, 2017, s.34). Bu nedenle gelişmiş ve son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerde arazi kullanımı planlanması ile yolculukların kısaltılması, otomobil vb. motorlu araçlar dışındaki hareketlilik seçeneklerini destekleyen ulaşım politikalarının geliştirilmesi önem kazanmıştır (Acar, 2003, s.44).

Sürdürülebilirliği esas alan kent içi ulaşım planlarında; insanı odak alan öncelik sıralamasının yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Bu öncelik sıralaması şu şekildedir (Acar, 2003, s.44).

1. İnsan – yayalar
2. Çevre dostu motorsuz ulaşım araçları
3. Toplu ulaşım araçları
4. Hareket halindeki taşıtlar
5. Park eden taşıtlar

Sürdürülebilir kentler oluşturmak için toplu taşıma ve kentsel gelişim stratejilerinin belirlenmesi önemlidir. Ulaşımın toplumsal talep boyutunun; bireysel ölçekte (katlı yol, katlı kavşak, vb.) değil üst ölçekte bütüncül bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bütüncül bir ulaşım politikası bağlamında ulaşım ana planı kavramı da böyle bir ihtiyaçtan doğmuştur.

Türkiye'de günümüzde nüfusun üçte ikisinden fazlasının kentlerde yaşadığı görülmektedir. Kentleşme hızı artık düşmüş olsa da demografik değişim devam etmektedir. Kentlerdeki nüfus yoğunluğu ve özel araç sayısının artması özellikle kent merkezlerinde hava ve gürültü kirliliği, daha fazla enerji tüketimi ve trafikte tıkanıklık gibi olumsuzluklara neden olmaktadır (Akman ve Ataman, 2016, s.54). Yaşanan sorunların temel kaynağı kent ve ulaşım planlamada insan/yaya odaklı değil özel araç/otomobil odaklı yaklaşımların benimsenmesidir. Oysa kent içi ulaşımın temel amaçları bu gibi sorunların çözümü, ulaşım ihtiyacının karşılanması ve kentsel gelişimin sağlanması olmalıdır. Diğer bir deyişle kentleşme hızına paralel bir ulaşım altyapısının geliştirilmesi ideal olmalıdır. Bu amaçlara ulaşmak için uygun çözümlerden biri de gelişmenin ve ekonomik büyümenin temel göstergelerinden biri olan toplu taşıma sistemlerine öncelik verilmesidir (Akman ve Ataman, 2016: 54).

Türkiye'de TÜİK 2018 yılı verilerine göre toplamda otomobil sayısı 11.740.823 olup il bazında en fazla otomobil 275525 (kişi başına düşen otomobil sayısı 0.24) ile İstanbul'da kullanılmaktadır. Bunu Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa takip etmektedir. Van'da ise 28010 (kişi başına düşen otomobil sayısı 0.05) otomobil kullanılmaktadır. Van'da otomobil kullanımını ülke geneline göre düşük görünmekle birlikte son yıllarda aldığı göç ve nüfus artışı ile kentte özellikle kent merkezinde trafik tıkanıklığı, otopark vb. ulaşım sorunlarında da artış görülmektedir. Buradan hareketle bu makalede Van kent merkezinde Van Büyükşehir Belediyesi Ulaşım ve Koordinasyon Merkezi (UKOME) tarafından mevcut trafik yoğunluğunu azaltmak amacı ile kent merkezinin önemli caddelerinden Cumhuriyet Caddesi güzergâhının bir kısmının toplu taşıma güzergâhı kapsamında çıkarılması<sup>1</sup> ve parkomat uygulaması gibi düzenlemeler ele alınmaktadır.

---

<sup>1</sup> Yazar Van kent merkezinde toplu taşıma güzergâhlarının değiştirilmesi dava konulu 2487 Esas 548 nolu dava dosyasında tek bilirkişi olarak 03.04.2018 tarihinde görev almıştır. Çalışma, ilgili İdare Mahkemesinin onayı alınarak ilgili dava konusundan yararlanılarak geliştirilmiştir.

Bu düzenlemelere ilişkin yaklaşım sürdürülebilir ulaşım politikaları bağlamında yasal, yönetsel ve mekânsal açıdan değerlendirilmektedir.

### **Sürdürülebilir Kentsel Ulaşım/Ulaştırma**

Ulaşım insanların yer değiştirme ihtiyacı sonucunda araçlı veya araçsız olarak bireysel hareketlilik halleri olarak tanımlanabildiği gibi “insanların ve nesnelerin belirli bir amaca yönelik olarak bir yerden başka bir yere yer değiştirmeleri” olarak da tanımlanabilir (Akman ve Ataman, 2016, s.54). Şeremet ve Alaeddinoğlu'nun (2018, s.203) ifade ettiği gibi geçmişte ulaşımda hareketlilik basitçe yerler arasında hareket etme yeteneği olarak anlaşılmakta iken günümüzde hareketlilik farklılaşmakta ve yeni anlamlar yüklenmektedir. Örneğin "erişebilirlik" kavramı hareketlilik özelliğine bağlı olmakla birlikte telefon bankacılığı gibi mal, hizmet ve mekânlara ulaşabilmenin farklı yöntemlerini içeren çok daha kapsamlı bir kavramdır (Şeremet ve Alaeddinoğlu, 2018, s.204). Ulaştırma kavramı ise insanların yer değiştirme, haber veya mal gönderme ihtiyaçlarını karşılamak için belirli bir taşıt veya teknoloji aracı kullanılarak kamu veya özel kurumlar tarafından bu hizmetin verilmesidir (Akman ve Ataman, 2016, s.55).

Kentlerde, sanayileşme, teknolojik gelişme ve ekonomik faaliyetlerle birlikte nüfus artmaktadır. Özellikle büyük kentlerde artan nüfus ile birlikte artan yapılaşma mekânsal büyüme olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle ulaşım/kent içi ulaşım kentli nüfusun günlük faaliyetleriyle yakından ilişkili olup kentsel yaşamının önemli unsurlarından biridir (Akbulut, 2016, s.337). Kentsel ulaşım, “temel olarak kent sınırları içinde gerçekleşen yük, yolcu, araç ve yaya hareketlerini” kapsamaktadır. Kentsel ulaşım talebi çoğunlukla ev, iş, okul, sağlık, eğlence vb. odaklı seyahatlerin oluşturduğu taşıma ücreti, yolculuk süresi, konfor, sefer sıklığı, güvenlik vb. hizmet düzeyine ilişkin parametrelere bağlıdır. Hareketlilik ve ulaşım talebi gelir ile doğru orantılıdır. İlaveten hem otomotiv sektöründeki gelişmeler, hem otomobil edinmeyi kolaylaştırıcı kredi v.b. uygulamalar da ulaşım talebini artırmaktadır (Akbulut, 2016, s.340).

1960'lı yıllarda ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişki tartışılmaya başlanmış ve 1970'li yıllarda da uluslararası düzeyde tüm dünya tarafından benimsenmeye başlamıştır. Böylece sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma kavramları ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma



kavramı ile birlikte sürdürülebilirlik ulaştırma sektörü dâhil kalkınma ile ilişkili tüm alanlarda tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü insanların, bir yere, mal ve hizmetlere erişimi sosyal ve ekonomik refah bakımından önem arz etmektedir (Cirit, 2014, s.8).

Sürdürülebilir ulaşım kavramının ortaya çıkmasında etkili olan başlıca hususlar şunlardır (Cirit, 2014, s.10):

- “1970’lerden itibaren kent içi karayolu ağının genişletilmesinin hava ve gürültü kirliliği gibi kentler üzerindeki olumsuz etkileri bunlara bağlı olarak karayolu ağırlıklı ulaşım planlamasının yarattığı kaygılar,
- Kentlerdeki ortalama trafik hızının düşürülmesi, yayalaştırılmış bölgelerin arttırılması ile trafikten kaynaklı kaza ve yaralanmaların, trafik sıkışıklığının azalması, yürüme ve bisiklet kullanımının artması, toplu taşıma ile daha fazla yolcu taşınması gibi olumlu sonuçların elde edilmesi,
- Sürdürülebilirlik konusunda farkındalığın artması.”

Günümüzde sürdürülebilir kentsel ulaşım, gelişmiş ve gelişmekte olan her ülke ve kentin gündemindedir (Yiğitcanlar, Fabian ve Coiacetto, 2008, s.29). Gelişmekte olan ülkelerde ise, sürdürülebilirlik açısından kentsel ulaşım kritik öneme sahiptir (Şenbil, Fujiwara ve Zhang, 2007, s.1). Ancak ulaşımında sürdürülebilirlik ilkesi özellikle gelişmiş ülkelerde dikkate alınmaktadır. Bu ülkeler, trafik azaltımı, taşıma kapasitesinin verimli kullanımı açısından özel araç kullanımını sınırlamayı, toplu taşıma, bisiklet ve yaya ulaşımını arttırmayı temel yaklaşım olarak benimsemektedir.

Sürdürülebilir ulaşım ilkesi çevresel ve ekonomik etkileri ile toplumsal eşitlik ilkesi açısından otomobili temel alan bir ulaşım sisteminin olumsuzluklarına dikkat çekmektedir (Sutcliffe a, 2009, Sutcliffe b, 2009, s.90). Sürdürülebilir ulaşım ile ilgili literatür çok geniştir ve esas olarak Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya’dan gelmektedir. Alternatif ulaştırma modellerinden, uluslararası ulaşım sürdürülebilirliği uygulamalarına; sosyal değişim ve sürdürülebilir taşımacılıktan erişilebilirlik planlamasına ve hareketlilik yönetimi projelerinin etkilerine; sürdürülebilir taşımacılık ve yaşam kalitesinin yenilikçi yönlerine, akıllı ulaşım sistemlerine, ulaştırma ve arazi kullanımı planlama entegrasyonuna kadar uzanan geniş bir literatür bulunmaktadır (Yiğitcanlar, Fabian ve Coiacetto, 2008, s.29).

Sürdürülebilir bir kentsel ulaşım sisteminde; kentsel alanın düzenlenmesi - arazi kullanım planlaması ve diğer alanlardaki eylemlerle ihtiyaçların karşılanması için daha iyi bir çözüm bulunması, motorsuz taşımacılığın azaltılmasıyla çevre üzerinde olumsuz etkinin azaltılması, birden fazla ulaşım modu kullanarak verimli seyahat sağlayan dengeli bir entegre ulaşım sisteminin geliştirilmesi, teknolojik standart ve yük dağıtım ve teslimat tesisleri ve hizmetlerinin organizasyonunun sağlanması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle sürdürülebilir ulaşımın ana hedeflerinden biri; seyahat talebini azaltmak, sadece özel araçları değil aynı zamanda motorlu toplu taşımayı da içeren motorlu taşımacılık ile yapılan seyahatleri azaltmak ve bisiklet, yürüyüş gibi motorsuz taşımacılık miktarını arttırmaktır. Bunu başarabilmek için otomobil odaklı kentler tasarlamadan yaya ve bisiklet dostu kentlere yönelmeye başlamalıdır. Bu nedenle şehirlerin/kentlerin ulaşım planlaması ve arazi kullanım planlamasını bütünleştirilmesi çok önemlidir (UNESCAP ve CITYNET, 2011, s.18).

Sürdürülebilir bir kentsel ulaşım hizmeti yaşanabilirliğin sağlanmasında yaşam kalitesinin dayandığı değişkenlerden biridir. Sürdürülebilir kent içi ulaşım kavramı genel olarak motorlu taşıt sayısının artış hızı, kentsel hava kirliliği, yol emniyeti, düşük gelir gruplarının ulaşım ihtiyaçları ile yaşlıların, engellilerin, kadınların ve çocukların ulaşım ihtiyaçlarını içermektedir. Kent içi ulaşımın sürdürülebilirliğinde iki temel engel bulunmaktadır. Birincisi geleneksel kent ve ulaşım planlamasının özel araç kullanımını teşvik edici olması, ikincisi ise ulaşım sisteminin yarattığı sorun ve maliyetlerin bireyler üzerinde adil olarak paylaştırılamamasıdır (Cirit, 2014, s.16). Otomobil sahipliğinin artması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde otomobillerin kat ettiği mesafelerin artmasıyla dikkat çeken hızlı motorizasyon; artan gelir seviyelerinden, otomobil üretiminde ortaya çıkan ulusal ekonomik büyüme stratejilerinden, özel otomobilin bir statü aracı olarak algılanmasından kaynaklandığı gibi kentlerde bireylerin özel otomobil sahipliğini azaltacak alternatif ulaşım modlarının sunulmasının yetersizliğinden de kaynaklanmaktadır (Tsay ve Herrmann, 2013, s.6). Araç dostu kentler; yürümek, bisiklete binmek için etkin toplu taşıma araçları veya güvenli alanlar sağlamadığında, kentliler giderek daha fazla enerji tüketen ve trafik sıkışıklığına neden olan otomobillere yöneliyorlar (Tsay ve Herrmann, 2013, s.7). Buna karşın özellikle gelişmekte olan kentlerde giderek daha fazla karayolu yapımına yönelik politikaların, hızlı

motorizasyonun sürekli artan talebi ile başa çıkmada başarısız olduğu ve bir kısır döngü içinde olduğu açıkça görülmektedir (Neyastani, 2015, s. 5).

Ulaşım altyapısının özel araç/otomobil odaklı değil insanları dikkate alarak tasarlanması; bireyleri motorlu olmayan diğer taşıma yöntemlerini kullanmaya teşvik edecek ve kişisel motorlu taşıtlar ile yapılan yolculuk sayısını azaltacaktır (Boltze ve Tuan, 2016, s.207; Neyastani, 2015, s. 5; UNESCAP ve CITYNET, 2011, s.18). Literatürde, sürdürülebilir kentsel ulaşımın otomobil kullanımını azaltmak, genel sosyal eşitliği azaltmak, yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi sosyal boyutların (eşitlik, yaşam kalitesi) Avrupa ülkelerinde Amerika Birleşik Devletleri'ne göre daha fazla dikkate alındığı görülmektedir (Boschmann ve Kwan, 2008, s.138). Özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde daha güvenli yürüyüş, bisiklete binme ve toplu taşıma araçlarına binme düzeyinin artırılması öncelikli hedeflerdir. Bu hedefler hem ulusal, hem bölgesel hem de yerel yönetim düzeyinde olup, kar amacı gütmeyen kuruluşlar da olmak üzere tüm paydaşları, bu kamu politikalarının artırılmasına yardımcı olmaktadır. (Balsas, 2015, s.1).

Kentsel ulaşım sistemi içinde toplu taşıma sisteminin kesintiye uğraması yaşlı, genç, engelli ve kadın başta olmak üzere dezavantajlı insanların birçok temel ihtiyaca ulaşımını zorlaştırmaktadır. Öte yandan bireysel araç kullanımındaki artış da çocuk, yaşlı vb. diğer kullanıcılarının yaşam alanlarını sınırlandırmaktadır (Şeremet ve Alaeddinoğlu, 2018, s. 209). Günümüzde kat edilen mesafe, kapladıkları alan, harcadıkları enerji göz önüne alınarak (Balsas, 2015, s.1) kentlerde bireysel araç kullanımının giderek artmasının çevre, mekân ve sosyal yaşamı olumsuz yönde etkilediği kabul edilen bir gerçektir (Şeremet ve Alaeddinoğlu, 2018, s.209).

Sürdürülebilir kent içi ulaşımı bağlamında toplumun tüm bireyelerine eşit erişim imkânı sunan, toplu taşımayı ve motorsuz ulaşım alternatiflerini ön planda tutan, diğer ulaşım türleri(modları) ile entegrasyonunu sağlayan kapsamlı bir kent içi ulaşım sisteminin oluşturulması ideal olmaktadır. Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir ulaşım sistemleri oluşturulması hususunda çabalar gösterilmekte ve çeşitli politikalar uygulanmaktadır (Cirit, 2014, s.23). Örneğin son 10-15 yıldır Hindistan, Meksika, Brezilya gibi ülkeler hızlı nüfus artışı ve beraberinde artan motorlu taşıt/özel araç sahipliği ile birlikte ortaya çıkan

zorlukları çözebilmek için ulusal kentsel ulaşım politikaları oluşturdular (Tsay ve Herrmann, 2013, s.53). Literatürde sürdürülebilir kent içi ulaşım politikaları çekme ve itme politikaları şeklinde iki biçimde tanımlanmaktadır. Toplu taşımanın cazip hale getirilerek bireylerin toplu taşımaya yönelmesini sağlayacak politikaların geliştirilmesi çekme politikaları iken otomobil kullanımını caydırmaya yönelik politikalar itme politikaları olarak tanımlanmaktadır. Çekme politikalarının amacı otobüs, metrobüs ve raylı sistemler gibi toplu taşıma ve motorsuz ulaşım gibi ekonomik, çevresel ve sosyal anlamda birçok faydası olan ulaşım türlerinin yaygınlaşmasını sağlamaktır. İtme politikalarının amacı ise otomobil kullanımını azaltılmasını sağlamak olduğu için yol/yoğunluk ücretlendirme, park yönetimi, trafik yavaşlatma ve taşıt/yakıt vergilerinin düzenlenmesi gibi ekonomik tedbirlerden oluşmaktadır. Bu politikaların bir arada dengeli bir şekilde uygulanması ile etkin sonuçlara ulaşılabileceği göz ardı edilmemelidir (Cirit, 2014, s.23).

### **Van Kent İçi Ulaşım Sisteminde Toplu Taşıma Güzergâhının Değiştirilmesinin Mevzuat ve Mekânsal Açısından Değerlendirmesi**

Bu bölümde Van Büyükşehir Belediyesi Ulaşım ve Koordinasyon Merkezi (UKOME) tarafından kent içi ulaşım sistemindeki sorunlara çözüm olarak kent merkezindeki düzenleme kararları ele alınmaktadır. Ancak öncelikle Türkiye'de büyükşehir kent içi ulaşım sisteminin düzenlenmesinde bağlayıcı ilgili yasa ve yönetmelikler aktarılmaktadır. İlk olarak yasal yönetsel çerçevenin ele alınması konu bütünlüğü ve konunun ele alınış amacı açısından önemlidir. Böylece Van kent merkezi özelinde kent içi ulaşım sistemindeki ilgili düzenleme ve temel aksaklıklar sürdürülebilir kent içi ulaşım politikaları bağlamında değerlendirilip tartışılabilmektedir.

#### ***Yasal, Yönetsel ve Mekânsal Açısından Değerlendirme***

Türkiye'de özellikle büyük kentlerdeki ulaşım planlamasıyla ilgili düzenlemelerin İmar Kanunu gibi genel kanun düzenlemesini gerektirecek şekilde etkin olmadığı görülmektedir. Türkiye Belediyeler Birliği'nin Ulaşım Planlama Çalışmaları Ve Ulaşım Ana Planı Hazırlama Kılavuzu'na göre Türkiye'de genel olarak Ulaşım Planlama Çalışmaları üç ana başlık altında sınıflanmaktadır. Bu ana başlıklar şunlardır (TBB, 2016, s.4):

- “Ulaşım Ana Planı Hazırlanması: Mekânsal plan kademeleri eşgüdümlü ve uyumlu, detaylı anket, sayım vb. saha araştırmaları, ulaşım talep tahmin modellerinin hazırlanması ve alternatif planların üretilmesi sürecidir. Bu nedenle söz konusu çalışmaların belirtilen nitelikte hazırlanması için öncelikle 250.000 nüfus üzerindeki belediye ve büyükşehir belediyelerinin yapması, 100.000 üzeri ve 250.000 altındaki belediyelerin ise daha öncelikli olarak kısa vadeli planlama çalışmaları yapmasının hem ekonomik hem zaman hem de teknik olarak daha rasyonel olacağı öngörülmektedir.”
- “Acil Eylem Ulaşım ve Trafik İyileştirme Plan, Etüt ve Projelerinin Hazırlanması: Kısa vadeli çözüm önerilerini içeren düzenlemelerdir. Kentin ulaşım ve trafik sistemindeki mevcut sorunların ve yetersizliklerin çözümüne yönelik, ulaşım ve trafik düzenlemeleridir. Bu çalışmalar ulaşım ana planı çalışmalarına alternatif olmayıp başlangıç için atılması gereken adımları belirleme amaçlı çalışmalar olarak öngörülmektedir.”
- “Raylı Sistem/Metrobüs/Kablolu Sistem Hatları Ön/Kesin Projeleri ve Fizibilite Etütlerinin Hazırlanması: Ulaşım ana planında toplu taşıma planlaması kapsamında önerilen raylı sistem, metrobüs, ya da kablolu sistem hatlarının olması durumundan, ulaşım ana planlarının onaylanması sonrasında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı tasarım kriterlerine göre hazırlanacak projelendirme ve mali ekonomik açıdan uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi çalışmaları, olarak öngörülmektedir.”

Yukarıda bahsi geçen ulaşım planlama çalışmalarının yasal ve yönetsel çerçevesini temel olarak, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, 5393 Sayılı Belediye Yasası, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ve ilgili yönetmelikler belirlemektedir. Bu bağlamda ilgili yasal ve yönetsel çerçeve değerlendirildiğinde; 2014 yılında yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin mekânsal planlama ve kademe ilişkilerinin tanımlandığı 6. Maddenin 1. Fıkrasına göre "*Mekânsal planlar kapsadıkları alan ve amaçlar açısından Mekânsal Strateji Planları, Çevre Düzeni Planları ve İmar Planları olarak hazırlanır. Buna göre planlama kademeleri, üst kademededen alt kademeye doğru sırasıyla; Mekânsal Strateji Planı, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı*

*ve Uygulama İmar Planından oluşur."* denilmektedir. Diğer bir deyişle ilgili yönetmelik bağlamında her plan kademesinin tanımı detaylı bir biçimde incelendiğinde bir üst kademe planın bir alt kademe planın bağlayıcısı olduğu; ulaşım ilişkileri ve ulaşım sistemine ilişkin ifadelerin hem stratejik hem mekânsal ölçekte "tanımlar" içinde yer aldığı ve bunların plan bütününden ayrı değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir. Öte yandan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin 4. Maddesinin (i) bendinde de "ulaşım ana planı" kavramının yerini bulduğu ancak yukarıda bahsi geçen plan kademelenmesinin içinde yer almadığı görülmektedir. Yönetmelikte yer alan tanıma göre ulaşım ana planı "*şehrin mekânsal, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre ulaşım ihtiyaç ve talepleri ile sürdürülebilir gelişmeyi dikkate alarak; şehir ve yakın çevresinin ulaşım sistemini, ulaşım ağını, standart ve kapasiteleri ile ulaşımın türlere dağılımını, kara, deniz ve hava ulaşımı ve bu ulaşım türlerinin birbirleriyle entegrasyonu, bu türlere ait transfer noktalarını, depolama ve aktarma merkezlerini, ticari yük koridorlarını ve toplu taşıma güzergâhları ile gerektiğinde otopark, bisiklet ve yaya yolları, erişilebilirlik ve trafik konularında gereken ayrıntıları belirleyen, toplu taşımaya ağırlık veren ve öncelikli kılan, kısa ve uzun dönemde ulaşım türlerine ait sorunlara çözüm önerilerini ortaya koyan, gerektiğinde şehrin üst ve alt kademe planları ile eşgüdümlü olarak hazırlanabilen, plan paftası ve raporuyla bir bütün olan planı"* olarak tanımlanmıştır.

Genel olarak bir ulaşım ana planı çalışması; "kent içi ulaşımın, nazım imar planı kararları kapsamında yer alan strateji ve gelişme önerileri çerçevesinde yeniden çözümlenmesi, ulaşım ve trafik altyapısı ve işletmeciliğinin yeniden düzenlenmesi, toplu ulaşım sistemlerine öncelik verilerek, kentte günümüzde yaşanan ve gelecekte oluşması beklenen ulaşım sorunlarının uzun vadeli yaklaşımlar ile çözümüne yönelik geliştirilen planlama karar ve ilkelerinin bütününe kapsamaktadır" biçiminde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin (Madde 10) uygulama imar planlarının hazırlanması sürecinde yapılan analiz ve araştırmalar kapsamında ulaşım ile ilgili olarak yapılması gereken analiz ve araştırmalar şunlardır: "*Ulaşım sistemi ve kademelenmesi, durak-istasyon noktaları, trafik düzeni ve güvenliği, yollar ve kavşaklar ile ilgili ilkeler, yapı ve tesislerden karayoluna geçiş yolu bağlantısı yapılabilecek kesimler, yaya bölgeleri, yaya ve bisiklet yolları, otopark kapasitesi ve dağılımı, ulaşım güzergâhları, havalimanı, liman ve iskeleler, gar ve istasyon alanları, lojistik alanlar.*" İlaveten aynı Yönetmeliğin 12. Maddesine göre; "*İmar planlarında araç*

*trafiğinin azaltılması, toplu taşıma ve yaya öncelikli bir ulaşım sisteminin kurulanması esastır. Toplu taşıma araçlarının kullanımının teşvik edilmesi amacıyla park et - devam et sisteminin yaygınlaştırılmasına ve toplu taşıma duraklarının veya istasyonlarının bulunduğu etki alanında otopark alanları ayrılması ve birbirine entegre olmasına ilişkin imar planlarında kararlar getirilir."*denilmektedir.

Belediye teşkilatına kentiçi ulaşımın sağlanması ve bunun sağlıklı bir şekilde işletilerek, belediye sınırları içinde ulaşım hizmetlerinin sunulmasında önemli görev ve sorumluluklar ile yetkiler yürürlükte olan 5393 ve 5216 sayılı yasalar ile tanınmaktadır. 5393 sayılı Belediye Yasasının Madde 15 (f) bendine göre; "MADDE 15. —Belediyenin yetkileri ve imtiyazları şunlardır: f) Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dâhil her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek" belediyenin yetki ve imtiyazları arasındadır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasasının Madde 7 (f) bendine göre ise; "Büyükşehir ulaşım ana plânını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak; ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini plânlamak ve koordinasyonu sağlamak; kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek" büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları arasındadır.

Ayrıca 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu bağlamında 09.06.2008 tarih ve 26901 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte de bu konuda düzenlemelere yer verilmiştir. Yönetmeliğin "kentsel ulaşım planları" başlığı altında; "Madde 10 – (1) Büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir belediyesi sınırları dışındaki belediyelerden Nüfusu yüz binin üzerinde olanlar ulaşım ana planı hazırlarlar. Bu planlar on beş yıllık süreler için yapılır ve her beş yılda bir yenilenir. Şehir planları ile sürdürülebilir kentsel ulaşım planları birlikte ele alınır." denilmektedir.

Böylece ulaşım ana planında hem sorumluluğun yerel yönetimlerde olduğu hem de mekansal planlarla eş güdümlü ve aynı zamanda

sürdürülebilir olması hususu yinelenmektedir. İlaveten Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin yanı sıra kent ulaşımı açısından bir ulaşım ana planı yapımının yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları arasına dâhil edilmesi; ulaşım ana planının önemini ve bunun ulusal politikalara yansıtıldığını göstermektedir.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasasının Ulaşım Hizmetleri başlığı altında "Ulaşım hizmetleri Madde 9- (Değişik birinci fıkra: 12/11/2012-6360/8 md.) Büyükşehir içindeki kara, deniz, su, göl ve demiryolu üzerindeki her türlü taşımacılık hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendirdiği kişinin başkanlığında, yönetmelikle belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları ile, Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonunun görevlendireceği ilgili odanın temsilcisinin katılacağı Ulaşım Koordinasyon Merkezi(UKOME) kurulur" denilmektedir. UKOME içinde yer alacak temsilciler (Büyükşehir Belediyesi, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve ilgili kamu kurum kuruluş ile meslek odaları temsilcileri vb.) Madde 17'de detaylı bir biçimde yer almaktadır.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası 18. Madde bağlamında; "(1) UKOME; a) Büyükşehir belediyesinin sınırları içinde; b) Büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde nazım plan çerçevesinde, arazi kullanım ve ulaşım planlama çalışmalarıyla büyükşehir ulaşım planını yapmak, yaptırmak, uygulamak ve uygulatmak için gereken karar ve tedbirleri almakla, c) Trafikğin düzenli bir şekilde akımını sağlamak bakımından alt yapı hizmetleri ile ilgili tedbirleri almak, trafik ile ilgili sorunları çözümlenmek, trafik ile ilgili olarak ülkeyi ilgilendiren veya mevzuat değişikliği gerektiren hususları İçişleri Bakanlığına iletmekle, ç) Kara, deniz, göl, nehir, kanal ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksit sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; otobüs, taksit, dolmuş ve servis durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek, gerçek ve tüzel kişiler ile resmi ve özel kurum ve kuruluşlara ait otopark olmaya müsait boş alan, arazi ve arsaları geçici otopark yeri olarak ilan etmek ve bunların sahiplerine veya üçüncü şahıslara işletilmesi için izin vermek, izin verilen otoparklar ile karayolu üzerindeki diğer park yerlerinde özürllüler için işaretlerle belirlenmiş bölümler ayrılmasını sağlamakla, d) Karayolu taşımacılığına ait mevzuat hükümleri saklı kalmak üzere, trafik düzeni ve güvenliği yönünden belediye sınırları içinde ticari amaçla çalıştırılacak yolcu ve yük taşıtları ile motorsuz taşıtların çalışma şekil ve şartları ile bu taşıtların teknik



özelliklerini tespit etmek, çalıştırılabileceği yerler ile güzergâhlarını tespit etmek ve sayılarını belirlemek, bunlara izin ve çalışma ruhsatı vermekle, e) Büyükşehir belediyesinin sınırları içinde, ulaşım, toplu taşıma ve trafik mevzuatının büyükşehir belediyesine verdiği yetki doğrultusunda uygulamaya yönelik yönlendirici karar almak ve görüş oluşturmakla, f) İlçe ve ilk kademe belediyelerce düzenlenen yol ve kavşaklar ile büyükşehir belediyesince yapılan sinyalizasyon sistemlerinde aksaklık tespit edildiği takdirde uyarıda bulunmak ve düzeltilmesini sağlamakla, g) Büyükşehir belediyesinin sınırları içinde kalan karayollarının bir kısmının veya tamamının yoldan faydalananların bir kısmına veya tamamına kapatılmasına, park edilecek yerler ile zaman ve süresinin ve araçların geliş ve gidiş yollarının ve yollara konulacak trafik işaretlerinin yerlerinin belirlenmesine karar vermekle, ğ) Büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde, 13/10/1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununun belirlediği sınırlar içinde araçların kullanacağı şeritleri ve yol kullanım esaslarını tespit etmek ve gerekli yasakları koymak, gerekli hal ve yerlerde en çok ve en az hız limitlerini belirlemekle, görevli ve yetkilidir” denilmektedir.

Son olarak aynı yönetmeliğin ulaşım hizmetlerine ilişkin işlemlerde Madde 28'e göre ise; "(1) Nüfus artışı ve şehrin ulaşım planı dikkate alınmak suretiyle büyükşehir sınırları dâhilinde taşıma ihtiyacı, UKOME tarafından düzenlenecek bir raporla İçişleri Bakanlığına bildirilir. (2) Taksi, dolmuş, minibüs ve umum servis araçları ile toplu taşıma araçlarının tahsis süreleri, ticari plaka sayıları ile bu plakaların verilmesine ilişkin usul, esas ve devir ücretleri UKOME'ce tespit edilir." denilmektedir.

### **Van Kentsel Ulaşım Sistemi**

Van, Anadolu'nun en büyük kapalı havzası olan Van Gölü kıyısında konumlanmış, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir yerleşim merkezidir. 2011 yılında yaşanan depremler(23 Ekim ve 9 Kasım) kent planlama açısından yeniden yapılanma sürecini de beraberinde getirmiştir. İlaveten 2012 yılında 6360 Sayılı Yasa ile 13 ilçe büyükşehire dâhil edilmiştir. Böylece il sınırları ile büyükşehir sınırları örtüşmüştür. 2018 yılı TÜİK nüfus verilerine göre il nüfusu 1.123.784 olup il dışından (çevre il ve ilçelerden) aldığı göç ile özellikle kent nüfusu artmaktadır. Bu nüfusun yaklaşık %60'nı kentsel nüfus oluşturmakta ve ağırlıklı olarak üç merkez ilçede toplanmaktadır. Bu merkez ilçelerden İpekyolu'nun nüfusu 300.796,

Edremit'in nüfusu 124.375 ve Tuşba'nın nüfusu da 156.717'dir. Nüfus artışına paralel olarak nüfus yoğunluğu artmaktadır.

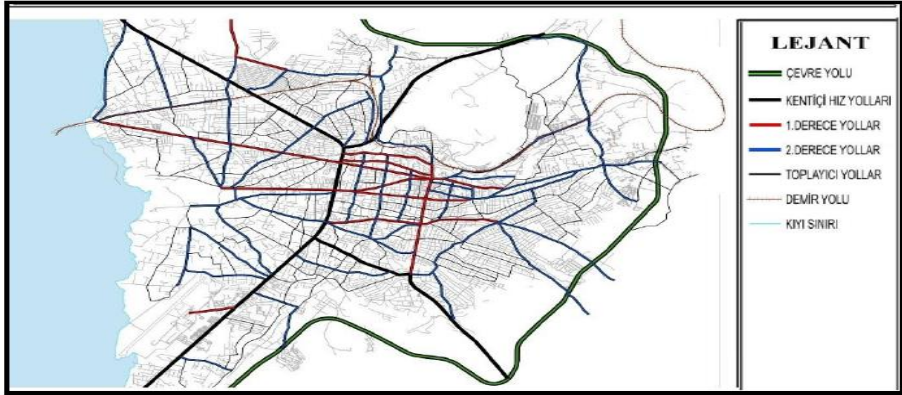
Ulaşım politikalarının temel amacı ulaşım ve trafik sorunlarına yönelik çözümlerin üretilmesidir. Sürdürülebilir kent içi ulaşım politikalarının temel amacı ise toplumun tüm bireyelerine eşit erişim imkânı sunan, toplu taşımayı ve motorsuz ulaşım alternatiflerini ön planda tutarak her türlü ulaşım türleri ile entegrasyonunu sağlamaktır. Bu politikaların hayata geçirilmesinde en etkili araçlardan biri de özellikle büyükşehir belediyelerinin hazırlaması gereken ve son zamanlarda sıkça bahsedilen kentin mekânsal plan (nazım imar planı ve uygulama imar planı) kademeleri ile uyumlu ve eş zamanlı olması gereken ulaşım ana planıdır.

TÜİK 2018 yılı verilerine göre Türkiye genelinde Van'da kişi başına düşen otomobil sayısı 0.05 oran ile düşük görünmekle birlikte son yıllarda aldığı göç, nüfus artışı ve özel araç sahipliğine yönelim özellikle kent merkezinde trafik tıkanıklığı, otopark vb. ulaşım sorunlarında artışa neden olmaktadır. Van kenti geçmişten günümüze, kentsel ulaşım politikaları ve sistemini oluşturan bir ulaşım ana planına sahip değildir. 2011 yılı depreminden önce Van kent içi ulaşımına ilişkin sorunlar, sayısal veriler (trafik değerleri, yolculuk talepleri, trafik sayım ve etütleri, yolcu ve araç sayım ve anketleri vs) olmadan ulaşım etüt ve projeleri olmadan gününbirlik politikalarla çözülmüştür (Ürün, 2015:42). Günümüzde ise kentte, özellikle ulaşım ve trafik sorunlarının görüldüğü kent merkezinde; otopark yapımı, kavşak düzenlemesi, parkomat uygulaması, sinyalizasyon ve toplu ulaşım güzergâh değişikliği gibi geçici ve noktasal çözümlerin uygulandığı görülmektedir. Bu düzenlemeler ve ulaşım ile ilgili alınan birçok karar sayısal veriler (trafik değerleri, yolcu ve araç sayım ve anketleri vs) olmadan yapılmaktadır.

Kent içi ulaşım genel olarak karayolu, demiryolu ve denizyolundan sağlanmaktadır. Bu bağlamda toplu taşıma sistemleri de karayolu, raylı sistem ve deniz yolu olmak üzere üç alt türde sınıflandırılmaktadır. Taşıma türlerinin hizmet alanları ve tercih edilme nedenleri birbirinden farklı ve her bir türün diğerlerine göre avantajları ve dezavantajları olabilmektedir (Akbulut, 2016, s.343). Türkiye'de kent içi ulaşımın belkemiğini karayolu sağlamaktadır. Otobüsler daha az altyapı yatırımları gerektirdiğinden ve tek bir hat üzerinde yolcu taşıma zorunluluğu bulunmadığından kent içi yolcu taşımacılığında en çok kullanılan toplu taşıma

araçlarıdır. Dolmuş ve minibüs ise ara yolcu taşıma sistemleri olarak kullanılmakta ve taşıma sisteminin yeterli olmadığı Türkiye gibi ülkelerde geniş insan kitlelerinin otobüs duraklarında beklemelerini önlemek amacıyla tercih edilmektedirler (Akman ve Ataman, 2016, s.55). Van kent içi ulaşım sistemi de karayolu ile sağlanmaktadır.

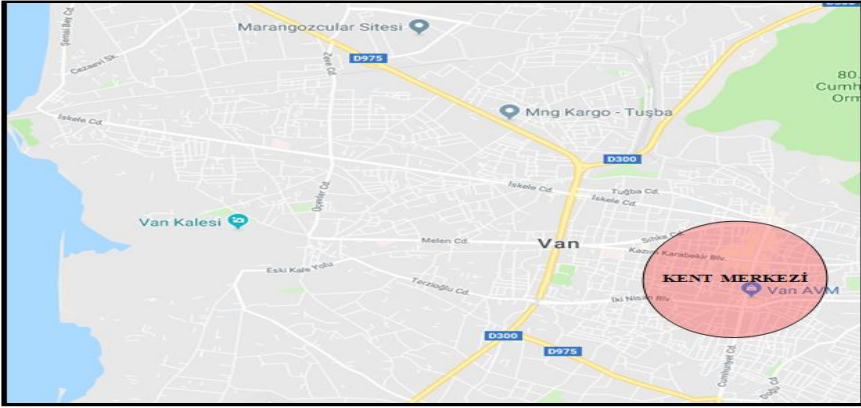
Van'da özel araç kullanımı Türkiye ortalamasının altında kalsa da özel araç sahipliğine yönelim olduğu görülmektedir. Bireylerin eğilimi dışında bunun en büyük sebeplerinden biri yerel yönetimin ideal bir toplu ulaşım politikası uygulayamamış olmasıdır. Kentte ulaşımın tamamı motorlu araçlar ile sağlanmakta olup çevreye duyarlı alternatif ulaşım modları da bulunmamaktadır. Diğer taraftan topografik olarak iç deniz ulaşımı ile yaya ve bisiklet ulaşımına uygun olduğu halde yaya öncelikli bir ulaşım politikası olmadığı görülmektedir (Ürün 2015, s.44). Kentte bu politikaların yansımalarının en fazla hissedildiği alan kent merkezidir. Van kent merkezi, kamu binaları, ofisler, dükkânlar, bankalar ve diğer faaliyet alanları iç içe geçmiş her yaş ve her kesimden tüm kentli tarafından kentin en yoğun kullanılan alanıdır. Bu nedenle trafik sıkışıklığı, gürültü kirliliği vb. ulaşım ile ilgili sorunların da en fazla yaşandığı alandır. Van kent bütünüün yol kademelenmesi Şekil 1. de görüldüğü gibidir.



Şekil 1. Van Kent İçi Yol Kademelenmesi (a) (Ürün, 2015, s.56)

İpek Yolu Bulvarı ve Şabaniye Caddesi kent içi hız yolu, kentin ana arterlerini oluşturan Melen Caddesi, Üçevler Caddesi, İskele Caddesi, İki Nisan Caddesi Cumhuriyet Caddesi, Kazım Karabekir Caddesi, vb

caddeler 1. Derece Yol, taşıt hızı ve yol altyapısı göz önüne alınarak Zübeyde Hanım Caddesi, Eski Cezaevi Caddesi vb caddeler 2. Derece Yol, 2. Derece Yolları erişim yollarına bağlayan yollar ise toplayıcı yol olarak ifade edilmiştir (Şekil 2).



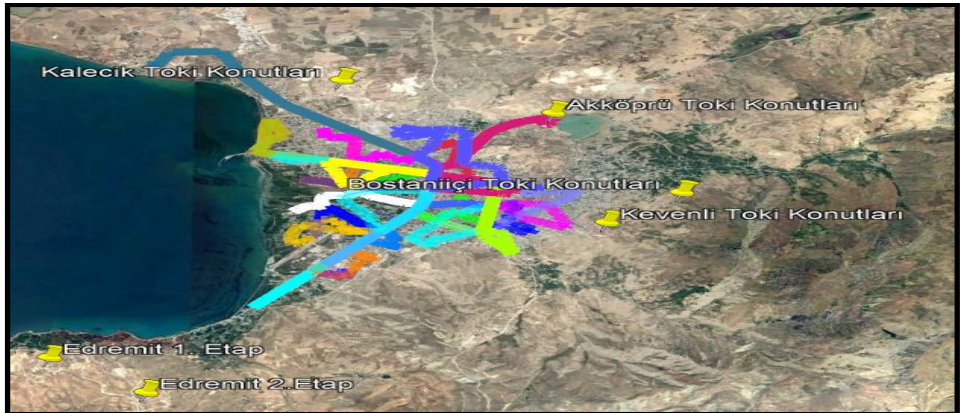
Şekil 2. Van Kent İçi Yol Kademelenmesi ve Kent Merkezinin Konumu (b) (googlemap görüntüsünden yararlanılarak oluşturulmuştur.)

2011 yılında meydana gelen depremler sonrasında merkez çeperinde toplu afet konutları yapılarak yeni yerleşim merkezleri oluşturulmuştur. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından kısmen kentin çeperlerinde (Akköprü) inşa edilen bu kalıcı konutlar ve bazı resmi kurumların yer seçimleri kentin makroformunda değişime neden olmuştur (Şekil 3). Bu yeni yerleşim merkezlerine bağlı olarak yeni yollar ve yeni güzergâh ihtiyaçları doğmuştur. Böylece kent merkezi ve yakın çevresinin dışında da bir hareketlilik ortaya çıkmıştır. Kent makroformu ulaşım türleri arasında bir entegrasyonu gündeme getirmiş ancak kentte akıllı ulaşım sistemleri altyapısı bulunmadığından türler arası aktarma olanağı da bulunamamıştır (Ürün, 2015, s.79). İlaveten 2013 yılı itibariyle On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki 6360 sayılı Kanunla Van İlinde Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur. Van'ın Büyükşehir Belediyesi olmasına bağlı olarak da mevcut ulaşım sistemine doğrudan yansıtacak kentsel fonksiyonlarda da değişimler meydana gelmiştir (Görentaş, 2015, s.5).



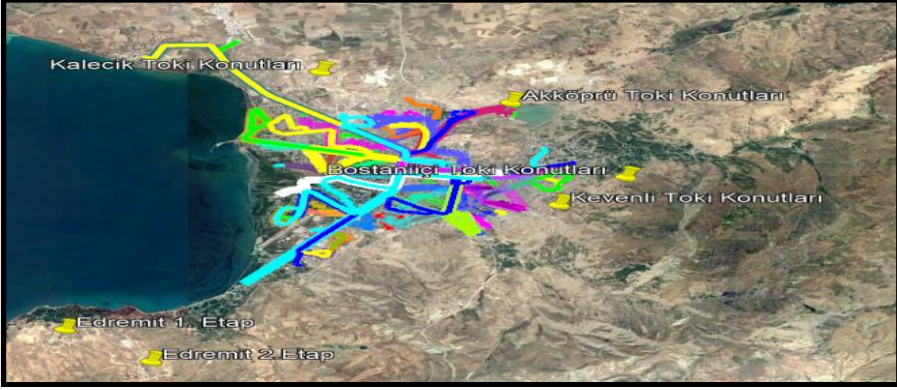
Şekil 3 . 2011 yılı depremi sonrası kalıcı konutların inşa edilmesi ve kentin değişen makraformu (Ürün, 2015, s.67)

Güncel olarak kentte, kent içi toplu ulaşım sistemi özel girişim (minibüs ve halk otobüsü) ve kamu (belediye otobüsü) eli ile gerçekleştirilmektedir. (Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6). Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6'da görülen Van Büyükşehir Belediyesi UKOME birimi tarafından ilgili yönetmelikler çerçevesinde hatlar ve renkler tanımlanmıştır. Söz konusu güzergâhlar kentin değişen makroformu açısından değerlendirildiğinde Van kent içi toplu taşıma sisteminde kamunun (belediyenin) ulaşım/erişebilirlik hizmetlerinin sağlanması hususunda özel girişime(minibüs ve özel halk otobüsü) göre daha geniş bir alana hizmet verdiği görülmektedir.

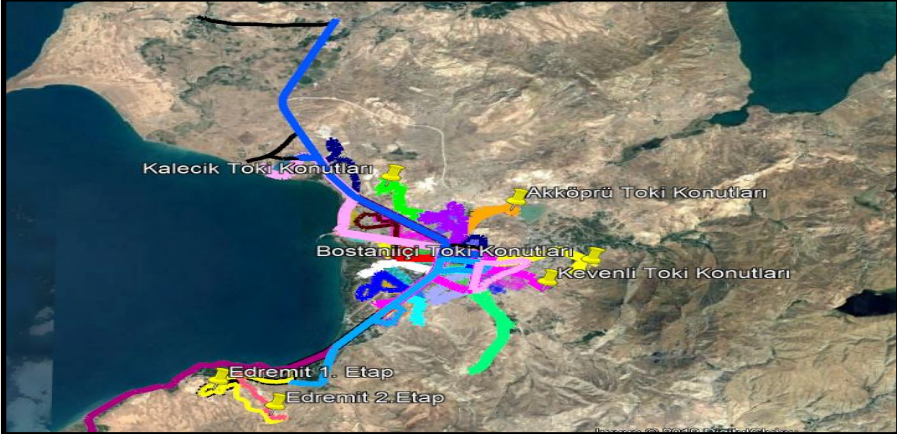


Şekil 4. Halk otobüsü güzergâhı (H) plakalı (2018-2019)





Şekil 5. Minibüs güzergâhı (M) plakalı (2018-2019)

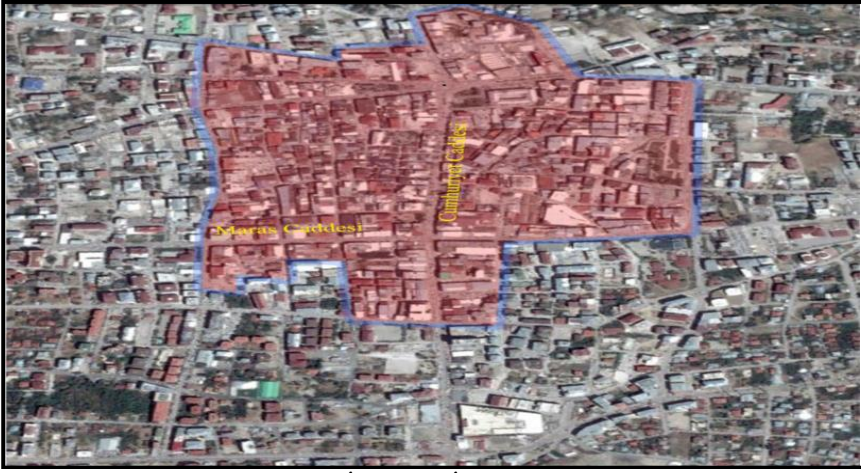


Şekil 6. Belediye Otobüs Güzergâhı (2018-2019)

### Van Kent Merkezinde Kent İçi Ulaşım Sistemine İlişkin Düzenlemeler

Merkezi iş alanları (MİA), ticaret yoğunluğunun çok olduğu bölgeler olup aynı zamanda içerisinde lokanta, çarşı, çok katlı mağaza, banka, otel, sinema, tiyatro gibi sosyo-kültürel tesisler, yönetimle ilgili tesisler, özel eğitim ve özel sağlık tesisleri ve benzeri yapılar barındırır. Van kent merkezi İpekyolu ilçesinde Cumhuriyet Caddesi ve etrafında gelişmiştir. Van kent merkezinin en önemli caddeleri Cumhuriyet ve tamamı Maraş Caddesi olarak adlandırılan Kazım Karabekir Bulvarı ve onun devamı niteliğinde Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi'dir. Bu caddeler mevcut ulaşım sisteminin

ve merkezi iş alanının omurgasını oluşturmaktadır. Merkezi iş alanı (MİA) içinde yer alan, merkez ve merkez çevresindeki fonksiyonlara erişimde sıkça kullanılan caddelerdir. MİA içerisindeki kamu kurumları; Hükümet Konağı, Merkez Bankası, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, Tuşba ve İpekyolu Nüfus Müdürlükleri'dir. Ayrıca tüm bankalar, ticari amaçlı dükkânlar ve en büyüğü Van AVM olmak üzere, Turkuaz, Artos, Aydın Perihan AVM ve City Van AVM olmak üzere 5 alışveriş merkezi (AVM) bulunmaktadır (Şekil 7).



Şekil 7. Van Kent Merkezi İş alanı (MİA) ve yakın çevresi (Arpa, 2018, s. 72).

Yukarıda bahsi geçen yasa ve yönetmelikler bağlamında en temel vurgulardan birinin "ulaşım ana planı" kavramı olduğu görülmektedir. Bir büyükşehir belediyesi olarak Van Büyükşehir Belediyesi'nin 2004 yılı 5216 Sayılı Büyükşehir Yasası bağlamında imar ve buna bağlı olarak ulaşım hizmetlerinin sağlanmasında görev, sorumluluk ve yetkileri vardır. Ancak Van Büyükşehir Belediyesi'nin imar işlerinin yanı sıra ulaşım ile ilgili sorumlulukları da yürüttüğü buna karşın bir ana ulaşım planının olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte kentte ulaşımdan kaynaklı sorunların çözümünde daha çok toplu taşıma ücret değişikliği tarifesi, hız kesici taleplerinin uygulanması, parkomat uygulaması, güzergâh değişimi gibi trafik iyileştirme politikaları kapsamında düzenleme ya da değişikliklerin uygulandığı görülmektedir (Ek 1 ve Ek 2). Bunların dışında kent merkezi

iş alanı içinde 2017 yılında başlayıp 2018 yılında tamamlanmış Şemsiye Sokak gibi yayalaştırma çalışmaları da olumlu uygulamalardır.

Van Büyükşehir Belediyesi, 76.803'e ulaşan 2016 yılı Mayıs Ayı Motorlu Kara Taşıtları verilerinden hareketle özellikle kent merkezindeki trafik yoğunluğuna çözüm olarak bazı düzenlemelerin yapılması gerekliliğini görmüştür. Buradan hareketle; Büyükşehir Belediyesi trafik akışının zaman zaman durma noktasına geldiği ana caddeler üzerinde trafik akışının düzenlenmesi amacı ile Ulaşım Koordinasyon Merkezi Kuru- lunca (UKOME) İpekyolu ilçesinin sekiz caddesi üzerindeki "Yol Kenarı Park" sisteminin uygulanmasına dair 29/12/2016 Tarih ve 92 sayılı Karar alınmış ve bu karar doğrultusunda 14.08.2017 tarihinde 922 araçlık alanda "parkomat" uygulaması fiili olarak başlamıştır. Parkomat, ilgili kamu kuruluşu tarafından araç park yeri olarak tahsis edilmiş ana cadde/ sokak üstü, yol kenarı, meydan, açık ve kapalı otopark alanlardaki işgal bedelinin tahsilâtını otomatik olarak yapan ve makbuzunu veren cihazdır. Park alanlarını kullanan araç sahiplerinin, kamu yararına kullanılması amaçlanan; belediye tarafından belirlenen tarife karşılığı yaptıkları ödemeleri tahsil ve kayıt edilmektedir. İlgili tarihten itibaren Van kent merkezinde bulunan Cumhuriyet Caddesi, Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi, Sıhke Caddesi parkomat uygulamasının (yol kenarı park ücretlendirmesi) fiili olarak başladığı caddeler arasındadır (Bkz. Şekil 2b). 2019 yılında İki Nisan Caddesi, Milli Egemenlik Caddesi, İrfan Baştuğ Caddesi ve Uzun Sokak da parkomat uygulamasına dâhil edilerek 1570 araçlık alana çıkılması hedeflenmiştir. Ancak 18. 01. 2018 tarih ve 1 sayılı Karar ile Cemaller Sokak'da parkomat uygulaması dönüşlerde araç manevra kabiliyetine engel olduğu için kaldırılmıştır. 19.08.2018 tarih 92 sayılı Karar ile Kazım Karabekir Bulvarı parklanma sorunu olmadığı için parkomat uygulaması kapsamından çıkarılmıştır. Aynı karar ile İki Nisan Caddesi için alınan hem parkomat uygulaması hem de park yasağı fiili olarak hala (2019 yılı) başlamamıştır (Tablo 1).

Parkomat uygulama tarifesi 2018-2019 yıllarında geçerli olmak koşulu ile yaz aylarında 08.30 ile 20.00 saatleri arasında; kış aylarında ise 08.00 ile 18.00 saatleri arasında geçerlidir. Ücret tarifeleri ilk 10 dakikası ücretsiz olmak koşulu ile "0-15 dakika 1,50 TL, 0-30 dakika 2,00 TL, 0-45 dakika 3,00 TL, 0-60 dakika 4,00 TL, 1-2 saat 5,00 TL, 2-3 saat 8,00 TL, 3-4 saat 10,00



TL, 4-5 saat 15,00 TL, 5 saat ve üzeri otoparklar için ise 20,00 TL" biçiminde belirlenmiştir (Van Büyükşehir Belediyesi, 2019).

**Tablo 1. Yol Kenarı Park Ücretlendirmesi (Parkomat) İçinde Kalan Caddeler**

Cadde Adı	Açıklama	Araç Kapasitesi	UKOME karar numarası
Cumhuriyet Caddesi	Beşyol kavşağından İki Nisan kavşağına kadar yolun her iki yönü(Otobüs durak yerleri ve kavşaklara giriş ve çıkışlarında 50 m hariç)	296	"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi	Soydan Kavşağından Milli Egemenlik Cad.'ne kadar her iki yönü(Otobüs durak yerleri ve kavşaklara giriş ve çıkışlarında 50 m hariç)	70	"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Sihke Caddesi			"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
İskele Caddesi			"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Ferit Melen Bulvarı			"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Zübeyde Hanım Caddesi			"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Sihke Caddesi			"29.12.2016 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Cemaller Sokak	Sihke Caddesi'nden Koçbey Caddesi'ne kadar(Otobüs durak yerleri ve kavşaklara giriş ve çıkışlarında 50 m hariç)	31	"18.01.2018 Tarih 1 Sayılı Karar"
İrfan Baştuğ Caddesi	Başlangıç noktası Endüstri Meslek Lisesi, bitiş noktası Valilik Binası	77	"19.08.2018 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Uzun Sokak	Başlangıç Aydın Perihanoğlu AVM, Bitiş noktası Aynalı Kavşak	236	"19.08.2018 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
İkinisan Caddesi*	Başlangıç noktası İkinisan Kavşağı, bitiş noktası İkinisan-Erek Kavşağı	265	"19.08.2018 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Kazım Karabekir Caddesi	Soydan Kavşağından Zübeyde Hanım Caddesi'ne kadar(Otobüs durak yerleri ve kavşaklara giriş ve çıkışlarında 50 m hariç)	67	"19.08.2018 Tarih ve 92 Sayılı Karar"
Milli Egemenlik Caddesi	Başlangıç noktası İkiizler Lahmacun Fırını önü, bitiş noktası Kültür Sarayı sonraki kavşağa kadar.	140	"31.08.2018 Tarih ve 69 sayılı Karar"
<b>Toplam</b>		1570 Araç	

\*İki Nisan Caddesi; MİA uzantısı içinde kentin prestij caddesi olarak projelendirilmiştir.

Kaynak: Van Belediyesi,2019; "2016-2018 UKOME kararlarından" yararlanarak oluşturulmuştur.

Bu makalenin çıkış kaynağını oluşturan bir başka önemli düzenleme ise kent merkezindeki trafik yoğunluğuna çözüm gerekçesi ile yukarıda da bahsi geçen 29.12.2016 tarih 92 sayılı Karar itibari ile kent merkezindeki trafik akışının düzenlenmesi için; 02.03.2017 tarihli 1 sayılı Karar ile 422

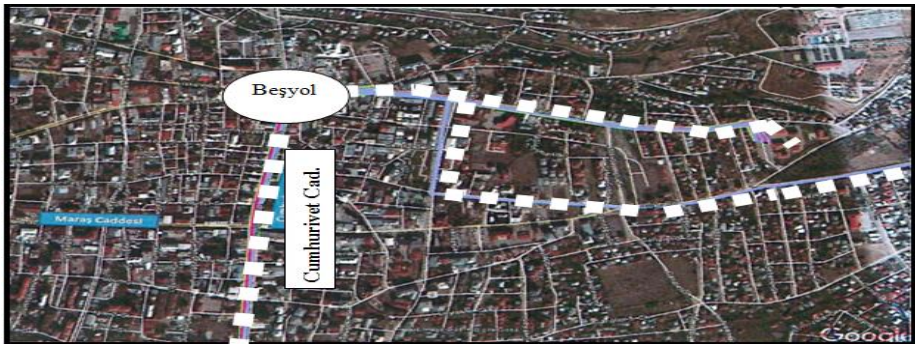
Adet Minibüsün (M plakalı) güzergâh değişikliği yapılmıştır. Ardından 14.09.2017 Tarihli 62 Karar Sayılı karar ile H tipi Halk Otobüslerinin güzergâhı ile ilgili değişikliğe gidilmiştir. Bu kapsamda kamu (belediye otobüsü) ve özel (minibüs ve halk otobüsü) olmak üzere kent merkezinde tüm toplu taşıma araçları için güzergâh değişikliğinin yapılması gerekli görmüştür.

Trafik akışının rahatlamasına/yoğunluğun önlenmesine yönelik 14.09.2017 Tarih ve 62 sayılı Karar bağlamında; Cumhuriyet Caddesi'nin Beşyol Kavşağı ile Mustafa Çohaz Kavşağı arasında kalan kısmı ve Ferit Melen Caddesi'nin bir kısmı toplu taşıma güzergâhından çıkarılmıştır (Şekil 8).



Şekil 8. Toplu taşıma değişikliği öncesi ve sonrası güzergâh ("14.09.2017 Tarih ve 62 sayılı Karar öncesi ve sonrası")

İlgili yerel yönetim olarak Van Büyükşehir Belediyesi'nin 14.09.2017 tarih ve 62 sayılı Kararı öncesi kullanılan toplu taşıma güzergâhı Şekil 9'da daha detaylı bir şekilde görülmektedir.



Şekil 9. 14.09.2017 Tarih ve 62 Sayılı UKOME Kurul Kararı "Öncesi" Toplu Taşıma Güzergâhı (Beyaz kesikli hat)

Aşağıda 03.04.2018 tarihinde sabah 8.30-9.00 (işe gidiş) ve 17.30-18.00 (iş çıkışı) saatlerinde, yerinde çekilen fotoğraflar yer almaktadır. Bu güzergâh kent merkezinde; 14.09.2017 tarih ve 62 Sayılı UKOME Kurul Kararı'ndan önce kullanılan toplu taşıma güzergâhıdır. Değişiklik öncesi bu güzergâhta, Cumhuriyet Caddesi'nin Beşyol Kavşağı ile Mustafa Çohaz Kavşağı arası dâhildir (Şekil 9).

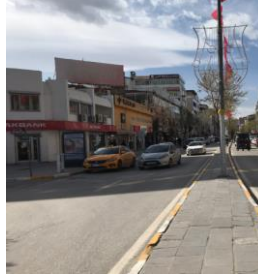
Yoğunluğun olabileceği sabah ve akşam üstü saatleri değerlendirildiğinde; bu güzergâhta Beşyol Ferit Melen Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi'nin araç yoğunluğunun akşam saatlerinde arttığı görülmektedir.

8.30-9.00 Saatleri Arası

Ferit Melen Cad.(Beşyol)



Cumhuriyet Caddesi



Cumhuriyet Caddesi



17.30-18.00 Saatleri Arası

Ferit Melen Cad.(Beşyol)



Ferit Melen Cad.(Beşyol)



Cumhuriyet Caddesi



Şekil 10'da 14.09.2017 tarih ve 62 sayılı Kararı ile değiştirilen güzergâh görülmektedir. Şu anda bu güzergâhı kullanan toplu taşıma araçları Mustafa Çohaz Kavşağı'ndan doğu yönünde sağa dönerek Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi'ne bağlanarak, Kültür Kavşağından kuzey yönünde sola dönerek, Mili Egemenlik Caddesi'ne bağlanarak, İkizler Kavşağına gelen araçlar doğu yönünde sağa dönerek Çavuşbaşı Caddesi üzerinden depolama sahasına intikal etmektedirler.



Şekil 10. 14.09.2017 Tarih ve 62 Sayılı UKOME Kurul Kararı ile Toplu Taşıma Depolama Alanına Geliş Güzergâhları (Beyaz kesikli hat)- Şu anda güncel olan

Ayrıca çıkış/dönüş güzergâhı olarak Çavuşbaşı Caddesi, İkizler Kavşağı'ndan güney yönünde sola dönerek Milli Egemenlik Caddesi, Kültür Sarayı'nı geçtikten güney yönünde sağa dönerek Vali Sokak'a bağlanmakta ve Vali Sokak'ın sonunda güney yönünde sola dönerek mevcut güzergâhlarına devam etmektedirler (Şekil 11).



Şekil 11. 14.09.2017 Tarih ve 62 Sayılı UKOME Kurul Kararı ile Toplu Taşıma Depolama Alanından Çıkış Güzergâhı (Beyaz kesikli hat)- Şu anda güncel olan güzergâh

Aşağıda, 03.04.2018 tarihinde akşam üstü 17.30-18.00 saatlerinde (iş çıkışı) görülen yerinde çekilen fotoğraflar yer almaktadır. Bu güzergâh kent merkezinde; 14.09.2017 tarih ve 62 Sayılı UKOME Kurul Kararı sonrası kullanılan toplu taşıma güzergâhıdır. Değişiklik sonrası bu güzergâhta Cumhuriyet Caddesi'nin Beşyol Kavşağı ile Mustafa Çohaz Kavşağı arası dâhil



değildir. Sadece Cumhuriyet Caddesi'nin Mustafa Çohaz Kavşağı ile Van AVM (alışveriş merkezi) kavşağı arası dâhildir (Şekil 10 ve Şekil 11).

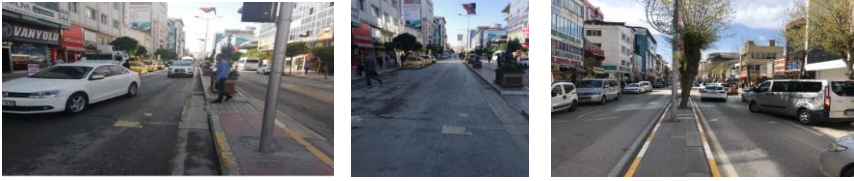
Yoğunluğun olabileceği sabah ve akşam üstü saatleri değerlendirildiğinde; Cumhuriyet Caddesi'nin güzergâh içinde kalan kısmı ve Milli Egemenlik Caddesi'nde araç yoğunluğunun akşam saatlerinde arttığı görülmektedir.

8.30-9.00 Saatleri Arası

İkizler Kavşağı- Milli Egemenlik Caddesi Arası



Cumhuriyet Caddesi (Mustafa Çohaz Kavşağı- Van Avm Kavşağı arası)



17.30-18.00 Saatleri Arası

İkizler Kavşağı- Milli Egemenlik Caddesi Arası



Cumhuriyet Caddesi (Mustafa Çohaz Kavşağı- Van Avm Kavşağı arası)



Yukarıda bahsi geçen gerek toplu taşıma araçlarının güzergâh değişimine gerek parkomat uygulamasına ilişkin kararların kentte bir ulaşım ana planı olmadan alındığı görülmektedir. Öte yandan söz konusu güzergâh değişimi ve hatta parkomat uygulaması trafik iyileştirme amaçlı kısa vadeli, geçici, noktasal politikalarlardır. Diğer taraftan ilgili yerel yönetimin yetkisi dâhilinde olsa da alınan kararların alt bir etüt çalışmasına dayanmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca bu kararların alındığı süreçte yetkili yerel yönetim de, güzergâhların hafta içi ve hafta sonları hem pik (işe ve okula gidiş, iş ve okul çıkışı vb.) hem de günün farklı saatlerinde ne tür bir yoğunluk içinde olduğunu gösteren analitik bir trafik sayımı yapılmadığını, artan nüfusa ve özel araç sayısına yönelik farklı kararlar geliştirilmediğini, yolculuk üretim ve çekim analizlerinin yapılmadığını ve 14.09.2017 tarih ve 62 sayılı karar öncesi ve karar sonrası güzergâhların birbirlerine hangi açılardan alternatif olacağına ilişkin analitik bir çalışma yapılmadığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle bu güzergâhların trafik sayımı, yolculuk yükü vb. açılardan birbirleri ile karşılaştırmasının yapılmadığı ve bu nedenle uygulamaya ilişkin alınan kararın/kararların analitik bir altlığa oturmadığı görülmektedir. Kent merkezinin 2019 yılında çekilen fotoğrafları yaya,bisiklet,toplu taşıma ve otomobil bağlamında kentin ulaşım sorunlarının çözümünde bağlayıcı ve bütüncül bir ulaşım ana planının gerekliliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.



Şekil 12. 2019 yılı Van Kent Merkezi İş Alanından Görüntüler

## Sonuç Yerine

Kentler, teknolojik gelişme, sanayileşme ve iktisadi faaliyetlerle birlikte nüfusun arttığı ve yoğunlaştığı alanlardır. Kentlerde nüfus artışı yeni yerleşim alanlarını doğurmaktadır. Yerleşim alanlarının birbirinden uzaklaşması ulaşım maliyetlerinin artmasına ve taşıma hizmetinin etkinliğinin

azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle literatürde kompakt şehir formunun ulaşım hizmetleri açısından daha sürdürülebilir olduğu görüşü yaygındır. Ancak karşı görüş; bu yaklaşımın banliyö ve yarı-kırsal konut gelişimlerini reddettiği, bazı yaşam kalitesi özelliklerini karşılamadığını ileri sürmektedir. Bu nedenle kompakt kent formunun enerji verimliliği avantajlarını, yaşam kalitesi yönleriyle birleştirmek amacı ile kompakt şehir formuna çeşitli alternatifler geliştirilmiştir. Bu, alternatifler şunlardır: köykent; yeni şehircilik; sürdürülebilir kentsel matris; transit odaklı gelişme, akıllı büyüme; ve desantirile derişim(yoğunluk). Akıllı ulaşım sistemlerinin geleneksel toplu taşıma sistemlerine karşı daha çevre dostu bir alternatif olarak geleneksel toplu taşıma sistemleri ile entegre olarak kullanıldığında kentsel ulaşım sisteminde büyük avantajlar sağlayacağı ileri sürülmektedir (Yiğitcanlar, Fabian ve Coiacetto, 2008, s.30). Gelişmekte olan ülkelerin Van gibi kentlerinde sistematik bir kentsel ulaşım yapısı olmadığından henüz bu sistemleri tartışabilmek için erken olduğu söylenebilir.

Nijkamp (1999) ve Shiftan, Kaplan ve Hakert (2003) beş ana faktörün ulaşımın gelişimini etkilediğini belirtmektedir. Bunlar mekansal ve arazi kullanım düzenleri, hükümet politikası, ekonomik güçler, teknoloji ve sosyal ve davranışsal eğilimlerdir. Bu faktörlerin her biri zamanla gelişir ve hem birbirlerini hem de ulaşım sistemini etkiler (Yiğitcanlar, Fabian ve Coiacetto, 2008, s.29). Bu beş faktör kısaca aşağıda görüldüğü gibidir (Shiftan, Kaplan ve Hakert 2003; alıntılaman Yiğitcanlar, Fabian ve Coiacetto, 2008, s.29):

- ***Mekansal ve arazi kullanım deseni:*** Seyahate talep ve dolayısıyla ulaşım sistemi, kentsel alanın büyüklüğü, bina yoğunluğu, kentteki uzmanlaşma düzeyi ve kentsel alandaki faaliyetlerin yayılmasından etkilenmektedir. Binaların ve altyapının uzun ömürlü olmasından dolayı, mekansal kalıpların ulaştırma üzerindeki etkisi uzun vadeli dir.
- ***Hükümet politikası:*** Yetkili makamlar, uzun vadeli planlama ihtiyacı, büyük finansal yatırım ve olumsuz dış etkilerin göz önünde bulundurulması gibi çeşitli nedenlerle ulaştırma gelişimine şiddetle katılmaktadır. Bu nedenle, ulaştırma gelişimi politik önceliklere duyarlıdır.

- **Ekonomik güçler:** Büyük ölçekli ulaştırma projeleri, büyük finansal yatırımlar, ihtiyaç duyulan birincil sermaye, projelerin uzun süre ve düşük getiri oranı nedeniyle ekonomik değişikliklere karşı oldukça hassastır.
- **Teknoloji:** Teknoloji, atık arıtma işlemlerini iyileştirerek ve böylece kirliliği azaltarak ve aynı zamanda iletişim yoluyla fiziksel seyahatin yerine geçenleri sunarak sürdürülebilir taşımacılığa katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, ulaşımdaki teknolojik gelişme, esasen projelerin ölçeği ve maliyeti, araştırma ve geliştirmenin uzun zaman çerçevesi ve altyapı ile mobil ekipmanın uzun ömürlü olması gibi nedenlerden dolayı nispeten yavaştır.
- **Sosyal davranış ve eğilimler:** Bireysel davranış, alışkanlıkların pratik ve duygusal düşüncelerin bir birleşimidir. Bu, sosyal değerler ve normlar, bireyin ulaşım seçimini büyük ölçüde etkileyebilir.

Özellikle gelişmekte olan kentlerde yerel yönetimler; nüfusun büyümesi, finans eksikliği, kentsel altyapının yenilenememesi gibi sorunlara çözüm üretmede aceleci davranabilmektedirler. Oysa kentlerde artan nüfusu yönetmek ve beraberinde ekonomik büyümeyi sürdürmek için, kentsel ulaşım sistemlerinin sürdürülebilir olması sadece trafik akışının kolaylaştırılması değil, bir şehir/kent etrafında hareket etmenin birden fazla seçeneğin sunulması demektir (Tsay ve Herrmann, 2013, s.10).

Mekansal planlar ile uyumlu ve eş güdümlü ulaşım ana planı öncelikli olmakla birlikte; üç aşamalı bir strateji, sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu yaklaşımın ilk önceliği, özel araç kullanımı gibi karbon yoğun hareketlilik sistemlerinden kaçınmayı gerektirir. Toplu taşıma, yürüme ve bisiklete binme gibi çoklu sistemlere geçmek ikinci önceliği oluştururken, üçüncüsü mevcut altyapıyı, araç teknolojisini ve yakıtları geliştirmeyi içerir. Bu stratejik yaklaşım, ulaşımda hem arzı hem de talebi hedefleyerek performansı artırır. Şehirlerin mevcut altyapı üzerine inşa edilmesini sağlar ve yatırım yapılacak belirli bir teknolojiyi seçerken onlara daha fazla mobilite seçeneği sunar (Tsay ve Herrmann, 2013, s.10).

Bu çalışmada Van kent merkezi iş alanı odak olmakla birlikte Van kenti ele alınmaktadır. Van tek merkezli bir kent olup başlangıçta merkezin etrafında gelişim göstermiştir. 1990 yılı sonrası yoğun bir göç almış bu



durum kent altyapısının da kaldıramayacağı fiziki, sosyal, ekonomik önemli değişimlere neden olmuştur. Diğer taraftan 2011 yılında ard arda yaşanan depremler sonrası kentin çeperlerinde yer seçen afet konut alanları; kentin makroformunun değişiminde etkili olmuş bir başka dinamiktir. Van 2013 yılından sonra büyükşehir statüsü kazanmıştır. Bu bağlamda 2011 yılında meydana gelen depremlere bağlı yeni yerleşim alanlarının oluşması ile kentin değişen makroformu, 2013 yılı itibari ile büyükşehir statüsü kazanması; fiziki, sosyal ve ekonomik ve aynı zamanda ilgili yasa ve yönetmelikler bağlamında bir ulaşım ana planını zorunlu kılmaktadır. Bu ulaşım ana planı hava, kara, demir ve deniz tüm ulaşım ağları ile birlikte düşünülmelidir. Ancak kentin hala bir ana ulaşım planı bulunmamakta ve henüz bu yönde bir çalışma da başlatılmamıştır.

Yerel yönetimlerin uzun vadeli hedeflerine ulaşabilmesi için aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya bir yaklaşım gerekmektedir. Nijkamp (1999) ve Shiftan, Kaplan ve Hakert (2003) ve Tsay ve Herrmann'ın (2013) ifadelerinden hareketle Van kentinde de ilgili yerel yönetim/yönetimler; finans eksikliği, politik kaygılar, teknolojik yetersizlik ve bireylerin özel araç/otomobil kullanma eğilimi gibi nedenlerden ulaşım konusunda aceleci ve kaçınılmacı bir yaklaşım içindedir. Ek 1 ve Ek 2'de görülen kent içi ve kent merkezindeki düzenlemeler ve uygulamalardan bu açıkça anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler, toplu taşıma ücret değişikliği tarifesi, hız kesici taleplerinin uygulanması, parkomat uygulaması ve güzergâh değişimi gibi trafik akışını kolaylaştırma odaklı, daha çok kısa vadeli, noktasal ve ileriye dönük olmayan çözümlerdir. Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan parkomat uygulaması ve toplu taşıma güzergâh değişimi gibi kararlarında, temelde mevcut trafik yoğunluğu azaltma amacı taşıdığı görülmektedir. Bu anlamda kısmen kamu yararı taşıdığı söylenebilir. Ancak bu kararların ya da uygulamaların, avantaj ve dezavantajlarını ortaya koyan karşılaştırmalı analitik bir alt etüt(trafik sayımı, yolcu etüt, nüfus ve kullanım yoğunluğu vb.) çalışmasına dayanmadığı görülmektedir. İla-veten kent merkezinde; mümkün olduğunca bireysel araç/otomobil kullanımından uzaklaştıran, yaya ve entegre toplu ulaşım modlarını destekleyen değil daha çok üst gelir gurubunun eğilimi ve talebine göre şekillenen özel araç/otomobil odaklı bir yaklaşım içinde bulunduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle sosyal eşitlik, sosyal dışlanma ve yaşam kalitesi bağlamında kentin tüm kesimlerini (engelli, yaşlı çocuk, kadın,

genç ) gözetin, ilk iki bölümde ele alınan sürdürülebilir bir ulaşım politikası izlenebildiği söylenemez.

Özetle Van kent merkezinin ana güzergâhlarının yaya ve toplu taşıma öncelikli olarak yeniden gözden geçirilmesi, uzmanlarca bunlara ilişkin analitik etütlerin yapılması, özel araç kullanımını mümkün olduğunca minimize eden bir yaklaşım içinde olunması ve tüm bunların ötesinde acilen mekânsal planlar ile uyumlu kentin tümünü içeren bütüncül, sürdürülebilir ve uygulanabilir bir ana ulaşım planı hazırlığı içine girilmesi sorunların uzun vadece kalıcı olarak çözülmesi için önemlidir. Bu noktada kentsel ulaşımdan sorumlu ilgili yerel yönetimin/yönetimlerin, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve kentli ile işbirliği içinde hareket etmesi finansal, fiziksel ve sosyal açıdan başarıya ulaşmalarında önemli bir adım olabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Critical Perspective on Vehicle Car Oriented Regulations in Urban Transport**

\*

Aysu Uğurlar

*Van Yüzyüncü Yıl University*

Since transportation is related to everyone's daily life, a sustainable urban transport service is one of the variables on which the quality of life is based. With the population increase in cities, the need for mobility increases, too. Since the 1970s, ownership of motor vehicles and private cars has also accelerated in cities. Conditions such as air and noise pollution, traffic congestions and accidents, consumption of finite resources indicate that motorized and private vehicle centered transport is no longer sustainable. In this context, sustainable transport is broadly defined as "meeting the need for mobility provided that it protects and improves human and ecosystem health, economic development, and social justice for the present and future". The concept of sustainable urban transport generally includes the increase in the number of motor vehicles, urban air pollution, road safety, transportation needs of low-income groups, and transportation needs of the elderly, disabled, women, and children. Sustainable urban transport provides access to urban opportunities, minimizes social exclusion, and improves individuals' quality of life. It is important to define public transport and urban development strategies to create sustainable cities. In the context of sustainable urban transport, it is ideal to establish a comprehensive urban transport system that provides equal access to all members of the society, prioritizing public transport and non-motorized transport alternatives, and integrating with other types (modes) of transport. Today, sustainable urban transport is on the agenda of every developed and developing country and city. In developed countries, traffic reduction, limiting the use of private vehicles, increasing public transport, bicycle and pedestrian transportation are among the mainly adopted approaches. However, "urban transport" is critical in terms of sustainability in developing countries. It is observed in Turkey today that more than two-thirds of the population live in cities. Although the rate of urbanization has now decreased, the demographic change continues. Population density and the increase in the number of private vehicles in cities cause negative effects such as air and noise

pollution, higher energy consumption and traffic congestions, especially in urban centers. The main source of the encountered problems is the adoption of private vehicle/automobile-oriented approaches rather than human/pedestrian-oriented ones in urban and transport planning. The social demand dimension of transportation needs to be addressed in a holistic way on the upper scale, not on an individual scale (multi-level roads, multi-level intersections, etc.). In the context of a holistic transport policy, the concept of "transportation master plan" has emerged from such a need.

In this study, the city of Van is discussed with a focus on the city center business area. Although the use of automobiles in Van (0.05 automobile per capita for 2018) seems to be low compared to the rest of the country in general, there is an increase in transportation problems such as traffic congestion and availability of parking lots etc. in the city, especially in the city center due to migration and population increase. Van is a single center city and initially developed around the center. After 1990, there was heavy migration that caused significant physical, social and economic changes that the city infrastructure could not handle. On the other hand, in the aftermath of the consecutive earthquakes in 2011, the disaster housing areas, whose locations were chosen at the perimeters of the city, have constituted another dynamic that has influenced the change of the city's macroform. Van gained a metropolitan municipality status after 2013. In this context, with the formation of new settlement areas due to the earthquakes in 2011, the city's changing macroform and its gaining metropolitan status as of 2013 necessitate a transportation master plan in the context of physical, social and economic requirements as well as relevant laws and regulations. However, the city still does not have a main transportation plan and no work has been initiated so far. From here, in this study, the processes of initiation of a parking meter system in Van city center and exclusion of a part of the Cumhuriyet Street, which is one of the important streets of the city center, from the public transportation route by the Van Metropolitan Municipality Transportation and Coordination Center (UKOME) in order to reduce the current traffic density are addressed in terms of legislation and spatial aspects and evaluated in the context of sustainable transportation policies. Local governments need bottom-up and top-down approaches to achieve their long-term goals. As Nijkamp (1999) and Shiftan, Kaplan and Hakert (2003), and Tsay and Herrmann (2013) point out, the relevant local administration/governments in Van also take a hasty and avoidant approach to transportation due to such reasons as lack of finance, political

concerns, technological inadequacy and individuals' tendency to drive private vehicles/cars. This is evident from the arrangements and practices within the city and in the city center. These arrangements are mostly short-term, target a single point/issue and are non-forward looking solutions that focus on facilitating traffic flow such as change of public transport fare tariffs, fulfillment of speed cutter demands, parking meter and route changes. It is seen that decisions such as parking meter and public transport route change, which constitute the starting point of the study, are basically aimed at reducing the existing traffic density, too. In this sense, it can be said that it involves some public interest. However, it is seen that these decisions or practices are not based on a comparative analytical study (traffic census, passenger survey, population and usage intensity, etc.) which demonstrates the advantages and disadvantages. As a result, a re-review of the main routes of the Van city center with a priority on pedestrian and public transportation and implementation of related analytical studies by experts, adopting an approach that minimizes the use of private vehicles to the extent possible and, beyond all these, urgently preparing a holistic, sustainable and feasible main transportation plan that covers the whole city and is compatible with spatial plans are important for the long-term and permanent resolution of the problems. At this point, the relevant local authorities' responsible for urban transport acting in cooperation with relevant public institutions and organizations, non-governmental organizations and urban dwellers can be an important step towards success in financial, physical, and social terms.

### **Kaynakça / References**

- Acar, İ. H. (2003). Bütünleşik ulaşım politikası ve Avrupa kentsel şartı. *Ulaşım ve dolaşım ilkeleri* içinde (41-59), Ulaştırma Politikaları Kongresi, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Akbulut, F. (2016). Kentsel ulaşım hizmetlerinin planlanması ve yönetiminde sürdürülebilir politika önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 336-355.
- Akman G., Atakan A. (2016). İzmit kentiçi ulaşımında alternatif toplu taşıma sistemlerinin aksiyomlarla tasarım yöntemi ile değerlendirilmesi, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilim Dergisi*, 22(1), 54-63.
- Arpa,E. (2018). *Van kent merkezi kullanıcılarının güvenlik algısı*. Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

- Asımgil, B.(2017). Yayalaştırma - cadde tasarımları hareketi ve politikalarının oluşturulmasında halk katılımının sağlanması: Provo "beyaz bisiklet devrimi. *Ege Mimarlık*, 95(1), 34-39.
- Balsas, C. J. (2015). Sustainable transportation planning, a new academic specialization in the USA. *International Journal of Transportation Science and Technology*, 4(1), 1-15.
- Boltze, M., Tuan, V. A. (2016). Approaches to achieve sustainability in traffic management. *Procedia engineering*, 142, 205-212.
- Boschmann, E. E., ve Kwan, M. P. (2008). Toward socially sustainable urban transportation: Progress and potentials. *International journal of sustainable transportation*, 2(3), 138-157.
- Cirit, F. (2014). *Sürdürülebilir kentiçi ulaşım politikaları ve toplu taşıma sistemlerinin karşılaştırılması*. Uzmanlık Tezi. TC Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Gazete, R. (2004). 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu.
- Gazete, R. (2005). 5393 Sayılı Belediye Kanunu.
- Gazete, R. (2006). Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliği.
- Gazete, R. (2008). Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.
- Gazete, R. (2014). Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği.
- Google Map, (2019). Van. 12 Ocak 2019 tarihinde <https://www.google.com.tr/maps> adresinden erişildi.
- Görentaş, G. (2015). *Van'ın büyükşehir olma sürecinde ulaşım planlaması politika ve ilkeler*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Neyastani, B. (2015). A Proposed Sustainable Transportation and Urban Mobility Design. *MPRA-Munich Personal RePEc Archive*, 1(1), 1-22.
- Sutcliffe E. (2009 a). Sürdürülebilir ulaşım yaklaşımlarında dünya, Türkiye ve Ankara uygulamaları, 11(4), 37-46.
- Sutcliffe E. (2009 b). Clean transport: Innovative solutions to the creation of a more sustainable urban transport system. *Research in Transport and Logistics içinde* ( 89-94), Dogus University Publication. İstanbul.
- Şenbil, M. Fujiwara A. ve Zhang J. (2007). What can we do to decrease private car ownership and its usage in developing countries: A Capacity Development Approach for Jabotabek MA (Indonesia). Discussion Paper, 2007(2).

- Şeremet M., Alaeddinoğlu F. (2018). İletişim - etkileşim ve akışkan metanın coğrafyası: Ulaşım & ulaştırma coğrafyası, Nurettin Özgen, Ed. *Sosyal Coğrafya içinde* , Ankara: Pegem Akademik Araştırmalar Yayınevi, , ss.203-225, 201.
- TBB(Belediyeler Birliği) (2016). Büyükşehir belediyeleri ulaşım koordinasyon merkezi (UKOME) kılavuzu. Ankara.
- Tsay, S. P., ve Herrmann, V. (2013). *Rethinking urban mobility: sustainable policies for the Century of the City*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- TÜİK (2018). <http://www.tuik.gov.tr>
- UNESCAP, CITYNET. (2011). *Sustainable urban transportation systems*. United Nations Economic and Social Commission.
- Ürün U. (2015). *Van kentinin deprem sonrası yeniden yapılandırılması sürecinde ulaşım sorunları ve geliştirilebilecek ulaşım politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Van Büyükşehir Belediyesi (2019). 10 Ocak 2019 tarihinde <https://van.bel.tr/HaberDetay/parkomata-2019da-da-zam-yok-.html> adresinden erişildi.
- Yiğitcanlar, T., Fabian, L. ve Coiacetto, E. (2008). Challenges to urban transport sustainability and smart transport in a tourist city: The Gold Coast, Australia. *Open Transportation Journal*, 2, 29-6.

## Ekler

## Ek 1. 2017 Yılı UKOME Kararlar

14.09.2017 Tarihli 84 NOLU KARAR EK GÜNDEM HIZ KESİCİ TALEPLERİ
14.09.2017 Tarihli 83 NOLU KARAR BARDAKÇI TOKİ MEVKİNDE BULUNAN 100 METRELİK YOLUN ÇİFT YÖNE ÇEVİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 82 NOLU KARAR BELEDİYE OTOBUSLERİNE VE ÖZEL HALK OTOBUSLERİNE AIT DURAK YERLERİNİN BELİRLENMESİ
14.09.2017 Tarihli 81 NOLU KARAR HIZ KESİCİ TALEPLERİ
14.09.2017 Tarihli 80 NOLU KARAR ASKIDA BULUNAN V PLAKALI ARAÇLARA AIT PLAKALARIN ASKIDAN İNDİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 79 NOLU KARAR GEVAŞ İLÇESİ TRAFİK İŞARETLEMELERİ VE HIZ KESİCİ TALEPLERİ
14.09.2017 Tarihli 78 NOLU KARAR BEDRİ MUŞTU'YA AIT PLAKANIN DEĞİŞTİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 77 NOLU KARAR OKUL SERVİS ARAÇLARININ 2017-2018 YILI TAŞIMA ÜCRETLERİNİN BELİRLENMESİ
14.09.2017 Tarihli 76 NOLU KARAR İPEKYOLU İLÇESİ AHMET HAŞİM VE DEMİRCİLER SOKAĞIN TRAFİGE KAPATILMA
14.09.2017 Tarihli 75 NOLU KARAR İPEKYOLU İLÇESİ TURİZM SOKAĞIN TEK YÖNE ÇEVİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 74 NOLU KARAR MİGROS AVM VE OTOGAR KAVŞAĞINA DURAK ÇEBİ YAPILMASI
14.09.2017 Tarihli 73 NOLU KARAR EDREMIT İLÇE MERKEZİNDE BULUNAN ÜST GEÇİTİN YERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 72 NOLU KARAR İPEKYOLU CADDESİ HIZ TAHDİDİNİN ARTTIRILMASI
14.09.2017 Tarihli 71 NOLU KARAR ERCİŞ İLÇESİ ÖZEL HALK OTOBUSU PLAKA TAHSİSLERİ
14.09.2017 Tarihli 70 NOLU KARAR TİCARİ PLAKALARIN DEVİR İŞLEMLERİ İLE İLGİLİ YETKİ
14.09.2017 Tarihli 69 NOLU KARAR ÖZALP BELEDİYESİNE AIT OTOBUSLERİN YOLCU TAŞIMA YETKİSİ
14.09.2017 Tarihli 68 NOLU KARAR ÇATAK BELEDİYESİNE AIT OTOBUSUN YOLCU TAŞIMA YETKİSİ
14.09.2017 Tarihli 66 NOLU KARAR VANGÖLÜ TURİZM HAVAALANI YOLCU TAŞIMA İZİN TALEBİ
14.09.2017 Tarihli 67 NOLU KARAR HIZ KESİCİLER
14.09.2017 Tarihli 65 NOLU KARAR HAVAŞ HAVAALANI YOLCU TAŞIMA İZİN TALEBİ
14.09.2017 Tarihli 64 NOLU KARAR İPEKYOLU İLÇESİ YAYALAŞTIRMA ÇALIŞMASI (NURBABA SOKAK)
14.09.2017 Tarihli 63 NOLU KARAR İPEKYOLU İLÇESİ YAYALAŞTIRMA ÇALIŞMASI (PTT CADDESİ)
14.09.2017 Tarihli 62 NOLU KARAR CUMHURİYET CADDESİNİN KULLANAN TOPLU TAŞIMA ARAÇLARININ GÜZERGAHLARININ DEĞİŞTİRİLMESİ
14.09.2017 Tarihli 61 NOLU KARAR TOPLU TAŞIMA ARAÇLARINA YOLCU TAŞIMA ÜCRETLERİNİN GÜNCELLENMESİ

Kaynak: Van Belediyesi, 2019 <https://van.bel.tr/ukome-kararlari.html>

## Ek 2. 2018 Yılı UKOME Kararları

13.09.2018 Tarihli YENİ YOLCU TAŞIMA ÜCRETLERİ
31.08.2018 Tarihli 64 NOLU KARAR 2018-2019 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI OKUL SERVİS ARAÇLARI ÜCRET TARİFESİ
19.10.2018 Tarihli 96 NOLU KARAR GEMİ YOLCU TAŞIMA ÜCRETLERİNİN GÜNCELLENMESİ
19.10.2018 Tarihli 95 NOLU KARAR ASKIDA BULUNAN V PLAKARIN İNDİRİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 95 NOLU KARAR ASKIDA BULUNAN V PLAKARIN İNDİRİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 94 NOLU KARAR ÖZEL HALK OTOBUSLERİ AKTARMA SÜRESİNİN UZATILMASI
19.10.2018 Tarihli 93 NOLU KARAR B2 ve D4 YETKİ BELGESİ ARAÇLARIN KUZEY İLÇE OTOGARINA YÖNLENDİRİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 92 NOLU KARAR PARKOMAT UYGULANACAKLAR CADDELERİN GÜNCELLENMESİ
19.10.2018 Tarihli 91 NOLU KARAR TUŞBA İLÇESİ 15 TEMMUZ ŞEHİTLER PARKI OTOPARKI
19.10.2018 Tarihli 90 NOLU KARAR İPEKYOLU İLÇESİ ASKERLİK ŞUBESİ BİNASI ÖNÜNDE PARK YASAĞI UYGULANMASI
19.10.2018 Tarihli 89 NOLU KARAR HIZ KESİCİLER
19.10.2018 Tarihli 88 NOLU KARAR YEDİEMİN OTOPARK VE ÇEKİCİ ÜCRETLERİNİN GÜNCELLEMESİ
19.10.2018 Tarihli 87 NOLU KARAR BOSTANIÇI MAHALLESİ GÜZERGAH ÇALIŞMASI
19.10.2018 Tarihli 86 NOLU KARAR İPEKYOLU CADDESİ SERVİS YOLLARININ ÇİFT YÖNLÜ TRAFİGE AÇILMASI
19.10.2018 Tarihli 85 NOLU KARAR HIZ KESİCİ TALEPLERİ
19.10.2018 Tarihli 84 NOLU KARAR ASKIDA BULUNAN V PLAKALARIN İNDİRİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 83 NOLU KARAR İKİNİSAN CADDESİNDE PARK YASAĞININ UYGULANMASI
19.10.2018 Tarihli 82 NOLU KARAR MURADIYE İLÇESİ YENİŞEHİR MAHALLESİ KAYMAKAMLIK BİNASININ ONUNUN KAPATILMASI
19.10.2018 Tarihli 81 NOLU KARAR MURADIYE İLÇESİ ŞEYTan KÖPRÜSÜNÜN TAŞIT TRAFİĞİNE KAPATILMASI
19.10.2018 Tarihli 80 NOLU KARAR ASKIDA BULUNAN TİCARİ TAKSİLERİN İNDİRİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 79 NOLU KARAR 65 M 0096 NOLU PLAKANIN İPTAL EDİLMESİ YERİNE 65 M 0269 VERİLMESİ
19.10.2018 Tarihli 78 NOLU KARAR ÇALDIRAN JANDARMA KOMUTANLIĞI ÖNÜNDE HEMZEMİN GEÇİT AÇILMASI



19.10.2018 Tarihli 78 NOLUKARAR ÇALDIRAN JANDARMA KOMUTANLIĞI ONUNDE HEMZEMİN GEÇİT AÇILMASI
19.10.2018 Tarihli 77 NOLUKARAR İPEKYOLU İLÇESİ YUZBAŞIOĞLU 1. SOKAĞIN TEK ŞERİTE DÜŞÜRÜLMESİ
19.10.2018 Tarihli 76 NOLUKARAR GURPINAR İLÇESİ CUMHURİYET CADDESİNDE BULUNAN BARIYERLERİN KALDIRILMASI
19.10.2018 Tarihli 75 NOLUKARAR İPEKYOLU İLÇESİ TİMURPAŞA VE MENEKŞE SOKAKTA BULUNAN BARIYERLERİN KALDIRILMASI
19.10.2018 Tarihli 74 NOLUKARAR TAKSİMETRE FİYATLARININ GÜNCELLENMESİ
19.10.2018 Tarihli 73 NOLUKARAR ERCİŞ İLÇESİ ÖZEL HALK OTOBUSLERİ YOLCU TAŞIMA ÜCRETLERİNİN GÜNCELLENMESİ
13.09.2018 Tarihli 70 NOLUKARAR YENİ YOLCU TAŞIMA ÜCRETLERİ
31.08.2018 Tarihli 69 NOLUKARAR MİLLİ EGEMENLİK CADDESİ VE ESKİ CEZAEVİ SOKAĞI PARKOMAT UYGULANMASI TALEBİ
31.08.2018 Tarihli 68 NOLUKARAR HIZ KESİCİ TALEPLERİ
31.08.2018 Tarihli 66 NOLUKARAR İPEKYOLU İLÇESİ ORDU CADDESİNE TOPTANCI ARAÇLARININ GİRMESİNİN KISITLANMASI
31.08.2018 Tarihli 63 NOLUKARAR 2018 YILI YOLCU TAŞIMA ÜCRET TARİFELERİ
13.07.2018 Tarihli 62 NOLUKARAR 15 TEMMUZ ŞEHİTLER PARKI OTOPARKI
13.07.2018 Tarihli 61 NOLUKARAR ASKERLİK ŞUBESİ BAŞKANLIĞI ONUNUN TRAFİĞE KAPATILMASI
13.07.2018 Tarihli 60 NOLUKARAR NAKLİYE ARAÇLARININ DEPOLAMA ALANLARININ BELİRLENMESİ
13.07.2018 Tarihli 59 NOLUKARAR S.S.3 NOLU S.S. 27 NOLU S.S. 36 NOLU S.S 86 NOLU KOOP. YOLCU İNDR.BİNDİR
13.07.2018 Tarihli 58 NOLUKARAR HIZ KESİCİLER
18.01.2018 Tarihli 17 NOLUKARAR TUŞBA İLÇESİ KOÇ İLKOGRETİM OKULU ONUNE ÜST GEÇİT YAPILMASI
18.01.2018 Tarihli 16 NOLUKARAR İPEKYOLU İLÇESİ ERCİŞLİ EMRAK SOKAĞIN TRAFİĞE KAPATILMASI
18.01.2018 Tarihli 2 NOLUKARAR BELEDİYE OTOBUSLERİNE YENİ EKLENEN GÜZERGAHLARIN ÜCRETLERİ VE DREMIT TOKİ V PLAKA ÜCRETLERİ
18.01.2018 Tarihli 1 NOLU KARAR PARKOMAT GÜZERGAHLARININ DEĞİŞTİRİLMESİ

Kaynak: Van Belediyesi, 2019 <https://van.bel.tr/ukome-kararlari.html>

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Uğurlar, A. (2019). Kentsel ulaşımında özel araç odaklı düzenlemelere eleştirel bir bakış. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1976-2014. DOI: 10.26466/opus.607571

## Yaşam Doyumu ve Esnek Çalışma Üzerine Bir Araştırma<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.612219

\*

Nurten Polat Dede\* - Fatma Türkmen\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İYBF, Beykoz/ İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [ndede@medipol.edu.tr](mailto:ndede@medipol.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-9952-4642](https://orcid.org/0000-0002-9952-4642)

\*\*Doktora Öğrencisi, İstanbul Üni., İşletme Yönetimi ve Organizasyon Doktora Prog., İstanbul/ Türkiye

E-Posta: [fatmaturkmen@gmail.com.tr](mailto:fatmaturkmen@gmail.com.tr)

ORCID: [0000-0002-0657-684X](https://orcid.org/0000-0002-0657-684X)

### Öz

Araştırmalar, işverenlerin etkili sonuçlar alabilmeleri için, esnek çalışma düzenlemelerinin uygulanmasında iş-çalışan ihtiyaçları arasındaki dengeyi hassas bir şekilde kurmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. İşletmelerdeki esnek çalışma düzenlemeleri, çalışanın iş ve iş dışındaki diğer taahhütlerinin dengelenmesinin önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir. Yaşam doyumu, kişinin yaşamını bir bütün olarak kendisinin önemli bulduğu kriterle değerlendirmesi sonucundaki duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı, esnek çalışma ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Esnek çalışma uygulanan kurumlarda çalışanların oluşturduğu örneklem, on farklı şirketten ulaşılabilen 82 katılımcıdan gelen anket formları değerlendirilmiştir. SPSS (25) programı ile yapılan analizlerde, ölçek olarak, 'Esnek Çalışma' için Albion (2004) ve 'Yaşam Doyumu' ölçeği için ise Diener ve arkadaşlarının (1985) geliştirdiği ölçekler ile yapılan analiz sonucu, esnek çalışma düzenlemelerinin çalışanların yaşam doyumuna etkisi tespit edilememiştir. Çalışmada, katılımcıların esnek çalışma ve yaşam doyumu ile ilgili olumlu algılarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Esnek Çalışma ve yaşam doyumu demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ile ilgili olarak yapılan analiz sonrasında lisans ve üzeri mezuniyete sahip olan çalışanların diğer eğitim düzeyindeki çalışanlara göre daha olumlu bir esnek çalışma değerlendirmelerine sahip oldukları görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** İnsan Kaynakları Yönetimi, Esnek Çalışma, Yaşam Doyumu

<sup>1</sup> Bu çalışma ikinci yazarın tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

## A Study on Life Satisfaction and Flexible Work

\*

### Abstract

*Researches show that in order to achieve effective results, employers need to delicate the balance between work-employee needs in the implementation of flexible working arrangements. Flexible working arrangements in enterprises are considered as important intermediary of balancing the employee's work and other commitments. Life satisfaction expresses one's feelings and thoughts as a result of evaluating life as a whole with the criteria that he / she finds important.*

*This study aims to determine whether flexible working affect life satisfaction of employees. The sampling consists of 82 participants from ten different companies who apply flexible working hours. The data from the surveys were analyzed with SPSS (25) program. The scales used for the research are based on Al-bion's (2004) Flexible Working Scale and Diener et al.'s (1985) scale of life satisfaction. The results show that there is no relationship between these two variables, in other words flexible working perception does not affect life satisfaction perception. In the study, positive perceptions of the participants about flexible work and life satisfaction were found to be moderate. After the analysis on whether flexible working and life satisfaction showed a significant difference according to demographic variables, it was seen that the employees who have undergraduate and higher university degree have more positive flexible working evaluations than the others.*

**Keywords:** Human Resources Management, Flexible Working, Life Satisfaction

## Giriş

Araştırmalar, işverenlerin etkili sonuçlar alabilmeleri için, esnek çalışma düzenlemelerinin uygulanmasında iş-çalışan ihtiyaçları arasındaki dengeyi hassas bir şekilde kurmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. İşletmelerdeki esnek çalışma düzenlemelerinin, çalışanın iş ve iş dışındaki diğer taahhütlerini dengelenmesinin önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir. Çalışanların aileleriyle daha fazla zaman geçirmeleri durumunda, daha fazla iş doyumunu elde ettikleri ve psikolojik sıkıntılarında düşüş olduğu da tespit edilmiştir. Esnek çalışma düzenlemeleri iş-aile çatışmasını azalttığı ve iş doyumunu arttırdığı için tavsiye edilmektedir. Yapılan araştırmalar esnek çalışma seçeneklerini kullanan çalışanların işverenleri tarafından daha fazla desteklendiklerini hissettikleri ve işletmenin kendilerine duyduğu güven ve verilen önem karşısında bir inanç oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu nedenlerle işletmeler esnek çalışmanın bir politikadan daha fazlası olduğunun farkına varmış durumdadır. Yine bu araştırmalarda esneklik ve üretkenliğin birbirine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Esnek çalışmanın (uzaktan çalışma, video konferans vb. uygulamalar) seyahat ve diğer işletme masraflarını azalttığı, devamsızlığı düşürerek, sadık çalışanlar yarattığı ve maliyet tasarrufu sağladığı bilinen sonuçlardır.

Buradan yola çıkarak bu çalışmada; esnek çalışmanın, yaşam doyumunu üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın devamında yaşam doyumunu kavramı ve yaşam doyumunu etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümde ise çalışmanın araştırma bölümü yer almaktadır. Bu bölümde verilerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılarak iki değişken arasındaki ilişkinin derecesi ve yönü tespit edilmiş, istatistiksel sonuçlara detaylı olarak yer verilmiştir. Verilerin değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

## Yaşam Doyumu

Yüzlerce yıldır insanların ilgisini çeken konulardan biri de yaşam doyumudur. Yaşam doyumunu kavramı ilk kez 1961'de literature girmiştir (Neugarten, Havighurst ve Tobin, 1961). Kısaca yaşamdan zevk alma, yaşamdan memnuniyet duyma olarak ifade edilmenin (Gillespie ve

Louw, 1993) yanı sıra, mutlu olma, iyi hissetme, morallerinin yüksek olması gibi hayatları ile ilgili hissettikleri tüm duygu ve düşünceleri içeren bir kavramdır (Jan ve Masood, 2008). Diener (1984) ise yaşam doyumunun insanların kendi yaşamları ile ilgili yargılarını kapsadığını, yani insanların yaşam koşulları ve kendi standartlarına göre değişebildiğini öne sürmektedir.

Birçok araştırmacı yaşam doyumunu ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarla konuyu farklı yönleriyle ele almışlardır. Haybron (2004) insanın beklentileriyle elde ettiklerinin karşılaştırılması olarak tanımlamıştır yaşam doyumunu. Yine farklı bir çalışmada ise insanların yaşamı nasıl değerlendirdikleri ve inançlarının toplamı başka bir deyişle insanların hayata genel bakışı (Rice, Frone ve McFarlin, 1992) olarak tanımlanmaktadır. Yaşam doyumunun, bir bütün olarak yaşam kalitesinin olumlu gelişim derecesi olarak tanımlanmaktadır (Veenhoven, 1996). Öznel iyi olma, pozitif psikoloji alanında yaygın olarak "mutluluk" kavramı ile eş anlamda ifade edilmektedir (Diener, Gohm, Sulh ve Oishi, 2000). Yaşam doyumunun insanların yaşam kalitesini, kendi kriterleri ile değerlendirdikten sonra, mevcut sürdürdükleri yaşamlarının, kendilerince belirlenen kriterlere uygun olup olmadığının değerlendirilmesine bağlı olduğu belirtilmektedir (Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985). Yaşam doyumunu bütün yaşam memnuniyetini ifade etmektedir. Bu açıdan yaşam doyumunu, iş doyumundan önemlidir (Rice, McFarlin, Hunt ve Near, 1985). Özetle, yaşam doyumunu ne kadar yüksekse, iş ve yaşam kalitesinin o düzeyde iyi olduğu öne sürülmektedir (Rice vd., 1985). Sonuç olarak, bireyin kendi yaşamı ile ilgili olumlu değerlendirmeleri, olumsuz değerlendirmelerden daha yüksekse yaşam kalite algısı da yüksektir (Myers ve Diener, 1995).

Yaşam doyumunu çok önem taşımaktadır çünkü sadece iş yaşamını değil, aynı zamanda insanların özel sosyal çevresini oluşturan, ailesi, yaptığı evlilik, arkadaşları vb. gibi ilişkileri içeren diğer alanları da etkilemekte ve bu alanlarda belirleyici olmaktadır (Proctor, Linley ve Maltby, 2009). Diğer yandan insanların güçlü yönlerini ortaya çıkarması, yaşamda daha mutlu olmaları ve bireysel olarak da fayda sağladığı için yaşam doyumunu insan hayatında büyük öneme sahiptir (Veenhoven, 1988).

## Yaşam Doyumuna Etki Eden Faktörler

Yaşam doyumunu etkileyen faktörler kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle yaşam doyum öğelerinin kapsamı da çok geniş tutulmuştur. Yaşam doyumunu ile ilgili yapılan çalışmalarda; özgür olmak, demokratik ve ekonomik yönden güçlü bir ülkede yaşamak, üst gelir grubunda olmak, azınlık olmamak, evli olmak, aile ilişkilerinin iyi olması, iyi bir sosyal çevreye sahip olmak, bedensel ve ruhsal açıdan iyi olmak gibi faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir (Dockery, 2003).

Özetle işteki mutluluk hem verimlilik artışı ile niceliksel hem de çalışanın işine sağladığı özdeşleşme, güven, iletişim, adalet ile daha iyi sonuçlar elde etmesini sağlayarak niteliksel gelişmelere yol açar (Meral, 2018).

Sadece bir işe sahip olmak değil, bütünüyle çalışma hayatının kalitesi önemlidir. İşteki motivasyon, mutluluk, verimlilik ve yaşam doyumunu üzerinde etkilidir. İşlerin yüksek zorluk derecesine sahip olması, özellikle belirsizlik, zorluk ve yapısal eksiklik ile karakterize edilmiştir. Genellikle işin olumlu bir yönü olarak kabul edilir. İyi olma ve işle ilgili tutumların pozitif yönü olarak değerlendirilir (Bolelli, 2012). Öznel iyi oluş, yaşamın ne kadar iyi gittiğine dair kendini iyi hissetme ya da kendini bilme hissidir. Gelir, servet, ilişki ve eğitimde olmak dahil olmak üzere öznel iyi oluş ile ilişkilendirilen birtakım unsurların olduğu bulunmuştur (Dolan, Peasgood ve White, 2008).

Ücret memnuniyeti, insanların nasıl kazandıklarından çok, diğer insanlara göre ne kadar kazandıklarına bağlıdır. ABD ve Güney Afrika'da yapılan anketlere göre, para işteki ana motivasyona sebep olmakla birlikte, paranın kendisi ve diğer faktörlerden ayrı olarak mutluluk ve kişisel memnuniyet yaratmamaktadır. O zaman mükemmel iş, sadece kişinin yeteneklerine, ilgi alanlarına, deneyimlerine ve parasal beklentilerine uygun olan değil, aynı zamanda istediği hayatı biçimlendirmek için kişiyi serbest bırakan iştir.

Eğitim bağlamında, yüksek eğitimli insanların daha yüksek beklentilere sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve bu nedenle bu beklentiler karşılanmadığında daha büyük bir hayal kırıklığı yaşamalarının daha muhtemel olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eğitimin artmasının, yaşamdaki bazı alanlarda eleştirel düşünceyi veya artan endişeyi destekleyebileceğini de not etmektedir.

## Yaşam Doyumu ve İş Yaşamı ile İlişkisi

1980'e kadar olan literatürde yaşam doyumu ilişkisi kuramsal boyutlar açısından tartışılmasına karşın, ölçülmesi çok az araştırılmış, iş doyumu ve yaşam doyumu ilişkileri ölçülmüştür. 1980 öncesi yayılma (taşma), dengeleme (telafi etme), ayrıştırma ve dağılma olarak tanımlanan kuramsal modeller dört temel varsayım yardımıyla özetlenebilmektedir (Dikmen, 1995). Bunlar; modelleri aşağıda verilmektedir.

**Yayılma Modeli:** Bu modelde, bireyin yaşam doyumunun veya iş doyumunun diğerine etki ettiği savunulmaktadır. Yani her ikisinden birbirine doğru bir yayılma söz konusu olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe göre iş doyumuna ulaşmış bireyler, iş dışı yaşamda da doyuma ulaşma eğilimindedirler (Özdevecioğlu, 2003). Literatürde yapılan araştırmaların çoğunluğu iş doyumu ile yaşam doyumu ilişkisinin pozitif yönlü olduğunu belirtmektedir (Baştemur, 2006). İş doyumu veya yaşam doyumundan fazla olan durum diğerini etkilemektedir. Sonuç olarak yaşamın bir bölümünde geliştirilen davranışlar ve alışkanlıklar diğer bölümüne de yayılacaktır (Dikmen, 1995).

**Dengeleme Modeli:** Örneğin işyerinde sosyal faaliyetlerde bulunma fırsatı bulamayan kişiler, iş harici zamanlarda daha fazla sosyal faaliyetlere zaman ayıracaktır (Dikmen, 1995). Telafi etme modeli olarak da adlandırılan bu model yayılma modelinin aksine iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin negatif olduğu öne sürülmektedir.

**Ayrıştırma Modeli:** Ayrıştırma modeli iş doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi reddeden bir yaklaşımdır. Bu model iş ve iş dışındaki yaşamların birbirinden bağımsız olduğunu ifade eder. Bu modelin bazı bireyler için geçerli olduğu görülmüştür (Özdevecioğlu, 2003). Günümüzün modern, gelişmiş toplumlarında, insanlar çalışma yaşamları ile çalışma dışı yaşamlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmayı başarmışlardır (Kesser, 2003).

**Dağılma Modeli:** Dağılma modelinde çoklu bir iş doyumu, yaşam doyumu ilişkisinin aynı anda görülebileceği savunulmuştur (Baştemur,

2006). Bireyin yaşam doyumuna ulaşabilmesi ve bu durumu sürdürebilmesi için, bilinçli olarak çalışma yaşamındaki bilgi ve becerilerini geliştirilmesi, bu alanda elde ettiği başarılarını devam ettirmesi gerekmektedir (Dikmen, 1995). Bu model, diğer üç modelle açıklanamayan durumları açıklayabilmek için ortaya çıkmıştır (Dikmen, 1995). İş doyumunu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiler için geliştirilen bütün modeller değerlendirildiğinde yayılma modelinin daha geçerli olduğu söylenebilir (Baştemur, 2006).

### **Esneklik ve Esnek Çalışma Kavramı**

Esneklik kelimesinin sözlük anlamı esnek olma durumu, elastikiyet olarak açıklanmıştır (tdk.gov. tr). İş hukuku açısından ise esneklik, kesin ve katı kurallar yerine işçi ve işverenlerin mutabakatına dayanan bir sistemin meydana getirilmesidir (Tarcan, 2000).

Çalışma hayatında esneklik, ekonomik, teknolojik ve yaşamın diğer alanlarında meydana gelen gelişme ve değişimlere ayak uydurma ve uyum sağlama yeteneği olarak açıklanabilir (Günay, 2004).

Farklılaşan işgücü ve ekonomik koşullara farklı çalışma modelleri ve süreleri uygulayarak, uyum sağlamaya ve istihdam yaratmaya çalışan işletmeler için esneklik, aynı zamanda maliyetlerini düşürme aracı olarak da görülmektedir (Horwitz ve Smith, 1998). Sürekli değişen ekonomik yapılar ve endüstriyel çevre işletmeleri sürekli kendilerini yenileme durumunda bırakmaktadır.

Klasik çalışma günleri, çalışma saatleri ve çalışma yerine bağlı kalmaksızın yapılan bu çalışma biçimleri, atipik istihdam, alternatif çalışma uygulamaları olarak da isimlendirilmektedir (Günay, 2004).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) esnek çalışma için "durumsal istihdam" ifadesi kullanılmaktadır. Günümüzde ise "standart olmayan istihdam" daha çok kullanılmaktadır (Carre, Ferber, Golden ve Herzenberg, 2000).

Çalışanlar esnek çalışma kapsamında, işverenle yapmış oldukları sözleşme veya protokoller çerçevesinde çalışma şartlarını değişen ihtiyaçlara göre düzenleyebilme imkanı veren açık bir sistemde çalışmaktadırlar (Eryiğit, 2000). Yani işçi işverenle karşılıklı olarak çalışma düzenini standart olan şekilden farklı olarak belirleyebilmektedir.



Esnek çalışma modelleri bir yandan ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile ortaya çıkan çalışma hayatının gereksinimlerini karşılarken, diğer bir yandan da çalışanın iş ve aile dengesini kurmasına yardımcı olmaktadır.

### **Esnek Çalışmanın Tarihsel Gelişimi**

18.Yüzyılda İngiltere’de başlayıp daha sonra Avrupa ülkelerine de yayılan Endüstri Devrimi ile birlikte ekonomik ve sosyal hayatta birçok değişiklik meydana gelmiştir. Üretimde makinalaşmanın sonucu olarak sanayi üretiminde artış, beraberinde iş bölümü ve uzmanlaşmayı getirmiş, ulaşımdaki değişimler de ticaretin büyümesini ve rekabette artışı sağlamıştır. Nüfus artışı ve şehirleşme yine bu dönemin önemli gelişmeleridir.

J. M. Keynes, 1750-1790 arasındaki sabit fiyat artışının karları şişirdiğini, tasarrufları artırdığını ve sermaye oluşumunu hızlandırdığını savunmuştur. Hamilton, bu tez için destek sağlamış ve 1750’den sonra kâr enflasyonunun sanayi devrimine neden olduğunu savunmuştur. Hamilton (1942) bu dönemde buluş ve yenilikler arasındaki sürenin kısaldığını ve teknolojideki gelişme oranının arttığını vurgulamıştır. Nüfus artışı iş gücü artışı sağlamış, iyi organize edilmiş üretim faktörlerinin daha iyi araçlarla donatılması sonuçta toplam üretimi ve kişi başına düşen geliri arttırmıştır. Ekonomi yavaş yavaş genişledikçe pazar büyümüş, bu da iş ve teknik yeniliklerin bölünmesini ve daha da büyümeyi teşvik etmiştir.

1929 Büyük Buhran’ından sonra uygulanan Keynesyen politikalar (büyüme, tam istihdam, düşük enflasyon adil gelir dağılımı) 1970’lerde terk edilmiş ve yerini Neo-Liberal ekonomi politikaları (sıkı para, yüksek faiz ve düşük ücret politikaları) almıştır. Küreselleşme süreci ile dünya dev bir pazara dönüşmüş, herhangi bir yerdeki ekonomik sorun veya kriz diğer yerleri de etkiler hale gelmiştir. Kalite, bilgi ve eğitim ön plana çıkmıştır.

Kapitalist endüstrileşmenin 2. Dünya Savaşı sonrası gelişimi ile ilgili kullanılan Fordizm, ABD’de Henry Ford tarafından geliştirilen ve dönemin üretim sürecinde uygulanan ilkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Standart üretim, otomasyona dayalı kitlesel üretim, devletin müdahale edici rolü, standart iş yapma usulleri ve düşük nitelikli işgücü olarak ifade

edilebilir. Post-Fordist üretim anlayışı ise; KOBİ ve daha esnek çalışma modellerini sembolize etmektedir.

Bu politikaların etkisi ile küreselleşme 1980'lerde hız kazanmış, sermaye piyasaları ve uluslararası ticaretteki serbestleşme, esnek iş gücü piyasaları, vergilerin azaltımı, devletin özel sektör teşvikleri dönemin göstergeleri olmuştur. Bu dönemde teknolojideki hızlı değişim ve üretimde otomasyona geçiş artmıştır (Tregaskis, Brewster, Mayne ve Hegewisch, 1998).

### **Esnek Çalışmaya Yönelik Araştırmalar**

Giannikis ve Mihail (2011) göre, esnek çalışma modelleri, kişinin hem iş hayatı dışındaki ilgi alanları ve sorumluluklara hem de işine daha çok zaman ayırmasına ve odaklanmasına fırsat sağlamaktadır.

Esnek çalışma konusunda literatürde fazlaca kavramsal çalışmanın ile birlikte, özellikle esnek çalışmanın işten ayrılma niyeti (Golden, Veiga ve Simsek, 2006), iş-aile yaşam dengesi (Anderson, Coffey ve Byerly, 2002) gibi örgütsel sonuçlarına ait değerlendirmelerinin yer aldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Üst düzey profesyonellerin çalışma süresi seçeneklerine ve iş-yaşam dengesi önlemlerine erişiminden, hiyerarşinin daha düşük seviyelerindeki meslektaşlarından çok daha fazla yararlanma olasılığı daha yüksektir (Blyton ve Jenkins, 2011).

Chen ve Fulmer (2018) daha önceki araştırmalarda genel olarak, esnek çalışma düzenlemelerinin çalışanlar ve kurumlar üzerindeki etkileri hakkında cesaretlendirici bir tablo çizdiğini belirtmiştir. Esnek çalışma düzenlemelerinin daha az iş-yaşam çatışması, ve daha yüksek verimlilik gibi birçok olumlu sonucu olduğunu tespit etmişlerdir (Gajendran, Harrison ve Delaney-Klinger, 2015). Chen ve Fulmer (2018) kendi yaptıkları araştırmada ise, tutumunun esnek çalışma düzenlemeleri deneyimlerinden genellikle olumlu yönde etkilendiğini, ancak bu olumlu etkilerin dikkate alınan esnek çalışma düzenlemelerinin düzeyine ve türlerine bağlı olarak değiştiğini ve bazen daha az olumlu olduğunu ifade etmişlerdir.

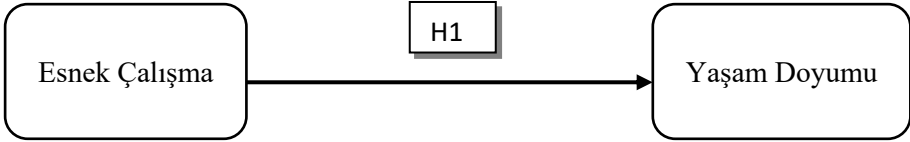
Bunun yanında, esnek çalışmanın işgücü devir oranı (turn-over) üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını gözlemlemişlerdir (Kröll ve Nüesch).

## Araştırmacının Amacı

Bu araştırmanın temel amacı esnek çalışmanın yaşam doyumuna etkisi tespitidir. Bu temel amacın yanında katılımcıların esnek çalışma ve yaşam doyumunu ile ilgili algıları; esnek çalışma, yaşam doyumunu arasındaki ilişkiler de araştırılmıştır.

## Araştırmanın Modeli

Araştırma, esnek çalışma ve yaşam doyumunu değişkenleri arasında birlikte değişim olup olmadığı ve varsa değişimin etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır.



Şekil 1. Araştırmanın Modeli

- **H1:** Esnek çalışma, çalışanların yaşam doyumunu olumlu etkiler.

## Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, içerisinde kişisel bilgiler formu ve yapılandırılmış özellik gösteren anket aracılığıyla toplanmıştır. Ankette yer alan form ve ölçekler alt başlıklar halinde sunulmuştur.

**Kişisel Bilgiler Formu:** Kişisel Bilgi Formu ile katılımcılara toplam çoktan seçmeli soru yöneltilmiştir. Katılımcılardan; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, varsa çocuk sayısı, toplam ve mevcut işyerindeki kıdem, çalışma yeri, aylık ücret ile çalışma saati ve çalışma yeri esnekliği düzenlemelerinden yararlanıp yararlanmadıkları ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

**Esnek Çalışma Ölçeği:** Albion (2004) tarafından geliştirilen 10 maddelik ölçeği kullanılmıştır. Esnek Çalışma Ölçeği (EÇÖ), iş-yaşam dengesi (4

madde) ve engeller (6 madde) olmak üzere iki alt boyuttan meydana gelmektedir. Engeller alt boyutundaki 6 madde esnek çalışma düzenlemelerinin kariyer gelişimi ve iş ilişkileri üzerinde çeşitli engeller ortaya çıkardığını belirtir biçimde olumsuz anlamlıdır ve analiz aşamasında ters kodlama yapılmaktadır. Katılımcıların cevapları “1: hiç katılmıyorum- 5: tamamen katılıyorum” seçenekleri arasında yer alan 5’li likert tipinde alınmaktadır. Ters kodlamadan sonra, alt boyutlardan ve toplamda alınan ortalama puan (toplam puanın madde sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır) arttıkça esnek çalışmaya karşı olumlu tutum ile esnek çalışma düzenlemelerinin iş yaşam dengesi sağladığı ve engeller oluşturmadığı ile ilgili kanılar artış göstermektedir.

**Yaşam Doyumu Ölçeği:** Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) Diener ve arkadaşları (1985) tarafından yaşam doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek toplam 5 maddeli ve tek boyutlu olarak oluşturulmuştur ve ölçeğin %66 geçerliğe sahip olduğu bildirilmiştir (Diener vd., 1985).

Katılımcıların cevapları “1: hiç katılmıyorum- 5: tamamen katılıyorum” seçenekleri arasında yer alan 5’li likert tipinde alınmaktadır. Toplamda alınan ortalama puan arttıkça yaşam doyumu da artış göstermektedir.

### **Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanmasına Yönelik Çalışmalar**

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait geçerlilik ve güvenilirlik bulguları aşağıda Tablo 1’de verilmektedir.

Yaşam Doyumu ölçeği tek faktördür. Bu çalışmada, KMO and Bartlett's Test değerleri, toplam açıklanan varyans, faktör yükleri ve güvenilirlik değerleri tabloda belirtildiği üzere özetle:

KMO 0.768 olarak tespit edilmiş, Bartlett küresellik testi de 0,50'nin üzerinde olduğu ve 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğundan veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur. KMO katsayısı verilerin analize uygun olduğunu göstermektedir. Varyansı açıklama oranının 0.50 ve üzerinde olması ölçütü esas alınmıştır.

**Tablo 1. Esnek Çalışma Ölçeği Geçerlik Analizi Sonuçları**

Faktör İsmi	Faktör Soruları ve Soru Kodları	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlilik
Esnek Çalışma (İş-Yaşam Dengesi)	Esnek çalışma düzenlemeleri ailevi sorumluluklarımı yerine getirebilmem için gereklidir.	0,884	33,556	0,892
	Esnek çalışma düzenlemeleri yaşam sorumluluklarımı dengelememe yardımcı olur.	0,865		
	Esnek çalışma düzenlemeleri iş dışındaki diğer ilgi ve sorumluluklarımı yerine getirebilmem için gereklidir.	0,856		
	Esnek çalışma düzenlemeleri işyerinde işime daha iyi konsantre olmamı sağlar.	0,832		
Esnek Çalışma (Engeller)	Diğer insanlar esnek çalışma düzenlemelerini kullanan kişilere olumsuz tepki verir.	0,742	29,204	0,760
	Esnek çalışma düzenlemelerini kullanan insanlar görevlerine genellikle daha az bağlı olurlar.	0,740		
	Esnek çalışma düzenlemelerini kullanan insanlar personel toplantıları, eğitim seansları vb. önemli olayları kaçırr.	0,720		
	Daha kısa saatlerle çalışmak organizasyon içerisindeki yükselmemi olumsuz etkiler.	0,714		
	Esnek çalışma düzenlemeleri işyeri ile irtibatımı kaybetme hissi yarattığı için bana uymaz.	0,676		
	Yöneticilerim esnek çalışma düzenlemelerini kullanan kişilere olumsuz tepki verir.	0,557		
		<b>Toplam</b>	<b>62,760</b>	
KMO and Bartlett's Test				
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			0,766	
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square		191,105	
	Df		10	
	Sig.		0,000	

**Tablo 2. Yaşam Doymu Ölçeği Geçerlik Analizi Sonuçları**

Faktör İsmi	Faktör Soruları ve Soru Kodları	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlilik
Yaşam Doymu	Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın.	*	63,456	0,852
	Hayatımdan memnunum.			
	Hayat şartlarım mükemmel.			
	Hayatımda şimdiye kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim.			
	Eğer hayata yeniden başlasaydım neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim.			
KMO and Bartlett's Test				
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			0,768	
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square		191,105	
	Df		10	
	Sig.		0,000	

\*Tek faktör olması nedeniyle faktör yükleri elde edilememiştir.

Toplam açıklanan toplam varyans % 63,456 olarak bulunmuştur. Ölçekteki 5 maddenin güvenilirliğini hesaplamak için iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,852'dir, ölçek çok iyi derecede güvenilir bulunmuştur, Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre özdeğeri 1'den büyük olan tek faktör bulunmaktadır. Buna göre ölçeğin bir boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Cronbach's Alpha değeri, ölçeğin iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

**Tablo 3 Cinsiyet, Yaş, Eğitim Durumu ve Medeni Durum İle İlgili Bulgular**

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Erkek	62	75,6
	Kadın	20	24,4
Yaş	20 yaş altı	21	25,6
	20-30 yaş arası	12	14,6
	31-40 yaş arası	28	34,1
	41-50 yaş arası	19	23,2
	51 yaş ve üzeri	2	2,4
Eğitim Durumu	Lise / MYO	37	45,1
	Lisans	27	32,9
	Y. Lisans	17	20,7
	Doktora	1	1,2
Medeni Durum	Evli	52	63,4
	Bekar	30	36,6
Çocuğunuz var mı?	Hayır yok	35	42,7
	1 çocuğu var	18	22,0
	2 çocuğu var	24	29,3
	2'den fazla çocuğu var	5	6,1

Araştırmaya 62'si (%75,6) erkek ve 20'si (%24,4) kadın olmak üzere toplam 82 çalışan katılmıştır. Yaş gruplarına göre, katılımcıların %25,6'sı 20 yaş altında, %14,6'sı 20-30 yaş arasında, %34,1'i 31-40 yaş arasında, %23,2'si 41-50 yaş arasında ve %2,4'ü 51 yaş ve üzerinde yer almaktadır.

Katılımcıların %45,1'i lise/MYO mezunu, %32,9'u lisans mezunu, %20,7'si yüksek lisans mezunu ve %1,2'si doktora mezunudur. Yine katılımcıların %63,4'ü evli, %36,4'ü bekar ve %42,7'sinin çocuğu bulunmazken; %22'sinin bir, %29,3'ünün iki, %6,1'inin ise 2'den fazla çocuğu bulunmaktadır. Tablo 4'de ise katılımcıların kıdem, çalışma yeri, aylık ücret ve esnek çalışma ile ilgili özelliklerine ilişkin bulgular verilmiştir.

Buna göre, katılımcıların %26,8'i 5 yıldan az, %25,6'sı 5-10 yıl, %14,6'sı 11-15 yıl ve %32,9'u 16 yıl ve üzeri toplam kıdeme sahiptir. Mevcut işyerindeki kıdem ise katılımcıların %48,8'inde 5 yıldan az, %14,6'sında 5-10 yıl, %15,9'unda 11-15 yıl ve %20,7'sinde 16 yıl ve üzeridir.

**Tablo 4. Kıdem, Çalışma Yeri, Aylık Ücret ve Esnek Çalışma İle İlgili Bulgular**

Değişken	Grup	n	%
Toplam Kıdem	5 yıldan az	22	26,8
	5-10 yıl	21	25,6
	11-15 yıl	12	14,6
	16 yıl ve üzeri	27	32,9
Mevcut İşyerindeki Kıdem	5 yıldan az	40	48,8
	5-10 yıl	12	14,6
	11-15 yıl	13	15,9
	16 yıl ve üzeri	17	20,7
Çalışma Yeri	Fabrika	34	41,5
	Genel Müdürlük	28	34,1
	Şube / Ofis	11	13,4
	Bölge Müdürlüğü	9	11,0
Aylık Ücret	2.200-5.000 TL	39	50,6
	5.000-10.000 TL	27	35,1
	10.000 TL'den fazla	9	11,7
	Asgari Ücret	2	2,6
Çalışma saati esnekliği (flextime) düzenlemelerinden yararlanıyor musunuz?	Hayır fakat yararlanmak isterim	32	39,0
	Evet	29	35,4
	Hayır	21	25,6
Çalışma yeri esnekliği (flexworkplace) düzenlemelerinden yararlanıyor musunuz?	Evet	28	34,1
	Hayır	27	32,9
	Hayır fakat yararlanmak isterim	27	32,9

Katılımcıların %41,5'inin çalışma yeri fabrika, %34,1'inin genel müdürlük, %13,4'ünün şube veya ofis, %11'inin bölge müdürlüğüdür. Aylık ücretleri incelendiğinde katılımcıların %50,6'sı 2.200-5.000 TL, %35,1'i 5.000-10.000 TL, %11,7'si 10.000 TL'den fazla ve %2,6'sı asgari ücret almaktadır.

Ayrıca, "çalışma saati esnekliği (flextime) düzenlemelerinden yararlanıyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %35,4'ü evet, %25,6'sı hayır, %39'u hayır fakat yararlanmak isterim cevabı vermişlerdir.

“Çalışma yeri esnekliği (flexworkplace) düzenlemelerinden yararlanıyor musunuz?” sorusuna ise katılımcıların %34,1’i evet, %32,9’u hayır, %32,9’u hayır fakat yararlanmak isterim cevabı vermişlerdir.

## Esnek Çalışma, Yaşam Doyumuna İlişkin Betimsel Bulgular

Tablo 5’da katılımcıların, araştırmada kullanılan Esnek Çalışma, ve Yaşam Doyumu ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlar ile ilgili bulgular verilmiştir.

**Tablo 5. Ölçek ve Alt Boyut Ortalamaları**

Ölçek / Alt Boyut	$\bar{x}$	Ss	%*
Esnek Çalışma	3,78	0,61	69,5
İş-Yaşam Dengesi	3,96	0,83	74,0
Engeller**	3,60	0,76	65,0
Yaşam Doyumu	3,35	0,80	58,8

\* Alınabilecek en düşük (1, 00) ve en yüksek (5, 00) ortalama puana göre oranlanmıştır.

\*\* Orijinal halinde olumsuz olan alt boyut maddeleri ters kodlama ile olumlu hale getirilmiştir. Ortalama puan yükseldikçe engel algısı azalmaktadır.

Buna göre, Esnek Çalışma Ölçeği (EÇÖ) ortalama puanı  $3,78 \pm 0,61$  olarak tespit edilmiştir. Esnek Çalışma Ölçeği (EÇÖ) alt boyutlarından iş-yaşam dengesi ortalama puanı  $3,96 \pm 0,83$ ; engeller ortalama puanı ise  $3,60 \pm 0,76$ ’dır. Alınan bu puanların ölçekten alınabilecek en yüksek puana oranlanması sonucunda katılımcıların genel olarak esnek çalışma ile ilgili olumlu algılarının %69,5 düzeyinde olduğu hesaplanmıştır. Bu oran, iş – yaşam dengesi için %74, engeller için ise %65’tir.

Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ) ortalama puanı  $3,35 \pm 0,80$  olarak tespit edilmiştir. Bu durumda katılımcıların %58,8 düzeyinde yaşam doyumuna sahip olduklarını söylemek mümkündür.

EÇÖ madde ortalamaları Tablo 6’da verilmiştir.



**Tablo 6. Esnek Çalışma Ölçeği Madde Ortalamaları**

Madde	n	$\bar{x}^{**}$	Ss
Esnek çalışma düzenlemeleri ailevi sorumluluklarımı yerine getirebilmem için gereklidir.	82	4,07	0,90
Esnek çalışma düzenlemelerini kullanan insanlar görevlerine genellikle daha fazla bağlı olurlar. *	82	4,07	0,95
Esnek çalışma düzenlemeleri yaşam sorumluluklarımı dengelememe yardımcı olur.	82	4,02	0,96
Esnek çalışma düzenlemeleri iş dışındaki diğer ilgi ve sorumluluklarımı yerine getirebilmem için gereklidir.	80	3,94	0,90
Esnek çalışma düzenlemeleri işyeri ile irtibatımı kaybetme hissi yaratmadığı için bana uyar. *	82	3,89	1,10
Esnek çalışma düzenlemeleri işyerinde işime daha iyi konsantre olmamı sağlar.	82	3,80	1,06
Esnek çalışma düzenlemelerini kullanan insanlar personel toplantıları, eğitim seansları vb. önemli olayları kaçırmaz. *	82	3,63	1,08
Daha kısa saatlerle çalışmak organizasyon içerisindeki yükselmeme olumlu etkiler. *	82	3,55	1,12
Diğer insanlar esnek çalışma düzenlemelerini kullanan kişilere olumlu tepki verir. *	82	3,23	1,06
Yöneticilerim esnek çalışma düzenlemelerini kullanan kişilere olumlu tepki verir. *	82	3,22	1,24

\* Orijinal halinde olumsuz olan bu maddelerde ters kodlama yapılmış ve maddeler tabloda olumlu hali ile sunulmuştur.

\*\* 1: hiç katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: kararsızım, 4: katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum.

Buna göre katılımcılar, toplam 10 maddeden 8'ine katılmışlar, 2'sinde ise (diğer insanlar/yöneticilerim esnek çalışma düzenlemelerini kullanan kişilere olumlu tepki verir) kararsız kalmışlardır. Tablo 7'de ise Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ) madde ortalamaları verilmiştir.

**Tablo 7. Yaşam Doyumu Ölçeği Madde Ortalamaları**

Madde	n	$\bar{x}^*$	Ss
Hayatımdan memnunum.	82	3,73	0,98
Hayatımda şimdiye kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim.	82	3,55	0,88
Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın.	82	3,46	1,04
Hayat şartlarım mükemmel.	82	3,17	1,03
Eğer hayata yeniden başlasaydım neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim.	81	2,80	1,12

\* 1: hiç katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: kararsızım, 4: katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum.

Buna göre katılımcılar, toplam 5 maddeden 2'sine katılmışlar ("hayatımdan memnunum" ve "hayatımda şimdiye kadar istediğim önemli

şeyleri elde ettim”), 3’ünde ise kararsız kalmışlardır. Katılımcıların kararsız kaldıkları maddeler “hayatım birçok yönden idealimdekine yakın”, “hayat şartlarım mükemmel” ve “eğer hayata yeniden başlasaydım neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim” maddeleridir.

## Esnek Çalışma, ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler

Esnek çalışma, yaşam doyumu arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon bulguları Tablo 8’te verilmiştir.

**Tablo 8. Esnek Çalışma, YD Arasındaki Korelasyon Bulguları**

		1	2	3
Yaşam Doyumu	r	1	0,039	-0,072
	p		0,725	0,519
Esnek Çalışma (İş-Yaşam Dengesi)	r		1	0,197
	p			0,076
Esnek Çalışma (Engeller)	r			1
	p			

\* Korelasyon,  $p < 0,05$  düzeyinde anlamlıdır.

\*\* Korelasyon,  $p < 0,01$  düzeyinde anlamlıdır.

Buna analiz sonuçlarına göre, Yaşam doyumu ile esnek çalışma arasında bu çalışmada anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ( $p > 0,05$ ).

## Esnek Çalışmanın Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi

Esnek çalışmanın yaşam doyumu üzerindeki etkisini ortaya koyan regresyon bulguları Tablo 9’de verilmiştir.

**Tablo 9. Esnek Çalışmanın Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi**

Regresyon Modeli ( $r=0,091$ ; $r^2=0,008$ $F=0,327$ ; $p=0,722$ )	Standardize Olmayan Parametreler		Standardize Parametreler	t	p
	B	S. Hata	β		
Sabit	3,448	0,561		6,145	0,000
Esnek Çalışma	0,054	0,111	0,056	0,488	0,627

\* Bağımlı Değişken: Yaşam Doyumu

Buna göre, esnek çalışmanın yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır ( $t=0,488$ ;  $p=0,627$ ). Esnek çalışma (X) ve yaşam

doyumunu (Y) arasındaki regresyon eşitliği  $y=3,448 + 0,054X$  olarak bulunmuştur. Ayrıca, değişkenlerin birbiri üzerinde açıkladıkları varyans ( $r^2$ ) %0,8'dir. Bu sonuca dayalı olarak "**H1**: Esnek çalışma, çalışanların yaşam doyumunu olumlu olarak etkiler" hipotezi, istatistiksel olarak bulgulanmadığı için reddedilmiştir.

## Araştırma Özeti

Esnek çalışmanın, yaşam doyumunu üzerindeki etkileri ile ilgili olarak

## Esnek Çalışma ve Yaşam Doyumunun Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Esnek çalışma ve yaşam doyumunun demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği alt başlıklar halinde incelenmiştir. Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özelliklerinin araştırmanın değişkenleri ile ilişkisini belirlemek için fark analizleri gerçekleştirilmiştir. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında gruplar arası farklılığın tespiti için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır.

- **Cinsiyet:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi bulguları sonucu T istatistiklerinin p değerleri 0.05'den küçük olan değişkenlerin cinsiyete göre farklılaştığı, 0.05'den büyük olan değerlerin ise cinsiyete göre farklılaşmadığı söylenebilir. Grup ortalamalarına bakıldığında kadınların kariyer gelişimi ve iş ilişkileri açısından esnek çalışmanın bir engel teşkil etmediği algısının ve iş doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.
- **Yaş:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun yaşa göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi (ANOVA) bulgularına göre; esnek çalışma ve yaşam doyumunun yaşa göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Eğitim Durumu:** Esnek çalışma, yaşam doyumunun eğitim durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi

(ANOVA) bulgularına göre; yaşam doyumunun eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).

- **Medeni Durum:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun medeni duruma göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi bulgularına göre; esnek çalışma, ve yaşam doyumunun medeni duruma göre farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Toplam Kıdem:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun toplam kıdeme göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi (ANOVA) bulgularına göre; esnek çalışma, ve yaşam doyumunun toplam kıdeme göre farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Mevcut İşyerindeki Kıdem:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun toplam kıdeme göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi (ANOVA) bulgularına göre; esnek çalışma, yaşam doyumunun mevcut işyerindeki kıdeme göre farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Çalışma Yeri:** Esnek çalışma veya yaşam doyumunun çalışma yerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi (ANOVA) bulgularına göre; yaşam doyumunun çalışma yerine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Aylık Ücret:** Esnek çalışma ve yaşam doyumunun aylık ücrete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varyans analizi (ANOVA) bulgularına göre; yaşam doyumunun aylık ücrete göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).
- **Çalışma Saati Esnekliğinden Yararlanma:** Esnek çalışma, ve yaşam doyumunun çalışma saati esnekliğinden yararlanma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi bulgularına göre; Esnek çalışma ve yaşam doyumu, esnek çalışma saatlerini kendileri belirleyenlere göre farklılık göstermiştir ( $p<0,05$ ). Yapılan çoklu karşılaştırma (post-hoc) testi sonucunda; esnek çalışma saatlerini kendileri belirleyen çalışanların esnek çalışma olumlu algısı bundan yararlanmayan çalışanlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
- **Çalışma Yeri Esnekliğinden Yararlanma:** Esnek çalışma, ve yaşam doyumunun çalışma yeri esnekliğinden yararlanma durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi bulgularına göre; yaşam doyumunun çalışma yeri esnekliğinden yararlanma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ( $p>0,05$ ).

## Sonuç

Esnek çalışma düzenlemeleri, gelişmiş ülkelerde hızla yaygınlaşmaya devam ederken gelişmekte olan ülkelerde de birçok alanda gündeme gelmeye başlamıştır. Küreselleşme, yoğun ekonomik rekabet, gelişen bilgi ve üretim teknolojileri hem çalışanların hem de işletmeleri etkilemektedir. Bu araştırmaya yaklaşık olarak dörtte üçü erkeklerden ve dörtte biri kadınlardan oluşan toplam 82 çalışan katılmıştır. Çalışanlar arasında 20 yaş ve altından 50 yaş ve üzerine kadar her yaş grubundan katılımcılar bulunmaktadır. Katılımcılar arasında lise mezunlarından doktora mezunlarına kadar her eğitim düzeyi temsil edilmiş olup, % 55'i en az üniversite ve üzeri eğitimlidir. Bunun yanında medeni durumları incelendiğinde katılımcıların üçte ikisi evlidir ve yaklaşık %60'ının çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların yaklaşık olarak yarısı 10 yıldan az, yarısı ise 10 yıldan fazla toplam kıdem yılına sahiptir. Çalışmakta oldukları işyerlerindeki kıdemleri ise katılımcıların yaklaşık yarısında 5 yıldan az, diğer yarısında 5 yıl ve üzerindedir. Ayrıca yaklaşık %60'ı Genel Müdürlük, Bölge Müdürlüğü ve Şube/Ofis'lerde çalışmaktadır. Aylık ücret, katılımcıların yarısında 2.200-5.000 TL arasındadır. Asgari ücret alan katılımcı oranı sadece %2,6'dır. Geriye kalan katılımcılar ise 5.000 TL'den fazla aylık ücret almaktadır. Ayrıca katılımcıların yaklaşık olarak %35'i çalışma saatlerini kendileri belirleyebilmekte ve çalışma yeri esnekliğinden halihazırda yararlanmaktadır. Bunlardan yararlanmayı isteyenlerin oranı ise çalışma saati için yaklaşık %40, çalışma yeri için yaklaşık %33'tür. Yapılan araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlardan ilki çalışanların, esnek çalışma düzenlemelerine karşı pozitif bir tutuma sahip olduklarıdır. Katılımcılar, genel olarak esnek çalışma düzenlemelerinin iş-yaşam dengesine katkı sağladığını ve çalışma hayatında kariyer gelişimi ve yönetici ve çalışma arkadaşları ile ilişkilerinde engeller oluşturmadığını düşünmektedirler. Özellikle ailevi sorumlulukların yerine getirilebilmesi, işyerindeki görevlere daha bağlı olma ve yaşam sorumluluklarını dengelemede esnek çalışma düzenlemelerinin önemli bir rolü olduğu kanısına sahiptirler.

Esnek çalışmanın yanında bu araştırmada katılımcıların; yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Esnek çalışma ile yaşam doyumu arasında istatistiksel bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, yine bu çalışmada esnek çalışma

düzenlemelerinin çalışanların yaşam doyumuna etkisi tespit edilememiştir.

Esnek Çalışma, ve yaşam doyumunun demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ile ilgili olarak önemli sonuçlara ulaşılmıştır. İlk olarak esnek çalışma algısı; cinsiyet, yaş, medeni durum, toplam kıdem ve mevcut işyerindeki kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ( $p>0,05$ ). Ancak lisans ve üzeri mezuniyete sahip olan çalışanların esnek çalışma ile ilgili olumlu değerlendirmeleri Lise ve MYO mezunlarına göre daha fazladır ( $p<0,05$ ). Ayrıca Genel Müdürlük, Bölge çalışanların, fabrika çalışanlarından; aylık ücreti 5.000-10.000 TL arasında olanların, 2.200-5.000 TL arasında olanlardan; çalışma saati esnekliğini belirleyebilenlerin ve çalışma yeri esnekliğinden yararlananların, bunlardan yararlanmayanlardan daha olumlu bir esnek çalışma değerlendirmesine sahip oldukları görülmüştür.

Bu çalışmada esnek çalışma ile yaşam doyumuna arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Daha önceki araştırmalarda da genel olarak daha az iş yaşam çatışması ve daha yüksek verimlilik gibi birçok olumlu sonucu olduğu tespit edilmiştir. Esnek çalışma düzenlemelerinin çalışanlar ve kurumlar üzerindeki etkileri hakkında cesaretlendirici sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışma, kuşak farklılıklarını içerecek düzenlemelerle detaylandırılabilir. Ayrıca kültürel farklılıklardan kaynaklanan ve araştırmada tespit edilemeyen değerlendirme ve etkiler söz konusu olabilir.

Esnek çalışmanın, yaşam doyumuna etkisinin araştırıldığı bu çalışmada yaşam doyumuna etkisi ile ilgili sonuç çıkmamıştır.

Bundan sonra konu ile yapılacak araştırmalarda, farklı demografik özelliklere sahip örneğin çocukları okul çağında olan kadınların, esnek çalışma saatlerini çocukların okul saatlerine göre çalıştığı kurumlarla yapılacak araştırmaların yanı sıra, farklı sektörlerde, dijital teknolojinin kullanıldığı, web üzerinden işlemlerin gerçekleştirilebileceği örneğin bankacılık işlemlerinin evden uzaktan erişim ile sistem üzerinden çalışabilmesinin sağlandığı sektörlerde yapılacak araştırmaların katkıda bulunulacağına inanılmaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Study on Life Satisfaction and Flexible Work**

\*

Nurten Polat Dede - Fatma Türkmen  
*İstanbul Medipol University*

Researches show that in order to achieve effective results, employers need to delicate the balance between work-employee needs in the implementation of flexible working arrangements. Flexible working arrangements in enterprises are considered as important intermediary of balancing the employee's work and other commitments. Flexibility is also seen as a tool to reduce costs for businesses that try to adapt and create jobs by applying different working models and durations to differentiating labor and economic conditions (Horwitz and Smith, 1998). One of the issues that have attracted people's attention for hundreds of years is life satisfaction. The concept of life satisfaction entered the literature for the first time in 1961 (Neugarten, Havighurst and Tobin, 1961). In short, it is a concept that includes all the feelings and thoughts that are felt about life like being happy, feeling good and enjoying life with high morale (Gillespie and Louw, 1993).

The main purpose of this study is to determine the effect of flexible working on life satisfaction. In addition to main purpose, the participants' perception of flexible work, attitudes towards life satisfaction, relationships between life satisfaction and flexible work were also investigated. The sample was composed of employees working in flexible conditions and questionnaires of 82 participants from ten different companies were evaluated. Scales developed by Albion (2004) for Flexible Working and Diener et al. (1985) for Life Satisfaction were used in the analyzes conducted with SPSS program. As a result of the analysis, the effect of flexible working arrangements on the life satisfaction of the employees could not be determined. In other words, according to regression analysis that reveals the effect of flexible study on life satisfaction, flexible working has no significant effect on life satisfaction ( $t=0,488$ ;  $p=0,627$ ). The regression equation between flexible study (X) and life satisfaction (Y) was found to be  $y = 3,448 + 0,054X$ . In addition, the variance ( $r^2$ ) explained by the variables

on each other is 0.8%. Based on this result, the hypothesis “H1:Flexible work positively affects the life satisfaction of employees” was rejected because it could not be found valid statistically.

A total of 82 employees, approximately three-quarters of whom were men and one-quarters of women, participated in the study. Employees include participants of all ages, from younger than 20 years old to older than 50 years old. Among the participants, every level of education from high school graduates to doctoral graduates is represented and 55% of them are at least university or higher degree. In addition, when marital status is examined, two thirds of the respondents are married and approximately 60% have children. Approximately half of the participants have a total seniority year of less than 10 years and half of them have more than 10 years. Seniority in the workplaces is less than 5 years in approximately half of the participants and 5 years and over in the other half. In addition, approximately 60% are employed in the Headquarters, Regional Directorate and Branches / Offices. The monthly salary is between 2,200-5,000 TL in half of the participants. The participant rate with minimum salary is only 2.6%. The remaining participants receive a monthly salary of more than TL 5,000. In addition, approximately 35% of the participants can determine their working hours themselves and already benefit from the flexibility of the workplace. The ratio of those who do not benefit from them is about 40% for working hours and about 33% for working place among the participants who want to benefit. The first result of the research is that employees have a positive attitude towards flexible working arrangements. The participants think that flexible working arrangements in general contribute to the work-life balance and do not create career obstacles in working life and obstacles in relations with managers and colleagues. In particular, they believe that flexible work arrangements play an important role in fulfilling family responsibilities, being more committed to workplace tasks and balancing life responsibilities. In addition to the flexible working , life satisfaction of the participants was found to be moderate in this study.

Significant results were obtained in terms of whether flexible work and life satisfaction differed significantly according to demographic variables. Firstly, the perception of flexible working does not show a significant dif-



ference according to gender, age, marital status, total seniority and seniority in the current workplace ( $p > 0.05$ ). However, the positive evaluations of the employees who have bachelor's degree or higher are more than the high school and vocational school graduates ( $p < 0,05$ ). In addition, among the Headquarters, Regional and factory employees; it was found that those who have monthly salary between 5,000-10,000 TL and benefiting from working hours flexibility and workplace flexibility have a more favorable flexible work evaluation than those who have monthly salary between 2,200-5,000 TL and who do not benefit from working hours flexibility and workplace flexibility.

In this study, it was found that there is no relationship between flexible work and life satisfaction. Previous research has found that there are many positive outcomes such as less work-life conflict and higher productivity in general. Encouraging results were obtained about the effects of flexible working arrangements on employees and institutions.

The study can be elaborated with arrangements that will include generation differences. There may also be assessments and influences resulting from cultural differences that cannot be identified in the research. In this study, no results were found about the effect of flexible study on on life satisfaction.

Afterwards, in the researches to be conducted on the subject, besides the studies to be done with different demographic characteristics such as the ones executed in the institutions that women have flexible working hours according to the school hours of their children, studies done in different sectors where digital technology is used such as banking operations realized by remote access from home are believed to contribute to the literature.

## Kaynakça / References

- Albion, M. J. (2004). A measure of attitudes towards flexible work options. *Australian Journal of Management*, 29(2), 275-294.
- Anderson, S. E., Coffey, B. S. ve Byerly, R. T. (2002). Formal organizational initiatives and informal workplace practices: Links to work-family conflict and job-related outcomes. *Journal of Management*, 28(6), 787-810.

- Baştemur, Y. (2006). *İş tatmini ile yaşam tatmini arasındaki ilişkiler: Kayseri emniyet müdürlüğünde bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Blyton, P. ve Jenkins, J. (2012). Life after Burberry: shifting experiences of work and non-work life following redundancy. *Work, Employment and Society*, 26(1), 26-41.
- Bolelli, M. (2012). *The relationship between use of power sources and compliance behavior in respect to leadership style and task complexity: The case of healthcare professionals in Turkey*. (Doctoral Thesis) T.C. Yeditepe University Graduate Institute Of Social Sciences, İstanbul.
- Carre, F., Ferber, M., Golden, L. ve Herzberg, S. (2000). *Nonstandard Work: The Nature and Challenges of Changing Employment Arrangements*. USA: Industrial Relations Reserch Association.
- Chen, Y. ve Fulmer, I. S. (2018). Fine-tuning what we know about employees' experience with flexible work arrangements and their job attitudes. *Human Resource Management*, 57(1), 381-395.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E. ve Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 419-436.
- Dikmen, A. A. (1995). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(03).
- Dockery, A. (2003). Happiness, Life Satisfaction and the role of work: Evidence from two Australian surveys. *Full Employment Imperative*, 77-95.
- Dolan, P., Peasgood, T. ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29(1), 94-122.
- Eryiğit, S. (2000). Esnek üretim, esnek organizasyon, esnek çalışma. *Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(4), 1-16.
- Gajendran, R. S., Harrison, D. A. ve Delaney-Klinger, K. (2015). Are telecommuters remotely good citizens? Unpacking telecommuting's effects on performance via i-deals and job resources. *Personnel Psychology*, 68(2), 353-393.

- Giannikis, S. K. ve Mihail, D. M. (2011). Flexible work arrangements in Greece: a study of employee perceptions. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(02), 417-432.
- Gillespie, C. ve Louw, J. (1993). Life Satisfaction in Old Age and Activity Theory: Should The Debate Be Re-Opened. *Southern African Journal of Gerontology*, 2(1), 25-30.
- Golden, T. D., Veiga, J. F. ve Simsek, Z. (2006). Telecommuting's differential impact on work-family conflict: Is there no place like home?. *Journal of Applied Psychology*, 91(6), 1340-1350.
- Günay, C. İ. (2004). Çalışma Sürelerinde Esneklik. *Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(3), 173-189.
- Hamilton, E. J. (1942). Profit inflation and the Industrial Revolution, 1751-1800. *The Quarterly Journal of Economics*, 56(2), 256-273.
- Haybron, D. M. (2004). Happiness and the importance of life satisfaction. *Department of Philosophy, Rutgers University*, 1-22.
- Horwitz, M. ve Smith, D. A. (1998). Flexible work practices and human resource management: a comparison of South African and foreign owned companies. *International Journal of Human Resource Management*, 9(4), 590-607.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keser, A. (2003). *Çalışmanın anlamı, insan yaşamındaki yeri ve yaşam doyumu üzerine uygulama*. (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kröll, C. ve Nüesch, S. (2019). The effects of flexible work practices on employee attitudes: evidence from a large-scale panel study in Germany. *The International Journal of Human Resource Management*, 30(9), 1505-1525.
- Meral, Y. (2018). *İşletme birleşmelerinde özdeşleşme, güven, iletişim kültür ve süreç adaletinin, iş doyumu ve banka birleşmesi sonrası yeni özdeşleşme üzerindeki etkileri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Myers, D. G. ve Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological Science*, 6(1), 10-19.
- Neugarten, B., Havighurst, R. ve Tobin, S. (1961). The Measurement of Life Satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16(2) 134-143.

- Özdevecioğlu, M. (2003). İş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Afyon, 1*, 90-97.
- Proctor, C. L., Linley, P. A. ve Maltby, J. (2009). Youth life satisfaction: A review of the literature. *Journal of Happiness Studies, 10*(5), 583-630.
- Rice, R. W., Frone, M. R. ve McFarlin, D. B. (1992). Work-nonwork conflict and the perceived quality of life. *Journal of Organizational Behavior, 13*(2), 155-168.
- Rice, R. W., McFarlin, D. B., Hunt, R. G. ve Near, J. P. (1985). Job importance as a moderator of the relationship between job satisfaction and life satisfaction. *Basic and Applied Social Psychology, 6*(4), 297-316.
- Tarcan, E. (2000). Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(3), 1-18.
- Tregaskis, O., Brewster, C., Mayne, L. ve Hegewisch, A. (1998). Flexible working in Europe: the evidence and the implications. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 7*(1), 61-78.
- Veenhoven, R. (1988). The utility of happiness. *Social indicators research, 20*(4), 333-354.
- Veenhoven, R. (1996). Chapter 1 In: W E Saris, R Veenhoven, A C Scherpenzeel, B Bunting (Eds.): A comparative study of satisfaction with life in europe. *Eötvös University Press, 11-48*.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Polat-Dede, N. ve Türkmen, F. (2019). Yaşam doyumu ve esnek çalışma üzerine bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13*(19), 2015-2041. DOI: 10.26466/opus.612219

## Turizmin Yerel Kalkınmadaki Öneminin Değerlendirilmesi: Van Kenti Örneği<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.597619

\*

Vedat Yılmaz\* - Mazlum Karaağaç\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Van/Türkiye

E-Posta: [vedatyilmaz1977@gmail.com](mailto:vedatyilmaz1977@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-4624-9824](https://orcid.org/0000-0003-4624-9824)

\*\* Yüksek Lisans Mezunu, Van Yüzüncü Yıl Üni., İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Van/Türkiye

E-Posta: [mazlumkaraagac21@outlook.com](mailto:mazlumkaraagac21@outlook.com)

ORCID: [0000-0001-7540-4171](https://orcid.org/0000-0001-7540-4171)

### Öz

Günümüz şehirlerinin kendi kimlikleriyle ön plana çıkmalarıyla birlikte, uluslararası piyasada rekabet edebilirliğinin güçlendiği, her kentin kendi simge ve değerleriyle pay alma yarışının uluslararası alanda geçerlilik kazanması yadsınamaz bir gerçeklik haline bürünmekte olduğu şu günlerde, yerele ait değerler ulusal ve küresel ölçekte pazarlanarak katma değerler ortaya çıkarmaktadır. Yerel ekonomik kalkınma, kısaca bir bölgeye özgü dönüşüm süreçlerinin dinamik olarak harekete geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm ekonomik karar alıcılarını, ekonomik hususlarda merkezi otoritenin güçlü ve tek olduğu klasik yönetim anlayışından yerel öncelik ve karar mekanizmalarının önem kazandığı yerel kalkınma anlayışına sevk etmiştir. Yerel Ekonomik Kalkınma (YEK) süreci için yöre ekonomisinin sektörel analizlerinin yapılması, öncelikli ve sürükleyici sektörün belirlenmesi gerekmektedir. Yerel ekonomik kalkınma sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel parametrelerin birlikte gelişimini ifade etmektedir. Bu yönüyle tüm bu parametreleri bünyesinde barındıran turizm sektörü YEK sürecinin lokomotifleri olarak görülmektedir. Van kenti özelinde, sanayi ve tarım sektörünün istenilen düzeyde olmadığı mevcut ekonomik göstergelerden de anlaşılmaktadır. Van destinasyon bölgesi için turizmin mevcut potansiyel varlığı ve bunun ekonomik bir değere dönüşmesinin sağlanması yani turizmin geliştirilmesi yerel ekonomik kalkınma için fırsat mıdır? Anlayışı üzerinden hareket edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Van ilinin kalkınmasında turizmin etkisi ölçülerek genel bir çerçevenin çizilmesidir. Bu bağlamda 300 İranlı turist ile anket çalışması yapılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kent, Kalkınma, Turizm, Van

<sup>1</sup> Bu çalışma Mazlum KARAĞAÇ tarafından Temmuz 2019'da Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında hazırlanan "Turizmin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Van Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından güncellenerek hazırlanmıştır.

## Evaluation of The Importance of Tourism in Local Development: The Case of Van City

\*

### Abstract

*With the emergence of today's cities, with their own identities, their competitiveness in the international market is strengthened, and the fact that each city's share of their own symbols and values becomes valid in the international arena becomes an undeniable reality. Local economic development is defined as the dynamic mobilization of a region-specific transformation process. For the Local Economic Development (LED) process, sectoral analyzes of the local economy should be made and the priority and the driving sector should be determined. Local economic development refers to the co-development of social, cultural, economic and environmental parameters. In this respect, the Tourism sector, which incorporates all these parameters, is seen as the locomotive of the LED process. It is understood from the current economic indicators that the industrial and agricultural sector is not at the desired level in Van. Is the existing potential for tourism available for the destination of Van and its transformation into an economic value, ie the development of tourism, is an opportunity for local economic development? We are moving through understanding. In this context, the aim of the study is to draw a general framework by measuring the impact of tourism on the development of Van. In this context, surveys were conducted with 300 Iranian tourists.*

**Keywords:** City, Development, Tourism, Van

## Giriş

Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan sosyo-ekonomik değişim-dönüşüm uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde gelişmişlik farklılıklarının belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkeler arası rekabetin hızla yükseldiği çağımızda hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler özgün değerleri ile fırsatları değerlendirerek yerel-ulusal menfaatlerin geliştirilmesi ve korunması bakımından yerel ölçüde kalkınma girişimlerini öncelikli hedef haline getirdikleri görülmektedir. Kalkınma anlayışının ilk yıllarından itibaren uygulanan klasik kalkınma anlayışı küreselleşme süreci ile birlikte bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm ekonomik karar alıcıları, ekonomik hususlarda merkezi otoritenin güçlü ve tek olduğu klasik yönetim anlayışından yerel öncelik ve karar mekanizmalarının önem kazandığı yerel kalkınma anlayışına sevk etmiştir. Günümüz şehirlerinin kendi kimlikleriyle ön plana çıkmalarıyla birlikte, uluslararası piyasada rekabet edebilirliğinin güçlendiği, her kentin kendi simge ve değerleriyle pay alma yarışının uluslararası alanda geçerlilik kazandığı yadsınamaz bir gerçeklik haline dönüşmektedir. Uluslararası konjonktürde makroekonomik kalkınma stratejisinden mikro temelli bir yerel ekonomik kalkınma stratejisine doğru dönüşüm süreci yaşanmaktadır.

Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de yerel-bölgesel gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Yerel ekonomik kalkınma politikaları ile geri kalmış alanlarda sosyo-ekonomik dengesizlikler giderilebilmektedir. Yerel kaynakların en etkin kullanılacağı sektörün belirlenmesi sektör seçiminin önemini ortaya koymaktadır. Turizm sektörü, yer aldığı bölgenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına (GSYH) olumlu katkıları, çarpan etkisiyle pek çok sektörün gelişmesine ve bu sektörlerdeki istihdamın artmasına, döviz girdilerindeki artış oranlarıyla gerek yerel bazda gerekse de ülke ekonomisine katkılarıyla önemli bir sektör konumundadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, turizmin yerel ekonominin kalkınmasındaki rolünü Van kenti özelinde analiz etmektir. Ayrıca turizmin yerel ekonominin kalkınmasında sağladığı etki ve kentin sahip olduğu alternatif turizm potansiyeli ortaya konularak bu potansiyele

ilişkin kentte ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında turizmin önemini vurgulamak hedeflenmiştir.

Çalışmada, Van kentini ziyarete gelen İranlı turistler ile 2018 Kasım-2019 Nisan ayları arasında 300 anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışmasıyla turizmin kentin ekonomisine katkısı ölçülmeye çalışılmış ve ortaya çıkan sonuç çerçevesince bazı öneriler sunulmuştur. Çalışmada toplanan veriler SPSS 19.0. programı ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

## **Yerel Ekonomik Kalkınma**

Yerel kalkınma kavramının tanımlanmasının yapılabilmesi için öncelikli olarak “yerel” kavramının tanımına değinilmesi daha doğru olacaktır. “Yerel” sözlük anlamıyla yöresel anlamını taşımaktadır. “Yerel”, hem içinde yaşayan insanların yaşamlarını sürdürmesi için bir çevre oluşturması, hem de bu çevrede yaşayanların kapasitelerinin belirlenmiş olması açısından önem teşkil etmektedir (Tekeli, 2002, s.8). Yerel ekonomik kalkınma anlayışının ön plana çıkmasında çok farklı gelişmelerin rol almasından kaynaklı ilgili alan yazınında genel kabul gören bir tanımlaması yoktur ve oldukça farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Yerel Ekonomik Kalkınma (YEK) yaklaşımı eskide bir bölge veya alanda dış sanayi yatırımlarının bir bölgeye çekilmesi olarak tanımlanmıştır. Uzun bir dönem için geçerli olan bu geleneksel yaklaşımda büyük oranda iş sahalarını geliştirecek sanayi yatırımlarını geliştirecek sanayi yatırımlarını bir bölgeye çekmeyi hedefleyen teşvik ve primlerden meydana gelen bir strateji olarak görülmüştür (Gül, 2004, s.204). YEK, yerel halkın sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda gelişmesini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle “yerelin yaşam kalitesini bir üst seviyeye çıkarma çabası” olarak tanımlanabilir (Atmaca, 2018, s.428; Tunçsiper ve Yılmaz, 2009, s.54).

Yerel kalkınma düşüncesi, “yerel olanın ön: plana çıktığı, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, yerel toplulukların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine de uygun olarak gelişimini sağlamayı amaçlayan bir anlayışı” açıklamaktadır. Yerel ekonomik kalkınmanın amacı, yerel paydaşların ve toplulukların bahse konu olan alanlarda ilerlemek adına eş güdüm halinde hareket ederek güçlerini birleştirmeleri, merkezi ve ademi merkezi yönetimlerin



bu harekete destek olmalarıdır (Pektaş, 2010, s.7). Bir başka ifadeyle yerel ekonomik kalkınma (YEK) kavramı; yerel, şehir, metropol ve alt-ulusal bölge gibi farklı ölçeklerde tanımlanan alanlarda toplumun yaşam standartlarını yükselten ve ekonomik faydayı arttıran, ekonomik gelişme ve büyümeyi sürdürülebilir kılmak için yerel yönetimlerin, özel işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın amaçlarını gerçekleştirilmeye yönelik olarak çalışmasını sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Özmen, 2007, s.1).

Yerel ekonomik kalkınma kavramı için yapılmış pek çok tanımdan hareketle YEK sürecinin en önemli ortak özellikleri şöyle sıralanabilir (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009, s.54):

- Yerel ekonomik kalkınmanın lokomotifi girişimciliktir.
- Yerelin özgün değerlerini ve kaynaklarını akılcı kullanması gerekmektedir. Yerelde tüm paydaşlarla iş birliğine gidilmesi gerekmektedir. YEK sürecinin başarıya ulaşabilmesi özel işletmelerin, kamunun, kar amacı gütmeyen kuruluşların ve halkın birlikte hareket etme kabiliyetine bağlıdır.
- Kalkınma hamlesi uzun süreli ve sürdürülebilirlik ilkesi temelinde benimsenmelidir.
- İşleyen ve dinamik bir yönetim anlayışı zorunlu görülmektedir.

### **Turizm ve Yerel Ekonomik Kalkınma İlişkisi**

Yerel ekonomik kalkınmayı olumlu yönden etkileyen sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Ülkelerin herhangi bir kentinde turizm olanaklarının gelişmesi, o kentin diğer kentlerle arasındaki dengesizliklerin de azalması anlamına gelmektedir. Turizmin gelişmesiyle birlikte geri kalmış kentin ekonomisine yeni kaynaklar aktarılacak, yeni iş alanları ve istihdam sahaları oluşacak ve bölge ekonomisinin her sektörde sağlayacağı katma değer buna paralel olarak artacaktır. Bununla birlikte turizmin yerel ekonomik kalkınma sürecinin etkilerinin belirlenmesinde ekonomik faydaların yanı sıra yaşam kalitesinin artması, sosyo-kültürel varlıkların korunmasına, yerel kültürlerin önemine, karşılıklı kültürel değişime ve alt ve üst yapı olanaklarının gelişmesine katkılar sağlamaktadır. Tüm bu olumlu etkilerinin yanında birtakım olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Çevre kirliliği, doğanın ve arkeolojik alanların

tahrip edilmesi, arazi kullanım sorunları, yerel halkın ayrıcalıklarının azalması gibi etkileri bulunmaktadır.

Yerel-bölgesel ekonomik kalkınma aşamaları incelendiğinde, kalkınma hamlesi içerisinde olan ülkelerde eskiden ekonomi içerisinde tarım sektörünün önemli bir paya sahip olduğu, geçen süre içerisinde hizmet ve sanayi sektörlerinin paylarında tarım sektörünü aşan önemli büyümeler olduğu görülmektedir. “Küreselleşme olgusu; ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler, iktisadi kalkınmanın ne tarım ne de sanayi sektörü ile gerçekleştirilemeyeceğini göstermiştir. Bu bağlamda, sektörel bazda zenginlik ve katma değer yaratan en önemli sektör artık hizmetlerdir” (Bahar, 2007, s.2). Tüketici tercihlerinin son dönemdeki değişimleri, refah seviyesinin yükselmesi sonucu artan mekânsal hareketliliğe paralel olarak gelişen hizmete dayalı sektörlerde ciddi gelişmeler yaşanmaktadır. Bu bağlamda dünyanın birçok bölgesinde hızlı bir gelişme trendi içerisinde olan ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde ciddi etmenleri olan sektörlerden birisi kuşkusuz turizm sektörü olmuştur (Eceral ve Özmen, 2009, s.47). Kalkınma sürecini başarı ile tamamlamış olan ülkelerde turizmin yerel kalkınmayı ve dolayısıyla bölgelerarası dengesizliğin önlenmesi noktasında önemli bir rol alabileceği kabul edilmiştir. Kalkınma sürecindeki ülkelerde yerel kalkınma stratejileri içerisinde turizm potansiyeline sahip olan kentlerin gelişmesi için turizm sektörünü bir araç olarak görmeye başlamışlardır (Hao vd., 2003’den aktaran Tunçsiper ve Yılmaz, 2009, s.56).

## **Turizm Kavramı**

Turizm ve turist kelimelerinin etimolojik kökenlerine öncelikli olarak bakılacak olursa: Turizm, Latince kökenli bir sözcüktür. Latince’de dönme hareketini ifade eden “tornus” kelimesinden tour (İngilizce ve Fransızca) sözcüğü türetilmiştir. Tour sözcüğü, “hareket edilen yere dönmek şartıyla yapılan seyahat” anlamına gelmektedir. Turizm sözcüğü ise “tur yapan” anlamına gelen “tourist” (turist) ve “tour” kelimelerinden doğmuştur (Hazar, 2006, s.3).

Turizm olayını ve kavramını tanımlamak amacıyla yapılan araştırmalarda literatür çalışmaları incelendiğinde, XIX. yüzyılın sonlarına kadar

uzandığı görülmektedir. Olaya farklı yönleriyle bakan düşünürler farklı tanımlamalar yapmışlardır. Yapılan tanımlardan bazılarına örnek vermeden önce Guyer-Feuler tarafından ilk defa turizm tanımı 1905 yılında ortaya atılmıştır. Fueeler'e göre: "Turizm artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmasına olanak veren 'modern' çağa özgür bir olaydır" (Kozak vd., 2000, s.1). Turizm; insanların dinlenmesini sağlayan, yeni yerleşimler görmek ve tanımak düşüncesiyle kültürel anlamda geliştirici faaliyetler olmasının yanında yeni işgücü olanakları oluşturan, özellikle yöresel anlamda ekonomik kalkınmaya katkı sunan ve bu yolla yöresel büyümeye hız kazandıran faaliyetlerdir (Gürer, 2003, s.29). Dünya Turizm Örgütü (WTO) turizmi: "insanların yaşadıkları çevrenin dışındaki bir yerde yirmi dört saatten az ve bir yıldan fazla kalmamak şartıyla eğlence iş sağlık ve boş zaman ve spor gibi çeşitli amaçlarla gerçekleştirdiği faaliyetler" olarak tanımlamıştır (WTO, 1995, s.15).

### **Türkiye Ekonomisinde Turizmin Yeri ve Etkileri**

Türkiye'nin ekonomisinde turizmin önemine değinmeden evvel ekonominin ve turizm ekonomisinin tanımına bakılacak olursa; ekonomi, insanların sınırsız arzularını karşılayan sınırlı (kıt) kaynaklar arasında yaptıkları tercihleri anlamaya ve açıklamaya çalışan bilim dalıdır (İçöz, 2005, s.8). Turizm ekonomisiyse, turizm faaliyetinin sebeplerini, kapsamını, gelişme şartlarını, sonuçlarını, bu olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini bilimsel yöntemlerle ekonomik açıdan irdeleyerek turizm olayının bağlı olduğu kanun ve ilkeleri ortaya çıkaran bir disiplindir (Olalı ve Timur, 1986, s.195).

Turizm ekonomisi literatüründe istihdam denildiğinde akla gelen ilk anlamı şüphesiz, emek-yoğun veya yakın anlamda kullanılan işgücü ile ilişkilidir. Bu nedenle İstihdam teriminin ekonomi bilimindeki tam istihdam için (Sermaye, doğal kaynaklar, girişim, aktif nüfus ve işgücü) üretim faktörlerinin makro boyutuyla üretim sürecine katılmasından doğan tanımından ziyade, istihdam teriminin emek-yoğun, iş gücü an-

lamları üzerinden değerlendirilecektir. Bu nedenle dar anlamda istihdam, emeğin üretime katılması demektir. Bir ülkede 14-65 yaşları arasında bulunanlar aktif nüfusu oluşturur ve bu ekonominin işgücü/emek potansiyelini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle aktif nüfus içinde çalışma istek ve yeteneğinde olup yürürlükteki ücret haddi ve çalışma koşullarında üretim faaliyetlerine emekleriyle katılmak isteyenleri ifade eder (Erdoğan, 1995, s.227).

Turizmin temel ekonomik önemi, bir ülke veya bölgeyi ziyaret eden turistler tarafından yapılan harcamalardır. Turizmin ülkelere veya uluslararası asal ekonomik değeri, turistlerin ziyaret ettikleri yerlerde yaptıkları harcamalar yoluyla, ülkeye veya o bölgede yaşayan yerel halka ekonomik artı değer kazandırmasıdır. Her sene turizmin küresel hareketi yoluyla gelişmiş ülke ekonomilerden diğer ülke ekonomilere ciddi miktarlarda maddi ve manevi değer aktarımı yapılmaktadır (Zengin, 2010, s.104). Ayrıca, turizm faaliyetleri sayesinde yerel ekonomi önemli düzeyde gelişerek büyümekte ve yerelde yaşayanlara çeşitli istihdam olanakları sağlamaktadır. Bu bakımdan yerel yöneticiler tarafından bütüncül bir şekilde yereldeki turizmin gelişmesine yönelik çaba göstermeleri gerekmektedir.

### **Turizmin Yerel Kalkınmadaki Önemi Van Örneğinde Yapılan Alan Araştırmasında Elde Edilen Bulgular**

Bu kısımda; çalışmada örneklem olarak alınan Van kenti hakkında genel sosyo-ekonomik bilgilerin verilmesinin yanında; araştırmanın amacı, evreni ve örnekleme, sınırlılıkları veri toplama tekniğinden bahsedilerek verilerin analizinde kullanılan yöntemler üzerinde durulmuştur.

### **Alan Araştırması Kapsamında Yer Alan Van Kentinin Sosyo-Ekonomik Durumu**

Gelişmekte olan veya geri kalmış bölgelerin sosyo-ekonomik gelişimi açısından turizm önemli imkanlar sunduğu bilinmektedir. Türkiye'nin geri kalmış illerinden biri olan Van kentinin ekonomik ve sosyal gelişiminde bugüne kadar tarım ve hayvancılık sektörü egemen olmuştur. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerine turizm sektörünün de

eklenmesinin bölgenin kalkınması için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Bu fırsatı doğuran yegane faktörün coğrafi ve kültürel yakınlığı ile Van kentinde turizm hareketinin önemli hedef kitlesini İranlı ziyaretçiler oluşturmaktadır.

Van kentinin ülke ekonomisindeki konumu ve gelişmişlik düzeyine ilişkin yapılan durum tespitinde ülkenin 75. kenti konumunda olduğu görülmektedir. Kalkınmada öncelikli yöreler arasında bulunmasına rağmen Van kenti istenilen ekonomik gelişmeleri bir türlü gösterememektedir. Yerel ekonomik kalkınma sürecinin başarıyla sürdürülebilir kılınması açısından sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapının analiz edilmesi ve çıkan bulgular rehberliğinde gerekli idari, mali, siyasi ve ekonomik teşviklerle desteklenmesi önem arz etmektedir.

### **Araştırmanın Metodolojisi**

Çalışmanın bu bölümünde gerçekleştirilen araştırma süresi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Araştırmanın hangi amaçla yapıldığı, öneminin ne olduğu, hangi yöntem ve metotların kullanıldığı, araştırmanın evreni ve örneklemini hangi grupların oluşturduğu, veri toplama araçlarını, veri toplama süreçlerini, araştırmada hangi kısıtlıkların olduğunu, hangi ölçeğin kullanıldığı gibi konulara yer verilmiştir. Elde edilen veriler ışığında araştırma bulgularının sonuçları, tablolar yardımıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

### **Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı**

Bu çalışmanın temel amacı, Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerin kent ekonomisine sağladıkları girdi-çıktıları ölçmek, yerel ekonomik kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu temel esas üzerinden çalışma, yerel ekonominin kalkınmasında ve dönüşümünde turizm sektörünün önemini ortaya koymaya yönelik bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın kapsamı 2 aşamadan oluşmaktadır. Birincisi, Van İline gelen İranlı turistlerle ilgili olarak sahadaki verilen toplanması, elde edilen verilerin analizinin yapılmasıdır. Yine bu aşamada Van'a gelen İranlı ziyaretçilerin, geliş koşullarını, nedenlerini, kalma sürelerini, ko-

naklama biçimlerini, harcama miktarını, geliş sıklıklarını ve tercihlerinin belirlenmesi ve taşıdıkları demografik özelliklerinin tespit edilerek, çıkarılan turist profiline göre yorumlamalar yapılmıştır. Çalışmada toplanan verilerin analiz edilmesi sonrasında Van'ın İranlı turistlerin algısındaki yeri tanımlanmakta ve daha sonraki süreçte devamlı gelişleri sağlamak için ortaya konulması gereken proje ve stratejiler geliştirilerek Van ilinin turistik bir destinasyon bölgesi olduğu imajına katkı sunulmaya çalışılmıştır.

İkincisi ise kentin ekonomisinin ana ögesi konumundaki hizmet sektörünün turizmden beklentileri, hangi sorunlar ile karşılaştıkları ve ekonomik değer olarak turizmin hizmet sektörü üzerindeki etkilerinin ölçülmesi konularına yer verilmiştir.

### **Araştırmanın Yöntemi, Evreni, Örnekleme ve Sınırlılıkları**

Çalışmada yöntem olarak anket tekniğinden faydalanılmış olup, anket, Van kentinde bulunan ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 300 İranlı turist ile yapılmıştır. Öncelikle Türkçe olarak hazırlanan soru formu daha sonra Türkçe-Farsça dillerine hakim uzman kişiler tarafından kontrol edilerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İranlı turistlere yönelik gerçekleştirilen ziyaretçi anketi ölçeğinin temelini Uğurlar (2006)'ın Van ilini ziyaret eden tüm yabancı turistlere uyguladığı çalışma oluşturmaktadır. Bununla birlikte ilgili literatür taranmış (Bahar 2007; Yıldız, 2007) ve anket sorularına son şekli verilmiştir.

Hazırlanan anket formu 3 aşama ve 15 sorudan oluşturulmuştur. İranlı turistlere uygulanan ilk aşama turist profilini belirlemeye yönelik ilk 6 sorudan oluşmaktadır. İkinci aşama ziyaretçilerin harcama, tüketim ve tercihlerini saptamaya yönelik 8 sorudan oluşmaktadır. Böylelikle ziyaretçilerin Van kentini tercih etme sebeplerini, kalış sürelerini, harcama miktarları, gezdikleri yerler belirlenerek uygun mal ve hizmetlerin sağlanmasına yönelik çalışılmıştır. Son aşamada turistlerin yapmış oldukları ziyaretle ilgili memnuniyetlerine yönelik 1 soru yer almaktadır.

Araştırmanın örnekleme ulaşım ve maliyet gerekçeleri ile Van kentinde bulunan İranlı turistler özelinde yapılarak diğer yabancı ve yerli turistler kapsam dışında tutularak sınırlandırılmıştır.

## Araştırmanın Bulguları

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Dağılımı**

	Değişkenler	Frekans (F)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	138	46,0
	Erkek	162	54,0
Yaş	1-20	10	3,3
	21-30	85	28,4
	31-40	127	42,3
	41-50	41	13,7
	51 ve Üzeri	37	12,3
Öğrenim Durumu	İlköğretim	10	3,3
	Lise	42	14,0
	Üniversite	248	82,7
Meslek Durumu	Kamu Sektörü	52	17,3
	Özel Sektör	93	31,0
	Ticari İşletme	63	21,0
	Öğrenci	35	11,7
	Diğer	57	19,0
Gelir Durumu	1-250 \$	94	31,3
	251-500 \$	117	39,0
	501-1000 \$	54	18,0
	1001 ve Üzeri Dolar	15	5,0
	Gelir Durumunu Belirtmeyenler	20	6,7

Tablo 1 incelendiğinde; ankete katılan turistlerin 138'i kadınlardan, 162'si ise erkek turistlerden oluşmaktadır. Katılımcılardan 10 kişi 1-20 yaş grubunu, 85 kişi 21-30 yaş, 127 kişi 31-40 yaş, 41 kişi 41-50 yaş ve 37 kişi de 51 ve üzeri yaş gurubunu oluşturmaktadır. Yaş guruplarının ankete katılımı incelendiğinde, Van kentini ziyaret eden turist tipinin ağırlıklı olarak 212 kişi %70,7 oranıyla 21-40, orta yaş gurubunu kapsadığı görülmektedir. Katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında; 10 kişi ilköğretim, 42 kişi lise, 65 kişi ön lisans, 118 kişi lisans ve 65 kişi lisansüstü mezunudur. Katılımcıların meslek gruplarına bakıldığında; 52 kişinin kamu görevlisi, 93 kişinin özel sektörde, 63 kişinin ticari işletmelerde, 6 kişinin tarım ve hayvancılıkta, 26 kişinin işsiz, 35 kişinin öğrenci, 18 kişinin ev hanımı olduğu görülmektedir.

Bunun yanında emekli, çalışmayan vb. nedenlerle de 7 kişinin diğer seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Van kentini ziyaret eden İranlı turistlerin önemli bir kısmının esnaf/tüccar veya özel bir ticari işletmede çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların son olarak gelir durumlarına bakıldığında; 94 kişi 1-250 \$, 117 kişi 251-500 \$, 54 kişi 501 – 1000 \$, 15 kişi 1000 ve üzeri \$ aylık geliri olduğunu, 20 kişi ise aylık gelirlerinin ne kadar olduğunu çeşitli gerekçelerle açıklamak istememiştir. Katılımcıların çoğunluğunun gelirinin 251-500 \$ arasında olduğu görülmektedir.

**Tablo 2. Katılımcıların Seyahatlerinde Kullandığı Ulaşım Türlerine Göre Dağılımı**

Ulaşım Türü	Frekans	Yüzde (%)
Özel Araç	102	34,0
Minibüs / Otobüs	138	46,0
Tren	14	4,7
Uçak	46	15,3
Toplam	300	100,00

Tablo 2’de ankete katılan turistlerin seyahatlerini, hangi ulaşım türünü kullanarak yaptıklarına dair bilgiler verilmektedir. Anket çalışmasına katılan turistlerden 102 kişi özel araçla, 138 kişi minibüs veya otobüs ile 14 kişi trenle ve 46 kişi uçak kullanarak Van kentine seyahat ettiği bilgisini açıklamıştır. Van kentinin coğrafi olarak İran’a komşu olması sebebiyle ankete katılanların önemli bir bölümü ziyaretlerini bireysel araçlarıyla yapabileceğine sahip oldukları ön plana çıkmaktadır. Yine tabloda katılımcıların büyük çoğunluğunun toplu taşıma araçları ile seyahatlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir.

**Tablo 3. Katılımcıların Konaklama Gün Sayısına Göre Dağılımı**

Konaklama Gün Sayısı	Frekans Dağılımı	Yüzde (%)
Günübirlik	6	2,0
2-3 gün	171	57,0
4-6 gün	106	35,3
7 gün ve üzeri	17	5,7
Toplam	300	100,00



Tablo 3’de Van kentini ziyaret eden İranlı turistlerin kentte kaç gün konaklama yaptıklarına dair verileri göstermektedir. Buna göre katılımcılardan 6 kişi Van’ı gününbirlik ziyaret ederken, 171 kişi 2-3 gün, 106 kişi 4-6 gün ve 17 kişi 7 gün ve üzeri seyahatlerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Yukarıdaki bilgiler ışığında ve ziyaretçilerle seyahatleri hakkında yapılan görüşmelerde Van kentini ziyaret etme sürelerinin genellikle 1-3 gün arası gerçekleştiği görülmektedir. Kenti ziyaret eden turistlerin önemli bir kısmının seyahatlerini paket tur ile gerçekleştirdiği, turların süresinin genellikle hafta sonunu kapsadığı belirtilmektedir. 4 gün ve üzerini kapsayan tatil sürelerinin genellikle İranlıların bahar dönemlerine denk gelen Nevruz bayramlarını ve yaz tatili süreçlerinde değerlendirildiği yine yapılan görüşmelerden ortaya çıkan bulgularındandır.

**Tablo 4. Katılımcıların Doğal Çevrenin Durumuna Yönelik Görüşlerine İlişkin Dağılımı**

Doğal Çevrenin Durumunu Beğendim	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	44	14,7
Katılıyorum	115	38,3
Orta Düzeyde Katılıyorum	109	36,3
Katılmıyorum	21	7,0
Kesinlikle Katılmıyorum	11	3,7
Toplam	300	100,0

Tablo 4’de ankete katılan İranlı turistlerin doğal çevrenin durumundan memnuniyetlerine dair görüşlerin yansıtılmaktadır. Ankete katılan örneklem grubundan 44 katılımcı kesinlikle katılıyorum, 115 katılımcı katılıyorum, 109 katılımcı orta düzeyde katılıyorum, 21 katılımcı katılmıyorum, 11 katılımcı ise kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Genel olarak tablo yorumlandığında katılımcıların kentteki doğal çevreyi beğendiği söylenebilir.

İranlı turistlerin Van kentini tatil için seçme nedenlerine ilişkin tercihlerini gösterir tablo 5 incelendiğinde; 45 kişinin sosyal, tarihi ve sosyal güzelliklerden dolayı, 103 kişinin gezmek eğlenmek ve alışveriş için, 5 kişinin arkadaş veya akraba ziyareti, 6 kişinin iş nedeniyle, 3 kişinin sağlık, 54 kişinin tatil maliyetlerinin ucuzluğu, 76 kişinin yakınlık ve

ulaşım kolaylığı nedeniyle, 8 kişinin ise diğer seçeneklerden dolayı Van kentini tercih ettiği görülmektedir.

**Tablo 5. Katılımcıların Van Kentini Tercih Etme Sebeplerine Göre Dağılımı**

Tercih Sebepleri	Frekans	Yüzde (%)
Sosyal tarihi ve kültürel güzellikler	45	15,0
Gezmek, eğlenmek ve Alışveriş	103	34,3
Arkadaş ve akraba ziyareti	5	1,7
İş	6	2
Sağlık	3	1
Tatilin maliyeti	54	18
Yakınlık ve ulaşım kolaylığı	76	25,3
Diğer	8	2,7
Toplam	300	100,00

Van kentini ziyaret eden İranlı turistlerin önemli bir çoğunluğunun gezmek, eğlenmek ve alışveriş yapmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte belirtilen farklı sebeplerden dolayı İranlı turistlerin Van kentine seyahat ettikleri görülmektedir. Diğer seçeneği tercih eden turistlerin bavul turizmi, kısa süreli eğitim ve tatil ve kongre turizmine katılmak amacıyla kente seyahat ettikleri görüşmeler sonrasında ulaşılan bulgulardandır.

**Tablo 6. Katılımcıların Toplam Harcama Miktarına Göre Dağılımı**

Toplam Harcama	Frekans	Yüzde (%)
1 – 250 \$	54	18,0
251 – 500 \$	121	40,3
501 – 1000 \$	100	33,3
1001 \$ ve üzeri	25	8,4
Toplam	300	100,00

Van kentini ziyaret eden İranlı turistlerin ziyaretleri süresince yapacakları tatil için ayırdıkları toplam harcama bütçesinin dağılımını gösterir tablo 6 incelendiğinde; 54 kişinin 1 – 250 \$, 121 kişinin 251-500 \$, 100 kişinin 501–1000 \$ ve 25 kişinin de 1001 \$ ve üzeri tatil için bütçe ayırdığı belirtilmektedir. Turistlerin büyük çoğunluğunun 251 – 1000 \$ arası tatil için bütçe ayırdıkları görülmektedir.

**Tablo 7. Katılımcıların Van Kenti Deneyimlerine İlişkin Dağılımı**

Van Kentindeki Deneyimlerim- den Hoşlandım	Frekans Dağılımı	Yüzde Değeri (%)
Kesinlikle Katılıyorum	85	28,3
Katılıyorum	150	50,0
Orta Düzeyde Katılıyorum	46	15,4
Katılmıyorum	15	5,0
Kesinlikle Katılmıyorum	4	1,3
Toplam	300	100,0

Tablo 7’de ankete katılan İranlı turistlerin Van’da geçirdikleri süre boyunca deneyimlerinden hoşlanıp-hoşlanmadıklarına dair görüşleri yansıtılmıştır. Çalışmada belirlenen örneklem grubundan 85 katılımcı kesinlikle katılıyorum, katılımcıların yarısı 150 katılımcı katılıyorum, 46 katılımcı orta düzeyde katılıyorum, 15 katılımcı katılmıyorum ve 4 katılımcı kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Tablo’da görüldüğü üzere ankete katılan İranlı turistlerin büyük bir çoğunluğunun Van kentindeki deneyimlerinden hoşlandıkları ve kentten memnun kaldıkları anlaşılmaktadır.

**Tablo 81. Katılımcıların Cinsiyet Durumu ile Gelirlerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Ki- Kare Testi Analiz Sonuçları (n=300)**

Değişkenler		Cinsiyetiniz			
		Kadın	Erkek	Toplam	
Gelir Duru- mununuz?	1-250 Dolar	F	55	39	94
		%	45,8	24,4	33,6
	251-500 Dolar	F	50	67	117
		%	41,7	41,9	41,8
	501-1000 Dolar	F	12	42	54
		%	10,0	26,3	19,3
	1001- Üzeri Dolar	F	3	12	15
		%	2,5	7,5	5,4
	$\chi^2=21,995$ $p=0,000^*$				

\* $P<0,01$

Tablo 8’de katılımcıların cinsiyet durumu ile gelir durumlarının karşılaştırılmasına ilişkin ki-kare testi analiz sonuçlarına bakıldığında; cinsiyeti kadın olan 55 katılımcının (%45,8) 1-250 Dolar arasında geliri

bulunurken, 50 katılımcının (%41,7) 251-500 Dolar, 12 katılımcının (%10,0) 501-1000 Dolar ve 3 katılımcının (%2,5) 1001 Dolar üzerinde geliri olduğu; cinsiyeti erkek olan 39 katılımcının (%24,4) 1-250 Dolar, 67 katılımcının (%41,9) 251-500 Dolar, 42 katılımcının (%26,3) 501-1000 Dolar ve 12 katılımcının (%7,5) 1001 Dolar ve üzeri gelire sahip oldukları görülmektedir.

Tabloda p değerine bakıldığında; p değerinin 0,000 olduğu ve  $p < 0,05$  olduğundan aralarında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda kadınların gelir düzeyinin erkeklere göre daha düşük olduğu söylenebilir.

**Tablo 92. Katılımcıların Meslek Grupları ile Gelir Durumlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Ki- Kare Testi Analiz Sonuçları (n=300)**

Değişkenler		Gelir Durumunuz?					Toplam
		1-250 Dolar	251-500 Dolar	501-1000 Dolar	1001- Üzeri Dolar		
Mesleğiniz?	Kamu	F	9	29	11	0	49
	Sektörü	%	18,4	59,2	22,4	0,0	100,0
Özel Sektör		F	18	44	20	9	91
		%	19,8	48,4	22,0	9,9	100,0
Ticari İşletme		F	10	26	22	3	61
		%	16,4	42,6	36,1	4,9	100,0
Tarım ve Hayvancılık		F	2	3	1	0	6
		%	33,3	50,0	16,7	0,0	100,0
İşsiz		F	14	2	0	1	17
		%	82,4	11,8	0,0	5,9	100,0
Öğrenci		F	25	7	0	1	33
		%	75,8	21,2	0,0	3,0	100,0
Ev Hanımı		F	12	4	0	0	16
		%	75,0	25,0	0,0	0,0	100,0
Diğer		F	4	2	0	1	7
		%	57,1	28,6	0,0	14,3	100,0
Toplam		F	94	117	54	15	280
		%	33,6	41,8	19,3	5,4	100,0

$X^2=98,052$   $p=0,000^*$

\* $P < 0,01$

Tablo 9'da katılımcıların meslek grupları ile gelir durumlarının karşılaştırılmasına ilişkin ki-kare testi analiz sonuçlarına bakıldığında;

kamu sektöründe çalışan katılımcılardan 9 kişi 1-250 Dolar, 29 kişi 251-500 Dolar, 11 kişi 501-1000 Dolar iken 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip kamu çalışanı bulunmaktayken, özel sektörde çalışan katılımcılardan 18 kişi 1-250 Dolar, 44 kişi 251-500 Dolar, 20 kişi 501-1000 Dolar ve 9 kişi 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğu, ticari işletme sahibi olan katılımcılardan 10 kişi 1-250 Dolar, 26 kişi 251-500 Dolar, 22 kişi 501-1000 Dolar ve 3 kişi 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğu, tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan katılımcılardan 2 kişi 1-250 Dolar, 3 kişi 251-500 Dolar ve 1 kişi 501-1000 Dolar arası gelire sahip olduğu, halen işsiz olduğunu beyan eden katılımcılardan 14 kişi 1-250 Dolar, 2 kişi 251-500 Dolar ve 1 kişi 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğunu, öğrenci olduğunu açıklayan katılımcılardan 25 kişi 1-250 Dolar, 7 kişi 251-500 Dolar ve 1 kişi 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğu, ev hanımı olduğunu ifade eden katılımcılardan 12 kişi 1-250 Dolar, 4 kişi 251-500 Dolar geliri olduğu, diğer meslek gruplarında yer alan 4 kişinin 1-250 Dolar, 2 kişinin 251-500 Dolar, 1 kişinin ise 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğunu belirtmiştir. Toplam katılımcılardan 94 kişinin (%33,6) 1-250 Dolar, 117 kişinin (%41,8) 251-500 Dolar, 54 kişinin (%19,3) 501-1000 Dolar ve 15 kişinin (%5,4) 1000 Dolar ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tabloda p değerine bakıldığında; p değerinin 0,000 olduğu ve  $p < 0,05$  olduğundan aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ticari işletme sahibi, özel sektör çalışanı ve kamu sektörü çalışanı olan katılımcıların diğer meslek gruplarına göre daha yüksek gelir seviyesine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 10'da yer alan katılımcıların Van kentini tercih etme nedenleri ile kalış sürelerinin karşılaştırılmasına ilişkin ki-kare testi analiz sonuçlarına bakıldığında; sosyal tarihi ve kültürel güzellikler nedeniyle gelen katılımcılardan 23'ünün (%13,5) 2-3 gün kaldığı, 18 kişinin (%17,0) 4-6 gün, 4 kişinin (%23,5) 7 gün ve üzeri kaldığı, gezmek eğlenmek ve alışveriş yapmak nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcılardan 1 kişinin (%16,7) günübirlik kaldığı, 32 kişinin (%18,7) 2-3 gün, 26 kişinin (%24,5) 4-6 gün ve 5 kişinin (%29,4) 7 gün ve üzeri kaldığı görülmektedir.

**Tablo 103. Katılımcıların Van Kentini Tercih Etme Nedenleri ile Kalış Sürelerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Ki- Kare Testi Analiz Sonuçları (n=300)**

	Değişkenler		Van Kentindeki Kalış Süreniz Kaç Gündür?			
			Günübirlik	2-3 Gün	4-6 Gün	7 Gün ve Üzeri
<b>Van İlini</b>	Sosyal Tarihi ve Kültürel	F	0	23	18	4
<b>Tercih Etme</b>	Güzellikler	%	0,0	13,5	17,0	23,5
<b>Nedeniniz Nedir?</b>	Gezmek, Eğlenmek ve	F	1	32	26	5
	Alışveriş Yapmak	%	16,7	18,7	24,5	29,4
	Arkadaş ve Akraba Ziyareti	F	0	2	3	0
	İş	%	0,0	1,2	2,8	0,0
	İş	F	2	3	1	0
		%	33,3	1,8	0,9	0,0
	Sağlık	F	0	1	2	0
		%	0,0	0,6	1,9	0,0
	Tatilin Maliyeti	F	2	33	16	3
		%	33,3	19,3	15,1	17,6
	Yakınlık ve Ulaşım Kolaylığı	F	1	49	29	5
		%	16,7	28,7	27,4	29,4
	Diğer	F	0	28	11	0
		%	0,0	16,4	10,4	0,0
	Toplam	F	6	171	106	17
		%	100,0	100,0	100,0	100,0

$\chi^2=44,027$   $p=0,002^*$

\* $P<0,01$

Arkadaş ve akraba ziyareti nedeniyle Van'ı tercih eden katılımcılardan 2 kişinin (%1,2) 2-3 gün ve 3 kişinin (%2,8) 4-6 gün kaldığı, iş nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcılardan 2 kişi (%33,3) günübirlik kalırken, 3 kişi (%1,8) 2-3 gün ve 1 kişi (%0,9) 4-6 gün üzeri kaldığı, sağlık sorunları nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcılardan 1 kişi (%0,6) 2-3 gün ve 2 kişinin (%1,9) 4-6 gün kaldığı, tatilin maliyeti nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcılardan 2 kişi (%33,3) günübirlik, 33 kişi (%19,3) 2-3 gün, 16 kişi (%15-1) 4-6 gün ve 3 kişi (17,6) 7 gün ve üzeri kaldığı, yakınlık ve ulaşım kolaylığı nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcılardan 1 kişi (%16,7) günübirlik, 49 kişi (%28,7) 2-3 gün, 29 kişi (%27,4) 4-6 gün ve 5 kişi (%29,4) 7 gün ve üzeri kaldığı, diğer neden-

lerden dolayı Van kentini tercih eden katılımcılardan 28 kişinin (%16,4) 2-3 gün ve 11 kişinin ( 10,4) 4-6 gün süreyle Van kentinde kaldığı belirtilmektedir.

Tabloda p değerine bakıldığında, p değerinin 0,000 olduğu ve  $p < 0,05$  olduğundan aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yakınlık ve ulaşım kolaylığı nedeniyle Van kentini tercih eden katılımcıların 2-3 günlük kısa süreliğine konaklama yaptıkları görülmektedir. Ayrıca gezmek, eğlenmek ve alışveriş yapmak için Van kentini tercih eden katılımcıların 1-6 gün aralığında bir haftalık tatil süresince konaklama yaptıkları, diğer nedenlerle yapılan seyahatlerin hem sürelerin kısa olduğu hem de katılımcı sayısı olarak istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir.

**Tablo 114. Katılımcıların Gelir Durumları ile Toplam Harcamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Ki- Kare Testi Analiz Sonuçları (n=300)**

Değişkenler		Toplam Yapılan Harcama?					Toplam
		1-250 Dolar	251-500 Dolar	501-1000 Dolar	1001- Üzeri Dolar		
<b>Gelir Durumu- munuz?</b>	1-250 Dolar	F %	29 30,9	37 39,4	26 27,7	2 2,1	94 100,0
	251-500 Dolar	F %	17 14,7	53 45,7	36 31,0	10 8,6	80 100,0
	501-1000 Dolar	F %	5 9,3	14 25,9	29 51,9	7 13,0	117 100,0
	1001- Üzeri Dolar	F %	0 0,0	6 40,0	5 33,3	4 26,7	38 100,0
	Toplam	F %	51 18,3	110 39,4	96 34,1	23 8,2	280 100,0

$$X^2=36,143 \quad p=0,000^*$$

\* $P < 0,01$

Tablo 11’de katılımcıların gelir durumları ile toplam yapmış oldukları harcamanın karşılaştırılmasına ilişkin ki-kare testi analiz sonuçlarına bakıldığında; gelir düzeyi 1-250 dolar olan katılımcılardan 29 kişi (%30,9) 1-250 Dolar harcama yaparken, 37 kişi (%39,4) 251-500 Dolar, 26 kişi (%27,7) 501- 1000 Dolar ve 2 kişi (%2,1) 1001 Dolar ve üzeri harcama

yaptığı, gelir düzeyi 251-500 Dolar arası olan katılımcılardan 17 kişi (%14,7) 1-250 Dolar arası harcama yaparken, 53 kişi (%45,7) 251-500 Dolar, 36 kişi (%31,0) 501-1000 Dolar ve 10 kişinin (%8,6) 1001 Dolar ve üzeri harcama yaptığı, gelir düzeyi 501-1000 Dolar arasında olan katılımcılardan 5 kişi (%9,3) 1-250 Dolar arası harcama yaparken, 14 kişi (%25,9) 251-500 Dolar, 29 kişinin (%51,9) 501-1000 Dolar arası ve 7 kişinin (%13,0) 1001 Dolar ve üzeri harcama yaptığı, geliri 1001 Dolar ve üzeri olan katılımcılardan 6 kişi (%40,0) 251-500 Dolar arası harcama yaparken, 5 kişi (%33,3) 501-1000 Dolar arası ve 4 kişi (%26,7) 1001 Dolar ve üzeri harcama yaptığı görülmektedir. Toplam katılımcılardan 51 kişi (%18,3) 1-250 Dolar arası harcama yaparken, 110 kişi (%39,4) 251-500 Dolar, 96 kişi (%34,1) 501-1000 Dolar ve 23 kişi (%8,) 1001 Dolar ve üzeri toplam harcama yaptıkları belirtilmiştir.

Tabloda p değerine bakıldığında, p değerinin 0,000 olduğu ve  $p < 0,05$  olduğundan aralarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Gelir seviyesi yükseldikçe yapılan toplam harcamanın da aynı düzeyde yükseldiği söylenebilir. Katılımcıların önemli bir çoğunluğunun 251-1000 Dolar arasında toplam harcama yaptıkları görülmektedir.

## Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilir bir turizm hareketinin işlevsel olmasının temelinde, bir ülkedeki turizm faaliyetlerine katılan yerel ve merkezi yönetim ile diğer paydaşların ülke ekonomisine fayda sağlayacak biçimde koordinasyonu, eş güdümlü ortak payda ve yarar ekseninde çalışmalarına bağlıdır. Zira turizm özellikle geri kalmış ya da sanayi ve tarım sektörleri yatırımına uygun olmayan kentlerde turizm sektörü önemli bir yatırım aracı olup, söz konusu kentlerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın ana unsuru haline gelebilmektedir. Bu tür kentlere gösterilebilecek örneklerden birisi de Van kentidir.

Yapılan araştırma sonucunda; İranlı turistlerin Van kentinin ülkelerine yakın ve ulaşım kolaylığının olması, kendi ülkeleriyle kıyaslandığında çeşitli özgürlük alanlarına sahip olması, turistik tüketime konu olan mal ve hizmetleri ülkelerinde bulmakta güçlük çekmeleri ve özellikle mevcut rejimin baskısından bir nebze de olsa kurtulmak, istedikleri gibi giyinmek, rahat bir şekilde dolaşmak, alışveriş yapmak ve eğlenmek



üzere Van kentini tercih ettikleri, çoğunlukla aileleri ile ve özel arabalarıyla gelen turistler bir haftadan daha az kaldığı, kentin eğlence mekânlarını ve AVM'lerini daha çok dolaştıkları, kenti ziyaret eden İranlı turistlerin tatil süreleri boyunca 250-1000\$ arasında ortalama harcama yaptıkları, Turistlerin konaklama sürelerinin 2-3 günle sınırlı olmasından dolayı harcamalarının az olduğu, kentte bulunmaktan turistlerin memnun olduğu ve arkadaşlarına tavsiye edecekleri, ayrıca İranlı turistlerin %39'u gürültüden, %30'u kamusal alanlarda çöpten ve kirlilikten, %49'u kent merkezindeki yoğun yapılaşmadan ve esnaf ve turizm işletmelerin bazı ürünleri fahiş fiyatlarda satmalarından rahatsız oldukları çalışmada elde edilen bulgulardır.

Van kentinin kültürel mirası, tarihi ve doğal güzellikleri, alternatif turizm potansiyeli ve turistik değerler bakımından bir destinasyon merkezi konumunda bulunduğu, mevcut potansiyel değerlendirildiği takdirde turizmin daha da gelişebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'de son dönemlere kadar önemli oranda turizm hareketlerine eğilim, kıyı kesimlerinde, deniz, kum ve güneş ekseninde değerlendirilmekteydi. Bu eğilimin neticesinde önemli derece turistik yatırımlarda yine bu kentlerde yoğunlaşmıştır. Turizm ve turist algısının son yıllarda giderek değişmeye başlamasıyla birlikte turizm hareketine yaz mevsimine indirgeyen deniz, kum, güneş ekseninden kopararak alternatif turizm arayışları ön plana çıkmaya başlamıştır. Van kenti sahip olduğu turizm potansiyeli ve alternatif turizm kaynakları bakımından önemli bir destinasyon olarak görülmektedir. Bu nedenle, kalkınmada öncelikli yöreler arasında bulunan Van kenti gibi az gelişmiş olan, fakat turizm potansiyeli bakımından güçlü ve gelişme gösterebilecek fırsatlara sahip yörelerde ulusal ölçekte yatırımların yapılması gerekmektedir. Yıllardır yerel kalkınmada öncelikli iller arasında yer alan Van kentine yönelik turizm yatırımların teşvik edilmesi, mali yardım programlarının devreye konulması gerekmektedir. Ayrıca seyahat acenteleri, konaklama ve ulaşım hizmetleri ve turistlere yönelik yönelik mal ve hizmet üreten ticari işletmeler, turizmin gelişimini tetikleyen en önemli turizm organizasyonlarıdır. Bu organizasyonların ve etkinlerin başarısı, turistik destinasyon bölgesinde turizm gelirlerinde artışlar meydana getirir. Bu bağlamda, bir yörede turizmin başarı faktörleri bu işletmelere dönük yatırım ve çeşitli teşviklerin yerel ve merkezi yönetimin destekleyici

politikaları yoluyla gerçekleştirilmektedir. İşletmeler arasında eşgüdüm ve koordinasyonu sağlayacak yasal düzenlemeler, yatırım olanaklarını artıracak ucuz ve uzun vadeli krediler sunmak, gerekli alt ve üstyapı olanaklarını geliştirerek kentin turizm yoluyla kalkınmasının özendirilmesi, turistlerin rutin aktiviteleri ve alternatif turizm çeşitlerine yönelik atraksiyonlara katılması için gerekli çalışmaların ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Van kentinde yerel yönetimlerin turizm faaliyetlerine yönelik çalışmaları yeterli değildir. Bu bağlamda, yerel ve merkezi yönetim işbirliğiyle; yukarıda belirtilen önerilerin yanında Van kentinde turizminin gelişebilmesi ve hak ettiği yeri alabilmesi için turistlerin dile getirdiği sorunların çözülmesi, beklentilerin karşılanması, turistlerin konaklama gün sayılarının artırılmasına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle, Van kentindeki turizmin gelişeceği ve yerelin kalkınmasına önemli katkının sağlanacağı düşünülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Evaluation of The Importance of Tourism in Local  
Development: The Case of Van City**

\*

Vedat Yılmaz – Mazlum Karaağaç  
*Van Yüzyüncü Yıl University*

As in the developed world and the developing countries are also local-regional disparities in Turkey. With local economic development policies, socio-economic imbalances in backward areas can be eliminated. Determining the sector where the local resources will be used most effectively reveals the importance of sector selection. The tourism sector is an important sector with its positive contributions to the Gross Domestic Product (GDP) of the region in which it is located, the development of many sectors due to multiplier effect and the increase in employment in these sectors and the contribution of both local and national economy with the increase in foreign exchange inputs.

In this context, the aim of the study is to analyze the role of tourism in the development of the local economy in Van. In addition, the impact of tourism on the development of the local economy and the alternative tourism potential of the city have been revealed and it is aimed to emphasize the importance of tourism in providing economic and social development in the city. In this study, 300 surveys were conducted between November 2018 and April 2019 with Iranian tourists visiting Van city. The contribution of tourism to the economy of the city was tried to be measured by the survey and some suggestions were made within the framework of the result. Data collected in the study SPSS 19.0. program and analyzed.

As a result of the research; The fact that Iranian tourists are close to Van's city and have easy access to transportation, having various freedom areas compared to their own countries, having difficulty in finding goods and services subject to tourist consumption in their countries, and getting rid of the pressure of the current regime, dressing as they wish, and walking around comfortably. Iranian tourists who prefer the city of Van for shopping, shopping and having fun, mostly tourists coming

with their families and private cars, stay less than a week, visit the city's entertainment venues and shopping malls, and visit the city for an average of \$ 250-1000. tourists spend less than 2-3 days because of their stay, tourists are happy to be in the city and will recommend to friends, 39% of Iranian tourists from noise, 3% These are the findings obtained from the study in which they are uncomfortable with waste and pollution in public spaces, and 49% from the intensive construction in the city center and from the trades and tourism enterprises selling some products at exorbitant prices.

The city's cultural heritage, historical and natural beauties, alternative tourism potential and touristic values are important in terms of showing that tourism can develop further if the existing potential is evaluated. Turkey in recent years to move up significant trends in tourism, coastal areas, sea, sand and sun were evaluated in the axis. As a result of this trend, significant investments have been concentrated in these cities. As the perception of tourism and tourists started to change in recent years, the search for alternative tourism started to come to the forefront by separating the tourism movement from the axis of sea, sand and sun which reduced to summer season. The city of Van is seen as an important destination in terms of its tourism potential and alternative tourism resources. For this reason, it is necessary to make investments on a national scale in regions such as Van, which is among the priority regions for development, but which are strong in terms of tourism potential and have opportunities to develop. Tourism investments for the city of Van, which has been one of the priority provinces in local development for years, should be encouraged and financial assistance programs should be put into operation. In addition, travel agencies, accommodation and transportation services and commercial enterprises producing goods and services for tourists are the most important tourism organizations that trigger the development of tourism. The success of these organizations and events leads to increases in tourism revenues in the tourist destination region. In this context, the success factors of tourism in a region are realized through the supportive policies of local and central government of investment and various incentives towards these enterprises. Necessary actions and arrangements should be made in order to provide coordination and coordination among enterprises, to provide cheap and

long-term credits to increase investment opportunities, to promote the development of the city through tourism by developing the necessary infrastructure and superstructure opportunities, and to participate in the attraction of tourists for routine activities and alternative tourism types.

As a result, it is not enough for local governments to work on tourism activities in Van. In this context, in cooperation with local and central government; In addition to the aforementioned suggestions, it is thought that tourism will be developed and local contribution will be provided by means of solving the problems voiced by the tourists, meeting the expectations, increasing the number of days of tourists accommodation in order to develop tourism in Van.

### Kaynakça / References

- Altınok, S., Karaçol, Z. ve Fırat, E. (2016). *Kalkınmada Ar&Ge ve inovasyonun önemi: Türkiye örneği*. International Conference on Euroasian Economies, <http://www.avekon.org/papers/1599.pdf>, adresinden 12/08/2018 tarihinde erişilmiştir.
- Atmaca, Y. (2018). Yerel kalkınma politikaları ve amaçları doğrultusunda kalkınma ajansları ve uygulanabilirliği, Ed, Yılmaz Demirhan, Seyfettin Aslan, Müslüm Kayacı, Ömer Taylan, *ISEPA'18 Bildiriler Kitabı*, ss. 427-436.
- Bahar, O. (2007). Bölgesel kalkınmada turizm sektörünün ekonomik açıdan yeri ve önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-19.
- Eceral, Ö, T. ve Özmen, A, C. (2009). Beypazarı'nda turizm gelişimi ve yerel ekonomik kalkınma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 46-74.
- Erdoğan, H. (1995). *Ekonomik sosyal kültürel çevresiyle uluslararası turizm*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Hazar, A. (2006). *Spor ve turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- İçöz, O. (2005). Turizm ekonomisi. (3.Baskı) Ankara: Turhan Kitapevi.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1986). Turizmin Türk ekonomisindeki yeri. İzmir: Ofis Yayıncılık.
- Özmen, A, C. (2007). *Yerel ekonomik kalkınma girişimi ve etkileri: Beypazarı örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de sosyal belediyecilik uygulamaları ve temel sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5 (1), 3-22.
- Uğurlar, A. (2006). *Turizmin yerel ekonomiye etkileri ve sürdürülebilirliği: Van örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tekeli, İ. (2002). Sivil toplum kuruluşları, yerleşme ve yerel yönetimler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tunçsiper, B. ve Yılmaz, Ö. G. (2009). Yerel ekonomik kalkınma sürecinin turizm sektörüne etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 53-70.
- WTO, (World Tourism Organisation). (1995). Collection of tourism expenditure statistics report, <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284401062> adresinden 18/04/2019 tarihinde erişilmiştir.
- Yıldız, Z. (2007). *Turizmin bölgesel kalkınmaya sağladığı katkılar ve göller bölgesi uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Zengin, B. (2010). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisine reel ve moneter etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 103-126.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Yılmaz, V. ve Karaağaç, M. (2019). Turizmin yerel kalkınmadaki önemini değerlendirilmesi: Van kenti örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2042-2067. DOI:10.26466/opus.597619

## Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Çalışma

DOI: 10.26466/opus.596875

\*

Yusuf Bozgeyik\* - Ayşe Aydın\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye

E-Posta: [ybozgeyik@gantep.edu.tr](mailto:ybozgeyik@gantep.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-2613-2792](https://orcid.org/0000-0003-2613-2792)

\*\*Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye

E-Posta: [ayseaydin@gantep.edu.tr](mailto:ayseaydin@gantep.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-2152-591X](https://orcid.org/0000-0002-2152-591X)

### Öz

*Satın alma gücü paritesi teorisi iktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılan uluslararası ekonominin en eski kavramlarından biridir. Satın alma gücü paritesi, küresel boyuttaki fiyat çeşitliliğini elimine etmek ve para birimleri farklılıklarından kaynaklanan satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. Bu çalışmada da gelişmekte olan ülkelerde SGP' nin geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda gelişmekte olan 16 ülkeye ait 1994.01-2019.05 dönemlerini kapsayan aylık reel efektif döviz kuru verileri kullanılarak birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinin uygulanmasında serilerin doğrusallığı ve yapısal kırılma içerip içermediği önem kazanmaktadır. Furuoka (2017), serilerin doğrusallık ve yapısal kırılmalar altında dört farklı yöntemin mukayesesine olanak veren F-testini önermiştir. Bu çalışmada da literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak dört yöntem uygulanmış ve F-testi sonuçlarına göre her ülke için en iyi model belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda doğrusal olmayan ve yapısal değişimler altında Furuoka (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADF (FADF-SB) testi sonuçları esas alınarak SGP teorisinin Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan 16 ülke için geçerliliğine ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Satın Alma Gücü Paritesi, Fourier ADF testi, Reel Döviz Kuru*

## An Empirical Study on the Validity of Purchasing Power Parity in Selected Developing Countries

\*

### Abstract

*Purchasing power parity theory is one of the oldest concepts of international economy which is frequently used by economists and policy makers. Purchasing power parity is a rate of change that eliminates global price diversity and equalizes purchasing power due to differences in currencies. In this study, the validity of SGP in developing countries was examined. For this purpose, unit root tests were carried out by using monthly real effective exchange rate data of 16 developing countries covering the periods of 1994.01-2019.05. In the application of unit root tests, the linearity of the series and whether it contains structural fracture gain importance. Furuoka (2017) proposed series F-testing, which allows comparison of four different methods under linearity and structural breaks. In this study, unlike the other studies in the literature, four methods were applied and according to F-test results, the best model was determined for each country. The results of the study were based on the Fourier ADF (FADF-SB) test results developed by Furuoka (2017) under nonlinear and structural changes and the validity of SGP theory is valid for 16 developing countries, including Turkey.*

**Keywords:** *Purchasing Power Parity, Fourier ADF test, Real Interest Rate*



## Giriş

Satın alma gücü paritesi teorisi iktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılan uluslararası ekonominin en eski kavramlarından biridir. Salamanca Üniversitesi bilim insanlarının 16.yy' da ilk defa kullandığı bu kavram aslında daha uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat teorinin ilk ortaya çıkışı Gustav Cassel tarafından ilk olarak 1918 yılında reel döviz kurlarındaki değişimleri hesaplamada kullanılmıştır. Cassel'e göre satın alma gücü paritesi, bir ülkenin parasının satın alma gücünün diğer bir ülkenin parasının satın alma gücüne oranlanmasıdır şeklinde tanımlanmıştır (Yıldırım, Mercan ve Kostakoğlu, 2013).

Satın alma gücü paritesi, küresel boyuttaki fiyat çeşitliliğini elimine etmek ve para birimleri farklılıklarından kaynaklanan satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. Döviz kuru ve fiyatlar arasındaki ilişki satın alma gücü paritesi üzerinde tartışmalara yol açmıştır. Bu teoriye göre, milli paranın değerinin yurtiçinde ve yurtdışında aynı olması ve ülkeler arasındaki alım gücünün aynı seviyeye getirilmesi hedeflenmektedir. Ülkeler arasındaki satın alma gücünün eşitlenmesi, nominal döviz kurunun göreceli fiyat değişimlerine bağlı kalacağını ve sonuç olarak reel döviz kurunun değişmeyeceğini göstermektedir. Bu perspektiften bakılacak olursa, satın alma gücü paritesi teorisi döviz kurunun yani farklı para birimlerinin birbiri cinsinden fiyatının belirlenmesinde kullanılmaktadır.

Satın alma gücü paritesinin açıklarken üç kavram üzerinde durmakta fayda vardır: Tek Fiyat Kanunu, Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi, Nispi Satın Alma Gücü Paritesi. Öncelikli olarak teoriyi analiz edebilmek için tek fiyat kanununun iyi bilinmesi gerekmektedir. SGP'nin uluslar arası piyasalara entegrasyonu tek fiyat kanununun uygulanmasıyla gerçekleşmektedir. Tam rekabet piyasası koşulları altında, ticari engellerin olmadığı, taşıma ve işlem maliyetlerinin bulunmadığı, homojen bir malın farklı piyasalarda aynı fiyata sahip olması gerektiği düşüncesi tek fiyat kanununun temel dayanağıdır. Literatürde Mutlak SGP'yi tanımlarken Tek Fiyat Kanununun genel fiyatlar seviyesine genişletilmiş halidir denilmektedir. Döviz kurlarındaki dengeyi sağlayan mutlak SGP, ülkeler arasındaki fiyat seviyelerinin oranının döviz kurlarını etkilediğini,

nispi SGP ise döviz kurlarındaki değişimlerin enflasyon oranındaki farklılıklardan kaynaklandığını belirtmektedir.

Tüm bu bilgiler çerçevesinde, serbest ticaret koşullarında, işlem maliyetlerinin minimize edilerek, benzer nitelikteki malların fiyatlarının ölçümünde tek bir döviz kurunun kullanılması fiyatlarının aynı olduğunu ve bu sebeple ülkelerarasındaki farklı fiyatların döviz kuru üzerinde önemli rol oynadığını söyleyen teori satın alma gücü paritesi teorisi olarak bilinmektedir.

SGP teorisinin geçerliliğini test ederken, reel döviz kurlarının durağanlığı araştırılmaktadır. Reel döviz kurlarındaki değişimler, SGP' den sapmaların olduğunu göstergesidir. Bu serilerde gözlenen durağan dışılık, SGP teorisinin geçerli olmadığını göstermektedir. Örneğin, reel döviz kuru uluslar arası rekabetçiliğin bir göstergesi olarak hizmet ettiği için reel bir değer kaybı ile rekabetçilikte artışı beraberinde getirecek ve istihdam değer kaybeden ülkeye doğru kayacaktır. (Bahmani-Oskooee ve Rhee, 1992).

Çalışmada Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan 16 ülke için 1994.01-2019.05 yılları arasında SGP hipotezinin geçerliliğinin birim kök testleriyle sınanması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, SGP teorisinden genel hatlarıyla bahsedilmiştir. Literatür taraması kısmında SGP geçerliliğini analiz eden çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılacak olan veri setinden bahsedilerek metodoloji tanıtılmıştır. Son bölümde ise SGP hipotezinin geçerliliği analiz edilerek yapılan ekonometrik uygulama sonuçları değerlendirilecektir.

## **Literatür Taraması**

Literatüre bakıldığında SGP geçerliliğini birim kök testleri ve eş bütünleşme testleri ile analiz eden çalışmalara rastlanmaktadır. Çalışmamızda literatürden farklı olarak 1994-2019 yılları arasında aylık veriler kullanılarak aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan 16 ülkenin SGP hipotezinin geçerliliği yapılan birim kök testleriyle analiz edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında daha önce yapılan SGP hipotezinin geçerliliğini gösteren teorik ve ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Türkiye için döviz kurlarının Dolar ve Mark cinsinden SGP geçerliliği, Gürbüz ve Hasgür (1997) tarafından test edilmiştir çalışmada 1970- 1994 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. Yapılan eşbütünleşme testleri yardımıyla Dolar ve Mark döviz kuru SGP'yi desteklemektedir. Erhat (2003) 1984-2000 dönemi için yaptığı çalışmada kırılmalı birim kök testleri ve AFRİMA modelini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye için SGP hipotezinin geçerliliğine ulaşılmıştır. Alba ve Park (2005) yaptıkları çalışmada 1973:01-2004:10 dönemi için Türkiye'de SGP geçerliliğini doğrusal olmayan birim kök testleri kullanarak incelemiştir. Testler sonucunda bir bölümde SGP'nin geçerliliği görülürken iken diğer bölümde SGP'nin geçerli olmadığı görülmüştür.

Benassy ve diğ. (2005) panel birim kök ve panel eş-bütünleşme testlerini kullanarak G20 ülkeleri için 1980-2001 dönemleri arasında yıllık veriler ile SGP hipotezinin geçerliliğini sınamışlardır. Sonuç olarak döviz kurlarında meydana gelen önemli sapmalar hipotezin geçerli olmadığını göstermiştir. Aslan ve Kanbur (2007) Türkiye için 1982:01-2001:01 ve 2001:01-2005:12 dönemleri için hipotezin geçerliliğini eşbütünleşme analizi yaparak test etmişlerdir. Analiz sonucunda SGP'nin geçerli olmadığı görülmüştür. Çağlayan ve Şak (2009) aralarında Türkiye'nin de bulunduğu OECD ülkeleri için yapılan çalışmada SGP hipotezini 1996:01-2006:04 dönemleri için gelir düzeyi yüksek 20 ülke ve gelir düzeyi düşük 6 ülke için analiz etmişlerdir. OECD ülkelerinin tamamında ve iki farklı gelir grubunda SGP'nin geçerli olmadığı görülmüştür.

Guloglu vd. (2011) reel döviz kurlarının durağanlığını 1991-2008 dönemi içinde Türkiye ve 18 ülke için panel KPSS testi kullanarak sınamışlardır ve sonuç olarak SGP'nin geçerliliği gözlemlenmiştir. Yıldırım vd. (2012) klasik ve kırılmalı birim kök testleriyle 1990:01-2009:12 dönemi arasında Türkiye için üretici ve tüketici fiyat endeksi kullanılarak yapılan çalışmada, SGP'nin geçerliliği tüketici fiyat endeksi göz önüne alındığında, SGP'nin geçerli olmadığı ise üretici fiyat endeksi göz önüne alındığında görülmüştür. Cuestas ve Regis (2013) 1972:01-2010:01 döneminde OECD ülkeleri için SGP geçerliliğini incelemiştir. İnceleme sonuçlarına göre doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri 11 ülkede SGP'nin geçerliliğini, Türkiye'de ise geçersiz olduğunu göstermiştir. Şener, Yılcı ve Canpolat (2015) iki farklı birim kök testi

(klasik- çoklu kırılmalı birim kök testleri) kullanarak 1980:01-2012:12 dönemi için Türkiye’de SGP geçerliliğini test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de sınırlı SGP ile kırılmalı-trendli-sınırlı SGP’nin geçerli olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Tıraşoğlu (2014) 18 OECD ülkesinde 1993:Q1- 2011:Q1 dönemi için tek ve iki kırılmalı birim kök testleriyle yapılan çalışmada, tek kırılmalı birim kök testi sonucuna göre aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 10 ülkede SGP’nin geçerliliği görülürken, iki kırılmalı birim kök testi sonucunda yine Türkiye’nin de dâhil olduğu 13 ülkede SGP’nin geçerliliği gözlemlenmiştir. Çeviş ve Ceylan (2015) Kırılğan beşli diye adlandırılan ülkeler için 2003:01-2013:08 döneminde eşbütünleşme testini kullanmışlardır. Çalışma sonucuna göre, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye için SGP hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Alper (2015), 2001: 01-2014: 09 dönemi için BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin SGP geçerliliğini KSS birim kök testi ile sınamıştır. KSS testinde, SGP hiçbir ülke için geçerli değildir, KSS birim kök testi yuvarlandığında ise SGP kısa zaman aralıklarında geçerlidir. Destek ve Okumuş (2016), SGP hipotezinin geçerliliğini 27 OECD ülkesi için dört farklı birim kök testi kullanarak (ADF birim kök testi, KSS birim kök testi, Fourier ADF ve Fourier KSS) analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda 14 OECD ülkesinde SGP hipotezinin geçerli olduğuna ulaşılmıştır. Sağlam ve Sönmez (2017), BRICT (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye) ülkeleri için yapılan yapısal kırılma testleriyle SGP’nin geçerliliğini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, BRICT ülkelerinde SGP teorisinin geçerli olmadığı görülmüştür. Çil ve Tıraşoğlu (2018) yaptıkları çalışmada Kırılğan Beşli ülkeri (Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye) için 1990:Q1 – 2016: Q2 dönemleri arasında SGP hipotezinin geçerliliğini ADF ve Bayesian birim kök testlerini kullanarak analiz etmişlerdir ve sonuç olarak sadece Hindistan için SGP hipotezinin geçerliliğine ulaşılmıştır.

**Tablo 1- Literatürde Yapılan Bazı Çalışmalar**

Çalışma	Örneklem	Dönem	Sonuç
Gürbüz ve Hasgür (1997)	Türkiye	1970- 1994	SGP geçerli.
Erlat (2003)	Türkiye	1984-2000	SGP geçerli.
Alba ve Park (2005)	Türkiye	1973-2004	Bir bölümde SGP geçerli diğer bölümde geçersiz.
Benassy vd.(2005)	G20 ülkeleri	1980-2001	SGP geçersiz.
Aslan ve Kanbur (2007)	Türkiye	1982:01-2001:01 ve 2001:01-2005:12	SGP geçersiz.
Çağlayan ve Şak (2009)	OECD ülkeleri	1996:01-2006:04	SGP geçersiz.
Guloglu vd. (2011)	Türkiye ve 18 ülke	1991-2008	SGP geçerli.
Yıldırım vd. (2012)	Türkiye	1990:01-2009:12	Tüfe baz alındığında SGP geçerli, Üfe baz alındığında SGP geçersiz.
Cuestas ve Regis (2013)	OECD ülkeleri	1972:01-2010:01	11 ülkede SGP geçerli, Türkiye’de ise geçersiz
Şener, Yılcı ve Canpolat (2015)	Türkiye	1980:01-2012:12	SGP geçerli.
Tıraşoğlu (2014)	18 OECD ülkesi	1993:Q1-2011:Q1	SGP geçerli.
Çeviş ve Ceylan (2015)	Kırılgan beşli ülkeleri	2003:01-2013:08	SGP geçerli.
Alper (2015)	BRICS ülkeleri	2001: 01-2014: 09	SGP geçersiz.
Destek ve Okumuş (2016)	27 OECD ülkesi	1990-2015	14 OECD ülkesinde SGP hipotezi geçerli
Sağlam ve Sönmez (2017)	BRICT ülkeleri	1994-2015	SGP geçersiz.
Çil ve Tıraşoğlu (2018)	Kırılgan beşli ülkeleri	1990:Q1 – 2016: Q2	Hindistan için SGP hipotezi geçerli

## Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Çalışmada gelişmekte olan ülkelerinin 1994.01-2019.05 tarihleri arasındaki aylık reel efektif döviz kuru verileri kullanılmıştır. Reel döviz kuru formülü yardımıyla hesaplanmıştır. Formülde yer alan , reel döviz kurunu, nominal döviz kurunu, yurtdışı fiyat düzeyini ve yurtiçi fiyat düzeyini temsil etmektedir. Örneklem seçiminde Morgan Stanley Capital International (MSCI) tarafından oluşturulan gelişmekte olan ülke sınıflandırılması kullanılmış ve analiz dönemi boyunca verisi süreklilik göstermeyen ülkeler elenmiştir. Türkiye'ye ait veriler TMB-EVDS, diğer gelişmekte olan ülkelere ait veriler ise IMF (International Monetary Fund)'ye ait IFS (International Financial Statistics) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen 16 ülke ve kısaltmaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

**Tablo 2. Çalışmaya Dahil Edilen Ülkeler ve Kısaltmaları**

Ülke Adı	Kısaltma	Ülke Adı	Kısaltma	Ülke Adı	Kısaltma
Brezilya	BRA	Macaristan	HUN	Polonya	PLN
Şili	CHL	Malezya	MLY	Rusya	RUS
Çin	CHN	Meksika	MEX	Suudi Arabistan	SAU
Kolombiya	CLM	Pakistan	PAK	Güney Afrika	SOU
Çekya	CHZ	Filipinler	PHL	Türkiye	TUR
Yunanistan	GRC				

## Çalışmada Kullanılan Yöntem

Satın alma gücü paritesini test eden çalışmalar incelendiğinde genellikle farklı bulguların elde edildiği ve henüz bir fikir birliği sağlanamadığı görülmektedir. Çalışmalarda kullanılan veri setinin kapsadığı dönem ve özellikle kullanılan ekonometrik yöntemlerin farklı olması bu durumun oluşmasına neden olmaktadır. SGP'nin varlığının birim kök testleri ile incelendiği çalışmalarda genellikle ADF (Dickey ve Fuller, 1979) birim kök testinin kullanıldığı görülmektedir. Serilerin doğrusal formda olmaması durumunda Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilen Fourier ADF (FADF) testi, yapısal değişimlerin incelendiği durumlarda ise Zivot ve

Andrews (1992) ve Perron ve Vogelsang (1992) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı ADF (ADF-SB) testi kullanılabilmektedir. Furuoka (2017), serilerin doğrusal formda olmaması ve yapısal değişim içermesi durumunda yapısal kırılmaya izin veren Fourier ADF (FADF-SB) testini geliştirmiştir. Ayrıca, dört alternatif test içerisinde en iyi modeli belirlemeye yönelik 5 farklı F-testi önermiştir. ADF testini Model A, FADF testini Model B, ADF-SB testini Model C ve FADF-SB testini Model D olarak özetlemiştir. Birinci F-testi Model A'ya karşı Model B'yi, ikinci F-testi Model A'ya karşı Model C'yi, üçüncü F-testi Model A'ya karşı Model D'yi, dördüncü F-testi Model B'ye karşı Model D'yi, beşinci F-testi ise Model C'ye karşı Model D'yi test etmektedir. Eğer seri doğrusal formda ve yapısal kırılma içermiyorsa Model A, doğrusal olmayan formda ve yapısal kırılma içermiyorsa Model B, doğrusal formda ve yapısal kırılma içeriyorsa Model C, doğrusal olmayan formda ve yapısal kırılma içeriyorsa Model D tercih edilecektir. Söz konusu F-testleri sayesinde veri setine en uygun model belirlenecek ve o modelin çıktıları esas alınacaktır.

Her dört modelde de temel hipotez şu şekilde kurulmaktadır:

$$y_t = \mu + y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$y_t$ , reel döviz kurunu,  $\mu$  deterministik terimi ve  $\varepsilon_t$  hata terimini temsil etmektedir. Alternatif hipotezler de şu şekilde kurulmaktadır:

Model A:  $y_t = \mu + \beta_t + \varepsilon_t$

Model B:  $y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t$

Model C:  $y_t = \mu + \beta_t + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \varepsilon_t$

Model D:

$$y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \varepsilon_t$$

Denklemlerde yer alan  $\beta$  terimi trend için eğim parametresini,  $k$  terimi Fourier yaklaşımı için frekans sıklığını,  $\gamma$  terimi trigonometrik terimler için eğim parametresini,  $t$  terimi deterministik trendi,  $T$  terimi gözlem

sayısını,  $\rho = 3.1416$  ve  $\delta$  terimi ise yapısal kırılma kuklaları için eğim parametresini göstermektedir. Görüldüğü üzere Model A denkleminde sadece deterministik terim ve deterministik trend yer almaktadır. Model B'de doğrusal olmayan trigonometrik terimler eklenmiştir. Model C'de tek yapısal kırılma için kukla değişken eklemiştir. Nihayetinde Model D denkleminde tüm dört deterministik katsayı eklenmiştir (Furuoka, 2017). Söz konusu dört denklem şu şekilde hesaplanmıştır:

Model A:

$$\Delta y_t = \mu + \beta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model B:

$$\Delta y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model C:

$$\Delta y_t = \mu + \beta_t + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model D:

$$\Delta y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$\rho$  terimi gecikmeli bağımlı değişken için eğim parametresini,  $c$  terimi gecikmeli bağımlı değişkeninin birinci farkının eğim parametresini,  $p$  terimi ise gecikme uzunluğunu temsil etmektedir (Gemici ve Polat, 2018).

## Bulgular

Çalışmada gelişmekte olan ülkelere ait reel döviz kuru verileri her dört model için de test edilmiş ve modeller arasındaki seçim için F-test istatistikleri hesaplanmıştır. Analiz çıktıları Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin reel döviz kuru serilerine ait zamanyolu grafiği ve her seriye ait Model D'den elde edilen trend çizgisi Şekil 1 ve Şekil 2'de grafik halinde verilmiştir.



Tablo 3'te Brezilya, Şili, Çin ve Kolombiya'ya ait bulgular yer almaktadır. Brezilya ve Kolombiya için F-testi sonuçları incelendiğinde Model B ve C'nin Model A'ya göre, Model D'nin de Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Brezilya ve Kolombiya için Model D'nin çıktıları esas alınacaktır.

**Tablo 3. Ülkelere Ait Model ve F-Testi Sonuçları**

	BRA	CHL	CHN	CLM
Model A (ADF)				
$\tau_{DF}$	-2.1671	-3.2673*	-2.1333	-2.4784
Model B (FADF)				
$\tau_{FDF}$	-3.5688 [2]	-4.1526 [2]**	-2.6410 [1]	-4.3961 [1]**
$F_1$ ist. (Model B vs. Model A)	6.0545**	4.2680	4.8515	7.3826*
Model C (ADF-SB)				
$\tau_{DFS}$	-3.4898*	-4.4972***	-3.9227**	-4.1476**
	2005/03	2000/05	2002/02	2006/06
	0.44	0.25	0.32	0.49
$F_2$ ist. (Model C vs. Model A)	5.0978***	5.1079**	5.9446**	7.5423***
Model D (FADF-SB)				
$\tau_{DFS}$	-5.1145 [1]***	-5.3285 [2]***	-4.7375 [2]**	-5.4675 [1]***
	1998/12	2001/02	2014/07	2014/07
	0.19	0.28	0.80	0.80
$F_3$ ist. (Model D vs. Model A)	6.2039**	5.2294**	5.3432**	6.4790**
$F_4$ ist. (Model D vs. Model B)	6.1450***	6.0468*	5.6830*	5.3600**
$F_5$ ist. (Model D vs. Model C)	12.3146***	9.6600***	8.7452***	12.2291***

Not: \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı, [ ] içindeki değerler optimal frekans sayısı temsil etmektedir. Kritik değerler, Furuoka (2017)'nin çalışmasından elde edilmiştir.

Model D'ye göre Brezilya ve Kolombiya'da SGP geçerlidir. Şili ve Çin için F-testi sonuçları incelendiğinde Model A'nın Model B'ye, Model C'nin Model A'ya, Model D'nin Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Şili ve Çin için de Model D sonuçları esastır ve buna göre SGP geçerlidir.

Tablo 4'te Çekya, Yunanistan, Macaristan ve Malezya'ya ait bulgular yer almaktadır. Çekya, Yunanistan ve Malezya için F-testi sonuçları incelendiğinde Model A'nın Model B'ye, Model C'nin Model A'ya, Model

D'nin Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Çekya, Yunanistan ve Malezya için Model D'nin sonuçları esastır ve buna göre SGP geçerlidir.

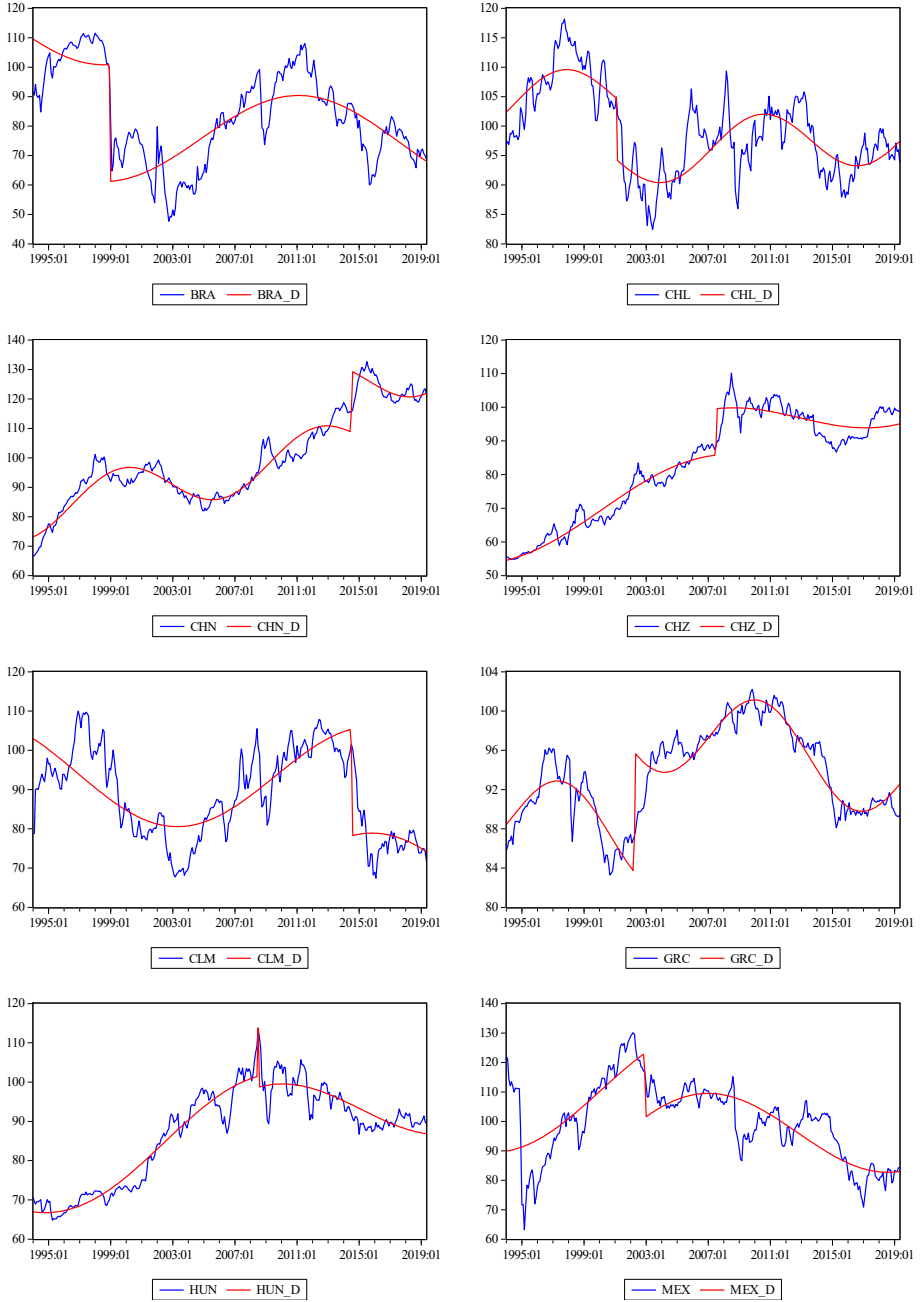
**Tablo 4. Ülkelere Ait Model ve F-Testi Sonuçları**

	CHZ	GRC	HUN	MLY
Model A (ADF)				
$\tau_{DF}$	-1.5810	-1.8413	-1.7663	-2.5968
Model B (FADF)				
$\tau_{FDF}$	-2.8625 [1]	-3.4258 [1]	-5.1800 [1]***	-3.5754 [1]
$F_1$ ist. (Model B vs. Model A)	3.7621	4.3368	12.7993***	3.2381
Model C (ADF-SB)				
$\tau_{DFS}$	-3.7535**	-3.6665*	-3.8776**	-5.9562***
	2012/03	2002/11	2001/04	1997/07
	0.71	0.35	0.28	0.14
$F_2$ ist. (Model C vs. Model A)	6.7105**	5.6746**	6.5226**	15.6562***
Model D (FADF-SB)				
$\tau_{FDFS}$	-4.3064 [1]*	-5.3206 [2]***	-5.9466 [1]***	-6.8765 [2]***
	2007/07	2002/04	2008/07	1997/07
	0.53	0.32	0.57	0.14
$F_3$ ist. (Model D vs. Model A)	5.0053*	7.6206***	11.8652***	10.8066***
$F_4$ ist. (Model D vs. Model B)	6.1197**	10.6252***	10.1479***	18.0068***
$F_5$ ist. (Model D vs. Model C)	9.9348***	15.2044***	22.9435***	21.5018***

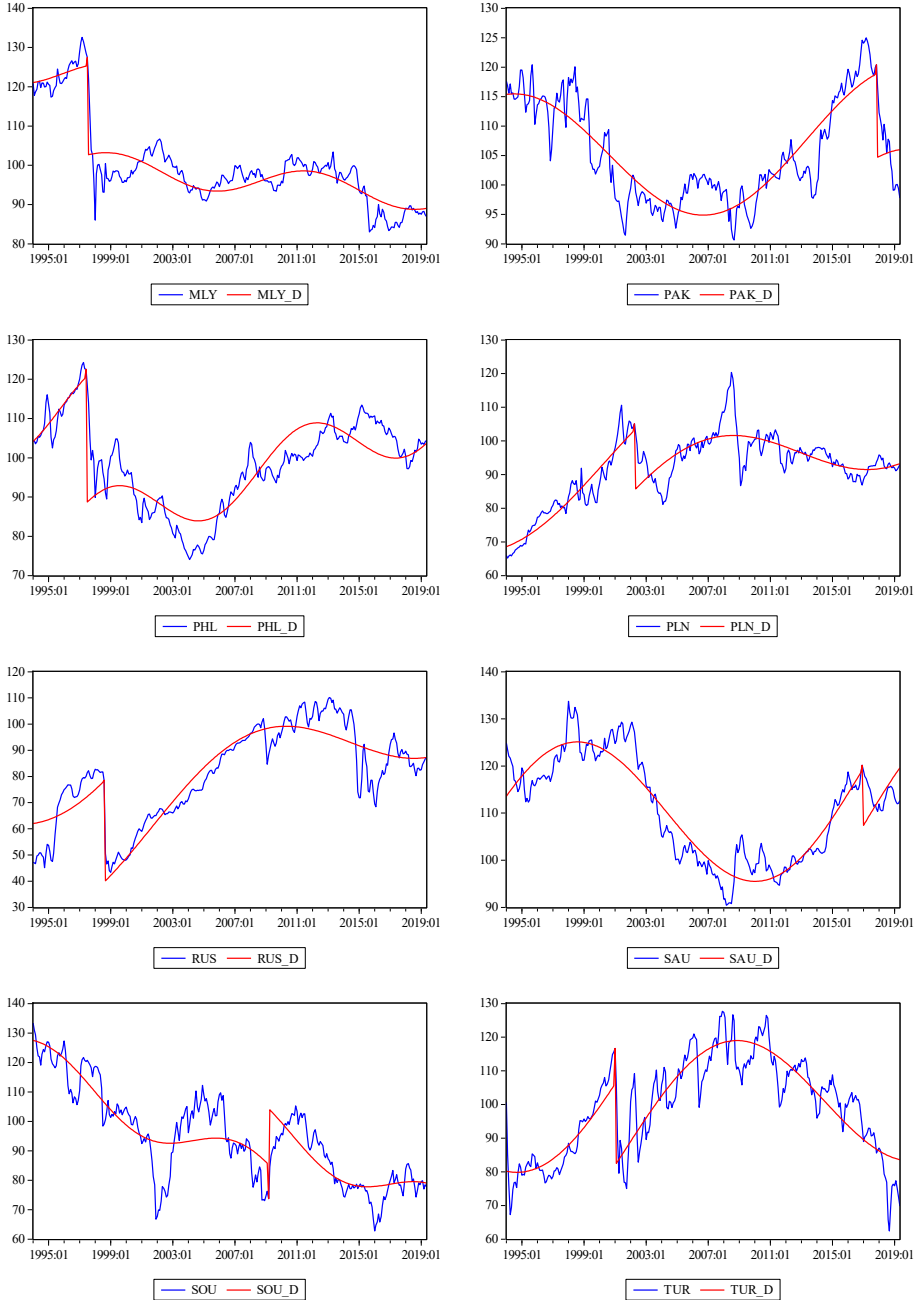
Not: \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı, [ ] içindeki değerler optimal frekans sayısı temsil etmektedir. Kritik değerler, Furuoka (2017)'nin çalışmasından elde edilmiştir.

Macaristan için F-testi sonuçları incelendiğinde Model B ve C'nin Model A'ya, Model D'nin de Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Macaristan için de Model D'nin sonuçları esastır ve SGP geçerlidir.

Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğine İlişkin Ampirik Bir Çalışma



Şekil 1. Model D'ye Göre Ülkelerin Zamanyolu Grafiği



Şekil 2. Model D'ye Göre Ülkelerin Zamanyolu Grafiği

**Tablo 5. Ülkelere Ait Model ve F-Testi Sonuçları**

	MEX	PAK	PHL	PLN
Model A (ADF)				
$\tau_{DF}$	-2.7882	-2.3764	-1.9952	-2.9810
Model B (FADF)				
$\tau_{FDF}$	-4.5236 [1]**	-3.4350 [1]	-4.3198 [1]**	-4.1325 [1]*
$F_1$ ist. (Model B vs. Model A)	7.3240*	4.7381	8.3284*	4.1422
Model C (ADF-SB)				
$\tau_{DFS}$	-5.1006***	-3.8014**	-4.5867***	-4.1473**
	1998/01	1999/04	1997/06	2008/07
	0.19	0.21	0.13	0.57
$F_2$ ist. (Model C vs. Model A)	10.3924***	4.4337*	10.3895***	7.7008***
Model D (FADF-SB)				
$\tau_{FDFS}$	-5.3892 [1]***	-5.0905 [1]**	-5.9561 [2]***	-5.8538 [1]***
	2002/12	2017/11	1997/06	2002/04
	0.35	0.94	0.13	0.32
$F_3$ ist. (Model D vs. Model A)	5.9165**	7.1153***	8.9146***	6.7493**
$F_4$ ist. (Model D vs. Model B)	4.3451*	9.2317***	9.0523***	9.1310**
$F_5$ ist. (Model D vs. Model C)	11.7589***	13.5923***	17.7291***	13.4508***

Not: \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı, [ ] içindeki değerler optimal frekans sayısı temsil etmektedir. Kritik değerler, Furuoka (2017)'nin çalışmasından elde edilmiştir.

Tablo 5'te Meksika, Pakistan, Filipinler ve Polonya'ya ait bulgular yer almaktadır. Meksika ve Filipinler için F-testi sonuçları incelendiğinde Model B ve C'nin Model A'ya, Model D'nin de Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Her iki ülke için Model D'nin sonuçları esastır ve SGP geçerlidir. Pakistan ve Polonya için F-testi sonuçları incelendiğinde Model A'nın Model B'ye, Model C'nin Model A'ya, Model D'nin Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Pakistan ve Polonya için de Model D'nin sonuçları esastır ve buna göre SGP geçerlidir.

Tablo 6'da Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika ve Türkiye'ye ait bulgular yer almaktadır. Rusya ve Suudi Arabistan için F-testi sonuçları incelendiğinde Model A'nın Model B'ye, Model C'nin Model A'ya, Model D'nin Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Rusya ve Suudi Arabistan için Model D'nin sonuçları esastır ve buna göre SGP geçerlidir.

**Tablo 6. Ülkelere Ait Model ve F-Testi Sonuçları**

	RUS	SAU	SOU	TUR
Model A (ADF)				
$\tau_{DF}$	-2.8136	-1.5828	-3.3566*	-2.5672
Model B (FADF)				
$\tau_{FDF}$	-4.1429 [1]*	-3.3975 [1]	-3.7319 [2]	-5.7144 [1]***
$F_1$ ist. (Model B vs. Model A)	4.6453	5.4570	1.4785	13.0342***
Model C (ADF-SB)				
$\tau_{DFS}$	-4.2876**	-3.9536**	-3.9537**	-4.1054**
	2014/07	2002/10	2009/03	2016/09
	0.81	0.34	0.60	0.89
$F_2$ ist. (Model C vs. Model A)	5.4497**	7.3915***	2.8821	5.4186**
Model D (FADF-SB)				
$\tau_{FDFS}$	-6.5619 [1]***	-4.7962 [1]**	-4.9420 [2]***	-7.9412 [1]***
	1998/08	2016/12	2009/03	2001/10
	0.18	0.91	0.60	0.27
$F_3$ ist. (Model D vs. Model A)	9.7831***	6.5959**	3.9028*	14.6491***
$F_4$ ist. (Model D vs. Model B)	14.5014***	7.4977***	6.2749**	15.0398***
$F_5$ ist. (Model D vs. Model C)	19.5633***	13.0206***	7.3755***	28.4343***

Not: \*, \*\* ve \*\*\* sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığ, [ ] içindeki değerler optimal frekans sayısı temsil etmektedir. Kritik değerler, Furuoka (2017)'nin çalışmasından elde edilmiştir.

Türkiye için F-testi sonuçları incelendiğinde Model B ve C'nin Model A'ya, Model D'nin de Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Türkiye için Model D'nin sonuçları esastır ve SGP geçerlidir. Güney Afrika için F-testi sonuçları incelendiğinde Model A'nın Model B ve C'ye, Model D'nin Model A, B ve C'ye göre üstün olduğu görülmektedir. Güney Afrika için de Model D'nin sonuçları esastır ve SGP geçerlidir.

Genel olarak sonuçlar özetlendiğinde, Brezilya, Kolombiya, Macaristan, Meksika, Filipinler ve Türkiye için doğrusal olmayan form ve yapısal değişimin hem ayrı ayrı hem de her ikisinin beraber ortaya çıktığı görülmüştür. Şili, Çin, Çekya, Yunanistan, Malezya, Pakistan, Polonya, Rusya ve Suudi Arabistan için doğrusal form kendi başına baskın gelmişken, yapısal değişimle beraber doğrusal olmayan form baskın gelmiştir. Diğer ülkelerden farklı olarak Güney Afrika için doğrusal olmayan form ve yapısal değişim ayrı ayrı kendi başına daha az baskın iken

beraberce değerlendirildiğinde her ikisinin de geçerli olduğu görülmüştür. Böylelikle analize dahil edilen tüm ülkelerde doğrusal olmayan form ve yapısal değişimin geçerli olduğu görülmüş ve Furuoka (2017)'nin geliştirmiş olduğu Model D sonuçları esas alınmıştır. Model D sonuçlarına göre ise tüm ülkelerde SGP'nin geçerli olduğu görülmüştür.

## Sonuç

İktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından sıklıkla kullanılan SGP teorisi, döviz kurlarının yani farklı para birimlerinin birbiri cinsinden fiyatının belirlenmesinde kullanılan bir kavramdır. Bu çalışmada da gelişmekte olan ülkelerde SGP'nin geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, gelişmekte olan 16 ülkeye ait 1994.01-2019.05 dönemlerini kapsayan aylık reel efektif döviz kuru verileri kullanılarak birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinin uygulanmasında serilerin doğrusallığı ve yapısal kırılma içerip içermediği önem kazanmaktadır. Furuoka (2017), serilerin doğrusallık ve yapısal kırılmalar altında dört farklı yöntemin mukayesesine olanak veren F-testini önermiştir. Bu çalışmada da literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak dört yöntem uygulanmış ve F-testi sonuçlarına göre her ülke için en iyi model belirlenmiştir.

Çalışmanın sonucunda doğrusal olmayan ve yapısal değişimler altında Furuoka (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADF (FADF-SB) testi sonuçları esas alınarak SGP teorisinin Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan 16 ülke için geçerliliğine ulaşılmıştır. SGP teorisinin geçerli olduğu durumlarda, döviz kurunun sabit olduğu kabul edilmektedir, döviz kurlarında meydana gelen değişimler SGP'den sapmalar olduğunu göstermektedir. Ayrıca, reel döviz kurlarının durağan seyretmesi, ülkelerin uygulamış olduğu finansal istikrar politikalarının kalitesini arttırması ve iktisadi anlamdaki rekabet düzeyini arttırabilmesi için döviz kurlarındaki istikrarı sağlaması gerekmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**An Empirical Study on the Validity of Purchasing Power Parity in Selected Developing Countries**

\*

Yusuf Bozgeyik – Ayşe Aydın  
*Gaziantep University*

Purchasing power parity is a rate of change that eliminates global price diversity and equalizes purchasing power due to differences in currencies. The relationship between exchange rate and prices has led to controversy over purchasing power parity. According to this theory, it is aimed that the value of the national currency will be the same at home and abroad and the purchasing power between countries will be brought to the same level. Equalization of purchasing power across countries indicates that the nominal exchange rate will depend on relative price changes and as a result the real exchange rate will not change. From this perspective, purchasing power parity theory is used to determine the exchange rate, ie the price of different currencies in terms of each other.

While testing the validity of PPP (Purchasing Power Parity) theory, the stability of real exchange rates is being investigated. Changes in real exchange rates are indicative of deviations from the PPP. Non-stationary in these series shows that PPP theory is not valid.

The study aims to test the validity of the PPP hypothesis with unit root tests between 1994.01 and 2019.05 for 16 developing countries, including Turkey. In the first part of the study, the theory of PPP is mentioned in general terms. In the literature review section, studies that analyze the validity of PPP are included. In the third part, the methodology is introduced by mentioning the data set to be used in the study. In the last section, the validity of the PPP hypothesis will be analyzed and the results of the econometric application will be evaluated.

In the literature, there are studies that analyze the validity of PPP with unit root tests and cointegration tests. In our study, unlike literature, which included Turkey between the years 1994-2019, using monthly data from 16 developing countries the validity of PPP structures were analyzed with the unit root tests.



In this study, monthly real effective exchange rate data of developing countries between 1994.01-2019.05 were used. Calculated with the help of real exchange rate formula. It represents real exchange rate, nominal exchange rate, overseas price level and domestic price level in the formula. In the selection of the sample, the classification of the developing countries created by Morgan Stanley Capital International (MSCI) was used and the countries whose data were not continuous during the analysis period were eliminated. Data of turkey TMB-EVDS and the data of the other developing countries IMF (International Monetary Fund) to the IFS (International Financial Statistics) was obtained from the database.

When the studies that test purchasing power parity are examined, it is seen that different findings are generally obtained and no consensus has been reached yet. The period covered by the data set used in the studies and especially the different econometric methods used cause this situation to occur. Studies in which the existence of PPP is examined by unit root tests generally show that ADF (Dickey and Fuller, 1979) unit root testing is used. Fourier ADF (FADF) test can be used when the series is not in linear form, and structural fracture ADF (ADF-SB) test can be used when the structural changes are examined. Furuoka (2017) developed the Fourier ADF (FADF-SB) test, which allows structural breaks if the series are not in linear form and contain structural change. He also proposed 5 different F-tests to determine the best model from within four alternative tests. He summarized the ADF test as Model A, the FADF test as Model B, the ADF-SB test as Model C and the FADF-SB test as Model D. If the series is in linear form and does not contain structural break Model A is preferred, If the series is in nonlinear form and does not contain structural break, Model B will be preferred if it contains linear form and structural break, Model C will be preferred if it contains nonlinear form and structural break, Model D will be preferred. These F-tests will determine the most appropriate model for the data set and the outputs of that model will be based on.

The study concluded that PPP theory was valid for 16 developing countries, including Turkey, based on Fourier ADF (FADF-SB) test results developed by Furuoka (2017) under nonlinear and structural changes. Where the PPP theory is valid, the exchange rate is assumed to be cons-

tant, changes in exchange rates indicate deviations from the PPP. In addition, real exchange rates should remain stable, improve the quality of financial stability policies implemented by countries and increase stability in order to increase economic competitiveness.

### Kaynakça / References

- Alba, J. ve Park, D. (2005). An empirical investigation of purchasing power parity (PPP) for Turkey. *Journal of Policy Modelling*, 27, 989-1000.
- Alper, A. (2015). Testing the validity of purchasing power parity for BRICS countries using nonlinear unit root test. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 92-101.
- Aslan, N. ve Kanbur, N. (2007). Türkiye’de 1980 sonrası satın alma gücü paritesi yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 9-43.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Rhee, H.-J. (1992). Testing for long run purchasing power parity: an examination of Korean won. *International Economic Journal*, 6(3), 93-103.
- Benassy, A. D. (2005). Real equilibrium exchange rates: A G20 panel cointegration approach. *Thema working paper*.
- Ceviş, İ. ve Ceylan, R. (2015). Kırılgan beşlide satın alma gücü paritesi (SAGP) hipotezinin test edilmesi. *Journal of Yasar University*, 10(37), 6381-6477.
- Cuestas, J. ve Regis, P. (2013). Purchasing power parity in OECD countries: Nonlinear unit root tests revisited. *Economic Modelling*, 32, 343-346.
- Çağlayan, E. ve Şak, N. (2009). OECD ülkelerinde satınalma gücü paritesi: Panel eşbütünleşme yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1), 483-500.
- Çil, N. ve Yıldırım Tıraşoğlu, B. (2018). Validity of purchasing power parity in fragile five countries: The bayesyen unit root analysis. *Social Sciences Research Journal*, 7(2), 82-90.
- Destek, M. A. ve Okumuş, İ. (2016). Satın alma gücü paritesi hipotezi geçerliliğinin fourier birim kök testleri ile incelenmesi: OECD ülkeleri örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 73-87.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Enders, W. ve Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey-Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.

- Erlat, H. (2003). The nature of persistence in Turkish real exchange rates. *Emerging Markets Finance & Trade*, 39(2), 70-97.
- Furuoka, F. (2017). A new approach to testing unemployment hysteresis. *Empirical Economics*, 53(3), 1253-1280. doi:10.1007/s00181-016-1164-7
- Gemici, E. ve Polat, M. (2018). MIST Borsalarında rassal yürüyüş hipotezi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 129-142. doi:10.17153/oguiibf.344882
- Guloglu, B. I. (2011). Testing the validity of quasi PPP hypothesis: Evidence from a recent panel unit root test with structural breaks. *Applied economics letters*, 18(18), 1817-1822.
- Gürbüz, H. ve Hasgür, İ. (1997). Satın alma gücü paritesi örneğinin mevsimsel verilere analizi üzerine bir uygulama: Eşbütünleşme. *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 171-196.
- Perron, P. ve Vogelsang, T. J. (1992). Nonstationarity and level shifts with an application to purchasing power parity. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 301-320. doi:10.1080/07350015.1992. 10509907
- Sağlam, Y. (2017). Satın alma gücü paritesi hipotezi'nin panel çoklu yapısal kırılma testleri ile analizi: BRİCT örneği. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 19-34.
- Şener, S., Yılcı, V. ve Canpolat, E. (2015). Satın alma gücü paritesi ve varyasyonlarının Türkiye için sınanması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 53-63.
- Tatoğlu, F. (2009). Reel efektif döviz kurunun durağanlığının yapısal kırılmalı panel birim kök testleri kullanılarak sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 310-323.
- Tıraşoğlu, B. Y. (2014). Yapısal kırılmalı birim kök testleri ile OECD ülkelerinde satın alma gücü paritesi geçerliliğinin testi. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 0(20), 68-87.
- Yıldırım, K., Mercan, M. ve Kostakoğlu, F. (2013). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin test edilmesi: Zaman serisi ve panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 75-95.
- Yıldırım, S. ve Yıldırım, Z. (2012). Reel efektif döviz kuru üzerine kırılmalı birim kök testleri ile Türkiye için satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğinin sınanması. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 33(2), 221-238.

Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270. doi:10.1080/07350015.1992. 10509904

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Bozgeyik, Y. ve Aydın, A. (2019). Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde satın alma gücü paritesinin geçerliliğine ilişkin ampirik bir çalışma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2068-2089. DOI: 10.26466/opus.596875

## Gender Differences of Young People's Altruistic Behaviors: A Public Goods Game Experiment

DOI: 10.26466/opus.604333

\*

Kıymet Yavuzaslan\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Aydın / Türkiye  
E-Posta: [kiymet.yavuzaslan@adu.edu.edu.tr](mailto:kiymet.yavuzaslan@adu.edu.edu.tr) ORCID: [0000-0002-3016-3084](https://orcid.org/0000-0002-3016-3084)

### Abstract

*Altruism, a social fact described as a human-specific behavior which assumes observing others' interest as much as personal utility or self-sacrifice has recently come to forward as a sensitive subject that deserves investigation due to expanding technological-based socialization among the young generation. The present study- oriented on the altruistic attitude of young people within the framework of experimental economics and a survey method contained public goods game was applied to measure altruistic behavior. Public goods game is based on the judgement of participators regarding how much money they could donate to a fund that would be shared equally among all participants. In economics science, rational and selfish individuals are expected to exhibit preferences both to keep money in their hand and the amount that would come from the public pool. In the study survey, demographic and cultural characteristics of young people were investigated in terms of their role on young people's altruistic behaviors. It was revealed that gender and fathers' occupations were found to be statistically significant in young people's preferences. As a result of findings exhibited that personal characteristics of participant young people were effective on their tendency to show altruistic behavior accordingly on their economic preferences.*

**Keywords:** Behavioral Economics, Experimental Economics, Public Goods Game, Young People, Gender

## Gençlerin Diğerkâmlık Davranışında Cinsiyet Farklılıkları: Bir Kamu Malı Oyunu Deneyi

\*

### Öz

Başkalarının yararını da kendi yararı kadar gözetme yani fedakârlık olarak da nitelendirilebilecek insana özgü bir olgu olan diğerkâmlık davranışı, genç neslin teknolojik yeniliklerle birlikte giderek sosyalleştiği günümüz koşullarında araştırılması gereken hassas bir konu olmuştur. Gençlerin diğerkâmlık tutumunun, deneysel iktisat kapsamında incelenmesi bu çalışmanın ana hedefi olmuş ve diğerkâmlık davranışı ölçmek amacıyla kamu malı oyununun yer aldığı anket yöntemi uygulanmıştır. Kamu malı oyunu; daha sonra eşit şekilde paylaşılacak bir toplam meblağ için katılımcıların ellerindeki paranın ne kadarını vereceklerini tercih etmeleri üzerine kurulurken, ekonomi biliminde rasyonel davranan ve bencil olan bireylerin hem ellerindeki paraya, hem de ortak havuzdan gelecek olan tutara sahip olacak tercihlerde bulunması beklenir. Ankette, gençlerin demografik ve kültürel özelliklerinin diğerkâmlık davranışlarındaki rolü de ölçülmüştür. Katılımcıların cinsiyeti ve babalarının meslek durumunun, tercihlerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular; ankete katılan gençlerin bireysel özelliklerinin, diğerkâmlık davranış sergilemesinde ve dolayısıyla ekonomik tercihlerinde etkili olduğunu göstermiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Davranışsal iktisat, Deneysel iktisat, Kamu Malı Oyunu, Gençler, Cinsiyet

## Introduction

Whereas Thomas Hobbes suggests that "inherited human nature is selfish and oriented on self-interest", Adam Smith, influent on emergence of economics, and leading economists of Jeremy Bentham and John Stuart Mill, architects of significant economics theories, acknowledge that self-interest and human selfishness are the fundamental motives determining both individual and social-economic utility (Miller and Kim, 1988). On the other hand, with the integration of selfishness into the economics theories personal affection, opinion or motives were recognized in the economics and thus, their analyses become possible. Contemporary circumstances required the inclusion of such humane motives into the economic analyses once again. Economic, social, political and cultural environment comprised of quantitative and qualitative characteristics of human beings play a significant role in developing innovation and creativity in an economy (Aykırı, 2017). When technological changes are taken into consideration, it could be appropriate to conclude that especially young people are the first social group diverting from decision-making process on the basis of "homo-economicus" concept. In terms of exposing effects of psychological processes on human behavior and preferences in a separated way (Vriend 1996), it is regarded that more extensive researches employing experimental economics are required in behavioral economics on the basis of irrational man description of economics. In these experimental studies, individual economic agents could be examined through a more realistic approach. According to this new approach, economic agents are selfish, on the other hand, they are regarded as social creatures because they interact with each other.

Altruism is a human-specific motive; however, it is usually disregarded by the economics. Although decisions are usually made within "rational action theory" in economics, the extensive economics literature has emerged which takes humane affections, opinions and behavior foundations into consideration. While numbers of studies are reported in this regard, it is possible to claim that a new streamline has emerged in this light. Successful results of analyses employing experimental studies and game theory have yield behavioral models increasingly recognized around the globe.

Since it is considered that technological novelties, especially social media technologies, have an impact on economic decisions of young people, in the present study there has been conducted a survey inspired from "public goods game", one of the game theory types, on university students. The study analyzed the effect of personal characteristics of students on altruistic decision-making process by analyzing their tendency to make a contribution into the common pool similar to the one in the "Public goods game" with respect to their demographic and family characteristics.

In the literature review altruism concept is explained from the behavioral and experimental economics approach and the studies are revealed which are using public goods game to measure altruistic behaviors. Section 3 includes the methodology and related data; Section 4 provides the results of the findings to exhibit individual altruistic levels of participants. It was also possible to examine the determinants of altruistic motives of students participated in public goods game in the study. The final section exhibits the conclusion.

## **Literature Review**

Altruism refers a pro-social behavior motivated by a desire for prioritizing others' wellbeing instead of personal rewards (Batson 1988). Thus, (altruismé), the central concept of pro-social behaviors domain in the social psychology literature, was conceptualized as the opposite of selfishness (egoismé). The concept was first suggested as secular equivalence of religious charity (charité) phenomena by leading sociologist Augusto Comte. In this secular version, the fundamental pattern was the humanist ideal. It relies on a decrease of self-centered (egocentric) tendency of human beings and their approach to others. Altruism is sharing others' anxiety and striving to help them. At this point, the help concerned here for others does not assume any material or moral return in the exchange. Therefore, some authors claim that altruism requires individuals to commit self-sacrifice and assumes to show behaviors against the interests of a person (Brief and Motowidlo, 1986).

Moscovici (1972), who laid the foundation of the altruistic behavior mostly referred in connection with helping behavior, suggests three



types of altruism. According to Moscovici (1972), the first type altruism group is comprised of relativity relationship (family, clan, sect, nation, home country); the second includes confidence-based altruism developed within inter-personal cooperation relationship; the third is normative altruism that relies on services of social institutions (social insurance, retirement pension, unemployment office, etc.).

A most individual recalls using certain principles or criterions used by a mechanism for sharing objects when they hear the concept of "distribution". Some errors could have been infiltrated into the distribution process of shares. There is no central distribution system in which control of all resources is nested within a certain person or group or in which distribution of resources is commonly determined. In a free society, various persons control different resources and new gaining is earned as a result of activities of individuals based on voluntary exchanges. The total result is the product of individual decisions of many parties related to the subject (Nozick, 1974). While doing so, they are required to be motivated by altruism affections or to dislike unequal sharing of gaining (Offerman 1997). Subjects on whether ontological existence of human beings is selfish or altruistic, and whether such qualities of human beings are hereditary or caused by environmental factors have been investigated by philosophy since ancient ages; by psychology after 19th century; and now by economics.

Behavioral economics has shown that personal characteristics such as expectation, affection and altruism were effective on economic decisions of human beings, which contain risk not only clear and material factors as suggested by determinism philosophy (Chowdhury and Jeon, 2014). In the behavioral economics literature, it is seen that game theory has been utilized to investigate the extent of the effect and pattern of altruism motive on economic decisions.

In the economic decision process, the possibility of others' decision to affect the results urges individuals to consider counterpart's decisions to take strategic action. While the Game Theory investigates individuals' behaviors in strategic circumstances in which reciprocal dependency exists, it allows creating systematic analysis conducted to determine the best possible course of action for individuals (Camerer, 2003). Types of games designed by the Game Theory exhibits difference, and measuring

personal (age, gender, education level etc.) or cultural characteristics of individuals are intimately related to the design of the game. The Ultimatum Game, one of these game types, is played between two groups one of which offers money and the other receives the offer. Dilek and Keskin (2018) designed an ultimatum game for participants divided into two groups; the first group is expected to make an imaginary money offer whereas the other group exhibit their decision against this offer either accept or reject it. In case of rejection of the offered amount, both participant groups win nothing. In the conducted experiment, it was seen that participant exhibited consent to share 33.06% of their possessions; and that participants rejected most of the offered amounts which they consider unfair. These results showed that participant young people rejected the money offered if sharing was unfair at the expense of no gaining.

Another game type frequently employed in the determination of whether individuals make altruistic preferences is the public goods game. All players in an experiment designed by a standard public goods game donate some of their existing money to a common pool. Also, it is declared to the participants that the amount gathered in this pool would be shared equally among the players at the end of the game. A different version of this game could be designed, in which couple of times of the accumulated amount would be shared among all participants. Thus, on the contrary to economics, it was aimed to generate economics models (behavioral economics) including rational and non-selfish decisions by investigating into the nature of non-selfish preferences (Camerer, 2003; Brañas-Garza and Espinosa, 2011).

Since the public goods game has dominant strategies, it is simple; and participants are expected to make zero contribution into the common pool in a game if they act rationally. Moreover, laboratory experiments in which public goods game was conducted indicate that subjects tend to follow up strategies making a donation more than assumed in the cases when the balance make zero contribution. And also, observed contribution level could vary. Even though participation level typically decreases over time, it was seen that as the amount paid to subjects at the beginning increases, their contribution to the common pool was seen to be increased as well. Thus, existence of significant volunteer contributions such public goods game is connected with a humane motive of altruism

behavior (Andreoni, 1988; Andreoni, 1989; Andreoni, 1993; Andreoni and Miller 1993; Lenyard, 1994; Anderson et al., 1998; Cason et al., 2002; Anderson et al., 2011;).

Offerman et al., (1996) showed in gradual public goods games that the effect of having greater funds available in subjects' hands on their donation to the common pool was positive; and this was considered as a sign of increasing altruism. Majority of studies on public goods game has been concentrated on altruism; and there was significant evidence regarding the form of altruism felt by subjects (Andreoni, 1993).

The assumption that there could be altruism motive underlying beneath the societies' exhibition of citizenship behavior for fulfilling certain needs allowed revealing the degree of personal differences of participants of the public goods game (Erikson and Strimling, 2014). In this scope, experimental studies conducted with the Game Theory investigate the role of citizenship on the supply of public goods. Henrich et al., (2005) studied fifteen countries with diverse characteristics in terms of economic and cultural conditions; and revealed remarkable and systematic differences in donation levels of societies in the public goods game experiment. Finally, the authors conducted one of the most substantial studies on the role of cultural differences on preferences.

Cason et al., (2002) reported significant differences in behaviors of Japanese and American subjects in the public goods game. Similarly, Cadsby et al., (2007) concluded as a result of the experiments utilized from the public goods game that there were significant differences between Canadian and Japanese subjects in terms of gender.

Herrmann et al., (2008) compared behaviors among 16 countries in the public goods game with a penalty option. In their study conducted over students from the US and Eastern European countries (Ukraine, Belarus and Russia), it was seen that Eastern Europeans showed a higher tendency for the public good in cases with no penalty option. Moreover, when the penalty option existed, Americans displayed more contribution than other national groups.

## Methodology

The sampling group is composed of 371 students from the Aydın Adnan Menderes University, Aydın Faculty of Economics. The first section in the surveys was designed to collect demographic characteristics of students, while the second section includes items structured based on the public goods game. As it was listed in the Literature Section, there were various versions of the public goods game. In this study, a basic public goods game setting was preferred. In the public goods game, all participants were asked how much of their available money they would like to donate to a common pool which would be equally shared at the end of the game. Accordingly, in the second section of the study, students were asked to assume that they have either 100 or 1,000 (Turkish Liras - ₺); and all amount collected in the common pool which would be accumulated with donations of all students would equally be shared among participant students.

## Findings

In the analysis of collected study data, the first general demographic characteristics of participant students were summarized in Table 1 below;

*Table 1. Demographic Characteristics*

Gender	Frequency	%
Female	199	53,6
Male	171	46,1
Age	Frequency	%
18	25	6,7
19	66	17,8
20	86	23,2
21	80	21,6
22	51	13,7
23	30	8,1
24	10	2,7
25	4	1,1
26+	10	2,7

According to the demographic data of the sampling group shown in Table 1, students' average age was found as 21. Since majority of participants were a student at a university, 23.2% of survey responders were 20 years old. The youngest and oldest students were 18 and 31 years old, respectively. In terms of gender distribution, 171 of participants were male (46.1%), while 199 were female students (53.6%).

Table 2 exhibits the students' answers to the survey items in the second section when they assume they have either 100 ₺ or 1,000 ₺. According to Table 2, when assumed to have 100 ₺ available, the average donation amount for the common pool was estimated at 24.31 ₺. By adopting rational consideration, 74 out of 371 participants preferred not to make any donation to the common pool which is equally shared among donors. On the other hand, when they assumed to have 1,000 ₺ available, the average donation to the pool was estimated at 175.92 ₺. The number of zero-donators decreased to 63.

According to the "rational action theory" (homo economicus), participants of the public goods game are expected not to make any donation from their available amount to the common pool that would equally be shared among participants at the end of the game so as to maximize their gaining. However, across the studies conducted based on the public goods game, the average donations of participants have never been "0" due to their limited rationality. Thus, it is possible to show that human beings do not make insensitive decisions like machines; and that human-specific motives like altruism could also be effective on economic preferences. Finally, studies conducted with the public goods game have suggested that participants display altruistic behaviors. Similarly, in this study, it is possible to conclude that our findings supported the existing literature on the public goods game.

*Table 2. Preferred Donation Amounts Made to Common Pool by the Participants when assumed to have 100 ₺ or 1.000 ₺*

<b>When The Participants Assume They Have 100 ₺</b>	<b>Frequency</b>	<b>%</b>
0	74	19,95
1	22	5,93
5	35	9,43
10	49	13,21
20	56	15,09
30	19	5,12
40	24	6,47
50	64	17,25
60	1	0,27
70	5	1,35
80	2	0,54
90	1	0,27
100	18	4,85

<b>When The Participants Assume They Have 1.000 ₺</b>	<b>Frequency</b>	<b>%</b>
0	63	17
1	12	3,2
5	12	3,2
10	26	7
20	10	2,7
30	3	0,8
40	3	0,8
50	51	13,7
60	2	0,5
70	5	1,3
80	3	0,8
90	1	0,3
100	57	15,4
200	32	8,6
300	15	4
400	12	3,2
500	44	11,9
600	3	0,8
800	1	0,3
1.000	15	4

**Table 3. Impact of Variables on Preferences (T-Test and ANOVA Test Results)**

Variables	100 ₺		1.000 ₺	
	F	Significance <sup>1</sup> (p)	F	Significance <sup>1</sup> (p)
Gender	2,586	0,002**	0,715	0,080**
Age	1,161	0,322	1,404	0,193
Father's Occupation	2,187	0,044**	2,735	0,013**
Mother's Occupation	1,863	0,075	1,761	0,094
Father's Education Level	1,416	0,218	1,906	0,093
Mother's Education Level	0,761	0,578	0,855	0,512
Having Younger Siblings	3,998	0,442	0,475	0,998
Having Older Siblings	2,07	0,177	0,376	0,48

<sup>1</sup> \*\*\*, \*\* and \* refer 1%, 5% and 10% statistical significance levels of the relevant parameter, respectively.

Table 3 exhibits “independent sampling t-test” and “one-way ANOVA test” results for evaluating the significance of relationships between donation amounts to the common pool and the two different cases of having either 100 ₺ or 1,000 ₺ available in respondents’ pocket. Since t-test results were statistically significant, it was concluded that the gender difference was found effective on the donation amount to the common pool. This finding suggested that the gender of participants accordingly their hereditary characteristics were significant variable effective on altruistic behaviors of participants. On the other hand, it is possible to conclude that the age of participants was not effective in their altruistic behaviors.

Regarding family characteristics or participants such as employment and education statuses of parents, there were two separate items in the survey. Father’s occupation was found as a significant variable effective on participants’ preferences. According to the one-way ANOVA analysis results, the father’s occupation was found determinant on the amount which students would donate to the common pool when they have imaginary 100 ₺ or 1,000 ₺. It was revealed that students whose father were

employed donated 22.60 ₺ (162.03 ₺ for 1,000 ₺) on average. Students whose father were unemployed donated 50 ₺ (436.86 ₺ for 1,000 ₺) on average. Indeed, students whose father was unemployed showed more altruistic behavior with respect to others. On the other hand, mothers' occupation was found insignificant for both available amounts in the pocket (Table 3). The donated amount when students' mother is unemployed was found close to the averages. If students' mother was housewife or unemployed, the average donation was estimated at 24.32 ₺ (181.36 ₺ for 1.000 ₺). On the other hand, students whose mother was employed preferred to make 24.52 ₺ donations (178.99 ₺ for 1.000 ₺) on average.

When education levels of parents of participants were taken into consideration with respect to their donation amount to the common pool, no statistically significant result was found. In quantitative analysis of the responses given to the survey items, average donation of students whose fathers were graduated from high school or higher institution was estimated at 21.60 ₺ (136.86 ₺ for 1,000 ₺), whereas average donation of students whose mother were graduated from high school or higher institution was estimated at 21.54 ₺ (141.91 ₺ for 1,000 ₺). In order to determine whether the family structure of participant students was effective in their donation amounts, students were asked if they have older or younger siblings. In this regard, average donation of students who did not have younger sibling was estimated at 25.62 ₺ (176.36 ₺ for 1,000 ₺), whereas average donation of students who did not have older sibling was estimated at 22.14 ₺ less by 13% (165.46 ₺ for 1,000 ₺; less by 6%). Average donation of students who did not have any sibling was estimated at 19.90 ₺ (108.93 ₺ for 1,000 ₺). It was also seen that while an average donation of students who was the eldest child of the family was estimated at 22.69 ₺ (179.27 ₺ for 1,000 ₺), it was 26.79 ₺ (193.39 ₺ for 1,000 ₺) for the youngest ones. However, there was no significant correlation between being the eldest or youngest child in the family and the amount donated to the common pool.



## Conclusion

The opposite behavior of selfish behavior has an important place in the philosophical thought system of altruism (welfare society and social state). The behavior of altruism, which can be expressed as a sacrifice or sharing without waiting; is generally accepted in Turkish society. The literature on social preferences beyond economic preferences; focused on experimental studies to understand altruism, which is also defined as the principle of concern or practice for the welfare of others. Both theoretical and experimental studies to analyze the possible components that affect the decisions of the people who exhibit an altruistic attitude and continued the statement, similar studies about Turkey has been realized newly. Studies on altruism behavior of many cultures were observed. Although it was analyzed at the sample level only, the specificity of this study was; it is the first study on the altruism of Turkish society.

Measuring individual or cultural characteristics of individuals is also closely related to the design of the experimental setup, and individual differences can be identified with games performed within the context of game theory. There is a wide range of literature that measures what level the decision-makers can be altruistic by using public goods games which is kind of game theory. In this study, it is aimed to investigate the social reasons for non-selfish preferences of young people's by using the survey method designed according to the public goods game. The survey was fulfilled with the students of Aydın Adnan Menderes University-Aydın Faculty of Economics. According to the definition of a rational man in the economics; at the end of the public goods game; the participants were expected to achieve the highest level gain with the contribution of "0", the results of the survey in this study showed similarities with the international literature. According to the definition of the "rational man-homo economicus" in the economics; at the end of the public goods game; the participants were expected to achieve the highest level gain with the contribution of "0", the results of the survey in this study showed similarities with the international literature. In the event that the participants have a certain amount of money, only 74 of 371 respondents are rationally committed to achieving the highest level of gain without making any contribution, while 297 have approached with the altruistic

attitude. Moreover, when the holding amount of participants is increased; the number of people who exhibited rational behavior decreased to 63, while the number of other people who acted altruistic behaviors increased to 308. When the results of the survey are analyzed statistically; it has been observed that the altruistic attitude of the young people's preferences does not show any change in any regions, in the sample level. Similarly, it was statistically tested that the age of the participants and it wasn't determinant of the altruism. On the other hands according to the results of the independent sample t-test; the preferences of contribution vary by gender. This is an indication of the fact that being a man or a woman is the determinant of altruism behavior. In addition, one-way analysis of variance (ANOVA) tested to measure the effect of family structures on other behaviors shows that there is a significant relationship between the father's occupation level and other behaviors even though the mother's occupation level does not contain any statistical significance. In order to measure the family structure of the participants, the responses of the participants whether they have a sibling is statistically; he showed that having an older brother or being an only child was not the determinants of altruism.

Regarding measuring the effect of family structures of participants on their donations, the answers of students for the questions about their siblings were found statistically insignificant. Furthermore, having an elder sibling or being a single child in a family was not found significant determinants of altruism.

In the public goods game, it is expected that participants to make zero donation to the common pool. On the other side, behavioral economics models address the existence of preferences different than personal interests of a rational man being the assumption of core economics. When survey results were taken into consideration, it was seen that while 74 participants preferred not to make a donation to common pool when they had 100 ₺, the rest of 297 students preferred to donate an amount between 1 and 100 ₺ to the common pool. In the case of having 1,000 ₺, while their donation amount increased, the number of zero-donators decreased to 64.

When youngsters were asked how much amount they would donate to the common pool that would be shared among them in the public

goods game if they either had 100 ₺ or 1,000 ₺, on average students preferred to donate 24.71 ₺ and 175.92 ₺ if they had 100 ₺ and 1,000 ₺, respectively. The increase in the average donation from 24.71 ₺ (if they had 100 ₺) to 175.92 ₺ (if they had 1,000 ₺) could imply increasing altruism behavior among young people along with their increasing opportunities. Yet, empirical studies in the relevant literature (Andreoni 1988; Andreoni 1989; Andreoni 1993; Andreoni and Miller 1993; Lenyard, 1994; Anderson et al. 1998; Cason et al. 2002; Anderson et al. 2011) contains similar behavior and it is seen that the greater the beginning amount made available to subject's participants of the public goods game, the higher the donation they make. In this context, it is possible to conclude that the findings of our study were in conformity with the findings reported by the literature.

### Kaynakça / References

- Anderson, S. P., Goeree, J.K. and Holt, C.A. (1998) A theoretical analysis of altruism and decision error in public goods games. *Journal of Public Economics*, 70, 297–323.
- Anderson, L.R., DiTraglia, F.J. and Gerlach, J.R. (2011). Measuring Altruism in a public goods experiment: a comparison of U.S. and Czech Subjects. *Springer Exp Econ*, 14, 426–437 doi:10.1007/s10683-011-9274-8
- Andreoni, J. (1988). Privately provided public goods in a large economy: The limits of altruism. *Journal of Public Economics*, 35, 57-73.
- Andreoni, J. (1989). Giving with impure altruism: applications to charity and Ricardian equivalence. *Journal of Political Economy*, 97(6), 1447-1458.
- Andreoni, J. (1993). An experimental test of the public goods crowding-out hypothesis. *American Economic Review*, 83, 1317–1327.
- Andreoni, J. and Miller, J.H. (1993). Rational cooperation in the finitely repeated prisoner's dilemma: Experimental evidence. *Economic Journal*, 103, 570-85.
- Aykırı, M. (2017). Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ve orta gelir tuzağından çıkışta beşeri sermayenin önemi: yüksek ve üst-orta gelirli ülkeler üzerine bir uygulama. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3 (4), 683-706.
- Batson, C.D. (1988). Altruism and prosocial behavior. In *Handbook of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.

- Brañas-Garza, P. and Paz Espinosa, M. (2011). Unraveling public good games. *Games*, 2, 434-451; doi:10.3390/g2040434
- Brief, P. and Motowidlo, S.J. (1986) Prosocial organizational behaviors. *Academy of Management Review*, 11(4), 710-725.
- Cadsby, C.B. Hamaguchi, Y. Kawagoe, T. Maynes, E. and Fong, S. (2007). Cross-national gender differences in behavior in a threshold public goods game: Japan versus Canada. *Journal of Economic Psychology*, 28(2), 242–260.
- Camerer, C. (2003). *Behavioral game theory: Experiments in strategic interaction*. Princeton University Press.
- Cason, T. N. Tatsuyoshi, S. and Takehiko, Y. (2002). Voluntary participation and spite in public good provision experiments: An international comparison. *Experimental Economics*, 5, 133–153.
- Chowdhury, S.M. and Young, J.J. (2014). Impure altruism or inequality aversion?: An experimental investigation based on income effects. *Journal of Public Economics*, 118, 143-150. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2014.07.003>
- Dilek, S. and Keskin, H. (2018). Paylaşmak güzeldir: Bir ültimatom oyunu uygulaması. *BMIJ*, 6(4), 822-834 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i4.334>
- Erikson, K. and Strimling, P. (2014). Spontaneous associations and label framing have similar effects in the public goods game, *Judgment and Decision Making*, 9(5), 360-372.
- Henrich, J. Boyd, R. Bowles, S. et al., (2005). “Economics Man” in cross-cultural perspective: behavioral experiments in 15 small-scale societies. *Behavioral and Brain Science*, 28(6), 795-815.
- Herrmann, B. Thöni, C. and Gächter, S. (2008). Antisocial punishment across societies. *Science*, 319, 1362–1367.
- Miller, P. J. and Kim, K.S. (1988). Human nature and the development of character: The clash of descriptive and normative elements in John Stuart Mill's educational theory. *The Journal of Educational Thought (JET) / Revue de la Pensée Éducative*, 22(2), 133-144
- Lenyard, J. H. (1994). Public goods: A survey of experimental research, *Public Economics*, 111-193.
- Moscovici, S. (1972). *Society and theory in social psychology. In The Context of Social Psychology: A Critical Assessment*. London: Academic Press.

- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Offerman, T. Sonnemans, J. and Schram, A. (1996). Value orientations and voluntary contributions in public goods. *Economic Journal*, 106, 817–845.
- Offerman, T. (1997). *Beliefs and decision rules in public good games – theory and experiments*. Dordrecht: Springer Science+Business.
- Vriend, N. (1996). Rational behavior and economic theory. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 29, 263-285.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

- Yavuzaslan, K. (2019). Gender differences of young people's altruistic behaviors: A public goods game experiment. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 2090-2106. DOI: 10.26466/opus.604333.

## The Contribution of the Presidential Government System of the Republic with Specific Design To Turkey to Rationalize the Presidential System

DOI: 10.26466/opus.559697

\*

Berat Akıncı\*

\* Assist,Alpraslan Türkes Science and Technology Uni.,Faculty of Political Science, Adana, Turkey.

E-Posta: [bakinci@adanabtu.edu.tr](mailto:bakinci@adanabtu.edu.tr)

ORCID:[0000-0002-5239-5417](https://orcid.org/0000-0002-5239-5417)

### Abstract

*The long-standing government system discussions in Turkey have gained a legal dimension with the AK Party and MHP agreeing on a new government system and have been accepted by the people on 16 April 2017 in a referendum. The system of the presidency of the republic, which was first introduced in the June 24th general elections; although it rises up on the presidential plan fundamentals, it is seen that it aims to remove political and administrative crises which both presidential system and parliamentary system create in practice . With basic features, Presidential Government System produces solutions unique to Turkey to the problems in parliamentary and presidential systems in terms of legislative-executive relations and in this respect it differs between government systems. Therefore, after explaining the basic features of the presidential system and the presidential government system, it is emphasized to what extent new system can produce solutions to the problems seen in the new presidential system that puts a deadlock in the relations between powers.*

**Keywords:** *Government system, Parliamentary system, Presidential system, Presidential government system of the republic*

## Türkiye'ye Özgü Tasarımıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Başkanlık Sisteminin Rasyonelleştirilmesine Katkısı

\*

### Öz

*Türkiye'de uzun süredir devam eden hükümet sistemi tartışmaları, Ak Parti ve MHP'nin yeni bir hükümet sistemi üzerinde mutabık kalmasıyla yasal bir boyut kazanmış ve 16 Nisan 2017 tarihindeki referandum ile de halk tarafından kabul edilmiştir. İlk defa 24 Haziran 2018 genel seçimleriyle birlikte uygulamaya geçilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; her ne kadar başkanlık sisteminin temelleri üzerinde yükselse de, hem başkanlık sisteminin hem de parlamenter sistemin uygu-lamada yaratmış olduğu yönetsel ve siyasi krizleri ortadan kaldırmayı amaçladığı görülmektedir. Temel özellikleri itibarıyla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, yasama-yürütme ilişkileri açısından parlamenter ve başkanlık sistemlerinde yaşanan sorunlara Türkiye'ye özgü olarak çözüm üretmekte ve bu yönüyle de hükümet sistemleri arasında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla çalışmada başkanlık sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel özellikleri açıklandıktan sonra, yeni sistemin başkanlık sisteminde görülen ve yasama-yürütme ilişkilerini çıkmaza sokan sorunlara ne derecede çözüm üretebildiği üzerinde durulmuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** *Hükümet sistemi, Parlamenter sistem, Başkanlık sistemi, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi*

## Introduction

The debate on the government system in Turkey for almost half a century has reached a final conclusion in the April 16 referendum. In this context, although the presidential government system, which is accepted by the votes of the nation, contains the basic features of the presidential system, it should be subjected to a separate evaluation within the government systems with its unique design. On the global scale, it is seen that each country determines the government system by considering its political, cultural, economic, historical and social structure. Therefore, it is necessary to accept the existence of many government systems in advance. For example, while the presidential system is implemented in the United States (USA) in its original form, it is possible to be seen the practices that are not very similar to the presidential system in Latin America and other parts of the world.

In Turkey, the discussions about the change in the government system, which started with Turgut Özal in the aftermath of 1980, reached its peak after the decision of the constitutional court known as the "367 Crisis" in 2007, when Turkey could not elect a president again. In the face of the situation, the AK Party government has made changes to the method of election only without touching the duties and powers of the president and brought to the agenda the constitutional amendment that envisages the election of the president by the people. With the amendment adopted by the referendum, the president has now been accepted to be elected by the public. This time, however, it has opened the door to a new agenda for debate on the fact that the current government system can no longer be a parliamentary system. Many politicians and academics have suggested that with the election of the president by the people, the government system evolved from the parliamentary to the semi-presidential system. With the appointment of Recep Tayyip Erdoğan, the first president elected by the public in 2014, he raised concerns about the existence of legitimate crises between the legislative-executive and executive heads. Therefore, in order to solve all these problems, the proposal of the presidential government system was submitted to the parliament with the suggestion of the AK Party and the Nationalist Movement Party (MHP).



The presidential government system, which passed through parliament and referendum, was put into practice with the last June 24 elections. When basic features of the new government system are looked, the single executive structure includes the content of the presidential system in terms of the fact that the legislative and executive powers are on the job. However, especially in the case of the United States, some of the problems experienced in the implementation of the system have been collected within the scope of some differentiated regulations in order to avoid the implementation of our country. Therefore, in this study, we made evaluations to the extent to which the presidential government system rationalizes the negative or troubled practices of the presidential system with its unique design.

## **Presidential And Turkish Type Presidential Government System**

In this section, the characteristics of the United States Presidential system and the presidential government system specific to our country are discussed in detail.

### *Presidential System and Features*

The classification of governmental systems is based on legislative-executive relations, and the presidential system is embodied at the point where the relations between the legislative and the executive are firmly and firmly separated. In the implementation of the presidential system, criteria such as whether the president is elected directly by the nation or through elected representatives, the executive structure, the position of the president within the executive structure, the inability to infiltrate the legislative activities, and the inability of the legislative and executive powers to terminate each other's legal existence are different in each country. In this study, evaluations will be made on the system adopted in the American Constitution of 1787, where the first implementation of the presidential system is seen. On a global scale, there are presidential systems implemented in Latin America, Asia and Africa, which are considered as presidential systems due to the nature of legislative-executive relations. However, in these countries, both the political system, electoral

systems and political party structures are quite different from each other. The dual party structure in the US has been able to live as a single party in some other countries and as a multi-party party in others. Of course, this has created advantages and disadvantages in itself. However, since the presidential system is currently the oldest and uninterrupted implementation in the United States, the system must be examined and compared on the basis of the main references in the country (Kuzu, 2013, p.19; Kahraman, 2012, p.431-457).

In the presidential system implemented in the USA, there is an application in the classification of government systems which is subject to the strict separation between the basic powers of the state. The mandate of the legislative and executive powers is clearly classified and no state authority can intervene in the sphere of another. In other words, the distinction between legislative, executive and judicial powers is very sharp and evident. In spite of such a sharp separation between the forces in the US presidential system, the check and balance systems defined between the forces allow for the most democratic application of the presidential system in the global arena. The aim of the brake and balance mechanism is not to provide superiority of forces against each other, but to ensure the healthy operation of the system. While the legislative and executive powers can operate freely in their respective fields of activity, they also have the opportunity to effectively control and supervise each other indirectly through the balance and brake systems. However, the aim here is not to limit the activities of the powers or prevent them from providing services. Ensuring healthy decisions by the public interest is the main component of the legislative-executive relations. The legislature performs the legislative activities needed by the public, while the executive performs public services in line with the legislative laws (Eren ve Akıncı, 2018, p.35-71).

The presidential system, in which the limits of powers are clearly defined by means of check and balance systems, has given the legislature the right to veto the laws adopted by the legislature while it has granted the authority to approve various issues related to the executive. Therefore, these privileges, which are mutually defined among the powers, have enabled some features that characterize the presidential system. If you need to sort these features (Sartori, 1997, p.114-116; Kahraman, 2012,

p.431-457; Parsak, 2012, p.1-23; Beceren ve Kalağan, 2007, p.163-181; Eren ve Akıncı, 2018, p.35-71):

- In the presidential system where the separation of powers is clearly defined, legislative and executive cannot end each other's existence in a legal context. Both powers that take their legitimacy from the nation are not responsible to each other, they are responsible to the nation. However, some features that are defined to the men in terms of check and balance systems do not allow this feature to lose its meaning.
- The check and balance systems defined in the system is designed for the basic powers of the state to perform their duties in a healthy way. Thanks to this feature, which enables the powers to control each other effectively, the legislative and executive powers also control the appropriateness of each other's activities.
- The double-headed structure of the executive seen in the parliamentary system has been transformed into a single-headed structure in the presidential system, and the head of the executive is also the head of the state. The chairman, who is responsible for the execution of the activities of the executive power, performs this duty with the ministers (secretaries) composed of expert cadres. The vice-president, who is elected in the same way as the president, is the president's death, illness and so on. in cases where it cannot perform its duties.
- The president, who takes its legitimacy from the nation, is not politically responsible to any power in carrying out its executive activities. However, the president has impeachment for the crimes he has committed against the law during his duties and activities. In the event of a decision by the president of the Federal Constitutional Court, the senate is tried by the senate and dismissed if he is found guilty in the event that the members of the assembly take a decision on the criminal responsibility of the president in line with the check and balance systems (Fisher, 1991, p.166-168).
- The term of office of the executive may in no way be shortened, except when the President is dismissed under his criminal responsibility. Therefore, presidents can easily fulfill all duties and

responsibilities of the executive power for 4 years without worrying about dismissal.

- As in most countries where the presidential system is implemented, the legislative power in the US presidential system has two structures (Congress-House of Representatives), and the ministers (secretaries) that are part of the executive are elected from outside the legislature.

### *Turkish Type Presidential Government System*

In order to find solutions to the administrative problems created by the parliamentary system in Turkey, various changes were made in the constitutions from time to time in order to strengthen the executive, but permanent solutions to the problems created by the government system could not be produced (Yıldırım, 2017, p.141). In this context, current system of government, which was discussed in almost every presidential term after Özal, led to a change in the election process of the president by the AK Party government through the 2007 presidential election process and the judicial decision known as the “367 Crisis” (Özkan, 2017, p.14).

However, the procedure of changing the election of the president by the people, which is incompatible with the spirit of the parliamentary system, has brought criticism that the deviations from the government system have been caused. The fact that the executive structure was double-headed and elected by both sides in the current government system was a harbinger of future legitimacy crises. Although the AK Party thought that the system should be redesigned according to the current conditions of Turkey, it did not have sufficient number of deputies for the constitutional amendment. On 21 January 2016, with the support of the MHP, which was considered to be vitally important, Ak Parti submitted its regulation on system change to the parliament on 21 January 2016 in order to prevent the country from going into an administrative crisis again. He passed through the parliament and ended the debate that lasted for almost half a century on the governmental systems of the “Presidential Government System” adopted in the referendum on 16 April 2017 (Bülbul, 2017, p.1-4).

The presidential system envisaged under the name of “presidential system” or “a Turkish-type presidential system” in the draft texts of the constitutional amendments planned to be made by the Ak Parti in the post-2007 government system discussions was constructed on the constitutional system. In the Presidential Government System, the two-headed executive structure of the current parliamentary system was reduced to one, thus preventing administrative crises on both sides of the executive and various problems that might arise between the legislative-executive. The legitimacy of both the legislative and executive powers of the state from the nation stands as a positive regulation in terms of consolidating democracy and raising the democratic bar. However, although it is known that the name of the new system has never been mentioned before in the global and local context, it will not be wrong to say that although the presidential system is designed on the basis of the content specific to Turkey (Gözler, 2017; Miş ve Duran, 2017, p.7-15).

The Presidential Government System, which is expected to be a solution to the problems created by the past government system in practice, will carry out purely legislative activities since legislators do not have any role in the formation of the executive and thus improve the quality of the legislature. The Presidential Government System, in which the balance and control mechanisms are established, which establishes the legislative and executive relations on a healthy basis and thus ensures effective and effective results in the administrative context, is as follows: (Eren ve Akıncı, 2018, p.35-71; Bülbül, 2017, p.24-27; Yıldırım, 2017, p.147-181):

- In the presidential government system, elections of legislative and executive powers are held on the same day. However, in the future, any of the powers can decide to renew the elections. Therefore, in contrast to the presidential system, the powers prevent the blockage of the system by deciding to renew the elections in the event of a crisis.
- The President may appoint deputy presidents, ministers and senior bureaucrats without the approval of parliament.
- The President's organic connection with his party continues.
- They are united in the person of the president as the head of both the executive and the state.

- The President was authorized to propose a budget law. However, if the parliament did not approve the provisional budget, it allowed the president to use the budget of the previous year by increasing the valuation rate. Thus, crises in the system can be prevented.
- The President has both criminal and political responsibility.
- The quality of legislative activities is enhanced thanks to executive-independent legislative activities.
- The continuity of democracy has been prioritized by combating full capacity with effective and effective execution and tutelage focuses, thus expanding the civil and political sphere.
- 50% + 1 vote for the election of the executive system with the new system envisages a compulsory union that will bring the political fragmentation to the center. The alliance of the Republic is a natural consequence of this situation.
- Opposition-power tension tends to soften due to the fact that there is no limit to the length of the parliamentary system-specific power.
- The election of the president is carried out directly by the nation, not through elected representatives as in the presidential system. Voter is more powerful because it directly selects the legislative and executive organs.

### **Contribution Of The Government System Of The Republic Of Turkey To The Rationalization Of The Presidential System**

The presidential government system, which was put into practice fully by the 24 June 2018 elections, put an end to the search for a system change that has been discussed in our country for a long time. Until now, many public-private organizations have discussed the issue of change in the government system from politicians to academicians, from public to NGO's. While the discussions on the system focused on the fact that the new system should be a semi-presidential system with the change of the presidential election method after 2007, this focus shifted towards the presidential system with the election of the elected president in 2014. Of course, at the beginning of this change, there are possible legitimacy cri-

ses that will be created by the fact that the executive is double-headed in the semi-presidential system as well as in the parliamentary system. Especially considering the political structure of Turkey, it can easily be said that this situation is not a reason to be thrown out. While it is obvious that various tutelage centers such as coup, coup attempt and memorandum in Turkey are trying to take the mortgage of the national will, it is important to show the situation where the political structure has fallen. Therefore, in line with the legitimacy that the AK Party government has taken from the people, the sensitivity of MHP on this subject has enabled the cum-hur state government system, which includes the regulations specific to our country, whose foundations are raised on the presidential system in order to prevent such crises again (Miş ve Duran, 2017, p.20-35).

The demands and expectations that emerged in order to eliminate the problems created by the parliamentary government system in practice have been integrated into the presidential government system which includes regulations specific to our country. With the new system, a lean, organizational structure that decreases the authorities, adapts quickly to innovations, enables the development of human resources, clearly defines its powers and responsibilities, performs digital transformation, makes decision-making and implementation fast, has a high competitive power worldwide and institutionalizes a common mind. understanding. When we look at these principles, it can be stated that the presidential system overlaps with the capacity to bring solutions to the problems. Apart from its overlapping aspects, it is not possible to call the new system the presidential system applied in the USA. Because in the discussions on the applicability of the presidential system in our country, it has been discussed quite a lot about how this system will be implemented in our country. In these debates, it has been shown by many groups that the presidential system has caused some problems as applied in the USA. Therefore, we can say that the new system throws scalpels on some troubled areas observed in the presidential system and thus accommodates the regulations that will enable the legislative and executive powers to breathe in order to make the system work smoothly and easily. These arrangements are as follows:

- In the presidential system, the legislative and executive powers cannot end each other's legal assets. The only exception is that the legislature finds the president guilty (impeachment) in relation to the task. Therefore, there is a strict stiffness regarding the term of office of the powers in the presidential system. This provides the President with an uninterrupted period of service, which means that he remains in office during this time despite very serious failures. Therefore, while the presidential government system adopts a strong separation of powers, any one of the legislative and executive powers can decide to renew the elections. However, the mechanism here does not work like the dissolution mechanism in the presidential system, and if one of the powers decides to renew the elections, it is also considered to have decided to renew its own elections. The aim here is to solve the bottlenecks in the system or to eliminate the negativities that may be caused by the ones who lost their legitimacy during the election period (Linz, 1995, p.147-149; Yıldırım, 2017, p.158).
- In the presidential system, coalitions / alliances are observed in the executive rather than in a coalition. In this context, the presidents spend a lot of effort to maintain their superiority in the 1/3 renewed parliament every two years and can take a populist approach. Otherwise, a president who has lost his superiority in the legislature may become incapable of vital matters such as the budget, from the appointments of senior executives. In the President's government system, the fact that legislative and executive elections are held on the same day, it is more likely that someone who is the president will maintain its superiority in the legislature, given the current election atmosphere. In this framework, legislative and executive elections are planned to be held on the same day, considering legislative and executive harmony.
- In the presidential system, the head of state and government has an executive body composed of secretaries (ministers) in order to provide the public services needed by the country and to increase the effectiveness of the decisions to be taken. As the head of the executive, the president is authorized to appoint ministers and senior public officials to serve the country. However, the senate must also give approval to these officials to be appointed. It is seen that there are



tough struggles between the legislative and executive in the realization of high level appointments in the USA (Grant, 1994, p.23-25; Polsby, 1986, p.76-78; Beceren ve Kalağan, 2007:163-181). In the new system, the president can directly appoint and dismiss ministers and senior public officials with whom he will work. For this, the parliament does not need further approval. It is a matter of controversy that the approval of another person in the appointment of these persons who will be part of the executive in accordance with the principle of separation of powers. It is obvious that this approval process will create / cause difficulties for the legislative-executive powers especially in countries like Turkey and even in the USA, which are highly affected by the negative effects of the bureaucratic oligarchy. Together with the new system, it is aimed to overcome this problem in US practice. In this way, the high-level bureaucrats who will go with the executive power, to eliminate any excuse in the point of producing service was eliminated (Gergerlioğlu, 2017, p.110-117).

- In the presidential system, the vice president is held together with the presidential elections. A vice-president, whose legitimacy directly comes from the nation, seems more suited to democratic practices (Erim, 2017, p.59-83). However, in the new government system, vice-presidents are appointed by the president directly elected by the nation. The fact that the vice-presidents do not come to the elections in the President's Government System is to prevent the frequent debates on legitimacy in our country. Particularly in our country, the two-headed executive structure arising from the parliamentary system has experienced breaks that stretch the system from time to time. Therefore, it is known that there are differences in the US about the issues that the current president and vice-president do not agree with. It is not even sincere to see that if such a picture persists at the point of legitimacy on both sides, there are unpleasant events that can go on until the system is locked. Therefore, the fact that the president is the only legitimate authority of the executive in order to minimize the risks on the system that may occur if the culture of conciliation is not always captured reflects a more rational understanding (Haniç, 2017, p.94-95).

- In the presidential system, the only exception is the accusation of the president, ie the criminal responsibility of the termination of the powers of each other by the powers of the House of Representatives, with the proposal of 1/3 and 2/3 votes of the members of the Senate (Miş ve Duran, 2017, p.65-67). In the Turkish Type Presidential government system, the president of the general assembly, who passed the commissions related to the proposal by the absolute majority of the parliament, is tried on the high court by adopting the parliament with 2/3 votes. The presidential government requires a stronger consensus on the accusation of the state and the chief executive by raising the ratio of 1/3 to an absolute majority in the presidential system (Türkyılmaz, 2017, p.187-188).
- In the presidential system, the power of the executive to veto laws, which is the most important equilibrium on the legislature, requires approval by the president if the parliament is readmitted with a qualified majority, such as 2/3. Given that it is difficult for the Assembly to provide the qualified majority at all times, it is clear how effective the instrument is on the legislature. In the new system, if the laws passed by the parliament are not accepted by the president, the absolute majority of the total number of members of the parliament should be accepted. In the end, it was aimed to increase the efficiency of the legislature by preventing the legislative activities, which are the most natural duty of the legislature, to be prevented by the executive power (Türkyılmaz, 2017, p.174-175).
- In the presidential system, the president has the authority to make foreign policy and international agreements, but these agreements also need to be ratified by a 2/3 majority of the senate. Given the difficulty of providing a qualified majority of the legislature, it is necessary to recognize that this envisaged majority is a compelling majority against the executive. However, it is necessary for the executive power to implement such treaties in the interest of the country without being forced from the legislature and to achieve the economic and political objectives of the executive power as envisaged. In the newly implemented system in Turkey, the president has a much more decisive role in foreign policy and international agreements than the president in the presidential system. In this context, while

the president can sign some treaties directly in the new system, for some, the agreement can be ratified by the absolute majority of the members attending the meeting. Therefore, the new system is easier for the president to convince the legislature in terms of foreign policy and international agreements than in the presidential system (Gözler, 2017).

- Whether in the presidential or presidential government, the budget is crucial for executive power. The executive needs a budget in order to provide the public services it has planned during its mandate. The executive collects taxes for the expenditures to be made in this context and can continuously provide public services with these taxes. However, as it is seen in the USA, every state of the budget negotiations has reached the point where the door of the state is locked and the executive power is almost unable to do business. This situation is often reflected in the press and the images that may damage the country's reputation are shared with the world (Fendoğlu, 2012, p.39-60). The fact that the budget authority is in the legislature necessitates the president to be in a compulsory consensus with the congress. In the new system, the president was given the task of preparing the budget and presenting it to the parliament. It shall submit the budget prepared by the President to the Parliament, and after a series of transactions in the Parliament, approve the budget until the beginning of the new fiscal year. If the budget does not reach the new fiscal year, the parliament should issue an interim budget. If the provisional budget law is also not adopted, the budget of the previous year is envisaged to be increased by the revaluation rate until the new budget is adopted. This arrangement is seen as a very rational arrangement especially in terms of eliminating the budget crisis that caused the system to be locked in the US presidential system. In the meantime, the Assembly will be able to accept the budget that it cannot raise during the year (Miş ve Duran, 2017, p.71-72).

## Conclusion

In the determination of the governmental systems, the historical accumulation, social and political structures of the countries, the existing admin-

istrative needs and the necessities created by the conditions affect the basic powers of the state (Haniç, 2017, p.159). In this context, the Turkish-type presidential government system, adopted in the referendum in April 2016, shows the attitude of the executive power of our country, which wants to be able to respond effectively and effectively to the problems posed by the parliamentary system in practice for many years and to the new paradigms formed globally. Because the necessity of adapting the legislative and executive powers to the current conditions, where both internal dynamics and regional and global dynamics can change frequently, is not controversial.

With the new system adopted by the referendum on April 16, 2017 and put into practice with the June 24 elections, it is lean, diminishing in the number of authorities, adapting to innovations rapidly, enabling the development of human resources, clearly identifying the authorities and responsibilities, realizing digital transformation, making rapid decision-making and implementation, a highly competitive and institutionalized organizational structure and understanding of the world. Although the new system, which is based on the presidential system, reflects the same understanding of the rigorous application of the separation of powers, it differs in terms of its rearrangement in some of the issues that are seen in the presidential system from time to time and which prevent the system from functioning properly. It is a more rational difference that the budget crises, which cause serious conflicts especially between the legislative and executive and which create weaknesses in the provision of public services, will not be experienced in the new government system. It is also important to give the president the authority to appoint an executive without the approval of the legislature in order to appoint the senior public administrators who have become a crisis in the presidential system with the new system, since it paves the way for the executive power to work with its own team. Moreover, the application of reciprocal renewal of the elections brought by the presidential government system in order to solve the legitimacy crises arising from the rigidity of the term of office in the presidential system is a proper arrangement in terms of having a windpipe in order to make the clogged system operational again.

The fact that the elections of the legislative and executive powers will be held on the same day in the Turkish-type presidential government system reflects the political atmosphere of the period in a similar way to the legislative and executive powers. Therefore, it is aimed to prevent the picture seen in the presidential system which may occur against the executive power due to the change of 1/3 of the members of the council every two years. Otherwise, when considering Turkey's fragmented political structure, the harmonious operation of the system would not be possible. In such a picture, it is likely that political and administrative crises will happen again.

In order to prevent future legitimacy crises in the presidential system where the president and vice-president of the executive power are elected, the appointment of the vice presidents in the presidential government system by the president is expected to create a very beneficial result in an environment like Turkey where the crises of legitimacy are very frequent. (Erat, 2015, p.326-355).

As a result, the Turkish-type presidential government system; the main features of the presidential system include similar arrangements in terms of the unity of the executive power, the election of the legislative and executive powers and the clear definition of duties and powers between the powers. However, on the other hand, it is seen that the aim of eliminating the problems encountered in the implementation of the presidential system in the USA example in terms of the adoption of the new system for Turkey. With these differences, the new system should be considered as a unique practice in Turkey, but considering the interaction of legislative and executive powers with respect to the presidential system, it would be appropriate to say that the presidential government system has made the presidential system rational for a healthier operation (Rationalized Presidential System).

### **Kaynakça / References**

- Beceren, E. and Kalağan, G. (2007). Başkanlık ve yarı başkanlık sistemi: Türkiye'de uygulanabilirliği tartışmaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 163-181,
- Bülbül, K. (2017). *Etkin istikrarlı güçlü bir Türkiye için cumhurbaşkanlığı sistemi*. 1. Baskı, İstanbul:Tezkire Yayıncılık.

- Eren, V. and Akıncı, B. (2018). Yasama yürütme ilişkileri açısından başkanlık sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin karşılaştırılması. *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Kamu Yönetiminde Değişim*, (Ed. Y. Demirkaya), (1. Baskı), İstanbul:Hiper yayınları.
- Erim, R. O. (2017). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi demokratik yönetim biçimlerine Türkiye katkısı*, 2. Baskı, İstanbul:İşaret Yayınları.
- Fendoğlu, T. H. (2012). Başkanlık sistemi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 39-60.
- Fisher, L. (1991). *Constitutional conflicts between congress and the present*. Lawrence-Kansas:University Press of Kansas.
- Gergerlioğlu, M. T. (2017). *Türk tipi cumhurbaşkanlığı*. 1. Baskı, İstanbul:Hayy Yayıncılık.
- Gözler, K. (2017). *Cumhurbaşkanlığı sistemi mi, başkanlık sistemi mi, yoksa neverland sistemi mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?*, 25 Mart 2019 tarihinde <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> adresinden erişilmiştir.
- Grant, A. (1994). *The American political process*. 5. Edition Cambridge: Darthouth Puplishing Company Limited.
- Hakyemez, Ş. Y. (2011). *Yeni anayasada Türkiye'nin hükümet sistemi*. Ed: M. Yılmaz ve Y. Tekin, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Analiz, 26 Mart 2019 tarihinde <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/turkiyenin%20hukümet%20sistemi.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Haniç, H. (2017). *Yeni anayasa cumhurbaşkanlığı sistemi yeni Türkiye*. 1. Baskı, İstanbul:Hayy Kitap Yayıncılık.
- Kahraman, M. (2012). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemlerinin Türkiye'de uygulanabilirliği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457, 2012.
- Kuzu, B. (2013). *Her yönüyle başkanlık sistemi*. 3. Baskı, İstanbul:Babialı Kültür Yayıncılığı.
- Linz, J. J. (1995). Başkanlık sisteminin tehlikeleri. (L. Diamond and M. F. Plattner ed.) (E. Özbudun Çev.), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Ankara:Yetkin Yayınları,
- Miş, N.. ve Duran, B. (2017). *Türkiye'de siyasal sistemin dönüşümü ve cumhurbaşkanlığı sistemi*. 2. Baskı , No:19 Ankara:SETA Kitapları
- Özkan, C. (2017). *Tarihi, siyasi ve hukuki yönleriyle cumhurbaşkanlığı modeli*, 1. Baskı, İstanbul:DBY Yayınları.

- Parsak, M. (2012). Parlamenter/başkanlık/yarı başkanlık hükümet sistemlerine genel bir bakış ve Türkiye cumhuriyeti'nin hükümet sistemi, *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, 1, 1-20.
- Polsby, N. W. (1986). *Congress and presidency*. New Jersey: Prentice Hall.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı anayasa mühendisliği*, (E. Özbudun Çev.), Ankara:Yetkin Yay.
- Türkyılmaz, M. (2017). *Cumhurbaşkanı sistemi*, 1.Baskı, İstanbul:Sanat Ofisi Yayınları.
- Yıldırım, H. (2017). *Parlamenter sistem krizleri ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi*. 1. Baskı, İstanbul:Pozitif Yayınları.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Akıncı, B. (2019). The contribution of the presidential government system of the republic with specific design to Turkey to rationalize the presidential system.*OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 2107-2124. DOI: 10.26466/opus.559697

## Göç ve Demokrasinin Geleceği

DOI: 10.26466/opus.592954

\*

Fethi Nas\*

\*Dr. Öğr. Üyesi Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Bartın / Türkiye

E-Posta: [fethinas@yahoo.com](mailto:fethinas@yahoo.com)

ORCID: [0000-0001-6464-5615](https://orcid.org/0000-0001-6464-5615)

### Öz

Yoğun bir göç hareketine maruz kalan ülkelerde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklarda artışlar görülmektedir. Bu farklıların bir arada varlığını sürdürmesi, uluslar arası, ulusal ve yerel düzeyde belirlenen politikalarla mümkündür. Ulus devlet anlayışına sahip demokratik ülkelerde, göçlerden kaynaklanan yeni tür sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar arasında yabancı düşmanlığı ve aşırı sağ partilerin yükselişi dikkat çekmektedir. Bu tür eğilimlerin artış göstermesi, demokratik ilkelerin geleceği açısından son derece tehlikelidir. Devlet ve hükümetlerin, ülkeye çeşitli yollardan gelen göçmenlerin yaşam koşullarını düzenlemesi, toplum ile bütünleştirilmesi ve kamuoyunun bu konuda bilinçlendirilmesi konusunda demokratik değerler çerçevesinde hareket etmesi önemlidir. Aksi takdirde toplumsal yapıda farklılıklara karşı kutuplaştırıcı ideolojiler baş gösterecek ve evrensel barışın tesisi zorlaşacaktır. Bu amaçla çalışmada, göç ve demokrasi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar ile uluslar arası kuruluşların yayınladığı raporlar incelenmiştir. Günümüz dünyasında göç hareketlerinin artarak devam ettiği ve göçmen sayısının özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde arttığı bilinmektedir. Dolayısıyla göçmen veya yabancı olarak kabul edilen ve toplumsal bir gerçeklik haline gelmiş olan bireylerin, mümkün olduğunca demokrasinin sağlamış olduğu olanaklarla tanıştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Göç, Demokrasi, Yurttaşlık, Seçme ve Seçilme Hakkı, Çokkültürcülük.



## Migration and the Future of Democracy

\*

### Abstract

*There has been an increase in political, economic, social and cultural differences that have been subjected to intensive migration. The coexistence of these differences is possible with the policies agreed at international, national and local level. In democratic countries which support the nation-state approach, new problems arise from migrations. Among these problems, xenophobia and the rise of right wing parties are the most important. The increase of such tendencies is extremely dangerous for the future of democratic principles. It is important that states and governments act within the framework of democratic values to regulate the living conditions of immigrants coming to the country in various ways, to integrate them with society and to raise public awareness on this issue. Otherwise, polarizing ideologies will emerge against differences in social structure and the establishment of universal peace will be difficult. For this purpose in the study the literature on migration and democracy and some reports published by international organizations are examined. In today's world, it is known that migration movements continue to increase and the number of migrants increases especially in developed and developing countries. Therefore, it is thought to be beneficial to introduce individuals who are accepted as immigrants or foreigners and have become a social reality with the opportunities provided by democracy as much as possible in such countries.*

**Keywords:** *Migration, Democracy, Citizenship, Suffrage, Multiculturalism.*

## Giriş

Son yıllarda özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde göçün, gündemin en önemli konuları arasında yer aldığı görülmektedir. Eğitim sisteminin düzenlenmesinden dini hayata dair uygulamalara, ekonomik yatırımlardan iskân politikalarına varıncaya kadar pek çok alanda ve faaliyette, göçmenlerin ülke içerisindeki konumlarını göz önünde bulundurma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Özellikle demokrasi ile yönetilen ülkelerde siyasal partiler, göçmenlere yönelik tutumları itibariyle ikiye ayrılmış bulunmaktadır. Bazı siyasal partiler göçmen akınlarını engellemeyi ve göçmenleri sınır dışı etmeyi programlarına alırken, karşı taraftaki partiler göçmenlere dair daha yumuşak politikaların izlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Göçmen karşıtı hareketlerin yoğunlaştığı birinci türdeki partiler, göçmenlere kapı aralayan hükümetlerin göç politikasını radikal biçimde eleştirerek, göçmenlerin toplumsal düzeni tehdit ettiğini ve toplumda çeşitli huzursuzluklara yol açtığını iddia etmektedir. Diğer partiler ise göçmenlerin ülkenin kültürüne ve ekonomisine sağlayacağı faydaları göz önünde bulundurarak, göçmenlerin ülkenin kalkınmasında olumlu bir etki sağlayacağını savunmaktadır.

Bu bakımdan ele alındığında göç ve göçmen konularının kamuoyu tartışmalarında adeta merkezi bir konuma geldiği ve gittikçe tırmanmaya devam eden küresel bir krize dönüştüğü görülmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik ve sosyal sorunlara yol açan çeşitli değişmeler, insanları göç etmeye iten faktörleri ortaya çıkarmıştır. Eldeki veriler ve gözlemler, göçmen hareketliliğinin şiddet olaylarının ve yoksulluğun sıkça görüldüğü Ortadoğu Ülkeleri, Kuzey ve Orta Afrika ülkelerinde yoğunlaştığını göstermektedir (Wittenberg, 2017). Bu konuya dair en etkili örneklerin başında Suriye Krizi yer almaktadır. Suriye’de 2010 yılından itibaren yaşanmaya başlanan iç çatışmalar; Lübnan, Türkiye ve Ürdün olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerini ciddi sorunlar ile karşı karşıya getirmiştir. Doğası gereği göçler, ulus ötesi bir hareket olma özelliğine sahip olduğundan ulusal ve yerel düzeyde devlet ve hükümet politikalarını yeniden şekillendiren, ekonomik faaliyetlere etki eden çokkültürcülük ve yurttaşlık kavramlarına dair tartışmaları farklı boyutları ile yeniden gündeme getiren bir potansiyel taşımaktadır.

Farklı ülkelerde göçmenler ile ilgili değişen politikalar hayata geçirilmektedir. Bunlar arasında en belirgin olanları Avrupa Birliğinde ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşından bu yana Batılı demokrasilerin siyasal bakış açılarını etkileyen en önemli sorunların başında günümüzde yaşanan göçler gelmektedir. Avrupa ülkeleri maruz kaldıkları göç hareketlerinin etkisini mümkün olduğunca azaltmaya çalışmaktadır. Avrupa genelinde göçmenlere dair genel eğilimin ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, göçmen karşıtı hareketlerin yükselişte olduğunu söylemek mümkündür (Estevens, 2018). Avrupa Birliği şemsiyesi altında yer alan hükümet ve siyasi partilerin çoğu, karşı karşıya geldikleri göç akımlarını engellemek amacıyla sınırlayıcı göç politikalarına yönelmişlerdir. Öyleki göçmen karşıtlığını savunan parti ve liderlerin, özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde göstermiş olduğu seçim başarısı, göçün siyasal ve ekonomik söylemde taşıdığı önemi göstermiştir. 2016 yılında ABD'de yapılan başkanlık seçiminde Donald J. Trump göçmen karşıtı yürüttüğü kampanya ile başkanlık seçimini kazanmıştır. Trump yönetimi seçimden sonra özellikle Müslüman ülke yurttaşlarının ABD'ye girişlerine sınırlamalar getirmiş ve Meksikalı göçmenlere karşı sınırda duvar inşa ettirmiştir. Bununla ilişkili olarak ABD'de yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtı hareketlerde bir artış görülmüştür (Verea, 2018). Geleneksel göç ülkesi olduğu bilinen diğer ülkelerde ise göçe yönelik farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin Avustralya'da göç politikaları, vasıflı ve vasıfsız göçü birbirinden ayırmaya odaklanmıştır. Vasıflı ve eğitimli göçmenlerin ülkeye gelişi teşvik edilirken, vasıfsız göçmenlerin ülkeye girişi sınırlandırılmıştır. Kanada ise farklı olarak, birçok göçmeni ve mülteciyi kabul eden çok kültürlü bir göç politikasını benimsemiştir.

Ulaşmış olduğu yoğunluk itibariyle göç hareketleri ve buna ilişkin tartışmalar, dünya genelinde adeta bir ikilem ortaya çıkarmıştır. Bu ikilem özellikle demokratik toplumlar olarak bilinen ülkelerde siyasetçilerin göç sorununa yönelik geliştirdiği argümanlarla ilişkilidir. Göç politikaları ya çokkültürcülüğü beraberinde getirmekte ya da toplumsal düzeyde bir kutuplaşmaya yol açmaktadır. Göç alan ülkelerde toplumsal kurumlar ve süreçler göçmenlerin yaşantılarını sürdürebilmesi yönünde çeşitli politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Fukuyama (2006) günümüzde yaşanan göçlerin, ulusal kimlikleri ve

demokrasileri önemli ölçüde etkilediğini ve toplumları kendilerini “Biz kimiz?” sorusu ile sorgulamaya ittiğini dile getirmektedir. Ona göre, futbol ve içki içmek gibi bir kültürün ortak öğelerinin neler olduğunu belirlemek kolaydır fakat ulusal bir tarihin hangi yönlerinin önemli olduğunu belirlemek oldukça zordur. Bundan dolayı günümüz toplumları daha ciddi bir kimlik tartışmasına yöneleceklerse, daha büyük bir topluluğa üye olmanın ne demek olduğunu tanımlayan pozitif erdemleri ortaya çıkarması zorunludur.

### **Göç ve Yabancı Düşmanlığı**

Küreselleşme süreci hem sermaye hem de emek gücünün özgür biçimde ulus devletlerin sınırlarını aşarak hareket etmesinin önünü açmıştır. Yerel bir çoğunluk veya göçmen bir azınlık; ulusal, etnik veya dini kimliklerinin tehdit altında olduğunu algıladığında, bu özelliklerini koruma yönünde bir refleks gerçekleştirirler. Avrupa Birliği ülkelerine son yıllarda yoğun bir göçmen akımının yönelmiş olması, AB üyesi ülkelerin yurttaşlarının siyasi düşüncelerinde ve oy verme tercihlerinde yeni bir bakış açısı ve daha da ötesi AB ilkeleri ve küreselleşmenin başarısını doğrudan etkileyen muhalif yönde eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Göç alan pek çok ülkede küreselleşme karşıtı hareketler buna paralel biçimde artış göstermektedir. AB ülkelerinde göç hareketlerinin, son 3 yılda popülist sağcı-muhafazakâr partilerin ve eğilimlerin artışına etkisi araştırılmıştır. Buna göre AB ülkelerinde toplam nüfus içinde göçmen nüfusu %22’yi aştığı anda popülist sağcı partilerin oy oranı %50’ye yaklaşmaktadır. Bu oy oranı ise demokratik bir yönetimde bir partinin tek başına iktidar olmasına yeterlidir. Bu ülkelerde yurttaşların popülist sağ partilere eğilimi arttıkça, göçmenlere karşı toleransları azalmakta ve göçmen karşıtlığı artmaktadır (Podobnik, vd., 2017). Başka bir çalışmada ise popülist sağ partilerin oy artışlarının ve göçmenlere karşı olumsuz tutumların sadece ulusal, etnik ve kültürel özelliklerle ilişkili olmadığını, bunların yanı sıra ekonominin, eğitim seviyesinin, inanışların ve psiko-sosyal özelliklerin de belirleyici olduğunu göstermiştir (Hainmueller ve Hopkins, 2014). Yoğun göç hareketlerinin yaşandığı Batı toplumlarındaki otoriter popülist ideolojilerin yükselişini sadece göçmenlere yönelik olumlu hükümet politikalarıyla ilişkilendirmek mümkün değildir, bununla birlikte sosyal

yapıdaki değişmelerin ve liberal değerlere karşı güçlü bir kültürel tepkinin varlığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Göç alan ülkeler, zaman içinde demografik yapının değişmesi ile birlikte çokkültürlü bir yapıya dönüştüğünden ulusal kimlik sorunları artış göstermektedir. Bu yüzden göç dalgaları toplumun muhafazakâr kesimlerini oluşturan farklı grupları arasında yeni türden gerilimlere ve siyasal dinamiklere yol açmaktadır. Son yıllarda Batı toplumlarında genel olarak göçmenlerin çoğunun Müslüman ülke kökenlilerden oluşması ile ilgili olarak İslamofobi ve yabancı düşmanlığı gibi bakış açıları oluşmuş bulunmaktadır (Kılıç, Saharo ve Sauer 2008). Bu bakış açıları çeşitli önyargularla yoğrulmuş bir takım düşünceler haline gelmekte, göçmen veya yabancıların ülke açısından bir tehdit kaynağı olduğu ileri sürülmektedir. Göçmen ve yabancıların terörist gruplarla ilişkisi olduğu, ülkede yasa dışı faaliyetler yürüttüğü ve en önemlisi yerli halkın çalışma hayatını bertaraf ettikleri iddia edilmektedir (Forrester vd, 2019). Bunun gibi farklı yaklaşımlardan ötürü göçmenler, yeni geldikleri toplumda kendilerini yasal ve kültürel bakımdan yabancı, dışlanmış ve yasadışı olarak görmektedirler. Oysa göçmenlerin genel olarak nihai amacı, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaktır. Temel ihtiyaçlarını gidermek konusunda sorunlarla karşılaşan göçmen veya göçmen olmayan her birey, ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla bazen yasadışı faaliyetlere yönelmekte veya suç örgütlerine dâhil olmaktadır. Ayrıca yasal bir statüsü olmaksızın, bir çok gelişmiş ülkede kayıt dışı istihdam edilen göçmenlerin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla göçmen konumundaki insanların içerisinde bulunduğu dezavantajlı konumdan, her zaman için fayda sağlayanlar vardır (De Genova, 2002). Bugüne kadar gözlemlendiği kadarıyla çok az bir göç hareketi süreli ve dönemsel olarak gerçekleşmiştir. Göçmenler süreli veya geçici olsa bile gittikleri yeni ülkelerden kendi ülkelerine dönmemektedirler. Yeni geldikleri ülkelerde kendilerine ait yeni bir yaşam kurmak zorunda kalmaktadırlar. Bundan dolayı atılması gereken ilk adım, göçmenlerin yasal bir statüye sahip olmalarının yollarını kolaylaştırmaktır. Göçmenlerin çoğu çalışma, barınma, eğitim, sağlık vb temel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda bir tür ayrımcılığa maruz kalırlar ve bu tür sorunlar göçmen aileler ile çocuklarının üzerinde ilerleyen yıllarda sosyal ve psikolojik sorunlar yaşamalarına sebep olan travmatik etkiler bırakabilmektedir. Oysa yasal bir statüye sahip olan göçmenler,

yaşadıkları toplumda bazı haklar ile sorumluluklar alabilmekte ve böylece toplum ile bütünleşmenin ilk adımlarını atmaktadırlar (Brown 2015).

Yoğun bir göç hareketine maruz kalan ülkelerin demokratik yönetim ve kurumları üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarda üç farklı durum belirginleşmektedir bunlar; göç alan toplum üyelerinin taşıdığı endişeler, göçlerin yoğunluğu ve göçmenlerin toplumun geneli ile uyum sağlamasına yönelik politikalar (McLaren, 2010). Göç ve göçmenlere dair endişeler, daha çok göç alan ülke yurttaşlarının ulusal kimlik ve aidiyetleri ile toplumsal değerlerine yönelik beliren endişeler ile özdeşleşmiştir. Fakat görünürdeki bu endişelerin esas sebebi büyük ölçüde değişen ekonomik koşullar ile siyasal ve sosyal ayrıcalıklardır. Göç alan ülkelerde zaman içerisinde doğal yurttaş ve sonradan gelen yurttaş şeklinde bir ayırım oluşmaktadır. Sonradan gelen yurttaşların ulaştığı çeşitli imkânlar, öteden beri yurttaş olarak kabul edilen diğerlerinin ayrıcalıklı siyasal, sosyal ve ekonomik konumlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bundan dolayı demokratik kurumların göç sonrası süreçte sonradan gelenleri toplum ile bütünleştirmesi, sosyal uyuma dâhil etmesi ve çokkültürlü bir yapıyı oluşturabilmesi oldukça önemlidir. Çoğunluğu oluşturan doğal yurttaşlar bu konuda kanun koyuculara ve yöneticilere güven duyuyor ve destekliyorsa siyasal kurumların göç gibi karmaşık bir sosyal süreç ile baş etme kapasitesi daha da yükselecektir (Miller ve Listhaug 1990). Bundan dolayı yoğun göçe maruz kalan ülke hükümetlerinin birincil görevi, göçmenlere veya yabancılara karşı yurttaş olanların olumsuz algılarını ve tepkilerini azaltacak, çokkültürlü ve demokratik bir bilinci yaygınlaştırmasıdır. Aynı zamanda hükümetlerin ulusal ve uluslararası bir sorun olarak göç konusunun altından kalkabilecekleri bir mesele olduğu ile ilgili bilgilendirici mesajlar vermeleri gereklidir. Aksi takdirde göç ile ilişkili olarak yaşanan sorunlar, demokratik değerlerin işleyişini zora sokacaktır. Bunun en bariz göstergelerinden biri Britanya'da yapılan BREXİT referandumudur. BREXİT referandumunda ele alınan konulardan en hayati olanları, göçmenlerin konumu ile ilgilidir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yaşayan göçmenlere yapılacak sosyal yardımların ve faydalanacakları kamu hizmetlerinin finansmanı için yurttaşlardan daha fazla vergi alınacak olmasından ötürü Britanya, Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı almıştır. Bu konular aynı zamanda Avrupa

Birliği üyesi ÷lke yurttaşlarının AB'ye bakış açısını olumsuz yönde etkilemekte ve bir demokrasi projesi olarak AB'nin geleceğini tehlikeye atmaktadır (Wadsworth vd.2016).

## **Göçmenlik ve Yurttaşlık**

Dünya genelindeki göç hareketleri, küreselleşme süreci ile birlikte geçmişte olduğundan daha fazla hissedilir hale gelmiştir. İnsanların yaşadıkları ÷lkeden göç etmelerine yol açan ekonomik sorunlar ve çalışma koşulları, siyasal istikrarsızlıklar ve savaşlar, insan hakları ihlalleri, iklimsel değişmeler ve doğal afetler, itici faktörler olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık daha iyi yaşam ve çalışma koşulları, sosyal hizmetlere erişim, sağlık ve eğitim olanakları ile bireysel hak ve özgürlükler çekici faktörler arasındadır. 1980'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği ÷lkeleri; Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sosyalist rejimlerin çöküşü ile çekici faktörlerin ön plana çıkmaya başladığı ve bu yüzden göçmen akımlarının hedefi haline gelen yerler olmuştur. Birleşmiş Milletler raporuna göre Avrupa 76 milyon, Amerika ve Kanada 54 milyon civarında göçmen barındırmaktadır (UN, 2015). Avrupa, ABD ve Kanada gibi ÷lkeler dünyada refah seviyesi yüksek ve demokrasinin gelişmiş olduğu bu açıdan bakıldığında çekici faktörlerin yoğunlaştığı yerler olarak gör÷lmektedir.

20.yy'ın başından itibaren göç hareketleri dünya üzerinde küresel bir soruna dönüşmüştür. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ÷lkelerden, gelişmiş ÷lkelere doğru bir göç hareketinin dramatik artışlarla devam ettiği bilinmektedir. Bu göç hareketinin büyük bir bölümü gönüllü göçler şeklinde gerçekleşmiş olsa da zorlama yoluyla göç hareketleri de artmaya başlamıştır. 2015 yılına ait Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Raporuna göre dünya üzerinde çoğunluğu Afganistan, Somali ve Suriyelilerden oluşan 20 milyon civarında insan göçmen veya mülteci konumunda yaşamını sürdürmektedir (UNHCR, 2015). Özellikle Suriye'de yaşanan çatışmalardan ötürü İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük mülteci sorunlarından birisi ortaya çıkmış bulunmaktadır. 2016 yılı verilerine göre beş binden fazla insan Avrupa ÷lkelerine ulaşmak amacıyla Akdeniz'i geçmeye çalışırken hayatını kaybetmiştir. Özellikle

Ortadoğu’da yaşanan olaylardan ötürü, bu tür sorunların en fazla yoğunlaştığı bölge Akdeniz ve çevresi olmuştur (UNHCR, 2016).

Kontrol edilemeyen yoğun göçlerin, siyasal yapıları, sosyal uyumu ve ulusal kimlikleri sarsma riski oldukça yüksektir. Göçmenlerin toplum ile farklı düzeylerde bütünleştirilmesi yönünde merkezi yönetimlerin sarf ettiği çabalara karşılık kamuoyunda göçmen karşıtlığının yükseldiği ve siyasal tercihlerde farklı eğilimlere yönelim olduğu görülmüştür (Weldon, 2006). Bundan dolayı demokratik ülkelerde bu tür eğilimlerin ve düşüncelerin oluşmasına zemin hazırlayan koşulların göz önünde bulundurulması gereklidir. Zira göçmenlerin toplum ile bütünleştirilmesi ve uyum sağlanmasına yönelik politikaların sürdürülebilirliği demokratik sistemin esnekliğini ve hazmetme kapasitesini geliştirmesi ile mümkündür. Göç alan ülkelerin göçmenleri bütünleştirme politikalarının başarısı bir dizi etkene bağlıdır. Göçmenlere yurttaşlık hakkının ve bilincinin kazandırılması, ulusal ve yerel seçimlerde göçmenlerin seçme ve seçilme haklarına sahip olması, göçmenlerin parlamentoda, siyasal partiler ve yerel yönetimler gibi kilit siyasal kurumlarda yeterince temsil edilmesi ve göçmen karşıtı siyasal partilerin yol açtığı zorlukların mümkün olduğunca azaltılması önemli etkenlerdir (Breunig vd, 2012). Bu etkenlerin hayata geçirilmesi büyük ölçüde göçmen olarak ülkeye gelen insanların hayatın her alanında daha geniş haklara sahip olmasını sağlayan yurttaşlık haklarına sahip olması ile yakından ilişkilidir.

Göçmenlerin siyasal yaşama dâhil olması ve toplum ile bütünleşmelerini zorlaştıran çeşitli engellerin ortadan kaldırılması yönünde yurttaşlık statüsü önemli bir motivasyondur. Yasal anlamda yurttaş olarak kabul edilenler, sivil ve siyasal haklara ulaşmakta, ayrımcılık ve dışlama gibi olumsuz tavır ve tutumlardan uzak kalabilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde doğal yurttaş ve sonradan yurttaş olarak kabul edilenlerin siyasal katılımları ile ilgili yapılan bir araştırma sonucunda, her iki grubun siyasal faaliyetlere katılım düzeylerinin birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Yurttaşlığın, siyasal katılımı arttıran bir etken olduğu ve özellikle demokratik olmayan bir ülkeden gelenlerin siyasal katılımında daha aktif olduğu görülmüştür (Tuna ve Özbek, 2014, s.213). Dolayısıyla göç alan bir ülkede, göçmenlerin toplumla bütünleşmeleri, göçmenlere yurttaşlık verme konusunda istek ve düzenli bir prosedüre sahip olunması oldukça önemlidir. Devletlerin hangi koşullar altında yabancılara/göçmenlere



yurttaşlık verilmesi gerektiği ile ilgili uygulamaları ve yasal düzenlemeleri birbirinden farklılık arz etmektedir fakat bu konuda ön plana çıkan iki yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi yurttaşlığın kan bağı yolu (iussanqunis) ile elde edildiğini savunurken diğeri yurttaşlığın ikamet koşullarının yerine (iussoli) getirilmesi ile ilgili olduğunu savunmaktadır (Saurer, 2017).

Avustralya, Danimarka, Fransa, Almanya, Hollanda, İngiltere ve ABD gibi yoğun göç alan bazı gelişmiş ülkeler, göçmenlerin veya yabancıların yurttaşlığa kabul edilmesi sürecinde bir yurttaşlık testi uygulamaktadırlar. Bu tür testler yurttaşlığa başvuru sayısını azaltmıştır ve nihai olarak yurttaş olarak kabul edilenlerin toplum ile bütünleşme süreçlerini ne şekilde etkilediği belirsizdir. Bazı ülkeler ise yurttaşlık başvurusu yapanlardan dil bilme, yasadışı olaylara dâhil olmama ve herhangi bir suç işlememiş olma gibi önkoşulları talep etmektedir (İnci, 2017). Esnek bir yurttaşlık politikası bulunan ülkelerde, göçmenlerin vatandaşlık talepleri ve başvuruları daha kolaydır. İrlanda, Portekiz, İngiltere ve Benelüks ülkeleri Avusturya, İsviçre ve Baltık ülkelerine göre daha esnek ve kapsayıcı bir yurttaşlık politikasına sahiptir (Huddleston vd., 2015) ve neredeyse bütün ülkelerde oturma veya çalışma iznini elde eden göçmenler, bu izinlere bağlı olarak ilerleyen yıllarda bir yurttaşlık hakkı elde edeceğine inanmaktadır. Ne var ki, yoğun göç hareketleri, yurttaşlığa alma sürecini uzatmakta ve çoğu zaman olumsuz yönde etkilemektedir. Yoğun göçlerden ötürü ulusal hükümetler yurttaşlık verme süreçlerini kısıtlamakta veya çok katı kurallara bağlamak zorunda kalmaktadır. Siyasal bakımdan oluşan bu engellerin yanı sıra göçmenlerin sahip olduğu bir takım özellikler yurttaşlığa geçişleri etkilemektedir. Bu özellikler arasında göçmenlerin eğitim seviyesi, cinsiyeti, yaşı, yabancı olarak oturma süreleri, aile bağlarının varlığı/yokluğu, göç etmelerine yol açan sebepler ile geldikleri ülkelerin uluslar arası konumu etkilidir (Koslowski, 2002, s.157).

Yurttaşlık, göçmenlerin toplumsal bütünleşme sürecini hızlandırıp kolaylaştırır ayrıca yaşama tutunmaya çalıştıkları yeni topluma siyasal ve sosyal aidiyet hissi geliştirmelerinde etkilidir. Buna karşılık kimlik sorunu, toplum tarafından dışlanma ve kendi ülkesine geri dönme gibi endişeler göçmenlerin yurttaşlık taleplerini olumsuz yönde etkilemektedir. Yurttaşlık yasal ve kuramsal olarak yeni bir aidiyet, kimlik, kültür ve

yaşam biçimi benimsemeyi zorunlu kılmasa da büyük ölçüde kendi yurttaşlığından vazgeçmeyi, resmi dili öğrenmeyi veya bütünleşmeye yönelik etkinliklere katılımı gerektirmektedir (Hyde vd., 2013).

## **Demokratik Bir Hak Olarak Oy Kullanma**

Demokratik yönetimlerin karakteristik özelliği özgür yurttaşların oy kullanma hakkına sahip olmasıdır. Bu hak ise hem ulusal hem de uluslar arası alanda kabul edilen temel bir ilkedir. Günümüz dünyasında temsili demokrasi ideal yönetim biçimi olarak kabul edilmekte ve tüm yurttaşların seçme ve seçilme haklarını kısıtlayan engeller azaltılmaya çalışılmaktadır. Devlet aygıtı ise bu konuda gerekli önlemleri ve teşvikleri yapmak zorundadır (Lizzeri ve Persico, 2004). Fakat küreselleşme süreci ve göç hareketleri seçme/seçilme ve oy kullanma gibi alanlarda yeni perspektifler getirmiştir. Göç alan ülkelerde yabancıların oy kullanması ile ilgili farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Son yıllarda pek çok ülkede hükümetler ve siyasi partiler bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde göçmenlerin oy kullanması konusunu farklı biçimlerde ele alıp tartışmaktadır. Çoğunluk, göçmenlerin oy kullanma hakkının oturma ve çalışma izni olanlar ile oturma süresini dolduranlara verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bazı ülkeler, kendi seçim yasalarını revize ederek yurttaş olmayanların ve sadece oturma izni olanların oy kullanabileceği bir biçime dönüştürmüştür (Pedroza, 2015). Dünya ülkeleri arasında Avrupa Birliği ülkeleri, yurttaş olmayanların seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu başlıca ülkelerdendir. 3 ile 5 yıl arasında Avrupa Birliği üyesi olan bir ülkede oturan göçmen veya yabancılar, yerel seçimlerde oy kullanıp aday da olabilirler. Buna rağmen Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde seçme ve seçilme hakkına sahip olmayanların oranı 10 milyon civarındadır. Benzer bir durum ABD, Kanada, Japonya ve Türkiye için geçerlidir. Dolayısıyla milyonlarca insan yaşadığı ülkede seçme ve seçilme hakkından mahrum olarak yaşamını sürdürmektedir (Huddleston vd., 2015).

Göçmenlerin seçme ve seçilme hakları ile ilgili konu son derece çetrefillidir çünkü sadece yurttaşlık statüsüne sahip olanların oy kullanma hakkı olduğu düşüncesi ve pratiği yaygındır. Yurttaşlık her ne kadar sosyal, sivil ve siyasal hakların bir bileşkesi olarak kabul edilse de birçok ülkede göçmenlere yurttaşlık hakkı verilmeden sadece yerel düzeyde

seçme ve seçilme hakkının tanınmasına yönelik bir eğilim vardır (Bauböck, 2005). Örneğin Japonya’da sürekli oturma iznine sahip olan yabancılar vergi ödedikleri ve topluma katkıda buldukları sürece yerel düzeyde yapılan seçimlere katılabilirler fakat ulusal seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip değillerdir. Çünkü Japon hükümetleri, yabancıların ülkenin siyasal sistemi üzerinde etkili olabileceğini ve uzun vadede bu tür bir etkinin Japon kültürünü ve ulusal kimliğini tehdit edebileceğini savunmaktadır. Bundan dolayı Japonya ve benzeri ülkeler Avrupa ve ABD gibi ülkelerle mukayese edildiğinde göçmen veya yabancılar karşı daha katı ve muhafazakâr bir ideolojiye sahiptirler (Medrzycki, 2017).

Demokratik bir hak olarak seçme ve seçilme haklarının yurttaş olmayan göçmenlere ve yabancılar verilip verilmeyeceği konusunun küresel ölçekte demokrasiyi güçlendirip güçlendirmeyeceği tam olarak bilinmemektedir. Fakat kesin olan husus bu hakların ülkelere, sosyal ve siyasal koşullara göre farklılık arz ettiğidir. Bazı siyasal akımlar oturma iznine sahip olan yabancıların seçimlere dâhil edilmesinin demokratik yönetimi daha da güçlendireceğini ve bunun demokratik yönetimlerin yerine getirmesi gereken hukuki, ahlaki ve insani bir zorunluluk olduğunu savunmaktadır (Engdahl vd, 2018). Bu argüman ise söz konusu haklara ulaşma olgunluğunun bir tür zamanlama meselesi olduğuna dayalıdır. Göçmenlerin ev sahibi ülkede kısa bir süre içerisinde demokratik kurumlar ile tanışmasının, yeni siyasal ve sosyal sisteme uyum sağlayacağı ve toplumla bütünleşme hızlarını arttıracığı ileri sürülmektedir bu yüzden yurttaş olmasa bile göçmenlere veya yabancılar siyasal arenada kendilerini temsil edebilecekleri bir takım olanakların verilmesi her iki taraf açısından faydalıdır (White vd. 2008). Yerel düzeyde yabancılar seçme ve seçilme hakkının verilmesi yerel yönetimlerin oluşturulması sürecinde bir yerde yaşayan insanların birbirleri ile eşit haklara sahip olduğu hissi ile yerel yönetimlere duyulan güveni ve meşruiyeti arttıran bir unsurdur. Bundan dolayı yerel düzeyde olsa bile yabancılar oy kullanma hakkının, evrensel bir ilke olarak verilmesi politikası, yurttaş olmayanlara siyasal bütünleşmeye eşit koşullarda dâhil olma fırsat ve aidiyet hissini kazandırmaktadır. Avrupa Birliğinin Göçmen Entegrasyon Politikasına göre göçmenlerin özellikle yerel düzeyde demokratik süreçlere ve bütünleşme politikalarının oluşturulmasına dâhil olması göçmenlerin Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlamalarını

kolaylaştırmaktadır. Çünkü bütünleşme yerel düzeyde gerçekleşen bir süreç olarak kabul edilmektedir (European Commission 2004, s.10).

Bunun tam tersini savunan siyasal düşünceler de vardır. Bu düşünceler ise göçmenlere, ev sahibi ülkenin dilini öğrenmeden ve siyasal kültürü hakkında yeterince bilgilenmeden, oy kullanma hakkının verilmesinin göçmenlerin siyasal alanda faaliyet göstermelerini olumsuz biçimde etkileyeceğini ve siyasal bütünleşme konusunda pasif bir tavır geliştirmelerinde etkili olacağını savunmaktadır. Yanı sıra göçmenlere ve yabancılara gelişigüzel biçimde verilen oy kullanma haklarının ulusal kimliği ve devlete bağlılığı ciddi biçimde sarsacağı ve bu yüzden yurttaşlık verme politikalarının sıkı biçimde uygulanması gerektiği düşünülmektedir (Byrne, 2018). Bu konuda ortaya çıkan sorunlardan ve risklerden birisi ise yerel düzeyde göçmen olanların oranının yerli halktan daha yüksek olduğu yerlerde görülmektedir. Oy kullanma hakkına sahip olan göçmenler veya yabancılar yerel siyasetteki dengeleri farklı biçimlerde etkileyebilmekte ve merkezi yönetimler ile bir takım uyumsuzlukların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Bauböck, 2005). Özellikle göçmen hareketinin güzergâhı üzerinde yer alan transit ülkelerde göçmenlerin siyasal katılımı ve yurttaşlık verme politikaları ile ilgili yasalar daha katı biçimde uygulanmaktadır. Transit ülkeler olarak kabul edilen ülkelerde göç hareketliliği ve yoğunluğu fazladır. Göçmenlere söz konusu hakların verilmesi ise bu ülkelerde demografik, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda ulusal sorunlara ve aynı zamanda göçün hedefi ile transit ülke arasında tartışmalı uluslararası sorunlara yol açmaktadır (Vasile ve Androniceanu, 2018).

Bir ülkede gerçekleşen seçimlere katılmak, sivil toplumun siyasal katılımını ve demokratik tutumunu göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Bundan dolayı göçmenlerin seçimlerde oy kullanıp kullanmaması hükümetlerin ve siyasal partilerin göçmen ve yurttaşlarla etkileşimini belirleyen bir stratejidir. Bu strateji, her iki grubu eşgüdümlü bir biçimde etkilemektedir. Doğal yurttaş olarak bilinenlerin oy verme eğilimi, aynı şekilde göçmen olanların eğilimlerini de etkilemektedir. Dolayısıyla göçmen karşıtı söylemlere sahip olan partilere ideolojik bir yakınlık olsa bile, göçmenlerin oy vermediği gözlenmiştir (Hainmueller ve Hopkins, 2014). Göçmenler yabancı olarak buldukları ülkede sosyo-ekonomik koşullarını daha da iyileştireceğini vaat eden siyasal yapılara

yönelmektedir. Bu durum ise oy dağılımını ve seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Almanya’da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin seçim dönemlerinde -muhafazakâr olmasına rağmen- ekseriyetin sol partilere özellikle Almanya Sosyal Demokrat Partisine (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) oy verdiği bilinmektedir. Bunun en belirgin sebebi ise Alman sağcı ve muhafazakâr partilerin öncü kültür vurgusu ve yabancılara yurttaşlık verilmesi konusundaki olumsuz tavırlarıdır (Erdogan, 2015). Benzer bir durum ABD’de yaşayan Latin ve Asya kökenli göçmenler ve yurttaşlık statüsüne sahip olanlar için geçerlidir. Latin ve Asya kökenliler ABD’de yapılan başkanlık seçimlerinde öteden beri Demokrat Parti’nin destekçileri olarak bilinmektedir. Ayrıca, Cumhuriyetçi Partinin adayları son yıllarda özellikle D. Trump, göçmen karşıtlığı ile bilinmektedir (Min, 2014).

Demokrasilerde her zaman için azınlık konumunda olanların temsiliyeti önemli bir sorun teşkil etmiştir ve bu sorunun nasıl çözüme kavuşturulacağı konusunda çok sayıda alternatif düşünceler ileri sürülmüştür. Robert Dahl’a göre, çıkarları hükümetlerin icraatlarından ve aldığı kararlardan etkilendiği sürece insanlar, hükümetlerin belirlendiği süreçlere katılma hakkına sahip olmalıdır. “Etkilenecek çıkarlar ilkesi” olarak bilinen bu özelliği savunan Dahl, demokratik bir yönetimin meşruiyetini sağlayan bir yönünü ortaya atmıştır. Bu ilke demokratik bir yönetimin kapsayıcılığı söz konusu olduğunda köklü birtakım sonuçlar barındırır. Bir hükümetin almış olduğu siyasal kararlar, ülke içerisinde yaşayanlar kadar, ulusal sınırları aşarak, yurt dışında yaşayan yurttaşların ve bir sürü insanın çıkarlarını ve yaşantılarını etkileyebilmektedir (Dahl,1989, s.290). Bundan dolayı hükümetin icraatlarından çıkarları etkilenecek olan -yurttaş olsun veya olmasın- bir bireyin, yönetimin belirlendiği seçimlere katılma hakkı olmak zorundadır.

Siyasal bir hak olarak oy kullanmanın ulus devletin sınırlarını aştığı yegâne örnek Avrupa Birliği ülkeleridir. 1993 yılında varılan Maastricht Anlaşmasına göre AB’ye üye bir ülkenin yurttaşı, ikamet ettiği üye ülkelerin herhangi birinde oy kullanabilir. Avrupa Birliğine üye ülke yurttaşlarına tanınan bu hak, seçme ve seçilme hakkının sadece bir yurttaşlık hakkı olduğu yönündeki yaygın kanaate bir istisna teşkil etmektedir. Dünya genelinde demokratik yönetimlerin karşı karşıya geldiği krizlerden bir tanesi, yabancılara oy kullanması konusundaki sınırlamalardır.

Göçmenlere ev sahipliği yapan ülke hükümetleri, göçmen ve yabancıları, oy kullanma veya siyasal katılım hakkı vermese bile tesis edilen kuruluşlar aracılığı ile karar alma süreçlerine dâhil edebilirler. AB üyesi 10 ülke (Belçika, Çekya, Estonya, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İspanya, Portekiz ve Lüksemburg) göçmenler ile hükümet arasında bilgi alışverişi ve danışmanlık benzeri faaliyetleri yürüten kuruluşlar tesis etmişlerdir. Bu kuruluşlar göçmen sorunu ile ilgili farklı alanlarda çeşitli işlevleri yerine getirmektedir. Bu 10 ülkede göçmen ve yabancı nüfusunun yoğunlaştığı kentlerde yerel yönetimler söz konusu kuruluşlar aracılığı ile kentsel alanlarda karşılaşılan barınma, istihdam ve eğitim gibi sorunlar ile baş etmeye çalışmakta, sosyal bütünleşme ve siyasal temsil gibi konularda yurttaşlar ile yurttaş olmayanlar arasında bir diyalog kurabilmenin yollarını geliştirmişlerdir (EUFRA, 2017). Dünya genelinde, yoğun biçimde göç alan ülkelerde benzer kurumların tesis edilmesi, göçmenler ile yerli halklar arasında karşılıklı etkileşim ve diyalog sürecini, toplumsal uyumu ve demokratik bir kültürü daha da geliştirecektir.

## Göç ve Çokkültürcülük

Çokkültürcülük, bütün kültürleri ve kültürel yapıları birbirine eş gören ve belirli bir kültürü diğerlerinden üstün veya aşağı konumda görmeyen siyasal bir ideolojidir. Bu yönüyle çokkültürcülük evrenselci bir yaklaşım olup bireylerin devlet ile bütünleşmesi için kendi topluluk bağlarından tamamen kopması zorunluluğunu reddeder ve bireylerin farklı etnik ve kültürel gruplara dâhil olmasına rağmen aynı ulusun üyeleri olduğu düşüncesini savunur (Parekh, 2000, 7). Bir diğer ifadeyle devlet, bireylerin saygınlığının, ait oldukları topluluğun ortak saygınlığı ile bağlantılı olduğunu kabul eder. Burada bahsedilen ulus kavramı etnik, kültürel, dilsel, dinsel vb farklılıkların bir arada yaşamasını anayasal bir hak olarak gören ve aynı toprak parçası üzerinde yaşayan insanların birliği anlamında kullanılmaktadır. Çokkültürcülük, farklı kültürel yapıları bünyesinde barındırdığı için paylaşılan-ortak bir kültüre gereksinim duyar. Bu kültür ise ancak farklı kültürlerin birbirileri ile etkileşimi sonucunda oluşabilir. Ulus devletin sınırları içerisinde uygulanan bir siyasal ideoloji olarak bu yaklaşım, uluslar arası alanda ise farklı bir içeriğe

sahiptir. Çünkü günümüz dünyasında çokkültürcülük sadece belirli bir devletin içinde yaşayan farklı grupları değil, başka bir dil, din, etnisite ve kültüre sahip bir ulus devlete bağlı olup da başka bir ulus devlette yaşayan insanları da ihtiva eden bir kavram haline gelmiştir (Kymlicka, 2002).

Tarihsel süreç içerisinde pek çok devlet yönetimi, ülkede bulunan farklı özelliklere sahip azınlık grupları, kendi varoluşları açısından bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Bundan dolayı bu grupların başka bir ülkeye gitmesi, yok olması veya egemen kültüre asimile edilmeleri isteğini taşımıştır. Oysa bu durum oldukça zordur ve dünyada bu tür uygulamaların başarılı olduğunu görmek neredeyse imkansızdır. Özellikle yoğun göçler sonucunda belirli ülkelerde farklı özellikler taşıyan grupların sayısı git gide artış göstermektedir. Yaygın bir durum olarak bir ülkede bulunan göçmen ile azınlık konumundaki grupların doğurganlık oranı daha yüksektir. Bazı yönetimler bu durumun kendi kültürleri için bir tehdit olduğunu düşünmekte bazıları ise gittikçe düşen doğurganlık sonucunda ihtiyaç duyulan emek gücünün karşılanmasında işlevsel olacağını ileri sürmektedir. Her iki düşüncenin savunulduğu ülkelerde göçmenlerin sayısı hızla artmış, çok sayıda kent, çok kültürlü bir görünüme kavuşmuştur. Belli başlı kentlerde yerel, ulusal ve ulusal ötesi nitelik taşıyan pek çok pratik bir arada gözlemlenir hale gelmiştir (Schiller ve Çağlar, 2013). Farklı kültürel özellikler taşıyan pek çok insan, yeni bir sosyal ilişkiler ağı ve ekonomik faaliyet alanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bundan dolayı uluslararası kuruluşlar ile ulusal ve yerel yöneticiler, kentlerde göçmenlerin var olan toplumsal düzene nasıl uyum sağlayacağı veya entegre edileceği ile ilgili çeşitli arayışlara yönelmişlerdir.

Şüphesiz artarak devam eden göç hareketlerine karşı devlet ve hükümetlerin toplumsal düzeyde oluşan ayrışmaları ve farklılaşmaları yeniden düzenleyebilmesi için bir takım önlemler alması zorunludur. Çünkü doğası gereği göç hareketlerinin sonucunda kültürel çeşitlilik ve farklılıklar önlenemez bir sosyal gerçekliğe dönüşebilmektedir. Almanya başbakanı Angela Merkel, 2010 yılında yaptığı bir açıklamada, çokkültürcülüğün tamamen başarısızlığa uğradığını, Almanya'da yaşayan göçmenlerin Alman toplumu ile bütünleşmeleri için daha fazla şey yapmaları gerektiğini dile getirmiştir. Bir yıl sonra İngiltere başbakanı

David Cameron da, İngiltere'nin uzun yıllar boyunca uygulamaya çalıştığı çokkültürcülük politikasının, göçmenlerin şiddet eğilimli ideolojilere yönelmesi ve Britanya'nın kolektif kimliğine uyum sağlayamamış olmalarından ötürü, aynı şekilde başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmiştir (Green ve Staerkle, 2013, s.852). Avrupa'nın en çok göç alan iki ülkesinin başbakanlarının bu açıklaması, gelişmiş ülkelerde çokkültürcülük politikalarının gelmiş olduğu aşamayı göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu ülkelerde karşılaşılan yoğun göç akımlarının sadece göç alan devletlerin bir sorunu olmadığını, aynı zamanda uluslar arası ilişkileri etkileyen karmaşık bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslar arası bir kuruluş olarak BM'nin Genel Sekreteri Antonio Guterres ise göreve başladığı 2017 yılında; ülkelerin çokkültürcülük politikası çerçevesinde göçmenlere kucak açması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre çokkültürcülük, küresel ekonomik ve kültürel büyümenin anahtarıdır buna karşılık ayrıştırıcı ve dışlayıcı ulus devlet anlayışı, hâlihazırdaki gerçeklikler ile örtüşmemektedir. Milyonlarca insan hayatlarını riske atarak ve pek çok fedakarlıklar yaparak göç sürecine dâhil olmaktadır. Devletlerin elbette kendi sınırlarını ve yurttaşlarını koruma görevleri vardır fakat aynı zamanda savunmasız ve elverişsiz koşullar içinde bulunan göçmenlerin de temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve yardım alması gereklidir. Bu düşünceleri dile getirmekle Guterres, göçün yol açtığı gerilimlerin; demokratik hoşgörü, tolerans ve insan haklarını ön plana çıkaran değerlerle aşılabileceğini deklare etmiştir (UN 2017).

Demokrasinin ve insan haklarının gelişmesi ve daha etkin bir biçimde işleyebilmesi, toplumsal birlikteliğin sağlanması ile yakından ilişkilidir. Ulusal veya yerel ölçekte çokkültürcülük politikalarının ve anlayışlarının, yoğun göçlerden ötürü, başarısızlığa uğradığının iddia edilmesi, demokrasinin ve sosyal yapının geleceğini tehdit edici bir söylemdir. Bu söylem, toplumsal yapıdaki farklı gruplar arasındaki ayrışmaları ve kutuplaşmaları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla göçlerin yol açtığı sorunların aşılması, hükümet politikalarının ve uluslar arası toplumun birlikte hareket etmesini zorunlu kılmaktadır.

## Sonuç



Modern olarak kabul edilen demokratik devletlerin çoğunun çeşitli göçlerle oluştuğu bilinmektedir. Avrupa, Avusturalya ve büyük ölçüde Amerika kıtası başta olmak üzere dünyanın bir çok ülkesi, farklı yerlerden gelen insanlarla kurulmuştur. Buralarda yaşayan farklı etnik, din, dil ve kültürel özelliklere sahip grupların varlığı, büyük ölçüde kapsayıcı ve farklılıkları kabul eden siyasal ve sosyal bir anlayışın tesis edilmiş olması ile mümkün hale gelmiştir. Bu anlayışın temsil edildiği en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğu düşünülmektedir. Demokrasi, modern zamanların bir yönetim biçimi olarak, tüm insanların eşit haklara sahip olduğu ilkesine dayalıdır.

Ne varki son yıllarda küresel çapta yaşanan göçler, yine küresel nitelik taşıyan krizlere yol açar hale gelmiştir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelen göç hareketleri, son yıllarda yaşanan ekonomik sorunlarla bir araya geldiğinde, kamuoyunda ve siyasal alanda radikal bir takım düşüncelerin oluşmasına yol açmaktadır. Gelişmiş demokratik yönetimlere sahip olduğu bilinen ülkelerde, bizatihi kendisi de bir zamanlar göçmen olarak bilinen topluluk mensuplarının göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve populist sağcı partilerin yükselme eğiliminde olması, demokrasinin değerlerinin tehlikeye girmekte olduğunun bir göstergesidir. Demokratik yönetim biçimlerinin tesis edilmesi, hiç kolay olmamıştır. Bir çok ülkede, yoğun mücadeleler ve çabalar sonucunda demokrasinin zaferi ilan edilmiştir.

Göçler, birey ve grupların sadece yaşam alanlarını değiştirmesi hareketinden ibaret değildir, beraberinde sosyal, siyasal, ekonomik, dinsel ve kültürel bakımdan son derece karmaşık ilişkiler ağını getirmektedir. Bundan dolayı bu özelliklerin yegane taşıyıcısı olan bireylerin, yeni toplumla uyum sağlayabilmelerinin kapasitesi arttırılmalıdır. Göçmen veya yabancılar, kendilerine özgü kimlik ve aidiyetlerin, başkaları açısından bir tehdit unsuru oluşturmadığını, aynı şekilde diğerleri ile asgari düzeyde olsa bile ortak paylaşımlar çerçevesinde bir birlik oluşturabileceklerinin imkanlarına sahip olmalıdırlar.

Tarihsel bir sorun olarak göç sonucunda oluşan sorunlar toplumsal kabul, bütünleşme ve uyum sayesinde aşılabılır bu da doğal olarak çokkültürcülüğü beraberinde getirir. Her ne kadar Almanya ve İngiltere gibi bazı ülkeler, göçlerin zorunlu kıldığı mali harcamaların yükünü

hafifletmek amacıyla çokkültürcülük politikalarının başarısızlığa uğradığını ilan etse de, çokkültürcülük politikaları demokrasinin gelişmesinin temel dinamiklerinden birisidir. Bundan dolayı göçmen veya yabancı statüsünde bulunanların, yerel düzeyde başlamak üzere demokrasinin gerektirdiği temel ilkeler çerçevesinde, yasal bir statüye kavuşturulması ve yurttaşlık hakları konusunda bilinçlendirilmesi önemlidir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Migration and the Future of Democracy**

\*

Fethi Nas  
*BartınUniversity*

In recent years, especially in developed and developing countries, migration has been among the most important issues on the agenda. From the regulation of the education system to the practices of religious life, from economic investments to resettlement policies, the necessity of considering the position of immigrants within the country has emerged in many fields and activities. Especially in countries governed by democracy, political parties are divided into two parts in terms of their attitudes towards immigrants. While some political parties have included programs to prevent and deport migrants, some opposing parties have emphasized that softer policies on migrants should be pursued. The first kind of parties, where anti-immigrant movements are intensified, criticize the migration policy of the governments that open the door to immigrants, claiming that immigrants threaten social order and cause various unrest in society. Other parties argue that immigrants will have a positive impact on the development of the country, taking into account the benefits of immigrants to the country's culture and economy. From this perspective, it is seen that migration and immigration issues have become a central topic in public debates and become a global crisis that continues to rise. Various changes that lead to economic and social problems along with the globalization process have revealed factors that push people to migrate.

Changing policies on migrants are being implemented in different countries. The most prominent ones have emerged in the European Union. Since the Second World War, the most important problems affecting the political perspectives of Western democracies have become the migration. European countries try to reduce the impact of migration movements as much as possible. Although the general tendency towards immigrants across Europe is not known exactly, it is possible to say that anti-immigrant movements are on the rise. Most of the government and political parties under the umbrella of the European Union have turned to restrictive migration policies in order to prevent the migration flows they face. In fact, the election success of the parties and leaders who support anti-immigration, especially in Europe and the

United States, showed the importance of migration in political and economic discourse. In 2016, Donald J. Trump won the presidential election with his campaign against immigration. After the election, the Trump administration imposed restrictions on the entry of Muslim nationals into the United States and built a wall at the border against Mexican immigrants. So that it could be sad that there has been an increase in xenophobia and anti-immigration movements in the United States. In other countries which are known to be a traditional migration country, there are different practices for migration. For example, immigration policies in Australia focus on distinguishing between qualified and unskilled migration. While the arrival of skilled and educated migrants is encouraged, entry of unskilled migrants is restricted. On the contrary Canada, on the other hand, has adopted a multicultural migration policy that accepts many immigrants and refugees.

The immigration movements and the discussions about it has have brought about a dilemma around the world. This dilemma is related to the arguments developed by politicians for the migration problem, especially in countries known as democratic societies. Migration policies either bring multiculturalism or lead to polarization at the social level. Social institutions and processes in the receiving countries necessitate the implementation of various policies and practices in order to sustain the lives of migrants. It is known that most of the democratic states that are accepted as modern are formed by various migration flows. Many countries in the world, especially Europe, Australia and the Americas, have been established by people from different origins. The existence of groups with different ethnic, religious, linguistic and cultural characteristics living in these countries has become possible with the establishment of a political and social understanding that accepts differences. It is thought that democracy is the best form of government in which this understanding is represented. Democracy, as a form of government in modern times, is based on the principle that all people have equal rights. However, global migration in recent years has led to global crises. Especially when the migration movements towards developed and developing countries come together with the economic problems experienced in recent years, led to radical ideas in the public and political spheres. Anti-immigration, xenophobia and the rise of populist right-wing parties, in countries known to have developed democratic administrations; once known as immigrants countries, are an indication that the values of democracy are endangered. It has never been easy to establish democratic forms of governance. In many countries, the

victory of democracy has been declared as a result of intense struggles and efforts. Migrations are not only a movement of individuals and groups to change their living spaces, but also bring together a very complex network of social, political, economic, religious and cultural relations. Therefore, the capacity of individuals who are the only carriers of these characteristics to adapt to the new society should be increased. Immigrants or foreigners should have the idea that their unique identity and belonging do not pose a threat to others, and even at a minimum level they can form uniformity with others.

As a historical problem, the problems that arise as a result of migration can be overcome by social acceptance, integration and harmony, which naturally brings together multiculturalism. Although some countries, such as Germany and the United Kingdom, have declared the failure of multiculturalism policies to alleviate the burden of financial expenses imposed by migration, multiculturalism policies are one of the fundamental dynamics of the development of democracy. Therefore, it is important to raise the awareness among immigrants or foreigners beginning at a local level that they have a legal status and the right of citizenship within the framework of the basic principles required by democracy.

### **Kaynakça / References**

- Bauböck, R. (2005). Expansive Citizenship—Voting Beyond Territory And Membership. *Political Science and Politics*, 38(4), 683–87.
- Breunig, C., Cao, X and Luedtke A., (2012). Global Migration And Political Regime type: A Democratic Disadvantage. *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press. 42(4), 825-854.
- Byrne, J. (2018). National Identity And Migration In An Emerging Gateway Community, *MDPI Social Science*, 7(5), 73.
- Dahl, R.A., 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- De Genova ve Nicholas P. (2002). Migrant "Illegality" and Deportability In Everyday Life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419-47.
- Engdahl, M., Lindgren, K. O., & Rosenqvist, O. (2018). The role of local voting rights for foreign citizens : A catalyst for integration?, (Working Paper Series:2018:3), IFAU - Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy.

- Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler Ve 'Euro-Turks Barometre' Araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 108-148.
- Estevens, J.(2018). Migration CRISIs in the EU: Developing a Framework For Analysis Of National Security And Defence Strategies. *Comparative Migration Studies* 6. Article Number 28.
- EUFRAs (European Union Agency for Fundamental Rights). (2017). *Together in the EU: Promoting the Participation of Migrants and their Descendants*, Vienna.
- European Commission. (2004). Common Basic Principles for Immigrant Integration Policy in the EU.
- Forrester, A.C., Powell, B., Nowrasteh, A. ve Landgrave, M. (2019). Do Immigrants Import Terrorism? *CATO Institute Working Paper*.
- Fukuyama, F., (2006). Identity, Immigration and Liberal Democracy, *Journal of Democracy*, 17(2), 5–19.
- Green, E.G.T., ve Staerklé, C. (2013). Migration and Multiculturalism. *In Oxford Handbook of Political Psychology*. UK: Oxford University Press.
- Hainmueller, J. ve Hopkins, D.J. (2014). Public Attitudes Toward Immigration. *The Annual Review of Political Science*, 17, 225-249.
- Huddleston, T., Bilgili, Ö., Joki, A. L. ve Vankova, Z., (2015). *Migrant Integration Policy Index*, 24.02.2018 tarihinde <http://mipex.eu/political-participation> adresinden erişilmiştir.
- Hyde, A., vd. (2013). Why Don't They Naturalise? Voices from the Dominican Community, *Latino Studies*, 11(3), 313–40.
- Inci, E.I. (2017). Postmodern discourse analysis of citizenship tests: the cases of the United States of America and the United Kingdom. *Marmara Journal Of European Studies*, 25(2), 103-130.
- Kılıç, S., Saharso, S. ve Sauer, B., (2008). Introduction: The veil: Debating citizenship, gender, and religious diversity. *Social Politics*, 15(4), 397–410.
- Koslowski, R. (2002). *Challenges of international cooperation in a world of increasing dual nationality in rights and duties of dual nationals evolution and prospects*. New York: Kluwer Law International,
- Kymlicka, W. (2002). Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 4.

- Lizzeri, A. ve Persico, N. (2004). Why did the elites extend the suffrage? Democracy and the scope of government, with an application to Britain's "age of reform". *The Quarterly Journal of Economics*, 119( 2), 707–765.
- McLaren, L. M., (2010). Cause for concern? The Impact Of Immigration On Politicaltrust. *Policy Network Paper*, University of Nottingham.
- Medrzycki, K. (2017). Pioneering new immigration policy in the contemporary Japan. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 68-93.
- Miller, A. H. ve Listhaug, O. (1990). Political parties and confidence in government: a comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 29(3), 357–386.
- Min, T.E.(2014). Thevimpact of panethnicity on Asian American and Latino political participation. *Ethnicities*, 14(5), 698-721.
- Parekh, B.C. (2000), *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Harvard University Press.
- Pedroza, L. (2015). The Democratic potential of enfranchising resident migrants, *International Migration*, 53(3), 23–24.
- Podobnik, B., Jusup, M., Kovac, D., ve Stanley, H.E. (2016). Predicting the Rise of EU Right-Wing Populism in Response to Unbalanced Immigration. *Complexity*, 2017, 1580526:1-1580526:12.
- Saurer, J. (2017). The acquisition of citizenship in the OECD Countries. *IFO DICE Report 2* ,15.
- Schiller, N.G. ve Çağlar, A. (2013). Locating migrant pathways of economic emplacement: Thinking beyond the ethnic lens. *Ethnicities*, 13(4), 494–514.
- Tuna, M. ve Özbek, Ç.(2014). Uluslararası göçler sonrası kimlik tartışmaları ve alternatif iki model: Çok-kültürlülük ve Avrupa Birliği Yurttaşlığı, yurttaşlığı yeniden düşünmek: sosyolojik hukuki. *Siyasal Tartışmalar* içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- United Nations (2017). Secretary-General Calls Migration Potential Solution To Many Global Challenges, *Meetings Coverage and Press Releases*. 16 February.
- United Nations (UN), (2016). International Migration 2015, department for economic and social affairs, *Population Division*.

- Vasile, O. ve Androniceanu, A. (2018). An Overview Of The Romanian Asylum Policies, *Sustainability*, 10 (5), 1461-1489.
- Verea, M. (2018). Anti-immigrant and anti-Mexican attitudes and policies during the first 18 months of the Trump administration sentiments. *Norteamérica*, 13 (2).
- Wadsworth, J., Dhingra, S., Ottaviano, G., ve Van Reenen, J. (2016). Brexit and the Impact Of Immigration on the UK, *Center for Economic Performance. London School of Economics and Political Science*.
- Weldon, S. A. (2006). the institutional context of tolerance for ethnic minorities: A Comparative, multi-level analysis of Western Europe. *American Journal of Political Science*, 50(2), 331-349.
- White, S., Nevitte, N., Blais, A., Gidengil, E., ve Fournier, P. (2008). The political resocialization of immigrants: Resistance or lifelong learning?. *Political Research Quarterly*, 61(2), 268-281.
- Wittenberg, L., (2017). Managing Mixed Migration: The Central Mediterranean Route To Europe, *International Peace Institute Desperate Migration Series*. No. 3, April.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Nas, F. (2019). Göç ve Demokrasinin Geleceği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2125-2149. DOI:10.26466/opus.592954.



## Türkiye’de Politik Okuryazarlık<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.567352

\*

Nilgün Dağ\* - Mehmet Koçer\*\*

\* Dr. Öğrt. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mersin / Türkiye

E-Posta: [dagnilgundag@gmail.com](mailto:dagnilgundag@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-5084-6472](https://orcid.org/0000-0002-5084-6472)

\*\* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Isparta / Türkiye

E-Posta: [mehmetkocer@sdu.edu.tr](mailto:mehmetkocer@sdu.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-2794-7483](https://orcid.org/0000-0003-2794-7483)

### Öz

*Politik okuryazarlık, türevi alınmış okuryazarlıktır ve vatandaşlık eğitimi alanında herkes için hedef olması gereken niteliklerden biridir. Kendi başına bir ‘amaç’ olmanın yanı sıra bireylerin etkin vatandaşlar olarak yetişmeleri ve sağlıklı bir demokratik kültür inşa etmeleri açısından bir ‘gereklik’, politik alandaki ulusal ve uluslar arası sorunların çözümü noktasında da bir ‘araç’tır. Toplumun şekillenmesinde merkezi bir role ve paya sahip olan vatandaşın toplumsal kurumlara dâhil olabilmesi, varlığını aktif olarak sürdürebilmesi, bu süreçte vatandaşlık bilincini geliştirebilmesi, politik katılım hakkını ve sorumluluğunu daha bilinçli kullanabilmesi için elzemdir. Bir toplumda demokrasiye olan inancın yükselmesinin de teminatıdır. Bu temel gereklilikten hareketle araştırmada ilk aşamada politik okuryazarlığın ne olduğu, hangi değer ve süreçleri kapsadığı, neden ihtiyaç ve önem arz ettiği mercek altına alınmakta; ardından ulaşılan kaynaklardan sağlanan bilgiler doğrultusunda Türkiye’de politik okuryazarlığın durumuna ilişkin tespitler ortaya konmaktadır. Bu çalışma, ulusal ve uluslar arası alanyazında ulaşılan kaynakların gözden geçirilmesine, derlenmesine, sentezine ve sunumuna dayalı kuramsal bir derleme çalışmasıdır.*

**Anahtar Kelimeler:** Politik ilgi, politik bilgi, politik katılım, politik okuryazarlık.

<sup>1</sup> Bu çalışma, 25-28 Mayıs 2016 tarihlerinde Belgrad’da düzenlenen **2nd International Symposium on Language Education and Teaching (ISLET)’de sunulan** sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

## Political Literacy in Turkey

\*

### Abstract

*As a derived form of literacy, political literacy is one of the qualities that should constitute a target in the field of citizenship education for everyone. Political literacy is not only an 'objective' in itself, but also a requirement for individuals to grow up as active and efficient citizens and to build a healthy democratic culture. It is also a tool for the solution of national and international problems in the political sphere. It is essential for the citizen who has a central role and share in the formation of the society to be included in the social institutions, to actively maintain its existence, to develop the awareness of citizenship in this process, and to use its political participation right and responsibility more consciously. Political literacy is also the guarantee of the belief in democracy in a society. In view of that basic necessity, the nature of political literacy is examined in the first stage of the study, the values and processes it encompasses, the reason why it is important and needs are taken into consideration; and then facts regarding the status of political literacy in Turkey are brought forward as provided by accessible sources. The study is a theoretical review based on the review, compilation, synthesis and presentation of the resources reached in the national and international literature.*

**Keywords:** *Political interest, political knowledge, political participation, political literacy.*

## Giriş

Bugünün dünyasında okuryazarlık, yalnızca üçüncü dünya ülkelerini tehdit eden bir mesele değildir. Gelişmekte olan ve gelişmiş sanayi ülkelerinin de karşı karşıya kaldığı ortak bir sorundur ve özünde bir eğitim meselesidir. Eğitimbilimciler, uzunca bir süre okuryazarlığı harfleri ve sözcükleri bir araya getirmekten ibaret bir etkinlik alanı olarak kavramsallaştırmış ve onu mekanik bir faaliyet olarak değerlendirmişlerdir. Okuryazarlık, bir çocuğa ya da ergene okumayı öğretme, bir metin ile karşı karşıya olduklarında onlara ne yapacaklarını anlatma tarzında bir doğrudan öğretim sorunu değildir (Freire ve Macedo, 1998, s.12). Kaldı ki bu dar kapsamlı anlayış hem insanın hem de çağın ve iş piyasasının ihtiyaçlarına cevap vermekte zayıf kalmaktadır. Bu zayıflığı gidermek amacıyla, yeni birtakım okuryazarlık kipleri (bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, fonksiyonel okuryazarlık, eleştirel okuryazarlık, politik okuryazarlık, vb.) oluşturularak insanların bir yandan söz konusu alanda/disiplinde işlevsel okuryazar olmaları amaçlanmakta bir yandan da siyasal, sosyal, ekonomik, bilimsel vb. alanlardaki gelişmelere duyarlı hâle gelmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Aslında tüm bu gelişmeler, okuryazarlığın sözcükleri okumanın çok ötesinde bir şey olarak görülmeye başlandığının işaretleridir. Bugün gelinen noktada okuryazarlık, “insanın içselleştirerek deneyimlerine aktardığı devingen bir sistem” (Sanders, 2010, s.11) olarak yorumlanmaktadır. Gerçekten de okuryazarlık, kişiye psikolojik ve zihinsel yaşam deneyimi sunarak entelektüel bir üstünlük kazandırmakta; onda güçlü bir bilinç ve farkındalık oluşturmaktadır. Bu kişisel kazanımların yanı sıra daha adil, eşitlikçi, dinamik ve devingen bir toplumsal yapının/sistemin inşasına ve demokratik dokunun gelişmesine de katkıda bulunmaktadır.

Politik okuryazarlık, türevi alınmış okuryazarlıktır ve vatandaşlık eğitimi alanında herkes için hedef olması gereken niteliklerden biridir (Osborne, 2000, ss.7-8; Akt: Dağ, 2012, s.8). Toplumun şekillenmesinde merkezi bir role ve paya sahip olan vatandaşın toplumsal kurumlara dâhil olabilmesi, varlığını aktif olarak sürdürebilmesi, bu süreçte vatandaşlık bilincini geliştirebilmesi, politik katılım hakkını ve sorumluluğunu daha bilinçli kullanabilmesi için politik okuryazar olması bir ihtiyaçtan çok zorunluluktur. Politik okuryazarlık, bir toplumda hem demokrasiye olan

inancın yükselmesinin teminatıdır hem de demokratik kültürün yeşermesi ve yaşamasının temel şartıdır. Demokrasi, bir toplumun onu nasıl bütünleştirdiğine, içselleştirdiğine ve onunla nasıl yaşadığına bağlı olan bir kültür meselesidir (Weinber, 2012, s.40). Her ne kadar bilinen her alternatiften daha iyi bir yönetim biçimi olsa da aksamaya oldukça yatkın bir yönetsel sistemdir. Bu nedenle onu sürekli reforme etmek gerekir. Bunu sağlamanın tek yolu da “etkin vatandaş yetiştirmek”tir. “Etkili diktatörler büyük liderler gerektirir. Etkili demokrasiler ise büyük yurttaşlara ihtiyaç duyar” (Barber, 1995, s.18) sözünde de vurgulandığı gibi nitelikli bir demokratik kültür inşa etme ve idame ettirmede etkin vatandaşlar yetiştirmekten daha sağlam bir çıkar yol yoktur. Etkin vatandaşlığın ise üç önemli ögesi vardır: ‘Toplumsal katılım’, ‘sosyal ve ahlâki sorumluluk’ ve ‘politik okuryazarlık’. Politik okuryazarlık, demokratik katılımı etkili ve bilinçli kararların alınması için gerekli olan bilgi, beceri ve değerlerin kazanılmasının teminatını oluşturur (Fyfe, 2007, s.113). Bu nedenle vatandaşlık eğitiminin odağında yer almalıdır; ancak, vizyonu “bilgi, beceri ve işlemsel değerler bileşiği”nin ötesinde olmalıdır (Davies ve Hogarth, 2004, ss.182-183).

Politik okuryazarlık, kuramsal çerçevesi ve uygulamaları ile uluslararası alanyazında uzun yıllardır araştırılmasına ve tartışılmasına karşın ulusal alanyazında görece yeni bir inceleme alanıdır. Türkiye’de politik okuryazarlık çalışmalarının ihmal edilmesinin ve bu kavrama ilişkin zengin ve derinlemesine araştırmalara rastlanamamasının çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, “politika” teriminin birçok açıdan görece olmasının ve çoğu insanın kafasında çatışma ve huzursuzluk gibi olumsuz çağrışımlar uyandırmasının başat sebep olduğu söylenebilir<sup>2</sup>. Politik bilgi ve katılım konusunda Türklerin genelinde bir edilgenlik<sup>3</sup> olduğunu da söylemek gerekir. Yine politik kavramların ve olguların informal biçimde kazanılabilemesi, dolayısıyla müfredat dışı ya da gizli/örtük veya informal müfredatın

---

<sup>2</sup> Politik eğitim birçok insanın kafasında olumsuz çağrışımlar uyandıran ve başka birçok insan kafasında da “politikayı eğitimden uzak tutun!” şeklindeki önyargılı yaklaşım ve söylemleri -belki biraz da paranoit düşünceleri- tetikleyen bir terimdir (Dağ, Sözer ve Sel, 2015, s.1882). Benzer bir durumun politik okuryazarlık için de geçerli olduğunu söylemek yanlış olmaz.

<sup>3</sup> Türkiye’de politik katılımın düşük, politik yabancılaşmanın ise yüksek düzeyde yaşanması ülkenin politik kültürü ile yakından ilgilidir (Doğanay, 2003, s.47).

bir parçası olarak kabul edilmesi gibi hususlar da araştırmacıları bu kavramdan uzaklaştıran nedenler arasında sayılabilir. Ancak son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde bilhassa gençlerin seçimlere katılım oranlarındaki isteksizlikleri, politikaya olan ilgisizlikleri, politik bilgi düzeylerindeki -kadınlar aleyhine olan- düşüklük vb. araştırmacıların politik okuryazarlık kavramına olan ilgisini cezbetmiş ve aktif ve etkili vatandaş yetiştirme düşüncesiyle bu konuya eğilmeye başlamışlardır. Gerçekten de birçok Batı ülkesinde, gençler daha az oy kullanmaya ama daha fazla protesto yapmaya başlamıştır (Soler-i Marti, 2015). Yunanistan’daki 2008 Gösterileri, İngiltere’deki 2010-2011 Harç Protestoları ve Türkiye’deki 2013 Gezi Parkı Eylemleri, gerek Avrupa’da gerekse Türkiye’de meydana gelen sosyal ve politik hareketlerde gençlerin nasıl aktif bir rol oynadığını ve büyük ölçekli protestolarda nasıl başı çektiklerini ortaya koyan somut hadiselerdir.

Bu çalışmadaki temel tez, temel seviyedeki politik okuryazarlığın demokrasi için ön şart olduğuna ilişkindir. Çalışma, iki temel eksenle formüle edilmektedir: Öncelikle politik okuryazarlığın ne olduğu, hangi değer ve süreçleri kapsadığı, neden ihtiyaç ve önem arz ettiği mercek altına alınmakta; ardından ulaşılan kaynaklardan sağlanan bilgiler doğrultusunda Türkiye’de politik okuryazarlığın durumuna ilişkin tespitler ortaya konmaktadır. Nihayetinde varılacak nokta ise, politik okuryazarlığın kendi başına bir *amaç* olmanın yanı sıra bireylerin etkin vatandaşlar olarak yetişmeleri ve sağlıklı bir demokratik kültür inşa etmeleri açısından bir *gereklilik*, politik alandaki ulusal ve uluslar arası sorunların çözümü noktasında bir *araç* olduğuyla ilgilidir. Çalışma, ulusal ve uluslar arası alanyazında ulaşılan kaynakların gözden geçirilmesine, derlenmesine, sentezine ve sunumuna dayalı kuramsal bir derleme çalışmasıdır.

## **Politik Okuryazarlık Nedir ?**

Politik okuryazarlık, temel okuryazarlık becerilerinin kazanımı üzerinden gelişen ancak toplumdaki kararların nerede ve nasıl alındığı hakkında bilgi sahibi olma, müdahil olma hakkı, çeşitli politik fikirlere, tartışma formlarına ve tartışma adabına aşina olma, kişisel bir politik değerler kümesinin geliştirilmesi ve bunları pratikte uygulamak için gereken beceri ve güvene sahip olunması, politik konular hakkında başkalarıyla etkin bir

şekilde diyalog kurabilme gibi birçok spesifik yetiye de sahip olmayı gerektiren bir okuryazarlık formudur (Political Literacy Within ITT Citizenship Education, 2002).

Bu kavramın bilimsel literatüre girişi yeni değildir. 1960'lı yıllardan itibaren bazı araştırmacılar (Barnes ve Kaase, 1979; Crick ve Porter, 1978) makalelerinde ve araştırma raporlarında bu kavramdan bahsetmektedirler. Politik okuryazarlık, kamusal tartışmaların içeriğini anlamak için gerekli olan temel kavramlar ve olgular bilgisidir (Westholm, Lindquist ve Niemi, 1990, s.70). Bir nevi politikayı okuyabilme yetisidir. İnsanların etkili vatandaşlar olarak rollerini yerine getirebilmeleri için politik meseleleri ve politik süreci bilmelerine ve anlamalarına dayalı olan bir olgudur (Denver ve Hands, 1990, s.263). İnsanların nasıl yaşadığı, nasıl çalıştığı, nasıl ürettiği ve hayattaki seçimlerini nasıl yaptıkları ile ilgili bir kavramdır (Abdi, Shizba ve Ellis, 2010, s.139).

Bu kavramı Krosnick (1990, s.22) 'politik uzmanlık' (*political expertise*), Zaller (1992, s.21) ise 'politik farkındalık' (*political awareness*) olarak adlandırmaktadır (Akt: Cassel ve Lo, 1997, s.321). 'Farkındalık' ve 'uzmanlık' kavramlarının politik okuryazarlığı inşa eden veya tamamlayan iki gerçeklik olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi bu iki kavramı politik okuryazarlığın yükseltilmesinin ana vasıtaları olarak değerlendirmek de olasıdır. Neticede farkındalık; "Uyanık bir algı, yüksek bir idrak ve kavrayış, yoğun bir dikkat, açık bir bilinç, hassas bir duyarlılık ve güçlü bir sezikle karakterize edilebilecek soyut bir kavramdır. Kişinin kendi zihninin dışında durabildiği, kendine bakabildiği ve kendi davranışlarının-yapıp etmelerinin izleyicisi olabildiği mucizevi bir yetidir. İlgörünün, içe bakışın, kendilik farkındalığının bir karışımıdır. Amiyane bir tabirle, "doing" modundan "being" moduna geçiş biletidir. Geliştirilebilen bir beceridir..." (Dağ, 2019, s.31). Uzmanlık ise, belli bir konuda teknik bilgi ve beceriyi gerektiren bir hâldir. Politik okuryazarlık açısından değerlendirildiğinde politik farkındalık, bireyin politik gerçeklerin ve olguların yanı sıra kendi politik özelliklerinin, yeteneklerinin, performansının ve deneyimlerinin de farkında ve bilincinde olmasını gerektiren zihinsel bir durumdur. Politik uzmanlık ise, politikayla ve politik sistemle ilgili bilgi, beceri ve deneyime hâkim olmayı gerektiren meşakkatli bir süreçtir.

Mevcut tanımların analizi yapıldığında, bu tanımların birçoğunda okuryazarlığın bilgi boyutuna, yani ‘politik bilgi’ olgusuna gönderme yapıldığı görülecektir. Oysa politik okuryazarlık, bilgi kadar duygu ve beceri boyutu itibariyle de önem taşıyan bir kavramdır. Politik okuryazar bir kişi, politik sistemin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olmasının yanı sıra o sistemin değerler setini özümsemiş ve bunları eylem dünyasına transfer edebilmiş aktif bir katılımcıdır. Yani, gözleyen pozisyonuna ilaveten duruma ve koşullara göre duygu geliştiren, tavır alan ve tepki koyan; duygu, düşünce ve eylem dünyası arasında denge ve uyum yaratabilmiş kişidir. Güncellenmiş bir bilgi, beceri ve değerler portföyüne, sorumlu kararlar verme yetisine, ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında etkili bir müzakere ve uzlaşma bilgisine sahip; *etkin ve aktif* vatandaş olabilmek için uygun olan dil, düşünce ve argüman şekillerini kullanarak “konuları ve olayları politik olarak okuma” kabiliyetine de haiz olan bir kişidir. Çağımızın politik okuryazar genç neslinin şu niteliklerden bazılarına veya tamamına sahip olması gerekmektedir (Fyfe, 2007, ss.120-121):

- Herhangi bir insani durumun politik boyutunu okuma kabiliyetine sahip olmalıdırlar.
- Genç insanların dilinden ve günlük yaşam tecrübelerinden yararlanmalıdırlar.
- Demokratik kararlar verme konusunda becerikli olmalıdırlar.
- Farklılığa saygı duymalı ve makûl argümanlar ileri sürmelidirler.
- Eylemde bulunmaya adanmış olmalıdırlar.

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında bir ara değerlendirme yapmak gerekirse, politik okuryazarlık birçok kavramla yakından ilgilidir: Politik ilgi, politik bilgi, politik katılım, politik uzmanlık, politik farkındalık, politik sosyalizasyon, vb. Ancak ilk üç kavramın politik okuryazarlığın temel bileşenleri veya kavramsal koordinatları olduğu iddia edilebilir. Çünkü bu üç olgu, sivil toplumun temel taşlarıdır; bir ülkede iyi bir yönetim için gerekli olan ana bileşenlerdir ve sağlıklı bir demokrasi için ön şarttır.

## *Politik İlgi*

Politik ilgi, politik okuryazarlıkla ilgili net bir kavramsal anlayışa ulaşmak bakımından önemli bir olgudur. “Politikanın vatandaşın merakını ne derece uyardığı”<sup>4</sup> (van Deth, 1989, s.278) ile ilgili bir kavramdır. Kişilerin politikaya ve politik olana karşı merak ve dikkatine gönderme yapan bir terimdir. Politik ilgi, sıklıkla politik davranış ve tutumları açıklamak için kullanılan bir değişken olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar ise, onu politik katılım, politik motivasyon, politik etkileşim gibi daha büyük ölçekli kavramlar için bir gösterge olarak düşünmektedir (Zeglovits ve Zandonella, 2013, s.1085). Politik ilgi, bilhassa politik katılımın güçlü bir ön şartı olarak kabul edilmektedir. Onu politik nüfusun temel bir ön şartı ve toplumsal eşitsizliğin kaynağı olarak görenler de vardır (Koskimaa ve Rapeli, 2015, s.142). Araştırmacılar ve uzmanlar tarafından nasıl görülürse görülsün bireyin politik gelişimi için önemlidir.

Politikaya olan ilgi tek boyutlu değildir. İki biçimi vardır: *İç politikaya ilgi* ve *politikaya genel ilgi*. Kadınlar birincisine daha fazla ilgi duyarken erkekler her ikisine de ilgi duymaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda, kadınlar ve erkekler arasında hem politik ilgi düzeyi hem de ilginin odakları bakımından farklılıklar olduğu saptanmaktadır. Kadınların politik ilgi düzeyleri erkeklere göre daha düşük bulunmaktadır (Norris, Lovenduski ve Campbell, 2004, s.44). Bu bulgu, cinsiyete dayalı bir toplumsallaşma sürecine atfedilmektedir. Yani -her ne kadar araştırmalar ebeveynliğin yalnızca marjinal bir etkisi olduğunu gösterse de- kadınların annelik rolü cinsiyet farklılıklarının açıklanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Toplumsallaşma süreci, kadınların ve erkeklerin politik ilgileri üzerinde karmaşık bir etki yapmaktadır. Kadınların sosyalleşmesi aile ihtiyaçlarına odaklanmalarına sebep olurken sosyal refaha olan ilgilerini de arttırması beklenmekte; ancak, bu ilginin doğrudan “politik” olarak algılanmasını engelleyebilmektedir (Campbell ve Winters, 2008, s.53,56-57,70).

---

<sup>4</sup> Bu tanımda ilgi, sadece somut eylem gerektiren bir şey olarak değil bilişsel bir katılım olarak da değerlendirilmektedir (Koskimaa ve Rapeli, 2015, s.143).



Politik ilgiyi konu alan araştırmaların bulguları farklılık göstermektedir. Bir kısmında, gençlerin büyük çoğunluğunun politik ilgi düzeylerinin düşük olduğu (Park, 2004) saptanmış iken bir kısmında -özellikle politik ilgi düzeyi yüksek ebeveynlere sahip olanlarda ve kendisini politik olarak sağ veya sol ideolojiye yerleştirebilenlerde- yüksek olduğu (Stadelmann-Steffen ve Sulzer, 2018, s.559) bulgulanmıştır. İngiltere’de gençlerin politikaya gösterdikleri ilgide 1994’ten bu yana önemli bir düşüş meydana gelmiştir<sup>5</sup>. Hatta bu düşüş, herhangi bir politik partiyi destekleme oranındaki düşüşten daha büyüktür. Gençlerin politikaya ve oy vermeye ilişkin görüşlerinde hayal kırıklığının yüksek olduğuna dair ipuçları bulunmaktadır. Hem politik ilgi hem de belli bir partiye olan politik desteğin insan yaşlandıkça arttığı aşikâr olmasına karşın, bugünün gençlerinin politikaya olan katılımlarının halefi oldukları nesillere yetişip yetişmeyeceği bir soru işaretidir (Park, 2004, s.38-39).

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı’nın (TÜSES) yürütücülüğünü yaptığı ve Friedrich Ebert Vakfı (FES) Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenen ve 1203 katılımcı ile 2008 yılında gerçekleştirilen ‘Gençler Tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri’<sup>6</sup> adlı araştırmada, gençlere politikaya ne kadar ilgi duydukları sorulmuş ve gençlerin sadece % 9 kadarı politikayla çok yakından ilgilendiğini, % 60’a yakın bir oranı ise hiç ilgi duymadığını veya pek ilgi duymadığını ifade etmiştir. Ancak Avrupa İlerici Çalışmalar Vakfı’nın ‘The Millennial Dialogue Report’ adı altında yaptığı araştırmada, Türk gençleri politikaya en ilgili dünya gençliği olarak birinci sıraya yerleşmiştir. Türk gençlerinin % 24’ü politikayla çok ilgiliyken, Türkiye’yi % 20 ile Almanya, % 19 ile İtalya ve % 18 ile Avusturya izlemiştir. Yine, Forum İstanbul Gençlik Plâtformu tarafından 22 Temmuz 2007 seçimleri öncesinde gençlerin sosyo-

---

<sup>5</sup> İngiltere’de gençlerin politik ilgilerin ve herhangi bir partiye bağlılık düzeylerinin zaman içerisinde kademeli olarak düşmesi muhtemeldir. Hiçbir partiyi desteklememe tutumunun yerine bir partiyi destekleme ilgi ve isteklerinin artması ihtimali de mevcuttur. Mevcut politik durumun gençlerin politikayla meşgul olmamasında rol oynadığı da açıktır. Bu durumda yapılacak olan şey, başta okul olmak üzere başka alanlardaki çabalar üzerinden halledilmelidir. İngiltere’de vatandaşlık eğitiminin Milli müfredata yakın zamanda dahil edilmesi bunun nasıl başarılabacağı hususunda bir örnek teşkil etmektedir (Park, 2004, s.38-39).

<sup>6</sup> İlgili araştırmanın bulgularına <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Publikationen%20Archiv/Ortak%20Yay%C4%B1mlar/2009/2009%20TUSES%20GEN%C3%87LER%20TARTI%C5%9EYOR%20S%C4%B0YASETE.pdf> adlı web adresinden ulaşılabilir.

politik yaklaşımlarını ve davranışlarını çeşitli kriterler bazında analiz etmek amacıyla yapılan araştırmada<sup>7</sup>, gençlerin % 48,7'si popüler kültürün etkisinde kaldıkları için; % 37,8'i geçim ve gelecek kaygısı taşıdıkları için; % 29,4'ü partilerin gençlere yönelik belirgin politikaları olmadığı için; % 20,6'sı büyük bir açık yüreklilikle politika umurlarında olmadığı için politikayla ilgilenmediklerini belirtmiştir. Ayrıca gençlerin % 39,6'sı gelecekte politikayla ilgili faaliyetlerde bulunmayı düşündüğünü, % 45,5'i düşünmediğini ve % 15'i ise buna ilişkin bir fikri olmadığını beyan etmiştir.

Bilindiği gibi son yıllarda birçok ülkede oy kullanma yaşının düşürülmesi ile ilgili birtakım tartışmalar yapılmaktadır. Oy kullanma, sadece politikacılar arasındaki bir tartışmadan ibaret değildir; aynı zamanda bilimsel araştırmaların da bir konusudur. Gençlerin politik ilgi eksikliği, oy kullanma yaşını düşürmeye karşı bir argüman olarak kullanılmaktadır. Çünkü politik ilgi eksikliği, özellikle genç seçmenlerin düşük katılım oranlarının temel nedeni olarak gösterilmektedir. Ancak burada şöyle bir ikileme ortaya çıkmaktadır: Bir yandan ABD ve pek çok Avrupa ülkesinde henüz oy verme yaşına ulaşmamış ergenler arasındaki politik ilgi düşük olduğundan kuşaklar arası uçurum artabilir. Bu sebepten ötürü oy kullanma yaşını düşürmek, daha ilgisiz ve bilgisiz genç seçmenleri oy kullanma hakkı olan seçmenlerle bütünleştirebilir. Diğer yandan hakların mı yoksa sorumlulukların mı önce geldiği sorulabilir. Vatandaşlığın sorumlulukla bağlantılı olduğu düşünülürse veya vatandaşlık 'sorumluluk' ile ilişkili kabul edilirse, sorumlu olarak kabul edilmeyen gençler oy haklarından mahrum bırakılırlar. Bu durumda seçimlere katılmasına izin verilmemesi hâlinde birinin politikayla niye ilgili olması gerektiği sorusu doğar (Akt: Zeglovits ve Zandonella, 2013, s.1085).

Bu noktada 'ilgi' terimini kavramsal olarak irdelemek gerekir. Kavramsal bağlamda 'ilgi'nin iki formu vardır: Bireysel ilgi ve durumsal ilgi. Durumsal ilgi, 'odaklanmış dikkat'e ve çevresel uyarıcılar tarafından anlık olarak tetiklenen 'duygusal tepki'lere gönderme yapar. Bu ilgi zaman içerisinde sonlanabilir veya devamlılık gösterebilir. Hem öğretimsel uyarılardan hem de bireysel ilgiden etkilenir. Bireysel ilgi ise, belirli bir

---

<sup>7</sup> Araştırmanın içeriğiyle ilgili bilgilere <http://gencdergisi.com/5937-kim-demis-gencler-siyasete-katilmiyor-diye-tiklamaci-demokrasi.html> adlı web adresinden ulaşılabilir.

konuda veya alanda zaman içinde gelişen; artan bilgi, değer ve olumlu duygular ile ilişkili olan nispeten istikrarlı bir motivasyonel yönelim veya kişisel eğilimdir (Hidi ve Harackiewicz, 2000, s.152). Kısaca, kişinin eylemleriyle bağlantılı psikolojik eğilimdir. Kişiseldir, dirençlidir, kararlıdır, uzun sürelidir ve geniş kapsamlıdır (Schiefele, 1992, s.154). Durumsal ilgiyi önemli ölçüde etkileyebilir.

Dolayısıyla politik ilgi durumsal olabileceği gibi bireysel de olabilir. Gündemdeki herhangi bir konu, arkadaşlar arasındaki tartışmalar, politik kampanyalar, vb. birçok durum politik ilgiyi tetikleyebilir. Ki bu sayede bazı insanlar politikaya durumsal ilgi geliştirebilirler. Bazıları ise, konuyla devamlı olarak yeniden etkileşime girebilen bireysel ilgi alanına sahip olabilir (Zeglovits ve Zandonella, 2013, s.1086).

### ***Politik Bilgi***

İnsanlar, politik bilgileri bakımından birbirinden büyük farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılık, cinsiyet bağlamında da kendini göstermektedir. Politik bilgi bağlamında cinsiyetler arası bir boşluk olduğu açıktır. Kadınlar politik dünyayla erkeklerden daha az ilgilenmekte ve erkekler politika hakkında kadınlara göre daha fazla şey bilmektedir (Luskin, 1990; Mondak ve Anderson, 2004). Politik bilgi düzeyi, genel olarak çocuklar arasında da düşük olmasına rağmen yine cinsiyetler arası bir boşluk olduğu ve erkek çocukların hem politik farkındalık bakımından hem de politikayla ilgili olgusal sorularda daha iyi bir performans göstermeleri bakımından kız çocuklarından daha başarılı oldukları saptanmaktadır (Greenstein, 1965; van Deth, Abendschön ve Vollmar, 2011). Erkeklerin politik olgulara ilişkin bilgileri kızlardan daha fazla iken politik meseleler üzerine akıl yürütmede kızlar erkeklere göre daha iyidir (Pereira, Fraile ve Rubal, 2015).

Cinsiyetler arasındaki bu farklılık, çoğunlukla sosyalizasyon teorileriyle açıklanmaktadır. Kadınların ve erkeklerin politik bilgi düzeylerindeki farklılık, toplumsal rolleri<sup>8</sup> (erkeklerin kamusal yaşamdan sorumlu varlıklar, kadınların ise ailevi alana ait varlıklar olarak kabul edilmesi) ile

---

<sup>8</sup> *Toplumsal rol, belli bir toplumsal duruma ilişkin gerçek ya da beklenen davranış kalıplarıdır.*

ilişkilendirilmektedir (Delli Carpini ve Keeter, 1996). Bu durum, sosyoekonomik kaynaklarla da açıklanmaktadır. Erkekler daha iyi ve yüksek ekonomik kaynaklara sahip oldukları için politika hakkında kadınlardan daha fazla şey bilmektedirler (Verba, Burns ve Schlozman, 1997). Toplumun bireye sunduğu roller sistemi veya sosyoekonomik realitelerin dışında bu farklılık, toplumsal cinsiyet<sup>9</sup> rollerinin okul ve aile tarafından nasıl aktarıldığıyla da ilişkili olabilir (Pereira v.d., 2015). Çünkü aile duygusu, düşünce, davranış ve tutum bağlamında birbirine etki eden ve birbirinden etkilenen insanların oluşturduğu bir kurumdur ve Herbert Hyman'ın de vurguladığı gibi “aile, politik sosyalleşmenin en önde gelen aracıdır”. Kararların alınma biçiminden görev ve sorumlulukların dağılımına, işbölümünden gelirin kullanım ve paylaşımına kadar birçok husus kadın ve erkeğin üstlendiği roller ile yakından ilgilidir. Nitekim yapılan araştırmalar (Signorella ve Hanson Frieze, 2008) da toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıların özellikle ailede şekillendiğini göstermektedir. Kadınlar erkeklere kıyasla çocuklarıyla daha fazla meşgul oldukları ve daha çok zaman geçirdikleri için çocukların politikaya yönelik tutumlarının şekillenmesinde daha etkilidirler (Jennings ve Niemi, 1968). Vettehen, Hagemann ve van Snippenburg (2004), kadınların politik bilgi seviyesindeki düşüklüğün politik sürece olan ilgi noksanlığından kaynaklandığını belirtmektedirler.

### ***Politik Katılım***

Politik katılım, politik okuryazarlığın üç itici gücünden biridir. ‘Katılım’ olgusunun *normatif*, *süreçsel* ve *davranışsal* bir yönü bulunmaktadır. Hem ‘katılım’ teriminin bu çok yönlülüğü hem de boyutlarının ve etkilendiği faktörlerin çokluğu hakkında evrensel bir tanıma ulaşılmasını ve ortak bir kuramın geliştirilmesini engellemektedir (Akıncı, 2014, s. 36). Ancak mevcut tanımları, dar ve geniş kapsamlı olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Dar anlamıyla yapılan tanımlar, politik katılımın bazı husus ve biçimlerini dışarıda bırakmaktadır. Geniş anlamıyla ise politik katılım, davranışın yanında tutumu da içermektedir. Yani, sadece davranış ve

---

<sup>9</sup> ‘Cinsiyet’ (seks) biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımını anlatırken; ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) toplumsal bağlamda erkeklik ve kadınlık olgularına gönderme yapar.

hareketlerle sınırlandırılmamış; davranışların arkasında yatan tutum, inanç, değer ve alışkanlıklar da kavramın muhtevasına dahil edilmiştir (Tatar, 1997, s 95-98).

Politik katılım, bir davranış türü olarak ele alındığında “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları ve bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler” (Kalaycıoğlu, 1998, s.10) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, bir eylem ya da faaliyetin politik katılım olarak nitelenebilmesi için kişinin iradi kararının sonucu olması ve karar mevkilerini etkilemesi gerekmektedir. Ancak bu tanımda, karar mercilerini etkileme sürecindeki -legal veya illegal ayrımı yapmadan- her tür eylem ve faaliyet katılım kavramının içine dahil edilmektedir. Çünkü politik katılım oy verme, politik kampanyalara katılma, adaylara parasal destek sağlama, partilere üye olma gibi geleneksel biçimlerden boykot etme, grev yapma, gösteriye katılma gibi geleneksel olmayan biçimlere uzanan geniş bir tayfta yer alan davranışları kapsamaktadır (Kaase, 1990). Geleneksel katılım biçimleri, geleneksel olmayanlara kıyasla daha heterojendir.

Politik katılımın açık ve tartışılmaz olan bazı özellikleri vardır. İlki, faaliyet veya eylemdir (van Deth, 2016). Buna göre televizyon izlemek veya politikayla ilgilenmek katılım teşkil etmemektedir. Katılım konusunda oldukça geniş bir etkinlik listesi oluşturulabilir: Oy kullanma, seçim kampanyalarında ve organizasyonlarında çalışma, politik kampanyalara katkıda bulunma, protesto gösterilerine ve yürüyüşlerine katılma, vb. Oy kullanma, birçok politik eylemden sadece biridir; ancak, politik katılımın önemli bir formudur<sup>10</sup> ve en kolay yoldur. Oy verme ve katılım, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokrasi temsili bir hükümete, vatandaşın katılımına, özgürlüklere ve politik eylemlerin şeffaflığına dayalı

---

<sup>10</sup> Seçimlere katılım oranları, politik katılım düzeyi hakkında fikir verebilir. Ancak Türkiye özelinde böyle bir ilişkiyi kurmak pek sağlıklı olmaz. Çünkü Türkiye’de seçimlere olan katılım bazı cezai müeyyidelerle desteklenmek suretiyle kısmen de olsa mecburidir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007, s.16; Akt: Aydemir ve Özşahin, 2011, s.56). “Seçimlerde oy kullanmak gibi bireysel eylem alanı ile sınırlı kalmayan, birliktelikler kurma, normlar türetme, sivil dayanışma ve eylem kalıpları geliştirme, protesto ve imza kampanyaları düzenleme gibi siyasal eylem alanını genişleten uygulamalara katılma benzeri sivil/siyasal erdemlerin kazanılması Putnam’ın (2000, s.19) tanımladığı bağlamda vatandaşlık ya da sivil bilince (civic virtue) işaret etmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında Türkiye’de siyasal alanın henüz kapsamlı bir siyasi ve kültürel pratik üretmediği, siyasal katılımın en dar anlamı ile hayat bulduğu söylenebilir.” (Aydemir ve Özşahin, 2011, s.58).

bir politik sistemdir (Eremenko, N/A). Politik katılımın kapsamı ve yoğunluğu, demokrasinin kalitesini değerlendirmek için önemli ve belirleyici bir kriterdir. Demokrasinin işlerlik kazanması, sivil katılımın farklı enstrümanlarla gerçekleşebilmesine de bağlıdır (Aydemir ve Özşahin, 2011, s.55).

İkincisi, gönüllülüktür. Politik katılım gönüllüdür; yani, katılım emredilmemekte ya da bazı kanunlar çerçevesinde zorunlu tutulmamaktadır. Üçüncü olarak katılım, insanların politikacılar, memurlar veya lobiciler olarak değil; profesyonel olmayan veya amatör kişiler olarak faaliyetlerine işaret etmektedir. Dördüncüsü, politik katılımın hükümet, politika veya devlet ile ilgili olması ve -parlamentar karar verme süreçleri veya kanunların ifası gibi- özel durumlarla sınırlandırılmamasıdır. Bu sebeple herhangi gönüllü ve profesyonel olmayan hükümet, siyaset veya devlet faaliyeti politik katılıma örnek teşkil eder (van Deth, 2016).

Politik katılım kavramına duyulan bilimsel ilgi ve merak her geçen gün artmaktadır. Bu yoğun ilgi ve merak, dünyanın birçok ülkesinde karşı karşıya kalınan düşük seçmen katılımı, gittikçe azalan sivil katılım, halkın yorgunluğu ve bıkkınlığı, politikacılara ve siyasal partilere olan güveninin aşınması, şüphecilik, kinizim (Ekman ve Amna, 2012) gibi birçok hadisenin sonucudur. Bugün, gençlerin oy kullanma oranları ile siyasal partilere ve çıkar gruplarına üye olma oranları daha düşüktür. Gençler, politikayla daha az ilgilenmekte ve politika hakkında daha az şey bilmektedirler (O'Neill, 2007, s.6). Gençlerin politikaya katılım oranları ebeveynlerinin katılım oranından düşüktür<sup>11</sup>. Amerika'daki başkanlık seçimlerine 18-24 yaş aralığındaki gençlerin katılımı 40 yıldır düzenli olarak düşüş göstermiştir. Gençlerin katılımı 1964'te % 50,9 iken 2000 yılında % 32,3'e gerilemiştir. Putnam (1995), politik katılımda yaşanan bu gerilemeyi sosyal sermayede yaşanan düşüşle ilişkilendirirken Mindich (2005) bu durumu yaş ve tecrübe farkından çok politikaya karşı değişen tutumla açıklamaktadır. Gençler haber okuma ve izleme konusunda ebeveynlerine kıyasla çok daha az zaman harcamaktadır. Politik bilgileri sınırlıdır

---

<sup>11</sup> Vatandaşlık eğitimi, gençlerin politik farkındalığını ve katılımını yükseltmek için 2002 yılında İngiliz ortaokullarının Milli Müfredatına zorunlu ders olarak getirilmiştir (Park, 2004). Yine, Batıda son 4-5 yılda politik katılım oranı % 10-15 azalmıştır. 1960'lı yıllardan 2010'lara kadar olan seçmen katılımındaki düşüş Yeni Zelanda'da yaklaşık % 13 (% 90'dan % 77'ye), İngiltere'de % 12 (% 75'ten % 62'ye) ve Kanada'da % 15'tir (Stockemer ve Rocher, 2017, s.43).

ve politikayı yalnızca ana hatlarıyla takip etmektedirler. Eskiden insanlar, politikaya herhangi bir siyasal partiye üye olarak, seçimlerde oy kullanarak, seçim kampanyalarında aktif rol alarak katılırken bugün gençler özel durum odaklı/tekil sorunlar (başörtüsü, çocuk gelinler, vb.) karşısında taraf olarak ve politik olmayan gruplara ve ağlara destek vererek katılım göstermektedirler. Yani gençler, politik konularla veya politikanın gündemiyle ilgilenmek yerine bireysel endişelere ya da akran gruplarına özgü konulara odaklanmaktadır.

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile bilgiye erişim olanaklarındaki artış sayesinde insanlar -bilhassa zamanlarının büyük bölümünü dijital ortamlarda geçiren gençler- daha hızlı bir şekilde bilgi edinmeye, haberleşmeye, örgütlenmeye ve seslerini duyurmaya başlamışlardır (Yılmaz ve Oy, 2014, s. 28). Web ve internet, sosyal ve politik tutum ve davranışlar için çok çeşitli fırsatlar sunan yeni bir kamusal alan hâline gelmiş; politik düşüncelerin, propagandaların veya kampanyaların kitlesel düzeyde yayılarak destek toplamasının en hızlı ve ucuz yolu olmaya başlamıştır. İnternet gazete ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarından farklı olarak kitlenin politik bilgiye maruz kalma derecesini seçmesine olanak tanımakta ve benzersiz iletim kapasitesi sayesinde toplumdaki bilgi akışını değiştirerek vatandaşın politik davranışını etkilemektedir (Bonchek, 1997).

Bazı araştırmalarda, internet erişiminin sivil katılım üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu saptanmışken bazılarında internet kullanımının politik bilgi, politik yeterlilik ve politik katılım üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Dolayısıyla internetin politik katılım veya sivil katılım üzerindeki etkisi konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İyimser düşünenler, internetin düşünce ve ifade özgürlüğünü teşvik ettiğini, politik ilgi ve bilgiyi artırarak politik katılımı yükselttiğini düşünürken; septikler insanların internet aracılığıyla politikayla ilgilenmelerine hatta politik açıdan birden bire faal hâle gelmelerine neden olmadığını savunmaktadırlar (Akt: Wang, 2007, s.382). Wang (2007), internetin politik açıdan kullanımının hem politik tutum hem de politik katılım üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Araştırmada, politik düşüncelerini internet aracılığıyla ifade eden katılımcıların politik ilgileri, politik yeterlilikleri, politik güvenleri ve politik katılımları

daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, internet kullanımının etkileri konusunda iyimser düşünenlerin görüşleriyle örtüşmektedir. Ayrıca araştırmada, politik ilgi ve politik güvenin politik katılımı önemli derecede belirlemesine karşın, politik etkinliğin katılıma yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmacılara göre gençlerin katılma isteği gösterip göstermemesi üzerinden politikaya ilgisine ve politik katılımına yönelik yorum yapmak hatalıdır. Gençlerin politik katılım biçimlerinden uzak durması bizatihi bir politik duruş olarak değerlendirilebilir. Oy kullanmanın en az kaynak gerektiren katılım biçimlerinden biri olduğu varsayılırsa, gençlerin oy kullanabilecekken oy kullanmamaları elbette ki politik bir tavır olabilir. Ayrıca isteyebilme kapasitesi bu kapasitenin ortaya çıkmasından önce bir özgürlük alanının varlığını gerektirdiğinden bu özgürlük alanının varlığını ancak tüm gençlerin asgari düzeyde gelire, boş zamana sahip oldukları ve asgari toplumsal becerileri edinebildikleri bir durumda varsayılabilceği de unutulmamalıdır. Bu nedenle, gençlerin farklı politik katılım biçimlerine rağbet edip etmedikleri meselesini politikaya katılma istekleri üzerinden değerlendirmek isabetli olmaz (Yılmaz ve Oy, 2014).

Gençlerin en yoğun biçimde rağbet gösterdiği politik katılım biçimi oy kullanmaktır<sup>12</sup>. *Türkiye’de Gençler ve Siyasi Katılım: Sosyo-Ekonomik Statü Fark Yaratıyor mu?*<sup>13</sup> adlı araştırmanın sonuçlarına göre, gençlerin büyük çoğunluğunun oy verme dışındaki politik katılım biçimleri ile ilişkileri zayıftır. Gençlerin sadece % 9,7’si son üç ay içinde herhangi bir sorun ile ilgili olarak bir devlet kurumuna şikâyetle bulduklarını ifade ederken daha büyük bir yüzdesi toplu yürüyüş, gösteri ve protestoya katıldığını belirtmiştir. Forum İstanbul Gençlik Plâtformu tarafından yapılan araştırmada gençlere sivil politik katılımdan ne anladıkları sorulduğunda % 43,1’i internet üzerinden gerçekleştirilen bir protesto eylemine katılmak, % 38,4’ü de yaşadığı sorunu yazılı olarak yetkili mercilere iletmek şeklinde yanıt vermiştir. Araştırmaya katılan her beş gençten biri toplu yürü-

---

<sup>12</sup> Bu, aynı zamanda politikaya olan ilginin odağını ve şeklini de işaret eden bir sonuçtur.

<sup>13</sup> İlgili araştırmanın bulgularına <http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/sosya-ekonomikstatufaryaratyormu.pdf> adlı web adresinden ulaşılabilir.



yüşe katıldığını belirtirken % 10’u boykot eylemine katıldığını belirtmiştir. Bu araştırmalar, Türkiye’de gençlerin politikaya katılımında geleneksel olmayan katılım biçimlerini daha fazla tercih ettiklerini göstermektedir.

Şüphesiz insanlar sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel, çevresel, dinsel vb. çeşitli faktörlerin tesiri kadar eğitim düzeyi, meslek, cinsiyet, yerleşim birimi (köyde veya şehirde oturma), kişilik yapısı gibi değişkenlerin de etkisiyle politika karşısında farklı davranışlar sergilemektedirler. Bu alanda yapılan ampirik araştırmalar da politik katılım ile sözü edilen bu değişkenler arasında belirli ilişkilerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, sosyoekonomik gelişme düzeyi yükseldikçe politik hayata katılım artmaktadır (Minibaş, 1992) veya kentleşmenin ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle beklentileri ve ihtiyaçları değişen insanların politik davranışları değişim ve dönüşüm göstermektedir. Toplumdaki statülerini ve konumlarını yükseltmek isteyen insanların politikayı araç olarak görmeleri politik tutum ve davranışları etkilemektedir (Turan, Şen ve Aydilek, 2015). Ayrıca dini mensubiyet, dini pratikler ve dinin algılanış biçimi politik yaşama katılımı, politik tercihleri ve partilerden beklentileri etkilemektedir (Köktaş, 1997). Kadınların ailevi sorumlulukları, politik alandaki eğitim ve beceri noksanlıkları, kültürel tutumlar gibi birtakım gerekçeler kadınların politik etkinliklere erkeklerden daha nadir katılmalarına yol açmaktadır.

Politik katılım, kamusal yaşamla ilgili kararlara dahil olma ve bu kararları etkileme sürecidir (Yılmaz ve Oy, 2014, s.7). Politik eylem ise, sadece politik kurumlar ya da sivil toplum kuruluşları üzerinden girilen eylemleri kapsamaz. Daha az kurumsal olan, sosyal ağlar ve arkadaş çevresi gibi bireysel eylemler de bu kavramın kapsamına dahildir. Ki bugün, gençler -yukarıdaki araştırmaların da gösterdiği gibi- düzensiz eylem girişimlerini tercih etmektedirler. Kapani (2007, s. 144), politik katılımın basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsayan bir olgu olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bakış açısına göre, politik katılım davranışların yanı sıra tutum ve yönelimleri de içermektedir. Kapani’ye göre ‘ilgi’, ‘önemseme’, ‘bilgi’ ve ‘eylem’ politik katılımın dört boyutudur. Yani bu olgular, katılım davranışına tesir eden değişkenlerdir. Kapani’nin bu tespitine katılmakla birlikte bu çalışmada ilgi, bilgi ve eylemin/katılımın politik okuryazarlığın bilişsel (bilgi), duyuşsal (ilgi, merak ve değer) ve psikomotor (katılım, eylem) boyutlarını

oluşturan temel alanlar olabileceği öne sürülmektedir. Fikirselsel bağlamdaki bu tespitin, ampirik araştırmalarla ortaya konması ve açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

## Tartışma ve Öneriler

Politika, toplumsal hayatı düzenleyen kural ve kaideleri oluşturmak, bunları korumak, değiştirmek ve geliştirmek için gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Kararların nasıl alınacağından kaynakların kime-nasıl-ne kadar dağıtılacağına; nasıl ve niçin uzlaşmak gerektiğinden iyi bir insan ve toplum yaratmada nelere ihtiyaç olduğuna kadar bireysel ve toplumsal bağlamdaki her iş ve oluşun ana mekanizmasıdır. Daha iyi koşullarda yaşamak, daha güzeli eylemek, daha demokratik bir toplum inşa etmek, daha şurlu ve daha bilinçli vatandaşlar olmak için politika şarttır<sup>14</sup>. Çünkü politika, Runciman'ın (2016, s.4) da dediği gibi, "farkı yaratan şeydir"<sup>15</sup>.

İnsanların politikayla münasebetleri, politikaya duydukları ilgi ve merak<sup>16</sup>, politik bilgi düzeyleri, politikaya dair geliştirdikleri değer ve eylem kümesi, politik faaliyetlere iştirak biçimleri ve oranı politik okuryazarlığın mahiyetinin anlaşılmasındaki temel hususlardır. Bu çalışmada politik okuryazarlığın muhtevası ve mahiyeti -sebeup-sonuç münasebeti içerisinde olduğu düşünülen- üç faktörle (politik ilgi, politik bilgi, politik katılım) izah edilmiş ve bu üç faktörün kişinin politik okuryazar addedilmesindeki ana değişkenler olduğu ileri sürülmüştür. Bu iddianın arkasındaki temel düşünce, Amerikalı eğitim psikoloğu Benjamin Samuel Bloom'un<sup>17</sup>

---

<sup>14</sup> Aksi, yani insanların politikayı bir çözüm olarak görmekten uzaklaşmaları ve politik sorumluluklarını yerine getirmemeleri uzun vadede hem demokratik kültüre hem de bireysel ve toplumsal refah ve mutluluğa negatif yönde tesir eder.

<sup>15</sup> Ancak bu, "bir yerde olan her iyi şeyden ya da başka bir yerde olan her kötü şeyden politikanın sorumlu olduğunu söylemek" mânâsı taşımaz. "Her doğal felaketten ya da ekonomik gerilemeden politika sorumlu değildir. Ama politika bunların etkilerini artırır ya da azaltır. Yarattığı fark budur." (Runciman, 2016, s. 4).

<sup>16</sup> Darbeler, darbe teşebbüsleri, ihtilaller ve muhtıralar etkisi on yıllarca süren, ferdi ve içtimaî bakımdan ağır sonuçlar ("politika"yı bir çözüm alanı olarak görmekten vazgeçme, apolitikleşme, politikadan uzak durma vb.) doğuran travmatik hadiselerdir. Şüphesiz ki bu hadiseler, insanların politikaya olan ilgilerinde, meraklarında ve katılım şekillerinde ciddi değişiklikler ortaya çıkarmaktadır.

<sup>17</sup> Bloom, geliştirmiş olduğu taksonomi (bilgi, duygu, davranış) ile eğitimin mantığına göndermede bulunmuş ve bireyin duygu, düşünce ve eylem dünyası arasında denge ve uyum yaratmasının önemine ve gerçeğine vurgu yapmıştır. Yani eğitim almanın/görmenin ve eğitilmiş addedilmenin temel göstergesi bilmek, bilinenleri içselleştirmek, bunları tutum ve davranışlara dönüştürmektir.

taksonomik kategorisine dayanmaktadır. Duygu, düşünce ve eylem dünyası arasında denge ve uyum yaratmak, öğrenmenin ve eğitim almış/görmüş olmanın bir göstergesi olduğu kadar okuryazarlığın da bir ölçütü kabul edilebilir pekâlâ.

Gençlik, nüfusun içinde 15-24 aralığındaki yaş grubunu temsil eden bireyleri ifade eder ve insan hayatının en aktif ve verimli dönemini oluşturur. Bu dönemde gençleri bir kaynak olarak görüp potansiyellerini açığa çıkarmak ve geliştirmek bireysel faydanın ötesinde toplumsal getirisi bakımından dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu nedenle bir ülkedeki gençlerin toplumsal durumu geleceği okumaya yarayan özel bir koddur (Lauritzen ve Guidikova, 2002). Gençlerin politikaya ilgi duymaları, politika ve politik konular hakkında düşünmeleri, kararlar vermeleri ve politik yaşama dahil olmaları Türkiye gibi genç nüfusun<sup>18</sup> ağırlıkta olduğu bir ülke için son derece önemlidir. Bireylerin -özellikle gençlerin- politik ilgi ve farkındalıklarını beslemek, politik varoluşlarını ve öznelliklerini gerçekleştirmelerine destek olmak, politik sürece dahil olmalarına fırsat vermek, bugünün ve geleceğin politik kültürünü şekillendirmeleri noktasında cesaretlendirmek onları yetişkinlerin veya çevredeki diğer kişilerin değer ve pratiklerinin pasif alıcısı konumundan çıkararak daha bilinçli ve işlevsel politik okuryazarlar hâline getirecektir.

---

<sup>18</sup> TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu) “İstatistiklerle Gençlik 2015” raporuna göre Türkiye’de nüfusun (78 milyon 741 bin 53) % 16,4’ü (12 milyon 899 bin 677) 15-24 yaş grubundaki gençlerden oluşmaktadır. Bu genç nüfusun % 51,2’sini genç erkek nüfus, % 48,8’ini de genç kadın nüfus oluşturmaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Political Literacy in Turkey**

\*

Nilgün Dağ – Mehmet Köçer

*Mersin University-Süleyman Demirel University*

In today's world, literacy is not only a threat to third world countries. It is a common problem faced by developing and developed industrial countries and is essentially a matter of education. Literacy is not a direct teaching problem in the form of teaching a child or adolescent to read, telling them what to do if they are confronted with a text. Moreover, this narrow understanding is weak in responding to the needs of both human beings and the labor market. By creating new literacy modes (computer literacy, media literacy, functional literacy, critical literacy, political literacy, etc.), it is aimed that people become functional literate in the related field/discipline on the one hand, and at the same time, it is aimed to ensure that they become sensitive to developments in political, social, economic and scientific fields. Literacy gives the person an intellectual superiority by providing a psychological and mental life experience and creates a strong awareness and awareness in it. In addition to these personal gains, it also contributes to the construction of a more just, egalitarian, dynamic and dynamic social structure / system and the development of a democratic fabric.

Political literacy is derived literacy and is one of the qualities that should be a target for everyone in the field of citizenship education. Besides being a "goal" in itself, it is a necessity for individuals to grow up as active citizens and to build a healthy democratic culture. It is also a "tool" for solving national and international problems in the political field. It is essential for the citizen who has a central role and share in the formation of the society to be able to participate in the social institutions, to actively maintain its existence, to develop the citizenship awareness in this process, and to use its political participation right and responsibility more consciously. It is also the guarantee of the increase in the belief in democracy in a society. Based on this fundamental requirement, the first stage of the research examines what political literacy is, what values and processes it covers, why it needs and importance. According to the information obtained from sources then reached it is set forth

findings on the situation of political literacy in Turkey. This study is a theoretical review based on the review, compilation, synthesis and presentation of the sources in national and international literature.

Political literacy is closely related to many concepts: political interest, political knowledge, political participation, political expertise, political awareness, political socialization, and so on. However, in this study, the content and nature of political literacy is explained by three factors (political interest, political knowledge, political participation). And these three factors have been argued to be the main variables in considering a person as political literate. The basic idea behind this claim is based on the taxonomic category of American educational psychologist Benjamin Samuel Bloom. Creating a balance and harmony between the world of emotion, thought and action is an indicator of learning and education as well as a measure of literacy. Political interest, political knowledge and political participation are the main components and conceptual coordinates of political literacy. Because these three phenomena are the cornerstones of civil society. They are essential components of good governance in a country and a prerequisite for a healthy democracy.

Political interest is not only a variable used to explain political behavior and attitudes; it is also an important indicator for larger-scale concepts such as political participation, political motivation and political interaction. On a micro scale, political knowledge is a concept that has a central role in understanding citizens' political attitudes and behaviors, making judgments on political issues and effectively participating in political decision-making. On the macro scale, it is a vital component for democracy. The better educated and more sophisticated politically of citizens is a precursor to the effective and stable democracy. Political knowledge is the determinant of political consciousness. It is the primary factor for political maturity. It is also a fundamental condition of being a good and effective citizen. Political participation is one of the three drivers of political literacy. The extent and intensity of political participation is an important and decisive criterion for assessing the quality of democracy. Political participation covers a wide range of attitudes and activities ranging from simple curiosity to intense action. Political participation has certain characteristics that are clear and indisputable. The first is activity or action. Accordingly, watching television or dealing with politics does not constitute participation. The second is volunteering. Political participation is voluntary; that is, participation is not ordered or required under certain laws. Thirdly, participation does not make people as politicians, civil servants or

lobbyists; non-professional or amateur people. Fourth, political participation is related to government, policy or government and is not limited to specific circumstances. Therefore, any voluntary and unprofessional government, politics or government activity is an example of political participation.

The social situation of young people in a country is a special code for reading the future. Young people are not interested in the politics, policies and thinking about political issues, it is extremely important for a country where decisions and the weight of the young population in Turkey as being included in political life. Nurturing individuals' political interests and awareness, supporting them to realize their political existence and subjectivity, allowing them to be involved in the political process, encouraging them to shape the political culture of today and the future will make them more conscious and functional political literations, removing them from the position of passive receptors of the values and practices of adults or others in the environment.

## Kaynakça / References

- Abdi, A. A., Shizba, E. ve Ellis, L. (2010). *Citizenship education and social development in Zambia*. Information Age Publishing Inc.
- Akıncı, S. (2014). Siyasal katılım düzeyleri üzerine bir inceleme. *KATÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 33-45.
- Aydemir, M. A. ve Özşahin, M. C. (2011). Türk demokrasisinde kayıp halkayı keşfetmek: Türkiye örneği üzerinden sosyal sermaye-demokrasi bağlantısını yeniden düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 41-87.
- Barber, B. (1995). *Güçlü demokrasi: Yeni bir çağ için katılımcı siyaset* (M. Beşikçi Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barnes, S. ve Kaase, M. (1979). *Political action: Mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Bonchek, M. S. (1997). *From broadcast to netcast: The internet and the flow of political information*, Unpublished PhD dissertation, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Campbell, R. ve Winters, K. (2008). Understanding men's and women's political interests: Evidence from a study of gendered political attitudes. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 18 (1), 53-74.
- Cassel, A. A. ve Lo, C. C. (1997). Theories of political literacy. *Political Behavior*, 19 (4), 317-335.

- Crick, B. ve Porter, A. (Eds.) (1978). *Political education and political literacy*. London: Longman.
- Dağ, N. (2012). Vatandaşlığın niteliksel dönüşümü ve vatandaşlık eğitimi üzerine bir betimleme çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 1-15.
- Dağ, N., Sözer, M. A. ve Sel, B. (2015). Political education in school. *Educational Research And Reviews*, 10 (14), 1881-1887.
- Dağ, N. (2019). *Aylak kelimeler*. Ankara: Yayınevi Yayınları.
- Davies, I., ve Hogarth, S. (2004). Political literacy: Issues for teachers and learners. In J. Dermaine (Ed.), *Citizenship and political education today* (p. 181-199), Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Delli, C., Michael, X., ve Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*, New Haven: Yale University Press.
- Denver, D. ve Hands, G. (1990). Does studying politics make a difference? The political knowledge, attitudes and perceptions of school students. *British Journal of Political Science*, 20 (2), 263-279.
- Doğanay, Ü. (2003). *Demokratik usuller üzerine yeniden düşünmek*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Ekman, J. ve Amna, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283-300.
- Elo, K. ve Rapeli, L. (2010). Determinants of political knowledge: The effects of the media on knowledge and information. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 20 (1), 133-146.
- Eremenko, M. (N/A). *Political participation: Model by Verba in the EU and Russia*. Higher School of Economics, National Research University, available at: <http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/participant-papers/eu/Maria-Eremenko-Political-participation-Model-by-Verba-in-the-EU-and-Russia.pdf> Acces-sed June, 26, 2019.
- Freire, P. ve Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve dünyayı okuma*, (S. Ayhan Çev.), Ankara: İmge Kitapevi.
- Fyfe, I. (2007). Hidden in the curriculum: Political literacy and education for citizenship in Australia. *Melbourne Journal of Politics*, 32, 110-134.
- Greenstein, F. I. (1965). *Children and politics*. New Haven: Yale University Press.
- Hidi, S. ve Harachiewicz, J. M. (2000). Motivating the academically unmotivated: A critical issue for the twenty-first century. *Review of Educational Research*, 70, 151-179.

- Jennings, M. K. ve Niemi, R. G. (1968). The transmission of political values from parent to child. *The American Political Science Review*, 62 (1), 169-184.
- Kaase, M. (1990). Mass participation, In M. K. Jennings, et. al. (Eds.), *Continuities In Political Action, In A Longitudinal Study Of Political Orientations In Three Western Democracies* (p. 23-66), Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). *Karşılaştırmalı siyasi katılım: siyasi eylemin kökenleri üzerine bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kapani, M. (2007). *Politika bilimine giriş*. (19. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Koskimaa, V. ve Rapeli, L. (2015). Political socialization and political interest: the role of school reassessed. *Journal of Political Science Education*, 11 (2), 141-156.
- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve siyaset*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık, E. Gençtürk ve K. Karatekin. Edt. *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar*, içinde (s. 207-229), Ankara: PegemA Yayınları.
- Lauritzen, P. ve Guidikova, I. (2002). European youth development and policy: The role of NGO's and public authority in the making of the European citizen In R. Lerner, F. Jacobs, and D. Wertlieb (Eds.), *Handbook of Applied Developmental Science*, Vol: 3, (p. 363-383), London: SAGE.
- Luskin, R. C. (1990). Explaining political sophistication. *Political Behaviour*, 12 (4), 331-361.
- Mindich, D. T. Z. (2005). *Turned out: Why Americans unders 40 don't follow the news*. Oxford: Oxford University Press.
- Minibaş, T. (1992). Siyasal partiler yelpazesinde kadının konumu, N. Arat Der., *Türkiye'de Kadın Olgusu*, içinde (s. 173-189), İstanbul: Say Yayınları.
- Mondak, J. J. ve Anderson, M. R. (2004). The knowledge gap: A re-examination of gender-based differences in political knowledge. *The Journal of Politics*, 66, 492-512.
- Norris, P., Lovenduski, J. ve Campbell, R. (2004). *Gender and political participation*, London: The Electoral Commission.
- O'Neill, B. (2007). *Different? The political and civic engagement of young people in Canada*, Ottawa: CPRN Research Report.



- Park, A. (2004). Has modern politics disenchanting the young? In A. Park, J. Curtice, K. Thomson, C. Bromley and M. Philips ed. *British Social Attitudes: The 21<sup>st</sup> Report*, (p. 23-47). London: SAGE.
- Pereira, M. F., Fraile, M. ve Rubal, M. (2015). Young and gapped? Political knowledge of girls and boys in Europe. *Political Research Quarterly*, 68 (1), 63-76.
- Political Literacy Within ITT Citizenship Education, (2002, November 19). *Workshop on political literacy*, University of Birmingham. available at: <http://www.citized.info/pdf/conferences/pilot/NovWorkshop.-pdf> accessed on 18 May 2016.
- Runciman, D. (2016). *Politika*, İstanbul: Domingo Yayınları.
- Sanders, B. (2010). *Öküzün a’sı*, (Ş. Tahir Çev.). 2. Bsm, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Signorella, M. L. ve Hanson Frieze, I. (2008). Interrelations of gender schemas in children and adolescents: Attitudes, preferences, and self-perceptions. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36 (7), 941-954.
- Soler-i, M. R. (2015). Youth political involvement update: measuring the role of cause-oriented political interest in young people’s activism. *Journal of Youth Studies*, 18 (3), 396-416.
- Stadelmann-Steffen, I. ve Sulzer, L. (2018). Just another brick in the wall? The relationship between classroom-based political education and the political interest of young adults in Switzerland. *Journal of Youth Studies*, 21 (4), 550-573.
- Stockemer, D. ve Rocher, F. (2017). Age, political knowledge and electoral turnout: A case study of Canada”, *Commonwealth & Comparative Politics*, 55 (1), 41-62.
- Tatar, T. (1997). *Siyaset sosyolojisi*, İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Turan, E., Şen, A. T. ve Aydilek, E. (2015). Kastamonu bölgesinde siyasi tutum ve davranışlarda sosyo-kültürel ve dinsel faktörlerin etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 100-119.
- Van Deth, J. W. (1989). Interest in politics (p. 275-312). In S. H. Barnes, J. W. van Deth and M. K. Jennings (Eds.), *Continuities in political action: A longitudinal study of political orientations in Three Western Democracies*, New York: Walter de Gruyter.

- Van Deth, J. W., Abendschön, S. and Vollmar, M. (2011). Children and politics: An empirical reassessment of early political socialization. *Political Psychology*, 32 (1), 147-173.
- Van Deth, J. W. (2016). What is political participation?. Oxford Research Encyclopedia of Politics, May 1, 2017, available at: <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.00-01/acrefore-9780190228637-e-68?print=pdf> accessed on 1 May 2017.
- Verba, S., Burns, N. ve Schlozman, K. L. (1997). Knowing and caring about politics: gender and political engagement. *The Journal of Politics*, 59 (4), 1051-1072.
- Vettehen, P. G. J., Hagemann, C. P. M., ve van Snippenburg, L. B. (2004). Political knowledge and media use in the Netherlands. *European Sociological Review*, 20 (5), 415-424.
- Wang, S. I. (2007). Political use of the internet, political attitudes, and political participation. *Asian Journal of Communication*, 17 (4), 381-395.
- Weinber, C. (2012). Türkiye’de demokrasiye dışarıdan bakış. *Uluslararası Konferans: Demokrasi ve Siyasal Katılım*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Westholm, A., Lindquist, A. ve Niemi, R. G. (1990). Education and the making of the informed citizen: Political literacy and the outside world (). In O. Ichilov (Ed.), *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. (p. 177-204). New York: Teachers College Press.
- Yılmaz, V. ve Oy, B. (2014). *Türkiye’de gençler ve siyasi katılım: sosyo-ekonomik statü fark yaratıyor mu?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zeglovits, E. ve Zandonella, M. (2013). Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: The case of Austria. *Journal of Youth Studies*, 16 (8), 1084-1104.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Dağ, N. ve Köçer, S. (2019). Türkiye’de politik okuryazarlık, *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2150-2175. DOI: 10.26466/opus.567352

## Schopenhauer'un Düşüncelerinde Bir Özgürleşme Olanığı Olarak Müzik

DOI: 10.26466/opus.574104

\*

R. Görkem Aytimur\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tokat / Türkiye  
E-Posta: [gorkemaytimur@gmail.com](mailto:gorkemaytimur@gmail.com) ORCID: [0000-0001-8389-1504](https://orcid.org/0000-0001-8389-1504)

### Öz

*Bu çalışmada Schopenhauer'un düşüncelerinde özgür eylemin müzik aracılığıyla olanaklılığı araştırılmıştır. Schopenhauer'un felsefesinin temel kavramı olan isteme, varolan her şeyin değişmez özünü belirtmektedir. İstemenin yegane amacı yaşamını sürdürmektir. Varolan her şey de bu amaç doğrultusunda istemenin belirli basamaklardaki nesnelleşmesidir. İsteme görüngüler (fenomenler) dünyasında kendini açıklarken, uzay, zaman ve yeter sebep kalıplarıyla nesnelleşir. Tek tek varolan her şey, aynı zamanda istemenin kendisi olarak, nedensellik zincirinin bir parçasıdır ve kör bir dürtü olan isteme tarafından kuşatılmıştır. Nedensellik özgür eylemi engellemektedir. Bir isteme doğrultusunda özgürce hareket edildiği düşünülse bile, bu hep daha önceye dayanan bir başka istemenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır Nedensellik zincirinin işleyişi bu şekildedir. Burada temel olan istemenin kendisinin bu nedensellik zincirinden bağımsız bir şekilde özgür olup olma değildir. Kör bir dürtü olan isteme tarafından kuşatılmış zorunlu bir nedensellik zinciri, özgür istemeyi engellemektedir. Çalışmanın bu bağlamında Schopenhauer'un düşüncelerinde özgür eylemin olanaklılığı incelenmiş ve bu olanaklılığın bir yolu olarak da müziğin doğası ortaya konulmuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** Schopenhauer, İsteme, Tasarım, Müzik, Özgür İrade.

## Music as a Possibility of Freedom in Schopenhauer's Thoughts

\*

### Abstract

*In this study, Schopenhauer's thoughts expressed the possibility of free action through music. The "will" which is the basic concept of Schopenhauer's philosophy refers to the invariable essence of all things that exist. The only purpose of will is to live. Everything exists is the objectivization of will in certain steps for this purpose. In the world of phenomenon, self-explanations are objectivized by space, time and sufficient reason's forms. Everything that is individually present is also part of the chain of causality, as a will itself, and surrounded by a blind impulse. Causality is the obstacle of free action. One can think to move freely in the direction of a will but this is always the result of another will based on a previous one. This is the way how the causality chain works. The basis here is whether the request itself is independent of this chain of causality. A compulsory chain of causality surrounded by will, which is a blind impulse, prevents free will. In this context, the possibility of free action is examined in Schopenhauer's thoughts and the nature of music is put forward as a way of this event.*

**Keywords:** Schopenhauer, Will, Representation, Music, Freewill

## Giriş

Schopenhauer'un felsefi düşüncelerinde özgür irade ve ona uygun eylemin olanağı önemli bir yer tutmaktadır. Felsefesinin temel yaklaşımı olan "isteme (istenc)" ontolojik bir öz olmanın yanında epistemolojik ve ahlaki bir ilkeyi de ifade etmektedir. Bu kavramsal çerçevede her şeyi kuşatıcı istemeye karşı, özgür eylem, irade veya arzunun olanağı, Schopenhauer'un düşünceleri bağlamında belirtilmiştir. Schopenhauer, isteme karşısında özgürlüğün olanağından söz ederken müziğin öneminden de söz etmektedir. Çalışmanın temel problemi Schopenhauer'un düşüncelerinde her şeyi kuşatan bir öz olan istemenin karşısında, özgür iradenin olanağının müzik yoluyla nasıl sağlanacağıdır. Bu problem doğrultusunda amaçlanan müzik sayesinde özgür irade olanağının açıklanmasıdır. Fakat bütün bu olanaklılığı ifade etmeden önce, Schopenhauer'un isteme ve tasarım olarak felsefi düşüncelerini nasıl yapılandırdığından söz etmek gerekmektedir.

Schopenhauer'un felsefesinin temelini dünyanın tasarım ve bu haliyle öznenin nesnesi olduğu düşüncesi oluşturur. Tasarım olarak dünya, hem bütününde, hem de parçalarında istemenin nesneleşmiş halidir. İstemenin nesne olması da temelde tasarım olması anlamı taşımaktadır. Schopenhauer'un felsefesindeki bu tasarım anlayışıyla, Kant'ın fenomen-numen düşünceleri arasında bir bağ kurmak mümkündür. Fenomenler yani görüngüler (görünür olanlar) deney dünyasına ait ve duyularla algılanabilir olanlar olarak ifade edilir. Diğer taraftan numen ait olduğu şeyin değişmez gerçekliği (tözü) olarak belirtilir. Kant bu tözsel gerçekliğe "Kendinde Şey (Ding-an-Sich)" demiştir. Görüngüler ile kendinde şey ikircikliği (düalizmi) Schopenhauer'un düşüncelerinde "Tasarım (Vorstellung)" ve "İsteme (Wille)" olarak karşımıza çıkar. İsteme, tıpkı kendinde şey gibi, görüngülere ait bütün kurgulardan uzak, kör ve kuşatıcı bir tözü belirtmektedir. Oysa görünen ve duyularla algılanan bütün diğer şeyler, belirli kalıplarıyla yapılanmış tasarımlardır. İşte bu tasarımlar Schopenhauer'a göre uzay, zaman, nedensellik (yeter sebep) kalıplarıyla (Kant'a göre kategorileriyle) sınırlanmış öznenin kurgulandır. Özne kendi kalıp-sınırı (bedeni) dahil, dışarıda olan bütün dünyayı uzay, zaman ve nedensellik zincirinin bir parçası olacak şekilde algılar ve tasarlar. Janaway'e göre Schopenhauer'un düşüncelerinde bu nedensellik

iki yönde önemlidir: “O yalnızca maddesel şeyler arasındaki bütün etkileşimleri yönetmekle kalmaz, aynı zamanda bu maddesel şeylere ilişkin kurgumuzdan da sorumludur” (Janaway, 2007, s.37). Özetle görünürde varolan her şey özsel bir gerçeklikten uzak, öznenin tasarımıdır.

İsteme, Schopenhauer’un düşüncelerinde her şeyi kuşatıcı kör bir tözü belirtmektedir. Bu tözün temelde tek bir ilkesi vardır, bu da varlığını devam ettirme isteğidir. İsteme varolan her şeyde görünümüne gelir ve belli basamaklarda nesneleşir. Bu nedenle varlığını devam ettirme isteği her varolanda için ortak bir dürtüdür. Schopenhauer’a göre bu aşkın öz, yaşama ilişkin tek gerçekliktir. İstemenin görüngüler dünyasına ait hiçbir ahlaki, sosyal ya da düşünsel değerle ilişkisi yoktur. O, kör bir dürtü olarak kendi gerçekliğini tüm varolanlar olarak açılar.

İstemenin nesneleşmesinin çok sayıda ve belirli basamakları vardır. “İstemenin farklı basamaklardaki nesneleşmesine ait her bilgi, duyarlılık, sınırlar, beyin, tıpkı organik yaşamın öteki parçaları gibi, istemenin nesneleşmesinin anlatımlarıdır.” (Schopenhauer, 2009, s.123). Schopenhauer bu basamakları açıklarken, Platoncu idelere gönderme yapar. İdeler, kendilerini sayısız bireyde ve öğede açığa vurmaktadırlar. Bu bireylerin çokluğu ancak uzay ile zaman aracılığı ile anlaşılmaktadır. Bireylerin varoluşu, varlığını sürdürüşü ve yok oluşu nedenselliğe yani, yeter sebep ilkesine bağlıdır.

*Yeter sebep ilkesi, bütün sonlu olanların, bütün bireysel varlıkların en son ilkesidir. Bu ilke, bireyin bilgisine geldiği biçimiyle, tasarımın evrensel kalıbıdır. Öte yandan, Platoncu idea bu ilkenin altına girmez. Bu nedenle de ne çokluğu ne de değişimi vardır. Kendilerini onun içinde dile getiren bireyler sayısızdır, durmadan var olup, durmadan yok olurlar. Oysa ideler değişimin ve nedenselliğin dışında kalır. Yeter sebep ilkesinin onunla ilişkisi yoktur. Öznenin bütün bilgisi, geldiği kalıp bu olduğundan ve öznenin kendisi de bir birey olduğundan, ideler onun bilgi alanının içine dışarda kalacaktır. Dolayısıyla, idealar ancak bilen öznenin bireyliğinin askıya alınmasıyla bilginin nesnesi olabilirler (Schopenhauer, 2009, s.120).*

Platon’un ide’si, kendinde şeyin yani istemenin uygun nesneleşmesidir. Böyle düşünüldüğünde ide, zorunlu olarak nesnedir. İde, istemenin uygun nesnesi olarak aynı zamanda bir tasarımıdır ve istemenin

nesneleşmesinin en üst basamağıdır. Oysa istemenin kendisi bir tasarım değildir. İsteme ile idenin farkı da budur. İde'yi tek tek ve geçici varolanlarda çoğaltan yeter sebep ilkesidir. Tek tek bireyler görüngüler dünyasına ait bir "çokluğu" ifade ederken, ide birliktir.

Tek tek bireyler istemenin yeter sebep ilkesi doğrultusunda dolaylı nesnelleşmeleridir. Görüngüler dünyasına ait bu bireyler ile kendinde şey olarak istemenin arasında ideler durur. Schopenhauer'a (2009) göre, Platon ile Kant arasındaki büyük uzlaşmanın temeli de budur. Kısaca söylemek gerekirse, istemenin upuygun nesnesi ide iken; dolaylı, bulanık nesnelleşmiş hali çokluklar, bireyler, görüngülerdir. Schopenhauer'a (2009) göre, bireyler olarak kendi dışımızda varolanı bir gövde (beden) ve bu gövdeye bağımlı duyular aracılığıyla algılamaktayız. Algılananlar ise bireyin tasarımları olan tek tek varolanlardır. Beden kendinde biricik olan ve istemenin dolaylı ve somut nesnelleşmesidir. Bu haliyle de istemenin dolaylı nesnelere arasında bir nesnedir; uzay, zaman ve yeter sebep kalıplarıyla kuşatılmıştır. Bedenin, bu kalıpların dışında bir algılama biçimi yoktur. Yani bireyin algısı varolanı bir birlik olarak kavrayacak düzeyde değildir. Ezeli ve zaman dışı olan istemenin saf bilgisini ya da onun upuygun nesnelleşmesi olan ideyi kavrayamaz. Sonuç olarak, idenin ya da istemenin kendisinin bilgisinin, uzay, zaman ve yeter sebep kalıplarına bağımlılığı yüzünden, bireyin bilme yetisinin dışında olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktaya kadar Schopenhauer, Kant'ın kendinde şeyi ile isteme arasındaki kurduğu özdeşliği Kant çizgisinde sıkı bir şekilde takip etmiştir. Sonraki aşamada ise Kant'ın bilinemez olarak nitelediği kendinde şeyin (ya da istemenin) bilenebileceğinden söz etmiştir. Schopenhauer, saf istemenin ya da onun upuygun nesnelleşmiş hali olan idenin bireylerde ortaya çıkacak bilgisel bir dönüşüm ya da yükselmeye bilenebileceğini ifade etmiştir. Birey, bu sayede, istemenin esaretinden kurtulmuş ve bilginin saf ve isteksiz öznesine dönüşmüştür. Yeter sebep kalıbını aşmış ve nesnelere arasındaki ilişkinin durağan seyrine dalmıştır. Böylece ideler ya da istemenin kendisi saf öznedeki bilinir olmuştur (Schopenhauer, 2009, s.123 -124).

*Bir kişi, usun gücüyle yükselttilerek şeyleri görme bakımından alışılacağı yolu bırakır. Yeter sebep ilkesinin kalıpları onu zorlasa bile, yalnızca nesnelere birbiri ile ilişkisini izlemeye son verir.*

*Şeylerin nerede, ne zaman, niçin olduğunu, onların nereye gittiğini göz önüne almayı bırakır. İlişkilerin izini sürmenin en son amacı, her zaman kişinin kendi istemesiyle bir ilişki kurmasıdır. Yalın biçimde, onların ne olduklarına bakar. Soyut düşüncelere, aklın kavramlarına, kendi bilincinin kullanımına izin vermez. Tersine usunun bütün gücünü algılamaya verir. Bir görünümü, bir ağacı, dik bir kayalığı, bir yapıyı ya da başka bir şeyi bütünüyle algılamaya dalar. Bütün bilincini, gerçekten varolan doğal bir nesnenin sessizce, derin derin düşünülmesiyle doldurur. Kişi kendini nesnede yitirir. Açıkçası kendi bireyliğini, isteğini unuttur; saf, saf özne olarak; nesnenin tertemiz bir aynası olarak varolmayı sürdürür. Öyle ki, sanki algılayan biri yoktur, yalnızca nesne vardır. Kişi, algılayanı, algıdan ayıramaz, bundan böyle ikisi bir olur. Çünkü bütün bilinç bir tek duyuşsal resimle doldurulmuştur. Nesne, nesne dışındaki bütün ilişkilerin dışına çıkma noktasına ulaşmışsa, özne de istemeyle tüm ilişkilerinin dışına çıkmışsa, bilinen artık bireysel bir şey değil bir ideadır, ezeli bir kalıptır. Bu ise istemenin doğrudan nesne olması halidir. Bu algıda kendinden geçen kişi, bu yüzden artık birey de değildir (Çünkü birey, böyle bir bilgide kendini yitirmiştir). O, saf, isteksiz, acısız, zamansız bilgi öznesidir (bilginin saf öznesidir) (Schopenhauer, 2009, s. 125).*

Schopenhauer (2009), saf öznenin seyre dalışını türünün idesine dönüşmesi olarak ifade eder. Bu saf özne için uzay, zamanın ya da nedenselliğin hiçbir önemi kalmamıştır. Tasarım olan dünyanın gerçek özünün upuygun nesnesi olan ideyle bir olan özne için artık 'özne – nesne' ikircikliği de ortadan kalkmıştır. İde özne ile nesneyi kendinde içermektedir. Bu birlik halinde, tasarım olarak dünya yerini isteme olarak dünyaya bırakmıştır. Bu da gerçekliğin upuygun görünümüdür.

Bir kişi, birey olmaktan bilginin saf öznesine dönüştüğünde artık dünyanın kendinde bir anlamı olmadığını fark eder. Uzay, zaman kalıplarıyla kuşatılmış dünyanın ve kendi içinde deviniminin özsel bir gerçeklikle ilişkili olmadığını bilmektedir. Schopenhauer'a (2009) göre,



görüngüler dünyasına ait tek tek varolanlardaki anlam, onlarda içkin olan ide kadardır.<sup>1</sup>

İdeyi bilme konusu, görüngüler dünyasında tek tek varolanların algılayarak ulaşılabilecek bir şey değildir. Belli basamaklarda istemenin dolaylı nesnelleşmiş halleri olarak görünenler, bu nesnelere maruz kalan bireyde illüzyon ve tasarımlar olarak algılandıklarından, istemenin saf hali ya da onun uygun nesnelleşmesi olan idenin bilgisinden uzaktır. Bu anlamda ide ya da istemenin kendisi dışarıda varolan tek teklere ilişkin deneyimlerle anlaşılacak bir şey değildir. Birey zaten istemenin kendisidir. Schopenhauer'a (1958) göre, ide ya da isteme bilgisi için, bireyin (kendimizin) yine kendisine yönelmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, dışarıda varolanlardan açıkça kavrayamadığımız özün bilgisi için, içsel bir yoldan söz etmek mümkündür.

İsteme, kör bir dürtü olarak, tek bir amacını gerçekleştirmek için sürekli iş başındadır. Burada istemenin bu tek amacının 'varlığını sürdürme isteği' olduğunu tekrar belirtmek gerekmektedir. Varolmak, yaşamak hatta ölmek bile bu amaca hizmet etmektedir. Amacın belli bir koşul için gerçekleştirilmiş olması, istemenin sürekli işleyişini durdurmaz. Bu nedenle istemenin amacına ereceği, son bir doyum anı söz konusu değildir. İstemenin bu işleyişi, sonsuza kadar kendini gerçekleştirmek için, devam eder. İstemenin kendi amacı gerçekleştirmesi yönündeki çabasına karşı çıkan engeller 'acı'nın sebebidir. İstemenin kendini gerçekleştirmesi ise sevinç ve mutluluğun ifadesidir. Bu nedendir ki istencin akıldışı sonsuz uğraşı karşısında, kalıcı bir mutlulukta söz konusu değildir. Amacı için uğraşı her seferinde bir hoşnutsuzluk üzerinden harekete geçmektedir. Hoşnutsuzluğun (istemenin bireylerde kendini gerçekleştirebilmesi anlamındaki eksikliğinin) kendisi acı ve ızdırap vericidir ancak bunun karşısında sonsal bir doyum, huzur ya da mutluluk da söz konusu değildir. İstemenin doyuma ulaştığı nokta, amacı için yeni

---

<sup>1</sup> Burada temel alınan Platon'un ide düşüncesini Schopenhauer'ın kavrayış şeklidir. Bu anlamda düşünüldüğünde Platon'un kendisinin ideleri açıkladığı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin görüngüler dünyasına ait şeylerin ideleri Platon'a göre yoktur. İdeler kavramsal olarak varolanlarla ilgili bir açıklamadır. Bununla birlikte Platon'a göre her kavramın da idesi olmamaktadır. Özetle tekrar etmek gerekirse bu çalışmada ide düşüncesi Schopenhauer'ın kavrayışı temel alınarak ele alınmış, Platon'un düşünceleriyle karşılaştırma yapılmamıştır.

uğraşının acısının başlangıcıdır. Çatışma sürekli devam etmektedir. Schopenhauer'un felsefesi bu anlamıyla çileci (asketik) düşünce biçimidir.

Kendisinin dolaylı nesnelleşmeleri olarak tek tek varolan her şey gibi, bireyler de (insanlar da) istemenin kör dürtüsünün esiridirler. Bu varolanların her birinin evrimsel dönüşümleri kendilerindeki varolma isteğine göre meydana gelmiştir. Örneğin insanın üreme, yemek yeme, nefes alma gibi temel yaşamsal mekanizmalarına hizmet eden organlar bile uzay, zaman ve nedensellik kalıpları içinde istemenin amacını gerçekleştirmek (varlığını sürdürmek) için evrimleşmiş durumdadır. Bütün türler varlıklarını sürdürmek isteğiyle evrimleşmişlerdir. Hiçbir türde varlığını sürdürmekle ilgili olmayan bir yapı yoktur. Bütün bu yapılar istemenin sonsuz amacına hizmet etmekte ve onun kölesi olmaktadır. Yaşamak ya da varlığını sürdürmek de istemenin acı ve ızdırıp dolu kör dürtüsünün esareti demektir.

İstemedenden ve onun kör amacından bütünüyle kurtulmak, bireyin ancak istemenin nesnelleşmesi olan bedeninden vazgeçmesiyle yani ölmesiyle mümkündür. Bu şekilde nedensellik zincirine bağımlı bir beden kalmayacağından istemenin kendi amacını gerçekleştirmek isteyeceği bir varlık alanı da söz konusu olamayacaktır. Diğer taraftan Schopenhauer sürekli olmasa bile, bir an için istemenin köleliğinden kurtulmanın olanağının, istemenin ve onun upuygun nesnelleşmesi olan idenin birlik halini kavrayabilecek bilince yükselmeye mümkün olacağını ifade eder. İsteme olarak birey, kendine döner ve kendini ortadan kaldırırsa, Schopenhauer'un tanımıyla, "Mayanın Peçesi"<sup>2</sup> bir an için aralanır ve aşkınsal istemenin bir bütün olarak hakikatine ulaşılır. Böylece insan yaşarken de bir an için istemenin amacını gerçekleştirmek için dayattıklarından ve ızdırabından kurtulur. Saf özne olarak insan, varlığın bir bütün olan halini seyre dalar, özgürleşir.

Schopenhauer istencin köleliğinden kurtularak özgürleşme olanağını sanatçıların (dehaların) ve azizlerin elde edebildiklerinden söz eder. Schopenhauer'a (2009) göre sanat, şeylerin değişmez özünü, yani ideleri yeter

---

<sup>2</sup> "1813'te doktora söyleminin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Schopenhauer Weimar'da onu Hint Felsefesi yazısıyla tanıştıran Oriental bilimci F. Mayer ile karşılaştı. Ve yaşamı sonuna dek Doğu Felsefelerine ilgisini sürdürdü. Yaşlılığında Upanishadların metni üzerine meditasyonlar yaptı. Bu yüzden kendi tasarımı olarak dünya kuramını Hint Maya öğretisiyle ilişkilendirmişse bu şaşırtıcı değildir" (Copleston, 1998, s.31).

sebepler ilkesinden bağımsız görme yoludur. Deha sanatçı da bu özü sanat yoluyla kavrayan kişidir. Tüm sanatlar istemenin upuygun nesneleşmiş halini kavranabilir kılarken, müziğin durumu farklıdır. Müzik idelerin değil, istemenin kendisinin kavranışını sağlamaktadır. Bu nedenle de diğer sanatlardan üstün bir konumdadır. Aziz (ermiş kişi) ise istemenin beden üzerindeki bütün baskılarından kurtulmak için, kendi bedeninin istençlerinden vazgeçer. Bedenin istençlerinden bütünüyle vazgeçmek, bedenin kendisinden vazgeçmek, yani ölmek anlamı taşıdığından, aziz bu vazgeçişini ilerletebildiği noktaya kadar götürür. Kendindeki saf özü arayan aziz, bedenin nedensellik zincirine mahkum güdülerinden kurtulmaya çalışır, yani yaşarken yaşamdan vazgeçer. Bir an için istemenin kuşatıcı baskısı kırılır ve istemenin dolaysız nesneleşmiş hali olan ide, bir bütün olarak aziz tarafından kavranır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi gereği bu aşamadan sonra, istemenin kuşatıcılığı karşısında özgürleşme olanağı açısından azizin kavrayışı bir kenara bırakılarak, müziğin bu bağlamdaki öneminden söz edilecektir. Ancak öncelikle özgürleşme kavramının Schopenhauer'un düşüncelerinde ne anlama geldiği ele alınmalıdır.

## Özgür Eylem, İrade

Schopenhauer, özgürlük kavramını farklı türlere ayırmaktadır.

Bu türler şöyle sıralanabilir:

- a) **Fiziksel özgürlük:** Herhangi bir maddi engelin yokluğudur.
- b) **Entelektüel Özgürlük:** İstemli ve istemsiz düşünme gücü.
- c) **Ahlaki Özgürlük:** Özgür istenç kararı.

Fiziksel özgürlük tanımı varlıklar için istemenin karşısında bir engelin olmaması anlamını taşır. Bu bakımdan özgür eylem için hareket noktası istemedir. İsteme doğrultusunda hareket eden ya da davranan her şey özgürdür, yani özgürlük, kendi istencine uygun olma anlamı taşımaktadır. Fiziksel özgürlük kavramı, anlamını en çok canlı varlıkların eylemleri olarak bulmaktadır.

Schopenhauer (2000), fiziksel özgürlüğün tanımındaki gibi, kendi istediğini engelsizce yapabilme olanağı karşısında "istençin kendisi özgür

müdür?" sorusunu irdeler. İstemenin kendi başına özgür olup olmadığına bakıldığında, bir istemenin nedensellik bağıyla bağlı, kendinden daha önce varolan başka istemelerle ilişkili olduğu anlaşılır. İsteme, edimlerinin önceki zincirini görmez. Sadece o anki isteminin bilincindedir. Bu nedenle de birey, istemeni özgür zannetmektedir. Oysa kör bir dürtü olan isteme tarafından kuşatılan zorunlu bir nedensellik zinciri özgür istemeyi engeller. Burada zorunlulukla nedensellik aynı içeriktedir. "Her nedenin sonucu zorunludur, her zorunluluk bir nedenin sonucudur" (Schopenhauer, 2000, s.18). Haliyle tasarımlar dünyasına ait kurgusal değerler dışında (ki bu değerlerin zaten hakikatin kendisiyle bir alakası yoktur), özselsel bir irade ya da ahlaktan söz etmekte mümkün değildir. Aynı şekilde özgür eylem de istemenin kuşatıcılığında söz konusu olamaz.

Schopenhauer, istemenin özgürlüğü ya da gerçek anlamda bir özgür eylemin olanağını da yine istencin köleliğinden kurtulma yoluyla açıklar. Burada kendi özününün bilincine varmış saf bilen özneye tekrar atıfta bulunur. Öz-bilince (iç-duyu) yükselmiş özne, tüm duygu ve arzuları istemenin dışavurumları olarak kavrayacak, haz ve acı arasındaki bütün duygulanımları da aynı şekilde değerlendirecektir.

Özgürlük kavramı Descartes'ın beden-ruh ikircikliği gibi ruha atfedilecek birşey de değildir. Schopenhauer'a göre zaten istemenin dolaylı nesneleşmesi olan beden dışında bir ruh söz konusu değildir. Benzer bir karşı duruşu Kant karşısında da gösterir. Kant'a göre özgür eylem, irade ya da ahlak insanda akıl olduğu için vardır. Oysa Schopenhauer'a göre akıl, sadece ihtiyaçlarımızı nasıl karşılayacağımızı bize söyler. Akıl, ahlakla ilişkili değildir ve insan doğasının işleyişinin bir parçasıdır. Ahlak insanın karakterinin bir özelliğidir ve baştan bellidir. Karakter ise bize doğanın kattığı bir şeydir. Karakterimiz görünüşler dünyasına ait şeyler karşısında doğru ya da yanlış; iyi ya da kötü karar almamızı sağlar, ancak bu değerlerin hiçbiri özselsel bir gerçeklikle ilişkili değildir. Tek tek şeylere ilişkin değerlerimiz bir kurgu, tasarımdır. Her bir kararımız bir nedensellik zincirinin sonucudur. Bu bakımdan Schopenhauer, tıpkı özgür irade gibi, sürekli bir ahlaklı bir eylemin de söz konusu olamayacağını söylemektedir. İstencin köleliğinden kurtulmak için ne yapılması gerekiyorsa, özgür bir eylem ve irade için de aynı şey söz konusu olmalıdır. Bu da ancak istencin nedensellik kalıbıyla dayattığı kuşatıcı bakışını kırmakla söz konusu olur. Birey kendine dönüp, öz bilincini kazanarak

bilginin saf öznesine dönüşür. Böylece ideyi ya da istemenin kendisini bir bütün olarak kavrar ve özgür kalır. Bu, istemenin dolaylı bir görünümü olan bedenin esaretinden kurtularak veya sanat yoluyla mümkündür. Bilginin saf öznesi olarak kendini bir an için özgür kılmayı başarabilenler de, aziz ve deha sanatçılardır. İşte bu aşamadan sonra Schopenhauer'un düşüncelerinde sanatın, özellikle de müziğin isteme karşısında nasıl bir özgürleşme olanağı sağladığından söz edilecektir.

### Schopenhauer'un Düşüncelerinde Sanatın ve Müziğin Yeri

Schopenhauer, aşkınsal olanın bilinebilmesinin yollarından biri olarak sanattan söz etmektedir. Bütün ilişkilerin dışında olanla, dünyada gerçekten özgül olan tek şeyle, idealarla, kendinde şeyin, istemenin doğrudan, upuygun nesneleşmesiyle ilgili bilgi sanat aracılığıyla kavranır ve bu da deha sanatçının işidir.

*O, saf seyre dalış aracılığı ile kavranan ezeli ideaları, dünyanın bütün görüngülerindeki özsel, yerleşik öğeyi yineler ya da yeniden yaratır. Sanat, ideanın içinde üretildiği gerece göre yontu, resim, şiir ya da müzik olur. Onun tek kaynağı, idealarm bilgisidir; tek amacı bu bilginin iletilmesidir. Bilim en son amaca hiçbir zaman ulaşamaz, tam bir doyuma da eremez. Tersine, sanat her yerde amacına ermiştir. Çünkü o, seyre dalışının nesnesini dünyanın gidişindeki akıştan koparıp alır, bu nesneyi önünde yalıtılmış olarak tutar. Bu akımda küçücük bir şey olan bu bir tek şey, sanat için bütünü temsilcisine dönüşür, uzamla zamandaki sonsuz çokluğa eşdeğer olur. Böylece sanat bu özel şeyin üzerinde durur, zamanın çarkını durdurur (Schopenhauer, 2009, s.132).*

İdeler nedensellik ile ilişkisizdir ve sanat aracılığıyla ve estetik bir seyre dalışla kavranır. Deha sanatçının bunu yapabilmek için doğal bir yetisi vardır. Dehanın yetisi görüngüler dünyasına ait tüm değer ve amaçları bir kenara bırakabilme becerisidir. Sanatçı, tasarım olarak dünyanın yerine, ide olarak dünyayı kavramak için nedensellik zincirini kırar, özgürleşir. Böylece bilmenin isteksiz, saf öznesine dönüşürler. Sanatçının bu deneyimi akılla kavranacak birşey değildir. Sanatçının yolu bu anlamda estetik bir deneyimi ifade etmektedir.

Deha sanatçıyı estetik seyire çağırın, doğanın kendisidir. Sanatçıyı bilmenin saf öznesi olma yoluna çağırın hoş ve güzel nesnelere. Doğal güzellik, sanatçının bu sürecine dışsal bir yardımcıdır. Tıpkı Platon'un düşüncelerindeki gibi, tek tek olarak varolanlardaki güzelliği görmek, güzellik idesine giden yolun hareket noktasıdır. Schopenhauer'a (2009) göre, Bireyin durdurak bilmeyen istek, tutku ve kaygıları ona ızdırap verirken, doğaki güzellik onu bir an için yatıştırır, iyileştir.

Schopenhauer'a göre, sanat yapıtı aracılığıyla duyulan estetik haz ile doğrudan doğayı, yaşamı seyretmekten sağlanan haz, birdir, aynıdır. "Sanat yapıtı, bu hazın dayandığı bilgiyi kolaylaştırmanın bir aracıdır yalnızca. İdeyi bilen, gerçeği pek bilmeyen sanatçı, yapıtında saf ideyi yeniden üretmiştir, onu gerçekten soyutlamıştır. Sanatçı dünyayı onun gözleriyle görmemize izin verir." (Schopenhauer, 2009, s.144). Doğaya bakarak yaşanan estetik deneyimle birlikte sınırlar kalkar ve saf, isteksiz bilmenin seyrine dalınır. Artık Maya'nın peçesi aralanır ve mutluluğun ya da mutsuzluğun bir önemi kalmaz. Birey artık varolanı bir bütün olarak kavrayan özneye dönüşür. Saf bilmenin getirdiği kavrayışla birlikte, istemenin köleliğinden kurtulmuş, özgürleşmiş olunur. Dünyanın biricik gözüne dönüşerek, acılardan arınmış olunur.

Deha sanatçının eserleri, ideleri görünür kılmaktadır. Eren'e göre Schopenhauer (2018), her eserin de bu güce sahip olmadığından söz eder. Kimi eserler ideleri apaçık gösterirken, kimisi daha az göstermekte ya da hiç gösterememektedir. Bununla birlikte her sanat alanı da ideyi aynı şekilde göstermemekte, farklılıklar içermektedir. Farklı sanat alanları, farklı ideleri görünür kılmaktadır. Örneğin, mimari yerçekimi, birleşme, sertlik, katılık, taşın evrensel nitelikleri, istemenin ilk, en yalın, en eklemlememiş hallerini gösterirken; şiir, trajedi (Schopenhauer burada dram sanatından söz etmekte) gibi sanatlar yaşamsal değerlerin özlerine ilişkin idelere yönelmişlerdir.

Ancak müzik, Schopenhauer'a göre bütün diğer sanatlardan apayrı bir yerde durmaktadır. Bu bakımdan Schopenhauer'un düşüncelerinde müziğin yerinden ve özgürleşme olanağı olarak öneminden ayrıca söz etmek bir gerekliliktir.

## Müzik

Schopenhauer'a (2009) göre müzik, diğer sanatlardan ayrı bir şekilde ele alınması gereken bir sanattır. Müzik, görüngüler dünyasına ait şeylerin değişmez özleri olan idelerin bir görünümü değildir. Diğer sanatlar istemenin upuygun nesneleşmesi olan idelerin taklidi ya da yeniden üretimiyle, müzik çok daha derin bir sanattır. Bu nedenle insanların üzerindeki etkisi de çok güçlüdür. İnsanın bilincinin derinlerinde bütünüyle kavranılır. Green'e (1930) göre, diğer sanatlar da insanları etkilemektedir ancak, müzik hiçbir zaman doğrudan temsil edilemeyecek olanın (istemenin) kopyası olması bakımından etkisi çok daha farklıdır.

Sanat eserleri tek tek şeylerin canlandırılmasıyla, istemenin upuygun nesnesi olan idelerin kavranmasını sağlayan bir nesnelleştirme işlemidir. Bütün sanatlar, idealar aracılığıyla istemeyi dolaylı olarak nesnelleştirmektedir. Yani sanat eseri idelerin taklidi, görünümüdür. Oysa müziğin idelerle bir ilişkisi yoktur. Bu nedenle görüngüler dünyasından tamamen bağımsızdır ve onu görmezden gelir (2009: 196). Sanatlar, istemenin dolaysız nesnesi olan idelerin taklidiyle, müzik istemenin kendisinin kopyası, onun görünür halidir. Goehr'e (1996) göre Schopenhauer, tasarım olarak dünya olmasa bile müziğin bir şekilde olabileceğinden söz eder. Müzik diğer sanatlardan bu nedenle ayrılır. Müziğin insanlar üzerindeki etkisinin güçlü olmasının nedeni de budur. İsteme, hem idelerde hem de müzikte kendini dolaysız nesnelleştirir. Bu nedenle müzik ile ide arasında bir benzerlik olmasa bile bir analogi söz konusudur. Müzik ile ide arasındaki bu birebir benzemezliğin temel sebebi, müziğin dilinin bilinçsizce kavranılmasıdır. Bilinçli veya bilinçsizce kavranılan sanatlar arasındaki fark, Schopenhauer'a göre besteci ile diğer sanatçıların da ayrı değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Besteci, bilinçsiz bir şekilde, kendi müziğine dünyanın özünü temsili eden bir form verir. Oysa ressam, heykeltıraş, şair gibi diğer sanatçılar, sanatsal çalışmalarını yaparken, kısmen de olsa, görüngüler dünyasına ait olanların özündeki ezeli-ebedi formların yeniden üretildiğinin bilincindedirler. Bu nedenle, bestecinin eserinin metafiziksel karakteri, kendisi için bilinçsiz kalırken, diğer sanatçılar yaptıkları metafiziksel edimin bir tür farkındalığına sahiptirler.

Müziğin doğası görüngülerden bağımsızdır ve istemenin kendisinin ifadesidir. "Müzik, görünmeyen ama bize seslenen bu diri tin, dünyaya

bir biçim vermek için, onun ete kemiğe bürünmesi için çalışır, yani dünyayı benzer bir örnekte canlandırmaya uğraşır... Böylece biz dünyayı "gövdeleşmiş müzik" diye adlandırabileceğimiz gibi "gövdeleşmiş isteme" diye de adlandırabiliriz" (Schopenhauer, 2009, s.202).

Müzik dünyanın içsel özünü seslerle, yetkin ve doğru bir anlatımla ifade etmektedir. Dünyanın özsel doğası üzerine upuygun bir yöntemle yaklaşmak, felsefenin yoludur. Müziğin görünür kıldığını, kavramlarla yeniden ele almak da mümkündür. Bu bakımdan müziğin bilinçsizce gerçekleştirdiği metafiziksel uğraşı, aslında gerçek felsefenin kendisidir. Yani müzik istemeyi görünür kıldıkça, bir yandan da bilmeden felsefe yapmaktadır.

Müziğin öznesi bir tasarım değildir. Bu nedenle tasarım için atfedilebilecek herhangi bir gerçekliği yoktur. Görüngüler dünyasına ait duygu ve değerlerden uzaktır. Doğası gereği hafif ve saçmanın karşısındadır ve ciddi bir yapıdadır. Müzik, bilinçli bir taklit de değildir, çünkü istemenin kendisi kavramlar aracılığıyla bilinçli bir şekilde gösterilemez. İstemenin kendisinde uzak taklitçi müzikler bunu yapmaktadırlar. Bu tür müziklerden vazgeçilmelidir.

Müzik her yerde ve herkes için evrensel bir dildir. Müziği ezgisi sevinç ve mutluluğu ifade eder çünkü isteme için asıl gerçeklik bunlardır. Ezgi, kalbe yönelmiştir ve akıl yürüterek kavranılmaz. Yani müziğin dili sezgisel bir kavrayış gerektirmektedir. Bu nedenle akılla tasarlanmış ya da ifade edilmiş müzik istemenin uygun ifadesi değildir. Bununla birlikte müziğin sözleri de, müziğin kendi özünü sınırlayan ya da yönlendiren bir yapıdadır. Bu da, müziğe dışsal bir etki demektir. Müzik güfteye (sözlere) ya da kendisine dışarıdan benimsetilen başka gerçekliklere benzer bir tabii oluş içinde bağlıdır, her ne kadar bu boyun eğiş o kadar kaçınılmaz olmasa da. O her şeyden evvel kendisini güfteye uydurmalıdır, her ne kadar o buna kesinlikle muhtaç değilse ve aslında o olmaksızın çok daha özgürce hareket ederse de. Ne var ki müzik sadece her notasını güftenin sözcüklerinin uzunluk ve anlamına uydurmak değil, fakat aynı zamanda baştan sona güfte ile belli bir tutarlılık içerisinde olmak ve aynı şekilde dışarıdan benimsetilen diğer keyfi hedeflerin karakterini taşımak ve buna uygun olarak kilise, opera, bando, dans ve benzeri (türden şeylerin) müziği olmak zorundadır (Schopenhauer, 2012, s.50).



Schopenhauer, müziğin doğasının sözlerle sınırlanması konusunda opera sanatını da eleştirmektedir. Opera saf bir müzik olmaktan çok etkisini farklı araç ve yöntemleri üst üste getirerek, estetik hazzı zorlayan ve dayatan bir eğlence ürünüdür. Oysa gerçek müzik eserleri duyarlı bir ruh, yoğunlaşma ve dağılmamış dikkat talep etmektedir. Ancak bu şekilde müziğin içinde, kişi kendini kaybedebilmektedir. Opera müziği ise abartılı, şatafatlı, renkli ve gösterişli haliyle birlikte, bir de librettodaki olay örgüsünün müziğin sınırlandırılışı bakımından, derinliğini bütünüyle kaybetmiştir. Bu şekilde müzik özsel ve gizemli anlamını yitirmektedir.

Her ne kadar Schopenhauer sözlü müziğin, müziğin saf dilini engellediğini söylese de, sözcüklerle müziğin uyumlu bir hale gelebileceğinden de söz eder:

*Müziğin sözcüklerle bağdaştırılması ve uyumlu hali getirilmesi mümkündür. Hatta bu bağdaştırma ve uyarılma sezgisel kavrayış vasıtasıyla meydana getirilen bir olaylar dizisine kadar götürülebilir ve böylece bütünüyle işsiz güçsüz kalmaktan hazzetmeyen sezgisel biçimde kavrayıp düşünen aklımız da kendine kolay ve paralel bir uğraş bulabilir. Bu suretle dikkat bile müzik üzerine daha sağlam biçimde sabitleşir ve onu takip eder; aynı zamanda sezgisel kavrayışın bir resmi veya sureti, sözgelimi külli bir kavram için bir örneğe benzer bir model veya şema, tınların kalbe hitap eden evrensel dilleriyle söyledikleri şeye uyarlanır (Schopenhauer, 2012, s.52).*

Schopenhauer, müziğin armonik ve melodik yapısıyla, doğa arasında bir analogiler kurar. Bu sayede müziğin, dünyanın ve doğanın özünü nasıl ifade ettiğini belirtir.

Müzikte bas notalar inorganik doğayı, dünyanın kütesini ifade etmektedir. Bu bakımdan bas notalar istemenin en alt basamaktaki nesneleşmesinin temsilidir. Armonideki alt sesleri olan baslar, armoni kuralları gereği, hep tiz bir notaya ya da nota grubuna eşlik ederler, onlarla birlikte tınlarlar. Bas notalar melodinin gezindiği tiz notaların temelidir. Her bir tiz nota titreştiğinde, bir bas notayla rezonans olmaktadır. Bu da tüm doğadaki cisimlerin, organik varolanların dünyadan evrildiğinin ve gezegenin onlara kaynaklık ettiğinin ifadesidir.

*Bas seslerin en alt sınırının altındaki ses duyulamaz. Bu, şu olguyla örtüşür. Biçim ile nitelik olmaksızın hiçbir özdek algılanamaz.*

*Yani, özdek, içinde bir ideanın kendini dile getirdiği, daha fazla açıklanamayan bir güç ortaya çıkmadan algılanamaz. Daha genel olarak da hiçbir özdek büsbütün istemesiz olamaz. Dolayısıyla, nasıl bir sesin entenasyonu notadan ayrılmıyorsa, istemenin nesneleşmesinin belli bir basamağı da özdekten ayrılamaz (Schopenhauer, 2009, s.197).*

Yüksek (tiz) notalar organik varolanları, yani bitki ve hayvanları temsil ederler. Dizilerdeki farklı nota yükseklikleri istemenin farklı basamaklardaki nesnelleşmesinin ifadesidir.

Pes ya da tiz sesler oldukları halleriyle bir anlam sürekliliğine sahip değildir. Onların armoni kuralları gereği birbirleriyle ilişkilenecekleri de, görüngüler dünyasında varolan tek tek şeylerin yaşamı anlamlı bir bütün olarak görebilecek, tutarlı bir bilinçden eksik olmalarını imler. Tek tek varolanların hiçbirisi kendi türü ile ilişki içindeyken bu bilince erişemez. Türüne ait katı kuralların koyduğu sınırlarla bilgisel bir dönüşüm söz konusu olamaz. Bu tıpkı tek tek seslerin, doğuşkanları gereği diğer seslerle kurduğu armonik ilişkiye benzemektedir.

Melodi, müzikte özgürleşme olanağıdır. Tutatlı ve bütüncül anlamıyla ilerleyen bir melodi, başlıca duyulan bir ses dizimi olarak istemenin en yüksek düzeyde nesneleşmesinin temsilidir. Melodi insanın bilinçli yaşamını ve uğraşlarını ifade eder.

*Ona (melodiye) us bağışlandığı için, yalnızca o kendi gerçekliğinin, sayısız olanağın çığırında hem önüne hem arkasına bakar durur. Böylece yaşam çığırını bilinçle tamamlayarak onu anlamlı bir bütün yapar. Benzer biçimde yalnızca melodide baştan sona anlamlı, yönelimsel bir bağ vardır. Böylece melodi, kendi üzerine düşünerek aydınlanmış istemenin öyküsünü söyler. Bu isteme art arda gelen eylemler olarak gerçekliğe kendi damgasını vurur. Ama melodi daha fazlasını da söyler. Melodi istemenin gizli öyküsünü anlatır, onun her dürtüsünü her uğraşını, her heyecanını resmeder. Aklın geniş, olumsuz 'duygu' kavramı içinde topladığı her şeyi, aklın soyut kavramlarının içine daha fazla alınamayan her şeyi resmeder melodi (Schopenhauer, 2009, s.199).*

Schopenhauer, melodilerin sonsuz çeşitliliğini doğadaki bireylerin, türlerin, tek tek varolanların ve onların yaşam biçimlerinin ve hallerinin sayısız çeşitliliğiyle ilişkilendirmiştir. Hoşnut olma, mutluluk ya da sevinç

istemenin doyumunun bir göstergesidir. Bununla birlikte mutluluk sürekliliği ve kesintisiz değildir. İstemenin doyuma ulaştığı an yani mutlu olma anı yeni bir istemeye hızlı bir geçişle kırılır. Yeni istemenin gerçekleşme çabası acı, can sıkıntısı ve bıkkınlık sebebidir. Buna benzer şekilde melodinin de yapısı temel tonaliteden sayısız farklı yollara sapma özelliğindedir. Bu anlamda sadece armonik aralıklara değil, tonalitenin diğer derecelerine de yönelme eğilimindedir.

*Ağır melodiler, çarpıcı, sancılı uyumsuzluklar, ana tona birçok ölçüden sonra geri dönme, gecikmiş, zor elde edilen doyumla koşut olarak üzüntülüdür. İstemenin yeni uyarıcısının gecikmesinin, bıkkınlığın, uzayıp giden ana tondan başka anlatılamaz. Bunun etkisi çok geçmeden katlanılmaz olur. Pek tek düze olan, anlamsız melodiler bu etkiye yaklaşır. Hızlı dans müziğinin kısa, çekici tonları, kolay ulaşan olsa olsa sıradan bir hazzı anlatır gibidir. Öte yandan büyük evreleri, uzun pasajları, geniş kapsamlı değişimleriyle Allegro maestoso, uzak bir amaca sonunda erişmeye doğru, daha büyük, daha soylu bir çabayı imler. Adagio, bütün önemsiz doyumlara tepeden bakan, büyük, soylu bir çabanın çektiği üzüntüyü dile getirir. Minör ile majörün etkisi harikadır. Bir yarım tonun dönüşümü, majör yerine minör üçlünün ortaya çıkışı nasıl da şaşırtıcıdır. Minördeki adagio en keskin acıyı anlatmayı başarır, insanı alt üst eden bir ağıta dönüşür. Minör tondaki dans müziği, erişilmeyen, küçümsenmesi gereken önemsiz doyumları gösterir gibidir (Schopenhauer, 2009, s.201).*

Melodinin bu hareketliliği, onun doğasında içkin olan bir özelliğidir. Bütün bu dolanımlardan sonra melodi yine de asıl tona (tonic'e) dönmek istemektedir. Melodinin hareketliliği istemenin kendini gerçekleştirmek yani doyuma ulaşmak için uğraşının temsildir. Asıl tona dönüş ise istemenin doyuma ulaştığı anı ifade eder. Melodinin yapısını öylece görebilmek, istemenin doğasını seyretmek gibidir. Deha besteci özgün melodiler bularak, istemenin insanın derinlerindeki gizli halini açığa çıkarır. Varlığın özsel yapısının bilgisini dile getirir. Bu dil bestecinin anlama yetisinin ve bilincinin üstünde bir yapıdadır. Besteci bunu, tıpkı hipnotize ya da uyku halindeki gibi, bilişsizce (belki de bilinçdışı demek uygun olur) gerçekleştirir. Bu nedenle deha bestecinin doğasının diğer sanatçılardan farklı olduğu söylenmelidir.

## Sonuç

Schopenhauer'da "isteme", varolan her şeyi kuşatan bir kör dürtü niteliğindedir. Bu dürtünün tek amacı varolmak, varlığını sürdürmektir. Görüngüler (fenomenal) olarak varolan her şey uzay, zaman ve yeter sebep (nedensellik) kalıplarıyla sınırlanmış bireyin kurgusu, tasarımıdır. Bireyin bu tasarımındaki temel ilkesi istemedir. Tek tek varolanlar istemenin belli basamaklardaki dolaylı nesneleşmesi olarak görünümüne gelirler.

Platon'un "ide" düşüncesinde söz ettiği kavram, istemenin dolaysız nesnesi olan ve görüngüler dünyasının tek tek varolanların değişmez özüdür (ilk örneğidir). İdeler istemenin upuygun nesnelere ve tek tekler dünyası karşısında varolanın birliğini ifade etmektedir.

İstemenin varlığını sürdürme dürtüsü hiç ara vermeyen sonsuz bir uğraş olarak kendini açılar. Varolan her şeyinde istemenin nesneleşmesi olduğu düşünüldüğünde, bu dürtü sürekli kendisini kendinde gerçekleştirmek ister. İsteme istediğini gerçekleştirdiği anda (doyuma ulaştığı anda) yeni bir istemeyi açığa çıkarır. İstemenin bu doyumsuz doğası Schopenhauer'a göre huzursuzluk, acı ve ızdırap nedenidir.

Buna da "istemenin köleliği" demek mümkündür.

İsteme bireylerde kendini beden olarak görünümüne getirmiştir. Beden istemenin kendisi olarak, onun amacına tabidir. Bununla birlikte beden nedensellik zincirinin dışında varolmaz, yani bireyin isteme karşısındaki köleliğinin sebebi bedendir. Bedeniyle sınırlanmış bireyin, istemenin köleliğinden sürekli anlamda bir kurtuluşu söz konusu olamaz. Bu ancak bedenden vazgeçmekle yani ölümle mümkün olmaktadır. Eğer istemenin köleliğinden kurtulmak, özgürleşmek ise Schopenhauer'a göre, bunun olanağı ancak ölümle sağlanabilmektedir. İstemenin amacının hiç bitmeyen acı ve ızdırap verici halinin karşısında intihar bir özgürleşme olanağıdır.

Schopenhauer, özgür eylem ya da iradenin, istemenin kendisinin özgür olabilmesiyle mümkün olabileceğinden söz eder. Nedensellikten bağımsız bir istemenin söz konusu olup olamayacağını sorgular ve sürekli bir özgür iradenin söz konusu olamayacağından söz eder. Schopenhauer beden-ruh ikircikliğini de reddetmektedir. Ona göre ruh yoktur. Akıl ve zihin bedenin bir işlevinin sonucudur. Bu bakımdan insanda özgür eylem

ya da iradeyi atfedecek beden dışında bir alan yoktur. Bununla birlikte bir an için de olsa istemenin köleliğinden kurtulmanın mümkün olduğunu da belirtir. Belli anlamdaki bir bilgisel yükselmeye bu başarılabilir. İstemenin bir görünüşü olarak birey kendine döner. Kendinde, kendi gizil özünü fark eder. Perde aralanır ve birey bilmenin saf, isteksiz öznesine dönüşür. Böylece görüngüler dünyasına ait çokluktan kurtulan özne, varlığı bir bütün olarak kavrar, onun seyrine dalar. Schopenhauer bunun çileci bir anlayışla bedeninin isteklerinden olabildiğince vazgeçerek veya sanat yoluyla sağlanabileceğini belirtmektedir. Azizler (ermişler) ve deha sanatçılar da bu uğraşı başarabilenlerdir.

Sanat istemenin upuygun nesnesi olan idelerin temsilidir. Deha sanatçı bilgisel bir yükselmeye birlikte ideleri eserinde görünür kılar. Sanatın insanlar üzerindeki sezgisel etkisinin nedeni de varlığın upuygun nesnesinin temsiline gücüdür. Bu noktada bir an için zaman durur, görüngüler dünyasına ait hiçbir duygu ve değer önemi kalmaz. Acı ve ızdırap son bulur ve idelerin bir bütün olarak estetik seyrine dalınır. İnsan bir an için de olsa özgürleşir.

Schopenhauer'un düşüncelerinde müziğin diğer sanatlardan ayrı bir konumu vardır. Müzik, diğer sanatlar gibi istemenin upuygun nesnesi olan idelerin temsili değil, istemenin kendisinin temsilidir. Yani istemenin temsil edilmesi bakımından ide ile müzik aynı düzeydedir. Deha besteci müziğinde bilinçsizce ve sezgisel olarak istemeyi görünür kılar. Diğer sanatçılar bilinçli bir yükselmeye ideyi temsil ederken, besteci bilinçsizce istemenin kapısını aralar. Müziğin istemeyi dolaysızca temsil etmesi bakımından insanlar üzerindeki sezgisel etkisi diğer sanatlardan daha güçlüdür.

Armoni doğayı temsil eden seslerle istemenin farklı basamaktaki nesnelleşmelerini ifade eder. Besteci müziğindeki melodik yapıyla istemenin bitip tükenmeyen uğraşını görünür kılar. Melodik değişim ve çeşitlilik istemenin doğasının dolaysız temsilidir. Bu bakımdan müzik aracılığıyla istemenin köleliğinden kurtulmanın anahtarı melodinin seyridir. Melodi, Schopenhauer'a göre bir özgürleşme olanakıdır. Melodi istemenin aşkın doğasını apaçık temsil eder. Müziğin melodik yapısı sayesinde görüngüler dünyasının bütün kalıpları kırılır ve varlık bir bütün olarak görünüme gelir. Müzik aracılığıyla sezgisel olarak istemenin

kendisini kavrayan insan, bir an için istemenin kuşatıcı baskısından kurtulur, acı ve ızdırabı son bulur. Böylece müzik aracılığıyla özgürleşmiş olur.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Music as a Possibility of Freedom in  
Schopenhauer's Thoughts**

\*

R. Görkem Aytimur

*Tokat Gaziosmanpaşa University*

In this study, the possibility of free action through music was investigated in Schopenhauer's thoughts. In this context, first of all, the free will and the possibility of action in accordance with its have started to be studied by specifying the place in Schopenhauer's philosophy.

The basic approach of philosophy is "will", which is an ontological essence as well as an epistemological and moral principle. The possibility of free action or desire against the will, which is a blind impulse that encompasses everything, is stated in the context of Schopenhauer's ideas. Schopenhauer talked about the importance of music while talking about the possibility of freedom in the face of the will. In this respect, it is explain that, in Schopenhauer's thoughts, as aganist to the desire that is stated as an essence, how the possibility of free will is provided through music.

In Schopenhauer, the will is a blind impulse that encompasses everything that exists. The only purpose of this impulse is to exist and continue to exist. Everything that exists as phenomena is the design of the individual and confined to patterns of space, time and sufficient cause (causality). The basic principle in this design of the individual is the will. Individual ones appear as the indirect objectification of the will at certain levels.

The concept that Plato mentions in his "idea" thought is the invariant essence of the individual beings of the world of phenomena, the direct object of the will. The ideas are the proper objects of the will and express the unity of the existing against the world of individual.

The urge to survive reveals itself as an endless endeavor. Considering that there is objectification of the will in everything that exists, this impulse constantly wants to realize itself. It reveals a new request as soon as it realizes what it wants (when it reaches saturation). According to Schopenhauer, this insatiablenature of the will is the cause of restlessness, pain and anguish. It is possible to say this "slavery of the will".

The will is made itself appear as a body in individuals. The body, as the will itself, is subject to the will's purpose. However, the body does not exist outside the chain of causality, that is to say, it is the cause of the individual's slavery against the will. There can be no permanent liberation of the individual bounded by his body from the slavery of the will. This is only possible by giving up the body. that's means death. According to Schopenhauer, if it is to get rid of the slavery of the will, to be liberated, this can only be achieved by death. Suicide is a possibility of emancipation the never-ending pain and anguish of the goal of the will.

Schopenhauer mentions that free action or will is only possible if the will itself can be free. It asks whether there can be any will independent of causality and that there is no permanent free will. Schopenhauer also rejects body-spirit duality. According to him, there is no soul. Wisdom and mind are the result of a function of the body. In this respect, there is no space other than the body to attribute free action or will to man. However, he also states that it is possible to get rid of the slavery of the will for a moment. This can be achieved by a cognitive elevation in a certain sense. As an aspect of the will, the individual turns to himself. He realizes in himself his own hidden essence. The veil is spaced and the individual becomes a pure and reluctant subject of knowledge. Thus, the subject escaping from the multitude of phenomena grasps existence as a whole and dives into its course. Schopenhauer states that this can be achieved by giving up the desires of the body or possible through art.

Schopenhauer says that, artists (geniuses) and saints can to gain liberation from the slavery of the will.

In order to get rid of all the pressures of the desire on the body, the saint gives up the demands of his own body. As the meaning of giving up the demands of the body completely, giving up the body itself. The saint takes this renunciation to the point where it can advance. The saint, who seeks pure essence in himself, tries to get rid of the motives of the body condemned to the chain of causality, that is, he gives up life while he lives. For a moment the surrounding pressure of the will is broken and the idea, which is the direct objectification of the will, is grasped by the saint as a whole.



Schopenhauer says that art as one of the ways understood to will as a whole. Information about what is outside all relationships, that is, the direct, appropriate objectification of the will, is understood through art, and that is the work of the artist. Art is the representation of ideas, which is the direct object of the will. The genius artist makes the ideas visible in his work with an cognitive ascent. The intuitive effect of art on humans is also due to the power of representation of the proper object of being. At this point, time stops and no emotions and values belonging to the world of phenomena matter. The pain and suffering ends and the aesthetic course of the ideas as a whole is immersed. One gets free even for a moment.

However, according to Schopenhauer, music stands in a different place from all other arts. While all the arts make the direct objectification of the will understandable, the state of music is different. Music provides understanding of the will, not the ideas itself. Therefore, it is superior to other arts. In this respect, it is necessary to mention the place of music and its importance as a possibility of emancipation in Schopenhauer's thoughts.

Music is not a view of the ideas, the invariant essences of things belonging to the world of phenomena. Music is a much deeper art, while other arts are imitation or reproduction of ideas, the direct objectification of the will. Therefore, the effect on people is very strong. It is fully understood in the depths of human consciousness. Ideas and music are at the same level in terms of representation of the will. Genius composer, makes visible to the will in his music unconsciously and intuitively. The composer opens the door of the will unconsciously while other artists represent the ideas with a conscious ascension.

The harmony expresses the objectification of the different steps of the will with the sounds representing nature. The composer makes visible the endless endeavor of the will with the melodic structure in his music. Melodic change and diversity are direct representation of the nature of the will. In this respect, the key to getting rid of the slavery of the will through music is the course of the melody. According to Schopenhauer, the melody is a possibility of emancipation. The melody clearly represents the transcendental nature of the will. Thanks to the melodic structure of music, all the patterns of the world of phenomena are broken and the entity appears as a whole. The person who intuitively grasps to nature of the will

through music, gets rid of the surrounding pressure of the will for a moment and ends the pain and anguish. Thus, it is liberated through music.

### Kaynakça / References

- Aktaş, A. O. (2012). Hayatı müzikle anlamak ve Schopenhauer felsefesinde müzik. *Doğu Batı*, 62, 43 - 70.
- Eren, I. (2018). Arthur Schopenhauer'a göre dünyayı sanatla anlamak. *Kaygı*, 30, 93-102.
- Goehr, L (2007). Schopenhauer and the musicians: an inquiry into the sounds of silence and the limits of philosophizing about music. D. Jacquette (Der.), *Schopenhauer, philosophy, and the arts* içinde (ss.200-228). New York: Cambridge University Press.
- Green, L. D. (1930). Schopenhauer and music. *The Musical Quarterly*, 16, 199-206.
- Pothast, U. (2008) *The metaphysical vision: Arthur Schopenhauer's philosophy of art and life and Samuel Beckett's own way to make use of it*. New York: Peter Lang Publishing,
- Schopenhauer, A. (1969). *The world as will and representation, volume 1*. (E. F. J. Payne, Trans.). New York: Dover Publications, Inc.
- Schopenhauer, A. (1969). *The world as will and representation, volume 2*. (E. F. J. Payne, Trans.). New York: Dover Publications, Inc.
- Schopenhauer, A. (2000). *İstencin özgürlüğü üzerine*. (M. Söyler, Çev.). Ankara: Öteki.
- Schopenhauer, A. (2009). *İsteme ve tasarım olarak dünya*. (L. Özşar, Çev.). İstanbul: Biblos Kitabevi.
- Schopenhauer, A. (2010). *Güzelliğin metafiziği*. (A. Aydoğan, Çev.). Ankara: Say Yayınları.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aytimur, R. G. (2019). Schopenhauer'un düşüncelerinde bir özgürleşme olanağı olarak müzik. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2176-2199. DOI: 10.26466/opus.574104

## Otantiklik ve Metalaşma Kavramlarının Turizmin Sürdürülebilirliği Çerçevesinde Taraklı ve Cumalıkızık Bölgeleri Üzerinden Okunması

DOI: 10.26466/opus.569837

\*

Selin Aktürk\* - Selen Durak\*\* - Tülin Vural Arslan\*\*\*

\* Mimar, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık A.B.D. Bursa/Türkiye

E-Posta: [selinakturk93@hotmail.com](mailto:selinakturk93@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-7977-5965](https://orcid.org/0000-0001-7977-5965)

\*\*Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa/Türkiye

E-Posta: [selendurak@uludag.edu.tr](mailto:selendurak@uludag.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7499-8246](https://orcid.org/0000-0001-7499-8246)

\*\*\* Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa/Türkiye

E-Posta: [tvural@uludag.edu.tr](mailto:tvural@uludag.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-2072-4981](https://orcid.org/0000-0003-2072-4981)

### Öz

Modernleşme ile birlikte kalabalıklaşan şehirler ve bu yaşamın sunduğu tektipleşen hayatlar, kişilerin turizmden beklentisini değiştirerek özellikle kırsal alanlardaki yaşantıyı deneyimlemeyi çekici hale getirmiştir. Özgünlüğünü koruyabilmiş kırsal alanların bağlı olduğu yönetimlerin ve yerel halkının bu arayıştan faydalanarak turizm amaçlı hizmete yönelmesi de bu durumun sonucunda ortaya çıkmıştır. Farklı deneyimler arayan turist otantik olanı keşfetmek isterken, yerel yönetimler ve halk da bu keşiften ekonomik açıdan faydalanmayı amaçlamaktadır. Bu sistem, turistin, yerel halkın ve yönetimin beklentileri üzerine kurulmuştur. Söz konusu yerlerin beklentilere cevap vererek sürdürülebilirliğinin sağlanması ile koruma anlamında nispeten olumlu sonuçlar alınabilse de bu sistem planlı bir şekilde yürütülmediği takdirde bahsi geçen yerleri ticari bir araç haline getirerek yok olmaya mahkûm edecektir. Bu çalışma; kültürü, dokusu, halkı ile günümüze dek var olabilmeyi başarmış bu yerlerin, turizmin etkisiyle adeta bir pazarlama aracı haline gelmesini ve otantiklikten uzaklaşıp meta haline dönüşmesini konu edinmiştir. Alan çalışması olarak Bursa'nın 700 yıllık geçmişe sahip Cumalıkızık Köyü ve özgünlüğünü yitirmeden bugüne ulaşmış olan "Yavaş Şehir" unvanına sahip Sakarya'nın Taraklı ilçesi incelenmiştir. Güncel verilerin değerlendirilmesinin ardından kişisel gözlemler doğrultusunda gelecekle ilgili öngörülerde bulunularak otantiklik ve metalaşma kavramlarıyla yerler arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Otantiklik, Metalaştırma, Sürdürülebilir Turizm, Kültür Turizmi, Cumalıkızık, Taraklı

## The Concept of Authenticity and Commodification in Sustainable Tourism and Examining of Cumalıkızık and Taraklı

\*

### Abstract

*With the increase of urbanization, almost standardized lifestyles directed people to different quests in terms of tourism and it became especially attractive to experience life in rural areas. This is the result of the fact that the administrations that have continued to exist while maintaining their originality and the local people who still live here, have taken advantage of this quest and started to serve for tourism purposes. On the one hand, tourists seeking different experiences tend to explore authentic areas, while local governments and the public aim to provide economic benefits from this discovery. This system, which is based on the expectations of the tourist, local people and the administration, can provide relatively positive results in terms of protection in order to maintain this cycle, but these places will be sentenced to be seen as a commercial vehicle unless the system is planned. In this study, it is explained that these places, which have been able to exist with their culture, texture and people until today, become a marketing tool and become a commodity. In the field study, The Cumalıkızık Village of Bursa with a history of 700 years and the Taraklı district of Sakarya, which is still able to preserve its originality and has been named as Slow City, has been investigated. Following to the current data on these places, the relationship between authenticity and commodification concepts of locations was tried to be established by making predictions about the future in accordance with personal observations.*

**Keywords:** *Authenticity, Commodification, Sustainable Tourism, Cultural Tourism, Cumalıkızık, Taraklı*

## Giriş

Turizm sektörü pek çok farklı türü içinde barındırırken her biri için ekonomik, ekolojik ve sosyal yapıda meydana getirdikleri gelişme veya değişimlerden söz edilebilir. Günümüz turizm anlayışındaki değişimlerle birlikte turistin farklı deneyimler kazanma beklentisi, kültür turizmi ve kırsal alan turizmine olan rağbeti artırmıştır. Bu durumun sonucunda turizme imkân veren bu yerlerde ve toplumlarda bazı değişimler meydana gelebilmektedir.

Turistin kırsal alandan ya da kültürel turizmden beklentisi doğal olana daha yakın olabilmek, bir başka deyişle “otantiklik” deneyimini tadabilmektir. Turist, devam edegelen yerel yaşantılara belli bir zaman diliminde dahil olabilmek ve böylece özel bir deneyim yaşayabilmek arzusunda. Diğer taraftan bakıldığında ise yerel halkın turizmden ekonomik beklentisini karşılama isteğiyle ortaya çıkan otantik olanı sergileme çabası, bu yerleri bazen doğal olmaktan uzaklaştırıp ticari ürün haline dönüştürebilmektedir. Asıl olanın kötü görülen özellikleri maskelenerek iyi yönler abartılabilmekte, törenler, gelenek ve görenekler bağlamdan uzaklaşıp gösteri haline dönüşebilmektedir. Mekân açısından düşünüldüğünde ise ticari beklenti esas alınarak yapılan müdahale ve eklentilerle “metalaşan” bu yerler zamanla otantik beklentiye cevap veremeyecek birer süs unsuruna dönüşebilmektedir.

Bu durum kırsal alan turizmine imkân veren bu yerlerin doğallığının ve yerel halkının esas yaşantısının yitirilmesine sebebiyet verirken, aksi hedeflendiği halde turizmin de sürdürülebilirliği tehdit altına girmektedir. Nitekim sürdürülebilirlikten bahsedemediğimiz her yer veya kavram da zamanla kendisi olmaktan uzaklaşıp yok olmaya mahkûm hale gelmektedir.

## Kültür Turizmi

Günümüzde turistlerin seyahatlerde artık deniz, kum, güneş üçlüsünün dışına çıkmak istemesi ve farklı deneyim arayışları turizmin çeşitlenmesine imkân vermektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde kültür sektörü önemli bir seyahat türünü oluşturmaktadır.

Kültürel turizmin Dünya Turizm Örgütü tarafından yapılan tanımı; eğitim, sanat, festival ve etkinliklere katılma, anıt ve sitleri ziyaret etme, doğa veya folkloru inceleme ve dini ziyaret gibi kültürel motivasyonlarla kişilerin hareket etmesidir (Çetin, 2010). Kişilerin farklı ve otantik yerleri ziyaret etmeyi istemeleri kültürel alanlara yapılan gezilerin artmasını sağlamaktadır. Turistler gezileri süresince kültürel anlamda keşif yapma isteği içinde olduklarından, kültür turizmi giderek gelişme göstermektedir (Wang ve diğerleri, 2006). Alternatif turizm türlerinden olan kültür turizmi, değişen seyahat eğilimleri ve turistlerin beklentileriyle birlikte böylece giderek büyümektedir.

Kültürel turizm ile ilgili çalışmalarda, kültür turizmi, kültürel turizm, tarihi turizm, miras turizmi gibi kavramların kullanıldığı bilinmektedir (Çetin, 2010). Kültür turizmi bağlamında bir alt başlık da kırsal alanların turizm potansiyelinin değerlendirilmesi yönündedir. Kırsal hayatın sunduğu saf yaşantı, yörelerin çeşitli adetleri, giyim tarzları, doğal ürünlerle yapılan çeşitli yemekler, bölgelere göre değişen yapı tipolojileri turistlerin ilgisini çekmektedir. Yerleşimlerin koruma altına alınmış veya Yavaş Şehir ünvanı almış olması bu çekiciliği daha da artırmaktadır. Korunmaya devam eden kırsal yerleşimler ve hızlı yaşam tarzından uzaklaşp nefes almaya imkan veren Yavaş Şehirler şehirleşmenin olumsuz etkilerinden ve tahribinden kurtulma, doğal alanlara duyulan özlem ve bu alanlarda tatil yapma, dinlenme ihtiyacının karşılanmasında ön plana çıkmaktadır. Kırsal turizm bu noktada tercih sebebi olup bununla birlikte bahsedilmesi gereken en önemli kavramlardan biri de “sürdürülebilirlik” olarak karşımıza çıkmaktadır.

### **Sürdürülebilir Turizm**

Sürdürülebilir turizm kavramı, 1990’lı yıllarda turizm sektörünün gelişim süreci ile birlikte, artan bir biçimde tartışılmaya başlanmış ve özellikle Brundtland raporunda tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile birlikte dikkatleri üzerine toplamaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın, çevresel değerler üzerinde olumsuz etkiye neden olmadan, ekonomik kalkınmanın devam ettirilmesini vurguladığı göz önünde bulundurularak, Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmi; sektörü besleyen doğal çevre ve insan kaynaklarını olumsuz yönde

etkilemeden, turizm kapasitesinin ve ürünlerinin kalitesini artırmak olarak tanımlamaktadır (İnam, 2009). Dünya Turizm Örgütü bu tanıma yaparken sürdürülebilirliği; ekolojik, sosyal ve kültürel ve ekonomik sürdürülebilirlik olarak üç temel başlıkta incelemiş ve bu bağlamda sürdürülebilir turizm ise; kültürel bütünlüğü, gerekli ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği ve yaşam destek sistemlerini korurken ekonomik, sosyal ve estetik gereklilikleri yerine getirmek suretiyle tüm kaynakların korunmasını ve yönetilmesini sağlayan turizm olarak tanımlanmıştır (Gürer, 2003). Böylece sürdürülebilir turizmin gelecek için yeni fırsatlar sağlıyor olmasının yanında bugün turistlerin ve ziyaret edilen bölge ile halkının ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem oluşturduğu düşünülmektedir.

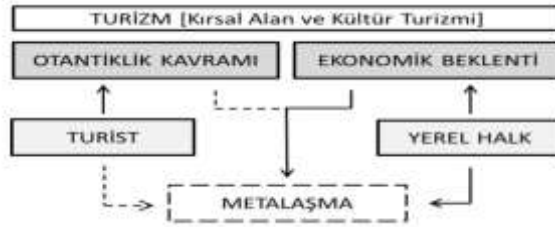
Günümüzde hemen her konuda birtakım değerlerin korunabilmesi adına gündeme gelen sürdürülebilirlik, turizmde de bölgesel, yerel ve doğal değerlerin korunabildiği ölçüde bahis konusu olabilir. Çakılcıoğlu (1996) sürdürülebilir turizmdeki temel yaklaşımı insanın doğal çevre üzerindeki etkisini en aza indirmek olarak değil, doğal çevrenin insan üzerindeki etkisinin en üst noktaya çıkarılması olarak tanımlar. Bir başka deyişle öncelikli amaç insanoğlunun doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek ve böylece korunan çevrenin de doğal olarak insanlar üzerindeki etkisinin en üst seviyeye yükselmesini sağlamaktır.

Böylece sürdürülebilir turizmde asıl önemli olan söz konusu alanların turizmin olumsuz etkilerinden korunması ve bugünden bu korumacı yaklaşımla bilinçlenerek gelecekte de çevresel sorunlardan uzak, yerin değerini yitirmeden varlığının devamlılığının sağlanmasıdır. Bu çerçevede sürdürülebilir turizm ilkelerinden bahsetmek gerekir ki Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmin üç temel ilke etrafında bir araya geldiğini öngörmüştür. Bunlar; ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin korunması, ev sahibi toplumların kendilerine has sosyokültürel özelliklerinin bozulmaması ve yerel halkın turizm endüstrisinde istihdam edilerek toplumsal yaşam standartlarının yükseltilmesidir (Garda ve Temizel, 2016). Bu ilkeler doğrultusunda alınan kararlar ve yapılan uygulamaların sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## Otantiklik ve Metalaştırma

Otantik sözcüğü, Türk Dil Kurumu sözlüğünde batı dillerinden (Fransızca) Türkçeye geçen, Fransızcada “authentique” kelimesinin karşılığı olarak; “eskiden beri mevcut olan özelliklerini taşıyan”, “gerçek olan, gerçeğe veya aslına dayanan, orijinal, mevsuk” olarak tanımlanmaktadır. Heitmann, otantikliği en basit haliyle, “öz ve saf, gerçek şey” olarak ifade ederek yapılışından beri dokunulmamış ve modernitenin etkisine maruz kalmamış olarak belirlemektedir (Kaygalak ve diğerleri, 2013). Sedmak ve Mihalic (2008) de benzer bir şekilde otantikliği, “modern turizm gelişmeden önce de mevcut olan, açıkça ithal edilmemiş ya da tamamen yerel olan ve kitle üretimi ya da endüstriyel amaçlarla üretilmemiş mimari, mutfak, soyut miras, doğal çevre gibi turistik çekim merkezlerinin çekicilikleri” olarak tanımlamaktadırlar.

Mimari koruma alanında ise otantiklik kavramı birçok tanımdaki “gerçeklik, sahte olmamak” anlamından farklılaşarak; tarihsel süreçle bağlantılı “doğru, samimi, orijinal” anlamında kullanılmaktadır (Ulukan, 2014). Böylece söz konusu yapının; malzemesi, işçiliği, formu, fonksiyonu ve kentin içindeki konumu, bağlamla kurduğu ilişki ile sahip olduğu tarihsel öz kimliğini anlatan geniş kapsamlı bir kavram karşımıza çıkmaktadır.



Şekil 1. Turizmin metalaşmasında roller

Otantiklik kavramı, turizm kavramıyla, özellikle alternatif turizm türlerinin tercih edilmesiyle birlikte daha çok anılmaya başlanmıştır. Kültür turizminde ya da kırsal turizmde turistin saf olanı deneyimleme beklentisini karşılayabilmek adına yapılan çalışmaların söz konusu yer için hem



kültürel hem fiziksel olumlu ve ya olumsuz yönlerinden bahsetmek mümkündür. Turizm ile birlikte yerel el sanatları, gelenekler, müzik ve dans gibi uygulamalar yeniden canlanır, korunması gerekli yapılar bu uğurda korunur.

Bu aşamada varlığın sürdürülebilmesi olumlu bir sonuç doğururken, ürünlerin, kültürel ritüellerin ve ya yapıların sadece turistler için üretiliyor ya da sözde korunuyor olması olumsuz etki olarak karımıza çıkmaktadır. Modern dünyanın getirdiği otantik olana açlık, seyahat tercihini bu yönde kullanmayı beraberinde getirirken otantiklik kavramı tüm bu değerleri ifade etmek için kullanılıp hatta satılmaktadır. Bu durumda her rolün farklı beklentileri oluşmakta ve sonuç metalaşma olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 1).

MacCannell (1999), otantik mekânların turizm merkezleri olmasıyla birlikte yerel halkın kültürel ürünlerini turistlerin arzularına göre şekillendirmeye başlayacağını açıkça belirtmektedir. Sonuç olarak yerel halkın gözünde anlamsızlaşan değerler birer ticaret nesnesi olarak görülerek varlığını bu şekilde devam ettirmeye başlamaktadır. Sonuçta turistlerin arzuladığı otantiklik de aslında yitirmeye başlar ve hizmetler yapay bir sunuma dönüşür. Tam da bu noktada karşımıza çıkan kavram ise "metalaşma"dır. Değerlerin zamanla ticari getiri aracı haline dönüşmesi ve yerel halkın ve ya hükümetin o yerin maddi getirisine talip olması metalaşma sonucunu doğurmaktadır.

Turizm sektörü de yerelin ve otantiğin bir "meta" olarak sunulmasının en bariz olduğu alanlardan biri kabul edilmektedir. Çünkü turizm, modernizmin ürettiği ve pek çok alanda bizlere sunulan paketleme, pazarlama ve tükettirme anlayışının en açık biçimde görüldüğü sektörlerden biridir. Böylece, hizmet sektörü olmasına rağmen turizm bir sanayi sektörü gibi algılanarak yapısını üretim ve tüketim ilişkisi üzerine oluşturmaktadır. Bunun sonucunda ise Türk kültür ve değerlerinin yansıtıcısı ve simgesi olan kültürel değerler sözde turizm faydacılığına feda edilmektedir. Üretilen bu yapay otantiklik ve yöresellik algısı ise herkesçe özümsemektedir (Özünel, 2011).

Turizm alanında kültürün metalaştırılması üzerine ilk çalışmaları yapan araştırmacılarından birisi Greenwood'dur. Greenwood'a (1977) göre metalaştırılan kültürel ürünler, süreç içerisinde onları yeniden üretmek için hevesini kaybeden yerel halk tarafından önemini ve gerçek anlamını

yitirmektedir. Taylor (2001) ise kültürün turizm nesnesi olmaya başlamasıyla otantikliğin azaldığını belirtir. Kırsal bir yörenin gelişmesiyle yöre modernleşmekte ve turist toplumu halini almaktadır. Artık daha fazla ilk halinde olmadığından cazibesini kaybetmektedir (Kaygalak ve diğerleri, 2013). Sonuçta ne orada yaşanan hayatlar aslını tekrar etmekte ne de yapaylaşan ve üretim haline dönüşen yaşam turisti memnun etmektedir. Böylece sürdürüldüğü zannedilen değerler esasında yitip gitmektedir.

### **Amaç**

Çalışmanın temel amacı, günümüzde alternatif arayışlar içerisine giren turizm sektörünün, yerel özellikleri bakımından tercih sebebi olan yerlerdeki etkisini inceleyebilmektir. Bu yerlerdeki turizmin yerel halk ve turist açısından ne ifade ettiği tartışılıp sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda mevcut durumun değerlendirilmesinin ardından gelecekte oluşabilecek tehditlerden korunabilme konusunda öneriler geliştirebilmektir. Bu noktada hem yapılan çalışmalara güncel bir katkı sağlamak hem de otantikliği ile öne çıkan turizm bölgelerinin dengeli korunumu için bir çerçeve sunabilmek amaçlanmıştır.

### **Kapsam**

Alan çalışması olarak Bursa'nın Cumalıkızık Köyü ve Sakarya'nın Taraklı ilçesi incelenmiştir. Turizmin etkilerini farklı boyutlarda hissedebildiğimiz bu yerlerde bugüne kadar turizm anlamında ne gibi çalışmalar yapıldığı ve şuan ne durumda oldukları karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır.

### **Cumalıkızık**

Cumalıkızık Bursa'nın doğusunda, Uludağ'ın kuzey yamaçlarında, deniz seviyesinden 340 metre yükseklikte ve şehir merkezine 12 km uzaklıktadır. Oğuz boylarından Kızık'lar tarafından kurulan yedi köyden biri olan Cumalıkızık'ın kuruluşu 1300 yıllarına dayanmaktadır. Köyün yakınlarında Bizans dönemine ait kilise kalıntısının bulunması, Bizans

Döneminde yörede yerleşimin bulunduğunu gösterir (Çetin, 2010). Köy, kurulduğundan bugüne Bursa ile karayolu bağlantısını hiç kaybetmemiş ve bu bağlantı günümüzde de devam etmektedir.

Anadolu Selçukluların zayıflama döneminde Anadolu'ya gelen Türkmen boylarından "Kızıklar", önceleri Tokat dolaylarına daha sonra Ertuğrul Gazi zamanında Bursa'ya yerleşerek, yaşamlarını burada sürmüşlerdir. Ertuğrul Gazi Kızıklara Bursa'ya yakın olan Uludağ eteklerini yurt olarak vermiştir. Köyün kuruluşuna dair çeşitli rivayetler olmasına karşın bunlardan en kabul göreni, köyün camisinde Bursa'nın fethinden sonra Cuma namazının kılınmış olmasından dolayı bu ismi aldığıdır. Orhangazi Vakfisi'nde köyün ismi "Camilikızık" olarak geçmekte ve bir vakıf köyü olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 1999).

Cumalıkızık Köyü, Marmara Bölgesinin en yüksek dağı olan Uludağ'ın (2.543 m.) eteklerinde yer alması itibarıyla kışın genel olarak sert iklimin etkisi altındadır. Yazın hava sıcak olmakla birlikte akşamları sıcaklık düşmektedir (Erdemli, 2012). Köyün ana geçim kaynağı 1960'lı yıllara kadar kestane üretimi iken günümüz itibarıyla köy halkı geçimini turizm sektöründen ve bahçecilik ile pazarcılık ekonomisinden sağlamaktadır. Cumalıkızık Köyü nüfusu ise 2018 TÜİK verilerine göre 327 erkek ve 387 kadın olmak üzere 714 kişidir.

Köy organik sokak dokusuna sahiptir ve taş ile ahşabın birlikte kullanıldığı geleneksel konutlar eğime göre inşa edilmiştir. Evler, avlulu ve bahçeli olup, yüksek duvarlar iç yaşantı ile dış yaşantıyı birbirinden ayırmaktadır.

## **Taraklı**

Taraklı, Marmara Bölgesi'nde Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Sakarya'dan 65 km. uzaklıktaki yerleşme, eski İstanbul-Ankara karayolu üzerinde, Göynük ve Geyve İlçeleri arasında kalmaktadır. Sakarya ilinin en önemli yaylası olan Karagöl Yaylası buradadır. En önemli akarsuyu, Göynük'ten gelip Taraklı'nın içinden geçtikten sonra Geyve'den Sakarya Nehri'ne karışan Göynük Deresi'dir ("Taraklı", 2017).

Taraklı'nın bulunduğu bölgede yerleşmenin Paleolitik döneme kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bizans döneminde Taraklı yakınında bulunan Göynük ile birlikte piskoposluk merkezi olduğu tahmin

edilmektedir. Aktaş'a (2004) göre; Taraklı 1072'de Selçuklu Türkleri'nin, 1096 yılında Haçlılar'ın, 13. yy başında İznik Bizans İmparatorluğu'nun ve 1291'de Osmanlı topraklarının içerisinde kalmıştır (Kan, 2009).

İlçe 4 mahalle ve 22 köyden meydana gelmektedir. 3 mahallesi ilçe merkezinde iken(Hacı Murat, Ulu Cami, Yusuf Bey Mahalleleri) 1 mahallesi (Yenidoğan Mahallesi) ilçe merkezine 6 km uzaklıktadır. Taraklı'nın denizden yüksekliği 450 metredir. Çevresindeki dağ ve tepelerin yüksekliği 600 ile 900 metre arasındadır. Arazinin tamamına yakını engebelidir. Konutlar eğime uygun şekilde yerleşmiştir. İklim bakımından Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında geçiş özellikleri gösterir.

Taraklı'nın bugünkü ekonomik yapısı meyveciliğe ve küçük esnaf grubunun oluşturduğu ticarete dayanmaktadır. Meyvecilik, arazinin tarıma elverişsiz olması nedeniyle oldukça gelişmiştir. 1953 yılına kadar Taraklı çevresinin meyve bahçeleri, bağlar ve zeytinlikler, fındıklarla örtülü olduğu ve o dönemlerde Taraklı'nın elma ve eriğinin ün yaptığı bilinmektedir (Kan, 2009). 2018 TÜİK verilerine göre Taraklı'nın toplam nüfusu 6.895, ilçe merkezinin nüfusu ise 3.151'dir.

Taraklı'da dar ve eğimli sokaklara yerleşmiş sivil mimari örnekleri çoğu ahşap konutlardan oluşmaktadır. Pek çoğu restore edilmiş ve asılları korunmuştur. Genel itibariyle cephede beyaz rengin hakim olduğu görülür. Sokaklar Arnavut kaldırımlıdır.

## Yöntem

Konuyla ilgili çalışma literatür taramasının ardından alanlarda yapılan analizlerden elde edilen bilgilerin yorumlanması ile oluşturulmuştur. Bu esnada mevcut durumun belgelenmesi adına çalışma fotoğraf ve haritalama yöntemi ile desteklenmiştir. Daha kesin bilgiler alabilmek adına çalışma alanlarının bağlı olduğu belediyelerle de görüşmeler yapılmıştır.

## Bulgular

Alanlar sürdürülebilir turizmde otantiklik bağlamında incelenirken Taraklı için Yavaş Şehir unvanının, Cumalıkızık için ise Dünya Miras Listesi'ne girmesi ve bu bölgede çekilen filmlerin bölgeye etkileri

incelenmiştir. Bu kavramların turizmin sürdürülebilirliğine olan katkıları göz ardı edilemezken bazı olumsuzlukları da öne çıkarılarak irdelenmiştir.

### **Taraklı: Yavaş Şehir Unvanı (Cittâslow)**

Cittâslow İtalyanca Cittâ (şehir) ve Slow (yavaş) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Türkçe’de genellikle sakin şehir olarak adlandırılan Cittâslow hareketi, doğal ve yerel değerlerin korunmasını ön planda tutarak kalkınma anlayışını savunmaktadır. Sakarya’nın Osmanlı mimarisi taşıyan tarihi bir kent dokusuna sahip Taraklı ilçesi de Türkiye’de Cittâslow üyesi olan 17 yerleşimden birisidir.

1986 yılında Roma’daki bir grup eylemci tarafından sosyalleşmeyi engellediği ve kültürel yozlaşmaya neden olarak gördükleri bir fast food zinciri restoranına karşı "Slow Food (yavaş yemek)" tepki hareketi ortaya çıkmıştır. Cittâslow (sakin şehir) Ağı ise, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için Slow Food hareketinden esinlenen bir kentler birliği organizasyonudur. Genel itibariyle Cittâslow, küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin katıldığı bir birliktir ("Cittaslow Türkiye", 2017).

Şehirlerin küreselleşmenin etkisiyle aynulaşıp hızlı yaşanan, üretimden ziyade tüketime sahne olan ve bu nedenle kendi ihtiyaçlarına yetemeyen yaşam alanları haline dönüştüğü görülmektedir. Özellikle büyük şehirlerin koşturmalı yaşamının içinde insanlar tüm eylemlerini bir yere yetişme çabası içerisinde hızlı yapmak durumunda kalır. Bu hızın içinde kentin eriyip gitmesi ve sürdürülemez hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Cittâslow hareketi bu sorunları ortadan kaldırmak adına, insanların iletişimine olanak veren, üretimin sağlanabildiği ve şehrin kendine yetebildiği, yerelin özelliklerini koruyan, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan ve gerektiğinde teknolojinin imkânlarını da yok saymayan bir anlayış ortaya koymaktadır.

Cittâslow organizasyonu, ulaşmak istediği hedefleri açısından ele alındığında; kentlerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi ve

geliştirilmesine dayalı yeni fikirlerin, farklı yollar ve yöntemler üzerinde düşünülerek oluşturulması ve oluşturulan yöntemlerin tüm ülkelerle paylaşılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda yerel toplulukların, kasabaların ve kentlerin günlük yaşantılarında yavaş yemek felsefesini uygulayabilecekleri ve bu felsefeyi büyütebilecekleri eko gastronomi kavramlarının geliştirilmesini ve organizasyonda yer alacak kentlerin bozulmamış manzara ve yapıları, sanat ve kültür faaliyetleri, yerel mutfak özellikleri, dini törenleri gibi varlıklarının özgünlüğünü kaybetmeden korunması ve buralarda yaşayanların sakin hayat felsefesini benimsemesi şeklindeki kavramlara önem verildiği anlaşılmaktadır (Cittâslow International, 2016).

Taraklı Belediyesi bu hareket için başvurusunun ardından yapılan değerlendirme sonucu 50 puan barajını aşmış ve 2011 yılında Cittâslow üyesi olmaya hak kazanmıştır. Taraklı; Cittâslow üyeliğinden sonra, doğallık ve çevreyi koruma, tarihi silüete sahip çıkma, farkındalık oluşturma gibi çalışmalarına daha da önem vermeye başlamıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik”ten faydalanılarak Taraklı’da restorasyon çalışmaları başlatılmış ve bu bağlamda 2006 yılında bir restorasyon atölyesi açılmıştır (Değirmenci ve Sarıbyık, 2015).

Taraklı ‘da simge haline gelmiş binalar restore edilmiş ve halen de edilmeye devam etmektedir (Şekil 2 ve 3). Bu yapıların kullanım amaçlarında da değişiklikler yapılarak sürdürülebilirliğe katkıda bulunulmuştur. Bir kısmı konaklama mekânı olarak kullanılıp turizmin sürdürülebilirliğine katkıda bulunurken bir kısmı kültür yapıları olarak yörenin özelliklerini tanıtıcı nitelikte sergileme imkânı sunmaktadır. Çarşıların restorasyonu ise geleneksel ürünlerin satılması kolaylaşmıştır. Belediyenin de desteği doğrultusunda geleneksel el sanatları teşvik edilmiştir.

Restorasyon atölyesi mimari değerlerin korunması açısından çok büyük bir adım olmuştur ve merkezde yer alan geleneksel esnafın desteklenmesi ile de kentsel yaşamın sürekliliği desteklenmiştir. Bunun yanında el yapımı ve etiketli ürünlerinin korunması, geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılması, kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak, yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin

arttırılması, tarımda GDO kullanımının yasaklanması, yerel ürünlerin sertifikalandırılması, kültür müzeleri kurulması gibi tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar da geliştirmeye çalışmıştır (Değirmenci ve Sarıbyık, 2015). Kentin ziyaretçileri için görevlendirilen kişilere buna yönelik eğitimlerin sunulduğu ve yönlendirmeye dair levha yerleşimi ve tanıtım ofislerinin kurulmasına yönelik çalışmalar da yapılmıştır.



Şekil 2. Abdi İbrahim Konağı restorasyonu ("Abdi İbrahim Konağı", 2017)



Şekil 3. Taraklı'da bir konut restorasyonu ("Taraklı restorasyon", 2017)

Tüm bu çalışmalar Taraklı'nın kimliğini kaybetmemesi, otantikliğini korumaya devam etmesi için önemli adımlardır. Yapıların aslına uygun şekilde restore edilmesi ve kullanıma açılması yok olmayı ve yeniden canlandırıldıktan sonra ise köhnemeyi önlemek için değerlidirler. Ciltâslow'un tanımında bahsedilen doğallık, tarihi çevreyi korumanın yanı sıra yerel mutfak öğeleri, gelenek ve görenekler, yerel el sanatlarının teşviki gibi kavramlar da otantikliğin korunmasına katkıda bulunur.

Bunların haricinde ilçe merkezinin birkaç km dışında kurulan jeotermal tesislerin turizmin sürdürülebilirliğindeki etkisi tartışmalı bir konudur (Şekil 4). İlçeye ulaşımında motorsuz taşıtların özendirilmesi hem araç trafiğinin engellenmesi hem de ekolojik açıdan olumlu bulunmasının yanı sıra bu tesislerin kapasite olarak Taraklı'nın kaldırabileceğinin çok üstünde olması düşündürücü bir durumdur.



Şekil 4. İnşa edilen iki termal tesis (“Termal Tesis”, 2017)

Tesislerin kapasitesine bakılacak olursa sadece bir tanesi için 1.200 daire ve 300 otel odasından oluştuğu bilgisi verilmiştir. Toplam kapasite düşünüldüğünde Taraklı için oldukça yüksek bir sayıdır. Tesis reklamlarında “Tarihin sadece binalarda yaşamadığı, eski gelenek ve göreneklere günlük hayatta çok sık bir şekilde rastlanabilen Taraklı, Cittâslow’un 180 üyesinden biridir. Sayısız film, reklam filmi ve belgesele ev sahipliği yapan Taraklı; tarihi konakları, göletleri, yaylaları ve sakin yaşamıyla huzurun ikinci adresi... (“Taraklı Termal”, 2017) “ denilerek Taraklı ticari bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu durumda bu tesislerin olumsuz etkileri ilçe merkezine yansımaması için ziyaretçi kontrolü politikaları geliştirilmelidir. Taraklı’ nın Yavaş Şehir olarak kendi döngüsüne devam ederken bu oranda bir ziyaretçi akınına uğraması geleceği için tehdit oluşturmaktadır.

Taraklı Belediyesi, Cittâslow üyeliği dışında, Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Projesi (EDEN) üyesidir. EDEN projesinin amaçları arasında; henüz keşfedilmemiş ve düşük turist yoğunluğuna sahip destinasyonların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda turistik cazibesinin artırılması, turistik çekim unsurlarının geliştirilerek turist akışının yoğunlaştırılması ve bu sayede yerel ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması gösterilebilir. Taraklı, 2013 yılında erişilebilir turizm destinasyonu temasında, “2013 yılı Avrupalı Seçkin Turist Destinasyonu” ödülünü almıştır (“Eden Themes”, 2017).

Ekim 2014’de Taraklı ‘da, Taraklı İlçesi ve halkının sahip olduğu değerler ile ilçenin Cittâslow üyesi ve 2013 Eden Türkiye Birincisi olması göz önünde bulundurularak ilgili merkezi ve yerel idareler ile akademisyenlerin katılımıyla “Taraklı ‘nın Dünü, Bugünü, Yarınları Çalıştayı”



gerçekleştirilmiştir. Çalıştay sonuç raporuna göre alınan kararlar öne çıkan başlıklar şu şekilde özetlenebilir (Değirmenci ve Sarıbiyık, 2015) :

- Taraklı halkının kendine özgü sosyal yaşamını ve ilçenin tarihi dokusunu korumaya yönelik çalışmalar sürdürülmelidir. Bu amaçla Taraklı halkı bilinçlendirilmelidir.
- Tarihi Taraklı evlerinin hazırlatılacak bir plan çerçevesinde korumakullanma dengesinin sağlanarak yıllar içerisinde turizme kazandırılması sağlanmalıdır. Yapılacak restorasyon çalışmaları sonucunda mülk sahiplerince tarihi yapıların ikametgah olarak kullanımı teşvik edilmelidir.
- Henüz koruma altına alınmamış taşınmazlara yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tespit ve tescil işlemlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hibe şeklinde sağlanan yardımlar ile Toplu Konut İdaresi'nce verilen restorasyon kredileri hakkında taşınmaz sahiplerinin bilgilendirilmeli ve destek sağlanmalıdır.
- Restorasyon çalışmalarında ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün temin edilebilmesi için üniversite ile işbirliğine gidilmelidir.
- Halk eğitim merkezlerinde el sanatları konusunda eğitim verilmesinin devamlılığı sağlanmalıdır.
- İlçenin geçmişten gelen en önemli kültürel miraslarından biri olan yalaza kültürünün yaşatılması için belirli zamanlarda yalaza sohbetlerinin gerçekleştirilmesi ve tanıtıcı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Turistler için gezi rotaları belirlenmelidir. Oluşacak turist yoğunluğunun, Taraklı kültürü ve tarihi dokusu üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Çalıştayda pek çok konu üzerinde durulmuş ve hedefler kısaca özetlenmiştir. Tüm bunların gündeme gelmiş olması ve farkındalığın bu şekilde artırılması ilçenin korunabilirliği ve böylece sürdürülebilirliği için önemli bir adım olmuştur.

### **Cumalıkızık: UNESCO Dünya Mirası Listesi ve Film Turizmi**

2014 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin 38. Dönem

Toplantısı'nda "kültürel" kategoride Dünya Miras Listesi'ne alınan "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" Dünya Miras Alanı, Cumalıkızık köyünün de dahil olduğu altı bileşenden oluşmaktadır. Özgün kırsal mimarisi ile alternatif tatil arzulayanlar için kırsal ve kültür turizmi anlamında, Bursa'nın ve Türkiye'nin önemli köylerinden biri haline gelmiştir. Cumalıkızık'ın Dünya Miras Listesi'ne alınmasıyla turistik önemi daha da artmıştır.(Köşklük Kaya, 2016). Cumalıkızık'ın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesinin getirdiği turistik çekim dışında dizi filmlere dekor oluşturması da turizmin gelişmesinde önemli bir etkidir (Şekil 5).



Şekil 5. "Kınalı Kar filminin çekildiği konak" ve "Kınalı Kar, Yeşeren Düşler filminin çekildiği konakta kahvaltı yaptınız mı?" yazıları ile filmin çekici unsur olarak kullanımı (Aktürk arşivi 2017)

Film turizmi, televizyon, video, DVD, VCD veya sinema ekranında destinasyon gösterimi sonucu ilgili destinasyon veya çekim yerine, film stüdyolarına, filmlerde kullanılan otellere ve evlere yönelik turist ziyaretleri olarak tanımlanır (Yılmaz ve Yolal, 2008). Yerel halkın da belirttiği gibi dizi film çekimlerinden sonra köye olan rağbet artmıştır ve günümüzde bu bir ticari unsur olarak kullanılmaktadır. "Filmin çekildiği ev" olarak metalaştırılan birkaç konutun belli bölümleri bugün yeme içme mekânı olarak gelir elde etmektedir.

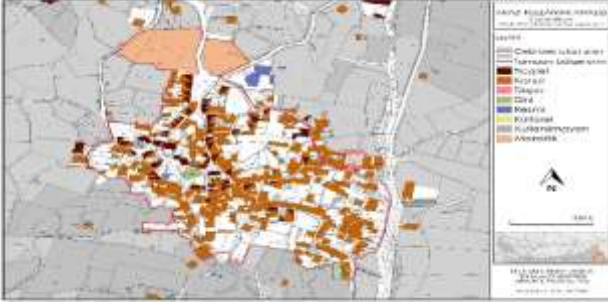
Dizinin çekildiği evler haricinde de köydeki pek çok konut gözleme ve kahvaltı evi olarak hizmet vermektedir. Bu üretim için sağlıklı mekânlar sağlanamamakla birlikte yön tabelaları ve konutların yeme mekânına dönüştürülmesi için yapılan eklemeler otantikliği bozmaktadır (Şekil 6)).



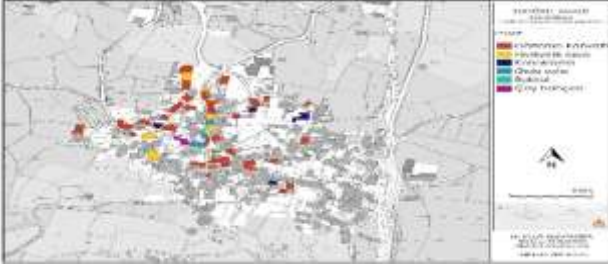
Şekil 6. Cumalıkızık'ta yemek içme mekânna çevrilmiş konutlardan bazıları (Aktürk arşivi 2017)

Köyde yaygın olan bir diğer sektör ise meydanlarda ve sokaklarda tezgâh üzerlerinde ya da konutların cephelerine asılarak yapılan hediyelik eşya satıcılığıdır. Bu tezgâhlarda köye ait yerel ürünlerin yerine daha çok Çin malı eşyaların satılıyor olması büyük bir eksiklik. Yöresel ürünlerin bu alanda daha az olması otantiklik bağlamında düşünüldüğünde hediyelik eşya satıcılığında kolay yönden ticari gelir tercih edilmiş ve üretim eksik kalmıştır.

Cumalıkızık'ta Kentsel Sit ile Kentsel Sit Etkilenme Alanı ve çevresi; alan kullanımları açısından incelendiğinde konut ve ticaret kullanımları, bahçetarla ve mezarlık alanları yer almaktadır. Doğusundan geçen derenin etrafı ağaçlık doku ile kaplıdır. Çekirdek alanın %80'ini konut, %10'unu mezarlık, %5'ini ticaret, %3'ünü dini tesis, %1'ini resmi kurum ve %1'ini kültürel alanlar oluşturmaktadır. Tampon bölgenin ise %50 orman, %40 tarım alanı, %7 ticaret ve %3 konuttan oluştuğu görülmektedir (Cumalıkızık Yönetim Planı, 2013). Yönetim planında kayıtlı olan ticari alanlar haricinde resmi haritalarda gözükmeyen fakat günümüzde farklı sektörlerde ticari faaliyetine devam eden pek çok konut yer almaktadır. Bu konutlar tespit edilip harita üzerine eklenmiş ve alana ait sektörel analiz yapılmıştır. Bu analizlerde ve köydeki pek çok yönlendirme tabelasında ticarileşmenin günümüzdeki boyutunu görebilmekteyiz (Şekil 7 ve 8).



Şekil 7. Arazi Kullanım Analizi (Selin Aktürk)



Şekil 8. Sektörel Analiz (Selin Aktürk)

Köylü ile yapılan görüşmelerde edinilen bilgiye göre tarım üretiminin getirisinin daha az olduğunu düşünen hemen herkes üretimi bırakıp turizmden gelir elde etmeye yönelmiştir. Günümüz durumuyla köy özellikle hafta sonları ziyaretçi akınına uğramakta ve köylü asıl işini bırakıp gelen turistlere hizmet vermektedir. Böyle günlerde, köy temelde sahip olduğu sakin yaşamdan tamamen uzaklaşıp yerini kalabalıklara bırakmaktadır.

## Sonuç

Turizmin yerel ekonomi üzerine etkilerinin planlanması sonucunda turizmi besleyen çevresel faktörlerin korunması, bu faktörlerin detaylı olarak bilinmesi ile ise turizm daha etkin hale getirilebilir. Bu nedenle ekolojik olarak hassas alanların turizme açılmadan önce yerel halkın sosyoekonomik durumu incelenmeli, turizm gelişimleri konusunda yaklaşımları ve çevrelerinde değerler ile ilgili görüşleri belirlenmeli ve elde edilen veriler ışığında turizm gelişmelerinin yerel halka sosyoekonomik açıdan katkıları açıklanmalıdır. Kısacası turizm konusunda yapılan

çalışmaların başlangıcından itibaren yerel halk bu çalışmaların içerisine dahil edilmelidir (Mansuroğlu, 2006).

Taraklı için yapılan çalışmalara bakıldığında tarihi yapıların asıllarına uygun şekilde restore edilip kullanıma kazandırılması ilçenin tarihi dokusunun sürdürülebilirliğinde çok önemli bir etkidir. Bu çalışmalar için atölyelerin kurulması ve yöreyi tanıyan ustaların bu atölyelerde restorasyon işlerinde çalışmak üzere yetiştirilmesi önemli bulunmuştur. Cumalıkızık'ta restorasyon çalışmalarının bir kısmı tamamlanmış olmakla birlikte halen restore edilmeyi bekleyen pek çok konut bulunmaktadır.

Taraklı ilçesi' nin Cittâslow hareketine dahil olması ile birlikte yerleşim daha dikkat çekici olmaya başlamıştır. Bu sebeple ilçede bir iletişim firmasının reklamları çekilmiş ve Taraklı Belediyesi tarafından, güncel durumda bazı film çekimleri çalışmalarının yapılacağı bilgisi verilmiştir. Bölgenin tanınması açısından büyük bir rol üstlenen reklam ve filmler ilçenin doğal dengesini bozmayacak seviyeyi korudukları sürece değerlidir. Cumalıkızık Köyü'nün tanınmasında çok büyük rolü olan dizi çekimlerinin etkisi o bölgeye ticari bir unsur olarak yansımış ve neredeyse asıl değerlerin önüne geçmiştir. Günümüzde dizinin çekildiği evler olarak ünlenen birkaç konut kullandıkları büyük afişlerle bu durumu ilan etmekte ve bunu bir reklam unsuru haline getirmektedir. Hatta bu konutlar sahip oldukları ünü kullanarak bölgenin kültürüyle çok da alakası olmayan gözlemcilik sektörü ile zemin katı, bahçe ve teraslarını müşterilere açarak hizmet vermektedirler.

Taraklı' da sürdürülebilir kalkınmaya destek olacak bir diğer turizm hamlesi de jeotermal turizm potansiyelinin kullanılmasıdır. Kurulan tesislerin ilçe merkezinin dışında konumlandırılması ve aradaki mesafeyi motorsuz taşıtları teşvik ederek geçme düşüncesi hem otopark sıkıntısı ve trafik yoğunluğunu engellemek hem de doğayı korumak adına olumlu bir girişimdir. Fakat tesislerin kapasitesinin ilçenin kaldırabileceğinin çok üstünde olması aşikârdır. Bu durumda yerel yönetimler ziyaretçi kontrolü ile ilgili önlemler almalı ve böylece ilçenin kimliğini korumalıdır. Aksi takdirde Taraklı da Cumalıkızık'ta olduğu gibi hızla ticarileşecek ve günümüzde küçük bir çarşıda hizmet veren ticari alanlar yayılarak yapıların özgün işlevinin dışında kullanılmasına sebebiyet

verecektir. Bu dönüşümler özgünlüğe, otantikliğe zarar vererek meta-laşmanın önünü açacaktır.

Taraklı için değerlendirildiğinde Cittâslow kriterlerinde yöresel yiyecekler, geleneksel tatlar ve yöreye özgü el sanatları da desteklenmektedir. Uhut tatlısı, köpük helva gibi yöreye ait tatlar ön plana çıkarılıp etiketli ürün satışı yapılıyor olsa da el yapımı olarak satılan ürünlerin sahtecilikten uzak gerçekten yöreye özgü yapılarak satılması gerekmektedir. Cumalıkızık'ta günümüzde en yaygın ticaret unsuru kahvaltılık ve gözlemcilerdir. Konutların alt katları gözleme imalatı ve yeme içme alanlarına dönüştürülmüştür. Gözlemenin yöresel bir değeri ve farkı olamamasına karşın kolay üretilen ve tüketilen bir yiyecek olması halkı bu üretime yöneltmiştir. Bu durumda yöreye ait unsurlar öne çıkarılarak halk bu üretime teşvik edilmelidir. Üretimin kontrolü sağlanmalıdır.

Taraklı İlçesi'nde yapılan altyapı çalışmaları ve çevre düzenlemeleri sürdürülebilirliğin çevresel boyutu için önemlidir. İçme suyu kalitesinin artırılması, elektrik kablolarındaki düzenlemeler, kanalizasyon sistemi çalışmaları bunlara örnektir.

Taraklı'nın ve Cumalıkızık'ın zaten kendisinde olan doğallık ve bunun getirdiği turizm potansiyeli reklamlarla, filmlerle, Cittâslow(Taraklı) hareketiyle ve UNESCO(Cumalıkızık) ile desteklenerek ön plana çıkarılmıştır. Önemli olan bu sürdürülebilirliği korumaktır. Henüz ticarileşmemiş, kendi halinde döngüsüne devam eden Taraklı'nın devamlılığı ve sürdürülebilirliği bazı planlamalar göz önüne alınarak devam ettirilmelidir. Her iki alan için de yerel halk bilinçlendirilerek yerel değerlerin korunması amaçlanmalı ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunulmalıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Concept of Authenticity and Commodification  
in Sustainable Tourism and Examining of  
Cumalıkızık and Taraklı**

\*

Selin Aktürk - Selen Durak - Tülin Vural Arslan

*Bursa Uludağ University*

While the tourism sector includes many different factors, it can be mentioned that the developments or changes they have created in economic, ecological and social structure for each. Together with the changes in the understanding of tourism today, the expectations of tourists to gain different experiences have increased the demand for cultural tourism and rural tourism. As a result of this situation, some changes may occur in these societies and places that allow tourism.

The expectation of the tourist from rural or cultural tourism is to be closer to the natural, in other words, to experience the "authenticity". On the other hand, the effort to exhibit the authentic, which emerges from the desire of the local people to meet the economic expectations of tourism, can sometimes transform these places from natural to commercial products. When considered in terms of space, these "commodified" places with interventions and additions made on the basis of commercial expectation can turn into ornamental elements that cannot meet authentic expectations in time.

Definition of cultural tourism by World Tourism Organization; participation in education, art, festivals and events, visiting monuments and protected areas, examining nature or folklore and the movement of people with cultural motivations such as religious visits (Çetin, 2010). In the context of cultural tourism, a sub-heading is to evaluate the tourism potential of rural areas The pure life offered by rural life, various customs of the region, clothing styles, various meals made with natural products, building typologies varying according to regions attract the attention of tourists. The fact that the settlements are under protection or the title of Slow City increases this attraction even more. At this point, one of the most important concepts to be mentioned is "sustainability".

World tourism organization defines sustainable tourism as increasing the quality of tourism capacity and products without negatively affecting the natural environment and human resources that feed the sector (İnam, 2009). While making this definition, the World Tourism Organization analyze the sustainability three basic topics; ecological, social, cultural and economic sustainability (Gürer, 2003).

"Authentic" word; it is defined as the original, which is real, based on truth or origin, and which possesses the features that have existed in the past. In the field of architectural conservation, authenticity is used as "true, sincere, original (Ulukan, 2014). The concept of authenticity in tourism is used and even sold to express local values. In this case, different expectations of local people and tourists are formed and the result is "commodification".

### **Purpose, Scope and Method**

The main purpose of this study is to examine the effect of tourism sector, which is currently in search of alternative, in the places which are preferred in terms of local characteristics. It is aimed to provide a current contribution to the studies and to provide a framework for the balanced conservation of tourism regions that stand out with their authenticity.

Cumalıkızık Village of Bursa and Taraklı district of Sakarya were investigated as field study. After the literature review, the study was carried out with the interpretation of the information obtained from the analyzes in the fields. Meanwhile, photography and mapping methods have been used to document the current situation. In addition, interviews were conducted with the municipalities to which the settlements are connected.

### **Findings and Conclusion**

While the areas were examined in the context of authenticity in sustainable tourism, the effects of slow city title for Taraklı, Cumalıkızık's entry into the World Heritage List and the effects of the films taken in that regions were examined.



Taraklı; after becoming a member of Cittâslow, he have been began to give more importance to his works such as protecting naturalness and environment, protecting historical silhouette and creating awareness. Restoration works were initiated in Taraklı in 2005 and a restoration workshop was opened in 2006 (Değirmenci and Sarıbyık, 2015). Many buildings in Taraklı have been restored and some are still under restoration. The restoration of the bazaars have been made it easier to sell traditional products. Traditional crafts have been encouraged with the support of the municipality. In October 2014, a workshop was held in Taraklı with the participation of relevant central and local administrations and academicians. In this workshop, important decisions were made about the future of the settlement. In addition, policies on agricultural, touristic, craft and related trades workers such as the protection of handmade and labeled products, increasing the value of traditional business techniques and crafts, agriculture without GMO and certification of local products, increasing the access to services and the value of rural areas, preserving local and traditional cultural events and increasing the value have been developed (Değirmenci and Sarıbyık, 2015). Work has also been carried out for the establishment of guidance plates and promotion offices for visitors.

Apart from these, the impact of geothermal facilities established a few km outside the district center on the sustainability of tourism is a controversial issue. Encouraging non-motor vehicles in transportation to the district was found to be positive in terms of the prevention of vehicle traffic and ecological aspects. But it is thought-provoking that these facilities are far above the capacity of Taraklı.

With the addition of Cumalıkızık to the World Heritage List, the importance of tourism in this village has increased (Köşklük Kaya, 2016). In addition to the touristic attraction of Cumalıkızık's entry into the UNESCO World Heritage List, the fact that it creates decor for series of films is also an important factor in the development of tourism. As the local people say, after the filming of the series, the demand for the village has increased and nowadays this situation is used as a commercial

element. Many houses in the village serve as pancake and breakfast houses. In this case, in addition to the lack of healthy spaces for production, the signposts and additions for the conversion of houses into eating spaces spoil the authenticity. Another sector which is common in the village is selling souvenirs in the squares and streets by hanging them on the counter or on the façades of the houses. It is a great deficiency that these products are sold mostly from Chinese goods instead of local products. According to the information obtained from the interviews with the villagers, almost everyone who thinks that the income of agriculture is less has turned to generating income from tourism by abandoning production.

The naturalness that Taraklı and Cumalıkızık already possessed and the tourism potential it brings, has been brought to the forefront with ads, films, Slow City (Taraklı) movement and UNESCO (Cumalıkızık). It is important to maintain sustainability. Henüz ticarileşmemiş, kendi halinde döngüsüne devam eden Taraklı'nın devamlılığı ve sürdürülebilirliği bazı planlamalar ile devam ettirilmelidir. For both areas, local people should be made aware of the need to protect local values and contribute to sustainability.

### **Kaynakça / References**

- Cumalıkızık Yönetim Planı. (2013). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Abdi İbrahim Konağı. (2017, Mayıs 28). Restorasyon Forum: <http://www.restorasyonforum.com/index.php?topic=1523.0> adresinden alınmıştır.
- Cittaslow Türkiye. (2017, Mayıs 28). Cittaslow Türkiye: <http://cittaslowturkiye.org> adresinden alınmıştır.
- Eden Themes. (2017, Mayıs 30). Europa Tourism: [http://e.c.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/index\\_tr.htm](http://e.c.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/index_tr.htm) adresinden alınmıştır.
- Taraklı. (2017, Nisan 1). Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/> adresinden alınmıştır.
- Taraklı restorasyon. (2017, Mayıs 28). Restorasyon Forum: <http://www.restorasyonforum.com/index.php?topic=1523.0> adresinden alınmıştır.
- Taraklı Termal. (2017, Mayıs 30). Taraklı Termal: <http://www.taraklitemal.com.tr> adresinden alınmıştır.

- Termal Tesis. (2017, Mayıs 28). Geyve Medya: [http://www .geyvemedya.com](http://www.geyvemedya.com) adresinden alınmıştır.
- Çakılcıoğlu, M. (1996). Sürdürülebilir turizme yönelik bir yöntem önerisi, Doğu Karadeniz/Trabzon ili özelinde bir irdeleme. İstanbul: Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniveristesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. Milli Folklor Dergisi, 22(87), 181-190.
- Değirmenci, İ., ve Sarıbyık, M. (2015). Tarihi mekanlarda sürdürülebilirlik bağlamında Cittaslow hareketi : Taraklı örneği. 2.Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu (s. 612-620). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Erdemli, E. (2012). Çalışma hayatı ve ev işlerini birlikte yürüten kırsal kadının yaşam modeli: Cumalıkızık Köyü örneği . İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Garda, B., ve Temizel, M. (2016). Sürdürülebilir turizm çeşitleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 12, 83-103.
- Greenwood, D. J. (1977). Culture by the Pound: An Anthropological Perspective on Tourismas Cultural Commoditization in Smith, V. L. (ed.) Hosts and Guests, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, pp. 129-139
- Gürer, N. (2003). Kırsal geleneksel konut dokusunun turizm bağlamında değerlendirilmesi, Cumalıkızık örneği . Ankara: Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İnam, E. A. (2009). Sürdürülebilir turizm bağlamında yöre imgesi: Antalya-Belek turizm merkezi örneği. İstanbul: Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kan, H. (2009). Taraklı yerleşimindeki tarihi dokunun sürdürülebilirliği bağlamında kentsel koruma ve geliştirme stratejileri. Bartın: Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, N. (2016). Kırsal mimarlık mirasının korunmasında turizmin rolü: Cumalıkızık örneği. Ege Mimarlık Dergisi, ocak, 28-31.
- Kaygalak, S., Usta, Ö., ve Günlü, E. (2013). Mardin'de turizm gelişimi ile otantik olgusu arasındaki ilişkinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi. Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(2), 237-249.
- MacCannell, D. (1999). The tourist a new theory of the leisure class. California: University of California Press.

- Mansuroğlu, S. (2006). Turizm gelişmelerine yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Akseki/Antalya örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Özünel, E. Ö. (2011). Kültür turizminde yöresel ve otantik olanı sorgulamak ve tüketilmiş mekanları yeniden üretmek üzerine. *Literature and History or Turkic Volume*, 6(4), 255-262.
- Sedmak, G., ve Mihalic, T. (2008). Authenticity in mature seaside resorts. *Annals of Tourism Research*, 35(4), 1007-1031.
- Taylor, J. P. (2001). Authenticity and sincerity in tourism. *Annals of Tourism Research*, 28(1), 7-26.
- Ulukan, M. (2014). Mimari korumada otantiklik üzerine yöntem araştırması ve İstanbul tekkelerinde uygulama örnekleri. İstanbul: Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Wang, S., Fu, Y., Cecil, A., ve Avgoustis, S. (2006). Residents' perceptions of cultural tourism and quality of life. *Tourizm Today*, 6, 47-61.
- WTO (The World Tourism Organization) Yayını, (2001). *Tourism in the Year*
- WTO (The World Tourism Organization) Yayını, (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations*
- Yılmaz, H. S. (1999). Bursa, Cumalıkızık Köyü'nün tarihi değerlerinin korunması üzerine bir inceleme . İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, H., ve Yolal, M. (2008). Film turizmi: Destinasyonların pazarlanmasında filmlerin rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 175-192.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Aktürk, S., Durak, S. ve Vural-Arslan, T. (2019). Otantiklik ve metalaşma kavramlarının turizmin sürdürülebilirliği çerçevesinde Taraklı ve Cumalıkızık bölgeleri üzerinden okunması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2200-2225. DOI: 10.26466/opus.569837

## İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri

DOI: 10.26466/opus.532884

\*

Zafer Akbaş\* - Ahmet Hüsrev Çelik\*\* - Melih Duman\*\*\*

\*Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Düzce/ Türkiye

E-Posta: [zaferakbas@duzce.edu.tr](mailto:zaferakbas@duzce.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-9974-5576](https://orcid.org/0000-0002-9974-5576)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fak., Düzce, Türkiye

E-Posta: [ahmetcelik@duzce.edu.tr](mailto:ahmetcelik@duzce.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-4199-2168](https://orcid.org/0000-0003-4199-2168)

\*\*\*Dr., Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Aksaray / Türkiye

E-Posta: [melihduman@aksaray.edu.tr](mailto:melihduman@aksaray.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-6861-615X](https://orcid.org/0000-0001-6861-615X)

### Öz

Bu çalışma ilk kez 19. yüzyılda gündeme gelen Türk-Amerikan ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde çatışma ve işbirliği temelinde siyasal, ekonomik ve askeri olarak ele almaktadır. Yaklaşık iki yüzyıllık geçmişe sahip Türk-Amerikan ilişkileri çoğu zaman bölgesel ve küresel olayların etkisinde gelişmiştir. İki ülke arası ilişkiler dönemsel olayların etkisi altında kalmıştır. Bu doğrultuda çalışma tarihsel süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl bir gelişme gösterdiğini, işbirliği ve çatışma ekseninde ortaya koymaya çalışmaktadır. ABD, Türkiye'nin yakın coğrafyasına yönelik aktif dış politika izlemektedir. Çalışmada, aktörler arası ilişkinin niteliğini ABD'nin bölgesel ve konjonktürel çıkar ve politikalarının belirlediği savunulmaktadır. ABD, sadece Türkiye ile değil, bölgesel diğer aktörlerle de konjonktürel nedenlerle işbirliği ve çıkar çatışması yaşamaktadır. Ancak ABD ve Türkiye çıkar çatışması yaşadığı durumlarda da ilişkilerini tamamen kesmeden sürdürmüştür. Bu bağlamda Türkiye ve ABD, bölgesel ve uluslararası sorunlarda birlikte hareket ederek işbirliği gerçekleştirmiştir. Çalışmada öne sürülen iddiaların doğruluğunun araştırılması için "Misyonerlik faaliyetleri", "SSCB Tehlikesi", "Truman Doktrini", "Kore Savaşı", "Füze Krizi", "Kıbrıs Meselesi", "1 Mart Tezkeresi", "Çuval olayı" gibi olaylar üzerine odaklanılmıştır. Kriz dönemlerinde iki ülkenin çatıştığı, diğer durumlarda ise işbirliği içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, ABD, Çatışma, İşbirliği, Dış Politika

## Turkish-American Relations in the Second Century of Cooperation and Conflict Spiral

\*

### Abstract

*This study first examines the Turkish-American relations dating back to the 19th century on the context of historical process based on the conflict and cooperation in the sense of politics, economy and military. Turkish-American relations with nearly two centuries of history have often been improved by the shadow of regional and global events. The relations between the two countries remained under the reactions of conjectural events. That's why the study tries to depict how the development of Turkish-American relations in the historical process is on the axis of cooperation and conflict. The United States also follows a proactive foreign policy towards Turkey's near geography. The study advocates that the nature of the relationship between the actors has been determined by the regional and cyclical interests and policies of the USA. It is a fact that USA has not only dilemma of cooperation and conflict with Turkey but also with other regional actors due to conjectural reasons. However, despite the case of overlapping of interest conflicts, Turkey and USA has been successful to keep in relationship. In this context, Turkey and the United States, have been improved mutually cooperation by acting together in regional and international problems. In order to check the accuracy of the claims put forward in the study, specific cases like "Missionary Activities", "USSR Hazard", "Truman Doctrine", "Korean War", "Missile Crisis", "Cyprus Issue", "March 1" and "The Hood Event" have been focused. It was concluded that both countries were in conflict in the era of crisis whereas they had cooperation in the rest of cases.*

**Keywords:** Turkey, USA, Conflict, Cooperation, Foreign Policy

## Giriş

1826 yılında Osmanlı karasularını Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ticaret gemilerinin ilk kez ziyaret etmesiyle tesis edilen Türk-Amerikan ilişkileri, yaklaşık olarak iki yüzyıllık bir süreci geride bırakmıştır. Osmanlı Devleti döneminde filizlenen ikili ilişkiler, 1830 yılında resmi bir hüviyet kazanmış, iki ülke arasında ticari ürün satışı, misyoner okulları gibi konularda yürütölen ilişkiler, I. Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğramıştır. Daha sonra tekrar başlayan ilişkiler, inişli çıkışlı bir seyir izleyerek kimi zaman işbirliği kimi zaman ise çatışma sarmalında bir süreç göstermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin milli güvenlik algılamalarında tanımladığı tehditler nedeniyle ABD ile ittifakı gündeme getirirken ABD ise Ortadoğu başta olmak üzere Monroe Doktrini sonrasında yeniden şekillendirdiği dış politikasında aktif bir politika sürdürebilmek üzere Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuştur. SSCB tehlikesi karşısında Türk-Amerikan ilişkileri Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte askeri işbirliği noktasına ulaşmıştır. Bu ekseninde çalışma, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel süreç içerisinde, 1800'li yıllarda başlayan yapısının nasıl bir gelişme çizgisi sürdürdüğünü ortaya koymaya çalışmakta olup, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak incelenmiştir. Osmanlı dönemi ilişkilerin seyri sebebiyle daha dar kapsamlı bir değerlendirme açısından ele alınırken Cumhuriyet dönemi, II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönem, Soğuk Savaş Süreci, Soğuk Savaş Sonrası dönem ve son olarak da 2000'li yıllar olarak bölümlenmiştir.

## 1. Osmanlı Devleti Döneminde Türk - Amerikan İlişkileri

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kurulduğu tarihten itibaren Akdeniz ticareti ile yakından ilgilenmesi Türkiye ile tarihsel ilişkilerinin ticari bir zeminde başlamasını sağlamıştır. 1800'lerden sonra Amerikan ticaret gemileri dünya ticaretinde yerini almak ve pazarlarını geliştirmek üzere İzmir'e uğramaya başlamıştır. 1800'li yıllar itibariyle Amerikan ticaret gemileri, Akdeniz'de serbest ticaret yapmak üzere Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olan, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ı içeren Garp Ocakları'na senelik bir vergi ile mühimmat ve kıymetli hediyeler vermek mecburiyetindeydi. ABD'nin Garp Ocakları üzerinden Osmanlı Devleti ile başlayan

münasebetleri, ticaret gemilerinin başta İzmir olmak üzere, Osmanlı limanlarına uğramaları ile sürmüştür (Erol, 1988, s.7-9). Osmanlı ile ABD arasında gerçekleştirilen ilk anlaşma 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan 'Ticaret ve Dostluk' anlaşmasıdır. ABD ile ticaret anlaşması yapma fikrinin temelinde, 1826 yılında Türk sularını ziyaret eden ABD donanmasının beğenilmesi yer almıştır (Doğan, 1996, s.21-22). Özellikle 1827 Navarin baskını sırasında Osmanlı donanmasının İngiliz, Fransız ve Ruslar tarafından yakılması sebebiyle İngiltere ve Fransa'ya alternatif ittifak arayışına girilmiştir (Şafak, 2003, s.11). Bu doğrultuda 1830 yılında imzalanan anlaşma ile Osmanlı donanmasının ABD'de yaptırılacak gemilerle güçlendirilmesi fikri hâsıl olmuşsa da bir netice alınamamıştır (Doğan, 1996, s.21-22). Donanma konusunda ABD'den istediği neticeyi elde edemeyen Osmanlı, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile askeri sahada modernleşme konusunda bir ivme sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Ordunun savaş kabiliyetini yükseltmek üzere modern silahlarla donatılması kapsamında Amerika'ya gönderdiği görevliler vasıtasıyla, ABD hafif silahlarını satın alarak ordu envanterine dâhil etmiştir. ABD ile Osmanlı arasında gerçekleşen silah ticareti ile Osmanlı-ABD ilişkileri önemli bir noktaya gelmişse de XIX. Yüzyılda Almanya'nın Osmanlı için artan önemi karşısında ABD'nin yerini Almanya almıştır (Gencer v.d., 2008, s.255-257).

Osmanlı Devleti, ABD tezgâhlarından donanmayı modernize etmek üzere istifade edememiş, fakat ABD, imzaladığı anlaşma ile kısa süre içerisinde Akdeniz ve Karadeniz'e ticari emtia ile misyonerler taşımaya başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir aşama kaydetmiştir (Şafak, 2003, s. 11). ABD kısa süre içerisinde Osmanlı sınırları içerisinde başladığı faaliyetleri hızlandırmıştır. Bu süreçte Amerika için misyoner meselesi, ticaret anlaşması kadar önemli olan bir diğer mesele olmuştur (Fendoğlu, 2002, s.221-223). Kısa bir süre içerisinde örgütlenen misyoner hareketi, Beyrut'ta bir üniversite ile Cirad isminde bir de kolej kurmuştur. Üniversite Ortadoğu'daki Amerikan okullarında görev yapacak misyoner öğretmenleri, Cirad Koleji ise köylerde görev alacak misyonerleri eğitmiştir (Doğan, 1996, s.60). Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti, hiçbir tepki göstermemiş, geleneksel tutumu olan gayri Müslimlere din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde davranmıştır. Osmanlı, siyasete karışmamaları şartıyla



misyonerlik faaliyetlerini ve okullarını serbest bırakmıştır (Fendoğlu, 2002, s.225).

Ticari sahada başlayan ve misyonerlik faaliyetleriyle ilerleyen Osmanlı-Amerikan ilişkileri, kısa süre içerisinde bir sorun yumağına dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyıl boyunca milliyetçilik ekseninde meydana gelen azınlık ayaklanmaları sırasında, ABD Hükümeti ve kamuoyunun tutumu, Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini etkilemiştir. Bu seyir üç aşamada değerlendirilmelidir. İlk olarak azınlık ayaklanmaları konusyla doğrudan bağlantılı olan Amerikan misyonerleri ve bazı ABD'li diplomatların yürüttükleri propagandanın sonucu olarak ABD'deki Türk imajı son derece menfi bir hal almıştır. İkinci olarak ayaklanmalar sırasında iki ülke arasında yakın bir siyasi ilişki sağlanamamıştır. Üçüncü olarak ise azınlık olaylarına destek vererek zaman zaman karışan Amerikan Misyonerleri, Osmanlı Devleti'nin gözünde sakıncalı kişiler haline gelmiştir. Böylece misyonerler üzerindeki denetim arttırılmış, bu durum ise ABD'yi rahatsız etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilere olumsuz bir biçimde yansımıştır (Erhan, 2001, s.337-339).

XIX. Yüzyıl içerisinde meydana gelen Ermeni meselesi, misyonerlik faaliyetleri, diğer azınlık ayaklanmaları gibi gelişmeler, Osmanlı-Amerikan İlişkilerini olumsuz etkilemiştir. 'Chester Demiryolu projesi' gibi ticari atılımlarla, Osmanlı Devleti – ABD ilişkilerine yeniden ivme kazandırılmak istenmiştir, fakat 1914 yılında meydana gelen I. Dünya Savaşı, Osmanlı-Amerikan ilişkilerini sona erdirmiştir. Savaşın başında resmi olarak Osmanlı – ABD ilişkileri sürse de Osmanlı'nın kapitülasyonları kaldırmasına ABD'nin itirazı, Yunanistan'a savaş gemisi satması, Türk karasularına savaş gemisi göndermesi neticesinde ilişkiler gerilmiştir. Fendoğlu, 2002, s. 242-243) ABD'nin 1917 yılında savaşa girmesiyle birlikte ikili ilişkiler diplomatik olarak tamamen kesilmiştir (Armaoğlu, 1991, s.19).

## 2. Cumhuriyet Döneminde Türk- Amerikan İlişkileri

Cumhuriyet'in ilanı sonrası karşılıklı olarak iki devletin adım atması üzerine on yıllık bir aradan sonra 1927 yılında (Erhan, 2001, 338) eş zamanlı olarak ilişkiler büyükelçilik seviyesinde tekrar başlamıştır (Armaoğlu, 1991, s.110-111). Bu doğrultuda çalışma Cumhuriyet döneminde işbirliği ve çatışma sarmalında üç temel kategoride II. Dünya Savaşı sonuna kadar

olan dönem, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem olarak değerlendirilmektedir.

### **2.1 II. Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar Olan Dönem: 1923 – 1945 Dönemi**

Türkiye-ABD ilişkileri, resmi kanalların kurulmasından sonra II. Dünya Savaşı'nın bitmesine kadar işbirliği sürecinde yürütülmüştür. Bu durumun oluşmasında gerek ABD'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra kıtasına çekilmiş olması, gerekse Türkiye ile ABD arasında Osmanlı döneminden gelen ihtilafli konuların kalmamış olması ana etkindir. Ayrıca Cumhuriyet idarecilerinin yeni ideali olan çağdaşlaşmak, Batılılaşmak düşüncesi için ABD oldukça önemli bir partner olarak görülmüştür (Uslu, 2003, s.16-17).

Türkiye'nin ABD'ye yönelik bakış açısının müspet olmasına rağmen, fiziki ve siyasal şartlar ABD-Türkiye ilişkilerinin istenilen düzeyde gerçekleştirilmesini etkilemiştir. Özellikle Türkiye ile ABD arasındaki ekonomik, politik ve kültürel işbirliğinin zayıflığı bu durumun temel nedeni olmuştur. Uluslararası sistemde İngiltere'nin ağırlığının Türkiye için önemli bir pozisyon tutması, Türkiye'nin bu dönemde -infiyatçılık politikasına dönmüş olan- ABD'yi önemli bir müttefik olarak algılamasının önüne geçmiştir. İki dünya savaşı arasında Türkiye ile ABD ilişkilerini etkileyen iki temel olaydan söz edilebilir. Bunlardan ilki henüz diplomatik ilişkilerin yeni başladığı bir evrede 1928 yılında yaşanmıştır. Bursa Amerikan Kız Koleji'nde bazı Müslüman öğrencilerin din değiştirmesi üzerine patlak varan hadise, kısa süre içerisinde Türk kamuoyunda infiale neden olmuştur. Çıkan olaylar nedeniyle okulun kapatılmasına, ABD şiddetle itiraz etmiştir. Amerikan Koleji vakasının kapatılmasından sonra ABD-Türk ilişkileri ile ilgili ikinci konu gündeme gelmiştir. 1929 yılında her iki devlet arasında imzalanan ticaret anlaşmasından sonra Türkiye, 1931 yılında Şükrü Saraçoğlu'nu Amerika malî çevreleriyle Türkiye'ye yatırım yapmaya ikna ve 100 milyon dolarlık bir kredi temin üzere ABD'ye yollamıştır. Fakat Türkiye-ABD ilişkilerini geliştirecek önemli bir adım sayılan Saraçoğlu gezisi, Türkiye'ye istediklerini sağlayamamıştır (Ülman, 1961a, s.16-17).

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve bir süre sonra ABD'nin infiratçılık politikasından ayrılarak savaşa dâhil olması, Türkiye-ABD ilişkile-

rinde yeni bir safha açmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerini II. Dünya Savaşı içerisinde iki safhada inceleyebiliriz. İlk olarak 1941 yılında ABD'nin fiilen savaşa girmesine kadar olan dönemde Türkiye-ABD ilişkileri, tarafların resmi olarak karşı karşıya gelmemeleri dolayısıyla büyük bir oranda işbirliği sürecinde ilerlemiştir. Savaş başında ve içerisinde Türkiye-ABD ilişkilerini ilgilendiren temel konu ticari ilişkiler olmuştur. Fakat savaşın tüm dünyada yayılması karşısında, ABD savaşı yakından takip ederek II. Dünya Savaşı için kilit bir mevkide bulunan Türkiye ile daha yakından ilgilenmiştir (Karakas, s.48-49). II. Dünya Savaşı içerisindeki ilişkilerin ikinci dönemi ise ABD'nin 1941 yılında Müttefikler safında savaşa girmesi ve öncesinde yaşanmıştır. Türkiye'nin savaş boyunca sürdürdüğü 'savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak' hedefi (Weisband, 1974, s.9, 19) müttefikler tarafından Almanya ile kendi aralarında gidiş gelişler yaşadığı zannına sebep olmuştur. Bu doğrultuda ABD, Türkiye'nin Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamış olmasına tepki olarak 'Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu' çerçevesinde yardımı kesmiştir. Fakat bu dönemde İngiltere üzerinden gerçekleşen Türkiye-ABD ilişkileri, W. Churchill'in girişimiyle yardımın geri verilmesini sağlamıştır. ABD'nin resmen savaşa dâhil olmasından sonra ise Türkiye-ABD ilişkilerinin en önemli maddesi, Türkiye'nin Almanya'ya karşı müttefikler yanında savaşa katılması olmuştur. 1943 yılından sonra ise ABD bu politikasından vazgeçerek Türkiye'nin savaş dışı kalması fikrinde İngiltere ve Sovyet Rusya'dan farklı düşünmeye başlamıştır. Savaşın sonu yaklaştıkça özellikle 4-11 Şubat 1945 Yalta Konferansı sonrası şekillenmekte olan yeni Avrupa ve Dünya Politikaları içinde Türkiye, Hitler Almanya'sından hızla uzaklaşırken ABD'ye yakınlaşmıştır (Gözen, 2012, s.381-382).

## 2.2 Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri

ABD'nin II. Dünya Savaşı'na aktif olarak dahil olmasıyla birlikte nötr bir halden aktif bir işbirliği sürecine evrilen Türkiye-ABD ilişkileri, ABD'nin savaştan sonra yeniden inifratçılık politikasına dönecek olmasından kaynaklanan beklenti sebebiyle sürüncemede kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerini belirleyen iki temel parametre vardır. Bunlardan ilki İngiltere'nin Türk dış politikasındaki önemini sürdürmesidir. İkincisi ise savaşın Avrupa üzerinde kazananı olan Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği'dir. SSCB, Türkiye ile imzaladığı 17 Aralık 1925 tarihli 'Dostluk ve Tarafsızlık' anlaşmasını 1945 yılının Mart ayında yenilemeyeceğini bildirerek Türk dış politikası için SSCB tehlikesinin başladığının işaretini vermiştir (Toker, 1971, s.5, 8-9).

Türkiye, Sovyet Rusya karşısında kaldığı zor durumda bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışırken, SSCB'ye karşı destek araması zorunlu hale gelmiştir. İngiltere'nin durumu göz önüne alındığında Türkiye için ortaya çıkan seçeneğin ABD olması kaçınılmazdı. Fakat ABD, bu dönemde yeniden kıtasına çekilmeyi planlıyordu ve ABD için SSCB henüz bir tehdit olarak görülüyordu. I. Dünya Savaşının hatalarını tekrarlamak istemeyen müttefikler, savaş sonrası dönemi belirlemek için Yalta'dan sonra Potsdam'da ABD, İngiltere ve SSCB'nin katıldığı bir konferans tertip ettiler. Konferans, savaş sonrası müttefiklerin arasındaki problemlerin görünür olmaya başladığı bir konferans olmuştur (Byrnes, 1948, 117-118). Potsdam'da müttefikler arasındaki temel problem Sovyetlerin başta Türkiye olmak üzere genişleme eğilimine, İngiltere'nin karşı durması olmuştur. SSCB ile İngiltere arasında ortaya çıkan çatışmanın nedeni ise SSCB'nin Boğazlar ile ilgili talebidir. Konferansta iyice gün yüzüne çıkan Sovyet emelleri karşısında, ABD daha belirsiz bir tarzda hareket etmeye başlamıştır. ABD'nin özellikle Japonya ile savaşı sürdürüyor olması, Sovyet Rusya'ya olan gereksinimini ortaya çıkarıyordu. Bu sebeple SSCB'nin Boğazlarla ilgili talebini daha çok ticari bir perspektiften değerlendiren ABD, Japonya'da savaşı bitirmesinden sonra Boğazların durumuna dair Türkiye bir nota vermiştir. ABD bu notada Boğazların fiilen Türklerin kontrolü altında kalmasını tavsiye ederek (Aydın Tarihi, 1945, s.70) Sovyetler yerine Türkiye'den yana ağırlığını koymaya başlamıştır. ABD'nin Boğazlar ile ilgili kararı önemli bir gelişme olarak kabul edilse de Türkiye açısından müttefik olarak algılanması için oldukça erken bir dönemdir.

Güvenlik meselesinin ciddi olarak tartışıldığı bu dönemde (Aydın, s.127) II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin belirleyicisi SSCB'nin Balkanlar ve Ortadoğu'da ABD ile karşı karşıya gelmesi olmuştur. İngiltere'nin SSCB'ye yönelik tavrına rağmen ABD'nin açıkça Sovyet karşıtı görüş ortaya koyması, İran krizi sırasında ortaya çıkmıştır. SSCB'nin 1945 Mart'ında Azerbaycan sınırına girip İran'a doğru ilerlemesi ile ABD nezdinde Türkiye'nin konumu da oldukça önemli bir hal

almıştır. Sovyet ilerleyişi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki konumunu ABD açısından oldukça önemli bir noktaya taşımuştur (McGee, 1992, s.49-51).

Türkiye, altı hafta süren İran krizi neticesinde, dış politikasında Sovyetlere karşı denge unsuru sağlayacak Batı'nın desteğini kazanmıştır. ABD'nin Türkiye'ye verdiği desteğin ilk göstergesi ABD'de vefat eden Türk diplomat Münir Ertegün'ün cenazesinin Missouri savaş gemisi ile Türkiye'ye getirilmesi olmuştur (Ayın Tarihi, Nisan 1946, s.52-53). Missouri savaş gemisinin SSCB'nin İran'da Mehabad Kürt Cumhuriyeti ile Özerk Azerbaycan'ı kurulduğu bir zamanda Türkiye'yi ziyaret etmesi, Sovyetlere yönelik oldukça önemli bir manevra olmuştur. Truman, İran'ın Sovyet kontrolüne geçmesi halinde, Türkiye'nin dayanma gücünün kalmayacağından endişe ediyordu. Bu sebeple Missouri'nin ziyareti ABD'nin tepkisini ve Türkiye'nin yanında olduğunu göstermek üzere bir fırsat olmuştur (Ülman, 1961b, s.72).

Türkiye-SSCB arasında II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çatışma hali, Türkiye-ABD ilişkilerini işbirliği sürecine döndüren temel etmen olmuştur. Özellikle ABD'nin bu dönemde infiratılık politikasından vazgeçmesi, SSCB ile ABD'nin Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz, Balkanlar, Kafkasya konularında karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ABD nezdindeki konumunu güçlendirmiş, Türkiye-ABD iş birliği sürecini tetiklemitir. Bu işbirliğinin diğer etken ülkesi İngiltere olmuştur. ABD ve Türkiye için önemli bir müttefik sayılan İngiltere'nin savaştan sonra zayıflaması, savaş içerisinde ve savaş sonrasında Yunanistan ile birlikte Türkiye'ye artık daha fazla yardım edemeyeceğini ABD Büyükelçiliği vasıtasıyla ileten İngiltere (Truman Library J.M. Jones Papers, March 3, 1947) ABD'nin her iki ülkeye de yardım etmesi gerektiğini söylemitir.

ABD ile Türkiye arasında Missouri zırhlısının ziyareti ile başlayan yakınlaşma, İngiltere'nin desteği ile ekonomik temelde yeni bir iş birliğine dönüşmüştür. Daha önce 'Ödünç Verme ve Kiralama Yasası' kapsamında Türkiye'nin aldığı borçların tamamını silen ABD, resmileşen işbirliği sürecini Truman Doktrini ile ilan etmitir. Sovyetlerin Ortadoğu Bölgesi'nde yapacakları bir müdahalenin etkisinden çekinen Başkan Truman ilgili kurumların desteğini aldıktan sonra, 12 Mart 1947 tarihinde meclis oturumunda sunduğu bir mesajla Yunanistan ve Türkiye'den bahsetmitir.

Truman, Kongre'den Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istemiş; Amerikan Kongresi, 22 Mayıs'ta Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye ise 100 milyon dolarlık askeri yardım verilmesini kabul etmiştir (Armaoğlu, 2005, s.441-442).

Soğuk Savaş tarihi için oldukça önemli bir dönüm noktası sayılan Truman Doktrini, Türk dış politikasının SSCB karşısında 1945'ten itibaren yaşadığı milli güvenlik tehlikesi karşısında rahat bir nefes almasını sağlamıştır (Gözen, 2012b, s. 390). Truman Doktrini ve daha sonra Marshall Planı ekonomik yardım olmaktan daha çok Türkiye'nin Sovyet Rusya karşısında Batı'nın özellikle de ABD'nin desteğini aldığına işaretliydi. Bu doğrultuda Türk-Amerikan ilişkileri Truman Doktrini ile işbirliği sürecinde oldukça önemli bir atılım sağlamıştır. 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan kesintisiz işbirliği süreci, Türkiye'nin 1952 yılında ABD'nin önderliğinde askeri işbirliği örgütü olarak kurulan NATO'ya (Sander, 1996, s.237-238) üç yıllık gecikmeyle de olsa dâhil olması, işbirliği sürecinin zirve noktasını teşkil etmiştir.

### **2.2.1 1950 – 1960 Döneminde Türk Amerikan İlişkileri**

1949 yılında kurulan NATO'ya Türkiye'nin üye olmamış olması, Türkiye kamuoyunda dış politikada başarısızlık olarak değerlendirilmiştir (Erhan, 2004, s. 545). Özellikle bu konuda SSCB'ye karşı Truman Doktrini ile iyi bir seviyeye gelen Türk-Amerikan ilişkileri Türkiye için kritik bir tartışma meydana getirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olamamasıyla birlikte iki endişe belirmiştir. Bunlardan ilki ittifak garantisi verilmemiş olan Türkiye'nin yeni bir Sovyet tehdidi karşısında, güvenliğinin nasıl korunacağıydı. İkinci ise Türkiye'nin Truman Doktrini'yle aldığı maddi yardımın NATO ittifakı ile kesintiye uğrayıp uğramaması meselesiydi (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.225).

Türkiye'nin NATO'ya üye olmaması milli güvenlik açısından ciddi bir tehlike olarak belirmişse de Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olması, Türkiye'nin endişelerinden daha çok ABD'nin küresel siyasetinden kaynaklanmıştır. SSCB'nin artan nükleer gücü karşısında, ABD'nin olası bir savaş durumunda Moskova'ya cevap vermesi için SSCB'ye yakın yerlerde hava üssüne ihtiyacı vardı. ABD bu amaçla Türkiye'den kullanmak

üzere üs istemiş, fakat Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleşmeden bu isteğin yerine getirilemeyeceğini bildirmiştir. SSCB'nin tüm dünyada yayılma emeli göstermesi, Yugoslavya'nın 1948 yılında Balkanlar ve Orta Avrupa'da ortaya çıkardığı tehlike, ABD için NATO'nun güney kanadının güçlendirilmesi için Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliği fikrini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Türkiye'nin NATO ve daha da önemlisi ABD için Kore Savaşı'nda ortaya koyduğu fedakârlık, üyelik sürecini hızlandıran bir diğer etmen olmuştur. Tüm bu gelişmeler karşısında Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur (Erhan, 2004, s.548-550). Fahir Armaoğlu'na (1999, 424-425) göre "Tam İttifak" olarak adlandırılan bu dönemde, Türkiye; "koyu bir Amerikan politikası izleyerek ve Amerika'nın dümen suyunu hiç bırakmayarak" ikili ilişkileri sürdürmüştür. Uzun vadede bu politikanın Türkiye'nin bir takım askeri üs ve tesisleri ABD'nin kullanımına sunması ve bu tesislerde yer alan ABD'li personele adli yetkilerin tevdi edilmesi gibi sonuçları ortaya çıkmıştır.

Bu dönemin dış politikası Demokrat Partili çevreler tarafından dinamik ve çok boyutlu bir dış politika olarak tanımlanmış ve bunun bilinçli bir tercih olduğu ifade edilmiştir (Çelik, 2015, s.83.). Dwight D. Eisenhower'ın 1952'de Amerikan başkanı olması ile Ortadoğu'daki Türk-Amerikan ilişkileri de yeni bir safhaya girmiştir. Eisenhower'ın 1953 yılında yürürlüğe koyduğu 'Yeni Bakış Stratejisi' Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi amacıyla, Ortadoğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde yeni ittifakların kurulmasını öngörmekteydi. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla siyasal, ekonomik açılardan sonra askeri açıdan da gelişerek tekâmül eden ilişkiler Eisenhower'ın 'çevreleme' stratejisinde Türkiye'ye önemli bir rol biçmesine imkân tanımıştır. Bu dönemde Türkiye'nin öncülüğünde Ortadoğu'da Bağdat Paktı kurulmuştur. İngiltere, Pakistan, İran kısa süre içerisinde anlaşmaya taraf olsalar da ABD; İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan'ın yoğun tepkisinden çekinerek sadece gözlemci statüsü ile katılmıştır. Pakt diğer Arap devletlerin üyeliğini hedeflemişse de beklenenin aksine hiçbir Arap ülkesinin desteğini sağlayamamıştır. 1958 yılında Bağdat'ta meydana gelen darbe sonrası Irak'ın Pakt'tan çekilmesiyle, Pakt'ın etkinliğini iyice azaltmış ve örgütün ismi 21 Ağustos 1959'da CENTO olarak değişmiştir. Bölge ülkelerinin bütün olumsuz tepkilerine rağmen Türkiye, bu dönemde ABD'nin Ortadoğu'daki planlarının önemli bir oyuncusu ol-

muştur (Bozdağlıoğlu, 2012, s.468-469). Türkiye'nin ABD'nin öncülüğünde dâhil olduğu 'çevreleme' stratejisi, Türkiye-ABD ilişkilerini geliştiren önemli bir etmen olmakla birlikte, bu durum Türk dış politikası için oldukça zararlı olmuştur. Türkiye, Bağdat Pakti sebebiyle, Batının bir askeri uzantısı olarak algılanmış ve Arap dünyası tarafından sürekli olarak suçlanmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin işbirliğinden çatışma sürecine döndüğü anlarda manevra kabiliyetini kaybettirmiş, Türkiye, bölge ülkelerinden istediği desteği alamamıştır (Sezer, 1999, s.450).

Demokrat Parti İktidarı boyunca iyi bir seyir yakalayan Türk-Amerikan ilişkileri, Kore Savaşı, NATO üyeliği, Bağdat Pakti, CENTO gibi girişimlerle işbirliği sürecini oldukça önemli bir noktaya taşımıştır. Karşılıklı olarak atılan adımların neticesinde Türkiye batı kulübünün bir üyesi olarak Sovyet tehdidine karşı aradığı desteği sağlarken, ABD ise Türkiye'nin jeopolitik konumu sayesinde bölgede istediği adımları atmış, olası bir nükleer savaşta Sovyetlere erken müdahale edebilmek için Türkiye'de askeri üslere sahip olmuştur. Demokrat Parti Hükümetleri döneminde ABD ile yürütülen ilişki, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle farklı bir seyir yakalamıştır. 27 Mayıs darbesiyle DP İktidarına son verilirken, askeri idarenin dış politika çizgisinin nasıl olacağı en çok merak edilen konu olmuştur. Askeri idare 27 Mayıs 1960 sabahı radyoda yayınladığı bildiriye, NATO ve CENTO'ya bağlı olduğunu bildirmiştir. Askeri idarenin ABD'ye yönelik ikinci önemli hamlesi ise batı ile her zaman yakın ilişkiler içerisinde olmuş olan Selim Sarper'i dışişleri bakanlığı görevine getirmek olmuştur. Türk dış politikasında ara dönem olarak nitelendirilebilecek olan on beş aylık darbe süreci boyunca, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir değişim yaşanmamış mevcut işbirliği sürdürülmüştür. ABD, Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmeden sürdürmüştür. Bu dönemde Türkiye, aldığı dış yardımın % 75'ini ABD'den almıştır (Aknur, 2012, s.549-552).

### ***2.2.2 Türk-Amerikan İlişkilerinde İşbirliğinden Gerilemeye: 1960-1990***

Türkiye ile ABD arasında komşuluk ilişkilerine dayanan herhangi bir tarihsel, kültürel bağ olmaması, iki devlet arasındaki münasebetleri şartların getirisi olarak geliştirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin bir heyula olarak Avrupa, Asya ve özellikle Ortadoğu için belirmesi, Türk-



Amerikan ilişkilerini geliştiren temel etkeni. 1960 yılından itibaren ABD –SSCB arasında başlayan “Yumuşama/Detant”, Türkiye’nin ABD ile olan durumunu da etkilemiştir. Bu süreç her ne kadar eninde sonunda gerçekleşecekse de ABD’nin ‘Detant’ döneminde Küba Füze Krizi başta olmak üzere giriştiği bazı eylemler, Türkiye tarafından Amerika’nın sorgulanmasına neden olmuş, Türk-Amerikan ilişkilerinde işbirliğinden gerilemeye hatta çatışmaya doğru giden bir sürece girilmiştir.

ABD-Türkiye ilişkilerindeki ilk derin kırılma Küba Krizinde yaşanmıştır. ABD, Detant dönemi rüzgarı ile SSCB ile daha az sorunlu ilişkiler yaşamaya, tehdit dilini daha az kullanmaya başlamıştır. Karşılıklı iki aktör arası yumuşak tutum, aktörler arasında bazı konularda uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda ABD, Türkiye’ye bilgi vermeden, Türkiye’yi Füze kalkanı kapsamı dışında tutmuştur. Türkiye bu haliyle Sovyet tehdidine açık hale gelmiştir. Bu tutum ise Türkiye’de adeta ABD’ye karşı hayal kırıklığı meydana getirmiştir. İlerleyen dönemlerde Kıbrıs meselesinde, Yunanistan ile ilişkilerde de Türkiye yalnız bırakılmış, hatta ABD tarafından tehdit dili kullanılarak ötekileştirilmiştir.

Detant ya da yumuşamayı ABD ve Sovyet blokları arasında karşılıklı savaş tehlikesinin azalması ve komünist ile antikomünist devletler arasında siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik anlaşmaların sayılarındaki artış olarak tanımlamak mümkündür (Sander, 1996, s.399). Bloklar arasında yaşanan bu yumuşamanın gerçekleşmesinde ABD ile SSCB’nin 1962 yılında yaşadıkları Küba Krizi oldukça etkin olmuştur. İki ülkenin Küba’da bir savaşın eşiğinden dönmeleri, iki blok arasında önemli bir kırılma meydana getirerek aralarındaki çatışmalara daha farklı bir bakış açısıyla bakmalarını sağlamıştır (Armaoğlu, 2005, s.608-611).

Türkiye-ABD ilişkilerini işbirliği seviyesine çıkaran küresel ve bölgesel gelişmeler, 1960’lı yıllarda Türkiye’nin ABD’den bağımsız yürütmeye çalıştığı bazı bölgesel politikalar, Türk-Amerikan ilişkilerini düzenli bir biçimde ilerleyen işbirliği sürecinden dalgalı bir şekilde dönüşen yapıya dönüştürmüştür. Türkiye’nin detant döneminde, ABD’nin tahakkümünden sıyrılarak bağımsız olarak sürdürmek istediği milli politikası olan Kıbrıs meselesi, 1964 ve 1974 yıllarında Türkiye-ABD ilişkilerinin iki kez kırılma yaşamasına neden olmuştur.

Zürih ve Londra Anlaşmaları sonrasında bağımsız hale gelen Kıbrıs’ta kısa süre içerisinde olayların tırmandığı görülmüştür. Kıbrıslı Rumların

'Enosis' görüşlerini, bağımsızlık sonrası da sürdürmeleri Kıbrıs'ta kısa süre içerisinde gerilimi tırmandırmıştır. Yönetim, temsiliyet konularında yaşanan çatışmalar kısa süre içerisinde, 1963 yılında Enosis taraftarı Rumların Türklere saldırmasına varan bir takım olayları ortaya çıkarmıştır. Tarihe 'Kanlı Noel' olarak geçen Rum saldırıları neticesinde 364 Türk katledilmiş, 25 bin Türk ise göç etmek durumunda kalmıştır (Arık, 2011, s.6).

Olayların durmaması ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un tansiyonu yükselten girişimlerde bulunması, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi kararını kesinleştirmiştir. 7 Haziran'da Türk askerinin Kıbrıs'a çıkartılması planlanmış, fakat tarihe Johnson Mektubu olarak geçen, ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği 'ifadesi ağır tehdit dolu mektup' Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmasını engellemiştir (Armaoğlu, 2005, s.788). Johnson'un mektubu o günkü şartlar içerisinde kamuoyu ile paylaşılammış ancak 10 Haziran gününde İnönü'nün Johnson'a cevap verdiği yazılmıştır (Feridunoğlu, 2017, s.384). Johnson'un mektubunun Türk kamuoyu ile paylaşılması veya 'sızdırılması' ancak 1966 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2005, s. 788).

Türkiye, Kıbrıs'ta yaşananlar karşısında meşru olmayan rejimin yerleşmesine izin vermemek ve Türkleri artan şiddet olaylarından kurtarmak üzere, müdahale kararı alarak (Ünlü, 2012, s.681-682) 20 Temmuz 1974 ve 16 Ağustos 1974 iki kez olmak üzere Garanti Anlaşması'na dayanarak Kıbrıs'a meşru bir müdahalede bulunmuştur (Sönmezoğlu, 2006, s.290-291). Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahalenin ikinci aşaması Batı'da özellikle de ABD'de kaygı meydana getirmiştir. ABD, ihtiyatlı bir tutum içinde görünmekle birlikte Amerikan kamuoyunda ve Kongre'de Türkiye aleyhinde bir hava meydana gelmiştir. Bu hava içinde ABD Kongresi, Türkiye'ye verilen silahların amaçları dışında kullanıldığı gerekçeyle ambargo uygulanmasına karar vermiştir. ABD'nin aldığı ambargo kararı Türkiye'nin politikalarında iki unsuru ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki Türkiye, 1978'ten itibaren milli silah sanayisini geliştirmeye başlamasıdır. İkinci olarak ise dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 1978 yılında SSCB'yi ziyaret ederek SSCB ile 'Siyasi Belge' imzalamasıdır. Bu belge çok önemli bir vaat ya da işbirliği sunmuyorsa da NATO çevresinde anlaşmanın imzalanmış olması yeterli derecede bir endişe meydana getirmiştir. Türkiye'nin ambargonun kalkması için Kıbrıs konusunda aynı yıl aldığı taviz kararı ve ABD Başkanı Carter'ın girişimleri neticesinde 26

Temmuz 1978 tarihinde ambargo kararı kaldırılmıştır (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996, s.589-592).

Türk-Amerikan ilişkilerini 1970'li yıllarda etkileyen diğer bir olay ise Haşhaş Sorunu olmuştur. Haşhaş Sorunu ABD'nin Türkiye'nin egemenlik haklarına müdahalesi sebebiyle kamuoyunda en az Kıbrıs kadar önemli bir sorun olmuştur. Üstelik Haşhaş Sorunu aynı zamanda ekonomik bir veçheye sahip olması sebebiyle kamuoyu tarafından daha dikkatle takip edilmiştir. Sorunun kökeninde, II. Dünya Savaşından sonra ABD'de uyuruşturucu maddelerin kullanımında artış yaşanması yer almıştır. 1960'lı yıllarda çocukların uyuruşturucu sebebiyle ölmesi üzerine kamuoyu baskısı altında kalan ABD yönetimi, dikkatini uyuruşturucu üretiminde kullanılan haşhaş bitkisinin yetiştirildiği ölkelere yöneltmiştir. 1961 yılında gerçekleştirilen BM Uyuruşturucu Üreten Ölkeler toplantısında "Tek Elden Üretim Antlaşması" imzalanmış, Türkiye bu antlaşmaya 1967 yılında taraf olarak haşhaş üretimini izne bağlayarak kısıtlamıştır. ABD'nin sürekli artan baskıları sonucunda 12 Mart 1971 sonrası göreve gelen Nihat Erim hükümeti tarafından ise tamamen yasaklanmıştır. Bu yasaklama nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye ödemesi gereken tazminat ve mali destekler kısmen gerçekleştirilmiş ancak etkili sonuç alınamamıştır. 1974 yılına gelindiğinde ölkenin kendi ihtiyacı olan tıbbi amaçlı afyonun üretilmemesi sorunlara neden olmuştur (Babahanoğlu ve Örselli, 2016, s.99-100; Erhan, 2004, s.701-703). 1973 seçimlerinden sonra Hükümet kuran Bülent Ecevit, 1 Temmuz 1974'te yasağın ABD'deki uyuruşturucu sorununa çare olmadığını, buna karşı Türk çiftçisinin durumunu zora soktuğunu ifade ederek haşhaş ekimine izin vermiştir. Amerikan yönetimi karar sonrası, Türkiye'nin etkili önlemler almaması karşısında ekonomik ve askeri yardımın kesilmesini öngören bir dizi yasal kararlar almıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale ettiği aynı günlerde, Türkiye'ye ambargo uygulanması gündeme geldiğinde, haşhaş üretiminden memnun olmayan kongre üyeleri, ambargoya destek vererek Türkiye'yi cezalandırmak istemişlerdir (Uslu, 2012, s. 694).

ABD ile ilişkiler Turgut Özal tarafından sivil hükümetin kurulmasıyla birlikte kesintiye uğramamış aksine gelişerek sürmüştür. Bu doğrultuda 1982 yılında NATO manevraları Türkiye'de yapılmış, Wohlstetter Doktrinini'nin uygulaması olarak Kasım 1982'de Doğu Anadolu'ya havaalanları inşa edilmeye başlanmıştır. Bunların haricinde uluslararası siyasette Tür-

kiye, ABD'nin yanında daha fazla yer alırken aynı desteği ABD'den görememiştir. ABD'nin 1989'da Panama'yı işgali BM'de büyük çoğunlukla kınanırken Türkiye, ABD lehinde oy kullanmıştır. Oysa ABD Türkiye'nin desteğiyle 1983 yılında kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) kınamış, KKTC'yi tanımak isteyen Pakistan ve Bangladeş'i vazgeçirmiştir. Bunun yanı sıra ABD, Eylül 1984'te 24 Nisan'ı "İnsanın insana hunharlık günü" ilan ederek Türkiye aleyhinde çalışan Ermeni lobisine büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye ABD'ye yalnızca iki konuda hayır diyebilmiştir. Bunlardan ilki Cruise ve Pershing füzeleri konusunda 1985'te ek nükleer yükümlülük almayı reddetmesidir. İkincisi ise Ermeni tasarısı Senato gündeminde düşene kadar ABD uçuşlarını engellemesi ve 6. Filo'nun ziyaret isteğini geri çevirmesidir (Oran, 2002, s.30-31).

Soğuk Savaş'ın son evresinde Türkiye-ABD ilişkileri, bir önceki döneme kıyasla daha iyi bir iyi seviye yakalamışsa da yine inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Kıbrıs meselesi, Ermeni sorunu, maddi sıkıntılar gibi konular Türkiye'nin istediği şekilde gelişmiyordu. Bu dönemde Türkiye için Özal'lı yıllarla birlikte ABD ile hareketli bir dış politika izlenmiştir. 1980'li yıllar sonra ererken Türkiye, kırmızıçizgisi sayılabilecek konularda ABD'den hiçbir destek sağlayamamıştır. Fakat ABD yine de Türkiye için müttefik olma halini muhafaza etmiş, 1990'lı yıllar boyunca sürdürülen müttefiklik yapısı için daha da önemli hale gelmiştir (Çelebi, 2012, s.762-763).

### **2.3 Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri: Yeniden İşbirliği Süreci**

1990'lı yıllarla birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinde mezkûr uluslararası gelişmelerin bir sonucu olarak Avrupa-Balkanlar, Kafkasya-Orta Asya ve Ortadoğu gibi yeni işbirliği alanları ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türk-Amerikan ilişkileri 90'lı yıllarda belirleyen temel yapı her iki ülkenin dış politikasındaki bu ortak alanlarla ilgili atılan adımlar olmuştur. Bu doğrultuda Körfez Savaşı gerek ABD'nin uluslararası arenada tek süper güç olduğunu ilan etmesi açısından gerekse Türk-Amerikan ilişkilerinde olduğu gibi iki ülkeyi yakınlaştırması açısından oldukça önemli bir milat sayılmaktadır. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın Kuveyt'i işgal et-

mesi sonrasında ABD'nin Irak'a müdahale etmesinde Türkiye, aktif olarak ABD'nin yanında yer alarak Türk-Amerikan ilişkilerini ittifak ilişkisi içerisinde sürdürmüşlerdir. Türkiye, Körfez krizi sırasında ABD'ye üç konuda yardımcı olmuştur; hava sahasını kullandırmak, Irak sınırına asker kaydırarak müttefiklere yardım etmek ve son olarak Suudi Arabistan'da toplanan müttefik kuvvetlerine birlik göndermek. Türkiye, verdiği destekle ABD'nin yardımını ummuşsa da savaşın maddi külfeti ve Türkiye'nin beklentileri ABD tarafından giderilmemiş, üstelik Irak sorunu sonraki yıllarda da Türkiye için problem olmaya devam etmiştir. Fakat Türkiye, Körfez Savaşı'nın devamı niteliğinde sayılabilecek olan "Çekiç Güç" yapısına destek sağlayarak, Körfez savaşından kaynaklanan zararlarını tazmin edemediği gibi ABD'yi karşısına almamak ve bölgesel politikalarını sürdürmek için işbirliği sürecini askeri seviyede sürdürmeye devam etmiştir (Uzgel, 2002, s.255, 263).

Çekiç Güç'ün devam etmesi ve Türkiye'nin bu askeri yapıya ev sahipliği yapması, Türkiye'nin izlediği dış politikanın iç politikada eleştirilmesine neden olmuştur. 90'lı yıllar boyunca süren eleştiri ve Türkiye-ABD arasında süren gerilimli bir konu olan Kuzey Irak'taki Kürt yapılanmaları ve bunların birbirleriyle olan ilişkisi, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir faktör olarak 1999 yılına kadar sürmüştür. Türkiye ile ABD arasında 1998 yılında Irak'taki Kürtlerin durumu ile ilgili uzlaşma, ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) ve Dışışleri Bakanlığı'nın PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasında Türkiye'ye yaptığı yardımla pekişmiştir (Hale, 2003, s.239-242). Türk dış politikası ve milli güvenliği için oldukça önemli olan PKK meselesinin ABD'nin yardımıyla -kısmen- 1999'da çözülmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde çatışma barındıran bir alanın sona ermesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yeniden başlayan yakınlaşma Ortadoğu eksenli olarak sürmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerinin 1990'lı yıllarda bir diğer işbirliği alanı ise Balkanlar olmuştur. ABD ve Türkiye, Yugoslavya'nın dağılması sonrasında yaşanan Bosna'daki çatışmalarda işbirliği yapmışlardır. Her iki ülke yalnızca Balkanlardaki askeri işbirliği çerçevesinde değil, diplomatik, insani müdahale ve bölgesel işbirliği örgütlenmesi konularında da işbirliği yapmışlardır. Türkiye ve ABD Mart 1994'te gerçekteştirilen Boşnak-Hırvat Federas-

yonu konusunda da birlikte hareket etmişlerdir. ABD'nin girişimleri neticesinde imzalanan Dayton Anlaşması sonrasında iki ülke arasındaki işbirliği sürmüştür. Türkiye, bölge barışı için oluşturulan BM gücüne asker yollayarak yardımda bulunmuştur. Türkiye ile ABD arasındaki bir başka işbirliği alanı 1998 Kosova olaylarıdır. ABD'nin askeri faaliyetleri yanında, Türkiye de bölgeye savaş uçağı göndererek; gözleme, koruma ve görev uçuşlarında rol almıştır. Ayrıca ABD'nin kullanımı için Çorlu ve Bandırma üslerinin kullanımına müsaade edilmişse de anlaşmanın yapılması üzerine üslerin kullanımına gerek kalmamıştır (Uzgel, 2002, s. 276-277).

#### **2.4 2001- 2018 Arası Dönem**

Türk-Amerikan ilişkilerini 2000'li yıllarda iki dönem halinde izlemek mümkündür, birinci dönem işbirliğinin sürdüğü dönemdir. İkinci dönem ise Türk-Amerikan ilişkilerinin Türkiye'nin iç dinamiklerinden ve ABD'nin politikalarından kaynaklanan yapı sebebiyle kırılmaların yaşandığı ve bu kırılmaların çatışmaya döndüğü dönemdir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde işbirliği dönemi 11 Eylül saldırıları sonrasında atarak devam etmiştir. ABD Başkanı George W. Bush'un 11 Eylül saldırıları sonrası 2002 yılında açıkladığı 'Bizimle değilseniz, bize karşısınız' düsturu, Türk-Amerikan ilişkilerini terörizm ve terörle mücadele söylemleri etrafında şekillendirmiştir. 11 Eylül saldırılarının ilk neticesi, ABD'nin Afganistan'a saldırması olmuştur. Türkiye, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sırasında ABD'nin 'uluslararası terörizme' karşı birlikte hareket etme isteğı doğrultusunda hava sahasını kullanımına açarak müdahalede ABD'nin yanında yer almıştır. Kasım 2003'te Başkan Bush Ortadoğu'da reformları teşvik etmek amacıyla büyük bir proje başlatacağını ilan etmiştir. Büyük Ortadoğu projesi doğrultusunda ABD, Irak'a müdahale için Türkiye'den destek beklemiştir. TBMM'de 1 Mart 2003 tarihinde gerçekleşen oylamada ABD'ye Türk topraklarını kullanma ve Türk askerinin yurt dışında gönderilmesine izin veren tezkere reddedilmiştir. ABD'nin beklemediğı bir netice alması iki ülke ilişkileri üzerinde gerginliğı doruk noktasına çıkartmıştır. ABD dışişleri bakanı Colin Powell, Clinton'un Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlamak için kullandığı "stratejik ortaklık" kavramını kullanmamaya başlamıştır (Keyvan, 2011, s. 104,107).

Çağrı Erhan'a (2010, s. 84) göre, Türkiye ile ABD arasında ne önceden ne de daha sonra bir stratejik ittifak olmamıştır. Türkiye ile ABD arasında bir stratejik ittifaktan bahsedebilmek için iki ülke arasında hiçbir üçüncü ülkeyle olmadığı kadar yüksek askeri ve ekonomik işbirliği gerekmektedir. Bu iki şart dışında ise her iki ülke kamuoyunun birbiri aleyhine olumsuz hissiyat beslememeleri ve her iki ülkenin küresel ve bölgesel gelişmeler bağlamında örtüşen bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir. Mez-kûr dört şart doğrultusunda, ABD'nin gerçek anlamda stratejik müttefiki sadece İngiltere ve İsrail'dir.

1 Mart 2003 tarihli Irak'a Türk askeri gönderilmesine dair tezkerenin reddedilmesi ile başlayan süreçte Türk Amerikan İlişkileri ciddi bir gerileme yaşamıştır. Tezkereyi izleyen dönemde, Çuval Krizi olarak da bilinen 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'deki 11 Türk subayının ABD tarafından tutuklanması hadisesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir (Akbaş, 2011, s.293). Bu olaylar iki ülke arasında çıkar çatışmasına neden olarak ilişkileri iyice bozmuştur. İlişkilerin onarılması süreci ise ancak 2007 yılından itibaren aşama kaydetmiştir.

George W. Bush, başkanlığı Barack Obama'ya devrettiğinde Türk-Amerikan ilişkileri 1 Mart krizi sonrası ciddi bir dizi problemler yumağına sahipti. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerginlik Türk kamuoyunda olumsuz yansıma bulmuştur. Bu durum 'değişim' sloganıyla 2008 yılında başkan seçilen Barack Obama döneminde bir umut olmuştur. Değişim Türk-Amerikan ilişkilerini normalleştirmek için önemli bir fırsat olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Obama'nın ilk denizaşırı seyahatlerinden birini Türkiye'ye gerçekleştirmesi önemli bir işaret olarak değerlendirilmiştir (Keyvan, 2011, s. 105-106). Obama'nın Türkiye gezisi sırasında 6 Nisan 2009 tarihinde TBMM'de bir konuşma gerçekleştirerek; iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden canlandırmaktan, İslam ile bir savaş içerisinde olmadıklarından bahsetmiş ve ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediğini, Irak'ın toprak bütünlüğü ve PKK konusunda Türkiye'nin yanında yer alacağını ifade etmiştir. Obama, aynı gün gerçekleşen basın toplantısında ise iki ülke ilişkilerini "model ortaklık" olarak nitelendirmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s. 500, 508). Bush dönemine kıyasla Obama'nın liderliğinde -NATO-AB Füze Kalkan projesi örneğinde olduğu gibi- ABD'nin, Türkiye ve AB ile münasebetleri daha fazla işbirliği arayışı içerisinde olmuştur (Aydın, 2019, s.719-735).

Başkan Bush döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan çatışma, Obama'nın seçilmesi ile birlikte yerini 'Model Ortaklık' temelinde ilişkilerin tamirine yönelik beklentiye bıraksa da Obama'nın ikinci başkanlık döneminin yaşanmasıyla birlikte iki ülke arasında bölgesel problemler üzerinde ciddi anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. 'Model Ortaklık' iddiası ise söylemden öteye geçememiştir. Arap Baharı sonrasında Mısır'da 2013 yılında Sisi'nin darbe yaparak Mursi yönetimini görevden uzaklaştırması, Türk-Amerikan bakışının farklılaştıran önemli bir etken olmuştur. Mısır'dan sonra Suriye'de ortaya çıkan uyuşmazlık, etkisini günümüze kadar sürdüren bir problem olarak ortada durmaktadır. Küresel ve bölgesel gelişmelerin dışında Türkiye'nin içeride yaşadığı bir takım olaylarda Türk-Amerikan ilişkileri bu süreçte etkilenmiştir. Bu olaylardan birisi olan Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir diğer kırılma anı olmuştur. Gezi Parkı Şiddet Eylemleri sırasında ABD medya ve kamuoyunun Türk Hükümeti'ne karşı bir algı oluşturma çabası ilişkilerin giderek bozulmasına neden olmuştur. ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarına karşı kayıtsız kalma durumu ve bunun yanında Türkiye'deki ciddi krizlere hızlı ve acil cevap vermede yaşanan başarısızlık sürmüştür. Bu doğrultuda ABD yönetimi, 15 Temmuz Darbe girişimine de kayıtsız kalmış, bu durum ise ikili ilişkilerde önemli bir problem olmuştur. ABD yönetiminin 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında konuyla ilgili yaptığı açıklamalar için seçtiği kelimeler ve mesajların tonu bekle gör politikası izlediği algısını oluşturmuştur. Obama'nın 15 Temmuz Darbe Girişim sonrası Türk mevkidaşını aramak için dört gün beklemesi, darbe sonrasında yine FETÖ lideri Gülen'in Türkiye'ye iadesi konusunda aleyhte tutum takınılması, Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin en kötü dönemlerinden birisinin yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin FETÖ konusunda ABD'den beklediği desteği alamaması buna karşın Türkiye'nin kırmızı çizgisi olan Suriye konusunda DAES bahanesiyle YPG/PKK'ya silah ve askeri mühimmat başta olmak üzere destek vermesi, ilişkileri ciddi bir çatışmaya dönüştürmüştür (Kanat v.d., 2017, s.8-10). Oysa Türkiye, DAES başta olmak üzere Kuzey Suriye'de ortaya çıkan terör örgütlerini temizlemek üzere, birtakım girişimlerde bulunarak, uluslararası terörist yapı olarak adlandırılan DAES'a karşı aktif bir faaliyet içerisine girmiştir. Türkiye, 2014 yılının sonunda Kobani'de



DEAŞ'a karşı operasyona destek vermek üzere Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne bağlı güçlerin kendi toprakları üzerinden Suriye'ye geçmesine izin vermiştir. Keza Türkiye'nin girişimleri ile DEAŞ'a karşı mücadele için 2015 yılında ABD ile Suriyeli Muhalifleri kapsayan eğitim donat anlaşması imzalanmıştır. (Erdağ, 2017, s. 331-332) Türkiye'nin Suriye başta olmak üzere ABD'nin terörizmle mücadele konusunda ABD'nin yanında yer alırken Obama'nın ikinci başkanlık döneminde ABD yönetiminin Türkiye ile ilişkileri problemlili bir zeminde ilerlemiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin hızla uçuruma sürüklendiği 15 Temmuz sonrasındaki süreçte ABD'de başkanlık seçimlerinin yenilenmesi, Obama'nın ikinci döneminde yaşanan tüm olumsuzlukların giderilmesi için olumlu bir fırsat olarak belirmiştir. Donald Trump'un Ocak 2017'de göreve gelmesi FETÖ, PYD/PKK gibi Türkiye için milli güvenlik noktası sayılan konularda Trump'ın olumlu adım atacağı beklentisi, Türk-Amerikan ilişkileri için iyimser bir beklenti oluşturmuştur. Obama yönetiminin gerilim dolu sürecinden sonra Trump'ın seçilmesi sonrasında olumlu bir zeminde başlayan Türk-Amerikan ilişkileri kısa süre içerisinde beklentileri tersine çevirmiştir. ABD'nin Türkiye'nin iki temel beklentisi olan PYD/PKK ve FETÖ konularında beklenen adımları atmaması bu gelişmeyi etkileyen temel sebep olmuştur. Türkiye PYD/PKK konusunda hiçbir şey yapmayan ABD yönetimine rağmen Sincar'a operasyon düzenlemiştir. Türkiye, genelde Suriye özelde ise PYD/PKK konusunda kararlı olduğunu Suriye operasyonu ile göstermesine karşın Trump, Türkiye'yi dikkate almayarak 10 Mayıs 2017'de YPG'nin ABD tarafından doğrudan silahlandırılması için yetki vermiştir. Suriye politikasında Obama yönetiminden farklı bir irade ortaya koymayacağı mesajını veren Trump, bir taraftan da Türkiye ile görüşmeyi sürdürmeye devam etmiştir (İnat ve Caner, 2017, s.131-132).

Trump döneminde Obama'nın mirasını devam ettireceğinin en açık delili, Trump'ın Obama'nın DEAŞ'la Mücadele Özel Temsilcisi görevini yürüten Brett McGurk'un görevini devam ettirmesidir. McGurk, DEAŞ'la mücadele altında PYD/PKK'ya destek vermiş PKK'nın bir başka kolu olan YPG'nin sözcüsü Polat Can'dan plaket almıştı (Yeni Şafak, 20 Ocak 2017). Obama döneminde sık sık Kobani'yi ziyaret ederek terör örgütü ile görüşen McGurk, Türkiye'nin her defasında tepkisini çekmiş, Obama yönetimi ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştu (Türkiye, 21 Ocak 2017). Obama

yönetiminde başlayan PYD/ PKK yakın ilişkileri Trump yönetiminde mevcut halini McGurk'un görevini devam ettirmesiyle sürmüş, bu durum ise Türk-Amerikan ilişkilerini gerilmesine neden olmuştur. McGurk dışında DEAŞ'a karşı koalisyon sözcüsü ABD'li Albay Ryan Dillon PKK'nın uzantısı YPG/SDG'li teröristleri patlayıcılarla nasıl eğittiklerine ilişkin fotoğraflar paylaşarak Türkiye'ye rağmen ABD'nin PYD/ PKK'ya verdiği desteği gözler önüne sermekten çekinmemiştir (Ortadoğu, 1 Mart 2018).

Türkiye 2017 yılında ABD'nin tırlar dolusu silah ve mühimmat yardımı karşısında PYD/ PKK-ABD ittifakına karşı sesini yükseltmiştir. 2017 Haziran'ında Milli Güvenlik Kurulu sonrası yayınlanan bildiri " ... Suriye Demokratik Güçleri kisvesi altında faaliyet gösteren PKK/PYD-YPG terör örgütüne uygulanan destek politikasının dostluk ve müttefiklikle bağdaşmayacağı..." bildirilerek ABD'ye açık bir mesaj verilmiştir (Star, 1 Haziran 2017). ABD'nin mevcut desteğini sürdürmesi, Türkiye'nin ABD'ye yönelik mesajlarının tonunu da gittikçe sertleştirmiştir. ABD'nin Obama yönetiminde başlayan terör örgütlerine eğitim ve silah ve mühimmat başta olmak üzere yardım sağlanması, Trump yönetiminde kesintiye uğramadan devam etmiştir. Oysa ABD, Türkiye'nin milli güvenliğini sağlamak adına gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı gibi operasyonlara destek vermediği gibi bu operasyonları eleştirmiştir (Karar, 14 Şubat 2018).

15 Temmuz Darbe girişimi ile ilgili hazırlanan iddianamede ismi geçen ve hakkında 35 yıl hapis istenen İzmir Diriliş Kilisesi Rahibi Andrew Craig Brunson ABD – Türkiye ilişkilerinin Trump yönetimi döneminde geren bir diğer konu olmuştur. Brunson'un FETÖ ile bağlantılı olduğu, gizli tanıkların ifadeleri sonucunda ortaya çıkmış, Rahip tutuklanarak hapis hane sevk edilmiştir. Brunson'un hakkındaki 'casusluk' iddialarının 15 Temmuz'la sınırlı kalmadığı, Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, Suruç Saldırısı, Kobani Şiddet Olayları, Sur/Hendek Olayları gibi pek çok toplumsal olayda isminin planlayıcı olarak geçtiği görülmüştür. Brunson'un 15 Temmuz Darbe girişimi başta olmak üzere suçlanarak cezaevine gönderilmesi, kısa süre içerisinde Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginleşen ilişkilerin çatışmaya dönmesine neden olmuştur. Trump yaptığı açıklamalarda Brunson'un serbest bırakılmasını talep etmiştir. Bu isteğin gerçekleşmemesi karşısında ise 2018'in yaz aylarında dolarda yaşanan yükselme, Türkiye tarafından ABD'yle irtibatlandırılmıştır. Doların TL karşısında yaşanan

yükselişi, Türk kamuoyunda, ABD'nin Brunson'a karşı hamlesi olarak yürütölen dolar manipölasyonu şeklinde yorumlanmıştır. Finansal değişimlerle izah edilemeyecek kadar kısa sürede meydana gelen artış, Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak tarafından "Paramız doğrudan bir ABD Başkanı tarafından hedef alındı" diyerek ekonomik müdahalenin Trump tarafından gerçekeştirildiği ifade edilmiştir (Akşam, Ağustos 13, 2018). Trump'ın Brunson'la ilgili olmak üzere Türkiye aleyhinde sosyal medya üzerinden yaptığı paylaşımlar, Türkiye'ye kota uygulama kararı ve İçişleri ve Adalet Bakanlarına yönelik yaptırımlar, Türkiye'nin tepkisini çekmiş, Türkiye-ABD ilişkilerinde çatışma yaşanmasına sebep olmuştur.

Brunson'un serbest bırakılması, Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu yansımışsa da ikili ilişkilerin bu süreçte ağır yara aldığı bir gerçektir. Özellikle Türkiye'deki dolar artışının ekonomi piyasalarında meydana getirdiği dalgalanma, Trump'ın Türk kamuoyundaki imajını olumsuz olarak etkilemiştir. Brunson sonrası ilişkilerde görece bir değişme gözlemlenmekle birlikte Türkiye'nin ABD'den bağımsız dış politika yürütmek istemesi ve hali hazırda sürmekte olan FETÖ, PYD/SDG/PKK, S-400 savunma sistemleri gibi konular Türk-Amerikan ilişkilerinin önünde büyük bir sorun yumağı olarak durmaktadır.

Trump döneminde ABD ve Türkiye arasındaki gerilim artarak devam etmiş, Türkiye için güvenlik tehdidi olan terör örgütlerine hem siyasi hem lojistik hem de mühimmat destekleri açıkça verilmeye başlanmıştır (Turan ve Çelik, 2018, s.130).

Trump yönetiminin Suriye iç savaşındaki tutarsız politikaları bölgede istikrarsızlığı artırmaktadır. Trump'ın Suriye'nin Kuzeyine yönelik politikaları Türkiye ile ilişkilere zarar vermiştir (Akbaş v.d., 2018, s. 494). Benzer şekilde 2019 Ocak ayında Trump'ın Suriye'den çekileceklerini açıklamasından sonra, söz konusu çekilme takvimini Suriye'de Türkiye'ye karşı savaşan güçleri korumaya yönelik bir tutum içerisine girerek şekillendirmeye çalışması da Türkiye'de ABD yönetimine yönelik kuşkuları artırmıştır.

## Sonuç

Bu çalışma yaklaşık iki yüzyıllık bir süreç gösteren Türk-Amerikan ilişki-

lerini çatışma ve işbirliği sarmalında nasıl geliştiğini ve değiştiğini göstermeye çalışmaktadır. İlk kez 1800'li yıllarda Akdeniz'e gelerek ticaret yapmaya başlayan ABD ticaret gemileri, bu dönemde Osmanlı Devleti'ne bağlı Garp Ocaklarına vergi vererek Akdeniz'de ticaret tapmaya başlamıştır. Çok geçmeden iki ülke arasında imzalanan anlaşmalarla birlikte resmi hüviyet kazanan Osmanlı-ABD ilişkileri, yine bu dönemde çıkış eksenli bir seyir takip etse de şartların bir sonucu olarak istenilen seviyeye gelememiştir. I. Dünya Savaşı ile kesilen ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise hemen yeniden başlamamıştır. 1927'de yeniden başlayan Türk-Amerikan ilişkileri bu dönemde ittifak ilişkisi sayılamayacak bir seviyede olmuştur. II. Dünya Savaşı içerisinde kuvvetlenmeye başlayan ilişkiler, II. Dünya Savaşı sonrası ise İngiltere'nin yerini ABD'nin almasıyla birlikte ittifaka doğru ilerlemiştir. İki ülke arasındaki bu yakınlaşma ABD'nin Truman ve Marshall yardımları ile siyasi ve ekonomik seviyeye, Türkiye'nin 1952'de NATO'ya dâhil olması ile ise askeri seviyeye yükselmiştir.

Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasıyla birlikte siyasi, ekonomik ve askeri bir ittifaka dönüşen Türk- Amerikan ilişkileri, Soğuk Savaş süresince Sovyetlerin faaliyetleri neticesinde şekillenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın 'Detante' döneminde ABD'nin çıkarlarını üstün tutması, Türkiye'nin feda edilebilirliğinin tartışılmasına neden olmuştur. 1964 sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmüştür. 1960 yılında başlayan Kıbrıs sorunu 1974 yılında Türkiye'nin ABD'ye rağmen müdahale gerçekleştirmesi ile neticelenmiş, bu netice sonrası ise Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir kopuş, çatışma yaşamıştır. 1980'de yaşanan dönüşüm Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde bir belirsizlik yaşanmasının önüne geçmiştir. 1983 yılında Turgut Özal'ın başbakanlığı ile başlayan değişim Türk-Amerikan ilişkilerine de yansiyarak çatışmadan işbirliğine evrilmiştir. Özal'ın yürüttüğü esnek dış politika, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da devam etmiştir.

2000'li yıllarda ise AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk – ABD ilişkilerinde yakınlaşma meydana gelmiş, ABD Irak'a 2003 yılında gerçekleştireceği operasyon için Türkiye'den yardım istemiştir. Tarihe 1 Mart Tezkeresi olarak geçen hadisede TBMM tarafından ABD'ye destek verilmesine hayır denmiştir. 1964, 1974 yıllarındaki kriz ve/veya çatışma dö-

nemlerinde ABD'nin tahakkümü vardır. 1 Mart Tezkeresi'nde ise Türkiye'nin istediği olmuştur. Barack Obama'nun başkan olması ile birlikte Türkiye'de, Bush dönemi ABD politikalarından dönüş beklentisi oluşmuştur. Obama'nın ikinci döneminde bu beklentinin yerini gerilimin aldığı görülmüştür. Bu dönemde ABD ile Suriye, Mısır meselesi başta olmak üzere, bir takım çatışmalar yaşanmıştır. Özellikle ABD'nin DEAŞ bahanesiyle Suriye'de Türkiye'de terör eylemlerinde bulunan PKK/PYD'ye silah ve askeri mühimmat sağlaması, Gezi Parkı Olayları sırasında Türk Hükümeti aleyhinde bir pozisyon alması, 15 Temmuz Darbe Girişimi sırasında ve sonrasında Türkiye'nin yanında yer almaması, Obama döneminde beklenen gelişmelerin gerçekleşmediğini göstermiştir. Türk-Amerikan ilişkileri çatışma eksenli kırılğan bir süreçte gelişme göstermiştir. Obama'dan sonra başkan olan Donald Trump, Türk-Amerikan ilişkileri için yeni bir beklenti oluşturmuştur. ABD'nin FETÖ Terör Örgütü firarileri için sığınak olması, Türkiye'nin tüm taleplerine rağmen ABD tarafından suçlu iadesi yapılmaması, ilişkilerin Trump döneminde de çatışma eğilimli olacağını göstermiştir. ABD'nin Trump döneminde tırlar dolusu silah ve mühimmatı YPG/PKK'ya sağlaması, Türkiye'nin güvenliği için Suriye'de yürüttüğü operasyonları stratejik ortağı olan ABD'nin desteklememesi iki ülke arasındaki çatışma sürecini beslemiştir. Trump döneminde Türk-Amerikan ilişkilerine sekte vuran bir diğer olay ise Rahip Brunson'un casusluk iddiasıyla gözaltına alınmasıdır. Brunson'un serbest bırakılması, Türk-Amerikan ilişkilerinde iyileşme beklentisini yükseltse de Türkiye ile ABD arasındaki S-400 Füze Sistemleri, YPG/PKK, Suriye, FETÖ konuları çatışma etkisini sürdürmektedir. Ayrıca henüz gündeme gelmeyen Ermeni Meselesi ile ABD'de tutuklu bulunan Halk Bankası yetkililerinin durumu da ilişkileri etkileyecek konulardandır. ABD kendi çıkarları söz konusu olduğunda çıkarlarından Türkiye'nin zarar görmesi durumunda dahi vaz geçmemektedir. ABD'nin bu tutumu, iki aktör arası ilişkileri işbirliğinden çatışmaya doğru evirmektedir. ABD'nin ilkesel değerleri zaman zaman görmezden gelerek benimsediği tutumlar Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermektedir. Böyle durumlarda da iki ülke gündemini işbirliği unsurları değil çatışma unsurları belirlemektedir. Ancak tarihsel süreçten anlaşıldığı kadarıyla görünen odur ki iki ülke çatışsa da ilişkileri sona erdirmeye ya da büyük oranda kesme yönünde bir tutum içinde olmamaya özen göstermektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Turkish-American Relations in the Second Century  
of Cooperation and Conflict Spiral**

\*

Zafer Akbaş - Ahmet Hüsrev Çelik - Melih Duman

*Düzce University – Aksaray University*

Turkish-American relations, which goes back to the 20th century, began in the 19th century for the first time with the US ships coming to the Mediterranean in regards of trade paying taxes to the Garp Ocakları of the Ottoman State and continued uninterruptedly until today. In this context, our research aims to evaluate Turkish - American relations on a holistic approach considering the past and present. In this way, the study was focused with the first meeting of the Ottoman Empire and USA as well as covering the post-proclamation of the Republic.

Turkey-US Relations are elaborated without making distinction between the Republic of Turkey and the Ottoman state to demonstrate permanent process. The data used in the analysis of the study were obtained as a result of the analysis performed by documentary source scanning method. The analyzed material includes official archive records, newspapers and secondary sources, books and articles.

As primary sources, US archives were also used to reflect the US position. In this context, the personal archive of US President Harry S. Truman has been particularly used. Apart from the archive, our primary source was periodicals. Newspapers are at the top of the list in terms of providing effective informations and witnessing history. in addition to archives and periodicals, second hand sources were used by scanning of the literature. The main axis of our study was secondary hand sources. Qualitative data analysis and content analysis methods were used in the study. In this way, the structure of Turkish - American relations has been shown clearly. After World War II in which Turkish foreign policy has been changed dramatically the United States as a strategic ally, has become Turkey's most important supporter against Soviet Russia. After Turkey has become a member of NATO during the Second World War in the process of the cooperation has caused significant changes. Turkey, has been ally with US

which has been efficiency from 1947 until today by passing from neutral foreign policy to partial policy. In this evaluation, the study aims to reveal how Turkish - American relations, which occupied a very important place in recent history, have evolved in the historical process. In particular, the impact of environmental factors, possessions and approaches of overlapping interests considering Turkey and USA where conditions caused favor and unsavory results for both sides have been examined mutually based on the spiral of the cooperation and conflicts in sense of interests.

The study aims to show how Turkish-American relations, which left behind a two-century process, developed and changed on the axis of conflict and cooperation. US merchant ships arriving in the Mediterranean in the 1800s carried trade by paying taxes to the Garp Ocakları of the Ottoman State in this period. With the signing of agreements between the two countries shortly after the arrival of the US, the Ottoman-US relations became official. After the mutual recognition of the US and Ottoman states, the relations between the two states followed an exit-oriented course. Despite this positive oriented encounter between the Ottoman and the United States, relations have not reached the desired level as a result of the circumstances. Officially diplomatic relationship has been cut after the beginning of the First World War and it was not immediately re-started when Turkish Republic was established. Turkish-American relations, which started again in 1927, did not become an alliance at this level. The relations that started to strengthen in the Second World War and after the Second World War where the United States took the place of the United Kingdom moved towards the alliance. While this rapprochement between the two countries has been accelerated by Truman and the Marshall aid of the US in regards of political and economic momentum it has been enlarged by Turkey's involvement of NATO in 1952 as evolving in the military and security dimensions.

In 1952, along with being a member of NATO, Turkish-American relations which turned into a political, economic and military alliance has been formed according to the Soviet Union's policies during the Cold War. Especially the superior interests of the United States in the period of détente has led to the discussion of Turkey's sacrifice for the first time. It was observed that Turkish-American relations followed a fluctuating course after 1964. The Cyprus question emerging in 1960 resulted to carry out

military intervention by Turkey in 1974 despite of the United States. After that Turkish-American relations has experienced a new departure and conflict. The transformation being in 1980 prevented the uncertainty in Turkish-American relations until the end of the Cold War. The change that started with Turgut Özal's prime ministry in 1983 was reflected in Turkish-American relations and evolved from the conflict to cooperation. Özal's flexible foreign policy continued after the end of the Cold War. After the end of the Cold War largely expected to break Turkish-American relations, contrary to expectations because of the power vacuum in the Middle East region, especially Turkey's recent rapprochement continued. The economic crisis of the early 2000s in Turkey has fostered a closer cooperation process with the US.

After the AK Party came to power, the current convergence in Turkish-US relations continued until the 2003 US operation in Iraq. The resolution as recorded 1st of March Note, which allowed to use Turkish lands for US operation to Iraq has been rejected by Turkish Grand National Assembly. Turkish-American relations, which experienced one of the moments of historical breakdown after the 1st of March Note, began to converge under Barack Obama, who was elected president with the slogan of change after US President Bush. But it was seen that the change was replaced by tension in Obama's second term. During this period, a number of conflicts of interest were experienced with the USA, especially with regard to Syria and Egypt. In particular, due to the United States supports to PKK / YPG arms and ammunition supply in acts of terrorism under the pretext of combating ISID, position against Turkish government in Gezi Park violences, and the lack of assistance to government in the process of 15 July coup d'état, the expected developments did not take place during the Obama period. Turkish-American relations have developed in a fragile process based on conflict. Donald Trump, who became president after Obama, set a new expectation for Turkish-American relations. Since US was being patronage of FETÖ fugitives and disapprove of the extradition by the US despite all of Turkey's request has shown that relationship would be the conflict-prone in the era of Trump too. Due to of ensuring full tractors of weapons and ammunition to the YPG / PKK by US in the era of Trump presidency and lack of the supports of the US as an ally for Turkey's operations in Syria in regards of security has fostered the conflict



of interests. In this context, Turkish-American relations continued on the axis of conflict during the Trump period. It has been seen that Turkish-American relations, which are handled in a historical holistic context, progress in the process of cooperation in the axis of common interest. However, the hegemonic power of the USA caused the dominant power in Turkish-American relations in favor of USA. So often in the face of Turkey's interests it was seen as superior to their own interests to keep the United States. That is why commonly US kept own interests as superior against Turkish interests. When Turkish national interests overlapped with US interests, reciprocal relations has been oriented toward spoil and tension. US always gave significance to own interests and asked Turkey to be absolute partner and supporter even in case of Cyprus where the humanitarian crisis appeared. Otherwise US used its economic and political power against Turkey. Turkey's policy of anti-trusteeship developed against the United States has been increased with a second term of Barack Obama. As a result of this correlation prone conflicts has been strengthened. If US continues to approach Turkey as a strategic partner in case of consisting of interests and ignore Turkish interests when overlapping it may be expected to maintain the conflict of trends in accordance with the historical development for Turkish-American relations and characterize a course of a roller coaster.

### Kaynakça / References

- Akbaş, Z., Çaylı, Ş. ve Duman, M. (2018). Amerika Birleşik Devletleri'nin realizm ve idealizm ikileminde ortadoğu politikası: Mısır ve Suriye örnekleri. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(11), 485-502.
- Aknur, M. (2012). 27 Mayıs 1960 darbesi ve dış politika. *Türk Dış Politikası (1919-2012)*. (Ed., Haydar Çakmak). s.549-556. Ankara: Barış Kitap.
- Aydın, E. (2018). Geleneksel güvenlik yaklaşımı ile genişleyen ve derinleşen güvenlik yaklaşımının karşılaştırılması. *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar, III*. (Edited By: Silvius Stanciu, Ali Rıza Gökbnar, Turan Gündüz), s.115-129. London: IJOPEC Publication.
- Aydın, E. (2019). AB'nin güvenliği ve Türkiye'nin rolü: NATO füze kalkanı, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 719-735.

- Çelik, A. H. (2015). Türk dış politikasının niteliği üzerine kavramsal bir tartışma: değerli yalnızlık mı? şuurlu dinamizm mi?. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 67-89.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914 - 1995*, 15. Baskı. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1999). Yarım yüzyılın Türk-Amerikan ilişkileri, 1947-1997: bir genel değerlendirme. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. S.421-440 Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arık, U. (2011). Kıbrıs. *Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3-21.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2012). Türkiye-ABD ilişkileri. *Türk Dış Politikası (1919-2012)*. (Ed., Haydar Çakmak), s.465-469 Ankara: Barış Kitap.
- Byrnes, J. F. (1948). *Açık konuşalım, yalta-Potsdam-Londra-Moskova-Paris ı- Londra ı- Paris ı- Newyork konferanslarının iç yüzü*. (Çev., Semih Yazıcıoğlu). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çelebi, Ö. (2012). Türkiye-ABD ilişkileri. *Türk dış politikası (1919-2012)*. (Ed., Haydar Çakmak.), s.756-763 Ankara: Barış Kitap.
- Doğan, N. (1996). *Cumhuriyet öncesi Türk Amerikan ticaret anlaşmaları*. İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Erdağ, R. (2017). *Normalleşmeden gerilim ve çatışmaya: Türkiye-Suriye ilişkileri. AK Parti'nin 15 Yılı dış politika*, s.318-335. İstanbul: SETA Kitapları.
- Erhan, Ç. (2004). 1945-1960: Batı bloku ekseninde Türkiye-1 (Demokrat Parti Dönemi-I [1950-1955]). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed., Baskın Oran), Cilt I, 10. Baskı, s. 479-575, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2004). ABD ve NATO'yla ilişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed., Baskın Oran), Cilt I, 10. Baskı, s. 681-715, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erhan, Ç. (2010). *Türk dış politikası'nın güncel sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erol, M. (1988). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika birleşik devletleriyle yaptığı ticaret anlaşmaları*. Konya: S.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2002). *Modernleşme bağlamında Osmanlı-Amerikan ilişkileri*. İstanbul: Beyan Yayınları.

- Feridunoğlu, İ. C. (2017). Hürriyet gazetesi'nce 1964 Johnson mektubu süreci'nde kullanılan dilin milliyetçi söylem bağlamında söylem analizi yöntemiyle incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 371 - 394.
- Gencer, A. İ. Öreñ, A. F. Ünver, Metin. (2008). *Türk-Amerikan Silah Ticareti*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Gönlübol, M. Ülman, H. (1996). İkinci dünya savaşından sonra Türk dış politikası (1945-1965). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. 9. Baskı. s.543-575 Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gönlübol, M., Ö. K. (1996). 1973-1983 dönemi. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. 9. Baskı, s.543-608 Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözen, R. (2012). ABD ile ilişkiler. *Türk Dış Politikası 1919-2012*. Haydar Çakmak (Ed.). 2. Baskı. s. 379-386, Ankara: Barış Kitap.
- Gözen, R. (2012). Truman Doktrini. *Türk Dış Politikası (1919-2012)*. Haydar Çakmak (Ed.). 2. Baskı. s.387-391. Ankara: Barış Kitap
- Hale, W. (2003) *Türk dış politikası 1774-2000*. Çev.Petek Demir. İstanbul.
- Hary S. Truman Arşivi. *Draft suggestions for President's Message to Congress on Greek Situation, (March 3, 1947)*. [trumanlibrary.org](http://www.truman-library.org). Subject File, J.M. Jones Papers. 24.09.2018 tarihinde [http://www.truman-library.org/whistlestop/study\\_collections/doctrine/large/documents/pdfs/6-9.pdf#zoom=100](http://www.truman-library.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/pdfs/6-9.pdf#zoom=100)
- İnat, K., Caner, M. (2017). Türk-Amerikan ilişkilerinde 'eksen' sorunu. *AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika*. S.109-134. İstanbul: SETA Kitapları.
- Kanat, K. B. Michalke, K. L. Hannon, J. (2017). *Türkiye-ABD ilişkileri ve yeni ABD yönetimi*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Karakaş, N. *Türk-Amerikan siyasi ilişkileri (1939- 1952)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Keyvan, Ö. Z. (2011). Stratejik ortaklıktan model ortaklığa türk-amerikan ilişkileri ve büyük ortadoğu projesi. *Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları*. Drl. Mehmet Seyfettin Erol. S.95-118. Ankara: Barış Kitap.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. Çev., Belkis Çorakçı. Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2002). Batı bloku ekseninde türkiye 2. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Ed., Baskın Oran, Cilt II, 4. Baskı, s. 9-33. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (1996). *Siyasi tarih 1918-1994*. 5. Baskı. İmge Kitabevi, 1996.

- Sezer, D. B. (1999). *Soğuk savaş dönemi ve türkiye'nin ittifaklar politikası. Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç.* s. 441-464. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya savaşı'ndan günümüze türk dış politikası.* İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Son onyıllarda Türk dış politikası 1991-2015.* İstanbul: Der Yayınları.
- Şafak, N. (2003). *Osmanlı-Amerikan ilişkileri.* İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Toker, M. (1971). *Türkiye üzerinde 1945 kâbusu.* Ankara: Akis Yayınları.
- Turaman, O., Çelik, A. H. (2018). Türkiye ve ABD'nin Ortadoğu dış politikası: Irak ve Suriye örnekleri üzerinden çatışan ve örtüşen değerler ikilemi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 116-138.
- Uslu, N. (2003). *The Turkish – American relationship between 1947 and 2003.* New York: Nova Science Publishes, Inc.
- Uslu, N. (2012). Türkiye - ABD İlişkileri. Türk dış politikası 1919-2012. Ed. Haydar Çakmak. 2. Baskı, s. 690-695, Ankara: Barış Kitap.
- Uzgel, İ. (2002). ABD ve NATO'yla ilişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar.* Ed., Baskın Oran. Cilt II, 4. Baskı. s. 243-325. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2010). Dış politikada AKP: stratejik konumdan stratejik modele, AKP Kitabı. Dr. İlhan Uzgel- Bülent Duru. 2.Baskı, s.357-380. İstanbul: Phonenix Yayınevi.
- Ülman, A. H. (1961). *Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri (1939-1947).* Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ülman, H. (1961). *İkinci cihan savaşının başından truman doktrinine kadar Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri 1939-1947.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ünlü, T. (2012). Kıbrıs sorunu ve 1974 müdahalesi. *Türk Dış Politikası 1919-2012.* Ed. Haydar Çakmak. 2. Baskı, s. 681-689. Ankara: Barış Kitap.
- Veysel, B., Erhan Ö. (2016). *Kamu politikası Türkiye'de uyuşturucu ile mücadelede uygulanan politikalar ve toplumsal algı.* Konya: Çizgi Kitapevi.
- Weisband, E. (1974). *İnönü'nün dış politikası.* Çev., M. Ali Kayabal. Milliyet Yayınları.
- Sürelî Yayınlar**  
Akşam Gazetesi  
Ayn Tarihi

Karar Gazetesi  
Ortadoğu Gazetesi  
Star Gazetesi  
Türkiye Gazetesi  
Yeni Şafak Gazetesi

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Akbaş, Z., Çelik, A.H. ve Duman, M., (2019). İkinci Yüzyılda İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 2226-2258. DOI: 10.26466/opus.532884

## Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler( BOBİ) Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.568710

\*

Murat Karahan\*

\* Dr.Öğr.Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, Gaziantep/Türkiye  
E-Posta: [karahan@gantep.edu.tr](mailto:karahan@gantep.edu.tr) ORCID: [0000-0002-5066-4257](https://orcid.org/0000-0002-5066-4257)

Öz

Günümüzde alternatif finansman kaynaklarına eğilim gün geçtikçe gelişmekte olan ekonomilerdeki işletmeler için önem arz etmektedir. İşletmelerin finansman kaynağı olarak tercih ettiği yöntemlerden biri olan, dünyada uzun zamandan beri ve ülkemizde yerleşik olarak kullanılan finansal kiralama. Türkiye Muhasebe Standardı 17 (TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı) göre finansal kiralama; Bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan her türlü risk ve yararların devredildiği sözleşmedir. Hukuki düzenlemelerde değişikliklerin süreklilik arz etmesi, finansal kiralama işlemlerinde hem kiraya veren hem de kiracı yönünden değişikliklere neden olmuştur. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Büyük ve Orta Boy İşletmelerde finansal kiralama açısından son yıllarda gerçekleştirilen mevzuat değişikliklerinin özellikle Vergi Usul Kanunu (VUK), Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardının (BOBİ FRS) kapsamında karşılaştırılmalı bir teorik çalışma yaparak, finansal kiralama işlemlerinin VUK ve BOBİ FRS'ye göre taraflar açısından benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmektir. Çalışmada finansal kiralama işlemleri ile ilgili Vergi Usul Kanunu ve BOBİ FRS arasındaki kiralayan ve kiracı açısından benzerlikler ile farklılıklar irdelenmiştir ve tablolar halinde belirtilmiştir. Kiralama işlemi yapıldığında, kiracının maddi duran varlıklara mı yoksa maddi olmayan duran varlığın mı kaydedeceği konusu ortaya çıkarılan farklılıklardan biridir.

**Anahtar Kelimeler:** Finansal Kiralama, Vergi Usul Kanunu, Kiralama İşlemleri Standardı

## **An Assessment on the Comparison of Financial Leasing with The Tax Procedural Law and The Financial Reporting Standards for Large and Medium-Sized Enterprises**

\*

### **Abstract**

*Today, the tendency to alternative sources of financing is important for enterprises in increasingly emerging economies. One of the preferred methods of finance as a source of enterprises is financial leasing which has been used in the world for a long time and settled in our country. In accordance with Turkey Accounting Standard 17 (IAS 17 Leases Standard) by leasing; It is the contract to which all the risks and benefits arising from owning an asset are transferred. The continuity of the changes in the legal regulations has caused changes in terms of both the lessor and the tenant in the financial leasing transactions. In this context, the aim of this study is to make a comparative study on the legislative changes made in recent years in terms of financial leasing in Large and Medium-sized Enterprises, especially in the Tax Procedure Law (TPL), Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Enterprises (LMS FRS), and LMS FRS to identify similarities and differences from the parties opener. In this study, the similarities and differences between the Tax Procedures Law and BOBİ FRS regarding leasing and tenants are examined and stated in tables. When leasing is performed, it is one of the differences that reveal whether the lessee will record tangible assets or intangible assets.*

**Keywords:** *Financial Leasing, Tax Procedure Law, Leasing Operations Standard*

## Giriş

Türkiye’de, Finansal kiralama, Büyük ve Orta Boy işletmelerin, işletme faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli olan finansmanı sağlamalarına yönelik yöntemlerden biridir ve her geçen yıl artmaktadır. Bundan dolayıdır ki, finansal kiralama mevzusu mükellefler tarafından daha iyi araştırılmaktadır. Bununla beraber finansal kiralamanın bütün olumlu ve olumsuz yönlerinin tespit edilmesi, işletmelerin karlarının en üst seviyeye çıkarmaları amacı açısından önemli hale gelmektedir (Doldur, 2018).

Finansal kiralamanın geçmişi M.Ö. 2000’li yıllara kadar gitmektedir, sonrasında ise Finansal Kiralama “Leasing”, Amerika Birleşik Devletlerinde 1930’lu yıllarda, Avrupa’da ise 1960’lı yıllarda işletmeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Finansal kiralamanın Türkiye’deki geçmişi ise 1983 yılına dayanmaktadır (Kırlıoğlu ve Öztaş, 2015).

**Avrupa Leasing Birliği’ne göre “Finansal Kiralama, belirli bir süre için, üreticiden kiracı tarafından seçilip kiralayan tarafından satın alınan taşınır veya taşınmazın mülkiyet hakkını kiralayanda, kullanım hakkını ise kiracıda bırakan bir anlaşma” olarak tanımlanmaktadır.** Finansal kiralama, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu’na göre ise, “sözleşmeye dayalı olmak şartıyla, kanun veya ilgili mevzuat gereği yetkilendirilen kiralayan tarafından finansman elde etmek amacıyla bir malın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi; kiracıya kira süresi sonunda malın rayiç bedeli üzerinden düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması; kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün yüzde sekseninden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya finansal kiralama sözleşmesine göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının malın rayiç bedelinin yüzde doksandan daha büyük bir değeri oluşturması hâllerinden herhangi birini sağlayan kiralama işlemi” olarak tanımlanabilmektedir.

Kiralama işlemleri faaliyet kiralaması ve finansal kiralama olarak gruplandırılmıştır. Bu durumdan ötürü muhasebe yaklaşımlarının farklı olması, bir finansal olayın farklı şekillerde muhasebeleştirilmesine ve raporlanmasına dolayısıyla kiralama işlemlerinin finansal tablolarda güvenilir olarak gösterilmemesine neden olmaktadır. Neticede finansal tablo kullanıcıları anlaşılır, güvenilir, karşılaştırılabilir ve ihtiyaca uygun şe-



kilde bilgi alamamaktadırlar. Standart belirleyicileri ise yaşanan bu durumları engellemek için, kiralamanın muhasebeleştirilmesinin geliştirilmesi adına bazı çalışmalar yapmışlardır (Cengiz, 2017).

Günümüz koşullarının uluslararası bir boyut kazanması ile; finansal piyasalardaki gelişim, çok uluslu şirket sayısındaki artış, uluslararası boyut kazanan firmaların farklı ülkelerde farklı uygulamalardan dolayı karşılaştıkları sıkıntıların bertaraf edilmesi ve finansal tablolardaki şeffaflık ve karşılaştırılabilirliği elde edilmesi amacıyla Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ülkemizde de uygulanmaya konulmuştur. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), bu standartları yayınlamaya yetkili olan tek kurumdur. Yayımlanan standartlar ile birlikte, vergi kanunları ile muhasebe uygulamaları arasındaki uyumsuzluklar finansal kiralama işlemlerinde de ortaya çıkmaktadır (Gönen ve Akça, 2014).

Bu çalışmada, Büyük ve Orta Boy İşletmelerde finansal kiralama açısından son yıllarda gerçekleştirilen mevzuat değişikliklerinin özellikle Vergi Usul Kanunu (VUK), **Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardının (BOBİ FRS)** kapsamında karşılaştırılmalı bir teorik çalışma yaparak, finansal kiralama işlemlerinin VUK ve **BOBİ FRS**'ye göre taraflar açısından benzerlikleri ve farklılıkları açıklanmaya çalışılmıştır.

## 1. Literatür İncelemesi

Gökgöz (2013), Gönen ve Akça (2014), Köksal ve Beller (2013), Yakut (2016) çalışmalarında finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK'nu hükümleri incelenerek MSUGT ve BBDK hesap planları doğrultusunda kiracı ve kiraya veren yönünden muhasebe uygulamaları yapılmıştır.

Kırlioğlu ve Öztaş (2013) çalışmalarında finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK'nu hükümleri incelenerek MSUGT ve BBDK hesap planları doğrultusunda kiracı ve kiraya veren yönünden TMS 17 ye göre muhasebe uygulamaları yapılmıştır.

Şengür (2013) çalışmasında finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK'nu hükümleri incelenerek kiracı yönünden asgari kira ödemelerinin hesaplanması ve finansal raporlamaya etkileri ne yönelik örnek uygulamalar yapılmıştır.

Şenyigit (2014), Öztürk (2016), Aslan (2018), Maşrap ve Yanık (2018), çalışmalarında finansal kiralamada kiracı yönünden UMS 17 ve UFRS 16 karşılaştırılması yapılarak, yeni düzenlemenin finansal raporlamalar üzerinden, finansal oranlara etkisi değerlendirilmiştir.

Yıldız, Kara ve Yanık (2014) çalışmalarında Kobi TFRS ye göre kiralama işlemlerini örnek muhasebe uygulamaları yapılarak TFRS ile farkları incelenmiştir.

Öztaş ve Burak (2014) çalışmalarında uluslararası ticarete finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK'nuhükümleri incelenerek BBDK hesap planları doğrultusunda kiraya veren yönünden TMS 17 ye göre muhasebe uygulamaları yapılmıştır.

Duman, Polat ve Yucenursen (2015) çalışmalarında finansal ve faaliyet kiralamalarının TMS 17 ye göre örnek uygulama üzerinden finansal tablo ve oranları üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Yardımcıoğlu (2016) çalışmasında finansal kiralama işlemlerinin islami muhasebe standartları çerçevesinde TMS 17 ile FAS 8 karşılaştırmaları yapılarak kiraya veren yönünden kayıtlar incelenmiştir.

Şentürk (2016) çalışmasında faaliyet kiralama işlemlerini vergi mevzuatı kapsamında kiracı ve kiraya veren yönünden örnek muhasebe uygulamaları yapılmıştır.

Acar, Temiz ve Aktaş (2017) çalışmalarında BİST'te işlem gören bazı sektörlerdeki finansal verilerden faydalanılarak UMS 17 den UFRS 16 ya geçiş sonucu geleneksel kiralamalarda kiracı yönünden aktifleştirilmenin etkisi t-test analizi yapılarak farklılıklar tespit edilmeye çalışılmışlardır.

Cengiz (2017) çalışmasında Finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK yönünden karşılaştırmalar yapılarak kiracı ve kiraya veren yönünden örnek muhasebe kayıtları yapılmıştır.

Akbulut (2018) çalışmasında BİST'te işlem gören telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren firmanın belli bir tarihteki finansal verilerinden yola çıkarak UMS 17 den UFRS 16 ya geçişin mali tablolarındaki değişimi incelenmiştir.

Demirci ve Kıymaz Kıvraklar (2018) çalışmalarında Ulusal ve Uluslararası düzenlemeler çerçevesinde (TMS 17, UFRS 16, BOBİ FRS 15 ve VUK) kiracı ve kirayalayan yönünden finansal kiralama işlemlerinin genel olarak karşılaştırılması ve örnek muhasebe kayıtları ile farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Doldur (2018) çalışmasında finansal kiralama işlemlerinin TMS 17 ve VUK'nundaki uygulamalarından bahsedilerek VUK'a uygun muhasebe kayıtları ile örnek çalışma yapılmış olup bazı özellikli konulara değinilmiştir.

Şeker ve Çemberlitaş (2018) çalışmalarında finansal kiralama işlemlerini TMS 17 ve VUK'nu hükümleri incelenerek kiracı ve kiraya veren yönünden TMS 17 ye göre muhasebe uygulamaları yapılmıştır.

## 2. Finansal Kiralama

Finansal kiralama işletmelerin faaliyetlerini yürütebilmeleri amacıyla gerekli olan sermayeye ulaşabilme yöntemlerinden biridir. Finansal kiralama, varlığa ait mülkiyetin kiralaayan tarafında, varlığın kullanım hakkı ise kiracıda olacak şekilde yapılan bir yatırım aracı olarak tanımlanabilmektedir. Bu yöntemde kiracı kiralanan malın ekonomik ömrünün büyük bir kısmını kullanma yetkisini elde etmekte ve mülkiyet dışındaki bütün riskleri ve faydaları üstlenmektedir (Yakut, 2016).

Finansal kiralamanın birden fazla tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan biri "Finansal kiralama, kiraya verenin kiracıya bir dizi ödemeyi ödemesini taahhüt eden ve kiralanan varlığın satın alma bedelini aşan toplam değerlerden vazgeçtiği sözleşmeli bir düzenlemedir" (Wyman, 1973).

Farklı bir tanımda ise Finansal Kiralama şu şekilde geçmektedir; "Kiralama, genelde herhangi bir varlığın iktisaden kullanım hakkını mülkiyetini devralmadan, belirlenen bir süre için gerçekleştirmek anlamında, özeldir firmalar açısından orta ve uzun vadeli (en az dört yıllık) nakit gereksinimleri karşılayan bir finansman kaynağı olarak görülen bir yöntemdir. Leasing yöntemi; finansal kiralama firması yatırım malının mülkiyetini kendisinde tutarak, sözleşmeyle belirlenen kiralama karşılığında, kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşmede belirlenen satın alma opsiyonu (tercih hakkı) üzerinden, sözleşme süresi sonunda mülkiyetin kiracıya geçmesini düzenleyen finansman aracıdır" (Şişman ve Şişman, 2017).

Avrupa Leasing Şirketleri Derneği Federasyonu'na göre finansal kiralama tanımı ise; "kiracının kiracıya, bir ödeme veya dizi ödeme karşılığında, kararlaştırılan bir süre için bir varlık kullanma hakkını ilettiği bir anlaşma" şeklindedir.

Ülkemizde Finansan Kiralamanın tanımı 2012 tarihinde yayınlanan 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'nda şöyle tanımlanmaktadır;

*“Bir finansal kiralama sözleşmesine dayalı olmak koşuluyla, bu Kanun veya ilgili mevzuatı uyarınca yetkilendirilen kiralayan tarafından finansman sağlama-yayönelik olarak bir malın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi; kiracıya kira süresi sonunda malın rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması; kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün yüzde sekseninden daha büyük bir bölümünü kapsaması veya finansal kiralama sözleşmesine göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının malın rayiç bedelinin yüzde doksandan daha büyük bir değeri oluşturması hâllerinden herhangi birini sağlayan kiralama işlemidir”*

Karapınar ve Eflatun (2018), “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Uygulamalar ve Yorumları” kitabında finansal kiralama için şu şekilde ifade kullanmışlardır; “Kiralama sözleşmeleri, kiraya konu olan varlığın sahipliğine ilişkin risk ve getirilerin verende kalması veya kiracıda bulunması derecesine göre sınıflandırılır”. Bir varlıkla ilgili riskler, ekolojik değişiklikler nedeniyle demode olması, varlığın atıl kalması ve ekonomideki değişiklikler gibi nedenlerle getirinin değişmesi durumudur. Varlığın değerinin artması veya kalıntı değerinin artması, varlığın yararlı ömrü içinde karlı bir şekilde işletilmesi gibi nedenler isevarlık ile ilgili getirileri oluşturmaktadır. Finansal kiralama, kiralama konusu varlıkların mülkiyetine ilişkin risk ve getirilerin tamamının kiracıya devredildiği kiralama işlemleridir.

### **3. Finansal Kiralama İşlemlerinin Mevzuat Bakımından Değerlendirilmesi**

Ülkemizde finansal kiralama ilk olarak, 70 sayılı bankalar hakkında kanun hükmünde kararnamenin 90. Maddesine istinaden çıkarılan 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı bankalar kurulu kararında yapılmış olup gerçek anlamda ise hukuki altyapıya 28.06.1985 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile kavuşmuştur.

Finansal kiralama kanununun yetersiz kalması üzerine, 13.12.2012 tarih ve 28496 sayılı Resmi Gazate'de yayımlanan 6361 sayılı “Finansal Kiralama,

*Factoring ve Finansman Şirketleri Kanunu* ile 3226 sayılı Kanun ve 90 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ek ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. İlgili 6361 sayılı kanunun 14 üncü ve 16 ncı maddelerine dayanılarak, 24.12.2013 tarih ve 28861 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan *“Finansal Kiralama, Factoring ve Finansman Şirketlerince uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ”* ile *“Finansal Kiralama, Factoring ve Finansman Şirketlerinin Muhasebe Uygulamaları ile Finansal Tabloları Hakkında Yönetmelik”* yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Finansal kiralama şirketleri son bu yasal düzenlemeler çerçevesinde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu tarafından belirlenen usul ve esaslar göre muhasebe kayıtlarını ve finansal raporlamaları düzenleme yükümlülükleri getirilmiştir.

Finansal Kiralama şirketlerine bağımsız denetim yükümlüğü 23.01.2013 tarih ve 28537 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2012/4213 sayılı Bakanlar Kurula Kararı ile kapsamına alınmış ve 26.08.2014 tarih ve 29100 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun 75935942-050.01.04-[01/26] sayılı kararı ile 01.01.2014 tarihi ve sonrasında itibaren başlayan hesap dönemlerinde Finansal tabloların hazırlanmasında Türkiye Muhasebe Standartlarına uygulama zorunluluğu getirilmiştir. İlgili Kurul Kararı sebebiye TFRS uygulamayan Bağımsız denetime tabi işletmelerin münferit ve konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında uygulanmak üzere; 29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan *“Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ”* ve eki yayımlanmıştır. Bu tebliğin ekinde 15. Bölümünde Kiralamalar ile ilgili bölüm yer almakta olup Finansal Kiralama şirketleri kiraya veren yönünden finansal tablolarının hazırlanmasında TMS 17 / TFRS 16 uygulamalarını kullanması gerekeceğinden BOBİ FRS yi kullanmayacaklardır. Dolayısıyla ilgili örnek uygulamada sadece kiracı yönünden incelenecektir.

Finansal kiralama uygulamalarına ilişkin mevcut muhasebe sistemini vergi yasaları ile uyumlu hale getirmek için 2003 yılında çıkartılan 4842 sayılı Kanunun 25. maddesiyle Vergi Usul Kanunu’na *“Finansal Kiralama İşlemlerinde Değerleme”* başlığıyla mükerrer 290. madde eklenmiştir. Söz konusu bu maddeye istinaden 319 seri no.lu VUK Genel Tebliği ile 11 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği yayımlanmıştır.

### 3.1. VUK açısından Finansal Kiralama

2003 yılında çıkartılan 4842 sayılı kanunun 25. maddesiyle Vergi Usul Kanunu'na "*Finansal Kiralama İşlemlerinde Değerleme*" başlığıyla mükerrer 290. Maddesinde kiralayan ve kiraya verene dair bilgiler bulunmaktadır. Bu maddenin uygulamasında aşağıda yer alan tanımlar dikkate alınır.

Finansal Kiralamanın şu şekilde tanımlanmıştır:

*"Kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir iktisadî kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm riskler ile yararların kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamalardır."*

Bu tanımlamaya ek olarak şu ifadeler kullanılmıştır:

*"Kiralama işleminde; iktisadî kıymetin mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi, kiracıya kira süresi sonunda iktisadî kıymeti rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması, kiralama süresinin iktisadî kıymetin ekonomik ömrünün % 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsamaması veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının iktisadî kıymetin rayiç bedelinin % 90'undan daha büyük bir değeri oluşturması hallerinden herhangi birinin varlığı durumunda kiralama işlemi **finansal kiralama** kabul edilir."*

Gelir İdaresi Başkanlığının 02.03.2018 tarih ve B.07.1.GİB.4.34.19.02-105[290-2015/VUK1-18995]-213349 özelgesinde 6361 sayılı kanun ile kurulan Finansal Kiralama şirketi olmamasına rağmen yapılan faaliyetin VUK'nu hükümlerine göre finansal kiralama sayılabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca hangi durumların finansal kiralama kapsamına dahil olacağı ise "*Arsa, arazi ve binalarla ilgili kiralama sözleşmeleri, sadece, sözleşmede kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devri öngörülmüşse veya kiracıya kira süresi sonunda kiralama konusu gayrimenkulu düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınmışsa bu madde kapsamında değerlendirilir*" şeklinde belirtilmiştir.

İstisnai durumları belirtmek için ise "*Doğal kaynakların araştırılması veya kullanılmasına yönelik kiralama sözleşmeleri ile sinema filmleri, video kayıtları, patentler, kopyalama hakları gibi kıymetlerle ilgili lisans sözleşmeleri bu madde kapsamında değerlendirilmez*" denilmektedir.

VUK'a göre Kira Ödemeleri: "Sözleşmeye göre, kira süresi boyunca yapılması gereken kira ödemeleridir. Buna ilaveten kira süresi sonunda, kiralama konusu iktisadî kıymetin kalan değerine ilişkin bir taahhüt olması halinde bu değer de kira ödemesi kabul edilir." denilmektedir.

Ayrıca "Kira süresi sonunda kiracıya düşük bir bedelle iktisadî kıymeti satın alma hakkı tanındığı ve sözleşme tarihinde bu hakkın kullanılma olasılığının yüksek olduğu durumda kira ödemeleri kira süresi boyunca yapılan kira ödemeleri ile satın alma hakkının kullanılması durumunda ödenmesi gereken bedelin toplamıdır" ibaresi bulunmaktadır

VUK'a göre Kira Ödemelerinin Bugünkü Değeri ise "Kira ödemelerinin, sözleşme tarihinde, kiralamada kullanılan faiz oranının dikkate alınması suretiyle hesaplanan bugünkü değerlerinin toplamıdır."

Bununla birlikte "Kiralamada kullanılan faiz oranı tespit edilemiyorsa, kiracının kiralamaya konu iktisadî kıymeti satın almak için aynı vade ile alması gereken borç için katlanacağı faiz oranı kullanılır" denilmektedir.

VUK'a göre Kiralamada Kullanılan Faiz Oranı: "Kira ödemeleri ile garanti edilmemiş kalan değer toplamının bugünkü değerini, kiralamaya konu iktisadî kıymetin rayiç bedeline eşitleyen iskonto oranıdır."

VUK'a göre Finansal kiralama işlemlerinde kiracı ve kiralayan taraftan, finansal kiralamaya konu olan iktisadî kıymet ile sözleşmeden doğan hak, borç ve alacakların değerlendirilmesi aşağıdaki esaslara göre yapılır.

#### **Kiracıya göre uygulanması gereken esaslar;**

- "Kiracı tarafından finansal kiralama işlemine konu iktisadî kıymeti kullanma hakkı ve sözleşmeden doğan borç, kiralama konusu iktisadî kıymetin rayiç bedeli veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı ile değerlendirilir."
- "Kiracı tarafından aktifleştirilen finansal kiralamaya konu iktisadî kıymeti kullanma hakkı, bu Kanununun mükerrer 298 inci maddesi ve üçüncü kitabının üçüncü kısmının birinci bölümünde kiralama konusu iktisadî kıymet için belirlenmiş esaslar çerçevesinde yeniden değerlemeye ve amortismanına tâbi tutulur."
- "Kiracı tarafından finansal kiralama sözleşmesine göre yapılan kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılır. Ayrıştırma işlemi, her bir dönem sonunda kalan borç tutarına sabit bir dönemsel faiz oranı uy-

*gulanmasını sağlayacak şekilde yapılır. Ayrıca T.C. Kırşehir Valiliği Defterdarlığının 27.10.2011 tarihli özelgesine göre finansal kiralamaya konu olan varlığın ilk yıl için oluşan faiz giderleri ve kur farklarının maliyet olarak dikkate alınması sonraki yıllarda ise maliyet ya da gider olarak dikkate alınması gerekmektedir.”*

### **Kiralayana göre uygulanması gereken esaslar;**

- *“Kiralayan tarafından sözleşmeden doğan alacak, kiralama süresi boyunca yapılacak kira ödemelerinin toplam tutarı, kiralama konusu iktisadî kıymet ise, bu iktisadî kıymetin net bilanço aktif değerinden kira ödemelerinin bugünkü değerinin düşülmesi sonucu bulunan tutar ile değerlenir.”*
- *“İktisadî kıymetin net bilanço aktif değerinden kira ödemelerinin bugünkü değerinin düşülmesi sonucu bulunan tutarın sıfır veya negatif olması halinde, iktisadî kıymet iz bedeliyle değerlenir ve aradaki fark iktisadî kıymetin elden çıkarılmasından elde edilen kazançlar gibi işleme tâbi tutulur.”*
- *“Kiralayan tarafından aktifleştirilen alacak tutarı ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki fark, gelecek dönemlere ait faiz geliri olarak pasifleştirilmek suretiyle değerlenir.”*
- *“Kiralayanın finansal kiralamaya konu iktisadî kıymetin üretimini veya alım satımını yapması halinde, iktisadî kıymetin net bilanço aktif değeri olarak rayiç bedeli dikkate alınır. Rayiç bedel ile maliyet bedeli arasındaki fark, normal bir satış işleminden elde edilen kâr veya zarar olarak işleme tâbi tutulur.”*
- *“Kiralayan tarafından, finansal kiralamaya konu iktisadî kıymetin bu maddenin (1) numaralı fıkrasının üçüncü paragrafına göre belirlenen değeri üzerinden amortisman ayrılmaya devam olunur.”*
- *“Bu madde kapsamında değerlendirilen borç ve alacak tutarları reeskonta tâbi tutulmaz.”*
- *“Kiralayan tarafından gelecek dönemlere ait faiz gelirleri, kiralanan iktisadî kıymetin finansal kiralama sözleşmesinin yapıldığı tarihteki rayiç bedelinden, her bir dönem sonunda anapara geri ödemelerinin düşülmesi sonucu kalan tutar üzerinden sabit bir dönemsel faiz oranı yaratacak şekilde hesaplanması suretiyle tahakkuk ettirilir.”*



### 3.2. BOBİ FRS açısından Finansal Kiralama

29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ” ve eki “**Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı**” nın 15. Bölümünde finansal kiralama ile ilgili ibareler verilmektedir.

Standart içerisinde kiralama işlemlerine ait tanımlar geçmektedir. Bu tanımlar;

*“Kiralama, kiraya verenin bir varlığın kullanım hakkını, bir ödeme veya ödeme planı karşılığında, taraflarca kararlaştırılmış bir süre için kiracıya devrettiği sözleşmedir”* şeklinde tanımlanmaktadır.

BOBİ FRS ye göre “Kiralama sözleşmesinin başlangıcı: Sözleşme tarihinden veya tarafların kiralamanın temel şartlarına ilişkin taahhütte buldukları tarihten erken olanıdır.”

Ayrıca ilave olarak,

*“Bu tarih itibarıyla:*

- a) *Kiralama işlemleri geleneksel kiralama veya finansal kiralama olarak sınıflandırılır ve*
- b) *İşlemin finansal kiralama olarak sınıflandırılması durumunda, kiralama süresinin başlangıcında kayda alınması gereken tutarlar belirlenir.”* denilmektedir.

BOBİ FRS’ye göre Kiralama süresinin başlangıcı: “Kiracının kiraladığı varlığın kullanım hakkını kazandığı tarihtir ve kiralama işlemi bu tarih itibarıyla kayda alınır” denilmektedir.

BOBİ FRS’ye göre Kira ödemeleri: “Sözleşmeye göre kiralama süresi boyunca kiracı tarafından yapılması gereken ödemelerdir. Kiralama süresi sonunda ilgili varlığın kalıntı değerine ilişkin garanti edilmiş bir tutarın bulunması durumunda bu tutar da kira ödemeleri kapsamında değerlendirilir” denilmektedir.

BOBİ FRS’ye göre Kiracıya sözleşmeye konu varlığı: “Hakkın kullanılacağı tarihteki gerçeğe uygun değerinden daha düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması ve kiralama sözleşmesinin başlangıcında bu hakkın kullanılma olasılığının yüksek olması durumunda, kira ödemeleri hakkın kullanılacağı tarihe kadarki kira ödemeleri ile hakkın kullanılması sonucunda ödenecek satın alma fiyatının toplamıdır” denilmektedir.

Ayrıca “Şarta bağlı kiralar, hizmet maliyetleri ve kiraya veren tarafından ödenen ve kiraya verene tazmin edilen vergiler kira ödemeleri içerisinde sayılmaz” şeklinde bir ibare bulunmaktadır.

BOBİ FRS’ye göre Kiralamadaki zımni faiz oranı: “Kiralama sözleşmesinin başlangıcında, kira ödemelerinin bugünkü değeri ile garanti edilmemiş kalıntı değerinin bugünkü değerinin toplamını, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değeri ile kiraya verenin başlangıçta katlandığı doğrudan maliyetlerin toplamına eşitleyen iskonto oranıdır” denilmektedir.

Bölüm 15 de Finansal Kiralama ise şu şekilde belirtilmiştir;

“Kira süresi sonunda mülkiyetin devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir varlığın sahipliğinden kaynaklanan risk ve getirilerin tamamına yakınının devredildiği kiralamalar, finansal kiralama olarak sınıflandırılır.”

“Ayrıca aşağıdaki durumların bir veya birden fazlasını karşılayan kiralama işlemlerinde varlığın sahipliğinden kaynaklanan risk ve getirilerin tamamına yakınının kiracıya devredildiği kabul edilir ve kiralama işlemi finansal kiralama olarak kayda alınır:”

- a) “Varlığın sahipliğinin kira süresi sonunda kiracıya devredilecek olması.”
- b) “Kiracıya, sözleşmeye konu varlığı, hakkın kullanılacağı tarihteki gerçeğe uygun değerinden daha düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması ve kiralama sözleşmesinin başlangıcında bu hakkın kullanılma olasılığının yüksek olması.”
- c) “Kiralama süresinin varlığın ekonomik ömrünün %80’inden daha büyük bir bölümünü kapsamaması. Ekonomik ömür, bir varlığın ekonomik olarak kullanılabileceği süreyi ya da varlıktan elde edilmesi beklenen üretim veya kullanım miktarını ifade eder.”
- d) “Kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibarıyla kira ödemelerinin bugünkü değerinin varlığın gerçeğe uygun değerinin %90’ından daha büyük bir değeri oluşturması.”
- e) İlaveten aşağıdaki durumlar da tek başlarına ya da birlikte, bir kiralama işleminin finansal kiralama işlemi olduğunun göstergesi olabilir:
- f) “Kiralanan varlığın, üzerinde büyük değişiklikler yapılmadığı sürece, sadece kiracı tarafından kullanılabilecek özel bir yapıda olması.”
- g) “Kiracının kiralama işlemini feshedebilmesi durumunda, kiraya verenin fesih işleminden kaynaklanan zararlarının kiracı tarafından karşılanması.”

- h) “Kiraya verilen varlığın kalıntı değerindeki değişimlerden kaynaklanan kazanç veya kayıpların kiracıya ait olması.”
- i) “Kiracının, piyasa fiyatının çok daha altında bir kira bedeli ile belirli bir süre daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması.”

Arazi, arsa ve binalarla ilgili kiralama sözleşmeleri sadece, aşağıdaki durumlardan birinin mevcut olması halinde finansal kiralama olarak kabul edilir:

- a) “Kira süresi sonunda sahipliğin kiracıya devredilecek olması.”
- b) “Kiracıya, sözleşmeye konu gayrimenkulü, hakkın kullanılacağı tarihteki gerçeğe uygun değerinden daha düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınması ve kiralama sözleşmesinin başlangıcında bu hakkın kullanılma olasılığının yüksek olması.”

Finansal Kiralama işlemlerinde ise Kiralama İşlemlerinin Kiracı Tarafından Kayda Alınması ve Ölçümü Standarda göre aşağıdaki şekilde yapılmalıdır;

- “Kiracı, kiralama süresinin başlangıcında, finansal kiralamaya konu varlığı ve sözleşmeden kaynaklanan **yükümlülüğünü**, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değeri ya da kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı üzerinden kayda alır. Söz konusu iki değer de kiralama sözleşmesinin başlangıç tarihi itibarıyla belirlenir.”
- “Finansal kiralamaya konu varlık, türüne göre **Finansal Durum Tablosunda** ilgili kalem içerisinde gösterilir. Örneğin kiralamaya konu varlığın bina olması durumunda söz konusu varlık Finansal Durum Tablosunda – Binalar- kalemi içinde yer alır.”
- “Kira ödemelerinin bugünkü değeri, finansal kiralamada zımni faiz oranı kullanılarak hesaplanır. Söz konusu oranın belirlenememesi durumunda, kiracının kiralama konusu varlığı satın almış olsaydı kiralama sözleşmesinin başlangıç tarihi itibarıyla benzer vade ve teminatlar çerçevesinde borçlanacak olduğu tutar için katlanması gereken faiz oranı kullanılır.”
- “Kiracının katlandığı, başlangıçtaki doğrudan maliyetler varlık olarak muhasebeleştirilen tutara eklenir.”
- “Kira ödemeleri ilk kayda almadan sonra finansman **giderleri** ve borç ana para ödemesi olarak ayrıştırılır. Finansman giderleri kalan borç tutarına sabit bir faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır. Şarta bağlı kira ödemeleri ise oluştukları dönemde kâr veya zarara yansıtılır.”

- “Kiracı finansal kiralamaya konu varlığa dönem sonlarında, türüne göre buvarlığınkapsamına girdiği bölümde (örneğin Maddi Duran Varlıklar, Maddi Olmayan Duran Varlıklar ya da Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller bölümü) yer alan ölçüm hükümlerini uygular. Bu kapsamda finansal kiralamaya konu varlığın uygulanan bölüme göre **amortisman** veya **itfaya** tâbi tutulması gerekiyorsa amortisman tutarı veya itfa payı hesaplanır. Bu durumda, kiracının kiralama süresi sonunda varlığın sahipliğini elde edeceğine dair bir kesinlik yoksailgili varlık kiralama süresi veya  **faydalı ömürden** kısa olanı itibarıyla amortisman veya itfaya tâbi tutulur. Ayrıca, varlığın kapsamına girdiği bölüm gerektiriyorsa, kiralamaya konu varlığın **değer düşüklüğüne** uğrayıp uğramadığının belirlenmesi amacıyla “Varlıklarda Değer Düşüklüğü” bölümü hükümleri uygulanır.”

Finansal Kiralama işlemlerinde ise Kiralama İşlemlerinin Kiraya Veren Tarafından Kayda Alınması ve Ölçümü Standarda göre aşağıdaki şekilde yapılmalıdır;

- “Kiraya veren finansal kiralamaya konu varlığını finansal tablo dışı bırakır. Varlığın gerçeğe uygun değeri ile başlangıçtaki doğrudan maliyetlerin toplamına eşit bir tutarda alacak kaydeder. Varlığın gerçeğe uygun değeri ile **defter değeri** arasındaki fark kâr veya zarara yansıtılır.”
- “Alınan kira ödemeleri ilk kayda almadan sonra finansman **gelirleri** ve anapara geri ödemesi olarak ayrıştırılır. Finansman gelirleri kalan alacak tutarına sabit bir dönemsel getiri oranını (diğer bir ifadeyle kiralamadaki zımni faiz oranını) yansıtan bir esasa göre kayda alınır. Şarta bağlı kira ödemeleri ise oluştukları dönemde kâr veya zarara yansıtılır.”

#### **Üretici veya Satıcı Niteliğindeki Kiraya Verenler ise;**

- “Üretici veya satıcı niteliğindeki kiraya veren, finansal kiralama işlemlerini normal satış işlemi gibi kaydeder.”
- “Üretici veya satıcı konumundaki kiraya veren, kiralama süresinin başlangıcında kayda alacağı **hasılat** tutarını varlığın gerçeğe uygun değeri veya kira ödemelerinin piyasa faiz oranıyla indirgenmiş bugünkü değerinden düşük olanı üzerinden hesaplar.”
- “Kiralama süresinin başlangıcında kayda alacağı satılan malın maliyeti tutarı ise varlığın defter değerinden garanti edilmemiş kalıntı değerinin bugünkü değeri çıkarılarak bulunur.”

- “Satış hasılatı ile satışların maliyeti arasındaki fark, işletmenin normal bir satış işleminden elde edilen kâr veya zarar olarak Brüt Kâr/Zarar içinde yer alır.”
- “Üretici veya satıcı niteliğindeki kiraya verenler başlangıçtaki doğrudan maliyetlerigider olarak kâr veya zarara yansıtır.”
- “Finansal kiralama işleminde gerçekçi olamayacak derecede düşük faiz oranları belirlenmişse, satış kârı, piyasa faiz oranının uygulanması sonucunda bulunacak tutarla sınırlandırılır.”

### 3.3. Finansal Kiralama İşlemlerinin BOBİ FRS ile VUK Açısından Karşılaştırılması

Bu bölümde finansal kiralama işlemleri hem kiracı hem de kiraya veren açısından, BOBİ FRS’ye ve VUK’a göre karşılaştırılmıştır. Finansal kiralama işlemlerinin genel karşılaştırılması Tablo 1 de yapılmıştır. Tablo 2 de ise finansal kiralama işlemleri kiraya veren açısından karşılaştırılmış, Tablo 3 te ise finansal kiralama işlemleri kiracı açısından karşılaştırılmıştır (Demirci ve Kıymaz Kıvraklar, 2018).

**Tablo 1. Finansal kiralama işlemlerinin genel karşılaştırılması**

	VUK	BOBİ FRS
<b>Finansal Kiralama – Faaliyet Kiralaması Ayrımı</b>	Yok	Yok
<b>Faaliyet Kiralaması Nerede kaydedilecek</b>	-	-
<b>Sözleşmede Sonradan Yapılacak değişiklikler ile ilgili düzenleme</b>	-	-
<b>Başlangıçtaki doğrudan maliyetler</b>	Dönem gideri olarak yazılır	Başlangıçtaki doğrudan maliyetler , maliyete eklenir

#### 3.3.1. Kiraya Verene göre Finansal Kiralama İşlemlerinin BOBİ FRS ile VUK Açısından Karşılaştırılması

**Tablo 2. Kiraya Veren Açısından Finansal Kiralama İşlemleri**

	VUK	BOBİ FRS
<b>İlk Ölçüm</b>	“Kiralama süresi boyunca kiracı tarafından yapılacak kira ödemelerinin toplam tutarı, anapara artı faiz, alacak olarak aktife alınacaktır. Diğer yandan, gelecek	“Varlık finansal tablo dışı bırakılır. Varlığın Gerçeğe Uygun Değeri ile başlangıçtaki doğrudan maliyetler toplamı kira alacağı olarak kayda alınır.”

Finansal Kiralama İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler( BOBİ) Açısından Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme

	<i>dönemlere ait faiz geliri olarak pasifleştirilmek suretiyle değerlendirilerek kayıtlara intikal ettirilecektir (319 nolu tebliğ). "</i>	
<b>Bilançoda Gösterim</b>	Bilanço dışı bırakılır (319 nolu tebliğ).	Bilanço dışı bırakılır (Bölüm 15.20)
<b>Alacakların Takip Yeri</b>	120 Alıcılar, 121 Alacak Senetleri, 220 Alıcılar, 221 Alacak Senetleri (11 Sıra Nolu MSUGT)	136 Diğer Çeşitli Alacaklar, 236 Diğer Çeşitli Alacaklar
<b>Sonraki Ölçüm</b>	Faiz geliri ve Anapara Ödemeleri olarak ayrıştırılır. <i>"Her bir dönem sonunda anapara geri ödemelerinin düşülmesi sonucu kalan tutar üzerinden sabit bir dönemsel faiz oranı yaratacak şekilde hesaplanması suretiyle tahakkuk ettirilir (M.Madde 290/2)"</i>	Alınan kira ödemeleri anapara geri ödemesi ve faiz geliri olarak ayrıştırılır. <i>"Finansman geliri kalan alacak tutarına sabit bir faiz oranı uygulanacak şekilde dönemlere dağıtılır."</i>
<b>Kira ödemeleri ayrışması</b>	Kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılır.	Kira ödemeleri ilk kayda almadan sonra finansman gelirleri ve anapara geri ödemesi olarak ayrıştırılır.
<b>Faiz Oranı</b>	<i>"Kira ödemeleri ile garanti edilmemiş kalan değer toplamının bugünkü değerini, kiralamaya konu iktisadi kıymetin rayiç bedeline eşitleyen iskonto oranıdır."</i>	<i>"Kiralamadaki zımni faiz oranı: Kiralama sözleşmesinin başlangıcında, kira ödemelerinin bugünkü değeri ile garanti edilmemiş kalan değerin bugünkü değerinin toplamı, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değeri ile kiraya verenin başlangıçta katlandığı doğrudan maliyetlerin toplamına eşitleyen iskonto oranıdır."</i>
<b>Kira ödemelerinin bugünkü değeri</b>	<i>"Kira ödemelerinin, sözleşme tarihinde, kiralamada kullanılan faiz oranının dikkate alınması suretiyle hesaplanan bugünkü değerlerinin toplamıdır."</i>	

### 3.3.2. Kiralayana göre Finansal Kiralama İşlemlerinin BOBİ FRS ile VUK Açısından Karşılaştırılması

**Tablo 3. Kiralayan Açısından Finansal Kiralama İşlemleri**

	VUK	BOBİ FRS
<b>İlk Ölçüm</b>	<i>"Borç, kiralama konusu iktisadi kıymetin rayiç bedeli veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanıdır.(M.Madde 290/1)"</i>	<i>"Borç,kiralanan varlığın gerçeğe uygun değeri ya 103 da kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanıdır.(BOBİ FRS md. 15. 13)"</i>
<b>Aktife Alınacak Hesap Grubu</b>	Maddi Olmayan Duran Varlıklar Grubuna 260 Haklar hesabına ( 319 Nolu Tebliğ)	İlgili duran varlık hesabında (BOBİ FRS md. 15. 14)
<b>Amortisman veya İtfa</b>	<i>"Kullanım hakkı, Vergi Usul Kanunu ve ilgili genel tebliğlerde bu iktisadi kıymet için tespit edilmiş amortisman sürelerinde amorti edilecektir. (319 Nolu Tebliğ) Kiralama konusu iktisadi kıymet için belirlenmiş esaslar çerçevesinde yeniden değerlendirile"</i>	<i>"Kiraçının kiralama süresi sonunda varlığın sahipliğini elde edeceğine dair bir kesinlik yoksa ilgili varlık kiralama süresi veya faydalı ömürden kısa olanı itibarıyla amortismana veya itfaya tâbi tutulur. İlgili Duran Varlık Grubunun tabi olduğu amortisman, itfa payı"</i>

	<i>ve amortismanına tabi tutulur (M.Madde290.2)”</i>	<i>ve değer düşüklüğü uygulaması yapılır(BOBI FRS md. 15. 18)”</i>
<b>Sonraki Ölçüm</b>	<i>“Kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılır. Ayrıştırma işlemi, her bir dönem sonunda kalan borç tutarına sabit bir dönemsel faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde yapılır. (M.Madde 290/2)”</i>	<i>“Finansman giderleri ve borç anapara ödemesi olarak ayrıştırılır. Finansman giderleri kalan borç tutarına sabit bir faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır. (md.15.17)”</i>
<b>Kira Borçlarının Takip Yeri</b>	301 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar, 401 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar (11 SERİ NO’LU MUHASEBE SİSTEMİ UYGULAMA GENEL TEBLİĞİ)	301 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar, 401 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar
<b>Kira Faizlerinin Takip Yeri</b>	302 Ertelemiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti, 402 Ertelemiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti (11 Seri No’lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği)	302 Ertelemiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti, 402 Ertelemiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyeti
<b>Kira Ödeme ayırıştırma</b>	<i>“Kira ödemeleri, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılır. Ayrıştırma işlemi, her bir dönem sonunda kalan borç tutarına sabit bir dönemsel faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde yapılır.”</i>	<i>“Kira ödemeleri ilk kayda almadan sonra finansman giderleri ve borç anapara ödemesi olarak ayrıştırılır. Finansman giderleri kalan borç tutarına sabit bir faiz oranı uygulanmasını sağlayacak şekilde kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır. Şarta bağlı kira ödemeleri ise oluştukları dönemde kâr veya zarara yansıtılır.”</i>

#### 4. Uygulama

Şirket inşaat faaliyetlerinde kullanılmak üzere finansal kiralama yoluyla bir kule vinç kiralamak istemektedir. Kiralanmak istenen Kule Vinç’in piyasa değeri 500.000 ₺’dir. Şirket kule vinç bedelini 5 yılda eşit taksitler üzerinden banka aracılığıyla ödeyecektir. Varlık finansal kiralama yolu yerine borçlanarak satın alınsaydı borçlanma faizi yıllık %10 olacaktı. Kule Vinç’in V.U.K.’na göre faydalı ömrü 10 yıldır. Varlığın hurda değeri 50.000 TL olup, varlığın sözleşme sonunda kiracı tarafından alınacağına dair bir anlaşma bulunmamaktadır. Ayrıca kiralama işlemi ile ilgili 5.000 TL masraf kiracı tarafından peşin olarak ödenmiştir. (KDV %18 ve hariçtir.)

**Çözüm:** Öncelikle 5 yıllık süre boyunca ödenecek taksit tutarlarının belirlenmesi gerekmektedir. Varlığın gerçeğe uygun değeri 500.000 ₺’dir.

Kiracı için 5.yılın sonundaki varlığın hurda değerinin bugünkü değerinin hesaplanması gerekmektedir.

$$\text{Bugünkü değer} = \text{Piyasa Değeri} - \frac{\text{Gelecekteki değer}}{(1+\text{iskonto oranı})^{\text{süre}}}$$

$$\text{Bugünkü değer} = 500.000 \text{ TL} - \frac{50.000 \text{ TL}}{(1+0,10)^5}$$

$$\text{Bugünkü değer} = 468.953,90 \text{ ₺}$$

Varlığın bugünkü değeri 468.953,90 ₺ dir. Kira ödemelerinin tutarları hesaplanırken aşağıdaki formülden faydalanılacaktır.

A: Anapara, i: Faiz Oranı, n: Vade

$$\text{Taksit Tutarı} = \frac{Axi}{1 - \frac{1}{(1+\text{iskonto oranı})^{\text{süre}}}}$$
$$\text{Taksit Tutarı} = \frac{468.953,90 \text{ ₺} \times 0,1}{1 - \frac{1}{(1+0,1)^5}}$$

$$\text{Taksit Tutarı} = 123.708,87 \text{ ₺}$$

Yıllık ödenecek kira tutarı 123.708,87 ₺ olarak hesaplanmıştır. İşletme 5 yıl boyunca aynı tutarı ödeyecektir ve dördüncü yılın sonunda varlığın hurda değeri 50.000 ₺ olacaktır. Hesaplamaya göre varlığın işletmeye maliyeti (5 x 123.708,87 ₺) + 50.000 TL =668.554,34 ₺'ye mal olacaktır.

Birinci yıl için işletmenin ödeyeceği faiz tutarı 500.000 x %10'ten 50.000 ₺'dir. Buna göre işletmenin birinci yılda ödeyeceği 123.708,87 ₺'nin 50.000 ₺'si faiz, 73.708,87₺anapara ödemesidir. İkinci yıl faiz kalan anapara üzerinden hesaplanacaktır. İkinci yılın faizi 426.291,13 ₺ x %10 den 42.629,11 ₺'dir.Varlığın değeri ile ilgili tüm ödeme planı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir



Tablo 4. Finansal Kiralama Ödeme Planı

Yıllık Faiz Tarih	%10 Dönem	Finansal Kiralama Tutarı		Anapara	Kalan Anapara
		Kira Tutarı	Faiz		
1. YIL					500.000,00 ₺
1. YIL	1. Taksit	123.708,87 ₺	50.000,00 ₺	73.708,87 ₺	426.291,13 ₺
2. YIL	2. Taksit	123.708,87 ₺	42.629,11 ₺	81.079,75 ₺	345.211,38 ₺
3. YIL	3. Taksit	123.708,87 ₺	34.521,14 ₺	89.187,73 ₺	256.023,65 ₺
4. YIL	4. Taksit	123.708,87 ₺	25.602,36 ₺	98.106,50 ₺	157.917,14 ₺
5. YIL	5. Taksit	123.708,87 ₺	15.791,71 ₺	107.917,15 ₺	49.999,99 ₺
5. YIL	Hurda	50.000,00 ₺	0,00 ₺	50.000,00 ₺	0,00 ₺
		668.544,34 ₺	168.544,33 ₺	500.000,01 ₺	

#### 4.1. Finansal Kiralama İşlemlerinin Kiracı Tarafından Muhasebeleştirilmesi

##### 4.1.1. Vergi Usul Kanunu'na göre ilk kayıt, birinci taksit ödemesi ve amortisman kaydı

		Borç	Alacak
1	260 HAKLAR	500.000,00 ₺	
	302 ERT.KİR.BORÇ.MAL.	50.000,00 ₺	
	402 ERT.Kİ.BORÇ.MAL.	118.544,00 ₺	
	770 GENEL YÖNETİM GİDERİ	5.000,00 ₺	
	100 KASA		5.000,00 ₺
	301 FİN.KİR.İŞL.BORÇ		123.708,87 ₺
	401 FİN.KİR.İŞL.BORÇ		544.835,47 ₺
	İlk Kayıt		
2	301 FİN.KİR.İŞL.BORÇ	123.708,87 ₺	
	191 İNDİRİLECEK KDV	22.267,60 ₺	
	102 BANKALAR		145.976,46 ₺
	1. Taksit Ödeme Kaydı		
3	780 FİNANSMAN GİD.	50.000,00 ₺	
	302 ERT.KİR.BORÇ.MAL.		50.000,00 ₺
	Finansman Gideri Kaydı		
4	730 GENEL ÜRETİM GİDERİ	45.000,00 ₺	
	268 BİRK. AMORT.		45.000,00 ₺
	1. Yıl Amortisman Kaydı		

#### 4.1.2. Bobi FRS'ye göre ilk kayıt, birinci taksit ödemesi ve amortisman kaydı

			Borç	Alacak
1	253 TESİS, MAK VE CİHZ		505.000,00 ₺	
	302 ERT.KİR.BORÇ.MAL.		50.000,00 ₺	
	402 ERT.Kİ.BORÇ.MAL.		118.544,00 ₺	
	100 KASA			5.000,00 ₺
	301 FİN.KİR.İŞL.BORÇ			123.708,87 ₺
	401 FİN.KİR.İŞL.BORÇ			544.835,47 ₺
	İlk Kayıt			
2	301 FİN.KİR.İŞL.BORÇ		123.708,87 ₺	
	191 İNDİRİLECEK KDV		22.267,60 ₺	
	102 BANKALAR			145.976,46 ₺
	1. Taksit Ödeme Kaydı			
3	780 FİNANSMAN GİD.		50.000,00 ₺	
	302 ERT.KİR.BOR.MAL.			50.000,00 ₺
	Finansman Gideri Kaydı			
4	730 GENEL ÜRETİM GİDERİ		91.000,00 ₺	
	268 BİRK. AMORT.			91.000,00 ₺
	1. Yıl Amortisman Kaydı			
5	284 ERT.VERGİ VARLIĞI		9.200,00 ₺	
	691 ERT.VERGİ GEL.ETK.			9.200,00 ₺
	Ertelenmiş vergi kaydı			

#### 5. Sonuç ve Öneriler

Finansal kiralama işlemleri ülkemizde değişen ekonomi metodları ile birlikte sıklıkla gerçekleştirilir hale gelmiştir. Finansal kiralama işlemlerine ait mevzuat bilgilerinin hem kiralayan hem de kiraya veren tarafından bilinmesi, işletmeler için önemli rol alan finansal tabloların güvenilirliği için önemlidir. Finansal kiralama işlemleri için farklı mevzuat bilgileri mevcuttur. Yapılan bu araştırmada finansal kiralama işlemleri ile ilgili

Vergi Usul Kanunu ve BOBİ FRS arasındaki kiralayana ve kiracı açısından benzerlikler ile farklılıklar irdelenmiştir ve tablolar halinde belirtilmiştir.

Kiralama işlemi yapıldığında, kiracının maddi duran varlıklara mı yoksa maddi olmayan duran varlığın mı kaydedeceği konusu farklardan biridir. MSUGT bunu maddi olmayan duran varlıklarda raporlarken, BOBİ FRS ilgili maddi duran varlık hesabına aktarılmasını önermektedir. Kiraya veren açısından ise VUK yapılan işlemi ticari alacaklar grubunda raporlarken, BOBİ FRS kira tutarlarını diğer alacaklar grubunda izlemektedir. Çalışmada belirtildiği gibi finansal kiralama işleminde kiraya veren açısından yapılan çalışmalarda farklı muhasebeleştirme örnekleri gözlemlenmiştir. Yukarıda belirtilen hususlarda görüldüğü üzere uygulamalar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların giderilmesi muhasebede tek düzelik ve tutarlılık açısından uygun olacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**An Assessment on the Comparison of Financial  
Leasing with The Tax Procedural Law and The  
Financial Reporting Standards for Large and  
Medium-Sized Enterprises**

\*

Murat Karahan  
*Gaziantep University*

In Turkey, leasing, large and medium-sized enterprises, is one of the methods for providing the financing required for business operations and execution is increasing every year. Therefore, the issue of financial leasing should be better investigated by taxpayers. However, it is important to identify all the positive and negative aspects of financial leasing in order to maximize the profits of enterprises.

History of financial leasing Going back to the 2000s, then Leasing was started to be used by businesses in the United States in the 1930s and in Europe in the 1960s. The history of financial leasing in Turkey is based on the 1983.

Leases are classified as operating leases and finance leases. Therefore, different accounting approaches result in accounting and reporting of a financial event in different ways and hence, leasing transactions are not shown as reliable in the financial statements. As a result, users of financial statements are not able to obtain information that is understandable, reliable, comparable and appropriate. In order to prevent these situations, standard setters have done some work in order to improve the accounting of leasing.

According to the European Leasing Association, "Financial Leasing is defined as an agreement that leases the right of ownership of the movable or immovable purchased by the lessee and purchased by the lessor for a certain period of time and leaves the right of use to the lessee". According to the Law No. 6361 on Leasing, Factoring and Financing Companies "Financial Leasing can be defined as the transfer of ownership of a property to the lessee at the end of the lease period in order to obtain financing from the lessor authorized by the law or the relevant legislation, on a contractual basis; granting the lessee the right to purchase the good at a fair value at the end of the lease term; leasing process which provides a period of greater than eighty percent of the

economic life of the property or if the total value of the present value of the lease payments to be made under the leasing agreement is greater than ninety percent of the fair value of the asset”.

With today's conditions gaining an international dimension; International Financial Reporting Standards (IFRS) have been implemented in our country in order to eliminate the problems faced by the companies that gained international dimension due to different applications in different countries and to achieve transparency and comparability in financial statements. The Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POA) is the only authority authorized to publish these standards. Conflicts between tax laws and accounting practices as well as published standards arise in financial leasing transactions.

Today, the tendency to alternative sources of financing is important for enterprises in increasingly emerging economies. One of the preferred methods of finance as a source of enterprises is financial leasing which has been used in the world for a long time and settled in our country. In accordance with Turkey Accounting Standard 17 (IAS 17 Leases Standard) by leasing; It is the contract to which all the risks and benefits arising from owning an asset are transferred. The continuity of the changes in the legal regulations has caused changes in terms of both the lessor and the tenant in the financial leasing transactions. In this context, the aim of this study is to make a comparative study on the legislative changes made in recent years in terms of financial leasing in Large and Medium-sized Enterprises, especially in the Tax Procedure Law (TPL), Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Enterprises (LMS FRS), and LMS FRS to identify similarities and differences from the parties opener. The general comparison of financial leasing transactions is given in Table 1.

**Table 1. General comparison of financial leasing transactions**

	Tax Procedure Law	Financial Reporting Standard for Large and Medium Sized Enterprises
<b>Financial Leasing - Operating Lease Distinction</b>	None	None
<b>Operating Leases Where to be recorded</b>	-	-
<b>Amendment to the Contract Amendments</b>	-	-
<b>Initial direct costs</b>	Written as term expense.	Initial direct costs are added to the cost.

In this study, the similarities and differences between the Tax Procedures Law and BOBİ FRS regarding leasing and tenants are examined and stated in tables. When leasing is performed, it is one of the differences that reveal whether the lessee will record tangible assets or intangible assets. MSUGT bunu maddi olmayan duran varlıklarda raporlarken, BOBİ FRS ilgili maddi duran varlık hesabına aktarılmasını önermektedir. Kiraya veren açısından ise VUK yapılan işlemi ticari alacaklar grubunda raporlarken, BOBİ FRS kira tutarlarını diğer alacaklar grubunda izlemektedir.

As stated in the study, different accounting examples have been observed in the studies carried out in terms of the lessor in the leasing transaction. As seen above, there are differences between the applications. Elimination of these differences will be appropriate in terms of uniformity and consistency in accounting.

## Kaynakça / References

- Acar, M., Temiz, H., ve Aktaş, R. (2017). UMS 17 kiralama işlemleri standardından UFRS 16'ya geçişin finansal tablolar üzerinde etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3), 592-623.
- Akbulut, D. H. (2018). Faaliyet kiralaması işlemlerinin aktifleştirilmesinin finansal tablolara ve finansal oranlara etkisi üzerine bir telekomünikasyon şirketinin vak'a incelemesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 78, 17-36.
- Aslan, Ü. (2018). UFRS 16 kiralamarlar standardı kapsamında faaliyet kiralamasının kiracı işletme tarafından muhasebeleştirilmesi ve raporlanması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77), 55-68.
- Cengiz, S. (2017). Finansal kiralama işlemlerinin mevzuat boyutu ve muhasebe uygulamaları: TMS 17 ve VUK kapsamında incelenmesi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(11), 43-56.
- Demirci, Ş. D., ve Kıymaz Kıvraklar, M. (2018). Ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi* (Özel Sayı), 508-531.
- Doldur, S. (2018). Finansal kiralama işlemlerinde değerlendirme, muhasebe kayıtları ve bazı özellikli durumlar. *Mali Çözüm*, (145), 225-249.

- Duman, H., Polat, Y., ve Yücenursen, M. (2015). Türkiye muhasebe standartları (TMS) 17'ye göre finansal kiralamanın finansal tablolar ve oranlar üzerine etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(1), 1-28.
- Gökgöz, A. (2013). Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 107-121.
- Gönen, S., & Akça, N. (2014). Finansal kiralama işlemlerinin TMS 17 kiralama işlemleri standardı ve vergi usul kanunu açısından muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 71-94.
- Kamu Gözetim Kurumu. (2017). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı. *T.C. Resmi Gazete: 30138* .
- Kayapınar, A., ve Eflatun, A. O. (2017). *Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı uygulamalar ve yorumları*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kırloğlu, H., ve Öztaş, S. (2015). Türkiye'de finansal kiralama işlemleri ve muhasebeleştirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(2), 1-21.
- Köksal, A. G., ve Beller, B. (2013). Finansal kiralama işlemlerinin TMS 17, vergi mevzuatı, BDDK tebliği açısından incelenmesi ve muhasebe uygulamaları. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 150-171.
- Maliye Bakanlığı. (2003). 11 seri no'lu muhasebe sistemi uygulama genel tebliği. *T.C. Resmi Gazete: 25185* .
- Marşap, B., ve Yanık, S. (2018). IFRS 16 kapsamında kiralama işlemlerinin finansal raporlamaya etkisinin incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (80), 23-42.
- Öztürk, C. (2016). UFRS 16 kiralama işlemleri standardının eski UMS 17 standardı ile karşılaştırılması ve Almanya ve Türkiye'de hisse senetleri halka açık olan hava yolu şirketlerinin finansal durumuna etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1), 1-50.
- Pamukçu, F., ve Çakmak, M. (2017). Uluslararası ticarete finansal kiralama işlemleri ve muhasebeleştirilmesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(48), 245-267.
- Şeker, K., ve Çemberlitaş, İ. (2018). TMS 17 kapsamında finansal kiralama işlemlerinin raporlanması. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(1), 42-60.
- Şengür, E. D. (2013). Finansal kiralama işlemlerinde kiracı açısından asgari kira ödemelerinin hesaplanması ve finansal raporlama üzerindeki etkileri. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 263-279.

- Şentürk, F. (2016). Türk Vergi Mevzuatı kapsamında faaliyet kiralaması yapan işletmelerde muhasebe uygulamaları. *Journal of Business Research-Türk*, 8(1), 619-639.
- Şenyiğit, Y. B. (2014). Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde ve raporlanmasında beklenen değişiklikler: Bir hava yolu işletmesinde vak'a çalışması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 288-299.
- Şişman, D., ve Şişman, M. (2017). Finansal kiralama (leasing) ve ekonomi için önemi: Riskler, avantajlar. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* (Özel Sayı 1), 144-154.
- T.C. Kırşehir Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü. (2011). Özelve: Finansal kiralama işleminden sonra oluşan ana para kur farkları ile faizlerin ilk yıl iktisadi kıymetin maliyetine eklenmesi, sonraki yıllar ise gider veya maliyet olarak dikkate alınması hk. *Sayı: B.07.4.DEF.0.40.10.00-008-19* .
- Wyman, H. E. (1973). Financial lease evaluation under conditions of uncertainty. *The Accounting Review*, 48(3), 489-493.
- Yakut, M. (2016). Finansal kiralama işlemlerinin türkiye muhasebe standardı 17 kiralama işlemleri ve vergi mevzuatı açısından değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Denetim Dünyası*, 1(2), 95-122.
- Yardımcıoğlu, M. (2016). İcare (Finansal Kiralama) işlemlerinin islami muhasebe standartları çerçevesinde incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(2), 62-77.
- Yıldız, F., Kara, E.,ve Yanık, A. (2014). KOBİ TFRS'ye göre kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 461-478.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Karahan, M. (2019). Finansal kiralama işlemlerinin vergi usul kanunu ile büyük ve orta boy işletmeler( BOBİ) açısından karşılaştırılması üzerine bir değerlendirme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2259-2285. DOI: 10.26466/opus.568710



## Ergenlerde Akran Zorbalığını Yordayan Bazı Faktörlerin Zorba ve Mağdur Bireyler Açısından Değerlendirilmesi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.543567

\*

Nurullah Yelboğa\* - Orhan Koçak\*\*

\* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar M.Y.O, Sosyal Hizmetler, Artvin / Türkiye

E-Posta: [nurullah\\_yel06@hotmail.com](mailto:nurullah_yel06@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-8281-7070](https://orcid.org/0000-0001-8281-7070)

\*\*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak., Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul / Türkiye

E-Posta: [orkoc@hotmail.com](mailto:orkoc@hotmail.com)

ORCID: [0000-0002-0281-8805](https://orcid.org/0000-0002-0281-8805)

### Öz

Ergenlik dönemine ilişkin sorunlar tarihsel süreç içerisinde her ne kadar farklılık gösterecek olsa da tüm toplumlarda günümüze kadar var olmaya devam etmiştir. Çünkü ergenler bu dönemde kimlik oluşumunu yaşamakta, geleceği planlamakta ve son derece zor bir süreçten geçmektedir. Dost edinme ve arkadaşlık kurmanın önem kazanması, popülerlik, kendini gerçekleştirme, hedefler belirleme ve en önemlisi çok hızlı biyo-psiko-sosyal değişimler geçirmesi bu bireyleri farklı problemler sarmalına sürükleyebilmektedir. Dolayısıyla gençlerin bu problemler karşısında gösterdiği tepkiler bazen aşırıya varmakta ve şiddet davranışlarında artışlar görülebilmektedir. Saldırganlığın bir türü olan zorbalığın, bireylerin kendi hedeflerine ulaşmak, otorite kurmak ve karşı tarafı yıldırmak gibi amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir. Saldırganlık olaylarının son yıllarda hem dünyada hem ülkemizde yaygınlaşması bu konuya eğilimi beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada akran zorbalığı olgusu irdelenmiş ve zorbalığı etkileyen yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler, kişilik özellikleri ve ebeveyn tutumları gibi bazı faktörlerin zorbalık davranışı ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca makalede akran zorbalığının ergenler üzerindeki etkilerine yer verilmiş ve ulaşılan bilgiler dikkate alınarak birey, aile ve okul yönetimini kapsayan önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Zorbalık, Akran zorbalığı, Saldırganlık, Şiddet, Ergenlik

<sup>1</sup> Bu çalışma "Liseli Öğrencileri Akran Zorbalığına İten Nedenlerin Değerlendirilmesi ve Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Çözüm Önerilerinin Sunulması" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur

## Evaluation of Some Factors Predicting Peer Bullying in Adolescents

\*

### Abstract

*Although the problems related to adolescence have changed in the historical process, they have continued to exist in all societies to the present day. Because adolescents are experiencing identity formation, planning the future and going through a very difficult process. The importance of friendship and friendship, popularity, self-realization, setting goals, and most importantly, having very rapid bio-psycho-social changes, can lead these individuals to the coherence of different problems. Therefore, the reactions of young people towards these problems are sometimes overpowered and violent behaviors can be seen. It is known that bullying, which is a form of aggression, is used for individuals to achieve their goals, establish authority and intimidate the other party. In recent years, the spread of aggression events both in the world and in our country has led to this issue. In this study, the phenomenon of peer bullying was examined and the relationship between bullying behavior and some factors such as age, gender, physical characteristics, personality traits and parental attitudes were examined. In addition, the effects of peer bullying on adolescents were included in the article and suggestions were made regarding the individual, family and school management by considering the information obtained.*

**Keywords:** *Bullying, Peer bullying, Aggression, Violence, Adolescence.*

## Giriş

İnsan gelişim dönemleri içerisinde önemli bir evre olan çocukluk çağında, birçok çocuk açlıkla savaşmakta, suça itilmekte, eğitim ve sağlık haklarından yeterince yararlanamamakta ve ölüme sürüklenmektedir. Günümüzde dünyada ve Türkiye’de çocukların yaşamını tehdit eden savaş, göç, madde kullanımı, şiddet ve zorbalık gibi birçok konu bulunmaktadır. Ergenlik döneminin beraberinde getirdiği bilişsel, sosyal ve duygusal açıdan hızlı gelişim ve değişim de bireyin karşılaştığı bu sorunların etkisini derinleştirebilmektedir.

Zorbalık olaylarının çocuklar arasında görülme durumu çok eski tarihlere dayanmaktadır. Söz konusu olayları birçok birey bizzat yaşamış veya başka çocuklara uygulanan saldırgan davranışlara tanıklık etmiştir. Hatta bazı çocukların diğer bazı çocuklara sistematik olarak saldırganca davranması ve acımasızca davranmaya zorlanması edebi eserlerde ve filmlerde yer edinmiştir (Dölek, 2002, s.25). Bununla birlikte insanlığın çağlar boyu tartışmasız anlaştığı belki de tek konu çocukların toplumun geleceği olduğu gerçeğidir. İnsan, sevgisini hiç sakınmadan çocuklara vermiş, en güzel düşleri onlar için kurmuş ve yaşanası bir dünyayı çocuklar için istemiştir. Ne var ki, bu uğurda verilen nice savaşıma, nice uğraşıya karşın çocukların yüzleştiği sorunlar tüm ağırlığıyla var olmaya devam etmiştir (Yavuzer, 2016, s.11). Son zamanlarda yapılan araştırmaların sonuçları ve medyada çıkan haberler incelendiğinde, tüm önlemlere karşın çocuk ve ergenlik dönemindeki bireyler arasında şiddet ve suç olaylarının artış gösterdiği dikkati çekmektedir (Buluç, 2006, s.1; akt. Eşici, 2007, s.30). Söz konusu bu sorunlar çocuk ve ergenlerin birçok yönden potansiyellerini gerçekleştirmelerine, özgür ve sağlıklı bir yaşam sürdürmelerine, sosyal yaşama ve etkinliklere katılımlarına engel olmaktadır. Bununla birlikte özgüven ve benlik saygıları bu sorunlardan olumsuz etkilenmekte ve bu bireyler depresyona sürüklenebilmektedir.

## **Araştırmanın Tanımlayıcı Çerçevesi**

### ***Araştırmanın Problemi***

Akran zorbalığı zorbalık olaylarına karışan tüm bireyler açısından travmatik sonuçlar doğuran ve etkileri uzun döneme yayılan karmaşık bir problemdir. Okullarda şiddet, zorbalık ve saldırganlık gibi başlıklarla bu konu birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu araştırmaların bir kısmı eğitim ve öğretim ortamlarını olumsuz etkileyen sorunları analiz etmek ve olumsuz okul iklimine açıklık getirmek için yapılmıştır. Bu çalışmada ise “akran zorbalığını tetikleyen yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler, aile özellikleri, sosyo-ekonomik durum, psikolojik ve davranışsal özellikler gibi faktörlerin zorba ve mağdurlar açısından nasıl bir etkiye sahip olduğu” anlaşılmaya çalışılmıştır.

### ***Araştırmanın Amacı***

Akran zorbalığı, çocukların eğitim yaşamını, başarılarını ve okula bağlılıklarını olumsuz yönde etkileyen, stress, depresyon, düşük özgüven gibi psikolojik; suça karışma ve yalnızlaşma gibi bazı sosyal sonuçlar doğuran bir sorundur. Özellikle devamsızlık ve akademik başarının düşmesi gibi durumlarda daha açık bir şekilde etkisi fark edilen bu sorun aileleri, yöneticileri, öğretmenleri ve zorbalığa karışan çocukları tedirgin etmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu sorunun kalıcı bir şekilde çözülmesi için öncelikle sorunu yordayan faktörlerin iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacını, önleyici ve koruyucu tedbirlerin alınması ve mevcut sorunun etkin çözümü için bireysel, sosyal ve çevresel özelliklerin sürece dahil edilmesi ve sorunun daha derinlikli bir okumasının yapılması oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda önce “akran zorbalığı” tanımlanmış, zorbalığın nedenleri irdelenmiş, zorbalığın sonuçları tartışılmış ve daha sonra ise zorbalıkla ilişkilendirilen yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri ve aile özellikleri gibi bazı faktörler akran zorbalığı çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

## Ergenlik

Alan yazında ergenlik dönemi ile ilgili bir çok tanımlama bulunmaktadır. Ergenliği Türk Dil Kurumu (20.10.2017) “*cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, bülüğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem, yeni yetmelik, ergenlik çağı*” olarak tanımlanmaktadır.

Ergenlik sözcüğü Latince’de büyümek, kıllanmak, olgunlaşmak anlamındadır. Bu dönem yoğun ve hızlı bir biyo-psiko-sosyal değişimin söz konusu olduğu, bireyin geleceği ile ilgili plan yaptığı ve sosyal çevresinde kendine yer edinmeye çalıştığı bir süreçtir (Eskin vd., 2008, s.383). Benzer şekilde Steinberg (2007, s.21) de ergenliğin Latin kökenli bir kelime olduğunu “yetişkinliğe doğru büyüyen” anlamındaki *adolescere* yükleminden türediğini ve bütün toplumlarda çocukluğun olgunlaşmamışlığından yetişkinin olgunluğuna yani biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik geçişin gerçekleştiği bir dönem olduğunu belirtmektedir.

Çocukluğun ayrı bir dönem mi yoksa ergenlik dönemi içerisinde ele alınan bir evre mi olduğu da tartışılmaktadır. Yavuzer (2016, s.30) “çocuk” sözcüğüyle henüz reşit olmamış ergenlerin kastedildiğini ve yaş aralığının 11-18 yaş grubu olduğunu ifade etmektedir. 14 yaş grubunun hem bazı Avrupa ülkelerinde hem de ülkemizde en çok suç işlenen yaş olduğunu, bu dönemin “*problemlili evre*” ya da “*geçiş evresi*” olarak nitelendirildiğini ve ergenlik dönemine rastladığını vurgulamaktadır. “*Ben kimim?*”, “*Kime benzemeliyim?*”, “*Başkalarına nasıl görünmeliyim?*” gibi sorulara yanıt arandığını ve çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemine denk geldiğini belirtmektedir.

Ergenlik dönemi üzerine çalışan psikolog Sullivan da ergenliği üç aşamada açıklamaktadır. İlk aşama ön ergenlik dönemi olup; çocukluktan ergenliğe geçişin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu dönemde arkadaş edinme davranışı ve her iki cinsten kişilerle ilişkiler kurma yoluyla sosyo-kültürel bir çevre oluşturulmaktadır. İkinci aşama ise; genç ergenlik dönemidir. Bazı temel ihtiyaçların karşılandığı ve cinsel anlamda bir olgunluğun görüldüğü aşamadır. Son aşama ise genç ergenlik dönemi olup; cinsel davranış kalıplarının belirlendiği ve bu sürecin yaşamının geri kalan kısmına nasıl yansıtacağına dair bir fikrin oluştuğu dönemdir (Yaman, 2016, s.48).

Bu dönemde meydana gelen değişimlerden, ergenlerin çoğu zaman rahatsızlık duyduğunu ve stres yaşadığını belirtmek gerekir. Bu sebeple G. Stanley Hall de ergenlik dönemini "fırtınalı ve stresli" bir süreç olarak nitelendirmektedir. Ona göre ergenlik yeniden doğmak kadar sancılı bir dönemdir (Dinçel, 2006, s.12; Uysal, 2003, s.31). Rutter da (1976) aynı görüşü desteklemekte ve ergenin iç dünyasında bazı rahatsızlıklar geçirmekte olduğunu ve çevresinin de bunu fark etmediğini belirtmektedir. Bu sebeple Parman (1998) de ergenliği ikinci kez doğmak olarak değerlendirmektedir.

### **Zorbalığın Tanımı ve Kapsamı**

Olweus zorbalıktan söz edebilmemiz için, bir veya birden fazla kişinin sürekli ve uzun bir süre boyunca diğer bir kişiye acı veren ve hoş olmayan davranışta bulunması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre acı ve hoşnutsuzluk meydana getiren tekme, vurma, hakaret, şantaj ve tehditler doğrudan zorbalık kapsamına girmektedir. Sistematik bir şekilde devam eden alay etme de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Dolaylı zorbalık ise dışlama, bireyin bir gruba dahil olmasını engelleme ve arkadaş edinmesine engel olmaya karşılık gelmektedir. Bu gibi durumlar da bireyde aynı acı ve üzüntüye sebep olabilmektedir (Olweus ve Solberg, s.7).

Roland (1989) da zorbalık için "Bir birey veya grup tarafından kendisini koruyamayacak durumda olan kişiye karşı yapılan fiziksel veya psikolojik sonuçları olan ve süreklilik arzeden şiddet türüdür." (Roland, 1989; akt. Pişkin, 2002, s.535) demektedir.

Zorbalıkla ilgilenen ilk araştırmacı Heinemann (1973, akt. Yaman vd., 2011, s.13) zorbalığı tanımlamak için mobbing sözcüğünü kullanmıştır. Okul zorbalığı için de "grup şiddeti"ni kullanmıştır. Heinemann bir grubun başka bir birey tarafından rahatsız edilmesine dayandırarak grup tarafından gösterilen tepkinin grubu savunmaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Heinemann'a göre grubun böyle bir tepki göstermesinin nedeni kendi bütünlüğünü korumaya çalışmasıdır. Olweus (1978, akt. Yaman vd., 2011, s.13) da zorbalık için başlangıçta mobbing kelimesini kullanmış ancak daha sonra okul zorbalığı için "bullying" kelimesini uygun görmüştür. Çünkü mobbing teriminin bu olgu için yeterli olmadığını fark etmiştir.

Bonds ve Stoker (2000, akt. Anderson, 2007, s.37) kavga eden taraflardan biri, karşı tarafın bundan rahatsızlık duyduğunu fark eder ve otorite kurmak için bunu sürekli olarak kullanmayı sürdürürse bunun zorbalık olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu durumda da güç dengesinin ölçüt olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir davranışın zorbalık olarak kabul edilmesi için Olweus (1978)' a göre şu üç kriteri taşıması gerekmektedir:

- Bilinçli olarak zarar vermeye yönelik bir amaç,
- Süreklilik arz etmesi,
- Zorba ve mağdurun psikolojik ya da fiziksel açıdan denk olmaması (Yaman vd., 2011, s.13-14; Başaran, 2014, s.11).

Colorosso (2003, 2005, 2009, 2013) da bir eylemin zorbalık sayılması için dört kriter belirlemiştir.

- Güç dengesizliği: Zorba, kurbanı ya da mağdura göre yaş ya da fiziksel olarak daha büyük ve güçlüdür.
- Zarar verme isteği: Zorba kurbanı zarar vermek istemekte ve bundan keyif almaktadır.
- Saldırganlık tehdidi: Zorba bu davranışın devam etme isteğindedir ve kurban da bunun farkındadır.
- Korkutma: Mağdur üzerinde bir baskı kurmak ve mağduru aşağılamak için korkutma amacı vardır (<http://www.kidsareworthit.com/services.html>, 12.12.2017).

Bu tanımlar dikkate alındığında zorbalığın güç dengesizliğine dayandığı, otorite kurmaya yönelik sistematik bir şekilde süreklilik arz eden davranışları barındırdığı görülmektedir. Zorbalığın tanımı yapıldıktan sonra zorbaların neden zorbaca davrandığı ve bu davranışın altında hangi nedenlerin yer aldığına bakmakta yarar vardır.

## Zorbalığın Nedenleri

Zorbalık davranışının nedenlerini açıklarken Olweus (1987; akt. Genç, 2007, s.20) zorba davranışında kişilik özellikleri ve cinsiyetin etkili olduğunu vurgulamıştır. Güçlü enerji ve sınırlı yapı gibi nitelikleri taşıyan çocukların zorbalığa daha yatkın olduklarını ifade etmiştir. Zaklama (2003, s.35-38) da zorbalığın nedeni olarak aile yapısını işaret etmekte ve zorbalığa başvuran öğrencilerin genellikle ailede sert cezalara maruz

kaldıkları ve sevgisiz bir ortamda yetiştiklerini belirtmektedir. Sert bir şekilde anne babanın tepkisiyle karşılaşan çocukların bu davranışları dışarıda arkadaş ve çevrelerine sergiledikleri bildirilmektedir.

Olweus (1987; akt. Genç, 2007, s.20) çocukların yaş, cinsiyet ve farklı kişilik yapıları gibi özelliklerin zorbalık davranışında etkili olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte evde çocuk bakımını veren kişi ile çocuk arasındaki ilişkiye de dikkati çekmiştir. Zaklama (2003) ve Genç (2007) de evdeki ilişkilere ve ailedeki saldırgan davranışlara ve şiddete dikkati çekmektedir (Genç, 2007, s.20; Zaklama, 2003, s.35-38).

Ayrıca Olweus (1995; akt. Gökler, 2009, s.526) zorbalık davranışının altında yatan birbiriyle kısmen ilişkili üç psikolojik faktör belirlemiştir:

1. Zorbaların güç ve baskınlık kurmaya yönelik güçlü gereksinimleri vardır.
2. Arka plana itilmiş ailelerde yetişmişlerdir ve bunun bir sonucu olarak, çevreye karşı nefret duyguları içerisindedirler.
3. Zorbaca davranışlarının araçsal bileşenleri ya da getirileri vardır: Örneğin zorbalar, kurbanlarını para, sigara, bira gibi kendileri için değerli olan şeyleri temin etmeleri için zorlarlar.

Diğer taraftan teknolojik araçlarla iç içe bir yaşam sürdüren çocukların bu araçlar yoluyla şiddete sürekli tanıklık etmeleri şiddet eylemini normalleştirmektedir. Televizyon dizileri, telefon ve internet oyunları, video ve müzik gibi eğlence araçları vasıtasıyla şiddet ve saldırganlık eylemiyle ilişkileri olan çocuklar bu davranışın uygulayıcıları haline gelebilmektedir (Genç, 2007, s.20).

Zorbaca davranmaya sebep olan durumların belirlenmesinde farklı problemlere işaret edilmektedir. Şekil 1’de zorbalığı ortaya çıkaran nedenlere ilişkin davranışlar belirtilmiştir (Kılıç, 2009, s.22).





Şekil 1. Zorbalar Neden Zorbaca Davranışta Bulunurlar

Zorbaliğa neden olan faktörler olduğu gibi çocukların kurban seçilmesinde etkili olan faktörler de bulunmaktadır. Amerikan Pediatri Akademisi (2006) ve Birleşik Devletler Sağlık ve İnsan Hizmetleri Ofisi kurbanı zorbaca davranışa hedef haline getiren, çocukları zorbaliğa karşı mağdur duruma düşüren risk faktörlerini şu şekilde belirtmiştir (Huggins, 2016, s.175-176):

- Görünüşte akranlarından farklı olan; kilo, giyim, saç şekli ve gözlüklü olmak gibi,
- Zayıf olan veya kendilerini savunmada yetersiz kalan,
- Depresyonda, üzgün, kaygılı görünen veya özgüveni düşük olan,
- Soyutlanan veya çok az arkadaşı olan,
- Sosyal davranışlarda yetersiz kalan veya kolay karıştıran,
- Gelişimsel veya fiziksel yetersizliği olan çocuklar.

## Zorbaliğın Sonuçları

Zorbalık olaylarına karışmanın sonuçlarını inceleyen bazı araştırmalar olumsuz zihinsel ve fiziksel sağlık sonuçlarına odaklanmıştır. Söz konusu bu olumsuz koşullar dört kategoriye ayrılmıştır (Rigby, 2003, s.583):

1. Düşük psikolojik iyilik hali. Genel hoşnutsuzluk, düşük benlik saygısı, öfke ve hüzün duyguları gibi ciddi bir şekilde acı veren durumlar.

2. Zayıf sosyal uyum. Bu, normalde, bir sosyal çevreye isteksizlik duygusunu, okul ya da işyeri için açıkça belirtilmeyen hoşnutsuzluk, açıkça görülen yalnızlık, soyutlama ve devamsızlığı içerir.
3. Psikolojik sıkıntı/kaygı. İlk iki kategoriden daha ciddi olduğu düşünülen yüksek derecede anksiyete, depresyon ve intihar düşüncesini içerir.
4. Fiziksel rahatsızlık. Açıkça görülen ve tıbben teşhis edilen fiziksel bozukluklar ve belirtileri içerir. Psikosomatik semptomlar da bu kapsamda değerlendirilir.

Ancak zorbalık olaylarının uzun dönemli etkilerini inceleyen araştırmalar da yaygındır (Isernhagen ve Harris, 2002, s.7; Craig, vd., 1998, s.7). Kısa dönemli etkilerinin yanında zorba çocuklar yetişkinlik döneminde zorba olabilmekte ve zorba çocuklara sahip olabilmektedir. Benzer şekilde mağdur/kurban çocuklar da ileriki yaşamlarında mağdur olan çocuklara sahip olabilmektedirler. Çünkü boylamsal araştırmalar çocukluk dönemindeki zorbalığı yetişkinlik dönemindeki suçluluk gibi antisosyal davranışlarla ilişkilendirmektedir (Craig, vd., 1998, s.7). Zorba-kurbanların düşük özsayı, artan devamsızlık ve depresyon gibi sorunlar yaşadıkları görülmekte ve zorbalığa yakalanma olasılıkları daha yüksek olmaktadır. Ayrıca çocukların sosyal ve kişisel gelişimi sosyal yalıtıma neden olabilir, okuldan ayrılmayı teşvik edebilir ve öğrenme kapasitelerini düşürebilir (Jody ve Harris, 2002, s.7).

Davranışsal yönden de zorbalığın etkileri olduğu düşünülmektedir. Zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin karışmayanlara göre daha çok kendine zarar verici davranışta bulunduğu belirlenmiştir. Alkol-tütün kullanımı, kavgaya karışma gibi davranışların sergilenmesine yönelik bir eğilim söz konusu olmaktadır. Kopya çekmek, hırsızlık yapmak, yıkıcı eylemlerde bulunmak, polislerle sorun yaşamak ve okulu asmak ile zorbaca davranma arasında önemli ilişki olduğu vurgulanmaktadır (Dake, vd., 2003, s.174).

Görüldüğü gibi zorbalık davranışının yönü, boyutu ve sonuçları zorba ve mağdur bireylerin bazı özelliklerine göre değişmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından aşağıda zorbalığı açıklayan kuramlara yer verilmiştir.

## Zorbalığa İlişkin Kuramlar

Zorbaca davranma nedenlerini açıklamaya yönelik kuramlar geliştirilmiştir. Zorbalığı önlemeye yönelik üzerinde sıklıkla durulan Sosyal Bilgiyi İşleme Kuramı ve Zihinsel Çerçeve Kuramı'dır. Zorbalığı açıklamaya yönelik diğer bazı kuramlar ise Ahlaki Gelişim Kuramı ve Sosyo-Ekolojik Yaklaşım kuramlarıdır (Yaman vd., 2011, s.141).

**Sosyal Bilgiyi İşleme Kuramı:** Crick ve Dodge (1994) tarafından geliştirilen (Yaman vd., 2011, 142-143) bu modelde bireylerin davranışsal tepkilerinin girilen ortamda elde edilen ip uçlarına göre şekillendiği savunulmaktadır. Ayrıca sosyal ortamda verilen tepkilerin aslında doğuştan getirilen özellikler ve geçmiş yaşamla yakından ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Bu modele göre sosyal ortama girildikten sonra ipuçlarının davranışa dönüştürülme süreci 4 aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar; durumsal ipuçlarının yorumlanması, ipuçlarının temsil edilmesi, zihinsel anlamda duruma verilecek tepkilerin araştırılması ve uygun tepkinin seçilmesidir.

**Zihinsel Çerçeve Kuramı:** "Bireyin herhangi bir ortamda kendisinin ve diğer bireylerin davranışlarını anlayabilmek ve iletişim kurduğu bireylerin göstereceği davranışları tahmin edebilmek için bilişsel şemaları kullanabilme yeteneği" şeklinde tanımlanmaktadır (Yaman vd., 2011, s.145). Bu kuramın savunucuları olan Sutton ve diğerleri (1999, s.443-444) yaptıkları çalışmada sosyal bilişsel puan ile zorba davranışı arasında önemli bir ilişki bulmuşlardır. Diğer bir ifadeyle zorbaların puanı zorbalık sürecinde rol alan diğer bireylerin puanından daha yüksek çıkmıştır. Bu çalışmaya göre zorbalar diğer bireylerin duygularını daha iyi anlamakta ancak bu beceriyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar.

**Ahlaki Gelişim Kuramı:** Ahlaki gelişim dört aşamada gerçekleşir. Birincisi, ahlaki duyarlılıktır; ahlaki bir problem olduğunun farkına varmayı içerir. İkincisi, ahlaki yargılamadır; ahlaki açıdan en uygun davranışın ne olduğunu sorgular. Üçüncüsü, ahlaki güdülemedir; davranışla ortaya konulmak istenen ahlaki değerlerin belirlenmesini ifade eder. Dördüncüsü, ahlaki kişilik; bireyin davranışı ortaya koyabilmek için gerekli azim ve becerileri kapsar (Yaman vd., 2011, s.148). Bu kuramda göre, bireyler eylemden önce davranışın yol açacağı bütün olası sonuçları değerlendirerek en uygun davranışın ne olacağını belirlemeyi sağlayan bilişsel

karar verme yetisine sahiptir. Dolayısıyla zorbalığın anlaşılabilmesi için ahlaki gelişim düzeylerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Nurseli, 2014, s.54).

**Sosyo-Ekolojik Yaklaşım:** Zorbalığın, birey, aile, akran grubu, okul ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu sebeple okul zorbalığının önlenmesi için okul zorbalığına yol açan bireysel özelliklerle birlikte okul iklimi, aile içi ilişkiler ve kültürel etmenler gibi sosyo-çevresel etmenlerin de iyileştirilmesi gerektiğini varsaymaktadır ( Yaman vd., 2011, s.149; Nurseli, 2014, s.54).

Birçok konuda olduğu gibi zorbalık kuram ve yaklaşımlarında da farklı sınıflandırmalar söz konusu olmaktadır. Bu sebeple yukarıda açıklanan kuramların yanı sıra ele alınması gereken başka kuramlar da bulunmaktadır. Saldırganlık davranışlarının daha net anlaşılabilmesi için "Sosyal Öğrenme Kuramı"nın açıklanmasında yarar vardır.

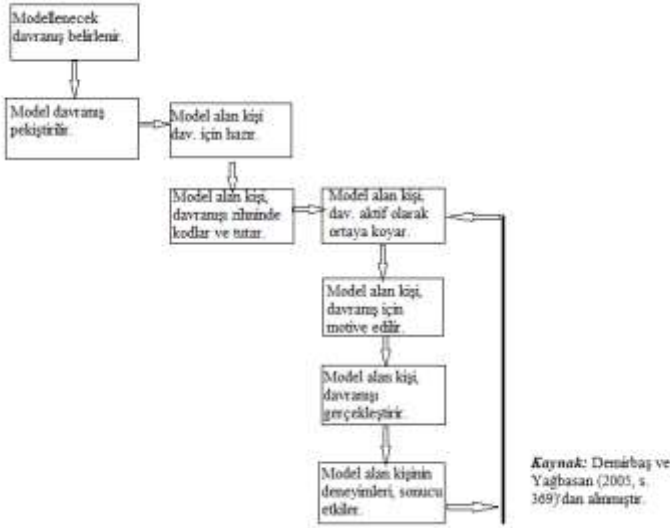
**Sosyal Öğrenme Kuramı:** Başkalarının davranışları ve bu davranışların gözlemlenmesine dayalı dolaylı bir öğrenme olarak kabul edilmektedir. Model alarak öğrenme; model alma (modeling), gözlemleyerek öğrenme (observational learning), taklit (imitation), özdeşleşme (identification), içselleştirme (internalization) gibi terimlerle açıklanmaktadır. Burada en belirleyici faktör bireyin başkalarını gözlemleyerek öğrenmesidir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005, s.367).

Sosyal Öğrenme Kuramı'nın prensiplerini ilk defa belirleyen Bandura ve Walters (1994; akt. Kaya, 2009, s.31) içgüdüsel dürtülerin ve engellenmiş saldırganlık dürtülerinin insan saldırganlığının sebebi olamayacağını açıklamıştır. Bandura'ya göre kişilerin diğerlerine saldırganca davranmasının sebepleri şu şekildedir :

- Geçmiş deneyimlerin sebep olduğu saldırgan tepkiler,
- Gösterdikleri davranışlar sonucunda ödüllendirilmiş olmaları veya ödüllendirileceklerini düşünmeleri,
- Saldırganlığa özel, sosyal veya çevresel şartlar yoluyla doğrudan teşvik edilmeleri.

Bu modele göre saldırgan davranışlar gözlem yoluyla edinilmekte ve ceza/ödül yöntemiyle sürdürülmektedir.

Bu teoriye göre başkaları gözlemlenerek bilgi aktarılır ve davranışlar model alınır. Gözlem sonucunda model alınan kişilere bağlı olarak duygusal ve davranışsal özellikler değişebilmektedir. Model alarak öğrenme süreci Şekil 2’de aşamalı olarak verilmiştir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005, s.368).



Şekil 2: Model Alma İle Öğrenme Aşamaları

Söz konusu kuramlar birlikte değerlendirildiğinde, zorbalığın hem nasıl geliştiği hem de hangi koşullar altında öğrenildiği daha net anlaşılmaktadır. Bu kuramlar sosyal ortamlara, duyguların anlamlandırılmasına, model alarak öğrenmeye, bireysel ve aile özellikleriyle birlikte çevresel faktörlere dikkati çekmektedir. Ayrıca söz konusu kuram ve yaklaşımlar bize zorbalık davranışının daha doğru okunması ve analiz edilmesi için hem bir çerçeve çizmekte hem de çözüme yönelik nasıl bir yol izlenebileceği ve hangi yollarla müdahale edilebileceği konusunda aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Zorbalıkla ilgili kuram ve yaklaşımlar kısaca açıklandıktan sonra araştırmanın ana temasını oluşturan ve zorbalığın yordayıcıları olarak nitelendirilebilecek faktörlerin zorba ve mağdur bireyler açısından incelenmesi konunun daha iyi anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

## Zorba Ve Mağdurların Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

### Yaş

Literatürde yaş frekansı ile zorbalık davranışı arasındaki ilişkinin sıkça irdelendiği görülmektedir. Örneğin Salmivalli (2002, s.275-276)'nin çalışmasında kullanılan kişisel raporlarda yaş arttıkça hedef olma frekansının düştüğü belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle daha küçük yaş grubundakiler mağdur olmayı daha çok deneyimlemektedir. Ancak bu araştırmada kurbanların akranları söz konusu zorbalığın yaşanmadığını düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle küçük çocuklar zorbalığa daha çok maruz kalabilmekte ancak akranları bu durumun farkına varamamaktadır.

Literatür taraması sonucunda yaşın zorbalık davranışı üzerinde etkili olduğu, bazı araştırmalarda yaşla birlikte zorbalık sıklığının arttığı buna karşın kurban olma sıklığının azaldığı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan yaşla beraber zorbalık türünün de değiştiği belirtilmektedir. Küçük sınıftaki öğrencilerde fiziksel zorbalığın, büyük sınıftaki öğrencilerde ise sözel ya da psikolojik zorbalığın daha yaygın olduğu ifade edilmektedir (Pişkin, 2002, s.12).

Arkadaş beğenisinin önem kazandığı 8-12 yaşlar, gruplaşma döneminin başlangıcı olarak görülmektedir. Takıma bağlı olmak ve takımla işbirliği içinde olmak bireysel yarıştan üstün görülebilir. Çocuklar açısından bir gruba ait olmak ve grupla uyum içerisinde olmak son derece önemlidir (Yavuzer, 2016, s.25-26). Çünkü çocuklar başkaları tarafından beğenilmek ve takdir edilmek istemekte ve popüler olmayı önemsemektedir.

Bu bulguların aksine yaş ve zorbalık ilişkisinin farklı bir şekilde yorumlandığı araştırmalar da vardır. Yaş arttıkça zorbalığın azaldığı ve lise döneminde zorbaca davranışların daha az sergilendiği belirtilmektedir. Bu değişimin sebebi olarak da öğrencilerin delikanlılık dönemine geçişleri gösterilmektedir. Diğer bir faktör de okul kültürüyle birlikte öğrencilerde meydana geldiği belirtilen değer sistemidir. Değer sistemiyle birlikte istenmeyen davranışlar reddedilmekte ve mağduru koruma ve sempati duyma gelişmektedir (İrfaner, 2009, s.30).

Rigby ve Slee (1991, s.625) Avusturya'daki okullarda liseye geçiş sürecinde (ortalama 12 yaş) öğrencilerin kendilerinden daha büyük ve daha olgun öğrencilerin bulunduğu bir ortamda bulduklarını ifade etmektedir.

Bu durumun öğrencilerin fiziksel anlamda kendilerinden daha güçlü öğrenciler tarafından daha kolay kurban seçildikleri bir ortamı oluşturduğunu belirtmektedir. Çünkü fiziksel anlamda bir güç dengesizliği söz konusu olmaktadır. Bu araştırma sonuçlarına göre daha küçük olanlar daha sık zorbalığa maruz kalmakta ve bu durum erkekler arasında daha yaygın olmaktadır.

### *Cinsiyet*

Zorbalık yaygınlığını araştıran çalışmalar cinsiyetin zorbalıktaki etkisi üzerinde farklı sonuçlar elde etmektedir. Bazı araştırmalar erkeklerin daha çok fiziksel zorbalık olaylarına karıştıklarını göstermektedir. Bazı araştırmalar erkeklerin zorbalık olaylarında daha çok kurban seçildiklerini vurgularken bazı araştırmalar da kızların daha çok kurban seçildiklerini belirtmektedir. Ancak bu araştırma bulguları hem kızların hem de erkeklerin okulda zorbalık olaylarına karıştıklarını göstermektedir (Wei ve Williams, 2004, s.560).

Zorbalığın, öğrencilerin cinsiyetiyle ilişkili olabileceği düşünülerek çeşitli ülkelerde bu amaçla farklı araştırmalar yapılmıştır. Literatür incelendiğinde hem zorbalık yapan, hem de zorbalığa uğrayan öğrencilerin önemli bir bölümünün erkekler olduğu görülmektedir (Pişkin, 2002, s.541; Tıprıdamaz-Sipahi, 2008, s.9).

Diğer taraftan bazı araştırmalar incelendiğinde erkeklerin zorbaca davranışta buldukları ve kızların erkeklere göre daha çok zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. İngiltere’de gerçekleştirilen bir araştırmada zorbalık davranışının % 65’nin erkekler % 15’inin kızlar ve % 19’nun hem kız hem erkekler tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır (Satan, 2011, s.58).

Birçok araştırmada, erkek ve kız öğrencilerin zorbalığa uğrama biçimlerinin de farklı olduğu ifade edilmektedir. Bazı araştırmalarda erkek öğrencilerin daha çok diğer erkek öğrenciler tarafından dövülme, tekmelenme, itilme ve benzeri fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları, kız öğrencilerin ise daha çok her iki cinsin ad takma, dalga geçme, alay etme, dedikodu yapma gibi sözel içerikli zorbalığa uğradıkları ve sosyal olarak dışlandıkları bulunmuştur (Baldry, 2003, s.721; Tıprıdamaz-Sipahi, 2008, s.9; Pişkin, 2002, s.11).

ABD’de 230 farklı okuldan 6-7-8-9-10. sınıflardan 7,182 öğrenciyle yapılan araştırmada cinsiyete bağlı olarak erkeklerin (zorba-kurban-hem zorba hem kurban) ilişkisel zorbalığa nazaran daha çok fiziksel ve sözel zorbalık olaylarına dahil oldukları ortaya çıkmıştır (Wang vd., 2009, s.371-374).

Rigby (2007, s.45-46) zorbalığın cinsiyet bağlamında benzerlik ve farklılıklarını şu şekilde özetlemiştir:

1. Haftada en az bir kez akranları tarafından zorbalığa maruz kaldığını ifade eden 8-17 yaş arasındaki öğrenci oranı her iki cins için de % 18 ve üstüdür. Ancak erkeklerde bu oran biraz daha yüksektir.
2. Tüm yaş grupları için kızların fiziksel olarak zorbalığa uğrama olasılığı daha düşüktür.
3. Ancak dolaylı yollarla zorbalığa maruz kalma ihtimali daha yüksektir. Sözlü zorbalığa maruz kalma açısından her iki cins için de bir benzerlik söz konusudur.
4. Hem erkekler hem de kızlar birey ve gruplar tarafından zorbalığa maruz kalmaktadır, ancak grup zorbalığının kızlarda görülme ihtimali daha yüksek olmaktadır.
5. Hem kızlar hem de erkekler hemcinsleri ve karşı cins tarafından zorbalığa maruz kalmaktadır. Ancak karma eğitim uygulayan okullarda kızların karşı cinsten zorbalığa maruz kalmaları daha yaygın olmaktadır.
6. Hem erkek hem kızlar büyüdükçe; fiziksel zorbalık diğer zorbalık türlerine nazaran azalmakta, sözel zorbalık nispeten yaşla orantılı olarak daha sık görülmekte, diğer zorbalık türleri ise aynı şekilde devam etmektedir.
7. Karma eğitim veren okullar ile tek cinsiyete dayalı eğitim veren okullar arasında kızlar ve erkekler için akran zorbalığı bakımından bir farklılık bulunmamıştır.
8. Tıpkı erkeklerin zorbalığa daha çok maruz kalması durumunda olduğu gibi, erkekler benzer şekilde kendilerini daha çok zorba olarak tanımlamaktadır. Hem erkekler hem kızlar büyüdükçe ortaokullarda daha az zorbaca davranmaktadır, ancak bu azalma eğilimi kızlarda daha erken olmaktadır.



9. Her iki cinsten de öğrenciler okullarını incinebilir, zayıf çocuklar için güvensiz olarak nitelendirmelerine rağmen, kızlar daha çok okullarını güvensiz olarak nitelendirme eğilimindedir.

Cinsiyetin akran zorbalığına etkisini inceleyen diğer bazı araştırmaların sonuçları farklılık göstermekle birlikte erkeklerin kız öğrencilere göre zorbalığa daha çok maruz kaldıkları belirtilmektedir (Uludağlı ve Uçonak, 2005, s.78; Pişkin, 2002, s.541; Tıprıdamaz-Sipahi, 2008, s.9). Diğer bazı araştırmalara (Dölek, 2002, s.79; Gültekin ve Sayıl, 2005, s.49) bakıldığında ise cinsiyetler arasında zorbalığa maruz kalma bakımından fark olmadığı görülmektedir. Ancak yapılan araştırmaların çoğunda erkeklerin daha fazla zorbaca davranışlara başvurdukları belirtilmiştir (Uludağlı ve Uçonak, 2005, s.78). Bununla birlikte saldırganlık bakımından erkeklerin daha çok fiziksel kızların ise ilişkisel saldırganlığa maruz kaldıkları ifade edilmektedir (Dake vd., 2003, s.2; Uludağlı ve Uçonak, 2005, s.78; Tıprıdamaz-Sipahi, 2008, s.9; Satan, 2006, s.24).

Zorbalıktaki cinsiyet farklılığının araştırıldığı Boulton ve Underwood (1992)'un çalışmasında erkeklerin kızlara nazaran daha çok zorbalık eğilimli oldukları bulunmuştur. Bu araştırmalarda mağdurlar zorbalığın %65'nin erkekler tarafından %15'inin kızlar tarafından %19'unun ise hem erkekler hem de kızlar tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Rigby (1995) de benzer sonuçlar elde etmiştir. Araştırmada 4. sınıftan 8. sınıfa kadar olan öğrencilerden zorbalığa başvuran erkeklerin oranı %23 iken kızların oranı %8'de kalmıştır (Akt. Satan, 2006, s.25). Bu araştırmaların bulgularından hareketle oranlar değişmekle beraber erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre zorbalığa daha çok başvurduğunu söylemek mümkündür. Yine Alikashişoğlu'nun belirttiğine göre öğrenci bildirimlerine dayanan araştırmalar neticesinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha çok zorbalık yaptıkları anlaşılmaktadır. (Alikashişoğlu ve Ercan, 2007, s.21)

Zorbalığa başvuran öğrencilerin kurban olarak seçtikleri kişilerin kendi cinslerinden mi yoksa karşı cinsten mi olduğu da cinsiyetin zorbalık davranışı üzerindeki etkisini belirlemesi açısından önemlidir. Hayden ve Thomson (1987; akt. Satan, 2006, s.25) ve Maccoby (1988; akt. Satan, 2006, s.25) çalışmaları ilkokuldan ortaokul dönemine kadar öğrencilerin zorbalığa başvurmada hemcinslerini tercih ettiklerini göstermektedir. 192 çocuk ile yapılan çalışmada zorbaların aslında her iki cinsde de zorbaca

davrandığı ancak daha çok kendi hemcinslerini hedef olarak seçtikleri belirtilmektedir. Ahmad ve Smith (1994; akt. Satan, 2006, s.25) tarafından yapılan araştırmalar da aynı görüşü desteklemektedir.

Yapılan bazı araştırmalar erkeklerin zorbalık davranışlarına daha çok maruz kaldıklarını ancak zorbalık davranışı sonrasında kızların daha fazla üzüntü duyduklarını göstermektedir. Bu anlamda kızların erkeklere nazaran duygusal anlamda daha çok etkilendiklerini ve gelişimlerini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Yine bu araştırmalarda kızların maruz kaldıkları zorbalığı aile ve yakın arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih ederken, erkeklerin genel olarak kimseyle paylaşmayı tercih ettiği vurgulanmıştır ( Pişkin, 2002, s.11).

### *Fiziksel Özellikler*

Kurbanların fiziksel anlamda daha güçsüz ve küçük oldukları belirtilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle zorbalara karşı kendilerini korumakta yetersiz kalmaktadırlar (Albayrak, 2012, s.22). Kurbanların spora ilgisi azdır ve sporda başarısızdırlar. Acı eşikleri düşüktür ve korkaktır (Dölek, 2002, s.41; Albayrak, 2012, s.21). Olweus (2003) fiziksel yetersizliklerin (görme, duyma gibi) ve şişmanlık, temizlik ve giyim gibi fiziksel özelliklerin kurban olmak ile bağıntı çok desteklememektedir. Bununla birlikte ona göre fiziksel anlamda en önemli özellik vücut ölçüleridir (Tıprıdamaz-Sipahi, 2008, s.12). Unicef (2015)' in Jamaica raporuna göre öğretmenler fiziksel görüntü bakımından daha az erkeksi, zayıf, daha küçük, bakımsız, dağınık ve yoksul görünen çocukların mağdur olduklarını belirtmektedir (Unicef Jamaica Report, 2015, s.29).

West ve Salmon (2000; akt. Gökler, 2007, s.52) kurbanların fiziksel anlamda hasta gibi hissettiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle mide bulantısı, baş dönmesi, kol-bacak ağrıları gibi nedenlerle doktora başvurduklarını belirtmektedir. Bu tür teşhisi bulunmayan rahatsızlıklar konusunda doktorların zorbalığa dikkat çekmelerini istemektedir. Ayrıca bu rahatsızlıkların psikolojik sorunları da ortaya çıkardığına işaret etmektedir.

### *Kişilik Özellikleri*

Cüceloğlu (2015, s.404)'na göre kişilik "bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi" anlamındadır. Yapılan araştırmalarda genel olarak zorbaca davranan bireylerin kişilik özellikleri benzerlik göstermektedir. Saldırganlık davranışında bulunmaları en dikkat çekici özellikleridir. İstediklerini elde etmek için çoğu zaman şiddete başvururlar. Ayrıca bu davranışı sadece akranlarına değil ebeveyn ve öğretmenlerine de sergilemektedirler (Külcü, 2015, s.17-18).

Düşük benlik saygısı, akranlarının başarılarını kıskanma gibi özellikler de davranışlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Külcü, 2015, s.17-18). Ancak bazı araştırmalarda farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin Pişkin ve Ayas (2005; akt. Gökler, 2009, s.515)'ın liseli öğrencilerle yaptıkları araştırma sonuçlarına göre zorbaların benlik saygılarının yüksek olduğu bulunmuştur.

Zorba ve mağdurların çeşitli yönlerden karşılaştırıldığı araştırmalarda zorbaların mağdurlara nazaran benlik saygılarının daha düşük olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşın bazı araştırmalar ise zorbalık yapma ile özsaygı arasında bir ilişki olmadığını belirtmektedir. Yine zorbaların anksiyete düzeylerinin daha düşük olduğu ve depresyon yaşamaya eğilimli oldukları ifade edilmektedir. Şiddet eğilimi ve şiddete yönelik eğilim üzerine yapılan araştırmalarda ise zorbalık yapan öğrencilerin zorbalığa hiç bulaşmamış öğrencilere nazaran şiddeti daha destekleyici ve olumlu karşılama tutumu sergiledikleri bulunmuştur. Zorbaca davranışların doğru olup olmadığı üzerine yapılan araştırmalarda ise hem zorbaların hem de mağdurların *bireyin zorbaca davranılmayı hak ettiğine* dair bir inanca sahip oldukları vurgulanmaktadır. Zorbaların bu şekilde düşünmeleri anlaşılabilir bir durumken mağdurların neden bu şekilde düşündüklerini anlamak zordur. Ancak bu durumun nedeninin "öz suçlama" olabileceği düşünülmektedir (Yaman vd., 2011, s.73-77).

Kurbanların özelliklerine bakıldığında ise fiziksel olarak zayıf, kendini koruyamayan, zorba davranışlar karşısında kaçma, ağlama gibi tepkiler gösteren, duyarlı, sakin ve özsaygıları düşük kişiler oldukları görülmektedir (Külcü, 2015, s.17-18).

## *Aile Özellikleri*

Zorbalığı ortaya çıkaran faktörler arasında aile önemli bir yere sahiptir. Sağlıksız aile olarak nitelendirilen ailelerin çocukları daha çok problemlerle karşılaşmaktadır. Sevgi, ilgi ve bakımın yanında aile üyeleri arasındaki etkileşim ve iletişim de çocuğun gelişimini ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Olweus (1993; akt. Gökler, 2007, s.52) zorbalıkla daha çok karşılaşılacak okullarda çocukların ailelerinin "doyurucu olmayan çocuk yetiştirme tarzına" sahip olduklarını ifade etmektedir. Problemlerle ailelerde görülen boşanma, çatışmalı ilişkiler, alkol ve madde bağımlılığı gibi sorunların zorbalığın görülme sıklığını arttırdığını belirtmektedir.

Öz saygı geliştirmede en önemli faktörlerden biri çocuğun ebeveynleri ile ilişkisinin doğasıdır. Çocuklardan hoşlanan ve ihtiyaçlarına karşı sorumlu davranan ve duygusal destek sağlayan ebeveynlerin çocukları öz saygı gelişimleri daha sağlıklı olmaktadır (Yalom, 2007, s.38-39). Çocuk benlik saygısı aile üyeleri arasındaki ilişkilerden etkilenebilmektedir. Özellikle anne-çocuk arasındaki ilişki belirleyici olabilmektedir (Yavuzer, 2013; akt. Gökgöz, 2014, s.32). Çocuğun ihtiyaçlarını karşılayan annenin uygun davranışlarla bunu yerine getirmesi çocukta değerli olma ve çevresine güvenme hissi verir (Altınköprü, 2004; akt. Gökgöz, 2014, s.32).

Diğer taraftan çocukların yargılanması, suçlanması onların benlik saygısını olumsuz etkileyebilir, ebeveynlerle iletişimini zedeleyebilir ve çocukta değersizlik ve aşağılanmış olma hislerini uyandırabilir. Bu özsaygı yetersizliği anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkiye de yansyarak çocuğun ebeveynlerine karşılık vermesine neden olabilir (Çağdaş, 2012; akt. Gökgöz, 2014, s.32).

Öz saygı, okul çağı döneminde akademik ve sosyal görevlerdeki başarıyla beraber gelişir. Çocuklar ebeveynlerinin, öğretmenlerinin ve akranlarının değerlendirmelerine göre kendi hakkındaki düşünceleri gelişir. Kabul gören çocuklar kendileri hakkında iyi duygular beslerken, sürekli eleştirilen ve reddedilen çocuklar kendilerini yetersiz olarak görürler (Yalom, 2007, s.38-39).

İtici tutumlara sahip ebeveynlerin çocukları kendini değersiz bulabilmektedir. Bu tür ortamlarda yetişen çocukların kendi hakkında görüşleri olumsuz olabilmektedir. İstenilen davranışı yaptığı halde anne-babanın onayını alamayan çocuk artık bundan vazgeçer, umudunu yitirir.

Reddedilen çocukların maruz kaldığı hırçın davranma, azar, dayak ya da gereksiz yere ceza verme, ilgisizlik, çocuğu terk etme ya da kötü sıfatlarla çağırma gibi davranışlar çocuğa yöneltilen itici-reddedici davranışlardır. Bu tür davranışlar çocuğun giderek kendini daha da değersiz görmesine neden olur (Gençtan, 2016, s.46-47).

Çocukluk dönemindeki yaşantılar diğer dönemlere de yansımaktadır. İnsanlarla birlikteyken yaşanan genel bir korku, önyargının sebep olduğu düşmanca eğilimler, suçluluk ve değersizlik duyguları ve günlük yaşamda sorun teşkil eden kaygılar bu yansımalar arasında gösterilebilir (Gençtan, 2016, s.46-47). Rebirther uzmanı Sondra Ray ilişkiler üzerine birçok araştırma yapmış ve tüm önemli ilişkilerimizin, ebeveynlerimizden biriyle olan ilişkilerimizin yansımaları olduğunu savunmuştur (Kurt, 2015, s.157).

Ergenlik döneminde ergenin arkadaşlarıyla geçirdiği zaman çocukluk dönemine nazaran daha fazla olmaktadır. Ergen akranlarından etkilenmektedir ancak anne-babanın önemi bazı konularda genç için hala devam etmektedir. Özellikle okul, meslek seçimi ve gelecekle ilgili konularda ergen için anne-babanın fikirleri önemini korumaktadır (Kulaksızoğlu, 2017, s.86). Çünkü ebeveynler doğumdan itibaren çocukların dünyayı tanımalarına ve anlamlandırmalarına yardım etmektedir. Bunun yanı sıra ebeveynler hem kendi davranışlarıyla hem de bilgi yoluyla çocuklara aktarımda bulunarak sosyalleşmelerini sağlamaktadır. Ayrıca kültürel değerlerin aktarılmasında ve inançların öğretilmesinde büyük rol oynamaktadırlar (Yalom ve Steiner, 2007, s.34).

Çocuk dünyaya geldiği ilk andan itibaren anne-baba ve diğer üyeler ile etkileşim içerisinde. Dolayısıyla kişilik yapısının oluşmasında aile faktörü önem arz etmektedir (Yörükoğlu, 1989; akt. Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013, s.204). Uyumlu, tutarlı ve sağlıklı aile yapısına sahip çocuklar daha özerk bir gelişimle yaşamını sürdürür (Yavuzer, 2009; akt. Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013, s.204). Anne babanın çocuğun davranışlarına ve isteklerine yaklaşımları benlik oluşumunu da etkilemektedir. Bununla birlikte anne-baba tutumlarının okul başarısı, kaygı, bağımsızlık ve problem çözme becerileriyle yakından ilgili olduğu bazı araştırmalarca tespit edilmiştir (Düzgün, 1995, s.35-45).

Anne-babanın çocuğa yönelik tutumu üzerine yapılan çalışmalar ebeveynin ve daha çok da annenin fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden

çocuğun gelişimi üzerinde etkili olduğunu vurgulanmaktadır. Annenin çocuk üzerinde daha etkili olmasının sebebi ise annenin babaya nazaran çocukla daha fazla zaman geçirmesi olarak belirtilmektedir (Kulaksızoğlu, 2017, s.118).

Ailenin işlevini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi çocuğun daha sağlıklı gelişim göstermesi ve uygun davranışlar sergilemesiyle yakından ilgilidir. Buna karşın sorunlu ailelerde yetişen çocukların da daha sapkın ve uygunsuz davranışlar sergilediği görülmektedir. Ayan (2007, s.207)'nın yaptığı araştırma sonuçları da bu görüşü destekler niteliktedir. 2006 yılında Sivas merkezde 655 ilkokul öğrencisiyle yapılan görüşmelerde öğrencilerin % 43,4'ü aile içi şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık ölçeği puanı daha yüksek çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle analiz sonuçlarına göre şiddete uğrayan öğrencilerin daha çok saldırganlık eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Alan yazında çocuk yetiştirme tarzının çocuğun yaşamında büyük rol oynadığı üzerinde önemle durulmaktadır. Çünkü ebeveynler doğumdan itibaren çocuklarına dünyayı tercüme eder, ruhsal ve duygusal yönden gelişimlerine katkıda bulunurlar. Bununla birlikte dini ve kültürel unsurların çocuğun yaşamında yer edinmesine yardım ederler. Çocuklar büyüdükçe ebeveynler onların hayatında daha da etkili olmak ister ve direktiflerine daha fazla uyulmasını beklerler. Ancak ebeveynlerin anne-babalık tarzlarında önemli farklılıklar vardır (Yalom ve Steiner, 2007, s.38-39). Bu bakımdan anne baba tutumlarına değinmekte yarar vardır.

Kişiliğin oluşumunda ebeveyn tutumları farklılık göstermekle birlikte anne-babanın çocuğa yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Anne-baba tutumlarına yönelik birçok sınıflandırma yapılmakta ancak burada demokratik, otoriter ve aşırı hoşgörülü anne baba tutumlarına değinilmiştir.

**Demokratik anne-baba tutumu:** Bu tutuma sahip anne babalar daha akılcı bir biçimde çocukları yönlendirme, onları ayrı bir birey olarak değerlendirerek bağımsız bir kişilik geliştirmelerine yardımcı olma eğiliminde olan ebeveynlerdir (Kulaksızoğlu, 2017, s.118). Çocukların gelişimi için en doğru tutum olarak belirtilmekte ve ebeveynlerin koşulsuz bir şekilde sevgi gösterdikleri belirtilmektedir. Bu tutumu sergileyen ebeveynlerin çocukların ihtiyaçlarını önemsediklerini, tutarlı ve güven verici davranışlar sergiledikleri vurgulanmaktadır (Sezer, 2010, s.3).

**Otoriter anne-baba tutumu:** Bu ebeveyn tutumunda çocuğun davranışlarını kontrol etmeye ve şekillendirmeye yönelik bir eğilim vardır. Anne-baba çocuğun kendisine itaat etmesini ve kendi sözlerinin doğru olarak kabul edilmesini beklemektedir. Çocukların duygu ve düşünceleri önemsenmez ve bunların bastırılmasına neden olunmaktadır. Bedensel cezalandırma çocuğun istenmeyen davranışlarına karşı kullanılmaktadır (Kulaksızoğlu, 2017, s.122). Bu ebeveynler, otoriteye saygıya, geleneğe ve mevcut düzenin korunmasına özen gösterirler. Bireyselliğe ve bağımsızlığa önem vermezler (Yalom ve Steiner, 2007, s.34). Bastırılan ve önemsenmeyen duygular erkek çocukları saldırganlığa ve düşmanca davranmaya yöneltebilir (Kulaksızoğlu, 2017, s.122; Yalom ve Steiner, 2007, s.34). Kızlar ise bağımlı, hırssız ve düşük okul başarısı sergileyebilmektedirler (Yalom ve Steiner, 2007, s.34).

**Aşırı hoşgörülü anne-baba tutumu:** Toleranslı anne baba tutumu olarak da ifade edilmektedir. Çocuğun cinsellik ve saldırganlık dürtüleri de dahil olmak üzere genel anlamda çocuğun talepleri onaylanmaktadır. Otoriteyi çocuk üzerinde uygulamayan ve cezalandırmadan kaçınan bir tutum söz konusudur (Yalom ve Steiner, 2007, s.34).

Özetle anne-baba tutumları değerlendirildiğinde, aşırı hoşgörülü ve disiplin eksikliği çocuğun bencil ve toplumla zıt davranışlar sergilemesine neden olur. Katı disiplin, anne-babaya karşı öfke ve korku yaşanması, girişim eksikliği ve insanlara dostça yaklaşamama gibi istenmeyen sonuçlar doğurur. Aşırı kısıtlayıcı tutumlar ise, başkaldırıcı davranışlarla sonuçlanır. Anne babanın görüşlerine aykırı dış etkenlere bir yönelme olmaktadır (Gençtan, 2016, s.48).

Zorba ve kurbanların ailelerinin araştırıldığı birçok çalışmada zorba çocukların aileleri genelde sert ve güç kullanma yanlısıyken, kurban çocukların aileleri genellikle çocuğu koruma eğiliminde olmaktadır. Çünkü aile içerisinde gösterilen saldırgan davranışlar çocuk için model oluşturabilmektedir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda tutarsızlık, yetersiz ilgi ve sevgi, aile içi sert ilişkiler ve saldırganlık ile yetersiz denetim gibi davranış ve ilişkilerin çocuğun saldırgan davranışlar sergilemesinde tetikleyici rol oynayabileceği vurgulanmıştır (Saritaş, 2006, s.18).

Ayan da çocuğun aile içinde şiddete maruz kalmasında birçok faktöre dikkati çekmektedir. Ailenin psiko-sosyo-ekonomik durumu, ebeveynlerin sosyokültürel durumları, evliliğe ilişkin sorunlar ve anne-babanın çocuğa yönelik tutumları aile içi şiddet olgusunu belirlemektedir. Aile içi sorunlar ve şiddet çocuğun günlük yaşamında hem zorba olmasını hem de kurban olmasını etkilemektedir. Çünkü şiddetle yüzleşen çocuk hırçın, öfkeli, huysuz ve sinirli olabilmektedir. Bu davranışlar birçok sonucu ortaya çıkarmakla beraber en önemli sonucun “şiddet gören şiddet uygular” ihtimalidir (Ayan, 2007, s. 207). Külcü aile içerisinde ceza olarak şiddeti kullanan ve çocukla ilişkilerinde tutarsız davranan ebeveynlerin çocuklarının zorbalığa daha eğilimli olduğunu belirtmektedir (Külcü, 2015, s.17-18). Sarıtaş da 225 ilköğretim 7 ve 8. sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada benzer bulgulara ulaşmıştır (Sarıtaş, 2006, s.5; Türktan, 2013, s.59).

Ailenin çocuğun zorba davranışı üzerindeki etkisini inceleyen Yurttaş'ın 2010 yılında yaptığı araştırmaya yaşları 11-15 arasında olan 467 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ebeveynleri demokratik davranan öğrencilerin ebeveynleri baskıcı-otoriter davranan öğrencilere göre fiziksel zorbalık eğilimleri daha düşük çıkmıştır (Türktan, 2013, s.60; Yurttaş, 2010, s.159). Yine Akgün'ün ebeveyn tutumları ve ergen ilişkileri ile bu ilişkilerin zorbalığa etkisini inceleyen araştırmasına yaşları 13 ile 18 arasında olan 379 ergen katılmıştır. Araştırmada psikolojik özerklik ve denetleme bakımından olumsuz ebeveynlerle negatif iletişimin olduğu çocukların daha çok mağdur olduğu belirtilmiştir (Akgün, 2005, s.50; Türktan, 2013, s.58).

### ***Sosyo-Ekonomik Durum***

Yurttaş'ın yaptığı araştırma sonuçlarına göre ekonomik anlamda üst ve orta düzeydeki öğrencilerin alt gelir düzeydeki öğrencilere göre zorbalık eğilimlerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Türktan, 2013, s.62; Yurttaş, 2010, s.40-50). Bu anlamda sosyo-ekonomik durumun çocuğun zorbalık davranışında bulunmasını etkilediğini söylemek mümkündür.

UNICEF'in Jamaica Raporunda öğretmenler, zorba öğrencilerin düşük sosyo-ekonomik yaşamdan gelen, gettoda yaşayan, kaynak yetersizliği olan ve yetersiz okul malzemesine sahip, kurban öğrencilerin ise paralı,



yüksek sosyo-ekonomik geçmiş ve zengin çocuklar olduğunu bildirmiştir (Unicef Jamaica Raporu, 2015, s.28-29).

Zorba davranışına başvuran çocukların gruplara katılma ya da grup tarafından kabullenme durumları üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Akranları ile ilişkilerinde kabul görme ya da reddedilme gibi farklı tepkilerin söz konusu olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalar (Austin ve Joseph, 1996; Perry vd., 1988; akt. Uludağlı ve Uçonak: 2005, s.80) zorbaların daha çok reddedildiklerini belirtirken bazı araştırmalar (Cairns vd., 1988; akt. Uludağlı ve Uçonak, 2005, s.80) saldırgan çocukların diğer saldırgan çocuklar tarafından daha kolay kabul gördüklerini ve bu tür gruplarda popüler olduklarını belirtmektedir.

### *Psikolojik Özellikler*

Kurban ve zorbaların psikolojik özelliklerinin incelendiği araştırmalarda zorbalığa maruz kalan öğrencilerin çeşitli zihinsel sağlık risklerini taşıdıkları bulunmuştur. En yaygın psikolojik problemin depresyon olduğu görülmüştür. Zorbalığa hiç karışmayan öğrencilerle karşılaştırıldığında zorbaların 2.8 ile 4.3 ; kurbanların 4.0 ve zorba-kurbanların 6.3 ile 8.8 oranında depresyon yaşama durumları olduğu görülmüştür (Dake vd., 2003, s.2).

### *Davranışsal Özellikler*

Unicef'in Jamaica Raporunda öğretmenler zorbalık sürecine ilişkin görüşleri alınmıştır. Raporda öğretmenler zorbalığa maruz kalan öğrencilerin farklı davranan, sessiz ve yumuşak konuşan, farklı görünebilen, misilleme yapmayan, şikayet etmeyenler, sessiz olanlar, kendilerini savunamayan, karşılık vermeyen, çok çığlık atan, iyi huylu ve konuşkan, uysal, dakik, yaramaz, az konuşan, ürkek, çekingen öğrenciler olduklarını ifade etmektedir (Unicef Jamaica Raporu, 2015, s.28).

### *Etnik ve Irksal Özellikler*

Zorbalığa maruz kalma ya da zorbaca davranma yaygınlığı açısından ırksal ve etnik gruplar incelendiğinde Birleşik Krallıktaki çalışmalar bu

gruplar arasında önemli bir fark olmadığını bulmuştur. Ancak İngiltere ve Almanya'dan öğrenci içeren uluslararası bir çalışma zayıf ancak önemli bir ilişki bulmuştur. Etnik grup ve zorbalık arasındaki bu ilişkinin etnik azınlığın mağdur olmayı beraberinde getirdiği yönündedir. ABD'de ise üç araştırma bu konuyu incelemiştir. En büyük çalışmada Afro Amerikan, Latin Amerikan ve beyaz çocuk açısından zorbalık ya da kurban olma bakımından önemli bir fark bulunmamıştır. Diğer çalışmada Afro-Amerika ve beyaz çocuklar arasında Afro-Amerikalı çocukların daha çok azalan bir oranda mağdur olduğu bulunmuştur. Kaliforniya'daki çalışmada ise azınlığı beyaz öğrenciler çoğunluğu ise Afro-Amerikan ve Latin Amerikan çocuklar oluşturuyor. Bu araştırma sonucunda beyaz çocukların Afro-Amerikan ya da Latin Amerikan çocuklarına göre mağdur olma bakımından daha yüksek bir ihtimal olduğu bulunmuştur. Afro-Amerikan öğrencilerin akranları arasında daha saldırgan oldukları ortaya çıkmıştır (Dake vd., 2003, s.2).

ABD'de 6-7-8-9-10. sınıflardan Afro-Amerikan, İspanyol ve Kafkas ırklarından 7.182 öğrenciyle bir araştırma yapılmıştır. Kafkaslarla kıyaslandığında Afro-Amerikan ırkından olanların daha çok (fiziksel, sözel, siber) zorba davranışlarında buldukları ve daha az (ilişkisel, sözel) mağdur oldukları ortaya çıkmıştır. İspanyol ergenlerin Kafkas ergenlere nazaran daha çok fiziksel zorba ya da siber zorba-kurban olma eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Wang vd., 2009, s.372).

## Sonuç

Ergenlik çağındaki gençlerle yapılan araştırmalar bu döneme ilişkin bazı ortak sorunlara değinmektedir. Ancak yine de bu dönemde yaş grubu, okula devam edip etmeme, ebeveyn tutumları, ergenin çevresi tarafından kabul edilip edilmeme sorunsalı gibi faktörler sorunların çeşitlilik göstermesinde etkin rol oynamaktadır (Kulaksızoğlu, 2016, s.76).

Zorbaca davranışların altında ve kurbanların seçilmesinde kişilik özellikleri, cinsiyet, aile içi iletişim gibi faktörler önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak demokratik tutuma sahip ve çocuğa ilgi ve sevginin gösterildiği ebeveynlerin çocukları zorbalık olaylarına daha az karışmaktadır. Aile ve sosyal çevre içerisinde değer gören çocuklar diğerlerine göre

okulda daha başarılı olmakta, okula daha düzenli devam etmekte ve şiddet olaylarına daha az karışmaktadırlar. Bununla birlikte sınırlı bir yapıya sahip olma, gereksinimlerini karşılamak için bazı kişiler üzerinde güç ve baskı kurma ve popüler olma isteği gibi özellikler bireyleri zorba davranışlara itebilmektedir. Diğer taraftan baskıcı ve otoriter tutuma sahip ebeveynlere sahip olmak, aile içi şiddete maruz kalmak veya tanıklık etmek, akranlarından fiziksel olarak herhangi bir farklılığa sahip olmak (kilo, boy gibi), kendini savunmada yetersiz kalmak ve daha az arkadaşına sahip olmak gibi özellikler de kurbanların seçilmesinde belirleyici olmaktadır.

Literatür incelendiğinde zorba davranışları yordayan yaş, cinsiyet, ebeveyn tutumu, bireyin özellikleri gibi birçok karmaşık etkenin olduğu belirtilmektedir. Zorbalığın sonuçları düşünüldüğünde zorbalık olaylarından sadece mağdurların değil zorbaların ve seyirci kalanların da etkilendiği anlaşılmaktadır. Örneğin mağdurlarda stres, depresyon, özgüven eksikliği ve akademik başarının düşmesi gibi etkileri görülürken; zorbalarda ileride suç olaylarına karışma oranı daha yüksek olma ve akademik sorunlar; seyircilerde ise kaygı, çaresizlik ve suçluluk hissine kapılma gibi olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu bakımdan zorbalık ne türde uygulanırsa uygulansın, nerede görülürse görülsün zorbalık olaylarına karışan tüm bireyleri risk altında bırakmaktadır.

Zorbalığın sonuçlarını değerlendirmek gerekirse düşük psikolojik iyilik hali, sosyal uyum problemleri, baş ağrısı ve uykusuzluk gibi fiziksel rahatsızlıklar, düşük benlik saygısı, alkol-tütün gibi madde kullanımı, öğrenme kapasitesinde düşme, okuldan ayrılma veya okula devam sorununu, suçluluk duyguları ve suça karışma gibi birçok olumsuz sonuçtan bahsedilebilir.

Dan Olweus birçok zorbalık önleme programı geliştirmiş ve bu alanda çok kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Pişkin (2005; akt. Gökler, 2009, s.515)'nin ülkemiz için ifade ettiği % 11 ile % 50 arasındaki zorbalık davranışlarının görülme sıklığı Türkiye açısından da benzer şekilde şiddet önleme programlarının gerekliliğini destekleyici nitelik taşımaktadır. Ancak bu şekildeki programların geliştirilebilmesi için konunun detaylıca ele alınması, neden ve sonuçlarının irdelenmesi zorbalık olaylarına karışan tüm bireylerin tanımlanması gerekmektedir. Bu sayede hem okulda hem okul dışında görülen akran zorbalığına daha kalıcı çözümler getirilebilir.

Çünkü birey, bireyin ailesi ve çevresi katkı sunmadan ve zorbalığın gerçekleştiği ortamlarda bazı değişimler gerçekleştirilmeden müdahaleye yönelik atılan adımların etkili olması mümkün görünmemektedir.

Özetle zorbalığın hem nedenleri hem de sonuçları birlikte değerlendirildiğinde aslında birçok etkenin bu olgunun içinde yer aldığı, zorbalık olaylarının görülmesinde zorbalığa karışan çocuklarla birlikte sosyal çevre, aile ve okul ikliminin önemli ölçüde belirleyici olduğu ve zorbalık olaylarının bireyin psiko-sosyal yaşamını etkilediği söylenebilir. Bu noktadan hareketle zorbalığın önlenmesinde birey, aile, okul ve sosyal çevrenin sorunun çözümüne dahil edilmesi gerekmektedir. Bu yönde yeni eğitim politikalarının geliştirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi, ders programlarına şiddeti önleme ile ilgili derslerin eklenmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte okullarda “okul sosyal hizmeti” birimlerinin kurulması sağlanmalıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Evaluation of Some Factors Predicting Peer Bullying in Adolescents**

\*

Nurullah Yelboğa - Orhan Koçak  
*Çoruh University, İstanbul University*

The incidence of bullying among children is based on very old histories. Many individuals have experienced these events in person or have witnessed aggressive behavior towards other children. Today in the world and threatening the lives of children in Turkey, war, migration, drug use, there are many issues such as violence and bullying. The rapid development and change in the cognitive, social and emotional aspects of adolescence can deepen the effects of these problems.

Peer bullying, psychological, such as stress, depression, low self-confidence, negatively affect children's educational life, achievement and commitment to school; it is a problem that has some social consequences such as crime and loneliness. This problem, which is more clearly noticed, especially in cases of absenteeism and decline in academic achievement, makes families, administrators, teachers and children involved in bullying uneasy. The aim of this study is to take preventive and protective measures and to include the individual, social and environmental characteristics in the process for effective solution of the present problem and to make a deeper reading of the problem. For this purpose, first, ran peer bullying lanmış was defined, the reasons of bullying were discussed, the results of bullying were discussed and then some factors such as age, gender, personality traits and family traits associated with bullying were tried to be explained within the framework of peer bullying.

Different problems are pointed out in determining the situations that cause bullying. Factors such as personality traits, gender, and family communication have a significant effect on bullying behavior and selection of victims. In general, children of parents who have a democratic attitude and affection and love for children are less involved in bullying. . Children who are valued within the family and social environment are more successful at school, attend school more regularly and are less involved in

violence. However, features such as having a frustrated structure, putting pressure and pressure on some people to meet their needs, and wanting to become popular can push individuals into bullying behavior. On the other hand, having oppressive and authoritarian attitudes, being exposed to or witnessing domestic violence, having any physical differences from their peers (such as weight, height), inadequate self-defense and having fewer friends are among the victims' choices. decisive.

When the consequences of bullying are considered, it is understood that bullying is not only affected by the victims but also the bullies and the audience. For example, the effects of stress, depression, lack of self-confidence and decrease in academic achievement are seen in victims; higher rates of involvement in future criminal incidents in the tyrants and academic problems; and the audience has negative consequences such as anxiety, helplessness and feeling guilty. In this respect, whatever the type of bullying is applied, no matter where it is seen, it puts all individuals involved in the incidents of bullying at risk. Research on the long-term effects of bullying is also common. There is a tendency to exhibit behaviors such as alcohol-tobacco use and fighting. It is emphasized that there is an important relationship between cheating, stealing, taking destructive actions, having problems with police and hanging school and being bullied.

When the literature is examined, it is stated that there are many complex factors such as age, gender, parental attitude, and characteristics of the individual predicting bullying behaviors. When the consequences of bullying are considered, it is understood that bullying is not only affected by the victims but also the bullies and the audience. For example, the effects of stress, depression, lack of self-confidence and decrease in academic achievement are seen in victims; higher rates of involvement in future criminal incidents in the tyrants and academic problems; and the audience has negative consequences such as anxiety, helplessness and feeling guilty. In this respect, whatever the type of bullying is applied, no matter where it is seen, it puts all individuals involved in the incidents of bullying at risk.

In summary, when both the causes and the results of bullying are evaluated together, it can be said that many factors are involved in this phenomenon, the social environment, family and school climate together with the children involved in bullying incidents affect the individual's psycho-

social life. From this point of view, individuals, families, schools and social environment should be included in the solution of the problem in preventing bullying. In this direction, it is important to develop new education policies, to raise awareness of families and to add lessons about violence prevention to the curriculum. However, 'school social service hizmeti units should be established in schools.

### Kaynakça / References

- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Albayrak, S. (2012). *Okulda uygulanan zorbalığı önleme programının zorbalığın azaltılmasında etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Alıkaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2007). Çocukluk çağında kabadayılık/zorbalık davranışları: Hekimler açısından anlamı. *Türk Ped. Araş.* 42 (Özel Sayı), 19-25.
- Anderson, G. (2007). *The impact of bullying in school on the adolescent's sense of self*. *Magister Social Diligentia Play Therapy*. Master Thesis, University of Pretoria, Pretoria.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.
- Baldry, C. A. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27, 713-732.
- Başaran, A. G. (2014). *Rize İli lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve zorbalığı önleme eğitimi etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Craig, W., Peters, R., ve Konarski, R. (1998). Bullying and victimization among Canadian school children. *Applied Research Branch Strategic Policy, Human Resources Development. Canada*. 20.12.2017 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.-489.6922&rep=rep1&type=pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Öğrenci tükenmişliğini yordamada stresle başa çıkma, sınav kaygısı, akademik yetkinlik ve anne-baba tutumları. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*. 3(1), 201-218.

- Dake, J. A., Price, J. H. ve Telljohann, K. S. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of Scholl Health*, 73(5), 173-180.
- Demirbaş, M. ve Yağbasan, R. (2005). Sosyal öğrenme teorisine dayalı öğretim etkinliklerinin, öğrencilerin bilimsel tutumlarının kalıcılığına olan etkisinin incelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 363-382.
- Dinçel, E. (2006). *Ergenlik dönemi gelişimsel ödevleri ve psikolojik problemler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Düzgün, Ş. (1995), *Lise öğrencilerinin psikolojik belirtileri ile ana baba tutumları arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Eskin, M., Ertekin, K., Harlak, H. ve Dereboy, Ç. (2008). Lise öğrencisi ergenlerde depresyonun yaygınlığı ve ilişkili olduğu etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(4), 382-389.
- Eşici, H. (2007). *İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi ile zorbacı davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gençtan, E. (2016). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökgöz, E. A. (2014). *Okul eğitiminin kalitesini arttırmada okul-aile işbirliği ve okul sosyal hizmeti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- <http://www.kidsareworthit.com/services.html>, 12.12.2017. tarihinde erişilmiştir.
- Huggins, M. (2016). Stigma is the origin of bullying. *Journal of Catholic Education*. 19 (3), 165-196. 12.20.2017 tarihinde <http://dx.doi.org/10.15365/joce.1903092016> adresinden erişildi.



- Isernhagen, J. ve Harris, S. (2002). A comparison of 9th and 10th grade boys' and girls' bullying behaviors in two states. *Educational Resources Information Center (ERIC)*, 2(2), 1-28.
- İrfaner, S. (2009). *Öğrenciler arasında gerçekleşen zorbalık eylemleri ve zorbalık konusunda öğrencilerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin tutum ve görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, F. (2009). *Lise öğrencilerinde saldırgan davranışların ortaya çıkışına katkıda bulunan faktörlerin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, N. (2009). *İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması:Konya İli Cihanbeyli İlçesi merkez örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kulaksızoğlu, A. (2017). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurt, K. (2015). *Duygu ve davranışlarımızın patronu olmak*. İstanbul: Nörokey Yayınevi.
- Olweus, D. ve Solberg, C. (2018). Bullying among children and young people Information and guidance for parents. [https://www.bufile.no/global/Bullying\\_among\\_children\\_and\\_young\\_people.pdf](https://www.bufile.no/global/Bullying_among_children_and_young_people.pdf), Erişim tarihi: 09.05.2018.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçonak, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı, tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2, 531-562.
- Polat-Külcü, D. (2015). *Çocuklarda Akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Rigby, K. ve Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *The Journal of Social Psychology*, 13(5), 615-627.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. Australia: ACER press.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in school. *Canada Journal Psychiatry*, 48(9), 583-590.

- Salmivalli, C. (2002). Is there an age decline in victimization by peers at school? *Educational Research*, 44(3), 269–277.
- Sarıtaş, M. (2006). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde gözlenen zorba davranışların aile sorunlarına göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo demografik değişkenler ile ilişkisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Satan, A. (2011). Okulda zorbalığın aktörleri. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(10), 55-66. 11.12.2017 tarihinde <http://www.turansam.org> adresinden erişilmiştir.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-19. 10.12.2017 tarihinde <http://efdergi.yyu.edu.tr> adresinden erişilmiştir.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*, (F. Çok hzrl.), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sutton, J., Smith, P. K. ve Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435–450.
- Tamer, N. (2014). *Ergenlerin teknolojik zorbalık alguları ve buna yönelik teknolojik zorbalık farkındalığı eğitimi: Pilot uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tıprıdamaz-Sipahi, H. (2008). *İzmir İli Bornova İlçesinde ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileyen ve eşlik eden faktörler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Türk Dil Kurumu, (10.20.2017).
- Türktaş, Ş. (2013). *Zorbalıkla başetmeye yönelik akran destek programının ortaokul 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin zorbalıkla baş etme becerilerine etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- UNICEF, (2015). *Investigating the prevalence and impact of peer abuse (bullying) on the development of Jamaica's children report*.
- Uysal, A. (2003). *Şiddet karşıtı programlı eğitimin öğrencilerin çatışma çözümleri, şiddet eğilimleri ve davranışlarına yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Wang, J., Ronald, J. L. ve Nansel, T. R. (2009). Scholl bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber, national institutes of health. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368–375.
- Webb, N. B. (2017). (H. Sakarya Çev.)*Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması*. içinde (s.426), Ankara:Nika yayınevi.
- Wei, H. ve Williams, J. H. (2004). Relationship Between Peer Victimization and School Adjustment in Sixth-Grade Students:Investigation Mediation Effects. *Violence and Victims*, 19(5), 557-572.
- Yalom, I. D. ve Steiner, H. (Ed.). (2007). *Okul çağı çocuklarının terapisi*. (Y.Ö.Şallı Çev.), İstanbul:Prestij Yayınları.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Başaçıkma stratejileriyle okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Yaman, Ö. M. (2016). *Apaçi gençlik-gençlerin toplumsal davranış ve yönelimleri: İstanbul'da "apaçi" altkültür grupları üzerine nitel bir çalışma*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (2016a). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2016b). *Çocuk ve suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yurttaş, A. (2010). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile algıladıkları anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi:İstanbul ili Kadıköy ilçesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Zaklama, C. (2003). *The bullying spectrum in grade schools: Parents, teachers, child bullies and their victims*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, McGill University, Montreal, Canada.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Yelboğa, N. ve Koçak, O. (2019). Ergenlerde akran zorbalığını yordayan bazı faktörlerin zorba ve mağdur bireyler açısından değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2286-2320. DOI: 10.26466/opus.543567

## Empati Kavramına Bauman Çerçevesinden Bir Bakış<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.570549

\*

Doğa Başer\* - Mehmet Kırlioğlu\*\* - Huriye İrem Kalaycı Kırlioğlu\*\*\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak. Konya/Türkiye

E-Posta: [baserdoga@gmail.com](mailto:baserdoga@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-7451-6590](https://orcid.org/0000-0002-7451-6590)

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak. Konya/Türkiye,

E-Posta: [kirlioglumehmet@gmail.com](mailto:kirlioglumehmet@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-0130-0841](https://orcid.org/0000-0003-0130-0841)

\*Dr., Selçuk Üniversitesi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak. Konya/Türkiye

E-Posta: [hurirkal@gmail.com](mailto:hurirkal@gmail.com)

ORCID: [0000-0002-8352-8868](https://orcid.org/0000-0002-8352-8868)

### Öz

Ötekini anlamak ve onu hissedebilmek sosyal bilimlerin temel uğraşlarından biri ve çıkmazı haline gelmiştir. Disiplinler arası bir genel kabul olarak empati, karşıdaki kişinin hissettiklerini ve düşündüklerini zihninde canlandırabilme yeteneğidir. Empatinin duygu ve düşüncelerin anlaşılmasına vurgu yaptığı düşünüldüğünde Bauman'ın da eserlerinde duyguları yoğun bir şekilde ele aldığı görülür. Bu çalışmada güncel empati literatürü Bauman'ın görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede rasyonellik, ahlak, biz ve onlar temaları değerlendirmeye alınmıştır. Rasyonellik temasında empatinin bilişsel ve duygusal boyutlarının bir arada bulunmasından hareketle Bauman'ın rasyonellik eleştirisi ele alınmış, rasyonellik ile empatinin bilişsel boyutu arasında ilişki kurularak ötekini anlamada bilginin ve hissetmenin önemine değinilmiştir. Ahlak temasında Bauman'ın ahlaki yaklaşımında temel gösterdiği Levinas'ın ahlak anlayışı çerçevesinde ötekini anlamanın imkanı ve bunun özgecilikle ilişkisi değerlendirilmiştir. Empati günümüzde yardım etmenin ve özgeci davranışın önemli bir kaynağı olarak görülmektedir. Bununla birlikte empatide kişinin ötekini anlamaya çalışırken olumsuz etkilenmemek için kendine sınırlar koymasının altı çizilmektedir. Biz ve onlar temasında ise toplumsal yaşamdaki gruplaşmaların ötekini anlamayı ne derece etkilediği değerlendirilmiş, ötekini anlamanın benzerlik, yakınlık ve farklılıkla ne gibi ilişkileri olabileceği üzerinde durulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Zygunt Bauman, Empati, Ahlak, Özgecilik, Rasyonellik.

<sup>1</sup> Bu çalışma 19-21 Mayıs 2017 tarihlerinde yapılan I. Uluslararası Zygunt Bauman Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

## The Concept of Empathy Through the Perspective of Zygmunt Bauman

\*

### Abstract

*Understanding and feeling the other have become one of the main pursuits and dead ends of social sciences. The multidisciplinary conception of empathy is the ability of envisioning of what the other thinks and feels. Considering the fact that empathy emphasizes understanding of feelings and thoughts, Bauman gives also a strong emphasis on emotions. This study evaluates the current literature of empathy within the context of Bauman's ideas. The themes of rationality, morality, us and them are evaluated in this context. Within the theme of rationality, Bauman's criticism of rationality evaluated depending on the fact that empathy has both cognitive and emotional aspects. Similarly, the relation between empathy and rationality is formed with which the importance of knowledge and feeling are mentioned in understanding the other. In the theme of morality, Levinas' understanding of morality, which is the foundation of Bauman's morality, is used to analyse the possibility of understanding the other and its relation to altruism. Nowadays, empathy is seen as a source of helping the other and altruistic behavior. The discussions of empathy also underlies the importance of human beings' limitations of themselves to protect themselves from being negatively affected while they are trying to understand the other. This conception of altruism includes human beings' giving priority to the other before themselves. For the themes of we and the other, the scope of influence of grouping in social life for understanding the other, and what kind of relation might be between understanding of the other and being similar, close and different are the subjects that are emphasized.*

**Keywords:** Zygmunt Bauman, Empathy, Morality, Altruism, Rationality.

## Giriş

Empati kişilerarası ilişkilerde ve sosyal etkileşimde kritik bir rol oynamaktadır. Son yıllarda sosyal psikoloji, gelişimsel bilim ve bilişsel nörobilim dahil olmak üzere çeşitli akademik alanlarda empati bir ilgi alanı haline gelmiştir (Decety ve Moriguchi, 2007). Empati araştırmalarının en önemli niteliği insan davranışını ve insanın sosyal gelişimini anlamaya ve açıklamaya çalışan farklı disiplinleri ve teorik bakış açılarını birleştirmesidir (King, 2011). Empatinin duygu ve düşüncelerin anlaşılmasına vurgu yaptığı düşünüldüğüne Bauman'ın da eserlerinde duyguları yoğun bir şekilde ele aldığı görülür. Korku, güvensizlik, belirsizlik, aşk, sevgi, çaresizlik, hassasiyet, vicdan, mutsuzluk ve kaygı temaları Bauman'ın metinlerinde sıkça vurgulanmaktadır. Toplumsal olguların nasıl bir his bıraktığı, içeriden nasıl algılandığı ve deneyimlendiği onun metinlerinde ön plana çıkmaktadır (Bauman, 2017, s.137). Bu çerçevede kişilerin gündelik hayatlarındaki rutin eylemleri sırasında hissettikleri Bauman'ın sosyolojisinin konusu olmaktadır (Blackshaw, 2005, s.3). Bauman metafor kullanımıyla insan deneyimine özgü anlamları ve deneyimleri incelemeye çalışır. Onun anlatımında metaforlar insanların deneyimlerinin duygusal boyutunu da yansıtmaya dikkat eder. Örneğin "marjinal" ya da "marjinalleşmiş kişi" kavramı bir fenomenin sadece bilişsel boyutuna gönderme yapar. Oysa ki Bauman'ın kullandığı "wasted" ve "wasted lifes" (atık, boşa harcanmış hayatlar) metaforu marjinalliği deneyimlemenin duygusal boyutunu ve marjinal insanların hissettiklerini de içermektedir (Cosmovici, 2016). Nitekim Bauman *Consuming Life*'de tüketim toplumunda kişilerin mutlu olmak için daha çok para harcadıklarını, aşk ilişkilerini maddileştirdiklerini fakat karşılıklı empatiyi kuramadıklarını belirtmektedir (Bauman, 2007a, s.121). Cosmovici'ye göre (2016) Bauman'ın metaforik anlatımı sosyolojinin yanı sıra psikoloji için de ilgi çekicidir, çünkü sosyal bilimlerin küreselleşmenin hızlı değişimleri ile yüzleşmesi sonucu insanların psikolojileri ve duygusal durumları önem kazanmaktadır. Bu noktada ne yazık ki sosyoloji teorilerinde duyguların ikinci planda kalması önemli bir eleştiri olarak göze çarpmaktadır. Nitekim Mestrovic (1999) Duyguötesi toplum adlı eserinde duyguların rolünün sosyoloji de 'kayıp malzeme' olarak yer aldığını belirtmektedir.

Bu çalışmanın amacı rasyonellik ile empatinin bilişsel boyutu arasında ilişki kurarak ötekini anlamada bilginin ve hissetmenin, ikinci olarak Bauman'ın ahlaki yaklaşımında temel gösterdiği Levinas'ın ahlak anlayışı çerçevesinde ötekini anlamanın imkanı ve bunun özgecilikle ilişkisinin, son olarak ise toplumsal yaşamdaki gruplaşmaların ötekini anlamayı ne derece etkilediğinin değerlendirilmesidir. Bu çerçevede güncel empati literatürü Bauman'ın görüşleri çerçevesinde tartışılarak rasyonellik, ahlak, biz ve onlar temaları değerlendirmeye alınmıştır.

## Rasyonellik

Sosyoloji ve felsefe literatürüne yönelik bir değerlendirme yapıldığında bir çok metnin modernlik ve rasyonelliği kendine konu edindiği görölmektedir. Modern toplumdaki rasyonelleşme eğilimine yönelik ilk eleştiriler bizzat modernliğin doğuşuna tanık olan Rousseau'dan gelmiştir (Kumar, 2004, s.115). Bunun yanında modernliğin toplumsal yaşamdaki sonuçları, birçok düşünürün ilgi konusu olmuştur. Özellikle "Nietzsche, Heidegger, Simmel, Weber ve Adorno'nun çalışmaları" modern aklın sonuçlarına yönelik eleştirel değerlendirmeleri barındırmaktadır (Smart, 2000, s.318). Bu değerlendirmeler, günümüz felsefi-sosyolojik söylemine bir temel oluşturmaktadır.

Bauman'ın yapıtlarında rasyonelliğin modernlikle ilişkili bir şekilde ele alındığı görölmektedir. Rasyonelliğin temel unsurlarından biri "doğru sonuçlara hızlı ve ucuz bir biçimde varmaktır" (Bauman, 2003, s.70). Modern etkinlik "aklın duygular, rasyonel davranışın irrasyonel güdüler üzerindeki üstünlüğünü" vurgular (Bauman, 2003, s.132). Bauman perspektifinde akıl "insanın bilme, tahmin etme, hesaplama" yeteneğidir (Bauman, 2010, s.98). Empati ve rasyonellik açısından özellikle ikinci dünya savaşındaki soykırımlar çerçevesinde rasyonelliğin duyarsızlaşma açısından tehlikeli bir olgu olduğu belirtilmektedir. Nazi subaylarının hissiyatları ya da hissiyatsızlıkları Bauman'ın sıklıkla üzerinde durduğu bir konudur. Gruen (2006, s.11) soykırımı empati ile bağlantılandırarak "Auschwitz, başkasının duygularını anlamaktan aciz insanın ne denli yo-zlaşabileceğini gözler önüne seren uyarıcı bir örnektir" ifadesinde bulunmaktadır. Mestrovic de (1999) *Duyguötesi Toplum* adlı eserinde günümüz insanının öfkeden tutkuya kadar çok geniş skalada duyguları

hissedebildiğini fakat bu hisleri eyleme dökme noktasında pasifize olduğunu belirtir ve durumu Bosna Savaşı'nda NATO'nun ilgisizliği ile birlikte tartışır. Duyguötesicilik bu bağlamda yapılanların bilinmesi hissiyatın olması ama eyleme geçmemeyi de ifade eden bir duygu-eylem kopukluğuna gönderme yapar. Bauman'a göre (2001) akıl ve duygusallık çiftleri zaten birbirine olan karşıtlıkları sayesinde anlam kazanmaktadır. Akıl, kural merkezli yapısıyla kuralsızlığa gönderme yapan duygusallığı dışlamaya çalışır. Bauman modernliğin akli yücelterek duygusallığı dışladığını belirtir. O, duygular ve rasyonellik arasında en genel ayrımı "aşk ile akıl birbirine zıt iki kutbu ifade eder, aşk değere, akıl ise faydaya ilişkindir. Akıl aşkın belirsizlik ve saptanamazlık özelliklerine tahammül edemez. Ayrıca aşk ötekiyle dayanışmayı gerektirirken, akıl sürekli olarak benliğe sadakat duymayı önerir" (Bauman, 2005, s.206) ifadeleri ile gündeme getirmiştir.

Bauman'ın argümanlarını empati açısından değerlendirdiğimiz de ise literatürde empatinin bilişselliği (rasyonelliği) ve duygusallığı açısından farklı argümanlar olduğu görülmektedir. Empatinin rasyonel bir arka plana mı dayandığı yoksa duygusal bir temele mi sahip olduğu tartışmalı bir konudur. Güncel empati araştırmalarının temel bulgusu iletişim sürecine paralel bir şekilde karar verme yetimizin yalnızca mantıksal bir hesaplama ibaret olmadığı, duyguların da önemli bir rol oynadığına yöneliktir (Gerdes, 2011). İnsanın varlığını sürdürmesi başkaları ile olan sosyal etkileşimlere bağlıdır. Ancak insanların kendi düşünümsel ve esnek muhakeme olanakları vardır. Bu temel duygu süreçlerinin yaşamımızda bir rol oynamadığını ifade etmekten ziyade, duyguların muhakeme yeteneğimize entegre olduğu anlamına gelmektedir (Decety ve Moriguchi, 2007). Empatinin kişiler arası ve dinamik bir yapısı olmasından dolayı aslında onu duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak ayrılmış şekilde tahayyül etmek zordur. Bazen aynı anda düşünür hisseder ve yaparız, bir iç içe geçmişlik söz konusudur (King, 2011, s.687). Hakansson ve Montgomery (2003) empati kurma sürecinde empati kuran kişinin yaptığı şeyi temsil etmek üzere "anlamak", "dünyasına girmek", "paylaşmak" ve "tahayyül etmek" gibi kavramların kullanıldığını vurgulamaktadır. Duyguyu bir öncelik haline getiren Levenson ve Ruef (1992) empatide kişinin duygularını doğru olarak algılayabilme kabiliyetinin en temel boyut olduğunu, başkasının duygularını doğru olarak anlamadan



başkasının hissettiğini hissetmek ya da ona şefkatle cevap vermenin zor olacağını belirtmektedir.

Empatinin sadece rasyonel bir sürecin ifadesi olmadığı özellikle olumsuz insanlık durumlarından duygusal olarak etkilenme açısından belirtilmektedir. Literatürde McCann and Pearl (1990) aracılı travmatizasyon (vicarious trauma), ikincil travmatizasyon (secondary traumatic stress) ve merhamet yorgunluğu (compassion fatigue) kavramlarının genel olarak yardım profesyonellerinin travmatize kişilerle çalışırken devamlı olarak travmatik hikayelere ve görüntülere empatik olarak maruz kalmaları sonucu kendilerinde post travmatik stres bozukluğu belirtileri görülmesi sürecini ifade ettiğini vurgulamaktadır (Thomas ve Otis, 2010). Travma yaşamış insanlarla yakın ilişkide olmak ve bundan yoğun olarak etkilenmek empatinin basitçe rasyonel-bilişsel bir temel ile anlaşılamayacağını göstergesidir. Burada kullanılan "yakın ilişkide olmak", "etkilenmek" kavramları kuşkusuz Bauman'ın örneklediği Milgram deneyini akla getirmektedir. Nitekim Milgram'ın deneyi fiziksel yakınlık duygusunun en çok gözler ile oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. Fiziksel temasta olduğumuz birine zarar vermemiz zor ve bizi etkileyen bir süreç iken uzaktan gördüğümüz ya da sadece sesini duyduğumuz birine zulmetmek ise nispeten daha kolay (Bauman, 2007b, s.210) olması insanlık durumlarından olumsuz etkilenmeye yönelik doğamızın rasyonellik ile nasıl da alt edilebileceğine vurgu yapmaktadır.

## Ahlak

Bauman ahlaki insanlar arası ilişki, dayanışma ve sorumluluk bağlamında değerlendirilir. Onun perspektifinde ahlak kişilerden karşılık talep etmeden yardım etmeyi, ötekinin refahını düşünmeyi, bunun için kişisel refahına sınırlama getirmeyi ve kendinden feragat etmeyi ifade eder (Bauman, 2004, s.148). Bauman empati ve ahlak arasında bağlantı kurar. Empatik duruş kişinin tek başına kaldığı kişisel bir duruştur, ki bu duruş kararsızdır, iyi-kötü kodları belirlenmiş bir etikten uzaktır. Belirli kodlarla ve normlarla belirlenmiş bir etiğin yaşam alanında ötekinin acısına ve bunların paylaşılmasına yer yoktur (Bauman, 2001, s.81). O duyguların ahlak açısından işlevlerini şöyle özetler (Bauman, 2001, s.81): Öncelikle duygular insanlar arası ilişkilerin nesnel boyutunda yaşanmasına sebep

olan kayıtsızlığı engeller; ikinci olarak insanlar arası ilişkilerdeki stereotiplere karşı çıkararak sorgulama ve açıklığa imkan verir; son olarak duygular, ötekini normatif, evrensel kuralların alanından çıkararak etiğe meydan okur. Empati literatüründe de ahlaki duyarlılıkla empati arasında ilişki kurulduğu görülmektedir. Nitekim Carse (2005, s.173) doğru ahlaki duyarlılığın sıklıkla empatiyi gerektirdiğini belirtmektedir. Ciddi bir hastalığa yakalandığını öğrenen bir kadının durumu burada örneklenebilir. Bu kadının kaygılı olduğu çok kolay söylenebilir ama bu kaygının karakteri tam olarak nedir? Bir korku ya da keder mi? Bunların karışımı mı? Bu kadın acı çekeceğinden ya da öleceğinden korkabilir. Belki ailesinde kendine bağımlı olanların bakımı ile ilgili suçluluk yaşayabilir ya da zaten meşgul olan ailesine bir yük çıkarmanın suçluluğunu yaşayabilir. Zayıf ve muhtaç olmaktan korkabilir

Bauman ahlaki toplumsal bağlamla ilişkilendirir. Ona göre "ahlaksal tavır ancak, başkalarıyla birlikte olmanın koşullarında, yani toplumsal bağlamda anlaşılabilir" (Bauman, 2007b, s.241). Buradaki toplumsal bağlam öteki ve sorumluluk çerçevesinde anlaşılmalıdır ki özgeci birliktelik biçimi bu noktada empati ile bağdaştırılacak bir boyuttur. Özgeciliğin en gündemde olan kavramsallaştırması, olaydan yarar görecektir olan ya da görmesi muhtemel olan bireyin kazancı için, yarar sağlayan davranışta bulunan bireyin kendisini düşünmeden hareket etmesidir. Yani yardım eden kişinin bu davranıştan herhangi bir karşılık beklememesi durumudur. Özgeciler genellikle olumlu sosyal davranış ya da yardımsever davranış olarak nitelendirilmektedir (Karadağ ve Mutafçılar, 2009). Bauman ahlaki yaklaşımında Emanuel Levinas'ı temel alır. Levinas'a göre insan olmanın en temel niteliği başkaları ile birlikte olmaktır, bu da ancak sorumluluk almak ile mümkün olabilir (Bauman, 2007b, s.244). Levinas'ın düşüncesinde özne dünyanın bir yaratıcısı rolünde değildir, dünya öznenin bağımsız ve öznenin dışında yer alan bir durumdur. Özne dış dünya ile ancak sorumluluk olarak bir ilişki kurabilir (Bauman, 2010, s.40). Levinas'ın düşüncesinde akıl ve bilme bir ihtiras teması olarak ön plana çıkar ki bu nokta da çalışmanın başında bahsedilen başkayı anlamının bilişsel ve duygusal boyutuna gönderme yapar. Levinas başkayı anlayabilme açısından aklı ön planda tutmaz ve aklın totaliterliğini vurgular. Levinas'a göre Batı temelli felsefe, kendi perspektifi çerçevesinde bütün dünyayı anlamlandırabildiğini ifade eder, dış

dünyayı kendi paradigması içine çekmeye çalışır (2010, s.163). Şeyleri, ya kendi söyleminin içinde aynılaştırır ya da farklı olarak dışlamaya çalışır. Böylece akıl ile kavranan dünyadaki 'başka'lıklar yok olmaya yüz tutar. Batı'nın akla yaptığı vurgu ile oluşan 'başka'yı anlama etkinliği, 'başka'yı kendine benzetir (2010, s.131). Levinasta başka ile olan ilişki öncelikle Husserl'in fenomenoloji anlayışını eleştirerek gün yüzüne çıkar. Husserlci çerçevede empati başka insanları algılayabilmenin anahtarıdır. Bununla birlikte buradaki temel nokta onu benzerlik temelinde algılamaktır, yani diğer insanları bana benziyormuşçasına algılarım. Başka insanlarla onların bana benzediği oranda iletişim kurabilirim, burada doğrudan bir aynılaştırma olmasa da benzer yanların varlığı ön plana çıkar (Apaydın, 2006). Bu çerçevede Turan'ında ifade ettiği üzere 'başka'yı 'aynı'ya indirgeme süreci içerisinde bulunmaktadır. Etik öznelik de sorumluluğun tam bu anlamında kurulur ve bozular. Özne kendini bir anda öteki olana bağlı bulur. Levinas'taki yerinde olma durumu Husserlci anlamda bir empati değildir. Tersine; öznenin kökensizliği, konumsuzluğu ve anarşikliğidir" (Turan, 2016).

Vignemont ve Singer (2006) empatinin iki önemli rolü olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi epistemolojik rol; diğer insanların gelecekteki eylemleri ve önemli çevresel özellikleri hakkında bilgi sağlamasıdır. Bu anlamda empati dünya hakkında bize bilgi sağlar. Bilgiye dayalı bu anlayış Bauman'ın temel aldığı Levinasçı dünya görüşüne zıt bir yaklaşımdır. Nitekim Levinasçı felsefe insanlar arası etkileşimde bilmeyi amaç haline getirmez ve anlamayı aşan bir noktaya dikkat çeker. Levinas'a göre, "başkaya sahip olunabilseydi, başka yakalanabilseydi, bilinebilseydi, başka olmazdı. Sahip olmak, bilmek, yakalamak iktidarla eş anlamıdır (Levinas, 2005, s.119). Başkalığın yok edilmesi despotizmdir ve bu paradigma ötekini anlayamaz. Sonuç olarak "başka ile ilişki gizem ile bir ilişkidir (Levinas, 2005, s.102).

Hookway (2016) Bauman'ın öteki kavrayışını Sara Ahmed'in düşünceleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre öteki soyut, belirsiz ve erişilemeyen bir noktada olan ve bir kaygı unsuru değildir aksine öteki duygu paylaşımında ve ilişkide bulunduğumdur. Bu nokta özellikle ötekinin bir vücut bulması ve ötekine yaklaşımımızın ilişkilerimiz ve uygulamamız tarafından şekillendiğini vurgulaması açısından önemlidir. Buradan başka ile olan ilişkide onu anlamayı içermemesi anlamı

çıkarılmamalıdır."Başkasıyla olan ilişkimiz, elbet onu anlamayı istemektir; ama bu ilişki anlamayı aşar" (Levinas, 2005, s.80). Başkası ile ilişkinin gizemine yönelik empati literatüründe de sınırların olduğu belirtilmektedir. Başkasının deneyimi kendi bakış açımızdan hiç bir zaman tam olarak anlayamayız. Bu konuda kendi limitlerimizi kabullenmeliyiz. Bununla birlikte başkalarının deneyimlerini empati kurarak anlamaya ihtiyacımız vardır. Nitekim Hardy ve Mawhiney (2000, s.20) empatinin insanlara yardım ederken kendi egosantrik bakışımızın ötesine geçmemize izin verdiğini belirtirken Freedberg (2007) ise insanların farklı ve karmaşık olduğunu, başkasının öznel ve bilişsel deneyimlerine ulaşma noktasında kusursuz empati diye bir şeyin olmayacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda empati anlama uğraşı ile birlikte yanlış anlama ihtimalini de bünyesinde barındırır

Vignemont ve Singer (2006) empatinin ikinci önemli rolünün ise sosyal rol; etkili sosyal iletişimin yanı sıra dayanışmacı ve özgeci davranışlar için motivasyon temeli sağlaması olduğunu belirtmektedir. Örneğin başka bir kişinin empatisini algılamak bu kişi ile duygusal bağ kurmak ve güçlenme açısından önemlidir. Empatinin insanlar arası ilişkide güveni tesis eden bir araç olduğu literatürde vurgulanmaktadır. Özellikle Carl Rogers (2011, s.506) empatik bir anlayışın kişiyi kabullenmede önemli bir başlangıç olduğunu belirtir "Sizi empatik olarak anlıyorsam; sizi, hissettiklerinizi ve yaptıklarınızı sizin bakış açısından görüyorsam; özel dünyanıza giriyor ve onu sizin gözlerinizden görüyorsam ve tüm bunları kabul ediyorsam, işte o zaman güvenlik tesis edilmiş demektir". De Waal'ın da belirttiği üzere (2008) empati başkasının acısına, sıkıntısına ya da ihtiyaçlarına yönelik özgeci tepkiler vermenin altında yatanları açıklayan en uygun aday olarak değerlendirilmektedir. Empati kaynaklı özgecilik kaynağını başkasının refahından gelen duygusal tatminden almaktadır. Goleman'a göre empati (2006, s.267) "kendimizinkinden ziyade başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanan şefkatli bakımda ana rolü oynar. Geniş kapsamlı bir terim olan şefkat, günlük hayatta erişilebilirlik, duyarlılık veya karşılık verme istekliliği olarak kendini gösterir". Segal (2011) empatinin özgecilik ve dayanışma ile ilişkili olduğunu belirtmekte iken; Dökmen (1998) e göre "Ben-merkezcilik ve empatik anlayış birbirleriyle bağdaşmaz. Ben merkezci davranan bir kişinin, karşısındakinin rolüne girmesi ve olaylara onun bakış açısından bakması, yani

empati kurması mümkün değildir." Bununla birlikte her özgeci davranışın arkasında empatinin bulunmasının mümkün olmadığı da unutulmamalıdır İnsanlar bir çok sebepten (kişisel ödül, tatmin, sempati, suçluluk, ya da diğer egoistik motivasyonlardan) iyi şeyler yapabilir (Gerdes ve Segal, 2009, s.116). Empati ve özgecilik açısından temasına Levinas'ın perspektifinden bakıldığında Levinas'a göre özne, "ötekini buyur etmek, konukseverlik olarak" ön plana çıkar, burada herhangi bir bilme ilişkisinin tersine, bilinmezlik durumuyla paralel giden, sınır çeke-meyen bir sonsuzluk durumu vardır (2010, s.97). Onun kurguladığı özne, hislenen, etkilenen bir öznedir ve "radikal özgecilik" niteliğini taşır (Calin-Sebbah, 2011, s.46-55). Levinas'a göre söz konusu özgecilik kendinden önce başkasına öncelik vermeyi içerir (2010, s.247). Çünkü başka "yok-suldur, yoksundur" (2010, s.23) ve başkaya yönelik sorumluluk, herhangi bir sınırı barındırmaz, sonsuz nitelik taşır, kaygı konusu olur; sorumluluk özgürlükten önce gelir ve herhangi bir yasa-sözleşme dayanağını temel almaz (2010, s.81). Burada sonsuzluk, "düşünülenin fazlasını düşünme"yi ifade eder ve "vicdan rahatlığını" imkânsız hale getirir (2010, s.124).

Vicdan rahatlığının imkansızlığı dile getirildiğinde ilk olarak empati-sempati-merhamet kavramlarının tartışmaya dahil olduğu görülmektedir. Sempati kavramı merhamete olan vurgusuyla da ön plana çıkmaktadır. Sempati kişide kaygı uyandırabilen ve karşı tarafın durumunu düzeltmeye yönelik bir isteği ifade eden bir kavramdır (De Waal, 2014). Bu çerçevede sempati kavramının acıma, merhamet, şefkat ile daha çok ortak noktası vardır (Egan, 2010). Merhamet başkalarına şefkat göstermektir fakat bu acıma hissi ile sınırlıdır (Segal, 2007). Nitekim Vignemont ve Singer (2006) empatiye yönelik tanımlamaların geniş ve dar olmak üzere iki farklı boyutta sınıflandırılabileceğini, geniş tanımlamaların sempati, kişisel sıkıntı ve duygusal etkilenmeyi de içerirken dar tanımlamaların bu derece kapsamlı olmadığını belirtmektedir. Sempati kavramı başkası için acı ve üzüntü hissetme (Decety ve Moriguchi, 2007), başkasının duygusal durumunu hoş görmek ve desteklemek (Hepworth ve ark, 2010), karşıdaki insanın duygu ve düşüncelerine aynen sahip olmak, kişi ile birlikte acı çekmek sevinmek, o kişinin yandaşı olmak ve ona hak vermek (Dökmen, 1998), karşısındakinin sorununu içselleştirmek (Tarhan, 2013) niteliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Burada

empatiyle yakın bir ilişki mevcut olsa da keskin ayrımların da varlığı vurgulanmaktadır. Empatide duyguların paylaşımı vurgulansa da kişi kendi duygularıyla karşıdaki kişinin duygularını açık bir şekilde ayırt edebilir (Vignemont ve Singer, 2006). Empati, başkasının hislerini anlama noktasında ben ve başkası arasında net sınırlara sahiptir. Empatik tepki bir kişinin deneyiminin anlamını yakalamak için çabalarırken, deneyimin yoğunluğunun kişiyi etkilemesine karşı kişiyi koruması ile ön plana çıkar (Dyche ve Zayas, 2001). Bu noktada Bauman'ın sorumluluk anlayışı temelli ilişki biçiminin empatiye mi sempatiye mi daha yakın olduğu sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Empatide önemli noktalardan biri de duygu düzenlemesi yani kişinin kendi duygusal deneyimlerini değiştirmesi ya da kontrol etmesidir. Bazen başkasının hissettiğini hissetmek çok yoğun, baskılı olabilir ve bu durumda bakış açımızı kaybedebiliriz. Bu sebeple gereğinden fazla özdeşim kurabiliriz ya da aramızdaki sınırların kalktığı bir durum yaratabiliriz (Gerdes ve Segal, 2009, s.119). Merhamet açısından ise Morgan ve Morgan (2005) merhamet-empati ilişkisine farklı bir boyuttan yaklaşmakta ve iki kavram arasında farklılık olsa da merhamet ve empatinin "iyilik" çatısını paylaşan iki kavram olduğunu ifade etmekte, Goleman ise (2006) empatinin şefkatle olan bağlantısına değinerek şefkat ve empatiyi günlük yaşamdaki sosyal ilişkilerde insanların temel arayışlarından biri olarak değerlendirmektedir

Levinas'ın vurguladığı başkanın yoksul ve yoksun olmasının onun bir rehine gibi sorumluluğu alınacak bir çerçevede değerlendirilmesi bir anlamda başkanın üzüntüsünü paylaşmanın sevincin paylaşılmasından daha önemli olduğunu ifade eder niteliktedir. Buna paralel şekilde Royzman ve Kumar (2001) da literatürde empatinin kavram olarak nötr bir değer taşıdığını yani hem pozitif hem de negatif duyguları aynı derecede hissetmeyi vurguladığını, oysa negatif empatik cevapların çok daha yaygın, farklılaştırılmış ve çok daha geniş bir çerçevede insan ilişkilerinde bulunduğunu belirtmektedir. Bazı öncelikli insan ilişkileri dışında birinin kötü oluşunu paylaşmamak iyi oluşunu paylaşamamaya göre daha çok acı verir. Ayrıca negatif olaylara karşı daha yoğun empati eğilimimiz belki de toplumun ortak ahlakında bulunan pozitif-negatif asimetrisinin temelidir. Özellikle birinin zevk alışının arttırılmasından çok birisinin acısının azaltılması çok daha önemli bir ahlaki iddiadır. Burada ikinci değerlendirilecek konu başkanın sorumluluğunu almanın kişiyi nasıl

etkileyebileceğine yöneliktir. Hakkansson ve Montgomery (2003, s.282) empati ilişkisinde kendisiyle empati kurulan hedef kişinin empati kuran kişiye göre daha olumlu bir deneyim yaşadığını vurgulamaktadır. Bu özellikle hedef kişinin sorunlu bir durumuna yönelik kendisine destek verilmesi, yardımcı olunması veya anlaşıldığını hissetmenin etkisi olarak düşünülebilir. Empati kuran kişiler ise daha çok hedef kişinin olumsuz deneyimlerinin verdiği stresten etkilenmektedirler. Sonuç olarak empati kuran kişi için empati zaman, dikkat ve empati kurmak için çaba harcama diyebileceğimiz "yardımın bedeli"ne dönüşmektedir. Tekrar Levinas'a dönersek onun ben-öteki ilişkisi empatiyi aşan bir çerçevede değerlendirilmektedir. Nitekim Acar'ın ifade ettiği üzere (2016, s.104-105) "Başkası'na Ben'in kendinden hareketle, sahip olunan ortaklıklar üzerinden yaklaşılacak empati Ben'in bilinciyle sınırlıyken, yerine geçme'de Ben'in kendi özelliklerinin ve dünyasının ötesine açılan bir kapı söz konusudur". Levinas'ın anlayışındaki sorumluluk bir feda edişi ve yerine geçmeyi gündeme getirir. Öyle ki "Ben'in Başkası'nın tüm hatalarından ve onun başına gelebilecek her tür felaketten dahi sorumlu olduğu bu anlayışa göre Ben, adeta seçilmiş gibi, yeryüzünde tekmiş gibi dehşet verici bir yükü yüklenir".

Bauman'ın ahlak anlayışı ve empati açısından özellikle dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de "yüz" kavramsallaştırmasıdır. Yüz kavramı bağlamı içinde yani iki kişinin karşılaşması ve benin ötekine yönelik sorumluluk alması açısından anlaşılmalıdır. Levinas'ın öteki ve yüz kavramsallaştırmaları bir tekilliği ve biricikliği ifade eder; "öteki'nin ötekiliği eşsizliğine eşdeğerdir; her Yüz tek ve yegânedir ve eşsizliği kurala özgü gayrişahsiliğe meydan okur". Levinas'ın ahlaki anlayışında "öteki", bütün gündelik şartlar ve rollerden ayrılmış ve statü-sınıf dışı bir nitelik kazanır (Bauman, 2010, s.40-41). Levinas'a göre yüzleşme, (benin başkayla-yüz ile karşılaşması) "ahlaki bilinç" in kendisidir (Levinas, 2010, s.86). Yüz "ötekinin bizi etik sorumluluk haline sokan ve bizi etik davranmaya sevk eden özelliklerini tanımlayan mecazi bir isim" olarak da görülmektedir (Bauman, 2011, s.78). Bauman ötekinin kim olduğunun önemli olmamasını yani ötekinin bütün gündelik şartlardan, mevkilerden, kimliklerden sıyrılmış olmasını yüzün tanımı olarak okuyacağımızı belirtir (Bauman, 1998, s.65). Ayrıca kuralları ve normlarıyla toplumsallaşmanın, kişilerin yüzlerini silmesiyle ve

sorumluluklarını yok etmesiyle de kalabalıkların empatiyi yok ettiğini belirtir. İki durumda da eylemler bir dış erkin etkisi ile ortaya çıkar. Kurallara itaat etmek empatiyi yok ettiği gibi kalabalıktaki kişinin özgüllüğü de kaybolur. Böylece ahlaki benliğin duygusal yetisi devreden çıkar (Bauman, 1998, s.177). Bu bağlamda öteki ile olan ilişkinin niceliği ve niteliği empatinin oluşmasında önemli bir noktadır.

Her ne kadar metaforik kullanımı metaforik olmayan bir kullanımla karşılaştırma hatası olarak görülebilse de benzerlik açısından güncel empati literatürünün de insan yüzüne odaklandığı ve duygusal paylaşım açısından yüze ve yüzleşmeye önem verdiği görülmektedir. De Waal (2014, s.134-22) yüzün kişisel kimliğin özünü oluşturduğunu, vereceğimiz tepkilerin niteliğinde önemli bir değişken olduğunu belirtmektedir. Yüz ifadelerinden etkileniriz, karamsar bir yüz ifadesi bizi karamsarlığa iter. Keyser de (2011, s.140-144) yüzü başkalarının durumlarını algılamada önemli bir aracı olarak görmektedir. Beden hareketleri ve ses tonları ile birlikte yüz kişinin üzgün olduğunu, hasta olduğunu, mutlu olduğunu anlayabileceğimiz yegane aracıdır. Başkalarının yüz hareketlerini gözlemlemek onların içsel durumlarını anlayabilmek için en temel yoldur. Bu noktada De Waal (2014, s.314) evrimsel süreçle bağlantı kurarak empatinin "çağlar aşan bir yetenek olarak kalıtsal özelliklerimize işlemiş bir parçası" olduğunu ve "yüzlere, bedenlere ve seslere olan otomatikleşmiş duyarlılığımız dikkate alındığında, insanların daha en başından beri empati kurduklarını" belirtmektedir. Bununla birlikte De Waal her ne kadar otomatikleşmiş bir duyarlılıktan söz etse de günümüzde yoğun teknoloji kullanımı, evin bir odasına çekilme, bir çok şeyi uzaktan yapabilme başkalarının duygusal halini otomatik ve doğru olarak algılama yeteneğimizi güçleştirmekte böylece empati kabiliyetimiz de azalmaktadır. Goleman (2006, s.81) bu çerçevede günümüz dünyasında sanal uzaklıkların anormalliğine alışıldığını ve uzaklığın empati ve özgecilik duygusunu bastırdığı belirtmektedir. Söz konusu durum özellikle yukarıda belirtilen milgram deneyi ve duyguötesicilik bağlamında da değerlendirilebilir.



## Biz ve Onlar

Sosyolojide iç grup-dış grup olarak adlandırılan ayrıma benzer şekilde Bauman *Sosyolojik Düşünmek* başta olmak üzere bir çok eserinde *Biz ve Onlar* teması ile toplumsal gruplaşmalara dikkat çeker ve ötekileştirme pratiklerini kendine konu edinir. 'Biz' (dostluk) birlikteliği kişinin bağlılık ve güven hissettiği grup üyeleri arasında benzerliğin bulunduğu 'karşılıklı duygu akışı', 'karşılıklı güven', 'ortak bağ', 'dayanışma', 'sevgi ve şefkat'i barındıran bir birlikteliktir. Burada 'onlar' (düşmanlık) ise bunun tamamen zıddı olan bir birlikteliği ifade eder (Bauman, 2004, s.49-53). 'Biz' birlikteliği bir benzerlik duygusunu barındırır. Kişiler, grup içindeki insanların ulaşmaya çalıştığı amaçları olduğu ve bu amaçların, duygusal açıdan kendisine benzediğini varsayar. "Biz" birlikteliği, belirli bir empatiyi, onun gözüyle bakabilmeyi, dert ve sevincin paylaşımını ön plana çıkarır. "Biz" birlikteliğini ifade eden şey, "karşılıklı duygu akışı", "karşılıklı güven", "ortak bağ", "dayanışma", "sevgi ve şefkat" özelliklerini barındıran ailedir (Bauman, 2004, s.49-53). Biz ve onlar ayrımı toplumsal yaşamdaki birliktelik ve gruplaşmaları ifade ederken kişinin nasıl davranacağı ve ne yapacağına yönelik bilişsel bir harita sağlar. Biz", aynı kadere paylaşmayı, yoksunluk ve zenginliği birlikte yaşamayı ifade eder. "Onlar" ise bizim felaketlerimiz için dua ederler ve başarılarımızı kıskanırlar. "Biz" herkesin birbiriyle yardımlaşmasını öngörürken "onlar" bizim bitip tükenmemizi beklemektedirler. "Biz" herkesin birbirini anlamasını aynı ve benzer şeyleri düşünüp hissetmesini belirtirken, "onlar" anlaşılmaz ve uğursuz yaratıkları ifade eder (Bauman, 1999, s.102). Biz ve onlar ayrımına empati açısından bakıldığında toplumsal yaşamdaki gruplaşmaların empatiyi nasıl etkilediği önemli bir başlık olarak ön plana çıkmaktadır.

Literatürdeki toplumsal gruplaşma ve empatiye yönelik genel tartışma öncelikle empatinin bilinçli mi yoksa bilinçsiz yapılan bir şey mi olduğuna yöneliktir (Decety ve Moriguchi, 2007; Vignemont ve Singer, 2006). Vignemont ve Singer (2006) güncel araştırmalarından hareketle insanların otomatik (bilinçsiz) olarak empati kurdukları ve bunun da karşı tarafın kim olduğu ile alakalı (yakın biri ya da sevilen biri) olmadığını belirtmektedir. Empati literatürü özellikle ayna nöronların keşfi ile birlikte insan zihninde başkasının deneyimlerini istem dışı hissetmeyi sağlayan

sinir hücreleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Goleman (2006) ayna nöronların etkinliğinin başkalarının duygularının paylaşımı ile bağlantılı olduğunu, bunun da sonuç olarak yardım etme isteği ile ilişkili olduğunu ifade eder. Güçlü duygusal ifadeler içeren fotoğraflara (tikinti, neşe, üzüntü) bakıldığında yüz kaslarımızın harekete geçmesi, bir bebeğin ağlamasına ebeveynin verdiği tepki ayna nöronlarla bağlantılıdır. Bu noktada ayna nöronların ortak bir insan doğası oluşturmasına rağmen gruplaşmaların ve şiddetin nasıl oluşabileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Iacaboni'ye (2008) göre insanların şiddeti örnek alması, dürtüsel davranışları zihinsel süreçlerden ayırması, kitlesel dinsel ve politik inanışlar bizi nörobiyolojik olarak birbirinize bağlayan bağlardan uzak tutmakta ve insana zalim bir görünüş kazandırmaktadır (Gerdes ve Segal, 2009). Hepimiz sıklıkla kendi kişisel deneyimimiz kültürümüz ve tarihimizi temel alarak belirli gruptaki- koşuldaki kişilere empati gösterme kapasitesine sahibizdir (Statham, 2007). Empatinin başlangıcı bir evrensellik içermekteyse de empatinin kalitesi ve derecesi kişinin kendine verdiği değerden, karşıdaki kişiye ve sürece verdiği değerden etkilenebilmektedir. Kültürel ve sosyal bağlama dikkat çekmek farklılıkların potansiyel sorunlarına karşı hassasiyet ve potansiyel sorunların tanımlanmasına yönelik kişiye sorumluluk vermektedir (Gibbons, 2011). Nitekim empati kuran kişinin hedef kişi ile benzerliğinin olduğunu fark etmesi onu hedef kişinin faydasına olacak eylemleri yapmaya yönlendirmektedir (Hakansson ve Montgomery, 2003, s.271). Goleman da empati ve özgecilik ilişkisinde benzerliğin ve toplumsal gruplaşmaların etkisine değinmektedir. Goleman'a (2006, s.366) göre "Biz'den biriyle onlar'dan biri arasındaki ilişki, empatiden de yoksundur. Onlar'dan biri Biz'den biriyle konuşmaya yeltenecek olsa, sesi Biz'den birininki kadar tam ya da açık olarak duyulmayacaktır". Bu çerçevede "birisıyla onlar'dan biri olarak ilişki kurduğumuzda, özgeci itkilerimizi silip atarız. Öteki kişi kendilerinden ne kadar farklı olarak tasvir edilmişse, yardımına koşmaya o kadar isteksiz olur".

Rasoal ve arkadaşları toplumsal farklılıklar ve empati konusuna değinerek etno-kültürel empati kavramın dikkat çekmektedirler. Empati araştırmalarına yönelik bir çok teorik çerçeve bulunmasına rağmen bu çerçevelerin etnik ve kültürel empati ile ilgili boyutu sınırlıdır. Etno-kültürel empatinin çekirdek bileşeni farklı kültürden bir kişiyle empati

kurabilmektir. Başka kültürden bir kişinin benzer sıkıntıları ve amaçları olduğun farkına varılması etno-kültürel empatiyi oluşturmaktadır. Empati araştırmaları kültürlerarası etkileşime önem verse de daha çok benzer etnik ve kültürel arka planı olan kişilerin empati kabiliyetine odaklanmaktadır. Farklı kültürel arka plana sahip bir kişiye empati göstermek aynı kültürel arka planın paylaşıldığı bir kişiye göre daha zor görünmektedir. Örnek olarak günlük etkileşimlerde kültürel farklılıktan dolayı yanlış anlama meydana gelebilir (Rasoal ve ark, 2011). Anlaşılacağı üzere kültürün empatiye etkisi çok önemsenen bir konu değildir. Oysa ki kolektivist bir kültür ile bireyselci bir kültürün birbirini anlaması sorunu önemlidir (Duan ve Hill, 1996). Herkes durumlara ve olaylara yetiştirilmesinden, kişisel ve aile değerlerinden ve yaşadığı önemli olayların şekillendirdiği kendi objektifi aracılığıyla bakar. Belirli bir durum hakkında deneyimimiz olmadığı zaman başkalarının bize söyledikleri, medya, okulda öğrendiklerimiz ya da kitaplarda okuduklarımız gibi dolaylı yollardan edindiğimiz bilgileri kullanırız. Düşünme ve yaşama yollarımız coğrafi konumlar, baskın politik ideoloji, dil, kültür ve ırk, sınıf ve prestij nedeniyle çeşitlidir. Bir grup insan aynı deneyimi yaşasa bile gruptaki her birey deneyimi farklı yollardan deneyimleyebilir (Hardy ve Mawhiney, 2000, s.19). De Turk (2001) kültürler arası empatinin sosyal güç tarafından engellenebildiğini ifade etmektedir. Özellikle hâkim ya da alt gruplar arasında empatinin oluşması aralarındaki güç farklılıklarından dolayı imkânsız görünmektedir (Segal, 2011, s.272). Farklı kültürden insanların birbirlerine empati kuramamasındaki temel engeller, kişinin farklı kültüre yönelik bilgi ve deneyim eksikliği, kişinin kendi kültürü ile farklı bir kültür arasındaki benzerlik ve farklılıkları algılama yeteneği eksikliği olarak vurgulanmaktadır (Rasoal ve ark, 2011, s.9).

Empati, toplumsal gruplaşmalar, benzer insanlara daha çok değer verme ve kültür temaları dikkate alındığında toplum-birey ilişkisi ötekini anlama ve eyleme geçme noktasında dikkat çekmektedir. İnsanlar empatik bir donanımına (ayna nöronlar) sahipse ve bu da onları özgeciliğe yönlendiriyorsa kötülüğün kaynağı nereden geliyor? İnsanlar empatik, özgeci ve ahlaki bir donanımına sahip olsalar da topluluklar bu davranışlardan seçici olarak faydalanmakta ve seçtiği davranışları desteklemektedirler. Doğamız bize empatik olmak ve sosyal olarak sorumlu olmamız için temel araçları vermişse de bu araçları mevcut düzene oturtabilmemiz

için bir sosyal yönlendirmeye ihtiyacımız vardır (Segal, 2011, s.273) Bauman Hobbes ve Freud'un olumsuz insan doğası tasvirini tersinden görerek Levinas ve Logstrup'a değinir. Toplumsal norm ve kısıtlamalar, insanların güven içinde yaşamaları için konulmuş gözükmektedir. Fakat bir yandan insanlar birbirine karşı sınırsız olan sorumluluğunu sınırlamak için de konulmuş olabilir (Bauman, 2010, s.45). "Ahlak, toplumun bir ürünü değildir. Ahlak, toplumun güdülediği -kötüye kullandığı, yönünü değiştirdiği, önünü tıkadığı- bir şeydir" (Bauman, 2007, s.246). Kişinin ahlaki var oluşu toplumsal yaşamın sonucu değil sebebidir. Bu açıdan toplumsal yaşamın kuralları kişinin ahlaki yapısının önünde değil arkasındadır. Bauman'a göre kişinin ahlaki olması onun iyi veya kötü olduğunu değil bu iki uç tarafında sürekli bir seçim yapma özgürlüğünün elinde bulundurması ve çeşitli ahlaki çelişkiler içinde kalması demektir (Bauman, 2001, s.10). Bu noktada Bauman'ın müphem insan doğasına paralel bir şekilde evrensel bir insan anlayışının da eleştirildiği görülmektedir. Nitekim Sinclair ve Monk (2005, s.336) empatinin liberal humanist bir dünya görüşünün ürünü olduğunu bu dünya görüşünün de bireyi kendi hayatından sorumlu olarak değerlendirdiğini ve bireyi kendini yönlendiren ve kendini yöneten, kendi yolunu ve kişisel gelişimini belirleyen bir temada kurguladığını belirtir. Bu çerçevede empatinin temel var sayımı insan olarak evrensel insan deneyimlerini paylaşma kabiliyetimizin var olmasıdır. Ancak bu analiz bireyler ve onların sorunlarının büyük kültürel bağlamda oluştuğunu gözden kaçırmaktadır. Bu bakış açısından empati bireyin kendini hissetmesinin doğuştan ve temel doğasına vurgu yaparak kültürel boyutu görmezden gelir.

## Sonuç

Bu çalışmada güncel empati literatürü Bauman'ın görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede rasyonellik, ahlak, biz ve onlar temaları değerlendirmeye alınmıştır. Rasyonellik ve empati ilişkisinde Bauman'ın duygusal alana kaydığı ve rasyonelliği insanları anlama ve hissetme açısından bir tehlike olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada kuşkusuz düşüncesini etkileyen Weber, Frankfurt Okulu ve Levinas'ın izleri göze çarpmaktadır. Literatürde rasyonellik karşıtlığının postmodern söylemin önemli bir ögesi olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte

Smart'ın (2000, s.337) da belirttiği üzere postmodern söylemin epistemolojik boyutunda yer alan rasyonalizme yönelik eleştirel tutum, açıkça bir irrasyonel savunu değil daha çok yerleşik kabullere ve ortodoks düşünce temellerine karşı verilmiş "rasyonel bir meydan okuma" olarak anlaşılmalıdır. Nitekim Bauman da "akıl kötü kullanımları" (2001, s.214) kavramıyla, modernliğin sorununun rasyonelliğinde değil onun kullanılış biçiminde olduğunu altını çizmektedir. Bu çerçevede akıl insanları anlamaya hizmet edebileceği gibi en fazla insanı en az maliyetle nasıl öldürürüz sorusunun cevabını bulmaya da hizmet edebileceği unutulmamalıdır. Ahlak ve empati tartışması da özellikle özgecilik ve onun sonuçları açısından değerlendirilmelidir. Bauman'ın Levinas'dan miras aldığı ahlaki duruş hissetmeyi ön plana çıkarmaktadır, fakat bu kadar hisseden öznenin durumunun ne olacağı, travmalardan kendini nasıl koruyacağı empati açısından bir tartışma konusu haline gelmektedir. Son olarak toplumsal gruplaşmaların anlamaya etkisi açısından farklılık ve evrensellik tartışması dikkat çekmektedir. Buradaki tartışma "empati evrensel bir insan doğasına hitap ediyorsa farklılıklar ne kadar önemli olabilir ki?" sorusundan "farklılıklarımızı kabul edip anlamadan nasıl birbirimizi anlayabiliriz ki" sorusuna uzanan bir çizgide devam etmektedir.

Sonuç olarak Bauman sosyolojisini disiplinler arası çerçevede kullanmak farklı tartışmaların ortaya çıkması açısından ufuk açıcı bir girişim olarak görülmektedir. Ayna nöronların empati araştırmalarında kullanımı iyimser bir insan doğasına gönderme yapmakta bu durum da Bauman'ın sorumluluk temelli incinen-hassas insan perspektifi diyebileceğimiz anlayışı ile uyum göstermektedir. Özellikle ahlaki bakış açısının güncel empati-özgecilik-sempati-merhamet yani birlikte yaşamın imkanı konuları üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalarla değerlendirilmesi hem psikoloji hem de sosyoloji açısından literatüre katkı sağlayacaktır. Toplumsal gruplaşmalar açısından ise etno-kültürel empati çalışmalarında Bauman'ın biz ve onlar, yabancılar kavramsallaştırmaları teorik bir çerçeve olarak kullanılabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Concept of Empathy Through the Perspective of  
Zygmunt Bauman**

\*

Doğa Başer – Mehmet Kırlioğlu – Huriye İrem Kalaycı Kırlioğlu  
*Selçuk University – Necmettin Erbakan University*

Understanding and feeling the other have become one of the main pursuits and dead ends of social sciences. The multidisciplinary conception of empathy is the ability of envisioning of what the other thinks and feels. Considering the fact that empathy emphasizes understanding of feelings and thoughts, Bauman gives also a strong emphasis on emotions. This study evaluates the current literature of empathy within the context of Bauman's ideas. The themes of rationality, morality, us and them are evaluated in this context. Within the theme of rationality, Bauman's criticism of rationality evaluated depending on the fact that empathy has both cognitive and emotional aspects. Similarly, the relation between empathy and rationality is formed with which the importance of knowledge and feeling are mentioned in understanding the other. One of the basic elements of rationality is "to reach the right results quickly and cheaply". In the Bauman perspective, reason is the ability of human to know, predict, calculate. In terms of empathy and rationality, especially in the context of the genocides of the Second World War, it is stated that rationality is a dangerous phenomenon in terms of desensitization. The feelings or insensitivity of the Nazi officers is an issue that Bauman often deals with. In the theme of morality, Levinas' understanding of morality, which is the foundation of Bauman's morality, is used to analyse the possibility of understanding the other and its relation to altruism. Nowadays, empathy is seen as a source of helping the other and altruistic behavior. Bauman associates morality with social context. According to him, "moral behavior can only be understood in the conditions of being with others, that is, in the social context." The discussions of empathy also underlies the importance of human beings' limitations of themselves to protect themselves from being negatively affected while they are trying to understand the other. This

conception of altruism includes human beings' giving priority to the other before themselves. For the themes of we and the other, the scope of influence of grouping in social life for understanding the other, and what kind of relation might be between understanding of the other and being similar, close and different are the subjects that are emphasized.

In this study, the current literature of empathy was evaluated within the framework of Bauman's views. In this context, rationality, morality, us and them themes are evaluated. In the relationship of rationality and empathy, it seems that Bauman shifted into the emotional field and viewed rationality as a danger to people to understand and feel. Undoubtedly, the traces of Weber, Frankfurt School and Levinas are striking. In the literature, it is emphasized that non-rationality is an important element of post-modern discourse. However, as Smart argues, the critical attitude towards rationalism in the epistemological dimension of postmodern discourse should not be understood as an explicit defense of irrationalism, but rather as a "rational challenge" against established assumptions and orthodox thought foundations. In fact, Bauman underlines that the problem of modernity is not in its rationality but in the form of its use with the concept of "misuses of mind". In this context, it should be remembered that the mind can serve to understand people as well as to find the answer to the question of how to kill the most people at the lowest cost. The discussion of morality and empathy should also be considered, especially in terms of altruism and its consequences. The moral stance that Bauman inherited from Levinas emphasizes the feeling, but what the situation of the subject feeling so much will be and how it will protect itself from traumas becomes a matter of debate in terms of empathy. Finally, the debate on difference and universality in terms of the effect of social groupings on understanding is remarkable. The discussion here continues along the line from "how important can the differences be if empathy addresses a universal human nature?to "how can we understand each other without accepting and understanding our differences?" As a result, using Bauman sociology in an interdisciplinary framework is seen as a horizon initiative for the emergence of different debates. The use of mirror neurons in empathy research refers to an optimistic human nature, which is in line with Bauman's understanding of what we might call a responsibility-based hurt-sensitive human perspective. In particular, the evaluation of the

moral point of view through research and studies on current empathy-altruism-sympathy-compassion, the possibility of living together with the research and studies on the issues will contribute to the literature in terms of both psychology and sociology. In terms of social groupings, Bauman's us and them conceptions of stranger can be used as a theoretical framework in ethno-cultural empathy studies.

### Kaynakça / References

- Acar, M.A. (2016). Levinas'ta aşkınlık düşüncesine giriş. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 93-110.
- Apaydın, E. (2006). *Levinas felsefesinde öznellik ve öteki problem*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Bauman Z. (2011). *Modernite, kapitalizm, sosyalizm*. İstanbul: Say Yayınevi.
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999) *Culture as praxis*. London: Sage Publications Ltd.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış hayat postmodern ahlak denemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2004). *Sosyolojik düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2007a). *Consuming life*. USA: Polity Press.
- Bauman, Z. (2007b). *Modernite ve holocaust*. İstanbul: Versus Kitap.
- Bauman, Z. (2009). *Akışkan aşk insan ilişkilerinin kırılğanlığına dair*. İstanbul: Versus Kitap.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin tüketiciler dünyasında bir şansı var mı?* Ankara: De Ki Yayınevi.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite*. İstanbul: Can Yayınları.
- Cosmovici, I. (2016). The "Embedding metaphor". The emotional and sensitive dimensions of zygmont bauman's scientific metaphors. *Journal of Experiential Psychotherapy*, 19(3), 20-29.



- Crone, M. (2008). Bauman on ethics-intimate ethics for a global world? M.H. Jacobsen, P. Poder (Der.), *The sociology of Zygmunt Bauman challenges and critique* (ss. 155-171). Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- De Waal, F.(2014). *Empati çağı*. Ankara: Akıl Çelen Kitaplar.
- Decety, J., Moriguchi, Y.(2007). The empathic brain and its dysfunction in psychiatric populations: implications for interventions across clinical conditions. *BioPsychoSocialMedicine*, 1, 1-22.
- Dökmen, Ü.(1998). *İletişim çatışmaları ve empati: Sanatta ve günlük yaşamda*. İstanbul: Sistem yayıncılık.
- Gair, S.(2011). Creating spaces for critical reflection in social work education: learning from a classroom-based empathy project. *Reflective Practice*, 12(6), 791-802.
- Gerdes, K. E.(2011). Empathy, sympathy, and pity: 21st-century definitions and implications for practice and research. *Journal of Social Service Research*, 37(3), 230-241.
- Gerdes, K. E., Segal, E. A.(2009). A social work model of empathy. *Advances in Social Work*, 10(2), 114-127.
- Gerdes, K. E., Segal, E. A., Lietz, C. A.(2010). Conceptualising and measuring empathy. *British Journal of Social Work*, 40, 2326-2343.
- Gibbons, S. B.(2011). Understanding empathy as a complex construct: A review of the literature. *Clinical Social Work Journal*, 39, 243-252.
- Goleman, D.(2006). *Sosyal zeka insan ilişkilerinin yeni bilimi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gruen A. (2006). *Empatinin yitimi kayıtsızlık politikası üzerine*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Hakansson, J., Montgomery, H. (2003). Empathy as an interpersonal phenomenon. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(3), 267-284.
- Hardy, S., Mawhiney, A. M. (2000). Diversity in social work practice. S. Nancy, S. Karol, G. Bernie(Der.), *Challenges for social work students* (ss. 19-34). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Hookway, N. (2016). Zygmunt Bauman's moral saint: Reclaiming self in the sociology of morality. *Acta Sociologica*, 60(4), 358-367.
- Junge, M. (2001). Zygmunt Bauman's posioned gift of morality. *British Journal of Sociology*, 52(1), 105-119.
- Karadağ, E., Mutafçılar, I. (2009). Prososyal davranış ekseninde özgeçlilik üzerine teorik bir çözümleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 41-70.

- King, S. H. (2011). The structure of empathy in social work practice. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21, 679-695.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi sonrası toplumdaki post-modern topluma çağdaş dünyanın yeni kuramları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Levenson, R. W., Ruef, A. M.(1992). Empathy: a physiological substrate. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 234-246.
- Levinas, E. (2005) *Zaman ve başka*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Levinas, E. (2006). *Ölüm ve zaman*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Levinas, E. (2010). *Sonsuza tanıklık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- McCann, I. L., Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3(1), 131-149.
- Mestrovic, S. G. (1999). *Duyguötesi toplum*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Morgan, W. D., Morgan, S. T.(2005). Cultivating attention and empathy. C. K. Germer, R. D. Siegel (Der.), *Mindfulness and psychotherapy*(ss. 79-90). Fulton PR, New York: Guilford Press.
- Rasoal, C., Eklund, J., Hansen, E. M.(2011). Toward a conceptualization of ethnocultural empathy. *Journal of Social, Evolutionary and Cultural Psychology*, 5(1), 1-13
- Richards, S., Ruch, G., Trevithick, P. (2005). Communication skills training for practice:The ethical dilemma for social work education. *Social Work Education: The International Journal*, 24 (4), 409-422.
- Rogers, C.(2011). *Kişi olmaya dair: Bir terapistin gözüyle psikoterapiye giriş*. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Segal, E. A. (2007). Social empathy: A new paradigm to address poverty. *Journal of Poverty*, 11(3), 65-81.
- Segal, E. A.(2011). Social empathy: A model built on empathy, contextual understanding, and social responsibility that promotes social justice. *Journal of Social Service Research*, 37, 266-277
- Sinclair, S. L., Monk, G., (2005). Discursive empathy: a new foundation for therapeutic practice. *British Journal of Guidance & Counselling*, 33(3), 333-349
- Smart, B. (2000). *Postmodern toplum teorisi*. M. Küçük (Der.), *Modernite versus postmodernite* (ss. 317-366). Ankara: Vadi Yayınları.
- Statham, D.(2007). Models of assesment. L. Joyce (Der.), *Handbook for practice learning in social work and social care* (ss. 101-114). USA: Jessica Kingsley Publishers.

- Tarhan, N.(2013). *Toplum psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Thomas, J. T., Otis, M. D.(2010). Intrapsychic correlates of professional quality of life: Mindfulness, empathy and emotional separation. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1(2), 83-98.
- Turan, H. (2016). Levinas'ta fenomenoloji ve başkalık. V. Türkiye'de Lisansüstü Çalışmalar Kongresi (ss. 223-236), Isparta.
- Vignemont, F. D., Singer, T.(2006). The empathic brain: How, when and why? *Trends in Cognitive Sciences*, 10(10), 435-440.

### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Başer, D., Kırloğlu, M. ve Kalaycı-Kırloğlu, H. İ. (2019). Empati kavramına bauman çerçevesinden bir bakış. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2321-2344. DOI: 10.26466/opus.570549

# A Conceptual Assessment on the Importance of Employee Happiness in Tourism Enterprises<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.579814

\*

**Özge GÜDÜ Demirbulat\*** - Gencyay Saatçı\*\* - Yusuf Aymankuy\*\*\*

\* Arş. Gör. Dr., Düzce Uni., Akcakoca Sch. of Tourism and Hotel Man., Düzce / Turkey

E-Posta: [ozgegudu@hotmail.com](mailto:ozgegudu@hotmail.com)

ORCID: [0000-0001-7652-7966](https://orcid.org/0000-0001-7652-7966)

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale 18 Mart Uni., Fac. of Tourism, Hospitality Man. Dep., Çanakkale/Turkey

E-Posta: [gencaysaatci@comu.edu.tr](mailto:gencaysaatci@comu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-7842-989X](https://orcid.org/0000-0002-7842-989X)

\*\*\* Doç. Dr., Balıkesir University, Faculty of Tourism, Tourism Management Dep., Balıkesir / Turkey

E-Posta: [aymankuy@balikesir.edu.tr](mailto:aymankuy@balikesir.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7332-3271](https://orcid.org/0000-0001-7332-3271)

## Abstract

*Employees must do their work voluntarily with love and in happiness to ensure working with the same extent of excitement each day within the premises of their workplaces where they spend the most efficient and longest duration of their lives. The significance of human resources for the enterprises is an indisputable fact in terms of the competition environment we live in today. As a matter of fact, especially the happy employers working in tourism enterprises ensure happiness on part of the customers. From this point of view, in this study, it is aimed to examine the current practices with the necessity of creating happiness department as a function of human resources by considering the happiness of employees working in tourism enterprises. In this context; in this study, the concepts and the concepts related to the subject of literature search and the elements related to the subject, happiness, happiness in the workplace, the happiness of employees and the importance of happiness in tourism enterprises were examined in a conceptual framework. In addition, in the tourism sector, where the need for manpower is an indisputable issue, the benefits of creating a happiness department to tourism enterprises are discussed. As a result of the research, it is revealed that tourism enterprises must create a happiness department either as a single department or under the human resources department considering the current capacities.*

**Keywords:** *Happiness, Workplace happiness, Tourism enterprises*

<sup>1</sup> This research; has been presented at the VII. National III. International East Mediterranean Tourism Symposium (20-21 April 2018-İskenderun/Turkey) as a full text paper and has been developed by reviewing.

## Turizm İşletmelerinde Çalışan Mutluluğunun Önemi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme\*

\*

### Öz

*Çalışanların yaşamlarının en verimli ve uzun dönemini geçirdikleri iş yerlerine her gün aynı heyecanla gidip çalışması için işini severek ve mutlu bir şekilde yapması gerekmektedir. Günümüz rekabet ortamında insan kaynağının işletmeler açısından ne denli önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim özellikle turizm işletmelerinde mutlu çalışan, mutlu müşteri yaratmaktadır. Buradan hareketle, bu araştırmada; turizm işletmelerinde çalışan mutluluğu konusu ele alınarak, insan kaynaklarının bir fonksiyonu olarak "mutluluk departmanı" oluşturulmasının gerekliliği ile mevcut uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede; araştırmada, literatür taraması yöntemi ile kavramlar ve konu ile ilgili unsurlar açıklanmaya çalışılarak, mutluluk, iş yerinde mutluluk, çalışan mutluluğu ve turizm işletmelerinde çalışan mutluluğunun önemi kavramsal çerçevede incelenmiştir. Ayrıca insan gücüne olan gereksinimin tartışma götürmez bir konu olduğu turizm sektöründe, "mutluluk departmanı" oluşturmanın turizm işletmelerine sağlayacağı faydalar ele alınmıştır. Araştırma sonucunda; turizm işletmelerinin mevcut kapasiteleri göz önünde bulundurularak ya tek bir bölüm olarak ya da insan kaynakları departmanı altında mutlaka mutluluk departmanı oluşturmaları gerektiği ortaya çıkmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Mutluluk, İşyeri mutluluğu, Turizm işletmeleri*

---

\* Bu araştırma; VII. Ulusal III. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu'nda (20-21 Nisan 2018) İskenderun/Türkiye) tam metin bildiri olarak sunulmuş ve yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiştir.

## Introduction

Happiness is one of the most basic goals of peoples. Even if every individual has different social and material means, his/her ultimate goal is happiness (Aksoy and Ağca, 2017). Being happy is accepted as one of the fundamental criteria of a good life. The importance of happiness in human life has directed the researchers primarily to the factors that will prevent unhappiness and to the factors that provide happiness in recent years (Canbulat and Çankaya, 2014). Most people spend an important portion of time of their lives in a workplace. In other words, business life represents an important dimension within the individual's living space. What happened in the workplace (work life) also affects the happiness of the individual. Just getting a good salary or having a dynamic career is not enough for the happiness of individuals (Warr and Clapperton, 2010; Doğan and Eryılmaz, 2012; Nazlı, 2015; Bataineh, 2019). Happiness is a subjective expression, it is about how frequently the positive impacts on the individual are effective and how rare the negative effects are effective on the individual (Güllü, 2018). In short, happiness at work involves a high level of enjoyment from busy work (Rodríguez-Muñoz and Sanz-Vergel, 2013).

There are several factors that affect the happiness of individuals. In addition to environmental factors such as income, marital status, age, sex, education status (Haller and Hadler, 2006; Zagorski et al., 2010; Bülbül and Giray, 2011; Kangal, 2013; Lokman et al., 2018) and leisure time; social factors such as the circle of friends also affect individual happiness (Bailey and Fernando, 2012). In terms of business life; it is possible to talk about three types of happiness levels that affect the work life of individuals. These levels of happiness are defined as "temporary level of happiness" expressing short-term and sudden moods, as "individual happiness" expressing general mood in the workplace and satisfaction from job and as "happiness based on the department" which is evaluated in terms of group level on part of institutions/organizations/enterprises. In terms of temporary happiness, individuals are really happier than normal when they believe they perform better than ever. Taken from an individual perspective; the link between happiness and job satisfaction and employment

participation can have positive results for both individuals and organizations. Finally, when evaluated at the unit level, there is much stronger relations in terms of both happiness and outcome (Fisher, 2010).

There are many researches about happiness at work in the related literature. These studies are mainly based on job satisfaction with the concept of happiness (Kara, 2010; Cheng et al., 2013; Martinez-Marti and Ruch, 2017), productivity (Taris and Schreurs, 2009), organizational commitment (Dehaghi, 2012; Rodríguez-Muñoz et al., 2014). They examined the relationship between organizational citizenship (Yurcu, 2014) and career success (Boehm and Lyubomirsky, 2008). In these studies, of which the focal point is employees, the importance and value of employee happiness at work is emphasized. Nowadays, the happiness of the employees has become more important as the people start to see their human resources as a source of success. Therefore, important steps have been taken in order to fill the gap in this area. In this study; starting from the human factor and the importance of employee happiness in tourism enterprises, it has been suggested to create a “happiness department”, within the human resources department.

## Literature Review

The balance between the negative emotions of individuals and positive emotion reveals the concept of happiness (Bradburn, 1969). Both philosophers and social researchers have dealt with the concept of happiness, which is not possible to define in a standard way by nature. In this context, according to philosophers, happiness is a personal feature; according to sociologists, happiness has a cultural character (Akduman and Duran, 2017; Çakıroğlu, 2007). According to Akduman and Yüksekbilgili (2015), happiness is a hidden force that underlies individual behaviors and is considered a subjective concept rather than an objective one. Individual events such as changing life conditions of individuals or experiencing a bad and sad event can push individuals into unhappiness (Çakıroğlu, 2007). In other words, happiness is a feeling felt or sense during this feeling (Bülbül and Giray, 2011). Happiness is a concept that consists of environmental attitudes and sometimes defined as “subjective well-being”

(Bailey and Fernando, 2012). In addition, concepts such as “global life satisfaction”, “emotion and mood”, “self-esteem” and “optimism” are related to the concept of “happiness”, but they are in essence differentiated from one another (Hellen, 2010).

The concept of happiness in the modern era and today is handled in a concrete way. However, it is known that in the past times and eras, it was mostly discussed in terms of mythological, religious, philosophical and sufism. Especially from a philosophical point of view; the concept of happiness, which is dealt with concepts such as morality, virtue, pleasure and freedom, is now discussed with concrete indicators such as satisfaction of expectations, satisfaction and the state of being well both physically and spiritually (Aluş and Selçukkaya, 2015). In this case, for determination of individuals as being happy they are expected to live positive emotions (joy, pride, fun, excitement, etc.) more frequently and experience negative emotions (anger, anxiety, anger, hate, etc.) less frequently and feelings frequently. So that individuals can be treated as happy; they experience less emotions (anger, anxiety, resentment hate, etc.) (Yazıcı et al., 2016). On the other hand, underlining that happiness is more than positive emotions, Baş (2017) states that being happy is a skill that can be improved. In this direction; to treat happy individuals as healthy individuals from both mental and psychological is a perspective. As a matter of fact, it is possible to say that the happy individuals live longer, their personal relationships are more robust and they progress and advance more easily in their careers (Hellen, 2010). Similarly, Carl Gustav Jung (founder of analytical psychology) focuses on five factors that affect happiness. These; psychological and physical health, quality interpersonal relationship, being aware of the beauties in nature and art, a good life and working conditions and a philosophical or religious belief that will help to cope successfully with the problems of life (Rubin, 2012).

In order to talk about the concept of happiness at work, it is possible to make various definitions. These are organizational concepts (job satisfaction, flow, emotional satisfaction, employee commitment, employee satisfaction, motivation, etc.), individual concepts (satisfaction, emotional commitment, content, etc.) and group concepts (collective satisfaction, group commitment, group satisfaction, group motivation and group’s desire to work, etc.). These concepts also affect business life positively. The



concept of happiness functions as the main concept by gathering all these concepts under one roof (Akduman and Yüksekbilgili, 2015). In other words, when it comes to the concept of happiness in relation to business life, it is understood that the individual feels energetic and good in the workplace (Keyes, 2005).

Argyle (2001) and Warr (2007) describe the elements that form the basis of happiness at work as contact, goals, belief, diversity, control, monitoring, participation, skills, role, freedom and trust. With respect to these elements:

- *Contact*: It includes positive contacts and relationships among people who work together.
- *Goals*: Workload and basic business objectives are manageable.
- *Belief*: Believing that the work is valuable.
- *Diversity*: Duties, skills, or location at work.
- *Control*: In some areas personal control and decision-making mechanism.
- *Audit*: Control action is supportive and respectful.
- *Participation*: Ensuring compliance with the changes in the workplace.
- *Skills*: To be open to new opportunities by highlighting individual skills.
- *Role*: Includes a stable stance in the workplace.
- *Freedom*: Expression of ideas.
- *Confidence*: Trusting the workplace and the work being done.

Jones and Lindsay (2014) highlight the five key criteria that play a role in happiness at work. These; "individuals contribute to the enterprise as a result of their efforts", "based on the belief that the individual can achieve", "the level of culture of the individual", "the guarantee of what the individual can do in relation to the job" and "the belief/confidence of the individual in himself/herself". In addition, variables such as wage, working environment, social relations, positive perception, productivity, socio-demographic characteristics, subordinate relations and personality traits also affect happiness in the workplace (Akduman and Yüksekbilgili, 2015).

According to the research conducted by Page and Brodrick (2013) it has been determined that focusing on the strengths of employees, social relations with colleagues and giving duties and responsibilities to employees in accordance with their abilities affect the happiness of employees in the workplace.

Achor (2011) draws attention to three basic criteria of happiness at work. This is the necessity of employee to work on issues that are of interest to the employee, ensuring that the employee feels that he/she is progressing or developing in something, and that the employee feels that he is doing something beyond himself/herself.

In addition, Chaiprasit and Santidhirakul (2011) emphasize that organizational values, relationships with colleagues, quality of work environment and motivation of managers have an impact on happiness in terms of business life. On the other hand, meeting the expectations of employees from the workplace may affect employee happiness (Cifre et al., 2013; Salas-Vallina et al., 2017) and some incentives such as social support provided by the workplace also affect happiness (Quiñones et al., 2013). In this context; Joo and Lee (2017) underline that issues such as employee engagement and career satisfaction have an impact on employee happiness at work.

One of the main reasons for unhappiness at work is the fact that the individual feels worthless, thinks that he/she doesn't do hard work, conflicts with managers or colleagues, works under intense stress (Şehirli and Taşkent, 2016). Yet happy employees are very important for businesses. Happy people who are more positive, who enjoy helping their colleagues, who are less sick and who live in a lower percentage of the problem of burnout, are also individuals who work with higher performance (Yüksekbilgili and Akduman, 2016b; Bataineh, 2019). It should not be forgotten that happy employees are extremely important for the future of the enterprises. Determining what makes people unhappy, ensuring real happiness is also a key role for the sustainability of enterprises (Nazlı, 2015).

Happy individuals are more satisfied with their jobs and have high confidence. They tend to perform better for jobs that are within their responsibilities and are willing to help others. In addition, they are more sensitive to regular attendance in the workplace and are less likely to be unemployed (Boehm and Lyubomirsky, 2008; Warr and Clapperton,

2010). In order to be able to talk about the happiness or unhappiness in the workplace from a different approach, the characteristics of the job and the mental process of the individual should be taken into consideration. As a matter of fact, the emotions of people take part in business life and are an integral part of business life. When both cases are evaluated together; it is possible to create a general perception of happiness (Rodríguez-Muñoz and Sanz-Vergel, 2013; Yüksekbilgili and Akduman, 2016a; Thiruvendam and Jayasingh, 2018).

The work area of human resources focuses on realization of office functions, monitoring legislation, arranging payrolls and tracking personnel. Recently, however, managers have focused on the fact that there is a “human” element behind their business success. In this case, human resources has become an important unit which not only contributes to the support unit but also contributes to the change of enterprises. In other words, the aim is to ask the qualified workforce, to find it, to retain it after the selection and placement, and to keep and develop the qualified one (Saribaş et al., 2017). Human resources management has important responsibilities especially in terms of recruitment, training, dismissal and performance evaluation of employees in tourism enterprises for achieving success (Pelit, 2015). As a matter of fact, the way to create a happy customer is to listen to the employee and to keep the promises made. For this reason, it is also important that human resources departments see employees as internal customers and work accordingly. In other words, to create a happy employee, the company must listen to its employees cordially, give feedback, value their ideas and make innovations in the light of feedback. In other words; enterprises should see their employees as investments.

### **Best Practices for Happiness Departments (Units) in Turkey**

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), according to the Employment Outlook 2018 published by the employees in Turkey spend 1832 hours per year at work. According to another survey conducted by the Great Place to Work, Turkey holds its position at 41st among the 45 countries in the workplace happiness ranking (Tekler, 2019). Happiness enables individuals to be motivated, willing to achieve goals, not to give up when faced with difficulties, and to cope with stress more

easily. For this reason, it is necessary to plan the systems that support the positive behavior of individuals in enterprises in a way that affects not only training but also managerial systems (Aygül, 2013). In this context, although not widespread yet in Turkey, application of the Department of Happiness for employee motivation targets a number of activities organized. These activities are carried out under the internal communication department. Companies such as Turk Telekom and Turkcell have put internal communication departments into effect (Göktaş, 2016).

DeFacto Retail Inc. had been the prominent establishment in Turkey for application of Happiness Department. The company which cares about employee satisfaction, has started a "Happiness Management Project" in April 2011 with a team of 5 people, aiming to bring its employees to a happier and more peaceful working environment in line with the vision of happy employees. Under DeFacto, "Happiness Department" was established and "Happiness Becomes Us" program was launched. With this program, it is aimed to implement activities that will enable employees to smile and be happy. The DeFacto Happiness Manager's mission is to ensure that employees are happy with job satisfaction, listen to them, find solutions to their problems and plan the required actions to keep their motivation high (Akduman and Duran, 2017).

DeFacto Company carries out various activities in order to improve all conditions affecting the working life of the employees and to create happy moments. "Happiness Room", "Happy Friday", "Happy Days", "Flexible Working Hours" and "Hobby Areas" are among these activities. "Happiness Rooms" in the General Directorate and stores; comfortable seats, box games, books, foot massager and television create an environment that allows the employees to relax comfortably. Within the context of the "Happy Friday", all General Directorate employees receive an open-buffet breakfast on Friday mornings; sandwiches are served free of charge on weekdays and dessert and fruit as refreshment are served daily at 4:30 pm. In line with the annual happiness calendar prepared within the context of "Happy Days", surprise events are organized and enjoyable and fun celebrations are held. All general directorate employees are offered the flexibility to start work between 07:00 and 09:00 in the morning and leave from 17:00 to 19:00. In this context, full-time employees are allowed to work two days a week and one weekend a month. In addition, employees at the

headquarters can play games such as golf, table football, billiards and table tennis during lunch break at the terrace.

DeFacto has been very sensitive about women's participation in business life, and has implemented the "Happy Women Movement" and "Happiness Ambassadors Group". In this context; female employees are allowed for an extra three months after delivery, and employees who are new to work during postpartum are given a "Happy Mother Package". In addition, mothers are given half-day leave on the first school day and on the day of the report, and all mothers are provided with parental coaching services. Thanks to the "Group of Happiness Ambassadors", employees are given the right to use the permission for social responsibility projects two years in a year by encouraging employees to develop projects related to their areas of sensitivity and to express themselves in these areas.

Another company that implements "Happiness Management" is IC İÇTAŞ Energy Company. The IC İÇTAŞ Energy Academy of Happiness Management, which emphasizes the fact that the employees are happy, has been established. IC İÇTAŞ Energy, which aims to create happiness in business life with the employees who are recognized as having made a difference, whose strategic skills are developed and encouraged to learn continuously, carries out their work in this direction. In this context, employees are provided with trainings and open are activities concerning personal development, finance, financial, human resources, information technologies, project management etc.

On a Thursday every month, Microsoft provides its employees with pizza and drinks and a chat environment for their employees to spend "Happy Hour". In this context, it is aimed to realize the potential of employees' knowledge, creativity and suggestion. In addition, many activities are organized from cultural trips to cinema days, and employee happiness is ensured (Göktaş, 2016).

### **Employee Happiness in Tourism Enterprises**

Şengül (2016) draws attention to the happy employee = happy customer equation, underlining that it is the most fundamental issue that the enterprises ensure their employees' happiness by reaching their goals and objectives. Business enterprises often provide additional social or economic

opportunities as well as their salaries in order to connect their employees to the enterprise or to make them happy. However, these facilities provide short-term happiness for the employees and the efficiency of the works may decrease again after a certain period of time. In this case, what businesses need to do is make it possible for employees to really love their work (Şengül, 2016). Emotional labor is intense, the face of the smiling face in the tourism industry should not be lost so the most important factor in the work life is “human”. The traces of human resources are observed at every stage from the meeting of the tourism workers with the work, the long stay in the business and the productive work until the end of the employment (Pelit, 2015). The main purpose of the human resources department is to ensure that employees work in a happy and peaceful environment. However, under the daily workload, sufficient effort cannot be made to achieve this objective. Considering that even the smallest problem that can occur in human resources can directly affect the success of the enterprises; it is recommended to implement the Happiness Management Model to ensure the happiness of the employees (Yurcu and Atay, 2015; Göktaş, 2016). The main point to be considered here is to link happiness management with human resources functions. For example, the human resources department can give parties and distribute gifts to employees. If this situation is not reflected in sales in a positive way, happiness management should be re-evaluated. If necessary, the issues for the benefit of the business must be re-determined and communication with the employees should be strengthened (Akduman and Yüksekbilgili, 2015).

The happiness management department should be established at the beginning of the steps and a happiness manager should be appointed by the enterprises that want to implement happiness management. In particular, the happiness manager should be one of those who give confidence to the employees. It is also important that this person can keep secrets and respects ethical values. Happiness measurements to be carried out within the enterprise should be done continuously. Happiness is a dynamic concept and can vary. As a result of the measurements of happiness, areas for improvement should be determined. Communication, working environment, working hours, socialization, transportation, justice, development, eating-drinking, motivation and wage improvement can take place among

the aspects to be improved. Appropriate activities should be planned for these areas (Akduman and Yüksekbilgili, 2015).

Tourism companies require close cooperation with employees in terms of services offered (Pelit, 2015). In fact, increasing the quality of work life of the human resources working in tourism enterprises will enable employees to satisfy their motivation as well as their customers (Uçkun, 2015). With respect to companies operating in the tourism sector, even if they have the highest level of technological equipment with all their physical equipment, it is possible to ensure customer satisfaction with qualified employees (Pelit, 2015). In other words, the happiness of the employees creates the satisfaction of the tourists. Increasing the happiness levels of the employees working in tourism sector will be able to make significant contributions to deal with heavy working conditions and stress. Nevertheless, the seasonal characteristics of the tourism sector and many political, economic and socio-cultural events in the world may affect the future of employees and cause them to be unhappy (Sürücü, 2016). In this case, tourism companies should invest in the labor force in order to be successful and give importance to employee happiness.

It is possible to give examples about tourism enterprises that realize the importance of employee happiness. For example, in the practices of the human resources department of the Sentido Orka Lotus Beach Hotel (located in İcmeler/Marmaris), in the planning and implementation of human resources functions, employee happiness is prioritized.

Liberty Hotels Lykia and Sentido Lykia Resort Spa located in Oludeniz, Muğla, carry out various applications by giving importance to employee happiness. Liberty Hotels Lykia and Sentido Lykia Resort General Manager Mehmet Biçer, who gives employees the right to vacation with their families every week for a week and the right to use paid leave without any report, states that productivity and customer satisfaction will increase, and therefore happy employees will work efficiently. Biçer underlines that they aim to create a happy employee by preparing a booklet called "Liberty Rights" in order to make employees feel happy and efficient in their workplaces and to treat employees equally. In addition, if the teams win the derby matches of the teams they are the fan of, the employees can also work wearing their team's uniforms the next day which enables them to create happy employees.

## Conclusion and Proposals

Nowadays, as the competition is rapidly increasing, enterprises need to ensure the happiness of their employees to differentiate and achieve their goals successfully. However, it is necessary to underline that happiness in the workplace is much more than job satisfaction (Nazlı, 2015). Although employee happiness varies from person to person, the scope of happiness frameworks to be drawn at workplaces should be determined by employers. Although the employees' perceptions about their work are different, it is important that the employer provides the necessary and equal conditions to make all employees happy. As a matter of fact, one of the individuals working together in an accommodation business may be very happy whereas the other is very unhappy. In this case, the criteria that determine happiness should be analyzed well. At this point, employers have big responsibilities. A happy working life is important for sustaining a happy life. Thus, it will be possible to increase employee performance (Yüksekbilgili and Akduman, 2016b). It should not be forgotten that it is "happiness", not money that motivates employees at workplaces, connects them to their businesses, labours for their jobs, strives to work, devotes themselves to their work, works passionately, and performs outstandingly in business (Pozam, 2015).

Individuals working in general spend the most productive and longest period of their lives at work. Therefore, individuals who love their jobs are very important for both themselves and their workplaces (Akduman and Yüksekbilgili, 2015). According to the analyzes made by the World Health Organization, depression will be one of the most important causes of incapacity until 2020. As a matter of fact, 22% of the workforce in Europe today (about 40 million employees) is suffering from stress due to work and is negatively affected by this situation (Moccia, 2016).

Santoso and Kulathunga (2016) talk about the concept of happiness as one of the most important factors that increase the motivation and productivity of the employees. In the same way Singh and Aggarwal (2018) emphasize that there is a close relationship between happiness at work and career success and productivity. In other words, happy employees are more energetic compared to unhappy employees and their commitment to work is twice as high. Happy employees also create happy customers.



Especially in service enterprises, it is possible to observe the effects of happy employees more clearly (Akduman and Yüksekbişgili, 2015).

According to the study of Science of Happiness at Work conducted by iOpener Institute in 2005 with 50,000 professionals in Europe, America, Australia, India, China and Africa; happy employees work twice as efficiently as other employees at the same workplace. In addition, they feel six times more energetic, take sick leave up to a tenth of the others, and stay twice as long in their current job and position. According to the survey in question, those who feel happy at work say that they are fully focused on work in 80% of their time, while those who feel unhappy state that they can focus only on 40% of their time. If we translate this difference of 40% in terms of business hour; 40% of the week consisting of 5 working days; that is for 2 days a week and 100 days a year, business inefficiencies are occurring which is quite an unbelievable duration (New Millennium Training Solutions, 2018). Underlining the fact that happiness in the workplace changes momentarily, Fisher (2010) states that short-term goals will be determined and it will be beneficial for enterprises to create real-time employee happiness.

In particular, the need for manpower is an indisputable issue and in the tourism sector, which is a sector that can sustain its existence with its employees. The benefits of creating a happiness department for tourism enterprises can be listed as follows:

- First of all, it will enable all tourism enterprises to realize and comprehend the importance of the benefits that happy employees can provide to the enterprise and create awareness in this way.
- With the happiness department to be established, it will be possible to attract the qualified employees in the tourism enterprises to the said enterprise and to provide them to work in the same business for long term. In this way, the necessary costs for the recruitment of new personnel will be prevented. It will also make positive contributions to profitability.
- Thanks to this department, it will be ensured that the employees who do their job in the best way will remain in the enterprise and the existing current employees will be kept in the enterprise.

- The morale and satisfaction of the employees will be increased by ensuring that the employees work more happily with the happiness department.
- Considering that the service in the tourism sector is a set of games, it is necessary to share and cooperate at different times in order to ensure that the relations, communication and interactions of employees are more healthy and efficient. Sharing and cooperation will be provided through the department of happiness.
- With the happiness department, it will be possible for employees to increase their sense of belonging towards the enterprise by increasing their employees' feelings in addition to ensuring rapprochement among the employees.
- The happiness department to be established in tourism enterprises will contribute positively to the employees in the short term and in the long term to the service concept of the enterprise, their costs, corporate reputation, customer satisfaction and service quality.
- Identification and determination of the training required for the personal development of employees and mediation of the training will be ensured.
- Happiness department can be considered as an important social responsibility activity of the company focused on the employees.
- It will contribute to increase labor productivity.
- Identification and analyze of the personality and psychological characteristics of each working individual will be realized

## Kaynakça / References

- Achor, S. (2011). The happiness advantage: The seven principles that fuel success and performance at work. Retrieved March 5, 2019, from <https://www.samuelthomasdavies.com/book-summaries/psychology/the-happiness-advantage/>
- Akduman, G. and Duran, N. (2017). Organizasyonlarda çalışan mutluluğunun önemi ve insan kaynaklarında yeni bir kavram: Mutluluk departmanı. In *International Social Research Congress (USAK'17)* (29-39), 20-22 April 2017, İstanbul,

- Akduman, G. and Yüksekbilgili, Z. (2015). *İnsan kaynaklarında yeni bir vizyon: Mutluluk yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aksoy, H. and Ağca, Y. (2017). Mutluluk ile toplu konut ilişkisi: TOKİ örneği. In *Mediterranean International Conference on Social Sciences*, (p.402-410), May 2017, Podgorica,
- Aluş, Y. and Selçukkaya, S. (2015). Türk ailesinde mutluluk algısı ve değerleri. *The Journal of Social and Cultural Studies*, 1(2), 151-175.
- Argyle, M. (2001). *The psychology of happiness*. London: Routledge.
- Aygül, İ.S. (2013). *Kurumlarda mutluluk başkanı yönetim modeli*. Unpublished Master's Thesis. İstanbul: Bahçeşehir University.
- Bailey, A.W. and Fernando, I.K. (2012). Routine and project-based leisure, happiness and meaning in life. *Journal of Leisure Research*, 44(2), p.139-154.
- Baş, T. (2017). *Joy.ology: The chemistry of happiness*. Talente: England.
- Bataineh, K.A. (2019). Impact of work-life balance, happiness at work, on employee performance. *International Business Research*, 12(2), 99-112.
- Boehm, J.K. and Lyubomirsky, S. (2008). Does happiness promote career success?. *Journal of Career Assessment*, 16(1), 101-116.
- Bradburn, N.M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Retrieved February 12, 2018, from [http://www.norc.org/PDFs/publications/BradburnN\\_Struc\\_Psych\\_Well\\_Being.pdf](http://www.norc.org/PDFs/publications/BradburnN_Struc_Psych_Well_Being.pdf)
- Bülbül, Ş. and Giray, S. (2011). Sosyo-demografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Academic Review*, 11, 113-123.
- Canbulat, N. and Çankaya, Z.C. (2014). Evli bireylerin öznel iyi olma düzeylerinin yordanması. *Ege Journal of Education*, 15(2), 556-576.
- Chaiprasit, K. and Santidhirakul, O. (2011). Happiness at work of employees in small and medium-sized enterprises, Thailand. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 25, 189-200.
- Cheng, Z., Wang, H. and Smyth, R. (2013). Happiness and job satisfaction in urban China: A comparative study of two generations of migrants and urban locals. *Urban Studies*, 51(10), 2160-2184.
- Cifre, E., Vera, M., Rodríguez-Sánchez, A.M. and Pastor, M.C. (2013). Job-person fit and well-being from a gender perspective. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 29, 161-168.

- Çakıroğlu, A. (2007). *Relationship between quality of life and happiness in Turkey*. Unpublished Master's Thesis. Ankara: Middle East Technical University.
- Dehaghi, M.R. (2012). Happiness as an effective factor in organizational commitment of managers. *African Journal of Business Management*, 6(33), 9460-9468.
- Doğan, T. and Eryılmaz, A. (2012). Akademisyenlerde işle ilgili temel ihtiyaç doyumu ve öznel iyi oluş. *Ege Academic Review*, 12(3), 383-389.
- Fisher, C.D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12, 384-412.
- Göktaş, P. (2016). Y kuşağının insan kaynakları yönetiminde yeni bir model: Mutluluk yönetimi. *Academic Sight International Refereed Online Journal*, 58, 560-572.
- Güllü, S. (2018). Spor işletmelerinde çalışan mutluluğu. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(3), 547-559.
- Haller, M. and Hadler, M. (2006). How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis. *Social Indicators Research*, 75(2), 169-216.
- Hellen, K. (2010). *A Continuation of the happiness success story: Does happiness impact service quality?*, Unpublished PhD Thesis. Helsinki/Finland: Hanken School of Economics.
- Joo, B.K. and Lee, I. (2017). Workplace happiness: Work engagement, career satisfaction and subjective well-being: Evidence-based HRM. *A Global Forum for Empirical Scholarship*, 5(2), 206-221. <https://doi.org/10.1108/EBHRM-04-2015-0011>
- Jones, J.P. and Lindsay, J. (2014). What happiness at work is and how to use it. *Industrial and Commercial Training*, 46(3), 130-134.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hanehalkı için bazı sonuçlar. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44), 214-233.
- Kara, M.M. (2010). *The relation of job satisfaction with happiness and success level*. Unpublished Master's Thesis. İstanbul: Marmara University.
- Keyes, C.L.M. (2005). Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 539-548.

- Lokman A.M., Kadir S.A., Noordin F. and Shariff S.H. (2018) Modeling factors and importance of happiness using KJ method. In (A.Lokman, T.Yamanaka, P.Lévy, K. Chen, S. Koyama Eds.) *Proceedings of the 7th International Conference on Kansei Engineering and Emotion Research 2018. Advances in Intelligent Systems and Computing*, (p.739). Springer, Singapore.
- Martinez-Marti, M.L. and Ruch, W. (2017). The relationship between orientations to happiness and job satisfaction one year later in a representative sample of employees in Switzerland. *Journal of Happiness Studies*, 18, 1-15.
- Moccia, S. (2016). Happiness at work. *Psychologist Papers*, 37(2), 143-151.
- Nazlı, M. (2015). *Hizmet sektöründe kurumsal yönetimin işte mutluluk üzerine etkisi*. Unpublished PhD Thesis. İzmir: Yasar University.
- New Millennium Training Solutions. (2018). *The science of happiness at work*. Retrieved February 5, 2018, from <http://nmts.com.tr/is-yerinde-mutlulugun-bilimi>
- Page, K.M. and Brodrick, D.A.V. (2013). The working for wellness program: RCT of an employee well-being intervention. *Journal of Happiness Studies*, 14, 1007-1031.
- Pelit, E. (2015). Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetiminin önemi. In (E. Pelit Ed.), *Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetimi* (pp.61-127). Ankara: Grafiker Publications.
- Pozam, M. (2015). *Parayla mutluluk satın alınabilir mi?*. Retrieved March 3, 2018, from <https://ikiletisim.wordpress.com/tag/calisan-bagliligi/>.
- Quiñones, M., Broeck, A.V.D. and Witte, H.D. (2013). Do job resources affect work engagement via psychological empowerment? A mediation analysis. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 29, 127-134.
- Rodríguez-Muñoz, A. and Sanz-Vergel, A.I. (2013). Happiness and well-being at work: A special issue introduction. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 29, 95-97.
- Rodríguez-Muñoz, A., Sanz-Vergel, A.I., Demerouti, E. and Bakker, A.B. (2014). Engaged at work and happy at home: A spillover–crossover model. *Journal of Happiness Studies*, 15(2), 271-283.
- Rubin, G. (2012). *Carl Jung's five key elements to happiness*. Retrieved March 5, 2019, from <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-happiness-project/201202/carl-jungs-five-key-elements-happiness>

- Salas-Vallina, A., López-Cabrales, A., Alegre, J. and Fernández, R. (2017). Leadership style and service orientation: The catalytic role of employee engagement. *Journal of Service Theory and Practice*, 27(1), 292-310. <http://dx.doi.org/10.1108/JSTP-07-2015-0151>
- Santoso, D.S. and Kulathunga, H.E.R. (2016). Examining happiness: Towards better understanding of performance improvement. *Procedia Engineering*, 164, 354-361.
- Sarıbaşı, Ö., Kömürçü, S. and Günlü-Küçükaltan, E. (2017). Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetimi. In (A. Akbaba, Z. Öter, M.E. Güler, V. Altıntaş Eds.), *Turizm işletmeciliği - endüstriyel ve yönetsel boyutlar* (p.171-187). Ankara: Detay Publishing.
- Singh, S. and Aggarwal, Y. (2018). Happiness at work scale: Construction and psychometric validation of a measure using mixed method approach. *Journal of Happiness Studies*, 19(5), 1439-1463. doi: 10.1007/s10902-017-9882-x
- Sürücü, Ö. (2016). İş yaşantısında iyimserlik, yaşam doyumu ve mutluluk; otel işletmelerinde çalışan iş görenlere yönelik bir uygulama. *The Journal of International Social Research*, 9(43), 2170-2176.
- Şehirli, M. and Taşkent, Z. (2016). Bireysel mutluluk ile bireysel iş performansı arasında doğrusal bir ilişki var mıdır?. *Turkish Journal of Marketing*, 1(3), 150-163.
- Şengül, G. (2016). *Mutlu çalışan= mutlu müşteri denklemi doğru mu?*. Retrieved May 5, 2018, from <http://www.gokhansengul.org/mutlu-calisan-mutlu-musteri-denklemi-dogru-mu/>.
- Taris, T.W. and Schreurs, P.J.G. (2009). Well-being and organizational performance: An organizational-level test of the happy-productive worker hypothesis. *Work & Stress*, 23(2), 120-136.
- Teker, Ö. (2019). *Çalışan mutluluğu sıralaması*. Retrieved March 1, 2019, from <https://indigodergisi.com/2019/01/calisan-mutlulugu-siralaması/>.
- Thiruvankadam, T. and Jayasingh, S. (2018). Determinants of employee happiness in an information technology company in India. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(3.10), 173-178.
- Uçkun, G.C. (2015). Turizm işletmelerinde insan kaynakları koruma ve geliştirme. In (E. Pelit Ed.), *Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetimi* (p.425-450). Ankara: Grafiker Publications.
- Warr, P. (2007). *Work, happiness and unhappiness*. London: Psychology Press.

- Warr, P. and Clapperton, G. (2010). *The joy of work?. Jobs, happiness and you*. New York: Routledge.
- Yazıcı, Ö.F., Caz, Ç. and Tunçkol, H.M. (2016). Spor genel müdürlüğü taşra teşkilatında çalışan personelin öznel mutluluk düzeyleri. *International Journal of Sports, Exercise and Training Science*, 2(1), 1-7.
- Yurcu, G. (2014). *Konaklama işletmelerinde çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarının iş doyumunu ve öznel iyi oluşlarına etkisi*. Unpublished Master's Thesis. Aydın: Adnan Menderes University.
- Yurcu, G. and Atay, H. (2015). Çalışanların öznel iyi oluşunu etkileyen demografik faktörlerin incelenmesi: Antalya ili konaklama işletmeleri örneği. *MANAS Journal of Social Studies*, 4(2), 17-34.
- Yüksekbilgili, Z. and Akduman, G. (2016a). Bireysel mutluluk ve işkoliklik ilişkisi. *Kocaeli University Journal of Social Sciences*, 31, 95-112.
- Yüksekbilgili, Z. and Akduman, G. (2016b). Sağlık personelinin mutlulukları üzerine bir alan araştırması: Aile sağlığı merkezlerinde bir uygulama. *Research of Financial Economic and Social Studies*, 1(1), 71-84.
- Zagorski, K., Kelley, J. and Evans, M.D.R. (2010). Economic development and happiness: Evidence from 32 nations. *Polish Sociological Review*, 169(1), 3-19.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Demirbulat-Güdü, Ö., Saatçı, G. ve Aymankuy, Y. (2019). A conceptual assessment on the importance of employee happiness in tourism enterprises. *OPUS-International journal of Society Researches*, 13(19), 2345-2364. DOI: 10.26466-/opus.579814

## Tarımsal Üretim Gerçekleştiren İşletmelerin Faaliyetlerinin Hedef Maliyet Yöntemine Göre Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.563520

\*

Eray Çetin\* - Nermin Bahşi\*\*

\* Öğr. Gör. Dr, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Düziçi MYO, Düziçi / Osmaniye / Türkiye,

E-Posta: [eraycetin@osmaniye.edu.tr](mailto:eraycetin@osmaniye.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-8552-9584](https://orcid.org/0000-0001-8552-9584)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadırlı Uyg.Bil. Y.O, Osmaniye / Türkiye

E-Posta: [nerminbahsi@osmaniye.edu.tr](mailto:nerminbahsi@osmaniye.edu.tr)

ORCID:[0000-0003-1630-7720](https://orcid.org/0000-0003-1630-7720)

### Öz

Günümüzde üretim yapan işletmelerin göz önünde bulundurmamak zorunda oldukları konular fiyat, maliyet ve kâr konularıdır. Çünkü, bugünün rekabet anlayışı çerçevesinde, fiyatlar artık işletmeler tarafından değil, rekabetin yaşandığı pazarlar tarafından belirlenmektedir. Ortaya çıkan maliyetlerine göre belirli bir miktar kâr öngören ve buna göre fiyat belirleyen işletmeler yaşanan bu rekabette geride kalmaya ve kaybetmeye mahkumdurlar. Bu anlayış yerine piyasada belirlenen fiyatlara göre öngördükleri belirli bir miktar kâr ile maliyetlerini belirlemeleri ve bu maliyetleri temel alarak hareket etmeleri gerekmektedir. Müşteriler sadece fiyatı değil aynı zamanda beklentileriyle, üretilen ürünlerin kalitesini de belirlemektedirler. Bu çalışmanın amacı, tarımsal üretim faaliyetlerinde bulunan işletmelerde hedef maliyetleme anlayışının getireceği yararların irdelenmesidir. Hedef maliyetin gerçekleştirilebilmesi ve işletme faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için işletmenin tüm bölümlerinin katılımlarının sağlanması ve plânlamanın üretim öncesinde başlaması gerekmektedir. Konu tarımsal üretim gerçekleştiren işletmeler açısından değerlendirilecek olursa, tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanmasında hedef maliyetleme anlayışının benimsenmesi, maliyet yönetimi anlayışının dışında üretim ve gelecek plânlaması açısından önem taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Tarım, Tarımsal Üretim, Tarımsal Üretim Maliyetleri, Maliyet, Hedef Maliyetleme



## The Evaluation of the Activities of the Agricultural Production Enterprises According to the Target Cost Management

\*

### Abstract

*The factors the production companies should take into account are price, cost and profit. Because prices are determined not by the companies themselves but the markets in competition within the frame of today's competition approach. Therefore, the companies estimating a ratio of profit and determining price according to its costs are obliged to suffer from competition and fail. Instead of the approach above, companies should determine their costs by projecting an amount of profit according to the prices determined by the market and act with these costs in mind. Customers determine not only the price but also the quality of goods and services with their expectations. The purpose of this study is to examine the advantages stemming from the target cost management approach in agricultural production companies. In order to manage target cost and sustain the activities of the company, participation of all parts of company and planning are of critical importance. When the subject is evaluated in terms of agricultural production companies, applying the target cost management approach in production and marketing the agricultural products are important with regard to production and planning apart from cost management approach.*

**Keywords:** *Agriculture, Agricultural production, Cost, Agricultural production costs, Target cost management.*

## Giriş

Dünyadaki tüm ülkelerde üretim hacimleri ve ürün çeşitliliği farklı olsa da tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmekte ve tarımsal ürünler üretilmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tarım sektöründe yaşanan en büyük sorunlardan bir tanesi tarımsal maliyetler ve hesaplanması konusudur. Tarımsal üretim maliyetleri konusunda ilgili olarak ulusal ve uluslararası seviyede çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Jack ve Jones (2008) muhasebede brüt kâr marjı sisteminin kullanımının bir etkisi olarak, tarım iş plânlaması üzerinde maliyetlerin büyük bir kısmının sabit nitelikte olduğu ve kâr maksimizasyonunu en iyi şekilde elde etmenin yolunun faaliyet ölçeğini artırarak bu maliyetleri yaymak olduğunu vurgulamışlardır. Bayramoğlu vd. (2010) de aynı yaklaşımla tarımsal maliyetlerle ilgili olarak; tarımsal alanda faaliyet gösteren işletmelerin en önemli uğraşlarının maliyetleri düşürmek olduğunu ve bunun üretimin etkinliğinin artırılması suretiyle gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir. Ancak üretim ölçeğinin genişletilmesi ve üretimin artırılması maliyetlerin etkin yönetilmesi için her zaman çözüm olmayabilir. Çünkü, her şeyden önce tarımsal faaliyetler dış koşullardan çok yüksek düzeyde etkilenmektedirler ve dış faktörlere bağlı olarak faaliyet riski de artış göstermektedir. Hatta üretim ölçeğinin artırılmasına bağlı olarak faaliyet zararının artışı bile söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında maliyet yönetimi için daha etkin bir yöntem ihtiyacı duyulduğu öngörülebilmektedir. Elde edilecek olan kazancın, satış kârının artırılmasından ziyade hedeflenen belli bir maliyet noktası kapsamında maliyetlerin azaltılması yoluyla hareket eden bir maliyet sistemi olan hedef maliyetleme sisteminde, öncelikle üretimle alakalı maliyetlerin üretim plânlaması aşamasında belirlenerek azaltılması gerekmektedir. Hedef maliyet yöntemi ileriye dönük faydalar sağlamaktadır.

Gagne ve Discenza (1995), piyasa odaklı yönetimi organizasyon genelinde uygulayabilmek için ölçüm ve maliyet kontrol sistemlerinin tasarlanması gerektiğini ve maliyet yönetim metotlarıyla, üretimde israfların ortadan kaldırılarak maliyet düşürme konusunda adım atmaları gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Standart maliyetler ve geleneksel maliyetlendirme bu konularda yetersiz kalmakla birlikte hedef maliyet yaklaşımı

maliyetlerin düşürülmesi konusunda etkin bir yöntem olarak nitelendirilmiştir. Everaert vd. (2006), hedef maliyeti; “Yeni ürün geliştirme sürecinde, ürün kârlılığını artırmak için, ürünlere yönelik olarak hedef maliyet belirleme ve işletmenin tüm birimlerinin belirlenen hedef maliyeti gerçekleştirmek için motive edilmesi suretiyle faaliyet gösterilmesi” şeklinde tanımlamışlardır. Gopalakrishnan vd. (2007), yapmış oldukları çalışmalarında üretim faaliyetlerindeki verimliliğin, maliyetleri etkin hale getirmek suretiyle artırılabilirliğini ve bu amaca ulaşabilmek için hedef maliyetin etkin bir yöntem olduğunu vurgulamışlardır.

Ancak, maliyetlerin aşağı çekilmesi, üretilecek olan ürünlerin kalitesizleştirilmeleri anlamını taşımamalıdır. Çünkü, piyasada müşteriler tarafından belirlenen fiyat dışında aynı zamanda müşteri beklentileri dahilinde bulunan kalite düzeyi de talebin en belirleyici unsurları arasındadır. Tarımsal üretim yapan işletmeler açısından kalite önemli bir kavramdır. Çünkü, tarımsal ürünler kullanım alışkanlığı, fiyat, ihtiyaçların giderilmesi dışında doğrudan insan sağlığı ile alakalı bir konudur. Sağlık söz konusu olunca müşterilerin talepleri de bu doğrultuda değişiklik göstermektedir. Müşteriler tarımsal ürünleri tercih ederken fayda-fiyat analizinin dışında aynı zamanda ürünlerin sağlık koşullarını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Tarım ürünlerinde kalite her şeyden önce sağlık kriterlerine bağlıdır. Dolayısıyla, tarımsal üretim yapan işletmeler maliyetlerin azaltılması dahilinde ürünlerin kalitesini ve sağlık koşullarını da göz ardı etmemelidir. Hedef maliyet kapsamında sadece ürünlerle ilgili üretim giderlerinin düşürülmesi değil, aynı zamanda tedarik sürecinde elde edilecek olan girdilerle ilgili olarak plânlama çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Hlouskova vd. (2018), çalışmalarında tarımdaki iş gelişiminin ekonomik sürdürülebilirliği dikkate alınması suretiyle gerçekleştirilebileceğini belirttikleri çalışmalarında, tarımın ekonomik sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi için üretim sonuçlarının önem taşıdığına değinmişlerdir. Üretim sonuçlarını ortaya çıkaran unsurlar ise maliyetler (giderler) ve gelirlerdir. Tarımsal üretimde benimsenecek olan hedef maliyet yaklaşımıyla üretim maliyetlerinin aşağı çekilerek elde edilecek olan faaliyet kârının artırılması öngörülmektedir.

Aslında, hedef maliyet sistemi maliyetlerin kontrol edildiği basit bir araçtan daha çok üretimin plânlaması aşamasından, üretim faaliyetlerinin

gerçekleştirildiği noktaya kadar birçok konuda etkin bir fonksiyonu olan bir enstrümandır. Sürdürülebilir tarım için maliyetlerin kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle, hedef maliyet sistemi iyi bir maliyet yönetimi tercihi olacaktır.

## **Maliyet Kavramı**

Maliyet kavramı, işletmeler açısından büyük öneme sahip olmakla birlikte, işletme faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından hayati bir konumdadır ve aynı zamanda işletme biliminde çok kullanılan bir terimdir. Buna rağmen, maliyeti tüm yönleriyle kapsayan bir tanım yapılamamaktadır. Ancak genel olarak maliyet; “Belirli bir amaca ulaşmak için katlanılan fedakârlıkların parasal tutarı” olarak tanımlanmaktadır (Küçüksavaş, 2006; Erol, 2008; Savcı, 2008; Kaygusuz ve Dokur, 2012; Abdioğlu, 2012). Kavramsal olarak maliyet tek başına bir anlam ifade etmemekle birlikte, maliyeti hesaplanmak istenilen birimlere ise maliyet objeleri adı verilmektedir. Maliyet objelerine örnek olarak; mal veya hizmet maliyeti, faaliyet veya iş maliyeti, proje maliyeti, kısım maliyeti, program maliyeti verilebilir (Küçüksavaş, 2006).

**Üretim Maliyetleri:** Bir mal veya hizmetin elde edildiği üretim işletmeleri açısından maliyet ise belirli bir mamulü üretmek ve müşteriye teslim etmek için katlanılan fedakârlıkların parasal karşılığıdır (Kaygusuz ve Dokur, 2012). Üretim işletmelerindeki amaç, mamul üretimini gerçekleştirmektir. Bunun için, üretim faktörleri bir araya getirilerek üretim faaliyetlerine yönlendirilirler. Üretim maliyetleri; direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim maliyetlerinin bileşiminden oluşmaktadır ve üretim maliyetlerinin tespit edilmesi, işletmeler açısından hayati önem taşımaktadır.

İşletmenin üretmiş olduğu ürünlerin fiyatlarının tespit edilebilmesi ancak, maliyetlerinin tespitine bağlı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bunun dışında, gider ve maliyet kontrolünün yapılabilmesi ve üretimle ilgili alınacak olan kararlar açısından da maliyetlerin tespit edilmesi zorunludur. Bunun dışında, üretim plânlaması ve stok maliyetlerinin tespit edilebilmesi açısından da üretim maliyeti bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır

(Erol, 2008). Üretim maliyetleri, üretim şartlarına göre dönüşüm maliyetleri olarak da adlandırılabilir, çünkü üretim maliyetlerinin önemli bir bölümü dönüşüm ve işlem maliyetlerini içermektedir. Dönüşüm maliyetleri, hammaddenin fiziksel değişim sürecine eşlik eden maliyetlerdir ve belirli bir değere sahip olan bir ürünün elde edilmesine neden olmaktadır (Sharapa, 2016).

**Tarımsal Üretim Maliyetleri:** Tarım işletmeleri de diğer üretim işletmelerinde olduğu gibi üretim faktörlerinin bir araya getirilerek, çıktı elde edilmesi esasına dayanan bir çerçevede faaliyetlerini sürdürürler. Girdi, üretim faaliyetleri ve çıktı döngüsünü göz önünde bulunduracak olursak bu işletmeler de üretim maliyetlerine katlanmak zorundadırlar. Tarımsal faaliyetlerin ekonomik olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için, üretim sonuçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Üretim sonucuna göre, sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin gelir ve gider karşılaştırılmasında maliyetler önemli bir konum teşkil etmektedir.

Tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin performans değerlemesine yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi; çok faktörlü verimlilik oranı olup, tarımsal çıktıların tarımsal girdilere oranlanmasıdır. Avrupa Komisyonu, Tarımsal Muhasebe Veri Ağı'nda (FADN/ Farm Accountancy Data Network) yer alan bir diğer yöntem ise farklı amaçlara yönelik olarak ortaya konulan Çiftlik Net Katma Değeri veya Çiftlik Net Geliri göstergelerini kullanarak ifade edilen gelirdir ve bu noktada üretim maliyetleri çeşitli bakış açılarına göre sıralanabilmekle birlikte, toplam maliyetler esasen özel maliyetler, tarımsal giderler, dış maliyetler ve diğer maliyetler olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Maliyetlere ilişkin sıralama Tablo-1'de yer almaktadır (Hlouskova vd., 2018):

Tarımsal üretim maliyetlerinin belirlenmesinde ortaya konulan başka bir yaklaşımda ise, tarım işletmelerinde maliyeti oluşturan unsurlar, tarımsal maliyeti oluşturan giderler olarak adlandırılmakta ve esas olarak beş gruba ayrılmaktadır (Adıyaman ve Günay, 2008):

- Arazi kirası
- İşçilik giderleri
- Cari giderler
- Amortismanlar
- Faiz.

**Tablo 1. Tarımsal Maliyet Sıralama Düzeni**

<b>TOPLAM MALİYETLER</b>			
<b>Özel Maliyetler</b>	<b>Genel Üretim Giderleri</b>	<b>Dış Maliyetler</b>	<b>Diğer Maliyetler</b>
Gübre	Enerji	Ücretler	Amortismanlar
Tohum	Sözleşme Maliyetleri	Faiz Ödemeleri	Vergiler
Bitki Koruma	Bina ve Makine Bakım Maliyet.	Kiralar	
Besleme	Diğer Doğrudan Girdi Maliyet.		
Veterinerlik Gid.			
Diğer, Bitkisel ve Hayvansal Gid.			

(Kaynak: Hlouskova, Zeniskova ve Prasilova, 2018)

Ayrıca sabit giderler dışında, üretim hacmine bağlı olarak gerçekleşen değişken giderler bulunmaktadır. Bitkisel üretimde tohum, fidan, ilaç, gübre, sulama, yakıt, bakım-onarım, geçici işçilik, ürün satış-depolama-taşıma, sigorta gibi giderler değişken nitelikte olup üretilen ürün hacmine bağlı olarak giderlerin seviyesi de değişmektedir. Hayvansal üretimde de aynı şekilde değişken giderler söz konusudur; yem, veterinerlik, çeşitli enerji, geçici işçilik, taşıma ve çeşitli bakım gibi konularda gerçekleşen giderler söz konusudur.

Faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanmasında temel olan unsur, işletmenin kâr elde etmesi ve bu kârın sürdürülebilir nitelikte olması gerekmektedir. Sürdürülebilir kâr açısından önemli olan temel unsur ise, maliyetler olmaktadır. İşletme biliminde, bir mal veya hizmetin elde edilmiş maliyetini hesaplayabilmek için en basit yöntem, üretimde kullanılan girdilerin, diğer bir ifadeyle, üretim faktörlerinin parasal karşılıklarının toplanmasıdır. Ancak, iktisat biliminde, üretim maliyetlerinin gerçek değerlerinin hesaplanabilmesi için fırsat maliyeti olarak adlandırılan üretim faktörlerinin vazgeçme maliyetlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Buna göre tüm girdilerin maliyetleri; açık maliyetler ve örtük maliyetler olarak nitelendirilmekte ve üretim maliyetleri ikisinin toplamından oluşmaktadır. Açık maliyetler; üretimi gerçekleştiren işletmenin sahibi olmayanlara, üretime katkıları karşılığında fiilen yapılan ödemeleri kapsamaktayken, örtük maliyetler; üretimi gerçekleştiren işletme tarafından o işletmenin sahiplerine üretime katkıları karşılığında yapılması gereken ödemeleri kapsamaktadır, örtük maliyetler kısaca, sermayenin kiralama

maliyetidir (Yaşar, 2011). Açık maliyetlere, işçi ücret ve ödemeleri, hammadde, yardımcı malzeme maliyetleri örnek olarak verilebilirken, örtük maliyetlere işletmenin sahip olduğu makine, araç-gereç ve teçhizatların kiraya verilmeleri halinde elde edilecek olan kira geliri tutarı verilebilir.

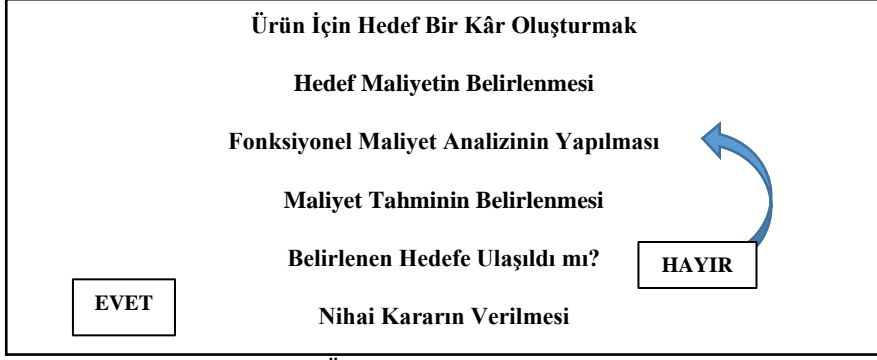
### **Hedef Maliyet Yaklaşımı**

Tarım işletmeleri açısından hedef maliyet yaklaşımı çok farklı bir plânlama ve ekonomik ortam oluşturmakla birlikte, aslında tarım dışı üretim sektörlerinde uygulanan ve başarı sağlanan bir maliyet yönetimi yaklaşımıdır. Esasen, kârlılık her zaman daha fazla ürün, daha fazla ekim alanı veya daha fazla hayvansal ürün elde edilmesi anlamını taşımamakla birlikte, optimum maliyet temeline dayanmaktadır. Hedef maliyet yönetimi esasen iki temele dayanmaktadır. İlk olarak, rasyonel bir şekilde hedef maliyetin belirlenmesi ve sonrasında oluşturulacak süreçler aracılığıyla hedeflenen maliyete ve buna bağlı olarak arzu edilen kâr seviyesine ulaşılmasıdır.

Hedef maliyet yaklaşımı, maliyet yönetim metotları içerisinde yer almaktadır. Üretilecek olan bir ürünün hedef maliyetinin belirlenmesinde ilk adım, ürünün satış fiyatını ve işletmenin öngördüğü kâr marjını belirlemektir. Üretim maliyetinin belirlenmesinde istenilen kâr, satış fiyatından çıkarılmaktadır ve bunun sonrasında hedef maliyet, bileşenlerine ayrıştırılmaktadır. Hedef maliyetin aşılmaması gerekmele birlikte fiili maliyetler hedef maliyeti aşarsa, üretim maliyetlerini düşürmek için çeşitli eylemler gerçekleştirilmelidir. Bu noktada üretim süreci yeniden yapılandırılabilir (Gopalakrishnan vd., 2007).

Hedef maliyet, veri ve bilgileri, ürünün hedef maliyetini belirlemek ve elde etmek için mantıksal bir dizin halinde kullanan disiplinli bir süreçtir. Dış değişkenler arasındaki dengeyi sağlamak ve ürünün belirlenen maliyet düzeyinde üretilmesi hedef maliyet yönetiminin görevidir. Ürünlerin satış fiyatları, müşterilerin, tedarikçilerin, satılma döneminin ve genel ekonomik koşulların önemli bir rol oynadığı piyasada belirlenmektedir. İşletme tarafından istenilen kâr, işletme sahip veya ortaklarının beklentilerine ve piyasa koşullarına göre değişiklik gösterdiği için, kontrol edilemeyen bir başka dış değişkendir (Patrau ve Coca, 2017). Hedef maliyetleme yönetimi çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. İlk aşama ve en önemlisi

ürün için bir hedef kâr oluşturma aşamasıdır. Şekil-1’de hedef maliyet sürecinin genel bir özeti gösterilmektedir (Gagne ve Discenza, 1995):



Şekil 1: Hedef Maliyet Süreci Özeti Kaynak: (Gagne ve Discenza, 1995)

## Tarımsal Üretim Yapan İşletmelerde Hedef Maliyet Yaklaşımı

Tarım işletmelerinin performanslarının maliyetlendirilmesine yönelik temel metodoloji, 1950’lerden itibaren brüt kâr marjını ortaya koymak için doğrudan maliyetlerin tahsis edilmesi ve diğer tüm maliyetlerin sabit olarak değerlendirilmesi yöntemidir. Brüt kâr marjı sisteminin kullanılmasının kısmi bir sonucu olarak iş plânlaması geçmişte, maliyetlerin çoğunun sabit olmasına bağlı olarak maliyetleri düşürmenin ve kârın arttırılmasının en iyi yolunun faaliyet ölçeğini artırarak sabit maliyetlerin yayılması görüşü genel kabul görmüştür (Jack ve Jones, 2008). Maliyet uygulamalarının ve değerlendirmelerinin bu şekilde yürütülmesi maliyetlerin derecesi ile alakalı olmayıp işletmenin özellikle uzun vadeli maliyet oluşumlarının bir göstergesi olmamaktadır. Konu bu açıdan ele alındığında, tarımsal maliyetlerin yönetiminde, işletme performansı ve verimliliği üzerinde daha etkin olan farklı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Piyasa koşulları göz önünde bulundurularak belirlenen hedef kâr sonrasında hedef maliyet belirlenmektedir. Bu noktadan hareketle, fonksiyonel maliyet analizi yapılır. Fonksiyonel analizde üretimle ilgili olarak hedef maliyet ve fiili maliyetler karşılaştırılarak, alternatifler ortaya konulmaktadır. Alternatif maliyetlerin belirlenmesinde ise madde ve malzeme



maliyetleri, gübre maliyetleri, sulama maliyetleri, alet ve makine maliyetleri, araç maliyetleri, ilaçlama maliyetleri, farklı üretim teknikleri ve diğer unsurların maliyetleri dikkate alınarak maliyet tahmini belirlenir. Belirlenen maliyet hedefine ulaşılması durumunda ise nihai karar verilerek üretime geçilir. Bunun yanında, sanayi üretiminden farklı olarak tarımsal üretimde faaliyetler birçok dış faktörden etkilenmektedir. Özellikle, iklim, sulama olanakları, hava koşullarındaki ani değişimler, hastalıklar, zararlılar gibi unsurlar aynı zamanda tarımsal üretim düzeyinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda sadece girdi fiyatları faktörü değil, üretimi etkileyen diğer faktörler de tarımsal maliyetlerde önemli bir rol oynamaktadır.

Hedef maliyet kavramı, bir ürünün değerine katkıda bulunmayan, katma değeri olmayan ve üretimle ilgili alakasız faaliyetleri azaltmak için üretim aşamasında uygulanan yalın kavramlarla aynı temelde bulunmaktadır. Kalite, az sayıda tedarikçi kullanımı ve israfların azaltılması hedef maliyet yönetiminin önemli bir bileşeni olan, sürekli iyileştirme yaşam döngüsünün bir parçasıdır (Helms vd., 2005). Üretim sırasında meydana gelen, değer yaratmayan ve israf olarak nitelendirilebilecek her türlü işgücü ve malzeme kullanımının sonlandırılması neticesinde üretim maliyetleri azalmaktadır. Hedef maliyet belirlenirken, üretim sürecinin her safhası gözden geçirilmeli ve oluşabilecek israflar önceden tespit edilerek elimine edilmelidir.

Diğer taraftan, hedef maliyet sadece maliyetlerin azaltılması konusuna odaklanan bir anlayış olmamakla birlikte, aynı zamanda işletmenin amaçlarına ulaşmak için özellikle operasyonel süreçlerin rasyonelize edilmesi ve yeniden düşünülerek gerektiğinde faaliyetlerin yeniden plânlanmasını kapsayan metodolojik bir uygulamadır (Jack ve Jones, 2008). Hedef maliyet yaklaşımı ile maliyet analizlerinin gerçekleştirilmesi ve oluşacak fiyat dalgalanmalarına karşı üretim süreçlerinin yeniden yapılandırılarak uygulamaya konulması gibi çözümler mümkün olabilmektedir. Kalite anlayışı ile birlikte hareket edildiğinde hem iş süreçleri hem de üretim faaliyetleri sonucunda elde edilecek olan ürün kalitesi, ilgi görecek düzeye çekildiğinde, işletme verimliliği de artırılmış olacaktır.

## Sonuç

Tarımsal üretimde girdi maliyetleri ve üretim için gerçekleştirilen giderler, kârlılık ve faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle maliyetlerin kontrol altına alınarak, yönetilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle, maliyet kontrolü konusunda etkin bir yönetim aracı olan hedef maliyet yöntemi, tarımsal faaliyet gerçekleştiren işletmeler açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışmada tarımsal faaliyet gerçekleştiren işletmelerin geleneksel maliyet yönetimi yöntemlerinin dışında hedef maliyet yönetimini benimsemeleri sonucunda oluşabilecek faydaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak, tarımsal üretim maliyetleri, hedef maliyet yönetimi kapsamında değerlendirilmiştir.

Hedef maliyet yönteminin uygulanabilmesi için işletme açısından hedef bir kâr düzeyi belirlenmesi ve buna bağlı olarak da hedef maliyetin ortaya konulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle üretim girdilerinin plânlanması ve sonrasında işgücü plânlaması yapılması gerekmektedir. İşgücü istihdamı gerçekleştirilirken uzmanlık gerektirecek konularda nitelikli personel istihdam edilmeli, popülist personel politikalarından kaçınılmalıdır. Aynı zamanda işgücü ekonomisi sağlanabilmesi için tarımsal üretim işletmesinin uygulama alanları plânlanmalı ve gereksiz işgücü hareketlerinden kaçınılmalıdır. Bunun için öncelikle bir çiftlik avlusu belirlenmeli ve tarımsal üretim işletmesine ait bina ve türevleri efektif olarak bu avlu çerçevesinde dizayn edilmelidir. İyi bir satış ve dağıtım plânlanması da stoklanabilir ürünlerin gereksiz olarak stoklanmasının önüne geçecektir. Buna bağlı olarak hem depolama hem de işgücü giderlerinden tasarruf sağlanabilir. Hedef maliyet yaklaşımının diğer bir önemli unsuru da pazar payının ve satış hacimlerinin doğru olarak tahmin edilmesi ve buna göre üretimin plânlanması ve gerçekleştirilmesidir. Satış hacminin doğru tahmin edilmesi, gereksiz üretim faaliyetlerinin önüne geçilmesini sağlayacak ve gereksiz üretime bağlı olarak ortaya çıkacak olan fazla maliyetlerden kaçınılmış olacaktır. Bunun için öncelikle müşteriler ne ister, ne zaman ister ne kadar ister gibi soruların cevaplandırılması için iyi bir pazar araştırması yapılması gerekmektedir. Bu araştırmaya bağlı olarak plânlanacak olan üretim miktarları göz önünde bulundurularak üretim gerçekleştirilmeli ve hedeflenen maliyet düzeyi yakalanmalıdır. Tüm bu

hususlar düşünöldüğünde, işletmelerin gerçekleştireceği plânlama faaliyetlerinin ilk sırasında hedef kâr kavramı yer almalıdır. Ayrıca tarımsal ürönlere ilişkin pazar koşullarının değışkenliği de düşünölecek olursa, bu koşulların getireceği farklı talep düzeylerine göre üretimin gerçekleştirilmesi gerekir. Tarımsal üretim sadece girdi, üretim faaliyetleri, çıktı faaliyet döngüsü içerisinde ele alınmamalıdır. Çünkü, tarımsal faaliyetler, küresel ısınma, çevre, çevre kirliliği, iklim gibi üretim dışı koşullardan yüksek düzeyde etkilenen bir üretim şeklidir. Bütün bu dış koşulların, tarımsal faaliyet yapılacak bölgedeki uzun süreli ortalamaları hesaba katılarak tarım işletmesinin faaliyetleri plânlanmalıdır. Diğer üretim işletmelerinde olduğu gibi tarımsal üretim yapan işletmeler çoğunlukla, tarımsal ürüne ilişkin tasarım işlemlerini göz önünde bulundurmak zorunda değildir. Ancak hem üretim hem pazarlama faaliyetleri dahilinde faaliyet gösteren tarımsal işletmeler ürün pazarlaması konusunda, ürünlerin pazara sunumuna ilişkin yeni ve farklı uygulamalar geliştirebilirler. Bu uygulamaların üretimden önce plânlama aşamasında gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde birçok ülkenin yüksek tarımsal maliyetler nedeniyle tarım ürünü ithal ettiğini görmekteyiz. Gelişmiş tarım ülkelerinde ise yapılan teknoloji ve sermaye yatırımları aracılığıyla tarımsal üretim maliyetlerinin düşüröldüğu ve tarımsal gelirin artırılarak aynı zamanda, milli gelirde artış sağlandığı görölmektedir. Bu noktadan hareketle, maliyetlerin düşürölerek, tarımsal gelirin ve bbuna bağlı olarak tasarrufların artırılması ve nihayetinde tarımsal yatırımlara dönüştürölabilmesi için maliyetlerin gözlemlenerek kontrol altına alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Hedef maliyet yaklaşımı belirtilen hususların gerçekleştirilmesinde etkin bir maliyet yönetim aracı olarak görölmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Evaluation of the Activities of the Agricultural Production Enterprises According to the Target Cost Management**

\*

Eray Çetin - Nermin Bahşı  
*Osmaniye Korkut Ata University*

The factors the production companies should take into account are price, cost and profit. Because prices are determined not by the companies themselves but the markets in competition within the frame of today's competition approach. Therefore, the companies estimating a ratio of profit and determining price according to its costs are obliged to suffer from competition and fail. Instead of the approach above, companies should determine their costs by projecting an amount of profit according to the prices determined by the market and act with these costs in mind.

Customers determine not only the price but also the quality of goods and services with their expectations. The purpose of this study is to examine the advantages stemming from the target cost management approach in agricultural production companies. In order to manage target cost and sustain the activities of the company, participation of all parts of company and planning are of critical importance. When the subject is evaluated in terms of agricultural production companies, applying the target cost management approach in production and marketing the agricultural products are important with regard to production and planning apart from cost management approach. In fact, the target cost system is an instrument that has an effective function in many aspects, from the planning stage of production to the point at which production activities are carried out, rather than a simple tool for controlling costs. For sustainable agriculture, costs need to be controlled. Therefore, the target cost system will be a good cost management choice.

Although the target cost approach creates a very different planning and economic environment for agricultural enterprises, it is actually a cost management approach that is applied and achieved in non-agricultural production sectors. The basic methodology for costing the performance of agricultural holdings is the method of allocating direct costs and establishing a constant assessment of all other costs to establish the gross profit margin from the 1950s

onwards. With the target cost approach, it is possible to carry out cost analyzes and to reorganize production processes against price fluctuations. When the product quality, which will be obtained as a result of both business processes and production activities, is taken to the level of interest when operating with the understanding of quality, operational efficiency will be increased. Input costs in agricultural production and production expenses are of great importance in terms of profitability and sustainability of operations. Therefore, costs should be controlled and made manageable.

Particularly, the target cost method, which is an effective management tool in cost control, is also important for enterprises performing agricultural activities. In this study, it is aimed to evaluate the benefits that may occur as a result of adopting target cost management in addition to traditional cost management methods. Accordingly, agricultural production costs have been evaluated within the scope of target cost management.

In order to apply the target cost method, a target profit level should be determined for the enterprise and accordingly the target cost should be put forward. For this, first of all, production inputs should be planned and then labor planning should be made. Qualified personnel should be employed in areas that require expertise while the labor force is being employed and populist personnel policies should be avoided. At the same time, the fields of application of agricultural production enterprise should be planned and unnecessary labor movements should be avoided in order to provide labor economy. For this, a farm yard should be determined first and the buildings and derivatives belonging to the agricultural production enterprise should be designed effectively within the framework of this yard. Good sales and distribution planning will also prevent unnecessary stocking of stockable products.

Agricultural production should not be considered only in the input, production activities, output activity cycle. Because agricultural activities are highly affected by non-production conditions such as global warming, environment, environmental pollution and climate. Taking into account the long-term averages of all these external conditions in the region where the agricultural activity will be carried out, the activities of the agricultural enterprise should be planned. As with other production enterprises, agricultural production enterprises often do not have to take into account the design procedures for agricultural products. However, agricultural enterprises operating in both production and marketing activities may develop new and different applications in terms of product marketing and the introduction of products

to the market. These applications should be carried out at the planning stage before production.

Today we see that many countries import agricultural products due to high agricultural costs. In developed agricultural countries, it is seen that agricultural production costs are reduced by means of technology and capital investments and agricultural income is increased and at the same time national income increases. From this point of view, there is a need to monitor and control costs in order to reduce costs, increase agricultural income and consequently increase savings and ultimately convert them into agricultural investments. The target cost approach is seen as an effective cost management tool in realizing the mentioned issues.

### Kaynakça / References

- Abdioğlu, H. (2012). *Maliyet Muhasebesi*. Bursa: Dora Kitabevi.
- Adıyaman, A., ve Günay, S. (2008). Türkiye’de yüksek tarım maliyeti sorununun çözümünde biyodizelin yeri/the importance of biodiesel for a solving of high agriculture cost problem in Turkey. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(19), 105-122.
- Bayramoğlu, Z., Aktürk, D. ve Tatlıdil, F.F. (2010). Kaynakların rasyonel kullanımının üretim maliyetleri üzerine etkisi: Kanola yetiştiriciliği örneği. *Selçuk Üniversitesi Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 24(3), 62-68.
- Erol, M. (2008). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Everaert, P, Loosveld, S., Acker, T.V., Schollier, M. ve Sarens, G. (2006). Characteristics of target costing: Theoretical and field study perspectives. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 3(3), 236-263.
- Gagne, M.L. ve Discenza, R. (1995). Target costing. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 10(1), 16-22.
- Gopalakrishnan, B., Kokatnur, A. ve Gupta, D.P. (2007). Design and development of a target-costing system for turning operation. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 18(2), 217-238.
- Helms, M.M., Ettkin, L.P., Baxter, J.T. ve Gordon M.W. (2005). Managerial implications of target costing. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 15(1), 49-56.
- Hlouskova, Z., Zeniskova, P. ve Prasilova, M. (2018). Comparison of agricultural costs prediction approaches. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, X(1), 1-13.

- Jack, L. ve Jones, J.V.H. (2008). Facing up the new realities: The case for using relevant cost and target cost approaches in agriculture. *Journal of Applied Accounting Research*, 8(3), 116-145.
- Kaygusuz, S.Y., ve Dokur, Ş. (2012). *Yönetim muhasebesi*. Bursa:Dora Kitabevi.
- Küçüksavaş, N. (2006). *Yönetim açısından maliyet muhasebesi*. İstanbul:Kare Yayınları.
- Patrau, D.D. ve Coca, C.E. (2017). Methodological considerations on the process of determining the target cost. *Economics, Management and Financial Markets*, 12(2), 122-130.
- Savcı, M. (2008). *Maliyet muhasebesine giriş*. Trabzon:Murat-Han Yayınevi.
- Sharapa, O. (2016). Methodological approaches to determining the level of transaction costs of sales of agricultural enterprises. *Quantitative Methods in Accounting and Finance*, 434, 174-180.
- Yaşar, A. (2011). *Bağımsız dış denetim kalitesinin kâr yönetimi üzerine etkisi: İMKB’de kayıtlı işletmeler üzerine bir uygulama*. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Çetin, E. ve Bahşı, N. (2019). Tarımsal üretim gerçekleştiren işletmelerin faaliyetlerinin hedef maliyet yöntemine göre değerlendirilmesi *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2365-2380. DOI: 10.26466/opus.563520

## Ege Adaları Tartışması ve Türkiye: II. Dünya Savaşı Süreci

DOI: 10.26466/opus.568459

\*

Yaşar Semiz\* -Güngör Toplu\*\*

\*Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Selçuklu/ Konya/ Türkiye  
E-Posta: [ysemiz08@gmail.com](mailto:ysemiz08@gmail.com) ORCID: [0000-0002-9204-8014](https://orcid.org/0000-0002-9204-8014)

\*\*Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Böl., Selçuklu/ Konya/ Türkiye  
E-Posta: [gtoplu@selcuk.edu.tr](mailto:gtoplu@selcuk.edu.tr) ORCID: [0000-0002-0511-3528](https://orcid.org/0000-0002-0511-3528)

### Öz

Ege adaları konusu 1912'de, İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki Trablusgarp Savaşı sırasında Rodos ve On iki Ada'nın İtalyanlar tarafından işgali ile gündeme geldi. Balkan Savaşı sırasında bazı adaların Yunanistan tarafından işgal edilmesi ile devam etti. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 12. maddesi ile Gökçeada ve Bozcaada dışında kalan Ege Adaları'nı askerden arındırılmak şartıyla Yunanistan'a, 15. maddesi ile de Rodos ve On iki Ada'nın İtalya'ya bırakılması ile kısmen çözüme kavuşturuldu. Adalarla ilgili tartışma 4 Ocak 1932'de Türkiye ile İtalya arasında yeniden gündeme geldi. Dr. Tevfik Rüştü Bey ile İtalyan elçisi Pompa Alisi arasında Ankara'da imzalanan antlaşma ile Bodrum Körfezi'ndeki Kara Ada ve Meis'e bağlı otuz adacıktan 19'u Türkiye'ye; 11'i ise İtalya'nın hâkimiyetinde bırakıldı. Ancak 1936 yılında İtalya'nın Laros adasını tahkim etmesi iki ülke arasındaki gerginliği yeniden arttırdı. II. Dünya Savaşı sırasında adalardan Taşoz, Semadirek, Limni, Midilli ve Sakız'ın Almanlar tarafından işgal edilmesi ve Girit Adası'na da Mayıs 1941'de Alman paraşütçü birliklerinin indirilmesi ile konu yeniden tartışılmaya başlandı. Savaşı boyunca Almanya, elindeki adaları kendi safalarında savaşa girmek şartıyla Türkiye'ye vermek için zemin yokladı. Nisan 1941'de yapılan görüşmelerde Türkiye öneriyi kabul etmeye hazır görünüyordu fakat savaşın sonlarına doğru Türkiye'nin müttefiklerin safında savaşa girmeye hazırlandığı sırada Doğu Ege adalarının Türkiye'ye devredilmesi önerisine sıcak bakılmadı. Türkiye, savaşın sonlarına doğru Sovyet tehdidi artmaya başlaması ile adalarla ilgili beklentilerinden tümü ile vazgeçerek ABD ve İngiltere ile yakınlaşmaya arayışına girdi. Savaşın sonunda, savaşan taraflardan birisi olmadığı görüşünden hareketle adaların Yunanistan'a bırakıldığı Paris görüşmelerine de katılmadı.

**AnahtarKelimeler:** Türkiye, Yunanistan, Ege Adaları, Paris Antlaşması, Gök



## Aegean Islands Dispute and Turkey: World War II Period

\*

### Abstract

*The issue of the Aegean Islands arose upon invasion of Dodecanese and Rhodes by the Italians during the Turco-Italian War between Italy and the Ottoman Empire in 1912. It continued with the occupation of certain islands by Greece during the Balkan Wars. This situation was partially resolved when the Aegean Islands, save for Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos), were given to Greece as per article 12 of the Treaty of Lausanne dated July 24, 1923, provided that they be demilitarized while Rhodes and Dodecanese were turned over to Italy as per article 15. The dispute flared once again between Turkey and Italy on 4 January 1932. According to the treaty signed by and between Dr. Tevfik Rüştü Bey and Italian Ambassador Pompeo Aloisi in Ankara; 19 out of 30 islets attached to Kara Ada and Megisti, islands located in the Gulf of Bodrum, were left to Turkey; while 11 fell under the rule of Italy. However, the tension between the two countries heightened once again after Italy's fortification of the island of Laros in 1936. The matter was reopened for discussion when the islands of Thasos, Samothrace, Lemnos, Lesbos, and Chios were occupied by the Germans during World War II and German paratroops landed on the island of Crete in May 1945. All throughout the war, Germany tried to see how the land lies by offering to give the islands to Turkey provided that she joined the war among German ranks. During negotiations carried out in April 1941, Turkey seemed ready to accept the proposal; but towards the end of the war, just as Turkey was prepared to participate on the side of the allied powers, they became ill-disposed towards turning over the Aegean Islands to Turkey. As the Soviet threat strengthened towards the end of the war, Turkey completely renounced its expectations regarding the islands and stroved to draw closer with USA and England. At the end of the war, Turkey was not able to attend the Paris negotiations, where the islands were given over to Greece, with reference to the Notion that she was not among the parties to the war.*

**Keywords:** Turkey, Greece, Aegean Islands, Paris Treaty, Migration

## Giriş

Ege adaları konusu 1912’de, İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki Trablusgarp Savaşı sırasında Rodos ve On iki Ada’nın İtalyanlar tarafından işgaliyle gündeme geldi<sup>1</sup>. Balkan Savaşı sırasında bazı adaların Yunanistan tarafından işgal edilmesi ile devam etti. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nın 12. maddesi ile Gökçeada ve Bozcaada dışında kalan Ege Adalarını askerden arındırılmak şartıyla Yunanistan’a, 15. ve 16. maddesi ile de Rodos ve On iki Ada’nın İtalya’ya bırakılması ile kısmen çözüme kavuşturuldu<sup>2</sup>.

Adlarla ilgili tartışma 1927’den itibaren yeniden başladı. Bu kez tartışılan konu İtalya’ya bırakılan Rodos ve On iki Ada’nın etrafındaki kayalıklardı. İki ülke arasında yapılan görüşmelerde Meis’e tabi adacıklar konusunda bir mutabakata varılamıyordu. Türkiye, Lozan Antlaşması’nın 15. maddesinde Meis’e tabii adacıkların bahsedilmediği, bu yüzden konunun yine Lozan Antlaşması’nın 6. maddesinin ikinci fıkrasındakinin aksine bir kayıt olmadığı takdirde karasuların 3 mil dâhilindeki ada ve adacıkların karasularına sahip ülkeye ait olacağı (Düstur, 1931, s.22- 23) tezinden hareketle kendisine bırakılması gerektiğini savunuyordu. İtalya ise Türkiye’nin aksine Lozan Antlaşması’nın 15. maddesindeki “bunların tevâbiinden olan adacıklar” ibaresinin Meis’i de kapsadığını iddia ediyordu. Taraflar arasında bir anlaşmaya varılamayacağı anlaşılınca Tevfik Rüştü Aras ve İtalyan Elçisi Orsini Barone arasında 30 Mayıs 1929’da imzalanan bir “*tahkimnâme*” (belge) ile konuyu Lahey Adalet Divanı’na götürmeye karar verdiler (Turan, 1965, s.115). Konu Haziran 1930’da Adalet Divanında görüşülmeye başlandı. Ancak bu süreçte de iki ülke arasındaki görüşmeler kesilmemişti. Taraflar arasında 4 Ocak 1932’de anlaşmaya varıldı. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey ile İtalyan Elçisi Pompa Alisi arasında Ankara’da imzalanan antlaşma ile Bodrum Körfezi’ndeki Kara Ada ve Meis’e bağlı otuz adacıktan 19’ u Türkiye’ye; 11’ i ise İtalya’nın hâkimiyetine bırakıldı. Anlaşma 14 Ocak 1933’te TBMM’de oylanarak

---

<sup>1</sup>- Rodos ve Onikiadanın İtalyanlar tarafından nasıl işgal edildiği konusunda (Kurtcephe, Ocak 1991, s.2) ‘ye bakılabilir.

<sup>2</sup> - ilgili maddeler için bak. (Düstur, 1931, s.25- 27; Soysal, 1983, s.89- 92)

kabul edildi<sup>3</sup>. Taraflar 3 Ocak 1933'te birer mektupla durumu Adalet Divanına da bildirmişlerdi<sup>4</sup>.

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı sırasında Ege adaları sorunu iki başlık altında değerlendirilecektir. İlk kısımda Lozan'dan sonra Türkiye'nin adalara bakışı ele alınarak Almanların, Rusların ve İngilizlerin zaman zaman adaları neden Türkiye'ye bırakmak istedikleri, Türkiye'nin bu önerilere bakış açısı ve savaşın sonunda adaları işgal eden İngilizlerin buraları Yunanistan'a devretmesi konusu değerlendirilecektir. İkinci kısımda ise savaş yıllarında adalardan Türkiye'ye sığınan mülteciler konusu ele alınacaktır.

### Ege Adalarının Mülkiyeti Sorunu

İtalya ile adalar konusunda varılan anlaşma 1933'te TBMM'de oylanmasından üç yıl sonra yeniden problemler yaşanmaya başlanmıştı. 1936 yılından itibaren İtalya'nın adaları, özellikle de Laros adasını silahlandırmaya başlaması ile adalar konusunun yeniden gündeme gelmeye başlamıştı. Türkiye bu durun karşısında güvenliğini teminat altına almak için İngiltere ve Fransa ile yaptığı üçlü ittifak anlaşmasına “*Bir Avrupa devleti tarafından vaki olup Akdeniz muntikasında Türkiye'nin karışacağı bir savaşa müncer olan bir saldırı hareketi halinde Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye her türlü desteği vereceği*” maddesini koydurmuştu<sup>5</sup>.

15 Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı, 7 Nisan 1939'da da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi (Karabekir, 1995, s.28), Türkiye'yi, Mihver Devletlerin saldırganlığına karşı yeniden güvenlik arayışına yöneltti (Goloğlu, 1974, s.479). Bu süreçte Türkiye'nin birinci önceliği, her türlü baskıya rağmen savaşan devletlerarasında tarafsız kalmaktı (Wells,

<sup>3</sup>- “26 Aralık 1932 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Hükümeti arasında akdedilen itirafnamenin tasdiki hakkında 1/471 numaralı kanun lâyihası ve Hariciye ve Millî Müdafaa encümenleri mazbataları” sıra nu: 47; (TBMM ZabıtCeridesi, 7-14 Ocak 1933, s.79- 80; Resmi Gazete 25 Ocak 1933, Sayı 2313).

<sup>4</sup>- “26 Aralık 1932 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Hükümeti arasında akdedilen itirafnamenin tasdiki hakkında 1/471 numaralı kanun lâyihası ve Hariciye ve Millî Müdafaa encümenleri mazbataları” sıra nu: 47; (TBMM ZabıtCeridesi, 7-14 Ocak 1933, s. 79- 80) Sözleşme, 24 Mayıs 1933'te Milletler Cemiyeti Sekreterliği'ne 319 seri numarası ile tescil ettirilmişti (Denk, 1999, s.76; Turan, 1965, s.116).

<sup>5</sup>-Anlaşmanın birinci maddesinde “Türkiye'ye karşı bir Avrupa devleti tarafından vaki bir saldırı sonucunda Türkiye bu devletle muhasamata girdiği takdirde Fransa ve Birleşik Krallık Türk Hükümeti ile teşrikimesai edecekler ve ona yeddi iktidarlarında olan bütün müzaheretini ifa eyleyeceklerdir” maddesivardı.

Tarih yok, s. 170). Ancak o dönemin şartlarında tarafsızlık kolay yürütülebilecek bir politika değildi. Bu nedenle Türkiye, temel stratejisini “savaş dışı kalmak” olarak belirledi (Semiz-Akgün, 2007, s.241). Önce 12 Mayıs 1939’da İngiltere ile (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mayıs 1939, s.66– 68). Hatay meselesinin çözümünün ardından da Fransa ile (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mayıs 1939, s.69).<sup>6</sup> “Barış Cephesi” adı altında ortak bir deklarasyon yayımladı (Erden, 1999, s.214).<sup>7</sup>

Türkiye'nin, İtalya'nın kontrolündeki On iki ada ile ilgili kaygılarını İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş yıllarında Almanya, İngiltere ve Rusya birçok kez dile getirdiler. Bu devletler, Türkiye'nin kendi saflarında savaşa girmesi durumunda adaları Türkiye'ye verebileceklerini ifade ettiler.

Almanya, Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşmasını önlemek için, 3 Mart 1941’de Romanya’dan geçerek Bulgaristan üzerinden Yunanistan’a inerek Balkanlarda yayılmasının ardından yaptığı açıklamalarda hiçbir şekilde Türkiye’ye saldırma niyetinde olmadığını ve mümkün olduğu kadar Türk hudutlarından uzak kalacağını belirtmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ağustos 1944, s.5)<sup>8</sup>. Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Von Papen bu doğrultuda 12 Mayıs 1941’de Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile 14 Mayıs’ta da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşerek, 1 Mart 1941 tarihli Hitler’in iyi niyet mektubunu iletti<sup>9</sup>. Papen’in getirdiği mektupta Almanya, Türkiye’nin güvenliği ile ilgili endişe duyduğu konularda tam bir garanti vermekte, Yunan ve Bulgar topraklarında Almanya’nın aldığı tedbirlerin hiçbir şekilde Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelik olmadığı

<sup>6</sup>- Burada Fransa ile de deklarasyon imzalanacağı ifade edilmektedir. (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mayıs 1939, s.69).

<sup>7</sup>- Bu ittifaka göre; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan, İngiltere ve Fransa’nın katılacakları bir savaş Akdeniz’e yayılırsa Türkiye, İngiltere ve Fransa’ya yardım edecekti. Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti. Ancak Türkiye, antlaşmaya koydurduğu “Sovyet Çekincesi” de denen ek 2. Protokolle anlaşma hükümleri ile Kabul edilen yükümlülüklerinden doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyeceği konusunda güvence oluşturdu. (Koçak, 1986, s.270-274).

<sup>8</sup>- Şükrü Saraçoğlu bu önerinin arkasında “Bize bir âdem-i tecavüz misakının akdini teklif ettiler. Bu teklifi ve işin müteakip bütün safahatını müttefiklerimize haber vererek ve danışarak 18 Haziran 1941 tarihinde Alman- Türk muahedmesini imzaladık. 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan muahedenin, esas şartı- başta Türk- İngiliz ittifakı olmak üzere- mevcut taahhütlerimizin mahfuz tutulmasıdır”(TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ağustos 1944 s.5-6).

<sup>9</sup>- Hitlerin mektubu 1 Mart 1941 tarihini taşımakta ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye hitap etmektedir. (Gizli Belgeler, 1968, s 137- 141; Barutçu, 1977, s.199).

belirtilmekteydi (Gizli Belgeler, 1968, s 12-13, 133-134). Ayrıca bu konudaki iyi niyetlerinin bir ifadesi olarak Edirne'nin civarındaki arazinin ve Ege Denizi'nde Türk karasularına üç mil yakınında bulunan ve askerî yönden önemsiz kabul edilen iki adayı Türkiye'ye bırakılabileceğini belirtmişti (Gizli Belgeler, 1968, s.17) <sup>10</sup>.

Almanya, ABD'nin savaşa girmesinin ardından müttefiklerin Ortadoğu'daki hareket alanlarını engellemek istedi. Böyle bir plan için Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Bundan dolayı 1942 yılının başlarında bir kere daha Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi karşılığında (Gizli Belgeler, 1968, s.59-63) Boğazların savunması için önemli olan ve işgalleri altında bulunan Ege Adalarından bazılarının verebileceklerini söylemişlerdi (Hayta, 1996, s.826). Ancak Türkiye, bu tür önerilere hiçbir şekilde sıcak bakmamıştı (Gizli Belgeler, 1968, s.63).

Benzer bir öneri Nisan 1941'de Almanya'nın Ege'deki bazı adaları işgal etmesi üzerine İngiltere tarafından yapılmış ve Türkiye'nin Almanya ile bir ittifak antlaşması yapması ihtimalinin önüne geçmek için bazı adaların Yunanistan'ın da onayının alınması şartıyla Türkiye'ye bırakılması önerilmişti (Barutçu, 1977. s.183- 184). Türkiye, bu öneriyi Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu vasıtasıyla 30 Nisan 1941'de Almanya'ya iletmış ve güvenliği açısından önem arz eden bazı adaları geçici olarak kontrol etmek istediğini bildirmişti. Ancak Almanya'nın 11 Mayıs'ta adaları işgal etmesi üzerine İngilizlerin önerisinin bir anlamı kalmamıştı (Koçak, 1986, s.562-563).

On iki Ada ile Bulgaristan ve Suriye'deki bazı toprakların Türkiye'ye bırakılması konusunda Rusya'nın görüşleri de dikkat çekicidir. Stalin, 22-25 Ocak 1941'de Moskova'da İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'le yaptığı görüşmede, Avrupa'nın geleceği ile ilgili düşüncelerini açıklarken Türkiye'nin gelecekteki sınırları üzerinde de durmuş ve savaştan sonra Türkiye'ye On iki Ada'nın yanı sıra Bulgaristan'ın Güneyinde ve Suriye'nin Kuzeyinden bazı toprakların verilmesi gerektiğini belirtmiş ve Eden'e söylediklerini aynen Türkiye'ye bildirilmişti (Aydemir, 2011, s. 194- 195; Burçak, 1983, s.90; Arcayürek, 1987, s.158- 159). Sovyet- İngiliz görüşmelerinden sonra verilen yemekte de Stalin, sözü yine Türkiye'ye getirmiş ve

---

<sup>10</sup>- *Alman Dışişleri Bakanı Ribbentop'tan Papen'e 19 Mayıs 1941'de çekilen telgraf (Gizli Belgeler, 1968, s.20-22; Türkiye'nin Dış Politikasında 50. Yıl, ty. s104; Koçak, 1986, s.275)*

resmî olmayan konuşmada, Almanya'nın doğuya ilerlemesini önlemek için Türkiye'nin bir tampon bölge olarak savaş dışı durumunun önemine değinmişti. Türkiye'nin o andaki konumunun İngiliz- Sovyet ortak çıkarlarına yardımcı olacağını belirttiikten sonra, Türk Hükümetinin tarafsızlık politikasını güçlendirmek için Türkiye'ye bazı toprak önerilerinde bulunulması gerektiği ifadesini yenilemişti (Arcayürek, 1987,s.59).

Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'ye yapılan bu tür önerilere temkinli yaklaşmayı tercih etmişti. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Stalin ile yaptığı görüşmeyi İnönü'ye aktarınca "*neyin bedeli*" diye sormuş ve "*tarafsızlığın bedeli*" cevabını almıştı. Ancak İnönü savaş zamanında yapılan bu tür önerileri "*savaş zamanının gelip geçici hırslandırmaları*" olarak görmüştü (Aydemir, 2011, s.195).

1943 yılının ikinci yarısına gelindiğinde savaşın gidişatı belirginleşmeye başladı. İtalya'nın Avrupa'da yenilmesi Mussolini'nin istifa etmesine sebep olmuştu. Yerine geçen Mareşal Badoglio<sup>11</sup> Mussolini'yi tutuklatıp partisini de kapattırmış, 3 Eylül 1943'te de müttefiklerle mütareke imzalayarak savaştan çekilmişti. 13 maddelik mütarekenin 6. maddesine göre Askerî harekât üssü olarak veya Müttefiklerin lüzum göreceği diğer amaçlar için kullanılmak üzere Korsika ile bütün İtalyan arazisini ve işgali altındaki adaları derhal teslim etmeyi kabul etti (Hayta, 1996, s., 827).

İtalya'nın mütareke imzalamasından kısa bir süre sonra Almanya, Türkiye'ye adalar konusunda yeni bir öneride bulundu. Ankara'daki Alman İstihbarat Şefi tarafından Milli istihbarat Reisi Naci Perkel'e, iletilen öneri şu şekilde idi;

*"Sefirimiz VonPapen Bana şunları söyledi. "karargâh-i umumiden bir telgraf aldım. Bu telgrafta Adaları Türklere teslim etmek istiyoruz. Kendileri ile konuş ve teklifimizi kabul edip etmeyeceklerini öğrenerek bize bildir" deniyordu. Türklerin bu şartlar altında adaları teslim almayacaklarından emin olduğum için kendiliğimden böyle bir teklifin yapılmasının iyi olmayacağını yazdıktan sonra bu mütalaama rağmen teklifi yapmamın lazım olup olmadığını sordum. Bir iki gün içinde Berlin'den bu teklifin behemehâl yapılması için emir gelecek. Git Naci Perkel'le konuş. Alacağın cevabi bana getir"*<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> - 1940 yılında Mussolini tarafından Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmıştı.

<sup>12</sup>- 25- 26 Eylül 1943 tarihli belge. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA.030.01.40.240.19.1

Milli istihbarat Reisi Naci Perkel, Almanlardan aldığı bilgiyi Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na ilettili. Saraçoğlu, konuyu Cumhurbaşkanına ileticeği zaman Cumhurbaşkanını tarafından teklif karşısında kendisine yönelteceği muhtemel soruları dikkate alarak Perkel'e, "İstihbarat Şefini akşam kabul ederek şu soruları yöneltilip cevaplarını almaya çalış" dedi. Alman İstihbarat Şefine sorularak cevabı alınmaya çalışılacak sorular şu şekildeydi:

"Teklifinizi olduğu gibi Başvekile götüreceğim olursam Başvekilim Bana Almanların bu adaları teslimden maksatları nedir? Adalar kelimesinin manası neleri ihtiva eder? Bu teslimde birtakım şartlar olacak mıdır? Bu adaları teslim aldıktan sonra Türkiye istediği gibi hareket edebilecek midir? Bu adaları mesela İngiltere'ye teslim edebilecek midir? Gibi suallere maruz kalacağımın emin olduğum için evvel emirde bu gibi noktalar hakkında tenvirimin zaruretinin duydum dersiniz. Alacağınız cevapları bana getiriniz dedim"<sup>13</sup>.

Almanlardan alınan bilgiler Reiscumhur Umumi Kâtibi Kemal Gedeleş tarafından o sırada Kars'ta incelemelerde bulunan Cumhurbaşkanını İsmet İnönü'ye iletildi. İnönü'den 26 Eylül 1943'te alınan cevap şu şekildeydi: "Düşündüğünüz doğrudur. Adaları kayıtsız ve şartsız kullanmak üzere alabiliriz. Yoksa bu yüzden İngilizlerle ve Yunanlılarla ihtilafa giremeyiz. Kars'tan Selamlar

**İsmet İnönü"<sup>14</sup>.**

Almanya önerisinin tartışıldığı sırada İngiltere de Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokabilmenin mücadelesini veriyordu. Almanya'nın İstanbul'u işgal etmesinden sonra önce Ekim 1944'te Churchill, İsmet İnönü ile yaptığı görüşmede (Deringil, 1994, s.247) ardından da Kahire'de 5 ve 6 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ile Numan Menemencioğlu arasında yapılan görüşmede Türkiye'nin savaşa girmesi için ısrar etmişler ve en azında Güneybatı Anadolu'daki hava alanlarını açmasını istemişlerdi (Glasneck, ty., s.145- 147; Arcayürek, 1987, s.199). Bu taleplere Türk Hükümeti 15 Kasım'da cevap vererek savaşa girme talebini Türkiye'nin savaş için yeterli oranda teçhizata sahip olmadığı; hava alanlarının açılması talebini de, Almanya ile meydana gelecek savaş durumu dolayısıyla kabul

<sup>13</sup>- Şükrü Saraçoğlu tarafından İnönü'ye iletilen 25 Eylül 1943 tarihli belge. BCA.030.01.40.240.19.2

<sup>14</sup>- 26 Eylül 1943 tarihli belge, BCA 030.01.40.240.19.3

etmedi (Glasneck, ty, s. 248).<sup>15</sup> Bu karar Türk- İngiliz ilişkilerinin gerilmesine sebep oldu. Bazı İngiliz devlet adamları Türkiye ile her türlü ilişkinin kesilmesini bile dile getirdiler. Ancak daha uzun vadeli düşünen İngiliz devlet adamları savaş sonrasında İngiltere'nin bağımsız bir Türkiye'ye ihtiyacı olacağı kanaatindeydiler. Bu kanaatte olanlardan biri olan İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, İngiliz- Türk dostluğunu, İngiltere'nin Balkanlarda ağırlığını koyabilmesi için zorunlu görüyordu (Deringil, 1994, s.245- 246).

1944 yazına gelindiği zaman Almanya'nın da savaşı kaybedeceği büyük oranda anlaşılmıştı. Bu süreçte Türkiye, bu kez İngiltere'nin Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerinin kesilmesi yolunda yaptığı öneriyi, İngiltere ile 19 İkinci teşrin 1939 tarihinde yapılan anlaşmaya uygun olduğunu belirterek kabul etti. Bu gelişmeden sonra Almanya, Türkiye'nin Müttefik Devletlerin yanında savaşa katılma ihtimalinin oluştuğunu düşünerek buna engel olmak için baskılara başladı. Hatta Türkiye'ye gözdağı vermek için, 18 Şubat 1944'te Rodos'taki Türkiye Konsolosluğu binasını bombalamaktan da kaçınmadı (Ülkümen,1 Mart 1974, s.5)<sup>16</sup>. Ancak savaşın aleyhine dönmesi üzerine, On iki Ada'yı terk etmek zorunda kalacağını anlayınca bir kere daha Türkiye'yi Adaları almaya davet etti. Türkiye, Almanya'nın önerisini İngiltere'ye ilettil. İngiltere, Türkiye'ye adaları kendilerinin işgal edeceğini bildirdi (Erkin, 28 Temmuz 1976, s.5). Bu gelişmeler devam ederken Hükümet, TBMM'de verdiği izahat ve yapılan müzakereler sonucunda 2 Ağustos 1944 Çarşamba gününü 3 Ağustos 1944 Perşembe gününe bağlayan gece yarısından itibaren Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerini kesilmesi kararını aldı (TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ağustos 1944, s.11). Bu kararla birlikte Almanya'nın Türkiye'ye yapmış olduğu öneri de gündemden düşmüştü. Kısa bir süre sonra İngiltere, 1943'ten 1945 yılına kadar Almanların elinde bulunan On iki Ada'yı 1945 yılının ilkbaharında ele geçirerek, 8 Mayıs 1945'ten itibaren kendi askeri yönetimlerini kurdu (BCA. 30.01.40.240.19.6; Turan, 1965 s. 119; Saka, 1974, s. 64; Uçarol, 1995, s. 774- 775).

---

<sup>15</sup>- Bu gelişmenin ardından Churchill 18 Kasım'da kuvvet komutanlarına şu yazıyı göndermişti: "Türkiye'yi ilkbahar'da savaşa sokmak için aralıksız olarak ciddi bir çaba sarfedilmesi gerekiyor. Gerekli önlemleri alarak Türkiye'yi mutlaka kazanmak zorundayız. Ülkeyi silahlanma konusunda çok istekli, ordusu iyi durumda. Tek eksikleri özel modern silahlar. Oysa Almanlar Bulgarlara bu silahlardan bol miktarda vererek büyük bir avantaj sağladı" (Denniston, 1998, s.123).

<sup>16</sup>- Bu bilgiyi Şubat 1944 tarihli gazetelerden doğrulayamadık.



Türkiye, adaların İngilizlerin eline geçmesinden sonra da ihtiyatlı politikasını sürdürmeye devam etti. O sırada Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevini yürüten Feridun Cemal Erkin, Hükümete müracaat ederek On iki Adanın kaderinin konuşulacağı konferans nezdinde Türkiye'nin herhangi bir talepte bulunup bulunulmayacağını sormuştu. Hükümet, kendi içerisinde konuyu tartıştı. Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili tehditlerini de dikkate alarak Erkin'e, *"Savaşa katılmadığımız için ganimetlerinden pay almak hakkını kendimizde görmüyoruz, hiçbir teşebbüs yapılmasın"* talimatını verdi (Erkin, 1987, s.488).

Feridun Cemal Erkin, Hükümetin kararından eza duyduğunu belirtmekle beraber sorumlu bir devlet adamı olarak talimatlara uyduğunu belirtir. Bununla birlikte resmi işler görüşüldükten sonra İngiliz ve Amerikan Büyükelçilerine

*"On iki ada 400 yıl Türk bayrağı altında yaşamıştır. Camileri, eoleri, çeşmeleri ile adalar Türk vafını taşır. Adaların bazıları Karasularımıza o kadar yakındır ki sabah horoz öttüğü zaman sesi bizim sahillerimizden işitilir. Şimdi konferansın bu adaları Yunanistan'a vereceğini öğreniyoruz. Fakat bu Türk topraklarını yabancıya verirsiniz Türk milleti kararımızı hazmedemez. Türk topraklarına yakın olanları Türkiye'ye verilsin, uzak olanlar da Yunanistan'a verilmesinin uygun olacağını"* söyler.

Amerikan elçisi konu hakkında sessiz kalır. Ancak İngiliz elçisi durumu Dışişleri bakanları Ernest Bevin'e yazacağını bildirir. Bevin, kendisine yazılan yazıya şu cevabi vermişti.

*"Genel Sekreterin cevabını dikkatle okudum. Kendisinin şu gerçeği bilmesini isterim ki On iki Ada Sovyet ve Amerikan Dışişleri Bakanları arasında sırf ırki esaslara dayanılarak varılan mutabakat üzerine Yunanistan'a verilmektedir. Ben şimdi konferansta konuyu tekrar açsam pusuda bekleyen Molotof<sup>17</sup>, fırsattan yararlanarak Boğazlar sorununu masaya getirecektir. Bir işi halledelim derken başka bir gaile açmayı doğru bulmuyorum"* (Erkin, 1987, s.488- 489).

Adalarla ilgili konu Paris'te İtalya ile barış görüşmelerinin devam ettiği sırada yeniden gündeme geldi. İtalya ile barış görüşmeleri daha başlamadan önce Amerika'daki Yunan lobisi ve On iki Adanın temsilcileri New York'ta Yunanistan ile birleşmek istedikleri doğrultusunda eylemler

---

<sup>17</sup>- Sovyet Dışişleri Bakanı.

düzenleyip, kulis faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardı (Turan, 1965. s.117; Hayta, 1996, s.833).

25 Nisan 1946'da İngiliz, Amerikan, Sovyet ve Fransız Dışişleri Bakanları; Paris'te toplanarak İtalya ile imzalanacak barış antlaşmalarını görüşmeye başladılar. Türkiye'nin temsil edilmediği bu görüşmede<sup>18</sup>, İngiltere'nin önerisiyle, Anlaşmanın 14. maddesinin ilk fıkrası<sup>19</sup> kapsamında daha önce İtalyan egemenliğinde olan Meis ve On iki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine<sup>20</sup>, ikinci fıkra ile de adaların askerden arındırılmış olacağına karar verdiler. Askerden arındırılmanın kapsamı, anlaşmanın 13. maddesi ekinin D fıkrasında şu şekilde ifade edilmektedir: "*İşbu Antlaşma amacıyla*" askerden arındırma (de militarisation) ve "askerden arındırılma" (demilitarise) terimleri ile ülke üzerindeki ve ilgili karasularındaki bütün deniz, kara ya da hava tesisleri ve istihkâmları ile kara, deniz ya da hava yapay engellerinin, silahların, kara, deniz ya da hava birliklerince üslerin kullanılmasının ya da bu birliklerce sürekli ya da geçici olarak kalınmasının, her türlü askeri eğitimin ve savaş malzemesi üretiminin yasaklanması biçiminde anlaşılması gerekmektedir. Bu yasaklama sınırlı sayıda içe yönelik görevleri yerine getirecek ve bir tek kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silahlarla donatılmış iç güvenlik personeli ile bunlar için gerekli askeri eğitimi içermemektedir (Pazarıcı, 1986, s.25).

Antlaşma metninin yayımlanmasından sonra (Ulus, 29 Temmuz 1946; Yahya, 2 Ağustos 1946) daha önce Rodos, On iki Ada ve Meis'i Yunanistan'a vermek niyetinde olduğunu açıklayan İngiltere 31 Mayıs 1947'de adaları Yunan askeri idaresine devretti (BCA. 30.01.40.240.19. 6). Bu suretle 1947 yılında, On iki Ada'nın yönetimi fiilen Yunanistan'ın eline geçti. Yunanlılar ilk etapta On iki Ada askerî valiliği ihdas etti. 11 Şubat 1948'de askeri idare kaldırılarak Meis'i de içine alan On iki Ada genel valiliğini oluşturdu (BCA. 30.01.40.240.19. 6).

---

<sup>18</sup>- Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız olmasına karşılık İtalya ile yapılanve OnikiAda'yı ilgilendiren görüşmelere katılma hakkı vardı. (Saka, 1974, s.64).

<sup>19</sup>- Kanun ya da anlaşma maddelerinin kendi içlerinde satırbaşlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri.

<sup>20</sup>- İtalya'dan alınarak Yunanistan'ın egemenliğine bırakılan adalar Astampalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso ), Piskopis(Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Lcros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sombeki (Simi), İstankoy (Kos) veMeis (Castellorizo ) adası ile bunlara bitişik adacıklardan oluşmaktadır. (Denk, 1999, s.87; Turan, 1965, s.119; Tasvir, 22 Şubat 1947, s.3; Ulus, 28 Haziran 1946) Kısa bir süre sonra da anlaşma metninin kararları yayımlandı.

## Adalardan Anadolu Sahillerine Sığınan Mülteciler

1940 yılı Mayıs'ında Almanya'nın Fransa'ya saldırısı ve İtalya'nın Almanya yanında yer alması ile savaş Akdeniz' e sıçramıştı. 28 Ekim 1940 tarihinde İtalya Yunanistan'a saldırmış ancak beklemediği bir direnişle karşılaşmıştı. İtalya'nın direnişle karşılaşması, Sovyetler Birliği'ne karşı yapacağı saldırı öncesi güney kanadını güvence altına almak isteyen Almanya'nın 1941 Nisan'ında Yunanistan'a ve Ege Adaları'na karşı harekete geçmesine neden oldu. Almanlar planları dâhilinde 25 Nisan 1941'de Taşoz, Semandirek ve Limni Adaları'nı (Yeni Sabah, 27 Nisan 1941) 5 Mayıs 1941'de de Sakız Adası'nı işgal etti (Akça, 2010, s.2). 20 Mayıs 1941'de ise paraşütçü birliklerinin indirilmesiyle Girit Adasını ele geçirdi (Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941). İşte bu tarihten itibaren Adalardan Anadolu'ya mülteci<sup>21</sup> akını başladı. Devlet, mültecilerin belirlenmesi işlemleri ile kamplara sevk ve kamp düzeni hakkında 1941-1942 yıllarında bazı önlemler aldı. 10 Mart 1942'de mültecilerin kabul edileceği bazı kaza merkezleri tespit edildi. Bu merkezlerde mültecilerin ilk soruşturmaları mülki ve askerî üç kişilik bir heyet tarafından yapılacaktı. İltica, sınırın ve mültecinin durumuna göre ayrıca Milli Emniyet kanalından da geçirildikten sonra askeri mülteciler kamplara gönderilecek; siviller durumlarını gösterir bir tutanakla mahalli mülki makama teslim edilecekti. Toplu ilticalarda, iltica edenler en kısa yoldan ve kimseyle temas ettirilmeden kamplara gönderilecek ve ilk soruşturmaları kamplarda yapılacaktı. Gerekirse Milli Emniyet ve Dâhiliye Vekâletinden memur istenecekti. Sayıları, mültecilerin sınıra girdiği mahallin en büyük mülki amirine bildirilecekti. Toplu meydana gelen ve asker olduklarından kuşku duyulmayanlar ile toplu olmayan ilticalarda askeri mülteci olduklarını kanıtlayanlar askeri mülteci sayılacaktı. Durumları kuşkulu olan mülteciler ise yapılan soruşturmanın vereceği sonuca göre işleme tabi tutulacaklardı (Yaman, 2003 s.145).

---

<sup>21</sup>- Mülteci konusu esas olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası örgütlerin ve devletlerin dikkatini çekmeye başlamış, konu ile ilgili uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler hazırlanmıştır. Birleşmiş Milleler tanımına göre "Mülteci, siyasi, sosyal, dini, meselelere veya ırk meselelerine dayanan sebeplerle asıl memleketinden kaçmış bulunan kimsedir." Mültecinin geçmişinde bu unsurlardan birisinin bulunması şarttır. Mülteci, ülkesinin himayesinde değildir. Gerektiği zaman başvuracağı bir elçi veya konsolosluk yoktur. (Davutyan, 1953, s.186, 192- 194; Altuğ, 1967, s.5- 6, 8).

Adalardan gelen ilk mültecilerin çoğunluğunu Yunan kökenliler oluşturuyordu. Geldikleri yerler çoğunlukla Muğla, İzmir ve Aydın vilayetlerine bağlı Kuşadası, Bodrum, Çeşme, Marmaris ve Söke ilçeleriydi (BCA, 030.10/55.367.41; BCA, 030.10/55.367.45; BCA, 030.10/55.367.44; BCA, 030.10/55.367.48) <sup>22</sup>. Yaptığımız incelemede 1941 Mayıs'ından 1 Mart 1943 tarihine kadar 22.525; 18 Ekim 1943'den 16 Aralık 1943 tarihine kadar 1.755; 27 Aralık 1943'den 17 Şubat 1945 tarihine kadar da, 7.118 kişi olmak üzere toplam, 31.398 Yunanlı sivil mültecinin Batı Anadolu, kısmen de Akdeniz sahillerine iltica ettiği anlaşılmaktadır (Akça, 2010, s. 4- 5; Sarısır, 2010, s.511- 513) <sup>23</sup>. Rumların dışında, savaştan kaçan çok sayıda İtalyan, Alman, İngiliz, Amerikan sivil ve askerlerin olduğu bilinmektedir. Gelenlerin bir kısmı bir süre sonra kendi talepleri ile geldikleri yerlere ya da farklı ülkelere iltica etmek istemişti. Devlet, bunlardan durumları uygun bulunanların başka ülkelere gitmelerine izin vermişti<sup>24</sup>. 1 Mart 1943 tarihinden itibaren ise güvenlik gerekçelerinden dolayı Yunan ve kısmen İtalyan adalarından sahillerimize gelen mültecilerin dış memleketlere gidişleri bir süreliğine durdurulmuştu<sup>25</sup>. Yaklaşık bir yıl sonra Türkiye'ye sığınan mültecilerin kendi istekleri ile yurt dışına çıkışlarına yeniden izin verilmişti. Bu kararın ardından Ege adalarından farklı tarihlerde Türk topraklarına sığınan ve Tefenni ile Isparta'daki kamplara yerleştirilen 3051 İtalyan mülteci, Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ve kendi arzuları doğrultusunda Suriye hudutlarından yurtdışına gönderilmişti<sup>26</sup>.

Türkiye, savaş sırasında gelen Rumları herhangi bir şarta bağlı olmaksızın kabul etmiş ve haklarında uluslararası şartlara uygun olarak mülteci muamelesi yapmıştır. Mültecilerin ilk gelmeye başladıkları Mayıs 1941 tarihinden itibaren Türk Kızılay Cemiyeti aracılığı ile imkânlar dâhilinde başta beslenme olmak üzere giyim, sağlık vb. gibi ihtiyaçları karşılanmaya

<sup>22</sup>- Belgelerde hangi ilçeye kaç kişinin geldiği görülmektedir.

<sup>23</sup>- Akça ve Sarısır, gelen mültecileri bir tablo üzerinde geldikleri tarih, yer ve kadın- erkek olarak göstermiştir.

<sup>24</sup>- Bazı örnekler için bak. (BCA.030.10.55.368.11.) Bu belgede Tefenni ve Isparta'da bulunan 3051 İtalyan mültecinin kendi istekleri ile Suriye'ye yurt dışı edilmeleri talepleri Başvekalete iletilmektedir (BCA.030. 10. 124.882.4.). 8 Mart 1943 tarihli belgede bu şekilde toplam 22 bin 909 kişinin yurt dışına da geldikleri yerlere gönderildikleri ifade edilmektedir. Geldikleri yerlere iade edilmeye çalışılanlarla ilgili bazen beklenmedik kazalar da yaşanabiliyordu. Örn. Yunan Adalarından Çeşme'ye gelen ve umumi karar mucibince geldikleri adalara iade edilmek 235 mülteci 4 Nisan 1942 tarihinde Kaptan Ahmet Gürbüz idaresindeki Ender adındaki bir motorla iade edilirken, motor kayalara çarparak battı. Ancak üç Türk tayfa ile 26 mülteci kurtulabildi. 10 Nisan 1942 tarihli belge. (BCA.030.10.171.185.22.)

<sup>25</sup>- 8 Mart 1943 tarihli belge. (BCA.030. 10. 124.882.4.)

<sup>26</sup>- (BCA.30.10. 55. 368. 11) Milli Müdafaa Vekâleti Ordu Dairesinin 24 Mart 1944 tarihli yazısı.

çalışılmıştı (Keser, 2009, s.197- 198). Meslek sahibi olanlara ise iş imkânlarının sağlanmasına özen gösterilmişti<sup>27</sup>. Bu uygulama Türkiye Almanya'ya savaş ilan ettikten sonra da devam etmiştir<sup>28</sup>.

Türkiye'nin bu iyi niyetli yaklaşımı savaştan sonraki dönemde yeteri kadar karşılık bulamadı. Başta Girit ve Rodos Adaları olmak üzere adalarda yaşayan Türklere karşı baskı uygulanmaya başlandı. Ellerindeki mallar gasp edilerek göçe zorlandılar (Akşam, 12 Temmuz 1947; Salkım, 17 Temmuz 1964).

## Sonuç

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sürecinde On iki Ada ile ilgili Lozan barışını esas aldı. Lozan'da tam olarak netleştirilmediği konuları da İtalya ile yaptığı görüşmeler sonucunda 4 Ocak 1932'de açıklığa kavuşturarak Ankara'da imzalanan antlaşma ile Bodrum Körfezi'ndeki Kara ada ve Meis'e bağlı otuz adacıktan 19'u Türkiye'ye; 11'i ise İtalya'nın hâkimiyetinde bırakılmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, savaşan devletler arasında tarafsız kalmayı tercih ederek adalar konusunda sahip olduğu konumu muhafaza etmeye çalışmıştı. Bu yüzden başta Almanya olmak üzere İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından adaların Türkiye'ye verilebileceği şeklinde yapılan önerileri "kendisini savaşa sokma gayreti" olarak görerek reddetmişti. Buna rağmen Türkiye, bütünü ile kendisini savaşın dışında tutamamış ve özellikle adalardan Anadolu'ya gelen mültecilerle yakından ilgilenmişti. Bu durum Türkiye'nin ciddi güvenlik tedbirlere başvurmasına ve aynı zamanda ekonomik önlemler almasına sebep olmuştur.

Savaşın sonuna yaklaşıldığı dönemde ise Türkiye'nin önceliklerinde önemli değişiklikler oldu.19 Mart 1945'te Ruslar, Türkiye ile 17 Aralık 1925'te imzalamış oldukları ve 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Dostluk Antlaşmasını, İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen değişiklikler yüzünden mevcut şekliyle yenilemeyeceklerini bildirmişlerdi. 7 Haziran

---

<sup>27</sup>- (BCA.30.10. 122. 882. 12);Sanatkâr mültecilerin Aydın, İzmir ve Nazilli'ye gönderilmelerine dair Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığının 2 Mayıs 1945 tarihli yazısı.

<sup>28</sup>- Bu konuda Muğla Valiliği tarafından sorulan bir soruya 22 Şubat 1954 tarih ve 1/687 tarihli şifre ile verilen cevapta "Alman işgali altındaki adalardan gelecek mültecilerin evvelce olduğu gibi yurda kabulü Başbakanlığın emir iktizasındadır. Gereğinin yapılması rica olunur" deniyordu. (BCA.030. 10. 117.815.17.) Başbakanlıktan Muğla Valiliğine 14 Mart 1945'te yazılan yazı.

1945'te ise iki ülke arasındaki anlaşmanın yenilenmesi için herhangi bir saldırı karşısında ortak savunma yapmak üzere Boğazlarda üs verilmesi ve Gürcü ve Ermenilerin talepleri doğrultusunda Kars, Ardahan ve Artvin'in kendilerine bırakılması talebinde bulunmuşlardı. Rusların talepleri karşısında Türkiye, önceliğini Batıdan müttefik bularak tehlikeyi önleme gayretine girmişti.

Türkiye, bu kritik dönemde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Paris Antlaşmasının adalarla ilgili görüşmelerine katılmayı ve Türkiye'ye çok yakın olan adaların alınması konusunu dile getirmeyi düşünmüştü. Ancak o dönemde Türkiye'nin, Sovyet Rusya ile olan ilişkilerindeki gerginlikten hareketle hem Onlara, Boğazlarla ilgili taleplerini uluslararası alana taşıma fırsatı verebileceği, hem de kendisini müttefiklerinden uzaklaştırabileceği endişesinden dolayı bu fikrinden vazgeçmiş ve "savaşan taraflardan biri olmadığı" gerekçesi ile görüşmelere katılmamayı daha uygun bulmuştu. Bununla birlikte Lozan'da adalarla ilgili alınan kararlar ve İtalya ile yaptığı görüşmeler sonucunda 4 Ocak 1932'de Ankara'da imzalanan antlaşma ile Türkiye'ye bırakılan Bodrum Körfezi'ndeki Kara Ada ve Meis'e bağlı otuz adacıkla ilgili statünün muhafazasını istemişti. Yunanistan'a bırakılacağı ifade edilen On iki Ada'nın da iki ülke arasında barışın geleceği için silahsızlandırılması konusunda ısrarcı olmuştu. Nitekim Paris Antlaşması ile adalar Yunanistan bırakılırken, Türkiye'nin talepleri de yapılan antlaşmanın 14. maddesine konulmuştu.

Buna rağmen ilerleyen yıllarda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmelerinin ardından Yunanistan, adaların kendisine devredilmesinde rolü olan devletlerden de cesaret alarak NATO şemsiyesi altında adaları kısmen silahlandırdı. Tarihi emelleri doğrultusunda Ege denizini bir Yunan denizi haline getirme mücadelesi vermeye başladı. Bu amaç doğrultusunda, uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlâl etmekten çekinmedi. Bu durum iki ülke arasında o zamandan günümüze kadar gelen tartışmaların başlamasına sebep oldu.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Aegean Islands Dispute and Turkey:  
World War II Period**

\*

Yaşar Semiz- Güngör Toplu  
*Selçuk University*

Aegean islands have become a topic on the agenda with the invasion of Rhodes and the 12 islands by the Italians during the Tripoli War and continued by the occupation of some islands by Greece during the Balkan War. It was partly settled, providing that the Aegean Islands excepting Gökçeada (Imbros) and Bocaada (Tenedos) would be left to Greece on condition that they would demilitarized with the article 12 of the Treaty of Lausanne and that the Rhodes and the Twelve Islands would be left to Italy with its 15th and 16th articles.

The discussion on the islands started again in 1927. The subject matter discussed during this period of time was the rocks around Rhodes and the twelve islands left to Italy. During the debates between Turkey and Italy, Turkey advocated the thesis that islets of Meis were not mentioned in the 15<sup>th</sup> Article of the Treaty of Lausanne and therefore, if there was no record on contrary to those in the second paragraph of Article 6 of the Treaty of Lausanne, the island and the islets within 3 miles of the territorial waters would have to be left to country having that territorial waters Unlike Turkey, Italy claimed that the expression "islet subject to them" in the Article 15 of the Treaty of Lausanne,

Turkey mentioned its concerns related to twelve islands under the control of Italy before the World War II and during the war years in Germany, Britain and Russia many times. This states uttered that if Turkey would go to war together with them, they could give the island to Turkey.

During the Second World War, Turkey, preferring to remain neutral in the war between states, it tried to maintain the position it had related to the islands. Therefore, it refused their proposals mainly those made by Germany and then Britain and Soviet Russia related to the return of the islands to Turkey by considering these proposals as "efforts for entering it the war". Nevertheless, Turkey could not be able to exclude itself from the war and was closely interested in refugees who came to Anatolia especially from the island.

This situation has led to Turkey to resort to taking serious security measures and also economic measures.

And during the time towards the end of the war, there have been significant changes in Turkey's priorities. On March 19, 1945, the Russians reported that they would not renew the "Treaty of Friendship" signed with Turkey in December 17, 1925 which would expire on November 7, 1945, due to changes that occurred during the World War II. On June 7, 1945, they requested the bases be given to the Soviets in order to renew the treaty between the two countries and that Kars, Ardahan and Artvin should be left to them in the direction of requests of Georgians and Armenians. Turkey attempted to prevent the danger by finding alliances from the West under the demands of the Russians.

During this critical period of time, Turkey thought to participate in debates of the Treaty of Paris related to Islands which was made after the World War II and to utter receipt of the islands which were very close to Turkey. However, at that time, because of the tension in the relationships of Turkey with the Soviet Russia, Turkey abandoned this idea both due to the concerns of giving them opportunity to bring their demands related to Bosphorus into the international area and due to concerns of that that they may detract from its allies, and found it more appropriate not to participate in negotiations with the reason that it was not one of the "parties of war"

However, as a result of decisions taken related to the islands in Lausanne and as a result of debates with Italy, with treaty signed in Ankara in 04.01.1932, Turkey wanted to protect the status concerning Kara Ada in Bodrum Gulf and thirty islets of Meis which were given to it. It also insisted that the twelve islands which would be left to the Greece should be disarmed for the future of peace between two countries. Thus, while the island were left to Greece with the Treaty of Paris, requests of Turkey were added in Article 14 of the Treaty concluded.

Nevertheless, in the advancing years followed by the entry of Turkey and Greece into NATO, Greece partially armed the islands under the umbrella of NATO by taking encouragement from the states which played a role in the transfer of islands. In the direction of his historical ambitions, it started struggle to turn the Aegean Sea into a Greek sea. In accordance with this purpose, it did not hesitate to breach its obligations under international treaties. This situation caused the generation of discussions between two countries until today.



## Kaynakça / References

### Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA.030.01.40.240.19.1

BCA.030.01.40.240.19.2

BCA.030.01.40.240.19.3

BCA. 30.01.40.240.19.6.

BCA. 030.10/55.367.41

BCA. 030.10/55.367.44

BCA. 030.10/55.367.45

BCA. 030.10/55.367.48

BCA.030.10.55.368.11

BCA.030.10.171.185.22

BCA.030. 10. 124.882.4

BCA.30.10. 122. 882. 12

BCA.030. 10. 117.815.17

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 12, İçtima 2, 21. inikat, 7 Ocak 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 12, İçtima 2, 24. inikat, 14 Ocak 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, C. 2, İçtima F, 11. İnikat, 12 Mayıs 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, C. 13, İçtima 1, 2 Ağustos 1944.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.5, 11 Ağustos 1339- 19 Teşrinievvel 1340, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul 1931, madde 12, s. 25. Madde 15.

### Gazeteler

Akşam, 12 Temmuz 1947.

Tasvir, 22 Şubat 1947.

T.C. Resmi Gazete 25 Ocak (Kanun-i sanı) 1933, Sayı 2313.

Ulus, 28 Haziran 1946.

Ulus, 29 Temmuz 1946.

Yeni Sabah, 27 Nisan 1941.

Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941.

Akça, B. (2010). II. Dünya Savaşı yıllarında Ege Adalarından Batı Anadolu sahillerine sığınan mülteciler meselesi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 1- 11

Altuğ, Y. (1967). *Devletler hususi hukuku bakımından mülteciler*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını: Sermet Matbaası.

Arcayürek, C. (1987). *Şeytan üçgeninde Türkiye*. İstanbul: Bilgi yay.

- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci adam (1938- 1950)*. (Cilt No:2), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barutçu, F. A. (1997). *Siyasi anılar. (1939- 1954)*. İstanbul: Milliyet yay.
- Burçak, R. S. (1983). *Moskova görüşmeleri ve dış politikamız üzerindeki tesirleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yay.
- Daver, B. (1953). İnsan hakları ve mülteciler meselesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 185- 199.
- Denk, E. (1999). *Egemenliği tartışmalı adalar- karşılaştırmalı bir çalışma*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay.
- Denniston, R. (1998). *Churchill'in gizli savaşı (1942- 1944)*. (S.GürtuncaÇev.), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Deringil, S. (1994). *Denge oyunu- İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin dış politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.
- Erden, A. F.(1999). *İsmet İnönü*. Ankara: Bilgi yay.
- Erkin, F. C. (Temmuz 28, 1976). On iki Ada'yı Yunanistan'a kim ve nasıl verdi?,(Tefrika 1), *Milliyet*.
- Feridun C. E. (1987). *Dışişlerinde 34 yıl*, (Cilt No:2), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Glasneck, L. (T.y). *Türkiye'de Faşist Alman propagandası*. (A. GelenÇev.), Ankara: Onur Yay.
- Goloğlu, M. (1974). *Milli şef dönemi (1939-1945)*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Hayta, N. (Kasım 1996). İkinci dünya savaşı yıllarında Ege Adaları sorunu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(36), 817-848,
- İkinci Dünya Savaşında Gizli Belgeler- Almanya'nın Türkiye Politikası (1941-1943), (1968). İstanbul: May yay.
- Karabekir, K. (1995). *Ankara'da savaş rüzgârları*. İstanbul: Emre yay.
- Ulvi K. (2009). Arşiv belgeleri ışığında İkinci dünya savaşı sürecinde Türkiye'de Mülteciler ve Esirler Sorunu, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18- 19), 185- 208.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de milli şef dönemi*. İstanbul: İletişim yay.
- Kurtcephe, İ. (1991). *Rodos ve 12 Adanın İtalyanlar tarafından işgali*. İçinde (s.201-216), Ankara: OTAM
- Pazarıcı, H. (1986). *Doğu Ege Adalarının askerden arındırılmış statüsü*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu yay.
- Saka, M. (1974). *Ege Denizinde Türk hakları*. İstanbul:Dergâh yay.
- Salkım, A. (17 Temmuz 1964). Nasıl baskı yapıyorlar- Gasp edilen Türk Em-laki, *Cumhuriyet*.

- Sarısrı, S. (2010). II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu sahillerine sığınan Yunanlı sivil mülteciler, *Konya: S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 505- 527,
- Semiz, Y. ve Akgün, B. (2007). Dostluktan krize, ikinci dünya savaşı sürecinde Türk- Rus İlişkileri, *Konya: Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(14), 239- 270,
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin siyasal antlaşmaları(1920- 1945)*, (Cilt No:1), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Turan, Ş. (1965). Rodos ve On iki Ada'nın Türk hâkimiyetinden çıkışı. *Belleten*, 29(113), 77- 119.
- Türkiye'nin Dış Politikasında 50. Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları, (1939- 1946). (T.y). Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı yay.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih(1789- 1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ülkümen, S. (1 Mart 1974). İkinci Dünya Savaşı'nın bilinmeyen bir yönü- Almanlar Rodos konsolosluğumuzu bombalamışlardı, *Milliyet*.
- Wells, S. (T.y). *Karar zamanı*. (Çev. Z. Sertel), İstanbul, Lütfi Kitabevi.
- Yahya, A. (2 Ağustos 1946). İtalyan barış şartlarının ana hatları. *Tasvir*.
- Yaman, A. E. (2003). II. Dünya Savaşında Türkiye' de askeri mülteciler ve göçaltı kampları (1941-1942), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), s. 144- 166.

## Ekler



Ege Adaları Tartışması ve Türkiye: II. Dünya Savaşı Süreci

REYAZAT 1940-1941 YILI  
GİZLİLİK AMBİTİ

Bu husustaki yüksek talimatınıza intihar  
atmosferinde olduğumun derin tasminleriyle arz ederim.  
Kalem 25.9.1943 tarih ve 394 sayılıdır.

Bağ Vekili  
QİBRİS Saragoğlu

030	01			40	240	13
-----	----	--	--	----	-----	----

2

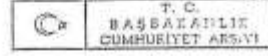
REYAZAT 1940-1941 YILI  
GİZLİLİK AMBİTİ

Dünyadaki her yerde, Adalara, kayıtlara/serbest  
KULLANIM ÜZERİNE stabilite.Yüksek bu yüzden İngilizlerle ve Yunanlılarla intihara  
ziyaretler, fakat selâhlar - İsmet İnönü  
26.9.1943

030	01			40	240	13
-----	----	--	--	----	-----	----

3

T. C.  
BAŞVEKÂLET  
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ  
Sayı : —



2  
16418

KARARNAME

Dehşiliye Vekilliginden yazılan 3/7/1941 tarih ve 7164/1066 sayılı tezkere; Yunan Garbî Trakya'sı ahelisinden olup da 1/4/1941 tarihinden evvel ve Akdeniz ve Ege Denizindeki adalar halkından olup da 20/4/1941 tarihinden evvel yurdumusa iltica eden ve ahvali hazire dolayisile memleketlerine idceleri mümkün olmayan bazı ailelerin mülteci olarak kabullerini istemekte oldukları ve 2/15802, 2/15626 sayılı kararnameler hükümleri çerçevesinde bunların bu taleplerinin terviç edilememekte bulunduğu bildirilmiş ve geldikleri yere dönmeyen ve yurdumusa kanunî ve hukukî bir rabita tesis edemedikleri için vatandaşlık hak ve menfaatlerinden da istifade edemeyen ve bu yüzden pek müşkül bir vaziyette bulunan bu ailelerin mülteci olarak kabulü ile vaziyetlerinin tesbit ve tayini bir çok bakımdan faydalı olacağı cihetle 2/15802 ve 2/15626 sayılı kararnameler hükümlerinin bu mültecilere de tegmili hususunda bir karar ittihazı istenilmiş ve Sıhhat ve İhtimalî Kuavenet Vekilliginden yazılan 4/8/1941 tarih ve 36522/288 sayılı mütaleanamede; Yunan ve Bulgar Garbî Trakya'sından evvelce Türkiyeye gelmiş ve mülteci muamelesine tâbi tutulmamış olan ve memleketlerine idceleri de mümkün bulunmadığı anlaşılan Türklerin vaziyeti hazire dolayisile 2/15802 sayılı kararnamede yazılı kayıt ve şart ta tabi tutulmadan mülteci olarak kabulleri ile haklarında serbest göçmen muamelesinin tatbiki muvafık olacağı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 13 Mart 1941 tarihinde görüşülerek; Yunan ve Bulgar Garbî Trakya'sı ile Akdeniz ve Ege denizindeki adalar ahelisinden olup da 2/15802, 2/15626 sayılı kararna-

000	16	01	02	96	72	3
-----	----	----	----	----	----	---

Em. 7-A

7187I-II/12

B E M L İ Ş İ  
XXXXXXXXXX

C R N E K

I4/3/945

T. C.  
BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞİVİ

Manisa Valiliğine

Ka: 27/2/945 gün ve I/687 sayılı gifreye.

1 - Adalardan gelecek mülteciler Hk.

2 - Alman işgali altındaki adalardan gelecek mültecilerin evvelce olduğu gibi yurda kabulü Başbakanlığın emri iktisasındadır. Gereginin yapılması rica.

3 - Em.Ş-7. ( 12846 ) sayılıdır.

Dehiliye Bakanı

Acell gibidir

*Lutfiye*

030 10 117 815 17

### KaynakçaBilgisi / Citation Information

Semiz, Y. ve Toplu, G. (2019). Ege adaları tartışması ve Türkiye: II. dünya savaşı süreci. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2381-2403. DOI: 10.26466/opus.568459

## Temellendirilmiş Kuramda Gerçeklik ve Görecelik Uzlaşması<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.566221

\*

Ayşe Nur Pekasıl\* - Zehra Erşahin\*\*

\* Yüksek Lisans Öğr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üni., Sosyal Hizmet Böl. Ankara/ Türkiye

E-Posta: [aysnr\\_pksl\\_93@hotmail.com](mailto:aysnr_pksl_93@hotmail.com)

ORCID: [0000-0003-1864-0359](https://orcid.org/0000-0003-1864-0359)

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üni., Uygulamalı Psik.A.B.D. Dalı Ankara/Türkiye

E-Posta: [zehra.ersahin@asbu.edu.tr](mailto:zehra.ersahin@asbu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-9349-8586](https://orcid.org/0000-0002-9349-8586)

### Öz

*Bu çalışma Grounded theory Türkçeye çevirisinde yaygın kullanımıyla temellendirilmiş kuram veya gömülü teori, araştırma metodunun doğuşundan günümüze kullanım şeklinin evrimine dikkat çekerek diğer nitel metotlarla farkına vurgu yapmak ve bugünün araştırma dünyasında araştırmalarını felsefi bir zemine yerleştirmek isteyen aday araştırmacılar için kaleme alınmıştır. Bilimsel çalışmalarda nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının üstünlüğüne ilişkin tartışmaların süregeldiği bir ortamda günümüz sosyal bilim araştırmalarında nitel yöntemlerden bilimsel zenginliği artırılmış düzeyde faydalanmak hedefi bu çalışmada önem kazanmaktadır. Nitekim temellendirilmiş yaklaşım; sosyal bilimler araştırmalarında gerçeklik ve göreceliğin uzlaşabileceği bir çerçeveyi sunmakla birlikte, çalışmanın ve verinin zenginliği ile eşdeğer bilgi yönetim süreçleri sağlama potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede kaleme alınan bu çalışmada, temellendirilmiş kuram yönteminin felsefi ve epistemolojik zemini yer verilmiştir. Felsefi zemininde felsefi hermeneutik ve epistemolojik zemininde pragmatizm ele alınarak yöntemin bilimsel zenginliği artırılmıştır. Bununla birlikte, araştırmacıların faydalanabilecekleri literal temel metinler ve uygulama basamakları hem bilimsel bir titizlik hem de sanatsal bir yaratıcılıkla takip edilmesine olanak sağlayacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** Temellendirilmiş kuram, gömülü teori, pragmatizm, hermeneutik; gerçeklik, görecelik

<sup>1</sup> Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın "Kendine Zarar Verme Davranışında Bulunan Gençler Üzerine Bir Araştırma" isimli Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi esas alınarak geliştirilmiştir.

## Reconciling Realist and Relativistic Foundations of Grounded Theory Methodology: A Guide for Researchers

\*

### Abstract

*Current work reviews the philosophical underpinnings of the Grounded Theory- or “Temellendirilmis Kuram” or “Gomulu Teori” as translated into Turkish, with an aim to identify the shift from its critical realist epistemology to a more relativistic stance; and its difference to other qualitative approaches in aiding researchers utilising the methodology. The debate over qualitative versus quantitative data is still raw, indicating the need for strengthening good quality qualitative research methods. Here, Grounded Theory has lot to offer in reconciling realist and relativist underpinnings of a scientific inquiry; with a potential of providing a wealth of tools to work on equally rich resources of data. To do so, the review goes into both epistemological and philosophical roots of the method, and discusses its links to hermeneutics in its philosophical context and pragmatism in its epistemological context. Researchers are also offered with fundamental readings in aiding their field work and subsequent analysis processes with a precise but artistic approach.*

**Keywords:** *Grounded theory, pragmatism, hermeneutics, reality, relativity*



## Giriş

Temellendirilmiş kuramın ortaya çıkışı, sosyoloji disiplininde nicel ve nitel araştırma yaklaşımları arasında birtakım tartışmaların meydana geldiği 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Bu tartışmaların şekillendirdiği bir ortamda, sayısal ve istatistiksel yaklaşımlar aracılığıyla elde edilen nicel testlere ilişkin aşırı güven duyan eğilimlere karşılık olarak 1967 yılında sosyolog Barney G. Glaser ve Anselm L. Strauss tarafından temellendirilmiş kuram geliştirilmiştir (Ilgar, 2013). Sonrasında Glaser ve Strauss tarafından kaleme alınan "The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research" kitabı yayınlanmıştır. İlk aşamada sosyoloji disiplini içerisinde gelişen temellendirilmiş kuram sonrasında sosyal bilimlerin birçok disiplininde nitel araştırma desenleri içerisinde benimsenip kullanılan bir metot olmuştur (Charmaz, 2015). 1967'den bu yana temellendirilmiş kuramın metodolojik yapısı değişmezken, yöntemin gelişmesiyle birlikte pratiğine bir takım detaylar eklenmiştir (Corbin ve Strauss, 1990).

Stern (1982) temellendirilmiş kuramı; modelleri ve süreçleri keşfetmeye aynı zamanda bir grup insanın sosyal etkileşimleri içerisinde kendi gerçekliklerini nasıl tanımladıklarını anlamaya olanak veren bir yöntem olarak tanımlamıştır. Gelişen seyrinde Strauss ve Corbin (1994) temellendirilmiş kuramı; sistematik olarak toplanıp beraberinde sistematik olarak analiz edilen verilere dayanarak sistem ya da davranışı açıklamak ve tanımlamak için geliştirilen bir yöntem olarak tanımlamışlardır. Flint (2005) ise, doğrudan verilerden teori, kavram ve öneriler keşfeden bir yöntem olarak tanımlamıştır (Flint'ten aktaran Çelik ve Ekşi, 2015). En genel tanımıyla temellendirilmiş kuram yaklaşımı; bir teori geliştirmek amacıyla insan etkileşimi içerisinde mevcut olan sosyal süreçlerle ilgili verileri sistematik toplama ve analiz yöntemidir (Charmaz, 2012; Cutcliffe, 2000).

Bu tanımlar çerçevesinde temellendirilmiş kuram araştırmasının; tümevarımsal süreçlerle elde edilmesi, kuramsal detaylandırmaya bağlı kalması ve çeşitli değerlendirme kriterleri açısından kendi alanı için yeterli olduğunu ortaya koyması gerekmektedir (Haig, 1995).

Temellendirilmiş kurama ilişkin üç ana yaklaşım bulunmaktadır. Strauss ve Corbin tarafından oluşturulan sistematik yaklaşım, Glaser ile

anılan klasik yaklaşım ve üçüncüsü Charmaz tarafından son dönemlerde daha çok vurgu yapılan yapılandırmacı yaklaşımdır.

Bu yaklaşımlardan herhangi birini benimseyen temellendirilmiş kuramcılar birbirlerinden bir takım uygulamalarda açısında ayrılırsalar da temellendirilmiş kuramı diğer nitel araştırma modellerinden ayıran yöntemin temel niteliklerine bağlı kalmışlardır.

Temellendirilmiş kuramcılar;

- Tekrarlanan süreç içinde verileri toplar ve analiz ederler.
- Süreç boyunca araştırmanın veri toplama şeklini değiştirebilirler.
- Yüzeyde görünür olarak bulunan temalardan ziyade teori için analiz yaparlar.
- Tema ve yapı yerine eylem ve süreçleri analiz ederler.
- Sistemik olarak uyguladıkları veri analizleri sonucunda tümevarımsal soyut analitik kategoriler geliştirirler.
- Araştırılan kategorilerde çeşitlilik ararlar.
- Belirli bir bilimsel konuyu kapsama amacı gütmeksizin oluşan kategoriler üzerine yoğunlaşırlar.
- Kuramsal örneklem ile meşgul olurlar.
- Çalışılan birimi tanımlamak yerine sosyal sahnede baskın olan süreçleri keşfetmeye çalışırlar.
- Var olan bir kuramı açıklamak yerine gelişmekte olan kuramı diğer kuramlarla ilişkilendirirler.
- Kavramsal çerçeveyi önceki çalışmalardan ziyade verinin kendisi oluşturur (Charmaz, 2015; Stern, 1980).

Corbin ve Strauss (1990); nitel araştırmaların, bilimsel araştırmaların yaygın kanunlarına (anlamlılık, teori gözlem uyumu, tutarlılık, doğrulanabilirlik) tutunması gerektiğini savunmakla birlikte bilimsel perspektifin nitel araştırmanın gerçekliğine ve sosyal olguların karmaşıklığına uyması için yeniden tanımlanması gerektiğine vurgu yaparlar. Buradan yola çıkarak bu çalışmada, David L. Rennie tarafından ortaya konulan ve temellendirilmiş kuram sürecinde gerçeklik- göreceliği uzlaştıracak şekilde tasarlanan yeni mantık felsefi hermeneutik ve pragmatizmle ele alınmıştır.

## Temellendirilmiş Kuramda Felsefi Hermeneutik

Hermeneutik Yunancada “açıklamayla ilgili”, “açıklayıcı” anlamına gelen hermeneutikos sözcüğünden gelmektedir (Bauman, 2017). Açık olmayı açık hale getirmek ya da anlamın yorumlanması olarak ifade edilen hermeneutiğin tarihsel arka planı geniştir. Hermeneutiğin ilk izlerini Grek mitolojisinde bulmak mümkündür. Tanrı Hermes, tanrıların mesajlarını insanların anlayacağı şekilde yorumlayarak insanların dünyasına aktaran tanrıdır (Öztürk, 2009). Antik Çağ’da sofistler, hermeneutiği sözel olanın arkasında yatan anlamın dinleyiciler tarafından açığa çıkarılmasını sağlayan bir sanat olarak görmüşlerdir. Platon’un “İon Diyalogu” eserinde hermeneutiğe sanat olarak bakışın bir örneğidir (Aşkın ve Çelik, 2015). Hristiyanlığın başlangıç döneminde, dini metinlerin altında yatan daha derin hakikatlere ulaşmak amacıyla tercih edilen bir yöntem olmuştur. Sonraki dönemlerde Friedrich Ast, Christin Wolf, Schleiermacher, Dilthey ile hermeneutik üzerine çalışmalar devam etmiştir (Öztürk, 2009). Ancak hermeneutiğin tarihsel gelişim süreci bu çalışmanın konusunu aştığından, burada Dilthey’in bazı fikirlerine yer verilerek temellendirilmiş kurama katkılarına işaret edilecektir.

Felsefi hermeneutik yukarıda kısaca belirtilen geniş bir tarihsel bağlam içerisinde şekillenmiş olup süreç içerisinde üç farklı tanımı ortaya çıkmıştır.

- Metinleri anlama ve yorumlamanın genel öğretisi,
- İnsan davranışları ve eserlerinin anlaşılmasının genel öğretisi,
- İnsanın kendi ontolojik temellerini anlaması olarak tanımlanmıştır (Topakkaya, 2007).

Her üç tanım da muhtevasında bir “anlama” eğilimi barındırmaktadır. Zira Dilthey’in tin bilimleri üzerine yapmış olduğu çalışmaları anlama sürecini; bilgiyi kuramsal, yöntemsel ve mantıksal bir zemine oturtma çabalarının şekillendirdiği düşünülebilir.

Dilthey, yaşantı ve anlama kavramını birleştirerek bu birleşimi tinsel ve sosyal bilimlerin önemli bir özelliği olarak ifade eden ilk düşünürdür (Topakkaya, 2007). Dilthey, bilimleri araştırma nesnelere göre doğaya yönelen ve tarihe yönelen olmak üzere ikiye ayırmıştır. Nesnesine göre yaptığı bu ayırma doğaya yönelenlerin doğa bilimlerini tarihe yönelenler tin bilimlerini oluşturmaktadır. Doğa bilimlerinin bilginin üretilmesi

sürecinde genel ve nedensel yasaları içeren açıklama yöntemini kullandığına (Gülenç, 2017); buna karşılık tekil insan varoluşunun büyük formlarının (dil, din, ekonomi, kültür, hukuk, siyaset, ahlak, sanat, felsefe gibi kültür öğeleri ve bunlarla meydana gelen insani yaşama formları) açıklamayla doğrudan ele alınabilecek alanlar olmadığına vurgu yapmıştır (Öztürk, 2009).

Dilthey'e göre yaşamın kendisi ve onun ayrılmaz bir parçası olan insan ancak ve ancak yaşamın içinden bir bakışla anlaşılabilir. Merkezde yer eden konu bir açıklama nesnesi değil bir anlama nesnesidir. Bu sebepten dolayı Dilthey "anlama kuramını" geliştirmiştir (Vanleene, 2017).

Dilthey anlamayı, psişik yaşamın duyuşsal olarak işlenebilecek işaretlerinden yola çıkarak bu psişik yaşamın bilgisine ulaşma süreci olarak tanımlamıştır. Bu durumda anlama "içsel deneyim ile sürekli değişim sürecini temel alan bir oluşum hali" kazanmaktadır (Bauman, 2017, s.48). İçsel deneyimin ve dışsal deneyimin sürekli değişim süreci yeniden kurmayı beraberinde getirmektedir. Bir başka deyişle, araştırmacı bu dışsal tekil işaretleri yeniden kurma yöntemiyle kendi varoluşunda içsel olanla birleştirerek anlamlandırmaktadır (Dilthey, 1900).

Burada anlama ve yeniden kurmayla ilgili iki sürece işaret etmek gerekmektedir. İlk olarak bireyler kendi deneyimlerini gerçekleştirecekleri yolların seçiminde söz sahibi olmakla birlikte bu deneyimlerin bireylerin ilgilerinden, değerlerinden ve inançlarından doğrudan etkilenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla bireyin deneyimlerinin oluşması, bireyin kendisine verilen dışsal gerçekliğin içsel gerçeklik ile yeniden kurulmasıyla oluşan bir yorumlama yani anlamlandırma süreci olarak düşünülebilir. İkinci olarak; deneyimin anlamını yorumlama konusunda en iyi pozisyonda duran kişi bizzat deneyimi yaşayan kişi olmasına rağmen deneyimin deneyimleyen kişi açısından ifade edilmesi zor olabilmektedir. Dolayısıyla deneyimi yorumlamaya yardımcı olacak kişi deneyimin dışında kalan yabancı bir kişi olacaktır. Yabancı kişinin eylemi gerçekleştiren bireylerin psişik durumlarını anlaması önce onların davranışlarını, seslerini ve vücut hareketlerini kavrayarak; sonrasında ise bunları içselleştirerek mümkün olacaktır. Ancak yabancı kişi de her koşulda kendi değerlerinden, inancından ve deneyimlerinden bağımsız kalamayacak ve etkilenecek yorumlamayı gerçekleştirecektir. Yani ikinci

süreçte de anlamının yabancı kişinin içsel ve dışsal deneyiminin birlikteliğinden meydana geldiği görülmektedir.

Dolayısıyla anlama ortak paylaşılan ve insanın kendini başkalarıyla ve eşyayla sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu bir dünya içerisinde gerçekleşmektedir (Öztürk, 2009). Dilthey tarafından ortaya konulan bu duruş Descartes ile başlayan bağlamından yalıtılmış özne fikri yani 'özne merkezli epistemolojiye' karşıt bir duruş sergilemektedir. Bu şekilde ifade edilen bir anlama eylemi, "öznesi ile nesnesi arasında ya da daha doğru bir ifade ile iletişimin başlangıcında ve sonunda duran iki özne arasında bir yakınlığın kurulması" ile başlamaktadır (Bauman, 2017, s.35).

Birey, kendiliğini ve deneyimlerini ancak yabancı bir kişi aracılığıyla yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır. Bireyin kendiliğinin ve deneyimlerinin farkına varması kendi dışında olan her şeyi yeniden kurmasını gerekli kılarak bireyi yabancı kişilerle etkileşimde kalmaya mecbur kılmaktadır.

Bu açımda temellendirilmiş kuram uygulamasında çıkan herhangi bir kuramın açıklamayla doğrudan ilgili olmayıp daha ziyade anlamayla ilgili olması nedeniyle metodun hermeneutik yaklaşımla ele alınması uygundur. Zira temellendirilmiş kuram analizi süreci kişinin kendi yorumladığı deneyimin yabancı kişi tarafından tekrar yorumlanmasını gerektirir. Temellendirilmiş kuramda "anlayış" analiz sürecinde kategoriler ve kategoriler arasındaki ilişkilerin kurulması ile elde edilir. Temellendirilmiş kuramcının hem araştırmacı olması hem de analist olması ve bunu eş zamanlı olarak yapması içsel ve dışsal deneyimin birleşmesine imkân tanır. Böylece temellendirilmiş kuram sürecinde yer alan sürekli karşılaştırmalı analiz (constant comparative analysis) tam da bu noktada içsel ve dışsal deneyime kulak vererek "iyi/ehil" yorum yapmaya olanak sağlamaktadır.

## **Temellendirilmiş Kuramda Pragmatizm**

Pragmatizm, 19. yüzyılın sonunda Amerika merkezli olarak ortaya çıkmış ve sonrasında geniş bir coğrafyaya yayılmış bir düşünce akımı olarak tanınmada Peirce'e (1879) göre pragmatizm aslen düşünceleri açık ve seçik hale getirmede ve kavramların anlamlarını belirlemede yöntemidir. Peirce'in bu tanımlamasına karşın pragmatizm genelde yanlış anlaşılmış

ve pragmatistler zaman zaman bu yanlış anlamının önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Dewey kendi pragmatizmini "araçsalcılık"; Schiller "hümanizm" olarak ifade etmiştir (Türer, 2003). Her ne kadar kelimenin Türkçe karşılığı "yararcılık" ya da "insanın kendi çıkarı için hareket etmesi" algısını oluşturacak şekilde ele alına gelmiş olsa da, tarihsel izleri sürüldüğünde pragmatizmin anlama, gerçeğe, araştırmaya ve etiğe dair söyledikleri sosyal bilimlerde yeni perspektifler oluşturmuştur (Doğan, 2003).

Peirce'in (1878, 1879) pragmatizmi; bir yandan tecrübi bir yandan bilimsel niteliktedir. Bununla birlikte Peirce'in pragmatizminin modern felsefede baskın olan kartezyen kanaatlere tepki olarak ortaya çıktığı yani anti-kartezyen bir yaklaşım olduğu da unutulmamalıdır. Descartes şüpheyi bir veri olarak kabul etmiştir ve bireyin kendi varlığının bilincine mantık yoluyla ulaşabileceğini savunarak akıl ve beden ikiliğine dayanan bir felsefe ortaya koymuştur. Oysa pragmatizm insani özelliklerden ve perspektiflerden arınmış bilgi elde etme arzusu taşıyan bu düşünce geleneğine karşı olarak bireylerin kendilerini diğer insanlar aracılığıyla tanıyabileceğini, fikirlerin ancak diğer fikirler ile görünürlük kazanacağını ve kavramların diğer kavramlar ile daha açık ve anlamlı olabildiğini savunmuştur (Doğan, 2003; Ömer, 2002). Bu noktada önemli pragmatistlerden olan ve bireyin toplumdan bağımsız ele alınamayacağını yani toplumsallaşmadan bireyselleşemeyeceğine vurgu yapan George H. Mead'ın (1934) bazı fikirlerine yer vermek pragmatizmin hayata dair etkileşimci ve bütüncül bakışını netleştirmesi açısından önem kazanmaktadır.

Mead (1934), birey ve toplumun ayrılmaz olduğunu vurgularken; kendisi için bir nesne olabilecek benliğin temelde sosyal bir yapı olduğunu ve toplumsal deneyimlerle açığa çıkıp şekillendiğini savunur (s.140). Benlik, sosyal deneyimlerle ortaya çıktıktan sonra, kendi sosyal deneyimlerini kendine refakat edercesine sürdürüp sağlayabileceği münzevi bir hayat sürdürebilir; ancak aksi mümkün değildir. Bir başka deyişle birey, benliği toplumsal düzeyde inşa edildiğinde kendisini arkadaş edindiği ve onunla başkalarıyla iletişim kurduğu gibi konuşabildiği bir formu sürdürebilir. Bu süreç, bireyin kendine başkasına cevap verircesine iletişim kurması, başkalarıyla iletişimde ne söyleyeceğini tanuması,

birinin ne söylediğinin ve devamında ne söyleyeceğini belirlemek adına ne söylediğinin farkındalığını kullanmak şeklinde nükseder.

Bu durumu ise bireyin içinde yaşadığı toplumu kişileştirmesi olarak tanımlamış ve bu tanımın düşüncenin oluşumuyla bağlantısını kurmuştur. Mead'e göre düşüncenin oluşum süreci ego ile kişileştirilmiş toplum arasında bireyin içinde kurulan diyalogla özdeştir. Birey kendisini kişileştirilmiş toplumun yerine koyup egoya sanki nesneymiş gibi bakabildiğinde düşünce yeteneğini kazanmaktadır. Bu noktada kişilik, ego ve kişileştirilmiş toplumun karşılıklı eylemleriyle oluşmaktadır (Atiker, 1997).

Peirce, Mead'den faydalandığı şekliyle bilim ve bilgiye bakışını inanç ve düşünce teorileri üzerinden ifade etmiştir. Peirce'in çalışmaları onun bilime ne kadar bağlı olduğunu doğrudan göstermektedir. Ancak bu bağlılık Peirce'in bilim otoritesini getirmiş olduğu eleştirilerin önünde bir engel olmamıştır. Peirce bilimlerin tecrübeye dayandığını ve mutlak kesinlik üretmediğini de vurgulamıştır (Türer, 2003).

Peirce düşünmenin asıl işlevinin inanç üretmek olduğunu savunmuş ve inancı insanı eyleme hazırlayan faaliyet olarak tanımlamıştır. Peirce inancın birey tarafından farkında olunduğuna, bireyde rahatsızlık halini dinginleştirdiğine ve bireyde bir alışkanlık (eylem kuralı) oluşturduğuna vurgu yaparak inanca operasyonel bir tanım geliştirmiştir (Peirce, 1878). Bu durumda pragmatizm yaklaşımında bireyin düşüncelerinin inanç oluşturmalarına ve inançların ise bireyleri eyleme geçirmesine araç olduğu düşünülebilir. Bu varsayım bireylerin düşüncelerinin gözlenebilir olgular olduğunu ima eder. Yani bireylerin davranışlarının nasıl olduğuna bakarak ne tür düşünceler içerisinde olduğu anlaşılabilir (Doğan, 2003). Peirce'in inanç ve düşüncelerine ilişkin ifadelerinden yola çıkarak; insanın eylemesinden önceki süreçlerini şu şekilde betimlemek uygun olacaktır: Süreç bir yolculuk olarak düşünülürse bu yolculuğun başlangıç noktasını şüphe (eyleme teşvik eden ve tatmin olmayış durumu) oluşturmaktadır. Bitiş noktasını ise inanç (eyleme hazırlayan ve tatmin oluş durumu) oluşturmaktadır. Yolculuk sırasında kullanılan vasitanın ise düşünme olarak isimlendirilmesi mümkündür. Betimlenerek ifade edilen bu süreci Peirce araştırma olarak isimlendirmiş ve sadece araştırma sayesinde gerçek şüpheden sağlam bir inanca geçişin mümkün olacağını savunmuştur.

Burada inanç ve düşünce teorilerine kısaca değindikten sonra epistemolojik zeminde inancın sabitlenmesine ve inancın doğruluğu mevzuşuna yer vermek gerekmektedir. Peirce inançların sabitlenmesinde tarihsel olarak etkili olmuş üç yöntemden bahşeder ve bunlardan ziyade tatminkâr bir yol olan bilimsel yöntemin kullanımını savunur. Tarihsel olarak kullanılan ilk yöntem, insanların çevresindekilere karşı gözlerini kapatması olarak ifade edilebilen inat yöntemidir. Peirce bu yöntemin bir devekuşunun tehlike anında kafasını toprağa gömdüğünde etrafında herhangi bir tehlikenin olmadığına inanmasına benzetmiştir. Peirce bu yöntemin kimi zaman işe yarar olabileceğine değinir ancak Mead'in teorize ettiği şekliyle sosyal güdüye aykırı olduğunu savunur. Yani bu durumun sürekli değışen ve karşılıklı etkileşim halinde olunan bir çevrede korunamayacağını savunur. Yaygın olan ikinci yöntem ise otorite yöntemidir. Bu yöntemde bireyin neye inanacağı bir kurum tarafından belirlenir. Peirce bu yöntemin etkili olamayacağını çünkü hiçbir kurumun her alanda fikirleri düzenlemeye gücünün yetmeyeceğini vurgulayarak dillendirir. Peirce tarihsel olarak kullanılan üçüncü yöntemin a priori yöntemi olduğunu söyler. Bu yöntemin ortaya koymuş olduğu fikirler büyük ölçüde gözlemlenmiş olgular üzerine temellendirilmez ve dayandığı temel önermeler "akla uygun" olduğu kabul edildiği ölçüde benimsenirler. Peirce diğer yöntemlere göre bu yöntemin daha entelektüel ve saygıdeğer olduğunu savunur. Bununla birlikte uygulanabilecek daha iyi bir yöntem olmadığı sürece bu yöntemin izlenebileceğini vurgular. Ancak bireyler sahip oldukları herhangi bir inancın, olgularla ilgisi olmayan bir durum sonucunda belirlendiğini görmeleri halinde inançlarının yerini kuşku alacağını savunur. Bu yöntemlere karşı Peirce tatminkâr bir yöntem olan bilimsel yöntemi savunmuştur. Bilimsel yöntemin temel varsayımlarını; Peirce'in gerçeğe bakışı, doğruya bakışı ve gerçeğe ilişkin ilkeleri oluşturmaktadır (Peirce, 1877).

Peirce (1877) "doğru düşünce" ifadesi ile kastettiği şeyin herkes tarafından kabul edilme olasılığı olan fikir olduğunu savunur. Bunun yanı sıra James (1907) ise "doğru düşünceyi" yaşamımızdaki bir sorunu çözme noktasında başarılı olmuş fikir olarak tanımlar. Bu iki ifade incelendiğinde ne kadar birbirinden bağımsız gibi görünseler de Peirce herhangi bir anda öznel ya da yanlış bir kanaat olmayacak demediği gibi, James de gelecekte nesnel bir doğru hiçbir zaman olamaz iddiasında



değildir (Doğan, 2003). Nitekim Peirce'in fikirlerinde doğruluk anlayışının gerçeklik anlayışı üzerinden temellendiği ve bu anlayışın kesinlikçilik (absolutizm) ve şüphecilik (skepticism) bilgi kuramlarına alternatif bir yol olarak okumak mümkün olacaktır. Peirce bu gerçeklik anlayışını bazı temel ilkelere dayandırır, bunlar yanlışlanabilirlik tezi, bilginin sosyal sebeplerden kaynaklandığı tezi, objektif idealizm anlayışı ve pragmatik maksim olmak üzere dört madde ile ifade edilebilir. İlk ilke Peirce'in yanılmacı bir görüş benimsediği ve bilginin geçici olduğunu vurguladığı savını vurgular. İkinci ilke, ilk olarak sosyal zorlamanın gerçekliği oluşturması, ardından bilgi sürecinin zaman içerisinde kendini doğrulamaya yönelik hareket etmesi savını takip eder. Üçüncü ilke objektif idealizm, bilinenin ötesine yapılan her atfın yanlış olabileceğini ifade eder. Pragmatik maksim olarak isimlendirilen son ilke ise, her hangi bir kavramın, sözcüğün, önermenin ve işaretin anlamının onun varoluşa uygulandığında ortaya çıkabilecek kavranabilir sonuçlarıyla ilişkili olduğunu savunur (Türer, 2015). Pragmatik maksim yöntemine göre; anlamları bulanık olan kavramlar, anlamları açık olan kavramlarla işlem içerisinde basamak basamak yer değiştirilmekte ve bu işlem kavramın anlamında gerçek bir açıklık oluşana kadar devam etmektedir (Çelik, 2018).

Bunlarla birlikte, Peirce geleneksel çıkarım yöntemleri olan tümdengelim ve tümevarıma ek olarak abdüksiyonun farklı bir çıkarım şekli olduğunu savunmuştur. Peirce'e göre tümdengelim yöntemi ile ortaya çıkan anlam kendi bünyesinde hali hazırda mevcut olmasından dolayı totolojiktir ve bu haliyle yeni bilgi üretme sürecine katkı sağlamamaktadır. Bunun yerine yeni bilgi üretme sürecini tümevarım ve abdüksiyon arasındaki etkileşim olarak ifade etmiş, abdüksiyonları hipotezin hayali olarak kurgulanması olarak tanımlayarak bu yöntemin bilim için büyük bir umut olduğuna vurgu yapmıştır (Rennie, 2000). Sonuç olarak gerçeklik, belirsizlik içerisindeki bir devamlılığı ifade ederken; doğruluk, belirli önermelerin doğaya ayna tutmasından ziyade önermelerin başka önermelerle olan ilişkisinin anlamlı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu noktada insan bilgisinin doğruluğa ilişkin mutlak bir kesinliği söz konusu olmamaktadır. İnsan bilgisinin doğruluğu, deneyimlere dayalı sabitlenmiş inancı ve dinlenme halinde bulunan düşünceyi ifade etmektedir.

Bu ayrımda pragmatizmin temellendirilmiş kuram bağlamında yönetime katkılarını anlamak için genel varsayımlarını özetlemek önem

kazanmaktadır. Pragmatizm epistemolojide hem pozitivismi hem de metafizikçi tecrübeciliği reddetmektedir. Pragmatizm ve pozitivismin dogmatik fikirlere karşı durmaları ve ilkeler yerine olgulara odaklanmaları üzere kesiştiği düşünülebilir ancak aralarında önemli farklılıklarda bulunmaktadır. Pozitivismin doğrulanma ilkesi, sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların değer yargılarından bağımsız olarak yapılması gerektiğini savunur. Oysaki pragmatizmde, değerler bireylerin davranışlarıyla bağlantılı olduklarından göz ardı edilmemelidir (Atiker, 1997). Bu noktada pozitivistler bilimlerin bilimsel metot ile açıklayamadıkları her şeyi göz ardı etmeye çalışırken, Peirce ve takipçileri bilimsel metodu mümkün olduğunca genişletmeye çalışmışlardır (İnönü, 2008). Bununla birlikte pragmatistler Descartes ile ortaya atılan ve uzun bir süre savunulan içe bakışçılığı ve egoizmi reddetmiş, yöntemsel kuşkuculuğa karşı çıkmış; şüphenin genel olarak bütün inançlara uygulanamayacağını savunmuşlardır.

Dünyanın çoğulcu bir yapıda olduğunu, ilerlemenin mümkün olduğunu, düşüncelerimizin işlerliği konusunda yaşadıklarımıza bakarak görüş elde edebileceğimizi vurgulamışlardır (Doğan, 2003; Türer, 2015). Ayrıca bireylerin dünyada bir fark oluşturabileceğini; bir başka deyişle bireylerin her zaman kullanmamakla birlikte içerisinde bulunmuş oldukları koşullara cevap verme araçlarıyla kaderlerini kontrol etme gücüne sahip olduğunu vurgulamışlardır (Corbin ve Strauss, 1990). Bunlara ek olarak pragmatistler insanların olaylara ilişkin kendi gerçekliklerini nasıl tanımladıklarını ve bu tanımlamalara karşılık nasıl eylemde bulduklarını ortaya koymaya çalışarak bireyin anlamın oluşturulması sürecinde aktif rol aldığını vurgular. George Herbert Mead'ın "toplumsal yaşam deneyimi" ve "toplumun kişileştirilmesi" olarak ifade ettiği ve bireyin anlam oluşturma sürecindeki etken rolünü vurgulayan kavramlar temellendirilmiş kuramda da karşılık bulmaktadır. Temellendirilmiş kurama göre toplumun içerisinde varlığını devam ettiren birey her ne koşulda olursa olsun çevresinden etkilenmekte ve çevresini etkilemektedir. Dolayısıyla bireyler bu etkileşimli ortam içerisinde kendi gerçekliklerini inşa etmektedirler. Bu durum temellendirilmiş kuram yöntemi insan etkileşimlerinin ortaya konulduğu her türlü süreç ile yakından ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda pragmatistlerin sürekli vurguladıkları; kendimizi diğer insanlar aracılığı ile tanıyabileceğimiz,

fikirlerin ancak diğer fikirler ile görünürlük kazanabileceği ve kavramların ancak diğer kavramlar ile açık ve seçik hale gelebileceği temellendirilmiş kuramın ilkeleri ile örtüşmektedir.

Pragmatizmin evren anlayışında; sabit, durağan, monist ya da düalist klasik töz anlayışlarının yer almadığını bunun yerine öznenin bağlamına göre varoluş kazanan tözlerin öne sürüldüğü görülmektedir (Çelik, 2018). Bu noktada temellendirilmiş kuram, olguların durağan olarak tasarlanmadığını ve olguların değişen koşullara tepki veren sürekli bir değişim içerisinde olduğunu; sadece ilgili koşulları ortaya çıkarmayı değil, aynı zamanda bireylerin değişen koşullara ve eylemlerin sonuçlarına nasıl tepki verdiğini belirlemeyi amaçlamaktadır (Corbin ve Strauss, 1990).

### **Uygulamada Hermeneutik, Pragmatizm ve Temellendirilmiş Kuram**

Bahsi geçtiği şekliyle Peirce, Strauss ve Corbin, ve diğer teorisyenlerin çalışmaları çerçevesinde şekillenen bu yaklaşım bu bölümde David L. Rennie'nin (hermeneutik ve Pierce'in çıkarım teorisi) fikirleriyle zenginleştirilerek araştırmacılara yol göstermesi amaçlanmıştır. Böylelikle yeni mantık temellendirilmiş teori içerisinde hermeneutiği Pierce'in çıkarım teorisiyle birleştirip somutlaştırarak gerçeklik ve göreceliği uzlaştıracak şekilde tasarlanmıştır.

Rennie, Strauss'un yöntemine bağlı kalarak daha iyi bir doğrulama yöntemi elde etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrulama yöntemine ise metodolojik hermeneutik adını vermiştir. Descartes tarafından ortaya atılan özne-nesne ikiliğine ve zihin-beden ayrımına eleştiride bulunarak Heidegger'in insanların dünya ile simbiyotik bir ilişkide bulunduğu fikrini benimsemiştir. Özellikle insan bilimlerinin sürekli kendi kendini yorumlamak zorunda olması hermeneutik ile doğrudan ilişki kurmayı gerektirdiğini savunmuştur. Bu noktada hermeneutik ile Peirce'in çıkarım teorisini birleştirmiştir. Peirce tümdengelim ve tümevarıma ek olarak üçüncü bir çıkarım teorisi olan abdüksiyonu (abduction) ileri sürmüştür. Peirce tümdengelimimin kendi bünyesinde teolojik bir sonucu üretmek zorunlu (apodictic) bir gerçeklik kanıtı ortaya koyma şekli olması sebebiyle yeni bilgi üretmeye olanak sağlamadığına vurgu yaparak yeni bilginin tümevarım ve abdüksiyon arasındaki etkileşimden meydana geldiğini ortaya koymuştur. Abdüksiyonu ise şu şekilde ifade etmiştir: Bir bilim

adamının bir veri grubu ile çalışırken elde ettiği bulguyu açıklayamadığı varsayılırsa, bilim adamı bu durumda veriyi açıklayabileceği bir neden hayal eder. Bu hayal edilen neden ise bulguyu açıklama noktasında bir kapasiteye sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla hayal edilen nedeni açıklamak için bilim adamının elinde halihazırda ilk bakışta göze çarpan bir zemin bulunmaktadır. Özetle Peirce'a göre bilimsel bir süreç abduction'a yol açan gerçeklerin toplanması olan tümevarımı içermektedir (Peirce'dan aktaran Rennie, 2000).

Peirce bu şekilde doğa bilimlerine mantık uygulamaya çalışmıştır. Bu uygulamada hayal gücüne yapmış olduğu atfın yorumlamaya kapı aralaması ve bilginin değişim içerisinde olduğunu dolayısıyla mutlak olmadığını vurgulaması hermeneutik ile bağ kurulmasına olanak vermiştir. Bu mantık uygulaması ise temellendirilmiş kuram sürecinde geçerli her hangi bir kategori (kategorileri kavramsallaştırmak için kullanılan prosedürlere bakılmadan) analiz ilerledikçe geçerliliğinin oluşması beklenen bir abdüksiyon (hipotez)'dur. Bu noktada süreç boyunca incelenecek metne verilen anlama bağlı kalarak kategoriler değiştirilebilir, çıkarılabilir ve ya bir başka kategori altında değerlendirilebilir (Rennie, 1998; Rennie, 2000). Kategorilerin oluşturulması süreci abdüksiyonların oluşmasını ve kategorilerin değişim süreci de abdüksiyonların sınanmasını göstererek tümevarımsal bir süreç içerisinde analizi ilerletmektedir. Bu süreçte metnin anlamına göre kategorilerin oluşturulması ve sınanması ise araştırmayı hermeneutik döngüye dâhil etmektedir.

Çalışmada temellendirilen teorik zemini sahada uygulamak niyetinde olan araştırmacı adayların izlemesi gereken ilkeler ve adımlar genel hatlarıyla çizilecek olursa;

- Nereden başlanacağı hakkında bir bilgi edinilerek sahaya çıkılması
- Yarı- yapılandırılmış sorular ile kuramsal çatının test edilmesi
- Kapsamlı bir teori geliştirmek yerine, kavramsal açıklamalar düzeyinde kalınarak var olan- ifşa gelen durumların açıklanması
- Teorik hassasiyetin ilk etapta verileri derinlemesine incelemek yerine yöntemin uygulanma adımlarında sınırlı tutulması
- Kavramsal açıklamalarda araştırmacının durduğu pozisyonun etkisini baştan kabul etmesi

- Kavramsal açıklamaların güvenilirliğini yöntemin titizliği ile temin edilmesi
- Araştırmacının duruşunu netleştirmek adına etken edimlerle süreci ifadelendirme - örneğin veriler kavramsal açıklamalar ortaya koyuyor demek yerine, araştırmacı kavramsal açıklamalarını ortaya koymak için verileri yapılandırılmıştır ifadesinin tercih edilmesi
- Kodlamaların nasıl yapılacağına adım adım tanımlanması; kodların, kelimelere göre analiz verisi içeren mikro analizden türetilmesi
- Kodlamanın üç aşamada gerçekleştirilmesi: Açık kodlama (olayları tanımlama, adlandırma, kategorilere ayırma ve açıklama), Eksenel kodlama (kodları birbirine bağlama işlemi) ve Seçici kodlama (çekirdek bir kategori seçme ve diğer kategorileri ilişkilendirme) (Jones ve Alony, 2011).

Son olarak bu çalışmada yazarların temellendirilmiş teori yönteminin felsefi ve epistemolojik zemininde sırasıyla felsefi hermeneutik ve pragmatizmi ele almasının amacı Rennie'nin de vurgulamış olduğu şekilde gerçeklik ve görecelik arasındaki boşluğu daha aza indirmek istemesidir. Böylece kullanılan yöntem, araştırmacının hem bilimsel bir titizlik hem de sanatsal bir yaratıcılıkla araştırmayı yürütmesine olanak sağlayacaktır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Reconciling Realist and Relativistic Foundations of  
Grounded Theory Methodology: A Guide for  
Researchers**

\*

Ayşe Nur Pekasıl - Zehra Erşahin

*Ankara Yıldırım Beyazıt University- Ankara Social Science University of Ankara*

Current work reviews the philosophical underpinnings of Grounded Theory Methodology (GTM), with an aim to identify the shift from its critical realist epistemology to a more relativistic stance in aiding researchers utilising the methodology. The debate over qualitative versus quantitative data is still young, indicating the need for strengthening good quality qualitative research methods. This is unfortunate for graduate students and early career researchers who are expected to find a rigorous approach to their subject of interest, while conciling the current context of debates on methods and philosophical positions such as realism, relativism, positivism, constructivism, and so on. If a qualitative approach is chosen the rationale for doing so calls for a strong justification of the choice, its link to the phenomena under interest, and prospective outcomes. Here, Grounded Theory has lot to offer in reconciling realist and relativist underpinnings of a scientific inquiry; with a potential of providing a wealth of tools to work on equally rich resources of data.

GTM is grounded on both ontological and epistemological foundations, through a step-by-step data collection and analysis procedure with the flexibility of discussing the outcome and its alternative explanations. Its strength do not come from its follow-up path however, that it combines appropriate use of data, existent knowledge, intuition and researchers own experience. To aid this process, Peirces's pragmatism proves an inspirational add-in to the equation with a open-mind reflexive process of empirical research in discovering new knowledge. With an aim to underpin the foundations of such an add-on, the review goes into both epistemological and philosophical roots of the method, and its link to hermeneutics and pragmatism with an aim to aid the field work and subsequent analysis processes with a precise but artistic approach. This stance therefore suggests that texts, and their producers, should be studied within the social context in which they were formed, which

characterizes an internal realistic experience: in other words a pragmatic realism that is internal to the conceptual meaning systems of human beings, opposing metaphysical realism in which there is a single-objective way of describing how the world is. This of course, contrasts the use of scientific methodology in textual understanding, where a common sense can be applied to the meaning moving beyond the author's own interpretation of their experience.

The modern world took quite a hectic outlook in which several contrasting images of phenomena/knowledge/theory exist, and in constant change. Concerning this chaos, grounded inquiry can prove a rigorous approach into the aspects of social world, by generating conceptual frameworks that provide new coherent and consistent understandings of the hectic common-sense knowledge to interested audiences of those communities. With this in mind, current review also considers the existential conflict on what validity means in between the qualitative and quantitative research paradigms. While the concept of validity in the quantitative world is measurable and reflect a sense of objective reality; those researchers who come from hermeneutic roots argue that there is no fixed external reality, that knowledge is constructed within groups (and larger groups such as „society“) and cannot be independent of people's understanding of that group, since consciousness itself is embedded at the group level. In accordance with Heidegger there is a hermeneutic circle in between the text and context where meaning is created on the basis of „being“ and „relating“.

Even though this stance poses a subjective viewpoint on creating and interpreting the meaning, the conventional methodological attitude in social science allows exploratory activities. With an aim to minimise the subjectivity bias and error, this stance should lead researchers taking extra activities and procedures during the data collection and analysis stages as suggested at the end of the review (i.e. validity and credibility checks). Taking these points into account, current piece will support reseachers in producing knowledge, from a world that the researcher comes from, or willing to live with; rather than judging the knowledge within the framework of a cause and effect paradigms.

### **Kaynakça / References**

Aşkın, Z., ve Çellik, H. (2015). Hermeneutiğin ontolojik temellendirilişi: Heidegger ve Gadamer. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 5(2), 2-32

- Atiker, E. (1997). Amerikan pragmatizmi ve güncel yaşam dünyası. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(4), 29-36.
- Bauman, Z. (2017). *Hermenötik ve sosyal bilimler*. (H. Oruç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Charmaz, K. (2012). The power and potential of grounded theory. *Medical Sociology Online*, 6(3), 2-15.
- Corbin, J. M., ve Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative sociology*, 13(1), 3-21.
- Cutcliffe, J. R. (2005). Adapt or adopt: Developing and transgressing the methodological boundaries of grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 51(4), 421-428.
- Cutcliffe, J. R. (2000). Methodological issues in grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 31(6), 1476-1484.
- Charmaz, K. (2015). *Gömülü (Grounded) Teori Yapılandırması* (Cilt 2. Baskı). (R. Hoş, Çev.) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çelik, H., ve Ekşi, H. (2015). *Gömülü Teori*. İstanbul: EDAM.
- Doğan, N. (2003). Pragmatizmin felsefi temelleri. Erciyes Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 83-93.
- Dilthey, W. (2011). *Hermeneutik ve tin bilimleri*. (D. Özlem, Çev.) İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Gülenç, K. (2017). Wilhelm Ditley'de hermeneutik yaklaşım ve açmazları. *Cogito*(89),129-145.
- Haig, B. D. (1995). Grounded theory as scientific method. *Philosophy of Education*, 28(1), 1-11.
- İlgar, M. Z., ve İlgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (Temellendirilmiş Kuram). [http://www.izu.edu.tr/Assets/Content/File/Enstitu\\_Sekreterligi/2013\\_Guz\\_Donemi\\_M\\_Zeki\\_ilgar\\_ve\\_Semra\\_Cosgun\\_ilgar.pdf](http://www.izu.edu.tr/Assets/Content/File/Enstitu_Sekreterligi/2013_Guz_Donemi_M_Zeki_ilgar_ve_Semra_Cosgun_ilgar.pdf) Erişim Tarihi: 14.04.2019,
- İnönü N. (2008). Charles Sanders Peirce'ün pragmatizmi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 33, 31-41.
- James, W. (1907). *Pragmatism: A new name for some old ways of thinking*. New York, NY, US: Longmans, Green and Co.
- Jones, M. ve Alony, I. (2011). Guiding the use of Grounded Theory in Doctoral studies – An example from the Australian film industry. *International Journal of Doctoral Studies*, 6 (N/A), 95-114.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.



- Ömer, F. (2002). Yeni pragmatizm, hermeneutik ve postmodernizm. *Uludağ Üniversitesi Felsefe Topluluğu Dergisi*(1), 120-133.
- Öztürk, E. (2009). Hermeneutiğin tarihsel dönüşümü. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1(2), 145-175.
- Peirce, C. S. (1878). How to make our ideas clear. *Popular Science Monthly* (12), 286-302.
- Peirce, C. S. (1877). The fixation of belief. *Popular Science Monthly* 12 (1), 1-15.
- Peirce, C. S., James, W., ve Dewey, J. (2018). *Pragmatizm pratik bir felsefe seçme yazıları*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Rennie, D. L. (1998). Grounded theory methodology: The pressing need for a coherent logic of justification. *Theory & Psychology*, 8(1), 101-119.
- Rennie, D. L. (2000). Grounded theory methodology as methodical hermeneutics: Reconciling realism and relativism. *Theory & Psychology*, 10(4), 481-502.
- Stern, P. N. (1980). Grounded theory methodology: Its uses and processes. *Image*, 12(1), 20-23.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefî hermeneutik. *FLSF (Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü) Dergi* (4), 75-91.
- Türer, C. (2003). Charles S. Peirce'ün Epistemolojisi. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2, 23- 52.
- Türer, C. (2015). *Charles Sanders Peirce*. Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Yirminci Yüzyıl Düşüncesi (s. 67- 97). İçinde İstanbul: İnsan Yayınları.
- Vanleene, S., ve Acar S. M. (2017). Wilhelm Dilthey'da "Anlama" üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(1), 159- 171.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Pekasıl, A. ve Erşahin, Z. (2019). Temellendirilmiş kuramda gerçeklik ve görecelik uzlaşması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2404-2422. DOI: 10.26466/opus.566221

## Alban Berg'in Wozzeck Operası Hakkında Tarihsel Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.574108

\*

R. Görkem Aytimur\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tokat / Türkiye  
E-Posta: [gorkemaytimur@gmail.com](mailto:gorkemaytimur@gmail.com) ORCID: [0000-0001-8389-1504](https://orcid.org/0000-0001-8389-1504)

### Öz

Bu çalışmada Alban Berg'in ilk operası olan Wozzeck hakkında tarihsel bir inceleme gerçekleştirilmiştir. 20. yy'ın ilk yılları itibariyle avant-garde ve ekspresyonist (dışavurumcu) bir müzik dilinin önemli örneklerinden biri olan Wozzeck operası, atonal müziğin gelişmesinde de bir yapı taşı niteliğindedir. Henüz kurumsal anlamda şekillenmemiş oniki ton sistemini önceleyen süreçte, tonal-atonal müzik dönüşümü anlamında Berg'in ustaca çözümler üretmesi, eserin öneminin bir kez daha altını çizmiştir. Tarihsel niteliği göz önünde bulundurularak, operanın bu bağlamda incelenmesi de çalışmanın önemi ifade etmektedir. Çalışmada Wozzeck'in, tiyatro metninden librettoya uyarlanması ile bestelenme ve temsil edilme süreçleri incelenmiştir. Operanın müziksel ve dramatik anlatımadaki avant-garde dili, bestelendiği günden bu yana birçok tartışmanın odağı olmuştur. Özellikle Nazizm'in bütün bir Avrupa'yı etkilediği yıllarda, operanın bu sıra dışı yapısı birçok eleştiri ve yasağı da beraberinde getirmiştir. Böylece söz edilen bu sosyo-politik koşulların da incelenmesi, çalışmanın başka bir yönünü açığa çıkarmıştır. Bütün bu kavramsal çerçevelerin yanında, incelemenin bütünlüğü gereği eserin müzikal yapısından ve konusundan da söz edilmiştir. Bununla birlikte esas amaçlanan, operanın 20. yy müziği içindeki tarihsel önemini belirtmesidir.

**Anahtar Kelimeler:** Wozzeck, Alban Berg, George Büchner, Atonalite

## A Historical Review About Alban Berg's Wozzeck

\*

### Abstract

*In this study, a historical examination was made about Wozzeck, the first opera of Alban Berg. The Wozzeck opera, which is an important example of an avant-garde and expressionist music language in the early years of the 20th century, is a building block for the development of atonal music. Berg's ingenious solutions in terms of tonal-atonal music transformation underlined the importance of the work once again in the process that preceded the twelve-tone system, which has not yet been institutionalized. Considering the historical quality, the study of opera in this context expresses the importance of the study. In this study, Wozzeck's adaptation from theatrical text to libretto and its composition and representation processes are examined. The avant-garde language of the opera's musical and dramatic understanding has been the focus of many discussions since its composition. Especially in the years when Nazism influenced a whole Europe, this unusual structure of opera brought many criticisms and prohibitions. Thus, the examination of these socio-political conditions revealed another aspect of the study. In addition to all these conceptual frameworks, the musical structure and synopsis of the work is mentioned in accordance with the integrity of the study. However, the main aim is to emphasize the historical importance of opera in 20th century music.*

**Keywords:** Wozzeck, Alban Berg, George Büchner, Atonality

## Giriş

Bu çalışmada Alban Berg'in Wozzeck operasının özgün yapısı, tarihsel bağlamda ele alınmıştır. Çalışmanın kavramsal bütünlüğü açısından eserin müzikal dilinden ve konusundan da söz edilmiştir ancak, temel olarak tarihsel süreç içinde operanın koşullarına odaklanılmıştır. Böylece 20. yy operaları içinde Wozzeck'in yeri ve önemi ifade edilmek istenmiştir.

Wozzeck Avusturyalı besteci Alban Berg'in ilk operasıdır. 1914-1922 yılları arasında yazılmıştır. Opera ilk kez 1925'te sahnelenmiştir. Opera metni, Alman oyun yazarı George Büchner'in yazdığı bir drama olan Woyzeck'ten alınmıştır.

Berg'in Wozzeck'i, 20. yy'ın ilk yarısında bestelenen en önemli operalardan biridir. Özellikle Wagner sonrası opera repertuarındaki yeri açısından da önemi büyüktür. Avrupa opera endüstrisinde birçok opera kurumunun repertuar seçimleri, 18 ve 19. yy operalarının izleyici çekeceği kesin olan klasik eserleri tercih etme yönündedir. Bu opera kurumlarının repertuarlarına giren 20. yy operaları da çoğunlukla geleneksel bir müzik dili kullanılan örneklerden seçilmektedir. Bu anlamda Alban Berg'in operaları bu konuda istisna niteliğindedir. Alban Berg'in iki operası da (Wozzeck ve Lulu), radikal bir müziksel dile sahip oldukları halde, hem söz edilen bu repertuarlara alınmış, hem de sanatsal güçlerini ilk sahnelendiği günden bugüne korumuşlardır. Jarman'a (1989) göre, Wozzeck, atonal bir müzik örneğidir ancak, günümüzde neredeyse 'klasikleşmiş' bir eser olarak, 20. yy operaları repertuarındaki yerini korumaktadır. Bu konuda besteci, eseri hakkında şöyle söylemektedir:

*Wozzeck'le opera tarihinde bir devrim yapmayı asla düşünmedim. Amacım sadece iyi bir müzik meydana getirmek olmuştur. Tiyatroya hakkı olan şeylerden fazlasını vermeğe kalkmak aklımdan geçmedi. Dramı gerçeğe ulaştırmak için müziğimi bazı elemanlarla güçlendirmeye çalıştım. Bunlar da hiçbir vakit müzik dışı şeyler değildir. Antik şekilleri kullanımın amacı ise perdenin açılışından kapanışına kadar geçen süre boyunca dinleyiciyi birbirini izleyen dalgalarla sürüklemek içindir (Berg'den aktaran Yener, 1992, s.424).*

Wozzeck, Berg'in ilk sahne eseridir Bir başka bestecinin eserlerinin performanslarını görerek edindiklerinden başka hiçbir tiyatral deneyimi olmadan, ustaca bir kavrayışla müzikal yapıyı ve dramatik hareketliliği bir araya getirdiği, özgün bir eserdir. Berg, Wozzeck'in müziksel tasarımında, 20. yy'ın değişen sanat dünyanın talep ve isteklerine ustaca ve özgün bir şekilde çözümler sunmuştur. Diğer taraftan Berg'in bu bakış açısı daha sonraki besteciler için bir model haline de gelmemiştir. Bunu temel sebebi Berg'in, Wozzeck'teki müzikal formlar ile dramatik hareketlilikler arasındaki ilişkiyi kurulma şeklinin ona özgü oluşudur.

Wozzeck, o zamana kadar hiçbir sahneleme biçimi için uygun görülmeyen, zihinsel ve duygusal anlamda deneysel çalışmalar barındırmaktadır. Bu bakımdan da tiyatro repertuarı içinde radikal bir konumu temsil eder. Karakterlerin deliliğe varan nevrotik geçişleri ve bu durumları sahnede kullanmaya yönelik müzikal ve dramatik çözümler, 19. yy'ın sonlarındaki başka operalarda da görülmektedir. Fakat hiçbir opera Wozzeck gibi, psikolojik derinliği bu denli karmaşık bir "anti-kahraman" karaktere sahip değildir. Bu anlamda Wozzeck karakterinin zihinsel dengesizliğini göstermedeki etkisinin seyirci tarafından algılanması, daha önce hiçbir operada olmadığı kadar güçlüdür.

20. yy'ın ilk yıllarında, sanatın dışavurumcu (ekspresyonist) dili, aşırı zihinsel ve duygusal durumları ifade etmekte uygundur. Jarman'a (1989) göre, sanatçının bir duygudaki nevrotik açılımları göstermek için gerçekliği bilinçli olarak dönüştürdüğü sanatsal bir hareket olan dışavurumculuk, 1910-20'li yıllarda Almanya ve Avusturya'daki sanat dünyasına etkisi altına almıştır. Almanya'da dışavurumculuğun yerleşik bir sanat akımı haline gelmesinden yaklaşık 75 yıl önce yazılmış olmasına rağmen, Büchner'in Woyzeck'i, dışavurumculuğun birçok özelliğini barındırmaktadır. Büchner bu oyunda gerçekliği başka bir açıyla ele alınmış ve dönüştürülmüştür. Her şey garip, fantastik, karanlık ve puslu bir atmosfere içkindir. Oyunda söz edilen her şeyin görünürlüğünün arkasında bir başka anlam, uzantı vardır ve bu tüm gerçekliğin garipleşmesine neden olmaktadır. Jarman'a (1989) göre, Büchner'in Woyzeck karakterinin yaşadığı karanlık ve vurdumduymaz dünya, Herbert Read'in "insanın düşmanca ve insanlık dışı bir doğanın varlığında hissedebileceği huzursuzluk ve terör" dediği şeyi yansıtmaktadır.

Berg'in operasının güçlü dramatik etkisinin nedeni, seyirciyi Wozzeck'in kritik anlarında yaşadıklarını deneyimlemeye ve onun dünya ya ilişkin korkunç halüsilasyonlarını hissetmeye zorlanmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Wozzeck'te gördüğümüz şey, sade bir zihnin yansıması değildir. Aynı zamanda sadece aldatılmış bir kişinin ve duygusuz bir toplumun resmi de değildir. Hem toplumsal düzene, hem de müzikal yapının açıkça belirttiği gibi, dünyanın doğasına nevrotik bir karşı duruştur.

*Berg'in operası da bize enformatif bir gerçekçilikten çok 'yükseltmiş ve çarpıtılmış' bir gerçeklik sunmaktadır. Wozzeck'te, baş karakterin insanların günlük işleriyle uğraştıkları ve sıradan hayatlarını sürdürdükleri normal bir toplum içindeki bir "uyumsuz" olarak gösterilme çabası yoktur. Berg'in anlatımında toplum, bencil ve sadist bir egemen sınıfın, yoksul olanlara karşı maddi tahakkümleri ve boş ahlaki dayatmalarıyla yapılmış, zaten çarpık bir düzendedir. Bu toplum Wozzeck gibilerin kaçınılmaz olarak yoksul olduğu, acı çektiği ve bir suçluya dönüştüğü insanlık dışı ve çirkin bir yerdir. Ancak perde kapandığında, Wozzeck öldüğünde veya opera sona erdiğinde; yani müzik sahnedeki karakterlerden ve olaylardan çıkarıldığında operada bir insanlık unsuru hissedilmektedir (Jarman, 1989, s.2).*

Berg'in müzikal anlayışındaki dışavurumcu anlatımı, tonalite ve atonalite sınırındaki ifade gerginliğini sürekli kullanan bir müziksel yapı olarak, Wozzeck'in psikolojik durumunu göstermenin çok uygun bir yolu haline gelmiştir. 20. yy'ın ilk on yılının müziksel anlayışı, Wozzeck gibi bir karakterin dengesiz ruh halini ifade etmekte eksik kalmaktadır. Öte yandan, İkinci Viyana Okulu bestecileri, 1925'ten sonraki yıllarda, yeni bir müziksel yapının yaratılması için daha sistematik bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bununla birlikte Berg zaten, operasındaki baş karakteri olan Wozzeck'in psikolojisini ifade etmek için bu müziksel dili çoktan etkili bir şekilde kullanmıştır.

Çalışmanın bu aşamasında George Büchner'in "Woyzeck" isimli dramasının Alban Berg'in "Wozzeck" operasına nasıl dönüştürüldüğü tarihsel bağlamda ele alınacaktır.

## Büchner'in Woyzeck'inden Berg'in Wozzeck'ine

Büchner, 19 Şubat 1837'de 23 yaşında öldüğünde, başyapıtı Woyzeck'in parça taslakları da dahil olmak üzere birçok eseri geride bırakmıştır. 1850 yılında, yazarın eserlerinin yayınlandığı bir edisyonda basılmıştır. Ancak bu çalışmada Woyzeck oyunu yer almamıştır. Bunun en temel sebebi oyunun bazı yerlerindeki müstehcenliktir. Ayrıca metin tam tamamlanmamış ve yazarın el yazısı da tam çözümlenememiştir.

Büchner öldüğünde, Woyzeck'in tamamlanmamış el yazmaları bazı karışıklıklara neden olmuştur. Bu karışıklık günümüzde, mevcut olan metnin basılı versiyonlarında orijinal metinlerden herhangi bölümün çıkarılıp çıkarılmadığı konusunda, hala devam etmektedir. Hepsinden daha da sorunlu olan konu ise, oyunun Woyzeck'in yargılanmasını ve idam edilmesini içerecek şekilde genişletilip genişletilmeyeceğidir. Gerçek olaylara dayanan bu oyunun asıl hikayesinde, metresini (Johanna Christiane Woost'u) öldürüldüğü için Johann Christian Woyzeck, 27 Ağustos 1824'te idam edilmiştir. Karl Emil Franzos'un 1879'da yayınladığı ilk versiyonda önemli bir not bulunmaktadır. Franzos'un oyunun sahnelenmesi ile ilgili yazdığı yönlendirme notlarında, boğulma meselesiyle ilgili kanıt olacak, Brüchner'e ait bir el yazısı olmadığını belirtmiştir.

Leipzig Mahkemesi'nin isteği üzerine psikiyatrist Dr. Hofrat Clarus tarafından Johann Christian Woyzeck'e bir psikolojik çalışma yapılmış ve iki rapor (1821/1823) hazırlanmıştır. Bu konu, Giessen'de tıp öğrencisi olan, daha sonra Zürih Üniversitesi'nde doğa bilimleri konusunda öğretim görevlisi olarak çalışan ve doktora tezini karşılaştırmalı anatomi alanında yapan Büchner'in ilgisini çekmiştir. Konunun ilgi çekici yanı, Woyzeck'in psikolojik durumu nedeniyle cinayetle sonuçlanan hareketlerinden sorumlu olup olamayacağıdır. Dr. Clarus'un hazırladığı raporlarda Woyzeck yaşanan olaylar karşısında sorumlu bulunmuştur. Bunun sonucunda Woyzeck'in infazının önünü açılmıştır. Bu olay, dönemin psikiyatri dünyasının içinde bir tartışma konusuna dönüşmüştür.

Bütün bu olayları yakından takip eden Büchner, Woyzeck'i oyun metni olarak ele almaya karar vermiştir. Böylece Woyzeck, düz yazı şeklinde yazılmış ve sıradan bir adamın baş kahraman olarak gösterildiği, "düşük" yaşam tarzını yansıtan bir drama dönüşmüştür.

Büchner'in dramında insan doğa önemli bir rol oynamaktadır. Ona göre, insan doğasının derinlerinde yatan hayvansal unsurlarla ahlaklı veya akılcı davranışlar arasında hassas bir sınır bulunmaktadır. Bu unsur ya da davranışlar insanın sadece bir görünümünü ifade etmektedir. Bir anlık travma insanın bu doğasını tersine çevirebilmektedir. "Büchner, Woyzeck'in deliye dönüşümünü insan varoluşunun kaçınılmaz sonucu olarak göstermektedir" (Reich, 1932, s.2).

Oyunda da Woyzeck için bu travmatik kırılma anı, metresi olan Marie'nin, Bando Şefi'yle yaşadığı ilişkiyi öğrenmesi olarak ifade edilmektedir. Doktorun onun üzerinde yaptığı deneyinin yan etkileri ve üstüne de metresi Marie'nin onu aldatması Woyzeck'i tetiklemiştir. Ahlaki veya akılcı olan ile içgüdüsel olan arasındaki ince çizginin üzerine itilmiştir. Akıl ve delilik arasındaki çizgide Woyzeck deliye dönüşmüştür. Ancak Woyzeck'in "deliliği", kötü ve paranoyak Doktor ve Kaptan'inkinden daha üstün bir şekilde, insan doğasının işleyişi üzerine net bir fikir vermektedir. Uyumlu ve estetik yapılmış bir yaklaşım yerine, karakterlerin psikolojik anlamda kasvetli, belirsiz, akıl dışı, patolojik yanları vurgulanarak, insan doğasının dönüşümü belirtilmiştir. Woyzeck'in dönüşümüyle birlikte uçurum apaçık görünür olmuştur.

On yıllar sonra, editör Karl Emil Franzos, unutulmuş ve neredeyse okunaklı olmayan el yazmalarına ışık tutmaya çalışmıştır. Böylelikle, 1879'da Büchner'in Woyzeck'inin parçalarının düzenlenmiş bir versiyonunu yayınlamıştır. Parça parça bölümleri kendince uygun gördüğü sıraya göre düzenlemiştir.<sup>1</sup>

Drama, modern oyun yazarlığının gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bununla birlikte Woyzeck 1913'e kadar sahnelenmemiştir. Georg Büchner'in Woyzeck'i 1913'te Münih'te sahnelenmek üzere hazırlandığında Ekspresyonist çevreler tarafından büyük bir coşkuyla yeniden keşfedilmiştir. Bu Naturalist ve Ekspresyonist yazar ve sanatçılar, oyunda beklentilerinin çoğunu bulmuşlardır.

---

<sup>1</sup> Bu süreçte Franzos, tarihsel bir hata yapıp, yanlışlıkla oyunun adını ve kahramanını Wozzeck olarak değiştirmiştir. Berg bu edisyondan hareket ederek eserinin librettosunu hazırladığından, operanın ismi de Wozzeck olarak kalmıştır.



Alban Berg, 5 Mayıs 1914'te, Viyana'daki ilk temsile katılmış ve bu dramadan bir opera bestelemeye karar vermiştir. Büchner'in kabataslak tasarımı, tamamen yeni bir dramaturjik uygulamayı gerekli kılmıştır. Büchner'in oyunundan geriye 25 sahne kalmıştır. Berg, bu sahnelerden 15'ini seçmiş ve her biri 5 sahneden oluşan 3 perdelik bütünlüklü bir yapı kurmuştur. Operanın librettoyu kendi uyarlamıştır.

*Berg'in dramaturjisi malzemeyi yoğunlaştırmakta ve netleştirmektedir. İlk önce onu üç bölüme ayırır: Giriş (açıklama), gelişme (olayların gelişimi – sadakatsizlik) ve felaket. Oyun metni üzerinde yaptığı ufak değişiklikler sayesinde, bireysel sahneleri simetrik ve orantılı bir şekilde gösterir ve böylece iyi tasarlanmış, dengeli bir drama dönüştürür (Reich, 1932, s.4).*

Operanın kurgulanışında askerlerin günlük yaşamı ve Almanca konuşulan bir kasaba ve halkının yaşantısı gösterilmektedir. Militarizm, duyarsızlaşma, sosyal sömürü ve sadizmin öne çıkan temalar olarak vahşice ve sert bir dille sunulmuştur. Müzikolog Glenn Watkins'a göre, operanın özellikle baş karakteri olan Wozzeck'in sözlerinde II. Dünya Savaşı'nın imaları bulunmaktadır.

*Berg Wozzeck'i bestelediği süreçte oyunun temel düşüncesiyle karşı karşıya kalmıştır: İnsan bir uçurumdur. Bu, kaçınılmaz trajik bir ilerleyişte baş kahramanın (belki de anti-kahramanın demek daha uygundur) psikolojik dönüşümünde, aldatıcı halüsinasyonlar ile gerçeklik iç içe geçmiştir (Sandu-Dediu, s. 52).*

Büchner, final için geriye birkaç farklı dramatik sahne alternatifi bırakmıştır. Bunlar: Woyzeck işlediği suçtan ötürü yakalanır ve yargılanır (Büchner'in hikayesini temel aldığı olayların tarihi gerçekliğiyle bu son eşleşmektedir.); Woyzeck, Marie'yi öldürmek için kullandığı bıçağı bulmaya çalışırken boğulur. Bu aşamada senaryo, iki olası duruma ayrılmaktadır: Woyzeck ya intihar etmiştir ya da cinayet silahını, attığı gölette bulmaya çalışırken boğulmuştur. Baş kahramanın ölümüyle ilgili bu belirsizlik aynı şekilde Berg'in operasında, sondan bir önceki sahnede görülmektedir. Son bölümdeki orkestra interlütü (D Minör invansiyon), izleyicinin/dinleyicinin dikkatini yalnızca müziğe odaklar. Berg, operadaki tüm önemli olayların özetini müzikal filmi dizisi olarak tasarlar ve sadece duyuma yönelerek, hayal gücünü zorlar. Bu aşamada artık tüm temel motifler, Schoenberg'in tekniğini hesaba katmayacak bir sırayla

tekrarlanır. Burada Berg, açık bir şekilde, D Minor veya D Major tonalitede, Gustav Mahler'in geleneksel senfonik anlayışına dönmüştür. Bu senfonik şiir bölümünden sonra operanın perdesi kapanır fakat, perde geri açılır ve Wozzeck ve Marie'nin çocuğunun, arkadaşlarıyla birlikte gösterildiği sahne gelir. Diğer çocuklar, Wozzeck ve Marie'nin oğluna göletin kıyısında annesinin ölü bulunduğunu söylemektedirler. O ise masumca oyuncak atıyla oynamaktadır. Berg, çocuğun bütün gerçeklikten uzak dünyasını yansıtmak için sağduyulu, tekrarlara dayanan, göz alıcı orkestranın neredeyse sonsuz hareketiyle genişletilmiş ve kademeli bir şekilde sessizliğe doğru yol alan bir müzikal anlatıma dayalı bir final oluşturmuştur.

*Bununla birlikte, finale kadar, besteci açıkça Büchner'in parça parça olan sahneleri takip etme etmiştir. Operayı her biri beş sahne olacak şekilde, üç perdede (konunun anlatıldığı klasik bir giriş, konunun gelişimi ve felaket ve kırılma) yapılandırır. Yirmi üç konuşma rolü olan karakter vardır. Oyun ve opera libretto arasındaki diğer farklılıklar Berg'in sahne araçlarını kullanma konusundaki ekonomik yaklaşımıdır. Besteci, örneğin hayvanların oyunda kullanımını içeren sahnelere hem sahne üzerindeki kullanımındaki zorluklardan, hem de dramatik çatışma üzerinde bir etkileri olmadığından dolayı, operasında yer vermemiştir. Bununla birlikte hayvanların sahne üzerinde kullanılmasıyla dramatik anlamda gergin bir atmosferin yaratılması konusunu ihmal etmiş, bu etkiyi müzikle sağlamıştır. Ayrıca oyundan operaya dönüşümde iç yapıların düzenlenmesi konusu, asgari düzeyde tutulmuştur. Bu nedenle Berg'in, eserinin kaynağına ve yazarının edebi yeteneğine saygıyla yaklaşan bir besteci olduğunu söylemek mümkündür (Sandu-Dediu, s. 53).*

Diyaloglar çoğunlukla Büchner'in orijinal metindeki gibidir. Opera'nın ilk sahnesi, oyunun neredeyse aynısıdır (Kaptan'ın sondan bir önceki cümlesi dışında). Aynı şekilde, operanın 1., 2., 3., 5. sahnelerine karşılık gelen, oyunun 2., 3., 7., ve 8. sahneleri ve operanın 2. perdesindeki 2., 3., 4. sahnelerine karşılık gelen oyunun 6., 9., 10. ve 12. sahneleri neredeyse aynıdır. Operada, 2. perdenin 5. sahnesi, oyunun 14. ve 17. sahneleridir. Son olarak, besteci oyundaki 19. (deli adamın konuşmaları hariç), 22., 23. (Kathe libretto'da Margret olmuştur) ve 24. (Doktor ve Kaptan

oyundaki birinci ve ikinci adamın yerine geçiyor) sahneleri, operada 3. perdenin 1., 2., 3. ve 4. sahneleri olarak düzenlemiştir. Final ise, tamamen besteciye aittir.

Büchner'in draması ile Berg'in operasının sahnelerinin karşılaştırılması düzeni şöyledir:<sup>2</sup>

Woyzeck: Büchner (Franz / Landau)	Woyzeck: Berg
	<b>1. PERDE</b>
<b>1. Sahne</b> Bir oda Woyzeck Kaptanı tıraş etmektedir.	<b>1. Sahne</b> Kaptan'ın odası Sabahın erken saatleri Woyzeck Kaptanı tıraş etmektedir.
<b>2. Sahne</b> Şehirden uzak, kırsal bir yer Woyzeck ve Andres ağaçları budamakta ve otları kesmektedirler.	<b>2. Sahne</b> Şehirden uzak, kırsal bir yer
<b>3. Sahne</b> Şehirde bir yer Marie odasının dışındaki askeri geçit törenini izlemektedir. Çocuğuna şarkı söyler. Bu sırada Woyzeck gelir.	<b>3. Sahne</b> Marie'nin odası. Güneşli bir sabah
<b>4. Sahne</b> Doktorun çalışma odası Doktor Woyzeck'i muayene etmektedir.	<b>4. Sahne</b> Doktorun çalışma odası Güneşli bir öğleden sonra
<b>5. Sahne</b> Açık hava bir yer Marie ve Woyzeck bir fuarı gezmeye gitmişlerdir.	
<b>6. Sahne</b> Stantlardan birinde Marie ve Woyzeck eğitilmiş bir eşek gösterisi izlemektedirler.	
<b>7. Sahne</b> Sokak Bando Şefi Marie'yi baştan çıkartır.	<b>5. Sahne</b> Marie'nin odasının önündeki sokak Akşam karanlığı
<b>8. Sahne</b> Doktor'un bahçesi Doktor, bir grup öğrenciyi ders vermektedir.	
	<b>2. PERDE</b>
<b>9. Sahne</b> Marie'nin odası Marie Bando Şefi'nin verdiği küpelere hayran olmuştur. Woyzeck bu durumu fark eder.	<b>1. Sahne</b> Marie'nin odası Güneşli bir sabah
<b>10. Sahne</b> Sokak Doktor ve Kaptan, Woyzeck ile karşılaşmışlardır. Marie'nin onu aldattığını ima edip, alay ederler.	<b>2. Sahne</b> Şehirde bir sokak

<sup>2</sup> D. Jarman, 1989, s.12-15

Alban Berg'in Wozzeck Operası Hakkında Tarihsel Bir İnceleme

<p><b>11. Sahne</b> Marie'nin odası Woyzeck Marie'yle yüzleşir.</p>	<p><b>3. Sahne</b> Marie'nin odasının önündeki sokak Bulutlu bir gün</p>
<p><b>12. Sahne</b> Bekçi odası Woyzeck ve Andres</p>	
<p><b>13. Sahne</b> Taverna Woyzeck, Marie'nin Bando Şefi'yle dansını izler ve bu durum karşısında kontrolsüzce hareket eder.</p>	<p><b>4. Sahne</b> Bir tavernanın bahçesi Akşam geç bir saat</p>
<p><b>14. Sahne</b> Kırsal bir yer Gece Woyzeck sesleri ve müziği duyar.</p>	<p><b>5. Sahne</b> Askeri bölgede bir koğuş Gece</p>
<p><b>15. Sahne</b> Askeri bölgede bir koğuş</p>	
<p><b>16. Sahne</b> Askeri bölgenin bahçesinde Bando Şefi, Woyzeck ile önce alay eder sonra da kavga eder ve onu döver.</p>	
<b>3. PERDE</b>	
<p><b>18. Sahne</b> Rehinci Woyzeck bir bıçak satın alır.</p>	<p><b>1. Sahne</b> Marie'nin odası Gece Mum ışıkları yanmaktadır.</p>
<p><b>19. Sahne</b> Sokak. Güneşli bir öğleden sonra Marie oynayan çocukları izlemektedir. Yaşlı bir kadın bir peri masalı anlatmaktadır.</p>	<p>Oyundaki peri masalı, operada 3. Perde 1. sahneye dahil edilmiştir.</p>
<p><b>20. Sahne</b> Askeri bölgede bir koğuş Woyzeck ceketini Andres'e verir.</p>	
<p><b>21. Sahne</b> Ormanda, gölet tarafında bir yol Alacakaranlık Woyzeck Marie'yi öldürür.</p>	<p><b>2. Sahne</b> Ormanda, gölet tarafında bir yol Akşam karanlığı</p>
<p><b>22. Sahne</b> Bir bar Woyzeck sarhoş olmayı amaçlamaktadır.</p>	<p><b>3. Sahne</b> Bir bar Gece Loş ışıklı bir ortam</p>
<p><b>23. Sahne</b> Ormanda, gölet tarafından bir yol Gece Woyzeck boğulur.</p>	<p><b>4. Sahne</b> Ormanda, gölet tarafından bir yol Mehtaplı bir gece</p>
<p><b>24. Sahne</b> Sabahın erken saatleri. Marie'nin evinin önünde çocuklar oynamaktadır.</p>	<p><b>5. Sahne</b> Marie'nin odasının önü. Güneşli bir sabah</p>
<p><b>25. Sahne</b> Ölünün teşhis edildiği bir oda Bir doktor ve bir yargıç cinayet hakkında konuşmaktadır.</p>	

Bu tür sahne düzenlemeleri bir kenara bırakıldığında, Berg'in, Büchner'in oyunundaki dramatik/müzikal yorumuna ve her karakterin psikolojisinin ana hatlarına sadık kaldığını tekrar belirtmek gerekmektedir. Wozzeck'in Marie ile olan ilişkisi ve çatışması hem trajik hem de halisünatif bir gerginlikle ifade edilmiştir. Bu, belirli bir toplumsal gerçekliği, aynı zamanda tutkular ve halüsinasyonlarla yaşayan bir karakterin "uçurumunu" yansıtmaktadır. Bariton Franz Wozzeck her zaman atonal ve ekspresyonist bir dille şarkı söylerken, karşısında tenor Andres intonal (neredeyse tonal) bir yapıda, onu halüsinasyonlardan kurtarmak ve dünyaya geri getirmek için çabalamaktadır. Marie'nin müziksel yapısı da aynı pragmatik anlayışa sahiptir. Kocasının dengesizliklerinden korktuğu için onun içindeki babalık içgüdüsünü uyandırmayı amaçlar ve tanıdık ninniler söyler. Yine Bando Şefi'ne hayranlığından dolayı da askeri marşlar (bu da neredeyse tonal bir yapıda) söyler. Müzikal söyleminin etkisi, son solosunda, (3. Perde, 1. Sahnede) zirvesine ulaşır. Wozzeck'e ihanet ettiği için pişmanlık duyduğunda, Mary Magdalene'nin İncil'den hikayesini okurken, duygusal olarak Verdi'nin Desdemona'sını hatırlatan bir melodiyi söyler. Diğer karakterlerin her biri grotesk ve egoist dünyalar arasında köprü kurmaktadır. Kaptan, Doktor ve Bando Şefi, dramatik hareketliliğe katılır ve onu katalize ederler. İki sarhoş çırak, Margret ve Marie'in oğlu gerçekliğin parça parça görünümünü temsil etmektedirler. Deli adam bir çeşit kahindir (tüm tiyatral delilerle benzer özellikte) ve bu nevrotik cinayet hakkında sayıltılarda bulunmaktadır (2. perdedeki meyhane sahnesinin ortasında).

### **Berg'in Wozzeck'i Besteleme Süreci**

Berg, 1914 yılında opera üzerinde çalışmaya başlasa da, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte er olarak askere gitmiştir. Bu nedenle, 1917'de askeri görevinden ayrılana kadar, çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. 1918'de ancak operası üzerine tekrardan yoğunlaşmaya başlayabilmiştir. Berg'in savaş tecrübesi, Wozzeck'in dramatik ve kompozisyon yönleri üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. 1918 yılının haziran ayında karısına yazdığı bir mektupta durumu şu şekilde özetlemiştir: "Wozzeck'in karakterinde biraz da olsa benden birşeyler var,

çünkü bu savaş yıllarını tıpkı nefret ettiğim birine bağlı olmak gibi, zincir-  
lenmiş, esir, hasta, çaresiz hatta aşağılanmış bir şekilde geçiriyorum”  
(Glenn, 2002, s 235). Bu bağlamda Berg'in, savaş yıllarına ait mektup ve  
notları değerlendirildiğinde Wozzeck'i bitirmek için nasıl bir saplantı  
içinde olduğunu ortaya çıkmaktadır.

*Berg'in savaş sırasında yaptığı 'Wozzeck' ve 'Orkestra için Üç  
Parça'sının kompozisyon şemaları ve notaları, askeri yönetmelikler  
ve terminoloji parçalarıyla doludur. 1. perdenin 2. sahnesinde yer  
alan libretto taslağında Berg, Avusturya ordusunun borazan  
çağrılarında atıfta bulunan gösterimler kullanmıştır. Bu askeri si-  
renler daha sonra notasyona, atonal bir biçimde eklenmiştir ancak,  
bu benzetmeler sadece dönemin Avusturyalı izleyicileri tarafından  
fark edilebilmiştir. Berg benzer şekilde, 2. Perde, 5. Sahne'de yani  
"kışlada horlayan asker" sahnesinde bir anlatım gerçekleştirmiştir.  
Bu tuhaf, polifonik horlama korosu, Berg'in askerlik yıllarına bir  
gönderme gibidir (Rose, 2013, s.375).*

1919 yazına kadar 1. Perdeyi, 1921 Ağustos'unda 2. perdeyi ve sonraki  
iki ay boyunca son perdeyi (3. Perdeyi) yazmıştır. Sonraki altı ay süresince  
de orkestrasyonu sonuçlandırılmıştır. Berg, Nisan 1922'de Wozzeck'i  
tamamlamıştır. 1923'te piyano notasyonunun ortaya çıkışı, Berlin galası  
öncesinde tutkuyla yoğunlaşan tartışmalara yol açmıştır.

Operanın tipik bir gösteriminde birbuçuk saatten fazla sürmektedir.

## **Performans geçmişi**

Erich Kleiber, Berg'in Wozzeck Operasını kendi girişimleriyle programa  
almış ve 14 Aralık 1925'te dünya prömiyerini Berlin Devlet Operası'nda  
(Berlin Staatsoper'de) gerçekleştirmiştir. Bu temsil Kleiber'in orkestra şe-  
fliğinde, Franz Ludwig Horth sahne yönetmenliğiyle ve Panos Aravanti-  
nos sahne tasarımıyla yapılmıştır. Oyuncular Leo Schützendorf, Wozzeck;  
Sigrid Johanson, Marie; Waldemar Henke, Kaptan; Martin Abendroth,  
Doktor; Fritz Soot, Bando Şefi ve Gerhard Witting, Andres rollerinde  
görev almışlardır.

Bazı eleştirmenlerce opera, 'a succès de scandale (skandal bir başarı)'  
olarak değerlendirilmiştir. Basın, Kleiber'in ve operanın aleyhine,  
prömiyer ve sonraki performanslarla ilgili karalama kampanyası

yürütmeye başlamıştır. Eserin kostüm provasının Devlet Opera'sında karışıklığa ve kargaşaya neden olduğunu açıklayan *The Berliner Lokalanzeiger*, bu nedenden ötürü Wozzeck'in diğer temsillerinden vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. *Deutsche Zeitung* dergisinin eleştirmeni Paul Zschorlich, prömiyer sonrası Wozzeck'e yönelik saldırılarla ilgili bir yazı dizisi yayınlamıştır.

*Berlin galasında izleyiciler arasında Prag Çek Ulusal Operası şefi olan Otokar Ostrcil bulunmaktadır. Ostrcil bu esere olan ilgisini çoktan dile getirmiştir. Eserin Prag'ta da temsilini gerçekleştirme konusundaki kararlılığı, Berlin temsili sonrasın iyice güçlenmiştir. "Güzel ve güçlü bir eser" olarak ifade ettiği Wozzeck hakkındaki düşüncelerini, galadan birkaç gün sonra, "Strauss'un Elektra'sından bu yana, en dikkat çeken yabancı opera" olarak nitelerek bir yazı kaleme almıştır. Ostrcil göre eser, Mahler'den Schoenberg'e uzanan bir çizgide oldukça modern, otantik; yapı bakımından gerçekten yeni, bireysel ve özgündür. Çalışma bir sonraki sezon için programa alınmıştır. Ostrcil tarafından 11 Kasım 1926'da Prag galasına yapılmıştır. Prag'daki ilk iki gösteri halk tarafından hem eleştirilmiş ve hem de beğeni toplamıştır. Bununla birlikte üçüncü temsilde opera yeniden hedef haline gelmiştir. Alman operasına itiraz eden Çek milliyetçileri tarafından politik bir protesto eylemi yapılmıştır. Prag'taki üçüncü gösteri, final perdesinden önce durdurulmuş ve tiyatro boşaltılmıştır. Polis tarafından gelecekteki temsiller yasaklanmıştır (Jarman, 1989, s.69).*

Rus devrimini takip eden on yıl içinde Leningrad, özellikle aktif bir çağdaş sanat merkezi olmuştur. Wozzeck de bu sanatsal atmosfer içinde 1927-28 sezonunun programına alınmıştır. Nazilerin daha sonra 'kültürel Bolşevizm'in bir örneği' olarak ifade edilerek yasaklayacağı bu opera, ilginç bir şekilde, Sovyet yetkililer tarafından da eleştirilmiş ve 'çökmekte olan burjuva sanatının bir örneği' olarak nitelendirilmiştir.

Prag'daki olaylı temsil sürecinin haberleri çok geçmeden Viyana'ya yayılmıştır. Skandal temel olarak Berg'in operasıyla ilgisi olmasa da, Wozzeck'in, Leningrad'taki başarısını etkilemiştir. Bu durumu sadece Almanya'da yapılacak başarılı bir temsil geri döndürebilmektedir. Bu

nedenle Berg, Mart 1929'da, Oldenburg'ta, Johannes Schuler'in yönetiminde Wozzeck'in dördüncü temsilinin başarılı olması konusunda özellikle endişe taşımaktadır. Notasyonu Oldenburg'taki daha az sayıdaki bir orkestraya uyacak şekilde uyarlanmıştır. Performanstan önce prodüksiyon ekibine, opera hakkında tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak, Wozzeck'in Oldenburg'da, 5 Mart 1929'da yapılan prömiyeri başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir.

*Oldenburg temsili sonucunda pek çok küçük şirket çalışmaya ilgi duymaya başlamıştır. 12 ay boyunca, Aralık 1929 ile Aralık 1930 arasında ve yedi operada Wozzeck temsilleri yapılmıştır (Essen - Aralık, 1929; Aachen -Şubat, 1930; Düsseldorf - Nisan, 1930; Königsberg - Mayıs, 1930; Lubeck -Mayıs, 1930; Köln - Ekim, 1930 ve Gera - Aralık, 1930). Opera'nın devam eden başarısını sağlamak için Berg, bu performansların çoğuna katılmış ve Oldenburg için hazırladığı tanıtım konuşmalarını tekrarlamıştır. (Jarman, 1989, s.75).*

Bu yedi yapımın hepsi eşit derecede başarılı değildir. Heinrich Jalowetz'in daha sonra 'duyduğum en iyi sahne gösterimi' olarak tanımladığı Aachen temsili, Berg'in model olarak kabul ettiği, bir başarıdır. Bu yapım turneye çıkmış ve 1930-31 sezonu boyunca Liege, Amsterdam ve Rotterdam'da temsil edilmiştir. Bu turne aynı zamanda operanın tanınmasında da önemli rol oynamıştır.

30 Mart 1930'da Wozzeck, nihayet Viyana Devlet Operası'nda temsil edilmiştir. Viyana'daki prova döneminde, Berlin'de olduğu gibi, operanın zorluklarıyla ilgili çeşitli dedikodular yayılmaya başlamıştır. Bu dedikodulara göre, Viyana Filarmoni eseri bölümler halinde prova etmek zorunda kalmıştır, ki bu daha önce asla yaşanmamış birşeydir. Aynı zamanda opera yine siyasi tartışmaların odağı olmuştur. 29 Mart 1930'da, Viyana galasından önceki gün, Avusturya Ulusal Sosyalist Partisinin resmi gazetesi olan *Deutscheöster-reichische Tageszeitung* şunları yazmıştır:

*Şimdiye kadar yazılan en provokatif agit-prop çalışmalarından biri Alban Berg'in Wozzeck operasıdır. Georg Büchner'in oyunundan sonra pazar günü Viyana Devlet Operası'nda ilk temsili yapılacaktır. Opera, Berlin ve Prag'da başarısız olmuştur. Schoenberg ve çevresinin tüm eserlerinin yayıncısı olan Universal Edition'la Vi-*



*yana'daki yayıncıların sözleşmeleri gereği bu opera, Berlin repertuarında zorunlu olarak yer almaktadır. Wozzeck sadece Lenin-grad'da kabul görmüştür. Sosyal Demokratlar, Universal Edition ve Schoenberg'in çevresiyle birlikte, bu çarpık çalışmanın propagandasını yapmak için pazar günü mümkün olan her şeyi yapacaklardır. Viyana halkının sağduyusu ve Avusturya Devleti yönetimi bu Avusturya -Marksist faaliyete hak ettiği cevabı verecektir. (Jerman, 1989, s.77).*

Bu karalama kampanyalarına rağmen Viyana Prömiyeri oldukça başarılı geçmiştir. Anton Webern'de Wozzeck'i ilk kez Viyana'da izlemiştir. Webern, Schoenberg'e yazdığı bir mektupta "Viyana galasının başarısı gerçekten çok büyük... Opera beni derinlemesine etkiledi" ifadelerini kullanmıştır.

1931 yılında, Almanya'da altı farklı opera binalarında (Braunschweig, Darmstadt, Frankfurt, Wuppertal, Freiburg ve Leipzig'de) ve bir de Zürih Devlet Tiyatrosu'nda sekiz Wozzeck temsili yapılmıştır. Ancak 1931 temsillerin en önemlisi, Wozzeck'in Amerikan galasıdır. Bu gala 19 Mart'ta, Leopold Stokowski'nin orkestra yönetiminde Philadelphia'da yapılmıştır.

Wozzeck, Şubat 1932, Belçika, Brüksel'deki Theatre de la Monnaie'de temsil edilmiştir. *Revue Musicale*'ye göre solistler 1931 Mayıs'ından beri operayı incelemektedirler ve orkestra provaları da yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu yoğun hazırlığa rağmen, prömiyer için Brüksel'e seyahat eden Berg, işin başarı şansı konusunda endişelenmektedir. Bunun sebebi Brüksel'deki sanat çevreleri Berg'e göre çok muhafazakarlardır. Sonuç olarak, Berg'in endişelerine rağmen, Belçika prömiyeri de, başarılı olmuştur.

Bununla birlikte, Wozzeck'in temsil kariyerinin başlarında yaşadığı siyasi sıkıntılar, geleceğini her zamankinden daha ciddi bir etkilemeye başlamıştır. Nazilerin artan gücü, tiyatro yöneticilerinin opera sahneleme isteklerini de etkilemeye başlamıştır. 1932'de Berlin Devlet Opera'sındaki iki Wozzeck temsili dışında sadece Coburg ve Mainz gibi bir-iki opera evinde temsil yapılabilmektedir. Kişisel olarak bir cesaret göstergesi sergileyen Erich Kleiber, 30 Kasım 1932'de Berlin'de Wozzeck'in sahnelenmesini sağlamıştır. Bu temsille birlikte on altı yıl boyunca Alman sahnelerinde operanın başka temsili yapılamamıştır. Operanın Aralık 1932'de,

Brno'daki gösterimi ise Nazilerin Ocak 1933'te iktidara gelmesinden önceki son temsilidir.

Naziler, 1933'ten sonra Wozzeck'i "çökmekte olan sanatın çöplüğü" olarak aşağılayana kadar, operanın Almanya ve Avusturya'da birçok temsili yapılmıştır. Başlangıçta, Wozzeck ana akım opera geleneğinde kendisi için sağlam bir yer edinmiştir ve Avrupa'nın büyük operalarının repertuarında yer almıştır. Berg de, bir süre eserinin telif hakları sayesinde rahat bir hayat yaşamıştır. 1920'li ve 30'lu yılları operasının temsillerine katılmak ve hakkında konuşmalar yapmakla geçirmiştir.

Wozzeck'in 14 Mart 1934'te, Londra, Queen Hall'da bir konser versiyonunu yapılmıştır. Bu konseri Adrian Boult'un yönetmiştir. Konser BBC'de canlı olarak, Avusturya'da da kayıttan yayınlanmıştır. Konserin Queen Hall'daki başarısından sonra, Covent Garden'da yapılabilecek bir opera temsiline fırsat tanınacağı Berg'e bildirilmiştir. 1935 Ocak ayına kadar bu temsil için planlar devam etmiştir. Yapımcı Otto Erhardt, besteciyle yapılacak çalışmaları tartışmak için Viyana'da gelmiştir. Ancak 1935 Londra yapılan BBC performansı ile on dört yıl sonra (savaş sonrası) yapılan ilk temsil arasında, 1942'de Roma'daki Teatro Reale dell'Opera'da sadece tek bir Wozzeck temsili yapılabildiği görülmüştür.

Savaş sonrası ilk Wozzeck temsili Haziran 1948'de Düsseldorf'ta yapılmış olsa da, onu, takip eden süreçte (Nisan 1949'da Londra'da, Aralık 1950'de Paris'te ve Nisan 1951'de New York'ta) 1934'de, Londra'da yapılan konser versiyonuna benzer şekilde gösterimler izlemiştir. Operanın tekrardan sahne eseri olarak repertuarlarda yerini alabilmesi iki temsille gerçekleşmiştir. Bunlar, Aralık 1950'de Napoli'deki Teatro San Carlo'da ve 16 Ağustos 1951'de Salzburger Fest-spielhaus'ta yapılan gösterimlerdir. Bu temsiller Wozzeck'le yakından ilgilenen Karl Böhm tarafından yönetilmiştir. Wozzeck'in İngiltere galası nihayet Ocak 1952'de, Royal Opera House, Covent Garden'da gerçekleştirilmiştir.

Covent Garden, 1952 yılında opera temsil edildiğinde, İngiliz basını da gelişmeleri yakından takip etmiştir. Opera'nın prömiyerden önce, özel bir önizleme çalışması, Erwin Stein'in operası hakkında bir tanıtım çalışması, Hugo Garten tarafından Büchner'e hakkında bir makale çalışması yapılmış ve Berg'in "Operalarımıdaki müzik formları - Wozzeck " isimli kitabı İngilizce'ye çevrilmiştir.

İngiliz eleştirmenlerin temel yaklaşımları, operanın müzikal yapısı değildir ancak, Sprechgesang'ın (şarkı ile konuşma arası bir söyleyiş biçimi) İngilizce'de uygulanabilirliği eleştirilerin temel konusudur.

Avrupa'daki opera kuruluşları savaşın etkilerinden kurtulmuş ve Wozzeck'e tekrar kapılarını açmışlardır. 1952-55 yılları arasında Milano ve Viyana'da birçok temsil gerçekleştirilmiştir.

1955 yılında Wozzeck, 14 Aralık'taki prömiyerinden otuz yıl sonra, Berlin Devlet Operasında tekrar temsil edilmiştir. Şefi 1929'da Oldenburg'taki temsili yapan Johannes Schuler'dır. Bu temsilin asıl önemi müzikal olmaktan çok politiktir. Berlin Devlet Operası, Kleiber'in yönetiminde Wozzeck'in ilk performansını 1925'te gerçekleştirmiştir. Oysa 1955 yılında bu opera kentin Rus kontrolünde olan kısmının bir parçasıdır. Wozzeck'in performansları Sovyetler Birliği'nde yasaklandığından, Doğu Berlin Staatsoper'den sorumlu makamlar hem eserin tekrar temsil edilmesi kararını savunmakta, hem de kendilerini hala bu müzikten uzak tutmaya çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak Alban Berg'in Wozzeck'i savaş yıllarından bile sağ kurtulmuş büyük bir sahne başarısını ifade etmektedir. Günümüzde hala operaların repertuarlarına alınmak istenen, modern bir eserdir. Her ne kadar Wozzeck, operaların repertuarında kalıcı bir yer edinse de, çalışılması zor bir operadır. Bu bakımdan Berg operanın çalışılma yöntemi konusunda belirli yönlendirmeler yapmıştır. Opera'nın vokal ve orkestra notasyonunun önüne basılan bu talimatlarda Berg şu şekilde açıklamalarda bulunur:

1. *Ritme çok hassas bir şekilde sağdık kalınacak (nota değerlerine) ve normal şarkı söylemekten daha fazla özgürlüğe izin verilmeyecektir.*

2. *Şarkı söyleme ve konuşma sesleri arasındaki farkı anlamak: Şarkı söylerken sanatçı nota üzerinde değişiklik yapmadan kalır. Konuşmada ise notaya vurur ancak, hemen yükselip veya alçalarak perdesini terk eder ve her zaman ilişki içinde olduğu diğer notaların perdelerine doğru hareket eder.*

*Sanatçı, şarkı söyler gibi konuşmamaya büyük özen göstermelidir. Bu, bestecinin amaçladığı birşey değildir ancak, gerçekçi, doğal bir konuşma tarzı da istemez. Aksine, sıradan konuşma ile*

*müzikte kullanılacak konuşma arasındaki fark açık olmalıdır. Öte yandan, şarkı söyler gibi de olmamalıdır. (Jarman, 1989, s.88).*

Berg, 1930 tarihli "Wozzeck" in hazırlanması ve sahnelenmesi" adlı bu konuşmasını genişletmiştir.

*Hiçbir koşulda şarkı söylemek yok! Yine de, perdeler tam olarak notlarda belirtildiği gibi belirtilmeli ve tutulmalıdır. Emin olmak için böyle bir konuşmanın baştan sona göğüs tonuyla sınırlı olmasına gerek yoktur. Normal konuşma sesi genellikle çok düşük ve sınırlı bir aralıkta olduğu için, kafa tonları da uygulanabilir. Bu nedenle konuşma sesleri, farklı ifadeleri dile getirmek için, uygun ses tonlarında ve şarkıcıya zorluk veya zarar vermeyecek şekilde kullanılmalıdır.*

*Sadece, bu yönlere rağmen, doğal olmayan ve şekillendirilmiş bir ses tınısının (yüksek veya düşük aralıklarda) kaçınılmaz olduğu durumlarda, konuşulan melodiyi daha dar bir sınırdaki kullanmasına izin verilir. Bununla birlikte, bireysel perdelerin bir diğeriyle ilişkisi korunmalıdır. (Jarman, 1989, s.88).*

Berg'in bu ayrıntılı talimatlarına rağmen, Sprechgesang'ın uygulanabilirliği hala bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

## **Müziksel yapısı**

"Wozzeck, müzikal içeriğindeki modernist unsurlara rağmen, eski formların ustaca kullanıldığı bir eserdir. Aynı zamanda dramatik olayların müzikal anlamdaki ifadeleri dikkatli bir tutarlılıkla gerçekleşmiştir." (Reich, 1932, s.4). Her sahne klasik operalarda olduğu gibi belirli biçimlerle işlenmiştir (Üç tema üzerine fantazi ve füg, yirmi varyasyondan kurulu bir süit gibi).

Berg'e göre operada seyirci, Wozzeck'in psikolojik kaosunu anlayabilmelidir. Bu ancak müzikal bir ifadeyle gerçekleştirilebilir. Böyle bir müziğin oluşturulmasında Berg, birçok yaratıcı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin orkestrayı birçok yerde bir efekt unsuru olarak kullanmıştır.

Berg, Woyzeck oyununu kendi kompozisyonel gelişiminde bakımından, doğru zamanda izlemiştir. Berg'in kompozisyon öğretmeni Arnold

Schoenberg, 1905'te, 19. yüzyıl klasik müziğinin temelini oluşturan tonal sistemi bir kenara bırakarak yeni ve deneysel bir müzik düşüncesi için harekete geçmiştir. Bu müziksel çizgiyi takip eden Berg, Üç Orkestra Orkestrası'nda (1914) birlikte daha büyük ölçekte atonal eserler bestelenmesini sağlayan yapısal araçları bir araya getiren ilk besteci olmuştur. Bu eserde edindiği bestecilik deneyimleri Wozzeck'in yolunu açmıştır.

Wozzeck'de Berg, Büchner'in metninin dramatik yapısına ve sosyal anlamdaki eleştirel tutumuna, oyunun farklı karakterleri ve bölümleri arasında bir birliktelik yaratarak, sağlam bir müzikal yapıyla karşılık vermiştir. Berg, Büchner'in oyununun 25 sahnesinden<sup>3</sup> 15'ini seçmiş ve her birini beş sahneden oluşan üç perdeye ayırmıştır. Daha sonra her bir perde şu şekilde oluşturulmuştur: Beş Müziksel Stil (1. perde), Beş Formlu Senfoni (2. perde) ve Altı İnvansiyon Kümesi (3. perde). Bu genel tasarım içerisinde, her bir sahne için de farklı müzikal formlar oluşturulmuştur.

Aşağıdaki tablo, Fritz Mahler'in hazırladığı dramatik yapıyı ve formları özetlemektedir.<sup>4</sup>

Drama		Müzik
<b>Giriş (Serim)</b>	<b>1. Perde</b>	<b>Beş Müziksel Stil</b>
Wozzeck ve Kaptan	1. Sahne	Süit
Wozzeck ve Andres	2. Sahne	Rapsodi
Wozzeck ve Marie	3. Sahne	<u>Askeri marş</u> ve <u>Lullaby</u> (Ninni)
Wozzeck ve Doktor	4. Sahne	<u>Pasaj</u>
Marie ve Bando Şefi	5. Sahne	Andante affettuoso (Rondo gibi)
<b>Dramatik Gelişim</b>	<b>2. Perde</b>	<b>Beş Formlu Senfoni</b>
Marie ve oğlu, sonra Wozzeck	1. Sahne	<u>Sonat</u>
Kaptan ve Doktor, sonra Wozzeck	2. Sahne	Fantazi ve Füg
Marie ve Wozzeck	3. Sahne	<u>Largo</u>
Bir tavernanın bahçesi	4. Sahne	<u>Scherzo</u>
Kışlada bir bahçe odası	5. Sahne	Rondo con introduzione
<b>Felaket (Son Bölüm)</b>	<b>3. Perde</b>	<b>Altı İnvansiyon</b>
Marie ve oğlu	1. Sahne	Tek tema üzerinde invasiyon

<sup>3</sup> Büchner'in Woyzeck'i bazı kaynaklarda 25, bazısında ise 26 sahne olarak belirtilmektedir. Bunun nedeninin oyunun orijinal metninin kaç sahne olduğunun netleşmemesinden kaynakladığı düşünülmektedir.

<sup>4</sup> W. Reich, 1932, s.7.

Marie ve Wozzeck	2. Sahne	Tek nota üzerinde invansiyon (B <sup>4</sup> )
Taverna (Bar)	3. Sahne	Tek ritm üzerinde invansiyon
Wozzeck'in ölümü	4. Sahne	Tek <u>hexachord</u> üzerinde invansiyon
	İnterlüt	Tek ton üzerinde invansiyon (D <u>minor</u> )
Çocukların oyunu	5. Sahne	Düzenli tek bir <u>quaver</u> formu üzerinde invansiyon (Perpetuum Mobile)

Berg, seçtiği klasik formları biraraya getirmiş ve bu formsal yapılarla her bir sahnesinin dramatik ve psikolojik özünü aydınlatmak istemiştir.

Aşırı duygusal güç ile gizli fakat sıkı kontrol arasındaki yaratıcı gerilim, sadece operanın biçimsel tasarımında değil, klasik operanınkilerin ötesine geçen vokal kullanım tekniklerinde de görülmektedir. Sıradan konuşmadan, notalı sözcüklere; tam şarkıdan ve süslemelere kadar her ses kesin bir şekilde notasyonda ifade edilmiş, ses ve cümleler dengelenmiştir.

Berg kariyeri boyunca, Mahler'in yaratıcı kişiliğine sıcak bir hayranlık beslemiştir. Bu nedenle de Wozzeck'i Mahler'in dul eşi Alma Mahler Werfel'e ithaf etmiştir. Berg'in birçok eseri, Mahler'in amaçladığı müzikteki mantıksal gelişimin yerine getirilmesi olarak görülebilir. Ancak bununla birlikte Berg, orijinal fikirleri kendi tarzında geliştirerek, özgün anlatımını oluşturmuştur.

*1914'te Berg opera Wozzeck'i oluşturmaya karar verdiğinde, müzikte dünyasındaki durum biraz tuhaftır. Arnold Schoenberg liderliğindeki Viyana okulu, "atonalite" olarak bilinen hareketin ilk aşamalarının ötesine daha yeni gelmiştir. Bu stildeki kompozisyonlar henüz şarkılar, piyano ve orkestra parçaları gibi küçük formlarla sınırlıdır. Ortalama uzunlukta ve büyük yapıda (senfoni, oratoryo ve opera gibi) atonal eser daha yazılmamıştır. Tonaliteden uzaklaşarak bu okul, sadece küçük formları değil, büyük biçimleri; daha önceden denenmiş ve başarılı olduğu anlaşılmış birçok müziksel anlayışı reddetmişlerdir. Berg bir opera yazmaya karar verdiğinde, uyum konusunda yeni birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Kanıtlanmış formlar ve buna dayanan biçimsel tekniklerin sağladığı imkanlar olmadan, aynı bütünlüğü ve ikna edici müzikal tutarlılığı sağlaması büyük bir sorunu ifade etmektedir. (Reich, 1932, s.5).*

Tek başına metnin mimarisi, Berg'e bu sorunlarına çözüm üretememiş, biçim birliğini garanti edememiştir. Büchner'ın Woyzeck'i pek çok gevşek ve parçalı bir yapıda olduğu için sahneler elden geçmek zorunda kalmıştır. On beş sahneye dönüştürülen opera, giriş dramatik gelişme ve felaket diye ayıran üç perdeli düzenleme yapıldığında, dramatik yapıyla tutarlı müzikal bir düşünce henüz hazır değildir. Bu konuda Berg, sahnelerin dramatik hareketliliğine uygun müzikal stil ve formları bir araya getirme kararı almış ve soruna çözüm üretmek istemiştir.

Berg'in müzikal çeşitlilik arzusu, Wagner'den beri müziksel dramanın ortak özelliği olan "durchkomponieren" (bütüncül ve tutarlı bir beste oluşturma) düşüncesinden kaçınmasını sağlamıştır. Wozzeck'te her bir farklı sahne farklı bir müziksel stilde tasarlanmıştır. Buna rağmen yine de bu sahnelerin her birinin tamamlanması, müzikal bir bütünlüğü de gerekli kılmıştır. Tek tek müzikal bölümlerin sanatsal olarak kaynaşması zorunluluğunu, onlara tam anlamıyla doğru formu vermeyi gerektirmektedir. Aynı şey sahne üzerindeki dramatik hareketliliğe de uygulanmıştır. Bu amaç için seçilen müziksel formların doğallığı sahne bölümlerinin birbirine bağlanmasını da kolaylaştırmıştır.

Berg, operadaki tutarlılığı sağlamak için söz edilen müziksel form çeşitliliğinin yanında farklı müzikal teknikler de kullanmıştır. Bu tekniklerden en önemlisi 'Leitmotif'dir. Leitmotifin kullanımı Berg'in müziğinde diğer çoğu besteciden farklı bir yapıdadır. Her bir motifi, bir karakter veya nesneye doğrudan iliştilmek yerine çok daha incelikli bir şekilde kullanmıştır. Bununla birlikte Kaptan, Doktor ve Bando Şefi için kullanılan motifler de oldukça belirgindir. Yine biri sahneye girip çıkarken sıklıkla duyulan veya Wozzeck'in yaşadığı baskılar karşısında acısını ve çaresizliğini dile getirdiği sırada kullanılan motifler açıkça anlaşılabilir. Marie, Bando Şefi'nin armağanı bir çift küpeyi kabul ettiğinde, onun duygu durumunu ifade eden motifler eşlik eder. Kısaca özetlenmek istendiğinde, fiziksel bir nesneye açıkça bağlantılı olmayan motifler, operanın birçok yerinde duygu durumlarıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Berg, bu opera için 'Aria' veya 'trio' gibi klasik opera formlarının kullanılmasına da karşı durmuştur. Bunun yerine, her sahnede soyut enstrümantal müzikle daha normal olarak ilişkilendirilebilecek stil ve

formların kullanılmasıyla operanın iç tutarlılığını ortaya koymuştur. Örneğin, 2. Perdenin 2. Sahnesi (Doktor ve Kaptan'ın Marie'nin sadakati ile ilgili Wozzeck'le alay ettikleri süre boyunca), bir prelüt ve üçlü füğden oluşmaktadır. Benzer şekilde Wozzeck ve Doktor'a odaklanan 1. Perdenin 4. sahnesi de bir pasaj'dır.

Wozzeck genellikle 20. yüzyıl avant-garde tarzında üretilen ilk opera olarak kabul edilmesinin yanında, aynı zamanda atonalitenin ve Sprechgesang'ın kullanmanın en önemli örneklerinden biridir. Berg, duygularını ve hatta sahnedeki karakterlerin düşünce süreçlerini ifade etmek için özgür atonaliteyi kullanmıştır. Delilik, çılgınlık, cinnet ve yabancılaşma duygusunun ifadesi atonal müzikle güçlendirilmiştir. Wozzeck atonal bir müzik örneği olmasına rağmen, müziksel parçalar armonik ilerleyiş doğrultusunda perde kontrolünü sağlayabilmek için farklı yöntemlerle yazılmıştır. Örneğin B – F tritonu, Wozzeck ve Marie'yi, sürekli birbirleriyle mücadelede temsil etmektedir. Benzer şekilde, B $\flat$  ve D $\flat$  (küçük üçlü) birleşimi de Marie ve oğlu arasındaki bağın anlatımıdır. Bu sayede opera, hikâyedeki önemli anları belirtmek için sürekli olarak belirli perdelere geri dönmüştür. Bu elbette sabit merkezli bir tonalite düşüncesiyle aynı şey değildir ancak zamanla bu perdelerin tekrarlanması devamlılığın ve yapının oluşmasına katkı sağlamıştır.

3. Perdenin çeşitli sahnelerinde bu yapıların da ötesine geçilmiş ve yeni stratejiler benimsenmiştir. Her sahne bir varyasyon kümesi olarak tasarlanmıştır. Ancak 'varyasyon' teriminin normal olarak bir melodinin çeşitlemesi olduğu düşüncesinin aksine Berg, 'varyasyon' için farklı müzikal unsurlar tanımlamıştır. Bu bağlamda örneğin 2. Sahne'de sürekli olarak duyulan tek nota (B $\natural$ ); 2. Sahne'nin sonunda güçlü orkestra kreşendosunda duyulan tek nota üzerindeki ritmik desen ve bu desen etrafında her büyük tematik yapı, bir varyasyondur. Yine bunlara ek olarak, 4. Sahne'nin müzikal yapısı, tüm sahne için kullanılan bir akorun varyasyonuudur.

Berg, Wozzeck'te oldukça büyük bir orkestra için nota yazmıştır. Bu büyük orkestraya ek olarak sahne üzerinde de üç ansambılı bir araya getirilmiştir (1. Perde 3. Sahne'de bir bandoyu; 2. Perde, 3. Sahne'de bir oda orkestrasını; 2. Perde, 4. Sahne'de bir meyhane grubunu sahne



üzerinde kullanmıştır). Bu ansambillara ek olarak 3. Perde, 3. Sahne’de de bir duvar piyanosunu sahne üzerinde kullanmıştır.

## Özet

Konun geçtiği zaman ve yer: Birinci Dünya Savaşından önce Almanya’da askeri bir bölgedeki şehir.

Roller	Ses Tipi
Wozzeck	Bariton
Marie, Wozzeck’in metresi	<u>Soprano</u>
Marie’nin Oğlu	<u>Treble</u> (Tiz Sesli Çocuk)
Yüzbaşı (Kaptan)	Buffo <u>Tenor</u>
Doktor	Buffo <u>Bass</u>
Bando Şefi	<u>Helden Tenor</u>
Andres, Wozzeck’in arkadaşı	Lirik Tenor
Margret, Marie’nin komşusu	<u>Kontralto</u>
1. Çırak	Koyu Bas
2. Çırak	Yüksek Bariton
Deli Bir Adam	Yüksek Tenor
Bir Asker	Bariton
<i>Askerler, çıraklar, kadımlar, çocuklar</i>	

## 1. Perde

**1. Sahne (Süit):** Wozzeck alt rütbe bir askerdir (bir er’dir). Askeri bölge içinde bir yerde, Yüzbaşı’sını (Kaptan’ı) tıraş etmektedir. Kaptan, ‘terbiyeli bir adamın’ nitelikleri hakkında ders vermekte ve ahlaksız bir hayat sürdüğü için Wozzeck’le dalga geçmektedir. Wozzeck acımasız, "Jawohl, Herr Hauptmann" ("Evet efendim, tabi Kaptan...") Kaptan'ın alay etmelerine tekrar tekrar cevap vermektedir. Bununla birlikte, söz birden Wozzeck’in evlilik dışı çocuğuna gelir. Kaptan Wozzeck'i 'Kilise'nin nimeti olmadan' bir çocuk sahibi olduğu için eleştirdiği zaman, Wozzeck buna karşı çıkararak ve fakirken erdemli olmanın zor olduğunu söyler ve Kaptan'a İncil’den bir alıntıya karşılık verir: "Lasset die Kleinen zu mir

kommen! " (Küçük çocukların bana gelmelerine izin ver). Kaptan, Wozzeck'in din bilgisi karşısında şaşkına döner ve rahatsız olur. Wozzeck şayet varlıklı olsaydı, ahlaklı olmanın kolay olacağından söz ederek konuşmaya devam eder. Bu söz üzerine iyice sinirlenen Kaptan, Wozzeck'i anlayamadığından söz eder ve "iyi bir adam olarak çok fazla düşündüğünü" söyler ve "oldukça yorulduğunu" söyleyerek tartışmayı sonlandırır. Dışarı çıkmaya yöneldiğinde de Wozzeck'i son bir kez azarlar.

**2. Sahne (Rapsodi ve Av Şarkısı):** Wozzeck arkadaşı Andres boş bir araziye uzanmış vakit geçirmektedirler. Andres bir av şarkısı söylemektedir (Das ist die schöne jaegeri). Wozzeck ve Andres güneş batarken, ağaç dallarını kesmeye başlarlar. Birden Wozzeck korkunç hayaller, görüntüler görür. Üç gün içinde öleceğinden söz eder. Andres ise onu sakinleştirmeye çalışır fakat başarısız olur. Wozzeck ölümden söz ederken perde iner.

**3. Sahne (Marş ve Lullaby (Ninni):** Marie'nin odasının dışından bir askeri geçit töreni geçmektedir. Marie o fakir odasından dışarıdaki töreni izlemektedir. Yakışıklı Bando Şefi'yle uzaktan flörtleşir. Margret, askerlerle flört ettiği için Marie'yle alay etmektedir. Marie pencereyi kapatır ve oğluna bir ninni söylemeye başlar (Maedel, was faengst du jetzt an?). Daha sonra kapı çalınır ve Wozzeck gelir. Marie'ye, gördüğü korkunç hayallerden söz eder. Fakir olmaktan korkmaktadır. Tedirgin bir şekilde odadan çıkıp gider. Marie Wozzeck'in iyiden iyiye delirdiğini düşünür ve söylenerek kapıyı ardından kapatır.

**4. Sahne (Pasaj):** Askeri bölge içindeki doktorun odası. Wozzeck doktora muayene olmaktadır. Doktor diyetine dikkat etmeyip sağlıksız yaşadığı için için Wozzeck'i azarlamaktadır. Doktor tıbbi bir deney için Wozzeck'i denek olarak kullanmakta, karşılığında para vermektedir. Wozzeck Marie ve oğlu için ek gelir kazanmak adına bu deneyi sürdürmektedir. Wozzeck dünyayı saran alevler gördüğünü Doktor'a da anlatır. Doktor, Wozzeck'in zihinsel sıkıntılarını duyduğunda çok memnun olur ve Wozzeck üzerindeki deneyinin başarılı olduğunu söyler. Muayene sürerken perde kapanır.

**5. Sahne (Rondo):** Gece vaktidir. Marie, odasının dışında durmakta olan Bando Şefi'ne hayranlıkla bakmaktadır. İki de birbirilerini arzulamaktadırlar. Marie önce kendine kur yapan Bando Şefi'ni reddeder ancak kısa bir süre sonra onu kabul eder ve eve girerler.

## 2. Perde

**1. Sahne (Sonat-Allegro):** Yine Marie'nin odası görülmektedir. Bando Şefi'nin ona verdiği küpeleri hayranlıkla inceleyen Marie, bir taraftan da çocuğunu uyutmaktadır. Sonrasında kalkar ve aynanın yanına geçer. Saçını düzeltip küpesini takar. O sırada Wozzeck gelir. Marie bir an için korkar ve panikler. Wozzeck küpeleri nereden aldığını sorduğunda da, onları bulduğunu söyler. İnkna olmamasına rağmen Wozzeck, Marie'ye, Doktor'un deney karşılığında ona verdiği parayı verir ve dışarı çıkar. Marie davranışlarından dolayı pişmanlık duymakta ve intiharı bile düşünmektedir.

**2. Sahne (Fantazi ve Üç Temalı Füg):** Doktor, Kaptan tarafından sokakta koşuşturulmaktadır. Doktor yavaşlamalarını ister yoksa kalp rahatsızlığının ona sıkıntı vereceğinden söz eder. Doktor daha sonra, aynı rahatsızlıkların kendisinde de oluşabileceğinden söz ederek Kaptan'ı korkutur. Bu sırada oradan geçmek olan Wozzeck'i görürler. Wozzeck geldiğinde, her ikisi de Marie'nin onu Bando Şefi'yle aldattığını ima ederler. Wozzeck ölümden söz ederek yanlarından uzaklaşır.

**3. Sahne (Largo):** Wozzeck, Marie'nin odasına gittiğinde, o kapının önündedir. Wozzeck suçlamalarını inkâr eden Marie ile yüzleşir. Çok sinirlenir, Marie'ye vurmaya kalkışır. Tam bu anda Marie, babasının bile ona vurmaya cesaret edemediğini söyler. Marie'nin "karnımdaki bir bıçak üzerimdeki senin ellerinden daha iyidir" sözleriyle birlikte iyice sinirlenen Wozzeck'in aklında intikam almak fikir oluşur.

**4. Sahne (Scherzo):** Bir taverna'nın bahçesi. Kalabalık arasında Wozzeck, Marie'nin Bando Şefi'yle dans ettiğini görmüştür. Andres birkaç sarhoşla birlikte av hakkında şarkı söylemektedir. Wozzeck yavaşça içeri girer ve bir köşeden Marie ile Bando Şefi'ni seyreder. Andres arkadaşları Wozzeck'e

neden tek başına oturduğunu sorar. Wozzeck, bu sırada Marie ve Bando Şefi'ne saldırmayı düşünür ama vazgeçer. Sarhoş bir çırak ortalığa nutuk atmaktadır. Sonra bir deli Wozzeck'e yaklaşır ve şu sözleri söyler: 'Eğlence, eğlence, ama korkunç... kan kokusu alıyorum, kan kokusu' ("Lustig, lustig ... aber es riecht ... Ich riech, ich riech Blut!").

5. *Sahne (Rondo)*: Askeri bölge içindeki bir koğuş. Bütün askerler uyumaktadır. Kıskançlıktan uyuyamayan Wozzeck, Andres'i de uyutmamaktadır. Andres'e rüyasında garip bir müzik dinlediğini ve elinde büyük bir bıçakla Marie'yi gördüğünü söyler. Bu sırada Bando Şefi gelir. Sarhoştur ve Wozzeck'i onunla savaşmak için yatağından çıkarır. Wozzeck, Marie yüzünden Bando Şefi'nden dayak yer ve yere yuvarlanır. Wozzeck gururu iyice kırılmış bir şekilde söylenirken, diğer askerler tekrardan uyumaya başlarlar. Perde iner.

### 3. Perde

1. *Sahne (Tek tema üzerinde invansiyon)*: Gece odasındaki Marie, İncil okumaktadır. Wozzeck'i aldattığı için pişmanlık içindedir. O sırada huzursuzluk yapan oğluna bir hikâye anlatır. Sonra tekrar Tanrı'dan kendisi affetmesini ister ve bağışlanmak istediğini haykırır.

2. *Sahne (Tek nota üzerine invansiyon (B))*: Wozzeck ve Marie bir gölet tarafından ormanda yürümektedirler. Bir ara duraklarlar. O sırada Wozzeck eski günlerdeki gibi Marie'yi öpmek ister ancak Marie onu engeller ve oradan ayrılmak ister. Wozzeck onu engeller. Kan kırmızısı bir ay yükselirken, Marie iyice tedirgin olmuştur. Wozzeck, Marie'ye kendisi sahip olamazsa, kimsenin de olamayacağını söyler. Böyle bir durumda Marie'yi bıçaklamaya karar verir. Bıçağı bir anda çeker ve kadının boğazını keser. Marie'yi ölüme terk ederek oradan kaçar.

3. *Sahne (Tek ritm üzerinde invansiyon)*: İnsanlar bir tavernada dans etmektedirler. Wozzeck içeri girer ve Margret'i gördükten sonra onunla dans eder ve kucığına çeker. Onu aşağılar bir şekilde, şarkı söylemeye zorlar. Margret şarkısını söyler, fakat bu sırada Wozzeck elindeki kanı fark eder. Sonrasında tavernadaki herkes ona bu kan lekelerinin nedeni

sorar ve bağrıışmalar başlar. Elini kestiğini söyleyen Wozzeck tedirgin ve panik bir şekilde tavernanın dışına çıkar.

**4. Sahne (Tek hexachord üzerinde invansiyon):** Wozzeck cinayet mahalline geri döner. Marie'nin cesedinin yanına gider. Kadını öldürdüğü bıçak yüzünden suçlanacağını düşünerek, suç aletini gölete fırlatmaya kalkışır. Cinayetten dolayı korku ve pişmanlık içindedir. Kan kırmızısı ay tekrar görünmektedir ve suyun rengi de kırmızıya dönüşmüştür. Bu kan kırmızısı gölette yıkanmak ister. Bir taraftan da bıçağı kıyidan yeterince uzağı atmadığını düşünmektedir. Ayrıca kıyafetini ve ellerindeki kan lekesini de temizlemek istemektedir. Wozzeck, gölete girer ve boğulur. Kaptan ve Doktor, oradan geçerken, Wozzeck'in inlemelerini duyarlar ancak tepki vermezler. Sesler bir süre sonra kesilir. Kaptan ve Doktor yollarına devam ederler.

İnterlüt (Tek ton üzerinde invansiyon (D minör))

Sadece müzikle yapılanmış bu ara bölüm, operanın finaline hazırlık niteliğindedir.

**5. Sahne (Sekizinci derece üzerinde invansiyon) (toccata gibi moto perpetuo):** Birgün sonranın sabahında, çocuklar gün ışığında, sokakta oynamaktadırlar. Marie'nin cesedinin bulunduğu ile ilgili haberler yayılır. Haberi Marie'nin oğluna söylerler. Çocuk bir an için duraksar sonra tekrar oyuncak atıyla oynamaya devam eder. Marie'nin küçük oğlu dışında, kalabalık olaylardan habersizce olay yerine koşar. Perde iner, opera biter.

## Sonuç

Alban Berg'in Wozzeck operası hakkındaki bu incelemede, operanın tarihsel süreci ele alınmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Wozzeck, sadece 20 yy.'ın opera müziğı için değıl, aynı zamanda genel müziksel anlayışı için de önem taşıyan bir eseri ifade etmektedir. Müziksel gücü, librettosunu destekleyen anlatım dilinden kaynaklanmaktadır. Yazıldığı tarihlerde (1914 ile 1922 yılları arasında) hala kurumsal bir atonal müzik geleneğı oluşmamıştır. Berg'in bu operasındaki arayışları ve yeni bir müzik düşüncesi için çözüm üretme çabaları, 20. yy'ın atonal müziğıne büyük katkı sağlamıştır. Wozzeck her ne kadar tipik bir atonal

müzik örneği değilse de, uzunluğu ve bütüncül yapısı gereği, döneminin müzik anlayışı için bir model niteliğindedir.

Wozzeck'in sanatsal değeri sadece müziksel yapısının niteliğinden de kaynaklanmamaktadır. Opera bu müziksel dilin oluşmasını sağlayan güçlü bir librettoya sahiptir. George Büchner'in "Woyzeck" isimli dramından uyarlanan bu libretto, operanın ilk sahnelendiği yıllarda başına gelen birçok olayında temel sebebidir. Bu bağlamda operanın hem müziğinin hem de metninin döneminin öncü bir sanat anlayışına hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Wozzeck operası 1925'de prömiyer yapmıştır. Bu tarihten sonra opera, özellikle Nazi'lerin Almanya'da açıkça bir güce dönüşmeleriyle birlikte, birçok yasağa maruz kalmıştır. Bütün bu yasaklı sürece rağmen, Wozzeck'e duyulan ilgi azalmamıştır. Günümüz de hala merak uyandıran bir opera olarak, başta Avrupa'dakiler olmak üzere, birçok opera kurumunun repertuarında yer almaktadır. Bestelenmesinin üzerinden yüzyıla yakın bir süre geçmesine rağmen Berg'in eserine karşı olan bu ilginin nedeni, operanın kendine özgü yapısıdır. Operadaki müziksel ve dramatik yapıyla birlikte, insanın en karanlık taraflarını bile dile getiren bir anlatım oluşmaktadır. Bu da Wozzeck'in hala tartışmalara konu olan ve ilgi uyandıran özgünlüğünü belirtmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Historical Review About Alban Berg's Wozzeck**

\*

R. Gökem Aytimur

*Tokat Gaziosmanpaşa University*

In this study, a historical examination was made about Wozzeck, the first opera of Alban Berg. The originality of structure of the opera is discussed in the historical context. In terms of the conceptual integrity of the work, the musical language and the subject of the work are also mentioned, but the focus is mainly on the conditions of the opera in the historical process. Thus, the place and importance of Wozzeck in the operas of the 20th century were expressed.

Wozzeck opera, which is one of the most important examples of avant-garde and expressionist music language in the early years of the 20th century, is also a building block for the development of atonal music. Berg's ingenious solutions in terms of tonal-atonal music transformation underlined the importance of the opera once again in the process that preceded the twelve-tone system, which has not yet been institutionalized. Considering the historical quality, the study of opera in this context expresses the importance of the study.

In this study, Wozzeck's adaptation from theatrical text to libretto, its composition and representation processes are examined. The avant-garde language of the opera's musical and dramatic understanding has been the focus of many discussions since its composition.

Wozzeck, the first opera of Austrian composer Alban Berg, was written between 1914-1922. The opera was first performed in 1925. The text of the opera was taken from Woyzeck, a drama written by German playwright George Büchner.

Berg's Wozzeck is one of the most important operas composed in the first half of the 20th century. It is especially important in terms of its place in the opera repertoire after Wagner. The repertoire choices of many opera houses in the European opera industry are in the direction of choosing classical works that are sure to attract audiences of the 18th and 19th century operas. The 20th century operas, which enter into the repertoire of these opera houses, are also mostly chosen from examples using a traditional music language. In this sense, the operas of Alban Berg are exceptions. Both the operas of Alban Berg

(Wozzeck and Lulu), despite having a radical musical language, were both included in these repertoires and preserved their artistic power from the day it was first staged.

In the musical design of Wozzeck, Berg presented masterly and original solutions to the demands and wishes of the changing art world of the 20th century. On the other hand, Berg's perspective did not become a model for later composers. The main reason for this is that Berg's way of establishing the relationship between musical forms and dramatic movements in Wozzeck is unique to him.

Wozzeck contains experimental studies in mental and emotional terms, which until then were not considered appropriate for any form of staging. In this respect, it represents a radical position within the theater repertoire. The neurotic transitions of the characters to the madness and musical and dramatic solutions to use these situations on the stage can be seen also in other operas of the late 19th century. But like no other opera Wozzeck, its psychological depth has such a complex "anti-hero" character. In this sense, the perception of the effect of Wozzeck character on the mental imbalance by the audience is as strong as it has never been in an opera before.

The powerful dramatic effect of Berg's opera is due to the fact that the audience is forced to experience what Wozzeck experiences in his critical moments and to feel his terrible hallucinations about the world. But what we see in Wozzeck is not a reflection of a simple mind. It is also not only a picture of a deceived person and of an emotionless society. It is a neurotic opposition to both social order and the nature of the world, as the musical structure makes it clear.

Berg began to work on the opera in 1914, but with the beginning of World War I, he went to the army as a soldier. For this reason, until his resignation from military service in 1917, he had to pause his work. In 1918, he began to focus again on his opera. Berg's war experience has a significant impact on Wozzeck's dramatic and composition aspects.

He wrote Act 1 until summer 1919, Act 2 in August 1921 and last act for the next two months (Act 3). The orchestration was concluded during the next six months. Berg completed Wozzeck in April 1922. The emergence of piano notation in 1923 led to a passion-intensive debate before the Berlin premiere.



Erich Kleiber made Berg's *Wozzeck* Opera on his own initiative and made its world premiere on December 14, 1925 at the Berlin State Opera (Staatso-per). This representation was made by Kleiber conductor, Franz Ludwig Horth stage director and Panos Aravantinos stage design.

After *Wozzeck*'s world premiere in 1925, it was exposed to many prohibitions, especially when the Nazis turned into clear power in Germany. Despite all this banned process, interest in *Wozzeck* has not diminished. Today, it is still an intriguing opera and is included in the repertoire of many opera institutions, especially in Europe. Although it was almost a century since its composition, the reason for this interest in Berg's work is the unique structure of the opera. Along with the musical and dramatic structure in the opera, a narrative is created that expresses even the darkest parts of human beings. This demonstrates *Wozzeck*'s originality, which is still controversial and of interest.

#### **Kaynakça / References**

- Glenn, W. (2002). *Proof through the night: Music and the great war*. Kaliforniya: University of California Press.
- Jarman, D. (1989). *Alban Berg, Wozzeck*. İngiltere: Cambridge University Press.
- John, N. (Ed.). (1990). *Wozzeck, Opera Guide Series*. Southampton: The Southampton Book Co.
- Lucentini, V. (2013). Performance as source. A new document on the genesis of Berg's *Wozzeck* *Schweizer Jahrbuch für Musikwissenschaft Neue Folge* 33. 20/03/2019 tarihinde [https://www.academia.edu/19395935/Performance\\_as\\_source.\\_A\\_new\\_document\\_on\\_the\\_genesis\\_of\\_Bergs\\_Wozzeck.\\_In\\_Schweizer\\_Jahrbuch\\_für\\_Musikwissenschaft\\_Peter\\_Lang\\_33\\_2015](https://www.academia.edu/19395935/Performance_as_source._A_new_document_on_the_genesis_of_Bergs_Wozzeck._In_Schweizer_Jahrbuch_für_Musikwissenschaft_Peter_Lang_33_2015) adresinden erişilmiştir.
- Reich, W. (1932). *A Guide to Alban Berg's Opera Wozzeck*. 17/03/2019 tarihinde <http://ada.evergreen.edu/~arunc/texts/wozzeck/wozzeck.-pdf> adresinden erişilmiştir.
- Rose, M. (2013). *The Birth of an Opera: Fifteen Masterpieces from Poppea to Wozzeck*. New York: W. W. Norton & Company.
- Sandu-Dediu, V. *Woyzeck and Wozzeck – Büchner and Berg*. 17/03/2019 tarihinde [https://www.academia.edu/25231866/Woyzeck\\_and\\_Wozzeck.\\_Büchner\\_and\\_Berg](https://www.academia.edu/25231866/Woyzeck_and_Wozzeck._Büchner_and_Berg) adresinden erişilmiştir.
- Schmalfeldt, J. (1986). Berg's *Wozzeck*: Harmonic Language and Dramatic Design. *Music Analysis, Vol. 5*, (ss. 265-270). 20/03/2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/854188> adresinden erişilmiştir.

Yener, F. (1992). *100 Opera*. İstanbul: Bateş Yayınları.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Aytimur, R. G. (2019). Alban Berg'in Wozzeck Operası hakkında tarihsel bir inceleme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2423-2455. DOI: 10.26466/opus.574108

## Yoksul İstihdamının Teşviki Yaklaşımı, Türkiye Uygulaması ve Sorunlar

DOI: 10.26466/opus.577345

\*

Mehmet Bulut\*

\* Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü  
E-Posta: [mehmetbulut@bayburt.edu.tr](mailto:mehmetbulut@bayburt.edu.tr) ORCID: [0000-0003-0157-4906](https://orcid.org/0000-0003-0157-4906)

### Öz

Yoksulluğun farklı dinamik ve süreçlerle gelişmesinin yanı sıra yeni durum ve olaylarla yeni nitelik kazanması, yoksulluğu birçok farklı boyutuyla gündeme getirmektedir. Nitekim yoksulluk ve ekonomiyi etkileyen sorunları ekonomilerin en önemli uğraş alanlarından olmuştur. Yoksullukla mücadele sadece gelir dağılımında adaleti sağlama amacına hizmet etmemektedir. Aslına bakılırsa yoksullukla mücadele ekonomik ve sosyal istikrarın yanı sıra güvenlik, adalet, huzur, sağlık gibi amaçları da doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. İşsizlik süresinin uzaması kişinin yoksulluk derecesini de derinleştirmektedir. Ayrıca daha makro düzeyde bakarsak, bir ülkedeki işsiz sayısının artışı da yoksulluğun artışına neden olmaktadır. Çalışan yoksulluğu ve çalışmayan yoksulluğu ile mücadelede izlenecek politikalar da farklılık göstermektedir. Ülkemizde yoksulluk sorunuyla mücadele için yoksul istihdamının teşviki son yıllarda düzenlenmiştir. Ancak gerek mevzuata ilişkin gerekse de uygulamaya yönelik sorunlar bulunmaktadır. Nitekim Kanun'da belirtilen yürürlük tarihinin üzerinden iki buçuk yıldan fazla ve Yönetmelikte belirtilen yürürlük tarihinin üzerinden ise bir yıldan fazla süre geçmesine karşın henüz Genelge yayımlanmamıştır ve uygulamaya geçilememiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yoksulluk, İşsizlik, İstihdam, Sosyal Yardım, Yoksul İstihdamı

## Promotion of Poor Employment, Applications in Turkey and Problems

\*

### Abstract

*The fact that poverty gains new quality through new situations and events brings poverty to the agenda with many different dimensions. As a matter of fact, poverty and its problems affecting the economy have been one of the most important fields of activity of economies. The fight against poverty does not only serve to achieve justice in the distribution of income. In fact, the fight against poverty affects economic and social stability as well as security, justice, peace, and health. The prolongation of the unemployment period deepens the degree of poverty. Moreover, if we look at the macro level, the increase in the number of unemployed people in a country leads to an increase in poverty. The policies to be tackled in the fight against working poverty and non-working poverty vary. In order to combat the problem of poverty in our country, the approach of employment of poor people has been organized in recent years. However, there are problems related to legislation and implementation. As a matter of fact, although more than two and a half years after the effective date specified in the Law and more than one year after the effective date specified in the Regulation, the Circular has not been published yet and implementation has not been started yet.*

**Keywords:** Poverty, Unemployment, Employment, Social Assistance, Employment of Poor People

## Giriş

Bölüşümde etkinliğin (adaletin) sağlanması 20. Yüzyılın başından bu yana maliye politikasının en önemli amaçlarından birisi olmuştur. Öyle ki maliye politikasının diğer amaçları olan kaynak dağılımında etkinlik ve ekonomik istikrarı sağlamak, özellikle siyasi güdülerle, bu amacın gölgesinde dahi kalmışlardır. Ancak sonuç açısından bakıldığında belki de dünya genelinde en başarısız olunan ve çözüm bulma noktasında en fazla anlaşmazlıkların yaşandığı husus da bölüşümde etkinliğin sağlanması, diğer ifadeyle gelir dağılımında adaletin sağlanması olarak karşımıza çıkmıştır.

Hiç kuşkusuz gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı bizleri yoksulluk kavramına götürmektedir. Ancak, gelir dağılımı, gelir açısından belirli bir sınırın altında kalanların dağılımından öte, nüfusun tamamını kıstas aldığından yoksulluktan daha geniş bir kavramdır diyebiliriz. Buna rağmen bir ülkedeki gelir adaletsizliğinin artması yoksul kişi sayısındaki artışı işaret ettiğini söylememiz mümkündür. Dolayısıyla gelir dağılımını etkileyen unsurların yoksulluk üzerinde de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğinin ve yoksulluğun azaltılması yönündeki atılan adımlar ve yürütülen politikalar aynı zamanda orta ve uzun vadede kaynak dağılımını ve ekonomik istikrarı (işsizliğin azalması ve fiyat istikrarı) etkilemektedir. Bu sebeple bu alanda yapılan mücadelenin enstrümanlarını belirlemede dikkatli ve planlı olmak gerekir. Sadece popülist amaçlara dayanan kısa vadeli adımlar ekonomik dengeyi bozucu bir sonuç da ortaya çıkartabilir. Bu sebeple gelir adaletsizliği ve yoksullukla mücadele, gerek maliye politikası ve gerekse de sosyal politika açısından dikkatle üzerinde durulması gereken bir alanı ifade etmektedir.

Yoksullukla mücadelede gerek dünyada gerekse de ülkemizde yıllar boyunca farklı yöntemler izlenmiştir. Bu yöntemler ise daha çok yoksulluğun tanımlanma ve algılanma niteliğine göre şekillenmiştir. Biz bu çalışmamızda öncelikle genel olarak yoksulluk kavramına ve yoksullukla mücadelede izlenen politikalara değindikten sonra yoksul istihdamı ve bunun teşviki Türkiye uygulaması ele alınarak incelenecektir. Buradaki

amacımız özellikle yoksul istihdamının teşviki yaklaşımının ülkemizde uygulanış şekli ve geldiği noktayı ortaya koyabilmektir.

### **Yoksulluk Kavramı**

Yoksulluk, gerek hükümetlerin konuyu ele alışı gerekse de akademik çalışmalar incelendiği zaman üzerinde tanımsal ve kapsam olarak uzlaşıya varılamayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yoksulluk kavramı, ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma düzeyine, sosyal yapısına, hanehalkı özellikleri gibi birçok değişkene göre tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte yoksulluğu kısaca “muhtaç duruma düşecek düzeyde yokluk” olarak ifade edebiliriz.

Yoksulluk bir başka açıdan, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan kaynak (gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetleri ve güvelik) ve yeterli gelire sahip olup olmaması olarak tanımlanabilir (Oktik, 2008, s.25). Gelir ölçütü dikkate alınarak yapılan bu tanımın yanı sıra gelirin bireyin refah düzeyine ne oranda etki ettiği üzerinde yoğunlaşan yapılabirlik ölçütüne göre tanımlamalarla da karşılaşılmaktadır.

Yoksulluk olgusu, insanların yaşamlarını idame ettirebilmek adına minimum düzeyde temel fiziksel gereksinimleri karşılayamama durumunda “mutlak yoksulluk”, toplumun ortalama sosyal refah düzeyinin belli bir oranı yakalayamama durumunda “görelî yoksulluk” ve insanın bir bütün olarak yeterli kapasiteye ulaşamaması durumunda “insani yoksulluk” olarak ortaya çıkmakta olup bu sınıflandırmalar ekseninde tartışılmaktadır (Sevinç, 2017, s.88).

Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yapmış olduğu gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine çalışmalarda görelî yoksulluk kavramı üzerinde durmaktadır. Buna göre, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul sayılmaktadır (TÜİK, 2018).

Bununla birlikte kimi ekonomilerde yoksulluk kavramı çalışma ile ilişkilendirilmekte ve çalışan kişiler yoksulluk kavramının dışında tutulmaktadır. Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde asgari ücretteki yetersizlik çalışanları da yoksul kavramının kapsamı içine sokmaktadır. Nitekim ülkemizde de özellikle sendikalar tarafından yapılan yoksulluk araştırmaları bu yaklaşıma dayanmaktadır. Örneğin,

Türk-İş'in yapmış olduğu araştırmaya göre Ocak 2019'da dört kişilik ailenin açlık sınırı 2.009 TL, yoksulluk sınırı 6.543 TL olarak belirlenmiştir (Türk-İş, 2019). 2019'da asgari geçim indirimi dahil net asgari ücretin 2.020 TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda ülkemizde yoğun bir çalışan yoksulluğu olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak yoksulluk kavramının daha çok "muhtaçlık" ile özdeşleştirildiği ve çalışmayıp/çalışamayıp başkasının ya da devletin bakımına/yardıma muhtaç olanlar şeklinde daha dar bir anlamda ele alındığı çalışmalar da göze çarpmaktadır. Bu tür çalışmaların ve tanımlamaların ise ülkemizde olduğu gibi daha çok sosyal politika ve sosyal yardım fonksiyonu üstlenen devlet kurumları tarafından yapıldığını söylemek mümkündür.

### **Genel Olarak Yoksullukla Mücadelede İzlenen Politikalar**

Yoksullukla mücadele sadece gelir dağılımında adaleti sağlama amacına hizmet etmemektedir. Aslına bakılırsa yoksullukla mücadele ekonomik ve sosyal istikrarın yanı sıra güvenlik, adalet, huzur, sağlık gibi amaçları da doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadele etmek, yoksulluğu ülkenin içinde bulunduğu duruma göre doğru tanımlayıp (doğru teşhisi koyup) doğru politikayı uygulamak (doğru tedavi yöntemini seçmek) çok önemlidir.

Günümüzde yoksulluğa ilişkin temel sorun hızla zenginleşen dünyada refahın toplumlar ve bireyler arasındaki adaletsiz dağılımıdır (Clark, 2003, s.3). Bu adaletsizlik de beraberinde birey ve toplum kaynaklı başka problemleri doğurmaktadır. Bu problemlerin başında da hiç kuşkusuz göç gelmektedir. Zamanla göç edenler şehirde yaşayan diğer kesimler için bir tehdit unsuru haline gelmeye başlamaktadır. Bu durum devlet kontrolünde üretilen politikaların varlığını gerekli kılarak yoksullara yönelik sosyal politikaların gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Buğra, 2013, s.37). Öyle ki bu durum artık ulusal değil uluslararası boyutta etkilerini göstermekte ve yoksullukla mücadele politikaları uluslararası göç politikalarıyla iç içe geçmiş bulunmaktadır.

Yoksulluk, çok yönlü bir kavram olması nedeniyle, onunla mücadele politikaları da aslında birbiri içine geçmiştir. Ancak tek bir çözüm önerisi

bulunmayıp, birçok dinamiğin değerlendirilmesi ile politika tasarlanması gerekmektedir (Gürsel, 2015, s.6).

Çoğu zaman yoksullar geleneksel anlamı ile çalışma yaşamının dışında kalan, çalışamayan, engelli, yaşlılık hâli ve kimsesizlikle nitelendirilen insanlar olarak görülmüştür (Kesgin, 2011, s.66). Bu tür yoksul kavramı içinde bulunan kişiler için yürütülecek politikalar daha çok doğrudan politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımda devlet; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi araçlarla gelirin ikincil dağılımına müdahale etmekte ve politikalar üretmektedir. Bu araçların yanında, kamunun öncülük ettiği, özel olarak dizayn edilmiş yoksullukla mücadele programları da bu uygulamanın temel enstrümanları arasında yer almaktadır. Yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli aile/çocuk eğitim ve beslenme programları bunlara örnek olarak gösterilebilir (Arpacioğlu, 2012, s.89).

Dolaylı politikalar ise doğrudan yoksul kesimi hedef almamakla birlikte ekonomideki ve yaşam standartlarındaki genel iyileştirmeye yönelik atılan adımları içermekte ve bu sayede insani yoksulluk göstergelerinin pozitive dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması, nüfus politikalarının hayata geçirilmesi, eğitim ve sağlık hizmet kalitelerinin geliştirilmesi gibi politikalar dolaylı politikalar olarak verilebilir. Ancak doğrudan politikalar ile işletilmeden dolaylı politikaların tek başına başarılı olması da beklenemez (Şenses, 2002, s.262).

Yukarıda belirttiğimiz geleneksel yaklaşımın dışında çağdaş anlamda artık çalışan yoksulluğu ve bununla mücadele daha fazla konuşulur hale gelmiştir. Çalışan yoksulluğu ile çalışmayan/çalışamayan yoksulluğu nitelik olarak birbirinden farklı oldukları için doğal olarak mücadele yolları ve uygulanması gereken politikalar da farklı olacaktır. Çalışan yoksulluğuyla mücadele yolları, asgari ücret politikaları, gelir dağılımı politikaları ve düzgün iş (decent work) politikaları olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra ülkemizde de sıkça görüldüğü üzere asgari geçim indimi ve asgari ücrette vergi/sigorta primi desteği uygulamaları da kullanılabilir.



Özellikle Avrupa'da yapılan bazı çalışmalarda genel olarak yoksullukla mücadele politikalarının yanı sıra çalışanlar içinde yoksullukla mücadele politikalarının geliştirildiği görülmektedir (Hick, 2017, s.29). Burada politika üretme açısından önemli olan bir husus çalışan yoksulluğunun nedenlerini ortaya koyabilmektedir. Özellikle küreselleşme sürecinin ücretleri sürekli aşındırması yoksulluğun boyutunu ücretten yoksun olmanın ötesine taşımış ve çalışan kesimi önemli bir kısmını yoksullukla karşı karşıya bırakmıştır (Kesgin, 2011, s.66).

Ülkemize baktığımızda yoksullukla mücadele konusunda kapsamlı, bütüncül ve sistemli bir çalışmanın mevcut olmadığını görmekteyiz. Yoksulluk sorununa ilişkin teknik bir eksiklik de, Türkiye'de yoksulluğun yapısı, derinliği ve yaygınlığı konusunda yeterli verinin mevcut olmamasıdır. Bu durum yoksullukla ilgili sağlıklı karşılaştırmaların ve analizlerin yapılmasını engellemektedir (Ünlü, 2016, s.102). Genel olarak ülkemizde izlenen yoksullukla mücadele politikalarını; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, aile yardımları, eğitim yardımları, özel amaçlı yardımlar, sağlık yardımları, istihdam projeleri, konut projeleri, mikro kredi uygulaması ve belediyelerin sosyal yardım faaliyetleri olarak sayabiliriz.

### **Yoksulluk ve İşsizlik İlişkisi**

Yoksulluk ve işsizlik arasında tartışmasız bir ilişki mevcuttur. Şayet kişi tasarrufları bulunan veya aile içerisinde çalışmaması telafi edilebilecek nitelikte birisi değilse yoksulluk sınırları içerisinde hayatını devam ettiriyor olması yüksek ihtimaldir. İşsizlik süresinin uzaması kişinin yoksulluk derecesini de derinleştirmektedir. Ayrıca daha makro düzeyde bakarsak, bir ülkedeki işsiz sayısının artışı da yoksulluğun artışına neden olmaktadır.

Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte yoksulluk genellikle istihdamla ilişkilendirilmiştir. Buna göre yoksulluk çeşitli nedenlerle istihdam piyasalarında kendilerine yer bulamayan bireylerle özdeşleştirilmiştir. Ancak çalışan bireylerin istihdam piyasalarında yaşanan gelişmeler neticesinde geçimlerini sağlayabilecek bir gelirden yoksun oluşları zaman içerisinde istihdamı yoksullukla mücadelenin tek unsuru olmaktan uzak-

laştırmıştır. Bu durum yoksulluk literatürüne yeni bir kavram kazandırarak çalışan yoksulluğunu ilgi gören bir çalışma alanı haline getirmiştir (Özdemir, 2015, s.97).

16. Yüzyıl'dan sonra sanayileşmenin artmasıyla yoksullar işgücü olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum yoksulluğun nedeni olarak işsizliği temel alan bakış açılarını da beraberinde getirmiştir (Buğra; 25). Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşının getirdiği büyük yıkım neticesinde ortaya çıkan insani acıların giderilmesi adına refah devleti politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalarla birlikte sosyal politikanın konusu sadece yoksulları kapsayan bir anlayıştan uzaklaşmıştır. Sosyal politika herkesi içine alan bir vatandaşlık statüsü oluşturmayı amaçlayan önlemler bütünü haline gelmiştir (Buğra, 2013, s.65-66).

İşsizlik günümüz toplumların önemli sorunları arasında yer almaktadır. Ancak işsizlik sadece işsizler üzerinde değil ayrıca çalışanlar üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. İstihdam piyasalarında düzgün işlere erişmekte güçlük çeken bireyler geçimlerini sağlamak için enformel sektörde istihdama yönelmektedir (Özdemir, 2015, s.120). Uluslararası rekabet gücünü düşük vasıf ve düşük ücrete dayandıran ülkelerde gelinen nokta ise ülkenin yoksullaşmasıdır. (Özşuca, 2004, s.13)

Literatürde önem taşıyan göreceli paylar tartışılrsa da, refah devletinin nakit transferleriyle birlikte gelir yoksulluğu riskini azaltmada istihdamın önemi konusunda bir anlaşmazlık yoktur. Bireysel düzeyde, iş bulmak hanehalkı gelirini artırıp yoksulluk riskini azaltırken, istihdamdan işsizliğe geçiş yoksulluğa girme olasılığını artıracaktır (Gabos, 2015, s.53).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun yanı sıra teknolojik boyutu da "elektronik piyasalar" oluşturarak insanları sanal ve elektronik bağlamda yoksul duruma getirerek istihdam ve dolayısıyla işsizlik sorununa neden olabilmekte ve bu durum ise yeni yoksulluk olgusunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Sevinç, 2017, s.90).

### **Yoksullukla Mücadelede Yoksul İstihdamı ve Teşviki**

Bir önceki başlıkta belirttiğimiz gibi işsizlik ve yoksulluk arasından bariz bir bağlantı bulunmaktadır. Çalışan yoksulluğu yaklaşımını bir tarafa koyarsak işsizliğin azaltılması mutlaka yoksulluğu da görece olarak azaltacaktır. Nitekim 1950'lerden sonra batı ekonomilerinde görülen

büyümeye dayalı tam istihdam anlayışı çalışmanın yoksulluğu gidereceği inancı üzerine temellenmiştir. Buna göre yoksullukla mücadele politikaları yeni istihdam alanlarının açılmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Avrupa Birliği tarafından yapılan çalışmalarda yoksulluğun azaltılmasının başarısının büyük ölçüde üç faktöre bağlı olduğu sonucuna varılmıştır: Genel istihdam artışının sağlanması, istihdam artışının hane halklarına eşit dağılımı ve bazı nedenlerle kendileri için yeterli gelir elde edemeyen aileler için gelir kaybını azaltmak adına uygun şekilde tasarlanmış sosyal refah sistemlerini içeren işgücü politikaları (Gabos, 2015, s.55).

Burada bazı muhalif bakış açıları da mevcuttur. Buna göre çalışıyor olmanın kişileri yoksulluktan kurtarmaya yetmediği ya da anlamlı bir etkisinin olmadığı ifade edilmektedir ve istihdam ve yoksulluk arasındaki ilişkinin zayıf olduğu öne sürülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, istihdam yaratmak yoksulluğa karşı her zaman etkin bir çözüm olmayabilmektedir (Gürsel, 2015, s.6).

Yoksullukla mücadelede istihdam politikaları bazen sadece işsizliği azaltma amacını barındırmayabilir. Bunun yanı sıra devletin sosyal yardım maliyetlerini azaltma amacı da güdülebilmektedir. Bu tür politikalarda istihdam için özellikle devletten sosyal yardım alan çalışmayan kişilere pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Böylece hem işsizlikle mücadele edilmekte hem de sosyal transferlerde tasarrufa gidilebilmektedir.

Yoksul istihdamı yaklaşımında daha çok tercih edilen özel sektörü politikaya dahil etmektir. Bu kapsamda yoksul istihdamı karşılığında işverene vergi veya sigorta primi desteği/teşviki sunulmaktadır. Böylece işveren ihtiyaç duyduğu işçiyi devletten sosyal yardım alan yoksul kesimden yana kullanmakta ve vergi/prim maliyetini azaltabilmektedir.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, sosyal yardımlar her ne kadar, tanımsal düzeyde bir tür son çare olarak nitelendirilse de günümüzde Türkiye’de giderek daha fazla sayıda hanehalkı tarafından fiiliyatta bu biçimde değil, diğer sosyal koruma araçlarına erişim olmaksızın ya da bu araçların işlevi beklenmeksizin başvurulmuş ve yararlanılan bir sosyal politika aracı niteliği kazanmaktadır (Kutlu,2016, s.127). Bu itibarla istihdam için sosyal yardım alan yoksul kesim ile iletişime geçmek fiiliyatta pek kolay olmayabilir. Çünkü sosyal yardımlar kişileri bir süre sonra tembelliğe

itmekte ikame etkisi sonucunda çalışmayıp sosyal yardım almayı çalışmaya tercih edebilmektedirler.

Sosyal yardım uygulamaları konusunda en önemli sorunlardan birisi yardımlardan yararlanacakların gerçekçi bir şekilde belirlenememesidir. Hedef kitlenin doğru ve sağlıklı bir şekilde belirlenememesi, sistem ve işleyişteki diğer sorun ve aksaklıklarla da birleşince neticede, yoksul veya muhtaç olduğu halde ulaşamayan veya bir şekilde sosyal yardımlardan yararlanamayan kitlelerin varlığıyla karşılaşmaktadır (Daşlı, 2015, s.151).

Ayrıca ülkemiz gibi kayıtdışı istihdam oranının yüksek olduğu ekonomilerde devletten alınan yardımın kesilmemesi için işverenle anlaşarak kayıtdışı çalışan çalışma yolunu seçen birçok kişi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yoksul istihdamının teşviki işsizliği ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmaktan öte kayıtdışını azaltma fonksiyonu yüklenir. Nitekim ülkemizde uygulanan istihdam teşviklerinin çoğu yapısı ve yaptırımları itibariyle işsizliği azaltmaya değil bu amaca hizmet etmektedir.

Buradan yola çıkarak ülkemizde uygulanmakta olan yoksul istihdamı teşviki uygulamasını aşağıdaki başlıkta inceleyeceğiz.

### **Türkiye’de Yoksul İstihdamının Teşviki**

Ülkemizde, dünyada olduğu gibi, yoksulluk kavramı ve kapsamı konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu durum sadece akademik çalışmalarda değil devlet uygulamalarında da aynıdır. Örneğin, Türk-İş’in 2019 Nisan verilerine göre dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 6.863 TL’dir. Bu rakam göz önünde bulundurulursa Türkiye’de memurların ve işçilerin büyük bir çoğunluğu yoksul sayılmaktadır. Buna karşın Sosyal Güvenlik Kurumu uygulamalarında asgari ücretin üçte birinden az geliri olanları yoksul veya muhtaç sayılmakta ve genel sağlık sigortası primi yatırımları istenmemektedir.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’na göre ise fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, sigortalı olmayan (kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan) ve Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması

halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler yoksul sayılıyor. (3294 SK/ md. 2/1)

Ayrıca, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmakla veya bu kuruluşlarca aylık veya gelir bağlanmış olmakla birlikte, Fon Kurulunca belirlenecek ölçütlere göre; hane içindeki kişi başına düşen geliri, onaltı yaşından büyükler için belirlenen aylık net asgari ücretin 1/3'ünden az olan kişilerden fakir ve muhtaç durumda bulunanlar da bu Kanun kapsamındadır. (3294 SK/ md. 2/3)

26/04/2016 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6704 sayılı Kanun ile 3294 sayılı Kanun'a Ek 5 inci madde eklenmiştir. Bu madde ile 3294 sayılı Kanun kapsamında yoksul sayılan işsizlerin istihdamı halinde işverenlere sigorta prim teşviki uygulaması getirilmiştir. 6704 sayılı Kanun'un 31 inci maddesine göre söz konusu düzenleme Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir. Başka bir deyişle 26/04/2016 tarihinden itibaren işe alınacak kişiler için bu istihdam teşviki düzenlemesinin uygulanması gerekmektedir. Ancak yasal düzenlemeye ilişkin yönetmelik (Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik) yaklaşık bir yıl sonra (22 Haziran 2017 tarihinde) Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

### *Kapsam ve Şartlar*

3294 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelik gereğince söz konusu teşvikin kapsamına Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca uygulanan nakdi düzenli sosyal yardım programlarından yararlananlar girmektedir. Burada bahsi geçen "nakdi düzenli sosyal yardımlar" ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu tarafından belirlenen şartlı eğitim yardımları, şartlı sağlık yardımları, şartlı gebelik yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardımlar, muhtaç asker ailelerine yönelik yardımlar, öksüz, yetim ve asker çocuğu yardımları ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu tarafından belirlenecek diğer düzenli yardımları ifade etmektedir (Yönetmelik, md. 3).

Yoksul istihdamı teşvikinden yararlanılabilmesi için hem işçi hem de işveren açısından bazı şartların sağlanması gerekmektedir.

Buna göre teşvikten yararlanılacak sigortalıda (yoksulda) aşağıdaki şartlar birlikte bulunmalıdır:

- a) İşe başladığı tarihten önceki son bir yıl içerisinde nakdî düzenli sosyal yardımlardan en az bir defa yararlanmış olanların ikamet ettiği hanede bulunmak,
- b) 5510 sayılı Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında olmak (Harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olmak),
- c) İŞKUR'a kayıtlı işsizler arasında olmak,
- d) ç) 5510 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında özel sektör işverenlerince 26/4/2016 tarihi ve sonrasında işe alınmış olmak.

Teşvikten yararlanacak işyerlerinde ise aşağıdaki şartlar birlikte bulunmalıdır:

- a) İşyerinin özel sektör işverenine ait olması,
- b) Sigortalının işe alındığı yıldan bir önceki takvim yılında işyerinden SGK'ya bildirilen aylık prim ve hizmet belgelerinde veya SGK tarafından belirlenen diğer bildirim yöntemlerinde kayıtlı sigortalı sayısının ortalamasına ilave olarak çalıştırılması,
- c) Aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içinde SGK'ya verilmesi,
- d) Tahakkuk eden sigorta primlerinin yasal süresi içinde ödenmesi,
- e) Yasal ödeme süresi geçmiş sigorta primi, işsizlik sigortası primi, idari para cezası ile bunlara ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borçlarının bulunmaması, (İşverenlerin SGK'ya olan sigorta primi, işsizlik sigortası primi, idari para cezası ve bunlara ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borçlarının 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 48 inci maddesine göre tecil ve taksitlendirilmiş veya ilgili kanunlar uyarınca yeniden yapılandırılmış olması; tecil, taksitlendirme ve yeniden yapılandırma işlemleri devam ettiği sürece destek hükümlerinden yararlanmaya engel teşkil etmez.)
- f) Çalıştırdığı kişileri sigortalı olarak bildirmedeği yönünde tespitin bulunmaması. (Yapılan muhtelif kontrol ve denetimlerde,

çalıştırdığı kişileri sigortalı olarak bildirmediği tespit edilen işverenler bir yıl süreyle bu destekten yararlanamaz.)

Görüldüğü üzere yoksul teşvikinden yararlanmak için gerek sigortalı gerekse de işveren açısından kapsamlı şartlar bulunmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki bu şartlar ülkemizde uygulanan diğer istihdam teşvikleriyle genel itibariyle paralellik göstermektedir. Bu şartlar içinde kuşkusuz en dikkat çekenleri ise sigortalının İŞKUR'a kayıtlı işsiz olup son bir yıl içerisinde nakdî düzenli sosyal yardımlardan en az bir defa yararlanmış olanların ikamet ettiği hanede bulunması ve aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarının asgari ücretin üçte birinden az olmasıdır.

Bununla birlikte sigortalının sağlayacağı bu şartlar yeterli olmayıp işe alınan kişinin işe alındığı yıldan bir önceki takvim yılında işyerinden SGK'ya bildirilen aylık prim ve hizmet belgelerinde veya SGK tarafından belirlenen diğer bildirim yöntemlerinde kayıtlı sigortalı sayısının ortalamasına ilave olarak çalıştırılması gerekmektedir. Bu şart söz konusu teşvikin uygulamasını zorlaştırıcı ve kapsamını oldukça daraltıcı niteliktedir.

### *Teşvikin Tutarı ve Süresi*

Kanun ve Yönetmelik hükümlerine göre, yukarıda belirtilen şartları taşıyan bir kişi istihdam edilirse brüt asgari ücret üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hisselerine ait tutarın tamamı işe başlanan tarihten itibaren bir yıl süreyle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından karşılanacaktır (Yönetmelik, md. 6). Yönetmelikte finansmanı sağlayacak bakanlık olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gösterilse de 2018 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ismini aldığından finansmanın da bu Bakanlıkça karşılanması gerekmektedir.

Buna göre şartları haiz işe alınan yoksul işçiye asgari ücretten fazla ücret ödense bile asgari ücret üzerinden hesaplanan prim kadar teşvik alınacaktır. Dolayısıyla ödenen ücret tutarının teşvik tutarı üzerinde bir etkisi olamayacaktır. Böylece 2019 yılı için teşvik tutarı işçi başına yaklaşık 524 TL olacaktır.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki işveren şayet 5510 sayılı Kanunun 81 inci maddesinin birinci fıkrasının (1) bendinde yer alan beş puanlık indirimden faydalanıyorsa yapılacak beş puanlık indirimin ardından, prime esas kazanç alt sınırına kadar olan kazançlar üzerinden kalan işveren hissesine karşılık gelen tutarın tamamı üzerinden teşvikten yararlanacaktır. Dolayısıyla işveren 5 puanlık prim indiriminden faydalanıyorsa teşvik tutarı 396,55 TL olacaktır.

Ayrıca bu teşvikten sadece bir yıl süre ile faydalanılacaktır. Sigortalının destek kapsamında işe başladığı işyerinden bir yıllık destek süresi dolmadan ayrılıp aynı işyerinde veya aynı işverene ait farklı bir işyerinde veya farklı bir işverene ait işyerinde yeniden işe başlaması durumunda, belirtilen şartların sağlanması kaydıyla, sigortalının sonradan işe girdiği yerlerde kalan teşvik süresi kadar destekten yararlanılabilecektir. (Yönetmelik, md. 6/4)

### ***Uygulama Şekli***

Yoksul istihdamının teşviki uygulamasında en kritik nokta SGK'nın işverenler için teşvik sistemini çalıştırabilmesi için gerekli olan sosyal yardım, İŞKUR'a kayıtlılık durumu ve gelir seviyesi durumunun tespit edilmesidir. Bu noktada Yönetmelik bu bilgilerden sosyal yardımların Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, işsizlik durumunun İŞKUR tarafından elektronik ortamda SGK'ya bildirilmesini öngörmüştür. Gelir seviyesi durumu ise SGK tarafından kendi iç sisteminde tespit edilecektir. (Yönetmelik, md. 7)

Görüldüğü üzere söz konusu teşvikin uygulaması birden fazla kurumun koordinesine ve paylaşımına dayanmaktadır. Bu yönüyle uygulama noktasında bazı külfetler içermektedir.

Sigorta prim desteğinden yararlanmak isteyen işverenler SGK tarafından açılan e-Bildirge sistemi üzerinden ya da SGK tarafından belirlenen diğer bildirim yöntemleri ile başvuruda bulunacaktır (Yönetmelik, md. 8). E-Bildirge sistemi, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı çalıştıran işverenlerin, bu sigortalılara ilişkin bildirimleri yapmalarına imkân sağlayan elektronik sistemi ifade etmektedir.



İşverenler tarafından e-Bildirge sistemi üzerinden yapılan başvuruda destekten yararlanmaya ilişkin kontroller e-Bildirge sistemi tarafından elektronik ortamda yapılır. Ancak, destek kapsamına giren sigortalının, işe alındığı yıldan bir önceki takvim yılında işyerinden bildirilen sigortalı sayısının ortalamasına ilave olarak çalıştırılıp çalıştırılmadığı hususu işverenlerce takip edilerek destekten bu sebeple yersiz yararlanılması halinde işverenlerden yersiz yararlanılan prim tutarları 5510 sayılı Kanununun 89 uncu maddesi uyarınca gecikme cezası ve gecikme zammı ile birlikte SGK tarafından tahsil edilir (Yönetmelik, md. 8). Dolayısıyla ortalamasına ilave olarak çalıştırma koşulu bildirge verilme esnasında SGK tarafından kontrol edilmeyecektir. Başka bir ifadeyle bu hususta hesaplama ve sorumluluk tamamen işverenin üzerine bırakılmıştır. Buna göre işveren tarafından yapılacak hatalı bir hesaplamada geçmişe dönük faiziyle verilen teşvikin geri alınması söz konusu olacaktır. Bu durum elektronik ortamda kontrolün sağlanarak işverenleri telafisi zor zararlardan kurtarması açısından SGK tarafından yeniden ele alınması yerinde olacaktır.

### ***Yürürlük Sorunu ve Gelinek Nokta***

Yoksul istihdamının teşviki uygulaması ile ilgili değinilmesi gereken en önemli noktalardan birisi yürürlük yani uygulamanın başlangıç tarihi sorunudur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 6704 sayılı Kanun'un 31 inci maddesine göre söz konusu düzenleme Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir. Başka bir deyişle 26/04/2016 tarihinden itibaren işe alınacak kişiler için bu istihdam teşviki düzenlemesinin uygulanması gerekmektedir. Ancak yasal düzenlemeye ilişkin yönetmelik (Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik) yaklaşık bir sene sonra (22 Haziran 2017'de) Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Bu yönetmeliğin 14 üncü maddesine göre ise söz konusu yönetmelik hükümleri 01/01/2018 tarihinde yürürlüğe girecektir. Dolayısıyla 26/04/2016 tarihinde başlayacak düzenleme ikincil mevzuat ile bir buçuk yıldan fazla süre fiilen ötelenmiştir. Halbuki Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin birinci fıkrasında teşvikten yararlanma şartları sayılırken (ç) bendinde "5510 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında özel sektör işverenlerince 26/4/2016 tarihi ve sonrasında işe alınmış

olmak.” ifadesine yer verilerek teşvikin başlangıç tarihi 26/4/2016 olarak kabul edilmiştir. Kısacası, Yönetmelik kendi içinde uygulamanın başlangıcı açısından ikileme düşmüştür. Bunun yanı sıra Kanun’da yer alan yürürlük tarihine aykırı yürürlük tarihi belirlenmiştir. Bu durum hukuk hiyerarşisi ile de bağdaşmamaktadır (Akcan, 2017).

Ülkemizde uygulanan sigorta primi istihdam teşviki uygulamalarında izlenen ve sıkça eleştiri konusu yapılan bir yöntem bulunmaktadır. Teşvik uygulamasını getiren yasal düzenleme Resmi Gazete’de yayınlanıp yürürlüğe girse bile uygulamaya başlanması için Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından çıkartılacak genelge beklenmektedir. Genelge ile uygulamanın işverenler tarafından nasıl yerine getirileceği ve hangi adımların izleneceği örneklerle açıklanır. Ancak Kanun’da belirtilen yürürlük tarihin üzerinden iki buçuk yıldan fazla ve Yönetmelikte belirtilen yürürlük tarihinin üzerinden ise bir yıldan fazla süre geçmesine karşın henüz Genelge yayınlanmamıştır. Dolayısıyla işverenler için gerekli e-Bildirge ekranı halen açılmamıştır. Hal böyle olunca da yoksul istihdamı teşviki uygulanamamakta ve bu teşvikten yararlanmak isteyen işverenler prim belgelerini SGK’ya verememektedirler. Kısacası etkin ve faydalı sonuçlar beklenen bir düzenleme bürokratik nedenlerle uygulanamamaktadır.

### **Yoksul İstihdamında Çalışanın Yönlendirilmesi ve Yaptırım Uygulaması**

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun Ek 5 inci maddesi ile getirilen yoksul istihdamının teşviki uygulaması aslında iki ayaktan oluşmaktadır. Birincisi yukarıda açıkladığımız yoksul istihdam eden işverene sağlanan prim desteğini ihtiva etmektedir. Bunun yanı sıra yoksul işsizlerin tespit edilerek İŞKUR tarafından çalışmaya veya mesleki gelişime yönlendirilmesi uygulaması getirilmiştir.

Türkiye’de sosyal yardım-istihdam ilişkisini kurmaya dönük bir gerksinim, sosyal yardımların, çalışmayı engellememesi ve işgücüne katılımın önünde bir engel oluşturmaması yönündeki yapısı ve bunu belirleyen birikimle ilgili yapısal ve nesnel süreçlerin yanında, kamuoyunda, akademide ve yasa yapıcıda yardımların, hanehalklarını çalışmaktan uzaklaştırdığı yönündeki algı nedeniyle de oluşmaktadır (Kutlu,2016, s.128). Bu nedenle getirilen bu düzenleme oldukça yerindedir.

Getirilen düzenlemeye göre, aşağıdaki şartları birlikte haiz olan kişiler çalışabilir olarak nitelendirilir ve Vakıflar tarafından bütünleşik sistem üzerinden İŞKUR sistemine kaydedilir (Yönetmelik, md. 10):

- a) Son bir yıl içerisinde nakdî düzenli sosyal yardımlardan en az bir defa yararlanmış olanların ikamet ettiği hanede bulunmak ve 5510 sayılı Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında olmak (Harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olmak),
- b) 18 yaşını doldurmuş ve 55 yaşından gün almamış olmak,
- c) 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında aylık almıyor olmak,
- d) 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun ek 7 nci maddesi kapsamında engelli yakını olarak engellilerin evde bakımına destek için yapılacak sosyal yardımlardan yararlanmıyor olmak.

Yukarıda belirtilen şartları sağlayan çalışabilir durumda olan kişiler İŞKUR tarafından durumlarına uygun işlere yönlendirilir, mesleki eğitime veya diğer aktif işgücü programlarına tabi tutulur. Burada teklif edilecek iş, mesleki eğitim veya diğer aktif işgücü programları ilçe belediyesi için ilçe sınırı, büyükşehir belediyesi için işyeri servis aracı veya en fazla iki şehir içi toplu taşıma aracıyla ulaşım sağlanabilen il sınırı dahilinde yer alır. Ancak kişinin istemesi halinde farklı il veya ilçelerde istihdam edilebilir. (Yönetmelik, md. 10)

Belirtilen şartları sağlayan kadınların bakmak zorunda olduğu ilkokul çağında veya daha küçük yaşta çocuk ya da çocukları olması veyahut birinci fıkrada belirtilen şartları haiz kişilerin sürekli hastalık hali veya çalışmasına engel teşkil eden bu ve benzeri nitelikteki mazeretlerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından tespit edilmesi halinde bu tespit kararı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca kayıt altına alınarak bu kişiler çalışamaz olarak nitelendirilir ve İŞKUR sistemine kayıtları yapılmaz (Yönetmelik, md. 10).

Mesleki eğitimi veya aktif iş gücü programlarını ya da İŞKUR tarafından teklif edilen işi haklı bir sebep olmaksızın üçüncü kez kabul etmeyenlerin nakdî düzenli sosyal yardımları, durumun İŞKUR sistemi üzerinden bütünleşik sisteme bildirilmesini takip eden aybaşından itibaren bir yıl süreyle kesilir (Yönetmelik, md. 11). Daha önce de belirttiğimiz gibi, sosyal yardımlar kişileri bir süre sonra tembelliğe itmekte ikame etkisi sonucunda çalışmayıp sosyal yardım almayı çalışmaya tercih edebilmektedirler. Getirilen bu düzenleme, şayet sağlıklı bir şekilde işletilirse, hem işsizliğin azaltılması, hem sosyal transferler açısından tasarrufa gidilmesi hem de yersiz ödemelerin yapılmaması açısından önemli bir rol üstlenecektir. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından bu uygulamaya yönelik herhangi bir istatistik yayınlanmadığından uygulamanın sonuçları hakkında yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

## Sonuç

Tanımsal olarak üzerinde bir görüş birliği olmayan yoksulluk kavramı maliye politikasının gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı doğrultusunda üzerinde sıkça durulan bir konudur. Yoksulluk, çok yönlü bir kavram olup onunla mücadele politikaları da yıllar içinde farklılaşmış ve çeşitlenmiştir.

Yoksulluğun farklı şekillerde tanımlanmış ve ele alınmış olması çözüm önerileri ve yürütülecek politikalarında çeşitlenmesine neden olmuştur. Özellikle çalışan yoksulluğu ve çalışmayan/çalışamayan yoksulluğu ile mücadelede yürütülen politikalar nitelik açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Çalışan yoksulluğuyla mücadele yolları, asgari ücret politikaları, gelir dağılımı politikaları ve düzgün iş (decent work) politikaları olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra ülkemizde de sıkça görüldüğü üzere asgari geçim indimi ve asgari ücrette vergi/sigorta primi desteği uygulamaları da kullanılabilir. Genel olarak ülkemizde izlenen yoksullukla mücadele politikalarını; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, aile yardımları, eğitim yardımları, özel amaçlı yardımlar, sağlık yardımları, istihdam projeleri, konut projeleri, mikro kredi uygulaması ve belediyelerin sosyal yardım faaliyetleri olarak sayabiliriz.

İşsizliğin yoksullukla bağlantısını kuran ve yoksullukla mücadele politikalarını bu zemine yerleştiren bakış açısında ise yoksul istihdamı yaklaşımı büyük öneme sahiptir. Tabii burada sadece yoksul istihdamı tek başına yeterli olamamakta ve çalışmanın niteliği de önem kazanmaktadır. ILO'nun nitelendirdiği gibi "insana yakışır iş"lerin yaratılması burada oldukça önemlidir. Fakat bunun haricinde, var olan işsizliği düşürmeyi hedefleyen politikalara (eğitimde yapısal reformlar, kadın işgücüne katılımının artırılması gibi) da odaklanmak yerinde olacaktır.

Ülkemizde ise mevzuatsal olarak yoksul istihdamına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bunun için 26/04/2016 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6704 sayılı Kanun ile 3294 sayılı Kanun'a Ek 5 inci madde eklenmiştir. Bu madde ile 3294 sayılı Kanun kapsamında yoksul sayılan işsizlerin istihdamı halinde işverenlere sigorta prim teşviki uygulaması getirilmiştir. Ancak yasal düzenlemeye ilişkin yönetmelik (Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik) yaklaşık bir yıl sonra Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin 14 üncü maddesine göre ise söz konusu yönetmelik hükümleri 01/01/2018 tarihinde yürürlüğe girecektir. Dolayısıyla 26/04/2016 tarihinde başlayacak düzenleme ikincil mevzuat ile bir buçuk yıldan fazla süre fiilen ötelenmiştir. Ayrıca Kanun'da belirtilen yürürlük tarihin üzerinden iki buçuk yıldan fazla ve Yönetmelikte belirtilen yürürlük tarihinin üzerinden ise bir yıldan fazla süre geçmesine karşın henüz Genelge yayınlanmamıştır ve uygulamaya geçilememiştir. Bunun sebebi, getirilen düzenlemeye ilişkin teşvikten yararlanma şartlarının birden fazla kamu kurumunun koordinasyonunu gerektirmesi ve bilgi işlem altyapısının henüz kurulamamış olmasıdır. Bu sebeplerle teşvik uygulamasının bir an önce uygulamaya konulması yönünde bürokratik adımların atılması önem arz etmektedir.

Ayrıca 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun Ek 5 inci maddesi ile yoksul işsizlerin tespit edilerek İŞKUR tarafından çalışmaya veya mesleki gelişime yönlendirilmesi uygulaması getirilmiştir. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından bu uygulamaya yönelik herhangi bir istatistik yayınlanmadığından uygulamanın sonuçları hakkında yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Promotion of Poor Employment, Applications in Turkey and Problems**

\*

Mehmet Bulut  
*Bayburt University*

Different methods over the years in the fight against poverty in the world and Turkey were monitored. These methods are mostly shaped according to the definition and perception of poverty. In this study, we first mentioned the concept of poverty in general and the policies pursued in the fight against poverty. Then poor employment practices and the promotion of it in Turkey were examined. Our aim in this article is to demonstrate the incentive of employment of the poor in Turkey.

The concept of poverty, which does not have a consensus on definition, is a subject that is frequently emphasized for the purpose of ensuring justice in the income distribution of fiscal policy. Because poverty is a multifaceted concept, there are different ways of fighting it. The fact that poverty is defined and dealt with in different ways has led to its diversification in solution proposals and policies to be implemented. In particular, the policies implemented to combat working poverty and non-working poverty vary greatly in terms of methods. The ways to combat employee poverty are minimum wage policies, income distribution policies and decent work policies. In addition to these, as it is frequently seen in our country, minimum subsistence income and tax / insurance premium support applications in minimum wage can be used. Overall fighting poverty policies pursued in Turkey; family aid, education aid, special purpose aid, health aid, employment projects, housing projects, micro-credit application and social assistance activities of municipalities.

The fight against poverty does not only serve to achieve justice in the distribution of income. In fact, the fight against poverty affects economic and social stability as well as security, justice, peace, and health. For this reason, it is very important to fight poverty, to define poverty according to the situation of the country and to apply the right policy.

In the perspective of establishing the connection between unemployment and poverty and placing the policies to combat poverty on this ground, the approach of poor employment is of great importance. Of course, only poor employment alone is not sufficient here and the quality of the work becomes important. The creation of decent work, as the ILO describes, is very important here. However, it would also be appropriate to focus on existing policies aimed at reducing unemployment (such as structural reforms in education, increasing female labor force participation).

Employment policies in the fight against poverty sometimes may not only aim to reduce unemployment. In addition, the state's aim to reduce the costs of social assistance can be pursued. In such policies, positive discrimination is made especially for those who receive social assistance from the state and who do not work for employment. Thus, as well as combating unemployment, social transfers can be saved. The most preferred approach in the poor employment approach is to involve the private sector in the policy. In this context, tax or insurance premium incentives are provided to the employer in return for the employment of the poor. Thus, the employer can use the worker in favor of the poor who receive social assistance from the state and reduce the cost of tax / premium.

In addition, in countries like Turkey where there is a high rate of unregistered employment, there are many people who have chosen to work unregistered by working with the employer in order not to stop the state aid. From this perspective, the promotion of poor employment is attributed to the function of reducing informality rather than reducing unemployment and thus poverty. As a matter of fact, most of the employment incentives implemented in our country do not reduce unemployment in terms of their structure and sanctions, but serve this purpose.

Important steps were taken towards the poor employment as legislative in Turkey. For this purpose, the Law No. 3294 was amended through Law No. 6704. With this amendment, insurance premium incentive was introduced to employers in case of employment of poor unemployed people. However, the regulation on the regulation (Regulation on the Employment of Social Assistance Beneficiaries) was published approximately one year later (on 22 June 2017). According to Article 14 of this Regulation, the provisions of the said Regulation shall enter into force on 01 January 2018. Therefore, the secondary legislation has been postponed for more

than a year and a half by 26 April 2016. Furthermore, although more than two and a half years after the effective date specified in the Law and more than one year after the effective date specified in the Regulation, the Circular has not been issued yet and implementation has not been started yet. The reason for this is that the regulation requires the coordination of more than one public institution and the related IT infrastructure has not been established yet.

### **Kaynakça / References**

- Akcan, D. (2017). 22 Haziran 2017 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan sosyal yardım yararlanucularının istihdamı ve prim teşvik yönetmeliğinde öne çıkan hususlar, *E-Yaklaşım Dergisi*, S. 297
- Arpacıoğlu, Ö. (2012). *Dünyada ve Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep.
- Buğra, A. (2013). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*, İstanbul: İletişim.
- Clark, G.(2003). *Fukaralığa veda: Dünyanın kısa iktisadi tarihi*. (Çev. E. Demircioğlu), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Daşlı, Y. (2015). Sosyal yardımların sorunlu alanı: Muhtaçlık tespiti, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 135-154.
- Gabos, A. vd. (2015). Employment and poverty dynamics in the Eu Countries Before, during and after the Crisis. *Discussion Paper* (No. 15/06), 18.06.2019 tarihinde <http://improve-research.eu> adresinden erişilmiştir.
- Gürsel, S. ve Acar, A (2015). Türkiye’de yoksulluk dinamikleri. *Betam Araştırma Notu*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Hick, R. ve Lanau, A. (2017). *In-work poverty in the UK: Problem, policy analysis and platform for action*. Final Report, Cardiff University, Cardiff.
- Kesgin, B. (2011). Çalışma yaşamında değişen yoksulluk: Çalışan yoksullar. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 65-75.
- Kutlu, D. (2016). Türkiye’de Sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin güncel boyutları: Kurumsal ve sosyolojik bir çözümleme, *Mülkiye Dergisi*, 40 (2), 101-142.
- Oktik, N. (2008). *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları*, İzmir: Yakın Kitabevi.



- Özdemir, A. (2015). Çalışan yoksulluğuna ilişkin kavramsal bir değerlendirme: Dünya'da ve Türkiye'de çalışan yoksulluğunun boyutları ve mücadele politikaları. *Bilgi Dergisi*, 30, 96 -126
- Özşuca, Ş. (2004). Asgari ücret, işsizlik ve yoksulluk, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 5(17), 9-13.
- Sevinç, İ. ve Işık, A. (2017). Yeni yoksulluk konsepti için sürdürülebilir sosyal politika önlem ve öncelikleri, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(24), 83-96.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜİK (2018). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması bölgesel sonuçları 2017*, 09/06/2019 tarihinde [http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=27824&tb\\_id=7](http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=27824&tb_id=7) adresinden erişilmiştir.
- Türk-İş (2019). *Ocak 2019 açlık ve yoksulluk smuru*, 09/06/2019 tarihinde <http://www.turkis.org.tr/OCAK-2019-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SI-NIRI-d176748#sthash.SOFabNyE.dpuf> adresinden erişilmiştir.
- Ünlü, H. ve Türk, T. (2016). Yoksullukla mücadele politikaları: 2000 sonrası Türkiye örneği, *Vizyoner Dergisi*, 14, 92-104.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Bulut, M. (2019). Yoksul istihdamının teşviki yaklaşımı, Türkiye uygulaması ve sorunlar. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2456-2478. DOI: 10.26466/opus.577345

## Türk Basınında Çalışma Hayatı ve İş Güvencesi Sorunu

DOI: 10.26466/opus.579499

\*

Mehmet Sena Kösedag\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Kayseri/ Türkiye

E-Posta: [mskosedag@erciyes.edu.tr](mailto:mskosedag@erciyes.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-2210-580X](https://orcid.org/0000-0003-2210-580X)

### Öz

*Türk medyasında son dönemlerde yaşanan büyük çaplı mülkiyet değişiklikleri ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle çok sayıda gazeteci işsiz kalarak mağdur olmuştur. Bu gelişme, Türk basını açısından ödenen beri tartışma konusu olan iş güvencesi sorununu yeniden gündeme taşımıştır. Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, iletişimin kalitesini artırmış, basın kuruluşlarını teknik altyapı bakımından daha da güçlendirmiştir. Türkiye’de medya kuruluşları fiziki ve teknolojik donanım bakımından, dünyanın diğer medya kuruluşları ile yarışır düzeye ulaşmıştır. Ancak aynı iyileşme, gazetecilerin özlük haklarına ve çalışma koşullarına yansımamıştır. Medya sektöründe görev yapan fikir işçileri; sahip oldukları haklar, çalışma koşulları ve iş güvencesi bakımından geçmiş yıllara oranla daha kötü koşullarla karşı karşıya bulunmaktadır. Yasaların yeterince işletilememesi nedeniyle, sektörde meydana gelen gelişmelerden ilk etkilenen kişiler fikir işçileri olmaktadır. Basında sendikalaşma oranının yerinde saydığı ülkemizde; işsiz gazeteci sayısı sektördeki büyümeye rağmen artış göstermektedir. Bu çalışmada, Türkiye’deki gazetecilerin karşı karşıya kaldığı iş güvencesi sorunu ele alınmıştır. Literatür taraması ile yapılandırılan çalışmada, iş güvencesi yoksunluğunun basın özgürlüğüne olan etkisi değerlendirilmeye çalışılmış, bu durumun basında istihdam edilen insan kaynağının kalitesi üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Çalışmada, Türk basınında iş güvencesinin ilk dönemlerden itibaren bir problem olarak ortaya çıktığı, gazetecilerin yasal düzenlemelere rağmen işsizlik baskısı altında görev yaptıkları ve bu unsurların basında insan kaynağı ve basın özgürlüğü üzerinde olumsuz etki yaptığı sonucuna varılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Medyada iş güvencesi, Basında insan kaynağı, Basında sendikalaşma, Medyada çalışma koşulları, Basında çalışma hayatı*

## Problems Associated with Working Life and Employment Security in Turkish Press

\*

### Abstract

*Many journalists have been unemployed and victimized due to the recent major changes in ownership in the Turkish media and the economic situation in the country. This development brought the issue of job security, which has been the subject of debate for the Turkish press, to the agenda again. The rapid developments in communication technologies today have increased the quality of communication and strengthened the press organizations in terms of technical infrastructure. Media organizations in Turkey in terms of physical and technological infrastructure, has reached the level of competition with other media organizations in the world. However, the same improvement was not reflected in the personal rights and working conditions of journalists. Opinion workers in the media sector face worse conditions than in previous years in terms of their rights, working conditions and job security. The first people to be affected by the developments in the sector are the opinion workers because of the inadequacies in the implementation of the laws. In our country where the rate of unionization in the press is stagnated; The number of unemployed journalists is increasing despite the growth in the sector. In this study, job security issue faced by journalists in Turkey has been addressed. In the study, which was structured with literature review, the effect of lack of job security on press freedom was tried to be evaluated and the effect of this situation on the quality of the human resources employed in the press was questioned. In the study, it was concluded that job security has been a problem in the Turkish press since the early periods and that journalists work under the pressure of unemployment despite legal regulations and these elements have negative effects on human resources and press freedom in the press.*

**Keywords:** *Job security in Media, Human resources in Press, Unionization in the Press, Working conditions in the Press, Work life in the Press*

## Giriş

Demokratik toplumlarda, medyaya çok önemli işlevler yüklenmektedir. Haber ve bilgi akışını sağlayarak, aydınlanma sürecini oluşturan ve toplum düzeninin işleyişine katkıda bulunan temel yapılardan biri olan medya, bu nedenle yasama, yürütme ve yargıdan sonra 4. Kuvvet olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel anlamda medyanın üstlenmiş olduğu görev ve sorumluluklar, günümüzde belli ilkesel doğrulara bağlanmıştır. Medya kendi yapısal ve işlevsel özelliklerinin doğası gereği, kendisine yüklenen toplumsal sorumlulukları yerine getirmektedir. Ancak medyanın kendisinden beklenen işlevleri eksiksiz olarak gerçekleştirmesi için bazı koşulların tam olarak sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda her şeyden önce basın özgürlüğünü güvence altına alan yasaların işletilmesi zorunludur. Ayrıca serbest rekabet koşullarında, kamusal yayıncılığa imkân sağlanması ve tekelleşmenin önlenmesi de önemli bir unsur olarak görülmelidir. Bunun yanında gazetecilerin özgür ve baskıdan uzak bir biçimde ve yasal iş güvencesine sahip bir ortamda görev yapmaları sağlanmalıdır.

Türk basın tarihine bakıldığında, fikir işçisi olarak adlandırılan gazetecilerin güç koşullar altında görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları ve büyük bölümünün iş güvencesinden yoksun olduğu görülmektedir. 1980'lerden itibaren başlayan ve günümüzde devam eden mülkiyet değişikliklerinden en çok etkilenen kesim; basın çalışanları olmuştur. Günümüzde Türk medyasının en büyük mülkiyet satışlarından biri gerçekleşmiş; bu nedenle pek çok gazeteci işsiz kalmış ve mesleklerini yapamaz hale gelmiştir. İşsiz kalan aynı zamanda sendikasıız oldukları anlaşılan gazeteciler, sosyal medya dışında sorunlarını gündeme getirecek bir mecra bulamamıştır. Basında sendikalaşma çabalarının yetersiz kaldığı Türk basınında, fikir işçilerine ödenen ücretler de benzer şekilde düşük seviyede seyretmektedir. Bu nedenle, nitelikli iş gücünün basın sektöründe istihdamı mümkün olamamakta ve basın ürünlerinin kalitesi düşük seviyede seyretmektedir. Dolayısıyla, sektördeki kötü çalışma koşulları, basının işlevini yerine getirmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Basında iş güvencesinin olmaması, basın özgürlüğü ile de ilişkilendirilebilen bir konudur. İş güvencesine sahip olamayan gazetecilerin, haber ve yorumlarında serbest hareket edemeyeceği, işsiz kalma

endişesi ile patronaj veya farklı çevrelerin baskısı altında kendi kendine sansür uygulayabileceği kabul edilen bir gerçektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de basın çalışanlarının özlük hakları sorunu ele alınmış, bu durumun basın özgürlüğünü üzerindeki etkisi sorgulanmaya çalışılmıştır. İş güvencesi olmayan bir sektörde nitelikli personel istihdamının mümkün olup olmayacağı sorusuna cevap aranan çalışmada, günümüzde Türk basın sektöründe istihdam edilen personelin profili ortaya konmaya çalışılmıştır. Literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmanın ilk bölümünde basında çalışma hayatı ile ilgili genel bir çerçeve çizilmiş, sektörde çalışma yaşamını belirleyen yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Daha sonra Türk basınında görev yapan insan kaynağının genel özelliklerine değinilerek, iş güvencesinin basın özgürlüğü ve basındaki istihdamı ne şekilde etkilediği tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise tespit edilen problemlerin çözümüne dair görüşler dile getirilmiştir.

### **Basında Çalışma Hayatını Şekillendiren Yasal Düzenlemeler**

Türk basınında ilk gazeteler 1800’lü yıllardan itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. İlk dönemin gazetecileri, yabancı uyrukludur ve çıkardıkları gazeteler yabancı elçilikler veya dönemin padişahları tarafından finanse edilmiştir. Özel sermaye ile kurulan ve hazineden yardım almayan ilk Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval’in 1860’ta yayın hayatına başlaması ile gerçek manada basın işletmeciliğinin zorlukları ortaya çıkmıştır. Türk gazeteciler, el tezgâhında basılan bu gazetelerde ilkel ve zor koşullar altında kalemlerini almış ve yazmaya başlamışlardır (İnuğur, 2005, s.173-185). Osmanlı’da basının toplumsal yaşantıda yer edinmeye başlaması üzerine İstanbul dışında da gazeteler yayın hayatına başlamıştır. 1860-1908 yılları arasında Osmanlı’nın uzak vilayetleri ve Anadolu’nun çeşitli illerinde 30’un üzerinde vilayet gazetesi yayınlanmıştır. Yetişmiş insan gücünün olmadığı bu dönemde, zamanın aydınlarından muhabir ve yazar olarak yararlanılmış, kâğıt ve mürekkep gibi baskı malzemelerinin temininde zorluklar yaşanmış, meslekten yetişmiş mürettip ve matbaacının temininde de büyük güçlükler çekilmiştir (Erdoğan, 2007, s.30-32).

Ülkemizde, gazetecilerin çalışma yaşamına ilişkin ilk yasal düzenleme 1938’de kabul edilen 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu’dur. Yaygın bir uygulama alanı bulmasa da 1946’ya kadar yürürlükte kalan bu düzenleme nedeniyle gazeteciler bir oda etrafında toplanmış, maddi ve manevi anlamda ortak çıkarlarını korumaya çalışmışlardır (Özsever, 2004, s.33). Bu dönemde gazete sahipleri resmi ilan ve reklam ile çeşitli yardımlar adı altında kamudan kaynak sağlarken, işçilerin çalışma koşullarında iyileşme yönünden bir eğilim görülmemiştir. Bu tablo Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti iktidarının son dönemlerine kadar değişiklik göstermemiştir. Çok partili sisteme geçilmesi ve Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte basında özgürlük havası esmiş, gazetecilik itibar kazanmış ve kısa süre içerisinde pek çok basın organı yayın hayatına başlamıştır. İlk yıllarında basına karşı özgürlükçü bir tutum sergileyen DP iktidarı, gazetecilerin çalışma hayatına yönelik çok önemli yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Gazeteciliğin Türkiye’de profesyonel bir meslek haline gelmeye başlaması bu döneme denk gelmiştir. 1950’lere kadar okur-yazar oranının az olması, gazete işletmelerinin çalışanlara tatmin edici bir ücret ödememesi, bu mesleğin toplum tarafından ciddiye alınmaması, basındaki çalışma hayatını olumsuz etkileyen belli başlı faktörler arasında bulunmaktadır.

Yüzyıla yakın bir zaman diliminde sosyal güvenlikten yoksun ve zor şartlar altında görev yapan Türk gazeteciler, 13 Haziran 1952’de çıkarılan “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun” sayesinde sosyal haklarını elde etmişlerdir. Gazeteciliği dolaylı de olsa bir meslek olarak tanımlayan bu yasa ile birlikte mesleğin çalışma esasları belirlenmiştir. Ayrıca bu kanun, dönemin çalışma hayatına bakıldığında, reform sayılabilecek birçok hüküm içermektedir. Yalnızca devlet memurlarının yararlandığı yıllık ücretli izin hakkı bu yasayla birlikte gazetecilere de tanınmış, ayrıca gazetecilerin işverenle, içinde işin türü, ücreti, gazetecinin kıdemi gibi kayıtların yer aldığı bir yazılı sözleşme yapması zorunluluğu getirilmiştir. Sözleşmenin bildirim olmaksızın feshedilememesi, işten çıkarım halinde tazminat ödenmesi zorunluluğu, haftalık tatil hakkı, askerlikte ücret alma hakkı, sendika kurma hakkı ve sosyal sigortalara tabi olma zorunluluğu gibi haklar da sağlanmıştır. Bu düzenleme çok partili yaşama geçildikten sonra Türkiye’de çıkarılan ilk iş kanunu olma özelliğini taşı-

maktadır ve içeriği açısından dönemine göre oldukça ileri bir düzeydedir (Kösedag, 2016; s.53, Çakır, 2007, s.173-174).

Sınırlı bir uygulama alanına bulabilen bu düzenleme, 1960 darbesi ile iş başına gelen Milli Birlik Komitesi tarafından yeniden ele alınmıştır. 10 Ocak 1961'de yürürlüğe giren 212 sayılı Fikir İşçileri Kanunu, basın sektöründe çalışanlara yeni haklar tanımıştır. Yeni kanunla mesleğe ilk giriş tarihi kıdem başlangıcı olarak kabul edilmiş, gazetecilerin ailesine kıdeme göre ölüm tazminatı verilmesi sağlanmış ve gazetelerin kapanması durumunda gazetecilere iki aylık maaşla birlikte kıdeme göre ödenek verilmesi şartı getirilmiştir. İstifa eden gazeteciye kıdem tazminatı verilmesi; aylıkların peşin olarak ödenmesi; gece çalışanlara haftada iki gün izin verilmesi; kâr eden gazetecilere her yıl bir maaş ikramiye verilmesi gibi olanaklar da yasanın kazanımları arasında yer almıştır. Ayrıca fikir işçileri ile ilgili iş anlaşmazlık davalarının ticaret mahkemeleri yerine, iş mahkemelerinde görülmesi kararlaştırılmıştır (Topuz, 2003, s.228-229).

Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, basın tarihinde görülmemiş olayların meydana gelmesine neden olmuştur. Kanun, fikir işçilerini memnun ederken, gazete patronlarının büyük tepkisini çekmiş, gazete sahipleri, söz konusu yasayı protesto etmek için 10 Ocak 1961'de ortak bir bildiri yayımlayarak, gazetelerini 3 gün süreyle çıkarmayacaklarını duyurmuştur. Bildirinin yayımlandığı Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet ve Yeni İstanbul gazeteleri 3 gün süreyle yayımlanmamıştır. Yasayı destekleyen basın işçileri ise çeşitli protesto eylemleri gerçekleştirip, bir taraftan da halkı gazetesiz bırakmamak adına BASIN adıyla bir gazete çıkarmıştır. Gazetenin ilk sayısının başyazısında şu ifadelere yer verilmiştir: "Temel hak ve hürriyetlerimizin gerçekten kısıtlandığı, yalnız basının değil bütün memleketin gerçekten eşi görülmemiş bir tehlikenin içine sokulduğu günlerde bile gazetelerini kapatmayan ve protesto yoluna gitmeyen gazete sahiplerinin, şimdi bir ilan kurumu için yaptıkları bu hareket, basın tarihimizde herhalde şerefli bir yer kaplamayacaktır. Gazete çıkarmak çorap fabrikası işletmeye benzemez. Basın bir kamu hizmetidir." Düzenlemenin Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği tarih olan 10 Ocak, "Çalışan Gazeteciler Bayramı" olarak ilan edilmiş ve halen günümüzde kutlanmaktadır (Çakır, 2007; s.175; Topuz, 2014, s.231).

MBK hükümeti döneminde gazeteciler, 15 Temmuz 1963'te kabul edilen ve 24 Temmuz'da yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Yasası ile toplu sözleşme, 275 sayılı Grev ve Lokavt Yasası'yla da grev yapma hakkı elde etti. Bu gelişme ile birlikte, 1952'de kurulan İstanbul Gazeteciler Sendikası, 30 Eylül 1963 tarihinde Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) adıyla yeniden yapılandı (Özsever, 2004, s.90-101). Ancak bu düzenlemeler tam anlamıyla basın çalışma hayatında uygulamaya geçirilmemiş, gazete patronları farklı taktikler uygulayarak, eski çalışma düzenini sürdürmek istemişlerdir. Bu dönemde yapılan toplu iş sözleşmelerinin işyerleri düzeyinde kaldığı, işyeri kolu düzeyinde sözleşme yapılmadığı görülmektedir. Türkiye'de ilk toplu iş sözleşmesi TGS ile Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri arasında 1 Şubat 1964 tarihinde imzalanmış ve bu kurumlarda görev yapan gazetecilerin çalışma koşullarında iyileşme yaşanmıştır (Tuncay, 1989, s.109).

1980 yılında yapılan askeri darbeden toplumun tüm kesimleri gibi basın da olumsuz etkilenmiş, sendikalar 3 yıl süreyle kapatılmıştır. 1952 yılında kabul edilen Basın İş Kanunu (BİK) bu dönemde yürürlükte kalmış, bununla birlikte kabul edilen yeni Anayasa ve değiştirilen Sendikalar Kanunu'yla da basının çalışma hayatına ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir.

10 Haziran 2003'te yürürlüğe giren Yeni İş Kanunu olarak bilinen 4857 sayılı yasa ile 5953 sayılı Basın İş Kanunu'na tabi olarak görev yapan gazetecilerin de belli koşullarda iş güvencesi kapsamına alınması kararlaştırıldı. Bu yasanın bir özelliği de gazetelerin yanı sıra radyo ve televizyonlarda çalışanları da kapsama dâhil etmiş olmasıdır. 4857 sayılı yasa, esnek çalışmaya olanak sağlayan hükümleri nedeniyle eleştirilse de iş güvencesi ve özellikle sendikal örgütlenmeye imkân tanıyan yönüyle olumlu bulunmuştur.

Basın İş Kanunu'na göre çalışan gazetecilerin de aralarında bulunduğu bazı meslek grupları, fiili hizmet zammı olarak adlandırılan ve kamuoyunda "yıpranma hakkı" olarak adlandırılan uygulama ile diğer meslek mensuplarına oranla erken tarihte emekli olma hakkı elde edebiliyorlardı. Ancak, 2008'de 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda bir değişiklik yapılarak gazetecilerin bu hakkı ellerinden alındı. Basın meslek örgütlerinin uzun uğraşları sonucu, bu



hak 2013 tarihinde yeniden sağlandı ve aradan geçen 5 yıllık sürenin geriye doğru telafi edilmesi hakkı tanındı.

### **Basın Sektöründe İş Güvencesi Sorunu**

Türk basın tarihine bakıldığında, fikir işçilerinin çalışma şartlarının ilk dönemlerden itibaren sorunlu olduğu görülmektedir. Gazeteciliğin meslek olarak tanımlandığı, toplum tarafından itibar görmeye başladığı ve bu nedenle kapsamlı bir sosyal güvenlik yasasının yürürlüğe girdiği 1952'den itibaren hak mücadelesine girişen basın çalışanlarının, başarılı olması için 12 yıl beklemeleri gerekmiştir. Türkiye'de ilk toplu iş sözleşmesi 1964'te yapılmış ve 2 basın kuruluşu ile sınırlı kalmıştır.

Bu tarihten itibaren sendikal mücadele adı altında iş güvencine kavuşmak için çaba gösteren gazeteciler, belli oranda başarı elde etmiştir. Ancak 12 Eylül darbesinden sonra uygulamaya konulan yasal düzenlemeler, gazetecileri savunmasız bırakmıştır. Çünkü 12 Eylül düzeni ile birlikte basın sektöründe çalışanların toplu sözleşme düzeni kullanılmaz hale getirilmiş, böylece sendikal hareket işlevsiz kılınmıştır. Sendikal hak ve özgürlük ihlalleri giderek artmış; basın ve gazetecilik sektöründe bu sınırlandırmalar ve ihlaller daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır (Akkaya, 2019).

Uzun yıllar basın iş kolunda faaliyet gösteren tek sendika olan Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1970'lı yıllarda oldukça başarılı olmuş ve ülke çapında otuzun üzerinde iş yerinde toplu sözleşme yapabilmıştır. Ancak sendikal hareketlere büyük sekte vuran 12 Eylül darbesi, basında sendikal hareketleri zayıflatmıştır. Bu dönemde çıkan yasal düzenlemeler nedeniyle iş kolları değişmiştir. Basın kuruluşunun herhangi bir biriminde çalışan kişi, sendikaya üye olabiliyorken, yeni düzenleme ile sadece gazetecilerin bu sendikaya üye olabilmesi hükme bağlanmıştır. Bu durumu fırsat bilen işverenler, taşeronlaşmaya gitmiş veya fikir işçilerini, beden işçisi gibi sigortalatabilmiştir. Medyada tekelleşme artmış, sendikal haklar ve toplu sözleşme çalışanlar için lüks olarak görülmüştür. Basında ilk büyük tekelleşmeyi Doğan Holding grubu gerçekleştirmiş, sendikasızlaştırma hareketi ile birlikte basın çalışanları baskılar sonucu notere gönderilerek sendikadan istifa ettirilmiştir. İkinci büyük grup

olan Dinç Bilgin, ilk etapta toplu sözleşme imzalamış ancak bir gün sonra çalışanlarını noter kanalıyla istifa ettirmiştir (Karahisar, 2019, s.94-95)

80'li yıllardan itibaren uygulanan ve 90'lı yıllarda yaygınlaşan neoliberal ekonomik politikalar nedeniyle; hızla büyüyen holdinglerin ve iktidarlara yakın sermaye gruplarının eline geçen medyada, çalışanların sayısı artmış, buna karşılık iş güvencesi, çalışma saatleri ve ücretlerde iyileşme olmamıştır. Medya organlarının sahiplik yapısı değiştiğinde, bu durumdan en çok etkilenen kesim yine işçiler olmuştur. Birçok gazeteci ve medyanın farklı alanlarında çalışan kişiler, işlerini kaybetmiştir (Ulusoy, 2012, s.334).

Basın sektöründe sendikalaşma oranı, her dönemde diğer sektörlerin çok gerisinde kalmıştır. Ülkemizde genel olarak medyada sendikalaşma oranı yüzde 10'ü geçememiştir. Toplu iş sözleşmesi kapsamına giren çalışan sayısı ise çok daha düşüktür. 2019'a gelindiğinde ülkede sendikalaşabilen işçilerin oranı yüzde 11 ile sınırlı kalmış, işçilerin sadece yüzde 7'si toplu iş sözleşmelerinden yararlanabilmiştir. Basın iş kolunda ise sendikalaşma oranı yüzde 8 civarında, toplu sözleşmeden yararlanan gazetecilerin oranı da yarısı kadardır. 2019' verilerine göre, basın yayın ve gazetecilik iş kolunda kayıtlı 86 bin 366 işçiden sadece 6 bin 707'si sendikal güvenceye sahiptir. Türkiye bu oranlar nedeniyle OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almıştır (DİSK, 2019).

Türkiye'de basın yayın alanında 2013 yılından günümüze kadar sendikalaşma oranında her ne kadar artış olmuş gibi gözükse de toplu sözleşmeden yararlananların sayısında bir değişiklik olmamıştır. Bir başka ifadeyle iyileşme rakamlar bazında yaşanmış, fiili yaşantıda olumlu bir gelişme görülmemiştir. Medyada yıllardan beri en etkin sendika olan Türkiye Gazeteciler Sendikası, bu dönemde güç kaybetmiş, Anadolu Ajansı'ndaki üyelerin büyük bir bölümü, toplu halde yeni kurulan Medya-İş Sendikası'na geçiş yapmıştır. Hükümetin bazı bakanları ve ajansın üst yöneticilerinin, bu geçişi artırmaya dönük çabaları da olmuş ve söz konusu sendikanın hükümet tarafından bizzat kurulduğu iddiaları uzun bir süre kamuoyunda tartışılmıştır. Anadolu Ajansı'nda çalışan işçiler adına 2019 yılında yapılan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde ücret ve bazı sosyal haklarda geriye gidiş yaşanmıştır. Ajans çalışanlarının bir bölümü işten çıkarılmış, bir bölümü de yönetimin baskıları sonucu emekliye sevk edilmiştir. Aynı dönemde benzer uygulama TRT'de de

yaşanmış, birçok kişinin işine son verilmiştir (Akkaya, 2019; Türkiye Gazeteciler Sendikası, 2019). Bu bağlamda dikkat çekici bir başka bilgi de ana akım medya olarak adlandırılan büyük medya gruplarının hiç birisinde sendikalı ve toplu sözleşmeli işçi bulunmamasıdır.

Enerji, finans, denizcilik, turizm ve telekomünikasyon gibi birçok sektörde faaliyet gösteren medya patronları, ekonomik kriz, yeniden yapılanma ve elektronik gazeteciliğe geçiş gibi gerekçelerden dolayı gazetecilerin işlerine son vermektedir. Çalışma Bakanlığı'nun verilerine göre, 2001 ekonomik krizinden 2258 fikir işçisi işsiz kalmıştır (Özsever, 2003, s.141). Benzer bir durum ekonomik sorunların arttığı günümüzde yaşanmakta, basılı yayın hayatına son veren gazetelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Radikal, Haber Türk ve Vatan gibi ulusal çapta yayın yapan gazetelerin yanı sıra birçok yerel gazete kâğıt ve baskı maliyetlerinde yaşanan olağandışı artıştan dolayı kapanmış, bu kurumlarda görev yapan çalışanlar işsiz kalmıştır. Benzer şekilde ulusal televizyon ve radyo istasyonları da ekonomik nedenlerden dolayı yayın hayatlarına son vermiş ve basın sektöründeki işsiz sayısı artama devam etmiştir (Sözcü, 2018).

Türk basın tarihindeki en büyük mülkiyet değişimi, 2018 yılında yaşanmıştır. Ülkenin en büyük medya grubu olan Doğan Medya Grubu, Erdoğan Demirören'in sahipliğindeki Demirören Medya Grubu'na satılmıştır. Böylece 1979 yılında Milliyet gazetesini alarak medya patronu olan Aydın Doğan, 40 yıllık medya yaşamından çekilmiştir. Söz konusu yayın organlarında yönetici kadroları başta olmak üzere birçok kişinin işine son verilmiştir (Deutsche Welle, 2018).

Gazeteciler Cemiyeti'nin raporuna göre, geçmişte olduğu gibi günümüzde de fazla sayıda gazetecinin aldıkları ücretlerin tamamı bordroya yansıtılmamakta, bu kişiler, asgari ücretten istihdam edilmektedir. Gazetecilerin emekli olurken mağdur edilmesine yol açan bu uygulama medyanın tamamında yaygın bir uygulama olarak bilinmektedir. Kitle iletişim araçlarındaki tekelleşmenin yaygınlaşması, siyasi iktidarların baskıları sonucu büyüyen sendikasızlaşma hareketi, medya mensuplarının iş güvenceleri olmadan çalışmasına yol açmıştır. Bu noktada önemli bir sorun da medya kuruluşlarının, hukuka aykırı olarak taşeron işçi çalıştırmaları olarak ortaya çıkmıştır (Gazeteciler Cemiyeti, 2019).

Basın İş Kanunu olarak adlandırdığımız yasa, günümüz Türk medyasında büyük ölçüde işlevsizleştirilmiştir. Basının holdinglerle birlikte tekelleşme dönemine girmesiyle, medya yöneticileri, gelenekleri zorlamaya başlamış ve fikir işçilerine çalışma koşullarıyla ilgili kendi tercihlerini dayatma fırsatı elde etmiştir. Bunun sonucunda, gazetecilerin hem meslek onurlarını zedeleyen hem de özgürlüklerini sınırlandıran bugünkü durum ortaya çıkmıştır. Bir anlamda, fiilen gazetecilik yapan, ama hukuk karşısında gazeteci sayılmayan medya çalışanları dönemi başlamıştır. Basın İş Kanunu yerine, 4857 sayılı İş Kanunu uygulanarak, gazetecilerin önemli bir bölümü de telif ücretiyle çalıştırılmak zorunda bırakılmaktadır. Böylelikle, patronlar, basın çalışanlarına karşı kıdem tazminatı ödeme yükümlülüğünden ve Sosyal Güvenlik Kurumuna ödemesi gereken primlerden kurtulmakta, bu arada gazetecinin sosyal güvenlik hakkı elinden alınmaktadır. İkili sözleşme imzalaması dayatılan gazeteciler, işsiz kalma endişesiyle bu sözleşmeleri imzalamaktadır (Şakar, 2008, s.11).

Günümüzde medya profesyonellerine ilişkin bir başka sorun ise, internet üzerinden dijital yayın yapan gazetecilerin büyük bir çoğunluğunun gazeteci olarak tanımlanmamasıdır. Anlık yayın yapan ve her gün binlerce, milyonlarca kişiye seslerini duyurabilen bu yayın organlarında çalışanlar, basın kartı alamamakta; basın kartı ve diğer yasal düzenlemelerin sağladığı sosyal haklardan yararlanamamaktadır.

Christensen, Türkiye’de Mülkiyetin Yoğunlaşması, Sendikaların Düşüşü ve Devlet Mevzuatı (2007, s.179) adlı çalışmasında Türk medyasına hâkim olan üç ana faktörün olduğunu belirtmektedir. Bunlar: Tekelleşme, medya sahiplerinin sendikanın etkisinin azaltılmasına neden olması ve yasaların etkisi ve gazetecilerin çalışma koşullarıdır. Dolayısıyla, Türkiye açısından bakıldığında medyanın kurumsal ve kuramsal olarak, diğer alanlarda olduğu gibi tam bir oturmamışlık düzeni içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle diğer kurumların düzeyi, medyanın da seviyesini belirlemektedir (Gezgin, 2002, s.13)

Sonuç olarak, Türkiye’de basın çalışanları açısından genel olarak çalışma koşulları, örgütlenme ve diğer ekonomik ve sosyal haklar alanında yaşanan sorunları birkaç başlık altında özetlemek mümkündür. Akkaya’ya (2019) göre bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Anayasal bir hak olmasına karşın toplumun bilgilenmesi işlevini yerine getiren gazetecilerin birçok sosyal güvenceden yoksun olması,
- Çalışanların iş güvencesinin medya patron ve yöneticilerinin insafına terk edilmesi,
- Basında işsizlik ve düşük ücretle çalışmanın rekor seviyede olması,
- İletişim fakültesi mezunlarının istihdam edilmemesi ve gelecek güvencelerinin olmaması,
- Sosyal güvenlik haklarının devamlı olarak geriletilmesi,
- İtibari hizmet hakkının birçok kişiyi kapsam dışında bırakması.

### **Basında İnsan Kaynağının Genel Özellikleri**

Medya sektöründe çalışanlarının sosyal ve ekonomik haklardan yeterince yararlandırılmaması, sektördeki insan kaynağını gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum nitelikli iş gücünün basın alanında istihdam edilmesini sınırlandırmakta, istihdam edilenlerin de kendilerini geliştirmelerinin ve çağın gerektirdiği donanuma sahip olmalarının önünde engel teşkil etmektedir.

Türkiye’de medya çalışanlarının genel özelliklerine bakıldığında, iletişim fakültesi mezunlarının sektörde yeteri kadar istihdam edilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu konuda radyo, televizyon ve dijital yayın organları ile ilgili sağlıklı bir veri bulunmamakla birlikte, yazılı basın organları için toplanan veriler önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2018 yılında yazılı basın organlarında çalışanların sayısı bir önceki yıla göre yüzde 7 azalarak, 47 bin 149’a gerilemiştir. Başka bir ifadeyle 7 bin kişi işsiz kalmıştır. Bu dönemde istihdam edilenlerin yüzde 64’ünü erkek, yüzde 36’sını kadın çalışanlar oluşturmaktadır (Anadolu Ajansı, 2019). Aynı dönemde çalışanların yüzde 55’i ilköğretim ve lise mezunuyken, yüzde 45’i fakülte veya yüksekokul mezunudur. İletişim fakültesi mezunlarının toplam çalışanlar içindeki oranı ise yüzde 15’te kalmaktadır (Basın İlan Kurumu, 2019).

Eğitilmiş iş gücünün medya sektöründe yeterince istihdam edilmemesi, basın ürünlerinin kalitesi üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerinin devamlı olarak ilerlemesi, bilgi ve haber alıp verme şekillerinin değişmesine yol açmıştır. Artık günümüzde bilgilerin

elde edilmesi, tasnif edilmesi ve sunulması aşamaları farklı uzmanlık gerektiren konular haline gelmiştir. Dolayısıyla bu fonksiyonu yerine getiren gazetecilerin, kendi alanlarında uzman olması mesleki bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Ancak iş güvencesi yoksunluğu, tatmin edici ücretlerin ödenmemesi ve gazetecilerin her an işsiz kalma riski ile karşı karşıya bulunması, nitelikli iş gücünün ve iletişim fakültesi mezunlarının bu mesleğe yönelmesini zorlaştırmaktadır. Mevcut çalışanların kendilerini yenilemeleri ve çağımızın gerektirdiği donanımına erişmeleri de bu koşullar altında kolay olmamaktadır. Bu nedenle ortaya konan haber ve yorum gibi basın ürünlerinin kalitesi sorgulanmaktadır.

Görülebileceği üzere ülkemizde medya patronları, teknolojik gelişmelere yaptıkları yatırımı insan kaynağından esirgemektedir. Yine benzer şekilde ekonomik dengelere gösterilen özen, haber ve bilgi akışının nitelikli olması için sarf edilmemektedir. Meslek içi eğitim ve çalışanların çağın gerektirdiği donanımına ulaşmalarını sağlama noktasında ise hiçbir adım atılmamaktadır (Yücedoğan, 2012, s.110-111). Bu bağlamda önemli bir eleştiri de iletişim fakülteleri ve bu fakültelerde verilen eğitime yönelik olarak yapılmaktadır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de iletişim eğitiminin içeriği ile ilgili tartışmalar, toplumun ve sektörün ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanamaması noktasında yoğunlaşmaktadır (Güz vd., 2017; s. 1555).

Basında iş güvencesinin olmaması, medyanın en önemli özelliği olan basın özgürlüğü ile de yakından ilişkili olan bir konudur. İşsiz kalma endişesi bulunan gazetecilerin, haber ve yorumlarında rahat hareket edemeyeceği, kendi kendine sansür uygulayabileceği kabul edilen bir gerçektir. Basın özgürlüğünün, tarihsel gelişimine uygun olarak yalnızca Devlet müdahalesine karşı korunan bir hak olarak düşünülmesi doğru değildir. Serbest rekabet ilkeleri doğrultusunda ticari faaliyette bulunan basın işletmelerinde çalışan gazetecilerin özgürce çalışabilmesini sağlamak için, hem işverenler, hem de diğer kolektif güçlere karşı de korunması gerekmektedir. Bu koruma kalkanının amacı, gazetecinin gerçekleri ifade ederken herhangi bir baskı altında kalmamasını sağlamak, karşılaşılabileceği riskleri minimize etmektir. Böylece gazetecinin özgürlüğünün işverene karşı korunması sağlanarak, kamu yararına hareket etmesi güvence altına alınacaktır. (Karaca ve Banar, 2012, s.11).

Gazetecinin, geçimine ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmesine yetecek düzeyde düzenli gelirin olması ve bu geliri sadece gazetecilik faaliyetinden elde etmesi: basın ve ifade özgürlüğü açısından önemli bir gerekliliktir. Bu nedenle gazetecinin asli işi olan gazetecilik dışında gelir elde etmek amacıyla başka işlerle yönelmemesi büyük önem taşımaktadır. Bir medya mensubunun başka işler yapmaya kalkışması, tarafsızlığına gölge düşürebileceği gibi, bu tutumu basın özgürlüğüyle bağdaşmayacak ve mesleğini dış etkenlerin baskısı altında sürdürmesine neden olabilecektir. Unutulmamalıdır ki iş güvencesinden yoksun, sosyal haklarını elde edemeyen gazetecilerin, sansürsüz ve özgür gazetecilik faaliyetleri yürütmeleri mümkün değildir. Bu nedenle gazetecilerin sendikalı çalışma hayatına dâhil olmaları sağlanmalıdır (Gazeteciler Cemiyeti, 2019).

## Sonuç

Türk basını, geçmişten günümüze kadar birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. İç içe geçmiş bu sorunlar arasında en az gündeme getirilen konu ise basın işçilerinin çalışma koşulları ve iş güvencesi sorunudur. Oysa gazetecilerin iş güvencesine sahip olması, hem basın ürünlerinin kalitesi hem de basın özgürlüğü üzerinde son derece etkili bir faktördür.

İlk dönemlerden itibaren güç koşullar altında görev yapan Türk gazetecileri, kâğıt üzerinde de olsa yasal haklarına 1952’de yürürlüğe giren kanun ile kavuşmuşlardır. Bu dönemden itibaren yasal hak arayışı başlarken, Türkiye’de ilk toplu iş sözleşmesi 2 basın kuruluşu ile 1964’te yapılmıştır. Bu tarihte kurulan Türkiye Gazeteciler Sendikası, 70’li yıllar boyunca sektörde örgütlenmiş ve birçok kurumda toplu iş sözleşmesine imza atmıştır. Ancak 12 Eylül 1980 darbesi, tüm iş kollarında olduğu gibi basın iş kolunda da sendikal örgütlenmeye darbe vurmuş ve çalışanlar önemli hak kaybına uğramışlardır.

Medyada tekelleşmenin ve mülkiyet değişikliklerinin başladığı bu yıllarda savunmasız olan gazeteciler kimi zaman işlerini kaybetmiş kimi zaman da farklı iş kollarından sigortalatılarak hak kaybına uğratılmıştır.

Türk basınında, iş güvencesi ile aynı anlamı taşıyan sendikalaşma oranında hiçbir zaman istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Basın iş ko-

lunda sendikalaşma oranı yüzde 8 civarında gerçekleşmiş, toplu iş sözleşmesinden yararlanan gazetecilerin oranı ise bu rakamın bile çok gerisinde kalmıştır. Türkiye bu oranla OECD ülkeleri arasında son sırada yer almıştır. Bu durum gazetecileri olumsuz etkilemiş, Anadolu Ajansı ve TRT gibi kamu kurumlarında bile fikir işçileri önemli hak kaybına uğramıştır. 2018 yılında Türkiye'nin medya alanında yaşanan en büyük mülkiyet değişikliğinde, Doğan Holding'e ait medya kuruluşları, Demirören Holding'e devredilmiş, iş güvencesinden yoksun birçok gazeteci işsiz kalmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de basın sektöründe çalışma koşulları, örgütlenme ve diğer ekonomik ve sosyal haklar alanında; gazetecilerin sosyal güvenceden yoksun olması, çalışanların iş yaparken medya patronlarının insafına terk edilmesi, işsizlik rakamlarının yüksek olması, nitelikli iş gücünün istihdam edilmemesi, çalışanların sosyal güvenlik haklarının devamlı olarak getirilmesi gibi sorunlar bulunmaktadır.

Medya mensuplarının çalışma koşullarında ortaya çıkan bu olumsuzluklar, bu sektördeki insan kaynağının kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Nitelikli iş gücünün istihdamı ve özellikle iletişim fakültesi mezunlarının sektöre girişi mümkün olamamaktadır. Yazılı basında istihdam edilenlerin sadece yüzde 15'inin iletişim fakültesi mezunu olması, bu durumun önemli bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Basında iş güvencesi yoksunluğu, basın özgürlüğü açısından da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsiz kalma endişesi ve işinden yeterli oranda ücret alamayan gazetecinin kamu çıkarlarına uygun olarak gazetecilik yapamayacağı günümüzde kabul edilen bir gerçektir. İş güvencesi olmayan, sosyal haklarını elde edemeyen gazetecilerin, sansürlü ve özgür bir gazetecilik faaliyeti yürütemeyeceği gerçeğinden hareketle, Türkiye'deki basın çalışanları bu açıdan mutlaka bir koruma altına alınmaya ihtiyaç duymaktadır.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Problems Associated with Working Life and  
Employment Security in Turkish Press**

\*

Mehmet Sena Kösedag  
*Erciyes University*

Turkish press has been encountered with many issues from past to present times. When reviewing through the perspective of historical process, imposing restrictions on liberty of press by censoring severely the press products and instruments in various periods, acquisition of the press organs and enterprises by the capital within time, monopolization in press and failure to comply with the ethical rules and code of conduct in press are encountered by us as main issues. Furthermore, the issue of employment security encountered by the journalists due to economic problems experienced in press and unfair practices of press enterprises have been making an appearance as a substantial problem. However, this problem was not brought forward sufficiently on both the academic studies and media organs. As to be acknowledged by the outcome of this study, numerous journalists become unemployed in Turkish media from past to present and the ones maintaining their employed status have been carrying out their professions not only under unfavorable employment conditions but also as deprived of satisfactory employment security. Acquisition of media organizations by substantial capital groups shed more heat than light to this adverse circumstance. Press organs have laid their hands on cutting-edge equipment and technology required by the modern era in terms of technical and physical infrastructure, however, the very same development was failed to be reflected on the rights and working conditions of the employees.

The negativities of the working life in Turkish media have exactly been reflected on the union figures. Turkish journalists retrieved their legal rights for the first time by a law enacted in 1952. However, this law failed to achieve a decent execution field. The Journalists' Union of Turkey, established on this date, has been organized within the sector thro-

ughout the 70s and concluded collective labor agreements in various organizations. However, the military coup d'état of September 12, 1980 dealt a major blow to unionization in the line of business of press just like every other line of business and employees experienced a substantial loss of right. Upon commencement of monopolization and change of property titles in the media, the journalists, becoming vulnerable during these years, have sometimes lost their jobs and sustained loss of right by being insured in various lines of business. The unionization today in press sector has realized as around 8 percent, and the ratio of the journalists benefiting from the collective labor agreements have fallen way behind this figure. Turkey, with this ratio, has ranked bottom among the OECD countries. This situation has adversely affected the journalists and even the white-collar employees performing their duties in enterprises and organizations of public broadcasting have sustained substantial loss of right.

In this study, the personal rights of press employees, becoming a substantial issue, are addressed and it is endeavored to reveal the influence of this situation on the liberty of press. In the study, where the response is sought for the question whether the qualified personnel recruitment is feasible or not within media sector, where the employment security is quite insufficient, it is aimed to further reveal the profile of the personnel employed in Turkish press sector in our times. In the first part of the study realized by means of literature review method, an overall framework related to the working life within the press is established and the legislative regulation determining the working life within the sector is addressed. Then, the general characteristics of the human resources performing duties within the Turkish press are referred and it is discussed to what extent the employment security affects the liberty of freedom and human resources.

In conclusion, issues such as the fact that the journalists are deprived of social security, employees left to the tender mercies of the media moguls while performing their professions, high unemployment rate, unable to employ qualified labor force, setbacks of social security rights of the employees on a continuous basis are certain major problems encountered within the working conditions, the organization in the press sector in Turkey and in the field of other economic and social rights.

These emergent negativities within the working conditions of the media members do have an adverse effect on the quality of the human resources within this sector. Therefore, employment of the qualified work force and particularly the introduction of the graduates of faculty of communication is considered to be infeasible.

Lack of employment security within the press appears before us as a substantial problem also in terms of liberty of freedom. It is fact well accepted by everyone that a journalist with the anxiety of unemployment and unable to receive adequate salary is unlikely to duly perform journalism. Considering the fact that the journalists with lack of employment security and unable to achieve their social rights shall fail to execute and perform uncensored and independent journalism, the press employees in Turkey certainly require to be taken under protection in this respect.

Except the struggle initiated by the journalists in Turkey in 1961 against the common actions of media moguls, it is further established with this study that they fail to take steps towards a collective initiative for the purpose of achieving their rights. It is also observed that there is a dramatic organization problem within the Turkish press, the existing organizations are actually structured in a disorganized manner and most of them fail to endeavor in the favor of the white-collar employees due to clashing with each other. Beginning with the establishment of a puissant structure by the professional associations of press by acting collectively, initiation of a struggle against the political power and media moguls by identifying the professional and economic issues and raising awareness of the employees at this point can be complied as acts to be performed at this point.

## **Kaynakça / References**

- Akkaya, Y. (2019). *Türkiye’de çalışma yaşamının sorunları ve sendikal hak ihlalleri*, 5 Mart 2019 tarihinde <http://www.sosyalhaklar.net/-2014/bildiriler/akkaya.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2109). *Türkiye’de yazılı basında erkekler çoğunlukta adlı haber*, 8 Nisan 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yazili-basinda-erkekler-cogunlukta/1215366> adresinden erişilmiştir.

- Basın İlan Kurumu (2019). *Basın İlan Kurumu 2018 basın çalışanları istatistikleri açıklandı* adlı haber, 9 Nisan 2019 tarihinde <https://www.bik.gov.tr/basin-ilan-kurumu-2018-basin-calisanlari-istatistikleri-aciklandi> adresinden erişilmiştir.
- Christensen, C. (2007). Concentration of ownership the fall of unions and government legislation in Turkey, *Global Media and Communication*, 3(2), 179-199.
- Özbek, C. (Mayıs 24, 2018), Doğan grubundaki tasfiyelerin perde arkası haberi, *Deustche Welle*, 12 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.dw.com/tr/sat%C4%B1lan-do%C4%9Fan-grubundaki-tasfiyelerin-perde-arkas%C4%B1/a-43909723> adresinden erişilmiştir.
- Çakır, H. (2007). *Gazeteciliğe giriş*. Konya: Tablet Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2007). *Türkiye’de gazetecilik ve bilim iletişimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gazeteciler Cemiyeti (2019). Türk Basının Sorunları Raporu, (Rapor No:1, Rapor tarihi: 2014), 1 Mart 2019 tarihinde <http://www.gazetecilercemiyeti.org.tr/gazeteciler-cemiyetinin-turk-basinin-sorunlari-raporu-yayinlandi> adresinden erişilmiştir.
- Gezgin, S. (2002). Medyanın Toplumsal İşlevi ve Kamuoyu Oluşumu, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12),11-20.
- Güz, N. Yanık, H. ve Yegen, C. (2017). İletişim fakülteleri eğitim sistemine yönelik yeni bir yaklaşım. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 3(5), 1547-1560.
- İngur, M. N. (2005). *Basın yayım tarihi* (5. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Karaca, G.N. ve Banar, S. (2012). *Medyada çalışma hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2512.
- Karahisar, T. (2019). Türkiye’de gazetecilerin sendikalaşma sorunları. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 33, 83-102. 2 Mart 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/212188> adresinden erişilmiştir.
- Kösedag, M.S. (2016). *Çok partili dönemden günümüze yazılı basın alanında yapılan yasal düzenlemeler ve bunların basında temsili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE Enstitüsü, Kayseri.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci medyada örgütsüz gazeteci*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sözcü. (Kasım 3, 2018). *Gazeteler neden birer birer kapanıyor?* 10 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/gazeteler-neden-birer-birer-kapaniyor-2715864/> adresinden erişilmiştir.

- Şakar, M. (2008). Basın iş sözleşmesinin sona ermesi ve kıdem tazminatı, *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 11-29.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi* (1. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Topuz, H. (2014). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi* (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tuncay. A.C. (1989). *Hukuki yönden basında işçi-işveren ilişkileri*, Evrim Basım Dağıtım Hukuk dizisi, No:13.
- Türkiye Gazeteciler Sendikası (2019). 2 Nisan 2019 tarihinde, <https://tgs.org.tr/aa-calisanlarına-cagri-bu-oyunu-bozalim> adresinden erişilmiştir.
- Ulusoy, B. (2012). Gazeteci ve Yasal Hakları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12), 333-341. 17 Mart 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/iuifd/issue/22891/244962> adresinden erişilmiştir.
- Yücedoğan, G. (2012). Basın, özgürlük ve gazeteci, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0(9). doi:<http://dx.doi.org/10.17064/iuifhd.05736>

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Köseadağ, M. S. (2019). Türk Basınında çalışma hayatı ve iş güvencesi sorunu. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2479-2498. DOI: 10.26466/opus.579499

## Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Yapbozu:<sup>1</sup> Gelişmeler ve Öneriler

DOI: 10.26466/opus.594624

\*

Ciğdem Akman\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F, Çünür / Isparta / Türkiye

E-Posta: [cigdemakman@sdu.edu.tr](mailto:cigdemakman@sdu.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-1936-6884](https://orcid.org/0000-0002-1936-6884)

### Öz

Türkiye’de yerel yönetimler, geçmişten günümüze değin sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Yerel yönetimlere ilişkin en kapsamlı değişim ve gelişim 2003 yılından sonra yapılmaya başlanmış ve yerel yönetimler reformu olarak adlandırılan bu süreç hala devam etmektedir. Yerel yönetimler reformu kapsamında önemli adımlar atılmasına karşın daha etkin, verimli ve katileli hizmet sunabilmek, vatandaş memnuniyetini sağlamak ve açık, saydam ve hesap verebilir bir yönetim anlayışı oluşturabilmek için sürecin devamlılığı oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada 2003 sonrası gelişim esas alınmış, gerçekleştirilmeye çalışılan yerel yönetimler reformu ise yapboza benzetilmiştir. Türkiye’de 2017 yılında yapılan referandum ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hayata geçmiş ve bu çerçevede çalışmada, yeni yönetim sisteminin yerel yönetimler yapbozunu etkileyip etkilemediğinin incelenmesi, eksik parçalarının tespit edilmesi ve öneriler sunulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, yeni kurulan Yerel Yönetimler Politika Kurulu’nun işleyişinin yerel yönetimler yapbozuna etkisinin neler olabileceği de ele alınmaktadır. Çalışma neticesinde yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken dikkat edilmesi gereken onsekiz adım üzerinde durularak yerel yönetimler yapbozu politika rehberinin oluşturulmasına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yerel Yönetimler, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Reform

<sup>1</sup> Yapboz kelimesinin anlamı bir resmin yeniden oluşturulması olmasına karşın, kelimedeki heceler ayrı ayrı düşünüldüğünde olumsuz bir anlam çağrıştırmaktadır. Bu çalışmada kelime gerçek anlamında kullanılmıştır.

## Puzzle of Local Governments Under the Presidential System: Developments and Suggestions

\*

### Abstract

*Local governments have been gradually evolving and improving in Turkey over the time. The most comprehensive advancement with local governments, called local governments reform, has emerged after 2003 and still continued. Although significant steps have been taken within the scope of local governments reform, the sustention of this process is crucial for provision of more efficient and superior service, higher citizen satisfaction, and to establish more transparent and accountable government understanding. Accordingly, the present study investigated the period after 2003. In this period of puzzling local governments reform, Turkey has transited into Presidential Administration System afterwards of the referendum in 2017. In this context, this study strived to determine whether the new presidential system has affected the local governments puzzle, missing parts, and to draw some suggestions. In this regard, potential impacts of the role played by the Local Governments Policy Board, newly formed body, on local governments puzzle was taken into consideration. As the study concentrated on the 18 steps that need to be paid attention, it was concluded that there is certain need for preparing a guide for this local government puzzle.*

**Keywords:** *Local Governments, Presidential Administration System, Reform*

## Giriş

Türkiye’de gerçekleştirilmeye çalışılan yerel yönetimler reformu bir yapboz (puzzle) olarak düşünülebilir. Bir yapboz yapmak oldukça uzun zaman alabilir. O nedenle yapboz yaparken sabırlı olmak, hemen olsun bitsin şeklinde düşünmemek gerekir. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimler reformunun da oldubittiye getirilmemesi, bu çerçevede; yeniden gözden geçirilmesi, uygulamada yaşanan sorunların tespit edilmesi ve zaruri ve eksik atılan adımların tamamlanması gerekmektedir.

Yerel yönetimler reformunun yapboz ile teşbih edilmesi doğru görülmeyebilir. Çünkü bir yapboz yanlış, eksik ya da hiç yapılmadan bırakıldığında başkalarını olumsuz etkilemez. Ama vatandaşlara en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimler için bu söz konusu değildir. O nedenle yapboz önceden belli olan bir resmi yeniden oluşturmak iken, yerel yönetimler reformu mevcut olan resmi teknolojik, ekonomik, siyasi ve sosyal sebeplerle vatandaşların etkin hizmet almasını sağlamak amacıyla yeniden oluşturmaktır. Burada amaçlanan farklı bir anlatım tekniği kullanarak anlatımı güçlendirmek ve okuyucuların konuya ilgisini çekmektir.

Peki, yerel yönetimler reformu bir bulmacaya benzetilebilir miydi? Bulmacada tek doğru cevap vardır, bulmacadaki kutucuklara bir tane yanlış cevap yazarsanız diğer soruların cevabını bulamayabilirsiniz. Ama yapbozda rengi ya da deseni farklı olsa bile şekli uygun yanlış parçayı koyduğunuzda, parçanın şekli o boşluğu dolduracağından yapboza devam edebilirsiniz. Ama yapboz büyüdükçe yanlış parça göze çarpar hale gelecektir. Doğrusu ile değiştirdiğinizde ise yapbozu yapmaya devam edebilirsiniz.

Küreselleşme süreci ile başlayan değişim ve dönüşüm 1980’lerden sonra kamu yönetimi anlayışını büyük ölçüde etkileyerek devleti “yapan” değil “yönlendiren” ya da “kürek çeken” değil “dümen tutan” şeklinde konumlandırmıştır. Yönetim anlayışında yaşanan bu değişim neticesinde merkezi ve yerel yönetim ilişkilerinde yerel yönetimler lehine pek çok gelişme yaşanmıştır. Türkiye açısından bakıldığında özellikle 2003 yılından sonra -yerel yönetimler reformu olarak adlandırılan bu süreçte-yapılan yasal düzenlemeler ile merkezi yönetim karşısında yerel yöne-



timler daha güçlü hale getirilmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye'deki yerel yönetim birimleri idari ve mali açıdan özerk, güçlü meclisleri bulunan ve kamu tüzel kişiliğine haiz yapılar haline gelmiştir.

2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetiminin güçlenmesine yönelik olarak atılan adım ile başlayan süreç 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile yerel yönetim birimlerine yönelik yapılan yasal düzenlemeler ile devam etmiştir. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile de yerel yönetim birimleri ile ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır. Aradan kısa bir geçmesine karşın tek bir yasal düzenleme ile yerel yönetim birimlerine ilişkin köklü değişiklikler yapılması yerel yönetimler yapbozundaki parçaların yerini değiştirmekte, bazı parçaları yapbozun dışına atmakta, oyuna yeni parçalar girmektedir. Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları kurularak önce tüzel kişilik verilmemesi daha sonra bu oluşumlara tüzel kişilik sağlanması buna örnek olarak verilebilir.

Yerel yönetimler yapbozunda meydana gelen bu değişim oldukça hızlı gelişmiş ve hemen kanunlaşmıştır. 2014 yerel seçimlerinin yapılması ve yasal düzenlemenin uygulamaya geçmesiyle de yapbozdaki resme yeniden bakılması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle 64. Hükümet 2016 yılında gerçekleştireceği eylem planında 6 ay içerisinde yapılması gereken reformlar arasında yerel yönetimlere yer verilmiş, yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede; Büyükşehir Belediyesi Kanununun yeniden ele alınmasına, büyükşehirlerde ilçe belediyelerin kaynaklarının artırılmasına, merkezi idare ve yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uyumlu olarak yeniden düzenlenmesine ve yerel yönetimlerde hesap verilebilirlik mekanizması güçlendirilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılacağı vurgulanmıştır. Ancak, yerel yönetimler yapbozundaki eksik parçaların bulunabilmesi için gerekli bu adımlar 2016 yılında 64. Hükümetin görev süresinin erken sona ermesiyle atılamamıştır.

65. Hükümet Döneminde de yerel yönetimler yapbozundaki eksik parçaların giderilmesi sağlanamamıştır. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi, ikincisi ise yeni bir yönetim sistemine geçiş yaşanmasıdır. Devlet yönetimini ciddi

dercede etkileyen bu hususlar neticesinde yerel yönetimler yapbozu ikinci planda, yani oyun dışı kalmıştır. Türkiye’de yaşanan olağanüstü durumun ortadan kalkması ve 2017 yılında referandum yoluyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kabul edilmesi neticesinde yerel yönetimler yapbozunun oyuna yeniden alındığı söylenebilir.

Türkiye’de 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile uygulanmaya başlayan yeni yönetim sistemi ile pek çok köklü değişiklik yapılmış ve bu değişiklikler yerel yönetimleri de etkilemiştir. Ancak yeni yönetim sisteminin yerel yönetimleri derinden etkilediğini söylemek mümkün değildir. Yerel yönetimlere ilişkin en dikkat çekici husus doğrudan cumhurbaşkanına bağlı olarak kurulan, politika ve strateji önerisi verme yetkisi bulunan Yerel Yönetimler Politika Kuruludur. Bu çerçevede çalışmada öncelikle yerel yönetimler yapbozu ile ne anlatılmak istendiği açıklanmıştır. İkinci olarak, Türkiye’ye özgü yeni yönetim sisteminin yerel yönetimler yapbozuna etkileri, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 5393 sayılı Kanun analiz edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak yerel yönetimler yapbozunun tamamlanıp tamamlanamayacağı tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

## **Yerel Yönetimler Yapbozu**

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de 2003 sonrası başlayan yerel yönetimler reform süreci yapboza benzetilerek yerel yönetimlerin gelişiminin anlatılması amaçlanmıştır. Bir yapboza başlamadan önce resme iyi bakmak ve incelemek, başlarken ise ilk olarak çerçeveyi yapmak gerekir. Çerçeveyi yaptıktan sonra da kalan parçalar renklerine ve desenlerine göre ayrılmalıdır. Yerel yönetimler yapbozu resmini incelemmeden önce Türkiye’de reform yapma sürecine bakmak yararlı olacaktır.

Reform, değişim süreciyle ilgili bir kavramdır (Tutum, 1971, s.34). Reform terimi birçok dilde kullanılmakta ve birbirine yakın birkaç anlam ifade etmektedir. Büyük Webster sözlüğünde reform: “geliştirme ya da hatalı bir durumu düzeltme”, “yapı niteliklerde bir gelişmeye girme”, “özellikle siyasal yaşantıdaki bozukluk ve düzensizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlama” ve “sosyolojide bir kişi ya da grubun düzenleyici bir ta-

kım tedbirler alınarak bazı toplumsal rahatsızlıkların ortadan kaldırılmasına önayak olması” olarak dört farklı şekilde tanımlanmaktadır (Şaylan, 1973, s.16). İdari reform ise, “genellikle idare sisteminde var olanı geniş ölçüde bir kenara bırakıp, yeni nitelikler ve biçimler bulmaya yönelmiş çalışmalar” olarak ifade edilmektedir (Yalçındağ, 1971, s.24). Osmanlı döneminde “ıslahat”; Cumhuriyet döneminde “rasyonalizasyon”, “modernizasyon”, “idari reform” ve “reform”; son dönemlerde ise “yeniden düzenleme” ve “yeniden yapılanma” kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlar arasında anlam yakınlığı bulunmakta ve her biri kullanıldığı döneme göre bir kapsam ve içerik vurgulamasını temsil etmektedir (Tutum, 2012, s.471-472). Karaer tarafından bu kavramının Türk yönetim bilimcileri (Tutum, 1971, s.32; Yalçındağ, 1971, s.24-25; Şaylan, 1973, s.16-17) tarafından nasıl ele alındığı incelenmiş ve bunun sonucunda reform tanımına ilişkin şu özellikler ortaya konulmuştur (Karaer, 1991, s.48):

- Reform değişim ile yakından bağlantılıdır.
- Reform planlı, bilinçli değişim çabasıdır.
- Reform köklü bir değişimi ifade eder.
- Reformdan amaç mevcut yönetim sistemini daha etkin ve verimli hale getirmektir.

200 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de reform yapma süreci devam etmektedir. Hatta Türk tarihi toplumsal yaşantının her alanında sürekli bir reform yapma çabası ile geçmiştir denilebilir (Şaylan, 1973, s.15). Günümüzde reformun gerekli olduğu görüşü evrensel kabul görmüştür. Başka bir ifade ile reforma ihtiyaç duymayan bir ülkeden söz edilememektedir (Karaer, 1991: 43). Reform ihtiyacı yönetimin içinde bulunduğu durum ile kendisinden beklenen durum arasındaki fark nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu ihtiyacı duymayan bir ülkenin var olabileceği düşünülememektedir. En gelişmiş ülkelerde bile idarenin içinde bulunduğu gerçek durum ile olması gereken arasında daima bir fark mevcuttur (Tutum, 1971, s.34). Bu fark şu şekilde ortaya çıkmaktadır (Ar, 1983, s.66-67):

- Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerinin sürekli olarak değişmesi
- Yasal düzenlemelerin belli bir zamanda ve zamanın koşulları içinde saptanan düzenleyici kurallar olması
- Teknolojik gelişmeler yaşanması

- Modern yönetim kavramının gelişip yayılmakta olması
- Devletten beklenen hizmetlerin artması ve sınırlı kaynaklarla sınırsız işleri görebilmek için önlem alınması
- Demokrasinin gelişmesi
- Hizmetlerin mümkün olduğu oranda yerinde görülebilmesi için örgütlerde sistemlerde ya da yetkilerde değişiklik ve düzenlemeler yapılması

Bireysel ve toplumsal yaşamı etkileyen bu gelişme ve değişimler artan ihtiyaçların etkin, verimli, hızlı ve ekonomik bir şekilde yerine getirilebilmesi için kamu yönetimlerini de zorlamışlardır. Bu nedenler yönetim alanında reform yapılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Merkezi yönetimin daha etkin, verimli ve hızlı hizmet sunabilmesi için genellikle iki yöntem üzerinde durulmaktadır. Birincisi özelleştirme, ikincisi ise yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yöntemidir (Başsoy, 1997, s.4).

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amacıyla reform yapılması uzun bir süre Türkiye'nin önemli konularından biri olmuştur (Polatoğlu, 2000, s.14). Türkiye'de özellikle 1960'lardan sonra yerel yönetimlerin sorunlarının çözümü için pek çok çalışma yapılmıştır (Yalçındağ, 1993, s.43). Bu dönemde planlı kalkınmaya geçiş yapılmış ve bu kapsamda oluşturulan kalkınma planları da kamu yönetimini dolayısıyla da yerel yönetimleri etkilemiştir.

1960 yılından sonra yabancı uzmanlar yerine Türk uzmanlar tarafından kamunun yeniden yapılanması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) öncülüğünde önemli çalışmalar yapılmıştır. Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) gibi pek çok çalışmada merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki idari ve mali ilişkilerin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, yeniden yapılanma sürecinde DPT'nin yıllık programları ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) çalışmaları etkili olmuştur (Akman, 2015, s.50-56). Anlaşılacağı üzere birçok kurum ve kuruluşun yerel yönetimlere ilişkin reform yapılması ile ilgili somut önerileri bulunmaktadır ve bu öneriler farklı yollarla kamuoyuna duyurulmuştur (Polatoğlu, 2000, s.14). Bu husus Başsoy (1997, s.4) tarafından

yazılan “Uygulanmakta Olan Yöntemlerle Yerel Yönetimler Reformu Yapılamaz” isimli makalede “son 30 yıl içinde yerel yönetimlerin iyileştirilmesi ile ilgili araştırma inceleme toplantı ve seminer gibi çalışmalar en çok yerel yönetimler konusunda yapılmıştır bu konuda söylenmemiş söz yapılmamış araştırma kalmamıştır denebilir” şeklinde ifade edilmiştir.

Anlaşılacağı üzere yerel yönetimlerin reform ihtiyacı olduğunu gösteren pek çok akademik çalışma, kurum ve kuruluş, rapor ve kalkınma planı bulunmaktadır. Ancak, Türkiye’de 2004 yılına değin yerel yönetimler 1920’li 1930’lu yılların şartlarında oluşturulan yapı ve yöntemlerle yönetilmiştir. Oysaki bu süreç içerisinde daha önce bahsedilen teknolojik gelişme, sosyal ve ekonomik yapıda değişim gibi pek çok faktör yerel yönetim anlayışını etkilemiştir. Bu çerçevede yerel yönetimlerin vatandaşların talep ve beklentilerini karşılayacak, etkin, verimli, hızlı ve ekonomik bir şekilde hizmet sunumu sağlayacak ve yaşanan çağın koşullarına uygun bir yapı ve işlerliğe kavuşturacak yeni yasal düzenlemeler yapılması gereklilik haline gelmiştir (Polatoğlu, 2000, s.3). Çünkü günümüzde yerel yönetimlerden önemli görevler beklenmekte ve ülkelerin kalkınmasında yerel yönetimlerin çok önemli bir rol oynayabileceğine inanılmaktadır (Tortop, 1992, s.37).

Yaşanan gelişmeler ve ortak kanı haline gelen bu düşünceler yerel yönetimler reformu ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde sorunlar tespit edilmiş, çözüm önerileri bulunmaya çalışılmış, tasarılar oluşturulmuş ancak istenilen şekilde uygulanamamıştır. Ancak bu dönemde yapılan çalışmaların ayak izlerinin reform sürecinde somut adımlara dönüştüğü söylenebilir.

2003 yılında Ömer Dinçer ve Cevdet Yılmaz tarafından hazırlanan “Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim” isimli çalışma yerel yönetimler yapbozunun oluşturulmasına rehberlik etmiş ve katkı sağlamıştır. Bu çalışmada yer verilen genel ilkeler ve politikalar çerçevesinde kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi amacıyla “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı” oluşturulmuştur (Memişoğlu, 2006, s.82). Bu Tasarı ile başlayan süreçte ciddi tartışmalar yaşanmış, veto edilen ve değiştirilen birçok yasa olmuştur. Hatta bu dönemde değiştirilmeden kabul edilmiş bir yasal düzenleme yok denilebilir.

Bir yapboza başlarken ilk olarak çerçevenin oluşturulması yapımı kolaylaştırır. Yerel yönetimler yapbozu için de bir çerçeve çizmek oldukça

önemlidir. Yapılacak çalışmaların amaç, kapsam, yöntem ve uygulama araçları doğru tespit edilmelidir. Bu tespitler yapılırken yönetimin sistem yaklaşımı ile ele alınarak buna uygun reform çerçevesinin oluşturulması başarılı olunması için oldukça önemlidir (Karaer, 1991, s.64-65).

Yerel yönetimler yapbozunun çerçevesini başta anayasa olmak üzere ilgili yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Yapbozun oluşmasını sağlayan dış dinamikler; küreselleşme, ekonomik koşullar, neo-liberalizm, yeni kamu yönetimi anlayışı ve yerelleşme, uluslararası aktörler (Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF, OECD, Birleşmiş Milletler) ve ilgili yasal düzenlemeler ve toplumsal gelişmelerdir. İç dinamikler ise; yapısal ve işlevsel sorunlar, kentleşme, nüfus artışı, vatandaşların beklenti ve taleplerinin artması ve çeşitlenmesi, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev ve kaynak bölüşümü ve performans düşüklüğüdür. Türkiye’de yerel yönetimler yapbozunun oluşturulması sürecinde iç dinamiklerden ziyade dış dinamikler etkili olmuştur (Emini, 2009, s.36-43). Özellikle Avrupa Birliği’ne adaylık süreci yapbozun şekillenmesinde olumlu etkilerde bulunmuştur. Ayrıca, yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken çıkarılan yasal düzenlemelerin Türkiye tarafından imzalanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’na uygun olup olmadığı da önemli görülmektedir.

Yerel yönetimler yapbozu çerçevesini oluştururken dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler yapbozun yapım süresini etkileyebilir. Ancak doğru oluşturulmuş bir çerçeve var ise yapbozu yeniden yapmaya gerek kalmayacaktır. Sadece parçaların şekli, deseni ya da rengi değişecektir. Şekil 1’de Türkiye’de 2003 sonrası başlayan yerel yönetimler yapbozunun yasal parçalarına yer verilerek yapbozun ortasında bulunduğu gösterilmeye çalışılmıştır.



Şekil 1. Yerel Yönetimler Yapbozunun En Önemli Parçaları

Türkiye’de yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken yerel yönetim sisteminin temel özelliklerinin ne olması gerektiğinin doğru belirlenmesi oldukça önemlidir (Polatoğlu, 2000, s.14). Yapılan yasal düzenlemeler ile yapboz parçaları özerklik, yerelleşme, katılımcılık, demokratiklik, açıklık, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri ve yönetim anlayışı doğrultusunda yeni şekil, renk ya da desene kavuşmaktadır. Kısacası yapboz parçalarının şekillenmesinde Yeni Kamu Yönetimi ilkeleri başat rol olmaktadır. Yıllar itibariyle yerel yönetimler yapbozunu oluşturan yasal düzenlemelerin getirdiği yenilikler ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.<sup>2</sup>

Reform niteliğindeki bu yasal düzenlemeler incelendiğinde, kamu politikası karar verme modellerinden karma karar verme modeli çerçevesinde adımlar atıldığı söylenebilir. Bu modelde; rasyonel ve artırıcı karar verme modellerinin bazı unsurları birleştirilmekte ve çok fazla ayrıntıya girilmeden en uygun bir dizi alternatif bulunarak genel bir bakış açısı oluşturulmaktadır (Etzioni, 1967, s.388-389). Bu model etkin ve verimli kararlar alınması açısından işlevsel olup hem önemsiz ayrıntılara girilmekte hem de araçlar ve alternatifler ihmal edilmemektedir. Böylece, alınması gereken kararlar daha sağlıklı alınabilmektedir (Kulaç, 2016, s.37).

<sup>2</sup> Bu çalışmada kabul edilerek yürürlüğe giren yasal düzenlemelere yer verilmiştir. 2004-2007 yılları arasında ‘de yerel yönetimlere ilişkin yapılan bazı yasal düzenlemeler dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilmiştir.

Şekil 2’de yerel yönetimlere ilişkin nasıl değişiklik yapıldığına ayrıntılı yer verilerek yerel yönetimler yapbozunda öne çıkan hususlar vurgulanmıştır.



Şekil 2. Yerel Yönetimler Yapbozunun Etkileri



Yerel yönetimler ile ilgili reform çalışmaları yapılırken “kısmi-geçici düzenlemeler, aşamalı değişim, kapsamlı ve köklü düzenlemeler ve süreklilik taşıyan reformlar” şeklinde dört farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2001, s.9). Reform çalışmalarının başarılı olmasında içinde bulunulan siyasal ve sosyal şartlara en uygun reform yaklaşımının seçilmesi önemli faktörlerden biridir (Özer, 2013, s.103). Türkiye’de 2003 sonrası başlayan bu süreçte kapsamlı ve köklü düzenlemeler yapıldığı bu nedenle de bu yaklaşım doğrultusunda “geniş ve kapsamlı bir değerlendirmeye dayanan temel ilke ve standartları içeren bir çerçeve” oluşturulmasının önemli olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2001, s.10).

Yerel yönetimler yapbozu çerçevesinde Türk yerel yönetim sisteminin; idari ve mali açıdan özerk, yerinden yönetim esasına göre belirlenen yetki, görev ve sorumluluklara sahip, merkezi yönetimin ortağı olan, kendi karar organı olan, kendi bütçesini yapabilen, kaynaklarını ekonomik ve verimli kullanan, diğer paydaşlar ile işbirliği yapan, çağdaş hizmet uygulamalarını kullanan, stratejik yönetime önem veren, etkinlik, saydamlık, hesap verebilirlik, demokratiklik ve katılımcılığı esas alan şekilde oluşturulmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli husus, yerel yönetimlerin merkezi yönetimin temsilcisi yerine ortağı şeklinde görülmesi neticesinde merkezin yönetmesinden yerelin yönetmesi anlayışına doğru geçilmesidir. Bir diğer husus ise, özel sektör tarafından uygulanan ve başarılı olan ilkelerin yerel yönetimlere aktarılmaya çalışılmasıdır.

Bu yasal düzenlemeler çıkarıldıktan sonra bazı maddelerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi ve bazı yasal düzenlemelerin teoride ve kurguda düşünülen şekli ile uygulanması arasında ciddi farklılıklar olması yerel yönetimler yapbozunu olumsuz etkilemiştir (Özer, 2013, s.98-99). Tüm bu olumsuzluklara rağmen bu süreçte yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik hızlı, birbirini tamamlayan, istikrarlı adımlar atıldığı söylenebilir. Ancak kısa bir süre sonra 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile atılan bu adımlarda değişiklik yapılması yerel yönetimler yapbozunun yeniden tartışılmasını sağlamıştır. Özer’in tabiriyle (2013, s.122); “2004 yılında başlayan Türk yerel yönetimlerinde reform sürecinin *reformda reform* anlayışıyla yeni bir sürece” girmiştir. Bunun sebebi, bu düzenlemenin pek çok köklü değişikliği beraberinde getirmesidir. Yerleşme açısından ise bu süreç “bir ileri iki geri” şeklinde tasvir edilmektedir

(Koyuncu ve Sertesene, 2012, s.1). İşte bu çerçevede Türkiye'nin yerel yönetimler politikasının olup olmadığı önem kazanmaktadır. Yalçındağ tarafından 1993 yılında "bitmeyen senfoni" olarak nitelendirilen yerel yönetimler reformu hala tamamlanamamıştır. Bu nedenlerden dolayı yerel yönetimler yapbozunun yeniden şekillenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

## **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetimler Yapbozuna Etkileri**

Türkiye'de 1970'lerden sonra başkanlık sistemi ekseninde başlayan hükümet sistemi tartışmaları 2017 yılında referandum yoluyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle son bulmuştur. Yeni yönetim sistemi 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile uygulanmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine 9 Temmuz 2018 günü geçilmiş, hemen ardından 10 Temmuz 2018 tarihinde ise 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılarak yeni sistem oluşturulmuştur.

Yeni yönetim sisteminin uygulanmaya başlaması ile birlikte yerel yönetimlere etkilerinin neler olduğu konusu önem kazanmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın bundan sonraki kısmı üç başlıkta ele alınarak yerel yönetimler yapbozuna etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

### ***Yerel Yönetimler Politika Kurulunun Oluşturulması***

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalışmak üzere "bilim, teknoloji ve yenilik", "eğitim ve öğretim", "ekonomi", "güvenlik ve dış politika", "hukuk", "kültür ve sanat", "sağlık ve gıda", "sosyal politika" ve "yerel yönetim" alanlarında politika kurulları oluşturulmuştur. Politika kurullarının oluşturulduğu alanlar incelendiğinde sadece yerel yönetim alanı ile bağlantılı bir bakanlık olmadığı ilgi çekmektedir. Yerel Yönetimler Politika Kuruluna, yerel politikaların daha hızlı ve etkin bir şekilde oluşturulması ya da geliştirilmesi sürecinde önemli bir rol verilmiştir.

Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun görev ve yetkileri şunlardır (CBK-1, 31. Madde):

- "Kentleşme ve yerel yönetim alanında politika ve strateji önerileri geliştirmek,

- *Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliklerine uygun olarak yerel yönetim politikalarına ilişkin strateji önerileri sunmak,*
- *Göç ve iskân konularında politika önerileri geliştirmek,*
- *Çevre, orman, su ve benzeri alanlarda koruyucu ve geliştirici politika önerileri geliştirmek,*
- *Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek,*
- *Akıllı şehircilikle ilgili araştırmalar yaparak strateji önerilerinde bulunmak,*
- *Boğaziçi imar uygulama programları gereği kamu yatırımlarının planlanmasına ilişkin çalışmalar yapmak,*
- *Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için politika ve strateji önerileri geliştirmek.”*

Politika kurulları ortak alanlardaki görev ve faaliyetlerine ilişkin bakanlıklar ile kurum ve kuruluşlarla koordinasyon toplantıları yapabilmeye yetkisine sahiptir. Bu toplantılara Cumhurbaşkanı veya görevlendireceği politika kurulu başkanvekili ya da bakan başkanlık edecektir. Koordinasyon toplantılarına ilişkin tüm iş ve işlemler ile ilgili sorumluluk politika kurullarına aittir (CBK-1, 32. Madde). Kurulun görev ve yetkileri göz önüne alındığında kentleşme, göç, çevre, orman ve su konularına ağırlık verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda kurulun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı ile ortak pek çok görevi olduğu için koordinasyon içerisinde olacağı ortaya çıkmaktadır. *Akıllı şehircilikle ilgili araştırmalar yapmak* görevi çerçevesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek* görevi çerçevesinde ise, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile koordinasyon içerisinde olacaktır. Politika kurullarının ortak alanlardaki görev ve faaliyetlerine ilişkin bakanlıklar ile koordinasyon içerisinde olması etkin bir şekilde görevlerini yerine getirmesine katkı sağlayacaktır.

Politika kurulları en az üç üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı, bu kurulların başkanı olması sıfatıyla hem kurul üyelerini atamakta hem de kurul üyelerinden birini başkanvekili olarak görevlendirmektedir (CBK-1, 21. Madde). Yerel Yönetim Politikaları Kurulu bürokrat, siyasetçi, iş insanı ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda 10 kişiden oluşan Yerel Yönetim Politikaları Kurulu üyeleri hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

**Tablo 1. Yerel Yönetim Politikaları Kurulu Üyeleri Hakkında Genel Bilgiler**

<b>Kurul Üyeleri</b>	<b>Yapmış ve Yapmakta Olduğu Görevler</b>	<b>Eğitim Düzeyi/Alanı</b>
Asım Aykan	Trabzon Belediye Başkanlığı, Milletvekilliği ve Jeoloji Mühendisi.	<b>Lisans:</b> Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yer Bilimleri Fakültesi, Jeoloji Bölümü
Hayrettin Güngör	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı, Türkiye Belediyeler Birliği Genel Sekreteri, Mali Müşavirlik ve İçişleri Bakanlığı Kontrolörler Başkanlığı.	<b>Lisans:</b> Anadolu Üniversitesi, İİBF, İşletme <b>Yüksek Lisans:</b> TODAİE, Kamu Yönetimi
Dr.Hayri Baraçlı	Akademisyen, İETT Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreterliği ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yönetim Kurulu Üyeliği	<b>Lisans:</b> Yıldız Teknik Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği <b>Yüksek Lisans- Doktora:</b> Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
Prof. Dr. Lütfi Akça	Akademisyen, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü ve Çevre ve Orman (Orman ve Su) Bakanlığı Müsteşarı.	<b>Lisans:</b> İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), İnşaat Mühendisliği <b>Yüksek Lisans-Doktora:</b> İstanbul Teknik Üniversitesi, Çevre Mühendisliği
Dr.Mehmet Karabay	Tavas İlçe Belediye Başkanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bakan Yardımcılığı, TOBB Daire Başkanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Daire Başkanlığı.	<b>Lisans:</b> Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği <b>Doktora:</b> İstanbul Teknik Üniversitesi.
Oktay Saral	Ak Parti Yerel Yönetimlerden Sorumlu Başkan Yardımcılığı, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanlığı, Of İlçe Belediye Başkanlığı, Milletvekilliği, İnşaat Mühendisliği.	<b>Lisans:</b> Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği
Refik Tuzcuoğlu	Meram Belediye Başkanı, AK Parti Genel Merkez Yerel Yönetimler Koordinatörlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, İLBANK Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkan Danışmanlığı.	<b>Lisans:</b> İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Şükrü Karatepe	Akademisyen, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı, Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Hak-İş ve Müsiad Danışmanlığı.	<b>Lisans:</b> Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi <b>Yüksek Lisans - Doktora:</b> Ege Üniversitesi, Kamu Yönetimi.
Prof. Dr. Tarkan Oktay	Akademisyen	<b>Lisans:</b> İstanbul Üniversitesi, Kamu Yönetimi <b>Yüksek Lisans - Doktora:</b> Marmara Üniversitesi, Kamu Yönetimi.
Tuna Koç	Nizam-ı Alem Ocakları Genel Başkanlığı, Solaray Enerji A.Ş. şirketinde Ortak, Yönetim Kurulu Üyeliği ve Serbest Mühendislik ve Müteahhitlik.	<b>Lisans:</b> Dokuz Eylül Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği. <b>Yüksek Lisans:</b> Dumlupınar Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği.

Yerel Yönetimler Politikalar Kurulu ile bağlantılı bir bakanlık bulunmasa da, İçişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün adı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ancak İçişleri Bakanlığı'nın vesayet yetkisi devam etmektedir.

Özaslan ve Alıcı (2015, s.364) tarafından; "var olan sorunların çözümü, mahalli müşterek nitelikli hizmetleri daha etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde sunmaları ve merkezle olan illiyet bağı açısından bir çok Bakanlığın denetimi altında olmamaları için çağımızın gereklerine uygun bir şekilde tesis edilecek olan ve idari-mali özerklik, yerel demokrasi, şeffaflık, katılım gibi evrensel değerleri vizyon ve misyonunda eritebilmiş, sınırlı bir vesayet yetkisi ile donatılmış bir Yerel Yönetim Bakanlığı'na" ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Bu ihtiyacı Yerel Yönetimler Politika Kurulu karşılayabilir mi? Kurul yerel yönetimlerin merkezi yönetim çağdaş ve katılımcı yerel yönetimler oluşturulabilmesi sürecine katkısının ne olacağını zaman içerisinde daha net görebileceğiz.

Reform çalışmalarında başarısız olunmasının nedenlerinden biri reformun ilgililer tarafından iyice anlaşılmamış ve benimsenmemiş olmasıdır (Sürgit, 1980, s.66). Yerel Yönetimler Politika Kurulu'nun bu hususa ilişkin adımların gerçekleştirmesinde rol alması (Şekil 4), karar alma süreçlerine diğer aktörlerin katılımını ve katkısını sağlayacağı için bu sorunun yaşanmasını engelleyebilir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin gelişme seyri incelendiğinde; yerel yönetimlere ilişkin sorunlu alanların açıkça görüldüğü ancak yerel yönetimler politikasının oluşturulmasında, geliştirilmesinde ve uygulanmasında sorunlar olduğunu göstermektedir. Yerel Yönetimler Politika Kurulu bu sorunları gidermede önemli bir aktör olabilir. Böylece yerel yönetimler merkezde güçlü bir şekilde temsil edilmiş olacaktır.

### **5393 Sayılı Belediye Kanununda Yapılan Değişiklikler**

*Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile 5393 sayılı Belediye Kanununda bazı değişiklikler yapılmıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri neticesinde Cumhurbaşkanının*

göreve başladığı 9 Temmuz 2018 tarihinde ise yapılan değişiklikler yürürlüğe girmiştir. 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 200. maddesinde 5393 sayılı Belediye Kanununun 4., 11., 12., 68., 73. ve 75. Maddelelerine ilişkin değişiklikler yer almaktadır.

Belediyenin kuruluşu ile ilgili 4. Maddede yer alan: “Bir veya birden fazla köyün köy ihtiyar meclisinin kararı veya seçmenlerinin en az yarısından bir fazlasının mahallin en büyük mülkî idare amirine yazılı başvurusu ya da valinin kendiliğinden buna gerek görmesi durumunda, valinin bildirim üzerine, mahallî seçim kurulları, onbeş gün içinde köyde veya köy kısımlarında kayıtlı seçmenlerin oylarını alır ve sonucu bir tutanakla valiliğe bildirir. İşlem dosyası valinin görüşüyle birlikte İçişleri Bakanlığına gönderilir. *Danıştay’ın görüşü alınarak müşterek kararname* ile o yerde belediye kurulur.” bendindeki Danıştay’ın görüşü alınarak müşterek kararname ibaresi *Cumhurbaşkanı kararı* şeklinde değiştirilmiştir. Aynı maddedeki yeni iskân nedeniyle oluşturulan ve nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde önceden *İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine müşterek kararnameyle* belediye kurulabilirken şu anda *Cumhurbaşkanı kararı ile* yapılabilir.

Tüzel kişiliğin sona erdirilmesi ile ilgili 11. Maddede; ilk olarak nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına, 5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği *Danıştay’ın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine müşterek kararname* ile kaldırılarak bu belediyeye katılırken, artık *Cumhurbaşkanı kararı* ile yapılabilir. İkinci olarak, nüfusu 2.000’in altına düşen belediyeler *İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine müşterek kararnameyle* köye dönüştürülür yerine *Cumhurbaşkanı kararı* ile köye dönüştürülür şeklinde düzenlenmiştir.

Kararların uygulanması ve nüfus ile ilgili 12. Maddede; Birleşme, katılma veya tüzel kişiliğin kaldırılması sonucu tüzel kişiliği ilk mahallî idare seçimlerine kadar devam edecek olan belediye ve köylerde, birleşme ve katılma işleminin gerçekleşmesi veya *müşterek kararnamenin* ibaresi *Cumhurbaşkanı kararının* şeklinde değiştirilerek yayımlandığı tarihten itibaren yeni nazım ve uygulama planı yapılmaz olarak ifade edilmiştir.

Borçlanma ile ilgili 68. Maddenin f bendinde yer alan: “Belediyelerin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddî kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında *Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca* kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar (d) bendindeki

miktarın hesaplanmasında dikkate alınmaz.” bendindeki Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca” ibaresi *Cumhurbaşkanınca* olarak değiştirilmiştir.

Kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ile ilgili 73. Maddesi “... Kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve *Cumhurbaşkanınca* bu yönde karar alınması şarttır.” şeklinde değiştirilmiştir. Bu bentte yer alan *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca* ibaresi yerine *Cumhurbaşkanınca* kullanılmıştır.

Diğer kuruluşlarla ilişkiler ile ilgili 75. Maddenin c fıkrası: “Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 2005 tarihli ve 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir.” şeklinde değiştirilmiştir. Bu bentte yer alan *Bakanlar Kurulunca* ibaresi yerine *Cumhurbaşkanınca* kullanılmıştır.

Kanunun 4., 11. ve 12. Maddelerinde yapılan değişikliklerin nedeni Başbakanlık kurumunun kapatılmasıdır. Çünkü müşterek kararname uygulamada ilgili bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak gerçekleştirilir. Diğer maddelerdeki (68., 73. ve 75.) *Bakanlar Kurulunca*, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca*, *Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca* ibareleri ise *Cumhurbaşkanınca* şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin nedeni ise güçlü yürütme anlayışıdır.

### ***Yerel Yönetimler Alanında Gerçekleştirilen Diğer Değişiklikler***

Yeni yönetim sistemi ile birlikte yerel yönetimlere ilişkin önemli değişikliklerden biri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü kurulmasıdır. Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri şunlardır (CBK-1, 31. Madde):

- “Mahalli idarelerin iş ve işlemlerine dair mevzuatla verilen görev ve hizmetleri yapmak, takip etmek, sonuçlandırmak ve geliştirmek,
- Mahalli idare yatırım ve hizmetlerinin kalkınma planları ile yıllık programlara uygun şekilde yapılmasını gözetmek,

- *Mahalli idarelerin geliştirilmesi amacıyla araştırmalar yapmak, istatistiki bilgileri toplamak, değerlendirmek ve yayımlamak,*
- *Mahalli idareler personelinin hizmet içi eğitimini planlamak ve uygulanmasını takip etmek,*
- *Mahalli idarelerin teşkilat, araç ve kadro standartlarını tespit etmek,*
- *Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak.”*

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün adı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ancak müdürlüğün görev ve yetkileri sayılırken hala mahalli idareler ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 254. Maddesinde İçişleri Bakanlığının görev ve yetkileri arasında yerel yönetimlerin denetlenmesi ile ilgili bir husus yer almamaktadır. Ancak Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın yer aldığı 260. Maddenin c fıkrasında: “Mahalli idarelerin seçilmiş veya tayin edilmiş organları ve bunların üyeleriyle diğer kamu görevlileri hakkında inceleme, araştırma ve soruşturma yapmak” görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, Kararnamenin 256. Maddesinde İçişleri Bakanlığının hizmet birimleri arasında Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü yer almamaktadır. Bu konudaki karmaşıklığın giderilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Yeni sistem sonrası Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yerel yönetimlere ilişkin teknik konularda yetkili makam iken, vesayet yetkisinin kullanımında İçişleri Bakanlığının görev ve yetkilerinin devam etmesi (Turan, 2018, s. 77) üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu durum ile ilgili olarak karmaşaya neden olabileceği ve yeni sisteminin mantığı ile uyum sağlamadığı söylenebilir. Ayrıca, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'ne verilen görev ve yetkiler göz önüne alındığında, sadece bu kapsamda yürütülecek iş ve işlemler için bir Genel Müdürlük kurulmasının çok gerekli olmadığı görülmektedir (Memiş, 2018). 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 97. Maddesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görevleri sayılmaktadır. İlgili maddede: “Mahalli idareleri ve bunların merkezi idare ile olan alaka ve münasebetlerini düzenlemek” fıkrası yer almaktadır.



Yeni yönetim sistemi ile birlikte yerel yönetimleri ilgilendiren en önemli değişikliklerden biri de Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın (YİKOB) kurulmasıdır. Yerelde yeni bir merkezi yönetim birimi olan YİKOB'lar büyükşehir olan illerde; "kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetlerinin etkin olarak yapılması, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin koordinasyonu ve yürütülmesi, ilin tanıtımı, gerektiğinde merkezi idarenin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, temsil, tören, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik edilmesi ve bunların denetlenmesini gerçekleştirmek üzere valiye bağlı olarak kamu tüzel kişiliğine haiz ve özel bütçeli" olarak kurulmuştur (CBK-1, 273. Madde).

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığının hizmet birimlerine de yerel yönetimlere ilişkin bazı görevler verilmiştir. Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkilerinin yer aldığı 102. Maddenin 3 fıkrasında: "Belediyelerin mücavir alanları ile köylerin yerleşik alanlarının sınırlarının tespitine ilişkin usul ve esasları belirlemek ve tespit edilen sınırları onaylamak." bulunmaktadır. Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkilerinin yer aldığı 106. Maddenin a fıkrasında: "Mahallî idarelerin altyapı sistemleri ile ilgili genel planlama, programlama, fizibilite, projelendirme, işletme, finansman ihtiyacı ve yatırım önceliklerine; teknik altyapı tesislerinin mekânsal strateji planları ile çevre düzeni ve imar planlarına uygun olarak planlanmasına, projelendirilmesine ve yapılmasına ilişkin usul ve esaslar ile bu konulardaki her türlü etüt, proje, yapı ruhsatı ve yapı kullanma iznine ilişkin usul ve esasları belirlemek", b fıkrasında: "Teknik altyapı tesisleri ve altyapı birlikleri kurulması konusunda mahallî idareler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, rehberlikte bulunmak ve teknik altyapı tesislerine ilişkin envanteri tutmak" ve e fıkrasında "5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesi kapsamındaki uygulamalara ilişkin dönüşüm alanı ilanı ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek" ifadeleri bulunmaktadır. Bu örnek düzenlemelerden hareketle ilgili bakanlığa bağlı hizmet birimleri vasıtasıyla yerel yönetimlere gerekli teknik desteğin sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

## Sonuç Yerine: Türkiye’de Yerel Yönetimler Yapbozu Biter Mi? Tartışma ve Öneriler

Türkiye’deki yerel yönetimler yapbozunu; “başlayan ve biten bir süreç olarak değil, sürekli devam eden, oluşturduğu dinamik ortamda eksikliklerini gören ve bunları gidermek için yasal, yönetsel, sürekli çözüm üreten ve bunu da uygulamaya aktaran bir süreç” şeklinde görmek gerekmektedir (Özer, 2013, s.105). Yerel yönetimler yapbozu, “bir defa hazırlanacak bir araştırma neticesinde yıllarca devam ettirilebilecek statik bir durum değildir. Bu nedenle yerel yönetimlerin geliştirilmesi belirli bir sürede yapıpı sona eren tek bir çaba biçiminde anlaşılmamalı, bunun sabır ve özenle yürütülmesi gereken bir görev olduğu kabul edilmeli ve geliştirme çabaları bir programa bağlanmalıdır” (Ar, 1983, s.87). Burada en önemli kamu politikası kaynaklarından biri olan zamana değinilmesi gereklidir. Tüm kamu politikaları için bu kaynağa olan ihtiyaç tartışılmaz. Yerel yönetimler yapbozunun da doğru oluşturulabilmesi için zamana ihtiyaç bulunmaktadır (Knoepfel vd., 2007, s.78).

Yerel yönetimler yapbozu oluşturma, makro düzeyde bir kamu politikası uygulanmasını ifade etmektedir. Bundan dolayı çeşitli stratejiler, kararlar, plan ve programlar kapsadığı için yani makro bir politika olduğundan dolayı yapbozun oluşturulması zaman alacak ve kolay olmayacaktır. Dinçer ve Yılmaz’ın (2003, s.124) hazırladığı çalışmada da yerel yönetimler yapbozunun tek seferde başarılmasının zor olduğu, bu nedenle de uzun süre gündemde kalabileceği ve uzun vadeli bir çaba gerektirdiği belirtilmiştir. Değişim devam ettikçe ve dünya ölçeğinde rekabet ile halkın sürekli değişen ve artan talepleri oldukça yeniden yapılanma sürecinin devam etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Reform süreci sürekli bir değişimi gerektiriyorsa bu nasıl bir yapboz olabilir diye düşünülebilir. Ancak burada önemli olan yerel yönetimlerin politika, rol ve ilkelerinin doğru belirlenmesidir. Dünyada ve Türkiye’de kaçınılmaz olarak yaşanacak değişim ve dönüşüm her alanı etkilediği gibi yerel yönetimleri de etkilemeye devam edecektir.

Bu ifadeler doğrultusunda *Yerel yönetimler yapbozu biter mi?* sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır. Ancak yerel yönetim politikası doğru kurgulansa yaşanan gelişmelere paralel olarak yapılacak düzenlemelerle sistemin işleyişi bozulmadan sorunlar çözülebilir. Bu nedenle Türkiye’nin bir

yerel yönetimler politikası olması oldukça önemlidir. Oluşturulan politika çerçevesinde yapbozun doğru parçalarını bulmak daha kolay olacaktır.

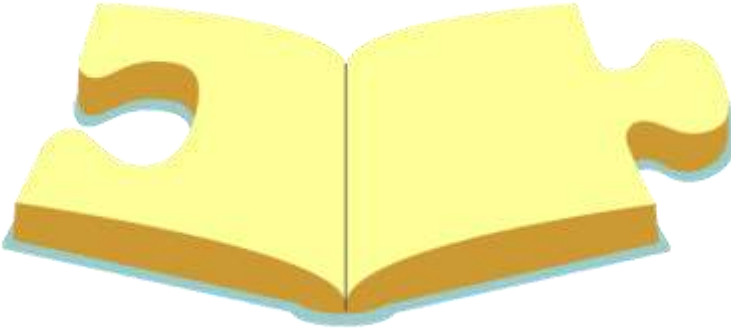
Tutum (1971, s.42) tarafından reform yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde belirtilmiştir:

- Reform, ülkenin sosyal, ekonomik ve politik düzenine, yapısına, geleneklerine ve anlayışına uygun olarak yapılmalıdır.
- Reform aşamalı, dikkatli ve kararlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.
- Reform önceden planlanmalı; reformun stratejisi, aşamaları ve öncelikleri tespit edilmelidir.
- Reformun uygulanması için gerekli nitelikli teknik kuruluşlar yapılandırılmalı ve örgütlenmelidir.
- Reform ile ilgili araştırma, inceleme ve uygulama gerçekleştirecek, kamu yönetimi alanında uzmanlaşmış personel yetiştirilmelidir.
- Reformun temelini oluşturan personel sorunlarına öncelik verilmelidir.
- Kamu personelinin ve halkın reformu kabulünü kolaylaştırıcı psikolojik ortam yaratılmalıdır.
- Reformun yaratabileceği olumsuz etkilere hazırlıklı olunması gereklidir.

Görüldüğü üzere reform süreci sürekli bir çaba gerektirmekte ve belirli aşamaları içermektedir. Reformun bilimsel bir araştırmaya dayanılarak yapılması, bu süreçte önerilerin uygulanması ve uygulamanın takip edilerek değişen şartlara uygun değişikliklerin yapılması reformun başarısı için önkoşuldur (Karaer, 1987, s.45). Ayrıca, kamu politikası oluşturma sürecinde olduğu gibi reform sürecinde de siyasi destek, güç, yasal düzenlemeler, personel, örgütlenme, mali kaynak, bilgi, fikir birliği, zaman ve altyapı gibi kaynakların olması önemlidir (Knoepfel, 2018, s.103-248).

Türkiye’de yapılmaya çalışılan yerel yönetimler yapbozunda uygulamalarda eksikliklerin görülmesiyle yapbozun yeniden yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yapbozun yapım sürecinin kesintisiz ve bitmeyen bir süreç olarak görülmesi ve aksayan yönlerin giderilmesi için acil önlemlerin alınması gerekmektedir (Özer, 2013, s.106). Yerel yönetimler reformunun sıklıkla bitmeyen senfoni olarak nitelendirilmesi ya da mehter yürüyüşüne benzetilmesi konu üzerinde aceleci davranılmaması, yerel yönetimler politikasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Uygulamada daha az sorunla karşılaşılabilmesi için yerel yönetimler yapbozu

rehberi oluşturulabilir (Şekil 3). Böyle bir rehberin oluşturulması reform çalışmalarının başarısız olma nedenlerini (siyasi irade eksikliği, reform stratejisinden yoksunluk, model eksikliği ve uygulama ve izleme eksikliği)<sup>3</sup> ortadan kaldırabilir. Şekil 3 özellikle boş bırakılarak yerel yönetimler yapbozu rehberinin oluşturulmasının önemi vurgulanmak istenmiştir.



Şekil 3. Yerel Yönetimler Yapbozu Politika Rehberinin Oluşturulması

Peki, Yerel Yönetimler Yapbozu Politika Rehberi nasıl oluşturulmalıdır? Diğer bir ifade ile Şekil 3’de neler yer almalıdır? Şekil 4’te yerel yönetimlere ilişkin yeni bir yasal düzenleme ya da değişiklik yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğine ilişkin adımlara yer verilerek bu soruya cevap verilmeye çalışılmıştır.<sup>4</sup>

Türkiye gibi farklı dinamiklere sahip olan ülkelerde her şeyi bir kerede yapmaya çalışmak yeni yapısal ve işlevsel problemler yaratabilir. Bu nedenle köklü değişiklikler yapmak yerine (Uluğ, 2004, s.27) yukarıda belirtilen hususlara uygun şekilde adımlar atılması daha başarılı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Türkiye’de yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden ziyade yerel yönetim sisteminin özellikleri üzerinde durulmaktadır. Tabi ki bu çok önemli bir husustur. Ancak bu özelliklerin hayata geçirilebilmesi için politika rehberi oluşturulması gereklidir.

<sup>3</sup> Ayrıntılı bilgi için bakınız Tutum, 2012, s. 485-487

<sup>4</sup> Şekil 4’te yer alan 4. Adım; Russell L Ackoff, *Differences that Make a Difference: An Annotated Glossary of Distinctions Important in Management*, Triarchy Press, 2010, s. 105-106’den yararlanılarak yazılmıştır.

1. • *Yerel yönetimler yapbozu bütüncül bir anlayış ile şekillendirilmelidir.* Reform süreci sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınmalıdır.
2. • *Yapboz parçaları her zaman merkezi yönetim tarafından değiştirilmemelidir.* Yerel yönetimlerden, sivil toplum kuruluşlarından ve vatandaşlardan gelen talep ve beklentiler de dikkate alınmalıdır.
3. • *Yerel yönetimler yapbozunun oluşturulması sürecinde dış dinamikler kadar iç dinamikler de etkili olmalıdır.* Türkiye’de genellikle dış dinamikler etkili olduğu için bu hususa dikkat edilmesi gereklidir.
4. • *Yapboz parçalarında değişim her zaman reaktif ve inaktif olmamalı, proaktif ve proaktif de olmalıdır.* Değişimin başarılı olabilmesi için reaktif - geçmiş odaklı ve inaktif - şimdiye yönelik planlama yerine proaktif - geleceği tahmin eden ve proaktif - geleceği tasarlayan planlama yaklaşımı tercih edilmelidir.
5. • *Yapboz parçalarında değişiklik yapılması için her zaman sorunların ortaya çıkması beklenmemelidir.* Ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlar tespit edildiğinde beklenmeden çözüm yolu bulunmalıdır.
6. • *Yapılacak yeni yasal düzenleme ya da değişiklikler hakkında ilgililere görüş sorulmalı ve bilgi verilmelidir.* Böylece durumdaki etkilenecek olan kişiler sürece dâhil olacakları için değişimin nedeni, etkileri ve sonuçlarını önceden tahmin edilebilecektir. Reformun ilgililer tarafından anlaşılması başarı için oldukça önemlidir.
7. • *İdari kapasitenin yeterli olması gerekir.* Yerel yönetimler yapbozunun doğru anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesi için önkoşuldur.
8. • *Yerel yönetimler yapbozuna başlamadan önce ön hazırlık çalışmaları yapılmalıdır.* Sorunlar ve ihtiyaçlar önceden tespit edilmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir. Geniş toplumsal kesimleri ilgilendiren değişiklikler yapılmadan önce düzenleyici etki analizi yapılması, reformun başarısını olumlu yönde etkileyebilir.
9. • *Yerel yönetimler yapbozu yapılmadan önce diğer ülke deneyimleri incelenmelidir.* Reformun başarılı olabilmesi için gerektiğinde politika transferi yapılması önemlidir.
10. • *Yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken düşünce kuruluşlarıyla işbirliği yapılabilir.* Her ne kadar bir sivil kamu politikası aktörü olan düşünce kuruluşlarına Türkiye’deki politika yapım sürecinde sıkça başvurulmasa da, yerel yönetimler gibi çok önemli ve nüfusun tamamını etkileyen bir politika sürecinde düşünce kuruluşlarından ve hazırladıkları raporlar ve analizlerden faydalanılması gereklidir.
11. • *Yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken uzman desteği alınmalıdır.* Yeni bir yapboz parçası oluşturmak teknik bir süreç olduğu için uzman kişilerin görüşlerine başvurulmalıdır.
12. • *Yerel yönetimler yapbozunda yapılan değişiklikler ile ilgili genelleme yapılamaz.* Aynı yerel yönetim birimleri için farklı uygulamalar getirilebilir. Arasında sayısal yakınlık olmayan büyükşehir belediyeleri için farklı düzenlemeler yapılabilir.
13. • *Yerel yönetimler yapbozunda yapılan değişiklikler gerekli olmalıdır.* Yerel yönetim birimlerinin statülerinde ve sınırlarında değişiklik yapılırken objektif kriterler esas alınmalıdır.
14. • *Yerel yönetimler yapbozu oluşturulurken yerel yönetimlere yeterli mali kaynak sağlanmalıdır.* Yerel yönetim birimlerinin artan görev ve sorumlulukları ile orantılı gelir kaynakları aktarılmalıdır.
15. • *Yerel yönetimler yapbozunda köklü değişikliklerin yapımı aşamalı olarak gerçekleştirilmelidir.* Hızlı bir şekilde yapılan köklü değişiklikler yapısal ve işlevsel sorunlar ortaya çıkarabilir.
16. • *Yerel yönetimler yapbozunda yapılacak değişiklikler yerel yönetim anlayışına ve ilkelerine uygun olarak yapılmalıdır.* Böylece parçalar arasında uyum sağlamak daha kolay olacaktır.
17. • *Yerel yönetimler yapbozu uygulandıkça gözden geçirilmeli ve gerekli güncellemeler yapılmalıdır.* Hem uygulamada hem de yaşanan gelişmeler ve değişimler neticesinde ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi için oldukça önemlidir.
18. • *Yerel yönetimler yapbozunda doğru parçanın oluşturulmasının uzun zaman alabileceği unutulmamalıdır.* Yapbozu kısa bir sürede tamamlanamayacağını bilincinde olunmalı ve değişim uzun süreli bir çalışma olarak görülmelidir.

Şekil 4. Yerel Yönetimler Yapbozu Oluşturulurken Dikkat Edilmesi Gereken Adımlar

Bu 18 adım özelinde yerel yönetimler yapbozunu oluşturan yasal düzenlemeler gerçekleştirilirken hangi adımların dikkate alınıp alınmadığının incelenmesi önemli görülmektedir. 6360 sayılı Kanun açısından değerlendirme yapıldığında, bazı adımların atlandığı söylenebilir. Çok fazla adım atlanması süreci hızlandırabilir ancak sonrasında geri dönüp eksikleri giderme ihtiyacı ortaya çıkaracaktır. Bu da zaman ve para kaybına neden olabilir. Böyle bir politika rehberinin oluşturulması süreci hızlandırarak nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda yol gösterici olabilir. Hangi adımların atıldığı, atılmayan adımların neden atılmadığı ilgililer ve kamuoyu ile paylaşılması oldukça önemlidir. Ayrıca, her ne kadar vatandaşlar kamu politikası sürecinde önemli birer sivil aktör olsalar da, politika yapım sürecine etkileri oldukça sınırlıdır. Fakat vatandaşa en yakın yönetim birimleri olan yerel yönetimler ile ilgili politika yapım sürecinde vatandaşlardan daha çok faydalanılması gerekmektedir. Bu doğrultuda “köyler mahalleye dönüşmeden önce vatandaşlara sorulseydi nasıl bir sonuç çıkardı?”, “yerel yönetimler yapbozunda yer alan yasal düzenlemelerin kaç tanesi vatandaşların ya da yerel yönetimlerin talepleri doğrultusunda yapıldı? ve “yerel yönetimler yapbozunda değişiklikler yapılırken mali yeterlilik hususu dikkate alındı mı? gibi pek çok soru akla gelebilir.

Türkiye’de yerel yönetimler yapbozunun yeniden yapılmasına duyulan ihtiyaca yönelik olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bir değişiklik yapılmamıştır. İyileştirme, güçlendirme, yetki devri, hizmet sunumu ve görev tanımı üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca, belediyelerde gerçekleştirilen kayımlık uygulaması bitirilmiştir (Turan, 2018, s. 75). Yeni yönetim sisteminin yerel yönetimleri ilgilendiren değişiklikler getirdiği, ancak bunların yerel yönetim sistemini derinden etkilemediği görülmektedir. Turan (2018, s. 75) tarafından bunun nedeni 2003 yılından beri yerel yönetimler alanında süregelen bir reform sürecinin olması şeklinde belirtilmiştir. Nedenlerinden biri olarak bu sayılabilir. Ancak en önemli nedeni köklü değişiklikleri beraberinde getiren yeni yönetim sisteminin öncelikli olarak merkezi yönetimi yeniden yapılandırmasıdır. Burada bir görmezden gelme söz konusu olduğu da söylenemez. Cumhurbaşkanlığına doğrudan bağlı Yerel Yönetimler Politika Kurulu oluşturulması yerel yönetimlere önem verildiğini göstermektedir.

Yeni yönetim sistemi ile kamu politikası oluşturma sürecinde hem mevcut aktörlerin rollerinde önemli değişiklikler meydana gelmiş hem de

politika kurulları ve ofisler gibi yeni aktörler ortaya çıkmıştır (Akman, 2019, s.50). Yeni ve en önemli aktörlerden biri olarak karşımıza çıkan politika kurulları; “cumhurbaşkanı ile doğrudan çalışma, bürokrasiyi engelleme, bakanlıklar ile birlikte çalışma ve politika oluşturma ya da geliştirme sürecine ilgili paydaşların katılımını sağlama avantajına sahip yapılarıdır” (Akman, 2019, s.664). Bu anlamda Yerel Yönetimler Politika Kurulu, yerel yönetimler yapbozunun geliştirilmesinde önemli bir fırsat olarak görülebilir ve Yerel Yönetimler Yapbozu Politika Rehberinde yer alan hususları gerçekleştirmede öncü bir rol alabilir. Böylece yerel yönetimler merkezde daha güçlü temsil edilecektir.

Çalışma neticesinde, yerel yönetimler yapbozunda eksik ve önemli görülen parçalar şu şekilde sıralanabilir:

- 2019 yılı itibariyle Türkiye’de kamu yönetimi bilimi uzmanları tarafından 13. Kamu Yönetimi Sempozyumu ve 16. Kamu Yönetimi Forumu gerçekleştirilmiştir. Bu bilimsel etkinliklerde yerel yönetimler konusu üzerinde sıklıkla durulmakta; farklı disiplinlerden, unvanlardan ve üniversitelerden bilim insanları mevcut durum analizi ve sorun tespiti yaparak çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Yerel Yönetimler Politika Kurulu’nun da önerileri doğrultusunda bu bilimsel etkinliklerin ana teması ya da alt teması belirlenebilir. Yine bu etkinlikler içerisinde özel oturumlar düzenlenerek önemli sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca, bu etkinlikler daha uluslararası daha getirilerek, özellikle yurtdışından ilgili alanda ön plana çıkmış araştırmacılar davet edilmelidir. Bu sayede yerel yönetimler üzerine olan tartışmaların daha zengin olması sağlanabilir. Akademik etkinliklere ve çalışmalara destek verilmesi, uygulamaya ilişkin eksikliklerin ve sorunların tespit edilmesine dolayısıyla da yerel yönetimler yapbozunun gelişmesine katkı sağlayacağı için oldukça önemlidir.
- 6360 sayılı Kanun kapsamında büyükşehir olan illerde köylerin kaldırılmasıyla mahalleye dönüşen yerler için ayrı bir yasal düzenleme çıkarılarak; tarım, hayvancılık, kültürel değerlerin korunması, vergi gibi hususlar ile ilgili gerekli adımlar atılmalıdır.
- Her ne kadar 6360 sayılı Kanun ile köy sayısı azalmış olsa da, hala 1924 tarihli Köy Kanununun uygulanıyor olması doğru değildir. Köylere ilişkin yeni bir yasal düzenleme yapılarak görevleri, organları ve işleyişi yeniden düzenlenmelidir.

- Türkiye’de mahalle sayısında büyük bir artış yaşanırken, mahalle muhtarlarının görevlerinin fiili olarak devam etmemesi gerçek bir paradokstur. Mahalle muhtarlığı ile ilgili yeni bir yasal düzenleme yapılarak görevleri, organları ve işleyişi yeniden düzenlenmelidir (Akman, 2018a, s. 530-532).
- Türkiye’nin katılımcı yönetim modeli olarak ifade edilen kent konseylerinin işlevsel hale getirilebilmesi için; kararlarının bağlayıcılığı, bütçe, personel, mekân ve belediye başkanı ile ilişkiler gibi hususlar yeniden düzenlenmelidir (Akman, 2018b, s.761-762).
- YİKOB’ların idari ve mali açıdan güçlendirilmesi ve kamu kurum ve kuruluşlar ile belediyeler arasındaki ilişkilerinin düzenlenmesi gereklidir (Akman ve Kalender, 2018, s.1052-1054).
- Yerel yönetimlerin gelirleri ile ilgili yeniden düzenleme yapılmalıdır. Anayasanın 127. maddesinde belirtildiği gibi bu birimlere görevleri ile orantılı gelir kaynağı verilmelidir. Borçlanma ana gelir kaynağı olmalıdır. Yerel yönetim birimlerine genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan pay artırılmalı, yerel vergi ve harçlar sistemi yeniden düzenlenerek yerel yönetimlere öz kaynaklarını artırma olanağı sağlanmalıdır (Yalçındağ, 1991, s.132; Tortop, 1992, s.49; Güler, 2001, s.12; Akman, 2015, s.396-402). Bu çerçevede Belediye Gelirleri Kanunu yeniden düzenlenmelidir. Ayrıca, alternatif hizmet sunma yöntemlerinden daha etkin faydalanılması ve genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların eşit dağıtımının sağlanması gereklidir.
- Çağdaş yerel yönetim anlayışı gereği yerel yönetim birimlerine geniş yetkiler ve görevler verilirken bu yetkilerin kamu yararı dışında kötüye kullanımını önleyecek tedbirler alınması oldukça önemlidir. Bu açıdan vatandaş denetimi ve hukuka uygunluk denetimi mekanizmaları yeniden düzenlenmelidir (Yalçındağ, 1993, s.53). Ayrıca, mali denetim sistemi kapsam ve nitelik açısından yeterli hale getirilmelidir (Şahin İpek, 2018, s.61).
- Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı oluşturularak yerel yönetimlerin denetimi daha etkin yapılabilir (Yalçındağ, 1993, s.58; Kocaoğlu ve Akman, 2015, s.451). Bu nedenle öncelikle Kamu Denetçiliği Kurumunun daha etkin hale getirilmesi için 6328 sayılı Kanunda değişiklikler



yapılması gereklidir. Daha sonra ise, Türkiye'ye özgü bir yerel Yönetimler Ombudsmanlığı modeli kurgulanmalıdır (Kocaoğlu ve Akman, 2015, s.451).

- Yerel yöneticilerin sorumluluğu sadece kurallara ve süreçlere uygun davranmakla sınırlanmamalı, yaptıkları işlerin sonuçlarından da sorumlu olmalıdırlar (Çetin, 2009, s.257).
- Yerel yönetimlerin etkin yönetimi ve işleyişi açısından stratejik plan hazırlamaları ve uygulamaları önemlidir. Bu sürecin daha etkin ve katılımcı bir anlayışla işleyebilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır (Akman ve Özaslan, 2018, s.85-88).
- Büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyeleri arasındaki ilişkinin yerelde merkezileşmeye neden olması demokratik ilkelerle çelişmektedir. Bu nedenle yetki, görev ve sorumluluk bölüşümleri yeniden gözden geçirilmelidir.
- Bazı büyükşehirler ile ilgili özel bir düzenleme yapılarak kentin daha etkin ve sağlıklı yönetimi sağlanabilir.
- Yerel yönetim birimlerinin uluslararası kuruluşlara üyelikleri ve kardeş şehir uygulamaları bu birimlerin gelişmesine; görev ve sorumluluklarını daha etkin gerçekleştirmesine, işbirliği kurmasına ve bilgi ve tecrübe paylaşımı yapabilmesine katkı sağlamaktadır (Akman, 2017, s.486; Akman, 2016, s.1069; Akman ve Akman, 2017, s.252). Bu ilişkilerin etkin olmasını sağlayıcı ve yerel yönetimleri teşvik edici düzenlemeler yapılabilir.

Bu çalışmada, bir yapboz yapmanın uzun zaman alabileceği, bu nedenle de yapboz yaparken sabırlı olunması ve hemen olsun bitsin şeklinde düşünmemek gerektiği vurgulanmıştır. Yeni yönetim sisteminin etkilerinin neler olacağı 31 Mart 2019 yerel seçimleri sonrasında daha iyi görülerek, yapbozdaki eksik parçaların giderilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle öncelikle yerel yönetimler politika rehberinin oluşturulması ve bu rehberine uygun olarak yerel yönetimler yapbozunun yeniden şekillendirilmesi önemli görülmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Puzzle of Local Governments Under the  
Presidential System: Developments and  
Suggestions**

\*

Çiğdem Akman  
*Süleyman Demirel University*

Local government reform aimed to be accomplished across Turkey could be regarded as a puzzle which may take quite deal of time to finish. Accordingly, it requires patience and it is necessary to avoid rushing for conclusive result. From this angle, it is required to be abstained from fait accompli status with the local government reform, to reconsider periodically, to determine practical problems encountered, and to complete deficit but indispensable steps.

It may also be seem to illustrate the local governments reform by puzzle because a puzzle would not affect others adversely when it is left mistaken, incomplete, or idle. However, this could not be matter for local governments, the closest governance division to citizens. Therefore, while the puzzle concept refers placing pieces of a previously determined picture back together, the local governments reform refers restructuring current picture in order to ensure citizens could have access more efficient public service based on technologic, economic, political and social reasons. At this point, the objective is to utilize from unique expression to strengthen the message and to draw attention of readers.

Change and transformation accompanied to the globalization has largely influenced public administration understanding after 1980s and repositioned the government concept as “organizer” instead of “doer” or as “steering body” instead of “laboring”. As a result of change in such government understanding, numbers of developments have been occurred in the central and local government relationships in the favor of local governments. Especially from the point of Turkey after 2003, legal regulations issued in this process called “-local governments reform” have strengthened local governments against central government. As a result of these developments, Turkish local government departments have transformed into more independent in terms

of administrative and financial aspects with influent parliaments as well as public legal entity.

As the process initiated with legislative step under title of “Public Financial Management and Auditing Law” with 5018<sup>th</sup> serial number and with 2003 date, taken to strengthen public financial management has continued with Metropolitan Municipality Law with 5216<sup>th</sup> serial number in 2004, “Municipality Law” with 5393<sup>rd</sup> serial number in 2005, “Special Provincial Administration Law” with 5302<sup>nd</sup> serial number and “Local Administration Unions Law” with 5355<sup>th</sup> serial number for local government divisions. The law with 6360<sup>th</sup> serial number enacted in 2012 introduced significant changes for local government divisions which bring fundamental changes based on a single legal regulation after a brief period of time. Such significant impact relocated pieces in local governments puzzle while dismissed some parts out of the puzzle and recruited the new ones.

The new Presidential Government System has not introduced any change for the need for rebuilding of local governments puzzle in Turkey. It is possible to state that the new government system includes changes concerning local governments but they are not primary changes to the local government system.

In Turkey, characteristics of local government system are emphasized instead of issues to be paid attention during building local governments puzzle. Of course, this is substantial issue. But commission these characteristics requires making a policy guide. From the point of the law with 6360<sup>th</sup> serial number, it could be said that some steps have been skipped. Skipping multiple steps could be seemed as acceleration in the whole process but then it would necessitate going backward to fulfill some deficiencies, which could result in waste of time and resources. Formation of this policy guide could accelerate the process by showing primary points. It is significantly important to determine steps taken or avoided as well as corresponding reasons and to share them with concerned parties, legal bodies and public opinion. Moreover, although citizens are civil actors in public policy process, their influence on policy making process are rather limited. However, citizens are required to be included in policy making process about local governments since these bodies are closer to citizens.

Describing the local governments reform with unfinished symphony frequently, or emphasizing its resemblance with janissary march, avoiding to reach immediate conclusion on the issue suggest that there is certain need for

a policy on local governments. In order to eliminate problems in the practical phase, a guide on local governments puzzle could be prepared (Figure 3). Preparing such guide would extinguish the reasons causing reform efforts to fail. In the present study within the case of 18-step (Figure 4), it was oriented on investigation of steps taken into consideration or disregarded along the legislation process for pieces of the local governments puzzle.

It was concluded that building a puzzle would take long time and accordingly there is need for patience and perseverance instead of sloppy resolutions. From this point of view, existence of missing parts in the local governments puzzle in Turkey could be regarded as regular circumstance. Furthermore, it may not be easy to place a puzzle part into the right spot at the first trial. While necessary steps are taken about the local governments, sometime mistaken parts are placed or some could be overlooked which may necessitate new legal regulations or amendment on the current legislations. The consequences of the new Presidential Administrations would be observed more clearly after the local elections held on March 31<sup>st</sup>, 2019. Accordingly, it is substantially important to eliminate mistaken parts in the puzzle. However, local governments policy guide is required to be prepared at the first place and local governments puzzle is required to be reshaped with respect to this guide and the new presidential system.

### Kaynakça / References

- Ackoff, R. L. (2010). *Differences that make a difference: An annotated glossary of distinctions important in management*. Devon: Triarchy Press.F
- Akman, Ç. (2015). *Türkiye’de mali yerleşme: Büyükşehir belediyeleri üzerinden teorik, yasal ve algı ölçümüne dayalı bir inceleme*. Basılmamış Doktora Tezi.Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akman, Ç. (2016). Evaluating the current situation via town twinning practices in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 1055-1071.
- Akman, Ç. (2017). Türkiye’de yerel yönetimlerin uluslararası kuruluşlara üyelikleri üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 485-510.
- Akman, Ç. ve Akman E. (2017). Türkiye’de kardeş şehir uygulamalarının dört büyükşehir belediyesi üzerinden nitel bir analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(27), 228-254.

- Akman, Ç. (2018a). Mahalle yönetimi ile ilgili yeni bir yasal düzenleme gerekli mi?: Isparta ili özelinde bir araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 516-534.
- Akman, Ç. (2018b). Kent konseylerini yeniden düşünmek: Kent konseyleri birliği'ne üye olan kent konseyleri üzerinden bir değerlendirme". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 740-764.
- Akman, Ç. ve Kalender M. (2018). Yerelde yeni bir merkezi yönetim birimi: Yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(4), 1025-1056.
- Akman, Ç. ve Özasan A. (2018). Türkiye'de stratejik planlama: Büyükşehir belediyelerinin stratejik planları ne söylüyor?". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 55-90.
- Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları: Sosyal politikalar kurulu üzerinden bir değerlendirme. *Route Educational and Social Science Journal*, 6(3), 659-676.
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası aktörleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(1), 35-54.
- Ar, A. F. (1983). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bazı idari reform çalışmaları. *Amme İdaresi Dergisi*, 16(3), 65-88.
- Başsoy, A. (1997). Uygulanmakta olan yöntemlerle yerel yönetimler reformu yapılamaz. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 6(4), 3-11.
- Çetin, S. (2009). Yerel yönetim birimi olarak Türkiye'de il özel idareleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 249-258.
- Dinçer, Ö. ve Yılmaz, C. (2003). *Değişimin yönetimi için yönetimde değişim*. Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Emini, F. T. (2009). Türkiye'de yerel yönetimler reformunun iç ve dış dinamikleri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 31-48.
- Etzioni, A. (1967). Mixed-scanning: A third approach to decision-making". *Public Administration Review*, 27(5), 385-392.
- Güler, B. A. (2001). Yerel yönetimlerde reform sorunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(3), 7-12.
- Karaer, T. (1987). Kamu yönetimine yeniden düzenlenme girişimleri ve sonuçları üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 20(2), 25-46.
- Karaer, T. (1991). Kalkınma planları ve idari reform. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(2), 43-65.

- Knoepfel, P. C. L., Varone, F. ve Hill, M. (2007). *Public policy analysis*. Bristol: The Policy Press.
- Knoepfel, P. (2018). *Public policy resources*. Bristol: The Policy Press.
- Kocaoğlu, M. ve Akman, Ç. (2017). Türkiye’de yerel yönetimler ombudsmanlığı gerekli midir?’. *Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri Bildiri Kitabı*, Editörler: M. Akif Çukurçayır, Hacer Tuğba Eroğlu, Hayriye Sağır ve Mücahit Navruz, Konya, 437-454.
- Koyuncu, E. ve Sertesene, S. (2012). *Yerelleşmede bir ileri iki geri*. TEPAV Politika Notu.
- Kulaç, O. (2016). *Bir kamu politikası çözümlemesi: Türkiye’nin yurtdışı lisansüstü burs politikası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Memiş, H. (2018). Mahalli idarelerin merkezi idare ile ilişkilerine ilişkin yeni düzenlemeler”. 04 Aralık 2018 tarihinde <https://mevzuat-takip.com.tr/mevzuat/mahalli-idarelerin-merkezi-idare-ile-iliskilerine-iliskin-yeni-duzenlemeler> adresinden erişilmiştir.
- Memişoğlu, D. (2016). *Yeni kamu yönetimi ve yerel yönetimler reformu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özaslan, R. K. ve Alıcı, O. V. (2015). Türkiye’de yerel yönetim Bakanlığı deneyimi ve günümüzdeki gerekliliğinin sorgulanması. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(1), 351-366.
- Özer, M. A. (2013). Yerel yönetimler reformunda reform: 6360 sayılı kanun’un düşündürdükleri. *Yerel Politikalar Dergisi*, 97-126.
- Polatoğlu, A. (2000). Yerel yönetim reformu üzerine düşünceler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9(1), 3-24.
- Sürgit, K. (1980). 12 Eylül ve yönetimin yeniden düzenlenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 13(3), 39-77.
- Şahin-İpek, E. (2018). Belediyelerde mali denetimin önemi ve niteliği: Türkiye’deki uygulamalar bakımından bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 61-84.
- Şaylan, G. (1973). Üçüncü beş yıllık plan ve idari reform. *Amme İdaresi Dergisi*, 6(2), 15-28.
- Tortop, N. (1992). Yerel yönetimlerde yeniden yapılanma. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(3), 32-50.

- Turan, M. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim düzeni: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 42-91.
- Tutum, C. (1971). İdari reformda başlıca yaklaşımlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(2), 32-45.
- Tutum, C. (2012). Kamu yönetiminde yeniden yapılanma. *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Ed: Burhan Aykaç, Şenol Durgun ve Hüseyin Yayman, Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 471-488.
- Uluğ, F. (2004). Yönetimde yeniden yapılanma ve kamu yönetimi temel kanunu tasarısı üzerine eleştirel bir bakış. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), 1-28.
- Yalçındağ, S. (1993). Bitmeyen senfoni: Yerel yönetimler reformu. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(1), 43-69.
- Yalçındağ, S. (1971). Devlet kesimini yeniden düzenleme çalışmalarının amaçları ve stratejisi üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(2), 24-31.
- Yalçındağ, S. (1991). Türk yerel yönetimlerinde yeniden yapılanma. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(3), 123-152.
- Yılmaz, O. (2001). *Kamu yönetimi reformu: Genel eğilimler ve ülke deneyimleri*. Ankara: DPT Yayınları.
- 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (Temmuz 10, 2018). *Resmî Gazete*, (Sayı:30474), 04 Aralık 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> adresinden erişilmiştir.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu. (Temmuz 3, 2005). *Resmî Gazete*, (Sayı:25874), 04 Aralık 2018 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.5393.pdf> adresinden erişilmiştir.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yerel yönetimler yapbozu: Gelişmeler ve öneriler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2499-2532. DOI: 10.26466/opus.594624

## Development Phases of E-Government

DOI: 10.26466/opus.587424

\*

Mustafa Emre Civelek\*

Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sütluce / İstanbul / Türkiye

E-Posta: [ecivelek@ticaret.edu.tr](mailto:ecivelek@ticaret.edu.tr)

ORCID:[0000-0002-2847-5126](https://orcid.org/0000-0002-2847-5126)

### Abstract

*In post-digital ecosystem, the implementation of effective electronic government systems comes to the fore as a strategic priority. Removing paper based processes and increasing integration of the systems used by different departments and agencies are directly related to the power of a government. e-Transformation of the government from traditional to electronic takes place in four stages, namely the phase of initial presence, unification, integration and social transformation. In the initial presence phase, each government institution separately provides services to citizens through its own site. In the unification phase, citizens will be able to access all government agencies' systems through a single website with a single username and password. In the integration phase, the systems of all government agencies will be linked to a common reference and archive system as well as common databases. Finally, in the last phase, the most important phase of electronic government applications, it will be ensured that citizens and the government will meet on the internet through electronic government applications. In this phase, the society will become an information society, and thus increase its productivity at individual level. Therefore, e-government projects have strategic importance for governments. In this context, the study emphasizes the importance of the involvement of the society to electronic government projects and suggests a new classification for the development phases of e-government.*

**Keywords:** Electronic Government, Digital Economy, Digital Divide, Social Transformation



## Elektronik Devletin Gelişim Evreleri

\*

### Öz

*Post-dijital ekosistemde etkin elektronik devlet uygulamaların hayata geçirilmesi stratejik öncelik kazanmıştır. Kağıt belgelere dayalı iş süreçlerinin ortadan kaldırılması ve devlet kuruluşlarının sistemlerinin birbirleri ile entegre edilmesi devletin gücüyle doğrudan ilgilidir. Devletin e-dönüşümü dört evrede gerçekleşmektedir. Bu evreler varlık gösterme, birleşme, entegrasyon ve toplumsal dönüşüm evreleridir. Varlık gösterme evresinde, her devlet kurumu birbirlerinden bağımsız olarak kurdukları kendi siteleri aracılığıyla vatandaşlara hizmet vermektedir. Birleşme evresinde, vatandaşlar tüm devlet kurumlarının sistemlerine tek bir kullanıcı adı ve şifre ile tek bir web sitesi aracılığıyla erişebilirler. Entegrasyon evresinde, tüm devlet kurumlarının sistemleri ortak veritabanı, referans ve arşiv sistemine bağlanırlar. En önemli evre olan toplumsal dönüşüm evresinde vatandaş ve devlet elektronik devlet uygulamaları vasıtasıyla internette buluşur. Bu evrede toplum bilgi toplumuna dönüşür ve bireysel seviyede verimlilik artar. Elektronik devlet projeleri devletler açısından stratejik öneme sahiptir. Bu çalışma elektronik devlet uygulamalarına toplumun ve vatandaşların dahil edilmesinin önemini vurgulamak ve e-devletin gelişim aşamaları için yeni bir sınıflandırma önermektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Elektronik Devlet, Dijital Ekonomi, Dijital Bölünme, Sosyal Dönüşüm*

## Introduction

Electronic government refers to integration of government systems and the provision of public services and information to individuals and institutions via internet (Civelek and Sözer, 2003). Electronic government can be combined with organizational change in the structures and operations of government institutions (Field, Muller, Lau, and Gadriot-Renard, 2003). Electronic government also represents some concepts like modernity, innovation, and flexibility in public service delivery (Adjei-Bamfa, Maloreh-Nyamekye, and Ahenkan, 2019). Electronic government involves the continuous optimization of services, participation and governance by replacing internal and external relations by means of the internet technology (Fang, 2002). Electronic government also includes key issues of governance, such as the active involvement of stakeholders in the process of shaping, discussing and implementing public policies. Consequently, electronic government is a model that envisages the participation of all parties involved in network coordination structures related to horizontal coordination and interaction structure, and uses decentralized communication networks developing with information and communication technologies (Yılmaz, 2007). Electronic government enables the effective use of information technology to provide public services directly and uninterruptedly to citizens (Mahmoodia & Nojedeh, 2016). In digital economy, the most important production factor is information (Civelek M. E., 2009). The method of production is also changing in digital economy, which eventually leads to changes in the social structure (Civelek M. , 2018). Essentially, digital economy refers to the transition from the industrial society to the information society. The transition from the industrial society to the information society starts with digitalization (Farnham, 2000) which started in 1950s and made a distinct bounce in the 1990s (Press, 2015). Since the 1960s, the implementation of information technologies to the public institution has led to a qualitative change in the relationship between citizens and governments (Bennett , 1992). The Internet has completely changed the way individuals, businesses and governments work. It has become the main tool for the dissemination of information, products and services (Alawneh, Al-Refai, & Batiha, 2013). As a result, the transition to the information society reveals the new social and economic structure

which we may call the post-digital ecosystem (Sözer, Civelek, and Çemberci, 2018). In this new ecosystem, information management is the most important source of power and accurate management of information has a strategic importance. The government, within this context, is essentially an organization for information management; and effective use of information is related directly to the power of the government. Therefore, today, digitalization has a vital role for the governments. That being said, governments around world realized the importance of the digital revolution and have implemented electronic government projects. Today electronic government systems have become the core factor for public administration (Torres, Pina, and Acerete, 2005). According to Garson, there are four theoretical approaches in which e-government is conceptualized. The first approach includes the potential of decentralization and democratization. The second is the normative / dystopic approach which emphasizes the limitations and contradictions of technology. Sociotechnical systems approach is the third one and it emphasizes the continuous and bi-directional interaction between technology and institutions. The fourth approach relates the e-government to global integration theories (Dekker, 1999).

Approaching from a historical perspective, it is seen that states which cannot keep up with the social and technological developments are erased from the stage of history. In the future, it will be technology that will be the determining factor in identifying the borders of countries in the future. The government is an information management organization and it is in constant communication with various individuals and institutions through public institutions to fulfil its functions. In this context, a strong state needs to have this communication carried out very effectively. Otherwise, the fact that the government is far from the developments in information technologies means that the government is separated from the society and thus, cannot govern the society. For this reason, many states are developing e-Government projects with great ambition.

The transactions carried out on paper-based processes increase both bureaucracy and public spending. In order to decrease public expenditures, transition to electronic environment has become a necessity. E-Government projects should be considered as a transformation project that will be realized by the society and the government together in order to

prevent the pernicious effects of the digital divide. Electronic government represents transformation in the relationship between citizens and government (Mossberger, Tolbert, and Stansb, 2003). Success of electronic government projects mostly depend on the adaptation of the citizens (Akman, Ali, Mishra, and Arifoglu, 2005). Citizens are increasingly demanding more and better services over the Internet. Governments are forced to evaluate systems and make improvements to better serve them (Gupta and Jana, 2003).

Through the Internet, the government can be integrated with every part of the society. However, in the implementation of government projects, the issue of digital divide within the country should be tackled in order to ensure equality between different segments of the society. Increasing Internet penetration within the country is very important for the realization of e-Government projects. Establishing the world's best e-government system would not be adequate either so it is essential that the use of this system is done by citizens in an accurate and effective way. In addition, it is very important that the laws are adapted to electronic documents and electronic signatures. In this way, an efficient and effective electronic government infrastructure can be established.

E-government projects are of strategic importance for states. In this context, the study emphasizes the importance of the involvement of the society to electronic government projects. The main motivation behind this study was to discuss social aspects of digital transformation. This study suggests a new approach to the electronic government stage models and defines the development phases electronic government. In the study, firstly, benefit of the electronic government was mentioned. Subsequently, social structure in post-digital ecosystem was defined. Consequently a new classification for the development phases of e-government was suggested.

### **Benefits of E-Government**

In fact, e-government is accepted as a model that necessitates structural and mental transformation of the state. The primary reason for the rapid spread of e-government applications is that public administrations have become cumbersome, ineffective, complex and inefficient, and have

started to experience a serious legitimacy crisis in the eyes of the citizens who finance it with these qualities (Delibaş and Akgül, 2010). The four main objectives of electronic government are as follows: (1) restructuring managerial functions and processes (2) removing barriers to coordination and cooperation in public administration (3) monitoring the performance of the state (4) improving relations between the state and citizens (Ciborra and Navarra, 2005). In electronic government applications, governments aim to achieve efficiency, effectiveness and data quality improvement. Subsequently, they aim to improve general administrative services, functions and activities (Andersen and Henriksen, 2006). Electronic government systems have several benefits for government, business and citizens (Jaeger, 2003). Citizens are the main beneficiaries of e-Government systems (Sanchez and Macias, 2019). Citizens have different roles such as policymakers, public servants, tax-payers and entrepreneurs (Castelnuovo, 2013). In other words, they can simply be considered as the owners of the government. Therefore, the aim of electronic government systems is to increase the public value (Twizeyimana and Andersson, 2019). Electronic government applications can be evaluated according to the capability to produce public value (Castelnuovo and Simonetta, 2008). Electronic government provides various benefits such as accountability, transparency, and reduced corruption (Krishnan, Teo, and Lymm, 2017). Electronic government practices encourage citizens' participation in decision-making and improve quality while making the state more transparent, accountable and effective (Osei-Kojo, 2017).

The most efficient use of information by public institutions ensures an effective and strong government structure. The effective use of information, which is the most important production factor of digital economy, is vital for the economies of countries to survive in the post-digital ecosystem. The capitalist economy, dominated by money-based production, is now deadlocked. The rapid decrease in dependency on human in business processes brings about unemployment. Uncertainty brought by unemployment will cause capitalism to collapse. In the post-digital ecosystem, in which the knowledge-based mode of production is adopted, countries should set up effective electronic government systems in order to maintain their independence.

Thanks to e-government practices, the integration of public institutions with each other is ensured by the enabling of all government agencies to use the common database, electronic archive and reference system. With integration, there will be no need for repeated transactions. Furthermore, citizens will not be asked to bring many documents from various institutions. The information and documents of an individual in all government departments can be accessed through a single system, which will definitely eliminate unnecessary paper work in government operations. In this way, the costs of paperwork, postage and excessive personnel costs will be reduced and the government institutions will eventually become more efficient.

It will be ensured that the citizens living in remote areas and abroad will get closer to the government. With the diminishing effect of the human factor, problems such as corruption and bribery are prevented in the government. The integration of the systems belongs to government and public sector enables informal and underground economy to be controlled. In economy tracking, tracing and transparency increase. In this way, trust and commitment of citizens to the government increases. Trust is an essential element of efficient implementation and adoption of electronic government systems (Shirish and Thompson, 2005). E-Government has a vital role to establish efficient and transparent government (Pratipati, 2003).

### **Social Structure in Post-Digital Ecosystem**

Technological developments have a very important role in the world history. The change in the forms of production in history also causes a change in the way people live. Social turmoil and revolutions took place simultaneously with the change in the mode of production. Nowadays, as the information becomes the most important production factor, it is observed that capitalist system has entered into a vicious circle. Besides this, in many countries, there are social upheavals and revolts which are directed by the internet and social media.

Societies that can keep pace with change seem to be more effective throughout history. In this context, digital divide stands against countries

as a major obstacle. Digital divide is the imbalance in access to technological possibilities among the social segments. The imbalance in access to technological possibilities inevitably causes imbalance in terms of their ability to access to the information. Considering that information as the most important factor of production in the digital economy, the difference between the lower income groups and the higher income groups is deepening. This phenomenon is called economic divide.

As has been said above, trust is an important aspect of successful electronic government. Privacy is the key element in order to build trust, (Kim, Donald, and Raghav Rao, 2009). In post-digital ecosystem, one of the most important factors that affect social structure is the lack of privacy that primarily has negative consequences for people's mental health. However, there was nothing that could be done against it. Technological advances drive humanity towards the inevitable conclusion. People must accept the continuous recording of all communications, transactions and actions to sustain their lives (Houle, 2018). The development of the Internet of Things technologies will ensure that most of the devices owned by people are connected to the Internet (Rifkin, 2014). In the near future, personal belongings of humans such as toothbrushes, watches, glasses, vehicles, pencils etc. will all be connected to the internet (Morgan, 2014). This means there will be a total surveillance and record of all the human activities. This phenomenon naturally threatens the privacy and makes people more visible and traceable. Due to the increasing use of social media sites, people intentionally make themselves open for this threat. For the people, basic motivation factor in social media web sites is to widen their personal influence area. While doing so, they waive their privacy for the sake of increasing personal effect. Especially, for security purposes, electronic government applications continuously collect biometric information of individuals. These applications do not offer people a choice. Today, individuals do not have any choice other than living under total surveillance. Big data analysis techniques are continuously improving in the meantime, and companies that possess big data know people better than they know about themselves personally. Today, some are trying to establish control over citizens by using the social score system as a social control tool. The

use of electronic government systems as a social control tool and the helplessness of citizens against it is a serious problem. As a result, it may cause social explosions.

## **Development Phases of E-Government**

In the literature, citizen-centered integrated e-government services are the most important indicator of a mature electronic state. The maturity of electronic government refers to the extent to which a government in a country has established an online presence. This approach reflects an evolutionary perspective (Khan and Krishnan, 2019). Although there are different approaches, most of the models in the literature emphasize the importance of integration into improve e-government services (Andersen and Henriksen, 2006). In the extant literature, many stage models have been suggested. Electronic government stage models typically consist of five stages (1) publication of information on websites, (2) communication with citizens via electronic channels, (3) offering transaction services online, (4) delivery of integrated e-government services (5) e-democracy to involve citizens in decision-making (Chasin & Scholta, 2015) (Scholta, Mertens, and Kowalki, 2019). According to another approach, the phases of electronic government are as follows: (1) Building online websites with simple and basic information, and allowing users to download some application and registration forms (2) to fill in online service and registration forms and to enable interactive transactions (3) providing connections between local systems and central systems and allowing the use of similar functions (4) ensuring that all transactions of institutions are carried out from a single point (Sang, Tang, and Trimi, 2005). In this paper the rise of e-government in a country is discussed in four phases which are initial presence, unification, integration and social transformation. This classification was first suggested by Civelek and Sözer in 2003 (Civelek and Sözer, 2003). In initial traction, government institutions set up their own single and isolated web sites. Subsequently, in the unification, all the institutions come together and set up common web site. On this unified web site, citizens can reach the systems of all the institutions by using unique username and password. In the next step, systems of the institution are integrated and electronic documents are used. The last stage is the social transformation



phase in which digital divide is eliminated and real economic and social effects of the electronic government are seen.

### *Initial Presence Phase*

The first phase of the electronic government is that all public institutions create their own web sites and communicate with citizens through these sites. In this phase, each government institution separately provides services to citizens through its own site. It is the earliest and primitive phase of e-government. This phase usually lasts until all institutions have a website. Afterwards, the unification phase is triggered. In this phase most government institutions create and operate their electronic government systems independent from each other (Aldrich, Bertot, & McClure, 2002) .

### *Unification Phase*

In this phase, the services provided by all institutions on individual portals will be given on a single portal and common online service standards will be determined among institutions. Citizens will be able to access all government agencies' systems through a single website with a single username and password. Although services are provided on a single website at this phase, the inter-system integration of government agencies is limited. Unification on a single portal paves the way to system integration and eventually single e-government system.

### *Integration Phase*

At this phase, the use of paper documents in government institutions will be terminated and all transactions will be carried out through electronic documents. Electronically signed documents will work as integrated on all state systems. During this period, dependence on paper document and wet signature will end. The systems of all government agencies will be linked to a common reference and archive system as well as common databases. Repeated transaction and need for repeated applications to different institutions will come to an end as well.

Owing to recent technological developments, paper based documentation are being abandoned in all government processes. Electronic documents which are electronic records bearing electronic signature confirmed by a certificate authority also prevail in business processes. In the integration phase, governments should respond to these developments in order to meet the needs of business and citizens. To perform the processes in the paperless environment, all parties involved should be included in the electronic environment. Therefore, implementation of electronic document into business processes needs integration among government institutions. In the integration phase, government agencies need to work together in harmony. Furthermore, electronic government is not just a structure of government institutions. It should rather be considered as a whole with all its constituent elements. At this stage, reorganization and integration is necessary to create uninterrupted solutions (Yıldız, 2007). These uninterrupted solutions are only possible with the integration of all parties involved in the processes.

### *Social Transformation Phase*

In this phase, non-formal education campaigns are carried out to cover all individuals in the society in order to prevent digital divide within the society. Increasing Internet penetration within the country is very important for the realization of e-Government projects. Establishing the world's best e-government system is not enough. This needs to be used by citizens in a correct and effective manner. Although e-government services offer great advantages and benefits, the number of citizens using these services is an important indicator in evaluating the system used (Kurfalı, Arifoglu, Tokdemir, and Paçin , 2017).

In this context, public should be informed. This will be possible by designing the education system in accordance with the Internet era. Computerization campaigns should be considered as a social education project to address the problem of lack of education on the internet, not as the elimination of infrastructure problems. Internet penetration rate is very important for the success of e-government projects (Civelek M. E., 2009). In a country where Internet penetration is low, it would be difficult to bring the government to the Internet and adapt the laws to the Internet (Civelek

and Sözer, 2003). Additionally, to involve citizens in the e-government projects, governments should focus on the technical, psychological and behavioral aspects (Alawneh, Al-Refai, and Batiha, 2013). Electronic government should focus on the improvement of public participation and updating democratic mechanisms (Santa, MacDonaldb, and Ferrer, 2019).

## Conclusion

The increase of expectations of individuals from the government in the post digital ecosystem requires changing the perception of the government in the society. In this case, the most important action that governments should take is to implement a social transformation project that will enable individuals in the lower income groups to be included in the new ecosocial system. Thus, it is important to meet the expectations of individuals at all levels from the government. The e-Transformation of the government from the traditional to the electronic takes place in four stages, namely the phase of initial presence, unification, integration and social transformation. The last phase of social transformation is the most important phase of electronic government applications. In this phase, it will be ensured that citizens and the government will meet on the internet through electronic government applications. Within the society, attempts will be made to decrease the digital divide between the new ecosocial system individuals and the former economic system individuals who do not use the internet. The real economic and social effects of the electronic government will emerge at this stage. In this phase, the society will become an information society and increase its productivity at individual level. Therefore, e-government projects are of strategic importance for states.

## References

Adjei-Bamfa, P., Maloreh-Nyamekye, T., & Ahenkan, A. (2019). The role of e-government in sustainable public procurement in developing countries: A systematic literature review. *Resources, Conservation & Recycling*, 142, 189-203. doi: 10.1016/j.resconrec.2018.12.001.

- Akman, I., Ali, A., Mishra, A., and Arifoglu, A. (2005). E-government: A global view and an empirical evaluation of some attributes of citizens. *Government Information Quarterly*, 22(2), 239-257. doi: 10.1016/j.giq.2004.12.001
- Alawneh, A., Al-Refai, H., and Batiha, K. (2013). Measuring user satisfaction from e-Government services: Lessons from Jordan. *Government Information Quarterly*, 30(3), 277-288. doi: 10.1016/j.giq.2013.03.001
- Aldrich, J., Bertot, J., and McClure, C. (2002). E-government: Initiatives, developments, and issues. *Government Information Quarterly*, 19(4), 349-355.
- Andersen, K., and Henriksen, H. (2006). E-government maturity models: Extension of the Layne and Lee model. *Government Information Quarterly*, 23, 236-248. doi: 10.1016/j.giq.2005.11.008
- Bennett, C. (1992). *Regulating privacy: Data protection and public policy in Europe and the United States*. Ithaca: Cornell University Press.
- Castelnuovo, W. (2013). A stakeholder based approach to public value. *13th European Conference on eGovernment*. 2013, Como: ECEG.
- Castelnuovo, W., and Simonetta, M. (2008). A public value evaluation of e-government policies. *The Electronic Journal Information Systems Evaluation*, 11(2), 61-72.
- Chasin, F., and Scholta, H. (2015). Taking peer-to-peer sharing and collaborative consumption onto the next level: New opportunities and challenges for e-government. *23rd European Conference on Information Systems*. Münster: ECIS.
- Ciborra, C., and Navarra, D. (2005). Good governance, development theory, and aid policy: Risks and challenges of e-government in Jordan. *Information Technology for Development*, 11(2), 141-159. doi: 10.1002/itdj.20008
- Civelek, M. (2018). Humans of machine age: Management strategies for redundancy. *Journal of Industrial Policy and Technology Management*, 1(2), 87-98.
- Civelek, M. E. (2009). *İnternet çağı dinamikleri*. İstanbul: Beta Basım.
- Civelek, M. E., and Sözer, E. G. (2003). *İnternet ticareti: Yeni ekososyal Sistem ve Ticaret Noktaları*. İstanbul: Beta Basım.
- Dekker, M. (1999). Information systems, politics, and government: Leading theoretical perspectives. In( G. D. Garson Ed.), *Handbook of public information systems* (pp. 591-605). New York: Routledge .

- Delibaş, K., and Akgül, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de e-devlet uygulamaları: Türkiye'de E-demokrasi ve e-katılım potansiyellerinin harekete geçirilmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 101-144.
- Fang, Z. (2002). E-Government in digital era: concept, practice, and development. *Int. J. Comput. Internet Manage*, 10(2), 1-22.
- Farnham, D. (2000). *Employee relations in context*. London: Institute of Personnel and Development.
- Field, T., Muller, E., Lau, E., and Gadriot-Renard, H. (2003). The case for e-government: Excerpts from the OECD report The e-government imperative. *OECD Journal on Budgeting*, 3(1), 61-96.
- Gupta, M., and Jana, D. (2003). E-Government evaluation: A framework and case study. *Government Information Quarterly*, 20(4), 365-387. doi: 10.1016/j.giq.2003.08.002
- Jaeger, P. (2003). The endless wire: EGovernment as global phenomenon. *Government Information Quarterly*, 20(4), 323-331. doi:10.1016/j.giq.2003.08.003
- Khan, A., and Krishnan, S. (2019). Conceptualizing the impact of corruption in national institutions and national stakeholder service systems on e-government maturity. *International Journal of Information Management*, 46, 23-36.
- Kim, D., Donald, L., and Raghav Rao, H. (2009). Trust and satisfaction, two stepping stones for successful e-Commerce relationships: A longitudinal exploration. *Information Systems Research*, 20(2), 237-257.
- Krishnan, S., Teo, T., and Lymm, J. (2017). Determinants of electronic participation and electronic government maturity: Insights from cross-country data. *International Journal of Information Management*, 37(4), 297-312.
- Kurfalı, M., Arifoglu, A., Tokdemir, G., and Paçın, Y. (2017). Adoption of e-government services in Turkey. *Computers in Human Behavior*, 66, 168-178.
- Mahmoodia, R., and Nojedeh, S. (2016). Investigating the effectiveness of e-government establishment in government organization. *3rd International Conference on New Challenges in Management and Organization: organization* (s. 136-141). Dubai: Procedia - Social and Behavioral Sciences.
- Mossberger, K., Tolbert, C., and Stansb, M. (2003). *Virtual inequality: Beyond the digital divide*. Washington: Georgetown University Press.

- Osei-Kojo, A. (2017). E-government and public service quality in Ghana. *Journal of Public Affairs*, 17, 1-8.
- Prattipati, S. (2003). Adoption of e-Government: Differences between countries in the use of online government service. *Journal of American Academy of Business*, 3(1), 386-391.
- Press, G. (2015). *Forbes*. 21.06.2019 tarihinden itibaren alınmıştır. <https://www.forbes.com/sites/gilpress/2015/12/27/a-very-short-history-of-digitization/#2ddcbf5449ac> adresinden alınmıştır
- Sanchez, E., and Macias, J. A. (2019). A set of prescribed activities for enhancing requirements engineering in the development of usable e-Government applications. *Requirements Engineering*, 24(2), 181-203.
- Sang, L., Tang, X., and Trimi, S. (2005). Current practices of leading e-government countries. *Communications of The ACM*, 48(10), 99-104.
- Santa, R., MacDonald, J., and Ferrer, M. (2019). The role of trust in e-Government effectiveness, operational effectiveness and user satisfaction: Lessons from Saudi Arabia in e-G2B. *Government Information Quarterly*, 36, 39-50. doi: 10.1016/j.giq.2018.10.007
- Scholta, H., Mertens, W., and Kowalki, M. (2019). From one-stop shop to no-stop shop: An e-government stage model. *Government Information Quarterly*, 36(1), 11-26.
- Shirish, C., and Thompson, T. (2005). Citizen trust development for e-government adoption: Case of Singapore. *Pacific Asia Conference on Information Systems* . PACIS.
- Sözer, E. G., Civelek, M. E., and Çemberci, M. (2018). *Strategic excellence in post-digital ecosystems: A B2C perspective*. Lincoln: University of Nebraska Lincoln-Zea Books.
- Torres, L., Pina, V., and Acerete, B. (2005). E-Government developments on delivering public services among EU. *Government Information Quarterly*, 22(2), 217-238. doi: 10.1016/j.giq.2005.02.004
- Twizeyimana, J., and Andersson, A. (2019). The public value of E-Government – A literature review. *Government Information Quarterly*, 36(2), 167-178. doi: 10.1016/j.giq.2019.01.001
- Yıldız, M. (2007). E-government research: Reviewing the literature, limitations, and ways forward. *Government Information Quarterly*, 24(3), 646-665.

Yılmaz, A. (2007). AB'ye uyum sürecinde Türk kamu yönetiminin dönüşümü üzerine notlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 215-240.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Civelek, M. E. (2019). Development phases of E-Government. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 13(19), 2533-2548. DOI: 10.26466/opus.587424

## Football-Related Violence in Turkey in relation to Collective Violence and Identity Fusion

DOI: 10.26466/opus.562558

\*

Servet Reyhan\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Siirt Üniversitesi, Siirt/Türkiye

E-Posta: [serreyhann@gmail.com](mailto:serreyhann@gmail.com)

ORCID: [0000-0003-3303-7566](https://orcid.org/0000-0003-3303-7566)

### Abstract

*Football-related violence is an ever-growing problem all over the world. There exist a plethora of studies on the issue of violence in football, yet not many Studies have focused on collective violence and identity fusion as part of these violent behaviours by fan groups. This study mainly aims at investigating whether collective violence and identity fusion exist as reasons behind football-related violence in Turkey, a country hosting various ethnic communities living altogether. Thus, it is crucial to investigate violence in football in terms of psychological and social elements. In this study, sample occasions from violent behaviours of football fan groups based in Turkey, particularly those belonging to football teams playing in the Turkish Superlig, were collected to analyse how and in what ways collective violence and identity fusion occur in the game of football on and off the pitch. According to the findings of this study, it was observed that regarding collective violence, though fan groups are not known to be violent, they follow the collective mind and get involved in protests, riots and violence on and off the pitch and that masculinity is an indispensable part of this violence, particularly in the Black Sea region of Turkey. In addition, it was seen that although identity fusion is not something common among fan groups in Turkey, Çarşı, the supporter group of Beşiktaş team, consists of members who are highly fused and that members of this group do not get involved in violence in football, on the contrary, they have acts such as preserving human rights, giving voice to social issues and helping those in need.*

**Keywords:** Collective violence, identity fusion, Turkey, Çarşı, fan groups



## Kolektif Şiddet ve Kimlik Kaynaşmasına İlişkin Olarak Türkiye’de Futbol Şiddeti

\*

### Öz

*Futbol şiddeti, tüm dünyada gittikçe artan bir problem haline gelmektedir. Futbol şiddeti konusu ile ilgili pek çok çalışma mevcut olmasına karşın çok az çalışma taraftar grupları tarafından ortaya konulan şiddetli davranışlarının bir parçası olarak kolektif şiddeti ve kimlik kaynaşmasına odaklanmıştır. Bu çalışmanın temel olarak amacı, kolektif şiddet ve kimlik kaynaşmasının birlikte yaşayan çeşitli etnik toplulukları barındıran bir ülke olan Türkiye’de futbol şiddetinin arka planındaki sebepler olup olmadığını araştırmaktır. Dolayısıyla, futboldaki şiddetli psikolojik ve sosyal unsurlar açısından değerlendirmek elzemdir. Bu çalışmada, özellikle de Türkiye Süperlig kapsamında oynayan takımlara ait taraftar grupları olmak üzere Türkiye’de bulunan taraftar gruplarının şiddetli davranışlarından derlenen örnek olaylar, kolektif şiddet ve kimlik kaynaşmasının futbol oyunundaki saha içinde ve saha dışında meydana nasıl ve ne şekilde meydana geldiğini irdelemek üzere derlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, kolektif şiddetli ilişkiler olarak taraftar gruplarının şiddet odaklı olmadıkları bilinmesine rağmen, kolektif fikri takip ettikleri ve saha içi ve saha dışı olaylar, protestolar ve kargaşalarda bulunmaktadır ve erkeksilik hususu özellikle de Karadeniz Bölgesinde bu şiddetin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunun yanı sıra, kimlik kaynaşmasının taraftar grupları arasında ortak bir olgu olmadığı görülse de, Beşiktaş taraftar gurubu olan Çarşı’nın oldukça kaynaşmış bireylerden oluştuğu ve üyelerinin şiddetli eyleminde olmadığı aksine insan haklarını koruma, sosyal olayları dile getirme ve ihtiyacı olanlara yardım etme gibi eylemlerde buldukları gözlemlenmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Kolektif şiddet, kimlik kaynaşması, Türkiye, Çarşı Taraftar grupları

## Introduction

Football is an increasingly popular branch of sports that gains reputation on a daily basis, and it seems that this is going to happen in the future as well. Undoubtedly, football has turned into an industry in which a great number of actors and figures are present in terms of all parameters of the game. In fact, what has changed the direction the football game is this transformation. Football is no longer only a means of entertainment and social cohesion but also a field of violence, anti-social behaviours and individual aggression that affects the individual or groups or the society all at once. As pointed out by R. Todd Jewell et al. (2011), while for some spectators, sporting events simply provide entertainment in the form of unscripted drama and tension, for others, watching sports is a social activity, in which individuals of similar cultural or national backgrounds gather to have a community experience. In order to well-understand the state of violence in football, the nature and source of the football-related violence should be investigated. Furthermore, this investigation should focus on two main notions which are collective violence and identity fusion as these crucial notions allow us to see the reasons behind the football-related violence and to analyse the influence of society and individual separately.

Otto M. J. Adang (2011) states that “every society has sporadic and sometimes vehement outbursts of collective violence, be it in the form of urban riots, soccer hooliganism, escalated protest events or festivities gone out of hand.” However, the amount and severity of violence that erupts may vary from country to country with various effects and results in every single one. What remains as certain is that collective violence is out there. Though collective violence is highly important to provide evidence for the roots of the football-related violence, as stated by Adang (2011), little attention is being paid to the fact that collective violence occurs in an inter-group context. That collective violence is ignored when analysing the football-related violence can lead to a superficial investigation of violence as it does not focus on its collective nature.

Identity notion, as the other significant notion, is a visceral sense of “oneness” with a group and its individual members that motivates personally costly, pro-group behaviors (Swann and Buhrmester, 2015).

According to Swann and Buhrmester (2015), upon developing a visceral feeling of “oneness” with the group, strongly fused persons retain their sense of personal agency and channel it into pro-group action. They also point out that rather than focusing on the collective at the expense of fellow group members, strongly fused persons regard other group members as “family” and derive a sense of invulnerability from them (ibid, 2015).

This paper will mainly focus on these two notions to illustrate and investigate the nature of collective violence and identity fusion in football-related violence that occurs in Turkey. In doing so, several fan groups of football clubs in Turkey, particularly those that play in the Turkish Super Lig now, will be analysed in relation to their violent behaviours.

The following section will be composed of a literature review. The third section will focus on collective violence while the fourth section will touch upon identity fusion. The fifth section will highlight the nature of these notions in terms of the football-related violence in Turkey carried out by fan groups. And finally, there will be a conclusion and discussion to summarize the topic.

## Literature Review

There has been a scarce amount of research upon the nature of collective violence and identity fusion related to the football-related violence up to present day though some scholars have mainly focused on these issues in their papers. Among these scholars are Martha Newson (2017) with her paper titled as *Football, Fan Violence, and Identity Fusion*, Lucy Strang et al. (2018) in their paper titled as *Violent and Antisocial Behaviours at Football Events and Factors Associated with these Behaviours: A rapid evidence assessment*, R. Todd Jewell et al. (2011) with a study titled as *A Brief History of Violence and Aggression in Spectator Sports*, William B. Swann Jr. and Michael D. Buhrmester (2015) in their study primarily on the issue of identity fusion in detail, and Otto M. J. Adang (2011) who mainly focused on the nature of collective violence and collective events to analyse the initiation and escalation of such violence.

Newson (2017) studied the role of identity fusion to discuss the ways in which identity fusion can help understandings of football violence using British and Brazilian fan cultures which are hooliganism in UK and

*torcidas organizadas* in Brazil respectively. She mainly focuses on how and in what ways fans go into action under the influence of identity fusion that is claimed to affect the individual and other group members in certain ways.

Swann and Buhrmester (2015) tried to study the notion and nature of identity fusion in terms of its definition, principles and effects in football violence. They mainly focused on the fusion theory to help better understand the role of the personal self and intragroup relationships in extreme pro-group action by specifically touching upon strongly fused persons in the group that can even sacrifice their lives for fellow in-group members (ibid, 2015).

Adang (2011) had a glimpse on collective events, and factors that may contribute to the initiation and escalation of collective violence. Thus, he collected data through systematic observations around 60 football matches and 77 protest events in the Netherlands that are regarded to constitute a risk to public (ibid, 2015). According to him, the interaction between participants from various groups and the relationship between them are main reasons behind the initiation and escalation of collective violence.

## **Collective Violence**

The word 'collective' derives from the Latin word 'colligere' which means 'gathered together' as the base form of the verb 'collect-', and from the Old French word 'collectif' or Latin 'collectivus'. This word is highly used in today's world to explain as many concepts as possible so as to well-understand how things happen in the world. One of the fields that it is also applied to clarify a specific issue is the field of football, and particularly the field of football-related violence. As a result, the notion of "collective violence" emerges out of the violence that erupts on or off the pitch in this sense. In fact, as stated by Adang (2011), a transformation is supposed to occur where people change and display other behaviour purely as a consequence of the fact that they are part of a crowd. Football is a sports branch that involves huge crowds and thus is open to any type of behaviours or behavioural changes triggered by the relevant crowd. In fact, the notion of collective violence does not solely refer to the collective nature

but also to the individual him/herself. Collective violence is not only about the collective mind of those who are involved in the violent protests, riots or any other type of violence but also about the thoughts, behaviours and relations of hooligans or hooligan groups. To elucidate the notion of collective violence, it is highly crucial to cite N.A.J. Taylor (2011). Taylor (2011) asks two questions related to collective violence: "Why does collective violence tend to 'concentrate in large waves – often with one violent encounter appearing to trigger the next – then subside to low levels for substantial periods of time'?", and 'How and why do people who interact without doing outright damage to each other shift rapidly into collective violence and then (sometimes just as quickly) shift back into peaceful relations?'. According to him,

"To answer questions of collective violence, however, football hooliganism must first be understood in its many forms. According to Charles Tilly, the existing scholarship into collective violence may be classified into three alternative approaches: 'behavioural', 'ideational' and 'relational'. The relational approach elevates the influence of conversational transactions between people and groups, such that 'collective violence therefore amounts to a kind of conversation'. To advocates of the relational approach then, interactions, motives, impulses and opportunities inherent in social relations go some way in explaining the variability of violence over time. The ideational approach, most commonly adopted by those formulating preventative policy to combat football hooliganism, emphasises the ideas and actions of the individual in instigating and maintaining violent incidents such that targeted, aggressive policies might 'suppress or eliminate destructive ideas'. While the behavioural approach stresses the role of the individual, factors such as the primal instincts inherent within masculinity, the pursuit of respect from peers and a sense of belonging are considered as core drivers of collective violence. The behavioural approach is evident in the existing sociological accounts of football hooliganism, whereas the ideational approach is predominant in government and inter-governmental policy responses to combat violence at football matches." (2011, p.1753).

These approaches can allow us to understand the notion of collective violence in terms of various parameters that can have influence on the issue of football-related violence. Collective violence should be analysed

based on these approaches to lead and maintain a strong understanding on violence on and off the pitch.

## Identity Fusion

In order to better understand what identity fusion implies, we primarily should know what exactly identity and fusion refer to separately. In fact, identity is a complex word that can refer to various meanings. To illustrate, in his study titled as *What is identity? (As we now use the word)*, James D. Fearon (1999) argues that

“...“identity” is presently used in two linked senses, which may be termed “social” and “personal”. In the former sense, an “identity” refers simply to a social category, a set of persons marked by a label and distinguished by rules deciding membership and (alleged) characteristic features or attributes. In the second sense of personal identity, an identity is some distinguishing characteristic (or characteristics) that a person takes a special pride in or views as socially consequential but more-or-less unchangeable.”

Fearon (1999) also argues that although everyone knows how to use the word properly in everyday discourse, it proves quite difficult to give a short and adequate summary statement that captures the range of its present meanings. In fact, it was Eric H. Erikson, the prominent theorist, who mainly focused on the concept of identity and led it to be studied thoroughly up to the present day. Erikson puts the concept of identity into the fifth stage of ego along with confusion, a stage which occurs during adolescence between the ages of 12 and 18 (1963; 1968; 1982). Ego “identity is never ‘established’ as an ‘achievement,’” as something static or unchangeable, but is a “forever to-be-revised sense of reality of the Self within social reality” (Erikson, 1968). Thus, it can be implied that identity should not be investigated in relation to only individual characteristics but also social features. In this sense, identity is to be well-understood. As stated by Swann and Buhrmester (2015), identification refers to an alignment of people’s personal identities (i.e., aspects of self that make people unique) and social identities (i.e., aspects of self that align them with groups—e.g., being Jewish or Catholic).

On the other hand, fusion explains individual differences and may thus be useful for comparing cultures, though not necessarily explaining societal differences (Newson, 2017, p.13). According to Swann and Buhrmester (2015), fusion theory describes a particularly intense form of group bonding whereby the boundary between personal and group identities becomes porous, i.e. the personal and social selves become fused. Both actors influence one another towards a specific purpose to fulfil a kind of psychological need, notably related to football. Although the observations derived from sociological and anthropological research may be informative, few address the psychological underpinnings of extreme fan violence or of inter-group conflict. Therefore, fusion theory allows us to focus more on the psychological aspect of fan violence with its directions. Newson (2017) points out that

“Fusion theory would suggest that fans who are happy to wear a team shirt, sing team chants and watch games are experiencing a different psychological phenomenon in relation to those fans who in addition to such behaviours, engage with feelings of deep personal investment, self-sacrificial behaviour and extreme pro-group endorsement.”

### **Reflections on the Football-related Violence in Turkey**

Please As the notions of football itself and the football-related violence are complex notions, it is essential to touch upon the notions of collective violence and identity fusion to highlight the roots, causes and reflections of violence in football in Turkey. From time to time, Turkey experiences peaceful and rather violent occasions related to football both on the pitch and off the pitch. Some specific examples will be given related to violence in football in Turkey based on collective violence and identity fusion with occasions related to the former first. In addition, these examples will be based on fan groups of the teams that are based in the Turkish Superlig and the TFF First League, which is the second level of the Turkish football system. Among these groups are Çarşı, which belongs to Beşiktaş football club, UltraAslan of Galatasaray football club, Nefer, which includes fans of Eskişehirspor football club, Yiğidolar of Sivasspor football club, Texas belonging to Bursaspor football club, Genç Fenerbahçeliler of Fenerbahçe

football club, Çılgınlar of Trabzonspor football club, and Turbeyler of Adanaspor football club.

Regarding collective violence, there exist a plethora of violent occasions triggered, created and elevated by fan groups related to football. One of the most outstanding occasion or series of occasions has been carried out by the fan group of Trabzonspor, though it is not possible to clearly state that a specific group of Trabzonspor has carried out these violent occasions. Trabzonspor is based in the Black Sea region of Turkey, which is labelled as masculine people. This label is known all over the country, and occasions related to masculinity almost always occur in this region, particularly related to football violence. As of the very beginning of 2000s, a harsh and violent atmosphere has been created not only between Trabzonspor and Fenerbahçe fans but also between executives of both teams. In fact, violence reached to a peak during the relevant period. Based on the ideational approach of collective violence, it can be stated that fan groups and club executives both clubs featured a hostile rhetoric and stance against one another leading to violent protests and occasions before and after the matches between them. To set an example, Trabzonspor fans did not let the match end from time to time and threw objects into the field causing huge damage to the away team. In addition, on April 4 2015, Fenerbahçe's team bus was shot at by a gunman after the match between Fenerbahçe and Rizespor. The driver was badly injured after the bus was shot, and a disaster was prevented after the driver carefully managed to stop with the help of someone in the bus. Finally, Trabzonspor presidency passed into the hands of İbrahim Hacıosmanoğlu, who later on started a severe atmosphere in the history of football in Turkey with his bad remarks and harsh criticism against other teams, particularly Fenerbahçe team. The masculinity of both fan groups and executives of Trabzonspor spread all over the region and created a violent atmosphere which is still active on and off the pitch. In fact, executives of the rival team Fenerbahçe also did not refrain from stating bad remarks, though these remarks were not as harsh as those stated by Trabzonspor executives. In another occasion triggered by the fan group of Galatasaray, UltrAslan during the match on May 19 2007 between Galatasaray and Fenerbahçe teams as eternal rivals, the derby turned into a chaos following on-pitch scandals that were full of violence. In fact, all started just days before the



match day as Fenerbahçe had guaranteed the title of the league and expected a Guard of Honour and applause from the team players as well as fans that would attend the match. Yet, this did not happen. What happened was a tremendous scandal that would never be forgotten from the pages of newspapers related to football in Turkey and football-related violence on the pitch. As the home team was defeated with a score of 1-2 by the away team, the players of the home team triggered a brawl during the match, and this brawl went out of control and was continued by the fans on the stands. In fact, this occasion was not an expected one as Galatasaray and their fans are known to be noble and docile. Yet, the collective movement by all of them including players and any figure present at the match led to this violence as every single person there felt that they had to interfere in to defend their team. Such collective violence would go on during the next matches between rivals as this collective mind was about to settle in their life.

On the other hand, identity fusion is also present within some fan groups based in Turkey. One of these is unquestionably the supporter group Çarşı of Beşiktaş that was founded in 1982. Çarşı does not have a homogenous structure which means that it does not include people with a specific identity. People from different social backgrounds, cultural environments, and ethnic origins are assembled at the group even though they support opposite ways of thinking in terms of politics or ideologies (Radikal, 2003). This fusion is what makes it special as it is rare to encounter such groups all over the world, particularly when it comes to football or any type of sports. Therefore, identity fusion is highly likely to occur in such a group as every single member of the group is ready to sacrifice something for the sake of the group. However, Çarşı does not employ its potential to create or escalate violence, on the contrary, it is attentive to take care of human rights, preventing violence and giving voice to highlight some social problems. In fact, its principle is based on preserving the rights of people and those who are engaged in football. In this respect, it can be said that its acts are relatively positive. It consists of a highly fused identity which seems to go on eternally. For example, some members of this group went naked in the middle of winter to show that they share the feelings of the people of Van city, which experienced an earthquake. In another occasion, Çarşı and Çarşı Kadın (Woman), an affiliate of the

group, sent a truck full of winter clothes for kids and pupils in the eastern part of Turkey to help them protect from the cold weather. Being enclosed together - be it a football ground, pub, or outdoor viewing space - in the knowledge of their team's and co-fans' shared history, participants are simultaneously bound in an appreciation for their side and against whatever confronts them (Maffesoli, 1996). In this respect, it is clear that Çarşı is a highly fused group which consists of an identity that is shared by each member of the group.

## **Conclusion**

Football-related violence is an issue that has been debated for a long time. Not only football authorities but also governments and other non-governmental organizations take measures to eliminate the issue of violence from the football pitch and off-the-pitch. This paper has mainly focused on two crucial notions related to the reasons of violence in football in Turkey: collective violence and identity fusion. These two notions are so important that they can give us an insight into how and in what ways football fans gather together or share a specific identity to bring about violence in this field of sports.

Based on the occasions given as examples to highlight their relation with football-related violence in Turkey, it is observed that collective violence is more common than violence triggered by identity fusion. In fact, fan groups that were involved in violent behaviours did so with the thought of acting in unison. Collective violence is a typical way of behaviour by Turkish fan groups on and off the pitch considering sample occasions. On the other hand, though it is not common to see an identity fusion among these groups, Çarşı, the supporter group of Beşiktaş team, represents a highly fused organization which consists of non-homogenous members with shared identity who can even sacrifice anything for their teams and who depend on their group members considerably.

Turkey hosts as many nations of different ethnic origins as possible and thus it is not easy to define main social characteristics of this specific country. Therefore, considering football-related violence, it is fairly important to take into account this diversity as social characteristics of a nation can give us information about how things happen in a specific area. In fact, as

stated by Newson (2017), holistic theories of football-related violence certainly ought to address the cognition underlying inter-group violence which, being group based, will necessarily have a social element. If social elements are thoroughly investigated, then football can be a field from which violence is removed totally.

### Kaynakça / References

- Erikson, E. H. (1963). *Youth: Change and challenge*. New York: Basic books
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1982). *The life cycle completed*. New York: Norton.
- Fearon, J. D. (1999). What Is Identity (as We Now Use the Word)? Unpublished manuscript, Stanford University (November). accessed from [www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf](http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf).
- Jewell, R.T., Moti, A, and Coates, D.R.T. J. (2011). Violence and Aggression in Sporting Contests: In (R. Todd Jewell eds.), *A Brief History of Violence and Aggression in Spectator Sports, Economics, History and Policy, Sports Economics, Management and Policy 4*, DOI 10.1007/978-1-4419-6630-8\_2,
- Maffesoli, M. (1996). *The contemplation of the world: Figures of community style*. Minnesota:University of Minnesota Press.
- Newson, M. (2017). Football, fan violence, and identity fusion. *International Review for the Sociology of Sport*, 54 (4), 431-444. DOI: 10.1177/1012690217731293.
- Otto, M. J. (2011). Adang. Initiation and escalation of collective violence: An observational study. In (T.D. Madensen, ve J. Knutsson eds.), *Preventing crowd violence* (chapter.4, p 47 – 68) Police Academy of the Netherlands:Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO;
- Radikal Gazetesi. (2003, February 17). *Çarşı, savaşa karşı* (Çarşı is against war). Accessed on 25<sup>th</sup> of April 2019 from <http://radikal.com.tr>.
- Strang, L., Baker, G., Pollard, J. and Hofman, J. (2018). Violent and antisocial behaviours at football events and factors associated with these behaviours: A rapid evidence assessment. *RAND Corporation (RR-2580-QAT)*, <https://doi.org/10.7249/RR2580>.
- Swann, W. B. and Buhrmester, M. D. (2015). Identity fusion. *Current Directions in Psychological Science*; 24, 52-57.
- Taylor, N. A. J. (2011). Football hooliganism as collective violence: Explaining variance in Britain through interpersonal boundaries, 1863–1989, *The International Journal of the History of Sport*, 28(13), 1750-1771

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Reyhan, S. (2019). Football-related violence in Turkey in relation to collective violence and identity fusion. *OPUS–International Journal of Society Reseraches*, 13(19), 2549-2561. DOI: 10.26466/opus.562558

## İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi<sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.590991

\*

Elif Yıldırım\*

\*Arş. Gör. Dr.,Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, Yalova/Türkiye  
E-Posta: [elif.sak@yalova.edu.tr](mailto:elif.sak@yalova.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-9224-025X](https://orcid.org/0000-0002-9224-025X)

### Öz

Diplomasi faaliyetlerinin çeşitlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan insani diplomasi, devletlerin dış politikalarında tamamlayıcı bir araç olarak önemli rol oynamaya başlamıştır. Bununla birlikte bu alanda gerçekleştirilen faaliyetlerin Türkiye tarafından tamamlayıcı bir dış politika aracı olarak kullanılması 2000'li yılların başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan olaylar sonrasında Türkiye'nin insani diplomasi faaliyetlerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu çalışmada Suriye'de başlayan iç savaş sonrasında yoğunlaşan ve 2011-2018 yılları arasında gerçekleştirilen insani diplomasi faaliyetlerinin Türkiye'nin yumuşak gücü üzerindeki etkisi araştırma konusu yapılmıştır. Çalışma kapsamında özellikle Türkiye'nin yaptığı dış yardımların ve ülkedeki sığınmacıların yumuşak gücü üzerinde yarattığı etki üzerinde durulmuştur. Değerlendirme için Elcano Global Presence Index kullanılmıştır. Dış yardım ve sığınmacı unsurları ile ilişkili olduğu için endeksin göç ve kalkınma işbirliği başlıklarına ait veriler dikkate alınmıştır. Endeks verileri incelendiğinde 2011-2018 yılları arasında gerçekleştirilen insani diplomasi faaliyetlerinin Türkiye'nin yumuşak gücü üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu ve insani diplomasının Türkiye için önemli bir tamamlayıcı dış politika aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İnsani Diplomasi, Yumuşak Güç, Elcano Global Presence Index, Dış yardım, Sığınmacı

<sup>1</sup> Bu makale yazarın "İnsani Güvenlik Kapsamında Gerçekleştirilen İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisinin Analizi: Suriye Örneği (2011-2017)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

## The Effect of Humanitarian Diplomacy Activities On Turkey's Soft Power

\*

### Abstract

*The humanitarian diplomacy that emerged due to the diversification of diplomatic activities has started to play an important role as a complementary tool in the foreign policies of the states. However, using of the activities carried out in this field as a complementary foreign policy tool by Turkey has been realized since the early of 2000s. Especially, after the events that started in Syria in 2011, Turkey has experienced a significant increase in humanitarian diplomacy activities. In this study, the impact of humanitarian activities carried out between the years 2011-2018 and intensified after the civil war in Syria on Turkey's soft power has been made the subject of the research. The study puts specifically emphasise on the effect of Turkey's foreign aids and asylum seekers on Turkey's soft power. Elcano Global Presence Index has been used for evaluation. As it is related to foreign aid and asylum seeker elements, data on migration and development cooperation headings of the index have been taken into consideration. When the index data have been analyzed, it is reached the conclusion that humanitarian diplomacy activities carried out between 2011-2018 have a positive effect on Turkey's soft power and these activities are an important complementary foreign policy instrument for Turkey.*

**Keywords:** *Humanitarian Diplomacy, Soft Power, Elcano Global Presence Index, Foreign Aid, Asylum Seekers*

## Giriş

İnsani diplomasi kavramı 21.yüzyıldan itibaren küreselleşmenin diplomasi faaliyetlerinde meydana getirdiği çeşitlilik sonucunda ortaya çıkmıştır. Kavram, insani hedefleri gerçekleştirmeye yönelik operasyonlar ve programlar için sağlanacak desteği maksimize etme ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için işbirliği yapma üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda insani diplomasi, insani organizasyonlarca geliştirilen ve belirli bir ülkedeki uluslararası insani yardım örgütlerinin ve personelinin varlığını düzenleme, yardıma ve korunmaya muhtaç sivil nüfusa erişimi görüşme, yardım programlarını izleme, uluslararası hukuk ve normlara saygıyı teşvik etme, yerli halka ve kurumlara yardımcı olma ve insani hedefleri desteklemek için çeşitli düzeylerde savunuculuk yapma gibi faaliyetleri bünyesinde bulundurmaktadır.

Diplomasi faaliyetlerinin çeşitlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan ve devletlerin dış politikalarında önemli rol oynamaya başlayan insani diplomasi, Türk dış politikasında 2000'lerden itibaren yer almaya başlamıştır. Türk dış politikası çerçevesinde insani diplomasi, insanlık onurunu referans noktası olarak kabul etmekte ve kendi vatandaşları ile Türkiye'nin ortak tarihi paylaştığı insanlar arasında ayırım yapmadan tüm araçlarını ve yeteneklerini bu yönde kullanmayı amaçlamaktadır. Türkiye tarafından yürütülen insani diplomasi faaliyetleri insani amaçlı olmakla birlikte dış politikanın tamamlayıcı unsuru olma niteliği de taşımaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye dış politikada insanı merkeze alan yaklaşım benimsemesinin yanı sıra insani diplomasi faaliyetleri ile dış politika hedeflerini gerçekleştirmeyi de amaçlamaktadır.

Yeni ilişkiler tesis etme ve mevcut ilişkileri geliştirme hedeflerinin yanı sıra Türkiye'nin insani diplomasi faaliyetleri vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği başka bir hedefi Türkiye'nin yumuşak gücünün artırılması olmaktadır. Bu faaliyetlerin Türkiye'nin yumuşak gücü üzerinde belirgin bir şekilde etkili olmaya başlaması ise 2011 yılından sonra meydana gelmiştir. Suriye'de başlayan olaylar sonrasında Türkiye'nin bu yaşananlara kayıtsız kalmayarak hem ülke içinde hem Suriye'de yürüttüğü insani diplomasi faaliyetleri ile milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yapması Türkiye'nin yumuşak gücünün görünür hale gelmesinde etkili olmuştur. Bu

bağlamda çalışmada Türkiye'nin 2011-2018 yılları arasındaki insani diplomasi faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Türkiye'nin yumuşak gücü üzerindeki etkisi araştırma konusu yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma iki başlık altında kurgulanmıştır. İlk bölümde insani diplomasi ve yumuşak güç kavramlarına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Elcano Global Presence Index'e ve endeksin yumuşak güç unsurlarına ilişkin açıklamalara yer verildikten sonra Türkiye'nin 2011-2018 yıllarına ait yumuşak güç verileri söz konusu yıllardaki insani diplomasi faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

## **Kavramsal Çerçeve**

### *İnsani Diplomasi*

İnsani diplomasinin kökenleri 19.yy'deki "insani eylemlere" (humanitarian action) dayanmakla birlikte literatürde kavramın tanımına ilişkin henüz görüş birliği sağlanamamıştır. ICRC (Uluslararası Kızılhaç Komitesi) tarafından yapılan tanımda savaş ve felaket mağdurlarının sesinin duyurulmasını sağlamak, uluslararası ve ulusal aktörlerle insani anlaşmaları müzakere etmek, onların arasında tarafsız arabulucu gibi hareket etmek, insani hukukun hazırlanmasını ve buna saygı duyulmasını sağlamak gibi faaliyetler yer almaktadır (Tavel-Harroff, 2006). Bu kapsamda yürütülen faaliyetler devlet tarafından gerçekleştirilen insani diplomasiden bağımsız nitelik taşımakta ve devlet dışı aktörlerle iletişimi içermektedir. IFRC (Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu) ise insani diplomasinin her durumda kanaat önderlerini ve karar mekanizmalarını mağdur insanların yararı doğrultusunda hareket etmeye ikna etmesi gerektiğini belirtmektedir (International Federation of Red Cross and Red Crescent). Burada "her durum" ile kastedilen insani diplomasi faaliyetlerini gerçekleştirenlerin muhtemel bir krizin önlenmesi ve krizle mücadele edilmesi durumlarında etkin olarak varlık göstermesidir. Bu kapsamda yapılan tanımlamalarda "insani diplomasi" çoğunlukla doğal afetlerde veya insani kriz durumlarında yürütülen faaliyetler olarak değerlendirilmektedir.



2003-2006 yılları arasında BM Acil Yardım Koordinatörlüğü görevinde bulunan J. Egeland'a göre BM kurumları ve Kızılay ve Kızıllaç Federasyonları tarafından yürütülen "insani diplomasi" yalnızca insanların hayatlarını devam ettirmelerini sağlamakta ancak beraberinde sürekli barış ortamını ve kalkınmayı getirmemektedir. Yapılan insani yardımlar acil ihtiyaçların karşılanmasında önemli rol oynamasına rağmen esas sorunun çözümü için katkıda bulunmamaktadır. Bu nedenle Egeland'a göre insani diplomasının metodu askeri çatışmaların önlenmesi olmalıdır. İnsani yardımın yanı sıra müzakere için uygun ortamın ve koşulların hazırlanması ile güvenlik koridorlarının oluşturulması da insani diplomasi faaliyetleri içerisinde yer almalıdır (Egeland, 2013).

İnsani Diplomasi konusunu sistemli bir şekilde işleyen ilk kitap 2007 yılında Larry Minear ve Hazel Smith editörlüğünde yayınlanmıştır. Minear ve Smith; oksimoron (oxymoron), sağduyu (common-sense) ve zorunlu hal (necessary evil) olmak üzere üç ideal insani diplomasi anlayışından bahsetmiştir (Egeland, 2013, s.38). Oksimoron anlayışın temsilcisi Masood Hyder'e göre (Egeland, 2013, s.39) insani aktörler uluslararası insani hukuka göre sorumluluklarını yerine getirmektedir ve sınırlı hedeflere sahiptir. Hyder'e göre insani alanı beslemek ve hayatları kurtarmak insani diplomasının esasını oluşturmaktadır. Sağduyu olarak insani diplomasi; insani operasyonların etkili bir şekilde yürütülebilmesi için bu alanda görevli kişilerin politik hassasiyet çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır (Egeland, 2013, s.39). Bu yüzden yetkililer operasyonel sonuçlara ulaşabilmek için ev sahibi hükümetlerle veya güçlü devlet dışı ve hükümet dışı örgütlerle birlikte diplomasi uygulamaktadır. Bu nedenle bu anlayışın temsilcisi Omawale'e göre, insani diplomaside güvenilir ve inkar edilemez bilgi sağlamak, tarafların onayladığı yerleşmiş uluslararası anlaşmalara veya ilgili ulusal hukuka dayanmak; müzakere yoluyla tarafların memnun olacağı bazı temel çıkarılara açıklık getirmek-kazan-kazan teklifi; diğer müzakereci taraf ile birlikte masada güven ve itibar getirecek bir öncü müzakereci kullanmak; mümkün olduğunda müzakereye aynı düşünceye sahip diğer birliklerin ve kişilerin katılımını sağlamak; müzakereci diğer tarafın kabul ettiği problemlere çözüm önerisi sunmak; mümkün olduğunda işbirlikçi müzakere ile meşgul olmak gibi durumlar önem taşımaktadır (Egeland, 2013, s.39). Zorunlu hal olarak (İstenmeyen veya hoş karşılanmayan ancak gerekli olan anlamında) insani diplomasi, insani

aktörlerin uluslararası çatışmaya olan müdahalesini kaçınılmaz olarak ve bazen ahlaken savunulabilir görmektedir. Buna bağlı olarak yetkililerin uygun bir şekilde hazırlanması ve daha iyi girişimde bulunabilmeleri için eğitilmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Barış yapıcı yaklaşım olarak da bilinen bu yaklaşımın öncüsü Andre Roberfroid, başarılı bir insani diplomasinin, insani aktörlerin hem tarafsızlığını hem de güvenilirliğini gerektirdiğini ve başarılı bir uygulama için de iyi diplomatik yeteneklere sahip olunması gerektiğini söylemektedir. (Egeland, 2013, s.41).

İnsani diplomasi ile ilgili yapılan tanımlarda bu alanda yürütülecek faaliyetlerin başında doğal veya beşeri afetlerden, savaş ve çatışmalardan, kuraklık, salgın hastalık ve açlık gibi olumsuz durumlardan etkilenen kişilere yönelik gerçekleştirilen insani yardımlar gelmektedir. Ancak insani diplomasi yalnızca insani yardımlar ile sınırlı değildir. Kullanılacak yöntem, olayın boyutu, paydaşları, zamanlaması ve yayılma ihtimali dikkate alınarak insani diplomasi faaliyetleri öncelik ve önem düzeyi çerçevesinde birincil faaliyetler, destek ve iyileştirme faaliyetleri (ikincil faaliyetler) ve uluslararası sahiplenmeyi ve işbirliğini arttırma girişimleri olarak sınıflandırılabilir (Battır, 2017, s.54).

Birincil faaliyetler, savaş, çatışma gibi insanların sebep olduğu olgular ya da deprem, sel, kasırga gibi doğa olayları nedeniyle hayati tehlikesi bulunan kişilerin yaşam hakkının güvence altına alınması amacıyla yürütülen çalışmaları kapsamaktadır. Bu aşamada kişilerin mağduriyetine yol açan olayın yaşandığı bölgeye kısa süre içerisinde en uygun ekipmanla profesyonel bir ekibin sevk edilmesi önem taşımaktadır. İkincil faaliyetler, diğer bir deyişle destek ve iyileştirme uygulamaları, insani yardım ve kurtarma faaliyetlerinin ardından kriz öncesi duruma dönmek ve daha iyi koşullar sağlamak amacıyla yürütülen çalışmaları içermektedir. Bu bağlamda olumsuz şartlar altında bulunan tarafın beklentilerinin ve hedeflerinin belirlenmesi, ihtiyaçlarının tespit edilerek bunların giderilip giderilemediğinin saptanması ve gereksinimlerin karşılanması amacıyla gerekiyorsa ek kaynak bulmaya yönelik stratejilerin oluşturulması bu dönem faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Birincil dönemde yürütülen faaliyetlerden farklı olarak bu dönemdeki aktiviteler uzun vadeli programlar olma niteliğine sahip bulunmakta ve kapsamlı olarak yürütülmektedir. İnsani diplomasi faaliyetlerinin üçüncü seviyesinde, daha önceki aşamalarda kaydedilen ilerlemelerin kalıcı olması ve devamlılığının sağlanması

için uluslararası toplumda konuyla ilgili farkındalık yaratma faaliyetleri yer almaktadır. Bu amaçla, bu evrede dünyadaki herkesi etkileyebilme ihtimali olan sorunlara dikkat çekmek için kapsamlı platformlar oluşturulması ve uluslararası kaynakların harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak uluslararası kuruluşlar bünyesinde dönemsel olarak düzenlenen organizasyonlar ve toplantılar önem taşımaktadır. Bunların dışında spor, sanat, politika gibi alanlarda üne sahip olan kişi ve grupların etkileyciliğinden faydalanarak oluşturulan kampanyalar ya da dünya çapında bilinen marka/firmaların sponsorluk veya reklamları da insani kriz bölgelerine dikkat çekmek için kullanılan önemli araçlar arasında yer almaktadır (Battır, 2017, s.60).

İnsani diplomasının gerçekleştirilmesinde kullanılacak yöntemler gibi başvurulacak araçlar da meydana gelen olayın niteliğine göre farklılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte en fazla kullanılan insani diplomasi araçları arasında barış inşası, insani yardım ve kalkınma yardımlarının yer aldığını söylemek mümkündür.

*Barış inşası* kavramı ilk defa John Galtung'un "Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking, and Peacebuilding" isimli çalışmasında kullanılmıştır. Galtung bu çalışmasında barışın, barışı koruma ve geçici olarak barışı tesisi etme durumlarından daha farklı bir niteliğe sahip olduğunu, hatta onların üzerinde bulunduğunu ifade etmiş ve savaşın sebeplerini ortadan kaldıran ve savaş ihtimalinin olduğu durumlarda da alternatif sunan yapılar olması gerektiğini ileri sürmüştür (Galtung, 1976). John Paul Lederch ise barış inşası kavramını "anlaşmazlık durumlarını daha barışçıl ve sürdürülebilir ilişkiler haline getirmek için gerekli olan süreç, yaklaşım ve aşamaları içeren, meydana getiren ve sürdüren kapsamlı bir kavram" olarak tanımlamıştır (Lederach, 1997, s.20). Bu tanımlamaların yanı sıra 1992 yılında Birleşmiş Milletler'in Genel Sekreterlik görevinde bulunan Boutros G. Ghali tarafından yayınlanan "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping" adlı raporda barış inşası, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan güvenlik problemleriyle uğraşmak için geliştirilen dört unsurdan biri olarak ifade edilmiştir. Ayrıca "anlaşmazlık sonrası barış inşası" kavramına da raporda yer verilerek bu kavram "anlaşmazlığa düşmeyi engellemek için barışı güçlendirecek ve pekiştirecek yapıları özdeşleştirme ve destekleme eylemi" olarak belirtilmiştir (Ghali, 1992, s.46).

Yapılan tanımlamalar çerçevesinde barış inşasının genel niteliğini uzun vadeli ciddi çatışmalar nedeniyle zarar gören toplumların yeniden iyileştirilmesi oluşturmaktadır. Bu süreç, çatışan tarafların gelecekteki anlaşmazlığı askeri yöntemlerle değil, siyasi olarak çözüme konusundaki kararlılığına dayanmakta (Jeong, 2002, s.4) ve çeşitli rollerden oluşmaktadır. Paramiliter grupların demobilizasyonu ve diğer güvenlik düzenlemeleri, mültecilerin yeniden yerleştirilmesi, ekonomik yeniden yapılanma ve insan haklarının geliştirilmesi gibi çok çeşitli ardışık faaliyetler gerektirmektedir. Bu bağlamda barış inşası, hem çeşitli kriz durumlarına kısa vadeli tepkiler hem de sosyal istikrarsızlığın yanı sıra yeniden yapılanma için uzun vadeli vizyonlar içermektedir (Jeong 2002). Kısa vadeli yönetim planları, geçici durumların üstesinden gelmek ve geri dönen mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin acil ihtiyaçlarına yanıt vermek ve yerel halk için kamu hizmetlerinin yetersizliğini sağlamak için yoğun müzakerelere dayanmaktadır. Uzun vadede ise ulusal uzlaşmanın desteklenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması, devlet kurumlarında reform ve siyasi temsil gibi barış inşası stratejileri sosyo-ekonomik bölünmeleri ve bölgesel düşmanlıkları azaltmayı amaçlamaktadır (Jeong, 2002, s.6).

*İnsani yardıma* ilişkin literatürde çeşitli tanımlamalar bulunmakla birlikte kavramın kısaca doğal veya yapısal krizler nedeniyle zarara uğrayan ülke/bölgelerdeki insanların hayatını kurtarmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmek için yürütülen gıda, barınak ve tıbbi destek sağlama faaliyetleri olarak tanımlanması mümkündür (Margesson, 2013). Bu yardımlar ilk etapta akut dönem insani diplomasi faaliyetleri arasında yer almasına rağmen orta ve uzun vadede mağduriyet yaratan olayın bertaraf edilememesi ya da etkisinin sürmesi durumunda sağlık, eğitim, ulaşım gibi alanlarda da gerçekleştirilebilmektedir. İnsani yardımların odak noktasını insan hayatının devamı ve korunması oluşturmaktadır. Başka bir deyişle insani yardımlar insanîyet ilkesi çerçevesinde nerede olursa olsun insanların hayatını kurtarmayı ve acılarını hafifletmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle ayrımcılık, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkeleri çerçevesinde ırk, din, grup ayrımı yapmadan, taraflardan herhangi birine avantaj sağlama ve askeri siyasi ve ekonomik herhangi bir amaç gütmeyen yardım faaliyetlerinde bulunulması önem taşımaktadır (Stockholm Toplantısı Bildirisi, 2003).

*Kalkınma yardımları (Dış yardım)* kavramına ilişkin standart tanım Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) tarafından yapılmıştır. Komite, dış yardımı ekonomik kalkınma ve refahı desteklemek için gerçekleştirilen ve hibe şeklinde sağlanan mali akımlar, teknik yardım ve mallar şeklinde tanımlamaktadır (Radelet,2006:4). Tanımın kapsamı içerisinde askeri yardımlar ve kalkınma amacı taşımayan yardımlar bulunmamaktadır (Radelet, 2006, s.4). Komite tarafından dış yardımlar üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; resmi kalkınma yardımı (RKY-Official Development Assistance, ODA), resmi yardım (RKY-Official Assistance, OA)" ve sivil toplum kuruluşları (STK), dini gruplar, dernekler, vakıflar ve özel şirketler tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilen hibe şeklindeki yardımlardır (Radelet, 2006, s.4). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yapılan tanımlamaya göre gelişmekte olan ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımlarının;

- Mutlaka kamu kaynaklı olması,
- Yardım alan tarafın ekonomik kalkınmasını sağlama amacı ile aktarılmış olması,
- Yapılan kaynak aktarımının imtiyazlı olması ve en az %25'inin hibe olarak tahsis edilmiş olması gerekmektedir (OECD, 2008:1). Ekonomik kalkınmayı amaçlamayan acil insani yardımlar, her türlü savaş silahları ya da askeri yardımlar, geri ödemesi kolaylaştırılmış olsa bile tamamı geri ödenmek üzere verilen her türlü krediler, özel sektör kaynaklı aktarımlar, STK'lar tarafından gerçekleştirilen yardım faaliyetleri resmi kalkınma yardımları arasında değerlendirilmemektedir.

### ***Yumuşak Güç***

1970'lerde "çoğulcu görüşün" düşünürleri neoliberalist akımın temellerini atmıştır (Brown vd.,2005, s.45). Kuram, güç kavramına realistlerin geleneksel güç anlayışından farklı olarak "cazibe oluşturmak, ortak değerlerden beslenen ortak menfaatler yaratmak, çoğulcu ve çok kutuplu yapılanmayı benimseyen politikalar uygulamak" suretiyle yeni bir boyut kazandırmış ve yumuşak güç kavramına zemin hazırlamıştır. Kavramın ortaya çıkışı ise 1990' da Amerikan iktidarında meydana gelen düşüş ile ilgili tartışmalar sırasında Nye tarafından ortaya atılması ile olmuştur. Nye,

Amerika'nın gücünün azaldığına dair argümanlara karşı koyabilmek için kültür, ideoloji ve kurumlar gibi maddi olmayan varlıkların da güç kaynağı olarak görülebileceğini öne sürmüştür (Nye,1990, s.31-32). Askeri kaynaklar veya parayla satın alma gibi doğrudan güç vasıtaları kullanılmaksızın yaratılan cazibe ve oluşturulan kurumlar yardımıyla istenilen davranışların gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. 1990'lı yıllardan sonra güç kavramına "istenilen sonuçların sağlanabilmesi için karşı tarafın istenilen davranış biçimlerini kendiliğinden benimsemesi" tanımı eklenmiş ancak doğrudan güç unsurları reddedilmemiştir. Sert güç kaynağı olarak bilinen askeri ve ekonomik kaynakların da belirli durumlarda nasıl kullanıldıklarına bağlı olarak yumuşak güç kaynağı olabileceği kabul edilmiştir (Baldwin,2016, s.165).

2004 yılında Nye yumuşak güç kavramını "zorlama veya ödeme yerine cazibe ile istediğini elde etme kabiliyeti" olarak tanımlamıştır (Nye,2004, s.x). Bu tanımdan yedi yıl sonra kavrama ilişkin daha kapsamlı ve geniş bir tanım yapılmıştır. Buna göre yumuşak güç, istenilen sonuçları elde etmek amacıyla gündem oluşturma, ikna etme ve cazibenin ortaya çıkarılmasını sağlayacak araçlar vasıtasıyla diğerlerini etkileme kabiliyeti olarak ifade edilmiştir (Nye, 2011, s.20-21). Yumuşak gücü açıklamak için Nye, bir uçta "command power" diğer uçta "cooptive power"ın yer aldığı bir süreç sunmuştur (Nye, 1990, s.267). Command power terimi "başkalarının yaptıklarını değiştirme yeteneği", cooptive power kavramı ise "başkalarının istediğini değiştirme yeteneği" olarak tanımlanmıştır (Nye,1990, s.267). Zorlama ve çekim, Nye'in spektrumunun herhangi bir ucunu tanımlamamasına rağmen, bu kavramlar karşı uçların yakın anlamlarını içermektedir. Bu süreçte tehdit, gündem belirleme, çerçeveleme, ödeme vb. farklı etki teknikleri bulunmaktadır (Nye, 1990;2004;2011). Gündem belirleme, olumlu çekicilik ve ikna, yumuşak güce ilişkin davranış yelpazesinin parçalarını oluşturmaktadır (Nye, 2011, s.20). Ancak bu davranış biçimleri yumuşak güç oluşturmak için her ne kadar makul birer politika aracı olarak görüle de hedef tarafından da meşru olarak görülmesi gerekmektedir. Bu da onun ilişkisel yönüne işaret etmektedir. Başka bir deyişle öznelerin algıları ve değerleri bir kaynağın sert veya yumuşak güç üretip üretmediği konusunda belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda bir ülkenin

sahip olduğu ve savunduğu değerlerin yaygın biçimde diğer ülkeler tarafından paylaşıyor olması değerleri takip edilen bu ülkenin takipçi devletleri etkilemesine ve yönlendirmesine imkan tanımaktadır (Nye,1990).

Devletin değerlerini ve uygulamalarını kullanarak içtenlikle başkalarını cezbetme ve ikna etme konusunda başarılı olması durumunda etkili bir yumuşak güce sahip olduğu kabul edilmekle birlikte yumuşak gücünü oluşturan kaynakların neler olduğu konusunda belirsizlikler varlığını hala sürdürmektedir. Davranışsal anlamda çekici bir gücü ifade eden yumuşak gücün kaynakları bu cazibeyi üreten varlıklardır (Nye, 2008). Bu çerçevede Nye'a göre (2008, s.96) bir ülkenin yumuşak gücü esas olarak üç kaynağa dayanmaktadır: Kültürü (başkaları için cazip olduğu yerlerde), politik değerleri (Yurt içi ve yurt dışındaki hükümet politikaları başka bir potansiyel güç kaynağıdır. Hükümet politikaları yurt içinde ve yurt dışında var olduğu zaman bir ülkenin yumuşak gücünü güçlendirebilir veya azaltabilir) ve dış politikaları. (Diğerlerinin görüşüne karşı ikiyüzlü ve kayıtsız görünen ya da ulusal çıkarlara dar bir yaklaşım öngören dış politikalar yumuşak güce zarar verebilmektedir.) Kaynaklara ilişkin Nye'ın yapmış olduğu bu sınıflandırmayı McClory (2011, s.10) genişletmiş ve ülkelerin yumuşak gücünü beş farklı kategoriye göre değerlendirmiştir. Yapılan bu sınıflandırmada yumuşak gücü oluşturan bileşenler arasında hükümet (ülkenin siyasi değerleri), kültür (toplum için anlam yaratan uygulamaların kümesi) , diplomasi (dış politika), eğitim ve iş/inovasyon yer almıştır.

Yumuşak güç kaynakları çeşitli olmakla birlikte etkinleştirilmesinde farklı araçlar ve uygulayıcılar yer almaktadır. Kaynakların etkinleştirilmesinde “temsilciler, alan ve araçlar “olmak üzere üç önemli unsur rol oynamaktadır:

**1) Temsilciler:** Yumuşak güç girişimlerini yaratan ve uygulayan kişi/kuruluşları ifade etmektedir. (MNE'ler; STK'lar; Özel sektör; Bireyler; Ağlar; Sivil toplum)

Günümüzde devletler, STK'lar, ve çok uluslu şirketler yumuşak gücün etkili temsilcileri arasında bulunmaktadır. Ulus devletler, çeşitli kurumları aracılığıyla bir yandan yumuşak güç faaliyetlerini sürdürürken diğer taraftan hükümetlerin karar alma süreçlerinde diğer aracı kurumları faaliyetlere entegre etme konusunda da önemi roller üstlenmektedir (Borowski, 2008). Medya teknolojilerinin çoğalması ile birlikte ön plana çıkan

STK'lar, bugün temel amacı ulusal veya uluslararası düzeyde ortak hedefleri geliştirmek olan profesyonelleşmiş bağımsız toplumsal kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Martens, 2002, s.277). Genelde, yönetim tarzlarında bürokratik değerlerdir ve etkinliklerinin ve hesap verebilirliklerinin bir sonucu olarak meşruiyet kazanmışlardır. Örgütsel öncelikleri ve taban örgütlenmeleri nedeniyle de genellikle güçlü ve meşru oyuncular olarak görülmekte ve bu özellikleri sayesinde nesnelliği ve şeffaflığı sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Bununla birlikte, kamu diplomasisinin belirli unsurları, ulusal çıkar ve politika hedefleriyle bağlantılı olduğu için kaçınılmaz olarak politik aktörlerle belirli düzeyde bağlantıları bulunmakta ve her zaman hükümetin görüş alanı içerisinde hareket etmektedir. (Nye ve Armitage 2007, s.49). Önemli yumuşak güç aktörlerinden bir diğeri çok uluslu şirketlerdir (Nye, 1990, s.168). Şirketler, toplumların çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğinin uzun vadeli iş sürekliliğinin sağlanmasının bir parçası olduğu inancına dayanan kurumsal sosyal sorumluluğu kendi politika ve süreçlerine katarak birçok konuda, özel aktörler ve küçük devletlerden daha güçlü hale gelmiştir. Ekonomik bağımlılık, ulus ötesi aktörler, teknolojinin yayılması, değişen politik meseleler ve bunların yanı sıra modernleşme ve gelişmekte olan ülkelerdeki iletişimin artması da çok uluslu şirketler vasıtasıyla yumuşak gücün yayılımına katkıda bulunmuştur (Nye, 1990, s.160-162).

2) **Alan:** Yumuşak güç oluşturulabilecek alanları ifade etmektedir. (Dış politika; İç politika, Kültür ve Tarih; Eğitim ve Bilim; İş; Yaratıcı Endüstriler; Teknolojiler; Turizm; Spor; Çevre gibi) Yumuşak gücü oluşturabilecek unsurlar her ülke için farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle bir ülke için olumlu etkiye sahip olan bir şey, diğeri için olumsuz etki yaratabilmektedir. Bununla birlikte Nye, bir ülkenin (2005), yumuşak gücün tarih, coğrafya, kültürel çeşitlilik, ekonomik güç, sosyal örüntü, demokratik gelişim, sivil toplum örgütlerinin yaygınlığı ve etkileri, bilim ve teknoloji altyapısı ve toplumsal yaşamın sanat ve spor gibi değerleri tarafından oluşturulabileceğini ifade etmiştir. Bu kaynaklara ek olarak bazen liderler ve rejimler de bir ülke için yumuşak güç kaynağı olarak karşımıza çıkabilmekte ve farklı inanç sistemi ve değerlere sahip olan ülkelerin bu eşsiz özellikleri tarafından oluşturulan politik kültür de yumuşak güç kaynakları arasında yer alabilmektedir (McClory, 2010).



3) **Araçlar:** Yumuşak gücün etkin hale getirildiği kanunlar ve politikalar; sözleşmeler (yurtiçi, bölgesel, uluslararası); programlar; etkinlikler; konferanslar; sergiler; konserler; sempozyumlar; yayınlar gibi belirli aletleri/araçları ele almaktadır. Nye bu araçlardan bir ülkeye özgü medya, kültür, sanat, bilim, spor, eğitim aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin ilk sırada yer aldığını ifade etmektedir (Nye 2005). Örneğin, Fulbright programı eğitim alanında Amerikan yumuşak gücünün etkili yönünü oluştururken Hollywood ve Broadway de Amerikan kültürel yumuşak gücünün önemli yönleri olarak görülmektedir (Yavuzaslan vd.,2016;399).

### **Elcano Global Presence Index (IEPG) ve Türkiye'nin Yumuşak Gücü**

Elcano Global Presence Index (IEPG), stratejik ve uluslararası çalışmalar için Elcano Kraliyet Enstitüsü'nün bir projesidir. "Global Presence" terimi yazarlar tarafından "bir ülkenin ekonomide, toplumda, küresel politik ve askeri alanlarda mevcut küreselleşme bağlamında herkesin etkili bir şekilde konumlandırılması veya projeksiyonunu" ifade etmek için kullanılmaktadır. Endeksin, uluslararası mevcudiyette küresel eğilimleri analiz etmeyi ve yumuşak ve sert güç arasındaki ilgiyi vurgulamayı amaçladığı belirtilmektedir. Dış politika yapımı için bir araç sağlamak da endeksin ikinci işlevi niteliğini taşımaktadır (Olivie, 2015, s.33).

IEPG araştırmacıları Soğuk Savaş sona erdikten sonra yaşanan dönüşüme ışık tutmak amacıyla küresel varlığı analiz etmek üzere çalışmalar yapmıştır. Geçmişe dönük olarak yalnızca 1990, 1995, 2005 ve 2010 yıllarına ait veriler mevcut bulunmaktadır. Ancak 2011-2018 arasındaki yıllara ait verilere yıllık olarak ulaşılabilmektedir. Yıllık araştırma raporları yayınlanmamıştır, ancak Enstitü tarafından ölçüme dahil olan tüm ülkelere ait verilerin bulunabileceği interaktif bir web sitesi geliştirilmiştir (www.globalpresence.,2018).



Kaynak: Olivie vd., 201

Endeks ekonomi, savunma ve yumuşak varlık olmak üzere üç ayrı boyuta ayrılmıştır (Olivie vd., 2015). Yumuşak varlıklarını analiz etmek için “göç, turizm, spor, kültür, bilgi, teknoloji, bilim, eğitim ve kalkınma işbirliği olmak üzere dokuz gösterge kullanılmıştır.

Göstergelerin oluşturulmasında birkaç kriter dikkate alınmıştır. Birincisi varlığın tek bir yöne yansıdığı veya tek yönlü olduğu düşünülmektedir. İkincisi sonuca ulaşmak için ihtiyaç duyulan değerler ve araçlar değil, varlığın sonuçları ölçülmektedir. Ek olarak, tüm değişkenler, sınır ötesi varlığı yansıttıkları anlamında, açıkça harici bir bileşene sahip bulunmaktadır. Varlık mutlak ve göreceli olarak verilmemekte, diğer bir deyişle göstergelerin ülkenin demografik veya ekonomik büyüklüğü ile orantılı olduğundan hareket edilmemektedir. Benzer şekilde, diğer endekslerde olduğu gibi, mümkün olan en az sayıda değişken veya gösterge ile en iyi açıklayıcı kapasite aranmaktadır. Son olarak, mevcudiyete ilişkin somut veriler dikkate alınmaktadır, veriler içerisinde algılara veya fikirlere yer verilmemektedir (Olivie vd., 2015).

Yumuşak Varlık		
Göç	Yıl ortasındaki ülkedeki göçmen sayısı	BM Nüfus Bölümü
Turizm	Sınırlarda yerleşik olmayan binlerce turistin gelişi	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) - İstatistik Veritabanı
Spor	FIFA dünya sıralamasında puanların ağırlıklı toplamı ve yaz Olimpiyat Oyunları'nda kazanılan madalyalar	FIFA ve IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi)
Kültür	Görsel-işitsel hizmetlerin ihracatı (sinematografik yapımlar, radyo ve televizyon programları ve müzik kayıtları)	Dünya Ticaret Örgütü - Uluslararası Ticaret İstatistikleri
Bilgi	Ana uluslararası basın ajanslarının haberlerinde ve internete geçenlerin sayısı (Associated Press, Reuters, AFP, DPA, ITAR-TASS, EFE, ANSA, Xinhua)	Factiva veritabanı Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
Teknoloji	Yabancı yönelimli patentler: Aynı buluşu korumak için bir veya daha fazla yabancı ülkede yapılan birbiriyle ilişkili patent başvurularının sayısı.	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) - İstatistik Veritabanı
Bilim	Bilim Sanat ve beşeri bilimler, sosyal bilimler ve bilimler alanlarında yayımlanan makaleler, notlar ve değerlendirmelerin sayısı.	Thomson Reuters – Web of Knowledge (Bilgi Ağı)
Eğitim	Ülkede yüksek öğrenim gören yabancı öğrenci sayısı	UNESCO - İstatistik Enstitüsü, OECD - iLibrary
Kalkınma İşbirliği	Resmi kalkınma yardımlarının toplam brüt akışı ve karşılatılabilir veriler	OECD ve Resmi Ulusal Kaynaklar

Kaynak: <http://www.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/methodologic.2018>

İnsani diplomasi faaliyetleri çerçevesinde düşünüldüğünde çalışma için birincil derecede önem arz eden hem göç unsuruna hem de kalkınma işbirliği başlığı altında dış yardımlara ilişkin verilere yer vermesi ve yıl bazında düzenli verileri içermesi sebebiyle Türkiye'nin yumuşak gücüne ilişkin değerlendirme için Elcano Global Presence Index verileri önem taşımaktadır.

#### Türkiye'nin Yumuşak Gücüne İlişkin Endeks Verileri

Yıl	Elcano Global Presence Index (Soft Presence)	Soft Presence Sıra
2011	51.0	24
2012	55.9	27
2013	68.4	18
2014	73.8	18
2015	77.8	18
2016	100.3	16
2017	108.7	14
2018	148.9	14

2011-2018 yıllarına ait veriler incelendiğinde Türkiye'nin yumuşak varlığına ilişkin değerlerin sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 2011 yılında 51.0 (explora.globalpresence.org, 2011) olan endeks değeri, 2018 yılında 148.9 (explora.globalpresence.org, 2017) olarak kaydedilmiştir. Buna göre Türkiye'nin yumuşak varlığına ilişkin değer sekiz yılda önemli derecede artış göstermiştir. Bu durum ülkeler arasında yapılan sıralamaya da olumlu yönde yansiyarak 2011 yılında 24. sırada (explora.globalpresence.org, 2017) bulunan Türkiye, 2017 ve 2018 yıllarında 14. sırada (explora.globalpresence.org, 2017) yer almıştır. Türkiye'nin yumuşak varlığına en önemli katkıyı 2011'den 2016 yılına kadar turizm sağlarken 2017 yılında turizmin yerine 2011'den itibaren sürekli artış eğiliminde olan yardımlar (%9,4) geçmiştir (explora.globalpresence.org, 2017). Göçmenlerin ise Türkiye'nin yumuşak varlığına katkısı özellikle 2016 ve 2017 yıllarında önemli artış göstermiştir. 2011-2015 yıllarında Türkiye'nin yumuşak varlığına %2,0-%2,5 (explora.globalpresence.org, 2017) aralığında katkı sağlayan göçmenlerin payı 2016 yılında %5,8 (explora.globalpresence.org,2016), 2017 yılında ise %6,2 (explora.globalpresence.org, 2017) olarak ifade edilmiştir. 2018 yılında ise Türkiye'nin yumuşak varlığına %13.1 oranıyla yardımlar birinci sırada katkı sağlarken %5.4 ile göçmenler üçüncü sırada yer almıştır (explora.globalpresence.org, 2018).

Türkiye'nin dış yardım ve göç alt başlıkları nezdinde ve toplamda yumuşak varlığında artış meydana gelmesinde 2011 yılında Suriye'de başlayan olayların ardından Türkiye'nin benimsemiş olduğu politika önemli rol oynamıştır. Sığınmacıların Türkiye'ye tek tek gelişlerine ek olarak, ülke 2011 yılının başlarında ve 2013'ün ortalarında 500.000'den fazla Suriyelinin kitlesel hareketiyle karşı karşıya kalmıştır (İçduygu vd.,2013;4-5). 2011 yılı, Suriye'den komşu ülkelere ve Türkiye'ye yeni bir toplu göçün başlangıcı olmuştur. Suriye'deki çatışma nedeniyle Ürdün, Türkiye, Mısır Lübnan ve Irak başta olmak üzere Suriye vatandaşları komşu ülkelere kaçmaya başlamıştır (İçduygu vd., 2013;5). Suriye'deki çatışma nedeniyle meydana gelen kitlesel göç, Lübnan ve Ürdün'den sonra Türkiye'yi Suriyeli mültecilerin üçüncü büyük alıcısı haline getirmiştir (İçduygu vd., 2013;4). Komşu ülkelerde barınmaya çalışan Suriyelilerin sayısı 2011'in sonundan bu yana hızla artmıştır (UNHCR Syria Regional Refugee Response, 2013). 2012 yılı Ocak ayında göç eden toplam 18.861 (UNHCR Syria Regional Refugee Response, 2013). Suriyelinin yarısı Türkiye'de sığınma

talebinde bulunmuştur. Ocak 2013 itibariyle ülkesinden kaçan Suriyelilerin toplam sayısı 600.000'i geçmiştir (UNHCR Syria Regional Refugee Response, 2013). Bunlardan 160.000'i Türkiye'ye sığınmıştır (İçduygu, 2013;19). Haziran 2013 tarihi itibariyle Suriyeli mültecilerin sayısı 1,5 milyonu geçmiş, Eylül ayına kadar ise 2 milyona yaklaşmıştır (UNHCR Syria Regional Refugee Response,2013). Eylül 2013'te Suriyelilerin 650.00'den fazlası Lübnan'da bulunurken 525.000'i Ürdün'e, 480.000'i Türkiye'ye, 190.000'i Irak'a ve 110.000'i Mısır'a sığınmıştır. 2013 Eylül itibariyle Türkiye toplam Suriyeli mülteci nüfusun %25'ine ev sahipliği yapmıştır (İçduygu, 2013;19). Türk devleti, bu nüfusun yaklaşık yarısına sınır bölgelerine yakın geçici yerleşimler sunarken (Taş ve Özcan, 2018; 44), Suriyeli mültecilerin önemli bir kısmı da Türkiye'nin çeşitli şehirlerine kendi imkanlarıyla yerleşmiştir (İçduygu, 2013;19; Taş vd.,2016;268-269).

### Komşu Ülkelere Suriyeli Göçü (Ocak 2012-Eylül 2013)

Ülke	Ocak 2012	Haziran 2012	Ocak 2013	Haziran 2013	Eylül 2013
Ürdün	3063	27344	178260	491365	525231
Türkiye	9500	33079	163161	377035	488373
Mısır	-	924	14478	69207	111175
Lübnan	6290	25411	165003	490709	659645
Irak	8	5839	80919	159384	193262
<b>Toplam</b>	<b>18861</b>	<b>92597</b>	<b>601821</b>	<b>1529140</b>	<b>1961715</b>

Kaynak: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

BMMYK'e göre (UNHCR Turkey Syrian Refugee Daily Sitrep, 2013), Türkiye'nin tahmini toplam Suriyeli sayısı, 2013 yılı Ekim ayı sonu itibariyle 500.000-600.000'e ulaşmıştır. Bunların 502.827'si kayıt altına alınmış ve 200.135 kişi kamplara yerleştirilmiştir (İçduygu,2013;19).

**Türkiye'ye Suriyeli Göçü (Aralık 2011- Ekim 2013)**

Tarih	Kamp İçi	Kamp Dışı	Kayıtlı	Toplam
16 Aralık 2011	8000		8000	
17 Nisan 2012	23955		23955	
1 Haziran 2012	24433		24780	
10 Eylül 2012	80104		78431	81000
1 Ocak 2013	150906	60-70000	148881	210-220000
17 Nisan 2013	191446	66942	258388	400000
3 Haziran 2013	195738	149003	344741	400000
5 Eylül 2013	200551	250033	450584	500-600000
7 Ekim 2013	200135	300974	500985	500-600000

Kaynak: UNHCR Turkey Syrian Daily Sitrep Reports, 18 Mart 2013

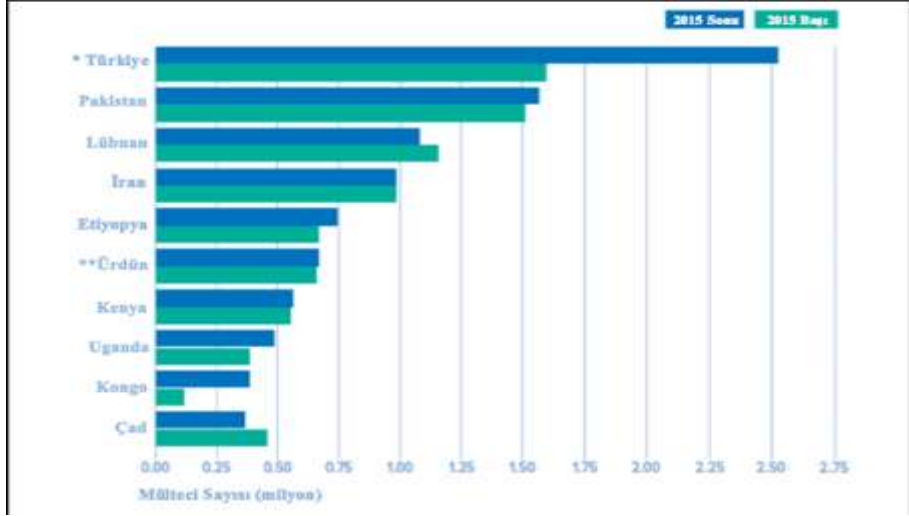
2014 yılında Suriye topraklarının büyük kısmının DAEŞ tarafından işgal edilmesi 2014 yılının sonuna doğru 50.000'in üzerinde Suriyelinin Türkiye'ye kaçmasına neden olmuştur (Françoise De Bel-Air, MPC, Migration Profile: Turkey, 2016, s.11). Suriyeli mültecilerin 2014 yılındaki toplam sayıları ise 1 milyonun üzerine çıkmıştır (UNHCR Global Appeal 2014-2015; 2). 2015 yılında ise Suriyeli mültecilerin sayısı yaklaşık iki katına çıkarak Türkiye 2 milyondan fazla Suriyeli vatandaşa ev sahipliği yapmaya başlamıştır (UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees, 2015). Böylece Türkiye, 2014 ve 2015 yıllarında toplamda en fazla mülteci nüfusu bünyesinde barındıran ülke olmuştur (Global Trends Forced Displacement, 2015, s.15).

**Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler (2014-2015)**

Suriyeli Mülteciler	2014	2015
Kamp Dışında Kayıtlı Suriyeli Mülteciler	838.086	1.921.795
Kamp İçinde Kayıtlı Suriyeli Mülteciler	222.193	259.498
<b>Toplam</b>	<b>1060.279</b>	<b>2.181.293</b>

Kaynak: UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees, 2015

## 2015-2016 Yıllarında Mültecilere Ev Sahipliği Yapan Ana Ülkeler



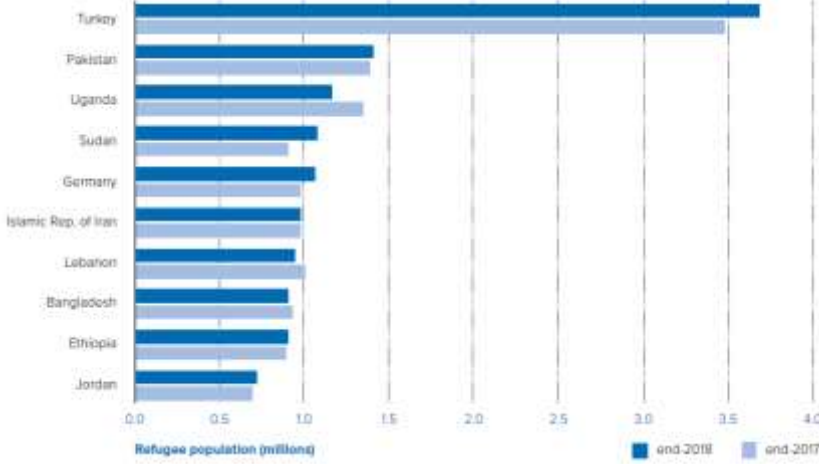
Kaynak:Global Trends Forced Displacement in 2015, s. 15.

Büyük çoğunluğunu Suriyeliler olmak üzere Türkiye 2016-2018 yılları arasında da en fazla mültecinin bulunduğu ülke olarak kalmaya devam etmiştir. UNHCR tarafından yayınlanan Global Trends 2018 raporuna göre 2018 yılı içerisinde 3.7 milyon kişiyle Türkiye, en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında yayınlanan rakamlara göre Türkiye içindeki yabancı uyrukuların 3.634.678'ini geçici koruma (TP) statüsü verilen Suriyeliler oluşturmaktadır (GİGM, Geçici Koruma, 2019).

2011 yılında Suriye'deki çatışmaların başlaması ve buna bağlı olarak Türkiye'deki sığınmacı sayısında meydana gelen artış Türkiye'nin yapmış olduğu yardım miktarlarına da yansımıştır. 2010 yılına göre resmi kalkınma yardımları miktarında %31,6'lık bir artış meydana gelerek 1 milyar 273 milyon dolara yükselmiştir (TİKA, 2011, s.4). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından yayınlanan 2011'deki rapora göre Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarını oluşturan (RKY) kategoriler arasında bulunan "sığınmacı" ve "acil yardım" alt başlıkları altında sırasıyla 213,6 ve 264,35 milyon dolar harcama yapılmıştır (TİKA, 2011, s.23). Ülkerindeki çatışma ortamından kaçarak Türkiye'ye gelen 12.000 Suriyeli

için yapılan harcamalar sığınmacı kategorisinde değerlendirilmiştir. Harcama kalemlerini Suriyelilerin işlemlerini yürütmek için görevlendirilenlerin görev ücretleri, Türkiye’de eğitim görece çocukların eğitimleri, geçici barınma merkezlerinin giderleri, sığınmacılar için yapılan para, sağlık, barınma, giyim ve yakacak gibi yardımları ve ülkelerine dönmek isteyenlerin ulaşım masrafları oluşturmuştur (TİKA, 2011, s.56).

### 2017-2018 Yıllarında En Çok Mülteci Bulunduran Ülkeler



Kaynak: UNHCR, *Global Trends in 2018*, s. 17

2012 yılında Türkiye’nin resmi kalkınma yardımlarında önemli artış yaşanmasının sebebini Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de misafir edilmesi oluşturmuştur (TİKA, 2012, s. 16). 2011 yılında Türkiye’deki Suriyeli vatandaşlar “sığınmacılar” kategorisinde değerlendirilirken 2012 yılında TİKA tarafından yayınlanan raporda “acil yardımlar” başlığı altında değerlendirilmiştir (TİKA, 2012, s. 16). Bu dönemde Türkiye’nin acil yardımlar kategorisi içinde yapmış olduğu harcamalar bir önceki seneye göre %300 artış göstererek 1. 026,67 milyon ABD Doları (TİKA, 2012, s.16) olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde yapılan insani yardım miktarı resmi kalkınma yardımlarının %40’ını oluşturmuştur (GHA 2013 Report, 2013, s.36). ABD, AB kurumları ve İngiltere’den sonra Türkiye en çok insani yardım yapan dördüncü ülke olmuştur. Bu yıl içinde yapılan insani yardımların GSYH’ye oranı ise %0,13 olarak raporlanmış ve bu orana göre ülkeler



arasında yapılan sıralamada Türkiye üçüncü sırada yer almıştır (GHA 2013 Report, 2013, s.6). Yapılan toplam harcamalar içinde Suriyeli sığınmacılara yönelik toplam yardım miktarı ise 979,39 milyon dolar olarak hesaplanmıştır (TİKA, 2012;54). Suriyeli sığınmacılar için bizzat devlet tarafından yapılan harcamaların yanı sıra 2012 yılında STK'lar tarafından da toplam 151,08 milyon ABD Doları yardım yapılmış, bu yardımın 54,8 milyon doları acil ve insani yardım kategorisinde harcanmıştır (TİKA, 2012, , s.76). Ülke bazında bu yardımların 26,4 milyon doları Somali için harcanırken STK'lar tarafından 2012 yılında Suriye için 19,97 milyon dolar harcamaya yapılmıştır (TİKA, 2012, , s.77).

2013 yılında TİKA tarafından yayınlanan raporda Türkiye'nin 2013'te yaptığı yardımların %49'unu insani yardımların oluşturduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin insani yardımları bir önceki yıla göre 591 milyon ABD doları artmıştır (GHA 2014 Report, 2014, s.28). 2013 yılında 1.629,18 milyon dolar olan insani yardımların GSMH'ye oranı ise 2012 yılı ile kıyaslandığında 0,13'ten 0,21'e yükselmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye, insani yardımda bulunan ülkeler sıralamasında en cömert ülke olarak (GHA 2014 Report,2014, s.30) birinci sırada yer almıştır. Yardım miktarı açısından ise ABD ve İngiltere'den sonra üçüncü olmuştur (TİKA, 2013, s.57). Türkiye'nin yapmış olduğu insani yardımların önemli bir kısmı bu dönemde Suriye'ye yönelik kullanılmıştır. Türkiye'de kurulan kamplarda yaşayan Suriyelilerin tüm ihtiyaçları Türkiye tarafından hassasiyetle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Suriyeliler için yalnızca 2013 yılında 1, 571, 28 milyon dolar insani yardım yapılmıştır (TİKA, 2013, s.58).

2011 yılında Suriye'de başlayan çatışmaların 2014 yılında da devam etmesi milyonlarca Suriyelinin ülkesini terk etmesine neden olmuştur. Türkiye de Suriye krizinin başlangıcından itibaren önemli sayıda Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır. 2011- 2013 yılları arasında toplam 2,7 milyar dolar yardımda bulunmuştur (GHA 2015 Report, 2015, s.38). TİKA tarafından 2014 yılında yayınlanan rapora göre Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının %67'sini insani yardımlar oluşturmuştur. Toplam 2.416 milyon dolar insani yardım gerçekleştirilmiş ve bunun 2.280 milyon doları Suriyeliler için harcanmıştır (TİKA, 2014, s.44).

2015 yılında Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarında 2014 yılına göre %9'luk bir artış meydana gelmiştir. Türkiye, 3,2 milyar dolar ile dünyada en fazla insani yardım sağlayan ülke olarak GSMH/insani yardım

oranları bazında %0.37'lik (TİKA, 2015, s.9) oranla 2015 yılında da dünyanın en cömert ülkesi ilan edilmiştir (TİKA, 2015, s.8). Yardım miktarı oranında bir önceki yıla göre %31'lik bir artış meydana gelmiş (GHA 2016 Report, 2016, s.5) ve Türkiye insani yardım alanında yapılan en büyük donör ülkeler sıralamasında ABD'den sonra ikinci sıraya yerleşmiştir (GHA 2016 Report, 2016, s.5). Resmi kalkınma yardımlarının kategorilere göre dağılımında en fazla pay 2.737 milyon dolar ile acil ve insani yardımlara ayrılmıştır. Resmi kalkınma yardımlarından en fazla yararlanan ülke ise 2, 694, 0 milyon dolar ile Suriye olmuştur (TİKA, 2015;2018). DAC'a 2015 yılında insani yardım olarak bildirilen 3,1 milyar dolar tutarındaki fonun % 97'si, Türkiye sınırları içindeki Suriyeli sığınmacılar için harcanmıştır (GHA 2016 Report, 2016, s.45).

2016 yılında Türkiye'nin yapmış olduğu resmi kalkınma yardımları miktarı 6.487,7 milyon dolara ulaşmıştır. Resmi kalkınma yardımları içindeki en büyük payı insani yardımlar oluşturmuştur. 2016'da Türkiye 6,000 milyar dolar ile en fazla insani yardım yapan ülkeler içinde yeniden ikinci sırada yer almıştır (GHA 2017 Report, 2017, s.7). 2015'teki yardım miktarı ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin insani yardım alanındaki katkı payında %119'luk bir artış meydana gelmiştir. Bu artışa bağlı olarak (GHA 2017 Report, 2017, s.44). 2016 yılındaki GSMH/insani yardım oranı %0,75 olarak gerçekleşmiştir (GHA 2017 Report, 2017;44). Bu yardımların %99'u Suriye'de devam eden çatışmalardan dolayı mağdur olan Suriye vatandaşları için kullanılırken %1'i başka yerlere yöneltilmiştir (GHA 2017 Report, 2017, s.44).

2017 yılında Türkiye en fazla insani yardım yapan ülkeler sıralamasında 8,070 milyon dolar ile birinci sırada yer almıştır (GHA 2018 Report, 2018, s.9). Yapılan yardımlar büyük ölçüde Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar için kullanılmış (GHA 2018 Report, 2018, s.38) ve 2017 yılında en fazla yardımın yapıldığı ülke Suriye olmuştur (GHA 2018 Report, 2018, s.9). Türkiye, Suriye'deki olayların başlangıcından itibaren imkanları ölçüsünde mağdur olan Suriyeliler için olağanüstü çaba sarf etmiştir. 10 Ekim 2018 tarihi itibarıyla 171.640'ı geçici barınma merkezlerinde olmak üzere toplam 3.587.930 kişiye ev sahipliği yaparak dünyada en fazla mülteci nüfusu barındıran ülke haline gelmiştir (GİGM, 2018) ve ayrıca dünyada en fazla insani yardım yapan ülkeler sıralamasında birinci sırada yer almıştır.

## Sonuç

Davranışsal anlamda çekici gücü ifade eden yumuşak gücün kaynaklarının neler olduğu konusunda hala belirsizlik olmakla birlikte genel olarak kültür, tarih, dış politika gibi unsurların yumuşak güç kaynağı oldukları konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte bu unsurlara ilave olarak devletlerin hem bölgesel hem de küresel itibarına katkı sağlayan insani diplomasi faaliyetlerinin de devletlerin yumuşak gücü için kaynak oluşturabileceği kabul edilmektedir.

Diplomasi faaliyetlerinin çeşitlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan insani diplomasi 2000'li yıllarda Türkiye'nin kendi hedefleri ile birlikte insanı merkeze alan bir dış politika anlayışı benimsemesi üzerine Türk dış politikasının tamamlayıcı unsuru haline gelmiştir. Dış politika aracı olarak kullanılan insani diplomasi faaliyetleri vasıtasıyla bir taraftan yeni ilişkiler kurmak ve mevcut ilişkileri geliştirmek hedeflenirken aynı zamanda Türkiye'nin yumuşak gücünün arttırılması da amaçlanmıştır.

Türkiye'nin yakın dönemde insani diplomasi faaliyetlerini yoğunlaştırmasının temel sebebini 2011 yılında Suriye'de başlayan olaylar oluşturmuştur. Milyonlarca Suriyeliye Türkiye tarafından ev sahipliği yapılması ve tüm ihtiyaçlarını gidermeye yönelik faaliyetlerde bulunulması Türkiye'nin daha görünür hale gelmesinde etkili olmuştur. 2011-2018 yıllarına ait Türkiye'nin insani diplomasi faaliyetleri ve Türkiye'nin yumuşak gücüne ilişkin veriler incelendiğinde de gerçekleştirilen insani diplomasi faaliyetlerinin Türkiye'nin yumuşak gücünü olumlu yönde etkilediğini ve dış politika hedeflerinden birini gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim insani diplomasi faaliyetlerinin konusunu oluşturan sığınmacı ve dış yardım unsurlarına ilişkin veriler Elcano Global Presence Index'in yumuşak güç unsurları arasında yer alan göç ve kalkınma işbirliği başlığı altında incelendiğinde, 2011-2018 yılları arasında bu unsurların Türkiye'nin yumuşak gücüne önemli katkı sağladığı görülmektedir. Endeks değerleri dikkate alındığında Türkiye'nin yumuşak gücü 2011'den itibaren sürekli artış eğilimi göstermiştir. 2011 yılında 51.0 olan yumuşak güç endeksi değeri, 2012 yılında 55.9, 2013 yılında 68.4, 2014 yılında 73.8, 2015 yılında 77.8, 2016 yılında 100.3, 2017 yılında 108.7 ve 2018 yılında ise 148.9

olmuştur. Bu durum Elcano Global Presence Index tarafından yayınlanan ülkeler arasındaki sıralamaya da yansımış ve Türkiye 2011’de 24. sırada iken 2017 ve 2018 yıllarında 14. sırada yer almıştır.

Günümüzde devletlerin sert güç ile birlikte yumuşak güce de sahip olmalarının önemi düşünüldüğünde Türkiye için bu durum önemli bir gelişme olarak sayılabilmektedir. Ancak dikkat çekilmesi gereken husus, Türkiye’nin yumuşak gücünde meydana gelen bu gelişmenin Türkiye’ye sınır komşusu olan Suriye’deki olaylara bağlı olarak meydana gelmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle bu etkinin meydana gelmesinde coğrafi yakınlık önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Suriye’deki olayların sona ermesi ve Türkiye’deki Suriyelilerin kendi ülkelerine dönmeleri durumunda insani diplomasi faaliyetlerinin farklı bölge ve ülkelere yönelik devam edeceği öngörülmekle birlikte Türkiye’nin yumuşak gücü üzerindeki etkisinin bu kadar belirgin olmayacağı tahmin edilmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**The Effect of Humanitarian Diplomacy Activities  
On Turkey's Soft Power**

\*

Elif Yıldırım

*Yalova University*

Although humanitarian diplomacy is the basis of humanitarian action in the 19th century, the emergence of humanitarian diplomacy as a concept has emerged in the 21st century due to the diversification of diplomatic activities. The focus of the concept is to maximize support and cooperation for operations and programs for people affected by natural and human disasters, war and conflicts, droughts, epidemics and starvation. The concept of humanitarian diplomacy includes the activities such as regulating the existence of humanitarian organizations and personnel in a particular country, negotiating access to assistance and those in need of protection, monitoring aid programs, encouraging respect for international law and norms and helping local people and institutions and advocating at various levels to support humanitarian goals.

Humanitarian diplomacy activities take place at three different levels within the framework of the method, the stakeholders, the timing and the possibility of expansion. The activities described as primary activities are mostly carried out for people who suffer from war and conflict or natural disasters such as earthquakes and floods. Secondary activities, following humanitarian aid and rescue activities, cover activities carried out to return to the pre-crisis situation and to provide better conditions. The activities carried out at the third level are carried out in order to raise awareness about the issue in the international community in order to ensure the permanence and continuity of the progress made in previous stages.

In the realization of activities at various levels of human diplomacy, three instruments are used, namely peace building, development assistance and humanitarian aid. The general nature of peace building is a re-improvement of the communities that have been damaged by long-term

conflicts. This process involves several sequential activities such as demobilization of paramilitary groups and other security arrangements, refugee resettlement, economic restructuring and the promotion of human rights. Humanitarian aid is defined as activities such as providing food, shelter and medical support to save the lives of people in the region or areas affected by natural or structural crises and to improve their living conditions, and the focus of humanitarian aid is the continuation and protection of human life. Development aids are defined as financial supports, technical assistance and goods provided in the form of grants to support economic development and welfare. The main features of these aids are the fact that they are publicly sourced, have been transferred for the purpose of economic development of the beneficiary party, the transfer of resources is privileged and at least 25% has been given as a grant.

The humanitarian diplomacy that emerged due to the diversification of diplomatic activities and started to play an important role in the foreign policies of the states has started to take place in Turkish foreign policy since the 2000s. Humanitarian diplomacy as a tool of Turkish foreign policy, accepting human dignity as the reference point and making no distinction between people that share common history between Turkey and its citizens, aims to use all the tools and capabilities in this direction. These activities, carried out with humanitarian objectives, are also a complementary element of Turkish foreign policy. In other words, while adopting human-centered approach, Turkey also aims to achieve their foreign policy objectives with humanitarian diplomacy activities.

Together with aims of establishing and improving current relations another goal of Turkey is to increase Turkey's soft power with humanitarian diplomacy operations. In the study, Turkey's soft power, depending on the changes occurring in humanitarian diplomacy activities carried out between the years 2011-2017 is evaluated within the framework of Elcano Global Presence Index data.

Elcano Global Presence Index evaluates states in three dimensions: economy, defense and soft assets. To analyze their soft assets, nine indicators are used: migration, tourism, sports, culture, information, technology, science, education and development cooperation. In this study, the effects of humanitarian diplomacy activities on soft power are investigated and the topics related to migration and development cooperation, which are

among the soft power elements of the index, are used for evaluation. As a matter of fact, in order to measure the contribution of the migration element to the country's soft power, the number of immigrants in the country and to measure the contribution of development cooperation, official development assistance is taken into consideration.

When Turkey's humanitarian diplomacy activities of the 2011-2017 year and data pertaining to the soft power of Turkey examined it is possible to say that humanitarian activities positively affect Turkey's soft power and achieve one of its foreign policy objectives. As a matter of fact, when the data on asylum seeker and foreign aid which constitute the subject of humanitarian diplomacy activities, it is seen that these elements contribute significantly to Turkey's soft power. Considering the Index value it is seen that Turkey's soft power is a continuous increase from 2011 on. In fact, the soft power index value, which was 51.0 in 2011, was 55.9 in 2012, 68.4 in 2013, 73.8 in 2014, 77.8 in 2015, 100.3 in 2016 and 108.7 in 2017. This situation has been reflected in the rankings between the countries published by Elcano Global Presence Index. In 2011, while ranking 24th in Turkey, in 2017, It was ranked 14th in 2017.

### **Kaynakça / References**

- Baldwin, D. A. (2016). *Power and international relations: A conceptual approach*. Princeton University Press.
- Battır, O.. (2017). *İnsani diplomasi: Teoriden pratiğe; Türk dış politikasının yeni aracı*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bolewski, W. (2008). *Diplomacy and international law in globalized world*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Brown, C., ve Ainley, K.(2005). *Understanding international relations*. Palgrave Macmillan.
- Egeland, J. (2013). Humanitarian diplomacy. Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur (Ed.) *The Oxford handbook of modern diplomacy*, Online Publication
- Elcano Global Presence Index (2017). 21.10.2018 tarihinde <http://explora.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/country/iepg/cooperation/TR/TR/2017>. Adresinden erişildi.

- Elcano Global Presence Index (2018). 15.10.2018 tarihinde [http://www.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/data/Global\\_Presence\\_2018.pdf](http://www.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/data/Global_Presence_2018.pdf).adresinden erişildi.
- Galtung, J. (1976). *Three approaches to peace: peacekeeping, peacemaking, and peacebuilding*, J. Galtung (Ed.). içinde *Peace, War and Defense: Essays in Peace Research*, Vol. II.
- GHA Report (2016). 6.10.2018 tarihinde <http://devinit.org/wp-content/uploads/2016/06/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2016.pdf>. adresinden erişildi.
- GHA Report (2014). 7.9.2018 tarihinde <http://devinit.org/wp-content/uploads/2014/09/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2014.pdf>. adresinden erişildi.
- GHA Report (2017). 6.10.2018 tarihinde <http://devinit.org/wp-content/uploads/2017/06/GHA-Report-2017-Full-report.pdf>. adresinden erişildi.
- GHA Report (2013). 8.11.2018 tarihinde <http://devinit.org/wp-content/uploads/2013/07/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2013.pdf>. adresinden erişildi.
- GHA Report (2015). 6.10.2018 tarihinde [http://devinit.org/wp-content/uploads/2015/10/GHA2015P\\_Friendly2.pdf](http://devinit.org/wp-content/uploads/2015/10/GHA2015P_Friendly2.pdf). adresinden erişildi.
- GHA Report (2018). 6.10.2018 tarihinde <http://devinit.org/wp-content/uploads/2018/06/GHA-Report-2018.pdf>. adresinden erişildi.
- Ghali, B. (1992). An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. *International Relations*, 11(3), 201-218.
- GİGM, Geçici Koruma (2019). 23.7. 2019 tarihinde [https://www.goc.gov.tr/ic-erik3/gecici-koruma\\_363\\_378\\_4713](https://www.goc.gov.tr/ic-erik3/gecici-koruma_363_378_4713). adresinden erişildi.
- IOM UN Migration.(2018). MCOF: Migration Crisis: Operational Framework, IOM Turkey 2018- 2019, 29.09.2018 tarihinde [https://www.iom.int/sites/default/files/our\\_work/DOE/MCOF-/mcof-turkey-2018-2019.pdf](https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DOE/MCOF-/mcof-turkey-2018-2019.pdf). adresinden erişildi.
- İçduygu,A., Göker,Z., Tokuzlu,L.B., ve Elitok,S.(2013). *Migration profile Turkey*. Migration Policy Centre (Mpc).
- Jeong, H. (2002). Peacebuilding: Conceptual and policy issues. Ho-Won Jeong (Ed.). içinde *Approaches to Peacebuilding*. (3-18).
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace – Sustainable reconciliation in divided societies*. US Institute of Peace Press. Washington D.C.
- Margesson, R. (2013). *International crises and disasters: U.S. humanitarian assistance response mechanisms*. Congressional Research Service Raporu.



- Martens, K. (2002). Mission impossible? Defining nongovernmental organizations. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, (13)3, 271-285.
- McClory, J. (2011). The New Persuaders II. 12.11.2018 tarihinde <https://www.instituteforgovernment.org.uk/publications/new-persuaders-ii>. adresinden erişildi.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. New York. PublicAffairs.
- Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 94-109.
- Nye, J.S. (2011). *The future of power*. New York. PublicAffairs.
- Nye, J.S. (2005). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Nye, J.S. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. New York: Basic Books.
- OECD. (2008). Is It ODA?. 17.07.2017 tarihinde <http://www.oecd.org/dac/-financing-sustainable-development/>. adresinden erişildi.
- Official Development Assistance- definition and coverage. 17.07.2017 tarihinde <http://www.oecd.org/dac/stats/officialdevelopmentassistance-definitionandcoverage.htm>. adresinden erişildi.
- Oliví, I., García-Calvo, C. Ve Gracia, M. (2015). Elcano Global Presence Report 2015. 14.10.2018 tarihinde [http://www.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/data/Global\\_Presence\\_2015.pdf](http://www.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/data/Global_Presence_2015.pdf). adresinden erişildi.
- Principles and Good Practice of Humanitarian Donorship. (2003). İsveç Hükümeti Tarafından Toplanan 2003 Stockholm Toplantısı Bildirisi.
- Radelet, S. (2006). *A primer on foreign aid*. Center for Global Development Working Paper No:92.
- Richard L. Armitage, R.L., ve Nye, Jr. (2007). Joseph S. Nye, Jr. Csis Commission On Smart Power A Smarter, More Secure America. Center For Strategic & International Studies.
- Taş, H. Y., Küçüköğlü, M. ve Menteşe, B. (2016), Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar. *TURAN – SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(32), 265-273.
- Taş, H.Y. ve Özcan, S. (2018); Suriyeli göçmen sorunlarının, sosyal politikalar bağlamında analizi. *Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 7(17), 103x Doi: 10.31199/Hakisderg. 409860.

- Tavel-Harroff, M.(2006).The Humanitarian Diplomacy of the International Committee of the Red Cross. 25.04.2016. tarihinde <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/humanitarian-diplomacy-icrc.pdf>. adresinden erişildi.
- TİKA.(2011). 11.10.2018. tarihinde <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2011.pdf>. adresinden erişildi.
- TİKA.(2012). 11.11.2018. tarihinde <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2012.pdf>. adresinden erişildi.
- TİKA.(2013). 12.9.2018. tarihinde <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2013.pdf>. adresinden erişildi.
- TİKA.(2014). 13.10.2018. tarihinde <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/KYR%20%202014.PDF>. adresinden erişildi.
- TİKA.(2015). 9.9.2018. tarihinde [http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR\\_2015%20\(1\).pdf](http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20(1).pdf). adresinden erişildi.
- UNHCR. (2018). Global Trends Forced Displacement in 2018. 23.7.2019 tarihinde <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>. adresinden erişildi.
- UNHCR.(2013).Turkey Syrian Refugee Daily Sitrep, 12.10.2018. tarihinde <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=3016>. adresinden erişildi.
- UNHCR.(2015). United Nations High Commissioner for Refugees.Turkey.
- UNHCR.(2015).Global Appeal 2014-2015. Turkey.
- Yavuzaslan,K. ve Çetin,M. (2016). Soft power concept and soft power indexes. *Bussiness Challenges in the Changing Economic Landscape*, 1, 395-409.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım, E. (2019). İnsani diplomasi faaliyetlerinin Türkiye'nin yumuşak gücüne etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,13(19), 2562-2591. DOI: 10.26466/opus.590991.

## Milli Gelir, Bankacılık Kredi ve Mevduat Hacmi ile Menkul Kıymetler Borsası İşlem Hacmi Etkileşimi

DOI: 10.26466/opus.588751

\*

Mustafa Canbaz\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üni., Sağlık Bilimleri Fak., Sağlık Yönetimi Böl.

E-Posta: [mcanbaz67@yahoo.com](mailto:mcanbaz67@yahoo.com)

ORCID: [0000-0002-5261-6187](https://orcid.org/0000-0002-5261-6187)

### Öz

Gayri safi milli gelir ile finansal göstergeler ülkelerin gelişmişliği hakkında önemli verilerdir. Ülkeler, bu göstergeler esas alınarak sınıflandırılmış olsalar da, temelde diğer sosyal göstergeler de belirleyicidir. Bu çalışma, söz konusu göstergelerden banka mevduat ve krediler ile gayri safi milli gelir ve hisse senetleri piyasasındaki işlem hacmi değişkenleri arasındaki etkileşimi araştırmak amacıyla yapılmıştır. Ek olarak, analiz döneminde yaşanan 2008 krizinin değişkenler üzerinde yapısal kırılma yapıp yapmadığı araştırılmıştır. Çalışma kapsamına bu dört değişkenin 2002 ile 2011 arası dönem verileri alınmıştır. Analizde kullanılan temel yöntem, vektör otoregresif (VAR) modelidir. Elde edilen sonuçlara göre, uzun dönemde banka mevduat hacmi en dışsal, ikinci en az dışsal değişken menkul kıymetler borsası işlem hacmi olmuştur. Buna karşılık, beklendiği gibi, en yüksek dışsallık milli gelirdir. Milli gelir, önemli oranda dış faktörlere bağlıdır. Elde edilen bu sonuçlar genel teori ve diğer çalışmalarla benzerdir. Ayrıca değişkenlerin diğer değişkenlere katkısı önemli düzeydedir. Öte yandan, bankalar mevduatı 2004'ün ilk çeyreği ile 2006'nın ilk çeyreğinde 'kırılma' yaşamıştır. Buna karşılık banka kredileri 2008'in üçüncü çeyreğinde 'kırılma' yaşamıştır. Böylece, 2007 sonbaharında başlayan küresel kriz mevduatlara kriz öncesi yansırken, kredilere sonrasında yansımıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Bankacılık, mevduat ve kredi hacmi, işlem hacmi, gayrisafi milli gelir, vektör otoregresif (VAR) model  
Jel Kodu: G24, D53, H81, E44, C58

## Interaction of National Income, Banking Credit, Deposit Volume and Stock Exchange Transaction Volume

\*

### Abstract

*Gross national income and financial indicators are important data on the development of countries. Although countries are classified on the basis of these indicators, other social indicators are also determinative. This study was conducted to investigate the interaction between bank deposits and loans and the trading volume variables in the gross national income and equities market. In addition, it was investigated whether the 2008 crisis experienced during the analysis period had structural refraction on the variables. The data for the period between 2002 and 2011 of these four variables were taken into the scope of the study. The basic method used in analysis is the vector autoregressive (VAR) model. According to the results, bank deposit volume in the long term was the most external, and the second least external variable was the stock exchange trading volume. In contrast, as expected, the highest externality is national income. National income depends significantly on external factors. These results are similar to General Theory and other studies. In addition, the contribution of variables to other variables is significant. On the other hand, banks 'deposits experienced' breakdowns ' in the first quarter of 2004 and the first quarter of 2006. In contrast, bank lending experienced a 'break-even' in the third quarter of 2008. Thus, the global crisis that began in the fall of 2007 reflected deposits before the crisis, while loans were reflected after.*

**Keywords** *Banking, deposit and credit volume, transaction volume, gross national product, vector autoregressive model*  
*Jel Kodes: G24, D53, H81, E44, C58*

## Giriş

Günümüz ekonomik şartlarında finansal piyasaların önemi öylesine artmıştır ki bu piyasalardaki gelişmeler reel üretimdeki gelişmelere göre daha yakından izlenir hale gelmiştir. Yanı sıra, gelişmiş birçok ülkenin finansal sektör piyasa değerleri, milli gelirlerinin çok üzerinde seyrederek olmuştur. Bu durum, tabiidir ki, bu alandaki yatırımcıların hem niteliksel hem de niceliksel anlamda ilgisini arttırmaktadır. Bu gelişim, sadece bu ülkelerin değil gelişmekte olan ülkelerinde gerek araştırma kaynaklarını, gerekse de düşünsel kaynaklarını finans piyasalarına doğru kaydırmaktadır.

Ülke içi tasarrufun yatırıma ve nihayet gayri safi yurt içi hasılaya etkin biçimde dönüşebilmesi, sermaye piyasalarının sağlıklı çalışmaları ile doğrudan ilgilidir. Bu yüzden görece olarak daha kıt sermaye stokuna sahip bulunan gelişmekte olan ülkeler açısından, finans piyasalarının gelişimini hızlandırmak özel ve önemli çaba sarfı gerektirmektedir. Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye de, finansal piyasaların en önemli aktörü bankalardır. Diğer yandan, 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nin kurulmasıyla başlatılan sermaye piyasalarını geliştirme yönünde ciddi çabalar sarf edilmiş, derinliğin artırılması amacıyla özellikle 2010 sonrası dönemde Borsa İstanbul A.Ş. (BİAŞ)'ın kurulması, altın bankacılığı, kira ve altın sertifikalarının geliştirilmesi gibi önemli yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Finansal piyasaların, gelişmiş tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de en önemli ögesi, bankalardır. Bankalar, yatırımcılara başta ellerindeki küçük-büyük her tür tasarrufu belli bir faiz karşılığında 'mevduat' olarak toplama ve yine belli bir faiz karşılığında 'kredi' olarak kullandırma alternatifi sunan finansal kurumlardır. Bunlar, yatırımcı tercihinde, tüm ülkelerde genelde ilk sıralarda yer alır. Finans piyasalarında önemli bir başka ürün, 'menkul değer yatırımları'dır. Bu konuda, Türkiye'de örgütlenmiş ilk kurum, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası olup, yeni adı Borsa İstanbul'dır. Başlangıçtan bugüne oldukça inişli ve çıkışlı seyir izleyen menkul kıymetler borsası, dönem dönem yatırımcısına önemli kazançlar sağlamasına karşılık, özellikle küçük tasarruf sahiplerine daha fazlasıyla kayıplar yaşatmıştır.

Menkul kıymet piyasalarındaki işlem hacmi göstergesi, finansal piyasaların gelişmesi ve derinleşmesi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilir. Diğer yandan, bu gösterge banka mevduat ve kredi hacmi ile gayri safi yurt içi hasılası arasında pozitif yönlü bir ilişkiden söz edilebilir. Nihayet, kişilerin milli gelirden aldıkları pay arttıkça, nisbi olarak tasarruf olanakları da artar. Yanı sıra, piyasalar derinleştikçe menkul değer yatırımı tercihleri de artacaktır. Ancak, özellikle yaklaşık son yirmi yılda, bu üç göstergede önemli gelişmeler yaşanmasına karşılık, İMKB işlem hacminde ülke ekonomisinin büyüklüğü ile uyumlu bir ölçeğe ve derinliğe ulaşamamıştır. 2000'li yılların başlarında borsadaki yatırımcı sayısı 600 bin seviyesinden 1 milyon 500 bine kadar yükselmiştir. 1998'deki Asya Krizi ve ardından yaşanan Rusya Krizi ile 1850 seviyelerine kadar düşen borsa 100 endeksi 1999 yılının sonunda 15 bin 250 seviyesinden kapandı. 2000 yılının hemen başında 20 bin seviyesinin üzerini gören endeks o günlerden başlayarak Eylül 2001'e kadar yeniden 7100 seviyelerine kadar düştü. 2003 yılının sonlarına gelindiğinde ise hala 15 bin seviyelerindedir (Erdinç, 2004, s.6). Bugün ise, durum bundan farklı değildir. Örneğin, 2019 yılı Mart sonu itibarıyla Borsa İstanbul'daki toplam yatırımcı sayısı 1 milyon 170 bin 725'tir (Merkezi Kayıt İstanbul, 2019: 10). Yatırımcı sayısı, yaklaşık yirmi yıl öncesine göre, geridedir. Birçok nedeni olmasına karşılık, en önemli nedenlerinden biri, özellikle küçük bireysel yatırımcıların inişli çıkışlı/dalgalı, spekülasyonların yoğunlaştığı dönemlerde ciddi kayıplara uğraması, borsadan uzaklaşmasıdır.

Bu çalışmada, finansal piyasaların istikrarı ve gelişmesi açısından temel finansal gösterge olan banka mevduat ve kredi hacmi ile araştırma dönemini kapsayan ismiyle İstanbul Menkul Kıymetler Borsası işlem hacmi ve bütün bu temel göstergelerin ardındaki temel gösterge gayrisafi yurt içi hasıla (milli gelir) arasındaki etkileşim, 2002-2011 dönemi verileri ışığında incelenmiştir. Dönemin tercih edilmesinde, yatırımcıların borsadan uzaklaşmasına neden olan yoğun ve çok ciddi siyasi, ekonomik, sosyal, hatta doğal sarsıntıların yaşanmış olması etkili olmuştur. Bunlardan birkaçı aşağıdadır;

Türkiye, 2000'li yıllara önce iki büyük (17 Ağustos 1999 Gölçük ile ardından 12 Kasım 1999-Düzce'de yaşanan) depremle girmiştir. Bazı kaynaklarda farklı olmakla birlikte çok sayıda (resmi rakamlara göre 18 bin

civarında) can kaybı ve belirlenemeyen tutarda ekonomik kayıp yaşanmıştır.

Aynı dönemde, ülke 90'lı yıllardan intikal eden büyük ekonomik krizlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Henüz, bu krizler giderilmeden özellikle bankacılık sektöründen kaynaklanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri patlak vermiştir. Yirmiden fazla bankanın batmasıyla sonuçlanan süreç, sektörün yeniden yapılandırılması zorunluluğunu getirmiş, ancak tahribatın toplam maliyeti o günün milli gelirinin 1/3'ünü aşarak 53,6 milyar dolara çıkmıştır (BDDK, 2010, s.57).

2002'in sonlarında yeni bir dönemin eşliğinde gerçekleşen seçim sonucunda iktidar değişmiş ve AK Parti hükümet kurmuştur. 2007'de Cumhurbaşkanlığı Seçim dönemi oldukça çalkantılı geçmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı 27 Nisan'da bir bildiri yayımlayarak seçime müdahale yapmaya teşebbüs etmiş, ancak iktidarın kararlı duruşu sonucu teşebbüs geri tepmiştir.

Yurt içinde bunlar yaşanırken, dışarda da önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. 1980'lerden önce bilinmeyen tezgahüstü türev ürünler 2006'ya gelindiğinde 400 trilyon doları aşarak (Ferguson, 2011, s.11) dünyadaki varlıkları defalarca satınalmaya yetecek düzeye ulaşmış, 2007'ye gelindiğinde ise bu dayanılmaz şişkinlik Amerika'da Mortgage Krizi olarak patlak vermiştir. Öyle ki, süreç, o kadar hızlı yayılmış kısa zamanda (2008) tüm dünyayı sarmış ve 2009'da büyük durgunluğa dönüşerek Küresel Finansal Kriz halini almıştır. Gelişmiş ülkeler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere büyük daralmalar ve sosyal çalkalanmalar yaşamıştır. Nihayet, bu daralmalar Türkiye'ye dış ticaretteki en önemli pazarı olan Avrupa ülkeleri üzerinden az çok yansımıştır. Ancak, bütün bu olumsuz konjonktüre karşın, dönem ekonomik açıdan başarılı geçmiştir.

## Literatür Özeti

Türkiye'de banka mevduat ve kredileri ile gayrisafi yurtiçi hasıla, ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yanı sıra, bu çerçevede istihdam ilişkisi gibi sektörel ilişkilerin araştırıldığı çalışmalar da vardır. Ancak, menkul kıymetler borsasında gerçekleşen işlem hacmini kapsayan çalışmaya pek rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmalarda, konu benzerliği yanında, kullanılan istatistik model ve

testler arasında da benzerlik dikkat çekmektedir. Bunlardan bir kısmına aşağıda değinilmiştir.

Türkiye ekonomisinin enflasyon, milli gelir, döviz kuru, para arzı ve faiz oranları değişkenlerine ait 1987: 01-2002: 04 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak yapılan bir çalışmada, söz konusu değişkenler arasındaki ilişki VAR model ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre faiz oranının hem döviz kuru, hem para arzı, hem de enflasyonu etkileyen kritik bir değişken olduğu, para arzının enflasyonu doğrudan, döviz kurunun ise dolaylı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Var modelden elde edilen varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, enflasyonu en çok etkileyen iki değişken döviz kuru ve faiz oranı olarak tespit edilmiştir. Etki-tepki fonksiyonları sonuçlarına göre faizleri kontrol etmenin döviz kurunu sabitlemeye oranla daha uygun bir enflasyonla mücadele aracı olabileceğine işaret edilmektedir. Yazar, bu bulgunun döviz kurunu çıpa olarak kullanan istikrar programlarının uygulandıkları ekonomilerde makro dengeleri etkileyen krizlerle sonuçlanmış olması deneyimiyle uyum içinde olduğunu vurgulamaktadır (Işık, 2005, s.341).

Türkiye ekonomisinin 1990-2003 yıllarını kapsayan dönemdeki kamu açıklarının, temel ekonomik değişkenler üzerinde oluşturduğu makroekonomik etkilerinin incelendiği bir çalışmada, kamu bütçe açıklarının makro etkilerini test etmek amacıyla model kurulmuş ve vektör otoregresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan uygulamada 1990-2003 yılları arasında bütçe açıklarındaki artıştan çeşitli yönlerde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Milli gelir; bütçe açığı, faiz farkı, döviz kuru ve cari işlemler açığı değişkenlerindeki artıştan olumlu etkilenmiştir. Bu değişkenlerdeki değişiklikler milli geliri arttırıcı olmuştur. Analiz sonucuna göre, milli gelir M2 değişkeninden ters yönde etkilendiği görülmüştür (Direkçi, 2006, s.134).

14.03.2008 tarihinde iktidardaki Ak Parti'ye karşı açılan ve 30.07.2008 tarihinde sonuçlanan kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisi VAR model kullanılarak bir çalışmada belirlenmeye çalışılmıştır. Bloomberg'den temin edilen, 02.01.2004-30.07.2009 tarihleri arasında yer alan ve günlük verilerden oluşan 1444 adet veri ile Türkiye'nin 5 yıllık spreadleri, Dow Jones Endeksi, 2030 vadeli Türkiye gösterge Eurobondu'nun faizi, Türkiye yurtiçi gösterge faizi, İMKB 100 Endeksi Volatilitesi ile açılan kapatma davası için kullanılan kukla değişkenlerin



etkileşimi araştırılmış, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, gösterge faiz ile İMKB volatilitesi; Dow Jones Endeksi ile yurtdışı piyasalarda işlem gören 2030 vadeli gösterge Türkiye eurobondu; Türkiye 5 yıllık CDS spreadindeki değişimler arasında ve Türkiye CDS'i ile Dow Jones ve 2030 vadeli gösterge Türkiye eurobondun değişkenleri arasında Granger nedenselliği tespit edilmiştir. Sonuç olarak davayı temsil eden kukla değişkenin Türkiye CDS spreadleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı ve Türkiye CDS spreadlerini etkileyen en önemli iki değişkenin Dow Jones Endeksi ve 2030 vadeli Türkiye gösterge eurobond faizi olduğu belirlenmiştir (Ersan ve Günay, 2009, s.21).

Türkiye ekonomisi için Taylor Kuralı'nın geçerliliğinin test edildiği bir çalışmaya döviz kuru da dahil edilerek genişletilmesi suretiyle gelişmiş ülkeler için geçerli olan Taylor Kuralı'nın Türkiye için geçerliliği 'Genişletilmiş Taylor' bilgi setini oluşturan değişkenler kullanılarak araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada mevcut literatürden farklı olarak Taylor Kuralı'nın geçerliliği çeşitli faiz oranlarına göre model denemeleri yapılarak test edilmiştir. Bu amaçla, çalışmada 1986:5-2010:9 dönemini kapsayan aylık veriler kullanılarak VAR yöntemiyle analiz yapılmıştır. Sonuç olarak; Türkiye'nin para politikası aracı olarak MB'nun kısa vadeli krediler için öngördüğü reeskont faiz oranı temel alınarak yürütüldüğünde Taylor Kuralı kapsamında beklentiler daha uygun sonuçlar ortaya konulabileceği tahmin edilmiştir. Bir para politikası aracı olarak reeskont faiz oranı kısa vadeli faiz olarak alınması durumunda Taylor Kuralı'nın geçerli olduğu sonucuna varılmıştır (Lebe ve Bayat, 2011, s.95-112).

Türkiye'de banka kredi kanalının işleyişini VAR model yardımıyla analiz etmek için yapılan bir çalışmada 1990:01-2008:11 dönemi aylık M2 para arzı, bankalararası gecelik faiz oranı, mevduat bankaları toplam mevduatları, mevduat bankaları toplam kredileri, sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi ve mevduat bankaları toplam menkul kıymet portföyleri değişkenleri verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, para politikası değişkeni olarak gecelik faiz oranları seçildiğinde banka kredi kanalının etkin çalışmadığı sonucuna varılmıştır. Para politikası şokundan sonra banka kredi kanalıyla sanayi üretiminin başlangıç döneminde aynı yönlü tepki vermiş olması teoriye uygun bir şekilde gerçekleştiği, ancak bu dönemden sonra sanayi üretiminin banka kredilerinden

bağımsız olarak dalgalanması bağımlılık ilkesinin geçerliliğini kuşkulu duruma düşürdüğü belirtilmiştir. Para politikası değişkeni olarak M2 para arzı tercih edildiğinde ise banka kredi kanalının etkin çalıştığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Bağımlılık ilkesinin etkin çalışmasına bir kanıt olarak para politikası şokundan sonra toplam kredilerle toplam sanayi üretiminin eşanlı daralması gösterilmiştir. Sonuçta, para politikası değişkeni olarak para arzı, gecelik faizle karşılaştırıldığında, daha etkin bir politika değişkeni olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Peker, Canbazoğlu, 2011, s.139).

Türkiye’de mevduat, banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı etkileşimin araştırıldığı bir çalışmada 1998:1- 2012:1 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Kredi, mevduat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi ile araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, mevduatlardan hem ekonomik büyümeye hem de kredilere doğru, ekonomik büyümeden ise kredilere doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir (Vurur, Özen, 2013, s.117-131).

Mevduat bankaları yurtiçi kredi hacmi ile gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişki 1998-2012 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak analiz edilen bir çalışmada, yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, her iki serinin birinci mertebeden durağan olduğu ve aralarında uzun dönem ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uygulanan Granger nedensellik testi sonrasında ise iki seri arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır (Tuna, Bektaş, 2013, s.139).

Yurtiçi kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1992-2011 dönemi üç aylık verileri kullanılarak Sınır Testi yaklaşımıyla yapılan bir araştırmadan elde edilen ampirik kanıtlara göre, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, uzun dönem analizinde kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Kısa dönem analizinde ise hata düzeltme teriminin katsayısı istatistiki açıdan anlamlı ve negatif bulunmuştur. Dolayısıyla değişkenler arasında ortaya çıkan sapmalar uzun dönem denge düzeyine

yakınsamaktadır. Nedensellik testinde kredi hacmi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir (Mercan, 2013, s.54).

Türkiye’de bankacılık sektörü toplam kredi hacminin, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla inlenmiştir. 2000:Q1-2012:Q4 dönemi verileri kullanılarak yapılan analiz sonucu, Türkiye’de kredi hacmindeki artışların istihdamı ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir (Göçer vd., 2015, s.65).

Ekonomik büyümeyi etkileyen ekonomik faktörler içinde bankacılık sektörünün yeri önemlidir. Başta, para politikaları ve parasal kontrol için bir kanal olmak yanında, ekonominin yeniden yapılanmasında ve uzun dönemli sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanmasında etkili bir araçtır. Bu yaklaşımdan hareketle yapılan bir çalışmada, Türkiye ekonomisi özelinde bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışma, Granger nedensellik ve Eşbütünleşme modeli ile gerçekleştirilmiş ve Türkiye ekonomisine ait 2003:Q1-2013:Q4 arasındaki zaman serisini kapsayan GSYİH ile banka kredilerine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur. Bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin belirleyicisi olabileceği, etkin bir araç olarak kullanılabileceği belirlenmiştir (Turgut ve Ertay, 2016, s.114-128).

Finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşan araştırmaların önemli bir bölümünde banka kredilerindeki genişlemenin ekonomik büyümeyi tetiklediği belirlenmiştir. Ancak, ekonomik büyümenin banka kredi hacmini artırıcı yönde etki yarattığını iddia eden iktisatçılar da vardır. Bunlar, banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü hakkında farklı düşünmektedirler. Bu düşünceden hareketle yapılan bir çalışmada, banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Eşbütünleşme ve Nedensellik analizleri çerçevesinde 2002:1 ile 2016:4 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre banka kredi hacmindeki genişleme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (Karahana vd., 2018, s.25).

Türkiye için 2003Q1-2017Q4 arasındaki döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan bir çalışmada finansal gelişme göstergesi olarak yurtiçi kredi hacmi kullanılırken ekonomik büyüme göstergesi olarak reel gayrisafi yurtiçi hasıla kullanılmıştır. Çalışmada birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme testleri ve Granger nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarında, yurtiçi kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ve yurtiçi kredi hacminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir (Kılıç, 2018, s.1036).

### **Analiz Konusu Finansal Göstergeler**

Çalışma kapsamındaki finansal göstergeler üzerine açıklamalar aşağıdadır.

#### ***Banka Kredileri***

Banka kelime anlamı olarak İtalyanca kökenli olup “sıra, tezgah” anlamına gelen “Banco” kelimesinden türemiştir (Yetiz, 2016, s.5). Genel anlamıyla bankalar, fon talep eden kesimi fonları kanalize eden yatırım fırsatları yaratan ve finansal sistem ile ekonomisinin etkinliğini sağlamada önemli roller üstlenmiş finansal piyasa kurumları olarak kabul edilmektedir. Bir ticari bankayı diğer mevduat kurumlarından farklı kılan yönü, ticari bankaların sahibinin veya sahiplerinin isteği üzerine üçüncü kişilere vadesiz mevduatlar sunabilme özelliğidir (Uludağ ve Arıcan, 2001, s.200). Bu mevduatlar, bankanın karını maksimize etmesi için yönetilmesi gereken yükümlülükler olurken, mevduatların borç (kredi) olarak verilmesi suretiyle oluşan varlıkların da yönetilmesi gerekir. Dolayısıyla, bankaların temel faaliyet alanına uygun olarak mevduat sahipleri ve borç alanlar arasında aracı olarak hareket etmeleri oluşturmaktadır (Heffernan, 2005, s.1).

Tanımda ifade edildiği üzere, bankaların en temel faaliyetlerinden biri olan kredi, herhangi bir kişi veya kuruma para vermek ya da parasını sonra almak kaydıyla ona mal vermeyi kabul etmek ya da alınacak bir mal, yapılacak bir hizmetin yerine getirilmesine kefalet etmek, garanti

etmek şeklindeki uygulamadır (Parasız, 1997, s.173). Plasman olarak da tanımlanan 'kredi'nin oluşması için kredi kullanan(borçlu), kredi veren(alacaklı), devredilen satın alma gücü veya verilen garanti(kefalet), süre(vade), güven ve saygınlık (itimat ve itibar), risk, teminat (garanti) ve gelir gibi öğelere sahip olması esastır. Bankaların en önemli ve temel gelir kaynağı, kredilerdir. Bankalar zaman zaman 'kredi' kaynaklı ciddi rekabete girebilmektedirler. Bu rekabet, kredi çeşitlerini çoğaltma veya faiz oranlarını düşürme yönlü olabilmektedir. Ancak bankalar kredi verirken belirli prensiplere ve prosedürlere bağlı kalmaktadır. Bu prensip ve prosedürler, sigorta, dokümantasyon standartları ve güvenlik, problemlili kredilerin geri alınması, kanuni kısıtlamalar ve uyum, kredi fiyatlama, müşterilerin finansal bilgileri ve kredilerin yeniden değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Şakar, 2011, s.7).

2000'li yılların başlarında yaşanan 'finansal kriz'le birlikte, büyük kayıplar yaşayan bankacılık sektöründe 'yeniden yapılanma' gündeme gelmiş, ciddi reformlar gerçekleşmiş ve önceki dönemlere nazaran 2010'a gelindiğinde oldukça güçlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, çok önemli yabancı sermaye girişi olmuş ve finansal sektörün gelişmesi yönünde katkı sağlanmıştır (Karacaoğlan, 2011, s.113).

### *Mevduat Hacmi*

Banka plasmanları, yani kredileri için en önemli kaynak olan mevduat, bankalara istendiği zaman veya belirli bir sürenin sonunda, geri alınmak düşüncesiyle yatırılan para ve çeklerdir. Buna karşılık, mevduat sahiplerine de "mudi" denilmektedir. Parayı yatıran bu kişiler yatırdıkları para kadar bankadan alacaklı durumuna geçerler. Bankaların, faaliyetlerini yürütmede kullandıkları temel kaynak, topladıkları mevduatlardır. Bu kaynak veya fonları kullanarak ihtiyaç sahiplerine kredi açarlar. Kredi faizi ile daha düşük olan mevduat faizleri arasındaki fark, bankanın esas faaliyet kazancını oluşturur.

Gerçek ve tüzel kişiler, sınırlı da olsa gelir ve servetlerinin bir kısmını en likit araç olan ve kullanılma serbestliği sağlayan nakit para olarak yanlarında tutmayı tercih ederler, büyük kısmını ise cari yada vadeli mevduat şeklinde bankalarda tutarlar. Böylece, bir yandan çalınma ve

kaybolmaya karşı korunurken yanı sıra karpayı/faiz geliri sağlanması da mümkün olur.

Aşağıdaki tabloda Türk Bankacılık Sistemi'nde yer alan bankaların toplam mevduat ve kredilerinin 2002-2011 arası değişimi yer almaktadır.

**Tablo 1: 2002-2011 Dönemi Türk Bankacılık Sistemi'ndeki Mevduat ve Kredi Gelişimi (1.000.-TL)**

Yıllar	Mevduat	Artış	Kredi	Artış	Kredi/Mevduat
2002	145.594	-	54.860	-	0,38
2003	164.923	0,13	72.169	0,32	0,44
2004	203.385	0,23	107.615	0,49	0,53
2005	261.948	0,29	160.005	0,49	0,61
2006	324.069	0,24	228.141	0,43	0,70
2007	371.927	0,15	293.928	0,29	0,79
2008	472.695	0,27	384.417	0,31	0,81
2009	522.415	0,11	418.684	0,09	0,80
2010	631.119	0,21	554.128	0,32	0,88
2011	695.501	0,10	682.900	0,23	0,98

Kaynak: <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Basit.aspx>, Erişim: 05/10/2018

Tabloda, dikkat çeken önemli nokta, 2001 krizi sonrası başlayan 'yeniden yapılanma' süreci'' sonrasında, yeni sağlıklı bir yapıya kavuşmuş olduğudur. Kriz öncesi 81'e kadar ulaşan banka sayısı, 2011'e geldiğinde 48'e inmiştir. Buna karşılık, tüm makro göstergelerde (kredi ve mevduat gibi) olduğu gibi aktiflerde 133.5 Milyar TL.'den 2012 Ocak ayında 1.213.7 Milyar TL.'ye doğru yükselmiştir. Ancak, daha önemlisi, 2002'lerde mevduatın yarısından daha azı krediye dönüşürken, 2011 sonunda neredeyse yüzde 100'e yaklaşarak, bankaların esas işine, aracılık fonksiyonlarına döndüğünü göstermektedir (Tiryaki, 2012, s.161).

Bu arada, bankacılık sistemi, yine 'yeniden yapılanma süreci'nin olumlu etkisiyle, dış dünyaya açılmış ve çok sayıda yabancı yatırımcı talebiyle karşılaşmıştır. Bunlardan bir kısmı gerçekleşmiş ve 2005 yılında Türkiye'de yerleşik olmayanların 'halka arz edilmeyen ödenmiş sermaye'deki payları %14,6 iken, 2012 sonunda %27,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan, 'halka arz edilen' yaklaşık %15 oranındaki banka sermaye hisselerinin de, İMKB'nin diğer hisselerinde olduğu

gibi önemli kısmının yabancı yatırımcıların portföyünde olduğu bilinmektedir (TBB, 2013: 260). Yine, yabancı bankaların, bankacılık sistemi toplam aktifleri içindeki payı 2002 yılında %3,11 iken, 2010 Eylül'ünde %13,7'ye yükselmiştir (Karacaoğlan, 2011, s.81).

### **İMKB İşlem Hacmi**

Borsa, alıcı ve satıcıların ekonomik varlıkların alım satımını yapmak üzere toplandıkları ve hükümet denetimi altındaki piyasadır. Borsada işlem görecekt mal ya da ekonomik varlıkların bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu özelliklerin başında belirli standartlara ayrılabilmesi, homojen nitelikte olması ve büyük miktarlarda sağlanabilme özellikleri gelmektedir. İşlem görecekt malların borsada bizzat bulundurulması gerekmemektedir. İşlemler genellikle örnek miktarlar üzerinden yapılmaktadır. Borsada işlem gören ekonomik varlığın (mal, menkul değer, döviz) belirli bir günde veya anda piyasadaki arz ve talep güçlerine göre oluşan fiyatına 'piyasa değeri' denir (Ertuğrul, 2008, s.152).

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Menkul Kıymetler Borsaları Hakkında 91 sayılı kanun hükmünde kararname uyarınca 1985 yılında kurulmuş, yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanan ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun gözetim ve denetimi altında olan tüzel kişiliği haiz bir kamu kurum iken, 3 Mart 2013 tarihinde kurulan Borsa İstanbul A.Ş.'ne (BİAŞ) dönüşmüştür. Borsa İstanbul, resmi çalışma günlerinde faaliyette bulunmaktadır. BİAŞ aynı zamanda, bir meslek kuruluşu gibi üyeleri bulunmakta, işlem yapmaya da bunlar yetkilidir. Menkul kıymet borsalarında, en temel göstergeler, işlem hacmi, işlem miktarı ve işlem gören şirket sayısı ile bunların halka açıklık oranlarıdır. Bu göstergeler, borsaların en başta derinliği olmak üzere, şeffaflık, bilgi edinebilirlik, spekülasyondan uzak olmak gibi nitelikleri sağlar. İşlem miktarı, bir piyasada, bir seansta ya da belli bir dönemde alınıp satılan (el değıştiren) menkul kıymet adedidir. İşlem hacmi ise, gerçekleşen her sözleşmedeki işlem miktarı ile işlem fiyatının çarpılması sonucu bulunan hacimdir. Tüm payların işlem hacimleri toplamı, Pay Piyasası'nın toplam işlem hacmini oluşturur

([https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla\\_Borsa\\_ve\\_Sermaye\\_Piyasasi.pdf](https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla_Borsa_ve_Sermaye_Piyasasi.pdf), Erişim: 20/06/2019).

Borsadaki işlem hacmi, borsada bütün firmalara ait hisse senetlerinin belirli bir gündeki toplam alışveriş miktarını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, o gün borsada ne miktar para döndüğünü gösterir. İşlem hacmi borsadaki gelişmeleri ortaya koyan önemli göstergelerden biridir. Belirli bir günde borsanın ne kadar “sığ” ya da “derin” olduğu, diğer göstergelerle birlikte, işlem hacminden anlaşılmaktadır. Menkul kıymetlerin alım satımında ‘işlem hacmi’ olarak çeşitli ölçüler mevcuttur. Bunlar;

- **Kümülatif İşlem Hacmi;** kümülatif işlem hacmi kullanılacak verinin yapısına göre haftalık, aylık veya yıllık olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin, haftalık veriler ile çalışıldığında, hisse senedinin günlük işlem hacimlerinin toplamı alınır ve haftalık verilere ulaşılmış olunur.
- **Devir Hızı;** her bir hisse senedi için işlem görme oranını ifade etmektedir.
- **Kümülatif Devir Hızı;** günlük devir hızı değerinin toplanmasıyla haftalık, aylık veya yıllık veri yapıları kümülatif devir hızı olarak elde edilir.
- **Toplam İşlem Hacmi;** hisse senetleri için gerçekleşen işlemlerdeki her emrin içerdiği her bir hisse senedi sayısı ile her bir işlem fiyatının çarpılmasıyla elde edilen sonuçların toplamıdır.
- **İşlem Sıklığı;** hisse senedinin bir gün içinde yapılan alım satım sayısı işlemlerini ifade etmektedir.
- **İşlem Yapılan Gün Sayısı;** borsada bir yıl içinde resmi olarak işlem yapılan toplam gün sayısını ifade etmektedir.
- Tablo 2’de, 2002-2011 dönemi İMKB’nin toplam işlem hacmi ile bu yıllarda İMKB’de işlem gören şirket sayıları yılsonları itibarıyla yer almaktadır.



**Tablo 2: İMKB'de İşlem Gören Şirket Sayısı ve Toplam Yıllık İşlem Hacmi (2002-2011) (Bin TL.)**

Yıllar	İMKB'de İşlem Gören Şirket Sayısı	İMKB İşlem Hacmi	Artış
2002	288	106.301	-
2003	285	146.642	0,37
2004	297	208.413	0,42
2005	304	269.931	0,29
2006	316	325.151	0,20
2007	319	386.681	0,18
2008	317	332.614	-0,13
2009	315	482.534	0,45
2010	331	635.664	0,31
2011	368	695.337	0,09

<http://www.imkb.gov.tr>, 25/01/2012, <http://www.kap.gov.tr>, Erişim: 25/10/2018

Tabloda dikkat çeken nokta, dönem boyunca borsada hisseleri işlem gören şirket sayısı fazla artmamış olmasına rağmen işlem hacmi artışı 2008 kriz yılı dışında istikrarlıdır. Öte yandan, özellikle son (2009 ve 2010) yıllardaki artış oldukça ümit verici görünmektedir.

### **Gayri Safi Milli Gelir/Hasıla**

Çalışmada kullanılan bir başka değişken 'Gayrisafi Milli Hasıla'dır (GSYİH). Belirli bir dönem (genellikle 1 yıl) içinde ulusal bir ekonominin yarattığı (nihai) mal ve hizmetler toplamının para ile ifadesi GSYİH'yi verir (Alkin, 2009, s.53).

Türkiye'de milli gelir istatistikleri, 1950'li yılların başından bu yana düzenli olarak TÜİK tarafından hazırlanıp yayımlanmaktadır. Söz konusu süre içerisinde Türkiye'de milli gelir istatistikleri üç kez güncellenmiştir. Bu güncellemelerin ilki 1973 yılında, ikincisi 1993 yılında, üçüncüsü ise 8 Mart 2008 tarihinde yapılmıştır. Ancak 2008 yılında yapılan güncellemede, geriye dönük düzeltmeler daha kısa tutulmuştur. Yeni milli gelir serisinde 1998 yılı temel yıl olarak alınmış, 1998 yılı öncesi için herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla 1998 yılı ile birlikte eski seri ile yeni seri arasındaki bağlantı kopmuştur.

Yeni milli gelir serisinde 1998 yılı sabit fiyatları kullanılmakta ve üretim bazında faaliyet kolları itibarıyla katma değer büyüklükleri Nace

Rev. 1 sınıflamasına göre verilmektedir. Ayrıca, söz konusu seride faaliyet kollar itibarıyla katma değer büyüklükleri temel fiyatlarla hesaplanmaktadır. Temel fiyatlarla katma değer büyüklükleri, mal ve hizmet üretimi üzerinden alınan dolaylı vergileri kapsamamaktadır.

Türkiye ekonomisi, 2003 sonrası dünya konjonktürünün de desteği ile güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır (Acar, 2013:17).

2001 krizi sonrasında, büyüme oranı 2002'de %6,2, 2003'te %5,3 ve 2004'te ise %9,4 ile zirve yapmıştır. Daha sonra, 2005'te %8,4 ile nispi bir yavaşlama eğilimi gösteren GSYİH büyüme oranı, 2006'da %6,9'a, 2007'de %4,7'ye ve 2008'de de %0,7'ye gerilemiştir. Böylece, geçiş süreci olarak tanımlanabilecek 2003–2007 döneminde, yıllık ortalama %6,9 gibi yüksek bir büyüme performansı yakalanmıştır. 2009'da ise, 2005'ten bu yana yapısal nedenlerin etkisiyle görülen nispi yavaşlamanın yanı sıra küresel krizin olumsuz etkilerinin de katkısıyla GSYİH %4,8 oranında küçülmüş, Türkiye ekonomisi için zor bir yıl olmuştur. Kriz, finansal kaynaklı olsa da etkileri en çok reel sector üzerinde hissedilmiştir. Ancak Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz sonrasında uyguladığı yapısal reformlar, ülkenin kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirmiş, krizden daha sınırlı düzeyde etkilenmesini sağlamıştır (Acar, 2013, s.17).

GSYİH'daki bu büyüme, tabii olarak vatandaşların cebindeki paraya, dolayısıyla da sosyal yaşantısına yansımıştır. Fert başına milli gelir 2002 yılında sadece 3.529 dolar iken Cumhuriyet tarihinde ilk defa 2008 yılında 10.000 doların üzerine çıkmıştır (Babacan, 2010: 190). Fert başına milli gelirin artması, beraberinde vatandaşların hem tasarruf hem de (menkul veya gayrimenkul) yatırım yapma imkanlarının artması anlamına gelir. Diğer bir açıdan, bir ülkedeki milli gelirdeki büyüme, vatandaşların

yapmış olduğu harcama, üretim, yatırım gibi temel ekonomik faaliyetlerdeki artışın bir ifadesi olduğundan, GSYİH değişkeni diğer değişkenlerin de değişik düzeylerde hem etkeni hem de edilgenidir.

Tabloda görüldüğü gibi, Türkiye, 2000’li yılların başında kendine özgü nedenlerden kaynaklanan kriz ile 2007 yılının sonlarında dış dünyadan kaynaklanan küresel finansal krize rağmen 2002-2011 dönemini ‘parlak bir dönem’ olarak geçirdiği açıktır.

**Tablo 3. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - GSYİH (Cari ve Sabit Fiyatlarıyla)**

Yıllar	GSYİH (Cari) (Milyon TL)	Cari Büyüme (%)	GSYİH (Sabit) (Milyon TL)	Reel Büyüme (%)
2002	350.476	-	72.519	-
2003	454.781	29.76	76.338	5.26
2004	559.033	22.92	83.485	9.36
2005	648.932	16.08	90.499	8.40
2006	758.391	16.86	96.738	6.89
2007	843.178	11.18	101.254	4.66
2008	950.537	12.73	101.921	0.65
2009	952.635	0.22	97.003	-4.82
2010	1103.750	15.86	105.885	9.15
2011	1294.893	17.31	114.873	8.48

*Kaynak: TÜİK, Erişim: 20/12/2018*

Çalışmanın bu kısmına kadar değişkenlerle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bundan sonraki kısmında finansal piyasaların istikrarı ve gelişmesi açısından önemli göstergeler olan milli gelir, banka mevduat ve kredi hacmi ile İMKB işlem hacmi arasındaki etkileşim incelenmiştir. Çalışma, 2002-2011 dönemi olup, konjonktür etkisini azaltmak amacıyla üçer aylık veriler kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada kullanılan istatistiksel analiz yöntemi ise, vektör otoregresif (VAR) modelidir. Model hakkında kısa bilgi aşağıdadır.

### **Çalışmada Kullanılan Ekonometrik Yöntemler**

Çalışmada, zaman serileri analizlerinde önemli bir konu olan değişkenlere ait zaman serilerinin durağan olmaları, yani birim kök içermemeleri özelliği, birim kök testi ile belirlenmiştir. Ardından, dönemde ortaya çıkan yapısal değişikliklerin testi yapılmıştır. Nihayet, analiz Vektör

Otoregresyon (VAR) Modeli ve Granger Nedensellik Testi kullanılarak tamamlanmıştır. Yöntemler hakkında kısa bilgi aşağıda verilmiştir.

### ***Birim Kök Testleri***

Zaman serileri analizlerinde dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan bir tanesi, ele alınan değişkenlere ait zaman serilerinin durağan olmaları, bir başka deyişle birim kök içermemeleri özelliğidir. Serilerin birim kök içerip içermedikleri çeşitli testlerle tespit edilmektedir. Ancak literatürde yaygın olarak kullanılan birim kök testleri Dickey ve Fuller (Dickey ve Fuller, 1979, s.427-431) tarafından geliştirilmiş Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ve Phillips-Perron tarafından geliştirilen (Phillips ve Perron, 1988, s.335-346) (PP) Birim kök testidir. Her iki test de literatürde yaygın olarak kullanılıp teorik bilgi kaynağının geniş olduğu için bu çalışmada testlere ait teorik bilgi verilmemiştir.

### ***Zivot-Andrews (ZA) Yapısal Kırılma Testi***

1929 Büyük Buhranının ve 1973 Petrol Krizinin ekonomide önemli yapısal değişikliklere neden olduğunu saptayan Perron (1989, 1990), bu amaçla yapısal değişiklikleri göz önünde bulunduran alternatif bir birim kök testi geliştirmiştir. Perron'un geliştirdiği yönteme göre ekonomide gerçekleşen yapısal değişiklikler önceden bilinmektedir. Zivot ve Andrews (1992), Perron'un test istatistiğini farklı şekilde ele almışlardır. Perron, ekonomide gerçekleşen kırılmayı dışsal olarak almakta ve önceden bilindiğini varsaymaktadır. Zivot ve Andrews dışsallık varsayımı sorgulamışlar ve yerine yapısal kırılmanın tam olarak bilinmediği durumu ya da yapısal kırılmanın içsel olarak gerçekleştiği durumu incelemişlerdir. Zivot ve Andrews, bu amaçla yapısal kırılmayı test edebilmek için üç farklı birim kök testi geliştirmiştir (Korkmaz ve Çevik, 2008, s.157-178) :

$$\Delta y_t = \mu^A + \theta^A DU_t(\lambda) + \beta^A t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta y_{t-j} + e_t \quad (3.1)$$

$$\Delta y_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t^*(\lambda) + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^B \Delta y_{t-j} + e_t \quad (3.2)$$

$$\Delta y_t = \mu^C + \theta^C DU_t(\lambda) + \beta^C t + \gamma^C DT_t^*(\lambda) + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta y_{t-j} + e_t \quad (3.3)$$

Olası kırılma yılı olan  $T\lambda$ , Denklem (3.1)'de  $T\lambda < t$  ise  $DU_t(\lambda)=1$ , diğer durumlarda sıfır değerini alan kukla değişkendir. Benzer şekilde Denklem (3.2)'de  $t > T\lambda$  ise  $D_t^*(\lambda)=t-T\lambda$ , diğer durumlarda sıfır değerini alan kukla değişkeni temsil etmektedir. Denklem (3.1) sabitte kırılmayı, Denklem (3.2) trendde kırılmayı ve son olarak Denklem (3.3) sabit ve trendde kırılmayı incelemektedir. Test uygulanırken, gözlem dönemindeki her bir yıl olası kırılma yılı olarak alınarak kukla değişkenler oluşturulup,  $\alpha$  katsayısının  $t$  istatistikleri elde edilmektedir. Bütün gözlem dönemlerinin tümü için uygulandıktan sonra  $\alpha$  katsayısının  $t$  istatistiğinin minimum elde edildiği yıl olası kırılma yılı olarak belirlenmektedir. Elde edilen  $t$  istatistikleri mutlak değerce kritik değerden büyükse serinin yapısal kırılmayla birlikte durağan olduğunu belirten alternatif hipotez kabul edilir.

## Vektör Otoresyonyon (VAR) Modeli

Eşanlı denklem sistemlerinde eleştirilen belirlenme probleminin ortadan kaldırılması için Sims (Barışık ve Çevik, 2010, s.162-164) tarafından geliştirilen VAR model, bütün değişkenlerin ilk etapta içsel olarak kabul edildiği bir modeldir. Sims, eşanlı modelleri belirlemenin sağlanması için çoğu kez değişkenlerin içsel-dışsal ayrımı ve parametreler üzerinde kısıtlama koymada keyfi davranıldığı konusunda eleştirerek, bütün değişkenlerin içsel olarak kabul edildiği VAR modeli geliştirmiştir (Granger, 1969, s.424-438).

VAR modelleri, yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verebilmekte ve bu sebeple zaman serileri için sıklıkla kullanılmaktadır (Davidson ve MacKinnon: 1999, s.585). Modelin diğer avantajları ise, hangi değişkenin içsel (endogenous) hangisinin dışsal (exogenous) değişken olduğu şeklinde ön bir varsayım ihtiyacı duymaması, böylece verilerin daha fazla özelliğinin yakalamasını

sağlayarak çok zengin bir yapı sunarken, geleneksel yapısal modellerden daha iyi tahmin yapmasıdır (Brooks, 2008, s.291-292 ). İçsel/endojen değişken, değeri modelin içerisinde belirlenip açıklanırken, dışsal/egzojen değişken, değeri modele dışarıdan verilen değişken olarak tanımlanır.

g değişkenli, p gecikme sayılı VAR modelinin genel matematiksel notasyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^p Y_{t-j} \Phi_j + U_t \quad (1)$$

(1) numaralı eşitlikte  $Y_t$  (1xg) boyutlu değişken vektörü,  $\alpha$  (1xg) boyutlu sabit terim,  $\Phi_j$  j=1,2,...,p için (gxg) boyutlu katsayı matrisi ve  $U_t$  ise sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı (1xg) boyutlu hata terimi vektörünü temsil etmektedir.

VAR modelin tahmininden elde edilen parametrelerin yorumlanması yerine, sistemin tahmininden elde edilen artıklar analiz edilerek geleceğe ilişkin yorumlar yapılabilir. VAR modelden elde edilen hatalara bir standart sapmalık şok verildiğinde diğer değişkenlerin bu şoka karşı verdikleri tepkiler, etki-tepki analizi ile belirlenir. Ayrıca belirlenen bir dönem sonunda ele alınan bir değişkenin diğer değişken ya da değişkenler tarafından yüzde kaçının açıklandığını gösteren varyans ayrıştırması, VAR modelin yorumlanmasında öncelik kazanmaktadır.

### *Granger Nedensellik Testi*

Granger tarafından geliştirilen Granger nedenselliği, VAR modelde yer alan değişkenlerden bir ya da daha fazlasının diğerlerinin “Granger nedeni değildir” hipotezini test etmek için kullanılan yaygın kullanılan bir testtir (Davidson ve MacKinnon, 1999, s.588). Zaman serileri ile yapılan çalışmalarda nedensellik kavramı oldukça önemlidir. Granger tarafından 1969 yılında başlatılan iktisatta nedensellik testleri, uzun dönemli zaman serilerinde, durağan olma ve mevsimsel etki taşınamaması koşuluyla değişkenler arasında nedenselliği belirlemektedir (Brooks, 2008, s.298).

Granger edensellik testi, iki değişkenli zaman serisi için aşağıdaki denklemler yardımıyla elde edilir:

$$Y_t = \phi_0 + \sum_{j=1}^p \phi_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^p \varphi_j X_{t-j} + u_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \varphi_0 + \sum_{j=1}^p \varphi_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (3)$$

Yukarıdaki eşitliklerde  $p$  gecikme sayısıdır. Bu eşitliklerde dikkate değer olan varsayım  $u_{1t}$  ve  $u_{2t}$  hata terimlerinin birbirinden bağımsız olmasıdır. (2) numaralı eşitlik için test edilen boş hipotez “ $X$ ,  $Y$ ’nin Granger nedenidir” şeklindedir. (3) numaralı eşitlik için boş hipotez ise “ $Y$ ,  $X$ ’in Granger nedenidir” şeklindedir.

## Ampirik Bulgular

Bu çalışmada yapılan uygulamada İMKB işlem hacmi, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalardaki toplam kredi hacmi ile toplam mevduat hacmi ve Türkiye’ye ait gayri safi yurt içi hasıla (1998 yılı sabit fiyatlarıyla) olmak üzere dört değişken arasındaki etkileşim incelenmiştir. Veriler TCMB’nin elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiş olup 2002-2011 dönemi üçer aylık verilerden oluşmaktadır. Bilindiği gibi, serileri olası değişen varyans ve kısmen de otokorelasyona karşı koruyabilmek için serilerin logaritmik dönüşümleri alınmaktadır (Albayrak, 2008, s.116). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında veriler analize doğal logaritmaları alınarak devam edilmiştir.

Zaman serileri analizinde değişkenler, üçer aylık bazda olduğu için mevsimsel etki araştırılmış ve bu etki Tramo-seat yöntemiyle arındırılmıştır. Söz konusu değişkenlere ait zaman serilerinde trend etkisi de Hodrick-Prescott filtresi ile arındırılmıştır. Son olarak serilerde birim kökün varlığı, diğer bir deyişle durağanlık, Düzeltmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve Zivot-Andrews testleri ile araştırılmıştır.

2008’de Amerika Birleşik Devletleri’nde baş gösterip kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan global finansal kriz, bu çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerin dönemleri arasında yer aldığından, serilerde yapısal kırılma olup olmadığı Zivot-Andrews Yapısal kırılma testi ile araştırılmıştır.

Çalışma kapsamındaki değişkenlerin durağanlık testleri olan ADF ve PP test sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir. Buradaki sonuçlara göre

LnİMKB ve LnMevduatHacmi değişkenleri düzey değerlerde, LnGSYİH ve LnKrediHacmi değişkenleri birinci farklarda durağan oldukları hem ADF hem de PP testi sonuçları ile tespit edilmiştir.

**Tablo 4. Değişkenlerin ADF ve PP Testi Sonuçları**

	ADF Test Sonuçları		PP Test Sonuçları	
	Düzye Değer	Birinci Farklar	Düzye Değer	Birinci Farklar
LnGSYİH*	-2.538(-2941)**	-4.963(2.941)	-2.019(-2.938)	-4.917(-2.941)
LnİMKB	-4.768(-2.938)	-	-4.660(-2.938)	-
LnKrediHacmi	-2.782(-2.943)	-6.020(-2.941)	-2.706(-2.938)	-6.049(-2.941)
LnMevduatHacmi	-3.628(-2.938)	-	-3.644(-2.938)	-

\*'Ln' ifadesi değişkenlerin doğal logaritması alınmış halini temsil ettiğini belirtmektedir.

\*\*MacKinnon 0.05 önem düzeyine karşılık gelen kritik değeridir.

2008'de başlayan global krizin etkisinin, çalışma kapsamında ele alınan değişkenlerde yapısal kırılmaya yol açıp açmadığı Zivot-Andrews testi ile araştırılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında serilerin trend etkisi Hodrick-Prescott filtresi ile arındırıldığı için yapısal kırılma sabitli ve trendli ve sabitli modeller için araştırılmıştır. Test sonuçları Tablo 5'dedir. Buradaki sonuçlara göre sabitli model için LnMevduatHacmi değişkeninde yapısal kırılma dikkate alınarak yapılan birim kök testinde sabitli model için 2006 yılının birinci çeyreği kırılma yılı olarak öne çıkıp, sabitli ve trendli modeller için 2004 yılının birinci çeyreği kırılma yılı olarak öne çıkararak serinin birim kök içerdiğini belirten boş hipotez reddedilememektedir. LnKrediHacmi değişkeni için sabitli ve trendli modelde kırılma yılı 2008 yılının üçüncü çeyreği olarak belirlenip serinin düzey değerinde durağan olmadığı tespit edilmiştir.

**Tablo 5: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları**

	Sabitli Model*	Sabitli ve Trendli Model**
LnGSYİH	-4.826 (2008Q2)	-6.999(2008Q4)
LnİMKB	-5.222 (2003Q4)	-5.261 (2006Q3)
LnKrediHacmi	-5.012 (2008Q2)	<b>-4.535</b> (2008Q3)
LnMevduatHacmi	<b>-4.431</b> (2006Q1)	<b>-4.435</b> (2004Q1)

\*Sabitli model için 0.05 önem düzeyinde kritik değer -4.80'dir.

\*\*Sabitli ve trendli model için 0.05 önem düzeyinde kritik değer -5.08'dir.



Değişkenlerin birim kökleri incelenip hangi düzeyde durağan oldukları tespit edildikten sonra, VAR model için gerekli olan nedensellik ve dışsallık testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Granger tarafından geliştirilen dışsallık/nedensellik testi, değişkenlerin birbirlerinin Granger nedeni olup olmadığını tespit etmede kullanılmaktadır. Tablo 6'daki sonuçlara göre, 0.05 önem düzeyinde;

$\text{LnMevduatHacmi}$  değişkeni  $\Delta\text{LnGSYİH}$ 'nin;  
 $\text{LnİMKB}$  değişkeni  $\Delta\text{LnKrediHacmi}$ 'nin ve  
 $\text{LnMevduatHacmi}$ ,  $\Delta\text{LnKrediHacmi}$ 'nin  
Granger nedeni olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6. Granger Nedensellik/Dışsallık Testi Sonuçları

Hipotezler	Test İstatistiği	Test İstatistiği'nin Olasılık Değeri
$\text{LnİMKB}$ , $\Delta\text{LnGSYİH}$ 'nin* Granger nedeni değildir.	1.990504	0.3696
$\Delta\text{LnKrediHacmi}$ , $\Delta\text{LnGSYİH}$ 'nin Granger nedeni değildir.	0.534190	0.7656
<b><math>\text{LnMevduatHacmi}</math>, <math>\Delta\text{LnGSYİH}</math>'nin Granger nedeni değildir.</b>	6.930818	<b>0.0313</b>
$\Delta\text{LnGSYİH}$ , $\text{LnİMKB}$ 'nin Granger nedeni değildir.	2.722271	0.2564
$\Delta\text{LnKrediHacmi}$ , $\text{LnİMKB}$ 'nin Granger nedeni değildir.	2.493802	0.2874
$\text{LnMevduatHacmi}$ , $\text{LnİMKB}$ 'nin Granger nedeni değildir.	2.892262	0.2355
$\Delta\text{LnGSYİH}$ , $\Delta\text{LnKrediHacmi}$ 'nin Granger nedeni değildir.	1.065125	0.5871
<b><math>\text{LnİMKB}</math>, <math>\Delta\text{LnKrediHacmi}</math>'nin Granger nedeni değildir.</b>	7.512033	<b>0.0234</b>
<b><math>\text{LnMevduatHacmi}</math>, <math>\Delta\text{LnKrediHacmi}</math>'nin Granger nedeni değildir.</b>	12.34105	<b>0.0021</b>
$\Delta\text{LnGSYİH}$ , $\text{LnMevduatHacmi}$ 'nin Granger nedeni değildir.	0.696429	0.7059
$\text{LnİMKB}$ , $\text{LnMevduatHacmi}$ 'nin Granger nedeni değildir.	5.445715	0.0657
$\Delta\text{LnKrediHacmi}$ , $\text{LnMevduatHacmi}$ 'nin Granger nedeni değildir.	2.273458	0.3209

\* $\Delta$ , Serilerin birinci farklarını göstermektedir.

VAR model için gerekli gecikme sayısının belirlenmesi için seçim kriterleri Tablo 7'da verilmiştir. Tablo 7'deki sonuçlara göre, olabilirlik oranı, son tahmin hatası ve Hannan-Quinn bilgi kriterine göre en uygun gecikme sayısı iki olarak VAR model oluşturulmuştur.

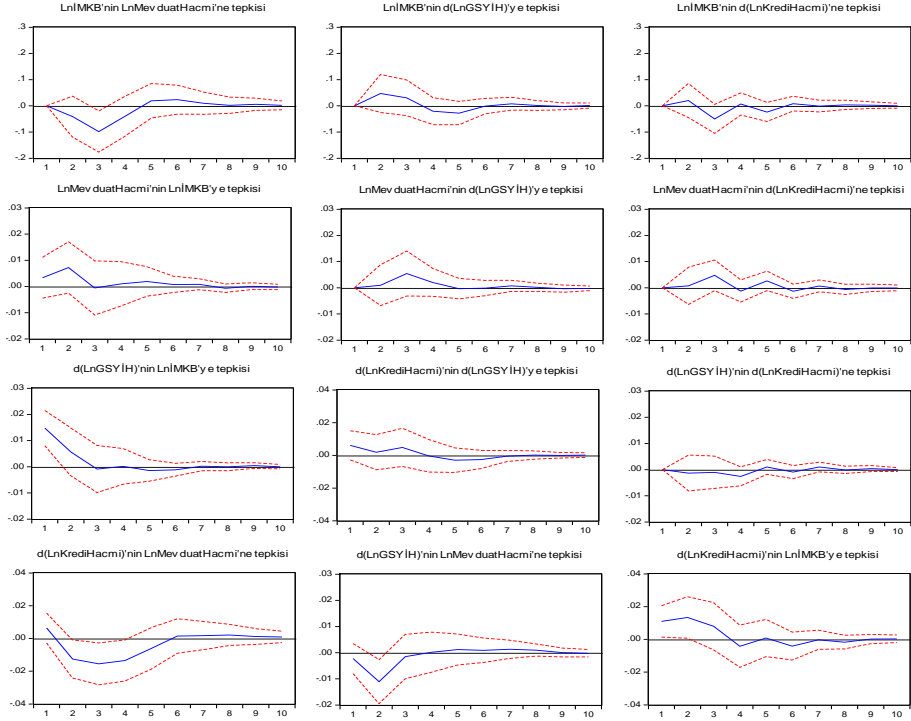
Tablo 7. VAR Model İçin Uygun Gecikme Sayısı

Gecikme Sayısı	Olabilirlik Oranı	Son			Hannan-Quinn
		Tahmin Hatası	Akaike Bilgi Kriteri	Schwarz Bilgi Kriteri	Bilgi Kriteri
0	NA	1.67e-11	-13.46234	-13.28277*	-13.40110
1	36.94372	1.21e-11	-13.79508	-12.89723	-13.48889
2	<b>31.69239*</b>	<b>9.11e-12*</b>	-14.12160	-12.50546	<b>-13.57045*</b>
3	15.38944	1.26e-11	-13.91326	-11.57882	-13.11715
4	12.59471	1.93e-11	-13.71295	-10.66023	-12.67188
5	19.94200	1.65e-11	<b>-14.30577*</b>	-10.53476	-13.01975

Şekil 1’de VAR modelin artıklarına verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdiğini gösteren etki-tepki fonksiyonları yer almaktadır. Granger nedensellik testi sonuçları ile beraber etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde;

- $\Delta \text{LnGSYİH}$  değişkenine verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\text{LnMevduatHacmi}$  değişkeni ikinci dönem sonuna kadar durağan, ikinci dönemden üçüncü dönem sonuna kadar artış, üçüncü dönemden beşinci döneme kadar ise azalış yönünde tepki vermektedir.
- $\text{LnMevduatHacmi}$  değişkenine verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\Delta \text{LnGSYİH}$  değişkeni ise ikinci döneme kadar azalış, ikinci dönemden dördüncü döneme kadar artış yönünde tepki vermektedir.
- $\Delta \text{LnKrediHacmi}$ ’ne verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\text{LnİMKB}$  değişkeni ikinci döneme kadar artış, ikinci dönemden sonra azalış yönünde tepki vermektedir.
- $\text{LnİMKB}$ ’ye verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\Delta \text{LnKrediHacmi}$  değişkeni ikinci döneme kadar artış, ikinci dönemden dördüncü döneme kadar azalış yönünde tepki vermektedir.
- $\Delta \text{LnKrediHacmi}$ ’ne verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\text{LnMevduatHacmi}$  ikinci döneme kadar durağan, ikinci dönemden üçüncü döneme kadar artış, üçüncü dönemden sonra ise azalış yönünde tepki vermektedir.

- Son olarak LnMevduatHacmi değişkenine verilen  $\pm 2$  standart sapmalılık şok karşısında  $\Delta$ LnKrediHacmi değişkeni azalış yönünde tepki vermektedir.



Şekil 1: VAR Modelden elde edilen Etki-Tepki Fonksiyonları

VAR modelden elde edilen bir diğer analiz de 'varyans ayrıştırma analizi'dir. Bir değişkenin değişkenliğinin, ele alınan dönem sonunda yüzde kaçının diğer değişken tarafından açıklandığı bu analiz yardımıyla elde edilir.

Tablo 8 VAR modele dahil edilen dört değişkenin yirmi dönem için varyans ayrıştırma sonuçlarını göstermektedir. VAR modelde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, değişkenlerin dışsaldan içsele doğru sıralanmasıdır. Varyans ayrıştırma analizinde, birinci dönem sonunda değişkenliğin tamamı kendisi tarafından açıklanan değişken en dışsal değişkendir. Tablo 8'deki sonuçlara incelendiğinde aşağıdaki bulgular dikkat çekmektedir;

- a) **İMKB İşleme Hacmi:** Birinci dönem sonunda değişkenliğinin tamamı (%100'ü) kendisi tarafından açıklanan değişken LnİMKB değişkenidir. Bunun anlamı, modeldeki en dışsal değişken bu değişken olması anlamına gelmesidir. LnİMKB'nin değişkenliğinin, gelecek yirmi dönem sonunda, %69.04'ü kendisi tarafından açıklanırken %19.7'si LnMevduatHacmi, %6.19'u  $\Delta$ LnGSYİH ve geri kalan kısmı  $\Delta$ LnKrediHacmi tarafından açıklanmaktadır.
- b) **Bankalar Mevduat Hacmi:** LnMevduatHacmi'nin yirmi dönem sonundaki değişkenliğinin %84.97'si gibi önemli kısmı kendisi tarafından açıklanırken %7.57'si  $\Delta$ LnİMKB tarafından, %3.78'i  $\Delta$ LnGSYİH tarafından ve geri kalan kısmı  $\Delta$ LnKrediHacmi tarafından açıklanmaktadır. Bu değişkenin, ilk dönemde, etkileşim içinde olduğu tek değişken 'İMKB İşlem Hacmi' olup, diğerleriyle herhangi bir etkileşimi görülmemiştir. Ancak, etkileşim de oldukça (sadece %1.96) düşüktür.
- c) **Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Milli Gelir):**  $\Delta$ LnGSYİH'nin yirmi dönem sonundaki değişkenliğinin sadece %43.5'i kendisi tarafından açıklanırken, %35.72'si  $\Delta$ LnİMKB tarafından, %19'u LnMevduatHacmi tarafından ve geri kalan kısmı  $\Delta$ LnKrediHacmi tarafından açıklanmaktadır. Bu değişkenin, ilk dönemde 'Banka Kredi Hacmi'ne 'duyarsız' olması dikkat çekerken, diğer değişkenlerden İMKB İşlem Hacmine karşı önemli bir 'bağımlılık' göstermesi dikkat çekmektedir. Ancak, ilk dönemdeki bu yüksek oranlı (%41,45) bağımlılığın giderek azalması da bir başka önemli noktadır. Yani, Milli Gelir'in uzun dönemde İMKB İşlem Hacmi'ne duyarlılığı zayıflamaktadır. Ne var ki, diğer değişkenlere karşı bağımlılığı uzun vadede en fazla olan değişken GSYİH'dir.
- d) **Bankalar Kredi Hacmi:** Son olarak,  $\Delta$ LnKrediHacmi değişkeninin yirmi dönem sonundaki değişkenliğinin %48.45'i kendisi tarafından açıklanırken %30.02'si LnMevduatHacmi tarafından, %17.94'ü LnİMKB tarafından ve geri kalan kısmı ise  $\Delta$ LnGSYİH tarafından açıklanmaktadır. Bu değişken, ilk dönemde İMKB İşlem Hacmi'ne önemli bir bağımlılık içinde bulunmakta, hatta ikinci dönemde bu daha da artmaktadır. Ancak, sonraki dönemlerde yavaş yavaş bir azalış göstermekte, buna karşılık diğer değişkenlerin bağımlılığı artmaktadır.

**Tablo 8: VAR Modeldeki Değişkenlerin Varyans Ayrıştırma Sonuçları**

<b>LnIMKB'nin Varyans Ayrıştırması</b>				
Dönem	LnIMKB	LnMevduatHacmi	$\Delta$ LnGSYIH	$\Delta$ LnKrediHacmi
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	91.83304	3.224009	4.180415	0.762531
3	73.62594	17.24010	4.740702	4.393260
4	71.49649	18.97994	5.203159	4.320413
5	69.83709	18.98637	6.177204	4.999340
6	69.23038	19.59464	6.125069	5.049915
7	69.12780	19.65805	6.183283	5.030864
8	69.10898	19.65860	6.183090	5.049329
9	69.06871	19.69167	6.185012	5.054610
10	69.07113	19.69051	6.185036	5.053321
11	69.05899	19.69440	6.192189	5.054425
12	69.04783	19.70548	6.191332	5.055358
13	69.04595	19.70648	6.192357	5.055216
14	69.04537	19.70636	6.192613	5.055663
15	69.04536	19.70634	6.192640	5.055661
16	69.04542	19.70630	6.192627	5.055653
17	69.04536	19.70634	6.192652	5.055649
18	69.04527	19.70644	6.192646	5.055652
19	69.04525	19.70644	6.192655	5.055651
20	<b>69.04524</b>	19.70644	6.192660	5.055654
<b>LnMevduatHacmi'nin Varyans Ayrıştırması</b>				
Dönem	LnIMKB	LnMevduatHacmi	$\Delta$ LnGSYIH	$\Delta$ LnKrediHacmi
1	1.962774	98.03723	0.000000	0.000000
2	7.876524	91.94081	0.114987	0.067682
3	7.087166	87.01924	3.343536	2.550059
4	7.137942	86.39747	3.761524	2.703066
5	7.444267	85.41346	3.733036	3.409241
6	7.489281	85.19177	3.725170	3.593777
7	7.542386	85.05577	3.768569	3.633274
8	7.573726	84.99518	3.763265	3.667828
9	7.572164	84.98410	3.776807	3.666931
10	7.575038	84.97548	3.782885	3.666597
11	7.574762	84.97533	3.782908	3.666996
12	7.575587	84.97286	3.783399	3.668157
13	7.575577	84.97270	3.783435	3.668291
14	7.575832	84.97201	3.783411	3.668744
15	7.575839	84.97193	3.783469	3.668766
16	7.575857	84.97183	3.783533	3.668783
17	7.575856	84.97183	3.783530	3.668788
18	7.575860	84.97181	3.783542	3.668789
19	7.575861	84.97181	3.783543	3.668789
20	7.575862	<b>84.97180</b>	3.783543	3.668791
<b><math>\Delta</math>LnGSYIH'in Varyans Ayrıştırması</b>				
Dönem	LnIMKB	LnMevduatHacmi	$\Delta$ LnGSYIH	$\Delta$ LnKrediHacmi
1	41.45011	0.963073	57.58681	0.000000
2	36.56407	18.73964	44.44418	0.252115
3	36.23315	18.83133	44.53014	0.405380

4	35.82119	18.61996	44.20523	1.353618
5	35.87805	18.69359	43.93199	1.496375
6	35.90620	18.73009	43.74329	1.620421
7	35.77555	18.88726	43.58553	1.751662
8	35.72580	18.99783	43.52539	1.750982
9	35.72941	18.98648	43.51526	1.768851
10	35.72539	18.99152	43.51443	1.768664
11	35.72440	18.99858	43.50843	1.768590
12	35.72395	18.99942	43.50806	1.768565
13	35.72331	19.00000	43.50726	1.769433
14	35.72336	19.00013	43.50707	1.769444
15	35.72339	19.00006	43.50697	1.769583
16	35.72329	19.00022	43.50688	1.769611
17	35.72325	19.00032	43.50682	1.769608
18	35.72325	19.00032	43.50682	1.769616
19	35.72325	19.00032	43.50682	1.769618
20	35.72325	19.00032	<b>43.50682</b>	1.769618

 **$\Delta \text{LnKrediHacmi}$ 'nin Varyans Ayrıştırması**

Dönem	$\Delta \text{LnIMKB}$	$\text{LnMevduatHacmi}$	$\Delta \text{LnGSYİH}$	$\Delta \text{LnKrediHacmi}$
1	13.17493	4.464018	4.037214	78.32384
2	21.18951	14.06975	2.862234	61.87850
3	19.86962	24.10681	3.509049	52.51453
4	17.79533	29.09692	3.001760	50.10599
5	17.43342	30.17027	3.339605	49.05670
6	17.91115	29.77147	3.585156	48.73223
7	17.88714	29.86436	3.589364	48.65913
8	17.95664	29.96538	3.578035	48.49995
9	17.94681	30.00665	3.575888	48.47065
10	17.93796	30.02342	3.573747	48.46487
11	17.94051	30.02131	3.576474	48.46170
12	17.94174	30.02210	3.578320	48.45784
13	17.94053	30.02536	3.578084	48.45602
14	17.94049	30.02652	3.578172	48.45482
15	17.94061	30.02643	3.578217	48.45474
16	17.94062	30.02642	3.578219	48.45473
17	17.94070	30.02642	3.578223	48.45466
18	17.94069	30.02647	3.578228	48.45461
19	17.94068	30.02650	3.578226	48.45459
20	17.94067	30.02651	3.578229	<b>48.45459</b>

**Tartışma ve Sonuç**

On yılı bulan bir dönemde analiz kapsamındaki değişkenlerde ortaya çıkan değişimin en yüksek oranda kendisi tarafından açıklandığı değişken 'Bankalar Mevduat Hacmi', en düşük oranda açıklandığı değişken ise GSYİH'dir. Buna göre, GSYİH değişkeni, diğer değişkenlerle önemli bir ilişki veya bağımlılık içinde görünmektedir. Yine uzun dönemde,

diğer üç değişkendeki değişimi açıklamada en düşük orana sahip değişken 'Bankalar Kredi Hacmi' görülmektedir.

Böylece, 'Bankalar Mevduat Hacmi', diğer değişkenlerdeki değişimi açıklama kapasitesi, diğerlerine göre en güçlü değişken olarak belirlenirken, 'Bankalar Kredi Hacmi'nin diğer değişkenlerdeki değişimi açıklama kapasitesi, diğerlerine göre en zayıf değişken olduğu tespit edilmiştir.

Analiz kapsamındaki değişkenlerde uzun dönemde ortaya çıkan değişimlerin, diğer değişkenlerle olan ilişkisi aşağıdaki gibi özetlenebilir;

a- İlk dönem sonunda ortaya çıkan değişkenliğinin tamamı kendisi tarafından açıklanan tek değişken, sadece İMKB İşlem Hacmi'dir.

b- 'Bankalar Mevduat Hacmi'nin yirmi dönem sonundaki değişkenliğinin %84.97'si gibi önemli kısmı kendisi tarafından açıklanmakta ve en yüksek açıklama gücü olarak dikkat çekmektedir. Böylece, diğer değişkenlere, uzun dönemde en az bağımlılık gösteren değişken 'Bankalar Mevduat Hacmi' olmuştur. Buna karşılık, beklediği gibi GSYİH'nin yirmi dönem sonundaki değişkenliğinin sadece çok az bir (%43.5) kısmı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Uzun dönemde ise, en fazla bağımlılık gösterdiği değişken ise 'İMKB İşlem Hacmi'dir.

c- 'Bankalar Kredi Hacmi' değişkeninin uzun dönemdeki değişkenliğinin %48.45'lik kısmı kendisi tarafından açıklanırken, 'Bankalar Mevduat Hacmi'nden kaynaklanan değişim oranı %30'u aşmakta, %18'lik kısmı ise, 'İMKB İşlem Hacmi' tarafından açıklanması dikkat çekmektedir.

Bu arada, çalışma kapsamındaki değişkenlerle oluşturulan VAR modelde, diğer değişkenler tarafından en fazla etkileşimin hissedildiği değişkenin 'Bankalardaki Kredi Hacmi' olduğu tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, 'Bankalardaki Kredi Hacmi'nin İMKB İşlem Hacmi'nin ve Bankalardaki Mevduat Hacmi'nin Granger nedeni olduğu bulunmuştur. VAR modelden elde edilen etki-tepki fonksiyonları, bu sonuçların teoriye ve önceki çalışmalara uygunluğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu diğer önemli nokta; 2002 yılının son aylarında başlayan ve günümüzde de görevi devam eden mevcut hükümetin ekonomi ve finansal sistem içindeki politikalarının, bir bakıma incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. 2002-2011 dönemlerini kapsayan bu analiz dönemi içinde patlak veren ve halen etkileri kısmen

de olsa süren 2008 küresel krizi bulunmaktadır. Bu krizin, çalışma kapsamındaki değişkenlerde neden olduğu, 'yapısal kırılma' test edilmiştir. Test sonucunda, 'Bankalar Mevduat Hacmi', 2004 yılının ilk çeyreği ile 2006 yılının ilk çeyreğinde 'kırılma' yaşadığı tespit edilmiştir. 'Bankalar Kredi Hacmi'nde ise, 2008 yılının üçüncü çeyreği 'kırılma dönemi' olarak belirlenmiştir. Böylece, 2007 yılı sonbaharında başlayan küresel kriz 'Bankalar Mevduat Hacmi'ne kriz öncesi yansırken, 'Bankalar Kredi Hacmi'ne krizin başlamasından itibaren yansımıştır.

Çalışma sonunda ulaşılan sonuçlar, başta ekonomik politika belirleyicileri olmak üzere, yatırımcılar, işletme yöneticileri, araştırmacılar ve ilgili birçok kesim için önemli ve yararlıdır. Kıt olan kaynakların en verimli ve etkinlikte kullanılması, her tür finansal göstergelerin diğerleri ile olan ilişkisi, bağımlık veya dışsallıklarının bilinmesini zaruri kılmaktadır. O nedenle, karar vericilerin başta politik tercih ve stratejiler ile işletme stratejilerini oluşturma aşamasında, istatistiksel/bilimsel araştırma sonuçlarını göz önünde bulundurmaları yararlı olacaktır. Ancak, bu çalışma kapsamındaki değişkenler oldukça sınırlı olduğundan, bunların yeterli olmadığı da aşikardır. Esasen, siyasi veya iktisadi tercih veya stratejiler için bir çok değişkenin daha analize dahil edilmesi halinde çok özel kararların belirlenmesinde sağlanacak katkı ve sonuçta elde edilecek yarar daha da artabilecektir.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Interaction of National Income, Banking Credit,  
Deposit Volume and Stock Exchange Transaction  
Volume**

\*

Mustafa Canbaz

*Afyonkarahisar Health Science University*

Gross national income and financial indicators are important data on the development of countries. Although countries are classified on the basis of these indicators, other social indicators are also determinative. This study was conducted to investigate the interaction between bank deposits and loans and the trading volume variables in the gross national income and equities market. In addition, it was investigated whether the 2008 crisis experienced during the analysis period had structural refraction on the variables. The data for the period between 2002 and 2011 of these four variables were taken into the scope of the study. The basic method used in analysis is the vector autoregressive (VAR) model.

In a period of ten years, the variable that revealed the highest rate of change in the variables covered by the analysis is the variable with the lowest deposit volume. Accordingly, the GDP variable appears to have a significant relationship or dependence with other variables. Again, in the long term, Banks' Credit Volume is the variable with the lowest rate in explaining the changes in the other three variables. Thus, while the Capacity of Banks Deposits to explain changes in other variables is determined as the strongest variable compared to others, the Capacity of Banks Loan Volume to explain changes in other variables is found to be the weakest variable.

The relationship between long term changes in variables within the scope of analysis and other variables can be summarized as follows;

\* At the end of the first period, the only variable explained by itself is the ISE Trading Volume.

84.97% of the volatility of the Banks' Deposit Volume at the end of the twenty-term period is explained by itself and attracts attention as the highest disclosure power. Thus, değişken Banks Deposits Volume 'was

the variable that showed the least dependence on other variables in the long run. However, as expected, only a small part (43.5%) of the variability of GDP at the end of the twenty periods is explained by itself. In the long run, the most dependent variable is the ISE Trading Volume.

\* While 48.45% of the long-term variability of the Banks Loan Volume variable is explained by itself, the change rate arising from the Banks Deposit Volume exceeds 30%, and 18% is explained by the ISE Transaction Volume.

Meanwhile, in the VAR model formed with the variables within the scope of the study, it was found that the variable with the most interaction among other variables was Credit Volume in Banks. According to the results of Granger causality test, it is found that the ISE Transaction Volume of Banks' Loan Volume and the Deposit Volume of Banks are the Granger Causes. The effect-response functions obtained from the VAR model demonstrate the relevance of these results to theory and previous studies.

Another important point revealed by this study; The policies of the current government in the economic and financial system, which started in the last months of 2002 and continues to serve today, have been examined and evaluated in a way. During this analysis period, which covers the period of 2002-2011, there is a 2008 global crisis that erupted and still has partial effects. The structural break caused by this crisis in the variables covered in the study was tested. As a result of the test, it was determined that Banks Deposit Volume experienced a break in the first quarter of 2004 and in the first quarter of 2006. In the Loan Volume of Banks, the third quarter of 2008 was determined as the breaking period. Thus, the global crisis that started in the autumn of 2007 was reflected in the Banks Deposit Volume before the crisis, while the Banks' Credit Volume was reflected since the onset of the crisis.

The conclusions reached at the end of the study are important and useful for economic policy makers, investors, business managers, researchers and many other stakeholders. The use of scarce resources in the most efficient and effective manner and the relationship of all financial indicators with others make it necessary to know their dependency or externality. For this reason, it will be useful for decision makers to consider the results of statistical / scientific research, especially in the

stage of forming political preferences and strategies and business strategies. However, it is obvious that these variables are not sufficient as the variables in this study are quite limited. In fact, if many variables are included in the analysis for political or economic preferences or strategies, the contribution and ultimately the benefit to be made in determining very specific decisions may increase.

## Kaynakça / References

- Acar, F., (2013). Türkiye ekonomisine genel bakış:(2001 - 2013). *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 15-32
- Albayrak, A. S., (2008). Değişen varyans durumunda en küçük kareler tekniğinin alternatifi ağırlıklı regresyon analizi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 111-134
- Alkin, E., (2009). *Herkes için ekonomi*. İstanbul:İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Babacan, A., (2010). *Yükselen değer Türkiye: Genel makroekonomik görünüm*. içinde (s. 189-198), İstanbul:Müsiad Yayını.
- Barışık, S. ve Çevik, E., (2010). Türkiye’de 2000 sonrasında ekonomik konjonktürün tahmininde İMKB ve izdırım endeksi etkileşim analizi, 9. *Ulusal İşletmecilik Kongresi*, 6-8 Mayıs Zonguldak, 162-164.
- BDDK, (2010). *Krizden istikrara Türkiye tecrübesi:Çalışma tebliği* (Gözden Geçirilmiş 3. bsk), Ankara:BDDK Yayınları.
- Brooks, C. (2008). *Introductory econometrics for finance*. (2. Bs), Cambridge, UK:Cambridge University Press.
- Davidson, R. ve MacKinnon, J. G., (1999). *Econometric theory and methods*. New York, USA:Oxford University Press.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A., (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431
- Direkçi, T., (2006). *Kamu açıklarının makro ekonomik etkileri: Türkiye çalışması*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Erdinç, Y. (2004). *Yatırımcı ve teknik analiz sorgulanıyor*. Ankara:Siyasal Kitabevi.
- Ersan, İ. ve Günay, S., (2009). Kredi riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları (CDSs) ve kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisine dair bir uygulama. *Bankacılar Dergisi*, 71, 3-22.

- Ertuğrul, M., (2008). Değer-fiyat ayrımı ve işletme değeri: Kuramsal bir bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 143-154
- Ferguson, N. (2012). *Paranın yükselişi*. (B. Pala Çev.), (2. Bs), İstanbul:YKY.
- Göçer, İ., ve Mercan, M., ve Bölükbaş, M. (2015). Bankacılık sektörü kredilerin istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye ekonomisi için çoklu yapısal kırılmalı eş bütünleşme analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 65-84
- Granger, C. W. J., (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438
- Heffernan, S., (2005). *Modern banking*. England:John Wiley & Sons, Ltd.
- Işık, N. (2005). Enflasyonla Mücadelede politika aracı seçimi: Bir vektör otoregresyon (VAR) analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 341-354.
- Karacaoğlan, Ç. (2011). *Yabancı bankaların Türk bankacılık sektörüne girişi*. Yayınlanmamış MBA Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karahan, Ö., Yılğör, M. ve Özekin, A. A., (2018). Türkiye’de banka kredilerindeki genişleme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(636), 25-36
- Kılıç, M., (2018). Kredi hacminin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine bir analiz, *Social Sciences Studies Journal (SSSJournl)*, 4(15), 1036-1043
- Korkmaz, T. ve Çevik, E. İ., (2008). Petrol fiyat şoklarının Türkiye’de makro ekonomik değişkenler üzerindeki Etkisi, 12. *Ulusal Finans Sempozyumu*, 22-25 Ekim, Kayseri, 157-178.
- Lebe, F. ve Bayat, T., (2011). Taylor kuralı: Türkiye için bir vektör otoregresif model analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11( Özel Sayı), 95-112.
- Mercan, M., (2013). Kredi hacmindeki değişimlerin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye ekonomisi için sınır testi yaklaşımı, *Bankacılar Dergisi*, 84, 54-71
- Parasız, M. İ., (1997). *Para banka ve finansal piyasalar:Teori ve politikalar*. Bursa:Ezgi Kitabevi.
- Peker, O. ve Canbazoğlu, B., (2011). Türkiye’de banka kredi kanalının işleyişi: Ampirik bir analiz, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 127-143
- Phillips, P. C. ve Perron, P., (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-46

- Şakar, B., (2011). *Banka kredileri ve yönetimi*. (3. Bs), İstanbul:Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- TBB. (2013). *Bankalarımız 2012*. Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 294.
- Tiryaki, G. (2012). *Finansal istikrar ve bankacılık düzenlemeleri:1990-2010 Türkiye tecrübesi ışığında*. İstanbul:TBB.
- Turgut, A. ve Ertay, H. A., (2016). Bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine nedensellik analizi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 114-128.
- Tuna, K. ve Bektaş, H., (2013). Kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki rolünün incelenmesi: Türkiye örneği. *Journal of Financial Researches & Studies / Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 139-150)
- Uludağ, İ. ve Arıcan, E., (2001). *Finansal hizmetler ekonomisi:Piyasalar, kurumlar, araçlar*. İstanbul:Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.,
- Vurur, N. S. ve Özen, E., (2013). Türkiye’de mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131
- Yetiz, F., (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 107-117

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Canbaz, M. (2019). Milli gelir, bankacılık kredi ve mevduat hacmi ile menkul kıymetler borsası işlem hacmi etkileşimi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2592-2626. DOI: 10.26466/opus.588751

## Gilles Deleuze Felsefesinde Temel Kavramlar ve Yeni Toplumsal Hareketler

DOI: 10.26466/opus.589030

\*

### Ümmet Erkan\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Böl., Merkez/Bartın / Türkiye  
E-Posta: [uerkan@bartin.edu.tr](mailto:uerkan@bartin.edu.tr) ORCID:0000-0002-7806-4886

### Öz

*Deleuze yapısalılık sonrası Fransız felsefesinin en üretken isimlerinden biridir. Onun eserleri sinemadan sosyolojiye, psikiyatriden edebiyata kadar çeşitli alanlarda farklı okumalara olanak sağlamıştır. Onun düşünce çerçevesini belirleyen filozoflar Nietzsche, Spinoza, Hume, Bergson ve Marks'tır. Yaşamı olumlayan, arzuyu merkeze alan Deleuze felsefesi yaratıcı bir çokluk içerir. Deleuze felsefesi 1968 sonrası felsefede etkili olan post-modern felsefelere dayanır. Hakikatin çoğullaşması ve meta anlatıların ölümü ile birlikte klasik toplumsal hareketler de zayıflamıştır. Dijitalleşen toplum, enformasyona dayalı yeni üretim ve tüketim ağı, mobil hale gelen sermaye buna zemin hazırlamıştır. Küresel bir nitelik kazanan ve yersizyurdsuzlaşan sermaye ağına karşı çokluğu merkeze alan yeni bir toplumsal hareketlere gereksinim duyulmuştur. Deleuze düşüncesi birbirine eklemlenip bir köksap oluşturabilen ve kendi tekilliklerini kaybetmeyen bir çokluk amaçlar. Bu çokluk teklife indirgenemez. Bu çokluk aynı zamanda kod bozucu olduğu için sistem, sermaye tarafından da ele geçirilemez. Bu çalışmada Deleuze'ün felsefi düşüncesi, ürettiği temel kavramların analiz edilmesi hedeflenmiştir. Onun felsefi düşüncesi ve kavramlarından yola çıkarak yaratıcı çokluk ve köksaplara dayalı tekilliklerin toplumsal hareketlere etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Deleuze, köksap, yersizyurdsuzlaşma, şizoanaliz, organsız beden.

## Basic Concepts And New Social Movements in Gilles Deleuze Philosophy

\*

### Abstract

*G. Deleuze is one of the most productive names of French philosophy after structuralism. His works have enabled him to read in various fields from cinema to sociology, from psychiatry to literature. The philosophers who define his thinking frame are Nietzsche, Spinoza, Hume, Bergson and Marx. The philosophy of Deleuze, which affirms life and takes the center of desire, involves a creative multitude. The Deleuze philosophy is based on postmodern philosophies which were influential in philosophy after 1968. With the multiplication of truth and the death of meta-narratives, classical social movements have also weakened. The digitalized society, the new production and consumption network based on information, the capital that has become mobile has laid the ground for this. There is a need for a new social movement that is centered on a multiplicity of capital networks, which have gained a global character and are deterritorialization. Deleuze thought is a multiplicity of purposes that can be articulated together to form a rhizome and do not lose their singularity. This multitude cannot be reduced to uniqueness. The system cannot be seized by capital because this multitude is also a decoder. In this study, it is aimed to analyze Deleuze's philosophical thought and the basic concepts it produces. The aim of this course is to examine the effects of social multiplicities of singularities based on creative multiplicity and rhizome based on his philosophical thought and concepts.*

**Keywords:** *Deleuze, rhizome, deterritorialization, schizoanalysis, body without organ*

## Giriş

Yapısalcılık sonrası Fransız felsefesinin en üretken isimlerinden biri olan G. Deleuze, ürettiği felsefi kavramlar ve onlara yüklediği yeni anlamlarla siyasetten sosyoloji, psikiyatriden sinemaya kadar geniş bir alanda eserler üretmiştir. Deleuze felsefesi transnasyonel sermayesinin nomadik (göçebe) bir okumasıdır. Sermaye küreselleşmiş ve geniş bir ağ içerisinde yersizyurdsuzlaşmıştır. Onun felsefi düşüncesi statik bir ontoloji ve homojenleştirici ulus devlet retorikine değil kaygan ve pürtüksüz yüzeylerde sürekli hareket halinde olan bir oluş felsefesine dayanır. Sermayenin küreselleşmesi ve buna eşlik eden enformasyon ağları dinamik bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Esnek ve belirli bir komuta ağı olmadan işleyen enformasyon, dinamik bilgi ağları oluşmasını sağlamış toplumsal yapıda bütünlük ve homojenliğe karşı tekilik ve farkı vurgulayan felsefi söylemler güçlenmiştir. Deleuze felsefesi tekilik ve fark üzerine kurulu bir felsefedir. Farklı tekiliklerin bir köksap (rhizome) oluşturarak birbiriyle etkileşime geçmesi düşüncesine dayanır.

Deleuze felsefesi bir sistem felsefesi değildir. Onun eserlerine girmek için tek bir kapı yoktur. Hatta ortada bir kapının olup olmadığı bile tartışmalıdır. Kafka'yı incelerken söyledikleri onun eserleri için de geçerlidir. "Kafka'nın yapıtına nasıl girmeli? O bir köksap, bir yuva. Şato'nun, kullanım ve dağılım yasaları pek iyi bilinmeyen "çoğul girişleri" var... Dolayısıyla hangi uçtan girilirse girilsin hiçbirini diğerinden daha işe yarar değildir; bu neredeyse bir çıkmaz, dar, uzun bir yol, dolambaçlı bir boru vb. bile olsa, hiçbir girişin ayrıcalığı yoktur." (Deleuze ve Guittari, 2000, s.7). Onun yapıtları her biri birbirinden ayrı fakat birbirleriyle ilişki içinde olan çoğulluklardır. Tıpkı "Bin Yayla" (A Thousand Plateaus) kitabındaki her bir bölümün diğerinden ayrı bir yayla olduğu gibi. Onun yapıtları yaratıcı bir çokluk içerir. F. Guittari ile yazdıkları "Kapitalizm ve Şizofreni I-II" (Anti-Oidipus ve Bin Yayla) kitaplarında hangisinin (Deleuze ve Guittari) hangi bölümü hatta hangi cümleyi yazdığından emin olunamaz. İkisi bir köksap olarak birbirleriyle ayrı fakat yaratıcı bir etkileşim içindedirler. Tek bir ağaç fakat bu ağacın farklı dalları gibi. Bu yazım biçimi onun felsefi düşüncesiyle ilgilidir. Ona göre kitap bir çokluk, bir organsız bedendir. "Bir kitap bir düzenleme biçimidir ve asla bir özneye mal edilemez. Kitap bir çokluktur. Bir kitabın organize bir bütün



olmadığı düşüncesinden hareketle, anlamsız partikülleri, saf yoğunlukları da içinde taşıdığını göz önünde bulundurursak, bir kitabın organsız bir beden olduğu söylenir.” (Deleuze, 1993, s.9)

Deleuze’e göre felsefe yaratma etkinliğidir. Ona göre felsefenin amacı hayatın yaratıcı çokluğunu, devinimini açıklayabilecek yeni kavramlar üretmektir. “Felsefe kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanattır... filozof, Kavram’ı keşfeder, onu düşünür... Filozof kavram dostudur, kavram üretme gücünü içinde taşır.” (Deleuze ve Guittari, 2001, s.12-14). Bu kavramlar, onu yaratan kişilerin imzasını taşırlar. Yaratıcıları o kavramlara kendi tekilliklerini kazır. Tıpkı Descartes’in “Cogito”, Kant’ın “transendantal”, Nietzsche’nin “güç istenci,” Bergson’un “süre” si gibi. Bir filozof başkalarının kavramlarını kullandığı ölçüde o düşünceye bağımlı kalır. Bu nedenle her filozof kendi kavramlarını üretmelidir. Deleuze’e göre kavramlar tarihsel boyutta değişir, gelişir, yeni anlamlar kazanır. Kavramlar verilmiş değil, yaratılmıştır. Kavramlar “orada” ve biz tarafından keşfedilmeyi beklemezler. Onları biz bulmalı, üretmeliyiz. “Kavramlar için ayrı bir gökyüzü yoktur. Onlar keşfedilmeli, üretilmeli, ya da asıl, yaratılmalıdırlar ve yaratıcılarının imzasını taşımadıkça da bir şey olamazlar.” (Deleuze ve Guittari, 2001, s.14).

Deleuze’ün düşünsel çerçevesini belirleyen kavramlar arasında; “köksap”, “yersizyurdsuzlaşma”, “organsız beden”, “kapma aygıtı”, “kaçış çizgileri”, “nomadik düşünce”, “savaş makinası”, “şizoanaliz”, “arzu makinaları” önemli yer tutar. Deleuze ürettiği bu kavramlara kendi anlamlarını yüklemiştir. O, doğa bilimlerinden matematiğe, sinemadan politikaya, sosyolojiden coğrafyaya kadar çok farklı ilgi alanlarını da kapsayan derinlikli bir düşünce inşa etmeye çalışmıştır.

Deleuze felsefesi 20. Yüzyılın başında felsefede egemen olan özne felsefeleri, Hegel diyalektiği, yapısalcılık ve metafizik felsefelere karşı girişilmiş bir çabayı içerir. O, Husserl sonrası özne felsefelerini eleştirmiştir. Alman idealizminden beslenen özne felsefesi fenomenolojik yöntemle özneyi yeniden felsefenin gündemine getirmiştir. Husserl’in geliştirmiş olduğu fenomenolojik yöntem kendisini analitik felsefe veya pozitivizm karşılığı üzerine kurgulamıştır. Transandantal (aşkın) bir fenomenoloji geliştirmeye çalışmıştır. Husserl’in ana eleştiri konusu; doğa bilimlerinin nesnelere veya olgular dışında bir tin (ruh, manevi) bir dünya kabul etmemiş olmasıdır. Bütün doğal ve manevi fenomenleri doğa bilimlerinin

yöntemleri ile açıklama yoluna gidilmiştir. Bu ise büsbütün hatalı sonuçlara ulaşılmasına yol açmıştır.

Deleuze, ontolojik ve epistemolojik olarak cogito'nun nasıl kodlandığını, özerkliğini nasıl yitirdiğini dile getirmiştir. Deleuze'ün arkadaşlarından Foucault başta olmak üzere Fransız postyapısalcılığı öznenin iktidar tarafından nasıl oluşturulduğu/belirlendiğini göstermeye çalışmıştır. Okul, hapisane, kışla ve hastane üzerinden işleyen ve amacı "normalleştirme" olan modern iktidar hem makro hem de mikro olarak siyasetten ekonomiye, kültür ve eğitim politikalarından gündelik hayatın tekil örneklerine kadar özneyi kodlamaktadır. Söylemleri belirleyerek, dili manipüle ederek ve denetimi normalleştirerek insanların ruhları üzerinden işlemektedir. Yaşamı olumlayan modern iktidar çalışma, üretim ve sağlık politikalarına dayanmaktadır. Bu buluş kapitalizmin insan bedenleri üzerinden işlemesini sağlamıştır.

Deleuze felsefesi özne felsefeleri yanında Hegel diyalektiğinin de eleştiridir. 20. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da A. Kojeve'nin Hegel okumaları felsefede yeni bir açılım sağlamıştır. J. Lacan'ın yapısalcı psikanalizi buradan beslenmiştir. Bu okuma diyalektik bir mücadeleye dayanır. Bu durum daima yapısal karşıtlıklar üzerine kuruludur. Bu karşıtlıklar arasındaki mücadele, gelişme ve ilerlemenin temelini oluşturur. Fakat Deleuze diyalektikten hoşlanmaz. Onun için diyalektik sürekli karşıtlıklar üretmekte ve daima birini öbürüne bağlamaktadır. (Tıpkı siyahın beyaza, kadının erkeğe, Doğu'nun Batı'ya dayanmak zorunda olması gibi.) Deleuze, bu ikiliği (düalizmi) aşmaya çalışmıştır.

Onun karşı çıktığı diğer bir felsefi düşünce metafizik felsefelerdir. Onun felsefi çizgisinin özünde Hume ve ampirizm yer alır. Onun ilham aldığı isimlerin ortak özelliği materyalist olmalarıdır. Hume, Nietzsche, Marks gibi. Ona göre Sokrates sonrası felsefe yaşamın yerine düşünceyi koymuştur. Yani Platon idealizmi ile yaşam daha üst bir nedene dayandırılmıştır. Oysa Deleuze için böyle üst bir erek yoktur. Onun bu düşünceleri Spinoza analizinde de görülür. Spinoza'ya göre bir eylem kendi başına iyi veya kötü değildir. İnsanı geliştiren eylemler iyi, geliştirmeyen ise kötüdür (Deleuze, 2011, s.28-29). Tıpkı Nietzsche'nin güç istencinde olduğu gibi. Deleuze düşüncesinde "arzu" önemli bir yer tutar. Arzuyu Nietzsche'ci bir okuma ile ele alan Deleuze, arzuyu öldürmeye çalışan metafizik felsefeleri eleştirmiştir. Onun felsefi

düşüncesinde “beden”, “arzu”, “istenç” (irade) merkezi bir tutar. Deleuze insanı arzulayan makineler olarak tanımlamıştır.

Deleuze’ün felsefi düşüncesi Spinoza, Hume, Kant, Nietzsche, Bergson okumalarına dayalıdır. Fakat bu filozofları klasik bir biçimde bir yapı veya bütünlüklü bir felsefi sistem kurmak için ele almamıştır. Bu filozoflarla teması onun aradığı soruların yanıtlarını bulma amacını taşır. Sadece ilgisini çeken konuları/düşünceleri ele almıştır. Her filozofun felsefi düşüncesinde kendi “yaratıcı çokluk” ve “oluş” a dayalı felsefesini kurmak için yararlanmıştır.

Deleuze’ün düşünceleri 1968 sonrası Fransa’daki siyasal hareketlerin yeniden okunmasına dayanır. Klasik temsil mekanizmasına dayalı hiyerarşi üreten siyasal hareketlerin itibar kaybına uğradığı bu dönemde temsil ilişkisini reddeden, bunun yerine bir bütünlük, tamlığa dayanmayan, yaratıcı bir çokluğun içerimlendiği yeni bir eylem felsefesi geliştirmeye çalışmıştır. Böylece ele geçirilip kodlanan beden, cinsiyet, sınıf gibi kavramlara karşı yersizyurdsuz bir direniş mümkün olabilecektir. Sürekli hareket halinde olan bu çokluklar devlet, kapitalizm, piyasa tarafından ele geçirilemeyecektir. Tıpkı 1968 eylemlerinin herhangi bir hiyerarşi etrafında örgütlenmeyip, tamamen spontane gelişen bir eylem biçimi olması gibi. Böylece kodlanmış bedenler, denetim altına alınmış toplum, ikili karşıtlıklar içinde ele geçirilen cinsiyete karşı her biri diğeriyle iletişime geçen fakat kendi bağımsız tekilliğini koruyabilen köksaplar meydana gelebilecektir.

Bu çalışmada Deleuze’ün yaratıcı çokluk, oluş felsefesi, nomadoloji, köksap gibi kavramlar çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Onun ikili karşıtlıkların yapıbozumuna (deconstruction) dayalı fikirlerinin post-liberal ve sibernetik toplumla ilişkisi ve bu yeni toplumsallığın olanakları üzerinden bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Deleuze düşüncesi ve temel kavramları söylem analizi ile incelenmeye çalışılmıştır. İlk başlık altında onun felsefesinin genel bir değerlendirilmesi, ikinci bölümde onun inşa ettiği temel kavramlar üçüncü bölümde ise ağ toplumu, küreselleşme ve postkapitalist sermaye hareketine Deleuze’ün bakış açısı yorumlanmaya çalışılmıştır.

## Deleuze Düşüncesinin Felsefi Temelleri

Deleuze 1925 yılında Paris'te doğmuştur. 1944-48 yılları arasında ise Sorbonne Üniversitesinde felsefe okumuş, 1948 yılında felsefe öğretmenliği yapmaya başlamıştır. 1957'de Sorbonne üniversitesinde asistanlığa başlamıştır. 1960-64 yılları arasında ise Fransız araştırma şirketi C.N.R.S.'de araştırma yapmaya hak kazanmıştır. 1962 yılında Michel Foucault ile sonrasında ise 1969 yılında birlikte Felix Guittari ile tanışmıştır. Bu ikilinin dostluğu çok verimli, sembiyotik bir ilişkinin doğmasını sağlamıştır. Eyleme dönük yüzü ile Guittari ve kuramsal ağırlıklı çalışan Deleuze, birlikte tek bir kişi gibi bütünleşerek eserler üretmişlerdir. Bir tür yaratıcı çokluk oluşturmuşlardır. Birey imgesini aşarak iki bedende tek bir zihin olarak işlemişlerdir. "Deleuze oldukça yoğun bir şekilde kavramlarla çalışmakta, Guittari ise "arzulanan makinalar" kavramını geliştirmekteydi: Şizofrenik makinasal bir bilinçdışı söz konusu edilmekteydi (Akay, 1996a, s.15). Anti-Oidipus eseri bu birlikte çalışmanın en önemli ürünüdür. Organsız beden, kapma aygıtı, arzu üretimi, şizoanaliz, yersizyurdsuzlaşma, kodlama ve kod çözümü gibi pek çok kavramı literatüre sokan bu eser, Lacan'cı psikanalize yönelik de bir eleştiridir. Bu kitabı ikinci kitap olan "Bin Yayla" izlemiştir. Deleuze ve Guittari Paris VIII üniversitesinde birlikte dersler vermiştir. Sürekli solunum yetmezliği ve nefes darlığı çeken Deleuze, 1995 yılında intihar ederek yaşamına son vermiştir.

Deleuze önce felsefe tarihi ile ilgilenmiştir. Deleuze'ün felsefe tarihinde ilgisini çeken filozofların hemen tümünün ortak özelliği felsefe tarihinden kaçmış olmalarıdır. Deleuze'ün ilgisini çekmiş olan filozofların başında Hume, Bergson, Nietzsche, Leibniz ve en çok da Spinoza gelmektedir. Onun ilgisini çeken filozofların genel özelliği ampirist ve metafizik karşıtı olmalarıdır. Nietzsche'nin yaşamı olumlayan felsefesi, Spinoza'da bedenin olanakları, Hume'un ampirist epistemolojisi ve Bergson'un oluş felsefesi dikkatini çekmiştir. O, bir filozofu analiz ederken bütünlüklü bir okuma yapmak yerine onların kendi düşüncesini destekleyen yanlarıyla ilgilenmiştir. Nitekim Deleuze'ün felsefe tarihi üzerine yazdığı yazılara bakıldığında, bunların tümünün de felsefe tarihi yapmaktan çok yaratmak, "felsefece bir yerbilgisi" oluşturmak amacı doğrultusunda kaleme alındıkları daha ilk bakışta anlaşılmaktadır. Bu teknikte tek başına hiçbir

filozofun düşüncesinin model olarak alınmasına izin yoktur. Deleuze bunu gerçekleştirmek için felsefe metinlerinin gerisindeki ilk ilkeleri aramak yerine, felsefe tarihine yaklaşıırken olduğu gibi her özgül felsefeye de ortasından yaklaşmıştır (Deleuze, 1990, s.31).

Soysal'a göre Deleuze ilk başta D. Hume'a yönelmiş, sonra da Nietzsche ve Spinoza'da karar kılmıştır. Bu okumaya Kant, Bergson ve Leibniz de eklenebilir. Deleuze Nietzsche felsefesinde yaşamı olumlamayı, oluşu, çoğulu, rastlantıyı bulmuştur. Başı olmayan dönüş ve güç istenci onun dikkatini çekmiştir (Soysal, 1996, s.23). Deleuze, kendini 1950 sonrası Husserl, Heidegger ve Kojeve'nin Hegel okumalarından başka bir yerde konumlandırmak istemiştir. Yeni bir Nietzsche okuması yapmayı denemiştir. "Deleuze'ü çeken, edebiyat ve sanatta yaşamsal deneyi düşünsel deneylemeyle özdeşleştiren; duyumsal güçler arasında, belleksel nitelikler arasında kurgular oluşturmaya çabalayan; tek bir kimliğin dağıldığı bir çoğul oluşlar ortamı dile getiren kişiliklerdir. Deleuze'ün düşüncesinin birlik ve bütünlüğe karşı bir düşünce olduğu söylenebilir. Siyasal anlayışı da bu esastan kaynaklanmaktadır." (Soysal, 1996, s.24).

Deleuze felsefesi materyalist ve aşkın (transendantal) felsefelere karşı içkin (immanent) bir felsefedir. Onun felsefe tarihinde ilgisini çeken filozoflardan biri D. Hume olmuştur. Deleuze'e göre Hume, bir insan bilimi kurmayı amaçlamıştır. Bunu da insan zihninin psikolojisi üzerine kurmaya çalışmıştır. Onun için önemli olan zihnin psikolojisi, zihnin uygulanımlarının psikolojisidir. (Deleuze, 2008, s.7).

Deleuze, Hume felsefesindeki deneyim kavramına dikkat çekmiştir. Ona göre ampirist felsefe "ayrık algıların bir topluluğu, hareketli bir art arda gelişi deneyiminden yola çıkar." (Deleuze, 2008, s.88). Hume'a göre deneyimi ortaya çıkaran şey farktır. Farklı olan şey deneyimlenir. Hume felsefesi bir töz felsefesi eleştirisidir. Bütün bilgiyi deneyimlere bağlar. Deneyimler dışında ayrı bir varlık yoktur. Bir de bunları birleştiren çağrışım yasaları vardır. Bitişiklik, benzerlik ve nedensellik. Çağrışım ilkeleri yoluyla karmaşık ideler meydana gelir.

Hume'un kişisel deneyimlerin art arda gelişi ve fark kavramını alan Deleuze, bir başka materyalist filozof Nietzsche'ye yönelmiştir. Deleuze'e göre Nietzsche'nin Batı felsefe tarihi açısından önemi, onun değerleri bir sorun olarak ele alması ve değerlerin eleştirisini yapmış olmasıydı. Bu

yönüyle de çağdaş felsefe büyük ölçüde Nietzsche'den beslenmişti. Nietzsche mevcut değerlerin dökümünü yapıp onları eleştiriden uzak tutan Kant ve Schopenhaur ile mücadele etmiştir (Deleuze, 2000, s.2-3).

Deleuze, Nietzsche felsefesinde anlam üzerinde durmuştur. Anlamın tarihsel olarak güç ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağını belirtmiştir. Tarih, anlamların değişmesidir. Ona göre her egemenlik ve her boyun eğdirme yeni bir anlam demektir. Deleuze'e göre Nietzsche felsefesinin özünde "çokluk" yer alır. "Nietzsche'nin felsefesi, özündeki çokçuluk göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir ve doğrusunu söylemek gerekirse çokçuluk bir diğer türlü de görgücülük felsefesinin kendisiyle bir gibidir. Çokçuluk, felsefenin icat ettiği tam da felsefeye özgü düşünce biçimidir... Bir olay, bir görüngü, bir kelime ve ne de bir düşünce yoktur ki çok anlamlı olmasın." (Deleuze, 2000, s.6). Ona göre her anlam öncelerden izler taşır. "Tekin ayrılmaz görünümü, özsel başkalaşımı, değişmez semptomu: "Çoklu". Çoklu, tekin olumlaması, oluş da varlığın olumlaması. Oluşun olumlaması bizzat varlıktır, çoklunun olumlaması da tekin ta kendisidir, çoklu olumlama tekin olumlanma tarzıdır. "Tek, çokludur" (Deleuze, 2000, s.35).

Deleuze göre Nietzsche'nin soykütüksel analizi bir istenç (irade) felsefesidir. İstenç yani kuvvet nesnenin kendisi, dış görünümüdür. Her nesneyi birden fazla kuvvet etkiler. Kuvvet çoğuldur. Nietzsche düşüncesinde her kuvvet başka bir kuvvetle ilişki içerisinde. Kuvvetin adı da istençtir. Her istenç kendini başka bir istenç üzerinde gerçekleştirir. Onun istenç felsefesinin Hegel gibi bir diyalektiğe dayanmadığını belirten Deleuze, Nietzsche'nin bir antidiyalektikçi olduğunu belirtmiştir. Hegelci diyalektikte olduğu gibi bir olumsuzlama Nietzsche'de görülmez. Onda diyalektiğin yerini ayırım almıştır. Yani aslında Nietzsche kendinde bir şeyi olumlu ve olumsuz olarak görmez. Onu süreç içinde etkileyen bir kuvvet olarak ele alır.

Deleuze'e göre Nietzsche felsefesinin bir diğer önemli yanı yaşamı olumlamasıdır. Bunu da Apollon ve Dionysos arasındaki karşıtlıkta dile getirmiştir. Dionysos yaşamı olumlayan bir Tanrıdır. "İlki kesinkes Dionysos'un olumlayıcı niteliği, yaşamın üst çözümü veya doğrulaması yerine yaşamın olumlaması." (Deleuze, 2000, s.19). Deleuze Sokrates sonrası Yunan felsefesini yaşamın yerine düşünceyi koymakla eleştirmiştir. Arzu kavramı küçümsenmiş, insan bedeni yok sayılmıştır.

Deleuze'ün dikkatini çekmiş filozoflardan biri de Spinoza'dır. Ona göre felsefe tarihinde Spinoza kadar hem değerli bulunup hem de aşağılanıp, nefret edilen başka bir filozof yoktur. Deleuze'e göre Spinoza'nın temel görüşlerinden biri bedeni ve yaşamsallığı öne çıkarmış olmasıdır. "Biz bedenin neler yapabileceğini bilmiyoruz... O, zihne beden karşısında öncelik veren yaklaşımı reddetmiştir. Bu ikisini birlikte hareket eden yapılar olarak görmüştür" (Deleuze, 2011, s.22).

Deleuze'e göre Spinoza düşüncesinde bir bilinç başka bir bilinçle karşılaştığında bu ikisi daha yüksek bir bağıntı oluşturur bazen de birlikteliği bozar. Doğanın düzeni birleşme ve dağılma düzenidir. "Bizler bilinçli varlıklar olarak bu birleşme ve dağılmaların etkileri dışında hiçbir şeyi kavrayamayız." (Deleuze, 2011, s.23). Bu düşünce Deleuze'ün köksap kavramını geliştirirken Spinoza'dan yararlandığını göstermektedir. Köksap kavramı da yaratıcı bir çokluk oluşturmayı amaçlar.

Deleuze Spinoza'nın bilinci önceleyen düşünceler karşı çıktığını ve bilincin duygular, itkiler çerçevesinde duygulanımda bulunan pasif bir yapı olduğunu belirtmiştir. Spinoza felsefesinde karşılaşmalar önemli yer tutar. Bu karşılaşmalar bilinci geliştirir ve onu yeni ve üst bir benliğe ulaştırır. Deleuze'e göre Spinoza düşüncesinde iyi ve kötü kavramlarının yerini insanı geliştiren veya onu engelleyen şeyler alır. "Demek ki, her zaman için doğanın ebedi yasalarına göre, kendilerine özgü düzenlerine göre birleşime giren ilişkiler vardır. İyi, bir cismin kendi ilişkilerini, gücünün tamamı ya da bir parçası ile, bizimki ile doğrudan birleştirmesi ve gücümüzü arttırmasıdır... Sonuç olarak, iyi ve kötü, insanın iki tür, iki kip varoluşunu niteleyen öznel ve kipsel olan ikinci bir anlama sahiptir." (Deleuze, 2011, s.28-29).

Spinoza etiği aşkın bir varlığa gönderme yapan ahlaktan farklıdır. O, içkindir ve aşkın bir varlığa gönderme yapmaz (Spinoza, 2011). Deleuze'e göre Spinoza felsefesi bizi aşkın bir gerçekliğe veya değerlere bağlamaya çalışmaz. Spinoza düşüncesinde insanı geliştiren şey iyidir. Deleuze'e göre bedende etkin ve tepkin kuvvetler vardır. "Bir bedendeki üst veya hükmeden kuvvetler etkin, ast veya hükmedilen kuvvetler tepkindir. Etkin ve tepkin, bir kuvvetin diğer bir kuvvetle olan ilişkisini ifade eden kökensel birer niteliktir. Zira her birinin kendi nicelik ayırımına uygun düşen niteliği olmadıkça, ilişkiye giren kuvvetlerin bir niteliği yoktur." (Deleuze, 2000, s.58).

Deleuze'e göre ast kuvvetler tepkin olarak tanımlanabilir. Mekanizma ve erekler sağlayarak, koruma ve uyum sağlarlar. Oysa etkin kuvvetler gücü oluşturur. Hükmeder, etki eder, yönlendirir. Bu pasif kuvvetlerle aktif kuvvetler arasındaki farkı gösterir. Yaşama hükmeden değerler ve kuvvetler etkin, pasif kalanlar ise tepkindir. Tepkin kuvvetler olumsuzlayıcı, etkin kuvvetleri ise olumluyıcıdır. "Etkin kuvvetler soyludurlar ama tepkin kuvvetlerden yansıyan plebce bir imgenin karşısında bulurlar kendilerini. Soykütük ayırım veya ayırt etme sanatıdır, soyluluk sanatıdır ama tepkin kuvvetlerin aynasında bu tersten görünür." (Deleuze, 2000, s.80).

Deleuze'ün felsefi düşüncelerini biçimlendirirken yararlandığı isimlerden biri de H. Bergson'dur. Deleuze'ü Bergson'a yönlendiren şey, onun statik olana değil dinamik varoluşa yönelmiş olmasıdır. Statik olan (dil, yapılar, sistem) kolayca denetim altına alınıp, içerimlenebilir. Oysa dinamik olanlar, yaratıcı bilinç sürekli bir akış içerisinde. Öngörülemeyen biçimlerle yeni yaşam formlarını ortaya koyabilir. Denetimden kaçabilir. Kendini var edebilir. Bergson felsefesinde sezgi bunu yapabilen yetidir.

Bergson felsefesi sistem kuran filozoflara yönelik bir eleştiridir. Bu eleştirinin nedeni, geliştirilen kavramların gerçek dünyaya "bol gelmesidir." Yani kavramlar somut dünyayı ıskalamaktadır. Bu nedenle felsefe soyut, spekülatif kurgularla ilgilenmek yerine doğruluğa yönelmelidir. Doğruluk ise hayatın içindeki gerçek problemler, hayatın akışıdır (Bergson, 2011). "Oysa Bergson için, hiçbir gerçeklik başka bir gerçeklikten düşünceyle türetilemez; dünyanın birliğe sahip olup olmadığını yalnızca deneyim gösterir. Yeni problemler gerçekten de vardır ve filozof her yeni problem karşısında o probleme özgü çözümleri araştırmak zorundadır." (Deleuze, 2006, s.14).

Bergson'un sezgiye dayalı felsefi düşüncesi dolaysız kavrananların bilgisidir. Soyut ve belirsizliklerine yerine somut ve deneyimlere dayanır. Bu deneyimler önceki deneyimlere eklenerek sürdürülür. Hegel diyalektiği tek yönlü bir gelişme çizgisi ortaya koyarken Bergson'da gelişme önceden belirlenemez ve tek yönlü değildir. "Bergsoncu sezgi, gerçek tekil deneyimin koşullarının peşindedir." (Deleuze, 2006, s.21).

Deleuze'e göre Bergson felsefesindeki "süre" kavramı bir çokluk yaratır fakat bu çokluk niceliksel bir çokluktan farklıdır. "Buna karşılık, süreyi ya da özneliği tanımlayan sayısal olmayan çokluk artık uzaysal



olmayan, tümüyle zamansal bir başka boyuta dâhil olur: Virtüel olandan bunun edimselleşmesine gider, kendi doğa farklarına karşılık gelen farklılaşma çizgileri yaratarak edimselleşir. Böyle bir çokluk, özünde, süreklilik, heterojenlik ve yalınlık özelliklerini taşır. Ve burada, Bergson için, heterojenlikle sürekliliği uzlaştırmada gerçekten de hiçbir güçlük yoktur.” (Deleuze, 2006, s.83).

Deleuze, Bergson’daki bellek kavramına da vurgu yapmıştır. Bellek Bergson’a göre yaşayan bilinçtir. Süreyi doğrudan kavrayan bilincin edimidir. Bellek aynı zamanda geçmiş deneyimleri şu ana transfer eder. Bu sayede geçmiş bugünde yaşanır. Bu ise düşünceye yaratıcı bir oluş ve dirimsellik katar. Aynı zamanda düşünce yoğunlaşır ve belirli bir noktada gelişme gösterir. Bu bir tür yaşanılan deneyimlerin birikmesi ve ortak bir üretime dönüşmesi gibidir.

Özetle Deleuze felsefesi diyalektik, hümanist ve metafizik felsefelere karşı yaratıcı bir oluşu, yaşamın olumlanması ve güç istencini merkeze alan bir felsefedir. Bütünlük yerine farka vurgu yapar. Hayatı daha yüce bir amaca dayandırmadan insanı geliştiren eylemlere yönelir. Birbirine bağlanan çoğulluklar ve yaşamın dinamik enerjisi bedenın olanakları ile birleşir. Kartezyen veya diyalektik bir çatışmaya değil yeni bağlantılarla köksaplar oluşturan, sabitlenemeyen ve belirli bir mekana hapsedilmeyen ve kodlanamayan eylemselliklere dayalıdır. Onun felsefesi ürettiği kavramları da bu yeni anlamlarla zenginleştirmesini sağlamıştır.

## Deleuze Felsefesinde Temel Kavramlar

Deleuze felsefesini ayırt eden temel niteliklerin başında onun yaratmış olduğu kavramlar gelir. Bu kavramlar onun izlerini taşır. Savaş makinesi, kapma aygıtı, göçebebilim, yersizyurdsuzlaşma, arzu makinesi, organsız beden, şizoanaliz, köksap gibi. Bunların bir kısmını F. Guittari ile birlikte geliştirmişlerdir. Bu ikilinin birlikte yazdığı kitapların en önemlileri “Anti Oedipus” ve “Bin Yayla”dır.

Deleuze ve Guittari, Anti-Oedipus kitabının başında devletle göçebeleri karşılaştırmıştır. Belirli bir yere sabitlemeye çalışan devlet aygıtı (kapma aygıtı) ile bir yere sabitlenmek istemeyen göçebeler arasındaki ilişkiyi Hint Avrupa mitolojisinden yola çıkarak ele almışlardır. Onlara göre Hint Avrupa mitolojilerinde hükümdarlık iki başlıdır. Büyücü

kral ve hukukçu-papazın politik egemenliği. Bu iki ayrı kutup birbirlerine karşıt görünseler de birbirilerini tamamlarlar. İki hem birbirinin dūřmanı hem de birbirinin tamamlayıcısıdır. Devletin sahip olduğu şiddet insanları yakalar ve sabitler. Onun polisi ve gardiyanları vardır. Büyüsel bir kapma ile hareket eder. Her çeşit kavgayı önler, yakalar ve bağlar. Göçebeleri tanımlamak için “savaş makinesi” kavramını kullanan Deleuze ve Guittari’ye göre savaş makinası, devlet aygıtına indirgenemez. Onun egemenliğinin dışındadır (Deleuze ve Guittari, 1990, s.25-26).

Deleuze ve Guittari devlet aygıtı ve savaş makinesini iki farklı oyun üzerinden karşılaştırır. Onlara göre satranç oyunu devleti örnekler. Oradaki her bir piyon bir asker, bir at bir süvaridir. Satrançta belirli biçimde kodlanmış ve konumu diğerine göre değişen bir sistematik vardır. Oysa go oyunu böyle değildir. Onun piyonları tane tanedir ve pastildir, bir üçüncü şahıdır. Herhangi bir kişi veya bedeni temsil etmezler. “O ilerler, bu bir erkek, bir kadın, bir pire, bir fil olabilir. Go’nun piyonları özneleşmemiş bir makinasal düzenlemenin ögeleridir; onların iç özellikleri yoktur, sadece durumları vardır.” (Deleuze ve Guittari, 1990, s.27). Satranç kodlanmış, belirlenmiş, kurumsallaşmış bir savaşı temsil eder. Satrançta en az taşla bir alanı ele geçirmek önemlidir. Go oyununda ise bir mekandan başka bir mekana gidiş, ani saldırılar vardır. Mekânı tutmak, bir mekandan başka bir mekana geçiş yapmak gerekebilir. Go’nun kaygan mekânının karşıtı satrancın pürtüklü mekânıdır. Devletin satrancının karşısında Go’nun yasası (nomusu) vardır. Satranç mekânı koddar ve koddan çıkarır. Go ise mekânı başka türlü ele alır. Mekânı yersizyurdsuzlaştırır.

Yersizyurdsuzlaşma ve göçebe oluş Deleuze düşüncesinin ana eksenini oluşturur. Onun göçebelige verdiği önem kapitalizm gibi sistemler tarafından kodlanıp ele geçirilememesidir. Göçebe sürekli yer değiştirir. Onun için bir su yolu, bir dağ, bir vadi ancak bir işarettir. Ama her zaman her şey işaret olabilir. O, göçmen gibi bir yere yerleşmek ve orayı yurt edinmek üzere hareket etmez. Onun yolu tanımlanmamış, belirlenmemiş, işaretlenmemiştir. Onun mekânı pürtüksüz ve kaygandır. Onun üleştirmesi, paylaştırması da yerleşikten farklıdır. Her şey dağıtılmak içindir. Etrafı çitle çevrilmemiş, sahiplenip ele geçirilmemiş mekânda yaşar. “Yerleşiklerin mekânı duvarlarla, çitlerle, çitler arasındaki yollarla çevrilidir, mekânı pürtüklüdür, halbuki göçebenin mekânı

yalnızca çizgilerle işaretlenmiş kaygan mekandır. Çölün şeritleri bile taklit edilemeyen bir ses çıkarıp, birbirleri üzerinden kayarlar. Göçebenin dağıtım yaptığı yer kaygan mekandır, göçebe işgal eder, oturur, bu mekânı tutar ve göçebenin sadece bu şekilde bir yurd mevhumu vardır.” (Deleuze ve Guittari, 1990, s. 82).

Onlara göre göçebeler yasadan kaçarlar. Yasanın onları sabitlemesinden hoşlanmazlar. Devlet ise mekanı pürüklü hale getirip, insanları sabitlemeye, kaçış noktalarını kapatmaya çalışır. Devlet yapabildiği her alanda bir tür yakalama, içirme süreci içine girer. Onun bir dışarısı yoktur. Hızı sabitler, dolaşımı sınırlar, insanları izler ve kaydeder. Karayolu ağları, sınırlar denetlenir. İçeri sızmaya çalışanlara engel olur. “Bu bakımdan, devlet hareketi böler, yeniden toplayıp değiştirmekten veya hızı kurallaştırmaktan bıkmaz; gözetleyici, ikna edici veya yolları bekçisi olarak devlet vardır.” (Deleuze ve Guittari, 1990, s.93).

Deleuze’e göre yersizyurdsuzlaşma tıpkı sermaye hareketi gibi belirli bir yere sabitlenmeyen, dinamik bir oluş sürecidir. O, bir çoğulluktur. Kendi hâkim kimliğinin içerisinde ötekini yerleştirmektedir. Tek bir dille bile iki dilli olma durumudur. Kendi dilimizde bir azınlık yaratmaktır. Zorlama olmadan, doğal bir akış içerisinde gerçekleşir. İktidarın ortaya çıkmadığı bir durumdur (Deleuze, 2005, s.36). İki dil konuşan yazarlar bir dil içerisinde yabancı gibi konuşarak iki dilli olmaya başarabilir. Böylece bir dile sabitlenip kalmamakta ve dil üzerinden de işleyen iktidarın denetiminden kaçabilmektedir. Bu yeni çoğullukların ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Bu dilin yersizyurdsuzlaştırılmasıdır.

Deleuze, bedenlerin çizgilerden oluştuğunu söylemiştir. “Bireyler veya gruplar, biz aynı doğadan ve ritimden olmayan hazneler, dönenceler, geodesikler, meridyenler ve onların çizgilerince kat edilmişizdir. Bizi birleştirenler çizgilerdir, üç çeşit çizgi veya çizgiler paketi, çünkü her çeşit bir çokluktur. Şu veya bu çizgilerle ilgilenebilir ve belki de neticede, belirleyici olan değil, ama diğerlerinden daha önemli olan biri vardır...” (Deleuze ve Guittari, 1993, s.29). Çizgilerden oluşan insan bedeni kaçış çizgileri sayesinde yeni ve yaratıcı sentezlere dönüşebilir veya tersi durumlarda daha katı bir durum da alabilir. “Kaçış çizgisi iki dize parçayı patlatır, ama daha da kötüsünü yapabilir, bir duvar üzerine sıçrayabilir, bir kara deliğe düşebilir, gerilemeye doğru giden yolu alabilir, dönüşlerin

rastlantılarına göre en katı parçaları yeniden oluşturabilir.” (Deleuze ve Guittari, 1993, s.33).

Deleuze ve Guittari bireysel moleküler çizgilerden, birbirinin tekilliğini ortadan kaldırmadan birbirine eklenilen, bir köksap oluşturan bir yapıdan söz etmişlerdir. Bu sayede katılıktan, kapılmaktan ve sertlikten uzaklaşıp denetim dışına çıkılabilecektir. Akış ve oluş çizgileri bir kapma aygıtı olan devlet, kurumlar ve sınıflardan kurtulma amacındadır. “Artık sadece bir çizgiyimdir... Boşluğu kat eden bir ok gibi artık sadece soyut bir çizgi oluruz. Mutlak yersizyurdsuzlaşma. Artık kimsenin herkes gibi olmayacağı bir şekilde, herhangi biri gibi olunur.” (Deleuze ve Guittari, 1993, s.25).

Deleuze’ün kaçış çizgileri, yersizyurdsuzlaşma ve göçebe oluşu kapitalizm gibi sistemler tarafından kodlanıp sabitlenen bedenlere yönelik bir çıkış yoludur. Kapitalizm insan bedeni üzerinden işlemekte, yaşamı olumlamakta ve insan enerjisini kapmaktadır. Deleuze’e göre kodlanmış beden imgesine karşı çıkış yolu “organsız beden”dir. Organsız beden, kaotik, anarşik bir oluşu ifade eden, üzerine kazanmış bütün sabit kimlikleri söküp atar. Hem erkek hem kadın kimliklerini dışlar. Böylece ikili karşıtıklara dayalı cinsiyet, etnisite gibi bütün ayrımları ortadan kaldırır.

Deleuze ve Guattari’nin birlikte geliştirdikleri kavramlardan biri de “köksap”tır. Köksap, bir özneye ya da nesneye sabitlenebilen, ama buna karşın hiçbir birliği ve bütünlüğü olmayan bir çokluktur. Sabit bir düzeni olmayan köksaplar kolayca başka öznelerle bağlantıya geçebilir. Kırıldığı yerden yeniden sap verir. Bu bağlantılar sayesinde çoğullaşma ve yaratıcı oluşlar olanaklı olacaktır. “Çokluk 1 + 1 + 1.... değil, n-1’dir... Köklerin çiftçatallanmasına, birbirlerine olan bağımlılığına, her alanı dilbilgisel boyuta indirgemelerine, nesnelere anlamları arasında koydukları mesafeye göre, köksap birbirinden kopuk, dilbiliminden ayrı, siyasi, ekonomik, biyolojik anlamları içinde taşıyan ve kopukluğu sayesinde bir bütün oluşturamayan tekilliklerin birbirlerinden bağımsız ve çıkarma işlemiyle çıkmalarıyla (n-1) oluşur.” (Deleuze ve Guittari, 1993, s.10).

Köksapların oluşması ile birlikte azınlık ve çoğunluk kavramları da anlamını yitirecektir. Farklı kimliklerin birbiri üzerinde iktidar oluşturması önenebilecektir. Deleuze’e göre azınlık veya çoğunluk kavramları sadece nicel bir duruma göndermede bulunmazlar. Çoğu durumda çoğunluk

normu, kuralı belirler. Ötekinden bu norma bağlanmasını bekler. Kendisini hak sahibi olarak belirledikten sonra ötekini bir sorun olarak algılar. Deleuze, çoğunluk veya azınlık kavramları yerine “oluş” kavramlarını yerleştirmiştir. “Çoğunluksal oluş yoktur, çoğunluk hiçbir zaman oluş değildir. Yalnızca azınlıksal oluş vardır. Kadınlar sayıları ne kadar olursa olsun, durum ya da alt beraberlik olarak tanımlanabilecek bir azınlıktır ama ancak sahipleri olmadıkları, kendilerinin de içeri girmesi gerektiği bir oluşu, tüm insanı- kadın olmayanlar da dahil- ilgilendiren bir kadın oluşu olanaklı kılarak yaratmaktadırlar. Zenciler için de durum aynıdır: Eğer zencilerin de zenci olmaları gerekiyorsa, bu oluş zenci olmayanları da etkiler.” (Deleuze, 2006, s.69).

Deleuze bir psikiyatrist olan Guittari'nin de çalışmaları ile psikanalize yönelik eleştirilerde de bulunur. Onların psikanalize karşı ürettikleri kavram şizoanalizdir. Bu klasik bir psikanaliz eleştirisinden çok Lacancı bir psikanalizin eleştirisi olarak görülebilir. Yapısalcı bir psikanaliz geliştirmeye çalışan Lacan, Hegel'in Kojeve okumalarından yola çıkarak her kimliğin öteki dolayımında ve öteki sayesinde inşa edildiğini savunmuştur. “Ayna Benlik” teorisi ile de “imgesel, simgesel ve gerçek” dönemlerinden söz etmiştir. Bilinçdışının dili gibi yapılandığını belirterek, bilinçdışının çözümlenmesine girişmiştir. Yapısalcılığın sistem/yapı analizleri gibi bilinçdışının da kültürden bağımsız ele alınmayacağını ve aslında bilinçdışının büyük ölçüde simgesel düzlemde öteki üzerinden gerçekleştiğini belirtmiştir.

Hegel diyalektiğinden ve yapısalcılığın sistem lehine yaptığı düzenlemelerden memnun olmayan Deleuze, şizoanalizle hem bir klasik ve Lacancı psikanaliz hem de bir kapitalizm eleştirisi yapmaya çalışmıştır. Kapitalizm bireyleri kodlamakta ve onları üretim sürecinin bir parçası haline getirmektedir. Şizo (şizofren) kodlanamayan, kodlanmaktan kaçabilen kişidir. Freud'un başarısı psikanaliz sayesinde nevrozları kabul edilebilir bir hastalık kategorisine eklemesidir. Böylece hafif rahatsızlıklar olarak görülen nevrozlar kapitalizm tarafından içerilmiştir. Fakat psikozlar denetim dışıdır. Onlar kodlanamayan bedenlerdir. Kodlardan ve denetimden kaçmaktadır. Bir tür devrimcidirler. Kapma aygıtı olan devlet kâra, verimliliğe, pazarlama ve reklam endüstrisine dayanır. Şizofrenin devrimciliği kapitalist kodları bozucu bir etki göstermesidir.

Holland'a göre kapitalizm inanç ve değerlerin yerine nakit akışı koyarak insanları şizofreniye yaklaştırır. Sermayenin yayılımı ve onun psikolojik yönelimi süregelen bir şizofreni tutumu meydana getirir. Paranoya insanları bir yere sabitlerken şizofreni bu bağı kaldırır ve insanı sabitlikten kurtarıp özgürleştirir. Bu psikolojik çöküntüden çok devrimci bir atılımdır (Holland, 2013, s.23-24).

Deleuze ve Guattari, Freud ve Marks'tan aldıkları "arzu", "üretim" ve "makine" kavramlarını yeni bir psikanalist bakış açısıyla bir araya getirmişler ve insanların arzulayan makineler olduklarını söylemişlerdir. İnsanın özgürlüğü, arzu duyan bir hayvan olmasıyla eşdeğerdir. Hiyerarşi ve tabuları merkez alan ataerkil bir fallusçuluğu yadsırlar. İrdelenen "arzu" kavramına, psikanalizde "iktidar" kavramıyla açıklık getirilmeye çalışılır. Ve bu bağlamda şizofrenik arzu istencini, Nietzscheci iktidar istenci ile bir tutarlar (Akay, 1991:54).

Deleuze'e göre psikanaliz, bütün arzu üretimini kırmaktadır, tüm söylenen oluşumları ezmektedir. Böylece de kolektif anlatım düzenlemesini, arzunun makinesel düzenlemesini, iki yüzünden birden düzenlemeyi kırıp parçalamaktadır. Psikanaliz için arzular gereğinden fazladır. Daima bir şey başka bir şeyi hatırlatmak zorundadır. Deleuze'de bilinçdışı Freudçü analizin tersine çocukluk dönemine ait değil geleceğe dönüktür. Bilinçdışı üretilen, akıtılan, istila edilmesi gereken politik, sosyal bir uzam bir tözdür (Deleuze, 1990) Deleuze'ün psikanalize bir başka eleştirisi de psikanalizin insanların konuşmaların önlemek ve onlardan gerçek anlatım şartlarının tümünü birden çekip almak için yapılmış olduğudur.

Deleuze'e göre ileri kapitalizmin yüksek hızlı toplumsal denetim özelliği, toplumsal kodların göreliliği kitlesel üretimin belitleri için vazgeçilmez olduğu müddetçe, şizofrenik kodsuzlaştırma bozucu bir etkiye sahiptir. Ancak siberetik mega makine yaşam tarzlarındaki en küçük değişiklikleri, döviz, hisse ve tahvil dalgalanmalarını neredeyse anında kapıp, kendi sistemine programlayabilecek güce eriştiğinde şizofreninin afallatıcı semiyotiği faydasız olacaktır (Holland, 2005, s.84).

Görüldüğü gibi Deleuze felsefesi birbirine eklenmiş kavramlar ve bu kavramların zengin içeriği ile ilişkilendirilerek anlaşılabilir. Onun kavramların nevi şahsına münhasırdır. Bu kavramlar aynı zamanda bir köksap oluşturacak biçimde birbirlerine bağlıdır. Şizo kapitalizmin arzu üretiminden ve denetiminden kaçmakta, organsız bedenler herhangi bir

kodlamaya olanak tanımamaktadır. Kapitalizmin yükselişini sağlayan şeyin onun yıkımını da sağlayacağını düşünen Deleuze, arzuyu denetim altına almak yerine onu serbest bırakmayı tercih eder. Yaşamı bütün olanakları ile ele alır. Yaratıcı bir oluşu, yerini yurdunu terk ederek sürekli bir yersizyudsuzlaşmayı ele alır. Göçebeler mekanı yersizyudsuzlaştırmaktadır. Bu şekilde çoğunluk-azınlık, kadın-erkek, siya-beyaz gibi bütün karşıtlıklar ve onun işlemlerini sağlayan diyalektik de geçersiz olacaktır. Tekilliklerin bir çoğulluk üretmeden bir araya gelişi ve sistemin çarklarına karşı duruşudur.

### **Deleuze Felsefesi ve Yeni Toplumsal Hareketler**

Deleuze'ün felsefi düşüncesinin gerisinde kodlayan, sabitleyen ve denetim altına alan sistemlere karşı bir arayış vardır. Kapitalizmin küresel bir biçim kazanması, transnasyonel sermayenin dünya üzerinde mobil hale gelmesi, çok uluslu şirketler ve küresel iktidarlara karşı siyasette yeni bir çıkış yolu arayışını gerektirmiştir (Nas, 2018, s.73). Deleuze felsefesi bu yeni duruma yönelik bir politik bir tutumdur. 1968 olaylarında kendini gösteren oluşlar (kadın oluş, zenci oluş, işçi oluş vb.) ortak bir eylem içinde bir köksap oluşturacak biçimde birlikte mücadele etmiştir.

1970 sonrası enformasyon teknolojilerine dayalı, Post-Fordist üretim biçiminin egemen olduğu, transnasyonel sermaye ağlarına dayalı yeni sosyoekonomik ve politik durumu sosyal bilimciler farklı kavramlarla analiz etmeye çalışmıştır. M. Castells enformasyona dayalı bu yeni toplum biçimine "ağ toplumu" adını vermiştir. Castells (2008)'e göre enformasyon teknolojileri, küresel çapta bütünleşik bir piyasa düzeni oluşturmuştur. Kapitalizm bilgi ağları sayesinde daha esnek bir biçim almış, şirketler arasında yeni iş birliği olanakları ortaya çıkmıştır. Çalışma ilişkileri ve iş saatleri esnekleşmiştir.

Teknolojik alt yapının eşlik ettiği bu yeni toplum düzeni klasik işçi-işveren ilişkilerini de dönüştürmüştür. İş hayatı üzerinde beyaz yakalıların etkisi artmıştır. Aynı zamanda klasik işçi hareketleri de anlamsızlaşmıştır. Temsil ilişkisi, sendikal hareketler eski gücünü yitirmiştir. "Emek performans itibariyle bütünlüğünü yitirmiş, örgütlenmesi itibariyle parçalanmış, var oluşu itibariyle çeşitlilik gösterir hale gelmiş, kolektif eylem itibariyle bölünmüştür." (Castells, 2008: 628)

Sermaye sahibi, üretici, emekçi, aracı giderek belirsizleşmektedir. Sermaye ve emek gittikçe dönüşüme uğramaktadır. Bu yeni dönemde kültürel semboller de artık bilgisayar ağları, medya kanalları vasıtasıyla aktarılabilen dijital göstergelere dönüşmüştür.

Bu yeni sosyoekonomik gelişmeleri yorumlayan sosyal bilimcilerden biri olan D. Bell bu yeni toplum biçimine “post-endüstriyel toplum” adını vermiştir. Bell; sanayi öncesi, sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplu olmak üzere insanlığın geçirdiği ekonomik devrimleri üç farklı kavramlarla açıklamıştır. Ona emek yoğun ve doğal koşullara bağlı sanayi öncesi toplum biçiminde sanayi toplumuna geçilmiştir. Sanayi toplumu ile birlikte emeğin yerini makine gücü almaya başlamış, üretim süreci yeniden düzenlenmiştir. Sanayi sonrası toplumun dikkat çekici bazı özellikleri vardır. Bell’e göre bunlardan biri imalat sanayinden hizmet üretimine geçiştir. Sanayi toplumuna egemen olan sanayi üretimi, fabrika, kas gücü yerini hizmet sektörüne dayalı entelektüel emeğe (maddi olmayan emek) bırakmaya başlamıştır (Bell, 1973, s.15). Bu yeni dönemin en önemli sermayesi bilgisidir. Sanayi öncesi dönemde toprağa bağlı rant, sanayi döneminde sermayenin sağlamış olduğu kâr yerini bilgi toplumunda hizmet üretimine bırakmıştır. Bilim insanları, teknik uzmanlar, üniversite, akademi ve teknokentlerin üretim üzerinde etkisi artmıştır.

Fütürolog A. Toffler ise Bell’e benzer biçimde üretim teknolojisinde üç farklı gelişmeden söz etmiştir. Yaşamakta olduğumuz döneme “Third Wave” (Üçüncü Dalga) adını vermiştir. Ona göre insanlık yeni bir devrimle karşı karşıyadır. Birinci dalga tarım devrimi, ikinci dalga sanayi devrimi, üçüncü dalga ise bilgi devrimidir (Toffler, 2008, s.15). Üçüncü dalga ile birlikte sadece üretimin yapısında değil toplumsal ve siyasal yapılarda da önemli değişimler yaşanmaktadır.

Hardt ve Negri ise 1970 sonrası belirgin bir değişme gösteren, enformasyon teknolojilerine dayalı yeni dönemi uluslararası ilişkiler ve siyaset bağlamında analiz etmiştir. Hardt ve Negri’ye bu yeni küresel düzenin adı “İmparatorluk”tur. İmparatorluk yer küre üzerinde, bir dışarısı olmayan, esnek komuta ağları sayesinde işleyen yeni siyasal yapıdır (Hardt ve Negri, 2008, s.14-15). Egemenliğin ulus devletlerden yeni küresel şirketlere geçmiş olması, ulus devletleri tamamen ortadan kaldırmamış fakat



etkisizleştirmiştir. Yeni ortaya çıkan esnek yapılar kapitalizm ve iktidarların geniş bilgi ağları sayesinde etkileşime geçerek daha geniş bir alanda hükmetmesini sağlamıştır.

“Çokluk” kavramını da ele alan Hardt ve Negri bunun ne halk ne kitle ne de sınıfa karşılık geldiğini belirtmiştir. Onlara göre çokluk tekliğe indirgenemez. Çokluk tüm tekil farkların çoğulluğudur (Hardt ve Negri, 2004, s.12). Bu çokluk kavramı Deleuze’ün önermiş olduğu birbirine köksap olabilecek şekilde bağlanan yaratıcı bir çokluktur. Küresel ölçekte yaygınlık kazanan fakat ötekinin var oluşunu kendi var oluşu gibi önemseyen, bütünleşmemiş çokluklardır.

Deleuze’ün felsefi düşüncelerinden yola çıkarak “imparatorluk”, “ağ toplumu”, “sanayi sonrası toplum” veya “üçüncü dalga” gibi farklı isimlerle anılan yeni sosyo-siyasal, tekno-dijital düzende yeni toplumsal hareketler için nasıl bir çıkış yolu aranabilir? Deleuze’ün düşünsel çerçevesi bir ölçüde bunun serimlenmesidir. Deleuze bu yeni dönemde klasik sınıf, öğrenci, kadın veya diğer hareketlerin kolayca manipüle edilebildiğini, sistem tarafından kodlanarak hayatiyetini yitirdiğini düşünmektedir. Onun için çözüm tekillikler üzerinden yeni kaçış çizgileri ortaya çıkarmak, kültürden, cinsiyetten sıyrılmak, organsız bir beden olmaktır. Küre ölçeğinde yersizyurdsuzlaşmaktır. Bu dönemin temel özelliği majörün yerini minörün, sosyolojinin yerini sosyalliklerin almış olmasıdır. Parçalanmış, atomize olmuş bu yeni toplum yapısında bir bütün oluşturma amacını taşımadan farklı tekillikler üzerinden, yatay bir ilişki geliştirilmesini amaçlamıştır. Elbette bu çoklukların nasıl bir köksap oluşturacağı, kültür, inanç, dil gibi bütün farklılıkların yerine sadece oluşların nasıl eklenilebileceği, küresel bir yer değiştirme ve yersizyurdsuzlaşmanın nasıl bir direnişe olanak tanıyacağı tartışmalıdır. Özellikle 11 Eylül sonrasında küresel düzlemde güçlenen ayrımcı, ötekileştirici hatta nefret taşıyan dil, milliyetçili politikalar bu yeni küresel direnişin olanaklarının altını oymaktadır.

1968 sonrası ortaya çıkan çoğulculuk bugün yerini toplumsal hareketlerin içerik değiştirmesine yol açmıştır. Etnik, dinsel ve kültürel farklar ve bunlar arasındaki çatışmalar yeniden gündeme gelmeye başlamış, savaş baronlarının dili siyasete egemen olmuştur. Fakat diğer taraftan sömürü ortadan kalkmamış, daha da artmıştır. İktidarların organize yapısı, sermayenin küresel ağlar çerçevesinde yayılış biçimi ve

bütün bunları kolaylaştıran dijital dönüşüm sömürünün farklı biçimlerde süreceğini göstermektedir.

Deleuze'ün önermiş olduğu kavramların küresel toplumsal hareketler için ilham verici olduğu açıktır. Nitekim Hardt ve Negri gibi isimler bunun arayışı içindedir. Bu yeni küresel hareketler sosyal medya üzerinden iletişime geçen, bir iktidar içermeden örgütlenmiş, farklı siyasal, etnik, kültürel, ekonomik taleplere odaklanmış yapılardır. Kimsenin kendi tekilliğini ortadan kaldırmadan fakat aynı zamanda bir çoğunluk veya azınlık durumu da yaratmadan ortaya çıkabilecek bir durumdur. Sistem tarafından kodlanamayan, sürekli yer değiştiren, yersizyurdsuzlaştıran bir direniş sistemin ölümünü de hızlandıracaktır. Foucault'nun dediği gibi iktidar her yerde ise direniş de her yerdedir. İktidarlara karşı direnişin de yeni durumu doğru okuyarak buna uygun olarak gardını alması gerekir. Deleuze felsefesi buna yönelik bir çıkış yolu arayışıdır.

## Sonuç

G. Deleuze'ün felsefi düşünceleri sosyoloji, siyaset, ekonomi, sinema, psikiyatri, tıp gibi çeşitli alanlara katkı sağlamıştır. Onun felsefesi kavramsal bir seremoniyi andırır. Kavram üretimini felsefe yapmanın odağına yerleştiren Deleuze mistik/metafizik felsefelere karşı Nietzsche, Spinoza ve Marks bağlamında bir felsefi söylem geliştirmiştir. Nietzsche'den yaşamı olumlama, bengi dönüş ve güç istenci kavramlarını alan Deleuze, Spinoza'da ise bedenın olanaklarını bulmuştur. Marks'ın yaratıcı emek kavramından yola çıkarak post-kapitalist üretim sürecine yönelik yeni saptamalar yapmaya çalışmıştır. İnsanları arzu makinesine benzeten Deleuze, insanın arzu duymasını negatif bir durum olarak değil yaşamın amacı olarak görmüştür. Lacancı psikanalizi eleştirmiştir. Oluşun felsefesini yapmak için de Bergson'dan yararlanmıştır.

Deleuze felsefesi organsız bedenler, göçebebilim, köksap, arzu makinesi, şizoanaliz gibi zengin ve tematik kavramlara dayanır. Bu kavramlar homojenleştirici ulus politikalarına karşıdır. Postmodern dönemle birlikte hakikatin çoğullaşması, meta anlatıların ölümü, tek bir hakikat olmadığı düşüncesinin güçlenmesini sağlamıştır. Bu çoğullaşma sınıf, etnisite, din ve kimlik politikaları ile sabitlenip kapılan klasik toplumsal hareketlerin de gücün kaybetmesine yol açmıştır. Bu yeni dönem

tekno-dijital enformasyon ağı ve küresel bir imparatorluk gibi işleyen kapitalizmle birlikte yeniden formüle edilmelidir.

Deleuze'ün önerisi ise farklı tekilliklerin bir köksap oluşturacak biçimde birbirine eklenmesidir. Çoğunluk ve azınlık kavramları yerine sadece oluşların konulduğu, önceki deneyimlerin yeni deneyimler içinde hayatiyet bulduğu bu yeni durum yersizyurdsuz bir harekettir. Bir yere sabitlenmeyen ve kapılamayan çoğulluklardır. Bu yönleriyle Deleuze felsefesi arkadaşı olan Foucault felsefesi ile paralellikler taşır. Foucault'nun iktidarın soykütüğünü çıkarıp, onun işlemlerini sağlayan tekniklerini teşhir ettiği yerde Deleuze, iktidarın işlemesine olanak veren sabitliklerden kurtulmaya çalışır. Deleuze felsefesi bu yönüyle Fransız yapısalcılık sonrası felsefesinin en özgün felsefi düşüncelerinden bir olmaya devam etmektedir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Basic Concepts And New Social Movements In  
Gilles Deleuze Philosophy**

\*

Ümmet Erkan  
*Bartın University*

Gilles Deleuze has a unique position in the French poststructuralist philosophy. Deleuze, who sees philosophy as the creation of new concepts, has developed a symbiotic relationship with F. Guattari. The books "Capitalism and Schizophrenia I-II", which they co-wrote, are extraordinary examples of this original thought. Deleuze refrained from making a classic history of philosophy while making philosophy. He developed a materialist and immanent philosophy by subjecting philosophers representing different traditions of thought such as Hume, Spinoza, Nietzsche, Bergson to an eclectic reading. His philosophy is far from a system philosophy.

Deleuze tried to make the philosophy of the new socio-political formation after 1968. During this period, capitalism gained a new and global form and new forms of domination began to develop. Classical relations of representation have lost their validity, class movements have become meaningless and human autonomy and freedom have been under heavy pressure. Homogenizing nation-state rhetoric has been replaced by more refined methods. In this new era, the whole has started to take its place and different pluralities have started to emerge. The main characteristic of this period, also referred to as the postmodern period, is singularities and difference.

The philosophy of Deleuze places a creative presence against the dialectical, humanist and metaphysical philosophies, the affirmation of life and the desire for power. Without relying on a higher purpose of life, it turns to actions that improve human beings. The interconnected plurality and the dynamic energy of life combine with the possibilities of the body. It is not based on a Cartesian or dialectical conflict, but on activism that creates rhizomes with new connections, cannot be fixed and is not confined and encoded to a particular space. His philosophy enabled him to enrich the concepts he produced with these new meanings.

Deleuze is opposed to subject philosophies, Hegel dialectics, structuralism and metaphysical philosophies that dominated philosophy in the early 20th

century. Deleuze's philosophy is based on Hume, Spinoza, Nietzsche and Bergson readings. Nietzsche argues that meaning cannot be considered separate from power relations and occupies an important place in his philosophical thought. Nietzsche affirmed life and highlighted the possibilities of man. In addition, Nietzsche's notion of multitude influenced his notion of "creative multitude.. Creative multiplicity refers to a situation that is articulated to form a rhizome but does not lose its singularity. Thus, as an alternative to Hegelian dialectics, each identity is intended to engage in dialogue with the other without losing its identity and autonomy, instead of settling into its own independent consciousness by dealing with the other. In Bergson, Deleuze sets out from the concept of being dynamic and places human experiences at the center. Each experience gains meaning in interaction with another experience. He stated that Deleuze Spinoza is opposed to priorities and that consciousness is a passive structure that makes affect within the framework of emotions and impulses. Encounters play an important role in Spinoza philosophy. These encounters develop consciousness and bring it to a new and higher self. According to Deleuze, in his thinking, the concepts of good and evil are replaced by things that develop or hinder man.

One of the unique aspects of Deleuze is that it produces new concepts and makes its mark on the concepts. Among these concepts; war machine, grabber device, nomadology, deterritorialization, desire machine, body without organ, schizoanalysis, rhizome. Nomadic and deterritorialization are the most remarkable of these concepts. Deprivation is a mobility that makes the space unblemished and not fixed to a place like nomads. The state wants rough surfaces. Escape closes the roads. Stabilizes the speed. However, the nomadic place makes the place unwarranted. In this way, he manages to escape the control of the state. Capitalism works through the human body, affirms life and captures human energy. According to Deleuze, the way out against the coded body image is the "body without organ". The disorganized body dismantles all fixed identities engraved on it, expressing a chaotic, anarchic being. It excludes both male and female identities. Thus, it eliminates all distinctions such as gender and ethnicity based on bilateral oppositions. Rhizome, on the other hand, is a new form of relationship that allows different plurities to form. Rhizome is a multiplicity that can be fixed to a subject or object, but has no unity. Rhizomes that do not have a fixed order can easily connect with other subjects. Gives a handle from where it was broken. Thanks to these connections, pluralization and creativity will be possible. With the concept of

schizoanalysis, Deleuze tried to criticize both classical and Lacanian psychoanalysis and capitalism. Capitalism encodes individuals and makes them part of the production process. Schizo (schizophrenic) is a person who cannot be coded and can avoid being coded. The grabbing device, the state, is based on profit, productivity, marketing and the advertising industry. The revolutionism of schizophrenia is a disruptive effect on capitalist codes.

Deleuze's philosophical ideas have also been a way out for anti-system movements towards new and global forms of domination of capitalism. Hardt and Negri expressed the new global situation as an "empire" and proposed multiplicity as a way out of the new situation. The state of multiplicity is a new and global form of resistance that can function against the global imperial order without destroying each other. These new global movements are structures that communicate through social media, are organized without a power, and focus on different political, ethnic, cultural and economic demands. It is a situation that can arise without eliminating one's own singularity but also creating a majority or minority situation. A resistance that cannot be coded by the system, constantly relocating and deforesting will accelerate the death of the system.

### Kaynakça / References

- Akay A.. (1991). *Tekil düşünce*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Akay, A. (1996a). Felsefe nedir? üzerine. *Toplumbilim*, V(Gilles Deleuze Özel Sayısı), 15-18.
- Akay, A. (1996b). Yersizyurdsuzlaşma Üzerine, *Toplumbilim*, V(Gilles Deleuze Özel Sayısı), 19-21.
- Bell, D. (1999). *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Bergson, H. (2017). *Yaratıcı tekamül*. (M. Ş. Tunç Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun Yükselişi*. (E. Kılıç Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Deleuze, G. ve Parnet C. (1990). *Diyaloglar*. (A. Akay Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guittari, F. (1990). *Kapitalizm ve şizofreni i – anti oedipus*. (A. Akay Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guittari, F. (1993). *Kapitalizm ve şizofreni ii - bin yayla*. (A. Akay Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Deleuze, G. ve Guittari, F. (2000). *Kafka, minör bir edebiyat için*. (Ö. Uçkan, I. Ergüden Çev.). YKY: İstanbul.
- Deleuze, G. ve Guittari, F. (2001). *Felsefe nedir?*. (6. Bsm). (T. Ilgaz Çev.). YKY: İstanbul.
- Deleuze, G. (2006). *Felsefe ve azınlık*. (A. Soysal Çev.). *Toplumbilim*, V(Gilles Deleuze Özel Sayısı), 68-69.
- Deleuze, G. (2000). *Nietzsche ve felsefe*, (F. Taylan Çev.). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Deleuze, G. (2004). *Proust ve göstergeler*. (A. Meral Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Deleuze G. (2005). *Perikles ve verdi*. (A. Akay Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. (2006). *Bergsonculuk*. (H. Yücefer Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2008). *Ampirizm ve öznelilik*. (E. Erbay Çev.). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Deleuze, G. (2011). *Spinoza, Pratik Felsefe*. (A. Nahum ve U. Baker Çev.). İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk imparatorluk çağında savaş ve demokrasi*. (B. Yıldırım Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2008). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz Çev.), (6. Bsm), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Holland, E. W. (2013). *Şizoanalize giriş*. (A. Utku ve M. Erkan Çev.). İstanbul: Otonom Felsefe Yayınlar.
- Nas, F. (2018). Göç ve göçün yol açtığı sorunlar. (R. Şimşek Ed.), *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Akademisyen Yayınları.
- Soysal, A. (1996) Gücül ve güç metafizikçi olarak Gilles Deleuze, *Toplumbilim*, V(Gilles Deleuze Özel Sayısı), 23-25.
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. (H. Z. Ülken Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga*. (S. Yeniçeri Çev.). İstanbul: Koridor Yayınları.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Erkan, Ü. (2019). Gilles Deleuze felsefesinde temel kavramlar ve yeni toplumsal hareketler. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2627-2652. DOI: 10.26466/opus.589030

## Mehmed İzzet ve Mehmed Ali Aynî Arasında İçtimaiyat Dersleri Üzerine Bir Polemik

DOI: 10.26466/opus.590531

\*

Yeliz Okay\*

\*Dr., Bağımsız Araştırmacı

E-Posta: [yelizakinokay@gmail.com](mailto:yelizakinokay@gmail.com)

ORCID: [0000-0001-8868-9436](https://orcid.org/0000-0001-8868-9436)

### Öz

1913 yılında İstanbul Darülfünun'unda Ziya Gökalp'ın öncülüğünde ders olarak okutulmaya başlanan Sosyoloji(İçtimaiyat)'nin zaman içinde ders kitapları da yayımlanmaya başlamıştır. Bunlar içinde hem telif hem de tercüme olan kitaplar bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanının hemen ertesinde yayımlanan ilk Sosyoloji ders kitaplarından biri de Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde Felsefe bölümünde okuyan Mehmed İzzet tarafından tercüme edilen İçtimaiyat Dersleri başlıklı eserdir. Eser, sosyoloji eğitimi tarihi açısından çevrilen Cumhuriyet döneminin ilk genel sosyoloji ders kitaplarından biri olma özelliği ile önplana çıkar. Sosyoloji terimlerinin Türkçe'leştirilmesinde de öncü olan Ziya Gökalp, Mehmed İzzet'in bu kitabında faydalandığı isim olmuştur. Ancak yine terimlerin Türkçe'leştirilmesi üzerinde çalışmaları bulunan Mehmed Ali Aynî İçtimaiyat Dersleri kitabının tercümesi ile ilgili olarak bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Mihrap Mecmuası'nda çıkan bu makaleye Mehmed İzzet Millî Mecmua'da cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş ve dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminin de ilk aydınları arasında yer almış bu iki kişinin bir Sosyoloji ders kitabı üzerinden yürüttükleri polemik bu alanda ilk polemiklerden biri olduğu için dikkate değerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Mehmed İzzet, Mehmet Ali Aynî, İçtimaiyat Dersleri



## A Polemics Between Mehmed İzzet and Mehmed Ali Aynî About The Book: İctimaiyat Dersleri

\*

### Abstract

*In this In 1913, under the leadership of Ziya Gökalp in Istanbul Darülfünun began to be taught as a course Sociology (İctimaiyat) the course books began to be published. These books are both translated and written by Turkish authors. Immediately after the proclamation of the Republic, one of the first Sociology textbooks published by Mehmed İzzet was titled Lessons of Sociology Ziya Gökalp, who was a pioneer in the translation of the terms of sociology, was the author, Mehmed İzzet used in this book. However, Mehmed Ali Aynî, who has also worked on the translation of the terms, wrote a critique about the translation of the book İctimaiyat Dersleri in Mihrab Mecmuası. Mehmed İzzet responded to this article in Milli Mecmua. The polemic carried out by these two people, who were brought up in the last period of the Ottoman Empire and thus were among the first intellectuals of the early Republican period, is remarkable since it is one of the first polemics in this field.*

**Keywords:** *Habitus; Cultural Reproduction; Social Reproduction; Studentship*

## Giriş

1913 yılında Üniversite’de ders olarak okutulmaya başlanan Sosyoloji(İçtimaiyat)’nin zaman içinde ders kitapları da yayımlanmaya başlamıştır. Bunlar içinde hem telif hem de tercüme olan kitaplar bulunmaktadır. Cumhuriyet’in ilanının hemen ertesinde yayımlanan ilk Sosyoloji ders kitaplarından biri de Mehmet İzzet tarafında tercüme edilen İçtimaiyat Dersleri başlıklı eserdir.

Mehmed İzzet(1891-1930) Galatasaray Lisesi’ni bitirmiş daha sonra burslu olarak gittiği (Topaloğlu, 2003, s.492) Paris Sorbon Üniversitesi’ndeki eğitimini büyük bir ihtimalle tamamlamadan(Değirmencioğlu, 1987: s:28) Türkiye’ye dönmüş değişik görevlerde bulunduktan sonra bu çalışmaya konu olan kitabı yayımladığı yıl olan 1924’te Darülfünun’da Felsefe, Ahlâk ve Sosyoloji dersleri vermiştir(Topaloğlu, 2003, s.493).

Mehmed İzzet’in 1924 yılında, İkinci Heyet-i İlmiye Kongresi’nde alınan Sosyoloji’ nin orta dereceli okullarda ders olarak okutulması kararı üzerine(Sain, 2018, s.80) tercüme ederek yayımladığı kitabın başlığı Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbikiyle İçtimaiyat Dersleri başlığını taşımaktadır. “İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Neşriyatı’ndan” olan kitabın yazarları kapakta yer alan bilgiye göre Aix Erkek Muallim Mektebi Müdürü A. Gleyse ve Fransa Sanayi Mekteplerinde İktisat Tarihi Muallimi A. Hesse’dir. Matbaa-i Âmire’de basılan kitap 325 sayfadır\*. Bir el kitabı olarak hazırlanan kitabın orijinal ismi Notion de Sociologie’dır.(Topaloğlu, 2003, s.493) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi’nin 1 no’lu yayını olan bu eser Sosyolojinin konusunun ne olduğundan başlayarak, toplum- birey ilişkisi, toplumların tasnifi, sosyolojinin alt alanları, devlet-toplum ilişkisi, ulusun oluşumu ve özellikleri, din sanat, aile gibi konular Durkheim sosyolojisi yaklaşımı içinde alınıp, açıklığa kavuşturulmak istenmiştir (Sosyoloji Araştırma Merkezi, 1999, s.9).

‘Mütercimim Mukaddimesi’nde Mehmed İzzet Türkçe’de Sosyoloji ile ilgili ders kitabının olmamasının büyük bir eksiklik olduğunu, tercüme ettiği bu kitabın Fransa’da yazılan benzer kitaplar arasında en iyisi olduğunu ve içerik ve düzeniyle de öne çıktığını belirtir.(Mehmed İzzet, 1924a). Kitapta yazarların Durkheim ekolüne ‘fazla merbut(bağlı)’ kaldığını da itiraf eden Mehmed İzzet buna karşılık kitabın Sosyoloji’nin araştırma alanlarının geniş bir şekilde kapsadığını ancak kitabın, tama-

men Fransa toplumu göz önüne alınarak kaleme alınmış olduğu hâlde yine de Darülfünun öğrencilerinin 'böyle bir rehber ihtiyacı' olduğunu gördüğü için tercüme etmeye karar vermiş olduğunu ifade eder. Tercüme yöntemi ile ilgili olarak da orijinal metinde giriş kısmında yer alan bazı kısımları tercüme etmediğini ancak asıl metinle ilgili olarak herhangi bir çıkarma ya da ekleme yapmadığını ifade eder. Felsefe terimleri için Maarif Istılahat Komsiyonu'ndan ve Sosyoloji terimleri için de Ziya Gökalp'tan faydalandığını iktisat ve hukuk için terimleri için ise 'salahiyetdar müderrislere müracaat' ettiğini vurgulayan Mehmed İzzet "buna rağmen gerek tercüme kusuru gerek tertib sehvi olarak birçok yanlışların kalmış olması muhtemeldir" demektedir.(Mehmed İzzet, 1924, s.b-c). Kitabın ana bölümleri de Medhal(giriş), İktisadî İctimaiyat, Beytî İctimaiyat, Siyasî İctimaiyat, Cinâî İctimaiyat, Din-İlim ve Sanatın Menşei ve Münasebatı'ndan oluşmaktadır. Kitabın sosyoloji tarihi açısından önemli özelliklerinden biri yayımlandığı dönemde I. Dünya Savaşı'nın sona ermiştir ve Sosyoloji merkezli toplumsal sorunlara çözüm arama yaklaşımının yerini Sosyoloji'nin artık toplumla ilgili bilgileri öğreten bir bilim olarak varlığını sürdürmeye başlamasının almış olduğu gerçeğidir (Sosyoloji Araştırma Merkezi, 1999, s.8). Bu anlamda Mehmed İzzet, Ziya Gökalp'in aksine toplumsal sorunlara Sosyolojinin imkanları ile çözüm arayan, doktrin sahibi aynı zamanda siyasetçi sosyolog kimliğinden bağımsız disiplini toplumu izah etmeye çalışan bir bilim olarak yorumlaması yönüyle de önemlidir. Bu sebeple Mehmed İzzet İctimaiyat Dersleri'nin sosyoloji ve terminolojisi ile toplum konusuna odaklı bir nitelikte genel sosyoloji ders kitabı olmasını sosyoloji eğitimi açısından önemsemiştir. Mehmed İzzet'in tercüme ile ilgili açıklamalarına karşılık Mihrab mecmuasında, bu kitabı özellikle tercüme yönünden eleştiren Mehmed Ali Aynî(1869-1945)'nin yazısının başlığı da Mehmed İzzet'in kitabını adını taşımaktadır. İctimaiyat Dersleri.

Mülkiye Mektebi'nden 1888'de mezun olan Mehmed Ali Aynî değişik eğitim kurumlarında çalıştıktan sonra Balıkesir ve Lazkiye Mutasarrıflığı, Yanya ve Trabzon Valilikleri'nde bulundu. 1914'ten itibaren Darülfünun'da Felsefe derslerini okutmaya başlayan Aynî ertesi Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi Reisi oldu.(Arar, 1991, s.273). Arar'a göre(1991, s.274) Aynî Fransızca'dan yapılan tercümelelerdeki felsefî terimlerin düzeltilmesi konusunda makaleler kaleme almıştır.

## İçtimaiyat Dersleri Üzerine Bir Polemik

Millî Mecmua'daki yazısına "Bugünlerin en mühim hadise-i ilmiyesi, benim nazarımda İçtimaiyat Dersleri unvanlı kitabın tercüme ve neşredilmiş olmuştur" diyerek başlayan (Aynî, 1340, s.705) Mehmed Ali Aynî kitabın 'tercüme' olduğunu ısrarla yazısının tamamında vurgular."Darülfünun müderrislerinden İzzet Beyefendi'nin güzide-i kalemiyesine medyun olduğumuz bu kitap cidden bir hazine-i maariftir" (Aynî, 1340, s.705) cümlesiyle yine yazının tamamına hâkim olacak alaycı üslubunu da sergilemeye başlar.

Aynî'ye göre yeni bir ilim olan İçtimaiyat onbeş yıldır okulların programına girmiş olmasına rağmen henüz bir ders kitabının olmadığı, dolayısıyla 'müderis-i muhteremin'in yaptığı hizmetin her bakımdan takdire değer bulunduğunu, sosyal olayların ortaya çıkışı ve takip ettiği akımlar hakkında artık bilgi sahibi olunabilecek bir kaynağa sahip olduğunu vurgular.Ancak yazar gazete sütunlarında sporla ilgili lüzumsuz birçok haber yer aldığını buna karşılık bu kitapla ilgili 'ücretle yazdırılmış birkaç satırlık ilan dışında' bir şey görülmediğini kendisinin de bazı eleştirilerini 'mütercim-i muhteremin nazar-ı tedkikine arz' edeceğini belirtir. (Aynî, 1340, s.705)

Aynî ilk olarak tercümelemin aynen ve harfiyen yapılması münasip ise de bu tercümenin biraz acele yapıldığı izlenimini aldığını söyler. Halbuki 'bu kıymetli kitabın daha ziyade dikkat ve itina'ya muhtaç olduğunu da iddia eder. İkinci olarak kitabın ilk sayfalarında harfiyen tercüme itina gösterildiği hâlde ilerleyen sayfalarda bu konun geri plana itildiği hatta bazı yerlerde 'ilavelere' bile başvurulduğu ifade eder(Aynî, 1340, s.705).

Aynî Örnek olarak L'à de la pierre élatée ibaresinin yanlış çevrildiğini teferruatlı bir biçimde açıklar ve taş devri başta olmak üzere tarih öncesi devirlerin nasıl tercüme edilmesi ve isimlendirilmesini gereğini üzerinde durur. (Aynî, 1340: s.706) "Par nécessité ne demektir ?" başlığı altında "İnsan içtmâi bir hayvandır. Hiçbir tarif bu tariften daha doğru olmamıştır. İnsan sade ızdırâi olarak içtmâi değildir" cümle dizisinde geçen 'ızdırâi olarak' ibaresini asıl metinden geçen 'par nécessité' yerine kullanıldığını halbuki 'zaruret ve ihtiyaç sevkıyla' tercümesinin daha

yerinde olacağını belirtir. (Burada Aynî müstehzi bir dille kendisinden 'bendeniz' olarak söz eder). (Aynî, 1340, s.707)

Benzer şekilde esas metinden yola çıkarak 'établr', 'parquer', 'précis', 'clarté', 'intution', 'fédération' gibi kelimelerin Mehmed İzzet tarafından nasıl -yanlış- tercüme edildiğini ve kendi cümleleriyle nasıl tercüme edilmesi gerektiğini gösterir. (Aynî, 1340: ss.707-708) Mehmed Ali Aynî bunların arkasından orijinal kitapta yer alan onbir satırlık bir metni Latin harfli şekli ile olduğu gibi vererek hemen her satır ve kelimesinin nasıl yanlış tercüme edildiğini gösterir ve yazısını 20 Eylül 340/1924 Kızıltoprak yazarak bitirir. (Aynî, 1340, s.708-710)

Görüldüğü gibi Mehmed Ali Aynî'nin eleştirisi yazısı tamamen Fransızca'dan yapılan tercümenin eksik ya da yanlışlıkları ile ilgilidir ve zaman zaman da alaycı bir üslup kullanarak Mehmed İzzet'i tenkit etmiştir. Bu yazıya Mehmed İzzet Millî Mecmua'da karşılık vermiştir. Hilmi Ziya Ülken Mehmed İzzet'in, 'haşin ve sinirli kendisini savunmaya ve bazı noktalarda kendini mazur göstermeye çalıştığını' yazmış(Ülken, 1979, s:436) ama bu savunmayı nerede yaptığına dair kaynak belirtmemiştir. Mehmed İzzet de benzer bir alaycı üslubu benimsemiş ve bunu daha başlıkta belli etmiştir:

"Bir Lütüfkâr Münekkide Cevap. 'Millî Mecmua Müdiriyyetine' hitaben yazılan ve 'Müdür Bey' hitabıyla bir mektup tarzında başlayan yazı "Mihrab Mecmuası'nın Teşrin-i Evvel 1340 tarihli nüshasında Mehmed Ali Beyefendi'nin benim tercüme eylediğim İçtimaiyat Dersleri kitabına aid bir tenkitnâmesi intişar eylemiş. İlahiyat medresesi müderrisinin vukuf ve salahiyet-i kâmilelerine binâen pek mühim olması lâzım gelen bu makaleyi derhal okumaklığım iktiza ederdi. Maateessüf geç haberdar oldum. Bundan dolayı cevap vermekte geç kaldım. Mecmuanızın bir köşesinde bu cevabımın, uzunca olmasına rağmen, derc edileceğini lütüfkârlığınızdan beklemekteyim." cümleleri ve alaycı üslubu ile devam eder.(Mehmed İzzet, 1340, s.416)

"Cevap vermek istiyorum. Fakat nasıl vereyim? Müşkilim var. Mehmed Ali Beyefendi beni bir taraftan lâyıık olmadığım iltifata mazhar diğer taraftan da yine müstahak olduğumu hiç zannetmediğim tenkidata duçar kılmış" diyerek müstehzi yaklaşımını sürdüren Mehmed İzzet. (Mehmed İzzet, 1340, s.416), 'alelade bir mektep kitabını' tercüme ederek 'ufak' bir hizmet yaptığını ve -gene alaycı bir üslupla- Aynî'nin

kendisini teşvik etmek istediğini ancak esere ‘tamamen kusursuzdur’ dememek için en ‘hafif kusurları’ seçerek ‘kolay muzafferiyet sağlayacak’ yolu tercih ettiğini iddia eder. Kitabın 165-225 sayfalarını tercüme etmek üzere bir kişiye verdiğini ancak bu kişinin son anda vazgeçince kendisinin hızla tercüme etmek zorunda kaldığını, ancak ‘itinasız ve dikkatsiz’ tercüme edildiğini şiddetle reddettiğini belirtir. (Mehmed İzzet, 1340, s.416)

Bütün kitapta sadece iki cümleyi içine sinmeden tercüme ettiğini açıklayan Mehmed İzzet bazı kelimelerin kendisinin müsveddelerde yazdığı gibi basılmadığını dolayısıyla ‘mürettib’ hatası olduğunu, ‘par nécessité’ meselesinde kitap yeniden basılsa dahi buradaki tercümesini değiştirmeyeceğini ve diğer kelimeler için de ‘dayanamıyorum’, ‘insaf olunsun’, “haksızlık ediliyor” gibi ibarelerle kendisine haksızlık yapıldığını belirtir. (Mehmed İzzet, 1340, s.419-421). Mehmed İzzet yazısının sonunda makale boyunca sık sık tezyif amaçlı kullandığı ‘ilahiyat müderrisi’ tabirine bir karşılık olarak ‘Darülfünun Ahlâk Müderrisi” imzasını kullanır.

## Sonuç

Galatasaray Lisesi’nden mezun olup Sorbon’da felsefe eğitimi alan Mehmed İzzet önceleri Ziya Gökalp’ın ve dolayısıyla onunda izinden gittiği Dukheim’ın yolundan gitmiş ancak daha sonra zamanla kendine özgü bir sosyolojik anlayış geliştirmiştir (Topaloğlu, 2003, s.492). Yaptığı tercümelemlerle hem Sosyoloji’nin hem de Ahlâk ve Felsefe’nin Türkiye’de tanınması ve yayılmasına katkı sağlayan Mehmed İzzet’in bu tercümelemleri zaman zaman eleştiriye de uğramıştır. Mehmed Ali Aynı’nın Mihrab Mecmuası’ndaki tercüme temelli eleştirisine Mehmed İzzet Millî Mecmua’da cevap vermiştir. Sosyoloji terminolojisinin nasıl oluşturulacağı ve sosyolojik çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair iki entelektüelin giriştikleri polemik, Cumhuriyet tarihinde sosyoloji disiplini çerçevesindeki polemiklere öncü olması açısından ayrı bir değer taşımaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**A Polemics Between Mehmed İzzet and Mehmed Ali Aynî About The Book: İçtimaiyat Dersleri**

\*

Yeliz Okay

*Independent Researcher*

Sociology was started to be taught as a course at the University in 1913 and textbooks of the university began to be published. These include books that are both copyrighted and translated. Immediately after the proclamation of the Republic, one of the first Sociology textbooks was published by Mehmet İzzet, entitled İçtimaiyat Lessons.

Mehmed İzzet (1891-1930) and graduated from Galatasaray High School and then went on a scholarship in Paris before completing his education at the Sorbonne University, probably returned to Turkey different in 1924, the year in which he published the book which was the subject of this study, he taught Philosophy, Morality and Sociology at Darülfünun. Mehmed İzzet's decision to teach Sociology as a course in secondary schools, which was taken at the Second Committee of Science Congress in 1924 ,was translated in to Turkish. . According to the information on the cover, the authors of the book are A. Gleyse, the director of the Aix School of Male Teachers and A. Hesse of the History of Economics in the French Industrial Schools. The book published in Matbaa-i Amire is 325 pages . The original name of the book prepared as a handbook is Notion de Sociologie . In contrast to Mehmed İzzet's explanations about translation, the title of Mehmed Ali Aynî (1869-1945), who criticized this book especially in terms of translation, is named as Mehmed İzzet's book.

Mehmed Ali Aynî, who graduated from the Faculty of Political Sciences(Mekteb-i Mülkiye-i Şahane) in 1888, worked in various educational institutions and then he worked in the Governorships of Balıkesir and Lazkiye Districts, the Governors of Ioannina and Trabzon. In 1914, he started to teach philosophy courses at Darülfünun (İstanbul University). In the following year, he became the Chairman of the Board of Directors of the Faculty of Letters(Müderisler Meclisi Reisi). According to Arar (1991, p. 274), he wrote articles on the correction of philosophical terms in translations from the same French.

According to Mehmed Ali Aynî, İctimaiyat(Sociology), which is a new science, has been in the program of the schools for fifteen years, yet there is no textbook, so the service of the 'esteemed professor' is admirable in all respects, and there is now a source of information about the emergence of social events and the currents it follows. However, there are many unnecessary sports news in the newspaper columns, however, this book 'about a few lines of the printed fee, except for a few lines of adverts' is not seen anything in his own criticism of the 'interpreter of the interrogation of the supply' will specify.

In the first place, it is appropriate for the translations to be done exactly and literally, but Mehmed Ali Aynî says that he got the impression that this translation was done in a bit of a hurry. However, he also argues that this precious book is in need of attention and care. Secondly, although the first pages of the book have been meticulously translated, the following pages indicate that this issue has been pushed to the background and even some additions have been resorted to in some places.

As seen, Mehmed Ali Aynî's criticism is entirely related to the incomplete or inaccuracy of the French translation, and he often criticized Mehmed İzzet, using a cynical style. Mehmed İzzet responded to this article in Milli Mecmua(National Journal). Hilmi Ziya Ülken wrote that Mehmed İzzet was 'harsh and frustrated trying to defend himself and to excuse himself at some points but he did not mention the source of his defense.

In the book, Mehmed İzzet, who admits that the authors remained too loyal to the school of Durkheim, on the other hand, found that the book covers a wide range of Sociology's research areas, but that the Darulfünun's students still needed 'such a guide', even though the book was entirely taken into account by French society. to translate for. Regarding the translation method, it does not translate some parts of the original text in the introduction, but does not make any subtraction or additions to the original text.

After graduating from Galatasaray High School and studying philosophy at the Sorbonne, Mehmed İzzet followed the path of Ziya Gökalp and Durkheim, which he followed in his footsteps; both with his translation of Sociology and Philosophy both morality that contribute to recognition and spreading in Turkey Mehmed İzzet has undergone criticism from time to time these translations. Mehmed Ali Aynî's translation-based criticism in Mihrab Mecmuası Mehmed İzzet responded to Milli Mecmua. The polemics



of the two intellectuals about how to establish the terminology of sociology and how sociological translation should be carried out have a distinct value in terms of being the pioneer of the sociology discipline in the history of the Republic.

### Kaynakça / References

- Arar, İ. (1991), Mehmed Ali Aynî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, içinde (273-274), 4.Cilt.
- Değirmencioglu, M. C.(1987). *Mehmed İzzet*. Kültür Bakanlığı: Ankara.
- Aynî, M. A. (1924). *İçtimaiyat Dersleri*. Mihrab, N:21-22, , ss:705-710
- Mehmed İzzet (1924). Bir lütüfkâr münekkide cevap. *Millî Mecmua*, N:26, 416-421.
- Mehmed İzzet (1924a). *İçtimaiyat Dersleri*. (A.Gleyse-A.Hesse),(Haz. M. Kanar) İstanbul Darülfünunu. Matbaa-i Amire.
- Sain, K.(2018). *Cumhuriyet dönemi lise sosyoloji ders kitaplarında ideolojik içerik*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Topaloğlu, A.(2003). Mehmed İzzet. *Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi*. içinde (s.492-493), Ankara.
- Ülken, H.(1979). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Okay, Y. (2019). Mehmed İzzet ve Mehmed Ali Aynî arasında İçtimaiyat Dersleri üzerine bir polemik. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2653-2662. DOI: 10.26466/opus.590531

## Propagandada Etik Kaygı

DOI: 10.26466/opus.566782

\*

Mahmut Mert Aslan\*

\*Dr., Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Selçuklu / Konya/ Türkiye  
E-Posta: [mert2006@gmail.com](mailto:mert2006@gmail.com) ORCID: [0000-0003-1519-1834](https://orcid.org/0000-0003-1519-1834)

### Öz

Her zaman biraz gizli, kapalı ve sinsice bir durum olması nedeniyle, propaganda kavramını tanımlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Propagandanın temel işlevi belirli bir görüşü anlatıp benimsetmek ve o görüş etrafında olabildiğince kalabalık bir taraftar kitlesi oluşturmaktır. Propagandanın hedefinde bireyler yoktur. Onun amacı, hedefindeki kitlenin dikkatini çekmek, onu etkilemek ve yönlendirmektir. O yüzden anlaşılır bir dil kullanmak ve akıldan ziyade duygulara hitap etmek zorundadır. Propagandanın başarı düzeyi, içeriğinin yalınlığı ve kitlenin duygularını ne kadar harekete geçirdiğine bağlıdır. Tek amaç, hedefe bir şekilde ulaşmaktır. Propagandayı özetlemek gerekirse, belirli düşünce ve söylemlerin manipülasyonu yoluyla kitlenin davranışını etkileme tekniği olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu makalenin amacı, propaganda kavramı ile etik kaygı ve kurallar arasındaki ilişkiye ışık tutmaya yarayacak miktarda bir bilgi demeti sunabilmektir. İçinde yaşadığımız demokratik, teknolojik ve post-endüstriyel toplumda, propagandanın eski örneklerine kıyasla daha sistemik, kurnazca ve sinsice işlediği kesindir. Kitle iletişiminin yeni araçları olan reklamcılık, halkla ilişkiler, algı yönetimi ve diğer bazı araçların, kitlelerin iknası konusunda eski zamanların diktatörlerinin kullandığı geleneksel araç ve yöntemlerden çok daha etkili olduklarında hiçbir kuşku yoktur. Geçen onca zaman içinde, propagandanın işleyişi ile ilgili olarak değişen tek şey budur. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanmış olan bu makalede, "Propagandada etik kaygı ve kurallara yer var mıdır?" sorusu masaya yatırılmış ve olgunun özüne odaklanılarak yeterince ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır.

**AnahtarKelimeler:** Propaganda, Ahlak, İletişim, Kitle iletişimi, Politika

## Ethical Concern in Propaganda

\*

### Abstract

*The concept of propaganda is not as easy to define as it is usually assumed because it is not something very explicit. The main function of propaganda is to make a mass believe a certain opinion and unite it around that. There are no individuals in the target of propaganda. Its purpose is to attract the attention of its target mass and to influence it. That's why, it hasn't got much to do with the mind and intelligence. On the contrary, it has to use a plain language and to address the emotions of the target mass as much as possible. The level of achievement of propaganda depends on a large scale on how much successful it is in forming the general viewpoint and particularly impressing the emotions of the crowd in target. The only goal here is to achieve the goal in some way as soon as possible. To shed light on the essence of propaganda, it can be said that it means affecting the feelings and actions of the mass deeply through the manipulation of specific ideas and discourses. The purpose of this article is to offer a considerable amount of information so as to clarify the relation between the concept of propaganda and ethics in general. Nowadays, in democratic, technological, post-industrial information society, propaganda seems to be more systemic, furtive and insidious. The new instruments of mass media such as advertising, public relations, perception management, and other tools of persuasion are much more propagandistic than the tools used by totalitarian dictators of days gone by. The thing that has changed owing to propaganda through time is this alone. In this article, the question "Is there any place for ethical concern in propaganda?" was discussed at full length. Besides, the study was prepared and written by means of the method of literature review.*

**Keywords:** Propaganda, Ethics, Communication, Mass communication, Politics.

## Giriş

İnsanların duygu ve düşüncelerini değiştirme yönündeki çalışma ve girişimlerin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Bu açıdan, propagandanın tarihsel süreçte ortaya çıkan savaş dönemleri ve iktidar kavgaları sırasında yoğunlaştığını söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Zira savaşlar ve iktidar çatışmaları kendini haklı çıkarmak ve rakiplerini itibarsızlaştırmak amacıyla yapılan algı çalışmalarının zirveye çıktığı zaman dilimleridir. Bir tür psikolojik savaş olan propagandanın en etkili biçimde kullanıldığı dönem ise, I. Dünya Savaşı yıllarıdır. Kavramın uygulaması söz konusu olduğunda ise, yine aynı dönemin başlıca figürleri olan Adolf Hitler, Joseph Goebbels, Lenin, Stalin ve Mussolini gibi figürler gelmektedir. Genel olarak o dönem ve dönemin başlıca aktörleri olan bu kişiler, dünya kamuoyunda ağırlıklı olarak kitlesel göçler, büyük yalanlar, manipülasyonlar, dur durak bilmeyen çatışmalar, felaketler, kıtlık ve katliamlarla birlikte anılmaktadır. Savaş döneminin olanca dehşeti ve iri yarı yalanlarıyla özdeşleşmiş olan “propaganda” terimi, doğal olarak izleyen süreçte insanların bilinçaltında hep olumsuz ve itici bir çağrışım yapmıştır.

İşte bu bağlamda, propagandada ahlakî kaygılara yer olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Bu nokta çeşitli akademik mahfillerde yer yer tartışılmış, konu üzerine muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar ezici bir çoğunlukla propaganda ile etik kaygıların uzlaşmazlığı noktasına varıp dayanmaktadır. Propaganda ile ilgili olarak böylesine negatif bir algının oluşmuş olmasında söz konusu kavramın ilk dönem pratisyenlerinin büyük bir etkisinin olduğunda kuşku yoktur.

Bu makale, propaganda terimi ve terimi kavramsallaştıran teorisyen ve büyük aktörlerinin söylem ve uygulamaları temelinde propaganda ile ahlak kavramının ilişkisini incelemeyi ve sorgulamayı amaçlamaktadır.

## Propaganda'nın Kavramsal Ve Tarihsel Çerçevesine Genel Bir Bakış

1842'de W.T. Brande propagandayı “çoğu hükümet tarafından hoşnutsuzlukla karşılanan düşünce ve ilkelerin yayılması için tasarlanan gizli çağrışımlara yönelik bir kınama terimi olarak modern politik dile uyarlanmış bir araç” olarak tanımlamıştır (Qualter, 1962, s.4). Propaganda,

bir kitlenin belirli bir konudaki kanaat, tutum ve hareketlerini yönlendirmek için tasarlanan fikirlerin bilinçli olarak paylaşılmasını içerir. Genel olarak propaganda tarihsel bir terim olarak düşünülse de, beşerî ve sosyal bilimlerde fikir üreten sosyal bilimciler, söz konusu terimin felsefî, psikolojik, retorik ve sosyolojik bir kavram olduğunu kabul etmektedirler (Hobbs ve McGee, 2014,s.57).

Terim olarak “propaganda” ilk olarak 20. Yüzyıl’ın başlarında etki ve ikna taktiklerini anlatmak amacıyla kullanılmaya başlamış, daha sonra ağırlıklı olarak diktatörlük rejimleri tarafından kullanılmıştır. Zaman içinde propagandanın hükümetin politikalarını topluma benimsetip kitleleri yönlendirmek için kullanılabilmesi fikri ortaya çıkmış ve izleyen süreçte kavram sistemli bir şekilde geliştirilmiştir. Bu açıdan, diğer bütün araçlar gibi propaganda da bir ihtiyaçtan doğmuştur.

Dünya Savaşları sona erdikten sonra propagandanın ilkeleri belirginleştikçe hükümetler başarıya giden yolun mutlaka fiziksel güç ve şiddet kullanımından geçmek zorunda olmadığını, propagandanın toplumu değiştirme konusunda kaba güç ve şiddetin yapabileceğinden çok daha fazlasına muktedir olduğunu farkına varmışlardır (Kuruoğlu, 2006: 9). Böylelikle ilerleyen süreçte propagandanın başlıca teknikleri sadece totaliter düzenlerde değil, demokratik yönetimlerde de büyük bir hızla geliştirilerek zarifleştirilmiş, saldırgan tepkiler yerine toplum genelinin özelliklerini, eğilimlerini ve bağımlılıklarını kullanan yeni bir etki ve ikna yöntemi geliştirilmiştir (Ateş, 2000,s.119). Bu nedenle bir siyasal iletişim aygıtı olarak propagandanın akıl dışı ve aldatıcı bir ikna yöntemi olduğuna ilişkin inanç yayıldıkça çağdaş demokratik yönetimlerde devletle halk arasındaki bilgi ve etki akışında daha yumuşak ve insancıl araçlara gereksinim duyulmaya başlamış, zamanla çoğu yerde propagandanın yerini reklam, tanıtım, imaj yapımı ve algı yönetimi gibi araçlar almaya başlamıştır. Nitekim iletişim teknolojisindeki gelişmelere koşut olarak propagandaya etik kaygılar ve kültürel değerler açısından yöneltilen eleştiriler de, aynı şekilde geleneksel propaganda tekniklerinde belli bir yumuşamanın meydana gelmesine önemli katkılar sunmuştur (Öztuğ, 1999,s.13).

Özünde, propaganda iletişimin bir parçası ve fonksiyonu olarak görülebilir. Bir çeşit iletişim becerisi olduğu kesindir. Hiç şüphe yok ki, propagandanın tarihi insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Pro-

paganda dillerle doğmuş, iletişim becerileri ile yükselmiş ve savaşlarla zirveye ulaşmıştır; fakat yukarıda belirtildiği gibi, dünyada barışın ege-men olmasıyla birlikte iletişim bilimciler propagandaya daha birçok sa-natsal ve müzikal unsurlar ekleyerek bir anlamda onu demokratikleş-tirme çabasına girmişlerdir.

Propaganda kavramını anlamak için bir parça da insanlık tarihinin ilk dönemlerine bakmak önemlidir.

Örneğin Cro-Magnon adamı tarafından yapılan mağara çizimleri ilkel ritüellerin ve geleneklerin kutlanmasını önermektedir; ancak bunlar genellikle hayvanları veya av sahneleri gibi fiziksel ortamların özelliklerini tasvir eden tamamen dekoratif amaçlı resimlerdir. Bunlar, aynı zamanda kutlama amacına yöneliktir. Şayet bu resimler aynı köyden birilerini veya çevredeki yerleşim birimlerinde yaşayan başka birilerini etkilemek için tasarlanmışlarsa, elbette bir propaganda şekli veya aracı olarak değerlendirilebilirler. M.Ö. 7000 yıllarındaki Neolitik mağara çizimlerinde görülen birbirlerine karşı silah kullanan insan resimleri muhtemelen en eski savaş propagandasıdır (Taylor, 2003,s.20).

Olguya bir başka tarihsel gerçek açısından bakıldığında, Eski

Mezopotamya'dan söz etmekte yarar vardır. Söz konusu bölgede kentler arasındaki savaşların yükselişi, taş ve diğer anıtlarla kutlanıyordu. Kralı tanrısıyla veya boyun eğdirilmiş bir düşmanla, çoğunlukla uzun yazıtlarla tasvir eden uzun ve dikdörtgen taş anıtlar, şehir kapılarında veya sınırlarda inşa edilmişti. O taş anıtlarda Kral Eannatum düşmanlarını yenip ezerek ilerleyen bir piyade birliğinin başında ilerlemekte, aslanlar ve akbalar geride kalan düşman ölümlerinin cesetlerini parçalayıp yemektir. Kalan düşmanları onun önünde sürüler halinde kaçmakta ve Umma'nın mağlup kralına ölüm cezası verilmektedir. Hiç kuşkusuz, bu tür eserler savaş sonrası kutlamalar sırasında ortaya çıkan propaganda bilincini göstermektedirler (Taylor, 2003,s.21).

Böylece propaganda tarihsel süreçte savaşlar yoluyla giderek güçlenmiş, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ise bu süreç hiç olmadığı kadar kurnazca yöntemlerle yeni bir ivme kazanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, modern propaganda tekniklerine öncülük eden ülke İngiltere olmuştur (Ibhawoh, 2007,s.224). Birinci Dünya Savaşı sırasındaki "Ceset Fabrikasının Öyküsü"ne dayanarak Almanlara karşı yürüttükleri propaganda faaliyetleri bu gerçekliğin bir başka örne-

ğidir. 1915'te Bryce Raporu'nda bildirilen birçok vahşete dayanılarak Almanların şeytanlaştırılması, I. Dünya Savaşı'nın ilk propaganda faaliyeti oldu; ancak 1917 Nisan'ında LordNorthcliffe basını, özellikle The Times andThe Daily

Mail tarafından ürkütücü bir hikâyeye yer verilmişti. Bu yazılar, Almanların yağ, kemik unu, domuz yemi ve benzeri faydalı ürünler üretmek amacıyla kendi askerlerinin cesetlerini kaynattıklarına ilişkin inandırıcı birer kanıt gibi görünüyordu. Hikâye iyi bilinmektedir. Ne var ki, bu kadar yaygın şekilde inandırıcı görünmeyi nasıl başardıkları konusunda önemli bazı detayların gizlenmiş ya da yanlış yorumlanmış olduğu sanılmaktadır (Neander ve Marlin, 2010,s.67).

Yakın tarihte propaganda kavramıyla adeta özdeşleşmiş en ünlü isimler, Adolph Hitler ve onun propaganda bakanı Joseph Goebbels olmuştur. Propaganda kavramının anlaşılması için kesinlikle araştırılması gereken bu iki kişinin uluslararası kabul görmüş etik kurallardan mümkün olduğunca uzak oldukları düşünülmektedir.

Adolf Hitler, 1925 yılında yayınlanan "MeinKampf" adlı ünlü kitabında propaganda kavramı ile ilgili kontrolsüz ve etik dışı bir bakış açısı üretmiştir. Kitaptaki 6. Bölümde anlatılanlara bakılırsa, propagandaya ilişkin ilkelerin savaş sırasında İngiliz ve Amerikan örneklerinden öğrenilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Hitler söz konusu eserinde tanıtım teknikleri üzerine karanlık emelleri ile tamamen örtüşen sinsi, kurnaz ve ahlakdışı bir görüş öne sürmektedir: "Tüm propaganda faaliyetlerinin ilk aksiyomu, konuyu temelde zekice, sübjektif ve tek taraflı tavırla ele almaktır. Örneğin, yeni bir sabunu tanıtmak için hazırlanan, fakat diğer sabunları 'iyi' olarak nitelendiren bir afiş hakkında ne düşünürdünüz? Propaganda sanatı o kadar ustaca icra edilmelidir ki, herkes öne sürülen olayın gerçek olduğuna ve yürütülmesi gereken belirli bir sürecin gerekli olduğuna ikna olmalıdır. Kitleler yavaş hareket eder, bir şeye dikkat kesilmek için her zaman belli bir zamana ihtiyaç duyar ve en basit fikirleri kavrayıp içselleştirmek için bile onun binlerce kez tekrar edilmesine ihtiyaç duyarlar. O nedenle bir slogan daima farklı açılardan da sunulmalıdır; ancak bütün sözlerin nihaî hedefi, hangi yolla olursa olsun daima ve kesinlikle sloganın kendisini kitlenin zihnine yerleştirmek olmalıdır. Propaganda, yalnızca bu şekilde bütüncül ve kusursuz bir etkiye sahip olabilir (Murphy ve White, 2007,s.20).

Günümüzde propaganda ve dezenformasyon, insanlık tarihinin daha önceki hiçbir döneminde olmadığı kadar iç içe geçmiş ve yaygın hale gelmiştir. Dış politikada yayılmacı emelleri olan saldırgan devletler tarafından potansiyel hedefler konularak çok sayıda kanaldan yürütülen propaganda faaliyetlerinin bugünün çağdaş dünyasında daha sert bir tepki ve direnişle karşılanması gerekmektedir. Enformasyon ortamının her geçen gün daha fazla bilgiyle dolması nedeniyle, bireyler ve topluluklar doğru olanı yanlış olandan ayırt etmede daha fazla zorluk çekmektedir. Sonuç olarak daha kolay uygulanabilir hale gelmiş olan manipülasyonun bütün amacı bilgi kütlelerini çarpıtmak değildir. Daha ziyade, belirli bir bilgiyi ayrıcalıklı kılmak ve kendi lehine kullanmak için hedef alınan bir şahsı veya devleti “yeniden yönlendirme” sürecini planlamaktadır (Fitzgerald ve Brantly, 2005,s.235-236).

Mevcut ortamdaki açığa çıkan en anlamlı sonuçlardan biri, bilişim çağında propagandanın evrensel etik değerlerden biraz daha uzaklaşmış olduğudur.

### **Propagandada Etik Kaygının Amaçtan Daha Önemli Olma Olasılığı Var mıdır?**

Kavram olarak çok eski olsa da, “propaganda” yaşadığımız dünyanın her tarafına nüfuz etmiştir. Ticarî, politik ve kültürel propaganda artık her yerdedir. İçindeki asılsız beyanın dozu tam olarak ayarlanamadığı için yaşanan onca sıkıntıya karşın, örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde propaganda bir çeşit konuşma özgürlüğü kılığında yalan ve aldatma noktasına dek muhafaza altına alınmış görünmektedir. Düşünce özgürlüğünün ortadan kaldırılması veya kısıtlanması söz konusu olmaz; ancak propaganda sürecinde ortaya çıkan çarpıtma, manipülasyon ve yalanın araçları da hoşgörüyü kesinlikle hak etmemektedir (Brunello, 2014,s.169-172).

Diğer bir bakış açısıyla etik kavramının “daha iyi bir varoluşa katkıda bulunacak ve bulunmayacak olan kuralların incelenmesi” olarak da tanımlanmış olduğu göz önüne alındığında, meta-etik ile normatif etik arasındaki ayrım kısaca çizilmekte ve ardından “uygulamalı etik” den bahsedilmektedir. Burada başlayan tartışma ise, çok geçmeden “yalan söyleme ahlakı” konusuna doğru ilerlemektedir (Marlin, 2014,s.429).



“Yalan söyleme ahlakı” kavramına ilişkin sorular, propagandanın ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü propaganda sürecinde ilk unutulmuş etik kaygı, temel insanî değerler listesinin üst sıralarında yer alan “yalanın kötücüllüğü” ilkesidir. Öte yandan, bütün bir propaganda tarihi yalının olağanlaştırılmasına, hatta umursamaz bir tavırla araçsallaştırılmasına tanıklık etmektedir. Bunu anlamak için, standart propaganda tiplerine ya da renklerine genel hatlarıyla göz atmak yeterlidir.

Jowett ve O'Donnell beyaz, gri ve siyah renklerini kullanarak bilginin kaynağı, görece gerçekliği ya da doğruluğuna dayalı olarak propaganda türlerini karakterize etmişlerdir. Beyaz propaganda bilinen bir kaynağa dayalı olarak bilgi verir ve verdiği bilgi izler kitlede güven duygusu inşa etmeye yarayacak derecede doğruya yakındır. Kara propaganda yanlış ve/veya açıklanmayan bir kaynağa dayalı olarak yalan ve yanıltıcı bilgiler yayar. Kötü niyetli ve aldatıcıdır. Gri propaganda, kaynağın belirgin olarak gözükmediği siyahla beyaz arasında bir yerdedir. Burada sunulan bilginin niteliği mantıksal açıdan doğru görünebilir ya da sorgulanabilecek nitelikte olabilir. Sosyal bilimciler gri propaganda içindeki birçok gölgeyi tanıyabilir ve farklılıklar zamanla daha açık ve yararlı olabilir. Açıkçası bu anlamda kara propaganda anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir şey değildir; fakat gri-beyaz aralığında belirsizlik için çok geniş bir alan bırakmaktadır. Beyaz, gri ve kara propaganda, öncelikle yayılan kaynak ve göreceli doğrulukla ilişkileri açısından anlaşılmalıdır (Brunello, 2014,s.175). Anlaşılan odur ki, propaganda faaliyetlerinde yalan etik bir sorun olarak değil, amaca giden yolda vazgeçilmez bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu durum propagandanın ahlakla ilişkisi açısından yeteri kadar sorunsal bir alan oluşturmaktadır.

Aslına bakılırsa, en başından beri birtakım ahlakî ya da politik öncül-lerden kaynaklanan olgunun kendi içinde büyük bir belirsizlik taşıdığı bilinmektedir. Doğrusu, propaganda genellikle bir tür “kötülük” olarak görülür. Tek başına bu yaygın algı ve kanı bile konuyla ilgili araştırmaları yeterince zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bir şeyi enine boyuna incelemek için etik kararları bir kenara bırakmak gerektiği bellidir. Objektif bir çalışma, kişiyi etik kural ve kaygılara muhtemelen geri götürecektir; ancak bunun sonradan gerçeklerin tam olarak farkına varıldığında gerçekleşmesi beklenir. Kafa karışıklığının ikinci nedeni, geçmiş deneyimlere dayalı olarak propagandanın çoğunlukla yalanlarla yayılan

“uzun hikâyelerden” oluştuğu yönünde şekillenen inançtır. Kişi bu kanağa bağlandığı zaman, artık eskisi gibi olmayan gerçek fenomen hakkında iyi bir fikir edinmesi zorlaşmaktadır (Ellul, 1973,s.1).Nitekim uluslar çatışmaya girdiğinde ortaya çıkan kargaşa, gerçeğin üzerindeki sisi kalınlaştırmakta, böylece propaganda bağımsız düşüncenin düşmanı ve insanlığın “barış ve hakikat” arayışına yardımcı olacak serbest bilgi ve fikir akışına müdahale eden bir tür manipülatöre dönüşmektedir. Bu nedenle, en azından demokratik yönetimlerin eğilim göstermemesi gereken bir araç olduğunda kuşku yoktur. Çünkü bireyler üzerinde kontrol sağlayan bürokratik mekanizmalarca yürütölen mücadele içinde, heyecan ve coşkunun akıl üzerinde belirli bir zafer kazanması gerektiğı düşünölmektedir. Bu durum, tıpkı Orwell’in “Büyöek Biraderler” adlı eserinde olduğü gibi, “gizli iknacılar”, “zihin manipölatörleri” ve “beyin yıkayıcılar” tarafından bizim çıkarlarımız için olmaktan ziyade, kendi çıkarları doğrultusunda bilinçaltımızı ve davranışlarımızı kontrol edip yönlendirme amacıyla planlanan kirli bir oyun olsa gerektir (Taylor, 2003, s.1-2).

Gerçek şu ki, propaganda etik olmayan haksız reklamlarla buluşma potansiyeline her zaman sahiptir. Bilindiğı üzere, bugün etkili reklamcılık her zamankinden daha pahalıdır. Yıllar önce ölkelerin henüz küçük olduğü ve muazzam bir reklam mekanizmasının olmadığı dönemlerde bir ürünü öлке çapında tanıtmak çok daha kolaydı. Seyyah bir tüccar grubu, perakendecileri hediyelik birkaç puro ve komik bir hikâyeye repertuarıyla ikna edebiliyor ve ürününü ulusal çapta tanıtabiliyordu. Günümüzde ise büyük işletme ve firmalar diğere firmalarla ortak reklam ve tanıtım çalışmalarını ve rekabet yoluyla ürünlerini piyasalara kolayca yerleştirirken, küçük ölçekli endüstriyel işletmeler bataklığa saplanabilmektedir (Bernays, 1928,s.80-81). Aynı şekilde, propagandanın ticaret veya politika ile olan ilişkisini etik anlamda eğitimle de sürdürdüğü bellidir. Başka bir deyişle, propaganda çeşitli şekillerde ve kolayca kötüye kullanılabilir nitelikte bir araç olması nedeniyle, herhangi bir kurumu abartılı şekilde reklam etmek ve kamuoyunun aklında yapay değerler yaratmak amacıyla kullanabilmektedir; ancak yazık ki propagandanın istismarına karşı sağlam bir garanti bulmanın içerdiği zorluklar ortadadır (Bernays, 1928,s.133). Bu bağlamda propagandayı gerçekten tanımlayan şey, üstün epistemik değerlere ve onların güvencelerine olan kayıtsızlı-

ğıdır. Dahası, bu epistemik bozukluklar bütün propaganda sürecini etik dışı bir durum haline getirmektedir. Doğuştan etik dışı bir doğaya sahip olan propagandayla etkin bir şekilde başa çıkabilmek, ona etik olarak biçimlendirilmiş bir iletişimle karşı koymayı gerektirmektedir. Propagandanın olumsuz etkilerine yanıt vermek, mutlak ve kaçınılmaz şekilde etik bir girişimdir (Cunningham, 2001,s.139-140).

Örneğin, Marlin güçlü bir azınlığın yapmış olduğu işler konusunda çoğunluğu yanlış bir algıya ya da ilgisizliğe yönlendirmesinin ne denli kolay olduğunu öğrenme riskini göze almak için uyanık bir yurttaşlık bilincinin gelişmesine gereksinim olduğuna vurgu yapmakta, bu açıdan bazı politik ve toplumsal hedefler uğrunda etik standartlar görmezden gelinerek ya da minimum düzeye indirgenerek girilen bütün aldatıcı ve yanıltıcı çabaların önlenebilirliğine işaret etmektedir (Ayish, 2014,s.94). Diğer taraftan, Black propaganda kavramı ile ahlak kaygıları arasındaki ilişkinin açıklanması açısından propaganda ve eğitimi karşılaştırmanın hayati bir önem arz ettiğini belirtmektedir. Ona göre eğitim yargı bağımsızlığını amaçlamakta, buna karşılık propaganda düşünmeyen bir kitle için hazır fikirler sunmaktadır. Eğitim ve propaganda, hem amaç hem de yöntem açısından doğrudan bir çelişki halindedir. Eğitimci insanlara nasıl düşüneceklerini anlatmaya çalışmakta, propagandist ne düşünmeleri gerektiğini empoze etmektedir. Eğitimci bireysel sorumlulukları geliştirmeye çalışmakta, propagandist kitlesel etkiler oluşturmaya uğraşmaktadır. Eğitimci görece olarak ağır bir gelişim süreci, propagandist hızlı sonuçlar alma peşindedir. Eğitimci açık fikirli olmadığı zaman, propagandist ise kapalı bir zihne hitap edemediği zaman başarısız olmaktadır (Martin'den aktaran Black, 2001,s.122). Bu yüzden, propaganda terimi zaman içinde gittikçe daha olumsuz çağrışımlar üstlenmiş, semantik anlamda içeriği dolarken etik anlamda içi boşalmıştır.

Bütün bu ifadeler, propagandayı yalanın bir türü ya da kişinin doğru olduğuna inanmadığı bir fikri doğruymuş gibi savunması şeklinde ortaya koymaktadır. Kuşku yoktur ki, bu yaklaşım propagandanın dürüstlükle bağdaşmayan, aldatıcı bir savunma biçimi olduğunu göstermektedir; fakat propaganda mutlaka samimiyetsiz veya aldatıcı olmak zorunda değildir.

Çünkü propaganda yapan kimse kendi fikirlerine gerçekten inanıyor olabilir. Bu anlamda, propagandistin inandığı ve öne sürdüğü fikirler

her zaman yanlış ve içtenliksiz olmak zorunda değildir. Propagandanın aldatıcı yüzünün nerede açığa çıktığına gelince, bu yanlış olduğu bilinen ya da sanılan ifadeleri taşıma faaliyetinde ortaya çıkmamaktadır. Gerçekte, “aldatıcılık” denilen şey propagandada aşılacak istenen fikirlerin sunum şekli ile ilgilidir. Örneğin Nazi Almanya’sı dönemindeki haber bültenleri özünde propagandist bir tabiatıydı. Çünkü verilen mesajlarda güvenilirliği arttırmak amacıyla gerçek haberin içine yalanlar ve çarpıtmalar da yerleştiriliyor ve doğrusu bu sunum tarzı fanatik partizanlar tarafından pek sorgulanmıyordu (Walton, 1997,s.406-407).

Bugün iletişim araçlarına kolay erişim, herkesin bir tür propaganda-cıya dönüşmüş olması, mesajların eğlence ve kazanç amacıyla kolayca manipüle edilebilmesi gibi unsurlar nedeniyle, “dünyayı aldatma” yeteneği ile ilişkili haz ve güç daha yaygın hale gelmiş görünmektedir; ancak bu ortamda bazı kimseler özellikle sosyal medyada iletişim kurdukları kimselerin arkadaşları, eğlence sektöründen insanlar ve farklı alanlarda söz sahibi uzmanlar olduklarını düşünerek aldatılma riskini göz ardı etmekte, propaganda ile ilgili çalışmaları eski moda bir uğraş olarak görmenin bir sonucu olarak bazı olumsuz etkilere hazırlıksız yakalanıyor olabilirler. Bunun ciddî bir risk olduğu açıktır. (Hobbs ve McGee, 2014,s.57).

## Sonuç

Propaganda, başlangıçta başkalarını etkilemekle ilgili bir faaliyet olarak görülmekte, bu yüzden genellikle savaş zamanları ve vahşi güç mücadelelerine atıfta bulunmaktaydı. Böylesi durumlarda, her iki tarafta yer alan kimselerin galip gelmek için her türlü aracın meşru olduğunu düşünme eğilimine girecekleri kolayca tahmin edilebilir. Zira savaş ve güç mücadeleleri bir tür çılgınlık ve cinnet ortamı yaratmaktadır. Doğal olarak “propaganda” kelimesi zamanla dünya kamuoyunun vicdanında kurnazlık, yalan ve aldatma ile özdeşleşmiş görünmektedir.

Kavram bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sorumluluk, fedakârlık ve dürüstlük gibi evrensel ahlakî değerlerin önemli olduğunu düşünen herkes propagandada kayda değer miktarda ahlak ve etik kaygı bulmanın neredeyse olanaksız olduğunu takdir etmektedir. Propaganda faaliyetlerinde şeffaflık ve dürüstlük gibi erdemli ilkelere tümüyle sadık

kalmanın zorluğu ortadadır. Bu bağlamda başarılı bir propaganda faaliyeti yürütmek isteyen biri, en azından gerçeği bir şekilde ve bir ölçüde çarpıtma zorunluluğu ile yüzleşecektir. Dünya kamuoyunda çok iyi bilinen Hitler ve Lenin türü propagandada, söz konusu yan etkileri gözlemek olasıdır. Bunlar dikkate alındığında, propaganda kavramının zaman içinde yüklenmiş olduğu olumsuz çağrışımların nedensiz olmadığı anlaşılabilir.

Elbette hiç kimse propaganda faaliyetlerinin tümüyle etik dışı bir içerik taşıdığı ya da propaganda faaliyetlerinde etik kaygının sürekli sıfır noktasında seyrettiğini söyleyemez; ancak sözcük ve kavram olarak propagandanın etik kaygılardan uzak olduğu konusunda fazlaca bir kuşku ya yer olmadığını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim bu çalışmada konuyla ilgili olarak literatür taraması yöntemiyle elde edilen verilerin bütünlüğü içinde bakıldığında, propaganda faaliyetlerinde amaca giden yolda kullanılan araç ve söylemlerin işlevsel yönünün etik kaygılardan daha baskın olduğu yönündeki anlayışın belirgin bir şekilde öne çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Ethical Concern in Propaganda**

\*

Mahmut Mert Aslan

*Selçuk University*

The concept of propaganda has always been a little implicit since it was found out. It is still a bit ambiguous and difficult to be defined although there are lots of definitions of it in related books and articles.

The principal function of propaganda is to convince society of the correctness of a particular belief or idea and and integrate society around it. So there are no individuals in the target of propaganda, but society. It always tries to change the masses. While doing it, the mechanism of propaganda uses some technics that are pretty much specific to itself. Above all, it has hardly anything to do with the mind and intelligence and particulars as well. It fully addresses people's feelings and emotions as much as possible from above. For that reason, it has to use a clear language and address emotions rather than reason. The achievement of the propaganda depends on the plainness of its content and the extent to which it activates the emotions of the masses. The only goal is to achieve the goal in some way. To summarize the propaganda, it would be appropriate to say that it is a technique to influence the behavior of the masses through the manipulation of certain thoughts and discourses.

The aim of this article is to provide a sufficient amount of information to shed light on the relationship between the concept of propaganda and ethical concerns and rules. In the democratic, technological and post-industrial society we live in, it is certain that it works more systemically, subtly and insidiously than the old examples of propaganda. There is no doubt that advertising, public relations, perception management and some other tools, which are the new tools of mass communication, are much more effective in the persuasion of the masses than the traditional tools and methods used by the dictators of old times. This is the only thing that has changed over the course of time in relation to the functioning of propaganda.

In this article, which is prepared with the literature review method, the question "Is there any place for ethical concerns and rules in propaganda?" is discussed on the table and discussed in detail with a focus on the essence of the phenomenon.

Recent evidence that were obtained with regard to the issue has suggested that the available technics of propaganda are not very much compatible with the internationally acknowledged ethical values and concerns because propaganda focuses on results alone. Traditionally, the idea of achieving the target as soon as possible in propaganda is above all moral concerns. Propaganda is deemed to have failed if the desired results have not been achieved.

From this perspective, anyone who considers universal moral values such as responsibility, sacrifice and honesty appreciates that it is almost impossible to find significant moral and ethical concern in propaganda. The difficulty of fully adhering to the virtuous principles of transparency and honesty in propaganda activities is evident. In this context, someone who wishes to carry out a successful propaganda activity will at least face the obligation to distort the truth in some way and to some extent. It is possible to observe these side effects in Hitler's and Lenin's way of propaganda, which is well known in the world public opinion. Considering these, it can be understood that the negative connotations that the concept of propaganda has been imposed over time are not without reason.

Of course, no one can say that propaganda activities have a purely unethical content or that the ethical concern in propaganda activities is always at zero point; however, it is possible to say that there is not much doubt as to whether propaganda as a word and concept is completely independent from ethical concerns. As a matter of fact, when we look at the integrity of the data obtained through literature review method in this study, it is concluded that the understanding that the functional aspect of the means and discourses used in propaganda activities is more dominant than ethical concerns is fairly prominent.

On the other hand, the pleasure and power associated with the ability to deceive the world seem to become more widespread due to factors such as easy access to the means of communication in today's world. The fact that everyone has become a propagandist in this way, and that mes-

sages can be manipulated for entertainment and gain. In this environment, some people ignore the risk of being deceived because they think that they are friends of people they communicate with on social media, people from the entertainment sector and experts who have nice words to say in different fields, and may be caught unprepared for some negative effects as a result of seeing propaganda going on working as an old fashioned occupation. It is clear that this is a serious risk and is really far away from ethical concerns again.

### Kaynakça / References

- Ateş, Ş. (2000). Bir siyasal iletişim tarzı olan propagandanın tanınması ve propaganda metinlerinin çözümlenmesi, *Bilig*, 13, 117-120.
- Ayish, M. (2014). Review of thebook “propaganda andtheethics of persuasion”. *Global Media Journal-Canadian Edition*, 7(1), 93-95.
- Bernays, E. L. (1923). *Crystallizingpublicopinion*.New York, USA:BoniandLiveright.
- Bernays, E. L. (1928). *Propaganda*.New York, USA:H.Liveright,
- Black, J. (2001). Semanticsandethics of propaganda.*Journal of Mass Media Ethics*, 16(2-3), 121-137.
- Brunello, A. R. (2014). A moral compassand modern propaganda? Chartin- gethicalandpoliticaldiscourse. *Review of HistoryandPoliticalScience*, 2(2), 169-197.
- Cunningham, S. B. (2001).Respondingto propaganda: An ethicalenterprise.*Journal of Mass Media Ethics*, 16 (2-3), 138147.
- Cunningham, S. B. (2002). *Theidea of propaganda: A reconstruction*. Westport, CT, USA:Praeger Publications.
- Ellul, J. (1973). *Propaganda-Theformation of men'sattitudes*.New York, USA:VintageBooks-A Division of Random House.
- Fitzgerald, C. V. andBrantly, A. F. (2005). Subvertingreality: The role of propaganda in 21st centuryintelligence, *International Journal of Intelligenceand CounterIntelligence*, 18(3), 235-236.
- Hobbs, R. andMcGee, S. (2014). Teachingabout propaganda: An examination of thehistoricalroots of medialiteracy, *Journal of Media LiteracyEducation*, 6(2), 56-67.



- Ibhawoh, B. (2007). Second World War propaganda, imperial idealism and anti-colonial nationalism in British West Africa. *Nordic Journal of African Studies*, 16(2), 221-243.
- Kuruoğlu, H. (2006). *Propaganda ve özgürlük aracı olarak radyo*. Ankara: Nobel Yayın.
- Marlin, R. (2014). *Propaganda and the ethics of persuasion*. USA: Broadview Press.
- Murphy, D. M. ve White, J. F. (2007). Propaganda: Can a word decide a war?. *Parameters*, 37(14), 18-22.
- Neander, J. ve Marlin, R. (2010). Media and propaganda: The Northcliffe Press and the Corpse Factory Story of World War I, *Global Media Journal-Canadian Edition*, 3(2), 67-82.
- Öztuğ, F. (1999). *Siyasal marka, seçim kampanyaları ve aday imajı*. Ankara: MediaCat Yayınları.
- Qualter, T. H. (1962). *Propaganda and psychological warfare*. New York, USA: Random House.
- Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the mind: A history of propaganda from the Ancient World to the Present Era*. 3th Edition, Manchester, United Kingdom: Manchester University Press.
- Walton, D. (1997). What is propaganda, and what exactly is wrong with it?, *Public Affairs Quarterly*, 11(4), 403-409.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aslan, M. M. (2019). Propagandada etik kaygı. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2663-2678. DOI: 10.26466/opus.566782

## Seçim Yenilgisi, Parti İçi Muhalefet Ve Hizipleşme Tartışmalarının Gölgesinde Cumhuriyet Halk Partisi XI. Kurultayı (26-30 Temmuz 1954)

DOI: 10.26466/opus.591533

\*

Resul Babaoğlu\*

\*Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Siirt/Türkiye  
E-Posta: [babaogluresul@hotmail.com](mailto:babaogluresul@hotmail.com) ORCID: [0000-0001-6859-0287](https://orcid.org/0000-0001-6859-0287)

### Öz

*Türkiye’de siyasal kültürün kurumsal temellerinin atılmasında önemli bir yeri olan Cumhuriyet Halk Partisi, bünyesinden birçok siyasal parti ve siyasetçi çıkarmış, aynı zamanda Türkiye’de siyasal hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Birçok bakımdan Türkiye’de ilkleri temsil eden CHP’nin kurumsal tarihinin incelenmesi, aynı zamanda Türkiye’de siyasal hayatın geçirdiği dönüşümü anlamak bakımından da ipuçları taşımaktadır. Şüphesiz ki CHP’deki dönüşümü anlamanın en kestirme yolu parti kurultaylarının çözülmesidir. Seçim yenilgilerinden sonra partideki sorunların tespit edilmesi noktasında yaşanan suçlamalar ve parti liderliğinde Weberyana anlamda karizmanın aşılması durumu CHP’de parti içi huzursuzluklara yol açmıştır. Araştırmaya konu olan CHP’nin XI. Kurultayı, partinin 1954 seçimlerinden sonra yaşadığı meşruiyet krizi ve ilerleyen yıllarda CHP’de hâkim hale gelecek olan hizipleşme olgusunun ilk örneği olması açısından önceki kurultaylardan ayrılmaktadır. Dönemi aydınlatan süreli yayınlar ve anı niteliğindeki eserlere ek olarak parti tarafından yayınlanmış olan raporlardan yola çıkılarak CHP’de görülen parti içi buhranın çözülmesi yoluyla dönemin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Cumhuriyet Halk Partisi, XI. Kurultay, Parti içi muhalefet, Hizipleşme, İktidar

## Republican People's Party's XI<sup>th</sup> Congress in The Shadows of Discussions of Election Defeat, Intra-Party Opposition and The Schism (26-30 July 1954)

\*

### Abstract

*Republican People's Party, which plays an important role in laying the institutional foundations of the political culture in Turkey, has brought many political parties and politicians from the constitution, also, it has played an important role in shaping political life in Turkey. The study of the institutional history of the Republican People's party representing the initials in Turkey in many Ways also carries clues in understanding the transformation of political life in Turkey. There is no doubt that the best way to understand the transformation in the RPP is to resolve the party congresses. The accusations of detecting problems in the party after the election defeats and the erosion of charisma in Weberian sense under the leadership of the party led to internal unrest in the RPP. The XI<sup>th</sup> Congress of the CHP, which is the subject of the research, differs from the previous congresses in terms of being the first example of the fact that the party experienced the legitimacy crisis after the 1954 elections and the fact that the schism phenomenon would become dominant in the RPP in the following years. In addition to periodicals and memorial works that illuminate the period, it is aimed to contribute to a more healthy understanding of the period through the resolution of the internal party crisis seen in the RPP, based on the reports published by the party..*

**Keywords:** *Habitus; Cultural Reproduction; Social Reproduction; Studentship*

## Giriş

Türkiye’de siyasal partilerin kökleri XIX. y.y.’da hız verilen Osmanlı anayasal modernleşmesine dayanmaktadır. Ortaylı’nın da ifade ettiği gibi, otokratik monarşiden anayasal bir monarşiye evrilen Osmanlı Devleti, Cumhuriyet Türkiye’sine siyasi parti kadroları, parlamento ve basın gibi siyasal kurumları miras bırakmıştır (Ortaylı, 1983, s.25). Oldukça köklü bir siyasal kültür üzerine tesis edilen ve kurumsallaşmasında bu siyasal kültürün son derece belirleyici olduğu Cumhuriyet döneminin siyasal elitleri, hükmetme sorumluluğu ve devlet idaresinde teşkilatçılık gibi konularda Osmanlı geçmişinin mirasını taşımışlardır. (Rustow, 1969, s.111) Osmanlı Devleti’nin son yüzyılından itibaren iç politikada önemli bir yere sahip olan siyasal partiler, Cumhuriyet döneminde de siyasal hayata yön veren kurumlar arasındadır (Sayarı, 2002, s.10). Bunun yanı sıra, II. Meşrutiyet döneminin en önemli aktörü olan İttihat ve Terakki geleneğinin merkezîyetçi, radikal modernleşmeci ve seküler boyutu Cumhuriyet Türkiye’sinde parti sistemi formasyonunda önemli bir etki bırakmıştır (Özbudun, 1976, s.41).

Türkiye’de 1923-1950 döneminde siyasal yapıya hâkim olan güç ve müessese Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuştur. Bu uzun süreçte tek parti olarak iktidarı elinde bulunduran CHP aynı zamanda siyasete yön veren bir mekanizma konumundadır (Akandere, 1998, s.71). Araştırmamıza konu olan bu partinin oldukça çatışmalı siyasal koşulların bir çıktısı olduğu bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından başlayan Lozan Konferansı sürecinin hemen başlarında liderler arasında ortaya çıkan ihtilaflar ve Meclis çatısı altındaki II. Grubun muhalefeti yeni partinin doğuşunu hızlandıran bir etki yaratmıştır. Meclisin yenilenmesi ve Lozan’ın imza sürecinin garantiye alınması sürecinde kuruluşuna karar verilen Halk Fırkası Mustafa Kemal Paşa’ya bağlı kadroyu bir araya getirmiştir (Yılmaz, 2008, s.9). Ankara’da 7 Ağustos 1923’te toplanan milletvekilleri partinin tüzüğünü hazırlamaya girişmiş ve yaklaşık bir ay süren çalışmalar 9 Eylül 1923’te son bulmuştur. Aynı toplantıda Halk Fırkası’nın tüzüğü kabul edilerek 11 Eylül’de yapılan

toplantıda Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası Başkanlığı'na getirilmiştir<sup>1</sup> (Aysal, Atatürk Döneminde İç Politika, 2012, s.167). Yeni parti kuşkusuz, siyasal, toplumsal ve idari alanlardaki inkıpların yürütülmesi ve halka benimsetilmesi noktasında işlevsel bir mekanizma olarak kullanılacaktı. Nitekim Halk Fırkası bu yönüyle klasik anlamda siyasal partilerin uğraş alanına giren günlük siyasi tartışmaların uzağında olup, Atatürk'ün ifadeleriyle aydınlanma (tenvir) ve rehberlik ( delâlet) konularında roller üstlenmiştir (Dodd, 1991, s.28). Yeni parti halkçılık esası üzerinde vücut bulacaktı, ancak Mustafa Kemal Paşa o zaman kadar kurulmuş olan siyasal partilerin deneyimlerinden faydalanmak gerektiği düşüncesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen parti kavgaları ve çekişmelerinin halk üzerinde yarattığı olumsuz tesirin farkında olan Mustafa Kemal Paşa, bu tarz bir siyasal oluşumu hedeflemediği için yeni partinin bütün ulusu temsil etmesi, yani bu partinin sınıflar üstü bir kimlik edinmesini istemiştir (Koçak, Siyasi Tarih (1923-1950), 1995, s.89). Ne var ki 1930'lu yıllara gelindiğinde dünyayı saran otoriter dalganın Türkiye'deki etkileri ve bilhassa 1929 krizinin yarattığı içe kapanmanın da sonucunda ülke siyasetinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ülke genelindeki tüm sivil örgütler ve siyasal özerk kuruluşların kapatıldığı bu dönemde CHP ile devlet kaynaşması tamamlanmış, parti-devlet hüviyetine bürünen siyasal sistemde bir anlamda CHP, devlet içinde eritilmiştir (Koçak, 2003, s.74; Aysal, 2017).

Parti-devlet özdeşliğinin yeni dönemin ruhuna uygun bir şekilde ortadan kaldırılacağı 1947'de toplanan VII. Kurultay'dan sonra sistemin liberalleşmesi aşamasına geçilmiştir (Kahraman, 2010, s.222). Gerçek şu ki, bir program hareketi ve örgütlenme temeline dayanan İttihat ve Te-

<sup>1</sup> Partinin kuruluş tarihi ve isimlendirilmesiyle ilgili mevcut karmaşayı önlemek adına şu bilgilere yer vermek gerekmektedir: parti tüzüğü'nün onaylandığı gün olan 9 Eylül 1923 partinin de kuruluş tarihi olarak kabul edilmesine karşın parti kuruluş dilekçesi 23 Ekim 1923 tarihinde Dâhiliye Vekâletine verilmiştir. Ancak partinin resmi kuruluş tarihi 23 Ekim olmasına rağmen 9 Eylül tarihi üzerinde genel bir kabul vardır. Ayrıca, 11 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası adını alan parti, 10 Kasım 1935 tarihindeki IV. Kurultayda ise Cumhuriyet Halk Partisi şeklinde isimlendirilmiştir. Bkz. Orhan Acun, "CHP'nin Kuruluş Tarihi Üzerine", Tarih ve Toplum, C. 24, No. 141, (Eylül 1995), s.132; Mete Kaan Kaynar, Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler, 1923-2006, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.41; Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.9, S.20-21, (Bahar/Güz 2010), s.234; Serhat Hürkan, Halk Fırkası'ndan CHP'ye: Soru ve Cevaplarla CHP Tarihi (1923-2010), Sinemis Yayınları, Ankara, 2010, s.6.

rakki Fırkası'nın aksine CHP'nin sağlam bir lider kültürüne sahip olması parti içi disiplini sağlayan en önemli etken olmuştur (Hanioğlu, 2014). CHP'de "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" unvanlarıyla pekiştirilen güçlü lider geleneği, tek parti dönemi boyunca parti içinde hizipleşme gibi ayrılıkların yaşanmasının önünde engel olmuştur. Bu dönemde parti içinde yaşanan tartışmalar daha çok yolsuzluk iddiaları, 1924 Anayasasının yapım sürecinde Cumhurbaşkanıya meclisi feshetme yetkisinin verilmesi konusunun tartışılması ve kişisel çekişmeler gibi konularda olmuş, ayrıca bu ihtilafları devrim koşullarının basınından yola çıkarak tespit etmek de güç olduğu için, döneme ilişkin parti içi muhalefet olgusunu takip etmek de aynı ölçüde güçleşmiştir (Uyar, 2012, s.281-295). Bu durumu CHP kongrelerinden de tespit etmek mümkündür. Tek parti döneminde toplamda yedi defa toplanan kongrelerin bir amacı da partinin halka tanıtılması ve sevdirmesi iken (Uzun, 2010, s.236) 1945'ten sonra başlayan siyasi liberalizasyonun da etkisiyle kongreler partinin yeni döneme uyum sağlaması amacına dönük tartışmalara sahne olmuştur. Bir bakıma, tek parti döneminde düzenlenen kurultaylar tartışma ve çekişmelerden azade iken 1947'de düzenlenen VII. Kurultay'dan itibaren delegeler eleştirilerini daha rahat bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır (Çakmak, 2017, s.325). Denilebilir ki, çok partili rekabetçi siyasal düzene geçişten sonra CHP'de yaşanan tartışmalar partinin kurultaylarına birebir yansımış olup 1950 seçimlerinden sonra iki partili sistem şeklinde zuhur eden yapıda CHP'nin yaşadığı meşruiyet krizi ve liderlik tartışmalarının en somut yansımaları Demokrat Parti karşısında alınan seçim yenilgilerinden sonra toplanan kurultaylardaki çekişmeler olmuştur. Nitekim bu araştırmaya konu olan CHP'nin XI. Kurultayı, 1954 seçimlerinde alınan yenilginin partide yarattığı buhranın giderilmesi ve içine girilen umutsuz sürecin tersine çevrilmesi amacıyla parti tüzüğünde yapılması planlanan değişikliklerin yol açtığı hizipleşme ve tartışmalara sahne olmuştur. Bu yönüyle, dönemin siyasal ikliminin daha iyi anlaşılmasına sağlayacağı katkı ve CHP'de parti içi muhalefet olgusunun niteliği üzerinde yeni tartışmalara kapı aralama potansiyelini taşıması XI. Kurultay'ı ayrıntı kılmaktadır.

## 1954 CHP XI. Kurultayı Öncesi Yaşanan Siyasi Gelişmeler

II. Dünya Savaşının sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının Batıyı işaret etmesinin kesinlik kazanmasıyla birlikte iç siyasette belirgin bir liberalleşme yaşanacağı da sürpriz olmaktan çıkmıştır. Almanya ve İtalya'da güç sahibi olan tek parti idarelerinin II. Dünya Savaşı ile birlikte yıkılması Türkiye'de de siyaseti kaçınılmaz olarak bir yörengeye oturtmuştur (Karpat, 1959, s.140). II. Dünya Savaşına kadar olan süreçte Türkiye'nin demokrasi serüveni olumsuz tecrübeler içermesine rağmen, Atatürk döneminde iki kez girilen rekabetçi sistemin de gösterdiği üzere liberal bir siyaset düzeni Cumhuriyet idaresinin demokratik prensiplerle uyumlu bir hale getirilmesi için ulaşılmak istenen nihai hedefti (Babaoğlu, 2017). Nitekim 1944 yılının başlarından itibaren Türk basınında demokrasi kavramı sıklıkla tartışılmaya başladı. Bu süreçte CHP'de yaşanan değişim somut şekilde gözlemlenebilir bir hal almıştır. Parti içinde yaşanan muhalif oluşumlar kısa süre içinde yeni bir partinin doğuşunu hazırlamıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'den oluşan muhalefet, Demokrat Parti'nin temellerini atmakla birlikte CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarını sonlandıracak gelişmeleri de beraberinde getirmiştir (Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, 1995, s.440). Ancak tahmin edilebileceği gibi bu süreç sancısız bir şekilde cereyan etmemiştir. Hollandalı tarihçi Zürcher'in *Huzursuz Bir Demokrasi* başlığıyla değerlendirdiği bu dönem Meşrutiyet dönemi parti kavgalarını anımsattığı gibi, Türkiye'de siyasi kültürün şekillenmesini sağlayacak birtakım gelişmelere de sahne olmuştur. En önemlisi de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde muhalefet konumuna yerleşen CHP'nin yeni rolüne uyum sağlamada yaşadığı güçlük ve CHP'nin tarihsel geçmişte dayandığı gruplardan farklılaşan bir toplumsal formasyona sahip olarak iktidara yerleşen yeni siyasi aktörlerin benimsenmesi noktasında yaşanan bocalama, iktidar-muhalefet ilişkilerini zehirleyen bir etki yaratmıştır (Zürcher, 2000, s.322).

1950 seçimleriyle iktidara gelişinin ardından DP ile muhalefet arasındaki ilişki git gide uzlaşmaz bir hal almıştır. Millet Partisi'nin dördüncü Kurultayı'nda yapılan konuşmaların Atatürk reformlarına tehdit olarak algılanması üzerine açılan dava bu partinin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. DP hükümetinin muhalefete karşı attığı adımların en şiddetlisi ise

Adnan Menderes'in Manisa'da yaptığı konuşmada CHP'nin 250 milyonluk servetiyle bir siyasi partiden ziyade Amerikanvari bir tröstü andırıldığına yer verdiği konuşmasından sonra bu konunun CHP'nin sahip olduğu mal ve kazançları gündeme getirmesi sonrasında yaşanan gelişmelerdir (Ahmad, 1996, s.71). *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Haksız İhtisaplarının Millete İadesi* adı altında çıkan 14.02.1953 tarih ve 6195 sayılı kanun ile CHP'nin genel merkez olarak kullandığı bina ve *Ulus* gazetesi matbaası dâhil olmak üzere varlıklarına el konulmuştur (Giritlioğlu, 1965, s.304). Muhalefetin maddi açıdan zayıflatıldığı bu koşullarda 1954 seçimlerine gidilmiştir. Muhalefet açısından olumsuzluklarla dolu olan bu süreçte CHP içinde de sular iyice ısınmaya başlamıştır. *Ulus* gazetesinin kapanmasından sonra CHP'nin gereksindiği bir yayın organı çıkarma konusu parti içinde bazı huzursuzluklara yol açmıştır. İnönü'nün de desteğini alarak *Yeni Ulus* adındaki gazeteyi kişisel girişimiyle çıkaran Nihat Erim'in elde etmiş olduğu güç, partide kişisel ayrılıkların baş göstermesine zemin hazırlamıştır (Arcayürek, 1985, s.141). Toplamda 158 sayı yayınlanan ve son sayısı 22 Mayıs 1954'te çıkan *Yeni Ulus*, yerini *Halkçı* gazetesine bırakmıştır. *Yeni Ulus* gazetesinin partinin resmi yayın organı olduğu iddiasını reddeden Nihat Erim (*Yeni Ulus*, 14 Şubat 1954) *Halkçı* gazetesinde de *Gündelik Siyasi Sabah Gazetesi* ibaresine yer vermiştir (Gülen, 2018, s.344). Ne var ki, Nihat Erim'in *Ulus* gazetesinin müsadere edilmesinin ardından giriştiği basın faaliyetleri parti içinde huzursuzluklara yol açmış ve XI. Kurultay'da parti bütçesinden yararlanarak yüksek oranda kâr ettiği iddiaları örtük bir şekilde gündeme getirilmiştir.

1950 ve 1954 seçimleri arasındaki dönemde CHP'nin yaşadığı uyum sorunu ve kriz olarak adlandırılabilir parti içi muhalefet, partinin daha önceki politik koşullarda benzerine rastlanmayan bir savrulma yaşadığını ortaya koymaktadır. 1950 seçimlerinin hemen ardından 29 Haziran 1954'te toplanan VIII. Kurultay'da İnönü'nün teklifiyle parti genel sekreterinin kurultay delegeleri tarafından seçilmesi uygulamasına gidilmesi ve İnönü'nün desteklediği Nihat Erim'e Karşı Kasım Gülek'in partinin genel sekreterliğine seçilmesi CHP'de alışılmadık bir muhalefet odağı yaratmıştır (Çavdar, 1994, s.2028). Esasen, bizzat İnönü'nün teklif ettiği bu tüzük değişikliğiyle parti içinde lidere karşı son dönemde dozu artan eleştirilerin yatıştırılması, ama aynı zamanda Erim'in genel sekreterliğe seçtirilerek bu tüzük değişikliğinin boşa çıkarılması amaçlanıyor-



du (Nart, 1984, s.67). Ancak tahmin edilenden farklı bir sonuç elde dilmesi parti içindeki dengeleri de değiştirmiştir. Genel sekreterlik seçiminde Şemsettin Günaltay, Faik Ahmet Barutçu, Nihat Erim ve Kasım Gülek arasında yaşanan rekabette Barutçu'nun Erim lehine yarıştan çekilmesi ve Günaltay'ın kürsüde yaptığı konuşmada aday olmayı kendisinin arzu etmediği mealindeki talihsiz konuşmasından sonra Gülek oy pusulasını bile kendi elleriyle dağıtmak suretiyle delegelerin sevgisini kazanmayı başarmış ve genel sekreterlik koltuğuna oturmuştur. Böylelikle, parti genel başkanı ile genel sekreterin uyumsuz bir tablo sergilemeleri, genel sekreterin kurultay tarafından seçilmesi yönündeki değişikliğin ne ölçüde isabetsiz olduğunu kanıtlamış ve bu durum CHP'deki huzursuzluğun en önemli nedenini teşkil etmiştir (Barutçu, 1977, s.450).

Toplumsal kökeni ve politik düşünceleri açısından toplumsal yığınlardan farklı olsa da Gülek'in fırsat buldukça yurt gezilerine çıkarak seçmenle kucaklaşması hem kurultaylarda ciddi bir delege desteği elde etmesini sağlamış hem de CHP'de sivilleşme çabalarının başladığı bu yıllarda lider alternatifi olarak öne çıkmıştır. Nitekim Kasım Gülek'in genel sekreterliğe seçildiği VIII. Kurultay'dan sonra toplanan kurultaylar, CHP'de merkezi güç odağına sahip olan İnönü ve çevresinin kurultay delegelerinin uhdesine verilmiş olan parti genel sekreterini seçme yetkisinin geri alınması ve milletvekillerinin belirlenmesinde sahip oldukları oransal gücün azaltılması için verdikleri mücadelelere sahne olmuştur.

X. Kurultay, genel merkez ile parti grubu arasındaki sürtüşmenin doruk noktasına ulaştığı bir dönemde toplanmış, bu kurultayda parti içi hiziplerin tam bir hesaplaşmaya gitmesi yönünde beklentiler oluşmuştur (Çavdar, 1994, s.2027). 22 Haziran 1953 tarihinde toplanan X. Kurultay'da Kasım Gülek'in başını çektiği grup ile *Halkçı* gazetesinin sahibi Nihat Erim ve Cemil Sait Barlas arasındaki rekabet, parti içi muhalefeti ve hizipleşme söylentilerini ayyuka çıkarmıştır. Nihayetinde İnönü ile Gülek arasında yaşanan sert tartışmalara sahne olan bu kurultayda Gülek 860 oydan 709'unu alarak yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir (Toker, 1991, s.237). Kurultay'da yapılan oylamada yerini muhafaza eden Gülek, partideki huzursuzluk ve ahenk bozukluğu iddialarına karşı: ... *Biz öyle bir topluluğuz ki, içimizde her fert fikrini serbestçe ve acıka ifade eder. Bu fikirler her vakit aynı olmaz. Münakaşalar olur ve olmalıdır. Bunlar bir top-*

*luluğun hayatiyeti alametidir* şeklindeki sözleriyle parti içinde yaşanan ayrılıkların boyutunu normal sınırlar içinde değerlendirmiştir (C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in C.H.P. Onuncu Kurultay Konuşmaları , 1953, s.12). Gülek'in kurultaydaki konuşmasında dikkat çeken başka bir husus da iktidar partisi çevrelerinin İnönü ile Gülek'in arasının bozuk olduğuna ilişkin yaydıkları söylentileri; *hayale kapılmasınlar, boşuna uğraşmasınlar, Genel Başkanla aramızı ayırmalarına imkân yoktur* sözleriyle yalanlamasıydı. Bunun yanında, parti içinden bazı şahısların kendisinin yurt içi gezilerine çok sık çıktığı konusundaki eleştirilerini 1950 yılında göreve geldiği zaman yurdun dört bir tarafına gideceği sözünü verdiğini aktararak başladığı konuşmasının devamında sarf ettiği sözleri, muhalefete düşen CHP'de bu yeni döneme en fazla uyum sağlayan politik şahsiyetin yine kendisi olduğunu ortaya koymaktadır:

*Cumhuriyet Halk Partisi bu devirde istediği vakit ve istediği yerde vatandaşla hizmete amade, ayağında çarık, elinde asa, köylü ile bağdaş kuran, soğanını kırıp kara ekmeğini yağurdunu yiyen insana vazife verecektir. Kime vazife verirseniz verin, elbette size hizmet edecek olan insan gerektiği vakit çölleri, karlı dağları aşacak, milyonlarca vatandaşın nasırlı ellerini sıkacak, alınınun terini silecek, gönlünü alacaktır* (C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in C.H.P. Onuncu Kurultay Konuşmaları , 1953, s.24).

1954 yılının Türkiye'de siyaset hayatın etkileyen en önemli olayı kuşkusuz 2 Mayıs'ta yapılan seçimlerdi. Seçimlerden önce toplanan CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda asıl amaç seçimlerden önce partinin içinde olduğu durumu masaya yatırmak ve bir seçim stratejisi belirlemektir. Kurultayda söz alan İnönü, konuşmasının büyük bir bölümünü iktidarın muhalefete karşı uygulamalarını eleştirmeye ayırmış, ancak satır aralarında da parti içindeki hesaplaşmanın sinyallerini vermiştir (Genel Başkan İsmet İnönü'nün C.H.P. Kurultayı Olağanüstü Toplantısını Açış Nutku, 25 Şubat 1954, s.7). İnönü'nün: *Umumi efkârın itimadını üzerine çekmiş olan büyük bir partinin milletevellerindeki vasıfları Kurultayın teşkilatımıza hakkiyle tanıtmada fayda vardır* şeklindeki sözleri, aslında IX. Kurultay'da kabul edilen ve parti adaylarının tümünün illerdeki yoklama kurullarınca saptanması kuralının değiştirilerek genel merkeze %20 kontenjan verilmesi amacına dönüktü, (Kili, 1975, s.120) ancak kurultay bu teklifi reddederek elde etmiş olduğu haktan vazgeçmek istememiştir.

1954 seçimlerinde CHP'nin yüzde 35 civarında aldığı oya rağmen çıkardığı 31 milletvekili karşısında DP, oyların yüzde 58,4'ünü alarak mecliste toplam 503 sandalye sayısına ulaşmıştır. Bu sonuçların CHP'de yarattığı en büyük hayal kırıklığı 1950 seçimlerinde DP'ye oy veren seçmenin kantarın topuzunu kaçırdığı, CHP'ye mesaj verdiği, ancak bu seçimlerde hatasının farkına vararak yeniden CHP'ye yöneleceği yönündeki naif beklentinin boşa çıkmasıyla yaşandı (Uyar, 2017, s.127). Seçim sonuçları belli olduktan sonra CHP ilk iş olarak bir bildiri yayınlarak etkili bir muhalefet yürütüleceğini açıklamış, bir anlamda varlığını koruduğunu kanıtlamanın rahatlığını yansıtmaya çabalarını ortaya koymuştur (Güngör, 2004, s.266). Bu sonuçların parti üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurması kaçınılmazdı. Ancak buna rağmen partide çeşitli isimler tarafından yapılan açıklamalarda iyimser bir tavır gözlenmiştir (Dünya, 11 Haziran 1954). Konuyla ilgili bir açıklama yapan Gülek, seçimdeki başarısızlığı seçim sistemindeki adaletsizliğe hamlederek meclisteki muhalefete etkili bir şekilde devam edileceğini açıklamıştır (Kasım Gülek Konuşuyor... Günümüzün Meşhur Politikacıları, 1956, s.78). Bu arada seçimlerin ardından ortaya atılan iddialara göre İnönü'nün hastalandığı için parti başkanlığından çekileceği konusu kafaları karıştırmaktaydı. Bu konuyla ilgili görüşlerine başvurulmuş Gülek, İnönü'nün partiden ayrılacağı söylentisini yalanlayarak CHP Genel İdare Kurulu'nda ihtilaflar çıktığı iddiasını da reddetmiştir (Yeni Sabah, 5 Mayıs 1954). Aslında bu iddia daha sonraki günlerde Ahmet Emin Yalman'ın bir köşe yazısında yer verdiği bilgilerden sonra yeniden alevlenecektir. İnönü ile 1950 seçimlerinden önce yapmış olduğu bir görüşmede seçimi CHP'nin kazanması üzerine İnönü'nün partiden istifa edip yerini daha genç bir partili arkadaşına bırakacağını söyleyerek seçimlerin kaybedilmesi durumunda da ideal bir muhalefet lideri örneğini koyacağını ifade ettiğini iddia eden Yalman gelinen bu noktada da İnönü'nün siyasi rolünün kalmadığını savunmuştur (Yalman, C.H.P.'de Liderlik, 1954). Aslında 1950-1954 yılları arasında yapılan kurultaylar bir anlamda CHP'deki dönüşümün sağlanmaya çalışıldığı tartışmalara sahne olurken bu değişimin halk nezdinde ne derece kabul edildiğini 1954 seçimlerinde alınan sonuçlar ortaya koymaktadır (Unat, 2016, s.328).

## CHP’de İslahat Tartışmaları ve Kurultay Öncesi Bölünme

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimler DP’nin ezici üstünlüğüyle sonuçlanınca 1950 seçimlerinden sonra yapılan yanlışların düzeltileceği beklenen CHP’de bu yönde bir değişim yaşanmaması üzerine parti içinde belirgin bir bölünme yaşanmıştır. Bu süreçte, partide ıslahat yapılması, kadro ve politika değişikliğine gidilmesi istenmeye başlamış, İnönü, sabır ve sükûnet önerirken Gülek ise mücadelenin sine-i millette sürdü-rüleceğini belirtmiştir. Bu gelişmeler sırasında yapılan parti meclis toplantısında Erim-Gülek çatışması yaşanmıştır. *Halkçı* adlı gazeteyi çıkaran Erim mücadelesini bu yayın organında sürdürürken bu durumun partiye zarar verdiği düşünülmüştür (Balci M. , 2015, s.172). Seçimlerden sonra toplanan CHP Meclis Grubunda partide ıslahat yapılması teklifleri gündeme alınmıştır. Meclis Grup Başkan Vekillerinden Faik Ahmet Barutçu, partide ıslahat yapılmasının şart olduğunu ve bu hususta bir teklif hazırladığını belirterek tüzük ve program üzerinde esaslı ıslahat isteyen teklifini Meclis Başkanlığı’na vermiştir. Bu gelişme üzerine parti meclisinde bir ıslahat komisyonu oluşturularak Temmuz ayında toplanacak olan kurultaya bazı tekliflerin sunulacağı ifade edilmiştir (Dünya, 13 Haziran 1954). Toplantıda Gülek ile Erim arasındaki ayrışma iyice açığa çıkmıştır. Genel sekreterin kurultay değil, parti meclisi tarafından seçilmesi ve *Ulus* gazetesinin yeniden çıkarılmasına oy birliğiyle karar verilmiş ve bununla ilgili tüzük değişikliği genel idare kurulu tarafından yapıp Temmuz’da toplanacak olan kurultaya sunulacaktı (Nart, 1984, s.127). Ayrıca partide genel başkanlığın ilga edilerek Bunun yerine günlük politikadan uzak, partinin sevk ve idaresinden sorumlu ve sadece partinin umumi politikasında söz söyleyebilecek salahiyyette bir liderin kurultay tarafından seçilmesi, buna mukabil genel sekreter ve genel idare kurulunun parti meclisi tarafından seçilmesi kararlaştırılmış (Yeni Sabah, 13 Haziran 1954; Dünya, 13 Haziran 1954), ancak bu tekliflerin kurultay tarafından ne şekilde karşılanacağı da bir soru işareti olarak belirmiştir (Akşam, 22 Temmuz 1954). CHP içindeki tartışmaların mahiyetini iktidara yakın olan *Zafer* gazetesinde daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Parti içinde huzursuzluklara sebep olan bazı iddiaların bizzat bu iddialara hedef olan isimler tarafından yalanlanmasına rağmen ortaya çıkan huzursuzluğun boyutu, üzerinde durulmayı hak edecek

ölçüdedir. *Ulus* gazetesinin kapatılmasından sonra Erim tarafından önce *Yeni Ulus* ardından da *Halkçı* adlı gazetelerin çıkarılması ve Erim'in partinin adını kullanarak 150-300 bin lira civarında para kazandığı söylentileri iktidar basınında gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bu noktada partinin uğradığı zararın ne şekilde çıkarılacağı sorununun kurultayda şiddetli tartışmalara yol açacağı beklentisi aktarılmıştır (Çevik, C.H.P.'yi Islah Edecek Komisyon Faaliyeti, 1954). İktidara yakın basında yer verilen bir diğer iddia da parti içinde bazı isimlerin CHP'nin tarihi vazifesini ifa ettiğini, bunun için artık tarihe mal olması gerektiğini ileri sürerek kurultayda bu iddialarını sesli bir şekilde dile getirecekleri yönündeydi (Çevik, C.H.P.'nin Atısı ve Yeni Kararlar, 1954). Aslına bakılırsa bu görüş, Islahat Komisyonunun toplantısında Cemil Sait Barlas tarafından da dile getirilmiştir. CHP'nin geçmişte yapıp ettikleriyle övünmek yerine bu şartlar içinde kendi kendini feshetmesi gerektiğini dile getiren Barlas, partide yeni bir tartışmaya kapı aralamıştır (Yeni Sabah, 4 Temmuz 1954). Öte yandan partinin feshedilip başka bir isimle yeni bir partinin kurulması istekleri karşısında İnönü ve Gülek ortak bir tutum takınarak partinin yaşatılması için çalışmaya hazır olduklarını dile getirince bu yöndeki istekler rafa kaldırılmıştır (Güngör, 2004, s.270).

*Zafer* gazetesinin CHP'deki gelişmeleri pejoratif tarzda ele aldığı görülmektedir. Öyle görünüyor ki CHP'deki hizipleşmeyi iktidar çevreleri de yakından takip etmişlerdir. Kasım Gülek'in partide tesanüt olduğuna ilişkin yapmış olduğu açıklamayı konu alan bir köşe yazısında: *Evet Genel Sekreterin beyan ettiği gibi Halk Partisi'nin içinde tesanüd varmış! Bu tesanüd olduğu içindir ki Islahat Komisyonu, parti teşkilatındaki genel sekreterlik kadrosunu lağvetmeyi düşünmüş ve o mübarek zatı kurultayda açıkta bırakmak için tedbirlerini almıştır* sözleriyle Gülek'in CHP'deki gelişmeleri gizlemeye matuf açıklamalarını eleştirmiştir (Fenik M. F., Şu C.H.P.'deki Tesanüt Hikayesi, 1954). Başka bir yazısında CHP'de ıslahat fikrinin ortaya atılmasının bizatihi bozukluğun kabul edildiği anlamına geldiğini savunan Mümtaz Faik Fenik, CHP'de asıl sorunun program ve tüzük değiştirilmesi olmadığını, partiyi yöneten zihniyetin asıl değiştirilmesi gereken bozukluk olduğunu iddia etmiştir (Fenik M. F., Islahat İstemek Bozukluğu Kabul Etmektir, 1954). Öte yandan Islahat Komisyonunun çok cesur adımlar atmak yerine ayrıntılara boğulduğunu içeren bir haberde CHP'de tartışmaların şahıslar etrafında dönmesi eleştirilerek ismi

kötü uygulamalarla anılan bazı isimlerin tasfiye edilmeleri gerektiği savunulmuştur (Yeni Sabah, 17 Temmuz 1954). Bununla birlikte iktidara yakın olan basın organlarında CHP'ye yönelik ortaya atılan iddiaları hedef alan bir yazıda: *iktidarın emellerini açık veya gizli müdafaa etmeyi itiyad edinmiş beslemeler de çalاکalem Halk Partisi içinde nifak ve ikilik yaratmakla ve bu partiyi temelinden sarsıp parçalamaya çalışmakla meşguldürler* cümleleriyle CHP idarecileri uyarılmıştır (CHP Uyanık Olmalı, 1954).

Parti meclisinin toplandığı sıralarda İnönü'nün partiden istifa edeceği haberleri yeniden yayılmıştır. Bu iddialar üzerine açıklama yapan Gülek; İnönü'nün partiden istifa edeceği ve parti idarecileri arasında ihtilaf olduğu haberlerinin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir (Yeni Sabah, 16 Haziran 1954). Hemen ardından söz alan Nihat Erim de Gülek'i doğrularak *Ulus* ve *Yeni Ulus* gazeteleriyle ilgili çıkarılan söylentileri yalanlayarak kendisinin *Yeni Ulus*'u partiye bir fedakârlık olsun diye çıkardığını açıklamıştır. Her ne kadar, Gülek ve Erim açıklamalarıyla parti içindeki anlaşmazlıkları yalanlamış olsalar da partideki diğer bazı isimler aynı görüşte değillerdi. Eski Trabzon Milletvekili Cahit Zamangil, yaptığı konuşmada: *"Sizi şerefimle temin ederim ki, böyle bir ihtilaf mevcuttur. İhtilaf vardır ve bu parti kademelerine sirayet etmiştir"* demiştir (Dünya, 13 Haziran 1954). İzmir İl Başkanı Şevket Adalan da *Ulus* gazetesi adının Nihat Erim tarafından istismar edildiğini ve Erim'in *Ulus* gazetesi çıkarılması teşebbüsünü baltaladığını beyan etmiştir (Dünya, 13 Haziran 1954).

CHP'de kurultay günü yaklaştıkça bazı fikirlerin basın organlarında daha net bir şekilde tartışılmaya başladığı görülmüştür. Aslına bakılırsa, kurultay delegelerinin önemli bir kısmının desteğine sahip olduğu düşünülen Gülek'e karşı birtakım iddiaların üst perdeden dile getirilmesiyle, kurultaya katılacak olan il delegelerinin kafalarında soru işaretleri uyandırmak da amaçlanmış olabilirdi. Zira Erim cephesine yakınlığıyla bilinen Cemil Sait Barlas, *Son Havadis* adlı gazetede bu yönde bir algı yaratacak şu sözlere yer vermiştir:

*Tek parti devrinden kalma bir gelenek vardır. Cumhuriyet Halk Partisi hakkında belli bir iki kişiden başka kimsenin görüşünü, düşünüşünü açıklamaya hakkı yoktur... Önümüzdeki günlerde toplanacak olan kurultay arifesinde görüşümüzü, düşünümüzü açıklamayı faydalı bulmakta, hatta Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bir vazife saymaktayız. Çünkü toplanacak olan kurultaydan*

*evvel gelecek delegelerin parti kaderine dair belli fikirleri bilmeleri lüzumludur* (Barlas, C.H.P.'nin Durumu, 1954).

C.H.P.'nin Durumu başlığıyla bir yazı dizisi kaleme alan Barlas, CHP'deki sıkıntılarının tek parti anlayışından kaynaklandığını savunarak 1950 seçimlerinden sonra kabul edilen parti tüzüğüne göre oluşturulan Genel Başkan, Genel Sekreter ve İdare Heyeti'nin partide üç başlı bir yapı oluşturduğunu ifade etmiştir (Barlas, C.H.P.'nin Durumu II, 1954). Dizinin 5. yazısında genel sekreterliğe yer veren Barlas, 1950'ye kadar parti divanınca seçilen genel sekreterin 1950 Kurultayı'nda İnönü tarafından komisyona yapılan teklif üzerine kurultay tarafından seçilmesinin kabul edildiğini hatırlattıktan sonra, CHP'nin çok başlılıktan kurtulması gerektiğini bunun da yapılacak olan kurultayda sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Barlas, C.H.P.'nin Durumu V, s.16).

Ne var ki, ilerleyen günlerde CHP'nin içinde bulunduğu durumun basın tarafından yakından takip edildiği görülecektir. CHP'de yaşanan gelişmeleri değerlendiren Falih Rıfkı Atay, seçimlerde alınan yenilginin önemli değişimlere gebe olduğunu belirterek *seçimler arasında ehemmiyet verilmeyen tenkit ve şikâyetlerin dikkate alınması ve bunları giderici değişiklikler yapılması lazım gelir. Bu tenkit ve şikâyetler merkezdeki bazı şahsiyet ve hiziplerin muhalefet taktiği ile yine merkezdeki şahsi mülahazaların umumi parti menfaatleri üstünde tutulması üzerinde toplanmaktaydı* sözleriyle bu noktaya nasıl geldiğini açıklamıştır (Atay, 1954). Atay, makalesinin devamında bu aşamadan itibaren kurultayların CHP'de nasıl bir işlev kazandığını şu cümlelerle ifade etmiştir: *Bir iktidarın başlıca ikbal ve nimet makamlarının merkezde bulunanlar arasında bölüşüleceği, mutlaka merkez nüfuzlarını elde ederek daha önceden kurultayları adaylık işlerini bu nüfuzların kontrolü altına almak kestirme yol olduğu zihniyeti hemen bir yana atılmalıdır* (Atay, 1954). CHP'deki gelişmeleri köşesine taşıyan Ahmet Emin Yalman ise, parti saflarındaki ki cephenin bundan böyle aynı kazanda kaynamasının mümkün olmadığını altını çizerek *gözü dönmüş ihtirasçıların sözcüsü olarak nitelendirdiği Gülek'in ortaya fırlayarak yaptığı açıklamalarda daha önce de yaptığı gibi İnönü'ye karşı kurultayı arkasına alarak genel sekreterlik koltuğunu koruyacağını umuyor ve bu takdirde arkasından gitmek istemeyenlere kapıyı gösteriyor* cümleleriyle Gülek'i eleştirmiştir (Yalman, C.H.P.'de İki Cephe, 1954). 26 Temmuz'da toplanacak olan kurultay öncesinde basının ağırlıklı olarak üzerinde durduğu siyasi konu CHP'de

yaşanan hizipleşme olmuştur. Yazılarına bu minvalde devam eden Yalman, Gülek'i başka bir yönden eleştirerek yıkıcı bir muhalefet yaptığını savunmuştur. *Vatansever hislerle hareket eden bir murakabe partisinden beklenecek yol nedir? Hayranlık ifade eden yanların hazzını duymak... Türkiye'nin elde ettiği harici itibarla iftihar etmek... Halk Partisi'nin Kasım Gülek tarafından temsil edilen kolu, bu normal ve tabii yola tamamıyla zıt bir istikamet tutuyor. Bu kol, memlekette yapılan her iyi işe gözünü yumuyor. Her şeyi kapkara görüyor ve öylece göstermeğe çalışıyor. Hem de yalnız kendi vatandaşlarına değil... Kasım Gülek ve arkadaşları her tarafa ağlar kurmuşlardır. Memlekete gelen belli başlı her ecnebiyi burada yaşayıp harice haber aksettirenleri ağlarına düşürüyorlar* (Yalman, Bozguncu Politika, 1954). Görüldüğü gibi, CHP içindeki bölünmeler basın organları tarafından da takip edilmiş, hatta bölünmenin tarafları basın nezdinde de mevzi kazanma mücadelesi vermişlerdir.

Hüseyin Cahit Yalçın, CHP içindeki huzursuzlukların partide esaslı ıslahatlar yapılmasıyla çözüleceğini düşünen iktidar çevrelerini hedef aldığı *Halkçı* gazetesindeki yazısında *Halk Partisi'nin ıslahı demek de onların zihninde ve nihayet açıktan açığa ağızlarındaki İsmet İnönü'nün Halk Partisi Genel Başkanlığından çekilmesi demektir. O kadar hücum ettikleri Nihat Erim'e bile hemen hemen göz yumacakları hiss olunur. İlle İsmet İnönü partiden çekilsin. İsmet İnönü'nün şahsına tevdi edilen hücumları biz Halk Partisi kalesinde bir gedik açmak için takip edilen bir taktik telakki ediyoruz* sözleriyle İnönü'nün CHP içindeki karizmatik konumunu hatırlatmıştır (Yalçın, 1954).

### **İnönü'nün Açış Nutku ve XI. Kurultay'a Sunulan Rapor**

26 Temmuz'da toplanan kurultay öncesinde basını en fazla meşgul eden konu parti içindeki ayrışmaydı. *CHP'nin Sinesinde Çarpışan İki Zihniyet* başlığıyla verilen bir gazete haberinde Faik Ahmet Barutçu başkanlığındaki ıslahatçı grup ile statükonun devamından yana olan grup arasındaki çekişmenin kurultaya damga vuracağı vurgulanmıştır (Akşam 26 Temmuz 1954). Islahat komisyonunun hazırladığı raporun yer aldığı haberlerde kurultaydaki tartışmaların da bu rapor etrafında gelişeceği beklentisi yer almıştır (Cumhuriyet, 24 Temmuz 1954). Tüzük tadilatı yüzünden iki hizip arasında şiddetli bir mücadele yaşanacağı beklentile-



ri basında yer almıştır (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1954; Yeni Sabah, 26 Temmuz 1954). Öte yandan, ilk görünüşte bir tüzük tadili gibi sırf uygulamadaki aksaklıkların bertaraf edilmesi şeklinde tezahür eden ıslahat girişiminin gerçekteyse Genel Sekreter Kasım Gülek'in şahsını hedef tuttuğu artık açıktan açığa dillendirilmeye başlamıştı (C.H.P.'de Kulis Arkası Faaliyetler Arttı, 1954). Bu arada kurultay için Ankara'ya gelen il delegelerinin büyük bir kalabalık oluşturduğunu aktaran Doğan Nadi, Ankara'da lokanta ve otellerde muazzam bir yoğunluk yaşandığını ifade ederek illerden gelen delegelerin aralarında hararetle tartışmaların yaşandığını belirtmiştir (Nadi, 1954). Ankara'nın sokak ve caddelerinde en çok konuşulan konunun CHP kurultayı olduğuna yer verilen bir haberde illerden gelen delegelerin yoğun bir kulis faaliyeti içinde oldukları vurgulanmıştır (Zafer, 26 Temmuz 1954).

26 Temmuz Pazartesi günü İnönü'nün riyasetinde toplanan kurultaya DP adına Nusret Kirişçioğlu ile Avni Yurdabayrak, CMP adına da Osman Bölükbaşı ile Abdurrahman Boyacıgiller katılmışlardır. Kurultaya 600'ü bulan delege katılmış, oturuma yoklama yapılarak başlanmış, İstiklal Marşı ve saygı duruşunun ardından kurultay başkanlığı için seçim yapılmıştır. Başkanlık seçiminde itiraz sesleri yükselirken İnönü'nün desteklediği Barutçu başkanlığa seçilmiştir (Akşam, 27 Temmuz 1954).

Konuşmasının ilk bölümünü 1954 seçimlerine ayıran İnönü, seçimler öncesinde seçmenlere yönelik bir seçim beyannamesi yayınlayan partinin sadece kendileri olduğuna yer vererek seçim mücadelesi kapsamındaki faaliyetlerin CHP'nin kudretli ve faydalı bir parti olduğunu kanıtlandığını savunmuştur (C.H.P. XI. Kurultayı Genel Başkan İsmet İnönü'nün Açış Nutku, 1954, s.3). Seçimlerin müsavi şartlarda yapıldığına konuşmasında yer veren İnönü, radyo meselesine değinmiş ve seçim sonuçlarının ayrıntılı bir analizini yaparak CHP'nin aldığı %35 civarındaki oyun yabana atılmaması gerektiğini savunmuştur (C.H.P. XI. Kurultayı Genel Başkan İsmet İnönü'nün Açış Nutku, 1954, s.5). Seçimlerden sonra iktidar partisinin bazı kanun değişikliklerine giderek muhalefeti boğmaya çalıştığını iddia eden İnönü, memurlar ile ilgili çıkarılan tasfiye kanununun da muhalefeti yaşatmak istemeyen bir iktidar anlayışının ürünü olduğuna yer vermiştir. Islahat Komisyonunun çalışmalarına da değinen İnönü, komisyonun değerli mütalaalarını esaslı istikametler ve tatbikat üzerinde bildiren komisyonun partinin idari ve umumi

teşkilatı üzerine de telkinlerde bulunduğu yer verdikten sonra, CHP'nin büyük bir sorumluluk yüklendiğini vurgulayarak konuşmasını sonlandırmış ve XI. Kurultay'ın siyasi tarihe geçecek mahiyette çalışacağına olan inancını vurgulamıştır (C.H.P. XI. Kurultayı Genel Başkan İsmet İnönü'nün Açış Nutku, 1954, s.15). Daha ziyade, demokrasilerde iktidar ve muhalefet partileri arasında işbirliğine dayalı bir ilişkinin var olması gerektiği üzerine bina edilen İnönü'nün konuşması, seçimlerin demokratik usullerle yapılması, Kırşehir'in ilçe yapılması, memurlara yönelik tasfiye kanunu ve hâkimlerin erken emekli edilmeleri gibi CHP'nin iç sorunlarından uzak konuları içermesi basının da dikkatinden kaçmamıştır (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1954).

Kurultay'ın ilk gününde Genel İdare Kurulu tarafından sunulan raporda öncelikle CHP'nin muhalefet konumuna düştüğü 1950 seçimlerinden sonraki süreç ele alınmıştır. 1951 ara seçimlerinden birkaç ay sonra Halkevlerinin kapatılarak CHP'nin zayıflatılmaya çalışıldığı, 1953'te partinin mallarına ve *Ulus* gazetesi matbaasına el konulması gibi saldırılara ek olarak 1954 seçimlerinden önce radyonun iktidar partisine hizmet eder bir şekilde sokulduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (C.H.P. Genel İdare Kurulu'nun 11. Kurultaya Sunduğu Rapor 26-7-1954, 1954, s.5-7). Bununla birlikte CHP'nin teşekkülünden sonra çağdaş bir demokrasi hüviyeti kazanan Cumhuriyet rejiminin partiler sistemi ile yönetilmeye başlandığı tarihten itibaren Türk demokrasisine hizmet eden CHP'nin getirdiği seçim kanunlarıyla sistemi yumuşatmasına karşın DP iktidarından sonra çeşitli yollarla muhalefetin ortadan kaldırılmasına çalışıldığı iddia edilerek çoğunluk esasına dayanan seçim sisteminin mutlak surette nispi temsile dönüştürülmesi gerektiği ileri sürülmüştür (C.H.P. Genel İdare Kurulu'nun 11. Kurultaya Sunduğu Rapor 26-7-1954, 1954, s.13). Bundan sonra, kurulan hususi komisyonun tekliflerine yer verilen raporda ikinci bir meclis kurulması, çoğunluk sistemi yerine nispi temsilin benimsenmesi, hukuk devletinin tesis edilebilmesi için hâkim teminatının sağlanması, adli personelin emeklilik ve atanma işlerinin siyasi ve idari mercilerden alınarak Yüksek Hâkimler Şurası'na verilmesi, seçim güvenliği, memurlara sendika kurma hakkının verilmesi ve basın hürriyetinin sağlanması gibi konular maddeler halinde sıralanmıştır (C.H.P. Genel İdare Kurulu'nun 11. Kurultaya Sunduğu Rapor 26-7-1954, 1954, s.16). Görüldüğü gibi, bu teklifler arasında yer alan hukuk devleti fikri

ve Yüksek Hâkimler Şurası gibi teklifler ilk defa dile getirilerek siyasetteki tıkanmaya çözüm aranmıştır.

### **Kurultayda Gündeme Gelen Konular ve Alınan Kararlar**

İnönü'nün Kurultay'ın açılışında yaptığı konuşma basın tarafından ilgiyle takip edilmiş ve ertesi gün çıkan gazetelerde konuşmanın içeriğine dair haberler servis edilmiştir. İnönü'nün *Partimizin takip edeceği politika, siyasi emniyet şartlarını gerçekleştirmek olacak* sözleri büyük puntolarla okuyucuya aktarılmış ve çoğunluk esasına dayanan seçim kanununun değiştirilmesi gerektiğine ilişkin sözlerinin altı çizilmiştir. Açılış konuşmasında yer alan; ... *her kim olursa olsun, bazı şahısların mahut zevaat tabiriyle, yahut şu veya bu sözle aramıza sokacakları bütün fenalıklara dikkatinizi celbederim* şeklindeki sözler kurultay öncesinde dolaşıma sokulan bazı söylentilerin üzerine örtmeye yönelik olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir (Dünya, 27 Temmuz 1954). Öte yandan, İnönü'nün seçim yenilgisini açıklamaya dönük ifadelerine yer verilen bir gazete yazısında da seçim sistemi ve radyonun kullanımı gibi bahanelerin seçim yenilgisini açıklamaya yetmediği vurgulanmıştır (Kurultayın İlk Günü, 1954). İnönü'nün konuşmasında asıl üzerinde durulması gereken husus, seçim sisteminin ve iktidarın anti-demokratik tutumunun muhalefeti boğduğu ve bu şartlarda muhalefetin yaşamasına imkân kalmadığı mealindeki sözleriydi. Ne var ki bu yöndeki kanaatler kurultayda başka isimler tarafından da benimsenecek ve CHP'nin meclisten çekilmesi bile gündeme gelecektir. İnönü'ye ait olan şu cümle: *Hükümet, muhalefeti artık siyasi hayatımızda mevkii olan bir müessese olarak tanımıyor* kurultayın ikinci gününde meclisten çekilme konusunun gündeme gelmesine zemin hazırlayacaktır (Dünya, 27 Temmuz 1954).

Bu arada umumi heyet toplantılarında da bu konu gündeme gelmiş, sert tartışmalara sahne olan kurultayda Adana delegesi Ahmet Küspeci, eskiden Demokrat ve Adnan Menderes'in mesai arkadaşı olduğunu söyleyerek lafa başlamış ve Menderes'e ağır hücumlarda bulunmuştur (Akşam, 28 Temmuz 1954). İktidar cenahının da yakından takip ettiği kurultaydaki bu hadise büyük tepki uyandırmıştır. *Hakaretimiz ve iğrenç tecavüzlerinden dolayı bir delege hakkında Başvekilimizin de müsaadesiyle adli takibat açıldı* başlığıyla verilen haberde Ankara Cumhuriyet Müddeiu-

mumiliği 'nin harekete geçtiği bilgisi yer almıştır (Zafer, 28 Temmuz 1954; Cumhuriyet, 28 Temmuz 1954). Öte yandan kurultayın ilk gününde kâtip olarak seçilen Sabahat Erdemir'in devlet reisine hakareten dolayı yargılandığı davadan 6 ay ceza almış olması hatırlatılarak bu şahsın kâtipliğe seçilmesi eleştiriye konu edilmiştir (Zafer, 29 Temmuz 1954). Aslında bakılırsa iktidar basını ilk günden itibaren kurultaya karşı olumsuz içerikte haberler yayınlamıştır. Kurultay'ın henüz ertesi günü *Türk Devletine Karşı Cephe Alan Kurultay* başlıklı bir yazı kaleme alan Mümtaz Faik Fenik CHP'nin demokratik esaslar dâhilinde bir parti hüviyetinde olup olmadığına henüz karar veremediğini vurgulayarak divan kâtipliğine seçilen Sabahat Erdemir'den dolayı partiyi şiddetle eleştirmiştir (Fenik M. F., *Türk Devletine Karşı Cephe Alan Kurultay*, 1954).

Kurultay'ın ikinci gününde toplanan Ana Davalar Komisyonu'ndaki görüşmelerde seçim kanunu değişmeden partinin seçimlere katılmama ve meclisten çekilme hususu tartışılmıştır. Komisyon başkanı Salih Tüzel'in rejim teminat altına alınmadıkça seçimlere girmeme yönündeki konuşması birçok delege tarafından benimsenmiştir (Halkçı, 30 Temmuz 1954). Esasen bu konu kurultay toplanmadan önce de delegelerin en çok üzerinde durdukları meselelerden biriydi. Basına göre delegelerin çoğu, bugünkü şartlar içinde muhalefetin ve CHP'nin meclisi terk etmesinin yerinde bir hareket olacağı kanaatini taşıyorlardı (Yeni Sabah, 27 Temmuz 1954). Bu konuda İnönü'nün aldığı tavır delegelerin çoğunluğuna göre daha ılımlıydı. İnönü, gayri meşru yollarla mücadelenin doğru olmadığını, elde mevcut kanunlar ne ise onlar dâhilinde mücadelenin zaruri olduğunu söylemiş, hatta *memlekette nizam harici bir hava yaratacak olan bu gibi kararlara varılırsa kendisinin aralarında bulunmayacağı* ilave etmiştir (Akşam, 28 Temmuz 1954; Yeni Sabah, 29 Temmuz 1954). Erim'e göre, İnönü'nün partiden ayrılma kozunu öne sürmesi, delegelerin meclisten çekilme isteklerini yeniden gözden geçirmelerini sağlamıştır (Erim, 2005, s. 557).

Yapılan hararetli tartışmalar sonucunda hükümete nispi temsil usulünün kabulü, hâkimlerin teminatı, üniversite muhtariyeti, yüksek hâkimler şurasının ihdas edilmesi gibi teklifler götürülmesi ve bu tekliflerin kabul edilmemesi durumunda meclisten çekilme kararının CHP Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu'na bırakılması konusunda karara varılmıştır (Akşam, 28 Temmuz 1954). Bazı delegelerin partinin meclis-

ten çekilmesi ve mevcut şartlar altında seçimlere katılmaması yönündeki isteklerine kararlı bir şekilde itiraz eden İnönü'nün ılımlı tavrı iktidara yakın basında eleştiri konusu yapılmıştır. Böyle bir kararın alınması durumunda partiden istifa etme kartını öne süren İnönü'nün bu tavrını eleştiren bir gazete haberinde CHP'nin hala bir şef partisi olmaktan kurtulamadığı yorumuna yer verilmiştir (Zafer, 30 Temmuz 1954).

Kurultayda gündeme gelen diğer bir husus da genel sekreterliğin lağvedilmesi, dolayısıyla Kasım Gülek'in ekarte edilmesiydi. Bilindiği gibi, Gülek karşıtı cepheyi oluşturan ve Erim'in başını çektiği grup bu teklifi komisyona getirerek bir sonuç almak niyetindeydi. Ancak genel sekreterliğin lağvedilmesini reddeden komisyona yeni oluşturulacak olan 30 kişilik parti meclisinin bu yetkiye sahip olması teklifi bile kabul ettirilemeyince Gülek, muhaliflerine karşı iki defa galip gelmeyi başarmıştır (Yeni Sabah, 30 Temmuz 1954). Genel idare kurulunun lağvedilmesinden sonra tesis edilen parti meclisi için yapılan seçimlere gösterilen 68 aday arasından 30 kişi seçilmiştir. Bunun ardından yapılan oylamada 472 oyun 456'sını alan İnönü genel başkanlığa ve Kasım Gülek de 169 oy alan Ferit Melen'e karşı 295 oyla yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir (Akşam, 31 Temmuz 1954). Bu arada, komisyonda konuşulan gazete meselesi için söz alan Erim, 150 bin lira kar ettiği iddialarını yalanlayarak henüz yılsonu olmadığı için böyle bir karın söz konusu olmadığını söylemiş, dahası kar ya da zararıyla gazeteyi partiye devretmeye hazır olduğu şeklinde akıllıca bir teklif yapmıştır (Erim, 2005, s.555). Bunun üzerine söz alan Gülek, zarar olursa bunun partiye hamledilmesinin kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir (Erim, 2005, s.556). Daha sonra komisyonun hazırladığı rapor da Erim'i doğrulayınca *Ulus* gazetesinin yeniden çıkarılması için bir matbaacılık ve bir gazetecilik şirketinin kurulması kararlaştırılmış, böylelikle Erim'i töhmet altında bırakan suçlama ve söylentilerin sonlanması sağlanmıştır (Vatan, 2 Ağustos 1954).

Kurultaya teklif edilen tüzük değişikliğinin reddedilmesi Gülek'in muhaliflerine karşı elindeki gücü koruduğu anlamına geldiği gibi, iktidara yakın olan basın tarafından bu sonuç CHP'nin ıslahat kabul etmediği şeklinde yorumlanmıştır (Fenik, 1954). Buna benzer bir yorum da *Yeni Sabah* gazetesinde yer alan bir değerlendirmede göze çarpmaktadır. Yapılan yoruma göre CHP'de eski huyların devam ettiği ve herkesin memnun edilmek istenmesinin böyle bir sonuca yol açtığı kanaati ileri

sürülmüştür (Yeni Sabah, 31 Temmuz 1954). Kurultayın ardından Zafer gazetesinde yer alan bir değerlendirme yazısında sert ifadeler dikkat çekmektedir. Kurultayın hiçbir değişiklik yapılmadan sona erdiğine yer verilen yazıda; *Hani parti A'dan Z'ye kadar ıslahata muhtaçtı? Hani seçimleri niye kaybettiğini araştırıp bulacaktı? Hani parti meclisi bir komisyon seçmişti ve bir ıslahat raporu hazırlamıştı?* Sorularına yer verilerek kurultay hedef alınmıştır (Orhon, 1954).

30 Temmuz'da kurultayın sona ermesinin ardından CHP tarafından bir tebliğ neşredilmiştir. Tebliğde; *CHP'nin meşru yollardan yürüyerek ve meşru vasıtaları kullanarak takatinin son haddine kadar mücadeleye devam azminde olduğu* belirtilmiştir (Yeni Sabah, 31 Temmuz 1954). Tebliğde yer alan konular kısaca incelendiğinde iktidara yönelik bazı itham ve taleplerin sıralandığı görülmektedir. Demokrasi ve hukuk devleti nizamının prensipleri ve müesseseleri ile hala erişilmesi gerekli uzak bir hedef halinde bulunduğu yer verilen tebliğde bazı kavramların siyasal literatüre kazandırıldığı gözlenebilmektedir. Bunun dışında seçim güvenliği, nispi temsil esası, basın ve radyonun muhalefet tarafından serbestçe kullanılabilmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi metin ve ruhuna uygun siyasi faaliyetin emniyeti gibi hususlar tebliğde üzerinde durulan konular arasındaydı (Yeni Sabah, 31 Temmuz 1954).

Kurultay'ın ardından basında yer alan değerlendirmeler genel olarak CHP'nin bir muhasebesi niteliğinde olmuştur. Ahmet Emin Yalman'a göre; Halk Partisi'nde bariz bir liderlik buhranı söz konusudur. Yalman'a göre sarf edilen bütün güzel sözlere rağmen *Halk Partisi iktidarı kaybetmeyi bir türlü içine sindiremeyenlerin, meşru yollardan iktidara gelen hükümetleri Türkiye'nin hükümeti diye kabul ederek ona biat etmeyenlere kin güdenlerin, partiyi bu kinin aleti olarak kullananların, feragat diye bir şey tanımayanların elinde esirdir* (Yalman, On Birinci Kurultay, 1954). Partiye yakın *Halkçı* gazetesinde yer alan bir değerlendirmeye göre ise kurultay sonucunda neşredilen beyanname kastedilerek *bu beyanname hür dünyaya bir defa daha gösterdi ki memleket bir hukuk nizamının, teminatlî demokrasinin harareti içindedir. Rejim buhranı ile karşı karşıyadır. Fakat bütün bunlara rağmen Halk Partisi bir vatanseverler topluluğu olarak bu güçlüklerle mücadele, hatta onları yenmek azminden hiçbir şey kaybetmemiştir* ifadeleri yer almıştır (Birgit, 1954). Partiye yakın bir gazetede bu iyimser yorumlar yer alırken,

*Zafer* gazetesinde neşredilen bir köşe yazısında ise açıkça dillendirilmeyen bazı hususlar çiplak bir şekilde ifade edilmiştir. Kurultayın toplanmasındaki tek gayenin parti içindeki bitip tükenmek bilmeyen çekişme olduğu iddiasını taşıyan bir yazıda partideki bazı isimlerin iktidar olmayacaklarını anlayınca birbirlerinin koltuklarına göz diktiklerini savunmuştur. Buna göre; genel idare kurulu ile Genel Sekreter Gülek arasında bir seneden beri şiddetlenen bir ihtilaf olduğu, her iki tarafın da birbirlerine haber vermeden hareket ettikleri ve sonuç itibarıyla Gülek'in önünü kesmek isteyenlerin parti meclisi diye bir mekanizma tesis etmeye yöneldikleri vurgulanmıştır. Genel idare kurulu ile Gülek arasındaki bu çekişmeyi muhteris bir grup ile bir tek muhterisin çatışması şeklinde değerlendiren bu yazı İnönü'yü ise bu süreçte en çok yıpranmış isim olarak tavsif etmiştir (Fenik,1954). Ayrıca, kurultay sonunda neşredilen beyannamede yer alan evrensel insan hakları beyannamesi ve hukuk devleti nizamı gibi tabirlerin iç buhranı kamufle etmeye dönük olduğu iddiasının yer aldığı yazıda Kasım Gülek'in partide ihtilaf olmadığı yönündeki demeçlerini yalancılık ve mürailik olarak nitelendirilmiştir. (Fenik M. F., C.H.P.'deki İç Buhran, 1954) Kurultay ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Erim'e göre; liderlik vasıflarına haiz olmayan Gülek'in bu kurultayda düşürülmesi uygun olmazdı, çünkü onun demagojik hareketlerinin faydasızlığı iyice anlaşılmış değildi. Yerine geçecek olan kişi onun kadar seyahat edemezdi. Bu da Gülek'in hasretini teşkilata duyuracaktı. Eğer Gülek düşseydi gelecek sefer daha güçlü gelirdi (Erim, 2005, s.555).

Kurultay beyannamesinde yer alan rejim ile ilgili bazı ifadeler iktidar kanadının tepkisini çekmiştir. Bu konuyu *Halkçı* gazetesindeki köşesinde tartışan Nihat Erim, iktidarın rejim sözcüğünün ağza alınmasına bile hiddet duyduğunu vurgulayarak 1946'dan 1950'ye kadar demokrasi ve hukuk devleti için çırpınır görünenlerin devlet idaresini kendi ellerine geçirdikten sonra istikamet değiştirdiklerini ifade ederek iktidar kanadını eleştirmiştir. (Erim, C.H.P. Kurultayı Beyannamesi, 1954) Öte yandan, kurultayda görülen görüş ayrılıklarının eleştirildiği bazı gazetelerdeki haberleri konu eden Cemil Sait Barlas, parti içindeki görüşlerin çeşitli olmasını partinin pek çok kıymetleri içinde topladığının bir delili olarak göstermiştir (Barlas, İktidarın Telâşi Boşunadır, 1954).

## Sonuç

Türkiye’de siyaset kültürünün şekillenmesinde önemli bir rolü olan Cumhuriyet Halk Partisi birçok bakımdan ilklerin partisidir. Cumhuriyet’in ilanından sonra kurulan ilk parti olması, bizzat Atatürk’ün partinin kurucu başkanı olması ve ittihatçı gelenekten farklı olarak lider kültüne sahip bir yapıda bulunması 27 yıl süren tek parti iktidarı boyunca parti içinde kliklerin ve ayrılıkların yaşanmasının önünde bir engel olmuştur. Ancak çok partili siyasal düzene geçiş siyaset iklimini birçok yönden etkilediği gibi CHP üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır. Her şeyden önce CHP’li siyasetçiler partiyi yeni döneme adapte etmek için çeşitli yönlerden liberalleşmeye doğru bir eğilim sergilemelerine rağmen partideki eski alışkanlıkların bir çırpıda aşılması mümkün olmamıştır. Parti yönetiminde etki sahibi olanların bir iki değişiklik dışında uzun yıllar boyunca aynı isimlerden seçilmiş olması partide gerçek anlamda radikal denilebilecek değişimler için kolayca karar alınamadığını göstermektedir.

1950 seçimlerinden sonra bir ölçüde tolere edilen CHP üst yönetimi 1954 seçimlerinde alınan onur kırıcı yenilgiden sonra şiddetli eleştirilere hedef olmuşlardır. CHP’de tartışmasız bir sivilleşmenin de amaçlandığı bu yeni dönemde sık sık çıktığı yurt gezilerinde partinin il delegeleri tarafından tanınmaya başlayan ve *halktan biri* görünümü elde eden Kasım Gülek partide ön plana çıkarak İnönü cephesinde yakaladığı zafiyeti de değerlendirip parti genel sekreterliğine seçilebilmeyi başarmıştır. Bu olay CHP’de basit bir görev değişikliğinden öte anlamlar taşımıştır. Her şeyden önce, parti delegeleri nezdindeki imajı günden güne yükselen ve gerek iktidar-muhalefet ilişkileri gerekse de dış politika gibi alanlarda özgün bir politik şahsiyet örneği sergilemesiyle potansiyel bir lider alternatifini olarak görülmeye başlayan Kasım Gülek, CHP içinde belirgin bir meşruiyet krizi ya da parti içi hizipleşmenin öznesi konumunda olmuştur. 1954 seçimlerinden sonra toplanan XI. Kurultay’da da bu özelliği öne çıkan Gülek’in parti içinde muhalefet olma durumu varlığını devam ettirmiştir. Bir bakıma, Gülek’in elde etmiş olduğu genel sekreterlik gücünü sonlandırma amacına matuf olan XI. Kurultay’dan istenen sonucun alınmaması CHP içindeki sorunların kurultaydan sonra da artarak devam etmesine zemin hazırlamıştır. Bir anlamda, CHP’de İnönü etra-



fında kümelenen grubun parti içi muhalefet odağına karşı sergiledikleri tutumun, daha sonraki yıllarda Türkiye’de siyasal partiler için ortaya atılan liderler oligarşisi tabirinin rüşeym haldeki tezahürü olduğu söylenebilir.

XI. Kurultay’dan sonra toplanan kurultaylarda da Gülek, delegelerden aldığı destekle genel sekreterlik koltuğunu korumayı sürdürmüştür. 1959’da toplanan XV. Kurultay’da parti meclisine genel sekreteri düşürme yetkisi verildikten sonra eli zayıflayan Gülek, NATO Parlamentolar Grubu’nun düzenleyeceği toplantıda muhalefetten de bir ismin talep edilmesi ve bu iş için Nüvit Yetkin ismi üzerinde karar alınması sonrasında Albay Fens’e yazmış olduğu mektubun ifşa olması üzerine genel sekreterlikten alınmıştır. Gülek’in 1950’den itibaren sürdürmüş olduğu genel sekreterlik makamının parti içinde belirgin bir ikiliğe yol açmasına rağmen İnönü’nün Gülek’i görevden almak için el altından bir çabaya girişmemesi üzerinde durulmayı hak etmektedir. Meşru yoldan genel sekreterlik görevine gelmiş olan Gülek’in gayrı meşru yollarla görevden alınması her şeyden önce kurultayın kararına saygısızlık olacağından parti yönetimi, yıllar boyunca Gülek’in idari görevine katlanmak durumunda kalmıştır. Ancak bu durum, parti içi çekişmelerin, hizipleşmenin ve güç mücadelesinde her yolun mübah görüldüğü bir partililik anlayışını Türkiye’deki siyasal kültüre miras bırakmıştır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Republican People's Party's XI<sup>Th</sup> Congress in The  
Shadows of Discussions of Election Defeat,  
Intra-Party Opposition and The Schism  
(26-30 July 1954)**

\*

Resul Babaoğlu  
*Sirt University*

Republican People's Party, which plays an important role in shaping the political culture in Turkey, is the first in many ways. Being the first party established after the proclamation of the Republic, the fact that Atatürk himself was the founding chairman of the party and that he had a leader cult unlike the anti-Islamic tradition was an obstacle to the existence of cliques and differences within the party during the 27-year single-party rule. However, the transition to a multi-party political order has a lasting impact on the RPP, as it has affected the political climate in many ways. First of all, although the RPP politicians have tended towards liberalization in various ways in order to adapt the party to the new era, it has not been possible to overcome the old habits of the party in a snap. The fact that those who have influence in party management has been Chosen from the same names for many Years, except for one or two Changes, shows that it is noy easy to make decisions for the Changes that can be called as radical in the party. At the end of the World War II, with the certainty of Turkey's political and economic interests pointing the West, it is no surprise that there will be a marked liberalization in domestic politics. The collapse of one-party rule in Germany and Italy with the World War II also put the politics in Turkey into an orbit inevitably. In the process until the World War II, despite the negative experiences of Turkey's democracy adventure, a liberal political order was the ultimate goal of bringing the Republican administration in line with democratic principles, as demonstrated by the competitive system undertaken twice during the Atatürk era. As a matter of fact, since the beginning of 1944, the concept of democracy has started to be discussed frequently in the Turkish press. In this process, the change in RPP has become concretely observable. Opposition formations within the party prepared the birth of a new

party in a short time. The opposition, consisting of Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan and Fuat Köprülü, laid the foundations of the Democratic Party and brought about the developments that would end the RPP's 27-year single-party power. As can be expected, however, this process did not occur painlessly. As this period, which the Dutch historian Zürcher evaluated under the title of *A Restless Democracy*, recalled the party fights during the Constitutional Monarchy period, a number of developments which will allow the formation of political culture in Turkey have been seen. Most importantly, the difficulty of adapting to the new role of the RPP, which became an opposition in the elections held on May 14, 1950, and the confusion experienced during the adoption of the new political actors who settled in power with a social formation differentiating from the groups on which the RPP is based, made an impact hampering the relations of power and opposition. The RPP top management, to some extent tolerated after the 1950 elections, has been the target of severe criticism after the humiliating defeat of the 1954 elections. Kasım Gülek, who became known by the provincial delegates of the party and gained the appearance of one of the people in the country trips that he frequently visited in this new period, where an indisputable civilization was aimed in the RPP, succeeded to be elected to the general secretary of the party by evaluating the weakness he caught in the party. This event has more meanings than a simple change of position in the RPP. First of all, Kasım Gülek, whose image of party delegates has been increasing day by day and has been seen as a potential leader alternative in the fields of power-opposition relations and foreign policy as well as being a potential leader alternative, has become a subject within a significant legitimacy crisis within the RPP or internal party faction. In the 11th Congress, which convened after the 1954 elections, Gülek's opposition to the party continued to exist. In a way, the lack of the desired results from the 11th Congress aimed at ending the general secretary power of Gülek, has given rise to the continuation of the problems within the RPP even after the congress. In a sense, the attitude against the intra-party opposition focus of the group around İnönü in RPP, can be said to be a manifestation in the state of germ for the leaders oligarchy term posed for subsequent years in the political parties in Turkey.

At the congresses that convened after the 11th General Assembly, Gülek continued to maintain the position of general secretary with the support of the delegates. Gülek, who weakened his hand after being given the party

council of the authority to drop the general secretary in the 15th congress held in 1959, he was taken from the general secretariat upon the letter he wrote to Colonel Fens was disclosed after the request of a member of the opposition at the meeting of NATO Parliaments Group and the decision on the name of Nüvit Yetkin was made. Although the general secretary's office, which Gülek has maintained since 1950, has led to a significant duality within the party, it deserves to be stressed that Inonu did not make an effort to dispose of Gülek. Since the unlawful dismissal of Gülek, who had become the general secretary legitimately, would be disrespectful to the decision of the general assembly, the party management had to endure Gülek's administrative duties for years. But, this situation left a legacy of an understanding partisanship in which rifts within the party, schism and the power struggle seen allowable all over to the political culture in Turkey.

### Kaynakça / References

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. (1998). *Milli şef dönemi:Çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1939-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arcayürek, C. (1985). *Yeni iktidar yeni dönem 1951-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atay, F. R. (1954, Haziran 14). C.H.P. muhalefetine durumu. *Dünya*.
- Aysal, N. (2012). Atatürk döneminde iç politika. (T. F. Ertan ed.), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* içinde (s. 161-189). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aysal, N. (2017, Mart). Tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı (9-16 Mayıs 1935). *History Studies, International Journal of History*, 9(9), 21-45.
- Babaoğlu, R. (2017). İngiliz belgelerinde Türkiye'de demokrasiye geçiş yılları: 1946 seçimleri ve Demokrat Parti'nin kurulması. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 371-402.
- Balcı, M. (2015). *Sıradışı bir siyasetçi: Kasım Gülek, hayatı ve siyasi faaliyetleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Barlas, C. S. (16, Temmuz 1954). C.H.P.'nin durumu V. *Son Havadis*.
- Barlas, C. S. (1954, Temmuz 12). C.H.P.'nin durumu. *Son Havadis*.
- Barlas, C. S. (1954, Temmuz 15). C.H.P.'nin durumu II. *Son Havadis*.

- Barlas, C. S. (1954, Temmuz 30). İktidarın telâşi boşunadır. *Son Havadis*.
- Barutçu, F. A. (1977). *Siyasi anılar 1939-1954*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birgit, O. (1954, Temmuz 31). Kurultay kapanırken. *Halkçı*.
- C.H.P. Genel İdare Kurulu (1954). *C.H.P. Genel İdare Kurulu'nun 11. Kurultaya Sunduğu Rapor 26-7-1954*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- C.H.P. Genel İdare Kurulu (1954). *C.H.P. Genel İdare Kurulu'nun 11. Kurultaya Sunduğu Rapor 26-7-1954*. Ankara.
- (1953). C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in C.H.P. Onuncu Kurultay Konuşmaları . X. Kurultay Kararıyla Basılmıştır.
- (1954). C.H.P. XI. Kurultayı Genel Başkan İsmet İnönü'nün Açış Nutku. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- C.H.P.'de Kulis Arkası Faaliyetler Arttı. (1954, Temmuz 24). *Zafer*.
- CHP Uyanık Olmalı. (1954, Temmuz 18). *Yeni Sabah*.
- Çakmak, F. (2017). Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve müfettiş raporlarına göre parti teşkilatının karşılaştığı sorunlar (1945-1950). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 319-348.
- Çavdar, T. (1994). Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* C.8 içinde (s. 2024-2042). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çevik, İ. (1954, Temmuz 18). C.H.P.'nin atisi ve yeni kararlar. *Zafer*.
- Çevik, İ. (1954, Temmuz 9). C.H.P.'yi islah edecek komisyon faaliyeti. *Zafer*.
- Dodd, C. H. (1991). Ataturk and political parties. M. Heper, and J. Landau içinde, *Political Parties and Democracy in Turkey* (p. 24-42). London, New York: I.B. Tauris&Co Ltd.
- Erim, N. (1954, Ağustos 2). C.H.P. kurultayı beyannamesi. *Halkçı*.
- Erim, N. (2005). *Günlükler 1925-1979*. I. Cilt, (Haz. A. Demirel.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fenik, A. (1954, Temmuz 30). Kurultaya dair. *Zafer*.
- Fenik, M. F. (1954, Ağustos 2). C.H.P.'deki iç buhran. *Zafer*.
- Fenik, M. F. (1954, Temmuz 23). İslahat istemek bozukluğu kabul etmektir. *Zafer*.
- Fenik, M. F. (1954, Temmuz 19). Şu C.H.P.'deki tesanüt hikayesi. *Zafer*.
- Fenik, M. F. (1954, Temmuz 27). Türk devletine karşı cephe alan kurultay . *Zafer*.

- (25 Şubat 1954). Genel Başkan İsmet İnönü'nün C.H.P. Kurultayı Olağanüstü Toplantısını Açış Nutku.
- Giritlioğlu, F. (1965). *Türk siyasi tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*. C. I. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Gülen, A. (2018). *Türk siyasal hayatında Nihat Erim*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Güngör, S. (2004). *Muhalefette CHP*. Ankara: ALternatif Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2014, Mart 16). İttihat ve terakki'den günümüze "liderlik", "siyaset" ve "demokrasi". *Sabah*.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi II 1920-1960*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karpat, K. H. (1959). *Turkey's politics, the transition to a multi-party system*. Princeton, New Jersey: Princeton university Press.
- (1956). *Kasım Gülek konuşuyor... Günümüzün meşhur politikacıları*. İstanbul: Ekicigil Yayınevi.
- Kili, S. (1975). *1960-1975 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde gelişmeler, Siyaset bilimi açısından bir inceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Koçak, C. (1995). *Siyasi tarih (1923-1950)*. M. T. vd. içinde, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, içinde (s. 85-177). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, C. (2003). *CHP-devlet kaynaşması (1936)*. *Toplumsal Tarih*, S. 118, 74-79.
- Kurultayın İlk Günü. (1954, Temmuz 28). *Yeni Sabah*.
- Nadi, D. (1954, Temmuz 26). Kurultay arifesinde Ankara'dan notlar. *Cumhuriyet*.
- Nart, S. (1984). *Türk tarihinde 1945-1960 yılları ve Kasım Gülek*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orhon, O. S. (1954, Ağustos 1). *Bilanço*. *Zafer*.
- Ortaylı, İ. (1983). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Özbudun, E. (1976). *Social change and political participation in Turkey*. Princeton, New Jersey: Princeton university Press.
- Rustow, D. (1969). *The development of parties in Turkey*. (ed. J. L. Palombara, and M. Weiner) içinde, *Political Parties and Political Development* (s. 107-137). Princeton, New Jersey: Princeton university Press.

- Sayarı, S. (2002). The changing party system. (ed. S. Sayarı and Y. Esmer), *Politics, Parties&Elections in Turkey* içinde (s. 9-33). London: Lynne Rienner Publishers.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları, DP'nin Altın Yılları 1950-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Unat, K. (2016). *Durmayalım düşeriz, İktidardn muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Uyar, H. (2012). *Tek parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Uyar, H. (2017). *Demokrat Parti iktidarında CHP 1950-1960*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Uzun, H. (2010). Tek parti döneminde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kongreleri temelinde değişmez genel başkanlık, kemalizm ve milli şef kavramları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20-21), 233-271.
- Yalçın, H. C. (1954, Temmuz 24). Hayırlı dostlar. *Halkçı*.
- Yalman, A. E. (1954, Temmuz 21). Bozguncu politika. *Vatan*.
- Yalman, A. E. (1954, Temmuz 20). C.H.P.'de iki cephe. *Vatan*.
- Yalman, A. E. (1954, Temmuz 15). C.H.P.'de liderlik. *Vatan*.
- Yalman, A. E. (1954, Ağustos 2). On Birinci kurultay. *Vatan*.
- Yeni Ulus C.H.P.nin resmî yayın organı değildir. (1954, Şubat 14). *Yeni Ulus*.
- Yılmaz, H. (2008). The Kemalist revolution and the foundation of the one-party regime in Turkey: A political analysis. (ed. S. Y. vd.), içinde, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan* (s. 535564). Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Babaoğlu, R. (2019). Seçim yenilgisi, parti içi muhalefet ve hizipleşme tartışmalarının gölgesinde Cumhuriyet Halk Partisi XI. kurultayı (26-30 Temmuz 1954). *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,13(19), 2679-2708. DOI: 10.26466/opus.591533

## Osmanlı Devletinin Son Döneminde Anadolu'ya Gelen Muhacirler ve Muhacirlerin Göç Ettiği Bazı Şehirlerdeki İskân Politikaları

DOI: 10.26466/opus.576880

\*

Ahmet Oğuz\*

\*Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir / Türkiye

E-Posta: [ahmetoguz@nevsehir.edu.tr](mailto:ahmetoguz@nevsehir.edu.tr)

ORCID: [0000-0000-1991-1102](https://orcid.org/0000-0000-1991-1102)

### Öz

Osmanlı topraklarına göç Kırım'ın kaybıyla başlamış ve artış göstermiştir. Osmanlı ordularının yenilmesiyle beraber bu bölgelerden Anadolu'ya göçler hızlanmıştır. Müslüman Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerin kaybı Anadolu'ya göçü artırmıştır. En kesif göç dalgası 93 Harbi ve Balkan Harbi'yle olmuştur. Rusya'nın Balkanlarda ve Kafkaslarda bulunan Osmanlı topraklarında Türk ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerleri işgal etmesi kitleler halinde göçün Anadolu'ya akmasına sebebidir. Osmanlı Devleti'nin ikinci büyük göç dalgası Balkan Savaşı'nın kaybedilmesiyle başlamış ve sonrasında da devam etmiştir. Balkanlardan ve Karadeniz'den gelen muhacirlerin toplama merkezi İstanbul olmuştur. Savaşların kaybıyla başlayan göç dalgası İstanbul hükümetlerini bir hayli sarsmıştır. Örneğin İstanbul'a gelen muhacirleri toplayacak adeta yer kalmamış, padişah dahi sarayını açarak misafir kabul etmiştir. İstanbul sokaklarına sığmayan muhacirleri ülkenin değişik yerlerine göndermek için yoğun çaba harcanmıştır. Önce İstanbul'da toplanan mülteciler daha sonra uygun şehirlere gönderilmişlerdir. Gelen göçmenler arasında bulunan 'Çerkes Muhacirler'in çapul ve yağma yaptıkları gibi iddialar ortaya atılmıştır. Meclis-i Mebusan'ın açık olduğu dönemde Çerkes göçmenler, Müslim gayrimüslim mebuslar arasında tartışmalara sebep olmuşlardır. En önemli göç olaylarından biri de 'zor yıllar'diye bileceğimiz 1911-1912 Balkan Savaşları sonrasında yaşanmıştır. Bu dönemi zorlaştıran bir başka etken ise devletin imkânlarının gittikçe tükenmesiydi. İç isyanlar ve dış saldırıların devletin insan ve mali kaynaklarını iyice eritmişti. Uzun yıllardır göç alan Anadolu şehirleri artık muhacir kabul etmek istemediklerini merkezi hükümete bildirmiştir. Balkanlar ve Kafkaslardan gelen mülteciler Anadolu'ya iskân ettirilmişlerdir. Osmanlı Devleti son yüz yılında Anadolu'ya akan mültecilerle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Gelen bu mültecilere barınma ve beslenme hususunda devletin imkânları kullanıldığı gibi Anadolu halkı da bu insanlara kucak açmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları, Anadolu, muhacir



## Immigrances of Anatolia in The Last Term of The Ottoman State and Public Policies in Countries of Immigrants

\*

### Abstract

*The migration to the Ottoman lands started with the loss of Crimea and increased. With the defeat of Ottoman armies, migrations accelerated from these regions to Anatolia. The loss of the regions where the Muslim-Turkish population was concentrated increased the migration to Anatolia. The most intensive migration wave was caused by 93 War and Balkan War. Russia's occupation of the Ottoman's Balkans and Caucasus territories where the Muslim-Turkish population was concentrated had caused mass migration to Anatolia. The second great wave of migration of the Ottoman Empire began with the loss of the Balkan War and continued afterwards. Istanbul had been the center of gathering of refugees from the Balkans and the Black Sea. The wave of immigration that started with the loss of wars greatly shook the governments of Istanbul. For example, the emigrants who came to Istanbul had no place to shelter, even the sultan opened his palace and accepted guests. Intensive efforts had been made to send refugees who do not fit in the streets of Istanbul to different parts of the country. The refugees were first gathered in Istanbul and then sent to the appropriate cities. It was claimed that the Circassians which is accepted among immigrants committed plundered the city. At the time the parliament (Meclis-i Mebusan) was open, Circassian immigrants issue had caused controversy between Muslim and non-Muslim deputies. One of the most important migration events took place in the aftermath of the Balkan Wars of 1911-1912, Which we know as difficult years. Another factor that made this period difficult was that the opportunities of the state gradually decreased. Internal rebellions and external attacks had devastated the human and financial resources of the state. Anatolian cities, which had been migrating for many years, had reported to the central government that they no longer want to accept immigrants. Refugees from the Balkans and the Caucasus were settled in Anatolia. In the last century, the Ottoman Empire had to deal with the refugees flowing to Anatolia. As the state's facilities were being used for sheltering and feeding these refugees, the Anatolian people had embraced these people.*

**Keywords:** Ottoman Empire, Balkan wars, Anatolia, immigrant.

## Giriş

İnsan göç dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının bir yerden başka bir yere gitmesidir. Ayrıca göç kişisel nedenlerden dolayı yer değiştirme de bu tanımlamanın içine almaktadır. Hatta göç diğer canlıların da örneğin hayvanların da bir yerden bir yere gitmesini içerir (Saraç, 2011, s. 1052). Türkler de Orta Asya'dan başlayarak dünyanın pek çok bölgelerine tarihleri boyunca göç etmişlerdir. Her göç olayında olduğu gibi daha iyi bir yaşam kurmak başta olmak üzere çeşitli sebeplerle göçler yapılmıştır. Balkanlara doğru yayılan Türk nüfus Balkanlara giderken fatihlerin arkasından gitmiş, vardıkları yerlerde de yerli halkla kaynaşarak bölgeyi imar ve irşat etmişlerdir. Osmanlı ordularının gelmesiyle beraber bölge halkı göç etmemiştir. Aksine fetihlerle gelen göç halka refah getirmiş ülkelerin nüfuslarını artırmıştır. Balkanlarda Hıristiyan halkın yaşadığı yerler kaybedilmiş olmasına karşın oralardan bölgeyi etkileyecek şekilde herhangi bir Hristiyan göçü olmamıştır. Osmanlı Devleti oraları fethettiği zaman bölgenin halkına geniş bir hoşgörü sunulmuştur. Devletin alması gereken vergileri alarak yerel otoritenin feodal yaşamın sürdürülmesine imkân tanımıştır (Çetin-Çağ, 2013, s.287).

Ancak Türklerin Balkanlardan dönüşleri bu şekilde olmamıştır. 19. Yüzyıldan itibaren Türk ve Müslümanların Balkanlardan Anadolu'ya göçleri ise savaştan kaçmak ve hayatta kalmak için yapılan zorunlu göçlerdir. Türklerin fetih dönemlerinde Balkanlara Anadolu'dan giden göç Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesiyle Anadolu'ya doğru olmuştur. Anadolu'ya zorunlu göçler Müslüman nüfusun yaşadığı, yoğun olduğu Kırım'ın 1783 yılında kaybıyla başlamıştır (Uzunçarşılı 2007: 491). Kırım'dan sonra daha başka yerler de kaybedilmiş böylece göçler de sürekli hale gelmiştir. Yakın bölgeler haricinde de Anadolu'ya göçler olmuştur. Rus zulmünden kaçıldığı gibi Çin zulmünden de Doğu Türkistan'dan ve diğer Türk coğrafyasından Anadolu'ya acı hikâyelerle göçler olmuştur (Gayretullah, 2006, s.136).

Çar Deli Petro ile başlayan Rusya'nın Akdeniz'e inme çabaları Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetini de belirlemiştir. Ruslar aşağıya doğru inip Rus baskısı Osmanlı üzerine geldikçe göçler artmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı 93 Harbi'ni kaybetmesiyle dağılmaya başladığı

son dönemlerde ise hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan gelen muhacir sayısı da aynı oranda artmıştır. Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle çekildiği bölgelerden göçler de o nispette hızlı olmuştur. Özellikle Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan göçler insan sayısı ve çekilen sefalet olarak büyük boyutlardadır. 93 Harbi'nden sonra kış günü üstü açık vagonlarla geldikleri gibi nüfusun çoğunu yollarda kaybedilmiştir(Oğuz, 2010, s. 216). Kafkaslardan yapılan göçlerin de bundan pek farkı yoktur.

Türklerle meskûn olan Balkanlar başta olmak üzere diğer bölgelerdeki toprakların kaybıyla da her bölgeden Anadolu'ya doğru değişik yollarla muhacir gelmiştir. Gelenler kadar bir de gelemeyenler tarafı vardır. Özellikle Bulgaristan'ın hem Anadolu'ya açılan kapı olması hem de Türk ve Müslüman nüfus bakımından yoğun bir nüfusu barındırması buradaki dramı artırmıştır. Bulgarlar da bölgeyi Bulgarlaştırma çabasına girmiştir. Bölgeye önemli Rus ajanları gönderilerek Bulgarların göçü teşvik edilmiştir (Karpat, 2013, s. 161) . Bulgarların çete faaliyetlerinde bulunmaları ve Rus desteğini arkasına almaları buna karşın Osmanlı kuvvetlerinin güçsüzlüğü vahşetin boyutlarını artırmıştır. Bulgar çetelerinin Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek amacıyla yaptıkları Türk soykırımı dönüşmüştür. Bulgar çeteleri planlı bir katliama başlamışlardır. Savaşın başından beri bölgede hâkim olan Bulgar çetelerinin Rus kuvvetlerinin desteğiyle çıkardığı isyan Osmanlı başıbozuk kuvvetlerle takviye etmesiyle bastırılabilmiştir. İsyanın bastırılmasında başıbozuk Osmanlı güçlerinin orantısız güç kullanmış olması hatta kimi Osmanlı memurlarının mahkeme yapmadan cezalar vermeleri Osmanlı Devletini zor duruma düşürmüştür(Yetişgin, 2013, s. 753). Osmanlı Devleti'nin hem düzenli kuvvetlerinin olmaması hem de asayışı sağlayacak bir başka çare bulamamaları sebebiyle Kafkaslardan gelen Çerkezler başta olmak üzere eli silah tutan kimseler silahlandırılmıştı. Fakat başıbozuk olarak adlandırılan bu güçler asayışı temin edemedikleri gibi yağma ve talan işlerine de girerek Osmanlı Devleti'nin itibarına zarar vermiş, bu kuvvetler masum halka da zulümler yapmıştır. Bu durum Bulgarların da propagandasıyla Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırmak için geçerli bir sebep ortaya çıkarmıştır (McCarthy, 1995, s. 61). Bulgarların 'Türkler katliam yapıyor.' şeklinde yaptıkları propaganda onları haklı gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nin de Batı kamuoyunda yalnız kalmasına sebep olmuştur. Rusya da Batıdan soyutlanan Osmanlı Devleti'ne istediklerini daha kolay

yaptırabilmiştir. Avrupa devletlerinin dikkatini bölgeye çekmek amacıyla hedeflerine kanlı olarak ulaşmak isteyen Bulgarlar, Türk ve Müslümanları engel olarak gördüklerinden durum soy kırıma dönüşmüştür. Avrupalı gözlemcilerin raporlarında katliamlar açıkça yazılmışsa da Batılı devletler herhangi bir önlem alınmamıştır (Karpat, 2004, s.221).

Türk milleti asırlardır vatan olarak bildiği Balkanlardan yalnız göç ettirmekle kalmamış, bu süreçte büyük bir soykırıma da uğramıştır. Fransız ihtilalinin bir sonucu olarak ortaya çıkan mikro milliyetçiliğin de etkisiyle Balkanlı gayrimüslim Osmanlı vatandaşları yıllardır birlikte yaşadıkları komşuları Müslüman halka saldırmışlardır. Onları göçe ya da ölüme mahkûm ederek yeni bir devlet kurma yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple Sırpların, Herseklerin, Karadağlıların ve nihayet Bulgarların zulmünden kaçabilenler kaçmış, kaçamayanlar ise soykırıma uğramıştır. Bugün Balkan coğrafyasında bulunan devletlerde Türk nüfusun yok denecek kadar az oluşu bunu doğrulamaktadır. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin uzun asırlardır bıraktığı Türk mimarisi de Türk nüfus gibi zarar görmüştür. Balkanlar'a asırlardır hâkim olan Osmanlı Devleti'nin mimari izleri neredeyse yok denecek hale gelmiştir. Anlaşılmaktadır ki Balkanlar başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hükümranlığının sona erdiği her bölgede Müslüman Türk nüfus ile beraber Osmanlı mimarisi de yok olmuştur.

Türklerin uzun süre yaşadığı Balkanlardan ve Kafkaslardan olmak üzere Anadolu'ya yoğun bir Türk ve Müslüman muhacir akını olmuştur. Çok milletli ve çok kültürlü bir yapısı olan Balkanlardan Osmanlı hâkimiyeti çekilince bölge karışmıştır. Bu karışıklıkta Müslümanlar ve Türkler değişik milletlere bağlı Hristiyan milletler tarafından geçmişin suçlusu ve sorumlusu olarak görülmüştür. Bu sebeple yaşadıkları topraklardan göçe zorlanmışlar hatta katliama uğramışlardır. Doğudan gelenler için de durum farklı değildir. Kırım'ın kaybı başta olmak üzere Rus orduları güneye doğru ilerledikçe yerinden yurdundan olan, ölüm tehlikesi yaşayan daha ötesi katledilen Müslümanlar ve Türkler Anadolu'ya sığınmışlardır. Bu insanlar hem Rus ordularından hem de Ermenilerden kaçmışlardır. Anadolu'ya gelişin üçüncü bir yolu olarak da deniz kullanılmıştır. Hem Balkanlardaki limanlardan hem de Karadeniz limanlarından muhacirler Anadolu'ya gelmiştir.

## Balkanlardan Gelen Göçler

Balkanlar, Osmanlı fetihlerinin ağırlık noktasıydı. Bu yüzden Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan Anadolu'ya ekseriyetle göç veren ülkelerdendir. Rusların baskıları arttıkça ve de bağımsızlıklarını kazanarak sınırları genişledikçe göçler de artmıştır. Romanya'dan 1812 yılında 200.000 tahmin edilen insan sayısı daha sonraları gittikçe artmıştır. Bu göçler Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır. Bulgaristan'dan da 1828 yılından itibaren başlayan göçler, Bulgar zulümüyle de beraber oldukça şiddetli olmuştur. Yugoslavya'dan da Romanya'dan olduğu gibi 1812 yılından itibaren Sırp ayaklanmalarının durumuna göre göçler başlamıştır. Yunanistan'dan ise Mora yarımadasında isyanın başlamasıyla göçler hatta toplu katliamlar başlamıştır. Avrupa devletleri ve Yunan hayranları eski çağların medeni halkını barbar Türklerden korumak için gönüllü olarak Mora yarımadasına akarlarken Traplice'de otuz iki bin Türk medeniyet göstergesi olarak toplu halde katledilmiştir(Kaflı, 1966, s. 24).

Osmanlı Devleti 93 Harbi'yle Balkanlarda askeri üstünlüğünü kaybedip topraklar elden çıkınca Anadolu'ya doğru yoğun bir göç dalgası başlamıştır.Bu dalga kaybedilen topraklardan iki yönlü olarak artmıştır. Balkanlar ve Kafkaslar bu girişin iki ana kapısını meydana getirmiştir. Rus ordularının ilerleyişi karşısında apar topar yollara düşülmesi, ulaşım vasıtalarının sınırlı, göçmenlerin de çok olması faciayı artırmıştır. Artık yollardaki kayıplar, çetelerin insafına terk edilen silahsız ve savunmasız masum halkın katliamı yalnız belgelere girmekle kalıyordu. Avrupalı devletlerin konsolosları bu soy kırımını yazıya aktarmakla yetiniyorlardı(McCarthy 1995: 89). Yollara düşen Türkler, Rus ordularından kaçtıkları gibi Bulgar çetelerin göç güzergâhlarına kurdukları tuzaklarda da büyük kıyımlara uğramışlardır. Bu tuzaklardan kurtulan Türkler hem göç yollarında hem de İstanbul ve diğer şehirlerde salgın hastalık, açlık ve benzeri sebeplerle kırılmıştır. Öte yandan geldikleri yerlerde de bir barınak buluncaya kadar büyük kayıplar vermişlerdir. Osmanlı DevletininBulgaristan toprakları soy kırımın yaşandığı yerlerden biri olmuştur. Hızla güneye ilerleyen Rus askerleri, Bulgar topraklarındaki Müslüman halkı bilinçli bir şekilde yerlerinden ayrılmaya zorladıkları için katliam dâhil her türlü baskıyı yapmışlardır. Ruslar, savaş taktiği olarak

da Osmanlı ordusunun manevra alanını daraltmak amacıyla Türk göçünü teşvik etmişlerdir.

Bulgar bağımsızlık hareketi, Bulgar kilisesinin bağımsızlığını almasıyla önceden beri planlanan müstakil Bulgar Devleti kurulması sürecine daha da yaklaşmıştır. Rus orduları ilk kez 1828-29 Osmanlı Rus savaşında Balkan dağlarını aşarak Edirne'ye gelmişlerdi. O zaman henüz teşkilatlanmamış olan Bulgarlar Türkler için bir tehlike oluşturmamıştı. Ancak 1877-78 Osmanlı Rus savaşında ise milli kimlik oluşturmuşlar, silahlanmışlar ve askeri olarak Rusları desteklemişlerdir. Türklere karşı yürüttükleri çete faaliyetleriyle Bulgaristan'da katliam yapmışlardı. Ruslar, Rusçuk ve özellikle Plevne'de Osmanlı ordusunun yerel olarak gösterdikleri mukavemeti kırmışlar Sofya, Filibe ve Orhaniye yoluyla Edirne'ye varmışlardı (Uzunçarşılı, 1988, s.52). Rus düzenli birlikleri Müslüman yerleşim yerlerine ve göç kabilelerine saldırmışlardı. Bu saldırılardan korkan halk yükte hafif pahada ağır ne eşyaları varsa alıp göç yollarına düşmüşlerdi. Yollara düşen halk, trenleri de doldurduğu için yüz binlerle ifade edilen göç dalgası Osmanlı ordusunun geçiş noktalarını da tıkamaktaydı.

Bölgede bir başka unsur daha vardı: Çerkesler. Onlar, 93 Harbi sonrası Rumeli'den gelen guruplar içinde bazı problemlere sebep olmuşlardır. Kafkaslarda İmam Şamil'in 1859 yılında esir düşmesiyle Kafkaslardan önce Balkanlar'a göç etmek zorunda kalmışlar, daha sonra Balkanlar'ın da Rusların istilasına uğramasıyla tekrar Anadolu yollarına düşmüşlerdi. Elinde mevcut silahlı askeri bulunmayan Osmanlı Devleti, silahlandırabildiği Çerkesleribaşıbozuk kuvvet olarak kullanmıştır. Osmanlı hükümetince silahlandırılan Çerkes kuvvetler Bulgarların Müslüman halka karşı yaptığı katliamlara karşılık vermişler ancak bunun yanında yağma ve çapul hareketlerinde de bulunmuşlardır. Bu durumu rapor eden bölgedeki Avrupa elçilerinin raporlarında 'Türkler katliam yapıyor.' propagandasının Avrupa kamuoyuna yanlı bir şekilde yansıtılmasına sebep olmuştur (McCarthy, 1995, s. 57).

Çerkeslerin Balkanlardan Anadolu'ya gelirken düzensiz kuvvet halinde de olsa Bulgar ve diğer çetelere karşı kendilerini savunacak durumdıydılar. Dolayısıyla saldırılara cevap verecek kabiliyetleri vardı. Bu durum henüz açık olan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda da tartışılmıştır. Gayri Müslim mebuslar Çerkeslerin yağma, çapul ve katliam yaptıklarını

iddia etmişlerdir. Müslüman mebuslar ise 'izzet-i nefis' ile hareket ettiklerini savunmuşlardır. 1877-78 Osmanlı meclisinde Müslümanlarla gayri Müslim mebuslar arasında yaşanan en şiddetli tartışmalardan biri olmuştur.<sup>1</sup>Çerkeslerle ilgili Balkanlardaki benzer durum Kafkaslarda da olmuştur. Savaşta cesaret ve kahramanlıkları takdir edilse de uygunsuz hareketlerinin orduya ve devlete zarar verdiği de kimi Osmanlı gözlemcileri tarafından da eleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle Balkanlardan başlayan tersine göç benzer şekilde Kafkaslardan da olmuştur. Aynı sebeplerle Rus baskısında kaçan Müslüman topluluklar başta Türkler olmak üzere yaşama şanslarını Anadolu'ya göç etmekte bulmuştur. Rusların Kafkaslarda kolay ilerleyişi bu göçleri hızlandırmıştır. Savaş sonrasında Müslümanların mülklerinin değişik sebeplerle ellerinden alınarak kuzeyden gelen Rus göçmenlere verilmesi savaşlar sonrasında da göçlerin mütemadiyen devam etmesine sebep olmuştur. Rusların kıskırtması sonucu Ermenilerin debölgedeki Müslüman halka karşı kuvvet kullanarak yıldırma, göç ettirme ve katliama varan şiddet eylemleri göstermeleri sebebiyle Kafkaslardan iç bölgelere doğru göçler olmuştur. Ruslarla yapılan savaşların kaybedilmesi üzerine Kırım başta olmak üzere bölgeden çok sayıda göçler olmuştur. Bu halklar içinde Çerkezler dâhil olmak üzere Rus ordularından kaçan bölgenin Müslüman halkı Osmanlı topraklarına, Anadolu'ya sığınmıştır.

### **Kafkaslar'dan Anadolu'ya Muhacir Göçü**

Anadolu'nun göç yollarından biride Kafkaslardır. Kafkas Dağları'yla Doğu Anadolu'yu içine alan Kafkaslar bölgesi Müslüman ve Rus istilasının Balkanlardan sonra hissedildiği önemli bir bölgedir. Müslüman ve Türk nüfusun yoğun ve hareketli olması yanında Ermeniler de bölgede dağınık olarak bulunmaktadır. Ermenilerden başka Gürcüler, Keldaniler, Nasturiler ve Rumlar bölgenin başlıca sakinleriydi. Müslüman ve Türkler üzerinde Rus baskısı arttıkça, Ruslardan destek alan Ermeniler de Müslüman ve Türkler üzerine baskıyı artırmışlardır. Osmanlı –Rus

---

<sup>1</sup> 1877-1878 yıllarında faaliyet gösteren Osmanlı meclisinde bu konuda yapılan tartışmalar için (Oğuz 2010, s.218-219).

savaşlarının yapıldığı yıllarda Rus saldırıları Balkanlarla beraber Kafkasya'dan da gerçekleştiği için Anadolu, Kars ve Erzurum yoluyla yoğun göçler almıştır. Bu göçler İkinci Dünya savaşının sonuna kadar yoğunluğu değişmekle beraber devam etmiştir. Göçler Anadolu'nun her tarafına olmakla beraber Kırım Tatarları Eskişehir bölgesine daha çok yerleşmişlerdir. Bu arada Azerbaycan'dan da Kars, Iğdır ve Erzurum civarına göçler olmuştur. Azerbaycan'dan göçlerde Ermenilerin Ruslarla birleşerek Azerbaycan Türklerini yurtlarından kovmak ve devlet kurma arzuları da bu göçleri kamçulamıştır(Kaflı,1966, s.19 vd.). Aynı sebepler Doğu Anadolu için de geçerlidir.

Bölgede bulunan Ermeniler Rus teşvikiyle göçün yönünü kimi zaman da tersine çevirmiştir. Örneğin 1828-1829 Osmanlı Rus savaşında Erzurum'a kadar ilerleyen Ruslarla beraber çok sayıda Ermeni Rusya'ya gitmişti. Diğer yandan İstanbul patrikliğine bağlı olmak istemeyen kimi piskoposlar Eçmiadzin patrikliğine bağlanmışlardı. Bu durum Doğu Anadolu'dan göçen bir Ermeni nüfusun Erivan bölgesinde yoğunluk meydana getirmesine sebep olmuştur.

### **Anadolu Şehirlerine Yapılan Göçler**

Osmanlı Devleti artan muhacir akınını bir düzene bağlamak amacıyla 5 Ocak 1860 tarihinde Göç Komisyonu kurmuş ve her taraftan gelen göçmenleri İstanbul'da toplamak istemiştir. 93 Harbi sebebiyle devletin imkânları yeterli olmayınca 23 Ocak 1878'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve 24 Ocak'ta ise Milletler Arası Muhacirlere Yardım Komitesi Avrupa'daki hayır kurumlarına yardım çağrısında bulunmuşlardır. Bu yardım çağrısı karşılıksız kalmamış değişik ülkelerden yardımlar gelmiştir (İpek, 1999, s. 79). Bunun için İstanbul'da değişik semtlerde şubeler oluşturulmuştur. Anılan komisyon bir süre Zaptiye Nazırlığı'na bağlandıysa da işlerinin ağırlaşması sebebiyle müstakil hale getirilmiştir (Paşaoğlu, 2013, s. 352). Fakat bir süre sonra İstanbul üzerinden dağıtmak zor olduğundan Anadolu'nun değişik yerlerine uygun vasıtalarla muhacir gönderilmiştir. Eğer arazi ve barınma şartları uygunsa isteyenleri istedikleri yerlere, akrabalarının yanlarına sevk edilmişlerdir. Böylece işlerin hızlandırılması ve göçmenlerin salgın hastalıklardan ve açlıktan telef olmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Göç idaresinin kararıyla yapılan bu sevkler isteğe



bağlı olduğu gibi zaruretler neticesi de gerçekleştiği de olmuştur. Devletin elinden geleni yaptığı gibi vardıkları mahallerde de bölge halkı muhacirler-erehayatta kalabilmelerini sağlayacak gerekli desteği vermiştir.

O günün şartlarında her türlü ulaşım vasıtalarını kullanmışlardır. Gemilerle gelen Balkan göçmenleri, Balkanlardaki Osmanlı şehirlerinden Anadolu'ya deniz yoluyla gelişlerinde göçmenlerin Karesi Vilayeti üzerinden Konya Vilayeti'ne gelecekleri güzergâh Gelibolu'ya uğradıktan sonra Lapseki'ye uğramadan gitmeleri için talimat verilmiştir.<sup>2</sup>1878 yoğun göçü bu güzergâh kullanılarak yapılmıştır.

93 Harbi sonrasında göçlerin bir miktar azaldığı, hız kestiği görülmektedir. Balkanlardan yine deniz yoluyla göçmen sevkıyatı yapılmıştır. Ancak göçe tabi olan nüfusun sayısında bir düşüş görülmektedir. Bulgaristan'da Müslüman ve Türklerin göç ettirilesi devam etmiştir. Göçmenlerin Varna iskelesi yoluyla Hüdavendigâr vilayetine atmış sekiz göçmenin gönderildiği belgelerde yer almaktadır.<sup>3</sup> Bu belgeye konu olan nüfus miktarının azlığı göç dalgasının 93 Harbi sonrasında yavaşladığının bir işareti olsa gerektir.

İstanbul'da göçmen yoğunluğu olması sebebiyle Kafkaslardan gemilerle gelenler İstanbul'a gönderilmek yerine gidecekleri en yakın limanlara götürülerek, iç bölgelere sevk edilmişlerdir. Örneğin Batum ve Artvin'den gelen göçmenler Karadeniz sahil şeridine yerleştirildikleri gibi doğrudan İstanbul'a gönderilerek oradan da Adapazarı, Sakarya, Bolu, Eskişehir ve Ankara'dan Adana'ya kadar olan bölgeye yerleştirilmişlerdir. Karadeniz'den gelen göçmenlere Balkanlar'dan gelen göçmenler de eklenince 1887 yılından itibaren gemilerin İstanbul'a değil göçmenlerin yerleşe bileceği yakın yerlerdeki uygun limanlara sevk edilmesi kararlaştırılmıştır(Demirel, 2009, s. 323).

## **Muhacirlerin Anadolu'ya Yerleştirilmesi ve İskân Politikası**

Savaşlar ve ölüm korkusuyla Kafkaslar ve Balkanlardangöç eden muhacirler Anadolu'nun uygun yerlerine yerleştirilmişlerdir. Bu göçler sadece savaş zamanlarında değil Rusların güneye yayılma ve Rus halkına

<sup>2</sup> DH. MKT., 1346/25, H. 16. 2. 1302 / 5 Aralık 1884.

<sup>3</sup> Y..PRK., KOM., 4-71, H. 27.11. 1302/ 7 Eylül 1885.

yer açma politikasının da bir parçası olarak da göçler yaşanmıştır. Biz bu çalışmada Anadolu'da yoğun göç alan bazı şehirlere gelen muhacirlerin iskân şartları ve yapıların genel bir değerlendirmesi üzerinde durulacaktır. Muhacirlerin gönderildiği bazı yerleşme meseleleri ele alınacaktır. Bu süreçte en çok göç alan yerlerden birisi de Akdeniz sahil şeridi ve Antalya'dır.

Diğer Anadolu şehirleri gibi Antalya halkı da şehirlere gelen muhacirlere elinden gelen desteği esirgememiştir. Ev yapımı bunlardan birisidir. Antalya'da yetmiş hanelik bir tamir edilerek Balkanlardan gelen muhacirlere verilmiş, anılan yerin adı göçmenlerin isteği üzerine Kırımlı olarak belirlenmiştir. İsmi resmileşmesi için de Konya'da bulunan Muhacerat Komisyonu'na bilgi verilmiştir. Yerleşmenin ihtiyaçlarının karşılanması için muhtar seçimi yapılmış ve imam tayin edilmiş, mühür kazdırılmıştır.<sup>4</sup> Yeni isimler verilmesi konusunda dönemin siyasi yapısına uygun davranılmıştır. Örneğin Girit'ten gelen muhacirlerin oturdukları yerlere Osmaniye, yeni yapılan camiye Reşadiye adı verilmiş ve onlar için yapılan okula da Meşrutiyet adı verilmiştir.<sup>5</sup> Yalnız yerleşim yeri yapılmamış okul cami gibi sosyal ihtiyaçların da karşılanması amaçlanmıştır. Bu isimlendirmeler son dönem yerleşmelerinin zamanını göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Anadolu'ya muhacir akınınyoğun olduğu dönemlerde eğitim ve öğretimin de zaman zaman aksadığı görülmektedir. Antalya'ya gelen göçmenlerin bir yere yerleştirememesi üzerine medreselere yerleştirilmişlerdi. Ancak bu durum medresede ders görenlerin şikâyeti üzerine eğitim ve öğretimin aksamasına sebep olan durumu İstanbul'a bildirmiştir. Müftüyle beraber on kişi vilayete çektikleri telgrafta medreselerin mültecilere ayrılması dolayısıyla derslerin aksadığını duruma çare bulunması istenmiştir. Antalya'dan alınan şikâyet Konya vilayetine bir emirle bildirilerek medreselerin öğretime geçebilmesi için boşaltılması ve muhacirlerin başka yere yerleştirilmeleri talimatı Konya valiliğinden Antalya'ya iletilmiştir. Bunun üzerine muhacirler de barakalara yerleştirilerek medresede eğitimin yapılması sağlanmıştır.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> DH. MKT., 1393-72, H. 24.4.1304 /20 Ocak 1877.

<sup>5</sup> DH.. İ. D., 85-1, H. 13. 9. 1328/ 18 Eylül 1910.

<sup>6</sup> BEO., 107-8004, H. 26.04. 1310/ 17 Kasım 1892.

Gelen muhacirlerin medreselere yerleştirilecek derecede yoğun şekilde gelmelerine karşın hem barınma ve beslenme ve hem de onların eğitimleriyle de ilgilenilmiştir. Muhacirlerin istekleri üzerine yaşları uygun olanların Darü'ş-şafaka'ya kaydedilmesi yönünde talep gelmiştir. Darü'ş-şafaka'nın şartlarına uyanların kabul edildiği anlaşılmaktadır. Adı geçen kurum kabul şartlarını bozmadan muhacirlerden de öğrenci alabileceğini bildirmiştir. Buna göre on iki yaşındaki çocuk birinci sınıfın sorularına cevap verebilecekse kabul edilebilecektir. İkinci sınıfa gidebilecek olanların on üç yaşından fazla olmaması ve fakir olduklarının ispatı ve ana babasının olmaması ya da ya anasından ya da babasından yetim olması bunların yanında “*ilel ü emrazdan ari ve suiteşahhusa(şahıs hatırlama, tanıma) ve belahetten(aptal, budala) masum bulunmaması, sui ahlakla me'lüf olmaması ...*” şeklinde şartlar öne sürülmüştür. Ayrıca okula kabul edilecek çocuklarda öğrenme kabiliyetinin olmaması gerekmekte-yani okuma yazmayı okulda öğrenmesi istenmekte- ve okula alınacak durumda olduklarının okul tarafından oluşturulan komisyon karşısında kendilerini ispat etmeleri istenmiştir. Bunların dışında okul “*cemiyet-i İslâmiye'nin maksadına uygun...*” öğrenci seçiminin yapılacağı ilave edilmiştir. Okul için de gerekli iâşenin de yapılması şartıyla öğrenci kabulünün yapılacağı Konya, Kastamonu, Aydın, Halep, Hüdavendiğar ve Trabzon valiliklerine bildirilmiştir. İki varak olan belgenin ikincisinde de aynı şartlar tekrar edilerek Adana, İşkodra, Trablusgarb, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya'ya da haber gönderilmiştir.<sup>7</sup>

Osmanlı Devleti 93 Harbi'nin baskısını üzerinden atıp, muhacirlerin gelişi de zaman içinde yavaşlayınca kimi şehirlerde devletin yaptığı yardımlar belirli oranda artmıştır. Örneğin Konya'da mültecilere yapılan yardımın artırılması kararlaştırılmıştır. Fakat önceden ne kadar verildiği bilinmemektedir. Buna göre Konya vilayetine Meclis-i Vükela'dan gönderilen bir tezkerede muhacirlere verilen yardım miktarının artırılması istenmiştir. Tezkerede mültecilerin ekonomik durumlarının tespit edilemeyeceği göz önünde bulundurularak kendilerine verilen yiyeceğin yetişkin ve çocuk sayılarına bakılarak artırılması istenmiştir. Belgede küçük olarak on yaş kabul edilmiştir. Bu sınıflamaya göre “*on yaşından küçüklere yarım kıyye ve on yaşından büyüklere de üçer yüz dirhem nantayinât*

<sup>7</sup> DH. İD...60-15, H. 22.9.1330/ 4 Eylül 1912.

*verilmesi*" bir ay süreyle uygun görülmüştür.<sup>8</sup>Yardımanın süresi, nasıl ve neye göre belirlendiği konusunda belgede bilgi verilmemiştir. Bir başka dikkati çeken husus da yardımların her gelen göçmene yapılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Kimin neye ihtiyacı varsa o nispette ihtiyacının karşılanması bunların dışında kalanlara ise yardım yapılmaması yönünde karar verilmiştir. Gelen muhacirlere yardımlar ve arazi tahsislerinin devletin gelirlerinde önemli kayıplara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Aydın'da bulunan miri arazilerin muhacirlere tahsis edilmesi sebebiyle devletin bu arazilerden 2565 bin elli dokuz kuruş kaybının olduğu bildirilmiştir. Bu kaybın nasıl telafi edileceği hususu maliye hazinesine sorulmaktadır.<sup>9</sup>

Kafkaslar ve Balkan dağlarının soğuk ikliminden gelen göçmenler Anadolu'nun kıyı bölgelerine özellikle de sahillere yerleştirilince sıcaktan zarar görmüşlerdir. Antalya'ya gelen muhacirlerde bu durum açık olarak görülmektedir. Yerleştikleri bölgenin sıcak olması sebebiyle serin dağlık yerlerden gelen göçmenler iklime uyum sağlayamamışlar hava değişimi sebebiyle hasta olmuşlardır. Şartların uygun olmaması ve sıcak iklime alışamadıkları gerekçesiyle kendilerine komisyon tarafından önerilen yerleşim birimlerinde ikamet etmemişler, yaşayacakları iklimle uyumlu bir mahal gösterilmediği takdirde Antalya mutasarrıflığına şikâyet edeceklerini bildirmişlerdir. Nitekim böyle bir şikâyette vukuu bulmuş "Sahillere ve sıcak bölgelere yerleşmek istemiyoruz." şeklinde dilekçe vermişlerdir.<sup>10</sup>Muhacirler, alışa geldikleri hayat şartlarına uygun dağ eteklerinde ve yüksek yerlerde yaşayabilecekleri uygun alanların serin ve yüksek yerler olduğunu dile getirerek oralarda iskân edilmek istediklerini bildirmişlerdir.

Akdeniz sahillere Balkanlar, Girit hatta Kafkasya üzerinden gemilerle deniz yoluyla muhacir sevkıyatı yapılmıştır. Kafkas muhacirlerinin başlangıçta İstanbul merkeze getirilerek nerelere gönderilecekleri, hangi güzergâhu kullanacakları tespit edilmekteydi. Ancak daha sonra en kısa yoldan en kısa sürede iskân edilecekleri bölgelere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Balkanlardan deniz yoluyla gelen göçmenlerden bir kısmı Akdeniz sahil şehirlerine yönlendirilmişlerdir. Bu güzergâhlardan

<sup>8</sup> MV., 62-86, H. 13.07. 1308/ 22 Şubat 1891.

<sup>9</sup> İ..MMS. 60-2859, H. 08.03.1296/ 22 Şubat 1879.

<sup>10</sup> İ..DH., 1226-95953, H. 23. 9 1309/ 21 Nisan 1892.

birisi de Çanakkale limanı olmuştur. Çanakkale üzerinden gelen muhacirlerin bindirildiği gemiler Lapseki limanını da kullanarak güneye taşınmışlardır. Güneye göçe tabi tutulanların hangi şehirlere gittiği konusunda elimizdeki bir belgede bazı sayılar ulaşılmıştır. Antalya, Mersin, Beyrut ve İskenderun limanına 1295/ 1878 tarihli bir kayda göre İngiliz vapuruyla Bosna'dan 2263, Selanik'e 622 ve Murat Nusret adlı bir vapurla İzmir'e 5041 ve yine İzmir'e 6923 göçmenin geldiği kaydedilmiştir. Bu kafileyle Anadolu'nun güney sahillerine ve diğer Akdeniz şehirlerine gönderilen muhacir 11.060 olarak yazılmıştır. Belgenin devamında ise Avusturya'nın Luyid şirketinden kiralanacak bir gemiyle 2455 muhacirin getirilmesi için aynı şirketle anlaşmaya varılmıştır.<sup>11</sup> Anadolu'ya yapılan bu göçler şehirlerde belirli gurupların sayıca artmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla buldukları mahallerde şehrin yönetiminde de zaman zaman söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Örneğin Adapazarı'nda Kafkas muhacirlerinden Çerkes Mahmut Ağa, Adapazarı İdare Meclisi azalığı için seçime katılmış fakat kazanamamıştır.<sup>12</sup>

Balkanlar'dan yine deniz yoluyla göçmen sevkıyatı yapılmıştır. Bulgaristan'da Müslüman ve Türklerin göç ettirilmesi devam etmiştir. Göçmenlerin Varna iskelesi yoluyla Hüdavendigâr vilayetine atmış seki-zgöçmenin gönderildiği belgelerde yer almaktadır.<sup>13</sup> Bu belgeye konu olan nüfus miktarının azlığı göç dalgasının 93 Harbi sonrasında yavaşladığının bir işareti olarak sayılabilir.

## Sonuç

Tarihin akışı içinde göç Türkün kaderi olmuştur. Türk milleti, anavatan Türkistan'dan dünyanın her tarafına yayılmıştır. Gittiği yerlere medeniyetini götürmüş, devlet kurmuş ve etrafına da bu medeniyeti taşımıştır. Türk göçleri fetihleri takip ettiği gibi zorunluluklar sebebiyle de olmuştur. Kuraklık, açlık, düşman istilası, korunma ve benzeri gibi pek çok şey göçe sebep olmuştur. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri de göçlerle olmuştur.

Fakat incelenen dönemde Osmanlı Devleti'nin fetihlerle beraber yayıldığı geniş coğrafyadan Anadolu'ya dönmesiyle göçler de

<sup>11</sup> Y..PRK. KOM., 1-54, H. 15. 12 1295 / 10 Aralık 1878, lef 1-23.

<sup>12</sup> DH. MTV., 40/22, H. 09.05.1329/ 8 Mayıs 1911.

<sup>13</sup> Y..PRK., KOM., 4-71, H. 27.11. 1302/ 7 Eylül 1885.

başlamıştır. Özellikle göçler Kafkaslardan ve Balkanlardan gerçekleşmiştir. Gelen göçmenler yenilen ve çekilen orduların önünden kaçarak gelmişlerdir. Bundan dolayı muhacirler büyük zorluklar yaşamışlardır. Kafkaslarda Rus yayılmasından kaçan bölgedeki Müslüman ve Türk halkı Anadolu'ya sığınmıştır. Benzer şekilde Balkanlardan da Rus ordularından ve Bulgarlardan kaçan bilenler Anadolu'ya gelmiştir.

1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı Rus harbi Balkanlardan Anadolu'ya yoğun göçlerin başlangıcı olmuştur. Özellikle Balkanlarda Bulgarların Türk ve diğer Müslüman unsurları yurtlarından göçe zorlayarak Bulgar nüfusunun çoğunluk olduğu bir yurt meydana getirmek istiyorlardı. Bu sebepten dolayı Türk ve Müslüman halk hem savaşlarda hem de Bulgar çetelerinden dolayı katliama uğramıştır. Kaça bilenler yollarda da telefata uğrayarak canlarını kurtarmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla burada sistematik bir hareketle soykırım yapılmış, kaçabilenler Anadolu'ya sığınmıştır.

Bu şartlar altında Anadolu, yaklaşık yüz yıldır yoğun bir muhacir baskısına uğramıştı. Kırım'ın kaybindan itibaren halen bu göç dalgası devam etmektedir. İstanbul hükümeti dört bir yandan gelen muhacirleri Anadolu'nun değişik şehirlerine geldikleri şehirlerin özelliklerine uygun yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Gelenlerin ihtiyaçlarını karşılandığı gibi işleyip geçimlerini sağlayacakları toprak ve tohumluk vermiştir. Ev yapımı için kereste bedelsiz karşılanmıştır. Anadolu halkı da elinden geldiği kadarıyla muhacirlere destek olmuştur.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Immigrances of Anatolia in The Last Term of The Ottoman State and Public Policies in Countries of Immigrants**

\*

Ahmet Oğuz

*Neşehir Hacı Bektaş Veli University*

The Ottoman Empire entered a reconstruction period after winning the Crimean War together with its allies. But signs of disintegration began after the 93 War. After this date, migrations to Anatolia intensified. Russia's occupation of the Ottoman's Balkans and Caucasus territories where the Muslim-Turkish population was concentrated had caused mass migration wave flowed to Anatolia. In addition to the harsh conditions of the war, a wave of immigration had been added. The second great wave of migration of the Ottoman Empire began with the loss of the Balkan War and continued afterwards.

The Ottoman Empire was crushed under the wave of migration that started with the loss of the 93 War. The state had made great efforts to send the Balkan immigrants gathered in Istanbul to the different parts of the country. The refugees were first gathered in Istanbul and then sent to the appropriate cities. During this migration, the Circassian immigrants problem emerged. At the time the parliament (Meclis-i Mebusan) was open, Circassian immigrants issue had caused controversy among deputies. The Circassians in the immigration wave from the Balkans had created a separate problem. The Circassians, an organized group, started plundering in the regions where they went. Their unlawful actions had caused criticism. Even there had been complaints that the Circassians occasionally harmed the Muslim population.

One of the most important migration events took place in the aftermath of the Balkan Wars of 1911-1912. Because the Muslim population was very dense in the lands which was lost. Therefore, the migration to Anatolia

was more than the previous ones. Another negative factor was the regression of the state's facilities. Moreover, Anatolian cities were not as eager to receive migration as before.

Despite all the difficult conditions and limited opportunities, refugees from the Balkans and the Caucasus were settled in Anatolia. One of the important issues in the last years of the Ottoman empire was immigration and refugees. All possibilities had been mobilized to ensure their housing, nutrition and to adapt to society.

Migration to Anatolia began with the defeat of the Ottoman Empire in the Balkans. The tragic aspect of migration is that it had collective. The loss of the first Muslim Turkish territory Crimea gave rise to mass migration. The events have led to an increase in nationalist movements in the Balkans. This triggered wars. Therefore, the Balkans started to emigrate from the 19<sup>th</sup> century. The necessity of migration had increased the degree of difficulty. Because of the avoidance of wars, life anxiety can be added to this difficulty. The Muslim people, who could escape from the enemy soldiers, suffered great losses on the roads. The Balkan lands of the Ottoman Empire were therefore subjected to a continuous wave of migration. Muslim people who immigrated until the 1877-1878 Ottoman Russian War (called the 93 War) settled in other cities close to Istanbul. But after the 93 war, there were migrations to Istanbul from almost all over the Balkans.

In Istanbul, the situation turned into disaster after the 93 War. The capacity of the capital could not bear the immigrants from all over the Balkans. Nutrition and housing problems had arisen in Istanbul. All places that can be accommodated in the city had filled with immigrants. Even Sultan Abdulhamit II hosted a group of immigrants in the palace. Immigrants who living in poverty and misery perished with epidemics. The Ottoman rulers directed migration to Anatolia through the immigration commission. Migrants were directed to the appropriate cities of Anatolia. Anatolian cities that allowed immigrants for many years, rejected some cities requests to send refugees.

There had been migrations from the Caucasus to Anatolia. As the Russian attacks increased, so did the migrations. After the Turkmenchay agreement, the Armenian population increased in the region. The Muslim population in the Erivan and its environment turned to Anatolia with the



Russians bringing Armenian population. Therefore, Anatolia had been subjected to migration pressure from both sides. Migrants, who originally came from the Caucasus, were directed to Istanbul. However, the immigration density increased so much that this application was abandoned. Who came from the Caucasus were also directed directly to the Anatolian cities.

Emigrants in Anatolian cities were generally well received. However, due to the climate and natural conditions of these regions the problems arose in the migrants. Immigrants from mountainous and cool places did not want to settle on the shores. Who settled on the coasts were transferred to the appropriate places with the decision of the immigration commissions established in the provinces. The Anatolian people have provided the necessary financial and moral assistance to these poor people. They provided seed for agricultural activities and assisted in the construction of houses.

State support was also provided to immigrants. Wood was given to the builders. Soil is provided for agriculture. These people were exempted from taxation in certain time. Although the state lost income due to this situation, the state support was provided to the immigrants even under difficult conditions. The Mediterranean Sea, Konya, Aydın and Bursa were the most common areas of migration. The immigrants especially were settled in Cukurova and its environs, Bursa, Eskisehir, Yozgat, Kastamonu, Izmir and many other Anatolian cities.

### Kaynakça / References

- Çetin, A.- ve Galip Ç.(2013). Arşiv belgelerine göre Kosova'nın İslamlaşmasına dair Osmanlı uygulamaları. (Editörler: İskefiyeli, Z., Çelik, B. ve Yazıcı, S.) *Türk Tarihinde Balkanlar* içinde Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Demirel, M. (2009). Artvin ve Batum göçmenleri(1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı'ndan sonra. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, 317-340.
- Gayretullah, H. (2006). 'Bir göç hikâyesi: Doğu Türkistan'dan göç hatıraları. Uluslararası Göç Sempozyumu, 8-11 Aralık 2005 İstanbul.
- İpek, N. (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri*. Ankara: TTK Yayınları.

- Kaflı, K. (1966). *Türkiye'ye göçler*. İstanbul: Çeltük Matbaacılık.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı tarihi birinci meşrutiyet ve istibdat devirleri (1876-1907)*, cilt VIII, Ankara: TTK Yayınları.
- Karpat, H. K. (2013). *Osmanlıdan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, H. K.(2004). *Balkanlar'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk*, çev: Recep Boztemur. İstanbul: İmge Kitabevi.
- MCCarthy, J. (1995). *Ölüm ve sürgün*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Oğuz, A. (2010). *Birinci Meşrutiyet Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Paşaoğlu, D. (2013). Muhacir komisyonu maruzatı'na göre (1877-78) 93 harbi sonrası muhacir iskânı. *History Studies*, 5(2), 347-387.
- Saraç, H. (2011). Osmanlı'dan cumhuriyet'e köy-mezra, köy-yayla arasındaki göçlerin şehir hayatına etkisiyle meydana gelen değişikliklerin kültürel hayattaki yansımaları: Atdeşen(Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010, *CIEPO, Ulaslar Arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları* 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011, Uşak: 1051-1065.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2007). *Osmanlı tarihi Karlofça anlaşmasından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar, cilt IV I. bölüm*, Ankara: TTK Yayınları, 6. Baskı.
- Yetişgin, M. (2013). On dokuzuncu asrın son çeyreğinde Rusların balkan politikası. (Editörler: İskefiyeli, Z., Çelik, B. ve Yazıcı, S.) *Türk Tarihinde Balkanlar* içinde Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

### **Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri**

- B.O.A, DH. MKT.( Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi), 1393-72, H. 24.4.1304 /20 Ocak 1877.
- B.O.A, DH.. İ. D.(Dahiliye İdari Kısım), 85-1, H. 13. 9. 1328/ 18 Eylül 1910.
- B.O.A, BEO. (Bâb-ı Âlî Evrak Odası), 107-8004, H. 26.04. 1310/ 17 Kasım 1892.
- B.O.A, DH.. İD. (Dahiliye İdari Kısım), 60-15, H. 22.9.1330/ 4 Eylül 1912.
- B.O.A, MV.( Meclis-i Vükelâ Mazbataları), 62-86, H. 13.07. 1308/ 22 Şubat 1891.
- B.O.A, İ..MMS.( İrâde - Meclis-i Mahsus), 60-2859, H. 08.03.1296/ 22 Şubat 1879.
- B.O.A, İ..DH..( İrâde - Dahiliye), 1226-95953, H. 23. 9 1309/ 21 Nisan 1892.

- B.O.A, Y..PRK. KOM.( Yıldız Perakende Evrakı Sadâret, Umum Vilayetler Tahrirâtı), 1-54, B.O.A, H. 15. 12 1295 / 10 Aralık 1878, lef 1-23.
- B.O.A, DH. MTV.(Mütenevvia Kısmı Belgeleri), 40/22, H. 09.05.1329/ 8 Mayıs 1911.
- B.O.A, Y..PRK., KOM.( Yıldız Perakende Evrakı Sadâret, Umum Vilayetler Tahrirâtı), 4-71, B.O.A, H. 27.11. 1302/ 7 Eylül 1885.
- B.O.A, DH. MKT.( Dahiliye NezâretiMektubî Kalemi), 1346/25, H. 16. 2. 1302 / 5 Aralık 1884.
- B.O.A, Y..PRK., KOM.(Yıldız Perakende Evrakı Sadâret, Umum Vilayetler Tahrirâtı), 4-71, B.O.A, H. 27.11. 1302/ 7 Eylül 1885.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Oğuz, A. (2019). Osmanlı devletinin son döneminde anadolu'ya gelen muhacirler ve muhacirlerin göç ettiği bazı şehirlerdeki iskân politikaları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2709-2728. DOI: 10.26466/opus.576880

## Kant'ın Ruhun Ölümsüzlüğüne İlişkin Görüşlere Yönelik Eleştirileri ve *Phaidon* Diyalogundan Hareketle Platon'un Bu Eleştirilere Verebileceği Olası Cevaplar

DOI: 10.26466/opus.586864

\*

Ahmet Uğurlu\*

\* Dr. Öğrt. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bolu/Türkiye  
E-Posta: [dusunurugurlu@hotmail.com](mailto:dusunurugurlu@hotmail.com) ORCID: [0000-0002-6983-7891](https://orcid.org/0000-0002-6983-7891)

### Öz

*Kant'ın, kendisinden sonraki düşüncede eskisine nazaran önemli bir değişimi gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu değişimin kaynağında Kant'ın, klasik metafiziğin ruhun varlığının ortaya konulabileceği ve ruh üzerinden insani tecrübenin açıklanabileceği yaklaşımını eleştirmesi, ruhun bir töz olarak varlığı iddia edilmeden de insan tecrübesinin açıklanabileceği ve bilimlerin temellendirilebileceğini savunmasının var olduğunu söylemek mümkündür. Ona göre duyuusal tecrübenin kuruluşundan bahsedilebilmesi için düşünüllürlerin (Noeta) varlığını savunmaya gerek yoktur. Oysa Platon'a göre duyuusal dünyanın açıklanması için düşünüllürlerin varlığından hareket edilmesi gerekir. Bu nedenle de Platon, düşünlürleri var kabul ederek ruhun varlığına ve ölümsüzlüğüne de delil olarak göstermeye çalışır. Platon ruhun ölümsüzlüğünü savunmak için *Phaidon* adlı eserinde birçok kant ileri sürmektedir. Kant'ın ampirik nesnenin kuruluşuna dair yaklaşımı dikkate alındığında *Phaidon*'da ruhun ölümsüzlüğü ilgili var olan kanıtlar ne şekilde ele alınabilir? Ya da *Phaidon* adlı eserde ortaya konulan delilleri Kant'ın eleştirilerine bir cevap olarak görmek mümkün müdür? *Phaidon*'daki Kebes adlı şahsın ruhun ölümsüzlüğüne yönelik itirazlarının Kant'ın ruhu bir töz olarak kabul etmeye yönelik eleştirilerini anımsattığı söylenebilir mi? Bu çalışmada Platon'un Kebes'e cevapları Kant'ın eleştirileri dikkate alınarak tartışılmaktadır*

**Anahtar Kelimeler:** *Kant, Platon, Phaidon, Ruh, Kebes,*

## Kant's Criticism of The Claims Concerning The Immortality of Soul and Plato's Probable Answers in *Phaidon*

\*

### Abstract

*It can be said that Kant, in comparison to his predecessors, has caused a more significant change in the course of philosophical enterprise. It is possible to say that Kant achieves such an impact by explaining human experience and providing foundations for natural sciences after denying the existence of soul as substance as classical metaphysics defends. According to him, there is no need to defend the existence of intelligible in themselves to constitute empirical experience. However, according to Plato, in order to explain the sensory world, it is necessary to move from the existence of intelligible. For this reason, Plato tries to portray intelligible as evidence for the existence and immortality of the soul. Plato suggests a number of arguments in his Phaidon to defend the immortality of the soul. How can we evaluate Plato's arguments in Phaidon in view of Kant's view of the constitution of the empirical objects? Can it be claimed that Kebes' objections against accepting soul as a substance anticipate those of Kant's concerning the immortality of the soul? In this study, Plato's answers to Kebes are discussed by keeping Kant's criticisms in mind.*

**Keywords:** Kant, Plato, Phaidon, Soul, Kebes,

## Giriş

Kant amprik nesnenin (Gegenstand)<sup>1</sup> kuruluşuna dair yeni bir felsefi zemin kurabilmek için daha önce var olan metafiziksel yaklaşımı eleştirme ihtiyacı duymuştur. Ona göre Newton fiziğinin felsefi temelini inşa edilebilmesi için klasik metafiziğin üzerine temellendiği felsefi anlayışın eleştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak hem duyuşsal olarak kendisine temas edilen nesnenin kuruluş zemininin hem de fizik yasalarının geçerliğinin zeminini bir araya getirecek bir felsefi yaklaşımla savunulabilir. Newton fiziği doğa hakkında genel geçer yasalar ortaya koymuş olmasına rağmen hakkında yargılar verilen ve muhakemeye konu olan nesnelere varlığı ve kuruluşu hakkında felsefi olarak sorunlara kaynaklık etmiştir (Friedman, 1992, s. 1). Newton fiziğine uygun bir şekilde nesnenin kuruluşundan bahsedilebilmesi için zamanda ortaya çıkanları zamanın kurallarına uygun bir şekilde bir arada tutulabilmesinin imkânı hakkında felsefi bir açıklama yapması gerekmektedir (Çitil, 2012, s. 54). Zaman ile zamanda ortaya çıkanın bir araya getirilebilmesi de ancak kendinde olanların (noeta) varlığını reddetmeyi gerektirir. Çünkü ona göre kendinde olanın (ding an sich) zamanda ortaya çıkması düşünülemez. Oysa klasik metafiziğin nesne kuramının temelinde ruhun fiziksel dünyadan bağımsız kendinde bir varlığı olduğu yaklaşımı bulunmaktadır. Ayrıca ruhsal varlık alanı ile duyuşsal dünya arasında da tek taraflı bir ilişki olduğu fikri hakimdir. Yani ruhsal varlık alanı duyuşsal nesnenin mevcudiyet kazanmasında belirleyici bir role sahiptir. Bu yaklaşım en temelde Platon'un *Phaidon* adlı eserde savunduğu ruhun ölümden sonra da yok olmadığı fikrinden beslendiği düşünüldüğünde Kant'ın eleştirilerinin muhatabı olarak Platon'u görmek mümkündür. Bu nedenle Platon'un ruh teorisinin Kant'ın eleştirileri bağlamında ele alınması ve tartışılması önem arz etmektedir.

---

<sup>1</sup> Kant saf nesne (object) ile amprik nesne (gegenstand) arasında ayırım yapmaktadır. Kant genel itibari nesneden bahsederken object kavramını kullanır. Fakat eğer duyuşsal temsillerin sentezlenmesi sonucu kurulan nesneden bahsediyorsa amprik nesne (gegenstand) terimini kullanır. Kant duyuşsal temsiller olmaksızın da kurulabilen nesnelere bahsetmektedir. Örneğin matematiksel nesnelere duyuşsal temsillerden bağımsız varlığından bahsedilemezse de kurulması için amprik temsillere ihtiyaç duyulmaz (Çitil, 2012, s. 24).

Platon'un *Phaidon* adlı eserinde Sokrates kendisini ziyarete gelen öğrencilerine ruhun duyuşal nesnelere var olmayan bir kalıcılığa sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır. *Phaidon* adlı eserden anlaşıldığı üzere Sokrates gençlerin ahlakını bozma suçlamasıyla ölümlle cezalandırılmıştır. Bu cezasının infazını beklerken öğrencileri ve dostları tarafından ziyaret edilir ve onların arasında ruhun kalıcılığının nasıl anlaşılması gerektiği noktasında bir tartışma zuhur eder. Üzüntüsünü paylaşmak niyeti ile kendisini ziyarete gelen öğrenciler, Sokrates'in yüzündeki mutluluğu görünce şaşırırlar. Böyle bir durumda genellikle insanların üzüntülü olması gerektiği düşüncesinden dolayı Sokrates'in neden bu kadar rahat ve mutlu olduğunu merak ederler. Sokrates daha yüce dostların olduğu bir yere gideceği için mutlu olduğunu ifade eder. Bu da beraberinde ruhun ölümden sonra bir kalıcılığının olup olmadığı tartışmasına sebep olur.

Sokrates'i ziyarete gelmiş olanlardan Simmias ve Kepes'in soruları daha çok ön plana çıkar. Ölümlle cezalandırılan Sokrates'in ölmekten dolayı mutlu olmasını intihar edenlere yönelik fikirlerinden dolayı tutarlı olmadığını öncelikle iddia ederler. Eğer ölüm daha iyi bir yere gitmek ise insanın kendi eli ile hayatına son vermesinin neden kötü olduğu sorusu tartışılır (Platon, 2015, s. 62). Sokrates hayatın kişiye tanrı tarafından verilen bir lütuf olduğunu ve hayatına kendi eliyle son verilmesinden tanrının hoşlanmayacağı önermesinden hareketle intiharın kabul edilebilir olmadığını savunur. Kişinin kendi kararı olmaksızın gelen ölümü cesaret ve soğukkanlılıkla karşılamalı ve ölümden sonraki yaşamda sohbet edeceği dostların varlığı ile mutlu olmayı bilmelidir. Bundan sonra eli ile gerçekleşmesi doğru olmamasına rağmen felsefecinin ölümü neden arzuladığı ve ölüme karşı tavrının diğer insanlardan neden farklı olması gerektiği tartışılır. Ayrıca Sokrates bedene ait olan şeylerin peşine düşmesinin filozofa yakışmayacağını iddia eder. Bedensel arzuların felsefecinin peşine düştüğü erdemler için engel arz ettiğini söyler. Bu nedenle de filozof eğer gerçekten erdemli ve bilge bir duruma ulaşmak istiyorsa ruhun bedenden tamamen koptuğu bir hayata inanmalı ve onu arzu etmelidir. Filozof bedeninin arzularından kopmaya çabalıyorsa peşine düşeceği şeylerin kaynağında geriye ihtimal olarak ruh kalır. Ayrıca filozof eğer gerçek bilgiyi arzuluyorsa bedeninin bunu sağlama imkânı bulunmamaktadır. Çünkü beden insanı duyulur alana yöneltir ki duyulur

alan gerçek bilgelik için zemin olamaz. O halde gerçek bilgi ancak ruhun görüşü ile sağlanabilir.

- *Simmias lafa karıştı ve şöyle dedi: “ Sokrates! Bence bu kez Kebes’in söyledikleri doğru. Gerçekten bilge olan insanlar neden kendilerinden daha akıllı olan efendilerinden kaçsınlar, neden onlardan uzak durmak istesinler? Bizden ve yetkin tanrılardan uzaklaşmak için, Kebes’in söyledikleri doğru.*
- *Sokrates: Haklısınız, tıpkı mahkemede olduğu gibi burada da savunma yapmam gerektiğini bana hatırlatıyorsunuz.*
- *Simmias: Evet, bunu istiyoruz.*
- *Sokrates: Tamam, madem istiyorsunuz öyle olsun. Mahkemede yaptığımdan daha iyi bir savunma yapacağım. Simmias! Kebes! Eğer öteki dünyada burada olanlardan daha akıllı insan ve tanrıları göreceğime inanmasaydım, ölüme kızmamakla haksızlık yapmış olurdum. Ancak bu insanlarla kısa sürede görüşmek umudumda olduğuma emin olun. Lakin yetkin tanrıları orda göreceğimden eminim. Her şeyden daha çok bunu bekliyorum. Bu nedenle ölümden korkmuyorum, çünkü ölümden sonra yaşamın olduğuna inanıyorum. Ayrıca eski inançlara göre, bu durum kötülerden daha çok iyilere yarayacaktır (Platon, 2015, s. 50-51).*

Platon'un ruhun ölümlü olmadığına dair önemli bir kanıtı *anamnesis* kuramıdır. Ona göre bilgeliğin üzerine temellendiği zemin olan değişmeyen doğalar duyuşal alem aracılığı ile elde edilemezler. Duyuşal dünya sürekli karşıtına dönüşme ve farklılaşma özelliğine sahip olması nedeniyle değişmeyen hakikatleri kendi içerisinde barındıramazlar (Temizkan, 2016, s. 218). Eğer ruh ölümsüz olmasaydı zamana tabi olmayan bu gerçekliğin bilgisine ulaşamazdı. Zamanda ortaya çıkan karşıtlıklar ve bunların birbirinin yerini alması zamanda var olmayan kendinde gerçekliğin olduğu *Hades'e* bağlıdır. Ona göre bu nedenle gerçek bilginin elde edilebilme zemini *anamnesis* kuramına dayanmaktadır ki bu kuramda ruhun zamana tabi olmayan bir kalıcılığının olduğunu gösterir (Platon, 2015, s. 56).

Metnin ilerleyen kısımlarında Simmias, söylenenlerin ruhun bedenden ayrı bir varlık olduğuna delil olarak görülemeyeceğini söyler. Ona göre sazın telleri sazı meydana getiren parçaları için ne ifade ediyorsa ruh da beden için odur. Yani sazın parçaları ve telleri arasındaki uyum sazı ve işlevini nasıl meydana getiriyorsa ruh da beden için o tür bir fonksiyon



ifade etmektedir. Sazdaki uyumluluk nasıl saza bağlı ise ruhun varlığı da o şekilde bedene bağlıdır. Ruhu bedende var olan unsurları bir arada tutan bir uyumluluk olarak görmek daha doğrudur. Bu uyumluluk bozulduğunda ruhun bedenden bağımsız bir varlığını iddia etmek anlamlı değildir. Yani aslında asıl olan maddi unsurlardır. Ruh ve canlılık gibi şeyler de maddi unsurların bir araya gelişinden ortaya çıkarlar. Sokrates'in ilk cevabı ya da eleştirisi *anamnesisi* kabul eden Simmias'ın bunu söylemesinin tutarlı olamayacağını göstermeye yöneliktir. Sokrates'a göre *anamnesis* kuramı doğru kabul edildiğinde ruhun beden parçalarının bir araya gelmesi ile açıklanamayacağını kabul edilmesi gerekmektedir. Duyusal dünyada var olmayan gerçekliklerin hatırlanabilmesi için ruhun bedende var olmadan önce bunları biliyor olması gerekir. Çünkü bunlar bedenle birlikte öğrenilecek şeyler değildirler. Duyusal dünyada bunlara karşılık gelen şeyler, *anamnesis* ile hatırlananları tam olarak temsil etmezler (Platon, 2015, s. 55-56). Bu nedenle de *anamnesis* kuramı duyuda var olmayan gerçekliklerin nasıl bilindiğine dair bir çözüm olduğu düşünüldüğünde bedenle sınırlı bir varlık tarafından bunların beden sahibi olmadan önce nasıl öğrenildiğine dair bir açıklama vermez.

Sokrates'e göre ruhların arasında erdemli ve erdemsiz ayrımının var olduğu dikkate alındığında ruhu sazın tellerindeki uyum ve ahenk gibi ele almak kabul edilemez. Ona göre sazın telleri ile ilgili olarak daha az ahenkli ya da daha çok ahenkli türünden bir ayrım yapılması doğru değildir. Ayrıca ruhun beden isteklerine de direnebildiği dikkate alındığında ruhun ahenk gibi ele alınamayacağı anlaşılır. Yani sazın tellerindeki ahenk hiçbir şekilde tabi olduğu parçaların gerektiğinden farklı bir işlev yerine getiremezler. Oysa ruh hem bedeni yönetmekte hem de beden arzu ve taleplerine karşı gelebilmektedir. Bu da ancak ruhun bedenden bağımsız bir varlığa sahip olduğunun gösterilmesi ile açıklanabilir.

Simmias'ın itirazından sonra bu çalışmada ön plana çıkacak olan yaklaşım olan Kebes'in eleştirileri gelir. Ona göre *anamnesis* kuramı kabul edilmesine bağlı olarak ruhun bedene ait olduğu düşünülmesi de yine de ruhun ölümlülüğü savunulabilir. Ona göre ruh bedenden önce var olabilir ve kalıcılık olarak da bedenden daha güçlü olabilir. Fakat buna rağmen belli bir süre sonra yok oluşa tabi olmadığı anlamına gelmez. Kebes bir dokumacı örneğinden yola çıkarak fikrinin doğruluğunu göstermeye

çalışır. Ona göre ruhun bedenden sonra varlığını iddia etmek dokumacının dokuduğu elbiselerinin varlığından yola çıkarak “dokumacı halen yaşıyor” demek gibidir. Dokumacı birçok elbise eskitebilir ve en son elbiseyi eskitmeden ölebilir. Buradan yola çıkarak beden ruhtan daha kalıcı ve güçlü olduğunun söylenmesi doğru olmadığı gibi birçok elbiseyi eskittikten sonra ölümü mümkün olabileceği için de ruhun hiçbir şekilde ölmediğini iddia etmek de doğru değildir. Ruhun bedenden öncelikli olduğu *anamnesis* kuramından yola çıkarak kanıtlanabilir. Fakat buradan ruhun hiçbir şekilde ölümsüz olduğu kanıtlanamaz.

*Kebeles: Benim daha önce söylediğim benzer konularda itirazım devam ediyor. Ruhumuzun bedene girmeden önce var olduğu konusuna karşı çıkmıyorum. Bana kalırsa, bu çok başarılı şekilde ispatlandı. Ancak benim itirazım, ruhun biz öldükten sonra var olmaya devam ettiği noktasında. Öte yandan, Simmias'ın söylediği şeye, beden ruhtan daha güçlü olduğu inancına katılmıyorum. Çünkü bence burada üstün olan taraf ruhtur. Tabii şöyle de denebilir: neden ölümden sonra insanın en zayıf noktası olan beden varlığını hala sürdürürken, sen buna inanmıyorsun? En dayanıklı parçanın varlığına aynı zamanda var olduğuna neden inanmıyorsun. Bu soruyu nasıl yanıtladığıma bir bak. Simmias gibi ben de bir karşılaştırma yapacağım. Bence bunu söylemek, ölmüş dokumacı biri hakkında “o ölmedi! Halen bir yerlerde yaşıyor” demek gibi bir şeydir. Bu noktada ispat için dokumacının giydiği elbisenin ya da dokuduğu şeylerin sağlam olduğu söylenir ve bunların yok olmadığı gösterilir. Bir insan bu düşünmeye inanamaz ve sürekli var olanın insan mı yoksa onun kullandığı bir şey ya da giydiği elbise mi sorulduğunda, sürekli var olanın insan olduğu söylenince, bunun insanın yaşamasının bir ispatı olduğu düşünülür. Çünkü kendisinden daha az sürekli olan hiçbir zaman yok olamamaktadır. Simmias! Bana kalırsa bunlar doğru değil. Söyleyeceklerime dikkat et. Gerçekten de herkes bu düşüncenin saçmalığını anlayabilir. Çünkü dokumacı dokuduğu bütün elbiseleri eskittikten sonra ölür, ama yine de son dokuduğu elbiseyi eskitmemiştir. Bu nedenle insan elbiseden daha az dayanıklı ya da daha aşağıda değildir. Bu düşünceyi beden ruh ilişkisine de uyarlayabiliriz. Ruh uzun süre var olur, beden ise daha zayıftır ve onun sürekliliği daha zayıftır. Öte yandan ruh yok olduğu zaman, beden hemen zayıflar ve çürüyüp yok olur (Platon, 2015, s. 78).*

Kebeles'in itirazlarının, bedene canlılık veren ruhun duyusal dünyadan bağımsız bir varlığı olmadığı düşüncesine sahip olan Kant'ın düşüncesini anımsattığı söylenebilir. Kant'a göre canlılık duyusal dünyadan bağımsız

bir varlık alanına ait olarak görülemez. Canlılık harekete tabi olması nedeni ile zamandaki değişime açık bir yapıdadır. Bu yüzden de canlılığın hareket aracılığı ile var olmadığı ve kendinde varlık alanı aracılığı ile bedende bulunduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü Kant'a göre duyuusal nesne nasıl ki belli bir büyüklüğe sahipse canlılığın da bir büyüklüğünün olduğu söylenebilir. Duyusal nesnenin büyüklüğünün süreç içerisinde yok olması gibi canlılığın da zamanla aşamalı bir şekilde bu büyüklüğünü kaybettiği söylenebilir. Bu itibarla Kant, Platon'un canlılığın, hareketin olmadığı kendinde bir varlık alanına ait olduğu fikrini kabul etmez. Bilakis aynı Kebes gibi ruhun ya da canlılığın her ne kadar beden kadar olmasa da harekete ve değişime tabi olduğu ve bu nedenle de yok olmaya ya da bozulmaya uğrayacağı fikrine sahiptir. Kant'ın bu yaklaşımının temelinde düşünce aracılığı ile temas edilen sayı ya da nesnelere mahiyetinin kendinde bir varlık alanına ait olmadığı, bilakis insanda var olan belli yetiler aracılığı ile kurulduğu fikri bulunmaktadır. Ona göre klasik metafizik düşüncesinde bunlar bilincin inşa sürecinden bağımsız kendinde nesnelere olarak görülmekte ve "mutlak bir" in ampirik nesneye temasını bunlar tarafından sağlandığı düşünülmekteydi. Kant'ın bu yaklaşımı eleştirmesi üzerinden transandantal idealizm düşüncesini inşa ettiği düşünülürse klasik metafiziğin nihai kökeni olan Platon düşüncesi üzerinden Kant'ın yaklaşımını değerlendirmek anlamlı hale gelir (Kant, 1993, s. B414).

### **Kant'ın Ruhun Ölümsüzlüğü Düşüncesine Eleştirisi**

Kant o döneme hakim olan bilimin klasik metafiziğin yanlısalarından kurtarılması gerektiğini düşünür. Ona göre metafizik, tarih boyunca hiçbir şekilde sonuç alınamayan yoğun bir tartışma alanı olmuştur. Ayrıca da bu yoğun tartışmalara rağmen de herhangi bir ilerleme kaydedilebilmiş değildir. Ona göre metafiziğin bir türlü sonuç alamadığı konularından biri de canlılığa kaynaklık eden ruhun varlığıdır. Kant, ruhun varlığına dair önceki yaklaşımların içine düştüğü yanlısaların, "düşünüyorum" yargısının bütün kavramların ve yargıların taşıyıcısı olması nedeni ile ona bir varlık atfedilmesinden kaynaklandığını düşünür. "Düşünüyorum" yargısına bağlı olarak var olan kavramların ve yargıların taşıyıcı öznesi olması gerektiği fikrinden hareketle ruhun varlığına ya da

öznenin kalıcılığına ulaşıldığını düşünen Kant, bunun ruhun zamandan bağımsız bir varlığı olduğu fikrine kaynaklık ettiğini düşünür (Kant, 1993, s. A341). Ona göre “düşünüyorum” yargısı düşüncenin içeriği olan kavram ve yargıların taşıyıcısı olması nedeniyle aşkınsal olarak görülmelidir. Bu nedenle düşünüyorum ile ilgili bütün yargılar ve çıkarımlar aşkınsal bir nesne hakkında olmak durumundadır. Ayrıca ona göre ruh kavramının içsel duyumun nesnesi olması nedeniyle dış duyumda ortaya çıkandan farklı olduğu fikri de ruhun varlığına ve bilinebileceğine işaret olarak kabul edilmiştir. Dış duyumun nesnesi olanın iç duyumda ortaya çıkandan farklı olduğu ruha dair yaklaşıma temel bir zemin sağlamıştır. Yani iç duyu nesnesinin dış duyu nesnesinden farklı olduğu fikri ruhun var olduğu yaklaşımı için dayanak olarak kabul edilmiştir (Kant, 1993, s. B401).

Kant'a göre kategoriler üzerinden aşkınsal nesnelere belli yüklemelerde bulunmalar şu şekilde gerçekleşir:

*Tasarımı yargılarımızın saltık öznesi olan ve buna göre bir başka şeyin belirlenimi olarak kullanılmayan kendilik tözdür. Ben, düşünen bir varlık, tüm olanaklı yargılarımın saltık öznesiyimdir, ve benim kendime ilişkin bu tasarım başka herhangi bir şeyin yüklemi olarak kullanılamaz. Öyleyse ben, düşünen varlık (ruh) olarak, tözümdür* (Kant, 1993, s. A349).

Kant, saf kavramların amprik temsiller haricinde kullanımının geçersiz olduğunu düşündüğü için bu çıkarımın yanılısına ürettiğini ifade eder.<sup>2</sup> Ona göre töz kategorisi hissetme yetisinde ortaya çıkan amprik temsillerin, kalıcı olan bir özneye ait kılınarak düşünülmesini sağladığı için duyusal dünya haricinde kullanımı geçersizdir. (Hanna, 2001, pp.106) Ona göre bu kategoriler, amprik temsiller olmaksızın boş ve içeriksiz işlevlerdir. Bu kategorilerin mantıksal analizi üzerinden herhangi aşkınsal bir nesnenin kalıcılığından bahsetmek mümkün değildir. Ona göre töz kategorisi amprik temsillerin bulunduğu alanda zamanda kalıcı bir şeylerin farkındalığına kaynaklık eder. Zamanda olanı zamanın kendisinden ayırırız. Değişimde olanın farkındalığını zamanın kendis-

---

<sup>2</sup> Kant yanılısamayı *schein* ile ifade eder. Ona göre duyusal nesnelere bilinmesinin zemininde olan kategorileri hakkında herhangi bir şekilde temsiller edinemediğimiz aşkınsal (*transandant*) nesnelere hakkında da kullanıldığında içine düşülen duruma *schein* denir. *Schein* herhangi bir şekilde bir bilgi kaynağına sahip olmadığımız aşkınsal nesnelere hakkında bilgimiz varmışçasına hükümlerde bulunmaktır.

inin bilincinden ayırdığımızda töz kategorisi ortaya çıkar. Ona göre amprik nesnenin kurulup karşına konulabilmesi için değişenin altında sürekli aynı kalanın bilincinde olmak lazım. Zamanın bilincinde olmak ile ilgili olan bu saf kavramın zamanın dışında bir kullanımının geçersiz olduğunu düşünür (Melnick, 2009, s. 133).

*Kendisinin değişik zamanlardaki sayısal özdeşliğinin bilincinde olan biri, bu düzeye dek kişidir.*

*Ruh ...dir vb.*

*Öyleyse kişidir (Kant, 1993, s. A352).*

Nesnenin zamandaki özdeşliği düşünenin kendisinin farkında olmasının sayısal özdeşliğine bağlıdır. Nesneyi özdeş olarak bilebilmem için zamandaki sayısal özdeşliğinin farkında olmam gerekir. Amprik temsillerden gelmeyen nesneye ait bu birlik düşünenin zamandaki özdeşliğinin bilincinden gelmektedir. Kant nesneye süreklilik veren kendinlik bilincine olana ait bu sayısal özdeşlik "ben" in bir töz olması için yeterli bir zemin olmadığını düşünür. Ya da bu sayısal özdeşlikten kaynaklı sürekliliğin varlığından yola çıkılarak ruhun zamandan bağımsız bir kalıcılığının olduğu fikrine ulaşamaz. Çünkü nesnenin ayniyetinin kaynağındaki bu sayısal özdeşlik, bilincin zamanın farkındalığının birliği olsa da ruha varlık atfetmek için yeterli bir zemin olarak görülemez. Zamanı birlik içinde tutan bilincin birliği ruhun bir töz olarak görülebilmesi için yeterli bir zemin olmadığını düşünen Kant'a göre kendinlik bilincinin, nesneyi kurmak için gerekli bir zemin olma dışında bir varlığı söz konusu değildir.

*Dış varlığı yalnızca verili algıların nedeni olarak çıkarsanabilenin yalnızca ikircimli bir varoluşu vardır.*

*Şimdi tüm dış görüngüler öyle bir yapıdadır ki, dış varlıkları dolaysızca algılanamaz ve onların varlığı verili algıların nedeni olarak çıkarsayabiliriz.*

*Öyleyse dış duyunun tüm nesnelere dış varlığı ikircimlidir (Kant, 1993, s. A362).*

İç duyunun nesnesi olan ruhun gerçekliği amprik temsillere kaynaklık eden maddi tözün belirsizliği üzerine kurulmuştur. İç duyu ile dış duyu arasında ne kadar farklılık görülebilse ve dış duyunun kaynağında olanın maddi bir töz olduğu ortaya konabilse ruh hakkında da kesin bilgiye ulaşılabileceği düşüncesi hakim olmuştur. Dış duyunun kaynağındaki nesnenin varlığının bilgisine iç duysal tecrübe üzerinden ulaşılabileceği

düşünüldüğü için dış amprik temsillerin kaynağındaki nesnenin varlığından ve gerçek oluşundan şüphe edilmiştir. Kant'a göre dış duyunun kaynağındaki nesnenin tam bir bilgisine ulaşmadan böyle bir ayırım yapmak kabul edilemez. Çünkü dış duyum denilen şey de dış duyumun kaynağında var olan mekan da bir tasarım olarak bulunur. Uzayın ve amprik nesnenin bilinçte ortaya çıkan tasarımlar olduğu düşünüldüğünde içsel histe ortaya çıkanı dış duyumun kaynağında var olanla ayırıştırmanın geçersiz olduğu söylenebilir. Kant'a göre içsel histe olanı dış duyum ile ayırmanın temelinde duyusal temsillerin kendisine ait kılınan amprik nesnenin kendinde bir varlığı olduğu fikrine dayanır. Oysa amprik temsiller hissetme yetisinde ortaya çıkarlar ve hissetme yetisinin dışında bunların nasıl bir varlıklarının olduğunu bilmek mümkün değildir (Kant, 1993, s. A374).

Kant felsefesini yeni bir nesne anlayışı üzerinden ortaya koymaktadır. Kant'a göre duyusal olarak temas edilen nesnenin bizatihi varlığına temas edilemez. Nesnenin var olması ve onun hakkında yargılarda bulunabilmek için inşa sürecine tabi tutulması lazım. Nesnenin inşa edilebilmesi için amprik bir malzeme ve bilincin bu malzemeye atfettiği bir form olması gerekir. Platona'a göre de nesnenin karşımızda varlığı bizatihi olmadığı için açıklanmaya ihtiyaç duyar. Platon nesnenin kuruluşunda transandant bir fiilin olduğunu ve bu fiilin açıklanmasını felsefeye ait faaliyet olarak görürken, Kant amprik nesnenin kuruluşunu Apperception (tam algı) fiiline tabi olarak açıklamaktadır. (Dickerson, 2004, s.88) Bu nedenle her iki düşünürün de nesnenin nasıl olup da var olduğu ve hakkında dil üzerinden anlamlı önermelerin mümkün olduğuna dair bir nesne kuramlarının olduğu söylenebilir (Kant, 1993, s. A146).

Kant, klasik metafiziğin sınırları içerisinde düşünmekten kaynaklı birçok problemin çözülebilmesi için nihai anlamda kaynağı Platon'a kadar giden *aposteriori* nesne kuramının eleştirilmesi gerektiğini ve yeni bir nesne ve bilgi kuramının geliştirilmesi gerektiğini düşünür. Kant temelde kaynağı Platon olan nesne kuramının zemininde bilincin kurucu faaliyetinden bağımsız varlığa sahip olan düşünürlerin (noeta) olduğunu iddia eder. O, kendinde varlığı olan düşünsel nesnelerin amprik nesnelerin kuruluşunda işlev gördükleri ve bunların varlığının bire bağlı olduğu fikri ve insan düşünme tecrübesi içerisinde bir ile bağının olabileceği yaklaşımın klasik metafiziğin problemlerinin kaynağında olduğunu düşünür.

Kant'a göre sonuç alınamayan metafizik tartışmalardan bilimin kurtulabilmesi için amprik nesnenin varlığının zemininde düşünülür nesnel-erden bağımsız bir yapının var olduğunun gösterilmesi gerekmektedir.

Kant'ın Platon'dan beri var olagelen ve en son olarak da Leibniz'de varlığını gösteren metafiziğe yönelik eleştirisi, zamanın ve amprik nesnenin zamanla ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Platon'a göre zaman sayıların ardışıklığı içerisinde Demiurgos'un canlandırma faaliyeti aracılığıyla var iken Kant zamanın öznenin duyulmama formu olduğunu ve bu nedenle de sayının varlığının duyumlama formu olan zaman ve mekana bağlı olarak inşa edildiğini düşünür. Duyulmamada ortaya çıkan temsillerin sayı ve kategoriler aracılığı ile nesneye dönüştürülme sürecinin açıklamasını veren Kant amprik nesnenin kuruluşu için herhangi bir şekilde zamandan bağımsız olan ve düşüncede temas edilen noeta'ya gerek olmadığını ileri sürer. Dolayısıyla, Kant'ın ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin yukarıda ifade ettiğimiz eleştirilerinin zemini düşünürlerin (noeton) varlığı kabul edilmeden de amprik nesnenin kuruluşunun ortaya konulabileceği fikrine dayanmaktadır.

Kant'a göre amprik nesne kurulup bilince konu edilebilmesi için malzeme olarak amprik temsillere ihtiyaç duyulsa da amprik malzemenin amprik nesneye dönüşebilmesi için öznenin kurucu ve düzenleyici rolüne ihtiyaç bulunmaktadır (Longuenesse, 2000, s. 17). Bu nedenle de o, ruhun yetilerinin bir teşrihini yapmak durumunda kalmaktadır. Kant'a göre amprik nesnenin kuruluşunda üç öznel yeti birlikte devrededirler. Amprik malzemenin nesne olarak idrak edilebilmesinin temelinde, temsillerin tezahürünün zemininde olan hissetme yetisi, bu temsilleri zaman ve mekan formuna göre yeniden üreten muhayyile yetisi ve muhayyile yetisinin yeniden ürettiklerine birlik kazandıran tam algı (Apperzeption) yetileri bulunmaktadır (Brook, 1994, s. 25). Kant'a göre nesnenin belli birlik halinde tutulabilmesi için bu yetilerin üçünün ortak bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Bu yetilerin her birinin kendisine ait bir işlevi bulunsa da nesnenin kuruluşu bu üç yetinin ortaklaşa faaliyetine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Guyer, 1987, s. 49).

*Eğer her bir tasarım başkaları ile bütünü ile yabancı ve bir bakıma yalıtılmış ve onlardan ayrılmış olsaydı, hiçbir zaman bilgi gibi bir şey ortaya çıkmazdı- bilgi ki, karşılaştırılan ve bağlantılanan tasarımların bir bütünüdür. Duyu kendi*

*sezgisinde bir çokluk kapsadığı için, ona bir synopsis yüklüyorum. Ama böyle bir synopsise her zaman bir sentez karşılık düşmelidir; ve alıcılık ancak kendiliğindenlikle birleştiğinde bilgiyi olanaklı kılabılır. Şimdi, kendiliğindelik tüm bilgide zorunlu bir yolda bulunan üçlü bir sentezin zemini. Anlığın sezgideki değişiklikleri olarak tasarımların ayırmsanması, bunların imgelemde yeniden üretilmeleri, ve bir kavramda tanınmaları. Bunlar üç öznel bilgi kaynağını gösterirler ki, anlığın kendisini ve, onun yoluyla, onun görgül bir ürünü olarak tüm deneyimi olanaklı kılarlar (Kant, 1993, s. A98).*

Kant'a göre bu yetilerin nesnenin kuruluşuna katkıları bir fiil üzerinden anlaşılabilir. Yani nesne "ben" in kendinlik (Apperzeption) bilincinin fiiline bağlı olarak muhayyilenin sentezleme sürecinde düşüncenin konusu haline gelir. Ona göre bu fiilin kendinde varlığı olan bir özneye ya da faile atfedilebilmesinin imkânından bahsedilemediği gibi bu yetilerin işlevleri de temelde kurallara indirgenebilir. (Keller, 2004, pp.22) Ayrıca bu kuralların ait olduğu yetiler ile amprik temsillerin kaynağında var olan yeti birbirine indirgenemez. Yani amprik temsillerin varlığı sentezi yapan muhayyileye ya da senteze birlik veren müdrikeye bağlı değildir. Bu nedenle Kant'a göre ne temas edilen amprik temsiller ne de muhayyile ve müdrike aracılığıyla kurulan nesnenin kendinde bir varlığından bahsedilemez. Bir de amprik temsiller zaman ve mekan formuna bürünerek tezahür ettikleri için de tezahür etmemiş hallerinden bahsetme imkanı yoktur. (Broad, 1978, pp.54) Bu nedenle de tezahür edenin kaynağında ne tür bir varlık alanı olduğu noktasında herhangi bir fikir ileri sürmenin doğru olmadığını düşünür. Düşüncenin kendisine temas ederek kurduğu temsiller hissetme yetisinin formu olan zaman ve mekândan bağımsız olamazlar. Duyusal temsiller özneye bağlı olarak şekillenmekte ise de kaynağında başka bir varlık alanı olduğu için onlar hakkında kuşatıcı bir yargıya varmak zordur (Kant, 1993, s. A47).

Daha önce ifade edildiği üzere Kant'a göre amprik nesnenin kuruluşunun zemininde olan kuralların kendinde bir varlık alanı hakkında bilgi verebildikleri söylenemez. Ona göre örneğin matematiğin temelinde var olan sayı ve sayıların arasındaki öncelik ve sonralık bağıntısının bize metafizik yapabilme açısından zemin olmalarından da bahsedilemez. Sayılar arasındaki öncelik ve sonralık hissetme yetisinin formu olan zamandan elde edilir. Müdrikenin birlik vermesine bağlı olarak muhayyile



saf görüde sayıyı inşa etmektedir. Kant'a göre sayı sentezlenmeden herhangi bir şekilde nesnenin kuruluşundan bahsetmek mümkün değildir. Bu anlamda sayının inşası diğer amprik nesnenin kuruluşunun zemininde Kant, saf temsiller olan müdrikenin kavramlarının amprik temsillere ilişkilendirilip nesnenin inşa edilebilmesi için bu iki yeti arasında üçüncü bir yeti olan muhayyileye ihtiyaç duyulduğunu ifade eder. Ona göre muhayyile sentezleme faaliyetinde bulunan bir yeti olması hasebiyle müdrikenin kurallarını alsa da bu kuralları kendisine ait olan şemalar aracılığı ile sentezi gerçekleştirir (Kant, 1993, s. A101). Nicelik şeması saf görü aracılığı ile sayı imgesinin inşasını mümkün kılar. Bu nedenle matematikğin yetiler aracılığıyla kurulan bir saf zaman imgesine temelde dayandığını söylemek gerekir.

Yukarıda zikredilen nedenlerden dolayı Kant hem amprik temsilleri hem de sayıyı kendinde varlık alanına ait olarak görmenin doğru olmadığını düşünür. Yetilerin varlığına ve işleyişine bağlı olan sayı ve amprik temsillerin başka bir varlık alanına düşünce üzerinden temas etmeye zemin olmaları mümkün değildir. Amprik nesnenin kuruluşunun zemininde var olan bu iki unsurun düşünsel alana ait olmadığı fikri metafiziksel bilginin imkanını yok eder. Ayrıca nesnenin kuruluşunda temel olan bu iki unsurun diskurif yargı sürecinden bağımsızlığı da metafizik bilginin imkanını engel bir durum arz eder. Kant'a göre nesneyi sayı ve amprik temsiller üzerinden kuran fiil ile bunları belli kavramlar altında düşünen fiil arasında ayırım yapılmalıdır. Bu da doğal nesnelerin metafiziksel nedenler üzerinden açıklanmasının imkanını yok eder. Yani nesneyi belirleyen ile belli kavramlar altında tutan düşünme faaliyetini birbirinden ayırmak gerekir. Nesneyi amprik temsillere bağlı olarak kuran düşünme faaliyeti müdrikenin birlik verme faaliyetine bağlı gerçekleşiyor iken daha üst koşulsuz birlik verme süreçleri ise aklın muhakeme faaliyetine tabi gerçekleşmektedir. Akıl müdrikenin refleksif yargı süreçlerine bağlı olarak birlik kazandırdığı amprik kavramları daha üst birlik altına alma olan düşünme faaliyetini gerçekleştirmektedir. Akıl eğer müdrikenin kurduğu amprik nesneyi en üst koşul altına alabilirse nesnenin tam belirlenimine ulaşmış olacaktır. Böylece de nesne ile koşulsuz birlik arasında bir nedensellik düşünebilme imkanı elde etmiş olacaktır. Bu da amprik nesnenin koşulsuz ile ilişki içerisinde açıklanabilmesine zemin sağlayacağı için duyuusal dünyanın nihai bir açıklanması

elde edilecektir. Ona göre muhakeme faaliyeti nihai birliğini üç us ideası üzerinden kazandığı iddia edilse de bu birlik öznel olduğu için o öznel idealar üzerinden nesne hakkında geçerli bir nedensellik ortaya konması mümkün değildir (Kant, 1993, s. A309-B366).

Kant bu üç us ideasının ampirik nesne ile ilişkisi kurucu olmaktan ziyade düzenleyici bir durum arz ettiğini düşünür. Ona göre akıl en üst birlik altına alma ya da en üst koşullar altında düşünme yetisi olması nedeniyle müdrikede meydana gelen kavramsal çokluğa birlik verme ya da düzen verme yetisi olarak görülmelidir. Fakat işleyişi daha çok mantıksal kurallara göre gerçekleştiği için akıl yetisinin kurallarının doğa için zorunlu ve evrensel yasalar gerektiği söylenemez. Oysa kaynağı Platon'a kadar giden klasik metafiziğe göre aklın kavramlar ve kavramlar arasında kurduğu muhakeme faaliyetleri duyusal dünyadan bağımsız varlık hakkında genel geçer yasalar kurma olarak görülürdü. Akıl, müdrikenin hissetme yetisinden elde ettiği ampirik temsillere birlik vermesi sonucunda ürettiği kavramlara bağlı bir işlevinin olduğu da düşünülmezdi. Bundan ziyade aklın saf bir görüşü olduğu ve bu kavramlara düzenleyiş kazandırmasının altında bu yattığı düşünülürdü.

Muhakeme faaliyetinin koşulsuz dayanarak fiilini gerçekleştirme gerektiği düşüncesi bu üç akıl ideasının gerçek olduğu ve doğa nesnel-erinin bunlar üzerinden kavranması gerektiği fikrine kaynaklık ettiği gibi bu üç us ideası hakkında da genel geçer yargılarda bulunabileceği yanılgısına da sebep olmuştur. Kant'a göre bu üç ideadan biri olan ruh ideası ile ilgili olarak yapılan çıkarımlar paraloji olmak durumundadırlar (Kant, 1993, s. B381). Yani teorik bilgi alanını sınırlarını aştığı için bu tür çıkarımlar aşkınsaldırlar. Ona göre bu çıkarımlar biçim itibariyle yanlış olmasalar da içerik olarak bahsettikleri nesne hakkında bilgi elde etme imkanımız olmadığı için yanılısına içerirler. Bu çıkarımların yanılısına içermesinin diğer bir sebebi de ruh hakkında çıkarım sağlayan kavramların duyusal alana uygulanma dışında herhangi bir işlevlerinin olmamasıdır. Ampirik temsillerin hakkında anlamlı bir şekilde konuşabilmemizi sağlayan bu saf kavramların hissetme yetisinde temsilleri ile karşılaşmadığımız ruh gibi aşkınsal nesnelere uygulanması yanılıs-maya neden olmaktadır. Oysa doğa hakkında böyle bir nesne üzerinden yasa tespiti mümkün olmadığı gibi bu tür aşkınsal nesnelere hakkında genel geçer çıkarım ya da tespitler de bulunulamaz (Kant, 1993, s. B383).

## Platon'un Kebes'in İtirazlarına Cevabı

Kant'ın ruh ve canlılık hakkındaki fikirlerinin Kebes'in savunduklarına benzediği düşünüldüğünde Platon'un Kebes'in itirazlarına verdiği cevapların ele alınması önemli hale gelmektedir. Kant'ın ruhun ve canlılığın oluş ve bozuluşa tabi olduğunu savunması daha önceki zamanlarda Platon'un ruhun oluş ve bozuluşa tabi olmadığına dair ortaya koyduğu kanıtlamaları açısından ele alınmasını anlamlı hale getirmektedir. Bu durum hareket (kinesis) meselesine yaklaşımın ruhun ölümsüzlüğünü kabul edip etmemenin temel noktasını oluşturduğu açık hale getirir. Platon'un yaklaşımını bu itibarla ele almak Kant'ın eleştirilerini anlamayı ve sınırlarını kavramayı sağlayacağı açıktır. Ayrıca Platon'un ruhun ölümsüzlüğüne dair kanıtlarının Kant'ın eleştirilerine ne düzeyde cevap olduğu ve hangi noktalarda yetersiz kaldığını ortaya çıkaracaktır.

Kebes'in itirazlarına Platon, oluşun ve bozuluşun mahiyetini açıklama ile cevap vermeye çalışır. Ona göre ister amprik isterse de matematiksel nesnelerin nasıl var oldukları anlaşılmadan bu meselenin çözümü mümkün değildir. Bu anlamda Platon'a göre amprik dünyanın ya da matematiksel nesnelerin bir araya gelme ve ayrılma üzerinden var olduklarının savunulması mümkün değildir. Ona göre matematiksel nesnelerin varlığı ne bir araya gelme ile ne de birbirinden ayrılmaya ile açıklanamaz. Çünkü herhangi bir şeyin varlık nedeni eğer bir araya gelme ise birbirinden ayrılma üzerinde de varlığa geldiklerini kabul etmek doğru değildir. Mesela "bir" in "bir" e eklenmesi ile eğer "iki" meydana geliyor ise "iki" den "bir" i meydana getirebilmek için bu defa ayırmak gerekiyor." İki" yi meydana getiren ilke ile "bir" i meydana getiren ilkenin birbirinden farklı olması matematiksel nesnelerin sadece bir araya gelme ya da birbirinden ayrılma üzerinden açıklanmasının mümkün olmadığını gösterir. Bu nedenle ona göre matematiksel sayıların farklılığını ve çokluğu kendinde büyüklük ve küçüklük üzerinden açıklanmalıdır ki sayıların varlığa gelişinin nedeni de budur. Yani ona göre "bir" den sonra "iki" nin gelmesi ya da sayıların ardardalığı kendinde büyük ve küçüklük üzerinden kavranmalıdır. Herhangi bir sayıyı diğerinden ayıran ve sayıların ardardalığını sağlayan şey en temelde kendinde büyüklük ve küçüklüktür. Nesnelerin ya da insanların nicelik olarak farklılıklarını da eklenme ve

çıkarma ile anlamak doğru değildir. İnsanların birbirinden farklı büyüklükte olmaları kendinde büyük ve kendinde küçüklükten pay almalarıdır. Platon'a göre bir insanın diğer insandan farklı boyda olması nice liksel eklenmeye dayalı olan şu miktarda onu geçti demek doğru değildir. Böyle söylendiğinde insanlar ya da nesnelere arasındaki ebat farklılığın sanki eklenme ve çıkarmadan kaynaklı olduğu zannı oluşur. Ona göre bu nedenle matematiksel sayıların varlığının bir araya gelme ve ayrışma ile açıklanması doğru değildir (Platon, 2015, s.105).

*Sokrates: Yine büyük şeyler, büyüklüğün sayesinde büyük, daha büyükler daha büyüktür. Küçük şeyler de kendinde küçük şeyler sayesinde küçük olur. Bundan sonra bir insanın diğerinden bir kafa boyu uzun olduğu söylendiğinde ya da küçük olanın o kadar küçük olduğu söylendiğinde bunu kabul etmeyeceksin. Hatta buna itiraz ederek şöyle diyeceksin: bir şeyden büyük olan her şey, büyüklüğün kendisinden dolayı büyüktür. Onun kendisini büyük yapan, bu büyüklüktür. Aynı durum küçüklük için de geçerlidir* (Platon, 2015, s.105).

Sayılar arasında oluşan bazı niteliksel durumlar var ki Platon'a göre bunların varlığının sayıların birbirine eklenmesi ve çıkarılması ile açıklanması mümkün değildir. Örneğin ona göre sayıların aldığı teklik ve çiftlik gibi niteliksel farklılıkların eklenme ve çıkarma sürecine tabi olduklarını söylemesi doğru değildir. Örneğin üç sayısı teklik özelliğine sahip olduğu için tekliğe karşıt bir şeyle birlikte asla varlığını devam ettiremez. Yani ona göre teklik üçle özdeş olmasa da onun mahiyetini meydana getirdiği için tekliğin karşıtı çiftlikle birlikte varlığını devam ettirememektedir. Platon'a göre sayıların birbirleri ile ilişkileri belli zorunlu kurallar içinde gerçekleşmektedir. Yani sayıların varlığa gelişi eğer bir araya gelme ve ayrışma ile açıklanabilse bu teklik ve çiftliğin neden bazı sayıların varlığı için zorunlu olduğu izahı zor hale gelebilir. Eklenme ve çıkarmayı önceleyecek şekilde çiftlik ve teklik bazı sayıların mahiyetini oluşturan zorunlu bir nitelik olduğu olduğu dikkate alındığında sayıların varlığa gelişinden bahsedilemeyeceği açıktır.

Platon'a göre nesnelere niteliksel farklılıklar da bir araya gelme ve ayrışma üzerinden açıklanamaz. Örneğin sıcaklık ve soğukluk birbirlerine karşıt olan iki niteliktir. Bu iki niteliğin birbirine karşıt olması nesnenin varlığını önceler. Nesnenin ne tür bir formda ortaya çıkacağı bu niteliksel karşıtların birbirine göre durumuna bağlıdır. Yani Platon'a göre karın mahiyetine sıcaklık girmez. Bu nedenle her ne zaman sıcaklık geldiğinde

kar varlığını devam ettiremez. Yani Platon'a göre duyuşsal nesne karşıt niteliklerden birini alarak varlık kazanır. Her ne zaman nesneyi var eden niteliğın karşıtı gelirse varlığı önceki niteliğe bağılı olduğı için söz konusu nesne varlığını devam ettiremez. Nesnedeki karşıtların var oluşu da bir araya gelme ya da ayrışma ile açıklanamaz (Platon, 2015, s. 109).

Platon'a göre nesnenin varlığı kendinde bir varlık (yani değışim ve harekete tabi olmayan) alanına tabidir. Kendinde varlığı olanlardan pay alarak amprik nesnelere varlık kazanırlar. Bu nedenle de her şeyin varlığı ancak onun iyi ile ilişkisinden anlaşılabilir. İyi ile ilişkisi olmaksızın herhangi bir şeyin varlığından bahsedilemeyeceğı gibi etrafımızdaki nesnelere nasıl var olduklarının doğru açıklanmasının da verilmesinin bir imkanı da yoktur. Bu nedenle de Platon varlığa geliş karşıtların ardarda gelmesi olarak anlamaktadır. Ona göre karşıtların nesnede var olmasını doğadaki unsurların birbirine karışması veya ayrışması üzerinden açıklanması doğru değildir. Çünkü eğer nesnenin varlığı karşıtların birini alması ve nesnedeki değışim de diğere karşıtın gelmesi ile açıklanacaksa bu karşıtlardan bağımsız olarak nesnenin nasıl var olduğı açıklanamaz hale gelecektir. Çünkü karşıtlar bir arada bulunamaz iken karşıtları alan nesne karşıtlardan biri gidip diğere geldiğinde (nesnenin mahiyetini oluşturmeyen nitelikler kastedilmektedir) bile varlığını devam ettirebilmektedir. Yani değışim ve oluşum sırasında var olanlar geri dönülemez bir yokluğun içine girmemektedirler. Bilakis biteviye bir şekilde doğada karşıt niteliklerin birbirinin yerini aldığı bir durum mevcuttur. Ayrıca karşıtların belli bir nesne de olmaksızın kendinde hallerinde nasıl var oldukları da karışım ve ayrışım üzerinden açıklanamaz. Sıcaklık veya soğukluk gibi nitelikler, unsurların bir araya gelmesi veya karışımından meydana gelmezler. Bu nedenle de karşıtların bizatihi varlıkları ya da bu karşıtların belli bir nesnede bulunması hareket üzerinden izah edilemez (Platon, 2015, s. 110).

Platona göre hareket ve değışim kendinde var olana tabi olarak anlaşılmalıdır. Çünkü harekete kaynaklık eden ne sayı ne de niteliksel karşıtlıklar bir araya gelme ve ayrışma üzerinden açıklanamaz. Çünkü eğer hareket ve değışim karşıtlıkların varlığını açıklayabilseydi bunların birlikte nesnede var olabilmelerinden bahsedebilmemiz gerekirdi. Oysa Platon'a göre karşıtlıklar aynı nesnede bir arada var olabildikleri

düşünülemez. Çünkü karşıtlıklar birbirini varlık olarak dışlarlar ve herhangi bir şekilde bir nesneyi tanımlamak istediğimizde karşıtlıklardan birini kullanmak durumundayız. Karşıtlıkların bir aradalığı çelişmezlik ilkesine uygun olmadığı için var olmayı izah etmesi mümkün değildir. Gerçekliğin akliliğe uygun var olduğu ve değişim ile hareketin de çelişmezliğe ters olmadığı düşünülduğünde var olanların karşıtları bir arada taşımamaları gerektiği kabul edilmelidir. Ayrıca değişimde ve hareket halinde olanın apaçıklığı çelişmezlikle elde edilir. Eğer hareket ve oluş çelişmezlik ilkesine uygun olmayacak şekilde karşıtları bir arada taşıdığı kabul edilirse hareket ve oluşun akli bir izahının da verilmesi imkânsız olur. Bu nedenle Platon zaman ve hareketi karşıtların ardışıklığına indirgeyip ardardalıkta oluşan nitelikleri de kendinde varlık alanına ait olarak görmüştür. Böylece Platon'un duyuusal gerçeğin zemininde olan hareket ve değişimi ve bu bağlamda zamanı ruhsal bir alanla ilişkilendirmiştir ve böylece var olanların ancak hareket ve değişime tabi olmayanlar üzerinden açıklanabileceğini göstermeye çalışmıştır (Platon, 2015, s. 111-112).

Kant değişim ve hareketi zamana bağlı olarak yorumlar ve zamanın ve onda ortaya çıkan temsillerin kavramsal süreçlerden bağımsız olduğu fikrini savunur. Ona göre kavramlar aracılığı ile elde edilen bilginin zamanda ortaya çıkması kuşatabilmesinden bahsedilemez. Bu nedenle kavramsal olan ile görüsel olanı ayırmak gerektiğini ve amprik kavramların geçerliliğinin görüye tabi kılınması gerektiği düşünür. Çünkü kavramsal olan analitik yollarla apaçıklaştırılıyor iken zamana ait olan ya da hareketin kendisi analitik bir yolla apaçık hale getirilmesinden bahsedilemez. Bu da beraberinde çelişmezlik üzerinden nesne kurma faaliyetinden bahsedilemeyeceği için nesne kurma faaliyetinin sentez üzerinden açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. Zaman ait olanı çelişmezlik ilkesi üzerinden kuşatamayacağımız ortaya çıktığında zamanda ortaya çıkan temsillerin kuruluşunun zemininde de çelişmezlik ilkesinin varlığından bahsedilemez. Zamanda ortaya çıkan temsiller ardarda bir şekilde karşıtlık içermiş olsaydı karşıtlığın ilkesi çelişmezlik ilkesi üzerinden zamanda ortaya çıkması kuşatmak ve aynı zamanda varlığın ilkesinin çelişmezlik olduğu söylenebilirdi. Bu nedenle Kant'a göre çelişmezlik ilkesi üzerinden neyin var olamayacağı bilinse bile zamanda neyin zuhur edeceğini tespit etmek mümkün değildir (Kant, 1993, s. B33).

Kant'a göre mantıksal ilkelerden yola çıkarak hissetme yetisinde hangi amprik temsilin ortaya çıkacağını bilinmesi veya açıklanması verilemez. Ona göre mantığın ilkelerinin iş gördüğü düzey tam algı fiilinin verdiği birliğe bağlı olarak muhayyilenin sentezi sonrasında ortaya çıkan amprik kavramların belli yargılarla birlik altına alınması aşamasında ortaya çıkar. Yani hissetme yetisindeki temsiller muhayyile aracılığı ile sentezlenip amprik nesne inşası gerçekleştiikten sonra sentezlenen nesnenin farklı açılardan kavramlar altına alınması sürecinde çelişmezlik ilkesi devreye girmektedir. Bu nedenle Kant'a göre zaman ve onda ortaya çıkan amprik temsillerin hakkında genel geçer bilgiye ulaşmanın yolu akli ilkelerden geçmez. Bu nedenle ona göre amprik temsillere yönelip kendinin farkına varan "ben" tarafından algılanmadan önce zamanın ne tür bir fiil aracılığı ile var olduğunun açıklanabilmesi mümkün değildir. Kant zamanı ve onda ortaya çıkan temsillerin kaynağı hakkında herhangi bir açıklamanın verilemeyeceğinin düşündüğü için bunların varlığını müsellem kabul eder. Ona göre müdrikenin gerek saf kavramlar aracılığı ile gerçekleştirdiği sentezleme gerekse de amprik kavramlar aracılığı ile nesneyi farklı açılardan belirleme süreçleri zamana ve onda ortaya çıkan amprik temsillere bağlı olarak açıklanmalıdır (Kant, 1993, s. B51).

Kant matematiksel nesnelere de kendinde bir varlığının olmadığını düşünür. Ona göre saf görüde muhayyile aracılığı ile tam algı (Apperzeption) tarafından matematiksel nesnelere inşa edilmektedir. Saf görüde inşa edilmeleri itibari ile sayıların kendinde bir varlıklarının olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bu nedenle de zamanın akışının sayı üzerinden farkına varılması ya da zamanın sayı üzerinden gerçekliğinin kuşatılmasından bahsedilemez. Çünkü ona göre sayıların tabii olduğu öncelik ve sonralık saf görünümün formu olan zamandan gelir. Sayıların inşasının zaman tarafından öncelenmesi matematiksel nesnelere kendinde bir varlığının olduğunu iddia etmeye imkan bırakmaz (Kant, 1993, s. A41). Bu nedenle de zaman ve zamanda ortaya çıkan amprik temsillerin hakkında matematiksel nesnelere aracılığı ile belli tespitler yapılamaz.

Platon sayıların bir inşa süreci içinde varlığa geldiklerini kabul etmez. Ona göre sayılar iyi ile ilişkileri içerisinde var olan duyuusal varlıklardan ayrı bir varlık düzeyine aittirler. Ayrıca ona göre sayıların öncelik ve sonralığı zamandan gelmez. Bunun yerine sayıların ardardalığı kendinde

büyüklik ve kendinde küçüklük aracılığı ile var olur. Ayrıca Platon'a göre sayıların inşa sürecine değil de kendinde bir varlık alemine ait olduğu fikri sayılar arasında var olan teklik ve çiftlik gibi karşıtlıklar dikkate alındığında daha açık hale gelir. Sayıları incelediğimizde onlarda belli zorunlu ilişkiler ya da kuralların olduğunu görürüz. Bu özellikler sayıları var kılan ve onlar olmaksızın sayıların olamayacağı bir durum sergilerler. Platon açısından bakıldığında sayıların inşa sürecinde var oldukları kabul edilirse bu özelliklerin nasıl var olduklarını söylemek mümkün değildir. Ona göre inşa sürecinde sayıların birbirine eklenmesi ve çıkarılması üzerinden belli işlemler gerçekleştirilebilir. Oysa sayıların varlığını açıklamada ne bir araya getirmenin ne de ayırmanın kendisini bir ilke olarak görmek mümkün değildir. Sayıların varlığı bunu önceleyecek şekilde kabul edilirse bu ekleme ve ayırma faaliyetinin nasıl mümkün olduğu açıklanabilir. Bu nedenle de ekleme ve ayırma faaliyetini önceleyecek şekilde sayıların belli özelliklerinin nasıl var olduğu önem kazanmaktadır ki bu özellikler sayıların varlığından ayrı da düşünülemez (Platon, 2015, s. 111-112).

Platon'a göre matematikte gerçekleştirdiğimiz işlemlerin açıklanabilmesi için sayıların bu işlemleri önceleyecek şekilde varlığı kabul edilmelidir. Sayıların nasıl var oldukları meselesi de Platon'a göre ancak iyi ideası ile ilişki içerisinde düşünüldüğünde çözülebileceği söylenmelidir. Sayıların inşa ya tabi olarak var olmadıkları dikkate alındığında onların ampirik nesnelere gibi oluş bozuluşa tabi olmadıkları fark edilir. Oluş bozuluşa tabi olmayan şeylerin kendinde bir varlığa sahip olmaları gerektiğine göre bunların varlığı ancak iyi olana göre düşünülebilir. Bu açılarından bakıldığında Kant'ın matematiksel nesnelere saf görüde inşa indirgemesi sayıların ancak zaman formu altında bir araya getirme ve ayırma faaliyetinin sonucunda var oldukları anlamına gelir. Oysa Platon'a göre sayılar üzerinde yapılan her türlü ekleme ve ayırma işlemleri sayıların varlığının kabulünden sonra ancak gerçekleşebileceği söylenmelidir. Platon açısından bakıldığında ekleme ve ayırma faaliyetinin tabi olduğu sayılarda var olan çiftlik ve teklik gibi özelliklerin Kant tarafından tam bir açıklama verilemediğini söylenebilir. Çünkü Platon sayıların kendi varlıkları ve onlardaki bu özelliklerin bu tür işlemleri öncelemesi gerektiğini düşünür.



Platon'un, sayılardaki ardardalığın saf zaman görüşü üzerinden açıklanabileceğini de kabul etmesinden bahsedilemez. Ona göre sayı ve kendinde nitelikler olmaksızın amprik nesne var olamayacağı için zaman da bir şekilde sayı ve niteliklere bağlı olarak Demirgüe fiili üzerinden açıklanmalıdır. Bu nedenle de Platon onları önceleyecek şekilde sayıların ya da niteliklerin kendisine tabi olduğu zamansal bir düzenin varlığını kabul etmez. Bu nedenle Kant açısından çözümsüz kalmış bir nokta, sayı ve temsillerin bilincinde olmaksızın zamanın farkında olmanın imkânı neye dayanmaktadır. Saf bir form olarak zamanın sayı ve temsillere önceliğinin olduğunu iddia etmek zamanın nasıl var olduğunun açıklanması verilmeden kabul edilmesi anlamına gelir ki Kant'ın ruhun var olmadığını iddia etmesinin geçersiz olduğu söylenebilir. Çünkü Platon'a göre ruhun kalıcılığının delaleti sayıların kendinde varlıkları ve niteliklerin duyusal dünyadan bağımsız var olduğunun gösterilebilmesidir. Ayrıca sayılar ve kendinde formların bilgisi de eğer zamana tabi olmaksızın anamnesiz (hatırlama) ile mümkün olabiliyorsa ruhun kendi farkına varma sürecinin zaman ve duyu ile ilişkili olmadığına da işarettir. Böylece ruhun kendilik bilinci onun bir ve iyi ile kurduğu ilişki üzerinden açıklanmalıdır ki bu ruhun ölümden sonra kalıcılığı için yeterlidir.

## Sonuç

Kant'a göre amprik nesnenin kuruluşu ve bu bağlamda zamanın varlığı ruhun oluştan ve bozuluştan bağımsız kendinlik bilinci (töz olmaklığı) üzerinden açıklanamaz. Ona göre amprik alandaki temsiller ve bu temsilleri kuşatan zaman, kendisinin bilincinde olandan bağımsız bir şekilde var olurlar. Klasik metafiziğin düşünmeyi töz olarak kabul edip amprik alanın varlığını bunun üzerinden açıklama girişimi sürekli başarısızlıkla sonuçlandığı için ruhun zamandan bağımsız kalıcılığını iddia etmek geçersizdir. Bu nedenle ona göre düşünme faaliyetinin faili olan ap-perzeption (tam algı) kendi bilincini zamandaki ve amprik temsillerdeki çokluğa bağlı bir şekilde elde eder. Saf görüdeki bu çokluğa yönelir ve muhayyile aracılığı ile sentezledikten sonra anlamlı bir şekilde nesnesinden bahsedebilir hale gelir. Nesnenin bu kuruluş sürecinde devrede olan kategoriler, anlamlı bir nesne şeklinde konuşulmasına ruhun kendisi hakkında da zemin olamazlar. Ona göre duyusal temsiller kendisi

hakkında bilgi sahibi olmadığımız kendinde nesnenin hissetme yetisi üzerindeki etkisi nedeni ile var oldukları için bunların da zamandan bağımsız bir varlığından bahsedilebilmeleri ve böylece de kendinde varlık alanı için bir delalet olabilmeleri söz konusu olamaz. Ayrıca Kant sayıların saf görüde inşa edildiğini iddia etmektedir ki bu iddia temelde zaman aracılığı ile fark edilenden bağımsız bir varlık alanından bahsedebilmenin ya da onun hakkında konuşmanın geçersizliğini vurgulamaktadır.

Platon'a göre amprik nesnenin kuruluşunda var olan hem sayı hem de niteliklerin zamanın akış sürecine tabi bir şekilde var oldukları söylenemez. Ona göre sayılarda var olan bazı özellikler ve kurallar sayıların bir araya getirilmesi ve ayrıştırılmasından bağımsız bir şekilde onları önelemektedir. Bu nedenle de oluş içerisinde var olan amprik nesnelere gibi bunların da zamanın ardardalığına tabi olduklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü ona göre zaman Demirgue'nin bir fiili olarak sayı ve kendinde nitelikler sayesinde mümkün olmaktadır. Yani ona göre sayıları zamana tabi olarak inşa edilen saf nesnelere olarak görmek doğru değildir. Çünkü sayılar zamandaki ardardalıkla kazanamayacakları bazı kuralları ve özellikleri kendilerinde barındırmaktadırlar. Sayıların bu özelliklerinin onların varlığından ayrılamamasından dolayı zamanın ardardalığında bu kuralların olmamasından ya da aksinin mümkün olmasından bahsedilemez. Yani her şekilde zaman ve zamanda ortaya çıkanlar sayıdaki bu kurallara tabi bir şekilde zuhur edecekleri için Platon'a göre zamanın varlığını sayıları önceleyecek şekilde kabul etmek mümkün değildir.

Platon sayılar ve nitelikler aracılığı ile zamana tabi olan duyusal dünyadan bağımsız bir kendinde varlık alanından bahsedilme imkanı yaratmış olsa da değişime tabi olmayan ve farklılık içeren bu kendinde varlık alanına ait bu çoklukların nasıl olup ta var olduğunu ve kendinde iyi ile ilişkilerinin nasıl olduğunu açıklanmadığı ifade edilebilir. Ölüm ile cezalandırılmış iken ziyaretine gelen öğrencilerine ruhun kalıcılığını göstermek anlamında sayının ve niteliklerin kendinde bir varlığı olduğunu göstermeye çalışmak kuşkusuz anlamlı gelebilir. Fakat ruhun amprik nesnelere farklı olarak nasıl bir varlık alanına ait olduğunun açıklanması önemli olduğu gibi zamanda olanla ilişkisinin ne olduğunun açıklanabilmesi de Kant'ın eleştirilerine cevap verebilmekte daha güçlü

bir zemin sağlayabilirdi. Yani Platon ruhun amprik dünyadaki oluş ve bozuluşa tabi olmadığı ortaya koymada belli kanıtlar ileri sürmüş olsa da ruhun zaman ve zamanda da var olanla ne tür bir ilişkisini olduğunu açıklama çabası yeterli olmadığı için sonraki süreçte Kant'ın eleştirilerine imkan verdiği söylenebilir

**EXTENDED ABSTRACT**

**Kant's Criticism of The Claims Concerning The  
Immortality of Soul and Plato's Probable Answers  
in *Phaidon***

\*

Ahmet Uğurlu

*Bolu Abant İzzet Baysal University*

Kant thinks that one of the discussions which could not be somehow concluded throughout the history of thinking is the existence and immortality of the soul. According to him, this matter caused endless debates between two parties that constantly advocate their own ideas. He argues why such debates are yet to be concluded is mainly because the limits of human's theoretical knowledge could not be determined well. It is necessary to investigate and explore in depth the faculties on which our knowledge is based so that the limits of the knowledge that humankind can attain. Because he thinks that those points in which the sensory material is processed and transformed into knowledge are the faculties of human's soul. Failure to sufficiently explore the functions of faculties and what they contribute to knowledge has led to inextricable arguments.

According to Kant, sensory representations, which are the source of our knowledge, manifest themselves in the faculty of sensation. These representations come into appearance depending on time and space which are the the forms of the faculty of sensation. After sensory representations have taken the form of the faculty of sensation, they are synthesized into a particular unity by imagination and intellect, which are the other faculties of human's soul. Imagination synthesizes sensory representations through schemas in accordance with the unity of categories in intellect. While imagination reproduces representations according to the pure intuition of time and space, intellect allows these representations to be recognized in compliance with the concepts. Hence, according to him, knowledge results from the processes of imagination and intellect on representation. However, as the sensory material gains appearance in the

form of time and space most basically, processes of imagination and intellect must take place in accordance with these forms. That is to say, knowledge becomes possible as a result of the processing of sensory representations depending on time and space. Therefore, Kant argues that knowledge of the soul becoming possible requires having sensory presentations of it. Since the soul is not an empirical object with sensory representations, it is not possible to say that it is an object resulting from synthetization.

It is accepted by everyone that the soul is not an empirical object formed through sensory representations. According to those who claim that knowledge on soul's existence is possible, knowledge of soul is not based on sensory experience. They suggest that the soul exists in itself. The source of knowledge on it must therefore be different from the sensory material. Knowledge of the soul is an intuition through which the objects of the realm of existence are cognized. Kant does not find this true and thinks that we do not have any intuition other than the pure intuition through which mathematical objects are built. As mathematical and empirical objects are built in compliance with the intuition of time and space in the pure intuition, whatever is known and experienced must be in accordance with what is mathematical. Thus, according to Kant, all intuitions of which existence is argued other than the pure intuition are invalid.

Plato thinks that we have the knowledge of pure thinking elements which are not subject to generation and corruption. He argues that interquality opposites as well as numbers are elements not subject to generation and corruption. According to him, numbers have properties that remain unchanged and does not exist through generation-corruption. Because, if numbers existed depending on confluence and divergence in time and space, they should not become extinct or should exist on with other properties, too, when they lost their certain properties. We see some numbers are odd, and others are even. Even numbers do not become odd and vice versa. Existence of numbers depending on such unchanging situations led Plato to the idea that these numbers are not subject to generation-corruption. According to him, numbers should be argued to exist by having a share of what is good in itself, not depending on confluence and divergence.

Moreover, qualities which the existence of the sensory object is subject to exist by having certain unchanging situations. He thinks that existence of these empirical objects depending on taking up these properties connotes a spiritual being independent from the sensory world. An example of this is the existence of snow depends of being wet and white. In addition, how death and life do not unite in an object shows that qualities do not have mandatory properties which are not subject to change in themselves. In other words, qualities exist in the object depending on the fact that certain opposites cannot unite. If an object bears a quality compulsorily, the object ceases to exist when its opposite appears. This indicates that qualities are not subject to confluence and divergence.

According to Kant, numbers do not have a realm of existence in themselves. What we call numbers are pure objects built by intellect via imagination in the pure intuition. Thus, arguing that there is evidence on the existence of the soul through numbers or suggesting ideas on the soul through these is not right. In this sense, what Kant needs to be asked is "How do the numbers and the opposites in the qualities bringing the object into existence exist?" Why do certain qualities become mandatory for the existence of certain objects? Will it be possible to mention the possibility of confluence of aliveness and death when everything is reduced to time and space?" One can say that such questions produce issues difficult to be solved in terms of Kant's metaphysics. As for Plato, criticism can be made through the numbers for which one cannot argue that they exist with opposites in mathematics. When it is determined that all situations in the object through opposition, it brings about challenges in exploring the existence of the soul through such way.

### Kaynakça / References

- Borad, C. D. (1978). *Kant an introduction*. London: Cambridge University Press.
- Brook, A. (1994). *Kant and mind*. New York: Cambridge University Press.
- Çitil, A. A. (2012). *Matematik ve metafizik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dickerson, A. B. (2004). *Kant on representation and objectivity*. New York: Cambridge University Press.

- Friedman, M. (1992). *Kant and the exact sciences*. London: Harward University Press.
- Guyer, P. (1987). *Kant and claims of knowledge*. New York: Cambridge University Press.
- Keller, P. (2004). *Kant and the demands of self-consciousnes*. New York: Cambridge University Press.
- Hanna, R. (2001). *Kant and foundations of analytic philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Longuenesse, B. (2000). *Kant and capacity to judge*, (çev., C. T. Wolfe) New Jersey: Princeton University Press.
- Melnick , A. (2009). *Kant's theory of self*. New York: Routledge Press.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi*. (çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea yay.
- Platon (2015). *Phaidon* (çev. F. Akderin). İstanbul: Say yay.
- Temizkan, V. (2016). Platon'un Phaidon diyalogunda Anamnesis Kuramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 217-230.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Uğurlu, A. (2019). Kant'in ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin görüşlere yönelik eleştirileri ve *Phaidon* diyalogundan hareketle Platon'un bu eleştirilere verebileceği olası cevaplar.*OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,13(19), 2729-2756. DOI: 10.26466/opus.586864

## Örgütiçi Eğitim Faaliyetlerinin Etkinliğinin Artırılmasında Kurumsal Akademilerin Yapılandırılması

DOI: 10.26466/opus.591890

\*

Eyyüb Ensari Cicerali\*

\*Dr. Öğr. Üyesi Nişantaşı Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/ Türkiye  
E-Posta: [eyyub.cicerali@nisantasi.edu.tr](mailto:eyyub.cicerali@nisantasi.edu.tr) ORCID: [0000-0001-5943-9972](https://orcid.org/0000-0001-5943-9972)

### Öz

*Akademiler daha çok formal eğitim ve öğretim kurumları olarak algılanır. Akademi deyince akla hemen üniversiteler gelir. Kurumsal hayatta da bir çok firmanın oldukça geniş olanaklara sahip eğitim bölümleri bulunmaktadır ve kurumsal örgütlerin bir kısmının eğitim fonksiyonlarını akademiye dönüştürme kararı yeni bir şey değildir. Özellikle yabancı kaynaklarda otuz yıl öncesinde dahi birçok kurumsal firmanın bu kararları çoktan almış oldukları ve eğitim bölümlerini kurumsal akademi yaklaşımıyla yapılandırırdıkları görülmüyor. Bu durum kurumsal ölçeğe bağlı olduğu gibi örgütlerin eğitim fonksiyonlarına yükledikleri anlam ve eğitimle ilgili vizyonlarına da bağlıdır. Ülkemizde kurumsal akademilerin tarihçesinin o kadar eskiye dayanmadığını ve nispeten daha yeni olduğunu anlıyoruz. Bazı öncü kurumlar dışında akademisi olması gereken birçok kurumda akademiler ya yok, ya da daha planlanma aşamasındalar. Bu araştırmada kurumsal akademilerin genel gelişim süreçleri ile birlikte akademi modellerine yönelik tanımlayıcı bir yaklaşımla bilgi verilmektedir. Uygun olduğu düşünölen bir akademi yapılandırması yaklaşımı ve akademilerin değerlendirilmesine yönelik bir değerlendirme enstrümanı da önerilmektedir. Kurumsal akademilerin örgüt performansına olumlu katkıları da değerlendirilmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Örgüt, örgütsel öğrenme, kurumsal akademi, eğitim, performans yönetimi



## Structuring of Corporate Universities as the Mechanisms for Developing the Efficiency of Training at Organizations

\*

### Abstract

*Academies are generally perceived as universities or formal educational institutions. Some companies also have large training and development departments. Then, those departments can also place them as centers for education and training for people and can also be named as corporate universities. The decisions of organizations about transforming training and education departments into corporate universities (CU) are not new. It is seen in the foreign literature that major companies have had transformed their training functions into corporate universities for decades ago. It is also apparent that the CU approach has been recently developing in Turkish organizational settings. Still, total number of corporate universities in Turkey, when compared with other big economies of world, is few. Apart from major big companies, organizations have not settled their corporate universities. In this study, corporate universities are taken by a descriptive approach. The advantages, pitfalls and the influences of CUs on organizational performance are explained and a CU development and assessment model is proposed.*

**Keywords:** *Organization, organizational learning, corporate university, training, performance management*

## Giriş

Futbol sohbetlerinde her zaman şu konuşulur: “Yabancı futbolcu alacağınıza altyapıya önem verin”. Burada anlatılmak istenen şey büyük maliyetlerle farklı kulüplerden futbolcu transfer edip oynatmak yerine kendi futbol okulundan yetişen ve çok daha az maliyetli olan futbolcuların takım için daha faydalı olacağına olan inançtır. Kısaca belirtmek gerekirse bir kurum için altyapı kurumsal akademiler vasıtasıyla oluşturulur. Yani futbol takımları için altyapı ne demekse kurumlar için de akademi benzer bir anlam taşımaktadır.

Gerçekte, kurumsal firmaların bir kısmının eğitim fonksiyonlarını akademiye dönüştürme kararı yeni bir şey değildir. Özellikle yabancı kaynaklarda yirmi-otuz yıl öncesinde birçok kurumsal firmanın bu kararı çoktan almış olduğu ya da bu işe giriştikleri görülmektedir. Hatta General Motors firmasının “GM Institute” adıyla kurumsal akademisini 1927 yılında kurduğu bilinen bir örnektir. 2010 yılında ABD’de 4000 kurumsal akademi olduğu ve bu rakamın 1990 yılının iki katı olduğu belirtilmiştir (McAteer & Pino, 2011). Ülkemizde kurumsal akademilerin tarihçesinin o kadar eskiye dayanmadığını ve nispeten yeni oldukları bilinmektedir. Bazı öncü kurumlar dışında kendi kurumsal akademisi olması gereken birçok kurumda akademiler yerine eğitimle ilgili fonksiyonel departmanları bulunmaktadır. Ancak kurumsal akademiler geleneksel eğitim departmanlarıyla kıyaslandığında akademilerin daha stratejik olarak çalıştığı ve rekabet ortamına çalışma gücünün etkin cevap verebilmesi için daha dinamik oldukları görülmektedir. Bu durum sürdürülebilir iş koşullarının gerçekleştirilmesi için bir zorunluluktur (Marquardt, 1996). Kurumsal akademiler bu rekabetçi avantajı içeriklerinde barındırdıkları eğitim müfredatının bir sonucu olarak ortaya çıkan artan çalışan performansı ve verimliliğiyle sağlarlar (Meister, 2006; Sham, 2007).

Genel olarak baktığımızda tren kaçtı gibi görüldüğü durumlar olsa da akademi yapısına geçmek isteyen firmalar için ciddi bir avantaj bulunmaktadır. O da daha önceden yapılmış iyi örneklerle bakıp en iyi modelin nasıl oluşturulabileceğine yönelik çıkarımlarda bulunabilme imkanlarının var olmasıdır. Saygın firmaların eğitim fonksiyonlarını akademi yapısı altında birleştirme tercihlerinin altında yatan asıl nedenin onların eğitimi sadece bir gider, zorunluluk ya da olası bir ihtiyaç olarak ele almayıp bu

alanı stratejik olarak önemli görmelerinde yatmaktadır. Geleceğe dönük bu vizyonun eğitim bölümünün tabelasını değiştirip akademi yazmakla yakalanamayacağı aşikardır. Bu stratejik kararın ve oluşturulan hedefin uygun planlamasının da oluşturulması gerekir.

Yapılan bilimsel araştırmalarda başarılı kurumsal akademilerin 10 farklı başlık altında performanslarının farklılaşabileceği görülmektedir (Meister, 2006; Meister, 2009; Wheeler ve Cleg, 2005). Bu 10 alan şu şekilde özetlenebilir: yönetim yapısı, vizyon, kapsam, finansal işleyiş, ihtiyaç belirleme süreçleri, ürün ve hizmet geliştirme, işbirliği süreçleri, teknoloji altyapısı, ölçme ve değerlendirme sistemleri ile iletişim ve markalaşma. Belirtilen tüm başlıklar daha sade bir şekilde dört ana başlık altında birleştirilebilir. Bu başlıklar;

- 1- Organizasyon Yönetimi
- 2- Operasyon Yönetimi
- 3- Öğrenme İçerikleri
- 4- Markalaşma ve İşbirliği faaliyetleridir.

## **Organizasyon Yönetimi**

Sürdürülebilir bir kurumsal akademi yapısının oluşturulmasında ilk adım organizasyon yönetiminin nasıl olacağını netleştirilmesidir. Organizasyon yönetimi, akademinin stratejisi ve misyonunun ne olacağı, örgüt yapısı, yönetim ve liderliğin nasıl oluşacağı ile ilgili olan kısımdır. Kısaca akademinin yönetim modelinin ve içeriğinin belirlenmesi sürecidir.

## **Operasyon Yönetimi**

Operasyon yönetimi kurumsal akademinin özellikle ekonomik sürdürülebilirliğinin ele alındığı ve teknolojik altyapı konusunda nasıl bir yöntem izleneceğinin belirlendiği kısımdır. Günümüzde değişen iş koşulları eğitim altyapısının da teknolojiden beslenir şekilde oluşmasını gerektirmektedir. Özellikle gider ve gelir yapısının geleneksel yöntemlerle mi yoksa farklı finansman modelleriyle mi oluşacağı konusu kalıcı ve iz bırakacak kurumsal akademiler için hayati bir konudur. Burada ortaya çıkabilecek olası alternatif çözümler değerlendirilir ve atılacak adımlar bir plan dahi-

linde oluşturulur. Akademinin finansal ve teknolojik altyapısı ve işleyişine yönelik çözümler kurumsal bazda değişebileceği gibi zaten alışık olunan farklı modeller de bu yeni işleyişe hızlıca adapte edilebilir..

## **Öğrenme İçerikleri**

Öğrenme başlığında akademinin tüm eğitim ve öğrenme faaliyetlerinin belirlenir. Klasik anlamda kurumsal akademi akla ilk bu kısım gelir. Tüm akademi yapısı öğrenme yapısından oluşmasa da akademinin gerçekten en önemli alanı burasıdır. Kurumsal büyüklük ve ihtiyaca bağlı olarak bu alan alt okulların belirlendiği ve eğitim programlarının şekillendirildiği alandır. Hangi programların, kime, ne yolla ve ne zaman verileceği adeta bir üniversite müfredatı oluşturulur gibi titiz ve detaylı bir şekilde çalışılır.

## **Markalaşma ve İşbirliği**

Gerek kurum içinde gerekse kurum dışındaki paydaşlarla geliştirilecek olan işbirlikleri ve kurumsal akademinin markalaşma sürecindeki iletişim altyapısının oluşturulduğu bölüm burasıdır. Ne kadar kaliteli süreçlerle geliştirilmiş olursa olsun kurumsal akademiler markalaşma ve işbirliği faaliyetlerinde geri kalırlarsa sürdürülebilirlikleri çok zayıflar.

Yukarıda belirtilen dört ana başlık altında tüm kurumlara akademi stratejisi belirlemek ve bu alanda ciddi bir proje geliştirmek mümkündür. Gerek akademi kurulumunda gerekse var olan akademilerin sürdürülebilmesinde ya da ayağa kaldırılmasında bu model araştırmalarda geçerli bir model olarak görülmektedir. Anlatılan bu model, görsel olarak aşağıda gösterilmiştir.



Şekil 1. Kurumsal Akademi Yapısı

### Bir kurumsal akademi değerlendirme aracı: AKADEMETRE

Kurumsal akademi yapısı ciddi bir performans merkezi olarak görülebilir. Bu performansın değerlendirilmesi gerekmektedir. Gerek daha yolun başında olan akademiler için bir proje değerlendirme yaklaşımı, gerekse senelerdir hizmet veren akademiler için bir durum ve performans değerlendirmesi için akademetreden faydalanılabilir. Aşağıdaki tabloda örnek akademetre değerlendirme soruları akademi faaliyetlerinin ve genel yapısının değerlendirilmesinde bir fikir verebilmesi için derlenmiştir. Yaklaşık 100 sorudan oluşan akademetrenin her bir maddesi, 10 üzerinden değerlendirilmekte ve toplam puan akademi performansını belirlemek için kullanılmaktadır.

Tablo 1. Akademetre Değerlendirme Aracı Örnek Soruları

AKADEMETRE ÖRNEK SORULAR	
1. Kurumsal akademi yönetimi oluşturulan vizyona erişebilmek için bir strateji oluşturmuştur.	
2. Hangi ürün ve hizmetlerin merkezileştirileceği hangilerinin dışarıdan alınacağı belirlenmiştir.	
3. Verilen ürün ve hizmetler organizasyon içinde net bir şekilde tanımlanmıştır.	
4. İyi tanımlanmış raporlama ilişkileri düzenlenmiştir.	
5. Kurumsal akademi kendi bütçe modeli dışında da kaynak oluşturabilir.	
6. Finansal sonuçlar takip edilir ve raporlanır.	
7. Paydaşlar iş hedeflerine ulaşabilmelerinde kurumsal akademinin onlara nasıl yardımcı olabileceğini bilirler.	

## Sonuç

Stratejiyi ilgilendiren kararlar çevik yapılar ve çevik liderlik gerektirir. İyi ve önde futbol takımlarının altyapıları nasıl bir futbol fabrikası gibi çalışıp sonraki yıllardaki futbol yapısını ve oyunun oynanma biçimini tamamen değiştirebiliyorsa kurumsal akademiler de sadece kendi kurumuna değil iş dünyasına ciddi katkı yapabilecek yapılardır. Burada önemli olan, geçerli, sürdürülebilir bir akademi yapısı için öncelikli dikkat edilmesi gereken unsurların iyi kurgulanmış ve içeriğinin oluşturulmuş olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında dört kırılımdan oluşan akademi çatı yapısı kurulum ve uygulama için bir temel model niteliğinde sunulmuş, akademi içerik süreçlerinin değerlendirilmesinde de akademete değerlendirme yaklaşımı önerilmiştir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Structuring of Corporate Universities as the Mechanisms for Developing the Efficiency of Training at Organizations**

\*

Eyyüb Ensari Cicerali  
*Nişantaşı University*

The concept of Corporate Universities (CU) in companies is not new. As a well-known example, General Motors started its CU, "GM Institute", in 1927. But lately, especially in the past decades, continuous learning and lifelong education and well-being have been accepted as important topics for companies. CUs can be seen as company-driven initiatives that integrates personal, group, and organization developmental processes in support of a strategic vision and enable the corporation to achieve competitive advantage through improved staff performance and productivity (Meister, 2006; Sham, 2007). When CUs are compared with traditional training departments of companies, they are more strategic and more effective. They provide the capability for the workforce being proactively adapting to challenging business environments in markets and to newly developed technologies in the world. This is deemed vital for being profitable and sustainable in global business (Marquardt, 1996). Thus, these developments explain why corporate universities (CUs) have become popular strategic tools for managers in developing business circumstances.

Corporate University (CU) engages in settling, forming and developing particular organizational skills that have been used as a tool for connecting learning initiatives to organizational goals and business performance (Shaw, 2005). Some researchers even claim that CUs is responsible for organizational transformation and change, in addition to employee development (Morin & Renaud, 2004). CUs are not only special educational or training arrangements but also they can be regarded as ways of managing the knowledge that is created by organizations. For this reason, some authors consider them as a knowledge management (KM) tool (Crogetti, 2001; Rademakers, 2005). There were 4,000 CU in the United States

as of 2010, double the number since the 1990s (McAteer & Pino, 2011). In the literature, it is found that CUs can be assessed in 10 fields for performance (Meister, 2006; Meister, 2009; Wheeler and Cleg, 2005). This would mean that, they can be structured and evaluated by those 10 dimension. The dimensions are: management structure, vision, content, financial structure, needs assessment procedures, development of products and services, assessment and evaluation systems and communication and branding. To make it simpler, the dimensions can also be collected under four themes;

- 1- Organizational Management
- 2- Operational Management
- 3- Learning Content
- 4- Branding and Communication activities.

**Organizational Management:** Organizational structure of the CU should be defined in the beginning. This is related to the ways and the means of management structure, strategy forming, mission and vision, organizational structure and leadership.

**Operational Management:** Operational management is specifically about the ways of handling economic sustainability of CU. Different and various financial models can be applied. Rather than following traditional approach that sees training functions as spending centers of the organization, a strategy can be applied for CUs that they can become profit centers for the organization.

**Learning Content:** All training and development actions should be specified under learning content. This function is the first one that comes to mind when thinking about corporate universities. Defining the curricular activities is the most important task for CU.

**Branding and Communication :** For CU, it is also important to settle communication and branding mechanisms inside the company and with third parties.



## **An Assessment Instrument for Corporate Universities: Academeter**

CUs can be seen as performance centers. Therefore the performance of CUs should be measured. Academeter can be used as an instrument tool for evaluating the performance of CUs. It is an instrument consists of 100 questions belonging to 10 dimensions which were mentioned above. Each question in the form is assessed by 10 points scale. Sample items from Academeter are;

- There is a strategy for Corporate Academy to reach the vision that is settled by the management of CU
- The products and services that should be outsourced or should be offered by staff are known and specified
- The products and services are described and explained in the organization
- The well-described reporting mechanisms are regulated by policies
- Corporate University can find sources outside of its own budget mechanism
- Financial results are monitored and reported
- Stakeholders know the processes of how CU can help them to reach their business goals

## **Result**

Strategy related decisions need agile structures and agile leaders. If they are used effectively, CUs can be profit centers for companies. Just by looking at Fortune 100 companies, most of them have CUs rather than traditional training departments. The most important points would be the structure and the mechanism of the CU within the company. In order to build a high performing corporate university, a CU model with four main dimensions and an assessment method for evaluating the performance of CU are offered in this article.

## Kaynakça / References

- Crocetti, C. (2001). Corporate learning: A knowledge management perspective. *The Internet and Higher Education*, 4(3), 271-285.
- Marquardt, M.J. (1996). *Building the learning organization*. McGraw-Hill Companies, New York, NY.
- McAteer, P. ve Pino, M. (2011). *The business case for creating a corporate university*. NY: Corporate University Xchange.
- Meister, J. (2006). Corporate universities: What works and what doesn't. *Chief Learning Officer Magazine*, 6(3), 28-70.
- Meister, J. (2009). Corporate universities 2.0: The future networked learning organization. In A. Romano & G. Secundo (Eds.), *Dynamic learning networks: Models and cases in action*, 137-149, Dordrecht: Springer.
- Morin, L. ve Renaud, S. (2004). Participation in corporate university training: Its effect on individual job performance. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 21(4), 295-306.
- Rademakers, M. (2005). Corporate universities: Driving force of knowledge innovation. *Journal of Workplace Learning*, 17(1/2), 130-136.
- Sham, C. (2007). An exploratory study of corporate universities in China. *Journal of Workplace Learning*, 19(4), 257-264.
- Shaw, S. (2005). The corporate university: Global or local phenomenon? *Journal of European Industrial Training*, 29(1), 21-39.
- Wheeler, K. ve Clegg, E. (2005). *The corporate university workbook: Launching the 21st century learning organization*. San Francisco: Pfeiffer.

## Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Cicerali, E. E. (2019). Örgütiçi eğitim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasında kurumsal akademilerin yapılandırılması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2757-2767. DOI: 10.26466/opus.591890.

## Kamusal Alan Kavramı Çerçevesinde Türkiye’de 68 ve 80’lerdeki Öğrenci Hareketleri Üzerine Yeniden Düşünmek

DOI: 10.26466/opus.604812

\*

Gamze Aksan\*

\* Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Konya /Türkiye  
E-Posta: [gaksan@selcuk.edu.tr](mailto:gaksan@selcuk.edu.tr) ORCID: [0000-0001-5051-4630](https://orcid.org/0000-0001-5051-4630)

### Öz

*Bu çalışmada Türkiye’de kamusal alan konusundaki teorik ve pratik tartışmalar göz önünde bulundurularak öğrenci hareketleri farklı bir kamusal alan kurgusu ile analiz edilmeye çalışılmıştır. 60’lı ve 80’li yıllardaki öğrenci hareketleri merkeze alınarak kamusal alan tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kavramla ilgili tarihsel arka plan ve temel teorik yaklaşımlar, geleneği bozmadan Locke, Mill, Rawls, Hayek gibi liberal düşünürlerin görüşleri ile birlikte Habermas, Arendt ve Sennett’in kuramsal çerçevesi ve Negt, Kluge’nin tartışmalara teorik katkısı üzerinden ele alınmıştır. Burada bahsedilen yıllardaki öğrenci hareketleri, daha eleştirel ve muhalif olarak formüle edilmiş olan “karşıt kamusal alan” yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiş, tarihsellik göz önünde bulundurularak doksanlı yıllardaki öğrenci hareketlerine temel noktalar açısından değinilmiştir. Elde edilen bilgiler ve yapılmış çalışma bulguları 68 kuşağının sonraki öğrenci hareketlerine kıyasla toplumsal, siyasal ve kültürel açıdan çok daha farklı ve etkili dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak söz konusu gençlik hareketlerini keskin kıyaslarla değerlendirmenin ötesinde, kendi etkileşim alanlarını anlamlandırmak, bu hareketlerin mevcut potansiyellerinin tarihsel açıdan günümüze uzanan bağlantılarını açığa çıkarması bakımından önem taşır.*

**Anahtar Kelimeler:** Kamusal Alan, Öğrenci hareketleri, 68 ve 80 Kuşağı

## Rethink The Framework of The Public Sphere on The Student Movement in 68 and 80 in Turkey

\*

### Abstract

*In this study, theoretical and practical discussions about student movements, considering the public sphere in Turkey is to analyze the public domain with a different plot. Student movements in the 60s and 80s were taken into the center and evaluated within the framework of public sphere discussions. The historical background of the concept and the basic theoretical approaches are handled through the theoretical framework of Habermas, Arendt and Sennett and Negt, Kluge's theoretical contribution to the discussions, together with the views of liberal thinkers such as Locke, Mill, Rawls, Hayek, without breaking the tradition. The student movements in the years mentioned here have been evaluated within the framework of the "opposing public sphere" approach, which has been formulated as more critical and oppositional. The subject is historically linked to student movements in the 90s. The information obtained shows that 68 generations have very different and effective dynamics in social, political and cultural aspects compared to subsequent student movements. However, beyond evaluating these youth movements with sharp comparisons, it is important to make sense of their own areas of interaction in terms of revealing the historical connections of these movements to their present potential.*

**Keywords:** *Public sphere, Student movement, 68 and 80 Generation*

## Giriş

Sosyal bilimlerde genellikle sivil toplum ile paralellik kurularak analiz edilen *kamu*, *kamusal*, *kamusal alan* kavramları farklı tartışma zeminlerinde yer bulan önemli anahtar kavramlardır. İlgili yazın değerlendirildiğinde, ülkemizde 90’lı yıllarla beraber kavramın ve bu çerçevedeki tartışmaların önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 90’lı yıllarda sosyal bilimlerin bu kavramlar ile ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden birisi sosyal hareketlerle birlikte örgütlü hale gelmeye başlayan farklılık arayışları ve eleştirel tavır olurken, diğer bir yandan söz konusu “farklılıkları bir arada barındıracak ortak alanın tanımı nasıl yapılmalıdır?” sorusu, kamusal alan tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Bu tartışmaları önemli kılan temel vurgu ise gerçekte sivilleşme ve demokrasi ile yakından ilgilidir. Çünkü demokrasinin “öteki ile ilişki” ve bu ilişkinin gerçekleşebilme düzeylerine verdiği cevap kamusal alanda varlık bulmaktadır.

Demokrasi olgusunun belirleyici rol oynadığı kamusal alan tartışmalarında diğer bir önemli nokta ise bu “*ortak alan*” da, “*ortak belirlemelerimiz*” sonucu herkesin uyması gereken “*ortak kurallar*” konusundadır. Sorun ise burada bahsedilen “herkes”in (nesneye dönük olarak) “ne” olduğu ve kuralların kimler tarafından, nasıl ortaya konulduğu ile ilgilidir. Tarihsel gelişim süreci değerlendirildiğinde bütüne ait olma, bütünü kapsama iddiasında olan kamusal alanın belirli güç odakları ve ilişkileri nedeniyle zaman zaman kendi tanımını aştığı görülmektedir. Bu sebeple, kavramdaki bütünlük atfı belirsizleşmekte, kamusal alan tartışmalarına dair teorik ve pratik analizlerin yapılması güçleşmektedir. Diğer bir sorun farklı coğrafi ve kültürel arka planlarla ilgilidir. Örneğin Türkiye’de kamusal alan denildiğinde bu, ortak bir alanı ya da burjuva alanını çoğunlukla çağrıştırmaz. Son yıllarda kavram, her ne kadar bu bağlamından sıyrılma ivmesini arttırsa da, “devlete ait olma” ya da “devletle karakterize olma”, halen gündelik hayatta “kamusal”ın genel algısını ifade eder. Bahsedilen bu “kamusal alan” algısı, sivil toplum konusunda da devleti baskın unsur addederek yanılıcı olur. Ayrıca bu yönde bakış açısı, örneğin öğrenci hareketleri ya da farklı kamusal meselelerde, kamusal alanın kavramsal ve kuramsal açıdan tartışmalara sağlayacağı analitik

katkısı devre dışı bırakabilir. Kamusal alan kavramı her şeyden önce soyut bir analiz nesnesi olarak; demokrasi, devlet, sivil toplum gibi siyasetin nüvesindeki temel olguları anlamaya ve açıklamaya yardımcı olmaktadır. Gerçekte tüm bahsettiğimiz bu kavramların siyasetin ötesinde, sosyal ve kültürel alanlarla etkileşimi neredeyse varlık sebepleridir. Örneğin sivil toplumun kamusalla ilişkisi, tam da bu noktada birey ile devlet arasında aracı konumu ile kendisini gösterirken amacına uygun bir işleyiş için, tüm bunların içerisinde var olduğu ve ilişki kurduğu bu alanın bazı özelliklerinin olması beklenir. Kamusal alanın bireylerin öteki ile kurduğu ilişkide sağladığı zemin, dolayısıyla da demokratik ya da açık bir kamusal alan; aslında güçlü bir sivil toplum için de zorunlu önkoşul olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu konuda yapılacak olan farklı analizler kamusal alan ve onunla etkileşim halinde olan tüm diğer kavramların tartışma zeminini genişleterek toplumsal faydaya dönük kapasitesini ortaya çıkarır. Türkiye’de öğrenci hareketleri konusunun kamusal alan eksenine ise; var olan söylemlere alternatif üreten, dönemin ruhunu taşımakla beraber kendi özel sorunlarını da gündeme getiren, ayrıca birden fazla nesil üzerinden politik söylem alanını ve bu konudaki değerler aktarımını etkileyen önemli bir karşıt kamusal örneklerdir. Özellikle Türkiye açısından, 1968’de ilk boykot hareketinin başlamasıyla aslında öncekilerden farklı bir kamusal ortama çıkmış, 68 öğrenci hareketleri bir bakıma cesaretin nişanesi olarak sonraki süreçleri; 70 ve 80’lerdeki ardıllarını; diğer taraftan 90’lı yılların ve 2000’lerin öğrenci hareketlerini etkileyen olayla yaşanmıştır. Bu çalışmanın temel odağı kamusal alan tartışması ekseninde Türkiye’deki öğrenci hareketlerini 60 ve 80’li yıllar bazında değerlendirmektir. Çalışma, nitelik ve nicelik olarak, 90’lar ve sonrası öğrenci hareketlerini kapsayacak biçimde geniş bir çerçevede konuyu ele almayı amaçlamasa da, tarihsellik açısından özellikle 90’lı yılların temel özellikleri vurgulanarak sonraki örneklerini de ilgilendiren bazı konular tartışmaya açılacaktır. Çalışmada ilk olarak kamusal alanla ilgili başlıca kavramlar ve süreçler değerlendirilerek; konu ile ilgili temel teorik yaklaşımlara değinilecektir. Daha sonra o yıllarda gerçekleştirilen bazı çalışmalar ve birtakım yorumlar üzerinden hareketlerin temel motivasyonları anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Sonuçta, “68 hareketlerinden mit

ve gerçek olarak bugüne ne kaldı?” sorusu merkezinde pratikler ele alınarak günümüzde üniversite gençliği üzerine bazı söylemlerin kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

### **Kamu, Kamusal, Kamusal Alan: Kavram ve Tarihsel Arka Plan**

Türk Dil Kurumu kamusal kelimesini “kamu ile ilgili” şeklinde tanımlamaktadır. Aynı sözlük kamu kelimesine ilk olarak; “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü”, ikincisi; “bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme”, üçüncü anlam olarak ise “hep, bütün” karşılığını vermektedir. Kamusal alan ise “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak tanımlanmaktadır<sup>1</sup>. Kavramın farklı dillerdeki anlamlarına bakıldığında, örneğin İngilizcedeki “public” kelimesinin etimolojik kökeni 14. Yüzyıl’a dayanırken o günkü anlamı ile “umumun gözetimine, bilgisine açık” demektir. Zaman içerisinde kelime “bütün herkesi ilgilendiren” anlamında kullanılmıştır. Latince köken ise “pablicus”, *halkın hepsini ilgilendiren* demektir (Bacık, 2005, s.11). Almandada ise “kamu” kavramı kendisinden daha eski olan “kamusallık” kelimesinden türetilmiştir (Habermaas, 2007).

Kamusal alan konusundaki teorik analizlerde modern zamanlarla birlikte, modern ulus devletinin kamusal alanı kapladığı fikrine sıkça rastlanılmaktadır. Gerçekte “kamu”nun devlet işleri ve devlet otoritesi ile eşdeğer görülmesinde bu fikrin etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla ilişkili olarak, devletin küçültülmesi, kamusal alanda etkinliğinin sınırlandırılması ve toplumsal etkinliklere yani sivil topluma daha çok yer açılmasına vurgu yapılmaktadır (Yelken, 1999, s.181; 2003, s.46). Ayrıca bireysel hak ve özgürlükler, farklılık talepleri ve çok kültürlülüğü içeren toplumsal bir dokuya yapılan vurgu, sivil toplum ve kamusal alan dolayısıyla yeni bir demokrasi; kısacası yeni bir siyaset arayışı üretme çabasıdır. Bu bağlamda hem sivil toplum hem de kamusal alan, siyasetin altında onu besleyen bir alan olarak dinamik rol oynamaktadır (Yıldız, 2005, s.43).

---

<sup>1</sup>[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_ats&g\\_ama=ats&quid=TDK.GTS.5c7e6d38d48107.65-178800](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ats&g_ama=ats&quid=TDK.GTS.5c7e6d38d48107.65-178800) (erişim: 5.3.2018)

Batı kaynaklı bu kavramın tarihsel kökenleri de ister istemez aynı coğrafyadaki etkileşim süreçleri açısından değerlendirilmektedir. Bu çerçevede öncelikle Yunan şehir devletlerinde özgür vatandaşların ortak alanları ile tek tek şahıslara ait alanın birbirinden kesin olarak ayrıldığı göze çarpar. Siyasal düzeni patrimonyal köle iktisadına dayanan antik Yunanda kamusal hayat çarşıda (agora) cereyan etmektedir. Kamusal hayata katılmanın ön koşulu ise bir aile reisi olarak özel alanda özerk olmaktır. Özel alan ise Yunancada adı itibariyle (oikos) eve bağlı olurken yoksulluk veya köleden yoksunluk başlı başına *polise* katılmanın önünde engeldir (Habermas, 2007, s.59–61). Avrupa ortaçağında durum farklılaşır; ortak kullanıma açık yerler kamusaldır. Fakat burada “umumiler” karşısında “hususiler” de varlığını sürdürmektedir. Yine de Habermas’a göre bu ortaçağ feodal toplumunda sosyolojik anlamda, yani kurumsal ölçütlere dayanarak, özel alandan ayrılmış kendi başına bir kamu alanından söz edilemez. Bireyselleşmiş ahabplık zemininin nezh bir muhite dönüşmesi ancak erken kapitalist dönem temelinde, ulusal ve bölgesel devletlerin oluşması ve feodalitenin temellerinin sarsılmasıyla mümkün olabilmektedir. Habermas’a göre özgül ve modern anlamıyla *özel ve kamusal alan* ancak o zaman ayrılmaya başlar. Bu bağlamda “özel”, devlet alanı dışında olmaktır, çünkü “kamusal” bu arada mülkiyetçilikle birlikte, egemen olanın şahsından bağımsızlaşarak nesneleşmekte olan devlete ilişkili hale gelir (Habermas, 2007, s.71–72). 18. yüzyıla gelindiğinde ise Sennett’e (1996, s.35) göre şehir yaşamının beraberinde getirdiği kamusal ve özel yaşam arası ortaya çıkan farklılaşmada medeni talepler ile doğal talepler arasındaki gerilim yalnızca çağın yüksek kültürüne nüfuz etmekle kalmaz, bu durum sıradan yaşam alanlarına da yayılır. Kamusal-özel ayrımı çocuk yetiştirmeye ilişkin kılavuzlarda, ahlaki yükümlülükler üzerine yazılmış eserlerde ve kamuoyunun insan haklarına ilişkin inançlarında ortaya çıkarak artık toplumsal ilişkiler evreni diye adlandırabileceğimiz şeyi oluşturur. Habermas (2007, s.71,72) bu yüzyılın sonuna dek ayakta kalan temsili kamu örnekleri olan prensler, feodal erkler ve kilisenin kutuplaşma sürecinden sonra bir yanda özel diğer yanda kamusal unsurlar kalacak şekilde parçalandığını ifade eder. Bu parçalanma sonucu din özel alana çekilirken kilise varlığını herhangi bir kamu hukuku kurumu olarak sürdürür. Bürokrasi ve ordu, kısmen de yargı ile kamu erkinin kurumları, sarayın adım adım özelleştirilen alanı



karşısında nesnelleşir. Mesleki zümreler de bu ayrışma sonucu, özel özerkliğin esas alanı olarak devletin karşısında yer alacak olan “burjuva toplumu”nun alanına dönüşür. Bu anlamda kamusal-özel ayrımı, artık kamusal (ortak) çıkarlara duyarlı yurttaşlar toplumu ile kendi özel çıkarlarını gözeten burjuva toplumu arasındaki ayrımdır. Sivil toplum ile devlet arasındaki ayırım ise burjuva kamusal alanının zemini olurken özel alan haline gelmiş toplum, devlete karşı bir konumdaymış gibi görünür (Sarıbay, 2000, s.4).

19. yüzyıla gelindiğinde burjuva toplumunun yapısal olarak özel alanı içine gizlenen özel mülkiyet ilişkileri ve patriarkal aile alanlarındaki çelişkiler, toplumun bütününe ilgilendiren temel sorunlar olarak açığa çıkmaya başlar (Özbek, 2004, s.51). Habermas’ın kendi tanımına baktığımızda ise kendisinin de kamusal alanı *özel şahısların kamusal meseleleri ve ortak çıkarları tartışmak üzere bir araya geldikleri bir alan* olarak görmesi söz konusudur. Bununla ilgili olarak, konuşmalar aracılığıyla politik katılımın canlandırıldığı bir tiyatro benzetmesi yapar. Böyle bir alanda ise yurttaşlar, müşterek meselelerine dair düşüncelerini açıklar ve böylece söylemsel bir etkileşimde bulunurlar. Bu alan devletten ayrı olmakla birlikte aslında devletin kritik edildiği söylemlerin üretilip dolaştığı bir alandır (Sarıbay, 2000, s.4).

Kamusal alanla ilgili daha güncel analizlerde özellikle kavramın teorik çerçevesi tartışma zemini açısından Habermas ve Arendt’in kamusal alan modellerini öne çıkarmaktadır. Ancak konu ile ilgili liberal ve proleter yaklaşımlar kamusal alan kavramının farklı yönlerini görebilmemizi sağlıyor. Burada özellikle 20. Yüzyılın sosyolojik koşulları ile birlikte değişen bakış açılarını göz önünde bulundurmamız gerekir. Artık “kamu”nun devletin alanına mal edilmesi üzerinden gerçekleşen tartışmaların ötesinde, üretim ilişkilerinin belirleyici olması ve örneğin cinsiyet tartışmalarını da kapsayarak bir takım iktidar odaklarının merkezileşmesi, kamusal alanı organize etme ve yönetmede güç sahibi olması gibi, mikro analizlerle de çeşitlilik kazanan kamusal alan tartışmaları günümüzde daha farklı sorunlara cevap arıyor. Bu alan eskisi gibi homojen bir içeriğe de sahip değil, mobilite, diğer taraftan göç ve savaşların bu sürece etkisi ile kamusal alan tartışmalarında farklılıklar konusu çok daha önemli bir hale geldi. Diğer taraftan *sanal kamusalılık* gibi yeni tartışmalarla, kamusal alan için değişen mecraların kritize edildiğini görüyoruz. Bu

çalışmanın özel ilgisi ise; öğrenci hareketlerinde 68 ve 80 sürecidir. 90 sonrası ise başlangıçta daha dinamik kamusal örnekleri ile başlayan, sonrasında, 28 Şubat, kat sayı mağduriyeti gibi süreçlerle sekteye uğrayan önemli olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu süreç her ne kadar politik düzeyde 2000'li yıllardaki benzerlerini etkilemiş görünse de bahsedilen yıllar bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte toplumsal değişimin hızla arttığı, bu açıdan küresel farkındalığın da arttığı, kuşaklar arası farkların iyice belirginleştiği, yine önemli bir takım toplumsal süreçlerle beslenen önemli olayların yaşandığı bir dönemi aslında günümüze bağlamaktadır. Ancak 90'lardan günümüze kadar olan dönemdeki öğrenci hareketleri daha önce de belirttiğimiz gibi, kendi iç ilişkileri açısından farklı bir çalışmada başlı başına üzerinde durulması gereken bir konudur. Şimdi kamusal alanla ilgili temel kuramsal yaklaşımlara kısa bir göz atalım.

### *Kamusal alanla ilgili temel yaklaşımlar*

Kamusal alanla ilgili teorik tartışmalarda öne çıkan Locke, Mill, Rawls ve Hayek gibi düşünürler, kamusal alanı, benzer ve farklı yönleri ile ele alarak *liberal kamu modeli* çerçevesinde ele almışlardır. Liberal görüşlerin birleştiği ortak nokta; devletin, kamusal alanda tarafsız usul kurallarını uygulayarak, onu güvence altına alması zorunluluğudur. Bunun için hukuk devleti ve insan hakları, anayasal-kurumsal güvencelerle korunuyor olmalıdır. Bu; hukuk önünde eşitlik ile sivil ve siyasal özgürlüklerin anayasal olarak tanınmasını gerektirir (Yükselbaba, 2008, s. 234). Dayanılan, tarafsızlık ilkesinin aksi durumunda "(...) devlet ortak çıkara göre değil, bürokratik veya belli bir toplum kesiminin tercihlerine göre işlemeye başlar." (Erdoğan, 2006, s.100). Liberal kamu modelinin klasiklerinden olan Locke ve Mill, kamusal ile özel alan arasında ayırım öngörür. Locke'un "sözleşme kuramı"nın temelinde -yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumak amacıyla- ikili bir ayırım yatar: ilki insanların toplum halinde birleşmelerine yol açan ve insanlar arasında yapılan sözleşmedir. Aslında insanlar bu sözleşme ile toplumu oluşturur. İkincisi ise insanların devletle gerçekleştirdiği ve doğal haklarını kamuya devrettiği sözleşmedir. (Yükselbaba, 2008, s.235). Burada çıkar çatışmaları ve görüş ayrılıkları gözetilerek homojenliğin önemine vurgu yapılır. Homojen ortak bir paydanın kaynaklık edeceği bir önerme olmaksızın

sözleşmeye işlerlik kazandıracak mekanizmanın kurulması mümkün değildir (Karadağ, 2003, s.180). Locke’a göre sözleşmenin ihlali, hem bireysel hem de kollektif düzeyde direnme hakkı verir (Eroğlu, 2010, s.2). J. Stuart Mill ise sosyal yaşantının sivil ve siyasal boyutunun hoşgörüyü esas alan bir çeşitlilik üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Toplumsal alan, farklı bireyselliklerin karşılıklı etkileşimde bulunduğu bir yerdir. İnsan doğasındaki bu farklılık toplumsal yaşantıya da yansıtılarak çeşitlilik ve farklılığa açık bir toplum projesi tesis edilmesi ve bu ekseninde tarafsız bir devlet gereklidir (Çaha, 2003a, s.49-50). Toplum haline yaşamın bir gereği olarak, bireylerin toplum içerisinde yaşayan diğer insanlara karşı belirli sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk her birey için iki tür yükümlülük getirir. Bunlardan ilki; birer hak olarak kabul edilen menfaatlere, yasal hükümler ya da zımni anlaşmalarla zarar verilmemesidir. Diğer taraftan toplumun ve üyelerinin, zararlardan korunabilmesi için yapılacak çalışma ve fedakârlıklardan her bireyin, payına düşene katlanmasıdır. Birey eylemlerinin sonuçlarından sadece kendisi etkileniyorsa, bu yükümlülüklerin dışında davranırsa da müdahale edilmemelidir. Siyasal alanın kurulmasını ise iki ilke üzerinden açıklar; ilk olarak en iyi hükümet biçimi değişmez biçimde her türlü uygarlıkta uygulanan bir biçim değil; uygulanabilir ve seçilebilir olduğu koşullarda varlık gösteren, dolayısıyla da büyük nicelikte yararlı sonuçları doğuran bir hükümet biçimidir. İkinci ilke ise, ‘her yurttaşın arada sırada, yerel ya da genel bir kamu görevini kişisel olarak yerine getirmek amacıyla hükümette gerçek bir görevi yüklenmeye’ çağrılmasıdır (Karadağ, 2003: 180). Dolayısıyla birey aslında hem kamusal alanın kendisini hem de kamusal yararı belirleyen aktif bir unsura dönüşür.

Kamusal alan tartışmalarına önemli bir katkı da *liberal kamu* alanının sınırlarını belirleyen çağdaş yazarlardan Friedrich A. Hayek tarafından yapılmıştır. Hayek, devletin işlevini ve müdahil olabileceği alanları ele almıştır. Hayek’e göre devletin görevi insanın doğuştan var olan haklarına sahip çıkmaktır. Siyasal iktidar, “kamusal iyi”yi sağlamak niyetinde olmamalıdır: “Siyasal iktidarın görevi kitlelerin ihtiyaçlarını kendilerinin tanımlamasına müdahalede bulunmamak ve bu ihtiyaçlarını sağlayabilecekleri koşulları ortaya çıkarmak olmalıdır. Devletin müdahalesi olabilecek en düşük seviyede olmalı ve bireylere özgürlüklerini gerçekleştirebilecekleri geniş bir özel alan sağlanmalıdır. Hayek’in (1995,

s.150; 1999, s.131) yaklaşımlarında öne çıkan vurgular ise devlet müdahalesi ve totaliterleşme eğiliminin eleştirisi üzerinden okunabilir. Bu noktada ekonomik yaşama sosyal adalet adına küçük bir müdahale bile toplumu kölelik yoluna sokar, devletin piyasaya müdahalesinin bireylerin kendi kaderlerini gerçekleştirememelerine neden olur ve devletin bireyleri ortak iyi adına kurduğu amaçlar hiyerarşisine tabi kılar. Düşünür devletin gün geçtikçe büyüyerek baskıcı ve totaliter bir yapıya bürüneceğinden kaygı duyarken, onun sivil alandaki sınırları konusunda da fikir verir. Bireylerin özgür seçimler yapmalarının koşullarını sağlamak burada önemlidir. Bireysel özgürlüğün, yani özel alanın gerçek ve ideal alanı ise piyasadır. Devlet; bireyin özgürlüğünü koruma görevini piyasaya müdahale etmeme ve piyasanın işleme için koşullarını garanti altına alma ile gerçekleştirebilir. (Yükselbaba, 2008, s.238). *Liberal kamu* alanı fikrinin çağdaşlarından olan John Rawls ise kamusal alanı “başlangıç durumu”, “siyasal adalet”, “kamusal akıl” ve “örtüşen uzlaşma” kavramları çerçevesinde ele alır. Rawls, siyasal adaletin bir koşulu olarak; demokratik bir ortamda eşitlik, özgürlük haklarından vazgeçmeden farklı öğretilere sahip yurttaşlar olarak bir arada yaşayabilme sorunu üzerinde durur. Burada “genel iyi” olarak kabul edilen bir anlayıştan ziyade farklı iyi anlayışlarının, farklı ve çatışan çıkarların bulunduğu toplumlarda özgür ve eşit yaşantı mümkün olabilir. Kamusal akıl denen şey ise baskıcı ve zorlayıcı yönlere sahiptir. Bu durum kamusal müzakereleri de sınırlar. Fakat bu sınır siyasal adaletin ilkeleri açısından düşünülmelidir. Siyasal adalet üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra kamusal doğrulama açısından hangi ilkelerin makul olduğu konusunda farklı görüşler olabilir. (Karadağ, 2003, s.184).

Kamusal alan tartışmalarına en önemli katkıyı sunan düşünürlerden birisi olan Habermas ise kendi yaklaşımında özetle burjuva kamusal alanını temel almaktadır. Habermas’ın, modeline getirdiği tanımda (2004, s. 95); ‘kamusal alan’ kavramıyla her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alan kastedilmektedir. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti edilir. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma, kamusal alanın bir parçası gibi varlık kazanmış olur. Bu tür biraradalık durumundaki bireylerin davranışları, iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışların ya da bir devlet bürokrasinin yasal

sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarının ikisine de benzemez. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir vücutla davranmış olurlar. Dolayısıyla devletin dışında olan bu alan için herkesin erişebilmesi ve bunun güvencelenmesi, katılımın herkese açık olması, katılımında herkesin eşit ve özgür olarak bulunması, gerçekleşen konuşmaların aleni olması, Habermas’ın kamusal alan yaklaşımında ortaya çıkan merkezi öğelerdir. Habermas’ın altını çizdiği modeli Çaha (2003b, s.79) çalışmasında kısaca şu şekilde özetlemiştir: İlk kamusal alan kavramı genel hatları açısından sanayi toplumunun bir ürünü gibi görünmektedir. Habermas’ın deyimiyle bu aslında *burjuva toplumunun* diğer bir adıdır. İkincisi bu kamusal alan, modernleşme ile kendiliğinden doğup gelişmiş bir alandır, dolayısıyla da inşa edilmemiştir. Üçüncüsü, bu kamusal alan aleniyeti ortaya çıkaran bir alandır. Geleneksel toplumun örttüğü, onun görünmez kıldığı unsurlar, tartışma konuları, değerler, semboller, aktörler, bu alanda alenilik kazanır.

Siyaset bilimci Hannah Arendt’in modelinin temelinde ise Eski Yunan’da karşılaştığımız “polis” vardır. Polis; fiziki konum itibarıyla kent-devlet gibi bir etkileşimde değildir; insanların birlikte eylemde bulunmalarından ve konuşmalarından doğan bir örgütlenmedir. Bir arada yaşayan insanların, başlarına ne gelirse gelsin burada yer aldığı gerçek bir mekândır (Arendt, 2018, s.289- 290). Arendt’in polise önem vermesinin temeli, göz önünde bulundurduğu *konuşma* ve *eylemin* eşitlikçi bir ortam ile poliste var olmasında yatar. Polis; haneden yalnızca ‘eşitleri’ tanıyor olması bakımından ayrılır. Oysa hane tam anlamıyla eşitsizliğin merkezinde yer almaktadır. Burada özgür olmak, yaşamın zorunluluğuna veya başkalarının buyruğuna konu olmak ya da kişinin bizzat kendisinin emir veren pozisyonunda bulunması demek değildi; yönetmek ve yönetilmek anlamlarına da gelmiyordu. Antik [siyasal] eşitlik, kişinin akrabalarıyla bir arada yaşaması, “sadece onlarla düşüp kalkması” anlamına geliyordu ve bu düşünce doğal olarak bir kent-devletinde her zaman için nüfusun çoğunluğunu oluşturan ‘eşit olmayanlar’ın varlığını önde kabul etmekteydi (Arendt, 2018, s.70- 71). Arendt’e göre (2018, s.108) kamusal alan; eşitlik ve katılımın, bununla birlikte konuşma ve eylemin

olduğu yerlerde var olur. Konuşma ve eylemi içerisinde barındırmasından dolayı kamusal alan aynı zamanda siyasetin alanıdır. Bu alan, bu alanı oluşturan öznelerin farklılıklarının ortaya çıktığı ve öznelerin farklılıklarıyla var oldukları yerdir. Bundan dolayı, şiddetten arınmıştır. Özel alanla sınırlarını belirleyen de bu şiddetten arınmışlığı ve özgür oluşudur. Şiddet, özel alanda bulunur; özel alan egemenlik ilişkilerinin, kamusal alan ise özgürlüğün ve hiçbir hiyerarşinin bulunmadığı alanlardır. Bu haliyle kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişki de mülkiyet esaslıdır. Özel alanda mülkiyet sahibi ve buranın reisi olan kişi kamusal alana katılır. Tüm bunlarla birlikte kamusal alanda bir devamlılık söz konusudur. Herhangi bir nesille sınırlanamaz, nesilleri aşan bir ömre sahiptir. (Onat, 2013, s.27). Arendt(2018), kendi teorik kurgusunda aile yaşamının temsil yeri olarak özel alanı, politik yaşam için kamusal alanı işaret ederek bu iki öğeyi birbirinden ayırır.Özel alanı karakterize eden güçler “emek” ve “iş”tir. Kamusal alanı oluşturanlar ise “özgürlük”, “söz” ve “eylemdir”.

Kamusal alan ve bu çerçevede kamusal insanın çöküşünü tarihsel süreç açısından sosyolojik çözümlemelerle ele alan Sennett(2010); geç modern dönemde kamusal alanın içinin boşalmasını, bu bağlamda mahremiyete/özele dönüşün nedenlerini sorgulamaktadır. Narsizm ve rehabet, geç modern dönemin kamusal alanına ilişkin başlıca iki ilke olurken kamusal davranışın geçirdiği dönüşüm, insanın sosyalliğinin zayıflaması üzerinden açıklanmaktadır(Olgun, 2017, s.50 Bilgir, 2015, s.270). Sennet çalışmasında(2010, s.16); günümüzde kamusal yaşamın formel bir yükümlülüğe dönüştüğünü, çoğu yurttaşın devletle ilişkilerine teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir ruh haliyle baktığını açıkça ifade eder. Ancak kamusal alanın bu yönde zayıflaması politik faaliyetlerin ötesinde çok geniş bir alanı ilgilendirir. Çünkü bu zayıflama sonucunda yabancılarla kurulan ritüel ilişkiler ve onlara karşı takınılan tavır, en iyimser bakıldığında “formel ve yavan”, en kötümser anlamda ise “sahte” görünmektedir. Burada *res publica*; genel olarak aralarında aile bağı ya da yakın bağlar olmayan insanlar arasındaki birliktelik ve karşılıklı taahhüt bağlarını temsil eden; arkadaşlık ya da aile bağlarından çok bir kitleye, bir halka, bir politik uygulamaya ilişkin bağdır. Ancak günümüzde *res publicaya* katılım, bir oluruna bırakma sorunudur ve bu kamusal yaşamın şehir gibi mekânları da bozulma sürecine girmiştir. Kamusal alanlar artık

ortak konu ya da sorunların tartışıldığı tanımından uzaklaşmış, insanların ancak geçip gittiği, bazen de yollarının kesiştiği ortak mekânlara, yerlere(alışveriş merkezleri gibi) dönüşmüştür.

Farklı bir kamusal alan tartışması ise karşıtlık ilişkisi üzerinden inşa edilmiştir. Karşıt bir kamusal alan modeli olan, Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin ortaya koyduğu “proleter kamusal alan”, *Habermas’ın söylemsel kamusal alan* modelini temelinde oturtarak ve modeli birçok yönden eleştirerek geliştirmiştir. Proleter kamusal alan modeli, esasında kamusal alanı üretim ilişkileri üzerinden tanımladığı gibi proletaryayı kamusala taşımaya ve egemen kamusal alanı ele geçirmeye yöneliktir. Sınıflar üzerinden toplumu tarif etmesi; diğer modellerin tümünün liberal olması ve liberalizmin meşruiyet krizini çözmeye yönelmesi gibi sebeplerle diğer yaklaşımlardan ayrılır (Yükselbaba, 2008, s.258). Hansen’in deyişiyle (2015, s.175- 176); Negt ve Kluge’un(1972/2018); görüşüne göre kamusal alan; bir alan olmaktan daha çok, bir süreçtir ve bu alandaki değişim imkânı farklı kamusal tipleri içine yazılmış olan farklı zamansal işaretlere dayanır. Birbiriyle eşit olmayan örgütsel kamusal yapılarının aynı yerde yaşaması, rastgele çarpışmalar ve fırsatlar, öngörülemeyen konjonktürler ve şansa bağlı gelişmeleri mümkün kılacak bir değişkenlik ya da kararsızlık potansiyeli içerir. Bu koşullar altında alternatif oluşumlar ve farklı kolektif çıkarlar kendilerine ait bir moment kazanabilir. Asında Habermas, modeliyle “tek ve homojen” bir kamusal alan sunarken esasında burjuva kamusal alanın ortaya çıktığı süreçte çeşitli kamular, “madun karşı kamular” da belirlemekteydi. Burada bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt söylemler türeterek yaydıkları, birbirlerine paralel söylemsel alanlara işaret ettiği için, *madun, karşıt kamular* olarak adlandırma önerilmiştir(Fraser, 2015, s.117). Böylece Negt ve Kluge, Habermas’ın kamusal alan anlayışına alternatif bir görüş geliştirmiş ve Habermas’ı bu hali hazırda gelişmekte olan çeşitli kamuları görmezden gelmekle eleştirmişlerdir. Dolayısıyla kamusal alan tartışmaları sınırları bugün biraz daha genişleyerek siyasetin ve siyasal iktidarın kamusal alandaki yetki ve sınırları tartışması ya da tipik kamusal modellerinin ötesinde; farklı, eleştirel ya da karşıt kamusal ilişkiler üzerinden tartışılmaktadır. Kamusal alan kavramı siyaset, özel olarak da devlet ve toplum ilişkisinde arada kalan alanın, dolayısıyla da toplumsal ilişkiler

alanının nasıl olması gerektiği konusunda, iktidar biçimleri ile karşılıklı etkileşimde olarak “toplumsal düzen en ideal düzeyde nasıl sağlanır?” sorusuna aranan cevaplarda işleyen anahtar bir kavramdır. Bu çerçevede tartışma zemini geliştiren her bakış açısı, ya da konunun eleştirel tarafları konu ile ilgili analitik yorumları güçlendirir.

### **Türkiye’de Kamusal Alan Bilmecesi: Yansımalar ve Yanılsamalar**

Kamusal alan kavramı Türkçedeki tanımı itibariyle en genel anlamda “hepe ve bütüne ait olma” iddiası taşımaktadır. Yine kavram “halkın bütününe ait olma” ve “aleniyet”i de içerir. Aslında Türkçe sözlüklerde bu terimin birçok tanımı bulunsa da kamusal ilkesi açısından, aleniyetin dilimizi ve genel politik kültürümüzü etkileyerek toplumsal geçerlilik kazandığını kolayca söyleyebilmek mümkün değildir. Kamusal olup olmayan genellikle devlet tarafından belirlendiği, daha çok resmi organlar tarafından kullanıldığı için belki de hep devlet kontrolünde ve devlete ait bir alan olarak zihinlerimizde karşılık bulmuştur. Bir taraftan aslında kamuoyunun halka ait bir fikir olduğu, kamu borcunun halkın tümünün borcu olduğu, kamu hizmetinin devlete hizmet olmadığı bilinirken yine de “kamuoyu”ndaki kamunun kim olduğu düşünülmeden, kamuyu devlet aygıtı ile birleştirerek, tabiri caizse kavram ortadan bölünüp esası kaçırılarak kullanılmaktadır(Özbek, 2004, s.51). Şüphesiz bu algı, belirli tarihsel bir gerçekliğe dayanır. Bu noktada kamusal alan kavramının öznesine ilişkin açıklama yapmakta yarar var. Kamusal alan algımız, kavramın öznesinden yani “kamusal alan” daki “kamu” ile ilişkide belirleniyor. Bu durumu etkileyen süreçlerden örneğin, belki de öznenin devletle ilişkisi; kökenlerini Osmanlı toplumsal yapısının iç dinamiklerinde bulabileceğimiz, devletin araçsal değil aşkın bir varlık olarak görülmesinin etkilerini hatırlatıyor. Cumhuriyetin kuruluş süreci, savaşlar ve sonrası düşünüldüğünde de uzun yıllar devletçi politikaların süreci beslediği açıktır. Ancak toplumdaki devlet algısının baskın karakterinden ziyade kurumsal bazda sivil inisiyatifleri ele alacak olursak, Osmanlı Devleti’ndeki toplumsal kesimlerin devlete bağımlı ve devleti öncelleyen bir yaklaşım sergilemelerine rağmen sivil topluma zengin bir dayanak oluşturdukları, yani kamusal anlamında toplumda sivil in-



isiyatiflerin bulunduğu söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Osmanlı toplumunda çok boyutlu bir kamusalılıktan bahsedilebilir, çünkü loncalar gibi belirli birimlerin yanı sıra oluşumu devlet dışında yer alan, farklı etnisitelerin ürettiği cemaat, tarikat gibi unsurlar da Osmanlı Devleti’nde varlık imkânı bulabilmiştir (Erol, 2003, s.59). Özellikle de II. Meşrutiyet döneminin yarattığı özgürlük ortamının getirisiyle farklı amaçlarla hareket eden sosyal unsurların yoğunlaştığı farklılaşmış bir kamusalılığı net bir biçimde görmek mümkündür. Fakat az önce de ifade edildiği gibi, cumhuriyet dönemi geçiş sürecinde, savaştan çıkmış bir toplum olmanın getirdiği tüm etkilerle birlikte, daha çok tek boyutlu bir kamusalılık varlık kazanmıştır. Süreç içerisinde devlet eliyle oluşturulan ve desteklenen bazı birimler, öncesinin kendiliğinden oluşan alanlarından oldukça farklıdır. Cumhuriyet döneminde devlet tarafından ara ara kamusalılıklar daraltılmış ve tekçi bir kamusalılık inşasına doğru gidilmiştir. Bu daralmanın 30’lu yıllarda doruğa ulaştığı söylenebilir (Bkz. Çaha, 1998, s.88; 2003a; Erol, 2003, s.60). Örneğin “Batılılaşma” fikri paralelinde kadınlara önceleri birçok hak tanınmış ve devletin desteği ile birçok dernek kurulmuştur. Ancak 1935’e gelindiğinde, bütün aracı sivil toplum kuruluşları ve alternatif medya örüntülerinin yasaklanmasıyla bu tarihten itibaren kadınlar, devlet elitleri tarafından kendilerine verilen misyonları yüklenerek yeni rejime hizmet etmek durumunda kalmışlardır. Misyonları ise “cinsiyetsiz vatandaşlar” olmak ve “milleti eğitmek” olarak belirlenmişti. Bu da aslında kadınların kamusal alanda cinsiyet kimlikleri ile değil, sadece ulus devletin vatandaşları olarak yer almaları demektir (Çaha, 2006, s.8). Bu çerçevede devletçi politikaların kamusalı dönüştürmedeki etkisinin sonuçlarına ulaşıyoruz. Köklü toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan diğer toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de uluslaşma sürecinde yeni toplumun inşası ve bu toplumun gereksinimlerine ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek için özellikle de eğitime çok boyutlu roller biçilmiştir (Eskicumalı, 2003, s.22). Batı kaynaklı yenilikler ile toplumun yeniden inşa sürecinde, aslında kendi iç dinamikleri ile oluşması gereken ve beklenen belirli kurumlar; dernekler, basın, edebi ve bilimsel eğilimler, sanatsal faaliyetler, hatta kamuoyu bile devlet tarafından üretilmiş, gerekli görüldüğünde de (ya da görülmediğinde) varlıkları yine devlet tarafından son bulmuştur. Oysa siyasal bir rejim olarak cumhuriyetin kendi dinamiklerini

incelediğimizde; özel çıkarları ve talepleri bastırmadan, onların varlığına rağmen “ortak iyi”nin nasıl tesis edileceği ile ilgili cevabın klasik cumhuriyetçi anlayışta tanımlandığı görülmektedir. Devlet, kolektif akli temsil eden bir organ olarak toplum bireylerini kendi özel durumlarına halez getirmeden ortak iyi etrafında toplama görevini yapmakla yükümlüdür. Bu özelliği itibariyle yani ortak birliği temsil etmesi dolayısıyla herkese açıktır ve kamusal mahiyet arz eder (Sarıbay, 2000, s.18). Ayrıca cumhuriyet rejimi her şeyden önce kamu yararını ön planda tutar ve buna dayanır, kuvvetini de geniş halk kitlesinden, millet iradesinden alan bir yapı sunar (Kocatürk, 1999, s.6). Sarıbay’a göre(2000, s.18-21); Türkiye özelinde söz konusu siyasal rejimin uygulanış pratiği ise kendisini kamusal alanda, farklılıkları ve çoğullukları örter şekilde kolonize etmiştir. Devletin kendisinin moral ve organik bir varlık olarak algılanması, cemiyet ile özdeş görünmesi problemini beraberinde getirir ve tüm bunların sonucu olarak da farklılığı ve bireyselliği teşvik eden bir kültür inşası kısıtlanmış olur. Böylelikle de bizi hem birleştirip hem de ayıran bir kamusal alan ziyade sadece birleştiren bir kamusal alan anlayışı yerleşir. Diğer bir taraftan süreç içerisinde laikliğin, devletçi elitler tarafından çok önemli bir sembol olarak kullanılması söz konusudur. Modernleşme deneyimini yaşamaya çalışan Türkiye’de laiklik ile modernitenin farklılaştırıcı işlevi yerine getiriliyor gibi görünse de laiklik, devlet ile toplum arasında bir sınır çizmekten ve farklılıklara eşit mesafede durulmasını telkin etmekten çok devletin toplumu kolonize etmesine, son aşamada ise ikisi arasındaki sınırı silmeye yardımcı olmuştur. Dolayısıyla da kamusal alanın kendi doğasının bir sonucu olan farklılıkları bir arada tutma iddiasına destek olması beklenen laiklik, *yeni bir politik din* haline getirilerek kamusal alanın bütünselliğini gerçekleştirmesine aracı kılınmıştır.

Son birkaç on yılda demokrasi taleplerinin artması, beraberinde şüphesiz Türkiye’deki kamusal alanın sorgulanmasını getirmiştir. 80’lerden itibaren yeni toplumsal hareketliliklerin etkisi ile oluşan farklılık arayışları ve bu çerçevede aynı toplumda farklı kalıp bir arada yaşamının nasıllığına ilişkin cevaplar ile demokrasinin ötekiyle ilişki kurulmasındaki temel argümanları kamusal alanda olup bitene tekabül eder (Göle, 2003, s.89). Dolayısıyla yine söz konusu kavramlarla birlikte, kamusal alan algısına paralel bir şekilde devlete ait atıflarla kurgulanan sivil toplum kavramı da Türkiye’nin gündemine taşınmış ve benzer yıllarda hararetle

bir biçimde tartışılır hale gelmiştir. Günümüzde bu kavramlar entelektüel karşılıkları açısından devlete daha az rol biçilen, demokrasi düşüncesinde daha az çelişki ile kamusalın toplumun ortak değerler alanı olduğu fikrini daha fazla yücelten bir zeminde ifade edilmektedir. Şimdi ise kamusal alan konusundaki teorik tartışmalardan biraz uzaklaşarak pratik yönlerine değinerek; 1968 ve 1980 yıllarında ortaya çıkan ve önemli etkileşim alanlarına sahip olduğunu düşündüğümüz öğrenci hareketlerini, dönemin Türkiye’indeki kamusal alan yansıması çerçevesinde mevcut kamusal alandan farklılıkları üzerinden tartışmaya açacağız.

### **Karşıt Bir Kamusal Alan Olarak Düşünmenin sınırları: Türkiye’deki 1968 ve 1980’lerdeki Öğrenci Hareketleri**

Kamusal alanla ilgili yaklaşımlar içerisinde “karşıt kamusal alan” kurgusu, bu çalışmanın önceki kısımlarında ifade edildiği gibi “proleter kamusal alan” modeli ile Negt ve Kluge (2004, s.139); ekonomi politığın analitik kavramlarını *aşağıya doğru*, yani insanların gerçek deneyimlerine indirerek tartışabilecek bir çerçeve sunma amacındadır. Bu amaç, burjuva veya geleneksel akademik kamusal alan biçimleri içerisinde kalarak sürdürülemez. Mevcut toplumsal tecrübeleri yenileriyle bir araya getirecek araştırmaların yapılabilmesi, teorik tartışmaların pratikle örtüşmesi için bu bakış açısını göz önünde bulundurmalıyız. Bu çalışmada *karşıt kamusal alan* olarak, bahsettiğimiz yıllardaki öğrenci hareketlerini ele alırken proleter kamusal alan bağlamından ziyade mevcut süregiden yapı ve ilişkilere eleştirel karşı çıkış olarak bu hareketin yapısını ve etkileşim alanları üzerine yeniden düşünülmesi amaçlanıyor. Fraser’ın(2015) da ifade ettiği gibi bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt söylemler türeterek yaydıkları, birbirlerine paralel söylemsel alanlara işaret eden tecrübeleri karşıt kamu olarak adlandırma-  
mız mümkün görünüyor.

Bu çerçevede 1960’ların özellikle son yıllarını değerlendirdiğimizde, söz konusu yıllar gerek dünyada gerekse Türkiye’de önemli değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı, buna paralel olarak farklı kamusalıkların ortaya çıktığı, hak talepleri ve söylemlerin çok daha görünür olmaya başladığı yıllardır. Sanayi kapitalizminin artması, sömürgeleşmenin

kendisini kültür gibi farklı alanlarda göstermeye başlaması, ekonomik krizler, savaş sonrası buhranlar, pozitif bilimlerdeki ilerlemelerin; bilimin, tekniğin vaat ettiği refah devletinin insanlığın mutluluğunda ve kuruluşunu sağlamada vaat olarak kalması gibi bir dizi sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal süreçlerin yaşandığı bu zaman diliminde söz konusu faktörlerin etkisi ile eğitim alanında özellikle de üniversite öğrencilerinin, farklı çerçevelerde toplumsal sorunlar karşısında belirli bir duruş sergiledikleri görülmektedir. Burada küresel örnekleri açısından; kültürel havzalardaki farklılık söz konusu öğrenci hareketlerinin karakterlerini belirlemiş, benzer gerekçelere sahip olursa da pratikteki yansımaları değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır.

Türkiye'deki pratik öncesinde, aslında belirli bir sürecin sonucu 1968 yılında ortaya çıkan hareketlerin kaynağı olarak batıda meydana gelen öğrenci hareketlerinin temel karakteristiklerine kısaca değinmek gerekirse; örneğin 1968 yılı Fransız öğrenci hareketi, (Fransız devriminde olduğu gibi) farklı açılardan diğer öğrenci hareketlerinin esin kaynağı olarak ayrı bir öneme sahip görülmektedir. Üniversite özerkliği olması, üniversite yönetimine katılım, bursların yükseltilmesi gibi nedenlerle boykotlara başlayan öğrenciler bu tip, kendi eğitimleri ile ilgili taleplerinin yanı sıra siyasal taleplerde de bulunmuştur. Bu hareketin mevcut siyasal rejimi ve toplum düzenini yıkmaya motivasyonuna sahip, "burjuva üniversitesi" olarak adlandırdıkları üniversiteleri kökten değiştirme amacı güden bir hareket olduğu söylenebilir. Onların düşüncesinde; üniversite kapitalist düzenin yaşayıp güçlenmesine önemli ölçüde yardım etmekte ve sömürüyü hızlandırmaktadır. Toplumun düzeni değişmeden üniversite reformu yapmak anlamsızdır. Toplumun düzenin değişmesinde ise üniversitelerin rolü önemlidir. Aynı yıllarda Fransız öğrenciler "sınıfsız bir toplum kurma mücadelesi" açısından işçilerle de işbirliği içine girmişlerdir. Bu durum, söz konusu Fransız hareketinin diğer ülkelerdeki öğrenci hareketlerinden en önemli farkı olarak karşımıza çıkar (Akyüz, 1969, s.126-129). Almanya'da 1968 yılında başlayan öğrenci hareketleri ise genel olarak devrimci bir yapıdadır. Bu yapı içerisindekiler, üniversitenin kendi iç sorunlarının tüm toplum yapısı ile ilişkilendirilmeden düzelmeyeceği kanaatindedir. Onlara göre Alman toplumu gerçek demokrasiye candan bağlı değildir ve bu, tüm ku-

rumlarda kendisini göstermektedir. Temel karakteristiğini değerlendirdiğimizde; Alman öğrenci hareketlerinde siyasal nitelik ağır basmakta ancak bunun yanında üniversite yönetimine katılmak, toplumun kuruluşlarını eleştirmek, aksayan sosyal düzeni değiştirmek gibi talepler de bulunmaktadır(San, 1969, s.35-46). Amerika’da aynı yıllarda üniversite öğrencileri, eğitimde ve siyasette söz sahibi olma isteği ile protestoya başlamışlardır. Columbia Üniversitesi’nde başlayan öğrenci hareketinin temel gerekçesi, onların hakkında karar veren mekanizma içinde kendilerinin söz hakkının olmamasıdır. Üniversite işgallerinde ünlü sosyolog Etzione, öğrencileri sükûnete çağırmaya çalışsa da etkili olmamış ve derslere son verilmiştir (Sandıkçioğlu, 1969, s.145-147). Amerika’daki hareketlerin çerçevesi; nükleer denemelerden kentlerdeki yoksulluk problemlerine, Vietnam savaşına ve askere alınma koşullarına kadar genişlemiştir (Göğüş, 1969, s.153). İtalyan üniversitelerinde ise söz konusu öğrenci hareketleri yine üniversitenin iç imkânları ile ilgili sorunların yanı sıra demokratikleşme ve bağımsızlaşma talepleri ile şekillenmiştir. İtalya’da 1968’deki öğrenci hareketlerini önceki örneklerinden ayıran temel nokta, o zamana kadar olan siyasi parti destekli öğrenci hareketlerinin bu defa siyasi partilerin hepsini reddetmesidir. Üniversiteler yüzyıllar öncesinde özerk kuruluşlar olarak ortaya çıktıkları halde zaman içerisinde devletin organları haline dönüşmüştür. Öğretim planlarının dahi zamanının hükümeti tarafından hazırlanması ve bunun dışına çıkılmasının imkânsızlığı, faşizme bağlılık yemini etmeyen profesörlerin azledilmesi gibi baskılara her ne kadar ikinci dünya savaşı sonrasında tepki gösterilse de, üniversiteler o yıllarda özerk kuruluşlar haline gelememiştir. Bu durum öğrencilerin yanında öğretim üyelerinin de demokratiklik problemi olarak ele aldıkları bir sorundur.(Konanç, 1969, s.100-107). Konanç’ın Kasım 1968’de Ankara Üniversitesinde düzenlenen dünyada ve Türkiye’de öğrenci hareketlerini konu eden sempozyumda İtalya’daki durumu şu şekilde ifade etmiş olması önemlidir: *“Kanaatimizce İtalya’da en aşırı sağdan en aşırı sola kadar çeşitli eğilimlerde olan öğrencilerin meydanlarda birleşmelerine sebep kendilerinden önceki kuşağın, onlara dokunulmaz olarak gösterdikleri bir takım değerleri, bazı çıkarlar peşinde koşarak, çekinmeden ayaklar altına almalarıdır”* (Konanç, 1969, s.114). Sözleri ile eylemleri birbirini tutmayan, toplumun sıkıntıları fark ettikleri halde bunları bertaraf etmek için çaba göstermeyen yetişkinlere karşı; belki de onları

bertaraf ederek kendi inançları doğrultusunda yeni bir toplum inşa etmek amacı, dönemin öğrenci hareketlerini motive eden önemli bir sebep olarak görünmektedir. Bu durum dönemin siyasi angajmanları ile birlikte okunduğunda; yine dönemin üniversite gençliğinin karşı tavrında politize olmayı reddedişlerini anlamlı hale getirir.

Genel olarak baktığımızda öğrenci hareketlerinde benzer dinamiklerle birlikte karışık ve parçalı bir yapı bulunmaktadır. Dünya coğrafyasında önemli bölgelere yayılmış olan eylemlerin (veya hareketlerin) en belirgin ortak noktası eylemi yapanların öğrenci kimliğine sahip olmasıdır. Yine de eylemlilikler jeopolitiğin dışına taşarak daha evrensel talepler etrafında birleşme ve mücadele etme çizgisine evrilmişlerdir. Bu çerçevede örneğin Filistin ve Arap ülkelerinde gerçekleşen öğrenci eylemlerinde, yoğun bir anti-emperyalizm ve o coğrafyanın jeopolitik yapısını ilgilendiren sorunlar etkili iken zaman zaman ulusal kurtuluşçu vurgular ifade bulmaktadır. Yine aynı dönemlerde Avrupa'da ortaya çıkan öğrenci hareketleri ise daha çok, sanayi toplumu olgusunun bireylere yüklediği yüksek maliyetli faturaya isyan eder nitelikte talepleri vurguladıkları görülmektedir (Başer, 2001).

Dünyada gerek kapitalist gerek sosyalist ülkelerde meydana gelen öğrenci hareketlerinin birçok eğitimsel sorunlara gebe olan Türkiye'deki örneklerinde kısa zamanda büyüyerek yükseköğrenimi, üniversite çevreleri ve siyasi iktidarı oldukça meşgul ettiği görülmektedir<sup>2</sup>. Sorunlar genel olarak- örneğin, kalabalık sınıflar, yönetmeliklerdeki aksaklıklar, öğretim üyesi-öğrenci ilişkileri zayıflığı, iş bulma zorlukları gibi-diğer ülkelerle benzer özellikler gösterir (Tezcan, 1969, s.169). Fakat bu hareketin kendine özgü yanlarını tekrar hatırlamak önemlidir. Toprak'a göre (2018, s.72) 27 Mayıs öncesinde üniversite gençliği galeyana gelmiş, 28-29 Nisan olayları<sup>3</sup> farklı bir ivme kazandırmış, siyaset, üniversite ve gençlik iç içe geçmiş sacayaklarına dönüşmüştü. Aynı zamanda iletişim araçlarının etkisi ile dünyadaki benzer hareketler ile ilgili gelişmeler ülke gençliği tarafından yakından izleniyordu. Öncelikle Vietnam savaşı, gençliğin Amerika konusunda politik alana çekilerek karşıt hale gelmesini zirveye ulaştırmıştı.

<sup>2</sup> Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinde 1968'lere kadar olan öğrenci eylemleri için ayrıca bkz. Can, T. (1996). *Yükseköğretimde öğrenci olayları. Eğitim Yönetimi*, 531-538.

<sup>3</sup> Bkz. Temizgüney, F. (2018). 1960 darbesine giden süreçte önemli bir kesit: İstanbul öğrenci olayları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 27, 181-211.

Ayrıca hızlı nüfus artışı ve kentsel göç üniversitelere talebi de arttırmış, üniversite kapısında önemli bir birikim oluşmaya başlamıştı. Bu sebeplerle Türkiye’de sınırlı sayıdaki üniversitelerin problemleri gün geçtikçe artarken bu durum üniversiteleri içeriden ve dışarıdan eleştiri odağı haline getirmişti. Üniversite hocalarının bir kısmı bu noktada öğrencilerle ilgili eleştirilere karşı çıkarak durumu şu şekilde ifade etmekteydi: *Yolunu şaşırılmış gençlik; sırf protesto etmek için nümayiş yapan gençlik; anarşist gençlik; komünist gençlik gibi örneklerinin daha da çoğaltılabileceği adlandırmaların, önyargıdan ileri gitmeyeceği, olayların gerçek nedenlerinin bulunabilmesi bir yana, daha sert karşıt tepkileri davet etmekten başka hiçbir işe yaramayacağı kanısındayız.* (San, 1969, s.4)

1968 senesindeki hareketler başlamadan önce, bazı öğrenci gruplarının üniversitede köklü reformlar gerçekleştirmek üzere büyük çapta bir hareket için uzun süredir hazırlanmakta oldukları ve bu zaman dilimini seçtikleri söylenmektedir. İlk boykot hareketi 15 Nisan 1968’de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde iki öğrencinin disiplin kurulunca fakülteden çıkarılması ile başlamıştır. Öğrenci itirazlarının kabul edilmemesi sonucu fakülte işgal edilir. Boykotçuların istekleri “ilim, tarafsızlık, samimiyet, iman ve vicdan hürriyeti, hakka saygı, aleni ve tarafsız imtihan” dır. İkinci boykot ise tamamen fakültenin kendi iç sorunları ile ilgili olarak Ziraat Fakültesinde çıkar. Ankara D.T.C.F.’nde meydana gelen üçüncü boykotun çıkış nedeni, tekrar öğrencilerin kendi fakülteleriyle ilgilidir. Daha sonra Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri fakülteyi işgal eder ve hareket İstanbul Hukuk Fakültesine, Eskişehir’de ve İzmir’deki fakültelere sıçrar (Tezcan, 1969, s.170–172). Bir taraftan da ABD karşıtı anti-emperyalist protestolar yükselmektedir. Bu protestolarda bir önceki kuşağın Kemalist ve milliyetçi fikirleri ile orduyu ileri bir güç olarak gören darbeci geleneğin etkileri hissedilmektedir. İTÜ Talebe Birliği’nin hazırladığı NATO karşıtı bir afişte ‘Mehmetçik heykeli figürü’ kullanılması; 68 sonbaharında gerçekleştirilen Mustafa Kemal

yürüyüşüyle Demirel hükümeti Ata'ya şikâyet edildiğinde, “Bağımsız Türkiye için ikinci kurtuluş savaşı” ifadesinin söylem haline gelmesi, bahsedilen durumun örnekleridir<sup>4</sup>.

Öğrenci boykotlarının temel nedeni ise, eğitimde reformun gerçekleştirilmesidir. Yine de basında öğrenci hareketlerinin siyasi ve ideolojik olduğunu belirten yazılar çıkmış; hareketlerin milletlerarası ve sol karakterli olduğu belirtilmiştir. Ancak boykot hareketi önderleri teşebbüslerinin siyasi ve ideolojik eğilimlerden uzak olduğuyla birlikte herhangi bir eğilime hizmet etmediklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bazı parti ve gruplar tarafından yapılan tahrikler de sonuç vermemiştir. Sadece Üniversite Öğrenci Örgütleri Dayanışma Kurulu ve Ankara Yüksek Okullar Talebe Birliği'nin bazı bildirimlerinde eğitimi aşan hususlara rastlanmıştır (Tezcan, 1969: 173–175). Bu yılların sadece üniversite konusunda değil, farklı toplumsal alanlar açısından da hareketli olması süreci etkilemiştir. Zira İstanbul, Ankara ve İzmir'de üniversite gençliği, Amerikan 6. Filosuna karşı gösterilerde bulunurken, sağ kadrolar “toplu namazlar” ile karşıt grup oluşturmakta, milliyetçi gençler “komando eğitimi” görürken, komünizmle mücadele dernekleri ise “komünizm telin mitingleri” düzenlemiştir (Çetinkaya, 2002: 11). Başer'e göre(2001); 68'de bütün dünyada kitlesel ve giderek toplumsal bir boyut kazanmış olan hareketlilik, Türkiye'de iktidar karşısında ciddi bir alternatif olamamaya sonuçlanmıştır. Bu durum devletin yoğunlaşan tepkileri ile birlikte dağınıklığın artarak büyümesi, ayrılan parçaların birbirine karşı daha fazla sertleşmesi ile sonuçlanmıştır. Böylelikle hareket, 1971'deki askeri darbeden çok önceleri kısır döngü içine girer. Ancak 12 Mart askeri darbesi, öğrenci hareketlerini önemli bir biçimde etkilemiştir. Öğrencilerin kurduğu örgütler askeri anlamda bastırılırken bunun doğal bir sonucu olarak öğrenci hareketleri, örgütlü gücünden yoksun kalır. Süreç 1974'te çıkan ve genellikle politik tutsakları kapsayan affa kadar devamlılık gösterir. 12 Mart'ın farklı bir sonucu ise, 68 kuşağının bu dönem zarfında bir sorgulama süreci içine girmesi ve öz eleştiri yapması olarak

---

<sup>4</sup>[http://www.antikapitalist.net/makale/antikap/52\\_turkiyede-denizler-devrimci-irade-yeterli-mi.htm](http://www.antikapitalist.net/makale/antikap/52_turkiyede-denizler-devrimci-irade-yeterli-mi.htm) (erişim tarihi:22.11.2016)



karşımıza çıkar ve bu bağlamda söz konusu af ile öğrenci hareketleri bazında değişik birtakım yeni oluşumların önü de açılmış olur. 70’li yılların ortalarına gelindiğinde ise Türkiye’deki öğrenci hareketleri eskisinden daha kitleselleşmiş bir biçimde kendisini gösterirken aynı dönemde şekillenen İlerici Gençler Derneği’nin kapitalizm karşısındaki örgütlenme biçimi ve pratiği bu durumun bir örneğidir.

1980 yılı askeri darbe sebebi ile kamusal alanda birtakım oluşumların görünürlüğünü kaybetmek zorunda kaldığı yıldır. Öyle ki, toplumsal hafızada “kardeşi kardeşe düşman eden” ideolojik kamplaşmaların yaşandığı, gençliğin “sağ-sol kavgası” yüzünden birbirini kırdığı, belirli kesimler tarafından askeri darbenin neredeyse “kurtarıcı” olarak çağırıldığı bu dönemle ilgili hatıralar, gençlerin politize olmasını engellemek adına günümüzde dahi söylem olarak gözlemleyebildiğimiz bir etki alanına sahiptir. Lüküslü(2013) bu duruma kendi çalışmasında değinmiştir. Bu yıllarda, önceki tecrübeler üzerinden gençleri adeta tehdit olarak algılayan siyasi iktidarın bu kitlenin denetimini sağlayabilmek amacıyla 1980 yılında Yüksek Öğretim Kurumu’nu kurduğunu, sonrasında da gençleri koruma görevini bizzat devletin üzerine aldığı görülmektedir. Bu noktada 82 Anayasası’ndaki 58. madde, gençler açısından önem taşır. Bu madde ile gençlerin “devletin bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler” ile korunması amaçlanır. Bu kontrol refleksinin yanında 1985 yılında öğrenciler için disiplin yönetmeliği yürürlüğe konularak “Yükseköğretim kurumu içinde siyasi faaliyetlerde bulunmak, yükseköğretim kurumu içinde bildiri dağıtmak, afiş ve pankart asmak” cezai sorumluluğa tabi tutulur(Doygun, 2018, s.64).

Darbeden birkaç yıl sonra, önce dergiler ardından da öğrenci dernekleri etrafında bir üniversite hareketi başlamıştır. O dönemde, sosyalist hareketin hemen hemen her türlü rengini içinde barındıran ve yapı olarak toplumsal muhalefet tarzı ile benzeşen öğrenci hareketleri, darbenin yarattığı iklimden çıkma çabasında olan toplumsal muhalefet hareketinin önünde yer alır. Başlangıçta üniversitelerdeki çeşitli sosyalist gruplara yakın öğrencilerin, kamusal alanda baskının yoğun olarak yaşandığı o yıllarda 80 öncesi deneyimleri tekrar canlandırma anlamındaki teşebbüsleri önemli bir adımdır. Bu grupların çıkardığı gençlik der-

gilerinin yaygınlaşmasının ardından öğrenci derneklerini kurma girişimleri başlar ve bu, hareketin başlıca mücadele alanı haline gelir. Büyük güçlüklerle kurulan bu derneklerde ortak platformlar oluşturularak kitlesel eylemler gerçekleştirilir. Ancak söz konusu derneklerin, çeşitli sol grupların ayrışma ve çekişme yaşadığı başlıca mekânlar haline gelmesi ve dünyadaki gelişmelerin yarattığı ideolojik iklim gibi nedenlerle 1989'a gelindiğinde dernekler kapatılır (Koçak, 2004, s.589-590). Diğer taraftan 1980 döneminde, bu dönemi önemli kılan ve teori ile pratikte toplumu etkileyen farklı bir oluşum söz konusudur. Kamusal alan bağlamında önemli veriler bulabileceğimiz bu dönemde, Çaha'ya göre (1998, s.93-94); adeta bir zihniyet dönüşümü yaşanarak o zamana değin cumhuriyet Türkiye'sinde baskıcı ve benzeştirici politikalarla görünmez hale gelen birçok sivil unsur gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. 80 yılına kadar, mülkiyet ve üretimin büyük kısmını elinde tutan ve bu gücü farklı alanlarda kullanan devletçi zihniyet, 80'li yıllarda liberal düşünce ile karşı karşıya gelerek farklı bir sorgulama ve sorgulanma sürecine girmiştir. İç dinamiklere ek olarak küreselleşmenin oluşturduğu dış dinamiklerin tesiri ile liberal temalar geniş bir yaygınlık alanı bulurken özgürlük, insan hakları, adalet, minimal devlet, sınırlı devlet gibi kavramlar kamusal alanda farklı kesimlerin tartıştığı konular haline gelmiştir. Ayrıca etnik, mezhebi, siyasi, kültürel alanlarla birlikte cinsiyet alanında da hak talebini vurgulayan gruplar kamusal alanda görünmeye başlar. Diğer bir farklı nokta ise söz konusu grupların sistemle hesaplaşan söylemler yerine hak talep eden söylemler üretmesidir. Dolayısıyla 60'ları "hızla" etkileyen ideolojilerin artık hız kaybetmesi, mevcut ideolojilerin sorgulanmaya başlaması, önemli gelişmeler olarak bu dönemde yer bulmaktadır.

80 dönemi öğrenci hareketlerini analiz ederken diğer önemli bir vurgu örgütlenme biçimi ile ilgilidir. Darbe öncesi modeli üzerinden ilk etapta dernek tipi örgütlenmelerin geliştirilmesi başlıca hedef olmuş, buralar ayrıca hem yasal hem de korsan eylemlerin organize edildiği mekânlar olarak kullanılmıştır. Bu dernekler resmi üyelerden çok aktivistlerle; birçok öğrenci için biçimsel demokrasi deneyimlerinin kazanıldığı, öğrenildiği yerlerdir. Dolayısıyla da darbenin, kamusal tartışma alanlarını boğduğu, demokratik ifade alanlarını kapattığı bir alanda demokratik özellikte bir karşıt alan açmada etkili olmuştur. Derneklerin, çoğunlukla

sosyalist grupların etkisi ile sonlanmasının ardından kulüpler önem kazanır ancak kulüpler, kamusal bir tartışma alanı olmada derneklerden daha zayıf kalmış; daha çok sol kültürel değerlerin yayıldığı ve sosyalist öğrencilerin sosyalleşme imkânı buldukları yerler olmuşlardır. 80 sonrası dönemde öğrenci mücadelesi açısından ortaya çıkan en önemli konu ise; darbenin üniversite alanındaki en önemli yansımalarından olan YÖK ve uygulamalarıdır. Bu duruma, birçok yürüyüş ve imza gibi eylemler düzenlenerek karşıt bir duruş sergilenmeye çalışılmıştır (Koçak, 2004, s.590-591). Bu noktada üniversite öğrencilerinin hem 68 kuşağına hem de dünyadaki öğrenci hareketlerine benzer bir şekilde, özerk üniversite isteği üzerinden muhalif olarak kendi hak taleplerine destek sağlama girişimlerinde bulunmuş ve gerçekleştirdikleri eylemlerle belirli bir kamuoyu oluşturmuşlardır.

80'lere genel olarak bakıldığında; süreci taşıyan toplumsal gelişmeler belli ki sahip olduğu potansiyel ile devamında; 90'lı yıllara gelindiğinde öğrenci hareketlerinde canlanma olmuştur. Belirtmek gerekirse 90'lı yıllar; önemli tartışmaları 2000'lerden günümüze kadar taşıyan; örneğin 28 Şubat süreci, ya da kat sayı mağduriyeti gibi farklı somut problemlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bir makale olarak bu çalışmanın sınırlarını oldukça genişletecek olan ve kendi iç dinamikleri açısından farklı bir çalışmada ele alınması gerektiğini düşündüğümüz 90'lar ve sonrası öğrenci hareketlerine; tarihsellik üzere çok temel noktalar açısından değinilecektir. Bu çerçevede ele alındığında; özellikle 95 ve 96 yıllarında eylemler üniversitelerden meydanlara taşmış; talepler, yine öğrenci merkezli olmasına karşın, halk nezdinde de dikkatleri üzerine çekmiş ve kamuoyu oluşturmuştur. O yıllarda öğrencilerin eylem nedenlerinin başında 80 darbesiyle kurulan YÖK bulunmaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin demokratik ve ekonomik talepleri de önemli bir yer edinmiştir. Derneklerin yasaklanması, eylemlerin kısıtlanması gibi artan baskılardan kurtulma ve 80 darbesinden beri süre gelen kamusal alandaki boğulmayı rahatlatma talepleriyle birlikte; harçların kaldırılması, ücretsiz eğitim gibi talepler aslında 80'lerin 90'lara bu alanda taşıdığı dinamiklerdir.

İfade etmek gerekirse 90'larda öğrenci hareketleri üç temel yapı üzerine inşa edilmiştir. Bu üç yapıdan birisi “Öğrenci Koordinasyonu”, diğeri “Öğrenci İnişiyatifleri”, bir diğeri ise “Öğrenci Platformu” dur. Bu

yapılar, ayrı ayrı tartışmalara dahil olarak taleplerini duyuruyor; kimi zaman da bir araya gelerek tek bir çatı altında ortaya çıkabiliyorlardı. Akdeniz (2016), bu üç temel yapıyı şu şekilde özetlemektedir: “Öğrenci Koordinasyonu; kendisini anti-faşist gençlik örgütü olarak ifade ediyordu. Kitlesel bir yapı olsalar da siyasal darlığı aşamadılar. Örgütü antifaşist tanımlamak, talepleri olan geniş kesimleri dışarda bıraktılar. (...) Öğrenci İnsiyatifleri çeşitli üniversitelerde kol-kulüp ve toplulukların ve kimi yerlerde öğrenci temsilcilerinin fiilen bulunduğu bir yapıydı. Bu oluşum talepleri için mücadele etmek isteyen her öğrenciye kapıyı açıyordu. Bir de Öğrenci Platformu vardı. Bu yapı da geriye kalan devrimci gençlik örgütlerinin birliği olarak kurulmuştu.”<sup>5</sup>

90’larda okul koridorları, duvarları ve kantin öğrencilerin iletişim ve kontrolü elde tutabilme mücadelesi için önemli alanlar olmuştur. Duvarlar; panolar, afişler, duvar yazıları için; koridorlar ve kantin, toplanarak sesli tebliğde bulunabilmek ya da tartışmaları var edebilmek için önem taşımaktadır. Bu durumu Koçak şu şekilde ifade etmektedir(2015, s. 746);“Sanırım duvarlar hiçbir alanda üniversitede olduğu kadar ve öğrenci hareketi için olduğu derecede önem taşımaz. Okullardaki öğrenci direnişinin sembolik hâkimiyetini, duvarlardaki malzemenin kalıcılığı ve yaygınlığı belirleyebilmektedir. Polislere, okul idaresine; faşistlere, İslamcılara ve diğer sol gruplara karşı duvardaki afişin, panonun korunması, her etkinlikte okul duvarlarının bunlarla donatılması önemli bir hâkimiyet çabasıdır. Bu karşıt kamusal varlığını üniversitede en önce duvarlarda duyurur, kantinlerdeki solcuların hemen seçilebilen ‘rezervasyonlu masaları’ ise kamusal tartışmaların mayalandığı ya da alevlendiği yataklar olagelmişlerdir.”

Tüm bunlarla birlikte 90’ların sonunda öğrenciler arasında örgütlenmenin gözden düşüşünün yaygınlaşması ve bireyselleşme konularını ele almamız gerekir. Ancak 90’lı yıllar için ikircikli bir durum söz konusudur. Bir yanda öğrenci kesimi örgütlenirken ve bu örgütlerin kamusal alanda söz sahibi olma mücadeleleri sürerken diğer yanda da yine bu kesim üzerine apolitizm tartışmaları yapılmaktadır. Bu yöndeki fikirlerin nedenlerinden birisi artan bireyselleşme olgusunun 90’lı yıllarla beraber toplumsal ilişkilerde çok daha görünür hale gelmesi ile yakından ilgilidir. Lüküslüye göre (2015) 80 sonrasında başlayan ve her geçen gün öğrenciler

<sup>5</sup> <https://www.evrensel.net/haber/295119/1990lardan-buqune-universite-mucadelesi-ve-yok> (Erişim tarihi: 18.09.2018).

arasında yaygınlaşan apolitizm ve depolitizasyon, 90’ların sonu ve 2000’li yılların başlarına gelindiğinde gözden kaçmayacak bir gerçekliğe kavuşmuştur. Fakat buradaki apolitikliği Lüküslü(2015, s.163); “aktif apolitizm”<sup>6</sup> olarak tartışmaya açar. Çalışmasında değindiği araştırma verileri ise 90larda öğrenci hareketlerini önceki yılların çalkantılarının ne denli etkilediğini gözler önüne sermektedir. 1999 yılında yayımlanan *Türkiye Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* ve 2003 yılında yayımlanan *Türk Üniversite Gençlik Araştırması*’nın verilerine göre, “gençlerin sadece %3.7’si bir siyasal parti üyesidir. Siyasal partilerin dışında herhangi siyasal, sosyal veya kültürel dernek veya gruplara üye olanların oranı ise sadece %3, arkadaşları ile aralarında siyasetten bahsedendenlerin oranı ise sadece %10’dur ve gençlerin çoğunluğu hiçbir siyasal partinin gençlerin problemleri ile ilgilenmediğini düşünür. 2003 yılında üniversite gençleri üzerine yapılan araştırma da durumun üniversite öğrencileri arasında da pek farklı olmadığını gözler önüne serer. Örneğin, üniversite gençlerinin sadece %1.4’ü boş zamanlarını derneklerde ve siyasal partilerde geçirmektedir. Dolayısıyla o yılları değerlendirdiğimizde; siyaseti konuşmaktan, düşünmekten ya da bu motivasyonla eyleme geçmekten geri duran bir neslin yetiştiği görülmektedir. Bu durum bizlere Sennett’in(2010) *kamusal insanın çöküşü* olarak ifade ettiği geç modern dönem kamusalılığı olarak *narsizm* ve *rehavet* ilkelerini hatırlatırken, üniversite gençliğinin apolitizm tartışmaları ile birlikte; teslimiyetçi ve kanıksayıcı bir ruh haline bürünerek sadece siyasetten değil; hayatın anlamını sorgulama, ya da gelecek için özgeci bir ideali düşlemekten geri durma refleksine yönelik tartışmalara davet ediyor. Fakat yakın geçmişte farklı ve benzer bir politik duruşla oldukça aktif örnekler sergileyen üniversite gençliği temsilini göz önünde bulundurduğumuzda bu davetkârlık, söz konusu dönem için görece tutarlı olsa da bugünü açıklamak için yeterli görünmüyor. Şüphesiz burada bahsedilenleri kısaca geçiştirmeden, daha fazla veri ile anlamaya ve açıklamaya ihtiyacımız var.

---

<sup>6</sup> “Aktif apolitizmi Lüküslü(2015, s.163) çalışmasında şu şekilde aktarmaktadır: “tıpkı Kilise, diplomasi ve savunma gibi konularda örneği görüldüğü gibi kendini siyasetin dışında konumlandırma ve siyasetin üzerinde partizan bakış açılarının uzağında geniş bir konsensüs sağlama çabası”.

## Sonuç Yerine: Geçek ve “Mit” Olarak 68 Kuşağının Ardından...

Türkiye’deki öğrenci hareketlerine gerek sosyal bilimler literatürü gerekse gündelik hayattaki yansımaları açısından bakıldığında; 68 kuşağının özel bir yer ve anlam atfı ile 80 ve sonrasındaki hareketliliklere nazaran çok daha fazla popülaritesi olduğu, hatta 68’in neredeyse mite dönüştüğü görülmektedir. Açıkçası Budizm, anarşizm, komünizm gibi birçok düşünce akımının etkide bulunduğu 68 Kuşağı gençliğinin faaliyetleri, içinde bulunduğu atmosferin etkisi ile farklı bir yerde dururken demokratik çoğulculuğa dair fikirlerin oluşmasına katkısıyla sonraki örneklerini cesaretlendiren önemli bir role sahiptir. 68 Kuşağı olarak o dönemi yorumlayanların kendi ifadesinde de bu önem hissedilmektedir. Yorumlarda ise genellikle 68 kuşağı; bilgili, birikimli, aydın, politikayı bilen, liderlik vasıflarına sahip, eylemleri siyasi teorilere dayanan bir kuşak olarak tanımlanırken 80 ve sonrası hareketlerinde teorik boşluklar olduğu; 68’de yapı kurma söz konusuysen 80 ve sonrası için ise sadece direnişin olduğu gibi vurgular ön plana çıkmaktadır. Yine 68’deki hareketlerde sadece bireyin önemli olmadığı, siyasi bilincin ise toplumsal bilinçten kaynaklandığı; 80’lerde ise ağırlıklı olarak kadın hareketleri ve değişik ekonomik yapılanmalar bazında “*bireyin toplumdaki yeri nedir?*” sorusuna cevap arandığı ve sonrasındaki yıllarda bireyselleşmenin çok daha fazla görünür olmaya başladığı düşünülmektedir. Ayrıca zaman içerisinde toplumsal değerlere önem verilmesi ve otoriter kültürün daha çok benimsenmesiyle ilişkilerin sertleşip, 68’lerdeki özgürlükçü tavrının simgelerinin sonraki süreçte kültür emperyalizminin göstergeleri şeklinde algılanarak dışlandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla 68’in çiçek çocuklarının renkli görüntüsünün yerini *kasketli, parkalı, şayak pantolonlu ve kasvetli* bir görüntü almış; 80 kuşağı kendisini gelenekten gelen bir otoritenin içinde bulmuştur. Diğer bir taraftan, 80’lilerin örgütlenme biçimi de değişmiş, 68’lerdeki gibi tabulaştırılmış doğal liderlerden beslenen dikey örgütlenmelerden ziyade 80’lerde artık bireysel iradenin lezzetlerine yönelik yatay örgütlenme biçimleri ortaya çıkmıştır<sup>7</sup>. Sonuç olarak 80’ler çok ağır süreçlerin tecrübe edildiği, geleceğe dair düşlerin

<sup>7</sup> [http://www.msqsu.edu.tr/data/doc/temel\\_egitim\\_etkinlikler/22.rtf](http://www.msqsu.edu.tr/data/doc/temel_egitim_etkinlikler/22.rtf) (Erişim tarihi: 07.09.2015)  
[Çalışma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Caner Karavit, Akadeşilmi, Stüdyo İmge Yayınları, İstanbul, 2002.](#)

kaybolmaya başladığı, gelecekle ilgili tasarımların artık yapılamadığı zamanlar olarak dile gelir(Karavit, 2002).

Bu çalışmada konu edilen dönemlerdeki öğrenci hareketlerinin; iktidar yapısı, devlet politikaları ve askeri darbelerle türdeş bir görünüm sergileyen toplum görüntüsüne karşıt ve muhalif nitelikte kamusal alanlar inşa ettikleri; oluşturdukları kamuoyunun da etkisi ile önemli sonuçlara sebep oldukları görülmektedir. 68 kuşağı için ilginç bir nokta ise hareketin olduğu yıllardaki analizlerde, sempozyum bildirileri ya da akademik çalışmalarda; bu dönem öğrenci hareketlerinin siyasi örgütler ve siyasi ideolojiler ile ilgili ya da bağlantılı olmadığı, sadece öğrencilerin, *öğrenci olmaları* dolayısıyla talep ettikleri haklar bazında eylemde buldukları söz konusu edilirken, sonrasında daha çok sol ideolojiyle efsaneleşen bir hareket olmasıdır. Bu yıllarda öğrenciler; NATO, ABD protestoları, üniversitelerde ve toplumda özgürlük gibi istemleriyle sol görüşe yakın duran, sonrasında da bu görüş çerçevesinde örgütlenen birçok eylemde bulunmuş olsalar da, hareketlerin başlangıç verileri; üniversite yönetimi, hocaların derse devamı, tavrı ve öğrencilerle ilişkileri ayrıca da istihdam sorunları gibi genç üniversite öğrencilerinin kendi iç problemleri çerçevesinde sorunları gösteriyor. Burada; “var olan sosyal problemleri ne çözecek, bunun için nasıl bir düzen ve ilişkiler gerekecek?” sorularının cevabı olarak; *dikensiz gül bahçeleri vaat eden* ideolojiler, gerçekliğin söylemle inşasında hikâyeye ruh kazandıran asıl imgelere dönüşüyor. Dolayısıyla 68 kuşağı üzerine söylem alanının daha çok sol siyasi görüş çerçevesinde şekillendiği gözlemliyoruz. 80’ler ise çok daha karmaşık, 68 ile cesaretlenen, belirli bir politik duruşu olan ancak mevcut koşullarda her açıdan marjinal, dolayısıyla umut verici olmanın ötesinde umut kırıcı sonuçlarla yüzleştiği, çok daha farklı bir dönemi anlatıyor.

Dönemleri tecrübe edenlerin yorumları çerçevesinde, öncesinde ifade edildiği gibi 68 kuşağının kendinden sonraki tüm öğrenci hareketlerine kıyasla toplumsal, siyasal ve kültürel açıdan çok daha farklı ve etkili dinamiklere sahip olduğu sonucuna varıyoruz. Ancak söz konusu gençlik hareketlerini kendi aralarında keskin kıyaslarla değerlendirmenin ötesinde, özgül koşulları çerçevesinde onların iç ilişkilerini ve etkileşim alanlarını anlamlandırmak, bu hareketlerin potansiyellerini ortaya çıkararak tarihsel bir bakış açısıyla günümüze uzanan bağlantılarının daha görünür

hale getirecek. Bu kuşakların bir kısmı bugün, günümüz gençliğinin ebeveyni konumunda. Toplumsal hafızadaki anlatılardan gündelik politik söylemlere kadar bahsedilen durumun; o kuşak ailelerin günümüz üniversite gençliğinin dünyaya bakışını şekillendiren ciddi bir etki alanı olduğu kanaatindeyiz. Ancak bu durumu tartışmaya açabilmek ve bu kanaati değerlendirebilmek için nicel ve nitel saha verilerine ihtiyacımız var.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Rethink The Framework of The Public Sphere on  
The Student Movement in 68 and 80 in Turkey**

\*

Gamze Aksan  
*Selcuk University*

The main focus of this study is to evaluate student movements in Turkey in the 60s and 80s on the basis of public space discussion. Although the study does not aim to deal with the subject in a broad framework including the 90s and beyond student movements in terms of quality and quantity, some issues concerning the historical characteristics of the 90s were also discussed and some of the issues that were related to the following examples were discussed. In this study, firstly, the main concepts and processes related to public sphere are evaluated; basic theoretical approaches are discussed. Later on, some of the movements were tried to be interpreted through some studies and comments. As a result, in the center of the question is What remained of myth and reality from the 68 movements to the present? A brief evaluation of some discourses on university youth has been made.

When the student movement in Turkey should social science terms reflections on everyday life to stretch literature; It is seen that the generation of 68 has a much more popularity compared to the mobility of the 80's and beyond with a special reference to place and meaning, and even 68 is almost myth. Obviously, Buddhism plays an important role in encouraging the subsequent examples of the activities of youth of the generation, which are influenced by many currents of thought such as anarchism and communism, while contributing to the formation of ideas of democratic pluralism while standing in a different place with the influence of the atmosphere. This importance is felt in the expression of those who interpret the period as the generation of 68. In the comments, generally 68 generations; it is defined as a generation that is knowledgeable, knowledgeable, enlightened, knows the politics, has leadership qualities, and whose actions are based on political theories, and that there are theoretical gaps in the activities of the 80's and beyond; In the case of building a building in

68, the emphasis is on the foreground as in the 80's and beyond. Again in the movements of 68, it is stated that not only the individual is important, but the political consciousness stems from social consciousness; In the 80s, it is thought that the answer to the question will be what is the place of the individual in society? India is mainly sought on the basis of women's movements and different economic structures, and in the following years, individualization is becoming more visible. In addition, it is stated that relations with the adoption of authoritarian culture become more rigorous and the symbols of libertarian attitude in the 68s are perceived as signs of cultural imperialism in the subsequent period. Therefore, the colorful image of 68's flower children have been replaced by a gloomy, parka, shoestring pants and gloomy; The 80 generations found themselves in an authority from tradition. On the other hand, the form of organization of the 80s has changed, as in the '70s, rather than the vertical organizations fed by tabooed natural leaders, horizontal forms of organization for the tastes of individual will have emerged in the 80s. As a result, the 80s experience very heavy processes, dreams of the future began to disappear, future related designs are expressed as times cannot be done anymore (Karavit, 2002).

In this study, the student movements in the periods; they have built public spaces opposing and opposing the image of society, which is homogeneous with the power structure, state policies and military coups; It is seen that they cause important results with the effect of the public opinion they create. An interesting point for the generation of 68 in the analysis of the movement, symposium papers or academic studies; it is said that the student movements are not related to or linked to political organizations and political ideologies, but that the students act on the basis of the rights they demand because they are students. In these years, learners; NATO, the US protests, freedom in universities and society, such as the demands of the leftwing view, and then organized in the framework of this view, although many actions, although the initial data of the movement; university administration shows the problems of young university students such as attendance, attitudes and relations with the students, as well as employment problems within the framework of their own internal problems. Here; What will solve existing social problems, and what kind of order and relations will be required for this? The ideologies promising

thornless rose gardens turn into actual images that bring spirit to the story in the discourse construction of reality. Therefore, we observe that the discourse area on the 68 generations is mostly shaped within the framework of the left political view. The '80s describe a much more complex period, encouraged by 68, with a certain political stance, but in a current situation where marginal in all respects, and therefore more than hopeful, are faced with disappointing consequences.

Based on the comments of those who have experienced the periods, we conclude that the 68 generations, as stated before, have much more different and influential dynamics in social, political and cultural terms than any subsequent student movement. However, beyond evaluating these youth movements with sharp comparisons among themselves, understanding their internal relations and areas of interaction within the framework of their specific conditions will reveal the potential of these movements and make their connections from the historical perspective to the present day more visible. Some of these generations are the parents of today's youth. From the narratives in social memory to the daily political discourses; we believe that this generation of families is a serious field of influence that shapes the view of today's university youth to the world. However, we need quantitative and qualitative field data to discuss this situation and to evaluate this opinion.

## Kaynakça / References

- Akyüz, Y. (1969). “Fransa’da öğrenci hareketleri”. *1968 yılı öğrenci hareketleri (Dünyada Ve Türkiye’de)* İçinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 120-133.
- Arendt, H. (2018). *İnsanlık durumu* (9. Baskı). (Çeviren: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bacık, G. (2005). Kamusal alan tanımı üzerine bir tartışma. (Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar). *Sivil bir kamusal alan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 9-17.
- Başer, M., Ö. (2001). Türkiye’de öğrenci hareketi: Dünü ve bugünü. *Ürün Sosyalist Dergi* 9, Eylül /Ekim 2001. <http://www.urundergisi.com/makaleler.php?id=132>. Adresinden 11.12. 2016 tarihinde erişilmiştir.

- Bilgir, M. T. (2015). Richard Sennett'in çalışmalarında toplumsallaşmanın bazı referans alanları ve modernlik. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 267-282.
- Can, T. (1996). Yükseköğretimde öğrenci olayları. *Eğitim Yönetimi*, 4. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/108640> Adresinden 11.12. 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Çaha, Ö. (1998-1999). İdeolojik kamusalın sivil kamusala dönüşümü. *Doğu Batı*, 5, 81-103.
- Çaha, Ö. (2003a). Aşkın devletten sivil topluma. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Çaha, Ö. (2003b). Mahrem kamusal alan. *Sivil Toplum Dergisi*, 2, 79-88.
- Çaha, Ö. (2006). Türk kadın hareketi: "Kadınsı" bir sivil toplumun imkânı?. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(3), 6-15.
- Çetinkaya, H. (2002). *68'den 78'e sancılı yıllar kuşatılmış sokaklar*. İstanbul: Gün-izi Yayıncılık.
- Doygun, E. (2018). *Sosyal hareketler "Ankara Üniversitesi, Odtü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi örnekleri ile son on yılda Türkiye'de yaşanan öğrenci hareketleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Erdoğan, M. (2006). Kamu alanı ve liberalizm: Birkaç not. Ahmet Karadağ (Ed.), *Kamusal alan ve Türkiye*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 92-109.
- Eroğlu, M. (2010). John Locke'un devlet teorisi. *Akademik Bakış*, 21, 1-15.
- Erol, A. (2003). Bir kamusal inşası olarak halk evleri. *Sivil Toplum Dergisi*, (2), 59-69.
- Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve toplumsal değişim: Türkiye'nin değişim sürecinde eğitimin rolü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 19(2), 15-30.
- Evrensel Gazete . (2016). *1990'lardan Bugüne Üniversite Mücadelesi Ve Yok*. <https://www.evrensel.net/haber/295119/1990lardan-bugune-universite-mucadelesi-ve-yok> , adresinden 20.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Fraser, N. (2015). Kamusal alanı yeniden düşünmek: Gerçekte var olan demokrasinin eleştirisine bir katkı. (Ed: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 103-132.
- Göğüş, M. (1969). Amerikan üniversitelerindeki öğrenci hareketlerinin mahiyet ve nedenleri. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada Ve Türkiye'de)* İçinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Göle, N. (2003). Kamusal alan ve sivil toplum üzerine. *Sivil Toplum Dergisi*,(2), 89-99.
- Gönenç, C. (1988). *80 Sonrası Öğrenci Hareketine İlişkin Bazı Notlar*.  
<https://www.gelenek.org/80-sonrasi-ogrenci-hareketine-iliskin-bazi-notlar>, adresinden 20.02.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal alan*. (Ed: Meral Özbek). İstanbul: Hil Yayınları.
- Habermas, J. (2007). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. (Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hansen, M. (2015). Yirmi yılın ardından Negt ve Kluge’nin ‘kamusal alan ve tecrübe’si: değişen karışımlar ve genişlemiş alanlar. (Ed: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 141-176.
- Hayek, F. A. (1999). Kölelik yolu, Çev: Turhan Feyzioğlu, Ankara: Liberte.
- Hayek, F.A. (1995). *Kanun, yasama ve özgürlük: Sosyal adalet serabı*. Çev: Mustafa Erdoğan, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karadağ, A.(2003). Kamusal alan modelleri: Çoğulcu perspektiften bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 58 (3), 172-195.
- Karavit, C.(2002). *Akadeğilmi*. İstanbul: Stüdyo İmge Yayınları.
- Kocatürk, U. (1999). Cumhuriyetin anlamı önemi ve milletimize kazandırdıkları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, Cumhuriyetin 75. Yıl Özel Sayısı.
- Koçak, H. (2015). Karşıt bir kamusal alan olarak 80’ler sonrası öğrenci hareketleri. (Ed: Meral Özbek). *Kamusal Alan*. (2004 İlk Baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Konanç, E. (1969). İtalya’da öğrenci hareketleri. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada Ve Türkiye’de)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Lüküslü, D.(2015a). *Türkiye’de “Gençlik Miti” 1980 sonrası Türkiye gençliği* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lüküslü, D.(2015b). *Türkiye’nin 68’i: Bir kuşağın sosyolojik analizi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Negt, O. ve Kluge, A. (2004). Kamusal alan ve tecrübe’ye giriş, Ed: Meral Özbek. *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları, 133-141.
- Negt, O. ve Kluge, A. (2018). Kamusallık ve tecrübe, burjuva ve proleter kamusallığın analizine doğru. Çev. Müge Atala, Nota Bene Yayınları, İstanbul.
- Olgun Biçer, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett’in kamusal alan yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1). 45-54.

- Onat, N. (2013). *Kamusal alan ve sınırları: Hannah Arendt Ve Jürgen Habermas'ın yaklaşımları*. İstanbul: Durakistanbul Yayınları.
- Özbek, M. (2004). Kamusal alanın sınırları. (Ed: Meral Özbek). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil Yayınları.
- San, C. (1969). Almanya'da öğrenci hareketleri. *1968 yılı öğrenci hareketleri (Dünyada Ve Türkiye'de)* İçinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sandıkçıoğlu, İ.(1969). Amerika'da öğrenci hareketleri. *1968 yılı öğrenci hareketleri (Dünyada Ve Türkiye'de)* İçinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Kamusal alan diyalojik demokrasi sivil itiraz*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sennet, R. (1996). *Kamusal insanın çöküşü*. (Çev: S. Durak Ve A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tezcan, M. (1969). Türkiye'de öğrenci hareketleri. *1968 yılı öğrenci hareketleri (Dünyada Ve Türkiye'de)* İçinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Toprak, Z. (2018). 1968-1969 İstanbul üniversitesi boykot ve işgalleri. *Toplumsal Tarih*, 293('68 Özel Sayısı), 72-82.
- Türk Dil Kurumu (Tdk). *Güncel Türkçe sözlük*. [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&view=gts](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts), Erişim Tarihi: 10.02.2019.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aksan, G. (2019). Kamusal alan kavramı çerçevesinde Türkiye'de 68 ve 80'lerdeki öğrenci hareketleri üzerine yeniden düşünmek. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Merkezi*, 13(19), 2768-2803. DOI: 10.26466/opus.604812

## Kurumsal Politik Davranış: İşletme, Devlet ve Piyasa İlişkileri Ekseninde Eleştirel Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.606141

\*

Konuralp Sezgili\*

\* Dr. Öğr.Üyesi Adana Alparslan Türkeş Bil.ve Teknoloji Üni. Siyasal Bilgiler Fak. Adana/Türkiye  
E-Posta: [ksezgili@atu.edu.tr](mailto:ksezgili@atu.edu.tr) ORCID: [0000-0001-6301-1805](https://orcid.org/0000-0001-6301-1805)

### Öz

*Modern örgütlerin ortaya çıkışı ile özel ve kamusal aktörlerin rolleri arasında geçişlerin oluşması, bu aktörlerin yapı ve işlevlerinin incelenmesi konusunda karmaşık bir tablo yaratmaktadır. Kurumsal politik davranış, kamusal ve özel çıkarların karşılıklı bağımlılığı içinde, işletmenin kamu politikası süreçlerini kendi lehine etkilemesi olarak tanımlanmaktadır. Stratejik yönetim düşüncesinin geleneksel olarak etkinliği odağa alan yaklaşımlarıyla uyumlu olarak kurumsal politik davranış yazını da devlet etkinliğinin işletme üzerindeki etkilerine odaklanarak işletmeyi politik bir aktör olarak tanımlamış, politika çevresindeki süreç ve aktörleri de politik piyasa tasarımı çerçevesinde anlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte, kamu kesimi ile özel kesim arasındaki sınırın yapay olduğu; bu yapay sınırın politik kararlar söz konusu olduğunda bireyler ve kurumlar tarafından aşıldığı göz önüne alındığında, bu kurgunun gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, klasik kurumsal politik davranış varsayımlarının tartışmalı sonuçları ışığında devlet-işletme ilişkisi incelenmekte, bu alanda ortaya konan araştırma birikimi politika-strateji bağlamı içinde daraltılarak geleneksel strateji yaklaşımı değerlendirilmektedir. Yine, iktisadi etkinlik odağının sorun alanları ve bu alanların sorgulanmasına yönelik kurumsal katkılar da eleştirel bir perspektifle değerlendirilmekte, ileride yapılacak çalışmalar için öneriler geliştirilmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Strateji, Kurumsal politik davranış, Kurumsal politik strateji, Kurumsal politik faaliyet*

## Corporate Political Behavior: A Critical Review of Business, Government and Market Relations

\*

### Abstract

*The emergence of modern organizations and the transitions between the roles of private and public actors created a complex panorama. Public and private interests are interdependent. While modern governments implement various types of interventions over the business, firms attempt to influence the institutional environment with the market and non-market activities. In line with the traditional approach of strategic management, corporate political behavior literature defines the business as a political actor, and display efforts to understand the processes in the policy environment resulting in performance. By reviewing the concept of corporate political behavior, this study aims to assess the contemporary construct and traditional strategy formulations of the corporate political behavior. Thus, this paper evaluates the government-business relation in light of controversial results of classical assumptions of strategic management through narrowing down the recent research literature within the context of policy and strategy. This paper further aims to provide future work recommendations.*

**Keywords:** *Strategy, Corporate political behavior, Corporate political strategy, Corporate political activity*



## Giriş

Devletin özel kesimle ilgili politikalar üreterek yasa ve düzenlemeler hayata geçirmesi, bunların uygulanması ile ilgili tercih ve mekaniklerini oluşturması; geniş tarihsel arka planda politik-ekonomik örgütlenme ve devlet-işletme ilişkisinin kaçınılmazlığını gözler önüne sermektedir. Modern örgütlerin ortaya çıkışı ve özelde “işletme”nin üstlendiği baskın rol eşliğinde özel ve kamusal aktörler arasında geçişli bir zeminin varlığı, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ilk dalgası yaşanan küreselleşmenin yarattığı uyum baskısı ile birleşerek (Doh, Lawton ve Rajwani, 2012) bu aktörlerin yapı ve işlevlerinin incelenmesi konusunda karmaşık bir tablo yaratmıştır. Öyle ki, kamu kesimi ile özel kesim arasındaki sınırın yapay olduğu; bu yapay sınırın politik kararlar söz konusu olduğunda bireyler ve kurumlar tarafından mütemadiyen aşıldığı ileri sürülmüştür (Kipping, 2003). Bu durum piyasa perspektifinin -ve geleneksel strateji düşüncesinin- odaklandığı piyasa ve piyasa-dışı alan<sup>1</sup> (Baron, 1995) ikiliğinin gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu inceleme, aynı zamanda kurumsal politik davranış<sup>2</sup> yazınında yeni bakış açıları sağlayacak yaklaşımların ele alınması için de uygun bir zemin yaratmaktadır.

Devlet-işletme ilişkisi ve buna yönelik çalışmalar zengin bir akademik arka plana sahiptir<sup>3</sup>. Bu çalışmada, bu geniş arka plan, politika-strateji bağlamı içinde daraltılarak geleneksel strateji yaklaşımları (Hoskisson, Wan, Yiu ve Hitt, 1999) üzerinde sorun alanlarına ve kuramsal katkılara odaklanılmaktadır. Bu noktadan hareketle, ilk bölümde işletmenin politik kimliğini tartışılmakta; işletme açısından politik davranışın etkileşim çev-

---

<sup>1</sup> Kurumsal politik davranış yazınında sıklıkla yer alan “non-market” teriminin Türkçe karşılığı olarak “piyasa-dışı” teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Piyasa-dışı alan işletmenin geleneksel pazar paydaşlarının dışında hükümet, siyasi partiler, politikacılar, idare, yargı, sendikalar, çıkar grupları gibi tarafların yer aldığı sosyal, politik ve yasal çevreyi ifade etmek üzere terimleşmiştir. Piyasa-dışı alanla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. Baron (1995, 1997, 2001, 2016). Yazında piyasa-dışı terimi yaygın olarak kullanılmakla birlikte, aynı anlama gelmek üzere kimi yazarlar piyasa-ötesi (beyond market) terimini tercih etmektedir (bkz. DeFigueiredo, Lennox, Oberholzer-Gee ve Vanden Berg., 2016).

<sup>2</sup> İşletmenin piyasa-dışı alanda sergilediği davranışlara yönelik terimleşen kurumsal politik davranış (corporate political behavior) kavramı; iki ilişkili kavram olan kurumsal politik strateji (corporate political strategy) ve kurumsal politik faaliyet (corporate political activity) terimlerini kapsamaktadır (Gorostidi-Martinez ve Zhao, 2017).

<sup>3</sup> İşletme devlet ilişkisine yönelik geniş bir perspektif için bkz. Coen, Grant ve Wilson, 2010.

resi incelenerek strateji sürecindeki politik öz ortaya konmaktadır. İşletmenin ekonomik olduğu kadar politik bir aktör olarak vasıflandırılması, stratejinin ekonomik ve örgütsel bileşenlerinin yanı sıra hem süreç hem de çıktı yönünden politik bileşenlerinin de değerlendirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Yani, piyasa-dışı stratejinin genel stratejinin önemli ve bütünleştirilmesi gereken bir bileşeni olduğu yönündeki kabul (Baron, 2001) “piyasa-dışı” kavramının ele alınmasını da gerektirmektedir. İkinci olarak, kurumsal politik davranışa ilişkin baskın geleneksel strateji yaklaşımlarının (Hadani ve Schuler, 2013) kuramsal çerçevesi incelenirken, mevcut “etkinlik” odağına ilişkin bulgular tartışmaya konu edilmekte, bu çerçevede son bölümde kuramsal olanaklar ve araştırma önerileri ele alınmaktadır. Bu çalışmanın birkaç temel noktada yazına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Öncelikle, yerli yazında kurumsal politik davranışa ilişkin yeterli çalışma bulunmamaktadır. Türkiye’de işletme ve devlet ilişkisini farklı yönleriyle ele alan çok sayıda yetkin çalışma bulunmasına rağmen kurumsal politik davranış perspektifinin ilerleyen dönemde gelişmesi beklenebilir<sup>4</sup>. İşletmenin politik davranışlarına ilişkin bu özgün çerçeve, Türkiye bağlamında üretilecek kurumsal politik davranış (faaliyet ve strateji) araştırmaları için katkı sağlayabilir.

### **İşletme Politikasından Kurumsal Politik Davranışa İktisadi Etkinlik Düşüncesinin Arka Planı**

Kamu yararı ve özel çıkarlar birbirine bağımlıdır (Mahoney, McGahan ve Pitelis, 2009). Bu bağımlı ilişkide devlet, temel olarak, politika ve faaliyetleriyle işletme üzerinde sürekli etkilerde bulunmakta (Shapiro ve Taylor, 1990), işletme ise gerek faal olduğu piyasa sınırları içinde iş süreçlerini şekillendirme biçimi, gerekse piyasa-dışı alanda icra ettiği faaliyetler ile devlet ve hükümetler üzerinde etkili olmaktadır. Diğer bir deyişle devlet

---

<sup>4</sup> Genel olarak devlet ve işletme ilişkileri politik risk, özelleştirme, kamu özel ortaklıkları, işletme grupları ve girişimcilik gibi alanlarda çeşitli araştırmalara konu edilmektedir. Öte yandan kurumsal politik davranış ve piyasa-dışı strateji genç olmakla birlikte kendine özgü bir çalışma alanıdır.

ve işletme stratejisi ilişkisi; bir yanda kamu politikaları<sup>5</sup> ve buna bağlı siyasal, yasal ve idari işlemler, diğer yanda bu politikaları düzenli olarak izleyerek bunlara uyum sağlamak ve/veya politika yapımı ve uygulamasını biçimlendirmek durumunda olan örgütlerin varlığında gelişmekte ve bu haliyle girift bir görünüm arz etmektedir. İşletme ve devlet arasındaki güçlü ilişkiye yönelik geleneksel akademik ilgi (bkz. Coen vd., 2010) politika ve strateji bağlamına özgü çok sayıda araştırma kurgusunu beraberrinde getirmiş; siyaset bilimi (Salomon ve Siegfried, 1977; Hansen ve Mitchell, 2000), sosyoloji (Mizruchi, 1992) ve ekonomi (Esty ve Caves, 1983) gibi çeşitli disiplinlerde işletmenin politik davranışına ilişkin açıklayıcı ancak bütünleşmeyen (Hadani, 2016) çerçevelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Stratejik yönetim yazını, işletme politikası olarak evrilmeye başladığı 1960'lı yıllardan itibaren geleneksel olarak işletme performansına ve bunu etkileyen çevreye odaklanmıştır. Dolayısıyla bu alanda kullanılan kuramsal yaklaşımlar firmanın içsel niteliklerine ağırlık vermiştir (Hoskisson vd., 1999). Aynı dönemde ABD'de hayata geçirilen yeni kamu politikaları (tüketici ve çevrenin korunması, çalışan sağlığı ve güvenliği vb.) aracılığıyla devletin işletme davranışında sıkça değişiklikler talep etmeye başlaması ile devlet-işletme ilişkisinin çehresi değişmiştir (DeFigueiredo vd., 2016). Bu durum, işletmenin bir anlamda "kamu politikası değişikliklerine maruz kalması" ile sonuçlanacak pasif ya da reaktif stratejilerle kurumsal hedeflerini gerçekleştirmesinin sürdürülebilir olmadığı anlayışının gelişmesine sebep olmuştur (DeFigueiredo vd., 2016). Nitekim devletin uygulamada değişiklik talepleri işletmeler üzerinde farklı performans etkilerine sebep olmuş; bekleneceği üzere, strateji yazını bu farklılıkları ve buna yol açan öncülleri geleneksel etkinlik değerlendirmesiyle kaynaştırmıştır. Kaçınılmaz olarak, başarılı işletme performansına yol açan başarılı politik davranış bileşenleri, etkinlik ve performansın strateji yönetiminde işgal ettiği merkezi konuma benzer bir çekirdek oluşturmuştur. Dahası, 1970'lerde ulusal ve uluslararası piyasalarda sosyal ve ekonomik uyum

---

<sup>5</sup> "Kamu politikası" kavramının temsil ettiği süreçler Funk ve Hirschman'a (2017, s.32) göre formel ve kodifiye kurallardır (yasalar, regülasyonlar ve mahkeme kararları). Yazarlara göre aynı şekilde politika yapılar; yasa koyucular, regülatörler (mevzuatın uygulanışında standartları belirleyenler) ve yargı üyeleri olarak belirtilmiştir. Yani, kamu politikasını üretenler yasama, yürütme ve yargı üyeleridir (Funk ve Hirschman, 2017).

baskısının artması, çok uluslu işletmelerin boy göstermesi<sup>6</sup> ve gelişmiş piyasalarda regülasyonların yarattığı ortam (Mitnick, 1993) işletme-devlet ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığını daha da güçlendirmiş; bu ilişkinin “tarihte hiçbir zaman şimdiki kadar önemli olmadığı” (Vogel, 1996) yorumunu beraberinde getirmiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde tüm bu değişimler, işletmenin -geleneksel strateji yönetimi kapsamında- etkili bir plan ve eylem tasarımı için kamu politikaları süreçlerini içeren bir piyasa-dışı alan tanımları yapmak zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır<sup>7</sup>. İki yeni kavrayış; yani (a) işletmenin politik bir öze sahip olması ve (b) politik bir aktör olarak piyasanın yanı sıra piyasa-dışı alanda faaliyetler sergilemesi; ekonomik ve örgütsel strateji ve faaliyetlerin yanı sıra politik strateji ve faaliyetlere, yani kurumsal politik davranışa ilişkin yaklaşımların gelişmesini sağlayan düşünsel zemini yaratmıştır. İzleyen başlıkta bu zeminin yapısı tartışılmakta, bunu politik faaliyetlerin değerinin ve yarattığı sonuçların tartışılması izlemektedir.

## Piyasa-Dışı Alanda Politik Bir Aktör Olarak İşletme

Kurumsal politik davranış yazınının gelişmeye başladığı ilk çalışmalardan bu yana, işletme bakımından politik süreçler içinde yer alma istekliliği -veya kimi araştırmacılara göre zorunluluğu- konusunda genel bir meşruiyet olduğu fikri büyük ölçüde kabul görmüştür (bkz. Stigler, 1971). Söz gelimi, Salamon ve Siegfried (1977) Amerikan demokrasisini anlamının yolunun, idarenin efendileri olarak tanımlanan işletme ile politik güç arasındaki ilişkiyi anlamaktan geçtiğini ileri sürmektedir<sup>8</sup>.

---

<sup>6</sup> 1970’lerde binlerle ifade edilen çok uluslu işletme sayısı en güncel veri yılı olan 2008 yılına gelindiğinde 82 bin işletmeye çıkmıştır. Ayrıca -tüm ülkeleri kapsamamakla birlikte- 2018 yılına gelindiğinde dünyanın çeşitli noktalarında çok uluslu işletmelere bağlı 230 bin şirket bulunduğu kaydedilmektedir (OECD, 2018).

<sup>7</sup> Geleneksel olarak performans farklılıklarına ve başarılı performansı destekleyen pratiklere yer verdiği bilinen stratejik yönetim yazını 1970’lerden itibaren endüstriyel örgüt kuramına referansla endüstri yapısı ve rekabetçi pozisyona yönelerek firmanın çevresiyle etkileşimini öne çıkarmaya başlamıştır (Hoskisson vd., 1999). İlginç biçimde, kurumsal politik davranış yazınının tarihsel arka planını ele alan çalışmalarda, stratejik yönetimdeki bu odak değişiminin benzer şekilde kurumsal politik davranış yazınında da gerçekleşmiş olduğunda dikkat çekilmemektedir.

<sup>8</sup> 1913-1921 yılları arasında görev yapan 28’inci ABD Başkanı Woodrow Wilson, sermaye sahipleri ve üreticileri “Amerikan idaresinin efendileri” (*The masters of the government of United States*) olarak tanımlamıştır (Wilson, 1913).

1980'li yıllarda kurumsal politik davranışa ilişkin araştırmalar, önceki bölümde ana hatları ile belirtildiği üzere kamu politikalarını strateji yönetimi içinde tanımlamış, bu çerçevede işletmenin genel etkinliğinin artırılmasına odaklanarak kurumsal politik davranışı (politik strateji ve faaliyetleri) incelemeye yoğunlaşmıştır (Gorostidi-Martinez ve Zhao, 2017). Bu yönelim önemli bir dönüm noktasını da oluşturmaktadır, zira kurumsal politik davranış; işletmenin amaçlarına ulaşması için çeşitli araçlarla politika kararlarını ve uygulamalarını etkilemesi şeklinde de anlaşılmıştır<sup>9</sup>. Diğer bir deyişle, performans sonuçlarını değiştirecek kamu politikası yapım ve uygulama alanı, çeşitli stratejik manevralarla meşru biçimde müdahale edilebilecek bir alan kimliği kazanmıştır. Dolayısıyla politik davranışın işletme stratejisinin ve işletme değerinin önemli bir bileşeni haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur (örn. Hillman ve Hitt, 1999; Fisman, 2001, Oliver ve Holzinger, 2008).

Sonuç olarak, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması ile - bu sürece katılanların ilgisine bağlı olarak- modern piyasaların işletme bakımından farklı türde fırsatlar sunması yeni bir pencere yaratmıştır (Keim ve Hillman, 2008). Artık işletme kamu politikaları değişikliklerine maruz kalan pasif bir özne değil, bu değişikliklerin yaratabileceği fırsatlardan faydalanabilecek "proaktif" bir aktör olarak yeniden konumlanmıştır. Dolayısıyla fırsatlardan yararlanmak isteyen işletmenin "farklı katılma düzeylerinde politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde yer alma istekliliği sergilemesi -diğer bir deyişle politik davranışlar sergilemesi- olağan olarak nitelendirilmiştir. Örneğin Keim ve Hillman'a (2008, s.48) göre "işletmenin içinde bulunduğu politik çevreyi iyi anlaması; yöneticilerin fırsat ve tehditleri daha iyi değerlendirmesine olanak sağlayabileceği gibi, işletmenin hâlihazırdaki ve gelecekteki çevreyi şekillendirmesine yardımcı olacak stratejilerin formüle edilmesine de imkân verebilir". Yani,

---

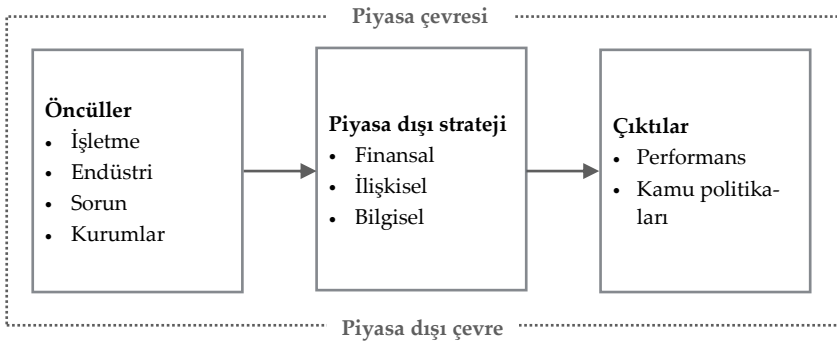
<sup>9</sup> Bu yaklaşım değişimi güç perspektifiyle anlaşılabilir (Salorio, Boddewyn ve Dahan, 2005), politik davranış etkileme gücü ile açıklamaktadır. Bu perspektif, amaca ulaşmak için dirençleri aşılması gereken diğer sosyal aktörlerle kurulan ilişki içinde gücün kazanımını, geliştirilmesini ve güvenceye alınmasını işaret etmektedir (Boddewyn ve Brewer, 1994). Kurumsal politik davranış, bu çerçevede, "piyasa-dışı çevre içinde elverişli pozisyonu almak için işletmenin genel ekonomik performansını etkileye(bile)n diğer piyasa dışı aktörlerin etki ve/veya direncinden kaynaklanan belirsizlikleri ve kaynak bağımlılıklarını yönetmesi yoluyla yaptığı eylemler" olarak tarif edilmektedir. Bu doğrultuda işletmenin ekonomik olduğu kadar politik öze sahip bir örgüt olarak ele alınması gerektiği ve politik davranışın evrensel ve sürekli olduğu belirtilmektedir (Salorio vd., 2005, s.30).

politika değişikliklerinden etkin olarak faydalanmanın yanında, aynı zamanda bu kararları biçimlendirmek yoluyla çıkar sağlanabileceği fikri kurumsal politik davranışın sınırlarına yerleşmiştir. Bunu ortaya koyan bir örnekte Hillman ve Hitt (1999) bu durumu; ulusal ve uluslararası politika yapım alanı ticaretin kurallarını belirlerken, işletmenin rekabet pozisyonunu etkileyen politika yapım ve uygulama alanına -piyasa dışı alana- daha fazla nüfuz etmeye çalışması olarak ifade etmektedir. Bu halde, bir tercihin ötesine geçmiş olduğu kanıksanan kurumsal politik davranışın işletmeye sağladığı fayda ve dolayısıyla işletme performansı bakımından değerlendirilmesinin (Hillman, Keim ve Schuler, 2004) doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmış olduğu anlaşılabilir.

Ele alınması gereken bir diğer kavram piyasa-dışı alandır. Politik katılım bağlamında işletme doğasının hazır bulunuşluğuna ilişkin inanış ve piyasa-dışı stratejinin genel stratejinin önemli ve bütünleşmesi gereken bir bileşeni olduğu yönündeki kabul (Baron, 2001), piyasa-dışı kavramının incelenmesini önemli kılmaktadır. İşletme açısından müdahale ve etki alanı çerçevesinde tanımlanan piyasa, ekonomik faaliyetleri çevreleyen ekonomik piyasalar olduğu gibi, işletmeyle etkileşim içindeki sosyal, politik ve yasal çevreden oluşan piyasa-dışı çevreyi de içermektedir (Baron, 1995). Yukarıda ortaya çıkış gerekçeleri ifade edilen piyasa-dışı çevrede sergilenen faaliyetler kurumsal politik stratejinin esasını oluşturmuştur. Politik davranışın işletme değerinin önemli bir bileşeni olarak benimsenmesi; politik strateji izlemenin gerekleri ve etkili bir politik strateji izlemenin işletme lehine yaratacağı faydaların ayrıntılı biçimde incelenerek sonuçların ortaya konmasını gerektirmiştir<sup>10</sup>. Bununla uyumlu olarak, piyasa-dışı alanda sergilenen kurumsal politik davranış bir örgütün kamu gücünü özel çıkarları için kullanma çabası olarak tarif edilmiş (Mitnick, 1993); bu çabanın araçları olarak politik nüfuz (Getz, 1993; Schuler, 1996), ABD’de büyük bir sektör olan lobicilik (Martin 1995; Mathur and Singh, 2011; Antia vd., 2013) ve politik eylem komiteleri oluşturma (Masters ve Keim, 1985; Hansen ve Mitchell, 2000) ile diğer çeşitli politik taktikler (Schuler, 1996; Lyon ve Maxwell, 2004) ele alınmıştır. Kısaca strateji yazını, Şekil 1’de ana hatları verildiği üzere, kurumsal politik davranışı ortaya çıkaran öncüller

<sup>10</sup> Piyasa-dışı alana ilişkin strateji ve taktikleri ele alan ve strateji yazınına büyük ölçüde etkileyen kavramsal çalışmalar için bkz. Yoffie ve Bergenstein 1985; Boddewyn ve Brewer, 1994; Shaffer, 1995; Hillman ve Hitt, 1999.

(Hacim, hükümete bağımlılık düzeyi, örgütsel bolluk, iş çeşitlendirme, yabancı sermaye, yaş, yapıların formalleşme düzeyi, yönetsel etki gibi işletme değişkenleri; firma sayısı ve yoğunlaşma gibi endüstriyel değişkenler; belirginlik ve rekabet gibi sorun değişkenleri; kurumsal farklılıklar), politik faaliyet türleri (proaktif/reaktif, yaklaşım, katılma düzeyi ve strateji tipleri) ile çıktılar üzerine odaklanmıştır (Hillman vd., 2004). Ne var ki ilerleyen başlıklarda tartışıldığı üzere piyasa-dışı alanda politik stratejinin değeri ve ortaya çıkardığı sonuçlar halen tartışmalıdır (Hadani, 2016).



Şekil 1. Piyasa odaklı yaklaşımda kurumsal politik strateji süreci

Kaynak: Hillman ve Hitt (1999) ve Hillman, Keim ve Schuler'den (2004) uyarlanmıştır.

## Strateji Yaklaşımlarında Geleneksel Zemin ve Sorun Alanları

İşletmenin politik öze sahip bir örgüt olarak piyasa ve piyasa-dışı alanda faaliyetler sergilemesi, gerek genel yönetim gerekse spesifik olarak stratejik yönetim araştırmaları kapsamında iki kuramsal yaklaşımın (politik pazar ve kaynak bağımlılığı) hakim biçimde kullanılması ile gelişmiştir (Hadani ve Schuler, 2013). Bunların ilki olan politik pazar yeri yaklaşımı (Bonnardi vd., 2005), stratejik yönetimin etkinlik kaygısını paylaşır bir içerikte, işletme-devlet etkileşimini bir tür politik piyasa değişimi olarak analiz etmekte ve politik piyasaların ne zaman cazip olduğunu açıklamaya çalışan bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım politika alanını bir piyasa olarak tanımlayarak kamu politikası süreçlerini arz-talep etkileşimi biçiminde açıklamaya çalışmaktadır. Bu etkileşimde işletme, kamu politikasını etkileme amacıyla bilgi, finansman ve politik destek gibi değerli kaynaklar

sunmaktadır (Boddewyn ve Brewer, 1994; Bonardi, Hillman ve Keim, 2005). Piyasa işlemlerini (*transaction*) odağa alan bu yaklaşım -stratejik yönetimdeki genel eğilimle uyumlu olarak- politik avantajlar için işletmelerin birbiriyle rekabet içinde olduğunu da vurgulamıştır (Bonardi vd., 2005). Bu bakış açısıyla politik davranışın gerek politik piyasa değişimini kolaylaştırmak gerekse politik tehlikeleri azaltmak yoluyla işletme değerine katkıda bulunabileceği öngörülmektedir (Sun, Mellahi ve Wright, 2012). Sun ve arkadaşlarına (2012) göre buradaki önemli nokta, politik piyasaların işleyişinin ekonomik piyasalara göre çok daha yüksek işlem maliyeti doğurması ve bu piyasalarda apaçık bir fiyat mekanizması bulunmamasıdır. Bu noktada, işletme ve politika yapıcı arasında sözleşme belirsizliği yüksek olmakta ve siyasi oportünizm kaynaklı riskler bulunmaktadır. Ayrıca, politik piyasa söz konusu ise geleneksel işlem maliyetlerinde bulunan içselleştirme (*internalization*) imkânı bulunmadığı belirtilmekte, sözleşme tehlikelerini bertaraf etmek için işletmelerin özel yönetim yapıları oluşturmaları gerektiği öngörülmektedir (Sun vd, 2012).

İkinci olarak kaynak bağımlılığı kuramı (Pfeffer ve Salancik, 2003) piyasa yerine sosyal değişimi merkeze alarak, işletmenin karşılıklı bağımlılık içinde sürekli sosyal değişim ilişkileri içinde olması nedeniyle çok sayıda kaynak sağlayıcıya bağımlı olacağını belirtmektedir. Bu çerçevede araştırmalar, örgüt ve diğer çevresel aktörler arasındaki güç dengesizlikleri, işletmenin dış çevredeki bağımlılıklarını yönetmesi için kurulan kişisel ve örgütsel bağlantılar ile politik paydaşlarla benimsenen işbirliği türlerine odaklanmaktadır. (Sun vd, 2012). Bu perspektifi benimseyen araştırmalar, özellikle yönetim kurullarındaki politika kökenli yöneticilerin varlığı ile örgütün meşruiyeti arasındaki ilişkiye, güçlü politik aktörlerle kurulan ağların sağladığı fırsatlara ve kamu politikasına ilişkin bilgi ve kaynaklara erişim konularına odaklanmaktadır (Sun vd., 2012; örn. Hillman, 2005).

Strateji geleneği içerisinde diğer bir kuramsal yaklaşım, kaynak tabanlı yaklaşımın (Barney, 1991) kurumsal politik davranışa uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. İşletmeyi heterojen kaynaklar demeti olarak yorumlayan bu yaklaşım uyarınca Hillman ve Hitt (1999), politik kaynak çeşitliliğine sahip işletmelerin bireysel stratejiler üzerinde yoğunlaşacağını, buna mukabil kaynak bakımından görece fakir olan işletmelerin kolektif eylemleri kullanacağını öngörmektedir. Yazarlar ayrıca, firma düzeyinde var olan



kaynakların yanı sıra kurumsal farklılıkların (Granovetter, 1985) politik faaliyet seçimini etkileyeceğini öngörmektedir. Nihayet, çeşitli ampirik araştırmalarda olası faydaların maliyetlerden üstün bulunması, politik çevre ile ilişkilerin -özellikle performans bakımından- değer yarattığı sonucuna ulaşılmasını beraberinde getirmiştir (Sun vd., 2012, s.71). Özetle, bağımlılık ve belirsizlikle değer üretecek biçimde başa çıkmanın yöntemleri, kurumsal politik strateji düşüncesinin çekirdeğini oluşturmuştur (Hillman ve Hitt, 1999; Hillman, 2005).

Uygulamada gerek politik davranış süreçleri, gerekse politik davranışın değer yaratması varsayımı üzerinde geniş bir tartışma bulunmaktadır. Lux, Crook ve Woehr (2011) tarafından yapılan meta-analizde; politik davranışın işletme performansı ile sıkı bağlara sahip olduğu, arzu edilen kamu politikalarını güvence altına almak için kullanılabilmesi; bununla birlikte içerdiği risk bakımından diğer yatırımlarla karşılaştırıldığında politik faaliyetlerle elde edilebilecek getirinin beklendiği düzeyde olmayabileceği ya da çok daha büyük olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca bu düşünce ile uyumlu olarak devlet-işletme ilişkilerini ve sonuçlarını ölçecek yeni temalar geliştirilmektedir. Finansal stratejiler açısından bakıldığında, örneğin Faccio (2006, 2010) "politik bağlantılılık"<sup>11</sup> kavramı aracılığıyla politik bağlantıların değer yarattığı varsayımını çeşitli bulgularla desteklemektedir. Öte yandan bazı araştırmalarda ise öncekilerin aksine politik yatırımların piyasa performansı ile ilişkisinin zayıf ve bağlama göre değişebilir (Hadani, Bonardi ve Dahan, 2017), kimi zaman kamusal sonuçları itibarıyla negatif ilişkili (Hadani ve Schuler, 2013) olduğu tespit edilmiştir<sup>12</sup>. Bu çelişki, etkilerinin varlığı konusunda tartışma bulunmayan ancak sonuçlarının değer yaratılabilirliği tartışılan kurumsal politik strateji kav-

---

<sup>11</sup> *Çoğunlukla politik ekonomi ve finans araştırmalarında rastlanılan politik bağlantılılık (political relatedness) kavramı işletme yöneticileri ve politikacılar arasında kurulan çeşitli ilişkiler bağlamında ölçülmektedir; örneğin politikaya giren büyük hissedarlar ve işletme yönetimine katılan politikacılar (Faccio, 2006), büyük hissedarlar ve politikacılar arasındaki dostluk ilişkileri, yabancı politikacılarla geliştirilen ilişkiler (Faccio, 2010). Bu bağların özellikle banka kredileri ve devlet ihalelerinin dağıtım çerçevesinde ifade ettiği önem birçok ülke örneğinde araştırmalara konu edilmiştir.*

<sup>12</sup> *Bu araştırmada eski kamu görevlilerini yönetim kurullarına yerleştiren işletmelerin bu durumda olmayan işletmelerden daha düşük performans sergilediği tespit edilmiştir. Yine de, regüle edilmiş endüstrilerde politik davranış ve performans arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur.*

ramına ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yine, çoğunlukla ilişkisel stratejiler<sup>13</sup> bağlamında, mevcut yazının gelişmiş ülkelere özgü kurgulardan oluştuğu ve farklı ülke bağlamlarında kısıtlı bir içgörü sağladığı belirtilmektedir (Hillman ve Hitt, 1999; Rajwani ve Liedong, 2015; Gorostidi-Martinez ve Zhao, 2017). Örneğin, ABD’de çevresel bağımlılık ve belirsizlikle başa çıkmanın bir yolu olarak işletmelerin yönetim kurullarında eski politikacılara yer verilmesinin performans üzerinde kayda değer sonuçlar yarattığı ifade edilmiştir (Hillman, 2005). Aksini ortaya koyan çalışmalarda da (örn. Hadani ve Schuler, 2013) genellikle regülasyon düzeyi gibi istisnai koşullar dışında politik davranışın performans üzerinde tartışmalı etkiler yarattığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede araştırmaların yeni temalar, aktörler ve bağlamlar üzerinde çeşitlenmesi şaşırtıcı değildir. Gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan yeni çalışmalarda, ilişkisel strateji türlerinin bu ülkelerde -etkileri bakımından- daha önemli sonuçlar yaratabileceği ortaya konmaktadır. Çoğunlukla kurumsal boşluk tezinden hareket eden bu çalışmalar sosyal sermaye, kayırmacılık ve yolsuzluk gibi temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin Haveman, Jia, Shi ve Wang (2017), Çin örneğinde kaynak bağımlılığı ve politik gömülülük fikrini birlikte ele aldıkları çalışmada, otoriter rejimlerde pazarların gelişmesi ile işletmelerin bürokrasinin çalışma biçimini öğrenerek kamu politikaları süreçlerinde fırsatları anlayabileceğini, bu şekilde belirsizliği azaltabileceklerini ortaya koymaktadır.

Strateji ve performansa ilişkin çelişkili bulgulara ek olarak, politik pazaryeri yaklaşımı, kamu politikalarının oluşum süreçlerini piyasa dinamikleriyle açıklamaya çalışması bağlamında eleştirilmektedir. Bu yaklaşım kapsamında, özellikle işletme-devlet etkileşiminde kamu otoritesinin tek güç olarak incelenme eğilimi, bu otoritelerin işletmenin sunacağı kaynaklara (bilgi, finansman ve politik destek) koşulsuz itibar edebileceği düşüncesi, etkileşimin cereyan ettiği kurumların ve politik karar alma sürecinin ideolojik yapısının ihmal edilmesi, temel eleştiri noktaları arasında

<sup>13</sup> Hillman ve Hitt (1999) sınıflamasına göre ilişkisel stratejiler işbirliğine dönük, uzun vadeli ve sorunu daha geniş bir çerçevede kapsayıcı ve öngörücü strateji biçiminde betimlenirken işlemsel (transactional) stratejiler kısa vadeli, geçici ve sorun odaklıdır.

yer almaktadır (Greiner, 2018)<sup>14</sup>. Bu noktada, Mahoney ve arkadaşlarının (2009) belirttiği gibi, özel ya da kamusal örgütlere ilişkin sorgulamaların genel olarak bir diğerrinin rolünün yeterince vurgulanmamasıyla sonuçlandırıldığının<sup>15</sup> altı çizilmelidir. Sonuç olarak, temel kuramsal hareket noktalarının zaman zaman çelişkili bulgularla birleşmesi, kurumsal politik davranış yazınında kavramsal ve kurgusal zenginleştirme çağrılarının da tekrarlanmasını beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle, etkili bir strateji için piyasa ve piyasa dışı stratejilerin nasıl bütünleştirilebileceği hala bir soru olarak varlığını korumaktadır.

## Tartışma ve Sonuç

Görece uzun süredir bilinen ancak nadiren dillendirilen bir çalışma sahası olan kurumsal politik davranış (Schuler, Rehbein ve Cramer, 2002), ekonomi ve işletme disiplinlerinin baskın görünümünün yanı sıra siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinden önemli katkılar almıştır (Gorostidi-Martinez ve Zhao, 2017). Son yıllarda strateji alanında konuya gösterilen ilginin önemli ölçüde arttığı; davranış, bağlam ve performans ilişkilerinin disiplinler arası kurgularla zenginleştiği görülmektedir. Strateji, klasik olarak belirsizliğe karşı belirli prosedürler geliştirme süreci olarak tanımlandığında (Bracker, 1980); kurumsal politik davranış kavramının neden stratejik yönetim düşüncesinin merkezinde konumlandığı ve belirsizliğin azaltılarak etkinliğin artırılmasının neden bu kavramın merkezinde yer aldığı anlaşılabilir. Bununla birlikte, bütünleşik yaklaşımların geliştirilmemesi, politik süreçlerle ilişkili birçok değişkenin varlığı ve kurumsal politik strateji alanında yaşanan niceliksel yoğunlaşma, Doh ve arkadaşlarının (2012) belirttiği üzere, piyasa dışı strateji alanını önemli ölçüde kimlik sorunuyla yüz yüze bırakmaktadır.

<sup>14</sup> Bu eleştirilerin ana fikri; politika yapıcının işletme çevresindeki bir aktör olarak ele alınmasına mukabil, politika yapıcının da -işletme gibi- kendi çevresi bağlamında ele alınması gerekliliğinin ihmal edilmesidir. Bu yaklaşımı ayrıntılı bir biçimde inceleyen bir çalışma için bkz. Greiner (2018).

<sup>15</sup> Mahoney ve arkadaşlarına (2009) göre bu durumun sonucu olarak, yönetim araştırmaları kapsamında öncelikle işletmenin kamu yararı çerçevesinde regülasyon ve benzeri kamu politikası araçlarıyla nasıl kısıtlandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan kamu yönetimine odaklanan çalışmalar, bu tip kurum ve kuruluşların işletmelerin örgütsel sistemleri, yapıları ve uygulamalarından sağlayabileceği faydalara (örn. kamu yönetimi süreçlerinin "stratejik yönetimi") odaklanmıştır. Sonuç olarak, çeşitli türlerdeki kuruluşların karmaşık karakterlerine eş yoğunluklu vurgunun nadiren yapıldığı belirtilmektedir.

Stratejide işletmenin politik bir aktör olarak “keşfi” ve işletme-devlet ilişkilerinin bununla bağlantılı olarak ele alınma biçimleri, iktisadi etkinlik odağı etrafında gelişmiştir. Chandler iktisadının büyüyen firmayı odağa alması; geleneksel strateji yaklaşımlarında da bununla uyumlu olarak “devletin etkinliğinin işletmenin performansına etkilerinin” baskın biçimde ele alınmış olması, tartışmalı bir kavram olarak “değer yaratan” politik strateji geliştirme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle, piyasa-dışı alanda var olan belirsizliklerin yönetilmesi için politika kararlarını ve uygulamalarını etkilemek “etkinlik sorununu” beraberinde getirmekte; “piyasa dışı alanla bütünleşik doğru bir strateji oluşturma, uygulama ve ortaya çıkan sonuçları ölçme”, piyasa odaklı yaklaşımın temel sorunu haline gelmektedir. Oysa hâlihazırda, devlet müdahalesi ve piyasaların gelişmesi üzerinde sonu gelmeyen tartışmalar; işletmenin piyasa ve piyasa-dışı veya ekonomik ve politik piyasa tasarımı muğlaklaştırmakta; devlet-işletme ikilisi arasında tanımlanamayan alanlar, bağlamsal farklılıklar ve politika oluşturma sürecinde yer alan karmaşık aktörler, bu tartışma etrafındaki temel eksenler haline gelmektedir.

Kamusal açıdan bakıldığında, Kipping’e (2003) göre, tüm bağlamlarda varlığı tartışma götürmeyecek “kamu etkisi” kavramı; ilk tartışmalara ev sahipliği yapan Anglo-Amerikan kapitalizmde -yanıltıcı biçimde- yok sayılma eğiliminde olmuştur. Bununla uyumlu olarak kurumsal politik davranış yazınında da devletin etkisinin genel olarak yeterli düzeyde incelenmediği ileri sürülebilir. Kamu etkisi, ülkeler hatta bölgeler arasında oldukça farklılaşabilen pratiklere sahne olmakla birlikte, kurumsal politik davranış yazınında genel eğilim gelişmiş ve gelişmekte olan/geçiş ülkeleri bağlamında karşılaştırmaların önerilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Tarihsel ve karşılaştırmalı perspektiften bakıldığında, işletme performansının piyasa ve diğer kurumların performansı bağlamında gömülü olması (Mahoney vd., 2009); birçok sosyal ve kurumsal yapının geleneksel çerçeveyi daha anlaşılabilir kılmaya olanak sağlayabilir. Örneğin kamu politikası oluşturma süreçlerinde yer alan politik partilerin sayısı ve gücü, yasama organının gücü, bürokrasinin gücü, politik meşruiyet, politik kültür gibi politik kurumlar kurumsal politik davranışın anlaşılmasında önemli çerçeveler sağlayabilir. Temsili demokrasi ve kapitalizmin anahtar konumundaki aktörleri olan politik partiler ve işletmeler arasındaki bağlar, diğer aktör bakımından siyaset bilminde (Wilson ve Grant, 2010) ve

stratejik yönetim disiplininde yeterince ilgi görmeyen bir alandır. İstisnai çalışmalardan birinde Zhu ve Chung (2014), iktidarın tek bir politik partide toplandığı durumlarda, hem iktidar hem muhalefet partisiyle politik bağlara sahip olmanın yeni pazarlara girişte engeller yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Bir diğerinde Haveman ve arkadaşları (2017), otoriter rejimlerde pazarların gelişmesi süreciyle birlikte işletmelerin bürokrasinin çalışma biçimini öğrenerek kamu politikaları süreçlerindeki fırsatları tanımlayabileceğini, bu şekilde belirsizliği azaltabileceklerini ortaya koymaktadır. Farklı olarak, örneğin bir ülkedeki politik partilerin disiplin gücünün yüksek olması, parlamento üyelerinin parti denetçilerinin talimatları yönünde hareket etmesini beraberinde getirecek (Roskin, 1995); bu durumda kurumsal politik stratejilerin, işletmeyi etkileyen/etkileyebilecek yasa ve düzenlemeleri hayata geçiren parlamenterlerden ziyade, partiyi yöneten çekirdek kadroya odaklanması söz konusu olabilecektir. Benzer şekilde, bir ülkede bürokrasinin güçlü olması, politik faaliyetlerin yasama organı yerine bürokrasiye yönelmesinde etkili olabilecektir. Kurumsal politik davranış bağlamında kamu politikalarının uygulama sürecinde yargının rolü ve işletme ile yargı temsilcileri arasındaki ilişkiler de incelenmesi tercih edilmemiş alanlardan biri olarak kalmıştır.

Piyasa perspektifinde bakıldığında da ele alınan eleştirilerle uyumlu olarak yeni arayışlar gözlenmektedir. Kurumsal politik davranış araştırmalarının genel olarak piyasa-dışı alana yönelmesi, işletmenin piyasa faaliyetleriyle politika süreçlerini etkileyip etkileyemeyeceğinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Yeni çalışmalardan birinde Funk ve Hirschman'a (2017) göre işletme, uygulaması belirsiz politikaları yorumlar ve uygularken, politika yapıcının bu politikanın uygulamasına ilişkin kavrayışını değiştirmek suretiyle politika işlevini dönüştürebilir. Ayrıca işletme yeni ürün ve hizmetler geliştirmek ve yeni faaliyetlerde bulunmak yoluyla da politikaların etkilerini şekillendirebilir. Diğer bir deyişle, işletmenin piyasa faaliyetleri de piyasa dışı alandaki politikaları etkileme gücüne sahiptir.

Son olarak, kamu politikası oluşturma süreçlerinde işletme-devlet etkileşiminin sınırında yer alan kurumların incelenmesinin de önemli fırsatlar sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin Hillman ve Hitt (1999) firma kaynaklarının çokluğu -ve dolayısıyla hacimsel büyüklük- ile poli-

tik katılımın artacağını varsaymaktadır. Cook ve Fox (2000) ise aksine, küçük firmaların daha aktif politik katılım sergilediğini bulgulamakta; Hillman ve arkadaşları (2004) bu durumu kolektif eylem (Olson, 2008) ile açıklamaktadır. Bu durumda küçük firmaların kolektif eylemi hayata geçirebileceği ara yüz niteliğindeki yapıların (iş insanlarının sivil toplum girişimleri, kamusal görevleri, eğitimleri vb.) bağlamsal gücü ve bölgesel niteliği (örn. yeni kurumsal yaklaşım ve ulusal iş sistemlerin yaklaşımları) farklı politik davranışların anlaşılmasında önemli bir çerçeve sağlayabilir. Nihayet, Türkiye’de benzer çabalar büyük işletmeler ve işletme gruplarına odaklanan araştırmalar bağlamında yoğun olarak sergilendiğinden, işletme gruplarında kurumsal politik davranışın anlaşılması bu alandaki araştırmacılar için yeni fırsatlar sağlayabilir.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Corporate Political Behavior: A Critical Review of  
Business, Government and Market Relations**

\*

Konuralp Sezgili

*Adana Alparslan Türkeş Science & Technology University*

The emergence of modern organizations and the transitions between the roles of private and public actors created a complex panorama. By reviewing the concept of corporate political behavior (CPB), the aim of this study is to assess the contemporary construct and traditional strategy formulations of the CPB. This paper further aims to provide future work recommendations.

Public and private interests are interdependent. Besides, the increasing density of social and economic integration in national and international markets, the emergence of multinational enterprises and regulations in developed markets further strengthened the interdependence of business-government relations. While modern governments implement various types of interventions over corporates, firms attempt to influence their institutional environments with both market and non-market activities. Historically, in line with Chandler's economic focus on the growth of the firm, researchers in the CPB area traditionally offered insights into how convenient political strategies and tactics secure favorable situations and therefore increase the overall effectiveness of the firm. That is, traditional strategic management approaches have prioritized the effects of government activities on firm performance. This orientation also marked an important milestone, as CPB was understood to influence policy decisions and practices through a variety of tools to achieve the objectives of the business, which has led to efforts to develop value-oriented political strategies. At that point, influencing policy decisions to manage the uncertainties existing in the non-market area yielded the general efficiency problem: developing, implementing and measuring the suitable strategy integrated within the non-market area. In other words, the field of public policymaking and implementation process has become a field that can be legitimately

intervened by various strategic manoeuvres. Consequently, political behavior remained an important component of business strategy and business value. Accordingly, firms are required to define a non-market area and build a strategic framework for influencing public policy processes for an effective overall strategy and action design. The two insights; namely, (a) the firm has a political essence, and (b) the firm -as a political actor- operates in the market as well as non-market area, have led to the debate of the value of the political activities and their benefits. Research has shown that political behavior is closely linked to business performance and is used to secure desired public policies; however, in terms of the risk, the returns from political activities may not be at the expected level or maybe much larger compared to other –mostly financial- investments. On the other hand, some researchers have found that the relationship between political investments and market performance is weak and may vary depending on the context and even negatively related to public results. Controversial findings reveal the need for a cautious approach to the concept of corporate political strategy.

From a historical and comparative perspective, considering social and institutional structures may form the traditional framework more coherent. For example, political institutions such as the number and power of political parties, the legislative power, the power of bureaucracy, political legitimacy, and political culture can provide important frameworks for understanding corporate political behavior. The complex links between political parties and business as key actors of representative democracy and capitalism are the area that does not receive enough attention in both political science and strategic management disciplines. From a market perspective, recent research shows that in the context of uncertain policies, firms can modify the functions of these policies by transforming the policymaker's understanding of the implementation of this policy. Firms can also shape the impact of policies by developing new products and services and engaging in new activities. In other words, the market activities of the firms have the power to influence the policies in the non-market area. Consequently, examining the institutions at the edge of business-state interplay may provide valuable opportunities for future studies. Some research suggests that political participation is positively related to the size of resources and structure of the firm. Some research, in contrast, found that



small firms exhibit more active political participation. The interfaces (non-governmental initiatives, public service, educational background of the owner, etc) of collective action may provide an important framework for understanding different political behaviors.

Finally, the current literature provides limited insight to make inferences in diverse, especially in developing and less-developed country contexts. At the same time, the ongoing debates on the state intervention and the development of markets make the firm's market/non-market design ambiguous. Unidentified areas between state and business, contextual differences, and complex actors involved in policymaking become key issues around this discussion. Therefore, further research can be expected to diversify on new themes, actors and contexts.

### Kaynakça / References

- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120.
- Baron, D. P. (1995). Integrated strategy: Market and nonmarket components. *California management review*, 37(2), 47-65.
- Baron, D. P. (1997). Integrated strategy, trade policy, and global competition. *California management review*, 39(2), 145-169.
- Baron, D. P. (2001). Private politics, corporate social responsibility, and integrated strategy. *Journal of economics & management strategy*, 10(1), 7-45.
- Baron, D. P. (2016). Strategy beyond markets: A step back and a look forward. İçinde: *Strategy beyond markets* (ss. 1-54). Emerald group publishing limited.
- Baysinger, B. D. ve Woodman, R. W. (1982). Dimensions of the public affairs/government relations function in major American corporations. *Strategic management journal*, 3(1), 27-41.
- Boddeyn, J. J. ve Brewer, T. L. (1994). International-business political behavior: New theoretical directions. *Academy of management review*, 19(1), 119-143.

- Bonardi, J. P., Hillman, A. J. ve Keim, G. D. (2005). The attractiveness of political markets: Implications for firm strategy. *Academy of Management Review*, 30(2), 397-413.
- Bracker, J. (1980). The historical development of the strategic management concept. *Academy of management review*, 5(2), 219-224.
- Coen, D., Grant, W. ve Wilson, G. (Eds.). (2010). *The Oxford handbook of business and government*. Oxford University Press.
- Cook, R. G. ve Fox, D. R. (2000). Resources, frequency, and methods: An analysis of small and medium-sized firms' public policy activities. *Business & Society*, 39(1), 94-113.
- De Figueiredo, J. M., Lenox, M., Oberholzer-Gee, F. ve Vanden Bergh, R. G. (2016). *İçinde: Strategy beyond markets*. (ss. iii). Emerald Group publishing limited.
- Doh, J. P., Lawton, T. C. ve Rajwani, T. (2012). Advancing nonmarket strategy research: Institutional perspectives in a changing world. *Academy of management perspectives*, 26(3), 22-39.
- Esty, D. C. ve Caves, R. E. (1983). Market structure and political influence: New data on political expenditures, activity, and success. *Economic Inquiry*, 21(1), 24-38.
- Faccio, M. (2006). Politically connected firms. *American economic review*, 96(1), 369-386.
- (2010). Differences between politically connected and nonconnected firms: A cross-country analysis. *Financial management*, 39(3), 905-928.
- Fisman, R. (2001). Estimating the value of political connections. *American economic review*, 91(4), 1095-1102.
- Funk, R. J. ve Hirschman, D. (2017). Beyond nonmarket strategy: Market actions as corporate political activity. *Academy of management review*, 42(1), 32-52.
- Gorostidi-Martinez, H. ve Zhao, X. (2017). Corporate political strategies: a contemporary literature review. *Journal of Advances in Management Research*, 14(3), 375-404.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American journal of sociology*, 91(3), 481-510.
- Greiner, M. (2018). *The political landscape: A new approach to understanding corporate political activity*. Wayne state university dissertations. 2015.

- Hadani, M. (2016). *Corporate political activity and public policy outcomes: New realities and increasing challenges*. The SAGE handbook of international corporate and public affairs, 259.
- Hadani, M., Bonardi, J. P. ve Dahan, N. M. (2017). Corporate political activity, public policy uncertainty, and firm outcomes: A meta-analysis. *Strategic organization*, 15(3), 338-366.
- Hadani, M. ve Schuler, D. A. (2013). In search of El Dorado: The elusive financial returns on corporate political investments. *Strategic management journal*, 34(2), 165-181.
- Hansen, W. L., ve Mitchell, N. J. (2000). Disaggregating and explaining corporate political activity: Domestic and foreign corporations in national politics. *American political science review*, 94(4), 891-903.
- Haveman, H. A., Jia, N., Shi, J. ve Wang, Y. (2017). The dynamics of political embeddedness in China. *Administrative Science Quarterly*, 62(1), 67-104.
- Hillman, A. J. (2005). Politicians on the board of directors: Do connections affect the bottom line?. *Journal of management*, 31(3), 464-481.
- Hillman, A. J., ve Hitt, M. A. (1999). Corporate political strategy formulation: A model of approach, participation, and strategy decisions. *Academy of management review*, 24(4), 825-842.
- Hillman, A. J., Keim, G. D. ve Schuler, D. (2004). Corporate political activity: A review and research agenda. *Journal of Management*, 30(6), 837-857.
- Hoskisson, R. E., Wan, W. P., Yiu, D. ve Hitt, M. A. (1999). Theory and research in strategic management: Swings of a pendulum. *Journal of management*, 25(3), 417-456.
- Lux, S., Crook, T. R. ve Woehr, D. J. (2011). Mixing business with politics: A meta-analysis of the antecedents and outcomes of corporate political activity. *Journal of management*, 37(1), 223-247.
- Keim, G. D. ve Hillman, A. J. (2008). Political environments and business strategy: Implications for managers. *Business horizons*, 51(1), 47-53.
- Kipping, M., (2003). Business-government relations: Beyond performance Issues, Amatori, F. ve Jones, G. İçinde, *Business history around the world* (ss. 372-393). Cambridge: Cambridge university press.

- Lyon T. P. ve Maxwell, J. W. (2004). Astroturf: Interest group lobbying and corporate strategy. *Journal of economics & management strategy*, 13(4), 561-597.
- Mahoney, J. T., McGahan, A. M. ve Pitelis, C. N. (2009). Perspective—The interdependence of private and public interests. *Organization science*, 20(6), 1034-1052.
- Masters, M. F. ve Keim, G. D. (1985). Determinants of PAC participation among large corporations. *The journal of politics*, 47(4), 1158-1173.
- Mitnick, B. M. (Ed.). (1993). *Corporate political agency: The construction of competition in public affairs* (Vol. 163). Sage Publications.
- Mizruchi, M. S. (1992). *The structure of corporate political action: Interfirm relations and their consequences*. Harvard university press.
- OECD (2018). *Multinational enterprises in the global economy: Heavily debated but hardly measured*. Policy Notes.
- Oliver, C. ve Holzinger, I. (2008). The effectiveness of strategic political management: A dynamic capabilities framework. *Academy of Management Review*, 33(2), 496-520.
- Olson, M. (2008). Collective action. *The New Palgrave Dictionary of Economics: Volume 1-8*, 876-880.
- Pfeffer, J. ve Salancik, G. R. (2003). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. Stanford university press.
- Rajwani, T. ve Liedong, T. A. (2015). Political activity and firm performance within nonmarket research: A review and international comparative assessment. *Journal of World Business*, 50(2), 273-283.
- Roskin, M. G. (1995). *Countries and concepts: an introduction to comparative politics*. Prentice Hall.
- Salamon, L. M. ve Siegfried, J. J. (1977). Economic power and political influence: The impact of industry structure on public policy. *American political science review*, 71(3), 1026-1043.
- Salorio, E. M., Boddewyn, J. ve Dahan, N. (2005). Integrating business political behavior with economic and organizational strategies. *International studies of management & organization*, 35(2), 28-55.
- Schuler, D. A., Rehbein, K. ve Cramer, R. D. (2002). Pursuing strategic advantage through political means: A multivariate approach. *Academy of Management Journal*, 45(4), 659-672.

- Shaffer, B. (1995). Firm-level responses to government regulation: Theoretical and research approaches. *Journal of management*, 21(3), 495-514.
- Shapiro, H. ve L. Taylor. (1990). The state and industrial strategy. *World development* 18(6), 861-878.
- Stigler, G. J. (1971). The theory of economic regulation. *The Bell journal of economics and management science*, 3-21.
- Sun, P., Mellahi, K. ve Wright, M. (2012). The contingent value of corporate political ties. *Academy of management perspectives*, 26(3), 68-82.
- Vogel, D. J. (1996). The study of business and politics. *California Management Review*, 38(3), 146-165.
- Wilson, W. (1913). *The new freedom: A call for the emancipation of the generous energies of a people*. Doubleday, Page & Company.
- Wilson, G. ve Grant, W. (2010). Business and political parties. İçinde: *The Oxford handbook of business and government* (ss.191-207). Oxford: Oxford university press.
- Yoffie, D. B.ve Bergenstein, S. (1985). Creating political advantage: The rise of the corporate political entrepreneur. *California management review*, 28(1), 124-139.
- Zhu, H. ve Chung, C. N. (2014). Portfolios of political ties and business group strategy in emerging economies: Evidence from Taiwan. *Administrative Science Quarterly*, 59(4), 599-638.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sezgili, K. (2019). Kurumsal politik davranış: İşletme, devlet ve piyasa ilişkileri ekseninde eleştirel bir inceleme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Merkezi*, 13(19), xxxx-xxxx. DOI: 10.26466/opus.606141.

## Don't Exaggerate the Problems! Why can't Turkey and the European Union Divorce?

DOI: 10.26466/opus.594136

\*

Uğur Burç Yıldız\*

\*Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İ.İ.B.F, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir/Türkiye

E-Posta: [ugurburc.yildiz@ikc.edu.tr](mailto:ugurburc.yildiz@ikc.edu.tr)

ORCID:[0000-0001-5362-9783](https://orcid.org/0000-0001-5362-9783)

### Abstract

*This article explores why the European Union and Turkey have preferred to maintain the accession negotiations despite recent problems in their relations. It is argued that the crucial political and economic interdependence between the partners prevents them from ending stops them ending the accession negotiations. The European Union's dependence on Turkey stems from its policy of using Turkey as a barrier between the problematic Middle East and the peaceful continent of Europe, the key role of Turkish territories in the European Union's energy diversification policy, and the large Turkish market that attracts major companies from Germany and France, the two driving forces for European Union integration. Turkey is dependent on the European Union because it is the main source of Turkey's modernization, has a large share in Turkey's foreign trade and foreign direct investments, and benefits Turkey through the customs union. Terminating the accession negotiations would put the gains of both parties at risk.*

**Keywords:** Turkey, European Union, Interdependence, Accession Negotiations

## Sorunları Abartmayın! Türkiye ve Avrupa Birliği Neden Boşanamaz?

\*

### Öz

*Bu makale ilişkilerde yaşanan sorunlara rağmen neden Avrupa Birliği ve Türkiye'nin katılım müzakerelerini sürdürmeyi tercih ettiğini açıklamaktadır. Ortaklar arasındaki çok önemli siyasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın katılım müzakerelerini sona erdirmeyi engellediği iddia edilmektedir. AB'nin Türkiye'ye olan bağımlılığı Türkiye'yi sorunlu Orta Doğu ve barış kıtası Avrupa arasında bir bariyer olarak kullanma politikasından, Türk topraklarının Avrupa Birliği'nin enerji çeşitlendirme politikasındaki kilit öneminden ve Avrupa Birliği bütünleşmesinin iki itici gücü olan Almanya ve Fransa'nun önemli firmalarının büyük Türkiye pazarına olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Türkiye ise Avrupa Birliği'ne modernleşmesinin temel kaynağı olmasından, dış ticareti ve doğrudan yabancı yatırımlardaki büyük payından ve gümrük birliğinin getirilerinden dolayı bağımlıdır. Katılım müzakerelerini sona erdirmek tarafların tüm bu kazanımlarını riske atacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Türkiye, Avrupa Birliği, Karşılıklı Bağımlılık, Katılım Müzakereleri*

## **Introduction**

There is a saying in Turkish that "the child is the cement of a marriage". In other words, the responsibility of looking after and raising the child prevents divorce despite many marital problems. Similarly, despite all the problems experienced in recent years in relations between Turkey and the European Union (EU), the two parties have maintained the accession negotiations because they are highly interdependent, politically and economically. This interdependence is thus the cement of the Turkey-EU marriage that prevents the divorce. The EU's policy of using Turkey as a barrier between Europe and problematic countries of the Middle East, Turkey's key role in the EU's energy diversification plans, and the large Turkish market that attracts giant German and French companies make the EU dependent on Turkey. Turkey is dependent on the EU because it is the main source of Turkey's modernization, has a large share in Turkish foreign trade, has a leading position through EU companies in foreign direct investments, and provides benefits from the customs union. The interdependence between Turkey and the EU is indeed one of the most important examples of interdependence between international actors in international relations. Termination of the accession negotiations would jeopardize all the gains of both parties.

The first section of this article focuses on the recent tense relations between Turkey and the EU. The second and third sections explain the main reasons for the EU's dependency on Turkey and Turkey's on the EU. The conclusion makes a general evaluation of the paper.

## **Recent Tense Relations between the EU and Turkey**

Since being declared a candidate country at the European Council's summit in Helsinki in December 1999, Turkey has been involved in comprehensive democratization reforms to open accession negotiations with the EU. Between 1999 and 2004, the Turkish parliament adopted nine harmonization packages and two constitutional amendment packages. These reforms ranged from the protection of human rights, freedoms of speech, association, assembly and religion to democratic control of the armed forces. They were in fact the most comprehensive demo-



cratic development in modern Turkish history since the Atatürk era (1923-1938) and the liberal 1961 constitution. At the time, European and American politicians regularly praised Turkey for its march towards meeting the Copenhagen political criteria, which stipulate that candidate countries must ensure “the stability of institutions guaranteeing democracy, rule of law, human rights and respect for and protection of minorities” to become an EU member (Council of the European Union, 1993). As a result of this democratization process, the EU decided to open accession negotiations with Turkey on October 3, 2005, by stating that Turkey had met the Copenhagen political criteria. However, in opening accession negotiations, the EU also received, via an Additional Protocol, a formal guarantee from Turkey to enlarge the Treaty of Ankara, which had established an association between Turkey and the EU in 1963, to new EU member states (10 countries that joined the Union in 2004, namely Hungary, Poland, Czech Republic, Lithuania, Latvia, Estonia, Slovakia, Slovenia, Malta, and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus). This led to future significant problems because Turkey refused to implement the protocol for the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, which it does not officially recognize.

In December 2006, the EU decided that until the European Commission could verify that Turkey had applied the Additional Protocol to the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, eight of the 35 chapters regarding Turkey’s restrictions on the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus would not be opened. Moreover, no open chapter would be provisionally closed (Council of the European Union, 2006). The accession negotiations further deteriorated following French President Nicholas Sarkozy’s decision in 2007 to block five other chapters to benefit from rising populism in his country and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus’s blockage of six chapters in 2009.

In addition to these suspensions and blockings, the EU imposed new conceptualizations like ‘open-ended negotiations’ and ‘absorption capacity’. These significantly weakened Turkey’s motivation for further reforms to gain membership. The idea of ‘open-ended negotiations’ meant that the final result was no longer guaranteed beforehand while EU signaled that, even if the negotiations were successful, it would first consider whether it could properly function politically and economically in

terms of its 'absorption capacity' before granting membership to Turkey. Consequently, negotiations reached a dead end during the second half of the 2000s while high tensions between the parties had not even started.

In the 2010s, the political priorities of the partners changed. The EU focused on tackling the financial crisis and the wave of immigration towards the continent. These two problems strengthened far-right parties and resurrected fascism, the continent's twentieth-century disease. After these parties began using Turkey's EU membership process to increase their popularity, Europe's mainstream political parties stole their rhetoric to secure their voters (Yıldız, 2018). Suddenly, mainstream political parties were making statements that did not reflect the past or the partnership values of the relationship. This led to harsh reactions from the Turkish government. Meanwhile, Turkey was focused on efforts to prevent the establishment of a PKK/PYD-controlled state below its southern border after Syria disintegrated into civil war and carried out successful military operations in the region.

The EU-Turkey deal on Syrian immigration on March 18, 2016, encouraged the hopes of those who wanted to see more positive relations. However, it soon became clear that these hopes were empty. The first confrontation occurred in March 2017, when the Netherlands denied entry to two Turkish government ministers who wanted to campaign to Turkish residents in the Netherlands about Turkey's upcoming constitutional referendum to switch from a parliamentary to a presidential system. The Turkish government had decided to send ministers to different Dutch cities just a few days before the Dutch general elections of March 15, 2017. Geert Wilders, Chairman of the anti-Islamist, anti-immigration, and Eurosceptic Party for Freedom, had strongly opposed the visits in a final bid to increase his party's votes. This was a very clever move to take advantage of growing negative attitudes towards immigration and Islam in Holland. Understanding this tactic, Prime Minister Mark Rutte did not allow the two ministers to enter the country despite knowing that his decision would greatly damage 400 years of excellent Dutch-Turkish relations. The same night, Turkish residents in Rotterdam went onto the streets, leading to confrontations and police intervention. The Turkish government reacted very harshly to the decision and the inci-

dents in Rotterdam, accusing the Dutch government of being fascist and applying Nazi methods ("Erdoğan Calls", 2017).

The EU chiefs sided with the Dutch government in the crisis. Addressing the European Parliament, Donald Tusk, President of the European Council, declared in both English and Dutch that "We all show solidarity with the Netherlands ... The Netherlands is Europe and I want to say that Europe is the Netherlands." ("EU Chiefs", 2017). Jean-Claude Juncker, President of the European Commission, added, "I will never accept this comparison between the Nazis and the modern-day governments." He then threatened Turkey regarding its membership bid: "The European Union is not joining Turkey, Turkey is joining the EU." (Ibid.). While these statements were made to show a "sense of community" after the Brexit referendum and to prevent Geert Wilders winning in the Dutch election, they forgot two important things: the democratic value of freely campaigning, and Turkey's candidacy status as a possible member of the club. That is, the EU chiefs might have preferred to act fairly.

The second confrontation occurred after the failed coup attempt in Turkey on July 15, 2016. On the night of the 15th of July, although many Turkish people defended their democracy and prevented the coup attempt, some at the expense of their lives, the Turkish government did not get enough support from its European allies. Turks wrote heroic epic while fighting against the coup plotters on the streets of the country, however, most European allies failed to condemn the coup attempt because of their dislike for President Recep Tayyip Erdoğan and the Turkish government. Rather than condemning the coup attempt, later statements merely called on the Turkish government to treat the coup plotters proportionately. Tensions were further increased by Turkish government statements that it might reinstate the death penalty for the coup plotters of July 15. Following these developments, prominent European political figures called on the EU and its member states to call off negotiations with Turkey. However, an important underlying factor was their need to avoid losing more votes to far-right parties, which hate Turkey and its EU membership bid. President Erdoğan also declared that his government might call a referendum on whether to end the accession negotiations ("Erdoğan Says Turkey", 2016). These problems led to perceptions in both Europe and Turkey that accession negotiations might be aban-

done. Ultimately, however, despite the many calls from the both sides to terminate the accession negotiations because of the serious deterioration in relations, neither party can afford a divorce due to their interdependence. The next two sections analyze the main reasons for this interdependence.

### **EU Dependence on Turkey**

One of the most important reasons why the EU has pursued accession negotiations with Turkey is Brussels' strategy of using the country as a barrier between the Middle East and Europe. This is rational since the majority of threats to Europe, like international terrorism, illegal immigration, and trafficking in humans, guns, and drugs, come from or through Middle Eastern countries. Brussels therefore wants Turkey to build a wall against these threats and help to reduce them significantly. The EU's concerns have indeed been justified by the recent migration crisis. Since the 1997 Treaty of Amsterdam, which transferred the right to sign immigration deals from member states to the EU, the EU has tried to prevent irregular immigration by signing readmission agreements with third countries (Batr, 2017, p. 585). After civil war broke out in Syria, a sudden flow of migrants severely threatened European security and its social system. On March 18, 2016, the EU and Turkey therefore signed the EU-Turkey Readmission Agreement to decrease migrant flows from Turkey to the Greek islands. This was vital for the EU since Turkey is the only transit route from the eastern Mediterranean to Europe (Aka and Özkural, 2015, p. 259).

The agreement stipulated that "All new irregular migrants crossing from Turkey into Greek islands as from 20 March 2016 will be returned to Turkey" and "For every Syrian being returned to Turkey from Greek islands, another Syrian will be resettled from Turkey to the EU." Additionally, Turkey promised to "take any necessary measures to prevent new sea or land routes for illegal immigration opening from Turkey to the EU", and promised to "cooperate with neighboring states as well as the EU to this effect" (European Council, 2016). In return, the EU pledged to lift visa requirements for Turkish citizens by the end of June 2016 if Turkey fulfilled all the conditions in the agreement (Ibid.). The

agreement enabled the EU to both decrease Syrian immigration flows from Turkey and register immigrants to prevent threats from them. A year after the agreement, irregular immigration from Turkish soils to Greek islands had decreased by 85 percent while deaths of migrants in the Aegean Sea had decreased by 95 percent (“Türkiye Sözüünü Tuttu”, 2017). EUROSTAT, the EU’s statistical office, also provided that 1.2 million number of registered asylums in 2015 in the member states of the EU decreased to 654,000 in 2017 and 580,000 in 2018. In short, the agreement has been very effective, (Becatoros, 2019) thereby demonstrating how vital cooperation with Turkey is as a barrier protecting the EU’s security interests.

Due to its strategic position for transferring Caspian gas to Europe, Turkey is critical for the EU’s energy security plans, which aim to diversify its energy supply to reduce its dependence on Russian gas (Tagliapietra, 2018, p. 113). This makes it difficult for the EU call off accession negotiations with Turkey. While the EU was founded to increase cooperation in the coal and steel industries, energy became more economically important with the signing of the Single European Act in 1986. The goal of creating a single market led the European Commission to take steps to liberalize the electricity and gas markets. Soon after, the 1992 Treaty of Maastricht stipulated that the EU should develop cross-border projects within the framework of the Trans-European Networks to strengthen the continent’s energy infrastructure. In response to climate change and its increasing dependence on Russian gas, the EU has adopted more aggressive energy policy in recent years. Its targets are described in Article 194 of the Treaty of Lisbon (2007), which states, among others, that the EU must ensure the security of its energy supply (Eriş, 2016, pp. 620-621). In 2014, to achieve the targets in the treaty, the EU adopted its Energy Security Strategy with short, medium, and long terms actions. One of the most important aims was to reduce EU dependence on Russian gas through diversification (European Commission, 2014). By 2017, 69% of the EU’s gas supply was imported, (European Commission, n.d.) with 38.5% of this supplied by Russia (followed by Norway with 37.7%, Algeria with 11.9%, and Qatar with 5.2%) (European Commission, 2018). 11 members of the EU (Bulgaria, Czechia, Estonia, Latvia, Hungary, Austria, Poland, Romania, Slovenia, Slovakia and Finland) are highly de-

pendent of Russian gas, since they provide more than 75% of their gas consumption with Russian gas (Ibid.). What is more worrying is that Germany and Italy, two of the EU's main industrial giants, import nearly half of the EU's total gas imports from Russia (Girardi, 2018). This dependence on Russian gas brings many risks for the EU, including vulnerability to supply disruptions, Kremlin's political pressures, and the anger of the Trump Administration in the US – which in June 2019 threatened Germany with sanctions if it did not limit its gas imports from Russia and stop the construction of the Nord Stream 2 project (“Thrupp Threatens”, 2019). These wide-ranging problems make Turkey a key country for the EU in terms of its energy diversification targets.

Turkey has a very significant geostrategic position in terms of energy transition since it is located between rich European markets and countries with three-quarters of the world's oil and gas reserves. Thus, Turkish governments have developed policies to strengthen its position on the North-South and East-West corridors (Ministry of Foreign Affairs of Turkey, n.d.). Regarding the East-West corridor, Turkey started some crucial projects with partners to suit the EU's energy diversification targets. The most famous was the Nabocco pipeline project, intended to transfer 31 billion cubic meters of gas per year from Azerbaijan, Iraq, Turkmenistan, and Iran to Austria across Turkey. However, the project collapsed in 2013, and has been replaced by the construction of TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline) and TAP (Trans-Adriatic Pipeline). When complete, TANAP will initially transfer 10 billion cubic meters of gas per year from Azerbaijan via Turkey to countries that TAP passes, namely Greece, Albania, and Italy as the end point (Tagliapietra, p. 114). Inaugurated on June 12, 2018, in Eskişehir, Turkey, and described as the energy silk road, TANAP will eventually have a capacity of 31 billion cubic meters of gas per year (TANAP, n.d.). Gas supply from Turkey via TANAP to TAP is expected to start in 2020 (Ministry of Energy and Natural Resources of Turkey, n.d.). TANAP, together with TAP and the South Caucasus Pipeline, form one of the most important components of the Southern Gas Corridor, a crucial European Commission initiative to import gas from the Caspian region to diversify the EU's energy routes and reduce its dependence on Russian gas.

Yet despite the EU's efforts, recent projects have increased its dependence on Russian gas, particularly Nord Stream 2 between Russia and Germany, Turkish Stream, and Tesla. Turkish Stream will transfer 31.5 billion cubic meters of Russian gas per year across the Black Sea to Turkish Thrace (from Anapa to Kıyıköy). In Turkish Thrace, Turkish Stream will join the European pipeline Tesla, which will carry 27 billion cubic meters per year of Russian gas arriving in Turkey through Turkish Stream to Austria via Greece, Macedonia, Serbia, and Hungary. Both projects are expected to be finished by the end of 2019. Turkish Stream will enable Turkey to exert significant leverage over some EU member states, namely Greece, Hungary, and Austria.

Another reason why the EU cannot abandon the accession negotiations is that Turkey is a very large market for especially for Germany and France, the EU's industrial giants. The importance of the Turkish market for these countries can be easily understood from population figures. Whereas the total population of the 11 East European countries that joined the single market in 2004, 2007, and 2013 is 105 million, Turkey has 81 million alone. One of the most important reasons why the EU granted membership to East European countries was of its need to create new free markets for the EU's major industrial countries. Turkey's market was opened to the EU's giants many years before the Eastern enlargements. In 1995, with Association Council Decision 1/95, the EU created a customs union with Turkey for industrial products. Since then, European products have gained the largest share of daily consumption in Turkey. In 2018, Turkey was the EU's fifth largest export destination with 88.6 billion dollars, followed by the US (with 466 billion dollars), China (with 239 billion dollars), Switzerland (with 179 billion dollars), and Russia (with 97 billion dollars) (European Commission, 2019). Therefore, losing the large Turkish market in a world where everyone is looking for new markets would definitely cause great losses for major EU companies. It is beneficial here to firstly evaluate the Turkish market's importance from a German perspective since Germany is the EU's biggest exporter of goods to Turkey and the EU's unquestioned industrial leader.

After two devastating world wars, becoming a powerful economy has become critical to make Germany an influential actor in European and

world affairs. The EU's role has been vital in this regard. One of the most important reasons for Germany's participation in European integration was to sell its industrial products in European markets without customs duties. Indeed, thanks to European integration, German products now dominate EU member states' markets. In addition, as the EU's biggest economy, Germany is the most powerful influencer of the Union's political priorities and orientations. To protect and increase its economic power, Germany also needs strong trade relations with Turkey because of its significant share of German exports. In 2018, for example, while German exports to Turkey were worth 20.4 billion dollars, (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019a) it made 134 billion dollars worth of exports to the US, (World's Top Exports, 2019, February 26) which is the most powerful economy in the world and Germany's main trading partner. Germany also invests significantly in Turkey, with 7,333 companies in Turkey having a German share in March 2019 (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, n.d.). Since 1980, German companies have invested about 14.5 billion dollars in Turkey (Almanya'nın Türkiye'deki Dış Temsilcilikleri, n.d.). German Chancellor Angela Merkel has many times underlined the importance of a stable Turkey for the German economy: "Germany has a strategic interest in a sound economic development in Turkey. If we behave in a way that would weaken Turkey that would not be in our interest." ("Merkel Vows Support", 2018). Although she many times stressed her opposition to Turkey's EU membership, Merkel has consistently rejected calling off accession negotiations by considering, among others, the critical position of Turkey for Germany's economy. For Merkel, accession negotiations with Turkey should continue, because they are in the form of an 'open-ended process'. With such an attitude, she indicated that she finds the right balance because foreign policy is always made with the mixture of values and interests (by mentioning values, she possibly means concerns about Turkey's democratization and creating a European identity, which, according to many EU politicians, supposedly cannot include Turkey) ("Merkel: Türkiye İle Müzakereler", 2019).

Economically and politically, France broadly shares Germany's understanding of European integration. Economically, France has used the integration project to sell its industrial and agricultural products without



duties and targeted to take the common funds for its farmers. Politically, France wanted to lead the continent during the early years of the European integration to create a Europe independent from the US. For example, President Charles De Gaulle twice vetoed Britain's membership application in the 1960s with that purpose. Indeed, France's desire to lead the EU has always continued. It has pioneered several crucial projects, such as the common market and the Maastricht Treaty, through French citizen Jacques Delors' ambitious leadership of the European Commission. In recent years, however, the global financial crisis has hit the French economy by decreasing production, increasing unemployment, and reducing the purchasing power of the middle class, which together provoked the yellow vest movement on the streets of France. During his successful election campaign, Macron promised to revive French economic power. Accordingly, one of the main efforts of the current government has been to strengthen France's foreign trade relations. In this context, Turkey's large market has become crucial for France. For example, French exports to Turkey were 7.4 billion dollars in 2018 (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019a). Turkey ranks 14<sup>th</sup> among countries importing from France (World's Top Exports, 2019, May 29). Between 2002 and March 2019, total French investment in Turkey was 7.2 billion dollars (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, n.d.). As for March 2019, 1,534 companies in Turkey had French shares (Ibid.). These investments in Turkey have had quite positive effects on France's growth, employment, and competitiveness. The automobile, textile, and pharmaceutical industries are key sectors in these economic relations (Türk-Fransız Ticaret Derneği, n.d.). For example, Renault has a significant presence in Turkey. Established in Bursa in 1969, OYAK Renault Automobile Factories, a French-Turkish partnership with a share of 49% for OYAK and 51% for Renault Group, is one of Renault's most productive facilities outside Western Europe, with an annual production capacity of 360,000 cars and 750,000 engines (Oyak Renault, n.d.). In 2018, Renault became by far the best-selling auto brand in Turkey with 76,931 cars, followed by German Volkswagen with 49,749 cars, and Italian FIAT with 41,668 cars ("2018 Yılında En Çok Satan", 2019).

## Turkey's Dependence on the EU

The most significant historical reason why Turkey cannot abandon accession negotiations is that EU accession has long been Turkey's most important modernization target. After its construction on the ruins of the Ottoman Empire, the largest Islamic empire in world history, Turkey managed to rapidly modernize social and political life thanks to its founding leader, Mustafa Kemal Atatürk, who defined Turkey's vision as rising beyond the level of contemporary civilizations. Some of Atatürk's important modernization reforms after the proclamation of the republic in 1923 were as follows: the Caliphate was abolished in 1924; the post of *şeyhülislam*, the chief religious official in the Ottoman Empire, was abolished in 1924; the education system was completely secularized under the Law of Unification of Education, adopted in 1924; with the adoption of the Swiss Civil Code and the Italian Penal Code in 1926, the legal system removed the influence of the *ulema* or religious scholars; the provision defining the state religion as Islam was removed from the constitution in 1928; the use of Arabic script was stopped and a new Latin alphabet adopted in 1928; the weekly public holiday was changed to Sunday from Friday in 1935 (Zürcher, 2009, pp. 277-278). Perhaps the most impressive evidence of the forward-looking nature of these modernizations is that women gained the right to vote and be elected in the early 1930s, many years before the majority of Western countries, such as France (in 1945) and Switzerland (at cantonal level in 1959 and national level in 1971). As part of its modernization and Westernization project, Turkey entered alliances with Western societies and participated in various economic, defense, political, and human development organizations, such as the OEEC (Organization for Economic Co-operation and Development), NATO (North Atlantic Treaty Organization), and the Council of Europe. Through social and political modernization, and organizational cooperation with Western societies, Turkey was able to differentiate itself from other underdeveloped countries in the Middle East.

Since the 1960s, one of the most important elements of achieving Westernization and modernization for Turkey has been joining the EU. As Turkey's most important foreign policy priority, it has been maintained by all governments to a greater or lesser extent. Crucially, despite

various political crises with the EU or individual member states, Turkish people have always supported accession as they desire more political, economic, and social modernization, in line with Atatürk's vision. For example, an opinion poll conducted by the Economic Development Foundation (*İktisadi Kalkınma Vakfı - İKV*) in 2017, when the crisis between Turkey and the EU was very intense, shows that 78.9% of Turkish citizens support EU membership. The poll results indicate that economic welfare, democratization, and protection of human rights are the main motivations of supporters ("Turkish Citizens' Support", 2018). The EU's role in Turkey's democratization is indisputable. Notably, between 1999 and 2004, the Turkish parliament passed nine harmonization packages, two comprehensive constitutional amendment packages, and other legislative reforms, which have introduced reforms in freedoms of speech, worship, assembly, and association, and the protection of human rights, to open accession negotiations with the EU. Given that these reforms have improved the life of Turkish people and contributed to their Europeanization, many intellectuals in Turkey dream that the government will one day resume the reforms. Simply put, the EU is Turkey's main source of democratization.

Turkey's extreme dependence on EU trade, direct investment, and the benefits of the customs union also prevent Turkey from ending accession negotiations. Economically, the process has already made Turkey more prosperous, stable, and attractive. The EU is by far its largest export market and the main foreign direct investor. In 2018, it took 50% of Turkey's total exports (83.9 out of 167.9 billion dollars), (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019b) while EU companies provided 4.2 out of the total 6.5 billion dollars in foreign direct investment ("Türkiye'ye Doğrudan", 2019). The customs union, signed in 1995 to cover industrial products, is also vital for the Turkish economy. Some Turkish scholars have harshly criticized the agreement because it does not include basic agricultural products and forces Turkey to accept EU trade agreements with third countries (That is, while Turkey must abolish duties for countries that sign free trade agreements with the EU, these countries are not obliged to do the same for Turkey). However, it has significantly contributed to Turkey's economic development. Foreign trade volumes between Turkey and the EU have increased almost six-fold since 1995, from 28 billion

dollars in 1995 to 159 billion dollars in 2017. Due to increased competition and duty-free imports of intermediate industrial goods, Turkish industry was forced to modernize and produce to EU standards. Consequently, demand for Turkish goods from neighboring countries has significantly increased – almost 20-fold since 1995. By integrating Turkey into the world economy, the customs union has also encouraged Turkey to become an international trading state (Kirişçi and Ekim, 2015).

## **Conclusion**

Various key developments have damaged relations between Turkey and the EU during the 2010s. First, mainstream political parties in EU member states have stolen the discriminatory rhetoric of far-right parties regarding Turkey to avoid losing more votes (as reflected in the Turkish-Dutch diplomatic crisis of March 2017). Secondly, Turkey's European allies did not give sufficient support to the Turkish government during and after the July 15 failed coup attempt. Thirdly, Turkey announced that it could reinstate the death penalty, which it abolished in 2004 as a part of fulfilling the Copenhagen political criteria, against the coup plotters of July 15. The resulting tensions made many prominent politicians in both Europe and Turkey call to terminate the accession negotiations. This has created a perception in public opinion in both sides that the accession negotiations process may be discontinued. However, despite the problems, this is an exaggeration. Such a divorce between these partners seems impossible due to their significant political and economic interdependence.

The principle reason for the EU's dependence on Turkey is the latter's use of Turkey as part of its security strategy to prevent new security threats entering Europe, such as international terrorism, illegal immigration, and trafficking in guns and drugs. Considering that these problems generally come from Middle East countries, Turkey has become indispensable for the EU. For example, Turkey's accommodation of Syrian immigrants and its signing of the readmission agreement with the EU have significantly eased the refugee load of EU member states. In addition, the EU has become dependent on Turkey through its Southern Gas Corridor initiative, which is part of its strategy to reduce its energy de-

pendence on Russia by diversifying its energy supply routes. By hosting the Southern Gas Corridor's TANAP pipeline, Turkey has become a crucial country for the EU. Economically, the EU is dependent on the large Turkish market, which is the sixth largest importer of EU goods. Turkey's duty-free market of 81 million consumers is critical for the EU's industrial giants, Germany and France.

In turn, Turkey is significantly dependent on the EU politically as the main source of modernization. Since 1963, Turkey has seen EU membership as a key element to rise beyond the level of contemporary civilizations, which Atatürk determined as the vision of modern Turkey. This viewpoint has always been important, although implemented less by some governments than others. Economically, Turkey sends half of its total exports to the EU while two-thirds of foreign direct investment in Turkey comes from the EU. In addition, thanks to the EU-Turkey customs union, trade volumes have increased almost six-fold since 1995. Turkey has also become an important good supplier for its periphery countries as it can import intermediate industrial goods duty-free from the EU.

Given all these mutual gains, it would be irrational for either side to risk them by terminating the accession negotiations. In short, the accession negotiations process is likely to continue against all the odds and despite any new problems in the Turkey-EU relationship.

## Kaynakça / References

- 2018 yılında en çok satan otomobil markaları. (2019, January 7). *Sabah*. Retrieved from <https://www.sabah.com.tr/galeri/otomobil/2018-yilinda-en-cok-satan-otomobil-markalari>
- Aka, H. B. and Özkural, N. (2015). Turkey and the European Union: a review of Turkey's readmission agreement. *The European Legacy: Toward New Paradigms*, 20(3), 255-272.
- Almanya'nın Türkiye'deki Dış Temsilcilikleri. (n.d.) Türkiye'deki Alman yatırımları. Accessed on 19th of June 2019 from <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/wirtschaft/-/1798700>

- Batır, K. (2017). Avrupa Birliği'nin geri kabul antlaşmaları: Türkiye ile AB arasında imzalanan geri kabul antlaşması çerçevesinde hukuki bir değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 585-604.
- Becatoros, E. (2019). 3 years on, what's become of the EU-Turkey migration deal? *Fox News*. March 20. Accessed on 12th of June 2019 from <https://www.foxnews.com/world/3-years-on-whats-become-of-the-eu-turkey-migration-deal>
- Council of the European Union. (1993). European Council in Copenhagen 21-22 June 1993, conclusions of the presidency. Accessed on 1th of July 2019 from <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
- Council of the European Union. (2006). 2770th Council meeting- general affairs and external relations- general affairs. *Press Release*, Brussels, December 11, Accessed on 1th of July 2019 from file:///C:/Users/user/Downloads/PRES-06-352\_EN.pdf
- Erdoğan calls Dutch government 'nazis' after Turkish foreign minister's plane prevented from landing in Netherlands. (2017, March 11). *Independent*. Accessed on 6th of May 2019 from <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/netherlands-withdraw-permission-turkish-foreign-minister-mevlet-cavusoglu-plane-landing-rotterdam-a7624246.html>
- Erdoğan says Turkey may hold referendum on joining EU. (2016, November 13). *Reuters*. Accessed on 17th of January 2017 from <https://www.rt.com/news/366850-erdogan-referendum-turkey-eu/>
- Eriş, Ö. Ü. (2016). Enerji politikası. B. Akçay and İ. Göçmen (eds.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- EU chiefs wade into row after Turkey says Dutch are fascists. (2017, March 15). *Daily Express*. Accessed on 6th of May 2017 from <http://www.express.co.uk/news/world/779663/Turkey-Netherlands-row-European-Union-Dutch-fascist-Donald-Tusk-Jean-Claude-Juncker>
- European Commission. (2014). *European energy security strategy*. Brussels, COM(2014) 330 final, May 5, Accessed on 14th of June 2019 from <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/european-energy-security-strategy.pdf>

- European Commission. (2018). *EU imports of energy products- recent developments*. Accessed on 14th of June 2019 from <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>
- European Commission. (2019). *Top trading partners 2018 – trade statistics*. March 18, Accessed on 3th of July 2019 from [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc\\_122530.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf)
- European Commission. (n.d.). *Energy security strategy*. Accessed on 14th of June 2019 from <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy>
- European Council. (2016). EU-Turkey statement, 18 March 2016. Press Release, March 18, Accessed on 12th of June 2019 from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>
- Girardi, A. (2018). Growing dependent on Russia: the gas routes in Europe. *Forbes*. December 12, Accessed on 14th of June 2019 from <https://www.forbes.com/sites/annalisagirardi/2018/12/12/growing-dependent-on-russia-the-gas-routes-in-europe/#6cea989462b0>
- Kirişçi, K. and Ekim, S. (2015). Why an EU-Turkey customs union upgrade is good for Turkey. *The German Marshall Fund of the United States*. Analysis, 29 May, 1th of July 2019 from file:///C:/Users/user/Downloads/Kirisci\_Ekim\_CustomsUnion\_May15%20(1).pdf
- Merkel vows support to Turkey's economy. (2018, September 6). *Hürriyet Daily News*. Accessed on 19th of June 2019 from <http://www.hurriyetdailynews.com/merkel-vows-support-to-turkeys-economy-136545>
- Merkel: Türkiye ile müzakereler ucu açık sürdürülüyor. (2019, May 16). *DW Türkçe*. Accessed on 19th of June 2019 from <https://www.dw.com/tr/merkel-t%C3%BCrkiye-ile-m%C3%BCzakereler-ucu-a%C3%A7%C4%B1k-s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BCyor/a-48759561>
- Ministry of Energy and Natural Resources of Turkey. (n.d.). *Natural gas pipelines and projects*. Accessed on 14th of June 2019 from <https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects>

- Ministry of Foreign Affairs of Turkey. (n.d.). *Turkey's energy profile and strategy*. Accessed on 14th of June 2019 from <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>
- Oyak Renault. (n.d.). *Oyak Renault*. Accessed on 28th of June 2019 from <https://www.renault.com.tr/renault-kesfet/renault-turkiye/oyak-renault.html>
- Tagliapietra, S. (2018). A new strategy for EU-Turkey energy cooperation. *Turkish Policy Quarterly*, Fall 2018.
- TANAP. (n.d.). Groundbreaking at the silk road of energy. Accessed on 20th of June 2019 from <https://www.tanap.com/media/press-releases/groundbreaking-at-the-silk-road-of-energy/>
- Trump threatens Merkel with pipeline sanctions, U.S. troop cut. (2019, June 12). *Bloomberg*. Accessed on 14th of June 2019 from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-12/trump-says-he-s-considering-sanctions-to-stop-nord-stream-2>
- Turkish citizens' support for EU membership on the rise: poll. (2018, January 9). *Hürriyet Daily News*. Accessed on 28th of June 2019 from <http://www.hurriyetaidailynews.com/turkish-citizens-support-for-eu-membership-on-the-rise-poll-125402>
- Türk- Fransız Ticaret Derneği. (n.d.). *Türkiye'de Fransa: Türkiye'de Fransız yatırımları, ticaret dengesi, istihdam ve şirketlerin rekabet gücü*. Accessed on 28th of June 2019 from <https://www.ccift.com/tr/dernegimiz/tuerkiyede-fransa.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (n.d.). *Uluslararası doğrudan yatırım istatistikleri*. Accessed on 28th of June 2019 from <https://tuys.sanayi.gov.tr/page.html?sayfaId=3a3ab24a-23dc-4c01-a5b3-b22912de0c8eandlang=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019a). *Ülkelere göre yıllık ithalat (en çok ithalat yapılan 20 ülke)*. Accessed on 19th of June 2019 from <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019b). *Ülke gruplarına göre yıllık ihracat*. Accessed on 28th of June 2019 from <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>



- Türkiye sözünü tuttu düzensiz göç büyük oranda durdu. (2017, March 21). *Anadolu Ajansı*. Accessed on 12th of June 2019 from <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/-turkiye-sozunu-tuttu-duzensiz-goc-buyuk-oranda-durdu/776220>
- Türkiye'ye doğrudan yatırımı en fazla azalan ülke İspanya. (2019, February 15). *Haber Türk*. Accessed on 17th of June 2019 from <https://www.haberturk.com/turkiye-ye-yatirim-artisinda-liderlik-italya-nin-2374360-ekonomi>
- World's Top Exports. (2019, February 26). *Germany's top trading partner*. Accessed on 19th of June 2019 from <http://www.worldstopexports.com/germanys-top-import-partners/>
- World's Top Exports. (2019, May 29). *France's top trading partners*. Accessed on 28th of June 2019 from <http://www.worldstopexports.com/frances-top-import-partners/>
- Yıldız, U. B. (2018). The impact of the rise of far-right parties in Europe on Turkey's European Union membership bid. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,1(1), 86-100.
- Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Yıldız, U. B. (2019). Don't exaggerate the problems! Why can't Turkey and the European Union divorce?. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 13(19), 2827-2846. DOI: 10.26466/opus.594136

## Türk Eğitim Sisteminin Örgüt Yapısı: Denetim ve Merkezileşme

DOI: 10.26466/opus.607124

\*

Mustafa Çelikten\* - Kemal Ayyıldız\*\* - Yeliz Yeni Çelikten\*\*\*

\* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Melikgazi / Kayseri / Türkiye  
E-Posta: [celikten@erciyes.edu.tr](mailto:celikten@erciyes.edu.tr) ORCID: [0000-0001-7966-3912](https://orcid.org/0000-0001-7966-3912)

\*\* Hasan Polatkan Ortaokulu, Melikgazi/Kayseri /Türkiye  
E-Posta: [kemal.ayyildiz@hotmail.com](mailto:kemal.ayyildiz@hotmail.com) ORCID: [0000-0002-1652-4226](https://orcid.org/0000-0002-1652-4226)

\*\*\* Keykubat Anadolu İmam Hatip Lisesi, Melikgazi / Kayseri / Türkiye  
E-Posta: [yelizyeni1979@gmail.com](mailto:yelizyeni1979@gmail.com) ORCID: [0000-0002-1825-7002](https://orcid.org/0000-0002-1825-7002)

### Öz

*Bu çalışmada Türk Eğitim Sisteminin örgüt yapısı biçimselleşmesi, merkezileşmesi ve denetimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Eğitim örgütleri insan merkezli örgütler olduğu için aşırı biçimselleştirilmiş kurallar ve prosedürler kabul görmemektedir. Türk milli eğitim sisteminde zaman zaman biçimselleştirmeye yönelik girişimler olsa da süreç içerisinde esnemeler olduğu görülmektedir. Özellikle yönetsel açıdan bakıldığında resmi iş ve işlemlerin belli prosedürler yerine getirilmek suretiyle uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Örnek vermek gerekirse kurumların resmi yazışmalarda izleyeceği yol ve yöntemler en ince ayrıntısına kadar Bakanlık tarafından belirlenmektedir. Yetkinin kullanılması açısından bakıldığında yetkinin örgütün üst kademelerinde toplandığı ve alt kademelere devredilmediği örgütler merkezileşme derecesi yüksek örgütler, yetkinin alt kademelere devredildiği örgütler ise merkezileşme derecesi düşük örgütler olarak adlandırılır. Örgütlerde merkezileşme derecesini kararlara katılım ve yetki kademesi olmak üzere iki temel ölçüt belirlemektedir. Kararlara katılım, çeşitli kademelerdeki çalışanların örgüt kaynaklarının dağıtım ve örgüt politikalarının belirlenmesi gibi örgütün bütününe ilgilendiren konulardaki kararlara katılım derecesidir. Belirli amaçlara ulaşmak amacıyla kurulan örgütlerin, amaçlara ulaşma düzeyini belirlemek için denetime yer verilmektedir. Denetim kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Yapılan tanımlarda denetimin değişik yönlerine vurgu yapılmaktadır. Bir görevin yolunda gidip gitmediğini anlamak için yapılan araştırma; kamu yararına davranışı kontrol etme süreci; örgütlerde kabul edilen amaçlar doğrultusunda, belirlenen kurallara uygun olup olmadığının anlaşılması süreci şeklinde denetimin farklı tanımları bulunmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Hiyerarşi, Merkezileşme, Uzmanlaşma, Denetim.*

## Organizational Structure of Turkish Education System: Inspection and Centralization

\*

### Abstract

*In this study, it is aimed to examine the Turkish Education System in terms of organizational structure, centralization and inspection. Over-stylized rules and procedures are not accepted because educational organizations are human-centered organizations. Even though there are attempts to formalize the Turkish national education system from time to time, it is seen that there are stretchings in the process. From a managerial point of view, it can be said that formal works and transactions have started to be implemented by performing certain procedures. Particularly from the administrative point of view, it can be said that formal works and transactions have started to be implemented by performing certain procedures. In terms of the use of authority, organizations where authority is concentrated in the upper echelons of the organization and not transferred to lower echelons are called organizations with high degree of centralization, and organizations where power is transferred to lower echelons are called low-level organizations. The degree of centralization in organizations is determined by two basic criteria: participation in decisions and level of authority. Participation in decisions is the degree to which employees at various levels participate in decisions concerning the organization as a whole, such as the distribution of organizational resources and the determination of organizational policies.*

**Keywords:** *Hierarchy, Centralization, Specialization, Inspeccion.*

## Giriş

Türk eğitim sisteminin günümüzdeki yapılanması, 3 Mart 1924'te yürürlüğe giren ve ülkedeki tüm eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı eliyle devlet kontrolü altına alınmasını öngören düzenlemeye dayanır. Öğretimin birleştirilmesini amaçlayan 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türk Eğitim Örgütlerinin yapı ve işlevlerinde önemli değişimler yaşanmıştır (Can ve Çelikten, 2000). Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) adını taşıyan bu yasal düzenleme ile çoğulculuğa dayanan tüm eğitim kurumları kaldırılarak tüm aşamaları devlet tarafından belirlenen bir eğitim modeline geçilmiştir. Bu model, devlet eliyle eğitim yapılması düşüncesinden daha ileri giderek devlet dışı organizasyonların gerçekleştirmiş olduğu her türlü eğitim faaliyetini de yasaklamıştır. Merkeziyetçiliğe dayanan bu yapıda tüm düzenlemeler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılır ve ülkenin tüm okullarında gelişmeler yetenek, ihtiyaç ve beklentiler gözlemlenmeden aynı şekilde uygulanır (Başdemir, 2012).

Cumhuriyetin ilanından günümüze değin Türk Eğitim Sisteminin örgüt yapısı "merkezi" yönetim odaklı bir örgüt yapısı olagelmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim yönetiminde tüm yetkilerin merkezde toplandığı görülmektedir. Tarihsel Süreç İçinde Milli Eğitim Bakanlığı: 1923'ten 27 Aralık 1935 tarihine kadar "Maarif Vekâleti", 28 Aralık 1935'ten 21 Eylül 1941 tarihine kadar "Kültür Bakanlığı", 22 Eylül 1941'den 9 Ekim 1946 tarihine kadar "Maarif Vekilliği", 10 Ekim 1946'dan sonra "Millî Eğitim Bakanlığı", 1950'den sonra "Maarif Vekâleti", 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra "Millî Eğitim Bakanlığı" adıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Okullarda yönetim basamakları kısa iken MEB'in yönetim basamakları uzundur. Bakan yönetim kademesinin en tepesinde bulunur ve kendisine doğrudan bağlı olan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) özel kalem müdürlüğü şeklinde görülen başkanlıkları ve müşavirlikleri yönetir. Diğer birimler ise müsteşara, müsteşar bakan yardımcısına, bakan yardımcısı da bakana bağlıdır. Dolayısıyla bakanın bir kararının kendisine doğrudan bağlı olmayan birimlere ulaşması için epey yol kat etmesi gerekmektedir. Örneğin bakanın aldığı bir karar sırasıyla bakan yardımcısı, Milli Eğitim Sisteminin Örgütsel Yapısı ve Maarif Müfettişleri Alt müsteşar, il milli eğitim müdürlüğü, ilçe milli eğitim müdürlüğü ve okul müdürlüğüne iletir.

lerek bir öğretmene ulaşmaktadır. Bu arada il, ilçe ve okul müdürlüklerinde de hiyerarşilerin olduğu göz ardı edilmemelidir. Bakanlığın taşra ve yurtdışı teşkilatları dışında kalan birimler merkez teşkilatını oluşturmaktadır (Çelikten, 2003; Bozkuş, 2016).

Türkiye’de bütün eğitim kurumları Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile bugünkü adı ile Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) çatısı altında toplanmıştır. Sonraki dönemlerde gelişen ve değişen koşullara eğitim sistemimizin adaptasyonunun sağlanması amacıyla kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelgeler yayımlanmıştır. Son olarak 14.09.2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile MEB Teşkilat Yapısı yeniden yapılandırılmıştır. Bu sayede işlevselliğini yitirmiş birimler kaldırılmış, aynı ya da benzer işi yapan birimler birleştirilerek merkez teşkilatı daha dinamik bir yapıya kavuşmuştur (Özkan ve Çelikten, 2017). Böylece Bakanlığın üzerindeki gereksiz bürokrasi azaltılmış, karar alma ve uygulama süreçleri daha hızlı hale gelmiştir.

## **Biçimselleşme**

Örgütsel yapının diğer bir unsuru olan biçimselleşme (formalization) iş yapış şeklinin; kurallar, düzenlemeler, politikalar ve prosedürler tarafından şekillendirilmesi ve sınırlanma derecesi olarak tanımlanabilir. Literatüre ilişkin yakın tarihe bakıldığında; Duncan (1976) biçimselleşmeyi bir derece olarak değerlendirmekte ve örgüt içerisinde görevler yerine getirilirken önceden tanımlanmış belirli usul, yöntem ve ilkelerin kullanılmasına ne derece ağırlık verildiğinin bir ifadesi olduğunu belirtmektedir (Koçel, 2010). Benzer bir biçimde Daft (2010) biçimselleşmenin örgüt içerisinde yazılı belgelerin miktarına ilişkin bir kavram olduğunu belirtmekte ve yazılı dokümantasyon süreçleri, iş tanımları, yönetmelik ve iş yeri kurallarını gösteren kitapçıkları içerdiğini aktarmaktadır. Daft, bu yazılı dokümanların davranış ve eylemleri tanımladığını belirtirken; Koçel (2010) biçimselleşmeyi daha da ayrıntılı bir şekilde ele alarak, neyin ne zaman, nerede, nasıl ve kim? tarafından yapılacağını önceden ayrıntılı olarak belirlenmiş olmasının ve bunlara uyulması zorunluluğunun getirilmiş olması biçiminde tanımlamaktadır. Biçimselleşme en iyi deneyimlerin örgütsel hafızaya aktarılmasına imkan tanımakta, bilginin verimli kullanılışı

doğrultusunda performansa özellikle de kıymetli bilginin toplanması ve öncelikler ile değerlerin iletimi aracılığıyla hizmet ederek pozitif etki sağlamaktadır (Chatzoglou vd., 2011).

Tolbert ve Hall (2016)'e göre biçimselleşme iki ucu keskin bir bıçak gibidir ve biçimselleşmenin olası olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Yüksek derece biçimselleşme, yöneticileri, çalışanlarını kontrol altına alabilmek için daha açık kurallar aramaya yönlendirirken yöneticilerin zorunlu kuralların ötesinde çalışanların davranışlarını etkileme becerisini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla kurallara bağlı ve katı örgütlerde müşteri taleplerine, arzda doğabilecek değişikliklere ve diğer zorluklara karşı baş edebilecekleri neredeyse hiç esneklik bulunmamaktadır. İronik olarak, çalışanların davranışlarını kontrol altına almak için koyulan kurallar, onlara yöneticilerin direkt denetiminden özerklik sağlamaktadır. Bir diğer dezavantaj ise kural koyucular tarafından sezilenemeyen bir problem ile karşılığında çalışanların probleme karşı etkin tepki verebilmesini yüksek derece biçimselleşmenin engellemesidir. Uyulması gerekli kurallar iş süreçlerini örgüt için verimli olmayan yollar aracılığıyla yavaşlatmaktadır (Özdemir, 2016).

Eğitim örgütleri insan merkezli örgütler olduğu için aşırı biçimselleştirilmiş kurallar ve prosedürler kabul görmemektedir. Türk milli eğitim sisteminde zaman zaman biçimselleştirmeye yönelik girişimler olsa da süreç içerisinde esnemeler olduğu görülmektedir. Özellikle yönetsel açıdan bakıldığında resmi iş ve işlemlerin belli prosedürler yerine getirilmek suretiyle uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Özellikle birçok iş ve işlemin yönetmelik ve yönergelerle düzenlenmeye çalışılması bunun göstergesidir. Örnek vermek gerekirse kurumların resmi yazışmalarda izleyeceği yol ve yöntemler en ince ayrıntısına kadar Bakanlık tarafından belirlenmektedir. Benzer şekilde öğrencilerle ilgili disiplin işleri, sınıf geçme ve devamsızlık işleri gibi birçok konu biçimselleştirilmiş usullerle yerine getirilmektedir.

## **Merkezileşme**

Bazı örgütlerde yöneticilerin örgütle ilgili tüm kararları aldıkları, alt kademe yöneticilerinin ise üst yönetimin talimatlarını yerine getirdikleri

ifade edilebilir. Bu tür örgütlerin merkezcil bir yapıya sahip oldukları kabul edilirken; bazı örgütlerde, karar alma yetkisinin faaliyetlere yakın olan yöneticilere bırakılması ise, yerinden yönetim olarak kabul edilmektedir. Merkezcil yönetim, karar alma yetkisinin örgütün üst kademelerinde toplanmasını ifade etmektedir. Yerinden yönetim ise, karar alma yetkisinin örgütün alt kademelerine doğru yayılımına dayanmaktadır (Efil, 2002).

Koçel (2010), merkezileşme derecesinin organizasyondaki karar verme yetkisinin kademeler arasındaki dağıtımı ile ilgili bir mevzu olduğunu belirtmektedir. Eğer bu yetki alt kademelere doğru kaydırılırsa merkeziyetçi, merkezileşmemiş (merkezkaç) bir organizasyondan, aksine karar yetkisi üst kademelerde toplanırsa merkezi bir organizasyonda söz edilecektir. Konuyu kararlara katılım yönünden ele alan Aldemir'e göre (1985) eğer bir örgütte tüm kararlar üst yönetimce alınıyorsa ve alt kademedeki personellerin kararlara katılmalarına izin verilmiyorsa o örgütün merkezi bir yapıya sahip olduğundan söz edilebilir. Bu durumun tam aksi bir şekilde alt kademelerde bulunan işgörenler karar sürecine etki edebiliyorsa ve kararlara katkıda bulunacak bir pozisyona sahip ise o örgüt için ademi merkezi (merkezin yokluğu) yapıdan söz edilebilir.

Kararların merkezden alındığı örgütlerde, daha üst basamaklara çıkıldıkça daha uygun kararların alınacağı kanaati hâkim olmaktadır. Bu önerme aslında merkezileşme derecesiyle ilgili bir durumdur ve organizasyonlarda karar verme yetkisinin kademeler arasında dağılımı ile ilgilidir (Baransel, 2010). Karar verme yetkisinin merkezileşmesi, diğer bir ifade ile üst kademelere kaydırılması (ademi merkeziyetçi olmayan yapı) karar alınırken katılımcılığı ortadan kaldıracaktır (Aldemir, 1985). Nitekim Worthy (1950) merkezileşmenin aşırıya kaçtığı örgütlerde çalışanların takdir yetkilerinin nispeten az olduğuna vurgu yapmaktadır (Tolay, 2013). Merkeziyetçi yapının yüksek olduğu örgütlerde daha fazla işgörenin karar sürecine katkı sağlaması ile örgüte ilişkin sorunlar farklı bakış açılarıyla ele alınabilecektir (Robbins, 1998; Aldemir, 1985). Bu nedenle merkeziyetçi yapının yüksek düzeyde olması, alt kademedeki işgörenlerin örgütsel konu ve sorunlara ilişkin kendi değerlendirmelerini ortaya koyabilmelerine imkân sağladığı için yapısal bağlamda oluştuğu düşünülen sessizlik olgusunu ortadan kaldıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Yetkinin kullanılması açısından bakıldığında yetkinin örgütün üst kademelerinde toplandığı ve alt kademelere devredilmediği örgütler merkezileşme derecesi yüksek örgütler, yetkinin alt kademelere devredildiği örgütler ise merkezileşme derecesi düşük örgütler olarak adlandırılır. Örgütlerde merkezileşme derecesini kararlara katılım ve yetki kademesi olmak üzere iki temel ölçüt belirlemektedir. Kararlara katılım, çeşitli kademelerdeki çalışanların örgüt kaynaklarının dağıtımı ve örgüt politikalarının belirlenmesi gibi örgütün bütününe ilgilendiren konulardaki kararlara katılım derecesidir (Erserim, 2011).

### **Uzmanlaşma**

Pugh, Hickson, Hining ve Turner (1968)'e göre uzmanlaşma, pozisyonlar arasında resmi görevlerin dağıtılması ve örgüt içindeki işbölümüyle ilgili bir kavramdır. İşbölümü, örgütsel faaliyetlerin farklı kişiler tarafından yerine getirilmek üzere farklı işlere ayrılma derecesini ifade etmektedir. İşbölümü geniş ölçüde uygulandığında, çalışanların tek bir görev alanında uzmanlaştığı görülmektedir (Efil, 2002). Bu açıdan bakıldığında iş bölümünün zorunlu olarak uzmanlaşmayı gerektirdiği söylenebilir. İş bölümü veya iş uzmanlaşması, görevlerin ne derece alt işlere bölünmüş olduğunu tanımlamaktadır (Robbins, 1998; Daft, 2010). Uzmanlaşmanın özünü, bir dizi adıma bölünen işin her bölümünün ayrı kişiler tarafından yapılması oluşturmaktadır (Robbins, 1998). Böylece kişiler işin tümünü yapmaktan ziyade belirli bir kısmı üzerinde uzmanlaşmaktadırlar (Robbins ve Judge, 2013). Bunu uzmanlaşmanın derecesine bağlayan Daft'a göre (2010), eğer uzmanlaşma yoğunluğu yüksek ise kişiler görevin dar bir kısmını yerine getirecektir. Tersine durumda ise kişi işin daha geniş bir bölümünü veya tamamını yerine getirecektir. Diğer bir ifade ile iş ne kadar parçalara ayrılmışsa iş bölümünün dolayısıyla da uzmanlaşmanın artacağı ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında çok az göreve sahip bir işgörenin daha fazla uzmanlaşmış bir işi olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir (Aldemir, 1985).

Milli Eğitim Bakanlığı yapılanması içerisinde 2012 yılında 652 sayılı KHK hükümlerine dayanılarak; (a) Bakanlığın görev alanına ilişkin olarak politika, strateji ve hedeflerin tespiti maksadıyla araştırma ve incelemeler yapmak, (b) Uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde yapılacak ve Bakanlıkça uygun görülecek toplantı ve çalışmalara katılmak ve (c) Eğitim



sistemleri ve uygulamaları konusunda çalışmalarda bulunmak, yeni stratejiler geliştirmek, Bakanlığın hizmet kapasite ve kalitelerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak, hazırlanmakta olan çalışmalara katılmak, eğitim sistemleri ve uygulamaları konusunda ulusal ve uluslararası çalışmaları takip etmek ve Türkiye’de uygulanabilir metotlar üzerinde çalışmalarda bulunmak amacıyla Milli Eğitim Uzmanlığı kadrosu oluşturulmuştur. Milli eğitim uzmanlığı kadrosunun oluşturulmasıyla Bakanlık çalışmalarında uzmanlaşmaya önem verildiği görülmektedir.

### **Standartlaşma/Standardizasyon**

Standartlaşma, sürekli şekilde tekrarlanan işler ya da sürekli şekilde karşılaşılan sorunların çözümü için belirlenen kurallardır (Aldemir, 1985) . Kurallar, arzulanana amaçlara ulaşmak için gerekli yöntemleri gösteren, resmi ve yazılı ifadelerdir. Yazılı kurallar ve standart çalışma yöntemleri, örgüt içindeki davranışların kontrol edilmesine yardımcı olmaktadır. Örgütler, çalışanlarına örgütsel görevlerini nasıl yapacaklarını göstermekte, onlara görevleri ile ilgili yetki ve sorumluluk vermektedirler (Jones, 2004). Robbins (1990) ise bürokratik örgüt yapısının kilit kavramının standartlaşma olduğunu ve standartlaşma ile birlikte iş süreçlerinde etkin bir kontrol ve koordinasyon sağlanabileceğini belirtmektedir. Bu yönü ile standartlaşma örgütün her biriminin diğer birimlerin işleyişine ilişkin uygun yollardan işlemlerini gerçekleştirdiklerini garanti etmektedir (Tolay, 2013).

Eren (1998) standartlaşma derecesinin düşük olması durumunda yöneticilerin işe ve astların kontrolüne yönelik daha fazla zaman ayıracaklarını, aksi takdirde denetim alanının genişleyerek tersi bir durum yaşanacağını belirtmektedir. Çünkü standartlaşma, belirliliği arttırdığından denetim alanının genişlemesine neden olurken, üstlerin astlarına ayıracakları zamanın miktarını da etkilemektedir. Bu bağlamda denebilir ki standartlaşma derecesine bağlı olarak ast üst sözlü iletişimi olumsuz etkilenmektedir. Zira denetim alanının daralması yöneticilerin iş ve astlara daha fazla zaman ve enerji harcamalarını zorunlu kılmaktadır. Bu durum ilişkilerin sıklaşmasına ve belirli konu ve/ veya sorunlara ilişkin daha fazla istişare yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığında standardizasyon çalışmalarına örnek olarak İlköğretim Kurum Standartları Sistemi (İKS) verilebilir. Kurum Standartları Sisteminin oluşturulması çalışmaları Kasım 2007'de başlamıştır. 05/11/2009 tarihinde yayımlanan 83 sayılı Genelge ile İKS sisteminin gerekçesi, amacı ve sistemin yapısına yer verilerek ilk kez uygulamaya dair duyurusu yapılmıştır. İlköğretim Kurumları Standartları (İKS); Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim okulları ile ilçe, il ve merkezi düzeyde, okulda çocuğa yönelik sunulan her türlü hizmete ilişkin verilerin toplanmasına ve gerekli planlamaların yapılmasına kaynak oluşturacak bir iç denetim ve öz değerlendirme sistemidir. İKS, okullarda belirlenen alanlardaki mevcut durumlarının tespit edilmesi, olması gereken durum ile farkın ortaya konulması ve devamında okulların taşıması gereken özelliklerine ulaştırılması amacıyla gerek duyulan geliştirici faaliyetlere kaynak oluşturabilmesi amacıyla yapılan bir çalışmadır. Kurum Standartları Sistemi, eğitim öğretim alanındaki ulusal ve uluslararası gelişme ve yönelimler de dikkate alınarak öncelikle öz değerlendirme (iç değerlendirme) mantığı üzerinden tasarlanmıştır.

### **Yetki ve Yetki Hiyerarşisi**

Yetki kavramı kurumlaşmış güç, gücün dış gösterisi, başkalarının davranışını etkileyecek kararlar alabilme gücü, yöneticinin karar verme hakkı, itaat istemek hakkı, bir iletişim akımı gibi biçimlerde tanımlanmıştır (Bursalıoğlu, 2000). Yetki hiyerarşik bir yapı içinde, biri üst diğeri ast durumunda olan iki görevli arasındaki bir ilişkidir. Üst, ast tarafından kabul edileceği beklentisiyle kararları tasarlar, biçimlendirir ve asta aktarır. Ast, bu kararlara uyması, kararlara uygun davranış göstermesi gerektiğine inanır. Yetkiyi kullanma hakkına sahip kişi, ne yapılacağını ve kim tarafından yapılacağını bilir. Son söz onundur. Yetkinin sınırları içinde olan durumlarda uygun gücü kullanabilir (Aydın, 1986).

Örgütler büyüdükçe, bütün işleri tek bir yöneticinin yerine getirmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla bu tür işlerin yöneticiler arasında paylaşılması gerekecektir. Bunu sağlayan yol da yetki devridir. Karar verme, yürütme, örgütü amacına ulaştırmak için başkalarının eylemlerini isteme gibi hakları kullanmak konusunda üstlerin astlara izin vermelerine, yetkinin delegasyonu veya yetki devri (yetki göçerilmesi) adı verilmektedir

(Alpugan, Demir, Oktay ve Üner, 1997). Yetki devri, yetkinin bağımsız olarak hareket edebilecek bağımsız bir birime devredilmesidir (Hanson, 1996). Bu yüzden yetki devri kavramı, astların üst basamakların onayını almadan kendi başlarına karar verebilmeleri anlamını ifade etmektedir. Bir örgütte eğer tüm kararlar tepe yöneticisi tarafından veriliyorsa, o örgüt merkeziyetçidir. Kararlar ne kadar çok astlar tarafından üstlerine danışılmadan verilebiliyorsa, o örgüt o kadar çok yetki devretmiş sayılır. Yetki devrinin doğal sonucu olan merkezi yetki yapısının tersi, yerinden yönetim tipi (adem-î merkeziyetçi) bir yapıdır. Yetki devri, profesyonel yöneticilerin yetişmesine katkıda bulunur. Bu sayede hem yöneticilerin karar verebilme yetenekleri gelişir, hem de başarılarını gösterebilmelerine imkân tanınmış olur (Aldemir, 1985).

Yetki devri, yönetsel kaynakların en etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaya yönelik önemli bir araç olarak görülmektedir. Örgütlerde işlerin çokluğu ve karmaşıklığı sebebiyle, yöneticilerin zamanlarının büyük bir kısmı detaylarla uğraşmakla geçmektedir. Bu durum ise, örgütlerin daha fazla önem arz eden işlerine yöneticilerin yeteri kadar zaman ayıramamalarıyla sonuçlanmaktadır. Yetki devrinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesiyle, yöneticilerin iş yükleri daha çok hafifleyebilir ve zamanlarını daha verimli kullanabilirler (Erdoğan, 1997).

Eğitimde yetki devri, öğretmenin performansını ortaya koyabilme ve kendi potansiyelini kullanabilmesi açısından önemlidir. Goynes, Padgett, Rowicki ve Triplitt (1999) öğretmenlerin sahiplik duygusu ve işlerine bağlılık hissetmeleri için önemli bir kavram olan yetkilendirmeyi, iş doyumunun, motivasyonun ve bağlılığın artmasına, iletişim, karar verme ve kalitenin daha iyi hale gelmesine yardımcı olmak biçiminde de ifade etmişlerdir. Yetkilendirme okul paydaşlarına, kendi gelişimlerinin sorumluluğunu alabilmelerini, kendi problemlerini çözebilmelerini ve bu sayede özerklik, sorumluluk, seçim ve otorite elde etme olanaklarını sağlamaktadır. Bir kurumda yetkilendirme yaklaşımının uygulanabilmesi için öncelikle çalışanlar yaptığı işin amaçlarının bilincinde olmalı, ast ve üstlerine inanmalı, kendi yeteneklerinin farkında olmalı ve yetenekleri ile ilgili fırsatları değerlendirebilmelidirler. Eğer bir okul, öğretmenin kararlarını destekler, görüşlerini alır ve fikirlerine özen ve saygı gösterirse öğretmen risk almada kendini güçlü görecektir, yaratıcılığı gelişecek ve daha olumlu kazanımlar sağlayabilecektir (Araç, 2009). İlköğretim okulu yöneticileri

kendilerine yasa ve yönetmeliklerle verilen ve sınırları çizilen görevlerini yerine getirirken yine kendilerine yasa ve yönetmeliklerle verilen ve sınırları çizilen yetkilerini kullanırlar (Aydın, 2005; Taymaz, 1997).

## Denetim

Literatürde “denetim” ve “teftiş” kavramlarının bazen eş bazen de farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Başaran’a göre (2000) denetim, planlanan örgütsel amaçlardan sapmayı önlemek için, örgütün işleyişini izleme ve düzeltme sürecidir. Sullivan ve Glanz’e göre (2000) ise denetim, öğretmenlerin öğrenci başarısını yükseltmek ve öğretimi geliştirmek amacıyla öğretimsel diyaloga katılması sürecidir. Denetim, örgütsel eylemlerin kabul edilen amaçlar doğrultusunda, saptanan ilke ve kurallara uygun olup olmadığının anlaşılması sürecidir. Denetimin temel amacı, örgütün amaçlarının gerçekleştirilme derecesini saptamak, daha iyi sonuç alabilmek için gerekli önlemleri almak ve süreci geliştirmektir. Bu amaçla örgütsel işleyiş bir bütün olarak, planlı ve programlı bir biçimde sürekli olarak izlenir, eksik yönler saptanır, düzeltilir; hataların yinelenmesi engellenmeye ve sağlıklı bir işleyiş gerçekleştirilmeye çalışılır Denetim ve gözetim hizmeti devredilemez ve başka bir sektöre sipariş edilemez bir kamu görevidir (Aydın, 1986).

Belirli amaçlara ulaşmak amacıyla kurulan örgütlerin, amaçlara ulaşma düzeyini belirlemek için denetime yer verilmektedir. Denetim kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Yapılan tanımlarda denetimin değişik yönlerine vurgu yapılmaktadır. Eğitim sisteminde denetim için, kontrol, inceleme, soruşturma, irşat, muayene ve murakabe kavramları kullanılmaktadır. Bir görevin yolunda gidip gitmediğini anlamak için yapılan araştırma; kamu yararına davranışı kontrol etme süreci; örgütlerde kabul edilen amaçlar doğrultusunda, belirlenen kurallara uygun olup olmadığının anlaşılması süreci şeklinde denetimin farklı tanımları bulunmaktadır (Aydın, 2005; Bursalıoğlu, 2000). Tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de etkililiğin sağlanması ancak planlanan ve ulaşılan durum arasındaki farkın saptanması, bunun sonucunda da eğitim-öğretim çalışmalarının geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir. “Örgütün amaçlarına ne ölçüde ulaştığı, kaynaklarını ne derecede etkili kullanabil-

diği ve hizmet sürecinin nasıl geliştirilebileceği” gibi soruların yanıtlanabilmesi için eğitim-öğretim sürecinin denetlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle denetim, eğitim sistemlerinin vazgeçilmez bir süreci olagelmıştır (Demirkasımoğlu, 2011). Denetimi gerekli kılan en önemli unsur, yönetim literatüründe “entropy” olarak bilinen örgütün güç kaybetmesini önlemektir (Aydın, 2005). Etkili bir denetim, kurumdaki sorunların çözümü için de bir anahtar işlevi görerek niteliğin artırılmasını sağlar (Lillis, 1992).

Millî Eğitim Bakanlığındaki denetim sistemine bakıldığında; 14.9.2011 tarihinde yayımlanan 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlığın teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiş, Teftiş Kurulu Başkanlığı kaldırılarak yerine Rehberlik ve Denetim Başkanlığı kurulmuş, böylece Bakanlığın hizmet birimleri arasında yerini almıştır. Kanun Hükmünde Kararnamenin 17. maddesinde Rehberlik ve Denetim Başkanlığının görevleri ayrıntılı olarak belirtilmiş, bu görevler arasında “Bakanlık teşkilatı ile Bakanlığın denetimi altındaki her türlü kuruluşun faaliyet ve işlemlerine ilişkin olarak, usulsüzlükleri önleyici, eğitici ve rehberlik yaklaşımını ön plana çıkaran bir anlayışla, Bakanlığın görev ve yetkileri çerçevesinde denetim, inceleme ve soruşturmalar ile Bakanlık teşkilatı ile personelinin idarî, malî ve hukukî işlemleri hakkında denetim, inceleme ve soruşturma yapma” işlevi de yer almış, bu arada müfettiş unvanı kaldırılarak Millî Eğitim Denetçisi unvanı verilmiştir.

14.03.2014 tarihli 6528 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılan değişiklikler sonucunda Millî Eğitim Denetçiliği ve İl Eğitim Denetmenliği unvanları Maarif Müfettişi unvanıyla birleştirilmiş ve Rehberlik ve Denetim Başkanlığında görev yapan Millî Eğitim Denetçileri İl Millî Eğitim Müdürlükleri bünyesinde oluşturulan Maarif Müfettişleri Başkanlıklarına atanmıştır. 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Rehberlik ve Denetim Başkanlığına verilen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla Başkanlıkta Maarif Müfettişleri görevlendirilmesi yapılmıştır (MEB, 2018). Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Bakanın emri veya onayı üzerine aşağıdaki görevleri yapmaktadır (MEB, 2018):

- a) Bakanlığın görev alanına giren konularda Bakanlık personeline, Bakanlık okul ve kurumlarına, özel öğretim kurumlarına ve gerçek ve tüzel kişilere rehberlik etmek,
- b) Bakanlığın görev alanına giren konularda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler ile gönüllü kuruluşlara, faaliyetlerinde yol gösterecek plan ve programlar oluşturmak ve rehberlik etmek,
- c) Bakanlık tarafından veya Bakanlığın denetiminde sunulan hizmetlerin kontrol ve denetimini ilgili birimlerle iş birliği içinde yapmak, süreç ve sonuçlarını mevzuata, önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere, performans ölçütlerine ve kalite standartlarına göre analiz etmek, karşılaştırmak ve ölçmek, kanıtlara dayalı olarak değerlendirmek, elde edilen sonuçları rapor hâline getirerek ilgili birimlere ve kişilere iletmek,
- d) ç) Bakanlık teşkilatı ve personeli ile Bakanlığın denetimi altındaki her türlü kuruluşun faaliyet ve işlemlerine ilişkin olarak, usulsüzlükleri önleyici, eğitici ve rehberlik yaklaşımını ön plana çıkaran bir anlayışla, Bakanlığın görev ve yetkileri çerçevesinde denetim, inceleme ve soruşturma iş ve işlemlerini Bakanlık Maarif Müfettişleri aracılığıyla yapmak,
- e) Her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumları ile il ve ilçe millî eğitim müdürlüklerinin rehberlik, işbaşında yetiştirme, denetim, değerlendirme, inceleme, araştırma ve soruşturma hizmetlerini Bakanlık Maarif Müfettişleri aracılığıyla yürütmek,
- f) Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak.

Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığının yukarıda sayılan görevlerinin oldukça geniş olduğu görülmektedir. Devasa bir yapıya sahip olan Bakanlığın denetlenmesinin, örgütsel devamlılık açısından sahip olduğu önem göz önüne alındığında denetim faaliyetiyle yükümlü olanların yetiştirilmesi ve mesleki yeterlilikleri de ayrıca bir önem taşımaktadır.

## Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada Türk Eğitim Sistemi' nin örgütsel yapısının biçimselleşmesi, merkezileşmesi, denetimi ve standardizasyonu açısından incelenmesi yapılmış ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

Eğitim örgütleri insan merkezli örgütler olduğu için aşırı biçimselleştirilmiş kurallar ve prosedürler kabul görmemektedir. Türk milli eğitim sisteminde zaman zaman biçimselleştirmeye yönelik girişimler olsa da süreç içerisinde esnemeler olduğu görülmektedir. Özellikle yönetsel açıdan bakıldığında resmi iş ve işlemlerin belli prosedürler yerine getirilmek suretiyle uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Özellikle birçok iş ve işlemin yönetmelik ve yönergelerle düzenlenmeye çalışılması bunun göstergesidir. Örnek vermek gerekirse kurumların resmi yazışmalarda izleyeceği yol ve yöntemler en ince ayrıntısına kadar Bakanlık tarafından belirlenmektedir. Benzer şekilde öğrencilerle ilgili disiplin işleri, sınıf geçme ve devamsızlık işleri gibi birçok konu biçimselleştirilmiş usullerle yerine getirilmektedir.

Bu nedenle merkezîyetçi yapının yüksek düzeyde olması, alt kademe-deki işgörenlerin örgütsel konu ve sorunlara ilişkin kendi değerlendirmelerini ortaya koyabilmelerine imkân sağladığı için yapısal bağlamda oluştuğu düşünülen sessizlik olgusunu ortadan kaldıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Millî eğitim uzmanlığı kadrosunun oluşturulmasıyla Bakanlık çalışmalarında uzmanlaşmaya önem verildiği görülmektedir.

Standartlaşma, belirliliği arttırdığından denetim alanının genişlemesine neden olurken, üstlerin astlarına ayıracakları zamanın miktarını da etkilemektedir. Bu bağlamda denebilir ki standartlaşma derecesine bağlı olarak ast üst sözlü iletişimi olumsuz etkilenmektedir. Zira denetim alanının daralması yöneticilerin iş ve astlara daha fazla zaman ve enerji harcamalarını zorunlu kılmaktadır. Bu durum ilişkilerin sıklaşmasına ve belirli konu ve/veya sorunlara ilişkin daha fazla istişare yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bir kurumda yetkilendirme yaklaşımının uygulanabilmesi için öncelikle çalışanlar yaptığı işin amaçlarının bilincinde olmalı, ast ve üstlerine inanmalı, kendi yeteneklerinin farkında olmalı ve yetenekleri ile ilgili fırsatları değerlendirebilmelidirler

Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığının oldukça geniş bir görev alanı olduğu görülmektedir. Devasa bir yapıya sahip olan Bakanlığın denetlenmesinin, örgütsel devamlılık açısından sahip olduğu önem göz önüne alındığında denetim faaliyetiyle yükümlü olanların yetiştirilmesi ve mesleki yeterlilikleri de ayrıca bir önem taşımaktadır.

Eğitim örgütleri insan merkezli örgütler olduğu için aşırı biçimselleştirilmiş kurallar ve prosedürler kabul görmemektedir. Bakanlığa bağlı yürütülen birçok iş ve işlemin yönetmelik ve yönergelerle uygulanmaya çalışılmasının esnetilmesi sorun oluşturmaktadır. Milli eğitim uzmanlığı kadrosunun oluşturulmasıyla Bakanlık çalışmalarında uzmanlaşmaya önem verildiği görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığında standardizasyon çalışmalarına örnek olarak İlköğretim Kurum Standartları Sistemi (İKS) verilebilir. Yetkilendirme okul paydaşlarına, kendi gelişimlerinin sorumluluğunu alabilmelerini, kendi problemlerini çözebilmelerini ve bu sayede özerklik, sorumluluk, seçim ve otorite elde etme olanaklarını sağlamaktadır. Örgütün amaçlarına ne ölçüde ulaştığı, kaynaklarını ne derecede etkili kullanabildiği eğitim-öğretim sürecinin denetlenmesi ve değerlendirilmesi ile olanaklıdır.

## Öneriler

- Eğitim örgütleri insan merkezli örgütler olduğu için aşırı biçimselleştirilmiş kurallar ve prosedürlerden kaçınarak insanı merkeze alan kurallar ve prosedürler oluşturmalıdır.
- Bakanlığa bağlı yürütülen birçok iş ve işlemin yönetmelik ve yönergelerle uygulanmaya çalışılmasının esnetilmesinin yerine daha kapsayıcı mevcut durumun yanı sıra ileride karşılaşılabilecek durumlar da göz önüne alınarak mevzuat oluşturulmalıdır.
- Milli eğitim uzmanlığı kadrosunun oluşturulmasıyla Bakanlık çalışmalarında uzmanlaşmaya gidilmesi uygulamasının diğer kademelerde de uygulanması yerinde olacaktır.
- İlköğretim Kurum Standartları Sistemi (İKS)'nin eğitimin diğer kademelerinde de uygulanmasının paydaşların değerlendirmesini öğrenmek ve standardizasyon geliştirmek açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Okul paydaşlarına, kendi gelişimlerinin sorumluluğunu alabilmelerini, kendi problemlerini çözebilmelerini ve bu sayede özerklik, sorumluluk, seçim ve otorite elde etmeleri için yetkilendirme yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.
- Denetim faaliyetiyle yükümlü olanların yetiştirilmesi ve mesleki yeterliliklerinin artırılması sağlanmalıdır.



**EXTENDED ABSTRACT**

**Organizational Structure of Turkish Education System: Inspection and Centralization**

\*

Mustafa Çelikten – Kemal Ayyıldız - Yeliz Yeni Çelikten  
*Erciyes University, Hasan Polatkan Middle School, Keykubat Anatolia High School*

The current structure of the Turkish education system is based on the regulation that came into force on March 3, 1924, and that all educational institutions in the country should be brought under state control by the Ministry of National Education. With the Law of Tevhid-i Tedrisat dated 1924, which aims to unite education, significant changes have been experienced in the structure and functions of Turkish Educational Organizations (Can and Çelikten, 2000). With this legal regulation called Tevhid-i Tedrisat (teaching union), all educational institutions based on pluralism have been abolished and a state-based education model has been adopted. This model goes further than the idea of state-handed education and prohibits all kinds of educational activities of non-state organizations. In this structure based on centralism, all arrangements are made by the Ministry of National Education and developments in all schools of the country are applied in the same way without considering talent, needs and expectations (Başdemir, 2012).

Since the proclamation of the Republic, the organizational structure of the Turkish Education System has been a structure centralized "management-oriented organizational structure. With the establishment of the Republic, it is seen that all authority in education management is concentrated in the center. Ministry of National Education in the Historical Process: "Ministry of Education" from 1923 to 27 December 1935, "Ministry of Culture" from 28 December 1935 to 21 September 1941, "Deputy Minister of Education" from 22 September 1941 to 9 October 1946, After 10 October 1946, the Ministry of National Education continued its activities under the name of Ministry of Education after 1950 and after 27 May 1960 the Ministry of National Education. While the management levels are short in schools, the management levels of MEB are long. The Minister is at the top

of the administrative level and directs the Higher Education Council (YÖK), which is directly attached to it, as the directorate and consultancy. The other units are subordinate to the undersecretary, the deputy undersecretary and the deputy minister to the minister. Therefore, a decision of the minister must go a long way to reach the units that are not directly connected to him. Therefore, a decision of the minister must go a long way to reach the units that are not directly connected to him. For example, a decision taken by the minister is sent to the deputy minister, the Organizational Structure of the National Education System and the Ministry of Education Inspectors Sub-Undersecretary, provincial national education directorate, district national education directorate and school directorate and reaches a teacher. In the meantime, the hierarchies in the provincial, district and school directorates should not be ignored. The units other than the provincial and foreign organizations of the Ministry constitute the central organization (Çelikten, 2003; Bozkuş, 2016).

Unification of all educational institutions in Turkey Act (1924) and the Ministry of Education with its current name (MEB) are gathered under the roof. In order to ensure the adaptation of our education system to the developing and changing conditions in the following periods, decree laws, regulations, regulations, directives and circulars were issued. Lastly, the Ministry of National Education Organization Structure was restructured with the Decree Law No. 652 (KHK) published in the Official Gazette dated 14.09.2011. In this way, the units that have lost their functionality have been removed and the units with the same or similar work have been combined and the central organization has become more dynamic (Özkan and Çelikten, 2017).

Thus, unnecessary bureaucracy over the Ministry was reduced and decision-making and implementation processes became faster.

The researches carried out in terms of the formalization, centralization, control and standardization of the organizational structure of the Turkish Education System were reviewed in the literature and the change of the Ministry organization in the historical process was examined. Because education organizations are human-centered organizations, over-stylized rules and procedures are not accepted. It is seen that with the establishment of the national education specialist staff, specialization is given importance in the works of the Ministry.

An example of the standardization studies in the Ministry of National Education is the Primary School Standards System (IKS). Authorization enables school stakeholders to take responsibility for their own development, solve their own problems, and thus obtain autonomy, responsibility, choice and authority. The extent to which the organization has achieved its objectives and the effective use of its resources is possible through the supervision and evaluation of the educational process. It is considered necessary to authorize school stakeholders to be able to take responsibility for their own development, solve their own problems and thereby obtain autonomy, responsibility, choice and authority.

### Kaynakça / References

- Aldemir, M. C. (1985). *Örgütler ve yönetimi: makro bir yaklaşım*. Ankara: Bilgehan Basımevi.
- Alpugan, O., Demir, H., Oktav, M. ve Üner, N. (1997). *İşletme ekonomisi ve yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın
- Araç, N. B. (2009). *Sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve yetkilendirilmeye ilişkin görüşleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Aydın, İ. (2005). *Öğretimde denetim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. (1986). *Çağdaş eğitim denetimi*. Ankara: İM Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık AŞ.
- Baransel, A. (1979). *Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi: Klasik ve neo-klasik yönetim ve örgüt teorileri*. İstanbul: İstanbul Üniv. İşletme Fakültesi Yayınları.
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Başdemir, H.Y.(2012). Türk eğitim sisteminin yapısal sorunları ve bir öneri. *Liberal Düşünce*, 17(67), 35-53.
- Bozkuş, K.(2016). Örgüt yapısı ve okullar. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal Of Kesit Academy)*, 2(4), 236-260.
- Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem.
- Chatzoglou, P.D., Diamantidis, A. D., Vraimaki, E., Vranakis, S.K. ve Kourtidis, D. A. (2011). Aligning IT, Strategic orientation and organizational structure. *Business Process Management Journal*, 17(4), 663-687.
- Can, N., ve Çelikten, M. (2000). Türkiye’de eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi süreci. *Milli Eğitim Dergisi*, 148(8), 43-50.

- Çelikten, M. (2003). Okul kültürünün şekillendirilmesinde müdürün rolleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(4), 56-61.
- Daft, R. L., Murphy, J., & Willmott, H. (2010). *Organization theory and design*. Cengage learning EMEA.
- Demirkasimoğlu N. (2011). Türk eğitim sisteminde bir alt sistem olan denetim sisteminin seçilmiş bazı ülkelerin denetim sistemleri ile karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 23-48.
- Efil, İ. (2002). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. Ankara: Alfa Yayınları.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım AŞ.
- Erdoğmuş, N.(1997). Örgütlerde yetki devrinden personelin güçlendirilmesine geçişte yöneticilerde koçluk (coaching) becerilerinin geliştirilmesi. *21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Deniz Harp Okulu, İstanbul.
- Erserim, A.(2011). yönetim muhasebesi aracı olarak çok boyutlu performans değerlendirme ve örgüt yapısı ilişkisi üzerine bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 21-33.
- Goyne, J., Padgett, D., Rowicki, M.A., Triplitt, T. (1999). *The journey to teacher empowerment*. ERIC Document Reproduction Service no. ED 434 384.
- Hanson, E. M. (1996). *Educational administration and organizational behavior*, Boston:Allyn and Bacon.
- Jones, G. R. (2004). *Organizational theory, design and change text and cases*. 4th Ed., Upper Saddle River, New Jersey:Pearson/Prentice Hall.
- Koçel, T. (2010). *Davranışsal (neo-klasik) yönetim ve organizasyon teorisi. işletme yöneticiliği*, (12.Baskı). İçinde (s 231-244), İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Lillis, K. M. (1992). *Improving basic education: preconditions for successful inspection and supervision-implications for training*. International Institute for Educational Planning.
- Özkan, H. H. ve Çelikten Y. (2017). Milli eğitim sisteminin örgütsel yapısı ve maarif müfettişleri alt sisteminin işleyişi. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 965-990.
- Özdemir, B. (2016). *Örgütsel yapı ve kaynak temelli görüş kapsamında örgütlerde rekabet stratejileri: Türkiye'nin ilk 1000 sanayi kuruluşu'nda bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Pugh, D. S., D. J. Hickson, C. R. Hinings ve C. Turner. (1968). Dimensions of organization structure. *Administrative Science Quarterly*. 13(1), 65-105.
- Robins, S.P. (1998). *Organizational behavior*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). *Organizational behavior*. New Jersey:Prentice Hall.
- Sullivan, S., Glanz, J. (2000). *Supervision That improves teaching*. California: Corwin Press.
- Taymaz, H. (1997). *Eğitim sisteminde teftiş*. Ankara: TAKAV Matbaası.
- Tolay, E. (2013). *Kamu hizmet örgütleri yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

#### **Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Çelikten, M., Ayyıldız, K. ve Yeni-Çelikten, Y. (2019). Türk eğitim sisteminin örgüt yapısı: Denetim ve merkezileşme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 13(19), 2847-2866. DOI: 10.26466/opus.607124

## Yeni-liberal Kurumsalcılık Çerçevesinde Çin'in Komşuluk Diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping Dönemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış<sup>1</sup>

DOI:10.26466/opus.594562

\*

Cemre Pekcan\*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çanakkale / Türkiye  
E-Posta: [cemrepekcan83@hotmail.com](mailto:cemrepekcan83@hotmail.com) ORCID: [0000-0001-7339-2680](https://orcid.org/0000-0001-7339-2680)

### Öz

Ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığın artması, devletler arasında işbirliğini gerekli kılmaktadır. Paylaşılan bu ekonomik çıkarlar da uluslararası kuruluşların önemini artırmaktadır. Robert Keohane ve Joseph Nye'in öncülüğünü yaptığı yeni-liberal kurumsalcılık yaklaşımı temel olarak, devletler arasında barışın sağlanması ve sürdürülmesi için uluslararası kuruluşların önemine vurgu yapmaktadır. Günümüzde Çin'in barışçıl bir gelişim mi izleyeceği yoksa statükoya başkaldıran bir güç mü olacağı ile ilgili tartışmalar devam ederken Çin, barışçıl gelişimini vurgulamak için, uluslararası kuruluşlara katılımını artırmakta ve komşularla ilişkilerini ön planda tutarak bu bağlamda çeşitli projeler geliştirmektedir. 1970'lerin sonlarında başlayan iyi komşuluk politikası çerçevesinde gerek Hu Jintao'nun 'barışçıl gelişim', 'uyumlu dünya' gibi politikaları, gerekse Xi Jinping'in Kuşak Yol projesi, atılan önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak tabii ki Güney Çin Denizi ve ABD ile yaşanan ticaret savaşları iyi komşuluk politikasını zora sokan unsurlardır. Bu bağlamda çalışmada, Çin'de 2003-2013 yılları arasında Devlet Başkanlığı yapan Hu Jintao ve 2013'te Parti Genel Sekreteri olarak seçilen ve hala görev yapmakta olan Xi Jinping dönemlerinde Çin'in komşuluk diplomasisi incelenerek, neoliberal kurumsalcılık çerçevesinde değerlendirilmedi bulunulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Yeni-liberal kurumsalcılık, komşuluk diplomasisi, karşılıklı bağımlılık, Çin, barışçıl gelişim

<sup>1</sup> Bu çalışma 5-7 Eylül 2018 tarihlerinde Romanya'da düzenlenen XVIII. European Conference on Social and Behavioral Sciences'ta sunulmuş ve yalnızca özet olarak yer almış bildirinin genişletilmiş halidir.

## China's Neighbourhood Diplomacy in the Framework of Neoliberal Institutionalism: A Comparative Perspective of Hu Jintao and Xi Jinping Periods

\*

### Abstract

*Increasing mutual economic interdependence necessitates cooperation between states and shared economic interests increase the importance of international institutions. Neo-liberal institutionalism -pioneered by Robert O. Keohane and Joseph S. Nye- basically emphasizes the importance of international institutions in order to provide and maintain peace between states. Today, while the debate on whether China will follow a peaceful development or become a revisionist power continues, China, enhances its participation in international organisations to emphasize its peaceful development and promotes good neighbourhood diplomacy through various projects. Within the framework of good neighbourhood policy, both Hu Jintao's policies such as 'peaceful development' and 'harmonious world' and Xi Jinping's 'Belt and Road' initiative are considered as important steps. However, problems such as South China Sea and trade wars with the US create difficulties for China's good neighbourhood policy. In this context, this study aims to analyse China's neighbourhood diplomacy within the framework of neo-liberal institutionalism by comparing Hu Jintao (president between 2003-2013) and Xi Jinping (president since 2013) periods.*

**Keywords:** *Neo-liberal institutionalism, neighbourhood policy, interdependence, China, peaceful development*

## Giriş

Uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası olayların nedenlerini araştırır ve bunu yaparken temel aldıkları ya da vurguladıkları odak noktası bakımından ayrılırlar. Bu da oldukça geniş yelpazeli teorik yaklaşımlar doğurur.

Uluslararası ilişkilerde, devleti temel aktör olarak ele alan ve anarşi, ulusal çıkar, güç mücadelesi gibi kavramlara odaklanan realizmin uluslararası olayları açıklama gücü 1962 Küba Füze Krizi, onu takip eden Vietnam Savaşı ve 1970'lerde yaşanan OPEC petrol krizi gibi olaylarla yetersiz kalınca, karşılıklı ticaret ve işbirliğine vurgu yapan yeni liberal bakış açısı ortaya çıkmıştır (Wiltze, 2014, s.137-141). Uluslararası ilişkilerde devletin yanı sıra bireyleri ve sivil toplum kuruluşlarını temel aktör olarak ele alan liberal yaklaşım, uluslararası olayları birim düzeyinde analiz ederek, sistem düzeyinde sonuçlara ulaşmaktadır (Arı, 2006, s.367-368). Kısaca, liberalizm; özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, karşılıklı bağımlılık, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlara öncelik vererek, uluslararası barış konusunda daha iyimser bir yaklaşım sergilemektedir.

Yeni-liberaller ya da neo-liberaller, devletler arasında işbirliğinin mümkün olduğunu ve bunun da 'karşılıklılık' ilkesine dayandığını iddia ederler. Bu fikirlerini desteklemek için de 'Mahkûmun İkilemi' örneğini verirler. Bu modelde kısaca, birlikte suç işlediklerine dair yargılanan iki mahkûm vardır. Buna göre suçu önce itiraf eden kişi serbest kalacak, diğeri idam edilecek, eğer aynı gün itiraf ederlerse indirimli ceza alacaklardır. Aralarında haberleşme olmayan mahkûmlar için en rasyonel strateji her ikisinin de suçu itiraf etmesidir. (Arı, 2006, s.259-264; Goldstein vd., 2015, s. 122-124; Keohane, 1984, s.68-69). Mahkûmun ikilemi aslında işbirliğinin zorluğunu gösteren bir örnektir. Mahkûmlar için en kârlı durum işbirliği yapıp suçu itiraf etmeyerek kısa süreli ceza almak iken, mahkûmlar aldatılma korkusu ya da diğerinin niyetinden bihaber olduklarından işbirliğine gitmekten kaçınmaktadır. Ancak; bu örnekten yola çıkarak, oyun tekrar tekrar oynandığı takdirde devletler, kendi kaçınma hamlelerine karşın, karşı tarafın da kaçınacağını düşünerek, karşılıklılık stratejisi



nedeniyle işbirliğine doğru giderler. Devletlerin uzun dönemde çıkarlarını sağlamlaştırması açısından vardıkları rasyonel sonuç için de temel unsur, uluslararası kurumların ortaya çıkmasıdır (Goldstein vd., 2015, s.138).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler kurulmaya başlanmış ve 1980'lerle birlikte ticari ve mali ilişkilerin önemi arttıkça bu kuruluşlar daha da önemli hale gelmiştir. Bu da uluslararası kuruluş ve bölgesel entegrasyonların rejim teorisi altında çalışılmaya başlanmasına yol açmıştır. (Stein, 2008, s.203).

Rejim teorisinin öncülerinden Stephen Krasner'e göre rejim; uluslararası ilişkilerde, belli bir konuyla ilgili, aktörlerin beklentilerinin bir noktaya yöneldiği, dolaylı ya da açık ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürüdür (Krasner, 1983, s.2). Keohane ve Nye ise rejimi; davranışları düzenleyen ve etkilerini kontrol eden kurallar, normlar ve prosedürler ağını içeren 'bir takım yönetsel düzenlemeler' olarak tanımlamaktadırlar (Keohane vd., 1977, s.19). Young ise rejimi; bazı faaliyetlerdeki eylemleri düzenleyen sosyal kurumlar olarak nitelendirmekte ve tüm sosyal kurumlar gibi bunların da, taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir takım kurallar veya konvansiyonlara bağlı rolleri içeren pratikler olduğunu ifade etmektedir (Young, 1989, s.12-13).

Rejim teorisyenleri, devletlerin uluslararası politikanın ana aktörleri ve devlet davranışının güç ve çıkar kaynaklı olduğunu kabul eder. Ayrıca oyun teorisi gibi çatışma analizlerini kullanır ve uluslararası kuruluşların kişisel çıkara dayalı kurulduğunu iddia ederler (Stein, 2008, s.203-204). Diğer bir ifadeyle, devleti temel aktör olarak ele alan rejim teorisi, devletlerin ortak çıkarlarının söz konusu olduğu alanlarda, devletler arasında çoğu alanda işbirliği ve düzenlemelerin artması ve rejim oluşturulmasıyla, barış ve güvenliğin sağlanacağını öne sürmektedir (Arı, 2006, s.497). Rejim teorisi, Robert Keohane ve Joseph Nye'in öncülüğünü yaptığı yeni-liberal kurumsalcılık canlandırmıştır.

Yeni-liberallere göre uluslararası işbirliğinin koşulu ve sürekliliği, uluslararası kurumların yaratılmasına bağlıdır (Dunne vd., 2016, s.149). Bazı düşünürlere göre yeni-liberalizm; "*liberal uluslararası ilişkiler teorisinin uluslararası kolektif sonuçları elde etmek konusunda uluslararası kurumların oynadıkları role odaklanan bir varyasyonudur ve bu nedenle genel olarak 'neo-liberal kurumsalcılık' adını da alır*" (Dunne vd., 2016, s.132).

Günümüzde ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığın artması, devletler arasında işbirliğini gerekli kılmakta ve bu paylaşılan ekonomik çıkarlar, uluslararası kurum ve kuralların oluşturulması için bir talep yaratmaktadır. Uluslararası kurumların fonksiyonlarına vurgu yapan bu iyimser yaklaşımı savunanları Keohane, 'institutionalists' yani kurumsalcılar olarak adlandırmaktadır (Keohane, 1984, s.7). Diğer taraftan, rejim kavramı da zaman içerisinde kurum kavramıyla değişmiştir. Bunun sebebi de; ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji alanlarındaki kurum çalışmalarının yeniden ortaya çıkmasıyla, uluslararası ilişkiler alanındakilerin bunlarla düşünsel düzeyde bağlantı kurabilmesidir. Bu alt dallardaki resmi kurumları inceleyen 'eski kurumsalcılar', daha geniş bir alana odaklanan 'yeni kurumsalcılar'la yer değiştirmiştir (Stein, 2008, s.204). Bu açıklamalardan da anlaşılabilceği gibi yeni-liberalizm, rejim teorisi ve yeni-liberal kurumsalcılık zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar olmaktadır.

Keohane kitabında dünya politik ekonomisindeki işbirliği modellerini ve uluslararası rejimlerin işbirliğini nasıl kolaylaştırdığını incelediği için, 'işbirliği' kavramına da açıklık getirmek gereklidir. Keohane, işbirliğini 'uyum/düzen' kavramından ayırır. Uyum; aktörlerin kendi çıkarları için izledikleri politikaların, otomatik olarak diğerlerinin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırdığı durumlar için söz konusudur. İşbirliği ise, mevcut durumda uyum içerisinde olmayan birey ya da örgütlerin, müzakere süreci yani politika koordinasyonu yoluyla uyumlulaştırılması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, hükümetler arası işbirliği, bir hükümetin izlediği politikaların, diğer hükümetlerin hedeflerine ulaşmasında kolaylaştırıcı bir rol oynadığı durumlarda, politika koordinasyon süreci sonucunda ortaya çıkar (Keohane, 1984, s.51-52). Burada da işbirliğini kolaylaştırıcı unsurlar olarak uluslararası kurumlar ortaya çıkmaktadır.

Kurumsalcıları realistlerden ayıran en önemli nokta; kurumsalcıların, karşılıklı bağımlılığın daha fazla işbirliğine yönlendireceğini savunurken, realistlerin bunun aksine, gücün yayılmasının birinin düzen yaratmasına zarar vereceği görüşünde olmalarıdır (Keohane, 1984, s.9). Yeni-liberaller, devletlerin ortak çıkarlarını gerçekleştirmeleri için uluslararası rejimlerin rolüne vurgu yaparlar. Devletleri, yalnızca kendi mutlak çıkarlarını düşünen rasyonel egoistler olarak nitelendiren yeni-liberallere göre, uluslararası politika yalnızca çatışma alanı değildir, genelde işbirliği sayesinde

devletler daha fazla kazanç elde ederler. Ancak devletler işbirliği konusunda karşı tarafa güvenemezler, burada rejimler devreye girer ve davranışlardaki şeffaflığı artırarak, güvensizliğin azaltılmasına yardımcı olur (Hasenclever vd., 2000, s.7).

Keohane işbirliğini hegemonik ve hegemonik olmayan işbirliği olarak ayırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık 15-20 yıl kadar uluslararası ilişkilerde hegemon güç olan ABD döneminde, hegemonyacı işbirliği olduğunu söyleyen Keohane'e göre 1960'ların ortalarından itibaren ABD'nin büyük kaynak sağladığı uluslararası ekonomik rejimler çökmeye başlamıştır (Keohane, 1984, s.243-244). Keohane'e göre ABD bu hegemonyasını yeniden sağlayamayacağı için günümüzde bağımsız devletler arasında hegemonik olmayan işbirliklerinin olması gerekmektedir. Bu işbirlikleri daha zor kuruluyor olsa da, hegemonya aşındıkça, uluslararası rejimlere ihtiyaç artmaktadır. Bu rejimler, antlaşmaları kolaylaştırmaları, hükümetler arasındaki ticari işlemlerin maliyetini düşürmeleri, müzakereler için zemin hazırlamaları, hükümetler arasındaki bilgi akışını daha sağlıklı ve kaliteli şekilde sağlamaları ve karşılıklılık çerçevesinde bir denetim mekanizması oluşturmaları gibi sebeplerle büyük öneme sahiptirler (Keohane, 1984, s.244-245).

Yeni-liberal kurumsalcılık, günümüzde Çin'in yükselişini en iyi açıklayan teorilerden biridir. Bilindiği gibi, Çin'in yükselişinin barışçıl mı olacağı yoksa ABD'nin hegemonyasına başkaldırıp daha saldırgan bir politika mı izleyeceği sorusu uzun süredir tartışılmalı bir sorudur. Bu bağlamda ortaya atılmış birçok teori vardır. Çin tehdidi algısını besleyen teorilerden biri neo-realizmin temsilcilerinden John J. Mearsheimer'in 'saldırgan realizm'idir (offensive realism). Saldırgan realizm, devletlerin nasıl hayatta kalabilecekleriyle ilgilenir ve bu teoriye göre devletin en önemli hedefi uluslararası sistemde hegemon güç olmaktır. Hayatta kalabilmek ve hegemon güç olabilmek için de güce sahip olmak gerektiğinden, devletler giderek daha saldırgan hale gelirler (Mearsheimer, 2001).

Bir diğer teori de Abramo Fimo Kenneth Organski'nin 1958'de yayınladığı Dünya Politikası (World Politics) adlı kitabındaki güç geçişi teorisi (power transition theory). Organski devletleri başat güç, büyük güçler, orta büyüklükteki devletler ve küçük devlet olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Organski'ye göre, yükselen bir güç eğer statükodan memnun olmazsa, eninde sonunda hegemon güce baş kaldıracaktır (Organski, 1958).

Bu algıyı yıkmak için Çin, Konfüçyüs'e atıfta bulunan dış politika ilkeri ve söylemler oluşturmakta, her fırsatta statükodan memnun olduğunu ve hegemonya kurma amacında olmadığını dile getirmektedir. Tabi aynı zamanda Çin, uluslararası kuruluşlara da katılımını artırmakta ve bölgede barış ve istikrarın sağlanması için komşularla ilişkilerini ön planda tutarak konuyla ilgili çeşitli projeler geliştirmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Çin'de 2003-2013 yılları arasında Devlet Başkanlığı yapan Hu Jintao ve 2013'te Parti Genel Sekreteri olarak seçilen ve hâlâ görev yapmakta olan Xi Jinping dönemlerinde Çin'in komşuluk diplomasisi incelemeye, neoliberal kurumsalcılık çerçevesinde değerlendirmede bulunulacaktır.

## Çin'in Komşuluk Diplomasisi

1945-49 arası komünistler ve milliyetçiler arasında yaşanan iç savaş sonucunda komünistlerin galip gelmesiyle Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve Komünist Parti Genel Sekreteri Mao Zedong Çin'in ilk Devlet Başkanı seçilmiştir. Mao döneminde kendi ekonomisine ve iç düzeni sağlamaya odaklanan Çin, 1976'da Mao'nun ölümüne kadar dışa kapalı bir politika izlemiştir.

Mao'dan sonra Deng Xiaoping'in de facto lider olarak başa gelmesiyle Çin, tarım, sanayi, ulusal savunma, bilim ve teknoloji gibi alanları güçlendirmek adına 'Dört Modernizasyon' adı verilen reform programını uygulamaya koymuş ve bu reformlarla ekonomik olarak dışa açılmıştır. Bu dışa açılmayla birlikte Çin, bölgesel güvenlik ve barışı sağlamak ve dış dünyada etkisini artırmak ve tabi ki dünyadaki imajını düzeltmek adına 'periphery policy (周边, zhōubīān)' olarak bilinen 'iyi komşuluk/çevre politikası'nı kabul etmiştir (Cabres, 2011). İyi komşuluk politikasının başlangıcı 1950'li yıllara kadar götürülebilir. 1953 yılında, Zhou Enlai, Hindistan'dan gelen delegelerle görüşürken 'barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi'ni önermiştir. Bu ilkeler; toprak bütünlüğüne ve egemenliğe karşılıklı

---

<sup>2</sup> Mao'dan sonra Jiang Zemin'e kadar aslında Hua Guofeng, Hu Yaobang ve Zhao Ziyang kısa süreyle Devlet Başkanı olarak görev yapmıştır ama bu dönemlerde Deng Xiaoping, Devlet Başkanı sıfatıyla olmasa da Çin Merkezi Askeri Komisyonu ve Merkezi Danışma Komisyonun başı olarak Çin'de en üstün (paramount) lider olarak anılıyordu ve Çin'in gelişimine en büyük katkıyı sunduğundan dolayı Mao'dan sonra gelen kişi olarak anılmaktadır.

saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirlerinin iç işlerine müdahalede bulunmama, eşitlik ve ortak payda ile barış içinde bir arada yaşamayı içermektedir. 1956'da Çin Komünist Partisi'nin 8. Kongresi'nde Çinli liderler, bu beş ilkeyi vurgulayarak, komşularıyla bu beş ilke temelinde iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu ilkelerden yola çıkarak Çin, kurulduktan sonra ilk 10 yıl içinde 36 ülkeyle diplomatik ilişki kurmuştur (Zhang, 2013, s.21-22).

1980 ve 90'lar Çin'in dışı açılımıyla birlikte ekonomik büyümeye odaklandığı yıllardır. Bu yıllarda Çin, komşularıyla da ekonomik, güvenlik ve askeri alanlarda işbirliği yapmıştır. Bu bağlamda ASEAN ülkelerine ASEAN-Çin Serbest Ticaret Bölgesi önerisi ve 1996'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la birlikte Şangay İşbirliği Örgütü'nü kurmaları önemli gelişmelerdir (Zhang, 2013, s.30).

Çin için en önemli dönüm noktalarından biri 1989 Tiananmen Meydanı olayları<sup>3</sup> olmuştur. Bu olaylardan sonra Çin, özellikle insan hakları ihlallerinden dolayı birçok ülkeyle ilişkisinde problem yaşamıştır. Bu durumu toparlamak ve izolasyondan kurtulmak için Çin, diplomasisini yeniden kurmaya, komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye ve bölgesel ve uluslararası örgütlere üye olmaya başlamıştır. Üye olduğu örgütler çerçevesinde bu dönemde en öne çıkan örgüt Şangay İşbirliği Örgütü'dür (ŞİÖ). 1996'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın kurduğu Şangay Beşlisi, 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla ŞİÖ'ye dönüşmüştür.

Deng Xiaoping'den sonra başa gelen Jiang Zemin döneminde de Çin, komşuluk diplomasisi izleyerek Asyalı komşularıyla ilişkileri onarma yoluna gitmiş ve Tiananmen'de zarar gören imajını düzeltmeye çalışmıştır. (Lanteigne, 2009, s.109). Dışa açılmadan bu yana Çin dış politikasının önemli bir unsuru olan komşuluk diplomasisi ilk kez 16. Parti Kongresi'nde, 2002 yılında vurgulanmıştır. Bir yıl sonra da Çin'in komşularına yönelik hedeflerini tanımlamak amacıyla 'iyi komşuluk, güvenli komşuluk ve zengin/refahlı komşuluk' kavramı dönemin Başbakanı Wen Jiabao tarafından kullanılmıştır (Swaine, 2014, s.3).

---

<sup>3</sup> Çin'de 1989 yılının 15 Nisan'ı ve 4 Haziran'ı arasında meydana gelen; öğrencilerin, aydınların ve işçilerin önderliğinde gerçekleşen ve hükümet tarafından kanlı bir şekilde bastırılan gösterilerdir.

## Hu Jintao Dönemi Çin Dış Politikası ve Komşuluk Diplomasisi

Hu Jintao, 2002 yılının Kasım ayında düzenlenen Çin Komünist Partisi'nin 16. Ulusal Kongresi'nde, ÇKP Merkez Komitesi'nin Genel Sekreteri olarak seçilmiş, 2003 yılının Mart ayında düzenlenen 10. Ulusal Halk Kongresi'nde de Çin Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Aynı kongrede Wen Jiabao ise Başbakan seçilmiştir. (Guoli, 2008, s.102).

Hu Jintao iktidara geldiğinde, ABD ve diğer Batılı güçlerle çatışmadan kaçınmak amacıyla Deng Xiaoping'in 1990'ların başında ortaya attığı *taoguangyanghai* yani düşük bir profil izleme stratejisini devam ettirmiş ve bu sayede ekonomisini güçlendirerek Japonya'nın önüne geçmiş ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. Hu Jintao döneminde Çin dış politikasında dört ilke ön plana çıkmaktadır. Bunlar; barışçıl yükseliş, barışçıl gelişim, uyumlu toplum ve uyumlu dünya ilkeleridir.

ÇKP eski başkan yardımcısı Zheng Bijian, 3 Kasım 2003'te Asya için düzenlenen Boao Forumu'nda yaptığı konuşmasında ilk kez barışçıl yükseliş kavramını dile getirmiştir. 'Çin'in Barışçıl Yükselişi için Yeni Bir Yol ve Asya'nın Geleceği' başlıklı konuşmasında, Zheng Bijian, 'barışçıl yükseliş' kavramını; "*Çin'in ekonomik küreselleşmeye katıldığı, sosyalizmin Çin değerleriyle yeniden inşa edildiği bir stratejik yol*" olarak tanımlamıştır. (Guoli, 2003, s.544). Barışçıl yükseliş, Çin'in yükselen bir güç olmasına rağmen, uluslararası statükoyadan memnun olduğunu, yeni bir dünya düzeni yaratma amacı olmadığını, mevcut uluslararası düzen içerisinde gelişimini sürdüreceğini ifade eder (Lanteigne, 2009, s.31).

Barışçıl yükseliş kavramı daha sonra, saldırgan bir yükseliş gibi algılanabileceği gerekçesiyle değiştirilmiş ve barışçıl gelişim (和平发展) şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. Çin, 2005'de yayımladığı resmi raporunda barışçıl gelişimin amaçlarını; "*kendi gelişimi için barışçıl bir uluslararası ortam oluşturmaya ve kendi gelişimiyle dünya barışına katkıda bulunmaya çalışmak; reform ve yenilikler yaparak ve başka ülkelere değil, kendine güvenerek gelişim sağlamak; küresel ekonomiye uyum sağlamak ve diğer ülkelerle ortak faydaya dayalı bir gelişim izlemek; barış, gelişim ve işbirliği yoluyla, uyumlu bir dünya yaratılmasına katkıda bulunmak*", şeklinde açıklamıştır (Pekcan, 2017, s.1140).

Uyumlu toplum (和谐社会) kavramı, Çin'in yalnızca ekonomik gelişimden ziyade, ülke içindeki fakir-zengin arasındaki gelir farkının azaltılması, çevre kirliliği, rüşvet gibi sosyal konulara da odaklanılmasını ifade eder (Geis vd., 2009, s.75-94). Uyumlu dünya (和谐世界) kavramı ise, Hu Jintao'nun 2005'te BM Zirvesi'nde yaptığı konuşmada vurgulanmıştır. Hu, konuşmasında eşitlik ve şeffaflık altında medeniyetlerin farklılıklarının korunmasına çabaladığı, tüm medeniyetlerin bir arada ve dayanışma içinde yaşadığı, uluslararası ilişkilerin daha demokratik olduğu uyumlu bir dünyadan bahsetmiştir (United Nations Summit, 2005). Uyumlu dünya kavramının üç temel faktörü; ortak güvenlik (共同安全), ortak refah (共同繁荣) ve uyumlu ilişkilerdir (和谐關係) (Chao vd., 2008, s.87). Su Hao'ya göre uyumlu dünya kavramı, Çin'in barışçıl dış politikasını bir üst seviyeye taşıyan stratejik bir kavramdır (Su, 2008, s.34). Kısacası uyumlu toplum Çin'in kendi gelişimine odaklanan, ulusal bir kavramken; uyumlu dünya bu kavramın uluslararası ilişkilere genişletilmiş halidir.

Hu Jintao döneminde komşuluk diplomasisi Hu'nun uyumlu dünya politikasının bir parçası olarak görülmüştür (Swaine, 2014, s.3). Yalnız bu çerçevede Çin'in çevre ya da komşu ülke tanımı da net değildir. Uzmanlar bu konuyu farklı farklı yorumlamaktadır. Bazıları Çin'in yalnızca sınır komşularını ele alırken; bazı uzmanlar komşu kavramını üç halka şeklinde genişletmektedir. İlk halka ya da iç halka Çin'le sınırı paylaşan 14 ülkeyi ifade etmektedir. İkinci halka ya da orta halka, iç halkanın hemen dışında kalan deniz ülkeleri ve Çin'le doğrudan sınırı olmayan Batı Pasifik'ten Hint Okyanusu'na kadar olan alanı ve aynı zamanda Orta Asya'nın bazı bölgeleri ve Rusya'yı ifade etmektedir. Son ya da dış halka ise Afrika, Avrupa ve Amerika'ya kadar genişlemektedir (Swaine, 2014, s.4). Kısacası Çin'in komşuluk diplomasisi Çin'in sınır komşularıyla başlayıp giderek tüm dünyayı kapsayan bir halkaya dönüşmektedir.

Hu Jintao döneminde komşuluk diplomasisi çerçevesinde birçok ülkeye ziyarette bulunulmuş ve çeşitli alanlarda bu ülkelerle ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Örneğin 25 Nisan 2005'te Hu, Endonezya Cumhurbaşkanı Susilo ile görüşmede bulunarak Çin ve Endonezya arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri'yi imzalamıştır (Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Indonesia, 2015). Bu dönemde ayrıca Çin'in artık sorumluluk sahibi bir güç olduğunu göstermek adına da girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda atılan en önemli

adımlardan biri; Kuzey Kore'nin, 2003'te Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan (NPT) çekildiğini açıklamasıyla, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi amacıyla Çin'in, 2003-2008 yılları arasında, ABD, Kuzey Kore, Güney Kore, Japonya ve Rusya'nın katıldığı 'Altılı Müzakereler'e ev sahipliği yapmasıdır (Liang, 2018). Müzakereler boyunca bazı olumlu ilerlemeler kaydedilse de, 2009'da Kuzey Kore'nin müzakerelerden çekildiğini açıklamasıyla süreç son bulmuştur.

Hu Jintao'nun uyumlu dünya ve barışçıl gelişim politikası paralelinde gelişen iyi komşuluk politikası bağlamında Çin öncelikle, sınır problemleri yaşadığı Rusya'yla 2004'te sınır problemlerine son vermek amacıyla bir anlaşma imzalamıştır. 2700 mil uzunluğundaki sınırın 4300 kilometresinde sorun yaşayan iki ülke, bu anlaşma ile sınır problemlerini büyük ölçüde çözerek diğer alanlarda işbirliğinin de önünü açmışlardır (The New York Times, 2004). Hu yalnızca Rusya değil, tarihte çatışma yaşadığı Hindistan ve Vietnam'la da problemleri çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. 2005'te Hindistan'la Himalaya bölgesini kapsayan alanda sınır problemlerini çözmek üzere bir anlaşma imzalamış, aynı yıl Vietnam'a da bir ziyarette bulunarak, politik ve ekonomik ilişkileri geliştirmek adına, içinde sınır probleminin çözümüne de yer veren bir teklifte bulunmuştur (Xiaobo, 2018).

Bölgesel güvenlik açısından da, 2011 yılında Çin, Laos, Myanmar ve Tayland, Mekong Nehri'nde insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, terör saldırıları gibi suçları önlemek ve güvenliği sağlamak adına ortak devriye karar almışlardır (Xinhua News, 2018). Bu da Çin'in komşularıyla ilişkilerinin gelişmesi ve bölgenin güvenliği açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Hu Jintao dönemi, bazı uzmanlarca farklı yorumlanmaktadır. Bazı akademisyenlere göre Çin'in başarısındaki iki önemli unsur; karşılıklı ekonomik bağımlılık ve iyi komşuluk politikasıdır ancak Hu, komşuluk politikası konusunda bunun tam tersini yapmış ve komşu ülkelerin ABD'yi bölgeye davet etmesine ve bölgede güçlenmesine sebep olmuştur (Tonesson, 2012). Bunun sebeplerinden biri; 2008 ABD Başkanlık seçimlerinde Barack Obama'nın Başkan seçilmesiyle birlikte 'pivot to Asia' yani Asya'ya dönüş/Asya'ya yönelim stratejisiyle Asya'yı önceliğine almış olmasından



kaynaklanmaktadır. Obama'nın Asya'yı önceliği yapması ise Çin'i çevreleme stratejisi olarak algılanmış ve bazı konularda Çin'in daha 'iddialı' davranmasına yol açmıştır.

Hu döneminde Çin'in komşularıyla arasının açılmasına verilen örnekler arasında; Kuzey Kore, 2010'da Güney Kore'ye ait bir gemiyi batırıldığına Çin'in bu olayı kınamayı reddetmesi, 2010'da problemlili adalar olan Senkaku/Diaoyu adaları civarında Japonya'nın tutukladığı Çinli balıkçı teknesi kaptanı olayında, Çin'in olayı ihtiyatlı bir şekilde çözmek yerine bazı ortak projeleri reddetmesi ve açıktan tehditte bulunması, Güney Çin Denizi'nde Vietnam ve Filipinlerle yaşanan anlaşmazlıklar gibi olaylar yer almaktadır (Tonesson, 2012).

Kısaca, Hu Jintao döneminde komşuluk diplomasisi bağlamında daha çok bölge ülkeleriyle ikili anlaşmalar ve işbirliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan, ABD'nin bölgeye ilgisi ve Çin'i çevreleme politikası nedeniyle, Çin'in özellikle Japonya, Filipinler gibi ABD'nin müttefiki ülkelerle bozulan ilişkileri söz konusudur.

### **Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Komşuluk Diplomasisi**

Mart 2013'te devlet başkanı olarak göreve başlayan ve 2017'de yeniden seçilen Xi Jinping dönemi ile birlikte Çin'in komşuluk diplomasisi de yeni bir evreye girmiştir. Xi'nin dış politika ilkelerinde iki unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Çin karakteristiği ile büyük güç diplomasisi (*zhongguo tese daguo waijiao*) ve büyük güç ilişkileri için yeni modeldir (*xinxing daguo guangxi*).

Büyük güç diplomasisi, Çin'in artık gelişmekte olan bir ülke değil, sorumluluklarını yerine getirmeye hazır, büyük bir güç olduğunu ifade etmektedir. Çin'in sorumluluklarını yerine getirmek konusunda en büyük katkısı daha çok BM bünyesinde gerçekleşmektedir. Büyük güç ilişkileri için yeni model ise; Xi'nin 2012'de Washington ziyareti sırasında dile getirdiği bir kavramdır. Hegemonya ya da çatışma yerine, saygı, eşitlik ve karşılıklı faydaya dayalı bir ilişkiyi ifade etmektedir (Qi, 2015, s.350).

Xi'nin dış politikasında öne çıkan diğer unsur da Deng'in *tao-guangyanghui* yani düşük bir profil izleme politikasının yerini 'sosyalizmin büyük başarısı için çabala' (Embassy of the People's Republic of China in the Commonwealth of Australia, 2017) ya da bazı kaynaklarda

'başarı için çabala' (Nien-Chung, 2016, s.83) ilkesinin almış olmasıdır. Tüm bu yeni ilkeler Xi Jinping'in geçmiş liderlere kıyasla çok daha aktif bir dış politika izlediğinin ve izleyeceğinin göstergesidir. Bu bağlamda aslında, göreve gelmeden önce çok daha pasif bir politika izleyeceği tahmin edilen Xi Jinping, aksine göreve geldikten bir hafta sonra ilk denizaşırı turunu yapmış, Rusya ve Tanzanya'yı ziyaret etmiş ve Güney Afrika'daki BRICS Zirvesi'ne katılmıştır. Bir rapora göre 2013'te Mart-Ekim ayları arasındaki yedi aylık süreçte Xi Jinping toplamda 33 gününü yurtdışında geçirmiş, Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da çeşitli uluslararası toplantılara katılıp, liderleri ziyaret etmiştir (Zhang, 2015, s.7).

Xi, ülke içerisinde de daha sert ve aktif politikalar uygulamış, bu bağlamda öncelikle Komünist Parti'nin rolünü güçlendirmiştir. Parti kadroları içerisinde rüşvete karşı bir kampanya başlatan Xi, bunun yanı sıra terörizmle savaş, yabancı hükümet dışı örgütlerin rollerinin sınırlanması, medya üzerindeki kontrolün artırılması gibi uygulamalar getirmiştir (Bader, 2016, s.9).

Komşuluk diplomasisi açısından incelendiğinde, Xi Jinping, Çin'in barışçıl gelişimi açısından komşuluk diplomasisine önceliğine alarak, konuyla ilgili konferanslar düzenlenmesini sağlamış ve 'yakınlık', 'karşılıklı fayda', 'kapsayıcılık' ve 'samimiyet' gibi kavramlarla komşuluk diplomasisinin tanımını belirlemiştir (Xulong, 2013). 2013'de Xi "iyi bir komşu altınla takas edilemez" (China Daily, 2017) diyerek bölgede barış ve güvenliğin sağlanması için, komşu ülkelerle iyi ilişkilerin önemini vurgulamıştır.

Komşuluk diplomasisi çerçevesinde yine aynı yıl 25 Ekim 2013'te Pekin'de Komşuluk Diplomasisi Çalışma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta Xi, çevre ülkelerin Çin'in stratejik gelişimi açısından oldukça önemli olduğunu, dostluk ve işbirliğinin komşu ülkelerle ilişkilerde temel ilkesi olduğunu, komşu ülkelerin Çin'le daha yakın olması ve Çin'i desteklemeleri için daha faydalı şeyler yapacaklarını vurgulamıştır. (China Council for International Cooperation on Environment and Development, 2013). 2013 Konferansı aynı zamanda Kuşak Yol Projesi için de başlangıç olmuştur. Kuşak Yol projesiyle birlikte Çin'in diplomasisinde temel öncelik de ABD'den komşu ülkelere kaymıştır.

21. Yüzyılın İpek Yolu olarak da anılan Kuşak Yol Projesi, 70'ten fazla ülkeyi kapsayan, Asya ve Avrupa hattındaki ülkeler arasında ulaşım, yatırım ve ticaret bağlantısı kuran bir projedir. Proje, eski İpek Yolu'nun Avrupa'ya kadar genişletilmiş şekli olarak düşünülebilir. Kuşak-Yol projesi hem Çin'i iktisadi olarak kalkındıracak hem de Çin'i Rusya'ya, Orta Asya'ya, Güneydoğu Asya'ya, Güney Asya'ya, Batı Asya'ya, Körfez ülkelerine, Orta ve Doğu Avrupa'ya ve Afrika'ya bağlayacaktır. Projenin kapsamındaki ülkelerin çoğu yeni yeni kalkınmakta olan ülkeler olduğundan bu proje ile oluşturulacak pazar, tüm bu ülkelerin ekonomilerine ciddi bir katkı sağlayacaktır. (Durdular, 2016, s.94). 1 trilyon dolardan fazla maliyete sahip olacağı düşünülen proje için Çin şimdiden 210 milyar dolardan fazla yatırım yapmıştır (The Guardian, 2018).

Proje kapsamında karadan ve denizden iki ayrı güzergâh oluşturulması düşünülmektedir. Karadan olan hat İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, deniz hattı ise Deniz İpek Yolu'dur. Bunların ikisi birlikte Kuşak Yol Projesi olarak anılmaktadır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı da kendi içerisinde temel olarak iki alt kısma ayrılmaktadır. Pekin'den başlayıp, Rusya, Almanya ve sonunda İskandinav ülkelerine ulaşan Kuzey Hattı ve Pekin'den başlayıp, Uygur Özerk Bölgesi, Afganistan, Kazakistan, Macaristan ve sonunda Paris, Londra, Hamburg ya da Lizbon'a ulaşan Orta Hat (Chaisse, 2018, s.164). Deniz İpek Yolu ise, Çin limanlarını, Singapur-Malezya-Hint Okyanusu-Kızıl Deniz'i Akdeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı yoluyla Afrika ve Avrupa'ya bağlamaktadır (Bocutoğlu, 2017, s.265-270).

Xi Jinping, 2014'teki Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nda, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (Asian Infrastructure Investment Bank -AIIB), kurulmasını önermiş ve Çin'in bankaya gelecekte yaklaşık kırk milyar dolarlık destekte bulunacağını vaat etmiştir (Durdular, 2016, s.80). Bankanın amacı Asya bölgesindeki altyapı yatırımları için finansman sağlamaktır, kısaca bankanın önemli bir kredi mekanizması işlevi bulunmaktadır.

Çin için komşularıyla artan ekonomik bağları, bölgenin güvenlik ve istikrarını da etkilemektedir. Bu bağlamda Kamboçya, Myanmar, Laos, Moğolistan gibi küçük ülkeler Çin'in hegemonik etkisi için hayati derecede önem taşımaktadır (Liping, 2017). Bu çerçevede; örneğin, Xi 2014 Ekim ayında Moğolistan'ın Ulan Batur şehrindeki konuşmasında, Çin'in top-

lam ithalat ve ihracatının 4.16 trilyon doları aştığını, gelecekteki 5 yıl içerisinde Çin'in ithalatının 10 trilyon doları aşacağını ve Çin'in getirdiği piyasa fırsatlarından yakın komşu Moğolistan'ın faydalanmaya hazır bulunması gerektiğini dile getirmiştir. Çin ve Moğolistan'ın coğrafi yakınlıklarına vurgu yapan Xi, Moğolistan'a bir Çin atasözüyle atıfta bulunmuştur, s. "Ay ışığını ilk, su kenarındaki çadır alır" (A water-front pavilion gets the moonlight first) (CGTN America, 2014). Xi Jinping 2015'te Singapur'a düzenlediği bir seyahatte de, komşuluğun Çin'in etraflı diplomasisi içinde önemli bir yere sahip olduğunu, Çin'in komşularıyla barış, istikrar ve gelişimi sağlamayı görev edindiğini ve Kuşak-Yol projesinden tüm komşuların yarar sağlayarak Çin'in başlıca işbirliği ortakları olacağını açıklamıştır (Xue vd., 2016).

Pakistan da bu projede büyük önem taşıyan ülkelerden biridir. 2017 Kasım ayında Xi, Pakistan ve Çin'in stratejik işbirliği ortakları olduğunu ve Çin'in komşuluk diplomasisinde Pakistan'ın her zaman önceliği olduğu açıklamıştır. Pakistan'la ilişkileri geliştirmek adına Kuşak-Yol Projesi, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, ikili ticari, savunma, terörü önleme, kültür alanlarında çeşitli anlaşmalar vardır. Yetkililere göre Çin'in Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nu geliştirmek için 60 milyar dolardan fazla yatırım yaptığı söylenmektedir (NDTV, 2017).

Diğer tarafta Kuşak-Yol Projesi, ABD'nin bölgedeki gücü ve çıkarları açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. ABD Başkanı Barack Obama'nın, iktidara geldiğinde bölgeye yönelik olarak başlattığı 'pivot to Asia' stratejisiyle başlayan politikaları, Çin'i çevreleme kapsamında Trans-Pasifik Ortaklığı'nun (TPP) kurulmasıyla devam etmiştir. Bölgede ticareti geliştirmeyi amaçlayan ve 12 ülkenin imzaladığı anlaşmadan ABD, Trump'ın iktidara gelmesiyle çekilmiştir. ABD'nin bölgeden çekilmesi bir nevi Çin'in bölgede önünü açmış görünmektedir.

Çin'in Kuşak-Yol başta olmak üzere bölgedeki aktif politikaları karşısında ABD de, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun 'Indo-Pasifik Ekonomik Vizyonu' çerçevesinde bölgeye yatırımlarını artırarak sürdürmektedir. Teknoloji, enerji ve altyapı için 113 milyon dolarlık hükümet yatırımının yanı sıra, ABD, Japonya ve Avusturalya arasında üçlü bir yatırım anlaşması yapılması planlanmaktadır. Ayrıca ABD, Moğolistan'la da yeni su kaynaklarının geliştirilmesi için 350 milyon dolarlık bir yatırım anlaşması yapmıştır (Jiangtao vd., 2018).

## Xi Jinping'in Dış Politikasına Yönelik Eleştiriler

Xi Jinping, iktidara geldiğinden bu yana Çin'in sorumluluk sahibi büyük bir güç olduğunu, uluslararası sistemi değiştirmek istemediğini, sistemin kurallarına uyumlu hareket edeceğini ve barışçıl gelişimini sürdüreceğini dile getirirse de Xi'nin gerek dış politikası gerekse geliştirdiği Kuşak-Yol gibi projeler çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır.

Örneğin Çin'in Kuşak-Yol projesinin, Çin'in hem yakın komşularıyla hem de uzak bölgedeki ülkelerle ilişkilerini karşılıklı bağımlılık çerçevesinde geliştireceği varsayılsa da, bazı uzmanlar projeyi ve Xi Jinping'in dış politika uygulamalarını Çin'in uluslararası sistemin kurallarına yeniden ve kendi çıkarlarına göre yazmak istemesi şeklinde yorumlamaktadır (Rühlig, 2018).

Kuşak-Yol projesini eleştirenlerden biri de Foreign Policy yazarlarından Tanner Greer'dir. Greer'e göre Kuşak-Yol projesi büyük bir başarısızlıktır. Proje için ülkelere, planlanandan çok daha fazla para harcanmasına rağmen, bu ülkelerden henüz ne yatırımcılar için ne de Parti için bir kazanım sağlanmamıştır. Hatta çevre ülkelerden bazı olumsuz tepkiler gelmektedir. Örneğin, Maldivlerin yeni cumhurbaşkanı Kuşak-Yol'u hemen terk edilmesi gereken büyük bir aldatmaca ve borç tuzağı olarak görmektedir. Malezya Başbakanı da projeyi 'yeni sömürgecilik' olarak nitelendirmiştir. Bangladeş'te de en aktif işleyen Kuşak-Yol projelerinden biri olan Çin Limanı Mühendislik Şirketi rüşvet suçlamasıyla kara listeye alınmıştır (Greer, 2018).

Diğer bir taraftan Doğu Asya bölgesi her an bir sıcak çatışmanın yaşanabileceği en riskli bölgelerden biridir ve bölgede birçok çözülemeyen sorun mevcuttur. Bu sorunlar karşısında Çin, bir yandan bölge ülkeleriyle komşuluk ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan da ekonomik ve askeri gücünü kullanarak, sorunlar karşısında bölge ülkelerini zorlamakta ve baskı yapmaktadır. Justyna Szczudlik-Tatar'a göre, Çin'in Kuşak-Yol gibi projeleri görünürde Çin'in temel katkı sağlayıcı olduğu ve bölge ülkelerinin ciddi fayda sağlayacağı iyi niyetli girişimler gibi görünse de, aslında bunun altında yatan şey Çin'in iyi niyetinden ziyade bölgede liderliğini kurabilmesi ve ABD etkisini sınırlandırabilmesi için yapılan girişimler (Szczudlik-Tatar, 2015).

Çin'in komşuluk diplomasisini zorlayan en büyük sorunlardan biri Güney Çin Denizi sorunudur. Denizin neredeyse tamamında hak iddia eden Çin, askeri harcamalarını da giderek artırmakta ve bu sayede denizde hak iddia eden diğer devletler üzerinde baskı kurabilmektedir. Çin'in askeri bütçesi 2019 yılı için %7.5'lik bir artışı hedeflemektedir. Her ne kadar 2018 yılındaki %8.1'lik artışa göre daha düşük gibi görünse de bölgede askeri tansiyonun azalmasına bir etkisi olacak gibi görünmemektedir (Olsen, 2019).

Güncel olarak Çin'in iyi komşuluk diplomasisini zorlayacak gelişmelerden biri de Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorunudur. Hindistan'ın, Hindistan ve Pakistan arasında özerk bölge olarak adlandırılan Keşmir'in bu statüsünü tek taraflı olarak kaldırma kararıyla birlikte, iki ülke arasında ilişkiler gerilmiştir. Sorunun Çin'i ilgilendiren kısmı ise; iki ülkenin bölgeye getireceği istikrarsızlığın yanı sıra, Hindistan'ın Çin'le de henüz netleşmemiş sınır problemleri olmasıdır. Hindistan, Keşmir hamlesinden sonra, Çin'in yönetiminde bulunan ama kendisinin olduğunu iddia ettiği Aksai Chin bölgesi için de bir hamle yapabilir ve bu durum iki ülkeyi çatışmaya sürükleyebilir.

## Sonuç

1970'lerin sonunda başlayan reformlarla, ekonomik olarak dış dünyaya açılan Çin, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiş ve günümüzde ABD'den sonra ikinci büyük ekonomi konumuna gelmiştir (The World Bank). Çin'in bu hızlı büyümesi zaman içerisinde 'Çin tehdidi' algısına yol açmış ve durumdan endişe duyan ABD, Çin'i bölgede çevrelemek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Çin, hem ekonomik büyümesine devam etmek hem de Çin tehdidi algısını kırmak amacıyla öncelikle komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Çin, yeni-liberal kurumsalcıların da desteklediği, ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığın artmasının devletler arasındaki işbirliğini gerekli kılacağı ve bu ekonomik çıkarların uluslararası rejim ve kurumların oluşturulmasına öncülük edeceği düşüncesi ile çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Komşularıyla ilişkilerine bakıldığında Çin, 1949 yılından bu yana uzunca bir süre güç kullanımı ve çatışmaları önlemek için erteleme stratejisi izlemiştir. Hu Jintao'nun son iki yılında ise Çin, özellikle tartışmalı deniz alanları konusunda daha agresif bir tutum takınmış ve Tayvan, Tibet ve Sincan bölgesinin yanı sıra Güney Çin Denizi'ni de temel çıkarları içerisine koymuştur (Suisheng, 2012). Hu Jintao döneminde, ABD'nin 'pivot to Asia' stratejisinin de etkisiyle konuyla ilgili somut bir adım atılmasa da, komşuluk diplomasisi bağlamında daha çok bölge ülkeleriyle ikili anlaşmalar ve işbirliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Mao'dan sonra Çin'in en güçlü lideri olarak anılan Xi Jinping dönemi ise Çin'in, çok daha proaktif bir politika izleyerek, özellikle komşularla ilişkilerde daha somut adımların atıldığı, önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Xi döneminde artık kendini sorumluluk sahibi büyük güç olarak konumlandıran Çin'in attığı en büyük adım, modern İpek Yolu projesi olan ve 70'ten fazla ülkeyi kapsayan Kuşak Yol projesidir.

Xi Jinping döneminde ortaya atılan Kuşak Yol projesi gibi projeler, Çin'in hem sınır komşularıyla hem de diğer ülkelerle arasında karşılıklı bağımlılık ve işbirliğini artırmakta, bunun da yeni liberal kurumsalcılığın iddia ettiği gibi devletler arasında güvensizliğin azaltılmasında rol oynayarak, savaş/çatışma ihtimalini azaltması beklenmektedir. Ancak son dönemlerde Çin-ABD arasında yaşanan ticaret savaşları, Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorununun alevlenmesi, Çin'in askeri harcamalarını artırması, bazı komşu ülkelerin Kuşak-Yol projesini Çin'in hegemonyasını kurmak istemesi olarak algılaması gibi sebepler Çin'in iyi komşuluk diplomasisini sarsıyor görünmektedir. Kuşak-Yol projesi henüz yeni bir proje olduğundan getirilerinin ne olacağını belirlemek şu an güç görünmektedir. Projenin gidişatı ve komşuluk diplomasisi, Xi'nin mevcut problemler karşısında izleyeceği stratejilere bağlıdır.

Sonuç olarak Hu Jintao ve Xi Jinping dönemleri karşılaştırıldığında Xi Jinping döneminde Çin'in komşuluk diplomasisi bağlamında çok daha büyük projeler geliştirdiği görülmektedir. Yeni liberal kurumsalcılık bağlamında değerlendirildiğinde de Xi Jinping'in dış politika ilkeleri, yapılar ve söylemler yeni liberal kurumsalcılık teorisiyle örtüşmektedir. Ancak yeni-liberal kurumsalcılık bağlamında atılan adımların bölgede istikrarın sağlanmasında yeterli olup olmayacağı Xi'nin mevcut problemler karşısında atacağı adımlara bağlıdır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**China's Neighbourhood Diplomacy in the  
Framework of Neoliberal Institutionalism:  
A Comparative Perspective of Hu Jintao and  
Xi Jinping Periods**

\*

Cemre Pekcan

*Çanakkale Onsekiz Mart University*

With the establishment of international organizations such as the UN, World Bank or IMF and the emergence of globalization during 1980s, regime theories began to come into prominence in the IR discipline. In international relations, regime theory, which can be defined as the indirect or explicit principles, norms, rules and decision-making procedure where the expectations of the actors are directed to a certain point, revived neo-liberal institutionalism pioneered by Robert Keohane and Joseph Nye. Neo-liberal institutionalism, which is a positive approach, claims that interdependence between states increased cooperation and due to this cooperation, wars will be reduced.

Today, the 'China Threat' theory, which is influenced by Western IR theories, is one of the most debated subjects. China has made several attempts to break this perception of threat such as; emphasizing Confucian values, creating political principles of 'peaceful development', 'harmonious world', 'harmonious society', expressing that China will not seek to be the hegemon etc. At the same time, China is increasing its participation in international organizations, keeping good relations with the neighbors to ensure peace and security of the region and developing various projects.

People's Republic of China, established in 1949, followed a closed policy until Mao's death in 1976. After Mao, one of the most influential persons of Chinese history, Deng Xiaoping, started a reform programme which is called 'Four Modernizations' and opened up China to the world economically. With this opening up, China adopted periphery policy (周



边, zhōubiān) which is also known as good neighbourhood policy, to provide peace and security in the region and to restore its image. After Deng Xiaoping, Jiang Zemin came to power and during his period, he tried to improve relations with neighbouring countries through good neighbourhood policy, after 1989 Tiananmen Square incident.

Neighbourhood diplomacy, which is an important element of Chinese foreign policy, was first emphasized in 2002, during 16th Party Congress. After a year, Chinese Prime Minister Wen Jiabao used terms such as 'good neighbourhood, secure neighbourhood and prosperous neighbourhood' to describe China's goals for its neighbours.

During the presidency of Hu Jintao between 2003-2013, four principles came into prominence. These are; peaceful rise, peaceful development, harmonious society and harmonious world. All these principles are basically stated that China is a developing power, however, instead of creating a new world order such as previous powers, it will develop within the international status-quo and norms while contributing to the world peace. Good neighbourhood policy during Hu Jintao period was seen as a part of Hu's harmonious world policy.

Withing the framework of good neighbourhood policy, Hu Jintao visited several countries and signed bilateral agreements in many different fields. During Hu period, one of the most important initiative was the Six-Party Talks hosted by China between 2003-2008 to solve the North Korea's nuclear problem peacefully. In addition, the agreement with Russia in 2004 to solve the border disputes and joint patrol in Mekong River with Laos, Myanmar and Thailand to prevent crimes such as drug trafficking and terrorism were other important initiatives of Hu period.

China's neighbourhood diplomacy has entered a new phase with Xi Jinping who started his presidency in 2013 and relected in 2017. With Xi Jinping, China began to state that it is no longer a developing power anymore, instead it is a great power ready to fulfill its responsibilities. Xi Jinping pays special importance to neighbourhood diplomacy and on October 25, 2013, Neighbourhood Diplomacy Working Conference was held in Beijing. This conference, at the same time was a start for Belt and Road Project. With this project, neighbouring countries were given priority instead of the US.

Belt and Road Project includes more than 70 countries and established transport, investment and trade links between Asia and Europe. Project can be considered as an extended version of ancient Silk Road to Europe. For China, which has already heavily invested to project, the huge market created by this project will contribute to the economies of the countries through mutual benefit and cooperation.

In addition to Belt and Road, small countries such as Cambodia, Myanmar, Laos and Mongolia are also very important for China's hegemonic influence and stability of the region. Therefore, Xi made special visits to these countries and signed many agreements. Also on November 2017, Xi stated that Pakistan and China are strategic cooperation partners and Pakistan has a priority in China's neighbourhood diplomacy.

Comparing the neighbourhood diplomacy of two leaders, it is seen that bilateral relations were more important in Hu Jintao period however, he took wrong steps regarding some regional problems. Of course Obama's pivot to Asia and containment policy had an important effect on this. During Xi Jinping period, it is seen that much larger projects were developed in the context of neighbourhood diplomacy. When evaluated in the context of neo-liberal institutionalism, Xi Jinping's policy principles, actions and discourses coincide with the theory of neo-liberal institutionalism. However, whether the steps taken as part of neo-liberal institutionalism will be sufficient to ensure the stability of the region will depend on Xi's actions against current problems.

## Kaynakça / References

- 75th Joint Patrol on Mekong River Completed.( Ekim 26, 2018). *Xinhua News*, 05.11.2018 tarihinde [http://www.xinhuanet.com/english/asiapacific/2018-10/26/c\\_137560703.htm](http://www.xinhuanet.com/english/asiapacific/2018-10/26/c_137560703.htm) adresinden erişilmiştir.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*, 4. Baskım, İstanbul: Alfa Yayınları,
- Bader, J. A. (2016). How Xi Jinping sees the World...and why, *Asia Working Group Paper 2: Order from Chaos*, Foreign Policy at Brookings.
- Bocutoğlu, E. (2017). Çin'in "bir kuşak-bir yol" projesinin ekonomik ve jeopolitik sonuçları üzerine düşünceler. *International Conference on Eurasian Economies*, 265-270.

- Cabres, M. D. (2011). *China's peaceful rise and the good neighbor policy*. 01.12.2018 tarihinde <http://www.eurstrat.eu/chinas-peaceful-rise-and-the-good-neighbor-policy/> adresinden erişilmiştir.
- Chinese President Xi speaks at Mongolian parliament. (2014). *CGTN America*, 29.11.2018 tarihinde <https://america.cgtn.com/2014/08/22/chinese-president-xi-speaks-at-mongolian-parliament> adresinden erişilmiştir.
- Chaisse, J. (2018). China's belt and road initiative: Mapping the World's normative and strategic implications. *Journal of World Trade*, 52(1),163-186.
- Chao, C. ve Chih-Chia H. (2008). "The worldviews of Chinese Leadership and Sino-US Relations, (Ed. Suisheng Zhao.), *China and the United States* içinde (s.81-105).Palgrave Macmillan:New York.
- China Council for International Cooperation on Environment and Development (2013), Important Speech of Xi Jinping at Peripheral Diplomacy Work Conference, 01.12.2018 tarihinde [http://www.cciced.net/cciceden/NEWSCENTER/LatestEnvironmentalandDevelopment-News/201310/t20131030\\_82626.html](http://www.cciced.net/cciceden/NEWSCENTER/LatestEnvironmentalandDevelopment-News/201310/t20131030_82626.html) adresinden erişilmiştir.
- China Daily. (2017). Keywords from China's major-country diplomacy: China's neighboring & African policy, 29.11.2018 tarihinde [http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-09/15/content\\_32039501.htm](http://www.chinadaily.com.cn/china/2017-09/15/content_32039501.htm) adresinden erişilmiştir.
- Dunne, T., Milja, K. ve Steve, S. (2016). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Disiplin ve çeşitlilik*, (Çev. Ö. Keleş), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Durdular, A. (2016). Çin'in kuşak-yol projesi ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi. *Avasya Etüdüleri*, 49(1), 77-97.
- Embassy of the People's Republic of China in the Commonwealth of Australia (2017), Xi Jinping Delivers Report to CPC Congress, 29.11.2018 tarihinde [http://au.chinaembassy.org/eng/gdtp\\_16/t1502670.htm](http://au.chinaembassy.org/eng/gdtp_16/t1502670.htm) adresinden erişilmiştir.
- Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Indonesia (2015). Joint Statement on strengthening comprehensive strategic partnership between the people's Republic of China and The Republic of Indonesia, 12.12.2018 tarihinde <http://id.china-embassy.org/eng/zgyyn/zywx/t1249223.htm> adresinden erişilmiştir.
- Geis, J. P. ve Blaine, H. (2009). Harmonious society: Rise of the New China." *Strategic Studies Quarterly*, 3(4), 75-94.

- Goldstein, Joshua S.; Jon C. P. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, (Çev. Haluk Özdemir), Ankara: BB101 Yayınları.
- Greer, T. (2018). "One Belt, One Road, One Big Mistake", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder/> (Erişim: 19.08.2019).
- Guoli, L. (2008). Domestic sources of China's emerging grand strategy. *Journal of Asian and African Studies*, 43(5), 543-561.
- Guoli, L. (2003). Leadership transition and Chinese foreign policy. *Journal of Chinese Political Science*, 8(1&2), 101-117.
- Hasenclever, A.; Peter, M. ve Volker, R. (2000). Integrating Theories of International Regimes. *Review of International Studies*, 26(1),3-33.
- Jiangtao, S.; Churchill, O. (2018). US competes with China's 'Belt and Road Initiative' with US\$113 million Asian investment programme", *South China Morning Post*, 31.10.2018 tarihinde <https://www.scmp.com/news/china/economy/article/2157381/us-competes-chinas-belt-and-road-initiative-new-asian-investment> adresinden erişilmiştir.
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the World Political Economy*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- Keohane, R. O.; Joseph S. N. (1977). *Power and Interdependence*, Boston: Little Brown.
- Krasner, S. D. (1983). *International regimes*. Cornell University Press: USA.
- Lanteigne, M. (2009). *Chinese Foreign Policy: An Introduction*, Routledge.
- Liang, X. (2018). The Six-Party Talks at a Glance, *Arms Control Association*, 05.11.2018 tarihinde <https://www.armscontrol.org/factsheets/6partytalks> adresinden erişilmiştir.
- Liping, S. (2017). China'a approach to its neighbors in Xi's New Era, 02.12.2018 tarihinde <https://modern diplomacy.eu/2017/11/23/china-s-approach-to-its-neighbors-in-xi-s-new-era/> adresinden erişilmiştir.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: Norton.
- NDTV (2017). Pakistan will be our 'priority' in neighbourhood diplomacy: China, 12.12.2018 tarihinde <https://www.ndtv.com/world-news/pakistan-will-be-our-priority-in-neighbourhood-diplomacy-china-1778202> adresinden erişilmiştir.
- Nien-chung, C. L. (2016). China's new foreign policy under Xi Jinping, *Asian Security*, 12(2), 82-91.

- Olsen, K. (2019). "China's defense spending is growing more slowly. But that doesn't mean military tensions are easing", CNBC, <https://www.cnbc.com/2019/03/05/china-defense-budget-slowng-growth-in-2019-military-spending-.html> (Erişim: 19.08.2019).
- Organski, A.F.K. (1958). *World politics*. New York Knopf.
- Qi, H. (2015). China debates the new type of great power relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 8(4), 349-370.
- Pekcan, C. (2017). "Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arasında Çin-ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 1127-1155.
- Rühlig, T. (2018). A 'New' Chinese foreign policy under Xi Jinping", *Institute for Security&Development Policy*, 18.08.2019 tarihinde <http://isdpeu/publication/new-chinese-foreign-policy-xi-jinping-implications-european-policy-making/> adresinden erişilmiştir.
- Stein, A. A. (2008). Neoliberal Institutionalism. Eds. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal) *The Oxford Handbook on international relations* içinde (s. 201-221.), New York: Oxford University Press.
- Su, H. (2009). Harmonious world: The conceived international order in framework of China's foreign affairs. (Ed. Masafumi Iida), *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, içinde (s. 29-55.), NIDS Joint Research Series, No.3.
- Suisheng, Z. (2012). Hu Jintao's foreign policy legacy. *E-International Relations*, 14.11.2018 tarihinde <https://www.e-ir.info/2012/12/08/hu-jintaos-foreign-policy-legacy/> adresinden erişilmiştir.
- Swaine, M. D. (2014). Chinese Views and Commentary on Periphery Diplomacy. *China Leadership Monitor*, No.44.
- Szczudlik-Tatar, J. (2015). Dual-track neighbourhood policy: Solidifying China's leadership in Asia, *The Polish Institute of International Affairs*, 758(26).
- What is China's Belt and Road Initiative (2018). *The Guardian*. 29.11.2018 tarihinde <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer> adresinden erişilmiştir.
- Putin and Hu Resolve Border Disputes. (2004). *The New York Times*. 14.11.2018 tarihinde <https://www.nytimes.com/2004/10/15/world/asia/putin-and-hu-resolve-border-disputes.html> adresinden erişilmiştir.

- The World Bank. (2019). The World Bank in China, 18.09.2019 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview> adresinden erişilmiştir.
- Tonesson, S. (2012). China's boomerang Diplomacy, 10.12.2018 tarihinde <https://yaleglobal.yale.edu/content/chinas-boomerang-diplomacy> adresinden erişilmiştir.
- United Nations Summit. (2005). Statement by H.E. Hu Jintao President of the People's Republic of China At the United Nations summit New York, 07.11.2018 tarihinde <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Wiltse, E. Ç. (2014). Liberalizm, İşbirliği, kolektif güvenlik ve neoliberal kurumsalcılık. (Ed. Evren Balta), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (s. 137-141.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Xiaobo, H. (2018). China's relations with its neighbours, *Encyclopedia Britannica*, 14.11.2018 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/Chinas-Relations-with-Its-Neighbors-1106231> adresinden erişilmiştir.
- Xue, L. ve Zheng, Y. (2016). A blueprint for China's neighbourhood diplomacy. *The Diplomat*, 12.12.2018 tarihinde <https://thediplomat.com/2016/03/a-blueprint-for-chinas-neighborhood-diplomacy/> adresinden erişilmiştir.
- Xulong, C. (2013). Xi Jinping opens a new era of China's periphery diplomacy. *US-China Focus*, 10.12.2018 tarihinde <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/xin-jinping-opens-a-new-era-of-chinas-periphery-diplomacy/> adresinden erişilmiştir.
- Young, O. R. (1989). *International cooperation: Building regimes for natural resources and the environment*. Cornell University Press: New York.
- Zhang, C. (2013). Historical changes in relations between China and its neighboring countries (1949-2012), *Asia Paper*, Institute for Security and Development Policy.
- Zhang, J. (2015). China's new foreign policy under Xi Jinping: Towards peaceful Rise 2.0'?, *Global Change, Peace & Security*, 27(1), 5-19.

**Kaynakça Bilgisi / Citation Information**

Pekcan, C (2019). Yeni-liberal kurumsalcılık çerçevesinde Çin'in komşuluk diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping dönemlerine karşılaştırmalı bir bakış. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2867-2892. DOI:10.26466/opus.594562

## Sağlık Yöneticilerinin Liderlik Özellikleri <sup>1</sup>

DOI: 10.26466/opus.555047

\*

Hamide Nur Çevik Özdemir\* - Rahman Çakır\*\* - Rıdvan Küçükali \*\*\*

\* Arş.Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Afyonkarahisar/Türkiye

E-Posta: [hnurcevik@aku.edu.tr](mailto:hnurcevik@aku.edu.tr)

ORCID: [0000-0002-1199-8801](https://orcid.org/0000-0002-1199-8801)

\*\* Dr.Öğr Ü., Giresun Üniversitesi Eğitim Fak. Temel Eğitim Bölümü Giresun/Türkiye

E-Posta: [rahman.cakir@giresun.edu.tr](mailto:rahman.cakir@giresun.edu.tr)

ORCID: [0000-0003-1752-3855](https://orcid.org/0000-0003-1752-3855)

\*\*\* Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Erzurum /Türkiye

E-Posta: [ridvankucukali@atauni.edu.tr](mailto:ridvankucukali@atauni.edu.tr)

ORCID: [0000-0001-7254-3723](https://orcid.org/0000-0001-7254-3723)

### Öz

Sağlıkta liderlik, hasta ya da sağlam bireye, bakımın ve tedavinin sağlanmasında belirli amaçlara ulaşabilmek için sağlık yöneticilerinin diğer sağlık çalışanlarını etkilediği bir süreçtir. Klinik liderlik ise; bir sağlık kurumundaki, bölümündeki, birimindeki klinisyenlerin, hastaya birebir hizmet sunumunun yanı sıra bu hizmet sunumunun çok daha iyi olması için gayret göstermesi ve bu gayretle politikaları, prosedürleri ve sistemleri değiştirme gücü ve yeteneğidir (Budak ve Özer, 2017). Günümüzde gelişen ve değişen sağlık kurumları, sağlık alanındaki rekabetleşme, sağlıkta özelleşme gibi faktörler nedeniyle artık sağlık hizmetlerinin tüm kademelerindeki yöneticilerden liderlik davranışlarını gösterebilmesi beklenmektedir. Sağlık yöneticilerinin liderlik özellikleri bireysel ve kurumsal başarıda önemli bir etkidir (Duygulu ve Kubilay, 2008). Araştırma literatür incelemesi olup, kesitsel-tanımlayıcı niteliktedir. Verilerin toplanmasında Kartal ve Kantek (2015) tarafından hazırlanan veri kodlama formu referans alınarak, verilerin analizi, verilerin özetlenmesi için standart bir veri özetleme formu geliştirilmiş ve veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Veri özetleme formunda her çalışma için çalışmanın yazarı, yayın yılı, türü, örneklem büyüklüğü, yeri, kullanılan anketler ve formlar kodlanmıştır. Araştırma sonuçları sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik becerilerini geliştirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fakat konuyla ilgili yapılan çalışmalar yeterli sayıda olmayıp, mevcut durumun daha objektif olarak ortaya konulmasına, sağlık alanındaki yöneticilerin liderlik özelliklerinin daha detaylı olarak incelenmesine gereksinim vardır.

**Anahtar Kelimeler:** Sağlık, Sağlık Yöneticisi, liderlik, Klinik Liderlik.

<sup>1</sup> Bu çalışma Kıbrıs'ta düzenlenen VI. Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir



## Leadership Characteristics of Health Managers

\*

### Abstract

*Leadership in health is a process in which health managers influence other health care workers to achieve specific goals in providing care and treatment to patients or healthy people. Clinical leadership is the ability of clinicians in a health institution or a department to strive for a better general or one-to-one service delivery to the patient, and the initiative to change policies, procedures and systems through this effort (Budak & Özer, 2017). Nowadays, it is expected to show leadership behaviors from managers at all levels of health services due to factors such as developing health institutions, competitiveness in health, and privatization. Leadership characteristics of health managers are an important factor in individual and corporate success (Duygulu and Kubilay, 2008). This study is a cross-sectional descriptive literature review. For data collection, the data coding form prepared by Kartal and Kantek (2015) was used as a reference; a standard data summary form was developed for data summary, and data received in the study were analyzed in SPSS program. For each study in the data summary form, the author of the study, year of publication, type, sample size, location, questionnaires and forms were coded. Research results reveal the necessity of developing leadership skills of managers in health institutions. However, there is not a sufficient number of studies on the subject and it is necessary to present the current situation more objectively and examine the leadership characteristics of the managers in the field of health in more detail.*

**Keywords:** *Health, Health Manager, Leadership, Clinical Leadership.*

## Giriş

Sağlık hizmetlerindeki hızlı değişimler, gelişmiş ve üretken toplum yaratma çabası, karmaşık teknolojilerin kullanılması, rekabetin artması, yoğun insan ilişkilerinin yer alması sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik davranışları göstermesini gerekli kılmaktadır. Liderlik kavramı, bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme, bu amaçlar doğrultusunda harekete geçirebilme bilgisi ve yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Ardahan ve Konal, 2017; Yılmaz ve Kantek, 2016). Liderlik diğerlerinin göremediği fırsatları fark etme ve bu fırsatları organizasyon yararına kullanabilmedir. Liderler, belirli bir vizyon çerçevesinde diğerlerini etkileyerek onların istekle çalışmasını sağlar (Ardahan ve Konal, 2017; Serinkan ve İpekçi, 2005). Bütün liderlikle ilgili tanımlara bakıldığında genelde ortak nokta olarak etki, vizyon, harekete geçirme, süreç, yönlendirme ve misyon gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır (Yavuz, 2015). İyi bir yönetici kendisi ile beraber çalışan diğer bireyleri etkileyemezse o kurum içerisinde bir takım problemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Yöneticilerin içinde bulunduğu şartlar altında gösterdiği liderlik davranışları liderlik tarzı olarak tanımlanır. Yöneticilerin kişisel özellikleri, hedef kitlenin niteliği, yöneticinin sahip olduğu liderlik gücü, organizasyondaki pozisyonu liderlik tarzlarının ortaya çıkmasında etkilidir (Yılmaz ve Kantek, 2016). Güç ve etki kavramı dikkate alındığında iki lider tipi ortaya çıkmaktadır. Formal lider; otoritesi sayesinde grup üzerinde etkili olur. İnfomal lider ise; otoritesi sayesinde yönettiği grupla bütünleşir. Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi liderlik statüden çok kişilik özelliklerine dayalıdır. Bunun için örgütlerin gelişmesinde liderin davranışları etkili olmaktadır. Çünkü lider hem örgütün varlığı açısından gerekli hem de o örgütün devamlılığı için olması gereken etkili bir unsurdur (Yavuz,2015). Ancak liderlik yaklaşımları örgütün içinde bulunduğu şartlara göre örgüt ve yönetim kuramları açısından değişiklik gösterecektir. Bu bağlamda liderlik tarzı kurumun kendi kültürünü de etkileyerek diğer kişi ve kurumlar tarafından o liderin ortaya koyduğu etkililik biçimine göre algılanmasını sağlayacaktır.

Sağlıkta liderlik, hasta ya da sağlam bireye, bakımın ve tedavinin sağlanmasında belirli amaçlara ulaşabilmek için sağlık yöneticilerinin

diğer sağlık çalışanlarını etkilediği bir süreçtir. Klinik liderlik ise; bir sağlık kurumundaki, bölümündeki, birimindeki klinisyenlerin, hastaya birebir hizmet sunumunun yanı sıra bu hizmet sunumunun çok daha iyi olması için gayret göstermesi ve bu gayretle politikaları, prosedürleri ve sistemleri değiştirme gücü ve yeteneğidir (Budak ve Özer, 2017). Her kurumun ve her bireyin kendine özgü bir liderlik anlayışı ve bu anlayışı uygulayabilme özelliği vardır. Günümüzde gelişen ve değişen sağlık kurumları, sağlık alanındaki rekabetleşme, sağlıkta özelleşme gibi faktörler nedeniyle artık sağlık hizmetlerinin tüm kademelerindeki yöneticilerden liderlik davranışlarını gösterebilmesi beklenmektedir. Sağlık yöneticilerinin liderlik özellikleri bireysel ve kurumsal başarıda önemli bir etkidir (Duygulu ve Kubilay, 2008). Sağlık hizmetlerinin sunumunda yöneticilik ve liderliğin önemi büyüktür. Sağlık kurumları ve sağlık sistemleri büyük ve karmaşık yapılardır. Bu nedenle sağlık hizmeti sunan personelin iş birliği yapması, uyum göstermesi ve faaliyetlere koordine edilmesi gerekmektedir. İşbirliğinin sağlanıp sürdürülmesi içinde yöneticilerin liderlik davranışlarını etkin bir şekilde gösterip, kullanabilmeleri gerekmektedir (Ardahan ve Konal, 2017). Bu kurumlarda personeller arasındaki uyumun artırılması ve koordinasyonun sağlanmasında etkin olan kişi sağlık liderleridir.

Sağlık kurumlarındaki yöneticilerin sergiledikleri olumlu liderlik davranışları arttıkça, çalışanların performansı, iş doyumunu ve hizmet kaliteleri üzerindeki etkileri de pozitif olmaktadır. Yönetimsel süreçler ve politikalar, başarılı liderlik davranışlarıyla sağlık çevresine yeni bir bakış açısı getirmekte, sağlık kurumlarında kaliteyi arttırarak, hastalar ve çalışanlar için yararlı ortamlar oluşturabilmektedir (Lombardi, 2017).

Bu bağlamda bir çok liderlik tipinden bahsetmek mümkün olacaktır. Özellikle sağlık liderliği ile ilgili yapılan çalışmalarda öne çıkan en önemli liderlik tiplerinden birisi dönüşümcü liderliktir. Çünkü toplumdaki değişimin hızlı olduğu dönemlerde ve sosyoekonomik sorunların arttığı kriz ortamlarında dönüşümcü liderlik en etkili liderlik biçimidir (Gedikoğlu, 2015). Özellikle bu dönemlerde dışarıdan gelen taleplerin karşılanması ve diğer örgütlerde ortaya çıkan olumlu değişikliklerin yakalanması açısından dönüşümcü liderliğe ihtiyaç vardır. Ayrıca bu anlamda etkileşimci liderlikte önemlidir. Etkileşimci lider kendi dışındaki

çalışanları izler ve onların performanslarını değerlendirerek, bir işi ne kadar iyi yapıp yapmadıklarını belirler. Yaptığı değerlendirme sonucunda başarılı olanları takdir ederek ödüllendirir veya yetersiz olanları belirleyerek onların bu yetersizliklerini gidermeye çalışır. Özellikle sağlık sektöründe hata yapma riskinin olumsuz sonuçlara yol açacağını düşündüğümüzde sağlık personelinin eğitilmesinin önemi bir kat daha artmaktadır (Gedikoğlu, 2015). Bu bağlamda personelin yetiştirilmesi açısından etkileşimli liderlerin varlığı daha da önem arz etmektedir.

Bir başka liderlik biçimi de paternalist liderdir. Çalışan ile lider arasındaki ilişki çok önemlidir. Burada lider çalışanını koruyup gözetir. Hatta bunu sadece iş ortamında yapmaz özel hayatında da yapar. Çalışanda bu durumu gönüllü olarak kabul eder. Paternalist liderliğin üç önemli boyutu vardır (Korkmaz, Gökdeniz ve Zorlu, 2018). Bunlar; yardımseverlik, ahlakilik ve otoriterliktir. Örgüt içerisinde çalışanlarla ilgelenen bir başka liderlik türü de demokratik liderliktir. Demokratik lider çalışanların görüşlerini alır ve uygulamada bunlarada yer verir. Böylece örgüt içi çatışmaları engellemiş olur. Ayrıca demokratik liderler, örgüt çalışanlarının moral ve motivasyonunu yükselterek çalışma gücünü de artırmış olur (Ada ve Küçükali, 2018).

Liderin kişisel özellikleri de önemlidir. Bir başka liderlik tipi olarak otantik liderler bu kapsamda değerlendirilir. Çünkü otantik lider başkalarını taklit etmeyen, kendi beklentilerinden ziyade başkalarının onur ve haysiyetini koruyan, onları motive eden, orjinal görüş ve düşüncelere önem veren, kişisel inanç ve değerlere saygı duyan bir kişidir (Cemaloğlu, 2013). Ayrıca bu bağlamda hizmetkar liderler de önemlidir. Bu liderler, çalışanları ortak amaçlar doğrultusunda toplayıp, onlara yol ve yön gösterirler. Hizmetkar lider, çalışanına rehberlik yapan, örgütün çalışanlarını harekete geçiren ve hizmet eden kişidir (Cemaloğlu, 2013). Son olarakta çalışanların tanınması ve buna göre örgüt yapısının oluşturulmasını sağlayan liderler de görev odaklı lider olarak tanımlanmaktadır (Ergün, Çelik, 2015). Bütün bu liderlik biçimlerinden anlaşılacağı gibi liderin başarılı olması örgütün, kurumun ve ekibinin özelliklerini tanınmasına ve buna göre bir liderlik yaklaşımı geliştirmesine bağlıdır.

Bu çalışmanın amacı sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik özelliklerinin incelenmesidir.

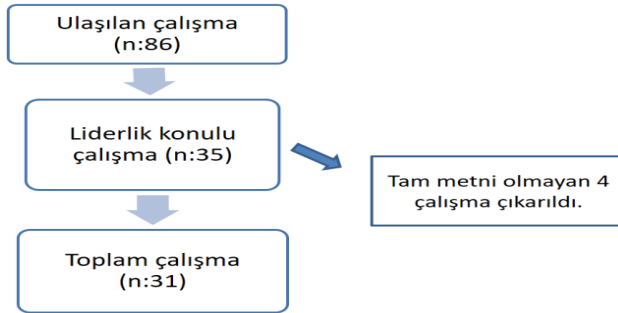
## Yöntem

Çalışma literatür incelemesi olup, kesitsel-tanımlayıcı niteliktedir. Çalışmalara Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez veri tabanından erişim sağlanmıştır. Çalışmada, 1998 ile 2018 yılları arasında yapılan ulusal literatürler taranarak bütünlük oluşturulmuştur. Söz konusu çalışmalara ulaşabilmek için tarama yapılırken “liderlik, sağlık, yönetici” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Çalışmalar için tarih kısıtlaması yapılmamıştır. Araştırmaya dahil edilme kriterleri; ulusal bir çalışma olması, örneklemin sağlık alanında çalışan sağlık yöneticilerinden (hekim, yönetici hemşire, klinik sorumlusu vb.) oluşması, çalışmalarda liderlik tarzlarının incelenmesi ve tam metin formatlarına erişilebilir olmasıdır. Elektronik arama ile saptanan ilgili tüm yazıların başlık ve özetleri, araştırmacılar tarafından bağımsız olarak gözden geçirilmiştir. Verilerin toplanmasında Kartal ve Kantek (2015) tarafından hazırlanan veri kodlama formu referans alınarak, verilerin analizi, verilerin özetlenmesi için standart bir veri özetleme formu geliştirilmiştir. Ayrıca çalışmaların özetlenmesinde sistematik incelemelerde geçerli ve güvenilir bir kılavuz olan PRISMA-P 2015 (Preferred reporting items for systematic reviews and meta analyses statement) kullanılmıştır. PRISMA sistematik derleme ve meta-analiz çalışmalarının raporlandırılmasında kullanılan bir kontrol listesidir ([www.prisma-statement.org](http://www.prisma-statement.org)). Araştırmanın nicel verileri SPSS 21.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

## Bulgular

Literatür incelendiğinde, ülkemizde sağlık alanındaki yöneticilerin liderlik özellikleriyle ilgili çalışmaların 1980’li yılların sonundan başlayarak, günümüze kadar artarak devam ettiği görülmektedir. Literatür taramasındaki çalışmaların büyük çoğunluğu yüksek lisans, diğerleri ise doktora tezlerinden oluşmaktadır. Çalışmaların tamamının tanımlayıcı tipte olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar İstanbul, Ankara, Kocaeli, Trabzon gibi il merkezlerinde gerçekleştirilmiş olup, yarısından fazlası İstanbul ilindeki kamuya bağlı hastanelerde yapılmıştır. Çalışmaların örneklem grupları incelendiğinde; 26 çalışmanın örneklemini yönetici hemşireler, sorumlu hemşireler ve servis hemşireleri oluştururken, 5

çalışmanın örneklemini ise sağlık yöneticileri, sağlık kurumlarındaki liderler ve sağlık kurumlarındaki çalışanlar oluşturmaktadır. Çalışmalar kamu hastanesi, üniversite hastanesi ve özel hastane gibi kurumlarda yapılmıştır. Araştırmalarda veri toplama aracı olarak anket formları (çok faktörlü liderlik anketi, liderlik yönelim anketi), liderlik ölçekleri (dönüşümcü liderlik ölçeği, liderlik davranışları ölçeği, stratejik liderlik ölçeği, paternalist liderlik ölçeği) kullanılmıştır. Sağlık yöneticilerinin dönüşümcü, otantik, etkileşimci liderlik gibi liderlik davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalarda sağlık yöneticilerinin liderlik özellikleri dönüşümcü, paternalist, demokratik ve stratejik liderlik olarak belirlenirken, hemşirelerin liderlikleri özellikleri bunlara ilave olarak otantik, görev odaklı, hizmetkar ve etkileşimci liderlik olarak tespit edilmiştir. Sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik özellikleri ve algıları, örgütsel güven düzeyi, örgütsel bağlılık düzeyi, çalışan motivasyonu, zaman yönetimi gibi değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen araştırmaların özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.



Şekil 1: Çalışmaların Seçilme Sürecini Gösteren Akış Şeması

## Tartışma

Günümüz bilgi ve teknoloji çağı her alanda olduğu gibi sağlık kurumlarında da değişimi gerekli kılmıştır. Sağlık yöneticileri en iyi hizmeti sunabilmek için çağın gerektirdiği liderlik özellikleri doğrultusunda izleyicilerini harekete geçirmek, onlara klavuzluk yapmak ve model olmak zorundadır (Alıcı, 2018). Artık yönetici geleneksel liderlik anlayışının çok ötesinde sadece çözüm odaklı değil, vizyon ve gelecek hakkında öngörü

sahibi olan, yenilikçi, üretken sıfatları ile çağdaş liderlik özelliklerine sahip olabilmelidir. Sağlık yöneticilerinin liderlik özelliklerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışma sonucunda, elde edilen bulgular literatür bilgileri ışığında tartışılmıştır.

Sağlık kurumlarının, kendilerine başvuran hastalara kaliteli ve etkili bir hizmet vermeleri gerekmektedir. Bunun içinde sürekli kendilerini yenilemek ve geliştirmek zorunlulukları vardır. Bu bağlamda en önemli faktör ise sağlık kurumlarındaki yöneticilerdir. Çünkü onlar örgütlerini ve ekiplerini geleceğe taşıyan etkin kişilerdir. Bu sebeple sağlık yöneticilerinin göstermiş olduğu liderlik özellikleri önemlidir (Alıcı, 2018; Arık, 2018).

Sağlık hizmeti temelinde insanı, ekip çalışmasını, empatiyi, aktif iletişimi, şefkati içinde barındırır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının buna uygun davranış göstermesi gerekmektedir. Kurumuna, çalışma arkadaşlarına ve hastalara faydalı olan bir lider, diğer kişiler tarafından daha kolay benimsenir ve izlenir (Alıcı, 2018). Bu sebeple sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik özelliklerinin ve çalışanları tarafından nasıl algılandığının bilinmesi önemlidir. Literatürde, ülkemizde sağlık kurumlarında yönetici pozisyonunda bulunanların liderlik özelliklerini inceleyen az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Araştırma sonuçlarımız doğrultusunda bu alanda 1998-2018 yılları arasında otuz bir çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaların yarısından fazlası hemşirelik disiplininde yapılmış olup, diğer sağlık disiplinleri alanındaki yöneticilerin liderlik özelliklerini inceleyen çok az sayıda çalışma tespit edilmiştir.

Dönüşümcü lider, izleyicilerinin gereksinimlerini, inançlarını, değer yargılarını değiştiren kişidir. Dönüşümcü liderler, kendilerini izleyenler için rol model olurken, kendilerini adama düzeylerini yükselmektedir. Bu liderler, örgütsel yaşamı anlamlı hale getirirken, çalışanlarının kendilerine güven duymalarını sağlamaktadır (Koçel, 2003). Çalışma sonuçlarımızda sağlık kurumlarındaki yöneticilerin en çok dönüşümcü liderlik özelliği taşıdığı saptanmıştır. Yılmaz ve Kantek'in (2016) yaptığı çalışmada yönetici hemşirelerin dönüşümcü ve iş odaklı liderlik tarzlarına sahip olduğu ortaya konulmuştur. Sağlık kurumlarındaki kalite ve performans değerlendirme politikalarının, hemşirelik hizmetleri vizyonlarının, hemşirelik mesleğinde lisanslaşma ve uzmanlaşmanın artmasının dönüşümcü liderlik tarzının artmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Yapılan bir çok çalışma göstermiştir ki sağlık lideri sağlık örgütlerinin gelişimi ve değişimi açısından çok önemlidir. Sağlık liderinin örgütte veya kendi içinde bulunduğu ekip üzerinde yarattığı güven çok önemlidir. Ayrıca sağlık liderleri örgütteki diğer elemanlar için rol model durumundadır. Kendisini değiştiren ve sürekli yenileyen bir lider ancak etkili bir rol model olmak durumunda olacaktır. Bütün bunları dikkate aldığımızda iyi bir sağlık lideri; hiç kimsenin etkisi ve baskısı altında kalmadan çalışabilen, işbirlikçi, etik kuralları bilen ve uyan, etrafına güven duygusu veren, kendine güvenen, herkesi dinleyen ve görüşlerini dikkate alan, diğerlerine saygı gösteren, kendini geliştiren, yeniliklere açık, öğretebilen, diğer ekiplerle işbirliği içerisinde olan ve onlarla çalışmaktan çekinmeyen, çok yönlü çalışabilen özelliklere sahip olmalıdır (Gün ve Aslan,2018).

### **Sonuç ve öneriler**

Yapılan literatür incelemesinde sağlık kurumlarındaki yönetici pozisyonundaki kişilerin en çok dönüşümcü liderlik, en az ise paternalist liderlik özelliği taşıdığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik becerilerini geliştirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fakat konuyla ilgili az sayıda yapılmış çalışma bulunmaktadır. Mevcut durumun daha objektif olarak ortaya konulmasına, sağlık alanındaki yöneticilerin liderlik özelliklerinin daha detaylı olarak incelenmesine gereksinim vardır. Sağlık sisteminde değişim çok hızlı olmaktadır. Sağlık yöneticilerinin değişimlere ayak uydurabilmesi, günceli yakalayabilmeleri için etkili ve etkin klinik liderlere gereksinim olduğu düşünülmektedir. Sağlık kurumlarında arzu edilen hizmetin sunulması, hasta memnuniyetinin ve hasta bakımında kalitenin artırılması için sağlık yöneticilerinin liderlik becerilerini geliştirmeye yönelik, hizmet içi eğitim programları ve lisans eğitiminde liderlik konulu ders müfredatlarının oluşturulması önerilebilir. Ayrıca sağlık kurumlarındaki yöneticilerin liderlik özelliklerini belirlemeye yönelik multidisipliner çalışma ekipleriyle, nitel ve nicel çalışmaların yapılması önerilebilir.



**Araştırmanın Sınırlılıkları:** Literatür incelemesinde sadece YÖK Tez veri tabanındaki çalışmalar esas alınmış olup, diğer veri tabanları kullanılmamıştır. Ayrıca incelenen çalışmalar sadece ulusal yayın özelliğini taşımaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT**

**Leadership Characteristics of Health Managers**

\*

Hamide Nur Çevik Özdemir - Rahman Çakır - Rıdvan Küçükali

*Afyon Kocatepe University, Giresun University, Atatürk University*

Leadership in health is a process in which health managers influence other health care workers to achieve specific goals in providing care and treatment to patients or healthy people. Clinical leadership is the ability of clinicians in a health institution or a department to strive for a better general or one-to-one service delivery to the patient, and the initiative to change policies, procedures and systems through this effort (Budak & Özer, 2017). Nowadays, it is expected to show leadership behaviors from managers at all levels of health services due to factors such as developing health institutions, competitiveness in health, and privatization. Leadership characteristics of health managers are an important factor in individual and corporate success (Duygulu and Kubilay, 2008). Every institution and individual has a leadership concept of their own as well as the ways to implement it. Nowadays, it is expected to show leadership behaviors from managers at all levels of health services due to factors such as developing health institutions, competitiveness in health, and privatization. Leadership characteristics of health managers are an important factor in individual and corporate success (Duygulu and Kubilay, 2008). When all the definitions as regards leadership are examined, such terms as effect, vision, the power to influence, process, orientation and mission come to the fore (Yavuz, 2015). Unless a successful manager can influence positively the other individuals working in the same institution, it is inevitable that some problems will be encountered in the workplace. Management and leadership are of great importance in the provision of health services. Health institutions and health systems are large and have complicated structures. For this reason, the personnel providing health services need to cooperate, work in harmony and be coordinated by the managers. In order for the construction of cooperation and its sustainability, managers are expected to actively show and use their leadership talents and qualities (Ardahan and Konal, 2017). In these institutions, the people who are expected to be influential in increasing the harmony and constructing coordination

among the personnel are health leaders. As the positive leadership behaviours displayed by the managers in health institutions increase, the influence on the performance, work satisfaction and service quality of health workers also becomes positive. Managerial processes and policies provide a new point of view to the health environment through successful leadership applications, and create useful environments for both the patients and the workers by increasing the quality in health institutions (Lombardi, 2017). In this regard, it is possible to mention a lot of leadership types. In studies carried out on health leadership, in particular, one of the most important leadership types to come to the fore is transformative leadership. Transformative leadership is the most required and influential type in periods when transformations in a community happen suddenly, and in crisis environments where socio-economic problems tend to increase (Gediköğlü, 2015). Especially in such periods and atmosphere, transformative leadership becomes essential for the provision of demands coming from outside, and adopting and implementing positive examples and applications of other institutions. For the same reason, interactive leadership is also important. While a transformative leader is expected to catch up with the new developments in health applications, procedures, new visions and models, an interactive leader deals more specifically with the inner structure of the institutions, such as coordination among the different parts and departments, work satisfaction, health care service quality and the problems and performances of the workers. An interactive leader watches the other workers, evaluates their performances, and decides to what extent they can do their duties and responsibilities successfully. In the end of his/her evaluation, s/he appreciates the successful personnel and awards their performance, while s/he spots unsuccessful personnel, specifies the reasons lying behind their inefficiency and finds solutions for it. When we take into consideration that any minor mistake may lead to very serious consequences, the importance of educating health personnel becomes more apparent (Gediköğlü, 2015). In this regard, the importance of interactive leadership with a view to educating health personnel increases.

This study is a cross-sectional descriptive literature review. For data collection, the data coding form prepared by Kartal and Kantek (2015) was used as a reference; a standard data summary form was developed for data summary, and data received in the study were analyzed in SPSS

program. For each study in the data summary form, the author of the study, year of publication, type, sample size, location, questionnaires and forms were coded. Research results reveal the necessity of developing leadership skills of managers in health institutions. However, there is not a sufficient number of studies on the subject and it is necessary to present the current situation more objectively and examine the leadership characteristics of the managers in the field of health in more detail.

### Kaynakça / References

- Ada, Ş., ve Küçükali, R. (2018). *Türk Eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Genişletilmiş 5. Baskı. Ankara:Anı Yayıncılık.
- Alıcı, F.(2018). *Hemşirelerin yönetici hemşirelerin hizmetkar liderliğine ilişkin algıları ve örgütsel bağlılık düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alptekin, S. (2018). *Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin yönetici hemşireleri ile ilgili ruhsal liderlik algılarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Ardahan M. ve Konal E. (2017). Hemşirelikte yöneticilik ve liderlik. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 6(1), 140-147.
- Arık, S. (2018). *Yönetici Hemşirelerin hizmetkar liderlik düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Budak, F. ve Özer, Ö. (2017). *Kültürlerarası hemşirelik bağlamında klinik liderliğin önemi*. 16. 11.2018 tarihinde [https://www.researchgate.net/publication/321371470\\_Kulturlerarasi\\_Hemsirelik\\_Baglaminda\\_Klinik\\_Liderligin\\_Onemi](https://www.researchgate.net/publication/321371470_Kulturlerarasi_Hemsirelik_Baglaminda_Klinik_Liderligin_Onemi) adresinden erişilmiştir.
- Cemaloğlu, N.(2013). Liderlik. (Ed. S. Özdemir). *Eğitim yönetiminde kuram ve uygulama* içinde (s.131-177), Ankara:Pegem Akademi Yayınları.
- Duygulu, S. ve Kubilay, G. (2008). Yönetici hemşirelerin ve birlikte çalıştıkları hemşirelerin liderliğe ilişkin değerlendirmeleri ve yönetici hemşirelerin sahip oldukları liderlik özellikleri. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*. 18(5), 1-15.
- Ergün, E. ve Çelik, S. (2015). Yöneticilerin görev ve çalışan odaklı liderlik davranışları ve hemşirelerin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve iş stresi arasındaki ilişki. *F.N.Hem.Derg.* 23(3), 203-214.

- Gedikoğlu, T. (2015). *Liderlik ve okul yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gün, İ. ve Aslan, Ö. (2018). Liderlik kuramları ve sağlık işletmelerinde liderlik. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi*, 5(3), 217-226.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. Dokuzuncu Basım. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, F., Gökdeniz, İ. ve Zorlu, K. (2018). Paternalist liderlik davranışının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinde çalışanların işe tutkunluk düzeylerinin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 950-973.
- Lombardi, J. (2017). The road to leadership in SPN. *Journal of Pediatric Nursing*, 34, 96-97.
- Serinkan C. ve İpekçi İ. (2005). Yönetici hemşirelerde liderlik ve liderlik özelliklerine ilişkin bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10, 281-294.
- Şahinli, S. (2018). *Sağlık yöneticilerinin stratejik liderlik davranışlarının kriz yönetimi üzerine etkisi: İstanbul İli özel hastaneler uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Yavuz, M. (2015). *Öğrenme liderliği*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, D. (2018). *Hemşirelerin yönetici hemşirelerin otantik liderliğine ilişkin algıları ve örgütsel güven düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Yıldırım, Ö. (2013). *Yönetici Hemşirelerin Algılanan Liderlik Tarzlarının Yetki Devretme Düzeylerine Etkisi*. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Yılmaz H. ve Kantek F. (2016). Türkiye'deki yönetici hemşirelerin liderlik tarzları: Literatür inceleme. *Journal of Health and Nursing Management*, 2(3), 110-117.

#### Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özdemir-Çelik, H. N., Çakır, R. ve Küçükali, R. (2019). Sağlık yöneticilerinin liderlik özellikleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2893-2906. DOI: 10.26466-/opus.555047



Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi  
International Journal of Society Researches

## DÜZELTME

**Düzeltilme:** OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi'nin Haziran 2019 tarihli 11. cildinin 18. sayısında yayınlanmış olan, "Tanış, C. (2019). *Türkiye'nin sıhhi ve içtimai coğrafyası çalışmalarına göre verem hastalığının seyri*. OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), 2830-2846. DOI:10.26466/opus.567455" künyeli makalenin kaynakçasındaki yayınevi isimleri, yazar tarafından sehven "Okud Matbaası" olarak yazılmıştır. Doğrusu "Öğüd Matbaası" olmalıdır. Ayrıca kaynakçada belirtilen "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimâi Coğrafyası" eser isimleri "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası" şeklinde düzeltilmesi gerekmektedir. Son husus Doktor Nazmi Bey'in hazırladığı kitap sehven "Muğla Vilayeti" olarak yazılmış olup aslı "Konya Vilayeti" olmalıdır.

Cihat TANIŞ